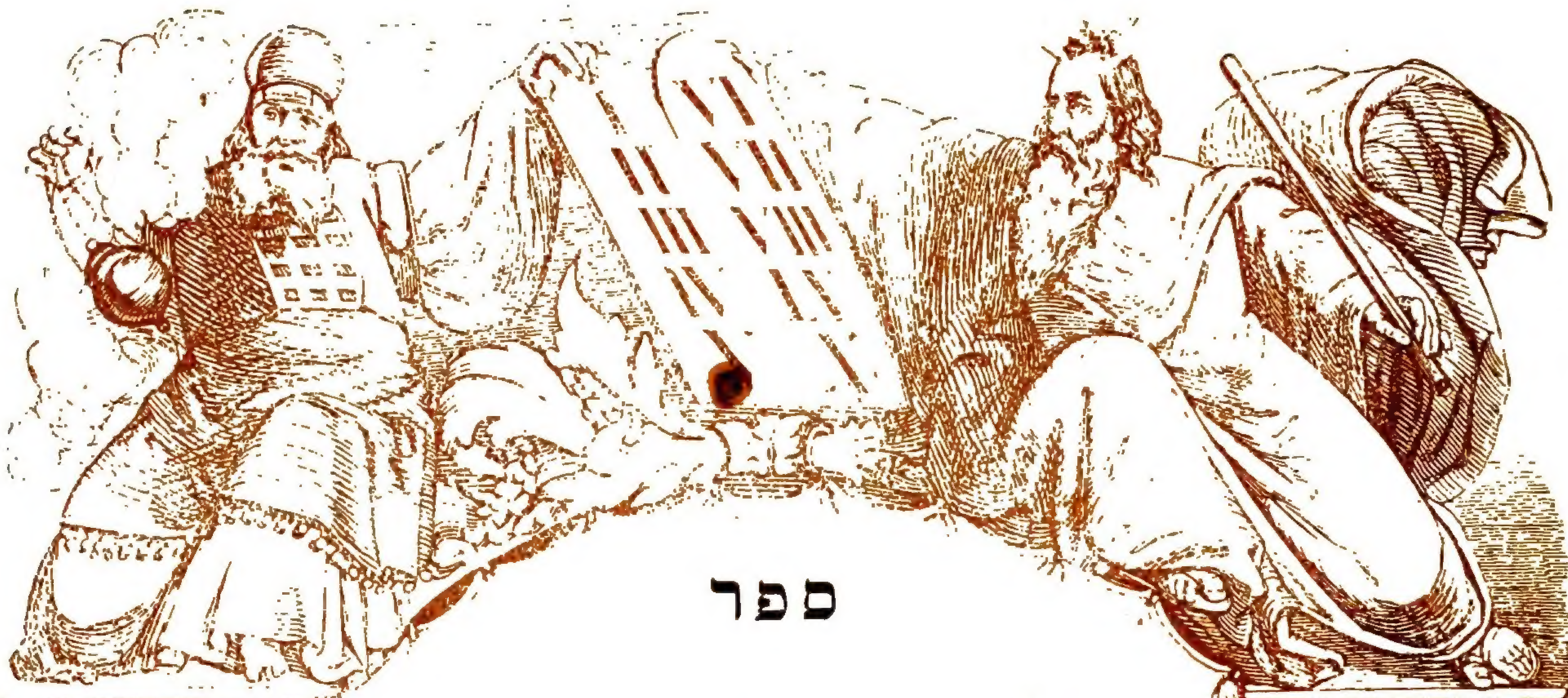

ספר

רמב״ן		אבן עזרא
פירוש על תרגום יונתן וירושלמי		פירוש על אבן עזרא
ספורנו		רשב״ם

עם

שלשה תרגומים ופירוש רש״י

תולדות אהרן ובעל הטורים

מסורה קטנה ומנחת שי

נדפס בהוצאות הרב

מוהר״ר **שלמה נעטטער** מירושלים

ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אותם (ויקרא י ב)

ויקרא ה׳ למשה אל ראש ההר (שמות יט כ)

ויעקד את יצחק בנו (בראשית כב ט)

ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו (דברים לד ט)

וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו (במדבר כ יא)

Wien, 1859.
Druck der typogr.-literar.-artist. Anstalt
(von L. C. Zamarski & C. Dittmarsch).

Tom. I.

ווין
בשנת תרי״ט לפ״ק.

הקדמת אבן עזרא

בשם האל הגדול והנורא
אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם. עשה חסד עם עבדך אברהם.
ויהי פתח דבריך מאיר. לעבדך בן עבדך מאיר.
ומישועת פניך תבא עזרה. לבן אמתך הנקרא בן עזרא.

זה ספר הישר. לאברהם השר. ובעבותות הדקדוק נקשר. ובעיני הדעת יכשר. וכל תומכו מאשר:

נאם אברהם הספרדי הנזכר. מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים:

הדרך האחת ארוכה ורחבה. ומנפשות אנשי דורנו נשגבה. ואם האמת כנקודה בתוך [א]העגולה. זאת הדרך כקו הרחב הוא החוט הסובב **בתחלה**: ובה דרכו גדולים והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים: **כרב** יצחק שחבר [ב]שני ספרים. מבראשית עד ויכלו. ועוד לא כלה מרוב **דברים**. ובפסוק יהי אור. אמונה בעלי [ג]האור והחשך הזכיר. והוא **הולך** בחשך ולא הכיר. ובפירוש תוצא הארץ מלבו הוציא מלים. וידבר **על העלים** [ד]והצמחים קטנים וגדולים. ובפירוש נפשות החיות. הביא **חכמות** [ה]הכוכביות לדעת המדות הנזכרות ע"פ חכמי הספירות [ו]ובמקלה הזאת **עלה**. רב סעדיה גאון הגולה. ובפי' יהי מאורות. הכניס דעות אחרות. **לדעת** המדות הנזכרות. ע"פ חכמי הספירות. גם רב שמואל בן חפני **אסף** רוח בחפניו. בפי' ויצא יעקב ברוב עניניו. כי הזכיר כל נביא **בשמו**. וכמה פעמים [ז]גלה ומקומו. וכמה וכמה תועלת יש בהליכת הדרך. ואין תועלת לפי' הזה כי אם אורך. ועם ויחלום כתב פתרון החלומות. ולמה יראו בתכונות. והרוצה לעמוד על חכמות חיצונות. ילמדם מספרי אנשי תבונות. אז יתבונן בראיותם אם הן נכונות. כי הגאונים בלי ראיות בספריהם הביאום. ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום:

הדרך הב' בחרוה פתלתולים. ואם הם ישראלים. אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמה. והם לא ידעו את מקומה. וזאת דרך הצדוקים כענן [ח]ובנימין. ובן משיח וישועה וכל מין. אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין. והוא נוטה כהשמאיל או להימין. וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים. גם במצות ובחקים. והם מדעת תולאות לשון הקודש ריקים. על כן יתעו גם בדקדוקי'. ואיך יסמכו למצות על דעתם. וכל רגע יהפכו מנגד אל נגד כפי מחשבותם. בעבור אלא תמצא בתורה. מצוה אחת בכל צרכיה מבוארה. ואחת מהנה [ט]אזכיר. והיא גדולה למכיר. כי תמתים כרת על אכילת יום הכפורים. ומצה בפסח [טא]שלא עשוהו טהורים. ושביתת [י]ימים שבעה. וקרבנות וסכה ותרועה. כי אין בתורה חקי השנה [כ]מפורשים. ואיך נחשב [ל]החדשים. ועניי הדעת מלודים. שמו אותותם מפסוק לאותות [מ]ולמועדים. ולא ידעו כי והיו לשון רבים. ועל המאורות והכוכבים. והאומר כי וי"ו ולמועדים נוסף. כי לאות עם [נ]מועד נאסף. יבקש אדם שיהיה [ס]אוהבו. אולי יאמין בו. ואם מצאנו שנים ושלשה [ע]ווי"ן נוספים. מי יודיענו כי זה הוי"ו מהעודפים. אחר היות וי"ו הטעם לאלפים. ואין פי' עשה ירח [פ]למועדים. כדברי אלה שמתכיהם מועדים. ואילו היה כתוב והיתה הלבנה לאות כמועדים בחדשים. מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשים. כי יש מועדים [צ]רבים. [ק]בתורה. [ר]ובמקרא [ש]ובכתובים. ואלו היה למועדי השם מבואר. עוד הדבר הגדול נשאר. אם החדש עד [ת]סוב הלבנה גלגל המזלות. שהם שבעה ועשרים [א]יום ושעות מוגבלות. ואם עד סוב [ב]גובה גלגל היוצא. אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ יוצא. או עד סוב גלגל התלי [ג]כדעת חכמים. כי מהלך הגלגל הקטן [ד]הפך זה באמת ובתמים. ואם

נסמוך

פירוש על אבן עזרא

[א]כמרכז באמצע העגולה והעגול הסובב לא יגיעה אל המרכז. ככה המפרשים יסבבו בפירושיהם ולא יגיעו לנקודה האמת. [ב]הוא ר' יצחק הישיש הספרדי ובסוף פרשת וישלח קלסוהו היצחקי המבהיל ובתחילת פי' דניאל אמר ראב"ע כי זה החכם חבר עשרה ספ' בדקדוק. [ג]היא אמונת הי"ת ועבודתו. ואשר לא יאמינו בה' ובתורתו הם ההולכים בחושך. [ד]בתולדותם ובתועלת שיש לאדם. [ה]היא מדת מהלך ז' המשרתים בכל יום ויום ע"ד גלגל המזלות ובכמה ימים יסוב כ"א מהם גלגל המזלות. [ו]ממה שפי' ר"א בעצמו בפי' הפסוק ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים ובפי' הפסוק הנה אנכי שולח מלאך לפניך יתבאר לפי דעתו שחכמי הספירות הם חכמי הכוכבים בספירה על מהלכות הכוכבים הזכירם הגאון בספרו על הפסוק הנז' (ר"ל) כי גם זה אמת כאשר כל דבר יש לו מקור בשרשו וד"ל. [ז]ר"ל שהאריך לבאר גלות כל נביא ונביא. [ח]אלה הם גדולי הצדוקים שפירשו להם פי' אשר בדו מלבם בשקול דעתם בלי קבלה והם החזיקו ידי אמונתם לעמוד כמו שהם עומדים עד היום. [ט]היא מצות קידוש החודש אשר הם מפורשים היטב בספר יסוד העיבור שלו בשער ב'. [טא]אולי. כונתו לענין חמץ בפסח ופסח ראשון וגם פסח שני שלא עשהו טהורים ול"ל ושלא עשהו וגו'. או מדלג מצות פסח ראשון ומצות עלה ואיסור חמץ אם אינו ידוע איזה זמנו זה מפרש להכן בסמן א"ב ואם הוא באביב נסמכה אות ם, ופה מקשה מה יעשו במצות פסח ב' שלא עשהו טהורים. [י]הוא יום א' וז' של פסח, ויום השבועות ויום ר"ה ויוה"כ וראשון של סוכות ושמיני עצרת וכולם נקראים שבתון ע"כ אמר שביתות. [כ]ר"ל פשוטה או מעוברת שלמה או חסרה עיין (ויקרא כ"ג ג'). [ל]אם חשון וכסליו שניהם מלאים ל' יום או שניהם חסרים יום א', או חשון חסר וכסליו מלא גם זה (שם). [מ]שלדעתם יורה הכתוב על השמש והירח לבד לקביעות מועדי ה', והם מפרשים כי במלת למועדים הוי"ו נוסף בתחלת המלה בלי צורך כמו והשלישי לאבשלום בן מעכה (שמואל ב' ג') ופי' על דעתם שאלו כתוב והיו לאותות למועדים בלא וא"ו ע"כ הקשה עליהם ומינתהון היה צריך לכתוב והיה על הענין שעשיתם לפרש אשר יהיו האותות למועדים ולימים ושנים. [נ]ר"ל כאלו כתוב לאותות למועדים. [ס]כי לא יאמין זה מי שהוא אוהב האמת, ואולי ימלא עבור אהבתו לדחות האמת. [ע]כמו נרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו) את וקדם ולבא מרמס (דניאל ח') ואיה וענה (בראשית ל"ו). [פ]כי הם אומרים שפירושו ה' עשה הירח להודיע בו המועדים לישראל שיקדשו בו החודש, והנה הם תולים העליונים בתחתונים וזה טעות, ואמר בספר תהלות, כי אחר התחבר הירח עם השמש למועדים ידועים בסוף כל חודש יתחדש הירח ולא יתחדשו כן שארי כוכבים בהתחברם עם השמש וכפי תוספות אור הירח וחסרונו יתחדשו דברים רבים בצמחים ולמתים ובחיים וכפי נטות השמש בצפון או בדרום יתחדשו שנויים בכל מקומות הישוב ואין פי' למועדי ה' בחדשים המיוחדים לאם [צ]שהם מורים על הזמנה במקום או בזמן. [ק]באוהל מועד (שמות כ"ז כ"א) מועד לאחך (דברים ע"ז ול"ו). [ר]מן המועד אשר יעדו (ש"ב כ' ה'), בודד במועדיו (ישעיה י"ד ל"א). [ש]בית מועד (איוב ל' כ"ג) כי אקח מועד (תהלים ע"ה ג'). [ת]עד סוב הלבנה וכו' עיין (שמות י"ב ב'). [א]פי' הם כ"ז ימים ושבע שעות ותשעה חלקים ובמסכתא ר"ה פ"ק ב' אמר רבי גמליאל כ"ט ימים י"ב שעות תשל"ג חלקים וכו', ור"א פי' זה בספר הלוחות שלו כי נחשב שהלבנה המתחברה עם השמש ברגע המולד בתחלת מזל טלה ופרשו זה מזה והלכו כ"א מהלכו האמצעי, והלבנה בעבור מהירת מהלכה נתרחקה מהשמש עד סבבה כל הגלגל בכ"ז ימים ז' שעות ע' חלקים. ועד שסבה למקום המולד שהוא תחלת מזל טלה והגיע שם לא מצא שם את השמש כי נסע ממקומה והלכה כ"ו מעלות בקרוב והוליכה הלבנה לרדוף עוד אחר השמש ב' ימים ה' שעות י"ח חלקים עד שהשיגה את השמש בסוף המזל טלה, וכשתוסיף ב' ימים ה' שעות ח"י חלקים עולים כ"ט ימים י"ב שעות תשל"ג חלקים כדברי רבן גמליאל. [ב]עיין (שמות ג' ע"ו) ד"ה ועתה אזכיר הפעם וכו', ופירושו המכוון כנגד גלגל המזלות שנקרא גלגל הדומה כי יש ללבנה גלגל שדומה לגלגל המזלות והוא נקרא גלגל הדומה ומוצקו הוא מוצק גלגל המזלות שהוא לב הארץ והלבנה איננה קבוע בגלגל ההוא אבל בעובי זה הגלגל יש גלגל אחר שנקרא גלגל הגבהות עבור שאין מוצקו בלב הארץ רק מוצקו יוצא כלפי חוץ בחמש מעלות שהם חצי ששית גובה הלבנה מעל הארץ ובהיות זה המוצק למעלה מן הארץ אז נראה הלבנה גבוה הרבה ורחוקה מן הארץ, ובהיות המוצק תחת הארץ אז הלבנה שפלה קרובה אל הארץ. והגלגל הזה סובב תחת גלגל המזלות ב' פעמים בחודש. האחד מן המולד עד חצי החודש והשני מן חצי החודש עד סופו. כמצאו סבובו בי"ד ימים וי"ח שעות גם ש"סו חלקים שהם חצי כ"ט י"ב תשל"ג. ופי' דבריו כי לפי דעות הצדוקים לא נדע אם החודש הוא עד שֶׁתְּסַבֵּב את לבנה גלגל הגבהות שלה ואז יהיה החודש י"ד ימים י"ח שעות שס"ו חלקים. [ג]יש ללבנה גלגל אחד ונקרא גלגל הנוטה והוא גדול כמו הגלגל הדומה. רק מה שהדומה הוא מכוון תחת גלגל המזלות ובשפתו זה האחד נוטה ממנו חציו לדרום וחציו לצפון ונפגשים זה בזה בשתי נקודות זאת לנוכח זאת. ובהן נחלק כל גלגל מחציתם לב' חלקים שוין. והנקודה שממשל לנטות אל פאת דרום נקרא זנב התלי. ומהלך זה הגלגל אחורנית ממזרח למערב ויסוב את גלגל המזלות בי"ח שנה וז' חדשים וע' ימים וי"ג שעות ותת"ס חלקים על דעתו בספר הלוחות שלו והלבנה תסוב אל ראש התלי מעת שנפרדו שם עד כ"ז ימים עשר שעות ש"ץ חלקים לפי חשבונו*. [ד]פי' שיש עוד ללבנה גלגל אחד קטן נקרא גלגל הקפה והלבנה קבוע לו כמו האבן הקבוע בטבעת. ומהלכה בגלגל הקטן סובב ממערב למזרח. וגלגל התלי ממזרח למערב הנה מהלכו של זה הפוך ממהלכו של זה כאשר אמר. וע"כ יספר

מהלך

*א"כ יהיה עוד הפרש בחשבון

נסמוך על דעת המחברות [ה]המאורת. גם ההנה' מחברות. ומחברות בגלגליהם [ו]תיכונ'. ומחברת כנגד עליון [ז]באמונה. ומחברת שני [ח]מחזה. ולא נדע אי זה יכשר הזה או זה. ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים נשאו. כי עינים להם ולא יראו. אולי יראונו בתורה ובתעודה. המקום שמצאו שם זאת האבדה. ולא דברו בפי' חדש [ט]בחדשו נכונה. כי אין בכתוב זכר ללבנה. רק פירושו לעשות כל דבר בעתו יום ביומו שבת בשבתו. וידוע כי פעם יהיה בין המולד (ר"ל האמצעי) לעת הבקיעה [י]שש שעות. ותראה הלבנה אך על חקות ידועות. ופעם ביניהם שלשים [כ]שעות. ולא תראה אפילו בגבעות. (כי) תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות. וגם מפני ארך [ל]ורחב המדינות: ואם שנה על הארץ עננה. ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה. התענה ג' ימים [לל]בכפורים. ועוד מי' סיפר לנו כי ימי החדש על שלשים יום ספורים: כי הנה יסודה הפרסי חבר ספר. ובחשבון (השמש) השנה והחדשים סופר: גם לא נדע מהתורה עדות החדש. ומי העד ואם ילך דרך [מ]רב ביום קדש. ואם נקבל עדות [נ]אב ובנו וגרים ונשים. וגם אם היו כל אלה מפורשים. עוד דבר קשה. אינו מפורש בתורת משה. לדעת כמה חדשי השנה. ואם היא באביב [ס]נקנה. הסוא מחטים [ע]או שעורים. ומתי יבוקש ואנה [פ]השעורים: ואם היתה שנת בצורת בא"י ומשביע. והנה אין זרע אף כי אביב. הנקבע השנה פשוטה או מעוברת. גם אין ספירה [צ]נספרת. ואין חג שקראנוהו עצרת. וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסורת. והאומרים והנה אנשי המשנה. מעידי' על ראיית הלבנה. והנה התשוב' נכונה. אם היא עדותם [ק]בעיניהם נאמנה. יקבלו (ר"ל אשר יקבלו) עדות צרכי השנה. כי ע"פ קריאת בית דין היא נתונה. כי יסוד [ר]העיבור. על אביב ותקופה וצרכי צבור. ולמה במצות נגע צרעת מבוארים המשפטים. שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקים מעטים. ומצות המועדים חייב לכל ישראל בכל זמן. ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן. רק נחפש כה וכה רמיזות. ולמה בדברי תורה תמימה כזאת. וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה. שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא. כי אין הפרש [ש]בין שתי התורות. ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות. ופסח חזקיהו יחזיק ידי אמונה. כי נעשה ע"י בעלי [ת]עצה וזקנה. ולא הקריב הפסח במועדו. ולאכול חמץ בחדש הראשון שלא ידו. ופסח שני [א]כראשון שבעת ימים עשה. ויש ראיות רבות שקבל מעשיו [ב]רס וכשא. כי [ג]בר (ב"ד) היה. ואין ברוחו רמיה:

הדרך הג' חשך ואפלה. והיא מחוץ לקו העגולה. והם הבודאי' מלבם לכל הדברים סודות. ואמונתם כי התורות והמשפטים חידות ולא אאריך להשיב עליהם. כי עם תועי לבב הם. כי הדברים על צדק לא חלקו. בלתי בדבר אחד צדקו. אשר כל דבר מצוה קטנה [ד]או גדולה בכף מאזני הלב תהיה שקולה. כי יש בלב [ה]דעה. מחכמת יושב קדם נטועה. ואם הדעת לא תסבול הדבר. או ישחית אשר בהרגשות [ו]יחבר אז יבקש לו סוד. כי שקול הדעת היסוד. כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו. והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא [ז]שכלו. וכל דבר שהדעת לא תכחישנו. כפשוטו ומשפטו נפרשנו. ונעמידנו על מתכונתו ונאמין כי ככה אמתו. ולא נגשש קיר כעורים. ולפי צרכנו נמשוך הדברים. ולמה נהפוך הנראים [ח]לנסתרים. ואם יש מקומות שהם באמת [ט]נסתרים. ושניהם נאמנים ברורים. מהם [י]בגופות. ומהם מחשבות כמלת בשר וערלת לבבות. ובעל הדעת סוד [כ]יגעם. גם הדברים אמת [ל]כמשמעם. ואם יש איש לא יכילו זה רעיוניו. אם הוא חכם יפקח את עיניו. כי ימצא [מ]בתולדות רבים נולדים: כנחירים והלשון והרגלים לשני דברים:

הדרך הד' קרובה אל הנקודה. ורדפו אחריה אגודה. וזאת דרך החכמים. בארצות יונים ואדומים. שלא יביטו [נ]אל משקל מאזנים. רק יסמכו על דרך דרש בלקח [ס]טוב ואור עינים. ואשר

סימלאו

פירוש על אבן עזרא

ממהלך הלבנה האמצעי של כ"ז ימים גם ז' שעות וע' חלקים ומהלך התלי בהם והנשאר הוא מהלך הלבנה כנזכר. [ה]ר"ל אחר שהתחברו השמש והירח בסוף כל חודש והתחילו להתפרד זה מזה. ההתחלה הזאת נקראת מולד הלבנה וחידוש אורה שמקבל מן השמש. [ו]פי' היא מחברת האמצעית שקבלנו מאבותינו היא כ"ט ימים י"ב שעות תשל"ג חלקים בין מולד למולד. [ז]דע כי המחברת של כ"ט י"ב תשל"ג איננה מחברת האמתי. אבל בעבור שיש לשמש גלגל שמוצקו רחוק ממוצק הארץ וככה ללבנה. גם בעבור שיש ללבנה גלגל אחר קטן כאשר אמרנו. ע"כ פעמים שיש בין מולד האמתי שהוא עת המחברות הנכונה. ובין מולד הבא אחריו פחות מכ"ט י"ב תשל"ג בעבור זה אמר ר"ג בר"ה פרק ב' כך מקובלנו וכו' פעמים בא בארוכה וגו'. ומה שאמר כנגד העליון. פי' נגד כוכב מהכוכבים שבגלגל המזלות או כנגד מזל הידוע מהגלגל. [ח]ר"ל שמשתנה קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה בקו המזלות כמבואר (שמות י"ב ב'). [ט]שרוצים לפרש בְּחָדְשׁוֹ בחידושו כאלו הוא פעל בבנין הקל ע"מ בברכו (תהלים ב' א') ואינו כן ור"ל לא מצינו בכל התורה. שורש חדש מבנין הקל ע"כ אי אפשר לפרש שקאי על חדוש הלבנה כמו שמפרש והולך שיהיה שורש חדש מבנין הקל כי אם מבנין הדגש כמו וּנְחַדֵּשׁ שם המלוכה (ש"א י"א) או בנין התפעל כמו תִּתְחַדֵּשׁ כנשר נעוריכי (תהלים ק"ג) לפי זה פי' מלת חדש בחדשו על התחדשות הזמן ולא על חדוש הלבנה, [י]פי' זה סוד נולד קודם חצות והוא קשה להבין, ור"א בעצמו האריך לפרשו בס' יסוד העיבור שלו. אך פה צריך לקצר, דע כי החשבון העיבור עשוי על ירושלים שהיא רחוקה מן המערב פ"ה מעלות כאשר מבואר (להלן כ"ג יו"ד) לעולם לא תראה הלבנה שם עד שיהיה בינה ובין השמש קרוב י"ב מעלות ישרות ממעלות מצעדי הגלגל המישור וזה יקרא קשת המראה, ובעבור כי שעות היום והלילה יחד המה כ"ד הנה תהיינה לכל מעלה שני שעות (ר"ל) אולי הוא מכוון להמאמר כ"ד שעות מכפי שהיא והנה במולד תשרי אם היתה הלבנה ברביע גלגלה הקטן אחורנית שהיא רחוקה מגבהותה ל' מעלות לפאת מערב יהיה מרחק מחברת האמתי מן המחברת האמצעי י"ד שעות קודם המולד בעבור כי אז יהיה תקון המעלות וצריך שנגרעה ממהלך הלבנה האמצעי והנשאר הוא מקום הלבנה כנגד גלגל המזלות גם בעבור כי אז השמש יהיה רחוק ממקום גבהותו ברביעית הגלגל היוצא והוא מהלך למקום שפלות ואז יהיה תקונו לגרוע ממהלך האמצעי ב' מעלות, והנה יהיה עם תיקון הלבנה ז' מעלות שהם י"ד שעות, ואם היה המולד קודם חצות הנה נשאר מעת המולד עד הלילה שהיא עת הראיה שש שעות, ועם י"ד שהיה לנו יעלה עשרים שהם עשר מעלות, ואם עברה הלבנה את מקום ראש התלי ורחוק ממנה ברביעית גלגלה בלכתה לפאת הזנב יהיה מרחב הלבנה מקו גלגל המזלות לפאת צפון ה' מעלות ויוסיף במראה עין, והנה בעבור כי המעלות הישרות הן עשר ותרחיב הלבנה הוא גדול והוא צפוני הנה תרא[ה] הלבנה בירושלים בשקיעת החמה, ע"כ אם היה המולד לאחר חצות לא תראה כלל, ודע כי שנוי המראה יוסיף במראה הלבנה ויגרע ממנו, גם זה המשפט יהיה בכל חודש שנזדמן שתהיה הלבנה ככה, אלה הם החוקות שאמר המחבר [כ]פי' אם היה גם הפוך החוקת האלה. והטעם שתהיה הלבנה רחוקה מגובהה, בגלגלה הקטן לפאת מזרח ל' מעלות כי אז יהיה תיקון הימנה להוסיף ה' מעלות והשמש יהיה הולך משפלת בגלגלו אל פאת הגבהת ויהיה תיקונו להוסיף ב' מעלות, הנה תהיה מחברת אחר מחברת האמצעית י"ד שעות שהם ז' מעלות וקשת המראה עשר מעלות, הנה יעלה י"ז מעלות שהם ל"ד שעות ועוד שמרחב הלבנה הדרומי מחסר ממראה העין כמו מעלה אחת שהיא ב' שעות, והנה צריך שתהיה בין המולד האמצעי, ובין עת הראיה קרוב מן ל"ו שעות, ואם המולד האמצעי היה קודם חצות הנה יש עד הערב שש שעות ועד ערב הב' כ"ד שעות אחרות הנה יעלה שלשים שעות בלבד והנה לא תראה הלבנה אעפ"י שהיה יותר מל' שעות [ל]פי' האורך הוא מרחק העיר מסוף מערבי של עולם והרוחב היא מרחק העיר מקו השוה העובר באמצעי העולם ממזרח למערב והנה המרחב הוא מן הקו ההוא אל פאת צפון בעבור שכל הישוב הוא בצפון, ונאמר כי בעבורם ישתנה תהלוכת הלבנה בעבור כי השמש זורחת ליושבי מזרח קודם שזורחת ליושבי מערב ויהיה השעות הקדימה כפי המרחב שביניהם וזה אינו מפאת האורך רק מפאת הרוחב יחסר היום ויגדל הלילה, או יגדל היום ויחסר הלילה כפי מרחקם מקו השוה שהיום והלילה שוים בו לעולם והנה ליושבי צפון תזרח השמש במוקף אחר שתזרח ליושבים בקו השוה ותשקע להם קודם שתשקע ליושבים בקו השוה. ובקיץ בהפך, [לל]ואם בעבור ספק שיהיה. נהיה בצום הכפורים ג' ימים מפני האחור ליום המוגבל או קודם. והספק ג"כ ליום העשור אם אין יום כ"ח ידוע אולי יה"כ הוא עריה"כ או אחר יה"כ. [מ]פי' אם יחלל שבת ללכת לירושלים ממקום שהוא. יותר רחק מתחום שבת כדי שיעיד בב"ד שהוא ראה הלבנה. [נ]בראיית הלבנה. [ס](דברים ט"ז א') חודש האביב. [ע]הקליר. [פ]שיעור עומר התנופה של חטים או השעורים. [צ]פי' לעומר. וגם חג השבועות תלוי בהקרבת העומר ואם אין עומר א"כ אין חג השבעות. [ק]ר"ל ספי' חשבון חז"ל. [ר]גם על דברים אחרים תלוים וכולם מפורשים במס' (סנהדרין פ' א') וקצת במס' ר"ה. [ש]ר"ל ואם יטען טוען על התורה שבע"פ ויאמר שהחכמים הוסיפו וגרעו ופירשו מה שלבו. התשובה א"כ גם התורה שבכתב נוכל לומר שהחליפו והוסיפו וגרעו. והנך רואה כי הם שמרוה במסורת אמת במספר פסוקים ומלותיהם ואותיותיהם. וכאשר לא שנו בתורה שבכתב כך לא שנו בתורה שבע"פ וכמו שקבלנו בכתב מידם כך קבלנו גם זאת מידם בע"פ. מכאן יש לך כלל לדברי ר"א ן' עזרא שאינו מחולק על דברי חז"ל בקבלות המצות ופירושיהם וככה אמר במקומות רבים. ואם תמצא בדבריו שנראה חולק על דבריהם דע שאינו חולק על דבר הלכה רק על מדרש הגדה כי הגדה איננה על הכתוב כפשוטה. ואינו סותר רק מביא ראיות גמורות לפירושיהם וסותר דברי החולקים על דבריהם. [ת]כמ"ש ויועץ המלך ושריו וכו' (ד"ה ב' ל' ב') והנה מלת ויועץ היא ראיה שהקדוש החודש תלוי בעצת החכמים והזקנים ואמרו חז"ל שהקדוש החודש תלוי ביד ב"ד הגדול שבירושלים אם אמרו מקודש החודש. [א]כאשר נדחה הפסח לחודש השני אשר היה ראוי להיות פסח שני ואינו רק יום אחד וחזקיה עשה פסח הגדול. [ב]כמ"ש וישמע ה' אל חזקיה (שם פסוק כ' ופסוק כ"ז). [ג]כ"א כתוב ב"ד היה. [ד]ובתרגום קדושים בענין כלאים ירמוז בו רמז ושם יבואר. [ה]ר"ל הם המושכלות הראשונות אשר מהם תצא תורה להביאה במאזני השכל. [ו]ר"ל שהרגשות מעידות שאינו כן. והטעם ישחית כשימסר להרגשה. או למראה עינים אשר גם הוא מסור להשכל. [ז]כי שכלו יגיד לו אם הדברים נכונים אם לא. והשקול הדעת הוא כאלו מלאך אומר לו שזה טוב בעיני ה' או המלאך רע מיעצו לרעה ע"כ צריך לבקש מהי' אשר יחונן אותו בשקול הדעת הישר בעיני ה'. [ח]לאמור על דבר נגלה שהוא נסתר. [ט]ר"ל נגלה ונסתר [י]פי' כמו ומלתם את ערלת לבבכם כי לא יתכן להיות פירושו כמשמעו כי ה' צוהו לא הרצה איך יצוהו במולו לבו לחתוך את לבו כי לא יחיה עוד ע"כ פי' שיתקן מחשבתו. והמול ימול הוא כפשוטו על ערלת בשר. [כ]פירושו יבואר בפסוק ויגרש את האדם עיין שם. [ל]כמו האצבעה נהרות יוכיחו ופי' ר"א כי הגן עדן תחת הקו השוה עיין שם. [מ]פי' ר"א בפסוק ויפח באפיו נשמת חיים הוא פועל ב' דברים מוציא האויר החם ויביא אויר הקר. ככה כל אבר פעולתיו הם שניים או יותר ע"כ אומר רבים נולדים. [נ]ר"ל מאזני השכל או הפי' דקדוק הלשון אשר מורה פי' הנכון. [ס]ר"ל הספרים הם נקראים ככה. כי הם נלקחים ביד ולהביא למאזני השכל

כי

ואלה המדרשי' בספרי הקדמונים. למה ייגיעונו לכתבה שנית אלה האחרונים: ויש דרש [ע]הפך דרש. ויש לו סוד אינינו [פ]מפורש. כדרש התורה קדמה אלפים [פפ]שנה קודם העולם. וזה אמת סוד [צ]לדרך הנעלם. ורבים לא ידיעוהו כן. ולהיות כמשמעו [ק]לא יתכן. ובעבור כי השנה והימים במספר היא מחוברת. ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת. ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים. או שנה או מספר אלפים. והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתבייש. למען אשר יבקש לאין יש. ומשיבין שברא השם את העולם בעת [ר]שידע כי טוב הוא. גם זו תשובה בנויה על אבן בהו. וכן האומרים שברא להראות גבורתו. לאדם שהוא טורח ילידתו. והנה שמו תשובתם האמולה. חלק קטן מהשאלה הגדולה. כי יש ראיות גמורות. לאשר עינים להם ולא [ש]עוורות. כי הישוב חצי ששית [ת]הארץ באמונה. וכולה כנקודה אל המסבה (ס"א המסכה) אשר עליה [א]נתונה. ואף כי המסבה [ב](ס"א המסכה) העליונה. ואם מדרך [ג]הישרה. אין דרש יום [ד]נדרש כדרך בת קרא. כי אלו היה [דד]הטעם לאלפים. היה כתוב [ה]יומים. כי פירש יום'. בכל יום ויום. וכן איש [ו]איש. וברוך [ז]יי' יום יום. גם סוף הפסוק יוכיח משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום. א"כ נשמור התורה הנאמנה. עד אלפים [ח]שנה. ועוד כי אלף שנים בעיניך [חח]היכנו לנוכח השם. וימלאהו בפירושי בספר [ט]תהלות אשר יבקשהו: גם יש [י]דרש להרויח נפש חלושה. בהלכה קשה. ויש דרש מסברא ידועה. ויש שהוא כהלכה [כ]שאינה קבועה. גם יש דרש שהוא טוב [ל]למחרים. וידריך בדרך תבונה את הנערים. כי יש עוף [מ]שאינו רואה ביום בנגיהות. ובלילה רואה ומפני שעיניו כהות. כדרש שהעולם נברא בב"ת בעבור ברכה. ואם הדבר ככה. הנה בוקק הארץ [נ]ובולקה. ואשיתהו [ס]בתה. ובטלו [ע]השוחנות. בל [פ]ידעוש. ומחת [צ]בלי. בלו [ק]שמלותיכם. [ר]בלע יי'. בלא [ש]יי'. [ת]ובתקך. וברא [א]אתהן. בין [ב]בתריו. בזיון וקצף. ילדו [ג]לבהלה. בלהות [ד]אתנך: ואם הרי"ש רישיה [ה]די דהבא. הנה איש [ו]רע בליעל. בעל פעור. כרע [ז]בל. כהני [ח]במות. ואשר מעט השכל בלבו. ואף כי אשר חכמת אלהים בקרבו. יוכל להוציא מדרשי'. וכולם כנגד הגוף [ה]הפשוט הם כמלבושים, וקדמונינו זכרם לברכה. אמרו על ככה. אין מקרא יוצא מידי פשוטו. דרש בראשית בתורה שנא' יי' קנני [ט]ראשית דרכו. אחר העולם נברא על לויתן שנ' הוא ראשית [י]דרכי אל. אחר העולם נברא שייראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה [כ]יראת יי'. אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנ' ראשית בכורי אדמתך[ל]. ולמה בי"ת בתחלה להורות כי יי' אחד והנבראי' שנים שהם עולם ותורה או שני עולמות. ולמה בית ואחריו רי"ש [מ]אל"ף שי"ן. ואח"כ יו"ד ותי"ו. רמז שהבית הראשון יעמוד ארבע מאות וי' שנים כי הוא קודם השמים והארץ ואחר קץ ישוב הבית. וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו. וחשך שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה. ורוח אלהים שהיא רוח החכמה והבינה על מפרשי התורה המושלת למים. ובסוף יהי אור על ימות המשיח. אז יבדיל יי בין המקום [נ]ישועתו ובין אשר במחשך מעשיהם. דרש בראשית [נ]שתי מלות שהכל היה מהאש והוא היסוד. אחר שית כמו אמון [ס]שית. שהם שש הקצוות [ע]המלאות לכל גוף והשבון ראשי [עע]מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות. והמלות שבע [פ]כשבעה מלכים או כשבעה כוכבי לכת. והאותיות שמנה ועשרים כנגד [צ]מחנות הלבנה וכן מספר [צ]העתים [צצ]בקהלת. ותחלת הספר בי"ת וסופו מ"ם כנגד השם המפורש היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים. ובסיני נתן למשה וכן כתוב יי' ב"ם סיני בקדש. ובתחלה בראשית ולבסוף ישראל [ק]כי הם עלו במחשבה בראשית העולם. וסוף דבר אין לדרש סוף:

הדרך החמישית. מוסד פירושי עליה אשית. והיא הישרה בעיני נכח פני יי' אשר ממנו לבדו אירא. ולא אשא פנים בתורה. ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי. ואחר כך אפרשנה כפי אשר תשיג ידי. וכל מלה שתבקשנה. בפירש המלה הראשונה תמצאנה. כפירוש שמים תמצאנו בפסוק הראשון. ועל זה המשפט כל הלשון. ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת. למה זאת מלאה ולמה נחסרת. כי כל טעמיהם כדרך הדרש הם. כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבוארה. ופעם יחסר אות נעלם לאחז דרך קצרה. ואחר שידרשו טעם למלאים ולחסרים. יורנו איך יוכל לכתוב הספרים. ומה כתב בלא וי"ו יי' ימלך. ומעתיק [קק]משלי כתב בו"ו תחת עבד כי ימלוך. ושנים רבות בין שניהם. רק לתינוקות טעמיהם טובים הם. גם בפירושים היתרים. אין צורך לתיקון [ר]סופרים. ומתורגם התורה ארמית תרגם אמת. ובאר לנו כל הנעלמת. ואם דלק במקומות אחרי מדרשים. ידענו כי יותר ממנו ידע הפרשים. רק חפץ להוסיף טעמים אחרים. כי פשוטו יבינוהו אפי' הבוערים. כמו עירה שלא תרגומו כבן אתון.

ותרגום

פירוש על אבן עזרא

[ב]כי יש אומרים שהוא מדבר אל האדם שנקרא עולם קטן כאשר יפרש בפסוק נעשה אדם וגם בפרשת תרומה ונקרא כן אחרי צאת שכלו מכח אל הפועל ויפרשו התורה על השכל האנושי והקדימה היא שהשכל הוא באדם בכח. ויפרשו אלפים שנה הוא עשרים שנה כי ימי העולם ז' אלפים שנה כדעת הדרש שית אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב. והאדם שהוא עולם קטן שנותיו הם שבעים שנה עד ששים הם ימי זקנה ועשרה הם ימי השיבה. ועד ימי עשרים שנה. אלפים שנים קדמה השכל ערם צאתה מהכח אל הפועל. והוא דומה לעולם התהו בעוסקו בעניני העולם. [פ]כי יש אומרים הרמז הוא התורה היא חכמת אלהים. והקדימה היא קדימת הסיבה. ואלפים היא מלשון ואאלפך חכמה (איוב ל"ג) ושנה כמו פעם אחת ולא אשנה לו (שמואל א' כ"ו) ויהיה הפי' שהתורה שהיא חכמת אלהות קדמה בסבה לשני אלפים שהיא חכמת הלימודיות וחכמת הטבע אע"פ שהן קודמות לה בסדר הלמוד. [פפ]על פסוק ואהיה שעשועים יום יום (משלי ח' ל') ויומו של הקב"ה הוא אלף שנה שנאמר כי אלף שנה בעיניך כיום אתמול. [צ]לדרך הנעלם. בהא הידיעה לרמז על סוד הבריאה כי הוא סוד הגדול כמו שירמוז בפסוק ראשון ובמקומות אחרים. ובמסכתא שבת פ' ר"ע איתא כי תתקע"ד דורות נבראה התורה קודם שנברא העולם. והנה הדרש הזה סותר הדרש הראשון. [ק]ר"ל כמשמעו שהתורה קדמו קדימת הזמן כאשר לא היה זמן קודם בריאת העולם. [ר]ר"ל כאשר היה קשה להם איך שייך רצון לפני הקב"ה כי כל רצון הוא התחדשות אשר לפי לאיזה דבר מה שלא היה צריך מקודם או נתחדש איזה דבר מה אשר יביאו לבוא להרצון. ע"כ כנהו חז"ל לרצון הפשוט בלא התחדשות. כמו דרך הרצון אצל ב"א אשר הפרישו בין שם חפץ כי הוא ע"י צורך. ובין רצון אשר אין בו צורך כ"כ. וידיעתו היא ג"כ ידיעה השבועה א"כ קשה להם ולמה לא ברא העולם מכבר. ע"ז משכילים כי ידע בידיעתו הפשוטה כי טוב הוא לברא עכשיו. [ש]ר"ל למי שיש לו עינים ולא יראה בעיני השכל נקרא ג"כ עורון. [ת]ר"ל המקומו' שבא"א דרים לבד מדבר כמאמר וכל בשליש עפר הארץ (ישעי' מ' י"ב) פי' רש"י ז"ל שליש מדבר וכו' וכונת ר"א על הישוב שדרים ב"א זולת היערים. (ר"ל) אולי כונתו על י"ב גבולי אלכסון מצרופי שמות של הקב"ה ויסוד הארץ אחת מצרופיו ע"פ ששה הקצוות. [א]ר"ל היא הגלגל הראשון אלינו והוא הגלגל הלבנה. [ב]ר"ל הוא הגלגל התשיעי אשר הוא המכריח את כולם והוא נקרא גלגל היומי. [ג]ר"ל לפי פשוטו של מקרא. [ד]ר"ל שדרשו רז"ל על הפסוק ואהיה שעשועים יום יום שר"ל ב' ימים אינו כן מדרך המקרא. [דד]ר"ל לשני אלפים. [ה]ר"ל לשני ימים ע"כ הפשט יום יום בכל יום ויום. [ו](ויקרא י"ז יו"ד). [ז](תהלים ס"ח כ'). [ח]ר"ל אפי' לפי פירושם אשר כל יום הוא אלף שנים ומכ"ז התורה אומרת לבני אדם אם יחיו ב"א אלפים שנה וישיג כל החכמות מכ"ז מטיב להשתעשע עם התורה כי היא מראה לו האמת בכל מדע אשר יתגלה לו. [חח]ר"ל שרוצים להבין ממנו שיומו של הקב"ה אלף שנים כוונו לנוכח ה' והוא ז"ל פי' כי אלף בעיניך. עם ב"א ידבר ואל תתמה בעבור שוגו ב"ה שהוא לשון רבים ואח"כ בעיניך שהוא לשון יחיד. כי כן משפט הלשון. זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור. עונכם נשיכם וגבך. והטעם אלו חייתה אתה בן אדם אלף שנים ככה יהיו בעיניך כיום אתמול שעבר אבד. [ט]הוא מזמור תפילה למשה. [י]פי' הודיע לחכמי ישראל יש סברות רבים במין הדרש ויש דרש הפך דרש. ואחר שהכל דברי אלהים חיים איך יאומר זה הפך דברי חבירו והם לא באו כי אם לפרש דברי התורה. וזה לאות שלא באו להוציא המקראות מידי פשוטן. רק רמזו בדרשות אחרות. ובעבור הרמזים ההם אין הפשט נעקר ממקומו. והוא אינו בא אלא לפרש הפשט. ואם תמצא חולק על הדרש אינינו חולק על הקבלה. רק על פשט הדרש. [כ]ר"ל דעת יחיד שאין לסמוך עליו. [ל]ר"ל בעלי דורשי הרמז ע"פ אות אחת. [מ]הוא העטלף. [נ](ישעיה כ"ד א') ר"ל שפירושו לשון ריקות. [ס](שם ה' ו') והוא לשון שממה. [ע](קהלת י"ב ג'). [פ](תהלים קמ"ז כ'). [צ](ישעיה ל"ח י"ז) ופי' רש"י שם הוא הקבר שגופו בלה שם. [ק]דברים (כ"ט ד'). [ר](איכה ב' ב'). [ש]לקמן (י"א ע'). [ת]יחזקאל (ע"ז מ'). [א](שם כ"ג מ"ז). [ב]ירמיה (ל"ד י"ח). [ג]ישעיה ס"ה כ"ג). [ד]יחזקאל (כ"ו כ"א) ר"ל כל אלו מתחילין בבית ואינם סמן ברכה. [ה](דניאל ב' ל"ב). [ו]משלי (כ"ט ו'). [ז]ישעיה (מ"ו א'). [ח]מלכים (א' י"ג ל"ג). [ח]ר"ל אע"פ שילבש בגדים רבים וכלים מכלים שונים מכ"ז הגוף לא ישתנה. ככה הפשט לא ישתנה אע"פ שידרשו הרבה פירושים דרך דרש. [ט]משלי (ח' כ"ב). [י]איוב (מ' י"ט). [כ]תהילים (קי"ו י'). [ל]שמות (כ"ג י"ט). [מ]ר"ל הרי"ש אל"ף שי"ן הם אותיות ראש והוא הבה"מ והם שנים. כי הוא מהדברים שעלו במחשבה קודם בריאת העולם כאומרו קודם השמים והארץ. והעמדת בית השני מרומז באותיות הנעלמים רי"ש אל"ף אותיות האחרונים עולים ת"ד והמלוי מאות שי"ן הוא י"ן במספר ס' הם ס' מסכתות אשר יסדו לנו אחר חורבן בהמ"ק. והיו"ד והתי"ו הוא ימי העמדת בית הראשון. ואפי' אותיות המלוי בי"ת רי"ש אל"ף שי"ן עולה תת"ל כימי העמדת שני בתי המקדשים הראשון ת"י השני ת"ך. [נ]ר"ל ברא שית וכונתו כי האמות וכו' הוא היסוד ושם ירה אבן פנתו והוא אבן שתיה ואותיות ברית אש והוא היסוד. [ס](דניאל (ג' א'). [ע]ר"ל ר"א פי' בעצמו ששה הוא מורכב משלשה. גבולי הגוף הם ג'. אורך. רוחב. עומק. [פ]מהאורך יצא פנים ואחור. מהרוחב ימין ושמאל. מהעומק יצא מעלה ומטה והם ששה. [עע]ר"ל מאלו ז' תיבות ב' ב' א' ה' ו' ה' עולה כ"ב כמספר האותיות א"ב. [פ]ר"ל בפסוק ראשון יש ז' תיבות כמו ז' מלכים והם קמץ גדול. קמץ קטן. פתח גדול ופתח קטן. חולם. חיריק. שורק רק השו"א לבדו הוא משרת. [צ]ר"ל ד' [illegible] זיי"ן ימים הם כ"ח ימים לבד הנוסף יום וחצי. [צצ]פי' דעת האומר בדרך דרש ודעת ר"א קהלת ג' בפסוק ועת לכל חפץ ע"פ הפשט אינו כן כאשר מפרש שם י"א כי אלה העתים הם כ"ח כנגד לנרות וכו' גם זה הבל. [ק]ר"ל אותיות לב אשר הם פעולת הלב. [קק]משלי (ל' כ"ג) ומכנהו מעתיק משלי ככתוב אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה. [ר]רמזו בפרשת וירא בפסוק ואברהם עודנו עומד לפני ה'.

ותרגם בני "יכנון ואתונו שער האיתון. ובעבור הדרש דרך הפשט איננה סרה. כי שבעים פנים לתורה. רק בתורות ובמשפטים ובחקים. אם מצאנו שני "טעמים לפסוקים. והטעם האחד כדברי המעתיקים. שהיו כלם צדיקים. נשען על "אמתם בלי ספק בידים חזקים. וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים. האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים: דרך קדמונינו היה אמת. וכל דבריהם אמת. ויי אלהים אמת. ינחה עבדו בדרך אמת:

פירוש על אבן עזרא

ובפרשת בהעלותך בפסוק ואל אראה ברעתי. ורבים כמוהם. "ר"ל תרגם פסוק אסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו לקמן (מ"ט י"א) כ"כ פי' רש"י שם. "ר"ל א' קבלה והשני שקול הדעת כמו בסוף פרשת בא פי' כ"א בענין תפילין וככה פי' בפרשת ליליה בפ' שלח לך. "ר"ל נסמוך על פי הקבלה ועל פי שקול הדעת.

חידה יפה. זכה וצרופה. להחכם אבן עזרא. ובן מאיר נקרא. חברה במשקל השיר. והנני את דרכה איישיר: הבית הראשון תנועה ויתד וחמש תנועות. ויתד וארבע תנועות. זהו הדלת. ותנועה ויתד וחמש תנועות. ויתד וארבע תנועות זהו הסוגר:

ואחריו שלשה בתים קצרים כל בית מתחיל גם כן תנועה ויתד וחמש תנועות. ויתד וארבע תנועות. וכן דרך כל השיר עד תמו.

ושמו בקרבו חתום בראש בתים הקצרים דוק ותמצא:

הֵא לָךְ חִידָה נִפְלָאָה לר"א אבן עזרא. עַל אֶהֱ"וִי הַטְּבָעָה. הֵן הֵם אַחִים אַרְבָּעָה. יַלְדֵי אַ"ב גְ"אָה גָאָ"ה:

ע"מ ז' תנועות:

אֶת דְּבַר חִידָתִי שִׁמְעוּ. נְבוֹנִים נִפְלָאוּ. אַךְ דְּעוּ כִּי כָל־חַכְמֵי לֵב לְהַגִּידָהּ לָאוּ:

אב בְּהָאֲדָמָה הוֹלִיד אַרְבָּעָה הָאַחִים.
לֹא כְבֵדִים לֹא קַלִּים. לֹא יְבֵשִׁים לֹא לַחִים.
בָּם יְרוּצוּן אוֹפַנֵּיהֶם. וְהֵם שׁוֹקְטִים נָחִים.
בָּם דְּמוּת אַרְבַּע הַחַיּוֹת בְּשַׁחַק נִבְרָאוּ.
כִּי פְעָמִים יִסָּתְרוּ גַם פְּעָמִים יֵרָאוּ:

ר אַתָּה עֵינֵכֶם עֵת נִרְאָה. דְּבָרַי מַה נּוֹרָא.
כִּי בְּכוֹרָם לָקַח חֵלֶק וְשָׂם רַב בִּבְכוֹרָה.
גַּם שְׁמוֹ נוֹסַף עַל שֵׁנִי וּבַסֵּתֶר נִקְרָא.
הַשְּׁלִישִׁי בִּשְׁמוֹ כָּפוּל חֲכָמִים קָרָאוּ.
הָרְבִיעִי גַּם כֵּן כָּפוּל בְּמִשְׁקַל מְצָאוּ.

הַ־בְּכוֹר זָכָר וּנְקֵבָה וְאַף שֵׁנִי אַחֲרָיו.
בּ־נְקֵבָה הוּא. וּשְׁלִישִׁי יְדַעְתּוֹ בִּזְכוּרָיו.
אֶת פְּנֵי הָרְבִיעִי זָכָר. נְקֵבָה בַּאֲחוֹרָיו.
מְדִינִים עוּשׁוּ בֹאוּ וְאוּלַי תִּמְצָאוּ:
שַׁ־אֲלוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי תֶחְטָאוּ:

מ־בְּכוֹר יִמָּצֵא שׁוֹכֵן בְּגַלְגַּלִּים שִׁשָּׁה.
אַ־חֲרָיו יָבוֹא הַשֵּׁנִי וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה.
מִשְׁכְּנוֹת הַשְּׁנַיִם בִּשְׁנַיִם וְדִבָּתָם קָשָׁה.
בַּקְּשׁוּ מֵעַל סֵפֶר הָאֱלֹהִים וּקְרָאוּ.
יוֹם בְּרוֹא אָדָם אֵלֶּה אַרְבָּעָה נִבְרָאוּ:

מִסְפַּר הָרוֹבֵעַ עַל אָחִיו בְּנוֹסָף יֵשׁ יִתְרוֹן.
כַּאֲשֶׁר שֵׁנִי עַל רִאשׁוֹן יְהִי לְזִכָּרוֹן.
סוֹד שְׁנֵי אַחִים תְּכוּנִים כְּרִאשׁוֹן עִם אַחֲרוֹן.
מִשְׁקְלֵי הָאַרְבָּעָה אִם בְּמֹאזְנַיִם בָּאוּ.
יִהְיוּ כָּהֵם וּכְמוֹ כָּל נְשׂוּאִים יִשָּׂאוּ:

רֹאשׁ וְרֶגֶל וּזְרוֹעַ עִם גְּוִיָּה לַקַּדְמוֹן.
גַּם שְׁתֵּי צוּרוֹת לַשֵּׁנִי וְאָחִיו כְּאַגְמוֹן.
הָרְבִיעִי כַּחֲצִי גַלְגַּל וְהוּא בַּעַל הָמוֹן.
רַחֲצוּ עִם מֵי חָכְמַת לֵב בְּתוֹךְ מַיִם גָּאוּ.
אַל תְּפָרְשׁוּ אֶת חִידָתִי עֲדֵי תִתְחַטָּאוּ:

פירוש על החידה מבע"מ בן ימיני

אר"ל יש אב בזאת האדמה שהוליד ארבעה האחים. הם אותיות אהוי היוצאים מן א"ב ע"י החבור והכפל כזה. א' פעם א' הוא א. ב' פעם ב' הוא ד. מחבר א' עם ב' מולידו ג' כפלו ו'. הרי א"ב הוליד אה"ו. וזה רמזתי לעיל במלות גא"ה ג"אה. כי בכל אחת אה. ג' פעמים ג' הוא ו'. ג' פעמים ה' י'. בהקדים זה לבל יחשוב איש שהכוונה על ד' יסודות הרמ"ע: גהם שאר האותיות שכל מרוצתן ע"י התנועות המושכות אחריהן אה"וי. קמץ גדול מושך אחריו א' גם ה'. חולם ושורק ו'. חירק וצירי י': דכי ע"ד הנזכר איננם מתנועעים מעצמם רק נמשכים מן התנועות ונחים: הכמ"ש והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק (יחזקאל א' י"ד) שפירושו ברק הנוצץ ונראה לעין כהרף עין. ואח"כ נסתר ונעלם: וכמ"ש לפני זה: זר"ל נראים ונרגשים במבטא כמו אָמַר. הוא. וַיֹּאמֶר: חר"ל נראים ולא נרגשים במבטא כמו י'. דָבָר. ה"א מָה. האלף והוי"ו נוֹרָא הרי אותיות אה"וי נראים לעין ונחים. וכתן בהם סימנים: טר"ל חלק רב. כי האלף במלואו מספרו קי"א שהוא רב ממספר הו"י במלואם העולה יחד ל"ח. וגימטרי' א"ק ב'כר. ר"ל הבכור הוא אלף מספרו א"ק: יכי אלף לשון אלוף ורב: כבי ה' במלואו ה"א. הרי אלף נוסף: לכי האלף כח נסתר: מר"ל ו' במלואו וו: נלא כיש קוראים וי"ו או וא"ו: סכי היו"ד במלואו מספרו עשרים: עכי וד שוה במשקל עם אות י' לבדו: פבמלת אֵלֶף משמש האלף לזכר ולנקבה: צהה"א משמש בסוף לנקבה כמו אַתָּה: קהוי"ו משמש בסוף לזכר כמו אותו: רהיו"ד משמש לפני השורש בעתיד נסתר ליחיד ורבים כמו יִרְאֶה. יִרְאוּ. היו"ד משמש אחר השורש לנקבה נוכחת כמו רְאִי. דְּעִי: שר"ל התאוננים ע"ד השכון: א(יואל ד' י"א). ר"ל האספו לבוא לדרוש הדבר: ואולי בהכוונה הנכונה: גהוא יהוא בן יהושפט (מ"ב ט' ב') עיין במדבר (י"א י"א): דבל"א (פעהלען) כמו חטאים (מ"א א' כ"א): ומדי המושלת מ אילך שמואל פי' ונק"ק גיביעת פי' מדינים הם ה' מלכי מדין שהאחשון מהם אוי (במדבר ל"א ח') עושו בואו'. ר"ל בואו קבלו ה עם אוי. ואלי שמלאו אהוי. שאלו מלך ישראל יהוא. בואלי לא תחטאו: הר"ל האלף גם על ששה אופנים. עם חולם ראֹש. עם קמץ גדול רָאשִׁים. עם חירק רִאשׁוֹן. עם רינן קטן הוא לירי רֵאשִׁית. עם פתח גדול לחַטָּאת ולגדה (זכריה י"ג א'). ועם פתח קטן היא סגול עושה פֶלֶא (שמות ט"ו י"א): ור"ל הה"א גם אחר אלף הגרלה כמו רְפָאָה (תהלים מ"א ה') חַטָּאָה (ישעיה ה' י"ח) ובדומה: זר"ל ה"א נמלא בתנ"ך ג' פעמים. בתורה הא לכם זרע (בראשית מ"ז כ"ג). בנביאים הא דרכך בראש (יחזקאל ט"ז מ"ג). בכתובים הא כדי פרזלא (דניאל ב' מ"ג): משכנות השנים בשנים. חהוי"ו והיו"ד שוכנים באלף הא. כי האלף לורתו א. יוד למעלה ויו"ד למטה וי"ו באמצע. וכן ה"א מחובר מן דו או די כמ"ש בסמוך שתי צורות לשני: ודבתם קשה. טכמו ודבתך לא תטוב (משלי כ"ה י') ענינו דבור. ור"ל קשים במבטא יותר מן השנים הראשונים. כי האלף והה"א ממוצא הגרון. והוי"ו מהשפה. והיוד מהחיך: יר"ל בבראשית שכתוב בו זה ספר תולדת אדם ביום ברוא אלהים (בראשית ה' א'): כר"ל בפסוק ויברא אלהים את האדם (שם א' כ"ז) אותיות ראשונות במלת ויברא וי. ובמלת האדם הא. הם אותיות אהוי: לר"ל הרביעי שהוא יו"ד יש לו יתרון על אחיו הו"י במספר ד': מכי השני שהוא ה"א יש לו ג"כ יתרון בנוספר ד' על אחיו האלף: נר"ל ההא והוי"ו שהם האמצעיים מספרם י"א כמו הראשון עם האחרון שהוא אלף עם י' שמספרם ג"כ י"א: סר"ל אותיות אהוי מספרם כ"ב כמו כל אותיות א"ב שהם ג"כ כ"ב: עלשון קבלת מספר כמו נשא את ראש (במדבר ד' ב') כי תשא את ראש (שמות ל"א ב'): פר"ל הקדמון הוא אלף צורתו א ראש ורגל וזרוע עם גויה: צר"ל הה"א לורתו דו או די: ואחיו. הוא הוי"ו. לורתו כאגמון כזה ו: קהוא יו"ד לורתו כחלי גלגל יוד במלוי נקרא גלגל. העיקר הוא המלוי: רר"ל שהוא התחלה כל לורות האותיות. ויש מפרשים שהוא סך מספר שכל המספרים הולכים על אופניו. שני עשרות הם עשרים. שלשה עשרות שלשים. וכן עד עשרה עשרות שהם מאה. ועשרה מאות אלף. ועשרה אלפים רבבה. וכן עד אין סוף: שלשון הכתוב כי גאו המים (יחזקאל מ"ז ה') ענין רבוי וגדלות. ור"ל שיהיו מי חכמת לב שעור רב לטהרת הרעיון. תכמו (במדבר ל"א כ') פי' מעהלו:

הקדמת הרמב"ן

בשם האל הגדול הגבור והנורא

אתחיל לכתוב חדושים בפירוש התורה. באימה ביראה ברתת בזיע במורא. ומתפלל ומתודה בלב נדכה ונפש שבורה. שואל סליחה ומבקש מחילה וכפרה. בקידה בכריעה בהשתחויה. עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה. שאין ביצת הנמלה כנגד הגלגל העליון לעירה. כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה. הצפונים בביתה הטמונים בחדרה. כי כל יקר וכל פלא כל סוד עמוק וכל חכמה מפוארה. כמוס עמה חתום באוצרה. ברמז בדבור בכתיבה ובאמירה. כאשר אמר הנביא המפואר בלבוש מלכות והעטרה. משיח אלהי יעקב ונעים הזמירה. לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. ונאמר פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי. אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה. והיא בלבי כאש אוכלת בוערה. בכליותי עצורה. לצאת בעקבי הראשונים אריות שבחבורה. גאוני הדורות בעלי גבורה. להכנס עמהם בעובי הקורה. לכתוב בהם פשטים בכתובים ומדרשים במצות ואגדה. אהובה בכל ושמורה. ואשים לנגדי פני נרות המנורה הטהורה. פירושי רבינו שלמה עטרת צבי וצפירת תפארה. מוכתר בגיוניו במקרא במשנה ובגמרא. לו משפט הבכורה. בדבריו אהגה. באהבתם אשגה. ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה. בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצורה. אשר בפירושיו זכורה. ועם רבי אברהם בן עזרא. תהיה לנו תוכחת מגולה ואהבה מסותרה. והאל אשר ממנו לבדו אירא. יצילנו מיום עברה יחשכני משגיאות ומכל חטא ועברה. וידריכני בדרך ישרה. ויפתח לנו שערי אורה. ויזכנו ליום הבשורה. כדכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך. צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. צדק עדותיך לעולם הבינני ואחיה:

הקדמה לרבינו יעקב

הנה נא הואלתי לדבר. כי לא בינת אדם לי ותיילים לגבר. גם כי לא מלין לחבר. כי בער אנכי מאיש ולא למדתי חכמה. ואין בי דעת ומזמה. ולא אתי יודע עד מה. אמנם צמאה לה נפשי ובשרי לה כמה. אף אם נסתרה ממני ונעלמה. כי היא מלאכת שמים. וכל דבריה על אפנים. נדרשת היא לכל שואל בה על ירכים. ולכל אשר ישה לה אזנים. כי לא מעבר לים היא ולא בשמים. אכן קרובה היא לכל אשר יקרב אליה בלב ובשפתים. אשר יעזבנה יום היא תעזבנו יומים. אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ע"כ נדבה רוחי לקרבה אל המלאכה בפעמים וברגלים. ולעשותה בלב שלם במעשה הידים. והנה ראיתי את הים הגדול ורחב ידים. פירוש התורה לרב הגדול הרמב"ן ז"ל גדול הנוצה ורב כנפים. ונפשי אותה לעבור בו אף במי מתנים. ואירא כי גדול מאד וגאו המים. ואומר אלכה לי אל השפתים. כי על שפתו עץ רב מאד טוב ומזה נחמד הוא למשכיל ותאוה לעינים. ואקח מפריו מלא כפים. ואוכל ותהי לי למשיב נפש לפקוח עינים. ולשמוע כלמודים העיר לי אזנים. ותחי רוח יעקב ותהי אליו פי שנים. כי יהיה כל אשר יבא שמה נחלים. לכן תחלת דברי אני מבקש רשות מאת הרב הנזכר ואחר כך אני מחלה פני כל קורא בחבורי זה לבל ידינני לכף חובה לאמר שעשיתיו להתגדל בו כי לא עשיתי דבר שראוי להתגדל בו שאינו אלא כמלקט אוכל מתוך אוכל ולואי ולא הייתי מחזיר אוכל לפסולת ואין כונתי בזה רק כי יען נפלאו ממני דברי הרב והם סתומים אמרים. אלקטה מהם הדברים הפשוטים ואשאיר הסתומים. כי בסודו לא באה נפשי למען היות נקל בעיני ללמוד. ואם מצאתי פשט או טעם במקום אחד חברתיו עמו ואף כי הם מעטים. ועל כן לא הזכרתי שם הרב ברוב כי רובם דבריו ולא הזכרתי רק במקום הצריך כפי הענין. וראיתי עוד לכתוב בתחלת סדר וסדר מעט פרפראות מגמטריאות וטעמי המסורות להמשיך הלב ואשר כל מחשבות לו גלויות חוקר טוחות וכליות הוא יודע כל מחשבתי והוא יחזק ידי הרפות ויאמץ ברכי הכושלות. להוציא מחשבתי זאת אל הפועל ויטה לבבי ליראתו. ויקרבני לעבודתו. ויאיר עיני במאור תורתו:

הקדמת הגאון רבינו עובדיה ב"ר יעקב ספורנו ז"ל:

לכו בנים שמעו. וחכמי לב ודעו. והשקו צאן ורעו. אמתה של תורה.

וטעמו וראו בה. דנמשייכו שיבא. ליראה ולאהבה. מחולל כל ברא.

וניצר לכבודו. והודיע הודו. בדת מתת ידו. ערוכה ושמורה.

אני הצעיר עובדיה יצ"ו בכמ"ר יעקב ספור"נו זלה"ה. לקול דברי כמה"ר חננאל אחי יצ"ו אשר בקנאו את קנאת עלבונה של תורה מרב פקודי מוכים ובנים לא אמון בם מתנים עמם לפגם בשכל מליה ספורה וסדרה, בשגם היא שגלה שכלה ומחמדים ככוכים למבין ואין אומר השב. העיר לי אזן לנאת דברי חפץ מגיד מישרים ומרים מכשול עד יצא כנגה צדקה. אז אמרתי אספרה מה שמן דבר מלאה ידי במכוון בה הלא מצער המשוער אשר יעיר רבים ונכבדים לתת אמרי שפר הכרון בספר יגדיל תורה ויאדיר. כי אמנם מקוצר רוח ומעבודה ועבודת בני עמנו בארץ לא להם ומפני נוגשים אלים יום יום להמם ולאבדם. הנה כאלם שמו פניהם עיניהם ולבם על בצעם למחסה ולמסתור והרס כוס ילדי יום קובצים כדבורים, עד אפס מקום ואין נאות להבין נפלאות מתורתנו. ובכן היו כחולמים בקרב עמים קרבו ויאתיון כמתוכחים באומרם מה יתן ומה יוסיף כל יעוד תורת קדשנו בהיותו גשמי באפס תקות חיי עולם ומה יועיל רוב ספוריה עם קדיוות המאוחר בקבלתה. ואתא מרבבות קדש שרידי תופשי התורה לפעמים מאמר לאשוכים בלתי מבואר ופעמים תשובה בלתי מספקת להתיר הספק ותהי לחרפות למו. וגחנו מה נצטדק כי יקום אל וכי יפקוד על דבר כבוד שמו הלא בהגיד נפלאות מתורתו מאירות עיני כל משכיל בספורה וסדרה המורה לצדקה גודל השם יתברך וטובו בחלוקת ספריה וסיומן בהגיד חסד עליון אשר נתן תשועה אחר יאוש ומחלט כי אמנם צוה לעולם בריתו להבין ולהורות באמתות עסוקות מיוסדות על אדני עיון ומעשה לאור באור החיים כמו שהעיד האל י"ת באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם וכה הודיע כונתו במאמרות בכללו ובצמיכת

עמו

עמו ובזמן מתן תורתו אשר שמעו עליהם רבים המה ראו כן תמהו. ובהיות תכלית העיון השכל וידוע פרסת גדלת האל הקדוש אשר בה תהיה יראתו על פני כל מבין ובידיעת דרכי טובו וחסדו בפרט על המין האנושי אשר בה תהיה האהבה וזה כי כאשר יתבאר שהאל ית' אמנם השתדל בדורות עולם לרומם האדם ולתקן את אשר עותו. הנה יאהב כל משכיל לעשות רצונו כרצונו. ובשתי אלה שהם היראה והאהבה ישלם החלק המעשי המכוון ממנו. לכן הואיל באר הוא ית' במופתים שכליים בספרו הראשון, והוא

ספר בראשית

ענין הבריאה וההשגחה כללית ופרטית ומציאות עליונים נבדלים מחומר. ומהם מניעי הגלגלים והנפש האנושית השכלית ושהכל מאתו בכונה ורצון לתכלית מכוון. ובאר מה יקר חסדו על המין האנושי כי אמנם תקן ענייניו בכל דור ודור כפי האפשר והוא הרבה אשמה למשחית לו. וספר ראשונה כי הוא ית"ש ברא האדם בצלמו כדמותו למען יבחר להדמות ליוצרו כפי האפשר כי בזה ישלם ויהיה פעלו שלם ונכבד מכל פעל זולתו כראוי לו ית' המרומם על כל זולתו. והוא רחום בחמלתו נתן לאדם די מחסורו שלא בצער ויניחהו בגן עדן עד שהרע מעשיו וקלקל את פרנסתו, שגרשו האל ית' משם לעבוד את האדמה ולטרוח כמה טרחות עד שלא אכל פתו. וספר שנית בכל זאת לא אבה ה' השחיתו והיו פירות הארץ נאותים ומספיקים למזונו ולהחיותו קרוב. לאלף שנים עד כי רבה רעת דורותיו ונגזר דינם להשחיתם את הארץ ובכן נשחת מן היסודות והמורכבים מהם והצמחים ובעלי חיים. ולא הספיק עוד מזון הפירות לחיי האדם כבראשונה. וספר שלישית כי עם כל זאת חמל על שאריתם והתיר להם בשר כל בעל חי זולתם והארץ נתן לבני אדם בתת אימתם על כל חית הארץ, ועם זה היו ימי חייהם מגיעים לארבע מאות שנה ויותר מהמה עד אשר נוסדו יחד לקרוא כלם בשם איזה אל נכר נבחר אז אצלם ולתת שמו במגדל אליו גוים ינהרו ולא יזכר שם האל ית' עוד ביניהם. ובכן הפיצם ולא אבה ימיהם כי תיכף התמעטו חיי האדם והיו כמו מאתים שנה ומאז היו הלוך וחסור. ובכן ספר כי בסור תקות תשובת המין האנושי בכללו כאשר כוון להשחית כל תקון אלהי פעמים שלש, הפליא ה' חסיד לו מכל המין ובחר באברהם הראוי להשיג גם התכלית המכוון אצלנו מני שים אדם עלי ארץ כאשר התבאר. והחוט המשולש באברהם יצחק ויעקב אשר מלא כבודו את כל הארץ בקראם בשמו, מצא חן בעיניו לכרות להם ברית להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם לחיי עולם ולתת מקום לזרעם כאשר יהיו לגוי מספיק לקבוץ מדיני ובו יהיו לאחדים בידו לעבדו שכם אחד. ומרב שלמות שלשה אלה היו פעולותיהם המסופרות בתורה מספיקות להורות לדורות עקרי הקורות עם איזה עזר למציאותם כענין תנועת החמה במופתי מצרים וכענין ירח ויורה בענין אלישע: ובכן היו עניני ישראל מאז יצאו ממצרים עד בנין בית ראשון אשר בזמן זה בנו ד' מזבחות והם משכן במדבר. ושילה. ונוב. וגבעון. כמו עניני אברהם מאז יצא מאור כשדים אל ארץ כנען ששם בנה ד' מזבחות. ועניני בית ראשון היו כעניני יצחק אשר בנה מזבח אחד בלבד. ועניני בית שני וגלותנו והגאולה העתידה אשר בזה הזמן נבנה בית שני ויבנה העתיד במהרה בימינו הם כעניני יעקב אבינו אשר בנה שני מזבחות ואלה טוב באחרית אחרי היאוש ובזה סיים את ספרו הראשון.

אל אצילי בני ישראל, יברכם אלהינו!

בגשתי היום הזה אל המלאכה הנכבדה הזאת המלאה לה הוד והדרת קדש, היא תורת אלהים מפורש עם תרגומים ופירושים רבים ונכבדים כאשר עיני הקורא לנוכח יביטו, אשר אנכי עוסק בהדפסתם; לעת כזאת, דבר לי אליך, קורא נעים! הט אזנך ושמעני, וישמע אליך אלהים!

הנה אנכי זה ימים רבים מעודי עד היום הזה רחש לבי דבר טוב למלאכת עבודת הקדש היא מלאכת דפוס עברית. זה היה חלקי מכל עמלי ויגיע כפי, בה מצאתי הית ידי ומשיבת נפשי גם יחד. בבתי הדפוס המפוארים לשם ולתהלה עד קצוי ארץ, בעיר ווילנא, ווארשויא ולייפציג ופה קרית מלך רב וויען הבירה משך ט"ו שנה יגעתי ומצאתי להבין ולהשכיל ולהשגיח על מלאכת הספרים היקרים, היוצאים לאור לכבוד ה' ולכבוד בית ישראל, להיות הוד והדר, שכל טוב וכשרון המעשה צמדים יחד לאגודה אחת ולא יתפרדו, למען תמצא עין הקורא גיל ונחת על היופי והסדר הנכון החיצוני, עת הנפש המשכלת תתבונן בינה בבואה אל הקדש פנימה להתענג בנועם ה' הכתוב בספר ולבוא עד תכונתו.

וה' ברך את עמלי ויגיע כפי לטוב ולתפארת ישורון, כי באתי עד הלום, למצוא חן בעיני אדוני בית דפוס המפואר והמתנשא לראש עשר ידות על רוב דפוסי ארצנו, ויקימוני על להיות נצב על משמרת משא פקודתי להיות פקיד על החלק הדפוס הזה הנועד להדפסת ספרי לשוננו הקדושה, כי בעצתי וכל מאמצי כחי הטו בעלי הדפוס אזנם לי לשית נוספות לבית דפוסם הגדול גם אותיות יפים מאירי עינים בלשוננו הקדושה, כי לא היו כזה לפנים בדמותם וצלמם הנאוה.

למן אז ועד עתה, כל ישעי וכל חפצי להרים קרן ספרי עם אלהי אברהם בכל יתרון וחמדה הוד והדר פנימי וחיצון כאשר לאל ידי. עיניך לנוכח יביטו, קורא נכבד! ובלעדי אגיד, עיניך הרואות מה יקרה מה שפרה מלאכת העבודה הזאת אשר לפניך. יהלל זר פעלי, ולא פי, נכון דבר, ולא שפתי! וכאשר החילותי מעשי למצוא חן, הודות לאל! בעיני כל רואיהם; כן אוסיף לעשות תושיה, ברצות ה' דרכי, להרים כבוד ספרי עבר קטנים עם גדולים. יראו ישרים וישמחו, דורשי ה' ויחי לבבם!

אלה דברי עבדכם ואוהבכם

יעקב הכהן שלאָסבערג.
פקיד ומשגיח על בית הדפוס עברית של האדונים זאמארסקי ושותפו דיטמאמארש בעיר וויען.

דבר אל הקורא!

פה עמוד קורא נעים! עמוד והתבונן, כי אני אעביר כל טובי על פניך, בהוצאה החדשה אשר אנכי נותן לפניך, ואקוה כי תעם לנפשך, אם אעירך על כל הטוב אשר הטבתי עמך, מי לא ירנן ברנן וגילה, ושפתיו לא תבענה תהלה, בראותו כי פירושי הראשונים, יצאו לאור לשם ולתהלה. אשר ערכם עשרת מונים, על דברי אחרונים, והנה במפרשי התורה אשר עשו לנו מטעמים, אחד היה אברהם ה"ה רבינו אברהם אבן עזרא נב"ע, אשר שמו גדול בישראל ונודע ביהודה, כי חננו אלהים ביתרון הכשר דעת לתורה ולתעודה, ולכל שכיות מדע הכמה חמודה, הוא האיר פני תבל בחכמתו, כי כפלים עשה ברום תבונתו, כי לא לבד כי פירושיו מדבש ומנופת צוף מתוקים, אף גם זאת אמרותיו שבעתים מזוקקים. בדבריו היקרים והכמת לשונו התורה הקים, ולגודל הכמתו קיצר בלשונו, לכסות מצפוני הבאים אחריו דלו לאחדים לגלות מסתוריו, ולהוציא לאור פניני אמריו. גם רבינו הרמב"ן ז"ל שפט ע"ע וכתב בפ' אחרי על פסוק וגורל אחד לעזאזל על מה שכ' הראב"ע שם סוד ח"ל והנה ר"א נאמן רוח מכסה דבר, אבל אני הרכיל מגלה סודו וכו', ואם כי לפעמים התמרמר עליו, בכל זאת עינינו הרואות כי לגודל יקרת סדריו, כמעט אין פסוק אשר לא הביא את דבריו. ומי אנכי כי באתי עד הלם, לספר בשבח נופך ויהלום, רבינו אברהם א"ע נ"ע ראה נא אחי היקר! מה שהעיד עליו רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל באגרת הרמב"ם ממה שכתב לבנו הרב ר' אברהם ז"ל דף ב' ע"ב ומה שצוה עליו שלא לעיין, כי אם בפירושי' ובחבורים שחברם הראב"ע ז"ל. וז"ל שם והאמת והנכון הוא מה שאמר החכם רבי אברהם א"ע זצ"ל נאמר לי עליו שעשה חבור בפירוש התורה וגלה בו סודות עמוקות ועצומות לא יבינם אלא מי שהוא במדרגתו והשרידים אשר ה' קורא. ושם נאמר עוד ואתה בני ה[illegible] לי. אני מצוה לך שלא תעיין בפירושים ובחבורים, ולא תטריד שכלך אלא בפירושיו ובחבוריו וספריו, כי הם טובים מאד ומועילים לכ[illegible] שקרא בהם השתכלות יפה בשכל זך ובעיון דק, ושהם אינם כשאר החיבורים כי הוא היה כמו אברהם אבינו ע"ה ברוח, וס' שתקת מדבריו וברמזיו אשר ידבר בהם עיין בהם עיון יפה והשתכל בהם השתכלות רבה בשכל זך ובעיון נקי כי ההכם הזה הנזכר לא הי' מתפחד משום אדם ולא היה נושא פנים לשום ב"א עכ"ל, ואחרי הודיעך את כל זאת, מי יערב לבו לבוא לגשת אל הקודש פנימה, ולא יכסה פניו כלימה, ראה נא אחי היקר! כמה טרחו ויגעו איזה חכמי עמינו לפרש את דבריו הנעימים, הראשון, הוא הפי' מוטוט אשר בא לפרש ולגלות ספוני טמוני אמריו, כי הוא בא בחדריו, אך לא הועיל לקצרי מדע, כי להבין פירושו צריך פירוש להתודע, אחריו בא לפרש בע"ם מקור חיים, אשר לו רחבת ידים, כאשר ימך הקורא בעצלתים, לא ישתהוה לפי' אפים, אחריו בא המחבר פי' אהל יוסף, לבוא בחדריו אין כוסף, יען נמצא בדבריו, אשר אין מבוא בחדריו, שפט על פי הפרט, כי אין בו רק הפשט, ממראה הפסוקים העלימו עין, להורות דרכי הדקדוק הי' בעיניהם כאין, הרמז בדבר גדול הרחיקו, וכפי דעתם ע"פ חיצוניות החזיקו, והמפרש ב"י הראה מקום הפסוקים, התיבות הזרות הקים, לפרש דרכי הדקדוק שם לו לחוקים, אך הנוגע להבין הפשט, לקט מהכלל הפרט, והניח השאר כמו ספר התום. נשאר הפי' ראב"ע מכל עין סתום, מי העיר מרדם, אמון מוצנע כמקדם, ומי ישא בחיקו כל אלו הפירושים, לבירר הבנת העיקור תקוני הראב"ע הנם חבושים. ובפרט העוסקים בכרנסתם, והם נותנים מחסדיהם בטרדת מחיתם. על כן אהובי אחי. נתחכמתי אני הצעיר, באלפי ישראל, ואולי ה' עמי יהיו דברי המעטים קצת להועיל, כי בחרתי מכל הד' פירושים לעשות פירוש קצר שלא להלאות הקורא, ובמקום אשר הניחו בלא מורה, מצא ידי יד כהה להראות בסימן (נ"ל) והבוחר יבחר לעשות פירוש טוב ממני, כי איני מחליט קבלו דעתי, ובמקום אשר סותר משנה או נמרא אני משתדל להראות פירושו איפה בדברי חז"ל מרומו, ואקוה קורא נעים! כי תמצא נועם לנפשך, אם תביט לפעמים בפירושי הקצר על ראב"ע ז"ל כאשר ערכתי אליך:

הרמב"ן אשר הדפיסו עד עתה בלא סימני הפסוקים, היו בעיני הקורא חסר משפטים וכספר מלא חוקים, ובאמת העידו עליו כל בעלי אמונה, כי פירושו מלא חכמה ותבונה, ואני גם בזה הקלתי על הקורא כי הדפסתי הפי' מציין ע"פ פסוקים, באופן שדבריו מדבש מתוקים, אקוה כי גם עבור זאת רב תודות תתן לי קורא נעים:

הפי' **ספורנו** הנכבד והמפואר, אשר בפי בע"מ תוס' י"ט במסכת מ"ש פ"ה משנה י' להכם מתואר, אשר היה נעלם כונתו הרחבה ע"י קצרו כי אינו מבואר, ובהיות הקודמים לפניך עם אלה הפירושים. להבין תוכן כונתו בקצרה בנקל הם דרושים:

הפי' היקר אף נעים מרבינו **הרשב"ם** אשר גם היא הלך בעקבי הראשונים, לפרש ע"ד הפשוט יובן כעת יותר מלפנים:

וגם פי' **רש"י** ז"ל יובן היטב ע"פ כל הפירושים, כי גם הוא ז"ל הלך לפרש ע"ד הפשוט בהרבה מקומות:

פירוש **התרגום יונתן** הוא ע"פ סימן א"ב למען כל אחד ישיג מבוקשו בנקל ולא יהי' עליו הטורח לחפש:

הבעה"ט הוא מוגה כעת ע"פ בעה"ט ועיטור בכורים. והוא שלם ומוגה הדק היטב בלי תוספות ובלי מגרעת: וע"י מראה הפסוקים, לפירוש נוסף הוקם:

המסורה הקטנה אשר היא כמעט נדפסה בכל החומשים הגדולים. הציגו אותה כמו גליון בצד הפנים. הורידו מראה המקום או הגביהו מקום המצוין לא ידעו הקוראים לכוון על איזה סמן מרמז המסורה. ולבד זה קבצו כמה שבושים בהמסורה. התחכמו א"כ והדפיסו המסורה ע"פ א"ב אשר הוא מבוא להשיג כמו רגע ציון המסורה ע"פ הפסוקים. אך שבשו יותר כהנ"ל אשר אין להקורא שום מבוא לשפוט להימין או להשמאל. ע"כ התחכמתי לתקן המסורה ע"פ תיקון סופרים מרש"ד וג"כ מהחומש עין קורא מהרב רו"ה אשר מביא כמה מסורות לתקן. וגם מסורה הגדולה בעזרי. ולא די אלו. אם לא היה ההפוש בקאנקארדאנציא בעזרי לא הייתי בא לידי תיקון וכהיום הביטו וראו על המסורה אשר מתוקן היא ובנקל להקורא למצא המצוין עליו.

התולדות אהרן אשר צינו בכל החומשים בטעות תקנתי עם המגיה ע"פ הת"א מדפוס וויניציא אשר הוא על תנ"ך אשר שם מכוון מראה המקומות: החושך בוחן האור. ככה יבחן המבין אם יקח לעיניו חומש עם המפרשים מדפוס אחר. אני בטוח אשר יכיר כ"א בעצמו. ויגלה לוולתו: ואם לא לקחנו לעינינו המקור מבוא כל מפרש. לא היה ביכולתנו לבא לידי תיקון.

ולבד זה לא נחה דעתי. כאשר רבו המדקדקים. אשר אין להם אמונה. רק להכרעת בע"ם מנחת שי עיניהם לאמר הוא המכריע. ע"כ אני מדפיס בסוף החומש ג"כ **המנחת שי**. להסיר כל הספקות מהקורא בספר. ויראה הרואה ויכריע בעצמו.

התרגומים מוגהים ע"פ אוהב גר ומחומשים המדויקים ותרגום לשון ארמית לא די זה השגתי כ"י ישן נושן אשר המחבר היה בקי בתלמוד בבלי וירושלמי וערוך הוא עשה על כמה תיבות תיקון ע"פ הכרעות צודקות. ולא סמכתי עליו. רק באיזה מקומן עשיתי הגהה למטה להראות הנוסח והבוחר יבחר.

החומש מוגה ע"פ ב' מגיהים מדקדקים. ב' פעמים יעבורו ע"י כ"א. וכהנראה אשר טוב **הגהת החומש** יעלה על כל. ואולם אם גם אחרי יגיעתי הנ"ל ימצא איזה טעות. גם אנכי אענה. לא נתנה תורה למלאכי השרת. כי גם אחרי החומשים המדויקים תעבורנה השגיאות. ואם הטעות תעבורנה במספר מעט. חומש מדויק יקרא.

וגם על פי' **רש"י** שמתי עיני לתקנו ע"י הגהה טובה לא לסמוך על הדפסת פירש"י מחומשים אחרים. ואם רש"י מביא לשון ת"כ או ספרי או מכילתא או תלמוד. המגיה מחויב לחפש המקור לגלות המראה מקום אם מכוון הוא. ועי"ז נתוספו כמה וכמה תיקונים במפרשי התורה.

דברי המביא לבית הדפוס

שלמה זלמן נעטטער

א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם

ב' רבתי · ואת

אונקלוס

א בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא: ב וְאַרְעָא הֲוָת צדיא

מסרה א א כשמתחיל הסופר לכתוב יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שטה חמישית. בראשית, ב' רבתי למעלה היא שוה לשאר האותיות וקרן העודף הוא למטה והוא צריך להיות בראש העמוד וסי' בי"ה שמ"ו ומ"ל א' ומ"י וה' ישנו ג' מנהון כ"פ. ברא אלהים, ג'. את השמים, י"ג דסמיכי.

ת"א בראשית סוכה מט ראש השנה לב מגילה כא וכב בבא קמא נה ספר הזוהר פ' פקודי עקרי' מה. **בראשית ברא** מגילה ט' חגיגה יב תמיד לב. **את השמים** חגיגה יב.

רש"י

(א) **בראשית.** אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תהלים קי"א) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: **בראשית ברא.** אין המקרא הזה אומר אלא דרשני כמ"ש רז"ל בשביל התורה שנקראת (משלי ח') ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב') ראשית תבואתה ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו (שם כ"ו) בראשית ממלכות יהויקים ראשית מלכותו (דברים י"ח) ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו' כמו בראשית ברוא ודומה לו (הושע א) תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת. כמו (איוב ג') כי לא סגר דלתי בטני ולא פירש מי הסוגר. וכמו (ישעי' ח') ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו. וכמו אם יחרוש בבקרים ולא פי' אם יחרוש אדם בבקרי' וכמו (ישעי' מ"ו) מגיד מראשית אחרי' ולא פי' מגיד מראשית דבר אחרית דבר. א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בריאת המים מתי היתה הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: **ברא אלהים.** ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למה"ד והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: תהו

רמב"ן

בראשית. משה רבינו כתב הספר הזה עם התורה כולה מפיו של הקב"ה והקרוב שכתב זה בהר סיני כי שם נאמר לו עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם כי לוחות האבן יכלול הלוחות והמכתב כלומר עשרת הדברות והמצוה מספר המצות כולן עשה ולא תעשה א"כ והתורה יכלול הספורים מתחלת בראשית כי הוא מורה אנשים בדרך באמונה ובירדתו מן ההר כתב מתחלת התורה עד סוף ספור המשכן וגמר התורה כתב בסוף שנת הארבעים כאשר אמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם וזה כדברי האומר תורה מגלה מגלה נתנה אבל לדברי האומר תורה חתומה נתנה נכתב הכל בשנת הארבעים כשנצטוה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וצוה לקיח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם ועל כל פנים היה נכון שיכתוב בתחלת ספר בראשית וידבר אלהים אל משה את כל הדברים האלה לאמר. אבל היה הענין להכתב סתם מפני שלא כתב משה רבינו התורה כמדבר בעד עצמו כנביאים שמזכירים עצמם כמו שנאמר ביחזקאל תמיד ויהי דבר ה' אלי בן אדם. וכמו שנאמר בירמיה ויהי דבר ה' אלי לאמר. אבל משה רבינו כתב תולדות כל הדורות הראשונים ויחוס עצמו ותולדותיו ומקריו כשלישי המדבר. ולכן יאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו כמדבר בעד שנים אחרים ומפני שהענין כן לא נזכר משה בתורה עד שנולד ונזכר כאילו אחר מספר עליו ואל יקשה עליך ענין משנה התורה שמדבר בעד עצמו ואתחנן ואתפלל אל ה' ואומר כי תחלת הספר הוא אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל והנה הוא כמספר דברים בלשון אומרם. והטעם לכתיבת התורה בלשון זה מפני שקדמה לבריאת העולם

אבן עזרא

חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף כבית [א]בראשונה כי נמצא [ב]ראשונה ישעו ואילו היה טעמו כן היה הבי"ת קמוץ בקמץ [ג]גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם [ד]סמוך והטעם בראשית [ה]הערב או הלילה או החשך והנה שכמו ויבא [ו]ראשית לו ויש אומרים שהבי"ת נושא [ז]בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ על כן אמר בראשית ולפי דעתי שהוא [ח]סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל [ט]עבר והנה כן תחלת [י]דבר יי'. קרית חנה [כ]דוד. והטעם יתברר לך בפסוק [ל]השני: **ברא.** רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה [מ]יברא ה'. והנה שכמו ויברא אלהים [נ]את התנינים ושלש בפסוק אחד [ס]ויברא אלהים את האדם. וברא חשך שהוא הפך האור

פירוש על אבן עזרא

[א]להלן (י"ג ד'). [ב]במדבר (ב' ט'). [ג]פי' כי גם דעתו של ר"א היא שהבית נוסף אבל לא כבית של בראשונה בעבור כי הבית של בראשונה היא בקמ"ץ, והקמ"ץ יורה על ה"א הידיעה, כי האותיות בכ"ל המורות בראש התיבה על ה"א הידיעה נקודות לעולם בפת"ח והאות הבא אחריו מודגשת. ואם האות הבא אחריו הוא מאותיות אהחע"ר שאינן מקבלות הדג"ש. העמידה הדג"ש תחת הפת"ח של אותיות בכ"ל ונעשה קמ"ץ כמו אמר עשה שם בראשנה (בראשית י"ג) לראשונה שופטים (י"ח כ"ט) בראשון (ויקרא ט') כולם בקמ"ץ בר"ס, ומטעם זה הבי"ת של מלת בראשונה היא בקמ"ץ בעבור האות רי"ש הבא אחר הבי"ת שאינו מקבל הדג"ש, והבי"ת של בראשית היא בשו"א, לפי שה"א להנקד בקמ"ץ שהרי אין שייך לומר שהבי"ת מורה על ה"א הידיעה כי הה"א הידיעה מורה על דבר שנזכר מקודם לכן במקום אחר. וכאן היה ההתחלה הראשונה א"כ אינו הבי"ת נוסף, והוא אות הבי"ת העזר כמו כלם בחכמה עשית (תהלים ק"ד כ"ד) וכן תרגום הירושלמי בחוכמה, או בי"ת הסיבה והתכלית כמ"ש רש"י בשביל התורה הנקרא ראשית דרכו וכו'. [ד]ר"ל הענין הסמיכות ע"ד זה, כל השמות שבתורה שיש להם תי"ו באחרונה, אותו התי"ו מורה על קישור ודיבוק של שם אחר שיש לו שייכות עמו, והתי"ו מורה כאלו כתב מלת של. דרך משל חכמת שלמה. אם היה חכמה בה"א היה מהצורך להוסיף מלת של ר"ל חכמה של שלמה, וכן בתיבת שפחת שרי ועכשיו שנכתב חכמה, או שפחה, הרי הוא כאלו נכתב מלת של לפניך. [ה]ר"ל איך נוכל לומר שמלת בראשית היא סמוכה לתיבה של אחריו שהוא מלת ברא שהוא פועל עבר ולא שם מהשמות, והסמיכות אינה שייכה אלא בשני שמות זה אחר זה ר"ל שם עלם או שם דבר ע"כ פירש בראשית הערב וכו' ויש מקראות שמקצרים כמאמר רש"י. [ו](דברים ל"ג) ודעתו שאין שייך לומר שם בפסוק זה שהתי"ו מורה על מלת של. [ז]ר"ל כאלו אמר עם ראשית ופי' שיש לו איזה משמעות, אבל הוא בלי טעם, שהי"א אינם נותנים טעם באיזה משמעות הוא נושא הבי"ת. וטעם הי"א כי הבי"ת במקרא להורות על מקום, או הזמן, ויש בי"ת הוראתו על כלי, [ח]ר"ל לא כדעת הי"א שהוא תמיד סמוך, רק לפעמים הוא סמוך כמו ראשית דגנך (דברים י"ח ד') ולפעמים הוא מוכרת כמו ויבא ראשית לו, ואינה סמוכה מפאת הדקדוק רק מפאת הענין, כאשר פי' בראשית ממלכת יהויקים היה הדבור הזה מלת. ה' לאמר וכו' [ט]והסמיכות לריך להיות אל שם העלם או שם דבר כנ"ל. [י](הושע א') ושם ג"כ מלת דבר בעל נגב. [כ](ישעיה כ"ט א') היא ג"כ בעל ענב. [ל]ר"ל הפסוק ה"ב. והארץ היתה תהו וגו' ולא היה ישוב וטעמו בראשית בריאת שמים והארץ. [מ](במדבר ט"ז ל') [נ](פסוק כ"א) שכתוב אשר שרצו המים א"כ נבראו מן המים. [ס](פסוק כ"ז)

ספורנו

(א) **בראשית.** בתחלת הזמן והוא רגע ראשון בלתי מתחלק שלא היה זמן קודם לו: **ברא.** עשה אינו ישנו ודזה לא יפול זמן כלל: **אלהים.** הנה מלת אלוה מורה על נצחי ולזה על השדים שהם מתים כבני אדם כמו שהעידו רז"ל אמר לשדי' לא אלוה ואמר על האל ית' אלוה כי הוא הנצחי בהחלט כאמרו ויטוש אלוה עשהו. ויאמר עליו אלהים לשון רבים להורות שהוא נורא כל הצורות הנצחיות וזולתם כאמרו מלא כל הארץ כבודו כי אין לזולתו מציאות זולת הנשפע ממציאותו. ולא ימצא שום נמצא זולת מציאותו כאמרו ואתה מחיה את כלם. ועל צד ההדמות יקרא כל נבדל מסומר אלהים ויקראו השופטים המומחים אלהים כאשר ישפטו בצלם אלהים. ולהורות על מעלת נצחיותו אשר ממנו נאצל נצחיות שאר הנבדלים כאמר שהוא אלהי האלהים; **את השמים.** הנה מלת שם תורה על מקום רחוק וכל סימן הרבים עם קריאת פתח מלעיל יורה על שנים שוים. וכבר מלת שמים תורה

ירושלמי

[(א) בְּחוּכְמָא בְּרָא יְיָ:]

יונתן בן עוזיאל

[(א) מִן אַוְּלָא בְּרָא יְיָ יַת שְׁמַיָא וְיַת אַרְעָא:

וארעא

בעל הטורים

בראשית יש במדרש שלכך פתח בבי"ת ולא באל"ף לפי שבי"ת הוא לשון ברכה ואלף לשון ארור אמר הקב"ה אפתח בבי"ת בל' ברכה ולואי שיוכל להתקיים ד"א ע"ש ב' עולמות שברא העוה"ז והעוה"ב ד"א ע"ש ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ ללמדך שבזכות התורה ולומדיה נברא העולם. בראשית אותיות בית ראש כלומר ב"המק ראשון שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו ד"א אותיות א' בתשרי. נברא העולם. ד"א אותיות ברא שתי שברא שתי תורות. ד"א אותיות ירא שבת. לומר לך שבזכות שבת נברא העולם ד"א אותיות ברית אש שבזכות הברית שהיא המילה ובזכות האש שהיא התורה ניצולים מדינה של גיהנם. ד"א בראת יש שברא י"ש עולמות לכל צדיק.

יונתן

מן אוולא פי' בתחלה ובפ' לך לך בפסוק אהלה בתחלה תרגום מן אוולא וס"ל כאן שבא להורות סדר הבריאה: ירושלמי בחוכמא פי' באמצעות חכמה עליונה וכן בספר הזוהר וברקנ"ט דף ע"א ובנחיי ע"ש:

לדיא

ברא

אבן עזרא

האור [ט]שהוא יש. וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה האחד והשני לא [פ]נרה אתם לפס. וזה השני אלף [צ]תחת ה"א כי כמהו להברות את דוד [ק]כי הוא מהבנין הכבד הנוסף [ר]ואם היה בה"לף [ש]היה כמו להבריאכם [ת]ומלאכו מהבנין הכבד ובראת [א]לך. והיינו כמו ברו לכם [ב]אים. רק כמו וברא [ג]אתהן. וטעמו לגזור ולשום גבול [ד]נגזר. והמשכיל יבין: אלהים. אמר שמלאכו אלוה [ה]ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הלשון כי כל לשון יש לו דרך כבוד. וכבוד לשון לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול לשון רבים. ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים [הה]ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים כמו אדנים ובעלים שאמרו אדניס [ו]קשה. ולקח [ז]בעליו. וכן תלת עליו. אליו [ח]ועדיו. על כן אמר הכתוב ברא [ט]ולא בראו. ומדרך התוספי ידענו כי הדבורים יקראו שפה [י]בעבור שיראו שיתנהג ילאו. וכן נשמת האדם העליונה תקרא [כ]לב. והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה [ל]השם ביד המלאכים שופי רלוטו נקרא [מ]כן. ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם. ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאומר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו [נ]ספוכות. וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה' והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן [ס]זכריה. [ע]ודניאל. ולמה אאריך. וטעם אלהי [פ]הצבאות כמו אלהי האלהים. וטעם אלהים כמו מלך ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן. וזה השם תאר ואיננו עצם. ולא ימצא ממנו עבר [צ]או עתיד. ואל תחשוב שהמלאכים הם נואש ורוח בעבור שכמצא עושה מלאכיו [ק]רוחות. כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתהלה על מעשה בראשית. והחל מהאור ואמר עוטה אור ואמר כן נוטה שמים והוא הרקיע. והמים עליו והאש והשלג והרוח. ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ממשרתיו ואמר יסד [ר]ארץ על מכוניה וזאת היא היבשה. וכן כתוב רוח סערה עושה דברו. וטעם: את. כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול [ש]כמו את השמים. ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים [ת]אדם. ונמצא עם הפעול [תת]כמו בא האריה ואת [א]הדוב. והם מתי [ב]מספר. ויהיה תחת [ג]עם ותחת [ד]מן: השמים. בה"א הידיע' להורות כי על אלה הנראים [ה]ידבר ולעולם

לשון

רמב"ן

העולם אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. והנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ולכן כתב סתם אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת ספר בראשי' עד לעיני כל ישראל מפיו של הב"ה לאזניו של משה כענין שאמר להלן (ירמיה ל"ו) מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו הודיענו תחילה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים א"כ כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשי' והמקובל בהם לחכמים תולדות עם ארבע הכחות שבתחתונים כח המתלבים וכח לצמח האדמה ונפש התנועה והנפש המדברת בכלם נאמר למשה רבינו בריאת' וכחותם ומהותם ומעשיהם ואפיסת הנפסדים מהם והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז וכבר אמרו רבותי' חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת צמח האדמה שער בינה אחד ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד ובבריאת העופות שער אחד וכן בבריאת השרצים ובבריאת הדגים ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למה שאמרו גבי אדם יודע ומכיר בו כואף אדם יודע ומכיר בו נחשד על הנדה יודע ומכיר בו גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי נשפים ומשם יעלה לגלגלים ולשמים ולצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חבירו ומספרם מקובל להם ע"ה שהם נ' חוץ מאחד ואפש' שיהיה השער הזה בידיעת הבורא ית' שלא נמסר לנברא ואל תסתכל באמרם נבראו בעולם כי על הרוב ידבר והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמוז בתורה בספירת העומר ובספירות היובל כאשר אגיד בו סוד בהגיעי שם

ברלון

פירוש על אבן עזרא

כ"ז) כתיב ב"פ ברא והם כולם יש מים. [ע]כי חכמי המחקר ר"ל אשר החושך הוא העדר וכן סובר ג"כ ר"א כפי הפי' הזה ולא כן ד"א כי החושך הוא בריאה המעכבת האור. [פ](ש"ב י"ב י"ז) ופי' מענין אכילה כי הבריה הוא אכילה מועטת כמו ואברה מידה (שם י"ג). [צ]ר"ל שנתחלף הה"א באלף. [ק](שם ג' ל"ה). [ר]פי' מבנין הפעיל כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעיל בנין כבד הנוסף, כי השורש הוא פָּעַל והוא בנין הקל , ובנין הכבד הוא פִּעֵל וקראוהו בנין הכבד בעבור הדגש שהוא בעי"פ ר"ל שהוא לסמן הבנין, ובמקום שאינו יכול להיו' מודגש , דהיינו אם עי"ן הפעל הוא מאותיות אחע"ר, אז בא הדג"ש מעין הפעל לנקודה האות שלפניה. למשל אם האות לפניה היא חירי"ק מתחלף לציר"י, ואם הוא פת"ח מתחלף לקמ"ץ, וקראוהו המדקדקים בנין הכבד הנוסף, להורות שהכבדות שלו, הוא בעבור ב' אותיות הנוספות על אותיות השורש שהם הה"א והיו"ד ונקוט זה הכלל בידך לכל מקום שהזכיר זה הלשון. [ש]ר"ל להבראות. [ת](שמואל א' ב' כ"ט). [א]יהושע (י"ז ט"ו) שהוא לשון כריתה. [ב](ש"א י"ז מ') פי' ברו הוא מבעלי הה"א ר"ל כמו ברה ליחיד על משקל עשו פסח וליחיד עשה פסח. [ג](יחזקאל כ"ג מ"ז) ור"ל פירושו כי הארץ היתה מכוסה במים לאחר שנבראת וכן עבעה ובמפץ ה' נראתה היבשה ונעשה הרקיע מבדיל בין מים למים , וזהו שאמר שטעם ברא לגזור ולתת הגזרה כאמרו תשלח רוחך יבראון ופי' כוזן הגזרה כי הנשמה אלוה עכם בואה לעולם הזה והגוף הוא קבוץ חלקי אדמה. [ד]ר"ל ככתוב כח מעשיו הגיד לעמו (תהלים קי"א) וכל מה שדבר במעשה בראשית רק מהנבראים בגשם. אך הכוחות משמים והארץ היו מקדם , וכן דעת בעלי מקובלים וזה מבין איך לומר ויהי ערב וכו' יום אחד והמאורות נתלו ביום ד', והנה ר"א והחוקרים לדרך דרך אחר ענין כוזרי ובע"ק, ע"כ מרמז רא"ע והמשכיל יבין כי העלם האדם היא נפשו והיא נבראת ערם בריאת שמים וארץ הגשמים, כמאמר ז' דברים עלו במחשבה וכו' אך כל דבר יולא מכח לפועל לעת הגזירה ואם הזמן הגשמי מסובב ע"י הגלגלים אך כח מהעת הוא למעל' מהגלגלים וכמאמר כי אל"ף בנים בעיניך וכדרשת חז"ל והוא הכח מהזמן, ע"כ ר"ל גבול נגזר וגו' וכן פי' ר"א בספר ההילות בפסוק ויעמידם לעד וכו' כי התורה מספרת רק מהיסודו' המורכבים והנשחתים, אך כוחותיהם הם עומדים לעד כמאמר רבי אבוה בר סימן מלמד שהיה מסדר זמנים קודם לכן. [ה]והוא לשון יחיד. [הה](בל"א מיר בעפעללען) כי אין מלך או מושל בלא עם ע"כ כבודו הוא כבוד רבים. [ו](ישעיה י"ט ד'). [ז](שמות כ"ב יו"ד). [ח]דעת ר"א כי ג' מלות אלו עָלָיו אֵלָיו עָדָיו המה בסוף התיבה יו"ד וי"ו וזה מרמז כל פעם ללשון רבים ועפ"כ נאמרים על יחיד דרך כבוד. [ט]להראות כי אלהים בלשון רבים הוא היחיד. [י]וכן פי' רש"פ שורש שפה ע"ש סוף כי הוא סוף מוצא הלב. [כ]כמאמר לך אמר לבי וכו' כאשר הלב הוא נברא בראשונה מאברי הגוף וחוש הטבעי בו , והוא המרכבה הראשונה להרוח. [ל]ר"ל כי כל אשר יעשה ה' אינו אלא ע"י אמצעי והם המלאכים שנאמר בגזרת עירין פתגמא (דניאל ד'). [מ]ר"ל כי שם אלהים מורה על המלאך המשגיח וכן פי' המפרשים על הפסוק ויבא אלהים אל אבימלך כי אינו ראוי אשר ידבר עמו ה' בעצמו , ע"כ פי' אשר נקרא ה' בשם המלאך הממונה. [נ](שמות כ"ב כ') ובפסוק ל"ג ל"ד פי' ר"א כי האומר שהאדם הוא נכבד מהמלאכים חייב שילקה אותו. [ס](א' מ'). [ע](י' י"ז). [פ]כי הוא יפרש בפרשת וארא בפסוק והואלתי את לבאותי פי' לבאות השמים כי שם העצם לא יבא בה"א הידיעה כמו שפי' בספר השם שער ב' ואמר שיש ה"א הידיעה במלה הלבאות אינו שם העצם, רק תואר בשם כמו אלהים שהוא מרמז ג"כ על המלאכים. [צ]ר"ל אע"פ שהוא תואר אינכו כשאר תוארים שהם גם פועלים , כגון חָכָם נאמר חָכַם (משלי כ"ב ט"ו) בלשון עבר , תֶּחְכַּם (שם י"ט כ') לשון עתיד , משא"כ בשם אלהים. [ק](תהלים ק"ד ד). [ר](שם . שם ה'). [ש]ר"ל אלהים הוא הפועל, והשמים מקבלים הפעולה , ומלת את סימן הפעול. [ת](דברים ד' ל"ב). [תת]ר"ל כי ונשא שה מן העדר, הוא הפועל שנשא שה אבל גם את הארי וכו' הם הפעולים , ודע כי מלת את לא יאמר אלא בעצם הדבר, ולא כן מלת אל, והמשל אם יאמר לחבירו שיוליך חפץ אחד למקום ידוע לא יאומר לו הולך אל החפץ מפני שהחפץ שלמו מוליך עמו , ואם יאמר לך אל מקום פלוני לא יאמר לו את מקום פלוני שאינו עושה פעולה בעצם המקום, וכן אומר הרמב"ם במו"נ בפרק ל' מח"ב את השמים וכו' פי' חז"ל שהוא בענין עם. יכלו בזה שברא עם השמים כל מה שבשמים ועם הארץ וכו'. [א](ש"א י"ז לד) ר"ל כי הרלוי ובא הארי והדוב שהרי הדוב הוא הפועל ולא שייך מלת את רק בפעול כמו גם את הארי גם הדוב הכה עבדיך (שם פסוק ל"ו). [ב]ר"ל שיבא עם הפעול. [ג]כמו מלכימה את יעקב (שמות א' א') וטעם את הדוב פי' עמו. [ד]הם יבלו את העיר (בראשית מ"ד ד') פי' מן העיר. [ה]ר"ל על דעתו בסמוך שהשמים והארץ בפסוק הזה הם הרקיע שהוא האויר והיבשה שהם מפורסמים ונראים לעין יהבן

לבא

ואת הארץ: ב והארץ היתה תהו ובהו צדיא וריקניא וחשוכא על־אפי תהומא ורוחא מן
קדם

מסרה ואת הארץ, ג' ק"פ ובתריהון והארץ. ב והארץ, מ' ר"פ. היתה, אינו נסוג אחור כי במרכא אינו הכרח על הרוב. תהו, מסר.
ת"א והארץ היתה מגיהה יב ממיד לב.

רש"י

(ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטורדי"שון בלע"ז: בהו. לשון ריקות וצדו. (סא"א):
על

רמב"ן

בכלל הקב"ה וכל הנמס' למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפי' או ברמיזה בתיבות או בגימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כענין שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך אמר הלכה למשה מסיני כי הרמזי' האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני ומזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיהו ספר תגין הראה להם והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפי"ן יש בתורה בתגין וכמה ביתי"ן ושאר האותיות ומספר התגין של כל אחת ואחת ואין השבח שספרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התגין עצמן אלא בידיעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד וגם בפי' שיר השירים אמרו כתיב ויגד לכם את בריתו ויגד לכם את ספר בראשית שהוא תחלת ברייתו של עולם אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים אלו עשרת הדברות עשרה למקרא ועשרה לתלמוד וכי מנין יצא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן ומנין יצא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה אלא הה"ד הביאני המלך חדריו כלומר שהכל נלמד מהתורה ושלמה המלך שנתן לו אלהים החכמה והמדע הכל מן התורה היה לו וממנה למד עד סוף כל התולדות ואפי' כחות העשבים וסגולתם עד *שכתב בהם אפילו ספר רפואות וכענין שכתוב וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וראיתי הספר המתורגם הנקרא חוכמתא רבתא דשלמה וכתוב בו ולא ממקום הות תולדתא חדידתא למלך או לשליט דחדיו מעלנא דכל בר נש לעלמא ומפקנא שויאת חדיו מיטול כן צלית ואתיהיבת לי רוחא דחכמתא וקרית ואתית לי רוחא דאידעתא לבית בה יתיר מן שבטא וכרסוותא. יאמר כי לא מדבר תהיה תולדת מיוחדת למלך או לשליט אחד הוא ביאת כל איש בעולם ויציאה שוה לכולם יחד ובעבור כן התפללתי ונתן לי רוח חכמה וקראתי ובא לי רוח דעת בחרתי בה יותר מן השבט והכסא. ונאמר שם והוא דיהב אידעתא דלא דגלותא למידע היכן קם עלמא ועובדיהו דמזלתא שוריא ושולמיא וינלעתהון דזמני שולחפי דזגבותה יד ודהיכן עבדי זמני ריהטיהון דשמיא וקבעיהון דכוכביא מתנא דבעירא וחימתא דחיותא. עוזיהון דרוחי ומחשבתהון דבני אנשא גינבי דנצבתא וחיליהון דעיקרי כל מדעם דכסי וכל מדעם דגלי ידעית. ואמר שהאלהים הוא הנותן דעת שאין בו שקר לידע איך קם העולם ומעשה המזלות הראש והסוף והאמצעות הזמנים והלכסונות הזנבות ואיך יעשו הזמנים מהולת השמים וקביעות הכוכבים לחות הבהמות וחמת החיות תוקף הרוחות ומחשבות אדם יחסי האילנות וכחות השרשים כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי. וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה בפירושיה בדקדוקיה ובאותיותיה ובקוליה כאשר הזכרתי וכן אמר בו הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם כלומר שהיה בקי מהם בקסמים ובנחשים שזו היא חכמתם שנאמר כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים. וכך אמרו מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים וערומים בטייר. ומכל חכמת מצרים שהיה בקי בכשפים שהיא חכמת מצרים. ובכינע הגומא כידוע מספר העבודה המצרית שהיו בקיאין מאד בענין הזריעות וההרכבה במינין. וכך אמרו אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ ישראל וכיצד היה נוטען אלא שלמה חכם היה והיה יודע עיקר משתיתו של עולם למה מליון מכלל יופי אלהים הופיע מליון נשתכלל כל העולם כולו כיצד למה נקראת אבן שתיה שממנה נשתת העולם והיה שלמה יודע איזהו גיד שהוא הולך לכוש ונטע עליו פלפלין ומיד היו עושין פירות שכן הוא אומר ונטעתי בהם עץ כל פרי. עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה שהתיבו' מתחלקות לשמות בענין אחר כאלו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא אלהים וכל התורה כן מלבד צירופיהן וגימטריותיהן של שמות וכבר כתב רבינו שלמה בפירושיו בתלמוד **ענין השם הגדול של ע"ב באי זה ענין הוא בשלשה פסוקים ויסע ויבא ויט ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול. כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שיחסר בו ו' אחד ממלות אותם שבאו מהם לט' מלאים בתורה או שיכתוב הו' באחד משאר החסרים וכן כיוצא בזה אע"פ שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולם במחשבה וזה הענין שהביא גדולי המקרא למנות כל מלא וכל חסר וכל התורה והמקרא ולחבר ספרים במסורת עד עזרא הסופר הנביא שנשתדל בזה כמו שדרשו מפסוק ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היה שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות ותקרא על דרך קריאתינו בענין התורה והמצוה ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצות ונמסר לו על פה קריאתה בשמות. וכן יכתבו השם הגדול שהזכרתי כולו רצוף ויתחלק לתיבות של שלש שלש אותיות ולחלוקי אחרים רבים כפי השמוש לבעלי הקבלה. ועתה דע וראה מה אשיב שואלי דבר בכתיבת פירוש התורה אבל אתנהג כמנהג הראשונים להכניס דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות הקוראים בסדרים בשבתות ובמועדים ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים חן. ואל חנון יחננו ויברכנו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ואני הנני מביא בברית נאמנה והיא הנותנת עצה הוגנת לכל מסתכל בס' הזה לבל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה כי אני מודיעו נאמנה שלא יושגו דברי ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה זולתי מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין והסברא בהן אולת מחשבה מועלת רבת הנזקין מונעת התועלת אל יאמין בשוא נתעה כי לא תבואהו בסברותיו רק רעה כי ידברו אל ה' סרה אשר לא יוכלו כפרה שנאמר אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח אל יהרסו אל ה' לראות כי ה' אש אוכלה הוא אל קנאות. והוא יראה את רצוייו מתורתו נפלאות. אבל יחזו בפירושינו חדושים בפשטים ובמדרשים יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך אל תדרוש בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך בל תשאל במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות:

(א) בראשית ברא אלהים. אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אומות העולם ליסטים אתם שכבשתם לכם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא ונתנה לאשר ישר בעיניו וברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו וזו אגדה שכתבה רבינו שלמה בפירושיו. ויש לשאול בה כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים כי הוא שורש האמונה ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל והתשובה מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן
המקראות

*שכתוב בה אפילו כו' כצ"ל.

**סוכה דף מ"ה ע"א.

ספורנו

תורה על עצם רחוק ביחס אלינו בשני מרחקים שוים מכל צד. וזה לא יקרא זולתי בגלגל סובב בתכלית העגול. אמר אם כן שברא אותו העצם אשר הוא עתה רחוק ממנו מכל צד בשני מרחקים שוים והוא הגלגל. ולכן לא אמר ברא שמים כי לא יאמר כן מצד עצמו אלא ביחסו אל מקומנו. ואמר ואת הארץ המרכז הראוי לגלגל: (ב) והארץ היתה תהו ובהו. ואותה הארץ הנבראת אז היתה דבר מורכב מחומר ראשון הנקרא תהו ומצורה ראשונה הנקראת בהו. כי אמנם לא היה נאות לאמר הראשון זולתי צורה אחת היא היתה ראשונה לכל צורות המורכבים בהכרח. ובזה השתאר שהאמר הראשון דבר מחודש. ונקרא החומר של אותו המורכב הראשון תהו להיותו מצד עצמו דבר כחיי בלבד בלתי נמצא בפעל כאמרו כי תהו המה כלומר בלתי נמצאי'
בפעל

ירושלמי

(ב) וְאַרְעָא הֲוַת תָּהְיָה וּבְהָיָא וְצַדְיָא מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא וְרֵיקַנְיָא מִכָּל בְּעִיר וְרוּחָא דְרַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָא:]

יונתן בן עוזיאל

(ב) וְאַרְעָא הֲוַת תָּהְיָא וּבְהָיָא צַדְיָא מִבְּנֵי נָשׁ וְרֵיקַנְיָא מִן כָּל בְּעִיר וְחֲשׁוֹכָא עַל אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחַ רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ מְנַתְּבָא עַל אַנְפֵּי מַיָא:

ואמר

בעל הטורים

בראשית ברא בגי' בראש השנה נברא [העולם]. ד"א בראשית בגי' בתורה יצר. שבשביל התורה שנקראת ראשית נברא העולם. ד"א בגי' שם סדרים. ד"א בגי' ישראל בחר בשמים ובגי' תרי"ג יצר. שברא העולם בשביל ישראל שיקיימו תרי"ג מצות. בראשית רקיע ארץ מים יש תהומות. ד"א בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה. בראשית ג' כ"ע הכא ואידך (ירמיה כו וכז) בראשית ממלכת יהויקים· והתם בראשית ממלכת צדקיה. וזהו שאמרו במ"ס יש בערכין בקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובוהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בצדקיהו ובדורו נתיישבה דעתו*. בראשית ברא אלהים ק"ס אמת מלמד שברא העולם באמת כמ"ש ראש דברך אמת. ברא אלהים את ק"ס אמת. ויברא אלהים את ק"ס אמת. ויברא אלהים את ק"ס אמת ברא אלהים לעשות ק"ס אמת. ולכך תקנו ו' פעמים אמת באמת ויציב (ל"ע דכתיב ב"פ ויברא אלהים את התנינים וב"פ ויברא אלקים את האדם לחד ונמצא עוד אלהים את חית (אותיות) ק"ס אמת ואם שאינו כסדרן גם ק"ס דבראשית וכו' אינו כסדרן לפ"ז רמז לנוסח הזוהר בצ"ל ח"פ אמת) אמת מארץ תצמח ר"ת אמת. אמי מנבזון תבואי ר"ת אמת לבל כשהיה האמת נעדרת וישלך אמת ארצה. ספורי מדאם אמנה ר"ת אמה. ולכך ממעונות אריות (ר"ל אם לא תהיה האמת נעדרת יזכו למ"ש בפסוק תשורי וגו' ממעונות אריות שהוא מורה על בשורות טובות ע"ש בפרגוס תרע"י). ברא אלהים ב' דסמיכי (ואף שנמצא עוד ברא אלהים לעשות אין החיוב על רבינו לדרוש כל הנמצא במסורה ועי"ל שברא אלהים חשניהו כסדר) הכא ואידך (דב' ולשכנן) למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ. כי מתחלה לפה הקב"ה באברהם שנקרא אדם שנא' (יהושע יד) האדם הגדול בענקים הוא. וברא העולם: אלהים בגי' הכסא שהכסא ברא תחלה. בפסוק של בראש יש ז' תיבות כנגד ז' ימי השבוע. וז' שנים בשמיטה. וז' שמיטין ביובל. וז' רקיעיהים ח' ארצות וז' ימים ח' מצרתים עלי"ס תנכ"ל וכנגדם אמר דוד שבע ביום הללתיך. ולכך תקנו יהא שמיה רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא שהם ז' תיבות ואומר אותו ז' פעמים ביום. ויש בפסוק כ"ח אותיות וכן ביהא שמיה רבא כ"ח וכנגדן אמר שלמה ז' פסוקים מעת ללדת עד ועת שלום שיש בהם כ"ח עתים. כי עתים ד' משמרים בכל יום ולילה. מהבקר עד חצי היום עם א'. ומחצי יום עד הלילה עם שני ומתחלת הלילה עד חצי הלילה עם ג'. ומחצי הלילה עד הבקר עם רביעי (ולז' ימים הם כ"ח עתים) וכן בפסוק וידבר אלהים את הדברים כל האלה לאמר יש בו ז' תיבות וכ"ח אותיות מכאן אמרו כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ו' אלפין יש בפסוק בראשית כנגד ששת אלפים שנה שהעולם הוה. וכן בפסוק (ישעיה מח) אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא ששה אלפין: בפסוק (ב) והארץ היתה תהו ובהו ב' אלפין כנגד ב' אלפים תהו. ובפסוק ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח') יש שני אלפין כנגד ב' אלפים תורה ובפסוק ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ד' אלפין כנגד ד' אלפים ימי תורה וימי משיח שהם ימי אור: תהו ב' הכא ואידך (ירמיה ד') ראיתי את הארץ והנה תהו: מלמד שצפה הקב"ה בבריאת העולם בחרבן הבית שנחרב בשנת ההו שעמד שנה ות"י נחרב בשנת תי"ח בית שני עמד כמנין היה"ה ואח"כ חשך רמז לגליות וכן דורש בב"ר: ד"א והארץ היתה

תהו

יונתן

(ב) לדיא וכו' דייק מכפל לשון במלות שונות וק"ל ורוח רחמין פירש ספירת חכמה וזהו רוח אלהים, ובאמת היא רחמים ועיין בפרדס דף ק"ע ע"ב:

רמב"ן

המקראות ולא יודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה ויודעיו חייבין להסתיר אותו לכך אמר רבי יצחק שאין להתחלת התורה צורך בבראשית ברא. והספור במה שנברא ביום ראשון ומה נעשה ביום שני ושאר הימים והאריכות ביצירת אדם וחוה וחטאם ועונשם וספור גן עדן וגרוש אדם ממנו כי כל זה לא יובן ביניה שלימה מן הכתוב וכל שכן ספור דור המבול והפלגה שאין הצורך בהם גדול ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה ויאמינו בכלל כנזכר משם בעשרת הדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי. ותשאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני עם התורה שבעל פה ונתן רבי יצחק טעם לזה כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספר כל ענין היצירה עד בריאת אדם ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו עד שגירש אותו חטאו משם ואנשי דור המבול נשטפם גורשו מן העולם כולו והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו. וזרעם שחטא גרם להם להפילם במקומות ולזורתם בארצות ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם אם כן ראוי הוא כאשר יוסיף הגוי לחטוא שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם ואיננו ראוי שירש מבחר מקוונות היישוב אבל יירשוה עבדיו זרע אוהבו כענין שכתוב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו כלומר שגירש משם מורדיו והשכין בו עובדיו שידעו כי בעבודתו ינחלוה ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם. ואשר יבאר הפי' שכתבתי לשונם בב"ר שאמרו שם בלשון הזה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו מה טעם גלה להם הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני מפני אומות העולם שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם הלא אומה של בזוזות אתם וישראל משיבין להם ואתם הלא הוא בידכם בזיזה הלא הכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם העולם ומלואו של הקב"ה הוא כשרצה נתנו לכם כשרצה נטלו מכם ונתנו לנו הה"ד כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. בשביל לתת להם נחלת גוים הגיד להם את הבראשית. וכבר בא להם במקום אחר עוד הענין שהזכרתי בתעלומות מעשה בראשית ארז"ל כח מעשיו הגיד לעמו להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי איפשר לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים א"כ נתבאר מה שאמרנו בזה: בראשית ברא אלהים כתב רש"י אין המקרא הזה אומר אלא דרשוני כמו שדרשוהו רבותינו בשביל התורה שנקראת ראשית שנאמר ה' קנני ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה והמדרש הזה סתום ופתוח מאד כי דברים רבים מלאנו שנקראו ראשית ובכלם להם מדרשים וקטני אמנה יספרו בהם לרוב. אמרו בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה בזכות מעשרות בזכות בכורים. בראשית ברא אלהים אין ראשית אלא חלה שנאמר ראשית עריסותיכם. ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר

ראשית

אבן עזרא

לשון רבים ויתכן להיות משטרו משטר כל אחד ואחד. וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל שרובה על מתכונת לשון הקדש ויש שמי השמים. ולא יתפרדו כרקים ולהרים. ואנשי המדות יבינו אלה הסודות. ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה והמים כמוט הסובב. ואמר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש. ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים. ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה. כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר אחד בראשון האור ובשני הרקיע ובג' הצמחי' וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד. ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו יחדיו. וזאת העדות איננה ברורה. בעבור שפירוש הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר אינם ואיך יקרא לתוהו. רק פירושו אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני. כטעם דברך נצב בשמים. ואחר כן הזכיר הארץ. ואמר אחר כן כי גם המה יעמדו לעשות מה שני שלום: (ב) והארץ. המלה הזאת זרה בעבור קמצות האלף עם הה"א בכל מקום ואיננו כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: תהו. אמ' הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ"ם תהום שרש כנו"ם המים. ובספר יצירה תהו זה קו ירוק

זרע

פירוש על אבן עזרא

לנו בהם ס"א הידיעה, אבל הגלגל הוא חומר משוט ואין הפשוט נראה לעין. ור"ל דקשה הידיעתה מוקת שמים ל"ר כדלקמן ומשטרו ל"י (איוב ל"ח ל"ג) ע"כ עפרש כי אינו מוסר ופי' משטר כל אחד ואחד. (דברים יו"ד י"ד) הם הגלגלים שהם השכלים הנפרדים, אבל השמים אינם הגלגלים רק הרקיע שנאמר ויקרא אלהים לרקיע שמים והוא האויר. ר"ל תמיד הם בלשון רבים כרקים וגו', ולא ימצא בהם ל"י. ר"ל הם בעלי התכונה והוא מבוא לחכמה העליונה כי יקרא ל"ר כי השמים ל"ר על שם ב' מקומות שהם נחים והם ב' הקוטבים, או ראש החצי תכנו, או החצי שמים למעלה והחצי למטה, וכן הרקיע תעולתם דוקא כשהם שנים. והלהרים כי השמש בין ב' המעברות מזרח ומערב. ועי"ל רוב שנוי פעולת השמים יבוא לחשוב גדולה הבורא ע"י תקופות והמזלות. פי' הזכיר זה להודיע מתי נבראו היסודות כי לא נתפרשו בריאתם בפרשת בראשית ר"ל ואין זכר לבריאת היסודות, כי על אלה הנבראים ידבר, ובסמוך כתב כי לא דבר משה רק על עולם ההויה והשחתה. ר"ל ולא כדברי הגאון ואחרים. ר"ל מזמור ברכי נפשי (ק"ד). ר"ל חוזר לדברי הגאון והאחרים שהזכיר למעלה. (ישעיה מ"ח י"ג). עכי ר"ל ג"כ סובר שנבראו ביום א' כמו שפי' בפסוק יקוו המים ואינו חולק רק על הבריאה שבניאו. תהל' (קי"ט פ"ע) ואמר זה כתוב כוננת ארץ ותעמוד וכו' היום כי הכל עבדיך. כך אמרו חז"ל בחגיגה בפרק אין דורשין ור"ל פירש הרמב"ן תהו רמז על חומר קדמון

קדמון

וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ
אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם:
ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי־אוֹר וַיְהִי־אוֹר:
ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל
אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: ה וַיִּקְרָא
אֱלֹהִים ׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה

ויהי

אונקלוס

קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל־אַפֵּי מַיָּא: ג וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא: ד וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא: ה וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא

קְרָא

מסרה ובהו, חסר. וחשך, כו"ל חסר. על פני, ב' דסמיכו. תהום, כו"ל מלא, ורוח אלהים, ב'. ג ויאמר, כ"ה. יהי, (במונח ולא במקף). ד וירא, ט' בתורה. ויבדל, ג' חסר. ה אלהים, אחריו פסיק.

ת"א וחשך אל פני חגיגה יב. ורוח אלהים חגיגה יב תהלים כט. ויאמר אלהים חגיגה יב תמיד לב. וירא אלהים יומא לח חגיגה יב סוטה יב בבא קמא נה זוהר פ' אמור עקרים מב פכט. ויקרא אלהים פסחים ב מגילה בספר הזהר פ' אמור עקרים מב פיס.

רש"י

על פני תהום. על פני המים שעל הארץ. ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקוביטי"ר בלע"ז: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש

13

רמב"ן

ראשית דגנך. ואין ראשית אלא בכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך. עוד אמרו בזכות משה שנאמר וירא ראשית לו. וכוונתם זו שמלת בראשית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם ורמז לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד כל הענין שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ היא התרומה והיא קדש אין לה שיעור למיעוט התבוננות הנבראים בה וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפרוש אחת מעשר רמז לעשר ספירות ויתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה ותחלת מלוה יחידה בעיסה תרמוז בזה. וישראל שנקראו ראשית היא כנסת ישראל המשולה בשיר השירים לכלה שקראה הכתוב בת ואחות ואם וכבר בא לשם זה במדרש בעטרה שעטרה לו אמו במקומות רבים. וכן וירא ראשית לו במשה יסברו כי משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה וראה ראשית לו ולכן זכה לתורה הכל כוונה אחת להם. ואי אפשר להאריך בפי' זה הענין במכתב והרמז רב הנזק כי יסברו בו סברות אין בהם אמת אבל הזכרתי זה לבלום פי קטני אמנה מעוטי חכמה המלעיגים על דברי רבותינו. כתב רש"י. ואם באת לדרשו כפשוטו כך דרשהו בראשית בריית שמים וארץ. והארץ היתה תהו ובהו. ויאמר הקב"ה יהי אור אם כן הכל נמשך לבריאת האור. ורבי אברהם פי' כענין זה בעצמו אבל תקן. כי הוי"ו במלת והארץ איננה משמשת ורבות כן במקראות וטעם כי בראשית בריית הרקיע והיבשה לא היה בארץ ישוב אבל היתה תהו ובהו מכוסה במים ויאמר אלהים יהי אור. ולפי דעתו לא נברא ביום ראשון רק האור. והקושיא לרבינו שלמה בפי' הזה כי אמר שאם בא להורות סדר הבריאה באלו לומר ששם קדמו היה לו לכתוב בראשונה שאין ראשית במקרא שאינו סמוך והנה מגיד מראשית אחרית ואם יסמוך אותו לדבר גם כאן תסמוך אותו ועוד וירא ראשית לו וטען בזה עוד טענות. ועתה שמע פי' המקרא על פשוטו נכון וברור הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הווה מן האין התחלה ראשונה אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח ממציא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל והוא החומר הראשון נקרא ליוני' היולי ואחר ההיולי לא ברא דבר אבל יצר ועשה ממנו כי ממנו המציא הכל והלביש הצורו' ותקן אותם. ודע כי השמים וכל אשר בם חומר אחד והארץ וכל אשר בה חומר אחד והקב"ה ברא אלו שניהם מאין ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם והחומר הזה שנקרא היולי נקרא בלשון הקדש תהו והמלה נגזרת מלשונם בתוהה על הראשונות מפני שאם בא אדם לגזור בו שם תוהא ונמלך לקוראו בשם אחר כי לא לבש צורה שיתפש בה השם כלל והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש

בהו והמלה מורכבת כלומר בו הוא כמלת לא תוכל עשהו שמחוסר הו"ו והאלף עשו הוא וזהו שאמר הכתוב ונטה עליה קו תהו ואבני בהו כי הוא אשר בו יתיקם האומן מחשבת בנינו ומה שיקוה לעשות נגזר מן קוה אל י"י והאבנים הם צורות בבנין וכן כתוב מאפס ותהו נחשבו לו כי התוהו אחר האפס ואיננו דבר. וכן אמרו בספר יצירה יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו ועוד אמרו במדרש רבי נחוניא בן הקנה אמר רבי ברכיה מאי דכתיב והארץ היתה תהו ובהו מאי משמע היתה שכבר היתה תהו ומאי בהו אלא תהו היתה ומאי תהו דבר שמתהה בני אדם וחזר לבהו ומאי בהו דבר שיש בו ממש דכתיב בו הוא. ואמר אלהים בעל הכחות כלם כי המלה עיקרה אל שהוא כח והיא מלה מורכבת *אלהים כאלו לא ירמוז על אחר הכחות כולם ועוד יתברר סוד בזה אם כן יהיה פשט הכתובים על נכון משמעותו בתחלה ברא אלהים את השמים כי הוציא חומר שלהם מאין ואת הארץ שהוציא חומר שלה מאין והארץ תכלול ארבע היסודות כלם כמו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם שתכלול כל הכדור התחתון וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וזולתם רבים. והנה בבריאה הזאת שהיא כנקודה קטנה דקה ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ ומלת את כמו עצם הדבר ודרשו בה שהוא לעולם לרבות כי היא נגזרה מן אתא בקר וגם לילה. וכן אמרו רבותינו את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ואת הארץ לרבות האילנות ודשאים וג"ע ואלו כלל כל הנבראים בעלי הגוף ואחר שאמר כי בתחלה במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם חזר ופי' כי הארץ אחר הבריאה הזו היתה תהו כלומר חומר אין בו ממש והיתה בהו כי הלבישה אותה צורה ופירש שהצורה הזו צורת ד' יסודות שהם האש והמים והעפר והאויר ומלת הארץ תכלול ארבעת אלה והאש נקרא חשך מפני שהאש היסודית חשכה ואלו היתה אדומה היתה מאדימה לנו הלילה והמים שנבדל בהם העפר יקרא תהום ולכן יקראו מי הים תהומות בלב ים אפפוני מים עד נפש תהום יסובבני ויקרא קרקע הים תהום. ויוליכם בתהומות כמדבר. מוליכם בתהומות כסוס במדבר. והאויר יקרא רוח וכבר נודע כי היסודות הארבע מקשה אחת והעמוד שלה הוא עגול על הארץ והמים מקיפין על הארץ והאויר מקיף על המים והאש מקיף על האויר. ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה והיה האש מקיף למעל' על המים והעפר המעורבי' והרוח מנשבת ונכנס בחשך ומרחף על המים. ויראה לי שהנקודה הזאת בלבשה הצורה והיתה בהו היא שהחכמים קורין אותה אבן שתיה שממנה נשתת העולם. והנה שיעור הכתובים בתחלה ברא אלהים מאין את השמים וברא מאין את הארץ ובבראה

היתה

ספורנו

בפעל אבל בדמיון בלבד והצורה הנשואה באותו המורכב הראשון נקראת בהו. כי בו בתהו שאמר כמלאת בפעל. וקרא אבני בהו הנושא הבלתי עומד עם צורתו זמן נחשב כמו שקרה לנושא הצורה הראשונה שהפך לבש צורות יסודות מתחלפות: וחשך. והוא האויר החשוך הנאצל אז מהמורכב הראשון היה על פני תהום. על פני שני היסודות השפלים שנאצלו אז ג"כ מהמורכב הראשון והיו מקיפי' זה את זה: ורוח אלהים. מניעי הגלגל שנקראו רוח כאמרו עושה מלאכיו רוחות: מרחפת על פני המים. הניעו אז את האויר החשוך על פני המים הסובבים אז את יסוד הארץ. ובכן היה שהחלק ממנו הסמוך לגלגל התלהב בתנועתו והוא האש היסודיי והחלק ממנו הקרוב אל המים קנה אז איזה קור מן המים זולתי חלק מועט ממנו המתחמם במקרה בהתהפכות גלגלות מאורי אור: (ג) יהי אור. הוא אור שבעת הימים שהיה לצורך המתהוים בלתי זרע והוא יהיה לעתיד כדרז"ל (פ' בתרא דכתובות) שיהיה אז לצורך מה שעתידה להוציא גלוסקאות וכלי מילת שלא מכח הזרע: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. והיה כן כי ראה אלהים ובחר במציאותו מפני התכלית אשר הוא הטוב שבגללו המציאו בידיעתו הפועלת: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. אותם הימים ששמש בהם האור הראשון היו זמני אור וזמני חשך שלא בכח סבוב גלגל אלא ברצון אלהי שהבדיל בין זמן האור לזמן החשך: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. אף על פי שלא היה אז זמן

האור

*נ"ל אל היה והם ב' תבות אל הוא הי', והיה כל הכוחות.

יונתן בן עוזיאל

(ג) ואמר יי יהי נהורא לאנהרא עלאה ומן יד הוה נהורא: (ד) וחמא יי
ית נהורא ארום טב ואפריש יי בין נהורא ובין חשוכא: (ה) וקרא יי לנהורא
יממא ועבדיה למפלח ביה דיירי עלמא ולחשוכא קרא ליליא ועבדיה למינח
ביה ברייתא והוה רמש והוה צפר יומא חד: והוה

בעל הטורים

תהו ובהו (עם האותיות והכולל) בגי' אלפים שנה בלי תורה. וחשך על פני תהום ב' במסור' הכא ואידך (איוב לח) וחשך אי זה מקומו זה הוא שאמרו (חגיגה י"ב) שאין לשאול מה לפנים מה לאחור וחשך אי זה מקומו פירוש שאין לשאול איזה מקום החשך שהי': ורוח אלהים מרחפת בגי' זו היא רוחו של מלך המשיח [בב' הסי' ר"ל עם התיבות ונקוב הא' גם הכולל]: ורוח אלהים שנים דסמיכי הכא ואידך ורוח אלהים לבשה את זכרי' (ד"ה ב' כד) קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה פי' שע"י לבושו אמר ויהי אור דכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור וזהו שדרשו רז"ל ממעטה לבושו נבראת האור: (ד) את האור בגי' בתורה ועולה מכוון תרי"ג. את האור כי טוב ס"ת ברית כדכתיב כי על פי הדברים האלה וגו' ועל פי היינו התורה שבע"פ: וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל רמז למה שאמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו וכמנין ויבדל מבדילין בשנה במוצאי שבתות: ויבדל ב' במס' רמז למה שאמרו (פסחים ק"ד) הפוחת לא יפחות משלש הבדלות: (ה) לאור יום [צ"ל למ"ד השימושית] *בגי' זה המאיר

רמב"ן

היתה תהו והיתה בהו והיה חשך ומים ועפר ורוח נושבת על המים והנה הכל נברא ונעשה וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם ולמעלה מהם דק שהיא מרחפת על פני המים במאמרו של הקב"ה ואם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף לא נתפרש זה בתורה ורבו נהם שנבראו ביום שני שלא תאמר שסייעו בבריאת העולם אבל אם תזכה ותבין סוד מלת בראשית ולמה לא הקדים אלהים ברא בראשית תדע כי על דרך האמת הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים ומלת בראשית תרמוז בחכמה שהיא ראשית הראשים כאשר הזכרתיו. ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחכמתא והמלה מוכתרת בכתר *בי"ת (ג) ויאמר אלהים יהי אור. מלת אמירה בכאן להורות על החפץ כדרך מה תאמר נפשך ואעשה לך מה תרצה ותחפוץ וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יי' כאשר רצה. כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כגון מחשבה כמו האומרה בלבבה ואמרו אלופי יהודה בלבם והענין לומר שלא היה בעמל. וכך קראו רבותינו לזה מחשבה ואמרו מחשבה ביום המעשה עם דמדומי חמה והוא להורות על דבר מחושב שיש בו טעם לא חפץ פשוט בלבד ומלת הוה מורה על מעשה הזמן העומד כמו ואתה הווה להם למלך. ולכן אמר הכתוב כי כשברא חומר השמים אמר שיהיה מן החומר ההוא דבר מזהיר קראו אור ויהי אור לא אמר ויהי כן כאמור בשאר הימים לפי שלא עמד האור בתכונה הזאת כל הימים כשאר מעשה בראשית ויש לרבותינו בזה מדרש בסוד נעלם. ודע כי הימים הנזכרים במעשה בראשית היו בבריאת השמים והארץ ימים ממש מחוברי' משעות ורגעים והיו ששה כששת ימי המעשה כפשוטו של מקרא ובפנימיות הענין יקראו ימים הספירות האצולות מעליון כי כל מאמר פועל הויה תקרא יום והיו ששה כי לי"י הגדולה והגבורה והמאמרים עשרה כי הבראשות אין שם היום נתפרש בהם והפירוש בסדור הכתובים בזה נשגב ונעלם ודעתינו בו פחותה מטפה מן הים הגדול: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. כתב רבינו שלמה אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה ראה שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא. ולפי פשוטו כך פירושו ראהו כי טוב, ואין נאה לו ולחשך להשתמש בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. ורבי אברהם אמר וירא כמו וראיתי אני והיא במחשבת הלב וטעם ויבדל בקריאת השמות ואין דברי שניהם נכונים שאם כן יראה כענין התלונה ועלה מחשבה שיאמר כי אחרי שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב הוא. ולכן הבדיל בינו ובין החשך כענין באדם שלא ידע טיבו של דבר עד היותו. אבל הסדר במעשה בראשית כי הוצאת הדברים אל הפועל יקרא אמירה ויאמר אלהים יהי אור ויאמר יהי רקיע ויאמר תדשא הארץ וקיומם יקרא ראיה כענין וראיתי אני דקהלת. וכן ותרא האשה כי טוב העץ למאכל והוא כענין שאמרו רואה אני את דברי אדמון. וכמהו ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שובה העיר בשלום. והענין להורות כי עמידתם בחפצו ואם החפץ יתפרד רגע מהם יהיו לאין וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב ובששי כאשר נשלם הכל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כן אמר ביום הראשון בהיות האור וירא אלהים כי טוב שרצה בקיומו לעד והוסיף בכאן את האור שאלו אמר סתם וירא אלהים כי טוב היה חוזר על בריאת השמים והארץ ולא גזר בהן עדיין הקיום כי לא עמדו כהם אבל מן החומר הנברא בראשון נעשה בשני רקיע ובשלישי נפרדו המים והעפר ונעשית היבשה שנקראה ארץ ואז גזר בהם הקיום ואמר בהם וירא אלהים כי טוב: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך איננו החשך הנזכר בפסוק הראשון שהוא האש אבל הוא אפיסת האור כי נתן אלהים מדה לאור ושיהיה

אבן עזרא

ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית. וכן ובתהו יליל ישימון וכן אחרי התהו. שאין בו ממש: ובהו. אחי תהו והוו"ו תחת ה"א כוי"ו ויסתמו. ותרגנה בלחו. והטעם כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוסה במים. וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים. ואל תתמה על וי"ו והארץ כי פירושו כפ"א הרפה בלשון ישמעאל. וכמוהו ואיד יעלה מן הארץ. כי לא דבר משה על העולם יכא שהוא עולם המלאכים. כי אם על עולם ההויה והשחתה והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים. מה יעשו בארץ והנה ראיות גמורות לאנשי שיקול הדעת. שאין שם רק ארץ אחת. ודרש שבע ארצות. הוא שהישוב נחלק על שבעה. ובית המקדש היה באמצע הישוב כי רחוק היה מאמצע הארץ: ורוח אלהים. סמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח לחפץ השם לייבש המים והמים לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין שני'. כי הם זכרי' ונקיבו'. ונמצא על לשון יחיד לא זורק עליו. וטעם מרחפת נושבת למעלה במי' וכן על גוזליו ירחף: (ג) ויאמר. אמר הגאון כי פי' ויאמ' כמו וירצה ואלו היה כן היה ראוי להיות אור. רק הוא כמשמעו וכן בדבר יי' שמים נעשו. כי הוא לוס ונבראו. והטעם כנוי על המעשה שלא היה ביגעה. ועל דרך משל ימלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה מן הרוח: (ד) וירא. כמו וראיתי אני והוא במחשבה. וטעם ויבדל בקריאת השמות: (ה) ויקרא. ה"א

פירוש על אבן עזרא

קדמון שנקרא פשוט בלא צורה ומה שכתבו חז"ל שם קו ירוק שהכוונה בקו הירוק על היולי שהוא דק עד שא"א לצייר בו התפשטות גשמי. ולהיות שהוא עכ"פ עלול להיות עלם גשמי המתפשט אלכותו בקו שהוא התפשטות דק. וירוק שהוא גוון חלם מענין שלפון וירקון ומש"כ מקיף את כל העולם כולו ר"ל שהוא כולל ומובל כל היסודות הנבראים ואין למומס ניכר כי כולם בערבוביא. [ק]ר"ל בהו הוא ב' מלות בו הוא. ע"כ פי' אבנים מפולמות גוף בעל חומר וצורה כאבנים עד שיהיה לו שום קלוות. ומפולמות מענין אבן טופל (איוב כ"ח ג') שתרגומו מפלמין במתמן כפיק חושך ולכן יקונה בשם חושך שהוא קרוב לטעם ערב שנתערבו בו הצורות. ע"כ מקוה להחליף צורתו בצורה אחרת כאשר הוא כולל כל הצורות. [ר](דברים ל"ב י"ד). [ש](ש"א י"ב כ"א). [ת](להלן י"ח ג'). [א](להלן מ"א ב'). [ב]ככה פי' ר"א במזמור ברכי נפשי בפסוק בל ישובון לכסות הארץ ולא ישובון מטעם שהיה כן בתחלה. [ג]שם אלהים וכו' ר"ל טבע הארץ להיות למטה והקל שלה למעלה. ע"כ ראוי להיות שקוע במים לולי גזירת הקב"ה לצורך האדם ביבשה. [ד]ר"ל שאם טעמו בראשית בריאת וכו' איך יפול עליו וי"ו החבור. [ה]ר"ל לא בא הוי"ו לבדות כלום. רק להטעים הדבר. כאלו הוא במקום הנה. כמו קול דודי הנה זה בא ונקוע הכלל זה בידך וטעמו בראשית בריאת שמים וארץ. הנה הארץ היתה וכו'. [ו]להלן ב' וא"ו ג"כ פי' והנה האיד יעלה מן הארץ. [ז]ר"ל העולם השכלים או הגלגלים והוא דעת ר"א בפי' לדניאל שהשכלים הנפרדים בעולם הגלגלים ע"כ קורא עולם הבא. אמנם דעת רבים מהראשונים שהעולם העליון בלתי מושג. והגלגלים הם נאצלים משפע המלאכים בדרך השתלשלות והם המניעים אותם תנועה נצחית ותנועתם יתחדש כל יום מעשה בראשית. ודברי אלו נגד דעת חז"ל אשר אמרו על מלת יום אחד שהי' הקב"ה יחיד בעולמו. [ח]ר"ל כי הם מפרשים שהשמים בפסוק ראשון הם שמי השמים וכל צבאם שהלצבא הוא בשמי שמים והם הכוכבים ושמי השמים הם הגלגלים. אבל השמים הנבראים הם הרקיע כמו שפירש ר"א ע"כ יפרשו פסוק בראשית ידבר על הגלגלים. ובפסוק יהי רקיע ידבר על הרקיע. [ט]ר"ל אם השמים בפסוק א' הם שמי השמים ומה שקרא השם לרקיע שמים הם שמים אחרים. צריך שנאמר ככה על הארץ בפסוק א' שהיא אחת. ואשר קרא ליבשה ארץ ביום ג' היא אחרת. וזה אינו. כי הארץ אחת היא ואין זולתה. [י]ר"ל המכרעים בכף מאזני השכל. [כ]ר"ל שנקרא בפי החכמים ז' אקלימים. ובה"מ באמצע הישוב ולא באמצע העולם כי רחוקה היא מקו השוה. [ל]פי' דע כי בן סי"נא אמר בעבור כי היסודות המתערבים ברכסם ובעלותם עם הגילגלים ע"כ ישובו קלחם אל קלחם. והנה טעם ישוב האש ורוח וכו'. ובעבור גילולי הכוכבים גברה היבושה במים בזאת הפאה עד שישובו המים עבים כטיט. ואח"כ יבשו והקשה ונעשה יבשה. וראיה לזה כי מספר שנים ישובו קצת מקומות הים ליבשה גם היבשה לים וזה הוא מפורסם. ור"א אמר כאן דעת אחרת. כי השי"ת שלח בכוונה ורצון לייבש המים והטעם כדי שיהיה היישוב בארץ לצורך האדם כאשר ירמוז בפסוק נעשה אדם. [מ]כמו רבים. מאזנים. [נ]לפי הכלל כל"ע כל שאין רוח חיים זכרהו ונקבהו. או בעבור היות מים העליונים זכר ומים התחתונים בפועל אי אפשר זה בלא זה. [ס](במדבר י"ט י"ב). [ע]פי' במקום מלת יהי אור. היה ראוי לכתוב ויאמר אלהים להיות אור. [פ](תהלים ל"ג ו'). [צ](שם קמ"ח ה'). [ק]המלווה ומשרתיו הם עושי רצונו. [ר]ר"ל קודם גלוי הארץ בעבור שהיה על המים ההווים על הארץ כי האור מתפשט יותר לרוב דקותו. [ש](דניאל י"ד). [ת]ר"ל אין זה הבדל עצמי. כי

*מבואר בפרדס שער ב' פרק ג

וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם אֶחָֽד׃ פ
ו וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֔ים יְהִ֥י רָקִ֖יעַ בְּת֣וֹךְ הַמָּ֑יִם
וִיהִ֣י מַבְדִּ֔יל בֵּ֥ין מַ֖יִם לָמָֽיִם׃ ז וַיַּ֣עַשׂ
אֱלֹהִים֮ אֶת־הָרָקִיעַ֒ וַיַּבְדֵּ֗ל בֵּ֤ין הַמַּ֙יִם֙
אֲשֶׁר֙ מִתַּ֣חַת לָרָקִ֔יעַ וּבֵ֣ין הַמַּ֔יִם אֲשֶׁ֖ר
מֵעַ֣ל לָרָקִ֑יעַ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ ח וַיִּקְרָ֧א אֱלֹהִ֛ים
לָֽרָקִ֖יעַ שָׁמָ֑יִם וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם שֵׁנִֽי׃ פ

קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד: ו וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: ז וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן: ח וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא

מיא

מסרה ו ויאמר, ג' בטעם. רקיע, מים, אדם. ויהי, ל"ב. למים, ל'. ז ויעש, ד'. ויהי כן, ס'. ח יום שני, ל' דסמיך.

ת"א ויהי ערב ברכות ב כה שבת י פסחים פח מגילה יג חגיגה יב נזיר ז חולין פג. יהי רקיע מגילה כב. ויהי מבדיל חגיגה טו.

ויאמר

רש"י

בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר: (ו) יהי רקיע. יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום א' עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באומרו יהי רקיע וזהו (איוב כ"ו י"א) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע. כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ועשתה את צפרני': מעל לרקיע על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלויין באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגומר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אש ומים שערבן

זה

רמב"ן

ושיהיה נעדר אשר כן עד שובו ואמרו קצת המפרשים כי האור הזה נברא לפניו של הקב"ה כלומר במערב ושקעו מיד כדי מדת לילה ואחרי כן האיר כמדת יום וזה טעם ויהי ערב ויהי בקר שקדם והיה לילה ואחר כך יום ושניהם אחרי הויית האור ואיננו נכון כלל פן יוסיפו על ששת ימי בראשית יום קצר אבל יתכן שנאמר כי האור נברא לפניו יתברך ולא נתפשט ביסודות הנזכרים והבדיל בינו ובין החשך שנתן לשניהם מדה ועמד לפניו כמדת לילה ואחר כך הזריח אותו על היסודות והנה קדם הערב לבקר. ועוד יתכן שנאמר כי משיבראו השמים והארץ מן האפס אל היש שהזכיר בפסוק הראשון נהיה זמן כי אף על פי שזמנינו ברגעים ושעו' שהם באור ובחשך משיהיה יש יתפש בו זמן וא"כ נבראו שמים וארץ ועמדו כן כמדת לילה מבלי אור ואמר יהי אור ויהי אור וגזר עליו שיעמוד כמדת הראשון ואחר כך מן היסודות ויהי ערב ויהי בקר: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. יאמר כי נברא הזמן ועשה מדת יום ומדת לילה ועניין ויקרא מפני שהאדם קרא השמות אמר באלו שנעשו קודם היותו כי האלהים קרא להם שמות. וזה דעת ר"א. והנכון שעניין קריאה באלו בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם וכך אמרו יום יהא תחומך ולילה יהא תחומך ויהי ערב ויהי בקר היה ערב והיה בקר של יום אחד. ויקרא תחילת הלילה ערב בעבור שיתערבו בו הצורות לתחלת היום בקר שיבקר אדם בינותם כפי' ר"א. ועל דרך הפשט לא יתכן לומר יום ראשון בעבור שעדיין לא נעשה השני כי הראשון קודם לשני בעניין או במעלה אבל שניהם נמנים והאחד לא יורה על שני ויש מפרשים כי זה רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות שכל רגע מהם בקר במקומות משתנים וערב במקומות שכנגדם וא"כ ירמוז לאשר יהיה ברביעי אחרי הנתן המאורות ברקיע השמים: (ו) יהי רקיע. החומר ההוא בתחלה שברא מאין אמר שיהיה רקיע מתוח כאהל בתוך המים והיה מבדיל בין מים למים ושמא לזה כונו באמרם רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון וביום השני קרשו רב אמר יהי רקיע יחזק הרקיע רבי יהודה ברבי סימון אמר יעשה מטלית הרקיע כמה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב וכו': בתוך המים באמצע המים בין מים העליונים למים התחתונים כמו שיש הפרש בין הרקיע למים שעל הארץ כך יש הפרש בין מים העליונים לרקיע הא למדת שהן תלויי' במאמר בראשית רבה ובדברי רש"י וזה מעניין מעשה בראשית הוא ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהעניין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכין לבאור בזה כי לא יאריך הכתוב בעניינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. לשון עשייה בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו: ויהי כן הכתוב בראשון ויהי אור אחר ויאמר אלהים יהי אור אחר האמירה יפרש שיצא אל הפועל והיה כאשר נגזר אבל בכאן אחר אמירת יהי רקיע כתוב ויעש אלהים את הרקיע ויבדל ולמה הוסיף ויהי כן אבל הוא לומר שהיה כן תמיד כל ימי עולם ור"א פי' כי הוא דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קרא לרקיע שמים ואינו נכון ובבראשית רבה אמרו ויעש אלהים את הרקיע זו אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו' והלא במאמר בדבר ה' שמים נעשו ואין ההרעש' הזו מלשון ויעש לבדו שהרי ברביעי *ובחמישי ובששי כתוב ויעש אבל היה מזה שאמרתי בעבור כי בשאר הימים כתוב אחר האמירה ויהי כן לומר שנעשי' כן מיד תכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים כתוב ויעש זו היא קושיתו ואולי היה לו פי' נסתר לא רצה לגלות סודו

וזה

ספורנו

האור והחשך מתנהג על אותו האופן שמתנהג אצלנו הזמן שאנו קוראים עתה בשם יום ובשם לילה: ויהי ערב ויהי בקר. אע"פ שהבדיל האור והחשך שיהיו משמשים בזמנים מתחלפי' נבדלים בלתי סבוב גלגל הבדילם בהדרגה באופן שהיה ביניהם זמן ערב בבא הלילה וזמן בקר בבא היום: (ו) יהי רקיע בתוך המים. יהי טבע בתוך המים היסודיים כמו גלגל בתוכם סביב מבדיל בצורה קצתם מקצתם באופן שאיזה חלק עליון מן המים לנגד האויר ישיב לטבע אידיי והנה בזה עלו בהכרח אל איזה גבול באויר היסודי וקבל האויר איזה עשוי בהכרח להיות מקום לחלק שנהפך לאיד והתפשט אל מקום רב הכמות ממקום הראשון: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. ובהיות שכאשר שבו קצת המים היסודיים מתחת אותו החלק מהם שנהפך לטבע אידיי כמו שהיה באמרו יקוו המים מתחת השמים היה ראוי שירד אז החלק האידיי אל אותו המקום שבו אותם המים משם ונעשה שאותו הרקיע המבדיל יהיה בו כח עוצר ומונע את החלק האידיי שלא ירד והוא המים אשר מעל לרקיע באופן שירד החלק האוירי המעופש ונשאר האידיי במקומו הראשון. ולזה בהגיע שם האיד שלא יתעבה ויוליד הגשם והשלג והברד וילדו כאומרו לקול תתו המון מים בשמים. ורצונו באמרו השמים הרקיע המעבה את החלק האוירי כאמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים ובהגיע שם האיד הקיטורי הכלהב יוליד רעם וברק כאמרו מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה. ובהיות קצת היסוד הימיי הכבד למעלה מהאויר הקל אשר אצלנו נגד טבעם יורה על פעולת פועל רצוניי מכוין תכלית בלי ספק כאמרו ומעשה ידיו מגיד הרקיע: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. מפני שפעולות השמימיים יגיעו לנו באמצעותו כאמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על

הארץ

*אולי טעות הדפוס הוא, כי בחמישי לא כתוב ויעש.

ירושלמי

(ה) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר סִדַר עוֹבַד בְּרֵאשִׁית יוֹם קַדְמָי:

(ו) וַאֲמַר יְיָ יְהִי רְקִיעָא בְּמִצִיעוּת מַיָא וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּינֵי מוֹי עִלָּאֵי לְבֵינֵי מוֹי תַּתָּאֵי:

(ז) וַיְהֵי מַפְרִישׁ בֵּין מַיָא עִילָאֵי וּבֵין מַיָא אַרְעָאֵי:

יונתן בן עזיאל

(ז) וַעֲבַד יְיָ יַת רְקִיעָא סוּמְכֵיהּ תְּלַת אֶצְבְּעָתָא בֵּינֵי סִטְרֵי שְׁמַיָא לְמוֹי דְאוֹקְיָינוֹס וְאַפְרֵישׁ בֵּינֵי מַיָא דְמִלְרַע לִרְקִיעָא וּבֵינֵי מַיָא דִלְעֵיל בְּקוּבְתָא דִרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן: (ח) וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם

תנין

בעל הטורים

יעקב אבינו. קרא לילה בגימ' עמו: ה' פעמים אור כתוב בפרשה כנגד ה' חומשי תורה שנקראו אור. וכנגדן ה' פעמים בהור לענין ק"ש כדאיתא בפ"ק דברכות משיכיר בין תכלת ללבן. בין זאב לכלב. בין תכלה לכרתי. בין חמור לערוד. ושיכיר חבירו ברחוק ד' אמות. וג' חשך בפרשה. וכנגדן ג' סימנין במס' שבת (ד' ל"ה ע"ב) הכסיפו פניו. הערב שמש. ג' כוכבים. וכן שלשה ככבים לילה: ולחשך קרא לילה ולא אמר קרא אלהים לילה כמ"ש גבי אור שאין מייחד שמו על הרעה: (ז) מעל לרקיע

יונתן

(ז) סומכיה פי' עוביה. בקובתא פי"א בכוספתא פירות לשון כיפה השמים ולאמר אל קובתו וקובתם מלשון אהל דפלג אלהים מלא מים מתרגמינן קובתא עיין במסכתת תענית פ"ק ופירושו שוהא הרקיע שממנו הגשם יורדים:

ביזרי

רמב"ן

הם ענין הרקע: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. ביום השני קראם בשם הזה כאשר הלבים אותם טרם רקיע כי בראשון היו שמים בבריאה אבל אין השם נתפס בהם עד שלבשו הצורה הזו ופי' השם הזה כאלו הוא מקוד בסגול תחת השין במלת שלמה אשיה כעניה כאלו אמר שמים הם שנרקעו ונמתחו כאהל בתוך מים העליונים והתחתונים הודיע בשם הזה סוד יצירתם ובגמ' במסכת חגיגה אמרו מאי שמים אש ומים וא"כ הוא יספר מ"ש אחד להתחברות שתי אותיות שוות כמלת ירושלם ויאמר שם מים כלומר שם שקרא למים בלבשם צורה אחרת וזה פשט הכתובים על הדרך הזה שכתב רש"י והוא דעת רב שהזכרנו ויהי שם השמים והארץ בפסוק הראשון על העתיד לקרא להם כי לא יתכן להודיעם רק בלשון הזה אבל יותר נכון לפי פשט הכתובים שנאמר כי השמים הנזכרים בפסוק הראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה ומהם נקרא הקב"ה רוכב שמים ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף רק הזכיר בשמים שהם נבראים כלומר שקדמותם אפס. ואמר בשני שהיה רקיע בתוך המים כלומר שיהיה מן המים הנזכר שהזכיר בריאתם דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הכדורי' שמים בשם השמים העליונים הראשונים ולכן יקראם בפרשה רקיע השמים:

ויתן. אותם אלהים ברקיע השמים לבאר שאינם הנזכרים בשם השמים רק הרקיעים שקראם שמים וגם זה דעת רבותינו שהזכירוהו בבראשית רבה אמרו כל רבנן אמרין לה בשם רבי חנינא ברבי פנחס ורבי יעקב ברבי אבין בשם רבי שמואל ברבי נחמן בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים ושמי השמים העליונים ואמר זה יתפשט לכדורי הגלגלים שבהם תחתונים ועליונים נקראים שמי השמים כדכתיב הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים אבל השמים הנזכרים בראשון

שהם

אבן עזרא

ה"א לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון זכר הוא: ערב. קרוב מטעם חשך ונקרא כך שנתערבו בו הצורות ובקר השך ערב שיוכל אדם לבקר ביכות הצורות וטעם יום אחד הוא על תנועת הגלגל. ויש סוד לדרש שיתא אלפי. ואחר שאמ' שהאור יקרא יום לא יתכן שיקר' הערב יום רק פי' היה הערב גם היה בקר של יום אחד. ואילו היה הערב והבקר יום אחד מה טעם יום שני: (ו) ויאמר. אמר הגאון על הרקיע דברים שלא היו. רק פירושו דבר נטוי. כמו וירקעו. לרקעם. וכן וימתח' כאהל לשבת. ומה נכבד דבר האומר שקלות השמש עם קלות מימי אוקינו'. וזה הרקיע הוא האויר. כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ. נספך הלהט ונעשה הרקיע. וכן אמר במזמור עם נוטה שמים כיריעה' המקרה במים והזכיר העבים והרוח ויסוד ארץ והיא גבוה על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה. לרוקע הארץ על המים וכן כל הולך אל הים יורד יקרא. וטעם הקורא למי הים. שיעלו והם העננים. ואחר כן וישפכם: (ז) ויעש. יש הבדלה בבין עם למ"ד כמו בין מים למים. בין קדש לחול. ויש עם בין ובין כמו פה ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים וגו' ויש עם שניהם כמו ביניכם לבין אלהיכם. וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קראו שמים: (ח) ויקרא. חמש דברים קראן השם כי אין אדם והם אור

וחשך

פירוש על אבן עזרא

כי המוסף אינו דבר בפ"ע כ"א העדר האור. והבדל הוא רק בבריאת השמות. ואף לדעת המקובלים כי גם החושך הוא בריאה כמו ובורא חושך. ובלתי זה היה האור מתפשט ומתבב בכל העולם. מכ"ז אינו שייך רק הלשון את האור מן החושך כמאמר הבדלתי אתכם מן העמים. כי שרשו ליל ונמלא בסמוך ליל שמורים הוא. וגם פרד שומר מה מליל (ישעיה כ"א י"א). ר"ל מה אינו לשון נקבה כי הוא מלעיל. ע"כ הוא לשון זכר כמו בלילה ההוא. בלילה אחד. ר"ל כי הגלגל סובב פעם א' בכ"ד שעות ולא נקרא יום שלם עד שמקיף כ"ד שעות ואפי' לא נמלאו המאורות עד יום ד' מכ"ז הוא יום שלם כפי' כ"א. חז"ל פירשו כן במס' סנהדרין צ"ז ע"א. ובמ"ש כ"ה בפ' אחרון כשאמר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת והוא אלף השביעי ואמרו בגמ' תניא כוותיה דרב קטינא כשם שהשביעית משמטת אחת לז' שנים כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנים וטעמו מאחר שהזמן נמשך עם תנועת הגלגל איך יאמר זמן קצוב ואחריו תשבות שאין לומר שתנועת הגלגל תשקוע רק יש לו סוד ובאר כ"א (לקמן ס' כ"ב). ר"ל בתחלת הבריאה והוא ליל ראשון ואחר הלילה היה בוקר והוא של יום אחד. ר"ל אלו היה הפסוק מלמדנו שהערב והבוקר מדת יום אחד והוא דעת הראב"ע אחר הלילה מבמן לאור היום כי עוב הוא מה מלמדנו עוד עם יום שני א"כ פי' אחר שנעלם האור בערב שב האור לזרוח פעם ב'. פי' עתה מבאר איך נבראו שמים וארץ ר"ל רקיע והיבשה ואמרו חז"ל (במ"ר פרשה ד') בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים הוגלדה הטיפה האמצעית ונעשה השמים התחתונים ושמי השמים העליונים. רב אמר לחים היו ביום א' ובשני קרשו שנאמר יהי רקיע יחזק הרקיע. והנה דעתו כי השמים ביום א' והרקיע הנזכר ביום ב' הם דבר אחד רק בשני נקרשו. ר"י אומר נעשו מעלים כד"א וירקעו את פחי הזהב. רבי חנינא אומר יצאה אש מלמעלה ולחכה את פני הרקיע. ולאה והבין בשכלך כונת זה המאמר במה שאמר יצאה אש מלמעלה וכו' ר"ל ניצוץ השמש המתהפכת לחכה הרטיבות שבו והקיטור הלא העולה התחזק וזהו שאמרו במדרש שהשמים נבראו מאש ומים מזה הקיטור מהמים והנלוץ. (שמות ל"ט ג'). (ע"ב כ"ב). (ישעיה מ' כ"ב). בפרקי דר"א פרק ג' קרקופי השמים במימי אוקינוס בין קלות הארץ לבין קלות השמים. וקלות השמים על מימי אוקינוס הם פרופים שנאמר המקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד ג') ע"כ. מלת קרקופי פי' הערוך כמו קרסי זהב (שמות כ"ו ו') ובחלק אמרי בינה מפרש שהוא קלה הדבר כמו עיזא דקורקפי סוף זנבים. ר"ל השמים. בפרקי דר"א פי' הרקיע כמ"ש ויקרא לרקיע שמים. דע כי האויר נחלק לג' חלקים החלק העליון מתחמם מיסוד האש הסמוך לו. החלק האמצעי רחוק מיסוד האש לכן הוא קר ונקרא כדור הקרה ששם גבול הגעת האדים העולים מן הארץ והימים. ומשם יורד הגשם והשלג שבכחם הם המים העליונים. והחלק התחתון הסמוך לארץ מתחמם מההתהפכות גלגלי השמש. והוא הרקיע המבדיל בין מים למים. הוא אור המאורות שנבראו ביום א' ולא נתלו עד יום ד' כמ"ש רש"י והיא דעת חז"ל בחגיגה (י"ב ע"א) מאור השמש חזק מאוד כי הוא מאיר ומחמם בגילגוליו. ר"ל ייבש מי הארץ. כמה שכתב לעיל (פ' ב') ורגבי האדמה המסבכו להיות גוף אחד קשה ומוכשר לישוב צ"א (כ"ל) אינו צריך לזה כאשר אין להתחבר שני הופכים אם לא בשוי אופן א' ע"כ מחויב להשתוות לשמים עם זה כאשר טבע הארץ הוא יבשה וכן המים הלח. כאשר נגלו אורה הפוגעים הגוף לעום הם נכפלים וחוזרים לאחור. ר"ל ע"י להט השמש ונסיבת הרוח נעשה האויר זך ומסור מעכירם האדים והערגל שנאמר אשר הקווה המים אל ימים ונחלים. (תהלים ק"ד ב'). ר"ל האדים העולים אשר כתוב עליהם ואד יעלה מן הארץ. יעלה עד גבול השפל מן האויר ולא יוסר כי זה גבולם בתחלה אשר היה ראוי להיות שגבורת המים כמו שאמר שקלות השמים עד קלות מי אוקינוס. וכאשר עולים שם הם נתכים אלה כאשר לא יוכלו לעבור גבולם. והם מי המטר והטל. וחלק האויר שיורד עם נלוץ השמש יפלה בהתהפכו עד שובו אל מקומו. וחלק האש שירדה עמהם יעלה בהתהפכו עד שובו אל גלגל האש. ובעבור כי עולה עמו מעט מהאויר המעורב עמו כשיגיע לגלגל האש ישרוף ויעלה להט והגבול הנזכר מהמים הוא סוף הרקיע כי האויר השפל הוא הרקיע והוא השמים הנזכרים בפסוק א' והנה המים העליונים הוא הקו העליון המקיף הרקיע הנזכר ואת ים אוקינוס מבחוץ והוא דבוק אל קו הסגריר. ע"כ אמרו במדרש תהלים במזמור ב' שהשמים העליונים תלוים באויר. ומזיעת המים העליונים גשמים יורדים כי יש מכח המים הרומזים למעלה מהאויר הנזכר. ר"ל היסוד מהארץ והוא הכח עמלקי לדמה אשר עולה עם חלקי המים ויורד עם המים למטה להשקות הארץ. והוא רמז על תערובות היסודות ע"כ מקיים שם יסד ארץ על מכוניה וכו'. ר"ל כאשר השפיל המים נגד טבעם להיות תחת הארץ. (עמוס ה'). האדים העולים לחלק האמצעי מהאויר ישפכם לנוטה כנ"ל. פסוק וא"ו. (יחזקאל כ"ד כ"ו). ר"ל כמו זה. וכן בין מחנה מלכים ובין מחנה ישראל. ר"ל בין עם למ"ד וגם בין בלא למ"ד ור"ל כי הכל אחד הוא. כי אחר שאמר ויעש אלהים וכו' מה טעם ויהי כן. אלא פי' כאשר היה כן עשה קרא שמים. ר"ל עדיין לא נברא אדם,

לכן

ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת
הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה
וַיְהִי־כֵן׃ י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה
אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא
אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע
עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־
בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ
דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ
עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא
אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ שני
יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃

והיו

אונקלוס

שמיא והוה רמש והוה צפר יום תנין: ט ואמר יי יתכנשון
מיא מתחות שמיא לאתר חד ותתחזי יבשתא והוה כן:
י וקרא יי ליבשתא ארעא ולבית כנישות מיא קרא ימי
וחזא יי ארי טב: יא ואמר יי תדאית ארעא דתאה עסבא
דבר זרעיה מזדרע אילן פירין עבד פירין לזניה די בר
זרעיה ביה על ארעא והוה כן: יב ואפקת ארעא דתאה
עסבא דבר זרעיה מזדרע לזנוהי ואילן עבד פירין דבר
זרעיה ביה לזנוהי וחזא יי ארי טב: יג והוה רמש והוה צפר
יום תליתאי: יד ואמר יי יהון נהורין ברקיעא דשמיא
לאפרשא בין יממא ובין ליליא ויהון לאתין ולזמנין

ולממני

מסרה ט יקוו, ג'. אל מקום, י'. ותראה, ל'. רפי. י ליבשה, ל' וחד ל. ימים, ע"ו. יא תדשא, ל'. במתג. דשא, ברביע. עץ, ב'. פרי, דגש מד"ד. למינו, וד' בלו'. זרעו בו, במקף בלא מאריך. יב ותוצא, ב' מ"ל וא"מ. למינהו, י"ד. פרי, דגש מד"ד. זרעו בו, במקף ובלא מאריך. וירא, ט' בתורה. יד מארת, ב' חסר דחסר בלי'. להבדיל, ב' בטעם בלו'. לאתת חסר דחסר ול' מ' בתורה. ולמועדים, מ"ל דמ"ל ב' חסר.

ת"א ולמקוה המים שבת דף ק"ט פרה ב מקוואות פ"ג. ויאמר אלהים כ"ה י"א. עץ פרי עושה פרי כ"ה י"א. למינו חולין ס. ותוצא הארץ ראש השנה י"א חולין ס. והיו לאתת חולין שם.

רש"י

זה בזה ועשה מהם שמים: (ס"א שמים. שם מים ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. היו שטוחין על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא הי' לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאים מחולקין כל אחד לעצמו יקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקרא דשא ארב"ז כולן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ וגו' ועץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא (על עונה) (ס"א אינו ודו"ק) ונתקללה: אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: (יב) ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאין בצוויהן שמעו שנצטוו האילנות על כן ונשאו ק"ו בעצמן כדמפורש באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא שהיינו בד' היו מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאתת. כשהמאורות לוקין סי' רע הוא לעולם שנאמר (ירמיה י') מאותות השמים אל תחתו בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים. על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים. שמוש השמש חצי יום: ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכתם בי"ב

מזלות

רמב"ן

שהם כסאו של הקב"ה דכתיב השמים כסאי הם הנזכרים בתחלת זה המזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מלאכיו וזה הלשון נכון בפשט הכתוב עם מה שיש עוד בשם השמים ובשם הכסא סוד נשגב ונעלם כי יש שמים לשמים וכסא לכסא ומזה אומרים החכמים כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ואמר יראת שמים והכתוב אמר די שליטין שמיא ויש להם מדרש נפלא במה שכתוב ואתה תשמע השמים וכל זה ירמוז בפסוק הראשון הזוכה לו. והנה באלו הכתובים כי הנבראים הראשונים הם מאין והשאר מולאם מן החומר הראשון הנברא ואל יקשה עליך מאמר רבי אליעזר הגדול שאמר שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה וכן הוא בבראשית רבה עוד כי בעבור שירצו החכמים עוד לעלות החומר הראשון עד תכלית ולעשותו דק מן הדקים לא יראו שהשמים שהם גוף מתנועע בעל חומר ולורה הם הנבראים מן האין אבל אור הלבוש הוא הנברא הראשון ממנו יצא חומר הנמצא בשמים ונתן לארץ חומר אחר ואיננו בדקות הראשון והוא שלג שתחת כסא הכבוד כי כסא הכבוד נברא וממנו היה השלג שתחתיו וממנו נעשה חומר הארץ והנה הוא שלישי בבריאה: (ט) יקוו המים מתחת השמים. היה התהום שהוא מים ועפר כענין המים העכורים וגזר על המים שיקוו במקום אחד מסובב כל השאות וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על המים ותהיה יבשה שטופה ראויה לישוב וכן כתוב לרוקע הארץ על המים או שמא שתהיה כדורית מקלתה מגול' ורובה משוקעת אשר ידענו היונים ומפתיהם הנראים או התופתים והנה הן שתי גזרות כלומר שני ענינים נעשים בחפץ אלהים הפך מן הנאות בטבעם כי הראוי לכבדות העפר ולקלות המים כנגדם להיות עמוד הארץ אמצעי והמים מכסים עליה מקיפים אותה מכל לד ועל כן אמר יקוו המים אל תחת השמים כלומר אל מקום שפלות ואמר ותראה היבשה וקרא להם שמות בהיותם לנפשים הצורות האלו כי מתחלה היה שמם תהום: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. כי שמה הראוי לה יבשה כי בהפרד המים מן העפר היה יבשה אבל יקרא אותה ארץ בשם כלל היסודות הנברא בראשון. והטעם כי בעבורה נבראו שתהיה ישוב לאדם שאין בתחתונים מכיר בוראו זולתו וקרא למקוה המים ימים כאלו הוא ים מים לפי שקרקע המקוה נקרא ים כדכתיב כמים לים מכסים וכן את הים הוריד מעל הבקר כי מפני שהוא מקוה מים גדול יקרא כן: וירא אלהים כי טוב. הוא קיומם בשפלו והענין כי כאשר הלבישם הצורה הזו חפץ בהם והיה הקיום כמו שפירשתי וזה מה שאמרו רבותינו מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתוב בשלישי שני פעמים אחד למלאכת המים ואחד ליום: (יא) ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא. גזר שיהיה בתולדות הארץ כח הלומח ומוליד זרע כדי שיהיה המין קיים לעד. ויתכן שירמוז בארץ

הנאכלת

יונתן בן עזיאל

תְּנָיָן: (ט) וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּין תַּתָּאִין דְאִשְׁתָּאֲרוּ מִן לְרַע לִשְׁמַיָּא לְדוּכְתָּא חַד וְתִתְנְגֵב אַרְעָא דְתִתְחֲמֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן: (י) וּקְרָא יְיָ לְנִגְבְּתָא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיִּן קְרָא יַמְמֵי וַחֲמָא יְיָ אֲרוּם טָב: (יא) וַאֲמַר יְיָ תַּרְבֵּי אַרְעָא דִתְאֵי עִשְׂבָּא דְבִיזְרֵיהּ מִזְדְּרַע וְאִילָן פֵּירֵי עָבֵיד פֵּירֵי לִזְנֵיהּ דְבִזְרֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: (יב) וְהַנְפְּקַת אַרְעָא דִתְאִין עִסְבָּא דְבִזְרֵיהּ מִזְדְּרַע וְאִילָן עָבֵיד פֵּירֵי לִזְנֵיהּ וַחֲמָא יְיָ אֲרוּם טָב: (יג) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה

ירושלמי

צְפַר יוֹם תְּלִיתַאי: (יד) וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְמַפְרְשָׁא בֵּינֵי יְמָמָא וּבֵינֵי לֵילְיָא וִיהוֹן לְסִימָנִין וּלְזִמְנֵי מוֹעֲדִין וּלְמִימְנֵי בְּהוֹן חוּשְׁבַּן יוֹמִין וּלְמִקְדְּשָׁא רֵישֵׁי יַרְחִין וְרֵישֵׁי שְׁנִין עִבּוּרֵי יַרְחִין וְעִיבּוּרֵי שְׁנִין וּתְקוּפוּת שִׁמְשָׁא וּמוֹלַד סִיהֲרָא וּמַחֲזוֹרִין:

[(יד) וִיהוֹן לְאָתִין וּלְמוֹעֲדִין וּלְמִקְדְּשָׁא בְּהוֹן רֵישֵׁי יַרְחִין וּשְׁנִין:]

ויהון

בעל הטורים

לרקיע ב' במס' הכא ואידך. ויהי קול מעל לרקיע במרכבה דיחזקאל. כמו שאין דורשין במעשה בראשית ברבים כך אין דורשין במעשה מרכבה: (ט) (יקוו המים אל) מקום אחד. וסופיה פ"ס מדם זה הוא אחד ... היבשה ב' במסו' הכא ואידך (פ' שמות) ושבת היבשה מלמד שהמים הקב"ה עם מעשה בראשית שיחזירו ותראה היבשה מלפני משה: (יא) עץ פרי ב' דסמיכי' הכא ואידך עץ פרי וכל ארזים היכא מ"ד בג"ר שהקב"ה לוה שאפילו ארזים שהם אילני סרק יעשו פרי והיא עברה על הצווי והיינו עץ פרי וכל ארזים. ואיכא למ"ד גמי התם שהוסיפה על הצווי שהקב"ה א"ל עץ שיהא רגיל לעשות פרי ולא ארזים ושאר אילן סרק והיא והוליאה בתוספת שעשה כל האילנות פרי כדכתיב עץ עשה פרי כלומר כל עץ עשה פרי והיינו עץ פרי וכל ארזים: (יב) ותוצא ג' במסורה הכא ואידך (ירמיה ל"ב) ותוצא את עמך את ישראל מארץ מצרים. (רות ב') ותוצא ותתן לה זהו שאמרו קבים הם מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. וכל הכופר ביציאת מצרים כאלו כופר במעשה בראשית; ותוצא הארץ בצווי נאמר תדשא ועשביה נאמר ותוצא לפי שבתחלה יצאו יתקרקעות דקין ולבסוף הוליאה כתחת במהירות. בצווי לא נאמר למינהו ובעשיה נאמר למינהו לפי שמתחלה היו דקין ולא היו ניכרים ממשם קוטנן בצווי נאמר עץ פרי ובעשיה נאמר ועץ עשה פרי היקיף וי"ו ועץ לומר ו' מיני מאכל הוליאה. בצווי כתיב למינו משמע דוקא הדומה לה ממש ובעשיה כתיב למינהו לומר אפילו הדומה לדומה לא הוליאה בערבובי' שורות לבנים לבד שורות שחורות לבד: מזריע זרע למינהו ר"ת מזל שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה: (יד) יהי מארת חסר מארה לדקים לפי שלריכין לו כדכתיב ומעגד תבואת שמש: (דברים ל"ג י"ד) מארת חסר שלא נבראו להאיר אלא השמש. וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לשמש אם תהיה יחידה: מארת בגימ' שמש: אלהים יהי מארת ברקיע ס"ת עמים למעט שע"י מאורות מונים העמים. לאתת ב' במסרה הכא ואידך (ישעיה ח') והילדים אשר נתן לי ה' לאתות ולמופתים. והילדים היינו התלמידים הלומדים תורה דומים למאורות. כמו שאמרו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה. ולמועדים ב'

יונתן

(יא) ביזרי פי' זרע במסכתא שבת.

בליקרהון

רמב"ן

הנזכרת בפסוק הראשון שימשך ממנה כח הצמיחה והנה נאצלו מכחה היסודות למיניהם ומהם לצמחו בגן עדן דשאים ואילנות ומהם בעולם וזהו שאמרו בפרקי' בראשית שלש בריות אילנות ודשאים וגן עדן. ועוד אמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר ואומר שיהיה כל זה למינהו נבוא אסור הכלאים כי הזורע הותם מכחיש בכח מעשה בראשית ועוד אגלה בו בעזרת השם וכתב רבינו שלמה דשא עשב לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא שלשון דשא לבישת הארץ בעשבים ואין לומר דשא פלוני וכל מין לעצמו נקרא עשב ואין דברו זה נכון שאם כן לשון דשא לא יתרבה והכמים אומרים הרבה מיני דשאים מכן והרב עצמו מזכיר דשאים אבל דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע ולכן יאמר תדשא הארץ. ולא יתכן לומר תעשיב וכל קטן הצומח מן הארץ יקרא דשא אף באילנות ולכן ימשוך תדשא הארץ על פרי כי לא אמר תדשא הארץ דשא עשב ותוציא עץ פרי והנה הוא כטעם לנוים' וכן כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו ואני תמה איך לא הזכיר הכתוב אילני הסרק ואיך נוס בעץ פרי לבדו ואולי בזה נתעוררו רבותינו שאמרו אף אילנו סרק עשו פירות ואם כן נאמר כי מקללת ארורה האדמה היו סרק ויתכן שיהיה פירוש הכתוב תוציא הארץ לגמח ועשב מזריע זרע ועץ עושה פרי והנה בתחלה גזר בעשבי הסרק ובאילני הסרק ומזה שאמר עושה פרי אשר זרעו בו נלמוד כי כל האילנות. יצמחו מזרעם אף על פי שהמנהג בתקנתם ליטע מהם הענף: וירא אלהים כי טוב. קיום המינין לעד והנה לא נתיחד יום למאמר הזה לבדו מפני שאיננו מעשה מיוחד כי הארץ כאשר תצמיח או שתהיה ארץ מלחה אחת היא: (יד) יהי מאורות. הנה האור נברא ביום ראשון ומאיר היסודות וכאשר נעשה הרקיע בשני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר היסודות התחתונים והנה כאשר נבראת הארץ בשלישי היה בה חשך ולא אור ועתה ברביעי רצה הקב"ה שיהיו ברקיע מאורות מגיעי' אור לארץ וזה טעם ברקיע השמים להאיר על הארץ כי היה למעלה מן הרקיע ולא יאיר על הארץ וענין יהי מאורות כי מאמר השמים גזר בראשון שיהיה אור במדת היום ועתה גזר שיתגשם ויתהוה ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויתלו שניהם ברקיע השמים שיאירו גם למטה ויתכן כי כמו ששם בארץ כח הצמיחה במקומו ממנה כן שם ברקיע מקומות

מוכנות

אבן עזרא

וחשך ושמים וארץ וימי' ואדם [ח]כן: (ט) ויאמר. כפי דעתי שזו הפרש' דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות יי אלהים ארץ ושמים והנה ביום [ט]אחד נעשו. והראות דבר [י]נסתר והקוות מפוזר. איננה [כ]בריאה. וכן טעמו וכבר אמר אליהם יקוו המים. ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרש' בראשית אתן לך עדים שנים. האחד וישם שם את האדם [ל]אשר יצר ואחרי כן ויצמח [מ]יי' אלהים וקודם האדם הצמיחם. והעד השני שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתיב וייצר יי' אלהים [נ]מן האדמה. רק פירושו וכבר יצר. ועל זה הפי' יהיה וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני. ותדשא הארץ תחלת יום שלישי. ופי' יקוו יתחברו וכן ונקוו [ס]אליה. ואמר ימים בעבור שאין שם [ע]ים שיקיף כל הארץ: (יא) ויאמר. אמר הכתוב תדשא [פ]הארץ ישרצו. תולא. והנה שם כח בארץ ובמים לעשות במלות השם וזו היא [צ]התולדות. וטעם תדשא [ק]כמו תצמיח: אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל א' שומר מינ[ו]: (יד) ויאמר. מלת יהי יהיה בעבור שידברו בה הרבה הוא [ר]ליחיד. [...]בי'. גם לנקב' כי [ש]יהיה נערה בתול': לאותות. רגעים: ולמועדים [...]ות ויתכן להיות לאותות על קדרות [א]הלבנה והשמש. ודלוג [ב]דמות הכוכבים כי הככבים שבת דמות הנראה. כטעם [בב]מאותות השמים. והאות' כי למ"ד לאותות [ג]נוסף לא אמר כלום: והיו לאתות. אמר הכם

גדול

פירוש על אבן עזרא

לבן קראו הע"י שמות לאלו. [ח]ר"ל גם שם אדם קרא הי"ת כמ"ש ויקרא את שמם אדם ביום הבראם (להלן ה' ב'). [ט]ר"ל כי בהתגלות הארץ נעשה הרקיע ונמחק בעבור להיעות השמש. [י]ר"ל הארץ, והקוות המים אשר הם בטבעם להקיף היבשה, והם מוכרחים לבד ליס. [כ]ר"ל לשון בריאה נופל בתחלת נתינת הכח בעולמם, ומה שנפעל בנבראת נקרא ויעש פי' תיקון. [ל](להלן ב' ח'). [מ](שם ט'). [נ](שם ב' י"ט). [ס](ירמיה ג' י"ז) ופי' כפ"י שם, ונקבצו לשון מקוה מים. [ע]כי בגבולי הגבנונית שנתחדש בארץ נחלקו המים להיות ימים ולפע"פ היה אוקינוס מקיף כוב הארץ מכ"ז קרא ימים ולא ים אחד כי גם הוא מתפרד ע"פ המדינות אשר עובר ביניהם וא"כ כ"א מהימים נקרא ל"כ. [פ]ר"ל בכל אשר הברואים הוא אמר ויהי ובאלה לוה שיהיו ע"י אמלעי, והוא הכח שנתן בארץ ובמים. [צ]ר"ל כח הטבע ללאת לפועל, [ק]להיותו כולל דשא עשב ועץ פרי, משא"כ תדשא כמשמעו, בלא מלת הרץ, וכן אמר בפסוק שלאחריו ותוצא הארץ וכו' ואין עניינוכמו תעשיב וכפרש"י. [ר]יהי אור. [ש]יהי מאורות. [ת](דברים כ"ב כ"ג) ר"ל במקום כי תהיה ושם פי' כי הוא מקרא קלר. [א]ר"ל לקוי המאורות שהכרו חז"ל (סוכה כ"ט ע"א). [ב]שלפעמים נראה באויר דמות כוכב דולג ממקום למקום ובדומה ומזיזות נראה הם בעיני ההמון אותות על מקרים מחודשים מפעולת הככבים. [בב]ועליהם נאמר מאותות השמים אל תחתו (ירמיה י"ד ב'). [ג]כאלו כתוב והיו אותות למועדים וא"כ לריך לפרש גם וי"ו ולמועדים נוסף

פיין

ספורנו

הארץ ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל וכו': ויהי כן. נשאר קיים כן נגד טבעו: (ט) יקוו המים: לא שיבשו כאשר חשבו רבים ואמרו שיובש חלק הארץ המגולה קרה בכח מערכות השמים. אבל נוס שיקוו אל מקום אחד ולא יעבורון ובכן גבהו מן הארץ ואינם נופלים עליה כאשר יעיד החוש כאמרו גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. קרא החלק בשם הכל כי אמנם זה החלק היה עקר המכוון מכלם כאמרו לשבת יצרה: וירא אלהים כי טוב. רלה כן בשביל התכלית שהוא טוב המכוון: (יא) דשא. מיני עשבים למאכל בהמה כאמרו כי דשאו נאות מדבר: עשב מזריע זרע. למאכל אדם: עץ פרי עושה פרי למינו. כי המורכב משני מינין לא יוליד: ויהי כן. נתקיים כן בלתי שיקבל הפסות והיתר באופן שאם יקרה לגמח מורכב משני מינים לא יוליד: (יד) יהי מאורות ברקיע השמים. באותו הרקיע הנולר ביום שני יהי נילוץ המאורות ושם יתרכם ויתמזג

לפעול

טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר
עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר
הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר
הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃
יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם
לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם
וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ
וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־
בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ
כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ
נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־
פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ
החיה

אונקלוס

ולממני בהון יומין ושנין: טו ויהון לנהורין ברקיעא
דשמיא לאנהרא על ארעא והוה כן: טז ועבד יי ית תרין
נהוריא רברביא ית נהורא רבא למשלט ביממא וית
נהורא זערא למשלט בליליא וית כוכביא: יז ויהב יתהון יי
ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא: יח ולמשלט ביממא
ובליליא ולאפרשא בין נהורא ובין חשוכא וחזא יי ארי טב:
יט והוה רמש והוה צפר יום רביעאי: כ ואמר יי ירחשון
מיא רחש נפשא חיתא ועופא יפרח על ארעא על אפי
רקיעא דשמיא: כא וברא יי ית תניניא רברביא וית כל
נפשא חיתא דרחשא די ארחישו מיא לזניהון וית כל
עופא

מסרה טו למאורת, מ"ל ו' קדמאה וס"ת. טז המארת, ב' חסר דחסר בלי'. הגדלים, ג' בתורה חסר. המאור, מ"ל. הגדל, חסר. המאור, מ"ל. הקטן כל אורי' חסר. הכוכבים, כל אוריי' מלא דמלא. יח ולמשל, ל' וחסר ליי'. ובלילה, ס'. ולהבדיל, הדלית בז"ק בלי קדמא והו' במאריך והלמד בשוא ופתח הבל. ע"פ כללי הדקדוק ל"ל במתג הלמד שוא לבד והוא נע. כ ועוף, כל לי' מ"ל וח"ו. יעופף, מלא. כא התנינם, ג' ח"י חסין. הגדלים, ג' ח"ו.

ת"א ויעש אלהים חולין סס. ויתן אותם חגיגה יב. ויהי ערב חגיגה יב. ויאמר אלהים חולין כז. ויברא אלהים בתרא עד נדה כג.

רש"י

מזלות המשרתים אותם והיא שנה: (ס"א) והוא שס"ה יום ורביע יום ומוזרים ומתחילים פעם שנייה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון: (טו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו. שיאירו לעולם: (טז) המארת הגדלים. שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה (ב"ר פ"ו) הרבה צבאיה להפיס דעתה: (כ) נפש חיה. שיהא בה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ: בעוף. כגון זבובים: בשקצים. כגון נמלים וחיפושין ותולעים. ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: (כא) התנינם. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה (פ' הספינה) הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה

רמב"ן

מוכנות ומזומנים לקבל האורה והגופים האלה מקבלי אור מזהירים כגון האספקלריאות ואבני השהם ולכן יקראם מאורות לא אורים אע"פ שקראם המזהר כן: להבדיל בין היום ובין הלילה. כתב רש"י משנגנז האור הראשון אבל בששת ימי בראשית שמשו האור והחשך זה ביום וזה בלילה ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים גניזה על האור הראשון אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי כאשר נתנו ונעשו בו או ממנו שני המאורות האלה כמו שאמרו נוטלת אורה של מעלה גלגל חמה כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי אמצעות גנזו לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנוטלת הזו מיום רביעי ואילך כך אמרו בבראשית רבה תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכהה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא גנוזה והיכן היא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים שבעה אתמהה לא שלשה הן כאינש דאמר כן אנא מפקיד לשבעה יומי דמשתותי כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר אני מפקיד ושומר זה הדבר לשבעת ימי המשתה שלי לא שיספיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותם בתוכם וכך אמרו שבעת הימים כאור שיהיה בימים ההם במקלתם ושם אמרו עוד ויבדל רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא ואם תוכל לדעת כוונתם באמרם בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי בטן תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וסוד שני המלאכים המשתמשים בכתר אחד כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אחר שיהיה אור החמה שבעתים: והיה לאותות השנוי שיולידו ויעשו ממנו אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלשון ומאותות השמים אל תחתו ולמועדים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ולימים מדת יום ומדת לילה ושנים שישלימו מהלכים ויוסיפו שנית לשוב בדרך אשר הלכו בה ושנת החמה בשס"ה יום ושנת הלבנה בשלשים יום: (טו) והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. הוסיף שיהיה אורם מגיע לארץ כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשים הנזכרים מבלי שיאירו בארץ ולכך אמר שיהיה למאורות ברקיע השמים המגיע בארץ ויאירו עליה: ויעש אלהים וכו' ויתן אותם אלהים. מלמד שלא היו אלו המאורות מגוף הרקיע אבל גופים נקבעים בו ולמשול ביום ובלילה ענין הממשלה דבר אחר מבלי האורה שהזכיר כי יכלול מה שאמר תחלה והיו לאותות ולמועדים כי יש להם ממשלה בארץ בשנויי' אשר יולידו בה וממשלה בהוייה ובהפסד ובכל השפלים כי השמש בממשלתו ביום יצמיח ויוליד ויגדל בכל הצמחים והיצורי' והירח בממשלתו ירבה במעינות ובימים וכל הלחים והקרים ועל כן אמר סתם ולמשול ביום ובלילה כי ממשלת השפלים להם. ויתכן שהממשלה עוד כמו אילות שהם מנהיגי התחתונים ובהם ימשול כל מושל והמזל הצומח ביום ימשול בו והמזל הצומח בלילה ימשול בה כענין שכתוב אשר חלק י"י אלהיך אותם לכל העמים והוא מה שאמר הכתוב מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא וכן לכלם בשם יקרא כי קריאת השמות היא ההבדלה בכחותם לזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכן בכל הכחות כידוע באצטגנינות והכל בכח עליון ולרצונו ולכן אמר גדול אדונינו ורב כח כי הוא גדול על כלם ורב כח עליהם וכן אמר מרוב אונים ואמיץ כח ועל דרך הסוד שרמזתי לך תהיה ממשלה גמורה באמת. ולהבדיל בין האור ובין החשך אמר ר"א כי בלאת השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך. ולפי דעתי כי האור הנזכר בכאן הוא היום והחשך הוא הלילה כי כן שמם כמו שאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה והנה בכל מעשה בראשית יזכיר הכתוב הצואה ויספר המעשה ובכאן צוה והיו למאורות וספר ויתן אותם אלהים אומר ולמשול ביום ובלילה שיהיה זה מושל ביום וזה מושל בלילה והממשלה הוא מה שצוה והיו לאותות ולמועדים וספר שאין ממשלת שניהם שוה אבל להבדיל בין החשך ובין האור כי הגדול ימשול ביום והיה כולו אור גם במקום שאין השמש מגיע והקטן ימשול בלילה ויהיה חשך זולתי שיגיה חשכו והיא הצואה שאמר להבדיל בין היום ובין הלילה כמו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: (כ) ישרצו המים שרץ. כתב רש"י כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים ותולעים בבריות כגון חולד ועכבר וכיוצא בהם וכל הדגים ומה יאמר הרב בפסוק ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה שנאמר בנח ובניו וכן אשר שרצו המים ראו לפי הדעת הזו שיאמר אשר שרצו במים ועופות רבים שאינם גבוהים מן הארץ כגוזה החולד והעכבר והעטלף קטן הרגלים מאד ולמה יקרא שרץ העוף. ודעת אונקלוס שענין שרצה כטעם תנועה אמר נשרץ ונרמש
ריחשא

(טו) ויהון לנהורין ברקיעא דשמיא למנהרא עלוי ארעא והוה כן: (טז) ועבד יי ית תרין נהוריא רברביא והוון שוין באיקרהון עשרין וחד שעין בציר מנהון שית מאה ותרין ושובעין חולקי שעתא ומן בתר כן אשתעית סיהרא עילוי שמשא לישן תליתאי ואזדערת ומני ית שמשא דהוה נהורא רבא למשלט ביממא וית סיהרא דהוה נהורא זעירא למשלט בליליא וית כוכביא: (יז) וסדר יתהון יי על שטריהון ברקיעא דשמיא למנהרא על ארעא: (יח) ולמשמשא ביממא ובליליא ולמפרשא בין נהורא דיממא ובין חשוך ליליא וחמא יי ארום טב: (יט) והוה רמש והוה צפר יום רביעאי: (כ) ואמר יי ירחשון רקקי מוי רחיש נפשא חייתא ועופא דטיים ושרכפתיה על ארעא ושביל טייסיה על אויר רקיע שמיא: (כא) וברא יי ית תניניא רברביא ית

לויתן

בעל הטורים

ג' במסרה הכא ולידך (זכרי' ח) יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים. בג"ר לא נברא לבנה אלא לקדש ר"ח ור"ס כמו ליקרי מועד ולסור ההספד ובתעניות: (יח) ולהבדיל ג' במסרה הכא ולידך (פ' שמיני) ולהבדיל בין הקדש לומר כשמבדילין בין קדש לחול צריך לברך ג"כ על האור יעופף ב' במסורה הכא ולידך (ישעי' ו) ובשתים יעופף והוא שאמרו בגבריאל בשתים: (כא) את התנינים חסר יוד לומר לך שהרג הנקבה ומלחה

יונתן

(טז) באיקרהון פי' בכבודן לשון יקר הג"ה ל"ל וחד שנין בליר מנהון פלא מאה ולרבע ותמשע יומין ושבעין ושית (כן הגיה הגאון מהר"ר דוד ומבואר בפרקי רבי אליעזר). ומן בתר כן אשתעית וכו' שרה לישן תליתאי ר"ל לשון הרע וכילות ההורג ג' האומרו והמקבלו ומי שנאמר אליו. ואזדערת פי' כתמעטה: (יז) שטריהון פי' ממשלתן: (כ) דטיים ושרכפתיה פי' שפירם קינו על הארץ: (כא) דמתעתדין ליום

רמב"ן

כיצעה דרסים ויפה פירש ויקראו השרצים כן בעבור שתנועתם תמידית. ויתכן שהוא לשון מורכב יקרא שרץ שהוא רץ ורמש שהוא רומש הארץ לא ישקוט ולא ינוח ודע כי כל עוף אשר לו ארבע רגלים יקרא שרץ העוף מפני שברגליו יסמוך וינוע כשרצים ואשר איננו כן יקרא עוף כנף שעיקר תנועתו לעופף ויהי טעם ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ שיהיו מתהלכים בכולם ויפרו וירבו עליה שרצו בארץ ורבו בה בתנועתו בכולה ותרבו בה והוא טעם הכפל ורבו שני פעמים בפסוק ואם כן נפרש אשר שרצו המים אשר הניעו והולידו המים וכן ושרץ היאור צפרדעים וכן פרו וישרצו שפרו ורבו ויניעו לרובם עד שתמלא הארץ מהם אבל אונקלוס פתר בשרצו בארץ ענין תולדה איתילדו בארעא כי הוא עשה הלשון מושאל מן השרצים ואתם פרו ורבו כשרצים בארץ ורבו בה וכן פרו וישרצו שהיו בתולדותם בשרצים לרוב: ועוף יעופף על הארץ ביום הזה היה מאמר הבריאה במים והיה ביום ששי בארץ אם כן פירוש ועוף יעופף על הארץ נמשך ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיצופף והכתוב שאמר ויצר יי' אלהים מן האדמה את כל חית השדה ואת כל עוף השמים כאלו אמר ויצר יי' אלהים את כל חית השדה מן האדמה ויצר את כל השמים ורבים כמוהו וכן דעת ר"א הגדול בפרקיו שאמר נשתיהם השריץ מן המים כל עוף כנף אבל בגמרא נחלקו בו יש אומרין כן שמן המים נבראו ויש אומרים שהעוף משניהם נברא אמרו מהרקק נבראו ואם כן בעבור שתולדותם היתה במים והרקק בקרקע הים הוא מפני זה היה שנאמר בהם ביום החמישי וכן אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה כי הדגים גופם ונפשם מן המים בדבר האלהים שהביא להם רוח מן היסודות לא כאדם שהפריד גופו מנפשו כמו שאמר וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ולא הזכיר בשלישי בצומח נפש כלל כי אין כח הגדול נפש רק בבעלי התנועה בלבד היא ועל דעת היונים שאומרים כשם שאין הגדול במתנועע רק בנפש כך בצומח בנפש יגדל יהיה הפרש כי זאת נפש חיה כלומר נפש שיש בה חיות כי יש נפש אין בה חיות והיא נפש הצומח' והזכירו רבותינו באילני המאכל' תאוה ואולי הוא כח בצמיחה לא יקרא נפש: (כא) ויברא אלהים את התנינים הגדולים. בעבור גודל הנבראים האלה שיש מהם ארכם פרסאות רבות הגידו היונים בספרים שידעו מהם ארוכים

שמע

אבן עזרא

גדול ספרדי כי הרקיע נחלק על שמנה חלקים לז"ין הככבים וגלגל המזלות וזה [ד]לא יתכן כי אין גוף [ה]לתעלה מגלגל המזלות. והנה הכתוב אומר [ו]ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו. וכן שמי [ז]השמים. לרוכב בשמי שמי קדם. וקדם במקום הזה [ח]איננו מזרח. והגאון רב סעדיה ז"ל ברח [ט]מזה המקום והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הככבים הם מאורות [י]ברקיע כי שם יראו: (טז) ויעש. נקראו השנים [כ]הגדולים כנגד הככבים. וכן נקראו שלשה בני ישי הגדולים [ל]כנגד האחרים: ואליאב היה הבכור גדול מכולם ולא זה גדול [מ]מזה. יש [נ]לו סוד ממשלת השמש ביום. ולא בלילה כי [ס]אין לה אור. גם ללבנה וככבים לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי המדות שהכוכב לבד וכל הככבים חוץ מהכוכב ונוגה גדולים מהלבנה ואיך כתוב הגדולים התשובה אין פי' הגדולים על מדתם בגופם רק אל אורם ואור הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרובה מהארץ וכן [ע]כתוב מאור: (יז) ויתן. אל תתמה על מלת [פ]ויתן כי כן כתוב את [צ]קשתי נתתי. (יח) ולמשול. יום התורה משעה' לאת השמש עד בואה והלילה מעת ראות הככבים ולדקו האומרים על פי שלשה [ק]עדים ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום [קק]ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך: (כ) ויאמר. ישרצו פועל [ר]יוצא. וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים וטעם ישרצו תולדת עם [ש]הגבהה. והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לנגד על [ת]פי' רקיע. ואמר הגאון כי על פני הוא [א]עם פני. אם כן פני השמים [ב]למטה הם ופ"א יעופף כנו"ן עד [ג]יכונך: (כא) ויברא. הרומשת

כטעם

פירוש על אבן עזרא

פיין בהקדמת ר"א דרך ג' שאינו נוסף. [ד]ר"ל היות הרקיע ז' גלגלים, כי הרקיע דבר המבדיל בין מים למים. [ה]ר"ל אין שייך להקרא גוף בשם אשר הוא למעה מגלגל המזלות ואשר הוא למעה מגלגל המקיף הפועל. [ו]ר"ל מלת ברקיע, היא סמוכה למלת השמים, כמו בבית המלך שפרש"י בביתו של מלך וכן ברקיע של השמים, וזה יורה שהשמים הינם הרקיע רק גבוהים מן הרקיע. [ז]ר"ל בפסוק אתה עשית את השמים שמי השמים כנוי לרקיע, ואח"כ שמי השמים וכל צבאם שהם צבא השמים, והם הכוכבים, כי כן כתוב ורלאיתם את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים, לרוכב בשמי שמי קדם ג"כ משמע כי יש שמים מעל השמים, ור"ל כי החכם הכחים גלגל התשיעי ואומר כ"א ע"ז ג"כ וזה לא יתכן וכו', ור"ל סותר דבריו מהכתובים האלה. [ח]פי' כי איננו מורה על מזרח שנקרא קדם הלא הינם במזרח לבד והשמים היא בדורות, בודאי פי' של קדם הוא לשון קדמות בזמן ומעלה כמש"כ ככון כסאך מאז מעולם אתה, ע"כ פי' מז"ל כסא הכבוד קודם שנברא העולם, ועל אחרית השמים כתיב ויעמידם לעד לעולם. [ט]פי' בעבור שראה לשון קדמות ולא ידע לפרש, או ידע והעלים הסוד. [י]ר"ל שאינם מגוף הרקיע רק הם סובבים בגלגליהם ומאירים ברקיע כי שם יראו. [כ]ר"ל למראות עין, כי הירח קטן מהם כאשר יפרש רק אור המאורות גדול מאור הכוכבים. [ל](ש"א י"ז י"ג). [מ]ר"ל בכמות רק בשנים. וכן המאורות הגדולים אין פי' בכמות רק באורם. [נ]עיין ת"י פסוק הנ"ל ונראה אשר היו בתחילה שוים בכמותן ולפרש זה הוא סוד גדול איך יכול להיות במקום גבוה לה"ר ומפורש כת"י בגמרא שבועות ע' ע"א, חולין ס' ע"ב. [ס]ר"ל כי התבואה והדשאים, ומיני [מ]מתכות והנחושת, ובעלי חיים הנולדים כל אלו מגדל השמש השייכים לממשלת השמש ואין הלבנה מושלת עליהם, ובלילה מאיר הלבנה והכוכבים השייכים לקבץ אור וממשלתם בלילה ואלא עין את מינו ונשור וכמו כן אינו יכול לפעול כח השמש בלילה. [ע]ולא בשם ירח ולא לבנה לבאר כי איננו מדבר הכתוב רק על אורם ההוה על הארץ [פ]שמשמע שהם קבועים ברקיע, וכבר נתבאר שאינם בגוף הרקיע רק בגלגליהם בשמים. [צ]ואין הקשת בגוף הענן כי נעשה מלהט השמש כשמתגבר ומתחזק ברסים הלא יראו הגווניםבאויר המעונן אמר הכתוב בו לשון נתינה כן מכנה נתינת המאורות ברקיע בעבור הראותם בו, או י"ל כבר ידעתה דעת ר"א ז"ל בבריאה, איך אמר ויתן אותם וכו' שנראה שנתנם עתה ברקיע השמים, ע"כ לאימו מהקשת שכל מעשי הקב"ה ע"י אמצעי והשתלשלות והיות וסבה לאשונה לכל אמר ויתן וגם בקשת כתיב נתתי בענן ע"כ פי' ככה. [ק]בשבת (ל"ה ע"ב) אמר ר"י אמר שמואל אם נראה כוכב א' ודאי יום וכו' ג' ודאי לילה. [קק]ר"ל בצאת השמש ביום בודאי יום, ובצאת הלבנה בלילה בודאי לילה, ומעת שקיעת החמה עד שתחשך, ומעת ביאת השמש עד שמזרח נקרא ערב כנ"ל עלטון מעורב. [ר]פי' יולידו המים שרצים ועופות, ולהכן נאמר שהעוף מן האדמה (ב' י"ט) כי משניהם נולדו והוא כמו וישריצו, המדקדקים קראו פועל יוצא, כי יש חילוק בין פועל עומד כמו עמד ישב שהפעול נשארת בעצמות של הפועל, ואין לו נפעל שקורין המדקדקים התולדה, אבל פועל יוצא, כמו פקד שיש לו תולדה והאחר הוא נפקד שמרמז על אדם אחר, שהפעולה נעשית בשנים וכל פועל יוצא הוא בשנים. [ש]ר"ל כנגד שרץ נפש חיה מלת ישרצו ע"י ההולדה וכנגד העוף גם על הגבהה כמו יגביהו עוף (איוב ה' ז'). [ת]ר"ל שהוא האויר כמבואר לעיל. [א]כלומר סמוך לפי ראות העין ב"ש. [ב]ר"ל לפי דעת הגאון שמלת על פי' עם כלומר סמוך לפני השמים, יש לטעות שפני השמים למטה הם, ונהפוך הוא. [ג](ישעיה ס"ב ז') שפרשו כון, ויעופף פרשו עוף הולכת

ספורנו

לפעול בתחתונים כל האמור בפרשה כמו שנראה בחוש שיתרבה אור הנלוץ בעברו במים זכים: (טו) להאיר על הארץ. שיגיע עליה מאת המאורות אור ממוזג כפות ליושביה: ויהי כן. נתקיים כן אותו ההתמזגות המוכרח במנותו: (יח) ולמשול ביום ובלילה. לאמת הויות בתחתוני' הולכתו את עם האור הלקחון להויית בעלי חיים אשר הם יותר נכבדים מהצמחים: ולהבדיל בין האור והחשך. להבדיל בתחתונים בזריחתם ובשקיעתם בין זמן החשך אשר קראו לילה כאמרו למעלה להבדיל בין היום ובין הלילה: (כ) יעופף על הארץ על פני רקיע השמים: לנקות אויר הארץ ליושבים מאיזה לחות מותריי מגולה מן הרקיע כנולד ביום השני באמצעות הנלוץ הפועל בו: (כא) ויברא אלהים את התנינים. אלא הספיק הכח המוליד שהמולד

הַחַיָּה ׀ הָֽרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר֩ שָׁרְצ֨וּ הַמַּ֜יִם
לְמִֽינֵהֶ֗ם וְאֵ֨ת כָּל־ע֤וֹף כָּנָף֙ לְמִינֵ֔הוּ
וַיַּ֥רְא אֱלֹהִ֖ים כִּי־טֽוֹב׃ כב וַיְבָ֧רֶךְ אֹתָ֛ם
אֱלֹהִ֖ים לֵאמֹ֑ר פְּר֣וּ וּרְב֗וּ וּמִלְא֤וּ אֶת־
הַמַּ֙יִם֙ בַּיַּמִּ֔ים וְהָע֖וֹף יִ֥רֶב בָּאָֽרֶץ׃ כג וַֽיְהִי־
עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם חֲמִישִֽׁי׃ פ שלישי
כד וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים תּוֹצֵ֨א הָאָ֜רֶץ נֶ֤פֶשׁ
חַיָּה֙ לְמִינָ֔הּ בְּהֵמָ֥ה וָרֶ֛מֶשׂ וְחַֽיְתוֹ־אֶ֖רֶץ
לְמִינָ֑הּ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ כה וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִים֩ אֶת־
חַיַּ֨ת הָאָ֜רֶץ לְמִינָ֗הּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה֙
לְמִינָ֔הּ וְאֵ֛ת כָּל־רֶ֥מֶשׂ הָֽאֲדָמָ֖ה לְמִינֵ֑הוּ
וַיַּ֥רְא אֱלֹהִ֖ים כִּי־טֽוֹב׃ כו וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֔ים
נַֽעֲשֶׂ֥ה אָדָ֛ם בְּצַלְמֵ֖נוּ כִּדְמוּתֵ֑נוּ וְיִרְדּוּ֩ בִדְגַ֨ת הַיָּ֜ם וּבְע֣וֹף הַשָּׁמַ֗יִם וּבַבְּהֵמָה֙
וּבְכָל־הָאָ֔רֶץ וּבְכָל־הָרֶ֖מֶשׂ הָֽרֹמֵ֥שׂ עַל־הָאָֽרֶץ׃ כז וַיִּבְרָ֨א אֱלֹהִ֤ים ׀ אֶת־הָֽאָדָם֙
בְּצַלְמ֔וֹ בְּצֶ֥לֶם אֱלֹהִ֖ים בָּרָ֣א אֹת֑וֹ זָכָ֥ר וּנְקֵבָ֖ה בָּרָ֥א אֹתָֽם׃ כח וַיְבָ֣רֶךְ אֹתָם֮
אלהים

אונקלוס

עופא דפרח לזנוהי וחזא יי ארי טב: כב ובריך יתהון יי
למימר פושו וסגו ומלו ית מיא ביממיא ועופא יסגי בארעא:
כג והוה רמש והוה צפר יום חמישאי: כד ואמר יי תפק
ארעא נפשא חיתא לזנה בעיר ורחש וחות ארעא לזנה
והוה כן: כה ועבד יי ית חות ארעא לזנה וית בעירא
לזנה וית כל רחשא דארעא לזנוהי וחזא יי ארי טב:
כו ואמר יי נעביד אינשא בצלמנא כדמותנא וישלטון
בנוני ימא ובעופא דשמיא ובבעירא ובכל ארעא ובכל
רחשא דרחש על ארעא: כז וברא יי ית אדם בצלמה
בצלם אלהין ברא יתה דכר ונוקבא ברא יתהון: כח ובריך
יתהון

מסרה הרמשת, ג' חסר. שרצו, ל'. למינהם ל'. מ"ל י' קדמאה ומ' תנין וכן למינהו. כב פרו, ד'. ומלאו, ג'. בימים, ה' דגש. והעוף, נ'. ירב, ב'. כד הולא, חד מן ה"ג חד לישן וכל חד וחד ל' דכו'. וסימן, החיה במסב והיוד רפי ומוקף. כה הארץ, י' דסמיך. כו בצלמנו, ל'. כדמותנו, מ"ו ומ"י. ובעוף, ג'. ובכל, ה"פ ובכל ובכל. כז בצלמו, ל'. בצלם, ג'. אלהים קודש.

ת"א ויעש אלהים נדה דף כב עקרים מג פב. ואת כל רמש נדה שם. נעשה אדם מגלה ע סנהדרין לח עקרים מא פיא. ויברא אלהים כתובות ח סנהדרין לח ולע נדה כב ס' הזהר פ' במדבר. בצלם אלהים ערובין יח. ויברך אותם שבת קיא יבמות סה גטין מג קדושין לה.

רש"י

ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם. נפש חיה. שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהיה הוא בכלל: פרו. ל' פרי כלו' עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה: (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה חיות: ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכן ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשונכו קונמו"בריש: (כה) ויעש. תקנם בצביונם בתיקונן ובקומתן: (כו) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכי' א' כ"ב) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן (דניאל ד') בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו. לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמינו. בדפוס שלנו: בדמותינו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר (תהלים קל"ט) ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו וכן הוא אומר (איוב לח) תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא. זכר ונקבה ברא אתם. ולהלן הוא אומר (בראשית ב') ויקח אחת מצלעותיו וגו' מדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פי' לך כיצד ברייתן ופירש לך במקום אחר:
וכנשה

רמב"ן

שמש מאות פרסה ורבותינו גם כן הפליגו בהם בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים כי הוא שהפליאם מאין מבראשית כאשר פירשתי לשון בריאה וכן יעשה באדם למעלתו להודיע כי הוא מולא מאין עם דעתו ושכלו ואני תמה למה לא אמר, ביום הזה ויהי כן ואולי לא יתכן להזכיר ויברא אחרי ויהי כן כי מבראשונה ידבר. ורבותינו אמרו כי התנינים הגדולים הוא לויתן ובת זוגו שבראם זכר ונקבה והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא אפשר כי מפני זה לא היה ראוי שיאמר בהם ויהי כן כי לא עמדו עוד: (כב) ויברך אותם אלהים לאמר. גזר בהם הברכה ואמר בהם שיפרו וירבו כלומר שיעשו פירות רבים שיוליד האחד רבים כמותו וענין הברכה בילידה כענין שאמר וברכתיה והיתה לגוים וגם במתים תבא לשון ברכה וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית אבל לא נאמר כן בשלישי שהנבראים בכל בעלי הנפש היו שנים בלבד זכר ונקבה למיניהם כענין באדם והוצרכו לברכה שירבו מאד אבל בצמחים נמצו על פני כל האדמה רבים מאד כאשר הם היום ולא אמר בבהמות והיה ברכה שמזאת הגזירה שגזר בבעלי הנפש התנועה שבמים.
הראוי נתרבו בעלי נפש התנועה שבארץ כי בעלי נפש חיה שאינה מדברת כולם ענין אחד בבריאתם. ורבותינו אמרו כי בעבור היות בני אדם צדין ואוכלין הוצרכו לברכה: ומלאו את המים בימים. בירך אותם שימלאו לרובם הימים אף הנחלים והאגמים או שמלואם בימים הוא כי בנחלים מעטים הם: והעוף ירב בארץ. אף על פי שבריאתו מן המים ברכתו תהיה בארץ שיפרו וירבו עליה כי אין בעוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים וניזונים מהם עושין ביציהם בארץ ונולדים בה: (כד) בהמה. הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי: וחיתו ארץ. אוכלי הבשר יקרא חיות וכלם יטרופו: ורמש. כתב רש"י הם שרצי' נמוכים ורומשי' על הארץ כאין כאלו נגררין והנה בפרשה הזאת ובכל החיה הרומשת על הארץ וכתיב ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכתיב בו תרמוש כל חיתו יער אבל פי' רמישה כענין בס"מך מן תרמסנה רגל ומכיריו ואמר במים ובבהמה רומש על הארץ ובשרצים הנגררים רמש האדמה בעבור שדריכתם באדמה בכל גופם:
ויאמר

יונתן בן עוזיאל

לויתן ובר זוגיה דמתעתדין ליום נחמתא וית כל נפשתא חיתא דרחשא דארחישו מיא צלילתא לזניהון זני דכיין וזני דלא דכיין וית כל עוף דטייס בגדפין לזנוהי זני דכיין וזני דלא דכיין וחמא יי ארום טב: (כב) ובריך יתהון למימר פושו וסגו ומלו ית מיא ביממיא ועופא יסגי בארעא: (כג) והוה רמש והוה צפר יום חמישאי: (כד) ואמר יי תהנפק ארגישתא דארעא נפשת ברייתא לזנה זני דכיין וזני דלא דכיין בעירי ורחשי וחיית ארעא ליזנה והוה כן: (כה) ועבד יי ית חיות ארעא לזנה זני דכיין וזני דלא דכיין וית בעירא לזנה וית כל רחיש בארעא לזנה זני דכיין וזני דלא דכיין וחמא יי ארום טב: (כו) ואמר יי למלאכיא דמשמשין

ירושלמי

קומוי דאתבריו ביום תנין לברית עלמא נעביד אדם בצלמנא בדיוקננא וישלטון בנוני ימא ובעופא דבאויר שמיא ובבעירא ובכל ארעא ובכל ריחשא דרחיש עלוי ארעא: (כז) וברא יי ית אדם בדיוקניה בצלמא יי ברא יתיה במאתן וארבעין ותמני איברין בתלת מאה ושתין וחמשא גידין וקרם עלוי משכא ומלי יתיה בסרא ואדמא דכר ונוקבא בגוהון ברא יתהון: (כז) וברא מימרא דיי ית אדם בדמותיה בדמות מן קדם יי ברא יתיה דכר וזוגיה ברא יתהון:

(כח) ובריך יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא בנן ובנן ותקופו עלה בנכסין ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל ריחשא

חייתא

בעל הטורים

ומלסה לצדיקים: (כב) והעוף ירב בארץ ולא אמר יפרה וירבה שלא אמר כן אלא באדם ובדגים שאוכסיהם מלוין ופנויי' לפרות ולרבות אבל העופות וכן בהמה וחיה אין אוכסיהם מלוין להם ורמז לדבר ובכך לסמך ואם מימיך לא תהיה משכלה. והפרבי אבכם והרבתי אתכם וסמיך ליה ואכלתם ישן נושן: והעוף ג' והעוף ירב. (פ' ויפב) והעוף ואוכל אותם מן הסל (פ' שמיני) זאת תורת הבהמה והעוף. רמז למה שאמרו שעופות טהורים מרובין על הטמאין זהו והעוף ירב פי' שהן מרובין איזה והעוף אוכל אותם פי' אותם טהורין שהם אוכל: וכן זאת תורת הבהמה והעוף איירי בטהורים: (כו) אדם נוטריקון אפר דם מרה: (כז) האדם אותיות אדמה שברלו מן האדמה: זכר בג' ברכה ונקבה בג' קללה: (בפ' אגרת הטיול ונבעל יספר החיים אי' נקיבה בגי' בקללה): (כח) ורדו בדגת הים ב' במסרה הכא ואידך (עמוס ו') ורדו גת פלשתים אלו

זכיתם

יונתן

ליום נחמתא עיין ורקנטי דף י"ב ע"ב: (כד) גרגישתא פי' עפר נקי שאין בו תערובת והוא לשון גמרא בכתובות ותספת וכן הרבה מענה האדמה עובי גרגישתא: (כז) וקרם פירוש הקרים עור על הגידין מושכא עור: (כח) בכוורי פי' דגים:

אילני

רמב"ן

ויאמר אלהים נעשה אדם. נתיחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו כי אין מבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודם לו והפסוק הנכון במלת נעשה הוא ומפני שכבר הראית לדעת כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואח"כ מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרץ לשרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם ישרצו המים והיה המאמר בבהמה תוצא הארץ אמר באדם נעשה כלו' אני והארץ הנזכרת נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודיה כאשר עשתה בבהמה ובחיה כדכתיב וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויתן הוא ית' הרוח מפי עליון כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ואמר בצלמנו כדמותינו כי ידמה לשניהם בתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה וידמה ברוח לעליונים שאינה גוף ולא תמות ואמר בכתוב השני כי בצלם אלהים ברא אותו לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים וזה פשט המקרא הזה מלאתיו לרבי יוסף הקמחי והוא הנראה מכל מה שפסבו בו ופי' צלם כמו תואר וצלם אנפוהי אשתני וכן אך בצלם יתהלך איש צלמם בעיר תבזה תאר מראיהם ודמות הוא דמיון בתואר ובמעשה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב וכבוד והדר תעטרהו והיא מגמת פניו בחכמה ובדעת והכשרון המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים: וירדו בדגת הים. בעבור היותו זכר ונקבה אמר וילדו בדגת הים לשון רבים. ובבראשית רבה אמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה אמר ר' אלעזר נפש חיה זו רוחו של אדם הראשון ולא יתכן שיאמר ר' אליעזר כי תוצא הארץ יתפרש בנפשו של אדם הראשון כלל אלא שיתכוין למה שהזכרת לומר כי יצירת האדם ברוחו הוא הנפש אשר בדם נעשה מן הארץ כמאמר החיה והבהמה כי כל נפשות התנועה נעשו יחד ואחר כן ברא להם גופות עשה תחלה גופי הבהמה והחיה ואחר כן גוף האדם ונתן בו הנפש הזו ואחר כן נפח בו נשמה עליונית כי הנפש הנפרדת אשר בו היא שנתיחד בה מאמר אחד אל האלהים אשר נתנה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ודרך האמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני ואפשר שנתכוין בו רבי אלעזר ודרש בתוצא הארץ ארץ החיים שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת וכן מה שאמר זכר ונקבה ברא אותם כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ונשמתו כלולה בשם אבל היצירה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יספר בסוף ולכן הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה והמשכיל יבין וטעם וירדו שימשלו בחזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש והבהמה תכלול החיה ואמר ובכל הארץ שימשלו בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל וילשון כדיית ממשלת האדון בעבדו: (כח) ויברך אותם אלהים.

זו

אבן עזרא

כטעם [ד] הולכ' ויש אומרים שהשי"ן תחת [ה] סמ"ך: (כב) ויברך. טעם פרו ורבו תפרו [ו] ותרבו. וכן ומות בהר כי אין זה בכחו ובידו: (כד) ויאמר נפש חיה. כלל לאשר הוליד האש והמים והארץ גם האדם: בהמה. שהם עם בני אדם לגדלם לרכוב ולאכול: ורמש. הם הקטנים שהולכים על הארץ: וחיתו ארץ. שהם בשדה שאין שם ישוב והוי"ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו למעינו [ז] מים. בנו [ח] בעור: (כו) נעשה אדם. יש אומ' [ט] כי מלת נעשה שם התואר מבנין נפעל כמו ואשר היה [י] נעשה ליום

אחד

פירוש על אבן עזרא

[ד] הולכת, מתנועעת על הארץ. (בל"א קריכט). הר"ל רומשת לשון דריסה רגל כמו ברגלים תרמסנה (ישעיה כ"ח ג') והכוונה אחת. [ו] ר"ל פרו ורבו אינכו לווי כ"א ברכה ז"ם ויברך אותם. וכן ומות בהר (דברי' ל"ב נ') שא"א להיות לווי, כי המיתה הטבעית איננה ביד האדם, וכן פו"ר איננה בכחו ובידו כ"א לקח אשה ולבא אליה אך להוליד בנים אין בידו של אדם. [ז] (תהלים קי"ד ח'). [ח] (במדבר כ"ד ג'). [ט] בטעה אחרת אמר ר"א כי זה המפרש היה ישוע הנזכר עם המינים בהקדמה והוא כאלו כתוב האדם יהיה נעשה. [י] (נחמיה ה' י"ח) ושם

פי'

ספורנו

במים לשמלא התנינים הראשונים בלי זרע עד שברא אז כח מספיק לזה: (כב) ויברך אותם אלהים. כי לא יושג התכלית בהם זולתו בהיותם רבים: תוצא הארץ נפש חיה. השיונו נוספת על הצומחת: ויהי כן. בלי תוספת וגרעון שהם יתקדם מורכב משני מינין לא יוליד: (כה) ויעש אלהים את חית הארץ למינה. נתן לכל מין הסגולות וההרגשות כפי הצריך למין: (כו) ויאמר אלהים נעשה. נתן אז כח בשמלא שלו להשפיע את הצלם בנושא המוכן לו: אדם. מין ממיני נפש חיה שיקראתי שמו אדם כאמרו ויהי האדם לנפש חיה נעשהו בצלמנו. שהוא עצם שכלי נצחי וזה שמה האל ית' שמה בתורתו לקנות ידיעה בעצמים הנבדלים בידיעת נפשנו: כדמותנו. בענין המעשיות שידמה בם קצת למפעליה של מעלה בלד מה שהם פועלים בידיעה ובהכרה. אמנם פעולתם היא בלתי בחיריית וזה לא ידמה להם האדם. ובקצת ידמה האדם לאל ית' שפועל בבחירה. אמנם בחירות האל ית' היא לעולם לטוב ולא כן הבחירה האנושית. ועם זה הנה האלהית על אופן נכבד מאד יותר מן הבחירה האנושית. ולכן אמר כדמותנו כמו דמותנו לא כדמותנו האמיתי: (כז) בצלם אלהים. הנה מלת אלהים על צד ההדמות תאמר על כל עצם שכלי נבדל מחומר וזה הוא נצחי בהכרח. ולכן תאמר על האל ית' ועל מלאכיו וכמו כן תאמר על השופטים ע"ש החלק השכלי האנושי אעפ"י שפעולתו היא בלתי שום כלי חמרי ותתפשט על בלתי מושם ועל קצת עתידות ולא ימלט מהכרחו פעולת השכלתו ולא בעת זקנה הגוף אבל יוסיף אומץ ומכל אלה התבאר שהוא נבדל מחמר בלי ספק אמנם הסך כל אלה יקרה לכחות הגוף החמריות מ"מ קודם שיתבונן בהיותו אז משולל מכל שלמות אשר הוכן לו לא יקרא צלם אלהים בלבד עד שיקנה שלמות בפרט בחכמה אשר בה יקנה אהבת האל וידאתו כי אז יהיה עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחומר ומזה יתחייב שיהיה נצחי וקיים גם אחרי מיתת הגוף. ובהיות בבחירת האדם לקנות זה השלמות בהשתדלו להתבונן בחכמה הנז' הנה התבאר שכאשר ימנע עצמו מזה ישאר כמו השכלי על בהיותה משולל מכל שלמות בפעל כמו שהיה בתחלה ויעלה בתהו ויאבד כאמרו אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו ואת כל פעל הורה האל ית'

בנתי

אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ
וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת
הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת
עַל־הָאָרֶץ: כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה
נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב | זֹרֵעַ זֶרַע
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ
אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה
לְאָכְלָה: ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־
עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל | רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב
לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן: לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־
עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי: פ

ב א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם:

ויכל

אונקלוס

יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא ותקופו עלה ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל חיתא דרחשא על ארעא: כט ואמר יי הא יהבית לכון ית כל עסבא דבר זרעה מזדרע די על אפי כל ארעא וית כל אילנא די בה פירי אילנא דבר זרעה מזדרע לכון יהא למיכל: ל ולכל חות ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא די בה נפשא חיתא ית כל ירוק עסבא למיכל והוה כן: לא וחזא יי ית כל די עבד והא תקין לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי: א ואשתכללו

שמיא

מסרה כח ויאמר להם, כ"ב. וכבשהו, ל' וחסר. ורדו, ב'. ובעוף, ג. כט על פני, י"א. לאכלה, האלף בלי' מתג כי הקמץ הוא חטף. ל ולכל, ד' ר"פ כל שנסמך נקמץ וכל שנטעם נפלם. רומש, ב' מ"ל בשו'. לא טוב, ב'. הששי, ל'. ב א ויכלו, הכף בשורק ס"ו ל'. השמים, ד'. לצבאם, ד'.

ת"א ומלאו את יבמות סה קדושין לה. וירדו בדגת הים סנהדרין נט. ובעוף השמים סנהדרין שם. ובכל חיה סנהדרין שם. לכם יהיה סנהדרין שם. ולכל חית סנהדרין שם. וירא אלהים פסחים כד. ויהי ערב שבת פח הפלילים ג' וה. ויכלו שבת קיט. וכל צבאם ראש השנה יא חולין ס'.

רש"י

(כח) וכבשה. חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה: (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל. (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. ד"א יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון (ס"א שיום ו' בסיון) שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונעשה כאלו

נברא

רמב"ן

זו ברכה ממש לפיכך כתוב בה ויאמר להם אלהים אבל למעלה כתיב ויברך אותם אלהים לאמר יפרש שהברכה היא המאמר שנתן בהם כח התולדה לא דבור אחד שיהיו בו מבורכים: ומלאו את הארץ. ברכה שימלאו העולם לרובם. ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה: וכבשוה. נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחשת וכיוצא בזה וזה יכלול מה שאמר ובכל הארץ: ורדו בדגת הים. אמר שיהיו רודים גם בדגי הים הנכנסים מהם ובעו"ף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חיה רעה וסדר אותם בבריאותם ה' גים והעוף תחלה והחיה אח"כ וכך אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידך כל שתה תחת רגליו צונה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים וגו' ורבותינו שמו הפרש בין כבישה ורדייה: (כט) הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע. לא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו ימדיו כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון התרתי לכם את כל לשון רש"י וכן פי' הרב במסכת סנהדרין ולכל חית הארץ לכם ולחיות נתתי העשבים ואת האילנות ואת כל ירק עשב לאכלה ואם כן יהיה פי' את כל ירק עשב לאכלה ואת כל ירק עשב והינו כן אבל נתן לאדם ולאשתו כל עשב זורע זרע וכל פרי עץ ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב לא פרי העץ ולא הזרעים ואין מאכלם יחד כלם בשוה אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותי' והוא פשוטו של מקרא והיה זה מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת ויש להם בחירה בטובתם ומזוניהם ויברחו מן הצער והמיתה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ וכאשר חטאו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ ונגזר שימותו במבול ובעבור נח הציל מהם לקיום המין נתן להם רשות לשחוט ולאכול כי קיומם בעבורו ועם כל זה לא נתן הרשות בנפש ואסר להם אבר מן החי והוסיף לנו במצות לאסור כל דם מפני שהוא מעמד לנפש כדכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא כי התיר הגוף בחי שאינו מדבר אחר המיתה לא הנפש עצמה וזה טעם השחיטה ומה שאמרו צער בעלי חיים דאורייתא' וזו ברכתנו שנברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה ועוד אדבר בענין המצוה בדם בהגיעי שם אם גומר השם עלי. וטעם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וזולתם ויאכלו על פרי העץ אבל העץ עצמו אינו להם לאכלה וגם לא העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה: (לא) והנה טוב מאד. הוא הקיום כאשר פירשתי וטעם מאד כטעם רבוי והוסיף ביום הזה לאמר בן בעבור שידבר בכלל וימצא רע בקצת ואמר כי טוב מאד מאדו טוב וזהו מאמר בבראשית רבה והנה טוב מאד והנה טוב מות וכן הזכירו זה יצר הרע וזו מדת פורענות ולזה גם כן נתכוון אונקלוס שאמר בכאן והא תקין לחדא יאמר שהוא מתוקן הסדר מאד כי הרע צריך בקיום הטוב כענין שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ השמים ויש מפרשים כי מפני מעלת האדם הוסיף בשבח היצירה בו כי הוא טוב מאד: (א) וכל צבאם. לצבא הארץ

הם

ספורנו

בשתי מלות באמרו בצלם אלהים: (כח) וכבשוה. שתגינו בשכלכם ותמנעו את החיות שלא יכנסו בגבולכם ואתם תמשלו בם: וירדו. במלודים וסרמים להכניעם לעבודתכם: (כט) הנה נתתי לכם. למאכל אדם: (ל) ולכל חית הארץ. אבל לכל חית הארץ ולבהמה ולעוף נתתי את כל ירק עשב לאכלם. מיני העשב שאינם זורעים זרע: (לא) את כל אשר עשה והנה טוב מאד. תכלית המציאות בכללו טוב מאד יותר מן התכליתיות הפרטיות המכוונות אליו: יום הששי. הראשון אשר בו היה ראשית לכל ששי אשר בו יכלו כל המעשים כדי לשבות בשבת כאמרו ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת: (א) ויכלו. בהשגת התכלית למציאות בכללו:

ויכל

מיתא דרחשא עלוי ארעא: (כט) ואמר יי הא יהבית לכון ית כל עסבא דביזריה מזדרע דעילוי אנפי כל ארעא וית כל אילני סרקא לצרוך בניינא ולאסוקתא ודביה פירי אילנא דבזריה מזדרע לכון יהי למיכל: (ל) ולכל חיות ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא דביה נפשא חיתא ית כל ירוקי עסבין והוה כן: (לא) וחזא יי ית כל דעבד והוה טב לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי: (א) ושלימו ברייתי שמיא וארעא וכל הילוותהון

בעל הטורים

זכיתם הכהו אף כדגת הים ואם לאו יכלו גם כלומר תשתעבדו לפלשתים: (כט) פרי עץ ב' במסרה הכא ואידך פרי עץ הדר רמז למ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה: (לא) יום הששי ויכלו השמים ר"ת שם בן ד' אותיות שמתם בו מעשה בראשית וכן ישמחו השמי' ותגל הארץ ר"ת שם בן ד' אותיו' שמתם העולם בשם בן ד' אותיות: ויכל

יונתן

(כט) אילני סרקא אילן שאינו עושה פרי ועומדים להסק ולצרכי הבנין: ועיסרתי

אבן עזרא

אחד. ואמרו כי בצלמנו כדמותינו [ב]דברי משה. ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו שהוי"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם [ל]אלהים שהאלהים דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם. וזה הפירוש הפך לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהים [מ]יהי נעשה אדם. וכן עשהו [נ]בצלמו. גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם היותו. ומה טעם יש כי שופך דם האדם באדם דמו ישפך בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם. ויאמר הגאון כי פי' בצלמנו כדמותינו בממשלה וטעמו בצלם שראה בחכמה כי טוב' היא ובעבור כבוד [ס]האדם סמכו [ע]אל אלהים. וכן ומארצו [פ]יצאו כי ליי הארץ ומלואה. ואמר במלת נעשה ואם היא לשון רבים שכן מנהג [צ]המלכים לדבר וכמוהו ונסבה [ק]לך גם את זאת. כאמר קדם [ר]מלכא. אולי אוכל [ש]נכה בו. ואלה העדים עדי שקר הם כי ונתנה לך [ת]בניין נפעל. וכמוהו [א]והעיר נתנה והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כל פעל עבר והטעם ותנתן לך. ונכה [ב]בו הוא ומחנהו או יהיה [ג]שם הפעל. כמו ונקה [ד]לא אנקך. ואף [ה]כי שמלאכו לא [ו]נכו. כי לא יצא בנין [ז]שלא נזכ' שם פועלו כי אם מהכבד. ורבי משה הכהן הספרדי טעה [ח]בספרו. ומלת נאמר קדם מלכא ארמית היא. ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכדנצר שהיה מלך מלכים. ועתה אפרש דע כי כל מעשה בראשית לכבוד [ט]האדם נברא במצות [י]השם. ובלשמים [כ]הוציאה אותם הארץ והמים וכל נפשות החיות. ואחר כן אמר השם [ל]למלאכים נעשה אדם אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ. ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם. כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדבר איש דברים בגבוה [מ]עליו. או בשפל [נ]ממנו. רק על דרך דמות [ס]האדם. וכן אמר פי הארץ. יד הירדן. וראש עפרות [ע]תבל. וחלילה חלילה להיות [פ]דמות לשם. וכן אמר ואל מי [צ]תדמיוני. ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננה מתה נמשלת בחייתה לשם. ושאיננה גוף והיא מלאה [ק]הכל. וגוף האדם [ר]כעולם קטן. יהי השם מבורך אשר בגדול הכל [ש]ובקטן כלה. וגם אמר הנביא שראה [ת]כבוד אלהים כמראה [א]אדם. והשם הוא [ב]האחד. והוא יוצר [ג]הכל. והוא [ד]הכל ולא אוכל [ה]לפרש. והאדם נברא בתחלה בשני [ו]פרצופין והנה אחד וגם [ז]הוא שנים. והנה בצלם אלהים [ח]מלאך. והוא נברא זכר [א]ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאת המים. רק היא מצוה [ב]בעתיקות קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר: (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי לכם. התיר לבני אדם ולכל חיה בו נפש חיה לאכול כל עשב. וכל פרי עץ מותר לאדם. והעשב הירק לחיות ולכל רומש. ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול: (לא) וירא [בב]יום הששי. יש אומרים שיום [ג]סמוך. וטעם לגלגל הששי. וכן יום השביעי. ואין זה [ד]אמת. ובעל יום הששי על דעת אנשי [ה]המזלות יוכיח. רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי. ונמצא כן איש [ו]הישראלי ורבים כמוהם. גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים: (א) ויכלו. מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו

פירוש על אבן עזרא

פי' ר"א נעשה עבר, מבנין נפעל ולפ"ז אם הוא מבנין נפעל הוא פי' (ער איזט ווארדען בעשאפען) ואם הוא שם תואר מבנין נפעל פי' בל"א (איין בעשאפפענער) כוונת ר"א לא להוסף בבריאת האדם כמוצא ברמ"י. [כ]ר"ל דעת הי"א הנ"ל כת הקראים הם כי משה מספר אשר עשה ה' האדם כדמותינו באומר של משה, ופי' ובצלמו בצלם הראוי לבני אדם. [ל](להלן ע' וא"ו) ראה לפרש דברי הקראים כסברתם הפי' שהקב"ה אין לו צלם, רק נעשה בצלם הראוי לב"א ואם פי' כי בצלם כאלו שם פסיק. ומלת אלהים הוא שייך למעלה אם היתה עשה את האדם, וכאלו נכתב מלת בצלם לבסוף. [מ]ר"ל (בל"א עס זאל זיין דער בעשאפפענער מענש). [נ](להלן ע' וא"ו). [ס]ר"ל על ענין אשר בו נתעלה הדבר והיה מה שהוא באדם, וכן אומר בצלמי עפוליכם (ש"א וא"ו) הנכלה מהם הענין הזיק העפולים לא צורת העפולים, וכן אמר צלמם תבזה (תהלים ע"ג) כי הבזיון דבק בנפש אשר היא הצורה מצ"א ולא לתכונת האברים והתואר, ודמות הוא מגזרת דמה, כאמרו דמיתי לקאת מדבר (תהל' ק"ב) לא שדמה א"ע לקאת עם כנפיה ונוצה אלא דמה אבלו כעוף הזה וכדומה. [ע]כי יש דמיון כמו נהם כמאמר חמת למו כדמות חמת נחש (תהל' נ"ח) דמיונו כאריה (שם י"ז) ואין שם מורה על התמונה ובתואר, ופה פי', כמו כל עץ בגן אלהים (יחזקאל ל"א ח') פי' ליופי. [פ](שם ל"ו כ') שהל"ל ומארצם יצאו כי בעבור כבוד ה' כי לו הארץ אמר ומארצו. [צ](בל"א מיר) כי המלך יש לו דין רבים. [ק](להלן כ"ט כ"ז) ושם פירש"י ונתנה לך ל"ר כמו נרדה, ונבלה, ונשרפה. [ר](דניאל ב' ל"ו) כמו נאמר בלה"ק ושם פי' ר"א כאשר איננו שייך לדבר למלך ככה, רל"ם אוכל אני והחכמה לשחור אותו, ע"כ הוא לשון רבים. [ש]במדבר (כ"ב וא"ו) ולא אמר אכה בו, ועל כל הראיות הגאון אומר ר"א כי הם עדי שקר. [ת]פי' פעל עבר. [א](ירמיה ל"ב כ"ד) והוא"ו מהפך לעתיד פי' ותנתן לך. והטעם מפרש ר"א כי זה לא שייך אלא לבן אשר נתנה מכבר, רק שיתן לו בעוד מלוי השבוע והשורש נתנה הוא לשון עבר. [ב]ר"ל הוא נו"ן אי"תן וטעמו אני ועמי נכה בו כמ"ש רש"י, ואם כפי' הגאון הנ"ל אולי נוכל נכה בו. [ג]ר"ל מקור כאלו אמר נכות בו כן פי' ר"א שם. [ד](ירמיה מ"ו כ"ח) הראוי ונקות וכן נכה בו הראוי נכות ודוגמתו לכלא הפשע (דניאל ט' כ"ד) א' שמה ה"א ופי' לכלות. [ה]פי' וכש"כ. [ו](שמות ט' ל"ב) ר"ל בנין פעל כי לא יצא בנין זה כ"א מהכבד. [ז]פי' אבל לא מהקל כי בבנין הקל יאמר שמר לא יאמר ממנו בנין שלא הזכיר שם פועלו כמו שֻׁמַּר על משקל אשר פֻּקַּד ע"פ משה (שמות ל"ח) ולא הָשְׁמַר על משקל אשר הָפְקַד אתו (ויקרא ה'), כי אשר פֻּקַּד גם אשר הָפְקַד איננה בנויה על בנין כי פָקַד ה' את עמו (רות א') ר"ל שהוא פֻּקַּד בנוי על בנין מְפַקֵּד צבא במלחמה (ישעיה י"ג) שהוא מהכבד הדגש, והשני ר"ל הָפְקַד בנוי על בנין בידך אַפְקִיד רוחי שהבנין ממנו בנין שלא נזכר שם פועלו ואלו היה מהקל לא אפשר לבנות עליו הבנין שלא נקרא שם פועלו, וכלל זה נקיט בידך הבנין שנקרא פֻּקַּד, והבנין שנקרא הָפְקַד קראו המדקדקים שניהם בנין שלא נזכר שם פועלו. [ח]שאמר שיוצא בנין דגוש שלא נמצא שם פועלו, והוא בנוי על הקל, כמו הֻיקַּח מלקוח (ישעיה מ"ט) שהוא מבנין הכבד המוסף שלא נזכר שם פועלו, ואמר שהוא בנוי על בנין לָקַח שהוא בנין הקל, וכן וַתֻּקַּח האשה בית פרעה (בראשית י"ב), ודעת ר"א שהוא על משקל אֻשְׁלַךְ ועל משקל אֻפְקַד והוא בנוי על בנין הָפְעַל שלא נזכר שם פועלו, אע"פ שלא מצאנו הלקיחה ר"ל השורש של לקח מבנין הִפְעִיל שהוא אב של הָפְעַל כיון שאלינו המשקל שלו אֻשְׁלַךְ שהאב שלו אַשְׁלִיךְ לכם גורל (יהושע י"ח). [ט]ר"ל שהשם גזר על הגלגלים שיחזיקו התולדת ע"י הלהט והאויר כדי ליבש הארץ בעבור שיהיה בו המקום משכן האדם. [י]כלומר מחלילות הנהלל מאת שכל הפועל (ר"א) הכולל על הגלגלים ועל לבא השמים והמאורות. [כ]פי' ביסוד העיבור שלו כי ברא נפשות הדגים והעופות מן המים וכן כתוב בפרקי דר"א פ' י"א כי אלו שנבראו מן הארץ נפשם וגופם מן הארץ. [ל]פי' כי נפשו היתה מן העליונים, ובעבור כי גופו היה מן הארץ, ע"כ אמר אחר זה כי האדם נברא בתחלה בשני פרצופים שפי' ב' חלקים, ח"א מן העולם העליון, ח"ב מהעולם השפל. [מ]כמו השם והמלאכי'. [נ]ר"ל כמו הארץ והמים. [ס]פי' במדרש משלי בפסוק לדיק אוכל לשובע נפשו, אזן ומראה לעין מה שיכולה לראות, מראה לאזן מה שיכולה לשמוע. [ע](משלי ח' כ"ו) [פ]ר"ל דברה תורה כלשון ב"א כי איך אמר הכתוב כדמותינו. [צ](ישעיה מ' כ"ה). [ק]כמאמר חז"ל ברכות פ"ק הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי וכו' מה הקב"ה ממלא כל העולם וכו' כמו שחושב שם. [ר]כי צורת אברי אדם ותכונתו דומה לצורת העולם ותכונתו ושמשו מנהגם את הגוף כמו שמנהיג הי' את העולם כמבואר באבות דר"נ פרק ל"א. [ש]ר"ל השם בעולם הגדול, וכלה בעולם הקטן שהוא האדם, כי אחר שנברא האדם נאמר ויכולו וכו'. [ת]הוא הנקרא שכינה. [א](יחזקאל א' כ"ו) ולא מראה ממש ונדמה לנביא דמות אדם כי העולם דמות אדם גדול והאדם עולם קטן. [ב]פי' שנברא עליונים ותחתונים, והוא אלהי האלהים ואדוני אדונים. [ג]ר"ל השר מטטרון והוא שמו כשם רבו והוא השכל הפועל הראשון שהוא הנמלא הראשון. [ד]כי הוא ממנו כמ"ש כי ממך הכל (ד"ה כ"ט י"ד) מציאת כמנ"ן ג"כ ככה כמה פעמים. [ה]עיין (שמות ל"ג כ"ג) מה שפי' ר"א על וראית את אחורי ואומר לא אוכל לפרש בעבור ב' דברים א' כי לא יכול לדבר בפיו מה שיבין בלבו, ב' כבוד אלהים הסתר דבר. [ו]ר"ל דעתו הוא על הנשמה העליונה ועל הרוח החיוני ואמר מלת בתחילה. לפי שא"כ נולד בו פרצוף השלישי והוא נפש המתאוה כמו שיתבאר לך בפרשה הזאת, או כמאמר חז"ל (עירובין י"ח ע"א) בתחילה עלה במחשבה וכו' ולבסוף לא נברא אלא אחד. [ז]פי' הרכבת הנפש עם הגוף יחד נקרא אדם והוא דבר אחד, והוא שנים, פי' חלק העליון שהיא הנשמה וחלק השפל שהיא הגוף כנ"ל. [ח]זה כתב לה וליא מדעת הנ"ל אשר הוכרחו ללאת מן הפשט ואמרו כי שב אל משה כנ"ל ור"א אומר כי שב אל המלאך כי בדמיון המלאך נברא האדם וידוע כי לורת המלאך יש בו חומר ולורה, החומר אלל שהוא מקובץ ואין לו מליאות מבלעדי הלורה המעמדת אותו, ולורתו מה שמשכיל מה שלמעלה ממנו. [א]ר"ל כי הנשמה העליונה הוא הזכר, והרוח החיוני הוא הנקבה, או פי' להיות כדמה להמלאכים ואם איננו מתקיים באיש יכול להתקיים במין להוליד כדמותו ע"י פו"ר ובזה הוא ג"כ כלמי. [ב]ר"ל כנ"ל פסוק כ"ב, נוכל לפרש פה ג"כ לפי פשוטו. רק חז"ל פירשו כי פה הוא לווי למלוה כמו שקבלו ההלכה וסמכו על הקרא הזה. [בב]אולי ל"ל וגומר. [ג]לפי שבשאר הימים כתיב יום אחד יום שני וכו' ופה כתיב יום הששי בה"א הידיעה ע"כ ר"ל שפירושו שהוא סמוך. וטעמו יום של גלגל הששי. [ד]כי הז' כוכבי לכת אינם משמשים בלילות ובימים כסדר גלגליהם לא על סדר הימים כמו שאומרים שתחלת הלילות ככנ"ש חל"ם, שתחלת הימים חל"ם ככנ"ש. [ה]ר"ל כוונתו שאינו מתוכה יום לגלגל הששי לפי שגלגל הששי הוא לדק ובעל יום הששי הוא נוגה עיין במ"ח ולוהל יוסף ועיין (עירובין נ"ו ע"א) ואם שבת מושל שבתאי שהוא העליון א"כ יום וא"ו הוא הכוכב לפעמים ממנו והוא לדק ויפה קוסר ר"א מב"ה לודקים דעת סי"ם כפי שסבון ב' שעות לכל כו"כ ונקרא שני לסדר שמוסם. [ו](ויקרא כ"ד י') פי' איש שהוא ישראלי ונקרא שם היחום

ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ
אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים
אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ
שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים
לַעֲשׂוֹת׃ פ רביעי (ולספרדים שני)
ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים
אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ ה וְכֹל ׀ שִׂיחַ הַשָּׂדֶה
טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה
טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים
עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־
פני

ה' זעירא

אונקלוס

שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן׃ ב וְשֵׁיצִי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי
עֲבַד׃ ג וּבָרִיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי בֵיהּ
נָח מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃ ד אִלֵּין תּוֹלְדָת שְׁמַיָּא
וְאַרְעָא כַּד־אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא
וּשְׁמַיָּא׃ ה וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד־לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל
עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד־לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית מִטְרָא יְיָ
אֱלֹהִים עַל־אַרְעָא וֶאֱנָשׁ לַיִת לְמִפְלַח יָת־אַדְמְתָא׃ ו וַעֲנָנָא
הוה

מסרה ב וישבות, ג' בספר סמן. ג ויברך, ג'. ד תולדות, ב' מ"ל דמ"ל וחיו לפסוקים כפי ואין כאן פסוק כיון שיש ב' הפסקות בין הטעמים. בהבראם, ה' זעירא. ושמים, ד'. ה וכל, ה' ר"פ בסי'. וכל י' פסיק רישיה ומלעיל וכל וכל. ושדה, ע'. אין, ב' א' אין, ד. לעבד, כל אורי' חסר. ו ואד, ב' פ' מ"ל דין ספר. והשקה, ג' וא' מפיק. הם פני, בסגול ומוקף בלא מצריך.

ת"א ויכל אלהים מגילה ט'. תולדות יומא כד מנחות כט. ביום עשות ה' אלה חגיגה יב. וכל שיח חולין ס. ואד יעלה סוכה דף יא כ"ה יח תענית ט'.

רש"י

נברא העולם עתה וזהו יום הששי בשבת (שאותו יום ו' בסיון) המוכן למתן תורה: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך. ויקדש. ברכו במן שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ ביום עשות ה'. למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהבראם בה' בראם שנ' (ישעיה כ"ו) ביה ה' צור עולמים בב' אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (ה"א רמז כמו שה"א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבי' בתשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיו') רמז שירדו הרשעי' למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדי' ופתוחה למטה לרדת דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר (שמות ט) כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת העולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובג' שכתוב ותוצא הארץ לא יצאו אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ו' ולמה כי לא המטיר ומ"ט לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה. לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים
לשרות

רמב"ן

הם הנזכרים חיה ורמש ודגים וכל הבהמה גם האדם וצבא השמים שני המאורות והכוכבים הנזכרים כענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים גם יכלול השכלים הנבדלים כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו וכו' וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן נפשות האדם צבא השמים הנה: (ב) ויברך ויקדש. ברכו במן וקדשו במן והמקרא כתוב על העתיד לשון רבינו שלמה מבראשית רבה. ובשם הגאון רב סעדיה אמרו שהברכה והקידוש על השומרים שיהיו מבורכים ומקודשים ואין משמע הכתוב שידבר על העתיד ורבי אברהם אמר כי הברכה תוספת טוב שיתחדש הגופות יתרון כח בתולדות ובנשמה יתרון השכל ויקדש אותו שלא עשה בו מלאכה כשאר הימים ודברו בזה נכון למאמינים בו כי אין זה מושג בהרגש לאנשים והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות והוא יסוד עולם ויקדש אותו כי ימשוך מן הקדש ואם תבין דברי זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה לפי שאין לו בן זוג ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהא בן זוגך ותשכיל כי בשבת נפש יתירה באמת: (ג) אשר ברא אלהים לעשות. מלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה לשון רש"י אבל רבי אברהם אמר כפשוטו כי מלאכתו הפרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות כמותן ולי נראה פירוש ששבת מכל מלאכתו אשר ברא יש מאין לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים והנה אמר כי שבת מבריאה וממעשה מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים ויתכן שיהיה לעשות נמשך למעלה כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמהו כי חדל לספור ויחדלו לבנות העיר השמרו לכם עלות בהר ולא סרו מצות המלך וכן רבים ודע כי נכלל עוד במלת לעשות כי ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם כי קיומו יהיה ששת אלפים שנה שלכך אמרו יומו של הקב"ה אלף שנים והנה בשני הימים הראשונים היה העולם כולו מים ולא נשלם בהם דבר והם רמז לשני אלפים הראשונים שלא היה בהם קורא בשם ה' וכך אמרו שני אלפים תהו אבל היתה הבריאה ביום הראשון האור כנגד האלף של ימות אדם שהיה אורו של עולם מכיר את בוראו ואולי לא עבד אנוש ע"ז עד שמת אדם הראשון: ביום השני יהי רקיע ויהי מבדיל שבו היו מובדלין נח ובניו הצדיקים מן הרשעים שנדונו במים: ביום השלישי נראית היבשה והצמיחה ועשת פירות הוא האלף השלישי המתחיל בהיות אברהם בן מ"ח שנה ואז החל לקרוא בשם ה' וצמח צמח צדיק כי משך רבים לדעת את ה' כמו שדרשו ואת הנפש אשר עשו בחרן וצוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ועלה הענין עד שקבלו זרעו את התורה בסיני ונבנה הבית ביום ההוא ואז נתקיימו כל המצות שהם פירות העולם ודע כי מעת היות בין השמשות יחשב כיום מחר ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט כאשר נולד אברהם באלף השני וכן תראה בכל יום ויום והיום הרביעי נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים ירמוז באלף הד' הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע"ב שנה אחרי בנינו עד אחרי הבית השני קע"ב והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור כי מלא כבוד ה' את בית ה' והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח רבוץ שם כארי אוכל הקרבנות ואחרי כן הקטין אורם וגלו כאשר יעדר במולד הלבנה וזרחה להם כל ימי בית שני והאש על גבי המזבח רבוץ ככלב ושקעו שני המאורים בערב היום וחרב הבית: ביום החמישי שרצו המים נפש חיה ועוף יעופף על הארץ רמז לאלף החמישי המתחיל קע"ב שנה אחר חרבן הבית כי בו ימשלו האומות ויעשה אדם כדגי הים
כרמש

תַּלְוְתְהוֹן: (ב) וְשֵׁלִים יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתֵּיהּ דַּעֲבַד וְעִישְׁרָתֵי עִיסְקִין דִּבְרָא בֵּינֵי שִׁמְשָׁתָא וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דַּעֲבַד: (ג) וּבָרִיךְ יְיָ יַת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִן כּוּלְהוֹן יוֹמֵי שְׁבִיעָאָה וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ אֲרוּם בֵּיהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּבְרָא יְיָ וְעָתִיד לְמֶעְבַּד: (ד) אִלֵּין תּוּלְדַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא: (ה) וְכָל אִילָנֵי חַקְלָא עַד כְּדוּ לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבֵּי חַקְלָא עַד כְּדוּ לָא צְמַח אֲרוּם לָא אַמְטַר יְיָ אֱלֹהִים עַל אַרְעָא וְאֵינַשׁ לֵית לְמִפְלַח יַת אַדְמְתָא: (ו) וַעֲנַן יְקָרָא הֲוָה נָחִית מִתְּחוֹת כּוּרְסֵי יְקָרָא וּמְלֵי מַיָּא מִן אוֹקְיָינוֹס וְהָדַר סָלִיק מִן אַרְעָא וּמָחִית

מטרא

בעל הטורים

(ב) ויכל אלהים מרגום ירושלמי ושמד זהו שאמרו חמדת ימים אותו קראת. בפ' ויכלו ג"ב מלאכתו כנגד מלאכות שבמשכן מהם שהם שמים וארץ ויש [שאלו ג' כלולים כל שאר הדברים דוק ותשכח] ואין כתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השביעי לפי שמוסיפין מחול על הקודש: וישבת ב' במסו' הכל ואידך (יהושע ה') וישבת המן והיינו דכתיב בפ' שמן הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש ולא מלינו שאמר להם משה זה מקודם אלא נרמז בששת ימי בראשית וישבת ביום השביעי וישבת המן. ד"א מלמד שהמן פסק מליירד בשבת כדאיתא בקידושין. ד"ל רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו במן: (ג) ויברך אלהים ג' דסמיכי הכא ואידך ויברך אלהים את נח ואידך ויברך אלהי' את יצחק. בשביל שבר ה' כשולם בירך השבת והעולם וביומי נח שאבדו כל הראשונים והיה העולם חדש הוצרך לברך פעם שנים ובירך את יצחק כמו שיש במדרש עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך: (ד) בהבראם אותיות באברהם בזכות אברהם נבראו שמים וארץ. ארץ ושמים ב' במסו' הכל ואידך הודו על ארץ ושמים למה יאמר על ארץ ושמים בשביל מעשה ארץ ושמים: (ו) ואד ב' במסרה הכל ואידך (איוב יח) ואיד נכון לצלעו רמז למה שאמרו חכמים למה נקרא שמו איד שהבריות

משברים

יונתן

(ב) ועישרתי עיסקין פי' עשרה דברים שנבראים בין השמשות כדאיתא במסכת אבות: (ג) ועתיד למעבד דייק מדכתיב לעשות משמע לעתיד ובזה משמע עבר כדדריש בכתוב ועיין בס' הקנעני שמפרשו ע"פ הקבלה ד' ע"ז ע"ב: (ו) ועגן יקרא וכו'

תספים

רמב"ן

כרעם לא מושל בו כלו בשכה שעלה ינורשו בשרתו ויאספהו במכמרתו ואין זורם לא ה': ביום הששי נבקר תולא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה והיתה בריאת' קודם זרוח השמש כענין שכתוב תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון ואז נברא האדם בצלם אלהים והוא זמן ממשלתו שנאמר יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב והוא האלף הששי שנאמר' בו כשלו כשמש נגדי זהו בן דוד הנעשה בצלם אלהים כדכתיב וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי הוא ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי וליה יהיב שלטן ויקר ומלכו ויהיה זה ק"ס אחר חמשת אלפים לכלות דבר ה' מפי דניאל ומעת הוסר התמיד ולאת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים ונראה משבוי היהים תשרץ המים והעוף ומית הארץ כי בתחלת האלף הששי תתחדש מלכות אומה שלשת תקיפא ואימתני יתירא ומתקרבת אל האמת יותר מן הראשונות: היום השביעי שבת רמז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והאל ישמרנו בכל הימים ויפיס חלקינו עם עבדיו התמימים: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. יספר תולדות השמים והארץ במעכר ובלמישה כאשר נבראו ונעשו כתקונם כי השמים יתנו טלם ומטרם והארץ תתן יבולה והם קיום כל חי ורמז בהבראם מה שאמרו בה"א בראם ומפני זה לא הזכיר עד הנה רק מלת אלהים ומפורש בכתוב ואת כל אלה ידי עשתה וכן אמר איוב מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת א"כ תרמוז ביום עשות ה' אלהים למלת בראשית כמו שאמרנו: (ה) וכל שיח השדה. על דעת רבותינו בבראשית רבה בשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי למשו לאשר שהמטיר עליהם ועל דעתי כפי הפשט כי בשלישי הוציאה הארץ העשב ועץ הפרי במקומם ובמיונם כאשר לותה בהם ועכשיו יספר הכתוב כי אין נוטע וזרע מהם והיא לא תצמח עד אשר עלה

איד

אבן עזרא

ומשקלו ויכסו 'כל ההרי'. וטעמו כשלמו. והיה בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. יש אומרים כי הימים [ח]נבראים ונבריאת יום שביעי שלמה המלאכה וזה הספי' [ט]תפל. ויש אומרים כי יש ב"ת שטעמו קודם כמו לא תחסם שור בדישו. אך ביום הראשון תשביתו שאר. ולמה זאת הגרה וכלוי 'מעשה איננו מעשה. כאלו אמר לא עשה מעשה. וכן פי' ויכל גם וישבת. וטעם מלאכתו אשר [כ]עשה ביום הששי כירם יום השבת. וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאות שברא: (ג) ויברך אלהים. פי' ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות [ל]כח בתולדת ובנשמות כח [מ]הכר והשכל: ויקדש אותו. שלא נעשה בו מלאכה כמו [נ]חבריו: ופי' אשר ברא אלהים לעשות השרשים בכל המינים שנתן בהם כח [ס]לעשות דמותם. והמספר' לעם [נ]אחרת עשה [ע]גם עשה [פ]תחת ברא איננו [צ]כן לפי דעתי. ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכים קדושים: (ד) אלה תולדות. פי' אלה שהולידו: בהבראם. בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלת ביום עשות הוא תקון והעד וימהר [ק]לעשות אותו וכן [ר]ברלתיו ואמר כן [ש]ילרתיו ואחר כן [ת]עשיתיו: (ה) וכל שיח. עץ וכן בין [א]שיחים ינהקו. ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שנמשל האדם [ב]אל עץ והנה [ג]שיח וניב והעיף וכד ואמיר והרעף: (ו) ואד. כמו ענן וכמוהו יום [ד]אידם. שהיום הרע יקרא יום [ה]ענן וערפל. והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמה והלחיה והגאון אמר כי פירושו ולא [ו]אד

יעלה

פירוש על אבן עזרא

הימים, וכמו שבע השבלים הטובות ולא הזכירם מקודם בפרשה והיה ל"ל כמו בפתרון הפרה. [ז](להלן ז' י"ע). [ח]פי' הולכך לפרש בעבור שכתב ביום השביעי והיה ראוי לביום הששי כי בו נפלם הכל כאשר יצא יום השביעי לפועל בזה כלה הבריאה. [ט]כמו היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו' י'). [י]ר"ל שור בדישו (דברים כ"ה ד') ביום הראשון תשביתו (שמות י"ב ט"ו) הם מעשה, אבל ויכל אלהים וכו' הוא גמר המעשה כאלו אמר לא עשה עוד מעשה כי כן פי' ויכל גם וישבות עיין (שמות י"ב ט"ו). [כ]ר"ל כלה המלאכה אשר עשה ביום הששי, וכן וישבות וכו' מכל מה שנברא בששת הימים. [ל]כי בו יכוחו יגיעי כח ויתחזק טבע גופם. [מ]הַכָּר פי' ההכרה אם האדם מכין א"ע לקבל שפע קדושת היום וקרא לשבת עונג. ומפנק במעדנים, דעתו מיושב עליו לְהַכִּיר גדולת הבורא י"ש ולהשכיל באמתו. ואם כי תחלת היום משמש כוכב שבתאי וכל הוראתו הוא על קלקול והפסד כמובא בדבריהם, מכ"ז יש לו כח המחשבה ומכחו כפש המדברת, והמחשב, והתבונה והאומות אשר חלק להם בבינה ואם יתערב כוחו עם כוכב מכוכבי הטובים אזי ישפיע לטוב. [נ]ר"ל ששת ימי בראשית. [ס]ר"ל כח המוליד בדומה ע"כ זווגם של ס"ח בליל ש"ק, ג' פעמים כתוב פה עשיה כנגד ג' עולמות, כנגד עולם העליון והעולם האמצעי אשר פה ב' פעמים כי אין מתחדש מעולמם רק ע"י הי', ובשלשי כתיב לעשות נגד עולם השפל אשר מחדשו בכל יום. [ע]כה"א ע"כ מפרש ת"י בהפוך [וְעָתִיד] למעבד. [פ]ר"ל פירוש לעשות. אשר ברא אלהים ועשה, ועשה הנאמרת בפסוק ב' פירושו מלאכתו אשר עשה תחת ברא. [צ]לפי שמלת ברא איננו אללו במקום עשיה רק במקום כתיבת הכח בעלם, או במקום בזיכה. [ק](להלן י"ח ז'). [ר](ישעיה מ"ג ז') על החומר. [ש]על הצורה. [ת]על התיקון. [א](איוב ל' ז') פי' למחי אילנות. [ב]שיש בו כח להוליד בדומה. [ג]שהם שמות המשלים המיוחסים לאדם כמו לעץ פרי, שיח, את האיש ואת שיחו (מ"ב ט' י"א), ניב, בורא ניב שפתים (ישעיה נ"ז י"ט), סעפים שנאתי (תהלים קי"ט קי"ג), אכל בדיו בכור מות (איוב י"ח י"ג), האמרך (דברים כ"ו י"ח) שם פי' כ"א שהוא קרוב מגזרת ברלש אמיר (ישעיה י"ז ו'), הרעף, שרעפי בקרבי (תהלים צ"ד י"ט) וכולם או פרי המחשבה או פרי בטן או פרי פי איש. [ד](דברים ל"ב ל"ה). [ה](יואל ב' ב'). [ו]ר"ל מלת לא אלל המעיל שבפסוק הקודם מושכת עלמה ואחרת עמה, ודעת ר"א כי עלה האד מן

הארץ

ספורנו

(ב) ויכל אלהים ביום השביעי. בתחלת היום השביעי שהוא הרגע בלתי נחלק אשר הוא ראשית לזמן העתיד ואינו חלק ממנו כאמרם ז"ל ככנס בו כחוט השערה: וישבות ביום השביעי. כל אותו היום נבדל מששת הימים הראשונים בענין השביתה: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי. כל יום שביעי העתיד ברכו שיהיה יותר מוכן מאשר הימים בנפש יתרה לאור באור החיים כאמרם כיון ששבת וי אבדה נפש יתרה: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אלה הצמחים ובעלי חיים שאמרנו היו תולדות השמים וארץ בכח שנמלא בהם מעת שנבראו כי מאז נמלאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להויות והפסדות כאמרם את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה אמנם יצאו לפועל: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ביום שסדר הנהגת הארץ ותולדותיה מן השמים על סדר מתמיד וזה אחר ששת ימי בראשית ואז נקרא ה' אלהים שבסדרו התמיד ההוים: (ה) טרם יהיה בארץ. אמנם הטעם שבהבראם נמלאו בכח ולא בפועל באופן שכל שיח השדה עדיין לא היה בארץ וכן כל עשב השדה עדיין לא צמח: כי לא המטיר. באופן שלא היה מקומר מוכן לזה בשלמות מחסרות מטר ועבודת הארץ: (ו) ואד יעלה מן הארץ והשקה. וביום עשות השמדקן על סדר מתמיד עלה אד מן הארץ שהיה טל לברכה

מסכום

פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים
אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח
בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ
חַיָּה׃ ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן
מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃
ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־
עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ
הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃
י וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן
וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים׃
יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת
כל

אונקלוס

הוה סליק מן־ארעא ואשקי ית־כל אפי אדמתא׃ ז וברא
יי אלהים ית אדם עפרא מן־אדמתא ונפח באנפוהי
נשמתא דחיי והות באדם לרוח ממללא׃ ח ונציב יי אלהים
גנתא בעדן מלקדמין ואשרי תמן ית־אדם די ברא׃
ט ואצמח יי אלהים מן־ארעא כל־אילן דמרגג למחזי וטב
למיכל ואילן חייא במציעות גינתא ואילן דאכלין פירוהי
חכימין בין־טב לביש׃ י ונהרא הוה נפיק מעדן לאשקאה
ית־גינתא ומתמן מתפרש והוי לארבעה רישי־נהרין׃
יא שום חד פישון הוא מקיף ית כל ארע דחוילה די תמן
דהבא

מסרה ז וייצר, בתרין יודין. באפיו, ב'. ח ויטע, ל'. גן בעדן, במקף ותלת מלכין. ויצמח, ל' וחד ויצמח. ט למראה, ב'. ועץ, בז"ג. י ונהר, ד' ס"פ מעדן יסובבני ונשחו ואזלו. יצא, חסר. להשקות, מ"ל. ומשם, ט'. לארבעה, ל'. יא האחד, ד'. פישון, מ"ל דמ"ל. הסבב, ג' חסר.

ת"א וייצר ה' אלהים ברכות סא. ערובין יח. סנהדרין לח. חולין כז. נדה כב. ספר הזוהר פרשת שמות. כב. ויטע ה' אלהים פסחים נד. נדרים לט. ויהי האדם תענית ונהר יוצא ברכות לד. תענית י' סנהדרין לט.

רש"י

לסרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר: (ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו (שמות כ') מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן העליונים ומן התחתונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים. הוזקק בששי לבראות בו מעליונים ומתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר נאמר ויברא וגו' את האדם וגו'. ראיתי בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא וגו' את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בג"ע ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח. לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. באמצע הגן: (יא) פישון. הוא נילוס נהר מצרים וע"ש שמימיו מתברכין ועולין

רמב"ן

אד ממנה והשקה אותה ויצר האדם העובד אותה לזרוע ולנטוע ולשמור וזהו טעם שיח השדה טרם יצמח שלא אמר שיח האדמה כי המקום הנעבד יקרא שדה אשר תזרע את השדה לא נעבור בשדה ובכרם וזהו תמימתו של עולם שנהיה מאחרי ששת ימי בראשית והלאה כל ימי עולם כי בשבת האד ימטירו השמים ובשבתם הארץ זירועיה תצמיח: (ז) ויפח באפיו נשמת חיים. ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפו אחר מנשמתו יתן בו וזהו שנאמר ונשמת שדי תבינם כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה והוא מאמרם בספרי נדרים בנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך וגומר ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש ומכאן תבין דברת שבועת אלהים והמשכיל יבין. ודע כי המתחכמים במחקר חלקו באדם מהם יאמרו כי באדם שלש נפשות נפש הגדול כצומח או תאמר בזו נפש הגדול ובו עוד נפש התנועה שהזכירה הכתוב בדגים ובחיה ובכל רומש על הארץ והשלישית הנפש המשכלת ומהם יאמרו כי זאת הנפש אשר באדם מפי עליון בה ימצאו שלש הכחות האלה רק היא יחידה והכתוב הזה כפי משמעו ירמוז כאן כי יאמר שיצר השם את האדם עפר מן האדמה והיה מוטל גולם כאבן דומם והקב"ה נפח באפיו נשמת חיים ואז חזר האדם לחיות נפש חיה שיתנועע בה כמו החיות והדגים שאמר בהם ישרצו המים שרץ נפש חיה ותוצא הארץ נפש חיה וזה טעם לנפש חיה כלומר ששב האדם להיות נפש בה חיים אחרי שהיה חרש את־חרשי אדמה כי הלמד תבא בשפוכים כמו והיו לדם ביבשת ויהי לנחש וישם את בית לחרבה אבל אונקלוס אמר והוא באדם לרוח ממללא כדעתו כדברי האומרים שהם בו נפשות שונות וזאת הנפש המשכלת אשר נפחה השם באפיו היא בו לנפש מדברת וכן נראה לי מדעת רבותינו ממה שאמרו רבא ברא גברא שדריה לקמי' דר' זירא הוה משתעי ליה ולא אישתעי אמר דמן דחבריא את תוב לעפריך ובויקרא רבה אמר רבי אבין בשעה שאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה אומרת לנפש והנפש אומרת למלאך וכן רוחו ונשמתו אליו יאסוף יורה כפי משמעו שהן שתי' ואחר כן יאמר הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם יצירה תנועה שהיה האדם נוצר כלומר בעל תנועה כי היצירה היא בחיות וההרגש שבהם הוא אדם לא גבול העפר וכמו שאמר ויצר י"י אלהים מן האדמה כל חית השדה ויבא אל האדם ואחרי שיצרו בהרגשה נפח באפיו נשמת חיים מפי עליון להוסיף הנפש הזאת על היצירה הנזכרת ויהי האדם כולו לנפש חיה כי בנשמה הזאת ישכיל וידבר ובה יעשה כל מעשה וכל הנפשות וכחותן לה תהיינה והלמ"ד הזו למ"ד הקנין כמו לך אני אדוני המלך וכל אשר לי לקונה אותו לדורותיו לך אני הושיעני או יאמר שחזר כולו נפש חיה ונהפך לאיש אחר כי כל יצירותיו היו עתה לנפש הזאת: (ח) ויטע י"י אלהים גן בעדן מקדם. פי' רש"י במזרחו של עדן נטע הגן ואונקלוס תרגם מלקדמין. וכן אמרו בבראשית רבה והוא הנכון ואין טעם ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם כי מן המקום ההוא הצמיחם כמו שנאמר ויצמח י"י אלהים וגו' אבל ענין ויטע י"י אלהים להגיד שהוא מטע י"י כי טרם שגזר על הארץ תוצא הארץ דשא גזר במקום שהוא שיהיה שם גן ואמר בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני בערוגת המטעים ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר תדשא הארץ דשא ועץ פרי והצמיחם בלא סדר והנה אילני גן עדן גזר בהם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם לא יזקין בארץ שרשם ובעפר לא ימות גזעם אין צריכין לעובד וזומר שאלו היו צריכין עבודה אחרי שגורש האדם משם מי עבד אותם גם זה טעם ויטע י"י אלהים שהיו מטעיו מעשה ידיו וקיימים לעולמים כענין שנאמר לא יבול עלהו ולא יתום פריו וכו' כי מימיו. מן המקדש המה יוצאים אם כן. מה טעם
ויניחהו

ומשקי ית כל אפי ארעתא: (ז) וברא יי אלהים ית אדם בתרין יצרין ונסיב עפרא מאתר בית מקדשא ומארבעת רוחי עלמא ופתכא מכל מימי עלמא ובריה סומק שחים וחיור ונפח בנחירוהי נשמתא דחיי והות נשמתא בגופא דאדם לרוח ממללא לאנהרות עיינין ולמצתות אודנין:

[(ז) והוה אדם נפש דחיה:]

(ח) ואתנציב במימרא דיי אלהים גינוניתא מעדן לצדיקיא קדם ברית עולם ואשרי תמן ית אדם כד ברייה: (ט) ורבי יי אלהים מן אדמתא כל אילן דמרגג למיחמי וטב למיכל ואילן חייא במציעות גינוניתא רומיה מהלך חמש מאה שנין ואילן דאכלי פירוהי ידעין בין טב לביש:

[(ט) ואילן דעתת כל מן דאכיל מיניה מפרש בין טב לביש:

(י) ונהרא נפיק מעדן לאשקאה ית גינוניתא ומתמן מתפרש והוי לארבעת רישי נהרין: (יא) שום חד פישון הוא דמקיף ית כל ארע הנדיקי דתמן דהבא

בעל הטורים

משברים לגג כדי שיתן להם הקב"ה מטר: (ז) וייצר ב' יודין אחד מלא ואחד חסר וייצר ה' אלהים את האדם. אלא שיש לו שני יצרים יצר טוב ויצר הרע וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה חסר שאין להם אלא יצר אחד. ויפח באפיו נשמת חיים. ס"ת מוחם: (כדאיתא בסנהדרין פ"ה מד') נשמה ד' ויפח באפיו נשמת כל אשר נשמת רוח חיים. נר ה' נשמת אדם (משלי כ) ואם לאו נשמת ה' כנחל גפרית: האדם לנפש חיה כ"ח חלה שהיה חלתו של עולם: (י) יפרד ב' במסורה הכא ואידך (משלי י"ט) ודל מרעהו

יונתן

מתחות כורסי עיין ברקנ"ט דף ע"ו ע"ד: (ז) מאתר בית הרקנטי מפרש על הארץ העליונה בדף ס' ע"ג: ופתכא פי' לברה ובלל לשון. שחים פירוש אדום לשון גמרא בפ' המוכר ספינה שחמתים ונמצא לבינה: ולמצתות אודנין פירוש ולשמע אוזן. עוור

רמב"ן

ויכיסו גן עדן לעבד' ולשמרה שהכינו שם להיות זורע לו חטים ומיני תבואות וכל עשב זורע זרע וערוגות הבשמים וקוצר ותולש ואוכל כרצונו והנה טעם לשון לעבדה ולשמרה לעבוד אדמת הגן הערוגות שיעשה שם כי הגן משם האילנות לא יעבודו ויתכן שהנה הגן בלשון נקבה כמו וכגנה זרועיה תצמיח ונטעו גנות ורבותינו נתעוררו בזה אמרו בבראשית רבה לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו והכונה להם בזה לומר כי הצמחים וכל בעלי חיים צריכים לכוחות הראשונות ומהם יבא להם הגידול ובקרבנות יהיה משך הברכה לעליונים ומהם לצמחי גן עדן ומהם יהיו ויחיו לעולם בגשמי רצון והברכה שיגדלו בה כמו שאמרו ישבעו עצי י"י ארזי לבנון אשר נטע: אמר. רבי חנינא ישבעו חייהן ישבעו מימיהן ישבעו מטעתן כי חייהן יסודותם העליונים ומימיהם אוצרות הטוב המוריד הגשם ומטעתן כמה בשמים כמו שאמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע והוא מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר: (ט) ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע. בעבור שאמר הכתוב ועץ החיים בתוך הגן ולא אמר בגן ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו שלא הזכירו ולא הודיעו נשם אשר כאמר לפי פשוטו שהוא מקום ידוע בגן שהוא בתוך. ולכך ת"א במציעות גנתא והנה לדבריו עץ החיים ועץ הדעת שניהם היו באמצע וא"כ נאמר שהוא כאלו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגה ובה שני האילנו' האלה ויהיה האמצע הזה אמצ' רחב כי אמצע הדק כבר אמרו שאין יודע בו אמתת הנקודה בלתי השם לבדו. ועץ החיים אילן פריו נותן באוכליו חיים ארוכים ועץ הדעת טוב ורע אמרו המפרשים כי היה פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו ערומיהם אחרי אכלם ממנו והביאו לו דומה בלשון זה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע כי בטלה ממנו התאוה ההיא ואיננו נכון אלא בעבור שאמר והייתם כאלהים יודעי טוב ורע וא"ת כחם לא הנה ויאמר י"י אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. וכבר אמרו שלשה אמרו אמת ואבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי: והיפה בעיני כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא עץ הדעת טוב

אבן עזרא

יעלה מן הארץ: (ז) וייצר. בכח המאורות ויצר מהפעלים שהפ"א שלהם יו"ד מהבנין הקל. כמו וייקץ נח. וטעם באפיו שבהם יחיה האדם כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר. וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקים: (ח) ויטע. וכבר נטע גן במקום שנקרא עדן מפאת מזרח ועתה שם בו האדם ופי' גן. בעדן גן אלהים הבי"ת משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים. וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים. וה"א האדם יש לו סוד. גם נמצא שבע המגמה הארוכה. וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם כאלו מהאדמה והוא יהיה שם עצם ושם תאר: (ט) ויצמח. ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד בתוכו שנים עצים: ועץ הדעת. לפי דעתי צריך להוסיף דעת. להיות כן. ועץ הדעת דעת טוב ורע. כי איך יהיה סמוך והוא נודע בתחלה. וכן הארון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה: (י) ונהר. וטרם שיצא האדם היה הנהר משקה הגן לכל צד. ואח"כ מלת ראשים שרש ונראה במלת מראשותיכם וטעמו מכובד הראש: (יא) שם האחד. אמר הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון. והוא בא מפאת מזרחיית

פירוש על אבן עזרא

א) סלרך וכו' כפירושו בענין הרקיע. ז"ל גן בפסוק, בעדן גן אלהים (יחזקאל כ"ח י"ג), משמעו בגן כי בית בעדן מושך עצמו ואחר עמו, וטעמו בעדן בגן. ח(להלן מ"ט כ"ה) ר"ל מ"ס מאל משרת עצמו ואחר עמו כאלו כתוב ומאת שדי וכו'. ט ר"ל שאין משמעותו על מין האדם, כ"א על אדה"ר, ושם העצם אדם היא הנשמה כי הגוף נקרא בשר אדם, ולא יבא ה"א הידיעה על שם העצם, ובפסוק וייצר וגו' את האדם פי' עם הנשמה לייצר את העפר במוחלר לצלם אלהים, ע"כ הסוד כלומר ה' אדם כדעת הרי"ז ז"ל כי יש נפש לנשמה והם ה' בחינות, נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה ויהי האדם פירושו כמו הנפש לגוף כ"כ היחידה לחיה וד"ל. י(דברים ב' י"ג). כ(ש"ב כ"ד ע"ז) שהם שמות עצם ובאים בה"א הידיעה. ל משכח מהום שמו למה נקרא בשם אדם כי מחצבתו מהאדמה ע"כ נקרא בשם הזה ג"כ השם העצם ושם התואר בל"א (איך דישער) כמו שם תואר חכם (ווייזער). מ ר"ל דעת כ"א שלא להודיע עכשיו ענין הצמחים כי כבר אמר ותוצא הארץ דשא וכו' עץ פרי, רק שהוא מספר שכשהצמיח כל העץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד שצמח בו עץ החיים ועץ הדעת. נ פירושו בעבור שבא בה"א הדעת תחלה וצ"ל של טוב ורע, איך יהיה סמוך וצריך להיות כך ועץ דעת טוב ורע בלא ה"א וה"א הידיעה לא יבא כ"א על הסומך והוא הכא צריך להוסיף מלת דעת שיהיה הוא נסמך. ס שיש ה"א הידיעה במלת הדעת ואם יש קצת זרים שיצאו מהכלל צריך טעם. ע(יהושע ג' י"ד) טעמו הארון ארון הברית. פ(ד"ה ב' ט"ו ח') טעמו והנבואה נבואת עודד. צ לפי שנאמר לעיל פסוק ח' ויטע גן בעדן וכו'. וא"כ והנהר יוצא מעדן הוצרך לפרש שנבראה האדם אחרי כן כמאמר מקדם פי' מקודם שהיה האדם. ק מראשותיכם (ירמיה י"ג י"ח) ר"ל שהאלף נע, אבל העיבוטי מראשותיכם (יחזקאל ל"ו י"א) האלף נ"מ. ר ר"ל מכבד הראש כמו ויקח מכבר (ש"ב ס' ע"ו) שפי' כך הראש(כ"ל) פי' בירמיה האל"ף בשו"א ופת"ח כי שם מורה על המלך כפי' רד"ק שם והוא פועל יוצא מבנין הכבד. ש דע כי היסוד מתוך לצד הצפון מקו השוה וא"י באמצע הישוב כפי סדר המעלות, וגן עדן תחת קו השוה לצד המזרח, ומשם יצאו אלו הארבעה נהרות, ואם נאמר כדעת הגאון שהוא פישון אשר מזכיר כ"א בודאי מקורו מהפאה מזרחית דרומית כמו כן נהר פרת ובודאי הג"ע בסוף גבול הארץ מפאת מזרחית דרומית ע"ג מקשה לאבן א"כ יבד פישון לפאת דרומית מערבית לסבב א"י ואם כלים הגאון בעבור שמסכם הכתוב כי הוא הסובב ארץ החוילה כפי' ש"י א"כ יותר טוב

ספורנו

שכום את הארץ והולידה והצמיחה בלתי מטר ועבודת אדמה: (ז) ויצר ה' אלהים. אמנם להוית בעלי חיים לא הספיק זה אבל היתה יצירת היוצר ית' על אופנים מתחלפים וזה כי ליצירת האדם צירר עפר מן האדמה חלק נכבד ממנה: ויפח באפיו נשמת חיים. נפש חיונית מוכנת לקבל צלם אלהים כאמרו ונשמת שדי תבינם. מ"מ ויהי האדם לנפש חיה. היה עכ"ז חיה בלבד בלתי מדברת עד שנבראה בצלם ודמות. (ח) אשר יצר. אחר שיצרו באותו האופן הנכבד שהזכיר הניחו שם להיותו מקום מוכן לקבלת צלם אלהים ולפעולותיו השכליות באויר ובמזונות: (ט) ויצמח. מזונותיו שלא בצער: נחמד למראה. משמח ומרחיב הלב להכינו לקבלת השפע השכלי כאמרו והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה': עץ הדעת. משיא לתת לב אל השוב והרע ומזה והאדם ידע כתן לב עליה ומזה נקרא הקרוב מודע לאישה שדרכו לתת לב לצרכי קרובו כאמרו ואח לצרה יולד: טוב ורע. לבחור הערב אעפ"י מזיק ולמאוס הבלתי ערב אעפ"י מועיל: (י) ונהר יוצא מעדן. בלתי צער גשמי' ועבודת אדם: (יא) שם האחד פישון. הודיע שבח הגלל במקום

כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃
יב וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח
וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי
גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃
יד וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא
הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי
הוּא פְרָת׃ טו וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־
הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ
וּלְשָׁמְרָהּ׃ טז וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־
הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל
תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא
תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ
מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים
לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂהּ־לּוֹ
עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ יט וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף
השמים

דַּהֲבָא: יב וְדַהֲבָא דְאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדֻלְחָא וְאַבְנָא
בֻורְלָא: יג וְשׁוּם נַהֲרָא תִנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל־
אַרְעָא דְכוּשׁ: יד וְשׁוּם נַהֲרָא תְלִיתָאָה דִיגְלַת הוּא מְהַלֵּךְ
לְמַדִּינְחָא דְאַתּוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְרָת: טו וּדְבַר יְיָ
אֱלֹהִים יָת אָדָם וְאַשְׁרְיֵהּ בְּגִנְּתָא־דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ:
טז וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכֹּל אִילַן־גִּנְּתָא מֵיכַל
תֵּיכוּל: יז וּמֵאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכִּימִין בֵּין טַב לְבִישׁ
לָא תֵיכוּל מִנֵּהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכוּל מִנֵּהּ מֵימַת תְּמוּת:
יח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין לְמֶהֱוֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעְבֵּיד
לֵהּ סְמַךְ לְקִבְלֵהּ: יט וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן־אַרְעָא כָּל־חֵיוַת
ברא

מסרה החוילה, ג'. יב וזהב, ל', הזיין בס"פ וסו' בגעי'. הטוב, וס"ו וסימך. הבדלח, ב' חסר כעין הבדלח. השהם, חסר. יג ושם הנהר, במקף ובמתג וכן הכין. גיחון, ו' ג' מ"ל דמ"ל ג' מ"ו וס"י ודין מ"ו. הסובב, מ"ו. יד ושם הנהר, י"ג ב"פ. חדקל, ל' וס' חדקל ס"ב מן חד חד חד פתח וחד קמץ גדול. ההלך, כל סו' חסר. טו ויניחהו, ס' דחי ו' בלי'. לעבדה, מפיק ה"א וקמצין הרלטונים הם קמ. טז האדם ג'. ההכל, ז'. יז ומעץ, ל'. אכלך, ל'. יח ויאמר ה', ד'. לא טוב, ד'. אעשה לו, דגש מד"ד לע"פ שהה"א שרשים כי בסגול אין סילוק. ויצר, כ"ה. יט היה, במד יוד ובמקף.

ת"א וזהב הארץ יומא עד. ושם הנהר כתובות י'. חדקל כתובות יט. והנהר הרביעי בכורות נה. ויצו ה' אלהים סנהדרין מ. על האדם סנהדרין נו. ביום אכלך עקידה שער ע' ועקרים מד פ' הזוהר פ' תזריע. לא טוב היות יבמות מא סב כתובות סז. ויצר ה' אלהים נדה כב.

רש"י

ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו. ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שנא' אצל מצרים (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים: (יג) גיחון. שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו (שמות כא) וכי יגח שמנגח והולך והומה: (יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו וכתב המקרא על שום העתיד: קדמת אשור. למזרחה של אשור: הוא פרת. החשוב על כלם הנזכר על שם א"י: (טו) ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו (ב"ר) ליכנס: (יח) לא טוב היות וגו'. (ב"ר) שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג: עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: (יט) ויצר מן האדמה. (חולין כז) היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן
אמר

רמב"ן

טוב ורע כי הדעת יאמר בלשונינו על הרצון כלשונם לא שנו אלא שדעתו לחזור ושדעתו לשנותו ובלשון הכתוב מה אדם ותדעהו תחפוץ ותרצה בו כי ידעתך בשם בחרתיך מכל האדם וכן אמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרצון לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו והיה אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר. והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו המשמיש לתאוה אבל בעת הולדה יתחברו ויולידו ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידים ולא יתבוששו בהם והנה אחרי אכלם מן העץ שהיה בידו הבחירה ורצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים וזו מדת אלהים מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה. ואפשר שנתכוון הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים היושר שיאחוז דרך אחת ישרה והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשים משתני' בבחירה ממנו וכאשר צוהו הקב"ה על העץ שלא יאכל ממנו ולא הודיעו כי בו המדה הזאת רק אמר לו סתם ומפרי העץ אשר בתוך הגן כלומר הידוע באמצעיתו לא תאכל ממנו והוא מאמר האשה אל הנחש והכתוב שאמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו הזכירו הכתוב אלינו בשמו: (יא) ארץ החוילה אשר שם הזהב. לבאר שאינה חוילה של מצרים שאמר בה וישכנו מחוילה עד שור כי זו מזרח המזרח והזכיר עוד שם הבדולח לשבח הנהר כי בחול אשר בו ועל שפתו ימצא הזהב הטוב והבדולח והשוהם כי כן ימצא בנהרות מהם שימצא בהם הכסף וכן הבדולח האבנים הטובות בנהרות ימצא
רוכס

אבן עזרא

מזרחיית דרומית. גם פרת [ח]כן והוא אחרית גבול הארץ [חח]מפאת מזרח. ומפרשים אמרו כי [א]חדקל הוא הנהר השני העובר על בגדא"ד עם נהר פרת אם כן הנה שלשתם [ב]מזרחיים. ויאור מצרים יוצא מהר הלבנה רחוק מקו השוה בלד נגב. והראיה גדולו [ג]בקיץ. וידענו כי גן עדן תחת קו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה. ורבים תמהו איך [ד]יתכן זה. והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם א"כ ירד פישון לפאת דרומית [ה]מערבית ואחר כן ישוב דרך [ו]צפונית. ואין ראיה על פישון שהוא היאור רק שתרגם החוילה [ז]כפי דרכו כי אין לו קבלה. וכן עשה [ח]במשפחות ובמדינות. ובחיות [ט]ובעופות. [י]ובאבנים. אולי בחלום ראה וככה טעה במקומם כאשר אפרש במקומו א"כ לא נטען על חלומותיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתם שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענום. והזכיר הזהב בעבור כבוד הנהר היוצא
מהגן

פירוש על אבן עזרא

טוב לדחוק א"ע ולפרשו כי הגאון אשר מזכירו (בפ"א א' ל"ג) והורדתם אל גושן הוא הנזכר פה. [ח]א"כ גם הוא סמוך לפרת כאשר בגדאד היא העיר בבל החדשה סמוך בבל הנחרבת, אם כן נאמר כי גיחון ג"כ ע"ד הדרום אשר מזכירו (בפ"א א' ל"ג). [חח]ובודאי פישון הנ"ל מקורו מהלך אשר שם הג"ע והוא אחרים בגבול הארץ מפאת המזרח ולאום כמו נהר פרת. [א]וכפי המפרשים גם חדקל סמוך לפרת כי בבגדאד היא בבל החדשה נוכח עיר בבל הנחרבת ופרת הוא בארץ בבל כמאמר חז"ל מהדי בבל פרת. [ב]א"כ גובל לשמוש על נהר פישון כמו ש"ב נהרות אשר הם מזרחים, ובאמת יאור מצרים הוא יוצא וכו'. [ג]וידוע השמש עובר בקיץ אלו הי"ב מעלות מהלך לצפון לקו השוה ע"כ אצלנו הוא הקיץ כאשר השמש סמוך לזה הלך קו השוה, א"כ החורף הוא ללד הדרום מקו השוה כמו שהחורף אצלנו בעת אשר השמש ללד הדרום. וכאשר השמש להלך הצפון שם שלגים ע"כ ממגדל נהר מצרי' מהמטרם השלגים אשר שם. [ד]ר"ל שיהיה היום והלילה שוים תחת קו השוה, כי יש ראיות גמורות ע"י חכמי התכונה אשר קורא אותם ר"א (חכמי המדות) קולר ולורך היום והלילה הם רק אשר המדינות רחוקים מקו השוה ע"פ מרחקם ללד הצפון או לדרום הקו הנ"ל כן מתארך או מתקצר היום והלילה. [ה]ר"ל לדעת הגאון הנ"ל מחויב לאמור אשר ירד פישון לאחוריו הנ"ז לקבל הפאתם השלגים. [ו]מקו השוה לקבל ארץ מצרים. [ז]ר"ל אין להגאון ראיה אשר פישון הוא נהר מצרים, רק שתרגם החוילה ההכר אלל פישון כפי דרכו ר"ל איזה אומה הארץ אשר היתה עבר שלים. [ח]ר"ל במשפחות נח. [ט]ר"ל בפ' שמיני ובפ' ראה. [י]בפ' תלוה. [כ]מדלא כתיב
ושום

דהבא: (יב) ודהבא דארעא ההיא בחיר תמן בדילחא ואבנין טבין דבורלין: (יג) ושום נהרא תניינא גיחון הוא דמקיף ית כל ארעא דכוש: (יד) ושום נהרא תליתאה דיגלת הוא דמהליך למדינח אתור ונהרא רביעאה הוא פרת: (טו) ודבר יי אלהים ית אדם מן טור פולחנא אתר דאתבריא מתמן ואשריה בגינוניתא דעדן למהוי פלח באורייתא ולמנטר פקודהא: [(טו) ונסב יי אלהים ית אדם ואשריה בגינתא דעדן ואצנע יתיה למהוי פלח באורייתא ולמטור:]

(טז) ופקיד יי אלהים על אדם למימר מכל אילן גינוניתא מיכל תיכול: (יז) ומאילן דאכלין פירוהי חכמין למידע בין טב לביש לא תיכול מיניה ארי ביומא דתיכול תהי חייב קטול: (יח) ואמר יי אלהים לא תקין דיהי אדם דמיך בלחודוהי אעביד ליה אתתא דתהי סמיך בקבליה: [(יח) אעביד ליה בר זוג כד נפיק ביה:] (יט) וברא יי אלהים מן אדמתא כל חיות ברא וית כל עופא דשמיא ואייתי לות אדם למיחמי מה יהא קרי ליה שום וכל דקרי ליה אדם נפשא חייתא מן

חייתא

בעל הטורים

מכאן יעקב כשנעשה אדס"ך לו מן המקום נפרד מן הגן: (יב) הבדלח ב' במסורה הכא ואידך ועינו כעין הבדלח מלמד שהאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן:

ולאדם

יונתן

(טו) טור פולחנא. פירוש הר המוריה דמתרגם טור פולחנא: (יז) ומאילן דאכלין חכמין וכו' פי' דקאי ליה וכי העץ יודע טוב ורע אלא האוכל אותו וק"ל: (יח) כד נפיק

רמב"ן

רובם. ועל דעת הראשונים פישון הוא נילוס מצרים ישובב כל הארץ החוילה ההיא ויצא משם על פני כל ארץ מצרים עד נופלו בים הגדול באלכסנדריא של מצרים: (יז) לא תאכל ממנו. מן הפרי יזהירנו כי העץ אינו נאכל. וכן אמר לאשה מפרי העץ אשר בתוך הגן וכמוהו ואכלו איש את גפנו ואיש את תאנתו וכן בלבנון תאכלנה תאכל פריה: ביום אכלך ממנו מות תמות בעת שתאכל ממנה תהיה בן מות וכמוהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות שאין הכוונה שימות מיד בו ביום. ואין הכונה לידיעה בלבד שידע שימות כי החיים יודעים שימותו כלם. אבל הכונה כי בעת שיאכל יהיה חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי אין הענין אלא שיהיו חייבים מיתה וימותו בחטאם זה. ועל דעת אנשי הטבע היה האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתות בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומשוסר בגדי' ואולם שהכונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם. ולכך אמר בעונש עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בענשך וגם מתחלה היה אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ אם כן היתה בו התכה והבנת הויה והפסד ועל דעת רבותינו אלמלא שחטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיים לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהים כי טוב. ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה כי הבריאה היא בחיוב אבל לדעת אנשי האמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת ברור א"כ ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהיה בן מות. לא תתקיים לעד בחפצי והאכילה היתה לו מתחלה לענג ויתכן שפירות ג"ע נבלעי' באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר עליו ואכלת את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם האדמה היה זה סבה להפסד כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב: (יח) לא טוב היות האדם לבדו.

אבן עזרא

מהגן: (יב) וזהב. אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטנים עגולים היוצאים מהמים שהם דקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין [כ]המן לבדו. ואמר כי השהם אבן יקרה לבנה והיא נכה ואחרונו לא נדע ופי' קדמת אשור בתי"ו קדמת תחת ה"א והפרש בינו ובין קדם כי ה"א קדמה תחת אל הפתוח [ל]בפתח קטן. וכן וירד אברם [מ]מצרימה כמו אל מצרים. והנה קדמת אשור אל מזרח אשור. ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשות הזכיר הכתוב אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו. ומה יקרו דברי קדמונינו ז"ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם [נ]מלא כי לא היה שם כם [ס]מקבל זה השם. ובפרשת ואלה שמות אפרש סוד השם ואם [ע]הוא סמוך אם יעזרני השם. ודע כי מקום האדמה שנברא ממנה אדם קרוב אל גן עדן. כי יש אומרים כי האדמה [פ]היא ארץ ישראל. והנה שכסו ויהי בטעם [צ]מקדם: (טו) הגן. לשון [ק]זכר ונקבה. וכן חבורו [ר]גנים גנות. והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב [ש]אל האדמה. איך יתכן לעבוד ולשמור מקום [ת]גדול ממקום קטן. ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמ' וכבר היה עובד האדמה. רק פירוש לעבדה על הגן שמפריו יאכל. ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה והוא הלחם. וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיות שלא יכנסו שם ויטנפוהו. ויש אומרים כי כן פירושו לעבוד מצותו [א]והמצוה לא תעבד: (יז) ויצו. מלת צווי עם על מצות לא תעשה וכן על [ב]העצים אצוה. אע"פ שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדעת. ואחר שאמר [ג]ומעץ הדעת לא תאכל מה צורך למלת ממנו רק הוסיף לבאר. וכן ותפתח ותראהו [ד]את הילד. או טעמו אפי' מעט ממנו. ודקדוק ממנו [ה]בספר היסוד תמצאנו ודע כי אדם מלא דעת היה כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת רק דעת טוב ורע בדבר אחד [ו]לבדו לא ידע. הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמ' והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול היה. ולולי שהיה כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם והוא ידע ממנו שהוא נער. גם השם הראה [ז]לו עץ הדעת כי הנה אשתו [ח]ידעה שהוא בתוך הגן: (יח) ויאמר. טעם לא טוב לאדם. ועזר כטעם טובים השנים [ט]מן האחד ולמ"ד אשר

יקרא

פירוש על אבן עזרא

[כ]ואם הבדולח, רק ועינו כעין הבדולח (במדבר י"א ז'). [ל]שהוא קטן. כאלו כתוב אל קדם. [מ](להלן י"ב י') כמו אל מצרים. [נ]ר"ל אחר שנעשה האדם היה העולם מלא. [ס]ר"ל שהיה העולם חסר בעל הנפש המשכלת לדעת שם העולם עד שיצר את האדם והזכיר שם מלא הויה עם אלהים עיין להלן (כ"ב ט'). [ע]כי שם פי' את השם הנעלם סמוך אל לגאות או אלקים אינני סמוך. [פ]לפי שנאמר עפר מן האדמה בהא הידיעה ע"כ אמרו שהיא א"י שהיא ידועה. [צ](להלן י"א ב') שם פי' ר"א והסכים עמו ג"כ הרמב"ן ז"ל שכוונו מהרי הררט שהם במזרח וידענו שהג"ע תחת קו השוה מפאת מזרח כמ"ש גן בעדן מקדם וא"י הוא באמצע הישוב מפאת צפון רחוק מקו השוה כ"ד מעלות. [ק]כי מצאנו גן נעול לשון זכר (שה"ש ד' י"ב). וכגנה זרועיה תצמיח (ישעיה ס"א י"א) ל"נ. [ר]ר"ל בלשון רבים. ורבות. כמו לרעות בגנים (שה"ש ו' ב'). ועשו גנות (עמוס ט' י"ד). [ש]ולא אל הגן שהוא לשון זכר. [ת]ר"ל איך יכול לעבוד ולשמור מקום גדול אדמת הארץ. והוא בגן שהוא מקום קטן. ועוד אם לעבדה ולשמרה שב אל האדמה. הלא כבר בג"ע היה עובד את האדמה. [א]ר"ל אין לשון עבודה נופל על המצוה. [ב](ישעיה ה' ו'). [ג]ר"ל ומעץ פי' מן העץ. מה צורך למלת ממנו. רק הוא תוספת ביאור כדמפרש ואזיל. [ד](שמות ב' ו'). [ה]הטעם ממנו שהוא יחיד שאיננו כמלת הוא אותו המדבר שנקרא נסתר. כי המדקדקים אמרו שיש לכל מלה ומלה מהבנינים ג' מדברים. מדבר בעדו. נוכח. או נמצא נסתר שהוא כפול וכן הוא ממנו. והיא מלה מורכבת משני מלת כזה מן הוא. ר"ל כי יש במלת ממנו ב' דגושים. הראשון בשום מ"ם הפנים. והוא לתשלומין של הנו"ן החסרה. והדגש הב' שהוא בשום נו"ן הוא לתשלומין הה"א החסרה ממלת הוא. וכמו שאמר שמן מנהו (איוב ד') פי' ר"א שהוא לשון ממנהו. ועיין למטה בפסוק הן האדם היה כאחד ממנו. באר עוד טעם אחר. [ו]ר"ל על הסממים שהם ב' הפכים בנושא אחד טוב ומגונה. [ז]שב למעלה וכלא שהיה כן לא הראוהו ה' עץ הדעת. [ח]ר"ל אפילו אשתו ידעה שהרי השיבה להנחש וכו'. [ט](קהלת ד' ט') וכתיב

[illegible]

ספורנו

המשקה את הגן הנזכר נודע לנו בהודיעו הנהרות המתפרדים ממנו הנודעים אצלנו לשבח בגדלם וטוב מימיהם ורוב פריים: (טו) לעבדה. לעבוד את נשמת חיים כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים: ולשמרה: שלא תפסד בהתכת הליחות הטבעי הנתך בחום הטבעי חם כי אותם הפירות הנבחרים היו מולידים תמיד תמורת מה שנתך בלתי עפוש: (טז) מכל עץ הגן. כפי חלוף הזמנים במצבי הכוכבים כאמרו לחדשיו יבכר: (יז) ומעץ כו'. אשר בתוך הגן קרוב לעץ החיים שהזכיר למעלה באמת ועץ החיים בתוך הגן על דרך החיים והמות נתתי לפניך: (יח) לא טוב היות האדם לבדו. לא יושג טוב המכוון בדמותו ובצלמו אם יצטרך להתעסק הוא עצמו בצרכי חייו: עזר כנגדו. עזר שיהיה כמו הוא לו בצלם ודמות כי זה הכרחי לו בידיעת צרכיו והמציאם במועדם ואמר כנגדו כי ההכנה לכף נגד דבר אחר כשיהיה שוה לו בשקל יהיה נגדו בקו ישר אבל כשלא יהיו שוים שני השקלי' יהיה זה עולה וזה יורד ולא יהיו זה נגד זה בקו ישר ובזה האופן אמרו רז"ל שקול משה כנגד כל ישראל אמנם לא היה ראוי שיהיה השוה לו לגמרי כי אז לא היה ראוי שיעבוד ויעזור אחד מהם לחבירו: (יט) ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה. כאן לשם שלמות

טורח

השמים ויבא אל־האדם לראות
מה־יקרא־לו וכל אשר יקרא־לו
האדם נפש חיה הוא שמו:
כ ויקרא האדם שמות לכל־הבהמה
ולעוף השמים ולכל חית השדה
ולאדם לא־מצא עזר כנגדו: כא ויפל
יהוה אלהים ׀ תרדמה על־האדם ויישן
ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר
תחתנה: כב ויבן יהוה אלהים ׀ את־
הצלע אשר־לקח מן־האדם לאשה
ויבאה אל־האדם: כג ויאמר האדם
זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי
לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה־
זאת: כד על־כן יעזב־איש את־אביו
ואת־אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד: כה ויהיו שניהם ערומים האדם
ואשתו

אונקלוס

ברא וית כל עופא דשמיא ואיתיה לות אדם למחזי מה־
יקרי ליה וכל די הוה קרי־ליה אדם נפשא חיתא הוא
שמה: כ וקרא אדם שמהן לכל־בעירא ולעופא דשמיא
ולכל חות ברא ולאדם לא־אשכח סמך לקבליה: כא ורמא
יי אלהים שנתא על־אדם ודמך ונסיב חדא מעלעוהי
ומלי בשרא תחותה: כב ובנא יי אלהים ית־עלעא דנסיב
מן־אדם לאתתא ואיתה לות אדם: כג ואמר האדם הדא
זמנא גרמא מגרמי ובסרא מבסרי לדא יתקרי אתתא ארי
מבעלה נסיבא דא: כד על־כן ישבוק גבר בית־משכבי
אבוהי ואמיה וידבק באתתיה ויהון לבסרא חד: כה והוי
תרויהון

מסרה מה יקרא, היוד דגש מד"ד. נפש, ז'. כ ויקרא, ב'. שמות, ט' מ"ל בתורה. מלא, אין כהן נסג"א. כא ויפל, ד'. אלהים, פסיק. ויישן, מ"ל. מצלעותיו, ל'. ויסגור, ג' מלרע. כב אלהים, פסיק. הצלע, הלדי בציירי והלמ"ד בקמץ ומלרע ויבאה, ב' חסר דמ' בחו'. כג ובשר, מ'. מבשרי, ל'. לזאת, ב' רפי. לקחה, ל' הלמ"ד בממג והקוף רפי, להקל וב' הקמצין סמוכין. זאת, דגוש מד"ד. כד אמו, ג'. כה ערומים, ב, מ"ל ודגש אחר שורק וסי' סכימין רפין ערטילאי דמיקין

ת"א ויפל ה' אלהים סנהדרין לט ס' הזהב פ' נשא. ויסגר בשר ברכות סא עירובין יח. ויבן ה' אלהים ברכות סא שבת לג עירובין יח. זאת הפעם יבמות סג. על כן יעזב סנהדרין נז. ודבק באשתו סנהדרין נח. והיו לבשר סנהדרין נז נח.

רש"י

אמר מן הארץ כבראו. ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה (ב"ר) יצירה זו לשון רידוי וכבוש כמו (דברים כ) כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: (כ) ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה. (ב"ר) כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: (כא) מצלעותיו. מסטריו כמו (שמות כו) ולצלע המשכן זהו שאמרנו (עירובין יח) שני פרצופים נבראו: ויסגר. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת (עירובין יז) הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו: (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו (שופטים ח') ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. (יבמות ס"ג) מלמד שנתקררה דעתו בחוה: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש (ב"ר): (כד) על כן יעזוב איש. רוח הקדש אומר' כן לאסור על בני נח העריות (סנהדרין נ"ז): לבשר אחד. הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד (שם נ"ח): (כה) ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעות

להבחין

רמב"ן

איננו נראה שנברא האדם להיות יחיד בעולם ולא יוליד שכל הנבראים זכר ונקבה מכל בשר נבראו להקים זרע וגם העשב והעץ זרעם בהם אבל יתכן לומר כי היה כדברי האומר דו פרצופי' נבראו ונעשו שיהיו בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעבור והיה הפרצוף השני עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהיה העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו וטעם לא טוב שלא יאמר בו כי טוב בהיותו לבדו שלא יתקיים כן כי במ"ב הטוב הוא הקיום כאשר פירשתי במאמר וירא אלהים כי טוב: (יט) אשר יקרא לו האדם נפש חיה. לשון רש"י סרסהו ופרשהו וכל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם. ור"א אמר כי למד אשר יקרא לו נמשך וכל אשר יקרא לו האדם לנפש חיה הוא שמו. ויתכן שיהיה פירושו כענין העזר והכוונה לומר כי נפש האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה וכמו שפירשתי והביא לפניו המינין כלן וכל מין מהם שיקראנו האדם כשמו ויאמר בו שהוא נפש חיה כמוהו הוא יהיה שמו ויהיה לעזר כנגדו והוא קורא לכולן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש חיה כשמו ולאדם לא מצא עזר כנגדו לשון רש"י כשהביאן לפניו הביאן זכר ונקבה אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל יי' אלהים עליו תרדמה ויפה פירש כי כאשר הכניס פסוקי קריאת השמות בתוך דבר העזר כן יכריח זה וקריאת השמות על דעת המפרשים כפשוטו שיהא לכל אחד שם לעצמו כדי שיהיו ידועים וניכרים בתולדותיו בשמות אשר יקרא להם כי יהיה שמו לעולם והנה הקב"ה כשרצה לעשות העזר אז הביאן לפניו כי היה צריך להביאן לו זוגות לקרוא שם גם לנקבותיהם כי מהם שקראם בשם אחר ומהם חלוקים כשור ופרה ותיש ועז וכבש ורחל וזולתם וכשראה אותם מזווגים זה עם זה נתאוה להם וכאשר לא מצא בתוכם עזר כנגדו נעצב ויישן והאלהים הפיל עליו תרדמה שלא ירגיש בהסרת צלע מגופו ולפי דעתי שקריאת השם הוא העזר והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעיהם ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר על חבירו כלומר הראוים להוליד זה מזה ואפי' השמות היא הבדלת המינים כי עברו לפניו זכר ונקבה והתבונן בטבעם אי זה מהם עזר לחבירו כלו' שמוליד ממנו והודיע דהבהמה הדקה קרא בש"א שכולם עזר זה לזה בתולדה שיולידו והגסה בשם אחר והחיה בשם אחד שלא יולידו מין זה מזה וכן כולן ולא מצא בכולן שתהיה בטבעה עזר לו ותקרא בשמו כי קריאת השמות היה הבדלת המינים והפרד כמותם זה מזה כאשר פי' למעלה ואין הענין שהיה ביד האדם למצא בהם עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאם יראה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו היה הקב"ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש וזה טעם כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו כלומר הוא יהיה שמו שהקב"ה יקיים בו השם ההוא על ענין שפירשתי. והנכון בעיני כי לא היה החפץ לפניו יתברך לקחת צלע ממנו עד שידע אדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאוה שיהיה לו עזר כמות' ומפני זה היה צריך לקחת ממנו אחת מצלעותיו וזה טעם ולאדם לא מצא עזר כנגדו כלומר ולשם האדם לא מצא עזר שיהיה ראוי כנגדו ותקרא בשמו שיוליד ממנו

ואין

חיתא הוא שמיה: (כ) וקרא אדם שמהן לכל בעירא ולכל עופא דשמיא ולכל חיות ברא ולאדם לא אשכח עד השתא סמיך בקיבליה:

[(כ) ולאדם לא אשכח בר זוג כד נפיק ביה:]

(כא) ורמא יי אלהים שינתא עמיקתא עלוי אדם ודמך ונסיב חדא מעלעוהי היא עלעא תליסרית דמן סטר ימינא ואחד בבישרא: (כב) ובנא יי אלהים ית עילעא דנסב מן אדם לאתתא ואתיא לות אדם: (כג) ואמר אדם הדא זמנא ולא תוב תתברי אתתא מן גבר היכמא דאתבריאת דא מני גרמא מגרמי ובשרא מבשרי לדא חמי למקרי אתתא ארום מגבר אתנסיבת דא: (כד) בגין כן ישבוק גבר ומתפרש מן בית מדמכיה דאבוהי ודאימיה ויתחבר באנתתיה ויהון תרויהון לבישרא חד:

[(כד) על כן ישבוק גבר בית מדמכא דאבוי ואימוי:]

(כה) והוו תרויהון חכימין אדם ואנתתיה ולא אמתינו ביקרידהון:

[(כה) ולא הוו ידעין מה היא בהתתא:]

וחויא

בעל הטורים

(כ) ולאדם לא מצא עזר ג' הכא ואידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך (קהלת ב) לאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. ולאדם לא היה לו עזר וה' עשה עמו טובה וברא האשה לעזר והפך על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת ומעלת ע"י העזר על כן ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו שנקנסה עליו מיתה: (כא) ויפל ה' אלהים ג' הכא ואידך (פ' מקפי) ויפל עליו וימת (תלים עח) ויפל בקרב מחנהו זהו שדרז"ל באחד שהרג שונג. ואמר אחיד שהקב"ה מזמנן בפונדק אחד ועולה בסולם וכו' וזהו ויפל בקרב מחנהו שהקב"ה מזמנן במחנהו: ויסגור ב' במסו' הכא ואידך (פ' כח) ויסגור ה' בעדו רמז לפגירס בשר שהי' אסור במשמים המעה בסיבה כשסגר ה' בעדו אז ויסגור בשר: (כב) ויבאה כתיב ואסר והוא עולה כ"ד שקשטה בכ"ד קישוטין והביאה לו: ויבאה ד' במסורה ויבאה אל האדם ויבאה ילחק האהלה. (מ"א ג') ויביאה אל עיר דוד. (דניאל ט) וישקוד ה' על הרעה ויביאה וקודם שנשא בת פרעה משל בעליונים וזהו דוגמת אדם הראשון שנטרד מן העליונים ע"י חוה ונילחק היה בהפך כי היא היתה במקום שרה כדאי' במדרש: (כג) לזאת ב' במסורה הכא ואידך (איוב ל"ז) אף לזאת יחרד לבי לומר שמוה היתה למרדת אדם: (כד) והיו לבשר אחד וסמיך ליה (כה) ויהיו שניהם ערומים רמז למה שאמרו הוא בבגדו והיא בבגדה יוליא ויתן כתובה:

לעיניס

יונתן

נפיק ביה פי' שאהא לו נייחא מלשון ויפק רלון כדא"ז. שגא אדה"ר על כל בריה ולא נתקררה דעתו וכו': (כג) ולא תוב וכו' מכי גרמא פי' שמכאן ואילך מחברי מן אב ואם ולא מבעלה: (כד) מדמכיה דאבוה לשון שינה בעלמא אפ' בקירוב בשר אסור בעריות כמאחז"ל לכן אמר ביה מדמכיה: ירושלמי בהתתא הרגוס של מבושיו בהתתיה

רמב"ן

ואין לריך בכאן לדברי המפרשים שאמרו כי יבא בכאן שם במקום הכנוי ולא מלא עזר כנגדו כדרך כשי למך ואת יפתח ואת שמואל. וזהו שאמר אדם הפעם כלומר הפעם הזאת מלאתי עזר לי שלא נמלאתי עד הנה באחר המיני' כי היא עלם מעלמי ובשר מבשרי וראוי שתקרא בשמי ממש כי נוליך זה מזה ובעלת זאת סוד ידוע והזכירנו בפרשת וזאת הברכה אם יערכני לרי להגיע שם. ולכך האמיר כי ראוים לקחה זאת והבן: (כד) על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וגו'. רוח הקדש אומרת כן לאסור העריות לבני נח. והיו לבשר אחד הולד נולר ע"י שניהם ושם נעשה

אבן עזרא

יקרא לו האדם מוסף עלמו ואחר עמו. וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת באור. כמו ותפתח ותראהו ורבי' כמוהו: ומלת לכל הבהמה גם היא מוספת עלמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים וכן ויהי מתיו מספר. וכן ולא למדתי חכמה. ורבים כאלה. וטעם ולאדם לא מצא ולנפשו לא מצא. כי כן מנהג לשון הקדש כמו וישלח יי' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל. ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם. ופה אמר כי העוף נולר מהאדמה ולמעלה מהמים. כי משניהם נולר: (כא) ויפל. מהבנין הכבד הנוסף. וכן ויפל אותם אברם: תרדמה. יותר משינה ושינה יותר מתנומה והתי"ו נוסף: אחת מצלעותיו. שתי צלעות היו כענין ולצלע המשכן השנית. ומלת צלע לשון נקבה והטעם לד: תחתנה. מקומה והוא לשון יחיד והנו"ן נוסף ותשתים לשון רבים. וכן תחתני. גם תחתי: (כב) ויבן. מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו ויפן ויקן: ויבאה. אשב בהקיצו בראותו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו. וכן והאנשים רדפו אחריהם. או נבנת' חוץ לגן ואחרי כן הובאה אליו וכאשר השכיל ידע שנגזרה ממנו כי נלעו האחת עם בשרה איננה. והרגיש שבשר אחר הובא בו: (כג) ויאמר. אז אמר זאת הפעם מלאתי עזר כנגדי כמוני כי ממני היא. ודבר לילית דרש: לזאת. בעבור זאת. וכן אמרי לי אחי. ודגשו' שי"ן אשה תמורת היו"ד הנח הנעלם שהוא באיש ויתכן ששבת דבור אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי פעם יחסרו הכאות הה"א. ונשים מן אנוש ואנשים. וטעם יקרא על שם. ולא נדגש קו"ף לקחה זאת להקל על הלשון. והוא מהבנין הכבד ואם לא נמלא. וטעם והיו לבשר אחד כאילו הם. או שידמו כאשר היו. ויש אומרים שיולידו אחר. והוא רחוק: (כה) ערומים. שם התאר וכן בגדי ערומים תפשיט. ויש אומרים כי גם ערום ראה לרעה ויסתר כמוהו. וטעמו שהרוח ערום

פירוש על אבן עזרא

נפליה כי אם יפולו האחד יקים את חבירו. ר"ל עוזר לו. וז"ש טעם לא טוב לאדם. ועזר. שכתוב אחריו אעשה לו עזר. כטעם טובים השנים וכו'. עיין פי' כ"א (שמות ב' ו'). (דברים ל"ג ו') ריפא דקרא יחי ראובן ואל ימות. מלת ואל מושכת עלמה ואחרת עמה וטעמו ואל יהי מתיו מספר. סיפא דקרא ודעת קדושים אדע (משלי ל' ג') טעמו ולא דעת קדושים אדע. (ש"א י"ב י"א) שאמר שמואל על עלמו כן. גם פה ולאדם לא מלא עזר פי' ולעלמו לא מלא עזר ורחוק הוא שישוב לא מלא אל ה'. בפסוק ישרלו המים שרץ נפש חיה ועוף וכו' (לעיל א' כ'). כדאיתא בחולין (דף כ"ז ע"ב) מן הרקק נבראו הוא ממים ועפר. ר"ל בנין הפעיל. להלן (ט"ו י"א). כי ערשו כדם. ר"ל דעתו על הזכרות והנקבות. (שמות כ"ו כ'). והראוי תחתה פי' מקומה. תפי' מקומותיה לשון רבים. (ש"ב כ"ב ל"ז). (תהילים י"ח מ') פי' כי שנא בנו"ן הוא לשון יחיד. והבא ביו"ד ה"א הוא ל"ר מקומותיה. ולא נמלא תחתי במשקל היושב בספי. ר"ל כמו שמליכו בספי במקום בספני. אבל תחתי לא מליכו במקרא שיהיה במקום תחתני. (שמות ב' י"ב). (להלן ל"ג י"ט). (יהושע ב' ז') שהיו כדפי' אחריהם לפי מחשבת' הלא הם היו נחבאים. לפי פי' לעיל פסוק י"ח ולעלמו לא מלא עזר ע"כ אמר פה זאת הפעם מלאתי עזר כנגדי כמוני כי ממני היא. ר"ל אשר אמרו כי לילית היתה אשת אדם בראשונה ולא מלא קורת רוח ממנה ולכן אמר על סוף לזאת יקרא אשה. חזת הפעם. הוא דרך דרש. ר"ל מלת אשה שם נקבה נגזר מן איש שכן כתוב כי מאיש לוקחה זאת. ולא אמר שהוא לשון נופל על לשון כפירש"י ע"פ ב"ר לפי שמגמתו לברר המלה ע"פ דקדוק הלשון. ולא מן הלורך להוכיח מזה שנבראו העולם בלה"ק. שזה מוכח מן ויילר את האדם עפר מן האדמה פסוק ז' יי"ן וכתיב ויקרא שם שמו אדם ביום הבראם ובזה נתחלק מה שמפקפק בעל עקידה בשער ח'. כמו ומערה לא הפך לבן (ויקרא י"ג ד') ויקרא לה נובח (במדבר ל"ב מ"ב) ושניהם בלא מפיק ה"א אף שהם לנקבה. ר"ל אבל מלת נשים איננו מן איש רק מן אנוש ואנשים. שהוא לשון זכר. ר"ל כאלו נכתב יקרא שמה אשה. כי יקרא הוא לשון זכר והוא מבנין הכבד. מבלי דגו"ש. ר"ל מלת והיו פי' כאלו הם בשר אחד. ר"ל כאשר היו הם בתחלה בשר אחד. ער"ל משניהם ילא גוף אחד. (איוב כ"ב ו'). (משלי כ"ב) כי בהיות לבו של אדם עלום מן השומן. אז דומה אל העין שאם מתכסה בעפעפים לא תראה דבר מגונה. רק אם תפתחנו. ככה רוח המשכלת כשאין

ספורנו

לורה מרגשת אשר לזה לא היה מספיק אז הכח השמיימי בלתי כח זרעי שיעזרהו: ויבא אל האדם. למען יכיר שהיה לריך לנמצא חדש מבלי אין בין בעלי חיים דבר נאות לעבדו: לראות מה יקרא לו. כדי שיראה ויתבונן איזה שם ראוי לכל א' מהם כפי הפעולה המיוחדת לצורתו: (כ) נפש חיה הוא שמו. הנה שמו הורה על לורת הבעלי חיים הנקרא בשם ההוא שהיא נפשו אשר בה הוא נמצא בפעל: (כא) ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם. שלא יפחד ולא ילטער: ויקח אחת מצלעותיו. מפני שהכבד לבד עפרו ובשר מבחר כל הראוי להיות חומר לצורתו המיוחדת לפיכך כאשר רצה לגור לורת הנקבה שהיא כמעט דומה אליו היה ראוי לקחת קלת חומרו והוא אחת מצלעותיו: (כב) ויבן ה' אלהים את הצלע לאשה. להיות לה לורת האים וסגולותיו ושתהיה נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד אשר בם יהיה הבדל ביניהם באפשרות השלמות בזרע ובמעט: (כג) זאת. הנקבה הזאת: הפעם. בפעם הזאת היא עלם מעלמי ובשר מבשרי. שלא תהיה כן כל נקבת האדם לעתיד: לזאת. לכל נקבת האדם לעתיד: יקרא אשה. אע"פ שלא תהיה שלך אים: כי מאיש לוקחה זאת. הראשונה לכלן: (כד) על כן. מאחר שביאת הראשונה כיון האל י"ת שתהיה דומה לאים כפי האפשר עד שיכיר אותה מגויתו: יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. ראוי שישתדל האדם לישא אשה הוגנת לו וראויה לידבק בו גם שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו כי לא יהיה דבוק אמתי בבלתי דומים אבל יהיה בדומים בלבד כי אז יכונו לדעת אחד: והיו לבשר אחד. תכוין בכל הפעולות להשיג השלמות המכוון ביצירת האדם כאלו שניהם כמלא אחד בלבד: (כה) ערומים ולא יתבוששו. כי אז היו כל פעולותיהם וכל איבריהם

וְאִשְׁתּ֑וֹ וְלֹ֖א יִתְבֹּשָֽׁשׁוּ׃ ג א וְהַנָּחָשׁ֙
הָיָ֣ה עָר֔וּם מִכֹּל֙ חַיַּ֣ת הַשָּׂדֶ֔ה אֲשֶׁ֥ר
עָשָׂ֖ה יְהוָ֣ה אֱלֹהִ֑ים וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־הָ֣אִשָּׁ֔ה
אַ֚ף כִּֽי־אָמַ֣ר אֱלֹהִ֔ים לֹ֣א תֹֽאכְל֔וּ מִכֹּ֖ל
עֵ֥ץ הַגָּֽן׃ ב וַתֹּ֥אמֶר הָֽאִשָּׁ֖ה אֶל־הַנָּחָ֑שׁ
מִפְּרִ֥י עֵֽץ־הַגָּ֖ן נֹאכֵֽל׃ ג וּמִפְּרִ֣י הָעֵץ֮
אֲשֶׁ֣ר בְּתוֹךְ־הַגָּן֒ אָמַ֣ר אֱלֹהִ֗ים לֹ֤א
תֹֽאכְלוּ֙ מִמֶּ֔נּוּ וְלֹ֥א תִגְּע֖וּ בּ֑וֹ פֶּן־תְּמֻתֽוּן׃
ד וַיֹּ֥אמֶר הַנָּחָ֖שׁ אֶל־הָֽאִשָּׁ֑ה לֹֽא־מ֖וֹת
תְּמֻתֽוּן׃ ה כִּ֚י יֹדֵ֣עַ אֱלֹהִ֔ים כִּ֗י בְּיוֹם֙
אֲכָלְכֶ֣ם מִמֶּ֔נּוּ וְנִפְקְח֖וּ עֵֽינֵיכֶ֑ם וִהְיִיתֶם֙
כֵּֽאלֹהִ֔ים יֹדְעֵ֖י ט֥וֹב וָרָֽע׃ ו וַתֵּ֣רֶא
הָֽאִשָּׁ֡ה כִּ֣י טוֹב֩ הָעֵ֨ץ לְמַאֲכָ֜ל וְכִ֧י
תַֽאֲוָה־ה֣וּא לָעֵינַ֗יִם וְנֶחְמָ֤ד הָעֵץ֙
לְהַשְׂכִּ֔יל וַתִּקַּ֥ח מִפִּרְי֖וֹ וַתֹּאכַ֑ל וַתִּתֵּ֧ן
גַּם־לְאִישָׁ֛הּ עִמָּ֖הּ וַיֹּאכַֽל׃ ז וַתִּפָּקַ֙חְנָה֙ עֵינֵ֣י שְׁנֵיהֶ֔ם וַיֵּ֣דְע֔וּ כִּ֥י עֵֽירֻמִּ֖ם הֵ֑ם
וַֽיִּתְפְּרוּ֙ עֲלֵ֣ה תְאֵנָ֔ה וַיַּעֲשׂ֥וּ לָהֶ֖ם חֲגֹרֹֽת׃ ח וַֽיִּשְׁמְע֞וּ אֶת־ק֨וֹל יְהוָ֧ה אֱלֹהִ֛ים
מתהלך

אונקלוס

תַּרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם וְאִתְּתֵיהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃ א וְחִוְיָא הֲוָה חַכִּים מִכֹּל חֵיוַת בָּרָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא בְּקוּשְׁטָא אֲרֵי אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל אִילַן גִּנְּתָא׃ ב וַאֲמָרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן גִּנְּתָא נֵיכוּל׃ ג וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּי בִּמְצִיעוּת גִּנְּתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּילְמָא תְמוּתוּן׃ ד וַאֲמַר חִוְיָא לְאִתְּתָא לָא מוּת תְּמוּתוּן׃ ה אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְּתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ׃ ו וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טַב אִילָן לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסֵּי הוּא לְעַיְנִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּנְסִיבַת מֵאִבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהַבַת אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל׃ ז וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִנּוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵּי תְאֵנִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן זְרָזִין׃ ח וּשְׁמַעוּ יָת קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלֹהִים מְהַלֵּךְ בְּגִנְּתָא
לטנח

מסרה יתבששו, ל' וחסר. ג א והנחש, ל'. ערום, ל'. אמר, ז'. ב נאכל, ג' מד בוי"ו. ג הגן, ז'. תמתון, כו"ל מ"ו קדמאה במ"א. ד מות, מ"ל. תמתון, חו"ק ומ"ל הכין. ה ידע, כו"ל חסר דמ'. וג' בלי' בתורה. אלהים, קודש. אכלכם, הקמץ הוא חטוף. עיניכם, י"ג. כאלהים, ג' ומול. ידעי, חסר. ו לעינים, ד' ב"ד וב'־. ותאכל, כ"ב־ באתנחתא. ז וידעו, ו'. עירמם, ל' וכ"כ מי"ק וח"ו ויו"ד הכין. עלה, ב' כתיב ה' וי"ם מדויקים כתיב י' אבל ל"ל ה"א. חגרת, ל' חסר דמ'.

ת"א אף כי אמר עקרים מד. אמר אלהים סנהדרין כט. ותפקחנה עיני עקידה שער פב. ויתפרו עלה ברכות מ' סנהדרין ע.

רש"י

להבחין בין טוב לרע (ב"ר) ואע"פ שנתנה בו דעה לקרות לו שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע (ב"ר): (א) והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל (ב"ר): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו'. ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: (ג) ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר (משלי ל') אל תוסף על דבריו: (ד) לא מות תמתון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה: (ב"ר): (ה) כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם (ב"ר): והייתם כאלהים. יוצרי עולמות: (ו) ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו (ב"ר): כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: (ז) ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי ערומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירמים הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה (ב"ר): עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע') אבל שאר העצים מנעו' מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרס' העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש רבי תנחומא: (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. מה שמעו
שמעו

ספורנו

איבריהם לעשות רצון קונם בלבד לא להשיג תענוגות נפסדות כלל באופן שהית' פעולת הזיווג אצלם כפעולת האכיל' והשתיה המספקת ובכן היה ענין איברים ההם אצלם כמו ענין הפה והפנים והידים אצלנו: (א) והנחש. הוא השטן הוא יצר הרע כי הנזק עם מעוט היותו נראה. כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו כמו שנקרא המלך אריה כאמרו עלה אריה מסבכו ויקראו האויבים המזיקים נחשים לפעמים אשר אין להם לחש כאמרו הנני משלח בכם נחשים צפעונים וכו'. ועל זה הדרך קרא בזה המקום את היצר הרע המסטין נחש בהיותו דומה לנחש אשר תועלתו במציאות מעט מאד ונזקו רב עם מעוט הכרתו. וכבר אמרו ז"ל שהיה סמאל רוכב עליו והוא שהכח המתאוה המסטין יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים המוחשיי' המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל ית' כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילי' אליו הם מלוים לכחות הגשמיות הפועלות ומחטיאים כונת ורצון האל ית' כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם כאמרם ז"ל עינא ולבא תרסורי דחטאה אשר על זה הזהיר באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: היה ערום מכל חית השדה. כי הכח הדמיוני המוביל תמונו' התענוגים אל הכח המתאוה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר ב"ח כאמרם כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו: ויאמר אל האשה. כי שכלה השלים המעגל מהתבונן ולא התקומם על הדמיון הכוזב ולייר אז כחה המדמה כי אמנם אף כי אמר אלהים. שאף על פי שאמר אלהים לא תאכלו מעץ הדעת פן תמותון מכל מקום לא יתאמת זה, ובכן אמר שבשהנחש והוא הדמיון התחיל לשום ספק בזה הנה האשה בשכלה השלום אמרה מכל עץ הגן נאכל ואין לנו צורך להכנס בסכנת אכילת עץ שהאל יתברך אמר לנו שבאכלנו ממנו נמות. אמנם הדמיון התחזק לישם קנאה ושקר חס ושלום לאל יתברך ולייר שאסר אותו הפרי כדי שלא ישיגו בו התועלת להיות כאלהים ושלא יקרב מות כלל. ובכן אמר אל האשה: (ד) לא מות תמותון כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם. לא אסר אותו הפרי מפני חשש מיתה כלל אלא מפני שהוא יודע שתשיגו באכילתו תוספת ידיעה
ובה

יונתן בן עוזיאל

(א) וְחִוְיָא הֲוָה חַכִּים לְבִישׁ מִכָּל חַיַּת בָּרָא דַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא הֲקוּשְׁטָא דַּאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תֵיכְלוּן מִכָּל אִילָן גִּינוּנִיתָא: (ב) וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִשְּׁאָר פֵּירֵי אִילַן גִּינוּנִיתָא אִית לָן רְשׁוּ לְמֵיכַל: (ג) וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּבְמִיצִיעוּת גִּינוּנִיתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּלְמָא תְמוּתוּן: (ד) בֵּיהּ הִיא שַׁעְתָּא אֲמַר חִוְיָא דִּלְטוּר עַל בְּרִיֵּיהּ וַאֲמַר לְאִתְּתָא לָא מְמָת תְּמוּתוּן בְּרַם כָּל אוּמָּנָא סָנֵי בַּר אוּמָנוּתֵיהּ: (ה) אֲרוּם גְּלֵי קֳדָם יְיָ אֲרוּם בְּיוֹמָא דְתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וּתְהוֹן כְּמַלְאֲכִין רַבְרְבִין דְּחַכְּמִין לְמִנְדַּע בֵּין טַב לְבִישׁ: (ו) וַחֲמַת אִתְּתָא יַת סַמָּאֵל מַלְאַךְ מוֹתָא וּדְחִילַת וְיָדְעַת אֲרוּם

ירושלמי

טַב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרוּם אַסּוּ הוּא לִנְהוֹרָה דְעַיְינִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִיסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּנְסִיבַת מֵאִיבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף לְבַעֲלָהּ עִמָּהּ וַאֲכַל: (ז) וְאִתְנְהָרָן עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרוּם עַרְטִלָּאִין אִינוּן דְּאִתְעַרְטָלוּ מִן לְבוּשׁ טוּפְרָא דְּאִתְבְּרִיאוּ בֵּיהּ וַהֲווֹן חָמַיִין בְּהַתְּתְהוֹן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן מִטַּרְפֵי תְאֵנִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן קָמוּרִין:

[(ז) וַעֲבַדוּ לְהוֹן אִיצְטְלָוָן:]

(ח) וּשְׁמָעוּ יַת קָל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלֹהִים מְטַיֵּיל בְּגִינוּנִיתָא לְמַנַּח יוֹמָא מְטַיֵּיל בְּגִינְתָא לְתוּקְפָּא דְיוֹמָא וְאִיטְמַר אָדָם וְאִנְתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בִּמְצִיעוּ אִלָּנֵי

בעל הטורים

(ו) לעינים ד' במסרה הכא ואידך (ש"א ט"ז) האדם יראה לעינים (קהלת י"א) ומתוק האור וטוב לעינים (משלי י') וכעשן לעינים. האדם יראה לעינים על כן לפי

יונתן

בהתמיה: (ד) דלטור פירוש שספר הנחש לשון הרע על בוראה הס"י: (ו) וחמת אתתא קשה לו וכי צריך לומר שראתה כי עת אלא ראתה המלאך המות וק"ל (ז) טופרא לבוש לפורן. ומטועי פי' ענין תפירה מלשון חייטי קמורין חגורות:

ירשלמי הן היא מלותא וכן ת"י וכו' שניהם דייקו מתשובת אדה"ר דאלו שאלו איכה על מקומו הוה ליה להשיב הנני ומדהשיב ואירא ש"מ ששאלו על המלוה דק"ל: מן

רמב"ן

נעשה בשרם אחד לשון רש"י ואין בזה טעם כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם והנכון בעיני כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם ומפני זה אמר הכתוב בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו וכאשר היה זה באדם הושם טבעו בתולדותיו להיות הזכרים מהם דבקים בנקבותיהן עוזבין את אביהם ואת אמם ורואין את נשותיהן כאלו הן עמם לבשר אחד וכן כי אסיהו בשרנו הוא אל כל שאר בשרו והקרובים במשפחה והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקורבתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם: (ו) כי טוב העץ למאכל. היתה סבורה כי הוא מר וסם מות ולכן יזהירנו ממנו ועתה ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוקוכי תאוה הוא לעינים שבו יתאוה ויתור אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ונתנה התאוה לעיניי והשמדה בשכל והכלל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו: (ז) ותפקחנה עיני שניהם. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסופו מוכיח

אבן עזרא

ערום בלי מכסה כדמות העין: יתבששו. מבושת והוא מהבנינים שיש בם נעלם ביניהם והאו' האחרון כפול. כמו יתבונן וקמץ השי"ן בעבור שהוא סוף פסוק: (א) והנחש. יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיו'. ויפרשו ויאמר הנחש ברמיז'. ואחרי' אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרש' כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר. ומה טעם לקללת הוא ישופך ראש. ורבי' השתבשו לחקור למה היה קולל הנחש ואם היתה לו דעת שלמה. או לווה שלא ישיא האשה. ויאמר רב סעדיא גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור דעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו. רק מלאך דבר בשביל'. והשיב עליו רב שמואל בן חפני. והנ' קם רבי שלמ' הספרדי בעל השירים השקולים וחכם גדול היה והשיב על רב שמואל. והישר בעיני שהם הדברים כמשמע' והנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו. והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם. ופירוש ערום חכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמי'. כי בהלה הלכות בלשון. כמו בלחי החמור חמור חמורתים וכן על שלשים עיירים ושלשים עיירים להם. ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש. וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם. ואין המלאך ממרה פי השם. והשואלים איך מלא הנחש את האשה איננה שאלה: וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרי' ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל. לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו. גם האשה הוסיפה על מצות השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה אמת מות עד יום מותו: (ה) והייתם כאלהים. כמלאכים: (ו) ותרא האשה. בלבה ונחמד העץ. בעבור שתשכיל ותפקחנה עינה. וטעם עמה שיחד אכלוהו וגלתה לו סוד הנחש. והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש. ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנ' בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנ'. ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת. גם רבים אמרו שחטה היה. והנכון בעיני ששני עלים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחר על כל פני האדמה. והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאו' המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם. ופי' ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי. והמדקדקים אמרו מהפעלים. כי בענין דק יעשו לבם. וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו. וזאת הידיעה כנוי למשגל. ובעבור עץ הדעת נקרא כן. גם הנער כאשר ידע בטוב והרע אז יחל לתאות המשגל: ועץ החיים. שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות. ואין מלת לעולם עד עולם ועד. והנה כן ועבדו לעולם. וישב שם עד עולם. ורבים אחרים. והמפרשים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות. ורבי' ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה ויהגיש בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם יותר מן הבהמה. וכבר הביא אחד מהפילוסופי' יוון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם קצב: (ח) וישמעו. מתהלך בגן. קול השם וזה היה סמוך לערב בעת התנופף

פירוש על אבן עזרא

כשאין לו מוניע מפלח החומר השכיל להרסיק המגונה מפני מעלתה. וההיפוך כתוב השמן לב העם הזה (ישעיה י'). קכי אינו מענין אימור כמו בושש משה (שמות ל"ב ט') כ"א מענין בושה ופכשו בוש שהוי"ו בא בין בי"ת לשי"ן ונקרא כמי ע"ו. ר(איוב י"א י"א). מבנין מרובע. שאם הוא רוחני ולא היה נחש הגשמי. תר"ל אם היה מצוה שלא ישיא מלשון השסה כמו הנחש השיאני. אפי' כי כ"א מביא דעת הגאון כי אינם עם כלי הדבור והגאון למד זה מפרקי דר"א פ' י"ג. בר"ל וגם ר"מ השיב על הנחש אם היה הנחש מדבר למה נפסק הדבור מפי זרעו כי אין זכר בכתוב שהאלהים שמתוהו. גר"ל כמשמעו כפשוטו, כי השם נחש מגזירת נסוס, או מלשון האמתה. דכמו שכתבת למעלה פ' (כ"ה). הכי ערום הוא חכם שעושה מעשיו בערמה, וערומים בלא לבוש. ור"ל לשון נופל על לשון הוא דרך לחות. ז(שופטים ט"ו ט"ז) הראשון פי' חמור נוכר, והשני והשלשי פי' לבור ולבורים, כמו וילבדו אותם חמרים חמרים. ח(שם י' ד') הראשון חמורים זכרים, והב' ערים לשבת. טר"ל על פי הנחש. שהיתה בתוך הגן, והנחש היה חוץ כמ"ש לעיל לשמרה מן החיות שלא יכנסו לשם. כי הנחש היה ערום מכל חית השדה בערמה בא לגן ובחלקת לשונו פיתה את האשה. להדברים שדבר עם האשה. מר"ל השם הנכבד לא ידע זולת האדם כמ"ש (לעיל ב' י"ב) ולא ידע הנחש רק שם אלהים. נ(שופטים י"ג ו'). סכמו לפקוח עינים עורים (ישעיה מ"ב) פי' שנאחדש להם העלה הנכונה ככה פה על דברת הנחש. ער"ל כי גלה אליה מענוג הנסיון (כ"ל) אולי כונת ר"א לדברי הר"י ז"ל הסוד מעה משה שנהפך ממטה לנחש ומנחש למטה ולמה אמר לו הקב"ה דוקא אחוז בזנבו וכו' כי בסוף יהיה דעת הנחש לטובה צ"ל. פחז"ל דרשו ככה בב"ר (ובסנהדרין פרק בן סורר ומורה). צ(איוב ע"ז ע"ו). קר"ל מקשים מנין היה לאדם ואשתו ממש לספור. רר"ל הפרי עה"ד הגביר התאוה באדם ובא עליה לשם תאות המשגל כמאמר ובי תאוה הוא וכו'. שר"ל כמאמר עינה ולבא הרי סרסורי דעבירה ע"כ פי' פה וידע ע"י התאוה ככ"ל, ובמקום אחר כתוב וידע אלקנה וכו' היה מידיעת השכל לקיים המלות פו"ר. תר"ל ויתבונן בזה אחר זה ויחיל להבין שסופו למות. ויסקים בזמין ע"י פו"ר. אר"ל מפרך אם לא חטא אדם או היה אוכל ג"כ מעץ החיים. והתורה היתה כתובה במרום טרם בריאת עו"א איך כתוב אדם כי ימות וכו' ע"כ פי' כ"א שהיה חי חיים ארוכים ב(שמות כ"א ו'). ג(ש"א א' כ"ב). דר"ל הרבה פסוקים מורים כן לעולם הוא הזמן הקצוב. היואם אדם חטא בהמה מה חטא, אלא דלא כדברי המפרשים. וכמות זה כן מות זה מלבד חלק שלוה ממעל הוא מותר האדם מן הבהמה. ואולי ע"י זאת הקושיא פירשו חז"ל מלמד שהאכילתה לכל חיות ובהמות מלבד עוף הנקרא חול עיין שם. זכי כן יפרש ר"א בעלמו בפסוק הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז"ין) ג"כ (שם י"ד) אם חרולים ימיו מספר חדשיו וכו'. זפי' לא ה' מתהלך בגן רק מתהלך מפרש אשר הקול היה מתהלך כי אין

ספורנו

ובם תהיו כאלהים שלמים במדע: (ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל. סבורה שהיה ערב למאכל בשביל טבע המקום ואוירו וריח ספרי: ונחמד העץ להשכיל. שכבר אמר האל יתברך שהוא עץ הדעת: גם לאישה עמה. נפתה לבו לדבריה מפני שהיה אישה ובשביל היותו עמה: (ז) ותפקחנה עיני שניהם. נתנו לב אל כל ערב לתענוג אף על פי שיזיק כי שימת לב והסתכלות בדבר תקרא פקיחת עין כאמרו אף על זה פקחת עיניך: וידעו כי

מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא
הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ
עֵץ הַגָּן׃ ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־
הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃ י וַיֹּאמֶר אֶת־
קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי
וָאֵחָבֵא׃ יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי
עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ
לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ׃ יב וַיֹּאמֶר
הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא
נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל׃ יג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית
וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי
עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה
וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃ טו וְאֵיבָה ׀
אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה
תשופנו

אונקלוס

למנח יומא ואיטמר אדם ואתתה מן קדם יי אלהים בגו
אילן גינתא: ט וקרא יי אלהים לאדם ואמר לה אן את:
י ואמר ית קל מימרך שמעית בגינתא ודחילית ארי
ערטלאי אנא ואיטמרית: יא ואמר מן חוי לך ארי
ערטילאי את המן אילנא דפקדתך בדיל דלא למיכל מנה
אכלת: יב ואמר האדם אתתא דיהבת עמי היא יהבת לי
מן אילנא ואכלית: יג ואמר יי אלהים לאתתא מה דא
עבדת ואמרת אתתא חויא אטעינית ואכלית: יד ואמר יי
אלהים לחויא ארי עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל
חות ברא על מעך תיזיל ועפרא תיכול כל יומי חייך:
טו ודבבו אשוי בינך ובין אתתא ובין בנך ובין בנהא הוא
יהי דכיר לך מה דעבדת לה מלקדמין ואת תהי נטיר לה
לסופא

מסרה, ה מפני י"י. ב' בתורה. י קלך, ב' חסר. עירם, ח"ו ומ"י. אנכי, מ' מלעיל וכל אס"ף וזקוף דכו' במ"א איוב ל"ב ע'. יא לך, י"ד זקפין בתורה. עירם, מ"י וח"ו. צויתיך, ב' מ"ל דמ"ל בתורה ובענין. יב הוא, סירק בוא"ו. לי, דגוש מד"ד. יג לאשה, ה'. זאת, דגוש מד"ד. עשית, ד'. השיו בלא פוא. השיאני, ל' השין יתניה. ואכל, כו"ל מ'. יד אלהים, פסק. כי, במונח. זאת, דגוש מד"ד. גחנך, ל' וחסר. טו ואיבה, ל' ומ"ל וכל עזרא וכו'. ישופך, מ"ל.

ת"א ויקרא ה' סנהדרין לח. המן העץ חולין קלט. האשה אשר האליליס דף ה ס' הזוהר פ' קדושים. ארור אתה סו עה דף ע' בכורות ח. ואיבה אשית סוטה ט' ס' הזוהר פ' חיי שרה.

רש"י

שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (פ"א לשם ודוק כי כן עיקר) וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית (שם ל"ח): (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב"ר) וכן בקין אמר לו (בראשית ד) אי הבל אחיך וכן בבלעם (במדבר כ"ג) מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיהו בשלוחי מרודך בלאדן: (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ. בתמיה: (יב) אשר נתת עמדי. (ע"ז ה') כאן כפר בטובה: (יג) השיאני. הטעני כמו (ישעיה לו) אל ישיא לכם חזקיהו: (יד) כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאלו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין (סנהדרין כ"ט): מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (דף ח) ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים: על גחונך תלך. רגלים היו לו ונקצצו: (טו) ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. (סוטה ט') יכתתך. כמו (דברים ט') ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה:
ואתה

רמב"ן

מוכיח וידעו כי ערומים הם כלשון רש"י וכן גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: (ח) וישמעו את קול י"י אלהים מתהלך בגן. אמרו בבראשית רבה אמר רבי חלפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמר וישמעו את קול י"י אלהים. וכן כתב הרב במורה הנבוכים וכן דעת ר"א כי מתהלך כנוי לקול כענין קולה כנחש ילך והוא אמר כי טעם לרוח היום ששמעו הקול לפנות ערב והזכיר בשם רבי יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום ולפי דעתי כי טעם מתהלך בגן עדן כטעם והתהלכתי בתוככם וילך י"י כאשר כלה לדבר אל אברהם אלך ואשובה אל מקומי והוא ענין גלוי שכינה במקום ההוא או הסתלקותו מן המקום שנגלה בו. וטעם לרוח היום כי בהגלות השכינה תבא רוח גדולה וחזק כענין שנאמר והנה י"י עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני י"י וכן וידא על כנפי רוח. וכתוב באיוב ויען י"י את איוב מן הסערה. ולפיכך אמר בכאן כי שמעו
קול

ספורנו

כי ערומים הם. ידעו שראוי לכסות מקום הערוה בהיות שפעולתו מכוונת לתענוג מאוס ומזיק: (ח) מתהלך בגן. הנה ראוי כפי התכלית המכוון כמו התהלך בארץ ויתהלכו מגוי אל גוי: לרוח היום. לרצון היום לעשות הדברים הכלליים באותו יום כמו שעשה בשאר ימי בראשית וכמו שעשה באותו יום קודם שחטא: ויתחבא. כאמרו ולא יראה בך ערות דבר: (ט) איכה. שאיך נראה בגן כמאז שנסתכלת עתה ולא עשית כן מקודם: (י) ואירא. כמו שקרה לישראל אחר החטא כאמרו וייראו מגשת אליו: (יא) מי הגיד לך. ידיעת הטוב והרע: כי ערום אתה. שהשכיל זה תהיה ערום ראוי להתבושת: (יב) היא. שנתת אותה לעזר ולהועיל: נתנה לי מן העץ. והיתה למכשול ובזה ימס אשמתו לקונו תמורת התשובה שהיתה ראויה לו כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי: (יג) מה זאת עשית. אמר זה לעורר זה גם אותה אל התשובה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו: (יד) ארור אתה מכל. שישיג תאוותיו וצרכיו בצער ובחסרון תענוג יותר מכל שאר בעלי חיים כאמרם ראית חיה ועוף שהם בעלי אומנות והם מתפרנסים שלא בצער. ופירש זה באמרו על גחונך תלך. שתשיג מזונותיך בצער כאמרם (קדושין פ' בתרא) שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי ואמרו כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שמצא פת לאכול: ועפר תאכל. שלא תשיג את התענוג שהיה לך קודם החטא במאכל ובמשתה ובמשגל כמו שקרה לישראל בחטאם כאמרם (פרק בתרא דסוטה) הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח והמעשרות נטלו את שומן הדגן: (טו) ואיבה אשית. שתהיה האשה נמאסת בעיני הנחש בדמיוני אפי' שלא כאמרם אשה חמת כו' וזה ידומה אצל הזכר והנקבה: ובין זרעך ובין זרעה. לא יהיה ה בין אדם וחוה בלבד: היא ישופך ראש. הכח הדמיוני ימניע את התענוג בתחלת הסגתו במה שידמה ויליד יראת הזק באיכות התענוג וכמותו
וסדרו

אלולי ניטגיתא: (ט) וקרא יי אלהים לאדם ואמר ליה הלא כל עלמא דבריתי גלי קדמי חשוכא כנהורא והיך אנת סבר בלבך לאיטמרא מן קדמי הלא אתר דאנת מטמר ביה אנא חמי ואן אינון פקודיא דפקדיתך:

נ(ט) וקרא מימרא דיי אלהים לאדם ואמר ליה הא עלמא דברית גלי קדמי חשוכא ונהורא גליאו קדמי ואיך את סבר דלית ליה קדמי אתרא דאת בגויה אן היא מצותא דפקדית יתך:]

(י) ואמר ית קל מימרך שמעית בגינוניתא ודחלית ארום ערטולאי ומצותא דפקדתני עברית מיני ואיטמרית מן כיסופא: (יא) ואמר מן חוי לך ארום ערטילאי את דלמא מן פירי אילנא דפקדתך דלא למיכל מניה אכלת: (יב) ואמר אדם אתתא דיהבת גבי היא יהבת לי מן פירי אילנא ואכלית: (יג) ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חויא אשייני בחוכמתיה ואטעייני ברשעותיה ואכלית: (יד) ואייתי יי אלהים תלתיהון לדינא ואמר לחויא ארום עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חיות ברא על מיעך תהא מטייל ורגלך יתקצצון ומשכך תהא משלח חדא לשב שנין וארסא דמותא בפמך ועפרא תיכול כל יומי חייך: (טו) ודבבו אשוי בינך ובין אתתא בין זרעית בנך ובין זרעית בנהא ויהי כד יהון בנהא דאתתא נטרין מצוותא דאורייתא יהון מכוונין ומחיין יתך על רישך וכד שבקין מצוותא דאורייתא תהוי מתכוין ונכית יתהון בעקביהון ברם להון יהא אסו ולך לא יהא אסו ועתידין אינון למעבד שפיותא בעיקבא ביומי מלכא משיחא:

נ(טו) ויהי כד יהוין בניא דאתתא לעין באורייתא ועבדין פקודיא יהוון מתכוונין ומחיין יתך לרישך וקטלין יתך וכד ישבקון בניא דאתתא מצותא דאורייתא ולא יעבדון פקודיא תהוי מתכוין ונכית יתהון בעקביהון ומטרע יתהון ברם יהוי אסו לבנהא דאתתא ולך חויא לא יהוי אסו ברם עתידין הינון אילן לאילן למעבר שפיותא בעיקבא בסוף עקב יומיא ביומוי דמלכא משיחא:

לאנתתא

בעל הטורים

לפי לשונו מתוק ומוב לעיניים אבל אחריתו כעשן לעיניים שגרמו מיתה לכל: (יא) המן ב' במסורה הכא ואידך (פ' חקת) המן הסלע הזה (מ"ב ו') המן הנוכן או מן סיקב כמאן דאמר אילן שאכל אדה"ר ממנו גפן היה וזה המן הנוכן כמו שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם התם נקנסה מיתה ע"י המן הסלע אשר לויתך לבלתי אכל ס"ם ככיל שסלכה בעלם ככיל: (יב) ויאמר האדם האשה אשר נתת וגו' זש"ה (משלי י"ז) משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו ס"ת אשה שהיה כפוי טובה באשה שנתן לו לעזר: היא נתנה לי מן העץ ואוכל. לפי הפשט שהכתני בעץ עד ששמעתי לדבריה [דק"ל דהול"ל נתנה לי ממנו דהא א"ל הקב"ה המן העץ וגו']:

יונתן

(י) מן כיסופא כו' מלד הבושה: (יד) ומשכך עורך וכו' לז' שנים מפני שהוא הפשיט לבוש עור אדם: (טז) להון יהא אסו וכו' פי' להם יהא רפואה למעבד שפיות' לשון שלום והשקט והוא רפואתו לעתיד בימי משיח שיהיה שלום ומנוחה כמאמרז"ל

עקב

רמב"ן

קול יי שנתגלה השכינה בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח יי נסבה בו בגן כרוח הימים לא רוח גדולה וחזק במחזה כאשר הנבואות שלא יפחדו ויבהלו ואמר כי אעפ"כ נתחבאו מפני מערומיה' ובב"ר נתי אמרו אמר רבי אבא בר כהנא מהלך אין כתוב כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה והם רבי אבא עשאו כלשון וילך יי כמו שפירשנו בלשון ההליכ' אלא שהוא פתר הכתוב להסתלקו' השכינה שהיתה שורה בג"ע ונסתלקה מיננו בחטאו של אדם כענין אלך אשובה אל מקומי ואנו מפרשים אותו לגלוי השכינה במקום ההוא והוא הנכון והנאות בכתוב: (יב) וטעם האשה אשר נתת עמדי. לאמר האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל והו מה שאמר בענשו כי שמעת לקול אשתך שלא היית ראוי לעבור על מצותי בעבור עצתה ורבותינו קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע: (יד) וטעם מה זאת עשית. לעבור על מצותי כי האשה בכלל צוואת אדם כי היתה עצם מעצמיו בעת ההיא וכן היא בכלל העונש שלו ולא אמר באשה ותאכלי מן העץ כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה כאשר נענש הנחש ועל כן אמרה הנחש השיאני ואוכל כי העונש גדול על האכילה. והנה מכאן נוכל ללמוד עונש למכשילי אדם בדבר כאשר למדונו רבותינו בפסוק ולפני עור לא תתן מכשול. (טז) ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואף על פי כן אין לך מצח לתבוע בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך לשון רש"י ואיננו נכון כי זה שבח באשה כמו שאמרו זו מדה יפה בנשים ור"א אמר ואל אישך תשוקתך משמעתך והטעם שתשמעי אל כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו. ולא מצאתי לשון תשוקה רק בחשק ותאוה. והנכון בעיני שהעניש אותה שתהיה נכספת מאד אל בעלה ולא תחוש לצער ההריון והלידה והוא יחזיק בה כשפחה ואין המנהג להיות העבד משתוקק לקנות אדון לעצמו אבל יברח

ממנו

אבן עזרא

המתנופף רוח היום. ומלאכו לקול הליכה כמו קולה [ח]כנחש ילך. קול השופר [ט]הולך וחזק מאד. ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך [י]בגן. גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך [כ]הדרש. ואחרים אמרו כי ביום ששה נברא וביום ששה [ל]מת. ואחרי' אמרו אז תהיה חייב [מ]מיתה. ואחרים אמרו כי יש מות [נ]עונש. כמו כי בן מות [ס]האיש העושה זאת. ואחרים אמרו כי מאז תחל שתמות. והביאו ראיה [ע]מהתינוק. והישר בעיני מה שאמרו הקדמונים שעשה [פ]תשובה. כטעם רגע [צ]*אדבר: (ט) ויקרא. טעם איכה פתחון [ק]הדברים. וכן אי הבל אחיך והנה כמשפט קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים: (יא) לבלתי. עם למ"ד כטעם שלא ובלא למ"ד כטעם רק אך: אכל ממנו. שם [ר]הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו: (יב) אשר נתתה עמדי. אתה נתת [ש]הכותנת לי. וטעם עמדי [ת]בגן והוא כמו עמי. אכן [א]לא מצאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר: ואכל. האלף סימן [ב]המדבר והנה הנעלם שים אחריו תמורת אלף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי"ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו"א: (יג) השיאני. פתני: (יד) ארור. לנחש שיהיו חייו קצרים והנכון שיהיה [ג]אחר בהליכתו: על גחונך. החזה ולא נדע אם הנו"ן שרש כאדון או נוסף [ד]כזדון. והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח *ממנו זה דרך דרש. וכן אמרו על גיחון. גם פישון מגזרה כי תפושו גם פרת מגזר' פרו ורבו. והנה הנהר הגדול הוא חדקל עומד [ה]בפניהם ולא יכלו לעבור. ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים: (טו) ואיבה הוא ישופך ראש. זרעה יככה בראש וכן אשר [ו]בשערה ישופני. הלא תראה [ז]מהכתוב אחריו. ויחסר [ח]הבי"ת כמו בי"ת הנמצא [ט]בית יי: עקב. הוא הרגל ואם

*פי' שיוצא.

הראש

פירוש על אבן עזרא

אין שייך הליכה לה' למקום כי הוא מקומו של עולם. [ח](ירמיה מ"ו כ"ב). [ט](שמות י"ט י"ט). [י]לתרץ כי ההליכה לא שייך ג"כ על הקול ע"כ פי' שההליכה מורה על האדם ובהתהלכו שמע את קול ה'. [כ]כמאמר חז"ל יומו של הקב"ה הוא אלף שנים ככתוב כי אלף שנים בעיניך וכו'. [ל]ר"ל שב למעלה בפסוק כי ביום אכלך וכו' פי' אשר ימות בכלות שנותיו הקלוטים יום ביום מימי השבוע אשר חטא בו. [מ]ר"ל שלא ימות מיד כי רק הגזירה היתה בו ביום לאימתי ימות כמו בר"ה על כל ימות השנה ובאמת לפי דעת ר"א הוא כן ע"כ אנו אומרים בר"ה היום הרת עולם עיין שם. [נ]לא מיתה ממש רק עונש כמו עוני וכדומה אשר חשוב כמת וזה להיפך ממשפטם ותפקחנה עיני שניהם ובזה נכלל ג"כ עוולת השכל. [ס]ר"ל בר עונשין (ש"ב ב' ה'). [ע]בעודו תינוק אינו יודיע דרך נשים ע"כ הולך וגדל, ומדי בוא אליו אחות המשגל הולך ודל ויחסר כמו כתוב והממה באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה'). [פ]כי כן כתוב בפרקי דר"א פ"כ. [צ](ירמיה י"ח י"ז) ר"ל שם כי גזרותיו של מקום אינו אלא על תנאי אם יהיו ע"ז האומן יהי' כך. ואם ישוב משתנה הגזירה. [ק]ר"ל הלא עיני ה' משוטטות בכל הארץ, ע"כ פי' כדרך לפתח לו פתח ב"א כילד שלומד, והוא מגזירת איה כה, ולראיה כי אינו כפשוטו הלא גם אצל הבל שאל הקב"ה איה וכו' ואפילו אם כשם אמר הקב"ה קול דמי אחיך וכו' אלא ודאי הוא פתיחת דברים. [ר]ר"ל המקור נקרא כן ולפי שהמקור פ"א פעל בקמץ כמו אכול תאכל (לעיל ב' ט"ז) וכאן נקוד בחטף פתח במשפט הלו"י לכן הביא ראיה לבלתי שמור מצותיו (דברים ח' י"א) שגם הוא מקור ואיננו בקמץ, אולי כיונתו שלא יהיה לאדם מענה כי הקב"ה לוה לא תאכל ממנו דיקא. ואם האשה נתנה לו אינו מחויב על אכלתו ע"כ מפרש כ"א כאשר הלוי הוא מקור מורה באיזה ענין שיהיה. [ש]ר"ל כדעת חז"ל שכפה טובה (בפ"ק דע"ז). [ת]כי האדם נברא חוץ לגן ואח"כ הונח בתוכו כמ"ש ויניחהו בג"ע (לעיל ב' ט"ו) והאשה לוקחה מצלעותיו בתוך הגן. [א]דע מלת הכן לפי דעת כ"א כמו אך, ורק, כי מלת עמדי איכה כמו עמי, כי לא מלאנו עמדך עמדו עמדכם עמדם, כ"א בלשון יחיד. והוא נגד חז"ל שאמרו עלו למטה וכו' ולפי פי' לא היו עדיין רק אדם וחוה. [ב]המאמר הזה לא מלאתי בפי' רא"ע במרגליות טובה. ואולי כונתו לתרץ הקושי למה לא כתב ואכלתי ומז"ל דרשו באמה ואוכל ואחזור ואוכל להבא. [ג]פי' בעבור כי האריכה היא מגרעת כמו שהברכה תוספות כמו שפי' כ"א בדרשם וימי בפסוק ארוך אפס כי עז וכן פי' רשב"ם על מלה לרעת ממארת. [ד]כי זדון שרשו זוד והנו"ן נוסף. [ה]הוא ע"ד מליצה ור"ל קשה בעיניהם מלת חדקל ולא יכלו לדעת מאיזה גזירה היא, ע"כ אמרו שהן ב' מלות חד קל. [ו](איוב ט' י"ז) עניני הכאה. [ז]והרבה פלאי תנס (שם). [ח]כאלו כתוב הוא ישופך בראש, ואתה תשופנו בעקב. [ט](מ"ב י"ב י"א)

הכלוי

תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב: ס טז אֶל־הָאִשָּׁה
אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ
בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ
וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ: ס יז וּלְאָדָם
אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל
מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל
מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן
תֹּאכֲלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר
תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה:
יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ
אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר
אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב: כ וַיִּקְרָא
הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה
אֵם כָּל־חָי: כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם
וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם: פ
חמישי (רביעי לספרדים) כב וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה אֱלֹהִים
הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח
גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם: כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד
את

אונקלוס

לְסוֹפָא: טז לְאִתְּתָא אֲמַר אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרֵיכִי וְעִדּוּיַיְכִי
בְּצַעַר תְּלְדִי בְּנִין וּלְוַת בַּעְלִךְ תְּהֵא תְּאוּבְתִּיךְ וְהוּא יִשְׁלַט
בִּךְ: יז וּלְאָדָם אֲמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּ לְמֵימַר אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתָּ מִן
אִילָנָא דִּי פַקֵּדְתָּךְ לְמֵימַר לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ לִיטָא אַרְעָא
בְּדִילָךְ בַּעֲמַל תֵּיכְלִינַהּ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ: יח וְכוּבִין וְאַטְדִּין
תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוּל יָת עִסְבָּא דְחַקְלָא: יט בְּזֵעֲתָא דְאַפָּךְ
תֵּיכוּל לַחְמָא עַד דְּתֵיתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי
עַפְרָא אַתְּ וּלְעַפְרָא תְּתוּב: כ וּקְרָא אָדָם שֵׁם אִתְּתֵיהּ חַוָּה
אֲרֵי הִיא הֲוָת אִמָּא דְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא: כא וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים
לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ לְבוּשִׁין דִּיקָר עַל־מְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן וְאַלְבֵּישִׁנּוּן:
כב וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אָדָם הֲוָה יְחִידִי בְּעָלְמָא מִנֵּיהּ
לְמִדַּע טַב וּבִישׁ וּכְעַן דִּילְמָא יוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילַן
חַיַּיָּא וְיֵיכוּל וְיֵחֵי לְעָלַם: כג וְשַׁלְּחֵיהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן
למפלח

מסרה תשופנו, מ"ל ל'. טז האשה, ל' ר"פ. עצבונך, ל' ומ"ל הלדי בדגש. והרנך, ל' וחסר. אישך, ו' בקרי'. תשוקתך, מ"ל. יז צויתיך, ב' מ"ל דמ"ל. בעצבון, ל' ומ"ל. תאכלנה, הכ"ף בח"פ. יח וקוץ, ג'. ודרדר, ב' דלאין בפתח וב"ם דלית שניה בקמץ. תצמיח, מ"י דקרי וכתיב. יט בזעת, מלרע. אפיך, ב' מ"ל בלי'. אתה, י"ב מלעיל ל"ל י"ד זקפין מלעיל. כ הוא, חירק בויו. כא לאדם, י"ב. כתנות, ב'. וילבשם, ב' חסר. כב כאחד, יב. גם, יתיב אחר פסקא. לעלם, י"ח חסר. כג וישלחהו, ד' הוי"ו בגעיא.

ת"א אל האשה ערובין דף ק ס' הזוהר סוף פ' ויקהל. בעצב פסחים קיח. ואל אישך יבמות דף סב. כי שמעת עקרים מד. בעצבון פסחים דף קיח. וקוץ ודרדר פסחים שם. בזעת אפך ברכות דף מ' פסחים שם. כי עפר אתה שבת דף קנב עקידה שער קח. כי היא היתה כתובות סח. ויעש ה' אלהים סוטה דף יד נדה כה ס' הזוהר פ' ואתחנן.

רש"י

ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם כשהנח' בא לנשוך הוא נושף כמין שריק' ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך. זה צער גידול בנים (עירובין ק'): והרנך. זה צער העבור: בעצב תלדי בנים. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו (ישעיה כט) ונפשו שוקקה: (יז) ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלים משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענ' מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלים ע"י תקון (בילה ל"ד): ואכלת את עשב השדה. ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם: (יט) בזעת אפיך. לאחר שתטריח בו הרבה: (כ) ויקרא האדם. חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה וע"י שכתב ויהיו שניהם ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך מתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הוה לאדם בל' היה: (כא) כתנות עור. יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מדובקים על עורן. וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבת שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: (כב) היה כאחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו. ומשיחיה לעולם הרי הוא
קרוב

ספורנו

ודרכו: ואתה תשופנו עקב. כי המתאוה בהתגברו יוליד הנזק בסוף התענוג: (טז) הרבה ארבה עצבונך. דם הנדות הנקרא נדת דותה כי אמנם היא אז כל הימים דוה: והרונך. הספק מה שהיה קודם החטא כאמרם בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציא תולדות וכזאת אמרו שתהיה לעתיד כאמרם עתידה אשה שתלד בכל יום וזה כי אמנם ישראל יהיו נכונים לפני האל ית' כמו שהיה אדם הראשון קודם חטאו: בעצב תלדי בנים. תגדלי אותם בצער יותר משאר ב"ח. כי אמנם תאמר מלת לידה על הגדול כאמרו חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחולתי: (יז) כי שמעת לקול אשתך. ביחסה לאל ית' שקר וקנאה: ותאכל מן העץ. שמרית והתחייבת מיתה כמו שהית' התראה. הנה בשביל שמעת וקבלת את סברתה לחשוב אל ה' תועה. ארורה האדמה שלא תוסיף תת כח לך בלתי עבודה. ובשביל שמרית ועברת על מצותי: (יט) אל עפר תשוב. כמו שהעידותי בך כשצויתי ואמרתי ביום אכלך ממנו מות תמות שתהיה מוכן אל המות בסוף: (כ) חוה. שצריכה לחיות ולגדל הבנים בטפלם: כי היא היתה אם כל חי. אע"פ שזה יקרה גם לשאר הנשים מכל מקום היא לבדה נקראת בזה השם כי היא היתה ראשונה לכלן: (כא) ויעש כתנות עור. בלתי השתדלות אדם כענין לעתיד כאמרם (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: וילבישם. שלא גרשם ערומים פן בלבשם אחר כך בהשתדלותם יחשבו שהוסיפו מעלה: (כב) כאחד ממנו לדעת טוב ורע. הוא יודע טוב ורע עם היותו בצלמנו ואם יהיה נצחי בזה הענין הנה ירדוף כל הימים אחר הערב וישליך אחרי גיוו כל השגה שכלית וכל מעשה טוב ולא ישיג האושר הרוחני המכוון מאת האל ית' בצלמו ודמותו: (כג) וישלחהו. לזה שילך משם כמו למהר לשלחם מן הארץ: האדמה אשר לוקח משם. שיהיה המקום ההוא ואוירו
נאות

(טז) לאנתתא אמר אסגא אסגי סיגופיך באדם בתולין ועדוייך בצער תלדין בנין ולות בעליך תהי מתויך והוא יהא שליט ביך למזכי ולמחטי: (יז) ולאדם אמר ארום קבלת למימר אנתתך ואכלת מן פירי אילנא דפקידתך למימר לא תיכול מניה ליטא ארעא בגין דלא חויאת לך חובך בעמל תיכלינה כל יומי חייך: (יח) וכובין ואטדין תצמח ויתרבי בדילך ותיכול ית עשבא דעל אפי ברא עני אדם ואמר בבעו רחמין מן קדמך יי דלא נתחשב בבעירא דניכול עסבא דאפי ברא ניקום כען ונלעי בל עות ידיי וניכול מזון מן מזונא דארעא ובכן יתאפרש כען קדמך בין בני אינשא ובין בני בעירא:

(יח) וכובין ודרדרין תרבי לך ותיכול ית עשבא דבאפי ברא עני אדם ואמר בבעו ברחמין מן קדמך יי לא נתחשב קדמך מן בעירא למיכל ית עשבא דבאפי ברא ניקום כען ונלעי סליאות ידיי וניכול מזון מן פירי ארעא ובכדין יהוי מפרש קדמך בין אנשא ובין בעירא:

(יט) בליעות כפא ידך תיכול מזונא עד דתיהדור לעפרא דמנה איתבריאת ארום עפרא אנת ולעפרא תתוב דמן עפרא אנת עתיד למיקום למתן דינא וחושבנא על כל מה דעבדת ביום דינא רבא: (כ) וקרא אדם שום אתתיה חוה ארום היא הות אימא דכל בני נשא: (כא) ועבד יי אלהים לאדם ולאנתתיה לבושין דיקר מן משך חויא דאשלח מניה על משך בשריהון חלף שופריהון דאשתלחו ואלבישינון: (כב) ואמר יי אלהים למלאכיא די משמשין קדמוי הא אדם הוה יחידי בארעא היכמא דאנא יחידי בשמי מרומא ועתידין למיקום מניה דידעין למפרשא בין טב לביש אלו נטר מצוותא פקידתיה אית הוא חי וקיים באילן חייא עד לעלמין וכדון עד דלא נטר מה דפקידתא נגזור עלוהי ונטרדיה מן גינתא דעדן קדם עד לא יפשוט ידיה ויסב מן פירי אילן חייא דהא אין אכיל הוא מניה הוי חי וקיים עד לעלמין:

(כב) ואמר מימרא דיי אלהים הא אדם דברית יתיה יחידי בגו עלמי היך מה דאנא יחידי בשמי מרומא עתידין אומין סגיאין למיקם מניה תקום אומא דידעה למפרשא בין טב לביש וכדון טב דנטרדיה יתיה מן גינתא דעדן קדם עד לא יפשט ידיה ויסב לחוד מן פירי אילנא חייא ויכול ויחי לעלם:

(כג) ותרכיה יי אלהים מגינתא דעדן ואזל ויתיב בטור מוריה למפלח ית אדמתא

בעל הטורים

(טז) עקב ג' הכא ואידך (פ' ויחי) והוא יגוד עקב (תלים מט) הגדיל עלי עקב זהו שדרשו רבותינו [עי' סנהדרין ד' כ"ט] על נחש הנחש שבקש גדול שאבד מן העולם וזהו גם איש שלומי וגו' הגדיל עלי עקב ועוד אמרו גבי ברכות השבטים אע"פ שדימה יהודה לאריה חזר וברכם כולם בברכה אחת דכתיב (פ' ויחי) איש אשר כברכתו ברך אותם לומר שהשוה לגבורת אריה ולקלות אילה וזהו והוא יגוד עקב לע"פ שדימה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה: (טז) הרבה ארבה ב' במסו' הכא ואידך (פ' לך לך) הרבה ארבה את זרעך פי' עצבונך הוא דם נידות רמז למה שאמרו כל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך על אדמת ישראל מדבר בנכרים שהן כקוץ ודרדר לישראל כדאין רמזו קוץ ודרדר שהם הנכרים שלמים לך: (כ) ויקרא את שמה חוה על שם שמחוה וזהו שאמרו יו"ד קנין שימה ירדה לעולם תשעה נטלו נשים: וילבשם ב' במסורה הכא ואידך גבי אהרן (פ' לו) וילבישם

יונתן

כמאחז"ל שהכל מתרפאין חוץ מהנחש: (טז) סגופיך לשון צער בתולין כדאיתא בערובין ארבה עצבונך אלו ב' טיפין דם נדה ודם בתולין: מתויך לשון תאוותך: (יח) בבעו רחמיו וכו' התפלל מהשי"ת שלא יהא כבהמות נדמה כדאיתא במדרש רבה בשם רז"ל ושמעו הקב"ה ונעשה הפרש בין אדם לבהמה ואמר מ"מ בזיעת אפך כו'

רמב"ן

ממנו ברצונו והנה זו מדה כנגד מדה כי היא נתנה גם לאישה ויאכל במצותה ונענשה שלא תהיה היא מצוה עליו עוד והוא יצוה עליה כל רצונו: וטעם תשופנו עקב. שיהיה לאדם יתרון עליך בהיכה כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו וירצץ מוחך: (כב) ועתה פן ישלח ידו. רצה הקב"ה שתתקיים גזירתו במיתת האדם ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזרה או שלא ימות כלל או שלא יבא יומו בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר

אבן עזרא

הראש ראשון זה אחרון וכן את עקבו מים: (טז) הרבה ארבה. שם [ב]הפועל: עצבונך. בעת העבוי באשת דם בתולים: והרנך. הגו"ן [ל]נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה: תשוקתך. [מ]משמעתך. והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו: (יז) ולאדם. ארורה האדמה. שלא תוציא תבואה רבה: בעצבון תאכלנה. תאכל תבואתה והיא דרך קצרה. וכן והיו [י]באוכלי שולחנך: (יח) וקוץ. גדול וקטן ממנו. [פ]דרדר והוא לבדו דר כי אחיו נעדר. וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע. ועוד רעה קללה שיצמח קוץ בתוך התבואה. וטעם את עשב השדה הוא הלחם כי בגן היותו מפרי העץ. וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמות. ופי' בזעת ידוע מדבריהם ז"ל והוא על משקל [ע]שינה. ושרשו יזע וכמוהו לא [פ]יחגרו ביזע עד שיבואו [צ]לידי זיעה. ואחר שידענו שהאדם נברא [ק]מהד' שרשים מה טעם כי ממנו לקחת. והתשובה כי העצמות תולדותם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין לגם הרגש' והם מוסדי הגוף שלא תראה ותקרבו עצמו' עצם [ר]אל עצמו. כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור. וכן והעליתם [ש]את עצמותי: (כ) ויקרא חוה. הוי"ו והיו"ד מתחלפים וכן הנה יד [ת]ייי' הויה. ואתה [א]הוה להם למלך. ולא קראה ביו"ד כי מה הפרש יש בין שתה ובין שם החיות: אם כל חי. ענני [ב]אדם: (כא) כתנות עור. יש אומר כי בתחלה היו ענם ובשר ועתה קרם עליהם [ג]עור. ויש אומרים כתנות לעורם. ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם והפשט לוה ונפשט עורה. ואין לנו לבקש בזאת רק נאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו: (כב) ויאמר. כאשר יהיה אחד בפתח [ד]קטן. יהיה [ה]בטעם. ועניינו [ו]מוכרת. ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך. וכן כאחד [ז]משבטי ישראל. על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו [ח]אחד ומה טעם יהיה לו. והיה בעל הטעמים [ט]ראוי לדבק ממנו [י]עם לדעת. ופי' ממנו ל' רבים כמו איש [כ]ממנו. וכבר ביארתי [ל]בספר היסוד למה נדגש נו"ן הרבים. ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשות יטעו. וטעם הפסוק [מ]כמו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. או פי' על [נ]מחשבתו. ואל תתמה על מלת [ס]ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הנה נכה וזה דבור השם עם [ע]המלאכים: (כג) וישלחהו. כל שלוח ואחריו

פירוש על אבן עזרא

הכלוי בגים ה'. [י](יהושע ח' י"ג). [כ]ר"ל מלת הַרְבָּה הוא מקור. [ל]כי שורש המלה הרה. [מ]ר"ל מ"א משרש שוקקה (תהלים ק"ז ט') נפשה שריקה, והוא מפורש אילן סרק ואמרו חז"ל נשים דעתן קלה ואם נפשם ריקה מחיובה לשמוע דעת בעלה. [נ](מ"א ב' ז') טעמו באוכלי לחם שולחנך ומעניינו יוצן חסרון המלה. [ס]ר"ל כי הקוץ יש לו אחים עמו, כלומר שהוא מין שפפים, אבל הדרדר אין לו אחים, רק לבדו גדל. וזה אומרו לבדו דר. כי אחיו נעדר, או פי' דרדר כפול ושרשו דר, ואם חקה נוסף משרשו ישאר דר. ובעבור שהוא כפול מורה להמעיטו ולאמר שהוא קטן, וכן פי' (בשה"ש א' ו') במלת שחרחורת וכן בפס' יקרקק או אדמדם אמר ר"א כי זה הכפול הוא לחסרון. [ע]ר"ל שינה כמו שֵׁנָה וכן יזע כמו זֵעָה. [פ](יחזקאל מ"ד י"ח) וכ"כ שורשו יזע. [צ]ר"ל פי' לא יחגרו עד יבואו לידי זיעה. [ק]הם היסודות ארמ"ע ולמה ישוב דוקא לחלק העפר למה לא ישוב להיות כולו אב וכו'. [ר](להלן כ' כ"ה) וכאשר עיקור הגוף הם העצמות ע"כ הם מחרים למקורם יקרא כל הגוף עפר אמה וכו'. [ש](שם ל"ז ז'). [ת](שמות ט' ג'). [א](נחמיה ו' ו'). [ב]להוציא שאר בעלי חיים מהנבראים. [ג]ר"ל כי הוקשה לר"א הכתונה איננה עור. ע"כ מציא הפי' א' בתחלה היה לאו"ה עור דק כמו בשר מאלו הברואים מעורותיהם כבשרם ואחרי כן נתעבה העור כמו שאר ברואים עדי אמרו חז"ל מפני מה מעמא עור האדם לאחר עבודו, ופי' ב' הוא כתנות לעור אדם ואשתו ופי' ג' הכתונה הופשט מהחיה אשר היא כדמות האדם ואולי היא החיה ושמה ידוע. [ד]ר"ל סגול האלף אֶחָד. [ה]ר"ל בטעם פסיק כמו אתנחתא. ופי' נפרד, והפוכו סמוך. [ו](להלן מ"ט ט"ז) ר"ל כי הוא כמו בכל שבט משבטי ישראל. [ח]כיון לא"א וי"בע וב"ר שפי' נעשה יחיד בעולם ע"ז מקשה מפני מה יהיה לו המעלה הזאת. [ט]ר"ל אלו היה פי' כדעת המרגום. [י]ודעת המזרחי באמת פירש כן וז"ל, ופ"כ תהיה מלת ממנו דבקה עם לדעת טו"ר כלומר שממנו ומעצמו הוא שידע הטו"ר שאין לו מכריח על פעולותיו הבחיריות. [כ](לקמן כ"ג ו'). [ל]ז"ל ר"א בספר הצחות באות הנו"ן עם וי"ו אם הוא דגוש הוא לשון יחיד, כמו ה' לא יַעַזְבֶנּוּ בידו (תהלים ל"ז) ואם הוא רפה הוא ל"ר, וע"ז ביאר בספר היסוד, כי יש לטעון על הנכס איך אמר פי' ממנו ל"ר הלא בכאן הוא נדגש הנו"ן ממלה ממנו והוא לשון יחיד והשיב שם משובה אע"פ שנדגש מכ"ז הוא ל"ר. [מ]עשה שב לבאר הן אדם וכו' שפי' והייתם כאלהים כמלאכים והם רבים. [נ]ר"ל שיחשוב האדם בדעתו שהוא כאחד ממנו ולא בחמה. [ס]ר"ל איך יתוה הי' א"ע למלאכים לאמור ממנו ל"ר. [ע]ר"ל כי אינו שייך אלא הקב"ה דבור לק המעשה שלא היא הדבור ככתוב בדבר ה' שמים נעשו כאלו הסוף העשיה הוא הדבור ומלאכותו בכל ממשלה א"ב פעולת המלאכים סוף

אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם׃ כד וַיְגָרֶשׁ
אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־
הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת
לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים׃ ס ד א וְהָאָדָם
יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־
קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה׃
ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־
הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃
ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה
מִנְחָה לַיהוָה׃ ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא
מבכורות

אונקלוס

למפלח בארעא דאיתברי מתמן: כד ותריך ית אדם ואשרי מלקדמין לגינתא דעדן ית כרוביא וית שנן חרבא דמתהפכא למטר ית אורח אילן חייא: א ואדם ידע ית חוה אתתה ועדיאת וילידת ית קין ואמרת קניתי גברא (מן) קדם יי: ב ואוסיפת למילד ית אחוהי ית הבל והוה הבל רעי ענא וקין הוה פלח בארעא: ג והוה מסוף יומין ואיתי קין מאבא דארעא תקרבתא קדם יי: ד והבל איתי אף הוא מבכירי ענה ומשמניהון והות רעוא מן[illegible] יי
להבל

מסרה לקח, ה'. ג' פסוקין. כד הכרבים, כל חו' חסר. לשמר, כל חו' חסר. דרך. (אם נמלא כאן ס"ת כף הפוכה פסולה). עץ, ל' דכוו'. ד א והאדם, ל' ב' קמץ. קניתי, ה'. ב ותסף, חסר וה' כ"ס. אדמה, י"א. ג ויבא, ומלרע כ"א. ד והבל, ב' בלי'. מבכרות, ל' מ"ל ו' חסין באו'.

ת"א ואת להט סנהדרין פז. ותלד את קין ס' הזוהר פ' אדרא נשא. ותוסף ללדת יבמות סב. ויהי מקץ ס' הזוהר פ' תלוס. והבל הביא זבחים קיו.

רש"י

קרוב לטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו: (כד) מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובים. מלאכי חבלה: החרב המתהפכת. ולה להט לאיים עליו מלהכנס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו שלף שננא ובלשון לעז לאמ"ה ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו: (א) והאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתוב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו (נדה ל"א): את קין את אחיו את הבל. ג' אתים ריבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף (ב"ר): (ב) רועה צאן. לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה: (ג) מפרי האדמה. מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה (ד"א מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע. ויפן. וכן ואל מנחתו לא שעה לא פנה וכן (שמות ה') ואל ישעו אל יפנו. וכן (איוב)

אבן עזרא

ואחריו מ"ם כמו גרוש והוא לנגהי כמו שלא מעל פני [ס]ולא כאשר אמר הכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך [צ]עמם לשלחם וכמו וישלחהו [ק]וילך בשלום. שאם כן יהיה כבוד האדמה גדול מכבוד גן עדן ואם אמר למה [ר]נכתב ויגרש את האדם הם פירושו וישלחהו ויגרשהו. כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובים ומלת כרובים יש אומרים כנערים [ש]תרגום ארמית כרביא ולפי דעתי שהיא מלה כלל [ת]לצורות כולם ויחזקאל שאמר בתחלה ופני שור לא [א]התחלפה הצורה שהעגל לא נעשה בימיו ואחר כן באמרו פני הכרוב בה"א הידיעה הצורה צורת שור כאלו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובי' והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש [ב]לה להט ולה [ג]שתי פיות וזה פירוש המתהפכת והמפרשים שאומרים כי [ד]על השמש דבר אינכו [ה]אמת: (כד) מקדם. פי' ממזרח ודע כי כל מה שמלאכו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש [ו]לו סוד כי מאור השכל [ז]יצא החפץ ומהשני הטעלה למעלה

רמב"ן

שמר העץ הזה ממנו כי מתחילה לא היה עושה אלא מה שירצה ולא אכל ממנו כי לא היה לריך. ודע והאמן כי ג"ע בארץ וכן עץ החיים ועץ הדעת ומשם יצא הנהר ויפרד לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בארלינו ובגבולינו ופישון הוא נילוס מצרים כדברי הראשונים אבל כאשר הם בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן והם לאלה יסוד כמו שאמר הביאני המלך חדריו מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישראל גנזי מרום החדרים שבשמים ד"א הביאני המלך חדריו אלו חדרי ג"ע מכאן אמרו כמעשה הרקיע מעשה ג"ע והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום ומשם יטשך כח המלכיות שבארץ כמו שכתוב ועל נבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה כך אמר בב"ר ארבעה ראשים אלו ד' מלכיות שם האחד פישון זה בבל וכו' והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה קודם נעלה ונשגב והאדם חטא בפרי עץ הדעת התחתון ועליון במעשה ובמחשבה ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב להולכים בתמים והנחש אין בו היום נפש מדברת ואם היתה בו מתחילה היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו כי היתה לו קללה נמרלת מכולן אבל כל אלה דברים כפולים הגלוי והנסתר בהם אמת. ובב"ר ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנא' תעבדון את האלהים על ההר הזה הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו רמזו כי הקרבנות ילמיחו ויגדלו בעץ החיים ועץ הדעת וכל עלי ג"ע והם העבודה והשמירה בהם. ור"א מכחים מה שאמרו כי פישון הוא נילוס בעבור שימלאהו יולא מהר הלבונה

פירוש על אבן עזרא

דבר הי'. [ס](ירמיה ע"ו א'). [צ](להלן י"ח ע"ז). [ק](ש"ב ג' כ"ג). [ר]ר"ל כי כיון שמלת וישלחהו פי' ויגרשהו כמו שנחלקו בזה חז"ל בב"ר ל"ל עוד הפעם ויגרש וכו'. ע"כ מפרש כי מלת ויגרש אינכו כפל רק כן פירושו וכו'. [ש]כמו כן הוא בחגיגה י"ג ע"ב מאי כרוב אמר ר"א וכו'. וכן מובא ב"ב ל"ע ע"א מגילה אונקלוס הגר אמר וכו'. [ת]פי' לכל הצורות שבמרכבה יחזקאל. [א]כי לפי דברי חז"ל התחלפה צורת שור לפני כרוב לטענת הנביא שאין קטיגור נעשה סניגור חגיגה שם ולדעת ר"א לאה צורת שור וקראה פני הכרוב ולראיה שאמר באחרונה כי כרובים המה בלא ה"א הידיעה (יחזקאל י"ד כ') ופה אמר הכרובים הם המלאכים הידועים ועיין בפרשת תרומה פסוק י"ח ד"ה ועשית. ומה שאמר שם (יו"ד י"ד) הכרוב בה"א הידוע הוא השיר אשר ראה כמפורש (שם א' יו"ד). [ב]ובעטתו אחרת בדקדוק הפרשה אמר שמלת הכרובים מושכת מלה אחרת, והוא כאלו אמר וכרובי להט החרב כי לא יאמר וישכן על להט. ודעתו על מערכת לבא השמים ועל המשרתים שיש מהם מורים על טוב ועל הרע והם הנקראים מזיקים בדברי רז"ל, וכנה נזקם ללהט החרב, וטעם המתהפכת על מבעיהם הימני המתהפך לימין ושמאל החרב, והכונה כי לדה"כ אמר שאכל מעץ הדעת נמנע ממנו עץ החיים ונסגרת ממקום ישבתו, ונשאר מחת ממשלת הכרובים ואמר על מקדם שפי' מזרח שכן רוב הכח של אותן הכרובים במזרח, ומלת החרב הוא ממשלתם על מטערם בארץ, ומלת להט הוא המושל על הכלון, כדרך שים בשמש גלולים בהכהם השמש על הארץ מגלון אחד יכול להיות שריפה גדולה ע"י הכלי מיוחד לזה ככה יש להט לכל כוכב מול הארץ. [ג]פי' שפה האחת מושל על הלהט. והשפה השני מושל על ההפכו בשובו לאחוריות כאשר הוא בשמש ע"כ אמר המתהפכת, ולפ"ד אינו נכתב שיש שם חרב, רק שיש להט דומה ללהט החרב המתהפכת. [ד]ר"ל על השמש המונע ליושבים בארץ הקרובים ללכת לאותו המדור הנכבד שתחת קו השוה שבו ג"ע של מעה כמו שנתבאר בספרי הסכונה ידבר הפסוק ואת להט החרב אשר מתהפכת בקיץ י"ב מעלות ללד לפון מהקו משוה היום ובחורף השמש הולכת י"ב מעלות לדרום והיא שורפת תחת קו השוה. [ה]ר"ל כי כאשר להט החרב המתהפכת על הכרובים שים לשם להט מזיק וחותך כחרב ומתהפך לימין ושמאל. [ו]ר"ל כי הספור המעשה אינו דרך מידה או משל אשר יצא דבר אמת ממנו כמו מעניני רבב"ח. כי כן היה המעשה כמו פשט הפסוק ומכ"ז בו ככלל ג"כ דבר סוד להסביר כי הג"ע והגהינם אשר כנגדו בעה"ז הג"ע בארץ והלהט החרב המתהפכת זה נעשה ערם בריאת שמים וארץ כדברי חז"ל ז' דברים שלו במחשבה קודם בריאת עולם והמחשבה הוא הכח קודם המעשה וכאשר מפורש בבריאת עו"א ויהי ערב ויהי בוקר דרשו חז"ל מריאת ערב והדר בוקר ככה מרמז הכתוב פה מקדם פי' מלפנים שכן הלהט החרב מתהפכת והוא הגיהנם. [ז]כבר אמר החכם ר"א כי לא דבר משה פה על עולם הבא רק על עולם הזה והשמחה והלחים תאמרו שכל

ירושלמי

ארמתא דאתברי מתמן: (כד) וטרד ית אדם מן דאשרי יקר שכינתיה מן לקדמין בין תרין כרוביא קדם עד לא ברא עלמא ברא אורייתא אתקין גינתא דעדן לצדיקייא דייכלון ויתפנקון מן פירי אילנא על די פלחו בחייהון באולפן אורייתא בעלמא הדין וקיימו פקודיא אתקין גיהנם לרשיעייא דמתילא לחרבא שנינא אכלה מתרין סטרין אתקין בגויה זיקוקין דינור וגומרין דאשתא למידן בהון לרשיעייא דמרדו בחייהון באולפן אורייתא טבתא היא אורייתא לפלחה מן פירי אילן חייא דאתקנהא מימר דיי לנטורהא דיהי קיים ומטייל בשבילי ארחא דחיי לעלמא דאתי:

(כד) [...]ד ית אדם ואשרי יקר שכינתיה מן לקדמין מסדנת לגנתא דעדן סעילוי תרין כרוביא קדם עד לא נברא עלמא תרין אלפין שנין ברא אורייתא ואתקין גיהנם וגנתא דעדן אתקין גנתא דעדן לצדיקייא דייכלון

יונתן בן עוזיאל

ויתפנקון מן פירי אילנא על דנטרו מצוותא דאורייתא בעלמא הדין אתקן גיהנם לרשיעיא דהיא מדמיא לחרבא שננא אכלה מתרין סטרהא אתקן בגוה זיקוקין דנורא וגומרין מבערן לרשיעיא להתפרע מנהון לעלמא דאתי על דלא נטרו מצוותא דאורייתא בעלמא הדין ארום אילן דחייא היא אורייתא כל דנטר לה בעלמא הדין הוי חי וקיים באילנא דחיי טבא היא אורייתא לפלחה בעלמא הדין היך פרי אילן דחייא לעלמא דאתי:

(א) ואדם ידע את חוה אתתיה דהוה חמידת למלאכא ואעדיעת וילדת ית קין ואמרת קניתי לגברא ית מלאכא דיי: (ב) ואוסיפת למילד מן בעלה אדם ית תיומתיה וית הבל והוה הבל רעי ענא וקין הוה גבר פלח בארעא: (ג) והוה מסוף יומיא בארבסר בניסן ואייתי קין מאיבא דארעא מזדרע כיתנא קרבן בכוריא קדם יי: (ד) והבל אייתי אף הוא מבכירי ענא ומשמיניהון

והוה

בעל הטורים

וילבישם כתנות מלמד שעשה הקב"ה לאדם הראשון בגדי כהונה ולימא בב"ר שבהם היו עובדין הבכורות וס' תיבות בזה הפסוק כנגד ס' בגדי כהונה. לשמר נוטריקון לילין שדין

יונתן

כו' וכל זה דייקו ממה שמתחלה אמר ומכל: (א) ואדם ידע וכו' על פי המדרש פירוש ידע הבין ממה שלא היה דמותו מתחתונים אלא מעליונים לכך ידע שהמלאך סמאל נתאוה לה ובא עליה וזהו איש את ה' פירוש עם המלאך: (ג) מזדרע מן זרע: (ד) ומשמיניהון ל' פיטום:

רמב"ן

הלבנה ולכן יגדל בימי הקיץ וכאשר יוצא מהר הלבונה וכבר נודעו נהרות רבים יצאו מן המקור ומשכו הרבה ואח"כ יכנסו בתחתיות ארץ מהלך ימים ויבקעו ויהיו נובעים תחת אחד ההרים במקום רחוק: מכל הבהמה ומכל [...]ת השדה. התבונן מן המקרא הזה רבי יהושע כי הנחש מוליד לשבע שנים ודקו ומלאו כי כן הדבר כי מדרשי הכתוב ורמזיהן מקובלים ונכס לכם סודות עמוקים בתולדות ובכל דבר כאשר הזכרתי בפתיחתי: (א) ותהר ותלד את קין. עניינו ותלד בן ותקרא את שמו קין כי

אבן עזרא

[ח]למעלה. כי תנועת החפץ לפנים היא. גם עלה תאנה [ט]לאות. ונקרא השלישי [י]בשם הנחיה. כי בתחלה יש [כ]כח בלי מפעל. והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר. [ל]ומה סוד גן [מ]עדן. וכתנות [נ]העור. גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם: (א) והאדם. כאשר ראה [ס]שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הולך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את יי'. ואין שם זכר למלת [ע]אלהים. כי הנה נמלא בחבר במין כאשר הוא במעלה בעצמי'. ומלת טוב [פ]כלל וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק: (ג) ויהי מקץ ימים.

שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע [צ]לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה [ק]אל אביו ובעבור שכתוב [ר]מבכורות לאמר יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים: (ד) וישע. על משקל [ש]ויחר לקין. וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני [ת]כדרך סוד הקרבן

פירוש על אבן עזרא

שכל מה שמלאנו כתוב הוא אמת וכן היה. ואין בו ספק, רק יש לו סוד, ואם מלאנו דברים לחכמי המחקר שיתנו ראיות על דבריהם והם כדברי מ"ר ז"ל נשמח בהם, וכתב במרפא נפשיים (כ"ג כ"ה) מתחיל אמר אברהם ע"ש ותוכן דבריו כי הנשמה היא נפש החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצאו כל ההרגשות ותנועת החפץ, והרוח בלב ובה חיי האדם והנפש בכבד והיא המתאוה, ועוד ידעתה כי הלב הוא כנגד המוח וממנו עולה רוח החיוני למעלה לאיברים העליונים ולמוח והוא המקבל כח הנשמה העליונה, ומן המוח יצאו גידים אל הלב למתג חומו, ומן הלב אל המוח למזג קרירותו, ובזה נשלמו פעולות שניהם והם המושלים הראשים באדם. וידעת מאמר ר"א שהאדם נברא בתחלה בשני פרצופים הם האברים הראשים המכרים, ע"י זה יתבאר לך דעתו כי מאור השכל וכו' לרמז על סוד האדם שהוא כח הנשמה העליונה הקשורה באדם, ועל סוד חוה שהוא רוח החיוני המקבל אותו ככה, ועל סוד הנחש שהוא נפש הלוחמת המתאוה אשר משכנה בכבד והם ממולצים בין הגוף והנשמה, וסוד החטא שחטא על פתיחות המגיע לנפש הלוחמת שבאדם משתמש ומהכלים הגשמיות ומן הנפש הלוחמת לרוח החיוני, ומן הרוח החיוני לחלק הנשמה שבגוף הנעדר מפני זה מגן עדן על ידי האמלציים, וזהו הטעם כי מאור השכל ר"ל מאור הנשמה העליונה שהוא הפרצוף האחד יצא החפץ לעשות איזה מעשה. [ח]ר"ל מהפרצוף השני העולה למעלה טעמו על הרוח החיוני שבלב העולה למעלה לאברים העליונים ולשום האדם והוא מרכבת כח הנשמה העליונה כמו שאמרנו שממנו יצאו כל תנועה וההרגשות ותנועת החפץ, והרוח החיוני רוכב על נפש הלוחמת. ובטבע הלחם לעלות וכבר לאיתה דעתו אשר כתב בשיטה אחרת על מלת תוליא הארץ, להבין המוכן לקבל כח הנפש שהוא בלחמים ובחיות, והרי הוא כאלו אומר כי מאור הנשמה ובאמצעות רוח החיוני שבטבעו לעלות למעלה יצא החפץ לאכול מעץ הדעת, כי תנועת החפץ ההוא היוצאת לאור הנשמה היא ללכד בחי המוח אשר בלב פני האדם שהם כח הדמיון, וכנגדם הוא הלב שבו הרוח החיוני העולה אליו וגם הוא מקבל מחמום הקרירות, והלב מוזג ומעלה למוח מהחום אשר בו, וע"י כך יצא החפץ ונגמר בשניהן, ולכן היו תנועת האדם לפנים וע"י אותו החום שמעלה הלב אל המוח מאכילו מאשר עשה ומאשר מגיע לו מהכח המתאוה מהכבד. [ט]ר"ל על זה לאות שמגיע מהתענוג הגשמי לכח הנשמה העליונה שנקרא אדם כנזכר ע"י רוח החיוני הנקרא חוה, כי מלת עלה תאנה רומזת לנפש הלוחמת שמשכנה בכבד ובטבע הלחם לעלות והוא הנרמז במלת עלה והיא המתאוה המאכל והמשגל ואמר תאנה ולא אלפה מכל מין תנומה לרמוז על זאת המתאוה לפי שהתאנה היא מהפירות שתאות האדם מתלהטת לה כמאמר אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה ומאשר זכר ששניהם ספרו עלה תאנה ידענו ששניהם נהנו מהמעשה, ומאשר עשה להם חגורות לכסות מערומיהם, יש רמז לכבישת היצה"ר והמתאוה על המאוה. [י]ר"ל על נפש הלוחמת שנקראת בכתוב נחש בשם הבחינה מלשון כי נחש ינחש והטעם כי הוא מנחש ומנסה ובזמן התאוה והתענוגים. [כ]ר"ל קודם הבחינה אין כאן פעולה מולאת, רק יש כאן כח והבנה בנפש הלוחמת הזאת בלי מפעל, וכן בעניני המושכלות קודם אשר יוצא הליור אל הפועל הוא בכח להבין ולהשכיל. [ל]ר"ל המבין סוד האדם וחוה והנחש והרכבתם וסוד יליכתם יבין סוד הנהר היוצא להשקות את הגן לפי פשוטו הוא הנהר היוצא מג"ע של מטה כי יעיד עליו המופת עם אותם הנהרים, וסודו איך יקבל ההיולי, והוא הנהר העליון ד' גורם היסודות והיה לד' ראשים שמהם יתהוו כל ברואי מטה בתנועת לבא השמים לבד נשמת האדם שהיא עליונה. [מ]ר"ל שהוא ג"ע שלמטה הנזכר, וסודו הוא שהגן רמז לעולם השפל. ועדן רמז לעולם העליון וכן רמז לעולם הגלגלים והכוכבים וכל לבא השמים מהגלגל העליון עד גלגל הלבנה ועץ החיים שבתוך הגן הוא הסולם שראה יעקב אע"ה שהוא בתוך הגן בהמכוון מווך כל דבר אשר בגן להשפיע המוחרים והלעייר בלורות ובכללם מעלה אחר מעלה עד שיגיע למקור העליון שבו החיים הנלחיים, ועדן עניינו קיבור כמו מעדנות כימה (איוב ל"ח ל"א). [נ]בתורתו של ר"מ היה כתוב כתנות אור באל"ף תחת עיי"ן כי ע"י עסק התורה אשר היא מעטה לבושו יהפך האדם כח החומר, לאור באור החיים ויאכל כל הבית אורה וסמנו רשע מכביר את הצדיק ובעור המומליה איכו רק מסך מבדיל בעודו בעורו ובכיעורו: ע"כ גרשו לא לאסול מעץ החיים לא להבי'ן האמת בעבור נעומו אשר יצאו. ואולם ע"י אור התורה על יד מ"ר והוא למעלה מהמלאכים ככתוב עליתה למרום וכו' והלוי עלנו ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה ע"כ מועל עלנו לאכול מעץ החיים ככתוב ובחרתה בחיים וכו' (דברים ל' י"ט) והיא התורה הנקראת עץ חיים למחזיקים ולא יהיה שום מסך מבדיל למושקי התורה ומקיים ר"א כי זה כל אדם והיא הנשמה כי הגוף הוא רק בשר אדם. [ס]אולי נוטה ר"א לא כדעת חז"ל בתלמוד כי הוא מפרש ע"פ פשוטו, מתחילה לא שם בלבו להוליד בנים כי חשב שיחיו לעולם בגופו, וכאשר ראה שלא יחיה הולכך להוליד בן לקיום המין וכראות מ"ה כי מין האדם עומד בהולידם את קין ע"כ אמרה קניתי איש את ה' אשר גם מין אנושי יקים לעולם לפני ה'. ואולי הוא יאכל מעץ החיים כי לא אכל מעץ הדעת כמו גדו"ח. [ע]פי' בפסוק הזה לא נזכר שם אלהים כי אם שם הוי"ה שהוא רמז לעולם השכל להורות על אור השכל הנאצל תמיד באדם בכח. ור"א כתב בספר יסוד מורא, מברכאשיה עד ויכולו לא נזכר רק שם אלהים שלא היה בארץ מי שיוכל לקבל אור השכל העליון הנרמז בזה השם ומן הפסוק[פ]ויכולו עד לידת קין הזכיר שם העלם עם שם אלהים ולמה לא הזכירו לבדו כי אם בצרוף ה' אלהים ואמר ה' אלהים שפי' אלהים המלאכים ונשמת אדם גם היא מלאך ובעבור כי לא הוליד בנים ועד יעומד המין ע"כ לא הזכיר רק בשתוף, וכשנולד קין כמקיים המין וכמו שהמלאכים בשמים מהם קיימים לעולם ככה מין האדם בארץ קיים ועומד לעולם רק למעלה הם עומדים בעלמם ובארץ הם עומדים בקיום המין. [פ]ר"ל כי ידוע אין הקב"ה מכנה שמו על הרע ככתוב לא יגורך רע וזה הוא עונש אשר מעל אה"כ ע"ז מארץ כי גם הרע הוא חלק מהטוב כמו החושך שהוא כלול באור וע"י החושך יתענגו ממאורי אור ע"כ אמרו חז"ל לריך להזכיר מדת לילה ביום עיין ברכות י"א ע"ב אשר רבא כדי להזכיר וכו' ע"כ מכנה גם זה להוי"ה ע"י קיום המין והוא הטוב. [צ]ר"ל מלת הביא לאיזה מקום הביא וגם מלת לה' אם לא עדיין בית ה' ע"כ מפרש שהוא מקום מיוחד לתפילה. [ק]ר"ל כי גם זה נקרא הביא לה' כאשר הביא לאביו קיים הכבוד שהוקשה כבודם לכבוד המקום. [ר]במנחת הבל ואלל מנחת קין כתיב רק מפרי אדמה ולא מבכורים. [ש]ר"ל פינה וא"ו מהפכת מעבר לעתיד רק מספר מה שעבר כמו ויחר, והוא קבלת הקרבן. [ת](ישעיה כ"ב ד') ר"ל דומה לו בשורשו ובהוראה מענין פניה בלשון

ווענדין

ספורנו

גלום למזגו ומזונו ולרכיו יותר משאר חלקי האדמה: (כד) ויגרש את האדם. שלא ישוב הוא וזרעו שם עוד: וישכן. אז קודם שילאו: לשמור את דרך עץ החיים. שלא יפנו בלאתם אל דרך העץ ההוא ויאכלו ממנו: (ב) ויהי הבל רועה צאן. בהיות מלאכת הכמה יותר ממלאכת עבודת

קדמה

מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה
אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ ה וְאֶל־קַיִן וְאֶל־
מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ
פָּנָיו׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה
לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃ ז הֲלוֹא אִם־
תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח
חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה
תִּמְשָׁל־בּוֹ׃ ח וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל
אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן
אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי
הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי׃ י וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ
קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה׃
יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ
מִיָּדֶךָ׃ יב כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה
בארץ

אונקלוס

להבל ולקורבניה: ה ולקין ולקורבניה לא הות רעוא ותקיף
לקין לחדא ואתכבישו אפוהי: ו ואמר יי לקין למא תקיף
לך ולמא אתכבישו אפך: ז הלא אם תיטיב עובדך
ישתבק לך ואם־לא תיטיב עובדך ליום דינא חטאת נטיר
ודעתיד לאתפרעא מנך אם לא תתוב ואם תתוב ישתבק
לך: ח ואמר קין להבל אחוהי והוה במהויהון בחקלא
וקם קין בהבל אחוהי וקטליה: ט ואמר יי לקין אן הבל
אחוך ואמר לא ידענא הנטר אחי אנא: י ואמר מה
עבדתא קל דם זרעין דעתידין למפק מן אחוך קבילין
קדמי מן ארעא: יא וכען ליט את מן ארעא דפתחת ית
פומה וקבילת ית דמה דאחוך מן ידך: יב ארי תפלח
בארעא לא תוסיף למתן חילה לך מטלטל וגלי תהי
בארעא

מסרה ומחלבהן, הב' בלא דגש. מנחתו, ב' ובמנין. ה מנחתו, ב' ובענין. ויפלו, ל'. ו חרה, ב' הסימנ והה"א שרשים ולכן אין כאן דחיק. ז הלוא, י"ב מ"ל בתורה. תיטיב. ב' דפסוקא מ"ל דמ"ל. לא, י"ו מלעיל פסוק. לפתח, ל'. רבץ, ה' דח' ג'. ואליך, ב'. תשוקתו, ב'. ח אחיו, כ"ח פ' פסקא באמצע פסוק. וי"א שאין כאן פסקא והמס"ק מוטעה. אל הבל, אל במקום על. ט אי', ה' וכל מזה חה דכו'. השמר, ל' רפי. י צעקים, ב' וחסר. יב תסף, ג' וחסר מלרע [illegible] מילא דמילתי כוה' והסמך בלידי.

ת"א ואל קין ואל וגו' עקרים מג. ולמה נפלו עקרים סס. הלוא אם תיטיב ברכות סא יומא כב קדושין סח. לפתח חטאת יומא כ קדושין ל ופא סנהדרין לא נדה ל. קול דמי סנהדרין לו.

רש"י

(איוב יד) שעה מעליו פנה מעליו: וישע. ירדה אש ולחכה מנחתו: (ז) הלא אם תיטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך חטאתך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: (ח) ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב דעת העליונה: השמר אחי. לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח: (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעותיו ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה (סנהד' ל"ז): (יא) מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצתה את פיה. לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף לה קללה אלך לא תוסף תת כחה: (ס"א הכל דבור אחד ממן האדמה ע"כ): (יב) נע ונד. אין
לך

רמב"ן

כי אמרה קניתי איש את י"י וכן ותלד את חנוך ורבים בפרשה ובמקומות אחרים: את ה'. עם ה' כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו אבל בזה אנו שותפין עמו לשון רש"י. והנכון כי שאמר' הבן הזה יהיה לי קנין לה' כי כאשר נמות יהיה במקומנו לעבוד את בוראו וכן דעת אונקלוס שאמר קדם ה' וכמהו ובכלה את הכהן לכהן. ויגם דוד זאת טעם אל טעם. או יהיה את ה' כמו ויתהלך חנוך את האלהים את האלהים התהלך נח וקראה האחד בשם קנין והשני הבל כי קנין האדם להבל דמה ולא רצתה לפרש זה על כן לא נכתב טעם בשם השני והסוד המקובל בענין הבל גדול מאד: ויבא קין מפרי האדמה מנחה וכו' והבל הביא גם הוא. הבינו האנשים האלה סוד גדול מהקרבנות והמנחות וכן נח ורבותינו אמרו שגם אדם הראשון הקריב שור פר וזה יחסום פי המבהילי' בטעם הקרבנות ועוד ארמוז בו עיקר גדול ברצון הקב"ה: (ז) הלא אם תטיב שאת. על דעת המפרשים שאת עונך ועל דעת ר"א שאת פניך כנגד למה נפלו פניך כי המתביישים כובשים פנים למטה וכן ואור פני לא יפילון והמכבדו כאלו נושא פניו למעלה וזה טעם אולי ישא פני לא תשא פני דל. ועל דעתי אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך כי אתה הבכור וזה טעם למה
חרה

ספורנו

אדמה: וקין היה עובד אדמה. ובכן כל אחד מהם הביא מן הבא בידו: אל הבל ואל מנחתו. שהיה הבל המקריב רצוי ומנחתו גם כן רצויה שהיתה מן המין הראוי לרצון: (ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה. לא שעה אל קין המקריב שהיה בלתי רצוי וגם כן אל מנחתו שהיתה בלתי ראויה לרצון: ויחר. בקנאתו לאחיו שהיה לרצון: ויפלו פניו. בבשת פנים כי האל הודיעו מסברו ולא קבל: (ו) למה חרה לך. ולמה קנאת באחיך כדואג על שקבלתי קרבנו ברצון הנה לא היה זה רצון פשוט או שלא כדין: ולמה נפלו פניך. כי השים לקלקול איזו תקנה אין ראוי להצטער על מה שעבר אבל ראוי להשתדל להשיג תקון לעתיד: (ז) הלא אם תיטיב. עלמך ותשתדל להיות גם אתה לרצון: שאת. רום המעלה והשתנשא רובץ לפניך ומוכן שיהיה לך. ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ. גם כן החטאת מוכן לפניך כי תוסיף על חטאתך פשע שכך דרכו של יצר הרע: ואליך תשוקתו. כי תמנה אליו למלאות תאותיו כאמרם ז"ל (סכה פרק החליל) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום: ואתה תמשל בו. בידך להתקומם עליו בצלם אלהים כאמרם שם ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שכ' ה' לא יעזבנו בידו: (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו. כמה חרה לו ונפלו פניו בגלל אחיו: ויהי בהיותם בשדה. שלא בפני אביהם ואמם: ויקם קין. בלי מריבה קודמת אז כמו וארב לו וקם עליו: (ט) אי הבל אחיך. באיזה מקום קברת אותו וזה אמר למען ישוב כי לא יחפוץ במות המת: לא ידעתי. חשב שהיתה השאלה מה היה לו מפני שלא דרש ה' להשיג נבואה או לצון כמו קודם לכן שחשב קין שלא ידע האל ית' בפרטים זולתי בדבקם בו: (יא) ארור אתה מן האדמה. מקולל ומחוסר בטובת האדמה: אשר פצתה את פיה. שנשתמשת בה לכסות הריגת אחיך וכנגד זה לא תשתמש בה עוד כמו שנשתמשת קודם לכן לצרכי חייך ולא תולך לפרש ענש הרולא
כי

ירושלמי

הוה רעוא קדם יי וסבר אפין בהבל ובקרבניה: (ה) ולקין ולקרבניה לא
סבר אפין ותקיף לקין לחדא ואתכבישו אקונין דאפוהי: (ו) ואמר יי לקין
למה תקיף לך ולמה אתכבישו איקונין דאנפך: (ז) הלא אם תיטיב עובדך
ישתביק לך חובך ואין לא תיטיב עובדך בעלמא הדין ליום דינא רבא
חטאך נטיר ועל תרעי לבך חטאה רביע ובידך מסרית רשותיה דיצרא
בישא ולוותך יהי מתוייה ואנת תהא שליט ביה בין למזכי בין למחטי:
נ(ז) הלא אין תיטיב עובדך בעלמא הדין ישתרי וישתבק לך לעלמא דאתי
ואין לא תיטיב עובדך בעלמא הדין ליום דינא רבא חטאך נטיר ועל תרע
לבא רביע ברם בידך מסרית רשותיה דיצרא בישא ואת תהוי שליט ביה
בין למזכי בין למחטי:
(ח) ואמר קין לות הבל אחוהי איתא ונפוק תרוינן לברא והוה כד נפקו
תרוויהון לברא עני קין ואמר להבל מסתכל אנא דברחמין אתברי עלמא אבל
לא בפירי עובדין טבין הוא מדבר ומסב אפין אית בדינא מן בגלל מה
אתקבל קרבנך וקרבני מני לא אתקבל ברעוא עני הבל ואמר לקין ברחמין
איתברי עלמא ובפירי עובדין טבין הוא מדבר ומסב אפין לית בדינא ועל
דהוו פירי עובדי טבין מדידך וקדמין לדידך אתקבל ברעוא קרבני עני קין
ואמר להבל לית דין ולית דיין ולית עלם אחרן ולית למתן אגר טב לצדיקיא
ולית למתפרעא מן רשיעיא עני הבל ואמר לקין אית דין ואית דיין ואית עלם

יונתן בן עוזיאל

אחרן ואית למתן אגר טב לצדיקיא ואית למתפרעא מן רשיעיא ועל עיסק
פתגמיא האלין הוו מתנציין על אנפי ברא וקם קין על הבל אחוהי וטבע
אבנא במצחיה וקטליה:
נ(ח) ואמר קין להבל אחוי איתא ונפוק לאפי ברא והוה כד נפקו תרויהון
לאפי ברא עני קין ואמר להבל אחוי לית דין ולית דיין ולית עלם אוחרן
ולא למתן אגר טב לצדיקיא ולא לאתפרע מן רשיעיא ולא ברחמין איתברי
עלמא ולא ברחמין הוא מדבר מן בגלל מה אתקבל קורבנך מנך ברעו
ומני לא אתקבל ברעוא עני הבל ואמר לקין אית דין ואית דיין ואית עלם
אוחרן ואית תמן אגר טב לצדיקיא ולאתפרע מרשיעיא וברחמין אתברי
עלמא וברחמין הוא מדבר ברם בפירי עובדין טבין הוא מדבר על דהוון
עובדיי תקנין מן דידך אתקבל קרבני מני ברעוא ומנך לא אתקבל ברעוא
הוו תריהון מנצין באפי ברא וקם קין על הבל אחוי וקטל יתיה:
(ט) ואמר יי לקין אן הבל אחוך ואמר לא ידענא דלמא נטיר אחי אנא:
(י) ואמר מה עבדת קל דמי קטילת אחוך דאתבלעו בגרגישתא צווחין
קדמי מן ארעא:
נ(י) קל אדמידון דאוכלוסין צדיקיא דהוון עתידין למיקם מן הבל אחוך:
(יא) וכען חלף דקטלתיה ליט את מן ארעא דפתחת ית פומה וקבילת ית
דמי דאחוך מן ידך: (יב) ארום תפלח ית ארעא לא תוסיף למתן חיל
פירהא

בעל הטורים

שדין מזיקין רוחין: (ז) תשוקתו ב' במסורה הכא ואליך אני לדודי ועלי תשוקתו וזהו
שאמרו חז"ל ג' תשוקות הן תשוקתן של רשעים לעבירה שנאמר ואליך תשוקתו תשוקתו
של הקב"ה על ישראל שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו: (י) צועקים ב' במסורה הכא
ואידך

יונתן

(ז) מחייה לשון מחוה: (ח) אבנא במצחיה דייק מדכתיב כי איש הרגתי לפצעי
דבר שהוא עושה פצעי' הוא אבן: למשרי ולמשבק פי' לנוע ולמחול: כגינוניתא פי'
שעשו עליו פירות כמו בג"ע ודייק מקדמת עדן.
ואבוהא

רמב"ן

חרה לך כי בושתו מאחיו נפלו פניו ובקנאתו ממנו הרגו והנה אמר לו
למה חרה לך על אחיך ולמה נפלו פניך ממנו הלא אם תטיב יהיה לך
יתר שאת על אחיך ואם לא תטיב לא עמו בלבד תבואך רעה כי לפתח
ביתך החטאת רובץ להכשילך בכל דרכיך ואליך תשוקתו שהוא ישתוקק
להיות דבק בך כל הימים אבל אתה תמשול בו אם תחפוץ כי תטיב דרכיך
ותסירנו מעליך הורהו על התשובה שהיא נתונה בידו לשוב בכל עת שירצה
ויסלח לו: (ח) וטעם ויאמר קין אל הבל אחיו. שנכנס עמו בדברי ריב
ומצה להתגולל עליו ולהרגו לשון רש"י. ור"א אמר כי הקרוב אליו שאמר
לו כל התוכחות שהוכיחו השם ועל דעתי שהוא דבק עם ויהי בהיותם
בשדה כי אמר לו נלך השדה והרג אותו שם בסתר. ויתכן שנתכוון בו
ההריגה שיבנה העולם ממנו כי חשב שלא יהיה לאביו זרע אחר עוד. גם
פחד שלא יהיה עיקר בניו של עולם מאחיו שנתקבל לה מנחתו: (יא) ארור
אתה מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה. וגם בזו הוסיפה
לפשוע אשר פצתה את פיה והנני מוסיף לה קללה לא תוסף תת כחה
לשון רש"י ואיננו נכון כי בכאן לא ארר האדמה בעבורו כאשר באביו אבל
אמר שיהיה הוא ארור ממנה ופי' הקללה שלא תוסיף תת כחה אליו
ושיהיה נע ונד בה ואמר כי תעבוד את האדמה כי בכל אשר תטרח בה
לעבוד אותה כראוי בחרישה ועידור ובכל עבודה בשדה ותזרע אותה
כהוגן לא תוסיף תת כחה לך אבל תזרע הרבה ותביא מעט וזו היא
שהזכיר' כטעם וארותי את ברכותיכם ואמ' כן כנגד אומנותו כי הוא היה
עובד אדמה והנה ארר מעשיו. וזה טעם לא תוסף תת כחה לך שלא
תתן

אבן עזרא

[ת]הקרבן. ויתכן שירד האש ושרפה [א]מנחת הבל ולא מנחת קין. ועל דעתי
כי נקראת [ב]השנה תמימה ימים. וכן כתוב ימים תהיה גאולתו. בעבור
שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה. וכן [ג]מימים ימימה
ופי' שנתים ימים [ד]ימים שלמים. שנתים ואם נכתב שנתים [ה]יתכן שאינן
שלימות מיום אל יום. וכן עד חדש ימים שישוב החדש כאשר היה על כן
אמרתי בפי' דניאל כי ימים אלף [ו]ומאתים ול' ששם ימים ולא שנים בעבור
ששם [ז]במספר: (ז) הלוא. ופי' שאת על דעת מפרשים רבים שאת
עונך והנכון בעיני שאת פנים [ח]כי כתוב בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה
כטעם ואיך אשא פני. [ט]וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז [י]תשא
פניך ממום: חטאת רובץ. יש אומר שחטא תחת [כ]עון גם יש מפרשים
לפתח הקבר ירבץ עונך ביום הדין ויפרשו וי"ו תשוקתו על הבל וטעם
למה חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל
בו. ואחרים אמרו [ל]על היצר ואיננו כתוב. ואלה אמרו כי לפתח ביתך
חטאתך רובצת והיא הולכת עמך. ויש אומר לפתח הפה כטעם שמור
[מ]פתחי פיך. והנכון בעיני שחטאת סמוך [נ]ויצר לב האדם הוא רובץ עמו:
ואליך תשוקתו. כי היצר ישוב [ס]אל משמעתך ברצונך. גם יש בך כח למשול
בו: (ח) ויאמר קין. הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם.
והשואלים נולדו ביום שנגזר [ע]ישאלו איך הכהו. ואין חרב וזאת שאלת תהו
כי יהרגהו בידו בחנק ואלף עץ ואבן כמנהגים. וטעם אי כמו איה ומלת
איפה מורכבת ממלות [פ]שתים: (י) צועקים אלי. איננו דבק [צ]עם קול
וכן קול דודי [ק]הנה זה בא. אל דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר
השירים והטעם כי שמע צעקת דמיו שנשפכו על האדמה והמתרגם אמר
על בניו שהיו בכחו להולידם: (יא) ועתה ארור. מן האדמה שיבא לו [ר]חסרו' מפאת האדמה שיזרע ויגע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן
האדמה עוד חיל ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום א' רק ינוע: (יב) ונד. וי"א כי
ונד

פירוש על אבן עזרא

(ווענדין) רק ויפנה הוא פניה אל הדבר (לו ווענדין) ושעו מני הוא פניה מהדבר (וועג ווענדען) לכן אמר שהוא קרוב אליו. [ת]שהוא נפש תחת נפש ובקרבן כתיב ונרצה לו
לכפר עליו (ויקרא א' ד'). [א]כמו ועולתך ידשנה סלה (תהילים כ' ד') והטעם האש עשתה המנחה לדשן. [ב]ר"ל ויהי מקץ ימים פ' מקץ, שנה תמימה כפי סדר הימים באורך
וקוצר. [ג](שמות י"ג י'). [ד](להלן מ"א א'). [ה]ר"ל בלא מלת ימים יתכן שלא הלכו השנים על סדר תקופות הימים. [ו](דניאל י"ב י"א). [ז]ר"ל ימים ששם פי' שנה ואם יש מספר
אלל ימים כגון ימים אלף וכ"ץ הנ"ל הם ימים ולא שנים. [ח]בל"א (דאז געזיכט עמפאר העבען) ובשעה אחרת כתב והנכון בעיני שהוא הפוך, ור"ל שאת הפוכה כאלו אמר
תשא, ור"ל תשא פניך ולא יפלו עוד וכן כתוב כי אז תשא פניך ממום. [ט](ש"ב ב' כ"ב). [י](איוב י"א ט"ו). [כ]ר"ל בעבור שכתוב מלת רובץ שהוא ל"ז והיה ראוי לאומרו לפתח
עון רובץ שהוא לשון זכר ע"כ אמר שטעמה הוא במקום עון. [ל]ר"ל שהחטאת הוא היצר ואע"פ שאיננו כתוב בתורה בפרוש הכנוי החטא ליצר. [מ](מיכה ז' ה'). [נ]פי' אל יצר
והוא הרובץ והוא הכנוי ליצר לב האדם שהוא רובץ להחטיאו, ואם יטעון על כ"א כי הטי"ח הוא בקמץ ואלו היה סמוך היה ל"ל בפתח י"ל כי יש אשר הנסמך כ"כ כמו נחלת
מפרה עלי (תהלים ט"ז) ויש בפתח כמו ושכורת ולא מיין (ישעיה כ"א) ופתח הוא לפה כנ"ל. [ס]כמובא דעת רז"ל עם משל הזונה המלווה והמלך לבחות בני ואם
יכבוש שאותו עמה אזי גם הזונה מקבלה שכרה הטוב. [ע]פי' הנולדים ביום המעונן הם השואלים, גם מה ישאלו כי שכלם עכור מלידה. [פ]ר"ל איה פה. [צ]ר"ל קול לשון
יחיד ומלת צועקים הוא ל"ר. [ק](שה"ש ב' ח') ושם פי' ע"י מרולת דודה אשר הנה זה בא שמעה הקול, ופה ג"כ פי' ככה ואם כי אין בעל הטעמים מפרש ככה ואולם לפי דעת
ר"א ככה פי' מה צעקה קול. הלא דמי אחיך צועקים וכו' ולפי דעת הה"א נוכל לפרש כי הם ב' קולות הנוגע לנפשו לבד, ומלבד זה דמי זרעו ואם ל"כ. [ר]ככה פי' ר"א (ויקרא
י"ג

בארץ: יג ויאמר קין אל־יהוה גדול
עוני מנשוא: יד הן גרשת אתי היום
מעל פני האדמה ומפניך אסתר
והייתי נע ונד בארץ והיה כל־מצאי
יהרגני: טו ויאמר לו יהוה לכן כל־
הרג קין שבעתים יקם וישם יהוה לקין
אות לבלתי הכות־אתו כל־מצאו:
טז ויצא קין מלפני יהוה וישב בארץ־
נוד קדמת־עדן: יז וידע קין את־
אשתו ותהר ותלד את־חנוך ויהי בנה
עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך:
יח ויולד לחנוך את־עירד ועירד ילד
את־מחויאל ומחייאל ילד את־מתושאל
ומתושאל ילד את־למך: יט ויקח־לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם
השנית צלה: כ ותלד עדה את־יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה:

ושם

אונקלוס

בארעא: יג ואמר קין קדם יי סגי חובי מלמשבק: יד הא תריכתא יתי יומא־דין מעל אפי ארעא ומן קדמך לית אפשר לאטמרא ואהי מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישכחנני יקטלינני: טו ואמר לה יי לכן כל־קטיל קין לשבעא דרין יתפרע מנה ושוי יי לקין אתא בדיל דלא למקטל יתה כל דישכחנה: טז ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל דהוה עבידא עלוהי מלקדמין דגינתא דעדן: יז וידע קין ית אתתה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שמא דקרתא כשום בריה חנוך: יח ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: יט ונסיב לה למך תרתין נשין שום חד עדה ושום תניתא צלה: כ וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון כל דיתבי משכנין ומרי בעיר:

ושום

מסרה יג מנשוא, ל' ומ"ל. יד גרשת, ל'. ומפניך, ל'. אסתר, ב'. מלאי, חסר. הרג, או' חסר. שבעתים, ו'. מלאו, ז' חסר. טז נדך, ל' ומ"ל. יז כשם, ד'. ויולד, ג' ר"פ. מחויאל, קדמאה בוי"ו תניין בתרין יודין ול'. ומחייאל, ל'. כ ישב, חסר. אהל, חסר.

ת"א גדול עוני סנהדרין קא ערכין טו עקידה שער כו עקרים מד. הן גרשת עקידה שער כז. והיה כל נדרים מא. וישב בארץ סנהדרין לז.

רש"י

לך כשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים' ועוני אי אפשר לטעון (ב"ר): (טו) לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו (שמואל ב' ה') ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו. (ס"א ד"א כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא הי' ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו הי' פחדי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וכו' ועכשיו בשביל עון זה לא יראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו על הכל): (טז) ויצא קין. יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנאמר (דברים ד) אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש. ד"א בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהוליד' משמשת שתי לשונות לידת האשה כישט"רא בלע"ז וזריעת תולדות האיש איגזי"נדר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת וכשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלעז אנייד"ר: (יט) ויקח לו למך. לא היה לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. (ב"ר) כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין. (ס"א איגו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב (כ"ד) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרה מאצלו (ס"א מאכלו) עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו הגדה הם בב"ר: (כ) אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום

אחר

רמב"ן

תתן עפר כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה בהיותך עובד אותה וכך פי' ר"א ויתכן שאמרו מן האדמה שלא תתן היא מעצמה כחה אליו. תאנה וגפן לא יתנו חילם באחוזתו ועץ השדה לא יתן אליו פריו וחזר ואמר גם כן כי תעבוד אותה לחרוש ולזרוע לא תוסף תת כחה לך כאשר בתחלה והנה הן שתי קללות באומנתו והשלישית שיהיה נע ונד בה והטעם שלא ינוח לבו ולא ישקיט לעמוד במקום אחד מהנה אבל יהיה גולה לעולם כי עונש הרוצחים גלות. וטעם אשר פצתה את פיה לאמר אתה הרגת את אחיך וכסית את דמו באדמה ואני אגזור עליה שתגלה את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בה ובכל אשר תכסה בה כגון הזריעה והנטיעה' וזה עונש כל שפיכות דם בארץ כענין שכתוב כי הדם הוא יחניף את הארץ ותנופת הארץ מארה בפירותה כענין מהיותו בא אל ערימת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען לעליונים ולתחתונים ועוני אי אפשר לטעון לרש"י מבראשית רבה והנכון בפשט שהוא וידוי אמר אמת כי עוני גדול מלסלוח וצדיק אתה י"י וישר משפטיך אע"פ שענשת אותי הרבה מאד והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד הנה אני מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי ומפניך אסתר כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני ואתה בחסדך הרבים לא חייבת אותי מיתה והענין

שאמר

ירושלמי | יונתן בן עוזיאל | ירושלמי

...יתא לך מטלטל וגלי תהי בארעא: (יג) ואמר קין קדם יי סגי תקוף מרודי מלמסובלא ברם יוכלא קדמך למשבקיה יתיה:

[(יג) ואמר קין קדם יי סגין אנון חובי למסבול ברם אית יוכלא קדמך למשרי ולמשבק לי:]

(יד) הא טרדת יתי יומא דין מעל אנפי ארעא מן קדמך האפשר דאסתתר ואין אהי מטלטל וגלי בארעא כל זכיי דישכחינני יקטלינני: (טו) ואמר ליה יי הא בכן כל דקטיל קין לשבעא דרין יתפרע מניה ורשם יי על אפי דקין אתא מן שמא רבא ויקירא בגין דלא למקטול יתיה כל דישכחוניה

באסתכלותיה ביה: (טז) ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא טלטול גלותיה דהוות עבידא עלוהי מלקדמין בגינוניתא דעדן:

[(טז) ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל מן מדנח לגינתא דעדן והוה קדם עד לא קטל קין להבל אחוי הות ארעא מרביא ליה פרין כפירי גינתא דעדן מן דחטא וקטל לאחוי חזרת למסקא כובין ודרדרין:]

(יז) וידע קין ית אנתתיה ואעדיאת וילדת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שום קרתא כשום בריה חנוך: (יח) ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: (יט) ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תניינתא צלה: (כ) וילידת

עדה

בעל הטורים

ולידך (פ' שמות) על כן הם צועקים וגו' ובתב"י התם מלמד שנצטרע והיה שוחט התינוקות של ישראל ורוחץ בדמם וזהו קול דמי אחיך צועקים: (יד) מוצאי ב' במסורה הכא ולידך (משלי ח') כי מוצאי מצא חיים וזה הוא שאחז"ל למיימינים בה סמא דחיי. למשמאילים בה סמא דמותא וזהו כל מוצאי יהרגני. הנה בגוים עד"י בגימטר' חנו"ך. ושהד"י בגימטר' מיטטרו"ן שלקח הקב"ה אחד מאותן של קודם דור המבול ואחד של אחר דור המבול דהיינו חנוך ופינחס והעלום לשמים שיעידו עלוי

ונסר

רמב"ן

שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרדית עלי עונש אבל אמרי שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית ונדדתי בשום מקום יהרגוני החיות כי כבר הלך מעלי הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו רק שמירת עליון עליו ומפני שאמר וישם ה' לקין אות ולא אמר ויתן לו השם אות או ויעש יורה שהשם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא ובב"ר אמרו כענין זה רבי אבא אמר כלב מסר לו כי מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו ולמקום שיפנה הכלב ללכת ידע כי שם נוה לו השם ולא יהרג. ומ"מ הזכירו בו החכמים אות כזה כראוי לו אבל הכוונה שהיה עמו האות תמיד להורות לפניו הדרך שילך בה כי כן לשון וישם: (טז) וטעם ויצא קין מלפני ה'. כי עוד לא עמד לפניו לעולם כטעם שאמר ומפניך אסתר וטעם וישב בארץ נוד שלא הלך בכל העולם אבל באותה הארץ ישב נודד תמיד לא ינוח במקום מתנה כלל ונקראת ארץ נוד על שמו לעולם: (יז) וטעם ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך. כי מתחלה היה חושב להיות ערירי בעונו ואחרי שנולד לו זרע החל לבנות עיר להיות בנו יושב בה ובעבור כי הוא ארור ומעשיו לא יצליחו קראו חנוך להגיד כי לא בנאה לעצמו כי הוא אין לו עיר ומושב בארץ כי נע ונד הוא אבל יהיה הבנין לחנוך וכאלו חנוך בנאה לנפשו ומפני שלא אמר ויבן עיר כאשר יאמר ויבן את נינוה ויבנו בני גד ובני ראובן את דיבון יורה כי היה כל ימיו בונה העיר כי מעשיו ארורים יבנה מעט בטורח ועמל ויניע ויכוד מן המקום ההוא ויחזור שם ויבנה מעט ולא יצליח את דרכיו וכתבו תולדות קין ומעשיו להודיע כי השם ארך אפים והאריך לו כי הוליד בנים ובני בנים והזכיר כי פקד עון אבות על בנים ונכרת זרעו ורבותינו אמרו שחיה שנים רבות ומת במבול ולא הוריד שיבתו בשלום שאול רק ראה בהכרת הוא וכל זרעו אתו והקרוב כי לא היו תולדותיו רק ששה דורות עד המבול והיו בתולדות שת שני דורות יותר או שלא היה צריך לספר בהם וספר באלה כי היו המתחילים בבנין הערים ובמרעה הצאן וחכמת הנגון ומלאכת המתכות וכתב תוכחת למך עם נשיו להגיד כי הוליד הוא אך בניו נכרתו טרם הולידם: (כ) לוטש כל חורש נחשת וברזל. והוא היה לוטש וחורש כל נחשת וברזל ואמר כי הוא היה מחדד ומורט כל מלאכת נחשת וברזל וכמהו כל תשא עון וקח טוב ועל דעת אונקלוס דבק בכתובים הראשונים הוא היה אבי לוטש כל

חורש

אבן עזרא

ונד מקונן כמו [ש]לנוד לו. ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה ארחיק [ת]נדוד: (יג) גדול עוני מנשוא. על דעת כל המפרשים שהודה שחטא. ופי' נשוא כטעם סלוח כמו [א]נושא עון. ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב שכר. והעונש הרע הבא בעבור העון [ב]חטאת. וכן כי לא שלם [ג]עון האמורי. אם יקרך עון. [ד]ויגדל עון [ה]בת עמי. והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה ספי' הפסוק הבא [ו]אחריו: ופי' פלתה פתחה וכן הבל [ז]יפלה פיהו: (יד) וטעם ומפניך אסתר. שיש מקום יקבל [ח]כח ותראה [ט]בו גבורת השם ואם הכל מלא כבודו: (טו) שבעתים. עד שבעה דורות. [י]כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש [כ]מאות ומ"ג והטעם ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דבריו ואמר כאור שבעת הימים. וטעם יקם שתלקח נקמתו [ל]וכן לא יקם. [מ]והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות. ואל תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים. והנה שת אחיו חיה עם כמה שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם [נ]גויים [י]כמו ישראל. ויש אומר כי האות קרן [ס]ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות [ע]עד שהאמין והכתוב לא גלה האות: (טז) בארץ נוד. קראו כן [פ]בעבור שהיה נע ונד: קדמת עדן. מזרח עדן [צ]והוא

לפון

פירוש על אבן עזרא

י"ג כ"א) ממארת עניינו מכאבת ומארה עניינו קללה וחסרון. [ש](איוב ב' י"ב). [ת](תהלים כ"ה ח'). [א](שמות ל"ד ז'). [ב]לכן נקרא העונש עון. [ג](לקמן ט"ו ט"ז) ג"כ פי' עונש האמורי עוד. [ד](ש"א כ"ח י') הוא ג"כ לשון עונש. [ה](איכה ד' ו"ו) ג"כ הוא העונש. [ו]ר"ל הן גרשת אותי זה העונש אשר סיבל. [ז](איוב ל"ה ט"ו) זה שייך לפסוק י"א. [ח]ר"ל הן גרשת אותי היום מעל פני אדמה שהיא קרובה לג"ע ולקו השוה ושם מוכשר לקבל שפע אלהי, ומפניך אסתר ר"ל מהשפעת שכינתך ומהשגחתך הפרטיות, כי פנים שם גם חסף ונאמר על השגחה כמו ישא ה' פניו אליך (במדבר ו' כו) שפירש לחבר השגחתו בך הדר בחו"ל אמרו חז"ל דומה כמו שאין לו אלוה. [ט]ר"ל כח עליון יותר ממקום אחר. [י]פי' ולא על בכלל כי אם מספור מקין מתו כולם במבול היינו קין לאמין חנוך בנו שני ועירד ג' מחייאל ד' מתושאל ה' למך ששי ובניו ז"יין הם היו בדור המבול וע"כ הזכרם הפסוק. [כ]כאשר תרגם יב"ע על פסוק ואור החמה יהיה שבעתים, והוא עתיד להנהרה על חד תלת מאה וארבעים ותלת (ישעיה ל' כ"ו). [ל]על ידי דור ז"יין מאדם יוקם נקמתו ממנו. [מ](שמות כ"א כ"א). [נ]ר"ל הנקמה אשר יהיה מזרע קין אשר נמחו במבול בדור הז"יין הוא הנקמה מקין ע"ד ודוד עבדי נשיא עליהם (י"ח ב' ל"ז) והבנים נקראים ע"ש דוד כי לפי פי' הראשון תמה המוטעו כי שנות שת כלים שת שבה קודם נח (ר"ל קושית מוטעו אינו כלום כי פי' שת לבדו וגם לבדו בזמנו חיו יותר מז"יין דורות ולא ובדוק כי גם למך עם אברהם א"ע. ואינו מספיק התירוץ ל' הא"ם שם האריך ימים כ"כ. [ס]אריך קין ההורג ג"כ כ"כ ע"כ יותר נכון אשר זרע קין בשם קין יקראו. [ע]כהם מוצא בדברי חז"ל אשר נלמס קרן במצחו וזה היה האות קין. [פ]כמו גדעון (שופטים ו' ל"ט). [צ]כי לא נמצא ארץ בשם הזה, ע"כ דעת ר"א לפרש כי קראו ע"ש הורא"ת שעה. [ק]כי בפאת

מזרחית

ספורנו

כי הדין מבואר בטבע על כל מזיק שכאשר עשה כן יעשה לו: (יג) גדול עוני מנשוא. אחר שראה שהאל ית' משגיח בם רעים ובסלע חשב שידע בלי ספק שאינו שב ממעשיו בהיותו מתחרט אלא מפני העונש וזה אחר שהפלא שהעיד בו האל ית' לשוב בתשובה והוא מרה ובזה אמר שלא היתה לחטאו תקות תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנעשה עתה כענין שאול בדבר עמלק באמרו לשמואל חטאתי אחר ה' פעל והעטרה שהעבירו משאול לשוב מחטאתו ושנעשה כאמרו וימאסך ממלך: (יד) והיה כל מוצאי יהרגני. ויהיה העונש גדול מאד ממה שנגזר: (טו) כל הורג קין שבעתים יוקם. אני אומר לכל מי שהוא מוכן להרוג קין שאני גוזר שתהיה הנקמה על חטאו שבעה פעמים פעמים כי המוכן להרוג יקרא הורג כאמרו ואפרים להוציא אל הורג בניו. ומלת שבעתים תורה שבע פעמים שתי פעמים כמו ונמצא ישלם שבעתים. גזר אם כן שעל זאת הכליתה שהיתה דם אחיו ומסלית המין האנושי או שליחותו תהיה הנקמה כרואה שבע פעמים כפולים בזה האופן שיחיה משך זמן ו' דורות: נע ונד. שהם חיים רעים כמו המות או יותר ממנו כאמרו אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך, ובסוף יהרג בדור השביעי כמו שקרה לו על ידי למך כפי מה שבא בקבלה:

ממען

כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־
תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃ כב וְצִלָּה גַם־הִוא
יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ
נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃
כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן
קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ
הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי׃ כד כִּי
שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים
וְשִׁבְעָה׃ כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ
וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי
שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל
כִּי הֲרָגוֹ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־
בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל
לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ס ששי ה א זֶה
סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים
אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ׃
ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃
ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃

ויהיו

אונקלוס

כא ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון דכל דמנגן על פום
נבלא ידעי זמר כנורא ואבובא: כב וצלה אף היא ילידת
ית תובל קין רבהון דכל ידעי עבידת נחשא ופרזלא
ואחת דתובל קין נעמה: כג ואמר למך לנשוהי עדה וצלה
שמען קלי נשי למך אציתא למימרי לא גברא קטלית
דבדילה אנא סביל חובין ואף לא עולימא חבילת דבדילה
ישתיצי זרעי: כד ארי לשבעה דרין איתלין לקין הלא
ללמך בריה שבעין ושבעה: כה וידע אדם עוד ית אתתה
וילידת בר וקרת ית שמה שת ארי אמר יהב לי יי בר
אחרן חלף הבל דקטליה קין: כו ולשת אף הוא איתיליד
בר וקרא ית שמה אנוש בכן ביומוהי חלו בני אנשא
מלצלאה בשמא דיי: א דין ספר תולדת אדם ביומא
דברא יי אדם בדמות אלהים עבד יתה: ב דכר ונוקבא
בראנון ובריך יתהון וקרא ית שמהון אדם ביומא
דאתבריאו: ג וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד בדמותה

דדמי

מסרה כא תפש, חסר. ועוגב ב' א' חסר דין מ"ל כנור, ח"י ומ"ו. כב הוא חירק בוא"ו. תובל, מ"ל. קין, ומ"ל. לטש, ל' חסר. תובל, ו'. כג האזנה, ב' בנותי. האזנה, כון, בדגש חסר ליו"ד והא' בח"פ. אמרתי, ב'. לפצעי, ב'. לחברתי, ל'. כה ותקרא, י'. שת, ד' בקמץ גדול ובמתג ומוקף. לי, י"ס. כו אנוש, כו"ל מ"ל. הוחל, ל'. ה א תולדת, מו"ק וח"ת. אלהים, קדש. הבראם, ל' וחד בהבראם. ג בצלמו, כל"ל בכף ול'.

ת"א ויאמר למך סנהדרין לח. כי שת לי יבמות סב. זה ספר סנהדרין לח האלילים ה עקרים מח. זכר ונקבה ברכות סא עירובין יח מגלה ט יבמות סג כתובות ח. ויחי אדם עירובין יח. ויולד בדמותו עיקרים מג.

רש"י

אחר. ומדרש אגדה בונה בתים לע"ז כמה דאת אמר (יחזקאל ח) סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"ז: (כב) תובל קין. תובל אומנתו של קין תובל לשון תבלין תובל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים: לוטש כל חרש נחושת וברזל. מחדד אומנות נחושת וברזל כמו (איוב ט"ז) ילטוש עיניו לי. חורש אינו לשון פועל אלא ל' פועל בלרי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח בב"ר: (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל בנו מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג. כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ מקא"דורה בלשון לעז: (כד) כי שבעתים יוקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כ"ש שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו. כך דרש רבי תנחומא: ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו ק"ו של שטות א"כ אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו: (כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו בב"ר: (כו) אז הוחל. לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות: (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרש אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים

ומאת

רמב"ן

חורש נחשת וברזל: ואחות תובל קין נעמה. כאומר ונולדה לו אחות ושמה נעמה וכן ואחות לוטן תמנע ואת מרים אחותם ושם אחותו מעכה ובב"ר י"א אשתו של נח היתה ולמה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נאים ונעימים נתכוונו לומר שהיה לה שם בדורות ההם כי היתה צדקת והולידה צדיקים ולכן יזכירנה הכתוב ואם כן נשאר לקין זכר מעט בעולם ואם נאמר שאינה האשה שהוליד נח ממנה שלשת בניו א"כ אין בזה טעם להזכירה ומדרש אחר לרבותינו שהיא האשה היפה היא מאד שממנה טעו בני האלהים והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפירקי רבי אליעזר ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי וממנה נולדו השדים כי כן ימצא שמה בכתבי שמושי השדים והכתוב ירמוז ויקצר בתעלומות כאלה: (כד) ויאמר למך לנשיו. שמעו המפרשים בענין הכתוב הזה על דעת אונקלוס שפירש לכן כל הורג קין שבעתים יוקם כי לשבעה דורות יוקם ממנו ולא עתה כי השם האריך אפו ממנו והנה נשי למך פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין והוא נחם את נשיו שהשם יאריך לו עוד שבעים ושבעה כי יתפלל לפניו כי הוא ארך אפים וירחם עליו או שהיה ק"ו של שטות כפי המדרש שהזכיר רש"י ואם כן יאמר לכן כל הורג קין לשבעתים יוקם ממנו ולא בימיו וזהו תרגומו של אונקלוס כל קטולא קין לשבעה דרין יתפרע מיניה

ואם

עָדָה יַת יָבָל הוּא הֲוָה רַב בְּהוֹן דְּכָל יָתְבֵי מַשְׁכְּנִין וּמָארֵי בְעִיר: (כא) וְשׁוּם אֲחוּהִי יוּבָל הוּא הֲוָה רַב בְּהוֹן דְּכָל דְּמַשְׁנִן לְזִמְרָא בְּכִנּוֹרָא וְאַבּוּבָא: (כב) וְצִלָּה אַף הִיא יְלֵידַת יַת תּוּבַל קַיִן רַב לְכָל אוּמַן דְּיָדַע בַּעֲבִידַת נְחָשָׁא וּפַרְזְלָא וְאַחְתֵיהּ דְּתוּבַל קַיִן נַעֲמָה הִיא הֲוַת מָרַת קִינִין וְזֶמֶרִין: (כג) וַאֲמַר לֶמֶךְ לִנְשׁוֹי עָדָה וְצִלָּה קַבִּילִין קָלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ אַצִּיתָן לְמֵימְרִי אֲרוּם לָא גַבְרָא קְטָלִית דְּנִתְקְטַלְנָא תְּחוֹתוֹהִי וְאוּף לָא עוֹלֵימָא חַבִּילִית דְּבְגִינֵיהּ יְהֵיבְדוֹן זַרְעִי: (כד) אֲרוּם קַיִן דְּחַב וְתַב בִּתְיוּבְתָּא עַד שׁוּבְעָא דָּרִין אִתְלְיוּ לֵיהּ וְלֶמֶךְ בַּר בְּרֵיהּ דְּלָא חַב דִּינָא הוּא דְיִתְלֵי לֵיהּ עַד שׁוּבְעִין וְשַׁבְעָא: (כה) וִידַע אָדָם תּוּב יַת אִנְתְּתֵיהּ לְסוֹף מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין דְּאִתְקְטִיל הֶבֶל וִילֵידַת בַּר וּקְרָת יַת שְׁמֵיהּ שֵׁת אֲרוּם אֲמַרַת יְהַב לִי יְיָ בַּר אוּחֲרָן חֲלַף הֶבֶל דִּקְטָלֵיהּ קָיִן: (כו) וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ אֱנוֹשׁ הוּא דָרָא דְּבְיוֹמוֹהִי שָׁרִיאוּ לְמִטְעֵי וְעָבְדוּ לְהוֹן טַעֲוָן וּמְכַנִּין לְטַעֲוָתְהוֹן בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ: (א) דֵּין סְפַר יִיחוּס תּוֹלְדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם בִּדְיוֹקְנָא דַיְיָ עֲבַדְתֵּיהּ: (ב) דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאנוּן וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן בְּשׁוּם מֵימְרֵיהּ וּקְרָא יַת שׁוּמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִיאוּ: (ג) וַחֲיָא אָדָם מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת שֵׁת דְּדָמֵי לְאִיקוּנֵיהּ וְלִדְמוּתֵיהּ אֲרוּם מִן קַדְמַת דְּנָא אוֹלֵידַת חַוָּה יַת קַיִן דְּלָא

בעל הטורים

ונסר בחנוך שהי' דור שביעי שהקב"ה חפץ בשביעיות. וכן משה היה שביעי לאבות

יונתן

(כא) ואבובא לשון גמלא בעירכין באבוב של נחשת. קינין פירוש לשון קינה והוי: (כב) ונעמה ס"ל שהוא מלשון נעים זמירות כדאיתא ברבה: שריאו למטעי וכו' פירוש שהתחילו לטעות וכינו הצלם בשם ה' כדאיתא במדרש: (ג) דלא דמי ליה כמו שאיתא בפרקי רבי אליעזר מכאן אתה למד שלא היה קין מזרעו ולא מדמותו וצלמו עד

רמב"ן

ואם כן היה ראוי שיהיה ויאמר למך לנשיו מוקדם ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבעה דורות כי לא תאמר המלה הזאת על השבעה הנפרדים רק על הכפל דבר אחד בשבעה פעמים כמו מזוקק שבעתים ישלם שבעתים ואור החמה יהיה שבעתים כפול ומכופל שבעה חלקים אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתים יוקם ממנו כי אעניש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והתודותו לפני אבל ענין למך עם נשיו לא הזכירו הכתוב בביאור ונוכל לומר גם כן שהיו יראות מעונש שלא יהרג למך בעון אביו כי השם לא אמר לקין סלחתי לך רק שלא יהרג אבל יענש הוא מזרעו ולא ידעו מתי וכן היה הדבר ולמך נחם אותם לאמר כי השם ירחם עליו כאשר רחם על קין כי הוא נקי כפים ממנו ונתפלל לפניו גם ישמע תפלתו אבל הנראה בעיני כי היה למך איש חכם ויודע בכל מלאכת מחשבת ולמד לבנו הבכור ענין המרעה כפי טבעי הבהמות ולמד את השני חכמת הנגון ולמד את השלישי ללטוש ולעשות חרבות ורמחים וחניתות וכל כלי המלחמה והיו נשיו מתפחדות שלא יענש כי הביא החרב והרציחה בעולם והנה הוא תופש מעשה אבותיו בידו כי הוא בן המרצח הראשון ובראו משחית לחבל והוא אמר להן אני לא הרגתי איש לפצעים ולא ילד לחבורות כאשר עשה קין ולא יענישני השם אבל ישמרני מן ההריגה יותר ממנו והזכיר כן לומר כי לא בחרב וחנית יכול אדם להרוג כי בפצעים וחבורות שימות במיתה רעה יותר מן החרב ואין החרב גורם הרציחה ואין על העושה חטא: (א) זה ספר תולדות אדם. הבני' אשר יזכיר בפרשה ולפי דעתי ירמוז לכל התורה כי כל התורה כולה ספר תולדות אדם עכ"א בכאן ספר ולא אמר ואלה תולדות אדם כאשר יאמר באחר מקומות ואלה תולדות ישמעאל ואלה תולדות יצחק וכן כלן וטעם ביום ברוא אלהים אדם נמשך לפניו כי יתחיל באדם עצמו יזכיר בו שנברא מאין ולכך אמר ביום ברוא אלהים מאין האדם הזה הנזכר בדמות אלהים עשאו יפרש שהוא מעשה אלהים ובדמות אלהים והזכיר כי כאשר ברא אותו מאין כן ברא את אשתו ואמר ויברך אותם שנתן בהם כח תולדה להתברך לעד בבנים ובנות רבים מאד והכוונה לומר כי התולדות מברכת אלהים כי הם לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן: (ב) וטעם ויקרא את שמם אדם. מפני ששם אדם כלל לכל המין האנושי הזכיר כי האלהים קרא הזוג הראשון בשם הזה מפני שכולם בהם בכח ועליהם הוא אמר זה ספר תולדות אדם וכתב רבינו שרירא הגאון שאמרו חכמים אחד לחבירו הכרת פנים וסדרי סרטוטין מקלתן אמורין בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקלתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה בראם ואין מוסרים סתרי תורה ורזין אלא למי שרואין בו סימנין שראוי לכך אלו דברי הגאון ולא זכינו בהם: (ג) ויולד בדמותו כצלמו

אבן עזרא

לפון מהגן. ונקרא שם העיר חנוך כשימרון [ע] על שם שמר. וכן [פ] מלרים. ולמך שמה לקין ושביעי לאדם: וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות כי אלו היינו יודעים כל לשון הקדש מאין. נוכל לדעת כל הקורות [צ] כטעם משה ויששכר: ופי' אבי. ראשון וכמוהו אב. גם אביב. ולעולם לא יסמך כי אם ביו"ד. אחיו [ת] אחי: (כא) כנור ועוגב. מיני כלי נגינות והיא חכמה [א] גדולה: (כב) לוטש. כמו מחדד וכמוהו ילטוש איש את [ב] מחרשתו: (כג) ודע כי ויאמר למך מאוחר בפרשה [ג] וככר [ד] הזכרתי כמוהם שנים. וכמוהו ויקח האיש נזם זהב. [ה] וכן אמר אל בני ישראל אתם [ו] עם קשה עורף וכן [ז] ואתחנן והטעם כאשר אמרו חכמינו כי עדה וצלה נמנעו כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כך אמר למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפצעני אדם שהוא גדול או ילד יעשה לי חבורה אז הרגתיו. ומלת הרגתי תמורת אהרוג וכמוהו נתתי [ח] כסף השדה. אשר לקחתי [ט] מיד האמורי ורבי' כמוהו'. ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעים ושבעה. בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי. והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין וראיה כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא נשאר לקין שם תחת אחיו: (כה) וטעם תחת הבל. במקומו: (כו) ודקדוק הוחל [י] מפעלי הכפל ולולי היות החי"ת מהגרון היה נדגש [כ] והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל. ואלו היה מחילול [ל] היה השם סמוך אל [מ] המלה: (א) זה ספר תולדות אדם. הבנים ובני בנים שהוליד. רק הוא לא הולידוהו אב ואם. רק בדמות אלהים נעשה. ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו בצלמו שנתן בו השם כח תולדות להוציא דמותו עד שידמה מעשהו [נ] לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם

פירוש על אבן עזרא

מרסים דלומים של עדן הוא הגן לפי דעת ר"א וארץ נוד היתה בישוב שהוא מצלת לפון העולם. [ק](מ"א פ"ז כ"ד). [ר]ע"ם מלרים בן חם (להלן י' ו'). [ש]ר"ל כדרשת רש"י ז"ל למה נקראת עדה ע"ש סורה, וצלה ע"ש יושבת בצלו. ולפי זה קשה האם ידע זה מקודם בעת קריאת השם אשר יהיה כן כמו משה ע"ש מן המים וכו' או יששכר ע"ש כי שכר שכרתיך וכו' (כ"ל) זה אינה קושיא אולי היה שמן כמו ויקרא שמו לבנת וכו' (להלן מ"א מ"ה) ואינם שם התולדה רק השם ע"ש המעשה. [ת]ר"ל כמו אב, בסמיכות אבי כן אח בסמיכות אֲחִי. [א]פי' ר"א בספר המספר בשער ו' כי חכמת הנגינות חכמה מפוארה כי ערכה מערכי החשבון ומערכי המדות, פי' לצרף חלוק תנועות הקולות ע"פ ערכים וייטיב בלב אוזן השומע ע"פ מדוסיו וע"י תכונת אבריו ומזג טבעו. [ב](ש"א י"ג כ'). [ג]כי מקומו לעיל אחר ויקח לו למך פסוק י"ט קודם שנולדו הבנים. [ד]ר"ל בפסוק יקוו המים מביא ב' ראיות ע"ז. [ה](להלן כ"ד כ"ב). [ו](שמות ל"ג ה'). [ז](דברים ג' כ"ג). [ח](להלן כ"ג י"ג). [ט](להלן מ"ח כ"ב). [י]כי שרשו חָלַל והוא מבנין הכבד כי האב ממלת הוחל הוא בנין פֻּעַל והתולדה שלו הוא הוּחל, שהוא מבנין פֻּעַל. [כ]ר"ל טעמו של ר"א דבאמת אם הוא מבנין הכבד למה אינו נדגש החי"ת שהוא עי"ן פעל, ולזה אמר שעי"ן פעל הוא חי"ת שאינו סובל דגוש ונשנ' הדגוש למלאופי"ם. [ל]כמו שדרשו בבריאת דכ"א בנו של ר"י הגלילי. [מ]פי' היה כתוב אז הוחל שם ה' ולא היה צורך במלת לקרא. [נ]ר"ל למעשה העליון הוא הי"ת אשר

ספורנו

(כג) שמען קולי נשי למך. נועק עלי יגון: אמרתי. שאספר לעני: הרגתי לפצעי חבלתי בעצמי ממה שהיה ההרוג אבי: וילד לחבורתי. שהיתה החבורה בעצמי ממה במה שהיה ההורג בני: (כד) ולמך שבעים ושבעה. שיהיה הצער שאצטער על זה כל ימי הרבה יותר מן הצער שהצטער קין על היותו נע ונד וזה כי הצטער למך כל ימיו על שהרג את קין זקנו ותובל קין בנו כפי מה שבא בקבלה: (כו) אז הוחל לקרא בשם ה'. אז התחילו לדיקי הדור לדרוש לרבים את שם ה' כענין ויקרא שם בשם ה' אל עולם כי הולכו לסתור דעות עובדי כוכבים וגלולים שהתחילו אז כדברי רז"ל: (א) זה ספר תולדות אדם. זה ספור תולדות וקורות המין האנושי: בדמות אלהים עשה אותו. בעל בחירה לפיכך כשהכעיסו דורותיו לפני האל ית' נענשו: (ג) ויולד בדמותו וצלמו. שהיה לדיק מן הראשונים כי גם הבל לא הקריב עד שקדמו קין: ויתהלך

ד וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת
שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:
ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת: ס ו וַיְחִי
שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־אֱנוֹשׁ: ז וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ח וַיִּהְיוּ כָּל־
יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: ס ט וַיְחִי
אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן:
י וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן
חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי
אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת: ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל: יג וַיְחִי קֵינָן
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים
שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר
שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: ס טו וַיְחִי
מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד: טז וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: יז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים
שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: ס יח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ: יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת: ס כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח:
כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: כג וַיְהִי כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת
שָׁנָה: כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים: ס שביעי כה וַיְחִי
מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ: כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים

ובנות

אונקלוס

דְּדָמֵי לֵהּ וּקְרָא יָת שְׁמֵהּ שֵׁת: ד וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם בָּתַר
דְּאוֹלֵיד יָת שֵׁת תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: ה וַהֲווֹ
כָּל יוֹמֵי אָדָם דַּחֲיָא תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וּמִית: ו וַחֲיָא
שֵׁת מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת אֱנוֹשׁ: ז וַחֲיָא שֵׁת בָּתַר
דְּאוֹלֵיד יָת אֱנוֹשׁ תְּמָנֵי מְאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן:
ח וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי שֵׁת תְּשַׁע מְאָה וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין וּמִית:
ט וַחֲיָא אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת קֵינָן: י וַחֲיָא אֱנוֹשׁ
בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת קֵינָן תְּמָנֵי מְאָה וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי שְׁנִין וְאוֹלֵיד
בְּנִין וּבְנָן: יא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אֱנוֹשׁ תְּשַׁע מְאָה וְחָמֵשׁ שְׁנִין
וּמִית: יב וַחֲיָא קֵינָן שִׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת מַהֲלַלְאֵל: יג וַחֲיָא
קֵינָן בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי מְאָה וְאַרְבְּעִין שְׁנִין
וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: יד וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי קֵינָן תְּשַׁע מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין
וּמִית: טו וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת יֶרֶד:
טז וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת יֶרֶד תְּמָנֵי מְאָה וּתְלָתִין
שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: יז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי
מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית: יח וַחֲיָא יֶרֶד מְאָה וְשִׁתִּין
וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת חֲנוֹךְ: יט וַחֲיָא יֶרֶד בָּתַר דְּאוֹלֵיד
יָת חֲנוֹךְ תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: כ וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי
יֶרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּמִית: כא וַחֲיָא חֲנוֹךְ
שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת מְתוּשֶׁלַח: כב וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ
בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת מְתוּשֶׁלַח תְּלָת מְאָה שְׁנִין
וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: כג וַהֲוָה כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ תְּלָת מְאָה וְשִׁתִּין
וַחֲמֵשׁ שְׁנִין: כד וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ וְלֵיתוֹהִי אֲרֵי
(לָא) אֲמֵית יָתֵהּ יְיָ: כה וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח מְאָה וּתְמָנַן וּשְׁבַע
שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת־לָמֶךְ: כו וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת
לֶמֶךְ שְׁבַע־מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן:

והוה

מסרה ד ימי, ג׳. מלא, ג׳ בספר. ובנות, כו״ל מ״ל. ה ויהו, ז׳ בגל׳. אשר חי, סי׳ ויגרש את האדם אשר חי, במקף. ו שת, שילכ״ע ה׳ בטעם. ז הולידו, מלרע. ושמנה, כל חו׳ חסר. ח ויהיו, ז׳ ובענין. יח ירד, ה׳ בטעם. כב ויתהלך, ד׳ ב׳ כ״פ. כד ואיננו, י״ג. כי לקח, במקף. כו ושמונים, ו׳ מ״ל. כח למך, ה׳ בטעם. כט זה, ה׳ בב׳ טעמי הקורא יטעם הגרש קודם הפשטא כי דין מ״ג להיות בראש התיבה אפי׳ היכי שה״ל מלרע. ממעשנו, ל׳ וחסר. ידינו, ו׳ מ״ל.

ת״א ויתהלך חנוך עקידה שער ק. זה ינחמנו סנהדרין קיג.

וּבָנוֹת: כו וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח
תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת: ס כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם
וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן: כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ
ממעשינו

אונקלוס

כו וַהֲווֹ כָּל־יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית: כח וַחֲיָא־לֶמֶךְ מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בַּר: כט וּקְרָא יַת־שְׁמֵהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין יְנַחֲמִנָּנָא מֵעוֹבָדָנָא
ומלאות

ירושלמי

דלא דמי ליה והבל אתקטיל על ידוי וקין אטרד ולא אתיחסו זרעיתיה בספר ייחוס אדם ובתר כן אוליד ית דדמי ליה וקרת ית שמיה שת: (ד) והוה יומי אדם בתר דאוליד ית שת תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן:

[(ד) תמני מאה שנין והוון בשנייא הוה מוליד בנין ובנן:]

° [(ז) ומית ואתכניש מן גו עלמא:]

(ח) והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתי סרי שנין ומית: (ט) וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן: (י) וחיא אנוש בתר דאוליד ית קינן תמני מאה וחמיסר שנין ואוליד בנין ובנן: (יא) והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית: (יב) וחיא קינן שובעין שנין ואוליד ית מהללאל: (יג) וחיא קינן בתר דאוליד ית מהללאל תמני מאה וארבעין שנין ואוליד בנין ובנן: (יד) והוו כל יומי קינן תשע מאה ועשר שנין ומית: (טו) וחיא מהללאל שתין וחמש שנין ואוליד ית ירד: (טז) וחיא מהללאל בתר דאוליד ית ירד תמני מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: (יז) והוו כל יומי מהללאל תמני מאה ותשעין וחמש שנין ומית: (יח) וחיא ירד מאה ושתין

°צ"ע למה אין ת"י באלו הפסוקים

יונתן בן עוזיאל

ותרתין שנין ואוליד ית חנוך: (יט) וחיא ירד בתר דאוליד ית חנוך תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: (כ) והוו כל יומי ירד תשע מאה ושתין ותרתין שנין ומית: (כא) וחיא חנוך שתין וחמש שנין ואוליד ית מתושלח: (כב) ופלח חנוך בקשוט קדם יי בתר דאוליד ית מתושלח תלת מאה שנין ואוליד בנין ובנן: (כג) והוו כל יומי חנוך עם דיירי ארעא תלת מאה ושתין וחמש שנין: (כד) ופלח חנוך בקושטא קדם יי והא ליתוהי עם דיירי ארעא ארום אתנגיד וסליק לרקיעא במימר קדם יי וקרא שמיה מיטטרון ספרא רבא:

ירושלמי

[(כד) ופלח חנוך בקושטא קדם יי והא לית הוא ארום אתנגיד במימר מן קדם יי:]

(כה) וחיא מתושלח מאה ותמנן ושבע שנין ואוליד ית למך: (כו) וחיא מתושלח בתר דאוליד ית למך שבע מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בנין ובנן: (כז) והוו כל יומי מתושלח תשע מאה ושתין ותשע שנין ומית: (כח) וחיא למך מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בר: (כט) וקרא ית
שמיה

יונתן

עד שנולד שם וע"ש. ג"פ הספרים כאן ולא ידעתי כפקותא מהן: (כד) ואתגניד פי' נכלה כאלו פרסה נשמתו ונשמה לא מת כדאמרינן בגמרא כמה פעמי' ובצ"ג פרק השותפין ע"ש וכן כאן לקחו אלקים חי ומיכהו למעלה על כמה דברים המבוארים בזוהר ד' מ"ו ע"ב וכן עיין בפרדס ד' ל"ב ע"ד וע"ש: (כט) מפולחנא דלא מללחא פי'

רש"י

ומאת שנה. עד כאן פירש מן האדם (ב"ר): (כב) ויתהלך חנוך. (ב"ר) צדיק היה וקל (ס"א וקנה) בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: (כד) כי לקח אותו. לפני זמנו כמו (יחזקאל כ"ד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: (כח) ויולד בן. שממנו נבנה העולם (ב"ר): (כט) זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה

רמב"ן

בצלמו. ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו ובצלמו שאמר בו בדמות אלהים עשה אותו פירש כאן שאף תולדותיו היו כן באותו הדמות המעולה ולא אמר זה בקין והבל כי לא רצה להאריך בהם אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלית שלימות היופי' הגיד בשת כי היה כמוהו בכח וביופי: (ד) ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת. בעבור ארך חיי אלה הראשונים יפרוט ימיהם קודם הולידם וגם אח"כ ויכלול כלם בסוף עד הדורות שאחר המבול והסבה באריכות ימיהם כי האדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות היה בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלוך וחסור כי עד המבול היו ימיהם בארך הכוח ויש מהם שחיו יותר מאדם. ושם שנולד קודם המבול חיה שש מאות הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקל בניו הנולדים אחר המבול ונתקצרו ימותם ושבו לארבע מאות ותראה שהיה זה בהם עד הפלגה וכאשר משל עליהם שינוי האוירות בהפלגה נתקצרו ימיהם כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ

אבן עזרא

שם הבל גם קין בינבול. והזכיר הריגת קין להראות לדקת השם ואם האריך אפו הענישו בסוף כטעם ונקה לא ינקה: (כב) חנוך בן ירד. נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי יי' אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח. ויש מפרשים התהלך נח כמו הרגיל: (כד) כי לקח אותו אלהים. מת. וכן קח נא את נפשי. הנני לוקח ממך את מחמד עיניך ואחר כך פירוש מה היה ותמות אשתו. וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה. ולא וימת. והטעם אשר כתוב בדברי אסף ואחר כבוד תקחני. וכן במזמור בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה. והמשכיל יבין: (כט) וטעם זה ינחמנו ממעשינו. שידע על ידי אדם כי נביא היה כי על יד זה הנולד תחיה האדמה. או לא זה בדרך חכמה וכן היה כי על ידו

פירוש על אבן עזרא

אשר בצלו. ככה נאמר בפועל האדם ויולד בדמותו כצלמו להורות שנתן ה' בו כח תולדות. (שמות כ"ד ז'). (דברים י"ג ה'). (להלן ו' ט'). (יונה ד' ג'). (יחזקאל כ"ד ט"ז). ר"ל ענין הלקיחה שבקש אסף בהיותו נפשו מכוונת לכבוד אז יקחנו, כפי' (תהלים ע"ג כ"ד י) מחולק על הפסוק הזה ובעבור שהדבק השיג המבוקש והיתכון הגדול, ואיננו כאמן בעצמו מהמורכבות נאמר במיתה כזו לשון לקיחה כאדם הלוקח והחוטף דבר קודם שיקחהו אחר, והוא מה שאמרו חז"ל שמת בנשיקה. ר"ל כמובא בדברי חז"ל ענין מבוע הקבר כאשר הנפש דבקה בחומריות קשה להנפש להיותה נפרדת מהרה מהגוף עדי נאמר אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב י"ד כ"ב) והפורש מעניני החומריות היפך בעת פרדתו מן העולם הרוח תשוב לאלהים ומכ"ז אפילו הצדיקים גמורים אין נפשם נפרדת מהגוף עד י"ב חודש עיין בהמפרשים איך העלה הבעלת אוב את שמואל הלא אין אדם שליט ברוח ובפרט לנביא כמותו ע"ש במפרשים (ש"א כ"ח ח') ולפי דעת כ"א פטירת חנוך היתה אשר הנפש לא נשארה דבקה להחומר כלל והביא לראי' פסוק הזה, ופי' כי ה' יפדה נפשו שלא תבוא עם הגוף כלל לקבר כאשר ה' יקחנו סלה (תהלים מ"ט ע"ז) אפילו בחיו ומכ"ש במותו כמו כן ופי' רש"י שם ופי' ואיננו כי לקח אותו וכו' היכף נפרדה הנפש ושבה למקורה. ר"ל ע"י אדם הראשון. כדרשת חז"ל שנולד עם חתוך אצבעות ידים ורגלים ותקן להם כלי המחרישה, ע"כ קראו שמו איש האדמה כמו אדון האדמה עבור התיקון הזה. ואולי החלק

ספורנו

(כב) ויתהלך חנוך את האלהים. התהלך בדרכיו להטיב לזולתו בצדקה ותוכחת: (כט) זה ינחמנו. התפלל שזה ינחמנו בהצילו אותם ממעשיהם כי עלת כה תורה מנוחה כמו ונוח מאויביהם: לא

מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה
וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים
שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס לב וַיְהִי
נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ
אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ ו א וַיְהִי
כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ בְנֵי־
הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת
הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר
בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי
בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃ ד הַנְּפִלִים
הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת
הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ מפטיר

אונקלוס

ומלאות ידנא מן ארעא די לטטה יי׃ ל וחיא־למך בתר
דאוליד ית־נח חמש־מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד
בנין ובנן׃ לא והוו כל יומי למך שבע־מאה ושבעין ושבע
שנין ומית׃ לב והוה־נח בר־חמש מאה שנין ואוליד נח
ית־שם ית־חם וית־יפת׃ א והוה כד־שריאו בני־אנשא
למסגי על־אפי ארעא ובנתא איתילידו להון׃ ב וחזו בני־
רברביא ית־בנת אנשא ארי שפירן אנין ונסיבו להון נשין
מכל די אתרעיאו׃ ג ואמר יי לא־יתקים דרא־בישא
הדין קדמי לעלם בדיל דאנון בשרא ועובדיהון בישיא
ארכא יהיבת להון מאה ועשרין שנין אם־יתובון׃ ד גבריא
הוו בארעא ביומיא האנון ואף־בתר־כן די עלין בני
רברביא לות בנת אנשא וילידן להון אנון גבריא דמעלמא
וכל

מסרה ו א לרב, כו"ל כ"ב במ"א לרוב אחיו. ב בני, ד'. האלהים, חי"ל. טבת, ל' והסר דחסר. בחרו, ב'. ג ידון, ל'. באדם, לעלם, מ. ב'. בשגם, ל'. ד הנפלים' ב' ח"י קדמא ומ"ל תנין. ההם, וה"א סביה ליבי. אחרי כן, ג' מלעי' פסיק האלהים סול. בנות האדם, ג'. הגבורים, ח"ו ומ"י. אנשי השם, ל' ומד אנשי שם.

ת"א ויהי נח בן סנהדרין סט. ויהי כי החל מגלה דף י' בתלא ו. ויאמר ה' לא סנהדרין קח וקמ ספר הזוהר סוף אדרת נשא כל הפרשה. בשגם הוא חולין דף קלט.

רש"י

היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: (לב) בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות. אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א זרע של צדיק זה) לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול (ב"ר) דכתיב (ישעיה סה) כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו' בב"ר: (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים. ד"א בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבים בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח (שמות ד) ואתה תהיה לו לאלהים (שם ז) ראה נתתיך אלהים: כי טובות הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותם מקושט' ליכנס לחופה הי' גדול נכנס ובועלה תחלה (ב"ר): מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמ' (ב"ר): (ג) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בשגו"ל כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה. כיוצא (שופטים ה') עד שקמתי דבורה כמו שקמתי. וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אאריך להם אפים ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. וא"ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו') כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא צחצוח פשוטו: (ד) הנפלים. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא: בימים ההם. (ב"ר) בימי דור אנוש ובני קין: וגם אחרי כן. אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל
מתושאל

רמב"ן

הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו הימים בעם שבעים ושמונים שנה כאשר הזכיר משה רבינו בתפלתו אבל הצדיקים בדורות. יראת ה' תוסיף בהם ימים כי פרעה תמה על יעקב והוא הפליגו בימי אבותיו כמו שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם ולא יכשר בעיני מאמר הרב שכתב במורה הנבוכים כי לא היה אורך השנים רק ביחידים האלה הנזכרים ושאר בני אדם בדורות ההם היו שנות חייהם השנים הטבעיים המורגלים ואמר כי היה המדוע הזה באיש ההוא בהנהגתו ומזונו או על דרך נס והנה אלה דברי רוח ולמה יהיה הנס הזה בהם והם אינם נביאים ולא צדיקים ועובדים לעשות להם נס אף כי דור אחר דור ותיקון ההנהגה והמזון איך תאריך ימיהם כפלי כפלים מכל הדור ההוא ויתכן שיהיו גם כן האחרים מתנהגים בטוב ההנהגה ההיא ותאריך לכלם או לרובם ואיך לא תגיע החכמה בהנהגה הטובה ההיא לאחד מכל בני נח אחר המבול אבל היה בהם קצת מסכנות אבותם והיא מתמעטת והולכת דור אחר דור: (א) ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה. כאשר הזכיר הכתוב נח ובניו ורצה להתחיל בענין המבול אמר כי מיד כאשר החלו בני האדם לרוב החלו לחטוא ועמדו בחטאם ימים רבים עד שהיה נח בן ד' מאות ושמונים שנה ואז גזר עליהם הקב"ה שלא ידון רוחו בהם לעולם אבל יאריך עוד להם שנים עד שתמלא סאתם כי כן משפטי האלהים: (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים לשון רש"י וכן הוא בב"ר אם כן יספר הכתוב כי הדיינין אשר להם לעשות המשפט בניהם עושים החמס בגלוי ואין מונע אותם: כי טבת הנה. כמו כי תראה חמור
שונאך

הרשב"ם נלקט מספר פענח רזא

(ג) לא ידון רוחי באדם. לשאת ולתת בדינם אם אמחה אם לא אמחה בשגם הם פחותים ונרועים ובשר ואעפ"כ הם גוזלים וחומסים לכן בודאי אמחה: ידו"ן אותיות נדוי ונלות מכפרים מחצה:

יונתן בן עוזיאל

שמיה נח למימר דין ינחמיננא מפולחננא דלא מצלחא ומליעות ידנא מן ארעא דלטא יי בגין חובי בני אנשא: (ל) וחיא למך בתר דאוליד ית נח חמש מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד בנין ובנן: (לא) והוו כל יומי למך שבע מאה ושבעין ושבע שנין ומית: (לב) והוה נח בר חמש מאה שנין ואוליד נח ית שם וית חם וית יפת: (א) והוה ארום שריאו בני נשא למסגי על אנפי ארעא ובנתא שפירתא אתילידו להון: (ב) וחמון בני רברביא ית בנת אנשא ארום שפירן הינון וכחלן ופקסן ומהלכן בגילוי בשרא והרהירו לזנו ונסיבו להון נשין מכל דאתרעיו: (ג) ואמר יי במימריה לא יתדנון כל דריא בישיא דעתידין למיקם בסדר דיניא דדרא דמבולא

ירושלמי

למובדא ולמשתיצי מגו עלמא הלא יהבית רוח קדשי בהום מן בגלל די יעבדון עובדין טבין והא אבאישו עובדיהון הא יהבית להון ארכא מאה ועשרין שנין מן בגלל דיעבדון תתובא ולא עבדו:

[(ג) ואמר מימריה דיי לא יתדינון דריא דעתידין למיקם מן בתר דרא דמבולא למובדא למשתיצי ולמימחא גמירא הלא רוחי יהבית בבני אנשא מן בגלל דאינון בשר ועובדיהון עובדין בישין הא יהבית להון ארכא מאה ועשרין שנין דילמא דיעבדון תתובא ולא עבדו:]

(ד) שמחזאי ועוזיאל הינון נפילין מן שמיא והוו בארעא ביומיא האינון ואוף

בתר

בעל הטורים

לאבות כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים: (ד) הנפלים ג' א' מלא וב' חסרים. הנפלים היו בארץ ההל (בפ' שלח) ושם ראינו את הנפלים בני ענק מן הנפלים וזה

יונתן

פי' מעשים שלא הלליאו כשנעשו קולים ודרדרין: (ג) רברביא פי' בני דייניא וכן נקע להון ברבתי וכחלן ופקסן לשון גמ' בשבת ופי' כחל הוא לבע פסקן לשון אפכנת ולעכנן: מאה ועשרין כדפיה' רש"י: (ד) שמחזאי עיין ברקנטי ד' פ"ו: ביומיא

עורים

י"נ כסומיא והגאון מהר"ד ייסב סוטי' ואמר הבריות הלכו כסומים ע"ד הכתוב

רמב"ן

שואל כי יקרא קן לשון לפניך כאשר הנה טובות יקחו אותן להם לנשים באונס וספר הכתוב החמס ואמר עוד מכל אשר בחרו להכנים הנשואות לאחרים אבל לא הזכיר הכתוב האיסור בהם בפי' ולא נגזר עליהם העונש רק על החמס לפי שהוא ענין מושכל איננו צריך לתורה: (ג) בשגם הוא בשר. כמו בשגם בסגול ופי' רש"י בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ איננו נכנע מלפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה ואין בפי' הזה טעם או ריח ור"ל פי' כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור החמס הזה ועוד בעבור שהאדם בשר ויגיע עד עת ויאבד והנה הוא כמו גם בשהוא בשר ומה נורך לטענה הזאת ידוע כי בשר המה ונגזר עליהם המיתה כי עפר אתה ואל עפר תשוב והנכון בעיני כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה וחיה ואיננו ראוי להיות רוח אלהים בקרבו והענין לומר כי האלהים עשה את האדם ישר להיותו כמלאכי השרת בנפש שנתן בו והנה נמשך אחרי הבשר ובתאוות הגופניות נמשל כבהמות נדמו ולכן לא ידון עוד רוח אלהים בקרבו כי הוא גופני לא אלהי אבל יאריך להם אם ישובו והנה זה כטעם ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב: (ד) הנפילים. לשון רש"י שנפלו והפילו את העולם וזה בנ"ר

ובעלי

אבן עזרא

ידו נתקיים העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב: גם יתכן שנקרא שמו כן כמו [ב]ירובעל אחר שעבד האדמה והצליחה וגם הפך העצבון. והטעם זה ינחמנו וכנוח מעצבון ידינו. גם נחמה מנוחה מעצבון הלב. כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות. והעד ירבשת [ג]וירבעל. והשואלים מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באדם ויולד בנים ובנות וכן [ד]כלם: (א) ומלת החל. [ה]מתחלה והוא מבנין [ו]הפעיל. לרב. שם [ז]הפועל: (ב) בני האלהים. בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהים. ויש אומרים כי האלהים במקום הזה קודש. והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם בני אתם. [ח]ויש אומרים כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין. והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון [ט]בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת כמשלת לכל אחד והתולדת [י]כתולדת על כן יצאו מהם גבורים ויתכן שלקחו הנשים גם [כ]בחזקה: (ג) לא ידון רוחי. יש אומר' שהוא כמו וישב [ל]חרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן. והעד איתכרית [מ]רוחי. רק יהיה ידון [נ]שורש אחר כמו אם יעלה [ס]לשמים שיאו שהוא מנחי העין. וכמוהו נשא. ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו [ע]וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: בשגם. הסי"ן כמו [פ]שככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתו [צ]היתה. וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק כוח האדם לבדו בעבור זה. החמס ועוד בעבור שהאדם בשר [ק]והוא יגיע עד עת. ויאבד כאשר יגלה העשוי [ר]לעושה: והיו ימיו. יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מלאכו יותר כן. מלאכו מעט. רק על הרוב ידבר. ואין זה אמת כי הנה שם היה שש מאות וכל הדורות אחריו היו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה. והאמת מה שאמר המתרגם ארמי' שנתן קץ לאדם. [ש]כטעם עוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו. ואל תשים לבך אל מספר [ת]ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. והנה כתוב וימת תרח בחרן [א]ואחריו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש [ב]ושלשים שנה ורבים כמוהו: (ד) ופירוש נפילים. שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם. וטעם אחרי כן אחר

המבול

פירוש על אבן עזרא

הפלך המגדלת הזרעים נקרא [א]אדמה מגזרת אדמה לעליון והוא המשפיע. [ב]ר"ל לא קראו בעת הולדו רק אחרי התיקון ע"י והצליח אז קראו כדרך שקרא לגדעון ירובעל אחרי מעשה אשר כרת האשירה (שופטים ו' ל"ב). [ג](ש"ב י"א כ"א) כי יואב אמר ירובשת תחת ירובעל, בעבור שהבעל הוא הבושת כמ"ש ויכזבו לבושת (הושע ט' יו"ד) והטעם ירב בעל הוא ג"כ טעם ירב בושת אף שהמלות אינם דומות. [ד]ר"ל אפי' שומרי המלות קודם מ"ת לקחו ערוות מכ"ש אותן הכ"ל אשר נכתב בהם ויולד בנים ובנות לקחו אחותיהם. ובפרט דור המבול אשר לקחו נשים מכל אשר בחרו. [ה]ר"ל מענין תחילה. [ו]מפעלי הכפל כמלת מלשון חלל ' חלל וג"כ תחלה הוא לעיל (ד' כ"ו). [ז]פי' מפועלי הכפל, ששרשו רבב, ושם הפועל כ"ל שהוא המקור מן רבב, ופי' כמו לרבות והוא על משקל לרם את הפולת (יחזקאל מ"ו י"ד) לגז לאנו (לקמן ל"א י"ג) ושרשם רסיסי לילה, גוזי לאנו. [ח](דברים י"ד א'). [ט]ר"ל חכמי המזלות וכן פי' כ"א בפרשת בלעם (במדבר כ"ד ט"ז) ויודעי דעת עליון. [י]כמאמר חז"ל מלא מין את מינו ינעור ועל הכושא בם ס"ם אמרו חז"ל משל לענבי גפן בענבי גפן עיין בכלל המפורש מספר העלמים לר"א בפוף ויקרא ע"י הקטרת אשר היו עושים מורדי שמע הכוכבים לא לבלבל שמע כוכב אשר מזין ענין מולדת כתולדת. [כ]כי מלת ויקחו מובלת ב' פי' אחד כמו וישאו, ב' ענין לקיחה בחזקה ואפילו אם לא רצתה להנשא להם כמו ויקח כל ארצו מידו (שם כ"א כ"ו) והולכנו לזה בעבור דעתם אשר טובה להם כפי המערכה. [ל](ד"ה א' כ"א כ"ז). [מ]ר"ל וכו' אנא דניאל בגו נדנה (דניאל ז' ט"ו) וכן (בסנהדרין ק"ח ע"א) שלא תהא נשמתן חוזרת לנדנה, הנה שורש המלה נדן, וכאוי להיות ידון בחירק היו"ד כמו יגוש, רק בא הנה במקום דגש כמו ויזד יעקב נזיד (להלן כ"ה כ"ט) שראוי להיות ויזד בדגש הזיי"ן לחסרון נו"ן פ"א הפועל כי שרשו נזד. [נ]ר"ל דון ועניינו נדן, ופי' לא יהיה גוף האדם נדן לרוחי לעולם. [ס](איוב כ' ו') ששרשו שוא מנחי העי"ן וטעמו כמו נשא, וכן דין עם נדן וראוי להיות ידון כמו ידור, ינור, אף מלאכו וישוב (קהלת י"ב ז') וראוי להיות וישוב. [ע]ר"ל שאין ענינו נדן, כ"א דין, והטעם לא ידון רוחי וכו' לא יעשה דין בגוף האדם לעולם וישוב העפר לארץ כמו במלופ' וישוב, וכן זה ידון כמו ידון, הפי' הראשון כדעת חכמים דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ופי' לעת התחיה כמאמר ח"כ וכו' סנהדרין שם, והפי' ב' כדעת כ"י ב"ב שם לא מיין ולא נדונין וכו'. [פ](תהלים קמ"ד ט"ו) ר"ל אף שהסי"ן בפתח הוא כמו בסגול כשין שככה לו, וכמוהו שלמה אהיה כעוטיה (שה"ש א' ז') עד שקמתי דבורה (שופטים ה' ז'). [צ]ר"ל שמאת ה' היתה זאת הרוח באדם כמ"ש והרוח תשוב אל אלהים אשר נתנה (קהלת י"ב ז') והוא קשור עם המאמר בעבור זה החמס כי לפי קדושת הרוח ואם לא תקנה הנגזר עליה איננו כדאי להניחה עוד בעולם הזה. [ק]והטעם הב' כי הבשר שהוא מורכב מ"ד יסודות וסוף כל מחובר להפרד, וסוף ההרכבה הוא תחלת הפרוד היינו כאשר יגמרו ימי הסגגורם מתחילים ימי הירידה. [ר]ר"ל התבאר בחכמת הטבע, הסיה יתהוה כשיגלמו הפועלים שהם החמימות והקרירות לכוחות הנפעלים שהם הרטיבות והיבשות, והפסד יהיה הפך זה כשיגלמו הנפעלים לפועלים. א"כ החמימות פועל הרטיבות וכשיגלה הרטיבות את החמימות מתבטלים. [ש]ר"ל שהאריך אפו עליהם אולי ישובו מדרכם הרעה. [ת]לעיל (פסוק ל"ב) ופה כתוב והיה ימיו מאה ועשרים שנה א"כ היה לריך להיות המבול בשנת תכ"ד לחיי נח והכתוב אומר ויהי בשנת ת"ר לנח וכו'. בודאי היתה ההרכבה הזאת כ' שנים טרם אשר הוליד בניו. [א](להלן י"א ל"ב). [ב]כי כל שנותיו של

תרח

ספורנו

(ג) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר. אינו ראוי שלעולם יהיה מדון לפני ומתחון פה לחלוק ולומר שאעפ"י שהאדם ראוי לעונש כל במריו בשביל היותו בצלם ובדמות מ"מ ראוי גם כן לרחם עליו בשביל שגם כן הוא בשר מביא לחטוא לא צלם ודמות בלבד: והיו ימיו. יהיה לו זמן לתשובה מאה ועשרים שנה. שבין כך היה נח עושה התיבה ומוכיח אותם ומתרה בם כדברי רבותינו ז"ל: (ד) הנפלים היו בארץ

בימים

ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם
בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע
כָּל־הַיּוֹם: ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־
הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ: ז וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה
עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי
כִּי עֲשִׂיתִם: ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי
יְהוָה:

קמ"ו. אמצי"ה. יחזקי"הו: ומפטירין כה אמר בישעיה סימן מ"ב:

פ פ פ

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק
תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־
הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ: י וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־
יפת

אֱנָשִׁין דִשְׁמָא: ה וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי־סְגִיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא
וְכָל־יִצְרָא מַחְשְׁבַת לִבֵּהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל־יוֹמָא: ו וְתָב יְיָ
בְּמֵימְרֵהּ אֲרֵי־עֲבַד יַת־אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵהּ
לְמִתְבַּר תָּקְפְּהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ: ז וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יַת־אֱנָשָׁא
דִי־בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד־רִחְשָׁא
וְעַד־עוֹפָא דִשְׁמַיָּא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי־עֲבַדְתִּנּוּן:
ח וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ: פ פ פ

ט אִלֵּין תּוֹלְדָת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה
בְּדָרוֹהִי בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ הַלִּיךְ־נֹחַ: י וְאוֹלִיד נֹחַ
תלתא

מסרה ה ויבא, ד' וסמיך בקורייתא. וכל יצר, ב' דסמיך. מחשבת, חסר. ו אל לבו, ב' דסמיך. ז אמחה, ב'. עד בהמה, כ"ב בלא יו"ו העטיף. עשיתם, מ"ו קדמאה וחסר תנין. ח ונח, ג' ר"פ. מצא, נקג"א. ט אלה, ד' ר"פ. תולדת. מו"ק וחסר תנין. נח נח, ל'. בדרתיו, ל' וח' דח' ומ"י. י התהלך, הלמד במגול מפני המקף והא כראשונה במתג. ויולד, כל או' מ"ל. את שם, י"ב פסוק דאית בהון את את ואת.

ת"א וירא ה' כי מגלה דף י סנהדרין קח. רק רע כל סוכה נב קדושין ל' ברכות ו וינחם ה' כי סנהדרין קח. ויתעצב אל עקיד' שער פז עיקרי' מב פיט. כי נחמתי סנהדרין קח. ונח מצא חן סנהדרין שם. איש צדיק תהלים לא זבחים קיו. תמים היה ערוכין י"ח סנהדרין קח תהלים ו' ודף לא זבחים קיו. התהלך נח עקידה שער ק' ס' הזוהר פ' שלח לך.

רש"י

מתושאל שנקבו ע"ש אבדן שנמוחו והותשו. ד"א אנשי שממון ששממו את העולם: (ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאלו היה מן העליונים היה ממרידן. בב"ר: ויתעצב. האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות (במדבר כג) ובן אדם ויתנחם (דברים לב) ועל עבדיו יתנחם (שמות לב) וינחם ה' על הרעה (שמואל א' טו) נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו (שם ב' יט) נעצב המלך על בנו. וזו כתבתי לתשובת אפיקורוס אחד ששאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו' נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל. אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין בר"אם) בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם: (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם ועד בהמה. אף הם השחיתו דרכם (ב"ר). ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתם. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

חסלת בראשית

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנא' (משלי י') זכר צדיק לברכה ד"א ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים. בדורותיו. (סנהדרין קח) יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כל שכן שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא אומר (לקמן כד) אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר. וזהו שמושו של ל' בלשון כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון א' (שם יג) קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך להבא (מלכים א ח) ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי"ו שבראשו הפכו להבא:
ותשחת

רמב"ן

ובעלי הלשון אמרו שנקראו כן בעבור שיפול לב אדם עליו מפחדם וכן האימים: בימים ההם. לשון רש"י בימי דור אנוש וגם אחרי כן שראו באבדן דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שלישו של עולם ולא נכנעו ללמוד מהם ור"א פירש גם אחרי המבול כי בני ענק היו ממשפח' בני האלהים וא"כ או תהיינה נשי בני נח מזרעם וידמו להם או שיודה במאמר הדורש בעוג שפלט מן המבול ויוסיף הוא שנמלטו גם אחרים עמו והנכון בעיני כי אדם ואשתו יקראו בני האלהים בעבור שהיו מעשה ידיו והוא אביהם אין להם אב זולתו והוא הוליד בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות והיו האנשים האלה הנולדים ראשונים מאב ואם בשלמות גדולה מן הגובה והחוזק כי נולדו בדמות אביהם ככתוב בשת ויולד בדמותו כצלמו ויתכן שהיו כל בני הקדמונים אדם שת אנוש נקראים בני האלהים כי היו ג' האנשים האלה בדמות אלהים ואז הוחל לעבוד ע"ז והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון וכך אמרו בב"ר זה ספר תולדות אדם ואין הראשונים תולדות ומה הן. אלוהות בעון קמי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק אמר לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קיון קנטרנין וכאשר החל האדם לרוב ונולדו להם הבנות היו אלה בני הראשונים בחזקם ולרוב תאותם היו בוחרי' הנשים הטובות בעלות הקומ' והבריאות ויפה במראה כי יקחו אותה להם לנשים דרך חמס וא"כ ספר כי יצאו דרך זנות אל בנות האדם שהיו' באותה המעלה ולא יודע הדבר עד שיולידו בנים להם ויכירו כי אינם מבני שאר האנשים רק לבני האלהים האלה נולדו שהם גדולים מאד אבל הם נופלים מאבותם בגובה ובכח כלשון לא נופל אנכי מכם והמה גבורים כנגד שאר בני האדם ואמר שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלימות שיולידו בבנות האדם נפילים וגם אחרי כן כי הנפילים עצמם יולידו נפילים מהם ופי' אשר מעולם כי האנשים אחרי המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה ויאמרו כבר היו גבורים מאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן וזה פשט הגון בפרשה הזאת אבל המדרש אשר לרבי אליעזר הגדול בפרקיו על המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים והוזכר בגמ' במסכת יומא הוא הנאות בלשון הכתוב יותר מן הכל אלא שיש צורך להאריך בסוד הענין ההוא: (ו) וינחם ה' ויתעצב אל לבו. דברה תורה כלשו' בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו במעשיהם וענין אל לבו כי לא הגיד זה
לנביא

בָּתַר כֵּן דְעָלוּן בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לְוָת בְּנַת אֱנָשָׁא וִילִידָן לְהוֹן וְהִנּוּן מִתְקְרַן גִּבָּרִין דְמֵעָלְמָא אִינְשֵׁי שְׁמָהָן: (ה) וַחֲמָא יְיָ אֲרוּם סַגִּיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְאַרְעָא וְכָל יִצְרָא דְמַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא: (ו) וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרוּם עֲבַד יַת אִינְשָׁא בְּאַרְעָא וְאִידַיַּין עֲלֵיהוֹן בְּמֵימְרֵיהּ:

(ו) וַהֲוַת תְּהִי מִן קֳדָם יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יַת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וַאֲמַר לְעַדְיָין עִם לִבֵּיהּ:

(ז) וַאֲמַר יְיָ אֲבַטִּיל אֱנָשָׁא בְּמֵימְרֵי דִּבְרֵיתִי מֵעַל אַנְפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִיחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָּא אֲרוּם תָּבִית בְּמֵימְרִי אֲרוּם עֲבַדְתִּינוּן: (ח) וְנֹחַ דַּהֲוָה צַדִּיק אַשְׁכַּח חִנָּא קֳדָם יְיָ:

[(ח) וְנֹחַ עַל דַּהֲוָה צַדִּיק בְּדָרֵיהּ אַשְׁכַּח חִנָּא וְחִסְדָּא קֳדָם יְיָ:]

פ פ פ

(ט) אלה תולדת נח אִלֵּין יַחוּסִין דִּגְנִיבַת נֹחַ נֹחַ הֲוָה גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים בְּעוֹבָדִין טָבִין הֲוָה בְּדָרוֹהִי בִּדְחַלְתָּא דַיְיָ הַלִּיךְ נֹחַ: (י) וְאוֹלִיד נח

בעל הטורים

והם סיחון ועוג כו' כדאיתא בנדה סיחון ועוג בני שמחזאי ועזאל ונפלו מן השמים בימי דור המבול לכן כתיב כאן הנפלים היו בארץ חסר:

(ט) אלה תולדות נח ד' דסמיכי אלה תולדות השמים אלה תולדות נח אלה תולדות שם אלה תולדות יעקב. בכולן בפסוק שלפניו אלה תולדות השמים שהיו תוהו ובהו. אלה תולדות נח שכל דורות שלפניו. אלה תולדות שם שכל בני חם ובני יפת. אלה תולדות יעקב שכל עשו ואלופיו: נח נח וגו' ב' פ' כתיב נח בפסוק שראה ג' עולמות. ד"א

יונתן

עורים הביטו: ירושלמי ועדיין הגהון מהר"ד גרס ואדיין לשון צער ויגון מלשון גמרא לבני אידיהן. (ח) דהוה צדיק ולא כתיב בדריה בירושלמי שסבירא ליה כיון דורשין לגנאי אבל יונתן סבר כיון דורשין לשבח וק"ל: (ט) דגניבת פי' משפחת נח: עם

רמב"ן

לנביא שלום אליהם וכן הלשון במחשב כדרך לדבר אל לבי וזולתו ובב"ר בזה ענין נכבד במשל שהביאו מן הספסור והארדיכל והוא סוד גדול לא ניתן ליכתב ויודעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים: (ח) וטעם ונח מצא חן בעיני ה'. שהיו כל מעשיו לפניו נאים ונעימים וכן כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם כדרך ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר ותהי אסתר נושאת חן בעיני וגו' ויזכיר זה כנגד מה שאמר בדורו שהיו כל מעשיהם נעצבין לפניו ית' ואמר בו שהיו לחן בעיניו ואח"כ ספר מדוע היה כן לפני האלהים כי היה צדיק תמים:

(ט) טעם אלה תולדות נח. פירשו בו קורותיו כטעם מה יולד יום ויכלול כל הפרשה ואיני נכון בעיני כי אין קורות האדם תולדותיו והנכון שהוא כמשמעו כמו אלה תולדות בני נח ואלה תולדות ישמעאל יאמר אלה תולדות נח שם חם ויפת אבל הזכיר ויולד נח בעבור שהפסיק ואמר נח איש צדיק תמים היה להודיע למה ניצל בתיבה ואע"פ שהזכיר אותו למעלה ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת חזר להזכירם פעם אחרת להגיד כי לא היה ככל אבותיו שיולד בנות ובנים וזה טעם שלשה בנים כי יזכיר ומספרם לאמר כי אלה שלשה לבדם היו תולדותיו ונצולו בזכותו ומאלה נפצה כל הארץ: איש צדיק תמים היה. יזכיר הכתוב שהיה זכאי ושלם בצדקו להודיע שראוי להנצל מן המבול שאין לו עונש כלל כי הוא תמים בצדק כי הצדיק הוא הזכאי בדין הפך הרשע כמו שאמר והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע וכן אתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית וכן בצדק תשפוט עמיתך אבל באברהם שאמר לעשות צדקה ומשפט שבח אותו בצדק שהוא המשפט וברחמים שהיא הצדקה. ור"א אומר צדיק במעשיו תמים בלבו וכתוב תמים תהיה בדרכיך ואחר שאמר שהוא איש צדיק כי איננו איש חמס ומשחית דרכיו כבני דורו הקיימים אמר שהיה מתהלך את השם הנכבד ליראה אותו לבדו איננו נפתה אחרי עובדי שמים ומזלות ועונן וכל שכן אחרי ע"ז ואיננו שומע להם כלל רק בשם לבדו הוא דבק תמיד והולך בדרך אשר בחר השם או אשר יורה אותו כי נביא היה וזה כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו הנאמר בפרשת המתנבא לעבוד ע"ז ונותן אות ומופת כאשר אפרש ועוד אזכיר זה בפסוק התהלך לפני והיה תמים אם ישים תמים דעות עמי והנה אחר שהיה נח צדיק ואיננו ראוי ליענש גם בניו וביתו ראוי' להנצל בזכותו כי היה עונש עליו אם יכרת זרעו או יאמר כי הוא צדיק שלם וגם בניו וביתו צדיקים כי הוא מלמדם כענין שכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו: בדורותיו. יש מרבותי' שדרשוהו לטובה כל שכן אם היה בדור של צדיקים ויש שדורשין לגנאי לשון רש"י. והנכון בעיני לפי הפשט שהוא לבדו הצדיק בדורות ההם אין בדורותיו צדיק ולא תמים זולתו וכן כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שאין אחר בדור ראוי להנצל ואמר בדורותיו כי דורות רבים עברו מעת שהשחיתו ואין צדיק בארץ בלתו ואל יקשה עליך דבר רבותי' במתושלח כי הכתוב לא יספר רק שאין צדיק ראוי להנצל מן המבול

אבן עזרא

המבול והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים: (ו) וינחם ה'. ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשחית מה שעשה יראה [ב]שניחם. וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח ה' במעשיו [ג]כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו. ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם [ה]לך להרגך ויפרשוהו: ועוד ואמרו כי לבו הוא הנביא. ואלו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל. ואנה מצאנו שנקרא הנביא לב: (ז) ויאמר. אל לבו. או אמירה למלאכים. וי"א לנח. והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו שהכתוב למעלה: (ח) חן. מגזרת רחמים וממנו [ו]תחנה ומשקלו [ז]קץ ושניהם מפעלי הכפל וטעם ומצא חן [ח]כמו לא חסה עליך עין: הפלת בראשית

(ט) אלה תולדות כמו הקורות [א]כטעם מה ילד [ב]יום. וכמוהו אלה תולדת [ג]יעקב: איש צדיק. במעשיו: תמים. [ד]בלבו. ותמים תאר השם

פירוש על אבן עזרא

הם כ"ה שנים ולשבעים שנים נולד אברהם ולמאה שנים נולד יצחק הרי הם ק"ע שנים כשהגיע למות יצחק עוד ל"ה שנים. [ב]ר"ל האדם הרואה מושב כי הם כמו נחמה אם הקב"ה עולה וא"כ מכלה מעשה ידיו. [ג]כדעת בע"מ ע"א. אם הכתב מרגיש בושה או עלבון מתלבן הפנים כאשר כוחות הנפש חוזרים מהקיפת הדם ויבוא הדם אל הלב, כבה הנמשל אם ב"א מוטלים מחזירים שפע ה' למקורו ואינו עובר השגחת ה' ויכולתו להגין עליהם וע"י זה יתהוה הקלקול לפי המעשים אשר עשו והרעה בא מצד העונות, וכמו ע"י השמחה מתפשטים הנפש וכחותיה ועובר הכתיחת הדם ומראה כוחותיה על הפנים. ככה אם יש תקון בעולם מתפזרים המסכים ועובר השגחה הי"ת לקבל טובו. [ה]להלן כ"ז מ"ב ומביא שם דעת הגאון כמו בלשון ערבי וע"ד ואולי כמו נועד בערבי וטעמו בייעד להם והבטיחם שיאבדם. [ו]כי בורא ואתחנן הוא חן. [ז]ר"ל כי אם הוא תחנה היה לנקד חַן מגזרת תפילה. ככה נקוד בכל מקום המורה על התפילה. ע"כ מפרש ר"א כי משקלו קֵן ושניהם מפעלי הכפל כמו חנן, קלץ. [ח]ר"ל החן והרחמנות הם בלב, ובעבור כי ראות העין מעורר הלב, ע"כ כתוב לא חסה עליך, וכן מצא חן בעיני ה':

[א]ר"ל לאו דוקא תולדות כ"א גם תולדות ומקרי הזמן. [ב](משלי כ"ז א'). [ג](להלן ל"ז ב') ג"כ פי' תולדות יעקב הקורות אותו. [ד]ר"ל אין תמים דבק עם צדיק, רק הוא כאלו כתוב

ספורנו

בימים ההם. שקבע להם האל ית' הזמן לתשובה. וגם אחרי כן. שלא שבו כלל: (ה) כי רבה רעת האדם. לשעבר. וכל יצר מחשבות לבו. לעתיד שלא היו שומעים למוכיח ואין לקוות תשובתו: (ו) ויתעצב אל לבו. כי לא יחפוץ במות המת והפך ישמח ה' במעשיו: ונח מצא חן. להציל גם בניו ובנותיו לא מפני שהיה ראוי לכך אבל על צד חנינה זכהו האל ית' לזה כאמרו ושלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב חי ה' אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו וזה כי לא לימדו את דורם לדעת את ה' כאברהם משה ושמואל וזולתם כאמרם ז"ל עילם והם דניאל וחביריו זכתה ללמוד ולא זכתה ללמד. וכן נח אף על פי שהוכיח על המעשים המקולקלים ענין המדיניות לא הורה אותם לדעת האל ית' וללכת בדרכיו אף על פי שהוא היה צדיק תמים בעיון ובמעשה. כי אמנם הצדיק המשלים עצמו בלבד הוא ראוי שימלט עצמו בלבד אבל המשלים גם את זולתו הוא ראוי שימלט גם את זולתו כי בזה יש תקוה שיחזירם בתשובה כאמרם ז"ל (ברכות פרק מי שמתו) אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה שודאי עשה תשובה:

(ט) אלה תולדות נח. ענייניו וילדי ימיו: צדיק. במעשה: תמים. במושכלות: בדורותיו. כפי דורותיו והם היו קצת דורו של מתושלח ושל למך ושלו והדורות שהולידו בני דורו בת"ק שנה: את האלהים התהלך נח. הלך בדרכיו להטיב לזולתו והוכיח בני דורו כדברי רבותינו ז"ל. וכן כתב עליו ברוסי הכלדיי: (י) ויולד נח. מאז שהתחיל להוכיח בני דורו זכה לבנים: והנה

יֶפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־
הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־
בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ׃ ס יג וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי
כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי
מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ׃ יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת
עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה
וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃
טו וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ
וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ טז צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה
לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם
שנים

אונקלוס

תְּלָתָא בְנִין יָת־שֵׁם יָת־חָם וְיָת יָפֶת׃ יא וְאִתְחַבַּלַת אַרְעָא
קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין׃ יב וַחֲזָא יְיָ יָת־אַרְעָא
וְהָא אִתְחַבַּלַת אֲרֵי־חַבִּילוּ כָּל־בִּסְרָא אֱנָשׁ יָת־אָרְחֵהּ עַל־
אַרְעָא׃ יג וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ קִצָּא דְכָל־בִּסְרָא עָלַת לְקֳדָמַי
אֲרֵי־אִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין מִן־קֳדָם־עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא
וְהָא־אֲנָא מְחַבֵּלְהוֹן עִם־אַרְעָא׃ יד עֲבֵיד לָךְ תֵּיבוּתָא דְאָעִין־
דְּקַדְרוֹם מְדוֹרִין תַּעְבֵּד יָת־תֵּיבוּתָא וְתַחְפֵּי יָתַהּ מִגָּו וּמִבָּרָא
בְּכֻפְרָא׃ טו וְדֵין דְּתַעְבֵּד יָתַהּ תְּלָת מְאָה אַמִּין אֻרְכָּא
דְּתֵיבוּתָא חַמְשִׁין אַמִּין פְּתָיַהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמַהּ׃ טז נְהוֹר
תַּעְבֵּיד לְתֵיבוּתָא וּלְאַמְּתָא תְּשַׁכְלְלִנַּהּ מִלְּעֵלָּא וְתַרְעָא
דְּתֵיבוּתָא בְּסִטְרַהּ תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין אַרְעִין תִּנְיָנִין וּתְלָתִין
כל

מסרה יא ותשחת, ל'. לפני, ו'. יב ותשחת, ל'. יג ויאמר, כ"ה. והנני, ג' והה"א במתג. יד עשה, ב'. טו בכר, חסי"ם בקמץ לבד והוא מטוף. קומתה, ב' מ"ל. טז ואל אמה, ל' דף'. תכלנה, ל' ודגש. והיינו הכונן דגישה שפי' תכלה אותה. ופתח, ה'. בצדה, ל'. תחתים, ל'.

ת"א ותשחת הארץ סנהדרין קח הלכליס כג חולין כג בכורות לז תמורה כח. ויאמר אלהים סנהדרין קח. עשה לך תבת סנהדרין שם. צהר תעשה סנהדרין קח.

רש"י

(יא) ותשחת. לשון ערוה וע"ז: (סנהדרין נז קח) (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"ז) כמו (דברים ד) פן תשחיתון: ותמלא הארץ חמס. גזל [ס"א (יונה ג) שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם]: (יב) כי השחית כל בשר. אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן: (יג) קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות וע"ז אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח): את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר (מלכים א טו) חלה את רגליו. ד"א את הארץ עם הארץ אף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תיבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה ע"ש גפרית שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכופר. זפת בלשון ארמי. ומצינו בגמר' כופרא. בתיבתו של משה ע"י שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ. ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: (טז) צהר. י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם (ב"ר שם): ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה (ס"א אינו) מכאן ומכאן: בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה: תחתים
שנים

אבן עזרא

השם [ה]המעלי השכל [ו]והוא תמים. וטעם בדורותיו [ז]בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו. כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה [ח]וסימן הוא ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח: (יא) ותשחת הארץ. הטעם אנשי הארץ וכן ארץ [ט]כי תחטא לי. וכל הארץ [י]באו. ויש אומרים כי טעם לפני [כ]האלהים בפרהסיא. ואחרים אמרו כי הטעם שהשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם. והקרוב אלי שהתורה דברה
כלשון

רמב"ן

המבול מכל הדורות ההם: (י) את שם את חם ואת יפת. הנראה אלי כי יפת הוא הגדול שנאמר אחי יפת הגדול וכן ימנה תולדותם בני יפת תחלה וחם הוא הקטן בכולם כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן אבל הקדים שם בעבור מעלתו והזכיר חם אחריו כי כן נולדו והנה נתאחר יפת ולא רצה הכתוב לומר שם ויפת וחם כי היו כלם נזכרי' שלא כסדר תולדותם ואין ליפת מעלה שיבטל הסדר בעבורו אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אף על פי שהוא בספור התולדות וכן בני אברהם יצחק וישמעאל ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו: (יב) כי השחית כל בשר את דרכו. אם כפר' כל בשר כמשמעו ונאמר שאפילו בהמה וחיה
ועוף

פירוש על אבן עזרא

כתוב איש צדיק, ואיש תמים, כי מלת איש נמשכת עצמה ואחרת עמה. [ה]ר"ל איש שיש בו צדק וזה נקרא ע"ש המעשים שיש בו, ותמים הוא תואר השם, וא"כ אינו יכול לומר שמלת תמים דבק למלת צדיק. ואם ככה היה צריך לכתוב נח איש תם, כמו ויעקב איש תם, והעד כי מלת צדיק הוא בטעם תביר שהוא כמו הפסק. [ו]ר"ל הוא שלם בשכלו, כי מלאכו תם וישר שהוא ג"כ מעלי השכל רק שם הוא חסר אות הכפל, ואולי נוכל לפרש כי מלת תם הוא עצם ושורש התמימות והאיש המתלבש בתואר הזה נקרא תמים פי', אשר התפעל א"ע בפעולה הזאת. ע"כ נכתב אצל יעקב אע"ה ויעקב איש תם, כי היה שורש התמימות וכ"כ איוב אשר כתוב אלו תם וישר וכו'. לא כן נח היה מתתמם א"ע כמו הלבש, והלובש. [ז]פי' שהוא לשון רבים. [ח]כי נח היה בעת לדת ארפכשד בן שם שנתים אחר המבול בן תר"ב שנים ומאז עד שנולד אברהם אע"ה היה ר"ץ שנים, וכל ימי נח היו תתק"ן שנים. [ט](יחזקאל י"ד י"ב). [י](להלן מ"א כ"ז). [כ]מדייק מלת לפני אלהים היה צריך לכתוב לאלהים ככתוב ומעלתי לאלהים (להלן ל"ט ט') כי שם היה בסתר. וכאשר מפרש הכתוב לפני אלהים ור"ל שוחן שהן לפניו מורה אשר חטאו בגלוי, ודעת האחרים למה מזכיר שם אלהים להראות כי לא ידעו רק אלהים ככתוב הנסתרות לה' אלהינו, וע"כ מדויק הכתוב,
כי

ספורנו

(יב) והנה נשחתה. מעלמה כי בזולת ענש היתה בדרך השחתה בהשחתת דרכם המקלקלת התולדה ובגזל המקלקל המדינות כענין וטמני קמח: (יג) קץ כל בשר. שקצבתי להם זמן ק"כ שנה: בא לפני. שקבעתי להם לתשובה: כי מלאה הארץ חמס מפניהם. שכלם גוזלים זה את זה הבעלים גחלים את האחרים בכח והאחרים גוזל את הבעלים במרמה באופן שהארץ נותנת כל פירותיה לגזלנים: והנני משחיתם את הארץ. אשחיתם יחדיו עם הארץ שאשחית מזג הארץ והאויר בנטית גלגל חמה שהטה ממשוה היום מן המבול ואילך כמו שפירש הוא ית' במענהו לאיוב ולכן נמעטו שני חיי המין האנושי תכף אחר המבול כי לא היו עוד המזגים והפירות על שלמותם הראשון. ולזה הותר למין האנושי אכילת בעלי חיים אחר המבול: (יד) עשה לך תיבת. בזמן הקצוב להם למען יראו וישובו: (טז) בצהר תשים. בצד רחבה כי הוא יקרא צד ופאת האורך יקרא צלע: תחתיים. המורגלי' באניות: שנים ושלישים. דומים לתחתיים
המורגלים

נח תלתא בנין ית שם ית חם וית יפת: (יא) ואתחבלת ארעא בנין דיירהא דסטו מן ארחן דתקנן קדם יי ואתמליאת ארעא חטופין:

[(יא) ואיתמליאת ארעא חומסין וגזלין:]

(יב) וחמא יי ית ארעא והא אתחבלת ארום חבילו כל בשרא כל חד וחד ית אורחיה על ארעא: (יג) ואמר יי לנח סופא דכל בשרא מטא מן קדמי ארום איתמליאת ארעא חטופין מן עובדיהון בישיא והא אנא מחבלהון עם ארעא: (יד) עיבד לך תיבותא דקיסין קדרונין מאה וחמשין קולין תעביד לתיבותא בשמאלה ותלתין ושית בפותיה ועשרה בתין במציעא לאצנעא בהון מזונא וחמש אפוטניותא בימינא וחמש בשמאלה ותישוע יתה מן גיו ומברא בחימרא:

[(יד) תיבותא דאעין דקדרינון:]

(טז) אזל לפישון וסב מתמן יוהרא ותשויניה בתיבותא לאנהרא לכון

ארעא

בעל הטורים

ד"א שהיה מתאוה שכל אחד הציל ג' בזכותו. נח הציל ג' בניו שהם שם חם ויפת. דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה בגלות: איוב הציל ג' רעיו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ד"א נח לשמים נח לבריות נח לעליונים נח לתחתונים נח בעוה"ז וגם בעוה"ב תמים היה הי"ה עולה למנין ך' לומר שהיה תמים בכל כ' דורות שמאדם ועד אברהם אבל משבא אברהם לא נחשב תמים. את האלהים התהלך נח ס"ת סכה שם הוא שנאמר ולוקח נפשות חכם: (יא) ותמלא הארץ ב' דסמיכי הכא ואידך (פ' שמות) ותמלא הארץ אותם שהארץ עצמה היתה מלאה מהם שהיו יולדות בשדה ששה בכרס א' והיו נבלעים תחת הקרקע ואח"כ מגלגלים ועולין והכא נמי הארץ עצמה היתה מלאה חמס שהיה מפקיד כיסו אצל חבירו והאפרקמון עונו והיה הנפקד מניח הכיס עם האפרקמון תחת הקרקע עם אוצרותיו והמפקיד בא בלילה ונוטל האפרקמון ולוקח הכל (עי' ב"ר פל"א) חמס בגי' מי נח מלמד שפרע להם מדה במדה: חמס בגי' גיהנם מלמד שנידונין כדונג: (יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני המבול שהם כמנין קץ ארבעים יום של מטר וק"נ של התגבורת: כי מלאה הארץ חמס מפניהם בגי' גלוי עריות: והנני ג' במסו' הכא ואידך (מ"א ה) והנני אומר לבנות בית (שם י"ז) והנני מקוששה שנים עצים. אמר הקב"ה אני אמרתי לבנות שיהי' העולם בנוי וקלקלו מעשים והנני משחיתם והנני מקוששת לומר לך שלא נשאר שום אילן עומד אלא כלם נתלשו: משחיתם ובגי' היא שלשה טפחים. משחיתם את הארץ ר"ת מאה לומר לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה: (טו) זה אשר תעשה ב' דסמיכי הכא ואידך וזה אשר תעשה על המזבח לומר כשם שהמזבח מכפר כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כשתצא: (טז) צהר בגי' לא"ר אבן: ושלשים ב' במסורת הכא ואידך ושלשים יקטו רמז למ"ד שהדגלים נקטו כתיבה מרובעת ד"א שבזכות הדגלים נצולו. תעשה ואני סמך ואני לתעשה לומר שאני

אסייעך

יונתן

(יג) עם ארע' כרש"י וכן תרגמו: (יד) דקיסין קדרונין פי' עץ של הרי אררט כי תרגום של אררט קדרון: בשמאלה ל"ל באורכא. אפוטניותא פי' מחנה או הוא מל' פלטים ובו' לתנה כדאיתא בגמ' ותישוע והטים לשון ועם בסיד: (טז) וסב פי' וקח. יוהרא פירוש אבן טובה ועיין בכור זהב. ולגרמידא פי' אמה. בליערא פירוש גלדה כמו בסיערא:

דחסל

רמב"ן

ועוף השמים דרכם להזקק לשאינן מינן כמו שפירש רש"י נאמר כי ונלאה הארץ מהם מפניהם לא מפני כלם אלא מפני מקצתם וספר עונש האדם לבדו או שנאמר שלא שמרו גם בזה תולדותם והיתה כל הבהמה טורפת וכל העוף דורס והנה גם הם עושים חמס ועל דרך הפשט כל בשר זה כל האדם ולמטה יפרש כל בשר אשר בו רוח חיים ומכל החי ומכל בשר כל חי בגוף אבל בכאן כל בשר כל האדם וכן יבא כל בשר להשתחוות לפני וכן בשר כי יהיה בעור בשרו: (יג) חמס. הוא הגזל והעושק ונתן לנח הטעם בחמס ולא הזכיר השחתת הדרך כי החמס הוא החטא הידוע והמפורסם. ורבותינו אמרו שעליו נחתם גזר דינם והטעם מפני שהיא מצוה מושכלת אין להם בה צורך לנביא מזהיר ועוד שהוא רע לשמים ולבריות והנה הודיע לנח החטא שעליו בא הקץ הגיע הפליאה: והנני משחיתם את הארץ. כמו מן הארץ וכן כצאתי את העיר חלה את רגליו ד"א את הארץ עם הארץ שאף שלשה טפחים של מחרישה נימוחו לשון רש"י עכ"ל ור"א אמר שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה והנני משחיתם ומשחית את הארץ. ועל דרך האמת הוא כמו את השמים ואת הארץ כי הארץ תהיה בהשחתה שבהשחתת הארץ ישחתו והנה נשחתים בעולם הבא כדרך ויתעצב אל לבו ולזה רמזו בבראשית רבה לבן מלך שהיתה לו מניקה כל זמן שהיה סורח היתה מניקתו כרדת וכו':

ואני

אבן עזרא

כלשון בני אדם [ל]על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא יראהו. והאומרים כי האלהים במקום הזה איננו קדש [מ]לא אמרו מאומה: חמס. בגזל ועשק וקחת [נ]גם הנשים בחזקה. ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך [ס]תולדתו ועות הנתיב הטבע הידוע נכון הוא. ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים [ע]ודנם השם במים וכאשר ניכהם ממעל [פ]ומתחת. כן היו המים שהשחיתם בם: (יג) ויאמר קץ כל בשר. הוא הגוף. וטעם בא [צ]הגיע קץ אדם: את הארץ. מן הארץ וכן כצאתי את העיר. [ק]או עם כמו את יעקב [ר]איש וביתו. והנכון בעיני שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה וכן [ש]אלהים לבאות. [ת]והוא כן והנני משחיתם ומשחית את הארץ. (יד) גופר. שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקרא: קנים. להיות כל מין ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו. ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטי': וכפרת אותה. יש אומרים שהיא מגזרת [א]כפרת. והטעם מכסה [ב]משיחה ויש אומרים שהכופר כדמות זפת. ויש אומרים שיש טיט בארץ מתעפר והוא מדביק ועומד כזפת. ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל. בתמורת הכ"ף בקו"ף. והנכון שמלת וכפרת מגזרת [ג]בכופר: מבית. כמו [ד]לפנים: (טו) וזה אשר תעשה. טעמו וזה השיעור אשר תעשה. והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה נטה על פני המים ולא יהפכנה רוח: (טז) צהר. מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים. והוא נעשה למעלה כמשפט [ה]ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב [ו]ששית אמה והנה התיבה כדמות משלש [ז]וראשו חד וכן מקלעותיו על כן לא תתהפך והפתח בצד האחד והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התיבה [ח]גדול' מאד גם יתכן להיות קומת נח [ט]גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו. ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר אמות. ויש אומרים כי רבים היו [י]והכתוב אחז דרך קצרה: תחתיים. תואר השם [כ]וכן שניים וכן שלישים והשואלים למה לא אמר ושלישיים [ל]עיניהם להם ולא יראו

הלא

פירוש על אבן עזרא

כי מסילה שעלו בסתר והוא לפני אלהים, אח"כ עשו בפרהסיא היינו ותמלא הארץ חמס. [ל]כמוצא בדברי חז"ל על הכתוב השב תשיבנו (דברים כ"ב א') אשר דעת ר"ש דברה תורה כלשון ב"א (במציעא ל"א ע"ב) ולמה באמת כתיב כפול מתרץ בזה אשר מלא הארץ חמס הוא אות אשר אין ירחם ה' על פניהם כי הי"ת נוה ב"כ על החמס. [מ]ר"ל דעת האומרים כי שם האלהים מורה על הממשלה המלאכים והככבים וממשלה בשר ודם ככתוב עד האלהים יבא וכו' (שמות כ"ב ח') ולפי זה יהיה פי' לפני אלהים הם הדיינים כי לא יכלו לשפוט עבור כי מלא הארץ חמס, סותר ר"א כי לפ"ז היה השם משמות שנמחקים. וכפי הקבלה הוא מהשמות שאינם נמחקים. [נ]מדייק מלת חמס ולא כתב גזל ע"כ מפרש כל מיני גזילות. [ס](בסנהדרין ק"ח ע"א) א"ר חנן כי השחית כל בשר מלמד שהרכיבו בהמה על חיה, וחיה על הבהמה, והכל על אדם ואדם על הכל, ופי' שהנתיב הטבע כי גם מנהג הטבעי שהוא מקום משגל האשה לא שמרו ושמשו שלא כדרכן, וככה עם הזכר וכוון הפסוק הזה מאוד. [ע](סנהדרין שם) א"ר חסדא ברותחין קלקלו וברותחין נדונו וכו'. [פ]ר"ל שהיה האיש שוכב ונשכב או ר"ל. ר"א פי' שכבת זרע (במדבר ה' י"ג) שכיבה הידועה כי עקרה לזרע. ואם אין התכלית הכונה איננה רק מים רותחים זדונים. וכאשר האשה מזרעת תחילה תלד זכר. ע"כ שניהם חוטאים היא מלמטה והוא מלמעלה ע"כ בא עליהם המבול מלמטה ולמעלה. [צ](לקמן כ"ט פ') מפרש ר"א וכאל באה מלעיל והוא פועל עבר ר"ל כאשר הטעם מלעיל מורה אשר כבר הגיעה. ומה נעשה פה אשר ב"כ הטעם מלעיל והלא ה' אמר אשר כולה לכלות אותם מהיום. ע"כ מפרש אשר מורה על הזמן שהוא העת אידם ככתוב לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג' א') כאשר כל ענין מוכן ערם בואו ע"י מערכת השמים. [ק](שמות ע' כ"ט) פי' מן העיר. [ר](שם א' א'). [ש](תהלים פ' ח') טעמו אלהים אלהי לבאות. [ת](שם מ"ה ז') טעמו כסאך כסא אלקים. [א]פי' מכסה. [ב]ר"ל המשיחה בכופר היא המכסה, ולא המכסה בבגד. [ג]וכמוהו והסמרה בחמר (שמות ב' ג') וכן (בב"ב בטעבענן) והוא סב לאשר הזכיר אשר הוא מגזירת כפרת ואינו סובר כי כפרת מגזירת כפור ע"כ מפרש כי הלשון נופל על הלשון כמו והסמרה ככ"ל. [ד]ר"ל כמו בספינה שהחלון למעלה. [ה]כי למטה היה האורך ג' מאות אמה. והרוחב חמשים שהיא אלף חלק מהיה ע"כ למעלה שהיה באורך אמה אחת היה ברוחב ששית אמה. [ו]ר"ל מימין הרוחב שהיה ראשו כלה עד ששית אמה שהוא עשה כדמה כמשולש. וכ"כ משמאלו. [ז]כי ג' מאות אמה אורך וחמשים רוחב היא שלל גדול אפילו למדת אמה אדם בינוני. [ח]וכמש"כ שהיה האמה איש הגדול כי כאים כן מדתו. [ט]ר"ל כי הגאון ר"ס אומר שהיו יותר משבעיים ובעבור זה הזכיר ר"א לפני זה כי גם יתכן היותו כאשר היא נחלקת על שלש דעת הגאון. לו יאומר תחתים ועליונים ע"כ מפרש כי הוא השם מסדרים. [ל]דקשה לשואלים למה תחתים שנים כפוד דגש ביו"ד ושלא שלשים בלא דגש כי הדגש מורה כלאו הלוא כפול. ע"כ מתכן ר"א כאשר הם הולדי השם כי הולך כפי משקלה. ור"א בעצמו מפרש על הלה ושלשים על כלו (שמות י"ד ז') דע כי המלך הוא בחשבון האחד. ולכן כמספר (והשני הוא ככבס במספר כי שני מסדים הם שנים) ע"כ נקרא משנה למלך כי המלך אינו במספר והמשנה הוא במעלה השניה. וגם כאשר הוא במעלה השלישית נקרא שליש. ע"כ פירושו כאשר

מדוד

שנים ושלשים תעשה: יז ואני הנני
מביא את־המבול מים על־הארץ
לשחת כל־בשר אשר־בו רוח חיים
מתחת השמים כל אשר־בארץ יגוע:
יח והקמתי את־בריתי אתך ובאת
אל־התבה אתה ובניך ואשתך ונשי־
בניך אתך: יט ומכל־החי מכל־בשר
שנים מכל תביא אל־התבה להחית
אתך זכר ונקבה יהיו: כ מהעוף למינהו
ומן־הבהמה למינה מכל רמש
האדמה למינהו שנים מכל יבאו אליך
להחיות: כא ואתה קח־לך מכל־מאכל
אשר יאכל ואספת אליך והיה לך
ולהם לאכלה: כב ויעש נח ככל אשר
צוה אתו אלהים כן עשה: שני ז א ויאמר
יהוה לנח בא־אתה וכל־ביתך אל־
התבה כי־אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה: ב מכל | הבהמה הטהורה
תקח־לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן־הבהמה אשר לא טהרה הוא
שנים איש ואשתו: ג גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה לחיות זרע
על

אונקלוס

תעבדנה: יז ואנא הא אנא מיתי ית־טופנא מיא על־
ארעא לחבלא כל־בסרא די־בה רוחא דחיי מתחות שמיא
כל די בארעא ימות: יח ואקים ית קימי עמך ותעול
לתבותא את ובנך ואתתך ונשי־בניך עמך: יט ומכל־דחי
מכל־בסרא תרין מכלא תעיל לתבותא לקימא עמך דכר
ונקבא יהון: כ מעופא לזנוהי ומן־בעירא לזנה ומכל
רחשא דארעא לזנוהי תרין מכלא יעלון לותך לקימא:
כא ואת סב־לך מכל־מיכל דמתאכל ותכנוש לותך ויהי
לך ולהון למיכל: כב ועבד נח ככל די פקיד יתה יי כן
עבד: א ואמר יי לנח עול־את וכל־אנש ביתך לתיבותא
ארי־יתך חזיתי זכאי קדמי בדרי הדין: ב מכל | בעירא דכיא
תסב־לך שבעא שבעא דכר ונקבא ומן בעירא דלא איתהא
דכיא היא תרין דכר ונקבא: ג אף מעופא דשמיא שבעא
שבעא דכר ונקבא לקימא זרעא על־אפי כל־ארעא:
ארי

מסרה שנים, ל׳. ושלשים, ב׳ חירק הלמד הוא במקום ח״ג מן שליש ואע״פ שם י׳ ולכך חליו רפי. תעשה, ל׳. יח והקמתי, ח׳ דמ׳. ובאת, ב׳ בטעם בתרא ר״ל מלרע. יט ומכל, ב׳ ר״פ. החי, ל׳. מכל, המ״ס בגעי׳. תביא, י״ג. להחיות, ב׳ חסר עד כב. כ מהעוף, ל׳. למינהו, י״ד. להחיות, מ״ל. כא יאכל, כ״ג. ולהם, ח׳. לאכלה, האלף בקמץ לבד והוא הע ף. כב אתו, י״ד. ז א ויאמר, ד׳ דסמי׳ ללונ״ד בלי׳. בא׳ חסר. ב הטהורה, ב׳ מ״ל ובענין. טהרה, ה׳ ג׳ ח׳ באו׳. הוא, וא״ו וחירק.

ת״א ואני הנני שם עח. ובאת אל שם עב. ומכל החי האליליס כא זבחים קיו. להחיות אתך האליליס ו ודף גל זבחים קיו. מהעוף למינהו סנהדרין נח. בא אתה וכל ספר הזוהר פ׳ ויקהל. כי אתך ראיתי צדיק ערובין יח. מכל הבהמה סנהדרין קח. לחיות זרע האליליס דף ה ודף כא זבחים קיא.

רש״י

שנים ושלישים. ג׳ עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעיים למדור. תחתיים לזבל (שם): (יז) ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו: מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס״א מיני וכן הגיה מהרש״ל בח״ס במסכת שבת): (יח) והקמותי את בריתי. (ב״ר) ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה (שם): (יט) ומכל החי. אפילו שדים (חגיגה טז): שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. (ב״ר) אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: (כב) ויעש נח. זה בנין התיבה (סנהדרין קח): (א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב״ר): (ב) הטהורה. העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה (ערובין יח): שבעה שבעה. כדי שיקריב
מהם

רמב״ן

(יז) ואני הנני מביא את המבול. הנני מסכים עם אותן שאמרו לפני מה אנוש כי תזכרנו לרש״י מב״ר ואם כן תמה והיאך מסכים עמהם והוא מציל להם שארית לפליטה גדולה בנח ובניו וכל חי להרבות זרעם כחול אולי היא הסכמה לדעתם כשלא יחמול עליהם. ועל האמת ואני. כמו ויסרתי אתכם אף אני. וכן אני הנה בריתי אתך ואני זאת בריתי יאמר אף אני תהיה ידי בהם על שהשחיתו את הארץ ולכך אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ימחץ וידיו תרפינה והמשכיל יבין: (יט) ומכל בשר וגו׳. ידוע כי החיות רבות מאד ומהן גדולות מאד כפילים וכראמים וזולתם והרמש הרומש על הארץ רב מאד גם מעוף השמים מינים רבים אין להם מספר וכמו שאמרו רבותינו מאה ועשרים מיני עופות טמאים יש במזרח וכלם מן המין הם ולעופות טהורים אין מספר והנה יצטרך להביא מכלם שיולידו כמותם וכאשר תאסוף לכלם ומאכל אשר יאכל לשנה תמימה לא תכיל אותם התיבה הזאת ולא עשר כיוצא בה אבל היה נס המחזיק מועט את המרובה ואם תאמר יעשנה קטנה ויסמך על הנס הזה ראה השם יתברך לעשות׳ גדולה כדין שיראו אותה בני דורו ויתמהו בה ויספרו עליה וידברו בענין המבול וכנוס הבהמה וחיה ועוף לתוכה אולי יעשו תשובה. ועוד עשו אותה גדולה למעט בנס כי כן הדרך בכל הנסים שבתורה או בנביאים לעשות כל אשר ביד אדם לעשות והשאר יהיה בידי שמים ואל תתפתה לאמר כי היו שלש מאות אמות באמות איש נח והיה גדול שאם כן היו גם האנשים גדולים גם החיה והעופות בדורות ההם גדולים עד
שלקה

ספורנו

המורגלים: (יז) ואני הנני מביא את המבול. אתה תשלים התיבה ואני תכף אביא את המבול והוא לשון תפלה והפסד כענין כל נבלה. אמר אני אביא את התפלה וההפסד שאמרתי באמרי והנני משחית׳ את הארץ: (יח) והקמותי את בריתי. אחר המבול: (כא) ואתה. עתה קח כל מאכל. מאכלים שונים למינים שונים: כי אותך ראיתי צדיק. לא ביתך לפיכך אתה וכל ביתך כי בשבילך בלבד אמלטם: (ב) הטהורה. שהיו אז כלם
כשרים

ולצרמידא תשיצנה מלעיל ותרעא דתיבותה בצטרא תשוי מדורין תתאין תנינין ותליתאין תעבדינה: (יז) ואנא האנא מיתי ית טובענא מיא על ארעא לחבלא כל בשרא דביה רוחא דחיי מן תחות שמיא כל דיבארעא יתנגד: (יח) ואקים ית קיימי עמך ותיעול לתיבותא אנת ובנך ואנתתך ונשי בנך עמך: (יט) ומן כל דחי מכל בשרא תרין מכולא תעול לתיבותא לקיימא עמך דכר ונוקבא יהון: (כ) מעופא לזניה ומבעירא לזניה ומכל ריחשא דארעא לזניה תרין מכולא יעלון לותך על יד מלאכא דאחד ומיעל יתהון לך לקיימא: (כא) ואנת סב לך מכל מיכל דמיתאכיל ויהי לך ולהון למיכל: (כב) ועבד נח ככל דפקדיה יי: (א) ואמר יי לנח עול אנת וכל אינש ביתך לתיבותא ארום יתך חמיתי זכאי קדמי בדרא הדין: (ב) מכל בעירא דכיא תסב לך שובעא שובעא דכר ונוקבא ומן בעירא דליתיה דכיא תרין דכר ונוקבא: (ג) ברם מן צפרי שמיא שובעא שובעא דכר

ונוקבא

בעל הטורים

שמייתך בעטייהם שאלמלא כן לא היה יכול לעשות אותה: (יט) להחיות אתך זכר ונקבה שהעוף למינהו רמז לו שהעוף ישכון אצלו הח"ם וישלח את היונה מאתו מלמד שהיתה שכונה אצלו: להחיות אתך בגימ' לא עריפה ולא מחוסר אבר: (כא) ולהם שלשה. הכא. וגבי יוסף ולהם לבדם. (שופטים ו') ולהם ולגמליהם אין מספר. כמו גבי יוסף שאכל הוא לבדו והמצריים לבדם כך נח ובניו והחיות והבהמות כל

אחד

יונתן

(כ) דאחד פירש שע"י המלאך שאחז והכניס אותם: (י) דשליט אוצליה רצונו כדפירש"י וק"ל.

כוסמין

רמב"ן

שלקה העולם במבול ועוד כי האמות אמות התורה הנה: והקימותי את בריתי. אמר ר"א לאות כי השם נשבע לו שלא ימות במבול הוא ובניו ואם לא נכתב מסלה מפורש כאשר מצאנו במשנה תורה נשלמה אנשים לפנינו ועלת והקימותי שאקיים שבועתי. והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת וטעם ברית הסכמה ודבר שנאמרו שניהם מגזרת ברו לכם והמלה בסמוך ובמוכרת וכן שבות יעקב ובנותיו בשבית ויש אומרים כי ברית גבול כרות כל אלו דבריו. ויותר נכון בדרך הפשט כי ענין והקימותי את בריתי לאמר בעת שיבא המבול תהיה בריתי קיימת אתך שתבא אל התיבה אתה ובניך ושנים מכל הבשר להחיות כלומר שתחיו שם ותתקימו לצאת משם לחיי' והברית הוא דבר השם כשיגזור אומר בלא תנאי ושיור ויקם הברית והזכיר שיהיה קיים והוא כלשון קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם שקבלו עליהם דבר להיותו קיים. ועל דרך האמת הזכרת הברית ומעולם היא והמלה נגזרת מן בראשית ברא אלהים והנה בריתי כמו ברייתי והמלה כמו שמוכה כי היא שמוכה לעולמים שהיו לפנינו ילוה שתקום ותהיה עם הצדיק וכן ואני הנני מקים את בריתי אתכם בריתי היתה אתו והמשכיל יבין: תביא אל התיבה להחיות אתך. טעם שיתעסק ויעזור אותם בכניסתם בתיבה וישתדל בהם שיחיו כאשר ישתדל בנפשו: (כ) שנים מכל יבאו אליך להחיות. הודיעו כי מעצמם יבאו לפניו שנים שנים ולא יצטרך הוא לצוד אותם בהרים ובאיים והוא יביאם בתיבה אחרי כן ובמעשה פירש שבאו זכר ונקבה וזה היה בכללם אחרי כן טעם שיקח מכל הבהמה הטהורה שבעה שבעה ובאלה לא אמר שיבאו אליו אלא שהוא יקח אותם כל הבאים להכלל ולחיות להם זרע באים מאליהם אבל הבאים להקריב עולות לא גזר שיבאו מעצמם להשמע אבל לקחם נח כי שגוהו של שבעה שבעה שיהיה כדי שיוכל נח להקריב מהן קרבן וטעם הטהורים שקב"ה פי' לו סימני הטהרה אבל הכתוב יקצר לומר הטהור על פי התורה ורש"י כתב את שעתידה להיות טהורה לישראל מלמד שלמד נח תורה והנה מכאן שלא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור וכן אמר בבכר מבכורות צאנו ומחלביהן אבל כל המינין הטהורים כשרין בהם כדכתיב ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח והוסיף לישראל במצוה שיהיו כל קרבנותם מן הבקר ומן הצאן מן התורים ומן בני היונה. וטעם גם מעוף השמים הטהור כי הכתוב נמשך למעלה: (כב) ויעש

אבן עזרא

כלא יראו שלא קשת ננגד מאור השם. ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונכון תאר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה. ומשקל שלישים כמשקל נגידים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד. או יתכן שיו"ד שניים משמשת עלמה [ל]ומלת שלישים עמה. אולי תכוה דעת השואלים: (יז) ואני. מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת נו"ן מובלע כמו [מ]מבוע. והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ. ויש אומרים שהוא מגזרת [נ]בלולה בשמן והיה ראוי להיות על משקל מסלול. וכמוהו המשור [ס]והחולם והשורק מתחלפים. וטעם המבול מים דרך קצרה וכן הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה [ע]שטעמו ולמן היום יום הוסדה: (יח) והקימותי את בריתי. לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה נשלמה [פ]אנשים לפנינו. ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי. והקרוב אלי שזאת הברית [צ]רמז לקשת. וטעם ברית הסכמה ודבר שנאמרו שניהם והוא מגזרת [ק]ברו לכם איש. והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית [ר]יעקב. ובנותיו [ש]בשבית. ויש אומרים שברית גבול [ת]כרות: ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר [א]פרט אחר כן מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה. זה כלל לחיות השדה וכל קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו כל [ב]הנולדים בלי התחברות שנים. וכן חיות [ג]שמים שגם הדג [ד]יקרא בשר. והעד שאמר משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' [ה]אם את כל דגי הים וגו'. ומלת תביא אל התיבה מלוה על נח שלא יעזבם [ו]רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין. ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם באיים ולצוד כל מיני העוף. ולוה שיתקן מיני מאכל לכל. ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל נויה כמו האריה שלא יחיה כי אם מבשר וזאת איננה שאלה כ' מי שלא ימלא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב. וכן דרש שיש בבהמות גדול [ז]והוא רועה אלף הרי' עוד הוא [ח]להשמעת אזני' וכן עוף שיכס' אור השמש בכנפיו יש לו סוד [ט]ואיננו כמשמעו: והשם לוה אל נח לעשות התיב' ימים רבי' קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים לוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה [י]ובעבור נריכת הקרבן לוה השם

סנכבד

נח ככל אשר צוה אותו אלהים. שעשה את התיבה ואסף המאכל ודרך הכתוב לאמר ויעש וכן עשה לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר לוה: (א) ויאמר י"י לנח. הודיעו השם כי במדת רחמים ימלט אותו ואת ביתו ויחיה מהם זרע לדורות וזה טעם לחיות זרע על פני כל הארץ כי מתחלה אמר להחיות אתך ורמז לו עתה במדת רחמים על הקרבן להודיע אותו שישעה אל קרבנו ובזכות קרבנו יקיים העולם ולא יכרת עוד מפני מי המבול: וע"כ מזכיר

בו

פירוש על אבן עזרא

אחר האחמון והשני היה משמע לכולם ע"כ נאמר היו"ד בדגש והמדור השלישי היה רק למין אדם ע"כ אינו בדגש כי הוא מורה על המעלה. ולאות (שם כתיב ושלשם) ספר דספר ע"פ המסורה ולהראות כי אינם שלישים למספר רק להמעלה. וגם פה מלת ושלשים הוא במעלה (בל"א איין גוועלטיקער). [ל]כאלו הדגש במלת שנים מורה ג"כ על מלה ושלשים. [מ]משפטו מַבְּוּעַ כי שרשו נבע. וכן מבול משפטו מַנְבּוּל שרשו נבל. מגזרת נבלה הארץ (ישעיה כ"ד ד'). [נ](ויקרא ב' ה') כ"ל שראוי להיות מַבְלוּל על משקל מסלול (ישעיה כ"ה ס'). [ס](שם יו"ד פ"ו) שמרשו נשר ע"מ מַבּוּעַ ועם שמלת הַמַּשּׂוֹר בחולם. הלא השורק והחולם מתחלפים. [ע](שמות ע' י"ח). [פ](דברים ה' כ"ב) ואין זה מפורש בתחלה. רק השם אמר למשה שלא לך אנשים (במדבר י"ג ב'). [צ]פי' רמז לו מעשה שאחר המבול יכרות עמו ברית אם יקיים מלות עשית התיבה. [ק](ש"א י"ז ח') ענינו ברירה ובחירה ושרשו ברה. [ר](תהלים כ"ה ב'). [ש](במדבר כ"א כ"ט). [ת]ר"ל מלת ברית מקבלת ב' פירושים. הא' גבול כמו כברת ארץ (להלן מ"ח ז') משרש ברה. והכף שמוש ר"ל כמדת הקרקע והמי"ו לשמכה אל ארץ והוא במקום הה' השורש. והב' ענינו כריתה כמו וברא אותהן (יחזקאל כ"ג מ"ז) משרש ברא. וזה ענין הברית בין ב' צדדים לשום חוק וגבול בל יעברנהו ולכרות דבר לשנים לעבור בין בתריו. וז"ש גבול כרות. [א]כי ידוע כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. [ב]פי' יצאו מן הכלל הנזכר כי לא הולרך להכניס לתיבה מהם. [ג]פי' גם הם יצאו מן הכלל הנזכר. [ד]ר"ל נמשך עם אומרו ויצאו כל הנולדים וכו' כי גם הדגים נכללים בכלל אומרו כל בשר לולי הפסוק מכל רמש האדמה. [ה](במדבר י"א כ"ב) ולמה אמר מ"כ דגי הים וכו' להשקיע תלונתם למן להם בשר אלא בודאי גם דגים נכללים בשם בשר. [ו]ר"ל שלא יבקש אותם ויביאם בתיבה כי ה' אמר יבואו אליך שר"ל יבואו מעצמם. ע"כ מלת תביא סמוכה אל הלוי להחיות למן להם מזון ולהחיות מהם זרע. [ז]והוא הראם הנזכר במ"כ שהיה הולך אחרי התיבה. [ח]פי' זה הדרש לא אמרוהו כי אם למשל על סוד מכמהם ותדרך הפשט לא יתכן אם התיבה לא היתה ארוכה רק ג' מאות אורך איך יכנים בהמה כזאת בתיבה. ומכ"ז דעת ר"א אם כי אין דרש חז"ל יולא משפטו כי לא יאמנו מלילתם על דבר שאינו במליאות ככתוב להבין משל ומליצה ע"כ עוב לשמוע הסידה כי אמת הפשט. אך דעת ר"א כי הבהמה והחיה אשר קרא שמם אדם וכן אשר הכנים נח בתיבה הם בישוב ולא את אשר הם רחוק מהישוב. והם רק במדבר רחוק ואינם לנורך ב"א בישוב. וקשה איך הגילם ה' המיכוץ כמה הגלות למקום. והלא בארץ ישראל לא היה מי המבול לדעת אחת ומובא במ"ל נמה לוה לעשות תבה כדי להוכיחם ולהחזרם בתשובה. [ט]כמובא בספרי מקובלים עוף א' הטיל בלה אחת ותבעה שמים כרכים עיין מקובלים ע"ז המאמר. [י]דעת ר"א

כהדעה

עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ: ד כִּי לְיָמִים עוֹד
שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־
הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה:
ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה: ו וְנֹחַ
בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם
עַל־הָאָרֶץ: ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ
וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי
הַמַּבּוּל: ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף
וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה: ט שְׁנַיִם
שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר
וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ:
י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ
עַל־הָאָרֶץ: יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה
לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר
יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־
מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם
נִפְתָּחוּ: יב וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה: יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ
וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה: יד הֵמָּה וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל־
הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל
צִפּוֹר כָּל־כָּנָף: טו וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ
חַיִּים: טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים
ויסגר

אונקלוס

ד אֲרֵי לִזְמַן־יוֹמִין עוֹד שִׁבְעָא אֲנָא מַחֵית מִטְרָא עַל־אַרְעָא
אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְאֶמְחֵי יָת־כָּל־יְקוּמָא דִּי
עֲבָדִית מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא: ה וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי־פַקְדֵהּ יְיָ:
ו וְנֹחַ בַּר־שֵׁית מְאָה שְׁנִין וְטוֹפָנָא הֲוָה מַיָּא עַל־אַרְעָא:
ז וְעָאל נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵהּ וּנְשֵׁי־בְנוֹהִי עִמֵּהּ לְתֵבוּתָא מִן־
קֳדָם מֵי טוֹפָנָא: ח מִן־בְּעִירָא דַּכְיָא וּמִן־בְּעִירָא דִּי לֵיתַהָא
דַּכְיָא וּמִן־עוֹפָא וְכֹל דִּי־רָחֵשׁ עַל־אַרְעָא: ט תְּרֵין תְּרֵין
עָלוּ לְוָת נֹחַ לְתֵבוּתָא דְּכַר וְנֻקְבָּא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת־
נֹחַ: י וַהֲוָה לִזְמַן שִׁבְעַת־יוֹמִין וּמֵי טוֹפָנָא הֲווֹ עַל אַרְעָא:
יא בִּשְׁנַת שֵׁית־מְאָה שְׁנִין לְחַיֵּי נֹחַ בְּיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשִׁבְעַת
עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין אִתְבְּזַעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא
רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא אִתְפְּתַחוּ: יב וַהֲוָה מִטְרָא נָחֵית עַל־אַרְעָא
אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן: יג בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַל נֹחַ
וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ וּתְלָתָא נְשֵׁי־בְנוֹהִי
עִמְּהוֹן לְתֵבוּתָא: יד אִנּוּן וְכָל־חַיְתָא לִזְנַהּ וְכָל־בְּעִירָא לִזְנַהּ
וְכָל־רִחְשָׁא דְּרָחֵשׁ עַל־אַרְעָא לִזְנוֹהִי וְכָל־עוֹפָא לִזְנוֹהִי
כֹּל צִפַּר כָּל דְּפָרַח: טו וְעָלוּ עִם־נֹחַ לְתֵבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין
מִכָּל־בִּשְׂרָא דִּי־בֵהּ רוּחָא דְחַיֵּי: טז וְעָלַיָּא דְּכַר וְנֻקְבָּא
מִכָּל־בִּשְׂרָא עָלוּ כְּמָא דִּי פַקֵּיד יָתֵהּ יְיָ וַאֲגֵין יְיָ (בְּמֵימְרֵהּ)
עלוהי

מסרה ד היקום, ג' ומ"ל וכל אנ"ך הה"א בלי געיא. ה צוהו ס', י'. ו ונח, ג' ר"פ. שש, במרכא. והמבול, ל'. ז ויבא, במונח וכס"א. ח הטהורה, ב' ומ"ל. מן הב' ר"פ מ'. ומן, בקדמא. טהרה, חסר. ומן, בקדמא. רמש, חסר. י לשבעת, פ' דסמיך. יא שש, במתג ומוקף. לחיי, ג'. ביום הזה, ו'. מעינות, מ"ל ואם כמלא חסר אין לחוש לה. וארבת, ב' ח' דח'. יג ושם, ו'. יד למינהו, י"ד. צפור, ט' מ"ל בתורה. טז והבאים, ב' ר"פ.

ת"א ונח בן שש מאות שנה סנהדרין קח. מן הבהמה פסחים ג בתרא קכג. ויהי לשבעת סנהדרין קח. בשנת שש ראש השנה יא. נבקעו כל יומא עו. סנהדרין קח. וארובות השמים יומא שם. והבאים זכר ונקבה זבחים דף קיו.

רש"י

מהם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו'. בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה. (סנהדרין קח) אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות. וצא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר זמן זה תוסף על ק"כ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: (ז) נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: (ט) באו אל נח. מאליהן: שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: (יא) בחדש השני. רבי אליעזר אומר זה מרחשון ר' יהושע אומר זה אייר (סנהדרין קח): נבקעו. להוציא מימיהם: תהום רבה. מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסליו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: (יד) צפור כל כנף. דבוק הוא לצפור של כל מין כנף לרבות חגבים [כנף לשון טולה כמו (ויקרא א')
ושסע

רמב"ן

בו שם המיוחד כי בכל ענין הקרבנות לא יזכיר אלהים כאשר אזכיר בהגיעי לשם בע"ה: בא אתה וכל ביתך אל התיבה. עשה נח את התיבה ימים רבים קודם המבול וכאשר קרב עת המבול בחדש השני בעשר לחדש הזה צוהו שיבא הוא וכל ביתו בתיבה הוא וכל אשר לו בראשונה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך והודיעו כי בזכותו לבדו ינצלו שלא אמר אתכם ראיתי צדיקים לפני וצוה שיקח הוא ויביא מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה שבעה והודיעו יום המבול שבו יבא אל התיבה וכן עשה שנכנס ביום הזה בא נח וזהו טעם מפני מי המבול ורש"י כתב אף נח מקטני אמנה היה
ולא

יונתן בן עוזיאל

וְנוּקְבָא לְקַיָּימָא מִנְהוֹן זַרְעָא עַל אַרְעָא: (ד) אֲרוּם הָא אֲנָא יָהִיב לְכוֹן אַרְכָּא שׁוּבְעָא יוֹמִין אִין יְתוּבוּן יִשְׁתְּבִיק לְהוֹן וְאִין לָא יְתוּבוּן לִזְמַן יוֹמִין תּוּב שׁוּבְעָא אֲנָא מָחִית מִטְרָא עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְאֵישֵׁיצֵי יַת כָּל גֵּוִית אֱנָשׁ וּבְעִיר אַרְעָא: (ה) וַעֲבַד נֹחַ כְּכָל דְּפַקְדֵיהּ יְיָ: (ו) וְנֹחַ בַּר שִׁית מְאָה שְׁנִין וְשׁוּבְעָנָא הֲוָה מַיָּא עַל אַרְעָא: (ז) וְעַל נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִנְתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹי עִמֵּיהּ לְתֵיבוּתָא מִן קֳדָם מוֹי דְשׁוּבְעָנָא: (ח) מִן בְּעִירָא דַּכְיָא וּמִן בְּעִירָא דְלֵיתָא דַּכְיָא וּמִן עוֹפָא וְכֹל דְּרָחִישׁ עַל אַרְעָא: (ט) תְּרֵין תְּרֵין עָאלוּ לְנֹחַ לְתֵיבוּתָא דְּכַר וְנוּקְבָא הֵיכְמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת נֹחַ: (י) וַהֲוָה לִזְמַן שׁוּבְעָא יוֹמִין מִן בָּתַר דִּשְׁלִים אוּבְלֵיהּ דִּמְתוּשֶׁלַח חָמָא יְיָ וְהָא לָא תָבוּ בְּנֵי נָשָׁא וּמוֹי דְשׁוּבְעָנָא הֲווֹ נַחְתִּין רְתִיחִין מִן שְׁמַיָּא עִלָּוֵי אַרְעָא: (יא) בִּשְׁנַת שִׁית מְאָה שְׁנִין לְחַיֵּי נֹחַ בְּיַרְחָא תִנְיָינָא הוּא יֶרַח מַרְחֶשְׁוָן דְּעַד כְּדוּן לָא הֲווֹ מִתְמַנַּן יַרְחַיָּיא אֱלָהֵן מִתִּשְׁרֵי דַּהֲוָה רֵישׁ שַׁתָּא לְשַׁכְלוּל עָלְמָא בְּשִׁבְסְרֵי יוֹמִין

ירושלמי

לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין אִתְבְּזָעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא רַבָּא וַהֲוֹן בְּנֵי גוּבְרַיָּא מְשַׁוְיַין תַּמָּן בְּנֵיהוֹן וּסְתָמִין יַתְהוֹן וּבָתַר הָכֵי חֲרַכֵּי שְׁמַיָּא אִתְפַּתָּחוּ:

[(יא) וַהֲרַכֵּי שְׁמַיָּא אִתְפַּתָּחוּ:]

(יב) וַהֲוָה מִטְרָא נָחִית עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן: (יג) בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַל נֹחַ שֵׁם וְחָם וְיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ וּתְלַת נְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְתֵיבוּתָא: (יד) הִנּוּן וְכָל חַיְיתָא לִזְנַהּא וְכָל בְּעִירָא לִזְנַהָא וְכָל רִיחְשָׁא דְּרָחִישׁ עַל אַרְעָא לִזְנֵיהּ כָּל עוֹפָא לִזְנֵיהּ כָּל צִפּוֹר כָּל דְּפָרַח: (טו) וְעָלוּ לְוַת נֹחַ לְתֵיבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל בִּשְׂרָא דְבֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי: (טז) וְעָלַיָּיא דְּכַר וְנוּקְבָא מִן כָּל בִּשְׂרָא עָאלוּ הֵיכְמָא דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ וְאַגִּין מֵימְרָא דַיְיָ יַת תַּרְעָא דְתֵיבוּתָא בְּאַנְפֵּיהּ:

[(טז) וְחַס מֵימְרֵיהּ דַיְיָ עֲלוֹהִי:]

בעל הטורים

אסר לבדו לכל אחד כפי מאכלו וזה הוא ולהם ולבגמליהם שהכניס זמורות לפילים ומאכל לגמלים וכן לכל מין ומין: (ד) היקום אשר עשיתי בגי' לא חיים לספיית המטים: היקום ג' במסורת הכא ואידך וימח את כל היקום ואת כל היקום אשר ברגליהם לומר כמו שמטלו דור המבול מפני רוב טובה ועושר שהי' להם כך קרח מרוב עושר שהיה לו שסכרו וספת: (י) לשבעת הימים בגי' לימי אבל מתושלח: (יא) בשבעה עשר יום לחודש. חס הוא (איוב לו) יבלו ימיהם בטוב במנין טוב לאדם יכד המבול: ולארבת השמים בגי' שלקח שני ככבים מכימה: (טז) והבאים ב' במס' הכא ואידך (נחמיה ח')

יונתן

והוה

רותחין פי' המים ירדו רותחין כי במה שחטאו נידונו: (יא) דעד כדון לא הוו פי' עד זמן ההוא לא היו מונין חדשים אלא מתשרי דס"ל כמ"ד בתשרי נברא העולם: והוו בני גוברייא כו' פי' בני אדם שמו בניהם בתהומות לסתום בהם המים שלא יעל מה עשה הקב"ה פתח ארובות השמים ודיקו כשנבקעו המעיינות למה פתח ארובות השמים

רמב״ן

ולא נכנס לתיבה עד שדחפוהו המים ולשון ברא־שית רבה מקוסר אמנה היה אלו לי שהגיעו עד קרסוליו לא היה נכנס לתיבה אם כן יאמר שלא נכנס שם עד שגברו המים וכסו פני כל הארץ וראה כי יטבע: (ח) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה שנים שנים באו אל נח. פי' הר"ר טולן הוסוו במנין זה מן הפחות היו שנים ואחרים אמרו כי פי' שנים זוגות לומר שהיו באים זכר ונקבה יחד ועל דעתו שכן היה שבאו מכלם שנים זכר ונקבה מעצמם וגם הוסיף להביא מן הטהורים ששה זוגות כי הבאים להנצל באו מעצמם ואשר לערך קרבן טרח בתלוה כי כן נאמר לו. וטעם ויעש נח ככל אשר צוהו י"י אמר נב"ר שיכין לכנוס בהמה וחיה ועוף כלו' הטהורים שהרה הוא ממריהם ולקחם אל ביתו והכתוב שאמר פעם שלישית כאשר צוה אלהים את נח לומר שעשה כאשר צוהו בכניסת התיבה כי הוא נמשך למעלה עם ויבא נח לומר שבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אל התיבה ומן הבהמה והעוף והרמש שנים שנים שבאו אליו אל התיבה וכלם באו אתו שנכנסו בתיבה מפני מי המבול כאשר צוה אותו אלהים וחזר ופירש שאדם והיום שבא המבול וכילד בא ואמר כי בעצם אותו היום הוא שבא נח אל התיבה עמו כל הבשר שמי לא קודם לכן. וטעם ויבאו אל נח אל התיבה להודיע שלא נאספו אליו כלל ולא באו עד עצם היום ההוא שהיה הגשם ובא הוא בתיבה כי האל הוא צוה ורומו הוא קבלן ברגע אחד: (טז) וטעם והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו. כי הבאים אל תוך התיבה היו זכר ונקבה שהכניסם גם בתוכה כן ולכך אמר כאשר צוה אותו אלהים כי היה מצוה עליו שיכניסם לתוכה. ודעת ר"א כי ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה לא נכנסו בתוכה אלא שבאו אליו כלם בעבור לאדם כי ביתו קרוב אל התיבה היה: וטעם מפני מי המבול. מפחד מי המבול ולשבעת הימים היה מי המבול ונאספו כלם בתיבה וסגר הפתח והנכר ואין דבריו נכונים. ויתכן כי ויעש נח ככל אשר צוהו י"י ונח בן שש מאות שנה. והפסוקים על בשנת שש מאות שנה הינם מספרי מעשה אבל ויעש נח ככל אשר צוהו יכלול הענין

אבן עזרא

הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה נקבות: (ד) כי לימים עוד שבעה. כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשור [ל]לחדש השני. ובסוף [ל]הם"ס יום תהחלה [מ]יסוב האמצעי אל הנכח והוא סוד. ומלת היקו' לא מלאכות כי אם בפרשה [י]הזאת. ושרשו מהפעלי' שהפ"א שלהם [פ]איננו שלם על משקל [ע]כרוב וי"א שהוא מהפעלים נחי העי"ן [פ]והוא הפוך. כמו לידה י"י [צ]את ירדי. ומלת יקום כלל לכל מי שהוא על האדמה: (ה) ויעש נח. כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב [ק]אל התיבה: (ז) מפני מי המבול. מפני פחד מי [ר]המבול והנה באותם השבעה ימים באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרים וכל רומש זכר ונקבה באו: (יא) נבקעו כל מעינות תהום רבה. מעינות [ש]סימך באין מעינות מוכרת: תהום. לשון זכר ונקבה [ת]וכן תהום רוממתהו. ולא הזכיר הנחלים כי מהמעינות יצאו [א]כאשר נבקעו עלו המים ונפתחו חלונות האוצרות בשמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה [א]והטעם שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו [ב]זה הסוד: וארבות. כמו הנה י"י [ג]עושה ארבות והאוצר [ד]והסלון כלשון בני אדם ומשפטם. ויש אומר שהאל"ף שורש כמו. [ה]כבודות וי"א שהאל"ף נוסף כמו אלף [ו]אגודות והם מפעלי הכפל. וביום י"ז שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכניס בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף. ומלת צפור שם כלל [ז]לאשר יש לו כנף. והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים: (טז) והבאים זכר ונקבה. טעמו הבאים בתיבה. וטעם ויסגור י"י בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור [ח]על אים. ויסך אלוה בעדו

פירוש על אבן עזרא

כהדעה אשר גם היה מקטני אמנה ולא היה כח לדיק חמים בדורותיו ולא בדורו של אאע"ה ע"כ באלו המלות זכה להצלה. והקריב קרבן לכפר על נפשו שלא בקש רחמים על דורו ועי"ז התקרב ה"ע וכלם עמו הברית שלא יהיה עוד מבול בעולם. [ב]כאשר המבול התחיל ביום י"ז לחודש ב'. היה בודאי המכהה הזאת ז' ימים קודם. עולה ליו"ד בחודש הנ"ל. [ל]ע"פ מז"ל כדעת ר"א בפ"ק דר"ה. החל המבול בי"ז לחודש איר שהוא שני למספר חדשים מניסן. [מ]כבר הסכימו המתקרים אשר לכל שנוי בזמן והדרגה יש ב' קצוות. והאמצעי הינו האמצעי הוא המקשר בין דבר והפוכו (עין במ"כ בהקדמה לא"ב הקדמה ד' ובפי' שם) א"כ הקלה הא' הוא התחלת הגשם שהתמיד מ' יום. וההפוך היה ימי הירידה אשר המים היו הלוך וחסר עד יבושת המים. ובינתים היו חמשים ומאת יום אשר לא ירד הגשם בתמידות ולא חסרו. עין (להלן פס' כ"ד) ע"כ ע"פ הגבורת המים שייכים ק"ן יום לימי התחלת המבול. וע"פ כלוי הגשם שייכים לימי חסרון המים. ובעלי מקובלים מכנים קו המכריע בשם סוד כי הסוד ממוצע בין גלוי ונעלם. [נ]שמעו אלו הפנות. ג"ל כי אם בפרשה הזאת ובפרשת עקב. [ס]כי שרשו יָקַם על משקל יָרַד כי היו"ד יפול וממנו לנעמים ויאמר אֵשֵׁב. יֵשֵׁב. תֵּשֵׁב. נֵשֵׁב. [ע]ר"ל מלת יְקוּם הוא על משקל כְּרוּב. [פ]פי' כי מלת יקום היה ראוי להיות קיום. [צ](תהלים ל"ה א') שהם רוב כמש"כ המכלל ור"ל כתב כ"י כי נהפכה בו עי"ן הפועל לפ"א הפועל ועוד אמר שיתכן שיהיו בו שני עיקרים ירב רוב כמו ישב, טוב וכו' ע"ש. קלא לתוכה כי כתוב אחריו ויבא נח וכו'. [ר]לפי שבפסוק הקודם כתיב והמבול היה עים וכו' וה"א בכבר היה המבול והלא בפסוק יו"ד כתיב ומי המבול היו ע"כ מדבר זה הפסוק אשר עשו מפני הפחד המבול. [ש]היו"ד בשו"א מפני שהוא סמוך למלת תהום. באין מַעְיָנוֹת (משלי ח' כ"ג) היו"ד בקמ"ץ מפני שהוא מוכרת. [ת]ר"ל כי זה הפסוק תהום אל תהום קורא (תהלים מ"ב ח') ל"ז. ולשון נקבה הוא תהום רוממתהו. [א]ר"ל שלא שבתו ממש ולא פתו. והנה כתוב ויעמידם לעד לעולם וכו'. רק בעבור שנתבלבלה המים והארץ לא היה נלוך השמש מגיע אל הארץ ע"כ לא היה נודע בארץ אם הוא יום או לילה. והוא הפי' לא ישבותו. והעד ע"ז כי לא אמר השמש והירח לא ישבותו. כי בשנת המבול שמשו ולא הועיל כנ"ל כאשר היה המבול מים לא עבר נלוך השמש. [ב]ר"ל ומאין היה לדע יום או לילה אם לא היה נכר אך ע"פ זה הסוד אשר אמר לו ה' ארבעים יום וכו' לעיל פסוק ד' ידע אשר עברו מ' יום ונפרע כי זמני הימים נכרים ע"י הסוד. ואם ל"ז מאין נודע מדת יום ולילה אם עדיין לא נתלו המאורות עד יום ד'. [ג](מ"ב ז' ב'). [ד]ר"ל יפתח ה' לך את אוצרו הטוב מן השמים יהיה פי' כמו שאמר כאן ולארובות וכו' או פי' חלון. [ה]ר"ל מן כבודה בת מלך פנימה ושרשו כבד. וכן ארובה שרשו ארב. [ו]שרשו בגד ע"ד כי מינים שהביא בפס' ולקחתם אגודות אזב (שמות י"ב כ"ב) וכדה שהיהם המאבר לנמה"ם. [ז]לאפוקי מלת עוף שמורה על שמהירות התנועה ואינו שם כלל. [ח](איוב י"ג י"ד)

וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ שלישי יז וַיְהִי הַמַּבּוּל
אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם
וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃
יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ
וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ יט וְהַמַּיִם
גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־
הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־
הַשָּׁמָיִם׃ כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה
גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃ כא וַיִּגְוַע
כָּל־בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף
וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ
עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ כב כֹּל אֲשֶׁר
נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר
בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם ׀
אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־
בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם
וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃ כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־
הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ח א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־
כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃

ויסכרו

אונקלוס

עֲלוֹהִי׃ יז וַהֲוָה טוֹפָנָא אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל־אַרְעָא וּסְגִיאוּ
מַיָּא וּנְטַלוּ יָת־תֵּיבוּתָא וְאִתְרָמַת מֵעַל אַרְעָא׃ יח וּתְקִיפוּ
מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל־אַרְעָא וּמְהַלְּכָא תֵּיבוּתָא עַל־אַפֵּי
מַיָּא׃ יט וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחֲפִיאוּ
כָּל־טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא׃ כ חֲמֵשׁ עַשְׂרֵה אַמִּין
מִלְעֵלָּא תְּקִיפוּ מַיָּא וְאִתְחֲפִיאוּ טוּרַיָּא׃ כא וּמִית כָּל־בִּשְׂרָא
דְּרָחֵשׁ עַל־אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל־רִחְשָׁא
דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא׃ כב כֹּל דְּנִשְׁמְתָא־רוּחָא דְּחַיִּין
בְּאַנְפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בְּיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ׃ כג וּמְחָא יָת־כָּל־יְקוּמָא ׀
דִּי ׀ עַל־אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד־בְּעִירָא עַד־רִחְשָׁא וְעַד־
עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן־אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם־נֹחַ
וְדִי עִמֵּהּ בְּתֵיבוּתָא׃ כד וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל־אַרְעָא מְאָה וְחַמְשִׁין
יוֹמִין׃ א וּדְכִיר יְיָ יָת־נֹחַ וְיָת כָּל־חַיְתָא וְיָת־כָּל־בְּעִירָא דִּי־
עִמֵּהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעְבַּר יְיָ רוּחָא עַל־אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא׃

ואסתכרו

מסרה ויסגר, ב' חסר. יט מאד, ו'. ויכסו, ב'. כב נשמת, ד'. בחרבה, המחב בחית. כג וימח, המ"ס רפי ולריך ליזהר בזה; שלא ידגש כי הוא ח"ו חירוף וגידוף. היקום, ג' ומ"ל. עד בהמה, ב' פסוק דאית בהון עד עד ועד. וימחו, מלרע. וישאר, ל' ומלעיל ולכך אל"ף בסגול. ח א אלהים, ד' דסמיך. ויעבר, פ'. וישכו, השי"ן ימיני.

ת"א חמש עשרה אמה מלמעלה יומא עו. כל אשר נשמת יומא עו מגילה מה ס' הזוהר פ' ויגש. מכל אשר בחרבה קדושין דף יג סנהדרין קח אלחים קיב בכורות מז. וימח את כל בכורות פא שבת קיג עבודה זרה יח סנהדרין קח. וישכו המים כלם השנה יב סנהדרין קח זבחים קיג.

רש"י

ושמע אותו בכנפיו שאפילו נולתה עולה אף כאן לצפור כל מין מראות כולם]: (טז) ויסגור ה' בעדו. הגין עליו שלא שברוהו הקיפו התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא (לקמן כ) בעד כל רחם בעדך ובעד בניך (איוב ב) עור בעד עור (תהלים ג) מגן בעדי (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך כנגד עבדיך: (יז) ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה המשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפניו יוכיחו: (יח) ויגברו. מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של כל גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים: (כב) נשמת רוח חיים. נשמה של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים (סנהדרין קח): (כג) וימח. לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשה נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה (ב"ר) גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם: (א) ויזכור אלהים. זה השם מדת הדין היא ונהפכה למדת רחמים ע"י תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר (לעיל ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת הרחמים: ויזכור אלהים את נח וגו'. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה

לפניו

רמב"ן

הענין כולו יאמר שעשה ככל אשר נצטווה לא הפיל מכל הענין דבר עשה התיבה ואסף המאכל ולקח מן הבהמה והעוף הטהורים שבעה שבעה ביום אשר צוה אותו וכאשר היה בן שש מאות שנה והמבול ירד על הארץ בא עם ביתו ועם הבהמות הטהורות וכל השאר אל התיבה כאשר צוהו אלהים ואחר כן ספר במעשה ויהי לשבעת הימים בשנת שש מאות וגמר הענין: (יח) וטעם ויגברו המים והמים גברו. שנתרבו מאד כי לרבוי הגדול יקרא הלשון גבורה וכן ופשעיהם כי יתגברו רבו מאד גבר חסדו על יראיו גדל וכן אם בגבורת שמונים שנה ברבוי גדול. ויתכן כי טעם ויגברו שהיו באים בשטף ועוקרי' האילנות ומפילים הבנינים כי לכח יקראו גבורה בעבור כי הגבורה בכח וכן גם גברו חיל והגביר ברית לרבים שבוע אחד יעמידנו בחוזק ולשון חכמים גבורות גשמים מפני שיורדין בגבורה ואפשר שיהיה מזה ואם בגבורות שמונים שנה שאם היו עצמותיו וגופו חזקים והוא בעל כח יחיה שמונים ואם כן יהיה פי' גברו על הארץ שהיו בגבורתם כלם אף על ההרים הגבוהים והשוטפים אותם: (כג) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה. אחר שאמר ויגוע כל בשר ואמר כל אשר בחרבה מתו הוסיף לאמר וימח שנמחו הגופות ויהיו נמחים כענין ומחה אל מי המרים כי היו המים רותחין כדברי רבותינו אבל כן יהיו הדגים מתים ואולי היה כמו שאמרו בבראשית רבה מכל אשר בחרבה ולא דגים שבים ויש אומרים אף הן בכלל מאספים אלא שברחו לאוקינוס ומכל מקום ניצולו הדגים ושני הדעות האלו אפשריים כי יתכן שמימי המבול הרותחים יתערבו בימים ויחממו עליוני הים בלבד והדגים ובאו בעמקי המצולות ויחיו שם או כדברי יש אומרים שהיו דגי הימים שבתוך הארץ הקרובים מהם לאוקינוס וברחים שם בהרגישם רתיחת המים שם וניצולין מהם אפילו אם ימותו כלם הנה מרבית הדגה באוקינוס היא ושם לא ירד מבול כמו שכ' ויהי הגשם על הארץ ומשם ניצולו הדגים שהרי לא נכנסו מהם בתיבה לחיות זרע וכאמר בברית הנני מקים את בריתי אתכם ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף ובבהמה ובכל חית הארץ אתכם מכל יוצאי התיבה

ולא

יונתן בן עוזיאל

(יז) והוה טובענא ארבעין יממין על ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית תיבותא ואתרמת מעל ארעא: (יח) ותקיפו מיא וסגיאו לחדא על ארעא והות תיבותא מהלכא סחיא על אפי מיא: (יט) ומיא תקיפו לחדא על ארעא ואתחפיאו כל טוריא רמיא דתחות כל שמיא: (כ) חמיסרי גרמידין מלעיל תקפו מיא ואתחפיאו טוריא: (כא) ואתחמסי כל בשרא דרחיש על ארעא בעופא ובבעירא ובחיתא ובכל רחשא דרחיש על ארעא וכל בני נשא: (כב) כל דנשמת רוח חיין באנפוי מכל ביבשתא מיתו: (כג) ושיצי ית

ירושלמי

כל גוית אינש ובעיר דעל אנפי ארעא מאינשא עד בעירא עד רחשא ועד עופא דפרח באויר שמיא ואשתיצי מן ארעא ואשתאר ברם נח ודעמיה בתיבותא: (כד) ותקיפו מיא על ארעא מאה וחמשין יומין: (א) ודכיר יי במימריה ית נח וית כל חיתא וית כל בעירא דעמיה בתיבותא ואעבר יי רוח רחמין על ארעא ואשתדכו מיא:

[(א) ואדכר ברחמוי טבא דאית עמיה ית נח ואעבר יי רוחא דרחמין:]

ואסתגרו

בעל הטורים

ה') והנשים וגו' עם זרובבל לומר כמו בכאן באו מאליהם אף התם נמי עלו מאליהם וזה הוא כמ"ד עלו מאליהם ודלא כמ"ד שעזרא העלם: (כג) וישאר אך נח אין מיעוט

אחר

יונתן

השמים אלא למעיינות הוא תקנה כתכר לכן ג"כ ארובות השמים נפתחו: (יח) סחיא מל' שייט כדאיתא ביומא פרק ח' שכן קורין לשייט שחייה ופי' לך וכדאי' ברבה.

דניסן

רמב"ן

ולא הזכיר דגי הים: וימחו מן הארץ. פי' הכפל לומר כי נשאר זכרם שאין להם זרע ומה צורך לאמר כן אחר שמתו הכל אולי מפני העופות ומקצת השרץ לאמר שלא נשאר בהם צלים בכל עץ או תחת הארץ כי הכל נמוחו ויתכן שיהא שיעור הכתוב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כי מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים נמוחו מן הארץ לא נשאר רק נח. ורבותינו דרשו וימח בעולם הזה וימחו מן הארץ מן העולם הבא שהוא הארץ המוכרת כאן ארץ החיים וכבר רמזתי סודה: (א) ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה. הזכירה בנח מפני שהיה צדיק תמים וכרת לו ברית להצילו וגם יכלול זרעו אשר אתו בה ולא הזכירם כי בזכותם ניצולו אבל הזכירה שאמר בחיה ובבהמה איננה בזכות שאין בבעלי נפש זכות או טובה זולתי באדם לבדו אבל הזכיר' בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר והיה העולם והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה הקיום העולם במינין אשר ברא בו והנה רצה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החיה שוה עמהם ויגיד עליו רעי: ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש. כתב רש"י מכאן אתה למד שהיתה משוקעת במים י"א אמה כפי החשבון הכתוב בפירושיו והוא כן בב"ר אבל כיון שרש"י מדקדק במקומות אחרים מדרשי ההגדו' וטורח לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעים פנים לתורה ומדרשים רבים חלוקים בדברי החכמים ואומר אני שאין החשבון הזה שאמרו נאות בלשון הכתוב כי אם נסבול לפרש ותנח התיבה בחדש השביעי ליום הזה הנזכר שכלא בו הגשם ושבו המים מעל הארץ הלוך וחסור שלא כמנין החדש השני בהתחלת הפרשה וכמנין השמות בסוף הפרשה א"כ יתכן שיחזור מיד בפסוק השני ויאמר עד החדש הי' למנין אשר שהיה י' לירידת הגשמים והראיה מן התיבה שתהיה משוקעת במים מפני שנותן חשבון שוה לכל הימים אמה לד' ימים והידוע לחשבון המים כי הנחל הגדול כאשר יחסר בתחלתו אמה לד' ימים יחזור בסופו ד' אמות ליום אחד והרי לפי החשבון הזה באחד לחדש אב נראו ראשי ההרים ובאחד בתשרי חרבו המים והנה בששים יום חסרו כל גובה ההרים הגבוהים שהם כמה אלפים אמה ועוד כי שלח היונה בשבעה עשר יום לחדש אלול והמים על פני כל הארץ והאילנות מכוסים והנה חרבו כולם בשנים עשר ימים ועל דרך הקבלה אם היתה משוקעת במים י"א אמה והוא יותר משליש קומתה תטבע בעבור היותה רחבה מלמטה וכלה אל אמה כי היא היפך הספינות ויש בה כבדות גדולה. והנראה מדרך הפשט כי מחמשים ומאת יום האמורים בתגבורת המים יכלול ארבעים יום של ירידת הגשם כי בהם עקר הרבוי והתגבורת והנה החלו לחסו' בשבעה עשר בניסן ותנח התיבה

אחר

אבן עזרא

[ט]בעדו. והטעם ראש הפסוק. והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח [כ]בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים. וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה אם כן מה טעם ויהי המבול על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה וגבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה: (יט) מאד מאד. פעמים [ל]שאין לרוב ממנו. וכן אחר [מ]שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים למה אמרו ויכסו ההרים. וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אחד גבוה [נ]שהוא במלכות יון: ופי' ויגוע [ס]וכבר גוע ורבים בתורה כמוהו כמו [ע]ואתחנן וכן וימטר עליהם מן [פ]על פי' האמת. ומלת ויגוע מיתה ובפי' ויגוע וימת [צ]אבאר לך זה. והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם. ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו [ק]שב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם. ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם [ר]שני שרשים יגלה [ש]כמוהו: (כג) וימחו מן הארץ. נמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת [ת]מאמינו שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ: (כד) ויגברו המים חמשים ומאת יום. בעבור שנבקעו [א]המעינות גם היה גשם יורד יום אחד ופוסק יום אחד כי פירש אנכי ממטיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר [ב]ויכלא הגשם: (א) ויזכור אלהים את נח. גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העקר: ואת כל החיה. כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ וטעם [ג]ויזכור השבועה שנשבע לנח: ויעבר אלהים רוח.

העבירו

פירוש על אבן עזרא

י"ד) וסוף הפסוק ולא יפתח. הוא לנגזי. [ט](שם ג' כ"ג). [י]לגבר אשר דרכו נסתרה (שם) הוא ג"כ לנגזי. [כ]שאם באו המים דרך מקום הנפתח. [ל]ר"ל ב' פעמים להראות שפ"ש להיות רוב ממנו. [מ]לפי שהקשה בפסוק הקודם ומה טעם ויהי המבול וכו' אמר וכן יש להקשות פה. [נ]וטעמם להקשות שאותו ההר גבוה מאוד מהרי אררט אשר הם קרובים לבבל ארץ שפלה ואיך נחה התיבה על ההרים אלו כאשר ההר הגבוה היה מכוסה והוא גבוה כפלי כפלים מהרי אררט. ע"ז אמר ואנחנו נאמין וכו' שנתמעטו המים עד שנחה התיבה בי"ז לחודש השביעי ובכללם ג"כ ההר הגבוה הזה. ובעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים נאמר על ההרים הנמוכים מהרי אררט. [ס]ר"ל בסוף ארבעים יום כי לא חיו עד תגבורת המים. [ע](דברים ג' כ"ג) שם פי' כ"א ככה וכבר התחננתי. [פ](תהלים ע"ח כ"ד) לפי שיש מי שלא פירש כן. ובפירוש תהלים הוכיח כן כי הפסוק הקודם אם יכין שאר לעמו והוא הבשר אשר ע"ז אש נשקה ביעקב היה אחרי בעת אשר התאו תאוה ע"כ בודאי מורה הפסוק וימטר כמו שמפרש כ"א. [צ](להלן כ"ה ח'). [ק]והנה זה פי' הרומש על הארץ (בפס' כ"א) הוא כלל. בעוף וכו' הם הפרטים וכתוב בכל אחד בצ"ח. וכל האד' הוא מזר וכלל כללום בני אדם והוא דבוק לפסוק שאחריו כי לא כתב בי"ח רק וכל האדם. [ר]כי שורש נשמה נ"שם. ושורש שמים שם שהנגזר מן שָׁם שהוראתו מרחק מה. ובא ברבוי שמים על משקל ידַיִם. [ש](לעיל י' ג'). [ת]ר"ל הסומכים על הדרש חז"ל ומושבים אשר הם כפשוטו. וכפי הכתוב (ביחזקאל כ"ב כ"ד) ארץ לא מטוהרה ולא מגושמה ביום זעם. ובפרט דעת ר"י (בזבחים קי"ג ע"א) לא ירד מבול לא"י ועוד מאמרים אחרים. אין פי' רק כמובא (בפדר"א פ' כ"ג) א"י לא ירדה עליה המבול מן השמים רק נתגלגלו המים מארצות אחרים ונכנסו לתוכה. וכפי הפשט לא נגשמה ביום זעם כאשר גובר החטא ילווה על העבים שלא ימטירו. [א]בתחלת המבול. ואחר מ' יום לא היה המבול יום ולילה רק יורד ופוסק. [ב]כי זה כאמר על סוף ק"ן יום ומשמעו כי אז פסק הגשם ולא המטיר עוד כלל. [ג]כי אין שייך שכחה לגבי הי"ת אשר יאמר ויזכור. רק כאשר תראה עונת ה' בארץ ידבר הכתוב. ובלא ה' להזכיר השבועה שנשבע לנח משרש זכרו כיין לבנון (הושע י"ד ח') ופי' ריחו. ואצל ב"א בא הזכרון ע"י התפעלות ואצל הי"ת נאמר אם הגיע מעשה הטוב להשורש אשר נקרא שם הזכרון לפניו.

כ"ל

ספורנו

כשרים להקרבה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל וכמו כן בעגלת מזוכה על הספק ונטמתם בם: (יח) ותלך התבה. בדחיית התגבורת הבאה מלמטה: (כג) וימח את כל היקום. של בעלי חיים לא עשבים וצמחים כמו שבאר באמרו מאדם ועד בהמה עד רמש ועד עוף השמים: וימחו מן הארץ. שם ושאר נין ונכד: (כד) ויגברו כו' חמשים ומאת יום. מיום התחלת הגשם גברו עד תום חמשים ומאת יום מתחלת הגשם שהיה בי"ז לחודש השני ושלמו בי"ז לחודש השביעי שהיו הק"נ יום ה' חדשים שלמים ואז נחה התיבה שלא היה תום תגבורת דוקא כי אמנם מיום התחלת הגשם התחיל התגבורת מלמטה כאמרו נבקעו כל מעינות תהום רבה אמנם לא התחילה התיבה ללכת על פני המים עד שהיו המים כ"כ גבוהים שהתיבה רמה

מעל

ב ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים
ויכלא הגשם מן־השמים: ג וישבו
המים מעל הארץ הלוך ושוב ויחסרו
המים מקצה חמשים ומאת יום:
ד ותנח התבה בחדש השביעי
בשבעה־עשר יום לחדש על הרי
אררט: ה והמים היו הלוך וחסור עד
החדש העשירי בעשירי באחד לחדש
נראו ראשי ההרים: ו ויהי מקץ
ארבעים יום ויפתח נח את־חלון
התבה אשר עשה: ז וישלח את־
הערב ויצא יצוא ושוב עד־יבשת
המים מעל הארץ: ח וישלח את־היונה מאתו לראות הקלו המים מעל
פני האדמה: ט ולא־מצאה היונה מנוח לכף־רגלה ותשב אליו אל־
התבה כי־מים על־פני כל־הארץ וישלח ידו ויקחה ויבא אתה אליו
אל

אונקלוס

ב ואסתכרו מבועי תהומא וכוי שמיא ואתכלי מטרא מן־
שמיא: ג ותבו מיא מעל ארעא אזלין ותיבין וחסרו מיא
מסוף מאה וחמשין יומין: ד ונחת תבותא בירחא שביעאה
בשבעת־עשר יומא לירחא על טורי קרדו: ה ומיא הוו אזלין
וחסרין עד ירחא עשיראה בעשיראה בחד לירחא אתחזיאו
רישי טוריא: ו והוה מסוף ארבעין יומין ופתח נח ית־כות
תבותא די עבד: ז ושלח ית־עורבא ונפק מפק ותיב עד־
דיבישו מיא מעל ארעא: ח ושלח ית־יונה מלותה למחזי
הקליאו מיא מעל־אפי ארעא: ט ולא־אשכחת יונה מנח
לפרסת־רגלה ותבת לותה לתבותא ארי מיא על־אפי כל־
ארעא ואושיט ידה ונסבה ואעיל יתה לותה לתבותא:
מן

מסרה ב מעינת, ב' חד מ"ל דין חסר. וארבת, ב' חסר. ויכלא, ב' הטעם. ג הלוך, ד' מ"ל בתורה. ושוב, מ"ל ג'. ד ותנח, ב' בתורה עליהם הכום. אררט, ד'. ה הלוך, ד' מ"ל. וחסור, מ"ל. נראו, ד'. ו ויהי, ב' כ"ע בפיס'. חלון, ל'. ז וישלח, כ"ב ל"ע. יצוא, ג' מ"ל. ושוב, מ"ל. יבשת, חסר. ח וישלח, כ"ב. הקלו, ל' ומלעיל. ט לכף רגלה, ל'. ויבא, כ"ח ל"ע. אל התבה, ט'.

ת"א ותנח התבה ספר הזוהר פ' בהעלותך. והמים היו ספר הזוהר פ' פנחס וישלח את סנהדרין קח. וישלח את היונה סנהדרין שם עקידה שם.

רש"י

לפניו: על הארץ. על עקבי הארץ: וישבו. כמו (אסתר ז) כשוך חמת המלך לשון הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו (תהלים מ) לא תכלא רחמיך (לקמן כג) לא יכלה ממך: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור והוא אחד בסיון. כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר קי"ח הרי ק"נ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה התבה משוקעת במים י"א אמה. שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה לד' ימים נמצא שבי"ו בסיון לא חסרו אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ה) בעשירי נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. וא"ת הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי א"א למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה וא"ת באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו ראשי ההרים: את חלון התבה אשר עשה. לצהר (ב"ר) ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהי' חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק (סנהדרין קח): עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנא' (מלכים א' יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר: (ח) וישלח את היונה. לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא
מנוח

רמב"ן

אחר שלשים יום על הרי אררט בשבעה עשר יום לחדש אייר הוא החדש השביעי לירידת הגשם ואחריו ע"ג ימים באחד לחדש אב הוא החדש העשירי לירידה נראו ראשי ההרים והנה תקננו תקון מועט בלשון הכתוב: והנכון בעיני כי חמשים ומאת יום היו משבעה עשר יום לחדש השני הוא חדש מרחשון עד שבעה עשר יום לחדש השביעי הוא חדש ניסן והוא יום מנוח התיבה כי אז העביר השם רוח קדים עזה כל הלילה ויבש את המים למרבה שחסרו מאד ותנח התיבה והראיה כי לא אמר הכתוב בכאן ויחסרו המים בחדש פלוני ביום פלוני והיו המים הלוך וחסור עד החדש השביעי ותנח התיבה וגו' כאשר אמר בחרבון האחד שנראו בו ראשי ההרים כי ביום החרבון נחה התיבה והסדר בענין הזה כי ביום רדת הגשם נבקעו מעינות תהום ונפתחו ארובות השמים וירד הגשם ארבעים יום ובהם גברו המים חמש עשרה אמה מלמעלה ונפסק הגשם בסוף הארבעים ונשארו מעיינות תהום וארובות השמים פתוחות והיה האויר לח מאד וכל הארץ מלאה מים ואינם נגרים במורד ולא יבשו לעולם ועמדו כן בגבורתם עד מלאת ק"נ יום לירידת הגשם ואז העביר השם רוח חזק מאד בשמים ובארץ ויסכרו מעיינות תהום כי חזרו המים הנובעים מהם אל מקומם עד אשר נתמלא התהום כמו שהיה בתחלה ונסגרו פתחי מעייינותיו וארובות השמים נסגרו וייבש האויר מאד ברוח המייבש והמים אשר בארץ לחכה והנה חסרו המים הרבה ביום ההוא ותנח התיבה שהיתה משוקעת במים בשתים ושלש אמות ואחר שבעים ושלש יום באחד לחדש העשירי הוא חדש תמוז נראו ראשי ההרים ומקץ ארבעים יום בעשתי עשר חדש בעשרה לחדש פתח נח חלון התיבה ואחרי שלש שבועות הלכה היונה מאתו ואחר שלשים יום הסיר מכסה התיבה: וטעם ויעבר אלהים רוח על הארץ. שהיה רוח גדולה וחזק יוצאה מבטן הארץ על פני התהום ומרחפת במים ויסכרו בו מעיינות תהום כי לא אמר הכתוב הדבר ויעבר אלהים רוח על המים וישכו המים שהיו נובעין מן התהום וינוחו מלשון וחמת המלך שככה שנחה או לשון הסתר הדבר והבלעו ללמוד שנבלעו מי התהום במקומם וכן אמרו זה בסדר עולם המים העולים למעלה נגבה אותו הרוח והיורדים למטה נבלעו במקומם: וטעם (ב) ויכלא הגשם מן השמים.
שלא

(ב) וְאִסְתְּגָרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא וְהַרְכֵי שְׁמַיָא וְאִתְמְנַע מִטְרָא מִלְּמֵיחַת מִן שְׁמַיָא׃ (ג) וְתָאִיבוּ מַיָא מֵעִלָּוֵי אַרְעָא אָזְלִין וְתַיְבִין וַחֲסָרוּ מַיָא מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ (ד) וְנָחַת תֵּיבוּתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הוּא יַרְחָא דְנִיסָן בְּשִׁבְסְרֵי יוֹמִין לְיַרְחָא עַל טוּרֵי דְקַרְדוֹן שׁוּם טוּרָא חַד קַרְדַּנְיָא וְשׁוּם טוּרָא חַד אַרְמִינְיָא וְתַמָּן מִתְבַּנְיָא קַרְתָּא דְאַרְמִנְיָא בְּאַרְעָא מַדִינְחָא׃ (ה) וּמַיָא הֲווֹ אָזְלִין וְחַסְרִין עַד יַרְחָ עֲשִׂירַי יַרְחָ תַּמּוּז בְּתַמּוּז בְּחַד לְיַרְחָא אִתְחַמִּיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָא׃ (ו) וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יָת כַּוַּת תֵּיבוּתָא דַּעֲבַד׃ (ז) וְשַׁדַּר יָת עוּרְבָא וּנְפַק מִיפַּק וְתָאִיב עַד דִּיבִיאִישׁוּ מַיָא מֵעִלָּוֵי אַרְעָא׃ (ח) וְשַׁדַּר יָת יוֹנְתָא דְּבַיְתָא מִלְוָתֵיהּ לְמֶחֱמֵי אִין אִתְקוֹלְלוּ מַיָא מֵעִלָּוֵי אַנְפֵּי אַרְעָא׃ (ט) וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנְתָא נְיָחָא לְפַרְסַת רִיגְלָהּ וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא וְאוֹדְעַת אֲרוּם

בעל הטורים

אחר פירוש שלא לרבות לומר שלף עוד המים. סך הם בגימ' עוב: (ב) ויכלא הגשם ב' במסו' הכא ולאידך ויכלא העם מהביא לומר לך שבזכות ישראל כלא הגשם: (ג) ושוב ב' הכא ולאידך וילא יצא ושוב עד יבושת המים. (יחזקאל א') והחיות רצוא ושוב זה הוא שאמרו שמתיעה המיום יוצא נהר דינור כיון ושוב דהכא דאייבי בנהר לף המים כמי: (ד) והנה ב' במסו' והנה הסנה והנה עליהם הרוח לומר שהוה"ק נחה על אותם אשר נמלאו בסנה וזה היא ותכם עליהם הרוח. אררע ג' במסו' הכא ושנים בני סנחריב (מ"ב י"ט. ישעי' ל"ז) ויסי וגו' בים נסרך אלהיו וגו' והמה נמלטו ארץ אררט ואמרו חז"ל לקח נסר א' מן הסנה ואמר דין אלהא דשיזביה לנח מטופנא: נהפוך לשון נסר: (ז) יבשת המים בגימ' נשל ככית (מ"ח י"ז) אמר לו הקב"ה אתה מזומן לשלי שום אסרה ביומי

יונתן

(ד) דניסן דס"ל כר"א דלעיל דבמסרי נברא העולם ושביעי לו ניסן ול"ע רב בספר כול לזהב: (ו) כוות חלון: (ז) ותאיב כמו ושוב: (ח) יונתא דבייתא פי' שרגילים אללו בבייתא בנלמו הכי מדירתן של עופות הטהורים אלל לדיקים וכן הוא במדרש ודייק אי לאו הכי היאך מזכה לתיבה אלא כדבירנו שהיתה דביתא ורגיל להחזיר לביתה

רמב"ן

שלא ירד עוד גשם עד נאסף מן התיבה כי היו השמים ברום הזה כברזל ולא הורידו טל ומטר כלל וייבש האויר וסרבו הנים כי גשם המבול כבר כלה מיום הארבעים: (ג) וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב. יאמר שהיו שבים מעט מעט עד שחרבו פני האדמה ויחסרו המים מקלה חמשים ומאת יום דבק עם ותנח התיבה לומר שחסרו ביום ההוא חסרון גדול שנסה בו התיבה כאשר פירשתי: (ה) והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי. טעמו כמו מסורש שהיו הלוך וחסור עד שנראו ראשי ההרים בחדש העשירי הוא חדש טבת והודיענו הכתוב שחסרו בע"ג יום שמש עשרה אמה אבל החסרון אשר מתחלה למנוח התיבה לא ידענו כמה היה כי הולרך הכתוב להודיע השקוע ולא החסרון והנראה לדעתי בשוע התיבה כי היתה מפני היות המים טבעים מן התהומות והיותם עוד רותחים כדברי רבותינו כי נעטר בן חלך על פני המים ואם לא מפני זה היתה נטבעת בכבדותה כי רבים אשר בתוכה והמאכל והמשקה היה הרבה מאד וכאשר שככו המים מרתיחתם או מרתיחתם גם כן והסרו ברום מיד נכנסה התיבה אל תוך המים בכובד משאה ותנח על ההר ועל דעת המפרשים המספר במגבורת המים שמשים ומאת יום ומנוח התיבה ורא"ית ראשי ההרים ומ' יום אחרי כן הכל ידענו בדרך הנבואה כי הכתוב מודיע אותנו כן אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיבה והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים והנה גם לדברינו גם לדברי רבותינו וכל המפרשים יהיו הרי אררט מן ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים שהיו המים עליהם ט"ו אמה ולכן יקשה זה כי הידוע בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפל הכידור הקרוב לבבל ואולי נאמר כי הי' החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט ויקר מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם והנה נח מעת שכלה הגשם היה פותח החלון וסוגר אותו כרצונו ואחר ע"ג יום מנוחת התיבה הטנים מן החלון ונראו לו ראשי הרי אררט ואז וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ויאמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעת שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו שבזמן הזה נראו המגדלים ונגלו האילנות וימלאו העופות להם מנוח כאשר תקיננה ופתח החלון לשלוח העורב ובחדש הראשון הוא חדש תשרי חרבו המים ובחדש השני הוא חדש מרחשון בשבעה ועשרים בו יבשה הארץ ובו ביום יצאו מן התיבה והנה כל מנין הפרשה כפשוטו ומשמעו: ודע כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם כאשר תקנו זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון וכן הוא סדר הזמנים זרע וקציר וקור וחום יהיה ראש השנים מתשרי וכן המדשים ממנו הם נמנים עד שהגענו ליציאת מצרים ואז צוה הקב"ה למנות בחדשים מנין אחר שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה ומשם ואילך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי ועדין כאשר בשנים השבתון ממנו דכתיב ושג האסיף תקופת השנה וכך תרגם יונתן בן עוזיאל בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי אמר בירחא דעתיקיא קרו ליה ירחא קדמאה וכאן הוא ירחא שביעאה ובמכילתא החדש הזה לכם ולא מנה בו אדם הראשון: (ט) ולא מצאה היונה מנוח. אין

אבן עזרא

שעצירו [ד]תמיד: וישבו המים. וינוסו ולא נעצרו. וכן ושמת המלך [ה]שככה ודגשות הכ"ף לחסרון העי"ן ושניהם [ו]מהבנין הקל: (ב) ויסכרו. כמו ויסגרו ואין הכף מתחלפת בגימ"ל רק הם שתי מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יה"וא ובמ"ך [ז]בשי"ן: ויכלא הגשם. ככלא בתוך האולר: (ג) וישבו המים. למטה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נבואה [ח]ידעו. והאומרים כי הנה מלאנו מאה וחמשים יום [ט]שמש' חדשים וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונה [י]על דבריהם כי שנים ימים יחסרו. גם האומר [כ]כי בחשבון העבור היה עושה ויחיו בחדש השני [ל]מרחשון ותהיה [מ]השנה שלימה ולמה כל זה ואפילו היה הכתוב כי כן היה משפטו על [נ]השמש או תחלת השנה מתשרי [ס]לא נתנו המועדים [ע]על יד כן. גם יתכן על מנוח התיבה [פ]לדבר דברים ארוכים לכן לא יועילו ולא יזילו כי תהו המה: (ה) בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים. והנה נח קבע אחד [צ]לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעבור לחדש שבע שלח [ק]את העורב ותמיד היה הולך ושב עד שילא גם כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה הארץ ילא גם וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים שלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבע שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המנין המרובע [ר]והעד שאמר וייחל עוד שבעת ימים [ש]אחרים. ואלת

פירוש על אבן עזרא

[ד]ר"ל לא תעביר הכוה דכך העברה רק הלום היה מכסה בעמידות עדי נתקבו המים. [ה](אסתר ז' י') כי פרשו שכך ולאוי להיות וישככו ובא דגש במקום כ"ף המחסר שהוא העי"ן הפעל. [ו]כי הם פועלים עומדים בעלמם ולא עבלו זולתם. [ז]ומ"ד שהמדקדקים האחרונים האותיות שהן ממולא אחד מתחלפות ג"כ לפי שהן קרובות במבטא. [ח]ר"ל לפי שעדיין לא פתח חלון התיבה ולא היה יודע מדת יום ולילה. ולא מבעיא ארבעים ימי המבול כנ"ל אשר לא היה יום כלל ע"כ מדייק ר"א מלת גם זה וכו'. [ט]שהם מונים שלשים יום לכל חודש וא"כ הוא חדשי החמה ולא חדשי הלבנה שהם רק כ"ט ימים י"ב שעות תשכ"ג חלקים מן תתר"פ דקים בשעה. [י]כלומר אפילו לדבריהם לא דברו נכונה: שהרי שנה חמה שס"ה ימים ורביע. חלוק אותם לי"ב חלקים מגיע לכל חלק ל' יום יו"ד שעות ומחלה. נמלא ה' חדשים הם יותר מן קנ"ב ימים וא"כ חסר לפי חשבונם ב' ימים ועוד. [כ]ר"ל גם הוא לא דבר נכונה. [ל]ר"ל לפי שברשו שמ"ש במודש השני בי"ז לחודש הוא חודש מרחשון. [מ]כי אז מרחשון מלא. ונשאר מזה החודש י"ג ימים ואחריו כסליו כ"ט. טבת ל'. שבט כ"ט. אדר ל'. וי"ז מניסן הרי קמ"ח ימים וחסר ב' יום. [נ]ר"ל על חדשי החמה כנ"ל. [ס]כדעת ב' אשר החודש ב' הוא מרחשון. [ע]ר"ל סוד העבור לא נמסר רק ע"י מרע"ה לקביעות המועדים. [פ]כוונתו על הבלי בני אדם אשר אמרו על הר גבוה שבארץ יון (לעיל ז' י"ט) או אל תשגון בע"ז. [צ]ר"ל פס' ד' יתכן לדבר דברים ארוכים לסותר דבריהם. ואמר ר"א ע"ד לשון המקרא בענין בני לוי ממנות הארון (ד"ה ט' ו'). [ק]ר"ל אף שלא ראה הלבנה. כי עוד לא פתח חלון התיבה ידע לקבוע בדרך נבואה. [ר]ר"ל כי בו גמר ארבעים יום מאחד בעבת כ"ל לדעת ר"י אם יספיר מניסן שנראה בו ראשי ההרים. [ש]נזמן עעם על ששלח את היונה כל פעם אחר ז' ימים. לפי שהיעור זה אחד מ"ד רבעים ממודם הנולדים שמי באויר ובגופים בידוע. ומבע שרשו נבע ענין הבעה. כמו ונוסו מכות מבעם (ישעיה כ' ה') (בנ"א ממבטם). [ש]כי היה די אם אמר ויחל ז' ימים

ספורנו

מעל הארץ ואשר שלמו ימי הגשם היה מגבורת ונלמטה כלבד נמשך עד תלאת ק"נ יום ואז בנוח המגבורת הדוחה את התיבה נחה התיבה: (ז) וישלח את העורב. לראות אם יבש האויר אחר שנראו ראשי ההרים באופן שיוכל העורב לסבלו: ויצא יצוא ושוב. שלא יכול לסבלו: (ח) לראות הקלו. אם הקלו תקנן בהרים ובמגדלים כמנהגה: (ט) כי מים על פני כל הארץ. גם בראשי ההרים הנראים היה לחות רב באופן שגם שם לא תנוח מנוח

אֶל־הַתֵּבָה׃ י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים
אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־
הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת
עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע
נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יב וַיִּיָּחֶל
עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־
הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃
יג וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה
בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם
מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה
וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ יד וּבַחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ
יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס רביעי טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים
אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ טז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה
וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יז כָּל־
הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־
הָאָרֶץ הוֹצֵא° אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ
וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יח וַיֵּצֵא־נֹחַ
וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ יט כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח
מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח

°היצא קרי

יהוה

אונקלוס

י ואוריך עוד שבעה יומין אחרנין ואוסיף שלח ית־יונה
מן־תבותא׃ יא ואתת לותה יונה לעדן רמשא והא טרף־
זיתא תביר נחית־בפומה וידע נח ארי־קליאו מיא מעל־
ארעא׃ יב ואוריך עוד שבעת יומין אחרנין ושלח ית־יונה
ולא־אוסיפת למתוב לותה עוד׃ יג והוה בשית־מאה וחד
שנין בקדמאה בחד לירחא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי
נח ית־חופאה דתבותא וחזא והא נגובו אפי ארעא׃
יד ובירחא תנינא בעשרין ושבעא יומא לירחא יבישת
ארעא׃ טו ומליל יי עם־נח למימר׃ טז פוק מן תבותא
את ואתתך ובנך ונשי־בנך עמך׃ יז כל חיתא דעמך
מכל־בשרא בעופא ובבעירא ובכל־רחשא דרחיש על־
ארעא אפיק עמך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגו על־
ארעא׃ יח ונפק נח ובנוהי ואתתה ונשי־בנוהי עמה׃
יט כל־חיתא כל־רחשא וכל־עופא כל דרחש על־ארעא
לזרעיתהון נפקו מן תבותא׃ כ ובנא נח מדבחא קדם־יי
ונסיב מכל ׀ בעירא דכיא ומכל עופא דכי ואסיק עלון
במדבחא׃ כא וקביל יי ברעוא ית־קורבניה ואמר יי במימריה
לא

מסרה ויסף, חסר. יא ותבא, ב' ח' בתורה. עלה, ב' כ' בה"א. ז' בטעמי. טרף, כולו קמץ לפי שהוא שם מוקף לעלה כלו' עלה זית הי' טרף בפי היונה כד"ק שלא כדעת הש"י. יב ויחל, ל' בחרין יודין. יספה, ל'. יג ויהי, וכל"ל בח"ג. חרבו, ב' בענין. יד ובחדש, ה' ר"פ. יבשה, ל'. טו אלהים, ג' דפ' בסורה. יז הוצא, היצא קרי היוד מורגש אחר הפתח. יח ויצא, כ"ה י"א בטעם היוד במאיילא בלורה טפחא מערה לאחנה עמו בתיבתו והלדי בלירי. יט כל, ד' פסוק כל כל וכל כל. רומש, ב' מ"ל. למשפחתיהם, ב' דין ח"ו וחד מ"ל דמ"ל. כ הטהרה, חסר. הטהור, מ"ל. עלת, ח' דמ'. כא וירח, בי"ם היוד בפתח ב' בנדין.

ת"א והנה עלה עירובין דף יח. ויהי באחת ראש השנה י'. צא מן התבה סנהדרין קח. למשפחתיהם סנהדרין שם. ויבן נח מזבח זבחים קח. ויקח מכל זבחים קטו.

רש"י

מנוח לא תשוב אליו: (י) ויחל. לשון המתנה וכן (איוב כט) לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא: (יא) טרף בפיה. אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו (שיר ה') כיונים על אפיקי מים (יחזקאל ז) כיוני הגאיות כלם הומות וכמו (הושע ז') כיונה פותה: טרף. חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו (עירובין יח) בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל וימתן וייחל ויתמתן: (יג) בראשון. לר"א הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן (ר"ה י"א): חרבו. נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) בשבעה ועשרים. וירידתן במרחשון בי"ז. אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: יבשה. נעשה גריד כהלכתה: (טז) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: (יז) הוצא. הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחתיהם. קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה. אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו ז' ז' אלא כדי להקריב קרבן מהם (ב"ר פכ"ו ופ' ל"ד): (כא) מנעוריו. מנעריו כתיב
משננער

רמב"ן

אין מנוח. העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי גבהות המים על פני כל הארץ ולכן לא מצאה היונה מנוח אשר יעב לה ובעת הראות האילנות הלכה לנפשה כי בדליותיהם תקיננה: (יא) והנה עלה זית טרף בפיה. ומשפטו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם כחל שוטף בעבור כי נתמלא כל העולם מים אבל בב"ר אמרו מהיכן הביאה אותו ר' לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא הוא שהקב"ה אמר ליחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא ולא גושמה ביום זעם רבי ביריי אמר נפתחו לה שערי ג"ע והביאה אותו והנה כוונתם שנעקרו האילנות ונמחו במקומות המבול ואף כי יהיה העלה נבל וכך אמרו אפילו אילטרוגילין של ריחים נמוחו במבול ודרשו בו אבנים שחקו מים ומאמרם דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא שלא היה עליה גשם המבול כדכתיב לא גשמה ולא נפתחו בה מעיינות תהום רבה אבל המים נתפשטו בכל העולם וכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כמו שכתוב מפורש ואין סביב ארץ ישראל גדר לעכב המים שלא יבאו בה וכך אמרו בפירקי רבי אליעזר ארץ ישראל לא ירד עליה מי המבול מן השמים אלא שנתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה שנאמר בן אדם אמור לה והנה לדעת רבי לוי מפני שלא ירד בארץ ההיא הגשם השוטף ולא נפתחו עליה ארובות השמים נשארו בה האילנות ובכל העולם
נשברו

ירושלמי

ארום טוי על אנפי כל ארעא ואושיט ידיה ונסיבתא ואעיל יתה לותיה לתיבותא: (י) ואוריך תוב שובעא יומין ואוסיף לשדרא ית יונתא מן תיבותא:

[(י) ושרי למסני:]

(יא) ואתת לותיה יונתא לעדונא רמשא והא טרפא דזיתא לקיט תביר ומחית בפומה דנסבתיה מן טור משחא וידע נח ארום אתקוללו מיא מעילוי ארעא: (יב) ואוריך תוב שובעא יומין ואוסיף לשדרא ית יונתא ולא אוסיפת למתב לותיה תוב: (יג) והוה בשית מאה וחדא שנין בתשרי בחד לירחא בריש שתא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי נח ית חופאה דתיבותא וחמא נגובו אפי ארעא: (יד) ובירח מרחשון בעשרין ושובעא

יונתן בן עוזיאל

יומין לירחא איתיבישת ארעא: (טו) ומליל יי עם נח למימר: (טז) פוק מן תיבותא אנת ואנתתך ובנך ונשי בנך עמך: (יז) כל חיתא דעמך מכל בישרא בעופא ובבעירא ובכל ריחשא דרחיש על ארעא הנפק עמך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגון על ארעא: (יח) ונפק נח ובנוי ואנתתיה ונשי בנוי עמיה: (יט) כל חיתא כל ריחשא וכל עופא דרחיש על ארעא לזרעיתהון נפקו מן תיבותא: (כ) ובנא נח מדבחא קדם יי הוא מדבחא דבנא אדם בעידן דאיטרד מן גינתא דעדן ואקריב עלוי קרבנא ועלוי אקריבו קין והבל ית קרבנהון וחד נחתו מוי דטובענא איתצד ובנייה נח ונסב מכל בעירא דכיא ומן כל עוף דכי ואסיק ארבע על ההוא מדבחא: (כא) וקביל יי ברעוא קורבניה ואמר יי במימריה לא אוסיף למילט תוב ית ארעא בגין חובי

בעל הטורים

בימי אליהו יבשה לוסיות ספני: (יא) טרף ב' במסו' הכא ואידך (הושע ו) כי הוא טרף וירפאנו מה השם לשון שבירה אף ה"נ שהיא שברתו מן האילן ולא מצאה אותו אף על המים ונזה הכיר כי קלו המים: (כא) וירח ב' במסורת ואידך וירח את ריח בגדיו חה הוא שדרשו רז"ל אפי' פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח

יונתן

לקיטה וק"ל: (יא) לקיט תביר ומחית פי' לקח העלה שנולא והכוונה ונתחבטה ודייק כדדייק ברבה פ' ל"ג טרף בפיה מהו טרף קטל כד"א טרף טרף יוסף אמר לה אלא שביקתה אילן כגו כו' ופי' קטיל המית את הזית קודם זמנו כי שבירתו זו מיתתו ובזה וידע נח וכו' וק"ל: ירושלמי ושרי פירוש התחיל למנות ז' ימים אחרים ור' ויחל מל' התחלה. בפרק

רמב"ן

שנכרו ונעקרו במבול ומטרות עוז ואני תמה על מאמרם מגן עדן אם כן לא ידע נח שקלו המים מעל הארץ כי שם לא נכנסו מי המבול ואולי היו שעריו סגורים שלא יכנסו שם המים וכאשר קלו המים נפתחו. ומדעתם זו אמרו שם ויפגע בכם ומהיכן היה לו אמר רבי אבא בר כהנא בכניסתו לתיבה הכניס עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאנים גרופיות לזתים: טרף בפיה. כתב רש"י אומר אני שזכר היה ולכך קורא אותו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה הוא טרף חטף ונדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמר יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ואל יהיו מתוקים כדבש ביד אדם ואין כל זה נכון בעיני כי מזרת זכר היונים מנקבה לזכר במקום אחד מן הפרשה אין בו טעם ואם הלשון לקרוא כלם בשם הנקבות למה שינה בכאן וכן מדרשם בהגדה לא שיעשו בפיה לשון מאמר כלל אבל מדרשם מפני שהביאה העלה הזה כי אם כאשר שאירע כן לא על חנם פירש אותו הכתוב כי היה לו לומר והנה עלה זית טרף בפיה והזית איננו מן האילנות הגבוהים מאד שיסככו בו העופות להרך דליותיו ולכך אמרו כי היה בזה רמז שהעופות גם להם להיות מזונותמרים כלענה ביד הקב"ה ולא שיהיו טובים בידי אדם וכל שכן בני האדם שאין רשנים להתפרנס זה מזה ולשון בראשית רבה אמר רבי אבהו אלו מגן עדן הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה או קנמון או פפולסימון אלא רמז רמזה לו נח מר מזה ומתחת ידו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוק מתחת ידך

אבן עזרא

ותלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל כמו וייקץ או ויחל כמו וישב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק: (י) ויסף שלח את היונה מן התיבה. בארבעה ועשרים בשבט: (יא) טרף בפיה. י"א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית וכן כל טרפי צמחה. והראי' שים תחת הרי"ש קמץ גדול כמו זהב. ועשן והנכון בעיני שהיה הבי"ת נוסף כבי"ת ברומו שמים שפרה. והוא באחד. ובא בקמץ. כמו כי הוא טרף. אחרי שהוא ומבריחם. או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול: (יב) וייחל. מבנין נפעל ובא מלעיל כמו וילחם וילמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקום דוד. ובא יו"ד וייחל בשרשו השלם כיו"ד או ירה יירה: ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה כמשפטה לשוב אליו עוד לעולם. וכן עוד טוואתו בו. עוד כל ימי הארץ: (יג) חרבו המים. לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרים על שנת הלבנה נשען בעבור עשרה ימים שהם נוספים בעבור שנת החמה. צריכים להיות שנתם שלימה. ועוד מי הגיד להם שהיה עמד נח בתיבה. רק עמד שנת החמה ועוד י' ימים: (יז) היוצא. כמו השלם וכן היישר לפני דרכך: ושרצו. יולידו: (יט) למשפחותיהם. כמו למינם ויש אומרים שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק: (כ) הבהמה הטהורה. עשר ולא נדע מספר העוף

הטהור כי הוא יותר מהטמא. והנה המזבח בנהו באחד הרי אררט: (כא) וירח: על ונסקל וינח הבל גבול וגלים. ונפתח הרי"ש בעבור הפ"א שהיא מהגרון כמשפט לשון הקדש. וחלילה חלילה להיות השם מריח ולא אוכל. כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו. רק הטעם שקבל העולה וישרם

פירוש על אבן עזרא

ימים. ותיאור אלא עוד ותלת אחרים מוכח שגם אחר ששלח את העורב המתין ז' ימים וכפרש"י. תהיה ויחל כמו וייקץ (להלן ט' כ"ד) או ויחל כמו וישב (שם ל"ז א') כי לפי דעתו אלה ויחל מבנין תחילה כמו יחלנה (שם ע' כ') עיין (לעיל ו' א') ששרשו חלל ואין טעם להתחל' פה. כ"א להמתנה ותוחלת מפורש יחל כמו ויחל (פסוק י"ב). והרד"ק ז"ל הרחיק הזרות בשתי ידים לפי דעתו. ואח"כ נתן יד לדעת אביו ז"ל בספר הזכרון שהוא מגזרת העי"ן מבנין הפעיל. כ"ל מפורש חיל. וכמוהו ויחילו עד בוש (שופטים ג' כ"ה) עיין בשרשים שורש חול ובמכלול גם במכלל יופי. כ"ל שים למלת טרף ב' תנועת גדולה וזה הוא ע"י הטעם מונ"ח שפיה. תחת הרי"ש כי אם לא היה הטעם תחת הרי"ש לא היתה כתשבת הקמץ השני רק כמו תנועה קטנה שהיא קמץ חטוף. (דניאל י"ב ב'). כ"ל שלשון טרף הוא לשון לוחה. וכן כל ערפה לצמחה תיבש (יחזקאל י"ז ט'). ות"א על עלי זית טרפי זיתה. (יחזקאל י"ז ט') פי' על ים. כ"ל דעת הי"א שמלת טרף הוא שם דבר ולא תואר. כ"ל דעת ר"א שמלת טרף אין פי' לשון לוחה רק פי' לשון חטף כפירש"י רק הבית של מלת בפיה איננו מדויק. לזה אמר שהבי"ת נוסף. (איוב כ"ו י"ג) כמו כומו בלא בי"ת. (שם כ"ב י"ג) הלוי והוא אחד. וכן כאן טרף בפיה כמו טרף פיה. (הושע ו' א'). (עמוס ג' מ') ודעת ר"א הוא מה שאמר ובא בקמ"ץ. כי באמת הוא פעל לאוי להיותו שלי קמ"ץ ושלי פת"ח. וע"ז מביא ראיה שמלינו פועלים ועכ"ז המה קמוצים. וטעמו כמו טרוף (בל"א אבגעפליקט) רק אם לעיון למה באמת לא נכתב בשבינו טרוף וע"ז מתרץ דומה לפעול. כ"ל וכן זה והוא כמו ערף וירפאנו. ודומה לפעול כ"ל כמו פקוד. (שמות י"ז ח'). (במדבר כ"ה ג'). (ש"א כ' כ"ה). עירה (שמות י"ט י"ג). כמנהגה על כה הלוך ושוב. במדבר י"ט י"ג. (פסוק כ"ב) בשניהם מלת עוד פי' לעולם ע"ד חיוב (אימער) א"כ ולא יספה שובי אליו עוד פי' ג"כ לעולם ע"ד שלילה (נימער). כי בי"ז באייר החל המבול. ובכ"ז אייר בשנה אחרת יבשה הארץ הרי שנה ויו"ד ימים והוא דעת רש"י. שכי יתכון שנה חמה על שנת הלבנה י"א יום אם החדשים א' מלא וא' חסר וימי השנה הם שנ"ד ולפי שבתחם היה מודם מרחשון מלא ואז השנה שלמה וימיה כמנין שנה. ונשארו רק יו"ד ימים נוספים ואין ראיה להם לדבריהם. ת"ל פסוק הוא (בהושע ט' ז') באו ימי השלם כי לא מלאנו מזאת הגזרה בבנין כבד הנוסף ע"ז הדרך כ"א זה לבדו. כ לא מלאנו איצא. יצא. תיצא. ניצא. רק מלאנו הוצא את המקלל (ויקרא כ"ד) ויצא פרח (במדבר י"ז) גם מלאנו וכי אוציא את בי"י (שמות ג') נוציא לכם מים (במדבר כ') והנה כולם חסרים פ"א הפועל שלהם שהוא יו"ד. חוץ ממלת היצא שבאה ביו"ד כדרך הפועלים שלמים. על משקל הקרב אליך את אהרן אחיך (שמות כ"ח א') השלך על ה' יהבך (תהלים נ"ה) השמן לב העם הזה (ישעיה ו') וכן הישר לפניך דרכך (תהלים ה' ט') שגם הוא מנחי פ"א יו"ד. כי בבע"ח אינם מדברים אינו שייך משפחה רק מין. בפי' חז"ל בפרק חלק ג' שמשו בתיבה ומכ"ז שבחם הכתוב שאילו בתיבה אשר היו כל המינים ביחד והיה להם מקום להזדווג מין באינו מינו ומכ"ז לא שמשו במין זולתם ומכש"כ בצאתם מהתיבה אשר נפרדו המינים. גהם ג' מיני בהמות גם ז' מיני חיות טהורות. דשופט כ"א מכח הסברה אם קרב ג"כ מכל החיות והעופות בודאי בנה מיד מזבח בהרי אררט להקרב מהם מיד קרבנות בצאתם מהתיבה. ה(שמות י' י"ד) ג"כ היו"ד בדגש. ו(דברים ל"ב ל"ח) כ"ל אלו עובדי כו"ם לפי דעתם עיין שם פ' כא"ע ואם אמנם נמלא כתוב אכלתי יערי עם דבשי וכו' * ש"כ"ל הודם א' מחדשי החמה למלא' היום עם היו"ד ימים. שה"ם

ספורנו

ונעם לכף רגלה: (יג) ויסר נח את מכסה התבה. שגב שכבר יגע לחות האויר המותריי: והנה חרבו פני האדמה. אבל לא יבשו באופן שיוכל

יְהוָה֮ אֶת־רֵ֣יחַ הַנִּיחֹחַ֒ וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה
אֶל־לִבּ֗וֹ לֹֽא־אֹ֠סִף לְקַלֵּ֨ל ע֤וֹד אֶת־
הָֽאֲדָמָה֙ בַּעֲב֣וּר הָֽאָדָ֔ם כִּ֠י יֵ֣צֶר לֵ֧ב
הָאָדָ֛ם רַ֖ע מִנְּעֻרָ֑יו וְלֹֽא־אֹסִ֥ף ע֛וֹד
לְהַכּ֥וֹת אֶת־כָּל־חַ֖י כַּאֲשֶׁ֥ר עָשִֽׂיתִי׃
כב ע֖ד כָּל־יְמֵ֣י הָאָ֑רֶץ זֶ֡רַע וְ֠קָצִיר וְקֹ֨ר
וָחֹ֜ם וְקַ֧יִץ וָחֹ֛רֶף וְי֥וֹם וָלַ֖יְלָה לֹ֥א יִשְׁבֹּֽתוּ׃
ט א וַיְבָ֣רֶךְ אֱלֹהִ֔ים אֶת־נֹ֖חַ וְאֶת־בָּנָ֑יו
וַיֹּ֧אמֶר לָהֶ֛ם פְּר֥וּ וּרְב֖וּ וּמִלְא֥וּ אֶת־
הָאָֽרֶץ׃ ב וּמוֹרַאֲכֶ֤ם וְחִתְּכֶם֙ יִֽהְיֶ֔ה עַ֚ל
כָּל־חַיַּ֣ת הָאָ֔רֶץ וְעַ֖ל כָּל־ע֣וֹף הַשָּׁמָ֑יִם
בְּכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר תִּרְמֹ֧שׂ הָאֲדָמָ֛ה וּֽבְכָל־דְּגֵ֥י
הַיָּ֖ם בְּיֶדְכֶ֥ם נִתָּֽנוּ׃ ג כָּל־רֶ֙מֶשׂ֙ אֲשֶׁ֣ר
הוּא־חַ֔י לָכֶ֥ם יִהְיֶ֖ה לְאָכְלָ֑ה כְּיֶ֣רֶק עֵ֔שֶׂב נָתַ֥תִּי לָכֶ֖ם אֶת־כֹּֽל׃ ד אַךְ־בָּשָׂ֕ר
בְּנַפְשׁ֥וֹ דָמ֖וֹ לֹ֥א תֹאכֵֽלוּ׃ ה וְאַ֨ךְ אֶת־דִּמְכֶ֤ם לְנַפְשֹֽׁתֵיכֶם֙ אֶדְרֹ֔שׁ מִיַּ֥ד כָּל־חַיָּ֖ה
אדרשנו

אונקלוס

לָא אוֹסֵיף לְמִלַּט עוֹד יַת־אַרְעָא בְּדִיל־חוֹבֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דֶאֱנָשָׁא בִּישׁ מִזְעֵירֵיהּ וְלָא־אוֹסֵיף עוֹד לְמִמְחֵי יַת־כָּל־דְּחַי כְּמָא דַעֲבָדִית׃ כב עוֹד כָּל־יוֹמֵי אַרְעָא זְרוֹעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָּא וְקַיְטָא וְסִתְוָא וְיֵמָם וְלֵילְיָא לָא יִבְטְלוּן׃ א וּבָרֵיךְ יְיָ יַת־נֹחַ וְיַת־בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יַת־אַרְעָא׃ ב וְדַחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל־חֵיוַת אַרְעָא וְעַל־כָּל־עוֹפָא דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דְּיִתְרְחֵישׁ אַרְעָא וּבְכָל־נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין׃ ג כָּל־רִחְשָׁא דְּהוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כְּיְרוֹק עִשְׂבָּא יְהָבִית לְכוֹן יַת־כֹּלָּא׃ ד בְּרַם־בִּשְׂרָא בְּנַפְשֵׁהּ דְּמֵהּ לָא תֵיכְלוּן׃ ה וּבְרַם יַת־דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל־חַיְתָא אֶתְבְּעִנֵּהּ וּמִיַּד אֱנָשָׁא מִיַּד גְּבַר־דְּיֵשׁוֹד יַת־דְּמָא
דאחוהי

מסרה הניחח, מ"י וס"ו. אל לבו, ב' בתורה. אסף, ג' כ"כ בתורה ס' דמ' ובסיפק. ילב, ג'. מנעריו, ג' וס"ו מ"י. אסף, ב' בטו'. כב עד, י"ד ספר. וקציר, ב' בסימן. וחרף, ל'. ויום ל'. ט א ויברך, ג' דסמיך אלה'. להם, כ"ב. ב ומוראכם, ב'. וחתכם, ל'. חים, י'. ובכל, (הוס"ו במאריך). ג כל, י' פסוק ריש יהון וסופיהון סד. ה ואך, ב' כ"פ. לנפשותיכם, כו"ל ח"ו ומ"י.

ת"א וירח ה' את ערובין סה זבחים מו עקרים פטו. כי יצר לב סכה דף נב חגיגה יו קדושין ל'. ויום ולילה לא סנהדרין ז ח. ומוראכם שבת דף קנא. כירק עשב סנהדרין נט פז נז. ואך את בבא קמא לא סנהדרין נז.

רש"י

משנתעבר לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא אסף. ולא אסף. כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן (שבועות דף לו) דרשו חכמים במסכת שבועות: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו. ו' עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור וכו' בב"מ (דף קו:) (ס"א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו עוד טומאתו בו): קור. קשה מחורף: חורף. עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר קור הוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש"ל) קציר חצי ניסן ואייר וחצי סיון: קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו (שמואל ב טז) הלחם והקיץ לאכול הנערים: חום. הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קייטא קשי מקייטא: ויום ולילה לא ישבותו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא נכר בין יום ובין לילה (ב"ר פכ"ה ופ' ל"ד): לא ישבותו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת. ואגדה לשון חיות (סנהדרין נט) (שבת קנא) שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה. אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים: (ג) לכם יהיה לאכלה. (סנהדרין נט) שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (ד) בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי: (ה) ואך את דמכם. אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו: לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר (תהלים מט) נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות: ומיד
האדם

רמב"ן

ידך אבל בגמרא הוסיפו מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא דכתיב הטריפני לחם חקי כי מפני הטעם שאמרנו עשו לזה סמך מלשון הטריפני ימצאו כאלו אמר והנה עלה זית טרף בפיה ופשוטו של מקרא פרשו בו שהוא תאר לעלה והנה עלה זית טרף בפיה וסמך לדבר שהוא קמוץ כי כן משפטו אבל במלא מצאו בזרות כי הוא טרף וירפאנו והשיב את הגזלה אשר גזל על שגגתו אשר שגג וזולתם רבים: (כא) ויאמר י"י אל לבו. לא גלה הדבר לנביא
בזמן

ספורנו

לנחת: (כא) את ריח הניחח. שהיה אז ראוי להקרבה: ויאמר ה' אל לבו. שלא גלה לנח ולבניו עד שקבלו מצותיו והקים ברית: כי יצר לב האדם רע. כי בהיות המזגים מכאן ואילך פחותים מאשר היו קודם המבול לא יכיר בהם הכח השכלי מנעוריהם כבראשונה באופן שי תקומם למתאוה המתגבר עליו מנעוריו: (כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחם וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו. לא ישבותו מלהתמיד על אותו האופן בלתי טבעי שהנהגתי להם אחר המבול. וזה שילך השמש על גלגל נוטה מקו משוה היום ובנטייתו תהיה סבת השתנות כל אלה הזמנים כי קודם המבול היה מהלך השמש תמיד בקו משוה היום ובזה היה אז תמיד עת האביב ובו היה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם. ואמר שיהיה זה כל ימי הארץ עד אשר יתקן האל יתברך את הקלקול שנעשה בה במבול כאמרו הארץ החדשה אשר אני עושה כי אז ישוב מהלך השמש אל קו משוה היום כמאז ויהיה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך חייהם כמו שהיה קודם המבול כאמרו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל וזה כלה כאמרו מוצאי בקר וערב תרנין: (ד) אך בשר בנפשו. אך בשר של חי בעודו עם נפשו שהוא חי: דמו. וגם כן דמו שפירש בעודו חי: לא תאכלו. אבל פירש מן המת הי' מותר לבני נח: (ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. אע"פ שלא אדרוש דם שאר ב"ח מידכם מ"מ אדרוש את דמכם בשביל נפשותיכם שהן חשובות אצלי יותר מנפשות כל שאר בעלי חיים. וזאת הדרישה תהיה על אופנים מתחלפים. שאם יזכה האדם הנה אז מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם להצילו. על דרך ודרשת את נאני מידם והצלת את נאני מפיהם. מיד
חיה

חובי בני אנשא ארום יצרא דלבא דאנשא ביש מטליותיה ולא אוסיף תוב לסיטחי ית כל דחי היכמא דעבדית׃ (כב) עוד כל יומי ארעא דרועא בתקופת תשרי וחצדא בתקופת ניסן וקורא בתקופת טבת וחומא בתקופת תמוז וקיטא וסתוא ויממי ולילי לא יתבטלון׃

(כב) עוד כל יומי ארעא מן כדון זרעין וחצדין וצינתא ושורבא ויםם ולילא לא פסקין׃

(א) ובריך יי ית נח וית בנוי ואמר להום פושו וסגו ומלו ית ארעא׃

(ב) ודחלתכון ואימתכון יהי על כל חיות ארעא ועל כל עופא דשמיא מכל דתרחש ארעא ובכל נוני ימא בידכם יתמסרון׃ (ג) כל רחשא דהוא חי דלכון יהי למיכל פירוק עסבא יהבית לכון ית כולא׃ (ד) ברם בשרא דתליש מן חיותא חיא בזמן דבנפשיה ביה או דתליש מן חיותא נכיסתא ועד דלא נפקא כולא נשמתא לא תיכלון׃ (ה) וברם ית דמכון לנפשתיכון אתבוע מן ידא דכל חיותא דקטלא לבר נשא אתבועניה לאתקטלא עליה ומידא דאנשא מיד גבר דיישוד ית דמא דאחוי אתבע ית נפשא דאינשא׃

דיישוד

בעל הטורים

ריח בגדיו של חקרי בגדיו שלא בוגדיו וירח ה' את ריח הניחוח שעתידין ליתן ריח ניחוח. ד"א רמז שנכנס עמו ריח ג"ע כשהריח ריח בגדיו אז וירח ה'׃ מנעוריו ג' במסו' הכא ואידך (שמ"א י"ז) איש מלחמה מנעוריו. (ירמיה מ"ח) שאנן מואב מנעוריו שמנעוריו לריך אדם להלחם עם יצה"ר ואם יגבר עליו וכלחו שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו וגו' (שם)׃ (כב) וקציר ב' במסו' הכא ואידך בס' ויגש [וע"ש]׃ (ט) מקים את

בריתי

יונתן

(ד) בשרא דתליש מחיותא פי' אבר מן החי דדמו בנפשו או דתלוש מחיותא נכיסתא פי' דתלש מן בהמה שחוטה ועד שלא יצאה נשמתה ודייק כדדייק בפ' ד' מיתות׃

בסהדין

רמב"ן

בזמן שהוא רק ביום נוחו את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לרצון וגזר שלא יוסיף להכות את כל חי וכבר כתבתי בזה סוד כרמז לרבותינו וטעם בעבור האדם כי בעבורו נענשו ואם אדם לא חטא היו הם ניצולין אע"פ שהשחיתו גם הם דרכם׃ כי יצר לב האדם רע מנעוריו. שלמד עליהם זכות שיצירתם בתולדת רעה בימי הנעורים ולא בימי הזקנה ואם כן אין להכות את כל חי מפני שני הטעמים האלה וטעם המ"ם כי מתחלת הנעורים הוא בהם כמו שאמר משנכער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע או יאמר כי מן הנעורים כלומר מתחתם תהיה רעת היצר באדם שהם יפסיקו אותו ויש אומרים שהוא כמו בנעוריו וכמוהו מטרם שום אבן על אבן בהיכל יי׳ וכן זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי בני ישראל׃ (ג) כל רמש אשר הוא חי. ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים׃ (ד) אך בשר בנפשו דמו. כתב רש"י בעוד נפשו בו בשר בנפשו לא תאכלו הרי אבר מן החי ואף דם לא תאכלו הרי דם מן החי אם כן יאמר בשר בנפשו ודמו לא תאכלו וזה כפי הפשט איננו נכון. ולפי המדרש איננו אמת שלא נלשון בני נח אלא על אבר מן החי כדברי חכמים לא על דם מן החי כדברי רבי חנינא בן גמליאל אבל פירושו אך בשר בנפשו שהוא דמו לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא׃ (ה) דמכם לנפשותיכם אדרוש. דמכם לנפשותיכם כלומר דמכם שהוא נפשותיכם כדרך לכל כלי המשכן וכן השלישי לאבשלום ויש לפרש את דמכם לנפשותיכם כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וכמוהו וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה פתרונו בעוף או

בבהמה

אבן עזרא

ויפרש לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב׃ הניחח. מלשון [א]מנוחה והמ"ם כפול כהכפל פ"א [ב]ונאפופיה. והטעם שהניח [ג]הריח מהזעף או שיניח [ד]כח עליון׃ אל לבו. כמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא היה. וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה ע"י אדם [ה]כי כן כתוב ארורה האדמה. יצר. היא התולדה [ו]אשר נולדה לו׃ ולא אוסיף עוד. על המבול. ומלא עוד לעולם. או פעם שנית. וכן ויבך [ז]על צואריו עוד׃ (כב) עוד כל ימי הארץ וגו'. לאות כי יש [ח]לה קץ קצוב ומה ככבד דרש הגיב שמנה עשר' [ט]אלף. רק לא ידענו אחד מני אלף׃ זרע וקציר. חלק השנה לשנים [י]ואחר כן לארבעה׃ קור. כנגד החום׃ וקיץ. כנגד החורף והם כנגד ד' תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו [כ]כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואחר כן ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם [ל]בשוה׃ (ב) וחתכם. מפעלי הכפל מגזרת [מ]תראו חתת. כמו חתתכם׃ בכל אשר תרמש האדמה. הטעם על האדמה. או תהיה האדמה [נ]פועלת׃ בידכם נתנו. כי [ס]בידכם. ויש אומרים כי בי"ת בכל [ע]ובכל מקום ווי"ן והקרוב שהוא דבק עם [פ]מוראכם׃ (ג) כל רמש. שם כלל לחית השדה ולבהמות הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה׃ כירק. על שני' [צ]משקלים. וכן תנור [ק]עשן. כעשן [ר]הכבשן׃ (ד) אך בשר בנפשו דמו. כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו. כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר. כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. וזאת הנפש [ש]המתנועעת והמרגשת היא הגוף׃ (ה) ואך את דמכם. פירושו סתרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם

שאתם

פירוש על אבן עזרא

(שה"ש ח' ט') משכן בזוהר כי עבור כ"י מגודל אהבתם מכנה ע"ע העניינים שאינו לריך. [ז]כי הזעף הוא כלוך הכוכב ומעכב טובת הי"ת לירד על צ"א. והריח הקרבן מבטל כלוך כח המזיק וממשיך כח אלהי עיין בסוף ויקרא אשר הבאתי מס' העקדים לר"א על ענייני הקטורה אשר היו מקריבים עכו"ם להמשיך עליהם כח הכוכב המשפיע עליהם ולא יפגעו בם כוכב אחר. [ח](הושע ב' ד'). [ט]ר"ל פעולת ככב המזיק באויר במאמר ה"י נקרא זעף. [י]פי' שיורד עליו כח הכוכבים העליונים הפקודים עליו לעזור לו גם זה אם מעין שם בענייני דברי נבואה לדברי ר"א מס' העלמים. [כ]ופי' בעבור האדם הוא אדם הראשון (לעיל ג' י"ז). [ל](בנ"א אכנעבלרענער עריב). [מ](להלן מ"ו כ"ט). [נ]ר"ל בעבור אמרו ימי הארץ כלומר כל זמן שתעמוד הארץ יהיה זרע וקציר נראה שיש זמן שלא תעמוד רק שתשוב להיות מכוסה כאשר בתחילה כמו שעיכש ר"א בס' בראשית ובעבור כי כתוב בל ישובון לכסות הארץ נראה כסותר לזאת הסברה ולזה פי' (ר"א לעיל ז' י"א) ותשחת הארץ הם אנשי הארץ מחורץ הקושיא. רק פה מחויב להיות הפי' על הארץ בעלמו כי מתחילה דבר ה"י על האדם. ובזה הפסוק מדבר על הארץ וסדר זמנים. [ס]פסוק הוא סוף יחזקאל. ודרשו חז"ל בפ' חלק אמר רבא דרי קמא של הקב"ה מנני פרי אלף פרכי הוי. שנאמר סביב שמונה עשר אלף. וזה סוד מה שאמרו חז"ל שהיה בונה עולמות ומחריבן. תה העולם שאנחנו בו הוא כאחד מהם וסופו לחרות. בעבור כי בכל שנה יתחדש העולם בשוב השמש לתחלת מזל טלה. ע"כ אמרו י"ח אלף עולמות בעבור י"ח אלפים שנים. ואמר ר"א כי זה הדרש לא ידענו אחד מני אלף בעבור כי צ"א לא יבינהו העוב. כ"א החכמים היודעים בחכמת המזלות. וזה הסוד כולל סוד הבריאה. ואם יטעון טוען הלא הכתוב אומר גבול שמתה בל יעבורן בל ישובון לכסות את הארץ, תה הפסוק סותר כל מה שאמרנו. והתשובה היא איננו סותר כאשר תלת ישיבן תעיד שהיה כן בתחילה. ועוד כי פי' הפסוק הוא שלא ישובו לכסות הארץ כולה בעם אחת כדרך שכסה בימי נח ע"י המטר העלם והכפלא וע"י מעינות תהום רבה שנבקעו. אבל מעט מעט יתכן שיכסה המים את הארץ מלד אחד ומתגלה מלד אחר. והראיה לזה כי הנה האיים הגדולים שהם בקלה המעריב והם רחוקים מן הארץ יו"ד מעלות היו מיושבות בימים הקדמונים. והנה עתה אין בהם אדם. ופעמים רבים ישתנו הים או מפר מדינות רבים ויחריבם. וחז"ל רמזו על כל העולם אינו מביא מבול אבל על אומה אחת מביא. והכתוב רמז זה הסוד באומרו עוד כל ימי הארץ. שמשמעו כל הימים שעתידה להיות מיושבת כאשר היא עתה. וזה רמז שלא תשוב ככה תמיד. ואין לטעון שאמר והארץ לעולם עומדת. כי שלמה לא דבר בזה רק אמר שהארץ מתקיים ולא תתבלה כדרך השמים יעמדו לעולם ולא ישחיתו. ויתכן שהפי' בל ישובון לכסות הארץ על אותן עולמות הנזכרות כלומר ח"י אלף שנים לא ישובון המים לכסות הארץ תהו עוד כל ימי הארץ. אבל אחר ח"י אלף שנה ישובון לכסותו. ובכוך היודע אמת. וכפי שחקרו הקדמונים. שתנועת הכוכבים הקיימים במאה שנים מעלה אחת ומש"ס מעלות הגלגל. והנה קובבים הגלגל כולו בל"ו אלף שנים וזה שרמז רבא במלת פרסא כלשון המשנה (כי"ם פ' ג' דשקלים) בפרוס הפסח שפי' פרוסה דהיינו חלי הזמן כ"ל ח"י אלף דלא דקמי הקב"ה הם ח"י אלף שנים וכן הוא מדה לילה אלף שנים הרי ח"י ימים של הקב"ה הם ח"י אלפים שנים לבד מלילות. [ע]כי זרע וקליר הוא החורף והקיץ. הם שניים. וקור וחורף הם שניים בעת הסורף זה בתחלתו וזה בסופו. וחום וקיץ הם בקיץ ג"כ זה בתחילה וזה בסופו הם עוד ב' הרי הם ו' זמנים בד' תקופות השנה. [פ]ר"ל מדת הימים והלילות ארוכים או קלרים תלוים בסבוב הככבים והמזלות בד' תקופות השנה. ודע כי החוקר כתב בספר השמים והעולם שגלגל העליון העושה התנועה היומית יש לו קלוות. כמו שיש לאדם מעלה ומטה. ימין ושמאל. פנים ואחור. ושהמעלה ממנו אשר הוא במקום הרלם שמחייב שיהיה בסכרת הפאה אשר בו הקטב הדרומי. ולמטה ממנו הקטב השמאלי. והימין הוא המזרח והשמאל הוא המערב והפנים הם מפאת התנועה אשר מהימין אל השמאל. ואחור הוא פאת התנועה אשר מהשמאל אל הימין. והעיקור זה שומרהו כאישון בת עין. כי תלטרך להכלל הזה במקומות הרבה להבין כוונת רא"ע. [צ]הם ימי תקופת ניסן ותשרי. [ק](איוב ו' כ"ח) והדגש בסי"ן כאלו הוא כפול. [ר]ר"ל מלה מלה תרמוש כי מתכם. ולאוי להיות ובכל דגי הים כי בידכם נתנו. [ש]ר"ל מלת כי מתכם. ולאוי להיות ובכל דגי הים כי בידכם נתנו. [ת]פי' הבי"ת במלת בכל אשר תרמוש. ובית במלת ובכל דגי הים הם במקום ווי"ן. כאלו כתוב וכל אשר תרמוש האדמה וכל דגי הים וכו' ואין לריך להוסיף מלת כי. [א]והטעם ומוראכם וחתכם יהיה בכל אשר תרמוש האדמה ובכל דגי הים כי בידכם נתנו. [ב]ר"ל ירק. ירק הראשון הוא שם עצם (קאהל) כמו גן הירק (דברים י"א י'). והשני תואר לעצב כמו ואת כל ירק עשב לאכלה (לעיל א' ל') (בנ"א גריגעם) לפי שהעשב לא יאכל ברוב רק בעודו ירק שהוא בלחותו. [ג](להלן מ"ו י"ז). [ד](שמות י"ט ח'). [ה]לאתי' מפירם אך בשר עם נפשו שהוא דמו. הודיע שאין זאת הנפש המשכלת כ"א כח החיוני שבכחו יכנים הגוף ויתנועע והוא כח החיים

אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו
אדרש את־נפש האדם: ו שפך דם
האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים
עשה את־האדם: ז ואתם פרו ורבו
שרצו בארץ ורבו־בה: ס חמישי ח ויאמר
אלהים אל־נח ואל־בניו אתו לאמר:
ט ואני הנני מקים את־בריתי אתכם
ואת־זרעכם אחריכם: י ואת כל־נפש
החיה אשר אתכם בעוף בבהמה
ובכל־חית הארץ אתכם מכל יצאי
התבה לכל חית הארץ: יא והקמתי
את־בריתי אתכם ולא־יכרת כל־בשר
עוד ממי המבול ולא־יהיה עוד מבול
לשחת הארץ: יב ויאמר אלהים
זאת אות־הברית אשר־אני נתן
ביני וביניכם ובין כל־נפש חיה
אשר אתכם לדרת עולם: יג את־קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית
ביני ובין הארץ: יד והיה בענני ענן על־הארץ ונראתה הקשת בענן:
טו וזכרתי את־בריתי אשר ביני וביניכם ובין כל־נפש חיה בכל־בשר ולא־
יהיה

אונקלוס

דאחוהי אתבע ית־נפשא דאנשא: ו דישוד דמא דאנשא
בסהדין על־מימר דיניא דמה יתשד ארי בצלמא דיי עבד
ית־אנשא: ז ואתון פושו וסגו איתילידו בארעא וסגו־בה:
ח ואמר יי לנח ולבנוהי עמה למימר: ט ואנא הא־אנא
מקים ית־קימי עמכון ועם־בניכון בתריכון: י ועם כל־נפשא
חיתא דעמכון בעופא בבעירא ובכל־חות ארעא דעמכון
מכל נפקי תבותא לכל חית ארעא: יא ואקים ית־קימי
עמכון ולא־ישתצי כל־בשרא עוד ממי טופנא ולא־יהי
עוד טופנא לחבלא ארעא: יב ואמר יי דא את־קים די־
אנא יהב בין מימרא ובניכון ובין כל־נפשא חיתא די
עמכון לדרי עלמא: יג ית־קשתי יהבית בעננא ותהי לאת
קים בין־מימרי ובין ארעא: יד ויהי בעננותי עננא על־
ארעא ותתחזי קשתא בעננא: טו ודכירנא ית־קימי די־
בין מימרי וביניכון ובין כל־נפשא חיתא בכל־בשרא ולא
יהא

מסרה אדרש, כל לוי' חסר. ו שפך, חסרו'. דם, ל'. אלהים, ב' דסמיך, קדש. ז שרצו, ל'. ורבו, במקף. ח ויאמר, כ"ה. ט ואני, כ"ג. הנני, במרכא. זרעכם, ל' וחד את. י כל נפש, ד' דסמיך. בבהמה, ו' דגשים. יצאי, חסר. יא והקמתי, ה' דמ'. ולא יכרת, ד' דסמיך. ולא יהיה, קכ"ג פסוק ולא ולא. יב אשר אני, במקף ובלי פסק. נתן, רביע אחר פשטא. ביני, כו"ל מ"ל. וביניכם, כו"ל מ"ל דמ"ל. לדרת, ל' ומ' דמ'. יג קשתי, ב' וא' וקשתו. יד בענני, ל', העין בפתח ואחריו כפי להקל. ונראתה, ל'.

ת"א שופך דם יבמות סג סנהדרין נו נז עקרי' פיא ופטו. כי בצלם ברכות סא יבמו' סג אבות ח. ואתם פרו יבמות סג סנהדרין נט הפלילה ה. שרצו בארץ סנהדרין נז. ולא יכרת כל שבועות לו. ולא יהיה עוד שבועות שם.

רש"י

האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: מיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרג שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו': (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו': עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו. (כתובות ה') לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים (יבמות סג): (ט) ואני הנני. ונסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה באחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחוזק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם שאין הלוכן עם הבריות: (יא) והקמתי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו אתהקשת כמו שמפרש והולך: (יב) לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב"ר): (יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני

רמב"ן

בנשמה. והנכון שיאמר הדם שהוא לנפש בכם אדרוש הגיד כי הדם הוא הנפש ורמז כי על שופך הנפש הוא מחייב מיתה לא על דם האיברים שאין הנשמה תלויה בהם. ורבותינו דרשו בו הורג את עצמו את דמכם ונפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו תמה אני אם הדרישה כמשמעה מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתטרוף אותו תטרף כי גזרת מלך היא וזה טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ואיננו להענים את בעליו בממון כי אפילו שור המדבר חייב מיתה ולוה כן בבני נח כישראל: (ו) ויהיה טעם שופך דם האדם. כל שופך בין חיה בין אדם והנה דמו נדרש בבית דין ובידי שמים. ויתכן שיהיה טעם מיד כל חיה שתהיה הנקימה בשופך הדם מיד כל חיה כמו כי נקמה מיד י"י כפלים בכל חטאתיה ואמר אך דמכם אדרוש ואנקום אותו ביד כל חיה כי אשלח ברולא כל חית הארץ ואשלח בו גם האדם לא יגלל מידם וכמוהו מכל נוררי הייתי חרפה מידם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל ואולי הדרישה מיד החיה היא שלא תטרוף האדם כי כן שם בטבעם וסוד הענין כי בעת היצירה נתן לאדם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לאכלה ונתן לחיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא טבעם ומנהגם ועתה כאשר אמר באדם שיפחדו הבעלי החיים והושם בטבע או במנהג שיהיו בעלי החיים זה לזה לאכלה הולך לצוות שיהיו שאר בעלי החיים לבני אדם טרף לשיניהם והם ייראו מהם ולא יטרופו בהם ואמר אך את דמכם לנפשותיכם לרמוז כי לא ידרוש דם חיה מיד חברתה אם כן נשאר בהם לטרוף זו את זו וזה טעם הזכירו איסור שפיכת דמים בכאן מפני היתר השחיטה שהיה המנהג לשפוך דם כי על דעת רבותינו כבר הזהיר אדם הראשון בזה אבל מפני השחיטה הולך לומר התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם שיהיה אסור לכם ולכל החיים שלא יהיה להם טבע לשפוך אותו: (ז) ואתם פרו ורבו. פשוטו כמדרשו שהיא מצוה כי האמיר באדם גם בבני נח עם ויברך אותם אלהים ברכה כענין שנאמר בדגים ובעבור שדבר באשר הנפש החיה ואמר ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ אמר כאן ואתם האדם פרו ורבו ואמר שרצו
בארץ

(ו) דְיִשׁוֹד דְמָא דֶאֱנָשָׁא בְּסַהֲדִין דַיָינַיָא מְחַיְיבִין לֵיהּ קְטוֹל וּדְיִשׁוֹד בְּלָא סַהֲדִין מָרֵי עָלְמָא עָתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנֵיהּ לְיוֹם דִינָא רַבָּא אֲרוּם בִּדְיוּקְנָא דַיְיָ עֲבַד יַת אֱנָשָׁא: (ז) וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיַלְדוּ בְּאַרְעָא וּסְגוּ בָהּ: (ח) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹי עִמֵיהּ לְמֵימַר: (ט) אֲנָא הָא אֲנָא מְקַיֵים קְיָמִי עִמְכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן: (י) וְעִם כָּל נַפְשַׁת חַיְתָא דְעִמְכוֹן בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל חַיַת אַרְעָא דְעִמְכוֹן מִכָּל נַפְקֵי תֵיבוּתָא לְכָל חַיַת אַרְעָא: (יא) וְאֲקַיֵים יַת קְיָמִי עִמְכוֹן וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי כָּל בִּשְׂרָא עוֹד מִמוֹי דְטוֹבְעָנָא וְלָא יְהֵי עוֹד טוֹבְעָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא: (יב) וַאֲמַר יְיָ דָא אָת קְיָמָא דַאֲנָא מְקַיֵים בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשַׁת חַיְתָא דְעִמְכוֹן לְדָרֵי עָלְמָא: (יג) יַת קַשְׁתִּי יְהָבִית בַּעֲנָנָא וּתְהֵי לְסִימַן קְיָים בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵי אַרְעָא: (יד) וִיהֵי כַּד אֶפְרוֹס עֲנָנֵי יְקָרָא עֲלוֹי אַרְעָא וְתִתְחֲמֵי קַשְׁתָּא בְּיוֹמָא עַד לָא יִטְמַע שִׁמְשָׁא בַּעֲנָנָא: (טו) וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי דְבֵין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשַׁת חַיְתָא בְּכָל בִּסְרָא

ולא

יונתן

(ו) בסהדין פי' כדפי' רש"י. ודישוד וכו' פי' השופך דם בלא עדות הש"י עתיד להפרע מיניה ביום הדין הגדול ודייק כמ"ש המפרשים ופירוש רש"י. ע"ש: (יד) אפרוס כמו אפרוש: יטמע פי' עד שלא בא השמש

תרגום

רמב"ן

בארץ ורבו בה כי יכפול המצוה לחזוק לומר שיתעסקו בה בכל יכולת או שיהיה ביישוב כל הארץ כאשר פירשתי בסדר בראשית ורש"י כתב לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים והמדרש הזה לא הוציאו אותו אלא מן הסמוכים אבל המקרא לצווי נכתב והראשונה לברכה וכך אמרו והרי פריה ורביה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו וכו' בסנהדרין: (ח) וטעם ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על יד אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע הם למעלת הנבואה וכן ויאמר יי' אל אהרן וכן ויאמר יי' אל משה ואל אהרן בדברי רבותינו אל משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש בסוף ויאמר אלהים לנח: (יב) זאת אות הברית אשר אני נותן. משמע מן האות הזה שלא היה קשת בענן במעשה בראשית ועתה ברא ה' חדשה לעשות קשת בשמים ביום ענן ואמרו בטעם האות הזה כי הקשת לא עשאו שיהיו רגליו למעלה שיראה כאלו מן השמים מורים בו ויפלו חציו ויפילם בארץ אבל עשאו בהפך מזה להראות שלא יורו בו מן השמים וכן דרך הנלחמים להפיך אותו בידם ככה כאשר יקראו לשלום למי שכנגדם ועוד שאין לקשת יתר לכונן חצים עליו ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדת כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי מורה שהיתה לו הקשת תחלה ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכל זמן שאראנה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה וכן כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות וכל הסכמת בריה וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם לעבדו שכם אחד ועוד כי כאשר תראה בהפוך הנזכר יהיה זכר לשלום כאשר כתבנו ובין שתהיה מעולם בטבע הטעם באות שבה אחד הוא אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם אמרו בבראשית רבה את קשתי נתתי בענן קשותי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קסין דפריא והיה בענני ענן רבי יודן בשם רבי יהודה ברבי סימון מושל משל לאחד שהיה סולח רותח ובקש ליתנו על בנו וליתנו על עבדו ושם עוד והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ זו מדת הדין של מטה מדת הדין של מעלה קשה ומדת הדין של מטה רכה וכבר ידעת מאמרם נסתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ואם זכית להבין דבריהם תדע כי פי' הכתוב כן את קשתי שהוא מדת הדין הנתונה בענן בעת הדין תהיה לאות ברית: (יד) והיה בענני ענן על הארץ. שלא יאר ה' פניו אליה מחטאת יושביה ונראתה מדת הדין שלו בענן ואזכור את הברית בזכר הרחמים ואמשול על הטף אשר בארץ והנה האות הזה והברית הוא הוא המילה והברית שבה ולשון המקראות נאות מאד לענין והנה פירשו בין אלהים מדת הדין של מעלה שהיא הגבורה ואשר על הארץ מדת הדין של מטה שהיא מדה נוחה מנהגת הארץ עם הרחמים כי לא אמר אשר בארץ

רק

אבן עזרא

שאתם אדם לא התרתי רק אדרשנו כטעם דורש[י] דמים וזה כלל. ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יהרג את יחיד אני אדרש הדם. גם אדרשנו מיד כל חיה שאניה לאחרת שיהרגנה. והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן. והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני. והוסיף לבאר [ח]או היא מצוה לבני נח והוא הישר להרוג ההורג. וטעם באדם בעדים. או לעיני הכל. או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו [ט]רבים: (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על ידי אביהם. ויש אומרים שארבעתם נביאים: (ט) ואת זרעכם. [י]עם ואתכם השלישי [כ]שהיה אתכם. או נכפל [ל]לתוספת ביאור והנכרי' שאקים היא [מ]שלא יכרת כל בשר: (י) ומלת ביער. גוף כי הוא מרגיש כי העולם לא יהרגם. והנה הברית שלא יכרת גוף ביניהם מבול ויתכן [נ]שימלטו אם יבא מבול הככים בברית שלא יהיה עוד מבול. ועל זאת הברית כאשר אשר נשבעתי מעבור מי [ס]נח: (יב) אות. זכר [ע]ונקבה: (יג) את קשתי. הנה נתתי [פ]עתה קשת בענן. ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה [צ]היתה: (יד) בעננו ענן. קל הנו"ן [ק]הראשון והיה ראוי להדגש בעבור

שהוא

פירוש על אבן עזרא

שמניע מכולת הדם. [ו](תהלים ע' י"ג). [ז]ר"ל שופך דם האדם באדם דמו ישפך הוא תוספת ביאור כי כבר אמר ומיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם. [ח]ר"ל מלה על שופטי הארץ להרוג ההורג אם יש עדים ולא תוספת ביאור. שאם אין עדים כבר מבואר שמיתת ההורג בדיני שמים שנאמר ומיד האדם וכו' אדרוש את נפש האדם. [ט]ר"ל כמו זה הבי"ת שבאה במקום בעבור. [י]ר"ל מלת את פי' ועם. [כ]ר"ל ובכל חית הארץ אתכם פי' שהיה אתכם בתיבה. כי סמוך לו מכל יוצאי התיבה לכל חית הארץ. [ל]ר"ל אתכם השני הוא על הכלל. ואתכם השלישי על הפרט שאחריו. [מ]ר"ל בתחילה אמר ואני הנני מקים את בריתי אתכם וכו' פי' הברית שאקים הוא שלא יכרת כל בשר והוי"ו ולא הוא במקום שי"ן. [נ]ר"ל אם לא נכתב ולא יהיה עוד מבול ה"א שיהיה מבול רק ימלט כמשמעות הכתוב ולא יכרת עוד ממי המבול לכן הכנים בברית שלא יהיה עוד מבול. [ס](ישעיה נ"ד ט') מורה ברית הקשת שלא יתבלבל העולם עם המים. [ע]ר"ל זאת אות ל"נ. וזה לך האות (שמות ג' י') לשון זכר. [פ]ר"ל כתיב אשר אני נותן בפסוק קודם והוא לשון הווה גם מלת נתתי כן. [צ]ר"ל הגאון פי' נתתי כבר. [ק]שאין בו דגש כמשפט בנין הכבד. והיה ראוי להיות בעננני. והוקל לבלתי

היות

ספורנו

איש אחיו אדרוש את נפש האדם. אם לא יזכה לזה שיצילהו ויהרגהו איש אחיו אדרוש את נפש הנהרג מיד אחיו ההורגו להפרע ממנו אבל לא מיד השמים: (ו) באדם דמו ישפך. בב"ד של מטה: כי בצלם אלהים. וטעם היות דם האדם נדרש ולא אדרש דם שאר בעלי חיים. כי בצלם אלהים עשה בצלם העליונים הנבדלים הנקראים אלהים עשה איזה מהם את האדם כי אמנם מאז שאמר האל ית' נעשה אדם נתן כח בעצמים הנבדלים או באחד מהם להשפיע כח שכלי על כל נושא מוכן והוא כל אחד מהמין האנושי ובהיות האדם בצלם אלהים אשר היא נפשו האנושית אשר בה הוא חי משכיל ראוי שיהיה דמו ונפשו החיונית המשרתים לזה הצלם נחשבים ונדרשים מיד מאבדיהם יותר מחיי כל שאר בעלי חיים: (ז) ואתם פרו ורבו. ואל תשפכו דם האדם: (ט) ואני הנני מקים את בריתי. על זה התנאי שלא תשפכו דם נקי אני מקים את בריתי שלא תשחת עוד הארץ, אבל בשפיכת דם נקי תשחת הארץ כאמרו כי הדם הוא יחניף את הארץ, ולארץ לא יכופר וגו', אבל על כל שאר העבירות ילקה החוטא ולא תשחת הארץ: (יא) ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ. לא יהיה שום אופן מפלה והפסד שישחית את עולם הארץ: (יג) את קשתי נתתי בענן. סדרתי שיהיה בטבע: והיתה לאות ברית. בהיות הקשת כפולה כי אמנם נלאו חכמי המחקר לתת טעם לסדר גווני הקשת השנית אשר הוא על הפך סדר גווני הקשת הראשונה המורגלת והיא תהיה אות לצדיקי הדור שדורם חייב כאמרם כלום נראתה הקשת מימיך ויתפללו ויוכיחו וילמדו דעת את העם: (יד) בעננו ענן. כי לא תראה הקשת בזולת ענן עבור עב אחרי הזך והלח:

ולאיתיה

יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־
בָּשָׂר: טז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ
לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין
כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֶץ: יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת
אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין
כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ: פ ששי
יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה
שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן:
יט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה
כָל־הָאָרֶץ: כ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה
וַיִּטַּע כָּרֶם: כא וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר
וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה: כב וַיַּרְא חָם אֲבִי
כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו
בַּחוּץ: כג וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה
וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית
וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ: כד וַיִּיקֶץ נֹחַ
מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן: כה וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד
עבדים

אונקלוס

יהא עוד מיא לטופנא לחבלא כל בשרא: טו ותהי קשתא בעננא ואחזנה למדכר קים עלם בין מימרא דיי ובין כל נפשא חיתא בכל בשרא די על ארעא: יז ואמר יי לנח דא את קים די אקימית בין מימרי ובין כל בשרא די על ארעא: יח והוו בני נח די נפקו מן תבותא שם וחם ויפת וחם הוא אבוהי דכנען: יט תלתא אלין בני נח ומאלין אתבדרו כל ארעא: כ ושרי נח גבר פלח בארעא ונציב כרמא: כא ושתי מן חמרא ורוי ואתגלי בגו משכנה: כב וחזא חם אבוהי דכנען ית ערייתא דאבוהי וחוי לתרין אחוהי בשוקא: כג ונסיב שם ויפת ית כסותא ושויו על כתף תרויהון ואזלו מחזרין וחפיאו ית ערייתא דאבוהון ואפיהון מחזרין וערייתא דאבוהון לא חזו: כד ואתער נח מחמריה וידע ית די עבד ליה בריה זעירא: כה ואמר ליט
כנען

מסרה טז והיתה, ל' ומ"ל דמ"ל. לזכר, ב' וחסר. אלהים, בז"ק. יז הקמתי, ג' הא"ס בטעם, חסר דחסר. יח שם, כל שום ב"ב קמלאר"ל בליר"י. ויפת, ו' י' קמלין. יט ומאלה, ג'. כ ויחל, ע'. ויטע, ג'. וישכר, ל'. ויתגל, ל'. אהלה, ד' כ"כ בה"א. כב ויגד, במרכא. לשני אחיו, במקף. כג ויפת, הוי"ו קמוצה והיו"ד סגולה. וישימו, מ"ל. אחרנית, ח"ו ומ"י והכו"ן דגושה וכן חנין ז'. ופניהם, ע'. וערות, ב'. כד וייקץ, בתרין יודין והק' בסגול. מיינו, ל' ומ"ל. עשה, נסג"א ואחריו רפי כי ההא שרשית. כה אלהי, ג' מלעיל. ויהי, ל"ב.

ת"א ויחל נח איש סנהדרין ע. וישת מן היין ברכות ח סנהדרין ע. וירא חם אבי סנהדרין שם. ויקח שם ויפת סנהדרין ע. וערות אביהם ברכות כה שבת קכ. וייקץ נח מיינו סנהדרין דף ע. ויאמר ארור סנהדרין נח.

רש"י

לפני להביא מבול ולאבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהי' לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבוא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: (כ) ויחל. (ב"ר) עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו (רות א') איש נעמי: ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (ב"ר): (כא) אהלו. אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר (עמוס ו) השותים במזרקי יין: ויתגל. לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען. (ב"ר) יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. יש אומרים סרסו: (סנהדרין ע) וי"א רבעו: (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח (סנהדרין ע) לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנ' (יחזקאל לט) אתן לגוג מקום שם קבר. וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו': ופניהם אחורנית: למה נאמר פעם שנייה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו (ירמיה מט) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי: (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם
טורח

רמב"ן

רק אשר על הארץ וכבר רמזתי סודם בשם הארץ ורש"י כתב בין מדת הדין של מעלה וביניכם אבל רבותינו לא לכך נתכוונו: (יח) וחם הוא אבי כנען. פי' רש"י לפי שהפרשה עסוקה ובאה במשפחתו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם הוצרך לומר שחם הוא אבי כנען ור"א אמר כי חם ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה לא גלה אותה הכתוב וזה טעם את אשר עשה לו בנו הקטן כי כנען הוא הקטן לחם כאשר ימנה אותם ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען והנה עזב ר"א דרכו בפשוטי המקרא והחל להגנא שקרים. והנכון בעיני כי חם הוא הקטן לנח כאשר פירשתי בראש הסדר וכנען הוא הבן הגדול לחם ואשר אמר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אחרי נמכר לעבד עבדים נתן לכל אחיו מעלה עליו וכאשר אירע המעשה הזה לנח לא היה לחם זרע זולתי כנען וזהו טעם וירא חם אבי כנען כי אין לו בן אחר וכאשר חטא לאביו קלל זרעו ואם אמר ארור חם עבד עבדים יהיה לא יזיק רק לגופו כי הזרע שכבר נולד איננו בכללו ואולי לא יוליד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד מאה די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אתו והנה המקרא שראה חם ערות אביו ולא נהג בו כבוד שהיה ראוי לו לכסות ערותו ולכסות קלונו שלא יגידנו גם לאחיו והוא הגיד הדבר לפני אחיו בפני רבים להלעיג עליו וזה טעם בחוץ וכן תרגום אונקלוס בשוקא וטעם: וידע את אשר עשה לו. שגלה חרפתו לרבים והיא בושה גדולה ורבותינו הוסיפו עליו חטא: (כ) איש האדמה. פי' רש"י אדני האדמה כמו איש נעמי ואינו כן כי איש נעמי לשון אישות כמו איש ואשתו ואחרים אמרו גדול האדמה וראשה והביאו דומים לו אך אמרו גדעון בן יואש איש ישראל גם בני אדם גם בני איש שלא איש אתה ומי כמוך בישראל ורבים לפי דעתם ועל דעתי גדעון בן יואש איש ישראל ייחוס איש ישראלי הלא איש אתה שאין כמוך בישראל וכן והתחזקתם והייתם לאנשים שלא יהיו נשים גם בני אדם גם איש פלוני הידוע במעלתו אבל איש האדמה כמו אנשי העיר בעבור היותו דר בכל
האדמה

יונתן בן עוזיאל

וְלָא יְהֵי תוּב מַיָא לְטוֹפָנָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא: (טז) וּתְהֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא וְאֶחְמִינַהּ לְמִדְכַּר קְיַים עֲלַם בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵין כָּל נַפְשַׁת חַיְתָא בְּכָל בִּסְרָא דְעַל אַרְעָא: (יז) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָא אָת קְיָים דַקְיֵימִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין מֵימַר כָּל בִּסְרָא דְעַל אַרְעָא: (יח) וַהֲווֹ בְנֵי נֹחַ דִנְפָקוּ מִן תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וְיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוֹי דִכְנָעַן: (יט) תְּלָתָא אִלֵין בְּנוֹי דְנֹחַ וּמֵאִלֵין אִתְבַּדְרוּ לְמִיתַב בְּכָל אַרְעָא: (כ) וְשָׁרֵי נֹחַ לְמֶהֱוֵי גְבַר פְּלַח בְּאַרְעָא וְאַשְׁכַּח גּוּפְנָא דְמוֹשְׁכֵיהּ נַהֲרָא מִן גִינוּנִיתָא דְעֵדֶן וְנַצְבֵיהּ לְכַרְמָא וּבֵיהּ יוֹמָא אַנִיצַת וּבַשִׁילַת עִנְבִין וְעַצְרִינוּן:

ירושלמי

(כ) וְשָׁרֵי נֹחַ גַבְרָא צַדִיקָא לְמֶהֱוֵי וּנְצִיב כַּרְמָא:

(כא) וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוֵי וְאִתְעַרְטַל בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ: (כב) וַחֲמָא חָם אֲבוֹי דִכְנַעַן יַת עֶרְיְתָא דַאֲבוֹי וְחַוֵי לִתְרֵי אַחוֹהִי בְּשׁוּקָא: (כג) וּנְסַב שֵׁם וָיֶפֶת יַת אִצְטְלָא וְשַׁוְיוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזָלוּ מְאַחֲזָרִין וְכַסִיאוּ יַת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹם מְאַחֲזָרִין וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא חֲמוֹן: (כד) וְאִתְּעַר נֹחַ מִן חַמְרֵיהּ וִידַע בְּאִשְׁתְּעוּת חֶלְמָא יַת דַעֲבַד לֵיהּ חָם בְּרֵיהּ דְהוּא קְלִיל בִּזְכוּתָא דְגָרַם לֵיהּ דְלָא יוֹלִיד בַּר רְבִיעַי: (כה) וַאֲמַר לֵיט כְּנַעַן דְהוּא בְּרֵיהּ רְבִיעָאָה עֲבִיד

מִשְׁתַּעְבַּד

בעל הטורים

בריתי. לספכם פ"ה מתים רמז לתחיית המתים שהשם מקים בריתו להחיותם: (כ) ויטע ב' במסו' ויטע כרם: ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ויטע אשל. דרשו רבותינו מהיכן לקח הנטיעה מג"ע וכן אברהם לקח האשל מג"ע: (כא) ויתגל אותיות גלייה שגלו בכלם גולים ע"י היין. היין בגי' יללה: (כה) עבד עבדים יהיה יהי"ה עולה ל' רמז לדמי

ליה וכי קטן שבכולן היה והלא כתיב שם חם ויפת אלא כדפי' וכן איתא במכב'

יונתן

תרגום כי בא השמש אחרי נמע: (יט) אתבדרו לשון אתפזרו: (כ) ואשכח גופנא פירו' מלא גפן שהמשיכו נהר מהגן עדן ונטע ממנו כרם ובו ביום גלו תרגום של עלתה נלה ואכילת בשילו אשכלותיה וכו'. ועלר פי' עלרהו ננת: (כא) ואתערטל פי' ערום: (כג) אסטלא כמו אלטלה: (כד) באשתעות חלמא דקשה ליה והיאך ידע וכי היה נביא אלא ע"י הגדה בחלום. קליל בזכותא פירוש קטן במלות דקשה סנהדרין

אבן עזרא

שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי [ז]אחך: ונראתה הקשת. אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון [ש]שתלהט השמש תולדת הקשת. יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול [ח]והיא דרך נכונה למבין: (טז) מלת יהיה. עם השמים איננה ראיה [א]כי השמים לשון יחיד וכן [ב]ויהי אנשים והטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בסתר [ג]והשם רואה אותה: (יז) ויאמר אלהים אל נח. זאת הברית שאמרתי לך [ד]וזו השבועה שהקימותי: (יח) וחם הוא אבי כנען. ללמד שהניהם רעים ומעשה אבות יעשו בנים. והזכיר כנען ולא כוש בעבור שקלל כנען ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיהם מימות נח. וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. וכן רבקה ונבנות חת כאלה. ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת [ה]למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ [ו]כנען: (כ) ויחל. מתחלה מפעלי הכפל [ו]מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסך בדלתים ים: איש האדמה. יודע עבודת האדמה והיא חכמה גדולה והדרש [ח]שביום שנטעו שתה מיינו יש לו סוד [ט]ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד: (כא) ויתגל. מלשון גלוי מבנין התפעל וכן [כ]ואל יתעל. וה"א [ל]אהלה מקום וי"ו וכן את קול העם ברעה. כי פרעה אהרן: (כג) על שכם שניהם. כל אחד שם קצת השמלה על [מ]שכמו. ומלת שכם [נ]לא תתחבר: אחרנית. הפך הלוך האדם [ס]כי כל תנועתו לפנים: (כד) וייקץ נח. הכתוב לא גלה מה נעשה [ע]והעושה היה כנען. וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה. וטעם בנו הקטן לנעד. כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי"ו [פ]בנו שב אל חם הנזכר על כן קלל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו [צ]זה דרך דרש: (כה) עבד עבדים. טעמו עבד כאחד העבדים [ק]ואילו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והעד [ר]קדש קדשים. בקדש [ש]הקדשים. וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו. ויש אומר כי הכושים הם עבדים [ת]בעבור שקלל נח את חם והנה שבאו כי המלך הראשון

פירוש על אבן עזרא

היות ב' ע"כין כלופים שהוא כבד על המבטא. [ז]עמך כתיב (שמות י"ט ט'). [ש]אמר ככה בספר אותות השמים. [ח]אבל קודם המבול לא היה כח באור השמש לעשות רושם הקשת כ"כ שתהיה נראה' בענן. וזה חזוק למה שפי' כתתי עתה. [א]כאשר מים לעולם ל' רבים כ"כ פי' יהיה. [ב](במדבר ט' ו') וכבר פי' ר"א בפסוק יהי מאורות למה אמר יהי בעבור שידבר בה הרבה ליחיד ולרבים גם לנקבה וכו'. [ג]ר"ל תמיד עיני ה' בה לזכור ברית עולם ואולם לעינינו אינו נראה רק לעתים. [ד]כמו שפי' לעיל פסוק ט' שעל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי וכו'. [ה]ר"ל קושית השואלים (לקמן כ"ז מ"ו) אומרת רבקה ב' פעמים מפני בנות חת. מתחילה אומרת קלתי בחיי מפני בנות חת שוב אומרת אם לוקח וכו' מבנות חת כאלה. בודאי שענתה ב' מניעות לקח אשה מהם. כי הימים אבותיהם רע הוא. והבנות מקולקלות מלד עלמן. ולזה ישאל השואל איזה חטא היה על בני חת ולא פרסם מתחיל' אם לקח וכו' מבנות הכנעני. ולזה משיב ר"א אם כי בהואל ובניו היו מקולקלי' מכ"ז לא היו מלד הקללה רק מרוע הנפש. ע"כ היו בכח רבקה להיות לדיקת לא כן בנות חם שבנן מקולקל ומקולל מירושת חם וכנען בנו. ונוסף לזה רוע טבעת עלמן אפילו לא היו מזרע כנען ע"כ חולין הקללה בתקולקל. ולאות אליעזר היה ארור ונעשה ברוך כדעת חז"ל בא ברוך ה' ע"ס ח"א. [י]אפילו שהיה הרבה אומות שם מכ"ז כולם היו ע"ס זרע כנען. [ו]ר"ל מבנין הפעיל ושרשו חלל כמו ויסך בדלתים ים (איוב ל"ח ח') שגם הוא מפועלי הכפל כי שרשו סכך. [ח]בפדר"א (פרק כ"ג) דרש זה על ביום נטעך תשגשגי (ישעיה י"ז י"א). [ט]ר"ל אין כונתו הדרש שביום שנטעו שתה מיינו רק יש לו סוד כי היין מורה על מהירת הפעולה הן לטוב או לרע. לטובה כונתו שהגיע לו תועלת מיד בלא זמן. והמגיע בלא זמן הוא הקנה השכלית ומכונה בשם יין ככתוב אשקך מיין הרקח (שה"ש ח' ב') כי כאשר השכל מלובש עם בינת אדם הוא מקושר ע"פ מערכת הגלגל ע"כ לריך זמן. לא כן שם השכל למעלה מהטבע פועל במהירות ע"כ אמרו חז"ל משנכנס יין ילא הסוד מכבלי הזמן. וכאשר שותה בלא מדה גובר על שכלו כח הערוך ומבלבל שכלו כאמרו (במ"ר כח פ' ל"א) אבגע שידא שמרון א"ל שותפי עמך איזדהר בך דלא תיעול לחלקי עיין שם בפי' מ"כ. [י]מתחלה היה ההריון ואחרי כן הלידה. [כ](ירמיה כ"א ג') ומשפטו יתעלה. וכן ויתגל ויתגלה. [ל]ר"ל הה"א בסוף במקום וי"ו הכנוי אהלו. וכן ברעה (שמות ל"ב י"ז) כמו ברעו. כי פרעה אהרן (שם כ"ה) כמו פרעו. [מ]על שכם של כל אחד ואחד משניהם. [נ]ר"ל לא תלאוה בכנוי שכמים. [ס]ר"ל נוכל לפרש כי ההלוך היה כדרך שאחרי ב"א רק הפכו פניהם ללד האחור. ע"כ מפרש ר"א כאול לשון וילכו אחרונים פי' ההלוך היה הפוך הלוך שאחרי ב"א וגם פניהם היה ללד אחור. ובלא לשון הכפול היינו מפרשים כפשט הראשון. [ע]וחז"ל דרשוהו (בסנהדרין ע' ע"א) (ובפדר"א פ' כ"ג). [פ]ר"ל כנען היה בנו הקטן של חם. וחם לא היה בן הקטן לנח. וכן הוא (בפדר"א שם). [צ]ז"ל התנחומא ר"י אומר אין הקללה שוכנת במקום הברכה שהרי ברך הקב"ה נח ובניו וכו' וכנען נתעבר בתיבה עכ"ל כפירש"י (במדבר כ"ה י"ג) על כהונת פנחס. [ק]ר"ל איננו עבד לעבדים. רק לאחיו שהם יהיו מלכים יעבוד. [ר](ויקרא ו' י"ח) שפי' קדש כאחד הקדשים כי הוא מדבר לדין המנחה גם העולה ושניהם נקראים קדשי קדשים. [ש](במדבר י"ח י"ד) שם פי' לאכול בעזרה. אף שקדושתה יתרה על החלר שהוא קודם אבל ההיכל יותר קודש. [ת]וא"כ יהיה

ספורנו

(טז) וראיתיה לזכור ברית עולם. אסגים במסובב ממנה והוא תפלת הלדיקים ועמדם בפרץ למען השיב חימה. מהשחית כמו זוכר ברית עולם: (יז) ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית. זאת הקשת שהניה הוא אות הברית ועליך ועל כיולא בך מוטל להתעורר בראותה ולהעיר בני הדור לשוב להשכיל להיטיב: (יח) וחם הוא אבי כנען. דומה בדרכיו לכנען המפורסם לרוע באופן שהיה אז לכנען באמת גם בהדמות כענין אביך האמורי: (יט) שלשה אלה בני נח. ועם היות בתוכם הרשע הנה בעבור היותם בני נח בכך הואל ית' את כלם באמרו פרו ורבו ומלאו את הארץ ולכן מאלה נפלה כל הארץ: (כ) ויחל נח. התחיל בפעל בלתי נאות ולכן נמשכו מזה מעשים אשר לא יעשו כי אמנם מעט מן הקלקול בהתחלה יסבב הרבה ממנו בסוף כמו שיקרה בחכמות ונהטעות בהתחלה. וזה בעלמו הורה באמרו ויחל הטעם לזנות: (כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו. ראה בזיון מעשה לו כנען בנו הוא הסרוס כדברי קדמונ"ל. וכתב ברוסי הכלדיי שסרסו על ידי כשוף. והוא ברשעו ראה ולא מיחה. כי אמנם הקלון יקרא ערוה כאמרו וערות מלכא לא אריך לנא למחזי וכן ערות דבר יאמר על דבר מגונה: ויגד לשני אחיו בחוץ. שמחה על פעולת בנו: (כג) ופניהם אחרנית. גם בפעל הכסוי שהיה קלת הכרח לפנות אליו לא פנו שלא לראות ויהיה נוסף עליהם עלבון: (כד) בנו הקטן. בני בנים הרי הם כבנים וכנען היה הקטן שבבני חם ואולי הקטן שבבני בנים של נח אז ועם זה היה בדרכיו קטן בגוים בזוי מאד: (כה) עבד עבדים יהיה לאחיו. כי היותו עבד לאחיו היה ראוי לו בטבע כיון שהיה קטן

עבדים יהיה לאחיו: כו ויאמר ברוך
יהוה אלהי שם ויהי כנען עבד למו:
כז יפת אלהים ליפת וישכן באהלי־
שם ויהי כנען עבד למו: כח ויחי־נח
אחר המבול שלש מאות שנה
וחמשים שנה: כט ויהי כל־ימי־נח תשע
מאות שנה וחמשים שנה וימת: פ
י א ואלה תולדת בני־נח שם חם
ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול:
ב בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל
ומשך ותירס: ג ובני גמר אשכנז
וריפת ותגרמה: ד ובני יון אלישה
ותרשיש כתים ודדנים: ה מאלה
נפרדו איי הגוים בארצתם איש
ללשנו למשפחתם בגויהם: ו ובני
חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ז ובני
כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה
וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: ח וכוש ילד את־נמרד הוא החל להיות
גבר בארץ: ט הוא־היה גבר־ציד לפני יהוה על־כן יאמר כנמרד גבור ציד
לפני

אונקלוס

כנען עבד פלח עבדין יהי לאחוהי: כו ואמר בריך יי אלהה
דשם ויהי כנען עבדא להון: כז יפתי יי ליפת וישרי
שכנתה במשכנה דשם ויהי כנען עבדא להון: כח וחיא־
נח בתר טופנא תלת מאה וחמשין שנין: כט והוו כל־
יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית: א ואלין תולדת
בני־נח שם חם ויפת ואתילידו להון בנין בתר טופנא:
ב בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: ג ובני גמר
אשכנז וריפת ותוגרמה: ד ובני יון אלישה ותרשיש כתים
ודדנים: ה מאלין אתפרשו נגוות עממיא בארעהון גבר
ללישנה לזרעיתהון בעממיהון: ו ובני חם כוש ומצרים
ופוט וכנען: ז ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה
וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: ח וכוש אוליד ית־נמרד
הוא שרי למהוי גבר־תקיף בארעא: ט הוא־הוה גבר־
תקיף קדם יי על־כן יתאמר כנמרד גבר־תקיף קדם יי:
מן

מסרה כז יפת, ל'. וישכן, ל' וחסר ופליגא ו־. כט ויהי, אם כמלא ויהיו א"ל להוציא אחרת אבל יש לתקנה וכ"כ ויהי ע"ד המסרה וסי' א"לן. י א תולדת מו"ק וחסר הכין. חם, כ"כ בלא וי"ו העטוף. ויולדו, ל' וכל קרי' דכו' במ"א. ב גמר, ג' וחסר. ותבל, ו' חסר. ג גמר, ב'. וריפת, ל', דין כתיב רי"ש. ותגרמה, חסר ובה"א ג'. ד אלישה, ג' מ"ל ובה"א. ודדנים, מ"ו ומ"י. ה מאלה, ב' ר"פ. בארצותם, חסר. ללשנו, חסר. למשפחתם, חסר. ו בזה אין פיסקא. ז סבא. באלף ובפסוק. וחוילה, מ"ל ובה"א. וסבתה, ב' חד כתיב א' דין ה'. ורעמה, ג' כתיב ה' חמש דגש רפה ובן הכין. וסבתכא, ב' חד ה' דין א'. רעמה, כ"כ. שבא, דין כתב בשין ואלף. ח להיות, מ"ל. גבר, ב' חסר בלי'. ט גבר, ב' א' בלישנא יאמר, ג'. גבור, ל' מ"ל בתורה.

ת"א יפת אלהים יומא ט מגלה ט. בני יפת גומר יומא י. ובני חם כוש כתובות קיב סוטה לד.

רש"י

טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכון באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען: (ב) ותירס. זו פרס (ב"ר): (ח) להיות גבור. להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר
זה

רמב"ן

האדמה לא בנה עיר ומדינה יתייחס אליה וכן איש שדה העומד שם כל היום תמיד ובמשנה יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים או שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מלאו הארץ שממה שכל גדול לדבר יקרא כן אנשי העיר הם יושביה ואנשי דוד עבדיו ואיש האלהים המיוחד בעבודתו וכך אמרו בבראשית רבה איש האדמה גורגר לאדם בורגנות ואמרו שהיה להוט אחר האדמה והנה הוא ייחום וטעם ויחל כי הוא החל לנטוע כרמים כי הראשונים נטעו גפן והוא החל לנטוע גפנים רבים שורות שורות הנקרא כרם כי ברצותו ביין לא נטע הגפן כשאר האילנות ועשה כרם: (כו) ויהי כנען עבד למו. פי' ר"א כי למו שיהיה כנען עבד לאלהים ולשם כי הוא יצריכנו לעבוד האל ובספרי פירש שיהיה עבד ליפת ולשם ואם כן בא לקוב אויביו בא והנה ברך שיהיה כנען עבד לאלהים ורש"י כתב ברוך י"י אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו של שם לתת להם ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד והחזיר כן פעם אחרת לומר אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען והנכון בעיני כי מתחלה קלל אותו שיהיה עבד עבדים לכל העולם והיה כל מולאו יעבוד בו כי טעם לאחיו לכל בני אדם כנענים והשלחתי את כל האדם איש באחיו כטעם איש באיש או לאחיו שם ויפת כי אחי אביו יקראו אחיו כדרך כי נשבה אחיו ויש אומרים לאחיו בני אביו כי אחרי היותו עבד לבני אביו ולשם ויפת הנה הוא עבד לכל העולם: וברך תחלה אלהי שם. הודיע כי יהיה שם עובד האלהים וכנען יהיה עובד לו ולמו ירמוז לזרעו של שם שהם רבים. ויתכן שיהיה למו חוזר גם לאחיו הנזכרים וחזר וברך יפת בהרחבת הגבול ושם בשכון האלהים באהליו ושיהיה כנען עבד למו לשניהם והנה העביד כנען לשם שני פעמים רמז כי הוא ינחל ארצו וכל אשר לו כי מה שקנה עבד קנה רבו ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי בחטאו היה כנען עבד עולם וזכה אברהם בארצו ונכתב ענין היין בכאן כי יש בו אזהרה ממנו יותר מפרשת נזירות כי הצדיק תמים אשר בדקו הציל כל העולם גם אותו החטיא היין והביא אותו לידי בזיון וקללת זרעו: (א) וטעם ויולדו להם בנים אחר המבול. לרמוז כי אע"פ שהיו ראויים לבנים קודם המבול כי דרך הדורות ההם להוליד כבני שנים אלו לא נולדו להם גם למאה רק אחר המבול כי כבש השם על מעיינה שלא יולידו ויאבדו במבול או שילך להציל רבים בתיבה וכן עשה לכל המשפחה הזאת כי למך נתאחר בתולדות גם יותר מכפילים באבותיו וגם הרבה מאד וכבר הוזכר זה בפי' רש"י וב"ר: (ב) בני יפת גומר. החל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חם כי רצה לאחר תולדת שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם: וטעם מאלה נפרדו איי הגוים
בארצותם

משעבד יהי לאחוי: (כו) ואמר בריך יי אלהא דשם דעבדתיה צדיקא ובגין כן יהי כנען עביד ליה: (כז) ישפר יי תחומיה דיפת ויתגיירון בנוי וישרון במדרשא דשם ויהי כנען עביד להון: (כח) וחיא נח בתר טובענא תלת מאה וחמשין שנין: (כט) והוו כל יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית: (א) אלין תולדת בנוי דנח ואתילידו להון בנין בתר טובענא: (ב) בנוי דיפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס ושום אפרכיותהון
אפריקי וגרמניא והמדיי ומקדוניא ויתיניא ואוסיא ותרקי:

[(ב) בנוי דיפת גומר ושום אפרכיותהון אפריקי וגרמניא ומדי ומקדוניא ויתניא ואנסייא ותרקי:]

(ג) ובנוי דגומר אשכנז וריפס ותוגרמא:

[(ג) ובנוי דגומר ושום אפרכיותהון אסייא ופרכן וברבריאה:]

(ד) ובנוי דיון אלישא אלס ותרסס אכזיא ודורדניא:

[(ד) ובנוי דיון אלישה ושום אפרכיותהון אלסטרסוס ודורדניא:]

(ה) מאלין אתפרשו גנוסי נגוות עממיא כל חד ללישניה ליחוסיהום בעממיהום: (ו) ובני דחם כוש ומצרים ופוט וכנען ושום אפרכיותהום ערביא ומצרים ואליחרוק וכנען: (ז) ובנוי דכוש סבא וחוילה וסבתא ורעמא וסבתכא ושום אפרכיותהום סיניראי והנדקי וסמדאי ולובאי וזינגאי ובנוי דמורישינוס זמרגד ומזג: (ח) וכוש אוליד ית נמרוד הוא שרי למהוי גבר בחטאה ולמרדא קדם יי בארעא: (ט) הוא הוה גבר מרודא קדם יי בגין כן יתאמר מן יומא דאתברי עלמא לא הוה כנמרוד גבר בצידא ומרודא קדם יי:

[(ט) הוא הוה גבר בצידא בחטאה קדם יי דהוה צייד בני אנשא בלישנהון אמר להון רחוקו מן דינו דשם ואדבקו בדינו דנמרוד בגין כדין יתאמר כנמרוד גברא גבר בצדיא בחטאה קדם יי:]

חדוה

בעל הטורים

לדמי שקלים של עבד: (ח) יאמר ב' במסו' הכא ואידך על כן יאמר בספר מלחמות ה'. ולניין יאמר איש ואיש יולד בה. מלמד שהיה נמרוד איש מלחמה ולוכד ערים כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזה הוא על כן יאמר בספר מלחמות ולגיון יאמר שיהא כל הילוד בה גבור וגבה קומה כנמרוד ויהא גוכר ויאמרו הכל זה יולד בה: (א) שפה אחת ודברים אחדים והבלים ודברים הרבה [נ"ל שבל"ל ודברים] ב' הכא ואידך (קהלת ה') והבלי' ודברים הרבה שהרבו לדבר הבלי' הרבה. שפה אחת בגי' ל' הקדש: (ב) בנסעם ב' במס' הכא ואידך בנסעם מן המחנה זה הוא שדרשו רז"ל אותו היום סרו מאחרי ה' משל לתינוק שבורח מן הספר. פי' בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם: (ג) איש אל רעהו הבה ס"ת שלוה מפני שלוה יתירה שהיה להם חטאו: לאבן ב' במס' הכא ואידך (ש"א כ"ה) ויחם לבו בקרבו והוא היה לאבן גבי נבל מה להלן מיתה אף כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל: (ח) ויפץ ג' במסורה. הכא ואידך. ויפץ העם בכל ארץ מצרים. ויפץ העם מעליו גבי שאול (ש"א י"ג) ח"ש סז"ל כאוין אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענות א' ואלו כשולו מן המגדל

יונתן

סנהדרין ובנ"ר: (כז) תחומיה דיפת פי' דהיינו תחום של בית המקדש דהיינו שעמד כורש מבני בניו וגזר לבנות בה"מ כדאיתא ברבה וגם יתגיירו בניו וילמדו תורה בב"ה של שם: (ב) ושום אפרכיותהון פי' שם מדינותיהם אפריקו וגו' כולן שם מדינות הם כדאיתא בפ"ק דיומא ובתלמוד ירושלמי פ"ק דמגלה: (ח) הוא שרי וכו'

רמב"ן

בארצתם. כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו בא' אחד יושב לבדו וארצותם רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שיהיו רבים במרחבי ארץ אבל בני חם כלם קרובים יושבי הארצות ולכן אמר ויהי גבול הכנעני מצידן וגו': ואמר בארצתם בגייהם. וכן בבני שם וספר הכתוב כל אלה כי רצה להודיע יחוס אברהם משם ותולדות חם להודיע הטעמים שזכה אברהם בארצם בעון אבותם ולכן ספר גם ביפת והפלגה להודיע סבת שנוי הלשונות ופזורם בקצוי הארץ לזמן מועט אחרי אדם הראשון ועוד להודיע חסדי השם ושמרו הברית לנח כי לא כלה אותם. והרב אמר במורה הנבוכים כי זה יאמת לשומעים חדוש העולם וגם זה אמת כי אברהם אבינו יגיד את בניו ואת ביתו אחריו ויעיד להם על נח ובניו שראו המבול ולאו התיבה והכל הוא עד מפי עד בענין כל המבול ועד רביעי על יצירה כי מת ראה אביו שראה אדם הראשון ויצחק ויעקב ראו שם שעמד במבול ויעקב מגיד כל זה ליורדי מצרים גם לפרעה ואנשי דורו ואנשים בכל דור יודעים מאבותם ארבעה וחמשה דורות מגידים מעשיהם ותולדתיהם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה. היו אלה ראשי אומות ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא היה לאום על כן כתב אח"כ וכוש ילד את נמרוד ולא אמר ובני כוש נמרוד וסבא וחוילה אבל פוט היה לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות כמצרים וכנען על כן לא החזירו הכתוב ובב"ר אמר רבי לקיש היינו שבורים שנבלעה משפחתו של פוט ובא יחזקאל ופירש פוט ולוד וכל הערב כי מפני שלא החזירו הכתוב היינו שבורים שנתערב זרעו בבני כנען ולא היו אומה ולא יכנו להם ארץ שתקרא על שמם אבל גם במגוג ומדי ותובל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדותם וכן בבני שם עילם ואשור וארפכשד *ולוד ראשי אומות לא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד אומות שונות: (ח) הוא החל להיות גבר בארץ. כתב רש"י להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה ואם כן הוא הקל אחר המבול כי בימי דור אנוש הוחל ואפשר שיאמר כי הוסל בדור הפלגה מרד ובימי אנוש לא היו במורדי אור אבל עבדו גם אלהים אחרים: (ט) הוא היה גבר ציד לפני י"י. לד דעתן של בריות בפיו

*נ"ע כי בארפכשד הזכיר תולדות.

ומטען

אבן עזרא

הראשון אחר המבול היה מכוש [א]וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל: (כו) ברוך ה' אלהי שם. צריכין אנו להוסיף תודות לשם* שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם. והטעם שיכריחנו [ב]לעבוד את שם. כי מלת למו כמו להם והוי"ו נוסף כוי"ו חדיאמו לכן בחסרון ה"א [ג]ובלא וי"ו לא ימלא. והזכיר עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת [ד]כמוהו. ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען. אמר כי כמוהו לעיני חכמאל דודי [ה]שהוא בן דודו. ויתכן שהיה גדול מירושיה בשנים והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב. וכן אשת אחי האב קראה הכתוב דודתך. וזה אבי כנען איננו כן. ופי' יפת מן יפה ולא פירש יפה. רק הוא כמו [ו]ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מהבנין הנכבד הנוסף כמו ומלכים ירד [ז]ובפסוק הזה ברך יפת גם שם. כי פי' וישכון באהלי שם שישכון אלהים באהלי שם. כי בפסוק הראשון ברך השם: ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד [ח]עולם. כי מאלה נפל' כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: (ד) כתים. [ט]שם והוא בן יון על כן אמרתי בפי' ספר דניאל כי מלכות יון ורומי [י]אחת היא: (ח) נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות [כ]אם לא נכתב והוא החל להראות גבורות בני אדם על החיות כי היה גבור ציד. וטעם לפני ה' שהיה בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולת לשם וזו דרך הפשט. והדרש דרך [ל]אחרת: (ט) על כן יאמר.

*נ"ל לה"י.

משל

פירוש על אבן עזרא

יהיה כפירוש הנ"ל אשר כנען יהיה עבד לעבדים כי גם אחיו הם עבדים ואפילו כוש הוא עבד מלך קללת חם אביו. וכנען יהיה עוד עבד לבני שם. [א]זה נמרוד בן כוש והוא מהמבול נכתיב וכוש הוליד את נמרוד (להלן י' ח') וכו'. [ב]ר"ל השם יכריח את כנען לעבוד לאחיו. [ג]כי צריך להיות להם או למו אבל לם בלא ה"א ובלא וי"ו לא ימלא. ולמה סבילאמו כמו סבילאם. [ד]ר"ל עם יפת מזכר רק שם אלהים כי זרע שם הם ב"י. [ה](ירמיה ל"ב י"ב). [ו]כי ירחיב (דברים י"ב כ') ת"א אחרי יפתי. [ז](ישעיה מ"א ב'). [ח]אפי' לכל העולם כי מהנזכרים הם כל יושבי תבל זולת זרע כנען והא לא נתקיים מיד כי זרע כנען היו מלכים ושרים מהם עד כבוש ארצם. [ט]ר"ל שהוא שם יחיד אף שהוא על המשפט לשון רבים. [י]וכן ס"א וצים מיד כתים (במדבר כ"ד כ"ד) וקיינן ילערכון מרומאי. [כ]ר"ל לפי דברי חז"ל נקרא נמרד שהמריד כל העולם על ה' אך לפי הפשט נוכל לפרש דרך אחר כי לפי הדרש היה ראוי להקרא מַמְרֵד. [ל]ר"ל לפי הדרש הנ"ל פי' נקרא נמרד ולא ממרד כי לבסוף מרדו עליו ונהרג ע"י עמו. כ"ח

ספורנו

קטן במעלה ובזוי מכלם כאמרו ועבד אויל לחכם לב. לכן בחטאו הוסיף שיהיה עבד עבדים: (כו) ויהי כנען. זרעו. עבד למו לאלהי שם ולזרע שם כאמרו ויהיו מועטי עלים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה': (כז) באהלי שם. בתי מדרשות בלעדי בית הבחירה: עבד למו. שנית לשם וליפת גם קודם ימי המקדש: (כט) וימת. קודם ענין הספור המכוון והוא התעוררות אברהם לקרוא בשם ה': (ו) ופוט וכנען. לא הזכיר בני פוט כי היו כל בניו לגוי אחד נקרא על שמו כאמרו פרס כוש ופוט אתם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה. שהיה כל אחד מהם לגוי מלבד הבנים שנקראו על שמו כאמרו כוש וסבא תחתיך: (ח) וכוש ילד את נמרוד. בתוך אותם שנקראו על שמו ילד איש פרטי מפורסם לגבור: (ט) לפני ה'. גבור

לִפְנֵי יְהוָה׃ י וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ
בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃
יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־
נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃
יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא
הָעִיר הַגְּדֹלָה׃ יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־
לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־
נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־
כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים
וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס טו וּכְנַעַן יָלַד
אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ טז וְאֶת־
הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃
יז וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הָעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃
יח וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־
הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃
יט וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה
גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה
וְאַדְמָה וּצְבֹיִם° עַד־לָשַׁע׃ כ אֵלֶּה בְנֵי־
חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס כא וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא
אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד
וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח

°וצבוים קרי

ושלח

אונקלוס

י והוה ריש מלכותה בבל וארך ואכד וכלנה בארעא דבבל:
יא מן ארעא (פ"א עיצה) ההיא נפק אתוראה ובנה ית־
נינוה וית־רחבת (נ"א רחובי) קרתא וית־כלח: יב וית־רסן
בין נינוה ובין כלח היא קרתא רבתא: יג ומצראי אוליד
ית־לודאי וית־ענמאי וית־להבאי וית־נפתוחאי: יד וית־
פתרוסאי וית־כסלוחאי די נפקו מתמן פלשתאי וית־
קפוטקאי: טו וכנען אוליד ית־צידון בכרה וית־חת: טז וית
יבוסאי וית־אמוראי וית־גרגשאי: יז וית־חואי וית־ערקאי
וית־אנתוסאי: יח וית־ארודאי וית־צמראי וית־חמתאי
ובתר־כן איתבדרו זרעית כנענאי: יט והות תחום כנענאי
מצידן מטי לגרר עד־עזה מטי לסדם ועמרה ואדמה
וצבוים עד־לשע: כ אלין בני־חם לזרעיתהון ללישנהון
בארעהון בעממיהון: כא ולשם איתיליד אף־הוא אבוהון
דכל־בני־עבר אחוהי דיפת רבא: כב בני שם עילם ואשור
וארפכשד ולוד וארם: כג ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש:
כד וארפכשד אוליד ית־שלח ושלח אוליד ית עבר:

ולעבר

מסרה י ראשית, (כ"ח). בבל, כו"ל מלרע כי הסגול הוא תמורת צירי. ואכד, הכף בפתח. וכלנה, הנון בצירי והה"א בסוף. יא מן, ג' ר"פ. ההוא, וי"ו וחירק. רחבת, ל' ח' דס'. יב ואת, הוי"ו בגעיא. רסן, ז"ק ומלעיל. הוא, וי"ו חירק. הגדלה, חסר. יג ומצרים, ב' ר"פ. לודים, מ"ל דמ"ל. ענמים, ב'. להבים ב' חס"ך. נפתחים, ארבעתן ח"ו ומ"י. יד ואת הויו בגעיא. כסלחים, ב'. טו צידן, מ"י וס"ו. דכוות' ג'. טז היבוסי, י'. האמרי, ה'. יז הערקי, הה"א בקמץ. הסיני, ב' מ"ל. יח משפחות, ל' מ"ל בתורה. יט גבול, מ"ל. באכה, ו' כתיב ה'. גררה, הג' רפי. סדמה, ג' חסר. ואדמה, כ"כ בויו. וצבים, וצבוים קרי. כ' במד י'. כ בני, הב' רפי כי אין כאן ד"ד כי יש כאן ב' תנועות בין הטעמים. למשפחתם, חסר. ללשנתם חסר דחסר. בארצתם, חסר. בגויהם, מ"ל. כא ולשם, ד'. הגדול, ח' מ"ל בתורה. כג ומש, ל' והד ומש סלי ההר.

ת"א ותהי ראשית יומא י. ולשם ילד סנהדרין סט סע.

רש"י

זה כנמרוד גבור ציד: (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: (יב) העיר הגדולה. היא נינוה שנאמר (יונה ג') ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: (יג) להבים. שפניהם דומים ללהב: (יד) פתרוסים ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: (יח) ואחר נפוצו. מאלה נפוצו משפחות הרבה: (יט) גבול. סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה: באכה. שם דבר. ול"כ כאדם שאומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשנתם בארצתם. אף על פי שנחלקו ללשונות ולארצות כלם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתיים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנ' היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתיים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו

שניהם

רמב"ן

ומטען למרוד במקום: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד לשון רש"י וכן דעת רבותינו. ור"א פי' הפך הענין על דרך פשוטו כי הוא החל להיות גבור על החיות לצוד אותן ופיר' לפני ה' שהיה בונה מזבחות ומעלה את החיות לעולה לפני השם ואין דבריו נראין והנה הוא מצדיק רשע כי רבותינו ידעו רשעו בקבלה. והנכון בעיני כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך וגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כן יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה: (יא) מן הארץ ההוא. במלכו עליה יצא אשור כי אשור מבני שם היה וזהו כלשון יצא מלך אדר ועבר עלמונה ויצא עוג מלך הבשן לקראתינו אדרעי ושב לארצו ברכוש גדול ורבים כן ולכן תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שנא' ורעו את אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה ירמוז אל נינוה ואל רחובות עיר ואל כלח. וספר עוד בגבורתו כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני י"י להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה וכן ותשחת הארץ לפני האלהים כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו כענין ונכרתה הנפש ההיא מלפני כי בכל מקום הוא לפניו: (יג) ומצרים ילד. יזכיר למצרים תולדותיו ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באחרים כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם וכן בבני שם והיה זה כי מצרים ארץ מושבו ידוע כי היא נקראת על שמו והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים ושם ארצם ג"כ כשמם כי כן מצינו לפתרוסים ארץ פתרוס והיא מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב ונתתי יראה בארץ מצרים והשמתי את פתרוס על ארץ מכורתם וכן לוד וכל הערב סביבות מצרים ושמם ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כתב יושבי פלשת. ואמר ר"א כי אלה שמות מדינות ובכל מדינה ומדינה משפחה אחת ועל כן הם כלם לשון רבים והראיה הגמורה אשר יצאו משם כי זה רמז למקום. וטעם אשר יצאו

על

(י) וַהֲוָת שֵׁרוּי מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל רַבְּתִי וַהֲדַס וּנְצִיבִין וְקַטֶסְפּוֹן בְּאַרְעָא דְפוּנְטוּס:
[(י) וַהֲוָת שֵׁירוּי מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל וַהֲדַס וּנְצִיבִין וְקַטֵיסְפּוֹ בְּאַרְעָא דְבָבֶל:]

(יא) מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק נִמְרוֹד וּמְלַךְ בְּאַתוּר דְּלָא בְעָא לְמֶהֱוֵי בְּעֵיטַת דָּרָא דִפְלוּגְתָא וּשְׁבַק אַרְבַּע קוּרְוָן אִלֵּין וִיהַב לֵיהּ יְיָ בְּגִין כֵּן אַתְרָא וּבְנָא אַרְבַּע קוּרְוָן אָחֳרָנִין יַת נִינְוֵה וְיַת פְּלַטִיאַת קַרְתָּא וְיַת פְּרִיּוֹת:
[(יא) מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק אַתוּרֵיהּ וּבְנָא יַת נִינְוֵה וְיַת פְּלַטְיָיתָא דְקַרְתָּא וְיַת חַדְיָית:]

(יב) וְיַת תַּלְסַר דְּמִתְבַּנְיָא בֵּינֵי נִינְוֵה וּבֵינֵי חַדְיָית אִיהִי קַרְתָּא רַבְּתָא:
[(יב) וְיַת תַּלְאָסָר בֵּין נִינְוֵה וּבֵין חַדְיָית הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא:]

(יג) וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יַת נִיוֹטָאֵי וְיַת מַרְיוֹטָאֵי וְיַת לִיוּקָאֵי וְיַת פַּנְטַסְכִינָאֵי:
[(יג) וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יַת מַרְיוֹטָאֵי וְיַת פַּנְטַפּוֹלַטָאֵי וְיַת לוּסְטָאֵי:]

(יד) וְיַת נַסְיוֹטָאֵי וְיַת פַּנְטַפּוֹלוּטֵי דִנְפַקוּ מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיַת קַפּוּדְקָאֵי:
[(יד) וְיַת פִּילוּסָאֵי וְיַת פַּנְטַסְכִנָאֵי דִנְפַקוּ מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיַת קַפּוּדְקָאֵי:]

(טו) וּכְנַעַן אוֹלִיד יַת צִידוֹן בּוּכְרֵיהּ וְיַת חֵת: (טז) וְיַת יְבוּסָאֵי וְיַת אֱמוֹרָאֵי וְיַת גְּרְגְּשָׁאֵי: (יז) וְיַת חִוָּאֵי וְיַת עִירְקָאֵי וְיַת אַנְטוּסָאֵי:
[(יז) וְיַת טְרִיפוֹלָאֵי וְיַת עַרְקָאֵי וְיַת כַּפְרוּסָאֵי:]

(יח) וְיַת לוּטְסָאֵי וְיַת חוּמְצָאֵי וְיַת אַנְטְכוֹאֵי וּבָתַר כְּדֵין אִתְבַּדְרוּ זַרְעֲיָתְהוֹן דִּכְנַעֲנָאֵי:
[(יח) וְיַת אַנְטְרִידְנָאֵי וְיַת חַמְצָאֵי וְיַת אַנְטוֹכְיָא מִן בָּבֶל מִן בָּתַר כְּדֵין אִתְפָּרְשׁוּ נִיסֵי אוּמַיָא:]

(יט) וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאֵי מִן כּוֹתְנַיִיס מַעֲלָךְ לִגְרָר עַד עַזָּה מַעֲלָךְ לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָא אַדְמָא וּצְבוֹיִים עַד קַלְדְּהֵי: (כ) אִלֵּין בְּנוֹי דְחָם לְזַרְעִיַת יִחוּסֵיהוֹם לְלִישַׁנְהוֹם בְּמוֹתַב אַרְעַתְהוֹן כִּנְּנִישַׁת עַמְמֵיהוֹן: (כא) וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף הוּא בַּר הוּא אֲבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עִבְרָאֵי אֲחוּי דְּיֶפֶת רַבָּה בְּדַחַלְתָּא דַּיְיָ: (כב) בְּנוֹי דְשֵׁם עֵילָם וְאַתּוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם: (כג) וְאַרְפַּכְשַׁד אוֹלִיד יַת שָׁלַח וְשָׁלַח אוֹלִיד יַת עֵבֶר: (כד) וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד פלג

בעל הטורים

שנגדל ושלו ממלכים חסו ויפץ העם מעליו: ויחדלו ב' במס' הכא ואידך ויחדלו הקולות והברד עלמד שסף שלו כדונו בקולות וברד: (י) שנסים אסר ב' דסמיכי הכא ואידך

יונתן

וכו' כדאיתא ברבה שמשה הוא לטובה וממשה הוא לרעה: (כא) רבה בדחלתא דיי' דקשה ליה מאי יפת הגדול והלי שם גדול באחיו היה אלא גדול ביראת ה': אלמודד

רמב״ן

על דעת המפרשים שהוליד' כלשון מהליך ילאו וכתב רש"י משניהם ילאו שהיו הפתרוסים והכסלוחים מחליפים נשיהם זה לזה ויצאו פלשתים מביניהם ע"כ. ועל דעתי בדרך הפשט היו כסלוחי' יושבי עיר ששמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם כפתורים אחיהם ויצאו משם הכפתורים אשר הם מזרע כסלוחים והלכו לתור להם מנוחה והניחו הארץ לאחיהם וכבשו להם ארץ ששמה פלשת ונקראו אח"כ פלשתים על שם הארץ והוא מה שכתוב כפתורי' היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם והם מבני כסלוחים יושבי ארץ כפתור: (טו) וכנען ילד את צדן בכרו. אלה עשרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם אבינו כי כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנם לו אבל נתחלף השם ברובם בימי אברהם כי בכאן נכתבו בשם שקראם אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגוייהם נקראו בשמות אחרים אולי העלו להם שם על שם הארץ כמו שפירשנו וכן העיר העורי שם העיר שעירה וכן רבים או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכרתו מהם ובניהם היו קיני וקניזי על דרך משל והיו לראשי בתי אבות תקרא האומה בשמם כנהוג בשבטי ישראל והנה קראם בשם שהיה להם בימי אברהם במתנתו וראויה לדבר כי החוי הנזכר בכאן איננו נזכר במתנתו של אברהם והוא היה מהם שנאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים וכן בכל מקום וימנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בכן רק עשרה כי אחד מבניו לא גבר כאחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו. ויתכן שהיה צידון בכורו הנקרא כנעני עם אחד מאחיו שלא היה לגוי. ואל יקשה עליך ארץ פלשתים שהיתה לאברהם כדכתיב גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והם מבני מצרים כי הכתוב אמר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה ואלה ערי פלשתים כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אחד ולידן לפלשתים דכתיב כל לידרים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לישראל בנחלה וכתוב וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת ואולי שאר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם ודע כי ארץ כנען לגבולותיה אלו היתה לגוי היא ראוי לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסי' וגם בעבד ועוד אבאר בעזרת האל יתברך: (כא) ולשם ילד גם הוא. בעבור שאמר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאלו לא היו לו בנים אמר בכאן גם הוא ומעם אבי כל בני עבר שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחום אברהם ולא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם האיש אבי פלג כי למה ייחסם אותן אליו: אחי יפת הגדול. דרך הכתוב ליחס הקטן אל הגדול באחיו ולא אל הנולד אחריו וכן מרים הנביאה אחות אהרן ומעם להזכיר זה בכלל לומר כי הוא אחי הנכבד שוה אליו בכבודו להגיד שלא איכר אותו מפני מעלת שם עליו והכראה אלי שיהיה הגדול אמר לשם לומר שהוא האח הגדול של

אבן עזרא

משל היה גם בימי משה: (יא) וטעם מן הארץ ההיא יצא אשור. הוא בן יפת וזה היה אחר הפלגה והמלך אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל סדר עולם פיר' כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים: (יב) היא העיר הגדולה. הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה. ולהיותו דבק עם רסן ואו עם כלח איננו רחוק: (יג) ומצרים ילד את לודים. על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לבד והראיה הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרים ובעבור שהבן מאון האב ומכחו בצלמו בדמותו יאמר לו ילד: (יט) באכה גררה. אל גרר: (כ) אלה בני חם ללשונתם. וכן אמר על בני יפת ועל בני שם: (כא) וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברים כי אין למעל' ממנו והשם אלהיו וכן כתוב כה אמר ה' אלהי העברים וכנען אבי מש שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול. וטעם אחי יפת הגד ול שהי' יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו

פירוש על אבן עזרא

מ"א מפרש מלס יאמר הוא לשון הוה. ג"ב"י בורם בן שם. ס"כי בפסוק הקודם אמר ותהי ראשית ממלכתו בבל ונקרא כן כי משם הפלס וכו' א"כ מה שנאמר אחריו מן הארץ הה יא וכו' היה אחר הפלגה. ע"(ביומא י' ע"א) הכריחו התו"ם ד"ה אינו יודע מיהור מלה היא דלא קאי כלל על כלח ע"ם. פ"מחת הוליד כי מעשה אדם נקרא ג"כ בשם לידה ככתוב וילד שקר. צ"ר"ל כפי' ב' מרש"י ובואכה אינו שם רק בתוסף לגרר. ק"ר"ל דקשה לר"א עדיין לא כתוב אשר הוליד עבר אשר יקראו אבי עבר כמובא בגמרא אבותו דמושל כי מושל היה מפורסם בדורו ע"ז מתרץ כי גם הי"ם מתיחס בשמו על שם אלהי העברים. ואולי כונת ר"א גם הוא ר"ל כמו שמפרש למעלה ילד פי' שהבן מאון האב וכמו שהאב והמפלה שבים הם הבנים הטובים וא"כ לידה עבר אשר היה והיו הרפכשד ושלח בנו אבי עבר. ומכ"ז לא נקרא אבי עבר רק שם כי היה לדיק כמוהו. ר"ב"י בורם ל"ל ושם אבי כנען. (כ"ל) אינו לריך להפך הנרגשא כפי הנזכר בכתוב נלוס בלעם בנו בעור (במדבר כ"ד ג') כפירש"י אשר שניהם היו גדולים מאבותיהם. והנה אשר

ספורנו

אשר כענין עיר גדולה לאלהים: על כן יאמר כנמרד גבור ציד. ולשמע גבורתו מלך כאמרו ותהי ראשית ממלכתו בבל. וזה להודיע שבימי מלכותו קדם שבאו האומות בארץ שנער שנעשתה המלאת העיר והמגדל כדי שתתפשט מלכותו על כל המין האנושי באמצעות עכו"ם כללי לכל המין אליו גוים ידרושו כענין עגת ירבעם כאשר ירא דריסת המקדש: (יא) מן הארץ ההיא יצא אשור. בלתי מסכים למלכות נמרוד או לעצתו הנבערה כדברי רז"ל: ויבן את נינוה. ולכן זכה לבנות את כל אלה כאמרו אל פניו ישלם לו: (כא) ולשם יולד. נולד אדם דומה לו במעלה והוא עבר: גם הוא אבי כל בני עבר. אע"פ שמחזיקים בדעות מגיאות האל ויכלתו והשגחתו נקראו עברים על שם עבר שהשתדל להבין ולהורות זה כאמרו ויגד לאברם העברי מ"מ גם הוא שם ג"כ היה אבי ומלמד כל בני עבר כי אמנם המלמד ומורה יקרא אב כמו אבי כל תופש כנור ועוגב. ומי אביהם. והתלמידים נקראו

וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד
שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו
נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן
יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־
חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ כז וְאֶת־הֲדוֹרָם
וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ כח וְאֶת־עוֹבָל
וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ כט וְאֶת־אוֹפִר
וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי
יָקְטָן׃ ל וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה
סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃ לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם
לְגוֹיֵהֶם׃ לב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ
לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם
בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל׃ פ שביעי
יא א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים
אֲחָדִים׃ ב וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ
בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃
ג וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה
לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם
הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר׃ ד וַיֹּאמְרוּ הָבָה | נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל
וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת
את

אונקלוס

כה ולעבר איתילידו תרין בנין שום חד פלג ארי ביומוהי אתפליגת ארעא ושום אחוהי יקטן: כו ויקטן אוליד ית־אלמודד וית־שלף וית־חצרמות וית־ירח: כז וית־הדורם וית־אוזל וית־דקלה: כח וית־עובל וית־אבימאל וית־שבא: כט וית־אופר וית חוילה וית־יובב כל־אלין בני יקטן: ל והוה מותבנהון ממשא מטי לספר טור־מדינחא: לא אלין בני־שם לזרעיתהון ללישניהון לארעתהון בעממיהון: לב אלין זרעית בני־נח לתולדתהון בעממיהון ומאלין אתפרשו עממיא בארעא בתר טופנא: א והוה כל־ארעא לישן חד וממלל חד: ב והוה במטלהון בקדמיתא ואשכחו בקעתא בארעא דבבל ויתיבו תמן: ג ואמרו גבר לחבריה הבו נרמי לבנין ונשרפנון בנורא יוקדתא (נ״י בנורא) והות להון לבנתא לאבנא וחימרא הוה להון לשיע: ד ואמרו הבו נבני לנא קרתא ומגדלא ורישה מטי עד־צית־שמיא ונעביד לנא שום דילמא נתבדר על־אפי כל־ארעא: ה ואיתגלי יי לאתפרעא על־עובדי־קרתא ומגדלא
די

מסרה כה ילד, י״ו. האחד, ד׳. נפלגה, ב׳. כו אלמודד, ב׳ מ״ל. חצרמות, הלא חדא והריש בטוח. כז הדורם, ג׳ ומ״ל. אוזל, מ״ל. דקלה, ל׳ ומ״ל וכ׳ בה״ח. כח עובל, כ׳ מ״ל. אבימאל, חדא מלה ובתרין אלפין ל׳ ומ״ל. שבא, בשין וא׳. כט אופר, ל׳ וחסר י׳ (וח״ו). חוילה, מ״ל ובה״א. יובב, מ״ל. ל מושבם, מ״ל. ספרה, ג׳ מלעיל. לא בני שם, רפי כמש״ל. למשפחתם, ח׳. ללשנתם, ח׳. בארצתם, חסר. לגויהם, מ״ל ושארא בגויהם ול׳. לב משפחת, ח׳. לתולדתם, ס׳ דס׳. יא א ודברים, ב׳. אחדים, ד׳. ב בנסעם, קמץ הנון חטף וב׳ וענן ה׳. וימצאו, הוי״ו במאריך. ג ויאמרו, ו׳ ר״פ בטעם. לבנים, כל אורי׳ סי״ק. לאבן, ב׳. לחמר, ב׳ וחסר. ד ויאמרו, ז׳ ר״פ בטעם. נבנה, במקף ולכן הכריע דגוש מד״ד וכן ונעשה לנו. ומגדל, ז׳. וראשו, ד׳. נפוץ, ב׳. ה לראת, ב׳ חסר.

ת״א ויהי בנסעם מגלה י. שנער שבת קיג. הבה נבנה לנו מגילה י האלילים יט חולין עט. ונעשה לנו שם סנהדרין קט. וירד ה׳ לראות סנהדרין שם.

רש״י

שהיה כבדו את אביהם וזה בזכו: (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שא״ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו׳ ואחר כך ויהי כל הארץ וגו׳. ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: (כו) חצרמות. על שם מקומו דברי אגדה (ב״ר): (א) שפה אחת. לשון הקודש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים (ס״א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרנ״ו שנים הרקיע מתמוטט כמו שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות (ב״ר): (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו׳ הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפר״קלייר בלע״ז: לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשרפה. כך עושין הלבנים שקורין טוול״ש שורפים אותן בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: (ה) וירד ה׳ לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. במדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני
מי

ספורנו

נקראו בנים כאמרו בני הנביאים: (כה) פלג כי בימיו נפלגה הארץ. הודיע מעלת עבר שהבין ברוח הקודש מה שהיה עתיד אז להיות בימי בנו וקרא שם בנו פלג. להודיע סבת קיצור שני חיי האדם מפלג והלאה כי אמנם סבת זה היה חטא בני הפלגה ועונש שקלקל מזגם בהשתנות השאויר מאויר לאויר: (ב) בנסעם מקדם. כמנהג הרועים הנוסעים ממקום למקום למצא מרעה נאות: (ג) הבה נלבנה. לבנים. לבנות בתים וגדרות לצאן וזאת היתה עצת פרעי ההמון בזה כאמרו ויאמרו איש אל רעהו: (ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר. זאת היתה עצת שרי הדור להמליך את נמרוד על כל המין האנושי: ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם. נעשה שם ע״ז שתהיה במגדל ויגא בכל המין האנושי שם גובה מקומה וגודל עירה באופן שתחשב אלהי האלהים אצל כל בני האדם ואליה ידרשו כלם. והכונה בזה היתה שהמולך על אותה העיר ימלוך על כל מין האנושי בהיות שם דריסת כלם: (ה) וירד ה׳ לראות. הנה ל׳ הירידה להורות יאמר על האל ית׳ כשאין הענין אז ראוי לעונש אלא מפני הקלקול הנמשך אליו בסוף הענין כבן סורר ומורה שאמרו ידעה תורה לסוף דעתו. וכן היה ענין סדום שכתב בו ארדה נא ואראה. כי אמנם לא היה הטעם אז יותר מאשר האומות כדי לענוש בעולם הזה זולתי בעניין האכזריות נגד עניי עם שהיה נמשך ממנו קלקול גמור בסוף כאמרו הנה זה היה עון סדום אחותך ויד עני ואביון לא החזיקה וכן
היה

יונתן בן עזיאל

בְּלָג אֲרוּם בְּיוֹמוֹי אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא וְשׁוּם אֲחוֹי יָקְטָן: (כו) וְיָקְטָן אוֹלִיד יַת אַלְמוֹדָד דְּמָשַׁח יַת אַרְעָא בְּאַשְׁלָוָן וְיַת שָׁלֶף דִּשְׁלַף מוֹי דְּנַהֲרְוָותָא וְיַת חֲצַרְמָוֶת וְיַת יָרַח: (כז) וְיַת הֲדוֹרָם וְיַת אוּזָל וְיַת דִּיקְלָא: (כח) וְיַת עוֹבָל וְיַת אֲבִימָאֵל וְיַת שְׁבָא: (כט) וְיַת אוֹפִיר וְיַת חֲוִילָה וְיַת יוֹבָב כָּל אִלֵּין בְּנוֹי דְּיָקְטָן: (ל) וַהֲוָה בֵּית מוֹתַבְהוֹן מִן מֵישָׁא מַעֲלָךְ לִסְפָרְוָואֵי טוּור מַדִּינְחָא: (לא) אִלֵּין בְּנוֹי דְּשֵׁם לְיִחוּסֵיהוֹן בְּמוֹתַב אַרְעֲיָתְהוֹן לְגְנִיסַת עַמְמֵיהוֹן: (לב) אִלֵּין יִחוּסֵי בְּנוֹי דְנֹחַ לְיִחוּסֵיהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן וּמֵאִלֵּין אִתְפְּרָשׁוּ עַמְמַיָא בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹבְעָנָא: (א) וַהֲוָה כָל אַרְעָא לִישָׁן חַד וּמַמְלַל חַד וְעֵיטָא חֲדָא בְּלִישָׁן קוּדְשָׁא הֲווֹ מְמַלְלִין דְּאִתְבְּרִיָא בֵּיהּ עָלְמָא מִן שֵׁרוּיָא:

ירושלמי

[(א) וַהֲוָת כָּל דָּרַיָּא דְּאַרְעָא לִישָׁן חַד וּמַמְלַל חַד וְעֵיצָה חֲדָא אֲרוּם בְּלִישַׁן קוּדְשָׁא הֲווֹ מְמַלְלִין דְּבֵהּ אִתְבְּרֵי עָלְמָא מִן שֵׁרוּיָא:]

יונתן בן עזיאל

(ב) וַהֲוָה בְּמִשְׁלַטְהוֹן מִמַּדִּינְחָא וְאַשְׁכָּחוּ בִּקְעָתָא בְּאַרְעָא דְּבָבֶל וְיָתִיבוּ תַּמָּן:

ירושלמי

[(ב) כַּד אַמְעוּ לִבְּהוֹן מִן בָּתַר מֵימְרָא דְּמַאן דַּאֲמַר וַהֲוָה עָלְמָא מִן שֵׁירוּיָא וְאַשְׁכְּחוּ בִקְעָא בְּאַרְעָא דְּפוּנְטוֹס וּשְׁרוֹן תַּמָּן:]

יונתן בן עזיאל

(ג) וַאֲמָרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ הָבוּ נִרְמֵי לִיבְנִין וְנִשְׂוֵי יַתְהוֹן בְּאַתּוּנָא וַהֲוָת לְהוֹן לִבְינְתָא לְאַבְנָא וְטִינָא הֲוַת לְהוֹם לְשִׁיעַ: (ד) וַאֲמָרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָא וְנַעֲבֵיד לָנָא סִגְדּוּ בְּרֵישֵׁיהּ וְנִשְׁוֵי חַרְבָּא בִּידֵיהּ וּתְהֵי עָבְדָא לְקִבְלָא סִדְרֵי קְרָבָא קֳדָם עַד לָא נִתְבַּדַּר מֵעִילָוֵי אַנְפֵּי אַרְעָא:

ירושלמי

[(ד) וְאָמְרִין אַתּוּן כְּעַן וְנִבְנֵי לָנָא קִרְיָא וּמִגְדָּל וְרֵישֵׁיהּ מַמְטֵי עַד צֵית שְׁמַיָא וְנַעֲבִיד לָן בְּגַוֵּיהּ בֵּית סְגִידוּ בְּרֵישֵׁיהּ וְנִתֵּן חַרְבָּא בְּגוֹ יְדֵיהּ וּתְהֵא עָבְדָא לְקַבְלֵיהּ סִדְרָא קְרָבָא קֳדָם עַד דְּלָא נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא:]

יונתן בן עזיאל

(ה) וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן עַל עוֹבַד קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא דְּבָנוֹ בְּנֵי נָשָׁא: והוה

יונתן

(כט) אלמודד דמשח וכו' פי' שמדד הארץ בחבלים למי זו ולמי זו ודרש נוטריקון אלמודד אלשון מדידה. וכן דשלף מיי פי' שמשך מי הנהרות ודקדק בשמם לדרוש שלשון נופל על לשון: (א) ועיטא חדא וכו' פי' בעלם אחת בלשון הקודש היו מדברים: דאיתבריא בי' העולם מתחלה ודייק מדברים אחדים משמע לשון שיסודו של עולם דובר בו כשנברא העולם והוא לשון הקודש וק"ל: (ד) סגדו ברישיה פי' בראש המגדל השתחויה שמשתחוים לע"ז ונתיס חרב בידיו והוא יעשה עבורינו סדרי מלחמה ודייק

רמב"ן

של יפת כי שם קטן מכלם ואם הקדים אותו וכן בכל מקום אחר למדובר בו כמו ישעיהו בן אמוץ הנביא חנניה בן עזור הנביא למוצב בן רעואל המדיני חותן משה. ורש"י כתב אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו אביהם וזה בזהו גם לומר שהוא אחי הצדיק ולא אחי הרשע אע"פ שנתנה אחריו: (ב) בנסעם מקדם. פי' רש"י שהיו יושבים שם ככתוב למעלה ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום המחזיק אותם ולא מלאו אלא שנער ואין זה נכון כי תולדות שם לבדו הם שנאמר עליהם כן ולמה ייחס הפלגה עליהם כי בני יפת ובני חם רבים מהם ועוד כי מושבם בארצותם היה ממשא עד הר הקדם והפלגה היתה טרם שהיה מושבם כי לא באו בני יפת מאיי הים אל הבקעה אשר בארץ שנער אבל בהפלגה הפיצם השם על פני כל הארץ ואז הושבו בארצותם לגוייהם ור"א פי' כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובי' לאשור שנאמר והמה נמלכו ארץ אררט וכם ברדתו מן ההר נתישב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר

אבן עזרא

כבודו. והעד [ש]שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון [ת]כי אין פחות מת"ק [א]שנה ובשנת ת"ר שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת והכתוב אמר מבול שנתים [ב]אחר המבול. ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם. על כן הזכירו הכתוב בתחלה. ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטים כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון וכשבא המבול היו לנח תקצ"ט שנים וימים. והנה אין לשם צ"ט שנה שלימות [ג]לשנת המבול [ד]ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאה שנה [ה]ופרשים. ופי' שנתים שנכנסה השנה השנית מחשבון ראשית המבול. גם יש אומרים כי אחר חמשה חדשים מיום המבול [ו]שחסרו המים הרתה אשת שם. והנה היה שם בן מאת [ז]שנה וכחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה [ח]מקומות: (א) שפה אחת. בפתח קטן תחת האלף כשהוא מוכרת ואם הוא נסמך יבא בפתח גדול ובספר הדקדוק [ט]באלרתי למה חסר דל"ת אחת. והפלג' היתה נרא' מסקול הדעת כי אחר מאת שנה אחר המבול

היתה. ונקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ [י]כתרגום ארמית חלי. וכמוהו פלגי מים [כ]הם חלקי המים שההר יחולק. וכן אי [ל]כבוד. גם עתואל שהוא בן [מ]הנביא. גם דברי סדר עולם נכונים [נ]ועליו נסמוך. ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל [ס]ואל תתמה כי נח ושם היו שם. כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים ויותר. וטעם שפה אחת לשון אחת. והקרוב אלי שהיה לשון הקדש [ע]ושם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעדים. וטעם דברים אחדים בעבור שימצא היום בכל לשון דברים שלא יבינוס כל אנשי הלשון. ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים [פ]והם רבים מגזרת אחד. וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי [צ]הרי אררט במזרח. וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה. ופירש בקעה ערבה ישרה הפך [ק]ההרכסים. וכן כבהמה בבקעה תרד [ר]ויתכן שהיא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך: (ג) נלבנה. מגזרת לבנים ואף על פי שהמבור עם [ש]נ"ס. לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשים. והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבנין המתקיף שלא ימס במים ולא באש: ותהי להם הלבנה לאבן. תחת טיט ופיר' כמשמעו [ת]בלשון ישמעאל. ואלה בוני המגדל לא היו טפשי' שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם שרים אל משמעתם כי בניהם היו. והנה הכתוב גלה מחלם וסוף דעתם [א]לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם. ומלת הבה כמו תנה והראשו יהב והעד השלך על ה' יהבך [ב]ובעבור שידברו כם

פירוש על אבן עזרא

כנען הרשע ואם אביהו נתקלל גם כן ע"י בנו א"כ נעשה כנען אבי חם ברשעתו סברת ר"א מעלמו. [ש]שיפת הוא הגדול. [ת]כי בהדיא כתיב (לעיל ה' ל"ב) ויולד נח את שם וכו'. [א]בעת שהתחיל להוליד בניו. [ב]ר"ל שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול (להלן י"א י') ואם שם גדול מאחיו א"כ היה בן ק"ב שנים כאשר המבול היה ג"כ שנה. [ג]כי יחסרו אותן הימים שהיו לנח יותר על ל"ע שנים. [ד]ר"ל ובשנת המבול כגמר המחשבון להיות לשם כשנולד ארפכשד מאה שנים. [ה]ר"ל מהשנה שאחריה. [ו]ר"ל לפי' הזה לא יתישב העיב מלת אחר המבול. ולכן אמר אחר ה' חדשים מיום המבול שחסרו המים הרתה אשת שם. וטעמו אחר שהבינו בלי התיבה שימלטו נזקק שם לאשתו והרתה. [ז]ר"ל שנתים אחר המבול כשנחשוב ז' חדשים של תשלום עיבורה של אשת שם שנכנסו בשנת ב' אחר המבול. ואם ישאל השואל למה מהפך (לעיל ז' פסוק ז') כתיב ויבא נח ובניו (ובפסוק מ' ע"ו) כתיב לא אחה ואשתך בודאי לא היה עוסק בפו"ר אולי נח היה פורש כל ימי המבול כי היה לו בנים ובניו לא היו להם בנים הוכרחו לקדם את עלמם ולפי הדעה הזאת נוכל לומר כי הם שמש אפילו בה' חדשים הראשונים. [ח]ב' במ"א ע"ו ב'. עוד כ"ב כ"ב. ובמ"ב א' י"ז. ג' א'. ח' ע"ז. ע' כ"ע. י"ג י'. י"ד כ"ב. ע"ו א'. י"ז א'. [ט]פי' בספר הלחות אמר רא"ע כי לשון יחיד זכר הוא אֶחָד והיה ראוי להיות ג"כ אֲחָדַת. ובעבור היות הדל"ת והחי"ו כאשר הם רפים. קרובים במולא. כבד על לשון להחבירם והנה חסרו הדל"ת ופתחו החי"ת. להורות על לשון נקבה. ג"כ משרת המלך עכ"ל. ור"ל טעמו שלא לטעון עליו באמת לריך להיות פתח תחת החי"ת של אחד. ובכאן החית קמולה והתשובה. בעבור האתנ"חתא שהוא מלך. לכך לריך להיות קמץ תחת חי"ת שהוא תנועה גדולה. [י]פי' והיה נכון לפרש שאז נפלגה הארץ ולא בימי חייו אחרי כן ולא חשוב שני ארפכשד וכתו ועבר עד פלג אשר הולידו אחד את אחד הוא קרוב מאה שנה וקרא בנו ע"ש המאורע. [כ](תהלים ס' ב'). [ל](ש"א ד' כ"א) ע"ש שגלה כבוד מישראל כאשר נולד. [מ]ע"ש עמנו אל (ישעיה ז' י"ד). [נ]ר"ל סדר עולם פ"א אר"י נביא גדול היה עבר שקרא בנו פלג ברה"ק שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ וכו' ואם בתחלת ימיו הלא יקטן אחיו היה קטן והוליד י"ג משפחות ונתפלגו. ואם באמצע ימיו הלא לא בא לסתום אלא לפרש. הא אינו אומר כי בימיו נפלגה אלא בסוף ימיו עכ"ל. [ס]גם זה שם וז"ל נח היה אחר הפלגה יו"ד שנים ואברהם לע"ה היה בהפלגה בן מ"ח שנים עכ"ל. [ע]בסנהדרין ל"ח ע"ב דרשו שדברו בלשון ארמית. [פ]פי' ולעכנו כמו כימים אחדים כמו שמפורש בפי' בראשית הן האדם היה כאחד ממנו ע"ש בפי' רא"ע. [צ]פי' כי משם באו לשנער ואמר הכתוב ויהי בנסעם מקדם. כלומר ממזרח שהם הרי אררט. [ק]ר"ל והיו ההרכסים לבקעה (ישעיה מ' ד'). [ר](שם ס"ג י"ד). [ש]ר"ל אף שבלשון רבים הוא על משקל ל"ז. אעפ"כ לשון נקבות הוא כמו נשים. פלגשים. והעד שבלשון יחיד נאמר והיו להם הלבנה לאבן. א"כ בעודם בלי שריפה נקראים לבנים ולאחר השריפה אשר עושים לבנין נקרא לבנה. [ת]שהוא לשון נופל על הלשון כמו הכי קרא שמו יעקב (להלן כ"ז ל"ו). [א]ר"ל אם היה כמובא כדברי חז"ל אשר נחלקו ל"ג כתות וכו' וכולם לשם עכו"ם נתכוונו הלא היה שם נח ובניו ובפרט אאע"ה היה בן מ"ח שנים. אך מתחילה טענו אשר כוונם כשמעו לבנות עיר וכו'. והקב"ה ירד לסוף דעתם ע"כ כתוב וירד ה' וכו'. [ב](תהלים כ"ה כ"ג

את־העיר ואת־המגדל אשר בנו בני
האדם: ו ויאמר יהוה הן עם אחד
ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות
ועתה לא־יבצר מהם כל אשר יזמו
לעשות: ז הבה נרדה ונבלה שם
שפתם אשר לא ישמעו איש שפת
רעהו: ח ויפץ יהוה אתם משם על־
פני כל־הארץ ויחדלו לבנת העיר:
ט על־כן קרא שמה בבל כי־שם בלל
יהוה שפת כל־הארץ ומשם הפיצם
יהוה על־פני כל־הארץ: פ
י אלה תולדת שם שם בן־מאת שנה
ויולד את־ארפכשד שנתים אחר
המבול: יא ויחי־שם אחרי הולידו את־
ארפכשד חמש מאות שנה ויולד בנים
ובנות: ס יב וארפכשד חי חמש
ושלשים שנה ויולד את־שלח: יג ויחי
ארפכשד אחרי הולידו את־שלח שלש
שנים וארבע מאות שנה ויולד בנים
ובנות: ס יד ושלח חי שלשים
שנה ויולד את־עבר: טו ויחי־שלח אחרי הולידו את־עבר שלש שנים
וארבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ס טז ויחי־עבר ארבע
ושלשים שנה ויולד את־פלג: יז ויחי־עבר אחרי הולידו את־פלג שלשים
שנה וארבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ס יח ויחי־פלג שלשים
שנה ויולד את־רעו: יט ויחי־פלג אחרי הולידו את־רעו תשע שנים ומאתים
שנה ויולד בנים ובנות: ס כ ויחי רעו שתים ושלשים שנה ויולד את־
שרוג: כא ויחי רעו אחרי הולידו את־שרוג שבע שנים ומאתים שנה ויולד
בנים

אונקלוס

די בנו בני אנשא: ו ואמר יי הא עמא חד ולישן חד
לכלהון ודין דשריו למעבד וכען לא־יתמנע מנהון כל
דחשיבו למעבד: ז הבו נתגלי ונבלבל תמן לישנהון דלא
ישמעון (גבר) אנש לישן חברה: ח ובדר יי יתהון מתמן
על־אפי כל־ארעא ומנעו למבני (נ"י ואתמנעו מלמבני)
קרתא: ט על־כן קרא שמה בבל ארי־תמן בלבל יי לישן
כל ארעא ומתמן בדרנון יי על־אפי כל־ארעא: י אלין
תולדת שם שם בר־מאה שנין ואוליד ית־ארפכשד תרתין
שנין בתר טופנא: יא וחיא־שם בתר דאוליד ית־ארפכשד
חמש מאה שנין ואוליד בנין ובנן: יב וארפכשד חיא
תלתין וחמש שנין ואוליד ית־שלח: יג וחיא ארפכשד
בתר דאוליד ית־שלח ארבע מאה ותלת שנין ואוליד
בנין ובנן: יד ושלח חיא תלתין שנין ואוליד ית־עבר:
טו וחיא־שלח בתר דאוליד ית־עבר ארבע מאה ותלת
שנין ואוליד בנין ובנן: טז וחיא־עבר תלתין וארבע שנין
ואוליד ית־פלג: יז וחיא עבר בתר דאוליד ית־פלג
ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: יח וחיא־פלג
תלתין שנין ואוליד ית־רעו: יט וחיא פלג בתר דאוליד
ית־רעו מאתן ותשע שנין ואוליד בנין ובנן: כ וחיא רעו
תלתין ותרתין שנין ואוליד ית־שרוג: כא וחיא רעו בתר
דאוליד ית־שרוג מאתן ושבע שנין ואוליד בנין ובנן:
וחיא

מסרה האדם, ו' וכל קרי' דכותי'. ו ה', ברביע. ושפה, ל'. החלם, הה"א בפתח. לעשות, מ"ל. לא יבצר, ל' וחד ולא. יזמו, ל'. לעשות, מ"ל. ז נרדה, ג'. ונבלה, ל'. שפתם, ל'. ח ויפץ, ג'. ויחדלו, ב'. לבנת, ל' וחסר. ט בלל, ל'. ומשם, ל'. הפיצם, ל'. י אלה, ד'. תולדת, מו"ק וח"ס. שם שם, ב' דסמיך. יא ארפכשד, ל' ק"ז וכל אתנח דכותי'. יג ויחי, ג' בטעם. טז עבר, ג' בטעם בענין ומלעיל. יח פלג, ג' בטעם ומלעיל.

ת"א הבה נרדה מגילה ט סנהדרין לח. ויפץ ה' אותם שס ק. בבל שס כד. כי שם בלל שס קט. ומשם הפיצם שס קז וקט. אלה תולדות שס סט.

רש"י

מי שמא בני סמוכים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: (ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם וגו' לעשות. בתמיה. יבצר לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידים: (ז) הבה נרדה.
בבית

ספורנו

היה ענש ישראל בהגלותם כאמרו הראה מי האריכם: (ו) הן עם אחד. כי אמנם הבטול המספר עלת גוים ומניא מחשבות הוא המחלוקת הקורה ביניהם אם לסבת הדתות ואם לסבת הלשונות. והנה אלה היו עם אחד בענין הדת כי היו כלם מסכימים בדעת אנשי הלא"ב ועם זה היו כלם מסכימים בלשון: וזה החלם לעשות. וגם כן נמצא לכלם עתה זאת ההתחלה שעשו בהסכמת כלם: ועתה לא יבצר מהם. אם כן אין מונע להם מהשלים כונתם ותהיה אותה ע"ז אשר יבחרו כללית לכל מין האדם ולא יפנה אחד מהם לדעת את הבורא ית' ולהבין כי יוצר הכל הוא. והפוך זה יקרה כשתהיה מחלוקת בין האומות בענין אלהי הנכר כי כל אחד מהם תחשוב שיש אלהי האלהים שכל האלוהות מסכימים לדעתו ובו ישלם סדרם וסדר המציאות כאמרו כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים: (יא) ויולד בנים ובנות. לא הזכיר בשום אחד מאלה שעברה דורות וימות
כמו

(ו) ואמר יי הא עמא חד ולישן חד לכלהום ודא אתחשבו למעבד וכדון לא יתמנע מנהון כל דהשיבו למעבד: (ז) אמר יי לשבעין מלאכיא דקיימין קדמוי איתון כדון ונחית ונערבבא תמן לישנהון דלא ישמעון אינש לישן חבריה: (ח) ואיתגליאת מימרא דיי עלוי קרתא ועמיה שובעין מלאכיא כל קבל שובעין עממיא וכל חד וחד לישן עממיה ורושם כתביה בידיה ובדרינון מתמן על אנפי כל ארעא לשבעין לישנין ולא הוה ידע חד מה דיימר חבריה והוו קטלין דין לדין ופסקו מלמבני קרתא: (ט) בגין קרא שמה בבל ארום תמן ערביב יי לישן כל דיירי ארעא ומתמן בדרינון יי על אפי כל ארעא: (י) אלין גניסת שם שם בר מאה שנין כד אוליד ית ארפכשד תרתין שנין בתר טובענא: (יא) וחיא שם בתר דאוליד ית ארפכשד חמש מאה שנין ואוליד בנין ובנן: (יב) וארפכשד חיא תלתין וחמש שנין ואוליד ית שלח: (יג) וחיא ארפכשד בתר דאוליד ית שלח ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן: (יד) ושלח חיא תלתין שנין ואוליד ית עבר: (טו) וחיא שלח בתר דאוליד ית עבר ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן: (טז) וחיא עבר תלתין וארבע שנין ואוליד ית פלג: (יז) וחיא עבר בתר דאוליד ית פלג ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: (יח) וחיא פלג תלתין שנין ואוליד ית רעו: (יט) וחיא פלג בתר דאוליד ית רעו מאתן ותשע שנין ואוליד בנין ובנן: (כ) וחיא רעו תלתין ותרתין שנין ואוליד ית שרוג: (כא) וחיא רעו בתר דאוליד ית שרוג מאתן ושבע שנין ואוליד בנין

רש"י

בית דינו נמלך מענותנותו יתירה: הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה (משלי י') מגורת רשע היא תבואנו: (ט) ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו. ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנא' שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד את

רמב"ן

וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו ואנשי הפלגה על דברי רבותי' מורדים בבוראם. ורודפי הפשט אומרים שלא היה דעתם אלא שיהיו יחד מחוברים כי הגיד הכתוב דעתם פן נפוץ ולא ספר עליהם ענין אחר ואם כדבריהם יהיו טפשי' כי איך תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם אי שמא היו חושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע השנים יכרת אבל היודע פי' שם יבין כוונתם ממה שאמרו ונעשה לנו שם וידע כמה השיעור שיזמו במגדל לעשותו ויבין כל הענין כי חשבו מחשבה רעה והעונש שבא עליהם להפרידם בלשונות ובארצות מדה כנגד מדה כי היו קוצצים בנטיעות והנה חטאם דומה לחטא אביהם וחטא במדבר זה דרשו אשר בנו בני האדם אמר רבי ברכיה וכי מה נאמר בני חמריא בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה וכו' והסתכל כי בכל ענין המבול הזכיר אלהים ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד כי המבול בעבור השחתת הארץ והפלגה בעבור שקצצו בנטיעות והנה ענוש'

בשמו

אבן עזרא

זה הרבה תמלא כן לשון רבים הבה [ג]נתחכמה. גם לנקבה הבה נא אבא אליך. ואל תתמה על מלת וראשו בשמים [ד]כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים. ואלה הבונים ראו בעלתם שלא יפרדו [ה]והשם לא יעץ כן [ו]והם לא [ז]ידעו: (ה) ומלת וירד ה'. בעבור שכל מעשה התחתיים תלויים הם בכח העליונים. ומהשמים יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים [ח]היושבי [ט]בשמים. וכדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד: (ו) ויאמר י"י הן עם אחד. זה הדבר אמר למלאכים. וזה טרם וירד. וטעמו ירד בעבור שאמר [י]כן: עם אחד. שיש להם דת [כ]אחת. כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה גם כן בהשתנות הלשון. על כן לוה מלך מדי ופרס [ל]ומדבר כלשון עמו. ונפתח ה"א החלם בפתח גדול בעבור החי"ת שהוא אחריו וכן [מ]החלותי. ומלת יבצר כמו ימנע וכמוהו ערים [נ]בצורות. וזה הטעם אם יעזבם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם. ומלת יזמו כמו זממו והם שני [ס]שרשים: (ז) הבה נרדה. דבור השם עם המלאכים. ומלת ונבלה שם שפתם כל המדקדקים אומרים שהוא מבנין נפעל. וכמוהו ונבק' רוח מצרים [ע]וכן אבלה נבלה וזה רחוק. [פ]כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה. רק ונבלה כמו ונעשה. והראיה שאמר בסוף כי שם בלל ה' [צ]וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל. והי' ראוי להיותו שלם ונבלילה. ובבילוע הכפל [ק]ונבלה על משקל [ר]ונסבה את ארון יי' [ש]ובחסרון הכפל ונבלה שם [ש]ויפה תרגמו הזקני' ואבלה תחת [ת]ונבלה. ואילו היה [א]כדברי המדקדקים למ' חסרו [ב]הנו"ן. ויש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חידש לשון. ויש אומרים כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם. והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפלו מלך נמרד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים בנות הדור הראשון נשכח הלשון הראשון. והשם הפילם והוא טוב להם וכן אמר ומלאו את [ג]הארץ: (ח) וטעם ויחדלו לבנות העיר. להשלימה. כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם. או יהיה פי' אשר בנו בני האדם [ד]במחשבתם. וכן וילחם בישראל [ה]על בלק והראשון נכון בעיני: (ט) בבל. שתי מלות ואלף [ו]חסר. ובן בגד [ז]ובמה: (י) ופי' שנתים בפסוק אחי יפת [ח]הגדול. ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף. [ט]כי שם חי ת"ק שנה אחר המבול וארפכשד תל"ח שנה ושלח בנו תל"ג ועבר בנו תס"ד והנה כל ימי פלג רל"ט שנה והנה הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה רל"ט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו. ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעים לשונות וכשאתה סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם

שבעים

פירוש על אבן עזרא

כ"ג). [ג](שמות א' י'). [ד]ר"ל אם כשגעו אשר היה כח ובניו ג"כ שם למה אמרו וראשו בשמים. [ה]כאומרים פן נפוץ וכו'. [ו]כמ"ש ויפץ ה' אותם וכו'. [ז]עצת ה' תקום לעולם קיים ומלאו את הארץ (לעיל ט' א'). [ח](דברים ל"ג כ"ו). [ט](תהלים קכ"ג א') ולפי שה"י סיבות כל הסיבות ע"כ ענה אליהו ואתה הסבות את לבם אחורנית (מ"א י"ח ל"ז) ואם היו כולם במקום א' ואם אשר יזמו לעשות היו עושים היה מגיע עליהם עוד כליה. ומלת וירד באמת פי' ירד לסוף דעתם ולראיה על פירוש הזה עיין כוזרי בענין חטא העגל מירבעם אשר חטא את ישראל לעשות רצון ה' שיתקיים המלכות בידו ע"פ לוי ה' ואח"כ עשו ובסוף כתוב ויהי הדבר לחטאת במעלת ירבעם (מ"א י"ג ל"ד) א"כ לא היה חטא ירבעם לעכו"ם כמו אחאב. [י]ר"ל מתחילה דבר ה' עם המלאכים ואח"כ ירד. [כ]עיין מכלול כי שורש עם הוא עם וכל מי שהוא נוטה להממשלה שאת נקרא עם. ואם לא היו נפרדים מעולם לא שייך עם ע"כ פי' דת אחת. [ל](אסתר א' כ"ב). [מ]אתה לפניך (דברים ב' ל"א) שהיה ראוי להיות הה"א בשו"א ופת"ח. ולהראות אות הגרון שאחריו ננקד בפת"ח לבד. [נ](שם ג' ה') פי' הערים חזקות כ"כ עד שימנע מלכבשם. [ס]והם יזם. זמם. ועניינם אחד. [ע](ישעיה י"ט ג') כתוב שם ונבקה וכו'. [פ](שם כ"ד ד') אבלה נבלה הארץ וכוונתם לייסב וא"ו ונבלה כאלו הם ב' דברים ולפ"ז יהיה המורש כי ע"י הירידה תתבלבל לשונם. ע"כ סותר ר"א למה נרד לדעת הזה כי לשונם לא נתבלבל בעבור הירידה. [צ]א"כ לא נתפעל מעצמו ע"י הירידה רק בפועל עשה ה' והוא מבנין הפעיל. [ק]ר"ל שנבלע הכפל למ"ד הפועל בדגש ע"מ ונבלה. ונסבה את ארון ה' (ד"ה א' י"ג ג'). [ר]ר"ל שהוקל ולא נדגש. [ש]כמו שהוא לפנינו. [ת]כדתניא (מגילה ט' ע"א). [א]שהוא מבנין נפעל ליחידה נסתרה. [ב]וזה יורה שמלת ונבלה לרבים מ"ב והזקנים הפכוה ליחיד מ"ב ארדה ואבלה ולמה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה. [ג](לעיל א' כ"ח). [ד]שחשבו להשלים את אשר החלו לעשות. [ה](יהושע כ"ד ט') שנאמר ויקם בלק ב"צ מלך מואב וילחם בישראל. שלא נלחם רק חשב להלחם ע"י קללת בלעם וכו' ובפסוק יו"ד שם ויהושע דבר על מחשבתו אולי אוכל נכה בו. [ו]ר"ל בא בל וכן בגד בא גד והעד ותקרא את שמו גד (להלן ל' י"א) ונחסרה הא' בקריאת שמו. [ז]בפסוק ואומר אליהם מה הבמה הזה אשר אתם הבאים שם ויקרא שמה במה (יחזקאל כ' כ"ט) ג"כ נחסר האל"ף והוא כמו הכי בא מה. [ח]ר"ל פי' שנתים תמלא (לעיל בפסוק י' כ"א). [ט]עיין

לעיל

ספורנו

כמו שהזכיר באותם עשרה דורות שמאדם ועד נח כי הם כלם מתו קודם שיהיה ענין הספור המכוון או והוא המבול. אבל אלו היו כלם חיים בזמן שהתחיל ענין הספור המכוון בזה והוא השתדלות אברהם אבינו יותר מכל צדיקי הדורות שלפניו לקרא בשם ה' להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד

סדר

בָּנִים וּבָנוֹת: ס כב וַיְחִי שְׂרוּג
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר: כג וַיְחִי
שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס כד וַיְחִי
נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
תָּרַח: כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס כו וַיְחִי־תֶרַח
שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־
נָחוֹר וְאֶת־הָרָן: כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח
תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־
הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט: כח וַיָּמָת
הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ
בְּאוּר כַּשְׂדִּים: מפטיר כט וַיִּקַּח אַבְרָם
וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם
שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן
אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה: ל וַתְּהִי שָׂרַי
עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד: לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ
וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן
וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת
תֶּרַח בְּחָרָן: פ פ פ

קנג. בגלגל. סימן אב"י יסכ"ה לו"ט ומפטירין רני עקרה בישעיה סימן כ"ד:

אונקלוס

כב וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת־נָחוֹר: כג וַחֲיָא שְׂרוּג
בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת־נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן:
כד וַחֲיָא נָחוֹר עֶשְׂרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת־תָּרַח: כה וַחֲיָא
נָחוֹר בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת־תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע עֲשַׂר שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן: כו וַחֲיָא־תֶרַח שִׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת־אַבְרָם
יָת־נָחוֹר וְיָת־הָרָן: כז וְאִלֵּין תּוֹלְדָת תֶּרַח תֶּרַח אוֹלִיד יָת
אַבְרָם יָת־נָחוֹר וְיָת־הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד יָת־לוֹט: כח וּמִית הָרָן
עַל־אַפֵּי תֶּרַח אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דְּיַלְדוּתֵהּ בְּאוּרָא דְכַסְדָּאֵי:
כט וּנְסִיב אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אִתַּת־אַבְרָם שָׂרָי וְשׁוּם
אִתַּת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבוּהָא־דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה:
ל וַהֲוָת שָׂרַי עֲקָרָה לֵית לַהּ וְלָד: לא וּדְבַר תֶּרַח יָת־אַבְרָם
בְּרֵהּ וְיָת־לוֹט בַּר־הָרָן בַּר־בְּרֵהּ וְיָת־שָׂרַי כַּלָּתֵהּ אִתַּת
אַבְרָם בְּרֵהּ וּנְפָקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַסְדָּאֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָא
דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד חָרָן וִיתִיבוּ תַמָּן: לב וַהֲווֹ יוֹמֵי־תֶרַח מָאתָן
וְחָמֵשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן: ס ס ס

ואמר

מסרה כג אחרי, ל' בטעם חביר בענין. כד נחור, ב' בטעם. כו ויחי תרח, במקף. כז תולדת, מו"ק ומ' חכין. הוליד, מ"ל דמ"ל. את אברם. י"ב פסוק את את ואת את. הוליד, מ"ל דמ"ל. כח מולדתו, מ"ל. כט שרי, הרים בקמץ ע"פ מסורה דרים ויקרא. יסכה, ל'. ל שרי, הרים בפתח. ולד, ל'. וסד לא היה לה ולד. לא ואת לוט, במקף ולכן האלף בסגול. בנו, בז"ק. שרי, בפתח הרים. ויבאו, כל או' חסר. לב ימי, ה' בסתיך. בחרן, נון הפוכה. אין לשנות כלל להפוך הנו"ן כי היא שוה לכל הנונין שבתור' אך אם נמצאה כזורה כ"ל שראשה עקום לאחורה ולא נשתניה מצורה נו"ן א"ל לתקנה אבל אם היא הפוכה ממש כשוי למחקה.

ת"א ואלה תולדות תרח תרח סנהדרין קט. אבי מלכה מגילה יד. ותהי שרי יבמות סד ס' הזוכר פ' שלא לך.

רש"י

את ארפכשד שנתים אחר המבול: (כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו (ב"ר) ומדר"א י"א שע"י אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן (ישעיה כד) באורים כבדו ה' וכן (שם יא) מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור: (כט) יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקודש ושהכל סוכין ביפיה (ס"א כמו שנאמר ויראו אותה שרי פרעה). ועוד יסכה לשון נסיכות (וכן הוא בסנהדרין להדיא) כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה שהרי כתיב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (ע"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרויים חיים שנ' ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת אלה תולדות נח

לך

רמב"ן

בשמו הגדול וזה טעם הירידה וכן במדת סדום והמשכיל יבין: (כח) על פני תרח אביו בארץ מולדתו. כתב רש"י כלשון דברי רבותי' תרח קבל על אברם בנו לפני נמרוד על שבירת צלמיו והשליכהו לכבשן והרן ישב ואמר אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו משל מי אתה אמר להם משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים ומנחם פי' אור בקעה וכן על כן באורים כבדו ה' וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק יקרא אור והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני מבאר אותו אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו והכשדים וכל ארץ שנער אלות בני חם והכתוב אמר ויגד לאברם העברי לא הכשדי וכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ונלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וראיה לדבר כי נחור בחרן היה ואם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברהם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א"כ היה נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא נחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכ' בארצתם לגויהם וכתב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם

ואליכו

יונתן בן עוזיאל

בנין ובנן: (כב) וחיא שרוג תלתין שנין ואוליד ית נחור: (כג) וחיא שרוג בתר דאוליד ית נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן: (כד) וחיא נחור עשרין ותשע שנין ואוליד ית תרח: (כה) וחיא נחור בתר דאוליד ית תרח מאה ושתסרי שנין ואוליד בנין ובנן: (כו) וחיא תרח שובעין שנין ואוליד ית אברם ית נחור וית הרן: (כז) ואלין גניסת תרח תרח אוליד ית אברם ית נחור וית הרן והרן אוליד ית לוט: (כח) והוה כד רמא נמרוד ית אברם לאתונא דנורא דלא פלח לטעותיה ולא הוה רשותא לנורא למוקדיה ובכן אתפלג לבא דהרן למימר אילו נצח נמרוד אהא מן סיעתיה ואילו נצח אברם אהא מן סיעתיה וכד חמון כל עממיא דהוו תמן דלא שלטת נורא באברם אמרו בלבהון הלא הרן אחוי דאברם מלא קוסמין וחרשין ואיהו

ירושלמי

לחש עלוי אישתא דלא למיקד ית אחוי מן יד נפלת אישתא מן שמיה מרומא וגמרתיה ומית הרן למחמי תרח אבוי היך איתוקד בארעא ילדותיה באתון נורא דעבדו כשדאי לאברם אחוי: (כט) ונסיב אברם ונחור להון נשין שום אתת אברם שרי ושום אתת נחור מלכה ברת הרן אבוי דמלכה ואבוי דיסכה היא שרי: (ל) והות שרי עקרא לית לה ולד:

[(ל) והות שרי עקרא לא הוה לה בר:]

(לא) ודבר תרח ית אברם בריה וית לוט בר הרן בר בריה וית שרי כלתיה אתת אברם בריה ונפקו עמהון מאורא דכשדאי למיעל לארעא דכנען ואתו עד חרן ויתיבו תמן: (לב) והוו יומי תרח מאתן וחמש שנין ומית תרח בחרן: פ פ פ

ואמר

בעל הטורים

ולידך (עמוס ט') שנכפים לפני הרעב שגם במבול היה רעב גדול. (כט) שרה בא"ת ב"ש בג"ץ שהוא בגי' יסכה זה הוא כמו שאמרו ז"ל יסכה זו שרה:

לך

יונתן

ודייק כדדייק בסנהדרין פ' חלק ע"ש ועיין בלקנ"ט דף ל"ח ע"ד: (כח) דלא פלח לטעויתה בב"ר אמר נמרוד אין אני משתחוה אלא לאור והריני משליכך לתוכו ויצילך אלהיך וכו'. וכד חמון פי' כאשר ראו כל האומות שהיו שם קוסמים וחרשין ענייני כישוף כמ"ש גבי בלעם: ובגנרסיה וכו' פי' שרפו האש מהשמים בשביל שהיה מסופק בעבודת הש"י ומת על פני תרח אביו כאשר נשרף בכבשן האש שעשו כשדים לאברהם וק"ל:

אתפרש

רמב"ן

ומצינו בתלמוד* כי אברהם נחבש בכותא וזאת העיר איננה בארץ כשדים דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוה ומחמת וכתוב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כותא עשו את נרגל אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור שהיא חרן ועוד חקרנו וידענו על פי תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה ממדינת בבל ובינה ובין חרן כמו ששה ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברהם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברהם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד לו בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתישב בה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא ג"כ בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים כי הזכירו בספר עבודת האיכרים המצרים כי אברם אשר נולד בכותא חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והיה עומד בתוכחות ימים רבים שם אח"כ פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני האדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו והנה על כל פנים במקום ההוא בארץ כשדים נעשה נס לאברהם אבינו גם נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתהו והוציא אותו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצל כדברי רבותינו ואל יפתה אותך ר"א בקושיותיו

אבן עזרא

שבעים. וזה איננו נכון כי פי' כפתרים ופתרוסים איננו שני אנשים. ועוד שלא היא במספר נח ובניו. ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ולרבבות בוני המגדל. (כו) ואברהם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו יי' והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברהם. רק משה כתב השם הנודע בימיו. והעד כי שם נולד אברהם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו. ויתכן שאור עשו הכשדים במקום הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. וטעם על פני לפני אביו. שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם: (כט) והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה. וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברהם היה עקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו. ובני קטורה. והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם. ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו. ג"כ אלו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברהם קודם זה הפסוק שהוא ויקח תרח. וכמוהו בתורה בא' לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית והעד שאמר הכתוב ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקום בעיניו וישב שם ומת ואין מוקדם ומאוחר בתורה: השלמת פרשת נח

השם

שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיוצא בו אבל הגוים השם לא הזכירו זה בספר' לפי שהם חולקים על דעתו והיו חוטאים בנסו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרים בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מלת הוצאתיך תלמד על נס כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדים אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסגר אסיר כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותו מאור כשדים היה הרצון לפניו ית' שיגדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה בלבם מן היום ההוא שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נלטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן אשתו ולוט בן אחיו ארצה כנען וזהו שאמר הכתוב ולקח את אביהם והוא הלך עם

*ב"ב צ"א ע"א.

את

פירוש על אבן עזרא

(לעיל פסוק ס') ופה מפרש כי השם הזה נקרא בעת מותו כאשר בפעם הזה נתקלקלו חלי מימי אבותיו. ר"ל אור עניינו עמק. (ישעיה כ"ד ע"ו) פי' בעמקים. לפי שעבור כי דלשו שהיה שמו כן בתחילה בעבור שהוא השליכוהו בכבשן האש את אברהם. פי' כי כתב (להלן כ"ב כ"ג) ואת כשד ואת חזו וכו'. ענין הלכה בלפידי אש או בכוס (בלע"ז בעלייכטונג) כמו אשר אור לו בציון (ישעיה ל"א ט') או הוא שריפה אש כמ"ש חז"ל הרן כשדים שרפוהו. (במדבר ג' ד'). ע"כ אמרו בסנהדרין (פרק בן סורר ומורה) ובמדרש תהלים בפסוק טוב לחסות בה'. ובסוף פרק קמא דמגילה. והנה לפי דבריהם היתה שרה אחות לוט. ע"כ כתב ר"א למעלה אם קבלה נקבל אשר היתה בת הרן. בעבור שכתב פה ויקח תרח את אברם בנו וכו' ולא הזכיר את נחור. (במדבר א' א'). (שם ט' א'). לדעת ר"א כי יציאת אאע"ה מאור כשדים היתה לואת הי"ת ללכת ארצה כנען. והנה יכרים זה פרשת לך לך והפסוקים.

ר"ל

ספורנו

סדר מלכותו. ולמאסם בעבודות אהבת חסד לעבדו שכם אחד: (לא) ללכת ארצה כנען. המוכנת אל גרם המעלות במושכלות והיתה רצויה מכל הארצות כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא הוזק אוירה בגשם המבול כאויר כל שאר הארצות כאמרו ולא גשמה ביום זעם. וכבר אמרו חז"ל אוירה של ארץ ישראל מחכים: (לב) וימת תרח בחרן. ולא השתדל להשיג מה שכוונו להשיג בנסעם מאור כשדים ולא בא כלל אל אברהם בהיותו בארץ כנען ובקראו שם בשם ה' עם כל גדולת שמו אז. והספק זה עשה לוט זמן מה ולכן זכה הוא וזרעו בחלק מה ממתנות אברהם ולא זכו לזה שאר נאלאי תחם הקרובים לאברהם כמוהו או יותר.

אל

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ
מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית
אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ ב וְאֶעֶשְׂךָ
לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה
בְּרָכָה׃ ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ
אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃
ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה
וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים
וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃ ה וַיִּקַּח
אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־
אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ
וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃

ויעבר

אונקלוס

א וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵיל־לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלָּדוּתָךְ וּמִבֵּית
אֲבוּךְ לְאַרְעָא דִּי אַחֲזִנָּךְ׃ ב וְאֶעְבְּדִנָּךְ לְעַם סַגִּי
וַאֲבָרְכִנָּךְ וְאַרְבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵא מְבָרַךְ׃ ג וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ
וּמְלַטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל זַרְעֲיַת אַרְעָא׃ ד וַאֲזַל
אַבְרָם כְּמָא דְּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר־
שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן׃ ה וּדְבַר אַבְרָם יָת־שָׂרַי
אִתְּתֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר־אֲחוּהִי וְיָת־כָּל־קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיָת־
נַפְשָׁתָא דְּשַׁעְבִּידוּ לְאוֹרַיְתָא בְּחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא
דכנען

מסרה יב א לך לך, (מד ולך לך). אל הארץ, ד' דסמיך בסיפרא. אראך, ב'. ב ואעשך, ל'. גדול, מ'. ואברכך, ב'. והיה, ו'. ה רכושם, ב' כו"ל מ"ל. רכשו, הכף בקמץ לסבת הזקף. הנפש, ל'. כנען, כו"ל הכף דגוש כי ארצה מלעיל בטעם ויש כאן אתי מרחוק. ויבאו, כו"ל חסר. ארצה, ה' וסמיך בתורה.

ת"א ויאמר ה' אל אברם לך לך ראש השנה טז עקרים פרק לד ומד. ואברכה מברכיך פסחים קיז ברכות נה סוטה לח. ונברכו בך כל יבמות סג חולין מט. ואת הנפש סנהדרין צט השלילים ס'.

רש"י

(א) לך לך. להנאתך ולטובתך. ושם אעשך לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלשה ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם (ס"א וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כנגד איבריו של אדם ברש"י ישן): ואברכך. בממון (ב"ר): והיה ברכה. הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב"ר. דבר אחר ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך: אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור כיוצא בו (לקמן כב) את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק כיוצא בו (שם) על אחד ההרים אשר אומר אליך כיוצא בו. (יונה ג) וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך: (ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח (לקמן מח) בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו (שם לא) עשה את כל
הכבוד

רמב"ן

את אברהם מעבר הנהר והולך אותו בכל ארץ כנען כי בעבר הנהר נלטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דרך דעת רבותינו יהיה אור כשדים כפשוטו מלשון המותי ראיתי אור ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים ותרח לא יצא מן הכבשן אבל אברהם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה וזולתם ורמז הכתוב כי בצאת אברהם מן הכבשן ברחו להם כלם משם ופי' באורי' כבדו ה' על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים שהם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות משר במרחקים כאשר אמר באיי הים שם י"י אלהי ישראל והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת צפעוני החור שלו שהם אורו ומאימתו הגדול כמו שקורא אותו שרף וראיתי במדרש קומו אורי על כן באורים כבדו ה' במה מכבדין אותו ר' ייצא בר הבא אמר באילין פנסיא הן כגון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם הרי שהן מלשון אש כפשוטו: (לא) ויצאו אתם מאור כשדים. בעבור כי אברם נכבד מאביו וההולכים בעצתו ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואע"פ שאמר ויקח תרח אבל לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו: (לב) וימת תרח בחרן. כשיצא אברם נשארו משנות תרח הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברהם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו מת ועוד שאף הרשעים בחייהם קרואים מתים לשון רש"י ובב"ר הוא ואני תמה על דבריהם שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך נהגו הכתובים. והנה נח עצמו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם יתכן שבאו למדרש הזה מפני ששינה הכתוב בתרח סדר הפרשה כולה כי בשם ותולדותיו כולם לא הזכיר הכתוב מיתה ולא חזר ובכל השנים ובכאן חזר ותפש הסדר הראשון שבבעלי השנים שרבים מאדם ועד נח וכלל ויהיו כל ימי תרח וימת והוסיף להזכיר עוד מקום המיתה שהיה בחרן המקום שהזכיר לאברהם ולכך דרשו שכל זה כדי שיראה מבעל עיון שהיה אברהם שם עמו ועוד כי מפני שכבר התחיל בענין אברהם וספר שיצא עם אביו מאור כשדים ללכת ארצה כנען יקשה בעיניהם כשלא סדר חייו ומיתתו על הסדר ויכתוב אותה בזמנה ואשר אמרו עוד בתחלה אתה דורש שהרשעים בחייהם קרויין מתים ג"כ תמה הוא בעיני שכבר דרשו מפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא ואולי כוונתם שעשה תשובה בשעת מיתה אבל ימיו היו כלם ברשע והיה קרוי מת ולשון רש"י למדך שעשה תרח תשובה בשעת מיתה או שמא יש לו חלק לעולם הבא שאחז"ל בזכות בנו והיא הבשורה שהוא לא היה יודע עד שנתבשר בכך בעת שאמר לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכן מצאתי במדרש כל העלים כשרין חוץ משל זית ושל גפן שהשמן והיין קרבין לגבי מזבח הלילו הפירות האילנות וכן מצינו באברהם שהציל את תרח שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום: (א) ויאמר ה' אל אברם לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים לשון רש"י ואין צורך כי משפט הלשון כן וכן הגשם חלף הלך לו אלכה לי אל הגדולים קומו ועברו לכם את נחל זרד ורובם ככה. אבל רבותינו עשו מדרש במה שאמר הכתוב ועשית לך ארון עץ ועשה לך שתי חצוצרות כסף בעבור שאין המלאכה שלו והיה ראוי שיאמר כמו שאמור במשכן ואת המשכן תעשה: מארצך וממולדתך. כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך. ור"א פי' וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם נוסף לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם ואיננו נכון כי אם היה כן היה אומר עיקר הנסיעה מבית אביו בגלות הכשדים ותרח אביו בגלון כמשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו יורה כי אברם אחרי אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען
ועוד

(א) ואמר יי לאברם איזל לך מארעך אתפרש מן ילדותך פוק מבית אבוך איזל לארעא דאחוינך: (ב) ואעבידנך לעם רב ואיברכינך וארבי שמך ותהי מברך:

(ב) לך לך ואעשך: ואמני יתך לאומא רבא ואברך יתך ואתקף ויהוי אברם לבירכן סגיין:

(ג) ואברך ית כהניא דפרסין ידיהון בצלו ומברכין ית בנך ובלעם דמלטט יתהון אילוט ויקטלוניה לפתגם דחרב ויתברכון בך כל זרעית ארעא:

(ג) ואברך מאן די בריך יתך ומן דליט יתך יהוי ליט ויתברכון בזכותך כל זרעיית ארעא:

(ד) ואזל אברם היכמא דמליל יי ליה ואזל עמיה לוט ואברם בר שובעין וחמש שנין במפקיה מחרן: (ה) ודבר אברם ית שרי אנתתיה וית לוט בר אחוי וית כל קניינהון די קנו וית נפשתא די גיירו בחרן ונפקו למיזל לארעא דכנען ואתו לארעא דכנען:

(ה) וית נפשתא דגיירון:

בעל הטורים

(א) לך לך פסח בתיבה בג' שנברא בו העולם שביו"ד מאמרות נברא העולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך כתוב עליו מאמר: לך לך רמז לו כשתהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק. ד"א רמז לו שלאחר שהלך שניה כמנין לך לך שהרי בן ע"ה שנים היה כשילא וכל שנותיו קע"ה. ד"א רמז לו הגליות השנים שב"ם ילכו בגולה. ד"ה רמז לו שאחר כ' דורות כמנין לך ילכו בגלות בימי לדקיהו ובזכותך שדברתי עמך בן ע"ה שנה [א"ה אולי צ"ל ע' כמ"ש רש"י בפ' בא וכ"ה בהדיא בילקוט בשם ס"ע] בברית בין הבתרים ישובו לאחר שבעים. ולכך סמך ללך לך לפי שאחרון אמו של הקב"ה ע"ה גלו [ז"ל המפרש לא ידעתי לפרשו ושאלתי לכמה חכמים ואין מגיד. א"ה עכ"ז מ"ש רבינו לכך סמך ללך לך כ"ל שנ"ל ולכך סמך באחרן ללך לך כו' ופרש"י ס"פ דלעיל: (ב) ואעשך לגוי כו' ברכו כאן ז' ברכות (כ"ה במדבר רבה פי"א) והם אלו. ואעשך לגוי גדול והיא הגדולה שבכלם שיעשהו לגוי. שעם זאת נכלל השעבוד והשחרור (אולי כמש"א הנה עם בכ"י רב יעלום הנה נחכמה. ומה שהשיעבוד הוא בשורה אולי ע"ד שאז"ל שיגלו לו הגליות). והשנים שבהיות אברם טרם הכנסו בברית יברכהו בברכות הממון כמ"ש ואברם כבד מאוד והשלישי שיגדל שמו משאברם לאברהם (שנעשה אב המון גוים). והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה: והחמישית שיברך הבא מברכיו. והששי שיאור כל מבקשי רעתו. והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה. אשר אברכך ב' במסורות הכא ואידך (בזכריה א) בגי גליות מלמד שהראה הקב"ה לאברהם הגליות: אראך בגי' בעננים מלמד שהיו העננים הולכים לפניו ומראים לו הדרך: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה סמך ג' ברכות כנגד ג' ברכות כהנים. וכן מברכיך ג' תגין על כ' לומר לך כי ג"פ ד' הם פ' כנגד פ' אותיות בברכת כהנים והם יברכך ישא יאר: ואברכך בגי' אברהם: (ג) ואברכה מברכיך בגי' יהיו כהנים המברכים בניך עם התיבות. ור"ל שהקב"ה יברך להכהנים כמו שפרש"י בפ' נשא על כן מברכיך ל' רבים ומקללך ל' יחיד: ומקללך אאור בגי' (זה) בלעם הבא לקלל בניך: והיה ו' במסו' והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקר. ועלה אלי ההרה והיה שם. והיה לי לאב (שופטים יז) (ושם י"ח והיה לנו לאב) אם תהיה תמים ונכון אז תהיה ברכה ועלה אלי ההרה והיה לי לאב: ואברכה ב' במסורה הכא

ואידך

ועבר

יונתן

(א) אתפרש וכו' דרש הפסוק על פרישות עט"ז אתו שפפרש מילדותך ע"ד שפי' הזוהר בפסוק מפני שיבה תקום: (ג) דפרסין ידיהון וכו' פי' הכהנים הפורשים ידיהם שעולין לדוכן ומברכים ישראל בתפלה ובלעם שקללם אקלל ויהרג לפי חרב ככתוב. ובבעל הטורים כתב כי ואברכה דברכ"ך בגימ' א"ף כהנים יברכו

בכי"ך

רמב"ן

ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לקחו ושם נלטוה בזה. ועוד יקשה עליהם כי אברהם בשלחו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך והוא שלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו ושם כאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו לא כאשר שתרגם ר"א לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה הוא שאומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה לו ארצות רבות אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אביו מעולם ושם נלטוה לעזוב אותם וכן אמרו בב"ר לך לך אחת מארם נהרים ואחת מארם נחור וטעם להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ"ש כשהיא ארץ מולדתו ששם נולד וכ"ש כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה: אל הארץ אשר אראך. היה נודד והולך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר עד שבא אל ארץ כנען ואמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת אז נתקיים אל הארץ אשר אראך ואז נתעכב וישב בה ומה שאמר ויצאו ללכת ארצה כנען לא להתיישב בא כי עדיין לא ידע כי על הארץ ההיא נצטוה אלא שאחז נדיק דרכו דרך ארץ כנען כי כן היה בדעתו ובדעת אביו גם מתחלה בצאתם מאור כשדים ומפני זה אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי כי היה תועה כשה אובד. ויתכן לומר כי אברהם מבראשונה ידע כי ארץ כנען היא נחלת י"י ובה יתן י"י חלקו והאמין כי אל הארץ אשר אראך ירמוז לו על ארץ כנען או על כולה או על אחת מכל הארצות האלו ושם פניו אל כלל ארץ כנען כי שם הארץ אשר יראנו באמת: (ב) והיה ברכה. אתה תהיה הברכה אשר יתברכו בך לאמר ישימך אלהים כאברהם והוסיף עוד כי כל משפחות האדמה יתברכו בו לא אנשי ארצו בלבד או ונברכו בך שיהיו מבורכים בעבורו והנה זאת הפרשה לא בארה כל הענין כי מה טעם שיאמר לו הקב"ה עזוב ארצך ואטיבה עמך טובה שלא היתה כמוהו מעולם מבלי שיקדים שהיה אברהם עובד אלהים או צדיק תמים או שיאמר טעם לעזיבת הארץ שיהיה בהליכתו אל ארץ אחרת קרבת אלהים. ומנהג הכתוב לאמר התהלך לפני והיה תמים ואעשה עמך כאשר בדוד ובשלמה ובענין התורה כולה אם בחוקותי תלכו אם שמע תשמע בקול י"י אלהיך ובילחק אמר בעבור אברהם עבדי אבל להבטיחו בעבור יציאת הארץ אין בו טעם אבל הטעם מפני שעשו אנשי אור כשדים עמו רעות רבות על אמונתו בהקב"ה והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען ונתעכב בחרן אמר לו לעזוב גם אלו ולעשות כאשר חשב מתחלה שתהיה עבודתו לו וקריאת בני האדם לשם י"י בארץ הנבחרת ושם יגדל שמו ויתברכו בו הגוים ההם לא כאשר עשו עמו באור כשדים שהיו מבזין ומקללים אותו ושמו אותו בבור או בכבשן האש ואמר לו שיברך מברכיו ואם

יחיד

אבן עזרא

השם נוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו. והטעם שידע [א]השם שתרח אחר שילא ללכת אל ארץ כנען ישב [ב]בחרן. ותרח לא מת עד אחר ששים שנה [ג]שילא אברהם מבית אביו מחרן רק הכתוב לא פי' שניו בלאתו מאור כשדים. ואחר שאמר אשר אראך [ד]גלה לו [ה]הסוד. כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה [ו]כנען. או יהי' טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה [ז]לך אתננה: (ג) מברכיך. [ח]רבים: ומקללך. יחיד: (ה) רכושם. מקנה וכן כי היה רכושם [ט]רב: ואת הנפש. עבדים ילידי בית. או עשו כמו קנו. וכן עשה לי את החיל [י]הזה. ויש אומרים הנפשות שהורים האמת לעבוד את

השם

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל מה שאמר ומבית אביך שהוא כמיותר. [ב]וה"י רלה שגם מחרן ששם יהיה בית אביו יתרחק וילך אל הארץ אשר יראהו. [ג]פי' כשנולד אברם היה תרח בן ע' שנה. ואברהם בן ע"ה שנה בלאתו מחרן. והיה אז תרח בן קמ"ה ותרח חי ר"ה שנים. [ד]ר"ל בטעם הלוי קודם ויקם הכה כמו שפי' בסוף הפרשה הקודמת ואם כי הרמב"ן פתר דבריו. סך הכל כ"א מהרשי פתר ענינות הרמב"ן ז"ל ע"ש. [ה]שילך אל ארץ כנען וכדעת הזוהר אשר תרח הוכרח ללאת מאור כשדים ע"כ כאשר מלא מקום בחרן נשאר שם והשם גלה לו ספוד אשר יתרחק יותר. [ו]ר"ל לקמן פסוק ה'. ואשר קשה מלא ויצאו לשון רבים היה לריך לומר ללכתם. וכפי דעת הנ"ל הם ילאו לגור באשר ימלאון מנוח ובעבור אברהם היה הכונה ללכת ארצה כנען בעודו בחרן. ואברהם עם ב"ב באו ארצה כנען כאשר הודיע להם בחרן כי הוא מתרחק מבית אביו. [ז](לקמן י"ג ע"ו) וכונתו הי' להראות ולתת לו במתנה. [ח]לפי שיש יו"ד בין ב' כפי"ן. [ט](שם י"ג ו') ובעבור הריב בודאי הרכוש הוא המקנה. [י](דברים ח' י"ז) ענין אסיפה וקנין (געזאממעלט, ערווארבען).

דעת

ספורנו

(א) אל הארץ אשר אראך. אל המקום מהארץ אשר אראך אותה במראות אלהים לפיכך עבר בארץ ולא נטה אנה עד המקום שנראה אליו שם האל יתברך כאמרו ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם וירא אליו ה' ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת: (ב) והיה ברכה. ברכת ה' תהיה שישמח ה' במעשיו כמו שאמרו רז"ל ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רלון מלפניך שיגלו רחמיך על בניך, אמר אם כן הוא לי ברכה בזמן שמתבונן ותקנם שלמות ותלמד דעת את העם: (ה) ויצאו ללכת ארצה כנען. שהיתה מפורסמת אצלם לארץ מוכנת להתבוננות ולעבודת האל ית' ובאו

אלהם

ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם
עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃
ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ
אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ
לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃ ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם
הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה
בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם
מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ט וַיִּסַּע
אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ
י וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה
לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃ יא וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר
אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה
יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ׃ יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי
ואתך

אונקלוס

דכנען ואתו לארעא דכנען: ו ועבר אברם בארעא עד
אתר שכם עד מישר מורה וכנענאה בכן בארעא:
ז ואתגלי יי לאברם ואמר לבנך אתן ית־ארעא הדא ובנא
תמן מדבחא קדם־יי דאתגלי ליה: ח ואסתלק מתמן לטורא
ממדנח לבית־אל ופרס משכניה בית־אל ממערבא ועי
ממדינחא ובנא־תמן מדבחא קדם־יי וצלי בשמא דיי:
ט ונטל אברם אזל ונטל לדרומא: י והוה כפנא בארעא
ונחת אברם למצרים לאתותבא תמן ארי־תקיף כפנא
בארעא: יא והוה כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי
אתתיה הא כען ידעית ארי אתתא שפירת־חיזו את: יב ויהי
כד (נ"י ארי) יחזון יתיך מצראי ויימרון אתתיה דא ויקטלון
יתי

מסרה ו ויעבר, כל או' חסר. אלון, מ"ל. מורה, מ"ל. ז וירא, ב'. ויבן, במהפך. הנראה, ב' האלף בסגל כי הוא בינוני ולא עבר. ח ההרה, י"ג. לבית אל, בחד מיבה. אהלה, ד' כ"כ בה"א. ויבן, בחטף. ט הלוך, ד' מ"ל. ונסוע, ל' ומ"ל. הנגבה, ב'. י ויהי רעב, ב'. מצרימה, כ"ה. יא לבוא, מ"ל. מצרימה, מן כ"ז דכ"כ בה"א. יב אתך, חסר. המצרים, ה'. אתי, חסר.

ת"א ויעבור אברם סוטה לג לג. ויהי רעב בבא קמא ס'. הנה נא בתרא יו.

רש"י

הכבוד הזה (לשון קנין) (במדבר כד) וישראל עשה חיל לשון קונה וכונס: (ו) ויעבור אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם בשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנא' (לקמן יד) ומלכי צדק מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרח של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו (ב"ר): ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פירש ירושלים היה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל ה"פ בימיהם) שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו (בראשית רבה): (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. דבר
אחר

רמב"ן

יחיד מקללו יואר וזה טעם הפרשה אבל התורה לא תגלה להאריך בדעות עובדי עבודה זרה ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה כאשר קצרה בענין דור אנוש ועבדתם בע"ז שחדשו: (ו) ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם. אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת וכולם באים ללמד על העתיד כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו. ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח הגזירה אל פועל דמיון תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברוך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו'. וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לי"י וחץ תשועה בארם ונאמר שם ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד לעשות בזרעו והבן זה ואני מתחיל לפרש העניינים בפרט בפסוקים בע"ה ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם היא עיר שכם כן זה שם המקום ההוא ושכם בן חמור על שם עירו נקרא וכתב רש"י נכנס לתוכה עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבואו מן השדה עצבים ונכון הוא. ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחלה וקודם שנתן לו את הארץ נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה קודם היותם זוכים בו וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם ולכן אמר והכנעני אז בארץ וכאשר נתן לו הקב"ה הארץ במאמר אז נסע משם ונטע אהל בין בית אל ובין העי כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה. ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ להורות על ענין הפרשה לומר כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו השם הארץ אשר יעדו ועבר עד מקום שכם והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לי"י ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ והסיר יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר הראהו ואז בנה מזבח לי"י לעבדו בפרהסיא ואלון מורה הוא במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ אבל אלוני ממרא הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנאמר והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר על פני ממרא היא חברון כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר. וכן שכם בן חמור כשם העיר שכם. ובב"ר על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא: (ז) וטעם לי"י הנראה אליו. כי הודה לשם הנכבד וזבח לו זבח תודה על שנראה אליו כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נתודע אליו במראה ולא במחזה אבל נאמר לו לך לך מארצך בחלום הלילה או ברוח הקדש. ויתכן שירמוז הנראה אליו על סוד הקרבן והמשכיל יבין: (ח) ויקרא בשם י"י. פירש אונקלוס שהתפלל
שם

ירושלמי

(ו) וַעֲבַר אַבְרָם בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר דַּהֲוָה מֵירֵי וּכְנַעֲנָאִין בְּכֵן הֲווֹ בְּאַרְעָא דְּעַד כְּדוֹן לָא מְטָא זִמְנָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵירְתָא:

[(ו) מֵשְׁרֵי חֲזוָא]

(ז) וְאִתְגְּלֵי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יַת אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְּאִתְגְּלֵי לֵיהּ: (ח) וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא דְּמִמַּדִּנְחָא לְבֵית אֵל וּפְרַסֵיהּ מַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית אֵל מִן מַעַרְבָא וְעַי מִמַּדִּנְחָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם

יונתן בן עוזיאל

יְיָ וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַּיְיָ: (ט) וּנְטַל אַבְרָם אָזִיל וְנָטִיל לְדָרוֹמָא: (י) וַהֲוָה כַּפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִיתוֹתָבָא תַמָּן אֲרוּם תַּקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא: (יא) וַהֲוָה כְּמָא דְּקָרִיב לְמֵיעַל לִתְחוּם מִצְרַיִם וּמְטוֹ לְנַהֲרָא וּגְלִיאוּ בִּשְׂרֵיהוֹן לְמֶעֱבַר וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי אִנְתְּתֵיהּ הָא עַד כְּדוֹן לָא אִסְתַּכָּלִית בְּבִשְׂרִיךְ וּכְדוֹן יְדַעִית אֲרוּם אִנְתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ אַתְּ: (יב) וִיהֵי אֲרוּם יִסְתַּכְּלוּן בִּיךְ מִצְרָאֵי וְיֶחֱמוּן יַת שׁוּפְרִיךְ וְיֵימְרוּן אִנְתְּתֵיהּ דָּא וְיִקְטְלוּן יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּימוּן:
אמרי

בעל הטורים

ולזרעך ולברכה שמך לעולם שברכו ברכה שאין לה הפסק וזהו ולברכה שמך לעולם: (ז) הנראה ב' במסורת הכא ולזרעך ביעקב לומר כשם שנראה לאברהם כשנגלה כך נגלה

יונתן

בני"ך: (ו) דהוה מיירי דרש כנע"י שקבלו שבועת התורה ומלת מורה מלשון מורה דרך או דבור לשון רז"ל קמיירי וק"ל: (ח) וצלי בשמא דיי' ב"ר דרשי' שהתפלל שם:
לבית

רמב"ן

שם כמו קראתי שמך יי' מבור תחתיות. והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את שם השם מודיע אלהותו לבני אדם כי באור כשדים היה מלמדם ולא אבו שמוע ועתה כשבא בארץ הזאת שהובטח בה ולברכה יתברך היה למוד ללמד ולפרסם האלהות וכן אמר הכתוב ביצחק כאשר הלך אל נחל גרר והובטח אל תירא כי אתך אנכי שבנה מזבח ויקרא בשם יי' כי בא במקום סדם אשר לא שמעו את שמעו ולא ראו את כבודו והגיד כבודו בגוים ההם ולא נאמר ביעקב כן מפני שהוליד בנים רבים כלם עבדי יי' והיתה לו קהלה גדולה נקראת עדת ישראל ונתפרסמה האמונה בהם ונודעה לכל עם וגם כי מימי אבותיו נתפרסמה בכל ארץ כנען וכך אמרו בב"ר מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה: (ט) הנגבה. כתב רבינו שלמה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והוא בחלק של בני יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל וכן לעתיד לבא בבניו שנאמר יהודה יעלה בתחלה: (י) ויהי רעב בארץ. הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצרות והבצורת והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו. והקב"ה נקם נקמתו בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר וכל הבת תחיון והקב"ה ינקום נקמתם בנגעי' גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים והענין הזה פרשוהו בב"ר. ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר הקב"ה לאברהם צא וכבש את הדרך לפני בניך ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו באברהם כתיב ויהי רעב בארץ בישראל כתוב כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ: ודע. כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלהים כח לעזור ולהציל גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלהים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא: (יא) הנה נא ידעתי וגו' אמרי נא אחותי את. לא ידעתי למה פחד ממנה עתה יותר מקודם לכן ואם נאמר שהיו המצרים שחורים ומכוערים כדברי רש"י הנה
גם

אבן עזרא

השם. וטעם ויסעו ללכת אל המקום אשר אמר השם: (ו) גם זה המקום שכם. משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברהם: אלון. כמו אלה והם עצים. ויש אומרים שדה כמו איל פארן: מורה. יש אומרים שהוא מורה בעל ברית אברם. ויתכן שהוא אחר ויהיה אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ. יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: (ז) וירא ה'. בדרך נבואה. והמלה מבנין נפעל והנוח נעלם בין היו"ד והרי"ש תחת הדגש הראוי להיות ברי"ש להתבלע נו"ן נפעל: הנראה אליו. שם התאר מהבנין הנזכר וכמוהו ואשר היה נעשה: (ח) ויעתק. מהבנין הכבד הנוסף. והוא פועל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול האהלה וגם הוא פעל ויט. וטעם ויעתק ויסע. והנח נעל' אחר יו"ד ויט תחת נון שהוא פ"א הפעל וכן ויז כנחם והניהם פעלים יוצאים. וטעם מים ומערב. כי מערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי. ואיננו ים אוקיינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכר' ממנו. והנה נסע ממזרח בית אל למערבה עד שב העי מזרח לאהלו. וטעם ויקרא בשם יי' תפלה. או קריאת בני אדם לעבוד השם: (ט) הנגבה. פאת דרום ונקרא כן בלשון ארמית נגיבו מיא כי נגב דרום חם ומכוה החום ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: (י) ויהי רעב בארץ. בארץ כנען: (יא) כאשר הקריב. מחנהו. או הוא מהפעלים העומדים. כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו: ומלת נא כמו עתה וכן הנה נא זקנתי. אוי נא לנו. והיא הפוכה בלשון ישמעאל. וטעם הנה
נא

פרוש על אבן עזרא

דעת ר"א כמו הנזכר בסוף פ' נח ובפסוק א' לעיל ויצאו הם כל בית אביו וללכת הוא על א"א בעצמו וזה היה בעודו באור כשדים. כי היה להכתוב לומר עד שכם אם היא עיר מיושב באותו העת. כי מלת אז נוכל לפרש אז ולא קודם. או אז ולא עתה. וא"א לפרש אז ולא עתה כי הכנעני היה בימי מ"כ ע"כ צ"ל כפי' הראשון. ר"ל ואם לא נפרש ככה אשר הוא עתיד כך הוא עבר כמו שפי' ר"א (שמות ט"ו א') ע"מ אז ישיר והנה כל המפרשים חשבו כוונתו לתמוה עליו דברים. ע"כ (נ"ל) דקשה לר"א כי ה' נתן לא"א מתחילה ז' אומות כפי ההבטחה אל אשר אראך כנ"ל ואחר כן הבטיח לתת לו ג"כ קיני וקניזי וקדמוני (להלן ט"ו י"ט) ולמה מזכיר דוקא הכנעני אז בארץ. אך דעת חז"ל כאשר יתחברו אלו ב' אומות א' ז' מורה על ממשלתו הגדולה ע"כ יעע"ה בברכה ואחת קיים ומשה פתח בסדר הזה. ככה פי' לנו חכמי אמת במלת אז ישיר אשר הא' רוכב על זיין אזי מורה לנו פעולתו הגדולה וכאשר הז' בתהילה והדר הא' הוא מורה על ברכה ובאמת אלו זיין כוכבי נבוכה מנהיגים העולם וכאשר הקב"ה משנה סדרם אזי נראה כי ה' האחד משדד אותם. וע"כ מרמז ר"א ואם לא נפרש אשר הכנעני כבש אז הארץ. הנה תי' כי השגחת הי"ת על הארץ הזאת אשר היא נהיתה זבת חלב ודבש בהיותה ביד כנען והוא נגד הכח העליון מז' כ"כ והוא שבתאי הגדול מכולם ובאומות הוא הראשון כנען ככתוב ארץ הכנעני וכו' ואם יהיה ההקדמות קדומות צידך הבין למה משנה סדרם (להלן ט"ו כ') כאשר מושב כל עשרה הוא הס' וד"ל. כי ויכל שרשו ראה. ובבנין נפעל בלא וי"ו דינו נִרְאָה. והנגינה תחת האל"ף וה"א השורש קיים. ולכך שיהיה דגש ברי"ש למלאות חסרון נו"ן נפעל. ולפי שהרי"ש אינו מקבל דגש בא נקודת הדגש להתחבר עם החי"ריק שתחת היו"ד א"ח צירי"ן ונעשה לירי. וז"ש והנוח נעלם בין היו"ד והרי"ש תחת הדגש הראוי להיות ברי"ש להתבלע נו"ן נפעל. ובעבור וי"ו המהפך העתיד לעבר בא הנגינה תחת הרי"ש והאלף נח ואין מקום נוד להה' השורש. שאין כח בסגול ע"פ בלא נגינה עטם להמשיך הא' אחריו. ר"ל מבנין נפעל והוא בינוני וכמוהו ואשר היה נעשה (נחמיה ה' י"ח). ר"ל מבנין הפעיל. כי וַיַּעְתֵּק פי' העתיק אהלו. אבל וַיֶּעְתַּק צור ממקומו (איוב י"ח ד') הוא פועל עומד. כי פועל יוצא ר"ל יש לו פעול. משא"כ פועל עומד אין לו פעול. ר"ל דעת ר"א לתת טעם קפי' העתיק אהלו. איך נוכל לומר שמלת אהלה הוא הפועל של ויעתק. הלא מלת וַיֵּט מפסיק בנתיים. וע"ז אמר וגם הוא פעול ויט. ר"ל הפעול של אהלה. הוא ג"כ הפעול של ויט. ר"ל מעשה שני פעולים עם אהלה שהעתיק אהלה ונטע אותו במקום אחר. ר"ל ויט שרשו נטה. וכאלו להיות וינטה ויטה דגש בטי"ת למלאות חסרון נו"ן פ"א פעל ובמלת וַיֵּט בא דגש הטי"ת להתחבר עם יו"ד פתח"ן ונעשה לירי. וה"א השורש נשמט כמו שמשורש במלת ויגל. וכן ויז נלחם. (ישעיה ס"ג ג'). אפי' לא שב למערבה של בית אל כי הנה כתוב מקדם לבית אל. רק אע"פ שבא ממזרח בית אל אל פאת מעריב עוד נשאר במזרחה כי לא הגיע אל מערבה. כי הוא נסע משכם שהוא לפונית מערבית והלך לפאת מזרחית דרומית ושוב לפאת מערבית דרומית עד שהגיע למזרחה של בית אל בין ב"א ובין העי נמלא שנטע אהלו בהר שהיה ב"א מים והעי מקדם ולא יתישב דברי ר"א על הפשט כ"א ככה. וכן ת"א וצלי וכו'. ר"ל כאלו כתיב הקריב מחנהו והוא פועל יוצא. ר"ל הקריב א"ע לבוא. (לקמן כ"ז ב'). (איכה ה' ע"ז) ואיכה לשון בקשה. פי' בלשון ישמעאל
מלת

ספורנו

ארצה כנען. לא כענין יציאת תרח ללכת ארצה כנען שלא בא אלא עד חרן: (ו) ויעבר אברם בארץ. לא התעכב במקום ממנה עד שנראה אליו הא-ל ית' כאשר יעדו באמרו אל הארץ אשר אראך: (ח) בית אל מים והעי מקדם. בין שתי עירות גדולות למען יקבצו הבאים לשמוע בקראו בשם ה': (ט) הלוך ונסוע הנגבה. כשנסע וחנה למקום כמנהג הרועים לא הלך לצפון ולא למערב שלא לנטות מאחת משתי העירות שהתחילו קהלתן להעסק אחריו: (י) לגור שם. לא להשתקע: (יא) כאשר הקריב. קרוב לעת הכנס פן תסכן: לבוא מצרימה. בית הועד לזימה כמו שכ' עליהם אשר בשר חמורים בשרם כו': (יב) והרגו אותי. שלא יקוו שאבקים לתתך להם:
למען

וְאֹתָךְ יְחַיּוּ: יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ
לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי
בִּגְלָלֵךְ: שני יד וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם
מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה
כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד: טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי
פַרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח
הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה: טז וּלְאַבְרָם הֵיטִיב
בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים
וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים:
יז וַיְנַגַּע יְהוָה ׀ אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים
וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם:
יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת
עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ
הִוא: יט לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח
אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח
וָלֵךְ: כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ
אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ: יג א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ
וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה: ב וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף
ובזהב

אונקלוס

יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּמוּן: יג אֱמַרִי־כְעַן אֲחָתִי אַתְּ בְּדִיל דְּיִיטַב־לִי
בְּדִילִיךְ וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי בְּפִתְגָמַיְכִי: יד וַהֲוָה כַּד־עַל אַבְרָם
לְמִצְרָיִם וַחֲזוֹ מִצְרָאֵי יָת־אִתְּתָא אֲרֵי־שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא:
טו וַחֲזוֹ יָתַהּ רַבְרְבֵי פַרְעֹה וְשַׁבַּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִדְּבַרַת
אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה: טז וּלְאַבְרָם אוֹטִיב בְּדִילַהּ וַהֲווֹ־לֵהּ
עָן־וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְאַתְנָן וְגַמְלִין: יז וְאַיְתִי יְיָ
עַל־פַּרְעֹה מַכְתָּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל־אֱנָשׁ־בֵּיתֵהּ עַל־עֵיסַק
שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם: יח וּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מָה־דָא
עֲבַדְתְּ לִי לְמָא לָא־חַוֵּיתָא לִי אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא: יט לְמָא
אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וּדְבָרִית יָתַהּ לִי לְאִתּוּ וּכְעַן הָא אִתְּתָךְ
דְּבַר וְאִיזֵיל: כ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי פַּרְעֹה גּוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵהּ
וְיָת־אִתְּתֵהּ וְיָת־כָּל־דִּילֵהּ: א וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא
וְאִתְּתֵהּ וְכָל דִּילֵהּ וְלוֹט עִמֵּהּ לְדָרוֹמָא: ב וְאַבְרָם תַּקִּיף
לחדא

מסרה ואתך, חסר. יחיו, ב'. יג אחתי, ב' חסר לחכמה. וחיתה, ב'. בגללך, ל'.
יד כבוא, ג' ומ"ל, יפה, הפ"א בקמץ כי היא ל"נ. הוא, ביס"ו. מאד, חסר.
טו אתה, ד' חסר. ויהללו, למד לחבונה רכי להקל והס"פ והה"א במפק, אתה,
חסר. ותקח, ל' באורי'. טז היטיב, מ"ל דמ"ל והטית בחירק. וחמרים, כל או' חסר
וי"ו ומ"י. ועבדים, מ"י. ושפחת, כו"ל חסר מריש פרשה עד ויפרץ האיש. ואתנת,
חסר דחסר. יז וינגע. ב'. יהוה את, פסק. גדלים, ח"ו ומ"י. ואת ביתו, ו'.
יח זאת, דגש מד"ד. אשתך, ז'. הוא, בוא"ו. יט למה, ג' כ"פ דפין מלרע. הוא,
בוא"ו. ב ויצו, ה'. וישלחו, כל או' כ"כ במ"א וַיְשַׁלְּחוּ. אתו, בדרגא תביר כנגד כללי
דקדוק כי אין ביניהם ב' תנועות.

ת"א אמרי נא ספר הזוהר פ' תזריע. ולאברם היטב מליצה כט. וינגע ה' את ערכין
יז. ויצו עליו סוטה מו.

רש"י

אשר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו (לקמן יט) הנה נא אדני סורו נא: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה. הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך: (טז) ולאברם הטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו'. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו (בראשית רבה): ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש ביתיה. (ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו ברש"י ישן): על דבר שרי. על פי דבורה. אומרת למלאך הך והוא מכה: (יט) קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנאמר (יחזקאל כג) וזרמת סוסים זרמתם: (כ) ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשומרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו: (ב) כבד מאד. טעון משאות: ויעל אברם וגו'. הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו
שאמר

רמב"ן

גם לאבימלך מלך פלשתים אמר גם כן הלא יצחק שהיה דר בארץ ההיא במצות ה' אולי היו בדור ההוא הכנענים שטופים בע"ז וגדורים מן העריות יותר מאנשי מצרים והפלשתים יחיכנו ככון. ויתכן כי לא היה להם פחד רק בבואם בעיר מושב המלכים כי היה דרכם להביא למלך האשה היפה מאד ולהרוג את בעלה בעלילה שישימו עליו. והנכון בעיני כי זה דרכם מיום צאתם מחרן בכל מקום היה אומר אחותי היא כי כן אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין בדבר והנה זכר אותה עתה כאשר נס לו מתחלה ויצחק לא פחד בארצו ובעירו רק בבואו אל ארץ פלשתים אחז דרך אביו. ואמר למען ייטב לי בעבורך והיתה נפשי בגללך כל ימי היותנו גרים בארץ הזאת עד עבור הרעב כי אברהם מפני הרעב בא לגור בארץ ובעבור הרעב ישוב לארץ אשר נצטוה עליה ונתנה השם לו ולזרעו והיה מושב שיחיו נפשם ברעב ויבא להם ריוח והצלה מאת האלהים לשוב או שיתכן להם לברוח בארץ כנען בהתיאשם ממנה וכתב רש"י הנה נא ידעתי מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעותה ועכשיו על ידי מעשה דבר אחר שעל ידי הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביופיה ולפי פשוטו הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יופייך וידעתי זה כמה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין בני אדם שחורים אחיהם של כושיי לא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדני סורו נא כל זה לשון הרב. והמדרש קבלה בענין שבשם ונסמך למקרא אבל אין צורך לכל הדברים האלה שאין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא בלבד אבל על כל דבר הווה ועומד ואמרו כן כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מאז ועד עתה וכן הנה נא עצרני ה' מלדת מנעורי ועד היום הזה וכן הנה נא שתי בנות כי לא נולדו עתה וכולם ככה ויראה מפשט הכתובים כי שרה לא קבלה עליה לאמר כן אבל המצרים היו רעים וחטאים מאד וכאשר ראו אותה ויהללו אותה אל פרעה לוקחה אל ביתו ולא שאלו בהם כלל אם אשתו היא או אם אחותו היא והיא שתקה ולא הגידה כי אשתו היא ואברהם ספר מעצמו כי אחותו היא ולכך הטיבו לו בעבורה וזהו שאמר הכתוב מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא האשים אותו כי בראותו שיקחו אותה היה לו להגיד לפרעה כי אשתו היא וחזר והאשים אותו על אמרו אחרי כן לשרים ולבית פרעה כי אחותו היא ולא האשים את האשה כלל כי אין ראוי שתכחיש היא את בעלה והראוי לה שתשתוק: (טו) וטעם ויראו אותה שרי פרעה. כי כאשר ראו אותה המצרים ואמרו ראויה זאת לשרים הגדולים והנה הביאוה אליהם וגם הם יראו לנפשם מנגוע בה כי מפני היופי הגדול ידעו כי המלך יחפוץ בה מאד:
ויהללו

ירושלמי

(יג) אמרי בבעו דאחתי אנת בגין דייטיב לי בגינך ותתקיים נפשי אמטולתיך: (יד) והוה כד על אברם למצרים וחמון מצראי ית אנתתא ארום שפירא היא לחדא: (טו) וחמון יתה רברבי פרעה ושבחו יתה לפרעה ואידברת אנתתא לבית מלכותא דפרעה:

[(טו) ואידברת אתתא לפלטין דפרעה:]

(טז) ולאברם אוטב פרעה בגינה והוו ליה מדיליה ען ותורין חמרין ועבדין ואמהן ואתנן ונמלין: (יז) וגרי מימרא דיי בפרעה מכתשין רברבין וית אינש

יונתן בן עזיאל

ביתיה על עיסק שרי אתת אברם: (יח) וקרא פרעה לאברם ואמר מה דא עבדת לי למא לא חוית לי ארום אנתתך היא: (יט) למא אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאנתו ומן יד אתגריאת בי מכתשא ולא קריבית לותה וכדון הא אנתתך דבר ואיזל: (כ) ופקיד עלוי פרעה גוברין ואלויאו יתיה וית אנתתיה וית כל דיליה: (א) וסליק אברם ממצרים הוא ואנתתיה וכל דיליה ולוט עמיה למיעל לדרומא: (ב) ואברם תקיף לחדא בגיתי בכספא ובדהבא

בעל הטורים

נמלה ליעקב בסגלה: (יב) ואותך יחיו ב' במסו' הכא ואידך (הושע י"ד) יחיו דגן ויפרחו כגפן שכיון שימיו אותך יתנו לך שדות וכרמים: (יג) אחותי את ב' במסורת הכא ואידך: (משלי ז') אמור לחכמה אחותי את לומר שאברהם וגם שרה היו גדולים בחכמה: (יט) ולך ב' במסו' הכא ואידך הנה רבקה לפניך קח ולך.

כהג

יונתן

(טו) לבית מלכותא דלא תבין בית פרעה אנשי ביתו כמו בני יוסף וחלילה לא נלקחה אלא לבית המלך וכן תרגום ירושלמי לפלטין היינו ששם המלך: (טז) והוו ליה מדיליה פי' שהיה לו משלו ג"כ כבר והיטב מה שלא הרבו ולקחו ממנו ודייק מדלא כתיב ויתן לו שלא ויהי לו. (יט) ומן יד אשתגריאת פי'

רמב"ן

ויהללו אותה. ביניהם לומר ראויה היא למלך לשון רש"י וזה דעת אונקלוס שאמר ושבחו יתה לות פרעה או שהללוה אל המלך עצמו ושלח ולקחה: (טז) וטעם על דבר שרי אשת אברם. כי בעבור החמס שעשה לשרה גם לאברם ובזכות שניהם באו עליו הנגעים הגדולים ההם: (יח) ויקרא פרעה לאברם. יתכן כי בבוא הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת אשר לוקחה שרה אל ביתו הרהר בדעתו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו ושאל אותה והגידה כי היא אשתו ולכן קרא לאברם והאשים אותו או כאשר אמרו רבותינו שלקה בראתן שהתשמיש קשה לו וחשש כי שמא אשתו היא ואמר לו בספק מה זאת עשית לי להוציא מפיו האמת כי אם היתה אחותו היה אומר אמנה אחותי היא ואמר ועתה הנה אשתך קח ולך לראות מה ידבר ומה ישיב על תוכחתו ואברהם שתק ממנו ולא השיב אותו דבר מרוב פחדו אז הבין פרעה כי היא אשתו כאשר חשב ולוה עליו פרעה אנשים לשלחם: (יט) וטעם ואקח אותה לי לאשה. שהיה רצונו שתהיה זאת אשתו המולכת לא שתהיה פלגש לו והזכיר זה בעבור שיודה לו אם היא אחותו כאשר פירשתי: (כ) וטעם הוא ואשתו וכל אשר לו. להודיע שלא גזלו ממנו דבר מכל המתנות הגדולות שנתנו לו בעבור שרה שחשבה למלך ולא אמרו ראיתנו ומתנה בטעות היא וזה נעשה כן: (ז) ויהי ריב. כתב רש"י לפי שהיו רועיו של

אבן עזרא

לא ידעתי. שהיה יופי שרה בארצה רק במצרים וארץ הנגב [ח]אלא היה כמוס כי הצורות משתנות בעבור האויר. וטעם ואותך יחיו שיתנו לך כל צרכיך כי ימי רעבון היו: (יג) ובא מלת אחותי את. מלעיל בעבור היות הטעם במלה שלאחריה באת הראשון וכן קרא [ט]ליליה. וזה משפט הלשון ודגשות תי"ו את בהבלע הנו"ן כי אתה [י]מגזרת אני: בגללך. ובעבורך [כ]לא יבאו כי אם בבי"ת והשר המפיל [ל]הבי"ת הוא סר טעם. וטעם ייטב לי דורון [מ]ומנחה. וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה: (טו) ויהללו. קל הלמ"ד [נ]הראשון להקל על הלשון והוא ראוי להדגש וכמוהו ואתפללה [ס]בדניאל: ותקח האשה. מהבנין הכבד [ע]הנוסף. ואם לא נמצא [פ]והשלם [צ]ותשלכי: (יז) וינגע יי' את פרעה על דברי שרי. כמו בעבור. והטעם על זה הדבר: (יח) ומלת הגדת. מבעלי [ק]הנוני"ן: (יט) וטעם ואקח אותה לי לאשה. שלקחה להיותה אשתו [ר]ולשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע [ש]בה. והנגעים שלחם השם [ת]לשמור אשת אוהבו והיו הנגעים גדולים [א]ולא יכול לנגעת בה. וכמוהו וחשקת בה [ב]ולקחת לך לאשה. ואמר אחר כן והבאת אל תוך ביתך וגלחה ואחר כן תבא אליה ובעלתה: וקמצות וי"ו ולך בעבור שהטעם הנקרא ענין [ג]מוכרת. וכן לחם ויין: (כ) וישלחו אותו. דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם [ד]והנכון בעיני להיות פירוש וילו עליו בעבור היות על אחרים המנוס שהזכיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו: (א) ודקדוק ויעל. פירשתיו [ה]בספר היסוד: (ב) ואברם כבד מאד. שם לו כבודה רבה ועוד שם לו כן תנועתו כבדה שלא תרצה כי כבוד מגזרת כבד אבן [ו]וקלון מגזרת קל ברגליו [ז]והוא היה בעל מקנה רב גם כסף וזהב הרבה

היה

פירוש על אבן עזרא

אלה כל. היא מלא"ן. והכו"ן אחר האל"ף. [ח]פי' לפי שאוירה הוא חם. אבל בארץ שנולדה שרה או בארץ כנען שהאויר ממוזג לא היה ככר יפיה כ"כ כי הלובן בא מפאת הקור והשחרות מפאת החום. וזה טעם היות הכושי שחור. [ט]זה נקרא נסוג אחור (לעיל א' ה'). [י]שמשפטו לזכר אנתה ולנקבה אנת. והתבלע הנו"ן בדגש הי"ו אתה והי"ו את. [כ]פי' מלת בגללך וגם מלת בעבורך לא יבואו רק בבי"ת. כי אם יאומר גללך בלא בי"ת יתערב עם גזרת כאשר יבער הגלל (מ"א י"ד יו"ד) ואם יאמר עבורך. יתערב עם גזרת ויאכלו מעבור הארץ (יהושע ה' י"ב). [ל]פי' ר"א בספר מאזנים בשער העניינים אחר האומרים בשיריהם עבור אינכו נכון כי לא תוכל להפיל הבי"ת כאשר לא נוכל להפיל למ"ד למען א"כ ר"ל השר בשיריהם ומפיל הבית היא סר בטעמו כמו וסרת טעם (משלי י"א כ"ב). [מ]דקשה לר"א אם מדבר על המעטים היה לו"ל למען ייטבו וכו'. ע"כ פי' כי הוא מורה על הדורון אל המנחה והוא לי"י. ולראיה כי באמת פרעה היטיב עמו עם מנחתו. [נ]ר"ל שאין דגש בו שלא להכביד על הלשון בבוא ב' למד"ין כלופים. [ס](דניאל ט' ד'). [ע]ר"ל מבנין הפעל שהוא התולדה מבנין הפעיל והתי"ו הוא מאותיות איתן, והוי"ו של מלת ותקח היא וא"ו המהפכת העתיד לעבר. [פ]פי' בעבור כי שורש ותקח הוא לקח ונבלע הלמ"ד בדגש הקו"ף ומשורש לקח לא מצאנו בבנין הפעיל ולא בנין הפעל כלומר לא מצינו הלקח ולא הולקח בכל הנ"ך. [צ]ר"ל כיון שמצינו מתשקל שלו בשלמים מבנין הכבד הנוסף נוכל ללמוד על החסרים וזהו אומרו והשלם. פי' ע"כ הביא במשקלו בפעלים השלמים. והנה אשליך כלומר ופה אשליך לכם גורל (יהושע י"ח ח') מבנין הפעיל וממנו יאמר הבנין שלא הזכיר שם פעלו כמו והשלך כלומר והשלך ממכון קדשו (דניאל ח' י"א) וכן ותשלכי כלומר והשלכי על פני השדה (יחזקאל ט"ז ה') וכן מלת ותקח על משקל ותשלך והנה הוא כמו ותלקח. ע"כ הוא בנוי על בנין הלקיחה אע"פ שלא מצאנו. [ק]כי שורש המלה נגד. ונו"ן השורש נבלע בדגש הגי"מל ע"פ. [ר]ר"ל על דעת להיות אשתו. ולא לקחה מיד לאשה. וכן ויתן את בלהה וכו' אשה (לעיל ל' ד') פי' להיות אשה. [ש]אפילו בלא שכיבה. [ת]ר"ל אנשי ביתו לקו אשר היה מסוכרת גם מהם. [א]ר"ל כי היה די אם כתוב וינגע ה' את פרעה ואת ביתו וכו' ולמה מפורש מלת נגעים גדולים ע"כ מפרש והטעם נגעים גדולים אשר לא יהיה כח אפילו לנגע בה וגם הסמוכו מפרש ככה אשר נגעים היו על כולם. והנגעים הגדולים היה רק על פרעה שלא יהיה כח אפילו לנגע בה. [ב](דברים כ"א י"א) שאין פי' לקחתה שוהה מיד לאשה. שה כי אמר והבאתה וכו' ע"ש בפי' רא"ע. [ג]פי' בעבור כי בכאן מפסיק הענין כי הוא סוף פסוק ובא הטעם באתנחתא. ומוכרת הוא סוף פסוק. ולחם ויין ג"כ אתנחתא (לה לן י"ד י"ח) ואם לא היה מוכרת היה משמע שיקח אשתו וילך מיד. ואם הוא מוכרת היה הלוי מפרעה העיקור שיקח אשתו. והשליכה יכול להיות לאו דווקא מיד [ד]וע"כ מפרש ר"א כי הלוי לא היה על אשתו רק על העם. ופי' עליו על אודותיו. [ה]הפרשו עלה מנחי לה' ומשפטו בקל ויעל ע"מ ויישן כה וכה (שמות ב' י"ב) ובהפעיל ויעל ע"מ ויפן זנב (שופטים ט"ו ד') ולהבחנת פום הגרון יצא בפתח בקל והפעיל. ויובן מן הענין כי ויעל אברם הוא קל עומד. ויעל עולות (לעיל ח' כ') הפעיל יוצא. [ו](משלי כ"ז ג'). [ז](ש"ב ב')

ספורנו

(יג) למען ייטב לי. למען כשתאמרי שאת אחותי יקוה כל אחד מהם שאשיאך לו ולא יחושב שום אחד מהם להרגני אבל ייטיב לי במשא ובמתן כמו שהיה המנהג אז שהיו מפתים את אבי האשה במוהר וקרוביה במגדנות כדי שיסכימו לתת אותה לחושק ולזה אמרה תורה מוהר ימהרנה אם מאן ימאן אביה כסף ישקול וכיוצא בזה: (יד) ויראו המצרים. כלם נתנו עיניהם בה כאשר חשב אברהם: (טו) ויראו אותה שרי פרעה. והם בעלי משמרת ההמון: ותקח האשה. ולאברהם היטיב. שלא נמלכו לאשה בו לפתותו כמו שהיה המנהג וזה כי חשבו שלא היה צורך לזה כלל אחר שלקחה המלך לאשה ואחר שאמרה שהיתה אחות אברם בלבד וראויה להנשא לא היו נשואין מוכיח שאלו היו לנשוא למלך לאשה כמו שהעיד באמרו ואקח אותה לי לאשה אבל לקחוה למלך לאשונה ואחר כך המלך היטיב בעבורה במוהר ובמתן כמנהג: (טז) צאן ובקר ועבדים. כבר כיד המלך: (יז) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים. את פרעה לבדו בגדולים: ואת ביתו. כמן נגעים גם בביתו אבל לא גדולים כשל פרעה וזה למען יכירו שנלקחת לבדה נמלטת ויכירו שהכל היה בעבורה למען ישובו מכעסם: (יח) למה לא הגדת לי. שגם אם היית חושד את ההמון לא היה לך לחשוד את המלך אשר במשפט יעמיד ארץ: (יט) למה אמרת אחותי היא. אפי' אשר שהובאת לביתי: ואקח אותה לי לאשה. לא לפלגש וזה בלתי ראוי כי חשבתי שבהיותה אחותך ייטיב בעיניך להתחתן במלך: (ב) ואברם כבד מאד במקנה. והולך להתנהל לאטו אע"פ שהיה חפץ לשוב מהרה אל מקום המזבח להבין ולהורות כבראשונה

ולפיכך

ובזהב: ג וילך למסעיו מנגב ועד־
בית־אל עד־המקום אשר־היה שם
אהלה בתחלה בין בית־אל ובין העי:
ד אל־מקום המזבח אשר־עשה שם
בראשנה ויקרא שם אברם בשם יהוה:
שלישי ה וגם ללוט ההלך את־אברם היה
צאן־ובקר ואהלים: ו ולא־נשא אתם
הארץ לשבת יחדו כי־היה רכושם
רב ולא יכלו לשבת יחדו: ז ויהי־
ריב בין רעי מקנה־אברם ובין רעי
מקנה־לוט והכנעני והפרזי אז ישב
בארץ: ח ויאמר אברם אל־לוט אל־נא
תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין
רעיך כי־אנשים אחים אנחנו: ט הלא
כל־הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם־
השמאל ואימנה ואם־הימין ואשמאילה:
י וישא־לוט את־עיניו וירא את־כל־
ככר הירדן כי כלה משקה לפני ׀
שחת יהוה את־סדם ואת־עמרה כגן
יהוה כארץ מצרים באכה צער:
יא ויבחר־לו לוט את כל־ככר הירדן
ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו:
יב אברם ישב בארץ־כנען ולוט
ישב

אונקלוס

לחדא בבעירא בכספא ובדהבא: ג ואזל למטלנוהי מדרומא
ועד בית־אל עד־אתרא די פרס תמן משכנה בקדמיתא
בין בית־אל ובין עי: ד לאתר מדבחא די־עבד תמן
בקדמיתא וצלי תמן אברם בשמא דיי: ה ואף ללוט
דאזיל עם־אברם הוה ען־ותורין ומשכנין: ו ולא־סוברת
יתהון ארעא למתב כחדא ארי־הוה קנינהון סגי ולא יכילו
למיתב כחדא: ז והוה מצותא בין רעי בעירה־דאברם
ובין רעי בעירה־דלוט וכנענאה ופרזאי בכן יתיב בארעא:
ח ואמר אברם ללוט לא־כען תהי מצותא בינא ובינך ובין
רעותי ובין רעותך ארי־גוברין אחין אנחנא: ט הלא כל־
ארעא קדמך אתפרש כען מלותי אם־את לצפונא ואנא
לדרומא ואם־את לדרומא ואנא לצפונא: י וזקף־לוט ית־
עינוהי וחזא ית־כל־מישר ירדנא ארי כלה בית־שקיא
קדם חבלות יי ית־סדום וית־עמרה כגנתא־דיי כארעא
דמצרים מטי לצער: יא ובחר־לה לוט ית כל־מישר ירדנא
ונטל לוט מלקדמין ואתפרשו גבר מלות אחוהי: יב אברם
יתב בארעא־דכנען ולוט יתב בקירוי מישרא ופרס עד־
סדום

מסרה יג ג למסעיו, ל' מ"ל י'. ועד, ג' פסוק דאית בהון ועד ועד. היה, כסג"א. אהלה, ד' כ"כ. בתחלה, י"ד חסר. ה וגם, י"ג ר"פ. ההלך, כו"ל מ' דמ'. ו ולא, קכ"ג פסוק. דאית בהון ולא ולא. יחדו, כל אור' מסר. רב, רב ורב ל"ו קמצין. רכושם, מ"ל. ז ריב, מ"ל. רעי, מ"ו. ישב, חסר. ח אל נא, בקדמא ולבן אחריו רפי. ביני, ג' פסו' דאית בהון ביני ובינך ובין ובין. רעי, מ"ו. רעיך, מ"ו ומ"י. ט הלא, מ"ו. הפרד, כסג"א. השמאל, ל'. ואימנה, מי"ק וח"ח. ואשמאילה, מ"ל. י וישא, ל'. את, ז' פסו' דאית בהון את את את ואת. ככר, ה'. באכה, ו' כ"כ קה. צער, חסר. יב אברם, ב' כ"פ. ישב, המס"ק טעות כי השין בפתח.

ת"א וילך למסעיו ערכין טז ס' הזוהר פ' בראשית. עד המקום ערכין שם. וגם ללוט ב"ק לג. כי אנשים יבמות יז. וישא לוט את נזיר כג הוריות י. וירא נזיר שם. את כל ככר שם. כי כלה משקה שם. כגן ה' כארץ כתובות קיב סוטה לד.

רש"י

שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר (ב"ר) בחזרתו פרע הקפותיו: מנגב. ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה. ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה': (ה) ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אותם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין (ב"ר): (ח) אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: (ט) אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב (ואשב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו': ואימנה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. ואם תאמר היה לו לינקד ואימינה כך מצינו במקום אחר אם ים להימין ואין נקוד להימין: (י) כי כלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה. היה אותו מישור: כגן ה'. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים (ב"ר): באכה צער. עד צער. ומדרש אגדה דורשה לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם במסכת הוריות: (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם (ממזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אי

רמב"ן

של לוט מרעין בהמת' בשדות אחרים והיו רועיו של אברם מוכיחין אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אמר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה עדיין אברם ומדרש רבותינו הוא ואני תמה כי המתנה שנאמרה לאברהם לזרעו היתה שנאמר למעלה לזרעך אתן את הארץ הזאת והיאך יירשנו לוט אולי טעו הרועים במתנה וטעו והכתוב אומר כי גם ללוט גם לאברהם איננה עתה. ולפי זה מה שאמר תחלה כי היה רכושם רב לאמר כי מפני הרכוש הרב לא ישא אותם הארץ והוצרכו רועי לוט להכניס מקניהם בשדות שיש להם בעלים וזאת סבת המריבה. ועל דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר היה מקנה אברהם רועה באחו היו רועי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברהם פן ישמעו הכנעני והפריזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבת הארץ עתה להם לא לאברהם וזה טעם והכנעני והפריזי כי הזכיר שהיו

ובית באו׃ (ג) ואזל למטלנוי מדרומא ועד בית אל ותב עד אתרא דפרסיה תמן למשכניה מן אוללא בין בית אל ובין עי׃ (ד) לאתר מדבחא דעבד תמן בשרויא וצלי תמן אברם בשמא דיי׃ (ה) ואוף ללוט דהוה מדבר בזכותיה דאברם הוו עאן ותורין ומשכנין׃ (ו) ולא סוברת יתהום ארעא למיתב כחדא ארום הוה קנינהון סגי ולא יכילו למיתב כחדא׃

[(ו) סגולתהון׃]

(ז) והוה דינין בין רעאי גיתיה דאברם ובין רעאי גיתיה דלוט דרעאי דאברם הוו מיפקדין מניה לא תהכון בכנענאי ובפריזאי דעד כדון אית להום רשותא בארעא והוו זממין בעיריהון דלא ייכלון גזלה עד דהוו אתיין לאתר מרעיהון ורעי דלוט הוו מבקרין ואזלין ואכלין בחקלי כנענאי ופריזאי דעד כדון יתבין בארעא׃

(ז) והוה דינין בין רעוי נכסוי דאברם ובין רעוי נכסוי דלוט רעויי דאברם הוון זממין בעירהון עד זמן דהוון אתין לאתר מרעי רעויי דלוט לא הוון זממין בעירהון אלא מבקרין ואזלין ברם מפוקדין הוון רעויי דאברם מן אברם צדיקא ריבוניהון לא תהכון לכנענאי ולפריזאי עד כען אית להון רשו בארעא׃

(ח) ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא בינא ובינך ובין רעוותי ובין רעוותך ארום גוברין אחין אנחנא׃ (ט) הלא כל ארעא קדמך אתפרש כדון מני אם אנת לצפונא ואנא לדרומא אם אנת לדרומא ואנא לצפונא׃ (י) וזקף לוט ית עינוי לזנו וחמא ית כל מישר ירדנא ארום כולה בית שקיא קדם עד לא חבל יי ברוגזיה ית סדום וית עמורא הות ארעא ההיא משבחא באילניא כגינוניתא דיי וכעללתא בארעא דמצרים מעלך לצוער׃ (יא) ובחר ליה לוט ית כל מישר ירדנא ונטל לוט ממדינחא ואתפרשו אינש מעל אחוי׃ (יב) אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקרוי מישרא

ופרס

בעל הטורים

כבד ולך בלאבישג השונמית (מ"ב ד') מלמד שהיתה לדקה כמו האמהות וקם מטעכתי בידך ולך (שם כ"ט) המגלה אשר קראת בה קחנה בידך ולך (ירמיה ל"ו) מלמד שאע"פ שאינו מפורש כאן שנתן לו מתנות כמו באבימלך ודאי נתן לו וזהו קחנו בידך ולך שנתן לו דבר הניתן מיד ליד: (ו) ולא נשא ב' במס' הכא ואידך (ד"ה א' כ"ז) ולא נשא דוד מספרם שהיה להם רכוש הרבה אין מספר: (ז) רועי ב' במסו' הכא ואידך (יחזקאל ל"ד) ולא דרשו רעי את צאני מלמד שהרועים של אלה היו רועי' הלסטן כראוי ועל זה היה הריב תח ולא דרשו רועי את צאני: (יא) ויפרדו איש מעל אחיו אברם ק"ס שלום לומר לך כדי לעשות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו וזהו שנא' אל תצר את מואב: (יב) אברם ב' ר"פ הכא ואידך (ד"ה א' א') אברם הוא אברהם וזהו שאחז"ל כל מי שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם הוא אברהם בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם ישב

למכר

יונתן

פי' תכף נגע בו הנגע עד שלא קרבתי אליה ודייק מדאמר הנה אשתך מגיד שהיא כבראשונה ולא נטמאת: (י) וכעילאה פירוש לשון עילוי ושבח ארץ מצרים יש גורסין כעללתא וכ"ל שהיתה כאילנות בגן ה' וכעללתא פי' כתבואה בארעא במצרים ששם והאילנות עולה במשקה והרבה שבוס' גדל שם והכי איתא ברש"י בהדיא כגן ה' לאילנות

וכארץ

רמב"ן

שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ולא ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט ומתלת אז יראה לי כי העמים היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה כאספים מקנתם אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו. וכן עשו תמיד כמנהג בני קדר והכנעני והפריזי היו אז בארץ הנגב ובשנה האחרת ינואו שם היבוסי והאמורי: (י) כגן ה' כארץ מצרים. יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך שנעשה בגן ה' שנא' ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמ' בה והשקית ברגלך כגן הירק והזכיר שני המקומות אמר כגן ה' שהמקום ההוא בשמנים כן הוא כולו משקה והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לרואים. ורבותינו אמרו כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים ירצו לפרש שיש בככר נהרות גדולים ישקו אילני הגנות כגן ה' ובו יאורים כארץ מצרי' ישקו כגן הירק ובאר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורות וטובה למרעה: (יב) וטעם אברם ישב בארץ כנען. בשאר ארץ כנען כולה שלא יעמוד במקום אחד אבל בכל ארץ כנען יגור ולוט נתישב במקום אחר ממנה בערי הככר כי ערי הככר מכלל ארץ כנען וטעם בערי

הככר

אבן עזרא

היה לו: (ג) למסעיו. שנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום: (ה) ואהלים. לפי דעתי שלשון יחיד על משקל [ח]קדש. והוא הנמצא. והרבים כי [ט]באהלים. כמו בקדשים לא יאכל והאהלים בחולם בין האלף והוי"ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא נמצא: (ו) יחדו. לשון שנים ורבים [י]ויענו כל העם יחדיו והיא מלה זרה ואין פירושו כמו יחד [כ]רק כמו יחיד. וטעם והכנעני והפריזי כרעיו [ל]ויתכן היות הפריזי מבני כנען והוא א' [מ]מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר מצאנו שני שמות לבן [נ]שמואל. גם לאבי [ס]אביו: (ט) ואימינה. מגזרת ימין. והראה אל"ף [ע]שמאל ולא ידענו אם הוא שורש כי נעדר ממלת הימיני השמאלי: (י) ככר הירדן. מקום [פ]למים. והכ"ף כפול או נעדר מכר [צ]נרחב. וכן בת [ק]עין. מן בבת [ר]עינו: משקה. זכר אחר [ש]נקבה וכן תאכלהו אש [ת]לא נפח: לפני שחת ה'. קודם שישחית והוא שם הפועל [א]מהבנין הכבד הדגוש: (יא) ויסע לוט

מקדם

פירוש על אבן עזרא

ב' יים). [ח]ר"ל אהל הוא ע"מ קדש ונמצא בכל המקרא. [ט](ירמיה ל"ה ז') כמו בקדשים לא יאכל (ויקרא כ"ב ד') ואוהלים בחולם כ"ל אם נכלה לומר ע"מ אהלים בצ"י ר"ל אוהל ע"מ גורל אף שלא נמצא במקרא. [י](שמות י"ט ח'). [כ]פי' כי מלת יחדיו פעמים נכתב ביו"ד ופעמים בלא יו"ד. והנה היו"ד יורה שהוא כמו ר"ל אל היחיד. והנה ויענו כל העם יחדיו. אין פי' שיענו כולם קול אחד רק כל יחיד מהעם ענה ככה מלה זרה הוא. אם כתב רא"ע מלה יחידה במקרא בדקדוק בעבור תוספת הוי"ו ור"ע כאן שהוא זרה כי רק צ"ג מקומות נמצא ביו"ד וי"ו. (ירמיה מ"ו י"ב) (שם שם כ"א) (אס מ"ע ג'). [ל]ר"ל כחבירו (ולהלן ע"ו י"ע) פי' ר"א כונתו. [מ]ר"ל אף שלא נזכר בבני כנען שם פריזי. יתכן שאחד מהנזכרים שם הוא הפריזי ולו ב' שמות. ובס' (שמות ג' ח') כתב ר"א שהפרזי הוא לידון. [נ]שנאמר ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה (ש"א ח' ב') ואליגו (בד"ה א' ו' י"ג) ובני שמואל הבכור ושני ואביה. הרי הבכור בב' שמות יואל ושני. [ס]ר"ל כי אמר אבי אבי אביו בדרך קצרה. כי לפי האמת הוא אבי אבי אביו של שמואל. והנה (בש"א א' א') ושמו אלקנה בן ירחם בן אליהוא בן תחו וכו' (ובד"ה א' ו' י"א) כתוב אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו. גם (פסוק י"ע שם) בן אלקנה בן ירחם בן אליאל והם ב' שמות. [ע]ר"ל במלת שמאל האל"ף נח. ובמלת והשמאילה הה' נראה. ולפי שבמלת השמאילי (יחזקאל כ"א ע"ז) האל"ף נעדר לכן לא ידענו אם האלף שורש ושם כתוב הימיני השמאלי. [פ]ויש לו ב' שרשים כר. ככר. [צ](ישעיה ל' כ"ז) אם שרשו ככר. [ק](תהלים י"ז ח'). [ר]זכריה ב' י"ב ונכוו בבה. [ש]מלה כולה לשון נקבה. ומשקה לשון זכר. [ת](איוב כ' כ"ו) תאכלהו ל"כ. נופח ל"ז. [א]ר"ל שחת הוא מקור מבנין הכבד.

וכיצא

ספורנו

ולפיכך (ג) וילך למסעיו. שהם מסע הרועים הנוסעים ממקום למקום בכלות המרעה ממקום הראשון: (ו) ולא נשא אותם הארץ. מרעה הארץ לא היה מספיק לשניהם לפיכך (ז) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט. היתה ביניהם מריבה לראות מי נדחה מפני מי מן [illegible]: והכנעני והפרזי אז יושב בארץ. ולכן היה הריב בין שני אחים גרים מבאישים את ריחם בעיני התושבים כי בהיות מריבה בין האחים הגרים ימשכו אותם התושבים לאנשי ריב וישאו ק"ו בעצמם: (ח) ביני ובינך. לעתיד כשיבחר אחד ממנו איזה מרעה: אל נא תהי מריבה. שירצה אותו גם שכירו: ובין רועי ובין רועיך. עתה בשבתנו פה: (ט) הלא כל הארץ לפניך. כי אמנם אתה תבחר המקום שתרצה לפיכך הפרד נא מעלי. הפרד אתה אל הצד אשר תבחר ואני אסע אל הפכו: אם השמאל. אם תבחר לבקש מרעה אחד בצד שמאל: ואימינה. אני אבקשנו בצד ימין: (י) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן. בחר כל אותו המקום שיוכל הוא לבדו ורועיו לבקש בו מרעה ולא יוכלו זה אברהם ורועיו שם: ויסע לוט מקדם. לא נטה לימין ולא לשמאל שהם צפון ודרום אבל נסע מן המזרח למערב להתרחק מאברהם שהיה מושבו במזרחה של ארץ ישראל קרוב לעי ששם עלו שבטים באי הארץ כשהוא בבואם מעבר הירדן מזרחה: ויפרדו איש מעל אחיו. לא במרעה לבד אבל גם בדירתם: (יב) אברם ישב בארץ כנען. אע"פ שסדום ושכנותיה הם מגבול הכנעני מ"מ יושבי הארץ לא היו כנענים אז. אמר אם כן שאברם בחר לשבת באותו החלק מן הארץ שהיו

יושבים

יֹשֵׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם׃
יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה
מְאֹד׃ יד וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי
הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה
מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה
וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ טו כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ
עַד־עוֹלָם׃ טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר
הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־
עֲפַר הָאָרֶץ גַּם־זַרְעֲךָ יִמָּנֶה׃ יז קוּם
הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי
לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא
וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן
שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ רביעי יד א וַיְהִי בִּימֵי
אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר
כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ
גּוֹיִם׃ ב עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ
סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀
מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים°
וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ ג כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ
אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃
ד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־
כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ׃
ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר
וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם
וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם׃ ו וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן
אשר

°צבוים קרי

אונקלוס

סדום: יג ואנשי דסדום בישין בממונהון וחיבין בגויתהון
קדם־יי לחדא: יד ויי אמר לאברם בתר דאתפרש־לוט
מעמה זקוף כען עינך וחזי מן־אתרא דאת תמן לצפונא
ולדרומא ולמדינחא ולמערבא: טו ארי ית־כל־ארעא די־
את חזי לך אתננה ולבנך עד־עלם: טז ואשוי ית־בנך
סגיאין כעפרא דארעא כמא ׀ די לא־אפשר לגבר למימני
ית־עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון: יז קום הליך בארעא
לארכה ולפתיה ארי לך אתננה: יח ופרס אברם ואתא
ויתב במישרי ממרא די בחברון ובנא־תמן מדבחא קדם
יי: א והוה ביומי אמרפל מלכא־דבבל אריוך מלכא דאלסר
כדרלעמר מלכא דעלם ותדעל מלכא דעממי: ב סדרו
(נ"י עבדו) קרבא עם־ברע מלכא דסדום ועם־ברשע
מלכא דעמרה שנאב ׀ מלכא דאדמאה ושמאבר מלכא
דצבוים ומלכא דבלע היא צער: ג כל־אלין אתכנשו
למישר חקליא הוא אתר ימא דמלחא: ד תרתא עשרי
שנין פלחו ית־כדרלעמר ותלת־עשרי שנין מרדו: ה ובארבע
עשרי שנין אתא כדרלעמר ומלכיא דעמה ומחו ית־גבריא
די־בעשתרות קרנים וית־תקיפיא דבהמתא וית־אימתני
דבשוה קריתים: ו וית־חוראי די בטורהון דשעיר עד
מישר

מסרה יג ואנשי, ד' ר"פ. יד ויהוה, ל"ג בתורה. הפרד, המתג מלעיל. לפנים, כל סו' מסר. וימה, ב'ד. טו את כל, י"ד. ולזרעך, הו"ו בגעיא. עולם, ג' דמטעים דין ולזרעך עד עולם וחד דברים כ"ח. ובזרעך עד עולם, וחד מ"ג א' ובזרעך לעולם. טז למנות, ה'. גם זרעך במרכא. יז קום, ט' ר"פ. לארכה, ל'. ולרחבה, ל'. יד א ויהי, ס'. אמרפל, ל'. שנער, (השין ימנית. אריוך, דין בלא וי"ו העטוף). כדרלעמר, כ"כ וקרי תיבה אחת אך אם נמלא נחלק לב' תבות אין להוציא ס"ת אחרת אם נחלקה לשתי שטין צריך להוציא אחרת. ותדעל, ל'. ב עשו, ב' ר"פ. שנאב, ל'. צביים, צבוים קרי. הז"ק והמיקר ביוד שניה כי יוד האמצעית במקום ו'. היא כ"כ וקרי ביוד. ד כדרלעמר, בלישנא כתיב תיבה חדא לאחרין שטין לא לפסקי'. ושלש, הלמ"ד בחולם ובמתג. ה ובארבע, ב' ר"פ. את, י"ד פסוק דלית בהון את ואת ואת. בעשתרת, כו"ל ח'. הזוזים, ל' ומ"ל. בהם, ל'. האימים, ב' מ"ל דמ"ל. בשוה, הוי"ו בליר"י. ו החרי, חסר. בהררם, ל' והרים במלא לבד.

ת"א ויאהל עד יומא לח. ואנשי סדום יומא שם סנהדרין קח האלילים יט. וה' אמר אל יומא לח. קום התהלך שבת קיח ב"ב ק' עו יז קבז סנהדרין קיט. ויהי בימי ערובין דף נג מגילה י. עשו מלחמה מגילה שם. שתים עשרה שבת יא.

רש"י

אי אפשי לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו (יומא ל"ח) למדו מכאן (משלי י') ושם רשעים ירקב: רעים. (סנהדרין קט) בגופם וחטאים בממונם: לה' מאוד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו: (ולעיל שהיה לוט אצלו וכתיב ויבא ה' אל אברם בחוצה שעה כשר היה וק"ל:) (טו) אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר להמנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם: (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש (ב"ר): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל (בראשית רבה): (ב) ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשע: (ב) שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם העיר: (ג) עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה ומדרשי אגדה הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח: ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים. אלו שלשה מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור: ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל
שטים

רמב"ן

הככר שעם בזו מפני כובד המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי התנה עם אברהם שלא יצא בכל הככר: (יג) ואנשי סדום רעים וחטאים. יאשים הכתוב את לוט שלא נמנע מלשכון עמהם כדברי רש"י וידבר עוד בזכות הצדיק שלא נפל חבלו במקום אשר שמה הרשע כי לא
יגור

יונתן בן עוזיאל

ופרס למשכניה עד סדום: (יג) ואנשין דסדום בישין בממונהון דין לדין וחייבין בגופהון בגילוי עריתא ושדיות אדם זכאי ופלחן פולחנא נוכראה ומרדין לשמא דיי לחדא: (יד) ויי אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מניה זקוף כדון עינך ותחמי מן אתרא דאנת תמן לציפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא: (טו) ארום ית כל ארעא דאנת חמי לך אתנינא ולבנך עד עלמא: (טז) ואשוי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא דהיכמא דאית אפשר לגבר למימני ית עפרא דארעא אף בן בנך אפשר דיתמנון: (יז) קום טייל בארעא ועבד בה חזקתא לארכא ולפתיא ארום לך אתנינה: (יח) ופרס אברם למשכניה ותירין איטור (ס"א משכנין לתורי ואמרי) ואתא ויתיב בחיזו ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יי: (א) והוה ביומי אמרפל הוא נמרוד דאמר למירמי אברם לנורא הוא מלכא דפונטוס אריוך דהוה אריך בגיוברייא מלכא דתלסר כדרלעומר דהוה קשר מתהפיך בעומרין מלכא דעילם ותדעל רמאה בתעלא מלכא דעממיא משתמען ליה: (ב) עבדו קרבא עם ברע דעובדוי בביש מלכא דסדום ועם ברשע דעובדוי ברשיעא

ירושלמי

מלכא דעמורה שנאב דאפילו לאבוי הוה שגי מלכא דאדמה ושמאבר דמחבל אבריה לזניה מלכא דצבוים ומלכא דקרתא דבלעת דיירהא היא זער: (ג) כל אלין אתחברו למישר פרדסיא הוא אתר דמסיק פרקטונין דמיין ושדי להון לימא דמלחא:

[(ג) כל אלין אתחברו למישר פרדסיא:]

(ד) תרתי סרי שנין פלחו ית כדרלעומר ובתליסרי שנין מרדו: (ה) ובירבייסרי שנין אתא כדרלעומר ומלכיא דעמיה ומחו ית גבריא דבעשתרות קרנים ית תקיפיא דבהמתא וית אימתני דבשוה קריתים:

[(ה) וקטילו ית זיבריא דבעשתרות קרנים וית זיתניא די בהון וית אמתניא אלין דשריין דבנוה קרתא:]

(ו) וית חוראי דבטוריא רמיא דגבלא עד מישר פארן דיסמיך לצטר מדברא:

[(ו) וית חוראי אלין דשריין בטורא דגבלא עד מישר חוזא דסמיך על מדברא:]

ודמו

בעל הטורים

לפרד מלוש הרשע: (יג) ואנשי סדום ג' ר"פ הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי ואידך (יחזקאל ל"ט) ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ (ונמלא עוד א' סך אין מסריות כל המסו' לדרשה) פי' ואנשי קדש ובשר בשדה טריפה זה אבר מן החי זה הוא ואנשי תמיד יבדילו מזהירים להיותם קדושים שלא להטמא וגם הקוברים ילקטו אברי ההרוגים. ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם מעכבים העוברים בארץ שלא יכנסו להם אורחים וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ הם הסדומים המבדילין והמעכבין העוברים בארץ: וחטאים ד' במסורת הכא ואידך (ישעי' א') ושבר פושעים וחטאים ועוזבי ה' יכלו. וחטאים אליך ישובו וחטאים בעדת לדיקים. פי' רעים וחטאים על כן פושעים וחטאים יחדיו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב וחטאים אליך ישובו יהיו בעדת לדיקי' כדכתיב וחטאים בעדת לדיקים: (יד) צפונה ונגבה וקדמה וימה. וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה לאברהם התחיל בהלום זכות הקרבנות שנשחטים בצפון. וליעקב הרחה שבזכותו יעברו הים והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ישראל סבא: (יח) ויבן שם מזבח ושמוך לי': (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו' עשו מלחמה רמז שצריכים להביא קרבן קודם שילאו למלחמה. והיינו דכתיב יזכור כל מנחתך ועולתך ידשנה סלה יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול: ויהי בימי ה' דסמיכי הכא ואידך ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי אחשורוש (כו') כדאיתא במדרש (פת"ג) שכולן היה בימיהן ווי. (ה) ובארבע עשרה. ב' ר"פ הכא ואידך (מ"ב י"ח) בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב לומר לך כשם שנאו האומות על חזקיה

יונתן

וכארץ מלרים לזרעים: (א) דפונטוס זה בבל אריוך של הליסטים ברנ' ובסנה פרק ב"מ דאפי' לאבוי היה סכי ה"ג ופי' ברש"י לאביו שבשמים שנוי הוא או לאביו ואמו כנגד השכל או ל"ל אהי' לעיקר הוה שנוי פי' ג"כ שכפר בעיקר ושנוי הוא לי' כן מלאתי בכתב אבא מ"ו החסיד הגאון מוהר"ר מענדל מבוס"ק שהשיב בכתב אל המסבר ביאור התרגום ההוא' קיסר מתהפך בעומרין לריך להיות כישור בכ"ף ופירש"י כדור ור"ל המלך מתהפך בשמשיו שיושב בתוכם והם סביב לו ומתהפך לכל לד שירלה וכדור הוא מלשון כדור הארץ והכונה כשור. בעומרין לשון עבדות שמוש כדכתיב והתעמר בו וכן מלך עתיד לכידור ופי' הערוך כמלך העומד בתוך המחנה וחיל סביב לו

רמב"ן

יעוש שגם הרשע על גורל הלדיקים וכל ערי הככר רעים וחטאים לי"י מאד כי על כן נהפכו אעפ"י שכל בני כנען אנשי תועבות גדולות כי כן כתוב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה יתכן שהיה זה ברלונו אמר לו בכל אשר תרלה ללכת בארץ לך כי אהיה עמך ושמרתיך מרעת הגוים כי לך אתננה כלומר שלך תהיה ואם היא מנוה שילך בה כל ארכה ורחבה להחזיק במתנתו כאשר פירשתי לא נלטווה לעשות זה מיד והנה עשה כן כי עתה היה במזרח ואחר כן הלך אל ארץ פלשתים שהוא במערב והנה קיים המלוה בחייו: (טו) וטעם כי לך ולזרעך. שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם. ועל דרך הפשט יתכן שהיה מושל עליה ונשיא אלהים בתוכם בכל מקום שילך בארץ ההיא: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. המעשה הזה אירע לאברהם להורות כי ארבע מלכיות תעמודנה למשול בעולם ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם וכבושם והיה הראשון מהם מלך בבל כי כן העתיד כדכתיב אנת הוא רישא די דהבא ואולי אלסר שם עיר במדי או בפרס ועילם בעיר ההיא המלך מלך יון הוא המלך ומשם נתפשט מלכותו כשנלם דריוש וכבר הזכירו זה רבותינו ביונים רבי יוסי אומר שם סנים מלכו בעולם ואח"כ נתפשטה מלכותו בכל העולם כולו ומלך גוים המלך על עמים שונים אשר שמוהו עליהם לראש ולקלין: וטעם ומלך בלע. מפני שהמלך על עיר קטנה ואנשים בה מעט ולא שם לו על פני חוץ: (ו) איל פארן. כתרגומו מישר פארן ואני אומר שאין איל לשון מישור אלא מישור

אבן עזרא

מקדם. כי סדום מערב בית אל: (יב) ויאהל. נטה אהליו: (יג) רעים. לבני אדם ויחזקאל פירש זה ויד עני ואביון לא [ב]החזיקו: (טו) לך אתננה. [ג]בדבור וכן ונתן אותם [ד]על ראש השעיר. ופה פירש כי אלוני ממרא. בחברון היא: (א) מלך גוים. שם מדינה [ה]כמו עילם כי שושן הבירה [ו]ארמון היא בתוכה. או מלך [ז]גוים. ולא הזכיר'. והטעם כי הם אחרי' מהשנערים ובזיריהם. (ג) חברו. מהבנין [ח]הקל: השדים. כמו ושדת אותם [ט]בשיד. ותשם בשד רגלי. כמו פת [י]פתים: ועמק. מושך עלמו ואחר עמו כמו אל באסף [כ]תוכיחני. וכן הוא עמק ים המלח: (ד) וטעם ושלש עשרה. בשלש עשרה כמו כי ששת ימים [ל]עשה ה'. ובעל סדר עולם אמרם [מ]ודעתו רחבה מדעתינו: (ה) רפאים. שכל הרואה אותם ימות לבו ויחשב מהרפאים שהם [נ]מתים: האימים. שים מהם אימה: (ו) בהררם. מהבנין

פירוש על אבן עזרא

[ב]וריש דקרא הנה זה היה עון סדום (יחזקאל ט"ז מ"ט). [ג](בל"א לוגעזאגט) כי לא בא לידי מעשה עד שהנחילה ה' לבניו. [ד](ויקרא ט"ז כ"א) שם פי' ר"א כאלו נתונים הם על ראש השעיר. [ה]אכי כתוב מלך גוים לגלגל אחד (יהושע י"ב כ"ג). [ו]ר"ל מה שנאמר שושן הבירה אשר בעילם המדינה (דניאל ח' ב') אין המדינה שב אל שושן רק אל עילם הסמוך לו. כאלו כתיב הבירה אשר במדינת עילם. [ז]וכן מ"א ויב"ע עממיא. [ח]והוא פעל והדגש בד"לם השדים תמורת הנח. כי שרשו שוד. ובלשון חז"ל פיד. ומעניינו ותשם בשד רגלי (איוב י"ג כ"ז) ואף שזה בשי"ן וזה בסמ"ך ענינם אחד. [ט](דברים כ"ז ד'). [י]ר"ל כמו שנאמר מן פת פתים (ויקרא ב' ו') כן נאמר מן שד. שדים. או שד שדים. [כ]תהלים ו' ב' כתיב ב"פ ואלו (ושם ל"ח ב') כתיב אל בקלפך תוכיחני ובחמתך תיסרני בודאי אל הראשון מושך עלמו ג"כ למלת ובחמתך כאלו כתוב ואל בחמתך וכו'. וכן פה עמו עמק השדים הוא עמקים המלח. [ל]אין כונתו על השמת ימים רק כונתו מה שנעשה בששת ימים. [מ]ר"ל בעל סד"ע עושה חשבון אשר מרדו י"ב שנים ובשנת י"ד למרדם כפירש"י פה בא ודעתו כי וא"ו ושלש עשרה הוא וא"ו החיבור ולא במקום בי"ת. [נ]אולי ל"ל שהוא מת או כונתו כמו עיר מתם (דברים ב' ל"ד) ר"ל רק הם אנשים וכואת א"ע כמו

ספורנו

[י]ושבים בו בני כנען שלא היו כל כך רעים כאנשי סדום ולא קרב לגבול סדום כלל: (יד) אחרי הפרד לוט. ולא אמר זה בהיות לוט עמו פן בכבודו יתמלאו ויתגאו לוט ורועיו ויתאמלו לגזול: (טו) לך אתננה. שגם בימיך תהיה בעיני התושבים כשיא אלהים ונשוא פנים: (יח) ויאהל אברם. עשה וסדר אהלי מקנהו אנה ואנה: ויבא וישב באלוני ממרא. והוא אח"כ בא וקבע דירתו באלוני ממרא: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. שהיה מפורסם למלך גדול בדורו וגם אחרי כן הנה בימיו קמו אריוך כדרלעומר ותדעל ונלחמו עם ברע וחבריו. ואחר כך (ג) כל אלה. אמרפל ושתי כבתות שנלחמו. חברו אל עמק השדים. ועשו מסרה ומאז הה' מלכים הנלחמים במלחמה עבדו את כדרלעמר. ומסרה שעשו שם י"ב שנים ואח"כ מרדו: (ה) והמלכים אשר אתו. אשר היו אתו במסרת עמק השדים ובתוכם אמרפל: ויכו את רפאים ואת הזוזים ואת האימים. שהיו כלם עבדים לפ'

אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־
עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה
הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן
תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה
וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים° וּמֶלֶךְ בֶּלַע
הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק
הַשִּׂדִּים׃ ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם
וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר
וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים
אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת
בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה
וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃
יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה
וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ יב וַיִּקְחוּ אֶת־
לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ
וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד
לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר
וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו

ילידי

° צבוים ק'

אונקלוס

מֵישַׁר פָּארָן דִּסְמִיךְ עַל־מַדְבְּרָא׃ ז וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְמֵישַׁר
פְּלוּג־דִּינָא הִיא רְקָם וּמְחוֹ יָת־כָּל־חֲקַל עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת־
אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּעֵין־גֶּדִי׃ ח וּנְפַק מַלְכָּא־דִסְדוֹם וּמַלְכָּא
דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִם וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא
צֹעַר וְסַדַּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא׃ ט עִם כְּדָרְלָעֹמֶר
מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל
וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר אַרְבְּעָה מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא׃
י וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַסְּקָא־חֵימָרָא וַעֲרַקוּ מַלְכָּא־
דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ־תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ׃ יא וּשְׁבוֹ
יָת־כָּל־קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיָת־כָּל־מֵיכַלְהוֹן וַאֲזַלוּ׃
יב וּשְׁבוֹ יָת־לוֹט וְיָת־קִנְיָנֵהּ בַּר־אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזַלוּ וְהוּא
יָתֵב בִּסְדוֹם׃ יג וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא
שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר
וְאִנּוּן אֱנָשֵׁי־קְיָמֵהּ דְאַבְרָם׃ יד וּשְׁמַע אַבְרָם אֲרֵי אִשְׁתְּבִי
אֲחוּהִי וְזָרֵיז יָת־עוּלֵמוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵהּ תְּלָת־מְאָה וּתְמָנֵת

עסר

מסרה ז ויבאו, תרויהון חסר. אל עין, ל' דס'. הוא, וי"ו שורק. וגם, ט' בתורה לבייס הישב, כו"ל חסר. בחצצן, ל' חסר וחד מ"ל. לדיק לאחטונה בס"פ. ח דין צבוים קרי. הוא, וא"ו וחירק. השדים, ב'. ט את, ג' ר"פ. ואריוך, דין כתיב בוין העטוף. י השדים, ג'. בארת, ב' ותרויהון מ' והב' בסגול והא' בח"ס. וינסו, כל אור' חסר. ויפלו שמה, ב' בלי' דסמיך. הרה, ל' ה"א בסגול. נסו, דגש בד"ד. יא רכש, חסר. ואת כל אכלם, ל'. יב רכשו, חסר. והוא, ה' בטעם בתורה. ישב, חסר. יג ויבא, כל אור' חסר. שכן, חסר. באלני, חסר. אשכל, ה' חסר. יד נשבה, ג'. חניכיו, מ"ל דמ"ל. ילידי, מ"ל.

ת"א את כדרלעומר חולין סה. ויבא הפליט נדה סא. וירק את נדרים לב.

רש"י

שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלם מתורגמין מישור וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו (במדבר ב') ועליו מטה מנשה: (ז) עין משפט היא קדש. על שם העתי' שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצון תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים (ב כ) ביהושפט: (ט) ארבעה מלכים וגו'. ואף על פי כן נלחמו המועטים להודיעך שגבורים היו ואף על פי כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדי' מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה. ויש לחלוק בין הרה להרה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל (ס"א זו) אינה עומדת במקום למ"ד (ס"א לנקוד) ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד כן באמר אלא הר תחלה וכשהוא נותן ה"א בראשה לכתוב ההרה או המדבר פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומגולה בפרשה: (יב) והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תכסותא. ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ וגו' ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר (ב"ר): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית (ס"א ד"א שנשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק. כתרגומו וזריז וכן (ויקרא כו) והריקותי אחריכם חרב אזיין בתרבי עליכם וכן (שמות טו) אריק חרבי וכן (תהלים לה) והרק חנית וסגור: חניכיו. חנכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן (משלי כב) חנוך לנער (במדבר ז) חנכת המזבח (תהלים ל) חנכת הבית ובלע"ז קורין לו אינ"צייר:

שמנה

רמב"ן

מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו וכולם מתורגמין מישרא וכל אחד שמו עליו לשון רש"י. ואלו היה כן היה אונקלוס מתרגם בשמם אילא דפארן אילוני דממרא כמנהגו בשמות ומי הזכיר לו במקומות הרבים ההם המישור הם כולם או הרים הגבוהים וממרא שם האיש: (יג) אחי אשכול וענר. בעלי ברית אברם והמקום ההוא שלו כמו שאמר אילוני ממרא כאשר פירשתי אבל איל פארן מקום אילים כי יבשו מאילים אשר חמדתם ואילוני מקום אילונים כאלה וכאלון אלונים מגנן והנהוג בהם להיות נטועים במישור לפני המדינו' להיות לעיר כמו מגרש וכן תרגום אלון בכות מישור בכותא ושם איננו שם העלם למקום רק הוא שם לאילן הנטוע שם כמו שמפורש תחת האלון אלא שהוא לרדף הענין לא המלות והתרגום הירושלמי אמר באיל פארן ואלוני ממרא מישרא כדברי אונקלוס וכן אמר באלון בכות בלוט בכיתא כי אלון בכותא אלו שם לאילן לא למקום ואונקלוס סבר שהוא שם למקום כי היו בו אלונים רבים כמו אילוני ממרא ולכך אמר האלון והנה כולם שמות תאר אבל ככר הירדן לשון מישור ממש הוא כן יקרא בלשון הקודש שהככרות מתפשטין בהם במרוצת המים הנגרים השוטפים שם ולכן אמר ואל תעמוד בכל הככר ההרה המלט וכן כר נרחב לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר פעמים יכפלו המלה ופעמים ישירו הכפל כמו בת עין

וזולתם

ירושלמי

(ז) וְרִכוּ וְאָתוּ לְאַתְרָא דְאִתְפְּלִיג דִּינָא דְמֹשֶׁה נְבִיָּא עַל עֵינָא דְמֵי מַצּוּתָא הִיא רְקָם וּמְחוּ יַת כָּל חַקְלֵי עֲמַלְקָאֵי וְאוּף יַת אֱמוֹרָאֵי דְּיָתִיב בְּעֵין גְּדִי: (ח) וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְקַרְתָּא דִבְלַעַת דַּיָּרָהָא אִידִי זוֹעַר וְסַדְּרוּ עִמְּהוֹן סִידְרֵי קְרָבָא בְּמֵישַׁר פַּרְדֵּסַיָּא: (ט) עִם כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַסְמַיָּא מִשְׁתַּמְעִין לֵיהּ וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְפוּנְטוּס וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְתְלָסַר אַרְבַּעַת מַלְכִין סַדְּרוּ קְרָבָא לָקֳבֵיל חַמְשָׁא:

[(ט) וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְפוּנְטוּס וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָסַר אַרְבַּע מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא סִידְרוּ סִידְרֵי קְרָבָא:]

(י) וּמֵישַׁר פַּרְדֵּסַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַלְיִין חֵימָרִן וַעֲרָקוּ מַלְכָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפָלוּ תַמָּן וְדִשְׁתָּאֲרוּ לְטוּרַיָּיא עֲרָקוּ:

[(י) וּמֵישַׁר פַּרְדֵּיסַיָּא בֵּרִין בֵּירִין מַלְיָא חֵמָר:]

(יא) וּנְסִיבוּ יַת כָּל קִנְיָינָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיַת כָּל מְזוֹנְהוֹן וַאֲזַלוּ: (יב) וּשְׁבוּ יַת לוֹט וְיַת קִנְיָינֵיהּ בַּר אֲחוּי דְאַבְרָם וַאֲזַלוּ וְהוּא יָתִיב בִּסְדוֹם: (יג) וַאֲתָא עוֹג דְאִישְׁתֵּזִיב מִן גּוּבְרַיָּא דְמִיתוּ בְּטוּבְעָנָא וּרְכַב עִילוֹי תֵּיבוּתָא וַהֲוָה גְנָנָא עַל רֵישֵׁיהּ וַהֲוָה מִתְפַּרְנֵס מִן מְזוֹנֵי דְנֹחַ וְלָא בִזְכוּתֵיהּ אִישְׁתֵּזִיב אֱלָהֵן דְיֶחְמוּן דָּיְירֵי עָלְמָא גְבוּרְתָּא דַיְיָ וְיֵימְרוּן הֲלָא גִּיבָּרַיָּא דַהֲווּ מִלְּקַדְמִין מְרָדוּ בְּמָארֵי עָלְמָא וְשֵׁיצִיאִנּוּן מִן אַרְעָא וְכַד אַגִּיחוּ מַלְכַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה עוֹג עִמְּהוֹן אָמַר בְּלִבֵּיהּ אֵיזִיל וְאֶחְוֵי לְאַבְרָם עַל עֵיסַק לוֹט דְאִשְׁתְּבִי וְיֵיתֵי לְשֵׁיזָבוּתֵיהּ מִן יְדֵיהוֹן דְמַלְכַיָּא וְיִתְמְסַר בִּידֵיהוֹן וְעָאל אֲתָא בְּמֵיעֲלֵי יוֹמָא דְפִסְחָא אַשְׁכְּחֵיהּ דַהֲוָה עָבִיד גְּרִיצָן פַּטִּירָן כְּבֵן חַוֵּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא הֲוָה שָׁרֵי בְּחֵזוּוֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּי דְעָנֵר וְהִינוּן הֲווֹ מָארֵי קְיָימֵיהּ דְאַבְרָם: (יד) וְכַד שְׁמַע אַבְרָם אֲרוּם אִשְׁתְּבִי אֲחוּי וְזָיֵין יַת עוּלֵימוֹי דְחַנִיךְ לִקְרָבָא מַרְבְּיָינֵי בֵיתֵיהּ וְלָא צְבוּ לִמְהַלְּכָה עִמֵּיהּ וּבְחַר מִנְּהוֹן יַת אֱלִיעֶזֶר בַּר נִמְרוֹד דַהֲוָה מְתִיל בִּגְבוּרְתָּא כְּכוּלְּהוֹן תְּלָת מְאָה וּתְמַנֵי סְרֵי וּרְדַף עַד דָּן:

[(יד) מַרְבִּיצֵי בֵּיתֵיהּ תַּמְנֵי עַשְׂרֵי וּתְלַת מְאָה וּרְדַף בַּתְרֵיהוֹן עַד דָּן דְּקֵיסָרִיוֹן:]

ואתפליג

בעל הטורים

מקיהו ונפלו בידו כך באו על אברהם ונפלו בידו: (יג) ויבא הפליט בפדר"א (פכ"ח) בשעה שהפיל הקב"ה לסמאל ממקומו אחז בכנפות מיכאל להפילו עמו. ופלטו הקב"ה מידו וכן ביחזקאל (ל"ג) בא אלי הפליט מירושלים לאמר הכתה העיר

יונתן

לו וכאן דייק בשמו כדרלעומר ב' מלות: (יג) דמיתו בטובענא פי' שמתו במבול ורכב וכו' שישב על התיבה והיה כמין חופה על רישיה להגין מהגשמים: גננה ל' חופה או כילה: גרסינן פטירן פי' מלות עוגות שבא בע"פ ודרש זה דיוק משמו עוג מלשון עוגות ב"ר. (יד) עילימוי דחניך לקרבא. נערים שחנך למלחמה אלא מאה

עיין ברש"י. שדייק בשמיה פלגותא אגסן וכו' ופלגותא אלעייגעא פי' הקב"ה חלק הלילה לב' חלקים במחציתה עשו מלחמה עם המלכים ומחצית נשארה והצניעה למכת

רמב"ן

ואולתם רבים ויקראו גם כן השלוחים המהירים בשם הזה לרצים ולרכים וסרי המלות ואת ספרי וכן בכרכרות שם לגמלים המהירין שהזכירם בתלמוד גמלא פרחא וממנו מכרכר כפולים ואבל השעים וכן אבל מחולה שתרגומו אותם מישר הוא המקום הנרחב אין בו נטע ולא בנין כי הלשון אלנים לשון הרבה ושממה כמו ויאבל איל וחומה אבל תירוש אומללה גפן: (ז) אל עין משפט. על שם העתיד שעתידים משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין לשון רש"י מדברי אגדה ולא הבינותי זה כי קדש זה הוא קדש ברנע כי הוא באיל פארן אשר על המדברות וממנו נשתלחו המרגלים בשנה שניה שנא' אל מדבר פארן קדשה וכתוב ונבא עד קדש ברנע ושמה נשלחו האנשים לפנינו ושם ישבו ישראל ימים רבים אבל קדש ששם משפט הצדיקים הוא במדבר צין שבאו שם בשנת הארבעים שנאמר ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש וגמר הפרשה אולי המדרש על השם בלבד הוא רמז הכתוב כי השם הזה קדש הוא יהיה עין משפט והאונקלוס אמר מישר פילוג דינא ולא ידעתי מהו אולי הוא מלשון פלגי' יבלי מים מי פלג לשטף תעלה וכן בלשון חכמים פילגו של ים יאמר. כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין כי היה מישור כלה מעותד למלכים שם ישבו לשפוט את כל הגוים בארצות ההם: שדה העמלקי. לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד ולא ידעתי אם רצונו לומר כי משה רבינו קרא המקום בשם שהוא נקרא בימיו וא"כ אין בכאן דבר עתיד או מה העתיד' הזו שיתנבאו הגוים לקרא המקום כן ולשון בראשית רבה עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת את כל שדה העמלקי אלא מגיד מראשית אחרית וזה דרך הדרש להם במקומות רבים גם בנהרות גן עדן אמרו כלשון הזה וכוונתם לומר כי מעת לאת הנהרות נאמר כי ההנהר הולך קדמת ארץ העתידה להיות לאשור. והנכון בעיני בשדה העמלקי כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ ומושל על המקום ההוא ושמו עמלק ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא ואולי ממשפחת תמנע אמו היה ומשל גם במקום ההוא והיה שם אלוף עליהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו ששם שוטלין משם אדמה לטיט הבנין ומדרש אגדה שהיה הטיט גבן ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים באברהם שנצל מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע לשון רש"י ואין ספק כי פירוש בארות חמר בארות אשר בהם החמר והוא כענין שכתוב ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט וכתוב ויעלני מבור שאון מטיט היון. ויתכן שיצא משם כראוי בלא נס ואולי תמה המדרש שהגדה הזו כי באומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם בראותם נס של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בהקב"ה כי מלך סדום עובד ע"ז היה והנה נס אז יחזיק ידי עובדי ע"ז או שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה ונס יתן ספק בלב המאמינים בנס אברהם ואולי יאמרו ויצא מלך סדום לקראתו שיצא מן הבור כשעבר אברהם עליו כי נעשה לו נס לכבוד אברהם שיצא לקראתו לכבודו ואפשר כי אברהם בשובו הביט בבור ההוא כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם והנה נעשה הנס על ידו ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם כ"ש

אבן עזרא

מהבנין הדגוש כמו בדברים [ס]ופי' בעלותם אל הר שעיר: (ח) את כדרלעומר. כמו עם: (י) באר. בכל המקרא נובעת [ע]והיא משוכה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה. ברצונם [פ]להמלט וכן ויפל על פניו: הרה נסו. אל ההר נסו והיא [צ]מלה זרה: (יג) והוא יושב. והוא היה ביום ההוא [ק]יושב בסדום: ופי' הפליט שברח ונמלט מבני סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם. ויש דרך [ר]דרש: (יד) וירק. שנתן להם כלי מלחמ' כטעם והרק [ש]חנית. ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטעם על הארץ [ת]יריקו מריקים [א]שקיהם. גם יש לחנית [ב]כן: חניכיו. שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר. וחשבון אותיות אליעזר [ג]דרך דרש כי אין הכתוב מדבר

פירוש על אבן עזרא

כמו מנב. [ס]אולי צ"ל בדברים (לקמן כ' י"ז) ואולי כונתו כמו (איוב ל"ב ד') וחכה אותם עדם ידבר. שאין פי' בהכרם הר שלהם. רק הוא פעל והוא מקור מבנין הכבד עם כנוי נסתרים. וטעמו ויכו את רפאים וכו' ואת החורי בעלותם אל שעיר. [ע]ר"ל בכל תנ"ך היא באר מים הנובע ופה כתוב בֶּאֱרֹת ולא בְּאֵרוֹת כי במקום שהוא סמוך לאמר ולא למים משנה הנקוד ובפרשה תולדות אמר כ"א סמכות בארות על ב' דרכים בארות המים. בארות חמר. [פ]ר"ל לא שנפלו שם במקרה. רק ברצונם להמלא זהו ע"פ פשוטו. ולא כן דעת (המ"ר פרשה מ"ג בראשית) דאב"כ אמר וכו' ירדתי לאמר ונפלתי ע"ש. [צ]וראוי להיות ההרה כמו. [ק]ר"ל (לעיל י"ג י"ב) נאמר ולוט יושב בערי הככר ויאהל עד סדום. ואמר בכאן שישב ביום הוא בסדום ע"כ לקחו ג"כ לוט עצמו עמהם. [ר]עיין רש"י ולפי הפשט היה הפליט מאנשי סדום. [ש](תהלים ל"ה ג'). [ת](קהלת י"א ג'). [א](להלן מ"ב ל"ה). [ב]ר"ל שגם לחנית יש תער אשר יתכן לומר ג"כ עליו והרק חנית. [ג]ר"ל אשר עולה במספר שמו שי"ח והוא היה עמו אינו כפשוטו כי הוא

ספורנו

לה' מלכים ונלחמו בעדם ובזה הודיע שהיו הה' מלכים גדולים והודיע גבורת הד' מלכים שנלחמו ומזה נודע גודל גבורת אברהם ותחבולות מלחמתו עם אחיו שמסר עצמו להתגבר עליהם ולהושיע מחרב מפיהם את בן אחיו ואת רכושו ומשניהם השליך טרף ויותר ממה שבקש בחמלת ה' עליו: (י) וינוסו מלך סדום. ובכן התפאר שלא בעזר אברהם להעזר בה: והנשארים הרה נסו. שלשת המלכים הנשארים: (יב) ויקחו את לוט בן אחי אברם. התאמצו לשבות את לוט מפני שהיה בן אחי אברם שידעו עשרו והיו מלפים שיפדהו אברם בהון רב: (יג) ויגד לאברם העברי. לא הגיד הפליט שיסיע אברהם קרוב ללוט רק ידע שהיה מחזיק בדיעות עבר כמוהו: והוא שוכן באלוני ממרא. לפיכך עלו עמו למלחמה ענר אשכול וממרא כאמרו

ילדי ביתו שמנה עשר ושלש מאות
וירדף עד־דן: טו ויחלק עליהם | לילה
הוא ועבדיו ויכם וירדפם עד־חובה
אשר משמאל לדמשק: טז וישב
את כל־הרכש וגם את־לוט אחיו
ורכשו השיב וגם את־הנשים ואת־
העם: יז ויצא מלך־סדם לקראתו אחרי
שובו מהכות את־כדרלעמר ואת־
המלכים אשר אתו אל־עמק שוה הוא
עמק המלך: יח ומלכי־צדק מלך שלם
הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון:
יט ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל
עליון קנה שמים וארץ: כ וברוך אל
עליון אשר־מגן צריך בידך ויתן־לו
מעשר מכל: חמישי כא ויאמר מלך־סדם
אל־אברם תן־לי הנפש והרכש קח־לך: כב ויאמר אברם אל־מלך סדם
הרמתי ידי אל־יהוה אל עליון קנה שמים וארץ: כג אם־מחוט ועד שרוך־
נעל ואם־אקח מכל־אשר־לך ולא תאמר אני העשרתי את־אברם:

בלעדי

אונקלוס

עסר ורדף עד־דן: טו ואתפלג עליהון ליליא הוא ועבדוהי ומחונון ורדפנון עד־חובה די מצפונא לדמשק: טז ואתיב ית כל־קנינא ואף ית־לוט בר אחוהי וקנינה אתיב ואף ית־נשיא וית־עמא: יז ונפק מלכא־דסדום לקדמותיה בתר דתב מלממחי ית־כדרלעמר וית־מלכיא די עמה למישר מפנא הוא אתר בית־ריסא דמלכא: יח ומלכי־צדק מלכא דירושלם אפיק לחם וחמר והוא משמש קדם־אל עלאה: יט וברכה ואמר בריך אברם לאל עלאה דקנינה שמיא וארעא: כ ובריך אל עלאה דמסר סנאך בידך ויהב־לה חד־מן־עסרא מכלא: כא ואמר מלכא־דסדום לאברם הב־לי נפשתא וקנינא דבר־לך: כב ואמר אברם למלכא דסדום ארימית ידי בצלו קדם־יי קדם אל עלאה דקנינה שמיא וארעא: כג אם מחוטא ועד־ערקת מסנא ואם־אסב מכל־

די

מסרה וירדף, חסר. טו ויחלק, ל'. עליהם, מ"ל מפסיק אחריה. חובה, ל' ומ"ל. טז וישב, ג'. הרכש, חסר. ורכשו, חסר. ואת העם, י"ב. יז שובו, ב' ומ"ל. ואת המלכים, כ"כ ואת. שוה, הויו בליר'. יח ומלכי, ל' ומד מלכי. והוא, ב' מלוה כ' ונקרא בחד טעם. הוציא, מ"ל דגו"ל. ויין, י'. יט ויאמר, ל"ס. קנה, כו"ל חסר במ"ד מלא בלי'. כ וברוך, ג' ר"פ. מעשר, ג' רפי. כא והרכש, חסר. כב הרמתי, ג' ח' דחסר. קנה, חסר. כג שרוך, מ"ל ובמחג ב' נחק. ואם אקח, ל' אם ואם. העשרתי, ל'.

ת"א וירדוף עד דן סנהדרין לו. ויחלק עליהם סנהדרין שם. והוא כהן סנהדרין לב. ויברכהו נדרים שם חגות יב עקידה שער ד'. וברוך אל נדרים שם. תן לי הנפש נדרים שם. הרימותי ידי עקידה שער ד' סוטה ד'. קונה שמים פסחים פז. אם מחוט ועד סוטה יז חולין פט.

רש"י

שמנה עשר וגו'. (נדרים לב) רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל (סנהדרין צו): (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגין אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"א שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו ותרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית ריס א' שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם: ומ"א עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין:

(יח) ומלכי צדק. מ"א הוא שם בן נח (נדרים לב): לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ"א רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים וארץ. כמו (תהלים קטו) עושה שמים וארץ על ידי עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר. וכן (הושע יא) אמגנך ישראל: ויתן לו. אברהם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: (כב) הרמותי ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן (לקמן כב) בי נשבעתי נשבע אני וכן (לקמן כג) נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. וא"ת לתת לי שכר מבית

גנזיך

רמב"ן

כ"ש שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו ונאמר כי מלך עמורה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אחר כי שוחה רבה בעמק: (טו) ויחלק עליהם לילה. כתב רש"י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן לילה כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו וכאשר חשך עליהם הלילה ולא היה רואה אי זה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם ושיעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה: וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק. ידוע כי מרחק רב בין אלוני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא צפונה לארץ א"כ רדף אחריהם ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי בכל ארצם היו חוזרים או שהיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבא: (יח) ומלכי צדק מלך שלם. היא ירושלם כענין שנאמר ויהי בשלם סוכו ומלכי יקרא גם

בימי יהושע אדני צדק כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא צדק. ובבראשית רבה המקום הזה מצדיק את יושביו ומלכי צדק אדוני צדק נקראת ירושלם צדק שנאמר צדק ילין בה: והוא כהן לאל עליון. להודיע כי אברם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים אבל מפני שידע בו שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם ורמז לאברם מזה כי שם יהיה בית אלהים ושם יוציא זרעו המעשר והתרומה ושם יברכו את ה'. ועל דעת רבותינו שאומרים כי מלכי צדק הוא שם בן נח הלך מארצו לירושלם לעבוד שם את ה' והיה להם לכהן לאל עליון כי הוא אחי אברהם הנכבד כי ירושלם מגבול הכנעני היא מעולם ורש"י כתב למעלה והכנעני אז בארץ היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם זקנו של אברהם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ שנאמר ומלכי צדק מלך שלם ואין זה נכון כי גבול הכנעני מצידון יכלול כל ארץ ישראל וגבול בני שם במזרח

ממישא

(טו) ואתפליג להום ליליא בארחא פלגותא אנחן עם מלכיא ופלגותא אצטמיגעא למימחי בוכריא במצרים וקם איהו ועבדוי ומחינון ורדפינון מה דאשתאר מנהון עד דאידכר חובא דעתיד למהוי בדן דמציפונא לדרמשק:

[(טו) ורדפינון עד עוותא דמצפון לדמשק:]

(טז) ואתיב ית כל קניינא ואוף ית לוט אחוי וקנייניה אתיב ואוף ית נשיא וית עמא: (יז) ונפק מלכא דסדום לקדמותיה בתר דתב מלממחי ית כדרלעומר וית מלכיא דעמיה למשר מפנא הוא בית ריסא דמלכא:

[(יז) וית מלכיא דעמיה למישר דהווא הוא בית מישרא דמלכא:]

(יח) ומלכא צדיקא הוא שם בר נח מלכא דירושלם נפק לקדמות אברם ואפיק ליה לחם וחמר ובההיא זימנא הוה משמש קדם אלהא עילאה:

[(יח) ומלכי צדק מלכא דירושלם הוא שם רבה הוה כהין עילאה:]

(יט) וברכיה ואמר בריך אברם מן יי אלהא עילאה דבגין צדיקיא קנא שמיא וארעא: (כ) ובריך אלהא עילאה דעבד סנאך כתריסא דמקבל מחתא ויהב ליה חד מן עסרא מכל מה דאתיב: (כא) ואמר מלכא דסדום לאברם הב לי נפשת אינשא דעמי דאתיבתא וקניינא דבר לך:

[(כא) וסגו לא דבר לך:]

(כב) ואמר אברם למלכא דסדום ארימית ידי בשבועה קדם יי אלהא עילאה דבגין צדיקיא קנא בקנייניה שמיא וארעא: (כג) אין מן חוטא ועד סנדלת רצועה אין אסב מכל די לך ולא תהי מתרברב למימר אנא אעתרית מן דידי ית אברם:

[(כג) אם מחוטא ועד רצועה דסנדלא אם אסב מכל דילך ולא תהוי מתרברב ואמר אנא עתרית ית אברם:]

הלא

בעל הטורים

העיר: (טו) לדמשק שניה במס' הכא ואידך והגלתי אתכם מהלאה לדמשק. בשביל שאף שעשו בדמשק גלו וזה חובה אשר משמאל לדמשק: (יח) מלך שלם כ"ת שם לומר לך שזה שם בן נח: (יט) ברוך אברם לאל עליון. ז' פסוקים בתורה שכתוב ברכה להקב"ה: ברוך ה' אלהי שם וברוך אל עליון. ויאמר ברוך ה' אלהי אדוני אברהם. ואקוד ואשתחוה לה' ואברך. ויאמר יתרו ברוך ה'. ואכלת ושבעת וברכת את ה'. ולבד אמר ברוך. ובהם ק' תיבות כנגד ק' ברכות שבכל יום וח' פסוקים כנגד ז' ברכות שבשבת ויו"ט: ובחמשה מהם השם אחר ברוך כנגד ה' חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה ואם תצרף עמהם וברוך אל עליון יהיו ששה כנגד ששה סדרים: (כב) הרימתי ב' במסר' [במסורה] הכא ואידך כי הרימותי קולי ואקרא ות"ש ה'

יונתן

למכת בכורות במצרים בב"ר ועיין ברש"י: (יח) הוא שם בר נח וכו' כדאי' פ"ד דנדרים ביקש הקב"ה להוציא כהונה משם שנאמר והוא כהן לאל עליון וכו' ומ"ש מלכא דירושלם

רמב"ן

עמישא רחוק וארץ ישראל אבל אם חלק נח לבניו הארצות ונתן לשם ארץ ישראל הרי זה כמחלק נכסיו על פיו ויסבו בה בני כנען עד אשר יכשילו אותה השם לזרע אוהבו כאשר הזכרתי כבר והוא כהן לאל עליון בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמוכה באלים יקרא הקב"ה אל עליון ועניינו התקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי ומלכי צדק לא הזכיר השם אבל אברם אמר יי' אל עליון קונה שמים וארץ כתב רש"י קונה כמו עושה על ידי עשייתו קנאן להיות לו ואלה שני פנים הם ואולי כן הדבר שיצא לשון קנין בענין העשייה וכן כי אתה קנית כליותי שיכפול תסוכני מבטן אמי וכן הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך כי הלשון יאמר קנין בעשייה והשפך אשר עשו בסכן קנו ומאשר לאבינו עשה והנכון מה שאמר עוד קנאן להיות לו כי כל אשר לאדם יקרא קנינו ויקראו הנאן מקנה בעבור היותו עקר רכוש האדם ולשון חכמים המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו הבעה בהפקר קניא אגרו של אדם קונה לו שלא מדעתו. וכן בכל מקום תבוא לשם במקום זכיה כלומר שהוא שלו ולזה נתכוון אונקלוס שתרגם דקנינה ולא אמר קנה: ויתן לו מעשר מכל. אברהם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל אבל חלק הגבוה הפרים לתתו לכהן ומלך סדום יצא לקראת אברהם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שלם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר אבל כאשר ראה נדיבות לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר והשיב לו כל רכוש סדום שהוא שלו וכל רכוש עמורה להשיב אותו לבעליו כי בכל בקש ממנו הנפש ובכל היתה כוונתו שלא יאמרו הם העשירו את אברם ושאר המקומות הנזכרים לפי חרב הכו אותם ולא לקחו מעברי המלכים רק רכוש סדום ועמורה כי בעבור שאבדו מלכיהם נשארו עזובות עריהם ויתכן שיהיה זה מה שאמר אם מחוט ועד שרוך ישאל בידי מכל הרכוש הבא אלי מכולכם ואם אקח מכל אשר לך ברכושך שנתת אתה לי: (כב) וטעם הרימותי ידי אל יי'. לשון שבועה מרים אני ידי לאל עליון וכן בי נשבע אני לשון רש"י וכן מצאתי בסיפרי מלינו בכל הצדיקים שמשביעין את יצרן שלא לעשות באברהם הוא אומר הרימותי ידי אל יי' והנה הוא כלשון וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם ואונקלוס אמר ארימית ידי בצלו יאמר התפללתי אל יי' וכפי פרושות השמים אם אקח מכל אשר לך כלומר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם אקח: והנכון בעיני כי אמר והרימותי ידי אל יי' להיות הקדש והרם לפניו אם אקח מכל אשר לך כי ההקדשות יקראו כן תרומת יד כלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת וכל איש אשר הניף תנופת זהב לי"י ואמר כן בעבור שנתן ממנו מעשר כי כל אשר יקח מכל אשר לו יהיה תרומה לי"י לא יהנה ממנו דבר ובב"ר עשאן תרומה כמה דאת

אמר

אבן עזרא

מדבר בגימטריא כי יכול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק השם כמשמעו: (יח) ומלכי צדק. נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק וי"א כי הוא [ד]שם. ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם [ה]סכו: והוא כהן. כדברי שמתרגם ארמית. וכן כל כהן. והעד וכהנו לי [ו]ופי' על דברתי מלכי צדק [ז]בספר תהלות. כי כהונן דבר ויפה עשה [ח]שבירך אברהם* בתחלה בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן אמר וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו: (כ) מגן. כמו נתן. וכן עטרת תפארת [ט]תמגנך והמ"ם שורש. ואברהם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי [י]לתתו לו כמלכי צדק: (כב) הרימותי ידי. שבועה כמו כי אשא אל שמים [כ]ידי. וטעם אל עליון [ל]כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן: (כג) אם מחוט. שממנו תופרין כל בגד. שרוך העור הקושר הנעל:

*נ"ל אברם.

בלעדי

פירוש על אבן עזרא

הוא רק דרש. [ד]ר"ל שמו של המלך הוא צדק ושם עירו הוא שלם. [ה](תהלים ק"י ד'). [ו](שמות כ"ח מ"א). [ז](תהלים שם). [ח]ר"ל בנדרים ל"ב ע"ב שנטלה כהונה משם וכו על שהקדים ברכת אברהם וכו'. ופי' הכתוב לפי דעת ר"א. הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כמלכי צדק שלקח מעשר מאא"ע. ופי' על דברתי הוא המנהג. כמו דוברות צים מ"א ה'. [ט](משלי ד' ט'). [י]כפי' (לעיל פ' י"ח) אשר לא היה כהן ממש. [כ](דברים ל"ב מ'). [ל]ר"ל למה כופל לקרא בשם הויה ב"ה ובשם אל עליון. במ"ט

ספורנו

כאמרו ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם: (יד) וירדוף עד דן. במרוצה לבא עליהם פתאום: (טו) ויחלק עליהם. לתחבולה כדי שיחשבו שקמו כל הסביבות עליהם כמו שחשבו ארם באמרם כי שכר מלך ישראל עלינו: לילה. גם זה מתחבולתו שלא יראו היותם מעטים כמו שיעץ אחיתופל באמרו וארדפה אחרי דוד הלילה: ויכם. מכה מעיקה אותם לנוס: וירדפם. שתחלת נפילה ניסה: (טז) וגם את הנשים. של לוט שהיה צריך לפדותן: ואת העם. השבוים מבני סדום ואת אלה בקש מלך סדום מאברהם באמור תן לי הנפש: (יח) הוציא לחם ויין. לשבי המלחמה העייפים: והוא כהן. ולו היה נאה לברך: (יט) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון. ראשונה ברכו ואחר כך אמר הנה בלעדי ברכתי אברם הוא ברוך לאל עליון כמו שאמר ואברכך: קונה שמים וארץ. והשמי' והארץ הם קנין לו לעשות בהם כרצונו כי איננו להם קנה טבעית כמו שחשבו קצת בעלי המחקר אבל הוא פועל רצוני להם ופועל בהם כרצונו: (כ) וברוך אל עליון. פועל זה משפט להגביר אברהם על אויביו הוא ברכה לו ית' כי בו יתמם במעשיו באבוד רשעים ובעלוז צדיקים כענין שנאמר כל האומים כי גבר עלינו חסדו: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. כל הם שמקרא כשלא יבא אחריו פועל שלא יהיה במקום מלת שלא. אמר הם כן הרימותי ידי שלא מחוט ועד שרוך נעל אוכל ליתן לך שאין בידי כלום ושלא אקח מכל אשר לך. וכן הם יראו

כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל
וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם: ס טו א אַחַר ׀
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־
אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם
אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד:
ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־
לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי
הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר: ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם
הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי
יוֹרֵשׁ אֹתִי: ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו
לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא
מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ: ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ
הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר
הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר
לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ: ו וְהֶאֱמִן בַּיהוָה

ויחשבה

אונקלוס

דִּי־לָךְ וְלָא תֵימַר אֲנָא אַעְתָּרִית יָת־אַבְרָם: כד לְחוֹד מִדַּאֲכָלוּ עוּלֵימַיָּא וְחֻלָק גֻּבְרַיָּא דִּי אֲזָלוּ עִמִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא אִנּוּן יְקַבְּלוּן חֻלָקְהוֹן: א בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה פִּתְגָּמָא דַּייָ עִם־אַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימַר לָא־תִדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא: ב וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מַה־תִּתֶּן־לִי וַאֲנָא אָזֵיל בְּלָא־וְלָד וּבַר־פַּרְנָסָא הָדֵין דִּבְבֵיתִי הוּא דַּמְשְׁקָאָה אֱלִיעֶזֶר: ג וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלָד וְהָא בַר־בֵּיתִי יָרֵית יָתִי: ד וְהָא פִּתְגָּמָא־דַּייָ עִמֵּהּ לְמֵימַר לָא יִרְתִנָּךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלִיד הוּא יִרְתִנָּךְ: ה וְאַפֵּיק יָתֵהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתְּכֵי־כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנֵי כּוֹכְבַיָּא אִם־תִּכּוֹל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן וַאֲמַר לֵהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ: ו וְהֵימִין

במימרא

מסרה כד בלעדי, הד' בפתח והיוד מפיק. אשכל, ב' חסר. וממרא, ל'. הם, כ"כ ולא יקחו הם. טו א אחר, כ"ע ג'. במחזה, ל'. ב אדני, ד' בתורה. הולך, י' מ"ל בתורה. משק, ל' והשין ימנית. דמשק, השין שמאלי. אליעזר, כו"כ סדא מלא. ג הן, בליר. נתתה, מ"ל. והנה, ג' לשרה אמתך. יורש, מ"ל. ד דבר, ב' אליהו. יירשך, תרויהון בתרין יודין. כי אם, ג' מוקפים. יצא, ל' בפי' יירשך, מ'. ה ויוצא, י"ב מלא. החוצה, ע"ז ומ"ל. השמימה, י"ה. וספר, חסר. הכוכבים, כו"ל מ"ל דמ"ל לספר. אתם, תרויהון ח'. ו והאמן, ל' וחסר.

ת"א בלעדי רק חולין סט. אל תירא עקרים מ"ד פ"ו. הוא דמשק יומא כח. והנה בן ביתי שבת קנו. כי אם אשר שבת קנו. ויוצא אותו שבת שם נדרים לב. הבט נא עקיד' שער קה. והאמין בה' שבת כז עקידה שער ד וס' האוה' סוף פרשת נשא.

רש"י

גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקדוש ברוך הוא הבטיחני להעשירני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אף על פי שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר (שמואל א ל) כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ולכך נאמר (שם) ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם: (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. ב"ר אחר הדברים האלה. אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד: (ב) הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה (שבת כה) ערירי בלא יורש כאשר תאמר (איוב לא) ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלעז דישפנ"טין. ולי נראה ער ועונה מגזרת (שיר ה) ולבי ער ועריירי לשון חרבן וכן (תהלים קלז) ערו ערו וכן (חבקוק ג') ערות יסוד וכן (ירמיה נא) ערער תתערער וכן (צפניה ב) כי ארזה ערה: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו (לקמן מא) ועל פיך ישק אפוטרופא שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק. ובגמרא שלנו דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתת זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. לפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. דבר אחר הוציאו מחללו של עול' והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמין בה'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה

אדע

רמב"ן

אמר והראותם ממנו תרומת ה': (א) היה דבר ה' אל אברם במחזה. זכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום כי מתחלה היתה נבואתו במראות הלילה וטעם במחזה כטעם וכל העם רואים את הקולות ויודע ליודעים חן: אל תירא אברם. היה מתירא משני דברים מן המלכים פן ירבו לבאותם עליו הם או העומדים תחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא זרע והבטיחו כי הוא יהיה מגן בעדו מהם ועוד יהיה שכר לכתו עם ה' הרבה מאד: (ב) ויאמר ה' אלהים מה תתן לי. הנה הצלתני מן המלכים אבל מן השכר לא הבטחת אותי רק אמרת שתרבה לי שכר הרבה ומה יהיה שכרי בלא בנים והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה לעולם הבא כי זה אין צורך להבטחה כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו אך בעולם הזה יש לצדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים על כן צריכים בטחון ועוד כי הרבה מאד לאמר שיזכה לשתי שולחנות בכל הטוב הראוי לצדיקים הגמורים מאין עגם כלל ועוד כי הבטחה למה שהיה מתירא ממנו הזכר ופירש לו הבטחתו שלא יפחד גם מזה כי ישים זרעו ככוכבי השמים לרוב ויש עליך לשאול שכבר נאמר לו לאברהם כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואיך יאמר עתה ואנכי הולך ערירי והנה בן ביתי יורש אותי ולמה לא האמין בנבואה הראשונה כאשר יאמין בזאת. והתשובה כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם בחטאם בשגגה וכתוב רגע אדבר אל גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ושב הגוי ההוא ועשה הרע לפני ונחמתי על הטובה והנה ראה עצמו בא בימים ולא נתקיימה נבואתו וחשב כי חטאיו מנעו הטוב ואולי חטא עתה פן יענש על הנפשות שהרג כדברי רבותינו וכלשון הזה אמרו בב"ר ויירא יעקב מאד ויצר לו מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה וכו': מה תתן לי ואנכי הולך ערירי. פירשו בו אני מת בלא בנים כטעם כי הולך האדם אל בית עולמו והנכון בעיני כי מתחלה יתאונן מה יהיה שכרי אחרי שאין לי בנים ואנכי הולך נע ונד בארץ נכריה יחידי כערער בערבה אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא מארצי ואח"כ אמר הן לי לא נתת זרע כאשר הבטחתני והנה בן ביתי הנזכר יורש אותי כי זקנתי ויצא עתי בלא זרע והנה אני עגום ואבד שכרי אשר הבטחתני בו בראשונה: (ד) והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה. בעבור היות לו הבן היורש אחרי זקנתו לא הבטיחו רק על הירושה שלא ידאג כי זרעו יירשנו: וטעם

והנה

(כד) הלא לית לי רשו בכלא ארעא דבר מני אכלו עולמיא וחולק גובריא דאזלו עמי ענר אשכול וממרא אף הינון יסבון חולקהון: (א) בתר פתגמיא האלין מן דאתכנשו מלכיא ונפלו קומי אברם וקטלו ארבעה מלכין ואהדר תשע משיריין חשב אברם בלביה ואמר ווי כען לי דלמא אתקבלת אגר מצוותי בעלמא הדין ולית ליה חולק בעלמא דאתי או דלמא יזלון אחיהון וקריבידון דאלין קטילייא יצטרפון בלגיונין וייתון עלי או דלמא בזמנא ההוא אשתכח עמיה אגר זכוון קלילן ונפלו קדמי ובזמנא תניינא לא משתכח עמי אגרא ויתחל בי שום שמיא ובכן הוה פתגמא דיי עם אברם בחזונא למימר לא תדחל דאף על גיבריהון מצטרפין בלגיונין ואתיין עלך מימרי תריס לך ואף על גב דאינון נפלין קומך בעלמא הדין אגר עובדך טביא נטיר ומתקן קדמי לעלמא דאתי סגי לחדא:

נ(א) מן בתר פתגמיא האלין מן דאתכנשו כל מלכיא דארעא ושלטוני מדינתא וסדרו קרבא לקבל אברם צדיקא ונפלו קדמוי וקטל מנהון ארבעה מלכין וחזר תשע משיריין חשב אברם צדיקא בלביה ואמר ווי כען עלי דלמא דאתקבלת אגר מצוותא בעלמא הדין ולית לי חולק בעלמא דאתי או דילמא דיזלון אחיהון וקריבהון דקטיליא האלין דנפלו קדמוי ויהון בכרכידון ובמדינתהון ויצרפו עמהון לגיונין סניין וייתון עלי או דילמא הוו בידי מצוון קלילין בזימנא קדמיא דנפלו קדמוי ואתקיימו עלי או דילמא אשתכח לי זכו בזימנא קדמיא דנפלו קדמוי או דילמא די לא ישתכח לי בזימנא תניינא ויתחלל בי שום שמיא בגין כדין הוה פתגם נבואה מן קדם יי על אברם צדיקא למימר לא תידחל אברם אף על גב דאינון מתכנשין ואתיין עלך לגיונין סגיין מימרי פרס תריס לך בעלמא הדין ומגן עלך כל יומא לעלמא דאתי ואף על גב דמסרית בעלי דבבך קדמך בעלמא הדין אגר עובדך טביא מתקנין לך קדמוי לעלמא דאתי:

(ב) ואמר אברם יי אלהים סגין ברכותא יהבת לי וסגין אית קדמך למתן לי ברם מה הנייה אית לי דאנא עביר מן עלמא בלא בנין ואליעזר בר פרנסת ביתי דעל ידוי אתעבידו לי ניסין בדרמשק מזכי למירת יתי:

נ(ב) ואמר אברם בבעו קדמך רחמין יי אלהים סגין בידכן יהבת לי וסגין אית קדמך למתן ברם מה הנייא אית לי דאנא אזיל מגו עלמא דלא בנין ואליעזר בר ביתי דעל ידוי אתעביד לי ניסין בדמשק והוא סבר בגרמיה למירת יתי:

(ג) ואמר אברם הא לי לא יהבת בר והא בר פרנסת ביתי ירית יתי: (ד) והא פתגמא מן קדם יי ליה למימר לא ירתינך דין אלהין בר דתוליד הוא ירתינך: (ה) ואפיק יתיה לברא ואמר אסתכל כדון לשמיא ומני כוכביא אין תיכול למימני יתהון ואמר ליה כדין יהון בנך: (ו) והוות ליה

הימנותא

בעל הטורים

ס"ל ששם פוטיפרע נהפכה לטובה כמו שנהפכו לאברהם לשם שמים: (ב) ערירי ב' במסורת הכא ואידך כתבו את האיש הזה ערירי ביהויכין שהלאוהו לו בנים יהויכין שאברהם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שהוא בבל: (ה) ויוצא אתו החוצה בגימטר' מאיצטגנינותו [מה שימושית לא קשיא]: כה יהיה זרעך כשיהיה לו עוד כ"ה שנים במנין כה. יהיה לו זרע שהרי בברית בין הבתרים היה אברהם בן ע"ה שנה

יונתן

דירושלם כי הוא נקרא צדק ע"ש צדק ילין בה: (ב) משכי למירכא יתי פירוש שאליעזר מלפה ליורשי והוא מלשון רז"ל שמכה בכוח הקודש וכן הוא והמלפה אשר ילף

רמב"ן

והנה דבר ה' אליו. כי עוד בפיו והנה בן ביתי יורש אותי ובא אליו פתאום דבר השם לאמר לא יירשך זה: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו אל הארץ לראות את הכוכבים ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזל שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אברהם יש לו בן שרי לא ילדה שרה ילדה לשון רש"י והנה אברם הוליד את ישמעאל אבל פירוש המדרש כי אברם מבקש בן יורש אותו כמו שאמר והנה בן ביתי יורש אותי והקדוש ברוך הוא אמר לו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך ולא מן האצטגנינות שלך אברם אינו מוליד בן ליורשו אבל אברהם מוליד בן ליורשו ויתכן שהיה האצטגנינות על זיווגם שאברם ושרי לא יולידו זה מזה ואברהם ושרה יולידו אבל לפי דעתי שרה תוספת במדרש לומר שהיה כן גם בשרה אבל הקב"ה לא הבטיחו עתה בשרה וגם בעת נבואת המילה עדיין היה אברהם מסתפק בשרה שתלד: (ו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. פירש רש"י הקדוש ברוך הוא חשב לו לצדקה וזכות על האמונה שהאמין בו ואיני מבין מה הזכות הזאת למה לא יאמין באלהי אמן והוא הנביא בעצמו ולא איש אל ויכזב ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות איך לא יאמין בבשורה טובה והנכון בעיני כי יאמר שהאמין בה' וחשב כי בצדקו של הקב"ה יתן לו זרע על כל פנים לא בצדקת אברהם ובשכרו אף על פי שאמר לו שכרך הרבה מאד ומעתה לא יירא פן יגרום החטא ואף ע"פ שבנבואה הראשונה חשב שתהיה על תנאי כפי שכר ומעשיו עתה כיון שהבטיחו שלא יירא מן החטא ויתן לו זרע האמין כי נכון הדבר מעם האלהים אמת לא ישוב ממנה כי לצדקת ה' היא ואין לה הפסק כענין שכתוב בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב או יאמר כי אברהם האמין שיהיה לו זרע יורש על כל פנים והקב"ה עוד חשב לו ההבטחה הזו שהבטיחו לצדקה כי בצדקת ה' יעשה כן כמו אלהים חשבה לטובה וכן ותחשב לו לצדקה דפנחס

שחשב

אבן עזרא

(כד) [ס]בלעדי. אשר [י]יקחו והוא שאכלו עבדיו: (א) במחזה. במראות [ס]הנבואה. וטעם אנכי מגן לך. אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים. גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך בתתי מעט ונשבעת עלי. ויו"ד ערירי [ע]כיו"ד [פ]אכזרי. ופי' מגזרת [צ]ערירים יהיו והטעם כאשר אמר [ק]המתרגם: (ב) משק ביתי. על משקל [ר]ממכר. והוא מפעלי הכפל [ש]מגזרת שוקק בו. כטעם דבק [ת]בסגול. ובן מוסף עלמו ואחר עמו וכן הוא ובן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר: (ד) ממעיך. כנוי [א]לאבר

בעבור

פירוש על אבן עזרא

[ס](נא' טובה). גורם אך בלעדי ור"ל בלעדי רק. כמ"ש רק בלעדי. [י]ר"ל רק אשר לקחו מכבר בלעדי והוא עניני אכילתם. והלקם אקח עכשיו בידי ואתן להם. ור"ע שמורכו דבק ג"כ בפי' הזה וכן כוונת מ"ה. [ס]ר"ל למה כתוב במחזה בפת"ח ע"כ פי' במראה הידוע. [ע]פי' היו"ד נוסף במלת ערירי כמו במלת אכזרי כי השורש אכזר. [פ]ר"ל כוונתו הוא הפסוק שוכר אכזרי (ירמיה ל' י"ד) והוא יו"ד הנוסף. [צ]ויקרא כ' כ"א ר"ל ערירי הוא מן ערירים. [ק]קבלא ולד. [ר]ר"ל הפסוק והראיה ממכר לי' (במדבר כ"א כ"ח). [ש]ר"ל כמשק גבים שוקק בו (ישעיה ל"ג ד'). [ת]האומר לדבק טוב (שם מ"א ז') שהוא בסגול מגזרת השלמים. כן משק גם ממכר שהם מהכפולים כולם בסגול וכן פי' ר"א

שמוש

ספורנו

יכאו את הארץ שלא ירשו. אם אתם תבאו. חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח שלא אקח ואולתם רבים: (כד) בלעדי. אתה תאמר תן לי הנפש בלעדי תוכל לקחתו שאין אני מחזיק בו כלל: רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים. זה בלבד אקח מכל אשר לך הסולתה שנשתמשו באכילת הנערים ואקח גם כן חלק האנשים אשר הלכו אתי. אבל ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ולא אתן אני לשם חלק ולא אקח חלק בעדם אבל מעצמם יקחו כמו ראשים: (א) אל תירא אברם. אל תירא שינקמו הד' מלכים ממך: שכרך. לא די שלא התמעטו זכיותיך בשביל מה שהצלתיך אבל עם זה יש שכר לפעולתך זאת שגמלת חסד לאחיך וזולתו להציל גזולים מיד עושקים: הרבה. בעולם הזה: מאד. לחיי עולם כאומרם דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא מהם גמילות חסדים: (ב) מה תתן לי. בעוה"ז: ערירי. שאין לי בן מצלח ומקומי בהנהגת ממוני כאמרו כתבו את האיש הזה ערירי כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד: ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר. שהוא עבד בלתי נודע בשמו אבל בשם עירו בלבד ואין ספק כי פעולו' העבד בהנהגת הבית וההמון שהן מיראה נבדלות הרבה מפעולות הבן בהנהגתם שהן מאהבה: (ג) בן ביתי יורש אותי. אע"פ שתתן לי זרע בסוף כאשר אמרת לזרעך אתן את הארץ הזאת מכל מקום ישאר הבן אחרי קטן ובלתי מוכן להנהיג ממון ויהיה בן ביתי שמנהיג הוא היורש כמו שיקרה ברוב: (ד) לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך. כי הבן יצלח בהנהגת הממון נכסיך. כאמרו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי: (ו) והאמין בה'. בנה שיעשה מה שאמר בלי ספק אע"פ שהיה

וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה: ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים
לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ:
ח וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי
אִירָשֶׁנָּה: ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה
מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ
וְתֹר וְגוֹזָל: י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה
וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ
לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר:
יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם
אַבְרָם: יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה
נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו: יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם
יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת
שנה

אונקלוס

במימרא דיי וחשבה לה לזכו: ז ואמר לה אנא יי דאפקתך
מאורא דכשדאי למתן לך ית־ארעא הדא למירתה: ח ואמר
יי אלהים במה אדע ארי אירתנה: ט ואמר לה קרב קדמי
עגלין תלתא ועזין תלתא ודכרין תלת ושפנינא ובר־יונא
י וקריב קדמוהי ית־כל־אלין ופליג יתהון בשוה ויהב
פלגיא פלוג לקבל־חבריה וית־עופא לא פליג: יא ונחת
עופא על־פגליא ואפרח יתהון אברם: יב והוה שמשא
למיעל ושינתא נפלת על־אברם והא אימה קבל סגי נפלה
עלוהי: יג ואמר לאברם מדע תדע ארי־דיירין יהון בנך
בארעא דלא דילהון ויפלחון בהון ויענון יתהון ארבע מאה
שנין

מסרה ויחשבה, חסר ב'. לו, דגש מד"ד. ז הוצאתיך, מ"ל דמ"ל. ח במה, ט'. אירשנה, מ"י קדמה. ט משלשת, ב' ובפסוק. משלש, ל' וא' המשלש. ותר, כו"ל חסר. וגוזל, מ"ל. י ויבתר, ל'. ואת הצפר, ב' דסמיך הצפר, חסר. יא העיט, ד'. וישב, ל'. ומד ישב רוחו. אתם, חסר. יב לבוא, מ"ל. גדלה, כו"ל חסר במ"ד בתורה. נפלת, חסר. יג ידע, חסר. ועבדום, מ"ל. אתם, חסר. מאות, מ"ל.

ת"א ויאמר ה' ברכות ז' תענית כז מגילה לא נדרים לב. קחה לי מגילה שם עקרים פ' מה. ידוע תדע שבת פט סוטה יא סנהדרין לט עדיות ב'.

רש"י

אדע: ויחשבה לו צדקה. הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו. דבר אחר במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקדוש ברוך הוא בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משלשת. (ב"ר) שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משלשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד: ואיל משלש. אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל. תור ובן יונה: (י) ויבתר אותם. חלק כל אחד לשני חלקי' ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהי' כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן (ירמיה לד) העוברי' בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרי' הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות עו"א נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר (תהלים כב) סבבוני פרים רבים וגו'. ואומר (דניאל ח') האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס. ואומר והצפיר השעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנ' (שיר ב') יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות כלים והולכים: ואת הצפור לא בתר. רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט. הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו (שמואל טו) ותעט אל השלל: על הפגרים. על הבתרים: (ס"א הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרג' איש בתרו ויהב פלגיה נתחלף לה' תיבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקיש בתרי' לפגרים שבתרי' תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פיגול כמו פיגול הוא ל' פגר:) וישב. לשון נשיבה והפרח' כמו (תלים קמז) ישב רוחו רמז שיבא דוד בן ישי לכלות' ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן [illegible] שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"ל ובמצרי' היו מאתים ועשרה כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאו' הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמוני' של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשי' ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' ויגר יצחק בגרר (תלים קה) ויעקב גר בארץ חם

לקמן

רמב"ן

שחשב לו הבטחתו זו שבטח בשם במעשה הטוב לצדקה לדור ודור כי לעולם ישמור לו האל בעבורה צדקתו וחסדו כדרך לעולם אשמור לו חסדי: (ז) אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. כבר פירשתי זה כי יאמר מעת שהוצאתיך מאור כשדים ועשיתי לך נס היה הרצון לפני לתת לך הארץ הזאת והנה עתה לא גזר שתנתן לו אבל אמר שהוציאו מאור כשדים על דעת שתנתן לו ולכן חשש אברהם פן יהיה בירושת הארץ תנאי המעשים אע"פ שאמר לו פעמים לזרעך אתן את הארץ הזאת כי עתה לא יגזור המתנה כאשר גזר לו זרע ולכן אמר במה אדע כי אירשנה ואינו כשאלת מה אות וגם הקדוש ברוך הוא לא עשה עמו כאשר האותות להראות לו אות או מופת בדבר כאלה אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמיתית שיירשנה ולא יגרום החטא או חטא זרעו למנוע ממנו או שמא יעשו הכנענים תשובה ויקיים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה והקדוש ברוך הוא כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים: (ט) עגלה משלשת ועז משלשת. פירש ר' אברהם בת שלש שנים אבל אנקלוס אמר שלש וכן הדבר כי בת שלש לא תקרא עגלה כמו שאמרנו והחכמים אומרים עגלה בת שתים פרה בת שלש ורמז כי שלשה קרבנות הם יקריבו לפניו זרעו העולה והחטאת והשלמים כי האשם כחטאת הוא אין ביניהם לבד השם. ויתכן שיהיה טעם משולשת שיביא אותן לכופות ויהיה כל מין לבד וכן כי משולשות הנה שהיו השלשות העליונות והתיכונות והתחתונות: (י) ויבתר אותם בתוך. לכרות עמו ברית לעבור בין הבתרים האלה ונרמז לו גם כן כי מאלה יהיה כל קרבן בבהמה ובעוף כי הגוזל בן יונה ואמר בו גוזל שלא הוכשרו במין ההוא אלא הקטנים ואע"פ שכל קטני העופות יקראו גוזלים שנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף הבין אברהם מעצמו המין הנזכר או הקריב בן יונה ברצונו והכתוב בחר לעולם במין אשר הקריב הזקן והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יבתרו העולה לנתחים והשלמים בחזה ושוק וחלבים והחטאת והאשם לחלביהן: ואת הצפור לא בתר. נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו כי גם הם היו בברית אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל העוף הקרב נאמר לא יבדיל. ובבראשית רבה הראה לו הקב"ה שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף: (יא) וירד העיט על הפגרים. לאכול אותם כמנהג העופות: וישב אותם. נרמז לו כי יבאו העמים לבטל הקרבנות וזרע אברהם יבריחם: (יב) והנה אימה חשכה גדולה נופלת. דרשו בו רמז לשעבוד ד ארבע מלכיות

כי

תא במימרא דיי' וחשבה ליה לזכו דלא אטח לקמיה במלין: (ז) ואמר אנא יי' דאפקתך מאתון נורא דכשדאי למתן לך ית ארעא הדא למירתא:

[(ז) ואמר ליה אנא יי' דאפקית יתך מאתון נורידהון מאור דכשדאי:]

(ח) ואמר יי' אלהים במא אנדע ארום אירתינה: (ט) ואמר ליה סב לי ובתין וקריב קדמי עגלא ברת תלת שנין וברחא בר תלת שנין ועיזא ברת תלת שנין ושפנינא ותסילא בריון:

[(ט) ושופנין ובר יון:]

(י) וקריב קומוי ית כל אלין ופסג יתהון במציעא וסדר פסגא דחד כל קביל חבריה וית עופא לא פסג:

[(י) וקריב קדמוי ית כל אלין ופסג יתהון לפסגין ושוי גבר פסגיה לקדמות חבריה וית עופא לא פסג:]

(יא) ונחתו אומיא ע"א הינון מדמיין לעופא מסאבא למיבזז נכסיהון דישראל והות זכותיה דאברהם מגנא עליהון:

[(יא) וכד נחת טייסא לא הוה קרב לפסגיא והדין טייסא הוא עופא מסאבא והדין עופא מסאבא אלין אינון מלכותא דארעא ע"א וידי כד יהוון עיצין עיצן בישן על בני ישראל זכותיה דאברהם צדיקא מבטלא יתהון:]

(יב) והוה שמשא קריבא למיטמוע ושינתא עמיקתא מתרמיית על אברם והא ארבע מלכוון קיימין למשעבדא ית בנוי אימתא דא היא בבל קבלא דא היא מדי סגיאה דא היא יון נפלה דא היא פרס דעתידא למיפל ולית ליה זקיפא ומתמן עתידין למיסק עמא בית ישראל:

[(יב) והות שמשא אזלא למטמעא ושנא עמיקא בסימא נפלת על אברם והא אברם חזי ארבעתי מלכוותא דעתידין למיקם למשעבדא בבנוי אימה חשכא גדולה נופלת עליו אימה דהא היא בבל חשיכה דהא היא מדי גדולה דהא היא יון נופלת דהא היא מלכוותא דפרסיא דעתידא למפלא ולא תהוי לה תקומה לעלמי עלמין:]

(יג) ואמר לאברם מינדע תנדע ארום דיירין יהון בנך בארעא דלא דילהון

חלף

בעל הטורים

ה: יהיה בגימט' עולה למנין ל' לומר לך שאין דור שאין בו ל' צדיקים. וכן ... כמנין יהיה יהיו לצדיקי' בזרעך שנא' ויאמר לו כה יהיה זרעך: (ו) ויחשבה ... במסורת הכא ואידך ויחשבה לזונה גבי תמר ויחשבה עלי לשכורה גבי חנה ... ש"א א') היינו דא"ר יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו שהרי תמר ... בשביל שחשדה יהודה זכתה ויצא ממנה פרץ וחרם שיצאו מהם מלכים ונביאים. ... בשביל שחשדה עלי זכתה ויצא ממנה שמואל. בשביל שנחשדו לזונה ולשכורה ... להן לצדקה. אדוני אבי הרב רבינו אשר: (ח) במה אדע כי אירשנה. במה ... ג"פ ש"ך ועולה למנין ת' לכך נגזר על בניו גירות ארבע מאות: חשבון במה אדע שנים שהם כ"ב לא עבר איש ביהודה ושבעים שנה היו בגלות: (יב) ויהי ... (לבוא) ב' במס' הכא ואידך ויהי השמש באה כנגד ב' מקדשים כדכתיב (ישעיה כ"ד) ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח. ונחרבו: (יג) כי גר ק"פ

שלה

יונתן

ילף וסכותה די יאמר יסך וק"ל: (ט) ותסילא בר יון מי יונה היא בפ' אלו טרפות תסיל פסול בחולין וכשר בבני יונה שם מין יונה ונסיף חולין תסיל מהו ע"ש: (י) ופסג פי' ויבתר כי כן תרגום ובתר אותו לנתחים וזהו דפירש"י בפ' כי תבא בפסוק לא תעולל פסיגי' דהיינו. ג"כ מל' נתחים וק"ל. דרש לשון מגרים עליהם כי פיגול הם ועיין ברש"י: (יא) למבזז נכסיהון פי' שרצו לגזול נכסי ישראל זכות אברהם יעמוד וק"ל: (יב) שמשא קריבא למטמוע פירוש שקרבה החמה לשקוע:

במאתן

רמב"ן

... שנביא בנפשו אימה ואח"כ בא בחשכה ואח"כ גדלה החשכה ואח"כ ... אנים כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד ממנו אמרו אימה זו בבל חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית גדולה זו יון נופלת עליו זו אדום והיה הענין הזה לאברהם כי כשהקב"ה כרת עמו ברית לתת הארץ לזרעו לאחזת עולם אמר לו כמשייר במתנתו שארבע מלכיות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם וזה בעל מנת אם יחטאו לפניו ואחרי כן הודיעו בבאור גלות אחרת שיגלו תחלה שהוא גלות מצרים שכבר נענש בו כאשר פירשתי: (יג) כי גר יהיה זרעך. זה מקרא מסורס ושיעורו כי גר יהיה זרעך בארץ לא

אבן עזרא

בעבור היותו קרוב: (ו) צדקה. כמו וצדקה תהיה [ב]לנו. וצדק ומשפט [ג]אחים. רק בדברי קדמונינו ז"ל דרך צדקה [ד]אחרת: (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים. לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כאשר [ה]פירשתיו. ולא כאשר בחרן. ואברהם האמין בשם כי בנו יירשנו. ועל ירושת הארץ בקש אות [ו]כאשר עשה גדעון. ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר [ז]בלא תנאי. כי כלל כל נבואות הם על [ח]תנאי. והנה לא חטא [ט]אברהם בעבור שבקש לכרות אתו ברית: (ט) עז משולשת. יש אומרים ג' עזים והישר בעיני בת שלש שנים: ואיל. הוא הכבש הגדול: וגוזל. בן יונה. כי אלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף העולות וכל קרבן: (י) ויבתר. חתכם והפרידם וכמוהו על הרי [י]בתר. בין [כ]בתריו: ויתן איש בתרו. דע כי מלת איש כמו בעל. וכן איש [ל]מלחמה. והאיש [מ]גבריאל ופי' בעל כמו בעל הדבר. וכן איש בליעל [נ]סמוך. גם כן [ס]בהמות. וכן ביריעות אשה אל [ע]אחותה. נתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים [פ]שמה: הצפור לא בתר. התור והגוזל כי צפור שם [צ]כלל: (יא) העיט. העוף וכן העיט צבוע [ק]נחלתי: על הפגרים. על הגופות: וישב. בדגשות השי"ן [ר]תחת הנו"ן הנובלע. כמו יגרש וישלח מהפגרים. [ש]וכן ישב רוחו. או השיב הפגרים [ת]להבריח העוף: (יב) ויהי השמש לבא. זה לנו לאות כי ויקח לו את כל אלה ביום אחר שהקיץ [א]ממחזה הנבואה: (יג) כי גר יהיה זרעך. נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה כשעיף [ב]שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח. כי טעמו כאזרח

רענן

פירוש על אבן עזרא

(שמות י"ב ד') על מלת במכסת כי הוא מהכפולים. [א]ההולדה בעבור היותו קרוב למעים. [ב](דברים ו' כ"ה). [ג]ר"ל הפסוק מקום המשפט שם הרשע ומקום הצדק שמה הרשע (קהלת ג' ט"ז) ע"כ שניהם הוא לשון המשפט. [ד]ר"ל מה שעושה בנדיבות הלב ככתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה ואמרו חז"ל (סנהדרין ו' ע"ב) ע"ש א"כ משפט אינה צדקה. [ה]שאלה פרשת לך לך. [ו]כי היה דבר סכנת נפשות להורים הכנעני ולגרשו מן הארץ ואולי גם בהם יש שאינם רשעים ככתוב היש בה עץ כפירש"י (במדבר י"ג כ'). [ז]כן שיהיו בניו צדיקים או לאו. [ח]ככתוב אם בחוקותי תלכו וכו' ואם לא ישמעו וכו'. [ט]ר"ל כי מובא דעה אחת שנגזר גזירת ד' מאות שנה גלות עבור אומרו במה אדע וכו'. [י](שה"ש ב' י"ז). [כ](ירמיה ל"ד י"ח). [ל](שמות ט"ו ג'). [מ](דניאל ט' כ"א). [נ](ש"ב כ' א') ר"ל תואר לאיש של רשע. [ס]פי' מיוחסמרכבה שנאמר חוברות אשה אל אחותה (יחזקאל א' ט'). [ע](שמות כ"ו ג'). [פ]ר"ל מלת איש הוא על הדבר שאם לא כן לא היה אומר איש בבהמה כמ"ש באדם כי שניהם האדם והבהמה, והיה לשום הלשון בבהמה ע"כ הוא על הדבר מכל מין כשן נגד הנחתך ממנו. [צ]כבה פי' כ"א (לעיל ז' י"ד) על מלת כל צפור כל כנף. [ק](ירמיה י"ב ט') הוא מין עוף העורף (בל"א רויבפאגעל). [ר]כי וישב שרשו נשב ונבלע. כו"ן פ"א פעל בדגש השין עי"ן פעל. [ש]ר"ל וישב הוא מנין גרוש ושלוח העיט מהפגרים, וכן ישב רוחו (תהלים קמ"ז י"ח) ומלת אותם שב אל העיט שהוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור (להלן ל"ב ו') ולפי שפרטי המין רבים שייך לומר אותם. [ת]ר"ל שהנשיבה היתה עבור הפגרים למנוע העיט מלבא עליהם ע"כ אותם מורה על הפגרים והם רבים והגיל אותם מלבד העיט והוא מין העוף לאכול מהם. [א]דעת ר"א בפרשה (ולהלן ו' ג') כי מראות נבואה המצות לא היה אלא בלילה, א"כ זאת המראה היה בעינים הלילה ולקח כל אלה ביום שלאחריו אחר שהקיץ ולכאורה אומרו ויהי השמש לבא וכו' ותרדמה נפלה על אברהם יורה שהקילה היתה קודם לקחו כל אלה. [ב]ר"א

פי'

ספורנו

הדבר נמנע או כשוק אצל הטבע: ויחשבה לו צדקה. האל ית' חשב זה הבטחון בו לצדקה וזכות לאברהם. ובזה הודיע שכשאמר אברהם אחר כך במה אדע כי אירשנה לא חזר בו מאמונתו כלל שאם היה כן לא היתה אמונתו נחשבת לצדקה כלל כאמרו ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקתיו אשר עשה לא תזכרנה: (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת. כדי שאתה בעצמך תקנה אותה בחזקה: לרשתה. כדי שהבנים יירשוה ממך בתורת ירושה שאין לה הפסק: (ח) במה אדע. כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש: (ט) קחה לי עגלה. להיות ברית. ולמען יהיה דברי גזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע כדבריהם ז"ל וכן באר משה רבינו באמרו לא בצדקתך כי ברשעת הגוים ה' מורישם ולמען הקים את הדבר אשר נשבע כו' אתה בא לרשת: (יג) ידוע תדע. הודיעו סבת אחור ירושת הבנים והוא כי לא שלם עון האמורי כי לא יצדק בגרש גוי שלא עד שתתמלא סאתו. אמר אם כן ידוע תדע שאף על פי שאני נשבע לתת הארץ לבניך לא יהיה זה מיד כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם עד אותו הזמן שישלם בו עון האמורי ועם זה הגיד קורות השעבוד והענוי העתידים אז לקצת דורות וזרעו בשבועתם כי ... לא להם

להם

שָׁנָה: יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן
אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל:
טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם
תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה: טז וְדוֹר רְבִיעִי
יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי
עַד־הֵנָּה: יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה
הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר
עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה: יח בַּיּוֹם הַהוּא
כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר
לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר
מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת:
יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי:
ואת

אונקלוס

שְׁנִין: יד וְאַף יָת־עַמָּא דִּיפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאִין אֲנָא וּבָתַר־כֵּן
יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי: טו וְאַתְּ תֵּיעוֹל לְוָת־אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם
תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא: טז וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי
לָא־שְׁלִים חוֹבֵי אֱמוֹרָאָה עַד־כְּעַן: יז וַהֲוָה שִׁמְשָׁא עָלַת
וְקַבְלָא הֲוָה וְהָא תַנּוּר דְּתָנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁתָא דִּי עֲדָא בֵּין
פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין: יח בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם־אַבְרָם קְיָם
לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהָבִית יָת־אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְּמִצְרַיִם
וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת: יט יָת־שַׁלְמָאֵי וְיָת־קְנִזָּאֵי
וית

מסרה יד יעבדו, חסר. דן, ג' לשון דין קמץ. יצאו, י"ד. ברכש, חסר. גדול, מ"ל. טו ואתה, י"ח בטעם. אל אבתיך, ב. אבתיך, ח"ו ומ"י. בשלום, מ"ל. בשיבה, ד'. טובה, מ"ל. טז ודור, ב' דסמיך. ישובו, ל' כתוב בתורה ומ"ל. עון, כל או' כ"כ בחד וי"ו. יז באה, כו"ל מלעיל במי"ם. ועלטה, ל'. ולפיד, ל'. הגזרים ל'. יח מנהר, ב' וכסע'. הגדל, חסר. יט הקיני, כו"ל מ"ל. הקדמני, ג' חסר.

ת"א ואתה תבא ברכות סד מ"ק כט. ודור רביעי עדיות שם.

רש"י

(לקמן מז) לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלים על ששעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמר (שמות יב) וינצלו את מצרים: (טו) ואתה תבא. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אביו עע"ז והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: (טז) ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכר' ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן ירד יעקב למצרים צא ומנה דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמרי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנא' (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה: (יז) ויהי השמש באה. כמו (לקמן מב) ויהי הם מריקים שקיהם (מלכים יב יג) ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיות ע"א בגיהנם: באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם הי' טעמו למטה באל"ף היה מבואר כשהיא שוקעת. וא"א לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה. קמה אלומתי. הנה שבה יבמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבוקר היא שבה: (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה (ב"ר): הנהר הגדול. (הוא פרת). לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך: (יט) את הקיני. (ב"ר) עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום
מואב

רמב"ן

לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם ולא פי' כמה ימי העבדות והעינוי והרבה מקראות מהופכות יש בכתוב וכן בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי וכן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף וכן כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי וכן ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפור פרות ולעטלפי' וכן לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי וכן לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל וכן והיו לי אמר יי' צבאות ליום אשר אני עושה סגלה וחמלתי עליהם ורבים כן ועניין הכתוב אע"פ שאני אומר לך לזרעך נתתי את הארץ הזאת ידוע תדע כי טרם תתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה וגם ועבדום וענו אותם ור"א אמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בעבדות ועינוי עד קץ ארבע מאות שנה וגם יעבדו מן היום הזה וא"כ הודיעו קץ הגאולה ולא הודיעו כמה ימי הגלות גם נכון הוא. וגם את הגוי אשר יעבודו וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלין על ששעבדו את ישראל לשון רש"י ועל דרך הפשט יאמר כאשר דנתי את בניך בגלות ועינוי על עון אשר חטא גם את הגוי אשר יעבודו אדון על החמס אשר יעשו להם והנכון בעיני כי טעם וגם אע"פ שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי והטעם כמו שאמר הכתוב קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגו' וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור וימררו את חייהם ושמו למחות את שמם וזה טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעת כי הזידו עליהם והרב נתן טעם בספר המדע לפי שלא גזר על איש ידוע וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרשות בידו לפי שלא נגזר על איש בידוע ולא נתכנו דבריו אללי שאפי' גזר שאחד מכל האומות יריע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה ומה טעם בדבריו כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלונית מעשה מן המעשים המתרשל ומטיל הדבר על האחרים חוטא ומוטא נפשו והעושה יפיק רצון ממנו וכ"ש שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבודו שיעבדו הגוי כלומר והם הלכו מעצמם למצרים. אבל הטעם כאשר כתבתי וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה אמרו בואלה שמות רבה משל למלך שאמר לבנו יעשה עם פלוני ולא יצערנו הלך ועשה אע"פ שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו כשנתרצה המלך לבנו וגזר על מצעריו הריגה כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים עמדו עליהם ושעבדום בחוזק אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בם כעבדים ויעשו לצרככם אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ע"כ ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור איננה בכלל ועבדום וענו אותם אבל היא עקירתם לגמרי וכן מה שאמרו תחלה הבה נתחכמה לו פן ירבה איננו בכלל עבדות ועינוי מלבד מה שהוסיפו בעוני עצמו וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' והוא מה שאמר הכתוב וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש אבל כאשר תצא הגזירה על פי נביא יש בעושה אותה דינים כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר היה בלבבי עשית לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל אבל אם לא שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול
אותו

חלף לא היסנת וישעבדון בהון ויסגפון יתהום ארבע מאה שנין: (יד) ואוף
ית עמא דיפלחון לדום דיין אנא במאתן וחמשין מחן ומן בתר כן יפקון
לחירותא בנכסין סגיאין: (טו) ואת תתכנש לות אבהתך בשלם תנוח
נפשך ותתקבר בסבו טבא: (טז) ודרא רביעאה דבנך יתובון הכא למירתא
ארום לא שלים חובא דאמוראי בהון: (יז) והות שמשא טמעא וחומטא
הות והא חמא אברם גהינם מסיק תננא וגומרין דאשא ומבעיר שביבין דנור
למידן ביה רשעיא והא עבר בין פסגיא האלין:
[(יז) והא שמשא אולא למטמעא וקבלא הוה והא אברם חזי עד די ספסלין

איסתדרו וכורסון רמיו והא גהנם דאתעתדא לרשיעיא לעלמא דאתי כתנורא
מסקן שביבין דנור ושלהבין דאשא דבגווה נפלו רשיעיא על דמרדו באורייתא
בחייהון וצדיקיא דנטרו יתה מן עקתא ישתזבון כל פדין יתחזי לאברם כד
הוה עבר ביני פסגיא האלין:
(יח) ביומא ההוא גזר יי עם אברם קיים דלא למידן ביה בנוי ולמפרוקינון
מן מלכותא למימר לבנך אתן ית ארעא הדא מניילוס דמצרים עד נהרא
רבא נהרא פרת: (יט) ית שלמיא וית קנזאה וית קדמונאה:
[(יט) וית כל בני מדינחא:]

וית

בעל הטורים

עולם למנין כד"ו: (טז) ודור ד' במסורה הכא ואידך דור הולך ודור בא פירוש דור הולך כי מדיין ילאו בניך מהארץ ודור בא לרשת את הארץ. ודור רביעי ישובו הנה. דו"ל שנים יהיו שמה ואז ישובו הנה: (יז) ועלטה היה והנה תנור ר"ת בהפך

סוהו

יונתן

(יד) במאתן וחמשין מחן וכו' פירוש במצרים ילקו בר"ן מכות שילאו דם"ל כר"ע חהו ומן בתר וכן יפקון לחירות: (טו) בשלם תנוח נפשך דק"ל וכי כשהנפש יוצא

מהגוף

רמב"ן

אותו יש עליו הענוש כי הוא לשטה נתכוון ועבירה היא לו וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ועל כן הענישו בסוף כמו שנאמר והיה כי יבצע י"י את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגו' ואמר בו שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנצר מלך בבל לכן כה אמר י"י הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור והנה זו ראיה שנענש מלך אשור על הרעה שעשה לישראל והנה נבוכדנצר שמע כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב ירושלם והוא וכל עמו נלטוו על כך מפי הנביא כמו שכתוב לכן הנני שולח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם י"י ואל נבוכדנצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה והחרמתים וכתיב הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדנצר מלך בבל והציתו את העיר באש ואף על בית המקדש עצמו אמר ונתתי את הבית הזה כשילה והם יודעים כי מצות השם היא כמו שאמר נבוזראדן לירמיהו י"י אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש י"י כאשר דבר כי חטאתם לי"י ואעפ"כ נענשו הכשדים כולם בסוף והיה זה מפני שני טעמים האחד שגם הוא נתכוון להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו כמו שכתוב והשבתי בו גאון זדים וגאון עריצים אשפיל וכתיב ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' וכתיב אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכתיב באומתו האומרת בלבבה אני ואפסי עוד: ואמר בו חבקוק הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגו' והנה זה ענשו של סנחריב ולכך אמר הכתוב לכן כה אמר י"י הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור אבל היה במלך בבל עונש אחר שהוסיף על הגזרה והרג

אבן עזרא

[ג]רענן: וטעם גר כמו הנרגיל [ד]שנכרת מן הסעיף. ויש חסרי לב שזה הטעם רחוק בעיניהם ואלו היו יודעים טעם כל אות [ה]ואורתו אז יכירו האמת: ארבע מאות שנה. עד סוף זה הקץ [ו]מהיום: (יד) אשר יעבדו. שיהיו להם [ז]עבדים: (טו) תבא אל אבותיך. כנוי על המיתה כדרך כל הארץ. וטעם [ח]בשלום שתהיה בכבוד ולא כמו זרעך: (טז) ודור רביעי. רבי המפרשים השתבשו בפי' דור. והנה אמרו הקדמונים עשרה [ט]דורות ונמלא לאלף [י]דור. ובאיוב ארבעה [כ]דורות. והנכון בעיני כי פי' דור כמו [ל]יובל. מדור באהלי [מ]רשע. ומלתו הקץ שידור [נ]אדם במולדו. ויש ארוך ויש קצר. ודור רביעי אשר היות זרעו גר והטעם על מצרים. וכן כתוב כי גר היית [ס]בארצו. וכן היה קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן. ובניה' שבו אל ארץ כנען: עון האמורי. מפורש בפסוק גדול עוני [ע]מנשוא. והזכיר האמורי בעבור תקפו. והנה משה הרג המלכים הגדולים והם מלכי [פ]האמורי. וחמשת מלכי האמורי נתחברו על [צ]יהושע. ויש לאיו' אחרות וכן אמר הנביא אשר כגב' ארזים [ק]גבהו. והמפרש האמורי מגזרת [ר]אומר לא אמר כלום: (יז) ויהי השמש באה. בתחלה [ש]עודנה לא באה. וכן כתוב לבוא: ועלטה. חשך. ורעיו ביחזקאל [ת]והטעם כי הלילה מעונן. או פירושו אשר בוא האור. הכראה בעבים: והנה תנור עשן. כדמות תנור העולה עשן ממנו ובתוכו לפיד אש: בין הגזרים. בין הבתרי' וזאת היא השבועה. וכן העגל אשר כרתו לשנים [א]על כן כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית: (יח) מנהר מצרים. הוא [ב]שיחור. ולא [ג]היאור: (יט) וקיני וקנזי וקדמוני. מבני כנען ויש להם שני [ד]שמות: והרפאים. זה שכתוב ארץ רפאים [ה]תחשב. ואל תתמה [ו]בעבור שכתוב

הכנעני

לישראל יותר מאד כמו שאמר בו קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד זרעו לגמרי ולא יהיה לבבל שם ושאר נין ונכד ושמדה עירו לעולמים שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ורבצו שם ציים ושעירים ירקדו שם ואמר בו הכתוב כי נקמת י"י היא נקמת היכלו וכתיב חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי אל יושבי כשדים תאמר ירושלם לכן כה אמר י"י הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך ופסוקים רבים כאלה: (טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום. ולא תראה כל אלה לשון רש"י ואינו נכון כפי פירושו שאמר כי גר יהיה זרעך משיהיה לך זרע ומשנולד יצחק כאמר בו ויגר אברהם בארץ פלשתים ויגר יצחק בגרר אם כן גם הוא בכלל הגזירה אבל טעמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום שלא יגיעך שום עונש דבר מאתי אע"פ שאני גוזר על בניך עונשים בעבדות ועינוי ודור רביעי ישובו הנה לאחר שיגלו למצרים יהיו שלשה דורות וכן היה יעקב גולה לא ושמע דורותיו יהודה פרץ חצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה לשון רש"י ואיננו נכון כלל והנכון בעיני כי דור רביעי לאמורי השלים עונו כי מיום הגזירה האריך לו כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו לעם עובד או ימנו להם. עון האמורי הזכיר התקיף שבהם אשר כגבה ארזים גבהו ולא יוכלו לו עד שתתמלא סאתו ועונותיו ילכדונו ועוד כי הוא הנלכד להם אשר הוריש בתחלה: (יז) והנה

תנור

פירוש על אבן עזרא

פי' וכל שיח השדה (לעיל ב' ה') בעבור שנמשל האדם לעץ השדה ע"כ נמשל בו וכו' עיין שם. [ג](תהלים ל"ז ל"ה). [ד]אשר היה בתוך משפחתו ונתרחק מהם. [ה]פי' בספר הצחות האות גימ"ל נקרא כן מגזרת ויגמול שקדים, הרי"ש כמשמעו בלשון כענין כריתה מגזרת ראש ועושר אל תתן לי, (משלי ל' ח') ויהיה פי' שנכרתה היניקה [ו]והגמול שהיה יונק וגומל מהענף, וכן הגר נכרת ממשפחתו. [ו]אולי כונת ר"א לפרש כפי מלת זרעך. ואינו נקרא זרעו רק יצחק ככתוב כי ביצחק יקרא לך זרע (להלן כ"א י"ב) ופי' מהיום שנולד יצחק וימול עליו הגרות. [ז]ר"ל אין פי' יעבודו בהם ב"י, רק פי' ב"י יהיו להם עבדים. [ח]בא לתרץ אם הנפש תלא מהגוף איננו בשלום, רק פי' על הכבוד אשר לא יחסר לו אחר מותו. [ט](אבות פרק ה' ב'). [י](איוב מ"ב ט'). [כ](דברים ז' ט'). [ל]לשון דירה. [מ](תהלים פ"ד י"א). [נ]ר"ל מדת ימי דור הוא זמן הקבוע לאדם שיחיה ודור במולדו, כמו והלדי כאין נגדך (שם ל"ט ו') (בל"א לעבענסדויער). [ס](דברים כ"ג ח') ע"כ כונת כי גר וכו' מורה מיד על יצחק ככתוב גור בארץ הזאת (להלן כ"ו ג') ודור רביעי התחיל מעת שירדו למצרים. [ע](לעיל ד' י"ג). [פ]ככתוב את אשר עשה ישראל לאמורי (במדבר כ"א ב'). [צ](יהושע יו"ד ה'). [ק](עמוס ב' ט'). [ר]ר"ל אשר נאמר (לעיל ע' י"ח) לא אמר כלום כי לא נענשו עבור זאת הקללה. [ש]ר"ל סמוך לשקיעת החמה. [ת]תלם בעלטה ג' פעמים (י"ב פסוק ו' ז' י"ב). [א](ירמיה ל"ד י"ח). [ב]ר"ל נילוס עלמו [ג]ר"ל נילוס יפרד ליאורים רבים. [ד]עיין (לעיל י"ג ז'). [ה](דברים ב' כ'). [ו]פי' למה אינם כתובים כסדר תולדותם ככתוב בסוף פרשת נח, גם אל תתמה אם נמלא עמהם

הכנעני ואינו מזכר — בנח

ספורנו

להם בדורות הלדיקים שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא התחיל השעבוד אבל קרה כאשר הרעו את דרכם כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וכל זה הגיד למען ידע דור אחרון בקבלה כי דבר ה' הוא ולא ייחסו הדבר לזולתו כענין הנביא באמרו ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עש': (יד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. וכמו שאדין את בניך על רשעם בענוי ועבדות כמו כן אדין אותו הגוי שישעבד בהם:

בהם

כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־
הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי
וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס טז א וְשָׂרַי
אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה
מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי
אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת
בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה
וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃ ג וַתִּקַּח שָׂרַי
אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית
שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת
אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם
אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר
וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ
בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם
חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ
וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט
יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ°׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־
שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃
ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃ ח וַיֹּאמַר
הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי

° וביניך נקוד י' השני

ברחת

אונקלוס

וית־קדמונאי: כ וית־חתאי וית־פרזאי וית־גבראי: כא וית־
אמוראי וית־כנענאי וית־גרגשאי וית־יבוסאי: א ושרי אתת
אברם לא ילידת לה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר:
ב ואמרת שרי לאברם הא־כען מנעני יי מלמילד עול־
כען לות־אמתי מה אם אתבני מנה וקביל אברם למימר
שרי: ג ודברת שרי אתת אברם ית־הגר מצריתא אמתה
מסוף עשר שנין למתב אברם בארעא דכנען ויהבת יתה
לאברם בעלה לה לאנתו: ד ועל לות־הגר ועדיאת וחזת
ארי עדיאת וקלת רבנתה בעינהה: ה ואמרת שרי לאברם
דין־לי עלך אנא יהבית אמתי לך וחזת ארי עדיאת וקלית
בעינהה ידין יי ביני ובינך: ו ואמר אברם לשרי הא
אמתיך בידיך עבידי לה כדתקין בעיניכי ועניתה שרי וערקת
מקדמהה: ז ואשכחה מלאכא דיי על־עינא דמיא במדברא
על־עינא בארחא דחגרא: ח ואמר הגר אמתא דשרי מנן־
את אתיא ולאן את־אזלא ואמרת מן־קדם־שרי רבנתי אנא

ערקא

מסרה כא האמרי, ד'. טז א ושרי, ג' ר"פ בישעיה. ולה, ד' ג' במפיק וא' בלא מפיק ופתח ולה נפין ארבע. ב עצרני, ל'. בא, חסר. אבנה, ל' וחד ואבנה. וישמע, שמיעה לקול. לקול, מ"ל וי"ו. ג שרי סטה, (אין כאן פסק במקף ובמתג סמת האלף). לשבת, ב. אתה, חסר. ד ותהר, פתח באתנח. הרתה, ב'. ותקל, ל'. גברתה, ד'. ה חמסי, ב' ושלרי. אנכי, ברביע ולא בגרשיים. בחיקך, מ"ל י"ק וס"ת. הרתה, ב'. ואקל, ל'. ישפט, חסר. וביניך, ל' מ"ל דמ"ל בתורה ונקוד על י' בתרא. ו בעיניך, ב' א' פתח דין קמץ. ותענה, חסר. שרי, הריש בפתח. ז וימצאה, ב' וי"ו בנעי'. על עין, ב'. ח באת, ב לאחום [ר"ל רק בקמץ א' תחת הב' ולא תחת הסין]. תלכי, התיו רפוי'. ותאמר, בז"ג.

ת"א מקץ עשר שנים יבמות סד. ותאמר שרי לאם הסנה פז בבא קמא לב. ויאמר הגר בבא קמא לב.

רש"י

מואב ועמון והם קיני קנזי קדמני עתידים להיות ירושה לעתיד הב' אדום ומואב משלום ידם ובני עמון משמעתם: (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר בה (דברים ג) ההוא יקרא ארץ רפאים: (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: (ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס. אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי. (ב"ר) לרוח הקודש שבה: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ב"ר): מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת (יבמות ס"ד): לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה (ב"ר): ותקל גברתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה (ב"ר): (ה) חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק (ב"ר): אנכי נתתי שפחתי וגו' ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה וביניך (ר"ל נוכח לנקבה) שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי (ב"ר): (ח) אי מזה באת. מהיכן באתה יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה אי.

המקום

רמב"ן

תנור עשן ולפיד אש. ראה כאלו תנור עשן כולו ובתוכו לפיד אש בוערה כענין עשן גדול ואש מתלקחת והעשן הוא הענן והערפל הנזכר במתן תורה ולפיד האש בתוכו הוא האש האמור שם ודבריו שמעת מתוך האש וכתיב ומראה כבוד י"י כאש אוכלת וגו' והנה השכינה עברה בין הבתרים והוא הברית אשר היתה אתו מעולם וזה טעם כרת י"י את אברם ברית כי הקב"ה בעצמו העביר ברית בין הבתרים והמשכיל יבין: (יח) ביום ההוא כרת י"י את אברם ברית לאמר. הנה הקב"ה הבטיח את אברהם במתנת הארץ פעמים רבים וכולם לצורך ענין בבואו בארץ מתחלה אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת ולא באר מתנתו כי אין במשמ' רק במה שהלך בארץ עד ונקום שכם עד אילון מורה ואחרי כן כשרבו זכיותיו בארץ הוסיף לו שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה כי יתן לו כל הארצות ההן בכללן ואין הטעם אשר אתה רואה בעיניך כי ראות האדם איננו למרחק רק שיתן לו לכל מראה עיניו הרומות או שהראהו כל ארץ ישראל כאשר היה במשה רבינו והוסיף לו בברכה השנית הזאת עוד ולזרעך עד עולם ושירבה זרעו כעפר הארץ ובפעם השלישית באר לו תחומי הארץ והזכיר לו כל העמים עשרה אומות והוסיף לכרות לו ברית עליהן שלא יגרום החטא וכאשר נוסו על המילה אמר לו לאחזת עולם לאמר שאם יגלו ממנה עוד ישובו וינחלוה והוסיף והייתי להם לאלהים שהוא בכבודו ינהיג אותם ולא יהיו בממשלת כוכב ומזל

או

יונתן בן עוזיאל

(כ) וית חתאי וית פריזאי וית גבראי: (כא) וית אמוראי וית כנעניי וית גרגשאי וית יבוסאי: (א) ושרי אתת אברם לא ילידת ליה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר ברת פרעה דיהבא ליה לאמהו בזמן דנסבה ואתכתש בסיטר מן קדם יי: (ב) ואמרת שרי לאברם הא כדון מנעני יי מלמילד עול לות אמתי ואחריינה מאים אתבני מנה וקביל אברם למימר שרי: (ג) ודברת שרי אתת אברם ית הגר מצריתא אמתה מסוף עשר שנין למיתב אברם בארעא דכנען וחררתא ויהבא יתה לאברם בעלה ליה לאנתו: (ד) ועאל לות הגר ועדיאת וחמת ארום עדיאת וזלזלת איקר רבונתהא בעינהא: (ה) ואמרת שרי לאברם כל עולבני מנך דהוינא רחיצא דתעבד דיני דאנא שבקית ארע ובית אבא ועלית עמך לארע נוכריתא וכדון בגין דלא הוינא ילדא חררית אמתי ויהבתה למשכוב בעיטפך וחמת ארום עברת ויתבזי איקרי באנפהא וכדון יתגלי קדם יי עולבני ויפרוס שלמיה ביני ובינך ותתמלי ארעא מנן ולא נצטרך לבנהא דהגר ברת פרעה בר נמרוד דטלקך לאתונא דנורא:

ירושלמי

[(ה) ואמרת שרי לאברם דיני ועולבני מסרין בידך שבקית ארעי ובית תולדתי וביתיה דאבא ואתית לי עמך בהימנות שמיא עיילית עמך וקדם פרעה מלכא דמצרים וקדם אבימלך מלכא דפלשתאי ואמרית עלך אחי הוא מן בגלל דלא יקטלון יתך וכדון חמית דלא הוינא מעברא נסיבית הגר מצריתא אמתי ויהבית יתה לך לאינתו ואמרית היא תליד ואנא אירבי מה דילדא דאתבני לחוד מנה וחמת ארום עברת ובזיית חלת יקרי באפה וכדון יתגלי יי וידון ביני ובינך ויתמלי רחמין עלי ועלך ויפרש שלמיה ביני לבינך ויתמלי עלמא מני ומנך ולא נצרוך לבנה דהגר מצריתא אמתהא דהיא מן בניהון דעממיא דיהבו יתך לאתון נוריהון דכשדאין:]

(ו) ואמר אברם לשרי הא אמתיך ברשותיך עבידי לה דתקין בעיניכי וסגפתא שרי וערקת מן קדמהא: (ז) ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא דבאורח חגרא:

[(ז) שור חלוצה:]

(ח) ואמר הגר אמתא דשרי מן האן אנת אתיא ולאן תיזלין ואמרת מן קדם שרי

בעל הטורים

סוהו שהראה לו הגליות שדומין לתוהו: (א) ושרי ב' במסורה ושרי אשת אברם. (שופטים ה') ושרי יששכר עם דבורה מלמד שהיתה חשובה כאמהות: ולה. הרבע במסורה הכא ואידך (שופטים ג') ולה שתי פיות. (ב"ב ד"ה) ולה אמר עלי לשלום. (דניאל ז') ולה גפין ארבע בחיה שלשה דניאל וזה שדרשו ואלך ותשע שחזרה לגלולי אביה ושיינו ולה שתי פיות שחזרה לה פה אחר להודות לע"ז וכיון שעשתה תשובה חזר ולקחה כשמ"ל קטורה זו הגר חזה הוא ולה אמר עלי לשלום. ולה גפין ארבע שיירי ב"כ במלכות ישמעאל: (ג) לשבת ב' במסורה הכא ואידך אשר נעה לשבת על פי שנשא אשה ושהה עשר שנים ולא ילדה דהיינו לשבת עד ישא אחרת ואין ישיבת ח"ל עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען פי' כשישב עד באחו כנען: (ד) הרסה ב"פ בפרשה מכאן רמז לפי' רש"י שהכניסה בה עין הרע והפילה וחזרה ונתעברה: (ה) חמסי ב' במס' חמסי עליך (ירמיה נ"א) חמסי ושארי על בבל שאמר יושבת ציון. מקיש שרה לציון כאמר בשרה כי שרה עקרה וציון עקרה ומה שרה הכניסה לרה אף ישראל נכרי' הן לריקן: (ז) על עין המים ב' במסורה הכא ואידך הנה אנכי נצב על עין המים. שעוב הוא להתפלל על המים כדכתיב (שופטים ה) מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקת ה' וכן התפלה נמשלה למים דכתיב

יונתן

מהנוף זהו שלום שלא דקאמר אהכשמה כדאיתא בגמרא שהצדיקים אומרים באו בשלום: (א) ואמהתא פי' כשלקח פרעה שרי ונלטרע ואיתא במדרש דבי אליהו כיון שראה פרעה הנעשה לשרה כתן לו בתו וכו' עיין בילקוט: (ג) ואחרריגה פי' שמררה וכן ומררה והוא מלשון רז"ל מן המחוררין: ירושלמי בני מדינתא פי' דרכא קדמונין לשון

רמב"ן

או שר משרי מעלה כאשר יתבאר עוד בתורה ואמר הכתוב בטעם הראשונה לזרעך אתן בלשון עתיד וכן בשנית כי עד הנה לא נתנה אליו כולה ולפיכך אמר לו אתננה אבל בשלישית בשעת הברית אמר לזרעך נתתי לאמר שיכרות לו ברית על המתנה שכבר נתן לו וכן בעת המילה כשאמר לאחזת עולם אמר לו ונתתי לך בעתיד ורש"י כתב לזרעך נתתי אמירת הנבוה כמי שהיא עשויה ואין צורך במקום הזה: (ב) וישמע אברם לקול שרי. לא אמר הכתוב ויעש כן אבל אמר כי שמע לקול שרי ירמוז כי אע"פ שאברם מתאוה מאד לבנים לא עשה כן בלא רשות שרי וגם עתה לא נתכוון שיבנה הוא ויהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו לעשות רצון שרה שתבנה ממנה שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו ואמר עוד ותקח שרי להודיע שלא מהר אברם לדבר עד שלקחה שרי ונתנה בחיקו והזכיר הכתוב שרי אשת אברם לאברם אשה לרמוז כי שרי לא נתייאשה מאברם ולא הרחיקה עצמה מאצלו כי היא אשתו והוא אישה אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו ולכך אמר לו לאשה שלא תהיה כפילגש רק כאשה נשואה לו וכל זה מוסר שרה והכבוד שהיא נוהגת בבעלה: (ג) מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עם בעלה י' שנים ולא ילדה חייב לישא אחרת: לשבת אברם בארץ כנען. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל לשון רש"י. והטעם הזה איננו יפה שישיבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינם עולה לשום אדם בעולם ומשנה שנינו בה בכל אדם היא ואם היה מפני ההבטחה הזו לאברם היתה עולה לשאר האנשים וכבר טעותם ג"כ מן המפרשים טעות אחרת שאמרו שאין דין היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא ילדה ולא שישא אחרת ואין הענין כן אבל הכוונה לומר שאם היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ ממש או עשר שנים ובאו לארץ ישראל מונין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ אולי בזכות הארץ יבנו וכן עשו אברהם ושרה אמנו מעת בואם שם: (ו) ותעניה שרי ותברח מפניה. חטאה

אבן עזרא

הכנעני והיבוסי אחריו. דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ועשתי עשר בנים היו לכנען. ואחר שהזכיר השמה יאמר הכנעני על [ח]הנשארים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר [ט]בכלל. וכן יהודה וישראל [י]רבים. אף על פי שיהודה מישראל הוא: (ב) אולי אבנה. מגזרת בן. ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בנין והאב כמו היסוד ובן [כ]חסר ס"א וכן כל אי תאר. או פעל עבר: וישמע אברם. אמר לה [ל]כן: (ג) מקץ עשר שנים. העתיקו קדמונינו [מ]ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא: (ד) ותקל. הנח הנעלם אשר בין האות המשרת ואות השרש תחת הדגש הנתון להתבלע אות הכפל [י]והוא מבנין נפעל: (ז) וימצאה. מלה זרה [ס]כי המשפט כמו וישנאה: (ח) אי מזה. כמו איה וכן אי [ע]הבל. וטעם

פירוש על אבן עזרא

בכם לבדו ג"כ. גם אל תתמה אם תמלא עמהם היבוסי. כמו בפסוק אל ארץ הכנעני וכו' (שמות ג' ח') והנה היבוסי באחרונה אע"פ שהוא בן השלשי לבני כנען. [י]פי' בשאר פרשיות חוץ בפרשה נח. [ח]פי' בתחילה או באמצע. [ט]שיזכיר הכנעני לבדו במקום כולם. [י](מ"א ד' כ'). [כ]ר"ל בן מגזרת בנה, כמו כל מלת חי בין שההיה תואר כמו כל נפש אשר היא חי, או פועל עבר, כמו ולהרבכבד חי הוא חסר ה"א כי הוא מלשון חיה. [ל]ר"ל שאמר לה כן לעשה או כן דברתה והוא בעבור שאמר לקול שרי ולא בקול שרי בודאי ענה לה על קולה. [מ]ר"ל קבלו אבותינו, כמו אשר העתיקו אנשי חזקיה. [נ]פי' שרשו קלל וכן ואקל, ושניהם מן הזוגים כי לא בא בהם דגש לתשלום כון כפעל, ותחת הראוי להיות באיפן. בא לי"ר להתבלע בו אות הכפל. [ס]כי משפטו וימצאה כמו וישנאה דברים כ"ב ע"ז. [ע](לעיל ד' ט'). ירמיה

ספורנו

(ב) הנה נא עצרני ה' מלדת. אף על פי שאמר לתת לך זרע כאמרו לזרעך אתן את הארץ הזאת לא אמר שיהיה לך אותו הזרע ממני: אולי אבנה ממנה. אולי קנאת היכך תעורר הכח לפעולותיו ויתחזק להשיג זרע: לקול שרי. נטה לבבו שיהיה דעתה אמתי לפיכך קבל דבריה לא להתענג בתשגל האשה: (ה) חמסי עליך. שהיה לך לגעור בה אחרי שהיא אשתך ומקילה אותי מפני שהתעברה ממך: (ו) שפחתך בידך. שאינה משוחררת ממך: ותענה שרי. כדי שתכיר שהיא משועבדת ולא תבזה עוד את גברתה לאות שכן יקרה לכל מבזה ישראל כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: (ז) וימצאה מלאך ה'. מלא אותה מוכנת למראות אלהים וזכן נראה לה: על עין המים. מתפללת כמו שנאמר באמרו כי שמע ה' אל עניך: על העין. על אם הדרך ובשם שני דרכים יקראו עינים ומקום התחלת השני דרכים יקרא פתח עינים והוא שנקרא אצל רבותינו ז"ל פרשת דרכים: בדרך שור. הוא חגר כמו שתרגם אנקלוס והיא עיר בגבול ארץ ישראל או חוצה לה כמו שאמרו ז"ל בגיטי' הודיע כי היה בדעתה לצאת אז מארץ ישראל: (ח) אי מזה באת ואנה תלכי. כלומר הביטי וראי מאיזה מקום נסעת כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים והנך הולכת בחוצה לארץ אל מקום

בְּרָחַת: ט וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי
אֶל־גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ:
י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה
אֶת־זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב: יא וַיֹּאמֶר
לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן
וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהוָה
אֶל־עָנְיֵךְ: יב וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ
בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו
יִשְׁכֹּן: יג וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ
אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם
רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי: יד עַל־כֵּן קָרָא לַבְּאֵר
בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד:
טו וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם
שֶׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל:
טז וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים
בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם: ס

אונקלוס

ערקא (נ״י ערקת): ט ואמר לה מלאכא דיי תובי לות־רבונתיך
ואשתעבדי תחות ידהא: י ואמר לה מלאכא דיי אסגאה
אסגי ית־בניכי ולא יתמנון מסגי: יא ואמר לה מלאכא
דיי הא־את מעדיא ותלדין בר ותקרין שמה ישמעאל
ארי־קביל יי צלותיך: יב והוא יהא מרוד באנשא הוא־
יהא צריך לכלא וידא דבני אנשא יהון־צריכין לה ועל־
אפי כל־אחוהי ישרי: יג וצליאת בשמא דיי דמתמלל עמה
אמרת את־הוא אלהא דחזי־כלא ארי אמרת הברם הכא
(נ״י האף אנא) שריתי חזיא בתר דאתגלי־לי: יד על־כן
קרא לבירא בירא דמלאך קימא אתחזי עלה הא־(היא)
בין־רקם ובין חגרא: טו וילידת הגר לאברם בר וקרא
אברם שום־בריה דילידת הגר ישמעאל: טז ואברם בר־
תמנן ושית שנין כד־ילידת־הגר ית־ישמעאל לאברם:
א והוה אברם בר־תשעין ותשע שנין ואתגלי יי לאברם
ואמר לה אנא־אל שדי פלח קדמי והוי שלים: ב ואתן
קימי

מסרה ברחת, חסר ופתח בס״פ. ט שובי מ״ל ומלעיל כי הוא צווי. מלאך ה׳ ג׳ דסמיך ובענין. והתעני, ל׳. י ארבה, ב׳ בתורה. יא וילדת, ב׳ וחסר. וקראת, ד׳ רפין. עניך, בחד יוד. יב והוא ל״ג ר״פ. בכל, ז׳ ודגש [ר״ל הבית בפתח]. ועל פני, כ״ב בויו הטעוף. ישכן, חסר. יג הדבר, חסר. אל ראי, ל׳ חטף קמץ. הלם, י״ב ה׳ בלי׳. ראי, חסר וה׳ במיקך. יד ברד, ל׳. טו שם בנו, כל שם קמץ במ״ו פתח וסי׳ אברם אברהם נער קרחה. דבריה בוכלה. בסגול ומוקף. טז ואברם, בז״ג. שמנים, ח׳. יז א ותשע, הויו בשוא לפי שהוא סמוך. וירא, ב׳. ב ואתנה, כל אור׳ בשוא במ״א קמץ. וביניך, ה״י חכין.

ת״א ואברם בן מגילה יז. אני אל שדי חגיגה יב. התהלך לפני נדרים לא לב. מכות כד. ואתנה בריתי נדרים לב

יז א וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים: ב וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה
אותך

רש״י

המקום שאמר עליו מזה אני באה: (ט) ויאמר לה מלאך וגו׳. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו (ירמי׳ כב) יושבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו. לשון צווי הוא כמו שאמר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכון. שיהיה זרעו גדול (ב״ר): (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין (ס״א ד״א אתה אל ראי משמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו). הגם הלם. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי ראיי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ד׳ זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי. כתרגומו: (טו) ויקרא אברם שם וגו׳. אע״פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקודש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים וגו׳. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י״ג שנה כשנמול ולא עכב: (א) אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקר׳ פירושו כך די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה לשון צווי הוא היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. ד״א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה׳ איברים ב׳ עינים ב׳ אזנים וראש הגויה אוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ״ח כמנין איבריך: (ב) ואתנה בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך

רמב״ן

שהאה אמנו בעינוי הזה וגם אברהם בהניחו לעשות כן ושמע י״י אל עניה ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני העינוי: (ט) שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה. צוה אותה לשוב ולקבל עליה ממשלת גברתה רמז כי לא תצא לחפשי ממנה כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם: (יא) וקראת שמו ישמעאל. הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל כדרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ואמר לה שהיא תקראנו כן ותזכור כי שמע אלהים אל עניה ואברהם מעצמו קרא שמו כן שישמע אל ויענהו או שרתה עליו רוח הקדש כדברי רש״י וקרא אותו ישמעאל כי שמע אלהים אל עני אמו כדבר המלאך והנכון בעיני כי המלאך צוה להגר שתקראהו כן והיא יראה בעבור היותה שפחה לקרוא שם לבן אדונים וגלתה לו הענין ואברהם קיים דבר י״י אבל לא הוצרך הכתוב להאריך בזה: (יב) פרא אדם. לשון רש״י אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת: ידו בכל. ליסטים ויד כל בו הכל שונאין אותו ומתגרין בו והנכון כי פרא אדם שמוך שיהיה איש פרא למוד מדבר יצא בפעלו משחר לטרף ויטרוף הכל והכל יטרפו והענין על זרעו שיגדל ויהיו להם מלחמות עם כל העמים ור״א אמר ידו בכל שינצח מתחלה כל הגוים ואחר כן יד כל בו שינוצח בסוף ועל פני כל אחיו שהם בני קטורה ישכון שיגדל זרעו מהם: (א) אל שדי. שני שמות כל אחד תאר לעצמו ופי׳ אל תקיף מלשון אלי מואב ופי׳ שדי אמר רש״י שיש די באלהות לכל בריה ובספר מורה הנבוכים פי׳ הרב כלומר שאינו צריך במציאות מה שנמצא ולא בקיום מציאותו לזולתו אבל מציאותו מספיק בעצמה ור״א פירשו בשם הנגיד ז״ל מגזרת שודד כלומר מנצח ומשודד מערכות השמים וזהו הנכון כי הוא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו החכמים מדת הדין של מטה: וטעם להזכיר עתה זה השם כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד מחריבים
חרב

שָׂרַי רִבּוֹנְתִּי אֲנָא עֲרַקַת: (ט) וַאֲמַר לַהּ מַלְאָכָא דַיְיָ תּוּבִי לְוַת רִבּוֹנְתִּיךְ וְאִשְׁתַּעְבְּדִי תְּחוֹת יְדָהָא: (י) וַאֲמַר לַהּ מַלְאָכָא דַיְיָ אַסְגָאָה אַסְגֵי יַת בְּנַיְיכִי וְלָא יִתְמְנוּן מִסְגֵי: (יא) וַאֲמַר לַהּ מַלְאָכָא דַיְיָ הָא אַנְתְּ מְעַבְּרָא וְתִלְדִין בַּר וְתִקְרִין יַת שְׁמֵיהּ יִשְׁמָעֵאל אֲרוּם גְּלֵי קֳדָם יְיָ סִיגוּפִיךְ: (יב) וְאִיהוּ יְהֵי מְדַמֵּי לְעָרוֹד בִּבְנֵי נְשָׁא יְדוֹי יִתְפַּרְעוּן מִן בַּעֲלֵי דְבָבוֹי וִידֵי דְבַעֲלֵי דְבָבוֹי יִתּוֹשְׁטוּן לְאַבְאָשָׁא בֵּיהּ וְעַל אַנְפֵּי כָּל אֲחוֹי יִתְעָרְבַב וְיִשְׁרֵי: (יג) וְאוֹדִיעַת קֳדָם יְיָ דְּמֵימְרֵיהּ מִתְמַלֵּיל לַהּ וְכֵן אֲמְרַת אַנְתְּ הוּא חַי וְקַיָּים דְּחָמֵי וְלָא מִתְחַמֵּי אֲרוּם אַמְרַת הָא בְּרַם הָכָא אִתְגַּלִּיאַת יְקַר שְׁכִינְתָא דַיְיָ בָּתַר חֶזְוָא:

[(יג) וְאוֹדְיַית הָגָר וְצַלִּיַית בְּשֵׁם מֵימְרֵיהּ דַיְיָ דְּאִתְגְּלֵי עֲלַהּ אַמְרָה בְּרִיךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא קַיָּים כָּל עָלְמַיָא דִּי חָמִית בְּצַעֲרִי אֲרוּם אַמְרַת דָּא לְחוּד עֲלַי אִתְגְּלִיתָא הֵיךְ בָּתַר דְּאִתְגְּלִיתָא עַל שָׂרַי רִבּוֹנְתִּי:]

(יד) בְּגִין כֵּן קְרָא לְבֵירָא בֵּירָא דְּאִתְגְּלֵי עֲלַהּ חַי וְקַיָּים וְהָא הִיא יְהִיבָא בֵּין רְקָם וּבֵין חֲלוּצָה: (טו) וִילֵידַת הָגָר לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא אַבְרָם שׁוּם בְּרֵיהּ דִּילֵידַת הָגָר יִשְׁמָעֵאל: (טז) וְאַבְרָם בַּר תְּמָנַן וְשִׁית שְׁנִין כַּד יְלֵידַת הָגָר יַת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם: (א) וַהֲוָה אַבְרָם בַּר תִּשְׁעִין וְתִשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלֵי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וַהֲוֵי שְׁלִים בְּבִשְׂרָךְ: (כ) וְאֶתֵּן קיימי

בעל הטורים

דכתיב שפכי כמים לבך: (ח) בורחת ג' במסורה הכא ואידך (ירמיה ד') מקול פרש ורומה קשת בורחת כל העיר. מפני בשרה הבריחה אם ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפניו כי רומה קשת הוא ישמעאל כדכתיב ויהי רובה קשת: (יא) וקראת ד' במסורה וקראת שמו ישמעאל. (פ' וילך) וקראת אתכם הרעה. (ישעיה ז') וקראת שמו עמנו אל. (שם ס') וקראת ישועה חומתיך. שע"י קריאת ישמעאל קראת הרעה

יונתן

לשון קדם מזרח: (יב) מדמי לערוד פי' כמו ערוד גדלותו במדבר כן גדולו יהיה במדבר וכן איתא ברבה: (יג) דחמי ולא מתחמי פירוש רואה ואין נראה ועיין בב"י רש"י החדשה שהעתקתי לפניך: ירושלמי דחמית בצערי דרש ג"כ אתה רואה לשון הודאה כמו ויקרא בשם ה' שהוא לשון תפלה ודרש מלת אל ראי שראה קב"ה בצערה. אמרת דא לחוד פי' שאמר' שעליה נגלה השם לבדה ביחידות. היך בתר דאתגליתא על שרה רבונתי כלו' כמו שנגלה עליה כשנגל' על שרה גבירתה לא זו אף זו הכא אליה בלבד נגלה והכי דרש ברבה. (ב) והוי שליט בבשרך ר"ל שאל תחשוב המילה למום אלא אדרבה אפילו בבשרך הוי שליט וק"ל דהא מתחלה היית שליט במעשים ובנשמה

רמב"ן

הנסים הנעשים לאברהם ולאבות וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקותי ובפרשת והיה כי תבא בברכות ובקללות שכולם נסים הם כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית וכן כל היעודים שבתורה אבל כולם נסים ובכולם תתגלה מערכת המזלות אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים ע"י משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים הטבע בפירסום והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו. ולכן אמר עתה

אבן עזרא

וטעם מזה מקום. כאלו אמר אי מזה מקום באת: בורחת. נפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו. וכן בורח' כל [ס]העיר. והיא [צ]כפורחת. ברחת [ק]ובמזרה. וכן יודעת איש [ר]בעבור אותיות הגרון שהם אהח"ע וכן משפט הלשון אין זר [ש]אחנו: (יא) הנך. לנקבה כי הן מלת ענין. כמו עם [ת]ומסקלו עמך: ישמעאל. בשעלם ה"אלף [א]להקל על הלשון: (יב) פרא אדם. שפשי בין האדם. כטעם מי שלח פרא [ב]חפשי. והטעם שלא ימשול בו זר [ג]ממשפחתו. ויש אומר פרא ואד'. כמו שמש ירח [ד]עמד זבולה. ובעבור שהוא פרא ידו בכל. ובעבור שהוא אדם ויד כל בו. והנכון בעיני שהיה בין האדם כפרא [ה]שיגלח הכל בכחו ואחר כן ויד כל [ו]בו. וכן נפורש בדניאל כי הוא היה הרביעית: ועל פני כל אחיו. שהם בני קטור'. וכן כתוב על פני כל אחיו נפל [ז]וכן בני מדיני' מבני קטורה [ח]ונקראו ישמעאלים [ט]בתורה ובספר [י]שופטים: (יג) ראי. על משקל ראה עני [כ]כטעם אל מראה: הגם הלום. כמו עתה והנכון שהוא כמו. פה. וכן הבא עוד הלום [ל]איש. והטעם הגם פה ראיתי עלאך השם אחר שראה השם בעניי. כי הוא ראי [מ]תמיד: (יד) באר לחי. לאשר יהיה חי לשנה האחרת כטעם כה [נ]לחי. כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלי' אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם: (א) אל שדי. שם התואר וטעמו תקיף וכן כקול [ס]שדי. והיה שדי [ע]בצריך כי טעמו כטעם. ויש על עשר [פ]בצר. ושדי על משקל לבי [צ]דוי. ורבים פירשוהו מגזרת [ק]שודד. שהוא מנצח ומתגבר. וטעם להזכי' השם הזה בפרשה הזאת [ר]ליראה אברהם וימול. והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא [ש]כנגדו. וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות. והעכין

פירוש על אבן עזרא

[ס](ירמיה ד' כ"ט). [צ](להלן ל"ט יו"ד). [ק](ישעיה ל' כ"ד). [ר](במדבר ל"א י"ז) בכולן נפתח האות שלפני האות הגרון כי כן משפט הלשון. [ש]ר"ל טעמו כי אין בלשוננו זרים שלא ימלא להם פעם לשם באו כן. [ת]ר"ל כמ"ם עִמָּךְ מן עם כן נאמר הִנָּךְ מן הֵן. [א]כי ראוי לבא בציר"י תחת האלף שכן נקרא ישמעאל ע"ש ישמע אל, והקל על הלשון כנקד העי"ן בציר"י והאל"ף נח. [ב](איוב ל"ט ה') הוא חמור הבר. [ג]פי' מי שהוא זר כנגד משפחתו וכן פי' בכל מקום. [ד](חבקוק ג' י"א) כן פרא אדם פי' פרא ואדם. [ה]המתחילה יכלה כל העכו"ם. [ו]ובסוף הוא יכולם. [ז](להלן כ"ה י"ח). [ח]כמ"ש ויעברו אנשים מדינים סוחרים וכו' וימכרו את יוסף לישמעאלים (שם ל"ז כ"ח) עיין שם. [י](שם ס' כ"ב) כתוב כי הושעתנו מיד מדין וכו' ואח"כ כתיב כי ישמעאלים הם וכן כתב ר"א כמו שקוראים היום אנשי מצרים ועילם ושבא ישמעאלים ואין בהם מי שהמה מזרע ישמעאל כי אם מתי מעט, וכן ג"כ מדין נקראים ישמעאלים בעבור היותם בני פלגש כמוהם והנכון אפילו לדעת ר"א סוף חיי שרה שהגר איננה שרה. [כ](איכה ג' א') שהוא שם המקרה, וכן ראי וטעמו אל המראה (זיכטבארער גאטט). [ל](ש"א י' כ"ב). [מ]ופי' אחרי הוא כמו אחרי הודיע וכו' (להלן מ"א ל"ט) אשר פי' אחרי נעשה זאת אשר הודיע וכו'. וג"כ פה אחרי רואי תמיד ונותן השגחתו עלי. [נ](ש"א כ"ה ו') ופי' כה יהיה לחי כלומר לחיים לשנה אחרת. [ס](יחזקאל א' כ"ד). [ע](איוב כ"ב כ"ה) שאיננו שם הקדוש רק הוא תואר למלת בצרך, וטעמו כתרגו"י שם אשר סופה דקרא מסייע כמ"ש וכסף תועפות לך שהוא ג"כ לשון תוקף כמו כתועפות ראם לו (במדבר כ"ג כ"ב). [פ](איוב כ"ב כ"ד) וסוף הפסוק ובציר נחלים אופיר, ופי' הרד"ק שם בְּצֶר, זהב ובצור נחלים אופיר ר"ל שבהולאת הצור נחלים בשפע ובדברי כן ישפע הש"י לך זהב אופיר ור"א פי' מלת בצר, כסף, ובצור נחלים. זהב אופיר. [צ]ישדי ע"מ לבי דוי (איכה א' כ"ב). [ק]רד"ק פי' וּכְשׁוֹד מִשַּׁדַּי יָבוֹא (יואל א' ט"ו) כמו שוד שיבא פתאום כן יבא זה היום משדי. והנגיד ר"ש פי' משדי מחזק וכן כקול מים רבים כקול שדי. [ר]ר"ל להכניס יראה בלבו של ישמעאל למול שהוא בעונת כרם. [ש]ר"ל שם בן

ספורנו

מקום עונה ואנשי רשע: אנכי בורחת. איני הולכת אל מקום מכוון אותי אלא יצאתי כדי לברוח: (ט) והתעני. להורות לעתיד אל דרך ירה ויורה כי כן יסד המלך: (יב) פרא אדם. פרא הוא חמור הבר אמר שיהיה חמור במזגו מולד האם המצרית כאמרו על המצרים אשר חמורים בשרם ושיהיה חמור הבר בהיותו שוכן במדבר כאמרו ויגדל וישב במדבר ושיהיה אדם מולד אביו כאמרם ז"ל שעשה ישמעאל תשובה: (יג) ותקרא שם ה'. הנה קריאת שם ה' היא התפלה אשר בה שבחו של הקב"ה במחשבת המתפלל או בדבריו כאמרם ז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל כי בזה יכוין המתפלל לאל ית' כענין שויתי ה' לנגדי תמיד וכן קראתי שמך ה' וכן ושמואל בקוראי שמו וכן כי שם ה' אקרא. אמר אם כן שכאשר התפללה סדרה שבח האל ית' שדבר אליה באמרה: אתה אל ראי. אתה אל של ראייה בכל מקום לא בביתו של אברהם בלבד כאמרם ז"ל כל השערי' ננעלו חוץ משערי אונאה: (טו) שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל. כי מלך שהיה ראוי לזה השם מולד אברם שהתפלל עליו אחר כך ואמר לו ולישמעאל שמעתיך ומלך הגר בדבר המלאך: (א) וירא ה'. המראה בכל מקום היא מדרגה למטה מן הנבואה ועל זה אמר ושמי ה' לא נודעתי להם: אני אל שדי. אני הוא שיש די במציאותי לפעולה המיוחדת לי והיא הבריאה שלא יפול בה נושא מתפעל ולכן לא יצטרך הפועל בפעלו שיהיה זולתו נושא נמצא במציאות והנה זה יקרא לכל נמצא זולת הבורא כי אמנם לא יפעל שום פועל זולתו אם לא נמצא איזה נושא מתפעל ממנו וכן לא יתפעל שום מתפעל אם לא ימצא איזה פועל שיפעל בו. ומזה יתחייב במופת ראייה מציאות הבורא ויחודו ושלמות פעלו על כל פועל זולתו אבל כל מתכונן וכל זה הורה האל ית' לאבות. אמנם מופת שבה על הבריאה שיוצא מן השם המיוחד לא הודיע עד משה רבנו באמרו ואראה וכו' ושמי ה' לא נודעתי להם: התהלך. בכל אשר תפנה שם: לפני. כמסתכל בי לדעת דרכי כפי האפשר אליך כענין שויתי ה' לנגדי תמיד: והיה תמים. וקנה השלימות האפשר למין האנושי השכל וידוע אותי בידיעת דרכי והדמותך אלי כפי האפשר אליך כי אמנם פעולת כל נמצא תורה על צורתו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך וזה הוא השלמות האחרון למין האנושי והמכוון מאת האל ית' בבריאה כאמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ג) ואתנה

אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד: ג וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־
פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר: ד אֲנִי
הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן
גּוֹיִם: ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם
וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם
נְתַתִּיךָ: ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד
וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ: שביעי
ז וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין
זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם
לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ:
ח וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ
מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם
וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים: ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר
אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם: י זֹאת
בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין
זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר:
יא וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה
לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם: יב וּבֶן־
שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר
לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל
בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא: יג הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה
בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם: יד וְעָרֵל ׀ זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר
עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר: ס טו וַיֹּאמֶר
אלהים

אונקלוס

קימי בין מימרי ובינך ואסגי יתך לחדא לחדא: ג ונפל אברם על אפוהי ומליל עמה יי למימר: ד אנא הא (גזר בנ"י הינהו) קימי עמך ותהי לאב סגי עממין: ה ולא יתקרי עוד ית שמך אברם ויהי שמך אברהם ארי אב סגי עממין יהבתך: ו ואפיש יתך לחדא לחדא ואתננך לכנשין ומלכין דשליטין בעממיא מנך יפקון: ז ואקים ית קימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקים עלם למהוי לך לאלהא ולבנך בתרך: ח ואתן לך ולבנך בתרך ית ׀ ארעא תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם ואהוי להון לאלהא: ט ואמר יי לאברהם ואת ית קימי תטר את ובנך בתרך לדריהון: י דא קימי די תטרון בין מימרי וביניכון ובין בנך בתרך מגזר לכון כל דכורא: יא ותגזרון ית בשרא דערלתכון ותהי (נ"י ותהא) לאת קים בין מימרי וביניכון: יב ובר תמניא יומין יתגזר (נ"י יגזר) לכון כל דכורא לדרתיכון ילידי ביתא וזביני כספא מכל בר עממין דלא מבנך הוא: יג אתגזרא ׀ יתגזרון (נ"י מגזר יגזר) יליד ביתך וזבין כספך ותהי קימי בבשריכון לקים עלם: יד וערל ׀ דכורא דילא יגזר ית בשר ערלתה וישתיצי אנשא ההיא מעמיה ית קימי אשני: טו ואמר יי
לאברהם

מסרה אותך, ט' מ"ל בתורה בל"ז. ג ויפל, כל או' מ"ו. ד המון, ל' ול' אב ובענין. ה יקרא, כ"ה. אב, כל אב קמץ במ"ד פתח. ו והפרתי, ג' ב' מ"ל וחד חסר ודין חסר. ז והקמתי, כל או' כ"כ מ' דמ' במ"ה מ"ל דמ"ל. וביניך, מ"י חכין. לדרתם, כל או' מ' דמ'. לאחזת, מ"ל. ח ולזרעך, הוא בלי געיה. מגריך, כל סו' מ"ו ומ"י. והייתי להם, ב'. ט ויאמר אלהים, כ"ה. תשמר, כל או' חסר. י וביניכם, מ"ל דמ"ל. המול, מ"ל. יא ונמלתם, ל'. וביניכם, מ"ל דמ"ל. יב ובן, ל' כ"ה. ימול, מ"ל. לדרתיכם, כל אורי' מ' ב' וי"ן ומ"י. בית, ד'. יג המול, מ"ל. ימול, מ"ל. יד וערל זכר, פסק ויש לו דין לגרמי'. ימול, מ"ל. ההוא, וי"ו ומילק. הפר, ב' מלותו פתח בס"פ.

ת"א והיית לאב נדרים סח. ולא יקרא ברכות יג נדרים סח. כי אב המון שבת קה. והקמותי את עקרים מד' פמה. להיות לך יבמות מב קד ק. ואתה את סנהדרין נט הסליליס כו כז מנחות מב. המול לכם כל שבת קלג קדושין כט. ובן שמנת שבת סה. המול ימול יבמות עב חולין כז מנחות מב. וערל זכר שבת קח קדושין כט.

רש"י

לך על ידי מלוה זו: (ג) ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בבריתא דר"א מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו וריש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ואפילו ריש שהיה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע: (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: (ז) והקמותי את בריתי. ומה היא הברית להיות לך לאלהים: (ח) לאחזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים אבל (בר ישראל) הדר בחוצה לארץ כמו שאין לו אלוה: (ט) ואתה. וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרה ומה היא שמירתה זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם שבעכשיו: ובין זרעך אחריך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו עשות אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ונמלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל (ברש"י יתן אינו): (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית: מקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך יש יליד בית נמול לאחד (ס"א לאחר) שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת (דף קלה): (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה (ב"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה. אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו (שבת כה): (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע
שרה

רמב"ן

עתה לאברהם אבינו כי הוא התקיף המזלות שיגבר על מזלו ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהיה חלק יי' עמו ובהלכתו יהיו לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל. ודע והבן כי בפרשה אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה' רק בצירוף השם הכתוב באלף דלת או בצירוף אל עליון עמו ויזכיר בענייני אלהים וכן יאמר ה' אלהי השמים ואמר ה' יראה על מקום המקדש העתיד
ויעקב

יונתן בן עוזיאל

קימי בין מימרי ובינך ואסגי יתך לחדא לחדא: (ג) ועל דלא הוה אברם גזיר לא הוה יכיל למיקם וגחן על אנפוי ומליל עמיה יי למימר: (ד) אנא הא גזר קיימי עמך ותהי לאב סגי עממין: (ה) ולא יתקרי תוב ית שמך אברם ויהי שמך אברהם ארום לאב סגי סוגעי עממין מניתך: (ו) ואפיש יתך לחדא לחדא ואתנינך לכנשין ומלכין שליטין בעממיא מנך יפקון: (ז) ואקים ית קיימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקיים עלם למהוי לך לאלהא ולבנך בתרך: (ח) ואתן לך ולבנך בתרך ית ארע תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם ואהוי להון לאלהא: (ט) ואמר

יי לאברהם ואנת ית קיימי תיטור אנת ובנך בתרך לדריהון: (י) דא קיימי דתיטרון בין מימרי וביניכון ובין בנך בתרך מגזר לכון כל דכורא אין לית ליה אבא למגזריה: (יא) ותיגזרון ית בשרא דעורלתכון ויהא לאת קים בין מימרי וביניכון: (יב) ובר תמניא יומין יגזר לכון כל דכורא לדריכון מרבייני בתיכון וזביני כספכון מן כל בר עממין דלא מבנך הוא: (יג) מאן דהוא גזיר יגזר מרבייני בתיכון וזביני כספיכון ותהי קיימי בבשריכון לקים עלם: (יד) וערלאה דכוראה דלא יגזר ית בשרא דעורלתיה ואין לית ליה מן דיגזר וישתצי בר נשא ההוא מעמיה ית קיימי אשני: (טו) ואמר יי
לאברהם

בעל הטורים

הרבה אבל ע"י קריאת שמו אל קראת ישועה: (ד) ב"פ אב המון בפרשה והוא עולה במספר יצחק וכן הרבה בגימ' יצחק: (יד) הפר ב' במסורה הכא ואידך (פ' שלח

יונתן

ונגשמה ועמה שלם בנפשך: (יד) ואין לית ליה מאן דיגזר פי' אפילו מי שאין לו מוהל

רמב"ן

ויעקב הזכיר תמיד אל שדי ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם ואם תזכה תבין זה ממה שאמרו במסכת יבמות כל הנביאים נסתכלו באיספקלריא שאינה מאירה. ולפיכך אמר ישעיה ואראה את יי' ומשה נסתכל באיספקלריא המאירה ולפיכך אמר כי לא יראני האדם וחי ואראה את ה' כתוב באלף דלת ועוד אזכיר זה בפרשת וארא אם ירצה אלהים בעזרי: התהלך לפני. ללכת בדרך אשר אורה אותך כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו כי ההולך לאחוז דרכו קודם שיורנו יאמר התהלך לפני והבא אחרי המורה יאמר אחרי יי' תלכו והענין בשניהם ללכת אחרי השם לירא ממנו לבדו ולעשות מה שיצוה: והיה תמים. מצוה אחרת עוד בענין הזה כטעם תמים תהיה עם יי' אלהיך אחרי אזהרת השם לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו' והענין בשניהם שיאמין בלבו כי הקב"ה לבדו הוא בעל היכולת בתחילה ובסוף הוא היכול לעשות ולבטל ולא ישמעו אל מעוננים ואל קוסמים או למנחש ומכשף ולא יאמין שיבאו דבריהם על כל פנים אבל

אבן עזרא

והמבין סוד השם [ט]יאמין: והיה תמים. שלא תשאל למה המילה: (ה) אברהם. תוספת הרי"ש [א]אביר המון גוים ולא בא השם לחסר ממנו אות כי אם להוסיף: ושרה. שם אחר כלל לא [ב]כשרי. וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות שהקדים וצוה אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש: (י) ונמלת המול לכם. כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלי' השניים [ג]הנראים כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו [ד]להכון: ונמלתם. כמו [ה]ושמרתם. והגאו"ן שרש וכן לא ידון [ו]רוחי. עם [ז]מדנה: (יב) ימול לכם. מבנין [ח]נפעל. וכן המול [ט]ימול. ומה טעם לאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית. וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף. ואחר אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים: (יד) וערל זכר אשר לא ימול. פי' ימול [י]יפעול. כמו כי ידור [כ]נדר. והוא
מן

יגזור בלבו שהכל ביד עליון העליונים שהוא אל והוא אל שדי עושה טובה שלא היה במזל ומביא רעה בהיות המזל טוב ויפה כפי שיתהלך האדם לפניו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל וזהו שאמרו לא מאצטגנינות שלך וכו' ורש"י פירש והיה תמים היה שלם בכל הנסיונות. ור"א אמר שלא ישאל על המילה למה. והוא כטעם יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש וכו'. והנכון מה שפרשתי: (ג) וטעם ויפול אברם על פניו. לכוין דעת לנבואה ובאשר השלים לו נבואת המצוה במילה קם אברהם ועמד ובא אליו הדיבור שנית מן השמים ואמר לו שרי אשתך וגו' וחזר ונפל על פניו לכוין דעתו והתפלל על ישמעאל כדרך ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות וגו' וכן ואכלה אותם כרגע ויפלו על פניהם: (ד) הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים. הוא ברית המילה אשר יפרים זאת אות הברית ואחרי הברית תהיה לאב המון גוים וברוך השם אשר לו לבדו נתכנו עלילות שהקדים וצוה את אברהם לבא בבריתו להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש: ואתה את בריתי תשמור. כתב רש"י ו' מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו אתם של עכשיו ובין זרעך אחריך העתידים להולד ולדק הכב בפשוטו. ואמרו בטעם המילה שהם זכרון באבר התאוה רב המהומה והחטא לבל ישתמשו בו רק במצוה ובמותר. ועל דרך האמת טעם הנה בריתי אתך כטעם הנה אנכי עמך ויאמר כי אהיה עמך יהי יי' אלהינו עמנו יאמר כי הברית יהיה עמו ולכן יפרה וירבה ואחר כך צוה שישמור אברהם הברית הזאת ותהיה המילה לאות ברית והנה האות הזה אות כשבת ולכן ידמה אותו והבן זה: (ו) ונתתיך לגוים. לשון רש"י ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשר עליו ואינו נכון בעיני שיבשרנו בעת ברית המילה על עשו והוא אינו מקיים המילה וגם לא נכלל עליה כמו שדרשו בסנהדרין כי ביצחק ולא כל יצחק אבל ישראל לבדם יקראו גוים ועמים הם וכן אף מוצב עמים הר יקראו אחריך בנימן בעממיך גם אחרי הולדת השבטים כולם אמר גוי וקהל גוים יהיה ממך ונתתיך לקהל עמים: (יד) וערל זכר. כאן לימדך שהמילה היא באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה לשון רש"י וכן הזכירו רבותינו גם טעמים אחרים
ור"א

פירוש על אבן עזרא

בן ד' אותיות והוא שם העצם המורה על הויה שהוא המעשה, ושם שדי הוא שם תואר ומורה על שדוד והשחתת המעשה, ושם בן ד' נקרא כנגד שם שדי כי הוא השם הזה מהוה ההויות ואם השם משדד ההויות ובעבור כי השחתת הי"ת אינה לכלות רק להלבישו צורה אחרת וזה נקרא בלשון חז"ל הקורע על מנת לתפור נקרא הקריע ג"כ תיקון, וז"ש ר"א ושם כנגד המעשה כי השדוד הוא הכנה למעשה. [ת]עיין בפ' שמות ובפ' כי תשא וכונת ר"א כמש"כ מבשרי. אחזה אלוה. והמילה נגד שם שדי. ואם כי ע"י המילה מהשם יוצא מאור עיניים ומחליש הגוף והשכל, מכ"ז מביא תולדות בעולם. ע"כ אנו מבקשים לתקן העולם במלכות שדי ויש לו קשר עם שם העולם. [א]אעפ"כ כי פי' הי"ת הוראה שמו על ענין אב המון, מכ"ש בשמו ג"כ אות הרי"ש להיות כוונת אביר כאשר נבלע היו"ד. כי היה אעפ"כ אדם הגדול בענקים ולאום כי הוא הכה ד' מלכים גדולים והציל את לוט וזה היה שמו בר שגוה. וכאשר הוסיף הי"ת אות ה' אשר מורה כי נעשה אב על כל העולם כי קבץ מעלים לקרבם להי"ת מכ"ז נשאר ג"כ שמו הראשון עם התוספת הרי"ש. [ב]כי שם שרי מורה שררותה רק על אברהם, והי"ת נתן לה השם להיות שרה על כל העולם. [ג]ר"ל שנראים רק ב' אותיות השורש, והמול שורשו נמל, וגאו"ן שורשו נבלע בדגש הש"ס עי"ן הפעל. [ד](עמוס ד' י"ב) ור"ל שיהיו ב"כ מוכנים להמול כי דרשו חז"ל המל ימול והיה מחויב א"א להמול א"ע מקודם. [ה](שמות י"ג. י"ז). [ו](לעיל ו' ג'). [ז](ד"ה כ"א כ"ז). [ח]ר"ל אם הזכר בן ח' ימים בודאי החיוב על אחרים להמולו אם אין האב למולו. [ט]ולפי זה ג"כ ספי' המול ימול שאם יהיו נמולים ע"י זולתם מהנמולים, ומקשה ר"א אם החיוב להיות נמולים ע"י אחרים למה כופל הכתוב הלוי עוד הטעם והם בכלל לווי פסוק הראשון ומתרץ כי כפל הפסוק מלוה כמו לדורות אשר החיוב על אב הנמול או על ב"ד להמול אחרים. כן בטעם הראשון מהמילה מל א"ע ואחר כן מל בני ביתו ואף שיכולים למול א"ע. [י]ר"ל ואפילו אינו יכול למול א"ע מחויב לעשות פעולה ע"י אחרים אשר ימולו אותו. [כ](במדבר ל' ג') ור"ל יעשה פעולה לנדור לאחרים לאנשים כמבואר בנדרים.
השם

ספורנו

בריתי ביני ובינך. ובאופן זה אקים בריתי אתך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי תלמדם: (ג) ויפל אברהם על פניו. לקבל עליו ולהודות לאל ית' על הברית שאמר: (ד) אני הנה בריתי אתך. אני הנני עושה עתה מה שאמרתי להקים הברית: (ה) והיה שמך אברהם. מעכשיו: כי אב המון גוים נתתיך. כי ענין זה השם מתחיל היום שהכל נתתיך לאב המון גוים ולפיכך לא יקרא עוד שמך אברם כלל לעולם ולא כן היה בשם ישראל כי אמנם עקר ענין שם ישראל היה לעתיד לבא כמו שיתבאר במקומו: (ט) ואתה את בריתי תשמור. וכמו שאני הנה בריתי אתך. אתה שמור בריתי שאע"כ לא יקום הברית: להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ליחד שמי עליכם בלתי אמצעי כמו שהוא מתיחד על כל הנצחיים כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כי אמנם הנפסדי' באשר הם נפסדים אינה פעולתו בלתי אמצעי אמר אם כן שבהקמת הברי' ושמירתו יהיו הוא וזרעו נצחיי' באים לפניו: לאחוזת עולם. והייתי לכם לאלהים שתוכלו לעשות רצוני בה כענין ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ובזה תהיה לכם לאלהים שתהיו נצחיים באים: (יא) לאות ברית. זכרון תמידי ללכת בדרכיו בהיותו כחותם האדון בעבדו: (יג) בבשרכם. בבשר הוא כבוד
לאבר

אלהים אל־אברהם שרי אשתך לא־
תקרא את־שמה שרי כי שרה שמה:
טז וברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך
בן וברכתיה והיתה לגוים מלכי עמים
ממנה יהיו: יז ויפל אברהם על־פניו
ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה־שנה
יולד ואם־שרה הבת־תשעים שנה
תלד: יח ויאמר אברהם אל־האלהים
לו ישמעאל יחיה לפניך: יט ויאמר
אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך
בן וקראת את־שמו יצחק והקמתי
את־בריתי אתו לברית עולם לזרעו
אחריו: כ ולישמעאל שמעתיך הנה ׀
ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי
אתו במאד מאד שנים־עשר נשיאם
יוליד ונתתיו לגוי גדול: כא ואת־בריתי
אקים את־יצחק אשר תלד לך שרה
למועד הזה בשנה האחרת: כב ויכל
לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם:
כג ויקח אברהם את־ישמעאל בנו ואת
כל־ילידי ביתו ואת כל־מקנת כספו כל־זכר באנשי בית אברהם וימל
את־בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים: מפטיר כד ואברהם
בן־תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו: כה וישמעאל בנו בן־שלש
עשרה

אונקלוס

לאברהם שרי אתתך לא־תקרי ית־שמה שרי ארי שרה שמה:
טז ואבריך יתה ואף אתן מנה לך בר ואבריכנה ותהי
לכנשין מלכין דשליטין־בעממיא מנה יהון: יז ונפל
אברהם על־אפוהי וחדי ואמר בלבה הלבר מאה־שנין
יהי ולד ואם־שרה הבת־תשעין שנין תליד: יח ואמר
אברהם קדם־יי לוי ישמעאל יתקים קדמך: יט ואמר יי
בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי ית־שמה יצחק
ואקים ית־קימי עמה לקים עלם לבנוהי בתרוהי: כ ועל־
ישמעאל קבלית צלותך הא ׀ בריכית יתה ואפש יתה ואסגי
יתה לחדא לחדא תרין־עשר רברביא יוליד ואתננה לעם
סגי: כא וית־קימי אקים עם־יצחק די תליד לך שרה
לזמנא הדין בשתא אחרנתא: כב ושצי למללא עמה ואסתלק
יקרא־דיי מעלוהי דאברהם: כג ודבר אברהם ית־ישמעאל
ברה וית כל־ילידי ביתה וית כל־זביני כספה כל דכורא
באנשי בית אברהם וגזר ית־בשרא דעורלתהון בכרן יומא
הדין כמא די מליל עמה יי: כד ואברהם בר־תשעין ותשע
שנין כד־גזר בשרא דעורלתה: כה וישמעאל ברה בר
תלת

מסרה, טו לאשתך ז'. טז אתה, ח'. וברכתיה, מ"י. יז ויצחק, ההיא בקמץ ודלא כמסורה והוא חד מן י"ב פתח באתנח דסיפרא. הלבן, ז' כתיב בטעם ופסקין כ"ל בסגול. מאה, המחב באלף ומוקף. הבת, ל' רפי. יח לו, כ"ב. יחיה, חד מן י"ח יחידאין. יט אשתך, כביע אחר פשטא. ילדת, חסר. והקמתי, ה' דמ'. לזרעו, כן הוא לזרעו, כ"ל ולא ולזרעו. כ שמעתיך, מלעיל. ברכתי, מלעיל. והפריתי, מ"ל ב'. והרביתי, כל או' מ"ל. במאד, ו'. נשיאם, ד' ח"י בהרא בתורה. יוליד, מ"ל דמ"ל. כא שרה, אין כאן פסק. למועד, כל או' מ"ל. כב ויעל, ג' בלי'. כג את, מ"מ פסוק את ואת ואת את. ילידי, מ"ל. וימל, ב'. כד ותשע, הוא"ו בקמץ כי הוא מוכרח. בהמלו, ג' זוגין קדמא לא כתיב את תנין כתיב את בהמלו, דין וישמעאל חסר.

ת"א בריתי יבמות עב סנהדרין לח מד. שרי ברכות יג ראש השנה טז. שרה ברכות שם. וברכתי אותה ראש השנה שם. ויפל אברהם סנהדרין סט. ואם שרה הבת מציעא פז.

רש"י

שרה לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל (ברכות יג): (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנעורתה שנאמר (לקמן יח) היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנו הוא והביאו כל אחת בנה עמה והניקתם לא הביאה והיא הניקה את כלם הוא שנאמר היניקה בנים שרה. ב"ר רמוז במקלת: (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו (שמואל א ב) הנגלה נגליתי (שם טו) הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. הראויה לילד ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא' תשות כח לעולם וצא ולמד מעשרה דורות מנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כמו התהלך לפני תרגם פלח קדמי: (יט) אבל. לשון אמתת דברים וכן (לקמן מב) אבל אשמים אנחנו (מלכים ב ד) אבל בן אין לה: וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק: וי"א על שם העשרה נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: (ס"א) ואת בריתי למה נאמ' כבר כתיב ואת' את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר והקמתי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקמתי את בריתי אתו ולא עם אחרים ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן. דבר אחר אמר רבי אבא מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב כי הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק:) את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו ליצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו כמו (משלי כה) נשיאים ורוח: (כב) מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו (ב"ר) שהצדיקים מרכבתו של מקום: (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו לימול ולקיים מצותו של מקום: וימל. לשון ויפעל: (כד) בהמלו. בהפעלו. כמו בהבראם (לעיל ב). (נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ורצה לחתוך והיה מתיירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו ב"ר רש"י ישן): (כה) בהמלו את בשר ערלתו. באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע"י תשמיש אבל ישמעאל
שהיה

ירושלמי

לאברהם שרי אנתתך לא תהי קרי ית שמה שרי ארום שרה שמה: (טז) ואברך יתה בגופה ואף אתן מנה לך בר ואברכיניה ביה ותהי לכנשין ומלכין שליטין בעממיא מנה יהון: (יז) ונפל אברהם על אנפוי ותמה ואמר בלביה הלבר מאה שנין יהי וולד ואין שרה הברת תשעין שנין תוליד:

[(יז) ואתרכין אברהם על אפוי ותמה:]

(יח) ואמר אברהם קדם יי הלואי ישמעאל יתקים ויפלח קומך: (יט) ואמר יי בקושטא שרה אנתתך תליד לך בר ותקרי ית שמיה יצחק ואקים ית קיימי עמיה לקיים עלם לבנוי בתרוי: (כ) ועל ישמעאל קבילית צלותיך

יונתן בן עוזיאל

דא ברכית יתיה ואפיש יתיה ואסגי יתיה לחדא תריסר רברבין יוליד ואתניניה לעם סגי: (כא) וית קיימי אקיים עם יצחק דתוליד לך שרה בזמנא הדין בשתא אוחרנתא: (כב) ופסיק מלמללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוי אברהם: (כג) ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל מרביני ביתיה וית כל זביני כספיה כל דכורא באינשא ביתא דאברהם וגזר ית בשרא דעורלתהון בכרן יומא הדין כמא דמליל עמיה יי: (כד) ואברהם בר תשעין ותשע שנין כד גזר בשרא דעורלתיה: (כה) וישמעאל בריה

בר

בעל הטורים

שלם) ואם מלושו הפר שדורש לושו במדרש על המושך ערלתו כמו הפר דהכא בברים מילה אף מלושו הפר בברים מילה: (כא) ואת בריתי אקים את יצחק. אקים נוטריקון אשר קדש ידיד מבטן:

ויאמ

יונתן

מוהל ולא נימול כשיגיע לעונשין צריך למול עצמו ואם לאו חייב כרת: (טז) ואברך יתה בגופה אפשר כרש"י בברכת שדים: (יח) ויפלח קדמך פי' ויעבוד קדמך דהיינו ביראתך כמו שפי' רש"י: (כ) תריסר רברבין כו' ועיין ברש"י ויראה בפסוק גם היא וכו'

רמב"ן

וכ"ז אמר ערלתו ידועה כי הוא בערוה ואין כאן ערלת לב ושפה ואזן כי כולם סמוכים. ולפי דעתי הדבר מפורש בכתוב כי לא אמר ונמלתם את ערלתכם שיהיה הדבר בספק וכן לא אמר ערלת בשרכם כמו שיאמר ערלה לבבכם וערלת שפתכם אבל אמר בשר ערלתכם שתכרתו הבשר שהוא ערלה בכם כלומר הבשר האוטם בכם ואין בגוף בשר אוטם וכוסה אבר שיכרת הבשר ההוא וישאר בלא ערלה זולתי בשר העוטה את העטר' שהזכירו חכמים וערל בשר כטי כמו גדלי בשר זו מבשרו: (יז) ויצחק. תרגם אנקלוס וחדי וכן הדבר כי הלשון פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו משחקים לפני י"י ולפי דעתי שהכוונה בלשון הזה כי כל רואה ענין נפלא באדם לטוב לו ישמח עד ימלא י"י שחוק פיו והוא מה שאמרה שרה צחוק עשה לי אלהים כי השומע יצחק לי כענין אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה וכן עשה אברהם כאשר נאמר לו זה שמח ומלא שחוק פיו ויאמר בלבו ראוי זה לשחוק כי הוא ענין נפלא אחד הלבן מאה שנה יולד ואם בת תשעים שנה תלד ולא יהיה זה לשחוק ולשמחה ויקלר וכן הגם הלום ראיתי נקשר בראש הפסוק כי אמרה הגם הלום ראיתי השם שנגלה לי כי ראה בעניי ולא אקראנו אל ראי וכן הנגלה נגלתי אל בית אביך קשור עם למה תבעטו בזבחי ובמנחתי יאמר האם בחרתי בהם שתבעטו בזבחי ובמנחתי ולמה תעשו כן או שפטים הלבן מאה שנה בשאלה לדבר פלא לא לדבר נמנע כמו התשפוט את עיר הדמים שעניינו התפלה לשפוט אותה ולהודיעה את כל תועבותי' וכן התעיף עיניך בו ואיננו וכן המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת כלו' האם עלה בדעתך על הלב שלבן מאה שנה יוליד ושרה בת תשעים שנה תלד וא"כ אמר לו שיהיה הנס הזה עם חיי ישמעאל: הלבן מאה שנה יולד. אין הפלא בבן ק' שנה שיוליד כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה בני תשעים ובני מאה גם בדורות האלה אף כי בימי אברהם שלא עברו מימיו פי השנים והנה אחרי זה מ' שנה הוליד בנים רבים מקטורה אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחרותו מן האשה הזאת יוליד ממנה עתה אחרי מאה ואחרי תשעים ופסק ממנה ארח נשים כי ידע כן ולכך אמר כן מתחלה כשנאמר לו ונתתיך לגוים עד אמרו אליו כי משרה יוליד וצוה אותו וקראת את שמו יצחק בעבור הצחוק שעשה אברהם וזה לאות כי היה לאמונה ולשמחה ואחרי שקרא אותו אברהם כן כאשר צוה אותו אמרה שרה הכי קרא שמו יצחק כי צחוק עשה לי אלהים: (יח) לו ישמעאל יחיה לפניך. פי' המלה הזאת בכל מקום כטעם אם והורכבה במלת לוי וטעמה אם לא ונכתבה לפעמים באלף וכן ירכיבוה עוד ויאמרו אלו ואלו לעבדים ולשפחות ואלו חיה אלף שנים פעמים וענין המלה אם לא וטעמה כמו אם ובא הכפל לחזוק כמו הרק אך במשה המבלי אין קברים ודומיהם. ואמר אברהם אם ישמעאל יחיה לפניך עתה בברכה הזאת אשר ברכתני בזרע שרה כי הבטיחו מתחלה אשר יצא ממעיך הוא יירשך והנה היורש אותו יחיד והיה חושב שהוא ישמעאל ועתה כאשר נאמר לו כי משרה יוליד והבין כי הוא היורש פחד פן ימות ישמעאל ולכן אמר זה. יחיה לפניך פי' רש"י יחיה ביראתך כמו התהלך לפני שלא קדמי ואיננו נכון בעבור שאמר ולישמעאל שמעתיך אבל פירושו יחיה ויתקיים זרעו כל ימי עולם: (יט) אבל שרה אשתך. כמו אבל בן אין לה כטעם רק אמר רק הבן אשר אני מברכך עליו שרה אשתך תלד אותו ובו אני מקיים בריתי לעולם ובזרעו אחריו וישמעאל אברך להרבות זרעו אך לא מבריתי: (כב) ויעל אלהים מעל אברהם. לשון כבוד כלפי המקום ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של הב"ה אבל לשונם בב"ר האבות הן הן המרכבה ירמוז למה שכתוב תתן אמת ליעקב

חסד

אבן עזרא

מן ונמלתם את בשר ערלתכם. וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת. כי מצות הנער הקטן על האב. ואם אביו לא מלהו ימול עצמו בהיותו ברשותו. והכרת בידי שמים. והטועים יחשבו [ל]כי אם עת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא. ואין פירש הנפש כרצונם [מ]כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש. וכן נפש כי [נ]תחטא. וי"א כי כרת המת קודם כ"ב [ס]שנה. וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו. על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בנים כאילו הוא חי ושמו לא נכרת: (טז) וגם נתתי. כמו נתתי כסף [ע]השדה. והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד: (יז) הלבן מאה שנה יולד. תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד. והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה. והבן מהדם יבנה [פ]ויכונן. וכאשר תסתכל ותראה כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם. כי הנה מצאנו אבות שכל אחד הוליד בן [צ]והוא גדול יותר מתשעים שנה וחיי הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור [ק]דוד. וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת

כספו

פירוש על אבן עזרא

[ל]המה הקראים. [מ]כמו שהם רוצים לפשוט אשר הנפש יכרת, כי אין כוונת הכתוב רק על אבוד הגוף שנקרא בשם הנפש. [נ](ויקרא ד' ב'). [ס]כדאמרינן (במ"ק כ"ח ע"א) מת בנ"ן שנים זו היא מיתת כרת עיין פירש"י שם. [ע](להלן כ"ג י"ג) והוא עבר במקום עתיד, כי המחשבה היא קודם המעשה ומי שמקיים מחשבת לבו ואינו חוזר ממנה נקרא המעשה בלשון עבר. [פ]מפרש כ"א בתחלת פ' תזריע. [צ]פי' כי דוד מבני נחשון היה ונחשון היה מיולדי מלכים וגדול היה כי הוא נשיא שבטו, ובעבור שהיה נכבד במלכים נשא אהרן לאחותו במלכים, וע"כ כתוב אחות נחשון, ועל דעת כ"א היה נחשון בלאתו ממלכים יותר גדול מארבעים, וכשמת דוד החל שלמה בנו לבנות בה"מ בת"פ שנה, ככתוב (במ"א ו' א') וכשנוסיף ע"ז ימי חיי נחשון בלאתו ממלכים יהיו תק"ך שנים, כאשר מהם ימי חיי דוד ע' שנים ישארו ת"ן שנים, כשנחלקם אלו השנים לה' דורות היינו נחשון שלמון בועז עובד ישי יבא לכ"א צ' שנים מלבד ימי הריון מכל אחד הם ג"כ כמעט ד' שנים, ואם בדורות שהכונים הולידו לל' שנים אינו חדוש אם אאע"ה הוליד לק'. [ק]פי' הענין הזה קשור ושייך למטה עם פסוק כ"ו אשר מלו בעצם וכו'.

פי'

ספורנו

לאבר המולדה בלשון הקדש כמו גדלי בשר (יחזקאל ט"ז) זו מבשרו או האמים בשרו מזונו וזולתם. וזה כי בהיות אות הברית בזה האבר המשמש גלסיות במין יורה על הכלליות המכוון בברית ובהיותו אבר המולדה יורה האות אשר בו על המשך הברית על הבנים: (טז) וברכתיה. בהריון ובלידה ובגדול הבן שלא בצער הפך קללת חוה באמרו בעצב תלדי בנים ואמר שהרה תהר תוליד ותגדל את בנה שלא בצער כאומרם אשר פדה את אברהם שפדאו מצער גדול בנים: (יז) הלבן מאה שנה יולד. אף על פי שאפשר שתתעבר האשה אחרי ימי בחרותה. זה יקרה לה במשכב אדם בחור אבל לא במשכב אדם זקן: הבת תשעים תלד. במשכב שום אדם אפילו בחור: (כב) ויעל אלהים מעל אברהם. והפך ויצא קין מלפני ה': (כג) בעצם היום הזה: שלא אחר:

וירא

עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃ כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃ פ פ פ

קכ"ו. נמל"ו. סימן: מכנדי"ב סימן: ומפטירין בישעיה סימן מ' למה תאמר יעקב:

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃ ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם

מפתח

אונקלוס

תְּלַת עַסְרֵי שְׁנִין כַּד־גְּזַר יַת בִּשְׂרָא דְעָרְלְתֵהּ׃ כו בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אִתְגְּזַר (נ"י גְּזַר) אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵהּ׃ כז וְכָל־אֱנָשֵׁי בֵיתֵהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי־כַסְפָּא מִן בַּר־עַמְמִין אִתְגְּזַרוּ (נ"י גְּזָרוּ) עִמֵּהּ׃ פ פ פ

א וְאִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא וְהוּא יָתֵב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא׃ ב וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְּלָתָא גֻבְרִין (נ"י גַּבְרִין) קָיְמִין עִלָּווֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן

מתרע

מסרה כו נמול, ל' ומ"ל. כו וכל אנשי, ה' ר"פ בסיפרא. בית, קמץ לסיבת הזקף. מקנת, המ"ס בלא מלריך ומוקף. נמלו, ל' וחסר. יח א באלני, חסר. ישב, חסר. כחם, חסר. היום, ב' דסמיך. ב שלשה, ב' מלי חסר. וירץ, לוט ויקס.

ת"א וירא אליו סוטה יד מציעא פו. כחום היום ברכות כז. וישא עיניו מציעא שם.

רש"י

שהיה ילד הוחזק לחתך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את (ב"ר): כו) בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו: חסלת לך לך

(א) וירא אליו. לבקר את החולה. (ב"מ פ"ו) אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקדוש ברוך הוא ושאל בשלומו: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו בחלקו (ב"ר): יושב. (ב"ר) ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל: פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו: כחום היום. (ב"מ פו) הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים: (ב) והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה ואחד להפך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות. (ב"ר) תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי. (ב"ר) ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו. לפניו [כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה]. אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא שני פעמים. הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם (כך הגירס' ברש"י ישן) בבבא מציעא. כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוהו

דהוה

רמב"ן

חסד לאברהם ופחד יצחק היה לי והמשכיל יבין: (כז) בעצם היום הזה. כתב רש"י בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג נמולו ומה טעם להזכיר זה ועוד אי אפשר שכבר הסכימו לדברי ר' אליעזר שבתשרי נברא העולם ובתשרי נולדו אבות ובפסח נולד יצחק והכתוב אמר למועד הזה בשנה האחרת והוא כתוב בסדר וירא כי הבשורה היתה בפסח לפסח הבא נולד את יצחק אבל בעצם היום הזה שנצטוה במצוה הזאת נימול הוא וילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות וכל מקנת כספו ספר הכתוב מעלתו בירא' י"י ומעלת כל בני בית שכולם זריזים מקדימין למצות ואין טעם נימול אברהם שנימול הוא בתחלה אבל ישמעאל בנו נימול תחלה וכל בני ביתו כי כן כתוב ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואחרי כן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו והטעם כי אברהם נזדרז במצות המילה שלהם תחלה ומל אותם הוא בעצמו או שזימן להם מוהלים הרבה והוא עומד עליהם ואחר כך מל את עצמו שאלו הקדים מילתו היה חולה או מסוכן בה מפני זקנתו ולא היה יכול להשתדל במילתם:

(א) וירא אליו י"י. לשון רש"י לבקר את החולה א"ר חמא ב"ר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בו: (ב) והנה שלשה אנשים נצבים. המלאכים שבאו אליו בדמות אנשים ג' אחד לבשר את שרה ואחד לרפאות את אברהם ואחד להפוך את סדום ורפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט שאין זה שתי שליחות כי היה במקום אחר ונצטווה בו אחר כן או שמתיחן להללה: ויאכלו. נראו כמי שאכלו ובספר מורה הנבוכים נאמר כי הפרשה כלל ופרט אמר הכתוב תחלה כי נראה אליו השם במראות הנבואה ואיך היתה המראה הזאת כי נשא עיניו במראה והנה ג' אנשים נצבים עליו ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך זה ספור מה שאמר במראה הנבואה לאחד מהם הגדול שבהם ואם במראה לא נראו אליו רק אנשים אוכלים בשר איך אמר וירא אליו י"י כי הנה לא נראה לו השם לא במראה ולא במחשבה וככה לא נמצא בכל הנבואות והנה לדבריו לא לשה שרה עוגות ולא עשה אברהם בן בקר וגם לא נחקה שרה רק הכל מראה ואם כן בא החלום הזה ברוב ענין כחלומות השקר כי מה תועלת להראות לו כל זה וכן אמר בענין ויאבק איש עמו שהכל מראה הנבואה ולא ידעתי למה היה צולע על ירכו בהקיץ ולמה אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי כי הנביאים לא יפחדו שימותו מפני מראות הנבואה וכבר ראה מראה גדולה ונכבדת ונוראה כי גם את השם הנכבד ראה פעמים רבות במראה הנבואה והנה לפי דעתו זאת יצטרך לומר כן בענין לוט כי לא באו המלאכים אל ביתו ולא אפה להם מצות ויאכלו אבל הכל היה מראה ואם יעלה לוט למעלת מראה הנבואה איך יהיו אנשי סדום הרעים והחטאים נביאים כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו ואם הכל מראות נבואתו של לוט יהיה ויאיצו המלאכים וגו' קום קח את אשתך ויאמר המלט על נפשך והנה נשאתי פניך וכל הפרשה כלה מראה וישאר לוט בסדום אבל יחשוב שהיו המעשים נעשים מאליהם והמאמרים בכל דבר ודבר מראה ואלה דברים סותרי' הכתוב אסור לשומעם אף כי להאמי' בהם ובאמת כי כל שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא במראה או בחלום כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים אבל לא ממראות הנבואה כי המשיג לראות מלאך או דיבורו איננו נביא שאין הדבר כמו שהרב גוזר כי כל נביא זולת משה רבינו נבואתו ע"י מלאך וכבר אמרו בדניאל איננו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא וכן לא נכת' ספרו עם ספר הנביאים מפני שהיה עניינו עם גבריאל אע"פ שהיה נראה אליו ומדבר עמו בהקיץ כמו שנאמר במראה של בית שני ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל וכן המראה של קץ הגאולה בהקיץ היתה בלכתו עם חביריו על יד הנהר ואין הגר המצרית מכלל הנביאות וברור הוא ג"כ שלא היה עניינה בת קול כמו שחשב הרב והכתוב חלק נבואת משה רבינו מנבואת האבות כמה שנאמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי הנה שם משנות הקדש לבורא איננו כנוי למלאך ורבותינו עוד למדו על הסילוק שביניהם ואמרו מה בין משה לכל הנביאים רבנן אמרו כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא שאינה מאוספלת הה"ד ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ומשה ראה מתוך אספקלריא מאוספלת הה"ד ותמונת י"י יביט כמו שהוא מפורש בויקרא רבה ומקומות אחרים ולא נתנו בשום מקום נבואתם למלאך ואל תטעה בעבור שכתוב גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר

י"י

יונתן בן עוזיאל

בר תלת עסרי שנין כד גזר ית בשרא דעורלתיה: (כו) בכרן יומא הדין בארבעת עשר שנין גזר אברהם וישמעאל בריה: (כז) וכל אינשי ביתיה מרביני ביתא וזביני כספא מן בר עממין אתגזרו עמיה:

פ פ פ

(א) וירא ואתגלי עלוהי יקרא דיי בחיזוי ממרא והוא מרע מכיבא דמהולתא יתיב תרע משכנא לתוקפא דיומא: (ב) וזקף עינוי וחמא והא תלתא מלאכין בדמות גוברין קיימין קומוי דאשתלחו לצרוך תלת מיליא ארום לית אפשר (אפשר) למלאכא דשירותא דמשתליחא ליתיר מן מילא חד חד אתא למבשרא יתיה דהא שרה ילדה בר זכר וחד אתא למשיזבא ית

ירושלמי

לוט וחד אתא למהפך ית סדום וית עמורה וכד חמינון רהט לקדמותהון מתרע משכנא וסגיד על ארעא:

(נב) תלתא מלאכיא אשתלחו לות אבונן אברהם ותלתיהון אשתלחין לתלת מילין ארום לית אפשר לחד מן מלאכי מרומא דישתלח בידיה יתיר מן מילא חדא מלאכא קדמאה אשתלח לבשרא לאבונא אברהם דהא שרה ילדה ליצחק מלאכא תניינא אשתלח לשיזבא ית לוט מגו הפיכתא מלאכא תליתאה אשתלח למהפך לסדום ועמורה אדמה וצבוים בגין כן הוה פתגם נבואה מן קדם יי לות אברהם צדיקא ואתגלי עילויה מימרא דיי במישרי חוזא והוא הוה יתיב בתרע משכנא מתחמם מן גזירותיה לתוקפא דיומא:

ואמר

בעל הטורים

(א) וירא אליו סמוך למולו אלל וירא מלמד שנראה לו בשביל המילה ד"א נמולו אסו ומעיך ליה והוא יושב פתח האהל כחום היום וה"ט חז"ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול לכנוס שם חוץ ממי שבא על הכותים שנמשכה ערלתו ואינו מכירו: וירא אליו ה' ס"ת אוה מלמד שאוה לשכון באהלו של אברהם: וירא אליו (עם המיעוט) בגימ' זה בכבוד מילה נגלה אליו: וירא אליו ה' באלני בגימ' לבקר בחולה: יושב פתח האהל בגימ' להכניס את האורחים: כחום ד' במקרא הכא ואידך (ש"א י"א) כחם לא עלי אור. (ש"ב ד') ויבאו כחם היום אל בית איש בושת שאברהם (היה) יושב פתח האהל ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחם לא עלי אור, דהיינו בג"ע כדכתיב (ישעיה ס') והיה לך ה' לאור עולם. אבל איש בושת פי' שבא על הכותים שאין לך בושת גדול ממי שבא על הכותים. כחם השמש יכנס לגיהנם דכתיב (מלאכי ג') הנה היום בא בוער כתנור: כחם היום בגימ' זהו בגיהנם: ובגי' דם מילה: (ב) והנה שלשה

יונתן

וכו' ואלל כולם הענין כי את זה לעומת זה עשה אלקים י"ב שבטי יה כנגד י"ב גבולי אלכסון משער' דקדושה וכן להפך והכל ידוע לי"ח:

(א) מרע פי' חולה לשון שכיב מרע. מכיבא פי' כאביא דמילה וכדאיתא פ' השוכר את הפועלים דיום שלישי למילתו היה וכן בשר"א: (ב) מלאכין בדמות גוברין ג' מלאכים בדמות אנשים עומדים לפניו והכל בב"מ פ' הנ"ל. ליה אוסר פי' דלכך

רמב"ן

יי לאמר כי פירושו גם אני נביא כמוך ויודע אני שהמלאך מדבר אלי בדבר יי הוא וזו מדרגה ממדרגות הנבואה כאשר אמר איש האלהים כי כן נוה אותו בדבר יי ואמר כי דבר אלי בדבר יי וכבר אמרו רבותינו בענין בלעם שאמר ועתה אם רע בעיניך אשובה לי אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך הוא אומנותו לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו ואח"כ ויקרא מלאך יי אל אברהם ויאמר אל תשלח ידך אל הנער למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו וכו' הנה החכמים מתעוררים לומר שאין הנבואה בדבור הראשון שהזכיר בו השם שוה לדיבור השני שאמר בו שהוא ע"י מלאך אלא שהוא דרך בנביאים שיבוא בנבואה ויבטל הנואה במלאך כי הנביא יודע כי דבר ה' הוא ובתחלת ויקרא רבה אמרו ויקרא אל משה לא כאברהם באברהם כתוב ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים, המלאך קורא והדבור מדבר ברם הכא אמר הקב"ה אני הוא הקורא ואני הוא המדבר כלומר שלא היה אברהם משיג הנבואה עד הכינו נפשו בתחלה לחזות מלאך ויעלה מן המדרגה ההיא למעלת דבור הנבואה אבל משה מוכן לנבואה בכל עת הנה בכל מקום יתעוררו החכמים להודיענו כי ראיית המלאך איננה נבואה ואין הרואי' מלאכים והמדברים עמם מכלל הנביאים כאשר הזכרתי בדניאל אבל היא מראה תקרא גלוי עינים כמו ויגל השם את עיני בלעם וירא את מלאך יי וכן ויתפלל אלישע ויאמר יי פקח נא את עיני הנער וירא אבל במקום אשר יזכיר המלאכים בשם אנשים כענין הפרשה הזאת ופרשת לוט וכן ויאבק איש עמו וכן וימצאהו איש על דעת רבותינו הוא כבוד נברא במלאכים יקרא אצל היודעים מלבוש יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידים ובני הנביאים ולא אוכל לפרש והמקום אשר תמצא בו ראיית יי ודבור מלאך או ראיית מלאך ודבור יי ככתוב בדברי משה בתחלת נבואתו ובדברי זכריה עוד אגלה בו דברי אלהים חיים במחיות. ועכין ויאכלו אמרו חכמים לאשון מסתלק וענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח אם תזכה אליו והנה פי' הפרשה הזאת אחרי שאמר כי בעצם היום הזה נמול אברהם אמר שנראה אליו השם בהיותו חולה בנעילתו יושב ומתקרר בפתח אהלו מפני חום היום אשר ימליצנו והזכיר זה להודיע שלא היה מתכוין לנבואה לא נופל על פניו ולא מתפלל ואף על פי כן באה אליו המראה הזאת באלוני ממרא להודיע המקום אשר בו נימול וזהו גלוי השכינה אליו למעלה וכבוד לו כענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד יי אל כל העם כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה

אבן עזרא

כספו: (כו) בעצם היום הזה. ולא אמר [י]לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מאות [ש]ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו [ת]כלם נמולו אתו ברצונם. והטעם [א]שלא הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאות רצון השם: (כז) נמולו אתו. מבנין נפעל מן נמל וכן ונשלום [ב]ספרים:

חסלת לך לך

וירא הנה קלת אמרו כי השם ג' אנשים הוא אחד [א]והוא ג' ולא יתפרדו. והנה שכחו ויבאו שני המלאכים סדומה. ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכים [ב]האחד בא

פירוש על אבן עזרא

[י]פי' כל הענין נעשה בעצם היום הזה. [ש]ר"ל הלקיחם בדברים להגיד להם מצות מילה ושיהיה ברצונם. זה עשה מיד אחרי הסתלק הדבור. [ת]ר"ל מה מספר איך נמולו. אשר מל אלפ"ם בעצמו וישמעאל וכן כולם. [א] פסוק כ"ז מפרש נמולו אתו ר"ל ברצונם עשו המילה ולא אחרו למחרתו. [ב](אסתר ג' י"ג) ונשלח נ' שלו נו"ן נפעל נראה, ונו"ן השורש אשר שרשו נמל כה"ל נבלע בדג"ש המ"ם ע"ש, ושם פי' ר"א שם האומר מבנין נפעל כמו נשאל נשאל דוד, ור"ל כמו נשאל נשאל כונתו שאלה שאל ממנו דוד ככה פי' ונשלום שליחות הספרים היה ע"י הרצים, וכן פי' פה המול ימול. מי שמל א"ע מקודם מל את הניכו ע"כ צודאי א"א אחך הערלה שלו בעצמו כמותא בדברי חז"ל.
[א]ר"ל כי בפסוק ג' כתוב ויאמר אדני והוא ל"י. ע"כ מתרץ פי' נראה לא"א ג' אנשים ובאמת לא היה רק אחד, ואם א"א ראה ג' מכ"ז קייך לפי ראות עיניו לקרא בל"י כי ג' הם אגודה אחת ע"כ קייך הזמון בהם ע"כ קראם בל"י לבכך אללו בשם ה' להרגיל ע"ש בפי הבריות. [ב]ר"ל לתרץ ע"פ פשוטו באמת היו מלאכים וקורא אותם אנשים ע"כ הקדים סכבות כי ראה מתחילה השכינה ולא נפעל ולא נפל על פניו בי נכנס בברית המילה ונעשה תמים. ואחר מראה כזאת ראים משובים רק כשלשה אנשים לא כן דניאל ברואו

ספורנו

(א) וירא אליו ה' באלוני ממרא. כי שם נמול אברה' אז וכל ביתו נמולו אתו שם הופיע האל ית' שכינתו לעמו בברית כמשפט לכל כורתי ברית כמנין אתם נצבים וכו' לעברך בברית וכענין ויכרות לפני ה' ויעמוד כל העם בברית. ונראה לאברהם שהיה מוכן מכלם לאותה המראה וכן ענין ויפגשהו ה' שלא נראה שם לדבר עד משה אבל הופיע שכינתו לקבל ברית בנו כאמרו ציני וביניכם לדורותיכם ואולי בשביל זה נהגו להכין כסא בעת המילה ובמקומה: (ב) וישא עיניו. התכונן להסתכל: נצבים עליו. פונים אליו כממתינים לדבר עמו בהיותו פניו מן המראה הנכבדת כי הממתינים אצל אדם לדבר עמו יקבלו נכבים עליו כמו להתאפק לכל הנצבים עליו וכמו וכל העם נצב עליך: וירץ לקראתם. בטרם יקרבו לדבר עמו: מפתח האהל

פירוש רשב"ם

(א) וירא אליו ה'. האיך שבאו אלין שלשה אנשים שהיו מלאכים. שבהרבה מקומות כשנראה המלאך קוראו בלשון שכינה כדכתיב כי שמי בקרבו שלוחו כמותו. וכן וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וכתוב שם וירא ה' כי סר לראות: כחם היום. מה צורך לכתוב היום אלא להודיעך כי בלוט כתיב ויבאו המלאכים סדמה בערב ולכך אמר להם לוט סורו נא אל בית עבדכם ולינו אלא אברהם לפי שבאו אליו כחם

מפתח האהל וישתחו ארצה: ג ויאמר
אדני אם־נא מצאתי חן בעיניך אל־נא
תעבר מעל עבדך: ד יקח־נא מעט־
מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ:
ה ואקחה פת־לחם וסעדו לבכם אחר
תעברו כי־על־כן עברתם על־עבדכם
ויאמרו כן תעשה כאשר דברת:
ו וימהר אברהם האהלה אל־שרה
ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת
לושי ועשי עגות: ז ואל־הבקר רץ
אברהם ויקח בן־בקר רך וטוב ויתן
אל־הנער וימהר לעשות אתו: ח ויקח
חמאה וחלב ובן־הבקר אשר עשה
ויתן לפניהם והוא־עמד עליהם תחת
העץ ויאכלו: ט ויאמרו אליו איה שרה
אשתך ויאמר הנה באהל: י ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה־בן

לשרה

אונקלוס

מתרע משכנא וסגיד על־ארעא: ג ואמר יי אם־כען
אשכחית רחמין קדמך (נ"י בעינך) לא־כען תעבר מעל
עבדך: ד יסבון כען זעיר־מיא ואסחו רגליכון ואסתמיכו
תחות אילנא: ה ואסב פתא־דלחמא וסעידו לבכון בתר
כן תעברו ארי־על־כן עברתון על־עבדכון ואמרו כן
תעביד כמא דימללתא: ו ואוחי אברהם למשכנא לות־
שרה ואמר אוחא תלת סאין קמחא דסלתא לושי ועבידי
גריצן: ז ולות־תורי רהט אברהם ודבר בר־תורי רכיך וטב
ויהב לעולימא ואוחי למעבד יתה: ח ונסיב שמן וחלב
ובר־תורי די עבד ויהב קדמיהון והוא־משמש עליהון
תחות אילנא ואכלו: ט ואמרו ליה אן שרה אתתך ואמר
הא במשכנא: י ואמר מתב אתוב לותך כעדן דאתון קימין

והא

מסרה ג ויאמר, (כ"ה). אדני, קדש קל"ד וודאין. תעבר, ה'. ד יקח, ג' וסי' מו"י דגבר פרזלא. ורחצו, ג'. והשענו, ל'. ה ואקחה, ל'. וסעדו, ל'. לבכם, ג'. תעברו, חסר. ה' מל' עטור סופרים. ו האהלה, ה' כ"כ בה"א בסוף ומלעיל וחטף אחר הנגינה. מהרי, ל'. סאים, ל'. לושי, ל'. עגות, חו"ק ומ"ל הכין והב' רפי. רך, בקמץ. וטוב, ה' קמץ וסי' שמואל עליה במירא כהע ואסכה סוכמא. לעשות, מ"ל. ח והוא, במקף. עמד, חסר. עליהם, מ"ל. ט אליו, נקוד על א' י"ו. באהל, ו' קמץ. י שוב, סבויהון מ"ל.

ת"א ויאמר אדני שבת מציעא שם שבועות לה. יקח נא מציעא פו. ורחצו רגליכם מציעא שם. ואקחה פת שם פ"ז. אחר תעבורו נדרים לז. כן תעשה מציעא פו. קמח סלת שם פז. ואל הבקר רץ שם פו פז. ויתן אל הנער שם פו. ויקח חמאה שם פו פז. והוא עומד קדושין לב מציעא פו. ויאמר יבמות עז.

רש"י

דהוה שרי ואסיר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול (שבועות לה) ד"א קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואף על פי שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וא"א לומר כן אלא הגזרה הי' מקודם עוד כ' שנה ושתי הלשונות בב"ר: (ד) יקח נא. על ידי שליח והקב"ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמר (במדבר כ) וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"א לביתו (ב"מ פו). אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת האילן: (ה) וסעדו לבכם. בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא. בתורה וסעדו לבכם. בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם. בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב"ר): אחר תעברו. אחר כן תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי. כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא (לקמן יט) כי על כן באו בצל קורתי. (לקמן לג) כי על כן ראיתי פניך (שם לח) כי על כן לא נתתיה (במדבר י) כי על כן ידעת חנותנו: (ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמלן של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא:

(ז) בן בקר רך וטוב. ג' פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל (ב"מ פו): אל הנער. זה ישמעאל לחנכו במצות (ב"ר): (ח) ויקח חמאה וגו'. ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח נשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב"מ שם): חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן. קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג. (ב"מ שם ב"ר): (ט) ויאמרו אליו. נקוד על אי"ו שבאליו ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו' וכאן הנקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדו שישאל אדם באכסניא שלו. לאיש על האשה ולאשה על האיש. בבבא מציעא אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל. צנועה היא: (י) כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת אלא כעת. כעת חיה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן (ב"ר): (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו שוב אשוב אמר לה אלישע אות' המלאכים

טורח

רמב"ן

השכינה ואין גלוי השכינה כאן וכאן לצוות להם מצוה או לדבור כלל אלא כגמול במצוה הנעשית כבר ולהודיע כי רצה האלהים את מעשיהם כענין שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. וכן ביעקב אמר ויפגעו בו מלאכי אלהים ואין שם דבור ולא שחדשו בו דבר רק שזכה לראיית מלאכי עליון וידע כי מעשיו רצויים וכן היה לאברהם בראיית השכינה זכות והנעמה וכן אמרו ביורדי הים שאמרו זה אלי ואנוהו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא זכות להם בעת הנס הגדול שהאמינו בה' ובמשה עבדו ופעמים יבא בשעת הקצף ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד ה' נראה

באהל מועד אל כל בני ישראל ויהיה זה להגין על עבדיו הצדיקים ולכבודם ואל תטעה להפסק הפרשה כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא ה' אל אברהם אבל בפרשה רצה לספר הכבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלח אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו כי אברהם נתבשר בבן מפי השכינה כבר ושלה מפי המלאך שדבר עם אברהם כדי שתשמע שרה כמו שאמר ושרה שומעת וזו כוונתם שאמר לבקר את החולה שלא היה לדבור אלא לכבוד לו ועוד אמרו מזבח אדמה תעשה לי ומה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו

אברהם

יונתן בן עזיאל

(ג) ואמר בבעו ברחמין מן קדמך יי אין כדון אשכחית חינא קומך לא כדון תסתלק יקר שכינתך מעילוי עבדך עד דאיכנוס עיבוריא תחות אילנא: (ה) ואסב סעיד דלחם וסעידו לבכון ואודו לשום מימרא דיי ובתר כדין תעברון ארום בדין באישון שירותא אזדמנתון ועברתון על עבדכון בדיל למסעוד ואמרו יאות מלילתא עביד כפתגמך: (ו) ואוחי אברהם למשכנא לות שרה ואמר אוחא תלת סאין סמידא דסולתא פתוכי ועבידי גריצן: (ז) ולבקרותא רהט אברהם ונסב בר תורי רכיך ושמין ויהב לעולימא ואוחי

*חסר כאן ת״י ע״פ ד׳ וצ״ע

ירושלמי

למעבדי תבשילין: (ח) ונסיב לוואי שמן וחלב ובר תורי דעבד עולימא תבשילין וסדר קדמיהון כאורח הילכת בריית עלמא והוא משמש קדמיהון ואינון יתבין תחות אילנא ודמי ליה כאלו אכלין: (ט) ואמרו ליה האן שרה אנתתך ואמר הא היא במשכנא: (י) ואמר חד מנהון מיתב איתוב לוותך לשתא דאתיא ואתון קיימין והא בר לשרה אנתתך ושרה הוות שמעא בתרע משכנא וישמעאל קאי בתריה וציית מה דאמר מלאכא:

(י) ואמר מחזור אחזור לוותך בעידן הדין דאתון קיימין והא בר דכר לשרה
אתתך

בעל הטורים

שלשה בגי׳ אלו מיכאל גבריאל ורפאל: (ד) יוקח ג׳ במסורה הכא ואידך (איוב כ״ח) ברזל מעפר יוקח. (ישעיה מ״ט) גם שבי גבור יוקח. פי׳ גם השבי לדיק גבור יוקח בזכות יקח נא מעט מים. ברזל מעפר יוקח פי׳ ברזל חרב של פורענות יוקח מישראל שנמשלו לעפר בזכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר יוקח נא מעט מים בגי׳ מכאן זכו לבאר ורחצו רגליכם ב׳ במסורה הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט מכאן ילפינן שמטמא לעו״ג מלוט הקדים ליה לינה לרחילה ואברהם הקדים רחילה ללינה שלמד שהיה חושש משום ערביים הם ויכניסו ע״ז לתוך ביתו: (ה) ואקחה פת לחם היל״ל קחו פת לחם מכאן רמז שבעל הבית בוצע. לבבכם ג׳ במסורה הכא ואידך (תהלים מ״ח) שיתו לבכם לחילה (ישעיה ס״ו) וראיתם ושש לבכם וזה היא שאמרו שהיה מלטער על שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבבכם שהיה מלטער בלבו כיון שהלה אלו ושש לבכם: (ז) ואל הבקר ג׳ תגין על הקו״ף. לומר שג׳ היו (ר״ל ג׳ בהמות) ובזכות זה ניתן לו בן למאה שנה (לכך תגין על הקו״ף) ואל הבקר רץ אותיות ואל הבקר רץ ערך אחריו למעלה ואל הבקר רץ בגי׳ רץ למערה: (ח) ויאכלו והדר (ט) ויאמרו אליו רמז למה שאמרו אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט
ויאמרו

יונתן

דלכן נשלחו ג׳ כי א״א למלאך השרת שילך ליותר מדבר אחד: (ג) עבוריא פי׳ העוברים והשבים ודעתו כדפירש״י שאמר להקב״ה וכו׳ עד שיכניס האורחים וכו׳: (ה) ואודו פירוש ברכת המזון: באישון שרותא פירוש בזמן הסעודה וכן פ״י עלה באישון מסיק קרילותא: (ז) ולבקרותא פי׳ מקום שעומדים השוורים: (ח) לוואי שמין פי׳ מהר״ד חמשה ר״ל שהוא שומן החלב ורמז בלווי מלשון ונלוו ר״ל נדבק בחלב:
כלומר

רמב״ן

אברהם שאל עצמו לשמי עלכ״ו ושמא כיוונו עוד בזה לומר שהיה לו במראה השכינה כפוי למעלת המילה כי כן ראוי להיות כדכתיב באור פני מלך חיים: וטעם נצבים עליו. שהיו עומדים לנגדו מסתכלים כאשון הנצב על הפועלים אשר הנצבים ולפי שהוא יושב והם היו עומדים ורואים בו אמר עליו וזה טעם וירא וירץ לקראתם כי כאשר ראה אותם עומדים נגדו ולא היו הולכים לדרכם רץ לקראתם להביאם אל ביתו וטעם מפתח האהל להגיד כי היה עדיין יושב שם אחרי הסתלק ממנו מראה השכינה. ויתכן שיהיה עליו על האהל שהיו קרובים אליו מן הצד האחר שלא כנגד הפתח והיו שם נצבים ולא היו מתקרבים אל אברהם כטעם סורים על היש: (ג) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך. מצינו אותו בספרים קמוץ והנה קראם בשם כבוד באלף דלת כי הכיר בהם שהם מלאכי עליון כאשר יקראו אלהים ואלים ולכן השתחוה להם ארצה: אל נא תעבור מעל עבדך. עם כל אחד ידבר כדרך כל התורה ומתרגם את כל חקתי ועשיתם אותם ערות אביך וערות אמך לא תגלה ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה ובקשתם משם את י״י אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ורוב מצות התורה כן והפך מזה ראה אנכי נותן לפניכם היום ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר וגם זה יתכן שאמר לגדול אל נא תעבור ואתה ורעיך אשר יאכלו עמך תרחצו רגליכם והנכון בעיני שקרא את כולם אדונים ופנה אל כל אחד ואחד כראשון אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכן אמר לשני וכן אמר לשלישי לכל אחד בפני עצמו יתכן אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך ויוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם כלכם וזה דרך מוסר וכבוד מרוב חפצו להתנדב עמהם והנה הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין חפצם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום לתת מים קרים על נפש עיפה וישענו תחת העץ לרוח היום לא יבואו באהל ובמשכן: (ה) וטעם כי על כן עברתם. כי אחרי שדרכיכם עלי אינכם נכון שלא תנוחו מעט אצלי: כן תעשה כאשר דברת. דרך מוסר שבפת לחם די לשון ר״א או יאמר כן תעשה לנו להשען תחת העץ ולעבור מיד כי שלוחים אנחנו ואל תעכבנו לבא באהל או ללון עמך: (ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא לשון רש״י וכך היא בב״ר ושם פירשו שהיו שלש סאים לכל אחד ולא ידענו למה הרבה בלחם כל כך לשלשה אנשים אולי ידע הסתלקות שמאכל הראשון לאשון והוא כמרבה עולות למזבח או שסעדו גדולי ביתו עמהם לכבודם. ועל דרך הפשט עשרי שלש סאים קמח לעשות בהן סלת והנה הוציא מכל הסלת סאין סלת נקיה מעט: (ז) וטעם ואל הבקר רץ אברהם. להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלש מאות איש שולף חרב והוא זקן מאד והלום במילתו
הלך

אבן עזרא

בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי׳ ויאכלו °כי נראה הלחם כטעם אשר תאכל האש. ופי׳ כי על כן עברתם °כדברי קדמונינו ז״ל הואיל ועברת׳. כמו כי °על כן באו: (ה) כן תעשה. דרך מוסר שפת °לחם די: (ו) לושי. כמו °ותלוש: (י) כעת חיה. כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה °לחי:
והוא

פירוש על אבן עזרא

כדאיתא שמלאך גבריאל (שם יו״ד ז׳ וכן פס׳ מ׳) וכן אמרו חז״ל מתחילה אנשים והדר כתיב ויבואו המלאכים סדומה וכו׳ אלא ע״י שהשכינה על גביהם נקראים אנשים כיון שנסתלקה מע״ג לבשו מלאכות והוא כדברינו, ואלא א״א אף שהיו לבושים במלאכות לא היו חשובים רק כמו ג׳ אנשים. °ר״ל לי״מ אשר לא היו ב׳ אנשים לא שייך בהם ויאכלו רק כוונת הכתוב כי נאכל מעצמו כטעם (בויקרא ו׳ ג׳) והוא מעשה המלאך (שופטים שם). °דלא כפשוטו אשר עברו כדי לאכול. לחם א״כ למה הפליג בם. °(לקמן י״ט ס׳). °ר״ל אמר זה בעבור שהיו להם לומר כן נעשה. °ר״ל כי שרה אפה אותם אע״פ שלא נזכר, כמו ותלש ותפהו מצות (ש״א כ״ח). או פי׳ לפי שא״א שאמר מהרי ועשי וכו׳. ומלת לושי משמעו לווי אשר לווי ואין דרך לאמור ב׳ לווים מבלי תוקפם וא״ו והוי לו לומר ולושי. °ר״ל חיה הוא אשר לשרה. וענין החיות כמשמעו שתוליד
בחייה

ספורנו

האהל. התחיל מן הפתח לרוץ לכבודם. כי הזריזות לדבר יורה על חשיבותו בעיני המזדרז אליו כענין וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו: וישתחו ארצה. כי היה תואר כלם כאחד ומראהו כמראה מלאך אלהים נורא מאד וחשב אותם לגדולי איזה מלך: (ג) אל נא תעבור. אמר הראש בשליחות אל נא תמהר לעבור כמנהג כל שלוח שממהר להשיב שולחו דבר: (ד) כן תעשה. ולא תאחר אותנו יותר מזה ולכך רץ ואמר מהרי: (ט) איה שרה. כי כוונת השליחות היתה לבשר את שרה שתשמח ותודה כדי שיהיה העבור יותר שלם כי אברהם כבר התבשר מאת האל יתעלה ושאלו על שרה על ידי אברהם כדבריהם ז״ל: (י) שוב אשוב אליך. למועד המילה כטעם בפעם: והוא אחריו. הפסקה שהיתה שם שרה השומעת היה אחרי שהמלך
שהדבר

פירוש רשב״ם

כחם היום בבקר שאין דרך אורחים ללון אלא לאכול ולעבור לפיכך לא אמר להם ללון וסעדו לבכם ואחר תעבורו: (ו) קמח סלת. קמח של חטים שכל מקום שכתיב סלת מחטים הוא כדדרשינן מםלואים דכתיב סלת חטים תעשה אותם: כי על כן עברתם על עבדכם. וכן כי על כן באו בצל קורתי. כי על אשר באו. דרך המקרא לחסר אשר ברוב מקומות: (ז) ואל הבקר רץ אברהם לפי שאמר להם פת לחם דבר מועט לפי שדרכם נחוץ ללכת הוצרך לרוץ ולמהר לפי שאמר להם מעט ועשה הרבה. ולהגיד חשיבותו של אברהם נכתב כל זה: (ח) ויקח חמאה וחלב. לפי פשוטו של מקרא לא הוצרך לפרש שהביא את פת לחם על השלחן אלא התוספת שלא אמר להם הוצרך לומר שהביא. הבאת פת על השלחן אינו חידוש אבל החמאה והחלב והבשר שאינו מזומן לכל האורחים הוצרך לפרש: עומד עליהם כשאיש יושב ואחר עומד קוראו עומד עליו. וכן וראה ה׳ יושב על כסא. שרפים עומדים ממעל לו. וכן במיכיהו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו: תחת העץ. אילנות שבפרדס: (ט) איה שרה אשתך. אע״פ שהיו יודעים היו שואלים כדרך שמצינו בשכינה שאמר לאדם איכה. וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך. וכן ישעיה

לשרה אשתך ושרה שמעת פתח
האהל והוא אחריו: יא ואברהם ושרה
זקנים באים בימים חדל להיות לשרה
ארח כנשים: יב ותצחק שרה בקרבה
לאמר אחרי בלתי היתה־לי עדנה
ואדני זקן: יג ויאמר יהוה אל־אברהם
למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם
אלד ואני זקנתי: יד היפלא מיהוה
דבר למועד אשוב אליך כעת חיה
ולשרה בן: שני טו ותכחש שרה | לאמר
לא צחקתי כי | יראה ויאמר | לא כי
צחקת: טז ויקמו משם האנשים וישקפו
על־פני סדם ואברהם הלך עמם
לשלחם: יז ויהוה אמר המכסה אני
מאברהם

אונקלוס

והא בר לשרה אתתך ושרה שמעת בתרע משכנא והוא
אחורוהי: יא ואברהם ושרה סיבו עלו ביומין פסק מלמהוי
לשרה ארח כנשיא: יב וחייכת שרה במעהא למימר בתר
דסיבית הות־לי עולימו ורבוני סיב: יג ואמר יי לאברהם
למא דנן חיכת שרה למימר הברם־בקושטא אוליד ואנא
סבית: יד היתכסי מן־קדם־יי פתגמא לזמן אתוב לותך
כעדן דאתון־קימין ולשרה בר: טו וכדיבת שרה למימר
לא חייכית ארי דחילת ואמר לא ברם חייכת: טז וקמו מתמן
גבריא ואסתכיאו על־אפי סדום ואברהם אזל עמהון
לאלואיהון: יז ויי אמר המכסי אנא מאברהם די אנא
עבד

מסרה שמעת, כל או״ח. יא ואברהם, ה׳ ר״פ. להיות, מ״ל. ארח, כו״ל ה׳. כנשים, ג׳. יב ותצחק, ל׳. בלתי, ל׳ וחסר. לי, דגוש מד״ד. עדנה, ל׳. יג זה, דגוש מדין א״מ. אמנם, ל׳ וכל האמנם דכו׳ (ר״ל שהאלף בב׳ נקודות) חסר. זקנתי, ל׳ בפתח בס״פ. יד היפלא, ל׳. מיהוה, היו״ד בשוא הי׳ משה״מ ולאי. למועד, בשני גריסין. ולשרה, ב׳. טו ותכחש, ל׳. שרה, פסק. צחקתי, ל׳. כי, פסק. יראה, ל׳. ויאמר, פסק. צחקת, ג׳. טז ויקמו, חסר. האנשים, הה״א במתג ולא במונח. וישקפו, ל׳ וחסר. הלך, חסר. לשלחם, ג׳. יז אמר, ג׳. המכסה, המם בס״פ. מאברהם, המם במתג.

ת״א ותצחק שרה מגילה ט מציעא פז. אחרי בלתי יומא פ״ג מציעא שם. ואדני זקן יבמות סה מציעא פז. ויאמר ה׳ אל מציעא שם. ואני זקנתי יבמות סה מציעא פז. למועד אשוב ראש השנה יא. הולך עמם מציעא פו. וה׳ אמר יומא לח.

רש״י

שהם חיים וקיימים לעולם אמרו שוב אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו׳:) והוא אחריו. הפתח היה אחר המלאך: (יא) חדל להיות. פסק ממנה: אורח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב תנחומא: עדנה. צחצוח בשר ולשון משנה מעביר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה. כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא שהוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא: (טז) וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ (דברים כו) השקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללוותם כסבור אורחים הם: (יז) המכסה אני. בתמיה: אשר אני עושה. בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון בואכה סדומה ועמורה

רמב״ן

הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו: (י) שוב אשוב אליך כעת חיה. לשון רש״י לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה׳ הרבה ארבה את זרעך והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו והוצרך הרב לאמר כן מפני שהקב״ה אמר לו בכאן למועד אשוב אליך ובין במלאך או בהקב״ה לא מצינו ששב אליו למועדו אולי נכלל בלשון וה׳ פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר ור״א אמר כי ויאמר ה׳ אל אברהם הוא דבר המלאך בשם שולחו ושב אליו למועד אשר דבר אתו ואם לא נכתב. והנכון בעיני שהוא מן תשובת השנה יאמר כי שוב אשוב אליך כעת הזאת שתהיו בו חיים ויהיה בן לשרה אשתך וזהו כאשר נאמר לאברהם למועד הזה בשנה האחרת ויהי׳ אשוב כמו ושב ה׳ אלהיך ושב וקבצך: (יא) באים בימים. האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא אבל כאשר יזקין ויחיה ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום: חדל להיות לשרה אורח כנשים. הוא הזמן להריון כי אחרי הפסק האורח מחמת זקנה לא תהרינה: (יג) ואני זקנתי. הוא פירוש אחר בלותי ודבריו אמת אך מפני השלום לא רצה לגלות מה שאמרה ואדוני זקן כי היה ראוי שיאמר ואני ואדוני זקנים כי שרה בשניהם תצחק: (יד) היפלא מה׳ דבר. אם דבר נפלא ורחוק הוא שיהיה מאת ה׳ ככה כלשון כי ממך הכל ומידך נתנו לך ודומה לזה מאשר שמנה לחמו מאת אשר תבא להם שמנה ואונקלוס תרגם היתכסי עשאו כלשון כי יפלא ממך דבר למשפט וא״כ יש בו סוד נעלם ולשון רש״י היפלא היתכסי וכי שום דבר מופלא ומכוסה ממני מלעשות כרצוני הרכיב בו שני עניינים: (טו) ותכחש שרה לאמר. אני תמה בנביאה הצדקת איך תכחש כאשר אמר השם לנביא וגם למה לא האמינה לדברי מלאכי אלהים והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם והוא המכיר בשכמתו
בהם

ספורנו

שהדבר להיפך לא דבר עמה לנוכח כמו שעשה אלישע: (יב) ותצחק שרה. שחשבה שהיה דבר המלאך ברכת נביא בלבד כענין אלישע לא נבואה ושליחות האל ית׳. וחשבה שלא יועיל זה בזקנים בברכת שום נביא כי אמנם להשיב הבחרות אחר הזקנה הרי הוא כתחיית המתים שלא תהיה זולתי במלות האל פרטית או בתפלה משגת חן מאתו: (יד) היפלא מה׳ דבר. שהמלאך לא אמר זה על צד ברכה אבל דבר כמבשר בשמו: (טו) כי יראה. לומר שטעתי אבל הרהרה תשובה בלבה: ויאמר לא. שידע כי לא היה אל ויכזב ולא האמין לה כלל: (טז) ויקמו משם האנשים. הנה מבית החסד: וישקפו. השקפה לרעה: על פני סדום. שהיה הפך ביתו של אברהם כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה עון סדום אחותך גאון ושבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: (יז) ואברהם הולך עמם. הוא היה מתעסק במצות גמילות חסדים ללוות את האורחים וה׳ אמר שיגלה לו למען אשר יצוה את בניו כאמרם ז״ל שכר מלוה מלוה: המכסה אני. ראוי שלא לכסות מאברהם מדת טובי ולהודיעו שאם היה
דין

ירושלמי

אתתך ושרה הות שמעת לתרע משכנא וישמעאל הוה קאים מן בתרא: (יא) ואברהם ושרה סבין עלו ביומי פסק מלמהוי לשרה אורח סובתא כנשיא: (יב) ותמהת שרה בלבה למימר בתר די סיבית הויא לי עדויין ודבוני אברהם סיב:

נ(יב) וחייכת שרה בלבה למימר בתר דסבית איפשר דאחזור ליומי טליותי למהוי לי עידוי ואברהם סיב:]

(יג) ואמר יי לאברהם למא דנן גחכת שרה למימר הברם בקשוט אוליד ואנא סבית: (יד) האפשר דיתכסי מן קדם יי מדעם לזמן חגא איתוב לותך בעידנא הדין ואתון קיימין ולשרה בר: (טו) וכפרת שרה למימר לא תמהית ארום דחילת ואמר מלאכא לא תדחלין ארום בקושטא גחכת:

יונתן בן עוזיאל

(טז) וקמו מתמן מלאכיא דהוו מדמיין לגבריא דין דבשר ית שרה סליק לשמי מרומא ותרין מנהון אודיקו על אנפי סדום ואברהם אזיל עמהון לאלוואהון:

נ(טז) ואדיקו:]

(יז) ויי אמר במימריה לית אוושר לי למכסיא מן אברהם מה דאנא עביד ומן דינא הוא דלא נעביד עד דנודע יתיה:

נ(יז) ויי במימריה אמר המכסי אנא מאברהם רחמי ית מה דאנא עביד הואיל וכרכא דסדום בגו מתנתא די יהבית ליה דינא הוא דלא נפיך יתה עד זמן דאודע יתיה:]

ואברהם

בעל הטורים

ויאמרו אליו בגי' אמרו אליו איה (איו): (יא) אורח כנשים ר"ת וס"ת בגימ' נידה: (טז) על פני סדום ס"ם מיל שיעור מיל הלך עמם לשלחם דשיעור דלויה מיל:

הולך

יונתן

כאורח הנכם כולי פי' כסדר העולם ור"ל דס"ל קמא קמא תיקן ועיין ברש"י או נ"ל ע"ד כסדר בריית העולם שמתחלה היה אסור אכילת בשר ולכן נתן לפניהם ב' מיני מאכלים וק"ל: (יא) אורח סובתא כמו אסובתא ופי' עומאה וכלומר אורח כדה או פי' שמדם' לשרה אורח נשים זקינות שאין להן וקח לפ"ז פי' מלא סובתא זקינה

ודוק

רמב"ן

בהם נשרו אותו שוב אשוב אליך ולשרה בן ושרה שומעת ולא ידעה כי מלאכי עליון הם כענין באשת מנוח ואולי לא ראתה אותם כלל. ותצחק שרה בקרבה ללעג כמו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו כי השחוק לשמחה הוא בפה אז ימלא שחוק פינו אבל השחוק בלב לא יאמר בשמחה והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה וראוי לה שתאמין או שתאמר אמן כן יעשה ה' והנה אברהם אמר אליה למה צחקת היפלא מה' דבר ולא פירש אליה כי השם גלה אליו סודו והיא מפני יראתו אל אברהם תכחש בו כי חשבה שאברהם בהכרת פניה יאמר כן או מפני ששתקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה והוא אמר לה כי צחקת אז הבינה כי בנבואה נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר וראוי שנאמר עוד כי אברהם לא גלה אותו הנאמר לו מתחלה אבל שרה אשתך יולדת לך בן אולי המתין עד שלוח השם אליה הבשורה ביום מחר כי ידע כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים או מרוב זריזותו במצות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו ואחר כן בחולשתו ישב לו פתח האהל והמלאכים באו טרם שהגיד לה דבר: (יז) וה' אמר. אל נגד השמים העומדים עליו או אל המלאכים השלוחים ויתכן שהוא המחשבה כי חשב שלא יתכסה ממנו מפני הטעמים הללו וכן ואני אמרתי בדמי ימי וכן ויאמר להכות את

דוד

אבן עזרא

והוא אחריו. זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל [ט]ולא ראה שרה ויש אומרים פתח האהל שלה היה אחרי אהל אברהם: (יא) באים בימים. הגיעו לימים [י]רבים: (יב) היתה לי. כמו תהיה [כ]לי: עדנה. כמו עדן ועונג וכן [ל]ויתעדנו. והטעם אחרי שבלותי וזקנתי איך תתחדש לי עדן ועונג הנודע. ועוד כי אדוני זקן. וטעם בקרבה בנפשה והשם גלה [מ]סודה למלאך: (יג) ואני זקנתי. פירושו אחרי בלותי [נ]והמלאך אמר אמת. ומ"ש אמנם נוסף כמ"ש [ס]שלשם ומפרשים אחרים אמרו כי אלו ג' אנשים נביאים היו. ואם טען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן. ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה. וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום. ואל תתמה על מלת כי משחיתים [ע]אנחנו. כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים. והשם עשאם. והמכה אליהם בעבור שנעשו על ידם. והנה יהיה פי' ויאכלו [פ]כמשמעו. ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן איננו קדש רק הוא כמו רבותי. על כן פתוח הנו"ן. ולא נקמץ כמשפטו. ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם. וטעם בעיניך. שדבר בתחלה עם הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ומלאכו שנקרא הנביא מלאך [צ]בחגי. ויש אומרים כי אברהם בקש רשות [ק]מהשכינה. ויש אומרים שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא וישא. וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך [ר]ואחר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם. גם זעקת סדום: ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני ה'. ועל כל פנים' וה' אמר [ש]עם אברהם ידבר. או עם המלאכים שיאמרו לו. רק ויאמר ה' זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמר האף תספה. והנכון פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום. וכן אמור לנער ויעבר לפנינו ויעבור [ת]ואתה עמוד כיום. ואין לנו צורך לתיקון [א]סופרים ובעבור שאמר באחרונה אל המקום אשר עמד שם [ב]את פני ה'. והנכון בעיני תמלאנו כמו [ג]בפרשת ואלה שמות: (יד) ומלת היפלא. הידעם וכן עשה פלא

וי"א

פירוש על אבן עזרא

בחיים בן לא כמו כמל, או חיה כמו כה לפי (ש"א כ"ה ו') שתהיה חיה לשנה אחרת והוא ברכה. [ט]ר"ל פתח האהל היה יושב א"א והמלאך עמד אחרי א"א ושרה שומעת במקום שהיתה, ולפיכך י"א פי' שרה היתה פתח אהלה והפתח שלה היה אחורי אוהל א"א. [י]ר"ל כי (להלן כ"ע ו') פי' ר"א וכן פירש"י אם הטעם בא כונתו אשר מגיעה לבא כמ"ש אסים, ואיך כתוב פה באים בטעם על אל"ף, הלא הם כבר באו: ע"כ מוסיף ר"א כי הוא מורה על הימים רבים וכנגד ימים אחרונים שייך באים בטעם על האל"ף. [כ]עבר במקום עתיד. [ל](נחמיה ט' כ"ה). [מ]ר"ל הסוד הוא מה שצחקה בלבה. [נ]חז"ל דרשו מותר לשנות מפני השלום, ור"א מפרש ע"פ פשוטו. בזה אשר היתה מתמיה אשר בלותי וכו' בזה הראה אשר היא זקינה. [ס](להלן ל"א ה'). [ע]ולא אמרו משחית ה' כי אין נביא משחית. [פ]ר"ל ע"ד המפרשים ההם. [צ]כמ"ש ויאמר חגי מלאך ה' (חגי א' י"ג). [ק]הוא דעת פירש"י בשם ז"א עיין שם. [ר]פי' פרטי מלות הכנסת אורחים וע"י המלוה הזאת נתגלה עליו שכינתו. [ש]ר"ל לכל דעת המפרשים הנ"ל. [ת](ש"א ט' כ"ז) שם כתוב ושמואל אמר אל שאול, אמור לנער ויעבור לפננו. ואתה פה עמוד עמדי ואשמיעך וכו'. ע"כ מלת אמור ויעבור וכו' הכנים בין מאמרי שמואל בענין משפט המלוכה וכאשר גמר ענין שלוח הנער חזר שמואל לענין הראשון. [א]כמ"ש רש"י כי ה' עמד מעת ביאת המלאכים עד שהלכו והוא במדרש תהלים מזמור י"ע, וב"ם לחוש כתב כ"ס שהוא דבר יחיד. [ב](להלן י"ט כ"ז) משמע אשר א"א עמד לפני ה'. [ג]ר"ל בסוד השם, ח"ל והנה כח השם מלאה אותות ומחדש גופות כנגד המקבל, והמבין סוד זה השם

ידע

פירוש רשב"ם

שהיה יודע שאל כך לחזקיה בשלוחי אויל מרודך. וכל זה דרך התחלת הדבור: (י) והוא אחריו. הפתח של אהל שרה היה אחרי המלאך לפיכך שמעה שרה את דבריהם: כעת חיה. כעת יולדת דכתיב עת יולדה ילדה וכן בהלכה קרוי' יולדת וקרוב לדבר כי חיות הנה כעין מילדת: (יב) עדנה. יתעדן הבשר ויתפשטו הקמטין: (יג) ויאמר ה'. המלאך הגדול שבהם: ואני זקנתי שאמרה אחרי בלותי וגו': (יד) היפלא מה'. ששלחנו אליך דבר. וכן וה' המטיר על סדום גפרית ואש מאת ה' מן השמים. הראשון שבפסוק הוא גבריאל: והשני שבפסוק הוא הקב"ה. וכן הוא מפורש בספר האגדה: (טו) כי צחקת. אלא צחקת רוב כי שאחר לא מתפרשים אלא. שהרי כי משמש בארבעה לשונות אי דלמא אלא דהא. וכן לא תשתחוה לאלהיהם כי הרס תהרסם. לא תקפוץ את ידך כי פתח תפתח וגו': (טז) ויקמו משם האנשים. שנים מהם הלכו לסדום כדכתיב ויבאו שני המלאכים סדמה. וגדול שבהם היה לדבר אם אברהם. וזהו שכתב בו וה' אמר המכסה אני וגו' וכן אברהם עודנו עומד לפני ה'. פסוקים אלו מדברי שלישי: (יז) המכסה אני מאברהם מה שאני רוצה להפוך את סדם ואני יודע שבניו ישמרו דרך ה' ויזכו להביא עליהם את אשר דבר לאברהם לתת להם את ארץ כנען ואלו העיירות מנחלת בניו הם כדכתיב בגבול בני כנען בפ' נח ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה

מאברהם אשר אני עשה: יח ואברהם
היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו־בו
כל גויי הארץ: יט כי ידעתיו למען
אשר יצוה את־בניו ואת־ביתו אחריו
ושמרו דרך יהוה לעשות צדקה
ומשפט למען הביא יהוה על־אברהם
את אשר־דבר עליו: כ ויאמר יהוה
זעקת סדם ועמרה כי־רבה וחטאתם
כי כבדה מאד: כא ארדה־נא ואראה
הכצעקתה הבאה אלי עשו | כלה ואם־
לא אדעה: כב ויפנו משם האנשים וילכו סדמה ואברהם עודנו עמד לפני

יהוה

עבד: יח ואברהם מהוה יהוי לעם סגי ותקיף ויתברכון
בדילה כל עממי ארעא: יט ארי גלי־קדמי (ג' רמב"ן ידעתנה)
בדיל די יפקד ית־בנוהי וית־אנש־ביתה בתרוהי ויטרון
ארחן דתקנן־קדם־יי למעבד צדקתא ודינא בדיל איתי
יי על־אברהם ית דמלל עלוהי: כ ואמר יי קבלת דסדום
ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי תקיפת לחדא: כא אתגלי
כען ואדון הכי קבלתהון דעלת לקדמי עבדו אעבד עמהון
גמירא (אם־לא תיבין) ואם־תיבין לא אתפרע: כב ואתפניאו

מתמן

מסרה יח ואברהם, ה' ר"פ. היו, בדגש אף שאין ביניהם ב' שוואות ב' במלה ההי' לאיש. גדול, ע"פ המסורה מ"ל. יש למען, ו' פסוק למען למען. ביתו, ו'. לעשות, מ"ל. צדקה, ג' דס'. הביא, ס'. ב זעקת, ג'. רבה, ל' מלעיל. כא ארדה, הריש בח"ע. ואראה, ה'. הכצעקתה, ל'. הבאה, ג' בטעם מלעיל. עשו, פסק. אדעה, וסד הודיעני ואדעה. כב סדמה, ג'. ואברהם, ס' מן י"ח מלין פ"ם.

ת"א ואברהם היו יומא שם. כי ידעתיו יומא שם יבמות עט כתובות ח סנהדרין כו וכז מכות כד עקידה שער יז. ויאמר ה' יומא שם סנהדרין קט.

רש"י

ועמורה וגו'. קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברהם היו יהיה. מ"א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו יברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו (רות ב') מודע לאישה הלא בועז מודעתנו (שמות לג) ואדעך בשם ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון: יצוה. ל' הווה כמו (איוב א) ככה יעשה איוב (ע"פ ה' יחנו): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת: (כ) ויאמר ה'. אל אברהם. שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויפי השמש באה הנה שבה ימתך: (כא) ארדה נא. למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר (שמות לג) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך. ולפיכך יש הפסק נקודות פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגו מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: (כב) ויפנו משם. ממקום שאברהם ליווה שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמרה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד לפני אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה

ב"ר

רמב"ן

דוד וכן כל אמירה עם הלב משפטה: (יח) ואברהם היו יהיה. מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו של מקרא וכי ממנו אני מעלים והלא חביב לפני להיות לגוי עצום לשון רש"י והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהיה זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו הקרובים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתי בו שהוא מכיר ויודע שאני י"י אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכך יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכי והנה אם בדרך צדקה ומשפט ישפטו יתפלל לפני להכניסם וטוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא בסוד י"י: (יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה. לשון רש"י אחרי ידעתיהם כתרגום לשון חבה מודע לאישה ואדעך אמנם עיקר כלם לשון ידיעה שהמחבב את האדם ומקרבו אצלו יודע ומכירו ואם תפרשהו יודע אני בו שיצוה את בניו אין למען נופל על הלשון ויתכן שיהיה ידעתיו גדלתיו ורוממתיו בעבור אשר יצוה את בניו אחריו לעשות את הישר לפניו ולכך אשימנו לגוי גדול ועצום שיעבדוני וכמוה ידעתיך בשם מה אדם ותדעהו או יאמר ידעתיו שיצוה וכן למען ינוח שורך וחמורך שינוח והנכון בעיני כי היא ידיעה בו ממש ירמוז כי ידיעת השם שהיא השגחתו בעולם השפל היא לשמור הכללים וגם בני האדם מונחים בו למקרים עד בא עת פקודתם אבל בחסידיו ישים אליו לבו לדעת אותו בפרט להיות שמירתו דבקה בו תמיד לא תפרד הידיעה והזכירה ממנו כלל כטעם לא יגרע מצדיק עינו ובאו מזה פסוקים רבים כדכתיב הנה עין י"י אל יראיו וזולת זה: (כ) ויאמר י"י זעקת סדום ועמורה. לשון רש"י ויאמר י"י אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו ואמר ר"א כי נכנס פסוק ויפנו משם האנשים בנתים להודיע כי בעת שבאו לסדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכן דעת כל המפרשים כי אם אברהם ידבר ולפי זה הנכון בפסוק ויפנו משם האנשים לומר כי כאשר אמר השם לאברהם בנסוע האנשים ממנו זעקת סדום ועמורה כי רבה עמד אברהם בתפלה ותחנה לפניו למחול להם ולתת לו רשות לדבר והאריך בתפלתו עד שבאו האנשים סדומה ואז נגש אברהם ואמר האף תספה או יהיה פירושו שטב לבאר עודנו עומד לפני י"י כי נגש אברהם ואמר האף תספה. והנה האריך בתחנה לפניו בכל פעם לאמר אל יחר אף י"י והיה עוד מכוין דעתו בכל פעם לנבואה עד ששמע תשובה דבריו מפיו של הקדוש ברוך הוא והאריכו כל היום בזה וילך י"י בערב כאשר כלה לדבר אל אברהם ובאו שני המלאכים סדומה: זעקת סדום ועמורה. היא זעקת עשוקים יזעיקו וישועו מזרוע רשעתם והיה ראוי שיאמר הכתוב זעקת סדום ועמורה שמעתי כי רבה או שיאמר זעקת סדום ועמורה רבה וחטאתם כבדה מאד אבל ענין הכתוב זעקת סדום ועמורה וחטאתם שגדלו מאד ארד ואראה אם כלם חטאו אעשה דין בהם ואם לא אדעה מי החוטאים וענין הירידה והראיה אמר רש"י בדרך הדרש לימד שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראי' ועל דרך הפשט מפני שרצה הקב"ה לגלות לאברהם ענין סדום ולהודיעו כי אין בהם עושה טוב אמר אליו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד לראות כלומר באתי לשפוט אם חטאו אעשה בהם כלה ואם לא אדעה מה אעשה בהם ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה יפקוד עונם וישפוט אותם וזה כלשון י"י משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדיו נאלחו ור"א אמר בו סוד מילדי נכרים יספיקו בו ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת דרשו רבותינו בפסוק כי הנה י"י יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ יוצא ובא לו ממדה למדה יוצא

ממדת

(יח) וְאַבְרָהָם עָתִיד דִיהֵי לְעַם רַב וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ בִּזְכוּתֵיהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: (יט) אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמַי חֲסִידוּתֵיהּ בְּגִין דִּיפַקֵּד יַת בְּנוֹי וְיַת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ בַּתְרֵיהּ וְיִטְרוּן אָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד צְדָקְתָּא וְדִינָא בְּגִין דְּיֵיתֵי יְיָ עִלְוֵי דְאַבְרָהָם יַת דְּמַלֵּיל עֲלוֹי: (כ) וַאֲמַר יְיָ לְמַלְאֲכֵי שֵׁירוּתָא קְבִילַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה דְּאַנִּיסִין מִסְכְּנִין וְגָזְרִין דְּכָל דְּיָהִיב פִּתָּא לְעַנְיָא יִיקַד בְּנוּרָא אֲרוּם סַגִּיאַת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרוּם תַּקִּיפַת לַחֲדָא: (כא) אִתְגְּלֵי כְדוֹן וְאַחְמֵי הָא בִּקְבִילְתָּא דְרִיבָא פְּלִיטִית דְּעָלַת קוֹמוֹי עֲבַדוּ גְּמִירָא הִינוּן חַיָּיבִין וְאִם עָבְדִין

תְּתוּבָא דְּלָא הִינוּן קֳדָמַי זַכָּאִין כְּמָא דְּלָא יְדַעְנָא וְלָא אִתְפְּרַע:

(כא) אִתְגְּלֵי כְּעַן וְאַחְמֵי הָא בִּקְבִילַתְהוֹן דְּעַמָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה סָלְקַת קֳדָמוֹי בְּלַיָיה עֲבָדוּ גְּמִירָא אִנּוּן חַיָּיבִין מְדַמְיָן אִינּוּן בְּנַפְשָׁתֵיהוֹן דְּלָמָא לֵית עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא גְּלָן קֳדָמוֹי וְאִין בְּעוּ לְמֶעְבַּד תְּתוּבָא הָא אִינּוּן יְהָבִין כִּדְלָא יְדַעְתִּינוּן:

(כב) וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן מַלְאֲכַיָּא דְּדַמְיָן לְגוּבְרַיָּא וַאֲזָלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד כדון

בעל הטורים

הולך עמם לשלחם וה' מלמד שהשכינה מלוה לצדיקים: (יח) ואברהם (ג' ס') ר"פ ואברהם ושרה זקנים. ואברהם היו יהיה. ואברהם זקן. ואברהם בן תשעים ותשע שנים. ואברהם בן מאת שנה. פירוש לע"פ שאברהם ושרה זקנים ואברהם היו יהיה לגוי גדול היו יהיה לגוי בגי' ק' פי' כשיהיה בן ק' אז יהיה לגוי גדול: וזהו שאמר כ"י כ"ן יעוך גבר: (יט) אשר יצוה את בניו ק"ם תורה אשר יצוה בגי' תורה ובגי' ברית

יונתן

ודוק לשון: (כ) דאניסין וכו' פי' שדוקים העניים: למלאכי שירותא פירוש מלאכי שרת או מלאכים שאומרים שירה לפני השי"ת: (כא) בקבלתא דריבא פליטית פי' לצעקת נערה ס' שמה פליטית והיתה בת לוט ונתנה פת לעני ושרפוה ע"ש מקומם כנ"ל ופי' מלת קבילות לצעקה לשון קובלנא ודייק מלצעקתה בס"ת כל מעשה זה בפל"ח: ירושלמי בלייה עבדו גמירא כו' מדמין אינון וכו' פי' אם עשו ועמדו במרדן כליה גמורה הן חייבים ואין בעו פי' ואם רוצים לשוב הרי לא אדעה כלו' לעשה כלא ידע ולכפר להם ולפ"ז מלת לא דבק למלת אדעה. משא"כ לפי דרך הלשון שלו פי' ואם לא אדעה בלשון בתמיה וכי סבורים שלא אדע מעשיהם והו"ק: וכי

רמב"ן

ממדת רחמים ובא לו למדת הדין וכך הענין הזה ויאמר יי' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד ממדת רחמים אל מדת הדין ואראה ברחמים אם כלעקתה הבאה אלי במדת הדין עשו כלה ואם לא אדעה ואראה כדרך וידע אלהים ואשר מספר הכתוב דעת העליון חזר אל הענין הראשון וספר במעשה כי האנשים אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו שמה ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם עודנו עומד לפניו כי קראו והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה להשחית המקום כאשר אמר ולא הולך לפרש מתי עמד לפניו כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע

אבן עזרא

וי"א אינכו [ד]דבר שלא [ה]בעיני השם לעשות כן. ואלו היה כן לא היה ע"ם דבק עם [ו]השם: (יח) ונברכו בו. מבנין נפעל וטעמו שיהיה מבורכים בעבילו [ז]ומלת והתברכו אינכה כן רק הם מתברכים בו: ופירוש. (כ) זעקת סדום. שדברו דברים כנגד השם או זעקת החמס: וחטאתם כי כבדה. ולא תבינהם [ח]הארץ: (כא) וי"א. הכצעקתם הבאה אלי. אם כן עשו [ט]אעשה בהם כלה: ואם לא אדעה. ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהים. ועל דעתי פירושו ארחה אם עשו כלם כרע' הזאת. כי האמת שהכל [י]ידע כל חלק. על דרך [כ]כל. ולא על דרך חלק [ל]והסוד כי

פירוש על אבן עזרא

ידע סוד נעולום ויראה אליו, גם ויאבק איש עמו, גם שלא השנה, גם ויעמה ה' פי האתון, והוא ישר כי האתון דברה, ואם תבין סוד מלאכי אברהם, גם מלאכי יעקב אז תבין האמת ודבר בם על מראה הנבואה, ואיך נשמת האדם מקבלת כח העליון כפי מערכת המשרתים, והמשרת כנגד הגלגל, וכשמשכת הנשמה שתעמוד בסוד המלאכים. ועם כי ידידה. ושמיעת הצעקה: ושהשליח ידבר בלשון עולמה. [ד](שמות ע"ו י"ד) כדרשת חז"ל לעושה נפלאות גדולות לבדו מכאן שאין בעל הנס מכיר בנסו. [ה]ר"ל תלא מלשון עשה פלא בשדה צוען (תהלים ע"ח י"ב) ומוכרח לפרש על הנסים הנגלים במצרים. [ו]ר"ל לא היה כתוב היפלא מה' רק היה כתוב היפלא לה'. [ז]כמ"א ויצ"ע. ומלת והתברכו פי' אשר יבקשו מהשם להיות מבורכים כמוהו. [ח]מלשון כלאהי הכיל (ירמיה ו' י"א) כי כנגד כח הי"ם אינה שייך קל או כבד ע"כ תמרם כי כבד הוא לארץ. [ט]ולפי זה ה"ם הכלעקתה הוא שאיה המתקיימה, ומלת עשו מושכת אחרת עמה וכאלו כתוב עשו, ואעשה וכו'. [י]פי' הי"ם שהוא כלליות מכל הפרטים, וכל החלקי הפרטים תלוים בהי"ת. [כ]ר"ל כולם נסקרים בסקירה אחת (ר"ה י"ח ע"א). להבינך הענין אם אחד רולה לדע מהות ילד היונק אם חזק הוא הרפה שואל להמיינקת, וכפי הכנת היונק אם בפיו קל או אם מושך החלב או לא ככה יתמדע לאביו טוב מהות הילד, אך המינקת בעצמה אינה לריכה לחקור כי היא מרגשת ע"י יניקת הילד, ואם יש בה כח להניק ב' ילדים מרגשת בפעם אחת טוב טעם ב' הבנים ביחד, ולמשל אם היה בכחה להוליד שאה בנים בכרס אחד והיה לה שאה דדים להניק היתה יודעת ברגע יניקת הבנים מכל השאה. ואם אשר בכחו להשפיע על אומה שלמה יכול להבנים כהנ"ל על אומתו בפעם אחד. והנה לכל שר נברא יש תכלה לכוחו להשפיע לזולתו, מחויב אשר לדע ע"י השר מלאומה אחרת לחקור איך ומה האומה פלונית אשר תחת ממשלתו כמשל הנ"ל החלב שואל לאם והאם מרגשת ע"י יניקת בנה מדדה, לא כן הי"ם הוא הכל והוא מחיה את הכל ואם יוסר כוחו ברגע. היו כולם כאין והנה כולם מושפעים ממנו כל רגע. בוודאי יודיע הי"ת בידיעת עלמו כל הכללים וגם הסוגים עד הפרט האחרון כי הוא מחיה את כולם, וע"כ אם מעלה יחיד אינו פוגם רק לנפרט אשר משם מקורו כמאמר חז"ל אע"ג דאיהו לא חזי מזלי חזי והוא הכלם אלהים אשר מוסף עליו, עדי אמרו אין לך עשב שאין לו מזל וכו', אך אם חוטאים כל העולם מגיע החטא עד הי"ם שהוא כולל הכל ע"כ הי"ם פורע מהם כי גדלה עונם עד ה'. ואם חוטא עיר או אומה אשר נקרא גוי או קהל גוים מגיע פגם משאם לכלל אחד מהכללים בוודאי גדול עונם מכאם לחטא יחיד. וע"כ תמורם בחטא דור המבול אשר חטאו כל העולם ככתוב קץ כל בשר בא לפני ולא כלל רק נח ובניו, ואם חוטא הוא יחיד נמסר למשפט מגם הפרטי והמשחית אינו מבחין בין טוב לרע אם החטא היה במעשה ובמחשבה. או אם אשר רק בפועל היה רע לא כן במחשבתו. כאשר החטא היה ע"י מגבורת ילרו הרע. כמאמר חז"ל אכורים הרשעים וכו' שהם מתחרטים. ומי דורש הלבבות הלא ה' הוא היוצר יחד לבבם: ולזה המליץ א"א אם תדין אותם כמו כלל העולם יהיה משפטם ע"י הי"ם וידע מי הראוי להנצל. אך אם ישפט אותם הקב"ה כיחידים יהיה משפטם ע"י האף שהוא מלאך ואינו יודע מלמטה ויכלה תם ורשע ר"ל אם הרע אשר פיו ולבו שוים המה. או הרשע אשר אין לבבו עמו. ע"כ הזכיר א"א השופט כל הארץ לא יעשה משפטו לבדו וימסור המשפט למלאך הנקרא אף, ולהבינך הענין בין ידיעת בו"ד ובין ידיעת הי"ת כי ידיעת בו"ד מקורה מהפרט. וכאשר יקבלו בידיעתו כמה וכמה פרטים נעשה מהם כלל, והוא ע"י המפעלות שהיו אשר מקובץ מכמה ידיעות. לא כן הי"ת כי ממנו מקור הכללים והוא סדרם. ומהכללים נחלקו הסוגים והמה כללים מוקפים ומהם נעשה למינים היינו בסוג בעלי חיים הוא. בהמות. חיות. דגים. ב"א וכדומה. כמו כן נחלקו לכללים קטנים במין ב"א. ג"כ במין עופות וכדומה ונלאה שכלנו להקיף כל הפרטים עדי נבוא בהם אפילו לכלל קטן. ובזה נשתבח שלמה המלך וידבר על העצים וכו' (מ"א ה' י"ג

ספורנו

בין הרשעים איזה מכין לדיקים שבו תקות תשובה לרשעים הייתי מטה כלפי חסד להאריך אפי' לרשעים אולי ישובו כי לא יחפוץ במות המת ושמבלי אין תקות תשובה יעשה גם משפט: (יח) ואברהם היו יהיה. ובהיותו לגם עמים רבים תהיה תוכחתו רבת התועלת: (יט) כי ידעתיו. מוכיח במיסור: למען אשר יצוה את בניו. וכל זה אמר האל ית' לעשות למען אשר יצוה אברהם לבניו ברחותו גודל חסדיו גם לרשעים ומשפטיו נגד הבלתי שבים ושמרו לעשות לדקה ומשפט: למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. והתכלית האחרון המכוון בזה מאת האל ית' היה להביא על אברהם את אשר דבר באמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: (כ) ויאמר ה'. אז התפילה הנבואה שהיא מדרגה למעלה מן המראה שהיתה באמרו וירא אליו: (כא) ארדה נא. ארד לסוף תכלית רשעם שהוא מוכן לצאת מרעה אל רעה כענין הבה נרדה ונבלה שם שפתם כמו שהתבא' למעלה: ואראה הכצעקתה. אראה זה בפעל בהתגלות לבם שיתקוממו על לוט שהתנדב וידעו כל באי העולם כי לא אל חנם היה העונש הגדול: עשו כלה. עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גרם יגרם שעניינו כלכם וגם זה נודע בשליחות המלאכים שנאמר בו כל העם מקצה ואין מכלים: (כב) ואברהם עדנו עומד. אף על פי שהמלאכים אשר שלח להשחית ככר הגיעו לסדום מכל מקום אברהם עודנו עומד לבקש רחמים וללמד זכות כאמרם ז"ל אפילו חרב חדה מונחת על לוארו של אדם אל ימנע עלמו מן הרחמים. וכן בחייבי מיתות אמרו היו מחזירים אותו ארבעה וחמשה פעמים עד שיהיה ממש בדבריו

פירוש רשב"ם

סדמה ועמורה אדמה וצביים עד לשע. ואיך אחריב קרקע שלו וקרקע בניו שלא מדעתו: (כ) ויאמר ה'. המלאך לאברהם שלוחים הללו אני שולח בשביל זעקת סדום כמו שאמר למעלה ואנשי סדום רעים וחטאים: (כא) עשו כלה. פסיק יש בנתיים להפריד את הדבר כלומר אם כן עשו אעשה אותם כלה: (כב) עומד לפני ה'. לפני המלאך לבקש פניו: תספה

יְהוָה׃ כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף
תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־רָשָׁע׃ כד אוּלַי יֵשׁ
חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף
תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים
הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ כה חָלִלָה לְּךָ
מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־
רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ
הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים
צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־
הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ כז וַיַּעַן אַבְרָהָם
וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־
אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ כח אוּלַי יַחְסְרוּן
חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית
בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא
אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים
וַחֲמִשָּׁה׃ כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו

אונקלוס

מתמן גבריא ואזלו לסדום ואברהם עד־כען משמש־בצלו
קדם יי: כג וקרב אברהם ואמר הברגז תשיצי זכאה עם־
חיבא: כד מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא הברגז
תשיצי ולא־תשבוק לאתרא בדיל חמשין זכאין די בגוה:
כה קושטא אנון־דינך מלמעבד ׀ כפתגמא הדין לקטלא
זכאה עם־חיבא ויהי זכאה כחיבא קושטא אנון־דינך
דדין (נ"י הדין) כל ארעא לא (נ"י ברם) יעבד דינא:
כו ואמר יי אם־אשכח בסדום חמשין זכאין בגו קרתא
ואשבוק לכל־אתרא בדילהון: כז ואתב אברהם ואמר הא
כען שריתי למללא קדם יי ואנא עפר וקטם: כח מאים
יחסרון חמשין זכאין חמשא התחבל בחמשא ית־כל־
קרתא ואמר לא אחבל אם־אשכח תמן ארבעין וחמשא:
כט ואוסיף עוד למללא קדמוהי ואמר מאים ישתכחון תמן
ארבעין ואמר לא אעבד־גמרא בדיל ארבעין: ל ואמר
לא־כען יתקף קדם־(נ"י רוגזא) דיי ואמלל מאים ישתכחון
תמן תלתין ואמר לא אעבד־גמרא אם־אשכח תמן תלתין:
לא ואמר הא כען שריתי למללא קדם־יי מאים ישתכחון
תמן

מסרה כג האף, ג'. תספה, ב' בתורה ובענין. כד צדיקים, כל ענין, מ"ל י"ק וח' חכין בלי'. האף, ג'. תספה, ב'. תשא, ג'. כה חלילה, חרין דמפוקא חסר. לך, לך לך י"ד פסוק. מעשת. ב' חסר המעלה.·. השפט, כל אורי' חסר ל' וח' איבי. כו העיר, באתנח. ונשאתי, ל'. כז ויען, לח. הואלתי, ב' ובענין. אדני, י"ד בתורה. עפר, ב'. כח יחסרון, ל'. חמשים, חס' טע"ם ס"ס. כט ויסף, כ"ס. ויאמר, ג' פסיק. ימצאון, ד' וחס' מלכי. הארבעים, ג'. ל ואדברה, ד'. לא הואלתי, ב' ובענין.

ת"א חלילה לך האליליס ד'. נשאתי לכל סנהדרין לט. ויען אברהם עקידה שער ד' כד. ואנכי עפר סוטה יז.

וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃
ל וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא
אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי
ימצאון

רש"י

(ב"ר) אשר הפכוהו רז"ל לכתוב כן: (כג) ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה (שמואל ב י) ויגש יואב וגו'. הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה: והגשה לתפלה (מלכים א יח) ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגמו ל' רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי ה' מקומות יש: (כה) חלילה לך. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם הבא: השפט כל הארץ. נקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו'. לכל המקום. לכל הכרכים לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר על ידי נמרוד לולי רחמיך אשר עמדה לי: (כח) התשחית בחמשה. והלא הן ט' לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: (כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד' הכרכים. וכן ל' יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו אחד מהם: (לא) הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: (לב) אולי
ימצאון

רמב"ן

נודע שהגיד לו: (כג) ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. אפו של הקדוש ברוך הוא היא מדת דינו וחשב אברהם שהוא תספה צדיק עם רשע לא ידע מחשבות י"י אשר חשב עליהם ברחמיו כאשר פירשתי ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים אבל לא יתכן גם במדת הדין להמית צדיק עם רשע שאם כן יהיה כצדיק כרשע ויאמרו שוא עבוד אלהים וכל שכן במדת רחמים שהוא שופט כל הארץ
ושוא

ספורנו

בדבריו: (כג) האף תספה צדיק עם רשע. שהרי אמרת זעקת סדום ועמורה כי רבה כשופט את כל המקום על פי הרוב לא כשופט אנשי העיר המוחלטים בלבד: (כד) האף תספה ולא תשא למקום. אף על פי שתספה ולא תשא לרשעים בשביל הצדיקים חלילה לך להמית צדיק: (כה) והיה כצדיק כרשע. מעותד למקרה אם יקרה שימלט איזה צדיק בתוך הרשעים: השפט כל הארץ. כי בהיותך שופט כל הארץ אם תדין את כלה אחרי הרוב תשחית אותם לעולם בלי ספק כי רוב בני אדם רשעים: (כו) אם אמצא בסדום. עתה כשאחפש אותם במלאכים ששלחתי אם אמצא חמשים צדיקים שימחו ברשעים בסדום שהיא ראש לשאר הערים כאמרו סדום ובנותיה ושם יקבצו נדיבי העם מכל שאר הככרים אשר בככר: ונשאתי לכל המקום. לא לצדיקים בלבד: (כז) הנה נא הואלתי לדבר. לשאול הספק שהיה אצלי בענין המשפט האלהי: ואנכי עפר ואפר. ולא ירדתי עדין לסוף כוונת דרכי תשובתך: (כח) התשחית בחמשה את כל העיר. הודיעני אם הוא מספר קבוע אצלך שפחות מעשרה לכל כרך לא תהיה עדה מצלת ולפי זה תשחית את העיר החמישית היותר קטנה מבלי אין עדה מצלת בשבילה: ויאמר לא אשחית. את החמישית: (כט) לא אעשה. לא אעשה רעה כלל
לשלם

בְּרַם בָּעֵי רַחֲמִין עַל לוֹט וּמְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: (כג) וְצַלֵּי אַבְרָהָם וַאֲמַר הֲרוּגְזָךְ שֵׁצִיָא זַכַּאי עִם חַיָּיב: (כד) מָאִים אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא דִּיצַלוֹן קֳדָמָךְ עַשְׂרָה לְכָל קַרְתָּא כָּל קֳבֵל חַמְשָׁא קוּרְוַין סְדוֹם וַעֲמוֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם וְזוֹעַר הֲרוּגְזָךְ שֵׁצִיָא וְלָא תִּשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּגִין זְכוּת חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּבְגַוָּהּ: (כה) חוּלִין הוּא לָךְ לְמֶעֱבַד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְמִקְטַל זַכַּאי עִם חַיָּיב וִיהֵי זַכַּאי הֵיךְ חַיָּיב חוּלִין הוּא לָךְ הַאֶפְשַׁר מַאן דְּדָאִין כָּל אַרְעָא לָא יַעֲבֵיד דִּינָא: (כו) וַאֲמַר יְיָ אִין אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא דִּיצַלוֹן קֳדָמַי וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַרְעָא בְּגִינְהוֹם: (כז) וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין הָא כְּדוֹן שָׁרֵיתִי לְמַלְּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא מָתִיל לְעַפַר וּקְטָם: (כח) מָאִים חַסְרִין מִן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הֲתִתְחַבַּל בְּגִין חַמְשָׁא דְּחַסְרִין לְזוֹעַר יַת כָּל קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אִיחַבֵּל אִין אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא: (כט) וְאוֹסִיף תּוּב לְמַלְּלָא קֳדָמוֹי וַאֲמַר מָאִין יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין עַשְׂרָא עַשְׂרָא לְכָל קַרְתָּא לְאַרְבַּעַת קוּרְוַין וְזוֹעַר דְּחוֹבָהָא קַלִּילִין שְׁבוֹק לַהּ בְּגִין רַחֲמָךְ וַאֲמַר לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא בְּגִין זְכוּת אַרְבְּעִין: (ל) וַאֲמַר לָא כְדוֹן יִתְקוֹף רוּגְזָא דְרִבּוֹן כָּל עָלְמַיָא יְיָ וַאֲמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין דִּיצַלוֹן עַשְׂרָא עַשְׂרָא לְכָל קַרְתָּא לִתְלַת קוּרְוַין וּצְבוֹיִם וְזוֹעַר שְׁבוֹק לְהוֹם בְּגִין רַחֲמָךְ וַאֲמַר לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא אִין אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין: (לא) וַאֲמַר בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין הָא כְדוֹן שָׁרֵיתִי °לְמַלְּלָא קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמַיָא יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן עַשְׂרִין דִּיצַלוֹן עשרא

°פי' כל מבוקש ענין הדיש ולא כן דעת רא"ע

בעל הטורים

צרים: (כד) לדיקס סלדיקס (ד') כנגד ד' דיינים שהיו בסדום. וכלם מסרים דסני דבהאת הוו (ערש"י סנהדרין דף ק"ב וק"ט): (כז) ואנכי עפר ואפר. מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה: עפר בגי' לסוטה (אל' כי סטעה): ואפר בגי' בפרה: עפר ואפר ב' במסורה הכא ואידך באיוב (מ"ב) ונחמתי על עפר ואפר וזהו מ"ם גדול

רמב"ן

והוא שעושה משפט כענין ויגבה י"י לבאות במשפט ואמרנו המלך המשפט וזהו ענין הכפל חלילה לך והקב"ה הודה שישא לכל המקום בעבורם כי במדת רחמים יתנהג עמהם ומה שהודיע אליך כל הענין היות ויאמר י"י כתוב י"וד ה"א וכל אשר הזכיר אברהם א"לף דל"ת והנה זה מבואר: (כד) חמשים צדיקים. כתב רש"י עשרה לכל כרך וכרך התפתית בחמשה תשעה לכל כרך וכרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ארבעה כרכים וכן שלשים ימלטו שלשה ועשרים ימלטו שנים ועשרה ימלטו אחד ולא בקש על פחות מעשרה שדור המבול היו שמנה צדיקים ולא הצילו על דורן ותשעה על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא כל אלו דברי הרב ז"ל ואני תמה אם כן מה התפלה והתחינה הזאת אשר היה מתחנן בכל פעם ופעם אל נא יחר לאדני והנה נא הואלתי והלא ראוי הוא שיהיו ארבעים מצילין ארבעה ושלשים והעשרים יצילו לפי חשבון כאשר החמשים יצילו חמשה וכן מה שאמר כי תשעה על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא והלא לארבעים וחמשה היה מבקש הצירוף ולא היו שם הרבעים וחמשה אבל תשעה ימצאון שם. והנה דעת הרב לומר שהרבים ראוין להצלה גדולה יותר מאשר יצילו המועטים אפי' הצלה מועטת כמו שאמרו אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובים העושין את התורה והנה הודה הקב"ה שיצילו ארבעים וחמשה בצירוף צדיקו של עולם כל הכרכין כאלו היו חמשים שלמים ועתה כשיהיו מ' צדיקים מצילין ארבעה אף בצירוף הצדיק ית' יצילו עם השלשים והעשרים שכבר הודה בצירוף הזה ואם תאמר שהודה בו עם ארבעים וחמשה שהם רבים ושמא לא יודה בצירוף עם המועטין כמו שאמרנו לדקת י"י ראויה היא להצטרף ולהציל כיון שהודה שלא יבדיל בין רב למעט זה דעת הרב. ודרך פשט הכתובים שלולה שאמר תחלה חמשים לתת חשבון שלם של עשרה לכל אחד ואחד וחזר ופחת כמו שיכול ולהציל היה הכל אומר ולא ידעתי מי הכניסו לרב בזה שאמר: (כח) לא אשחית. אם אמצא שם יבטיח אותו שלא ישחית אם ימצאון שם כן ולא היה אומר לו דע שאין שם כמספר הזה שאמרת לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן הסכי' בנקר והשקיף על פני סדום ובראותו כי נשחתו ידע שלא היו שם כן: בתוך העיר. פי' ר"א שיהיו יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים

אבן עזרא

כי זה הפירוש הוא שאמתואם הוא סוד גדול שאמר אברהם האף תספה• ונפתח ה"א האף ואם הוא לתימא °בעבור הא"לף שהוא מהגרון שמשפט לשון הקדש להרחיב אשר לפניו: (כג) תספה. פועל יוצא וטעמו ‏[י]תכלה וכן אספה עלימו רעות. ואם הם שני °בניינים: (כד) ולא תשא למקום. כטעם תסלח. כמו נושא ‏[ע]עון. ולמקום הוא סדום. כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט: (כה) חלילה. דבר שלא יתכן. וי"א שהמלה כטעם חלול °שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע. כאשר יתחברו שני כפי"ן היא דרך קצרה. והטעם והיה הצדיק כרשע. והרשע כצדיק. וכן כי כמוך ‏[צ]כפרעה. כעמי ‏[ק]כעמך. כמשכה ‏[ר]כאורה. ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא ‏[ש]שופט כל הארץ: (כו) וטעם בתוך העיר. שהם יראים את השם בפרהסיא ‏[ת]וכן שוטטו בחוצות ‏[א]ירושלים: (כז) ואין מלת. הואלתי. כמו ‏[ב]השלותי רק פירושו רציתי. וכן הואיל ‏[ג]משה. וכ"ף מלת אנכי. נוסף ‏[ד]או הם שתי מלות והטעם אחד. וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב. והעקר על יסוד הגוף. ‏[ה]וגם העצמות: (כח) אולי יחסרון חמשה. והטעם אולי תחסר עשירית המתמספר. וטעם התשחית בחמשה בעבור החמשה שיחסרו את ‏[ו]הכל ואחר כן אמר אולי יחסרון התשיעית מהמספר ‏[ז]אשר אמרת. אם ימצאון שם ‏[ח]לא אשחיתם. וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה ‏[ש]השחתה. ושלא יאריך מדבר שני החסרונים ‏[י]אמר כן. אם יחסר הרביעית גם השלישית גם ‏[כ]החצי. וי"א למה לא השחית מעשרה בעבור היות שנים בכל עיר כי חמש ערים ‏[ל]היו. וזה איננו נכון בעבור שאמר °בסדום לבדה ואף על

פירוש על אבן עזרא

י"ג) כאשר נקרא קהלת שקהל את הכל ומכ"ז לא נשה כל הפרטים עדי עמד שכלו. רק הקב"ה ממנו נובעים הכללים והסוגים עד הפרט האחרון. °ואם כי לפי נקודת הפתח משמע שהוא תמיהה, מכ"ז אינו כאיש. יכול להיות שהוא ה"א השאלה. והפת"ח תחת הה"א בעבור אות הא"לף והוא מאותיות אחע"ר. ‏[י]ר"ל לא שהאף עלמו יספה. רק יכלה אחרים כמו תְבַלֶּה. °כי ספספה מבנין הקל, ואספה מבנין הכבד הנוסף. ור"ל כי ב' בליות יש מי שהוא כלה ומכלה אחרים כמו מכה מהלכת, ויש מי שהוא קיים רק מכלה אחרים. ‏[ע](שמות ל"ד ז'). °במ"ע בורם חליל והוא כמו חליל ותוף. ‏[צ](להלן מ"ד י"ח) ושם יבואר פירושו. ‏[ק](מ"א כ"ב ד'). ‏[ר](תהלים קל"ט י"ב). ‏[ש]והתמיה הוא אם לא יעשה משפט בעלמו. ‏[ת]ר"ל אם אמר בסדום, מה טעם בתוך העיר שלא כוונת הי"א אשר הם יראים ה' בפרהסיא. ‏[א](ירמיה ה' א') אשר פי' בפרסום. ‏[ב](דברים ב' ל"א). ‏[ג](שם א' ה'). ‏[ד]ופרשו אני או הם ב' מלות אני ואנכי ואינם שורש אחד. ואפשר לומר דבר ידוע שייך לומר אני כמו ואני בתוך הגולה כ"כ פירושו כי ידוע אלמלא השגחת הקב"ה לא היה באפשר לעמוד בין הזאבים. ובמתן הר סיני אשר בקשו לראות ענין שאינו ידוע מקודם ע"כ אמר ה' אנכי וכו'. ‏[ה]ר"ל כפול לשון מורה על הבשר מיד ובזמן רב ישובו ג"כ העצמות לעפר. ‏[י]ר"ל כי בתחילה בקש עבור כל החמשה עירות אם לא ימלא בכל עיר רק ע' לדיקים או מ"ה בסדום עלמה. ע"ז השיב הי"ת לא אשחית ומכ"ז יהיו כלוים לשוב אם אין יו"ד לדיקים בכל עיר או שיגינו מעיר א' לכולם. ‏[ז]ר"ל אם בקש עוד להגים לו ה' א"כ בקש א"א עבור חלק ע' מהלכון אשר נכללה אי' מקודם. ‏[ח]ר"א מסדך המלות כאשר בכל מקום מפרש המעשה קודם להתגלי אם לטוב או לרע. כמו והיה אם שמוע וכו', וקרתם מן הדרך וכו', ולכן עשו חז"ל על הבטחה והברכה מברכך דרש אשר הקב"ה יברך אותם ערם ברכתם, ע"כ מהפך כוונת הכתוב אם אמלא שם מ"ה לא אשחית ובאופן הזה דרשו חז"ל (גיטין ע"ז ע"א) ונתן בידה מכל מקום. ופירש"י שם היה לכתוב ובידה יתכנו התנאי מלאחריו. ‏[ט]ר"ל לא אשחית בפסוק כ"ח מוסכת עלמה גם לפסוק למ"ד. ‏[י]ר"ל למה בתחילה בקש לפסוק לו חמשה היינו מכו"ן למ"ה, וממ"ה למ"ם. ואחרי כן בקש על עשרה עשרה כדי שלא יאריך בתפילתו יותר מדאי. ‏[כ]היינו מהמספר מ"ם למ"ד הוא חלק רביעי, וממספר למ"ד לכ' הוא שלים. ומכ' לעשרה הוא החלי. ‏[ל]דעם הי"א אשר יספיק ב' בכל עיר כדברי חז"ל אפילו ב' פיוסבים ועוסקים בד"ת וכו' שכאמר אז נדברו יראי ה' וכו' (אבות פ' ג' משנה ב') ולכן בקש א"א עד עשרה להציל החמשה עירות, ור"א אומר איננו נכון א"כ היה לבקש עד ב' ולהציל עיר אחת. °ר"ל א"א בקש אם ימלא חמשים לדיקים בתוך העיר לשא לכל המקום הם ה' העירות והקב"ה השיב אם ימלא בסדום וכו' (פסוק כ"ו) ישא לכל המקום, ע"כ בודאי היו הבקשות אפילו אם ימלאון רק בסדום נו"ן לדיקים ומכש"כ אם יהיה בכל עיר יו"ד. ובזה מדויק הכתוב אלל נו"ן לדיקים אשר יעלה לכל עיר יו"ד לדיקים השיב הי"ת ונשאתי פי' שלא יהיה שום עונש, אלל מ"ה אשר עולה ט' לכל כרך אמר הי"ת לא אשחית פי' שלא יהיה השחתה ומכ"ז עונש יעשה להם. ואלל מ' ל'. כתוב לא אעשה היינו בזת העירות יהיה בהם עשרה או בסדום כנגד ג' עירות ויבעלו מיעוט עירות בזכות השיב הי"ת לא אעשה

פירוש רשב"ם

(כג) תספה. תכלה כדכתיב אספה עלימו רעות חצי אכלה בם. אכלה כפל לשון של אספה: (כד) בתוך העיר. סדם ומלך סדם היה ראש לכל המלכיות שבמקום ההוא: (כה) השופט כל הארץ. ששלחך כאן לא יעשה משפט: (כו) ויאמר ה'. המלאך: כי

יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית
בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃ לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר
לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן
שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר
הָעֲשָׂרָה׃ לג וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה
לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב
לִמְקֹמוֹ׃ שלישי יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים
סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם
וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם
אָרְצָה׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ
נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ
רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם
וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃ ג וַיִּפְצַר־בָּם
מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ
לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃
ד טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם
נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ
לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא
אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃
הנה

תַּמָּן עַשְׂרִין וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּל בְּדִיל עַשְׂרִין: לב וַאֲמַר לָא
כְעַן יִתְקַף קֳדָם יְיָ וַאֲמַלֵּל בְּרַם־זִמְנָא־הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן
תַּמָּן עַשְׂרָא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּל בְּדִיל עַשְׂרָא: לג וְאִסְתַּלַּק
יְקָרָא־דַיְיָ כַּד שֵׁצִי לְמַלָּלָא עִם־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב
לְאַתְרֵהּ: א וְעָלוּ תְּרֵין מַלְאֲכַיָּא לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתֵב
בִּתְרַעָא־(נ״י בִּתְרַע) דִסְדוֹם וַחֲזָא לוֹט וְקָם לְקַדָּמוּתְהוֹן
וּסְגִיד עַל־אַפּוֹהִי עַל־אַרְעָא: ב וַאֲמַר בְּבָעוּ־כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ
כְעַן לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְתַקְדְּמוּן וּתְהָכוּן
לְאָרְחֲכוֹן וַאֲמַרוּ לָא אֱלָהֵן בִּרְחוֹבָא נְבִית: ג וְאַתְקֵף־בְּהוֹן
לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵהּ וְעָלוּ לְבֵיתֵהּ וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וּפַטִּיר
אֲפָא־לְהוֹן וַאֲכָלוּ: ד עַד־לָא שְׁכִיבוּ וַאֲנָשֵׁי קַרְתָּא אֲנָשֵׁי
סְדוֹם אַקִּיפוּ עַל־בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד־סָבָא כָּל־עַמָּא
מִסּוֹפֵיהּ: ה וּקְרוֹ לְלוֹט וַאֲמַרוּ לֵהּ אָן גֻּבְרַיָּא דִּי אֲתוֹ לְוָתָךְ
לֵילְיָא אַפֵּקִנּוּן לְוָתַנָא וְנִדַּע יָתְהוֹן: ו וּנְפַק לְוָתְהוֹן לוֹט
לִתְרְעָא וְדָשָׁא אֲחַד בַּתְרוֹהִי: ז וַאֲמַר בְּבָעוּ־כְעַן אַחַי לָא
תבאישון

מסרה העשרים, ג'. לג למקמו, כל או' מ'. יט א ויבאו, חסר. סדמה, ב' כל או'. ישב, חסר. ב הנה, ל' פתח ר"ל סגול. נא, ל' דגש. אדני, מול. והכון פתח. ורחצו, ג'. והשכמתם, ג'. ויאמרו, מלרע. לא, ב' דגשין. ברחוב, ד' ומ"ל והכ' בשוא לבד. ג ויפצר, ד'. ויסרו, ו' כל או' חסר. ומצות, ב' ללי סם. ומ"ל. אפה, ל' וא' ואפה. ד ישכבו, ג'. על הבית, ד' וכל מלכים ויצאי' דכו' במ"ד אל. מקצה, ב' פ"פ הלדי בסגול כי הוא ל"ז. ה ויאמרו, וכס"בא. הוציאם, מ"ל דמ"ל. ונדעה, ה'. ו אלהם, חסר. והדלת, קדמא לא כתב אם. ז תרעו, חסר.

ת"א ויבאו שני מציעא פו. ויפצר בם שם מז.

רש"י

יִמצאון שם עשרה. על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט' על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקמו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית. א' להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות אברהם והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים. ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם: (ב"ר) וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד לחזר על האורחים: (ב) הנה נא אדני. הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי. ד"א הנה נא צריכים אתם ליתן לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה (ב"ר): סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכן נאמר סורו בראשית רבה: ולינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך לרחוץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו. עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה. פסח היה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך נדרש בב"ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכי' שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית ועל שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה אותם. במשכב זכר כמו אשר
לא

רמב"ן

ירושלים. והנכון בעיני כי אברהם אמר בתוך העיר לאמר שאפי' יהיו הצדיקים בתוכה לאוי שיצילום ואמר זה בעבור לוט ומשה אולי יש אחרים שם: (ב) הנה נא אדני. לשון רש"י הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי והנכון שהוא לשון תחנה אדני הנה נא בית עבדכם סורו נא אלי ומלת סורו כמו סורה שבה פה סורה אדני סורה אל תירא: וטעם והשכמתם והלכתם לדרככם. להגיד להם שלא יתעכבו בעיר אחר השקר כי ידע בענין אנשי העיר והטעם אצל פי' שוטב כי כאור הבקר יעבור או שראה אותם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם את תרכו: (ג) ויפצר בם מאד. היה ללוט זכות בהפליגו בהם והיה לו מנהג טוב בהכנסת אורחים והיו ממאנים כדי לזכותו ולכן שמעו לו בסוף כי מתחלה לא היו רוצים לבא לביתו כי אינו צדיק תמים ורבותינו אמרו מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול וא"כ יהיה כדרך מוסר בני אדם: (ה) ונדעה אותם. כוונתם לכלות את הרגל מביניהם כדברי רבותינו כי חשבו שבעבור טובת ארצם שהיא כגן ה' יבאו שם רבים והם היו מואסי הצדקה אבל לוט
בעשרו

עשרא עשרא לתרתין קורין ולתלת שבוק לדום בגין רחמך ואמר לא איחבל בגין זכוות עשרין: (לב) ואמר בבעו ברחמין מן קדמך לא כדון יתקוף רוגזא דרבון כל עלמיא יי ואמליל ברם זמנא הדא מאים ישתכחון תמן עשרה ונהי אנא ואינון ונבעי רחמין על כל אתרא ותשבוק להום ואמר לא אחבל בגין זכוות עשרה: (לג) ואסתלק יקרא דיי כד פסק למללא עם אברהם ואברהם תב לאתריה: (א) ואתו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתיב בתרעא דסדום וחמא לוט וקם לקדמותהון מתרע משכנא וסגיד אנפוי על ארעא:

[(א) ולוט יתיב בפילי דסדום וחמא יתהון ורהט ושאיל בשלמהון וסגיד על אפוי על ארעא:]

(ב) ואמר בבעו כדון רבוני זורו כדון מיכא ועולו לבית עבדכון וביתו ושזוגו ריגליכון ותקדמון ותהכון לארחתכון ואמרו לא ארי בשוקא נבית:

[(ב) ואסחו ריגליכון וסחון בצפרא ותיזלון למשכניכון בשלם. ואמרו לא ארום בפלטיות קרתא נבית:]

(ג) ופייס בהום לחדא וזרו לוותיה ועלו לביתיה ועבד להום משתיא ופטירי אפא להום ודמי ליה כאילו אכלין:

[(ג) והוו מתחמיין היך אכלין והיך שתיין:]

(ד) עד דלא שכיבו ואינשין רשיען דבקרתא אינשי סדום אחזרו על ביתא מטליא ועד סבא כל עמא מסיפא: (ה) וקרו ללוט ואמרו ליה מאן גובריא דעלו לוותך ליליא דין אפיקינון לוותן ונשמש עמהון: (ו) ונפק לוותהום לוט לתרעא ודשא אחד בתרוי: (ז) ואמר בבעו לא כדון אחוי תבאישון:

[(ז) ואמר להון לוט אמתינו הכא קליל ועד דנבעי רחמין מן קדם יי:]

הא

בעל הטורים

גדול שם שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם: (ג) ומצות ב' במסורה הכא ואידך אלי שם ומצות. מלמד שפסח היה דילפינן ומצות דהכא ממצות דהתם: (ד) ישכבו ב' במסורה הכא ואידך (יחזקאל ל"ב) ערלים ישכבו (איוב כ"א) יחד על עפר ישכבו פי' ערלים ישכבו באותו שהם כאנשי סדום. כי על קדושים וכיוצא בהם נאמר אותו פסוק: מקצה ב' במסורה כל העם מקצה. כי נלכדה עיר מקצה בני נבוכדנאצר לומר לך. שכלויין אלו למעולם כאלו ועוד כי כשנכנסו מכאן נלכדה גם עירם מקצה:

מי

יונתן

(לב) ונהי אנא ואינון וכו' פי' ואני והם נתפלל שבתפלה תלויה הדבר כדגבי נח כו': (לג) יקרא כ"ה איקרא שכינתא: (ב) ושזוגו ריגליכון פי' רחצו כיכן ת"י בכמה מקומות ועיין: (ג) ירושלמי והוו מתחמיין פי' נראין כאלו אוכלין ושותין: (ה) ונשמש עמהון

דרש

רמב"ן

בעשרו ומענו בה אליהם או שבקש מהם רשות או שקבלוהו לכבוד אברהם והכתוב מעיד שזאת כוונתם שנאמר הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה. ועם שאמר רעים וחטאים לה' מאד שהיו מכעיסים ומורדים בשלותם ובענוי האביונים והוא שאמר ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי. ועל דעת רבותינו היו בהם כל מדות רעות וגזר נגמר דינם על אותו העון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון כי היו תדירים באותו עון יותר מכלם וגם כי כל העמים עושים צדקות עם ריעיהם עם עניהם לא היה בכל הגוים כסדום לאכזריות. ודע כי משפט סדום היה למעלת א"י כי היא מכלל נחלת ה' והיא סובלת אנשי תועבות וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם הקדימה וקאה את העם הזה שהיו רעים מלכם לשמים ולבריות ושממו עליה השמים והארץ והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם מפני שנתגאו טובה נתגאו וראה הקב"ה שיהיה לאות לבני מרי לישראל שעתידים ליורשה כאשר התרה בהן גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצביים אשר הפך ה' באפו ובחמתו כי יש באומות רעים וחטאים מאד ולא עשה בם ככה אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל

כי

אבן עזרא

על פי שחכמינו ז"ל העתיקו [ג]שאין תפלה בצבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי [ה]אמונתינו: (לג) ואברהם שב למקומו. אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכים ושם ישקיף על פני סדום [ו]ואף על פי שהוא כתוב וישכם אברהם בבקר [פ]וישקף על פני סדום. אחר צאת השמש היה. כי לא נהפכה סדום בלילה. כי כן העיד הכתוב: (א) ופי' בערב. בפסח [צ]מצרים: אפים. עד שם אפיו בארץ והם הנקיים [ק]שהם גבוהים על הפנים: (ב) הנה נא אדני. רבותי. לשון חול [ר]וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם [ש]היא כמשמעה. ואם אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטן טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא. אם לא תסבר [ת]וזאת המלה רבוי דברים כטעם פיוסים. וכן ואון ותרפים [א]הסבר: (ד) נסבו. מבנין נפעל: כל העם מקצה. שלא היו סמוכים אל [ב]הבית: (ה) ונדעה אותם. כנוי [ג]לשכיבה: (ו) הפתחה. אל הפתח. תי"ו דלת סימן נקבה ונמצא [ד]חסר:

ידעו

פירוש על אבן עזרא

שמה, ואלא פסריס ועשרה אשר הוא להיפוך כת העירות יהיו כלים ואלו יכללו, השיב הי"ם לא שמים. [ג]ואינם צריכים ראיה, כמאמר חז"ל מנין לעשרה שמתפללים וכו' (ברכות ו"א). [ה]שהרי לא התפלל א"א על פחות מעשרה. [ו](להלן י"ט כ"ח). [פ](להלן י"ט כ"ז) ר"ל מפרש כסברתו (לעיל סוף פסוק י"ג) אשר המראה היתה אחרי שלוח המלאכים. ר"ל הפסוק וישכם אברהם בבוקר וכו' וישקף נשמע מיד כאשר קם השקיף ובודאי היתה המראה בבית א"א. וא"כ כוונת הפסוק כסברתו שאלת פרשת ויכלו. ומתרץ ר"ל באמר שכי צריך לתקן הפסוק כאשר מפורש (פסוק כ"ג להלן) ולוט בא צוערה וכו' וה' המטיר וכו' א"כ נהפך סדום עם צאת השמש על הארץ ואיך כתוב שם וישכם אברהם בבוקר וכו' וישקף וגו' אלא בודאי השכים א"א בבוקר ויצא חוץ לעיר חברון למקום אשר שלח המלאכים ובכתיב יצא השמש על הארץ והשקיף א"א על מקום סדום. [צ]פי' ר"ל בפרשה בא בפסוק בין הערבים, כשני ערבים הם, הא' מכי ינטו צללי ערב, הב' משחשכה. [ק]ר"ל לא שהשתחוה ב' פעמים בארץ רק כאשר הפנים נקרא על שם האף שהוא בגובה הפנים והוא נכירים ע"כ אומר אפים אשר לשון פניים. [ר]כמו שפי' (לעיל י"ח י"ג). [ש]כמו סורו נא מעל אהלי האנשים (במדבר ט"ז כ"ו) פי' העתק ממקום (בל"א ווייכען) ואם אחריה אל"ף הפתוח בפס"ח קטן, ר"ל שהו"ל כמו שהוא לפנינו סורו נא אל בית עבדכם. טעמו, או שיסור הנקרא ממקומו וילך אל הקורא, כמו סורה אלי (שופטים ד' י"ח) ובמלת אלי נשמע השו"ל ללי"כי, וכן ויסורו אליו, או אל המקום ר"ל אל בית עבדכם (בל"א איינקעהרען). [ת]ר"ל איך שנו דבריהם כמש"כ ויפצרו אליו אלא בודאי כוונתם אם לא ע"י הפצרה. [א](ש"א ט"ו כ"ג). [ב]ר"ל למה כתוב נסבו מבנין נפעל, ובודאי כוונת הכתוב אם לא היה כל העיר בעת הקיבוץ היה כתוב הסבו והוא פועל יוצא. אך כ"ז היה עם כל העיר. ע"כ הראשונים אשר היו סמוכים לבית לוט נסבו מאנשי העיר אשר באו אחרי כן. והפסוק מפרש כל העם מקצה מאחרונים שלא היו סמוכים להבית. [ג]ר"ל כנוי למשכב זכר כמו ונעדנו בפלגש בגבעה (שופטים י"ט כ"ב). [ד]כמו נצרה על דל שפתי (תהלים קמ"א ג') ושם פי' ר"א שלם דל כמו דלת.

כי

ספורנו

לשלש הערים הפחות חייבות: (לא) לא אשחית בעבור העשרים. בעבור העשרה. כי בהשחית ג' מהם לא תמלטנה מכל וכל השתים הנשארות שם. תהיינה נזוקות בצד מה בחרבן השכנות כאמר נתקללה בבל נתקללו שכיניה: (לג) וילך ה'. המתין עם אברהם ולא הפסיק כוונתו לנבואה עד שהסתלקה שכינה על הפך ויצא קין מלפני ה': ואברהם שב. שב מן המקום שלוה שם המלאכים ששם נתיחד עמו הדבור: למקומו. אל ביתו: (א) ויבאו שני המלאכים סדומה בערב. אף על פי שהגיעו שם בלי איחור כאמרם גבריאל בשתים מיכאל באחת וכן הורה למעלה באמרו וילכו סדומה בכל מקום לא נכנסו בסדום עד הערב שכבר נסתמו טענות אברהם המליץ ונגמר הדין: וירץ לקראתם. פן ילינו ברחוב כמו שהיה אז המנהג באשר העברים כשאין מכניס אורחים ויזיקו להם רשעי העיר: וישתחו אפים ארצה. כי היה אדם נורא בלי ספק: (ג) משתה. קיבוץ סעודה על היין בהיות היין אהוב אצלנו כמו שהוכיח סופו על תחלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת

שמחתם

פירוש רשב"ם

(ב) כי ברחוב נלין. אלא ברחוב נלין: (ד) כל העם מקצה. להודיע שאפי' א' או עשרה שאמר לאברהם לא נמצא בהם: (ה) ונדעה אותם. משכב זכר. וכן בפלגש בגבעה:

כי

ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ
אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ
לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל
אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל
קֹרָתִי׃ ט וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ
הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה
נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד
וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ י וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים
אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה
וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן
וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃ יב וַיֹּאמְרוּ
הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן
וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר
הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ יג כִּי־מַשְׁחִתִים
אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה
צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃ יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר ׀ אֶל־
חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־
העיר

אונקלוס

תַבְאִישׁוּן׃ ח הָא־כְעַן לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דִּי לָא יְדַעָנוּן גְּבַר אַפֵּיק־כְּעַן יָתְהֶן לְוָתְכוֹן וְעִיבִידוּ לְהֶן כִּדְתַקֵּן בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא־תַעְבְּדוּן מִדַּעַם אֲרֵי־עַל־כֵּן עַלּוּ בִּטְלַל שְׁרוּתִי׃ ט וַאֲמָרוּ ׀ קְרַב לְהַלָּא וַאֲמָרוּ חַד אֲתָא־לְאִתּוֹתָבָא וְהָא־דָּיֵין דִּינָא כְּעַן נַבְאֵשׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וּתְקִיפוּ בְּגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דַּשָּׁא׃ י וְאוֹשִׁיטוּ גֻבְרַיָּא יַת־יְדֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ יַת־לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיַת־דַּשָּׁא אֲחַדוּ׃ יא וְיַת־גֻּבְרַיָּא דִּי־בִתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְעֵירָא וְעַד־רַבָּא וּלְאִיוּ לְאַשְׁכָּחָא תַרְעָא׃ יב וַאֲמָרוּ גֻבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מַן־לָךְ הָכָא חַתְנָא וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן־אַתְרָא׃ יג אֲרֵי־מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יַת־אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי־סְגִיאַת קְבִלְתְּהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְּחָנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ׃ יד וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל ׀ עִם־חַתְנוֹהִי ׀ נָסְבֵי בְנָתֵהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן־אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי־מְחַבֵּל יְיָ יַת־קַרְתָּא וַהֲוָה כִּמְחַיֵּךְ בְּעֵינֵי
חתנוהי

מסרה ח שתי, ג' (ה' בליסנא). בנות, כו"ל מ"ל. אוציאה, ב'. נא, דגש מד"ד. אליכם, מלא. להן, י"ד ן'. בעיניכם, מ"ל דמ"ל כל או'. לאנשים, ל'. האל, ח' דסבירין האלה. קרתי, חסר. ט ויאמרו, פסק והוא לגרמי'. גש, וסיליפוגא שבע בזוהג' בסגול. הלאה, הה"א בקמץ גדול. שפוט, ל' ומ"ל. ויפצרו, בקדמא. באיש, ח'.. לשבר, כל או' חסר ובעשמא. ויביאו, מ"ל. אליהם, י"ז מ"ל בתורה. הביתה, י"ט. יא ואת, הוי"ו בגעיא. בסנורים, ב'. גדול, מ"ל. וילאו, ל'. למצא, כל או' חסר. יב עד, י"ד חסר. ובנתיך. ח"ו ומ"י. הוצא, ה'. יג משחתים, חי"ק ומ"ל חכין. את המקום, כ"כ את לא אל. גדלה, ג'. יד ויצא, מלרע. לקחי, חסר. בנתיו, ח"ו ומ"י. קומו, מ"ל. צאו, ב' לדי' דגושה.

רש"י

לא ידעו איש (ב"ר): (ח) האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שרותי תרגום של קורה שריתא: (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחיק כמו (במדבר יז) זרה הלאה (שמואל א כ) הנה החצי ממך והלאה. גש הלאה המשך להלן בלשון לעז טרי"טי דנ"וס ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו (ישעיה סה) קרב אליך אל תגש בי. וכן (ישעיה מט) גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך. אתה מליץ על האורחים איך מלאך לבך. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלא' לשון נחת ועל שהיה מליץ על האורחים אמרו האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור וישפוט שפוט ונעשית מוכיח אותנו: דלת. העשויה לנעול ולפתוח: פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: (יא) בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. (ב"ר) הקטנים התחילו בעבירה תחילה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם: (יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנתיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך
פה

רמב"ן

כי שם היכל י"י ועוד אני עתיד לבאר זה בסדר אחרי מות אם ירצה השם: (ח) אוציאה נא אתהן אליכם. מתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו שהיה טורח מאד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו אבל שיפיים אנשי העיר בהפקר בנותיו אין זה כי אם רוע לב שלא היה ענין הזמה בנשים רחוק בעיניו ולא היה עושה לבנותיו חמס גדול כפי דעתו לכך אמרו רבותינו בכוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו יהרג או יהרוג וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן א"ל הקב"ה לעצמך אתה משמרן. והנה לוט היה מתירא עליהם כי היה חושב שהם אנשים אבל כאשר הכו בסנורים את אנשי העיר ואמרו לו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וישלחנו י"י אז הכיר בהם והאמין לעשות כל אשר צוו: ודע והבן כי ענין פלגש בגבעה אף על פי שהוא נדמה לענין הזה איננו כמוהו לרוע כי הרשעים ההם לא היה דעתם לבלות הרגל ממקומם אבל היו שטופי זמה ורצונם במשכב האיש האורח וכאשר הוציאו אליהם פילגשו נתפייסו בה והאיש הזקן שאמר להם הנה בתי הבתולה ופילגשו אוציאה נא אותם ועשו להם הטוב בעיניכם יודע היה שלא יחפצו בבתו ולא יעשו עוד רעה ועל כן לא אבו לשמוע לו וכאשר הוציא את פלגשו לבדה שתקו ממנו והאיש בעל הבית גם האורח כלם היו חפצים להציל את האיש בפלגשו כי פלגש היתה לא אשת איש וכבר זנתה עליו ונפרץ הדבר עוד לא היו בו כל אנשי העיר כאשר בסדום שנאמר בו מנער ועד זקן כל העם מקצה אבל בגבעה נאמר והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל מקצתם שהיו שרים ופקידים בעיר כמו שאמר האיש ויקומו עלי בעלי הגבעה ועל כן לא נימו האחרים בידם והנה שנות כל העם מכל שבטי ישראל רצו לעשות גדר גדול בדבר להמית אותם שנאמר ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ודבר ברור הוא שלא היו חייבין מיתה בדין תורה שלא עשו מעשה זולתי ענוי הפלגש הזונה ולא נתכוונו למיתה שלה גם לא מתה בידם וישלחוה מאתם כעלות השחר והלכה מאתם לבית אדוניה ואחר כך מתה אולי נחלשה מרוב הביאות ונתקררה בפתח עד האור ומתה שם. אבל מפני שהיו חפצים ואומרים לעשות נבלה כאנשי סדום ראו השבטים לעשות סייג לתורה שלא יעשה ולא יאמר כן בישראל כמו שאמרו ונבערה רעה מישראל וזה הדין הוא ממה שאמרו רבותינו בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה. ושבט בנימין לא נשמעו בדבר זה שלא היה בהם חיוב מיתה בענוי הפלגש ואולי הקפידו עוד בני
בנימין

(ח) הא כדון אית לי תרתין בנן דלא שמישו עם גבר אפיק כדון יתהין לותכון ועיבידו להין כדתקין קדמיכון, לחוד לגובריא האלין לא תעבדון מדעם ביש ארום בגין כן עלו לסיבת תחות טלל כשורא הדא די לי:

[(ח) דלא חכמו תשמיש לגבר:]

(ט) ואמרו קריב להלאו ואמרו הלא בלחודוהי אתא דין לאתותבא בינן והא אתעביד דיינא ודאין לכולנא וכדון נבאיש לך יתיר מדילהון ואתקיפו בגברא בלוט לחדא וקריבו למתבר דשא: (י) ואושיטו גובריא ית ידיהון והנעילו ית לוט לוותהון לביתא וית דשא אחדו: (יא) וית גובריא דבתרע ביתא מחו בחדודוריא מטליא ועד סבא ואשתלחיו להשכחא תרעא:

[(יא) בסנורים בחרבריה:]

(יב) ואמרו גובריא ללוט תוב מאן אית לך בקרתא קריב או אחא דבא חתנך בנך ובנתך הנפק מן אתרא: (יג) ארום מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארום סגיאת קבלתהון קדם יי ושדרנא יי לחבלותא: (יד) ונפק לוט ומליל עם חתנוי דנסיבו ברתוי ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארום

בעל הטורים

(יב) (מי לך) פה בגי' גונב רמז לגונב שילה: (יד) קומו לאו מן המקום ב' במסר' הכא

יונתן

דכא ונדעה מלשון וידע השמים: (יא) בחוודרוריא פירוש ל' עורון ועי' רז"ל פ' אלו

רמב"ן

בנימין. על אשר לא שלחו להם ומחילה ועשו ההסכמה שלא מדעתם. ולפי דעתי זוה מנהג של ישראל להנגף בתחלה מפני שלא היתה המלחמה כעשי' מן הדין. והנדר עלנו. על שבט בנימין היה מוטל לעשותו ולא עליהם שמלוה על השבט לדון את שבטו והנה שתי הכתות ראויות להענש כי בנימין מרשיע שאינו שופט ליסר הרעים ולא לגעור בהם כלל וישראל עושין מלחמה שלא מן הדין. וגם את פי ה' לא שאלו בזה אבל אמרו מי יעלה לנו בתחלה למלחמה על בני בנימין כי מעצמם הסכימו למלחמה על כל פנים וכן לא שאלו בענין הנצוח אם יתנם בידי כי בטחו בזרוע בשר שהיו רבים מאד כי עתה כמות' עשרה פעמים ויותר ולא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחלה והוא כמו גורל ביניהם אולי היה כל שבט אומר לא אעלה אני תחלה או אומר אני ראשון והקב"ה השיב כפי שאלתם יהודה בתחלה לאמר כי יהודה הוא ברחם לעולם כי ביהודה בחר ה' לנגיד ולכך לא אמר יהודה יעלה כאשר במקומות כי לא הרשה אותם אבל לא מנעם ולא אמר להם לא תעלו ולא תלחמו מפני ענשו של בנימין והנה הלך השם עם שניהם בקרי והניחם למקרים ובני בנימין היו גבורים ועריהם בצורות והשפיתו בישראל הבוטחים בזרוע בשר והוסיפו עונם על ענשם כי די היה להם להכריח ישראל מן הגבעה והם הכו בהם למשחית איבת עולם והפילו מהם עם רב ועצום כ"ב אלפים והנה ישראל כאשר הכו מכה רבה נודעה להם שנגפם כי עשו מלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין תורה ועל כן שאלו ביום השני האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימין אחי הזכירו עתה האחוה לשאול אם שוא אוסרת עליהם המלחמה והשם הרשה אותם עתה ביום השני ואמר עלו אליו כי עתה מותר להם לדרוש דם אחיהם השפוך והם לא שאלו הנצוח כי עדיין היו בוטחים ברובם. לנצח על כל פנים והשם לא בחר להם רק כי המלחמה מותרת להם ומפני שעדיין לא נתכפר ענשם הראשון נפלו מהם גם ביום השני י"ח אלפים וביום השלישי גזרו תענית וילונו ויבכו לפני י"י והקריבו עולות לכפר על הרהורי הלב אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תודה כי ראו עצמם כאלו כלם פלטים מחרב בנימין וזה משפט כל הנמלטים להקריב תודה כענין שנאמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה וכתוב ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה לי"י. והנה היו בשני הימים המתים מישראל ארבעים אלף ומבנימין נפלו בסוף כ"ה אלפים אנשי חיל מעיר ומתים עד כל הנמצא רבים ויתכן שיהיו ע"ו אלפים בין אנשים והנשים וטף והיה ענש שתי הכתות בשוה ומה נכבדו דברי רבותינו שהיה הקצף בפסלו של מיכה אמר הקב"ה בכבודי לא מחיתם במשוייגי מיכה ופושטים ידיהם בעיקר בכבוד בשר ודם מחיתם יותר משורת הדין, ועל כן סבל ענש שתי הכתות ואמץ את לבבם ולא זכרו ברית אחים ואחר המעשה נתחרטו כמו שנאמר ויבא העם בית י"י וישבו שם עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה י"י אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד כי הכירו טעותם וענשם והנה בדקדק נראה פירשנו ענין מעותם ואינו מבואר והזכרנו סבותיו: (ט) ויפצרו באיש בלוט. לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוטי' אם כן נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותו או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרבה אליו והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גם הלאה שיגש למקום אחר: (יב) חתן ובניך ובנותיך. לשון רש"י מי שלך עוד בעיר

אבן עזרא

(ח) ידעו איש. לשון רבים ורבות [ה]נפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה: האל. כמו האלה. ויאמר הגאון כי בעבור השלישי' [ו]שלא בא אמר כן. וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון [ז]ארמית: (יא) בסנורים. מלה רביעית [ח]ונסברתה במעשה [ט]אלישע. ופירושו מחשך העין [י]והלב: (יב) עוד מי לך פה. אם יש לך חתן [כ]ובניך. או חתנים שהם [ל]כבניך וכבנותיך. והנה פה מענה על האומר כי הא' הלך להציל את לוט. כי הנה שניהם [מ]דברו אליו. ועוד כי משחיתים אנחנו. גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו והגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר: (יד) לוקחי בנותיו. ב' בנות אחרות [נ]היו לו ומתו בסדום והעד

פירוש על אבן עזרא

כי השי"ו שמן לשון נקבה. [ה]ר"ל כי לשון רבים עובר הן לזכרים והם רבים. והן לנקבות והן רבות. כמו ידעו. אכלו. עשו. הוא לזכרים כמו לנקבות רק אם יהיה וי"ו פסו"ם נוסף. ר"ל כמו מן ידעו שאמר ותדעה. מן אכלו ואכלנה. אבל כל זמן שזאת הוא"ו הפתוחה לא תהיה נוספת אכל שוה ור"ל נוסף כמו וַיֵּדְעוּ כי עצומים הם. אם תפיל ממנו הוי"ו ישאר עתיד. [ו]הוא המלאך השלישי. [ז]כי מלת אלה גם האלה בלשון תרגום אלין. [ח]ר"ל בת ד' אותיות. [ט]ר"ל אשר אל אותו המלה (בפ"ב ר' י"ס). הנוי הזה בסנורים ויכם בסנורים. [י]ר"ל ואם עורים מכ"ז היו יכולים לבקש איפה הפתח. ע"כ פי' כי עשו להם ג"כ מחשך הלב. [כ]ר"ל נשוי או ארוס לבנותיך. כי מלת חתן כולל שניהם ובניך כולל בנים ובני בנים הן זכרים או נקבות. והוי"ו הוא וא"ו העיטוף והחבור. [ל]ר"ל וי"ו ובניך איננו וא"ו העיטוף רק וא"ו השואה ר"ל שהם חתנים בעיניך כבניך וכן כבנותיך. כי לא מלאנו ללוט בנים. [מ]ר"ל ותחלת הפסוק כתיב ויאמרו האנשים א"כ היו ב' המלאכים שוים בשליחות. ועוד טענה כי אמרו משחיתים אנחנו הוא ל"ר. ועוד טענה כי על האחד אשר השחית פסוק אמר אליו לוט והגדל חסדך והוא השחית קודם כאשר אמר לא אוכל לעשות דבר (להלן כ"ב). (ונ"ל) הקושיות האלו מוכרלים. פי' ויאמרו האנשים כאשר לא היה רשאי להשחית עד יוליא מלאך האחד את לוט וכאשר הוליא את לוט ניתן רשות להשחית שייך לומר משחיתים אנחנו. שלא הכורח הצור והפוסק בול כרוי. שניהם חייבים בהנזק. וכאשר עבר השליח משלחות ההשחתה עדי נלול לוט, ע"כ קורא לוט עליו והגדל חסדך וע"ז השיב לא אוכל לעשות ובזה הגדיל חסדו ג"כ מתחלה. [נ]ר"ל כי על ב' בנות אשר נמלאו עם לוט אמר עליהם אשר לא ידעו איש. ע"כ חסריו לוקחי בנותיו מורה

ספורנו

שמחם כאמרם ז"ל קמי דשתי שמלא חמרא: (ח) אוציאה נא אתהן אליכם. משב שיקומו לוקחי בנותיו ויקחם שאון ביניהם: (ט) גש הלאה. מעל הפתח ונשבור הדלת: האחד בא לגור. היה גם אחד שיעשה כך: (י) ואת הדלת סגרו. כדי שילאו למלא הפתח ויפלסמו גודל כעסם: (יא) וילאו למצא הפתח. אף על פי שהיו מוכים בסנורים טרחו למלא הפתח כדי לשבור הדלת כאמר ז"ל רשעים אפילו עומדים בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה: (יד) ויצא לוט. אחר שהלכו וסלכו

פירוש רשב"ם

(ח) כי על כן אשר באו: (ט) גש הלאה. כדכתיב קרב אליך אל תגע בי כי קדשתיך התקרב לצד הלאה. כלומר ברח לך מאצלנו: בא לגור. לוט היה זר בסדום: נרע לך מהם. יותר מה[ם] נעשה לך רעה: (יא) בסנורים. מכת עורון ושממון: וילאו. פירושו לא יכלו עוד למצא הפתח לא בקשו הפתח. וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור. לא יכלו לשתות מאחר שהיה הדם וכן מוכיח לבסוף ולא יכלו לשתות ממי היאור. ובכמה מקומות לשון נלאו מכופל כמו בלכל. לא אוכל. וכן והיה כי נראה כי נלאה מואב אל הבמת ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל. וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצור במילין מי יוכל. כלומר בשביל שנסה אותך הקב"ה ביסורים אתה נלאה. כלומר אין אתה יכול להיות שותק וחשבת בלבך ואטרת ועצור במילין מי יוכל: (יב) עוד מי לך פה. העוד לך קרובים בעיר מלבד אלו שבבית: (יג) [מ]שלחנו. משקל

העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו: טו וכמו
השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט
לאמר קום קח את־אשתך ואת־שתי
בנתיך הנמצאת פן־תספה בעון העיר:
טז ויתמהמה | ויחזיקו האנשים בידו
וביד־אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת
יהוה עליו ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר:
יז ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר
המלט על־נפשך אל־תביט אחריך
ואל־תעמד בכל־הככר ההרה המלט
פן־תספה: יח ויאמר לוט אלהם אל־נא
אדני: יט הנה־נא מצא עבדך חן
בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי
להחיות את־נפשי ואנכי לא אוכל
להמלט ההרה פן־תדבקני הרעה
ומתי: כ הנה־נא העיר הזאת קרבה
לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא
שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי: רביעי

אונקלוס

חתנוהי: טו וכמסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר
קום דבר ית־אתתך וית־תרתין בנתך דאשתכחן מהימנא־
עמך דילמא־תלקי בחובי קרתא: טז ואתעכב ואתקיפו
גבריא בידה ובידא דאתתה וביד תרתין בנתה ברחם
(נ"י בדחם) יי עלוהי ואפקוהי ואשרוהי מברא לקרתא:
יז והוה כד־אפיקו יתהון לברא ואמר חוס על־נפשך לא־
תסתכי לאחורך ולא־תקום בכל־מישרא לטורא אשתזב
דלמא תלקי: יח ואמר לוט להון בבעו כען רבוני (נ"י יי):
יט הא־כען אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגיתא טיבותך
די עבדת עמי לקימא ית־נפשי ואנא לית־אנא יכיל
לאשתזבא לטורא דילמא־תערענני בשתא ואימות: כ הא־
כען קרתא הדא קריבא למערוק לתמן והיא זעירא
אשתזב כען תמן הלא זעירא היא ותתקים נפשי: כא ואמר
לה הא נסיבית אפך אף לפתגמא הדין בדיל דלא למהפך
ית־קרתא דבעיתא עלה: כב אוחי לאשתזב תמן ארי לא
אכול למעבד פתגמא עד־מיתך לתמן על כן קרא שמא־
דקרתא

מסרה טו השחר, ז'. הנמצאת, ל' חסר. בעון, בחד ו'. טז ויתמהמה, מ"ס שני בקמץ מפיק הא וז' בטעם מרעימין ומפסקין. ויחזיקו, ו' מ"ל. בבתיו, ח"ו ומ"י. בחמלת, ל'. ויצאהו, ח' דמ'. וינחהו, חסר דמ'. יז כהוציאם, מ"ל דמ"ל. תביט, הבי' בחירק. תעמד, כל או' חסרן. ההרה, י"ג. יח אלהם, חסר. אדני, קדש קל"ד. יט הנה, ז' ר"פ בסיפרא. ותגדל, ל'. להחיות, מ"ל. תדבקני, ל'. כ קרבה, ב' חסר ופי סריל. לנוס, מ"ל. שמה, ד' פסוק שמה שמה. והוא, וי"ו וחירק. אמלטה, מלרע. א, (דגש). הלא, חסר. ותחי, ב'. כא אליו, בז"ק. נשאתי, י"ט. הפכי, קמץ הה"א (סטיף) וע"פ כללי הדקדוק צ"ל הכף דגוש אך לפי שהוא נגד הרגל ההמון יש להקורא לקרותו. (לרצותו) כב לעשות, מ"ל. באך, ל' ח' (דמ') בתורה.

ת"א ויאיצו פסחים לד. הנמצאת יבמות עז. ויאמר לוט שבועות לה. הנה נא מצא שבועות שם. הנה נא העיר שבת י'. אמלטה נא שבת שם.

כא ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את־העיר
אשר דברת: כב מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד־באך שמה
על

רש"י

פה: (יד) חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם: (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומ"א יש וזה ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה עד תום כל הדור מתורג' עד דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. (ב"ר) א' מהם היה שליח להצילו וחבירו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה נצול אינך כדי לראות בפורענותם ואתה נצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנא' ויעתק משם ההרה. ואף עכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברהם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון. המלט לשון הצלה וכן כל המלטה שבמקרא אשמולי"ר בלע"ז וכן (ישעיה סו) והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם (תהלים קכד) כצפור נמלטה (ישעיה מו) לא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני. (שבועות לה) רבותינו אמרו שהם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפית לאליהו (מלכים א יז) כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרבה. (שבת פ"ק) קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום הי' אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנא' אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער הוא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחם: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנו ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו עד בואי אחרי בואי מדי דברי בו: (כב) כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו את הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר בידם: כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין ב' מלאכים נשלחים

רמב"ן

בעיר חוץ מאשתך ובנותיך שבבית אם יש לך עוד חתן או בנים ובנות כולם מן המקום וא"כ יהיה דבורם כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות ור"א אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך. ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואי נשים ודבר עם חתניו תחלה כי היה סבור שבניו ישמעו לו וכאשר

מקבל יי ית קרתא והוה פתגמא בתימהא כגבר מגחך בעיני חתנוי: (טו) וכאישון מיסק קריצתא הוה למיסוק ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אנתתך וית תרתין בנתך דהשתכחן גבך דלמא תשתצי בחובי יתבי קרתא:

[(טו) וכאישון למיסק עמודא שחרא:]

(טז) ואשתהי ואתקיפו גובריא בידיה ובידא דאנתתיה ובידא דתרתין ברתוי מן חייסא מן קדם יי הות עלוי ואפקוהי ואשריוהי מברא לקרתא: (יז) והוה באפקותהון יתהון לברא והדר חד מנהון לסדום לחבלותא וחד אשתאר עם לוט ואמר ליה חוס על נפשך לא תסתכל לאחורך ולא תקום בכל מישרא לטורא אשתזיב דלמא תשתצי: (יח) ואמר לוט לותיה בבעו מנך אמתין לי שעא זעירא עד דנתבוע רחמין מן קדם יי:

[(יח) אמתינו הכא קליל זעיר עד דנבעי רחמין קדם יי:]

(יט) הא כדון אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגיתא טיבותך דעבדתא עמי לקיימא ית נפשי ואנא לא יכילנא לאשתזבא לטורא דלמא תירעינני בישתא ואימות: (כ) הא כדון בבעו קרתא חדא קריבא מותבהא וחמי למיערוק לתמן והיא ציבחר וקלילין חובהא אשתזיב כדון תמן הלא ציבחר היא ותתקיים נפשי: (כא) ואמר ליה הא נסיבית אפך אוף לפתגמא הדין בדיל דלא אהפוך ית קרתא דמלילתא לאישתיזבא: (כב) אוחי אשתזיב לתמן

יונתן

אלו מוטין בסוודור ובכס"י סולי הוא פים עיפין לבינות בעין: (טו) וכאישון מיסק קריצתא פי' בעונה עליים עמוד השחר כי כן תרגום של שחר קריצתא במגלת רות ומלת איתן פי' זמן: (טז) ואשריוהי מברא לקרתא פי' הניחו אותו מחוץ לעיר תרגום ויחוי ושכון: (יח) בבעו מינך ר"ל מדר זיב לא לשון בקשה כתרגום"י וכו' פ"ל ששם זה קודש כדאיתא ב' שבועות העדות כל השמות חול חוץ מזה שקודש ובקש להמתין עד שיתפלל ליי': (כ) קריבא מותבהא ר"ל כדפירש"י ורחוי לרוץ שמה מדקלילין חובא

רמב"ן

וכאשר נסקו עליו חתניו והרכו הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו. לקחת רק המלאכים אתו בבית והנה זכותו של לוט היה מציל בניו ובנות וחתנים לא כאשר חשב אברהם שימית צדיק עם רשע וגדול הוא שהיו המלאכים יודעים דעת עליון בזה כי גם צוער בתפלתו נמלטה ויתכן שהיה זה לכבוד האכסניא כי דרך מוסר לשלוחים להציל בעל ביתם וכל אשר לו כאשר עשו שלוחי יהושע שהצילו גם כל משפחות בעלת ביתם ובז"ר לוט על ידי שכבד המלאך נשא לו פנים: (טז) ויחזיקו האנשים. אמר ר"א כי ויחזיקו יאמר שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם: בחמלת יי' עליו. לא בזכותו רק בחמלת האל וברחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו לנהר להוציאם בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה' ויספה: (יז) אל תביט אחריך ואל תעמוד בכל הככר. שיעור הכתוב אל תעמוד בכל הככר ואל תביט אחריך אחר שתגלגל כי עד היות לוט בסדום לא תרד עליהם רעה ובעבור כן אמר והנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה בהיותי בככר כי אתה לא תאחר' לי רק מעט כאשר אמרת מהר המלט ואמר ר"א אל תביט אחריך אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו. ומה צורך לזה ואין הענש בכאן מפני שיעברו על אזהרת המלאך אבל הוא הזהירם מדעתו שיגיע להם ענש בהבטה ההיא והוא הזהיר את לוט בזכותו וכל השומע ונזהר הוא את נפשו הציל וענין איסור ההבטה אמר רש"י אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצל אינך כדאי לראות בפורענותן ועוד בו ענין כי הראות באויר הדבר ובכל החליים הנדבקים יזיק מאד וידביקם וכן המסתכל בהם ולכן יסגר האיש המצורע וישב בדד וכן נשוכי החיות הסיגות ככלב השוטה וזולתו כאשר יראו המים וכל מראה יזיקו בהם דמות המזיק וימותו כמו שאמרו במסכת יומא והזכירוהו אנשי הטבע ולכן היתה אשתו של לוט נציב מלח כי בראותה המכה במחשבתה כאשר לאשה גפרית ומלח היורד עליהן מן השמים ודבקה בה. וקרוב אני לומר כי בהשחית ה' את הערים האלה היה המלאך המשחית עומד בין הארץ ובין השמים נראה בלהב האש כענין במלאך המשחית אשר ראה דוד ולכך אסר להן ההבטה ובפרקי רבי אליעזר כענין הזה אמרו להם אל תביטו לאחוריכם שהרי ירדה שכינתו של הקב"ה להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. עיניה אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה לאחריה

אבן עזרא

והעד המלאכות: (טו) ויאמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי לא יתכן לאמר וכמו עלה השחר. ושחר ורבו כמו רבו: ויאיצו. כמו ויליצו. כמו אצים לאמר: (טז) ויתמהמה והפי' שחבר בן אפרים שאמר כי: ויתמהמה. מגזרת מה. והנה שכח כי שני ההי"ן *מפיקין. רק הוא לשון פכוך. ושרשו משולש ופ"א כפול: ויחזיקו. יאמר שפחד ואין בו כח לברוח. ומלת כהוציאם שם הפועל. ואיננו כמו להוציאם מארץ מצרים והמ"ם פי' הפועלים והם המלאכים ואתם פעולים: (יז) אל תביט אחריך. אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: (יח) אל נא אדני. חול ונקוץ בעבור שהוא סוף פסוק. ויאמר רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא מגזרת הואל. ועל דעתי שהוא כמו לא. כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי. ואמר לאחד מהם עבדך שחשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים. ות"י מות תוכלה בו"ו ומתי כי כתי"ו והיו"ד סימן היחיד בפעלים והיה כן בעבור התחברות שני תוי"ן. וכן אותו תשחית וזכרת: (כ) מצער. קטנה מגזרת לצעיר. והוא יאמר השם ובלא

*אם הוא מה מה היה צ"ל ב' מפיק.

בלא

פירוש על אבן עזרא

מורה על אותן שהיו לו כבר ומתו אחרי כן. והעד כי קורא אלו ב' בנות אשר עמו המלאכות בודאי היה לו ג"כ שאינם עמו. ר"ל דעת ר"י המדקדק למה מהפך הכתוב השחר עלה. ולא עלה השחר כלשון המשנה אם לא עלה עמוד השחר (ברכות א') כי אותיות בכלם אינם נופלים על פועל עבר. ע"כ כמו. מלת כמו מורה על מלת השחר. ומהפך הכתוב כמו השחר עלה. ורבו כמו רבו הוא ג"כ פעל עבר הפך דעתו (זכריה י' ח'). עניינו דחיקה (בל"א דרינגען) והוא על משקל הפסוק וילקו לאנשים לאמור (מלכים ב' ד' מ'). (שמות ה' י"ג). ר"ל שלא אותיות מהה. מבעלי הכפל. כמו ויכלכל יוסף ששרשו כלל וכן כמתלהלה (משלי כ"ו י"ח) שרשו להה מן ותלה ארץ מצרים. ר"ל פ"א הוא המ"ם פ"א פע"ל והנה המ"ם הראשון הוא העיקר. והשני הוא הכפול ר"ל נוסף. ר"ל אינו מורה על הנפעלים אשר הם רבים. רק על הפועלים והם המלאכים כטעמו לעיל פס' י"ב. פ"ס עענת ר"ס. (שמות י"ב מ"ג) כי שם מורה על הנפעלים והם לצאות ה'. ומלת אותם מורה על לוט ובני ביתו שהם הפעולים. הלוי אל תביט היה ג"כ על צ"ב של לוט ואם לא למה נענשה אשת לוט. ומלת אל תביט מורה ע"כ אחד. וכן לא תאכל (לעיל ב' י"ז) היה על כל אחד דאם לא כן למה נענשה חוה. נגד דעת התלמוד (בשבועות ל"ה ע"ב) שהוא קודש. ר"ל ולא אמר עבדכם והלא היו ב' מלאכים כדעתו (למעלה פס' י"ב). כי הראוי לכתוב ומתתי. הדברים כ' כ' מצאתו וזכרת. ר"ל אותה. אומר לעיר כאלו כתוב עיר מצער ואין זה כמו מעט מזער (ישעיה יו"ד). וטעמו עיר קטנה.

תהלים

ספורנו

והלכו להם: (טו) ויאיצו. כדי שתהא פורענותם בזריחת השמש אלהיהם הגדול כאמרם ז"ל בשעה שמלכי מזרח ומערב היו מניחין כתריהן על ראשיהם והיו משתחוים לשמש מיד כועס: (טז) בחמלת ה' עליו. אף על פי שבזכות אברהם היה נמלט כאמרו ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה הנה כיון שהיה מאחר ומתעכב אחר אזהרת המלאכים היה ראוי להיות נספה אבל היתה החמלה עליו כי לא במרד ולא במעל היה עכובו אלא מצד עצלה ונפש נבהלה: (יז) אל תבט אחריך. כי הרעה תתעכב עליך כתוחלת אחריך ולא תזיקך אבל אם תתעכב להביט תדבק בך כמו שקרה לאשתו.

פירוש רשב"ם

דגש. ואע"פ שכל שליחות של שלוחים החוזרים כתוב בהם וישלח משקל רפי באלו כתב משקל דגש. לפי שהוא שלוחות של השחתה כדכתיב ושן בהמות אשלח בם. ישלח בהם ערוב: (טו) וכמו השחר עלה. נכתב פסוק זה בשביל שכתב לפנינו השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה להודיע שכל כך הסתינו לו המלאכים בשביל חבתו של אברהם: (יז) אל תביט אחריך. בשביל צער חתנך שבעיר. ועוד כי הביט אחריו מתעכב בדרך גם שלא להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך כדכתיב מות נמות כי אלהים ראינו. וכן ביעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי: (כ) הלא מצער הוא. עמה מועטים ויכול אתה להניחה עכשיו שאין בה

עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃ כג הַשֶּׁמֶשׁ
יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃ כד וַיהוָה
הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית
וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃ כה וַיַּהֲפֹךְ
אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת
כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃
כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב
מֶלַח׃ כז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃
כח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־
פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר
הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ כט וַיְהִי בְּשַׁחֵת
אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים
אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ
הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־
יָשַׁב בָּהֵן לוֹט׃ ל וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר
וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא
לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃ לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה
אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃ לב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־
אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה
הוּא

אונקלוס

דְּקַרְתָּא צוֹעַר׃ כג שִׁמְשָׁא נְפַק עַל־אַרְעָא וְלוֹט עַל לְצוֹעַר׃
כד וַייָ אַמְטַר עַל סְדוֹם וְעַל־עֲמוֹרָה גָּפְרִיתָא וְאֶשָּׁתָא מִן־קֳדָם
יְיָ מִן־שְׁמַיָּא׃ כה וַהֲפַךְ יַת־קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיַת כָּל־מֵישְׁרָא
וְיַת כָּל־יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְאַרְעָא׃ כו וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵהּ
מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוַת קָמָא דְמִלְחָא׃ כז וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא
לְאַתְרָא דְּשַׁמֵּשׁ תַּמָּן בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ כח וְאִסְתְּכִי עַל־אַפֵּי
סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְעַל־כָּל־אַפֵּי אַרְעָא דְמֵישְׁרָא וַחֲזָא וְהָא סְלִיק
תְּנָנָא דְאַרְעָא כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא׃ כט וַהֲוָה בְּחַבָּלוּת (נ״א כַּד
חַבֵּל) יְיָ יַת־קִרְוֵי מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יַת־אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יַת־
לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָּא כַּד־הֲפַךְ יַת־קִרְוַיָּא דִּי־הֲוָה־יָתֵב בְּהֵן לוֹט׃
ל וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּהּ אֲרֵי
דְחִיל לְמִתַּב בְּצוֹעַר וִיתֵב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵהּ׃
לא וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא
לְמֵיעַל עֲלָנָא כְּאֹרַח כָּל־אַרְעָא׃ לב אִיתָא נַשְׁקֵי יַת־אֲבוּנָא
חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּהּ וּנְקַיֵּם מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ לג וְאַשְׁקִיאָה יַת־
אֲבוּהֵן חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא וְעָלַת רַבְּתָא וּשְׁכִיבַת עִם־
אֲבוּהָא

מסרה צוער, מ"ל. כג יצא, ג' סבירין, יצאה. צערה, ל'. סקו פתחם סלדי הוא הס"פ והעין בח"פ. כד ויהוה, ז' בטעם רביע ר"פ. כה ויהפך, כל סו' ספר. האל, ס' בלי' חול דסבירין האלה. כל, ספר. ישבי, ב'. כח וישקף, ד'. קיטר, ד' בלי' ב"ל מ"י וח"ו. כקיטר, ל' וחסר וחד בקיטור. כט ויזכר, ד'. וישלח, כ"ב. בהפך, כו"ל ספר בח"ב. בהן, י"ח ע"ו קמץ ג' פתחים. ל מצוער, מ"ל. בצוער, ג' ח"ל בלי'. בנתיו, ס"ו וח"י. לא הבכירה, מ"ל. הצעירה, מ"ל. לבוא, מ"ל. כדרך, ג'. לב ונחיה, ג'. לג ותשקין, ב'.

ת"א וה' המטיר על סנהדרין לח וקד. ויהפך את מליעא פו. ותבט אשתו ברכות כד. וישכם אברהם ברכות ו כו יומא כח. עלה קיטור מנחות כו. ויהי בשחת ברכות כד.

רש"י

נשלחים לדבר א': על כן קרא שם העיר צוער. על שם והיא מצער: (כד) וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום. בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבין. ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח): מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד (מלכים א' א') קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר מעבדי. וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא שאמר הכתוב (איוב לו) כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום. וכשבא להוריד המן מן השמים (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר (איוב כח) בחלמיש שלח ידו וגו': (כו) ותבט אשתו מאחריו. מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. (ב"ר) במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: (כח) קיטור. תימור של עשן טורק"א בלע"ז: כבשן. חפירה שורפין בה את אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכר אלהים את אברהם. (ב"ר) מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול (בראשית רבה): (לג) ותשקין וגו'. יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שני אומות: ותשכב את אביה.
הבכירה

רמב"ן

לאחריה לראות אם הולכות הן אחריה וראתה אחורי השכינה ונעשית נציב מלח: (כד) וה' המטיר על סדום. כתב רש"י בכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו מאת ה' ולא כתב מאתו דרך מקראות לדבר כן נשי למך ולא אמר נשי ודוד אמר קחו עמכם את עבדי אדניכם ולא אמר עבדי ואחשורוש באמרו בשם המלך ולא אמר בשמי ואני תמה על הרב ז"ל שכתב מן ההגדות דעות חלוקות ומשום שהם שזה מחלוקת הוא בבראשית רבה ושם עוד דעת פלגית אבא חלפי ב"ר קמקי בשם רבי יהודה ב"ר סימון וה' המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה' מן השמים זה הקב"ה אמר רבי אליעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו שני פעמים בתורה ויאמר למך לנשיו וכו' הנה הם שלש מחלוקות בדבר של' יהודה בר' סימון יאמר השם הראשון גבריאל הוא השליח לשחת ויקרא השליח בשם השולח ורבי אלעזר אמר כי הוא ובית דינו הסכימו במשפט ומאתו בא ור' יצחק אמר שהוא דרך הלשון הכינות מה שכתבתי למעלה תדע כוונתם בסוף ובית דינו ויהיה פשוטו
של

לתמן צרום לא יכילנא למעבד מידעם עד מיעלך לתמן בגין כן קראת שמא דקרתא זוער: (כג) שמשא עברית ימא ונפק על ארעא בסוף תלת שעין ולוט על לזוער: (כד) ומימרא דיי אחית מיטרין דרעוא על סדום ועל עמורה על מנת דיעבדון תתובא ולא עבדו ארום אמרו לא גלי קדם יי עובדין בישיא הא בכן נחתו עליהון גבריתא ואשא מן קדם מימרא דיי מן שמיא: [(כד) ומימריה דיי הוה מחית על עמא דסדום ועמורה מטרין דרעוא דילמא דיעבדון תתובא מן עובדיהון בישיא וכיון דחמיין מטרא דרעוא הוו אמרין דילמא דלית עובדינן בישיא גלן קדמי הוי למהוי מחית עליהון גופריתא ואישתא מן קדם יי מן שמיא:]

(כה) והפך ית קרויא האלין וית כל מישרא וית כל יתבי קרויא וצמחא דארעא: (כו) ואסתכלת איתתיה מבתר מלאכא למנדוע מה הוי בסוף ביתיה דאיבה דהוי היא מבנתהון דסדומאי ומטול דחטת במלחא בפירסומי ענייא הא היא עבידא עמוד דמלח:

[(כו) על דהות אתתיה דלוט מן בני בניהון עמא דסדום אסתכלת מן בתרה למיחמי מה הוי בסוף בייתה דאבוי והא היא קיימא עמוד דמלח עד זמן דתיתי תחייה דייחון מתיא:

(כז) ואקדם אברהם בצפרא לאתרא דשמש תמן בצלו קדם יי: (כח) ואודיק על אנפי סדום ועמורה ועל כל אנפי ארע מישרא וחמא והא סליק קוטרא דארעא היא כקוטרא דאתונא: (כט) והוה בחבלות יי ית קירוי מישרא ודכיר יי ית זכותיה דאברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא כד הפך ית קירויא די הוה יתיב בהון לוט: (ל) וסליק לוט מן זוער ויתיב בטורא ותרתין בנתיה עמיה ארום הוה דחיל למיתב בזוער ויתיב במערתא הוא ותרתין בנתיה: (לא) ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא באורח כל ארעא:

[(לא) וגבר לית בארעא למיזדמנא לוותן בגינוס כל ארעא:]

(לב) איתא נשקי ית אבונא חמר וכד יהי רוי נשמיש עמיה ונקיים מאבונא בנין: (לג) ואשקיאן ית אבוהון חמר בלילא ההוא ורוא וקמת רבתא ועבר

בעל הטורים

הכא ואידך קומו צאו מתוך עמי מלמד שנסתלקו ישראל לכתות ומהם שלא היו רוצים לצאת ומתו בשלשה ימי אפילה: (כג) השמש יצא וכו' הפסוק הזה מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שיצא ה' מילין קודם שיצא השמש: (כו) (ותבט) אשתו בגימ' היא שורים: (לא) כדרך ב' במסורה כדרך כל הארץ כדרך יום כה גבי שליו (בפ' בהעלותך) מה כאן שנתכוונו לעריות אף כאן וזהו מה שאחז"ל שנתאוו לעריות בשאלת השליו (ופי' ברש"י ע"פ בוכה למשפחותיו): (לג) ונחיה ג' במסורה ב' בכאן ואידך (מ"א)

יונתן

סוגא כדאיתא בפרק הנ"ל ע"י שישיבתה קרובה עונותיה מועטין: (כג) שמשא עברית ימא פי' מערב א"כ קשיא ליה מאי השמש יצא אלא שהיה כבר על ים היינו בשיפולי הרקיע ואיכא כראים אלא ליס וכו': (כד) מיטרין דרעוא פי' גשמי רצון ונדבה אולי ישובו ויהיו גשמי ברכה: כבריתא כו' ענין גפרית לשון גמרא דברכות. כברו פלי פי' מעשני' הפלי' בגפרית: (לג) וכד יהי רוי כשיהיה שכור: ירושלמי (לא) למזדמנא וכו' כנימוס כל ארעא פי' להזדווג ולבוא עלינו כדרך כל הארץ תרגום חוק נימוס

רמב"ן

של מקרא ברור לפניך וכן וה' אמר ושמרו דרך ה' למען הביא ה' שלא אמר שומרי דרכי למען אביא וכן אמר כי גדלה צעקתם את פני ה' וישלחנו ה' וכן ויהי בשחת אלהים וגו': (כו) מאחריו. מאחרי לוט שהיה הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהרים להמלט: (כט) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט. ענין הכתוב הזה כי לוט נתחסד עם הצדיק ללכת עמו לשוט בארץ כאשר ילך והוא שנאמר וילך אתו לוט כי לגוות שלו הלך ולכן היה זכות להצילו בזכות אברהם כי בעבורו הוא גר בסדום ולולי אברהם עודנו היה בארץ עם מולדתו ולא יתכן שתבא אליו רעה בעבור אברהם שיצא במלחמת לוט וגם זה היה הענין ששם אברהם נפשו בכפו לרדוף המלכים בעבורו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. כתב רש"י לפי שהיא קרובה לסדום ואינו כן אבל מפני שהיא מן המקומות שנגזרה עליהם ההשחתה ובתחנתו של לוט הניחה המלאך בעבור שלא יוכל להמלט ההרה בו ביום חשב בלבו כי לא יצריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט ההרה ולכך אמרה בתו ואיש אין בארץ שחשבה כי בצאת אביה משם נשחתה צוער: (לא) ותאמר הבכירה. אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה ואין צורך כי הבכירה הפך הצעירה כל גדול באחיו יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו והפרי הראשון בשנה יקרא בכורים וכן בכורי דלים המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכן תרגום אונקלוס רבתא: (לג) ונעשה ונחיה מאבינו זרע. באולי כי אמרו נעשה אנחנו המעשה הראוי לנו כי ירחם האלהים ונוליד זכר ונקבה ויתקיים העולם מהם

אבן עזרא

בלא סימן נקבה כמו הגל: (כד) מאת ה'. לשון לחות וכעסם אחתו. וכן תמצא בפסוק אחד ה' פעמים בני ישראל: (כה) וצמח האדמה. נשרפו האילנות: (כו) מאחריו. מאחרי לוט: נציב. כטעם מצבה כי נשרפו עצמיה בגפרית והיתה עם מלח כי כן כתוב גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום. גם זה הפסוק יורה שנמלטה צוער גם כן אמר המלאך: (כח) בקיטור. כטעם מגזרת קטורת: הכבשן. מקום אש דולקת תמיד: (כט) אשר ישב בהן. באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד. בן אחותו. באש ישרפו אותו ואתהן: (לא) ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנות חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול

פירוש על אבן עזרא

א(תהלים מ"ה ו'). ב"ל כפרש"י דרך המקראות וכו' לו כונתו כי תחלת העונש היה עם רחמים והתחיל לרד המטר ונתהפך א"כ לגפרית. ע"כ מפרש בטעם מאתו. שאין דבר רע יורד מהי"ם. ג"ל הפסוק הוא (במדבר ה' י"ט). ד"ל הדשאים והעשבים והירקות נכללו במה שאמר ואת כל הככר ע"כ פי' ר"א האילנות כי גם הם נכללים בשם צמח האדמה. ה"ל למה לא כפיו מאחריה. ופי' מפרש כן ואינו מבאר על הקושיא הזאת. ואי"בע מפרש הקושיא לא כדעת ר"א. לפי' נותה נעשה כמלבה כדרך גוף הנסרך והקיפוהו אלקי המלח. ו"ל דעת ר"א אם פעל בגופה ע"י ראיתה על השחתת העיר למה נוקה ע"י הבטה אחריה הלא הלכו לצוער והיתה רחוקה מהשחתה מלפניה ובפרט כי הנה עונשה היה כפ"י. ח"כ בודאי נמלט צוער והסכים המלאך כאומרו נשאתי פניך וכו' (לעיל פסוק כ"א). ט(שופטים י"ב ז') פי' באחת מהן. והוא כנגד המדרש בקהלת שנקברו איבריו בכמה עירות ודעת ר"א כר"ע שם. י(זכריה ע' ע') פי' בן אתה האתונות. כ(ויקרא כ' י"ד) וג"כ פי' אתה והם אם אין השני. ל"ל ר"א מפרש כי הבכירה היא המופלגת הרבה. כמו הבכור כבכרתו והצעיר כצעירתו (להלן מ"ג ל"ג) ופי' אשר הושיב כל בכור לאמו בתחלה והצעיר ממנו כפי מולדתו והוא כ"ף הדמיון כבכרתו ר"ל לאמו כי הבכור אינו לא נקרא רק בכור אמו. והנה היה ללוט ב' בנות נשואות כפי' (ר"א לעיל פסוק י"ד) ע"י הראיות. ע"כ מוכרח לומר זה ותרגום מפרש רבתא אינכו כפי' ר"א. מכמ"ש ואיש

ספורנו

לאמתו כאומרו ומפי נגיד אלה: (כד) מאת ה' מן השמים. לא שהעלה נשיאים מקצה הארץ באופן שיתהלכו באויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע: (כה) ויהפוך. שנהפך הארץ ההיא ויובשה לטבע גפרית ואש כמו שהפך את מימיהם לדם ובהם נהפך לטבע מלח אותו הטל שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמשפט כל לחות תפל ומעורב עם חלקים שרופים: (כז) אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. אל המקום שהם המלאכים כי שם היתה עליו יד ה' וזה כי חשב לבקש עליהם רחמים אחרי שלא מצא להם זכות בדין: (כח) וישקף. השקפת איבה על רב רשעם: וירא והנה עלה קיטור הארץ. ובכן ראה שאין עוד להתפלל עליהם: (כט) מתוך ההפכה בהפוך את הערים. בהיות שנמלט בזכות אברהם מתוך ההפכה בעוד שהיה האל ית' הופך את הערים קודם שיצא לוט מכל הככר ולזה לא היה זוכה בשום פנים אחרי שלא נמלט קודם התחלת הפורענות בעצלותו כאמרו ויתמהמה לפיכך ירא לשבת בצוער כי חשב שההפכה תמתין גם לצוער עד שימלט הוא ממנה בזכות אברהם ושאחרי לאתו גם תהפכם. ההפכה גם בצוער: (ל) וישב בהר. כי חשב שההפכה תתפשט בכל הככר עד ההר כמו שהורה המלאך באמרו ההרה המלט: (לא) אבינו זקן. ולא יתאמץ להרחיק נדוד אל ארץ אחרת: ואיש אין בארץ לבא עלינו. אין איש

פירוש רשב"ם

רוב חוטאים: (כד) וה' המטיר. המלאך גבריאל. מאת ה' שכינה ממש. וכן הוא בבר' רבה ובתנחומא: (כח) וישקף לדעת אם נמצא שם עשרה וניצולו אם לאו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. שלא הניחו המלאך אלא שלא היה לו פנאי להמלט ההרה ועכשיו שהיה לו פנאי קיים דברי המלאך לשבת בהר אולי יהפך העיר: (לא) ואיש אין בארץ. סבורות היו העולם

הוא ותבא הבכירה ותשכב את־אביה
ולא־ידע בשכבה ובקומה: לד ויהי
ממחרת ותאמר הבכירה אל־הצעירה
הן־שכבתי אמש את־אבי נשקנו יין
גם־הלילה ובאי שכבי עמו ונחיה
מאבינו זרע: לה ותשקין גם בלילה
ההוא את־אביהן יין ותקם הצעירה
ותשכב עמו ולא־ידע בשכבה ובקמה:
לו ותהרין שתי בנות־לוט מאביהן:
לז ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב
הוא אבי־מואב עד־היום: לח והצעירה
גם־הוא ילדה בן ותקרא שמו בן־עמי
הוא אבי בני־עמון עד־היום: ס כ א ויסע
משם אברהם ארצה הנגב וישב בין־
קדש ובין שור ויגר בגרר: ב ויאמר
אברהם אל־שרה אשתו אחתי הוא
וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את־
שרה: ג ויבא אלהים אל־אבימלך
בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על־
האשה אשר־לקחת והוא בעלת בעל:
ד ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני
הגוי גם־צדיק תהרג: ה הלא הוא
אמר־לי אחתי הוא והיא־גם־הוא אמרה
אחי הוא בתם־לבבי ובנקין כפי
עשיתי זאת: ו ויאמר אליו האלהים
בחלם גם אנכי ידעתי כי בתם־לבבך
עשית זאת ואחשך גם־אנכי אותך מחטו־לי על־כן לא־נתתיך לנגע אליה:
ז ועתה השב אשת־האיש כי־נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם־אינך
משיב דע כי־מות תמות אתה וכל־אשר־לך: ח וישכם אבימלך בבקר

אונקלוס

אבוהא ולא־ידע במשכבה ובקימה: לד והוה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזערתא הא־שכיבית רמשא עם־אבא נשקניה חמרא אף־בליליא ועולי שכיבי עמה ונקים מאבונא בנין: לה ואשקיאה אף בליליא ההוא ית־אבוהן חמרא וקמת זערתא ושכיבת עמה ולא־ידע במשכבה ובקימה: לו ועדיאן תרתין בנת־לוט מאבוהן: לז וילידת רבתא בר וקרת שמה מואב הוא אבוהון דמואבא עד יומא־דין: לח וזערתא אף־היא ילידת בר וקרת שמה בר־עמי הוא אבוהון דבני־עמון עד־יומא־דין: א ונטל מתמן אברהם לארעא דרומא ויתיב בין־רקם ובין חגרא ואתותב בגרר: ב ואמר אברהם על־שרה אתתה אחתי היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית־שרה: ג ואתא מימר מן־קדם־יי לות־אבימלך בחלמא דליליא ואמר לה הא־את מית על־עיסק אתתא דדברתא והיא אתת גבר: ד ואבימלך לא קריב לותה ואמר יי העם אף־זכי תקטול: ה הלא הוא אמר־לי אחתי היא והיא־אף היא אמרת אחי הוא בקשיטות לבי ובזכאות ידי עבדית דא: ו ואמר לה מימר מן קדם יי בחלמא אף־קדמי גלי ארי בקשיטות־לבך עבדת דא ומנעית אף־אנא יתך מלמחטי קדמי על־כן לא־שבקתך למקרב לותה: ז וכען אתיב אתת־גברא ארי־נביא הוא ויצלי עלך ותחי ואם־ליתך מתיב דע ארי־ממת תמות את וכל־די־לך: ח ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל־עבדוהי ומליל ית־כל־פתגמיא האלין קדמיהון ודחילו
גבריא

מסרה הוא, ד' כתיב הוא. ובקמה, ב' מ' בתורה. ולא ידע, י"ס. ובקומה, פ"ל ונקוד על ו'. לד ממחרת, מס (סניה) בתמב. ובאי, ג' חסר וחד מ"ל. לה ותשקין, ב'. אביהן, ז' ן'. ובקמה, ל' וחסר לז שמו, פ'. הוא, במרכא. עד היום, ע' מימדין בלא הזה. לח הוא, וי"ו וסירק. בן, דגש מדין ס"מ כי כה"א שמושי' ולית מלפיל מדין כסג"א. הוא, דין בספיר. כ א ארצה, ל'. ויגר, ג'. ב הוא, ולו וסירק. אבימלך, סדא מלה כתיב וקרי. ג ויבא, כל סו' חסר. אלהים, כל אלהים דאבימלך לכיך לקדש ע"ח כי הוא ספק שם קודש או חול. בחלום, מ"ל. לקחת, יש מדגישים הלמ"ד וטועים. והוא, וי"ו וסירק. ד הגוי, ל' רפי. תהרג, חסר. ה הלא, חסר ולו. הוא, וי"ו וסירק. והיא, י"א כתיב י' בתורה. הוא, וי"ו וסירק. ובנקין, ל' וחסר ו'. בחלם, ב' חסר. גם, במוכח ולא במקף. זאת, דגש מדין ס"מ. ואחשך, השין שמאלי' וס'. אותך, י"ז מ"ל. מחטו, בל"ז. לנגע, ג' ומ"ו דקרי ולא כתיב. ז ויתפלל, ג' רפוי' ר"ל הוי"ו בשו"א והיו"ד בלא דגש.
ת"א ובקומה ח"כ כב הוריות י. מואב בנא קמא לא הוריות יא. בן עמי בנא קמא שם הוריות שם. ויבא אלהים ס' הזוהר פ' קדושים ופ' ויקרא. הנך מת על מכות ע'. והיא בעולת הסוגיא סא קדושין י. אדני הגוי גם בנא קמא לב מכות ט. הלא הוא אמר לי אחותי הוא בנא קמא שם מכות שם. מחטו לי מכות שם. ועתה השב בנא קמא שם מכות שם. כי נביא הוא בנא קמא שם.

ויקרא.

רש"י

ובצעירה כתיב ותשכב עמו לצעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה. אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד (והרי כאלו נכתב ובקומה) לומר שבקומה ידע ואעפ"כ לא נשמר ליל שני מלשתות: (אמר רבי לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו): (לו) ותהרין וגו'. אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (שפרים אחרים עדותן) לחוץ ועברו מביאה ראשונה: (לז) מואב. זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלה שכר בימי משה שנאמר בבני עמון (דברים ב) אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם (ד"א) דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: (ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן: אל שרה

אשתו

יונתן בן עזיאל

ותשמישת עם אבוהא ולא ידע במשכבה ולא ידע במיקמה: (לד) והוה מיום בתרא ואמרת רבתא לזעירתא הא כבר שמשית רמשי עם אבא נשקיניה חמרא אוף בליליא דין ויהוי ועולי שימושי עמיה ונקיים מאבונא בנין: (לה) ואשקיאן אוף בליליא ההוא ית אבוהון חמר והוי וקמת זעירתא ושמישת עמיה ולא ידע במשכבה ולא במיקמה: (לו) ואתעברן תרתין בנת לוט מאבוהון: (לז) וילידת רבתא בר וקרת שמיה מואב ארום מאבוהא אתעברת הוא אבוהום דמואבאי עד יומא דין: (לח) וזעירתא אוף היא ילידת בר וקרת ית שמיה בר עמי ארום בר אבוהא הוא הוא אבוהון דעמא דעמונאי עד זמן יומא דין: (א) ונטל מתמן אברהם לארע דרומא ויתיב ביני רקם וביני חגרא ואתותב בגרר: (ב) ואמר אברהם על שרה אנתתיה אחותי היא ושדר אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה:

ירושלמי

[ב] מלכא דגרר:

(ג) ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא אנת מיית על עיסק אנתתא דאנסת והיא מבעלא לגבר: (ד) ואבימלך לא קריב לגבה למסאבה ואמר יי דבר עממין דלא חב אוף חמי ליה למזכה בדינא אתקטיל: (ה) הלא הוא אמר לי דאחת היא והיא אוף היא אמרת אחי הוא בקשטות לבבי ובזכאות ידיי עבדית דא: (ו) ואמר ליה מימרא דיי בחילמא אוף קדמי גלי ארום בקשיטות לבבך עבדת דא ומנעית אוף אנא סלמחטי קדמי בגין כן לא שבקתיך למיקרב לגבה: (ז) וכען אתיב איתת גבר ארום נביא הוא ויצלי עלך ותחי ואין ליתך מתיב דע ארי מימת תמות אנת וכל דילך: (ח) ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל עבדוי ומליל

בעל הטורים

(מ"א י"ס) ונמיה סוס ופרד ולא ככרים מהבהמה מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה: (לג) ובקומה נקוד על הו"ו לומר ששכבה עמו קודם ו' שעות וקודם חצות בעוד שהכנסו הזן ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר שש שעות היינו דכתיב ופקס בטלוס יכיל שיש את רעהו בוי"ו שלא קמה עד לאחר שש שעות על כן ידע בקומה: הלעירה הן שכבתי אמש ס"ת למפרע מינה לומר לך שישן שם ולא הרגיש בה: (ד) הגוי גם לדיק תהרוג. פי' אם תהרוג אותי גם אברהם הלדיק תהרוג כי הוא פשע וגרס לי זאת: (ז) ויתפלל ג' (רפין) במסורה. הכא ופידך (ישעיה מ"ד) יסגוד לו וישתחו ויתפלל (תלים ע"ב) ויתפלל בעדו תמיד. מלמד שהיה אבימלך לריך לפייס לאברהם שיתפלל בעדו וזהו יסגוד לו וישתחו ויתפלל ולא

יונתן

כימוסא: (לד) מיומחרא כמו מיומא מומרא מ' כמשכם לפנים ולאחריה: (ד) הבר עממין דלא חב פי' הגוי שלא חטא אף שהרשוי להלדיק יהרג ודייק מדכתיב גם לדיק מששע

רש"י

אשתו. על שרה אשתו. וכיולא בו (שמואל א ד') אל הלקח ארון וגו'. ואל חמיה. שניהם בלשון על: (ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא לדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני: (ה) גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמרים שלה (סוחרי גמלים ורועי חמרים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אמת שלא דמית מתחלה לחטא אבל נקיון כפים אין כאן (סלא אמר משמוש ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעת בה אלא אני חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח וכן (לקמן לא) ולא נתנו אלהים וכן (שופטים טו) לא נתנו אביה לבוא: (ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך (א"ל אבימלך ומי מפייסו שלא נגעתי בה א"ל): כי נביא

רמב"ן

מהם כי עולם חסד יבנה ולא נחם הגילנו י"י והנה היו נכונות ולא רלו לאמר לאביהם שיבא אותן כי בן נח מותר בבתו או שהיה הדבר מבוער אצל בעיני הדורות ההם ולא נעשה כן מעולם וכן רבותינו בהגדות מגנים את לוט מאד: (ב) ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא. לא היה זה כמו במצרים כי שם בבואם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם אבל המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם פחד אותם והיה אומר לכל אחותי היא: וישלח אבימלך ויקח וגו'. הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד מאד יקחוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ששים וחמש

אבן עזרא

כמבול המים: (לג) בשכבה. שם הפועל [ק]ואם הוא בחירק וכן נשברי [ר]לבם: (לז) מואב. כמו מאב. וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום: (ב) אל שרה אשתו. כמו על. וכן אל הנער [ש]הזה. ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד [ת]אברהם. ופה כתוב לקיחה וכן עם פרעה. רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן [א]כי לדיק היה מפרעה. וטעם הגוי גם לדיק תהרוג [ב]בעד נפשו וביתו וממלכתו. וכן [ג]כתוב. ואל תשמע אל דברי אומר החלום המחליף מלה במלה שפירש הגוי [ד]היה. ובמלת לעם נכרי [ה]האריך מעט: (ו) לנגוע. ולגעת. כמו לנטוע

פירוש על אבן עזרא

ואיש אין בארץ וכו'. [ק]ר"ל (להלן ל"ע י"ב) כתוב בנגדו לאמור שכבה והיה ל"ל לומר שכב עמי ל"ז. ובזה מפרש הכתוב לאמר כ"ל היא חששה בנגדו אשר ע"י זה יאמר לא יוסף שכבה עמי. ומלת שכבו ל"ז שכבה הוא לשון נקבה והיה ל"ל בשכבה ע"כ פי' בשכבה אשר היא פעלה בכחו לשכב עמה בלי ידיעתו. [ר](ויקרא כ"ו כ"ו) גם שם כוונם כ"א כן. כי אין דבר רע יורד מהשמים ע"כ פי' שם כ"א בעברי שם הפעל כמו בכאן בשביל מעה לחם ע"ש. [ש](ש"א א' כ"ז). [ת]ר"ל איך דבר הי"ם עם אבימלך והוא עכו"ם כמו דכתיב ח"ל על ויהי דבר ה' אל הנביא (מ"א י"ג כ') ומובא (בסנהדרין ק"ד ע"א) משכר שכיבתו על עכו"ם ומתכן עבור א"א אשר היה מהול דבר לכבודו עם אבימלך. [א]ר"ל פרעה ואבימלך לא לקחו את שרה רק בתורת אשות ולמה היה על פרעה נגעים גדולים מעל אבימלך. [ב]והיה ל"ל האיש לדיק תהרוג. [ג]כי הבאת עלי ועל ממלכתי וכו'. [ד]ר"ל פי' הגוי הוא כמו איש הלדיק תהרוג. [ה]ר"ל בפרשת משפטים ושם פי' כי זה המולם הוא הילחקי המצהיל ורס"ג פי' הגוי גם לדיק

ספורנו

איש בזה הגליל ראוי לבא עלינו. כדרך כל הארץ שמנהג הוא שלא תנשא האשה אלא להגון לה: (לז) ותקרא שמו מואב: (לח) ותקרא שמו בן עמי. לאורות שלא נתעברו מאדם בלתי הגון: הוא אבי מואב. הוא אבי בני עמון. שירשו ארץ כי מפני שהיתה כונת הנשים רלויה היה זרעם לשני גוים יורשי אברהם *נקלת. כאמרם בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עבירה: (א) וישב בין קדש ובין שור. בין ב' עירות גדולות כדי לקרא שם בשם ה' אל עולם כמו שעשה אחר כך להגביר ברית לרבים: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובשאר הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו כי אמנם לא נראה האל ית' בכל אז אבל בא אליהם קול אומר בלבד: הנך מת. הנך הולך וכלה בחולי שהתחיל בך כי עצור עצר ה': (ד) הגוי גם צדיק תהרוג. האמנם כאו שתשחית הגוי בסרינת מלכו ושתהרוג המלך שהוא לדיק בזה שלא חטא: (ז) ועתה השב אשת האיש. בטרם שתכלה בחולי: וחיה. תרפא כמו עד חיותם: אתה וכל אשר

*כי הם מג' אומות קני וקניזי וקדמוני.

פירוש רשב"ם

שהעולם נהפך שהביא מבול של אש: (לז) עד היום בימי משה. וכן כל עד היום עד ימי הסופר שכתב את הדבר: (ד) ואבימלך לא קרב אליה. להעיד מה שהקב"ה אומר על כן לא נתתיך לנגוע אליה: (ז) כי נביא הוא. לשון ניב שפתים: רגיל אצלי ומדבר את דברי ואני אוהב את דבריו ושומע תפלתו: ויתפלל בעדך. שהרי היה צריך רחמים ככתוב לפניו כי עצור עצר וגו': אחותי

וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ
הָאֲנָשִׁים מְאֹד: ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ
לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־
חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי
חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ
עָשִׂיתָ עִמָּדִי: י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־
אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה: יא וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק
אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי
עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי: יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי
בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־
לִי לְאִשָּׁה: יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי
אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ
אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא: יד וַיִּקַּח
אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ:
טו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב: טז וּלְשָׂרָה אָמַר
הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר
אתך

אונקלוס

גבריא לחדא: ט וקרא אבימלך לאברהם ואמר ליה מה עבדת לנא ומה חבית (נ"י חטית) לך ארי איתיתא עלי ועל מלכותי חובא רבא עובדין די לא כשרין לאתעבדא עבדת עמי: י ואמר אבימלך לאברהם מה חזית ארי עבדת ית פתגמא הדין: יא ואמר אברהם ארי אמרית לחוד לית דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלנני על עיסק אתתי: יב וברם בקושטא אחתי בת אבא היא ברם לא בת אמי והות לי לאנתו: יג והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב יי לדחלתיה מבית אבא ואמרית לה דין (נ"י דא) טיבותיך די תעבדי עמי לכל אתרא דינהך לתמן אמרי עלי אחי הוא: יד ודבר אבימלך ען ותורין ועבדין ואמהן ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אתתיה: טו ואמר אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעינך תיב: טז ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחיך הא הוא ליך כסות דיקר (עינין) חלף דשלחית דברתיך וחזית יתיך וית
כל

מסרה ח באזניהם, ה'. וייראו, כל או' מלא ליצחק. ט מה, הממין בסגול כדין לפני ח"ע. לנו, דגש מד"ד. ממלכתי, ל' וחד נקי אנכי וממלכתי. חטאה, כתיב בחטף פתח. גדלה, חסר. י מה, המ"ם בקמץ כדין לפני אהר. יא יראת, ב'. אלהים, קדש. והרגוני, ל' מ"ל וחד ספר דרחבעם. יב הוא, וי"ו וחירק. יג ויהי, ה' בטעם ובגרשים. אלהים, קדש. חסדך, ב' היעבח. אל, במהפך. כל המקום ב' בקיפ'. נבוא, מ"ל. יד ושפחת, ג' חסר. וישב, כ"ה. טו בטוב, ע' (ס). טז אלף, ב'. עינים, כ"ה.

ת"א וגם אמנה סנהדרין נח. הנה הוא לך מגלה טו בבא קמא צג.

רש"י

נביא הוא. ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך (ב"ק צב): (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: (יא) רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו. (ב"ק צב) אשתך היא או אחותך היא: (יב) אחתי בת אבי היא. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי עע"א. וכדי לאמת דבריו השיבו כן. וא"ת והלא בת אחיו היתה. בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה: (יג) ויהי כאשר התעו אותו וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו. כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים. אשר הלכו אלהים אלהים חיים. אלהים קדושים. וכל לשון אלהים לשון רבים. וכן ויקח אדוני יוסף. אדוני האדונים. אדוני הארץ. וכן בעליו עמו. והועד בבעליו. ואם תאמר מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו. (לקמן כא) ותלך ותתע. (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד. (איוב לח) יתעו לבלי אוכל ילאו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן (לקמן כו) וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו. וכן (שמות יד) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו על בני ישראל. (שופטים ט) פן יאמרו לי אשה הרגתהו: (יד) ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי שנתיירא שהמצרים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל. ועם כל באי העולם: ונכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום בירור דברים ובלע"ז אשפרו"איר. ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל
דעמך

ספורנו

אשר לך. בולדות במעי אשתך ואמהות: (ט) מעשים אשר לא יעשו. לגרום היזק לאיש לא ידעתו קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן: (יא) רק אין יראת אלהים במקום הזה. אין מורא מלכות כי אמנם סרני פלשתים לא היו מלכים גמורים נוראים בעם כמו שהורה גלית באמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול: (יב) וגם אמנה. וגם אתה המלך הצדיק בזה שאתה בזה שלקחת האשה בשביל שאמרתי שהיא אחותי שהיה לך לשאול אם היא גם כן אשתי כמו שהיא באמת אחותי ואשתי: (יג) התעו אותי אלהים. בסבת עבודת גלולים שמאסתי הוצרכתי לצאת מבית אבי אל אשר לא אדע לא למקום מכוון אלתי ובזה יקרא תועה: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. למוהר כמנהג לוקח בת איש או אחותו לאשה: הנה הוא לך כסות עינים. מלבוש של כמה גוים שהיו לובשות הנשים לכבוד כי אמנם המוהר שנתתי מורה על כבודך שלא לקחתיך לזונה ולא לפלגש אבל לקחתיך לאשה ולא עזבתיך כל כך מהרה לולי ה' שהיה לך והוצרכתי להחזירך: לכל אשר אתך. לעיני
כל

יונתן בן עוזיאל

ומליל ית כל פתגמיא האלין קדמיהון ודחילו גובריא לחדא: (ט) וקרא אבימלך לאברהם ואמר מה עבדת לנא ומה חבית לך ארום אתיתא עלי ועל מלכותי חובא רבא עובדין דלא כשרין לאתעבדא עבדת עמי: (י) ואמר אבימלך לאברהם מה חמיתא ארום עבדת ית פתגמא הדין: (יא) ואמר אברהם ארום אמרית בלבבי לחוד לית דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלונני על עיסק אנתתי: (יב) וברם בקושטא אחתי ברת אחא דאיבא היא ברם לא מגניסת אימא והוות ליה לאנתו: (יג) והוה כד בעו לאטעאה יתי פלחי טעוותא ונפקית מבית אבא ואמרית לה טיבותיך דתעבדין עמי לכל אתרא דינהך לתמן אימרי עלי דאחי הוא: (יד) ונסיב אבימלך עאן ותורין ואמהן

ירושלמי

ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אנתתיה: (טז) ולות שרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא אינון לך תחמרא דעיינין חלף דאתכסית מן בעליך לליא חדא וחמית יתיך דאלו יהבית ית כל דהוה לי לא הוינא כמיסת ואתווכחן מיליא וידע אברהם ארום לא קריב אבימלך לגבי שרה אנתתיה:

[(טז) לשרה הא יהבית אלף סלעין דכספא לאחוך הא כספא ההוא יתיב ליך מתנה חלף דאתכסית מן עינוי דאברהם בעליך ליל חד ומן כל מה דהוה עמי דעל כולא אתווכחת הא אילו יהבית כל מה דהוה לי לית אנא כמיסת ואתווכחן מיליא וידע אברהם צדיקא די לא חכמית יתך:]

וצלי

בעל הטורים

ולא בלוטה שעה לבד אלא תמיד היה צריך לתפלתו כדכתיב ויתפלל בעדו תמיד: (יא) והרגוני ב' במסורה הכא ואידך (מ"א י"ב) והרגוני ושבו אל רחבעם גבי ירבעם שעשה ישראל שנאספו היתים לשומם. ומיהו הכא כתיב מלא והתם חסר שאינם רשעים כל כך כמו האומות: (טז) ולשרה ב' במסורה ולשרה אמר ולשרה בן. שכתוב

יונתן

משמע שלא חטא אלא שרצוי להצדיקו וק"ל: (יג) לאטעאה יתי פלחי טעוותא פי'

שכלו

רמב"ן

וטעם האסר שהיה עליה תארה אבל אחרי בלותה וחדל ממנה האורח פלא הוא ואולי חזרה לנערותיה כאשר בשרה המלאך כדברי רבותינו: (יב) וגם אמנה אחותי בת אבי. לא ידעתי טעם להתנצלות הזה כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו ובבואם בארץ אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר כנר שמה בהם להביא עליהם חטאה גדולה ואין חלוק והפרש כלל בין שהדבר אמת או שקר. ואולי מפני שאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה לומר מה ראית בי חטא או רשע שעשית כן כי אני לא נסיתי לקחת נשים מבעליהן אז ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת נאתי מארצי ולכתי בעמים כאיש תועה ולא ידעתי אל אי זה מקום כלא התניתי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת וחשבתי כי בו הצלת נפש ולא הקלותי בדבר בבואי בארצכם כי לא ראיתי בכם עון אשר חטא: וגם אמנה אחותי בת אבי. טענה אחרת אמר אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתי אם אולי ישאלוני אם היא גם אשתי וכיון שלקחוה עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם אין במקום הזה יראת אלהים והסכמתי ויתכן שהיה התנאי הזה ודברו עמה בבואם מצרים אף ע"פ שאמר כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי או שחזר וזרז אותה שם במצרים בשעת מעשה כאשר פירשתי ודעת ר"א כי כל אלה דברים לרצות את אבימלך: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. היו הצאן והבקר והעבדים שנתן לו שוים אלף כסף ואמר לשרה הנה נתתי ממון רב לאחיך הנה הכסף לך כסות עינים כל המביטים ביפיך כי את עיניהם ואת ראשיהם הרואים יכסו מכסים בך ומכסים בכל אשר אתך אפילו נערותיך ושפחותיך והנה למוכחת נתפשת בביתי כי ייראו ממך ויכסו עיניהם מראות בך כאמרם המלך פדה נפשו על שלחו יד באשת הנביא והגיד הכתוב שפייס את אברהם בממון ואת שרה בדברים שלא יענש באחד מהם ואמר כי שרה לא נתפיסה לו אבל עם כל זה היתה מתוכחת עמו בטענות לאמר שלא תמחול לו ובשבחה דבר הכתוב ואברהם נתפייס ויתפלל עליו והוא כלשון ועם ישראל יתוכח אך דרכי אל פניו אוכיח שם ישר נוכח עמו. ויתכן שיהיה אלף כסף ממון

רב

אבן עזרא

לנטוע ולטעת [ו]וכלם הם שמות פועל: (ט) מה עשית לנו. בפתח קטן [ז]תחת מה. בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן המשפט: (יב) אחותי בת אבי. י"א שהוא כמו אלהי אבי [ח]אברהם. והנכון בעיני שדרש אבימלך בדברים כפי צורך [ט]השעה ובפסוק אחרי עשו בצורך אביא [י]מצרים: (יג) התעו אותי אלהים. לשון קדש [כ]והטעם שהוא נוסע ממקום למקום [ל]ולא ידע אנה ילך. וכן והנה תועה [מ]בשדה. ואין זו התעייה בלב. [נ]גם כן כתוב למה תתענו [ס]י"י: אמרי לי. בשבילי וכן ואמר פרעה לבני [ע]ישראל: (טו) הנה הוא לך כסות עינים. י"א כי הוא רמז על כהות עיני בנה [פ]וזה דרך דרש. והישר בעיני שיהיה כסות עינים מוסב עלמו ואשר עמו כמו אל בקצפך תוכיחני [צ]ורבים אחרים. והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא בעלך והטעם שלא ישא איש את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו. ויהיה וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל [ב]ובמקרא אלפים כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את [ג]עיניו. וטעם ונוכחת דברי משה [ד]שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא. והנה פי' ואת כל [ה]ועם כל זה נתוכחת שרה. וי"א כי הנה הוא לך כל הכסף לקנות מלבוש. ומלת נתתי מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעינים ונתתי לכל אשר אתך [ו]ואת כל אשר נתתי לאברהם צאן ובקר ועבדים ושפחות. ויותר נכון להיות פי' כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך [ז]גם אשר נתתים גם אני. ואת כל. ועם כל בני אדם הוא לך כסות

עינים

פרוש על אבן עזרא

לדיק כמו איש. ודחה ר"א שם דבריו. ואולי כוונו לפרש מלת גם. וע"כ פי' הגוי וגם איש לדיק תהרג. [ו]ר"ל הנו"ן איננו נפעל רק הם שמות פועל לנטוע (ישעיה כ"ח פ"ז) לטעת (קהלת ג' ב'). [ז]הוא סגו"ל תחת פת"ח מה כי הוא סמוך לעי"ן. [ח](להלן ל"ב י') ור"ל בני בנים הרי הם כבנים. וקוראים לאבי אביהם אב. ושרה היתה בת הרן בן תרח. [ט]כמאמר חז"ל מותר לשנות מפני דרכי השלום. [י](להלן כ"ז י"ט) ע"ש בפי' ר"א עם כמה ראיות אשר מותר לשנות מפני השלום. [כ]כדברי ר"ח (במסכת סופרים פ' ד') ואיננו שם החול. [ל]לעבור שאין אדם יודע אנה מוליכין אותו. הנה הוא נראה כתועה שלא ידע אנה ילך. ועבור כי הי"ת מנהיג ע"י מלאכיו קורא פועלת ה' בלשון רבים בשם חטאו וכו'. [מ](להלן ל"ז ט"ו). [נ]פי' רק במעשה הגוף דומה לתועה ומכ"ז איננו תועה כאשר מה' מצעדי גבר כוננו. [ס](ישעיה ס"ג י"ז) ושם ג"כ פי' על התעית החומר ולא הנפש כי ה' יודיע המחשבות אשר מושב על ב"י. [ע](שמות י"ד ב') והת"י שם מפרש ענין אחר ע"ש. [פ]מז"ל דרשו במגילה פ"א כן. [צ](תהלים ל"ח ב') וסיפא דקרא ובחמתך תיסרני. מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה. ופי' ואל בחמתך תיסרני. וכן פה הנה לך כסות עינים עבור אברהם. וגם לכל אשר אתך תהיה הכסות הזה והם השפחות כי שרה לנועה היתה כי אפילו המלאכים לא ראו אותה ולפי דעת רש"י גם א"א לא הכיר בה. [ב]שפי' כמו הנה בלה"ק ופי' והנה נוכחת אשר לא קרב אבימלך לשרה. עין (לעיל א' ב') פי' ג"כ כ"א ככה. [ג](להלן כ"ב ד') עטם הוי"ו כמו הנה. [ד]ר"ל ואת כל ונוכחת כולם דברי משה כמו שפי' בסמוך. ולונטה פי' יותר נכון שרק ונוכחת דברי משה. [ה]יפי' ועם כל זה ואפילו שנתן לה כ"כ מתנות מכ"ז פעל הוכוח על שרה שלא אמרה עוד כזה אחי הוא כמאמר לא הן ולא שכרן ואיכא דברי אבימלך. [ו]ונתתי ג"כ מתנות להאנשים אשר אתך זולת מה שנתתי לבעלך צאן ובקר. [ז]ר"ל לבד אשר יש לך כסות עינים מבעליך והאנשים אשר אתך. הנה יש לך יותר כסות עינים

מהמתנות

פירוש רשב"ם

(יב) אחותי בת אבי. כי בני בנים הרי הם כבנים והיא היתה בת הרן בן תרח: אך לא בת אמי. לא אחותי ממש שיצאה מבטן אמי והיא מותרת לי ותהי לי לאשה: (יג) כאשר התעו אותי. הגלני ממקומי שנאמר לך לך מארצך וזהו שכתב ארמי אובד אבי משום שהוגלה משם כי התעו אותי ואובד אבי כפל לשון הוא כדכתיב תעיתי כשה אובד. צאן אובדות היו עמי. רועיהם התעום: אמרי לי. אמרי עלי: (טז) ולשרה אמר. דברי פיוסים ותנחומים הנה לקחתי אותך בתחלה לא באונס ולא בכח ולא כמנהג נישואין שהרי נתתי מהר ומתן אלף כסף לאחיך בשביל שהייתי סבור שהיה אחיך כמו שאמרת לי ולא זהו מתן של צאן ובקר שנתן אבימלך לאברהם לבסוף אלא קודם שהביאה אל ביתו שאפי' פרעה שנענש יותר כתיב בו ולאברם הטיב בעבורה קודם נישואין וכ"ש אבימלך: נתתי אלף כסף מתחלה כדכתיב בפרעה וכדכתיב הרבו עלי מהר ומתן וכדכתיב ומגדנות נתן לאחיה ולאמה. הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל. אלף כסף שנתתי לאחיך מתחלה כבוד גדול הוא לך וכסות עיניהם של כל בני ביתך אשר אתך וגם לכל העולם שלא יסתכלו בך לגנאי לומר אשה זו מנהג הפקר נהג בה אבימלך כי הכל ידעו

כי

אִתָּךְ וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת׃ יז וַיִּתְפַּלֵּל
אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים
אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו
וַיֵּלֵדוּ׃ יח כִּי־עָצֹר עָצַר יְהוָה בְּעַד כָּל־
רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה
אֵשֶׁת אַבְרָהָם׃ ס כא א וַיהוָה פָּקַד
אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ יְהוָה
לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ב וַתַּהַר וַתֵּלֶד
שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־
דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־
שֶׁם־בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה
יִצְחָק׃ ד וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ
בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים׃
חמישי ה וְאַבְרָהָם בֶּן־מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד
לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ׃ ו וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק
עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי׃
ז וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה
בָנִים שָׂרָה כִּי־יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו׃ ח וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם
מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק׃ ט וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית
אשר

אונקלוס

כָּל־דְּעִמָּךְ וְעַל־כָּל־מָה־דַּאֲמַרְתְּ אִתּוֹכַחַתְּ: יז וְצַלִּי אַבְרָהָם קֳדָם־יְיָ וְאַסִּי יְיָ יָת־אֲבִימֶלֶךְ וְיָת־אִתְּתֵיהּ וְאַמְהָתֵיהּ וְאִתְרְוָחוּ: יח אֲרֵי־מֵיחַד אֲחַד יְיָ בְּאַפֵּי כָּל־פְּתַח־וַלְדָּא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־עֵיסַק שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם: א וַייָ דְּכִיר יָת־שָׂרָה כְּמָא דַּאֲמַר וַעֲבַד יְיָ לְשָׂרָה כְּמָא דְּמַלֵּיל: ב וְעַדִּיאַת וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם בַּר לְסֵיבְתוֹהִי לִזְמַן דְּמַלֵּיל יָתֵיהּ יְיָ: ג וּקְרָא אַבְרָהָם יָת־שׁוּם־בְּרֵיהּ דְּאִתְיְלִיד־לֵיהּ דִּילֵידַת לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק: ד וּגְזַר אַבְרָהָם יָת־יִצְחָק בְּרֵיהּ בַּר־תְּמָנְיָא יוֹמִין כְּמָא־דִי פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ: ה וְאַבְרָהָם בַּר־מְאָה שְׁנִין כַּד־אִתְיְלִיד לֵיהּ יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ: ו וַאֲמַרַת שָׂרָה חֶדְוָא עֲבַד לִי יְיָ כָּל־דְּשָׁמַע יֶחְדֵּי־לִי: ז וַאֲמַרַת מְאן מְהֵימַן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם קַיָּם דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי יְלֵידִית בַּר לְסֵיבְתוֹהִי: ח וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסֵיל וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִתְחֲסֵיל יָת־יִצְחָק: ט וַחֲזַת שָׂרָה יָת־בַּר־הָגָר מִצְרֵיתָא דִּילֵידַת
לאברהם

מסרה ונכחת, ל' וחסר. יז וירפא, ב'. ואמהתיו ח"ו ומ"י. יח עצר, ל' חסר.
כא א פקד, ז'. אמר, ג'. דבר, הבית בצירי לסבת הס"פ. ב לזקניו, ב' וח"ו ומ"י. אתו, האלף במולם ח"ו ולא בשורק מס"ג. ג שם, ו'. הנולד, ל' דגש מד"ד. ד שמנת, וכל או' ח"ו. ו צחק, ל' וחסר. לי, הלמד רפי כי הה"א שרשית ואין כאן א"מ. השמע, כל או' ח"ו ומ"י דקרי. יצחק, הצדי במ"פ ל'. ז מלל, ב'. היניקה, ה' מ"ל דמ"ל בלי'. לזקניו, ח"ו ומ"י. ח ויגמל, המ"ם בפתח משתה בלהגה. משתה גדול, ב'. הגמל, ל'.

ת"א ויתפלל בבא קמא צ"ב. כי עצור עצר תענית ח בבא קמא שם. בעד כל רחם בבא קמא שם. וה' פקד את ראש השנה יא ודף לב תענית ח מגילה לא בבא קמא צב. וימל אברהם קדושין כט. כאשר צוה קדושין שם. ואברהם בן מגילה יז. ותאמר מי מציעא פז. ויגדל הילד פסחים קיט סנהדרין פט.

רש"י

דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו. כתרגומו ואתרוחו נפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. על פי דבורה של שרה: (א) וה' פקד את שרה וגו'. (ב"ק צב) סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך: פקד את שרה. כאשר אמר בהריון: כאשר דבר. בלידה והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור. אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה וגו'. והביא היורש משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. לאברהם [ולשרה בן וגו': (ב) למועד אשר דבר. רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר תלמוד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים]: למועד אשר דבר אותו. דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד: (לזקניו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו): (ו) יצחק לי. ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות (כמו מי פעל ועשה מי ברא אלה) ראו מי הוא ומה נאמן שומר הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה: מלל. שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם: היניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והניקה אותם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק: (ח) ויגמל. לסוף כ"ד חדש (גיטין עה): משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך. (ב"ר): (ט) מצחק:
לשון

רמב"ן

רב כיד המלך וכן הקטן יהיה לאלף לעם רב וכן השיבו להם כהיום שדותיהם וכרמיהם ומאת הכסף והדגן והיצהר אשר אתם נושים בהם מאות רבות ממון גדול: (יז) וילדו. אם הלשון כפשוטו ושב לאשתו ואמהותיו כי עצר י"י בעד רחמם תמה הוא כי נראה כי גם בלילה הראשון אשר לוקחה שרה לבית אבימלך ולא קרב אליה עדיין בא אליו האלהים בחלום ובבקר השכים וקרא לעבדיו גם לאברהם ומתי היה להם עצר רחם אולי היו על פרקן ואחזום חבלי יולדה ולא יכלו להמלט ואולי אברהם איחר תפלתו ימים והכה רפואת אבימלך גם חליו לא נתפרשו ולשון רש"י וילדו ואתרוחו נתפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהן: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח ואין זה נכון כי אם נאמר בוילדו שהוא יציאת המוץ שמצינו לידה בענינים רבים כגון הרה עמל וילד שקר לדת חק מה ילד יום מה יולידו ויאדשו הימים אבל מלת רחם לא תבא על פתח אחר ואין ענינה מן בגיחו מרחם יצא שהוא כנוי כמו בטן הלדנה ודעת אונקלוס איננה כדברי הרב כי הוא שתרגום ואתרוחו עשה רחם כפשוטו פתח ולדא אלא שרצה לכלול גם אבימלך במלת וילדו ולשון בראשית רבה כי עצור עצר י"י עצירה בפה עצירה בגרון עצירה בעין עצירה באזן עצירה מלמטה עצירה מלמעלה והמדרש הזה להם מיתור לשון הכפל עצר לא שיפרשו כל רחם כל נקבי. והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באברי התשמיש ולא יוכל לשמש וזהו לא נתתיך לנגוע אליה כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על התשמיש כענין אל תגשו אל אשה ואקרב אל הנביאה. ואשתו ואמהותיו הין מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכולו להמלט כי בעצירת רחם הוא שלא תהר כדרך וה' סגר רחמה אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו ולא פי' הכתוב אולי אבימלך והזכירו ברמז דרך
תוסף

(יז) וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אנתתיה ולחינתוי ואתרווחו׃
(יח) ארום מיחד אחיד מימרא דיי באנפי כל ציריה בית וולדא לנשיא דבבית אבימלך על עיסק שרה איתת אברהם׃
[(יח) ומטרוד טרוד׃]
(א) ויי דכיר ית שרה היכמא דאמר ליה ועבד יי לשרה ניסא היכמא דמליל אברהם בצלותיה על אבימלך׃
[(א) ועבד יי ניסין לשרה היך דמליל׃]
(ב) ואתעברית וילידת שרה לאברהם בר דדמי ליה לסיבתוי לזימנא דמליל יתיה יי׃ (ג) וקרא אברהם ית שום בריה דאתיליד ליה דילידת ליה שרה יצחק׃ (ד) וגזר אברהם ית יצחק בריה בר תמניא יומין כמה דפקיד יתיה יי׃ (ה) ואברהם בר מאה שנין כד איתיליד ליה ית יצחק בריה׃
(ו) ואמרת תימהא עבד לי יי כל דשמע יתמה עלי׃ (ז) ואמרת מה מהימן מבשרא דבשר לאברהם ואמר עתידה דתוניק בנין שרה ארום ילידת ליה בר לאישון סיבותיה׃
[(ז) ואמרת מה הות בישרא דבשר לרבוני לאברהם מן שירויה ואמר עתידה היא למנקה ארי ילידית בר לסיבתוהי׃]
(ח) ורבא טליא ואתחסין ועבד אברהם משתיא רבא ביומא דאתחסין ית יצחק׃ (ט) וחמת שרה ית ברא דהגר מצריתא דילידת לאברהם מגחך לפולחנא נוכראה וגחין ליה׃
[(ט) וחמת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת לאברהם עבד עובדין בישין דלא

בעל הטורים

שכתוב כאן גבי שרה הנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה שיהיה לו כסות עינים דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות׃ (א) וה׳ פקד כ״מ שנאמר וה׳ הוא וב״ד שלמדו עליה סניגוריא ואמרו אם לא תתן לה עתה בן אם כן תאמר אם ספק שבזכות ובני אותם להנע אלות שנה שיהיה לו זרע והוא בן מאה עתה ולריך שיתפלל עמהם. ד״א שאמרו בכות לוט נתעברו בביאתם איסור מאביהן ושרה לא נתעברה מאברהם. ד״א שאמרו כשהיה עם אבימלך ונתבת ואם טהורה היא ונקשה ונזרעה זרע. ומה שלא נפקדה אחר שתירה פרעה לפי שכאן היה מתמשש ידים ולא היה אסר כי אם ביאה׃ פקד את שרה בגימ׳ אף כל העקרות פקד׃ (ז) מלל ב׳ במסורה נחרי ליפנא הכא ואידך (ישעיה כ״ח) שומר מה מליל מדבר במפלת אדום לומר שבזכות אברהם יהיה מפלת אדום. מלל בגי׳ ק׳ לומר כשהיה אברהם בן ק׳ הניקה בנים שרה׃ (ט) מלחק בגי׳ להרג זהו שאחז״ל שהיה יורה בו חץ כדי להרגו׃

יונתן

שרלו להסעות אחר טעמעי׳ וכו׳׃ (יז) ואתרווחו כדפי׳ רש״י׃ (יח) באנפי כל ציריה ופי׳ מלשון נהפכו ציריה ופי׳ צירי דלתי בטנה עלר הפי״א צירי יולדת׃ ירושלמי מלף דאמכסאי מן בעלך פי׳ אחת אשר כסיתיך מאברהם לילה אחת ואלו נתתי לך כל אשר לי לא הויכח כמיתה פי׳ לא היה כדי אמתת הבושה מלשון כמסת נדבת ידך׃ (א) היכמא דמליל כו׳ פי׳ כאשר התפלל על אבימלך כן עשה לשרה כי המבקש רחמים על חבירו והוא לריך לאותו דבר וכו׳׃ (ב) בר דדמי ליה דרם שלא לזקוניו שלמד שהיה זיו איקונין שלו דומה ועיין ברש״י׃ (ו) תימהא עבד לוי לשון תימה׃ (ז) לאישון סבותיה כל״ל פירוש לזמן זקנותו׃ (ט) ונחין לה׳ פירש ועשה עלמו גלם

רמב״ן

מוסר וכבוד לשרה ואחרי תפלת אברהם נרפא אבימלך ואשתו ואמהותיו וילדו הנשים׃ (א) וה׳ פקד את שרה כאשר אמר. בסריון כאשר דבר בלידה לשון רש״י ואין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד כגון פקוד יפקוד אלהים אתכם פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם ויפקוד שמשון את אשתו בגדי עזים אף כאן וי״י זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר וכן בלשון בכל העקרות שהולדות ברחל ויזכור אלהים את רחל ובחנה ויזכרה אלהים וכך אמר פקדונות הרי הן כזכרונות׃ (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח ומעלות הוא כלומר מי הוא וכמה הוא גדול ונאמן הבטחתו ומבטיח ועושה לשון רש״י ולא מלינו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכם מי דוד ומי בן ישי. והנכון בעיני כי אמרה לחוק. עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי לתמוה פיו ברנה ושחוק בפלא כנעשה לי כי מי בכל השומעים שאמר לאברהם מתחלה תניק בנים שרה אין בעולם שיאמר אליו כן אפילו לנחמו כי לא עלה זה על לב איש מעולם ולשון

אבן עזרא

עינים [ח]ונוכחת דברי משה. ויעמוד טעם הוי״ו. [ט]במקומו. והגאון אמר שהוא מן נוכח ואין דבריו נכוחים׃ (יז) וילדו. שב אל אשת אבימלך ואמהותיו. [י]לא אל אבימלך. וכן ויעם דמי מלחמה. [ל]בשלום. בעמוד ענן ידבר [מ]אליהם. אלה בני [נ]עדה. אשר עבדתי [ס]אותך. בכן. אבי אברהם ואבי נחור [ע]ויעבדו. הלא תראה שהוא מפורש בפסוק השני כי עצר עצר י״י בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך. והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהיה עצור לצאת [פ]לחוץ. ומלת כל רחם שענה עליהם. ומלת וילדו לנשים [צ]כמו ויקמו הכאן׃ (ב) למועד. אשר דבר אתו המלאך [ק]כששאל איה שרה אשתך. גם שב אליו כי כן אמר לו. ולא הוסיף השם על שם יצחק [ר]ולא החליפו כי הוא [ש]נוה לקראו כן׃ (ט) מצחק. כי

פירוש על אבן עזרא

מהמתנה אשר נתתי לבעלך אשר מכל אלה יהיה כסות עינים. [ח]ויהיה לך ג״כ כסות עינים לפני שאר אנשים והוא הפי׳ ואת כל. ומלת ונוכחת הוא דברי משה ולא דברי אבימלך. [ט]ר״ל ואת כל פי׳ עם כל ב״א והוא״ו ונוכחת פי׳ כמו הנה הכ״ל. ואין בה פי׳ אחר. [י]ר״ל הענין היה בפניה. [כ]ר״ל אם היה מורה ג״כ על אבימלך לא היה ככר התפילה עד ע׳ מדפים שנתעבר אחתו ממנו וא״כ מלד. אלא בודאי מורה על ב״ב וילדו מיד. [ל](מ״א ב׳ ה׳) שב אל אבנר ולא אל עמשא ר״ל כי המלחמות אשר היה לריך דוד לעשות עדי ישוב הממלכה אליו והוא השיב המלוכה בשלום. [מ](תהלים ל״ט ז׳) שב אל משה ואהרן כי כתוב למעלה משה ואהרן בכהניו. ושמואל וכו׳. [נ](להלן ל״ו י״ב) שב אל תימן אומר לפו וכו׳. לא אל עמלק וקרח. [ס](להלן ל׳ כ״ו) שב אל נשי ולא אל ילדי. [ע](יהושע כ״ד ב׳) שב ויעבדו אל תרח ונחור לא אל אברהם. [פ]כן דרשו חז״ל (ב״ק צ״ב ע״א) ג׳ באים ד׳ באשה ע״כ העטנה עליהם ממלא כל רחם דוקא. [צ](להלן ל׳ ל״ט) כי ראוי להיות ותלדנה והחמנה. ודרך הכתוב שלא לדקדק בין לשון זכר לנקבה במקום שהוא ידוע שמדבר על הנקבה כי היא המולידה כמו יתנו יקר לבעליהן (אסתר א׳ כ׳) הראוי תתנגה. ואם כתב ומלכים ילד וכו׳ (לעיל י״ד י״ג) ככר פי׳ שם ר״א. והיה שייך ג״כ לומר על אבימלך לולא טעם הנ״ל. [ק]ר״ל כדברי חז״ל למועדם (שמות י״ג יו״ד) הוא משנה לשנה ע״ש פרש״י. והבטחת ברית בין הבתרים היתה ל׳ שנים מקודם. ע״כ פי׳ מהבטחת המלאך בעת מילתו. ואם הוא המלאך בודאי שב אליו כי כן הבטיח אותו (לעיל י״ח י״ד). [ר]ר״ל אברהם או המלאך להוסיף כדרך שהוסיף ה׳ ע״ש אברהם. וגם לא החליפו כדרך עוד שמך יעקב כי אם ישראל יהיו וכו׳ (להלן ל״ה יו״ד). [ש](לעיל י״ז י״ט) ועל כן לא נשאר שמו כטעם שרה לחק לו

ספורנו

כל אשר אתך ובני ציתך׃ ואת כל, ונוכחת. ובעיני כל שומע ובעיני כל רואות שתבקש אולי לגנותך כמנהג הנשים המוכיחות ומגנות זו את זו בגלוי דעתם׃ (יח) כי עצר עצר ה׳ בעד כל רחם. להמית התולדות אם לא היה אבימלך שב בתשובה כמו שהתרה בו באמרו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך׃ (א) וה׳ פקד. אברהם התפלל בעד אבימלך וה׳ שב את שרה כאמרו וה׳ שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו׃ כאשר אמר. באמרו וברכתי אותה וזה היה שהסיר ממנה קללת הוה בעבור ובלידה ובגידול כאמרו הרבה ארבה עצבונך והרונך׃ ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר. כאמרו וגם נתתי ממנה לך בן שלא כמנהג המולידי׳ בעת זקנה שיולידו על הרוב נקבה׃ (ד) וימל אברהם את יצחק בנו (ה) ואברהם בן מאת שנה. ועם כל זה מל את בנו ולא חס על היותו בן זקונים׃ (ו) צחוק עשה לי אלהים. אף על פי שים לער מילה לתינוק האל ית׳ נתן שמחה בלבי להיסך כל השומע יצחק לי וישמח בעדי ולא ידאג בשביל לער המילה׃ (ט) את בן הגר המצרית. חשבה שהתעורר לזה הלעג מפני ששמע כך

פירוש רשב״ם

כי דרך כבוד לקחה ובעל כרחו החזירה. כסות עינים שלא יראו בך לגנאי כדכתיב וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ וכשמסתכלים באדם לבזותו כתב לראות בך׃ עיני תראינה בה. ותחז בציון עינינו. ונוכחת מפורסם ומתווכח יפה כי דרך כבוד נהגתי בך ואל תשימי לבבך רק טוב. זהו עיקר לפי פשוטו. כי לכבוד של שרה אמר אבימלך כל זה ולא לקנתרה ולהוכיח׃ (ו) צחוק שמחה של תמהון׃ (ז) ותאמר מי מלל לאברהם כלומר ידעו ויבינו כל השומעים מי הוא האלהים שמלל לאברהם להיות לו בן משרה כי היניקה בנים שרה אחרי זקנתה ולזקוניו של אברהם כי אין גדול באלהים׃ (ח) ויגמל נגבל מן הדדים כדכתיב בשמואל עד נגמל אותו. ביום הגמל שעשה אז משתה כמו שמצינו בשמואל

אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק: י וַתֹּאמֶר
לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ
כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי
עִם־יִצְחָק: יא וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי
אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ: יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר
וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ
שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ
זָרַע: יג וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ
כִּי זַרְעֲךָ הוּא: יד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀
בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־
הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ
וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע:
טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־
הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם: טז וַתֵּלֶךְ
וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת
כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד
וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ:
יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם
וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־
שָׁם: יח קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ:

ויפקח

אונקלוס

לאברהם מחייך: י ואמרת לאברהם תריך אמתא הדא
וית־ברה ארי לא ירת בר־אמתא הדא עם־ברי עם־יצחק:
יא ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על־עיסק ברה:
יב ואמר יי לאברהם לא־יבאש בעינך על־עולימא ועל־
אמתך כל דיתימר לך שרה קביל מנה ארי ביצחק יקרון
לך בנין: יג ואף ית־בר־אמתא לעם אשוניה ארי בנך הוא:
יד ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא ורקבא דמיא
ויהב להגר שוי על־כתפה וית־רביא ושלחה ואזלת ותעת
במדברא (נ״א במדבר) באר שבע: טו ושלימו מיא מן־
רקבא ורמת ית־רביא תחות חד מן־אילניא: טז ואזלת ויתיבת
לה מקביל ארחיקת (נ״י ארחיק) כמיגר קשתא ארי אמרת
לא־אחזי במותא דרביא ויתיבת מקביל וארימת ית־קלה
ובכת: יז ושמיע קדם־יי ית־קלה דרביא וקרא מלאכא
דיי להגר מן־שמיא ואמר לה מה־ליך הגר לא תדחלי
ארי שמיע קדם־יי ית קלה דרביא באתר דהוא תמן:
יח קומי טולי ית־רביא ואתקיפי ית־ידך בה ארי־לעם סגי

אשוניה

מסרה ט מלחק ב׳. י גרש, ב׳. ואת בנה, ב׳ דסמיכי. יירש, בתרין יודין. יא וירע, מלעיל מפני וי״ו היפוך. אודת, ב׳ בתורה. (ג׳ כ״כ ב׳ מנהון נחו׳ א׳ בכתיב׳) יב אל הנער, ל׳. בקלה, ל׳ בתורה וח׳. יקרא, כ״א. יג וגם, פ׳ דס׳. יד וחמת, המס בפסח. וישלחה, ב׳ וחסר. ותתע, ל׳ וחד תתע. טו ויכלו, ג׳. החמת, החית בליבי וכן חרין והמס בסגול. ותשלך, ג׳. אחד, כ״ה. השיחם, מ״ל י״ק וחס׳ חנין. טז ותשב, י״ב. כמטחוי, ל׳. במות, כ״ל מ״ל. ותשא, י״ד. קלה, ל׳ בתו׳ וחסר. יז אלהים, פסק. הירא׳, מ״ל יו״ד קדים לרי״ש. שמע, ב׳ דס׳. באשר, ע״ו. יח קומי, מ״ל. שאי, ח׳. והחזיקי, ל׳ וחד החזיקי מלבן ומ״ל.

ת״א כל אשר מגילה יד סנהדרין סט. כי ביצחק נדרים לא סנהדרין נט. כי שמע ר״ה השנה טז.

רש״י

לשון ע״ז כמו שנאמר (שמות לב) ויקומו לצחק. דבר אחר לשון גלוי עריות כמה דתימא לצחק בי. ד״א לשון רציחה כמה דתימא (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו׳: (י) [עם בני וגו׳. מתשובת שר׳ כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד״א (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים וגו׳ ואמר הלא משחק אני:] עם בני עם יצחק. (ב״ר) מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק״ו עם בני עם יצחק שהתיהן בו: (יא) על אודות בנו. (ב״ר) ששמע שיצא לתרבות רעה. ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקולה. (בקול ר״ה שבה) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו (ב״ר): ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה (ב״ר): (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים לשתות הרבה: (טז) מנגד. מרחוק (ב״ר): כמטחוי קשת. כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ. ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי״ו ליכנס לכאן כמו (שיר השירים ב) בחגוי הסלע מגזר׳ (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת (תהלים קז) יחוגו וינועו כשכור וכן (תלים סה) קנוי ארץ מגזרת קנה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: (יז) את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל (ב״ר): באשר הוא שם. (ר״ה טז) לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי

השרת

רמב״ן

ולשון אנקלוס קרוב לזה אלא שהיטין דיימר לאברהם קיים דחוכיך בנין שרה כלומר כל השומע יצחק לי כי אין אדם שיהיה נאמר גם בעיני אברהם אם הגיד לו זה הפלא: (ט) מצחק. לשון ע״ז לשון רציחה לשון גלוי עריות מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ויורש פי שנים ויוצאין לשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כמה דתימר כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא מצחק אני ומתשובת שרה אתה למד כי לא יירש בן האמה הזאת וגו׳ כל זה לשון רש״י ואף כאן הרב כותב שמחלוקת כולם דתניא אמר רבי שמעון בן אלעזר ד׳ דברים היה ר׳ עקיבא דורש ואיני דורש כמותו וכלאין דברי מדבריו דרש רבי עקיבא ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק אין מצחק אלא לשון ע״ז וכו׳ ואני אומר חס ושלום שיהא בביתו של צדיק כך איפשר מי שכתוב בו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגומר יהא בביתו ע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמים אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון ירושה שמשעה שנולד יצחק היו הכל שמחין אמר להם ישמעאל שוטים אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם אתה למד וכו׳ וכלאין דברי מדבריו וכן הלשון שאמר הרב מריב עם יצחק על הירושה אינו נראה נכון

שאם

דְּלָא כַּשְׁרִין לְאִתְעַבְּדָא מַנְהַג בְּפוּלְחָנָא נוּכְרָאָה: (י) **וַאֲמַרַת** לְאַבְרָהָם טְרוֹד יַת אַמְתָא הָדָא וְיַת בְּרַהּ אֲרוּם לֵית אֲוֹשַׁר **לְמֵירוּת** בַּר אַמְתָא הָדָא עִם בְּרִי וְיַגַּח קְרָבָא עִם יִצְחָק: (יא) **וּבְאִישׁ** פִּתְגָּמָא **לַחֲדָא** בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל עֵיסַק יִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ דִּיפְלַח לְפוּלְחָנָא נוּכְרָאָה: (יב) **וַאֲמַר** יְיָ לְאַבְרָהָם לָא יַבְאֵשׁ בְּעֵינָךְ עַל טַלְיָא דִּי נָפַק מִתַּרְבּוּתָךְ וְעַל **אַמְתָּךְ** דְּאַנְתְּ מְתָרֵךְ כָּל דְּתֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּיל מִנַּהּ דִּנְבִיאֲתָא הִיא אֲרוּם **בְּיִצְחָק** יִתְקְרוּן לֵיהּ בְּנִין וְדֵין בַּר אַמְתָא לָא מִתְיַיחֵס בַּתְרָךְ: (יג) וְאוּף יַת **בַּר אַמְתָא** לְעַם לִיסְטִים אֲשַׁוִּינֵיהּ אֲרוּם בְּרָךְ הוּא: (יד) וְאַקְדִּים אַבְרָהָם **בְּצַפְרָא** וּנְסֵיב לַחְמָא וְקַרְוָוא דְּמַיָּא וִיהַב לְהָגָר שַׁוִּי עַל כַּתְפַּהּ וְקַשַּׁר לַהּ **בְּמוֹתְנָהָא** לְאוֹדוֹעֵי דְּאַמְתָא הִיא וְיַת רִיבָא וּפַטְרַהּ בְּגִיטָא וַאֲזַלַת וּטְעַת מִן **אוֹרְחָא** לְמַדְבְּרָא דְּסָמִיךְ לְבֵירָא דְּשֶׁבַע: (טו) וַהֲוָה כֵּיוָן דְּמַטוּ לְפִתְחָא **דְּמַדְבְּרָא** אַדְכָּרוּ לְמִטְעֵי בָּתַר פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה וּלְקָה יִשְׁמָעֵאל בְּאֶישָׁא צְמִירְתָּא וּשְׁתֵי כָּל מַיָּא עַד דִּישְׁלִימוּ כָּל מַיָּא מִן קַרְוָוה וְאִתְחַרִיךְ וְאִתְקְלִישׁ בִּשְׂרֵיהּ וְסוֹבַרְתֵּיהּ וְאִשְׁתַּלְהִיאַת וּקְרָא לְדַחַלְתָּא דְּאִיבָּא וְלָא עֲנָא יָתַהּ וּמִן יַד טַלְקַת יַת רִיבָא תְּחוֹת חַד מִן אִלָנַיָּא:

[(טו) וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן קַרְנַת וְטַלְקַת יַת טַלְיָא:]

(טז) וַאֲזַלַת וִיתֵיבַת לַהּ לְקִבֵּל חַד וְטַלְקַת יַת פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה אַרְחִיקַת מִן בְּרַהּ כְּשִׁיעוּר מֵיגַד בְּקַשְׁתָּא אֲרוּם אָמְרַת לֵית אֲנָא יְכָלָא לְמֵיחְמֵי בְּמוֹתָא דְּטַלְיָא וִיתֵיבַת מִקָּבֵל בְּרַהּ וַאֲרִימַת יַת קָלַהּ וּבְכַת: (יז) וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קָלֵיהּ דְּטַלְיָא בְּגִין זָכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם וּקְרָא מַלְאָכָא דַּיְיָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר לַהּ מַה לִיךְ הָגָר לָא תִּסְתַּפִּין אֲרוּם שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קָלֵיהּ דְּטַלְיָא וְלָא דָּן יָתֵיהּ לְפוּם עוֹבָדוֹי בִּישַׁיָּא דְּהוּא עָתִיד לְמֶעְבַּד אֱלָהֵין בְּגִין זָכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם הַם עִילוֹי בְּאַתַר דְּהוּא תַּמָּן: (יח) אוּזְקִיפִי טוּלִי יַת טַלְיָא ואתקיפו

בעל הטורים

(י) גרש ב׳ במסורה הכא ואידך (משלי כ״ב) כלה גרש יגרש. גרש האמה הזאת ואת בנה ואז תגרש הלץ ובשביל שגירשה שרה להגר מציאה נענשה ונשתעבדו בניה והולכתו להתגרש משם: (טו) ויכלו ב׳ במסרה הכא ואידך (איוב ז) ויכלו באפס תקוה (ירמיה כ׳) ויכלו בבושת ימי כיון שכלו המים ימי קלו ויכלו בבושת שמיתם

יונתן

עלמו כאלו עובד להש״י: (יב) מתרבותך פי׳ שילא מתרבות שלך לתרבות רעה וק״ל: (יג) לעם לסטים כד״א ידו בכל שיהא מלסטם הבריות: (יד) וקשר במותנהא וכו׳ פי׳ ברכה שקשר לעיף במתני׳ להודיע שהיא שפחה: (טו) באישא למירתא פי׳ קדחה לשון גמ׳ במס׳ שבת וע״ז. ואתחריך פי׳ ונחרך בחרו חמום: ואתקליש וסוברתיה פי׳ שהיתה נושאתו מחמת חוליו על כתפה. ואשתלהיאת פי׳ עד שנתייגעה: ירושלמי (טו) מן קרנת פי׳ הערוך כלי ששם מים קרים וע״ז נקרא הכלי קרנותאיתא במגילה רבי כהן בקרני של לפורי ופי׳ מים נובעים וקרים: (טז) וטלקת פי׳ השליכה. עליא פי׳ הנער

רמב״ן

אלא כן יהיה זה לאחר ימים רבים ויהיה ישמעאל גדול אחד מששה אותו **אמו על** שכמה וכן אמרו ז״ל שהיה בן שבע עשרה שנה אם כן היה בשנה **שנגמל** יצחק וכ״א אמר על דרך הפשט כי מצחק משתעשע בדרך כל נער **ותקנא** בו בעבור היותו גדול ממנה. והנכון בעיני שהיה זה ביום הגמל את **יצחק** וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול ולכך אמר הכתוב **את** בן הגר המצרית ולא אמר את ישמעאל מצחק וכן אמרה גרש את האמה **הזאת** ואת בנה כי אמרה העבד המלעיג על אדניו חייב הוא למות או **להלקותו** ואיני רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסיך כלל עם בני **שהוא** בן גבירה ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו **ומת**: (יא) על אודות בנו. שילא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו **לשלחו** זה לשון רש״י והנכון בעיני כי הכתוב ספר בכבוד אברהם ואמר שלא היה הדבר רע אלא בעיניו מפני הסק פילגשו ושלחו בה ואלו אמרה לו שתגרש האמה בלבד היה עושה כרלון שרה אבל מפני בנו חרה לו מאד ולא רלה לשמוע אליה והקב״ה אמר לו שלא ירע בעיניו על הנער ולא על האמה כלל וישמע לקול שרה כי ביצחק לבדו יקרא לו שמו וישמעאל לא יקרא לו זרע ומפני שהיה אברהם מפחד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו ממנו אמר כי ישימנו לו לגוי ויברכנו מפני שהוא זרעו באמת: (יד) ואת הילד וישלחה. נמשך למעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם נתן לה שילך עמה באשר תלך: (טו) ותשלך את הילד. גברה עליו הלמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת השיחן מושלך ונעזב או שענין וישליכם אל ארץ אחרת אל תשליכני מלפניך ענין שלוח ור״א אמר ותשלך כי לקחתו בחיקה בעת שנחלש ב למא וכבותינו אמרו שהיה חולה בעת ששלחו ושם על שכמה את הילד וזה הטעם ותשלך והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שלוה לעשות ככל אשר תאמר שרה

אבן עזרא

כי כן מנהג [א]כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול ממנה: (יא) אודת. כמו דבר: (יד) וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו [א]מספח חמתך. ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלא בן עם אמו ריקם ואיה כדבת לבו. והתימה נפלא שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר לוהו י״י. ואלו היה נותן ממון להגר שלא ברלון שרה לא שמר מלות השם. והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני [ב]ישמעאל: לחם וחמת מים. נתן אל הגר ושם על שכמה [ג]ואמר לה קחי אחך בכך וישלחה. ויתכן שנתן לה כסף וזהב [ד]ולא פי׳ הכתוב. ונתן לה לחם ומים מה שיספיק [ה]לה עד באר שבע כי נגזר היה אברהם. והנה היא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע והנה בנה חלה ממסרון המים ואסר שלקחתו בחיקה [ו]וראתה שנפשו יולא בלמא השליכתו: (טו) תחת אחד השיחים. האילנים: (טז) כמטחוי קשת. [ז]כדד ישב וטעמו ידוע כהשלכת

פירוש על אבן עזרא

או יי׳ נפק (להלן פ׳ וא״ו) ע״פ דעת ח״ל אשר כמה עקרים נפקדו עמה. ולפי פי׳ א׳ מרש״י יבוא ע״כ יצחק לי ישמח עלי כי הלחק לא היה רק על פקודת שרה. [א]ר״ל לפי פשוטו. ולא כפירש״י ע״פ דעת חז״ל. וא״כ למה נתקנאה שרה עליו ומתרץ כי היה גדול וילא מערך שני הלחוק כי בן י״ז שנה היה ופחדה אשר לא ילמוד יצחק ממנו ויאספו שמו נורם לזה. [א]מְסַפֵּחַ חמתך (חבקוק ב׳ ט״ו) הוא שם כלי מעור או מעץ למלאות בו מים. [ב](ב״י) נורם ל״ל לבני הפלגשים (להלן כ״ה ו׳) (ל״כ) שכם הגמרא בסנהדרין (ל״א ע״א) כי ר״א מדייק מזלת ולבני הפלגשים כדרשת גביהא בן פסיסא ע״פ וגם ישמעאל מבני הפלגשים ונפרע לפי דרשת חז״ל אשר קטורה היתה הגר. בודאי ב״כ ישמעאל בכלל בניה. [ג]ר״ל כי הילד לא שם על שכמה רק הלחם ומים. והילד בן י״ז שנים היה אלא אמר לה קח אחך את בנך. [ד]ברלון שרה כמ״ש לעיל שלא ברלונה לא היה רשאי. [ה]הזה מתרץ אם לא היה ישמעאל על שכמה למה כתוב בפסוק שאחריו ותשלך את הילד וכו׳. ואילו הלכה בדרך ישר היה מספיק לה הלחם והמים עד המלון. [ו]ר״ל לא נמלא במקרא עוד המלה כמעשהו. ירמיה

ספורנו

כך אמרו כאמרם ז״ל שותא דינוקא בשוקא או דאבוהו או דאמיה: מצחק. מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם באמרו שנתעברה מאבימלך והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע כזאת אחר כך מליצני הדור ואם באולי בעת הלידה היה מלחק לא הרגישה בו שרה שהיתה אז טרודה: (י) גרש את האמה הזאת ואת בנה. כי בעלתה עשה הבן שהוליא דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין שיירש אפי׳ בקלת: כי לא יירש בן האמה. שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום: (יב) אל ירע בעיניך כו׳ כל אשר תאמר אליך שרה. אל ירע בעיניך מה שאמר בדבר הנער והאמה לגרשם עם סימני עבדות כאמרו שם על שכמה וכו׳: שמע בקולה. כי בדין אמרה לעשות כן: כי ביצחק יקרא לך זרע. וישמעאל ובניו יהיו עבדים לו כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בו: (יג) וגם את בן האמה. וגם אין ראוי שתדאג על שתגרש את הבן כי תגרש את בן האמה לא בכך תכל מקום לגוי אשימנו כי זרעך הוא. לא שיהיה הוא ראוי לכך: (יד) שם על שכמה. את החמת לאות ספסות על דרך והתעני

פירוש רשב״ם

בשמואל כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבנות עמו: (ט) מצחק. שכבר גדל הרבה ולא רצתה להשהותו עוד פן ירצה להחזיק בירושת אביו עם יצחק: (יב) יקרא לך זרע. בריתי שהקימותי לזרעך לתת להם את ארץ כנען כדכתיב כי גר יהיה זרעך וגו׳ על יצחק הבטחתיך: (יד) ותתע במדבר באר שבע. לפיכך ויכלו מים מן החמת שאלו הלכה דרך ישר היה מספיק לה החמת מים שנתן לה אברהם עד המלון: (טו) כמטחוי. כתרגום: (יז) באשר הוא שם. לפי שלא היתה רואה אותו שהרי נתרחק מאותו מקום הוצרך לומר במקום **אשר הוא שם נתן לו את המים**: רוכה

יט ויפקח אלהים את־עיניה ותרא באר
מים ותלך ותמלא את־החמת מים
ותשק את־הנער: כ ויהי אלהים את־
הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רבה
קשת: כא וישב במדבר פארן ותקח־
לו אמו אשה מארץ מצרים: פ ששי
כב ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך
ופיכל שר־צבאו אל־אברהם לאמר
אלהים עמך בכל אשר־אתה עשה:
כג ועתה השבעה לי באלהים הנה אם־
תשקר לי ולניני ולנכדי כחסד אשר־
עשיתי עמך תעשה עמדי ועם־הארץ
אשר־גרתה בה: כד ויאמר אברהם
אנכי אשבע: כה והוכח אברהם את־
אבימלך על־אדות באר המים אשר
גזלו עבדי אבימלך: כו ויאמר אבימלך
לא ידעתי מי עשה את־הדבר הזה
וגם־אתה לא־הגדת לי וגם אנכי לא
שמעתי בלתי היום: כז ויקח אברהם
צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו
שניהם ברית: כח ויצב אברהם את־שבע כבשת הצאן לבדהן: כט ויאמר
אבימלך אל־אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה:
ל ויאמר כי את־שבע כבשת תקח מידי בעבור תהיה־לי לעדה כי חפרתי
את־הבאר הזאת: לא על־כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו
שניהם: לב ויכרתו ברית בבאר שבע ויקם אבימלך ופיכל שר־צבאו וישבו
אל

אונקלוס

אשונה: יט וגלא יי ית עינהא וחזת בירא דמיא ואזלת
ומלת ית רקבא מיא ואשקיאת ית רביא: כ והוה מימרא
דיי בסעדה דרביא ורבא ויתב במדברא והוה רבי קשתא:
כא ויתב במדברא דפארן ונסיבת ליה אמיה איתתא מארעא
דמצרים: כב והוה בעדנא ההיא ואמר אבימלך ופיכל רב
חילה לאברהם למימר מימרא דיי בסעדך בכל דאת
עביד: כג וכען קיים לי במימרא דיי הכא דלא תשקר בי
ובברי ובבר בריי כטיבותא די עבדית עמך תעביד עמי
ועם ארעא דאתותבתא בה: כד ואמר אברהם אנא אקיים:
כה ואוכח אברהם ית אבימלך על עיסק בירא דמיא די
אניסו עבדי אבימלך: כו ואמר אבימלך לא ידעית מאן
עבד ית פתגמא הדין ואף את לא חויתא לי ואף אנא לא
שמעית אלהין יומא דין: כז ודבר אברהם ען ותורין ויהב
לאבימלך וגזרו תרויהון קים: כח ואקים אברהם ית שבע
חורפן דען בלחודיהן: כט ואמר אבימלך לאברהם מה
אנון שבע חורפן אלין דאקימתא בלחודיהן: ל ואמר ארי
ית שבע חורפן תקבל מן ידי בדיל דתהי לי לסהדו ארי
חפרית ית בירא הדין (נ"י הדא): לא על כן קרא לאתרא
ההוא באר שבע ארי תמן קימו תרויהון: לב וגזרו קים
בבאר שבע וקם אבימלך ופיכל רב חילה ותבו לארע
פלשתאי

מסרה יט ויפקח, ל'. החמת, ב'. כ רבה, ל' וחסר. קשת, ל'. כב ויהי בעת, ג'. ההוא, וא"ו וחירק. ופיכל, ג' כ"כ כו"ל מ"י וח"ו. עמך, י"ב בתורה. כג לי, דגש מדין א"מ כי הה"א שמושית. באלהים, ד' קודש. תשקר, ל' וחסר. ולניני, ל'. ולנכדי, ל'. כחסד, ל'. אשר, במקף. גרתה, ל' ומ"ל במרכא. בה, דגש. כד אשבע, האלף בחירק שלא כמנהג. כה והוכח, ל' וחסר מ"ו ומ"י. אדות, כו"ל כ"כ מו"ק ומ"ל תכין במ"ג. כו וגם אתה, ג'. לא הגדת, מ"ז פסוק לא לא לא. וגם אנכי, ה'. כח כבשת, ל' וחסר. לבדהן, הדלית דגש לספרון אות הכפל וכן לבדנה. כט מה הנה, ב'. כבשת, ג' וחסר בלי'. הצבת, ב'. לבדנה, ל'. ל כבשת, ג' וחסר בלי'. לעדה, ג'. לא למקום, ב. באר שבע, כו"ל באחד שינה. לב וישבו, חסר.
ת"א אם תשקור לי סוטה י סולין ס.

רש"י

השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנאמר (ישעיה כא) משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר (שם) אורחות דדנים אל תקרי דדנים אלא דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת: (כ) רובה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך השי"ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים הוא שנ' ידו בכל וגו': (כא) מארץ מצרים. ממקום גדוליה שנאמר ולה שפחה מצרית וגו'. היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך. לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך (ב"ר): (כה) והוכח. נתוכח עמו על כך: (ל) בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקיבה כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו הוא ועלו לקראת אברהם:
אצל

רמב"ן

שרה והיא נותה להוציאו מיד ובתלונתה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נשאים אותם: (יז) באשר הוא שם. לפי מעשיו שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מעשיו שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגין וכו' לשון רבינו שלמה מדברי רבותינו. והנכון בעיני בדרך הפשט
שיאמר

ואתקיפי ית ידיך ביה ארום לעם רב אשוינה: (יט) וגלי יי ית עינהא ואתגלי לה בירא דמיא ואזלת ומלת ית קרוות מיא ואשקיית ית טליא: (כ) והוה מימרא דיי בסעדיה דטליא ורבא ויתיב במדברא והוה יליף רבי קשותא: (כא) ויתב במדברא דפארן ונסיב איתתא ית עדישא ותרכה ונסיבת ליה אמיה ית פטימא איתתא מארעא דמצרים: (כב) והוה בעדנא ההיא ואמר אבימלך ופיכול רב חיליה לאברהם למימר מימרא דיי בסעדך בכל מה דאנת עביד: (כג) וכען קיים לי במימרא דיי הכא אין תשקר בי ובברי ובבר ברי כטיבותא דעבדית עמך תעביד עמי ועם ארעא דדרתא בה: (כד) ואמר אברהם אנא אקיים: (כה) ואתווכח אברהם עם אבימלך על עיסק בירא דמיא דאנסו ליה עבדי אבימלך: (כו) ואמר אבימלך לא ידענא מן הוא דעבד ית פתגמא הדין ואוף אנת לא חוית לי ואוף אנא לא שמענא מן חורנין אלהן יומא דין מנך: (כז) ודבר אברהם ען ותורין ויהב לאבימלך וגזרו תרויהון קים: (כח) ואקים אברהם ית שבע חורפן בלחודיהן ואפרשינון מן תורי: (כט) ואמר אבימלך לאברהם מה הינון שבע חורפן האלין דאקימתא בלחודיהון: (ל) ואמר ארום ית שבע חורפן תקבל מן ידי מן בגלל דתהוי לי לסהדו ארום חפרית ית בירא הדא: (לא) בגין בן קרא לבירא ההוא בירא דשבע חורפן ארום תמן קיימו תרויהון: (לב) וגזרו קיים בבירא דשבע חורפן וקם אבימלך ופיכול רב חיליה ותבו לארע פלשתאי

בעל הטורים

שניהם לשון מגונה מאוד: (כג) לנכדי ב' בן בני: (כט) הכבשת ב' במסורה הכבשת לבדנה

יונתן

הנער: (יט) קירוות מילא לשון משנה פי' כל הכלים אבן שנקרויה ופי' שהיא דלעת יבשה ומנולה למלאותה מים וכו' ונראה באמת כי לכן נקרא דלעת קרא לשון קירוות סדה

רמב״ן

שיאמר כי שמע אלהים אל קול הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תפרד ללכת משם כי במקום ההוא ירוח למאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחרי שתוהו כי לגוי גדול אשימנו וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד ובאשר מללים שם הוא ירמוז למקום: (כ) רובה קשת. בעבור היות קשת תואר אמרו כי רובה היא המורה החצים מלשון ישובו עליו רביו וימררוהו ורובו וקשת הוא העושה הקשתות. ויותר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החצים ועל משליך האבנים וזולתם אשר יריתי ביני וביניך ולכן יתאר אותו פעם אחרת כי הוא קשת. וכן ויורו המורים אנשים בקשת: (כג) השבעה לי באלהים אם תשקור לי. מלת אם בכל מקום מספקת אל תמשוך בה בלתי זה והיא באה ברוב מקומות השבועה אם תשקור לי לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב אם יבואון אל מנוחתי ויקלוף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה והענין כי בעבור היות השבועות באלה יאמר הנשבע כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם תשקור לי וכן אמר חיי נא אלה ביכותינו והענין הנגזר נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב ואם יתכפר עון בית עלי כלומר אם יהיה כן אין דברי אמת וכיוצא בזה שלא ירצה לפרש התנאי והכתוב יכנה ויקצר בכן וכמות' בחסרון התנאי ויקרא יעבץ לאלהי ישראל אם ברך תברכני והרבית את גבולי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל יחסר התנאי כולו וכן אם יראו את הארץ יחזור לפסוק ראשון חי אני וימלא כבוד יי' את כל הארץ ויקצר השבועה. ולשון תשקור לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצנו או שיהיה משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו כחסד אשר עשיתי עמך: (לב) וישובו אל ארץ פלשתים. ענינו וישובו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר: (לג) ויקרא שם בשם יי' אל עולם. פי' הכתוב שקרא בשם יי' המנהיג בכחו הזמן או שיקראו השמים והארץ עולם כלשון הבא תמיד בדברי רבותינו והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם יי' המאמין בכח שים לו אילות בכולם. והרב אמר במורה הנבוכים שהוא רומז לקדמות האל כי הודיע היותו קודם לזמן אבל אונקלוס אמר בויקרא שהוא

אבן עזרא

כהשלכת האבן: (כ) רבה קשת. כמהו השמיעו אל בבל רבים 'ואם הם שני שרשים כמו סרר וסרה. גם רבה ורבב מגזרת רבה: קשת. שם התאר "כמו גנב: הגם הלום. שהם נראה לה °המלאך בתחלה בפעם הראשונה: (כג) אם תשקר לי. מהבנין הקל ואין לו אח: נכדי. בן בני: (כט) מה הנה. לשון נקבות: לבדנה. עם ה"א 'והיא לבדה: (ל) לעדה. כמו "לעדות. ודע כי מלת שבועה עקרה שבעה 'ובמלת או

פירוש על אבן עזרא

(ירמיה נ' כ"ט) פי' (בל"א באגענשיטצען) משרש רבב. ורובה קשת שלשו רבה וכולם מגזרת רבה. "פי' אין מלת רובה סמוך אל קשת. רק פי' ויהי איש רובה. וקשת. כדרך שפרשו בפסוק איש לדיק תמים בדורות כי מלת תמים תואר. °אין כאן מקומו כ"א (לעיל ט"ז י"ג) ובטעות בא לכאן ככה פי' ב"י (ול"נ) בכונה בא לכאן כאשר לעיל אינו מספיק הפי' על מלת הגם הלום. ולמה כפול אחרי ראי. ע"כ דעת ר"א כי השם אשר קראה שם. היה הנחינת טעם אשר ראית המלאך פעם ב'. וכה פי' קראת שם המקום אל ראי בפעם ראשון. ומספר ע"כ כי אמרה ככה בפעם ב' הגם הלום וכו'. 'ר"ל עם ה"א אמר הכו"ן כזה. היא יחידה כי אין לה חבר במקרא. "ר"ל לעדה שם תואר לנקבה (לייגען) וגם שם המקרה (לייגענשאפט). וכן ללשון זכר והוא עד (ויקרא ה' א') הוא תואר (לייגע) והנה עד שקר העד (דברים י"ט י"ח) שם המקרה (לייגניס) ר"ל עדות שקר. 'כי שבע כבשות היו לברית ולשבועה. וכתיב ע"כ קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם

ספורנו

והתעני תחת ידיה אבל לא חדל הצדיק תחת להם די מחסורם כמו שאמרו ז"ל ויהי אלהים את הנער לרבות חמריו גמליו ופועליו ולכן לא חסרו דבר זולתי המים בהעשם במדבר ובהמלא המים ישב שם במדבר בטבעו כי היה פרא אדם: ואת הילד. נתן לה גם את הילד: וישלחהו. לוה אותם ברוב חסדו כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: (יט) ויפקח אלהים את עיניה. נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם כי לא היתה סומא קודם לכן: (כג) אלהים עמך. לפיכך אני ירא ממך לא מגבורתך ועשרך לכן אני מבקש שתשבע לי: (כג) כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. עשה עמדי חסד להשבע בעד בניך: (כד) אנכי אשבע. אנכי אעשה החסד להשבע אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שעבדיך גזלוני: (כה) אשר גזלו עבדי אבימלך. כאומו באשר הוא מושל על הגזל הנעשה בארצו ואין מצילים והוכיחו גם כן על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים כאמרם לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה: (כו) לא ידעתי מי עשה. גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל על ידי עבדי לא ידעתי לשער מי מהם עשה זה כי אין שום אחד מהם חשוד אצלי שאם היה חשוד לא היה יושב בביתי: וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי. על מה שהוכחתני שבהיותי מלך עלי היה לאסר חמוץ הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול לעקת הגזול ואם לקול המון מפרסם איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון בזה: (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי. על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר: בעבור תהיה לי. הברית: לעדה. על הודאתך כי חפרתי את הבאר הזאת: (לב) וישובו אל ארץ פלשתים. הנה מבאר שבע שלא היה מארץ

פירוש רשב״ם

(כ) רובה קשת מושך בקשת ושני גזרות הן. וימררהו ורבו וגם ישבו עליו רביו מלשון רבב כמו סובו מן סבב. שומו שמים מן שמם דומו יושבי אי. מן דממה דקה כולם נכפלים באות אחרונה. אבל רובה מגזרת רבה. עשה. בנה. קנה שיאמר עושה. בונה. קונה: (כא) במדבר פארן. כדכתיב והוא יהיה פרא אדם: (כב) ויהי בעת ההיא שנולד יצחק משרה וידע אבימלך נסים שעשה לו הקב"ה לכך בא עתה לכרות ברית עמו. וכן כל בעת ההיא צריך לפרש לפי המאורע: (כג) ולנכדי בן בני: ויטע

אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר
שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם׃
לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים
רַבִּים׃ פ שביעי
כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים
נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ
אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־
לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה
עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃
ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־
חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו

וירא

אונקלוס

פְּלִשְׁתָּאֵי׃ לג וּנְצַב נִצְבָּא (נ״י אִילָנָא) בִּבְאֵר שְׁבַע וְצַלִּי
תַּמָּן בִּשְׁמָא דַּייָ אֱלָהָא דְעָלְמָא׃ לד וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרַע
פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין׃ א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַייָ
נַסִּי יַת־אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא־אֲנָא׃ ב וַאֲמַר
דְּבַר־כְּעַן יַת־בְּרָךְ יַת־יְחִידָךְ דִּי רְחֵמְתָּ יַת־יִצְחָק וְאִיזַל
לָךְ לְאַרְעָא פּוּלְחָנָא וְאַסְּקֵהִי קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל־חַד מִן־
טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ׃ ג וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵז יַת־
חֲמָרֵהּ וּדְבַר יַת־תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּהּ וְיַת־יִצְחָק בְּרֵהּ וְצַלַּח
אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דַּאֲמַר לֵהּ יְיָ׃ ד בְּיוֹמָא
תליתאה

מסרה לג ויטע, ב'. אשל, בחמש נקודות. אל, בצירי. עולם, כל סו' מ"ל. א והאלהים, ז'. נסה, ו' ב' כתיב נסה ו' כ' נסא. ב ויאמר י"ד בטעם. ולך לך, י"א חד מן י"ד זקפין בסו'. המריה, ב' חד חסר וחד מ"ל. לעלה, כו"ל בסו' חסר במ"ס הבכורים. על אחד, כ"ס. אמר, כו"ל עתיד מ"ב חסר. ג וישכם, חסר. ואת, ל' ויבקע, ב'. עלי, ל'. ד ביום, ה' (ד) כ"ס. וישא, מ"ב.

ת"א ויטע אשל סוטה שם. ויקרא שם סוטה שם. ויהי אחר סנהדרין פט. והאלהים נסה מגילה לא פ' הזוהר פ' ויקהל. קח נא את עקיד' שער כ'. וישכם אברהם פסחים ד סנהדרין קה חולין לה.

רש"י

(לג) אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסני' ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנ' (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו: ויקרא שם וגו'. על ידי אותו אשל נקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם (סוטה י): (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויצא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אברם. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה. ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אליו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתו' אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לשני עקידתו של יצחק י"ב שנים. כך שנויה בסדר עולם (ב"ר): (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פט) אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני. כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: (ב) קח נא. אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש (סנהדרין פ"ט): את בנך. אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק. ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה. ירושלים וכן בדברי הימים (ד"ה ב' ג') לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו. לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהא הצדיקים. (ס"א מתמה לצדיקים) ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן (לעיל יב) אל הארץ אשר אראך וכן (יונה ג) ביונה וקרא עליה את הקריאה: (ג) וישכם. נזדרז למצוה (פסחים ד): ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו. (ב"ר) ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע. תרגום וצלח כמו (שמואל ב' יט) וצלחו הירדן לשון ביקוע פינדר"א בלע"ז: (ד) ביום השלישי.
למה

רמב"ן

שאינו תפלה: (א) והאלהים נסה את אברהם. ענין הנסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה יקרא נסיון מצד המנוסה אבל המנסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד ודע כי השם צדיק יבחן כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה: (ב) קח נא את בנך את יחידך. בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא הלשון להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני: המוריה. לשון רש"י הוא ירושלים וכן בדברי הימים לבנות בית י"י בהר המוריה ורבותינו פירשו שמשם יצאה הוראה לעולם ואונקלוס תרגם על שם הקטורת שיש בו מור וסמים וא"כ יהיה פירושו אל הארץ אשר תהיה מוריה או שנקראת כן מעולם על שם העתיד ובב"ר כך אמרו רבנין אמרין למקום שהקטורת קרבה כמה דתימא אלך לי אל הר המור אבל דעת אונקלוס שאמר ארעא פולחנא אינו נראה כן על המור שבקטורת שאין לשון פולחנא על שם אחד מסמי אחת העבודות לא אמר לארעא דקטורת בוסמין אבל דעתו לומר בארץ אשר יעבדו שם האלהים ויתכוין בזה למה שדרשו בפרקי רבי אליעזר אמרו באצבע הראה הקב"ה לאברהם אבינו את המזבח אמר לו זהו המזבח שהיה אדם הראשון מקריב עליו הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו. שנאמר ויבן שם אברהם את המזבח מזבח אין כתוב כאן אלא המזבח הוא המזבח שהקריבו בו הראשונים ע"כ. ושם מוריה עשאו מן מורא שמשם יראו האלהים ויעבדו לפניו והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה כי ימצאון שם בזמן ההוא מור ואהלים וקנמון כענין שאמרו קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים
ונכנס

פלשתאי: (לג) ונציב פרדיסא בבירא דשבע חורפן ואתקין בגויה מיכלא ומשקיא לעבוריא ולתאוביא והוה מכריז עליהון תמן אודו והימינו בשם מימרא דיי אלהא עלמא:

[(לג) ונציב אברהם פרדס בבאר שבע ואתקין בגויה מאכל ומשקה ולתחוסיא הוו אכלין ושתיין והוו בעיין למתן ליה טימי די אכלו ושתו ולא צבי למקבלה מנהון והוה אמר להון אבונן אברהם מן מה דאמר והוה עלמא במימריה צלון קדם אבוכון דבשמיא דמן דידיה אכלתון ושתיתהון ולא זען מן אתריהון עד זמן דהוה מגייר יתהון ומליף יתהון אורחא דעלמא ואודי וצלי תמן אברהם בשם מימרא דיי אלהא דעלמא:]

(א) והוה בתר פתגמיא האלין מן דינצו יצחק וישמעאל ישמעאל הוה אמר לי חמא למירות ית אבא דאנא בריה בוכריא ויצחק הוה אמר לי חמי למירות ית אבא דאנא בר שרה אנתתיה ואנת בר הגר אמתא דאמי עני ישמעאל ואמר אנא זכאי יתיר מנך דאנא אתגזרית לתליסרי שנין ואן הות צבותי למעכבא לא הוינא מסר נפשי לאתגזרא ואנת אתגזרא בר תמניא יומין אלו הוה בך מנדעא דלמא לא הוית מסר נפשך לאתגזרא מתיב יצחק ואמר הא נא יומיא בר תלתין ושית שנין ואילו בעי קודשא בריך הוא לכולי אבריי לא הוייתי מעכב מן יד אשתמעו פתגמין האלין קדם מרי עלמא ומן יד מימרא דיי נסי ית אברהם ואמר ליה אברהם ואמר ליה הא אנא:

[(א) והוה בתר פתגמא האלין ויי מנסי ית אברהם בנסיונא עשיראה ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא:]

(ב) ואמר דבר כדון ית ברך ית יחידך דאת רחים ית יצחק ואיזל לך לארע פולחנא ואסיקוהי תמן לעלתא על חד מן טוריא דאמר לך:

[(ב) לטור מוריה:]

(ג) ואקדים אברהם בצפרא וזריז ית חמריה ודבר ית תרין טלייוי עמיה ית אליעזר וית ישמעאל וית יצחק בריה וקטע קיסין דזיתא ותאנתא ודיקלא דחזיין לעלתא וקם ואזל לאתרא דאמר ליה יי: (ד) ביומא תליתאה וזקף אברהם

בעל הטורים

לבדנה. שזה הלכה כל גבולות ארץ. בזכות אברהם נכבשו כל גבולות ארץ: (ב) אל ארץ

יונתן

שזה שבעה וק"ל: (לג) ואתקין בגויה מיכלא ומשקי' לעבורים פי' שהתקין אכילה ושתיה לעוברים ושבים והיה מכריז וכל זה בשבועה דייק מויקרא בשם ה' וכו': (א) מן דינצו פי' אשר שהיו מריבים יצחק וישמעאל ישמעאל אמר לי חזוי לירת שאני הבכור ויצחק אמר לי חזוי לירת שאני בן הגבירה ואתה בן השפחה השיב ישמעאל ואני הוא צדיק יותר ממך שנמלתי בן י"ג ואלו רציתי לעכב לא הייתי מוסר נפשי ואתה נמלת לח' ימים ואמר אלו הי' דעה בך הייתי מעכב אמר יצחק עתה אני בן ל"ו שנים וכשירצה הקב"ה לכל אברי איני מעכב מיד נשמעו דברים האלה והאלהים נסה וגו' כך הוא תוכף דבריו והכל פשוטה בילמדנו: (ב) לארע פולחנא שהם בית המקדש: אפרכס

רמב"ן

ולנאים אוכלים ממנו או שנקרא כן לשבח ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ ארץ מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקרא הר המוריה ואולי נקראת העיר על שם ההר ההוא אשר בתוכה הארץ אשר בה המוריה וההר לבדו הוא הנקרא מוריה ואברהם ידע את הארץ ולא ידע את ההר ולכן אמר לו שילך אל ארץ המוריה והוא יראנו אחד ההרים שהם נקרא ככה ונכון להעלותו במקום ההוא כי הוא ההר אשר חמד אלהים לשבתו ורצה שתהיה זכות העקידה בקרבנות לעולם כאשר אמר אברהם יי יראה ועוד כי למען לדקו הגדיל שכרו ורצה שיעשה זה אחרי מהלך שלשה ימים כי אלו יעשה כן בפתע פתאום במקומו היתה פעולתו במהירות ובהלה אבל כשיהיה אחר מהלך ימים כבר נעשה בישוב דעת ועצה וכך אמרו בב"ר כדי עקיבא אומר נכה אותו בודאי שלא יהיו אומרין הממו וערבבו ולא היה יודע מה לעשות: (ג) ויבקע עצי עולה. זריזותו במצוה אלי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והולכים שלשה ימים או שהיה אברהם חושש לקרבן עץ שנמצא בו תולעת כדין התורה ולקח מביתו עצים טובים לעולה ולכן אמר ויבקע עצי עולה: (ד) וירא את המקום מרחוק. ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אומר אליך. ויתכן על דרך הפשט וירא את המקום מרחוק שראה ארץ

אבן עזרא

או השבע שבועה האחרונה: (לג) אשל. אילן גם ויטע לאות: (א) והאלהים נסה את אברהם. יש אומר כי השמ"ך תחת שי"ן והס"א תחת [ס]האל"ף. וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו. ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעות הם שתים [ע]האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היא הנמצא וזה פי' נסה. גם כי עתה ידעתי. והגאון אמר שמלת נסה להראות צדקו לבני אדם. גם מלת ידעתי כטעם הודעתי. והלא ידע זה הגאון כי בשעה שנעקד בנו לא היו שם אפילו [פ]נעריו. ואחרים אמרו כי פי' והעלהו שם לעולה שיעלהו אל ההר וזאת תחשב לו לעולה. ואברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו. והשם אמר לו לא בקשתי זאת. ואחרים אמרו הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית [צ]אותם יין. והולכים אלה הגאוני' לפי שאלה. כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשה. והנה לא שמו על לב הבכורים שהשליכם בלוים אחר שנה. ואחר שהכתוב אומר בתחלה והאלהים נסה את אברהם [ק]יסרו כל הטענו' והשם נסהו כדי שיקבל שכר: וטעם כי [ר]עתה ידעתי. כמו ואם לא [ש]אדעה. ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך [ת]בשם. אם יעזרני השם יודע הנסתרות: (ב) אחד ההרים. שם נבנה הבית. וכן מפורש ויבן שלמה את הבית בהר המוריה [א]ואיננו הר גבוה. וכן היה גורן ארונה: (ג) ויבקע עצי עולה. וטעם על [ב]החמור: (ד) ביום השלישי. שילא מבאר שבע. יש אומרים איך אמר אברהם ונשובה. ואחרים ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו. ואברהם דבר זה [ג]כדי שלא יכירו עד סופו. ושלא ירגיש יצחק ויברח. ורבותינו ז"ל אמרו שהיה יצחק

פירוש על אבן עזרא

שניהם. ולפי טעם כריתת הברית היה ל"ל שבעה. [מ](צ"ע ושואל יוסף וגם מוטו"ט) גורס כי הוא טעות סופר כי שם לא פירש כלום. ול"ל ובאלת שם העיר באר שבע (לקמן כ"ו ל"ג) (ול"כ) כי (במדבר ל' ג') פי' ר"ל השבע שם הפועל ובא עם שם. וטעמו מקור במקום עתיד א"כ המקור הוא שבע. [נ]כי יש מרז"ל (במ"ק דסוטה י"ד ע"א) שפי' אשל פונדק ואינו סותר ר"א כדעה הזאת כי מלת ויטע מורה אשר הוא אילן. [ס]ר"ל קשה להם הי"ת אינו צריך לנסות כי הוא בוחן לבבות. ע"כ פי' השמ"ך הוא שי"ן שמאלית והוא כמו שמ"ך. וה"א מתחלף באל"ף. והוא כמו ונשא מגבהות (ישעיה ב' ב') ויהיה פי' לנשא את א"א והנה יכחישם טעמי הפרשה ככתוב עתה ידעתי וכו'. [ע]ר"ל הפילוסופים אמרו כי הדעות הם שתים. האחת שהיא דעת העתיד אמר הכתוב נסה. ועל הב' שהוא דעת היא הנמצא אמר כי עתה ידעתי. ודעתם בזה כי כל הדברים המפסדים. ידועים השם טרם היותם. אך הידיעה התחלה הוא בעת שיהיה. וזאת היא ידיעת האפשרים. שאי' אפשר שיהיה כן בעבור כי לו נתכנו עלילות. וא"כ בלאת הדבר מכח אל הפועל הנה אז תהיה הידיעה ידיעת היש הנמצא עיין רמב"ן פה. [פ]ור"ל איך יהיה כדעת הגאון למי תהיה הידיעה ההיא אם לא היה שם. איש. [צ]ר"ל להראות להם שהוא לשקותם יין. ככתוב שתו יין ויאמרו לא נשתה וכו' (ירמיה ל"ה ב') וכן פה והעלהו הכונה הראה שתעלהו לעולה. [ק]כאשר כתיב כי הלוי לא היה באמת רק דרך נסיון כוון הי"ת שכר כל הטענות כי הוא כפשוטו. [ר]ר"ל אינו דומה מי שעובד ה' בכח אין לו כ"כ שכר כמו שעובד ה' במעשה ובפועל ובזה הוציא שכלו מכח אל הפועל. [ש](לעיל י"ח כ"א) ע"ש. והוא פי' ידעתי ע"י שרי מעלה אשר הם עיני ה' משוטטות בכל הארץ וככתיב וכל צבא השמים וכו' (מ"א כ"ב י"ט) כדרשת חז"ל. [ת](שמות ל"ג י"ב). [א](ד"ה ב' ג' א'). [ב]ר"ל בפסוק ול"ו כתיב וישם על יצחק בנו ומי הביא עד יום ג'. [ג]כמאמר חז"ל מוסר לומר עבדא דגורם אנא וכונת א"א היה כי

ספורנו

מארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לראות מקנהו ושם נתן לאן ובקר וכבשות לכרות הברית: (לג) ויקרא שם בשם ה' אל עולם. וקרא והודיע לרבים שהאל יתעלה הוא אלוה הזמן וממציאו נגד דעת אפיקורסים קדמים גם ימנים: (א) נסה את אברהם. כוון שיהיה בפעל אוהב וירא כמו שהיה בכח ובזה ידמה יותר לבוראו שהוא טוב לעולם בפועל כי אמנם הכוונה במציאו' האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאשר העיד באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ג) וילך אל המקום. אל ארץ המוריה: (ד) וירא את המקום. מקום הזבח בהר המוריה: מרחוק. והלאה

פירוש רשב"ם

(לג) ויטע אשל. פרדס היה להתפלל שם: (א) ויהי אחר הדברים האלה. כל מקום שנ' אחר הדברים האלה מחובר על הפרשה שלמעלה. אחר הדברים האלה שהרג אברם המלכים אמר לו הקב"ה אל תירא אברם מן האומה. ויהי אחר הדברים האלה שנולד יצחק ויגד לאברהם לאמר

יְהוָה יִרְאֶה: טו וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־
אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם: טז וַיֹּאמֶר
בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ
אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ: יז כִּי־בָרֵךְ
אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ
כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת
הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו:
יח וְהִתְבָּרֲכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב
אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם
אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר
שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע: פ
מפטיר כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד
לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־
הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ: כא אֶת־עוּץ
בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי
אֲרָם: כב וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־
פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל:
כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה
יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם: כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־
הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה: פ פ פ

אונקלוס

יְיָ פָלַח: טו וּקְרָא מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן־שְׁמַיָּא:
טז וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּמִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי חֲלַף דִּי עֲבַדְתָּא יָת־
פִּתְגָּמָא הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּא יָת־בְּרָךְ יָת־יְחִידָךְ: יז אֲרֵי־בָרָכָא
אֲבָרְכִנָּךְ וְאַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת־בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא
דִּי עַל־כֵּיף יַמָּא וְיֵירְתוּן בְּנָיךְ יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן: יח וְיִתְבָּרְכוּן
בְּדִיל־בְּנָיךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא חֲלַף דִּי קַבֶּלְתָּא לְמֵימְרִי:
יט וְתָב אַבְרָהָם לְוָת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזַלוּ כַּחְדָא לִבְאֵר
שָׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע: כ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין וְאִתְחַוָּא לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלִידַת מִלְכָּה אַף־הִיא
בְּנִין לְנָחוֹר אֲחוּךְ: כא יָת־עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיָת־בּוּז אֲחוּהִי וְיָת־
קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם: כב וְיָת־כֶּשֶׂד וְיָת־חֲזוּ וְיָת־פִּלְדָּשׁ
וְיָת־יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל: כג וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת־רִבְקָה תְּמָנְיָא
אִלֵּין יְלִידַת־מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם: כד וּלְחֵינְתֵּהּ
וּשְׁמַהּ רְאוּמָה וִילִידַת אַף־הִיא יָת־טֶבַח וְיָת גַּחַם וְיָת־תַּחַשׁ
וְיָת־מַעֲכָה:

פ פ פ

א וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה:
ב וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן

מסרה יראה, י"ג. טז נאם, ב' בתורה כו"ל חסר. יען, ג' ביתיב. ולא, במרכא. חשכת, ג'. יז והרבה, ל'. ככוכבי, כ"ל מ"ל. וכחול, ב' בב' לי' כו"ל מ"ל: וירש, ז' חסר בלי'. איביו, כו"ל מ"ל יו"ד הסר (וי"ו) בנ"ס. יח והתברכו, למהגינו הרי"ם בשוא לבד. בקלי, חסר. יט ויקמו, חסר. כ הוא, וי"ו וחירק. כא בכרו, חסר. קמואל, ג'. כב פלדש, ל. ואת, בלירי ובעפחא. כג שמנה, הנו"ן בקמץ כי הוא ל"ז. כד ופילגשו, ב' כ"ס. הוא, ואו וחירק. טבח, ל' סוס בר נס. מעכה, ל'.
כג א ויהיו, בס' המדויקים נמלא ויהיו ה' אבל לפנינו בשוא לבד ולפניה מתג.
ב הוא, ואו וחירק. ויבא, כל סו' חסר. לספד, כו"ל חסר בת"ג.

ת"א וכחול אשר על נתרא ז. שני חיי שרה עקרים מד פכא. בקרית ארבע עירובין נג. ויבא אברהם לאם הסנה יו בבא קמא לג סנהדרין.

קמ"ז. אמכו"ן סימן: ומפטירין ואשה אחת. במלכים ב' סי"ן ד':

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: ב וַתָּמָת
שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה
ולבכתה

רש"י

כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו: היום. הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו ות"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: (יז) ברך אברכך. [illegible] ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: [illegible] אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה [illegible] לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון [illegible] אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים [illegible] כמו שפירשנו למעלה: (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו'. [illegible] מהרהר היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה: גם הוא. אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם י"ב. מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה: חסלת פרשת וירא

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע. על שם ארבע ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם

רמב"ן

לפועל במעשה הגדול הזה ועתה [illegible] במעשה והיה זכותו שלם ושכר משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל [illegible] את הפרשה שהאלהים הוא המנסה ומלאך ה' הוא המונע והמבטיח יתברר בפסוק המלאך הגואל אותי: (טז) יען אשר עשית את הדבר הזה. גם מתחלה הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה שנשבע בשמו הגדול והירש זרעו את שער אויביו והנה
סונטס

מִתְחַמֵי בְּבָעוּ רַחֲמִין מִן קֳדָמָךְ יְיָ בּוּלָא גְלֵי וִידִיעַ קֳדָמָךְ דְּלָא הֲוָה בְּלִבִּי פַּלְגוּ בְּזִמְנָא דְּאָמַרְתְּ לִי לְמִקְרְבָא יַת יִצְחָק בְּרִי וּלְמֶעְבַּד יָתֵיהּ עֲפַר וְקִטְם קֳדָמָךְ אֱלָא מִן יַד אַקְדִימִית בְּצַפְרָא וַעֲבָדִית יַת מֵימְרָךְ בְּחֶדְוָוא וְקַיְימִית מֵימְרָךְ וּכְדוּן בְּבָעוּ רַחֲמִין מִן קֳדָמָךְ יְיָ אֱלֹהִים כַּד יְהוֹן בְּנוֹי דְיִצְחָק עָלְיַין לְשַׁעַת אַנְנְקִי תְּהֵי מִדְכַּר לְהוֹן עֲקֵידָתֵיהּ דְּיִצְחָק אֲבוּהוֹן וּשְׁרֵי וּשְׁבוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וּפְרוֹק יַתְהוֹן מִן כָּל אַנְנְקֵי דַעֲתִידִין דָּרַיָא לְמֵיקָם מִן בַּתְרֵיהּ לְמֵהֱוֵי אָמְרִין בְּטוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ דַּיְיָ קָרִיב אַבְרָהָם יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ וּבְטוּרָא הָדֵין הוּא בֵּית מַקְדְּשָׁא אִתְגְּלִית עֲלוֹי יְקָר שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ:]

(טו) וּקְרָא מַלְאָכָא דַּיְיָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָינוּת מִן שְׁמַיָא: (טז) וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיְימִית אֲמַר יְיָ חוֹלָף דַּעֲבַדְתְּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְלָא מְנַעְתְּ יַת בְּרָךְ יַת יְחִידָךְ: (יז) אֲרוּם בְּרָכָא אֲבָרֵכִינָךְ וְאַסְגָּא אַסְגֵּי יַת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָא וִיהֵי כְּחָלָא דְּעַל כֵּיף יַמָּא וְיֵירְתוּן בְּנָךְ יַת קִרְוֵי קוּמֵי סַנְאֵיהוֹן: (יח) וְיִתְבָּרְכוּן בְּנִין זְכוּת בְּנָךְ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא חוֹלָף דְּקַבֵּלְתָּא בְּמֵימְרִי: (יט) וּדְבָרוּ מַלְאָכֵי מְרוֹמָא יַת יִצְחָק וְאוֹבְלוּהִי לְבֵי מִדְרְשָׁא דְּשֵׁם רַבָּא וַהֲוָה תַּמָּן תְּלַת שְׁנִין וּבְהַהוּא יוֹמָא תַּב אַבְרָהָם לְוַת עוּלֵימוֹי וְקָמוּ וַאֲזָלוּ כַּחְדָא לְבֵירָא דִשְׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בְּבֵירָא דִשְׁבַע: (כ) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין מִן בָּתַר דְּכַפַּת אַבְרָהָם יַת יִצְחָק וַאֲזַל סִטְנָא וְתַנֵּי לְוַת שָׂרָה דְּאַבְרָהָם נְכַס יַת יִצְחָק וְקָמַת שָׂרָה וּפְגָנַת וְאִשְׁתַּנְקַת וּמִיתַת מִן אֲנִיקָא וַאֲתָא אַבְרָהָם וּבָת בְּאָרְחָא וְתַנְיָא לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלִידַת מִלְכָּה אוּף הִיא אִתְרְוָוחַת בִּזְכוּת דְּאַחָתָהּ לְמֵיסַר בְּנִין לְנָחוֹר אֲחוּךְ: (כא) יַת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיַת בּוּז אֲחוֹי וְיַת קְמוּאֵל רַב קוֹסְמַיָא דַּאֲרָמָאֵי: (כב) וְיַת כֶּשֶׂד וְיַת חֲזוֹ וְיַת פִּלְדָּשׁ וְיַת יִדְלָף וְיַת בְּתוּאֵל: (כג) וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יַת רִבְקָה תְּמַנְיָא אִלֵין יְלִידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוֹי דְּאַבְרָהָם: (כד) וּפִלַּקְתֵּיהּ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וִילִידַת אוּף הִיא יַת טֶבַח וְיַת גַּחַם וְיַת תַּחַשׁ וְיַת מַעֲכָה:

[(כד) וּפִלַּקְתֵּיהּ וּשְׁמָהּ:]

פ פ פ

(א) ויהיו חיי שרה הֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיָּיהָא דְשָׂרָה: (ב) וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתָא אַבְרָהָם מִן טוּר פּוּלְחָנָא וְאַשְׁכְּחָהּ דְּמִיתַת וִיתֵיב לְמִסְפַּד לְשָׂרָה וּלְמִבְכְּיָהּ:

[(ב) וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַתְהוֹן דְּגוּבְרַיָא:]

בעל הטורים

(א) חיי שרה כתיב לעיל מניה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה שרה מאה שנה ראשי תיבות שמש [illegible] וזרח השמש ובא השמש. שני חיי שרה ולא אמר ימי לפי שחזרה לימי הנערות וכשהזקינה עוד פסקו ממנה ימי הנערות לפיכך אמר שני: ד"א מנין ויהי"ו היה עיקר שנותיה. משנולד

יונתן

(ג) עוור פלחנא כבר פירשתי שהוא הר המוריה. ירושלמי דגוברייא פי' כי הירושלמי דרש

רמב"ן

הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו: (כ) מלכה גם היא. בעבור היות' בת הרן אחיו היתה בשורה לאברהם שנפקד אחיו הגדול בבנים רבים מבית אחיו המת ולשון הכתוב נראה שלא ידע באחד מהם בלתי היום ואם היתה פקידתם בימי בחורותם אי אפשר שלא שמעו עד היום כי אין המפסק רב בין ארם נהרים ובין ארץ כנען והנה אברהם בלכתו משם בן ע"ה שנה וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה אבל עשה ה' להם נס שנפקדו בימי הזקנה וזה טעם מלכה גם היא ובדברי רבותינו יאמר שנפקדה כאחותה: (כג) ובתואל ילד את רבקה. לא הזכיר הכתוב לבן ואם הוא גדול מרבקה כי לא בא להזכיר רק השמונה שילדה מלכה לנחור אבל הזכיר רבקה כי להודיע יחוסה באה הפרשה וטעם אבי ארם לא הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאביו ואולי קמואל אחר היה בדורם וזה אבי ארם: (כד) ופילגשו ושמה ראומה. יספר הכתוב כל הבשורה שבשרו את אברהם בבני אחיו ויתכן שנכתב זה להודיע כל יחוס נחור כי כלם ראויים להדבק בזרעו של אברהם ועל כולם אמר כי אל בית אבי תלך ואל משפחתי:

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה. לשון רש"י לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת מאה כבת עשרים לחטא

אבן עזרא

בקרניו ואם היה חי"ת נאחז קמוץ אז תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז. ורבי' כמוהו. ויש מפרש כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו. ואילו היה כן היה אחרי אשר כן או אחרי זאת. כמשפט הלשון בכל מוכרת: (יד) וטעם בהר ה' יראה. באלה הדברים: (טז) בי נשבעתי. זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: יען. מטעם ענה. זה המעשה יענה ויעיד: (יז) שער אויביו. מדינות בעלות שערים: (יח) עקב. שכר באחרית: (יט) וישב אברהם. ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו. והאומר ששחטו ועזבו ואח"כ חיה אמר הפך הכתוב: (כ) ילדה מלכה. להזכיר יחס רבקה: חסלת פרשת וירא

חיי לשון רבים ולא יתפרדו. ומנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט. והפך הדבר כמו שני יעקב: (ב) ארבע. שם אדם גדול בענקים

פירוש על אבן עזרא

נמלא ליד א"א אחר שנאחז. כמו שמנוקד בקצת ספרים נאחז לריך לפרש כמו אם היה כתוב אחר היותו וכו'. כמו שם"א והקף וכו' בתר אילן וכפרש"י. עיין רשב"ם אשר מקיים הפי' הזה. כפרש"י על פסוק (דברים י"א ל') אחרי מופלג ואם' האחר מוכרת היה ל"ל אחרי זאת והיה במשמע אשר נאחז בסבך זמן קודם או בסמוך לזה. ר"ל (דברים א' ב'). ר"ל כאשר אלינו הי"ת מזר משבעתו ככתוב כתבו את האיש הזה ערירי (ירמיה כ"ב ל') ואמרו חז"ל סנהדרין ל"ז ע"א אשר נתהפכה הגזירה. ואמרו חז"ל אפילו שבועה אינה רק על תנאי, לך שבועה בי בהקב"ה בעצמו אין בה תנאי. א"ל מדינות שעריהן גדולות ובצורות חומה גבוה דלתים ובריח. אל תשלח ידך וכו' ואל תעש לו מאומה כפרש"י (לעיל י"ב). ר"ל שלא נמצא בלשון יחיד כ"א בלשון רבים, כמו מים, מאזנים, מצרים, רחיים ודומיהם. ר"ל פה בתחילה המספר

ספורנו

יותר ממלאכי השרת: ממני. שאתה ירא אלהים יותר ממני שאני מלאך וראוי למעלה יותר ממני כאמרם ז"ל גדולים צדיקים וכו'. שאתה בפועל ירא אלהים כמו שהיה האל יודע קודם לכן שהיית ירא אלהים בכח ותפול ידיעתו הפועלת על הכוונה בפועל: והנה איל אחר נאחז בסבך. ובזה הבין שנזדמן לו האיל ברצון האל ושלא היה בו שום חשש של גזל כיון שראה שלא היה שם איל קודם לכן ואחר זה תכף ראה זה האיל נאחז בסבך: תחת בנו. תמורת מה שהיה בלבו לזבוח את בנו על דרך ודובר אמת בלבבו: אשר יאמר היום. המקום שהיו ישראל אומרים ביום נתינת התורה שבהר ה' יראה כאשר יגלה אותו האל יתעלה באמרו והיה המקום אשר יבחר וזה היה בימי דוד אותו המקום קרא אותו אברהם ה' יראה: נאם ה'. כי יען אשר עשית. אומר אני ה' כי יען אשר עשית זה: כי נשבעתי שאברך אותך: כי ברך אברכך: (יח) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ. כשיקראו כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד כלם יתברכו בזרעך וישתדלו להדמות להם: עקב אשר שמעת בקולי. שהכל מלוה מלוים שחזקה בזה שיהיו בניך לנס עמים עולים לגוים עבודת האל ית' ולך תהיה צדקה: (כ) הנה ילדה מלכה. הנה כבר ידעת שמלכה ילדה בנים: גם היא. מלבד הפילגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. והגיד המגיד שבתואל שהיה מבני הגבירה ילד את רבקה והיתה הבשורה שימצא בבית אביו אשה לבנו ולא יצטרך לידבק בכנען: (כד) ופילגשו ותלד גם היא. והגיד המגיד שגם פלגשו ילדה את מעכה שהיתה כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען: (א) ויהיו חיי שרה. אחר שנולדה רבקה הראויה למלאת מקום שרה ונודע זה לאברהם [illegible] שרה כאמרם ז"ל אין צדיק נפטר מן

פירוש רשב"ם

אחרי כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו ודאי זה המלאך בא בשליחותו של הקב"ה וזימן לי איל זה תחת בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו. וכן קדמו שרים אחר נוגנים. ושבו העבים אחר הגשם. ואח"כ ובא הגשם. וכן ואחר באו משה ואהרן כולם פירושם אחרי כן: (יד) אשר יאמר היום ולמחר בהר ה' יראה. בהר ה' נראה הקב"ה לאברהם:

(א) ויהיו חיי שרה. אע"פ שבשאר נשים לא נתפרש ימי חייהן בשרה הוצרך לפרש בשביל שהוצרך להזכיר מיתתה בשביל קנין המערה פירוש מתי מתה לאחר תשעים של הורתה: (ב) ויבא אברהם. אפילו לא בא ממקום אחר אע"פ

ולבכתה: ג ויקם אברהם מעל פני
מתו וידבר אל־בני־חת לאמר: ד גר־
ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת־קבר
עמכם ואקברה מתי מלפני: ה ויענו
בני־חת את־אברהם לאמר לו:
ו שמענו | אדני נשיא אלהים אתה
בתוכנו במבחר קברינו קבר את־
מתך איש ממנו את־קברו לא־יכלה
ממך מקבר מתך: ז ויקם אברהם
וישתחו לעם־הארץ לבני־חת: ח וידבר
אתם לאמר אם־יש את־נפשכם לקבר
את־מתי מלפני שמעוני ופגעו־לי
בעפרון בן־צחר: ט ויתן־לי את־מערת
המכפלה אשר־לו אשר בקצה שדהו
בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת־קבר: י ועפרון ישב בתוך בני־חת ויען

°הכף זעירא

עפרון

אונקלוס

דכנען ואתא אברהם למספדה לשרה ולמבכה: ג וקם
אברהם מעל אפי מיתה ומליל עם־בני־חתאה למימר:
ד דייר ותותב אנא עמכון הבו לי אחסנת־קבורא עמכון
ואקבר מיתי מן־קדמי: ה ואתיבו בני־חתאה ית־אברהם
למימר לה: ו קביל־מננא רבוננא רב קדם־יי את ביננא
בשפר קברנא קבר ית־מיתך אנש מננא ית־קבריה לא־
ימנע מנך מלמקבר מיתך: ז וקם אברהם וסגיד לעמא־
דארעא לבני־חתאה: ח ומליל עמהון למימר אם־אית־רעוא
בנפשכון למקבר ית מיתי מן־קדמי קבילו־מני ובעו־לי
מן־עפרון בר צחר: ט ויתן־לי ית־מערת כפלתא די לה
די בסטר חקליה בכספא שלים יתנינה לי ביניכון לאחסנת
קבורא: י ועפרון יתב בגו בני־חתאה ואתיב עפרון חתאה
ית־אברהם קדם בני חתאה לכל־עלי תרע־קרתה למימר:

לא

מסרה ולבכתה, ל׳ כ׳ זעירא ומסר. ג מתו, ח״ב מן חד חד. ד גר, ג׳ ר״פ בדגש ובמתג והוא מוקף ובחילופין יש ט״ס. מלפני, י״ב. ה ויענו ע״ו ר״פ. ו שמענו, ל׳. נשיא. ז׳ (ו) רפי׳ וכל יחזקאל דכו׳ במ״ה בלי׳. אלהים, קדש ואין כאן פסק. קברינו, ל׳ ומ״ל. קבר, כו״ל חסר. מתך, ד׳ ג׳ חסר וא׳ מ״ל. קברו, ג׳. יכלה, ב׳. מתך, חסר. ח וידבר אתם, י׳. שמעוני, ב׳ ומ״ל. ט ויתן, י״ג רפין. לי, ברביע. בכסף, ט״ו רפין. מלא, בקדמא אזלא. לי, דגש מדין א״מ. בתוככם, מ״ל. י ישב, חסר.

ת״א ויקם אברהם ברכות יח. מערת המכפלה עירובין נג.

רש״י

ולבכתה. דבר אחר על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו (ב״ר) אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה. יעקב ולאה: ויבא אברהם. מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו הריני תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב״ה לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחזת קבר. אחוזת קרקע לבית הקברות: (ו) לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך. וכמו ויכלא הגשם: (ח) נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו אל תפגעו בי: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו ד״א שכפולה בזוגות (עירובין נג): בכסף מלא. שלם כל שוויה וכן דוד אמר לארונה (ד״ה א כא) בכסף מלא: (י) ועפרון ישב. כתיב

חסר

רמב״ן

לחטא ובת עשרים כבת שבע ליופי וכן כתוב בשני חיי אברהם ואין מדרשו זה נכון שהרי בשני חיי ישמעאל נאמר בשני חיי אברהם בשוה ולא היו שוים בטובה אבל היה בתחלה רשע ועשה תשובה בסוף ועוד כי שנה שנה לחלק משמע ואיננו כדרך להשוותן אבל שנה שנה ושנים דרך הלשון הוא ומה שאמרו בבראשית רבה בת מאה כבת עשרים לחטא לא דרשו כן אלא מיתור הלשון שחזר ואמר שני חיי שרה שכללן והשוה אותן ולא ידרשו כן באברהם: (ב) ויבא אברהם. לשון רש״י מבאר שבע ואין זה לומר שהיה עומד שם ממה שכתוב וישב אברהם בבאר שבע כי איך תהיה שרה בחברון אבל הכוונה לומר שהלך שם ביום ללכתו ושמע במיתת שרה ובא משם לספוד לה ולבכותה. ולשון רבותינו מהר המוריה בא וכן הוא לפי המדרש שכתבו הרב כי שמעה בעקידה ופרחה נשמתה ונראה בעקידה שהיתה כלואה גם בבאר שבע כי שם היה דר ושם חזר כי כן כתוב בתחלה ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה׳ אל עולם ואמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים והוא גרותו בבאר שבע שהוא בארץ פלשתים ושם נצטוה בעקידה ועל כן שהה בדרך שלשה ימים שארץ פלשתים רחוקה מירושלם שאלו חברון בהר יהודה הוא כי כן כתוב וקרוב לירושלם ובשובו מן העקידה לבאר שבע חזר כמו שנאמר וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע להורות שנתעכב שם וישב שנים ואם כן לא מתה שרה באותו זמן כי לא היה אברהם דר בבאר שבע ושרה דרה בחברון וכן נראה כי יצחק נולד בבאר שבע כי כתוב תחלה ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר ואבימלך אמר אליו הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב ונתישב שם בארץ ההיא לבאר שבע שכן כתוב ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם לאמר ואין כתוב שהלכו אליו מגרר ויכרתו שם הברית בבאר שבע וכן תראה כי הגר כאשר הוציאו אותה מבית אברהם ביום הגמל את יצחק הלכה במדבר באר שבע ושם היו דרים אבל אחר ימים רבים נסע מארץ פלשתים ובא לחברון ונפטרה שם הצדקת אבל לפי המדרש צריכין אנו לומר כי אברהם ושרה בזמן העקידה היו דרים בחברון ושם נצטוה ומה שאמר ביום השלישי וישא את עיניו כי לא נגלה לו ההר מעד אלהים עד היום השלישי והיה בשני הימים הולך בסביבי ירושלם ולא היה הרצון להראות לו ואברהם אחר העקידה לא שב במקומו לחברון אבל הלך תחלה אל באר שבע מקום האשל שלו לתת הודאה על נסו ושם שמע במיתת שרה ובא ומי שאמר מהר המוריה בא ומי שאמר מבאר שבע בא הכל טעם אחד ולפי זה מה שאמר הכתוב וישב אברהם בבאר שבע יהיה ענינו כי בשובו מן העקידה שב אל באר שבע ומשם הלך לקבור את שרה אחר הקבורה מיד חזר לבאר שבע ונתישב שם שנים והשלים הכתוב ענין באר שבע כאחד ואחרי כן ספר בקבורה ושם בבאר שבע נשא יצחק את רבקה כמו שאמר והוא יושב בארץ הנגב וזה דעת כל המפרשים כי אברהם היה במקום אחר ובא משם ולפי דעתי כי היה לשרה אהל שם עומדת היא ואמהותיה לפניה וכן כתוב באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות והנה שרה מתה באהל אשר לה ונכנס אברהם באהל עם אחזת מרעיו לספוד אותה או. שיהיה לשון ויבא לאמר שנתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה יקרא בא אליה וזה לשון מורגל בדברי חכמים כמו ששנינו בתמיד בא לו לגרה והניח בה שתי צבעות מכאן בא לו לדושן המאלית בא לו לעוקץ ואמנם אני לא באתי לידי המדה הזו וכן בכתוב בא בשכרו שבא למלאכה ההיא ועשה אותה בעבור שכרו ולא יתכן בעיני שבא מעיר אחרת אל חברון שאלו היה כן היה מזכיר אותו המקום והיה הכתוב מפרש וישמע אברהם ויבא ממקום פלוני: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. היה המנהג להיות לכם בתי קברות

איש

יונתן בן עוזיאל

(ו) וְקָם אַבְרָהָם מִן מְחָמֵי אַפֵּין עַל מִיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימַר: (ד) דַּיָּיר וְתוֹתָב אֲנָא עִמְּכוֹן בְּבָעוּ זַבּוּנוּ לִי אַחְסָנַת קְבוּרְתָּא עִמְּכוֹן וְאִיקְבַּר יַת מִיתִי תַּמָּן: (ה) וְאָתִיבוּ בְּנֵי חִתָּאָה יַת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: (ו) קַבֵּל מִנַּנָא רִבּוֹנָנָא רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא קְבַר יַת מִיתָךְ אֱינַשׁ מִנָּנָא יַת קְבוּרְתֵּיהּ לָא יִמְנַע מִנָּךְ בְּגִין דְּלָא לְמִיקְבַּר מִיתָךְ: (ז) וְקָם אַבְרָהָם וּגְחַן לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה: (ח) וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִין אִית רְעוּ עִם נַפְשֵׁיכוֹן לְמִיקְבַּר יַת מִיתִי מִן מְחָמֵי אַפִּי קַבִּלוּ מִנִּי וּבְעוּ עֲלַי קֳדָם עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר: (ט) וְיִזְבּוֹן לִי יַת מְעָרַת כְּפֵילְתָּא דִּילֵיהּ דְּמִתְבַּנְיָא בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בִּכְסַף שְׁלִים יִתְנִינָהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת קְבוּרְתָּא: (י) וְעֶפְרוֹן יָתִיב בְּגוֹ בְּנֵי חִיתָּאָה וְאָתִיב עֶפְרוֹן חִיתָּאָה יַת אַבְרָהָם בְּאַנְפֵּי בְּנֵי חִיתָּאָה לְכָל עֲלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ

בעל הטורים

משנולד ילחק דבת משעים היתה כשנולד וכל ימיה קכ"ז: (ב) ולבכתה. כף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה. א"נ שהיתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין ועל כן נענשה היא תחלה [אולי ר"ל שבלא הכף הוה כאלו כתיב ולבשה שלבה נגמה אתה וכוון זה אי' בשל"ה] והמאבד עלמו לדעת אין מספידין אותו: (ג) ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת מלמד שאסור לספר לפני המת. י"פ בני חת בפרשה לפי שהמברר מקחו של ת"ח כאלו קיים עשרת הדברות שיש בהם יו"ד פעמים [אות א'] : (ו) ממך ד' במסו' הכא ג' ומד (ישעיה כ"ו) יחיו מתיך וכו' וב' דהכא חסרים דבעד מת איירי. והדיא דהתם מלא דאיירי ברבים ויש כאן רמז למה שאמרו שמתי א"י חיים תחלה. דהכא כתיב ממך והתם כתיב ימיו מתיך. ממך דהכא ימיו מתיך דהתם [דודאי מתי א"י חשיבי יחיד לגבי מתי ח"ל]: לא יכלה ב'. הכא ואידך (משלי כ"ב) ושבט עברתו יכלה. על כן לא יכלה ממך מקבור מתך כי לריך כל אדם ליראה מן

יונתן

דרם קרית ארבע ע"ש ד' ענקים ור"ל קרית גיבורים: (ז) וגמן לעיל פרשתי שהוא השתחוואה מלשון גחון ותלמוס לה: (ח) אין אית רעו לשון רלון ורעוא: ארע

רמב"ן

איש לבית אבותיו ושדה קבורה אשר יקברו בו כל הגרים והנה אברהם אמר אל בני חת אני גר מארץ אחרת ולא הבאתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת והנה עתה אני תושב עמכם כי חפלתי לשבת בארץ הזאת ולכן תנו קבר להיות לי לאחזת עולם כאחד מכם ומפני שאמר תנו חשדו שבקש אותה מהם במתנה וענו אותו איך כחשב בעינינו כגר ותושב אבל אתה מלך שמליכך האלהים עלינו ואנחנו ואדמתנו עבדים לך תקח כל בית הקברות תחפוץ בו וקבור מתך שם ויהיה לך לאחזת קבר לעולם כי איש ממנו לא ימנעהו ממך: (ח) אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני. טעמו אני לא אקבור מתי בקבר אחר אבל אם רלונכם שאקבור מתי פגעו לי בעפרון שיש לו מערה בקלה שדהו ואיננה לו בית קברות אבותיו כי לשדה היא להם. וטעם מלפני כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון או יהיה טעמו מתי אשר הוא לפני ואני לריך למהר לקברו. וטעם ופגעו לי כי היה עפרו' עשיר ונכבד כאשר אמר ביני ובינך מה היא ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו לקנותו לו מחיר השדה יבקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד וטעם ויתן לי ויתננה לי שאחשוב אותה כנתונה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה וכן אוכל בכסף תשברני מים בכסף תתן לי שהמים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות: (ט) מערת המכפלה

אבן עזרא

[ה]בענקים ולהיותו [י]אברהם הוא על דרך דרש. כי לא היה מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא [י]אברהם: ולבכתה. לבכות [ח]עליה. וכן ובכתה את [ט]אביה: (ג) פני מתו. רמז [י]לגוף. ועוד תמלא פי' [כ]לאמר: (ד) גר. לבדו [ל]הוא הלן: ותושב. הוא הגר [מ]היושב בארץ. אמר הנה אני תושב עמכם והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחזה כמו [נ]נחלה. או מקום שאוחז אותו בכסף להיות קבר למתי: (ו) אדני. ולא אדונינו. לשון המדבר. ואין מדרך מוסר לשום אחרים [ס]שותפים עמו: נשיא אלהים. דרך גדולה [ע]בעבור כי אתה נביא: יכלה. ימנע. כי ימלא בה"א גם בא"לף [פ]באחרונים: (ז) ודקדוק וישתחו. בספר [צ]היסוד. והאומרים כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחוה לבני חת. והשתחויה שימוש כאשר [ק]יוזם משפט הכותן שבח לאחר. וגם משה השתחוה לחותנו: (ט) מערת המכפלה. מערה בתוך [ר]מערה: בכסף מלא. והספך [ש]חסר: לא

פירוש על אבן עזרא

מספר המרובה, ואלא חיי יעקב אע"ה המספר המועט קודם ככתוב שבע שנים וארבעים ומאת שנים (להלן מ"ז כ"ח). [ה]קרית ארבע וכו' (יהושע י"ד ע"ו) (שם ע"ו י"ד). [ו]ר"ל הדרש במ"ר אשר א"א היה אדם הגדול בענקים. [ז]שאם היה בעת מתתה במחברון הל"ל ויספוד את שרה ובכה עליה, אלא ויבא א"ו שהיה במקום אחר. עיין רשב"ם אשר מארץ הדיוק. [ח]כמו שהה"א במקום למ"ד כפירש"י מרכה (להלן כ"ח יו"ד) כן פה ה"ה במקום עליה. [ט](דברים כ"א י"ג) אשר פי' על אביה ואמה. [י]כי מלת מתו לשון זכר, ולאוי להיות מתתו לנקבה. אבל הכוונה על הגוף שבהרה הנשמה יקרא מת אפילו לנקבה, (ובל"א עהעדער קערפער). [כ](להלן פסוק י"ז) ופי' לאמר. גר ותושב וכו'. [ל]ר"ל גר בלא מלת תושב הוא אורח נטה ללון. [מ]ר"ל מי שהלך מארץ מולדתו ונתישב בארץ אחרת נקרא גר תושב או גר ותושב. ור"ל גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם בארלכם כפרש"י. או פי' כי תושב הוא בארלם. ובעירם הוא אורח נוטה ללון. [נ]ר"ל מתחילה בקש תנו לשון מתנה. ועם עפרון דבר שיתן לו בכסף מלא, ע"כ פי' כ"א במלת אחזה שייך שניהם. או שאוחז ע"י נחלה. או ע"י הכסף. ופי' מלת תנו האמוה לאחוז ע"י כסף מלא. [ס]ר"ל שאין מדרך המוסר להשים אדון לחבירו בלא רשותו וע"כ מדייק ר"א לשון המדבר. פי' כי המדבר היה אחד ולא כולם וע"כ נעגשו ב"י אשר אמרו עבדך אבינו. והולי מפני זלעפות רעב אמרו כן. [ע]כי המלך הוא בחור מעם והם כנו לא"א בשם נשיא אלהים כי הוקם מאת ה' ע"כ אמר שמואל אך נגד ה' משיחו (ש"א ע"ז ו') עי' כי אינו לאוי להיות בחור מעם רק ע"ש ה'. [פ]כמו בכאן הוא בה"א. לא תכלא (תהילים מ' י"ב) הוא באל"ף. [צ]שרשו שחה. והוא מסוכה. כי נשתנה ה"א למ"ד פע"ל לוי"ו. ואחריו ה"א נוסף משתחוה. ופעמים בלא ה"א וישתחו ומלעיל. ולרבים וישתחוו. ובא הי"ו התפעל אחר שי"ן פ"א פעל כמשפט אותיות זסש"ץ. [ק]במס' (שבועות ע"ז ע"ב) אמרו אין השתחויה אלא פשוט ידים ורגלים, ומשמעות הלשון כלפה כדברי ר"א. וגם וישתחו (שמות י"ח ז') פי' ג"כ בהשמת הכלש. [ר]עיין ספורנו ורמב"ן אשר אין לדייק ממלת המכפלה. כי שם המקום היה מקדם מכפלה ולפי דעת חז"ל במס' (עירובין נ"ג ע"א) בית ועליה וכו' אאין לדרוש כבה. ע"כ מפרש ר"א מערת ולא המערה במכפלה, אלא ודאי מלת מערת אשר הם ב' מערות והתי"ו איננה לסמוך ולמה לא כתיב בוא"ו מערות א"ו מורה אשר היה מערה בתוך מערה. [ש]ר"ל היפך מלא הוא ריק

ספורנו

מן העולם אלא אם כן נולד לדיק כמותו שנאמר וזרח השמש ובא השמש: לספוד לשרה. בשביל שרה ולכבודה. כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' כ"ב) הספידא יקרא דשכבי: מעל פני מתו וידבר אל בני חת. שלא אל עליו אבלות עדיין והיה יכול לנאת ולדבר אל בני חת: (ד) גר ותושב. ובשביל היותי גר אין לי פה קבר כאמור ווני לך פה כי חלבת לך פה קבר והטעם שאני מבקש לקנותו הוא מפני שאני תושב עמכם שבאתי להשתקע לא לגור בלבד: תנו לי אחזת קבר. הסכימו שתהיה לי אחזת קבר כאמרו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: (ו) במבחר קברינו קבור. ואל תשהא מתך עד שתקנה כאמרם ז"ל כל המלין מתו עובר בלא תעשה: (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת. השתחוה לאותם ראשי העם הנועדים מפני שהם היו במקום כל הנזכר: (ח) אם יש את נפשכם לקבור. אם רלונכם לקבור את המת מהרה כמו שהראיתם באמרכם במבחר קבריכו קבור כדי שלא תשהא: שמעוני. להסכים שתהיה לי אחזת קבר: ופגעו לי בעפרון. שימכור אף על פי שאינו נאות לאיש נכבד למכור מאחזתו כמו שהעיד נבות באמרו חלילה לי מתתי את נחלת אבותי לך: (ט) מערת המכפלה. מקום ששמו מכפלה כאמרו ויקם שדה עפרון אשר במכפלה: אשר בקצה שדהו. ולא בשביל זה יפסיד נחלתו: בכסף מלא. שאין חפלי שיגרע מערכו לכבודכם: בתוככם. במעמד כלכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות וכן עשה כאמרו וישקול אברהם לעפרון את הכסף כו' לעיני בני חת: לאחזת קבר. שאף על פי שימכור אולי יערער

פירוש רשב"ם

אע"פב ראוי לומר כי בא לסופדה: (ד) גר ותושב אנכי. מארץ נכריה באתי לגור כאן ונתישבתי עמכם לכן אין לי מקום קברות אבות הנה. בקרית ארבע. שם האיש ארבע כדכתיב ביהושע קרית ארבע אבי הענק כמו קרית סיחון: תנו לי אחזת קבר. הניחו לי לקנות קרקע באן ותתרצו אתם יושבי העיר להניח לקבור בה מתי ממשפחתי כי אחזת קבר אין יכול להיות אלא רצון כל בני העיר. וכך מוכיח למכינו כשנתן אברהם הכסף לעפרון ויקם לאברהם למקנה ואח"כ קבר אברם וקם לו לאחזת קבר מאת כל בני חת: מלפני. אוציאנו מלפני לקוברו: (ו) נשיא אלהים. ולא גר ותושב ואין אתה צריך לקנות: במבחר קברינו. במקום שקוברין שרי הארץ והרי לך קבר מזומן: (ט) מערת המכפלה. כל

עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־
חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר: יא לֹא־
אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי
נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ: יב וַיִּשְׁתַּחוּ
אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ: יג וַיְדַבֵּר
אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ
אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה
קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה:
יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ:
טו אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־
כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ
קְבֹר: טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן
וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף
אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת
שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר: שני יז וַיָּקָם ׀
שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי
מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ
סָבִיב: יח לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ: יט וְאַחֲרֵי־כֵן
קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא
הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: כ וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־
קבר

יא לא־רבוני קביל־מני חקלא יהבית לך ומערתא די־בה
לך יהביתה לעיני בני עמי יהביתה לך קבר מיתך:
יב וסגיד אברהם קדם־עמא דארעא: יג ומליל עם־עפרון
קדם עמא דארעא למימר ברם אם־את עביד־לי־טיבו קביל־
מני אתן כספא דמי־חקלא סב מני ואקבר ית־מיתי תמן:
יד ואתיב עפרון ית־אברהם למימר לה: טו רבוני קביל־
מני ארעא שויא־ארבע מאה סלעין־דכסף בינא ובינך
מה־היא וית־מיתך קבר: טז וקביל אברהם מן־עפרון ותקל
אברהם לעפרון ית־כספא דמליל קדם בני־חתאה ארבע
מאה סלעין דכסף מתקביל־סחורא (נ"י דמתקבל סחורתא)
בכל־מדינתא: יז וקם ׀ חקל עפרון די בכפלתא די קדם
ממרא חקלא ומערתא די־בה וכל־אילני די בחקלא די
בכל־תחומה סחור־סחור: יח לאברהם לזבינוהי לעיני בני
חתאה בכל עלי תרע־קרתה: יט ובתר־כן קבר אברהם
ית־שרה אתתה במערת חקל כפלתא על־אפי ממרא היא
חברון בארעא דכנען: כ וקם חקלא ומערתא די־בה
לאברהם

מסרה יא מתך, חסר. יג לו, כ"ב. ממני, כ"ו. שמה, י"ח ק"ס. טו מאת, ג' חסר. מה הוא, ד' וא"ו והירק. טז עפרון, ט' פסוק בסיפ' מן ב' מלין קדמאה מ"ל ותנין חסר. מאות, מ"ל. עבר, כו"ל חסר בא"ו. לסחר, ל' וכ"כ וא' בס'. יז גבלו, ה' א' בלי'. יח למקנה, ל' בסי' והנו"ן בקמץ. יט המכפלה, ל' דחסר אשר ומטעי בי'. [ר"ל בקבורת שרה על פני ממרא, בקבורת אברהם אשר על פני ממרא, מנחם שי]. הוא, וח"ו וחירק.

ת"א נתתי כסף קדושין ב ד. ארץ ארבע מליעא פז. וישמע אברהם מליעא פס. ארבע מאות בכורות נ. ויקם השדה בתרא קט.

רש"י

חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם ומפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי להשיע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דונ"ש בלעז מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר: (טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר (ב"ר) ואת מתך קבור: (טז) וישקל אברהם לעפרן. (בכורות נ) חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה (ב"מ פז) שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום שבקליהן גדולים שהן קנטרין בגטיא"רש בלע"ז: (יז) ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו': (יח) בכל באי שער עירו.
בקרב

רמב"ן

המכפלה. לשון רש"י בית ועליה על גביו ד"א שכפולה בזוגות ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צריך לבקש טעם לשם המקומות ובבראשית רבה אמרו שכפל הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם והם לא ידעו טעמו כי עפרון בדמי השדה מכר לו הכל על דעתו שאין שם קבר והנה אברהם לא היה מבקש רק למכור לו המערה כי היא בקצה השדה וישאר השדה לעפרון והוא אמר לו דרך מוסר או נדבה שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שתהיה לו המערה לאחזת קבר והשדה יהיה לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו. וטעם ארץ ארבע מאות שקל כסף על דעת אונקלוס שהיא שוה כן אולי רצה לומר שהיו דמים קצובים כן במקום ההוא כי כן המנהג בכל הארצות להיות מחיר שדה קצוב לפי מדתו וכדברי רבותי' עפרון קצב דמים כרצונו ביוקר גדול ואברהם בנדבת לבו שמע ועשה כרצונו והגדיל ועל דרך הפשט ארץ ארבע מאות שקל כסף שקנה אותה בכך עפרון או אבותיו הקדמונים: (יא) וטעם לעיני בני עמי. לאמר הנה כל העם הנה והם היודעים ועדים ואל תחוש לכפירה או לחזרה וקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב ואברהם לא עשה כן כי גם אחרי שפרע הכסף מלא החזיק תחלה בשדה ובמערה והקימום ברשותו לעיני בני העיר וכל באי שער העיר הסוחרים והגרים המצאים שם ואחר כן קבר אותה: (יג) אם אתה לו שמעני. שעורו אם אתה אם תשמעני ועניינו כמו אם אתה תשמעני ובא הכפל לאמץ הענין כמו שורק אדני שורק אלי הטוב טוב אתה וכן ולאמר עליו לאמור וגו' וכן ואני הנה אני בא ופניתי אני וראיתי אני כי כל העדה כלם קדושים כלם לידוף הענין וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח שעורו אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך או יאמר הם אתה כאשר אמרת כלומר שפיך ולכך שוים בענין ואם תשמעני וכן ויאמרו להם אחיהם מה אתם ודומה ללשון הזה על דעתי
לפם

יונתן בן עזיאל

קרתיה למימר: (יא) בבעו רבוני קביל מיני חקלא יהבית לך ומערתא דביה לך יהבתה למתנא באנפי בני עמי יהבתה לך איזיל קבר מיתך: (יב) ונחן ליה אברהם באנפי בני חיתאה: (יג) ומליל עם עפרון באנפי עמא דארעא למימר ברם אם אנת צבי למעבד לי טיבו קביל מיני אתן כספא דמי חקלא סב מיני ואקבור ית מיתי תמן: (יד) ואתיב עפרון ית אברהם למימר ליה: (טו) רבוני קביל מיני ארע דמימין דילה ארבע מאת סלעין דכסף בינא ובינך מה היא וית מיתך קבר: (טז) וקביל אברהם מן עפרון ותקל אברהם לעפרון ית כספא דמליל באנפיה בני חתאה ארבע מאה

ירושלמי

סלעין דכסף טב עברין בכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא:

[(טז) ארבע מאה סלעין דכסף עברין לכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא:] (יז) וקם זבין הקל עפרון די בכפלתא דקדם ממרא חקלא ומערתא דביה וכל אילנא דבחקלא דבכל תחומיה חזור חזור: (יח) לאברהם לזבינוי באנפי בני חיתאה לכל עלי תרע קרתיה: (יט) ומן בתר כדין קבר אברהם ית שרה אנתתיה למערת חקיל כפילתא דעל אנפיה ממרא היא חברון בארעא דכנען: (כ) וקם חקלא ומערתא דביה לאברהם לאחסנת קבורתא מן

בעל הטורים

מן השוק ואם לא יתן לו מקום קבורה גם לו לא יהיה מקום קבורה: (טז) לעפרן חסר כתיב בגי' עי"ן ר"ע. ועולה ת' כנגד ד' מאות שקלים שלקח במערה: (יז) ויקם שדה

יונתן

(טו) ארע דעימין דילה לשון שוויה: (טז) בכל פתור פירוש בכל שולחני מחליף מעות נקרא שולחני ע"ש השלחן ותרגום פתור' לכן פי' כרש"י פ' בלק פתורה שהכל מריצים

רמב"ן

למה זה אנכי אולי זה דעת אנקלוס שאמר אם את עבד לי טיבו שתעשה רצוני כאשר אמרת: (יט) וטעם ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה היא חברון בארץ כנען. כי שב לבאר השדה והמקום והארץ בעבור כי כל הפרשה הזכירה בני חת ועפרון החתי ולפיכך הזכיר בסוף כי הוא בארץ כנען אשר היא ארץ ישראל וכן אמר בתחלת הפרשה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען וכל זה באר כי הנלקחת מתה בארץ ישראל וגם נקברה כי החתים ממשפחות כנען. ולפי דעתי כי טעם הכתובים איננו אלא להזכיר כי היא ארץ כנען לא ארץ פלשתים כי מפני שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים וכל מגוריו בארץ ההיא בגרר ונחל גרר ובאר שבע ומשם לחברון ומחברון לשם על כן הזכיר כי חברון היא בארץ הכנעני היושב בכר ההוא לא בארץ פלשתים הנזכרת לאברהם והוסיף בסוף להודיע המערה שהיא בשדה המכפלה על פני ממרא שזה השם הנודע

אבן עזרא

(יא) לא. כן אדני אך שתשמעני: (יב) לפני עם הארץ. וזאת ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון לאות שבח לו: (יג) אך אם אתה לו. שמעני. אם אתה תעשה כן לו תשמעני. או טעמו אם אתה תעשה כן לי נתתי כסף השדה: (טז) עובר לסוחר. שלא יקח כי אם כסף נבחר: (יז) ויקם. נתקיים. ועמד השדה למקנה. והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה. וכן גר ותושב אנכי. והעשרה שהזכיר הגאון אינם דבקים: וטעם לעיני בני חת. את אנשי המקום: וטעם לכל באי שער עירו. כל עובר ושב: (יט) ואחרי כן קבר אברהם את שרה. ומאז נתקיים השדה לאחוזת קבר לו ולזרעו. והזכרה זאת הפרשה להודיע

פירוש על אבן עזרא

ריק והא שייך בכלי, ע"כ מפרש פה הכוונה כי מלא מלא הוא שלם כת"א ויב"ע שלים, וא"כ ההפוך הוא חסר. תמוסיף ר"א אלו הסיבות כאשר חז"ל דרשו על לא אדוני אשה קשת רוח וכו' (ש"א א' ט"ו) פרש"י שם ע"פ גמרא בברכות לא אדון אתה בדבר זה וכו'. ומאין לדרוש ככה, אלא דקשה לחז"ל היה לה לומר אדוני לא וכו', ובאשר היפכה הסדר כוונתם לא אדוני לא אדון אתה וכו' א"כ קשה לר"א ככה ג"כ פה. ע"כ מוסיף מלת כן להעמיד לפי הפשט, ושלא לפרש מלת לא לשמעני, וכ"כ פי' ר"א אשר מלת לא מושכת אחרת עמו כמו אל בקצפך וכו' ובחמתך תיסרני (תהלים ל"ח ב') ע"כ מוסיף ג"כ מלה אך שמעני. אר"ל למה השתחוה לפני עה"א הלא עפרון הטיב אשר יתן לו מתנת חנם ע"כ פי' ר"א אשר השתחוה א"א לעפרון בעת אשר יושב לפני עם הארץ א"כ ההשתחויה בפסוק ז' היה לעם עה"א ככתוב שם לעם הארץ, ופה כתוב לפני עם הארץ א"כ השתחוה לעפרון. בר"ל אם תתן לי השדה, לו תשמעני לקחת ממני הכסף שאתן, ונתתי הוא עבר במקום עתיד. גר"ל כאשר אמר עפרון נתתי המערה מעת שמת מיתת שרה ע"ז אומר א"א ג"כ לו נתתי כסף מכבר, וכהיום תקבל ממני, ומלת לו מורה על נתתי, וכהיום יובן כוונת הכתובים פסוק ג' כתוב אל בני חת לאמר, כ"ל אולי לא ירצה הכונן או שמוכר לשם, ע"כ בקש בכונה לאמר ע"י זולת אשר ישא פני המבקש או המבקשים, ע"ז השיבו נשיא אלהים וכו' פסוק וא"ו שאין להם יותר נשוא פנים מא"א בעצמו ע"כ בא א"א לנסות הדבר אם אמת כן יפגעו את עפרון אם גם בעיניו חשוב למלאות מבוקשו, ובפרט כי נעשה לאותו היום שוטר העיר, וע"ז ענה עפרון פסוק יו"ד לאמר ע"י אחרים כי הם מחויבים לשמוע בקולך, אך אני עפרון השוטר אומר לא אדוני כבוונת (ש"א א' ט"ו) ע"פ דרשת חז"ל הנ"ל לא אדון אתה עלי, אך אתה שמעני. השדה אשר אין צרך לא"א כ"כ משרע עפרון כמ"ש מכבר בלא השתדלות בני עירו, והמערה אשר הוא העיקר לקבור מאו זה נותן לעיני בני עמו, ור"ל להם הוא נושא פנים, וגם ישא הפנים לא"א, והטעם מסייע כי מלת בני עמי הוא דרגא חביר לפרש אשר גם להם ישא פנים, ומלת נתתיה לך קבור מתך הוא ענין לבד. וכפי דבורו נתתיה עבר, נראה אשר חושב עפרון אשר יאות אברהם עם שרה אשר נתן להם המערה והוא אקדומי פורעניות וכו', ע"כ מתרץ עפרון אשר מתך מלא לעיני בני עמי גם למטה לפרש אשר כוונת נתתיה הוא מכבר נגד בני עמי ר"ל מעת שבא נגד עמו לבקש, נתן לו כבר ג"כ המערה, ע"כ השתחוה א"א עוד הפעם לפני עפרון ועם הארץ אשר גדול כבודו בעיני השופט, והבין כי הם קראו נשיא אלהים והוא ענה לא אדוני וכו' זה עוד טעם כונת א"א ע"פ פי' רא"ע אם אתה תעשה כן לו נתתי מכבר כסף השדה, כי פחד כאשר יורידו מגדולתו יטעון כי לא נתן רק למצות בני עירו ויטעון כי יהיה על שכלי, ע"כ אמר כי לא בקש מתנו כמו מנשיא. כך מבקש לו ויקבל ממנו הכסף אשר הפריש טרם הקימו לשוטר. דר"ל כי לא שייך ויקם על הקרקע רק על בעל חי, ע"כ מפרש כי הוא מורה על השטר. הר"ל לעיל פסוק ג' אשר כתוב וידבר אל בני חת לאמר, היא האמירה הפסוק שלאחריו גר ותושב וכו' וכן בקשת מעשה הזאת אשר יתקיים השדה והמערה ונעשה עמהם סוחב, (ולה"י פי') כאלו אמר כששקל אברהם את הכסף לעפרון אז נתקיים השדה למקנה, וכן הפסוק גר ותושב לעיל ד' דבוק עם פסוק ג' לפרש מה הוא לאמר. ור"ל הגאון ר"ס הזכיר עשרה פסוקים שהם שניים והם אחד, הביא אותם ר"א בספר לחות ובס' מאזנים וספר דבריו, ופה מקיים הכוונה אשר אלו ב' פסוקים הם דבוקים. ור"ל ויקם וכו' בפסוק י"ז מורה על רשות לקבור שרה, ומלת ויקם בפסוק כ' מורה על רשות לקבור זרעו. ר"ל

ספורנו

יערער שלא אקבור אצל גבולו לכן אני שואל שיתכרכה לאחוזת קבר: לא אדוני. אין צריך שיפגעו בי ראשי העם הנועדים: שמעני. אתה בלתי שום אמצעי: השדה נתתי לך. במתנתי מאז שדברת: והמערה אשר בו. שאין ראוי שתעבור בשדה אחרים כשתלכו לקבור: לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך. לעיניהם אני אומר שאני נותן לך על מנת שתוכל לקבור שם מתך כמו ששאלת באמרך לאחוזת קבר: (יב) וישתחו אברהם לפני עם הארץ. השתחוה לתת להם הודאה כמודה שבשביל כבודם הסכים עפרון לתת את שאלתו כאמרם ז"ל (קדושין פ"ק) הכשמע בדבר אביו למקום לא יאמר מכבודו בשביל עצמי אלא מכבודי בשביל אבא: (יג) אך אם כו' נתתי כסף השדה. אנכי אעשה כדברך לקבור שם מתי אך אם נתתי כסף השדה ולא אקבור בו באופן אחר: אתה לו שמעני. אתה בבקשה שתעני קח ממני ואקברה אחר כך: (טו) מה היא. הלא מגער הוא ומספיק הדבור להקנות לך מעכשיו באופן שתהיה קובר בתוך שלך אף על פי שלא נתת המעות עדיין: (טז) וישמע אברהם לעפרון. הסכים לדעתו בערך השדה: וישקול. פרע כמו או ככר כסף תשקול: (יז) ויקם השדה לאברהם למקנה. נתקיים במותניו של ספר המקנה מאת

פירוש רשב"ם

כל הבקעה קרויה מכפלה כמו ככר הירדן. וכן מוכיח לפנינו שדה עפרון אשר במכפלה: בכסף מלא. בכל שוויו. בתוככם. לעיניכם ותהיו עדים לאחזת קבר. שתתרצו כלכם לקבור בה מתי: (יא) השדה נתתי לך. נותן אני אותו עכשיו לך דוריי"ן בלע"ז: והמערה אשר בו. אינך שואל כי אם המערה אשר בקצה השדה ובמכירה אני נותן לך במתנה כל השדה והמערה: (יב) וישתחו אברהם לעפרון לפני עם הארץ: (טו) ארץ ארבע מאות. ארץ שאינו שוה אלא ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה הוא והיה לך לקחתה ממני בחנם ואת מתך קבר בחנם אם תרצה: (טז) וישמע אברהם. די לחכימא ברמיזא: עובר לסוחר. כסף צרוף ומתקבל בכל מיני סחורה. וכן ביהוידע מצינו כסף עובר. טוב בכל מקום. וכן אצבעותיו מור עובר טוב בכל מקום: (יח) לאברהם למקנה. קם לאחר נתינת הכסף כדכתיב ונתן הכסף וקם לו אבל לאחוזת קבר מאת בני חת לא קם והוחזק לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז ויקם לאחוז

קֶבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת: ס כד א וְאַבְרָהָם
זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם
בַּכֹּל: ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן
בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא
יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי: ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־
תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי
אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: ד כִּי אֶל־
אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה
לִבְנִי לְיִצְחָק: ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד
אוּלַי לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי
אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־
בִּנְךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם: ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן
תשיב

אונקלוס

לאברהם לאחסנת קבורא מן בני־חתאה: א ואברהם סיב
על ביומין ויי בריך ית־אברהם בכלא: ב ואמר אברהם
לעבדיה סבא דביתיה דשליט בכל־דילה שוי כען ידך
תחות ירכי: ג ואקים עלך במימרא־דיי אלהא דשמיא
ואלהא דארעא דלא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די
אנא יתב ביניהון: ד אלהין לארעי ולילדותי תיזיל ותיסב
אתתא לברי ליצחק: ה ואמר ליה עבדא מאים לא־תיבי
אתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא אתיב ית־ברך
לארעא די־נפקתא מתמן: ו ואמר ליה אברהם אסתמר
לך

מסרה כד א בימים, ד'. ברך, י"ב. בכל, ז' דגש. ב זקן, ב' אחכן והם בב' לישנא. המשל, כו"ל בלו' ח'. ג ביהוה, ו' בלי'. יושב, י"ז מ"ל בתורה. בקרבו, סכין בחרלו. ד כי אל, ה' פסוק דמעעי' בלו' אס. מולדתי, כל לו' מ"ל. ה אולי, כ"ל ו"ל במ"א. ההשב, ל' מקר. אשיב, מ"ל. אל הארץ, ד' דס' בס'. משם, ב' דס' בלו'. ו השמר, כו"ל שמירה מלעיל. [במ"א השמר והשקט (ישעיה ז' ד'), מס"ג].

ת"א ואברהם זקן יומא כח קדושין פב מליעא פז סנהדרין קז. ברך את סוטה ה קדושין פב בחרלא יו יז. ויאמר אברהם יומא כח. ואשביעך בה' שבועות לח. ואם לא תאבה קדושין סא.

רש"י

בקרב כל' ובמעמד כלם הקנהו לו: (א) ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן: תחת ירכי. (שבועות לח) לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפילין. והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: (ר"ל מה שלא אמר תחת יריכך וה"ל להשביע העבד במילתו לפי
שהל

רמב"ן

הנודע אליה. ונכתבה זאת הפרשה להודיע חסדי השם עם אברהם שהיה נשיא אלהים בארץ אשר בא לגור שם והיה יחיד וכל העם היו קוראין לו אדוני והוא לא אמר להם כן שהיה שר וגדול וגם בחייו קיים לו ואגדלה שמך והיה ברכה ואשתו מתה ונקברה בנחלת ה' ועוד כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות כאשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים ורבותינו אמרו שגם זה מן הנסיונות של אברהם שבקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה אותו ולא ידעתי טעם לדברי ר' אברהם שאומר להודיע מעלת ארץ ישראל לחיים ולמתים ועוד לקיים לו דבר השם להיות לו נחלה כי מה מעלה לארץ בזה כי לא יוליכנה אל ארץ אחרת לקברה ודבר השם לאברהם על כל הארץ היה ונתקיים גם בזרעו: (א) ואברהם זקן בא בימים. חזר הכתוב לאמר כן להודיע הסבה שבעבורה השביע את עבדו ואמר כי ראה עצמו זקן מאד וחשב בלבו שאם ישלח לארץ מולדתו אולי טרם יחזור השליח ילך לו אל בית עולמו ולכן השביע את עבדו אשר ילך יצחק אחרי עלותו כי הוא המושל בכל אשר לו שלא יקח לו אשה מבנות כנען ובבראשית רבה אמרו כאן זקנה שיש בה לכלוכית ולהלן זקנה שאין בה לכלוכית ירצו לפרש כי באים בימים מתחילים בימי הזקנה כי באים מורה על זמן עומד כמו הבאים בשערים האלה וכאן אמר שהיה זקן מאד שכבר בא בימים כמו בא אחיך במרמה: ברך את אברהם בכל. בעושר ונכסים וכבוד אורך ימים ובנים וזאת כל חמדת האדם והזכיר הכתוב זה לאמר כי היה שלם בכל לא חסר דבר זולתי שיראה בנים לבנו שינחלו מעלתו וכבודו ולכן התאוה לזה ולרבותי' בזה ענין נפלא אמרו וה' ברך את אברהם בכל ר' מאיר אומר שלא היתה לו בת ר' יהודה אומר בת היתה לו אחרים אומרים בת היתה לו ובכל. שמה דרש רבי מאיר שלא היתה לו בת לאברהם וזו לו לברכה כי לא היה יכול להשיאה רק לבני כנען הארורים ואם ישלחנה לארצו גם כן תעבוד שם ע"ז כמותם כי האשה ברשות בעלה ואברהם לא יחפוץ שילא זרעו הכשר משרת אשתו חולה לארץ ואף כי יעבוד ע"ז ורבי יהודה דרש כי בת היתה לו דאפילו ברתא לא חסריה רחמנא והיא הברכה בכל כי היה לו כל אשר יחמדו האנשים לא חסר דבר ובאו אחרים והזכירו שם הבת ובאמת שאין הכוונה לאחרים והמחלוקת להם עם רבי יהודה להודיע אותנו שם הבת הזאת בלבד ואלילה להם שיוציאו ברכתו של אברהם שהיא גדולה וכללית לענין זה שיאמר הכתוב כי ברך אותו השם בבת אחת ששמה כך אבל אחרים חדשו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאד ודרשו בזה סוד מסודות התורה ואמרו כי בכל תרמוז על ענין גדול והוא שיש בהקב"ה מדה תקרא כל מפני שהיא יסוד הכל ובה נאמר אני יי' עושה כל והוא שנאמר ויתרון ארץ בכל הוא יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדול השופע על כל באי עולם בעבור כי בכל היא והיא המדה השמינית מי"ג מדות ומדה אחרת תקרא בת נאצלת ממנה ובה הוא מנהיג את הכל והיא בית דינו של הקב"ה הנרמז במלת וה' בכ"מ והיא שנקראת כלה בספר שיר השירים בעבור שהיא כלולה מן הכל והיא שחכמים מכנים שמה כנסת ישראל במקומות רבים בעבור שהיא כניסת הכל והמדה הזאת היתה לאברהם כבת כי הוא איש החסד ויתנהג בזו ולכך אמרו אחרים כי אין הברכה הזאת שנתברך בכל רומזת על שהוליד בת משרה אשתו או שלא הוליד אבל היא רומזת ענין גדול שברך אותו במדה שהיא בתוך מדת הכל ולכן תקרא גם היא כלשון כי שמי בקרבו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ ולכך אמר בי"י אלהי השמים ואלהי הארץ והענין הזה נמצא לרבותינו רמוז בהגדות במקומות רבים כענין שאמרו במדרש חזית שאל רבי שמעון בן יוחאי את ר"א ב"ר יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הן אמר לו היאך אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי כך בתחלה חבב הקב"ה את ישראל וקראן בתי הה"ד שמעי בת וראי ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנא' הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב עמד ר"ש בן יוחאי ונשקו על ראשו אמר לו אלו לא באתי אלא לשמוע זה הדבר מפיך די ומבואר זה במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמרו בפסוק אני יי' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי אני כשנטעתי אילן זה להשתעשע בו כל העולם ורקעתי בו הכל וקראתי שמו כל שהכל תלוי בו והכל ממנו יוצא והכל צריכין לו ובו צופין ולו מחכים ומשם פורחים נשמות לבדי הייתי כשעשיתי אותו ולא יגדל עליו מלאך לאמר אני קדמתי לך גם בעת שרקעתי ארצי שבה נטעתי ושרשתי אילן זה ושמחתים ביחד ושמחתי בהם מי אתי שגליתי לו סודי זה ע"כ ועוד שם מבואר מאי בכוגו רחם תזכור אמר בעת שחטאו לך בניך ותכעס עליהם רחם תזכור ומאי רחם תזכור זכור אותו שאמר ארחמך יי'
עזי

ירושלמי

מִן בְּנֵי חִתָּאָה: (א) וְאַבְרָהָם סִיב עַל בְּיוֹמִין וּמֵימְרָא דַיְיָ בָּרִיךְ יַת אַבְרָהָם בְּכָל מִינֵי בִּרְכָתָא: (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם לֶאֱלִיעֶזֶר עַבְדֵּיהּ סָבָא דְבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל אַפּוֹתִיקֵי דִילֵיהּ שַׁוֵּי כְדוֹן יְדָךְ בִּגְזֵירַת מְהוּלְתִּי:

נ(ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּיהּ שְׁלִיטָא דַהֲוָה שַׁלִּיט בְּכָל מַה דִּידֵיהּ שַׁוֵּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי קְיָימִי:נ

יונתן בן עזיאל

(ג) וְאוֹמֵינָךְ בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְּמוֹתְבֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא הוּא אֱלָהָא דְּשׁוּלְטָנֵיהּ עַל אַרְעָא דִּי לָא תִסַּב אִיתָא לִבְרִי מִבְּנָתְהוֹן דִּכְנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתִיב בֵּינֵיהוֹן: (ד) אֱלָהֵן לְאַרְעִי וּלְבֵית גְּנִיסָתִי תֵּיזִיל וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק: (ה) וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא מָאִים לֵית צְבוּת אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרַי לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיבִית בְּרָךְ לְאַרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן: (ו) וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם אסתמר

בעל הטורים

עדה עפרון כ"ח בהפך עמו רמז לעפר שיקום לעפר על המערה: (א) ואברהם זקן וסמוך ליה וה' ברך כשהזקין ולא יכול עוד לצאת ולבוא ליטא וליתן אז הולך לברכה וה' ברכו. בא בימים כשבא כמנין ימים שנים ברכו בבן שנולד יצחק: (ב) המושל ב' במסורה הכא ואידך (קהלת י') אם רוח המושל תעלה עליך שא"ל אברהם אפי' אם רוח

יונתן

מגילים לו מעות וק"ל: (ב) בגזרת מהולתי פי' בברית מילה כדפירש"י: (ד) ולבית גניסתי

רמב"ן

חזקי ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתן של ישראל וזכור בנו שירשם ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל דכתיב וי"י נתן חכמה לשלמה וזכור אביהם אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי ובקרב שנים תודיע ומשיכן שיתה בת לאברהם כן דכתיב וי"י ברך את אברהם בכל וכתיב כל הנקראה בשמי ולכבודי בראתיו שהיא ברכה שיתה בתו או לא היתה אלא אמו בן בתו שיתה משל למלך שהיה לו עבד שלם תמים לפניו ונסהו בכמה נסיונות ועמד בכולן אמר המלך מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו אלא אלונו לאחי הגדול ליעצו ולמהרו ולכבדו חזר העבד עם אחיו הגדול ולמד מדותיו אהבו האח וקראו אוהבי דכתיב זרע אברהם אוהבי אמר מה אתן לו או מה אעשה לו הנה כלי נאה עשיתי ובו מרגליות נאות ואין כמותן והם סגולת מלכים אתננה לו ויזכה במקומי הה"ד וי"י ברך את אברהם בכל ע"כ. ואם תבין מה שכתבתי תדע מאמר הבנים האמורות שאמרו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל ולמה נכתבה בולה חסרת האלף ותשכיל דברים רבים סתומים בתורה ומקרא ואלו ידע זה המתהדר בסודותיו תאלמנה שפתיו מהלעיג על דברי רבותינו ולכן כתבתי זה לסכור פי הדוברים על צדיקים עתק: (ג) ואשביעך בי"י. היה ראוי לאברהם שיצוה את יצחק בנו שלא יקח אשה מבנות כנען אבל היה רצונו לשלוח בחייו אל ארצו ומשפחתו והשביע העבד לעשות כן בחייו או במותו ולכן הולך על כל פנים להשביע לעבד ללכת שם והולך לאמר אני מצוך שלא תקח אשה לבני מבנות כנען ושתלך אל ארצי ותקח לו אשה מבית אבי וכיון שהשביע את העבד על זה לא הולך לצוות את יצחק דבר כי יודע בו שלא יעבור על רצון אביו ועל השבועה שהשביע את עבדו כי היה הענין נודע ליצחק באמת גם יתכן שהיה העבד אפוטרופוס על נכסיו וצוה אותו שישיא יצחק לרצונו ויכניס אותו נכסיו ע"מ כן וזה טעם המושל בכל אשר לו: אלהי השמים ואלהי הארץ. הקב"ה יקרא אלהי ארץ ישראל כדכתיב כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ וכתוב וידברו על אלהי ירושלם ועל אלהי עמי הארץ ויש בזה סוד עוד אכתבנו בע"ה אבל בפסוק לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת י"י לאמר לך עבוד אלהים אחרים: (ה) וטעם אם לא תאבה האשה. הלשה אשר אדבר בה מכל הנשים אשר שם או הראויה ליצחק: (ז) מבית אבי ומארץ מולדתי. לשון רש"י מבית אבי מחרן ומארץ מולדתי מאור כשדים אם כן אל ארצי ואל מולדתי תלך יהיה אור כשדים וחלילה חלילה שיתערב זרע הקדש בבני שם הפושעים אולי יאמר שהיה לו משפחה שם מזרעו של שם אבל העבד לחרן הלך כאשר דבר אדניו אולי יחשוב הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל מולדתי היא משפחתי והלוי ארץ אשר גר בה וכל. אלה דברים בטלים כי בכאן אמר ולקחת אשה לבני משם ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יותר

אבן עזרא

להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיי' דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה: (א) ברך את אברהם בכל. באורך ימים ועושר וכבוד ובנים מכל חמדת האדם. ודרש שאמו שיתה שמה בכל צריך להוסיף בי"ת משרת: (ב) שים נא ידך תחת ירכי. יש אומר רומז למילה. ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה ולא בשם. והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו. והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי. והאדון יושב והירך על היד. כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך. וזה המשפט עדיין בארץ הודו. (ג) וטעם אלהי השמים ואלהי הארץ. במקום הזה. כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים. והוא סוד: הכנעני. כלל לעשתי עשר גוים: (ד) כי אל ארצי. זאת חרן שדר שם: מולדתי. אור כשדים: (ה) אולי. ימלא על טעמים רבים וכן אולי יעשה זרים: נפתח ה"א השבב בפתח קטן בעבור שיש ה"א סבנין קמוץ ואילו נפתח בפתח גדול היה כבד על הלשון: (ו) כל השוא מלעיל מלשון שמירה. והשר מלרע

פירוש על אבן עזרא

ר"ל אשר מאליך הכתוב בספור השתדלות וקניית א"י להראות לכל הארץ מקום החיים והמתים, ועוד טעם כמאמר חז"ל קיים א"י כל התורה כולה מלות מלה אשר א"י לקיימה קודם הלווי ואשר הלוי. ובלא כלון הבורא להכילו נחלת א"י ע"כ הקדים א"י ולקח קרקע להיות לו ישיבת א"י כמו כל המלות. עיין (ב"ב י"ע י"ז). ר"ל בבבל כמו ובנו אמכם דעה (ירמיה ג' ט"ו) שטעמו בדעה. ר"ל לפרש כנוי פה אלהי השמים והארץ להבין מאמר חז"ל מ"ס יום קודם יצירת הולד וכו' (סנהדרין פ"ב ע"א) ואמרו חז"ל מוסר לאכם אשה במועד שמא יקדמנו אחר (מ"ק י"ח ע"ב) ע"כ אנו מחויבים להבין הענין כי הגזירה מהשמים אשר מקוגל פב"פ ולא בגזרה מוחלטת, ויהיה הפירוש מכריזין בת פלוני מקובלת לפלוני לפי טבע אלהות אשר נותנים בהם, ואם ישנה דרכו והזיוג הראוי לו היעיבה דרכה בודאי אינו זוכה להשיגה ככתוב כי לא ינוח שבט הרשע וכו' אם לא אשר אותה בן זוג השמימה מעלה כמו כן, א"כ משמנה המערכה כפי מעשה המתחתונים, וע"כ פירש א"י בשם אלהי השמים, ומכ"ז נקרא אלהי הארץ כי משנה כפי מעשה יושבי הארץ, ומחויב להיות עזר עבור יצחק כפי מזגו הטוב, ונפרש אשר ה"י היא תחת השגחת הי' ושם שער השמים, מחויבת האשה להיות דבקה בהי"ת. עיין (לעיל ע"ז י"ח). אולי ג"ל שהיה רך שם. ר"ל יש אולי ספי' כמו אם כמו אולי יעשה זרים (הושע ח' ז'), ויש כמו שמא, אולי אוכל נכה בו (במדבר כ"ב ז') ויש לתקוה, כמו אולי יתעשת (יונה א' ו'), ויש כמו לולי, אולי נעתה מפני (במדבר כ"ב ל"ג). ר"ל מקור מבנין הפעיל הָשֵׁב, ופה הוא בסגל אשר קורא ר"א נפתח הה"א. ישעיה

ספורנו

מאת בני חת. שהסכים כל הלבור שתהיה לו לאחוזת קבר: (א) ואברהם זקן וי"י ברך. באר הסבות שהכריחו את אברהם לשלוח את עבדו עתה אל ארץ אחרת בעד אשה לבנו ושהולרך להשביעו על כך כי לסבת הזקנה דאג שימות ולא יראה בחופת בנו והסכים שלא לאחר עוד ומבלי אין בארצו אשה הגונה לבנו הולרך לשלוח אל ארץ אחרת. ומפני עשרו דאג שמא איזה אדם בלתי הגון ירצה שוחד לעבדו כדי שיבחר בבתו ולא ישתדל להשיג אשה הגונה לבנו: ולכן הולרך להשביע את עבדו על כל אלה: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ. שאם תבגוד יפרע ממך בעולם הזה ובעולם הבא: (ה) אשר יצאת משם. שמאסת את המקום והנה אם אשבע לקחת אשה משם ולא תחפוץ היא לבא הנה אשעבד את בנך לשאר כסות ועונה ויתחייב ללכת שם ואם

פירוש רשב"ם

לאחוזת קבר מאת בני חת: (א) בא בימים. והרי הגיע עת להשיא את בנו בחייו: וה' ברך את אברהם. להודיע האמור לפנינו שלא שלח עבדו לקחת אשה ממשפחתו מחמת חוסר נשי' בארץ כנען שלא היו רוצים להזדווג לו שהרי נתברך בכל וכל העולם מתאווים להזדווג לו אבל הוא לא רצה כי אם ממשפחתו. וזהו שאמר העבד וה' ברך את אדני מאד ויגדל ולכך הוצרך לפרש תחלה ברך את אברהם בכל. כמו וחם אבי כנען: (ב) שים נא ידך תחת ירכי. וכן ביוסף כשנשבע ליעקב כריתות ברית ושבועה של בן ועבד לאדוניו כך היתה שדומה ענין השעבוד וכן כתב בן יכבד אב ועבד אדוניו. אבל תקיעת כף אל כף או כריתות ברית דבר לשנים ולעבור בין בתריו מצויה. בשאר בני אדם: (ד) כי אל ארצי. ולא לאותה שאינה קרובי אלא למולדתי שבארצי תלך: (ה) ההשב אשיב את בנך. אל ארץ אבתיך. ואעפ שורעו של אברהם

תשיב את־בני שמה: ז יהוה | אלהי
השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ
מולדתי ואשר דבר־לי ואשר נשבע־
לי לאמר לזרעך אתן את־הארץ הזאת
הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה
לבני משם: ח ואם־לא תאבה האשה
ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת
רק את־בני לא תשב שמה: ט וישם
העבד את־ידו תחת ירך אברהם
אדניו וישבע לו על־הדבר הזה: שלישי
י ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי
אדניו וילך וכל־טוב אדניו בידו ויקם
וילך אל־ארם נהרים אל־עיר נחור:
יא ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל־באר
המים לעת ערב לעת צאת השאבת:
יב ויאמר | יהוה אלהי אדני אברהם
הקרה־נא לפני היום ועשה־חסד עם
אדני אברהם: יג הנה אנכי נצב על־
עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים: יד והיה הנער אשר אמר
אליה הטי־נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם־גמליך אשקה אתה הכחת
לעבדך ליצחק ובה אדע כי־עשית חסד עם־אדני: טו ויהי־הוא טרם כלה
לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן־מלכה אשת נחור אחי

°הנערה ק'

אברהם

אונקלוס

לך דילמא־תתיב ית־ברי לתמן: ז יי | אלהא דשמיא די
דברני מבית אבא ומארע ילדותי ודי מליל לי ודי קיים לי
למימר לבנך אתן ית־ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך
ותיסב אתתא לברי מתמן: ח ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרך
ותהי־זכאה ממומתי דא לחוד ית־ברי לא תתב לתמן:
ט ושוי עבדא ית־ידיה תחות ירכא דאברהם רבוניה וקיים
ליה על־פתגמא הדין: י ודבר עבדא עשרא גמלין מגמלי
רבוניה ואזל וכל־שפר רבוניה בידיה וקם ואזל לארם די
על־פרת לקרתא דנחור: יא ואשרי גמליא מברא לקרתא
לבארא דמיא לעדן רמשא לעדן דנפקן מליתא: יב ואמר
יי אלהא דרבוני אברהם זמין־כען קדמי יומא דין ועבד־
טיבו עם רבוני אברהם: יג הא אנא קאם על־עינא דמיא
ובנת אנשי קרתא נפקן לממלי מיא: יד ותהי עולמתא
דאימר לה ארכיני־כען קולתיך ואשתי ותימר אשת ואף־
גמליך אשקי יתה זמנת לעבדך ליצחק ובה אידע ארי־
עבדת טיבו עם־רבוני: טו והוה־הוא עד־לא שיצי למללא
והא רבקה נפקת דאתילידת לבתואל בר־מלכה אתת

נחור

מסרה תשיב, מ"ל. שמה, י"ח ק"פ. ז מולדתי, מ"ל. ואשר, ב' דס'. ואשר נשבע, ל' בס'. נשבע, (הבית בלי מתג). ח ואם לא, ג' ר"פ בענין. משבעתי, ל' וחסר ועי' בשערי תורה ספירה ב'. תשב, ד' קמץ ומלרע חסר. י טוב, ב' דמשק. ויקם, הרביע ביוד. יא ויברך, ל'. המים, ל'. השאבת, ל' וחסר דחסר. יב ויאמר, ז' ר"פ בטעם מרעים ופסק. הקרה, ל'. חסד, בז"ג. יג הנה, ז' ר"פ בספר'. יצאת, ל' חסר דחסר. לשאב חסר. יד הנער, הנערה ק'. אמר, חסר. הטי, ל'. כדך, ל'. גמליך, מ"ל. שתה, חסר. הכחת, ל' וחסר. וגם, ג'. טו יצאת, כו"ל חסר במ"ה בלי'.

ת"א והיה הנערה תענית ד.

רש"י

שטר אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד וק"ל): (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו'. אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי כמו אשר דבר עלי. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על. ותרגום שלהם (רצונו שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולה' אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: (ח) ונקית משבועתי וגו'. וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא (קדושין סא): רק את בני וגו'. רק מיעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו. (ב"ר) ניכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו. (ב"ר) שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרים. בין שתי נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים. הרביצם: (יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרובי"ר בלע"ז: ובה אדע. לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו

רמב"ן

יותר מחרן ולמה תקרא חרן ארצו בעבור שגר בה ימים רבים אבל אל ארצי ואל מולדתי ארצי ששם מולדתי כי שם עמד ומשם היו אבותיו ונעולם וכבר נתבאר ובב"ר מבית אבי זו ביתו של אביו. ומארץ מולדתי זו שכונתי ויתכן שיהי' טעם אל ארצי ואל מולדתי ארצי וממשפחתי כי גם באנשי ארצו לא יחפוץ רק במשפחתו וכן ולקחת אשה לבני משם רמז אל מבית אבי וכן יאמר העבד ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי ואמר כי תבא אל משפחתי או שהיה העבד אומר כן לכבדם שישמעו לו: (ז) ואשר דבר לי. לשון הר"י לצרכי כמו עלי. וכן לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על שאין נופל בלשון דבור אלא אלי אליו אליהם ותרגומם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם ובפרשת ויצא יעקב הביא ראיה ממה שכתוב שם את אשר דברתי לך שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן ואין החלוק הזה אמת כי הנה מלאכו ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וידברו הכשדים למלך ארמית והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר יי' אלהיך לך וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ואת אשר דברתי לך פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך: (ח) ונקית משבועתי זאת. לא הרשה אותו לקחת לו אשה מבנות כנען.

יונתן בן עוזיאל

אמר לך דילמא תתיב ית ברי לתמן: (ז) יי אלהא דמותביה בשמי מרומא דדברני מן בית אבא ומן ארע ילדותי ודמליל לי ודקיים עלי למימר לבנך אתן ית ארעא הדא הוא יזמן מלאכי לקמך ותיסב איתא לברי מתמן: (ח) ואם לית צבות איתתא למיתי בתרך ותזדכי ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן: (ט) ושוי עבדא ית ידיה בגזרת מהולתא דאברהם רבוניה וקיים ליה על עיסק פתגמא הדין: (י) ודבר עבדא עשרא גמלין מן גמלי רבוניה ואזל כל שפר אפותיקי דריבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת לקרתא דנחור:

ירושלמי

(י) וכל שפר אפותיקי דריבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת נהרים: (יא) וארבע גמליא מברא לקרתא לבירא דמיא לעדן רמשא לעדן דנפקן מליאתא: (יב) ואמר יי אלהא דרבוני אברהם זמין כען איתא מהגנא קומי יומנא ועיבד טיבוי עם רבוני אברהם: (יג) הא אנא קאי על עיני דמיא ובנתהון דאנשי קרתא נפקן למימלי מוי: (יד) ותהי דיבא דאימר לה ארכיני כדון לגינך ואשתי ותימר שתי ואוף גמליך אשקי יתה זמינתא במזלא לעבדך ליצחק ובה אינדע ארום עבדת טיבוי עם רבוני: (טו) והוה בשעא קלילא הוא עד כדון לא פסק למללא והא רבקה נפקת דאתילידא לבתואל

בר

בעל הטורים

אם המושל לו מוס אותם יעלה עליך מקומך אל תנח אלא לך לאכלי: לא ידך בבי' עולם שהושיבנו במילה: (ז) ישלח מלאכו המיוחד לו כדכתיב כי ילך מלאכי לפניך אבל לא אותו שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניך מלאך. ושני פעמים כתיב מלאכי במסורה מנקום על שנים אחד בהליכה ואחד בחזר': (י) וכל טוב ב' במסורה הכא ואידך (מ"ב ח') וכל טוב דמשק. אליעזר לקח גם מטוב דמשק: (יג) עם אדני לנחום ק"ם מים לומר בשכר יוקם לא מעט מים ענהו על המים. וכשתוסיף דלי"ת של ספר-יחיה ק"ם דמים שלאחר בזכות דמו שנשפך בפחד העקידה ענני: (יד) ובה ג' במסור' הכא ואידך (ישעי' י"ד) ובה יחסו עניי עמו. (ד"ה א' כ') ובה אבן [יקרה]. פי' ובה אדע כי עשית חסד אם תהיה לדקה גומלת חסדים. ובה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקר. והכי איתא בב"ר כד הוגא בגם רבי יוסי

אומר

יונתן

גביסתי פי' לבית משמחתי: (ח) ותזדכי פי' תהיה זכאי א' מהמלות אשר פ"א פעל לפני א' המורה על בנין התפעל וק"ל: (י) כל שפר אפותיקי מכאן מוכח דלין לגרוס אפיתקי לשון אוצר שא"א שהוליך עמו כל אוצרות אדוניו אלא ודאי שפרי אפותיקי: (יא) ואברע גמליא פירוש הרביע הגמלים להבריכם: (יב) זמין וכו' מהגנא פי' הזמדן לפני אשה הגונה: (יד) לגיניך פירוש חמת גדול מלשון הגמרא אמתרא בלגינא:

למורכיות

רמב"ן

ענין אבל שיהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה. ורש"י כתב וקח לו אשה מבנות ענר אשכל וממרא והם כשנים הם אלילה לו ובאמת שהם אלא בכנען שכתוב אומר וממרא האמורי אחי אשכל ואחי ענר ובב"ר אמרו שאשר לא תקח אשה וגו' הזהירו בבנות כנען ענר אשכל וממרא כי עליהם אמר אשר אנכי יושב בקרבו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו אבל הזהיר על אלה בעלי בריתו וכל שכן על האחרים אבל ונקיתי משבועתי שיהיה הוא פטור ואברהם הוא היודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בכן וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים. ויתכן כי משבועתי זאת רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת ולכך אמר העבד והפנה על ימין או שמאל ולא אמר השבועה לי: (י) וכל טוב אדוניו בידו. לשון רש"י שטר מתנה שכתב לו כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם וכן בבראשית רבה דייתיקי ולדעת זו מה שכתוב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק לומר שהחזיק אותו בנכסים בשעת פטירתו שלא יערערו בו כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי וא"כ תהיה מלת הלקיחה מושכת וכל טוב אדוניו בידו לקח או ויקח העבד עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו וילך ואחרים מפרשים כי העבד כאשר נשבע מיד הלך מעצמו ולקח גמלים רבים מגמלי אדוניו כי כל טוב אדוניו היה בידו והוא פקיד ונגיד על הכל לקחת ממנו כאשר ירצה כמו שאמר המושל בכל אשר לו. והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בחזאל וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל אף כאן אמר כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים והענין כי כל הטוב והמעולה בעניים ההם פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלים והוליכו מנחה בידם וכן עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים והמקראות יקצרו לשונם במובן: (יד) אותה הוכחת לעבדך ליצחק. לשון רש"י ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וראויה ליכנס בביתו של אברהם ובה אדע לשון תחנה הודיעני בה שעשית חסד עם אדוני ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה אבל

פירושו

אבן עזרא

מלרע לשון שמרים. כמו השמר [ע]והשקט. כטעם שקט הוא על [פ]שמריו: (ז) הוא ישלח מלאכו. תפלה. ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: (ח) לא תשב שמה. שיעמוד בארץ [צ]ישראל. וטעם לא תשב [ק]בעבור אברהם שהוא העיקר: (יא) ויברך הגמלים. הבריכם [ר]על ברכיהם: (יב) הקרה נא לפני. כטעם הכן אפלי [ש]לפני. וכן כי הקרה ה' אלהיך: (יד) אתה הוכחת. נסמך העבד [ת]על תפלת הנביא שהשם ענהו. והוכיח בחלום על יד המלאך. שהוא שליח השם [א]לעזרו. והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו. ורבים יתמהו באמרם שלא [ב]שאל כהוגן. ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו

ותשקה

פירוש על אבן עזרא

[ע](ישעיה ז' ד'). [פ](ירמיה מ"ח י"א). [צ]ר"ל לא שייך תשב אצל יצחק אם לא היה מעולם חוץ לארץ, ע"כ מפרש כי כי כונת א"א שיעמוד בא"י. [ק]וא"כ למה מלוה במלת תשב ע"כ מפרש ר"ל כי היה הדב' עבור א"א והוא בא מהכן ואלכו שייך בלאחו להכן בשם השבה ע"כ מדבר הענין אשר שייך לדבר על עצמו. [ר]עיין נשב"ס. [ש]פתם מלת מקרה פי' שלא בהזדמן כמו מקרה לילה. (דברים כ"ג י"א), ובפסוק כי הקרה ה' וכו' (להלן כ"ז כ') ושם ע"כ פירושו ע"י זימון כי אין מקרה לפני הי"ת כי הכל בהשגחתו וכן פה פירושו. [ת]ר"ל שלא הוכחתה הוא לשון עבר כי סמך א"ע על תפלת א"א בפסוק ז', והשב בודאי שלא מלאך למשפחת אברהם בחלום הלילה שיכינו אשה עגונה לבן אדוניו, או ר"ל כמו שהמלאך נעשה שליחות השם ע"י כן ענהו ה' ונתקיים תפלתו ע"י. [א]ועי"כ עשה הסימן במים כמו גלוי מלאה לדע אם היא האשה הנדיבה. [ב]כדאמרינן (פ"ק דתענית ד' ע"א)

יכול

ספורנו

ואם לא ילך יבוד באשה נעוריו: (ז) אלהי השמים. ישלח מלאכו יהי רצון שישלח מלאכו ממעון קדשו השמים בהיות שהוא לקחני משם ולו נתכנו עלילות לעשות באופן שלא יצטרך בני ללכת שם: ואשר דבר לי. ועוד כי דבר לי באמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: ואשר נשבע לי. וכיון שנשבע ולא ינחם יקצב בלי ספק שיצא בני אשה הוגנת לו להקים זרע מוכן לקיים בו שבועתו: (ט) וישבע לו על הדבר הזה. נשבע עם כל התנאים שאמר לו אברהם: (י) ויקח העבד כו' וילך. נטל רשות מאדוניו ללכת אחר שהכין את הגמלים וילך מלפני אדוניו: וכל טוב אדוניו בידו. ונטל עמו כלי כסף וכלי זהב ובגדים ולא הוצרך בזה ליטול רשות כי הכל היה בידו לעשות בו כרצונו: ויקם וילך. לדרכו: והיה הנערה אשר אומר אליה. התפלל שיהיה כך לא שסמך על נחש וכן היה ביהונתן בן שאול ומה שאמרו ז"ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם ויהונתן בן שאול אינו נחש. הכונה היא שיאמר שמנחש כדבריהם אבל יאמר זה שלא בדרך תפלה אלא דרך נחש שאם יקרה כך יעשה כך וכך: (יד) וגם גמליך אשקה. כי ראוי לשואל שישאל פחות מצרכו שלא להטריח וראוי לנדיב שיוסיף ויעשה לשואל די מחסורו או יותר: אותה הוכחת. יקרת וסורית אותה מוסר השכל באופן שתהיה ראוי לעבדך ליצחק: (טו) טרם כלה. עדיין לא כלה על דרך והיה טרם יקראו ואני אענה: אשר ילדה לבתואל בן מלכה. בן הגבירת

לא

פירוש רשב"ם

אברהם לא היה שם קורא אותו השבה הואיל והיה אברהם שם: (ז) ה' אלהי השמים. שהביאני כאן ונתן לזרעי זאת הארץ ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן שא"כ מה לו להקב"ה להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להצליח דרכיך לקיים לי הבטחתו: (ט) על הדבר הזה. על התנאי שפי' לו אברהם: (י) וכל טוב אדניו. האנשי' החשובים של בית אברהם הוא שנאמר לפניו והאנשים אשר עמו: (יא) ויברך הגמלים. שני ברכים יש לגמל זה על גב זה וצריך להבריכו פעמים קודם שישת מפני גובהו והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין וכנגדו בגמל ניכר: (יד) אותה הוכחת. כלומר אותה שהוכחת ליצחק היא תאמר לי כן

ולא

אברהם וכדה על־שכמה: טז והנער°
טבת מראה מאד בתולה ואיש לא
ידעה ותרד העינה ותמלא כדה ותעל:
יז וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני
נא מעט־מים מכדך: יח ותאמר שתה
אדני ותמהר ותרד כדה על־ידה
ותשקהו: יט ותכל להשקתו ותאמר
גם לגמליך אשאב עד אם־כלו לשתת:
כ ותמהר ותער כדה אל־השקת ותרץ
עוד אל־הבאר לשאב ותשאב לכל־
גמליו: כא והאיש משתאה לה מחריש
לדעת ההצליח יהוה דרכו אם־לא:
כב ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות
ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו
ושני צמידים על־ידיה עשרה זהב
משקלם: כג ויאמר בת־מי את הגידי
נא לי היש בית־אביך מקום לנו ללין:
כד ותאמר אליו בת־בתואל אנכי בן־

נחור אחוהי דאברהם וקולתה על־כתפה: טז ועולמתא
שפירת חיזו (נ"י שפירא למחזי) לחדא בתולתא וגבר לא
ידעה ונחתת לעינא ומלת קולתה וסלקת: יז ורהט עבדא
לקדמותה ואמר אשקיני־(נ"י אטעמני) כען זעיר־מיא
מקולתיך: יח ואמרת אשתי רבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על
ידה ואשקיתה: יט ושיציאת לאשקיותה ואמרת אף לגמליך
אמלי עד די־ספקון למשתי: כ ואוחיאת ונפצת קולתה
לבית־שקיא ורהטת עוד לבירא לממלי ומלת לכל־גמלוהי:
כא וגברא שהי בה מסתכל שתיק למידע האצלח יי ארחה
אם־לא: כב והוה כד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא
קדשא דדהבא תקלא מתקלה ותרין שירין על־ידהא
מתקל־עשר סלעין־דדהבא מתקלהון: כג ואמר בת־מן
את חוי כען לי האית בית־אבוך אתר כשר לנא למבת:
כד ואמרת לה בת־בתואל אנא בר־מלכה דילידת לנחור:
כה ואמרת לה אף־תבנא אף־כסתא סגי עמנא אף אתר
כשר־למבת: כו וכרע גברא וסגיד קדם־יי: כז ואמר בריך
יי אלהא דרבוני אברהם די לא־מנע טיבותה וקושטה
מן־רבוני אנא בארח תקנא דברני יי בית אחוהי דרבוני:

ורהט

מסרה. טז והנער, והנערה ק'. טבת, ל' חסר. ידעה, ב'. העינה, ב'. יז הגמיאיני, ל' ומ"ל דמ"ל. יח ותרד, ג' ב' חסר וחד מ"ל. יט ותכל, ב'. להשקתו, חסר. אשאב, ל'. לשתת, ד' חסר. כ ותער, ל' וא' חטף. השקת, ל' חסר. לשאב, ל' וחסר. ותשאב, ל'. כא משתאה, ל' האלף בליר"י. לדעת, ברביע. ההצליח, ל'. אם לא, ז' ק"ס. כב לשתות, מ"ל. בקע, ב' לגלגלת. צמידים, מ"ל דמ"ל. כג הגידי, מ"ל. ללין, טעה מן כ"ז בכל חד וחד ל' דכו'. כה ללון, קדמאה ללין תנין ללון ואפ"ס הלילו. כו ויקד, כל או' חסר.

ת"א והנערה טבת יבמות סא. הגמיאיני שבת עז.

מלכה אשר ילדה לנחור: כה ותאמר אליו גם־תבן גם־מספוא רב עמנו גם־
מקום ללון: כו ויקד האיש וישתחו ליהוה: רביעי כז ויאמר ברוך יהוה אלהי
אדני אברהם אשר לא־עזב חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדרך נחני

°והנערה ק'

יהוה

רש"י

בה אדע כי עשית חסד: (טז) בתולה. ממקום בתולים (ב"ר): ואיש לא ידעה. שלא כדרך הנכרים שהיו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה. (ב"ר): הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומיי"ר בלע"ז: (יח) ותרד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר: אם כלו. ת"א די ספקון שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן: (כ) ותער. לשון נפיצה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה (תהלים קמא) אל תער נפשי (ישעיה נג) אשר הערה למות נפשו: השקת. אבן חלולה ששותים בה הגמלים: (כא) משתאה. לשון שאיה כמו שאו ערים. תשאה שממה: משתאה. משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיותיה של עקר היסוד כגון (משתאה) משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי מגזרת ויסתבל אף כאן משתאה מגזרת שאה וכה' שאתה מוצא לשון שמום באדם כבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו (איוב יח) על יומו נשמו אחרונים (ירמיה ב) שומו שמים (דניאל ד) אשתומם כשעה חדא כך תפרש לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה וגברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שהי שהרי איננו לשון שהייה שאין אלף נופלת בלשון שהייה: משתאה לה. משתומם אליה כמו (לעיל כ) אמרי לי אחי הוא וכמו (שם כו) אנשי המקום לאשתו: (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת: ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין. לינה אחת. לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים: (כז) בדרך. דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש

התיבה

רמב"ן

פירושו הקרה נא לפני היום הזה הנקרה שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהיה ממשפחתו וטובת שכל ויפת מראה וכן אמר והיה העלמה היא האשה אשר הוכיח י"י: (יז) וירץ העבד לקראתה. לשון רש"י לפי שראה שעלו המים לקראתה ובבראשית רבה ותמלא כדה ותעל כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו אמר לה הקב"ה את סימן ברכה לבניך נראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר ותשאב ותמלא ונעשה לה הנס בפעם הראשונה כי אחרי כן כתוב ותשאב והעבד כשספר להם אמר ותרד העינה ותשאב אולי לא יאמינו: (טו) אשר ילדה לבתואל בן מלכה. בעבור שהיו לנחור בנים

מפלגשו

בר מלכה אתתיה דנחור אחוי דאברהם ולגינתא על כתפהא: (טז) וריבא שפירא למחמי לחדא בתולתא וגבר לא ידעה במשכבה ונחתת לעיינא ומלת לגינתא וסליקת: (יז) ורהט עבדא לקדמותהא ואמר אטעמני כדון קליל מוי מן לגינתיך: (יח) ואמרת שתי רבוני ואוחיאת ואחיתת לגינתא על ידה ואשקיתיה: (יט) ופסקת לאשקיותיה ואמרת אוף לגמלך אימלי עד די יספקון למשתי: (כ) ואוחיאת ורוקינת לגינתא למורביות בית שקתי ורהטת תוב לבירא לממלי ומלת לכל גמלוי:

[(כ) וחרת ואחתת מורביה לגו שקיא ומלת ואשקת לכל גמלוהי:]

(כא) וגברא הוה מסתכל לה ושתיק למנדע האצלח יי ארחיה אין לא:

(כב) והוה כד ספיקו גמליא למימלי ונסיב גברא קדשא דדהבא דדרכמונא מתקליה קביל דרכמונא לגלגלתא דאיתמסין בנהא למיתב לעיבידת משכנא ותרין שירין יהב על ידהא מתקל עשר סלעין דדהבא סכום מתקלהון קביל תרין לוחיא דכתיבין בהון עשרתי דבריא: (כג) ואמר ברת מאן את תני כדון לי האית בית אבוך אתר כשר לנא למבת: (כד) ואמרת ליה ברת בתואל אנא בר מלכה דילידת לנחור: (כה) ותנת למימר ליה אוף תיבנא אוף אספסתא סגי עמנא אוף אתר כשר למבת: (כו) וגחן גברא וסגיד קדם יי דזמין קדמוי אתתא מהגנא: (כז) ואמר בריך שמא דיי אלהיה דריבוני אברהם די לא מנע טיבותיה וקשטיה מן ריבוני אנא
בזכותיה

בעל הטורים

אומר אבן יקרה היתה משקלה בקע: (טז) לא ידעה ב' במסו' הכא ואידך (מ"א א') והמלך לא ידעה מה להלן לא ידעה בין כדרכה ובין שלא כדרכה אף הכא כמי ואיש לא ידעה בין כדרכה ובין שלא כדרכה. (יט) והכל ב' במסו' הכא ואידך (ש"ב י"ג). והכל דוד וגו' לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת: והכל דוד ללאת למה והכל להשקותו כי שתה כוס תנחומין על אמנון: (כב) בקע ב' במסורה הכא ואידך
בקע

יונתן

(כ) למורביות פי' להשוקת כי כן פ"י בהעפים מרביות וכן בירושלמי חרות ואחתת מורביה פירוש מיהרה והורידה כלי ששותים ממנו: (כב) דרכמונא מתקלי' פי' כפ"י בתרגום ד' מעה של זהב משקלו. קביל דרכמונא דאיעמוקין פי' נגד בקע לגלגלות דעתידין בניו ליתן לעבודת המשכן ותרין שירין כנגד ב' לוחות י' זהב משקל' כנגד י' דברות ועיין לרש"י זהו סוכף דבריו: (כה) אספסתא מין זרע ואולם מאכל בהמה:
באורח

רמב"ן

מפלגשו ראומה ייחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שהנערה הזכירה אם אביה אמרה בת בתואל אנכי בן מלכה כי כן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה לכן יזכירנו הכתוב כן בן מלכה אשת נחור אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור כי תקן הדבר בדרך מוסר אבל אמר אשר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה: (כב) ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה. הכתוב הזה יספר המעשה והיה לריך שיאמר ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים על ידיה ולכן אני אומר כי פירוש ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים שיהיו על ידיה ויאמר בת מי את ואחרי שאמרה אליו בת
בתואל

אבן עזרא

ותשקה לגמליו ומלאה שהיא ממשפחה אחרת הי' עוזב אותה ולא הפסיד כלום. כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר [ג]אמר לי קודם שיתן לה כלום. וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם. וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אשה ממשפחת אדוניו. והסוכחה שתעשה דרך מוסר כמו בת כדין והשם שמע תפלתו. ודרך יהונתן [ד]אחרת: (טז) ואיש לא ידעה. רחוק שידבר הכתוב על מוץ [ה]הדרך רק פי' שיתכן שתהיה הנערה בתולה וישכב עמה איש גם הסר ואין ראוי [ו]לגלות דבר ערוה: (כא) והאיש משתאה. כמו משתומם. ונגזרת שאו [ז]ערים. תשאה [ח]שממה. וטעם לה כמו בשבילה. וכן אשתומם כטעם מלא [ט]והתי"ו מבנין התפעל כמו נתלאה פני ולא יתכן היותו מן [י]שתה: (כב) נזם. יש אם [כ]שהוא באף גם באזן [ל]וטעל האף יורד [מ]מעל פתיל [נ]קשור במלח: בקע. חלי שקל מגזרת [ס]נבקע: וצמידים. מגזרת למיד פתיל. כי על היד שאחת הצמיד [ע]האחד הוא שנים. ואורחו ידועה: (כג) ללין. מן בנין הכבד [פ]הנוסף. כי ללון מן
הקל

פירוש על אבן עזרא

יכול שפילו מגרת או פוחא וכו'. [ב]וכן חילקו התוס' בחולין (דף נ"ג ע"ב) ד"ה כאלעזר, עיין בעקידה (שער כ"ב). [ד](פ"א י"ד י') מה שאמר לנערו וכו' וזה לנו אות אודה כ"א שהוא נחש, ולהבין ההפרש כמובא בגמרא עורבא שקרי הוא, והיונה אם מרחה בכנפיה והוגה בגרונה הוא סימן אמת כי היא עוף הטהור הראוי להקריב קרבן ע"כ הסימן אשר עשה אלעזר הוא גלוי מלתא ע"י בדיקה כזאת והיא ראויה לגלות דבר ה', אך יהונתן תפס ע"י השלשתים וע"י אינו רק נחש. [ה]כמש"כ רש"י והוא מש"כ וכ"כ בינתם ורחוק אשר ישנה הכתוב על ביאה כזאת. [ו]אלא כונת ר"א כשמואל אשר אמר יכולני לבעול וכו' והיא אשה בתולה כמקדם ואינו ראוי אשר יפרש ר"א ז"ל איך עושים זאת הביאה. [ז](ישעיה ו' י"א). [ח](שם). [ט](דניאל ד' ע"ז). [י]פי' ר"א בתחלת ס' שפת יתר כי זה כנגד המתרגם לארמית שמתרגם אותו מגזרת והשתיה כדת, וגם רש"י ז"ל סובר זה ע"ש. [כ](להלן פסוק מ"ז). [ל](להלן ל"ה ד). [מ]כי ר"א חיבר פירוש זה בעיר לונ"א כמו שכתוב בפרשה וישלח בפסוק ויזרח לו השמש וזה היה בגלותו מספרד לא"י, ואז לא ראה כי בכות ישראל במצרים ובא"י מביאין נזמים באף ותלוים בנקבים שנוקבים האף כמו האוזן, (כ"ל) כי ר"א נוטה לפרש ע"פ פשוטו, והמדינות אשר אינם מורגלים לפשוט כזה נראה להם כמגונה ע"כ מפרש להבין בזה הדרך אשר יהיה תלוי הנזם מעל פתיל קשור במלח, וכמו היום שמקשטים עם בתי עינים, הנקרא (ברילל"ען או איין שטעכער). [נ](לעיל ז' י"א). [ס]ר"ל הטעם, כי למיד נקרא ע"ש שהוא משני אבנים למודים או שנלמדים ב' הראשים, או שהוא מב' חתיכות ומחוברת באמצע כדי שיפתח ויסגר, ונזה שבין טוכתו (במדבר י"ט ט"ו) אשר מפרש שנים שתילים, כאשר המגופה מהכלי מחוברת נקרא למיד כי הם ב' כלים מחוברים, כפי' רא"מ דלא כפירש"י שם ע"ש [ע]ר"ל כמו לדלין מבנין הפעיל.
כ"ל

ספורנו

לא בן כאומה הפלגש: (טז) טובת מראה. יפת הלבע: (יט) ותכל להשקותו ותאמר. המתינה לדבר עד שיכלו לשתות כאמרם ז"ל אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט: (כ) ותמהר. כי המהירות בעבודת המשרת יורה על היות הנעבד נחשב אצלו: ותרץ עוד אל הבאר. אשר לפני המעיין שממנו ישתו הבהמות: (כא) משתאה. משתומם על רוב הזריזות לעשות חסד: מחריש. ולא אמר לה אל תטרחי כל כך כמו שהיה ראוי בסוק המוסר: לדעת. להכיר מתוך אופן חסידותה וזריזותה: ההצליח ה' דרכו. אם יהיה ע"ל הטוב והחסד הגמור: אם לא. ושיהיה כל זה לתקות איש אחר: (כב) כאשר כלו הגמלים לשתות. זה היה זמן מה בהכרח אחר שהשלימה לשאוב ולאה שלא היתה מבקשת דבר אבל היו כל מעשיה על צד החסד הגמור: ושני צמידים על ידיה. ראוים למדת ידיה כמו ועשית על החשן שרשות גבלות. ועשית עליו זר זהב. ראוים למדותם: היש בית אביך מקום. מוכן לכניסת אורחים כמנהג אז: ללין. שנלין שם את גמלינו: (כה) גם תבן גם מספוא. לא מקום לגמלים בלבד אבל יש גם כן
תבן

פירוש רשב"ם

ולא אשה אחרת שלא הוכחת: (טז) ואיש לא ידעה. אפי' מעשה חירודין. כי צנועה היתה: (יט) גם לגמליך אשאב. הבין שזימן לו הקב"ה מה שביקש: (כ) ותער. כמו ותערה כמו ותכל ותכלה מגזרת וקיר ערה מגן: השוקת מלשון וישק צאן לבן. שם דבר כמו בושת מלשון גם בוש לא יבושו: (כא) והאיש משתאה. מלשון תשאה שממה והתי"ו כמו תי"ו בישתבח מן שבח. וישתמר חוקת עמרי. מלשון שמר כלומר משתומם ומחשב על שאמרה לו זאת הנערה: והמפרש לשון שתייה אי אפשר מפני שהאל"ף שבו לא תהיה בלשון שתייה. ועוד שלא אמרה לו רבקה להשקות את גמליו עד לאחר שתייתו ואז התחיל להיות מחשב ותוהא: (כב) ויקח האיש נזם זהב. יש לומר שאחר ששאל לה בת מי את נתן לה כמו שכתב לפנינו בסיפור דבריו. אלא שלא להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה. לכן הקדים מעשה לנתינתה שנתן לה: בקע. חצי שקל כמו נטה ידך על הים ובקעהו: (כג) מקום לנו ללין. מקום לנו בביתך ולמה אנו צריכין ללין. לבית לינה. שם דבר הוא. כמו כי יהיה ריב בין אנשים. מן וירב בלבן. בין דין לדין. שם דבר מן וילן שם בלילה הוא. אבל היא שאמרה גם מקום ללון. פירושה ללון נופני כמו לקום לשוב מצרימה ואלו אי אמרה גם מקום לכם כמו שאמרו הם מקום לנו היה לה לומר ללין כמו שאמרו הם שהיה משמע גם מקום לכם ולמה לבית לינה. אבל ללון אין צריך פי' שהרי
משמע

יְהוָֹה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי: כח וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ°
וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
כט וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן
אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן: ל וַיְהִי ׀
כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי
אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ
לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־
הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן:
לא וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָֹה לָמָּה תַעֲמֹד
בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם
לַגְּמַלִּים: לב וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח
הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים
וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר
אִתּוֹ: לג וַיּוּשַׂם° לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא
אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר
דַּבֵּר: לד וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי:
לה וַיהוָֹה בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל
וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם
וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים: לו וַתֵּלֶד
שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי
זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ:
לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה
לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב
בְּאַרְצוֹ: לח אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ
וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי:
לט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה
אַחֲרָי: מ וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָֹה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ
וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי: מא אָז תִּנָּקֶה
מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי: מב וָאָבֹא
הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר יְהוָֹה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי
אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ: מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת
לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ: מד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־אַתָּה
שתה

°הנערה ק׳ °ויושם קרי

אונקלוס

כח ורהטת עולימתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האלין:
כט ולרבקה אחא ושמה לבן ורהט לבן לות גברא לברא
לות עינא: ל והוה ׀ כד חזא ית קדשא וית שיריא על
ידי אחתה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתה למימר כדין
מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאים עלוי גמליא
על עינא: לא ואמר עול בריכא דיי למא את קאים בברא
ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא: לב ועל גברא
לביתא ושרא גמליא ויהב תבנא וכספתא לגמליא ומיא
לאסחאה רגלוהי ורגלי גבריא דעמה: לג ושויו קדמוהי
למיכל ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי ואמר מליל:
לד ואמר עבדא דאברהם אנא: לה ויי בריך ית רבוני
לחדא ורבא ויהב ליה ען ותורין וכסף ודהב ועבדין
ואמהן וגמלין וחמרין: לו וילידת שרה אתת רבוני בר
לרבוני בתר דסיבת ויהב ליה ית כל דיליה: לז וקיים עלי
רבוני למימר לא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא
יתב בארעה: לח אלהן לבית אבא תיזיל ולזרעיתי ותיסב
אתתא לברי: לט ואמרית לרבוני מאים לא תיתי אתתא
בתרי: מ ואמר לי יי די פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה
עמך ויצלח ארחך ותיסב אתתא לברי מזרעיתי ומבית
אבא: מא בכן תהי זכי (נ״י זכא) ממומתי ארי תהך לזרעיתי
ואם לא יתנון לך ותהי זכי ממומתי: מב ואתית (נ״י ואתיתי)
יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם
אית כען רעוא קדמך לאצלחא ארחי די אנא אזיל עלה:
מג הא אנא קאים על עינא דמיא ויהי עולימתא דתפוק
למימלי ואימר לה אשקיני כען זעיר מיא מקולתך:
מד ותימר לי אף את אשתי ואף לגמליך אמלי היא אתתא
דזמין

מסורה כו אחי, דין קדמה, אחי כיכה אחי ואפ״ם אחי ואכה. כח הנער, הנערה ק׳. כט המולה, י״ז. אל העין, ב׳. ל כראת, ב׳ חסר. פני אלהים והרלכי, ל. ואת, (הר״ו בגעי׳). הצמדים, ל׳ וחסר י״ק. אחתו, כל או׳ חסר. דבר, הנים בסגול. ויבא, כו״ל חסר. עמד,. חסר. העין, ב׳. לא בוא, י״ג מ״ל. תעמד, כל או׳ חסר. פניתי, ל׳. ומקום, ב׳ לזהב יזקו. לב ויפתח, ב׳ בצ׳ לימנה. ומספוא, ל׳ וכ״כ (בוי״ו הסבור) ומ״ל. לרחץ, חסר. לג ויישם, ויושם ק׳. לאכל, חסר. אכל, חסר. עד אם, ל׳. לה ויהוה, ז׳ בטעם ר״פ. ברך, י״ג. ועבדם, ל׳ וחסר. ושפחת, כ״ל חסר עד ויפרוץ האיש. וחמרים, כל או׳ ח״ו ומ״ל י׳. לז וישבעני, ל׳ וחסר. לח אם לא, ח׳ ר״פ וכל איוב דכו׳ במ״ב ואם. לט אלי, מ״ח מלין מימדין ח״ו. מא אז, ל׳. תבוא, כל או׳ מ״ל במ״ע. ואם לא, י״ז במליעת פסוק. מב ואבא, ה׳ חסר בלי׳. הלך, חסר. מג הנה, ז׳ ר״פ בסיפרה. העלמה, ג׳. היצאת, ח״ו ומ״ל אלף. השקיני נא, ב׳ דסמיך. כשקיני, מ״ל.

ת״א ויאמר עבד אברהם אנכי בבא קמא ג. אז תנקה קדושין סא. ואבא היום סנהדרין לה.

רש״י

שחיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר השמוע שהוזכר כבר במקום אחר הוא אבוא מבורך וכיכר באיזו הנה מדבר: (כח) לבית אמה. דרך הבנות היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא

זה

באורח תקנא דברני יי בית אחוי דרבוני: (כח) ורהטת ריבא חוי לבית אימה כפתגמא האלין: (כט) ולרבקה אחא ושמיה לבן ורהט לבן לות גברא לברא לעינא: (ל) והוה כדי חמא ית קדשא וית שירייא על ידי אחתיה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתיה למימר כדון מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאי עלוי גמליא על עינא: (לא) וחשיב לבן דהוא אברהם ואמר עול בריכא דיי למא אנת קאי בברא ואנא פנית ביתא מפולחנא נוכראה ואתר אתקינית לגמליא: (לב) ועל גברא לביתא ושרי זממי גמליא ויהב לבן תיבנא ואספסתא לגמליא ומוי למשזוג ריגלוי וריגלי גובריא די עמיה: (לג) וסדרו קומיה למיכול תבשילא דביה סמא דקטול וארגיש ביה ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי ואמר מליל: (לד) ואמר עבדא דאברהם אנא: (לה) ויי בריך ית רבוני לחדא ורבא ויהב ליה ען ותורין וכספא ודהבא ועבדין ואמהן וגמלין וחמרין: (לו) וילידת שרה איתת רבוני בר לרבוני בתר דסיבת ויהב ליה ית כל דיליה: (לז) ואומי יתי רבוני למימר לא תסב איתתא לברי מבנת כנענאי דאנא יתיב בארעהון: (לח) אלהן לבית איבא תיזיל ולייחוסי ותסב איתא לברי: (לט) ואמרית לרבוני מאים לא תיתי איתתא בתרי: (מ) ואמר לי יי דפלחית קומוי יזמן מלאכיה עמך ויצלח ארחך ותסב איתתא לברי מן יחוסי ומגניסת בית איבא: (מא) בכין תזדכי ממומתי אין תיעול לבית יחוסי ואין לא ינתנון לך ותהי זכאי ממומתי: (מב) ואתית יומנא לעינא ואמרית יי אלהיה דרבוני אברהם אין איתך כדון מצלח ארחי דאנא אזיל עלה: (מג) הא אנא קאי על עינא דמיא ותהי ריבא דתיפוק למימלי ואימר לה אשקיני כדון קליל מוי מן לגיניתיך: (מד) ותימר לי אוף אנת שתי אוף לגמלך אמלי היא
אנתתא

רש"י

זה נתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם לשמשם: (לא) פניתי הבית. מעבודת אלילים (ב"ר): (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים (ב"ר): (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו (לקמן מט) עד כי יבא שילה וז"ש חז"ל כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר מתנה כתב לו: (לז) לא תקח אשה מבנות הכנעני. אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אולי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר. והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ (ב"ר) אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה: (מד) גם אתה. גם לרבות אנשים
אנשים

בעל הטורים

נקב ונגלגלה שרמז לה זכות השקלים: (כט) ולרבקה ב' במסור' חד הכא ב"פ וחד פ"פ והיין מורה כוס ליצחק ולרבקה. שכהו עיניו מעשן ע"ז של עשו אבל לרבקה לא הזיק לפי שהיא כאשה כן בבית אביה שהיה כומר לע"ז. ועל כן הקדים הכתוב שם ולשק [ולפע"ם שביא כאשה יותר כי האשה יושבת בבית יותר מן האיש] לומר שלא היו מורה כוס לרבקה כמו ליצחק. א"נ רמז למה שאמרו הנושא אשה יבדוק באחיה רוב בנים דומין לאחי האם ובשביל שהיה אחיה רשע ילדה עמו הרשע והו ולרבקה אח ושמו לבן והיין מורה כוס ליצחק ולרבקה: (לא) ומקום ב' הכא ואידך (איוב כ"ח) ומקום לזהב יזקו. בשביל מקום לזהב שראה מה שנתן לאחותו פינה מקום לגמלים: (לב) ויפתח ב' הכא ואידך (מ"א ז') ויפתח על אלופות ידותיה בבנין הבית מה התם לשון ציור אף הכא היו הגמלים של אברהם מצויירין ומסומנין וניכרי' לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים: (לג) ויושם (קרי) ויישם פסי' מלמד שנתנו לו סם המות בקערה ומיהרו עליו לאכול כדי שלא יבנים. ויישם ב' דסמיכי הכא ואידך ויישם בארון רמז שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הבינם ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי כי עבד אברהם אנכי והנהגתי בביתו שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכה נטילת ידים וברכת המוציא ובזה חשב כי יגלגל שכוס של ברכה לטובה מאליו ולא לרעה. וכן היה לו שבא מלאך והחזיר סם המות לצד בתואל ואכל ומת וי"מ שנתנו לו דבר אסור ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי עבד אברהם אנכי ואינו אוכל דבר איסור: (מא) אז תנקה מאלתי ואברהם אמר משבועתי שהוא המחיר עליהם לומר שהביאו באלה שהיא חמורה יותר כדי שיסרבלו:
כי

יונתן

(כז) באורח מתקנא פי' בדרך הישר: (לא) ואנא פנית ביתא מפולחנא נוכראה פי' שפניתי הבית מע"ז כפרש"י: (לב) ושרי זממיא פי' שהסיר נזמי הגמלים שמחסום מפני הגזל: (לג) תבשיל דביה סמא דקטול פי' תבשיל שבו סם המות כדאיתא במדרש לקמן שאכלו בתואל ומת ודרש אין ויישם אלא ל' סם ול"נ דאמר ויישם לפניו משמע
שלבן

רמב"ן

במואל אנכי שם הנזם על אפה והצמידים על ידיה כאשר אמר להם אבל אמר כאן שהקדים וכן במקומות רבים: (לב) ויבא האיש הביתה. אליעזר הוא האיש הבא ויפתח הגמלים יחזור אל לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ופתח גמליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי רחוק הוא שהיה אליעזר הוא הנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו וכן ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור כי וימשכו ויעלו חוזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון וכן ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אוכל על שולחני כאחד מבני המלך והם דברי דוד ורבים כן: וענין ויפתח הגמלים שפתח מוסרי נוארם כי המנהג להולכים קשורים או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חוגר כמפתח התפתחי מוסרי צוארך ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים ולשון ב"ר התיר זממיהם רבי הונא ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר' פנחס בן יאיר וכו' וזו שאלה לסתור פתוח הזמם כי אי אפשר שיהיה החסידות
בביתו

אבן עזרא

הקל: (לב) ומספא. שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו °שעורה: (לג) ויישם. מבנין שלא נזכר פועלו כמו ויוסד את ×מטה: ויש אומר יש כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו. והנכון שדבריו ^כמשמעם: (מא) אז תנקה מאלתי.
ולא

פירוש על אבן עזרא

°ר"ל השם מספא כולל ג"כ השעורה לסוסים ולחמורים ולגמלים. ×אולי כונה כ"א כמוצא במ"כ פ' ס' אשר נגף בתואל באותו הלילה על שנתנו סם המות לאליעזר ^ירצה מה שבידו, ע"כ מה שקרי בוי"ו אשר כונתו שלא יודע מי שם בתבשיל ע"פ המסורה כתב ביו"ד הב' והוא כמו ויישם להראות ע"פ היה וע"כ נגף. קומנדולת
הבעד

ספורנו

תבן ומספוא להכניס: גם מקום ללון. בעדך ובעד אנשיך: (כט) וירץ לבן אל האיש. לראות אורח עשיר שבא לעיר לא להכניסו לביתו: (ל) ויהי כראות את הנזם והצמידים על ידי אחותו. וחשב שאין ראוי להיות כפוי טובה: וכשמעו את דברי רבקה. ששאל לה היש בית אביך מקום לנו ללין: ויבא אל האיש. להכניסו בביתו: והנה עומד על הגמלים. לתור להכניסם בלתי מנסה ללין בבית אביה של רבקה עד בא דבר עמו: (לא) למה תעמוד בחוץ. ששאלת מקום ללון את הגמלים בלבד למה תחפוץ לעמוד בחוץ אתה ואנשיך: ואנכי פניתי הבית. בעדך ובעד אנשיך: ומקום לגמלים. ופניתי גם כן מקום בעד הגמלים: (לה) ברך את אדוני מאד. ואין ספק כי רבים באלהנו היו חפצים להשיא את בתם לבנו: (לו) אחרי זקנתה. לפיכך היה מגיע מעשה שנולד: (לז) וישביעני אדוני. ובהיות שאדוני מאס בכנעני אלו ובחר בכם באתי אליכם לא
לבעדר

פירוש רשב"ם

משמע ללון בו בני אדם. זהו עיקר פשוטו למדקדק לשון הקדש: (כח) גם תבן. שלא שאלת גם מקום ללון ששאלת. דרך המקרא לכפול כמו גם לי גם לך: (לב) ויפתח. כמו אל יתהלל חוגר כמפתח. התיר חבישתם: (לג) עד אם דברתי דברי. אחרי שראה שהסכים הקב"ה על ידו לא היה לו להתעסק באכילה ושתיה תחילה: (לה) ברך את אדוני. לכן הקדם למעלה ברך את אברהם בכל ויגדל וכל אנשי המלכות היו חפצים להתחתן עמו אך אינו חפץ: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. לא יחלקו אחיו עמו: (מ) ישלח מלאכו. יודע אני שיתנו לך: (מב) ואמר ה' אלהי
אדוני

שתה וגם לגמליך אשאב הוא האשה
אשר הכיח יהוה לבן אדני: מה אני
טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה
יצאת וכדה על שכמה ותרד העינה
ותשאב ואמר אליה השקיני נא:
מו ותמהר ותורד כדה מעליה ותאמר
שתה וגם גמליך אשקה ואשת וגם
הגמלים השקתה: מז ואשאל אתה
ואמר בת מי את ותאמר בת בתואל
בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשם
הנזם על אפה והצמידים על ידיה:
מח ואקד ואשתחוה ליהוה ואברך את
יהוה אלהי אדני אברהם אשר הנחני
בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני
לבנו: מט ועתה אם ישכם עשים חסד
ואמת את אדני הגידו לי ואם לא
הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל:
נ ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא
הדבר לא נוכל דבר אליך רע או
טוב: נא הנה רבקה לפניך קח ולך
ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר
יהוה: נב ויהי כאשר שמע עבד
אברהם את דבריהם וישתחו ארצה
ליהוה: חמישי נג ויוצא העבד כלי כסף
וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת
נתן לאחיה ולאמה: נד ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו וילינו ויקומו
בבקר ויאמר שלחני לאדני: נה ויאמר אחיה ואמה תשב הנער° אתנו ימים
או עשור אחר תלך: נו ויאמר אלהם אל תאחרו אתי ויהוה הצליח דרכי
שלחוני ואלכה לאדני: נז ויאמרו נקרא לנער° ונשאלה את פיה:
נח ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך: נט וישלחו
את רבקה אחתם ואת מנקתה ואת עבד אברהם ואת אנשיו: ס ויברכו
את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער
שנאיו

°הנערה ק' °לנערה ק'

אונקלוס

דזמין יי לבר רבוני: מה אנא עד לא שיציתי למללא בלבי
והא רבקה נפקת וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת
ואמרית לה אשקיני כען: מו ואוחיאת ואחיתת קולתה
מנה ואמרת אשת ואף גמליך אשקי ושתיתי ואף גמליא
אשקיאת: מז ושאלית יתה ואמרית בת מן את ואמרת
בת בתואל בר נחור דילידת לה מלכה ושויתי קדשא על
אפה ושיריא על ידהא: מח וכרעית וסגדית קדם יי ובריכית
ית יי אלהה דרבוני אברהם דדברני בארח קשוט למסב
ית בת אחוהי דרבוני לברה: מט וכען אם איתיכון עבדין
טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על
ימינא או על שמאלא: נ ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן
קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש
או טב: נא הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי אתתא לבר
רבונך כמא דימלל יי: נב והוה כד שמע עבדא דאברהם
ית פתגמיהון וסגד על ארעא קדם יי: נג ואפק עבדא
מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין
יהב לאחוהא ולאמה: נד ואכלו ושתיאו הוא וגובריא די
עמה ובתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני: נה ואמר
אחוהא ואמה תתיב עולמתא עמנא עידן כעידן או עסרא
ירחין בתר כן תיזיל: נו ואמר להון לא תאחרון יתי ויי
אצלח ארחי שלחוני ואיהך לות רבוני: נז ואמרו נקרי
לעולמתא ונשמע מה דהיא אמרה: נח וקרו לרבקה ואמרו
לה התיזלי עם גברא הדין ואמרת איזיל: נט ושלחו ית
רבקה אחתהון וית מנקתה וית עבדא דאברהם וית
גברוהי: ס ובריכו ית רבקה ואמרו לה אחתנא את הוי
לאלפין

מסורה. מד הוא, וי"ו וחירק. הכיח, ל' וחסר ו' (ומ"י). מה אכלה, ג'. יצאת, ח"ו ומ"ל אלף. השקיני, מ"ל. מו ותורד, ל' ומ"ל. השקתה, ל'. מז אתה, חסר. ואשם, ה' חסר. והצמידים, ל' מ"ל דמ"ל. מח ואקד, פסק ול'. אחי, דין הסים בחירק מט ישכם, ל'. עשים, כל לישנא בלו' ח"ו ומ"י. ואפנה, ל'. נ ויען, ד' פסוק ויען ויאמרו. יצא הדבר, ל' וס' יצא דבר. רע, סד מן י"א פסקין. נא קח, ה'. ותהי, י"ד. נג ויוצא, י"ב מ"ל. ומגדנת, ב' דין חסר וחד מ"ל. נד אשר עמו, י"א וכל ד"ה דכוות'. ויקומו, ט' מ"ל. שלחני, ב' קדמא ח' סבין מ"ל. נה הנער, הנערה קרי, דין המתג בה"א לא בנון. נו אלהם, חסר. נז לנער, לנערה קרי. נח התלכי, ל'. נט אחתם, חסר. מנקתה, ל' חסר. ואת עבד, ל'ב אנשיו, ל' דס'. ס ויברכו, הרים בשוא לבד. ויאמרו, מלעיל כי הוא נסג"ס. אחתנו, ג' בפס' ב' ספר (דחסר) וחד מ"ל. היי, י'. ויירש, בתרין יודין.
ת"א וכדה על האליליס כט. ויען לבן מועד קטן יח עקידה שער ס. ויאמר אחיה כתובות כז. אחר תלך נדריה לז.

רש"י

אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא בירור דבר: (מה) טרם אכלה. טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו (איוב א) כי אמר הרי לשון עבר. ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופי' שניהם

אנתתא דזמין יי במזלא לבר רבוני: (מה) אנא עד לא מסכית למללא עם הרהורי לבי והא רבקה נפקת ולגינתא על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כדון: (מו) ואוחיאת ואחיתת לגינתה מנה ואמרת שתי ואוף גמליך אשקי ושתיתי ואוף גמליא אשקיית: (מז) ושאילית יתה ואמרית ברת מאן אנת ואמרת ברת בתואל בר נחור דילידת ליה מלכא ושוית קדשא על אפה ושיריא על ידהא: (מח) וגחנית וסגידית קדם יי ובריכית ית יי אלהיה דרבוני אברהם דדברני באורח קשוט למיסב ית ברת אחוי דרבוני לבריה: (מט) וכדון אין איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני תנו לי ואין לא תנו לי ואיפני על דרומא או על ציפונא: (נ) ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא דרבקה אתיהבת ליצחק אנן לא ניכול למללא לך ביש או טב: (נא) הא רבקה קומך דבר ואיזיל ותהי איתא לבר רבונך כמא דמליל יי: (נב) והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי: (נג) והנפק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ודורונין יהב לאחוהא ולאמה: (נד) ואכלו ושתו הוא וגובריא דעמיה ובתו וקמו בצפרא ואמר שדרוני לרבוני: (נה) ועל דהוו ממללין ברמשא בתואל הוה אכיל מההוא תבשילא ואשכחוהי בקריצתא דהא מית ואמר אחוהא ואימה תיסב ריבא עמנא יומי שתא חדא או עשר ירחין ובתר כדין תיזיל: (נו) ואמר להום לא תעכבון יתי ויי אצלח אורחי אלווייוני ואיזיל לרבוני: (נז) ואמרו נקרי לריבא ותשמע מה דהיא אמרה: (נח) וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין ואמרת איזיל: (נט) ואלוייו ית רבקה אחתהום וית פרנסתה וית עבדא דאברהם וית גוברוי: (ס) ובריכו ית רבקה ואמרו לה עד כדון הוית אחתן וכדון את אזלא ומתנסבא לצדיקא יהי רעוא דמינך יפקון אלפין
דריבוון

רש"י

שניהם ל' הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו' והיה עושה כך: (מז) ואשאל ואשם. שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: (מט) על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם ב"ר: (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך (ב"ר): (נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה: (נג) ומגדנות. לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י: (נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטים (כתובות נז): או עשור. י' חדשים וא"ת ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נז) ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה (ב"ר): (נח) ותאמר אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו' יה"ר שיהא אותו הזרע
ממך

בעל הטורים

כי מנות של משפחתי ולא של בית אבי לומר שאם לא ימצא מבית אב יקח מבית אם. (מז) ואשם הנזם חסר יו"ד לומר שלא נגע בבשרה משום צניעות [ונרמז זה בחסרון היו"ד שלא נגע בידו באצבעותיה]: (מט) על ימין או על שמאל ר"ת בגימ' ישמעאל. או בני' בעמון ומואב [אולי צ"ל בני עמון בני מואב בני אדום. ד"ה]: (נו) אל תאחרו אותי וה' ס"ת לויה שילוהו: (נח) עם האיש הזה ס"ת משה הלך כדת משה ישראל: (ס) את היי. היי בגי' כה כלו' אזכי למה שנא' כה יהיה זרעך: רבבה ד' במסו' הכא ואידך ושנים יניסו רבבה: ומאה מכם רבבה ירדפו (יחזקאל ט"ז) רבבה

יונתן

שלבן נתן לבניו ולא לבניהם שאם היתה בו: (נה) ועל דהוו ממללין ברמשא פי' מתוך שהיו מאריכים בדברים נתקרר המאכל ולא אכלו עד שנערב ואמו אותו שנשיל עם הסם שבו והעבכה הקערה של פי בתואל: ואשכחוהו בקריצתא פי' מלאוהו בצפרים מתו: שמא מדה כו' דייק כדאיתא בכתובות פ' אע"פ וכאן ברמ"י עיין: (נט) פרנותא
פי'

רמב"ן

בביתו של ר' פנחס בן יאיר גדול יותר מביתו של אברהם אבינו וכאשר שמורו של רבי פנחס בן יאיר איננו צריך להשמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו כל שכן גמליו של אברהם אבינו ואין לזממם כי לא יאונה לצדיק כל און: (מה) וטעם והנה רבקה יוצאת וכדה על שכמה. כי
בהיותו

אבן עזרא

ולא אמר משבועתי והטעם כי אשמר מאלתי °ומאלתו: (מט) חסד. דבר שאינו חיוב: ואמת. לקיים דבר החסד. והמלה מגזרת °אמונה והתי"ו לשון נקבה: (נא) דבר ה'. גזר וכן בדבר ה' שמים נעשו °או הוכיח בחלום: (נג) ומגדנות. מגזרת °מגדים. או פי' מלבושים נכבדים °ויהיה הנו"ן שרש כמו מטעמות: (נה) ויאמר אחיה ואמה. הם שקבלו המתנות והאב °מסרים. ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מלאכו ויען לבן °ובתואל: (נט) מנקתה. בימים °הקדמונים:
ותרבנם

פירוש על אבן עזרא

העבד ניכר גדולת האדון, להגיע לבא לקח את רבקה לבן אדונו. °ר"ל שמלת אלה כוללת ב' דברים, לשון אלות ולשון שבועה, לשון אלות כמו אילותי לעזרתי חושה, (תהלים כ"ב כ') ולשון שבועה כמו בשבועת האלה, ואצל שבועת שוא כתיב לא ינקה ונכלל בו ג"כ שבועת שקר. °ר"ל אמת ראוי להיות אֱמֶנֶת כי שרשו אמונה, ע"כ בקש עתה להנפים ולקיים ההבטחה. °(תהלים ל"ג ו') ר"ל בגזרותיו. ע"ש בתחלה בראשית במלת בלא דעת ר"א ולפ"ז היה ידוע להם מאמר חז"ל מ"ם יום נגזר מקודם בת פלוני לפלוני, או אפשר מלאך הגיד להם מקודם כדעתו לעיל (פס' י"ד). °(שה"ש ד' י"ג) יהיה המ"ם שורש והנו"ן נוסף. °כמו מִטְפָּחוֹת (ישעיה ג' כ"ב) ויהיה מגדנות הנו"ן *שורש והמ"ם נוסף. °מפרש פה שלא ע"פ מ"ר כנ"ל למה האחרים בתואל, ויתכן כי שתיקתו היתה אם יקח בתו מיד לא יצטרך לה פרנסה שוהר הגמלים, והם כלו שיאכל המסכנות בידם ויחמול להם אם אשאר עוד עמהם. °(לעיל כ"א). °הדעת ר"א כמוצא בתוס' בשם ספרי אמר היתה בת י"ד שנים ע"פ יבמות ס"א
ע"ב

*עיין י"ם ס"א יריעה י"א מסגרת ב' שורשו נגד.

ספורנו

להעדר נשים בארצו: (מד) היא האשה אשר הוכיח. כאמרם ז"ל בת קול מכרזת ואומר בת פלוני לפלוני: (מה) אני טרם אכלה לדבר. וזאת הוראה כי נכון הדבר מעם האלהים: (מט) אם ישכם עושים חסד. שכדי להפיק רצון אדוני תבטלו רצונכם ותסכימו לשלוח את בתכם בארץ מרחק ולא תמנעו לקנות בה קרובים בארצכם: ואמת. שתראו תועלת וכבוד בתכם כראוי לכם וזה בהסכים אותה בבית אברהם: (נ) לא נוכל לדבר אליך רע. לבטל גזרתו: או טוב. לקיים אותה כאלו היתה צריכה לקיום שלנו: (נא) קח ולך. גם בלתי רצונו: כאשר דבר ה'. שגזר בת פלוני לפלוני שהרי נתן אות על רצונו בזה: (נה) ימים או עשור. שתתישב דעתה בהדרגה ללכת אל ארץ אחרת ולא יהיה זה לה פתאום כי השתנות הפתאומי לא יסבלה הטבע: (נז) ונשאלה את פיה. אם יסכול דעתה ללכת עתה עמך: (ס) את היי. היי נוחה לבעלך בדרכי טובך באופן שאת
בלבד

פירוש רשב"ם

אדוני אברהם וגו'. כל אריכות דברים להודיעם שמאת הקב"ה יצא הדבר: (מח) בדרך אמת. שנאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולכם: (מט) על ימין או על שמאל אל שאר קרובים שיש לאדוני: (נ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב. לא הסתירה ולא הבנין תלוי ברצונינו כי על כרחינו רוצים ולא רוצים כי הקב"ה עשה שהיכולת בידו: (נג) כלי כסף וכלי זהב. תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכתיב איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וגו' וכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם: (נו) וה' הצליח דרכי. אין הקב"ה רוצה שיהא איחור בדבר שאין זה עיקר הצלחה אם יתעכב: (נז) נקרא לנערה. אם תרצה להתעכב ימים או עשור כדברינו או מיד כדבריך: דרך ארץ הוא כן כלומר אע"פ שהקב"ה חפץ בזווג זה אעפ"כ אמרו לה התלכי מיד עם האיש הזה או עם אדם אחר לאחר ימים או עשור שמנהג הוא כמו ששנינו נותנים לבתולה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה: (נח) ותאמר אלך. איני חושש להתעכב בשביל קשוטי עצמי (ס) את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך. ממך יצאו אותם הבנים
שנאמר

שְׂנְאָיו׃ סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ
וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי
הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃
סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא
יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ סג וַיֵּצֵא יִצְחָק
לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו
וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ סד וַתִּשָּׂא
רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק
וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ סה וַתֹּאמֶר אֶל־
הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה
לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי
וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃ סו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד
לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃
סז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח
אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ
וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃ פ ששי

כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ

קטורה

אונקלוס

לאלפין ולרבון וירתון בניכי ית קרוי סנאיהון׃ סא וקמת
רבקה ועולמתהא ורכיבא על־גמליא ואזלא בתר גברא
ודבר עבדא ית־רבקה ואזל׃ סב ויצחק אתא־ממיתוהי
(נ"י על־במתוהי) מבירא דמלאך־קימא אתחזי־עלה והוא
יתב בארע דרומא׃ סג ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני
רמשא וזקף עינוהי וחזא והא גמליא אתן׃ סד וזקפת
רבקה ית־עינהא וחזת ית־יצחק ואתרכינת מעל גמלא׃
סה ואמרת לעבדא מן־גברא דיכי דמהלך בחקלא
לקדמותנא ואמר עבדא הוא רבוני ונסיבת עיפא ואתכסיאת׃
סו ואשתעי עבדא ליצחק ית כל־פתגמיא די עבד׃
סז ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא־תקנין עובדהא כעובדי
שרה אמה ונסיב ית־רבקה והות־לה לאנתו ורחימה
ואתנחם יצחק בתר־דמיתת אמה׃ א ואוסיף אברהם ונסיב

אתתא

מסרה שנאיו, כו"ל ח"ו ות"י. סא ונערתיה, ח"ו ות"י. וילך, ז' ופתח. סב מבוא, מ"ל. לחי, חסר ד' (ג') בחולם. יושב, מ"ל. סג לשוח, מ"ל ל'. וישא, ה' חסר א'. סד ותפל, כל או' חסר. סה הלזה, ב' החלמות הה"א בפתח לבד. ההלך, חסר. ותתכס, ל'. סו הדברים, י"ג מ' המלה. סז ויבאה, ב' מ' בפרשה. האהלה, מ'. ויאהבה, ב' אמנון. וינחם, ב' מלרע. כה א ויסף, כו"ל מ' במ"ז.

ת"א ותקם רבקה פסחים נ'. ותלכנה אחרי ברכות סא עירובין יח. ויצא יצחק ברכות כו פסחים פח הפלילים ז'. ותאמר אל ספר הזוהר פ' פקודי. ויביאה יצחק בבא קמא לג. ויסף אברהם בבא קמא שם זבחים סב.

רש"י

ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי ראי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (ב"ר): יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד: (סג) לשוח. (ב"ר) לשון תפלה כמו (תהלים קב) ישפך שיחו: (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהא (ס"א ותמהה) מפניו (ב"ר): ותפל. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין ל' מוטה לארץ ודומה לו (תהלים לז) כי יפול לא יוטל כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (סה) ותתכס. ל' ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: (סו) ויספר העבד. (ב"ר) גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: (סז) האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו. בראשית רבה: אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו: (א) קטורה. (ב"ר) זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: (ג) אשורם ולטושם. שם ראשי אומות. (ב"ר) ותרגום של אונקלוס אין לי לישבו על לשון המקרא: [שפירש למשירין לשון מחנה. וא"ת

שאינו

רמב"ן

בהיותו בביתו שמע את שמה או מתחילה הגידו לו שמה אע"פ שלא נזכר: (סא) ותקם רבקה ונערותיה. ספר הכתוב כי אחר שנתנו רשות שתלך רבקה ומיניקתה ועבד אברהם ואנשיו קמה רבקה וקראה נערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש כי הוא מורה הדרך לפניהם: וטעם ויקח העבד את רבקה וילך. לספר בזריזותו כי אחרי לאתו מן העיר ותלכנה כל הנשים אחריו לקח העבד רבקה-עמו לא תפרד ממנו ולשמרה בדרך מכל מכשול. ור"א אמר כי טעמו שהיה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד שבא יצחק ופגע בו: (סב) בא מבא באר לחי ראי. יאמר כי יצחק בא עתה מבא באר לחי ראי שהוא מבאר לחי שבא שמה שאלו אמר בא מבאר לחי ראי היה נראה שהיה דר שם ולכן הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב ומושב לעירו. ויתכן בעבור היות מבא מקור שהיה יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם וכן תרגום אונקלוס אתא מביתוהי ועל דעתו הוא באר שבע שתרגום בין קדש ובין שור בין רקם ובין ברד רקם וחגרא ואם כן המקום ההיא מקום אשל אברהם ראוי לתפלה והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר

אחרת

ספורנו

בלבד ולא אשה אחרת תהיי לאלפי רבבה ויירש זרעך כמו שנשבע האל ית' לזרעו של אברהם: (סא) ויקח העבד את רבקה. מיד שלוחי האב שמסרו לשלוחי הבעל ובהיותה אז נשואה לגמרי היתה גברת והיה האיש אז עבד לה: (סב) בא מבא באר לחי ראי. להתפלל במקום שבו נשמעת תפלת שפחתו וקודם שהתפלל כבר נשלם ענינו בחרן וקרבה אשתו לבא על דרך טרם יקראו ואני אענה: והוא יושב בארץ הנגב. אמנם יצחק היה יושב בדרומו של באר לחי ראי ולא הלך שם אז לקבוע דירתו: (סג) ויצא יצחק לשוח. נטה מן הדרך על דעת לשפוך שיחו לפני ה' בשדה שלא יפסיקוהו עוברי דרכים אף על פי שכבר התפלל בבאר לחי ראי וקודם שהתפלל נענה על דרך מן היום אשר נתת אל לבך להתענות נשמעו דבריך: והנה גמלים באים. ובלאתו לשוח היה דרכו לקראתם כאמרו ההולך בשדה לקראתנו וזה כי בשובו מבאר לחי ראי לביתו היה דרכו מן הצפון לדרום והבאים מחרן לבית אברהם היה דרכם מן המזרח למערב לפיכך בנטותו מדרכו שהוא מן הצפון אל הדרום והלך לצד מזרח אל דרך הגמלים הבאים מארץ בני קדם משנה רבקה שהיה הולך לקראתה: (סד) ותפול מעל הגמל. הכניעה לאשה בהיותה על הגמל לכבוד יצחק כמו ויפול מעל המרכבה לקראתו דנעמן: (סה) ותתכס. כי יראה מהביט על דרך ויסתר משה פניו: (סז) וינחם יצחק אחרי אמו. כי עד הנה

לא

דילהון וירתון בנייכי ית קוריי סנאיהום: (סא) וקמת רבקה ורבתהא ורכבן על גמליא ואזלן בתר גברא ודבר עבדא ית רבקה בהדיה וטייל והיכמא דאתקטעא ליה ארחא במזליה לפדן ארם היכדין איתקטעא ליה במתביה דביומא חד אזל וביומא חד תב: (סב) ויצחק הוה אתי מבי מדרשא דשם רבא מעלנא דבירא דאתגלי עלוי חי וקים דחמי ולא מתחמי והוא הוה יתיב בארע דרומא:

[(סב) ויצחק הוה אתי מן בית מדרשא דשם רבא לבארא דאיתגלית עלוהי שכינתיה דיי והוא הוה שרי בארעא דרומא:]

(סג) ונפק יצחק לצלאה באנפי ברא לעידוני רמשא וזקף עינוהי וחמא והא גמליא אתין: (סד) וזקפת רבקה ית עינהא וחמת ית יצחק ואתרכינת מעל גמלא: (סה) ואמרת לעבדא מן גברא הדור ויאי דמטייל בחקלא לקדמותנא ואמר עבדא הוא רבוני ונסיבת רדידא ואתעטפת ביה:

[(סה) ונסיבת רדידה ואתצמצמת ביה:]

(סו) ותני עבדא ליצחק ית כל פתגמיא דעבד: (סז) ואעלה יצחק למשכנא דשרה אמיה ומן יד נהרת בוצינא דטפא בזמן דמיתת שרה ונסיב ית רבקה והות ליה לאנתו ורחמא בגין דחמא עובדהא דתקנן כעובדי אמיה ואתנחם יצחק בתר דמיתת אמיה: (א) ואוסיף אברהם ונסיב איתא ושמה קטורה היא הגר דקטירא ליה מן שירויא:

[(א) והיא הות הגר דהות אסירא ליה מן שירויה:]

וילידת

בעל הטורים

רבקה בלמה. השדה נסמך שאמרו לה שתהי' מאותם ששים יכירו רבקה ורבקה כלמה השדה [אחרי מסלת רקם]: (סב) והוא יושב בארץ הנגב וסמיך ליה ויצא יצחק לשוח בשדה. רמז למה שאמרו הרוצה שיחכים ידרים: (סג) לשוח בשדה היינו שיצחק תקן תפלת המנחה ולא נזדמנה לו רבקה והיינו דכתי' על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב: לפנות ערב ב' במסורה הכא ואידך והיה לפנות ערב ירחץ במים רמז למה שאחז"ל טובלים מן המנחה ולמעלה דמה הכא מנחה שיצחק תקן תפלת המנחה אף התם נמי מנחה: (סז) ויבאה ב' בספר בראשי' ובסיפ' ספר עולה כ"ד מלמד שקשטה בכ"ד קשוטין: האהלה ח' במסורה גז. שבשמונה מקומות שרתה שכינה. משכן. גלגל. שילה. נוב. גבעון: בית ראשון בית שני. לעתיד לבא: ותהי לו לאשה ויוסף אברהם דרך ארץ שמי שמתה אשתו והניחה לו בנים ישיאם קודם שישא אשה. ד"א זהו שאמרו (ב"ק ד')

יונתן

פי' מניקתה המגדלה לשון רז"ל אמון פדגוג: (סא) והיכמא דאתקטעא ליה אורחא פי' כמו שנקפצה לו הארץ בהלוכו לפ"א כך קפצה לו הארץ בשובו מפ"א מפני שלא יתייחד העבד עם הנערה ובו ביום הלך ושב: (סב) דחמי ולא מתחמי הקב"ה רואה ואינו נראה דייק לחי רואי אותי ואני אין רואה אותו. דשם בבה"מ הי' הקב"ה כי אין לו אלא ד' אמו' של הלכה וק"ל: (סז) דתקנן כעובדי דאמיה פי' שמעשיה ישרים כמעשי שרה: (א) דקטירא ליה מן שרויא פי' הגר נתן שרה לו כבר מתחילה בקדושי וכן בירושלמי דהות אסירא ליה מן שרוייה גם כן פירוש שהיתה נקשרת לו ע"י קדושי לשון לאסור איסור לפי הפ"י בפסוק ויסכם (לעיל כא יד) משמע דמפטרה בגיטא ס"מ דהוה בקדושי

סגרין

רמב"ן

אחרת אשר היתה בדרך עירו ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ונשא את העבד ורבקה והלכו כלם יחדיו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו: (סד) ותרא את יצחק. לשון רש"י ראתה אותו הדור ונתביישה ממנו ור"א פי' כי הפסוק האחרון מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד ורבי' בתורה כן על דעתו ובאמת שימצאו מהם אבל בכאן איננו נכון שיאחר לערב שתי המקראות: (סה) ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק וגו' ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתינו ויאמר העבד הוא אדוני ותקח הצעיף ותתכס. מדעתי בראות רבקה איש הולך לקראתה בשדה שירט הדרך והלך בשדה לעומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקרוא לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עמתה כדרך מוסר הנשים לעמוד בהלכם. ותפול מעל הגמל לשון רש"י השמיטה עצמה לארץ כתרגום ואתרכינת כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וירד ואלכין ודומה לו כי יפיל לא יוטל אם יפה לארץ לא יגיע לקרקע ואין דעת אונקלוס שהשמיטה עצמה מן הגמל לארץ שאם כן הנה היא נופלת מעל הגמל ממש לא מוטה מעליו וכן לשון הרכנה הטיה לצד אחד אבל כוונתו כי מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו הטת עצמה לצד אחד להסב פניה ממנו וכמוהו לדעתי ויראה נעמן רץ אחריו ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום שאין ענינו רק שהשפיל עצמו במרכבה לקראת הרץ אשר היה בארץ לשאול לו בשלום וכן אמר כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך או יהיה אונקלוס מעל הגמל כמו על הגמל וכן מעל שמים ממדך וכזו כמ"ס לא יהיה משם עול ימים וזקן וכן המים אשר מעל לרקיע ועל דרך הפשט אולי כמו והנה עם הולכים בדרך מאחריו וכן רבים: (סז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. אחר הנסמך וכמוהו רבים וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנתן יצחק באמו כי מעת שמתה שרה לא נטו אהלה כי אמרו לא תבא אשה אחרת אל אהל הגבירה הנכבדת וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל ההוא לכבודה ושם לקחה וזה טעם ויאהבה וינחם יצחק שהיה מצטער מאד על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב

אבן עזרא

(סא) ותרכבנה על הגמלים. שהביא [י]העבד: וילך. פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא נקמץ כי בתחלה היה בפת"ח קטן [י]ולא יוכל לעלות שתי מדרגות וכן כל ויאמר. וטעם ויקח העבד את רבקה וילך. הוא היה הולך [ח]עם רבקה ולא הרגיש עד בא יצחק: (סב) בא מבוא. שם מקום יקרא [ט]בב' שמות. וי"א בא מבא מבאים. וכן יפרשו סוגר כל [י]בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל [כ]וכן טעמו בא מבוא באר לחי: והוא יושב. כי בימים ההם שם היה דר [ל]והוא בפאת נגב מארץ ישראל: (סג) לשוח. ללכת בין [מ]השיחים: לפנות ערב. קרוב מציאת השמש והפך לפנות בקר ונפרשת כי תלא [נ]לאחרנו באר היטיב: (סד) וטעם ותפל מעל הגמל. ברצונה. כמו ויפל [ס]על פניו. והפסוק הבא מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד: (סה) ותתכס. מבנין התפעל והתי"ו הראשון לנקבה [ע]שאיננה נמלאה והשני להתפעל: (סז) האהלה שרה אמו. דרך קצרה האהלה אהל [פ]שרה אמו וכן הכבודה עודד הנביא. כשאך [צ]אלהים: (א) קטורה. איננה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים

פירוש על אבן עזרא

ע"ב ד"ה וכן הוא אומר, ולא כדעת חז"ל אשר היתה בת ג' והיתה צריכה למינקת, דא"כ איך יצאה לשאוב מים לבדה ודלה על שכמה. [י]ר"ל לפי שכתוב הגמלים בפת"ח וזה מורה ע"ד ידועה. [י]ר"ל בקמו"ל וילך ועלה מדרגה אחת להיות בפת"ח וילך בעבור ס"פ ואם היה בקמ"ץ הוא ב' מדרגות כי הקמ"ץ הוא מדרגה העליונה וכן כל ויאמר באתנח ויאמר, באתנחתא וס"פ ויאמר. [ח]לפי שנאמר ויקח רבקה ונערותיה וגומר, ה"א שהוא הלך בפני עצמו, לכן פי' שהלך עם רבקה, והיה העבד עליה תמיד עד בואו עד היא נשאה עיניה לראות את יצחק והוא לא ראה אותו. [ט]כאשר בוא, והשני באר לחי ראי. [י](ישעיה כ"ד י') ופי' שבא מתוך העיר ולא שב בלב העיר. [כ]ר"ל הלך בדרך אשר באים דרך שם לבאר לחי ראי. [ל]ר"ל כי היה ליצחק כמה מקומות למקנה ואהלים אך עיקר דירתו היה בפאת הנגב וכו'. [מ]שם האילנות כמו שמה אחד השיחים (לעיל כ"א ט"ו). [נ](דברים כ"ג י"ב) שם כתב בשם י"א כי טעמו כאשר יטה הערב לפנות. אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש והנה לפנות ערב פי' קודם הערב, וכן לפנות בוקר קודם זרחת השמש. [ס](במדבר ע"ז ד') גם שם פי' כ"א ברצונו, ור"ל כמו בדין רסוקה אם נפלה מהגב, אך אם נפלה איננה נקראת רסוקה כי הבהמה עמדה א"ע אם יכולה לקפוץ, וא"כ פה הכוונה כ"כ. ואפילו הגמל גבוה הרבה מכ"ז לא הזיק לה כאשר הנפילה היה מרצונה. [ע]ר"ל שורש המלה היה כסה ובנין הפעיל הוא כסה, א"כ התי"ו הראשון מורה אשר נתכסה ע"י נערותיה והתי"ו השניה מורה אשר נתפעלה להצטרך להתכסות. [פ]ר"ל אם הכתוב בא לפרש איזה אהל היה, היה ל"ל אוהלה של שרה, ע"כ מוכרח כמו שהיה כתוב עוד תיבת אהל כמו הכבודה וכו' (ד"הב' ט"ו ח') שם ג"כ נבלע תיבת נבואת. [צ](תהלים מ"ט ז') זה הבית כ"א

פירש רשב"ם

שנאמר בהם בשעת עקידה וירש זרעך את שער אויביו. זה פירוש ר' יוסף בר שמעון קרא: (סב) ויצחק בא מבא. כמו באכה. סרומה. ויצחק באותו היום שבא העבד בא מבאכה של באר לחי ראי שהרי יצחק יושב בארץ הנגב ששם באר לחי ראי כדכתיב על העין בדרך שור. וכתיב ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ולפי שבא משם ביום ההוא ולא היה יודע מה היו עושים פועלים שלו והיו נוטעים גנות ופרדסים: (סג) ויצא יצחק לשוח בשדה. כדכתיב וכל שיח השדה. כלומר לטעת אילנות ולראות עניני פועליו ואז בהיותו בשודה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהוליך העבד: (סד) ותפול מעל הגמל. לצניעות לפי שהיתה רוכבת כמו איש משום בזעתותא דגמלא כדמפרש בפסחים: (סה) הלזה. מרחוק רגיל לומר כן. וכן בעל החלומות הלזה בא. אבל כשאדם בקרוב אומר המן הרע הזה: (סו) ויספר העבד ליצחק. להודיעו נסים שנעשו לו לדעת כי

בת

קְטוּרָה: ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־זִמְרָן וְאֶת־
יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק
וְאֶת־שׁוּחַ: ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־
דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם
וּלְאֻמִּים: ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר
וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי
קְטוּרָה: ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
לוֹ לְיִצְחָק: ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר
לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם
מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־
אֶרֶץ קֶדֶם: ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם
אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה
וְחָמֵשׁ שָׁנִים: ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם
בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־
עַמָּיו: ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל
בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה
עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
מַמְרֵא: י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם
מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם
וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ: יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ
וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי: פ שביעי יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם
אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם: יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל
בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: יד וּמִשְׁמָע
ודומה

אונקלוס

אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה: ב וִילִידַת לֵהּ יַת־זִמְרָן וְיַת־יָקְשָׁן
וְיַת־מְדָן וְיַת־מִדְיָן וְיַת־יִשְׁבָּק וְיַת־שׁוּחַ: ג וְיָקְשָׁן אוֹלֵיד
יַת־שְׁבָא וְיַת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הֲווֹ לְמַשִּׁירִין וְלִשְׁכוּנִין וּלְנַגְוָן:
ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָא וְעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אִלֵּין
בְּנֵי קְטוּרָה: ה וִיהַב אַבְרָהָם יַת־כָּל־דִּילֵהּ לְיִצְחָק: ו וְלִבְנֵי
לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהַב אַבְרָהָם מַתְּנָן וְשַׁלְּחִנּוּן מֵעַל
יִצְחָק בְּרֵהּ בְּעוֹד־דְּהוּא קַיָּם קִדּוּמָא לַאֲרַע מַדִּינְחָא:
ז וְאִלֵּין יוֹמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם דַּחֲיָא מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ
שְׁנִין: ח וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבוּ טָבָא סִיב וּשְׂבַע־
יוֹמִין וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ: ט וּקְבַרוּ יָתֵהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל
בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר־צֹחַר חִתָּאָה דִּי
עַל־אַפֵּי מַמְרֵא: י חַקְלָא דִּי־זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי־חִתָּאָה
תַּמָּן אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵהּ: יא וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית
אַבְרָהָם וּבָרֵיךְ יְיָ יַת־יִצְחָק בְּרֵהּ וִיתֵב יִצְחָק עִם־בֵּירָא
דְּמַלְאַךְ־קַיָּמָא אִתַּחְזִי עֲלַהּ: יב וְאִלֵּין תּוֹלְדָת יִשְׁמָעֵאל בַּר־
אַבְרָהָם דִּי יְלֵדַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם:
יג וְאִלֵּין שְׁמָהָן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהַתְהוֹן לְתוֹלְדָתְהוֹן בּוּכְרָא
דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה
ומשא

מסרה ב זמרן, ל'. יקשן, ל'. מדן, ל'. שוח, ל'. ג דדן, דלית לאשורם כפו'. אשורם ולטושם, תרויהון מ"ל ו' וס"י. ולאמים, ח"ו ומ"י. ד עיפה, ל'. וחנך, ג' חסר בל'. ו הפילגשים, ב' מ"ל דמ"ל שומר עי' זוהר מ"א ד' קל"ג ע"ב. מתנת, ב' חסר ושונה. וישלחם, חסר. ז ואלה, י"ז כ"פ. ח וימת, ונעיל כחברין. ויאסף, ה' מלעיל [והסמך בסגול] וב' מלרע [ולירי]. ט עפרן, ד' חסר. החתי, הה"א בפתח ולא במונח. י אברהם ושרה, ל' ומד ואברהם ושרה זקנים. יא ויהי, דכו' ד'. לחי, ו' בסוגם מ'. יב תלדת, ל' חסר דחסר. יג שמות, מ"ל. בשמתם, חסר. לתולדתם, תו"ק וחסר תנין. יג בכר, ז' חסר בתורה. נבית, בז"ק ול' חסר. וקדר, במרכא. ב'. יד ומשמע, י"ד פסוק מן ג' מלין מ"ס סניה בקמן.

ת"א ויתן אברהם סנהדרין צא. ולבני הפילגשים סנהדרין שם. ואלה ימי שני עקרי' מד פ' כח. ויקברו אתו עקרים יג. השדה אשר קדושין ב'. ויהי אחרי מות קדושין יד. ואלה תלדת סנהדרין צא.

רש"י

שאינו כן מפני שהאל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף והוסיפה אל"ף בראשם כמו חוטא אנך שהוא מן נכה רגלים כמו אסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת. ולטושם. הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אמדנו וכן הוא אומר (שמואל א ל) והנה נטושים על פני כל הארץ שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו]: (ה) ויתן אברהם וגו'. (ב"ר) א"ר נחמיה ברכת דייתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה. הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: (ו) הפילגשים. (ב"ר) חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה. נשים בכתובה. פלגשים בלא כתובה. כדאמרינן (דף כא בסנהדרין) בנשים ופלגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פי' רבותינו שם טומאה מסר להם (סנהדרין צא) ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: (ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. ב"ר מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם: (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו תנחומי אבלים (סוטה יד) ד"א אף על פי שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו: (יג) בשמותם לתולדתם. סדר לידתן זה אחר זה: בחצריהם. כרכים שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצי'
לשון

רמב"ן

הכתוב אהבת האיש באשתו ואונקלוס פי' ויביאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו ולכן הזכיר שאהבה כי מפני צדקתה וכשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו בב"ר עד שלא מתה שרה היתה ברכה מצויה בעיסה: (ג) אשורים ולטושים ולאומים. לשון רש"י שהם ראשי אומות ותרגומו של אונקלוס אין ליישבו עם לשון המקרא ולי נראה שסבר אונקלוס באשורים שהם המחנות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר אורחת ישמעאלים עשאו מלשון באשורו אחזה רגלי. לא תמעד אשוריו. והנה בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה היום ישכנו במקום הזה ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומרו במקומות רבים כמו לשכה ונשכה ויפקדו אנשים ביום ההוא על הנשכות. ומזה חרב נטושה כמו לטושה ואמר בלאומים ולנגוון בלשון איים ומלת היו עוררה אותנו בזה שהיה ראוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים
ובב"ר

(ב) וילידת ליה ית זמרן וית יקשן וית מדן וית מדין וית ישבק וית שוח:
(ג) ויקשן אוליד ית שבא וית דדן ובני דדן הון תגרין ואמפורין ורישי אומין:
[(ג) תגרין ואומנין ורישי אומין:]
(ד) ובני דמדין עיפא ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אלין בנוי דקטורה:
(ה) ויהב אברהם במתנה ית כל דיליה ליצחק: (ו) ולבנוהום דפלקתין דלאברהם יהב אברהם ניכסין ומטלטלין למתנן ותרכינון מעילוי יצחק בריה עד דהוא בחיי ואזלון למיסב קידומא לארע מדינחא: (ז) ואלין סכום יומי חיי אברהם דחיא מאה ושובעין וחמש שנין: (ח) ואתנגיד ומית אברהם בשיבו טבא סיב ושבע כל טובא ברם ישמעאל עבד תתובא ביומוי ובתר

בן אתכניש לעמיה: (ט) וקברו יתיה יצחק וישמעאל בנוי למערת כפילתא לחקל עפרון בר צוחר חיתאה דעל אנפי ממרא: (י) חקלא דזבן אברהם מן בני חיתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אנתתיה: (יא) ומן בגלל דלא הוה אברהם צבי לברכא ית ישמעאל בגין כן לא בריך ית יצחק דאין הוה מברך ליצחק ולא מברך לישמעאל הוה נטיר ליה בבו ובתר דמית אברהם בריך יי ית יצחק ויתיב יצחק סמיך לבירא דאתגלי עלוי יקר חי וקיים דחמי ולא אתחמי: (יב) ואלין תולדת ישמעאל בר אברהם דילידת הגר מצריתא אמתא דשרה לאברהם: (יג) ואלין שמהת בני ישמעאל בשומהון לתולדתהון בוכרא דישמעאל נבוי וערב ואדבאל ומבשם: (יד) וצמיתא

ושתוקא

בעל הטורים

ר' ל"ג) סמך סכלי שמייה לככא דקל מבריה שמע ושיהו לא אכיל: ויאהבה שרים ככה ואיך (ש"ב י"ג) ויאהבה אמנון. השם היתה אהבה התלויה בדבר ע"כ בטלה אבל הכא אינם תלוים בדבר על כן לא בטלה: ויכנסו ב' ויכנסו יצחק ויכנסו ככה

ספדו

יונתן

(ג) תגרין ולמפורין פירוש סוחרים ואומנים ורחשי אומות ודרש מלת אשורים לשון חוזק ק"סרים מלוצרים: (ח) ישמעאל עבד תתובא פי' חזר בתשובה: (יא) דלא הוה אברהם לבי פירוש שלא היה רוצה לברך שאמר אם אני מברכו הרי עשו בכלל ואם

הוא

רמב"ן

ורנ"ל כדי שמואל ב"ר נחמן אמר אע"ג דאנן מתרגמים ואמרין תגרין ולפדין ורחשי אומים כלם רחשי אומות הן והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושים אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין לטושים אנשי להט. פניהם פני להבים בוערים כלפידים מן לנטוש את מחרשתו ואת אתו ילטוש עיניו לי ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאע"פ שנהגו לתרגם כן אינם אלא בראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכן הדבר: (ו) ולבני הפלגשים אשר לאברהם. על דרך הפשט בעבור שנאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע. לא בזרע אחר היו כל נשיו אלו פלגשים לא היו נחשבות לנשים שאין זרען ביורשיו כי הגר שפחת שרה פלגשו היתה אבל קטורה לאשה לקח לו ואם היתה שפחה בביתו ולקחה לפלגש לא היה אומר ויקח אשה ושמה קטורה רק תקרא פלגש בכתוב מפני הטעם שפי'. ובדברי הימים כתוב ובני קטורה פלגש אברהם והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען וא"ת שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו כרת הברית ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני השוי או הפלשתי והנכרי מארץ פלונית כאשר אמר בנשי עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקלר ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד בייחוס שלהן ואולי תקרא פלגש בעבור היותה שפחה ממשפחת העבדים ואם היתה שפחה בביתו ובא אליה לא יזכיר ייחוסה כי אין דרך הכתוב להזכיר באמהות רק שמן כענין בולהה וזלפה. ורש"י כתב נשים בכתובה פלגשים שלא בכתובה כדאמר בנשים ופלגשים דדוד ואין בסנהדרין כדבר כן כי לא תקרא פלגש אלא כשהיא בלא קדושין כי הכתובה מדברי סופרים והנראה בסנהדרין פלגש בלא כתובה וקדושין אבל אפשר שגם בני נח כאשר ישאו להם נשים כמשפטן בבעילה היו נוהגים לכתוב להן מהר ומתן ואשר לכונס שתהיה להם פלגש ויצלא אותה כאשר ירצה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא היה כותב לה כלום ועל דעת רבותי' שהיא הגר הנה היא פלגש ודאי: (ח) זקן ושבע. שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים שמשבעה נפשו בימיו ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים ועושר וכבוד והוא ספור חסדי השם בצדיקים ומדה טובה בהם שלא יתאוו במותרות כענין שנאמר בהם תאות לבו נתת לו ולא כמו שנא' בשאר האנשים אוהב כסף לא ישבע כסף ואמרו בו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותיו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים השיגה ידו למאתים מתאוה לעשותו ארבע מאות שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף ובב"ר אמרו הקב"ה מראה להם לצדיקים מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעולם הבא ונפשם שבעה והם ישנים נתעוררו החכמים בזה ופירשו הכתוב שאומר ושבע במראה הזו: (ט) ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. לשון רש"י כאן בן האמה מוליך כבוד לבן הגבירה: (יא) וישב יצחק עם באר לחי ראי. קרוב אל המקום

הסוף

אבן עזרא

הפלגשים [ק]שנתן אברהם. ופירוש פילגש שפחה [ר]וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פלגשים נשים: (ג) אשורים. יש אומרים כי אוצרים [ש]שהיו יודעים הדרכים. ולטושים. כפי' [ת]המדקדק והנכון בעיני כי הם שמות [א]ואין בהם תאר שם: (ו) מתנות. ממון נתן [ב]להם: קדמה. פי' אל ארץ [ג]קדם. וכן אשר לא יעבדו אותו [ד]את נבוכדנצר. וקדם מזרח [ה]ארץ ישראל וי"א אל מקום בן [ו]ישמעאל. והראשון נכון: (ח) מלת ויגוע. צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב. הלא תראה ויאסוף רגליו [ז]אל המטה ומיד גוע. והנה כל גויעה מיתה ואין כל [ח]מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע: ופי' וימת אברהם. שמת בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו. יש אומרים כי על כבוד הנפש אמר כי בהיותו מתעסק

עם

פירוש על אבן עזרא

ר"א כ"ה. [ק]ר"ל לא כדעת חז"ל אשר קטורה היא הגר כמובא בפירש"י א"כ למה כתוב הפילגשים ל"ל להלן (פס' ו"ו) א"כ בודאי היא אחרת. [ר]ר"ל א"כ כאשר במלת הפילגשים נכללה ג"כ הגר לזה קראה אותה שרה האמה (לעיל כ"א י') ע"כ מתרץ כי שורש פילגש הוא שפחה, ומתרץ א"כ קשה אם לא היו רק בני השפחות וקי"ל ולך שפחה כמותה למה כתיב בלשון זכר הפילגשים ולא הפילגשות בשם נקבות, ואם לא כן היינו מפרשים כי הוא מורה על אברהם א"א כי הם היו פילגשיו ע"כ כתיב בסופו מ"ם בל"ז ע"כ מביא ראיה כי ג"כ שם כתוב, ותעגבה על פלגשיהם* (יחזקאל כ"ג כ') וכפי פי' הרד"ק הם הנשים אשר מחזיקות עצמן כמו שפחות והיא האשה וג"כ משרתת בבית. [ש]כמו אם שעה אשורי מני הדרך (איוב ל"א ז') ענין לעד והליכה. [ת]תלשון ילטוש עיניו (שם ט"ז ט'). [א]ר"ל אם השמות ע"ש תואר מעשיהם מה נעשה לאחר השמות אשר להם, וככה אחר כ"א מהשם אדקל אשר עמד לפניהם (לעיל ב' י"ד). [ב]ר"ל כאשר (לעיל כ"ד י"ד) כתוב וכל טוב וכו' וכפירש"י ע"ש ואיך נתן מתנות להם, ע"כ מתרץ כי הוא ממון וזה איננו בכלל הנ"ל, כי מעות להוצאה נתנו, ובפרט כי אינו טוב. כי הוא רק אהבת המועיל. [ג]ר"ל אינו פי' קדמה לא"י. רק פי' ארץ קדם שם המדינה ככה. [ד]ור"ל אם פי' קדמה אינו קדמה מא"י רק שם המדינה למה כתוב מקודם קדמה וכו', ע"כ מביא ראיה ככה כתיב ג"כ (ירמיה כ"ז ח') מתחילה כתוב אותו, והדר מפרש מי הוא אותו, הוא נבוכדנצר. [ה]ר"ל באמת איך שייך על העולם שהוא עגול לאמור ארץ קדם, ע"כ בזה נקרא קדם כאשר א"י נקרא עבור העולם נקרא מזרחה קדם ככה פי' ר"א (לעיל ב' כ"ד). [ו]ר"ל כמ"ש פס' ע"ו ושמו וקדמה. [ז](להלן מ"ט ל"ג). [ח]כי אפשר שהיתה מיתתו ע"י ענוי, ומלת וימת אינו מורה על איכות המיתה רק מלת וימת נמשכת למעט וימת בשיבה:

*שם מביא רד"ק פי' א' כמו עבדיהם.

ספורנו

לא קבל עליה תכסומין לחשיבותה: (ב) ותלד לו את זמרן. גדלם אותם בביתו. על דרך ששמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל שגדלם אותם שלא היו בניה כלל כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם יצחק וישמעאל כמבואר בדברי הימים: (ו) נתן אברהם מתנות. לא בלשון ירושה כלל כדי שיהיו דבריו קיימים: בעודנו חי. ולא רצה לסמוך על דייתיקי ומיני הלוואות: (ח) ושבע. מכל מה שהתאוה לראות ולעשות בימיו: ויאסף אל עמיו. נאסף אל צרור החיים לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומים אליו ואמרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים במעלה עם היותם כלם זוכים לחיי עולם כאמרם ז"ל (שבת פרק שואל) וכל אחד נכוה מחפתו של חבירו:

ואלה

פירוש רשב"ם

בת סולו היא: (א) קטורה. לפי הפשט אין זו הגר: (ו) הפילגשים. הגר וקטורה: מתנות. ממון הרבה: קדמה אל ארץ קדם. שירשו בניו נחלתיו שיש לו שם: (ח) בשיבה טובה. כמו שאמר לו הקב"ה ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה שלא אירע העינוי בימיו. (יב) אשר ילדה הגר המצרית. כלומר אין זה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה. אבל ביצחק כתב לפנינו אלה תולדות יצחק בן

וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר
נָפִישׁ וָקֵֽדְמָה׃ ספטיר טז אֵלֶּה הֵם בְּנֵי
יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם
וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָֽם׃
יז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת
וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּֽיו׃ יח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה
עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה
אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָֽל׃

ק"ס יסוי"דע סימן: ומפטירין והמלך דוד זקן במלכים א' סימן א'

פ פ פ

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם
אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָֽק׃ כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ
אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָֽאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּֽׁה׃
כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהֹוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהֹוָה וַתַּהַר רִבְקָה
אשתו

אונקלוס

וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וְקֵדְמָה׃ טז אִלֵּין אִנּוּן
בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבִכְרַכֵּיהוֹן תְּרֵיד
עֲסַר רַבְרְבִין לְאֻמֵּיהוֹן׃ יז וְאִלֵּין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה
וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ׃
יח וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד־חַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם מָטֵי לְאַתּוּר
עַל־אַפֵּי כָּל־אֲחוּהִי שְׁרָא׃ פ פ פ
יט וְאִלֵּין תּוֹלְדַת יִצְחָק בַּר־אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלִיד יָת־יִצְחָק׃
כ וַהֲוָה יִצְחָק בַּר־אַרְבְּעִין שְׁנִין כַּד־נְסֵיב יָת־רִבְקָה
בַּת־בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה מִפַּדַּן אֲרָם אֲחָתֵהּ דְּלָבָן אֲרַמָּאָה לֵהּ
לְאִנְתּוּ׃ כא וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם־יְיָ לְקָבֵל אִתְּתֵהּ אֲרֵי עֲקָרָה
היא

מס"ה ודומה, בס"ס ומ"ל. טו חדד, בב' דלסין. ותימא, מ"ל וחלף בסוף. טז שמתם, ספר. ובטירתם, ל' מ"י וס"ו. נשיאם, ד' כ"כ. לאמתם, ל' וסד לאמתם יאמרו [ועי' במהרש"א בח"א סנהדרין פ"ח מאמר כ"ב]. יז ויאסף, ה' מלעיל. יח מחוילה, ל'. באכה, ו' כתיב ה'. אשורה, ו' רפ. יט תולדת, מ"ל ו"ק וחסר סנין. הוליד, מ"ל דמ"ל. כ בקחתו, ב' מפדן, הד' בפתח. כא ויעתר, ד'. הוא, וי"ו וחירק. ויעתר, ה' סתיו בסגול לקמה הכס"ח.

ת"א ואלה שני חיי מגילה יז. ואלה תולדת סנהדרין לח. אברהם הוליד מליעא פז. ויהי יצחק בן יבמות סד. ויעתר יצחק סוכה יד יבמות סס. ויעתר לו ה' בתרא מד.

רש"י

לשון פתיחה כמו פצחו ורננו: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת (ורש"י פירשו סוף פ' תולדות): ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים: (יח) נפל. שכן כמו ומדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק. כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון. עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל: חסלת פרשת חיי שרה

(יט) ואלה תולדת יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אחר כך הוליד את יצחק. ד"א) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה ובת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם בלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן (יחזקאל ח) ועתר ענן הקטורת מרבית עליית העשן וכן (שם לה) והעתרתם עלי דבריכם וכן (משלי כז) ונעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והנם למשא אנקרי"שא בלע"ז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת (יבמות סד): ויעתר לו. ולא לה שאין דומה תפלת
צדיק

רמב"ן

השוא או בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אצל הבאר: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל. הקרוב בדרך הפשט כי הכתוב יספר בבני הצדיקים תולדותם ומספר חייהם להודיע כי זרע צדיקים יבורך ולא ספר ימי עשו כי היה יותר מיעקב וכבר נשלם הספור במות יעקב ולא רצה לחזור אלה חיי עשו שכבר הזכיר תולדותיו במקום הראוי להם ובמדרש רבותינו בספור ימי ישמעאל טעמים רבים והנכון שבהם שהיה צדיק בעל תשובה וספר בו כדרך הצדיקים: ויגוע. לשון רש"י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמ' הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וכל שהדם אשר בארץ יגוע ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרינן ונוכחם כי הגויעה מיתה בלא חולי מכאיב ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים ואנשי דור המבול ההפוכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם גויעה בגוע אחינו וכן והוא איש אחד לא גוע בעונו שלא שהיא לומר מות פתאום אבל כשיזכיר הכתוב כן עם זכרון מיתתם כמלת ויאסף או וימת שהוא רמז למיתת הצדיקים ולשון בגמרא רבה ויגוע וימת אברהם א"ר יהודה בר אלעאי החסידים הראשונים היו מתיסרין בחולי מעים בעשרה ובעשרים יום לומר שהחולי ממרק רבי יהודה אומר כל מי שנאמרה בו גויעה מת בחולי מעים ושם אמרו וכל אשר בארץ יגוע ימחק ויראה שמלת גויעה אללה המק בשרו והוא עומד על רגליו ובן דעת אונקלוס שתרגם בכאן ואתנגיד והוא העלוף כלשון אתנגיד ואתמה יכול יהכם תמסם גידים ונאמר כן במבול כמו שנאמר וימח את היקום ונאמר ויגוע וימת כנבל יחלש וימות והיא מדה בצדיקים:

(יט) אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם. על עשו ויעקב האמורים לפנים והזכיר הכתוב איך היתה לידתם אברהם הוליד את יצחק לשון רש"י ע"י שכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה לכך צר הקב"ה קלסתר פניו דומה לאברהם שיאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק. ור"א אמר עוד שטעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו והנכון בעיני כי חזר עתה ויחס באב שיחסם כמנהג הכתוב:

ושכתנא וסבכא: (טו) חריפא ותימא יטור נפיש וקדמה: (טז) אלין הנון בנוי דישמעאל ואלין שומהון בכופרניהון ובקסטרוותהון תריסר רברבין לאומתהון:

[(טז) בכפרניהון ובקסטרוותיהון תרין עשר רברבין לאומיהון:]

(יז) ואלין שני חיי ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין והדר בתיובתא ואתנגיד ואתכניש לעמיה: (יח) ושרו מן הנדקי עד חלוצא דעל אנפי מצרים מעלך לאתור על אנפי כל אחוי שרא באחסנתיה:

[(יח) ושרון מן הינדיקא עד חלוצה דאית כל קביל מצרים מעלך אתוריה קדם כל אחוהי שרא:]

פ פ פ

(יט) ואלה ואלין תולדת יצחק בר אברהם ומן בגלל דהוה איקונין דיצחק מדמיין לאיקונין דאברהם הוון בני נשא אמרין בקושטא אברהם אוליד ית יצחק:

[(יט) ואלין ייחוס תולדת:]

(כ) והוה יצחק בר ארבעין שנין בנסביה ית רבקה ברת בתואל ארמאה דמן פדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו: (כא) ואזל יצחק לטור פולחנא

בעל הטורים

טמנו. ויכסם ילחק למה כתב מקדו. פי' שהיתה לדקם ומקידה: (יח) על פני כל אחיו ובמיד ליה. ואלה תולדות ילחק לומר כשיפול ישמעאל במסרים הימים אז ילמח בן דוד שהוא מתולדות ילחק:

(יט) הוליד בגי' דומה שהיה זיו איקונין של ילחק דומין לאברהם: (כ) בקחתו ב' במסורה הכא ואידך בקחתו והוא אסור בזיקים גבי ירמיה (מ"ס) מה קחתו דהתם אסור (ר"ל ג' קחיכם וכחם) אף הכא אסור. ללמד שאף ילחק עקר היה וילפינן מתנות לילחק כתיב הכא ויעתר ילחק וכתיב התם (שופטים י"ג) ויעתר מנוח: לבן הארמי תוסיום הרמאי: (כא) כי עקרה היא הוא כתיב לומר לך שאף הוא היה עקר. ושית דרכים המקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי בילחק יקרא לך זרע אלמא לא:

יונתן

הוא מברך לילחק למוד ישמעאל נוטל לי' שגלה וכולי וכל זה במדבט:

(כא) לטור דפולחנא פרסמי כמה טעמים: ואסמיך בגויה דעתיה דקב"ה דלא מלא ויעתר כדאיתא בסוכה מ"ק מה עתר זה ופירש"י כלי ברזל שיש לו ב' עוקלין נקרא בל"ב בלב"ל והוא מהפך את התבואה כך הלדיק מהפך דעת הקב"ה ועי' ומ"ש

רמב"ן

הכתוב לספור באנשי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם וארפכשד ילד את שלח וכאשר השלים אותו ואמר שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם וכן ביחוס בנימין חזר למפרע והאל וגר הוליד קיש וקיש הוליד את שאול אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר וחזר לספר זה בעבור שאמר ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם שהם אמר ג"כ ואלה תולדות יצחק בן אברהם בלבד הנה השוה שניהם ביחוס ובמעלה ואף כי הקדים הבכור ועוד שהיה ראוי שיתחיל באברהם ויאמר אלה תולדות אברהם אבל לא רצה לספות בן שלא יענה ישמעאל ובני קטורה ולכך חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאלו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ולכך אמר למעלה ג"כ אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים כי אמר תחלה בני אברהם יצחק וישמעאל ואלה תולדותם בכור ישמעאל נביות והזכיר ובני קטורה פלגש אברהם ילדה את זמרן והיה ראוי שיאמר בני יצחק וחזר והשלים ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל: ותאמר אם כן למה זה אנכי. אם כן גדול הצער בעבור למה זה אנכי מתפללת ומתאוה על ההריון לשון רש"י ואיננו נכון ור"א אמר כי שאלה את הנשים אם אירע להם ככה ותאמרנה לא ותאמר א"כ הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה. והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפירוש הזה. והנכון בעיני כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעולם הלואי איננו שאמות או שלא הייתי כטעם כאשר לא הייתי אהיה: ותלך

אבן עזרא

עם הגוף הוא "כחלק נפרד. והנפרד מן הגוף יאסף הכבוד אל עמיו ויש אומר כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו 'בדרך אבותיו כאלו יתחבר אליהם וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום: (טז) ובטירותם. ארמוניהם. כמו טירת כסף: לאמותם. בשורק מלאנו "אמות "ואומים ולמ"ד לאמותם נוסף כלמ"ד "לגוייהם. ואיננו כלמ"ד "בלאמים כי הוא שרש כמו ולאם מלאם "יאמץ. והטעם שהוא בלמ"ד ונמצרונו שוה "ויהם שני שרשים: (יח) על פני כל אחיו. הם זמרן ויקשן: נפל. חלקו או גורלו. או שרוב בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים "אתה נופל. וזה טעם רחוק בעבור שאחיו במזרח וגבולים "ואשור למערב לא"י. ויתכן שהכתוב דבר על ישמעאל "שמת בחיי אחיו אחר שנפל כי לא ידענו שנת מותו: חסלת פרשת חיי שרה

ואלה. אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב. וי"א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה "לאביו. וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו. וי"א כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו "על ברכי יוסף. והעד שאמר וישלחם "מעל יצחק בנו: (כ) מפדן. שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן. הוא ידוע ונכבד מאביה וכן אחות "נחשון: (כא) ויעתר. מגזרת עתר. כי העתירו "אל ה' מהכבד וטעמו הרבה

פירוש על אבן עזרא

בשיבה טובה, ובמבול כתב ג"כ ויגוע כי מתו כרגע ע"י שטיפות המים בחנק. "כמשל של הלבא בעת הנהגת העם מכ"ז כבודו בין שרי מלוכה, וכאשר גומר מבודת המלך לפקוד את אנשי הלבה מוזל לבית כבודו עם שרי המלוכה, כי גם בהיותו עם עבדי המלך והעם היה ג"כ נפרד מהם במלבושו והנהגתו ודעתו, ע"כ הכבוד אשר היה לו נתמשלה ממעון העם, בשובו לבית כבודו. אזי משיג כבודו האמתי משרי המלוכה. 'ר"ל אם מתקבלים עם רב המה מתוכלים בשם עם כאשר הם הולכים בדרך אחד אל במנגון אחד, ועבור שהיו מעשיו הטובים ע"ד מעשה הטוב כאבותיו וגם נפטר בשם טוב ע"כ קורא עמיו, וכ"כ כתוב שבא וכו' כאשר זוכה נפשו להדבק עמהם ואין לו שום מניעה מעשים, "אמות (במדבר כ"ה ע"ו). "כמו שבמוהו כל הסומים (תהלים קי"ז א'). "(לעיל י"ד כ"א). "(תהלים קמ"ט ז'). "(להלן כ"ג) ולמ"ד לאמותם נוסף ליסוד, כמו לגויהם כי ערכו אתם. "ר"ל המובן אחד רק הם ב' שרשים. "(ירמיה ל"ז י"ג) ור"ל נופל פי' גולה. "ל"ל סור, כי גם ר"א מפרש אשר אשור במזרח כמ: שפי' (לעיל ב' י"א) ע"כ פי' סור וככה פי' ת"א והוא סמוך למלכים והוא חגב, וכתיב (מ"א ע"ו ז') בולך סור וכו' פני מלכים, ע"כ זה אשורה הנזכר פה הוא סור ע"כ מזכיר כ"א בשם אשור. "ר"ל כ"א ע"פ פשוטו לתרך הקושי, איך כתב אלה ישמעאל ויגוע אשר היא מיתה לדיקים, וגם מלת נפל ולא נפלו כי הם ל"ל, ע"כ מתרץ כי הנפילה לא היה בגלותו רק נפל מן הגג וכדומה ומת מיתה פתאום, ולעיל פס' מ' פי' ר"א הגויע היא מיתה בלא לער ע"ס. וע"כ מזכה כי מיתתו היתה ע"י נפילה.

"אולי כוונתו ע"י מעשיו הטובים. "(להלן כ' כ"ג) פי' בהגדלו. "(לעיל פס' ו"ו) ור"ל שילחק לבד נבדל מאלו וזה טעם הוליד. "(שמות ו' כ"ג). "(שם ס' ד') ר"ל תפנק הפעיל

ספורנו

(יט) ואלה תולדות יצחק. ילדי ימיו וקורותיו: אברהם הוליד את יצחק. בו לבדו נקרא לאברהם זרע: (כ) אחות לבן הארמי. ותמהה נולד עמו ספי' דומה לאחי האם: (כא) לנכח אשתו. אע"פ שהובטח על הזרע שיהיה התפלל לאל ית' שיתן לו אותו הזרע מזאת ההגונה הנלנכת

פירוש רשב"ם

אברהם. כיצר היה בנו. אברהם הוליד את יצחק. כלומר זה הוא עיקר תולדתו של אברהם כמו פרץ הוליד את חצרון וגו': (יז) ואלה שני חיי ישמעאל. חכמים פירשו במגילה למה נמנו שנותיו של ישמעאל. ולפי הפשט לכבודו של אברהם הואיל ונתפרש שעת לידתו ואברהם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל וגם שעת מילתו כדכתיב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וגו' חזר עתה ופי' כל ימי חייו: (יח) על פני כל אחיו נפל. שכן כדכתיב על פני כל אחיו ישכן:

(יט) ואלה תולדת יצחק. אברהם הוליד את יצחק. לפי פשוטו של מקרא לפי שאמר למעלה בישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית. אבל כאן יצחק עיקר בן היה לאברהם שהוא הוליד את יצחק מאשתו גמורה כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע. וכן בדברי הימים לאחר שכתב כי בני אברהם הן יצחק וישמעאל ובני קטורה חוזר וכותב סתם ויולד אברהם את יצחק: (כ) בן מ' שנה וכתיב בן ס' שנה בלדת אותם משני הפסוקים הללו למדנו שהיתה עקרה עשרים שנה: (כא) ויעתר. רבוי דברים העתרתם עלי דבריכם: לנכח. בשביל: ויתרוצצו

אִשְׁתּוֹ: כב וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ
וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ
לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה: כג וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ
שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ
יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד
צָעִיר: כד וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה
תוֹמִם בְּבִטְנָהּ: כה וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן
אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ
עֵשָׂו: כו וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת
בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק
בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם: כז וַיִּגְדְּלוּ
הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ
שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים:
כח וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו
וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב: כט וַיָּזֶד
יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא
עיף

°גוים ק'

אונקלוס

היא וקביל צלותה יי ועדיאת רבקה אתתה: כב ודחקין בניא במעהא ואמרת אם כן למה דנן אנא ואזלת למתבע אולפן מן קדם יי: כג ואמר יי לה תרין עממין במעיכי ותרתין מלכון ממעיכי יתפרשן ומלכו ממלכו יתקף ורבא ישתעביד לזעירא: כד ושלימו יומהא למילד והא תיומין במעהא: כה ונפק קדמאה סמוק כולה כגלים (נ"י כבלן) דשער וקרו שמה עשו: כו ובתר כן נפק אחוהי וידה אחידא בעקבא דעשו וקרא שמה יעקב ויצחק בר שתין שנין כד ילידת יתהון: כז ורביו עולמיא והוה עשו גבר נחשירכן גבר נפק לחקלא ויעקב גבר שלים משמש בית אולפנא: כח ורחם יצחק ית עשו ארי מצידה הוה אכיל ורבקה רחימת ית יעקב: כט ובשיל יעקב תבשילא ואתא
ועל

מסרה כב ויתרצצו, ל' חסר והצ"די בש"ס והמ"ם כתב הלוי בשוא לבד כמנהגנו. זה, הזין דגושה. לדרש, כל תו' ונביאים חסר במ"ב. כג גיים, גוים קרי והחירק ביו"ד שניה. לאמים, ח"ו ומ"י. ולאם, כו"ל חסר במ"א. מלאם, ל' ורפי. יאמץ, ל' ק"ז. יעבד, כל תו' חסר. כד ללדת, סגול בלמדים. תומם, ל' וכ"כ [ח"א] וס' תאומים, וזה מ"ו וס"י. כה הראשון, ס"ג. אדמוני, מ"ל. כו אחזת, ג' חסר. ויקרא, ו' פסיק ח' לם. ויצחק, ה'. כז ידע, ס. אהלים, ס"ו ומ"י. כח ויאהב, ד'. אהבת, הכר. כט ויזד, ל'. עיף, ח'.

ת"א שני גיים ברכות כז ע"ז יא. ולאם מלאם פסחים מב מגילה ו סוטה מא סנהדרין לג. וימלאו ימיה ברכות ה. ויצא הראשון פסחים ס. ויצחק בן מגילה יז. ויעקב איש בהרא קכג. ויזד יעקב סוטה יא סנהדרין סע בהרא יו. ויבא עשו מן בהרא פס.

רש"י

צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה: (כב) ויתרצצו. ע"כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע"ז עשו מפרכס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרש. לבית מדרשו של שם: לדרש את ה'. שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי שליח נאמר ברוח הקדש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך. גיים כתיב כמו (המו) גאי' אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. (ע"ז י"א): ושני לאמים. אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאם יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה (יחזקאל כ"ו) לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלי': (כד) וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה. שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומם. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד רשע: (כה) אדמוני. סימן הוא שיהא שופך דמים (ב"ר): כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקי"א בלעז: ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שני' הרבה: (כו) ואחרי כן יצא אחיו וגו'. שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטפה ראשונה ועשו מן השנייה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן בה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשון ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו: ויקרא שמו יעקב. הקב"ה. (אמר אתם קריתון לבכוריכ' שם אף אני אקרא לבני בכורי שם הה"ד ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עלי' ושפחה לא רצה ליסא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה (יבמות כד). (כז) ויגדלו ויהי עשו. כל זמן שהיו קטנים לא היו ניכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"ז: ידע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות (תנחומא): איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: ישב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר: (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו: (כט) ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. (ב"ר)
ברציחה

רמב"ן

ותלך לדרוש את י"י. לשון רש"י להגיד מה יהא בסופה ולא מצאתי דרישה אצל י"י רק להתפלל כטעם דרשתי את י"י וענני דרשוני וחיו חי אני אם אדרש לכם. וטעם שני גוים בבטנך הודיע לה שלא תפחד כי בעבור שהיתה מעוברת תאומי' והיה הרוץ הזה בבטנה כי דרך נשים לה. ויתכן שיאמר עוד כי בעבור היותם שני גוים שונאים ונלחמים זה בזה עשו בתחלת יצירתם מריבה רמז למה שיהיה ביניהם בסוף ועתה ינוחו ותמצא מנוח והשקט לנפשה: (כח) כי ציד בפיו. אמרו המפרשים כי יתן ציד בפיו של יצחק או יביא ויספר המעשה וכן למועד אשר נתן שמואל וי"א אומר כגבור
ציד

ספורנו

הנלבב נכחו: (כב) ותאמר אם כן. אחרי שהדבר כן שמתרוצצין ויש לחוש שימות אחד מהם ואפשר אני בלידת עובר מת. למה זה אנכי למה זה התאוו קרובי שאהיה אני אם הזרע באמרם את היי לאלפי רבבה וכן בעלי שהתפלל עלי בזה. (כג) שני גוים בבטנך. זו היא סבת ההלולה שיהיו שני גוים נבדלי' בדת: ושני לאמים. שיהיו גם כן נבדלים במלכות: ממעיך יפרדו. ולא ימות אחד מהם בהתרוללם: (כד) והנה
תומים

פולחנא אתר דכפתיה אבוי והפך יצחק בצלותיה דעתיה דקב"ה מפה דגזר על אנתתיה ארום עקרא הות גביה עשרין ותרתין שנין ואתהפיך בגינה דעתיה דקב"ה מפה דגזר עליה דאף הוא הוה עקר ואתרחיו ואיתעברת רבקה אנתתיה: (כב) ואידחיקו בניא במעהא הי כגוברין עבדי קרבא ואמרת אם כדין הוא צערה דילדתא למה דין לי בנין ואזלת לבי מדרשא דשם רבא למבעי רחמין מן קדם יי:

[(כב) ואדחקוא בנייה במעה ואמרת אן כדין היא צעריהון דילידתא למא דנן לי חיין לסרתי לי בנין ואזלת למתבעא רחמין מן קדם יי בבית מדרשוי דשם רבא:]

(כג) ואמר יי לה תרין עממין במעיכי ותרין מלכוון ממעיכי יתפרשון ומלכו מלכו יהי אלים ורבא יהוי משתעביד לזעירא אם בנוי דזעירא נטרין פקודיא דאורייתא: (כד) ושלימו מאתן ושובעין יומי עיבורהא למילד והא תיומין במעהא: (כה) ונפק קדמאה סומקריי כוליה כגלימא דשער וקרו שמיה עשו מן בגלל דאתיליד כוליה גמיר בשער רישא ודיקנא ושינין וככין:

[(כה) ונפק קדמייא סמקריי כוליה כגלים דשער וקרון שמיה עשו:]

(כו) ובתר כדין נפק אחוי וידיה אחידא בעקיבא דעשו וקרא שמיה יעקב ויצחק בר שתין שנין כד ילידת יתהום: (כז) ורביאו טליא והיה עשו גבר נחשירכן למיצוד עופן וחיוון גבר נפיק חקל קטיל נפשן דהוא קטל ית נמרוד וית חנוך בריה ויעקב גבר שלים בעובדוי ומשמש בבית מדרשא דעבר תבע אולפן מן קדם יי: (כח) ורחים יצחק ית עשו ארום מלי רמיותא בפומיה ורבקה רחימת ית יעקב: (כט) וביומא ההוא יומא דמית אברהם בשיל יעקב תבשילי דטלופחי ואזל לנחמא לאבוי ואתא עשו מן ברא והוא משלהי ארום חמש עבירן עבר בההוא יומא פלח פולחנא נוכראה שפך אדמא זכיא ועל על עולימתא מארשה וכפר בחיי עלמא דאתי ובזא ית בכירותא:

ואמר

בעל הטורים

לא עקר טוב: ותהר רבקה אשתו. אשתו בגי' קש ואש והיה בית יעקב אש וגו' ובית עשו לקש (עובדיה): (כב) ויתרוצצו. זה הולך אחר בני ישראל וזה הולך אחר ע"ז דכתיב (הושע ה') הואיל הלך אחרי צו זה מתיר ליזיו של זה וזה מתיר ליזיו של זה (ב"ר פס"ג): (כג) גוים. גיים כתיב רמז לעשרה אומות שבאו להחריב בית המקדש אהלי אדום וישמעאלים וכו' והם עשרה. ד"א גיים עולה ס"ג זה נערך בן ס"ג תם בא בס"ג אומות דמורבן בית שני דז' אומות נעקרו והיינו דכתיב הכל ס"ג יחדו נאלחו: שני גוים (ברכות). בגימ' (זה) רבי יהודה ואנטונינוס: ולאום מלאום יאמץ. יגבר על חבירו וישריבו היינו דכתיב (יחזקאל כו) אמלאה החרבה: (כד) תומם חסר יוד ואלף שחסרה י"א כנגד י"א שבטים שהיתה ראוי' להוליד כדאיתא במדרש: (כה) אדמוני ב' במסורה הכא ואידך (ש"א ט"ז) והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו וע"כ נאמר עם יפה עינים עם יעוץ סנהדרין הוא עושה שנקראו עינים שנאמר ואם מעיני העדה: אדמוני תלמד שהשקית רחם אמו ונתגולל בדם. ד"א אדמוני מלשון אדם שילא בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שיש היא מלשון לובש אדרת שער שאינה אדומה: עשו שהיה עשוי ונגמר. עשו בני' שלום שאלמלא שמו שהוא שלום היה מחריב העולם. ד"א עשו ע' ש"ו שבא זה השליט ל"ע אומות שבראתי בעולם: (כו) ואחרי כן יצא אחיו כ"ן עולה ע' שע' אומות הן חוץ מיעקב: וידו ב' במסורה הכא ואידך [וידו הנטויה (ישעיה יד) ואידך] וידו חלקתה להם בישעיה (ל"ד) במפלת האומות שבשעת לידתו רמז שיפלו בידו האומות: (כז) איש תם ת"ם שנים שישב באהלי שם ללמוד ת"ם שנים יושב משנכנסו לארץ עד שנבנה הבית רמז לאחר ת"ם שנים יושב אהלים של שכינה (כדאי' בזבחים ד' קי"ח): ישב אהלים עולה ס"י שכך שרתה שכינה באהל: יעקב בגימ' מלאך האלהים ובגימ' הגן עדן. ובגי' (ויכסך) לא יאסף (שם ס'): (שייך לפסוק כג).

לדרוש

יונתן

ות"ם ב"ג שנים יש מוזקין ומרחין ומיושב בלחם לכל המעיין בספר כור לזהב: (כב) ואזל לב"מ דשם רבא דכב מלת את ה' לדרוש מ"מ ואיתא נרבה וכי בתי מדרש היו בזמן היתים וכו': (כה) ככילן דשער ר"ל כגדילים של שער שאדרת עשויה גדילים. וכדין לשון גמרא שיפין שכלא מעו לככי: (כז) גבר נחשירכן פי' הפוס' בב"ק פ' הכונס

שהוא

אבן עזרא

מלה כמו בדבריהם: ויעתר. ויתרלה מבנין נפעל: (כב) ויתרוצצו. מלשון מרוצה והנ"די כפול. ואחיו כבקיים ירוצצו. ונקראו בנים על שם סופם. וכן ובגדי ערומים תפשיט. והיא שאלה לנשים שילדו אם ארע להם ככה ותאמרנה לא: וטעם ותאמר אם כן. הדבר והמכתב למה זה אנכי בהריון משונה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו שנה: ורב. הוא הפועל וכן בן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסוק: (כד) תומים. בחסרון אלף השורש. כמו אם לא שריתיך לטוב שפירושו כתתי שאריתיך לטוב: (כה) יו"ד אדמוני. נוסף כיו"ד אכזרי. ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כלו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה: ויקראו שמו. רואיו ויתכן שפירושו מעצמו בפני עצמו. ופליאה גדולה היתה זאת בלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בשלייא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות כנתחו כנגע אחד: (כו) ויקרא שמו. הקורא או יצחק אביו: (כז) יודע ציד. לעולם מלת מרמות כי רוב השיות בדרך מרמה יתפשו. ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם. גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים. ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה: (כח) כי ציד בפיו. היה מביא ליד אביו: (כט) והוא עיף. כטעם בארץ עיפה רעב ויאמר:

הלעיטני

פירוש על אבן עזרא

הפעיל, ולמה שנה בלשון ויעתר ולא ויתפלל א"ו את התפלה המקבלה נקרא עתר. ואם מבקש על זולתו נקרא בה"א ועל עצמו בי' וע"כ אמרו חז"ל כמו עתר המהפך וכו' הנקרא בל"א (איין שויבעל) כי הוא [..]עלות המקובלים למקום. ור"ל איכה מלשון רצץ עזב דלים (איוב כ' י"ט) שהיא מלשון שבירה רק מלשון מרוצה והנ"די הוא כפול, ואחיו פי' חבירו. כבנקים וכו' (נחום ב' ה'). ור"ל בעודם בבטן נקראים עובר. ה(איוב כ"ב ו') ושם ג"כ קורא ערום ע"ש סופם, דשם היה ערום מתחלה מה יש להפשיט ממנו. ט"ר"ל אין דרך לומר אם כן [..]לא על המדובר עמה מקודם וע"ז הקשה א"כ. ואין פי' כמו כן בנות צלפחד וכו' (במדבר כ"ז ז') והיה הפי' כמו כנים אנחנו (להלן מ"ב י"א). ופי' כ"פ מדיק מהתיבה ואלך לדרוש פסוק כ"ג אם הי' דבר עמה בעצמו אפילו ע"י מלאך היה צריך לכתוב ותדרוש וכו', וכ"כ פי' פה ויאמר ה' להשיב לה. ל"ר"ל כי יש ב' משמעות או ורב יעבוד את הצעיר, או פי' ורב יעבוד עבודתו עם הצעיר א"כ הצעיר הוא העבד, ע"כ מביא ראיה מהפס' בן יכבד וכו' (מלאכי א' ו') ובודאי פי' אשר הבן יעשה כבוד לאביו וכן פה הפי' אשר הרב הוא יעשה הפעולה לעבוד העבודה וכן מפרש (להלן כ"ז מ'). מ(ירמיה ע"ו י"א) שהוא ג"כ בחסרון אל"ף ופרשו אשר דומה לו כל שריה ישראל (דה"ס י"ב כ"ה). פר"ל ע"ד אחרים אדרת היא סמוכה, א"כ פי' כאדרת הנעשה משער, ואינו ידוע כוונת הכתוב אם פי' האדרת הנעשה משער מורה על הגוון שלה או אשר היא בעלת שער ע"כ מפרש כ"א כולו שער מורה על הנער אשר היה מלא שער כאדרת הנעשה מלש"ר. ע"ר"ל זה אינו שייך לעת הלידה רק השם קראו לו לאחרי כן. פ"והם לא נפתח ג"כ שבניה איך היה ידו אוחזת בעקב אחיו. צר"ל לפרש מלת יודע כדרש בלשון הוה, וכן לגבי יעקב דרים אלו ב' דברים להפוך כי לא היה מכיר לרמאות ולא היה הולך בשדות רק יושב באהלים בעיר, או פי' אשר היה מלאכתו לרעות צאן ודרכם להעמיד אהלים לשמור הצאן א"כ היה יעקב ג"כ בשדה רק היה יושב באהלים. ק"ר"ל אינו מספר אשר היה אוכל לידו רק היה מביא ליד בפיו, וא"כ חסר מלת מביא, וכמו למועד אשר שמואל (ש"א י"ג ח') פי' אשר קבע שמואל.

ר(תהלים קמ"ג ו')

פי'

ספורנו

תומים בבטנה. קודם שנולדו הכירו המילדות שהם תאומים לסיבת כשנולד הראשון שהיה כאדרת שער והיה ראוי שתהיה לידתו יותר קשה מלידת חלק ומאוחר ממנה קראו שמו עשו באמרם שאחיו הנאחז בעקבו זה שרמה אותו בעשוי למוץ: (כו) ויקרא שמו יעקב. ישאר בעקב ובסוף כי זה

סיבה

פירוש רשב"ם

(כב) ויתרוצצו הבנים בקרבה. לשון רץ לקראת רץ שהיו רצים ומתנענעים בתוך גופה כדרך עוברים. וכן מן קם מתקוממי' מן לן מתלוננים. אבל מלשון רצץ עזב דלים הי' לו לומר וירצצו כמו בטרם יתנגפו רגליכם: לדרוש את ה'. אל הנביאים שבאותן הימים כדכתיב לדרוש את ה' מאתו. וכתיב כי יבא אלי העם לדרוש את ה': (כג) ויאמר ה' לה. ע"י נביא: שני גוים. שני גויים. אל תיראי כי צער העיבור שלך בשביל שני תאומים יש בבטנך שמרובה צער העיבור של שנים מעיבור אחד: ושני לאמים מלכיות. כדכתיב מלכי ארץ וכל לאמים כפל לשון הוא. אבל לאמים הוא עמים ומתוך שהנביא התחיל לומר לה גמר ופירש לה כל העתידות: ורב יעבוד צעיר. ולכן אהבה את יעקב שאהבו הקב"ה וכדכתיב ואהב את יעקב: (כד) והנה תומם. בכל דבר חדוש רגיל לומר כן. וכן ויהי בבקר והנה היא לאה כי עד עתה היה סבור שהיא רחל וכן וייקץ פרעה והנה חלום כי לא היה סבר שהיה חלום עד שניעור משנתו: (כה) אדמוני. רויש בל"ל: כאדרת שער. שלובשים הרועים: ויקראו כל העולם שמו. עשו. אדם עשוי ונגמר שהיה בעל שער: (כז) יודע ציד. לצוד ציד להביא: יושב אהלים: רועה צאן אביו. כמו שפירשתי איש יושב אהל ומקנה: (כח) ציד בפיו. פשוטו כתרגם: אוהבת את יעקב.

שהיה

עיף: ל ויאמר עשו אל־יעקב הלעיטני
נא מן־האדם האדם הזה כי עיף אנכי
על־כן קרא־שמו אדום: לא ויאמר
יעקב מכרה כיום את־בכרתך לי:
לב ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות
ולמה־זה לי בכרה: לג ויאמר יעקב
השבעה לי כיום וישבע לו וימכר
את־בכרתו ליעקב: לד ויעקב נתן
לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת
ויקם וילך ויבז עשו את־הבכרה: פ
כו א ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך
יצחק

אונקלוס

(נ"י ועל) עשו מן חקלא והוא משלהי: ל ואמר עשו ליעקב אטעמני כען מן סמוקא סמוקא הדין ארי משלהי אנא על כן קרא שמה אדום: לא ואמר יעקב זבין כיום דלהן ית בכירותך לי: לב ואמר עשו הא אנא אזיל לממת ולמה דנן לי בכירותא: לג ואמר יעקב קיים לי כיום דלהן וקיים לה וזבין ית בכירותיה ליעקב: לד ויעקב יהב לעשו לחם ותבשיל דטלופחין ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכירותא: א והוה כפנא בארעא בר מכפנא קדמאה דהוה ביומי אברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי

מסרה ל הלעיטני, ל' מ"ק וה"א. האדם, ל' ספרויהון ה'. האדם, ל'. קרא, המסב מלעיל נגד כללי דקדוק. לא מכרה, ל' ורפה וחד מפיק ה"א. לב הולך, ט' מ"ל בסו'. ולמה זה, ג' דסמי'. זה, דגום. לג לי, דגום מדין א"מ כי הה"א סמוסית. לד עדשים, הדלים בקמץ. וילך, ז'. ויבז, ג'. בעיניו (ר"ל דא ספר). כו א הראשון, פ"ג.

ת"א הנה אנכי הולך יב בפרא יו. וימכור את בכרות ז. עדשים בפרא פס.

רש"י

בגליפה. כמה דתימא (ירמיה ד) כי עיפה נפשי להורגים: (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדם האדם. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרינן במועד קטן אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחלה מג' ועד ז' משיב ואינו שואל וכו' ברש"י ישן): (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך. לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: (לב) הנה אנכי הולך למות. (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא יהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה. ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: (לד) ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו

רמב"ן

עריץ נתן או שם אותי. ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו בעבור כי בפיו של יצחק ציד תמיד כל היום יתאוה לאכול את הציד ותמיד הוא בפיו לא יאכל דבר אחר והוא המביא לו כאשר אמר איש יודע ציד. והנכון בעיני כי היא מליצה כי עשו ציד בפיו אביו יכנה האיש במעשהו לתחבולותיו וכמוהו שבתך בתוך מרמה וכן ואני תפלה וכן אמרו בב"ר קופצא טבע לגומיה כמא טבא לפומיה: (ל) מן האדום האדום הזה. היה התבשיל מאודם מן העדשים שהיו אדומות או שרקחו בדברים אדומים ועשו לא ידע מה הוא וקרא שמו אדום על כן קראו שמו אדום כי לעגו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט כי קורא וזולל יורש: (לא) מכרה כיום את בכורתך לי. כיום דילהן כיום שהוא ברור כן מכור לי מכירה גמורה לשון רש"י ופשוטו כעת הזאת וכן ואתה עמוד כיום ואשמיעך את דברי אלהים אותו כהיום תמלאון אותו קטר יקטירון כיום את החלב ולכו בשת הפנים כהיום הזה והנכון בעיני מדעת אונקלוס כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם אמר מכרה לי הבכורה לאיזה יום שתפול בו וזה שמוש לכן בלשון ארמית לכן את אזיל לאיזה מקום מן הן את מודע לי וכן בפרשת וישלח ולהן איכון אזלין מן הן דאתברון והוא לשון מורגל מהם במקומות ובדניאל להן בפתחות הלמד כטעם אלהן להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וכן לשון מלכא מלכי יספר עלך והאונקלוס תרגום זולתי אלהין אלא הן ובנוסחאות בדוקות ומדוקדקות מן התרגום כיום דלהי והוא כמו שפירשתי כי הי בלשונם אי זה שאומרים בתלמוד הי רבי מאיר הי רבי יהודה וזולתן ואפשר שטעם אונקלוס כיום כאלו הוא ביום שתבא בו הבכורה לי כי כן מנהגו שמוש הזה לכ"ף כאשר ילכו אפרים עליהם רשתי משפטו כאשר ובדמי בניך אשר נתתה להם כי כאשר ברוחות השמים פרשתי אתכם. ויש אומרים כי אין מחיר הבכורה הנזיד רק הכתוב יספר כי בבקשו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח"כ תאכל וענה לו בפשאתו על האכילה למה זה לי בכורה הרי היא מכורה לך ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות והכתוב לא פי' המחיר ואין זו דעתי: (לד) ויבז עשו את הבכורה. בז לדבר יחבל לו אבל כבר אמר הטעם שבעבורו נאות למכירה מפני שהיה הולך למות בלדו השיות וקרוב הוא מיתות בחיי אביו ואין לבכורה שום מעלה רק אחרי האב ומה תועיל לי הבכורה ואמר ויאכל וישת ויקם וילך ויבז כי אחר שאכל ושתה חזר השדה אל צידו וזו חבת בזוי הבכורה כי אין חפץ בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעתם ולא יחושו ליום מחר. ור"ל משתבח בכאן עוד שאמר כי בזה הבכורה בעבור שראה שאין לאביו ממון ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאלו לא ראו ביתיהם עשיר גדול בנעוריו בא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אוהב את עשו בעבור צידו ואלו היה לחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר את בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו בכל יום אוכל מטעמים מה טעם יאמר אליו הביאה לי ציד למה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולא נתנה לו אמו כסף וזהב לדרך שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה לו הון והיא אוהבת אותו כי הולך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנתו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר ממון השם ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו ואל ידמונו בקנה של דרש כי יש לי סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח באדם להבינם כל אלו דבריו. ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה כי הנה אברהם הניח לו הון רב ואבד העושר ההוא מיד קודם הענין הזה ומפני זה בזה את הבכורה כי הדבר הזה היה בנעוריהם קודם היות לעשו נשים כאשר יספר הכתוב ואחרי כן חזר והעשיר בארץ פלשתים עד כי גדל מאד ויקנאו בו שרי פלשתים ואחרי כן חזר לעוניו והתאוה לציד בנו והמטעמים ואין אלו רק דברי שחוק ועוד כי הכתוב אמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו והברכה תוספת בעושר ובנכסים ובכבוד ואיה ברכתו שאבד הון אביו והעני ואחרי כן ואהיה עמך ואברכך העשיר והעני אחרי כן ואם יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בענין העושר אין זה באותם שנתברכו מפי הקב"ה כי ברכת יי' הוא תעשי' ולא יוסיף עצב עמה אבל היו האבות כלם כמלכים ומלכי גוים באים לפניהם וכורתים עמהם ברית וכתוב וישבעו איש לאחיו ואם יהיה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראה ראינו כי היה יי' עמך וככר היה בעוכריו. אבל בזוי הבכורה לעשו לאכזריות לבו ויתכן כי פי' השנים בבכורה משפטי התורה לא היה כן נהגים.

(ל) ואמר עשו ליעקב אטעים יתי כדון מן תבשילא סמוקא הדין ארום משלהי אנא בגין כן קרא שמיה אדום: (לא) ואמר יעקב זבין יומא ביום דאנת עתיד למיחסן ית בכירותך לי: (לב) ואמר עשו הא אנא אזיל לממת ולית אנא חיי תוב בעלם אחרן ולמא דנן לי בכירותא וחולקא בעלמא דאת אמר: (לג) ואמר יעקב קיים לי כיום דיהי קיים ליה וזבין ית בכירותיה ליעקב: (לד) ויעקב נתן לעשו לחם ותבשיל דטלופחי ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכירותא וחולק עלמא דאתי:

(לד) וקם ואזל ובזי עשו ית בכורותא ואפס חולקיה בעלמא דאתי וכפר בתחיית מתיא:

(א) והוה כפנא תקיף בארעא דכנען בר מכפנא קדמאה דהוה ביומי דאברהם

בעל הטורים

לדרוש בגי' מן שם בן נח: (כט) ויזד בגימ' זה אל אבלו: (ל) הלעיטני נא מן ב"פ מן. לומר בשם שיעקב קנה ממנו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם: (לב) ולמה זה ב' במסורה (במקץ) ולמה זה לי בכורה (איוב כ"ז) ולמה זה הבל תהבלו: מלמד שכפר בעיקר והלך אחרי ההבל: (לד) ויבז ב' ויבז עשו ויבז בעיניו גבי המן דהיינו לאחר כן בזה זה המן שילא מעשו: (א) ויהי

יונתן

שהוא כמו קיבה דשרכי ופי' לילמות בעיניך שאין עיניו פרי וכן הוא אדם בעל שאין עושה מלאכה וכן הוא בתשר' הרשב"א ת' קס"ד ע"ש הבל שמלוך גורם בדל"ם שלטון ויושבו המים ומרגעם ומשתדכו מ"ה וכן נגר די מרסן איר"ע אדם מקט וסליוני גורם שני מלות נחש ירכן שהיה ס' ימן נחש על ירכו של עשו לרמוז כי הוא משפלא דנחש כמ"ש הזוהר דף פ"ד ע"ג: (לג) קיים לי כיום דיהי פי' כיום בהיר ושוא לשון נמרש בריש

רמב"ן

לפרש רק לגמול מעלת האב ושררתו שיהיה לו כבוד ומעלה על אחיו ולכן היה אומר ליצחק אבי נבך בכורך לומר כי הוא הבכור הראוי להברכך. וכן כי זה הבכור שים ימינך על ראשו להקדימו בברכה ואולי היה נופל גם בנחלה יותר מעט כי דין פי שנים מחודש ממשפטי התורה והציד אשר היה בפיו כן יעשו השרים והמלכים בוחרים בציד מכל מאכל ועל טעמים יובילו מהם פי למורא והיה עשו מחניף את אביו להביא כל ציד אל פיו לאכול ממנו ברצונו תמיד ואהבת האב לבנו הבכור קלה להביא ומה שאמר לברך אותו אחר עשות לו המטעמים איננו שכר האכילה ושמד בהם אבל רצה ליהנות ממנו שתהיה נפשו קשורה בנפשו בעת הברכה ויברך אותו בנפש מלאה ורצון שלם או שהיה יודע בנפשו כי אחר האכילה היתה מתענגת ושמחה ויחול עליה רוח הקדש כענין ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים. ולא נתנו ציד יעקב הון כי בורח היה ובלא ידיעת אחיו יצא מן הארץ לבדו ואלו נתנו לו הון ועבדים וגמלים היו מוסיפים בו קנאה להרוג לו ולהרגנו ורבותינו אמרו שנזלוהו ממנו ומי אמר לו שלא היו ליעקב בגדים חמודות שם ועשי ורקמה אבל הכתוב אמר פי עשו בלכתו השדה לצוד היה מחליפים בבגדי הציד ומפני שיצחק ממשש תמיד בבנו ובבגדיו הלבישה אותם את יעקב פן יכירנו בהם והלא אתה רואה שעשה כן ויבא את ריח בגדיו כי היה משים אותם בתוך כלי וכרכום כענין שכתוב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך והיו הבשמים מותרים בארץ ישראל ועל כן אמר כריח השדה כי בעבור היותו איש השדה שריחו בגדיו מהם או ריח לילי האילנות כמו שאמרו רבותינו כריח השדה של תפוחים. ושאלה על מאור עיניו שאלת עורי לב כי אם היתה שבה ואת השם הנה היתה כדי שיברך את יעקב והוא ספור הכתוב ותכהין עיניו מראות ויקרא את עשו. ועל דרך הפשט איננו רק ענין הזקנה וטעמו ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו בזקנתו קרא את עשו והנה ביעקב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות וכתוב באחיה השילוני כי קמו עיניו משיבו ויספר במשה רבינו שלא כהתה עינו: (לג) השבעה לי כיום. כאשר אמר עשו למה זה לי בכורה איננו חפץ בה אמר לו יעקב השבעה לי כי לא תחפוץ בה ולא תירשנה לעולם ונשבע לו ואחר כן מכרה לו ונתן לו המחיר או הכסף שבקש. ויתכן שאמר עשו למה זה לי בכורה הנה היא מכורה לך. ויאמר השבעה לי שלא תערער על המכירה לעולם ואמר הכתוב שנשבע לו ומכרה כאלו אמר מכרה ונשבע לו: (א) מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה
צורך

אבן עזרא

(ל) הלעיטני. אין לו שכר והטעם האכילני ופעם אחד תבשיל. רק ויזד מהשכיים הכפיים [ש]וכם שני שרשים והפירוש אחד. וכן לא ידון רוחי עם נדנה: (לא) מכרה. בחי"רק כמו [ת]שלחה הנער. שכבה [א]עמי. והבכורה שיקח פי שנים [ב]בממון אביו. ויש אומרים שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר [ג]לקום מפניו ולשרתו כבן לאב: (לב) וטעם הנה אנכי הולך למות. שבכל יום ויום הוא מסכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יפגעוהו החיות. ויתכן שימות [ד]קודם אביו: (לד) ויבז עשו. גם זאת הבכורה [ה]בעבור שראה שאין לאביו עושר. ורבים יתמהו כי עזב לו
אברהם

פירוש על אבן עזרא

פי' לשים ולבלום ע"ש כ"כ פי' פה. [ש]ר"ל מנפי, ע"ו ויזד שרשו זד, ויזד שרשו זוד וכן לא ידון שרשו דון, וגם נדן (לעיל ול"ו ב'). [ת](להלן מ"ב ס'). [א](להלן ל"ט). [ב]ר"ל אלא שהבכור קודם קדושת הגוף להיות כהן לשרת לה' איך ימכור קדושת הגוף, ע"כ מתרץ אשר ימכור פי שנים וכו'. [ג]א"כ לא קנה ממנו רק השרות אשר היה לו על יעקב. [ד]ר"ל מלת זה, ע"כ מדיק ר"ל כי הבכורה אינה רק ברבע בלחותו שבה, ואם ימות לא יכשו בניו אחריו אולי עדיין לא נשא אשה, או כי הם היו עכו"ם והנה ולד עכו"ם כמותה. ואולי לא מלו א"ע ובולאי אינם שייכים לירש הבכורה. [ה]ר"ל מאי את הבכורה ע"כ פי' לא לבד אשר מאל חלק בנחלה ממון והשרות על אחיו הקטן, כי
גם

ספורנו

שוה שיהיו ידו אוחזת בעקב אחיו וכבר אמרו ז"ל האל ית' קרא לו כן כי אמנם הוא ישאר אחר כליון כל האומות כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: איש שדה. יודע בעבודת האדמה: יושב אהלים. שני מיני אהלים האחד אהל רועה והשני אהל בית ילען שבו התבונן להכיר בוראו ונקדש בכבודו: ויאהב יצחק את עשו. גם את עשו אע"פ שידע בלי ספק שלא היה שלם כיעקב: ורבקה אהבת את יעקב. לבדו מפני שהכירה רשעו של עשו: (ל) על כן קרא שמו אדום. כשראו שכ"כ התמכר לתאותו הנפסדת אשר לא כתורת האדם עד שלא הכיר בנזיד כי אם בצבעו קראו שמו אדום לשון גנאי כלומר שהאדם והיה נבוע אדום בהלעטת האדום: (לא) מכרה כיום. כי בהיות היום כל מגמת פניך אל מלאכתך באופן שאתה כ"כ עיף שאיך מכיר הנזיד אין ספק שלא תוכל להתעסק בעניני הבכורה לשרת לאל ית' ולעשות את הראוי לבכור: (לב) הולך למות. בצד הסכנה והעייפות: (לג) השבעה לי. ומפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש השבועה תמלא חסרונו: וימכור את בכורתו. במחיר שספקו ביניהם ולא שמע הכתוב לבארו: (לד) ויעקב נתן לעשו. לקנות בקנין חליפין בנזיד או בכלי אשר בו הנזיד על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו: ויבז עשו את הבכורה. גם אחר מעשה היתה הבכורה בעיניו בלתי ראויה לאותו המחיר שספקו ובכן התאבל שלא נחשבה המוכר כי לא היה התמכר טוב אללו כל כך: (א) אשר היה בימי אברהם. כי מאז עד עתה לא היה שם רעב כבד כמוהו שיוצא יושבי הארץ לצאת ממנה כאשר עשה אברהם:
וילך

פירוש רשב"ם

שהיה מכרת בתומתו וגם ממה שאמר הקב"ה ורב יעבוד צעיר והוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו ורבקה אהבת את יעקב להודיע מה שכתב לפנינו יצחק רצה לברך עשו ורבקה הערימה לברך את יעקב: (ל) מן האדם האדם הזה. דרך אדם המסהר לשאל מחבירו כופל את דבריו וזה שהיה רעב הרי הוא כאומר תן לי מהרה לאכול: על כן קרא שמו אדם. הוא אדמוני ונתאוה לאכול אדום. ובשביל רעבתנותו מכר בכורתו ולשם בזיון קרא לו כן שבשביל אדום מכר בכורתו: (לא) מכרה כיום. כלומר לאלתר מיד מכור לי חלק בכורתך הראוי לך במתת אבי. במזון שאתן לך ואחר כך אתן לך המאכל לעדות ולקיום כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל לקיום ברית בין לבן ליעקב: (לב) הנה אנכי הולך למות. בכל יום אני הולך לצוד חיות ביערים המצויים שם דבים ואריות וחיות רעות ואני מסוכן למות למה זה להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אבינו. כך פי' אבי הרב רבי מאיר מ"ם: (לד) ויבז עשו את הבכורה. וימכר את בכורתו בדמים. ואחר כן ויעקב נתן לעשו זהו כמנהג בני אדם לקיום דבר: ויבז עשו. לפי שלסוף נתחרט על כך כדכתיב את בכורתי לקח. לכן הקדים כאן להודיע שבשעתו עתה בשביל אכילה ביזה את הבכורה אבל לבסוף היה מתחרט: ויבז. כמו ויבזה מן דבר ה' בזה כמו ויקן מן קנה: (א) מלבד הרעב הראשון אשר

יצחק אל־אבימלך מלך־פלשתים
גררה: ב וירא אליו יהוה ויאמר אל־
תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר
אליך: ג גור בארץ הזאת ואהיה עמך
ואברכך כי־לך ולזרעך אתן את־כל־
הארצת האל והקמתי את־השבעה
אשר נשבעתי לאברהם אביך:
ד והרביתי את־זרעך ככוכבי השמים
ונתתי לזרעך את כל־הארצת האל
והתברכו בזרעך כל גויי הארץ:
ה עקב אשר־שמע אברהם בקלי
וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי:
שני ו וישב יצחק בגרר: ז וישאלו אנשי
המקום לאשתו ויאמר אחתי הוא כי
ירא לאמר אשתי פן־יהרגני אנשי המקום על־רבקה כי־טובת מראה
הוא: ח ויהי כי ארכו־לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד
החלון

אתקלוס

דפלשתאי לגרר: ב ואתגלי לה יי ואמר לא־תחות למצרים
שרי בארעא די אימר לך: ג דור בארעא הדא ויהי־מימרי
בסעדך ואברכנך ארי־לך ולבנך אתן ית־כל־ארעתא
האלין ואקים ית־קימא דיקימית לאברהם אבוך: ד ואסגי
ית־בנך סגיאין ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית־כל־ארעתא
האלין ויתברכון בדיל־בנך כל עממי ארעא: ה חלף די־
קביל אברהם במימרי ונטר מטרת־מימרי פקודי קימי
ואוריתי: ו ויתיב יצחק בגרר: ז ושאילו אנשי אתרא (על־
עיסק) לאתתה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי
דלמא־יקטלנני אנשי אתרא על־רבקה ארי־שפירת חיזו
היא: ח והוה כד־סגיאו־לה תמן יומיא ואסתכי אבימלך
מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחייך עם רבקה
אתתה

מסרה גררה, ב'. ב וירא, ב'. מצרימה, כ"ח. ג גור, ג' ר"פ בספ' בג' לי'. עמך, י"ב. ואברכך, הכ' מטעה בד"ק. הארצות, ח'. האל, ח' משמשין אלה. והקמתי, ס' דח'. השבעה, כו"ל ס' בלו'. ד והרביתי, מ"ל. ככוכבי, מ"ל. הארצות, חסר. האל, ס' סבירין אלה. ה בקלי, חסר. וישמר, חסר. חקותי, ל' מ"ל [ו' חנין] בסורה. ותורתי, ב' מו"ק ומ"ח. ז הוא, וי"ו וסירק. יהרגני, הה"א בפתח לבד ואחריו כמ. טובת, מ"ל. הוא, וי"ו וסירק. ח כי, במונח ולרכו מוקף ובי"ס להיפך. וישקף, ד'.

ת"א גור בארץ סנהדרין קיא. כי לך ולזרעך שבת קיח. עקב אשר שמע אברהם יומא כח נדרים לב קדושין פב.

רש"י

רשעו שביזה עבודתו של מקום: (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת למצרים כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה. שאתה עולה תמימה אין חוצה לארץ כדאי לך: (ג) האל. כמו האלה: (ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת (יבמות כא): מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורותי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני (ב"ר): (ז) לאשתו. על אשתו כמו (לעיל כ) אמרי לי אחי הוא: (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאוג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו. ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך וגו'. ראהו משמש מטתו:

אחד

רמב"ן

צורך להזכיר זה. והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם עשה לו השם כבוד גדול. ולכן היה יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה. וטעם המניעה אמרו רבותינו אתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדי לך. ולדעתי נכלל עוד בענין רמיזה בעתיד כי גלות אברהם אל מצרים מפני הרעב רמז שיגלו בניו שם ולכתו אל אבימלך לא היה גלות כי שם היה יושב בגלותו אבל ירידתו של יצחק שם מפני הרעב ירמוז לגלות כי גלה ממקומו בעל כרחו והלך אל ארץ אחרת והנה גלותו ממקומו היה אל ארץ פלשתים שהיא ארץ מגורי אביו וירמוז לגלות בבל שהוא מקום מגורי אבותם שהיו באור כשדים ודע כי הגלות הנזכר ירמוז למעשה יצחק כאשר לא לקחו אשתו ולא היה לו שם רק הגלות והפחד ומתחלה אמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת ולימים חזר בו ואמר לך מעמנו ואחרי כן חזרו אליו הברית וכן גלות בבל גלו שם מפני זלעפות רעב ומעת היותם שם לא עבדום ולא ענו אותם אבל היו גדוליהם שרים במלכות ואחרי כן אמרו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל והזהירו עליהם שרי עבר הנהר והפחות ואחרי כן בטלו הבנין והות בטלא עד זמן ועידן ואחרי כן חזרו ונתנו רשות בבנין והזהירו ואמרו די להוון מהקרבים לאלהא שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: אל אבימלך מלך פלשתים. לא נודע אם היה אבימלך אשר היה בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן כי גם בימי דוד יקרא אבימלך ודעת אונקלוס שהיה בנו: וטעם וילך יצחק אל אבימלך. כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו בימי הבצורת ולא יצטרך לירד למצרים והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע בו ולא בביתו כלל אבל אנשי המקום הפה בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא ואעפ"כ לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו זוכרים בענין אברהם ולכך אמר כמעט שכב אחד העם יאמר אני לא נגעתי בה ונשמרתי ממנה אבל קרוב היה שישכב בה אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר היה עלינו חטא בענין אביך: (ב) שכון בארץ אשר אומר אליך. אין טעם שיאמר בבת אחת שכון בארץ אשר אומר אליך גור בארץ הזאת אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימיך בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם על פי ה' תסע ועל פי ה' תחנה וגור עתה בארץ הזאת פלשתים כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתיב חמשת סרני פלשתים לכנעני תחשב. ויתכן שיהיה וירא אליו מוקדם כי קודם לכתו ממקומו נאמר לו אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך בהיותך שם וגור עתה בארץ הזאת בארץ כנען אשר תכלול עמים רבים וארצות רבים כי אני מוליך עתה שלא תצא ממנה לעולם כי כל הארצות האל אתן לזרעך והנה נסע ממקומו מפני הרעב ללכת בכל ארצות כנען לשכון בארץ אשר יאמר אליו ובבואו בגרר אמר לו כאן תשב ולא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שלא עבר על מצות השם וכן על אחד ההרים אשר אומר אליך כאשר הזכרתי: (ג) והקימותי את השבועה. אין צריך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא להנחם ואברהם אין לו זרע אחר בעל ברית לאלהים והשבועה איננה על תנאי כי ביעקב הולך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית ובזרעו לו נשבע

ובלאם

דאברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר: (ב) והוה בלבביה דיצחק למיחות למצרים ואתגלי ליה יי ואמר לא תיחות למצרים שרי בארעא דאימר לך: (ג) דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואבריכנך ארום לך ולבנך אתן ית כל ארעתא האלין ואקיים ית קיימא דקיימית לאברהם אבוך: (ד) ואסגי ית בנך הי ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית כל ארעתא האלין ויתברכון בגין בנך כל עממי ארעא: (ה) חולף די קביל אברהם במימרי ונטר מטרת מימרי פיקודי קיימיי ואורייתי: (ו) ויתיב

יצחק בגרר: (ז) ושאילו אינשי אתרא על אנתתיה ואמר אחתי היא ארום דחיל למימר לה אינתתי ארום חשיב בליביה דלמא יקטלונני אינשי אתרא על עיסק רבקה ארום שפירת חיזו היא: (ח) והוה כד סגו ליה תמן יומיא למשרי ואודיק אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחמא והוה יצחק חאיך עם רבקה אנתתיה:

[(ח) ואדיק:]

וקרא

בעל הטורים

רעב סמוך לו ויבז עשו והו שנאמר (משלי י"ח) בבא רשע בא גם בוז: (ג) הארצת האל רמז ל"א מלכים: הארצת חסר וי"ו שימסרנה לו לאחר ו' דורות והם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה: (ה) עקב אשר שמע וכו' יש בפסוק י' תיבות כנגד י' הדברות שהם עק"ב תיבות וכנגדם נתנסה י' נסיונות וקיים עולם שנברא בי' מאמרות עקב שהיה שמע בקולי דבן ג' שנים הכיר בוראו ושנותיו קע"ה: עקב אשר שמע אברהם בגי' קיים אף עירובי תבשילין. ובסופו לו ה"א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרתי מצותי

רמב"ן

ונראה שזה שאמר והקימותי את השבועה יחשב שבועה ולכך תמיד יאמר בתורה הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב אשר נשבעת להם בך כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אחד לכרות עמו ברית ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אע"פ שהראשונה תספיק תוס' זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור כי כלם בעלי ברית לאלהים ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ויהיה פי' הכתוב והקימותי בך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כי אתה ברכה בעמים וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך: (ה) וישמור משמרתי. לשון רש"י בקולי כשנסיתי אותו משמרתי גזירות להרחקה כגון שניות לעריות שבות לשבת. מצותי מצות שאלו לא נכתבו ראוין הוא שיכתבו כגון גזל ושפיכות דמים. חקתי דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין

טעם

אבן עזרא

אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו. והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו. ואילו היה הממון רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד. ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמים מה טעם אמר הציאה לי ציד. ולמה לא היה ליעקב בגדים חמודות. ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו כי הולך לשמור הצאן. והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו. ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה לצדיקים והנה אליהו יוכיח. ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק. אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו. ואל ידחונו בקנה של דרש. כי יש לו סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינ' וכן אחרים אמרו הנה לאן יש לו. כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן. ויתכן שנשאר לו מקנה מעט. גם נכון הוא להיות כי לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן נמכרות: (ה) וישמור משמרתי. שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור מצות וחוקים ותורות ויתכן המצוה לך לך גם קח נא את בנך: והחוקים. הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אסרם בפסוק שעטנז. ואלה החוקות נטועות בלב. והתורה שמל עצמו ובניו ועבדיו. ובפסוק התורה והמצות אבארם היטב: (ו) וישב יצחק בגרר. טעם כאשר צוהו השם: (ז) לאשתו. בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי. כי ירא. פועל עבר וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי

אמר

פירוש על אבן עזרא

גם היכהה קקהע לא נחשבה בעיניו וכו'. ואליך יבזה עשו אשר לא יהיה חשוב בעיניו מפני מעוט ערכה. זכמ"ש והעורבים מביאים לו לחם ובשר וכו' (מ"א י"ז ו') ולאזור עור אזור במתניו (מ"ב א' ח'). חר"ל מפני אשר נשי עשו היו מקריבות לעכו"ם וכמ"ש והי' מורות רוח וכו' (להלן כ"ו ל"ה) או אשר הלין בסכינה בעת עקידה. טר"ל אולי כונתו כי יצחק נולד מא"א לעת זקנותו מטפה חלושה, ויסורים המגיע ע"פ הטבע שוים הם חם ורטב, והכתוב אומר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, וע"כ נפלה החלושה בעיניו. ואולי כונת ר"א הסוד ע"פ חכמי התכונה כי דרכה של השמש לפזר הראיה עיין רמב"ן ע"פ ומראה הנגע עמוק מן העור (ויקרא י"ג ג') ומי שנולד במזל מאדים והוא בביתו של שמש יורה על האבות פזור ממון וכהות עינים. וזה ידוע אשר עשו מזלו מאדים. (כ"ל) כונת ר"א כמובא בזוהר ובכמה מקומות אשר נשמת יצחק היה ממדת הדין ותהו פני שור משמאל וכו'. ע"כ כתוב וישבע יעקב בפחד יצחק וכו' (להלן ל"א כ"ג) וזאת המדה נקראת צפון אשר מַצְפֶּנֶת לעת הרצון. ולסוס כתוב האוגר לצפון תכי ולאמן אל השמאלי. כ"ז פי' ר"א ע"ד פשט אשר יסבול גם זה הפי'. ובאמת אין לנו להחזיק רק דעת המחבר ויברכהו ה' לקמן פס' י"ב וכו'. וניכר מתוך פי' ר"א אשר גם הוא לא סמך ממון כפי משפטו אשר אין טוב לצדיק רבוי ברכה. ומכ"ז נכון פירושו מאוד. מדוע רצה לתן הברכה לעשו כאשר טוב מעט לצדיק וכו' ולא יבלבלהו הטרדות. יר"ל זה מפרך ר"א. כר"ל בקולו פי' היא התורה אשר למד הנקראת קול גדול ולא יסף כאשר ת"ת כנגד כולם. וא"א ע"ה היה זקן ויושב בישיבה כדרשת חז"ל. וג"כ שמר המצות בכללם ופרטי כן מפרש המצות כי הם ג' פרטים. לר"ל כגון מצות שעטנז. כלאים לא לשנות מעשה ה'. ובכלאים נכלל כלאי זרעים והרכבת בהמה עם חיה מינה. מר"ל כי שמור הפסוקים באים מאמונת הלב אף שאין לו טעם או זכרון לשנוי טבע. ומצות מילה היא התורה ככתוב לא עשה כן וכו' (תהלים קמ"ז י"ט) כמובא בענין אנקלוס הגר (שמות ר"ל ל') שהשיבו לאדרייכוס. ג(שמות כ"ד י"ב). סמה שאמר לו גור בארץ הזאת. ע(שופטים ע' כ"ד) פי' עלי או בעבורי. פר"ל הלשון משונה אם מספר הכתוב הטעם היה נ"ל

ספורנו

וילך יצחק על אבימלך. ליטול רשות ממנו דרך מוכר בהיותו חפץ אז לצאת מארצו מפני הרעב: (ב) אל תרד מצרימה. אל ישיאך ללכת שם חסרון המרעה פה בכנען כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך וכו': שכון בארץ אשר אומר אליך. עשה משכנות רועים למקנך באותו המקום בעצמו שאומר אליך לגור בו כי בו יצליח גם מקנה וזה כי אמנם הסבה שהיה בדעתו לצאת היתה בשביל חסרון המרעה: (ג) גור בארץ הזאת. ואתה גור בארץ כנען: ואהיה עמך ואברכך. שאף על פי שיש בארץ כנען עתה חסרון מרעה אני אהיה עמך ולא תחסרו מרעה: ואברכך. בממון ובמקנה ולא סולה לארץ: כי לך ולזרעך אתן והקימותי את השבועה. והטעם שאמרתי שתגור בארץ הזאת וזה איטיב לך הוא כי כבר נשבעתי לאברהם לתת לו ולזרעו את הארץ הזאת ולפיכך בהיותך גר בה תהיה נשיא אלהים בתוכם ותקנה בה אחוזה להוריש לזרעך: (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. בכל אשר נסהו: וישמר משמרתי. עשה תמיד המשמרת המיוחדת לי שהיא לגמול חסד כאמרו כל אורחות ה' חסד ואמת ולהורות חטאים בדרך

וזה

פירוש רשב"ם

היה בימי אברהם. כדכתיב ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. לא הוצרך פסוק זה אלא להודיעך שכשם שאברהם אביו היה הולך בשביל הרעב למצרים כך יצחק היה יורד למצרים דרך ארץ פלשתים. דרך קצרה כדכתיב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ולכך אמר לו הקב"ה אל תרד מצרימה לפי שיודע הקב"ה שהיה יורד למצרימה: (ג) כי לך וגו'. ובשביל שנתתי לו ולזרעו את הארץ הזאת צויתי לו לצאת מארצו וממולדתו כדכתיב שם אל הארץ אשר אראך: (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. על העקידה דכתיב אשר שמעת בקולי: וישמר משמרתי. כגון מילה דכתיב בה ואתה את בריתי תשמור: מצותי כגון מצות שמנה ימים דכתיב כאשר צוה אותו אלהים: חקותי ותורותי. לפי עיקר פשוטו *הניכרות כגון גזל ועריות והימוד ודינין והכנסת אורחים כלם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדש ונתפרש לישראל וכרתו ברית לקיימו: (ח) ויהי כי ארכו לו שם הימים. לא נזהר מעתה כל כך שלא להתנהג עם אשתו מנהג אישות מאחר שלא נתנו לב לגזלה ממנו:

מצחק

*אולי צ"ל מצות.

הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֵת
רִבְקָה אִשְׁתּוֹ: ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ
לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא
וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו
יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ:
י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ
כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ
וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם: יא וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ
אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה
וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת: יב וַיִּזְרַע יִצְחָק
בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה
שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה: שלישי יג וַיִּגְדַּל
הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל
מְאֹד: יד וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה
בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ
פְּלִשְׁתִּים: טו וְכָל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ
עַבְדֵי אָבִיו בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם
פְלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר: טז וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד: יז וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק
וַיִּחַן בְּנַחַל־גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם: יח וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר | אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר
חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא
לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו: יט וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בַּנָּחַל
וימצאו

אונקלוס

אִתְּתֵהּ: ט וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַאֲמַר בְּרַם הָא אִתְּתָךְ הִיא וְאֵכְדֵין אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וַאֲמַר לֵהּ יִצְחָק אֲרֵי אֲמָרִית דִּילְמָא אֵימוּת עֲלַהּ: י וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ מָה־דָא עֲבַדְתְּ לָנָא כִּזְעֵיר־פּוֹן שְׁכִיב דִּמְיַחַד בְּעַמָּא עִם־אִתְּתָךְ וְאַיְתֵיתָא עֲלָנָא חוֹבָא: יא וּפַקִּיד אֲבִימֶלֶךְ יַת־כָּל־עַמָּא לְמֵימַר דְּיַנְזֵק בְּגַבְרָא הָדֵין וּבְאִתְּתֵהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יב וּזְרַע יִצְחָק בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל־חַד־מְאָה בְּדִשְׁעָרוֹהִי וּבָרְכֵהּ יְיָ: יג וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אָזֵיל (נ"י סָגֵי) וְרָבֵי עַד דִּי־רְבָא לַחֲדָא: יד וַהֲוָה־לֵהּ גֵּיתֵי־עָנָא וְגֵיתֵי תוֹרִין וּפָלְחָנָא (נ"י וַעֲבוּדָה) סַגִּיָא וְקַנִּיאוּ בֵהּ פְּלִשְׁתָּאֵי: טו וְכָל בֵּירִין דִּי חֲפַרוּ עַבְדֵי אֲבוּהִי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי טַמּוּנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלַאנוּן עַפְרָא: טז וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק אִזֵּיל מֵעִמָּנָא אֲרֵי־תְקֵיפְתָּא מִנָּנָא לַחֲדָא: יז וַאֲזַל מִתַּמָּן יִצְחָק וּשְׁרָא בְּנַחֲלָא־דִגְרָר וִיתֵב תַּמָּן: יח וְתָב יִצְחָק וַחֲפַר | יַת־בֵּירֵי דְמַיָּא דִּי חֲפַרוּ בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי וְטַמּוּנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּקְרָא לְהֵין שְׁמָהָן כִּשְׁמָהָן דִּי הֲוָה קָרֵי לְהֵין אֲבוּהִי: יט וַחֲפַרוּ עַבְדֵי יִצְחָק בְּנַחְלָא וְאַשְׁכַּחוּ־תַמָּן בֵּירָא דְּמַיִּין נָבְעִין:
ונצו

מסרה מצחק, ב'. ט הוא, וי"ו וחירק. הוא, וי"ו וחירק. אמות, כו"ל מ"ל במ"ס ואמת בעיני. י זאת, דגוש מד"ד. לנו, דגוש מדין ס"מ. אחד, כ"ה. אשתך, הסי' בסגול. והבאת, מלרע. יא הנגע, ח' דמ'. באיש, ס'. ובאשתו, ל'. יב ויזרע, ל' כ"ס. ההוא, וי"ו וחירק. ההוא, וי"ו וחירק. שערים, ל' בלי'. ויברכהו, הוי"ו במפג והלי"ט במ"פ ועמש"ל. יג הלוך, ד' מ"ל בתורה. וגדל, ג'. גדל, ג'. יד מקנה, תרגומן הנו"ן בליני. ועבדה, חסר. טו וכל, ה' כ"ס בספרא. הבארת, כו"ל באו' חסרי'. סתמום, ל' ומ"ל. וימלאום, ב' וימלאום למלך. טז עצמת, ל' וכ"כ [בלא ה"א בסוף]. יח ויחפר, כו"ל חסר. בארת, כו"ל חסר. ויסתמום, ל' ומ"ל. להן, י"ד. שמות, ע' בתורה בז"ק ומ"ל. כשמות, חסר בז"ג.

ת"א ויחפרו עבדי יצחק בנחל ברכות נו.

רש"י

(י) אחד העם. המיוחד בעם זה המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: (יב) בארץ ההוא. אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים (ב"ר): בשנה ההוא. אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון (ב"ר): בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (ב"ר): (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לע"ז אוברוי"ש עבודה משמע עבודה אחת. עֲבֻדָּה משמע פעולה רבה: (טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו. טמונון פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפר. הבארות אשר
חפרו

רמב"ן

טעם בדבר אלא המלך גזר חקו על עבדיו. ותורותי להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני ואם כן יהיה כל זה כגון על דעת שהיה אברהם מקיים ומשמר את התורה עד שלא נתנה וכך אמרו בפסוק ויתן להם יוסף עגלות שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה שהיה עוסק בתורה כמו שהיו אבותיו ועד עכשו לא נתנה תורה והרי כתוב וישמור משמרתי מצותי חקתי ותורותי ושם אמרו שהיה משמר אפילו דקדוקי תורה והיה מלמד לבניו וכו'. ויש לשאול אם כן איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות ודעת רבותינו ארבע ועמרם נשא דודתו ומשה רבינו הקים שתים עשרה מצבה והיאך אפשר שיהיו נוהגים היתר בתורה במה שאסר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו שהם שכר על הדבר והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו וביעקב דרשו ששמר את השבת וקבע תחומין ואפשר שיהיה זה בשבת מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה שהיא מעידה על מעשה בראשית ואולי נאמר משמרתי שניות לעריות של בני נח ומצות גזל ושפיכות דמים. חוקתי אבר מן החי וכלאים של הרבעת בהמה והרכבת אילן ותורותי דינין ואסורי ע"ז שאלו כלן נצטוו בהן בני נח והוא השומר והעושה לכון בוראו ושומע אפילו דקדוקין וחומרות במצות שלהן וכמו שהזכירו ע"ז של אברהם אבינו ארבע מאה פרקי הוו' ודרשו במאה שערים שמדדוה למעשרות כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים או לכהני ה' כגון שם ועבר ותלמידיהם כענין והוא כהן לאל עליון. והנראה אלי מדעת רבותי' שלמד אברה' אבינו התורה כלה ברוח הקדש ועסק בה ובטעמי מצותיה וסודותיה ושמר אות' כלה כמי שאינו מצווה ועושה. ושמירתו אותה היה בארץ בלבד ויעקב בחוצה לארץ בלבד נשא שתי אחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ אע"פ שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה ואני אעירך בו בע"ה. והמצבה מצוה שהתחדשה בזמן ידוע כמו שדרש
באשר.

ירושלמי

(ט) וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַאֲמַר בְּרַם הָא אִינְתְּתָךְ הִיא וְהֵיכְדֵין אֲמַרְתְּ אַחְתִי הִיא וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲרוּם אֲמָרִית בְּלִבְּבִי דִּלְמָא אִתְקְטִיל בְּגִינָהּ: (י) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ מַה דָּא עֲבַדְתְּ לָנָא בִּזְעֵיר פּוֹן שְׁכִיב מַלְכָּא דְּמֵיחַד בְּעַמָּא עִם אִנְתְּתָךְ וְאַיְיתִיתָא עֲלָנָא חוֹבָא:

(י) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ מַה הִיא דָא דַּעֲבַדְתָּא לָן הָא קַלִּיל וּזְעֵיר אִילוּ שִׁימֵשׁ חַד טַלְיָא עִם אִתְּתָךְ וַהֲוֵית מַיְתִית עֲלָנָא חוֹבָא רַבָּא:]

(יא) וּפְקִיד אֲבִימֶלֶךְ יַת כָּל עַמָּא לְמֵימַר דְּיִקְרַב לְבִישׁ בְּגַבְרָא הָדֵין וּבְאִנְתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: (יב) וּזְרַע יִצְחָק לְצִדְקָתָא בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא

יונתן בן עוזיאל

הַהִיא עַל חַד מְאָה בְּדַשְׁעָרוֹי וּבָרְכֵיהּ יְיָ: (יג) וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אָזִיל וְרָבֵי עַד דִּי רַבָּא לַחֲדָא: (יד) וַהֲוָה לֵיהּ גֵּיתֵי עָאן וְגֵיתֵי תוֹרִין וּפוּלְחָנָא סַגִּיאָה וְקַנִּיאוּ יָתֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי: (טו) וְכָל בֵּירִין דְּחָפַרוּ עַבְדֵי אָבוּי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אָבוּי טַמּוּנִינוּן פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹנוּן עַפְרָא: (טז) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק אִיזִל מֵעִמָּנָא אֲרֵי תַקִּיפְתָּא מִנָּנָא בְּנִיכְסִין לַחֲדָא: (יז) וַאֲזַל מִתַּמָּן יִצְחָק וּשְׁרָא בְּנַחֲלָא דִּגְרָר וְיָתִיב תַּמָּן: (יח) וְתַב יִצְחָק וַחֲפַר יַת בֵּירִין דְּמוֹי דִּי חָפַרוּ עַבְדֵי אָבוּי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אָבוּי וְטַמּוּנִינוּן פְּלִשְׁתָּאֵי בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּקְרָא לְהוֹן שְׁמָהָן הֵי כִּשְׁמָהָן דִּי הֲוָה קָרֵי לְהוֹן אָבוּי: (יט) וַחֲפַרוּ עַבְדֵי יִצְחָק בְּסִפַּר

נחלה

בעל הטורים

מלותי חקותי ותורתי: (ח) מלחק ב' והנה יצחק מצחק. אשר ילדה לאברהם מצחק מלמד שהיה ישמעאל לד נשים אשה בעליהן והנה עמהן מה מצחק דהכא אשה איש אף התם אשה איש: (י) אחד העם ב' (הכא ואידך ש"א ט"ו) כי בא אחד העם. והתם איירי במלך. כשלקח הטבית מרגשותיו של שאול: מה התם איירי במלך אף הכא אחד בשביל עלמו שהוא המלך: (יג) ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל. ג' גדולות כנגד ג' ברכות שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך: (יד) ועבדה רבה ב' במס' ואידך באיוב (א') מה התם גדול מכל בני קדם אף הכא היה גדול מכל ואף מאבימלך שהיה מלך: (טו) וימלאום ב' וימלאום למלך שאול (ש"א י"ח) גבי מאה ערלות של פלשתים כמו למה שנותנין הערלה בעפר: ד"א לפי שעפר

יונתן

ברים שבועות של שלג מהם ושל פיד דיהם סימנה: (י) אחד העם דמיחד בעמא כדפי' רש"י ע"ש: (יא) דיקרב לביש הוא פירוש הנוגע לרע: ירושלמי ואדיק כבר כמה פעמים פירשתי שהוא ענין הבעה ויוכל להיות שהביא באלעגאריות כמ"ש הזוהר: (י) חד טליא דרשו כפשוטו אחד מן העם אפילו נער: (טז) בנכסין אבל לא בגוף וכן הוא בפרד"א

רמב"ן

באשר שנה יי' אלהיך שנאה אשר היותה אסורה בימי האבות וביוסף דרשו שהיה משמר את השבת אפילו במצרים מפני שקולה כנגד כל המצות לפי שהיא עדות על חדוש העולם והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם להוציא מלבם כונת ע"ז ודעת המצרים וזאת כונתם ועל דרך הפשט תאמר שיהא משמרתי אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבו וחלק בה על עובדי ע"ז וקרא בשם יי' להשיב רבים לעבודתו. מצותי ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה. חקתי ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה לדקה ומשפט ולצות את בניו ואת ביתו בהם ותורותי המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שכן תורה להן: (ז) ויאמר אחותי. היא ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי: (יד) ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה. אתונות וגמלים וחמורים ועבדים ושפחות ויזכר הכתוב זה ולא יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין ההוא: (טז) וזה טעם כי עצמת ממנו מאוד. אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך והרבה היא לנו להיות ביתך גדול מבית המלך: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר וישב ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום. קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן לשון רש"י ונראה מדבריו שהם הבארות הנזכרים כאן כמו שאמר סתמום פלשתים וימלאום עפר וזה איננו כן כי היאך יתנו לו הם רשות והם אמרו תחלה הם לנו מפני גייסותם אבל הם אחרים במקום אשר כי נסע גרר שם מקום או שהכתוב נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכאשר קנאו בו פלשתים הם השרים אשר בגרר מדינת המלך סתמו הבארות אשר לו מירושת אביו בגבול עיר גרר והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי איננה ממלכותו אע"פ שהיא בארץ פלשתים ושם בארות אחרים שחפר אברהם שגר במקום ההוא ימים רבים ופלשתים יושבי הארץ כאשר מת אברהם ויצחק לא ישב שם סתמום ולא לשנאתו רק בימי אברהם לא רצו לסתמם מפני כבודו כי אמרו אולי ישוב לשבת בארץ ולכן שב יצחק ויחפור אותם בנחל ורועי נחל גרר רבו עמו לאמר לנו המים והטעם לאמר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימלאו שם ומתמלאית' ימלא הבור והנחל יתמעט בהם והנה הם שלנו

ועל

אבן עזרא

אמר פן יהרגוני. וכן כי ספרי [ז] אלהים: (יג) מאה שערים. בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מלא מאה משיעור הזרע. והוא מגזרת כי כמו שער [ק] בנפשו: (יג) וגדל. פועל [ר] עבר: (יד) ועבדה. עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם [ש] או שם כמו סגולה: (טו) בא במיכות באירות [ת] על שני דרכים: (יט) מים חיים. שהם נובעים תמיד:

עסק

פרוש על אבן עזרא

[ז] פן יהרגוהו. ע"כ מביא ראיה (להלן מפסוק כ"ז א') אשר איננה מספרת התורה הטעם לנו. רק התורה מספרת הסיבה אשר גרמתה לעורר את יצחק לברך וכו' ואם כ"ז היה [ז] ויהי לעת זקנת יצחק כמו ויהי לעת זקנת שלמה (מ"א י"א ד') א"כ חיסר הכתוב הטעם אשר הסיב להגיד ע"כ מוסיף כ"א עוד הטעם כי אמר א"כ עולה מלת יהרגנוני צווי: כי אמר יצחק לנפשו ככה. [צ] (להלן מ"א כ"ג) ג"כ חסר מלת כי אמר כי הפרני וכו'. [ק] (משלי כ"ג ז') ופי' המלודות שם אשר הרע עין איננו רק משער לקרא אותו לאכול ולא יכלה. [ר] כ"ל למה וגדל הראשון בצי"רי וגדל ב' הוא בפת"ח. ע"כ מפרש כי וגדל על העבר כפי' יכא לעיל פסוק ז'. [ש] בל"א (דינער) והשם (ווערדשאפט). [ת] מבואר (לעיל י"ד

ספורנו

וזה עשה כאשר קרא בשם ה' ושמר גם כן מצותי חקותי ותורתי. שמלוו בני נח ובכן היה נאה דורש ונאה מקיים כמופת לרבים. והנה ליצחק מלה בזכות אחרים עתה וכן למטה באמרו והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ולא כן אמר ליעקב כל שכן לאברהם וזה היה קודם שהתעורר יצחק לקרא בשם ה' אבל אחר שקרא בשם ה' נאמר ואבימלך הלך אליו מגרר ואמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך אתה עתה ברוך ה'. ולא מצאוהו עוד מלאות מקנאים ודברי ריבות כאשר בראשונה אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל כי הוא אמנם מנעוריו ישב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם נפרע באהלי שם ועבר שהם עלה כל מבקש ה' בלי ספק: (י) כמעט שכב אחד העם. הוא המלך היחיד בעמו שהיה חושב שלא ימסך לשאול את פיך ולדעת לרוכך בזה שלרב מעלת המלך ייטב בעיניך בלי ספק להשיא לו את אחותך: והבאת עלינו אשם. ובזה כמעט הבאת עלינו אשם ועונש ואמר עלינו כי כשילקה גדול הדור ירבה הזק לחוסים בצלו: (יב) ויזרע יצחק בארץ ההיא. כמו שאמר לו האל ית' גור בארץ הזאת: מאה שערים. כמו שיעד באמרו ואהיה עמך ואברכך: ויברכהו ה'. בממון שמכר תבואתו בדמי' יקרים ולפי מה שאמרו ז"ל אומד זה למעשרות היה הנה קבע לו ברכה בשבילם כאמרו הביאו את המעשר אל בית האוצר והריקותי לכם ברכה עד בלי די: (יד) ועבדה רבה. קרקע מוכן להיות נעבד: ויקנאו אתו פלשתים. שבשדותיהם קרה אז הפך זה שזרעו הרבה והביאו מעט: (טו) סתמום פלשתי'. כאשר יראו מצות אבימלך לבלתי הזיק ליצחק סתמו הבארות בשנאת קנאתם: (טז) כי עצמת ממנו. ותוכל בעשרך להתקומם עלינו:

התעסקו

פירוש רשב"ם

מצחק. תשמיש כדכתיב בא אלי העבד אשר הבאת לנו לצחק בי. ובמקום אחר הוא אומר בא אלי לשכב עמי: (יב) בארץ ההיא. אע"פ הארץ קשה הוא: בשנה ההיא. אע"פ שהוא שנת בצורת ורעבון: מאה שערים. שדה ששיערוהו שיוציא כור א' הוציא מאה כורין: (יד) ועבדה רבה. עבודת שדה וכרמים. כי סתם עבודה עבודת קרקע היא: (טו) סתמום פלשתים. שלא יחזיקו בניו בהם אחרי מותו והוצרך לכתוב בשביל כשנתרחק משם שב וחפרם דוגמת והם הוא אבי כנען: (יח) אשר קרא להן אביו. כדי שלא יוכל

אדם

וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים: כ וַיָּרִיבוּ
רֹעֵי גְרָר עִם־רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם
וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְּׂקוּ
עִמּוֹ: כא וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ
גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה: כב וַיַּעְתֵּק
מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ
וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי־עַתָּה
הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָאָרֶץ: רביעי
כג וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע: כד וַיֵּרָא אֵלָיו
יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי
וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר
אַבְרָהָם עַבְדִּי: כה וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ
וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֶּט־שָׁם אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־
שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק בְּאֵר: כו וַאֲבִימֶלֶךְ
הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל
שַׂר־צְבָאוֹ: כז וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק
מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי
וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם: כח וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ
רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה | עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי
נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה
בְרִית עִמָּךְ: כט אִם־תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ
רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה: חמישי ל וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה
וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: לא וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ
מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם: לב וַיְהִי | בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת

הבאר

אונקלוס

כ ונצו רעותא דגרר עם־רעותא דיצחק למימר די לנא
מיא וקרא שמא־דבירא עסקא ארי אתעסיקו עמה:
כא וחפרו בירא אחרי ונצו אף־עלה וקרא שמה שטנה:
כב ואסתלק מתמן וחפר בירא אחרי ולא נצו עלה וקרא
שמה רחבות ואמר ארי כען אפתי יי לנא ונפוש (נ"א
ויפשננא) בארעא: כג ואסתלק מתמן באר שבע:
כד ואתגלי לה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהיה דאברהם
אבוך לא־תדחל ארי־בסעדך מימרי ואברכנך ואסגי ית־
בנך בדיל אברהם עבדי: כה ובנא תמן מדבחא וצלי
בשמא דיי ופרס־תמן משכנה וכרו־תמן עבדי־יצחק בירא:
כו ואבימלך אזל לותה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכל רב־
חילה: כז ואמר להון יצחק מה־דין אתיתון לותי ואתון
סניתון יתי ושלחתוני מלותכון: כח ואמרו מחזא חזינא
ארי־הוה מימרא־דיי בסעדך ואמרנא תתקים כען מומתא
דהוה־בין־אבהתנא בינא ובינך ונגזר קים עמך: כט אם־
תעבד עמנא בישא כמא די־לא אנזיקנך וכמא די־עבדנא
עמך לחוד־טב ונשלחנך בשלם את כען בריכא דיי:
ל ועבד להון משתיא ואכלו ושתיאו: לא ואקדימו בצפרא
וקיימו גבר לאחוהי ושלחנון יצחק ואזלו מלותה בשלם:
לב והוה | ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק וחויאו לה על־עיסק

בירא

מסרה כ ויריבו, כו"ל [פעל חוץ שם לו מקור] מ"ל. רעי, חרין דפסוק ח"ו ומ"י בסוף. עשק, ל' וחד ובני עשק אחיו. התעשקו, ל' בחוב ס' הה"ס במסג ועכ"ז חסריו כ"מ. כא שטנה, ב' בב' ליש'. כב ויעתק, ג'. רבו, מלרע שלא כמנהג נע"ו. רחבות, סו"ק ומ"ל חכין. כי עתה, במחב ובמקף. ופרינו, ל' ומ"ל. כד אתך, ע"ז. וברכתיך, מ"ל. והרביתי, מ"ל. בעבור, מ"ל. כה ויט, בסגול לסבת המקף. אהלו, כ"כ בוי"ו ואם נמלא בה"ס לריך להוליא ס"ס אהלה. כו ואחזת, ל' סוס בל נס. ופיכל, ג'. כל ל' מ"י וס"ו. כז אלהם, חסר. ותשלחוני, ל' ומ"ל. כח ראו, ד' ב' כתיב וי"ו וב' ה"א. בינותינו, ג' ב' מ"ל [ו' וב' יודין] וא' ס"ו. בינינו, כ"ל מ"ל דמ"ל במ"א. ובינך, כו"ל מ"ק וחסר חכין במ"א. כט אם תעשה, ס' ד' קמץ. נגענוך, ל' ומ"ל. עמך, י"ב בתורה. בשלום, כו"ל מ"ל. ברוך ה', ב'. לא וישכימו, מ"ל. לב ויהי ביום ההוא, ב' ועלי סכב. ויבאו, חסר. ויגדו, כל או' חסר. אדות, כו"ל כ"כ סו"ק ומ"ל חכין במ"ג.

ת"א מים חיים שם. ויריבו רעי סנהדרין קיח.

רש"י

חפרו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמום מקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: (כ) עשק. ערער: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור: (כא) שטנה. נויזנ"ט: (כב) ופרינו בארץ. כתרגומו וניפוש בארעא: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו. (נ"א) ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שאם כן כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכך יש לפותרו בלשון הראשון. ולא תתמה על תי"ו של אחזת ואף על פי שאינה תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא (תהלים ס) עזרת מצר (ישעיה כא) ושכרת ולא מיין: אחזת. לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראו ראינו. ראו באביך ראינו בך. תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. גם

אתה

רמב"ן

ועל כן הזכיר הכתוב ויצאו שם באר מים חיים לאמר כי היה מקור נובע מים חיים אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו: (כ) ויקרא שם הבאר עשק. יספר הכתוב ויאריך בענין הבארות ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק והוא ואביו עשו אותם בשוה אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו כי בא להודיע דבר עתיד כי באר מים חיים ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בניו של יצחק ולכן הזכיר באר מים חיים כמו שאמר מקור מים חיים את י"י וקרא הראשון עשק ירמוז לבית הראשון אשר התעסקו עמנו ועשו אותנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו והשני קרא שמו שטנה שם קשה מן הראשון והוא הבית השני שקרא אותו בשמו הכתוב בו ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם וכל ימיו היה לנו לשטן עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה והשלישי קרא רחובות הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה

והאל

נחלא ואשכחו תמן ביר מוי נבעין: (כ) ונצו רעוותא דגרר עם רעוותא דיצחק למימר די לנא מיא והוה צבו מן שמיא ויבשת ובכן אהדרו יתה ליצחק ונבעת וקרא שמא דבירא עסק ארום אתעסקו עלה עמיה: (כא) וחפרו ביר אוחרי ונצו אוף עלה ויבשת ותו לא נבעת וקרא שמיה שטנא: (כב) ואסתלק מתמן וחפר ביר אוחרי ולא נצו עלה הי בקדמאי וקרא שמא רווחתא ואמר ארום כדון ארווח יי לנא ויפשיננא בארעא: (כג) וסליק מתמן לבירא דשבע: (כד) ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהא דאברהם אבוך לא תדחל ארום בסעדך מימרי ואברכינך ואסגי ית בנך בגין זכותא דאברהם עבדי: (כה) ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא דיי ופרס תמן משכניה וחפסו תמן עבדי יצחק בירא: (כו) וכד נפק יצחק מגרר אתיבשן בירידון ואילניהון לא עבדו פירין וארגישו דבגין דתריכו יתיה הוה להון כל דא ואזל אבימלך לוותיה מגרר ואתקיף בחמוי למיזל עמיה ופיכל רב חיליה: (כז) ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לוותי דאצלי עליכון ואתון סניתון יתי ותרכתוני מלותכון: (כח) ואמרו מחמא חמינא ארום דהוה מימרא דיי בסעדך דבזכותך הוות לן כל טבתא וכדו נפקתא מן ארען יבישו בירן ואילננא לא עבדו פירין ואמרנא נהדריניה לותנא ותתקיים כדון מומתא דהוות בינך ובינן ותהי בינן ובינך ונגזור קים עמך: (כט) אם תעביד עמנא בישא היכמא דלא קריבנא בך לביש והיכמא דעבדנא עמך לחוד טב ושילחנך פון בשלם אנת כדון בריכא דיי: (ל) ועבד להון משתיא ואכלו ושתיאו: (לא) ואקדימו בצפרא וקיימו גבר לאחוי ופסג מתגא דחמריה ויהב פסגא חדא להום לסהדו וצלי עלידום יצחק ואתרווחו ואלוינון יצחק ואזלו מלוותיה בשלם: (לב) והוה ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק

ותנו

בעל הטורים

שעבר אבימלך על שבועתו ומלא הבורות עפר מלא דוד לפסול ק' ערלות פלשתים בכפלים ונתן לו ר' במקום ק': (כ) עשק כנגד בבל שעשקו את בית יהודה (קהלת ד') ומיד עשוקים כח: (כא) שטנה כנגד המן שכתב שטנה על ירושלים ולכן אתיא ב' דבבל והביא דהמם (עזרא ד') רחובות כנגד יון שגזרו שלא יטבלו למוכנס תשריה ודניה ומעשה להם נס ותדמן להם מקוה לכל אחד ואחד וזהו ופרינו בארץ. שבעה כנגד אדום על כן בכלם כתיב שמה לו שם וכאן כתיב ויקרא אתה שבעה ולא כתיב שם משום (עובדיה) קטן נתתיך בגוים. ולא שם לו על פני חוץ: (כד) אנכי אלהי אברהם אביך. ולא כתיב ה' אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנסתייר ביסורין עלי מדם כפנים: (כח) ראו ד' במסורה ב' כתיבי בו"ו וב' בה"א ראו ראינו. (ישעי' ו') ורכו ראו. (שמות ג') ראה ראיתי (ש"א א') אם ראה תראה בעני אמתך וסד (קהלת ט') שבתי וראה תחת השמש הנך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בו"ו והנך דאיירי ביחיד כתיבי בה"א דיש אם למקרא. קרי ביה ראה שהוא לשון יחיד: (כט) אתה עתה ג' במסורה הכא ואידך (מ"א כ"א) אתה עתה תעשה מלוכה. (שם י"ב) אתה עשה הקל מן העול מלמד שהמליכו ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עולם מעליך: ברוך ה' ב' במס' הכא ואידך

צוה

יונתן

בפרד"ס: (כ) לנו מן שמיא פי' שהיה הבלין משמים שיבשו והחזירו לו דייק ממה שקרא לו יצחק שם על באר שהיינו שלו אלא שהחזירו לו מפני ריבה וק"ל: (כה) וחפסו יש מגיהין והפרו ואם הוא וחפסו יכול להיות שהוא מלשון חפוש בדבר שטמון: (כו) אתייבשן בירידון דייק למה הלך אליו והלא גירשו אלא כו': ופסקיף גרסתו פי' הפליר באוהביו: (כח) ומדכא לשון כתל כלו' שבועה כבולה שהיא בינינו מה שהיה בינינו ואביך וגם עתה אתך והוא לשון גמ' בב"מ פ' השוכר את הפועלים: (לא) ופסג מתגא וכו' פי' שחתך מתג של חמורו לב' חלקים ולקח א' לעצמו ואחד נתן לו לסימן כריתת ברית וזהו דכתוב בשמואל ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים

רמב"ן

והאל ירחיב את גבולנו כמו שנאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד וכתיב בבית השלישי ורחבה ונסבה למעלה למעלה ופרינו בארץ שכל העמים יעבדוהו שכם אחד: (כד) אל תירא כי אתך אנכי. בעבור שהבריחו אבימלך מעליו ומקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתירא פן יאספו עליו ויכוהו הוא וביתו והבטיחו הקב"ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכול שר צבאו ועוד הוסיף להביא עמו רבים רעיו: (כט) אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך. יאמר אם תעשה עמנו רעה כמו שהנחנו לא נגענוך אתה עתה ברוך ה' ואין לאל ידינו לעשות עמך רע אבל ישתנה העת בעבור השמים שאתה עושה* ותצטרך לשוב אל ארצנו ונשיב לך גמול ועתה לא נגענוך שלא נתנה לבנו על אשתך ליגע באחד מהם כלשון הנוגע באיש הזה ובאשתו ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בלוותינו את העם להשמר מהם ונשלחך בשלום כי גם בקנאתי בך לא לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום. וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנו אינו נראה שירא מלך פלשתים שלא יצא עליו יצחק למלחמה אבל הבטיחם אברהם לו ולנינו ולנכדו ועתה אמרו בלבם בעבור שהפרנו אנחנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו גם הוא יפר את בריתו עמנו ויגרש זרענו את זרעינו מן הארץ ולכן עשו עמו ברית חדשה והתנצלו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב וזה טעם תהי נא אלה בינותינו שנבא עתה עמך באלה לאחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו. ויתכן שהיה אברהם גדול מאד ורב כח שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונלחם ובאשר ראו הצלחתו כי הוא מאת האלהים פחד ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכותו ונקל זאת ממלחמת ארבעת המלכים אולי שמע עוד דבר השם שנתן לו הארץ ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקור לי ולנכדי כי היה שקר אם ימרוד על המלך ויחשב כי מפחד שיהיה אברהם עד מלוך נכדו וכמעשה אבות עשו בנים כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו: (לב) ויבאו עבדי יצחק ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו. הוא האמור בו למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר כי החלו לחפור אותו ובא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלכתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה

כי

*כוונתו כדעת הא"ע.

אבן עזרא

(כ) עשק. ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו ריע: (כה) ויכרו. ספרו [תת] וכן אשר כריתי [א] לי. וכן כי [ב] יכרה. כורה [ג] שחת: (כח) בינותנו.

ריבוי

פירוש על אבן עזרא

י"ד יר"ד). תת"ל במלת יכרה כל המשמעות. כי במלת כריתי שם פ"א דלהקנים ע"ש. דקשה הלא היה מבור ונקודה א"כ הוא לשון תיקון. ומלת יכרה מורה על החפירה למעלה בארץ אפילו הוא עפר ונוק בה ע"ש. ובמלת כורה שחת נכלל החופר עלה רעה כפירש"י שם. אלו ג' דברים צריך לחפירת הבאר. מתחילה חפירת הקרקע וסדר התיקון והסכלים להשיב המעין הנובע. [א](להלן נ' ה'). [ב](שמות כ"א ל"ג). [ג](משלי כ"ו כ"ז).

להעמיד

ספורנו

(כ) התעשקו עמו. השתדלו עם יצחק שיעזוב הבאר: (כד) אל תירא. שימעטו נכסיך במריבותם: וברכתיך. תוספת ממון: (כה) ויקרא בשם ה'. ויכרו שם ואבימלך הלך. אחר שהתעורר לקרא בשם ה' כרו שם עבדי יצחק באר מבלתי מריבה ואבימלך הלך אליו לכרות ברית ולא הזיקוהו עוד: (כח) כי היה ה' עמך. ולא מירלאתנו ממך נכרית אתך ברית: (כט) אם תעשה עמנו רעה. שלא תעשה עמנו רעה אתה עתה כמו שלא

נגענוך

פירוש רשב"ם

אדם לערער עליהם: (כב) ולא רבו עליה. לפי שנתרחק ממריעותם דכתיב ויעתק משם: (כג) ויעל משם באר שבע. כי היה מתיירא משם שכן מוכיח שא"ל הקב"ה אל תירא כי אתך אני נמצא שהיה מתיירא: (כה) ויכרו שם עבדי יצחק באר. ולא קרא לו יצחק שם עד לבסוף שאבימלך הלך אליו מגרר ונשבעו איש לאחיו ואז באו עבדיו והגידו לו על אודת הבאר אשר חפרו ואז קרא לו שבעה על שם השבועה שנשבעו הוא ואבימלך: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגום חבורות אהוביו כמו ויתנה למרעהו. והמ"ם כמו מ"ם של מרי"ע ותוקע וכמ"ם של אנכי מסב כלי מלחמה. וכן יתר מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם. הצדיק יתר ויכונן דרך ישר את מרעהו כמו ויתורו את ארץ כנען אבל דרך רשעים לעצמם ושכיניהם תתעם. פיט"אשנרור בלע"ז יתור הוא את עצמו. יתר הוא את אחרים כמו ישוב ישיב יקום יקים זה פועל וזה מפעיל: (כח) תהי נא אלה אשר בינותינו. ביני ובין אביך שתתקיים גם עתה שכן היה תנאי אם תשקור לי ולניני ולנכדי: (כט) אתה עתה ברוך ה'. כמו כן כרות ברית עמנו *ושלחתנו

בשלום

*אולי צ"ל ושלחנו.

הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו
מים: לג ויקרא אתה שבעה על־כן שם־
העיר באר שבע עד היום הזה: ס לד ויהי
עשו בן־ארבעים שנה ויקח אשה את־
יהודית בת־בארי החתי ואת־בשמת
בת אילן החתי: לה ותהיין מרת רוח
ליצחק ולרבקה: ס כז א ויהי כי־זקן
יצחק ותכהין עיניו מראת ויקרא את־
עשו ׀ בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר
אליו הנני: ב ויאמר הנה־נא זקנתי
לא ידעתי יום מותי: ג ועתה שא־נא
כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה
לי צידה: ד ועשה־לי מטעמים כאשר
אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור
תברכך נפשי בטרם אמות: ה ורבקה
שמעת בדבר יצחק אל־עשו בנו וילך
עשו השדה לצוד ציד להביא: ו ורבקה
אמרה אל־יעקב בנה לאמר הנה

אונקלוס

בירא די חפרו ואמרו לה אשכחנא מיא: לג וקרא יתה
שבעה על־כן שמא־דקרתא בארא דשבע (נ"י באר שבע)
עד יומא הדין: לד והוה עשו בר־ארבעין שנין ונסיב אתתא
ית־יהודית בת־בארי חתאה וית־בשמת בת־אילון חתאה:
לה והואה מסרבן ומרגזן על מימר יצחק ורבקה:
א והוה כד־סיב יצחק וכהיא עינוהי מלמחזי וקרא
ית־עשו ׀ בריה רבא ואמר לה ברי ואמר לה הא אנא: ב ואמר
הא־כען סיבית לית־אנא ידע יומא דאמות: ג וכען
סב־כען זינך סיפך וקשתך ופוק לחקלא וצוד לי צידא:
ד ועביד־לי תבשילין כמא־דרחימית ואעל לי ואכול בדיל
די־תברכנך נפשי עד־לא אימות: ה ורבקה שמעת כד־
מליל יצחק לות־עשו בריה ואזל עשו לחקלא למיצד צידא
לאיתאה: ו ורבקה אמרת לות יעקב בריה למימר הא
שמעית מן־אבוך ממלל עם־עשו אחוך למימר: ז אתי לי
צידא ועביד־לי תבשילין ואיכול ואברכנך קדם יי קדם
מותי: ח וכען ברי קבל מני למא די־אנא מפקד יתך:
ט איזיל־כען לות־ענא וסב לי מתמן תרין גדיי (בר) עזין

מסרה ויאמרו, כה"נא. לג אתה, חסר. שבעה, ל' טוב בטע. לד יהודית, ז'. בשמת, ב'. אילן, ל' כ"כ בתורה מ"י וח"ו. לה ותהיין, בכון מטוטה ובב' יודין. מרת, חסר. ולרבקה, ב'. כז א מראת, ל' חסר. הגדל, חסר. ב זקנתי, כו"ל פתח גם באתנ"ח. מותי, כו"ל מ"ל בא'. ג תליך, ל'. וצא, ב' הלמס. צידה, ה' יתירה. ד ועשה, ג' כ"פ. לי, כפה כי הוא אחר ליר'. מטעמים, ב' ובעניין. והביאה, ל'. כ"ל מ"ל באורי'. לי, דגוש מדין א"מ כי הה"א שמוטים. ואכלה, חסר. ה ורבקה, ב' כ"פ. שמעת, ו' ה' פתח וה' קמץ וחסר. בדבר, ב' שמוטים. לצוד, מ"ל. להביא, מ"י. ו ורבקה, ב' כ"פ. ז הביאה, ג'. לי, דגוש. לי, חסין רפי. ואכלה, חסר. ואברככה, ל' ומ"ל בה"א. ח מצוה, ל"ד. ט וקח, י"ג. גדיי, ל' וחד העזים. עזים, ה' חסר וכ"ל מ"י.

ת"א ויהי כי זקן יומא כח מגלה טו וכה. ותכהין עיניו בבא קמא לג. ויקרא את עשו בנו עקיד' שער כב.

שמעתי את־אביך מדבר אל־עשו אחיך לאמר: ז הביאה לי ציד ועשה־לי
מטעמים ואכלה ואברככה לפני יהוה לפני מותי: ח ועתה בני שמע בקלי
לאשר אני מצוה אתך: ט לך־נא אל־הצאן וקח־לי משם שני גדיי עזים טבים

°ציד ק'

ואעשה

רש"י

אתה (ספרים אחרים עתה) עשה לנו כמו כן: (לג) שבעה. ע"ש הברית: (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר שנאמר (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: (לה) מרת רוח. לשון המראות רוח כמו ממרים הייתם. כל מעשיהן היו להכעיס ולעצבון: ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע"א (ב"ר): (א) ותכהין. בעשנן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"ז): ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: (ב) לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא: (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כמותה ששנינו (ביצה כח) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה (ב"ר): וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ז) לפני ה'. ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום (ב"ר): שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים

היה

רמב"ן

כי שמעוהו פלשתים עם האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו: (לג) ועל כן שם העיר באר שבע. על שם הבאר אשר קראוהו כן האב והבן. כי שם נשבעו שניהם והבאר הזאת להם תרמוז על משכן שילה ופלשתים סתמוהו בהלקח הארון וחזר וחפרו בו כי כן השיבו הארון עם הדורון לאלהים: (ד) בעבור תברכך נפשי. היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב יעבוד צעיר כי איך היה יצחק עובר את פי ה' והיא לא תגלה והנה מתחלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות כי הלכה לדרוש את ה' שלא ברשות יצחק או שאמרה אין אנכי צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמור לו כך נאמר לי מאת ה' טרם לדתי כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והיא ידעה כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה או הם סבות מאת ה' כדי שיתברך יעקב. וגם עשו בברכת החרב ולו לבדו נתכנו עלילות: (ז) ואברככה לפני ה' לפני מותי. לא הזכיר בכל הפרשה לפני ה' רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה'

היה

ירושלמי

וְתַנּוּ לֵיהּ עַל עֵיסַק בֵּירָא דְּחָפְסוּ וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מוֹי: (לג) וּקְרָא יָתָהּ שִׁבְעָה בְּגִין בֵּן שְׁמָא דְּקַרְתָּא בֵּיר שֶׁבַע עַד יוֹמָא הָדֵין: (לד) וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסִיב אִיתָא יַת יְהוּדִית בְּרַת בְּאֵרִי חִיתָּאָה וְיַת בָּשְׂמַת בְּרַת אֵילוֹן חִיתָּאָה: (לה) וַהֲוָיָן מְגַחֲנָן בְּפוּלְחָנָא נוּכְרָאָה וּמִתְכַּוְּונִין לְאַמְרְדָא בְּעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה:

(לה) וַהֲוָיָין מִתְרַבְּנִין וְאַפְחַת רוּחַ בְּפוּלְחָנָא נוּכְרָיָיא וְלָא הֲווֹ מְקַבְּלִין אוּלְפַן לָא מִן יִצְחָק וְלָא מִן רִבְקָה:

(א) וַהֲוָה כַּד סִיב יִצְחָק וַהֲוַיָן עֵינוֹי מִלְּחָמֵי דְּכַד כַּפְּתֵיהּ אֲבוֹי אִסְתַּכַּל בְּכוּרְסֵיהּ יְקָרָא וּשְׁרִיִין מִהַהוּא זִמְנָא עֵינוֹי לְמִכְהֵי וּקְרָא יַת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא בְּאַרְבֵּיסַר בְּנִיסָן וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי הָא לֵילְיָא דֵין עִילָאֵי מְשַׁבְּחִין לְמָארֵי עָלְמָא

יונתן בן עוזיאל

וְאוֹצְרֵי טַלִּין מִתְפַּתְּחִין בֵּיהּ וְאָמַר לֵיהּ הָא נָא: (ב) וַאֲמַר הָא כְּדוּן סֵיבַת לֵית אֲנָא יָדַע יוֹם מוֹתִי: (ג) וּכְדוּן סַב כְּדוּן מָאנֵי זֵינָךְ בֵּית גִּירָךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוּק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא: (ד) וַעֲבֵד לִי תַּבְשִׁילִין הֵיכְמָא דִּרְחֵימִית וְתַיְעוּל לְוָתִי וְאֵיכוֹל בְּגִין דִּתְבָרְכִינָךְ נַפְשִׁי עַד לָא אֵימוּת: (ה) וְרִבְקָה שַׁמְעַת בְּרוּחַ קוּדְשָׁא כַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם עֵשָׂו בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה: (ו) וְרִבְקָה אָמְרַת לְיַעֲקֹב בְּרָהּ לְמֵימַר הָא לֵילְיָא הָדֵין עִלָּאֵי מְשַׁבְּחִין לְמָרֵי עָלְמָא וְאוֹצְרֵי טַלִּין מִתְפַּתְּחִין בֵּיהּ וּשְׁמַעִית יַת אָבוּךְ מְמַלֵּיל עִם עֵשָׂו אָחוּךְ לְמֵימַר: (ז) אֵעֵל לִי צֵידָה וַעֲבֵד לִי תַּבְשִׁילִין וְאֵיכוֹל וַאֲבָרְכִינָךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם דְּאֵמוּת: (ח) וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי לְמָה דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתָךְ: (ט) אֵיזִיל כְּדוּן לְבֵית עָנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תְּרֵי גַדְיֵי עִזִּין שְׁמֵנִין חַד

לשום

בעל הטורים

בוא ברוך ה'. לומר כמו שהוכחם של לבן ונתואל להרוג לאליעזר כדפרשית ויושם לפניו לאכול כך היה כוונת אבימלך להרוג את יצחק והכי מוכח קרא דכתיב וכאשר לא נגענוך כלו' לא עשינו עמך רעה כמו שהיה בדעתינו ועשינו עמך רק טוב: (לד) בארי ב' במס' הכא ואידך הושע בן בארי אמר הושע לפני הקב"ה החליפם באומה אחרת בזרעו של עשו: (א) ותכהין עיניו מראות דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו: (ותכהין עיניו) מראות בגי' בעשן הצלמים (עם האותיות): (ג) שא נא כליך כלו' חדד סכינך כמו (ביצה כח) משיאה על גבי חברתה: ציד כתיב ה"א יתירה שלמדו ה' הלכות שחיטה וה' סימני טהרה בעוף אינו דורס. אצבע יתירה. זפק. קרקבנו נקלף. אינו חולק את רגליו. ובחיה מפרסת פרסה. מעלה גרה. ואין לה שינים למעלה. קרנים. ובשרה הולך שתי וערב תחת העוקץ: (ה) לצוד ב' הכא ואידך (משלי כ"ג) ותעלוזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים. שאמרה ליעקב שתעלוזנה כליותי אם תדבר מישרים ליצחק כדי שיברכך: לצוד בגימ' מן גזל: להביא בגי' בגלוי (ב' שמושית לא חשוב): (ז) הביאה ג' הכא ואידך (משלי כ"ג) הביאה למוסר לבך (עמוס ד') האמרות לאדוניהם הביאה ונשתה. שאמרה לו רבקה הביאה למוסר לבך וקח מוסרי ושמע בקולי והביאה לאביך שיאכל וישתה: (ט) (לך)

נא

יונתן

פלשתים כמבואר בפדר"א: (לה) והוון מגחן כבר פירשתי שהוא לשון השתחואה: (א) אסתכל בכורסיה כן נמצא במדרש ובגמרא המסתכל בנשיא עיניו כהות ק"ו לשכינה: ואוצרי טלין מתפתחין ולכך הברכה מלויה: (ג) בית גירך מפרש על תליך בית ששם חיצים התלוים אצל הקשת: (ה) שמעת ברוח קודשא. דקשה ליה היאך

יעלה

אבן עזרא

ריבוי אשר [ד]ריבוי: (לג) באר שבע. נקרא כן על ב' [ה]דברים. או היא עיר אחרת: (לד) יהודית. שם [ו]ולא הוליד ממנה: ובשמת. היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא נמצאין למאות כן: (לה) מרת רוח. כל אשה [ז]מכן. ויש אומרים מלשון סורר ומורה ועל דעתי שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען ובכתבה זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען: (א) הנה נא. כמו עתה: (ג) כליך. יתכן היותו [ח]שם כלל. והפרט תליך וקשתך. ותליך האשפה התלויה ששם החצים. או תליך כמו חרב ויחגר וי"ו מן תליך. כאדם שת [ט]אתום: (ה) ורבקה שומעת. היתה [י]שומעת: (ז) לפני מותי.

כמו

פירוש על אבן עזרא

[ד] להעמיד הכפול לשון. כי כריתת ברית המלך הוא בשתים. א' להקשר בין עם לעם. והשנית אשר המלך יהיה מרוצה. ואם לא בשתים לא יעמוד השלום בשלמות. ע"כ מפרש בינותינו ר"ל בין אנשי אבימלך ובין עבדי יצחק. ומכ"ז לריך להתקשר בברית יצחק עם אבימלך בינו ובינו. ע"כ מדויק הכתוב אחרי ב' כריתות אלו ונכרתה. אשר יתקיים הברית לאורך ימים וע"י השבועה אשר בכח האב להשביע את בניו. [ה] ר"ל לעיל (כ"א ל"א) מפרש הכתוב ע"כ קרא למקום ההוא וכו' שבע. ופה כתוב אותה שבעה. ע"כ מפרש ר"א כי ב' דברים נעשו שם. א"א נתן לאבימלך ז' כבשות ע"כ קרא למקום שבע ע"ש. ופה קרא ע"ש השבועה ע"כ קרא שבעה עבור השבועה אשר היתה ביניהם. ולפרש שני הלשון. פי' ככה. העיר היתה נקראת באר שבע מקודם. והברית עם אבימלך היה במקום אשר חנה א"א. הוסיף א"א לקרא ג"כ המקום אשר עמד שם בשם באר שבע ע"ש המאורע. וכאשר הלכו להעיר הקרואה באר שבע שם כרתו הברית והוא פי' הפסוק שם ל"ב. ופה היה ג"כ המעשה ככה. יצחק קרא להבאר שבעה ע"ש השבועה. וקשה למה לא קרא הבאר. באר שבע. ע"ז מדייק הכתוב ע"כ ר"ל כאשר העיר היתה קרואה מכבר בשם באר שבע ובמה יוכר שם הבאר הפרטיות להזכיר שם המאורע. ע"כ לא הזכיר שם הבאר רק ע"ש השבועה אשר היתה שם. [ו] ר"ל לא ע"ש היקום אשר היתה ממשפחת יהודים. רק שמה היתה כן ומדייק ר"א אשר לא הולידה כי אינו מזכירה עוד בפרשת וישלח בתולדת עשיו. ובשמת מזכירה שם בשם עדה ולמה לא נאמר ג"כ ככה על יהודית. כי פה מייחס אותה ע"ש באר החתי. ושם מייחס אהליבמה בת ענה וכו' החוי. ואין ספק הספק. [ז] ר"ל מסתיר בגלה ופי"ן בקמץ תחת נו"ן מורה לשתיהן. ומקיים מלת רוח הוא לשון יחידה. ע"כ מפרש ר"א כל א'. ולפי דעת הי"א מורה מורת רוח על יצחק ורבקה ולראיה מביא הפסוק סורר ומורה אלו ב' מלות שייך לאב ואם. ולפי דעת ר"א מרת רוח פי' מגזרת מרירות נפש. ר"ל שהיהן נעשו מרירות נפש לרוח יצחק ורבקה. ולראיה שם כתוב כי רעות בנות כנען. ואם היו רעות בעיניו לא היה לוקח אותן. רק הפי' דזה עשו כי הרע הוא בעיני אביו. [ח] ר"ל לבגדים והכלים ושאר דברים לצורך האדם כמו ויפשיטו את כליו (ש"א ל"א ט') וככלה תעדה כליה (ישעיה ס"א י'). [ט] (ד"ה א' א') כמו שהיה כתוב ושת ואנוש. [י] ר"ל שאיננה הוה כ"א עבר. וכמו וצרעה חולם פי' היה חולם.

ר"ל

ספורנו

נגענוך: (לג) ויקרא אות' שבעה. קרא את הבאר שבעה מפני שהיה מקום שביעי שבו חפרו באר. ג' של אברהם שסתמו פלשתים כאמרו וכל הבארות סתמום פלשתים ולא יאמר כל בפחות מג'. וג' של יצחק שהן עשק שטנה ורחובות וזה היה הז' שקראוהו שבעה: על כן שם העיר באר שבע. בסגול מורה על השבועה ועל מספר השבעה אבל בימי אברה' היה שם העיר באר שבע בקמץ על שם השבועה בלבד: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה. ולא שמם יצחק להשיא לו ולאחיו נשים הגונות: ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי. ולא הקפיד יצחק על נשואי החתיות כמו שעשה אביו: (לה) ותהיינה מורת רוח. היו למעצבה וקנין מקלקל רוח חיי יצחק ורבקה ולשון מורת כמו ומורה לא יעלה על ראשו והנה יצחק עם כל זה לא הכיר רב רשעו של עשו שלא היה מוחה בהן ובזה נכשל שהשתדל לברך את עשו ומשם יצא תקלה שנתן לעשו איזו ברכה או עלה שעם זה רבה משטמה בין בניו והסולך יעקב לברוח אל ארץ אחרת: (א) ותכהינה עיניו. כמו שקרה לעלי שלא מיחה בבניו כאמרו ולא כהה בם ואמר בו ועיניו קמו ולא יוכל לראות ולא קרה זה לאברהם ויעקב שהיו יותר זקנים ממה שהיה יצחק אז וממה שהיה עלי. באברהם כתיב ויוסף אברהם ויקח אשה וביעקב עם כל לרותיו ודמעות עיניו כתיב וירא ישראל את בני יוסף אף על פי שהיה רואה בכובד כאמרו ועיני ישראל כבדו מזוקן באופן שלא הכיר התמונה הפרטית: (ב) לא ידעתי יום מותי. כי אמנם הברכה תחול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין ביעקב ובמשה כי אז הנפש יותר נבדלת מן החומר: (ג) שא נא כליך. שלא תשוב ריקם ולא תאחר: (ד) ועשה לי מטעמים. כדי שיתעסק בכבוד אב ובזה תחול עליו

הברכה

פירוש רשב"ם

בשלום כמו שעשינו לך. אתה שאתה ברוך ה' דוגמת בא ברוך ה' שכתב בלבן. וכן עשה יצחק וילכו מאתו בשלום: (לג) על כן שם העיר באר שבע. ואין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע היו כדכתיב ויבא באר שבע אשר ליהודה: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה ואז היה יצחק בן מאה כי בן ששים היה בלדת רבקה אותם. להודיענו בא מה שכתב אחריו ויהי כי זקן יצחק: ויקח אשה את יהודית כו': (מ) ותהיין מרת רוח. לפי שעתיד לומר אם לוקח יעקב אשה מבנות כנען כאלה לכך הוצרך לפרש תחלה מרת רוח. כמו מן עושה לזכר יאמר עושה דברו לנקיבה. וכשהוא דבוק יאמר עושת. כן יאמר מן מורה לשון ממרה. מן ימרה את פיך יאמר מורה לנקיבה וכשהוא דבוק יאמר מורת רוח קונט'רריאנ"ץ אבל לב יודע מרת נפשו חטף קמץ לפי שהוא שם דבר לשון מרדות אבל זה מלאפום הוא לשון פועל ומגזרת כי מרה מריתי מחטופי למד פעל: (א) ותכהין עיניו. מן הזקנה כמו שמצינו בספר שמואל ועיניו החלו כהות: (ב) הנה נא. אני מבקש ממך בשביל שזקנתי ואני רוצה לתת לך ברכות אשר בידי לחלוק לך בחיי כמו דכתי' אצל אברהם בירושת הארץ: (ג) שא נא כליך. כופל נא שני בכאן כמו שפירשתי אצל הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את: תליך אשפתו שתלויים בה החצים: תליך. מגזרת ושר האופים תלה. וכן שביך בן אבינועם, מגזרת שבה ענה: (ז) לפני ה'. בשם ה'. אבל נמרוד גבור ציד לפני ה', פירושו

בכל

וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר
אָהֵב׃ י וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר
אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ
שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק׃ יב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי
אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי
עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה׃ יג וַתֹּאמֶר לוֹ
אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי
וְלֵךְ קַח־לִי׃ יד וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ
וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו׃
טו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ
הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת
וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃ טז וְאֵת
עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל
חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים
וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב
בְּנָהּ׃ יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי
וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי
כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה
מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרֲכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיֹּאמֶר
יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא
בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃
כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא
וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־
לֹא׃ כב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם
יְדֵי עֵשָׂו׃ כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ׃ כד וַיֹּאמֶר
אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי׃ כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן
תברכך

טבן ואעבד יתהון תבשילין לאבוך כמא די־רחם׃ י ותיתי
(נ״י ותעיל) לאבוך וייכול בדיל דיברכנך קדם מותה׃
יא ואמר יעקב לרבקה אמה הא עשו אחי גבר שערן ואנא
גבר שעיע׃ יב מאים ימשנני אבא ואהי בעינוהי כמתלעב
ואהי־מיתי (נ״י ואהי־מיתי) עלי לוטין ולא ברכן׃ יג ואמרת
לה אמה עלי אתאמר־בנבואה דלא־ייתון לוטיא עלך ברי
ברם קבל מני ואזיל סב־לי׃ יד ואזל ונסיב ואיתי לאמה
ועבדת אמה תבשילין כמא דרחם אבוהי׃ טו ונסיבת רבקה
ית־לבושי עשו ברה רבא דכיתא די עמה בביתא ואלבישת
ית־יעקב ברה זעירא׃ טז וית משכי גדיי בר־עזי אלבישת
על־ידוהי ועל שעיעות צורה׃ יז ויהבת ית־תבשיליא וית־
לחמא די עבדת בידא דיעקב ברה׃ יח ועל לות־אבוהי
ואמר אבא ואמר הא־אנא מן את ברי׃ יט ואמר יעקב
לאבוהי אנא עשו בוכרך עבדית כמא די מלילתא עמי
(נ״י לי) קום־כען אסתחר ואכול מצידי בדיל די־תברכנני
נפשך׃ כ ואמר יצחק לברה מה־דין אוחיתא לאשכחא
ברי ואמר ארי זמין יי אלהך קדמי׃ כא ואמר יצחק ליעקב
קריב־כען ואמשנך ברי האת דין ברי עשו אם־לא׃
כב וקריב יעקב לות־יצחק אבוהי ומשיה ואמר קלא קלא
דיעקב וידיא ידוהי דעשו׃ כג ולא אשתמודעה ארי־הואה
ידוהי כידי עשו אחוהי שעירן (נ״י שערנין) וברכה׃ כד ואמר
את דין ברי עשו ואמר הא אנא׃ כה ואמר קריב
קדמי ואכול מצידא דברי בדיל די־תברכנך נפשי
וקריב

מסרה אתם, חסר. י בעבר, ב׳ מ׳ בענין. לפני מותו, ד׳. יא שער, ל׳ וחסר. חלק, ג׳ קמצין. יב ימשני, ס׳ חסר בלי׳, והמס״ק תמיה וכן לקמן על וימשהו. בעה״מ ס״ם מתרץ והסין דגושה כדין אחר ה״ק. כמתעתע, ל׳ ורפי ס׳ קדמאה. והבאתי, מלרע. יג קללתך, המתג בלמד ולא בקוף. ולך, י״א. יד ויבא, כ״א. טו הגדל, כו״ל ס׳ במ״ס. החמדת, חסר דחסר. טז ערת, מ׳ דח׳. הלבישה, ל׳ ומ״ל. חלקת, ג׳ בסו׳ בב׳ ליסנא. צואריו, מ״י. יז עשתה, ה״א קמץ. יח ויבא, כל סו׳ חסר. הנני, ב׳ דגש. יט בכרך, חסר. קום, כל סו׳ מ״ל. ואכלה, קמץ האלף הוא חטוף. מציד, נ״ל. בעבור, מ״ל. תברכני, הכף בפתח ואחריו דגש ולדעת המ״ס אין ס״פ בהר״יש ולא בשום אות חוץ מאהח״ע. כ זה, דגש מד״ד. מהרת, ל׳. למצא, כו״ל מ׳ בסו׳. כא גשה, ג׳. נא, דגש מ״ד. ואמשך, ל׳ וחסר ורפה נשמט הדגש מן השין להקל מפני השוא והשלם הקבוץ במתג שאחריו. אם לא, ז׳ ס״פ. כב וימשהו, ס׳ ס׳ בלי׳ עמס״ל על ימשני. הקל, ו׳ חסר בלי׳. כג הכירו, מ״ל. כידי, ל׳. שערת, ג׳ [נ״ל ב׳] חסר בליש׳. כד אתה, ל׳. כה הגשה, לי׳ (במסורה) וס׳. לי, דגוש מד״ד ואכלה, חסר.

ת״א ואנכי איש ס׳ הזוהר פ׳ אחרי מות. אולי ימשני מכות כד. והייתי בעיניו סנהדרין לג. ואת ערת חולין קיג. הקל קול גיטין נז

רש״י

היה מאכל של יצחק אלא (פסח היה) האחד הקריב לפסחו והאחד עשה מטעמים בפרקי רבי אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שער. בעל שער: (יב) ימשני. כמו ממשש בצהרים: (טו) החמדת. הנקיות כתרגומו דכיתא. דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן: (יט) אנכי עשו בכרך. אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה׳ אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים קום נא אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: (כד) ויאמר אני. לא אמר אני
עשו

רמב״ן

תהיה בכוח הקדש ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו בזרעו לעולם ואין לך עמידה לפניו: (יב) אולי ימשני אבי. אין הטעם שימושהו להכיר אותו אבל אמר אולי יקרב אותי אל עצמו לנשק לי או לשום ידו על פני כדרך אהבת האב על בנו וימצא במשוש שאני חלק ואני תמה איך לא פחד מהיכר
הקול.

יונתן בן עוזיאל

לשום פסחא וחד לשום קרבן חגא ואעביד יתהון תבשילין לאבוך היכמא די רחים: (י) ותעיל לאבוך וייכול בגין די יברכינך קדם מותיה: (יא) ועל דהוה יעקב דחיל חיטא דלמא ילטטיניה אבוי ואמר הא עשו אחי גבר שערן ואנא גבר שעיע: (יב) מאים ימששינני אבא ואיהי דמי בעינוי הי כמתלעב ביה ואייתי עלי לווטין ולא ברכאן: (יג) ואמרת ליה אמיה אין בירכן בישנן יתון עלך ועל בנך ואין לווטין ילטטינך ייתון עלי ועל נפשי ברם קביל מיני ואיזיל לי: (יד) ואזל ואייתי לאמיה ועבדת אמיה תבשילין היכמא דרחים אבוי: (טו) ונסיבת רבקה ית לבושי עשו ברה רבא מרגגן דהוה מן אדם קדמאי וההוא יומא לא אלבשינון עשו ואשתארו גבה בביתא ואלבישת ית יעקב ברה זעירא: (טז) וית משכי דגדיי בני עזי אלבישת על ידוי ועל שעיעות צווריה: (יז) ותיהבת ית תבשיליא וית לחמא די עבדת

ירושלמי

בייד יעקב ברה: (יח) ועאל לות אבוי ואמר אבא ואמר האנא מן אנת ברי: (יט) ואמר יעקב לאבוי אנא עשו בוכרך עבדנאי הכמא דמלילתא עמי קום כדון אסתחר ותיכול מצידי בגין דתברכינני נפשך: (כ) ואמר יצחק לבריה מה דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארום יזמן יי אלהך קדמי: (כא) ואמר יצחק ליעקב קריב כדון ואמושינך ברי האנת דין ברי עשו אין לא: (כב) וקריב יעקב לות יצחק אבוי וגששיה ואמר קלא הדין קליה דיעקב

ברם משש ידוי כמימש ידוי דעשו:

[(כב) ממוש ידוי ממוש ידו דעשו:]

(כג) ולא אשתמודעיה ארום הוה ידוי כידי עשו אחוי שערנין ובריכיה: (כד) ואמר אנת הוא דין ברי עשו ואמר אנא: (כה) ואמר קריב לי ואיכול מצידא דברי בגין תברכינך נפשי וקריב ליה ואכל ולא הוה חמרא נביד

ואזדמן

בעל הטורים

לא על הלחם ר"ת נלה פי' נלה לך ונלה לבניך כי פסח היה. וקח ב' א' לפסח וא' לחגיגה: וקח לי משם שהי ר"ת משלי (משלו) משם שני' משלי שפך כתב לה בכתובתה: (יט) בכרך ב' עשו בכרך אנכי הרג אם בנך בכרך. שאמר יעקב אני הוא שנאמר

עלי

יונתן

יעלה לבנה דבר ערמה אלא בכוח הקודם כלעווה לה: (יב) כמתעתע פי' כמלעק והוא גם כן לשון ע"ז וכמו שדרשו ז"ל כמתעתע מעליקון כמה וכתועה: (טו) מן אדם קדמאי כך הוא צ"ל ובדר"א ולקחן מנמרוד דבעל הכתונת שעשה ה' לאדה"ר

ובשעה

רמב"ן

בקול וכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו היאך סומא מותר באשתו והאיך בני אדם מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות עינא וקלא ואם שהם בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והנביא להכיר בין בניו שהיה לו באמת טביעות בקול אולי היו האחים האלה דומים בקולם ולכך אמר כי הקול קול יעקב דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים או שהיה משנה קולו לדבר כלשון אחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן: (טו) וטעם הזכיר הכתוב עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן. להפליג בענין הצדקת כי הענסב במולידים להכיר את הבכור בברכה ובכבוד ובמתן והיא מתפתה ללקח הקטן ולשנוא הגדול תשתדל בכל הטורח הזה להעביר הברכה והכבוד מן הגדול אל הקטן וכן יאמר למטה ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן: (כא) גשה נא ואמשך

בני

אבן עזרא

כמו בטרם [כ]אמות: (יא) שעיר. בעל שער [ל]והפך חלק. ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק [מ]חלקי טוים: (יב) ימושני. כמו ימושני [נ]מבעלי הכפל: כמתעתע. כפול מגזרת תועה כאיש [ס]שמתעה אחר: (יג) עלי קללתך. אל תפחד שיקלל [ע]ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הנשים והגאון פי' עלי להסר קללתך: ויש אומרים אילולא לכזב הנביא רק הוא כן. אנכי. מי שאנכי ועשו בכורך. ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי ונשא קול במלת עשו בכורך. ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לב' חלקים החלק הא' שליח במצות והחלק השני נביאי העתיד ואם יצטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן [פ]לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל. גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים. ואמר רוח ה' [צ]דבר בי. בלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לצורך שעה. גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו [ק]חיה תחיה אף על פי שפירושו חיה תחיה מאולי זה הראני השם כי יהרג. וכן מיכיהו אמר תפלת שוא עלה והצלח [ר]דרך מוסר. וכן אמר דניאל מרי חלמא [ש]לשנאך ולהיותו כנגד השם [ת]דרך דרש. וכן אמר אברהם וגם [א]אמנה. ובשתחוה [ב]ונשובה: (יט) ואכלה. מצידי. כמו זכרה לי אלהי [ג]לטובה. והאל"ף שורש: (כא) ואמושך. קל השי"ן [ד]להקל על הלשון: (כה) ואכלה מציד בני. האל"ף סימן המדבר [ה]והנה הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף

השורש

פירוש על אבן עזרא

[כ]ר"ל שהרי אמר לא ידעתי יום מותי: ע"כ פי' טרם הוא לאו דוקא לפני מותו. [ל]ר"ל אין פי' כמו לשעירים (ויקרא י"ז ז') ויהיה פי' עז אשר הוא עז בבהמות. או כמו שד שער הוא שאיך כי יצחק מסב אשר הוא צדיק. וכאשר מתאר א"ע בשם חלק כונתו בלא שער ולא ע"ש מעשיו ככה כונתו ג"כ על עשו. [מ]ר"ל אם היה עשו בעל שער על כל גופו למה שמשם רבקה להלביש עור עזים על חלקי ידיו וחלקת צואריו אולי ימשהו ג"כ על רגליו. ע"כ מתרץ ר"א שעשו היה בעל שער במקומות פרטים ויעקב היה כולו חלק. ע"כ לא ששם רק לאלו המקומות אשר נקרא בשם שעיר. [נ](תהלים מ"ט ו') ופרשו שם. וכן ימושני משורש משש. כ"כ וימשש (להלן ל"א ל"ד). [ס]פי' ולא מבנין הפעל ואם ה' יח פי' כבה היה ר"ל כתועה, ומורה הכפול פ"א עי"ן להיות מבנין פיעל וכ"כ פי' ר"א על ענין יפיפית מבני אדם (תהלים מ"ה ג') מורה על היתרון. וכ"כ משגשגי (ישעיה י"ז י"א) יותר מן ישגא אחו (איוב ח' י"א). [ע]ר"ל עדיין לא קלל אותו אשר תקבל עליה הקללה. ע"כ פי' אם יקלל, או פי' מורך לבב הוא מאמין קללה. ולהסיר גם זאת הקללה הבטיחה אשר הקללה לא יהיה עליו בשום אופן כדי לחזק לבבו. ולפ"ז מפורש מלת אך וכו' כידוע מאמר חז"ל כבוד אביו קודם לכבוד אמו עבור שגם היא מחויבת בכבודו. ע"כ הסבירה אליו אם ישמע בקולה יקויים המצוה בודאי והקללה היא בספק. ע"כ לא יניח הודאי עבור הספק. והנשים הוטבעו לחוס על בניהם אומרות מה שיארע לבני הנני אחתיו. ומדוייק מלת אך לשמע. אפילו מלוחת היא למישוש נגד כבוד אביו. ובעו"מ מ"ב פי' אם יקלל אביך ויכלה לתאר מחלקך עלי להשלים מכתובי או פי' עלי לקלל אותך אם לא תשמע בקולי וזה בודאי קללה וקללת אביך היא בספק. או פי' עלי וכו' כי יעקב איש תם ואיכך חריף לרמאות. ואם אביך ידע יבין כי ממני נסבה הענין א"כ יקלל אותי ודברי פי חכם חן. [פ]ככה פי' ר"א (לעיל כ' י"ב) והקפידה רק על שליחות ע"י שלא ישונה. [צ](ש"ב כ"ג ב'). [ק](מ"ב ח' י') ר"ל כתי הקרי. כי הכתיב לא וא"כ אמת הגיד. ומכ"ז היה צריך להגיד בלשונו דמשמע לאחרי אפי. ע"כ שתרץ דברי אלישע כי כונתו חיו יחיה מהחולי הזאת אך ימות ע"י חזאל אשר שם המכבר על פניו (שם ט"ו). [ר](מ"א כ"ב ט"ו). [ש](דניאל ד' ט"ז). [ת]ר"ל כמו שפי' במפר' שבועות (פ' שבועות העדות) שכשה דניאל עיניו לשמים ואמר כבש"ע יתקיים זה החלום על שונאך שהוא נבוכדנצר. ר"א איננו סובר כן כי הוא רק דרש. [א](לעיל כ' י"ב). [ב](לעיל כ"ב ה') ואמר כן אף שחשב שלא ישוב עמו. [ג](נחמיה ה' י"ט). ואל"ף מאכלה הוא לווי ע"כ הוא שורש. (ולעיל ג' י"ב) האלף הוא שמוש וככה פי' שם האלף סימן המדבר ואינו מן השורש. והנה הנעלם פי' כמו שכתוב ואאבל או ואוכל הוא תמורת אלף השורש. ובא עם קמ"ץ ר"ל לירי בעבור כי הוא"ו הוא סוף פסוק וצריך להיות בפו"ח ע"כ נתהפך לצירי ע"ש ופדע לפרש כי קצרתי שם. [ד]כי שורשו משש וצ"ל דגוש בשי"ן ואם היה דגוש בשי"ן היינו קורא יס ואמשך והיא כבד על הלשון. [ה]והוא כאלו אמר האל"ף השורש כי האל"ף לסימן מדבר בעדו, והוא נבלע עם הוא"ו כאשר אחרי האל"ף

וכאלו

ספורנו

הברכה כי גם שלא הכיר בגודל רשעו של עשו מכל מקום לא חשב אותו לראוי שתחול עליו אותה הברכה שהיה בלבו לברכו ולכן כשברך יעקב אחר כך מידע בו שהוא ראוי לברכה לא שאל מטעמים ולא בקש דבר וברכו תכף באמרו ואל שדי יברך אותך: (יב) ולא ברכה. אם אולי יאצל לי ברכה לא יברכנו אם אטעהו: (יג) עלי קללתך. עלי להכנס תחתיך אם תארע לך קללה כמו שאמרו ז"ל שעשה שלמה שקבל עליו קללות יואב והסינוסו: (כב) והידים ידי עשו. אין ספק שהיו העורות מתוקנים באופן שהיה שערם דומה לשער האדם כי אמנם רב ההבדל בין שער האדם לשער הגדי אם לא יתוקן הכנה במלאכה. והנה העיד כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות ועם זה אולי נחלם בו גם חוש המשוש כענין אם יטעם עבדך עוד את אשר יאכל: (כג) שעירות ויברכהו. על

שחשדו

פירוש רשב"ם

בכל העולם. וכן נינוה היתה עיר גדולה לאלהים. בכל עולמו של הקב"ה לא היתה עיר גדולה כנינוה: (ט) לך נא אל הצאן. ממקום אומנותו שהיה יושב אהלים: גדיי עזים. בשביל העורות ששערן קשה כשער אדם לקח עזים ולא כבשים: (יב) ימשני אבי מן ממשש בצהרים. כמו יסובבהו ערבי נחל. מן סבב דגש תחת אות החסרה. (יג) עלי קללתך. עלי ועל צווארי כלומר כי היתה בוטחת במה שאמר לה הקב"ה ורב יעבוד צעיר: (טו) החמודות. שהיה עובד בהן אביו בשעת אכילה: (יט) ואכלה מצידי. חטף קמץ לפי שהוא לשון צווי כמו אכל בשמחה לחמך. אבל ואכלה מציד בני הוא מלאפום שהוא לשון אפעל. כמו זכור ה' לדוד יאמר זכרה לחסדי דוד לשון צווי: (כב) הקל קול יעקב. לפי שתאומים היו היה קולן דומות קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שער על צווארו: (כד) אתה זה בני עשו.

תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ
יַיִן וַיֵּשְׁתְּ: כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו
גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי: כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק
לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר
רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ
יְהוָה: ששי כח וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל
הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ:
כט יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ לְאֻמִּים
הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי
אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרֲכֶיךָ בָּרוּךְ:
ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־
יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת
פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ:
לא וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו
וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד
בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ: לב וַיֹּאמֶר
לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי
בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו: לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה
גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא
הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה:

וקריב לה ואכל ואיתי (נ"י ועאל) לה חמרא ושתי: כו ואמר לה יצחק אבוהי קריב־כען ונשק־לי (נ"י ושק־לי) ברי: כז וקריב ונשק־לה וארח ית־ריחא דלבושוהי וברכה ואמר חזו (נ"י חזי) ריחא דברי כריחא דחקלא די ברכה יי: כח ויתן־לך יי מטלא דשמיא ומטובא דארעא וסגיאות (נ"י וסגיות) עיבור וחמר: כט יפלחונך עממין וישתעבדון לך מלכון הוי רב לאחיך ויסגדון לך בני אמך מלטטיך יהון ליטין ומברכיך יהון בריכין: ל והוה כד שיצי יצחק לברכא ית־יעקב והוה ברם מפק נפק יעקב מלות אפי יצחק אבוהי ועשו אחוהי אתא (נ"י עאל) מצידה: לא ועבד אף־הוא תבשילין ואעיל לות־אבוהי ואמר לאבוהי יקום אבא ויכול מצידא דבריה בדיל די־תברכנני נפשך: לב ואמר לה יצחק אבוהי מן־את ואמר אנא ברך בוכרך עשו: לג ותוה יצחק תוהא רבא עד־לחדא ואמר מן־הוא־דיכי דצד־צידא ואעיל לי ואכלית מכלא עד־לא תיעול וברכתה אף־בריך
יהי

מסרה, וינש, ה' פתח וסי' הגישה תקון יוסף פר חביתא*. בתמ"ק פ"ת ול"ל ר' פתח הם כוונתו על היו"ד או ל"ל ה' קמצין. ורל"ל ליכי או סגול מולדתו. ויבא, כסג"ה. לו, י"ד בטעם תרין טוערין. כו גשה, דגש מד"ד. ושקה, בקצת ספרים הו"ו בשורוק והסי"ן בס"ג. לי, דגוש מד"ד. כז וירח, ב' בספרא. כריח, ב'. ברכו, ד'. כח ויתן, י"ג ** היוד במהפך ומוקף. ומשמני, ל' וס' משמני והשין רפה כי הם דבר שלו משמן והמ"ם שרשי' ומ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו. ותירש, ב' חסר [ר' ומ"י]. כט יעבדוך, מ"ל. וישתחו, וישתחוו קרי. [ולשון בסי"ו חסר] והוא מ"ם מלין דמיין. אורריך, ל' וס' ואוררך ומ"י. ומברכיך, מ"ל. ל לברך, ע'. יצא, ז' ד' חסר וב' מ"ל. מאת פני, ה'. מצידו, מ"ל. לא ויבא, כ"ח. יקם, ל' חסר. ויאכל, ה' רפין. מציד, מ"ל. בעבר, ב' חסר. תברכני, הנון בדגש כחברו דלעיל. לב בנך, כו"ל חסר. לג ויחרד, ב'. גדלה, כל או' ס' במ"ד. אפוא, ס"י ומ"ו ואלף. ויבא, כס"ה. ואכל, ל' מלרע. תבוא, מ"ל. ואברכהו, ב' דין קמץ וס' פתח***. גם, מטעים בי' וגם
ת"א וירח את ריח סנהדרין לז ס' הזוהר פ' ויחי ופרשת קדושים. ראה ריח בני תענית כט. מאת פני סוכה ה. מי אפוא הוא ברכות עז. ואכל מכל סוטה ה' בתרא יז. ואברכהו גם עקרי' מד פיט.

*ומד וינש דגדעון כל"ל, כך הוא במס"ג. **רפין כל"ל. ***ר"ל הוי"ו.

כשמע

רש"י

עשו אלא אני: (כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: (כח) ויתן לך. יתן ויחזור ויתן ב"ר. ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו': מטל השמים. כמשמעו ומדרשי אגדה יש להרבה פנים. (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידור תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך (מלכים א ח) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר אתה תשמע השמים וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר ברש"י ישן מדויק): (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך (ב"ר): ארריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור (ב"ר) הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: (ל) יצא יצא. זה יוצא וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי איפוא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברים איפה איה פה מי הוא ואיפה הוא שצד ציד: ואכל מכל. מכל מטעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו (ב"ר): גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל
את

רמב"ן

בני. לשון רש"י אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו בבראשית רבה ואני תמה כי לא היה עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור או מבלי כונה ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים. ועל דרך הפשט יהיה זה בעבור טביעות הקול: (כח) מטל השמים. אין הברכה שיתן לו האלהים מטל השמים כי הטל יורד בכל מקום ואלו אמר שיתן רבוי טל או שירד בעתו כענין ונתתי גשמיכם בעתם היתה ברכה אבל פירושו כי הזכיר בו ברכת ה' כריח שדה אשר ברכו ה' והטעם אשר ברכו ה' לבני כי השם ברך אותו בשדה לומר שיצליחנו השם בצידו ולא ימות ולא תבואהו בו רעה ואמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ והברכה תוספת ורבוי או שיהיה ורב דגן ותירש בתוספת וי"ו או ושיעורו ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ רב דגן ותירוש. והנכון בעיני כי מתת האלהים תמיד הוא ואין לו הפסק לעולם ולכן אמר ויתן לך האלהים כל ימיך על אדמתך מטל השמים ויתן לך משמני הארץ כלומר השמנה בכל הארצות כענין שכתוב צבי היא לכל הארצות. ור"א אמר כי מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו ומשמני הארץ ולעשו לא נתנו במתת אלהים ולא ברבוי אבל אמר גם לך אצלתי אחריו משמני הארץ ומטל השמים יהיה מושבך בעוד אשר תשב שם ימצאו כי יכלם ויאבד לך. בעודו יהיה חלקו טוב: (כט) אוררך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה ואורריהן קודמין למברכיהן.

קורבן ליה מלאכא ואייתי מן חמרא דאצטנע בעינבוי מן יומי שירוי עלמא ויהביה ביד יעקב ויעקב אמטי ליה לאבוי ושתי: (כו) ואמר ליה יצחק אבוי קריב כדון ושק לי ברי: (כז) וקריב ונשיק ליה וארח ית ריחא דלבשוי ובריכיה ואמר חמון ריחא דברי כריחא דקטורת בוסמיא דעתידא מתקרבא בטוור בי מקדשא דאתקרי חקל דבריך יתיה יי ואתרעי לאשראה שכינתיה תמן:

(כז) כריח. קטורת בוסמין טבין דעתידין למקרבא בטור בית מוקדשא דברך יתיה חי וקיים:

(כח) ויתן לך מימרא דיי מטוב טלין דנחתין מן שמיא ומטוב מבועין דסלקין ומרבין צמחי ארעא מלרע וסוגעי עבור וחמר: (כט) ישתעבדון לך אומיא כל בנוי דעשו ויתחנון קומך מלכוותא כל בנהא דקטורה רב ושליט תהי על אחך ויהון מקדמין למשאל בשלמך בני אמך לייטך בריי יהון ליטין

כבלעם בר בעור ומברכך יהון בריכן כמשה נביא ספרהום דישראל:

(כט) יפלחון קדמך אומיא כל בנוי דאחוך וישתעבדון לך כל מלכיא כל בנוי דישמעאל הוי רב ושליט על בני קטורה יהון מקדמין ושאילין בשלמך כל בנוי דלבן אחוה דאמך מאן דלייט יתך יעקב ברי יהוי כבלעם בן בעור ומאן דמברך יתך יהוי בריך כמשה נבייא ספרהון דישראל:

(ל) והוה כד שיצי יצחק לברכא ית יעקב והוה ברם מיפק נפק יעקב בתרתין טפוחין מלות יצחק אבוי ועשו אחוי על מצידיה: (לא) ועכיב מימרא דיי מניה צידא דכיא ואשכח כלבא חדא וקטליה ועבד אף הוא מניה תבשילין ואייתי לאבוי ואמר לאבוי יקום אבא וייכול מצידא דבריה בדיל דיתברכינני נפשך: (לב) ואמר ליה יצחק אבוי ואמר ליה מאן אנת ואמר אנא ברך בוכרך עשו: (לג) ואזדעזע יצחק וזוע סגי כדי שמע ית קליה דעשו וריח תבשיליה עלת באנפוי היכריחא דיקידת גיהנם ואמר מאן הוא דכי דצד

צידא

בעל הטורים

עלי בני בכורי ישראל אבל עשו בנך בכורך נאמר עליו הנה אנכי הורג את בנך בכורך: (כח) ויתן ב' במסורה הכא ואידך ויתן ה' את ריח הניחוח מלמד שהברכה עמו ריח נ"ע: וירח בגדי' ליל פסח (עם הפוסיות): כריח ב' כריח שדה כריח לבנון שהכוס ריח ניחוח תמול' מן לבנון פי' בהמ"ק עמד לו: (שייך לפסוק ב') ולא ב' במסור' ולא השדה ולא שלמה בדמי' בב"ר כלומר זה בבל שבאו שם כלי בית המקדש. הליך זה מדי ע"ש המן שהיה מדי. קשסף זה יון. השדה זה אדום ורמז לו כל ד' גליות ושעתידין ליפול ביד ישראל שהקב"ה ילחם בהם והיינו דכתיב ולא הלחם בעמלק: (לג) ויאמר מי איפו ול"ם אתו פי' נתפס הרמוז בדבר רבקה. סיפוא בג' גיהנם שנכנס גיהנם עמו: (שייך בפסוק כח) ויתן לך י' סימן בג' וי"ב ברכות נתברך (עם ויפרך והיים לקהל עמים

יונתן

ובשעה שלובשן כל בהמה חיה ועוף נופלין לפניו וע"כ יאמר כנמרוד גבור ציד ועשו חמדם וכן מפרש החמודות שחמד מנמרוד וע"כ היה יודע ציד והוא יומא חדמן שלא הלבישם כי לא צריך להם אלא כשלך חיות גדולות או י"ל מה' היה כדי שלא יכול מהר ויקח יעקב הברכה: (כה) מן חמרא דאצטנע בענבוי מן יומי שירוי עלמא פירוש מן יין המשומר בענביו שנגנז מתחלת בריאת עולם. והוא מן שרוי. ועיין בקה"ע דף כ"ד ע"א שכתב על פי הקבלה שהמשיך לו מיין היא מידה שעל' לפסק ומיכה מהערין דינין ושם היין משומר כי שם אין מגע נכרים ולכן לא הזמין לעשו והדברים עתיקין: (לא) ועיכב וכולי פירוש הקב"ה עיכב ממנו ציד כדאיתא ברבה לד וכופתן ובא מלאך והתירן וכל זה כדי שיקבל יעקב הברכות. ואחכם כלנא שאחר שנדרש

רמב"ן

מברכיך והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין. לפיכך הקדים בלעם ברכה לקללה לשון רש"י ובראשית רבה ואם כן למה אמר הקב"ה לאברהם ואברכה מברכיך ומקללך אאור וזה איננו קשה כי אזור שם ונברכו בך והנה הברכה בראש ובסוף או בעבור מה שפירשנו שם דבר בלשון יחיד ורבים כי הכל יברכוהו והיחיד אשר יקלל אותו יואר: (לב) מי אתה. כאשר אמר לו יקום אבי היה חושב שהוא יעקב וידע שאכל מציד עשו וברך אותו ועשה גם הוא מטעמים שיברך גם אותו ולכן שאלו מי אתה לדעת האמת: (לג) בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה. אין דרך החרד חרדה גדולה עד מאד ולצעק מי הוא אשר רמני לברך אותו שישלים צעקתו לאמר מיד גם ברוך יהיה אבל היה ראוי שיקללהו ועוד כי היה עשו צועק עליו לאמר ולמה ברכתו עתה אבי ואיך יאמין עשו כי במרמה היה מתחלה ברכתו כי

אבן עזרא

השורש וכן אומרה לאל סלעי: דגשות נו"ן תברכני לחסרון נו"ן הנוסף כמו ישוננהו. וכן ישמרונני. נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף או בצואר ובלי למ"ד בפה: (כז) וירח. בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון וכן ויגע לבבו. וינח בכל גבול מצרים. וכלם מהבניינים הכבדים: ראה. דבור עם הלב. והיה ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו והוא בא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנים כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון. מ"ם מטל מוסף עצמו ואחר עמו וכן יהאתן בכורי פשעי: (כט) לאחיך. בני הפילגשים: בני אמך. עשו ובניו: אורריך ארור. כל אחד מאורריך וכן ולדיקים ככפיר יבטח. ורבים ככה. וכן ומברכיך: (לג) מי איפה. מי זה ואנה הוא שתי מלות. וי"ו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואלו היה בפתח גדול היה לעתיד במרמה

פירוש על אבן עזרא

והאלו כמוב ואסכלה. י(תהלים מ"ב ו'). ו(דברים ל"ב יו"ד) כתיב א' נו"ן. ח(משלי ל' כ"ח) כתוב עם ב' נוני"ן ע"כ אין לדקדק אם כתוב עם נו"ן דגוש והוא כמו כפול. ט ר"ל פה היה רוצה לנשום כאשר היה מסופק ע"י הקול. ע"כ בקש לשקהו על היד. (ולהלן ל"ג ד') אשר היתה בכל לבו כתיב וישקהו ולשום ישקני (בשה"ש א' ב'). י(ישעיה ז' ב') כ(עמוס י' י"ד) ור"ל שעי"ן הפעל נח ורק הפ"א והלמ"ד כנגשים במבטא. כי וירח שורשו רוח. וינח שרשו נוע. ויגע שרשו ריש. ואוהן ב' אותיות כאלים לעולם. ל ר"ל כאשר אין שייך ראיה על הריח. וכל המודים באים אל הלב. והראי' שייכה ב"כ אל הלב ככתוב ולבי ראה הרבה חכמה. ע"כ מצרע ר"ל כי הוא הראיה אל הלב. מ ר"ל פי' מלת כריח שדה ע"פ פשוטו. ובאמת המעשה היתה בחודש ניסן כמובא בדברי חז"ל אשר היו ב' גדיי עזים לזכרון א' לפסח. וא' לחגיגה. נ(מיכה ו' ז') ואחריו כתוב פרי בטני חטאת נפשי. טעמו האחן פרי בטני וכו'. וככה מ"ם מטל מוסף עלמו ואחר עמו. וטעמו ומשמני הארץ. וכן הנה משמני הארץ שאח"ז. כי הנפרד הוא משמן. כמו ומשמן בשרו ירזה (ישעיה י"ז ד') על משקל משמר. ס ר"ל אשר לאברהם. וכן מ"י. ע(משלי כ"ח א') ופי' כל אחד מן הצדיקים יבטח. פ ר"ל מלה מורכבת משתי מלות כמו בבל. במה. בגד. כאשר

ספורנו

שמשו שהיה ראוי לקללה כאמרו והבאתי עלי קללה. וכן אז"ל שהסופד את הגידו בדבר שאין בו צריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו כענין עלי כשחסד את אמה למכורה: (כ) וירח את ריח בגדיו. להרחיב את נפשו בתענוגי' הריח כאמרם ז"ל איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח: ויברכהו. כענין והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה': ראה ריח בני. אתה בני ראה והתבונן שזה הריח הוא: כריח שדה. שמלבד שמליאות המספיק לו לקיומו מזון ג"כ הוסיף עליו טובת הריח המשכה ומועיל לכוח הטיבוי והנפשי וזה מדרכי טובו: אשר ברכו ה' ויתן לך האלהים. ובהתבוננך על מדת טובו יתן לך כאשר הוא האלהים שדה מבורך: (כח) מטל השמים. שיספיק לו טל השמים שבכל שמתים בו ולא ימנע לאחך ובולך: ורב דגן ותירוש. שתוכל לפרנס אחרים על דרך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: (כט) וישתחוו לך לאומים. שגם המלכיות שלא יעבדוך ישתחוו לך שתהיה עליון למלכי ארץ: הוה גביר לאחיך. כי חשב שיהיה טוב ליעקב שתספיק לו כשלת ח"י ושיהיה בה עם איזה שעבוד כדי שלא יטריד נפשו מאוד בעניני הצרכות והבלי ההפסדים כמו שקרה לזרעו אחר כך כאמרו מתחלה אני את גאון יעקב ושיהיה טוב לו שיהיה משועבד תחת אחיו ממה שיהיה משועבד תחת שאר האומות כאמרם ז"ל אי בעולך אי בפולא דבר עשו ומפני שידע שח"י היתה ראויה ליעקב בלבד לכן בזאת הברכה שחשב לברך את עשו לא הזכיר ברכת אברהם ולא ארץ ישראל כמו שהזכיר ליעקב כשהכירו וברכו: אורריך ארור. כי אנשים רעים מקללים אדוניהם כשלא ישיגו חפצם ולכן הזכיר מזה כאמרו אלהים לא תקלל וכו': (לג) מי איפוא הוא. אם כן שאתה עשו מי היה זה שהביא לי ציד כי אמנם מלת איפוא כשתבא עם אל"ף בסוף התיבה משמשת במקום אם כן. אבל מלת

פירוש רשב"ם

נראה שאתה בני עשו: (כז) ריח בגדיו. החמודות ובגדיהם היו מבושמים במוגמר: אשר ברכו ה'. השדה שהוא מלא נרד וכרכום קנה וקנמון. וכן פייט רבי אליעזר הקליר שדה מבורך כהריח ברכו במתן טל: (כח) ויתן לך. מוסב על ברכו ה' והוא הק' יתן לך מטל טל השמים כעין ברכת השדה: (כט) בני אמך. אבל ביעקב שהיה לו נשים הרבה כתב בו וישתחוו לך בני אביך: (ל) ויהי אך יצא יצא. להגיד נסים שנעשו ליעקב בא הכתוב. שאלו הקדים עשו לבא רגע אחד קודם לא נתברך יעקב: (לג) ויחרד יצחק. על שמצא שער בחלקת צוואריו של

לד כשמע עשו את דברי אביו ויצעק
צעקה גדלה ומרה עד מאד ויאמר
לאביו ברכני גם אני אבי: לה ויאמר
בא אחיך במרמה ויקח ברכתך:
לו ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני
זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה
לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי
ברכה: לז ויען יצחק ויאמר לעשו הן
גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי
לו לעבדים ודגן ותירש סמכתיו ולכה
אפוא מה אעשה בני: לח ויאמר עשו
אל אביו הברכה אחת הוא לך אבי
ברכני גם אני אבי וישא עשו קלו
ויבך: לט ויען יצחק אביו ויאמר אליו
הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל
השמים מעל: מ ועל חרבך תחיה
ואת אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך: מא וישטם
עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל
אבי

אונקלוס

יהי: לד כד שמע עשו ית פתגמא אבוהי וצוח צוחא רבא ומרירה עד לחדא ואמר לאבוהי ברכני אף אנא (נ"י לי) אבא: לה ואמר על אחוך בחכמתא וקביל ברכתך: לו ואמר יאות קרא שמיה יעקב וחכמני דנן תרתין זמנין ית בכירותי נסיב והא כען קביל ברכתי ואמר הלא שבקת לי ברכתא: לז ואתיב יצחק ואמר לעשו הא רב שויתיה לך (נ"י עלך) וית כל אחוהי יהבית לה לעבדין ועיבור וחמר סעדתיה ולך הכא מה אעביד ברי: לח ואמר עשו לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא ברך לי אף אנא אבא וארים עשו קליה ובכא: לט ואתיב יצחק אבוהי ואמר ליה הא מטובא דארעא יהא מותבך ומטלא דשמיא מלעלא: מ ועל חרבך תיחי וית אחוך תפלח ויהי כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא ותעדי ניריה מעל צורך: מא ונטר עשו דבבו ליעקב על ברכתא די ברכיה אבוהי ואמר עשו בלביה יקרבון
יומי

מסרה לד כשמע, ה' דקרי ולא כתיב, ל' כ"ע וחד וכשמע אסא. גדלה, חסר. גם, הג' כהה אבי, קמץ שלא בהפסק. לה במרמה, ג'. ברכתך, ג'. לו ויעקבני, העין בשוא. בכרתי, חסר. לקח, ב'ק"ז. ברכתי, ג'. הלא, חסר. אצלת, ל'. לי, דגוש מדין א"מ. לז שמתיו, ל'. ואת כל, ל'. ותירש, מ"י וח"ו. ולכה, ל' נאו' בל' נוכח. אפוא, מ"ו ואלף בסוף וח"י. לח הברכה, ל' הה"א בגעי' והב' רפי ובח"ע ועמש"ל. הוא, וי"ו וחירק. אבי, קמץ שלא בהפסק. קלו, כל או' חסר במ"א. לט משמני, השין רפי כדלעיל. מושבך, ג' מ"ו וח"י. מעל חצי הספר בפסוקים. מ תעבד, כל או' חסר. תריד, ל'. מא וישטם, ל' חסר. ברכו, עמש"ל. ויאמר עשו בלבו, אמירה בלבו יו"ד.

ת"א הכי קרא שמו ברכות ז'. ותירש סנהדרין ע. הברכה אחת סנהדרין קא. הנה משמני עקיד' שער קד. והיה כאשר מגא סט. וישטם עשו ברכות ז.

רש"י

את הברכות לבך הטפים וברכו מדעתו (ב"ר): (לה) במרמה. בחכמה: (לו) הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר מה עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכרתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וחכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל (במ"א יא): (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסי' שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולכה אפוא מה אעשה. איה אפוא אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת. ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו (במדבר יג) הבמחנים. השמנה היא (שמואל ב ג) הכמות נבל: (לט) משמני הארץ וגו'. זו איט"ליאה של יון: (מ) ועל חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום את ב' כמו (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם (שמות ו) על צבאתם בצבאתם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהי לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו': (מא) יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו שלא

רמב"ן

כי עתה יברך אותו ברצונו. והנכון בעיני שהוא לשון הווה יאמר מי איפה הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותני שאברכהו וגם שיהיה ברוך על כל פנים כי ידעתי כי ברוך הוא או טעמו וגם ברוך יהיה על כרחי שאי אפשר לי להעביר הברכה ממנו כי מאז שברך אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו וזהו טעם החרדה הגדולה אשר חרד כי ידע שאבד בנו האהוב לו ברכתו לעולם וזה טעם בא אחיך במרמה כי אמר שאמר מי איפה נתן דעתו שהבא אליו היה יעקב שאי אפשר שתחול הברכה רק בזרעו: (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. איננו ברכת הוה גביר לאחיך שכבר אמר הן גביר שמתיו לך אבל לא יתכן שיהיה הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כענין כי יהודה גבר באחיו אבל אמר נתתי לו לעבדים ממאמרו וישתחוו לך לאמים וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו. ור"א אמר בני הפילגשים: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך. טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לשניהם יספיק שיהיה משמני הארץ וטל השמים אבל בענין הממשלה שלו תהיה ולו תעבוד ולא נתן לו גם כן רב דגן ותירוש כאחיו כי כלה לכבד המבורך לאשונה עליו ואחרי כן אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לרשתך את ארץ מגוריך להיות לו רב דגן ותירוש בארץ כנען מתנת אברהם ולעשו יהיה הטל ומשמני הארץ בארץ אחרת: (מ) וטעם ועל חרבך תחיה. כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם בלחם ואין הברכה שתהיה מחיתו משלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים וזה יהיה אבל הענין לומר שיהיה במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר ואת אחיך תעבוד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך: והיה כאשר תריד. בהיותך מתגבר ידו: ופרקת עלו מעל צוארך. ירמוז לישראל שלא יתגברו בם יותר מדאי לעשות עמם רעה והוא מה שלוה הכתוב ובמלחמה מאד אל תתגרו בם וגו' וכך הזכירו רבותינו אמרו כי ששה חדשים ישב יואב שם וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום אמר לו הקב"ה אני אמרתי אל תתגרו בם ואתה התגרית בהם חייך שאין ששה חדשים הללו כנגד לך ולמלכותך מדכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה והוא מלך ששה חדשים יותר דכתיב בחברון מלך על ישראל שבע שנים וששה חדשים ועוד אמרו אמר לו הקב"ה דוד ידיך סרודות ושכולות ואני מבקש לרדות בהם את עולמי וכו': (מא) ויאמר עשו בלבו. אמר ר"א יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ואין צורך כי הסכמות בדבר
אשר

יונתן בן עזיאל

בזנא ואיכל לי ואכלית מכל דאייתי עד דלא עלת ובריכתיה ואפילו הכי בריך יהי: (לד) כדי שמע עשו ית פתגמי אבוי וצוח צוחתא רבתא ומריתא עד לחדא ואמר לאבוי בריכני אוף לי אבא: (לה) ואמר על אחוך בחכמתא וקביל מני ברכתך: (לו) ואמר בקושטא קרא שמיה יעקב ושקר בי דנן תרתין זמנין ית בכורותי נסיב והא כדון קביל ברכתי ואמר הלא שבקתא לי ברכתא: (לז) ואתיב יצחק ואמר לעשו הא שליט מניתיה עלך וית כל אחוי שויתי קומוי לעבדין ועיבור וחמר סעדתיו ואזיל ותסרח מני ומה אעביד לך ברי: (לח) ואמר עשו לאבוי הבירכתא חדא היא לך אבא בריכני אוף לי אבא וארים עשו קליה ובכא: (לט) ואתיב יצחק ואמר

ירושלמי

לעשו הא בטוב פרי ארעא יהי מותבך ומטלא דשמיא מלעילא: (מ) ועל סייפך תהי רחיין עליל לכל אתר ומרביך ותאי ולאחוך תהי משתעבד ויהי אין רשיעי ותחית ית בנוי מלמיטר פקודי אורייתא בכן תהי פריק ניר שעבודיה מעל צוורך:

(מ) ועל מני זיינך תחי וקדם אחוך תהוי משתעבד ויהוי כד יהון בנוי דיעקב לעיין באורייתא ונטרין פקודיא יהון משוין ניר שעבודא על צוורך וכד ימנעון גרמיהון בנוי דיעקב דלא למלעי באורייתא ולא למטר פקודיא הא בכן תהוי פריק ניר שעבודהון מעלוי צווארך:

(מא) ונטר עשו שנא בלביה על יעקב אחוי על סדר ברכתא די ברכיה אבוי

בעל הטורים

בא אחיך במרמה) כנגד י' הדברות. שמעמידין (י"ב) בניו לקבל: וישטמו לך ס"ח כנגד ו' דורות שעמדו עד יורם שמרדו אדום את ישראל. ומכאן ואילך פשע בו וים עד הברכה כ"ו הימים לומר לך שברכו בשם הכבוד שעולה כ"ו: הוא ב' בגמ' הכל ואידך

יונתן

שנדרש ברכה פסוק מי איפה: הוא הלך ליד אל עשו יכול להיות שבן דעתו ודקדק אלה כלך היא כלב שדרך הכלבים לציד היום וי"א דדייק מדכתיב וילך עשו השדה לצוד ליד להביא שהוא יאכל לשון לרמז שדעתו היה להביא לו ליד ר"ל כלב שבו לדים היום כמ"ש וכ"ז ע"ד הפלה והרקנ"ט כתב ע"ש הקבלה לרמז למידם כלב המספרא מפרש כמ"ד מיד כלב ימידמי ע"ש דף כ"ד ע"א: (לז) ואל והעבד פירוש דרש ולכה היפוך שילך ממנו אל מקום שילכה: (מ) רסין מוכפם. ותרכיך ופסי י"מ שיזכה

אבן עזרא

(לה) במרמה. שלא דבר אמת: (לו) הכי. כמו אמת. וכן הכי אחי אתה: קרא. הקורא שמו יעקב: ויעקבני. כמו מרמה וכן והעקוב. ויתכן שיוסד מגזרת עקוב הלב. והעקוב הסר המישור: אצלת לי. שמת לי אצלך. והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח: (לז) הן גביר שמתיו לך. בברכתי. גם כן נתתי לו בדבור. יש אומרים כי איפא עם אל"ף בסוף מלה אחת כמו עתה: (מ) והיה כאשר תריד. כמו ארדה והם ב' שרשים. וי"א שהוא כמו אריד בשיחי. והטעם כאשר תריד לשם ימשך: ופרקת. מגזרת מפרק הרים. ומהם מפרקתו. ויש בברכתו אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו גאוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה. ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני. ועוד למה ביקש לעשו בעבור שיברכה. ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה. גם אלה טעו כי הכתוב אמר ויקרא ה' אליו. גם אמר דוד ובנביאי אל תרעו. ואחרים אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אלא כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם. ויש אומרים איך אמר השם ורב יעבוד צעיר ג"כ אמר יצחק ואת אחיך תעבד והגאון דחה זו השאלה בקנה רצוץ בעבור שאמר וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. והנה שכח וישתחו ארצה שבע פעמים. והנכון בעיני שברכת הנביא כענין תפלה היא והשם שומע תפלתו. כי עיקר זאת הברכה על זרעם. וישנים שלא הבינו משנת האולת ימשכו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה. וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום. ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמו נציב אדונינו. והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ויותר היה קשה על ישראל החרפה שהיה אדום אוחם מרעהם. וכן טעם שישי ושמחי בת אדום. ג"כ אל תשמח לבני יהודה. גם בימי הורקנוס הזקן שהם שומרי ירושלים והכניסם בברית מילה. גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלם באו גדודי אדום לעזור ליהודה. ורומי שהגלתנו היא מזרע כתים. וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכות יון בעלמה כאשר פירשתי בספר דניאל. והיו אנשים מתי מספר שהאמינו באיש שעשוהו אלוה וכאשר האמינה רומי בימי קוסטנטין שחדש כל

פירוש על אבן עזרא

כאשר הכיר (לעיל י"א ט'). ר"ל לא כדעת הת"א ות"י רק כמו שפי' לעיל פס' י"ב אשר מוסר לשנות משני הלורך. (להלן כ"ט ט"ו) והוא כמו דעת ר"מ אשר היה צודק בשמה. ר"ל ויהוא עשה בעקבה (מ"ב י' י"ט). (ירמיה י"ז ט'). הכי כן כתיב והיה העקוב למישור (ישעיה מ' ד'). (במדבר י"א י"ז) שם פי' כטעם לקח מאשר אצלך. ר"ל במה שדברתי הוה גביר לאחיך היא הברכה אשר הופיע עליו רוח ה'. ואשר הוסיף וישתחו וכו' בני אמך הוא כמו המון עם כנכתב בני אמי נחרו בי (שה"ש א' ו') וע"כ דרשו כי הם ערב רב. ובברכה אחיך ברך הוה גביר. ככתוב יהודה גבר באחיו (ד"ה א' ה' ב'). ולמלך ההמון נתן יצחק מדעתו אשר יהיו עבדים להשתחות לפניו ככתוב אלל לאומים. ואם כתוב איפה אז פי' ב' מלות איה פה. הרדה. רוד. ותריד כמו תרדה (ויקרא כ"ה מ"ג) שרשו רדה לשון ממשלה. (תהלים נ"ה ג') שרשו רוד לשון תלונה והתאוננות. (מ"א י"ט י"א). (ש"א ד' י"ח) והוא לשון שבירה אשר מתפרק דבר מחבירו. וע"כ נקראת מפרקת שהיא עצמות חוליות והם מפרקים לעת הלורך בעת שמים הראש. (לעיל כ"ו ב' וכ"ד). (ד"ה א' מ"ז כ"ב) ואיך הרע יצחק לתת הברכה שלא כדין. והאבות היו נביאים מוכח מהפסוק למעלה אשר כתוב ויוכח עליהם מלכים. ואם פרעה ואבימלך וכתוב אל תגעו במשיחי. ר"ל הי"א מהללים כאשר אמר כוונה הלב הן הן הדברים מה שעל יעקב אשר קבל הברכות. ע"כ פירשו כי גם בעת הברכה היה בספק אלא והכיר הקול קול יעקב והיה מיד סכוונה אם הוא יעקב יהיה הוא המבורך כי עכ"פ בנו הוא ואם השוהע"י מסכה הפסוק כבכור דבריו קיימים. ויש לו ב' פי' או הרב יעבוד אחד לצעיר או הרב יעבוד עבודתו בצעיר. וכ"כ יש ג"כ ב' פי' ואת אחיך תעבוד יכול להיות עם אחיך תעבוד עבודתך. א"כ היה תכל על תנאי. א"כ ניכר אשר עשו יהיה עבד והרב יעבוד עבודת הצעיר א"כ שלך אחרך כנתן. (להלן ל"ג ג') א"כ לא נתקיים הברכה כדעת הפי' הזה. והברכה אינה צריכה להתקיים היכף ואם יתקיים לכמה דורות מקוים הברכה ככה פי' רשב"ם (דברים ז' י"ב). הרב ברבנאל על ר"א (ישעיה ס"ג) קוסר דעת ר"א ומצוה להיות שם. (מ"ב מ' כ"ב). (מ"א י"א ט"ו). (עובדיה א' י"ב) והפי' עולה במוב כי השמחה הוא השמספקום

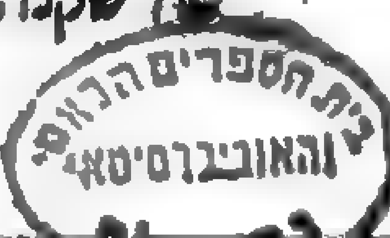
*ר"ל מדבר שלא נזכר שם שעלה.

ספורנו

(לג) איפא. איה כמו איפה הם רועים: גם ברוך יהיה. אם כן מי הוא שהביא לי ציד במרמה ועם זה יזכה שיהיה ברוך כי אמנם הרגיש בברכתו שחלה הברכה על המבורך כמו שאמרו על רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים: (לה) ויקח ברכתך. אותה הברכה שהיתה ראויה לחול עליך שהיתה בעניני העולם הזה ובמ"ל כי ברכת אברהם אינה ראויה לך: (לו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. כאמנם בשביל שקרא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני דשמא גרים: הלא אצלת לי ברכה. אף על פי שמסבת לברכני בברכה העליונה אין לחוש שהיה בדתך. שיהיה לי השכל ויאמר אחי שולל וערום מכל ברכה: (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. בני ישמעאל ובני קטורה ומלכי הגוים כאמרו יעבדוך עמים: ולך איפוא מה אעשה. אם כן מה אעשה לך מה שיהיה הברכה שתועיל לך: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך. בזה אוכל לברכך שיהיה מושבך בארץ שמנה עם היותך משועבד לאחיך ומטל השמים מעל: ועל חרבך תחיה. ושתחיה מטל השמים בלתי שתצטרך לעבודת האדמה הצריכה שמירה ותחיה גם כן על ידי חרבך במלחמה וזה שגם שתהיה נלחם לבקשת אחיך או זולתו הנה ימשך מזה. שכאשר תריד שתצטער שמם על שישתעבד אחיך בך יותר מן הראוי: (מ) ופרקת עלו מעל צוארך. כי אמנם תהיה מלומד מלחמה ומוכן אל המלכות אבל אם בשעבודך תפנה אל עבודת האדמה ושאר

פירוש רשב״ם

יעקב: מי איפוא. תיקון לשון הוא כמו איזו שבתלמוד איפא לי איזו את'אורש ב"ל: גם ברוך יהיה. שמיהר לעובדני וגם ידע שבעצת רבקה עשה הכל והיא היתה מכרת בו שראוי לברכות: (לו) הכי קרא שמו יעקב. בתמיה הלמען אשר קרא שמו יעקב בשעת לידה בשביל שידו אוחזת בעקבי ונמצאתי אני בכור והוא פשוט והיה לו ליטול פחות ממני יטול פי שנים ממני וכן הכי אחי אתה ודייך ליטול שכר הרבה ועבדתני חנם בתמיה וכן בבבא בתרא שנינו בפרק מי שמת בזמן שהנכסים מרובין הבנים ירשו והבנות יזונו. נכסים מועטים הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים. אדמון אומר וכי בשביל שאני זכר ויפה כחי בנכסים מרובים הורע כחי בנכסים מועטים בתמיה: (לז) נתתי לו לעבדים. מה שקנה עבד קנה רבו: (מ) על חרבך תחיה. אומנתך

אבי ואהרגה את־יעקב אחי: מב ויגד
לרבקה את־דברי עשו בנה הגדל
ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן
ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם
לך להרגך: מג ועתה בני שמע בקלי
וקום ברח־לך אל־לבן אחי חרנה:
מד וישבת עמו ימים אחדים עד אשר־
תשוב חמת אחיך: מה עד־שוב אף־
אחיך ממך ושכח את אשר־עשית לו
ושלחתי ולקחתיך משם למה אשכל
גם־שניכם יום אחד: מו ותאמר רבקה
אל־יצחק °קצתי בחיי מפני בנות חת
אם־לקח יעקב אשה מבנות־חת
כאלה מבנות הארץ למה לי חיים:
כח א ויקרא יצחק אל־יעקב ויברך
אתו ויצוהו ויאמר לו לא־תקח אשה
מבנות כנען: ב קום לך פדנה ארם
ביתה בתואל אבי אמך וקח־לך משם
אשה מבנות לבן אחי אמך: ג ואל
שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית
לקהל עמים: ד ויתן־לך את־ברכת
אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את־
ארץ מגריך אשר־נתן אלהים לאברהם: שביעי ה וישלח יצחק את־יעקב וילך
פדנה ארם אל־לבן בן־בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו: ו וירא
עשו כי־ברך יצחק את־יעקב ושלח אתו פדנה ארם לקחת־לו משם אשה
בברכו אתו ויצו עליו לאמר לא־תקח אשה מבנות כנען: מפטיר ז וישמע
יעקב אל־אביו ואל־אמו וילך פדנה ארם: ח וירא עשו כי רעות בנות כנען
בעיני

°קצתי ק' זעיר'

אונקלוס

יומי אבלי דאבא ואקטול ית־יעקב אחי: מב ואתחוה
לרבקה ית־פתגמי עשו ברה רבא ושלחת וקרת ליעקב
ברה זעירא ואמרת לה הא עשו אחוך כמן לך למקטלך:
מג וכען ברי קבל מני וקום איזיל־לך לות־לבן אחי לחרן:
מד ותתיב עמה יומין זעירין עד דיתוב רוגזא דאחוך:
מה עד־דיתוב רוגזא דאחוך מנך ויתנשי ית די עבדת
לה ואשלח ואדברנך מתמן למה אתכל אף תרויכון
יומא חד: מו ואמרת רבקה ליצחק עקית בחיי מן קדם
בנת חתאה אם־נסיב יעקב אתתא מבנת־חתאה כאלין
מבנת ארעא למה לי חיים: א וקרא יצחק ליעקב ובריך
יתה ופקדה ואמר לה לא־תסב אתתא מבנת כנען: ב קום
איזיל לפדן ארם לבית בתואל אבוהי דאמך וסב־לך מתמן
אתתא מבנת לבן אחוהא דאמך: ג ואל שדי יברך יתך
ויפשך ויסגנך ותהי לכנשת שבטין: ד ויתן לך ית־ברכתא
דאברהם לך ולבניך עמך למירתך ית־ארע תותבותך די־
יהב יי לאברהם: ה ושלח יצחק ית־יעקב ואזל לפדן ארם
לות־לבן בר־בתואל ארמאה אחוהא דרבקה אמה דיעקב
ועשו: ו וחזא עשו ארי־בריך יצחק ית יעקב ושלח יתה
לפדן ארם למסב־לה מתמן אתתא כד־בריך יתה ופקיד
עלוהי למימר לא־תסב אתתא מבנת כנען: ז וקביל יעקב
מן־אבוהי ומן־אמה ואזל לפדן ארם: ח וחזא עשו ארי
בישא

מסרה ואהרגה, ל', הוי"ו שואית והאלף וה"א פתוחים והמתג בא'. מב הגדל, חסר. הקטן, בכל קרי' הטית בחולם בלי הפסק מאמר במ"ה קמץ וכל אס"פ דכו'. הנה, ל' נסד והנה עשו בא. להרגך, ג'. מג בקלי, חסר. וקום, מ"ל. חרנה, ב'. מד תשוב, מ"ל. מה שוב, מ"ל. לו, דגוש מדין ה"מ. אשכל, ל'. יום אחד, י'. מו קצתי, ק' זעירא. לקח, חסר דחסר. מבנות, כו"ל באו' מ"ל. למה, ל'. לי, דגוש מדין א"מ. כח ב קום, מ"ל ט' ר"פ פדנה ארם, ד' והדלית בחולם ובנון כדמות תרכא ויעטותה ג"כ קלא ועי' במדבר י"ז כ"ג. וקח, י"ג. ג ויפרך, ל'. וירבך, ל'. ד ויתן, י"ג רפין. ברכת, (הכף רפוי). מגריך, כל אור' ח"ו ומ"י. נתן אלהים, ח'. ה פדנה, בב' טעמים וכדלעיל. ועשו, ב'. ו עשו, ברביע. ברך, י"ב. פדנה, בב' טעמים, וכדלעיל. בברכו, ל' והבית בקמץ רחב. ויצו עליו, ב' פרשה. ז פדנה, בב' מרכאות.

ת"א למה אשכל סוטה יג. וירא עשו כי מגילה יז.

רש"י

שלא אצער את אבא ומ"א לכמה פנים יש: (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים ולפי פשוטו ל' תנחומין מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: (מד) אחדים. מועטים: (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. (לימד על) הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאה שביום א' ימותו כמו שמפורש בפ' המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי: (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה (יבמות יג): (ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו: (ז) וישמע
יעקב

רמב"ן

אשר ימלך אדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע"פ שיהיה בה דבור בשפתים וכן בלב ולב ידברו כי הרצון יקרא לב וכל ישראל לב אחד להמליך את דויד שהיו כלם על אותה ההסכמה והיו מדברים בה וכן ויאמר ירבעם בלבו וכן אמר אליעזר אני טרם אכלה לדבר אל לבי והיתה שם תפלה בשפתיו
ויאמר

ירושלמי

אבוי ואמר עשו בלביה לית אנא עביד היכמא דעבד קין דקטל ית הבל בחיי אבוי והדר אבוי ואוליד ית שת ברם מתעכב אנא עד זמן דימטון יומי אבלא דמיתת אבא ובכן אנא קטיל ית יעקב אחי ואנא משתכח קטיל וירית: (מב) ואתחווא לרבקה ברוח קודשא ית פתגמי עשו ברה רבא דחשיב בלביה למקטול ליעקב ושדרת וקראת ליעקב ברה זעירא ואמר ליה הא עשו אחוך כמין לך כמן ומתיעט עלך למקטלך: (מג) וכדון ברי קביל מני קום ערוק לך לנפשך ואיזיל לות לבן אחי לחרן: (מד) ותתיב עמיה יומין קלילין עד די תשרוך ריתחא דאחוך:

[נ"א (מד) עד זמן דתתחזור בולתיה דאחוך מנך:]

(מה) עד דנוח רוגזא דאחוך מנך ויתנשי ית מה דעבדת ליה ואשדר ואדברינך מתמן למה אתכל אוף תרויכון יומא חד דאנת מתקטיל והוא מתרך היכמא דאתכלת חוה מן הבל דקטליה קין ואיטרדו תרויהון מן אפי אדם וחוה כל יומי חייהון דאדם וחוה: (מו) ואמרת רבקה ליצחק איתעקית

יונתן בן עוזיאל

בחיי מן קדם רגוז בנת חת אין נסיב יעקב איתא רשיעתא מבנת חת כאלין מבנתהון דעמא דארעא למה לי חיין: (א) וקרא יצחק ליעקב ובריך יתיה ופקדיה ואמר ליה לא תסב איתא מבנתהום דכנענאי: (ב) קום איזל לפדן דארם לבית בתואל אבוהא דאמך וסב לך מתמן איתא מבנת לבן אחוהא דאמך: (ג) ואל שדי יברך יתך בנכסין סגיאין ויפשינך ויסגינך לתליסר שבטין ותהי זכי לכינשת דבני סנהדרין דסכומהון שובעין כסכום עממיא: (ד) ויתן לך ית ברכתא דאברהם לך ולבנך עמך ותיבנך למירתך ית ארע תותבותך די יהב יי לאברהם: (ה) ושדר יצחק ית יעקב ואזל לפדן ארם לות לבן בר בתואל ארמאה אחוהא דרבקה אימא דיעקב ועשו: (ו) וחמא עשו ארום בריך יצחק ית יעקב ושדר יתיה לפדן ארם למיסב ליה מתמן איתא כד בריך יתיה ופקיד עלוי למימר לא תסב איתא מבנתהון דכנענאי: (ז) וקביל יעקב במימר אבוי ובמימר אמיה ואזל לפדן ארם: (ח) וחמא עשו ארום בישן בנתהון דכנענאי קדם יצחק אבוי: (ט) ואזל

עשו

בעל הטורים

ואידך (איוב ל"ז) כי לשלג יאמר הוא ארץ. בזכות יעקב יורד גשם ושלג: ואברכהו ב' הכא ואידך (ישעיה נ"א) כי אחד קראתיו ואברכהו גבי אברהם רמז ברכ' אברהם בלך אל יעקב וכתיב נמי ויתן לך את ברכת אברהם: במרמה ב' במס' הכא ואידך ויענו בני יעקב וגו' במרמה. בשביל שהוא בא לאביו במרמה נעלו בניו במרמה: ברכתך ב' במסורה ויקח ברכתך. על עמך ברכתך סלה שמאתו הברכה היה לבניו ברכה סלה: ברכתי ג' במסורה לקח ברכתי קח נא את ברכתי. ולויתי את ברכתי. [illegible] לא ברכתו ולא ספר כלום מכל הדורון כדכתיב ויבא יעקב שלם: (מב) הקטן בשני קוף קטנה שבלשה שמעיד ליחרב הבית שגובהו ק' אמה. וק' של והגדול קן לה גדולה שנקנה דוד על ההיכל שגובהו ק' אמה שלא יחרב:

יונתן

שיזכה כל שער אויביו ויכבשם י"מ שהוא מלשון ליכך שמתוך מתק שלו יכרך כל דבר בפניו וי"מ לשון מלכות כמו ריכא. והא ובא. וס"א וכרך ואתי פי' פדרים: (מא) יומי אבלא דמיתת אבא כלומר כשיהיה יעקב אבל ואז לא יעסוק בתורה דתגני ומלאי אותו ואז אוכל לו ע"ד והיה כאשר תריד ודוק: (מב) כמין לך כמן פי' מסתכל ואורב עליו כן ת"י ואורב וכמן: (מד) עד ד' מסדוך כבר כתבתי שיש לפרשו אלי ולשהדכו מיא וא"כ הוא בדל"ת גם יש לפרש כמו קינה דשרכי ויהיה ברי"ש והכל אחד עיין בתו' ב' המוגה: (מה) דאנת מתקטל והוא מטרד פי' אתה נהרג והוא גולה. כמו דשכלה חוה וכולי כל זה דייק מת"ש גם שניכם מאי גם אלא לרבות אדם וחוה כמו שהן שכלו מבניהם דחד נהרג וחד נטרד: (ג) ויסגינך לתליסר שבטין וכולי עד

דסכומהון

רמב"ן

ויאמר יי' אלהי אדני אברהם אני טרם אכלה לדבר אל לבי טרם השלימותי עם עצמי בדעתי ויאמר כאן כי כאשר בא אליו משטמה גדולה בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכה עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה ומודיע לבנו וזה טעם ויגד לרבקה את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך ורש"י כתב ברוח הקדש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה וא"כ יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי והנה עשו היה אומר יקרבו ימי אבל אבי כי בחייו לא יצערנו או מפחדו שלא יקללנו ותהפך ברכתו לקללה ורבקה פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יזדון בחייו ויהרגנו: (מב) וטעם ותשלח ותקרא ליעקב. כי היה יעקב במקום אשר איננו באהל אביו ואמו כי היה מתחבא מפני עשו אחיו שהיה כועס עליו והיה מתביים ממנו או מתפחד: מתנחם לך להרגך. מתנחם הוא על הברכות בהריגתך לשון רש"י ופשוטו מתנחם בך וכן כי בוחר אתה לבן ישי והמחזיק לו ורבים כן או פירוש מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו ויפל לאפיו כי כן נוס לו המלך אבל אונקלוס אמר כמין לך אורב לך ונראה ונדעתו כי טעם מתנחם לך שמראה עצמו לך מנוחם על ענין הברכות וכאלו איננו מקפיד בהן והוא מארב כדי שלא תשמר ממנו ותרבה הענין אל הלשון: (ה) אחי רבקה אם יעקב ועשו. בעבור שאמר שלוח יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו הזכיר הכתוב שהיה

גם

אבן עזרא

כל הדת ושם על דגלו צורת האיש התלוי. ולא היו בעולם ששמרו התורה שהודו בה חוץ מהאדומיים מעטים על כן נקראה רומי מלכות אדום. ג"כ יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ עילם ישמעאלים. ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט: (מא) וישטום. כמו [ו]ישטמנו. וכן [ו]וישטמוהו: ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו [ש]לאחד מאוהביו. ויש אומרים על דרך נבואה היה. והראשון קרוב: (מב) מתנחם. מגזרת [ת]נחמה. והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך. והגאון אמר מגזרת ונע"ד [א]בלשון ערבי: (מד) ימים אחדים. כמו ימים [ב]תהיה גאלתו. שנים [ג]מעוטות והאחדים פתרוני מעשר: (מה) למה אשכל. פחדה שמא יהרוג זה [ד]את זה. או יהרגוהו אם יהרוג אותך. ויש דרש שביום אחד מתו שניהם: (מו) קצתי בחיי. כמו ספוק [ה]וכן נעלה [ו]ביהודה ונקיצנה. וכן אמר הכתוב אשר אתה [ז]קץ. וכאשר שמע עשו שציוה יצחק את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה

בשמת

פירוש על אבן עזרא

השטשטקם והשמון הוא המדוה בשלמות. ע"כ פה מערש מלת שמחה כי לא להם היתה הישועה רק נקמה כמו על צ"י. [ק]כ"כ ת"א. ואולי הוא כמו שתם מפלתי (איכה ג' ח') וסמ"ך משלך לפי"ם אשר הוא ממולא א' ע"כ נקראם כן כי השנאה מכוסה. [ר](להלן מ"ט כ"ג) בלב. [ש]ר"ל ע"פ השטע. כי מאין ידעת. וגם ויאמר איננו מדויק. ע"כ פי' כ"א אשר ה גיד לאחד מאוהבי בריסו. [ת]לא כפי' ת"א וה"י כמין לך ופי' עורב לך. [א]עיין (לעיל ז' ו'). [ב](ויקרא כ"ה כ"ט). [ג]ואולם איזה ימים רק איזה שנים עדי ישכח. ועבור עד עשרה הם שניים ועשרה מספר כולל שלם מע' פרטים ע"כ מע' כ"א אשר הם פתוחים מעשרה שנים. [ד]ר"ל מאין ידעה אשר תאומר שניכם. ע"כ פי' אם ירדוף אותך תחכם להרוג או הו. [ה]ר"ל נקפי בם כי ערבו לוק. כמו לכה ולוקה (משלי ח' כ"ז). [ו](ישעיה ז' ו'). [ז](שם פסוק ע"ו).

כי

ספורנו

ואמר שהמלכות לא תהיה משפט לעולם משעבוד אחיך או משעבוד זולתו: (ג) ואל שדי יברך אותך. בממון. ויפרך בבנים. וירבך במעלה: (ד) ויתן לך את ברכת אברהם. כאמרו והיה ברכה וזה בלמדו דעת את העם בזה תהיה ברכת האל ית': לך ולזרעך אתך לרשתך. כי כשיהיה גם הזרע מורש לדק יהיה ראוי לירש ויהיה בזה קדוש ה' לא ספכו. כענין ישראל אשר בך אתפאר כי בזה ישמח ה' במעשיו: ארץ מגוריך. ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו: (ו) וירא עשו כי ברך יצחק. והנה עשו גם שראה שיצחק כשברך את יעקב צוהו שלא יקח אשה מבנות כנען שזה היה נגד ברכתו. מכל מקום לא שת לבו לכל זה זולתי כי ברכותו: (ח) כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. ומשב שזה היה מפני שהן מנגדות לדעתו ואלהיו ותהיינה מורת רוח. הלך אל ישמעאל ובזה הודיע שהיה יצחק יכול למחות בעשו כשנשא הכנעניות אם היה נותן לבו כמו שהעירתהו אחר רבקה על יעקב:

וילך

פירוש רשב"ם

אומנותך שהיתה צד חיות בכלי זיינך: כאשר תריד. כמו אריד בשיחי כשיעבוד בך בפרך לא תוכל לסבול. ופרקת עלו: (מה) גם שניכם. אם יהרוג אותך גם הוא יהרג על ידי גואלי הדם: (מו) אם לקח יעקב. דרך חכמה אמרה רבקה ליצחק להרחי' יעקב מעשו ולא גילתה לו שבשביל שטימת אחיו עשתה כן: (ד) לרשתך את ארץ מגוריך. מאחר שלא תקח אשה מבנות כנען שהיו עבדים כמו שציוה אברהם ליצחק: (ו) וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב. כברכות אחרונות הללו נתן לו את ארץ כנען שניתנה לאברהם וגם אמר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם

צווהו

בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו: ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־
יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־
יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־
נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה:

ק"ו סימן על"ו: הספרה תולדת במ"ע משא דבר ה' מלאכי בסימן א':

ס ס ס

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה:
יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא
הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם
מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא:
יב וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים
עלים

אונקלוס

בִּישָׁא בְּנָת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי: ט וַאֲזַל עֵשָׂו לְוָת־
יִשְׁמָעֵאל וּנְסִיב יַת־מָחֲלַת וּבַת־יִשְׁמָעֵאל בַּר־אַבְרָהָם אֲחָתֵהּ
דִּנְבָיוֹת עַל־נְשׁוֹהִי לֵהּ לְאִנְתּוּ:

ס ס ס

י וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשָׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן: יא וַעֲרַע בְּאַתְרָא
וּבָת תַּמָּן אֲרֵי־עַל שִׁמְשָׁא וּנְסִיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי
אִסָּדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא הַהוּא: יב וַחֲלַם וְהָא סֻלְּמָא נְעִיץ
בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁהּ מָטֵי עַד־צֵית־שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא דַיְיָ
סלקין

מסרה ט מחלת, (המ"ם בקמץ) ומסג והסים בס"פ. על נשיו, ל': י מבע, סד מן מתחין דספר*. (הסי"ן קמולה ודלא כמסור', מנ"כ.) חרנה, ב. יא מראשתיו, ה' כ' מ"לי' ומ"ו וג' ח' דס' והסמד מרלסה. יב ויחלם, כל סו' ספר. סלם, ל'. מצב, ב' קמץ. ורלסו, ד'. השמימה, י"ח. מלאכי אלהים, ג' דסמי'.

ת"א וילך עשו אל ישמעאל מגילה סס בבא קמא לב. ויצא יעקב סנהדרין לס חולין לא עקידה שער כב. ויקח מאבני חולין לא. ויחלם והנה עקידה שער כב. והנה מלאכי סס. *כ"ל הסי"ן בקמוץ.

רש"י

יעקב. משוכר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ט) אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נשואיה והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב שי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם הרי ע"ד ששנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שובע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ז והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפי' יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוה בימות הגשמים וסכת הו' בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים שהם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה מתנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה ע"כ מצאתי ברש"י ישן): על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות: חסלת פרשת ואלה תולדת

(י) ויצא יעקב. על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה. וכן (רות א) ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנא' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת (ברכות כו). ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה (חולין צא): כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשתיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשתיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב
בלילה

רמב"ן

גם כן אחי אמו של עשו וראוי היה שילוה גם כן לעשו אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן והזכיר כי עשו שמע שצוה אותו שלא יקח אשה מבנות כנען וילך אל לבן אחי אמו והוא שמע לעשות רצון אביו שלא לקחת אשה מבנות כנען אך לא עשה כראוי שיקח מבנות לבן אע"פ שהוא אחי אמו ועוד הזכיר שלקח אותן על נשיו ולא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו:

(יב) והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. הראהו בחלום הנבואה כי כל הנעשה בארץ נעשה על יד המלאכים והכל בגזרת עליון עליהם כי מלאכי אלהים אשר שלח ה' להתהלך בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתיצב על אדון כל הארץ לאמר התהלכנו בארץ והנה יושבת בשלוה או מלאת חרב ודם והוא יצוה עליהם לשוב לרדת בארץ ולעשות דברו והראהו כי הוא יתברך נצב על הסלם והבטיחו ליעקב בהבטחה גדולה להודיע שהוא לא יהיה ביד המלאכים אבל יהיה חלק ה' ויהיה עמו תמיד כמו שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך כי מעלתו גדולה משאר הצדיקים שנאמר בהם כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ועל דעת רבי אליעזר הגדול היתה זאת המראה כענין בין הבתרים לאברהם כי הראוהו ממשלת ארבע מלכיות ועליתם וירידתם וזה טעם מלאכי אלהים כמו שנאמר בדניאל שר מלכות
יון

ספורנו

(י) ויצא יעקב וילך חרנה. הלך להגיע לחרן וטרם הגיעו קרהו אלה שהזכיר: (יא) ויפגע במקום. קרה לו שהגיע אל מקום שלא כיון אליו וענין המקום הוא מקום ללון לאורחים שהיה מתוקן אז בכל עיר ועיר ברחוב העיר על הרוב ועל כמו זה אמרו המלאכים ללוט כי ברחוב נלין וכן בענין פלגש בגבעה רק ברחוב אל תלן: מאבני המקום. שהיו מוכנות שם לאורחים לאכול ולשבת עליהם: (יב) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים. והנה ה' נצב עליו. כי אמנם כן יהיה לבסוף שאחרי השמות אם כ עלייתם ירדו והאל יתברך הנצב לעד לא יטוש את עמו כאמרו כי אעשה
כלה

עשו לות ישמעאל ונסיב ית מחלת היא בשמת בת ישמעאל בר אברהם אחתיה דנביות מן אמיה על נשוי ליה לאנתו:

ס ס ס

(י) חמשא ניסין אתעבידו ליעקב בזמן דנפק מן בירא דשבע: ניסא קדמאה אתקצרו שעוי דיומא וטמע שמשא בלא אשוניה מן קדם דבירא דהוה מתחמד למללא עמיה: ניסא תנייגא ארבעתי אבניא דשוי איסדוי אשכח יתהון בצפרא לאבנא חדא: ניסא תליתאה אבנא דהוו כל רעיא מתכנשין ומגלגלין מעילוי פם בירא גלגל יתה בחדא מן דרעוי: ניסא רביעאה דטפת בירא וסליקו מיא לאנפוי והות טייפא כל יומין דהוה בחרן: ניסא חמישאה קפצת ארעא קומוי ובההוא יומא דנפק אזל לחרן:

(י) חמשא ניסין אתעבידו לאבונן ליעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן: ניסא קדמאה אתקצרו ליה שעוי דיומא ושמעת ליה שמשא די לא באישונה מן בגלל דהוה דבוריה מתחמדא למללא עמיה: ניסא תניינא כיון דנטל אבונן יעקב רגלוי מבאר שבע קפצת ארעא קדמוי ואשתכח יתיב בחרן: ניסא תליתיא אבניא דנסב יעקב אבונן ברמשא ושוי יתהון תחות יסודי רישיה וכיון דקם בצפרא ואשכח דכולהון לאבן חדא והיא אבנא דאקים קיימא קמא וארק משח על רישיה: ניסא רביעאה דהוון כל רעיא מתכנשין עלה דאבנא לגללא יתה מעילוי פומא דבירא ולא הוו יכלין וכיון דאתא אבונן יעקב וארים יתה בחדא ידיה ואשקי ית ענא דלבן אחוי דאמיה: ניסא חמישיא כיון דארים אבונן יעקב ית אבנא מעילוי פומא דבירא טפת בירא והות טייפא עשרין שנין כל יומין דהוה אבונן יעקב יתיב בחרן: אלין חמשא ניסיא אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן:

(יא) ותלי באתר בי מקדשא ובת תמן ארום טמע שמשא ונסיב ארבעה מאבנא אתרא קדיש ושוי אסדוי ושכיב באתרא ההוא: (יב) וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא תרין מלאכיא דאזלו לסדום ואיטרדו מן מחיצתהון מן בגלל דגליין מסטירין דמרי עלמא והוו מטרידין ואזלין עד זמן דנפק יעקב מבית אבוי והינון לוון יתיה בחיסדא עד בית אל ובההוא יומא סלקון לשמי מרומא ענין ואמרין איתון חמון יעקב חסידא דאיקונין די ליה קביעא בכורסי יקרא דהויתון מתחמדין למחמי יתיה בכן שאר מלאכיא קדישיא דיי נחתין למסתכלא ביה:

(יב) וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דילוון יתיה מבייתיה דאבוי סליקו לבשרא למלאכי מרומא למימר אתון חמון ליעקב גברא חסידא דאיקונין דידיה בכורסי דיקרא דהויתון מתחמדין למיחמי יתיה והא מלאכין קדישין מן קדם יי סלקין ונחתין ומסתכלין ביה:

בעל הטורים

(י) ויצא יעקב. יש אומרים שפרשה זו פסוקה [כ"ל שאין בכל הסדרה לא פסוקה ולא פסוקה] לפי שיצא בסתר ובורח והסמיך לעיל מניה כתיב לו לאשה וסמוך ליה ויצא יעקב שיצא ליקח אשה: ויצא יעקב מבאר (שבע) בגימ' פנה זיוה פנה [הדרה] הדרה: יעקב מבאר שבע ס"ת עבר שנטמן בבית עבר: ויצא יעקב מבאר שבע ס"ת ארבע. מבאר שבע [ס"ת ע"ר] וסי"ן של שבע. עשר. ש"ד שנים נטמן בבית עבר: מבאר שבע ר"ת שם שנים נטמן בבית שם: וילך בגימ' בו ביום: (יא) ויפגע במקום. ג"פ כתוב מקום בפסוק רמז לג' רגלים שיעלו בניו למקום ההוא: כי בא השמש. ר"ת כנה שכבה מאור השמש שלא בשעתו: (יב) סלום. בגימ' זהו בכבודה: סלם. בגימ' זה כסא הכבוד: סולם. בגי' קול שקול תפלת הצדיקים הוא סלם למלאכים לעלות בו. וכן עלה המלאך בלהב הקרבן והתפלה היא העבודה לכך כל מי שמכוין בתפלתו הסלם שלם בשליבותיו ויכולים לעלות בו: סולם בגי' ממון ובגימ' עוני כי זה משפיל וזה ירים. סלם אותיות סמל שהראהו היאך בניו עובדים ע"ז. והנה סלם בגי' וקן שהראהו וקולי הגליות: סלם בגי' סיני שהראהו מעמד הר סיני: סולם מוצב [עם התיבות] בגי' מרכבו: מצב ג' הכא ואידך (שופטים ט') אלון מוצב אשר בשכם. (ישעיה כ"ט) ולרחי עליך מוצב שהראהו ביאת הארץ היינו מוצב אשר בשכם שאותו מקום כבשו תחלה והגלות ממנה היינו ולרחי עליך מוצב: סלם אותיות למס שרמז לו הגליות ורמז לו הקרבנות. והנה סלם מצב בגי' הכבש. ארצה. רמז למזבח אדמה. וראשו מגיע השמימה רמז לריח הקרבנות שעולה השמים: ד"א והנה סלם בגי' חסו מזבח העולה: והנה מלאכי אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדין בכבש [וכהן נקרא מלאך כמ"ש כי מלאך יי צבאות הוא]: מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה רמז למי שמוצלח לארץ לפי שעה יעלה השמימה: מלאכי אלהים ב' דסמיכי הכא ואידך ויפגעו בו מלאכי אלהים זה שאמר

יונתן

דסכומהון שוגעין. דייק מדאמר לו ויברך הרי רצוי בניס ולכלל וסיים לקהל עמים אלא סד על יצ"ס וסד לסנהדרין גם מלס קהל מורה על סנהדרין שנקראו קהל: כמבוכס עמתיס סיינו סבעים אומות: (ט) מחלת היא בשמת פי' בשמת שמה בשמת ונקראת מחלה שכהן דעסו להתגייר ומחלו לו עונותיו כדאיתא בילקוט: (י) וטמע שימשא וכו' פי' השקיע השמש בלא זמנו. דבירא מתחמד פי' שדיבור הקב"ה התאוה לדבר עם יעקב. סבני דשוי איסדוי פי' האבן אשר שם מראשותיו. דטפת בירא פי' שהוסיפה לנבוע הבאר והוא ל' רז"ל טפי שענייננו יותר או פי' לף שהגביה למעלה כי תרגום לף טפס וק"ל: (יב) יש גורסין דגליין מסתרין דמארי

אבן עזרא

בשמת. גם מחלת "כמו יתרו שבוא על דעתי מובב: (ט) אחות נביות. בעבור היה מכל אחיו "או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות: חסלת פרשת תולדת

(י) אמר הגאון כי וילך הרנה "ללכת. ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שנגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן: (יא) וטעם מתמות ה"א במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר "עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל. ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס ובספר עמוס מבואר. ועל דרך הפשט לא יתכן להיות. ויפגע כמו ואל "תפגע בי. כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום. ואל תשים לבך לדרש. ממקום אחר. כי איננו כלל על השם. ומלת "אשר לבד: מאבני המקום. טעמו אחת "מאבני המקום: מראשותיו. לשון רבים "כמו מרגלותיו וסתימה מרב שמואל

פירוש על אבן עזרא

"כי גם יתרו היה לו ז' שמות. "כמו כן מפרש (לעיל כ"ד נ"ה):

"ר"ל פי' אם ילא מבאר שבע היה אחר עדיין למעמרחק רב. ע"כ מפרש וילך כמו ללכת. ור"א מפרש אשר מדלג משך הנסיעה רק מספר הכתוב המקום שנסע והמקום שבא לשם. וא"כ חוזר לספר מה שקרה ליעקב בדרך. ומותר הפירוש אשר קבלה לו הדרך כמו אלל אליעזר כפרש"י (לעיל כ"ד מ"ב) כי לן בדרך. ע"כ אינו יכול להיות אשר מיד בלאתו מב"ש ככנם לחרן. ורש"י מתקן ע"פ הדקדוק כאשר מרומז בה"א מרנה כמו לחרן. "(הושע י"ב ה') ור"ל אפילו בעת יעקב אע"ה לא היה המקום מפורסם להראות עליו ה"א הידיעה. אך בעת אשר נתן לנו מ"ר התורה היה בית אל מפורסם ע"כ כתוב במקום בפת"ח לאורות הידיעה. ולמה כתוב עמנו ולא עמי. כי הושע דבר ג"כ על עמוס (שם ד' ד') והוא מתנבא ג"כ על המקום. והושע מפרש שם מה שקרה עם יעקב ככתוב וישר אל מלאך וכו'. "(ירמיה ז' ט"ז) ויהיה פי' ויפגע מענין תפילה ובאמת דרשו חז"ל כן אשר תקן תפלת ערבית. ויהיה פי' במקום. הוא הי'. כי אליו התפלל. ומדויק בעוד פת"ח במקום המורה הידיעה ומאין למדנו אשר הי' נקרא מקום. זה כלמד ממגלת אסתר אשר היא קודם. ולא כתוב שם שום הויה ממנו של הקב"ה אם לא נאמר אשר נרמז במלת ממקום אחר (שם ד' י"ד). "ר"ל כי אינו סובל הפירוש הזה כי שם כתוב ממקום אחר וזה מורה מ"ו כשתי רשויות. כמו לא מתמהות לאל אחר וככה סובר כ"א שם בהקדמה. "דקשה מתחיל בל"ר מאבני. ומקיים וישם וכו' היה ל"ל וישמם ע"כ מתקן ויקם אבן א' וכו' "(רות ג' ד) ופי' של מרגלותיו שם ל"ר ומיעוט רבים שם שניים. ולהבין הענין על הראש בלשון רבים כי אמרו חכמי הרופאים. כי הראש יש לו ב' צדדים לד ימין ולד שמאל והם מחוברים אחד לאחר בעלמות-שים בהם פגימות קטנות כמגרה. ונכנסות אלו לתוך מעולבים אים אל אחיו. ובעבור זה יקרא כאב במלוי הראש. וגם נקרא עלם הראש נקוב בנקבים דקים כמו כברה

פירוש רשב״ם

ציוהו שלא לקחת מבנות כנען גזל מהני ברכת אברהם ולקח את בת ישמעאל ממשפחת אברהם חשב בלבו שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם: (ט) אחות נביות לפי שהיה ראשון שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות וכן ותקח מרים הנביאה אחות אהרן. לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן. אבל במקום שהזכיר משה ואהרן בפסוק אחד קורא אותה אחותם כדכתיב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם. וכן ואחות לוטן תמנע. לפי שהיה ראשון כדכתיב לוטן ושובל וצבעון וענה:

(י) ויצא וילך חרנה. הלך לצד חרן: (יא) ויפגע במקום. אירע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לוז: כי בא השמש. ולא היה לו פנאי ליכנס בעיר ביום. כדאמר רב יהודה לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב. ויקח אחת מאבני המקום כדכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: (יב) סלם מצב ארצה. מוצב על ידי אחרים. נצב מעצמו וכן נגש אל הערפל מעצמו. מוקטר ומגש על ידי אחרים. וכן

עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ׃ יג וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב
עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה
שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃ יד וְהָיָה
זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה
וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת
הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃ טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ
וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ
אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד
אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃
טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ
יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃
יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר
הַשָּׁמָיִם

אונקלוס

סָלְקִין וְנָחֲתִין בֵּהּ׃ יג וְהָא יְקָרָא דַייָ מְעַתַּד עִלָּוֹהִי וַאֲמַר
אֲנָא יְיָ אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵהּ דְּיִצְחָק אַרְעָא דִּי
אַתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָיךְ׃ יד וִיהוֹן בְּנָיךְ סַגִּיאִין
כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְתִתְקַף לְמַעְרְבָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְצִפּוּנָא
וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל־זַרְעֲיָת אַרְעָא וּבְדִיל בְּנָיךְ׃
טו וְהָא מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְאַטְּרִנָּךְ בְּכֹל אֲתַר דִּי־תְהָךְ וַאֲתֵיבִנָּךְ
לְאַרְעָא הָדָא אֲרֵי לָא אֲשַׁבְּקִנָּךְ עַד דִּי אַעְבֵּיד יָת־דְּמַלֵּלִית
לָךְ׃ טז וְאִתְּעַר יַעֲקֹב מִשֵּׁנְתֵהּ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא (אִית) יְקָרָא
דַייָ שָׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא־הֲוֵיתִי יָדַע׃ יז וּדְחֵיל וַאֲמַר
מָה־דְּחִילוּ אַתְרָא הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵן אֲתַר
דרעוא

מסרה יג והנה, ד'. שכב, כל או' חסר. ולזרעך, לית בו' מתג. יד ופרצת, ח' בתור' ומפרין. ובזרעך, לית בו' מתג. טו והנה, ה'. בכל אשר תלך, ג'. והשבתיך, ג' מ"יק ומ"ו ומ"י חסין*. אעזבך, ל'. טז וייקץ, בב' יודין. משנתו, השין דגוש לחסרון נון מן. אכן, [ל"ל י"ס] י"ע. יז ויירא, י"ב כו"ל בב' יודין. נורא, דגוש מד"ד וכו"ל מ"ל. זה, בבביע. בית אלהים, ה'.

ת"א והנה ה' סנהדרין קיא חולין סה. ופרצת ימה שבת קיח. והנה אנכי ברכות ד סנהדרין לח. ואנכי לא עקידה שער לג. מה נורא עקידה שם.

*ר"ל דהכא. וב' דנביאים מלאים.

רש"י

בלילה שהיה עוסק בתורה: (יב) עלים וירדים. עולים תחלה ואחר כך יורדים. מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: (יג) נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר (איוב ט"ו) הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו. תנחומא: שכב עליה. (חולין צא) קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (כד' אמות שזה מקומו של אדם): (יד) ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרץ: (טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי. אם משמש בלשון כי (גיטין נ): דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלי' בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימן ובי' אל הי' בצפון של נחל' בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלים ולפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבי' מלוני ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו יעקב קראה לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לבה להתפלל במקו' שהתפללו אבותיו ומן השמי' יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו. יהב דעתה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן אמרו בגמרא לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פרש"י מדוייק): מה נורא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכמו למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש

רמב"ן

יון ושר מלכות פרס ושבטיחו כי הוא ית' יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרנו ויצילנו מידם אמרו הראה לו הב"ה ארבע מלכיות מושלן ואבדן הראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד והראהו שר מלכות מדי עולה מאה ושמונים עוקים ויורד והראהו שר מלכות אדום עולה ואינו יורד אמר לו יעקב אף אל שאול תורד אמר לו הקב"ה אם תגביה כנשר וגו': (יז) כי אם בית אלהים וזה שער השמים. הוא בית המקדש שהוא שער לעלות משם התפלות והקרבנות לשמים וכתב רש"י א"ר אלעזר ב"ר יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפו' של נחלת בנימן בגבול שבין בית בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם רגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע שפועו כנגד ירושלם ושאמרו רבותינו צדיק זה בא לבית מלוני ועוד אמרו יעקב קראו בית אל וזה לוז היא ולא ירושלם ומהיכא למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת כשעבר יעקב אבינו על בית המקדש מדוע לא עכבוהו שם איהו לא יהב דעתיה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מסייע לן וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל כל אלו דברי הרב. ולא נראו לי כלל שאין קפיצת הארץ שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ליום אחד לחרן כמו שאמרו בסנהדרין שלשה קפצה להם הארץ אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה ופירשו אליעזר עבד אברהם דכתיב ואבא היום אל העין למימרא דההוא יומא נפק יעקב דכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו כיון דהרהר בדעתי' למהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום הנה בפי' אומרים שכיון שעלה בלבו בחרן לחזור קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו לא שחזר לבית אל ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם ובבראשית רבה עוד עשו שניהם שוים בקפיצה אמרו ויקם וילך אל ארם נהרים בר יומו ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי ביעקב דרשו כן וילך חרנה רבנין אמרין בר יומו ומה טעם שיקפוץ הר המוריה ויבא עד בית אל אחר שיטרח יעקב לחזור מחרן ועד בית אל מהלך כמה ימים ועוד כי בית אל איננו סוף גבול ארץ ישראל מפאת חרן כי חרן ארץ קדם הוא ועוד שאין האמצעות נקרא שפוע הסולם ועוד מה טעם להיות כנגד בית אל והאמצע איננו מורה על דבר
יותר

(יג) וְהָא יְקָרָא דַיְיָ מְעַתַּד עִלוֹי וְאָמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵיהּ דְיִצְחָק אַרְעָא דְאַנְתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ אֶתְנִינַהּ וְלִבְנָךְ: (יד) וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין הֵי כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְתִתְקְפוּן לְמַעַרְבָא וּלְמַדִּינְחָא וְלִצִיפוּנָא וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן בְּגִין זַכּוּתָךְ כָּל יִחוּסֵי אַרְעָא וּבְגִין זַכְוַות בְּנָךְ: (טו) וְהָא מֵימְרִי בְּסַעְדָךְ וְאַטְרִינָךְ בְּכָל אֲתַר דִתְהָךְ וְאָתִיבִנָךְ לְאַרְעָא הָדָא אֲרוּם לָא אֲשַׁבְקִינָךְ עַד זְמַן דִי אַעֲבֵיד יַת דְמַלֵּילִית לָךְ: (טז) וְאִיתְעַר יַעֲקֹב מִדִּמְכֵיהּ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִית יְקַר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ שָׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא הֲוֵית יָדַע: (יז) וּדְחִיל וַאֲמַר מַה דְּחִיל וּמְשַׁבַּח אַתְרָא הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר חוֹל אֲרוּם

בעל הטורים

שאמר בפרשת מלאכים שליווהו בארץ לא ליווהו ח"ל זהו מלאכי אלהים עולים אותם שליווהו בארץ ויפגעו בו מלאכי אלהים היינו מלאכי אלהים שעלו אז פגעו בו עתה כשחזר לארץ: עולים [ע"ה] (ויורדים) בגימ' בבל מדי יון [ע"ה]: (יג) ואלהי יצחק פירש למה לא אמר יצחק אביך כמו באברהם וי"א לפי שאמר באברהם אני ה' אמר אלהי אברהם אביך וביצחק שלא אמר אני ה' לא אמר אלהי אביך [כי גם אביך מורה דמסים כלומר אתה על הבן. וזה לא שייך בו כי שורשו גבורה כ"כ רבינו בחיי]: (יד) ופרצת ימה בגי' קריעת ים. והו וירא ישראל ישראל פנה: (טו) והשבתיך אל האדמה [ר"ל ב' הסיבות] בגימ' זה מלרבע מלכיות [ע"ה]: (טז) וייקץ יעקב משנתו ויאמר פ"ס לבד לומר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בלבור: משנתו קרי ביה ממשנתו מתוך שהיה הוגה בתורה ביום גם בלילה לא שכב לבו מלהגות בו בחלומו: (יז) וזה שער השמים

יונתן

דמאלרי עלמא ופ"י שגלו קודום הקב"ה במה שאמרו שנשמית את העיר הקב"ה לא שלכן אלא להציל את לוט ואע"ג דמילתא דעבידא לגלויי היא מ"מ חז"ל בפסחים אין משיבים על הקלקלה ובפרט שמנע מהם הקב"ה דרך התשובה ולא ה"ל לגלות: וגם יש ליישב בי' הערוך מתפרין בעי"ם ור"ל כתרגמו מסטרלא דמאלרי עלמא וק"ל: אישון סמון וכולי דאיקונין דיליה כולי פירוש צורתו ודמו צורת יעקב החקוקה בכסא כבוד שכבר מחדש לראותו ודרשו בו ביעקב ולא בסולם וק"ל: (יז) ודין כשר לצלו וכולי פיר' מתוקן לתפלה מכוון כנגד מקדש של מעלה כדאיתא בגמ' והקב"ה מגבהו על

רמב"ן

יומר מכולו אבל מדרשים הללו ענין אחר להם אמרו שם בבראשית רבה א"ל הושעיה כבר כתיב וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם ומה ת"ל וילא יעקב מבאר שבע אלא אמר אבא בשעה שבקש ללאת לחולה לארץ מהיכן הורשה לו לא מבאר שבע אף אני הריני הולך לבאר שבע אם נתן לי רשות הריני יולא ואם לאו איני יולא לפיכך הולרך הכתוב לומר וילא יעקב מבאר שבע וכוונת המדרש הזה כי הם סבורים שיעקב בחברון נתברך

אבן עזרא

שמואל שעבר מלומות בני אדם עם סלום הנבואה: (יג) ודרך סלם להיות משל ואו על מספר סיני דרש הוא. וה"ר שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהים מחשבות החכמה. ויאמר רבי ישועה כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשים לא ראו נבואת זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל. כי כל דבר לא יכחד מן השם. ודברי מטה תלוים בעליונים וכאילו סלם ביניהן שיעלו כמלאכי' בו להודיע הדברים אחר שהתהלכו בארץ. גם כן כתוב ומלאכים אחרים יורדים למלאת שליחות השם כדרך מלך עם משרתיו: (יד) ופרצת. כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש: (טז) אכן יש ה'. הטעם בעבור שימלאו מקומות יראו שם נסים. ולא אוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא: (יז) כי אם בית אלהים. שיתפלל אדם בו בשעת לרכו ותשמע תפלתו כי המקום

פירוש על אבן עזרא

כנרה בעבור שילא העשן מהם. והראה כן לפישאם יקרא לאחד מהם נזק שלא ינזק האחר. כי אם יהיה כולו שלם אחד והחק קלתו חוק כולו. ועוד בעבור שלא יכבד על המות. שאם יהיה הכלם מעלם אחד יכבד על המות אם איננו יכול להסרתם. ובעבור זה נבראו מלולים ומשולבים למיעלה הנזכרות. ולפיכך אמר מראשותיו לשון רבים. ואמרו חז"ל שלקח ג' אבנים ושם אותם סבם לאשו. ואמר האל מיוד כמו עלי כשם שייחד על אבותי יעשו כולן לאבן אחת. ודע שהב' עולמות* שלשתם מדובקים זה בזה כאלו הם אחד. ועוד יש לך לדעת כי לנפש יש לה ג' כחות שקורין אותם חכמי הרופאים נפשות והם. טבעית. החיונית. והנפשי'. ושלשתם באים מכח א' כמו שכתוב בספ' נעשה אדם וכו'. ג"כ יש לדעת כי יש ג' כוחות בעולם. והם השכל והמשכיל והמושכל. והשכל הפועל בוטע על שלשתן. ואין ספק כי יעקב"ע הדבק עם שכלו בשכל הפועל והשיג קשרו של עולם שהוא מדובקים זה בזה כאלו הם אחד. והאליך כל הכוחות הבאים מהטבעיים והחיוני והנפש אחר אחד והוא השכל. ע"כ כתיב בעשיו נפשות ביתו (להלן ל"ו ו') ואלל יעקב"ע כתיב כל הנפש (להלן מ"ו כ"ז) והיו לאחדים ביד יעקב"ע. וכשהוליא שכלו מהכח אל הפועל היה השכל והמשכיל והמושכל אחד. פי' השכל אשר מקורו מה' והמושכל אשר מלטיירים לפניו וממשיך שפע השכל מעט מעט להוליא אותם שכלו מכח אל הפועל. ומשניהם ממזג השכל השלישי כמו מב' מינים אם מתמזג יולד מהם ענין שלשי. והוא הנקרא מושכל. ואחר שנתן השלשה תחת ראשו. והוא שכל התורה כמו שאמר הכתם עיניו בראשו. ואמרו עוד כי יעקב"ע עשה הג' אבנים מרגז ונתנם תחת ראשו לפי שהיה ירא מהכהם ומן החיות. ותבין יותר טוב בפי' ר"א והפי' עליו (למעלה ב' כ"ד) כי הנכבד הוא הנשמה והחיות הוא אם ספר הכוונה השכלית נקרא חיה רעה. וראה בענין השכל כי כוונתו שיהיה שכלו שכל אלהי אדון עליהם. ועיין לעיל בהקדמת ר"א הדרך הראשון (אות קטן ז'). ור"ל סמל אשר עשה מנשה ככתוב וישם את פסל הסמל וכו' (ד"ה ב' ל"ג ז') והאותיות כאשר הם מהפוכים הם אותיות סלם. או פי' על ללם נבוכדנצר. ועולה אלה הקימהו בבקעת דורא. ורלאתו מגיע השמימה. פי' רומיא שיתין. והנה מלאכי אלהים וכו' הם חנניה מישאל ועזריה. ור"ל סדרשו (בב"ר סמן ס"ח) סלם בגמטריא סיני וכו' ע"ש. וזה פי' מלאכי אלהים מרישא עולים והדר יורדים. פוקים. ומנורה. ומגילת עפה. ושתי נשים. ונבואת עמוס. יולר גתי. ומחמאלך. וכלוב קיץ. ונבואת ירמיה. סיר נפוח. ומקל שוקד והכל משל. ור"ל אלה אשר שלח ה' להתהלך בארץ (זכריה א' י"א) והם המלאכים העולים. (שם ו' ה') אלה ארבע רוחות השמים יוצאות וכו' ומקיים שם והתהלכנה והם המלאכים היורדים. ר"ל אינו לשון פרץ ככתוב אין פרץ (תהלים קמ"ד י"ד) רק פי' את נפלה הגדר נעשה המקום מרווח. ופי' כמו (להלן ל' מ"ג). כמו הר סורב אשר היה מקובל טרם אשר קבלו התורה ככתוב אדמת קודש הוא (שמות ג' ה') וכמו אשר יאמר היום בהר ה' (לעיל כ"ב י"ד) אשר בקש שיתגלה קדושת המקום מיד. ור"ל למה נשתנה מקום מבלעדי מקום עדי אמרו חז"ל כ"מ אשר גזר אדם להיות שם ישוב. וזה כמאמר מבשרי אחזה אלוה. כל אבר באדם יש לו פעולה ופעולה

*עולם הזה. עולם הגלגלים. עולם השכלים.

ספורנו

כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: (יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה. שהיא ממה ארץ כנען: לך אתננה. שתהיה אתה נשיא אלהים בקרב יושביה כמו שהיו אברהם ויצחק: (יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ כענין ושמתי כארץ גויך וכחוץ לעוברים. וזה שיהיו בתכלית השפלות אז תפרוץ את כל גבולות הארץ אשר אתה שוכב עליה בכל לד ימה וקדמה ולפונה ונגבה כמו שהעיד באומרו וקרקר כל בני שת כי אמנם תשועת האל בעתידה תהיה אחר רב שפלות ישראל ההוה היום בגלותם אשר כמוהו לא יהיה כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין פ' חלק) אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס. ואמרו אין בן דוד בא עד שיתייאשו מן הגאולה שנאמר ואפס עלור ועזוב: ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. כענין ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם: (טו) כי לא אעזבך. וזה שאמרתי שאחר רב הגלות תפרוץ כל גבול ולא תאבד בלרות הגלות יהי' מפני שבימי הגלות לא אעזבך כאמרו לא מאסתים ולא געלתים: עד אשר אם עשיתי. בעוד שלא עשיתי זה שאמרתי לך עתה באמרי ופרצת כי עלת עד תורה לפעמים כמו בעוד כמו עד שהמלך במסבו. עד לא עשה ארץ וחוצות. אמנם אחר שתעשה זאת התשועה הגדולה לא בלבד יגמול חסד לעמו שלא לעזבם אבל יגדיל עליו חסדו להתהלך בתוכנו כאמרו והתהלכתי בתוככם: (טז) אכן יש ה' במקום הזה. אין ספק שזה המקום מוכן לנבואה מאשר שראיתי בו מראה כזאת בלתי שאתכוין לנבואה כי אמנם ישתנו תכונות מתמשי העולם השכלי המתנבא כפי השתנו' הארץ והאויר כאמרם אוירה של ארץ ישראל מחכים: ואנכי לא ידעתי. שאלו ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה ולא כן עשיתי: (יז) ויירא. על שנגנתו: אין זה. זה המקום שראיתי במראה שהיה הסלם נלב בו אינו כי אם בית אלהים. מקום בית המקדש כאמרם ז"ל יעקב קראו בית: וזה שער השמים. וזה הסולם

פירוש רשב"ם

אשר אתה מריה בהר. אחרים הראו לו. אבל נראה מעצמו: עולים ויורדים. לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים שכן דרך ארץ להזכיר עליה קודם ירידה: (יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. ואם תאמר דבר מועט הוא. ופרצת ימה וקדמה. לארבע רוחות העולם: (יד) ונברכו. לשון מבריך ומרכיב. כלומר יתערבו במשפחתך משפחות האדמה שהרי משקל רפי הוא וכבר פירשתיו בפ' לך לך: (טו) כי לא אעזבך. בדרכים עד אשר עשיתי את אשר דברתי עליך. להשיבך אל האדמה הזאת כי בדרכים אתה צריך שמירת מלאכים יותר. כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: (טז) אכן יש ה' במקום. לא כמה שהייתי סבור כששכבתי כאן שהוא מקום חול

הַשָּׁמָיִם: יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח
אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם
אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ:
יט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל
וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה: כ וַיִּדַּר
יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים
עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי
הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ:
כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה
יְהוָה לִי לֵאלֹהִים: כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת
אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים
וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ:
כט שני א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה
בְנֵי־קֶדֶם: ב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה
וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים
עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר: ג וְנֶאֶסְפוּ־
שָׁמָּה

אונקלוס

דְּרַעֲוָא־בֵהּ מִן־קֳדָם יְיָ וְדֵין תְּרַע קֳבֵל־שְׁמַיָּא: יח וְאַקְדֵּים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יָת־אַבְנָא דִּי־שַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא וַאֲרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ: יט וּקְרָא יָת־שְׁמָא־דְאַתְרָא הַהוּא בֵּית־אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא־דְקַרְתָּא בְּקַדְמֵיתָא: כ וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם־יְהֵא מֵימְרָא־דַיְיָ בְּסַעְדִּי וְיִטְּרִנַּנִי בְּאָרְחָא הָדֵין דִּי אֲנָא אָזֵל וְיִתֵּן־לִי לַחְמָא (נ״י לְחֵם) לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ: כא וְאֶתוּב בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵא מֵימְרָא־דַיְיָ לִי לֶאֱלָהּ: כב וְאַבְנָא הָדָא דִּי שַׁוֵּיתִי קָמָא תְּהֵי דִּי־אֱהֵי־פָלַח־עֲלַהּ מִן־קֳדָם־יְיָ וְכֹל דִּי תִתֶּן־לִי חַד־מִן־עַשְׂרָא אַפְרְשִׁנֵּהּ קֳדָמָךְ: א וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי (נ״י רִיגְלוֹהִי) וַאֲזַל לַאֲרַע בְּנֵי־מַדִינְחָא: ב וַחֲזָא וְהָא בֵירָא בְּחַקְלָא וְהָא־תַמָּן תְּלָתָא עֶדְרִין־דְּעָן רָבְעִין עֲלַהּ אֲרֵי מִן־בֵּירָא הַהִיא מַשְׁקַן עֶדְרַיָּא וְאַבְנָא רַבְּתָא עַל־פּוּמָא דְבֵירָא: ג וּמִתְכַּנְּשִׁין
לתמן

מסרה יח מראשתיו, ס' ח"ו ומ"י. אתה, ח"ו. ויצק, הלדי כפה וה"ו וחירק סיו"ד ה"ג. ראשה, ז'. יט ואולם, מ"ל. לוז, ג' זוגין מתחלפין. לראשנה, מ"ל ס' וח"ו. כ וידר, ג'. הולך, ט' מ"ל בתורה. לי, במרכא. לחם, בטביר. לאכל, כו"ל ח"ו. ללבש, ב' את הבגדים וחסר. כא ושבתי, ב'. והיה יהוה, ז' [נ"ל ו']. כב והאבן, ב' ובעינין. בית אלהים, ה'. עשר, ב' תעשר. כט א בני, כפי ואין כאן פ"א כי בני קדם כמלה אחת כהשבו מפני המקף. ב רבצים, ח"ו ומ"י. ההוא, וי"ו וחירק. ישקו, ג' אכ"ך. והאבן, ב'. גדלה, חסר. על פי, ג'. ונאספו, ד'. י' ר"פ מלה חדא ומלה הנייכא

ת"א ונתן לי לחם עקידה שער מז. והאבן הזאת ספר הזוהר פ' נו.

רש"י

המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכל. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נעזב שנ' ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל"ז): (כא) ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנ' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (לעיל י"ז ז'): (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת. כך פירושו וי"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו אהי פלח עלה מן קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (לקמן ל"ה א') מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך: (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בבראשית רבה: (ב) ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו. רגילים היו לאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו ומגנדרין. כל לשון
הווה

רמב"ן

נתברך שהוא ארץ מגורי אביו ולשם חזר אליו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק וא"כ הכתוב שאמר ויצא יעקב מבאר שבע כי כאשר צוהו אביו ללכת אל לבן הלך שם ליטול רשות והוא המקום שלן בו וראה מראות אלהים ונתן לו הרשות לצאת כמו שאמר ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת והסולם שראה לדעת ר' יוסי בן זימרא ראה שרגליו בבאר שבע במקום אשר הוא שוכב שם וסוף שיפועו שהוא ראש הסולם מגיע עד כנגד בית המקדש נסמך בשמים בפתח שהמלאכים נכנסים ויוצאים בו והשם הנכבד נצב עליו ולכן ידע שבאר שבע הוא שער השמים טוב לתפלה ובית המקדש בית אלהים ובבקר נשא יעקב רגליו מבאר שבע וילך חרנה בן יומו והיא קפיצת הדרך שלו זהו דעת רבי יוסי בן זימרא שאמר בבראשית רבה הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה והאבן אשר שם מצבה לא במקום שכיבתו הקים אותה שהרי בבאר שבע איננו בית אל והוא בבית אל העמיד אותה ולשם חזר בשובו שנאמר קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וגו'. אבל הקים אותה כנגד השפוע במקום שראש הסולם עומד שקרא אותו בית אלהים והיא עיר לוז ולדעתו של ר' יוסי בן זימרא לוז היא ירושלם שקראו בית אל ואפשר שיהיה כן לפי המקראות שבספר יהושע ובאמת שאיננו בית אל הסמוך לעי כי כן שם העיר ההיא לראשונה בימי אברהם וקודם לכן ורבי יהודה ב"ר סימון חלק שם על ר' יוסי בן זימרא ואמר הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל מאי טעמיה ויצא ויאמר וגו' ויקרא שם המקום ההוא בית אל ודעת ר' יהודה ב"ר סימון כי ויפגע במקום הוא הר המוריה וילן שם כי בא השמש בלא עתו שאמרו צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה וראה הסולם רגליו במקום ההוא ושיפועו שהוא ראשו מגיע עד כנגד בית אל זה והיא עיר לוז ואמר כי זה המקום בית אלהים ושפוע הסולם שער השמים והנה הר המוריה טוב לתפלה וגם בית אל מקום ראוי לעבוד שם האלהים והקים המצבה בבית אל כי לדעת כלם כנגד השפוע הקים אותה ויסכים דעתו של רבי יהודה ב"ר סימון עם המדרש שבגמרא בפרק גיד הנשה ובפרק חלק שיעקב יצא מבאר שבע והלך לחרן וכשנמלך לחזור ולהתפלל במקום שהתפללו אבותיו בהר המוריה אז קפלה לו הארץ ויפגע מיד בהר המוריה ושמא דעתם שקפלה לו בהליכה ובחזרה כדברי האומר וילך חרנה בן יומו ויפגע במקום מיד בפתע פתאום ומצאתי עוד מפורש בפרקי רבי אליעזר הגדול אמר בן שבעים ושבע שנה היה יעקב בצאתו מבית אביו והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע ועד הר המוריה מהלך שני ימים והגיע לשם בחצי היום וכו' אמר לו הקב"ה יעקב הלחם בסלקלוקך והבאר לפניך לאכול ולשתות ולשכב במקום הזה אמר לפניו רבון כל העולמים עד עכשו יש לשמש ירידות מעלות חמשים ואני שוכב במקום הזה ובא עמו בא השמש ממערב והביט יעקב וראה את השמש בא שם במערב וילן שם שנאמר וילן שם כי בא השמש לקח יעקב שתים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותו מראשותיו
להודיעו

ארום אלהן בית מקדש לשמיה דיי הדין כשר לצלו מכוון כל קביל תרע שמיא משכלל תחות כורסי יקרא: (יח) ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית אבנא מן דשוי איסדוי ושוי יתה קמא ואריק משחא על רישה: (יט) וקרא שמא דאתרא ההוא בית אל וברם לוז שמא דקרתא מן קדמת דנא: (כ) וקיים יעקב קיים למימר אין יהי מימרא דיי בסעדי ויטרנני משפיכות אדם זכאי פולחנא נוכראה וגילוי עריתא באורחא הדין דאנא אזיל ויתן לי לחם למיכול וכסו למלבוש: (כא) ואיתוב בשלם לבית דאבא ויהי יי לי לאלהא: (כב) ואבנא הדא דשויתי קמא תהי מסדרא בבי מוקדשא דיי ויהון דריא פלחין עלה לשמא דיי וכל דתתן לי חד מן עסרא אפרשיניה קדמך: (א) ונטל יעקב בקלילותא ריגלוי לטילא ואזל לארעא בני מדינחא: (ב) וחמא והא בירא בחקלא והא תמן תלתא עדרין דען רביעין עלה ארום מן בירא ההיא משקן עדריא ואבנא רבתא מחתא על פם בירא: (ג) ומתכנשין תמן כל עדריא ומגלגלין ית אבנא על פם בירא ומשקן ית

בעל הטורים

שמים ושכם לומר שבעלום השחר פותחין שער השמים והוא זמן טוב לתפלה: (כ) וידר ב' במסו' וידר יעקב וידר ישראל וידר יפתח לומר שהלדיקים היו נודרים והראשון שנדר היה יעקב וזה אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה [כדאי' ב"ר פ"ע]. (עייך לעיל לפסוק יג) הנה ה' ד' במסו' הכא ואידך (עמוס ז') והנה אדני נלב על חומת אנך. (ת"ב ז') הנה ה' עושה ארובות בשמים הכא כמי כתיב חה שער השמים וכן והנה ה' עבר (מ"א יט) דאיירי במרכבה אף הכא והנה סולם מולב ארלה במעשה מרכבה: ללבש ב' במסו' הכא ואידך ללבוש את הבגדים מלמד שהיה יעקב כה"ג כדאי' בב"ר (עי' ילקוט רמז קל"ב) אמר הקב"ה למיכאל אתה עשית יעקב כה"ג שלי בעל מום שהוא לולע על ירכו סייך שאתה לריך להיות כה"ג למעלה במקומו זה שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שיקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות: (כב) עשר אעשרנו [עם האותיות] בגימ' וזהו כל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש: (ג) וירא והנה באר בשדה אמרה לו אמו כמו שאנכי יפת תואר ונזדמנתי על הבאר כן יהיה לך מבנות אחי אם שרשה שהיא כאשרי היא גם מהלך [אולי חסר כאן ונזדמן לך על הבאר]: והנה באר בשדה רמז לבאר שהיה לישראל במדבר. שלשה עדרי צני'

יונתן

על פי הקבלה בדף כ"ח ע"ב: (כ) ויטרנני משפיכת אדם וכולי כל זה ברש"י ודרש ונתן לי לחם ב"ע כל"א כי אם הלחם ושבתי בשלום תא"ד והיה ה' לי לאלהים תע"ז: (א) בקלילותא. פי' נשא רגליו בקלות כמי שמטייל כיון שנתבשר בשורות טובות וכדפירש"י

רמב"ן

להודיעו שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים ונעשו כלן אבן אחת להודיעו שכלן עתידים להיות גוי אחד בארץ שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד ששכב יעקב בבקר בפחד גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלים כאלו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער השמים הוא פתוח לשמוע תפלתו של ישראל שנאמר וזה שער השמים ושב יעקב ללקט האבנים ומצא אותן כלן אבן אחת ושם אותה מצבה בתוך המקום וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה שנאמר ויצק שמן על ראשה מה עשה הקב"ה נטל רגל ימינו וטבע את האבן עד עמקי התהומות ועשה אותה קניף לארץ כאדם שהוא נותן קניף לכיפה לפיכך נקראת אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ ומשם נמתחה הארץ ועליה היכל י"י עומד שנאמר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומשם נשא רגליו וכהרף עין בא לחרן ע"כ והנה המדרשים כולם אע"פ שיש ביניהם חלוף במקום אבל כלם מודים שקפיצת הארץ היתה ליעקב שהלך מהלך כמה ימים כהרף עין ויתכן שכלם מודים זה לזה ובכל הליכותיו קפצה לו בלכתו מבאר שבע לחרן ובלכתו לשוב לבית המוריה ובלכתו משם לחרן ואין אחד מכל המדרשים שיאמר כדברי רש"י: (יח) וישם אותה מצבה. כבר פירשו רבותינו שהפרש שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה ונראה עוד שהמצבה תעשה לנסך עליה נסך יין ולצוק עליה שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים ובבאם לארץ נאסרה עליהם המצבה מפני ששמו אותה הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם את מזבחותיהם תתוצון או שלא רצה לאסור הכל והשאיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. לשון רש"י אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני וטעם התנאי שלא יגרום החטא וכך אמרו בבראשית רבה רב הונא בשם ר' אחא הנה אנכי עמך וכתיב אם יהיה אלהים

אבן עזרא

המקום נבחר. ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה [פ]והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמר לא תקים לך מצבה אשר שנא. ובגעתי אל מקומו [צ]אפרשנו: (יח) ויצק שמן על ראשה. להכירה [ק]בשובו: (כא) וטעם והיה ה' לי לאלהים זה השם הנכבד [ר]כי כן כתוב והנה ה' נלב עליו ובפרשת ואלה שמות אמלאנו: וטעם יהיה בית אלהים. מקום קבוע לתפלתי ולהוליא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה'. ולהיות לוי עשירי [ש]דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מעשר בקר ולאן ותבואה: (ב) וירא. מלה זרה בעבור [ת]הנפתח היו"ד והמלה מהבנין הקל

פירוש על אבן עזרא

ומגולה אמרה ואשר משמש זה הדבר אינו ראוי להשתמש עם אבר אחר. ואם סבין סרמז מר"א (למעלה א' פס' כ"ו) והשם הוא אחד. והוא יולר הכל. והוא הכל וכר ג"כ מפיים שם ולא תוכל לפרש. בזה תבין הטעם אשר אנו אומרים בשכ"מ בלחישה והמשל מחז"ל למטרונא אשר הריחה ליקי קדירה ג"ז אינו כשבועו ע"כ הוא סוד מופלא. ואמת שלא אכילה היא לקיום הגוף והוא מעשה בהמה כדברי חז"ל בג' דברים בא' דומין לבהמה וכו' ואינו מתבייש בזה. וכלי הולדה אשר הוא מקור אנושי וגם זה נקרא אכילה ככתוב אכלה ומחתה פיה (משלי ל' כ') מתבייש בזה. כי האברים באדם הם רק משל לכוחות העליונות. והארץ נמשלה לגוף האדם כמאמר חז"ל מה אדם יש לו אזנים וכו' ומה האדם יש לו פה כן כתיב ופצתה הארץ וכו' ע"כ אם המקום מסוגל אשר מכוון נגד סכות העליון מקבל המקום מעין פעולתו למעלה. [פ]ר"ל הלא אנשי דורו היו עושין כן לעכו"ם וע"כ אסרה תורה לעשותן ואיך עשה יעקב ככה. [צ](דברים ט"ז כ"ב). [ק]ר"ל כדברי המפרשים אשר בודאי לא מכר מ"כ בא' ודבר אל הסלע. רק הסלע הראשון ישב לו בין הסלעים ככתוב המן הסלע הזה כפירש"י שם (במדבר כ' י') ע"כ התחכם משה להכות הסלע והכה בסלע הראשון ע"ש במפרשי עה"ת ויא"עה התחכם להכיר האבן ע"כ ילק שמן. והוא להבין ע"פ הפשט. [ר]ר"ל כאשר יהיה עניניו ע"י השגחת ה' ולא ע"י האמצעי ישוב גם הוא להיות כמלאך. וכבר פי' כ"א אשר בשם אלהים יכונו ג"כ המלאכים אם הם ממולעים בין ה' אם אין אדם דבוק בהי'. יהיה השם אלהים לי למנהה לקרא אותו בשם אלהים ככתוב אל האלהים (שמות כ"א ו') *וא"כ יהיה הבית אשר יבנה במקום המלבה בית אלהים. כי בהפ"ק אינו לדור בו ואם רק האדם עושה בו כל לרכי הי' נקרא ג"כ ביתו. [ש]כן כתוב בפדר"א שהפרים ד' בבכורות ונשארו ח' פשוטים. והתחיל משמעון וגמר בבנימין והתחיל לספור עוד הפעם עלה לוי לעשירי. ועליו אמר הכתוב העשירי יהיה קודש. וכפי זה הוא המקודש בין ב"י והם היו שומרי התורה ומורי הוראה ככתוב יורו משפטיך וכו' (דברים ל"ג י') ע"ש וא"כ יהיה פי' אשר יסכנו שם בני לוי והם בבחינת אלהים בב"י אומר כ"א כי הוא רק דרש. [ת]כי ראוי להיות וַיִּרְאֶה היו"ד בחירק. ואינו שניהם במעמד שעינינו

*וגם הלדיק מכונה בשם אלהים כמפורש.

ספורנו

הפלא שראיתי תורה שמן המקום שהיה בו הפלא ישמע האל ית' הנלב עליו את תפלת המתפללים ותעל תפלתם למעון קדשו השמים: (יח) וישם אותה מצבה. קדם אותה שתהיה מצבה בשיקימנה בשובו כמו שהעיד עליו הכתוב בעשה בלכתו שם כאמרו ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך: אם יהיה אלהים עמדי. להסיר מעלי כל מעיק ומונע המעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו כאז"ל ג' מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו עכו"ם ורוח רעה ודקדוקי עניות: (כ) ושמרני. מן רעי עכו"ם המתקוממים ומכריסים: ונתן לי לחם לאכול. שלא יכריחני העניות לעבור על דעתי ועל דעת קוני: (כא) ושבתי בשלום. מן האלמים המעבירים גם כן את האדם והוא רוח רעה שהזכירו ז"ל: והיה ה' לי לאלהים. אז יהי' ה' לדיין אם לא אעבדהו בכל כחי והוא"ו כמו זאת משמשת במקום הנה. כלומר הנני מקבל עלי מעתה שהאל ית' שמלחם יהיה לי לאלהים ויתנהג עמי במדת הדין: (א) וישא יעקב רגליו. הנה כשילך האדם מדעתו אל מקום מכוון אחתו ילדק עליו שהוא נושא את

פירוש רשב"ם

חול אך כן הוא שהוא מקום קודש. וכן כל אבן שבמקרא אך כן ולא כמו שהייתי סבור. וכן אכן נודע הדבר: (יח) ויצק שמן על ראשה. ומשח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו כדכתיב במשכן וכליו וימשחם ויקדש אותם וכן מוכיח לפנינו: אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו' יהיה בית אלהים לקרבנות: (יט) ואולם. לוז שם העיר: ועל שם המקום שחוץ לעיר ששכב יעקב נקרא שם העיר עצמה בית אל: (כא) ושבתי בשלום. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה הזאת. והיה ה' לי לאלהים. שיסייעני בכל מעשי: (כב) עשר אעשרנו לך להקריב לפניך עולה: (א) וישא יעקב רגליו. מתוך שהבטיחו הקב"ה הלך בשמחה ובמרוצה. בני קדם. ארם כדכתיב ארם מקדם: (ב) רובצים עליה

שָׁ֣מָּה כָל־הָעֲדָרִ֔ים וְגָלֲל֣וּ אֶת־הָאֶ֗בֶן
מֵעַל֙ פִּ֣י הַבְּאֵ֔ר וְהִשְׁק֖וּ אֶת־הַצֹּ֑אן
וְהֵשִׁ֧יבוּ אֶת־הָאֶ֛בֶן עַל־פִּ֥י הַבְּאֵ֖ר
לִמְקֹמָֽהּ׃ ד וַיֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ יַעֲקֹ֔ב אַחַ֖י
מֵאַ֣יִן אַתֶּ֑ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ מֵחָרָ֖ן אֲנָֽחְנוּ׃
ה וַיֹּ֣אמֶר לָהֶ֔ם הַיְדַעְתֶּ֖ם אֶת־לָבָ֣ן בֶּן־
נָח֑וֹר וַיֹּאמְר֖וּ יָדָֽעְנוּ׃ ו וַיֹּ֥אמֶר לָהֶ֖ם
הֲשָׁל֣וֹם ל֑וֹ וַיֹּאמְר֣וּ שָׁל֔וֹם וְהִנֵּה֙ רָחֵ֣ל
בִּתּ֔וֹ בָּאָ֖ה עִם־הַצֹּֽאן׃ ז וַיֹּ֗אמֶר הֵ֥ן עוֹד֙
הַיּ֣וֹם גָּד֔וֹל לֹא־עֵ֖ת הֵאָסֵ֣ף הַמִּקְנֶ֑ה
הַשְׁק֥וּ הַצֹּ֖אן וּלְכ֥וּ רְעֽוּ׃ ח וַיֹּאמְרוּ֮ לֹ֣א
נוּכַל֒ עַ֣ד אֲשֶׁ֤ר יֵאָֽסְפוּ֙ כָּל־הָ֣עֲדָרִ֔ים
וְגָֽלֲלוּ֙ אֶת־הָאֶ֔בֶן מֵעַ֖ל פִּ֣י הַבְּאֵ֑ר וְהִשְׁקִ֖ינוּ
הַצֹּֽאן׃ ט עוֹדֶ֖נּוּ מְדַבֵּ֣ר עִמָּ֑ם וְרָחֵ֣ל ׀
בָּ֗אָה עִם־הַצֹּאן֙ אֲשֶׁ֣ר לְאָבִ֔יהָ כִּ֥י רֹעָ֖ה
הִֽוא׃ י וַיְהִ֡י כַּאֲשֶׁר֩ רָאָ֨ה יַעֲקֹ֜ב אֶת־
רָחֵ֗ל בַּת־לָבָן֙ אֲחִ֣י אִמּ֔וֹ וְאֶת־צֹ֥אן לָבָ֖ן
אֲחִ֣י אִמּ֑וֹ וַיִּגַּ֣שׁ יַעֲקֹ֗ב וַיָּ֤גֶל אֶת־הָאֶ֙בֶן֙
מֵעַל֙ פִּ֣י הַבְּאֵ֔ר וַיַּ֕שְׁקְ אֶת־צֹ֥אן לָבָ֖ן אֲחִ֥י אִמּֽוֹ׃ יא וַיִּשַּׁ֥ק יַעֲקֹ֖ב לְרָחֵ֑ל וַיִּשָּׂ֥א
אֶת־קֹל֖וֹ וַיֵּֽבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּ֨ד יַעֲקֹ֜ב לְרָחֵ֗ל כִּ֣י אֲחִ֤י אָבִ֙יהָ֙ ה֔וּא וְכִ֥י בֶן־רִבְקָ֖ה ה֑וּא
וַתָּ֖רָץ וַתַּגֵּ֥ד לְאָבִֽיהָ׃ יג וַיְהִי֩ כִשְׁמֹ֨עַ לָבָ֜ן אֶת־שֵׁ֣מַע ׀ יַעֲקֹ֣ב בֶּן־אֲחֹת֗וֹ וַיָּ֤רָץ
לִקְרָאתוֹ֙ וַיְחַבֶּק־לוֹ֙ וַיְנַשֶּׁק־ל֔וֹ וַיְבִיאֵ֖הוּ אֶל־בֵּית֑וֹ וַיְסַפֵּ֣ר לְלָבָ֔ן אֵ֥ת כָּל־הַדְּבָרִ֖ים
הָאֵֽלֶּה׃ יד וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ לָבָ֔ן אַ֛ךְ עַצְמִ֥י וּבְשָׂרִ֖י אָ֑תָּה וַיֵּ֥שֶׁב עִמּ֖וֹ חֹ֥דֶשׁ יָמִֽים׃

לְתַמָּן כָּל־עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין יָת־אַבְנָא מֵעַל־פּוּמָּא דְבֵירָא וּמַשְׁקַן יָת־עָנָא וּמְתִיבִין יָת־אַבְנָא עַל־פּוּמָּא דְבֵירָא לְאַתְרַהּ: ד וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אַחַי מְנַן אַתּוּן וַאֲמָרוּ מֵחָרָן אֲנַחְנָא: ה וַאֲמַר לְהוֹן הַיְדַעְתּוּן יָת־לָבָן בַּר־נָחוֹר וַאֲמָרוּ יְדַעְנָא: ו וַאֲמַר לְהוֹן הַשְׁלָם לֵהּ וַאֲמָרוּ שְׁלָם וְהָא רָחֵל בְּרַתֵּהּ אָתְיָא עִם־עָנָא: ז וַאֲמַר הָא עוֹד יוֹמָא סַגִּי לָא עִדָּן לְמִכְנַשׁ בְּעִיר אַשְׁקוֹ עָנָא וְאִיזִילוּ רְעוֹ: ח וַאֲמָרוּ לָא נִכּוּל עַד דְּי־מִתְכַּנְּשִׁין כָּל־עֶדְרַיָּא וִיגַנְדְּרִין יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָּא דְבֵירָא וְנַשְׁקֵי עָנָא: ט עַד דְּהוּא מְמַלֵּל עִמְּהוֹן וְרָחֵל אֲתָת עִם־עָנָא דִּי לַאֲבוּהָ אֲרֵי רָעִיתָא הִיא: י וַהֲוָה כַּד חֲזָא יַעֲקֹב יָת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּהּ וְיָת־עָנָא דְלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּהּ וּקְרֵב יַעֲקֹב וּמְגַנְדַּר יָת־אַבְנָא מֵעַל־פּוּמָּא דְבֵירָא וְאַשְׁקִי יָת־עָנָא דְלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּהּ: יא וּנְשַׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַאֲרֵים יָת־קָלֵהּ וּבְכָא: יב וְחַוִּי יַעֲקֹב לְרָחֵל אֲרֵי בַר אֲחָהּ דַּאֲבוּהָ הוּא וַאֲרֵי בַר־רִבְקָה הוּא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָ: יג וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יָת־שֵׁמַע יַעֲקֹב בַּר־אֲחָתֵהּ וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵהּ וְגַפֵּף לֵהּ וְנַשֵּׁיק־לֵהּ וְאַעְלֵהּ לְבֵיתֵהּ וְאִשְׁתָּעִי לְלָבָן יָת כָּל־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין: יד וַאֲמַר לֵהּ לָבָן

ברם

מסרה שמה. והשיבו, מ"ל. למקמה, ל' וחסר. ה ויאמר להם, כ"ג. הידעתם, ב' בקרי'. ו באה, י"א בטעם מלרע. ז רעו, ל' וכל שב"כ דכו'. ח ויאמרו, ב' כ"פ הטעם זרקא. וגללו, ב' בענין. והשקינו, ל' ומ"ל. ט עודנו, מ"ל. ורחל, ה'. באה, מלעיל. רעה, ב' חסר והעין קמוצה כידוע וב' בב' לישנא. הוא, וי"ו וחירק. י את רחל, ו' פסוק את ואת את את. ויגל, ב' בב' ליש'. יא קלו, כל טו' חסר במ"א. יג כשמע, הכף רפוי'. שמע, ה'. ויביאהו, ה' מ"ל וכל ד"ה דכו' במ"א וחסר י' תכין.

ת"א הן עוד היום ס' הזהר פ' ואתחנן. ויהי כאשר מגילה י. ויגד יעקב מגילה יג ב"ב קכג.

ויאמר

רש"י

הוה משתמש לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן. הטעם בא"לף ותרגומו אתיא. ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להן הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו' (ב"ר): (ח) לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול (ב"ר): (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה. ד"א לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום. לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה. (ב"ר) לפי שאמה מתה לא היה לה להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו. (ב"ר) כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והם בחיקו (ב"ר): וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו (ב"ר): ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה

אאספך

רמב"ן

אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. ויתכן עוד על דרך הפשט שאין הספק בדבר אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי וכן אם יהיה היובל לבני ישראל אם יצא העת שיהיה התנאי או יתקיים המעשה כלומר בבואו: (כא) והיה ה' לי לאלהים. איננו תנאי כדברי רש"י אבל הוא הסדר ועניינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהיה לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר ויש בענין סוד ממה שאמרו כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה: (ב) וירא והנה באר בשדה. והנה שם שלשה עדרי

צאן

ירושלמי

ית ענא ומתיבין ית אבנא על פם בירא לאתרה: (ד) ואמר להום
יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: (ה) ואמר להום הידעתון ית
לבן בר נחור ואמרו ידענא: (ו) ואמר להום השלם ליה ואמרו שלם
והא רחל ברתיה אתיא עם ענא: (ז) ואמר הא עדן יומא סגי לא עדן
למכנש בעיר אשקו ענא ואיזילו רעו: (ח) ואמרו לא ניכול עד די יתכנשון
כל עדריא ויגלגלון ית אבנא מעל פם בירא ונשקי ית ענא:
[(ח) לא אישון למיכנשא:]
(ט) עד דהוה ממליל עמהון ורחל אתת עם ענא דלאבוהא ארום רעיתא היא
בההוא זמנא ארום הוה מחתא דיי בענא דלבן ולא אשתיירו מנהון אלהן
קלילן ותריך רעיא דיליה ומה דאשתארו שוי קדם רחל ברתיה: (י) והוה
כדי חמא יעקב ית רחל ברת לבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב וגליל ית

יונתן בן עוזיאל

אבנא בחדא מן אדרעוי מעילוי פם בירא וטפת בירא וסליקו מיא לאנפוי
ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמיה והות טייפא עשרין שנין: (יא) ונשק
יעקב לרחל וארים ית קליה ובכא: (יב) ותני יעקב לרחל ארום לאיתקרבא
עם אבוהא אתא ולמיסב חדא מן ברתוי ענתה רחל ואמרת לית אפשר לך
למיתב עמיה ארום גבר רמאי הוא אמר לה יעקב אנא רמאי וחכים יתיר
מניה ולית ליה רשו לאבאשא לי ארום מימרא דיי בסעדי וכדי ידעת ארום
בר רבקה הוא ורהטת ותניאת לאבוהא: (יג) והוה כמשמע לבן ית שמע
גבורתיה וחסידותיה דיעקב בר אחתיה היך נסיב ית בכירותא וית סדר
ברכתא מן יד אחוי והיך אתגלי ליה יי בבית אל והיך גדר ית אבנא והיך
טפת בירא וסליקת לאנפוי ורהט לקדמותיה וגפיף ליה ונשק ליה ואעליה לביתיה
ותני ללבן ית כל פתגמיא האלין: (יד) ואמר ליה לבן ברם קריבי ודמי לי אנת
ויתב

בעל הטורים

בגימ' זה אהרן ומשה ומרים [עם הסיבות]: כי מן הבאר ההוא בגי' משה: והאבן ב' בפרשה
פ"ט ב' לוחות אבנים: ז"פ באר בפר' כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד ז'
שקולין בתורה בפנה וה' מהם [פי] הבאר כנגד ה' שקו' בי"ט. וג' מהם מעל פי הבאר
כנגד ג' שקולין בחול: (ו) וישאלו שלום ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלהי לרשעים:
(ט) כי רעה הוא ב' הכא ואידך (משלי כ"ה) אן רעה ורגל מועדת אותו פסוק נדרש
בגליות אף כי רעה הוא נדרש בב"ר בגליות: (י) ויגל ב' במסורה הכא ואידך ויגל כבודי.
שכיון שרצה לוקח שרשה עליו רוה"ק וזה ויגל כבודי כדכתיב עורה כבודי. ד"א שימתי
ויגל כבודי כשיתקיים ויגל האבן כשיסור יצר הרע שדומה לאבן: (יג) שמע ב' הכא ואידך (ישעי' כ"ג) כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור. מתי יהי' זה מקויים
כשתבא

יונתן

וכדפירש"י: (ט) מחמת דה' כו' פי' כי יד ה' היתה בצאן לבן ולא נשארו מהן אלא
מעט תרגם קלילן: והריך רעיא פירש שגרש הרועים שלו ולכן היתה רחל רועה
ודייק כ"ז מדכתיב ויעקב רועה צאן לבן הנותרות: (י) והות טייפא עשרין שנין פי'
שהיו המים מתרבין ועלו עשרין שנין כל זמן היות יעקב אצלו: (יב) גבר רמאי
הכי דייק בב"ר פרק גם נוטלין וכי אחי אביה הוא והלא בן אחות אביה הוא אלא
וכו': (יג) גבורתיה וחסידותיה זה ידע כשהגיד לו מגלילות האבן ושעלו המים
לנגדו

רמב"ן

לאן רובצים עליה יצריך הכתוב בספור הזה להודיענו כי קווי יי' יחליפו
כח ויצאתו מתן עוז כי הנה יעקב אבינו בא מן הדרך והוא עיף ויגל לבדו
האבן אשר היו צריכים אליה כל הרועים ושלשה עדרי צאן אשר להם רועים
רבים ושומרים כלם רובצים עליה אינם יכולים להניעה כלל ולרבותינו בב"ר
גם בזה להם סוד רמז לעתיד כי נזדמן לו ככה שנכנס בדרך הבאר ולא
נאספו כל העדרים רק שלשה מהם ובא בזמן שהאבן על פי הבאר והעדרים
שומרים לה וכל הענין המסופר כאן להודיענו שילליח בדרך הזה ויצא ממנו
זרע זוכה לרוח הזה כי הבאר ירמוז לבית המקדש וגו' עדרי צאן עולים
שלשה רגלים כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם היו שואבין רוח הקדש
או שירמוז כי מציון תצא תורה שנמשלה למים ודבר יי' מירושלם ונאספו
שמה כל העדרים באים מלבא חמת עד נחל מצרים וגללו את האבן והשקו
שמשם היו שואבין רוח הקדש והשיבו את האבן מונח לרגל הבא: (ה) הידעתם
את לבן בן נחור. היה נכר וידוע בשם אבי אביו כי הוא נכבד מאביו
ולאם בית אבותם כדכתיב אלהי אברהם ואלהי נחור. ויתכן שהיה בתואל אדם פחות מעלה ולא ירצה לבן שייחסו אותו האנשים רק לאבי אביו כי כן
מצאו ויען לבן ובתואל אולי היה כל זה למעלת אברהם כי היו כל המשפחה מתייחסים לנחור אחי אברהם: (ט) וטעם כי רועה היא. להגיד כי אין
נכאן לבן רועה אשר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה אחותה כלל ולא היה עניינה כבנות
יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועות כאשת כמו שאמר ותבאנה ותדלנה ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהיתה לאה
גדולה ראויה לאיש וחשם לה אביה אבל יתרו נכבד במקומו וכהן הארץ ויראו מגשת אל בנותיו או שהיה לבן נגוע ממנו כי משפחת אברהם כשרה
וצנועה ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל או הוא כדברי ר"א כי נשיקה בלמד חיכנה בפה רק נשק אותה על ראשה או על
כתיפה: (יב) ותגד לאביה. לשון רש"י אמה מתה וכך בברא"שית רבה ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושילא אליו ויכבדהו כי אמה מה לה ומה תעשה
לו

אבן עזרא

[א]השקה. ואין אחר היו"ד אחת מאותיות [ב]הגרון שהיא משפט להרחיב את
אשר לפניהם. ואין ראוי לאדם לאמר [ג]הו"ו. או שיאמר כן עם [ד]השרי
היו"ד שהם סימני [ה]המשרתים. ולפי דעתי האשר רצו לאמר מן ראה על
משקל וישב ממנו שבי והנה משר [ו]ה"א ראה. גם לא יתכן שיהיה הא"לף
נראה [ז]בסוף המלה. והנה ישאר בחיריק [ח]תחת היו"ד. והנה יהיה משקלו
וייף *בגדלו. ויתערב עם לשון [ט]ירה. על כן פתחו [י]היו"ד: (ג) וגללו.
הרועים [כ]את האבן: (ד) מאין. שאלה על מקום. ולאמרו בלא מ"ם
לא יתכן כי אז יהיה [ל]לאין. גם נמצא כן עם מ"ם הן אתם [מ]מאין:
(ו) והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: (ט) ורחל
באה. מלעיל והוא פועל עבר: (יב) ויגד יעקב לרחל. מאוחר וטעמו
וכבר הגיד [נ]יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו: (יג) את כל
הדברים האלה. דברי [ס]הברכה: (יד) חדש ימים. כבר [ע]פירשתיו:
משכרתך
*(יחזקאל ל"א ז')

פירוש על אבן עזרא

אמר ויֵרָא את כל השאלה אביו אשר עשה ויֵרָא (יחזקאל י"ח י"ד) ויראה כתיב ויראה קרי. [א]ר"ל והפת"ח מורה על בנין הכבד. [ב]הם אותיות אחה"ע שמשפט ההראה
להם אף בבנין הקל כמו יַעֲלֶה יֶחֱנֶה [ג]לומר יַרְא בעתיד לזכר נסתר. [ד]ר"ל את"ן מאותיות אית"ן שהם סמני המשרתים כי לא נוכל לומר וָאֵרָא וַתֵּרָא וַנֵּרָא כמו שנאמר
וַיֵּרָא. [ה]שהם אותיות כשתיל אב המון שהם סמני המשרתים. וכן הביאם ר"א בספר מאזנים שאותיות אלו ישתלו בכל העניינים תחילה וסוף
כ"ש כדינו. ועל מלת וירא לא תוכל להביא אחת מהן כמו שתעשה בשאר המלות עכ"ל. [ו]ר"ל ה"א משורש ראה נשמע מן המלה. כי הוא ע"מ וַיֵּשֶׁב ר"ל ג"כ וַיֵּרָא. [ז]ר"ל שאין נח
נראה נוהג באלף לרפיון הנראו. [ח]לפי שהאל"ף נראו אינו והרי"ש נח נראה בסוף המלה בלי נקוד ישאר היו"ד בחירק וַיִּר ע"מ וַיִּיף בגדלו (יחזקאל ל"א
ז'). [ט]שענינו השלכה. [י]להבדיל בין שורש ראה לשורש ירה. [כ]ר"ל אם היה זה הדיבור מסור ענין מנהג פתיחת פי הבאר היה להם לאמור בפסוק ח' ונגל את האבן. ובודאי
מפרש כ"א בדעת (החזקוני פי' לא נוכל אנחנו לבדנו ע"פ התקנה אשר היה ביניהם) כמו לא יוכל לעלות (שמות י"ט כ"ג). ויעקב היה אורח לא היה מחויב לשמוע התיקון שלהם.
[ל]ר"ל אפס והעדר היה משמע אם היה כתוב מן אין. [מ](ישעיה מ"א כ"ד). [נ]ר"ל איך נשק אותה ערם אשר ידעו אותה אלא בודאי ויגד היה מקודם והרבה מקראות כן אשר
ענין המאוחר היה מקודם. [ס]ר"ל מלת את לרבות עוד נוסף על הגידו לפני רחל. ובודאי לא ספר הענין אשר היה עם עשו רק ענין הברכה אשר ברכו אביו כדי שיתן לו בתו
לאשה וזה אינו כפי' פ"י אשר מפרש סדר ברכתו. א"כ משמע אשר פי' לו כל הענין. [ע](לעיל ד' ד').
שמות

ספורנו

את רגליו. אבל כאשר ישע מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו ידלק עליו שרגליו נושאו' אותו כענין יובילוה רגליה: (ו) השלום לו. הנה
השתדל לדעת את שלום לבן קודם שילאה פניו כי אין ראוי לאורח הבא לפקוד את האוזרח בעת שמחתו ובהסכו על אופן אחד: (ז) הן עוד היום
גדול. הלדיק ימחא את העול גם כן אל האחרים כאמרו תועבת לדיקים איש עול: (ט) כי רועה היא. יודעת חכמת מלאכת המרעה: (י) כאשר
ראה יעקב את רחל. אבל קודם לכן לא רצה לגלגל את האבן שלא לחוב לאחרים כי חשש שמא ישקו הרועי' אותם השלשה עדרים ולא ימתינו
לעזור לאחרים: (יא) וישא את קולו ויבך. על שלא זכה לשאת אותה בנעוריו והיו לו לעת כזאת בני נעורים: (יב) כי אחי אביה הוא. להודיע
שלא ספה במוסר כשנשק אותה: וכי בן רבקה הוא. הזכיר לה את רבקה אף על פי שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה: (יג) את שמע
יעקב. שגלגל את האבן הוא לבדו: ויספר ללבן. להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושבמלות אמו ישב עמו: (יד) אך
עלמי

פירוש רשב"ם

עליה. ממתינים: (ח) עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן. והאבן גדולה על פי הבאר. שלא יפול אדם. או שלא ישאבו מטנה שאר
בני אדם: (י) ויגל את האבן. לבדו להודיע גבורתו בא הכתוב: (יג) את כל הדברים האלה. שאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו: (יד) אך

טו ויאמר לבן ליעקב הכי־אחי אתה
ועבדתני חנם הגידה לי מה־משכרתך:
טז וללבן שתי בנות שם הגדלה לאה
ושם הקטנה רחל: יז ועיני לאה רכות
ורחל היתה יפת־תאר ויפת מראה:
שלישי יח ויאהב יעקב את־רחל ויאמר
אעבדך שבע שנים ברחל בתך
הקטנה: יט ויאמר לבן טוב תתי אתה
לך מתתי אתה לאיש אחר שבה עמדי:
כ ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו
בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה:
כא ויאמר יעקב אל־לבן הבה את־
אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה:
כב ויאסף לבן את־כל־אנשי המקום
ויעש משתה: כג ויהי בערב ויקח את־
לאה בתו ויבא אתה אליו ויבא אליה:
כד ויתן לבן לה את־זלפה שפחתו
ללאה בתו שפחה: כה ויהי בבקר והנה־הוא לאה ויאמר אל־לבן מה־
זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני: כו ויאמר לבן לא־
יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה: כז מלא שבע זאת
ונתנה לך גם־את־זאת בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבע־שנים אחרות:

ויעש

ברם קריבי ובשרי את ויתיב עמה ירח יומין: טו ואמר
לבן ליעקב המדאחי את ותפלחנני מגן חוי לי מה־אגרך:
טז וללבן תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זערתא רחל:
יז ועיני לאה יאין ורחל הות שפירא־בריוא ויאיא בחזוא:
יח ורחם יעקב ית־רחל ואמר אפלחנך שבע שנין ברחל
ברתך זערתא: יט ואמר לבן טב דאתן יתה לך מדאתן
יתה לגבר אחרן תיב עמי: כ ופלח יעקב ברחל שבע שנין
והוו בעינוהי כיומין זעירין כד־רחם יתה: כא ואמר יעקב
ללבן הב ית־אתתי ארי אשלמית יומי־פלחני ואעול לותה:
כב וכנש לבן ית־כל־אנשי אתרא ועבד משתיא: כג והוה
ברמשא ודבר ית־לאה ברתה ואעיל יתה לותה ועל לותה:
כד ויהב לבן לה ית־זלפה אמתה ללאה ברתה לאמהו:
כה והוה בצפרא והא היא לאה ואמר ללבן מה־דא עבדת
לי הלא ברחל פלחית עמך ולמא שקרת־בי: כו ואמר
לבן לא־אתעבד כדין באתרנא למתן זערתא קדם רבתא:
כז אשלים שבועתא דדא ונתן לך אף־ית־דא בפלחנא

די

מסרה טו אחי, מלרע. אתה, י"ד זקפין [ר"ל מלעיל]. הגידה, מ"ל. לי, דגוש מדין א"מ. משכרתך, ל' קמץ וס' משכרתך שלמה. יז ועיני, ג' ר"פ, רכות, ב' אם ידבר אליך רכות ומ"ל. יט מתתי, ג'. כ ויעבד, כל או' חסר. כא הבה, ל' בטעמא מלרע [כנגד הכלל]. ימי, המ"ם בקמץ והיוד מפיק. ואבואה, ד' מ"ל. כב ויאסף, כל או' חסר. כג בערב, ברוב הספרי' בזקפא. ויבא, כ"א. ויבא, כ"ל חסר. כד ללאה, ל'. כה הוא, ויו וחירק. לאה, ל'. זאת, דגוש מד"ד. לי, דגוש מדין א"מ. הלא, חסר. רמיתני, ב' ואחה שלול. כו יעשה, ל"ו. במקומנו, ל' וכ"כ [מ"ו וח"י]. הצעירה, מ"ל. הבכירה, מ"ל. כז מלא, ה' דגש י'. שבע, חסר. ונתנה, ג'. בעבדה, כו"ל ס' במ"ב. אשר, במונח. תעבד, כל סו' חסר. עוד, מ"ל. אחרות, כו"ל מ"ל.

ת"א ועיני לאה בתרא שם. ויהי בבקר מגילה יג בתרא קכג.

רש"י

אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה. לשון תמיה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות. (ב"ב קכ"ג) שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תאר. הוא צורת הפרצוף לשון (ישעיה מד) יתארהו בשרד קונ"פא"ס בלע"ז: מראה. הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים. (ב"ר) הם ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה. כל הסימנין הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל הקטנה ואף על פי כן לא הועיל שהרי רמהו: (כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו שנאמר ואבואה אלי' והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כך: (כה) ויהי בבקר והנה הוא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים (מגילה יג): (כז) מלא שבע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במועד קטן: (וא"א לומר שבוע ממש שאם כן היה צריך לינקד בפתח השי"ן. ועוד שהשבוע לשון זכר כדכתיב שבעה שבועות תספור לפיכך אין משמע שבוע אלא שבעה שטיי"נא בלע"ז): ונתנה לך. ל' רבים כמו ונשרפה נרדה ונבלה אף זה ל' ונתן: גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי

המשתה

רמב"ן

לו אבל רבקה הראת את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערות: (טו) הכי אחי אתה ועבדתני חנם. לא ספר הכתוב שהיה יעקב עובד אותו ויתכן כי מעת שאמר וישק את צאן לבן אחי אמו לא יצא הצאן מידו כי בראותו את רחל כי רועה היא חמל עליה שלא תשוב לרעות הצאן עוד והיה הוא רועה אותן באהבתו אותה ואפשר עוד לומר כי לבן דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהיה יעקב מתעכב שם מתפרנס מאשר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ותעבדני חנם כי ידעתי כי מעתה תעבוד אותי כי איש מוסר אתה ולא תתפרנס משל אחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני בחנם בלא משכורת שלימה והגידה לי מה תבקש אתה במשכורתך ואתן אז הכיר יעקב דעתו אמר לו שיעבוד אותו ז' שנים ברחל והעבודה מן הסתם היא מרעה הצאן כי לה היו צריכים ובה היו מדברים: (כא) כי מלאו ימי. שאמרה לי אמי ועוד כי מלאו ימי הריני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים לשון רש"י: (כז) מלא שבוע זאת. דבק הוא בסמך שבוע של זאת והן ז' ימי המשתה גם זה לשון רש"י וא"כ למה לא פי' הרב מלאו ימי על שני העבודה והתנאי שמלאו כדברי אונקלוס והוא משמעות

הכתוב

דיתב עמיה ירח יומין: (טו) ואמר לבן ליעקב המדאחי אנת חשיב ותפלחינני מגן תני לי מן יהי אגרך: (טז) וללבן הוון תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זעירתא רחל: (יז) ועיני לאה הוון צידנייתן דבכיא ובעיא מן קדם יי דלא יזמן לה לעשו רשיעא ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזוא:

[(יז) ועיני דלאה הוון רכיכן על דהוות בכיא ומצלא דלא תיסוק במזליה דעשו ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזוא:]

(יח) ורחים יעקב ית רחל ואמר אפלחינך שב שנין בגין רחל ברתך זעירתא: (יט) ואמר לבן ברמיו טב דאתן יתה לך מן דאתן יתה לגבר אוחרן תיב עמי: (כ) ופלח יעקב בגין רחל שב שנין והוו דמיין בעינוי כיומין קלילין מדרחים יתה: (כא) ואמר יעקב ללבן הב ית אנתתי ארום אשלימו יומי פולחני ואיעול לותה: (כב) וכנש לבן ית כל אינשי אתרא ועבד להון שירוי ועני ואמר להום הא שב שנין דאתא יעקב לגבן בירן לא חסרו ובית שקיותן סגו וכדון אייתו נתיעט עליה עיטא דרמיו די יסתן לגבן ועבדו ליה עיטא דרמיו לאתאבא ליה לאה חולף רחל:

[(כב) וכנש לבן ית כל עמא דאתרא ועבד. שרוי עני לבן ואמר להון הא שבע שנין אית ליה לגברא צדיקא הדין מן דאתא לוותן שקוותן לא חסרו ומבועינן סגיין וכדון אתון הבו לי עצה דנכבוש יתיה גבן עוד שבע שנין ויהבו ליה עיצה דרמיו למסבה ליה ללאה חלף רחל:]

(כג) והוה ברמשא ודבר ית לאה ברתיה ואעיל יתה לותיה ועל לותה: (כד) ויהב לבן ליה ית זלפה ברתיה דילידת ליה פילקתיה ומסרה ללאה ברתיה לאמהו: (כה) והוה לעדוני צפרא ואסתכל בה והא היא לאה דכולה ליליא הוה חשיב דרחל היא מן בגלל דמסרת לה רחל כל מליא דמסר לה יעקב וכד חמא כן אמר ללבן מה דא עבדת לי הלא בגין רחל פלחית עמך ולמא שקרת בי: (כו) ואמר לבן לא מתעביד כדין באתרין למיתן זעירתא קדם רבתא: (כז) אשלים כדון שבעתי יומי משתיא דדא וניתן לך אוף ית דא בפולחנא דתפלח עמי תוב שב שנין אוחרנין:

[(כז) אשלים שבעתי יומי משתותא דלאה ואתן:]

ועבד

בעל הטורים

בגימטריא מטה מקל יעקב: ויחבק לו וינשק לו. חבקו לראות אם היה מעות בחגורו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טובה בפיו. ויחבק לו וינשק לו בגימטריא שחבקו לגזול מה שעליו: (יז) ועיני לאה רכות ב׳ ר״פ הכא ואידך ועיני ישראל כבדו מזוקן: (איוב י״א) ועיני רשעים תכלינה. למה היו עיניה רכות לפי שהיתה יראה שלא תנפל לעשו וכן ועיני ישראל כבדו מזוקן לפי שראה ירבעם ואחאב יצאו ממנו. וזה הוא ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו בשביל ועיני רשעים. רכות ב׳ ועיני לאה רכות. (איוב מ׳) אם ידבר אליך רכות אעפ״כ לא היה אוהב אותה [ר״ל אע״פ שדיברה אליו

יונתן

לנגדו ידע בודאי כי חסיד הוא: (יז) לירכייתן לשון גמרא בבכורות כ״א ופירש״י פס עגולות והערוך פי׳ שחורות מקום שהעין מונח שם עגול: (כב) ועבד להון שירוי פי׳ עשה להם סעודה והוא לשון גמרא בשבת פ׳ כל כתבי ר׳ זירא בצע אכולי שירותא וכן בתענית פרק קמא ליכול כלבא לשירותא ופי׳ רש״י סעודתו וכן ה״א כמה פעמים: בירן ובית שקוותן סגי כבר פירשנו היאורים שמהן משקי׳ בהמות הרבה שמה: נתיעט עליה עיטא נתיעצו עצות עליו שימתין אצלם וכל זה ברכה פ״ע: (כה) דכולא ליליא וכו׳ פי׳ כל הלילה היה סבור שהיא רחל מפני שמסרה לה סימנים כדפירש״י

רמב״ן

הכתוב באמת ובשביל הימים שאמרה לו אמו גם מפני זקנתו לא יתן לו לבן בתו קודם זמנו אשר התנו ביניהם ודי שיקיים תנאו וכדברי אונקלוס הוא שהלך לכרם מלא שבוע זאת על המשתה כי ימי העבודה שלמים היו כאשר אמר לו יעקב גם כן פירש ר״א ואני לא ידעתי כי שבעת ימי המשתה תקנת משה רבינו לישראל ואולי נאמר שנהגו בהם מתחלה כמנהגי האומות כענין באבילות דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים ומה שלמדו מכאן כמו בירושלמי גם כן בנ״ל שאין מערבין שמחה בשמחה סמך בעלמא ממנהגי הקדמונים קודם התורה אבל בגמרא שלנו לא למדוה מכאן ודרשוה מויעש שלמה את החג ויתכן לומר כי היה זה מחליף משכורתו עשרת מונים כי יעקב אמר לו מתחלה כי מלאו הימים ולכן שתק ונתן לו לאה ואחר כן אמר לו לבן מלא שבוע זאת כי עדיין לא מלאו ימי עבודת לאה וקודם זמני נתתיה לך ויעקב שמע אליו וימלא אותם כדברי לבן כי מה יוכל לעשות והוא ברחל יחפוץ ולכך לא אמר הכתוב בתחלה ויהי במלאת הימים ויאמר יעקב וגו׳ ועוד יתכן לומר כי כאשר היו בשנה השביעית אמר יעקב ללבן הבה את אשתי כי מלאו ימי שזו שנת מלאת הימים וכן זקן עם מלא ימים הוא אשר הגיעו לשנת סופו וכן עד יום מלאת ימי מלואיכם עד יום השביעי שבו ימלאו ימי המלואים או שאמר מלאו בעבור שהיו קרובים להמלא והשוים כמלאים

וכמוהו

אבן עזרא

(טו) משכרתך. על משקל מתכונות [ס]הלבני׳: (יז) רכות. [צ]כמשמעו ויש שואלים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבות השם כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות נותן להיות שוות. ובן אפרי׳ אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא היה חסר [ק]האלף: יפת תאר. כמו ותאר לכם [ר]הגבול. כל אבר כענין והאף והפה יפה. ומראה הכל [ש]יפה. או מראה על עין הפנים הראה: (כ) ויעבר יעקב ברחל. בעבור [ת]רחל: (כז) מלא

שבוע

פירוש על אבן עזרא

[פ](שמות ס׳ מ׳) כי הנהפך משברת. והכוונה ישוב המושלם לשורק. [צ]וכן הוא בב״ב (קנ״ג ע״א) בא אמר וכו׳ ע״ש פירש״י ושורש טעם בא״ל אשר בכתה שלא תפול בחלקו של עשו. [ק]ר״ל נמוך לש״ק. כמו פן תאלף אורחותיו (משלי כ״ב כ״ה). [ר](יהושע י״ח ו׳) ענין ציור ותמונה הואל לדבר והם הקוים המציירים הצורה ע״פ מדה גדלו ורחבו ועביו. [ש]אמר פי׳ ב׳ ויפה מראה הוא אדום ולבן. [ת]ר״ל כולם ביחד היו מושלמים כפי ערך אחד אשר יהיה אבר גדל או קטן ערכו להשלים מדה אבר אחר. [א]אין הבי״ת מורה העזר עיין במלת בראשית לעיל

רק

ספורנו

עצמי ובשרי אתה. אף על פי שתוכל להתפרנס בלעדי במלאכת המרעה או בזולתה מכל מקום אתה עצמי ובשרי וראוי שתשב בביתי: וישב עמו. בעבודתו לרעות צאנו כמו שהיה עמדי ויואל משה לשבת את האיש לפיכך אמר לו אחר כך ועבדתני חנם: (יז) יפת תאר. יפת התמונה וענין ובסוגים שאלהו: ויפת מראה. בלבע העור שהיה לח ואדום כי אמנם הלבע הוא מושג לחוש הראות: (יח) אעבדך שבע שנים ברחל. אין ספק שלא היה הצדיק נושא אשה ומעמיד בנים אם לא היה בידו לפרנסם בפרט בשאר וכסות כאמרם ז״ל (יבמות פ׳ הבא על יבמתו) נושא אדם כמה נשים והוא דאית ליה למיקם בספוקייהו ולכן אין לחשוב שלבן שהיה בעל ממון יתן לו בנותיו אם לא היה בידו לפרנסם. אם כן באמרו כי במקלי עברתי היתה הכוונה שלא היה בידו אז מקנה ולא דרך לעשות מלאכה להרויח ולהתפרנס בה וענין העבודה בשביל רחל היה למוהר כמנהגם שהיו נותנים מוהר לאב שיתן את בתו כאמור אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות ומה שאמרו אחר כך כי מכרנו היה משפטו בנכותן שהיה המוהר יותר מן הראוי בשבילן: בבתך הקטנה. כי תוך ז׳ שנים יהיה עתה עת דודים ותוכל בין כך להשיא הגדולה: (כ) ויהיו בעיניו כימים אחדים. משפט שהיה ראוי לתת מהר כל מזה: באהבתו אותה. שהאהבה מקלקלת השורה: (כא) ואבואה אליה. כעסה הנשואין לא הארוסין בלבד כי חפץ להשיג נחלת ה׳ בנים: (כו) לא יעשה כן במקומנו. לא הניחוני אנשי המקום לקיים דברי: (כז) ונתנה לך. ואז יסכימו גם הם: ויאהב גם את רחל. לא בשביל האשות בלבד אבל גם באשר היא רחל בשביל מעשיה המסכימים לנוכחת האשיות: מלאה. אף על

פי

פירוש רשב״ם

עצמי ובשרי אתה וגו׳. ויפה כוונת לבא אלי: (טז) וללבן שתי בנות. והפסיק תשובת דבריו של יעקב כי לפי שהיה לו שתי בנות והקטנה מצאה חן בעיניו לפיכך ביקש את הקטנה: (יז) רכות. נאות וור״ש בלע״ז. וכלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה. ועינים שחורות אינן רכות כלבנים: יפת תאר. כמו במחוגה יתארהו. דפוס החוטם והמצח והפה והלחיים: יפת מראה. לבן ואדמדם: (כא) כי מלאו ימי. שבע שנים עבדתיך. (כה) והנה היא לאה. בדבר שלא נודע תחלה אומר והנה. וכן והנה חלום: (כז) מלא שבוע זאת. שבעת ימי המשתה של לאה: ונתנה. ונתנה לך גם את זאת מיד בעבודה אשר תעבד עמדי אחרי נשואי רחל: עוד שבע שנים אחרות. כדכתיב ויהי כאשר ילדה

רחל

כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת
וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃
כט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה
שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ ל וַיָּבֹא גַּם אֶל־
רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד
עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ לא וַיַּרְא
יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־
רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ לב וַתַּהַר לֵאָה
וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה
כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי
אִישִׁי׃ לג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר
כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי
גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃
לד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה
הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ
שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי׃
לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם
אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ
יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃ ל א וַתֵּרֶא רָחֵל
כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי
בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃ ב וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים
אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ ג וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ
וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה
ויבא

די־תפלח עמי עוד שבע־שנין אחרנין: כח ועבד יעקב
כן ואשלים שבועתא דדא ויהב לה ית־רחל ברתה לה
לאנתו: כט ויהב לבן לרחל ברתה ית־בלהה אמתה לה
לאמהו: ל ועל אף לות־רחל ורחים אף־ית־רחל מלאה
ופלח עמה עוד שבע־שנין אחרנין: לא וחזא יי ארי־
שניאתא לאה ויהב־לה עדוי ורחל עקרא: לב ועדיאת לאה
וילידת בר וקרת שמה ראובן ארי אמרת ארי־גלי קדם־יי
עלבוני ארי כען ירחמנני בעלי: לג ועדיאת עוד וילידת
בר ואמרת ארי־שמיע קדם־יי ארי־שניאתא אנא ויהב לי
אף ית דין וקרת שמה שמעון: לד ועדיאת עוד וילידת
בר ואמרת הדא זמנא יתחבר־לי בעלי ארי־ילידית לה
תלתא בנין על־כן קרא־שמה לוי: לה ועדיאת עוד וילידת
בר ואמרת הדא־זמנא אודה קדם־יי על־כן קרת שמה
יהודה וקמת מלמילד: א וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב
וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב־לי בנין ואם־לא
מיתא אנא: ב ותקיף־רוגזא דיעקב ברחל ואמר הא מני
את־בעיא הלא מן קדם־יי תבעין די־מנע מניך ולדא
דמעין: ג ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא
ארבי ואתבני אף־אנא מנה: ד ויהבת לה ית בלהה אמתה
לאנתו

מסרה כח וימלא, ע' דגש, שבע, כו"ל חסר. לו, כ"כ לו ורפי. ל עוד, מ"ל. לא וירא, ד' דס' בתו'. שנואה, מ"ל. ורחל, ה'. לב ותקרא, פ'. כי, ל"ין [מ"ס] פסוק כי כי. יאהבני, ל'. אישי, ס' כו"ל מ"ל. לג שנואה, מ"ל. לד ילוה, ל'. קרא, המתג בקוף. לה ותהר, ל' בטעמא. קראה, ג' דן יהודה יעבץ. ותעמד, כל סו' חסר. ל א באחתה, חסר. הבה, המתג מלעיל ולכן אחריו דגוש מדין א"מ. מתה, ל' מלרע [כי הוא בינוני]. ב התחת, ג. פרי, ל' דסמיך וס' פרי הבטן. ג בא, מ'. ותלד, ל' רפי. ברכי, הכ"ף דגושה. ואבנה, ל'.

ת"א וירא ה' כי שנואה לאה בתרא שם. ויפתח את בתרא שם בכורות מה. הבה לי בנים נדרים סד תהלים ה. התחת אלהים עקידה שער ס.

רש"י

שמחתה ותעבוד לאחר נשואיה: (ל) עוד שבע שנים אחרות. (ב"ר) אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שרמאהו בא עליו: (לב) ותקרא שמו ראובן. (ברכות) רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי. (ב"ר) לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן. כל מי שנאמר בו ע"כ מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. בכולן כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: (א) ותקנא רחל באחתה. קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים (ב"ר): הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת (ב"ר): (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים. ממך מנע ולא ממני: (ג) על ברכי. כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד
שרה

רמב"ן

וכמוהו ורבים וכן בסדר האחר בצאת נפשה כי מתה בהיותה קרובה לכך ותשובה כאלו מתה וזה טעם ואבואה אליה כלומר לא שתתן אותה ואלכה אבל שתשאנה ואשלים מעט הימים אשר עלי כי מעתה לא תירא ממני שאעזבך ורבותינו עשו מדרש בלשון ואבואה אליה בעבור שאיננו דרך מוסר להזכיר כן אף כי בצדיקים אבל הכוונה היא מה שאמרתי ואחרי כן אמר לו לבן מלא שבוע השנים של זאת ואת כי אולי בעבור שעברתי על דעתך לא תשלים אותן או כדי שיהיה ידוע מתי התחילו ימי עבודת רחל ואז אתן לך האחרת בעבודה אשר תעבוד עמדי לאחר הנישואין: ונתנה לך. לשון רבים כנרדה ונבלה שם ונשרפה אף זה לשון. וכן זה פי' רש"י ולא אמר למה יתפוש היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך שהנכבדים בלשון הקדש במאמר אחרים ור"א אמר בכאן שהוא נפעל והו"ו השיבו לעתיד ופירוש ונתתן לך. והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו
כי

(כח) ועבד יעקב כדין ואשלים שבעתי יומי משתיא דלאה ויהב ליה ית רחל ברתיה לאנתו: (כט) ויהב לבן לרחל ברתיה ית בלהה ברתיה דילידת ליה פילקתיה ומסרה לה לאמהו: (ל) ועל אוף לות רחל ורחים אוף ית רחל מלאה ופלח עמיה בגינה תוב שב שנין אחרנין: (לא) וגלי קדם יי ארום לא הוה לאה רחימתא באנפי יעקב ואמר במימריה למתן לה בנין ורחל הות עקרה: (לב) ואתעברת לאה וילידת בר וקרת ית שמיה ראובן ארום גלי קדם יי עולבני ארום כדון ירחמינני בעלי והיכמא דאתגלי קדם יי עולבני היכדין יהוי גלי קדמוי עולבנהון דבניי כד יהון משתעבדין בארעא דמצראי: (לג) ואתעברת תוב וילידת בר ואמרת ארום שמיע קדם יי ארום שניתא אנא ויהב אוף ית דין והיכדין ישתמע קדמוי קלהון דבניי כד יהון משתעבדין במצרים וקרת שמיה שמעון: (לד) ואתעברת תוב וילידת בר ואמרת הדא זמנא יתחבר עמי בעלי ארום ילדית ליה תלתא בנין והיכדין עתידין בנוי למהוידון מתחברין לשמשא קדם יי בגין כן קרא שמיה לוי: (לה) ואתעברת תוב וילידת בר ואמרת הדא זמנא אודי קדם יי דמן בריי דין עתיד למיפק מלכין ומניה יפוק דוד מלכא דעתיד לאודויי קדם יי בגין כן קרת שמיה יהודה וקמת מלמילד: (א) וחמת רחל ארום לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב צלי קדם יי ויהב לי בנין ואין לא הי כמיתא אנא חשיבא: (ב) ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר עד דאנת בעיא מני בעי מן קדם יי דמן קדמוי הינון בניא והוא מנע מניך פירי מעיא: (ג) ואמרת הא אמתי בלהה עול לוותה ותיליד ואנא אירבי ואתבני אוף אנא מנה: (ד) ושחררת ליה ית אמתה בלהה ומסרה
ליה

בעל הטורים

אליו רכוש]: (לא) וירא ה' כי שנואה ס"ת אהיה לפי שחשדה יעקב כמו שהפקירה עצמה לו כך. הפקירה עצמה לאסור לכך העיד הקב"ה שמו עליה: (לב) ותקרא שמו ראובן ואח"כ כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן אלא תחלה הוא מפרש טעם השם ואח"כ השם [ע"ע מה דרש בו]: (ג) הנה אמתי בלהה ולא אמרה שפחתי כדכתיב בהגר לפי
שהיתה

יונתן

כדפירש"י: (לב) היכדין יהון גלי קדמוי על בנהון וכו' המעיין יראה גבי שמעון: (לג) ישתמע קדמוי קלהון דבני כל זה ברבה פרשה ע"א יש שמותיהון נאים ומעשיהן נאים כראובן ראה בני עמו שמעון שמע יי' את קול עמו וכן כולם: (א) כמיתא אנא חשיבא כדאי' במס' נדרים ס"ד ארבעה חשובים כמתים ואחד מהם מי שאין לו בנים: (ד) ושחררת ליה דקשה ליה מאי ושפן והלא בכל מקרה הנה אמתי וכו' אלא ודאי
שחררה

רמב"ן

כי לא ינימוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל מלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נהיה נדבר ונעשה לך כבוד ושמחה כאשר עשינו בראשונה: (ל) ויאהב גם את רחל. הזכיר הכתוב שגם אהב רחל יותר מלאה והטעם בעבור כי הטבע לאהוב יותר האשה אשר ידע האדם בראשונה כענין שהזכירו חכמים בנשים ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי והנה יעקב אהב רחל מלאה שלא כדרך הארץ וזה טעם גם כי שנואה לאה כי מאשר רמתה את אחותה גם ביעקב כי אם נאמר שנהגה כבוד באביה שאמז בה והכניסה אליו ואל תאמר בו היתה לה להגיד או לרמוז כי היא לאה אף כי היתה מתנכרת כל הלילה ולפיכך לא הכירה עד שראה אותה בבקר ולכן שנאה יעקב והאלהים יודע כי להכנס' אל הצדיק עשתה כן ורחם עליה וכך אמרו בב"ר כיון שראה יעקב מעשים שרמתה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר לאמן של אלו אני מגרש וזה טעם וירא אלהים כי חמל עליה שלא יעזבנה. ויש אומרים כי שתים נשים שהאחת אהובה מאד תקרא השניה שנואה כנגדה כמו שאמר ויאהב גם את רחל מלאה לא ששנאה והיתה בושה בדבר וראה אלהים את עניה: (א) הבה לי בנים. אמרו המפרשים שתתפלל עלי ואם אין מתה אנכי לשון רז"ל שמי שאין לו בנים חשוב כמת והוא מדרש רבותינו ואני תמה אם כן למה חרה אפו ולמה אמר התחת אלהים אנכי ושומע אל צדיקים י"י ומה שאמר אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ממני לא מנע וכי הצדיקים אינן מתפללים בעד אחרים והנה אליהו ואלישע התפללו בעד נשים נכריות ונראה שבשביל זה תפסוהו רבותינו אמרו בב"ר אמר לו הקב"ה כך עונין את המעיקו' חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה ועל דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים ואם אין שתמית עצמה בצער דברים אלא כסוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה ויחר ליעקב שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע עכ"פ ובעבור שדברה דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים ואינו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה והנה הצדקת בראותה שלא תוכל להסמך על
תפלת

אבן עזרא

שבוע זאת. ז' ימי המשתה [א]וזאת על לאה: (לב) יאהבני. בשתמות הבי"ת כמו מן מדקדקי [ב]הרעה: (לד) ילוה אישי. כמו ונלוו [ג]עליך: (לה) הפעם אודה את יי'. כטעם הפעם [ד]הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם [ה]כי לא אשמוד להיות לי עוד. כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי. על כן עמדה מלדת: (א) הבה לי בנים. שתתפלל לשם [ו]כאשר עשה אביך: (ב) התחת אלהים אנכי. כאילו אני במקום [ז]השם. ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו: (ג) ואבנה.
מפורש

פירוש על אבן עזרא

רק פי' לקחתה באשר העבודה. [א]ר"ל כי שבוע לשון זכר. וזאת ל"נ. ע"כ פי' כפירש"י. [ב](לעיל י"ט י"ע) כי היה ל"ל יאהבני. וכן הבדל יבדלני (ישעיה נ"ו ג') ע"ש רד"ק. [ג](במדבר י"ח ד') והוא לשון חיבור. [ד]ר"ל הפעם פי' עתה ולא מקודם. ע"כ מוסיף ה"א מלת הזאת ור"ל ע"י הסיבה הזאת. [ה]ר"ל כמו קראה שם יוסף על ב' דברים להלן פס' כ"ד ולאה כאשר הולידה ד' בנים נעשת מעופלת בבנים. ובפרט כאשר יע"ה היה טרוד עם הצאן א"כ נראה כמו מי שהוא שבע ומחזיק טובה ואינו רוצה עוד בל"א (איך דאנקע). ובאמת שאלה עוד להוליד בנים כאשר המקנאה באחותה. ואולי כונה גם לזה לקרא שם יששכר וכו' (להלן פס' י"ח) כי בזה הראה אשר הודאה לא היתה לאמור כי אינה רוצה עוד. ולאות כי יש לה שמחה להעפל בגדול בניה מכ"ז מבקשת גידול בנים ג"כ משמחה. [ו]ר"ל האם לא ידעה רחל הנביאה אשר ג' מפתחות ביד ה' וא"כ רחל היתה צריכה לאמור הבה לי הריון או עבור. אלא בודאי כונה לאמור אותם הבנים אשר יעד לך ה' תתן אותם לי בהתפלך להיות ע"י. [ז]ר"ל כ"א. למה לא התפלל עליה והוא כמו שפי' כ"א (לעיל כ"ה פ"ז) והיה כעת בחרן אשר הוא חו"ל. ומתרץ באומר ויתכן וכו' כי
בחו"ל

ספורנו

פי' שהיתה היא הראשונה שאין המנהג שימלא אדם קורת רוח אלא בה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל: (לא) כי שנואה לאה. שהכיר בה אחר כך סימני עקרה כאמרו ויפתח את רחמה וחשב שבשביל זה הסכימה להטעותו: ורחל עקרה. היתה עקרה בטבעה ונשארה כך עד שהאל ית' פתח את רחמה: (לב) בעניי. שהיה בעלי חושדני שהסכמתי להטעותו ותמורת החשד נתן האל ית' לי זרע כענין בסוטה: (לג) כי שנואה אנכי. ותמורת השנאה המסובבת מן החשד נתן לי גם את זה: (לד) הפעם ילוה. שהכר אני מוחזקת בהיותי רבת בנים כאמרם ז"ל בתלת זמני הוי חזקה: (לה) על כן קראה שמו יהודה. שיש בזה השם אותיות השם הנכבד ועם זה לשון הודאה ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע: (א) מתה אנכי. כענין הן אני עץ יבש: (ב) ויחר. על אמרה הבה לי כאלו היה בידו לעשות זה וכעס בקנאתו לכבוד קונו ולא הביט לאהבתו אותה בזה: אשר מנע ממך. ואיך אותך עקרה שהכיר בה סימני אילונית: (ג) בוא אליה. ובזה אמרתי הבה לי לא שחשבתי שיהי' בידך מפתח
של

פירוש רשב"ם

רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו' כי עכשיו הושלמו ארבע עשרה שנה בשתי בנותיו: (ל) ויאהב גם את רחל. וגם אהבה יותר מלאה כלומר בא אליה. וגם אהבה. רוב גם הפוכים כן בתורה. וכן וברכתם גם אותי. גם תברכו אותי. וכן גם אותך הרגתי. הנה לחצתי רגלך ונעשיתה שפי ופסח גם עדיין הייתי הורג אותך: (לא) ורחל עקרה. בשביל שכתוב לפנינו שאמרה ליעקב הבה לי בנים כתב כן: (לב) יאהבני. כמו יאהבני. וכן הבדל יבדילני (ישעיה נ"ו) כמו יבדילני: (לד) על כן קרא שמו לוי. יש לומר שיעקב קרא לו שם: (א) מתה אנכי. טעמו למטה
שהוא

וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב: ה וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד
לְיַעֲקֹב בֵּן: ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים
וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה
שְׁמוֹ דָּן: ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה
שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב: ח וַתֹּאמֶר
רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־
אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי:
ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח
אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב
לְאִשָּׁה: י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה
לְיַעֲקֹב בֵּן: יא וַתֹּאמֶר לֵאָה °בָּגָד וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ גָּד: יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת
לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב: יג וַתֹּאמֶר לֵאָה
בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־
שְׁמוֹ אָשֵׁר: רביעי יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי
קְצִיר־חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה
וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ:
טו וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל
לכן

°בא גד קרי

אונקלוס

לאנתו ועל לותה יעקב: ה ועדיאת בלהה וילידת ליעקב
בר: ו ואמרת רחל דנני יי ואף קביל צלותי ויהב־לי בר
על־כן קרת שמה דן: ז ועדיאת עוד וילידת בלהה אמתא
דרחל בר תנין ליעקב: ח ואמרת רחל קביל יי בעותי
באתחננותי בצלותי חמידת דיהי־לי־ולד כאחתי אף־
אתיהיב־לי וקרת שמה נפתלי: ט וחזת לאה ארי קמת
מלמילד ודברת ית־זלפה אמתה ויהבת יתה ליעקב לאנתו:
י וילידת זלפה אמתא דלאה ליעקב בר: יא ואמרת לאה
אתא גד וקרת ית־שמה גד: יב וילידת זלפה אמתא
דלאה בר תנין ליעקב: יג ואמרת לאה תשבחתא־הות־לי
ארי־בכן ישבחנני נשיא וקרת ית־שמה אשר: יד ואזל
ראובן ביומי חצד־חטין ואשכח יברוחין בחקלא ואיתי
יתהון ללאה אמה ואמרת רחל ללאה הבי־כען לי מיברוחי
דבריך: טו ואמרת לה הזעיר דדברת ית־בעלי ולמיסב
אף ית־יברוחי דברי ואמרת רחל בכן ישכוב עמך בליליא
חלף

מסרה ו דנני, ל' ודגש [כו"ן שניה, לתפארת]. בקלי, חסר. קראה, ג'. ז בן, כל בן מוקף פתח [ר"ל סגול] במ"ד [דין בלא מקף מן הקמוצין ר"ל לירי ומקום המסורה לקמן פסוק י"ט]. ח נפתולי, ל'. אלהים, פסק. אחתי, כל חו' ח'. יכלתי, ג' ומ' אכ"ד. ט עמדה, ד' וחד ועמדה לפני המלך. אתה, חסר. יא בגד, בא גד ק'. יג באשרי, ל'. אשרוני, ל' ומ"ל. ותקרא, י' דסמיכי. יד אין כאן פיסקא. דודאים, ל' ומ"ל דמ"ל. ויבא, כ"א. מדודאי, ל' ומ"ל. טו המעט, סה"א במסג. אישי, כל לי' מ"ל. ולקחת, ד' וסי' יברוחי דיוסף לבושין דרעוא. גם, במרכא.

ת"א וילך ראובן בימי קציר סנהדרין צט.

רש"י

שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה. כשרה: (ו) דנני אלהים. דנני וחייבני וזכני (ב"ר): (ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכלתי. הסכים על ידי ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהי' נפתלתי בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי: נפתלתי. נתקבלה תפלתי ומ"א יש רבים בל' נוטריקון: (י) ותלד זלפה. בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשני' ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנה לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו (שבת ס"ז ע"ב) גד גדי וסנוק לא ודומה לו (ישעיה סה) העורכים לגד שלחן. ומדרש אגדה שנולד מהול כמו (דניאל ד) גדו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת. דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. (סנהדרין צ"ט) סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמי"ן: (טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן.
ישכב

רמב"ן

תפלת יעקב שבה להתפלל על עצמה אל שומע צעקה וזהו וישמע אליה אלהים ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא התפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים עכ"פ בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו. ואביו נשמעה תפלתו שהוא צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן ונכון הוא: (ה) ותלד ליעקב בן. הזכיר בכל השפחות ליעקב להגיד כי הוא ספן ומודה בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו ואמר בלאה בן חמישי ובן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן ימצוך ואת כולם יקרב ולא הזכיר בראשונים כן: (ט) ותרא לאה כי עמדה מלדת. לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצטרך לומר כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים ורצתה שיהיו רוב הבנים לה ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עליה בבנים ולכך אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וכן יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו ויתכן כי תדעתם שנתנה הארץ לזרעם ואברהם ויצחק לא הרבו בנים היה חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחה שלא ישא נכרית: (יד) דודאים. סיגלי ובלשון ישמעאל יאסמין כך מצאתי בפי' רש"י ואינו כן כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו מדברי רבותינו כדאמרינן בפ' במה טומנין האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם כנפסגא שאמרו בהן מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים אולי מצאם שם במקרה והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם בהן יברוחין ובב"ר גם כן ר' חייא ב"ר אבא אמר יברוחין והן יברוח בלשון ערבי וכתב ר"א דודאי' אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים וי"א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות וראובן הביא ענפי הדודאים הוא הספרי והוא כדמות
תפוסים

יונתן בן עוזיאל

לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ יַעֲקֹב: (ה) וְאַעֲדִיאַת בִּלְהָה וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר: (ו) וַאֲמַרַת רָחֵל דָּן יָתִי יְיָ בְּרַחֲמוֹי טָבַיָּא וּלְחוּד שְׁמַע בְּקָל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בַּר וְהֵיכְדֵין עָתִיד לְמֵידַן עַל יַד שִׁמְשׁוֹן בַּר מָנוֹחַ דְּמִן זַרְעֲיָתֵיהּ וְלָא מְסַר בִּידֵיהּ יַת עַמָּא דִּפְלִשְׁתָּאֵי בְּגִין כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ דָּן: (ז) וְאִתְעַבְּרַת תּוּב וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל בַּר תִּנְיָין לְיַעֲקֹב: (ח) וַאֲמַרַת רָחֵל מִרְחֲקָא רְחִיקַת קֳדָם יְיָ בִּצְלוּ בְּרַם קַבֵּל בָּעוּתִי דִּיהֵי לִי בַּר כְּאַחָתִי אוּף יְהַב לִי תְּרִין וְהֵיכְדֵין עֲתִידִין בְּנוֹי לְאִתְפַּרְקָא מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹם בְּדַחֲקוּתְהוֹן בְּצַלוֹ קֳדָם יְיָ וּקְרַת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי: (ט) וַחֲמַת לֵאָה אֲרוּם קָמַת מִלְּמֵילַד וְשַׁחְרְרַת יַת זִלְפָּה אַמְתַהּ וִיהֲבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ: (י) וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בַּר: (יא) וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא מַזְלָא טָבָא בְּרַם בְּנוֹי עֲתִידִין לְמֵירוֹת אַחְסַנְתְּהוֹן בְּקַדְמֵיתָא מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּקְרַת שְׁמֵיהּ גָּד:

ירושלמי

[(יא) וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גַדָּא טָבָא דַּעֲתִיד לְסַגְּיָא מִשְׁתְּוֵיהוֹן דְּאוּמַיָּא וּקְרַת:]

(יב) וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה בַּר תִּנְיָין לְיַעֲקֹב: (יג) וַאֲמַרַת לֵאָה תּוּשְׁבַּחְתָּא הֲוַת לִי אֲרוּם שַׁבְּחוּ לִי בְּנָת יִשְׂרָאֵל וְהֵיכְדֵין עֲתִידִין בְּנוֹי לְשַׁבְּחָא קֳדָם יְיָ עַל טַב פֵּירֵי אַרְעֲהוֹם וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ אָשֵׁר: (יד) וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי סִיוָן בִּזְמַן חֲצַד חִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יָתְהוֹם לְלֵאָה אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה הַבִי כְדוֹן לִי מִן יַבְרוּחֵי דִּבְרִיךְ: (טו) וַאֲמַרַת לַהּ הַזְּעֵיר הוּא דִּנְסֵיבַת יַת בַּעֲלִי וְאַנְתְּ בָּעְיָא לְמִיסַּב אוּף יַת יַבְרוּחֵי דִּבְרִי וַאֲמַרַת רָחֵל בְּגִין כֵּן יִשְׁכּוּב עִמִּיךְ בְּלֵילְיָא הָדֵין חוּלַף יַבְרוּחֵי דִּבְרִיךְ:

[(טו) בִּשְׁבוּעָה יְהַבְמַן לְהָתִיךְ:]

ועל

בעל הטורים

שכיבה גם לנו מאלמם: (יד) דודאים בגי' כאדם [ר"ל כי הדודאים הם בצורת אדם כמ"ש הרמב"ן] בכל שמות השבטים אין ממ"ד אלא ליוסף כמו שהוא שטנו של עשו ובכלם אין ע"ן אלא בשמעון ע"ש (איוב כ"ד) ועין גאף שהרה נסף משום מעשה זמרי: (טז) לכן ישכב עמך הלילה וע"כ לא נקברה עמו במערה: לכן בגי' מדה במדה

צלוי

יונתן

משתריה חולה זה לא לקחה יעקב: (ח) בדחקותיכון בצלו פירוש בניו של נפתלי במלחמה סיסרא דכתיב ולקחת עמך עשרה אלפים איש מבני נפתלי בספר שופטים ד' ופירוש כשיהיו בדוחק הזה יקבל הקב"ה תפלתם וינלחו האויבים: ירושלמי (יא) משתויהון פי' לכרות יסוד הכרכים וכן נדרש ברכה פע"א ודרש גד לשון נכרת וכן

רמב"ן

ספורים ולכן כריח הפוך אבל השרש והוא העשוי בצורות ראש וידים לא ... והשרש הוא שאומרים עליו הלכסים שיועילו להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם: (טו) המעט קחתך את אישי. הטעם המעט ממך שתקחי לא אישי כאילו את אשתו ואני האשה אף כי תעשי עלמך גברת לקחת הדודאים אשר אני מתענגת בריחן ויתכן שרלתה בהן לכבוד יעקב לבשם

ילועיו

אבן עזרא

מפורש [ה]בדברי שרה: (ו) דנני. דגושה הנו"ן להסרון הנו"ן [ו]הסוסף: (ח) נפתולי. שם מבנין נפעל. וטעמי כאדם שיאבק עם אחר ויפתל ננלא אותו כדי להפילו. וכן תתפל. וטעם זכר [ז]אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי. או השם עוזרי בהאבקי: (יא) בגד. שתי מלות והא"לף חסר. וכן בכל. וכן [ל]למה כאשר מפורש ביחזקאל. וטעם גד גדוד [מ]כי יש לה גדוד בנים. ויש אומרים שפי' גד מזל טוב כאשר הוא בלשון [נ]ישמעאל. וכמוהו העורכים לגד [ס]שלחן והוא ככב [ע]לדק. והנכון לפיותו כמו גדודי [פ]הסמים: (יג) באשרי. בעבור [פ]אשרי: (יד) דודאים. אמר המתרגם יברוחין. וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב. וכן כתוב הדודאים [צ]נתנו ריח. והם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידים. ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדתם [ק]קרה: (טו) תחת

דודאי

פירוש על אבן עזרא

ר"ל לריך לעם הרלון דרשו ה' בהמלאו (ישעיה נ"ה ו') כפי דרשת חז"ל. [ח](לעיל ט"ז ב'). [ט]והמכלול כתב בשם י"א כי הוא לתפלה ולא לחסרון והוא הנכון עכ"ל ור"ל כל שירה על האות אשר ראוי להיות בה. רק נבלע בדגש ושרשו הוא דן והמדבר בעדו מוסיף נו"ן כמו ולמות לא נתנני (תהלים קי"ח י"ח) ע"כ פי' לפי דעת ר"א ככה כי תוספת נ"ן הם להקפין כמו האמינון אחיך (ש"ב י"ג כ') וכפי הדגש הוא כמו ג' מ"ן וא"כ נרך השלישי נוסף ובזה הלדיקה הדין עליה אשר נמלאה חסרה בדין ע"כ לא זכתה להוליד בנים עד היום ולזה סרה אף יאע"ה כי היה נראה מדבריה אשר יעקב יתפלל אל ה' בעבור אשתו. [י]כמו נפתל ועקש (משלי ח' ח'). תתפל (ש"ב כ"ב כ"ז). [כ]ר"ל שורש הוא השזירה שכופלין ב' חוטים ביחד להיות חזק. ואם הא' חלש לריך לכפל החוטים ולשזור אותם ע"כ קורא כ"כ לב' אנשים הדבוקים ביחד. והדבר אשר אינו בכח אדם לעשות מכונה לפעולת ה' ככתוב שלהבת יה (שה"ש ח' ו') ע"כ פי' את אשר נפתלתי בלשון נפעל אשר היה פעולת מעשה ה' וכוונתן ג"כ לשם הי' ולא בעבור הקנאה ע"כ עזרם ה' להעמיד בזמן קלר כ"כ בנים. ועלם ויאבק דרשו חז"ל כמו ויחבק עדי חבקו זא"ז והוא ג"כ כמו שזירה. [ל]לעיל י"א ע' ומפורש (ביחזקאל כ' כ"ט). [מ]מתרן קושית הרשב"ם כי השורש הוא גד והטעם סוף גדוד. כמו שוד משדד. [נ](ישעיה מ"ה י"ח). [ס]נקרא בלשונם (יופי"טער) המורה על כל דבר טוב. [ע](איוב כ"ה ג') היש מספר לגדודיו והוא פי' על העורכים לגד שולחן. [פ]ר"ל הב' הוא הסיבה כי ע"י הבנים שיקחו להם נשים יהיו נחשבים כבנותיה כמובא בפרש"י (לקמן ל"ז ל"ה) כדעת ר"ג וככתוב (במדבר ל"ו ג'). [צ](שה"ש ז' י"ד). [ק]יתכן

כדעת

ספורנו

על עקרה: ואבנה. גם אנכי. כמו אחותי: ממנה. שבקנאת ירך סברתי יתעורר טבע כלי הזרע לפעולתם: (ו) דנני אלהים. לדיק הוא בדינו שלא מנע לי הריון: וגם שמע בקולי. ואף על פי כן קבל תפלתי: ויתן לי בן. מוטב' לידה ומלא לקבורה (יבמות פ' הבא על יבמתו) כיון שנולד על ברכי. והנה הסכימו הגבירות בדבריהן אלה שתהיינה השפחות משוחררות וזה באמרן שיהיו בני השפחות להן לבנים לא לעבדים כמו שהיה הדין אם היו אמותם שפחות כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדוניה לפיכך לא שעבדו בהן כמו ששעבדה שרה את הגר בהסכמת אישה כאמרו הנה שפחתך בידך ובכן היו כלם בני יעקב לירשו והיו כלם ראויים לזכרון לפני ה' באפוד ובחשן שכל אחד מהם נחשב ליעקב זרעו המיוחס אחריו והפך זה היה בישמעאל באמרו כי בילחק יקרא לך זרע: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי. מלשון למיד פתיל חבורים אלהים ושל קודש התחברתי לבעלי: עם אחותי. וזה שעשיתי יחדיו עם אחותי שהכנסנו את לרותנו לביתנו יחדיו להעמיד שבטי'. כי אמנם הכניסה לאה את זלפה ליעקב בהכרח קודם שיולד נפתלי כי בז' שנים נולדו הי' שבטים ו' בני לאה וב' בני זלפה וכשנחשוב ט' חדשים לכל עבור הם פ"ב חדשים שהם ו' שנים מלבד ט' חדשים עבור דן שקדמו לכל עבורי השמונה שבטים ומכל זה יתחייב שמכרה לאה את זלפה ליעקב קודם לידת נפתלי כי באופן אחר לא יספיק זמן הז' שנים לעבורי כלם אם לא נאמר שנולדו כלם לז' חדשים ושתכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום עונת לידה: גם יכולתי. השגתי מה שרציתי בענין מסירת שפחתי לבעלי: (יא) בא גד. זה בא במקרה כי לא היתה כונתי להביא זה לעולם לולי שעמדתי מלדת. וכתב בגד מלה אחת כי היה ההריון לה בוגד כמו אכזב שפסק ההריון ממנה אחר שהתחיל כענין אחי בגדו כמו נחל: (יג) באשרי. זה הבן הוא נכלל באומר אלי כי גם זה לי בן: (יד) וילך ראובן. כשראה שאמו מלטערת על שעמדה מלדת: וימצא דודאים. מין עשב טוב הריח וטוב אל התולדה כמו שאמרו ז"ל על הסוס ושלכך היו אוכלים אותו בע"ם וכן היה מין הדודאי' או טוב ממנו כאמרו שם אתן את דודי לך. הדודאים נתנו ריח ובזה הודיענו לדקת ראובן וחכמתו עם היותו אז בן ד' או ה' שנים למרבה: (טו) המעט קחתך את אישי. שלא היה לך להסכים שתהיי את לרתי כאמרו ואשה אל אחותה לא תקח

ללרור

פירוש רשב"ם

א פועל.. אבל מתה עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי. חיבור ה"ק נתחברתי. נו"ן ראשונה בשביל שנייה. וכן נכסוף נכספת. נשאל נשאל דוד: (יא) בא גד. בא אלינו מזל טוב כמו העורכים לגד שלחן. וכן בססב' שבת גד גדי וסינוק לא. וכן בב"ב אתא מזלא דביתא. והמפרש לשון גדוד טועה שאעפ"י שהשמות מעין האמירה. כמו ראובן. כי ראה ה' בעניי. שמעון כי שמע ה'. אמירת האשה אין לנו לכותבה אלא כעין עיקר הדיבור. וגד אינו יכול להיות לשון גדוד בלא כפלות של שני דלת"א. יגודו על נפש לדיק דגש תחת דל"ת שני החסרה. כמו ויסכו בעונם. ויסולו עלי אורחות אידם יסובו עלי רביו בכלם דגש תחת אות החסרה: (יג) באשרי אני עומדת במישור ובשבח שמאשרות אותי בנות: (יד) דודאים. דודאי תאנים.

ברכתיב

לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי
בנך: טז ויבא יעקב מן־השדה בערב
ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי
תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני
וישכב עמה בלילה הוא: יז וישמע
אלהים אל־לאה ותהר ותלד ליעקב
בן חמישי: יח ותאמר לאה נתן אלהים
שכרי אשר־נתתי שפחתי לאישי
ותקרא שמו יששכר: יט ותהר עוד
לאה ותלד בן־ששי ליעקב: כ ותאמר
לאה זבדני אלהים | אתי זבד טוב
הפעם יזבלני אישי כי־ילדתי לו ששה
בנים ותקרא את־שמו זבלון: כא ואחר
ילדה בת ותקרא את־שמה דינה:
כב ויזכר אלהים את־רחל וישמע אליה

אונקלוס

חלף יברוחי דבריך: טו ואתא (נ"י ועל) יעקב מן־חקלא
ברמשא ונפקת לאה לקדמותה ואמרת לותי תיעול ארי
מיגר אגרתיך ביברוחי דברי ושכיב עמה בליליא הוא:
יז וקביל יי צלותה דלאה ועדיאת וילידת ליעקב בר
חמישאה: יח ואמרת לאה יהב יי אגרי דיהבית אמתי לבעלי
וקרת שמה יששכר: יט ועדיאת עוד לאה וילידת בר־
שיתי ליעקב: כ ואמרת לאה יהב יי | יתה־לי חלק טב
הדא־זמנא יהי־מדוריה־דבעלי לותי ארי־ילידית לה שתא
בנין וקרת ית־שמה זבולן: כא ובתר־כן ילידת ברתא וקרת
ית־שמה דינה: כב ועל דוכרנא־דרחל קדם־יי וקביל
צלותה יי ויהב־לה עדוי: כג ועדיאת וילידת בר ואמרת
כנש יי ית־חסודי: כד וקרת ית־שמה יוסף למימר יוסף יי
לי בר אחרן: כה והוה כד ילידת רחל ית־יוסף ואמר

יעקב

מסרה דודאי, מ"ל. טז יעקב, י"ס מסיילין מאריכין בין פזלא לזרקא. מן, במשב ובמקף. תבוא, מ"ל. שכר, ל' וחסר. בלילה הוא, ד' כ"כ ולא ההוא. יז חמישי, כל או' מ"ל. יח נתן אלהים, ה'. יששכר, כל או' תרין שינין כתבין ולא קרין אפי' דין. יט בן ששי, חד מן ד' מקפין וקמץ [ר"ל לירי]. כ אתי, חסר. זבד, ל' בטעם נקודות. יזבלני, ל'. זבלון, ע' כ"כ [סו"ק ומ"ל חבין]. כא בת, דגש מדין א"ת והוא פתח באתנח. כב ויזכר, כל או' חסר. ויזכר אלהים, ד'. כד ותקרא את שמו, י'. יוסף יסף, ע' פסו' בספ' דמיין [צ"ל שמלה א' ב"ש בפסוק קדמאה מ"ל סגין ס']. יסף, י"ס בליסבא אוסיפי וכולהון חסרין במ"ז.

ת"א ותצא לאה ערובין ק. בלילה הוא נדה לא. ואחר ילדה בת ותקרא ברכות ס. ויזכר אלהים ראש השנה יא. וישמע אליה אלהים ויפתח תעניות ב. ויהי כאשר בתרא קכג.

אלהים ויפתח את־רחמה: כג ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את־
חרפתי: כד ותקרא את־שמו יוסף לאמר יסף יהוה לי בן אחר: כה ויהי
כאשר ילדה רחל את־יוסף ויאמר יעקב אל־לבן שלחני ואלכה אל־

מקומי

רש"י

ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה להקבר עמו (נדה לא): (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו שיצא משם יששכר (ב"ר): (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. לשון בית זבול, הירברייר"א בלע"ז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפך לנקבה (ברכות ס'): (כב) ויזכר אלהים את רחל. (ב"ר) זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט* האדמון בשע שלא מלה לגס לקחתה לו ונתבהלה: (כג) אסף. הכניסה במקום שלא תראה וכן (ישעי' ד) אסף חרפתנו (שמות ט) ולא יאסף הביתה (יואל ד) אספו נגהם (ישעיה ס) וירחך לא יאסף ולא יעמן: חרפתי. שהייתי לחרפה שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה. כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שני' עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא התפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנ' (עובדיה) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו

שולט

רמב"ן

ילועיו כי דרך נשים לה כענין שכתוב נפתי משכבי מר ואהלות וקנמון ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם. ויש אומרים הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים נגזר מלשון עת דודים ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי: (כ) זבדני אלהים אותי זבד טוב. לא מצאו למלה הזאת מוצא בלשון הקדש ויתכן שנאמר שהוא מלה מורכבת זה בד כמלת מדוע ומלת בגד בכתיבה והסגול והפתח מומרים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלת בלמות ומלת בלעדי ויראה מלשון בדים בדי עצי שטים ותעש בדים ותשלח פארות כי ענפי האילן הגפים נקראים כן והאילן לבנים יאכל בדיו בכור מות לא כן בדיו ולכן אמרה לאה כי עשה לה האלהים זה הבן בד טוב להיות בעלה מתלונן בצלה כי יזבלני יתלונן בצילי וכן בנה בניתי בית זבול לך להתלונן בצלו ולכבוד עליון יאמר כן כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי וכן שמש ירח עמד זבולה עמד במקום שיתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם ואונקלוס תרגום זבד טוב חולק טב ולא הבינותי הכרתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי זווד יתי ומימרא דיי זודין טבין ולמדתי שענין המלה כאלו כתובה בו"ז וטפלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין צדה זודין אמרה שהבן הזה עשאו השם לה צדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהיה עיקר דירתו עמה לרוב בניה תתפרנס עמו בטוב לו והוא"ו והבי"ת ישתוו בלשוננו במקומות רבים כמו תאוה ותאבה גוי נתתי למכים כמו על גבי חרשו חורשים וכן לקצבי הרים ירדתי כמו לקצוי וכן* לפרבר למערב ארבעה יאמרו ממנו פרוור דכתיב** אל לשכת נתן מלך הסריס אשר בפרורים ופי' שניהם מה שהוא מקיר החומה לחוצה ומגרש לערים תרגום ירושלמי ופרווילי וכן תרגום יונתן מגרשות ובמשנה מלא תרווד תרבד בטבלא שאין לה לבזביז במקומות שונין ממנו לזביז ובמקומות שונין ממנו לזויז איסכבא איסטוה וכן כיוצא בכן הרבה והנה בירושלמי אזיל בבי"ת במקום וי"ו שאינם מקפידים בכך: (כג) אסף אלהים את חרפתי. הכניסה במקום שלא תראה וכן ולא יאסף הביתה וכוכבים אספו נגהם וירחך לא יאסף לא יעמן לשון רש"י ור"א אמר בטעם כרת ונאספה שמשה וגיל

והנכון

*(דה"י א' כ"ו). **(מלכים ב' כ"ג).

יונתן בן עזיאל

(טז) ועל יעקב ברמשא ושמעת לאה קל נהיקיה דחמרא וידעת דהא יעקב אתא ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת לותי תיעול ארום מיגר אגרתיך ביברוחי דברי מן רחל אחתי ושכיב עמה בליליא ההוא: (יז) וקביל יי צלותא דלאה ואיתעברת וילידת ליעקב בר חמישאי: (יח) ואמרת לאה יהב יי אגרי דיהבת אמתי לבעלי והיכדין עתידין בנוי לקבלא אגר טב על דאינון עסיקין באורייתא וקרא ית שמיה יששכר: (יט) ואיתעברת תוב לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב: (כ) ואמרת לאה זבד יתי יי זבודין טבין סבנין זמנא הדא יהי מדוריה דבעלי עמי ארום ילידת ליה שיתא בנין והיכדין עתידין בנוי לקבלא חולק טב וקרת שמיה זבולן: (כא) ומן בתר כדין ילידת ברת וקרת ית שמה דינה ארום אמרת דין הוא מן קדם יי דיהון מני פלגות שבטיא ברם מן רחל אחתי יפקון תרין שבטין היכמא דנפקו מן חדא מן אמהתא ושמיע מן קדם יי צלותא דלאה ואיתחלפו עובריא במעיהון והוה יהיב יוסף במעהא דרחל ודינה במעהא דלאה: (כב) ועל דוכרנא דרחל קדם יי ושמיע קדמוי קל צלותה ואמר במימריה למתן לה בנין:

ירושלמי

(כב) ארבעה מפתחין דאינון מסירין ביד ריבון כל עלמא יי ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא: מפתח מטרא דכן כתבא מפרש יפתח יי לך את אוצרו הטוב וגומר: מפתח פרנסה דכן כתבה מפרש פותח את ידיך וגומר: מפתח קבריא דכן כתבא מפרש בפתחי את קברותיכם וגומר: מפתח עקרתא דכן כתבא מפרש ויזכור אלהים את רחל וגומר: ואידכר מימרא דיי ברחמוי טביא ית רחל ושמיע מימרא דיי בקל צלותה ואמר במימריה למיתן לה בנין:

(כג) ואיתעברת וילידת בר ואמרת כנש יי ית חסודי והיכדין עתיד יהושע בריה דיוסף למכנוש ית חיסודא דמצרים מעל בני ישראל ולמגזר יתהום מעיברא לירדנא: (כד) וקרת ית שמיה יוסף למימר יוסיף יי לי על דין בר אוחרן: (כה) והוה כדי ילידת רחל ית יוסף ואמר יעקב ברוח קודשא דבית יוסף עתידין למהוי כשלהוביתא למיכלא דבית עשו אמר מבען

לית

בעל הטורים

בגי' במ"ב כי ילדתי לו ג' וביששכר כתי' כי ילדתי לו ו' כשילדה ג' אמרה הכי ילדתי ג' שהם

יונתן

וכן ברש"י: (טז) ושמע קל נהיקי דחמרא פי' ששמע' לנעקת החמור ודייק מדכתי' ותלא והיכא ידעה אלא ממה שהחמור נוער וכל זה בגבה פל"ע יששכר חמר גרס וכן

אמ' כה פ' המפלה וכן דרש הוא מי גרס שנולד יששכר החמור דאלו לא הי' כחמור נוער לא הוה ידעה וכו': (כא) דין הוא וכו' פירוש הדין נותן שיהא זה בם ולרחל בן במקומה וס"כ מלאה יהיה ששה ולרבע מלמהות ואם לא תלד רחל לא תהיה כאחת מן השפחות וכל זה בברכות פרק הרואה: (כג) חיסודא דמצרים כדכתיב ויאמר יהושע היום גלותי את חרפת מצרים ודייק זה ממ"ש אחר כך שלכך נקרא יוסף לתהוי וכו' מ"ש יוסף ה' לי בן אחר ויותר היה נכון ע"ש אסף אלהים את חרפתי אלא בזה נתגלה ע"ש עתיד יהושע וכו' וק"ל: (כה) עתידין דקשה ליה והיאך מקושר ושייך זה לזה ויהי כאשר ילדה ויאמר יעקב אל לבן אלא כדפי' וכן הוא בב"ב פרק י"ג ברש"י:

סטירים

רמב"ן

והנכון דעת אונקלוס שעשאו כלו לשון קבוץ וכנוס כפשוטם מלשון ויאספו את הסליו כי מאספיו יאכלוהו ונקראת הגניזה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים ולא יאסף הביתה להקבץ לאנשי ביתו ואספו נכנס שקבלו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות

כדברים

אבן עזרא

דודאי בנך. חלף ושכר: (כ) זבדני אלהים. כטעם נתן לי חלק ואין לו אח במקרא: יזבלני. יזבול עמי [ש]יהיה זבולו עמי תמיד. כמו בנה בניתי [ש]בית זבול. וכמוהו בני [ת]יאהוני יגאו ממני. ויבואני [א]כלם הם פעלים עומדים: (כא) ואחר ילדה בת. יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן [ב]אחת: (כג) אסף אלהים את חרפתי. כטעם כרת. וכן ונאסף שמשם וגיל

פירוש על אבן עזרא

כדעת ע"ב אשר היה לנפץ על המטה מיריח ריח טוב. ואם טבעו קר והוא נגד טבע המשגל. הוא כמו הולדת השמש והירח השמש מחמם. והירח מקרר ומקפיא. ועשמה היפה כי יש אהבה התלויה ע"י ריבה א"כ אינו אוהב רק הריבה. ויש אהבה התלויה עבור המשגל כמו אהבת אמנון הנקראת אהבת המועיל. ולזה אמרה איך לריכה לפעולה אחרת כי בעלי אוהב אותך בלי שום מסבב ד"ל. לא כן אם לא היה ללאה בנים היתה שנולה ע"כ מחויבת להרבות ריבות לקשר אהבתו אליה. [ד]כפי דעת ה"א זבול הוא לשון דירה כמו שמביא ב"ה הפסוק ש"ו ודעת הס"י הוא מלשון לידה לדרך תרגומו זוודין לאורחא. והב' והוא"ו מתחלפים כמו אחוה ואחבה. וע"י אשר הולידה ששה בנים יהיה רוב הולאת הבית בבית ומעשה אבות יקנו בנים וגם הוא סמן לבנים. וידוע ענין יסע"ה אשר היה יושב אהלים באוהלו של תורה ע"כ לא בקש רק לחם לאכול וכו'. ואיך יזכה הת"ח ג"כ לעדון עה"ז ע"כ שמו שותפות יששכר וזבולן. וע"י זבולן אשר יהיה לחוף אניות. לא יגור באהל יששכר עניות. וזה למזה כמו אשר ע"י זבולן נתרבה ההולאה ולעורך פרנסה יותר מכל הנשים. כן יתרבה ההלערכות על השבע הזה ביותר. ולזה מפרש יהיה זבולו עמי תמיד ע"י אלו ג' בנים. [ש](מ"א ח' י"ג. ד"ה ב' ו' ב'). [ת](ירמיה יו"ד כ'). [א](תהלים קי"ט מ"א) פי' יבואו ויביעו לי. והוא פועל עומד אשר בעלי יששת אותי לחלק טוב. ולעיקר ביאו אשר תקרא אם הבנים. [ב]כ"ל שלא נאמר בה ותהר ותלד כ"א ואחר ילדה. כ"ל סמוך ללידת זבולן

*כמו היפת מולר אשר הביאה אליו בן מאים אחר.

ספורנו

ננצור: ולקחת גם את דודאי בני. להוסיף אהבתך ושנאתו אותי: לכן ישכב עמך הלילה. שתקדש פעולת הדודאים וסגולתם בך לפעולת' כי ולא יגיעך חק במה שתתני לי מהם עתה כי לא יחדל מי שימלא מהם בעדי אחרי כן כל שכן בהיותם היקר כמו שאז"ל: (טז) אלי תבא כי שכור שכרתיך. ולא תעשה עול בזה לבטל עונת אחותי בהיות זה מדעתה ובהסכמתה. ובזה הספור הכתוב מגונה אלא מגלי פנים בתורה הודיענו אמנם שהיה ענין התולדה אצל האבות כמו שהיה ענינו אצל אדם ואשתו קודם חטאם כי לא היתה כונתם בו להנאת עצמם כלל אבל היה להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו והודיע שבהיו' כונת האמהות רצוייה לפני האל ית' בהשתדלותן בהכנסת הצרות וענין הדודאי' נשמעה תפלתן על זה כי ראוי לצדיק שיעשה ההשתדלות הטבעי האפשר אצלו להשיג חפצו ועם זה יתפלל שישיג התכלית כאמרם ז"ל (יבמות פרק הבא על יבמתו) שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים: וישכב עמה בלילה הוא. מדעתו בראותו זריזות לאה וטוב כונתה בזה: (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהקדימה השתדלותה בזה עם תפלתה באמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וזה היה ההשתדלות הראשון כשהכניסה צרתה לביתה: (כ) זבדני אלהים אותי. נתן לי חלק וגמול על ההשתדלות השני בדודאים שהכר מצוה מצוה: אותי זבד טוב. כי היה עמי חלק טוב שלא התכונתי בשום מעוט אלא לכבודו: (כב) ויזכור אלהים את רחל. שהשתדלה להוליד בהכניסה צרתה לביתה ובענין הדודאים: וישמע אליה אלהים. שהתפללה אחר שעשתה שני מיני ההשתדלות: (כג) את חרפתי. שקבל תפלת אחותי ולא היה מקבל תפלתי: (כד) יוסף ה' לי בן אחר. על ההשתדלות השני כמו שעשתה לאחותי: (כה) שלחני ואלכה. שאף על פי שלא היה אז בידו מקנה כי במקנו עבד אמנם היה בידו די לחיות עם נשיו ובניו לפחות די לקנות לחם ושמלה ומזון לדרך כי באופן אחר לא היה ראוי לצדיק והכם שיחפוץ ללכת למות ולהמית ברעב ולא יעלה על לב שיסמכים על ידו לבן שהיה עשיר ונשוא פנים בעירו ויצלחהו עם בנותיו ובני בנותיו להמית את כל הקהל ברעב ובצמא ובערום בדרך רחוקה. והנה לבן התחכם לו

שיסב

פירוש רשב"ם

כדכתיב הדודאים נתנו ריח: (יח) יששכר. שני שכרים א' שכר הדודאים וא' שכר שנתתי שפחתי לאישי: (כ) זבד. לשון חלק ומנה יפה לפי הענין: יזבלני. כמו בנה בניתי בית זבול לך. לשון דירה: (כא) ותקרא את שמה דינה. ולא נכתבה הודאה על לידת הבת לדעת למה נקראת כן שאין מודים על הבת כמו על הבן ולהודיעך בא. שכל בני יעקב היו זכרים חוץ מזו. וכן בת אשר סרח. בכל שבעים נפש לא היו רק שתי בנות. יוכבד וסרח: (כג) אסף אלהים. כמו ואספת אל תוך ביתך. וכמו אספתי את שלומי הכנסת והטמנת את חרפתי שהייתי נקראת עקרה: (כד) ותקרא את שמו יוסף. על שאמרה אסף אלהים את חרפתי. ואם כן תקראהו אסף יוד של יוסף למה על שם שהתפללה יוסף ה' לי בן אחר. הרי שם זה משמש שני אמירות אסף ויוסף: (כה) שלחני. כי אתה כשנולד יוסף נשלמו שבע שנים אחרות של רחל:

לרגלי

מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי: כו תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־
יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה
כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר
עֲבַדְתִּיךָ: כז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי
יְהוָה בִּגְלָלֶךָ: חמישי כח וַיֹּאמַר נָקְבָה
שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה: כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת
אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי: ל כִּי מְעַט אֲשֶׁר־
הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה
אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי
לְבֵיתִי: לא וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־
לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ
אֶשְׁמֹר: לב אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם
הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀ נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־
שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים
וְהָיָה שְׂכָרִי: לג וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם
מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם
בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי: לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ: לה וַיָּסַר בַּיּוֹם
הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל
אשר

אונקלוס

יעקב ללבן שלחני ואיהך לאתרי ולארעי: כו הב ית נשי וית בני די פלחית יתך בהן ואזיל ארי את ידעת ית פלחני דפלחתך: כז ואמר ליה לבן אם כען אשכחית רחמין קדמך נסיתי וברכני יי בדילך: כח ואמר פריש אגרך עלי ואתן: כט ואמר ליה את ידעת ית דפלחתך וית דהוה בעירך עמי: ל ארי זעיר די הוה לך קדמי ותקיף למסגי ובריך יי יתך בדילי וכען אימתי אעביד אף אנא לביתי: לא ואמר מה אתן לך ואמר יעקב לא תתן לי מדעם אם תעבד לי פתגמא הדין אתוב ארעי ענך אטר: לב אעבר בכל ענך יומא דין העדי (נ"י אעדי) מתמן כל אמר ׀ נמור ורקוע וכל אמר שחום באמריא ורקוע ונמור בעזיא ויהי אגרי: לג ותסהד בי זכותי ביום דמחר ארי תיעול על אגרי קדמך כל די ליתוהי נמור ורקוע בעזיא ושחום באמריא גנובא הוא עמי: לד ואמר לבן ברם לוי יהי כפתגמך: לה ואעדי ביומא ההוא ית תישיא רגוליא ורקועיא וית כל עזיא
נמורתא

מסרה. כה מקומי, מ"ל. כו אתך, חסר. בהן, ט"ו קמצין [ר"ל הה"א בציר"י]. ואלכה, ב' הלמד בציר"י לשבת האתנח. עבדתי, חסר. כז נחשתי, ל'. כח ויאמר, ל"א. שכרך, ב' הרכבה. ואתנה, התיו בציר"י לשבת הס"פ. ל כי, חד מן כ"ד מרין. ויפרץ, כל או' חסר. לרב, כל או' חסר. אתך, חסר. לרגלי, ב' רר לרגלי. לא אתן, התיו בסגול לשבת המקף וכן תתן. תעשה לי הדבר, י"א חסר את בלי'. לי, דגש מד"ד. אשובה, מ"ל. אשמר, כל או' חסר. לב אעבר, כל או' חסר. הסר, ג'. נקד, ג' וחסר. וטלוא, מ"ו וא' בסוף וכן כל ענינא. שה חום, מוקף ובלי מאג. לג בי, דגש מד"ד. וענתה, ד'. ביום, ב' אל ההכלל. תבוא, מ"ל. גנוב, ל' ומ"ל. לד לו, כ"ג. כדברך, י"ג חסר. לה העקדים, ח"ו ומ"י. והטלאים, כ"ל חסר ומ"י. הנקדות, סו"ק ומ"ל תכין. והטלאת, ל' וחסר דמ'.

ת"א ויברכני ה' בגללך ברכות מב סנהדרין לט. נקבה שכרך עלי ואתנה נדה לא.

רש"י

שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו': איני רוצה לצאת כי אם ברשות: (כז) נחשתי. מנחש הייתי נסיתי בנחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בני' והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנ' וישמע את דברי בני לבן: (כח) נקבה. כתרגומו פריש אגרך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקניך שבא לידי כמה היו: (ל) לרגלי. (ב"ר) עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אליך הברכה כמו (שמות יא) העם אשר ברגליך. (שופטים ח) לעם אשר ברגלי. הבאים עמי: גם אנכי לביתי. עכשיו ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסמכן וזהו גם: (לב) נקד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודת פונטור"א בלע"ז: טלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות: חום. שחום דומה לאדום רו"ס בלע"ז לשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: (לד) הן. ל' קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך: (לה) ויסר. לבן.

רמב"ן

מדברים גם עוד בפתות: (כז) נחשתי ויברכני י"י בגללך. בעבורך ובזכותך כי איש צדיק אתה ולשון נחשתי נסיתי וכל נחש ניסיון. ויש אומרים שהיה מנחש בתרפים ויעקב אמר ויברך י"י אותך לרגלי לא רצה לומר בגללי דרך ענוה ואמר לרגלי כי מעת שבא רגלי בביתך היית מתברך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי כמה היה לשון רש"י כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאתי אתי ויותר נראה שיאמר ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה לך טרם בואי פרץ לרוב. או יפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך כי בכל כחי עשיתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם וידעת כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב מאד אלא כדרך כל הארץ רק ברכת י"י היא תעשיר אשר באה מעת בא רגלי בביתך והוא הנכון: (ל) אעשה גם אנכי לביתי. עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה עמהם וסומכן וזהו גם לשון רש"י ולא מצאנו שיהיו ליעקב צאן ולא שירעו אותן בניו הקטנים והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מאד בטרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן ואולי על נשיו ועל עבדיו אמר שהיו עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה ויאהב את רחל גם מלאה וכן גם אותכה הרגתי גם הרגתי אותך ורבים כן:
ועתה

ירושלמי

לית אנא מסתפי מן עשו ולגיונוי ואמר ללבן שלחני ואיהך לאתרי ולארעי: (כו) הב לי ית נשי וית בני דפלחית יתך בגינהון ואיזל ארום אנת ידעת פולחני די פלחתך: (כז) ואמר ליה לבן אין כדון אשכחית רחמין בעינך הא אטיירית קוסמין וברכני יי בגינך:

[(כז) אטיירית:]

(כח) ואמר קטע אגרך עלי ואתן: (כט) ואמר ליה אנת ידעת ית די פלחתך וית דהוה בעירך נטיר עמי: (ל) ארום קליל דהוה לך עאן קדמי ותקף לסגי ובריך יי יתך בריגלי דאתנייית לך מדעלית בביתך וכדון אימת

בעל הטורים

אמה הלבי נכשילדה עד ג' אמרה הכי ילדתי ג' חלקים: (לג) ביום מחר ג' במסרה הכא ואידך (משלי כ"ז) אל תתהלל ביום מחר אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה

רמב"ן

(לב) וטעם נקוד וטלוא. נקוד או טלוא וכל שה חום פירשו בו שאור כי השחרות מפני החום ואיננו נכון בעיני כי רוב הכבשים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה ואם כן יהיו כלם ליעקב. והנכון דעת אנקלוס שחום והוא קרוב לאדום וקורין אותו רו"ש וכן פירש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קלת: והיה שכרי. לשון רש"י אותן שילדו מכאן. ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי וכן דעת ר' אברהם ופי' כל שה נקוד וטלוא תיש וטלוא ונקוד בעזים הנקבות כמו שאמר ויסר ביום ההוא את התישים ואת כל העזים ופי' כל אשר לבן בו בזכרים וכל חום בכשבים ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבים וכל חום בהם היה שכרו שהרי לא עשה במקלות ונראה חום והיה מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיעוט הצאן וכן בשלומו הראוהו הטולים על הצאן עקודים נקודים אין בהם חום ופי' הכתוב הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל חום

אעביד אוף אנא עבידתא ואנא זקיק לפרנסא אינשי ביתי: (לא) ואמר מה אתן לך ואמר יעקב לא תתן לי מדעם אוחרן אין תעביד לי פתגמא הדין ארעי ענך אטר: (לב) אעיבר בכל ענך יומא דין העדי מתמן כל אימר נמור וקרוח וכל אימר לחוש באמריא וקרוח ונמור בעזיא ויהי אגרי: [(לב) כל אימר קרוח ונמור וכל אמר לחוש במימרא וקרוח ונמור בעזיא:] (לג) ותיסהד בי זכוותי ליום מחרא ארום תהוי על אגרי לקמך כל דליתוהי נמור וקירוח בעזיא ולחוש באימריא גניבא הוא למהוי דילי: (לד) ואמר לבן יאות לואי דיהי כפתגמך: (לה) ואפריש ביומא ההוא ית ברחיא

• דסימנא

יונתן

(כז) אטיירית וכן היב"ע בפסוק נחש ינחש בו מעיירא הוא מעוייר והוא ל' המורגל בדרז"ל ובזוהר פ' מקץ חכימין בעיירא וכן בזוהר בלק והפירוש הוא כמ"ש הרמב"ן פ' שופטים שהם חכמי העופות שבאצטגנינות ידעו עתידות וע"ש: (לב) אימר לחוש מלשון

אבן עזרא

יוגיל. ואחרים אמרו כי השם ראה המרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו נאספו ונתחברו אל השם. והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים וכאשר ספרו הקדמונים מלאות בני השפחות חדשים וימים במספר. ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי. גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: (כו) אשר עבדתי אותך בהן. שב אל נשי לא אל ילדי כמו ויסם דמי מלחמה בשלום: (כז) נחשתי. כמו נסיתי כי הולך היה לקראת נחשים ויש לו תרפים: (כח) נקבה. לשון נוי. במשקל זכרה לי אלהי לטובה. ופירושו פרש. וכן אשר פי יי' יקבנו. ודגשות הק"וף להתבלע הנו"ן בו. כמו אשר ידבנו לבו: (ל) לרגלי. בעבור רגלי. כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני. והטעם כי התברכת משעה שבאתי לביתך: ס"א מאומה

בכשבים. והסר טלוא ונקוד בעזים והיה שכרי שלשת המראות בכשבים והשנים בעזים ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וכל חום בכשבים גנוב הוא אתי: (לה) וטעם ויסר ביום ההוא את התישים. ספר הכתוב כי יעקב אמר הסר משם טלוא ונקוד בעזים ולבן הסר משם. לזרע האב והעקודים הזכרים והנקבות והפרים אפילו העקודים אשר לשם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והפרים בכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה כל אשר לבן בו לומר שהפרים בתישים ובעזים כל אשר לבן בו מראה לבן בין עקוד בין נקוד יהיה וכל חום מוסף על המראות

פירוש על אבן עזרא

זבולן משם. [ג](ישעיה פ"ז יו"ד) גם שם ונאסף פי' כריתה. [ד]ר"ל כי ענין לאסוף ולהסיר חרפה כזה איננו יכול שום ב"א זולת ה' לבדו כנה אותם. [ה]ר"ל עם דינה כי בנימין נולד בא"ק. [ו]הנה מונה בסדר עולם פ"ם. ובפרקי ר"א כתוב בני ז' חדשים. ולפי החשבון שהאריך בע"מ אחר יוסף הם ו' חדשים כ"ה ימים ע"ש. [ז]הנה פי' ר"א ג"כ (שמות א' ב') ושם פי' יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלידת שמעון. וגם נולד יששכר קודם לידת אשר ודינה. ולראיה לדבריו כתוב (דה"א ב' ב') דן יוסף ובנימין נפתלי גד ואשר. והנה יוסף אחרי דן. והרה בנימין גם עמו בעבור היותם אחים בני הגבירה. ע"כ הזכר גם נפתלי אחר שניהם אע"פ שבנימין קטן מנפתלי. ואולי כאשר בקשה רחל הדודאים ולא רצתה אמרה לכן ישכב עמך הלילה ההוא. ובלילה השניה היה עם רחל ובלילה לאה את יששכר בזה השבוע ילדה רחל את יוסף וכשנולד יוסף הרתה לאה את זבולן ודינה אשר לא נכתב ואחר הוא כנ"ל וילדה עמו. [ח]כי לא עבד עבור הבנים ע"כ מורה העבדות עבור נשיו. ולאות כי (במ"א ב' ה') כתוב אשר עשה לשני שרי לבאות ומקיים ויסם דמי מלחמה בשלום כ"ל שהיגם אבנר את עשהאל היה דמי מלחמה והיה רודף אחריו וכמן להצילו בנפשו. והרגת יואב לאבנר היה בעת השלום ואם כי הזכיר ב' השרים מכ"ז הטעם ויסם כנ"ל איננו רק על אבנר. [ט]עיין (ויקרא י"ט כ"ו) פי' ג"כ ככה ושם פי' אשר אין בהם אמת רק הוא דמוי ע"כ מוסיף אלו המלות. פי' שכל האדם הוא המלאך. וע"י הפעולות מתעורר השכל ומכוון לפעמים ג"כ דבר אמת ע"כ מתפעל הנפש ע"י אותות נחשים. והיה לו ג"כ תרפים אשר באמת היו מדברים עמו ע"י מעשה כשוף וכמו שמאריך בתשלום סוף ויקרא במספר הפלאים לכ"א. [י]זכרה וכו' (נחמיה י"ג ל"א). [כ](ישעיה ס"ב ב') שם הקו"ף בדגש. [ל]כי שרשו נקב. [מ](שמות כ"ה ב') שורשו נדב. [נ]ר"ל עבור כי פעולת הרוכל ע"י הרגליים ע"כ נקרא ג"כ

ספורנו

שיטב עמו למועלתו כאמרו ויברכני ה' בגללך: (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך. אם אותי אהבת כמו שראוי מצד הקורבה אין ראוי שתעזבני וזה כי נחשתי שבאה בביתי ברכה לרגליך בברכות המקנה ובשאר נכסים. כאמרם ז"ל תכף לת"ח ברכה: ויברכני ה' בגללך. וגם ראיתי שהולאתי מן המקנה דמים מרובים' ועושר יותר מן המורגל וידעתי שזה היה בגללך ואולי התרפים דברו זה: (כט) אתה ידעת את אשר עבדתיך. לא תיחס תוספת במקנה אל הנחש הנמשך אחר המזל אבל תיחס לשלמות עבודתי שהיתה עם בקיאות והשתדלות רב במלאכת מרעה הצאן: ואת אשר היה מקנך אתי. שהיו בו השברים והחולות והבאתי את הנשברת ורפאתי לחולה כראוי לרועי הבקר: ויברך ה' אותך לרגלי. אמנם במה שאמרת שברך ה' אותך בגללי הוא אמת בלי ספק: ועתה. מאחר שהאל ית' ברך אותך בשבילי: מתי אעשה גם אנכי. איזה מעשה מצורך מאתו לביתי כמו מעשית אתה בגללי לביתך ולא יספיק לזה השכר המורגל לרועים: (לא) מה אתן לך. שיהיה לך תמורת מה שאתה מלפה להשיג: לא תתן לי מאומה. שאם האל ית' יתן מן בעדי לא ימניע את המוכן לך כאמרם ז"ל אין אדם נוגע במוכן לחברו: (לב) הסר משם כל שה. הקטנים ולא הגדולים למען יולידו קצתם בדומה ויפלו לחלקי: (לג) וענתה בי צדקתי כי תבא על שכרי לפניך. שכשתבא לדקדק להכאות הראוי לחלקי בנולדים תעיד לפניך על שלמות עבודתי אשר בהכרח ישגה האל ית' בנולדים את החלק הראוי לך כדי שיהיה שלי: (לד) לו יהי כדברך. שהתפייס במה שאמרתי: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים. אחר שאמר יהי כדבריך

פירוש רשב"ם

(ל) לרגלי. בשבילי. דוגמת לרגל המלאכה אשר לפני: (לא) לא תתן לי מאומה. מכל הצאן שיש לך עכשיו שהרי עבדתיך בשביל בנותיך אבל משה שארעה צאנך מכאן ולהבא תן לי העקודים והנקודים. ואותן עקודים ונקודים שיש עכשיו בצאנך הסר משם ותן ביד בניך שלך להפרידם מעל העתודים להוולד מעכשיו שיהיו שכרי: (לב) נקד. נראה לי טלאי הקדקד והצואר. שהרי ויקד ארצה כפיפת הצוואר והקדקד. והוא נדגש שהוא כמו. ויפל מגזרת נפל: ונקוד. מן ויקוד הוא על שם הקדקד: כמו עקוד ברגל על שם ויעקוד את יצחק קשירה ברגל: הסר משם לצורכך: והיה שכרי. מכאן ולהבא אותן שיוולדו: (לג) וענתה בי צדקתי. היום ולהבא לפניך. כשתבא לראות שכרי ולא תמצא בהם אלא נקודים ועקודים: חום בכשבים. אבל לא בעזים כי רובם חום הם: (לה) ויתן ביד בניו. של לבן: ובין

אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן
בְּיַד־בָּנָיו׃ לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן
לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ לז וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל
לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן
פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־
הַמַּקְלוֹת׃ לח וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר
פִּצֵּל בָּרְהָטִים בְּשִׁקֲתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר
תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן
וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת׃ לט וַיֶּחֱמוּ
הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים
נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ מ וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד
יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־חוּם
בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא
שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם
הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה
בַּמַּקְלוֹת

נְמוֹרְתָא וּרְקוּעֲתָא כֹּל דִּי־חִוָּר בֵּהּ וְכָל־דִּשְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא
וִיהַב בְּיַד־בְּנוֹהִי׃ לו וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינוֹהִי וּבֵין
יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי יָת־עָנָא דְלָבָן דְּאִשְׁתְּאָרַן׃ לז וּנְסִיב־לֵהּ
יַעֲקֹב חוּטְרִין דִּלְבַן רַטִּיבִין דִּדְלוּז וְדִדְלוּף וְקַלִּיף בְּהוֹן
קִלְפִין חִוָּרִין קְלוּף חִוָּר דִּי עַל־חוּטְרַיָּא׃ לח וּדְעִיץ יָת־
חוּטְרַיָּא דִּי קַלִּיף בְּרַהֲטַיָּא אֲתַר־בֵּית־שַׁקְיָא דְּמַיָּא אֲתַר
דְּאָתְיָן (נ״י דְּאָתְיָן) עָנָא לְמִשְׁתֵּי לְקִבְלֵהוֹן דְּעָנָא וּמִתְיַחֲמָן
בְּמֵיתֵיהוֹן לְמִשְׁתֵּי׃ לט וְאִתְיַחֲמָא עָנָא בְּחוּטְרַיָּא וִילִידָא עָנָא
רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּרְקוּעִין׃ מ וְאִמְּרַיָּא אַפְרֵשׁ יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ
עָנָא כָּל־דִּרְגוֹל וְכָל־דִּשְׁחוֹם בְּעָנָא דְלָבָן וְשַׁוִּי לֵהּ עֶדְרִין
בִּלְחוֹדוֹהִי וְלָא עָרְבִנּוּן עִם־עָנָא דְלָבָן׃ מא וַהֲוֵי בְּכָל־עִדָּן
דְּמִתְיַחֲמָן עָנָא מְבַכְּרָתָא וּמְשַׁוֵּי יַעֲקֹב יָת־חוּטְרַיָּא לְעֵינֵי
עָנָא

מסרה, חום, כ״ל מ״ל. לו וישם, י״ד. הנותרת, ג׳ ב׳ מ׳ ו׳ חד חסר מ״ל.
לז מקל, הקוף בפתח ול׳. לבנה, ל׳ הבון בסגול. לח, בפתח. ולוז, מ״ל. וערמון,
ל׳ ומ״ל. ויפצל, ל׳. בהן, הה״א בצירי. פצלות, ל׳ ומ״ל. לבנות, ד׳ מ״ל. מחשף,
חסר והשין שמאלי. על המקלות, ל׳ וס׳ אל המקלות. לח ויצג, ב׳. פצל, הצדי בצירי.
בשקתות, ל׳ ומ״ל השין בפתח והקוף בש״ש. תבאן, ל׳ כ״כ. ושארא מנחהם כתיב.
לשתות, מ״ל. ויחמנה, חד מן מילין אנדרוגנוס. בבאן, ב׳ חסר. לשתות, מ״ל.
לט ותלדן, ל׳ וכ״כ. מ והכשבים, ל׳. הפריד, מ״ל. וישת, ז׳. שתם, ל׳ וס׳
שתם תעלמי. על צאן, סבירין בי׳ עם. מא יחם, החית בצירי. המקשרות,
מ״ל והמ״ם רפה והה״ז במתג. ושם, ס׳. ברהטים, ג׳. ליחמנה, ל׳ המ״ם בצירי.

רש״י

לבן ביום ההוא וגו׳. התישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורות לבנה: ויתן. לבן ביד בניו: (לו) הנותרת. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן מסר לו: (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא (הושע ד) תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרימבל״א בלע״ז: לח. כשהוא רטוב: ולוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר״א בלע״ז: וערמון. קשטני״ר בלעז: פצלות. קלופים קלופים שהיה עושהו מנומר: מחשף הלבן. גלוי לובן של מקל. כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף: (לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמית והרבה יש במקרא דלה ושלפה דץ ביה עידי דלה כמו דעלה אלא שמתחלף את לשונו: ברהטים. במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו׳. ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנכח הצאן: ויחמנה וגו׳. (ב״ר) הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו׳. (ור״ל בתיבה זו התסברו ל׳ זכר ונקבה כמ״ש הראב״ע): (לט) אל המקלות. אל מראות המקלות: עקדים. משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהן ורגליהן: (מ) והכשבים הפריד יעקב. הנולדי׳ עקודים נקודים הבדיל והפריד לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם נושות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפי׳: (מא) המקשרות. כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקשרים (שמואל ב טו) ויהי הקשר אמיץ. אותן
המתקשרות

רמב״ן

המראות המאכרות וטעם הוסיפו בשכל הכבשים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין התישים והעזים ואין בתולדת העזים להיות בהן חום: (לז) ויקח לו יעקב מקל לבנה. כיון שהסכימו להיות שכרו באלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם כן ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדת הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן בימי תשרי לא ישים שלא יאחר ללבן עד הרבה. ויש אומרים כי בשנה הראשונה נולדו ליעקב נקודים וטלואים רבים בברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי גנוב הוא אתו וזה פי׳ בכל יחם הצאן המקושרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישי׳ והיה העטופים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשורים כלם ליעקב כי יולדו נקודים: (מ) והכשבים הפריד יעקב. פרש״י הנולדים עקודים נקודים הבדילם לעצמם ועשה אותן עדר לבד והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות לאחריהן נושות באלו וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל עקוד ואל כל חום שנמצאת בצאן לבן: וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן. כמו שפירשתי זה לשון הרב ואין דבריו בכאן נכונים כי למה הפריד הכשבים ולא נשאר בעדר לבן נקוד או חום לא בכשבים ולא בעזים ואם היו הנפרדים אותם אשר הולידו הצאן עקודים נקודים וטלואים שהיו שלו ואהם עשה העדר הזה העקוד למה הפרים הכשבים לבדם ולא לקח גם התישים והעזים שנולדו לו כן ויעשם מכלם העדר העקוד הזה אשר הולך לפני הצאן ועוד שלא אמר שנולד שם חום ועוד כי לפי דעת הרב אין בכשבים עקוד וטלוא שאינם שכרו ולא עשה להם מקלות אבל פי׳ הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו עדר כשבים ועדר עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן שהם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום הכשבים על דעתנו כי צורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבדן. והנכון בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן הנזכר שהם הכשבים אל עקוד ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך המקראות לדבר כן ובפרשה הזאת כדומה לו בהר הגלעד וטעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות
חום

יונתן בן עוזיאל

דְּסִימְנָא בְּרַגְלֵיהוֹן וּקְרוֹחַיָא יַת כָּל עִזַּיָא נְמוּרְתָּא וּקְרוֹחְתָּא כֹּל דִּי שׁוּמָא חִיוְּרָא בֵיהּ וְכָל דִּילְחוּשׁ בְּאִימְרַיָא וִיהַב בִּידָא דִבְנוֹי: (לו) וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינֵי עָנֵיהּ וּבֵינֵי יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי יַת עָנָא דְלָבָן סָבָאן וּמַרְעָאָן דְּאִשְׁתָּאָרוּ: (לז) וּנְסֵיב לֵיהּ יַעֲקֹב חֻטְרִין דְּפַרְחָא לְבַן וְדִלוּז וְאַדְּפוּי וְקַלֵּף בְּהוֹן קְלִיפִין חִיוָרִין לְגַלָּאָה חִיוָּרָא דְעַל חוּטְרַיָא: (לח) וְנָעֵץ יַת חוּטְרַיָא דִּי קַלֵּיף בְּסָרְקֵיָּתָא בְּשַׁקְיָּתָא דְּמַיָּא אֲתַר דְּאָתְיָין עָנָא לְמִשְׁתֵּי תַּמָּן שַׁוִּיתִנוּן

ירושלמי

לְקִיבְלֵיהוֹן דְּעָנָא וַהֲווֹן מִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהוֹן לְמִשְׁתֵּי:

[(לח) בְּמַרְבִּיתָא:]

(לט) וְאִתְיַחֲמָן עָנָא לְקֳבֵל חוּטְרַיָא וִילִידָן עָנָא רְגוֹלִין דְּסִימְנָא בְּרִגְלֵיהוֹן וּקְרוּחִין וְנַבְּיְדִין חִיוָּרִין: (מ) וְטַלְיָיא אַפְרֵישׁ יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ עָנָא מַשְׁכּוּבִיתָא כָּל יַת דִּרְגוֹל וְכָל דִּלְחוּשׁ בְּעָנָא דְּלָבָן וְשַׁוִּי לֵיהּ עֶדְרִין בִּלְחוֹדוֹי וְלָא עַרְבִּיבוּנוּן עִם עָנָא דְלָבָן: (מא) וַהֲוֵי בְּכָל עִדָּן דְּמִתְיַחֲמָן עָנָא מַבַּכְּרָתָא

ומשוי

יונתן

פלגון גמלים לוסמום ופירש שמעמר במכרבורות לדוגמות שגמלים לוחשים כעוום אל אדדים: וקרוח הוא כלשה המרלה לבן במקום הקרח וק"ל: (לז) ולאדפוי פירוש פילן נקלף הכדוע ופי' הסעוך מן שמכסו דומה למוסרים ומרים ביותר: (מ) משכוביתא פי' עיזה ההולכות בראש העדר הוא לשון גמרא דב"ק אלו משכוכיתא רבי יעקב אומר עיזא דאזלא ברשא עדרא ופירש רש"י שיש לכל בעל עדר עז מריש ומולא לא זוג להולך בראש והעדר נמשך והולך אחרי' וק"ל: (לח) ירושלמי במרביתא וכן בת"י

וכצר

רמב"ן

הוא לא ידע בתולדת הכשבים שצריכים לסימנים רבים בכבדותם יותר מן התישים לקלותם: (מא) הצאן המקושרות. הנכון בעיני שלשון הזה משם

הלאן

אבן עזרא

מאומה נוסף ומלא השקר: (לה) עקדים. ברגל והטעם שומה שעקדה הרגל: ונקדים. שיש בו נקודות נקודות: וברודים. מגזרת ברד שיש לו שומות לבנות. ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת טלות ומטולאות והטעם כמו שומות. והטעם כל שה נקוד וטלוא ותיש. וכן כתוב שה כשבים ושה עזים ואחר משם טלוא כלל. הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד וברוד: (לג) וכל שה חום. הוא השחרות ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן: וטלוא ונקוד בעזים. עקוד וברוד ונקוד: (לג) אשר איננו נקוד וטלוא. בעזים. זכרים ונקבות: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים. שהיכה ונקודים וברודים: הנקודות והטלואות. פירוש העקודות והברודות. וזה טעם כל אשר לבן בו. וכל שם חום כמו שחור. והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו תוק לב. ומלת בשר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי. ופי' ויתן ביד בניו של יעקב. רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא. וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים. וכן פי' הפרשה השר משם כמשמעו לשון לווי. והטעם והיה שכרי כאלה אשר תסירם: (לג) וענתה בי צדקתי. לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי. והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא תמצא התישים והעזים עקודים נקודים וברודים והכשבים שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים: ויאמר לבן הן. כמו הנה. כי הה"א נוסף כמו האלה האל: (לד) ויסר ביום ההוא. לבן הסיר: (לו) וישם. גם הוא לבן: (לז) מקל. בפתח הקוף בעבור שהוא סמוך: לבנה לח וערמון. עלים הם רק לא שם התואר. והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקרא כן בלשון ישמעאל כי הב' לשונות והארמית מתפשטה אחת היו: מחשף הלבן. משפט הקלף. כמו חשף ה': (לח) פצל. השטם בתת כריתות קטנות: ברהטים. מקום שבור המים שישתו הצאן שם: ויחמנה. נתחברו פה לשון זכרים ונקבות כמו וישרנה הפרות: (לט) ויחמו. נתעברו. ובאה זאת המלה משונה בנקוד בעבור אות הגרון. והיה ראוי להיות כמו ויעשו לאכל לחם. ולא תמצא בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים. כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד. רק בלשון רבים לא יחושו: אל המקלות. מן המקלות. ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא. והאמת שהוא מפלאות התולדות. וכן כתשפט אחי' האמה שנבראה בגלגל המלאכים: וטלואים. שם הברודים כי שם כלל הוא: (מ) והכשבים הפריד יעקב. ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ובאשר עשה כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן. וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכשבים הפריד מעדרים שלו:

(מא) הצאן המקושרות. בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים.

ובהעטיף

פירוש על אבן עזרא

ג"כ ברגל. ויעקב הע"ה מטעה שהכתם ברגליו בבית לבן לא הברכה עברו ע"כ מכנה בשם לרגלי. וכבפי דבוק מאום (איוב ל"א ז'). ע"א מנים הכלל עקודים מפסוק ל"ט וסדר מפרש הפסוקים. ור"ל כתם המקיף את הרגל כאלו היא עקודה. כל אשר לבן בו פס' ל"ה פי' כ"כ חיב"ע. ושם תשרם ת"א רגולין. ות"י דסמנא ברגליהון. ר"ל כתמות לבנות כברד בל"א (פלעקקען, שפרינכען). פי' לעקוד וברוד וכל תיש נקוד ועקוד וכן כולם. (יהושע ט' ה'). קר"ל פס' ל"ב מלת שה שם כלל לתישים ולעזים ולכבשים. ועזים כולל זכרים ונקבות. ותישים הם עזים זכרים. ולפי שזכר שם רק כבשים ועזים לבן פי' שה הכלשון תיש כ"ל עקוד ונקוד וברוד. ר"ל כולל עקוד ונקיד וברוד. ש"ל שנקרא הכבש שחור חום. שהשחרות בא מן החום והלבן בא מן הקור. ת"ל כי מלת הטלואים היא כוללת עקודים וברודים. ואמר שמלת עקודים באה בפשוע ויאלה מכלל הטלואים הולכך להזכיר במקומה נקודים והזכיר עמה ברודים כי גם היא בכלל טלואים כנזכר. אפי' זה אמר על הטלואות. כי נקודות הן כפשוטן. בפסוק הוא (במשלי י"ד י"ד) מדרכיו ישבע סוג לב ופי' שהוא שם תואר (פלאטעם המרץ) וכן שה חום בל"א (שווארצעס שאף). כוונת המדקדק כי המסיר היה יעקב ואמר ללבן כי יסיר היום הטלואים שהם בו עתה ואשר יהיה לעתיד יהיה שכרו. גם ויסר ביום ההוא היה המסיר יעקב לדעת הנ"ל ונתנה ביד בניו ולדעתו ככה פי' פס' ל"ב אעבור וכו' להיות הסיר הנקודות ואתן ביד בני ואלה יהיו לדוגמא כתבנים הזה כאשר יולדו עוד אתה שלי. ולבן פחד פן יבואו הצאן הטלואות על הצאן שאינם נקודות ע"כ שם דרך ג' ימים ביניהם. ר"ל לדקתי תעיד לפניך כאשר תבוא ותראה שכרי וכו'. שכרי אשה בעולמך הפירושה מן הצאן כל עקוד וכו' ויוקח מאמרים אתם אלו הם גנוב אתי. ויעקב לקח לחלקו רק כנ"ל ולא חום בתישים ועזים רק בכבשים לקח ג"כ חום. והראשונים אינם יכולים להיות כי הפריש אותם לבן בעצמו. ומכל התועבות האלה (ויקרא י"ח כ"ו) האלה. הוא כמו כי את כל התועבות האל (שם כ"ז). ואם בנפרד הוא בלירי מַקֵּל. כמו ויך את האתון בַּמַּקֵּל (במדבר כ"ב כ"ז). ור"ל מה שכתוב לא בין לבנה ולוז. פי' בעודם רכים כאשר הם לחים לפשוט העור מן העץ. ולא שאמר אשר גם הוא מין עץ רק הוא מאמר איך היה העץ. פי' אברהם העברי. וישמעאל בנו. וארם בן בנו של נחור אחי אברהם. שלשתם ממשפחה אחת. (ישעיה כ"ב י'). כמו רהיטנו ברותים (שה"ש א' י"ז) ופי' המרוצות וכן ע"א על וירץ (בראשית מ"ח ב') והטע וכן פה מרוצת המים. כי היו"ד קמץ זכר. וכ"ה סימן לנקבה והוא כמו וישרנה וכו' (ש"א ו' י"ב) והיה ל"ל ותשרנה וכו' ופירש"י שם לשון אנדרוגינס והוא שיש לו זכרות ונקבות. לאהלן ל"ז כ"ה) ול"ל היו"ד בצירי. ולפי שהחי"ת במלת ויחמו בסמך סגו"ל כמשפט אות הגרון בא היו"ד בסגו"ל ואם כי הוא בנין הקל. ולמה כתוב ביו"ד ולא ותחמנה ל"ג. כאשר ל"ל שוים הם לז' ול"ג. ר"ל אחם שאמכל הרבה ביפי עבורה על דבר מה יעשה הדבר הרוא רואה בפרי בטנה ומכש"כ דמיון הצאן אשר נשקע בדעתן דמיון הפלאות ע"כ הולידו צאן נקודים וכו'. לעיל נתן ר"א כלל שם טלואים הוא שם כלל. וכאשר מוסב פה עקודים נקודים לא נשאר כלול בשם טלואים רק ברודים מכ"ז יכול לכלול רק הצבע ולריך עצם לזה למה מורה ההשתנות השמות לצבעים כולל במלת טלואים ככ"ל ודו"ק. (כ"ל) ההפרש בין ב' לשונות האלו. כי בתחילה עשה מקלות להצמיד הצאן. ובפעם השני כאשר נולדו בין לאחו עקודים היה בידו ב' מינים הנה פעולת

המקלות

ספורנו

כדרך שנה שעמו והסיר ביום ההוא קטנים וגדולים: (לח) לנכח הצאן. והיה מליג המקלות לעיני הצאן כדי שיסתכלו בסדום פעולת המליג ומצויר בדמיונם בעת ההריון כי הציור בכח המדמ' בעת ההריון יפעל על הכוח בנולד דמות דבר המצוייר: (מ) אל עקוד וכל חום בצאן לבן. אחר שהמליף

מסכלתו

פירוש רשב"ם

(לה) ובין יעקב. צאן לבן שהי' רועה נתרחק דרך שלשת ימים מצאנו של לבן העקודים והנקודים שהסיר לצאנו של לבן: (לז) מקל לבנה. לפי שהוא דבוק. מקל של לבנה לפיכך הוא פתח. וכן מעיטה בקר. מספד תמרורים ובלא דבקים ויך את האתון במקל. בכל רחובות מספד. מעשר מן המעשר: לח. שאינו יבש: מחשוף. גילוי כמו וזרועך השוף'. חשף ה' את זרוע קדשו: (לח) ויחמנה. כמו וישרנה הפרות. סגוי יעמדנה. חציים לשון זכר וחציים לשון נקבה שהיה לו לומר כמו ותקרבנה בנות צלפחד: (לט) ויחמו הצאן. כולן לשון זכר: (מ) והכשבים הפריד יעקב. העקודים והנקודים הפריד מצאן לבן שנה ראשונה ושנייה והיה נותן את פני הצאן לבן אליהם כדי שיראה אותם ותתעברנה כמותם. וגם המקלות היה נותן בשקתות המים. שני מעשים הללו היה עושה כדי שתלדנה עקודים ונקדים: (מא) המקשרות. בזמן שרובן רגילות

להתעבר

בַּמַּקְלוֹת: מב וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים
וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב:
מג וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן
רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים
וַחֲמֹרִים: לא א וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי
בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־
אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת
כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה: ב וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־
פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל
שִׁלְשׁוֹם: ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב
אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה
עִמָּךְ: ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל
וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ: ה וַיֹּאמֶר לָהֶן
רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי
כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי:
ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי
אֶת־אֲבִיכֶן: ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף
אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ
אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי: ח אִם־כֹּה יֹאמַר
נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן
נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה
שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים: ט וַיַּצֵּל
אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי: י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא
בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים: יא וַיֹּאמֶר אֵלַי
מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי: יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה
כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר
לבן

אונקלוס

ענא ברהטיא ליחמותהון בחוטריא: מב ובלקישות ענא
לא משוי והוו לקישיא ללבן ובכיריא ליעקב: מג ותקיף
גברא לחדא לחדא והוו־ליה ען סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין
וחמרין: א ושמע ית־פתגמי בני־לבן דאמרין נסיב יעקב
ית כל־די לאבונא ומדי לאבונא קנא ית כל־נכסיא הדין:
ב וחזא יעקב ית־סבר־אפי לבן והא ליתוהי עמה
כמאתמלי ומדקדמוהי: ג ואמר יי ליעקב תוב לארעא
דאבהתך ולילדותך ויהי־מימרי בסעדך: ד ושלח יעקב
וקרא לרחל וללאה לחקלא לות ענה: ה ואמר להן חזי
אנא ית־סבר־אפי אבוכן ארי־ליתוהי עמי כמאתמלי
ומדקדמוהי ואלהה דאבא הוה בסעדי: ו ואתין ידעתין ארי
בכל־חילי פלחית ית־אבוכן: ז ואבוכן שקר בי ואשני
ית־אגרי עשר זמנין ולא־שבקה יי לאבאשא עמי: ח אם־
כדין הוה־אמר נמורין יהא אגרך וילידן כל־ענא נמורין
ואם־כדין הוה־אמר רגולין יהא אגרך וילידן כל־ענא
רגולין: ט ואפרש יי ית־גיתי דאבוכון ויהב לי: י והוה
בעדן דאתיחמא ענא וזקפית עיני וחזית בחלמא והא
תישיא דסלקין על־ענא רגולין נמורין ופציחין: יא ואמר
לי מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא־אנא: יב ואמר
זקוף־כען עינך וחזי כל־תישיא דסלקין על־ענא רגולין
נמורין ופציחין ארי גלי־קדמי ית כל־די לבן עבד לך:
אנא

מסרה במקלות, ב' כי אתה בא אלי. מב ובהעטיף, אין הפ"א רפה, ומשג בהא לא בולו. העטפים, מ"י ב' בב' לישנ' דין חסר ברגע מלא. והקשרים, חסר ב'. מג ויפרץ, חסר. מאד מאד, ו'. רבות, כל או' מ"ל. ושפחות, ל' מ"ל בתו'. ועבדים, מ"ל. וגמלים, מ"ל. וחמרים, כל או' ח"ו ומ"י. לא א וישמע, ברביע. ומאשר, ב'. את, במרכא. הכבד, ב' חסר. ב איננו, ג'. כתמול, מ"ל. שלשום, ב' מ"ל. ג אבותיך, ב' מ"ל וסי' הדר מלכא לעלמא. ל' מ"ל דמ"ל בתו'. ולמולדתך, כו"ל מ"ו ומ"י. ד וללאה, ל'. אל צאנו, ל' דס'. ה להן, י"ד. כתמל, ז' חסר. שלשם, חסר. ו ואתנה, ג'. התיו בציר"י. ז ואביכן, ב'. התל, ההא בציר"י ותורה הדגש. והחלף, הח' במ"ם, וחסר. משכרתי, כו"ל ח' בלי' במ"א. מנים, ב' וחסר [ו' ומ"י]. נתנו, ה'. להרע, ו' פתחין. ח נקדים, כו"ל ח"ו ומ"י. וילדו, ב' [נ"ל ד']. עקדים, כו"ל ח"ו ומ"י. ט אביכם, ל' כ' מ"ס בל"ג. י יחם, ב' ובענין. ואשא עיני, מרכא תביר. בחלום, מל'. העתדים, כו"ל ח"ו ומ"י במ"ב דכחסון ודסי' האזינו. וברדים, כ"ל ח"ו ומ"י ובענין. יא מלאך, ח'.

ת"א ויקרא לרחל וללאה השדה ברכות ח.

רש"י

המתקשרות יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף. לשון איחור כתרגומו ולקישות. ומנחם חברו עם (ישעיה ג') המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות. פרות ורבות משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה: (א) עשה. כנס כמו (שמואל א יד) ויעש חיל ויך את עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך (ב"ר): (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מנים. אין מונים פחות מעשרה: מנים. לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו מאה פעמים: (י) והנה העתדים. אף על פי שהבדילם לבן כולם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב (ב"ר): וברדים. תרגומו ופציחין פיס"ד בלעז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוחות ומפולשות מזו אל
א

רמב"ן

הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו ולשון חכמים כן הוא חזיר כרוך הוא אחר רחל בכרוכין אחריה ויקראו הנולדים בעת ההיא הקשורים על שם אביהם ורבי' אמרו כי הקשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה מדת הבריאות והעטופים הם החלושים אשר נפשם בהם מתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב והתרגום אמר בכיריא ולקישיא

יונתן בן עוזיאל

ומשוי יעקב ית חטריא לעיני ענא במורכייתא לאחמותהן קבל חטרייא:
(מב) ובלקושי ענא לא משוי והוון לקישייא ללבן ובכירייא ליעקב:
(מג) ותקיף גברא לחדא והוו ליה ען סגיאין ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין:
(א) ושמע ית פתגמי בני לבן דאמרין נסיב יעקב ית כל די לאבונא ומדי
לאבונא עבד ליה ית כל יקר נכסיא האלין: (ב) וחמא יעקב ית סבר
אפוי דלבן והא ליתנון שפיין לקבליה כדאיתמלי והי כדקדמוי: (ג) ואמר
יי ליעקב תוב לארע אבהתך ולילדותך ויהי מימרי בסעדך: (ד) ושדר
יעקב ית נפתלי דהוא אזגד קליל וקרא לרחל וללאה ועלן לחקלא לות
ענה: (ה) ואמר להין חמי אנא ית סבר אפי אבוכון והא ליתנון שפיין
עמי הי כדאיתמלי והי כדקדמוי ואלהא דאבא הוה מימריה בסעדי:
(ו) ואתון ידעתון ארום בכל חילי פלחית ית אבוכון: (ז) ואבוכון שקר

ירושלמי

בי ושלחיף ית אגרי עשר חולקין ולא יהב ליה יי רשו לאבאשא עמי:
(ח) אם כדין הוה אמיר קרוחין יהי אגרך וילדין כל ענא קרוחין ואם כדין
יימר מאן דשומא ברגליהון יהי אגרך וילדין כל ענא מאן דשומא ברגלהון:
(ט) ורוקן יי ית בעירא דאבוכון ויהב לי:
ופרג: [(ט) ורוקן מימרא דיי:]
(י) והוה בעידן דאתיחמא ענא וזקפית עיני וחמית בחלמא והא ברחייא
דסלקין על ענא שומא ברגליהון וקרוחין ונמוריהון חיוורין: (יא) ואמר לי
מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא נא:
[(יא) עני יעקב בלשן קודשא ואמר הנני:]
(יב) ואמר זקוף כדון עינך וחמי כל ברחייא דסלקין על ענא שומא ברגליהון
וקרוחין ונמוריהון חיוורין ארום גלי קדמי ית כל אונסא דלבן עביד לך:
אנא

בעל הטורים

יהיה ביום אשר לא השהלל ביום אשר לאמר באך דינה יולאה ממך: (ו) ואתנה ב׳ הכא ואידך (יחזקאל כ״ד) ואתן לאכי לאן מרעיסי (שם י״ג) גשם שוטף ואתנה אבני אלגבים אפלנה. אם לאן מרעיסי דלהלן מדבר בישראל אף לאן האמור כאן דורש במדרש על הגליות

יונתן

וכבר פירש״י בפרשת מיי שרה שהוא מלשון שקתות המים ע״ש: (ד) אזגד קליל פי׳ שליח נמהר והוא תרגום של אילה שלוחה, ודייק מושלם שלח שליח ומסתמא אותו שלח וק״ל: (ה) שפיין י״מ לשון שקט ושאנן וי״מ מלשון לפנים ופי׳ שפניו אינם כדאתמול וכו׳: (ז) ואחיף כן תרגום ירושלמי בפרשת ויחי בכתוב שיכל את ידיו

והכנס שלאפיכין לידיה וכן בגמרא שבת פ׳ הזורק דילמא שלאופי הוה מחלאפי והוא ענין שאינו שוה נקרא שלאופי וק״ל: (ח) דשומא ברגליהון י״ג כשומא ברי״ש ופירוש רושם

רמב״ן

ולקישיא כי כן הדבר: (ו) כי בכל כחי עבדתי את אביכן. מתחלה ונתברך לרגלי. ויתכן שהיה ללבן לאן רבות כי נתברכו גם העטופים לרגל יעקב כי לא נעקו בניו רק נקנאתם ליעקב שעשה כל הכבוד הזה: (ז) ואביכן התל בי והחליף את משכורתי. זה היה אמת ואם לא ספרו הכתוב מתחלה וכן אמר לו ותחלף את משכורתי עשרת מונים וזה במקומות רבים בתורה תפרשה הזאת למעלה לא ספר שנתנה לאה את הדודאים לרחל: (ח) וטעם אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך. כי מתחלה נתן לו שני המראות נקודים וטלואים גם השום בכשבים וחזר בו לתת מראה אחד והיה מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולא היה זה במקלות כי הוא יספר לנס מעשה השם הגדול שעשה עמו להפליא מדי שנה בשנה כאשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי. גם יתכן שהיה מחליף את משכורתו אחרי שהיו הצאן מעוברות והיו יולדות כרצון יעקב כאשר ישר בעיני היוצר לעשות

אבן עזרא

(מג) ובהעטיף הצאן. הם בימי חשרי וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות: העטופים. שאין כח בהם כמו נפשם בהם התעטף: (א) דברי בני לבן. בנים זכרים היו לו וכן הוא אומר ויתן ביד בניו: (ה) את פני אביכן. ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום. או ישוב איננו אל פני. כמו פני יי׳ חלקם: (ז) התל בי. מלה זרה. בעבור היות התי״ו רפה כי עיקרו להדגש. כמו ויהתל בהם אליהו דרך לעג: עשרת מונים. מלשון מנה את הפעם והטעם עשרה במספר. או הזכיר עשרה בעבור היותו סך חשבון. וזה שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: (ט) ויצל אלהים. כטעם וינצלו את מצרים והניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מפעל רחוק: וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק

ובנ״ר נפה הקב״ה מה שלבן עתיד לעשות ליעקב אבינו והוא לך לורה כיולא בה אם כה אמר אין כתוב כאן אלא אם כה יאמר: (י) ויהי בעת יחם הצאן. זה היה אחר שהחליף את משכורתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וטעם והנה העתודים העולים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתודים וכולם עקודים ואחרי כן היו כולם נקודים ושוב היו כלם ברודים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכורתו ויעשה הנולדים כמראה אשר ילטרך אליו יעקב ונכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה׳ ישועה: והנה העתודים העולים על הצאן. התישים והאילים יקראו עתודים כי כל גדול בצאן יקרא כן אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ וכתב רש״י אע״פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאים אותן מעדר המסור לבני לבן לעדר שביד יעקב. ועל דרך הפשט היה זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד שלא וכנה כי בכל החלום יאמר כן בטעם כאלו הדבר לפניו ובנ״ר לא הזכירו המלאכים אלא ממדרש אמרו עולים אין כתוב כאן אלא העולים כי פסוקו של

פירוש על אבן עזרא

המקלות. והוסיף פיבה אשר הוליך עדרי עקודים מקודם ויראו פני הצאן אל העקוד. ולפי דעת הי״א בפעם ב׳ עשה פעולה אחת או המקלות או שם פני הצאן אל העקוד. וכאשר די לו בפעולה אחת ע״כ פי׳ ויחת לו עדרים אשר כ״כ נולדו לו אשר היה מהם עדרים כמו בשנים הפשוטים ביד אחר. פר״ל לפי שכבתו המקושרות המה בימי ניסן אשר אבריהם מקושרות בחוזק ע״כ גורם הזמן להוליד עקודים נקודים ולא יבין לבן אשר עשה יעקב איזה פעולה. צ(תהלים ק״ז ח׳) עניינו אגיפת כח. קודלא כדעת מדקדק גדול (לעיל ל׳ כ״ס). רככתוב מדוע פניך רעים וכו׳ (נחמיה ב׳ ב׳). או פי׳ פני אביכן איננו אלי כתמול שלשום ואין ענינה שמלת איננו ל״י. ומלת פני ל״כ. כי בסמיכות נמלא דוגמתו. כמו פני ה׳ חלקם (איכה ד׳ ט״ז) והיה לו לומר חלקום. ש(מ״א י״ח כ״ז). ת(ש״ב ל״ד ב׳). אכמשמעו דוקא. בשהוא סוף אחדים ולאם עשרות. וטעמו פעמים רבות. כאשר ההוראה היתה למספר אחדים ולעשרות. גר״ל אם כי נראה מהפס׳ (לעיל ל׳ ל״ב) אשר היה בשכרו ד׳ מינים. מכ״ז נראה מדברי יעקב אשר לא נתן לו רק מין אחד. ועוד זאת אשר החליף כל פעם מפעולה אשר לו נתן לו זה המין ושוב חזר למין אחר אולי נתעברו הצאן בזה המין ואם חזר מדיבורו כל עת למין אשר יכול להיות השנוי למאה פעמים. דעיין (שמות י״ב כ״ו) בפי׳

ספורנו

משכרתו והשאיר בעדרו עקוד וכל מום: (מב) ובהעטיף הצאן לא ישים. כדי שלא יחשוב לבן שהדבר במלאכת איזו מלאכה: (מג) ויפרוץ האיש. פרץ את גבול ההצלחה המורגלת במלאכת מרעה הצאן: (א) וישמע את דברי בני לבן. שספרו עליו לשון הרע בקנאתם: (ב) וירא יעקב את פני לבן. ראה שקבל את הלשון הרע: (ג) ויאמר אלהים אל יעקב שוב. הודיע הכתוב שבסבת שלש אלה ברח ולא נטל רשות מלבן. שלא כמנהג איש אשר כמוהו כי מסבת שאשר שקבל לשון הרע עליו אם ידע נסיעתו יגזלהו כאמרו פן תגזול את בנותיך: ואהיה עמך. שלא יקרך היזק בדרך: (ה) כי איננו אלי כתמול שלשום. כמושב שים בידי משלו

פירוש רשב״ם

להתעבר ביחד: (מב) ובהעטיף. כשעבר זמן המבכירות להתעבר לא היה חושש על המאחרות: (א) הכבוד עוצם ממון. כמו ואברם כבד במקנה בכסף ובזהב: (ה) ואלהי אבי היה עמדי. אע״פ שפניו רעים אני לא גזלתי ממנו כלום אלא הקב״ה היה עמדי ונתן לי: (ז) מנים מניינים. עשר אינו דוקא. כמו עשר נשים לחמכם. עשר פעמים תכלימוני כלומר הרבה מניינים: (ח) וילדו כל הצאן נקדים. בזה לא הועיל מחשף הלבן: (ט) ויצל. הפריש וכן כל לשון ישועה והמלטה והליצה לשון הפרשה הם: אשר

לבן עשה לך: יג אנכי האל בית־אל
אשר משחת שם מצבה אשר נדרת
לי שם נדר עתה קום צא מן־הארץ
הזאת ושוב אל־ארץ מולדתך: יד ותען
רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו
חלק ונחלה בבית אבינו: טו הלוא
נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל
גם־אכול את־כספנו: טז כי כל־העשר
אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא
ולבנינו ועתה כל אשר אמר אלהים
אליך עשה: ששי יז ויקם יעקב וישא
את־בניו ואת־נשיו על־הגמלים:
יח וינהג את־כל־מקנהו ואת־כל־רכשו
אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש
בפדן ארם לבוא אל־יצחק אביו ארצה
כנען: יט ולבן הלך לגזז את־צאנו
ותגנב רחל את־התרפים אשר לאביה: כ ויגנב יעקב את־לב לבן הארמי על־
בלי הגיד לו כי ברח הוא: כא ויברח הוא וכל־אשר־לו ויקם ויעבר את־
הנהר וישם את־פניו הר הגלעד: כב ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח
יעקב: כג ויקח את־אחיו עמו וירדף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אתו
בהר

אונקלוס

יג אנא אלהא דאתגליתי־עלך בבית־אל די משחתא תמן
קמא די קימתא קדמי תמן קים כען קום פוק מן־ארעא
הדא ותוב לארעא ילדותך: יד ואתיבת רחל ולאה ואמרן
לה העוד (כען) לנא חלק ואחסנא בבית אבונא: טו הלא
נוכראן אתחשבנא לה ארי זבננא ואכל אף־מיכל ית־
כספנא: טז ארי כל־עותרא די אפרש יי מאבונא דילנא
הוא ולבננא וכען כל די אמר יי לך עבד: יז וקם יעקב
ונטל ית־בנוהי וית־נשוהי על־גמליא: יח ודבר ית־כל
גיתוהי וית־כל־קנינה דקנא גיתי קנינה די קנא בפדן
ארם למיתי לות־יצחק אבוהי לארעא כנען: יט ולבן אזל
למגז ית־ענה וכסיאת רחל ית־צלמניא די לאבוהא: כ וכסי
יעקב מן־לבא דלבן ארמאה על־דלא חוי לה ארי אזל
הוא: כא ואזל הוא וכל־די־לה וקם ועבר ית־פרת ושוי
ית־אפוהי לטורא דגלעד: כב ואתחוה ללבן ביומא תליתאה
ארי אזל יעקב: כג ודבר ית־אחוהי עמה ורדף בתרוהי
מהלך

מסרה יב לך, דגוש מד"ד. יג לי, דגוש מדין מ"מ. קום, מ"ל. ושוב, מ"ל.
יד ותאמרנה, ל' כ"כ בתורה [מ"ל ה']. העוד, מ"ל. טו הלוא, י"ג מ"ל בתורה.
נכריות, מ"ל. נחשבנו, ב'. אכול, יוד מ"ל בקרי' וב' מהם בתורה. טז העשר,
חסר. הציל, מ"ל. מאבינו, מ"ל. ולבנינו, ב'. אמר אלהים, ו'. יז את בניו, ד' בתורה.
יח וינהג, ה'. רכשו, חסר. רכש, ז"ק ה' פסו' דמיין מן ב' מלין קדמא קמץ תנין
פתח. לבוא, מ"ל. ארצה כנען, ס'. יט ולבן, ג' בטו'. לגזז, ל' וחסר. ותגנב,
כו"ל חסר במ"א. כ ויגנב, חסר. בלי, ל' דסמיך. ברח, כו"ל חסר דחסר.
כא ויעבר, כל אוי' חסר. כב ויגד, כ"ד. השלישי, מ"ל. כג וירדף, כל אור
חסר. וידבק, ל'.

רש"י

א (ש"א מזן אל זן) ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל ביתאל. כמו אל בית אל ה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו (במדבר לד) אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה תעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלוא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נישואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו י"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך: (טז) כי כל העשר. כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר (לקמן לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו': (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנב רחל את התרפים. להפריש את אביה מע"א נתכוונה (ב"ר): (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו
נמצא

רמב"ן

של מקרא כמו שאמרנו: (יג) אנכי האל בית אל. יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום כי הכל פירש להם שהלכה עמו אבל מה שיספר לא חלום אחד הוא כי מאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים היה בהיותו עובד את לבן בצאנו בעת יחם הצאן בזאת מהשנים הראשונות ומאמר אנכי האל בית אל היה אחר כן בעת הנסיעה כי אחר שאמר לו קום צא מן הארץ הזאת לא נתעכב עוד בחרן לרעות עוד צאן לבן ויעלו התישים על הצאן ותלדנה נקודים וטלואים רק ממסרת החלום שלח לרחל וללאה ויספר להן שלומו והלכו להם: וטעם אנכי האל בית אל פירש"י ה"א יתירה והוא כמו אנכי אל בית אל וכמהו אל הארץ כנען ובעלי הלשון תקנו אנכי האל אל בית אל. וכן ועץ הדעת טוב ורע. העבותות הזהב. והמלאך ידבר בלשון שולחו. ועל דרך האמת יאמר המלאך הזה אנכי האל בית אל וכן ויקרא למקום אל בית אל כמו שאמר ליון קדוש ישראל ויונתן בן עוזיאל אמר קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה והוא המלאך הגואל וכן בכל ביתי נאמן הוא והמשכיל יבין: וטעם אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר. כי אתה נדרת להיות עובד לשם המיוחד בארץ הנבחרת ולהיות לך האבן בית אלהים ולהוציא שם מעשרותיך ואם תאחר מדרך עוד יקצוף האלהים על קולך: (יט) ותגנוב רחל את התרפים. לא נתכוונה אלא להפריש אביה מע"א לשון רש"י ואיפשר כי היו ללבן לע"ז כאשר אמר למה גנבת את אלהי. אבל לא היו כל התרפים נעבדים כי איך תמצא ע"ז בבית אדננו דוד. והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות והמלה נגזרת מלשון רפה ידים. תרפים אחם נרפים. יקראו אותם רפים לרמוז בשמם כי דברם כמו נבואה רפה תבא ברב. ותכזב לעתים רחוקות כמו שאמרו כי התרפים דברו און. והנה יעשו אותם קטני אמנה לשם לאלהים לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל [illegible]עניינם בקסמים
אשר

(יג) אנא הוא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די ריבית תמן קמא דקיימית קדמי תמן קיים בדון קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארע ילדותך: (יד) ואתיבת רחל באסכמותא דלאה ואמרן ליה האפשר דעד כדון אית לנא חולק ואחסנא בבית אבונא: (טו) הלא נוכריתא אתחשבנא ליה ארום זבננא ואכל אוף מיכל ית כספנא:

נ(טו) הלא נוכראין איתחשבינן ליה ארי זבן יתן והא לא בעי למיהב לחוד כתובתן: סגוליה:]

(טז) ארום כל עותרא דרוקן יי מן אבונא די לנא הוא ודבננא וכדון כל דאמר יי לך עביד: (יז) וקם יעקב וסובר ית בנוי וית נשוי על גמליא: (יח) ודבר ית כל בעירא וית כל נכסוי די קנא גיתוי ונכסוי די קנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוי לארעא דכנען: (יט) ולבן אזל למיגז ית ענה וגניבת רחל ית צלמניא דהוון נכסין גברא בוכרא וחזמין רישיה ומלחין ליה במילחא ובוסמנין וכתבין קוסמין בציצא דדהבא ויהבין תחות לשניה ומקימין ליה בכותלא וממליל עמהון ואילין הוון דהוה גחן להון אבוהא: (כ) וגנב יעקב ית דעתיה דלבן ארמאה על דלא חוי ליה ארום אזל הוא: (כא) ואזל הוא עם כל דיליה וקם ועבר ית פרת ושוי ית אנפוי למיסוק לטורא דגלעד ארום חמא ברוח קודשא דתמן עתיד למהוי שיזבותא לבנוי ביומי יפתח דמן גלעד: (כב) ובתר דאזל יעקב קמו רעיא על בירא ולא אשכחו מיא ואמתינו תלתא יומין דלמא תהי טייפא ולא טפת ובכן אתיו ללבן ביומא תליתאה וידע ארום ערק יעקב דבזכותיה הוה טייפא עשרין שנין:

נ(כב) והוה כד איתכנישו רעייא בעיין למשתי מנא ולא הוו יכלין ואמתינו תרין ותלתא יומין דילמא תטיף בירא טפת ובכן אתנו ללבן ביומא תליתאה ארום ערק יעקב:]

(כג) ודבר ית קריבוי עמיה ורדף בתרוי מהלך שובעא יומין ואדביק יתיה

דשרי

בעל הטורים

סגוליה. בגם סוטף ולבני סלגבים כמאמר להן לסכה ידעתן שהיה בגם סוטף ולבנים יורדים על בסיומי בגדה עם הלבן: (כג) כי ברח ב' במסורה כי ברח יעקב כי ברח העם. לימוד בברכם שמעלך סגיד ללבן על בריחת יעקב וגם לפרעה על בריחת ישראל. כי ברח בגימ'

יונתן

רוסם לבן במקום עקידתם גם יש ליגב דטומא כי ת"י פלח טומא פי' כמס ומוכח הכי מיניה וגיה דבפסוק ויהי כתב טומא בלי דל"ת ורי"ם כלל והבן: בגיטון מיורין פי' מדרה שלהם לבנים: (יד) באסכמות' דלאה פי' בהסכמ' לפה שנתנה לה כח להליץ ולדבר בעדה ודייק דאם היו שניהם מדברים הל"ל ותעננה ועוד למה הקדי'

כפל ללאה אלא ודאי מפני שהסכמ' לאה דברה ולא ס"ל ככ' יהוד' בברכ"ת פ"ק וק"ל. ירושלמי (טו) לחוד כתובתן פי' לא זו בלבד יתן גם כתובתן ר"ל הכרן שלנו לא בעי למיהב: (יט) יש ללמוד דהוין נכסין וכו' פירוש אותם הצלמים שהיו שוחטים אדם שהוא בכור: וחזמין פירוש ומולקין את ראשו וכן ת"י ומלק ויחתוס: ומלחין וכו' פי' שהיו מולחין במלח ובשמים. וכתבין קוסמין בצלא דדהבא פירוש וכותבין כשפי' בציץ זהב ונותנים תחת לשונו ומעמידין אותו בכותל ומדבר עמהם מה שואלים ממנו עתידות וכל זה בפרקי דר"א וכן כתב בזוהר דף ל"ד ע"ד ודייק בשם תרפים מורה על דרוש זה ע"פ גם מוכח דבלאו הכי היה קשה למה גנבת' דוקא באותו מעם אלא כדי שלא יגידו לו כי יעקב בורח וזהו ויגד וגו' על בלי הגיד לו לא קאי אהגדת יעקב אלא שלכך ויגנוב יעקב כדי שלא יוכל להגיד לו ואילו היו אלו התרפים היו מגידים לו וק"ל (כ"ל הלמיר סיים פייבל): (כא) דתמן עתיד למהוי שיזבותא ביומי דיפתח וכו' דייק מדכתיב וישם את פניו הר הגלעד ל"ל וכי אינו יודע שכל ההולכים מחרן לארץ

רמב"ן

אשר יגידו לכם התרפים וכתוב והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים ושם כתוב שאל נא באלהים ונדעה התלכים דרכינו כי בתרפים היו שואלים וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו ותועים אחריו גם בשלום לא ידרשו את ה' כי אם בהם. וזה טעם ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש כי סרו מאחרי ה' והנה לבן היה קוסם ומנחש כאשר אמר נחשתי ואולו ארץ הקוסמים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי: (כב) ביום השלישי. שהרי ג' ימים היה ביניהם דרך שבעת ימים כי אותן ג' ימים הלך המגיד להגיד את לבן שהלך יעקב לדרכו נמצא רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו ולמדנו שכל מה שהלך יעקב בששה ימים הלך לבן ביום אחד לשון רש"י מברשית רבה ונכון הוא שילך לבן כגבור לרוץ ארח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך שלשה ימים שם בין צאנו ובין הצאן אשר ביד יעקב לא בין העיר ובין צאנו כאלו לבן רועה צאנו במזרח לעיר ויעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הצאן והוגד ללבן ביום השלישי כי לא הרגישו ביום

אבן עזרא

לחזק הצאן וה[ו]להוליד גם בלא מקלות: (יג) אנכי האל בית אל. טעמו האל אל בית. אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: (טו) כי מכרנו. כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור לאי וקח בנותי במשכרתך: (יח) רכש. מגזרת רכוש: (יט) ולבן הלך לגזז את צאנו. שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי: התרפים. י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות תדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און. ופי' הפסוק [ח]איננו כן. והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל [ט]לפרש. והעד שהתרפים כן. התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי בית שהם דוד. והפסוק שאמר אין אפוד [י]ותרפים. יש לו ב' פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי הם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את יי' אלהיהם ואין זבח ומצבה לע"ז. ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמות אפוד מסה על כן אמר אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה [כ]האפוד. ואפוד ירד [ל]בידו. איננו אפוד שעשה משה ובמקומו

הכאסון ושב לבן לעירו ולקח את אחיו משם ורדף אחריו מעירו שבעה ימים והשיגו ביום השביעי אבל נאמר על דעת ברא[ש]ית רבה כי מן השדה אשר שם הצאן נסע יעקב. ולבן לקח את אחיו עמו מגוזזי צאנו ובפרקי ר' אליעזר נראה כי לבן שב לעירו ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם: (כג) וידבק אותו בהר הגלעד. כי ביום השביעי בערב הגיע לבית אל תחת הסר וראה את יעקב חונה מעליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה

ויבא

פירוש על אבן עזרא

בפי' ר"א וכפ"י. [ה]ויעקב עשה למעט הנס כמאמר חז"ל אין עושין לו נס וכו'. [ו]כיין (לעיל ב' י"ז) ושם מפורש הכלל הזה. [ז]הכוונה לדע כונת ר"א יעיין בסוף ויקרא בשלום הספר. [ח]פי' עם פסוק התרפים דברו וכו' (זכריה י' ב') אין להם ראיה משם כי פי' אשר הורו התרפים בהורסם. [ט]ושם מובא משם ספרו ספר העלמים ומתכלל מפני החסד. [י](הושע ג' ד'). [כ](ש"א כ"ג ט') וה"א מורה על הידוע. [ל](שם כ"ג ו') נראה מדבריו אשר היו עושים אפוד כדמות משה. ומהם ב' מינים אחד ע"י כשפים על צורות אדם. והשני על צורות הכוכבים ולשני אלו סופנים היה לזה הקרבן והקטרה כמבואר בס' העלמים ואלו ב' האופנים הם עכו"ם ועל זה הזהירה התורה. אך אם נעשה בלא הקטרה ובלא קרבן רק ע"ד צורה

ספורנו

עמדו: ואלהי אבי היה עמדי. והוא ית' נתן לי כל מה שבידי ולא גזלתי מלבן מאומה: (יח) העוד לנו. איך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טז) כי כל העושר. כמו כי לקחת. לא נקוה לנחול משל אבינו אלא כל העושר אשר הציל אלהים ממנו הוא לבדו לנו ולבנינו. ועתה מאשר שהאית שקבל לשון הרע עליך ויש לחוש שיגזול: כל אשר אמר אלהים. בלבד עשה נהג ולך ואל תטול רשות: (כא) ויברח. מלת הבריחה בכ"מ תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת היזק עתיד אבל סור האדם מן המקום מפני היזק הווה או מפני רודף יקרא ניסה

פירוש רשב"ם

(יג) אשר משחת. להקדישה ועדיין לא הקרבת עליה נדריך: (טו) כספנו. שנשתכר בנו בנישואינו שהיה לך להשתכר ביגיע כסף לפרנסינו: (יט) ותגנוב רחל את התרפים. שלא יגידו ויודיעו ללבן כי רוצה יעקב לברוח כענין שנאמר אין אפוד ותרפים. כי התרפים דברי און. רגילים הוו לקסום בהם: (כב) דרך שבעת ימים. כי יעקב היה הולך לאט בשביל צאנו ולבן שהיה רחק ממנו הלך לנוח את צאנו כדכתיב וישם דרך שלשת

בהר הגלעד: כד ויבא אלהים אל־לבן
הארמי בחלם הלילה ויאמר לו השמר
לך פן־תדבר עם־יעקב מטוב עד־רע:
כה וישג לבן את־יעקב ויעקב תקע
את־אהלו בהר ולבן תקע את־אחיו
בהר הגלעד: כו ויאמר לבן ליעקב
מה עשית ותגנב את־לבבי ותנהג
את־בנתי כשביות חרב: כז למה
נחבאת לברח ותגנב אתי ולא־הגדת
לי ואשלחך בשמחה ובשרים בתף
ובכנור: כח ולא נטשתני לנשק לבני
ולבנתי עתה הסכלת עשו: כט יש־
לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי
אביכם אמש | אמר אלי לאמר השמר
לך מדבר עם־יעקב מטוב עד־רע:
ל ועתה הלך הלכת כי־נכסף נכספתה
לבית אביך למה גנבת את־אלהי:
לא ויען יעקב ויאמר ללבן כי יראתי
כי אמרתי פן־תגזל את־בנותיך מעמי:
לב עם אשר תמצא את־אלהיך לא יחיה
נגד אחינו הכר־לך מה עמדי וקח־לך
ולא־ידע יעקב כי רחל גנבתם: לג ויבא לבן באהל־יעקב | ובאהל לאה
ובאהל שתי האמהת ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: לד ורחל
לקחה את־התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את־
כל

אונקלוס

מהלך שבעת יומין ואדביק יתה בטורא דגלעד: כד ואתא מימר־מן־קדם־יי לות־לבן ארמאה בחלמא די־ליליא ואמר ליה אסתמר לך דילמא־תמליל עם־יעקב מטב עד־ביש: כה ואדביק לבן ית־יעקב ויעקב פרס ית־משכניה בטורא ולבן אשרי ית־אחוהי בטורא דגלעד: כו ואמר לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא מני ודברתא ית־בנתי כשביות חרבא: כז למה אטמרתא למיזל וכסיתא מני ולא חויתא לי ושלחתך־פון בחדוא ובתושבחן בתופין ובכנרין: כח ולא שבקתני לנשקא לבני ולבנתי כען אסכלתא למעבד: כט אית־חילא בידי למעבד עמכון ביש ואלהא דאבוכון ברמשא | אמר לי למימר אסתמר לך מלמללא עם־יעקב מטב עד־ביש: ל וכען מיזל אזלתא ארי־חמדא חמדתא לבית אבוך למא נסבתא ית־דחלתי: לא ואתיב יעקב ואמר ללבן ארי דחילית ארי אמרית דילמא־תנוס ית־בנתך מני: לב עם (נ״י אתר) די תשכח ית־דחלתך לא יתקים קדם אחנא אשתמודע־לך מה דעמי וסב־לך ולא־ידע יעקב ארי רחל נסיבתהון: לג ועל לבן במשכנא־דיעקב | ובמשכנא דלאה ובמשכנא דתרתין לחינתה ולא אשכח ונפק ממשכנא דלאה ועל במשכנא דרחל: לד ורחל נסיבת ית־צלמניא ושויתנון בעביטא דגמלא ויתיבת
עלידהון

מסרה, כד ויבא, כו״ל חסר. אלהים, קדש על חבלי. בחלם, ב׳ חסר. מטוב, כו״ל מ״ל. כו מה, בסגול כדין לפני הח״ע. ותגנב, חסר. לבבי, ב׳ בתורה. בנתי, חסר. כשביות, ל׳ וחו״ק [ומ״ל חכין]. כז נחבאת, ל׳ דסמיך. לברח, ס״ו דקרי ולא כתי׳. ותגנב, חסר. אתי, חסר. לי, דגש מדין א״מ. ואשלחך, הויו קמוצה כדין וי״ו ההפוך. ובשרים, ב׳ דין חסר י״ק וחד מ״ל דמ״ל. בתף, כו״ל חסר. ובכנור, ח״י ומ״ו. כח ולבנתי, חסר. עשו, ד׳ דין כתי׳ ו׳ וג׳ כ׳ ה״ס. כט לאל, מול כי הוא לשון כח. לעשות, מ״ל. מדבר, מ׳ דגשין [כ״ל הדליח]. ל הלך, חסר. נכסף, ל׳ [נ״ל נ׳]. נכספתה, ל׳ וכתי׳ מ״ל ה׳. לא תגזל, חסר. בנותיך, ב׳ מ״ל [דמ״ל סך]. לב יחיה, י״ח. מה, ה׳ קמץ סמוך לח״ע. ולא ידע, י״א. גנבתם, ל׳ ופתח הב׳ דגנסה. לג באהל, א״ב מן ב״ב ב׳ בפסוק. האמהת, ב׳ דין חסר וחד מ״ל. לד ותשמם, ל׳ וס׳ [דס׳]. בכר, ל׳. ותשב, י״ב. עליהם, מ״ל. וימשש, ל׳.

ת״א השמר לך יבמות קג נזיר כג. למה נחבאת מנחות סג.

רש״י

כמלא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשבעה השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנאמר וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז׳ ימים): (כד) מטוב ועד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים (יבמות קג): (כו) כשביות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנב אותי. גנבת את דעתי: (כט) יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עזוז ורוב אונים הוא: (ל) נכספת. חמדת והרבה יש במקרא (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי (איוב יד) למעשה ידיך תכסוף: (לא) כי יראתי וגו׳. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותגנב את בנותי וגו׳: (לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך (ב״ר): מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שחפש באהל האמהות. (ספרי׳ אחרים הספחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא ממשמשת: (לד) בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר
ובעירובין

רמב״ן

ויבא אלהים אל לבן הארמי. להגיד כי אע״פ שהוא ארמי ואנשי מקומו אנשי תרפים ועובדים כשלפתים בא אליו אלוה שלום הכבוד הצדיק וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אף על פי שהוא הארמי הקוסם בעל התרפים: מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים לשון רש״י ופשוטו השמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ייטיב עמך מדרכו או פן תפסידהו לעשות לו רעה אם לא ייטב עמך כי אני אוייביו לבוא אל אהלו: (לג) באהל יעקב ובאהל לאה. כתב רש״י באהל יעקב הוא אהל רחל שהיה תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכלן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה שהיה מכיר בה שהיא ממשמשת. ועל דרך הפשט איננו נכון שיקראנו הפסוק אחר בשני שמות. ור״א אמר שבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות כי
אהל

דְשָׁרֵי בְּטוּר גַּלְעָד מוֹדֵי וּמְצַלֵּי קֳדָם אֱלָהֵיהּ: (כד) וַאֲתָא מַלְאֲכָא בְּמֵימַר מִן קֳדָם יְיָ וּשְׁלַף חַרְבָּא עַל לָבָן רַמָּאָה בְּחֵילְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ טוֹר לָךְ דִּלְמָא תְמַלֵּיל עִם יַעֲקֹב מִן טַב עַד בִּישׁ: (כה) וְאַדְבֵּיק לָבָן יַת יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יַת מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרֵי יַת אֲחוֹי בְּהַהוּא טוּרָא דְגַלְעָד: (כו) וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתְּ וּגְנַבְתְּ דַעְתִּי וְדַבַּרְתְּ יַת בְּנָתִי הֵי כִשְׁבִיַת חַרְבָּא: (כז) לְמָה אִטְמַרְתְּ לְמֵיזַל וּגְנַבְתְּ דַעְתִּי וְלָא תְנֵית לִי וְאִילוּ תְנֵיתָא לִי שַׁלְחֲתָךְ פּוֹן בְּחֶדְוָא וּבְתוּשְׁבְּחָן בְּתוּפִּין וּבְכִנָּרִין: (כח) וְלָא אַשְׁבַּקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנֵי בְּנָתִי וְלִבְנָתִי כְּדוּן אַסְכַּלְתְּ מָה דַעֲבַדְתְּ: (כט) אִית סְפִיקָא בִּידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישָׁא וֶאֱלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתְּמַר

לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב וְעַד בִּישׁ:
((כט) אִית לִי חֵיל וְאוֹכְלוֹסִין:]
(ל) וּכְדוֹן מֵיזַל אֲזַלְתָּא אֲרוּם מִתְחַמְדָא חֲמַדְתָּא לְבֵיתֵיהּ דַאֲבוּךְ לְמָה גְנַבְתָּ יַת צַלְמֵי טַעֲוָתִי: (לא) וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרוּם אִתְפְּחֵיתִי וַאֲמָרִית דִּלְמָא תֵינוֹס יַת בְּנָתָךְ מִנִּי: (לב) אִם כָּל מַאן דְּתִשְׁכַּח יַת צַלְמֵי טַעֲוָתָךְ יְמוּת בְּלָא זִמְנֵיהּ כָּל קֳבֵל אַחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מַאן דְּעִמִּי מִן דִּילָךְ וְסַב לָךְ וְלָא יָדַע יַעֲקֹב אֲרוּם רָחֵל גְּנַבְתִּנּוּן: (לג) וְעַל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנֵיהוֹן דְתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְלֵאָה וְעַל בְּמַשְׁכְּנָא דְרָחֵל: (לד) וְרָחֵל נְסִיבַת יַת צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיתִנּוּן
בעבישא

בעל הטורים

בביתי מלך: (כט) עשה ד' במסורה הכא ולידך (פ' ויחי) למען עשה כיום הזה (תהלים קי"ט) עשה חקים שגלחתי (משלי כ"א) עשה צדקה. הכא איירי בחלומו של לבן. וכן ביוסף שהלשינו אחיו בחלומות כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה חקים שגלחתי אותן שעושין חלומות בלבם וכיוצא בו עשה צדקה זה שעשה צדקה עם אחיו

אבן עזרא

ובמקומו [לל]אפרשנו בהלכות גזירות אם יגזר השם עלי. ופי' הב' שלא יעבדו השם ולא [ס]ע"ז. והנה התרפים קראם לבן אלהיו. ויש אומרים שרחל גנבתם' לבטל ע"ז. מאביה ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנתם בדרך. והקרוב שהי' לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה [י]דרך ברחו: לא גנב יעקב כי אם דעתו [ס]כי עיקר הדעת בלב: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים וכבר הראיתיך רבים כמוהו. ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע. שמשפט אדם שהוא טוב לו לא [ע]תדבר לו להטיבו: (כה) ולבן תקע את אחיו. עם אחיו. אהל יעקב. תיסף עליו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו [פ]עם אחיו בהר הגלעד: (כח) הסכלת עשו. שם [צ]הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן: (כט) יש לאל. כח. כמו כגבור [ק]אין איל: (ל) נכסוף. שם הפועל מבנין [ר]נפעל כמו אם גלוש נגלשה גם. ומלת נכספת כמו התאוית. וכן יכסוף [ש]לטרוף: (לב) לא יחיה. רק אהרגנו. ויש אומרים שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך. אם כן יודיענו מי התפלל על [ת]אשת פנחס: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות. שאהל אחד [א]היה לשתיהן. או באהל כל אחת מהן. ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה. גם זה נכון שהיה אהל ליעקב [ב]בין אהל לאה ובין אהל רחל. והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל. וכן היה בא באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות. והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלים [ג]ובעת צאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו התרפים שם בכר לקחתם רחל ושמם בכר הגמל: (לד) וי"א בכר. כדמות מרדעת והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו [ד]כר מושל ארץ. וכן בכרכרות [ה]ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי. והנה רחל לקחה התרפים ושמה אותם במקום שהם כר הגמל:
ותשב

פירוש על אבן עזרא

כורם הכלי לקבץ הקוים כמו שעושים בכלי זכוכית לקבץ קוי השמש זה אינו אסור. וע"כ הזהירה התורה ולכשפה וקסמים וכו' (דברים י"ח ע"ו) ואלו התרפים אשר היה בבית לבן היה פ"ד הכ"ל עיין פדר"א. [לל]עיין (שמות כ"ח ה'). [מ]ומורה על האפוד כמו שהיה בבית לבן ושופטים הבכור וכו'. [נ]והנה לראיה על אופן הפלילי ממעשה אפוד שאינו דרך עכו"ם ע"כ לא העמינו אותו כי היה רק כלי לדע ע"י מחקר. [ס]ר"ל רחל גנבה ב' דברים גנבה לבבו ולקחה מביתו התרפים. לא כן יעקב שע"ה לא גנב מאומה רק לבבו. והוא דעתו. ואם כי לבן היה רמאי מכ"מ לא הרגיש. ואולי כוונו כי ידוע לב יודע לבד נפשו. ואמרו חז"ל אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי ע"כ מרגיש הלב עתה בא הצרכיות. לא כן פה כאשר הלב לא הגדיל שפרעונים אשר יפסד ויגידה לו. א"כ מורה מלת הגיד על לב לבן בעצמו. ואולי זה כוונת הפסוק ונביא לבב חכמה (תהלים צ' י"ב) פי' הנביא הוא הלב. [ע]ר"ל לפתותו מיטוב לעיניך. וע"כ ענן יש לאל ידי וכו' (פסוק כ"ט) כאשר חשב הלוי איננו רק לא לפתותו לטוב לעיניו אשר מתחילה הוא הטובה והדר רעה. [פ]ר"ל אהל יעקב כתיב את אהלו פי' נבן אהלו הם סימום מאוהל. ואהל לבן אשר מלת אהלו ע"כ מוסיף אהלו עם אחיו. [צ]ר"ל מקור כמו עשיתה שעות א"כ חסר מלת זה או כן אשר פי' מעשה כזה הוא שטות ולפי פי' בע"מ מ"ב ככה פי' הסכלתה עשו להתגרות עם איש אשר יש לאל ידו להרע א"כ הרע אשר היה עושה לבן הוא גרמי יעקב עצמו ובזה מדויק מלת עשו. לעשות עמכם רע. [ק](תהלים פ"ח ד') פי' כח. ומלת אל מגורש איל. והראוי יש אל לידי. וכן ת"א ויב"ע אית חילא בידי. [ר]ר"ל הנו"ן בכלא המלה כי הוא מבנין נפעל. ובאמת כי הוא היה הכוסף. ועיין ראיה ממכה נלסס (שופטים י"ח כ"ה) ולמה באמת כתיב נו"ן יומר כי ידוע כמים הפנים לפנים כן לב אדם לאדם. ואם אמו ואביו השתוקקו לראותו אחרי זמן רב כזה בן המשכיל יעת"ה לכסוף לאביו ואמו והוא פי' נכספתה. ומדויק הכתוב נכסף מבנין נפעל ע"י אביו ואמו. ע"כ יש לך תירוץ על הליכה ולא על גנבת אלהיו. [ש](תהלים י"ז י"ב). [ת]ר"ל אשת פנחס בן עלי הכהן שמתה בלדתה (ש"א ד' כ'). (כ"ל) דלא קשה שם היה החטא בני עלי והאשה לפעמים נענשת עבור בעלה ככתוב אל תתן את פיך וכו' (קהלת ה' ה') ופה לא נמצא עון אשר על רחל אשר תמות בימי בחרותה. [א]ר"ל כי היה ל"ל ובאהלי ב' האמהות. ע"כ פי' כי להן היה רק אוהל א' כמובא בדברי ר"א ולדיקים ככפיר יבטח. (משלי כ"ח א') פי' כ"ח. [ב]ר"ל למה דלג אהל רחל כי מתחילה נכנס באהל יעקב ונכנס בלדו לאהל לאה ומשם באהל האמהות וחזר לקלה האחר לאהל רחל ולפי פי' הא' חפש ב' פעמים באהל הגבירות ולראיה שמתחלה כתיב ובאהל לאה וכו' וכופל במלות ויצא מאהל לאה אחרי אשר לא מצא באהל ב' האמהות אלא בודאי זה היה פעם ב'. [ג]ר"ל אלו האלים אשר לא היה באמת כלום שקדר אותם לבד. ומנין מעשה כהל הוא ספור לבד. [ד](ישעיה ע"ז א'). [ה](שם ס"ו כ') ושם פי' ר"א כי כר הוא מין ממיני הגמל שירוץ מהר. מגזירת הכרי והכלים. כי מושל
הסכך הוא מוסר הכר
בעבור

ספורנו

ניסה: ויגנב יעקב את לב לבן. שלא הראה לו שהרגיש כלל במה שקבל עליו לשון הרע ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשום: הארמי. זה עשה מפני שהיה לבן ארמי בעל מרמה. באופן שאם היה מרגיש שידע יעקב דבר מזה היה שומר כל צעדיו ולא היה אפשר ליעקב דרך להמלט: על בלי הגיד לו. כמו על עולת התמיד. הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו שמשתמש ללכת וכל זה עשה לא להעדר עושר אלא כמוכרח וזה כי בורח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתנצלותו ללבן אחר כן: (כד) פן תדבר עם יעקב. אפילו דבור אסור לך: מטוב עד רע. לא תפתהו שיטוב באתך לו תקוה להטיב עמו ולא תגזם אותו להרע עמו: (כט) ואלהי אביכם. לא בזכותכם. ועתה אמור שלא היה ראוי שתלך בלי רשות ושתגנוב את לבבי ללכת: (ל) הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך. יתחייב שהלכת באופן זה מרוב תאותך לשוב לבית אביך. ויהי מה: למה גנבת אלהי. כי בזה אין התנצלות שלא היתה תאותך לבית אביך סבה שתגנוב את אלהי: (לא) פן תגזול את בנותיך. כי באמרך שלא נתת את בנותיך להרסיקם מעליך תגזול אותן מעמי לעכב גם הבנים והממון כענין אמרו אחר כך הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל זה אולי היית עושה בעזרת אנשי ארצך בהיותי שם ולא תשיג זה אחרי שילאתי מארצך: (לב) לא יחיה. כי חשב שגנב אותם אחד מהעבדים לעבדם ולחזור לסורו: הכר לך מה עמדי. משלך וקח לך כשתכירהו: ולא ידע יעקב. שאם היה יודע לא
היה

פירוש רשב"ם

שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא מיהר לרדוף והשיגו לסוף שבעת ימים: (כט) ואלהי אביכם וגו'. ואני חולק לו כבוד: (לא) כי יראתי וגו': (לב) עם אשר תמצא. השיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. לא יחיה. כלומר אני אעשה נקמה מגופו: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ואח"כ באהל לאה. ואח"כ באהל שתי השפחות ולמה לא מצאם באהל רחל שהרי כשיצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ישבה רחל על כר הגמל שהתרפים בתוכו ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל כלומר אעפ"י שאמרנו למעלה באהל לאה ובאהל שתי השפחות לא כך היה אלא בתחלה כשיצא מאהל לאה נכנס באהל רחל אבל מפני אורך דברים שאמר לבן לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק את הפסוק הראשון: (לד) בכר. כר או כסת
שנותנים

בְּכׇל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא: לה וַתֹּאמֶר אֶל־
אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא
אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי
וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים: לו וַיִּחַר
לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר
לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ
אַחֲרָי: לז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כׇּל־כֵּלַי מַה־
מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד
אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ: לח זֶה
עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ
לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי:
לט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה
מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי
לָיְלָה: מ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח
בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי: מא זֶה־לִּי
עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־
עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים
בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת
מֹנִים: מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם
שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עׇנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה
אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ: שביעי מג וַיַּעַן לָבָן
וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים
בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם
אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ: מד וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד
בֵּינִי וּבֵינֶךָ: מה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה: מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ
אבנים

אונקלוס

עליהון ומשיש לבן ית־כל־משכנא ולא אשכח: לה ואמרת
לאבוהא לא־יתקף בעיני רבוני ארי לא אכול למיקם מן־
קדמך ארי־ארח נשין לי ובלש ולא אשכח ית־צלמניא:
לו ותקיף ליעקב ונצא עם־לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן
מה־חובי מה סורחני ארי רדפתא בתרי: לז ארי־מששתא
ית־כל־מני מה־אשכחתא מכל מני ביתך שוי הכא קדם
אחי ואחיך ויוכחון בין תרוננא: לח דנן עסרין שנין אנא
עמך רחליך ועזיך לא אתכילו ודכרי ענך לא אכלית:
לט דתבירא לא־איתיתי לותך דהוה שגיא ממנינא מני
את־בעי־לה נטרית בימםא ונטרית בליליא: מ הויתי
ביממא אכלני שרבא וגלידא (הוה־) נחית־עלי־בליליא
ונדד שנתי מעיני: מא דנן־לי עסרין שנין בביתך פלחתך
ארבע־עסרי שנין בתרתין בנתיך ושית שנין בענך ואשניתא
ית־אגרי עשר זמנין: מב אילולא־פון אלהה דאבא אלהה
דאברהם ודדחיל־לה יצחק הוה בסעדי ארי כען ריקן
שלחתני ית־עמלי וית־ליאות ידי גלי קדם־יי ואוכח
ברמשא: מג ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא
בני וענא עני וכל די־את חזי דילי הוא ולבנתי מה־אעביד
לאלין יומא־דין או לבניהן דילידן: מד וכען אתא נגזר קים
אנא ואת ויהי לסהיד ביני ובינך: מה ונסיב יעקב אבנא
וזקפה קמא: מו ואמר יעקב לאחוהי לקוטו אבנין ונסיבו
אבנין

מסרה לה לוא, ב' מ"ל בלו'. ויחפש, ב' בקמצה ושין שמאלי. לו בלבן, ל'. מה, מה, ה' פסוק מה מה. מה חטאתי, ב' פתחין סמוך לס'. לז מלאה, דגש מד"ד. ויוכיחו, ל' ומ"ל [דת"ל]. שכינו, ג' ומ"ל. לח רחליך, כו"ל מ"ל יוד סבין*. ועזיך, ל'. שכלו ל'. ואילי, ל'*. אכלתי, הכף קמוצה. לט טרפה, ל' ר"פ. אחטנה, ל'. תבקשנה, הקוף רפי להקל. גנבתי, ל'. וגנבתי, ל' והכויהון ס' והסורק סוא במקום ס"ג. מ חרב, ע"ז ס' בלי'. ותדד, ל'. מעיני, ד'. מא בבתיך, ס"ו ומ"י. ושלחף, ל' הלמד בלרי מ"י. משכרתי, ב' חסר. מנים, ס"ו ומ"י. מב לולי, כ"כ בי"ד. ופחד, ב' למיודעי. שלחתני, השי"ן בחירק כי הוא מפיעל הדג'. ויוכח, מ"ל. מג הבנות, כו"ל מ"ל. בנתי, חסר. והבנים, ג'. ולבנתי, ב' חסר. לאלה, ס'. לבניהן, ל'. מד ועתה, ברביע. ואתה, ג' ב' קמץ וא' פתח. ביני, מ"ל. ובינך, מ"ל י"ק וחסר סבין. מה וירימה, ל' ומ"ל. [י"ק].

*בס' סוס שכל הגי' של"ל, כחליך, ל'. *בס' ס"ס הגי' של"ל, ואילי, כו"ל מ"ל במ"א.

ת"א כי דרך נשים האליליס כד. ואילי צאנך בבא קמא סה. הייתי ביום מליעא נג. זה לי עשרים האליליס ס. הבנות בנתי יבמות סב.

רש"י

ובעירובין (דף טז) שהוא הקיפוש בעביתון והן עביטי גמלי' בסט"ו בלע"ז: (לו) דלקת. רדפת כמו (איכה ד) על ההרים דלקונו וכמו (שמואל א יז) מדלוק אחרי פלשתים: (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרוב"ר בלע"ז: (לח) לא שכלו. לא הפילו עיבורה כמו (הושע ט) רחם משכיל (איוב כא) תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך. (ב"ק סה) מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא: (לט) טרפה. ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה. לשון (שופטים כ) קולע באבן אל השערה ולא יחטא (מלכים א"א) אני ובני שלמה חטאים. חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי תמידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא ממנינא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו (במדבר לא מט) ולא נפקד ממנו איש תרגומו ולא שגא:

גנבתי יום וגנבתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנבתי. כמו (איכה א) רבתי בגוים שרתי במדינות (ישעיה א) מלאתי משפט (הושע י) אוהבתי לדוש: (מ) אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו (תהלים קמז) משליך קרחו תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי. הייתה משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. ויעקב נתירא לומר ואלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: (מג) מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד. הקב"ה: (מו) לאחיו. הם
בניו

בעביטא דגמלא ויתיבת עליהום ומשמש ית כל משכנא ולא אשכח: (לה) ואמרת לא יתקף בעיני רבוני ארום לית אפשר למקום מן קדמך ארום אורח נשין לי ומשמש ולא אשכח ית צלמניא: (לו) ותקיף רוגזא דיעקב ואידיין עם לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן מה חובתי ומה סורחני ארום אוחית למיתי בתרי: (לז) ארום משמשתא ית כל מני מה אשכחתא מכל מאני ביתך שוי כדון הכא קבל אחי ואחך וידינון קשוט בין תרויַנן: (לח) דנן עשרין שנין אנא גבך רחליך ועיזייך לא אתכלו ואגרי דיכרי ענך לא אכלית: (לט) דתבירא מן חיות ברא לא אייתיתי לותך דאין אנא חטי בה מן ידי הוית תבע יתה מה דמתגניב ביממא מבני נשא עלי הוה לאשלמה ומה דהוה מתגניב בליליא מן חיות ברא עלי הוה למשלמא:

נ(לט) קטילת לא אייתית לותך כל הדא מנדון דהוה ערקא מן מיניינא אנא הויתא משלם מן ידי הוית תבע יתה ומן דהוו נגביא גנבין ביממא וחיות ברא מתאכלא בליליא אנא הוינא משלם יתה:

(מ) הויתי ביממא בחקלא אכלני שריבא וקרושא בליליא ואתפרדת שינתא מני: (מא) דנן לי עשרין שנין בביתך פלחתך ארבסרי שנין בגין תרתין בנתך ושית שנין בגין ענך ושלחפתא ית אגרי עשרתי חולקין: (מב) אילולי פון אלהיה דאבא אלהיה דאברהם ודדחיל ליה יצחק הוה בסעדי ארום כדון ריקם שלחתני ית סיגופי וית ליאות ידיי גלי קדם יי בגין כן אוכח ברמשא: (מג) ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא די נסיבת לנשין ברתיי הינין ובניא דילידן הי כבני חשיבין וענא מן עניי הוו וכל דאנת חמי מן דילי הוא ולברתיי מה איכול למעבד לאלין יומא דין או לבניהן דילידן: (מד) וכדון איתא ונגזר קים אנא ואנת ויהי לסהיד ביני ובינך: (מה) ונסיב יעקב אבנא חקפה לקמא: (מו) ואמר יעקב לבנוי דהוה קרי להום אחוי לקוטו

בעל הטורים

אמיו שהם משעובו לרעה והוא מסב' לטובה: (לה) לוא ב' במסו' מלאים לוא אוכל לקום מפניך. אם לוא יגיד ונשא עונו. לומר לוא אוכל לקום מפניך מפני התרפי' אבל מפני אחר

יונתן

לארץ כנען שפניו לגלעד אלא ודאי לדרשה זו קאתי: (לו) ארום אוסית למיפי פירוש כי מהרת לבא כי תרגום וימהר אוחי וק"ל: ירושלמי (לט) דהוה ערקא מן מניכלא וכו' פי' שברכה אותה מן המנין ונפחת הלאן וכן משמע מלת טרפה שנטרפה וק"ל:

(מ) שריבא פי' חמום השמש לשון רז"ל חומץ יפה לשרב: קרושא הוא הקרח שהמים נקרשים מקור גדול: (מב) ית סיגופי פי' לער ועוני וכן פי' לעיל פרשת בראשית בפסוק

רמב"ן

אהל אחד נשתיהן ואחר כך שב שנית אל אהל לאה ואחרי כן אל אהל רחל וגם זה איננו נכון ועוד כתב והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בכלן ולא מצא כי לא היו שם וחזר ופירש כי בעת לאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים והוא הנכון אבל כי אהלים היו לכלם כי היה זה מצניעות הצדיק כי לכל אחת מארבעה הנשים היה אהל מיוחד בעבור שלא תדע האחרת בבאו אל רעותה גם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם תאכלנה על שולחנו עם בניו ועם בני ביתו. וטעם אהל יעקב שהזכיר ברחל על דעתי כמשמעו בעבור שהיא מוזכרת בין הפלגשים בפרשה ההיא. ולכן לא אמר כן נסדר ויצא יעקב שימנה אהל רחל ואחרי כן השפחות: (לה) אל יחר בעיני אדני. כי לא אוכל לקום מפניך לא הבינותי מה התנצלות זה וכי הנשים אשר להם האורח לא יקומו ולא יעמודו אולי אמרה כי כאבה ואיבריה כבדים עליה והוא חולה בבא האורח כי כן דרכן וכל שכן במעטות הלידה כרחל שדמיהן מועטין והאורח יכבד עליהם מאד. והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד נגעי ועושה רושם רע כאשר באמרו הפילוסופים עוד אני עתיד להזכיר הענין בזה והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא' של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלמה של נדה רבי. נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות במעשה ידיה ולכך אמרה רחל לאביה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החרים ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספרים עמהם כלל מפני שדבורה טמא: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן. מתחלה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי. ואיך ימצא אם לא יחפש ויחפש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או העבדים גנבו את אלהיו ועתה בראותו כי חיפש עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני אמר לו למה דלקת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כי כל מה שאוכל כי אתה החלפת את משכורתי עשרת מונים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין: (מב) ופחד יצחק היה לי

אבן עזרא

ותשב. עליהם ולא היתה באהל: (לו) כי דלקת. רדפת וכן ידלוק עני: (לט) אנכי אחטנה. אם היתה טרפה החטא היה עלי* ופרעתי כמוה: גנבתי יום. היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי. וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: (מב) ופחד יצחק. יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן: מ"ם ריקם נוסף והוא שם. ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים. וכן מ"ם אמנם. גם חנם: (מג) ולבנותי מה אעשה. הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם: (מה) מצבה. שהציב אותה: (מו) גל. סיגולו שם אבנים עד שהתחברו גם

*ויהיה פירושו להסיר העלה. כמו תחטאם הוא הפוך ישרם.

פירוש על אבן עזרא

בעבור שמשיעתו גדולה משארי משיעות. וככה פירושו פה ומנהג הכר. כמו וינהגהו בכבדות והוא מועל יולא וכן יקרא המנהג. הכרי. בל"א (דער קויטער) ויו"ד הכרי ליחס ע"ש מלאכתו. ולבב מחרץ בדברי ר"א אם שמה במקום כר הגמל א"כ לא ישבה עליהם. דקשה איך ישבה על ע"ז של לבן הלא אסור להתחמם באיסורי הנאה אם נקבל על בשרו כמו באיסור מעה. ע"כ התחכמה ונתנה בכר הגמל שהוא דבר קשה ואינו מחמם כמו בדין שמנו מותר לעשותו מרדעת לחמור ע"ש ור"א מוסיף כי לא ישבה על התרפים כי שמה משוך לאהל במקום הכרי. ותשב עליהם פי' אצלם. כמו עליו מטה מנשה (במדבר ב' כ') ע"כ מפרש ר"א אשר לא היתה באהל. (תהלים י"ב ב'). (ישעיה א' כ"א). הסורשו ריק והוא שם דבר ולא שם התואר. ריקם שלחתני. הוא יחיד זכר. ריקם השבני (רות א' כ"א) נקבה יחידה. פני ריקם (שמות כ"ג ט"ו) הוא לשון רבים. ר"ל פי' דבריו אשר מיסף הכל אליו איזה נקמה אקח מבני ביתו אם הם שלו. הרי כמו שמיסר א"ע. או נוכל לפרש הענין ע"פ שמועו כי באמת לא שלט לבן בנכסיו לתן לזרע כשר אלא עשור נכסים כמשפט הבנות. ע"כ הקדים הכתוב לאמור כי כל אשר ליעקב שייך הכל אליו. ומקיים מה אעשה טוב לבנותי אלה ולילדיהן אם לא זה הטובה אשר יכרות ברית ולא יגזל מהם מאומה ותעיניו הוא כמעכה מחדש. והוא כמו להיות מלבה ושורש המלה יצב. להקרא בשם גל מלפה

ספורנו

היה מעיז פניו לכחש ולא היה אומר לא ימיה: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן. אחר שלא מצא דבר חשב יעקב שלא נגנבו תרפים כלל אלא שהיתה המצאת לבן כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו: מה פשעי מה חטאתי. אם מצאת בי עול לשעבר שהשתדלתי עתה לגזלך: (לח) רחליך ועזיך לא שכלו. הנה הפך זה מצא' בי שלא בלבד עבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו: ואילי צאנך לא אכלתי. אפילו כמנהג שאר הרועים: (לט) לא הבאתי אליך אנכי אחטנה. טרפה שנטרפה בחטא שלי ושגגתי אבל הבאתי בלבד טרפה שנטרפה באונס אף על פי כן מידי תבקשנה. שלא כדין: (מא) ותחלף את משכרתי. וזה הפך מה שאמרת כי אמנם אתה הוא שהחלפת משכרתי: (מג) והצאן צאני. ואם החלפתי משכורתך או שלחתיך ריקם לא הייתי נוטל דבר משלך שהכל שלי ובמרמה בא לידך לא כדין: ולבנותי. ושל בנותי הוא למוכיח: מה אעשה לאלה. אף על פי שאוכל ליטול הכל מה אעשה לאלה שפרנסן אחר כך. ועתה תאמר שאיני חפץ להזיקך לכה ונכרתה ברית שגם אתה לא תזיקני: (מה) וירימה מצבה. להורות שיהיה הדבר יציב וקיים: ויעקב

פירוש רשב"ם

שנותנים על הגמל לשבת עליו: (לח) לא שכלו. מתוך חוסר מרעה ומתוך שמירה פחותה ואילי צאנך דרך רועי צאן במדבר לאכול מן הכבשים הזכרים: (לט) אחטנה. כמו אחטאנה אני הפסדתי משלי כמו אני ובני שלמה חטאים הרבה אלפין חסרים: גנבתי יום. יו"ד יתירה גנוב' יום וגנובת לילה שלמתי כמו רבתי עם שרתי במדינות. אבל גנבתי קמץ פתרונו גנובת שלי: (מב) שלחתנו. ולא בשמחה ובשירים: (מג) מה אעשה

אבנים ויקחו אבנים ויעשו־גל ויאכלו
שם על־הגל: מז ויקרא־לו לבן יגר
שהדותא ויעקב קרא לו גלעד:
מח ויאמר לבן הגל הזה עד ביני ובינך
היום על־כן קרא־שמו גלעד:
מט והמצפה אשר אמר יצף יהוה ביני
ובינך כי נסתר איש מרעהו: נ אם־
תענה את־בנתי ואם־תקח נשים על־
בנתי אין איש עמנו ראה אלהים עד
ביני ובינך: נא ויאמר לבן ליעקב
הנה | הגל הזה והנה המצבה אשר
יריתי ביני ובינך: נב עד הגל הזה
ועדה המצבה אם־אני לא־אעבר אליך
את־הגל הזה ואם־אתה לא־תעבר
אלי את־הגל הזה ואת־המצבה הזאת
לרעה: נג אלהי אברהם ואלהי נחור
ישפטו בינינו אלהי אביהם וישבע
יעקב בפחד אביו יצחק: נד ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל־לחם
ויאכלו לחם וילינו בהר: מפטיר לב א וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו
ויברך אתהם וילך וישב לבן למקמו: ב ויעקב הלך לדרכו ויפגעו־בו
מלאכי

אונקלוס

אבנין ועבדו־דגורא ואכלו תמן על־דגורא: מז וקרא־לה לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לה גלעד: מח ואמר לבן דגורא הדין סהיד ביני ובינך יומא־דין על־כן קרא־שמה גלעד: מט וסכותא די אמר יסך מימרא־דיי ביני ובינך ארי נתכסי גבר מחבריה: נ אם־תעני ית בנתי ואם־תסב נשין על־בנתי לית אנש עמנא חזי מימרא־דיי סהיד ביני ובינך: נא ואמר לבן ליעקב הא | דגורא הדין והא קמתא די אקימית ביני ובינך: נב סהיד דגורא הדין וסהדא קמא אם־אנא לא־אעבר לותך ית־דגורא הדין ואם־את לא־תעבר לותי ית־דגורא הדין וית־קמתא הדא לבישו: נג אלהה דאברהם ואלהה דנחור ידונון בינגא אלהה דאבוהון וקים יעקב בדדחיל־לה אבוהי יצחק: נד ונכס יעקב נכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל־לחמא ואכלו לחמא וביתו בטורא: א ואקדים לבן בצפרא ונשק לבנוהי ולבנתה ובריך יתהן ואזל ותב לבן לאתרה: ב ויעקב אזל
לאורחיה

מסרה מו ויאכלו, כסג"א. מז יגר, ל'. שהדותא, ל' כ"כ בשין שמאל ומ"ל. גלעד, ב' ובענין כ"כ מלא א' והלמ"ד בשוא. מח קרא, האמצ בקוף. מט יצף, ל'. ובינך, מ"ק וחסר הכין. נסתר, ל'. נ תענה, ב' קמץ אבל יש חילוק בו [הנון בסגול דלא כמס"ק* מנ"כ]. בנתי, בנתי, חסר. ובינך, מ"ק ומ"א. נא הנה, ה' פסוק הנה והנה. יריתי, ל' ואחד ויריתי לכם גורל. ובינך, מ"ק ומ"א. נב אני, קמץ שלא בהפסק ומלעיל. תעבר, כו"ל חסר במ"ג. תעבר כל או' חסר. נג אלהי, ב' כ"ס מן ג' מלין דמיין קדמאה ותליתאה קדמי ומלעי' נסיב וי"ו. אלהי, קודש. ואלהי, חול. אלהי, קדש על תנאי כי חרם עשה תשובה ועי' בב"כ. נד ויאכלו, כסג"א. וילינו, מ"ל. לב א ולבנותיו, ג' מ"ל [דמ"ל]. אתהם, ה'. למקמו, ג' חסר.

ת"א יגר שהדותא שבת קטו מגילה ט'. אם תענה את יומא עד כפונות מז. ויפגעו בו חולין יח ס' הזוהר פרש'[illegible]ע ופרשת פנחס.

*בס' שוט שכל מאריך בזה.

רש"י

בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה (ב"ר): (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: (ע"כ קרא שמו) גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד. וכמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקרא שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני ובינך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנתי בנתי. שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנתי. למנוע מהן עונת תשמיש (יומא עז): (נא) יריתי. כמו ירה בים כזה שהוא יורה חץ: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה. (ב"ר) לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: (נג) אלהי אברהם. קדש (ב"ר): ואלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול: (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו (דניאל ה) עבד לחם רב (ירמיה יא) נשחיתה עץ בלחמו: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל

רמב"ן

לי. לא רצה לומר אלהי יצחק לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת נתיירא יעקב לומר לשון רש"י וכן דעת אונקלוס כי פחד יצחק אלהיו דדחיל ליה יצחק. ור"א אמר יראת יצחק את השם הועילתני כי זכות האב מועיל לבן: (נג) וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. בעבור שיצחק מתפחד ממנו והנה אין פירושו שוה עוד כתב ויש אומרים כי זה הפחד רמז ליום העקדה ואיננו רחוק. ועל דרך האמת יצא הלשון כפשוטו ומשמעו והוא מדת הדין של מעלה וממנו אמר הכתוב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים יאמר כן כי יבקשו הרחמים ומדת הדין שלמטה ויביאו פחד יצחק אל השם ואל טובו הנזכרים: ויוכח אמש. לשון תוכחה. ולא לשון הוכחה לשון רש"י ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש: (מג) ולבנותי מה אעשה לאלה היום. אמרו שהוא כמו ולבנותי מה אעשה להן היום והוא תוספת ביאור וכן אשר נשבענו שנינו אנחנו בנינו ובנותינו אנחנו. ויותר נכון נראה שהוא דרך משלם. ולבנותי מה אעשה לאלה אשר לפני כי נכמרו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני וזה טעם אשר ילדו ואמר זה כמתגלגל על דברי יעקב כי באתי אחריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות להם טובה או לבניהם ועתה אטיב לכם שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים: (מד) והיה לעד. הקב"ה לשון רש"י ואיננו כמשמע אבל יאמר והיה הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו בך לאות ולמופת או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהיה לעד בינותינו על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה ויאמר יעקב לאחיו לאחי לבן הנכר אשר באו עמו כי לא רצה לאמר כן לחניו שהיו נוהג בו כבוד וכן ויקרא לאחיו לאכול לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן דרך כבודו כאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר פרעה לאחיו מה מעשיכם ורש"י פי' לאחיו של יעקב כי הבאים עם לבן אוהבי ורעיו הם. ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו הם קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועמם בן
נעבור

לקוטו אבנין ולקטו אבנין ועבדו אוגר ואכלו תמן על אוגרא: (מז) וקרא ליה לבן אוגר סהיד[illegible]עקב קרא ליה בלישן בית קודשא גלעד: (מח) ואמר לבן דגורא הדין סהיד בינא ובינך יומא דין על כן קרא שמיה גלעד: (מט) וסכותא אתקריית די אמר יסתכי יי בינא ובינך ארום נטמר גבר מן חבריה: (נ) אין תסגיף ית ברתי למעבד להן עולבנא ואם תיסב על ברתיי לית איניש למדן יתן חמי מימרא דיי סהיד בינא ובינך: (נא) ואמר לבן ליעקב הא אוגר הדין והא קמא דאקימית בינא ובינך: (נב) סהיד אוגר הדין וסהידא קמא אין אנא לא אעיבר לותך ית אוגר הדין ואין אנת לא תעיבר לותי ית אוגר הדין וית קמא הדא לאבאשא: (נג) אלהיה דאברהם ואלהיה דנחור ידינון ביננא אלהיה דאבוהון וקיים יעקב באלהא דדחיל ליה אבוי יצחק: (נד) ונכס יעקב נכסתא בטורא וזמן לקריבוי דאתו עם לבן למסעוד לחמא וסעדו ובתו בטורא: (א) ואקדים לבן בצפרא ונשיק לבנוי דיעקב ולבנתיה דליה ובריך יתהון ואזל ותב לבן לאתריה: (א) ויעקב אזל

לארחיה

בעל הטורים

אחר אקום [ואין דרך הנשים מעכב'] כי היכי דדרשינן הכא אם לוא יגיד פי' לדיינים וגבי שונו שבכל לאמר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו: (עיין לעיל פסוק לב) מאהל ד' במסרה ויצא מאהל לאה. מאהל מועד לאמר ואידך (מההלך) מאהל אל אהל (ד"ה א' י"ז) ימלך לגלם וגו' ויסחך מאהל (תהלים נב) זי' בשעה שהוקם המשכן נאסרו הבמו' והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דוקא לאמר שעברו היכלן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו

יונתן

בפסוק אחרה עלבונך: (כד) וזמין לקרובוי לבן כאן פירש קרובי לבן כדפרש"י דייק מדאמר ויקרא ואם על בניו קאי קשה הלא קרואים ועומדים הם בכבר שהם מאוכלי שלחנו

רמב"ן

בעבור שלא ירצה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא ירדו עמו בכח או יפתוהו ויגזלו ויגנבו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראם אחיו לשניהם. ויש אומרים שאמר להם אחי דרך מוסר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם. ובב"ר אמרו ויאמר יעקב לאחיו אלו בניו שהיה קורא אותן בלשון כבוד אחיו אבל ביקרא לאחיו לאכול לחם לא פי'. והנכון מה שכתבתי תחלה: (מו) ויאכלו שם על הגל. אכלו שם מעט לזכרון או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי בואם בשבועה ובברית זבח להם זבח ועשה להם ברה גדולה. ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכל עליו ויהיה עד בבואנו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם סעודה גדולה ללון עמו לא מנחה בלבד: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד. אחרי שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש. וטעם והמצפה כתב רש"י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יצף [illegible]ם כן הוא שם מקום גבוה בראש ההר. ולפי דעתי שהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך על כן קרא שמו גלעד והמצפה קרא כי אמר יצף [illegible] ואפשר שהוא מצפה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. לשון רש"י מלאכי ארץ ישראל יצאו לקראתו: מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל יצאו לקראתו. ואני תמה בזה שהרי עדיין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם נאמר ויעבור את מעבר יבוק שהוא יבוק הנחל גבול בני עמון שהוא דרומית מזרחית לארץ ישראל ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנאמר ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשמות. או מחנים מחנהו ומחנה העליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומודים לו בייחודו:

וישלח

אבן עזרא

גם קראה מצפה: (מט) וטעם יצף יי'. יראה. וכן צופה [ס]נתתיך: כי נסתר. אנחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו [י]ולא יראנו השם רואהו: וטעם אשר אמר שב אל לבן. ויעקב קרא מצפה בעבור שאמר לו יצף יי': (נ) אם תענה את בנותי. אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא [ס]ואם היה כמשמעו מה יזיק. והטעם שלא יעשה להם רע ויכריחם על דבר שאינן חפיצות בו. ותרגום גלעד [ע]יגר שהדותא: (נא) אשר יריתי. הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה [ס]בים. ויריה אל מקום אחד: (נב) לא אעבור. ברית זה הגל [א]כמו עברו חק. וטעם לרעה לעשות רע ויש אומר לא תעבור אלי אתה להרע לי גם אני כן. כל אחד אמר ישפטו בינינו אלהי אבותינו. ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע"ז וכן העיד [ק]יהושע: (נג) וישבע יעקב בפחד אביו. בעד שהיה אביו [ר]מפחד ממנו. ויש אומר זה הפחד כנגד ליום העקידה [ש]ואיננו רחוק: (א) לבניו. הם בני בנותיו: (ב) ויפגעו

בו

פירוש על אבן עזרא

מצפה פירושו צפה. לשון ראיה והשקפה. [ס](יחזקאל ג' י"ז) והוא משמות הנרדפים עם רואה וחוזה. [י]ר"ל לבן הוסיף יעקב לקרא בשם המצפה עם שם גלעד כי יהיו רחוקים זה מזה והוא כמו דבר סתר. ע"כ יצף ה' אם יקיים התנאים כאשר מבורר לקמן. ואשר אמר. הוא נתינת טעם על דברי לבן לכנות עוד שם השני. וככה פי' ע"כ קראה יעקב אע"ה בשם מצפה כי אמר לבן יצף וכו'. [ס]ר"ל במקרא לא נמצא. כי ע"פ המקרא משמע אם שוכב עם אשה בלא כלונה הזה אינו מזיק אם היא אשתו. ע"כ פי' הגאון אם ימנע המשכב מבנותיו זאת יקרא ענוי. אך כפי דרשת חז"ל (יומא ע"ז ע"א) הוא כדעת הגאון. וכ"א הולך כפי פשט המקרא. [ע]ר"ל וא"כ ככה ג"כ הפי' בפסוק כ"א הנה הגל הזה מאין ידע לבן לקרא בשם גל. היה לקרא בלשונו הא דגורא. ע"כ פי' הפשט אשר בודאי אמר לבן אלו התיבות בפסוק נ"א בלשון תרגום ויעקב פירש לבניו בלשון הקודש פירוש על הלוח הזה כמו בפס' מ"ט כנ"ל. [ס]ר"ל (שמות ט"ו ד') אע"פ שגם עשו זה המים מכ"ז מכנה על הי' כי עשו המים בגזירת הקב"ה. כ"כ פה אם יעקב צוה לאחיו הם בני לבן. או אפשר היו אחי לבן עמו ולוה אשר ילקטו אבנים לעשות גל והיו ברשות לבן. ע"כ יפה אמר אשר יריתי. ואם כי (שם ד') פי' ממעלה למטה ופה פי' מגיזרת הרמה כמו ויריעם עלבה (לעיל פס' מ"ה). הוא לשון נופל על לשון כמו שמצינו כ"א כחיה ממלא עירים (שופטים יו"ד ד'). [א]ר"ל אין פי' לעבור בלד הגל רק הגל יהיה עד על הברית אשר נעשה עליו אם קיים וככה פי' ג"כ (ישעיה כ"ד ה') אשר אין פי' עובר בלד התורה רק על דברי התורה והחוקים הכתובים בתורה. ומוסיף בתנאי המוטל על יעקב אשר לא תעבור לעשות לי רעה אך לטובה מותר לעבור. ותנאי לבן לא פי' זה התנאי אשר מכלל לאו יהיה משמע הן. ולפי' י"א זה התנאי מורה ג"כ על לבן לרעה דוקא לא יעבור אבל לטובה יעבור לקייבו ולאף אם יהיו בנותיו בעלות מחשבים המעה מחויב לבא. [ק](יהושע כ"ד ב') תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים. ובודאי אינו מורה ויעבדו וכו' רק על תרח תבנו נחור א"כ בודאי אלהי אברהם וכו' אמר יעקב אע"ה. ואלהי נחור וכו' אמר לבן וכ"א נשבע באלהי אבותיו. [ר]ר"ל הוא הקב"ה. [ש]ככתוב עתה ידעתי כי ירא אלהים וכו' (לעיל כ"ב י"ב) וא"א היה עובד מאהבה. ורק שם נזכר יראת ה' אצל א"א וג"כ מכאן יראת יצחק ככתוב את בנך

וכו'

ספורנו

(מז) ויעקב קרא לו גלעד. שלא שנה את לשונו: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד. נכנע לקראו בלשונו של יעקב ואמר שיהיה עד על מה שיאמר עתה: (מט) והמצפה. וכן יעיד שם המצפה שהוא מקום סמוך לנו יהיה לעד מזכיר מה שנאמר: אשר אמר. וזה שאמר שהמצפה גם כן תעיד על דבריו הוא מפני שאמר אז לבן ליעקב יצף ה' ביני וביניך והיה לדיין ושופט: (נ) ראה אלהים עד. כלה שאם תבגוד בי תמעול בו והוא יפרע ממך כענין ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו כאמרם ז"ל שהוא מכחש בשלישי שביניהם: (נג) אלהי אביהם. אמר לבן אין לך למאן מה שיחדתי לדיין אלהי נחור עם אלהי אברהם כי אמנם אלהי נחור היה אלהיו של תרח שהיה אביהם של אברם ושל נחור: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. שיצחק אינו בן תרח ונשבע שאלהיו של יצחק לבדו ישפוט אם יבגוד: (נד) ויקרא לאחיו. של לבן אבל לא הולך לקרוא את לבן כי הוא היה אז כאב לבני יעקב: (א) ויברך אתהן. כבר אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך ואמנם סיפר ברכת לבן לבנותיו להורות שברכת האב אשר היא על בניו בכל נפשו בלי

ספק

פירוש רשב"ם

אעשה. האיך אוכל לעשות להם רעה: (מט) והמצפה. דכתיב את מצפה גלעד: יצף. מן צופה נתתיך. כמו ירב בארץ. פרה ורבה (נא) יריתי. זקפתי יעקב ירה אותה בעצת לבן. כמו ירה בים: (ב) ויפגעו בו. לשומרו כדכתיב והנה אנכי עמך:

וישלח

מלאכי אלהים: ג ויאמר יעקב כאשר
ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם־
המקום ההוא מחנים:

קמ"ח פסוקי מפרה סימן: ומסטירין ויברח יעקב בסוטה סימן י"ג:

פ פ פ

ד וישלח יעקב מלאכים לפניו אל־עשו
אחיו ארצה שעיר שדה אדום:
ה ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני
לעשו כה אמר עבדך יעקב עם־לבן
גרתי ואחר עד־עתה: ו ויהי־לי שור
וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה
להגיד לאדני למצא־חן בעיניך:
ז וישבו המלאכים אל־יעקב לאמר
באנו אל־אחיך אל־עשו וגם הלך
לקראתך וארבע־מאות איש עמו:
ח ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את־
העם אשר־אתו ואת־הצאן ואת־הבקר והגמלים לשני מחנות: ט ויאמר אם־
יבוא עשו אל־המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה:

ויאמר

לארחה וחזונהי מלאכיא דיי: ג ואמר יעקב כד חזנון
משריתא מן קדם יי דין וקרא שמא דאתרא ההוא מחנים:

פ פ פ

ד ושלח יעקב אזגדין קדמוהי לות עשו אחוהי לארעא
דשעיר לחקל אדום: ה ופקיד יתהון למימר כדין
תימרון לרבוני לעשו כדנן אמר עבדך יעקב עם־לבן
דרית ואוחרית עד־כען: ו והוה־לי תורין וחמרין ען ועבדין
ואמהן ושלחית לחואה לרבוני לאשכחא־רחמין בעינך:
ז ותבו אזגדיא לות־יעקב למימר אתינא לות־אחוך לות־
עשו ואף אתי לקדמותך וארבע־מאה גברא עמה: ח ודחיל
יעקב לחדא ועקת לה ופליג ית־עמא די־עמה וית־ענא
וית־תורי וגמליא לתרין משירין: ט ואמר אם־ייתי עשו
למשריתא חדא וימחנה ויהי (נ"י וימחנה ותהי) משריתא
דתשתאר

מסרה ג ראה, ב' לדקיהו. מחנה, במרכא. אלהים, קדש. ויקרא שם, ה' ספר שם. ד אדום, כו"ל מ"ל. ה אתם, חסר. תאמרון, ט' [ו' ז' בסוף]. גרתי, ב'. עד עתה, ד'. ו שור, מ"ל. וחמור, מ"ל כ"ס. ז באנו, כו"ל כ"כ במ"ס [עליהם עת בנה שמואל ס']. הלך, חסר. ח ויירא, י"ב כו"ל בב' יודין. ויצר, ג'. ויחץ, ג'. מחנות, כו"ל בחו' מ"ל. ט ויאמר אם, ו' כ"ם. יבוא, ו' מ"ל בתורה. המחנה, המחנה במס לא ה"א. לפליטה, מ"ל.

ת"א ויאמר יעקב ברכות סב. ויירא יעקב מאד ויצר לו ברכות ד סנהדרין לט. והיה המחנה סנהדרין לט.

רש"י

ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ: (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן. ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו (ב"ר ותנחומא):

השלמת פרשת ויצא

(ד) וישלח יעקב מלאכים. מלאכים ממש (ב"ר): ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי. דבר אחר גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך: למצא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו (ב"ר פ' ע"א): (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג (ב"ר ותנחומא). ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: (ק"א שמא יהרוג אחרים ועוד נ"ל גירסת אחרות וכ"ה בחומשי הספרד שביניהם): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה. (לקמן לג) המחנה הזה ל' זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה (לעיל יט) השמש יצא על הארץ (תהלים יט) מקצה השמים מוצאו הרי לשון זכר (מלכים ב ג) והשמש זרחה על המים הרי לשון נקבה. וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה (איוב א) ויגע בארבע פנות הבית הרי לשון זכר (מלכים א יט) ורוח גדולה וחזק מפרק הרים הרי לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש (במדבר טז) ואש יצאה מאת ה' לשון נקבה. (תהלים קד) אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו. התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי

אבי

רמב"ן

(ד) וישלח יעקב. נכתבה הפרשה הזאת להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו וישלח מלאך ויצילהו ולמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק שנזמין עצמנו לשלשת הדברים שהזמין הוא עצמו לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה לברוח ולהנצל וכבר ראו רבותי' הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר: אל עשו אחיו ארצה שעיר. בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו וכבר תפשוהו החכמים על זה אמרו בב"ר מחזיק באזני כלב אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב. ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיי' ומהם שבאו ברומה והיא היתה סבת נפילתם בידם וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים: (ה) כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב. טעם אותם שיאמרו לאדני לעשו אתם שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדני. ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בעולם לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה ההיא אצלו כלום וכי הוא נוהג בו בכבוד האב להוציא את המשטמה מלבו: (ו) ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך למצא חן בעיניך שאני שלם עמך ומבקש אהבתך לשון רש"י כלה לומר שאינו מושב למעלה אבל יאמר ואשלחה להגיד לאדני כי אני בא למצוא חן בעיניך ולעשות ככל אשר

יצוה

לְאַרְחֵיהּ וְעַרְעוּ בֵיהּ מַלְאֲכַיָא דַיְיָ: (ג) וַאֲמַר יַעֲקֹב בֵּיוָן דְחַמִינוּן לָא מַשִׁירְיָין דְעֵשָׂו הִינוּן דְאָתְיָין לְקַדְמוּתִי וְלָא מַשִׁרְיָין דְלָבָן הִינוּן דְהָדְרוּ לְמִרְדַּף בַּתְרַיי אֱלָהֵן מַשִׁרְיָין דְמַלְאֲכַיָא קַדִישִׁין דְאִשְׁתַּלְחוּ מִן קֳדָם יְיָ הִינוּן בְּגִין כֵּן קְרָא שְׁמֵהּ דְאַתְרָא הַהוּא בְּלִישַׁן בֵּית קוּדְשָׁא מַחֲנָיִם:

נ(ג) וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲמָא יַתְהוֹן דִלְמָא מַשִׁרְיָין מִן לָבָן אָחוּי דְאִמָּא אִינוּן אָתְיָין קָדָמוֹי לְמִסְדְּרָא לְקָבְלֵי סִידְרֵי קְרָבָא לְמִקְטַל יָתִי אוֹ דִילְמָא מַשִׁירְיָין דְמַלְאֲכִין קַדִּישִׁין מִן קֳדָם יְיָ אִינוּן וְאָתְיָין לְשֵׁיזָבָא יָתִי מִן יְדֵיהוֹן בְּגִין כְּדֵין קְרָא שְׁמֵיהּ דְאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם:]

פ פ פ

(ד) וישלח וְשַׁדַּר יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קוּמוֹי לְוָת עֵשָׂו אָחוּי לְאַרְעָא דְגַבְלָא לְחַקְלֵיהּ אֲרוּמָאֵי: (ה) וּפַקֵּיד יַתְהוֹם לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן לְרִיבּוֹנִי לְעֵשָׂו כִּדְנַן אֲמַר עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם לָבָן אִיתּוֹתָבִית וְאִשְׁתְּהֵיִית עַד כְּדוֹן: (ו) וּסְכַל מַה דְבָרִיךְ יָתִי אַבָּא לֵית בִּידַי אֱלָהֵן הֲוָה לִי כְּזְעֵיר תּוֹרִין וְחָמְרִין עָאן וְעַבְדִין וְאַמְהָן וְשַׁדְרִית לְתַנָאָה לְרִבּוֹנִי דְלָא אֲהַנְיַית לִי בִּרְכְתָא הַהִיא לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ דְלָא תִינְטוֹר לִי בְּבִין עֲלָה: (ז) וְתָבוּ אִזְגַּדַיָא לְוָת יַעֲקֹב לְמֵימַר אָתֵינָא לְוָת אָחוּךְ לְעֵשָׂו וְאוּף אָתֵי לְקַדְמוּתָךְ וְאַרְבַּע מְאָה גּוּבְרִין פּוּלְמַרְכִין עִמֵּיהּ:

[(ז) וְאַרְבַּע מְאָה גּוּבְרִין פּוּלְמַרְכִין עִמֵּיהּ:]

(ח) וּדְחִיל יַעֲקֹב לַחֲדָא עַל דְלָא עָסַק עַשְׂרִין שְׁנִין בִּיקָרָא דְאָבוּי וְעָקַת לֵיהּ וּפַלֵּיג יַת עַמָּא דְעִמֵּיהּ וְיַת עָנָא וְיַת תּוֹרֵי וְגַמְלַיָא לִתְרֵין מַשִׁרְיָין לְמוֹהֲבוֹת לֵאָה וּלְמוֹהֲבוֹת רָחֵל: (ט) וַאֲמַר אִין יֵיתֵי עֵשָׂו לְמַשְׁרֵי דְחָדָא מִנְהוֹן וּמְחֵינֵיהּ

בעל הטורים

דסיינו המסכן שמשלו בגלגל שנה משבט יהודה שילה מלאה ויצא באהל כחל זה שילה בסלק יוסף ולז ולהיה (מסהלך) מאהל אל אהל משילה לנוב מנוב לגבעון ומשם לבית עולמים ולז נאמרו הנמות והיינו יתלך לכלם וגו׳ ויסמך מאהל שלא היה שם סיסר. א״ס הרא״ם ז״ל: (ג) מחנים כותריקון מלוסן מיילים נגל יעקב מלאכים: (ס) עם לבן גרתי. כלו׳ אע״פ שהייתי גביס לבן קייסתי תרי״ג מלות: ואחר עד עתה. וא״ם א״כ שקיימת המלות בא והלחם עמי ואחר עד עתה כלומר אני לריך להשתהר עד שיעברו עתה ע׳ של בבל וס׳ של מלכים וה׳ אלפים ויבא אלף השפי שבו יגוא המשיח ואח״כ ועלו מושיעי׳ בהר ליון לשפוט את הר עשו. ד״א גרתי אותיות תגרי שהייתי עם לבן שהי״ל עמי תגרי ואני איש ריב ובעל מלחמה ובכל כדי להפסידו: גרתי ב׳ במסורה הכא ולידך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב״ה הכניעו כבר ושמרכיך בכל ששר שלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות: (ו) ויהי לי שור וחמור. ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף. שהוא שטנו של עשו וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקול קול יעקב בבתי מדרשות [ובני יוסף כמי׳ בכור שורו וגו׳ ובני יששכר כמי׳ חמור גרם]: לי שור (וחמור) בגימ׳ שנולד יוסף: שור בגימ׳ קרן יוסף: ויהי לי שור. וי לי שיתחברו עמם השור והחמור השמא והטהור יחדו: (ח) ויירא יעקב אע״פ שנאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ

יונתן

שלחתו ולעיל פי׳ בניו כדפירש״י ודיוקו מדע: ירושלמי (ג) דילמא משיריין מן לבן וכולו דייק הכי ממה שקרא מחניס משמע שתי מחנות ולא הוה לקרא שלא מחנה לכן מתרגם גם שמחנה אחת היה מכל מקום מדלא ידע אם לו או לגליו המה כאלו לו כאלו הם שתי מחנות וק״ל: (ו) דלא תנטור לי בבין עלה הוא לשון שנאה כי הכנוס ונאלי נער לי בבו ודוק: (ז) פולמרכין פי׳ שלטוני ושרי חילות: (ח) דלא עסק ביקרא דאבוי פי׳ שלא עסק בכבוד

רמב״ן

יגוס אדוני ויותר נכון שיוסב למעלה והשלחה להגיד לאדני שיש לי עושר ונכסים וכבוד לעשות בו חפלך ולבוך ירמוז שישלח לו דורון מהם או שיקח הוא משלו מה שיחפוץ וכן אמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני: (ז) וישובו המלאכים אל יעקב לאמר. השלוחים האלה עמו שליחותם אבל לא שיפר הכתוב זה כי אין לורך: וטעם וגם הולך לקראתך. לאמר כאשר אתה הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה: (ח) ויירא יעקב מאד. בעבור שאמרו לו כי ילא עשו מעירו

אבן עזרא

בו מלאכי אלהים. לעזרו בדרך. והוא לבדו ראה ⁿמחנה המלאכים סביב מחנהו. על כן קרא שם המקום מחנים. על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים: חסלת פרשת ויצא

(ד) וישלח הנה ידענו כי ארץ אדום בין מצרים ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי שעיר ופארן ᵃסמוכים הם. ואלה המלאכים הם ᵇמעבדיו: (ה) כה תאמרון לאדני. אמר כן להם עד שיתברר אללם שהוא אדוניו ᶜוידברו עמו בדרך מוסר העבד: ואחר עד עתה. האל״ף סימן המדבר והנוח הנעלם ᵈשהוא אחריו תחת אל״ף השרש. וכן אני אהבי אהב. כי כבד על הלשון להוליא ב׳ אלפי״ן והוא מהבנין הקל: (ו) שור וחמור. שם המין: ואשלחה להגיד. כי ללוני לעשות כל אשר יגוס ᵉוזה טעם למלא חן: (ז) גם הולך לקראתך. שהוגד ᶠלו שאתה בא: (ח) ויצר לו. זה הדבר מהבנין הכבד כמו ᶢוהלר לך: ויחץ. נפתח הי״וד ᵸבעבור אות הגרון שבא אחריו כמו ויעל משה: (ט) מחנה. זכר ונקבה. כנית ᶦומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה. אולי

פירוש על אבן עזרא

וכו׳ שם. ⁿדייק מלת כאשר ראם לשון יחיד. ומדכתיב זה משוק ב׳ משמע שלא היה רק מחנה אחת ממלאכים והשניה היא שלו ודלא כפרש״י בשם מ״ר. ᵃר״ל דייק ממלת לפניו שהיה דרכו דרך ארץ שעיר ללכת אל ארץ כנען ובפסוק ה׳ מפורי בא (דברים ל״ג ב׳) הביא דברי הגאון האלה. והשיב פה שהם כרחוק מזרח ממערב. כי ארץ אדום בין מצרים ובין א״י והוא למזרח א״י. כמ״ש וילך ארלה בני קדם (לעיל כ״ט א׳) ופירי ופארן סמוכים למלכים למערב א״י כמ״ש (לעיל כ״א י״ח) א״כ היה שעיר במזרח א״י. ᵇנגד חז״ל המובא בפירש״י כי דרכו לפרש ע״פ הפשט. ᶜור״ל מאמר כה תאמרון וכו׳ הם הדברים אשר בין יעקב ועבדיו. ומאמר כה אמר וכו׳ אלו הדברים אשר לדבר בין יעקב ועשו. ᵈר״ל היה לריך לכתוב ואאחר כי האל״ף הזה הוא השמוש שמדבר בעדו. א״כ היה האלף ל״ל דגש אשר הוא כמו אות הכפול. והוא א׳ אינו מקבל דגש. ע״כ בא הליר״י תחת האל״ף למלאות הדגש. וכ״כ אהבי אָהֵב (משלי ח׳ י״ז) הוא כמו אאהב. ואינו פועל יולא רק מורה על עלמו ונקרא בנין קל. ᵉר״ל דלא כפי׳ שפורשו אשר הבגדה היא אשר יש לו שעשר בדרך הבשורה לאוהבו לשמח גם אותו. ᶠמהרך מלת גם הולך. וגם הוא לרבות אשר הוא הולך כמוך לקראתו. ᶢ(דברים כ״ח נ״ג) שורשו יצר. והליר״י מוסף יו״ד השורש אחריו. והוא הפך המרכבה. ע״כ פי׳ ויירא מורה על יעקב. וילר מורה על עשו שהליר לבב יעקב ע״י ד׳ מאות איש עמו. והוא בנין הכבד. ᵸכי שרשו חצה. והראוי וַיֶּחֱץ כמו מן בנה וַיִּבֶן ונפתח הסי״ם שהוא מאותיות הגרון ונפתח גם היו״ד כמו וַיַּעַל משה (שמות י״ט כ׳) כי גם העי״ן מגרון. ᶦר״ל בית חדש (דברים כ״ב ח׳) לשון זכר. כי שפה אל מוח ביחס משלי

ספורנו

ספק לאוי שחטול יותר בסגולת נגה אלהים המברך כאמרו בעבור תברכך נפשי: (ג) מחנה אלהים זה. המחנה שלי שפגעו בו מלאכי אלהים אין ספק שהוא מחנה אלהים כענין ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים: מחנים. שתי מחנות אלהים של מלאכים ושלו כמשפט סימן הרבים הבא אחר שתה מלעיל המורים על מספר שנים כמו פעמים שבועים שנתים וזולתם:

(ד) וישלח יעקב מלאכים. לדעת מה בלב אחיו לדעה מה יעשה לו: ארצה שעיר שדה אדום. אל גליל שעיר לאותו החלק ממנו שהיה דר שם אדום כי אז לא כבש עדיין את כל החורי יושבי הארץ: (ה) ואחר עד עתה. לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ו) למצוא חן בעיניך. כי אין ספק אללי שתשמח על היות לי עושר וכבוד ואמלא חן בעיניך כשתשכחך בזה: (ז) וגם הולך לקראתך. לא בלבד לאינו שלא היטב בעיניו כל בשורה מולאת כאשר הגדנו את עשרך אבל גם הולך לקראתך עם ד׳ מאות איש ואין זה אלא להלחם כענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד: (ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה. כי בעוד שיטע אל השלל הראשון ימלט השני בכלי מלחמה או שיברח: אלהי

פירוש רשב״ם

(ד) וישלח יעקב ויצו אותם לאמר. ציוה אותם ואמר להם כה תאמרון. והשלוחים לא יודעין דאגתו של יעקב. עם לבן גרתי. כאשר ידעת במצות אבי ואמי שלא יחשוב בשבילו ברח. ואחר. כמו ואאחר כמו ואהב את יעקב כמו ואאהב וכן ואכל. ואחר חסרון אלף של יסוד:

(ז) באנו אל אחיך אל עשו. ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת וגם הנה והוא מתוך ששמח בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך. זהו עיקר פשוטו. וכן גם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו: (ח) ויירא יעקב בלבו אעפ״י שהראה לשלוחים כי לכבודו מתכוון הוא לא האמין שמחשבת עשו לטובה אלא לרעה: ויצר מגורת צרור את המדינים. וכן הוא ותקל גברתה. מן קלל: ויחץ. מן אשר חצה משה: (ט) לפליטה. שהיו רחוקים המחנות זה מזה ואם יראו פרענות יברחו: המחנה האחת. לשון נקבה הוא כדכתיב אם תחנה עלי מחנה

י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם
וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב
לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃
יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת
אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי
עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי
לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ יב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי
מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא
וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים׃ יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ
הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ
כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב׃ שני
יד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא
בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃ טו עִזִּים
מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃ טז גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת
וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃

ויתן

אתקלוס

דתשתאר לשיזבא: י ואמר יעקב אלהה דאבא אברהם
ואלהה דאבא יצחק יי די־אמר לי תוב לארעך ולילדותך
ואוטב עמך: יא זעירן זכותי מכל חסדין ומכל־טבון די
עבדת עם־עבדך ארי יחידי עברית ית־ירדנא הדין וכען
הויתי לתרין (נ"י לתרתין) משרין: יב שזבני כען מידא דאחי
מידא דעשו ארי־דחל אנא מנה דילמא־ייתי וימחנני אמא על
בניא: יג ואת אמרת אוטבא אוטיב עמך ואשוי ית־בניך
סגיאין־כחלא דימא דלא יתמנון מסגי: יד ובת תמן בליליא
ההוא ונסיב מן־דאיתי בידה תקרבתא לעשו אחוהי:
טו עזי מאתן ותישיא עסרין רחלין מאתן ודכרין עסרין:
טז גמלי מינקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורי

עסרא

מסרה י ויאמר, ה' בטעם [זרקא] ר"פ בתורה. האמר, כו"ל חסר במ"ב [בליסנא]. שוב,
מ"ל. ולמולדתך, מ"ל ל'. ואיטיבה, ל' ומ"ל [דמ"ל]. יא קטנתי, ל' וחסר ואין הטים זמירה.
במקלי, ל' והבית רפי. יב הצילני, מי"ק וח"ח. יבוא, י' מ"ל בתורה. והכני,
ב' דין בפתח וחד קמ"ץ. אם על בנים, ב' רועה. יג היטב, מי"ק וח"ח וחט' בלירי.
איטיב, ג"ל דמ"ל והטית בסיפק. כחול, כו"ל מ"ל. אשר לא יספר, ב' לנא השמים.
מרב, חסר. יד וילן, ב' (נ"ל ה'). טו ואילים, ד' מ"ל דמ"ל בתורה (נ"ל בלא').
טז מיניקות, ל' ומ"ל. [ב' יודין וויו] וה' מ"ל בלי'. פרות, מ"ל. אתנת, ב'
חסר. ועירם, ל' וחסר יו"ד וחד והעירים, העין בשוא נח ואין בריו מתג.

ת"א קטנתי מכל תענית כ. רחלים מאתים חולין קלז.

רש"י

אבי אברהם. למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות האלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. (שבת לב) נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו: ומכל האמת. אמתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב. הטיב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (ב"ר): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן והלא לא א"ל (שם כח) אלא והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שא"ל (שם) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. ברשותו וכן (במדבר כא) ויקח את כל ארצו מידו. ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מיניקות שלשים. ובניהם

עמהם

רמב"ן

מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות היה ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי. והנראה בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבאו לפניו וידברו עמו כלל כי היה הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו ועני' ביתו ובניו וקראו לו בשלומו ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו והם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא ספר שיאמרו השלוחים דבר בשם עשו אבל עברתו שמורה בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בחיל הזה והנה השלוחים שקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב. וזה טעם וגם כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכך אמרו רבותינו כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך אל עשו אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב ואשר השפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מודה בבכורתו וגדולתו עליו כאשר פירשתי ויתנחם בזה כי הלבבות לה' המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם:

(ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה. על דרך הפשט זה באולי כי אמר אולי יכלה המחנה האחר כי בהכותו האחד ירדפו או תשוב רגזו או תבא להם הכלה מאת השם וכן אמרו בב"ר למדתך תורה דרך ארץ לא ישים אדם כל ממונו בזוית אחת ורש"י כתב והיה המחנה הנשאר לפליטה על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה וראיתי במדרש מה עשה זיינם מבפנים והלבישם בגדים לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים וכן עיקר. והכונה בזה כי יעקב יודע שאין זרעו כלו נופל ביד עשו אם כן יכלה המחנה האחד על כל פנים וגם זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו אבל יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם מלך אחד מהם גוזר בארצו על ממוננו או על גופנו ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפליטים וכך אמרו בבראשית רבה אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגולה גם הוא כי לדורות תרמוז זאת הפרשה: (יא) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. נתמעטו זכיותי על ידי חסדים ואמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמס' ביד עשו לשון רש"י ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחרי כן ואתה אמרת היטב

יונתן בן עוזיאל

וְמַחְתִּינֵיהּ וְיָהֵי מְשָׁרֵי דְמִשְׁתְּאַר לְשֵׁיזָבָא: (י) וַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהָא דְאַבָּא אַבְרָהָם הוּא אֱלָהֵיהּ דְאַבָּא יִצְחָק יְיָ דַאֲמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ וּלְיַלְדוּתָךְ וְאוֹטִיב עִמָּךְ: (יא) לֵית אֲנָא כְּמִיסַת וּזְעֵיר אֲנָא מִכָּל טַבְוָן וּמִן כָּל קוּשְׁטָא דִי עֲבַדְתָּ עִם עַבְדָּךְ אֲרוּם בְּחוּטְרִי בִּלְחוֹד עֲבָרִית יַת יוֹרְדְנָא הָדֵין וּכְדוּן הֲוֵינָא לְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָין: (יב) שֵׁיזְבֵנִי כְדוּן מִן יַד אֲחִי רַבָּא מִן יַד עֵשָׂו אֲרוּם מִסְתְּפֵי אֲנָא מִנֵּיהּ דְהוּא עָסֵק בְּאִיקָרָא דְאַבּוּי דִלְמָא יֵיתֵי וְיִמְחִינַנִי אִמָּא עַל

ירושלמי

בְּנַיָא: (יג) וְאַנְתְּ אַבְטַחְתַּנִי אוֹטָבָא אוֹטֵב עִמָּךְ וְאֲשַׁוֵּי יַת בְּנָךְ סַגִּיאִין הֵי כְּחָלָא דְיַמָּא דְלָא מִתְמַנֵּי מִסְגֵּי: (יד) וּבַת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסֵיב מִן דְאִזְדַּמַּן בִּידֵיהּ דּוֹרוֹן לְעֵשָׂו אָחוּי: (טו) עִזֵּי מָאתָן וּבִרְחֵי עַשְׂרִין רְחֵילֵי מָאתָן וְדִיכְרֵי עַשְׂרִין: (טז) גַּמְלַיָא נֵיקְבָן עִם בְּנֵיהוֹן הֲווֹ תְּלָתִין תּוֹרִיתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרֵי עַשְׂרָה אַתְנֵי עַשְׂרִין וְלַדְרִין דַּקִּין עַשְׂרָה:

[(טז) וְלַדְרִין דַּקִּין עַשְׂרָא:]

וזמין

בעל הטורים

כסלדן לפטר שיתקיים בזרע לפר שיוליד לחר כן: (י) ולייטיבה מלא יו"ד הספלל שיעמדו לו יוד נסיונות של לברהם: (יא) קטנתי יו"ד כתופה לע"פ שנתברכתי ביו"ד ברכות יל לני פמל יגרום לי החטל: במקלי בגימ' יעקב פי' בנו פי לבדי ד"ל בזכות יעקב שבכו ישראל לת הירדן [כדלי' בילקוט רמז קל"א]: (יב) הצילני נל מיד. ר"ם המן רמז להמן שילל להכות לם על בנים כדכתיב עף ונשים: והכני ב' במסורה הכל ולידך (ש"ם י"ז) לם יוכל להלחם לתי והכני גבי גלית לומר מה יעקב נתיירל לף דוד נתיירל. מה יעקב נרדף לף דוד נרדף וכשם שיעקב גילל מעשו לף דוד נלל מגלית וזכות יעקב עמד לדוד וכשם שגבי דוד היה מלחמה לף יעקב הכין עלמו למלחמה שהתקין עלמו לג' דברים: לם על בנים ב' במסרה הכל ולידך (הושע יו"ד) לם על בנים רוטש' בסנחריב מלך לשור שלמר להשמיד לת ישראל כמו עשו שבל להלחם עם יעקב וכן לל חקה הלם על בנים רמז לגליות: (יד) מן הבל בידו מנחה לעשו שלח לו לבנים סוהם שלדם לורכן בידו. מנחה בגימ' לבנים: (טו) עזים מלתים כל הפסוק מקיים במ"ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שכשביל הבהמות שלח לעשו. והם

עושק

חק"ן

יונתן

בכבוד לב וכן גללה ברבה פ' ע"ז: (יל) לית לנל כמיסת פירוש לינני כדלי לכל החסדים טובים וזעיר לנל פי' קטן לני: (יב) בליקרל דלבוי פי' בכבוד לביו הול

רמב"ן

איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא אח"כ ועוד כי יעקב הזכיר שתי הבטחות שהבטיחו הקב"ה בבית אל ובחרן ואמר תחלה מה שנאמר לו בחרן ה' האומר אלי שוב לארצך ומולדתך ואיטיבה עמך והוא שנאמר לו בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. והנה אחרי כן לא היטיב לו בכל החסדים ובכל האמת האלה שיתמעטו זכיותיו על ידיהם אבל קטונתי לומר כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו וכן מי יקום יעקב כי קטון הוא מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו. וכן אמרו בב"ר קטונתי רבי אבא אמר איני כדאי והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר והאמת הטובה אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו יאמר שאיננו ראוי שיבטיחנו ויעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו ולא הבינותי דעת אנקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבוון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת טיבו וקשוט ואולי עשה חסדים הצלתו אשר הצילו פעמים רבות מכל צרותיו ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד. והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמנה כמעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם ענין קיום למעו נתן מימיו נאמנים כאשר היה תחלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו: (יב) והכני אם אל בנים. פירשו בו והכני והכה אם על בנים וכן רבים: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. אף על פי שהיתה פחדתו פן יגרום החטא אמר עשית עמד' חסדים גדולים שלא הייתי ראוי להם כל שכן שיש לעשות עמי חנם החסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעו ואין חטאי ראוי למנוע ממני הטובה אשר הבטחתני בה כי גם מתחלה לא הייתי ראוי לה אם עונות תמנור לי ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדיך הרבים. ויש אומרים כי יעקב היה חומל על בניו ועל ביתו פן יכה אותם עשו כי לא היה יודע בהבטחת והיה זרעך כעפר הארץ אם על אלה או על אחרים כי יתכן שימלט הוא לבדו וירבה עוד זרעו ואיננו נכון בעיני כי אם היתה זאת מחשבתו איך אמר בתפלתו ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך ועוד כי שם נאמר לו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך ואם יהיו בניו נופלים בחרב אחיו אין ההבטחה הזאת קיימת ולזה ירמוז באמרו היטב איטיב עמך. וכן ואיטיבה עמך כי כל זה מה שנאמר לו ואהיה עמך אבל הכל מיראת החטא כי דרך הצדיקים ליראה תמיד והיה מתירא אולי אפילו מאיזה חטא בבואו בברית עם לבן עובד ע"ז או בדבר אחר ובגילות מי יבין: (יד) מן הבא בידו מנחה. יאמר כי עשה מנחה מאשר עמו כי עשרו היה צאן ובקר ומהם שלח כי

אבן עזרא

אולי יהיה שיברחו. או תשוך [ג]חנות אחיו בהכותו המחנה. שאחת או יצא להם ריוח והללה מהשם וכמוהו אם תחזק [ב]זרם [כ]ממני. והיית לי לישועה ומה שאמר רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש. ואם השם אמ' לו והיה זרעך כעפר [ל]הארץ. לא ידע אם על אלה או על אחרים. כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם. ואלישע אמר וייי העלי' [מ]ממני. גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו. והוא אומרו ואהיה [נ]עמך. גם זה פי' ואיטיבה [ס]עמך. שיתכן שימלט הוא לבדו. ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל גדול. ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבו' זה לא יהי השם עמו. ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים בעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו: (יא) קטנתי. כמו גם [ע]יכלתי. והטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים. וככר פירשתי חסד [פ]ואמת: (יב) והכני. מגזרת מלאו ואחר עמו כמו [צ]ושני שרי גדודים. וכן הוא והכני והכה אם על בנים: (יג) עזים מאתים.

בלאן

בדרך

פרוש על אבן עזרא

(משלי ב' י"ט) ל"ל. מה נורא המקום הזה (לעיל כ"ח י"ז) ל"ז. לא עוד פסוכנו מקומו (איוב כ' ט') ל"ל. וכן פה המחנה האחת ל"ל. והכהו ל"ז. [י]מלשון כשוך חמת המלך (אסתר ב' א'). [כ](ש"ב י' י"א) ופס כ"ל אולי שהיה לי לישועה. כ"כ פה פי' אולי שהיה המחנה הנשאר לפליטה. [ל](לעיל כ"ח י"ד) מטב שמא הבטיחו אשר יקח נשים אחרות ויוליד מהם בנים זולת בנים לבן. [מ](מ"ב ד' כ"ז). [נ](לעיל כ"ח ד'). לא ידע אם היה הבטחה על אלו הבנים. והבטחת כי לא אעזבך שם הוא פי' ואהיה עמך (לעיל ל"א א'). [ס]ר"ל בהבטחת ה' שם נכלל ג"כ שלם ואיטיבה עמך. ולפ"ז ככה פי' מפסוק יו"ד ויאמר יעקב וכו' עבורי איני מתירא כ"כ כי הבטחתני וכו' ואני כואה ישעתך. אך בקשתי שן יכה אלו הבנים ואמותם והוא נגד הזכרה אפילו בעל חי אסור לשחוט אותו ואת בנו וכו' ובכללו ג"כ העגל עם אמו והוא כמו שמכה אותי. ומוסיף בתפילתו ואתה אמרת וכו' וגם אלו בכלל הרבה את זרעך וכו' ע"י רבוי הבנים. ומתרץ כ"ח ג"כ שלם ויכה. אשר נראה כי היראה הוא עבורו. וילכו עבור ב"ב. ע"כ מפרש באלה ועוד כי גם ע"ע פחד וכו'. [ע](לעיל ל' ח') מעל ענבר לנורם פָעול בל"ס (מעכטיג געוועזען) וכן קטונתי בל"ח (געריגגער געוועזען). [פ](לעיל כ"ד מ"ט). [צ](ש"ב ד' ב') ושני אנשים שרי גדודים היו וכו' פי' היו שרי בן שאול. ושפי'

אם

ספורנו

(י) אלהי אבי אברהם. הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו והזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדולה בתחלת י"ח ברכות: (יא) קטנתי מכל החסדים. לא הייתי ראוי לכל אותם החסדים: ומכל האמת. הטוב שעשית עמדי בזכות אבותי ובאותו הדרך שעשית עמדי לפני' מסורת הדין אני מבקש שתצילני בענין אמרו כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה: (יב) והכני אם על בנים. יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להטיב עמי אם אראה באבדן מולדתי: ושמתי את זרעך. והנה הפך זה גם כן

יהיה

פירוש רשב"ם

מחנה: הנשאר. לשון זכר. הרבה מצינו תיבות פעמים זכר פעמים נקבה. כמו השמש יצא על הארץ. ותך השמש. רוח סערה עושה דברו. ורוח באה מעבר המדבר ויגע בארבע פינות הבית: (י) אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. שהבטחתני בלשון זה בצאתי מבאר שבע ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך וגו' ואלהי יצחק: (יא) קטנתי מכל מלהיות לי החסדים וגו' וכן קטן מהכיל את העולה ואת השלמים ולפי שעשית לי חסדים ואמת יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קיימתי נדרי ולא עבדתיך כראוי לכך אני ירא אעפ"י שהבטחתני שאינך דן את האדם אלא לפי מעשיו כמו שמצינו בחזקיה שאמר לו הנביא מת אתה ולא תחיה ואעפ"כ בתפלת חזקיה הוסיף הקב"ה על ימיו חמש עשר' שנה: (יב) פן יבא והכני. לפי שקטנתי מכל החסדי' כאשר פרשתי: (יג) ואתה אמרת היטב איטב עמך. אעפ"י שאין אתה מחויב לקיים לי הבטחתך שהרי

קטנתי

יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ
וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח
תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ יח וַיְצַו אֶת־
הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִפְגָשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי
וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ
וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃ יט וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ
לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי
לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃ כ וַיְצַו
גַּם אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־
כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר
כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל־עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם
אֹתוֹ׃ כא וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב
אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה
הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו
אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־
פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃
כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד
עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר
אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃

וירא

אונקלוס

עֶסְרָא אַתְנָן עֶסְרִין וְעִירֵי עַסְרָא׃ יז וִיהַב בְּיַד עַבְדּוֹהִי עֶדְרָא עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר לְעַבְדּוֹהִי עִבַרוּ קֳדָמַי וְרַוְחָא תְּשַׁוּוֹן בֵּין עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא׃ יח וּפַקֵּיד יַת־קַדְמָאָה לְמֵימַר אֲרֵי יְעָרְעִנָּךְ עֵשָׂו אָחִי וִישַׁאֲלִנָּךְ לְמֵימַר לְמַן־אַתְּ וּלְאָן אַתְּ־אָזֵל וּלְמַן אִלֵּין דִּקֳדָמָךְ׃ יט וְתֵימַר לְעַבְדָּךְ לְיַעֲקֹב תִּקְרֻבְתָּא הִיא דִּמְשַׁלְחָא לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו וְהָא אַף־הוּא אָתֵי־בַתְרָנָא׃ כ וּפַקֵּיד אַף יַת־תִּנְיָנָא אַף יַת־תְּלִיתָאָה אַף יַת־כָּל־דְּאָזְלִין בָּתַר עֶדְרַיָּא לְמֵימַר כְּפִתְגָּמָא הָדֵין תְּמַלְּלוּן עִם־עֵשָׂו כַּד־תַּשְׁכְּחוּן יָתֵהּ׃ כא וְתֵימְרוּן אַף הָא עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי־בַתְרָנָא אֲרֵי־אֲמַר אֲנִחְנֵהּ לְרוּגְזֵהּ בְּתִקְרֻבְתָּא דְּאָזְלַת לְקֳדָמַי וּבָתַר־כֵּן אֶחֱזֵי אַפּוֹהִי מָאִים יִסַּב אַפָּי׃ כב וַעֲבָרַת תִּקְרֻבְתָּא עַל־אַפּוֹהִי וְהוּא בָת בְּלֵילְיָא־הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃ כג וְקָם ׀ בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יַת־תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיַת־תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵהּ וְיַת־חַד־עֲסַר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יַת מַעֲבַר יוּבְקָא׃ כד וּדְבַרְנוּן וְעַבְּרִנּוּן יַת־נַחְלָא וְאַעְבַּר יַת־דִּילֵהּ׃ כה וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי

ואשתדל

מסרה יז ויתן, ל' וא' ויתן והללה. תשימו, מ"ל. יח הראשון, ס"ג. יפגשך, ל', היוד במתג ואחריו נע והג' רפי ובקמץ כתב. ושאלך, ל'. אתה, כו"ל מלעיל וכל את"ה דכו' [והא' בפתח]. ולמי, ג'. יט הוא ויו וחירק. שלוחה, ב' ב' מ"ל וא' חסר. כ גם, י"ב פסוק גם גם גם. השלישי, מ"ל. ההלכים, ח"ו ומ"י והה"א במונח. תדברון, ל'. במצאכם, ל' וחסר. כא אכפרה, ב'. במנחה, ל' ודגש. ההלכת, חסר. לפני, ל' ק"ז. אולי, מ"ל. כב ותעבר המנחה על, עבירה על ג' דפ' כו"ל חסר. לן, ל'. כג בלילה הוא, ד'. הוא, כ"כ הוא. ואת שתי, ו' וכל הכליות דכותי'. שפחתיו, ל' וחסר. ויעבר, כו"ל חסר. כד ויעברם, ב' א' מלא וא' חסר וס' חסרים בליש', דין חסר דחסר. ויעבר, פ'. כה ויאבק, ל'. עלות, ו' ומ"ל.

ת"א ויותר יעקב שם לא. ויאבק שם.

רש"י

עמהם. ומדרש אגדה ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב (ב"ר): ועירם. חמורים זכרים: (טז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יז) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את: ולמי אלה לפניך. ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו (לעיל לא) וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב וששאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא אחרינו. יעקב: (כ) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן (ישעיה כח) וכפר בריתכם את מות (שם מז) לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידיה בההוא גברא. וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: (כא) על פניו. כמו לפניו וכן (ירמיה ו) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן (ישעיה סה) המכעיסים אותי על פני ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה (ב"ר): (כב) ואת אחד עשר ילדיו. (ב"ר) ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: (כג) את אשר לו. הבהמות והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן (ב"ר): (כד) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם (חולין צא): ויאבק איש. מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י

נענועם

רמב"ן

בדרך היה ואיננו מקום לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות: (יז) ורוח תשימו בין עדר. כדי להשביע עיניו של אותו הרשע ולתווהו על הדורון ופירשו בב"ר שיש בזה רמז אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תבי' אותן זו אחר זו אלא הרוח להם מצרותיהם עשה רמז שהיו המסי' והארנוניות שיגבו בני עשו מזרעו בריוח והפרש בין זו לזו: (כא) אכפרה פניו במנחה. אבטל רוגזיה וכן וכפר בריתכם את מות לא תוכל כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל חטא ועון ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמית הוא בהרבה מקומות בעא לכפורי ידיה וגם בלשון מקרא נקראים המזרקים כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בשפת המזרק לשון רבינו שלמה. וכן אמר אנקלוס אניסיניה לרוגזיה. ואם כן יהיה פי' כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי איננו ראוי שיאמרו השלוחים לעשות ככה וכך פי' ר"א ואיננו ישר בעיני שילמדך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידועה בכל שולחי מנחה ועוד שאם כן היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו כי עתה לא הוסיף על הצואה ההיא אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד כלשון הזה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנחה הזאת כאשר יתנו העבדים כפרם בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני. להיותי מרואי פני המלך. וזה דרך מעלה מיראתו ממנו: ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה יתן כפר על החמה ולשון קנוח בכפור איננו לשון קדש רק לשון ארמי' וכן כפורי זהב שם המזרקים בבבל כי לעולם לא תבא

כפרה

(טז) ומסר ביד עבדוי עדרא עדרא בלחודוי ואמר לעבדוי עברו קדמי וניפש תשוון ביני עדרא וביני עדרא: (יז) ופקיד ית קמא למימר ארום יערעינך עשו אחי ויבעי מנך למימר דמאן אנת ולאן אנת מטייל ולמאן אלין דקדמך: (יח) ותימר לעבדך ליעקב דורון היא דמשתלחא לריבוני לעשו ותהא אוף הוא אתי בתרן: (כ) ופקיד אוף ית תנין אוף ית תליתאי אוף ית כל דאזלין בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון יתיה: (כא) ותימרון אוף עבדך יעקב אתי בתרנא ארום אמר נרעי ית סבר אפוי בדורונא דמהלכא קדמי ומבתר כן נחמי אנפוי הלואי יסבר לי אפין: (כב) ועברת דורונא על אנפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא: (כג) וקם בליליא הוא ודבר ית תרתין נשוי וית תרתין לחינתוי וית חדסרי רבוי ועבר ית מגזת יובקא: (כד) ודברינון ועברינון ית נחלא ועבר ית דיליה: (כה) ואשתאר יעקב בלחודוי מעיברא ליובקא ואתכתש מלאכא עמיה

בעל הטורים

מקין קרבנות בסכה כמפורש בפ' פינחס [עי' ר"ה פ' זו. וא"א לכוין מסבונס ואיך שיסיע כוכתם סתן הפמידים ועי' בהקדמת הרמב"ם לס' קדשים] והם ח' ממ"ין וכנגדם מלכי ס' מלכים בלדום לפני מלוך מלך בישראל: ד"א לכך מקייס הכל בת"ס לפי שכל הכבאים שסלא לו סיו בעלי מומים שלא יקריב מהם קרבן (לכאו' ק' הא לב"כ לא הרי שום שלא מסופר לבר וא"א שכולם היו מחוסרי לבר דודאי יבכים עשו ואולי כוונתן לפ"ע הטבע מוסכר פ' ל"ו ע"ם): (יז) ורוח ב' הכא ואידך רוח והללה יעמוד ליסודים כאו לדורות שבאים שיסטו דוכן לשריהם: (יח) וילו את הרסטון. ד"פ (ר"ל ד' לוויים עם גם כל ההולכים) כנגד ד' מלכיות: ולמי. ב' במסו' הכא ואידך (ס"א ע) ולמי כל ממדם ישראל. (קהלת ד') ולמי אני עמל. לומר כל חמדת ישראל ועמל' כשלו בני פנו תחו ולמי כל חמדת ישראל ולמי אני עמל ולמי אלה לפניך. ד"א כך אמר יעקב למי אני עמל לאת כל חמדת ישראל למי אלה לפניך: (יט) שלוחה. ג' במסורה מנחה היא שלוחה נפתלי אילה שלוחה. (יחזקאל ב') והנה יד שלוחה פי' מה התם שכר אף כאן שמל ידי המנחה כתן לו אמרי שפר וכבדו וא"ל מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב: וכמו התם יד שלוחה אף כאן שאע"פ שלא רצה בפיו לקבלה הנה ידו שלוחה לקבלה: (כג) ילדיו. ג' במסורה הכא ואידך (ישעיה כ"ט) כי בראותו ילדיו. (איוב ל"ח) ילדיו אל אל ישועו. זהו שים במדרש שראה יעקב ל' רבואות מבני בניו כמו שראה י"א ילדיו כך ראה רבואות מילדיו וכמו התם ילדיו אל אל ישועו גם בכאן אמר לילדיו שיתפללו לאל שיצילם מיד עשו כמו שים בב"ר שהליג כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו בפ"ע: (כד) ויעברם. ב' במסורה הכא ואידך ויעבירם ביבשה: מלמד שנבקע לו מעבר יבק ועבר ביבשה: (כה) ויאבק. בגי' כסא הכבוד מלמד שהעלו האבק עד כסא הכבוד: איש עמו. בגי' עשו

יונתן

עוסק: (טז) וילדים דקין פי' ילדים רכים: (כא) כרעי כבר פירשנו זה כמה פעמים שהוא לשון רעוא פי' כמרלה פניו בדורון: (כג) רבוי לשון רביא כמו כרובים: (כה) ואסכתש בבי"ת גרסיך לפי פירש"י פ"ק דחולין והוא ענין הפלרה: והנא לאמרי כל זה הענין בפרקי דר"א ופי' שהפרים שרבעה בכורים לד' נשיו לפי שבכור קדוש בבכורה ואין ככנס במנין י' ונשאר שמונה זכרים עם בנימין שהיתה מעוברת ממנו ומנה בחשבון ואחר כך התחיל למנות מעם שני תשמעון עד לוי וכלה חשבון של י' בלוי וענה מיכאל רבון דעלמא זה גורלך ונשאר לוי קדש עשירי לה': ירושלמי וקמת פי' ענין עקירה ממקום הראוי וכן תרגם יונתן ותגיע פי' א' לשניהם. קדם זמניה עיין ברש"י ופרי לפיילא

רמב"ן

כפרה בפסח אבל יאמר לכפר על נפשותיכם ונסלא לו לכפר עליו על נפשו ויאמר אכפרה בעד חטאתכם וכולן מלשון ונתנו איש כופר נפשו שהוא מדיון: (כב) והוא לן בלילה ההוא במחנה. יאמר שלא בא באהלו בלילה שהוא אבל לן במחנה עם עבדיו ועם הרועים באשר ערוך כאיש מלחמה פן יצא אחיו בלילה ויכה בו: (כג) ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו. אין מוקדם ומאוחר בפסוק הזה להכלה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבוק לראות אם גבהו המים ושב ולקחם עמו כלם כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו עמהו וכרוחו: (כה) ויותר יעקב לבדו. שהכם הכים קטנים וחזר

אבן עזרא

באלו הם הנקבות עשר לזכר. ולפרים ד'. ולעיירים שנים. כי ידע תולדתם: (יז) ורוח תשמו. הפרט. וקרו' ממנו כי סיתה הרוחה. הפרשה בין מכה למכה. כמו ורוח שלשתול: (יח) ושאלך לאמר. כמו כי תאסבך: (כ) גם את כל ההולכים. כי תמצ היו הם: במוצאכם. נפתח הלד"י בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו: (כא) כי אמר. יעקב בלבו אלה דברי משה. ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר. ופניו כעשו וכן ופניה* לא היו לה: (כג) ויעבר את מעבר יבק. הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם. והנה פירוש ויעבר כבר עבר. ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום: (כה) ויאבק. מגזרת אבק עד שעלה אבק

*(ש"א א' י"ח) לשון כעס כמ"ם וכעססה וכו'.

פירוש על אבן עזרא

אם כתוב היו בן שאול. כ"כ פה פי' והכני. והכה וכו'. קכי היה רועה. אך מגמלים לא ידע כי הגמל לנוע בחמשים וע"כ לא חכר כמה נקבות היה לזכר אחד. ר(שמות ס' י"ס). ש(ש"א ע"ז כ"ב). תאבקך (דברים ע"ו ע"ז) לגזרת פגש. אאולי דרש כ"א הולכים הם שני עבדים גם לרבות אחד. את א'. כל אחד. והם* ה'. בכי ראוי להבקד במצאכם ע"מ בהתחשבכם את העיר (יהושע ח' ח') ובא המ"ס בחולם תמורת שעף קמ"ץ. והרד"ק בעת"ת להרכיב על האלף שהוא מהגרון ואם אין כמוהו בנחי ל"א. גמגזירם ועסיתה כפורה וכו' (שמות כ"ה י"ז) ובניו מגזירת ופניה (ש"א א' י"ח). ולפי זה אלת פנים קובל ג' ענינים פני אדם. פנים של זעם ופנים של הפנה ככתוב ישא ה' פניו וכו' (במדבר ו' כ"ו) לפי סזקוני. ולפי פי' ר"א נכלל בברכת יאר ה' וכו' ע"ש. והנה פי' אכפרה פניו הוא הזעם. אראה פניו הוא פני עשו. ישא פני אקבל ההעבה ממנו. דר"ל למה כתיב ויעבור. ובפס' כ"ד כתיב עוד הפעם ויעברם וכו' ויעבר וכו' א"ו עבר בעצמו מקודם לראות לב"ב מקום המעבור. וא"כ העבר את נשיו

*והם ה' עדרים, עזים ותישים, רחלים ואילים, גמלים ובניהם, פרות ופרים, אתונות ועירים.

ספורנו

יהיה אם יכלית זרעי וראוי שתעשה עמם בעבור כבוד שמך לקיים הבטחתך אף על פי שאיני ראוי לה כענין אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך: עדר עדר לבדו. כדי שיראה שיש בכל מין ומין זכרים ונקבות כפי הראוי למלאכת המקנה שיוכל לפרות ולרבות כאמרו קח נא את ברכתי שהיא מנחה מוכנת לברכה שהיא הוספת טובה: ורוח תשימו בין עדר ובין עדר. שלא יקפצו הבהמות מעדר לעדר ויתערבו ולא יבין הרואה חכמת המנחה וברכתה: (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. נוה שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלום אליו פן יחשוב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלח לו דורון מחמת יראה אבל יראה השליח את עצמו כמו שלוח לשעיר וכבלתי מכיר את עשו: (כ) בדבר הזה תדברון אל עשו. לכל אחד נוה מה ישיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העדרי' והם כלם של יעקב מנחה לעשו אחיו הגדול: (כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. נוה שכל אחד מהם יאמר זה הדבור המיוחד לו כדי שימלא עשו דברי כלם מכווני' בזה שהיו יעקב הולך להריסם לשעיר להקביל פני אחיו: כי אמר אכפרה פניו במנחה. ואלה הדברים הם בפי עבדיו כדי שימעט רוגזו של עשו בדבור הסכנעה עם המנחה: אראה פניו. דרך הבקור הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון: ולא יראו פני ריקם. וכן אמר לעשו אחר כך כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. כי המנהג לפקוד את השרי' במנחה עם ראיית פניה': (כב) ותעבור המנחה על פניו. לראות שתהיה על סדר ראוי לתכלית המכוון מאתו: (כד) ויעבר את אשר לו. נוה לכלם שיקדימו ללכת לפניו להלאה מן הנחל כמו ויעבור את הכושי: (כה) ויותר יעקב לבדו. אחרון לכלם לנסוע מן המחנה כדי להדריך את כל עמו שילכו עם כל קנינו ולא ישאר דבר במחנה: ויאבק איש עמו. היה זה פועל מלאך

פירוש רשב"ם

קטנתי וגו'. אעפ"כ עשה למען כבוד שמך שתתקיים הבטחתך כמו שאמר משה להקב"ה כשרצה לכלות את ישראל ולמה יאמרו מצרים ברעה. ובמקום אחר מבלתי יכולת ה' וגומר וישחטם במדבר וגו' ואמר לו הקב"ה סלחתי כדבריך וינחם ה' על הרעה: (טו) ובניהם. לפי פשוטו בניהם ממש והיה בהם זכרים: (יז) ורוח תשימו. דרך כבוד הוא למחנות הרבה זה אחר זה: (יח) למי אתה. עבד. והם השיבו לעבדך ליעקב: (יט) מנחה. כמו שפרשתי בבראשית: (כא) כי אמר אכפרה פניו. כן חשב יעקב בלבו ואין זה מדברי השלוחים. וגם הנה הוא אחרינו: לפי שרצה יעקב לברוח בלילה דרך אחר' אם לא מפני שעכבו המלאך לכך היה מתכוין להטעותו לעשו שלא יפגעהו: (כג) ויקם בלילה הוא. נתכוין לברוח דרך אחרת לפיכך עבר הנחל בלילה כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכים הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב ובלילה כמו כן ויאמרו אל דוד קומו עברו את המים וגו' ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר את הירדן וגו' ודוד בא מחנים ואבשלם עבר את הירדן וגו': מעבר יבק. מעברות המים כדי לברוח: (כה) ויותר יעקב לבדו. כלומר שהעביר כל

כו וירא כי לא יכל לו ויגע בכף־ירכו
ותקע כף־ירך יעקב בהאבקו עמו:
כז ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר
לא אשלחך כי אם־ברכתני: כח ויאמר
אליו מה־שמך ויאמר יעקב: כט ויאמר
לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם־
ישראל כי־שרית עם־אלהים ועם־
אנשים ותוכל: ל וישאל יעקב ויאמר
הגידה־נא שמך ויאמר למה זה תשאל
לשמי ויברך אתו שם: שלישי לא ויקרא
יעקב שם המקום פניאל כי־ראיתי
אלהים פנים אל־פנים ותנצל נפשי:
לב ויזרח־לו השמש כאשר עבר את־
פנואל והוא צלע על־ירכו: לג על־כן
לא־יאכלו בני־ישראל את־גיד הנשה
אשר על־כף הירך עד היום הזה כי
נגע בכף־ירך יעקב בגיד הנשה:
לג א וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו
בא ועמו ארבע מאות איש ויחץ את־
הילדים על־לאה ועל־רחל ועל שתי השפחות: ב וישם את־השפחות ואת־
ילדיהן ראשנה ואת־לאה וילדיה אחרנים ואת־רחל ואת־יוסף אחרנים:

והוא

ואשתדל גברא עמה עד דסלק צפרא: כו וחזא ארי לא
יכיל לה וקריב בפתי־ירכה וזע פתי־ירכא דיעקב
באשתדלותה עמה: כז ואמר שלחני ארי סליק צפרא
ואמר לא אשלחנך אלהין ברכתני: כח ואמר לה מה־שמך
ואמר יעקב: כט ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין
ישראל ארי־רברבת קדם־יי ועם גובריא ויכלתא: ל ושאל
יעקב ואמר חוי־כען שמך ואמר למה דנן את־שאל לשמי
ובריך יתה תמן: לא וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארי
חזיתי מלאכיא־דיי אפין באפין ואשתזבת נפשי: לב ודנח
לה שמשא כמה די־עבר ית פנואל והוא מטלע על־ירכה:
לג על־כן לא־יכלון בני־ישראל ית־גידא דנשיא די על־
פתי ירכא עד יומא הדין ארי קריב בפתי־ירכא דיעקב
בגידא דנשיא: א וזקף יעקב עינוהי וחזא והא עשו אתא
ועמה ארבע מאה גברין ופליג ית־בניא על־לאה ועל־
רחל ועל תרתין לחינתא: ב ושוי ית־לחינתא וית־בניהן
קדמאין וית־לאה ובנהא בתראין וית־רחל וית־יוסף

בתראי

מסרה כו לא יכל, ד' חסר. ותקע, ל' וכל יחזקאל דכותי'. בהאבקו, ל'. כז אשלחך, השין בפתח והלמד דגושה ובפתח. ברכתני, ל' וקמץ. כח שמך, דגוש מד"ד. כט שרית, ל'. אלהים, צריך לקדש על תנאי. ותוכל, מ"ל. ל נא, דגוש מד"ד. זה, דגוש מדין א"מ. תשאל לשמי, ב' והוא פלאי. לא פניאל, טיטה מן כ"ז דכל חד וחד ליה דכו', דין כתיב וקרי הנון בחירק תנין כת' וקרי במאלפוס וסי' הרכינו. אלהי', קי"ל. פנים אל פנים, ה'. ותנצל, ל'. לב ויזרח, היוד בפתח, אחריו נע. פנואל, ח'. צלע, ל' וס' [דמ']. לג על כן, ט' בטעם פז"ג. הירך, ל'. לג א והנה, במוגה. ועמו, ח' בטעם ז"ג. ויחץ, ג'. השפחות, כו"ל מ"ל. ב את השפחות, י"ח פסוק דאית בהון את ואת ואת ואת. ראשנה, י' מ"א ומ"ו. אחרנים, ס"ו ומ"י. אחרנים, ס"ו ומ"י.

ת"א וירא כי לא ס' הזוהר פ' בראשית. בהאבקו עמו חולין שם. ויאמר שלחני שם צא וצב. ס' הזוהר פ' תזריע. כי שרית עם חולין צב. ויזרח לו סנהדרין לה חולין צא. על כן לא פסחים כב חולין ז. אשר על כף חולין צו כריתות כא. הירך קדושין כא הוריות יג חולין צא וקלד.

רש"י

נענועם. ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו בה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו (ב"ר): (כו) ויגע בכף ירכו. קולית הירך התקוע בקולבוסית קרוי כף ע"ש שהבשר שעליה כמין כף של קדירה): ותקע. נתקעקעה ממקום מחברתה ודומה לו (ירמיה ו) פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום (ב"ר חולין צא): ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: (בכאן קשה לרש"י תברכני הל"ל. אלא הודה וכו' וכן איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד מ"ה ודוק): (כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן וזה שכתוב (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל. להם: (ל) למה זה תשאל. (ב"ר) אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו (הכל) לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים: (לב) ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו: ומדרשו ויזרח לו. לצורכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא (מלאכי ג) שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מהרה לזרוח בשבילו: והוא צלע. היה צולע כשזרחה השמש: (לג) גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן (ירמיה נא) נשתה גבורתם וכן (לקמן מא) כי נשני אלהים את כל עמלי: (ב) ואת לאה וילדיה אחרנים. אחרון אחרון

חביב

רמב"ן

וחזר עליהן לשון רש"י. ועל דרך הפשט ויקחם ויעבירם את הנחל העבירם עמו ויעבר את אשר לו בלווי כי חזר ולוה שיעברו לפניו ונשאר הוא אחריהם: ויאבק איש עמו. ויתעפר כך פירשו מנחם לשון אבק שמעלין אבק ברגליהם. ולי נראה לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ליה מיבק זה לשון רש"י ואביקה בלשון חכמים חניקה שמשו בה הרבה אבקתא אית בה דרגש עיזלי ואפוקי באבקתא וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה מעצים דקים חגורים וקשורים יחד כי הש"ת מכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף ופעמים רבים יבליעו הפ"ת מוחך במקום תמוהך מסותא במקום מסחותא אסיתא מסירתא ואסטר סיהרא ויאבק ויחבק כמו ויחבקהו כי אולי כן הלשון ומלינו ברודים אמוצים כמו חמוצים מלשון חמוץ בגדים. ואמרו המפרשים כי אלרוזים במרכולתך כמו וחרוזים מן לואלך במחרוזים וכן אמרו במלת ותאלצלהו שהוא כמו ותחלצלהו מהופך מן ותלחצהו ושמא הוא דעת אנקלוס שאמר ואשתדל וכן תרגום וכי יפתה ארי ישדל יתבק ויאבק שהוא דרך הפתוי או שלא נזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל השתדלות תחבולה

ובזול

ירושלמי

עמיה בדמות גבר ואמר הלא אמרת לעשרא כל דילך והא אית לך תריסר בנין וברתא חדא ולא עשרתינון מן יד אפרש ארבע בוכרין לארבע אימהתא ואשתיירו תמניא ותנא למסני משמעון וסליק לוי במעשרא עני מיכאל ואמר רבוניה דעלמא דין הוא עדבך ועל עיסק פתגמיא האלין אשתהי מן האל לנחלא עד מיסק עמוד קריצתא: (כו) והמא ארי לא הוה ליה רשו להבאשא ליה וקריב בפתי ירכיה חווא פתי ירכא דיעקב באתכתשותיה עמיה:

(כו) וקחת כף ירכיה דיעקב בשדרותיה עמיה:

(כו) ואמר שדרני ארום סליק עמוד קריצתא ומטא שעתא דמלאכי מרומא משבחין למרי עלמא ואנא חד מן מלאכייא משבחייא ומיומא דאיתברי עלמא לא מטא זמני למשבחא אלהן הדא זמנא ואמר לית אנא משדר יתך אלהין בירכת יתי:

(כו) ואמר שלח יתי ארום סליק עמוד שחרא והא משת שעתהון דמלאכיא למשבחא ואמר לא אשלח יתך אלא הן בריכת יתי:

יונתן בן עזיאל

(כח) ואמר ליה מה שמך ואמר יעקב: (כט) ואמר לא יעקב איתאמר עוד שמך אלהן ישראל ארום אתרברבת עם מלאכיא דיי ועם גובריא ויכלת להום: (ל) ושאיל יעקב ואמר חוי כדון שמך ואמר למה דנן אנת שאיל לשמי ובריך יתיה יעקב תמן: (לא) וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארום אמר חמיתי מלאכיא דיי אפין כל קביל אפין ואישתזיבת נפשי: (לב) ודנח ליה שמשא קדם זמניה דשמע בגיניה קדם זמניה במפקיה מבירא דשבע כד עבד ית פניאל ושרי לטיילא והוא מטלע על ירכיה: (לג) בגין כן לא אכלין בני ישראל ית גידא דנשיא דעל פתי ירכא דבעירא וחיותא עד יומא הדין ארום קריב מלאכא ואחד בפתי ירכא ימינא דיעקב באתר גידא דנשיא: (א) וזקף יעקב ית עינוי וחמא והא עשו אתי ועמיה ארבע מאה גוברין פולמורכין ופליג ית בניא על לאה ועל רחל ועל תרתין לחינתא: (ב) ושוי ית לחינתא הינן ובניהן בקדמיתא ארום אמר אילו אתי עשו לחבלא ברביא למעבד זנו בנשיא יעביד באלין ובנוי פתגמא הדין נקום

ונגח

בעל הטורים

עמו לזוס: ויאבק איש עמו ס"ת קשו על שם בים עשו לקש: (כו) ויגע בכף ירכו. ברמוז שם הוא מלאך כמותו אם היו לו קצלים שהמלאכים אין להם קצלים: א"כ לפוסלו מן העבודה לפי שקנה מעשו הבכורה שבהן העבודה: בכף ירכו. בגי' לפוסלו מכהונה: (כז) ברכתני. בגימ' הודה לברכתי. שמרו של עשו היה: (ג) וישמחו

יונתן

לטיילא פי' שלא הרגיש עד כי התחיל לטייל: (לג) בפתי ירכא פי' ברוחב הירך: דבעירא וחיותא במולין ג"ה נוהג בין בבהמה וחיה: (לג) ברוביא כבר פי' שהוא הנערים

סללה

רמב"ן

ובכול ענין. ובב"ר מי נתמלא אבק כאיש שהיה עמו כבדרי ונמס והוא הכהן: (כו) וירא כי לא יכול לו. מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו. ואמרו בב"ר נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו זה דורו של שמד והענין כי המאורע כלו רמז לדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר עשו עליהם עד שיהיה קרוב לעקוע בילתן והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה בדור של רבי יהודה בן בבא וחביריו כמו שאמרו אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד אבל בדורו של שמד איני יכול לקבול ומה היו עושים בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור ונותנין אותן תחת שחיהן ומוציאין נפשותיהן מהן ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע מזה והכל סבלנו ועבר עלינו כמו שרמז ויבא יעקב שלם: (ל) למה זה תשאל לשמי. אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם מלכתך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן נוטי ולא פי' הכתוב הברכה והקרוב

מה

אבן עזרא

ויאבק ביניהם: עד עלות השחר. עד סוף שמרות הלילה. וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש. וכן אשר אין לו שחר: (כו) כי לא יכול לו. המלאך: ויגע בכף ירכו. של יעקב: ותקע. כמו פן תקע נפשי ממך. סר כף הירך ממקומה: (לג) בגיד הנשה. ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם למסרי הדעת. ותולדת המפרשים שהוא האבר ויפרשו הנשה מגזרת נשים.

לדעת

פירוש על אבן עזרא

פניו. ואמרי כן העביר כל רכושו וכאשר העביר הכל נשאר יעקב לבדו. ומזה דרשו חז"ל יעקב החזיר על ב' פכים קטנים וזה דרשו מיתור הלשון כנ"ל ומלת ויעבר את וכו' בודאי עבר ג"כ עם הרכוש ואיך נשאר לבדו א"ו שוב חזר וכו'. הכדרשת חז"ל (בחולין צ"א ע"א) ע"ש. והוא מגזירת מערף בני עליהם (להלן מ"ט ט') לשון סילוק. וכפי פשוטו השחר מלשון שחרום הלילה ע"כ פי' סלוק חשכת הלילה. ולפי דעם הי"א הוא אור השחר ובעת אשר עלה השחר אמר המלאך שלחני. (ישעיה ח' כ'). (ירמיה מ' ח'). אולי פי'

ספורנו

עלגך במלות. בורא בלי ספק על דרך ירה ויור שיהיה נושע בה' יעקב וזרעו מעשו אף על פי שיהיה עם היזק בממון שהוא היקום אשר ברגליהם ועם זה תהיה התשועה בסוף עם ברכה ושררה בעליונים ובתחתונים: (כו) לא יכול לו. לרוב דבקותו תמיד באל ית' במחשבה ובדבור: ויגע. הודיעו שסבא העתיד במדליכי עמו ובדלאגתו בזה פסק הדבור ותקע כף ירכו בהאבקו: (כז) לא אשלחך. שגדולים לדיקים יותר ממ"ה: (כט) לא יעקב יאמר עוד שמך. לקץ הימין שתהיה קיים אחר אבדן האומות ובכן יהיה כבר מקוים בך ענין יעקב הנורה קיים בסוף ולכן לא יפול עליך אז עוד שם יעקב להורות שתהיה בעקב ובסוף כל האומות כי אם ישראל כי שרית. אבל יקראו לך בשם ישראל בלבד להורות שאז כבר שרית עם אלהים כו' כענין יפקוד ה' על לבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה: (ל) הגידה נא שמך. המורה על נורתך ועל הפעל הנמשך ממנו כדי שאתבונן על מה קמת לשטן ואשוב בתשובה ואתפלל: למה זה תשאל לשמי. כי כבורה האמיית לנו היא מדרגת השכלתנו אשר לא תבואר בשום דבור כאמרו והוא פלא והפעל שלה הוא כפי הכלון האלהי: (לב) ויזרח לו השמש וכו'. אשר שעבר את פנואל בלליעה זרח השמש ונרפא כאשר יהיה לעתיד לבא כאמרו וזרחה לכם יראי שמי שמש לדק' ומרפא: (לג) על כן לא יאכלו בני ישראל. כדי שיהיה ההיזק אשר הורה בנגיעת כף הירך היזק בדבר בלתי נמשך אלינו: (א) ועמו ארבע מאות איש. שלא התכפרו פניו במנחה:

ויקץ

פירוש רשב"ם

כל אשר לו שלא היה עוד לעבור אלא הוא לבדו ורצה לעבור אחריהם כדי לברוח דרך אחרת שלא יפגשנו עשו נתכוון: ויאבק. מלאך עמו שלא יוכל לברוח ויראה קיום של הקב"ה שלא יזיקהו עשו: (כו) כי לא יכול לו. המלאך ורצה לעבור ולברוח בעל כרחו: ותקע. נבדלה מן הירך כמו פן תקע נפשי ממך: (כז) כי עלה השחר. וכיון שהאיר היום מעתה יש לילך לדרכך: כי אם ברכתני. שתשלחני מאתך בשלום שלא אהיה נזוק כמה שנתאבקתי עמך כי עתה עלה השח' אז ידע יעקב שהוא מלאך: (כט) כי שרית. מגזרת שרה את אלהים כמו קנה קנית. עשה עשית, אבל וישר אל מלאך ויוכל מגזרת שב קם רץ שיאמר ויקם וישר וירץ ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שהקב"ה הבטיחו והוא היה בורח, וכן מצינו בכל ההולכים בדרך שלא ברצון הקב"ה או ממאנים ללכת שנענשה במשה כתיב שלח נא ביד תשלח ויחר אף ה' במשה. ולפי הפשט אע"פי שאמרו חכמים בכ"מ חרון אף עושה רוש' וכאן מה רוש' יש הלא אהרן אחיך הלוי עתיד הוא להיות לוי ואתה כהן ועכשיו הוא יהי' כהן ואת' לוי. אך לפי הפשט לפי שהי' מתעצל ללכת כת' ויהי בדרך במלון ויפגשהו ויבקש המיתו. וכן ביונה שנבלע במעי הדגה. וכן בבלע' ויחר אף אלהים כי הולך הוא ונעשה חיגר כדכתיב ותלחץ רגל בלעם. וילך שפי חיגר כמו ושפו עצמותיו: (לב) והוא צולע על ירכו. עתה כשהיה השמש ראוהו צולע על ירכו. כמו ויהי בבוקר והנה היא לאה כי עד עכשיו לא נודע שהיא לאה: (לג) על כן לא יאכלו. לזכרון גבורתו של יעקב ונס שעשה לו הקב"ה שלא מת: הירך טעמו למט' ברי"ש כי כן שמה וכן גזל וכן גדר מזה וכשירך דבוק נהפכים להיות פתח

קטן

ג וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה
שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃
ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל
עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃ ה וַיִּשָּׂא
אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים
וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים
אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ רביעי
ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן
וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וִילָדֶיהָ
וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל
וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה
הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן
בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב
אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃ יא קַח־
נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ

°צואריו קרי °וישקהו כלו נקוד

ויקח

אונקלוס

בְּתָרָאִין׃ ג וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל־אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד־מִקְרְבֵהּ עַד־(נ״י לְוָת־) אֲחוּהִי׃ ד וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵהּ וְגַפְּפֵהּ וּנְפַל עַל־צַוְּארֵהּ וְנַשְּׁקֵהּ וּבְכוֹ׃ ה וּזְקַף יָת־עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת־נְשַׁיָּא וְיָת־בְּנַיָּא וַאֲמַר מָן־אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דִּי־חַן יְיָ יָת־עַבְדָּךְ׃ ו וּקְרִיבָן לְחֵינָתָא אִנִּין וּבְנֵיהֵן וּסְגִידוּ׃ ז וּקְרִיבָא אַף־לֵאָה וּבְנָהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר־כֵּן קְרִיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃ ח וַאֲמַר מָן לָךְ כָּל־מַשְׁרִיתָא הָדֵין דִּי עֲרָעִית וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ ט וַאֲמַר עֵשָׂו אִית־לִי סַגִּי אָחִי אִצְלַח בְּדִילָךְ׃ י וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם־כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּל תִּקְרֻבְתִּי מִן־יְדִי אֲרֵי עַל־כֵּן חֲזֵיתִנּוּן לְאַפָּךְ כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִית־לִי׃ יא קַבֵּל־כְּעַן יָת־תִּקְרֻבְתִּי דְּאִתּוֹתִיאַת לָךְ אֲרֵי־רַחֵים־עֲלַי (קֳדָם) יְיָ וַאֲרֵי אִית־לִי־כֹלָּא וְאַתְקֵף־
בה

מסרה ג והוא, ל׳ ג׳ ר״פ. גשתו, ל׳. ד צוארו, צואריו ק׳. וישקהו, נקוד על כל חוה ואות גם על השין. ה ויאמר, ויאמר, ז׳ פסו׳ מ׳. לך, דגוש מדין א״ע. חנן, ל׳. ו ותגשן ל׳ בנון פשוטה וס״ה. ותשתחוין, ב׳ בנון פשוטה ומ״י וס״ה. ז וילדיה, כו״ל מ״י קדים לה״א ומ״י קדמאה. ורחל, ה׳. ח מי לך, ג׳. פגשתי, ל׳ בחו׳ ופתח באתנחתא. הגימל בקמץ כדין אס״ף* [מנ״כ]. למצא, חסר. ט לך, י״ד פסוק דאית בהון לך לך. י כי, במונח. על כן, במקף. כראת, ב׳ חסר בתורה. אלהים, סול. יא ברכתי, ג׳. הבאת, ל׳. ויפצר, ד׳.
* נ״ל דלא כמסור׳.

ת״א והוא עבר פסחים ז סוכה לט מגילה כא נדה סב. וירא את הנשים ס׳ הזוהר פרשת בלק. כראת פני סוטה מא ס׳ הזוהר פרשת תרומה. וכי יש לי כל סוטה ה בתרא יז

רש״י

חביב: (ג) עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה: (ד) ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחואות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו (ב״ר). א״ר שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה פעם ונשקו בכל לבו (ב״ר): (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות שלך: (ז) נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: (ח) מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנחה ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והן אומרים הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו. בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחין. אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: (ט) יהי לך אשר לך. כאן הודה לו על הברכות (ב״ר): (י) אל נא. אל נא תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו׳. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית למחול סורחני. ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים ויכול איני יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיום אפיימנ״ט בלע״ז. כי לא לרצון יהי׳ לכם הקרבנות באות לפייס ולרצות וכן. (משלי י) שפתי צדיק ידעון רצון יודעים לפייס ולרצות: (יא) ברכתי. מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (מלכים ב יח) עשו אתי ברכה דסנחריב וכן (שמואל ב ח) לשאל לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע״ז שלודא״ר אף זו ברכתי מו״ן שלו״ד: אשר הבאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי להגיעה עד שבאה לידך (ב״ר): חנני. נו״ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני״ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נוני״ן והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי:
נשעה

רמב״ן

מה שאמרו רבותינו שהודה לו על כל הברכות שם במקום ההוא על כרחו כי לא רצה יעקב להמתין לו עד בית אל: (ה) מי אלה לך. שאל על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהם נשיו והבין עשו שהן אמות הילדים: (ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. הנה עבדי יעקב עשו כאשר צוה אותם ולא רצה לקבל מהם. או שהוא בגאותו ועברתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך ומה ירצו מנחת אליו יאמר עתה מי לך כל המחנה הזה כי חשב שהם ליעקב מדברי המלאכים הראשונים או שאלה השלוחים הגידו כן במחנה עשו או שאין אדם אח׳ בדרך ההוא להיות לו כן וטעם מי לך כל המחנה הזה כלומר מי זה לך שתשלח לו כל אלה כלומר מי הוא הגדול אצלך שתשלח לו כל אלה והוא ענהו למצוא חן בעיני אדוני כי אתה הגדול והאדון לעיני. כי על כן ראיתי פניך אמר לו תקח מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראות פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה כאשר האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבנם. כענין ורצה לו עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי מלשון יהי רצוי אחיו ואור פניך כי רציתם כי רצו עבדיך את אבניה כלם ענין חפץ וחשק בדבר. ורש״י כתב על שנתרצית למחול לי על סורחני ותרצני נתפייסת לי וכבר אמרתי שאיננו טוב שיהיה לו מזכיר עון: (יא) קח נא את ברכתי. המנחה וכן עשו אתי ברכה. השיבו לי מנחה. וכן קח נא ברכה מאת עבדך ויקראו המנחה שישלח האדם לרצונו ברכה כי הוא שולח מאשר ברך אותו השם כענין אשר ברכך ה׳ אלהיך תתן לו כאשר אמר למעלה מן
הבא

ירושלמי

ונגה עשיה קרבא ית לאה ודידהא בתראין וית רחל וית יוסף בתראין: (ג) ואיהו עבר לקמיהון מצלי ובעי רחמין מן קדם יי וגחן על ארעא שבע זמנין עד מיקרביה עד אחוי: (ד) ורהט עשו לקדמותיה ונפיק ליה ואתרכין על צוריה ונשיק ליה ובכון עשו בכא על צערא דשינוי דאתמזמזיו ויעקב בכא על צערא דצוורה:

(ד') ורהט עשו לקדמותיה וחבק יתיה ואתרכן על צווריה ונשיק יתיה עשו הוה בכי על דקהן שינוי ויעקב הוה בכי על שעשיעת צווריה:

(ה) ותקף ית עינוי וחמא ית נשיא וית רביא ואמר מאן אלין לך ואמר בני

יונתן בן עוזיאל

הנון דאתיהיבו לי בפיחוס מן קדם יי על עבדך: (ו) וקריבן לחינתא הינון ובניהן וגחינן: (ז) וקריבת אוף לאה ובנהא וגחינן ובתר כן קריב יוסף ואתעתד קמי רחל וכסייה בקומתיה וגחינן: (ח) ואמר מן לך כל משרי הדין דארעית ואמר דורון הוא דשדרית לאשכחא רחמין בעיני רבוני: (ט) ואמר עשו אית לי נכסין סגיאין אחי יתקיים לך מאן דאית לך: (י) ואמר יעקב לא תימא כן בבעו אין כדון אשכחית רחמין בעינך ותקבל דורוני מן ידי ארום בגין כן חמית סבר אפך ודמי לי הי כמיחמא אפי מלאכא דידך דהא אתרעיתא לי: (יא) קביל כדון ית דורון דאתתיא לך ארום אתיהב לי

יונתן

הנערים כמו הכרובים: (ד) ואתרכין פי' נטה עליו וכן פי' לעיל בפסוק ותפול מעל הגמל: דאתמזמיזו פי' כשנדנדו ל' גמ' פ' אלו טרפות נתמזמז בשר וכן ברכה בקש לנשכו קהו שיניו ונעשה צוארו שיש וזהו ויבכו זה בכה על צוארו וזה בכה על שיניו: ירושלמי שעשיעת צוריה תרגום של חלקת צוארו ופי' שנעשה צוארו כשן זה שלא

בעל הטורים

אחרונה. ז"ש ע"פ כי שבע יפול צדיק וקם ולהעביר ז' תועבות שלבו: (ד) וישקהו. נקוד למעלה שכיון לנשכו וישקהו בגי' לנושכיהו: (משלי ל') דור חרבות שיניו בגי' עשו: (ח) מי לך. ב' במס' הכא ואידך (ישעיה כב) מי לך פה כי חצבת לך פה קבר. עוד מי לך פה מסן ובריך זהו שיש במדרש שהיו כתות של מלה"ש פוגעין בעשו ובאנשיו ומכים בהם והן מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו מוליכים להם קברים לקבור המתים וכשפגע בו וראה לו בנים ובנות לא כך אמרת כשהיינו בבטן אמנו מריבים על ב' עולמות שאתה הייט בוחר בעוה"ז שאין בו פריה ורביה א"כ מי לך אלו הבנים: (ט) אחי יהי לך אשר לך. בגי' זה הבכורה: (י) כראת פני אלהים. (עם היבוה) בגי' של שלך שרמז לו שרא' שרו וניצול

אבן עזרא

לדעת זה המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפרשת כי שמי בקרבו. ושם רחל ויוסף באחרונה אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם. הדרש על נקודות וישקהו טוב הוא לעתיקי תמידים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו: (ה) מי אלה לך. מי אלה לענין או מי אלה שלך הם: חנן. כמו נתן וכמוהו חנונו אותם גם חנן כמו הם: (ח) מי לך. מי לעולם ימלא על אדם. ופי' מי הוא זה שנגרת לו כל המחנה הזה או מי במחשבתך: (י) אל נא. אל יאמר אדוני כן. וכבר הודעתיך דקדוק* הנגיד: כראות פני אלהים. מלאך. ורבי המפרשים אומרים כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם. ואין מלת שרית עם אלהים כמו וישר אבימלך על ישראל כי אין עם כמו על. רק פירושו שר תחשב עם המלאכים ועם אנשי שרים. ושואלי' ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם. ושאלת' תהו כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה. והנה בין ירושל' ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הספ' ושמה לוק"א שעה ושליש שעה ונדרכב י"ב מעלות. וזה הדבר ברור בלא

פירוש על אבן עזרא

פי' מולדות המפרשים הוא ממלים המפרשים אשר פירשו כי העמקת הירך מורה אשר שלט המלאך על זרע יעקב כמו בימי השמד והרוגי מלכיות. ואחין כאיחם כאשר לפי פי' בייד. שנה כ"ל בייד הוא שלבר. ונשה מסורם כאשר שכלה נשים חרבך (ש"א ט"ו ל"ג) פי' חז"ל שהיה עמלק מותך המלום וזורקן כלפי מעלה והוא פי' ויזנב בך כל הנחשלים וכו' (דברים כ"ה י"ח). וכפי זה לדקו המפרשים אשר אומרים כי מעשה האבות סמן לבנים. וכל הדרושים וכל הכיעוים לא היה עבור יעקב רק עבור זרעו כי ידע אשר יפלו בשלקו ומפר להם מעני הכניע והדוגן. י"ל אם מרלה לדע מהות המלאך הנראה ליעקב ואם כי הוא שכלי ואינו גוף יתבאר בדברי ר"א (שמות כ"ג כ"א) המשכיל כי שמי בקרבו. ומגולה דברי ר"א אשר יערך השכלי ומתלבש באויר הזך כמו הנשמה בגוף ועושה פעולתו. וז"ל שם והנה כח ה' מראה אותות ומחדש גופות כנגד המקבל. והמבין זה סוד השם ידע סוד נבואות ויראה אליו עכ"ל. כשלא נשקו בכל לבו. ונפרש לפי דברי יב"ע וה"י דאתמזמיזו שיניו. טוב הדרש לנערים. כי הפסוק מורה אשר נשקו בכל לבו ולראיה כי בכה באמת כמו שנכתב אצל יוסף (להלן מ"ה ט"ו). ללפי הפשט שאל על אלו שהיו עמו מי מהם הוא שלו היינו נשיו ובניו אשר הם חשובים כנוסו. ולא יתכן זה כי היה ל"ל מי אלה לך. ע"כ מפרש ר"א מלך לך כמו עמך והוא כמו מה הם לך. פי' אשר עמך. או פי' שאל אותו מי אלה. אם שלך הם. או אשר הם רק ללוותך בדרך או נוספים עמך במגורה אתם. ס"ל דאין לומר כשפוגע מחנם אגם ככתוב ומכותי אתו וכו' (שמות ל"ג י"ט) דזה שייך לאמר בדבר והפוכו שיש להשיג בממכר. ומשיב שהשיג בחנם נקרא חנון אך דבר שאינו במכירה אינו שייך ג"כ לשפוע עליו מחנם חנם. והולדת בנים אינם דרך מקח וממכר. ע"כ מפרש חנן כמו נתן והראיה (שופטים כ"א כ"ב) חנונו אותם וכו' ופי' שם רד"ק חסנו אותם לנו כאלו אנו הלוקחים אותם. ב"כ פה מלת חנן. לדעתו הוא שלא יפול מלת מי רק על בעל שכל כמי מי האיש הלזה. ולא שייך לאמר מי השור או מי החמור ע"כ שאל מי הוא אשר נשלח המחנה עבורו. או פי' אשר ידויק ג"כ מלת לך. ור"ל אם אתה שולח דורון חשוב כזה א"כ אתה חושב לקנות לך לזוהב. ע"כ שאל במלת מי. ובזה יובן מי הוא ואיזה הוא (אסתר ז' ה') ופי' מי הוא על המחשבה ואיזה הוא על המעשה. ומפרש בדבריו מיד אשר מלאו לבו נגד מי הוא. ומלא לעשות כן נגד ואיזה הוא. ס"ל אין פי' אל כמ איני מבקש ממך. רק פי' אל. מורה על אשר לא יזיק בדבורו לא לקבל. רק מבקש ממנו שיתרלה לקבל*. ור"מ הנגיד הוא ר"ש הספרדי שזכר (לעיל י"ט י"ח) שפי' אל נא הבזירה הואל וע"ש. ע(שופטים ט' כ"ב) מלת על מורה שהיה מושל עליהם. אך כאן כתוב. עם. להשוותו עם המלאכים ועם אנשים שרים. פהעיר לוק"א היא בארץ (לאמבארדיא) הארץ היא עגולה ככדור והיושבים בעבור הארץ מתחיל לזרוח להם השמש בעת לאת השמש בקלה המזרח העולם מחלק (אזיא) היינו מקלה ארץ (סינא). והיושבים אח"י לפאת מעריב א"י מאחר השמש לזרוח להם כפי מרחק ההוא. לקרובים האחור הוא מעט. ולרחוקים מתאחר זריחת השמש. ועוד יש הפרש כפי רוחק המקום במרחב מדרום לצפון. ואנו יושבי (אירפא) בצד לצפון מקו השוה. אם מחלק כדור הארץ אשר היא עגולה כבלה ובמקום אשר אורך העגול ביותר. הוא המקום כנגדו בשמים הקו השוה. והשמש זורח כנגדו ממזרח ושוקע במעריב. ואם היה השמש הולך במסור לא היה הפרש בין קייץ לחורף. ע"כ שם הקב"ה בטבע השמש אשר תסבב העולם בכ"ד שעות והיא בעצמה הולכת שנוטה הפכים ממעריב למזרח ויש לה תנועת הנטי' מקו השוה י"ב מעלות אם מחלק כל הגלגל הרקיע לש"ס מעלות. הנה בקייץ היא הולכת כל יום חלק אחד משס"ה ורביע עד י"ב מעלות כדעת ר"א לצד הצפוני. ובחורף היא נוטה חלק כזה לצד הדרומית מקו השוה עד מרחק י"ב מעלות. והנה הארץ היא כדורית ככ"ל. והיושבים בארץ נגד קו השוה בשמים להם השמש בקיץ בתקופות שמה כחוקה י"ב מעלות לדרום. והיושבים לצד לצפון או לדרום מתקלר ומתארך להם היום כפי הנטיה השמש להתקרב השמש להם. או נגד הפרקקות השמש מהם. כפי החשבון הנכתב ממזרח למעריב אך ההפרש ממזרח למעריב השמש מהלך שנועה במהרה בכ"ד שעות מסבבת העולם עד הנקודה שהתחילה וההפרש הזה מדרום לצפון נחשב ע"פ חשבון השנה בשס"ה ימים ועודף. ואם השמש בצד המדינה אשר ב"א שם אזי מתארך היום. ואם השמש נוטה לעבר מקו השוה מתקלר להם

ספורנו

(ד) וירץ עשו. נכסף לבו כמו רגע בהכנעותיו של יעקב כעניננו בגלות עם בני עשו האומר בגבהו מי יורידני ארץ. והורה שנהיה נמלטים מיד חרב גאותו בהכנעה ומנחה כאמרם ז"ל שאחיהו השילוני קלל את ישראל בקנה הכנעע לכל הרוחות כן לו עשו כן בריוני בית שני לא היה נחרב בית מקדשנו כמו שהעיד רבן יוחנן בן זכאי באמרו (גטין פרק הנזקין) בריוני דבן לא שבקונן: (ה) מי אלה לך. שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו: (ח) מי לך כל המחנה. המנחה שאמר אלי מנחה היא שלוחה לאדוני מי הוא הצלך הוא למנחת כבוד או למנחת חסד שתשבת שאלעתך: (ט) יש לי רב. ואיני צריך: אחי יהי לך אשר לך. שבהיותך אחי לא תצטרך לכבדני במנחה: (י) כראות פני אלהים. כמנהג בפקוד את השרים כאמרו ולא יראו פני ריקם: ותרצני. שקבלתני בסבר פנים יפות כענין הילך או הישא פניך. ומלד זה גם כן ראוי שאקדם פניך במנחה: (יא) ויפצר בו. כדי

פירוש רשב"ם

קטן וטעמו באות ראשונה. ירד יעקב. ירד המשכן: (ז) נגש יוסף ורחל. לפי הפשט דרך להזכיר את האיש תחלה אבל למעלה מתוך שאמר לאה וילדיה אמר כמו כן רחל ויוסף: (ח) מי לך כל המחנה. של עדרים ששלח: (יא) חנני (ס"א חננני) חנני: עד

וַיִּקָּח: יב וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה
לְנֶגְדֶּךָ: יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־
הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת
עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן:
יד יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי
אֶתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־
לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־אָבֹא
אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה: טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו
אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי
וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי:
טז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה:
יז וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת
וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־
הַמָּקוֹם סֻכּוֹת: ס יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב
שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן
בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר:
יט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־
שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה: כ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ
וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: ס חמישי

ותצא

אונקלוס

בה וקביל: יב ואמר נטל ונהך ואיהך לקבלך: יג ואמר לה רבוני ידע ארי־ינקיא רכיכין ועאנא ותורי מינקתא עלי ודחוקנון יומא חד וימותון כל־ענא: יד יעבר־כען רבוני קדם עבדה ואנא אדבר בניח לרגל עובדתא די־קדמי ולרגל ינקיא עד־די אעול לות־רבוני לשעיר: טו ואמר עשו אשבוק־כען עמך מן־עמא דעמי ואמר למא דנן אשכח־רחמין בעיני רבוני: טז ותב ביומא ההוא עשו לארחה לשעיר: יז ויעקב נטל לסכות ובנא לה ביתא ולבעירה עבד מטלן על־כן קרא שמא־דאתרא סכות: יח ואתא יעקב שלים קרתא דשכם די בארעא דכנען במיתה מפדן דארם ושרא לקבל (אפי) קרתא: יט וזבן ית־אחסנת חקלא די פרס־תמן משכנה מידא דבני־חמור אבוהי דשכם במאה חורפן: כ ואקם־תמן מדבחא ופלח

עלוהי

מסרה יב נסעה, ל' וחד ונסעה. לנגדך, ב'. יג ידע, כל אד' חסר. הילדים, כו"ל הה"א בלא געיא. עלות, ה' קמץ, מ"ל. ודפקום, ל'. ומתו, ה' קמץ [הוי"ו] יד יעבר, הקמץ חטף. אתנהלה, ל'. לאטי ל'. לפני, הנון בפתח. אבא, ה' חסר. שעירה, ג'. טו אציגה, ל' ומ"ל. נא, דגוש מד"ד. זה, דגוש מדא"מ. יז סכתה, ב, חסר. ולמקנהו, ל'. סכת, חסר. קרא שם, ה' חסר אלף. שם במקף ובמתג במקום נג"ע. סכות, ב' מל' בנבורה. יח בבאו, כו"ל חסר. יט ויקן, ב' בספרא וב' בקרי'. במאה, ה'. קשיטה, ג' מ"ל והשין שמאלי. כ ויצב, הצד בסגול לשבא המקף.

ת"א ויאמר נסעה חגיגה ה השלילים ח. עד אשר אבא שם כה. ויעקב נסע מגילה יז השלילים כה. ויבא יעקב שבת לג. ויחן את פני שם. במאה קשיטה ראש השנה כו. ויקרא לו אל אלהי ישראל מגילה יח.

רש"י

(יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגומו של אונקלוס טול וכך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק. עול ימים. שתי פרות עלות ובלע"ז אנפיטי"ש: ודפקום יום אחד. (ואם ידפקום יום אחד) ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן: ודפקום. כמו (שיר ה) קול דודי דופק נוקש בדלת: (יד) יעבר נא אדני. אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה. אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת (ישעיה ח) ההולכים לאט. (שמואל ב יח) לאט לי לנער. לאטי הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהם יכולים ליلך: עד אשר אבא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך (ב"ר) ואימתי ילך בימי המשיח שנ' (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ומ"א יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו. שאיני צריך לה: אמצא חן בעיניך. ולא תשלם לי עתה שום גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. (ב"ר) עשו לבדו וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנ' (שמואל א ל) כי אם ד' מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים: (יז) ויבן לו בית. (מגילה יז) שהה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ: סכות קיץ. בית חורף. סכות קיץ: (יח) שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו (שבת לג) שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו עד (רות א) בואנה בית לחם: בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: (ב"ר) ויחן את פני העיר. ערב שבת היה בשאלתות דרב אחאי: (יט) קשיטה. מעה. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה: (ותרגומו חורפן טובים פריפים בכל מקום כגון עובר לסוחר): (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא

שהמזבח

רמב"ן

הבא בידו והמנחה אשר השנו בה למלך בדבר ידוע תקרא מס: (יג) ומתו כל הצאן. דרך מעלה שהיה לו לומר ומתו כלם. אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר ומתו סתם על הבקר ועל הצאן כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע. ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו נערים ויגעו ולא יוכלו ללכת והצאן והבקר עלות ואם דפקום ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם: (יד) עד אשר אבא אל אדוני שעירה. היה ליעקב בשובו אל ארצו דרך בארץ שעיר. והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד שובו אל אביו לעשות לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני אלך לאטי ואולי ישוב אל עיר ממשלתו ואם אשוב דרך עירו יכבדנו וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה נדר ממנו שיבא אליו שאין עשו צריך לו ורבותינו ראו עוד שלא היה בדעת יעקב לשוב דרך שעיר ורצונו היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם זו עצת חכמים. ועוד להם מדרש אשר שיקים דברו לימות המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. יאמר כי המושיעים אשר בהר ציון יעלו לשפוט את הר עשו: (טו) למה זה אמצא חן בעיני אדני. למה זה תעשה לי שאיני צריך לה אמצא חן בעיניך ולא תשלם עתה שום גמול לשון רש"י. והכונה ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובחבורתם כלל וכל שכן שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת. ורבותינו ראו עוד בזה עצה אמרו רבי ינאי כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאין חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאין

חד

יונתן בן עוזיאל

לי בעיחוס מן קדם יי וארום אית לי נכסין סגיאין ודחק ביה וקביל: (יב) ואמר נטייל ונהך ואזיל לקבלך עד דתמטי לבי משרויך: (יג) ואמר ליה ריבוני ידע ארום טלייא חטיין וענא ותורי דמיינקן עלי ואין דחיקנא לדום יומא חד ויסותון כל ענא:

[(יג) ארום טליא חטיין:]

(יד) יעיבר בבעו רבוני ויטייל קדם עבדיה ואנא אדבר בנייחא לבלחודוי לרגל עיבידתא דאית קדמי ולרגל אולפן טליא עד זמן דאיתי לות ריבוני לגבלא: (טו) ואמר עשו אשבוק כדון עמך מן פולמוסין דעמי ואמר לסא

ירושלמי

דנן אשכח רחמין קדם רבוני: (טז) ואתעביד ניסא ליעקב ותב ביומא ההוא עשו לארחיה לגבלא: (יז) ויעקב נטל לסוכות ואיתעכב תמן תריסר ירחי שתא ובנא ליה בי מדרשא ולגיתוי עבד מטלן בגין כן קרא שמא דאתרא סוכות: (יח) ואתא יעקב שלם בכל דיליה לקרתא דשכם דבארעא דכנען במיתי מפדן ארם ושרא לקביל קרתא: (יט) וזבן ית אחסנת חקל דפרס תמן משכניה מן יד בני חמור אבוי דשכם במאה מרגלין:

[(יט) מרגלין:]

(כ) ואקים תמן מדבחא ותמן יהב מעשריא דאפריש מן כל דיליה קדם אל אלהא

בעל הטורים

ויגל עמו: (יב) לנגדך. ב' במסו' ואלכה לנגדך שפה מוכיחנו לנגדך. שעשו רצה לילך עם יעקב ואמר יעקב למה הלך עמי ומזכור עונותי שפשעתי נגדך וכשלא אהי' הלך עמה מכה: (יג) עלות. ה' במסו' דין ולידך (ש"ס ו) פרות עלות ב"פ ובדוד (תהלים ע"ח) מאחר עלות הביאו ולידך (ישעיה מ') וכסיקו ישא עלות ינהל. פרז"ל דוד שהלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיה מרעין אותן במדעה כך תהו שכתב כאן עלות תכדוד שאמר עלות הביאו. ומה היו עושים (שם) כרועה עדרו ירעה: (יד) שעיר'. ב' במסו' ב' כאן ולידך (יהושע יב) ועד ההר ההלק העולה שעירה. מב' (עובדיה) ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. אבא אל אדני שעירה

יונתן

שלא יכול לחשוב לואתו בשיניו מרוב אהבתו כדפירש"י בשיר השירים בפסוק עשה מן וקברכם כדפי' במדרש: (יב) דממעי לבי מעורר פי' כשתגיע למקום שמבנוסיך: (טו) פולמוסין פי' חיילות והוא לשון נמרא בכמה מקומות: (יז) בתריכר יכחי לא קבל כפרש"י דלא משמע ליה לדרוש ב"פ סכות אלא בית ובוכות הרי י"ב והכי משמע ודוק: (יט) מרגליין כן משמע ברבה ע' ע"ב: (כ) כנימוס בכה וכו' פי' בזוק הבתולים ומנסיגיהן

רמב"ן

סד זמן לא היסתכל בה וגביה עמיה רומאין ולא כניעו לעכו עד שמכר היכם שלן מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות. כשהיה בא ברומה בסלר מלכי אדום על עסקי הצבור היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחרי עצת הזקן החכם כי ממנו ילמדו הדורות וכן יעשו ולא היה מקבל סברת אנשי המלכות ללותו שאין מקרבין אלא לסנאת עצמן ומפקירין ממונו של אדם: (יז) ויבן לו בית. יתכן כי היה מקום אין שם עיר. והולך לבנות לו בית ולעשות סוכות. או ויבן לו בית שבנה לו בית גדול ובו מגדל עוז להשגב מפני עשו: (יח) ויבא יעקב שלם. מפדן ארם כאומר לסבירו ילא פלוני מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויצא יעקב שלם מלבן ומעשו זה לשון רש"י אבל ר"א פירש שבא בשלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה ישל לספר מאורע דינה. ולפי דעתי אמר הכתוב כן כי בסוכות היה מתפחד מעשו כי סכות בעבר הירדן מזרח במלכות סיחון אם הוא המוזכר בספר יהושע ואם הוא אחר הנה הוא יותר קרוב לשעיר. ועד היותו בארץ כנען לא שקט לבו כי אז ידע שלא יגע בו כי אביו קרוב משם או שיעזרוהו אנשי הארץ כי אביו נשיא אלהים בתוכם או בזכות הארץ תצילהו ולכן אמר עתה שבא שלם אל ארץ מגורי אביו כי הצילו אלהים בדרך מכף כל אויביו. ואמרו בבראשית רבה כל אותן המדעים שעשה יעקב אבינו בסוכות היה מכבד את עשו באותו הדורון כי היה מתירא ממנו שם ומשלח לו כאותו הדורון בכל חדש וחדש או פעם אחת בכלות השנה: ויחן את פני העיר. לא רצה להיות אכסנאי בעיר אבל רצה שתהיה חנות ביאתו בארץ בתוך שלו ולכן קנה בשדה וקנה המקום וזה להחזיק בארץ והמעשה הזה היה רמז כי המקום ההוא יכבש לפניו תחלה כדם הורישו יושבי הארץ מפני זרעו כאשר הירשתי באברהם ורבותינו אמרו נכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין ועל דעתם לא היה בכוונה ממנו אבל על כל פנים היה המאורע לרמוז על העתיד שאמרנו אבל ר"א אמר כי הזכיר הכתוב הזה כי מעלה גדולה לארץ ישראל ומי שיש לו חלק בה חשוב הוא כחלק העולם הבא: (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על

אבן עזרא

בלא ספק. ופי' והוא גולע שהי' הולך על נלמו סאחת. וטעם על כן זכר לדבר: (יג) נסעה. יש אומרים שהוא לשון לווי *כמו שלחה הנער וכן נפלו עלינו: ונלכה. כולנו ואחי אלך לנגדך לא אזוז ממך. ויתכן להיותו כמו ונסעה ¹מנהר ההוא נסע כולנו ואני אלך לנגדך: (יג) כי הילדים רכים. כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו ויומים ²מספר: עלות. כמו ³עלות ינהל. והנה הפרות שעלו עליהם העתודי' על כן נקראו עלות. וטעם עלי. על' לשמרם שלא יבואו לידי נזק: ודפקום. ואם דפקום המנהיגים אז ימותו כל הצאן: (יד) אתנהלה. כמו אתנהל עמם: לאטי. היו"ד נוסף ⁴או יהי לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה. בעבור המקנה שהוא מלאכתי. והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו. גם הממון יקרא כך. כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. ומזאת הגזר' מלאכה מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח. ויהיה לרגלי כמו ויברך ה' אותך ⁵לרגלי. ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם: (טו) וטעם למה זה. אין לי צורך: (יח) ויבא יעקב שלם. שם ⁶התאר. והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחיל לספר מאורע דינה: (יט) חלקת השדה. חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל. מי שיש לו בה חלק. חשוב הוא כחלק עולם ⁷הבא. (כ) ויאמר הגאון כי

פירוש על אבן עזרא

לשם היום. ויש ספרים מדינה למדינה עדי שהמדינה אשר היא בקבלה קוטב הלפונית או הדרומית להם בחורף היו' כמו לילה יותר מפני רחוק השמש עיין בחשבון הלוחות. *והרמב"ן מורה והתוספות פ"א מורה לגורי. והוא כמו שלחה הנער (לקמן מ"ג ח'). נפלו עלינו (יהושע י' ס) וא"כ מלת נסעה הוא לווי על יעקב. ונלכה מורה ג"כ על מחנה עשו. ¹(עזרא ח' כ"א) א"כ הטו"ן מנסעה הוא מגרון נוסח הרמב"ן לרבים. ויהיה פי' לפ"ז הלא אתה אמרתה ע"י המלאכים (לעיל פס' כ"א) אראה פניו. בודאי היה דעתך לבוא אלי לאחר שעיר. א"כ פיקוד דבור עמו אשר ילך עמו ביחד. ²לפי שעשה בבית לבן כ' שנים אשר עבד עדי נתן לו לאה ועדי הולידה את ראובן עברו ט' חדשים או ז' חדשים ושלאה י"ב בנים ואיזה חדשים אשר קורא ר"א ימי מספר כי אינם מולים לשנה. ³(ישעיה מ' י"א) ולמה נקראו כן ע"ש העתודים העולים על הצאן וע"ד אשר המפרשים שרשו עול מן עול ימים (ישעיה ס"ה כ') תם הפע' המעבכה אשה עולה (שם מ"ט י"ד). ⁴כמו היושבי בשמים (תהלים קכ"ג א') ופי' אתה מלך מהרה. ואני ההנהג מאהם בנחת. או היו"ד הנוסף הוא מדבר בעדי ופי' לאטי כפי המתינות שלי. ⁵(לעיל ל' ל') וא"כ פי' כדלעיל כי יש פי' שיש לו כינן מוצא כהבוא עוב עין הוא וכו' (משלי כ"ב ט') ויש מי שיש לו רגל מוצא מהיר לבעל הרגלו מפני רגל אלהו שיסחוו יחד. ⁶ואין פי' שם העיר כמו ויהי בשלם סוכו (תהלים ע"ו ג'). ⁷כ"כ כתב כ"א (לעיל כ"ג י"ט) כי עיני ה' אלהיך בה מראשית

ספורנו

כדי שיקבל כי הסוחר יעור: ויקח. והספד באלישע כאמרו ויפלו בו לקחת וימאן: (יב) נסעה ונלכה. לשעיר כמו שהורו תואלי המנחה באמרם גם הנה עבדך יעקב אחרינו: (יג) כי הילדים רכים. כי עלי מוטל דבר הילדים רכים והצאן והבקר עלות: ודפקום. לכבודך שלא לעכבך בדרך: (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם. תיכף שהגיע בשלום בארץ כנען כמו שאמר ושבתי בשלום. לא המתין שהיה בבית אמו כבאו מפדן ארם בעת שהיה בדרך ללכת לבית אביו אף על פי שעדיין לא הגיע שם התחיל לקיים נדרו ובנה מזבח כאמרו והיה ה' לי לאלהים: (יט) ויקן את חלקת השדה. ויבן שם מזבח. כאמרו אך נקיל את עיר ה' כו': ויקרא לו אל

פירוש רשב"ם

(יד) עד אשר אבא אל ארוני שעירה. הרחיב לו את הדרך: (יח) ויבא יעקב שלם. אל עיר ששמה שלם. כמו ותבאנה בית לחם. ומי שמפרש שלם (שלם) שלם בתורתו בממונו טועה הוא לפי הפשט שאין דרך הסקר' לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט דורון שנתן לעשו הוצריך לכתוב כן. עיר שכם. עירו של שכם כמו כי חשבון עיר סיחון מלך האמרי היא כדכתיב וירא אותם שכם בן חמור החוי: (יט) קשיטה מין מטבע עשוה כן: (כ) אל אלהי ישראל. שהצילני מלבן ומעשו. כלומר האלהי' הוא אלהי יעקב שהצילני מלבן ומעשו וכמו שקורים שם

לד א וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה
לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ: ב וַיַּרְא
אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ
וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ: ג וַתִּדְבַּק
נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־
הַנַּעֲרָ° וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ°: ד וַיֹּאמֶר
שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי
אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה: ה וְיַעֲקֹב
שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ
אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־
בֹּאָם: ו וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־
יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ: ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ
מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים
וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי־נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל
לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה:
ח וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי
חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ
לוֹ לְאִשָּׁה: ט וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם
תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם:

אונקלוס

עלוהי קדם־אל אלהא דישראל: א ונפקת דינה בת־לאה
די ילידת ליעקב למחזי בבנת ארעא: ב וחזא יתה שכם
בר־חמור חואה רבא דארעא ודבר יתה ושכיב יתה
ועניה: ג ואתרעיאת נפשה בדינה בת־יעקב ורחים ית־
עולמתא ומליל על־לבא דעולמתא: ד ואמר שכם לחמור
אבוהי למימר סב־לי ית־עולמתא הדא לאנתו: ה ויעקב
שמע ארי סאיב ית־דינה ברתה ובנוהי הוו עם־גיתוהי
בחקלא ושתיק יעקב עד־מיתיהון: ו ונפק חמור אבוהי־
דשכם לות־יעקב למללא עמה: ז ובני יעקב עלו מן־
חקלא כד־שמעו ואתנסיסו גבריא ותקיף להון לחדא
ארי קלנא עבד בישראל למשכב עם־בת־יעקב וכן לא־
כשר לאתעבדא: ח ומליל חמור עמהון למימר שכם ברי
אתרעיאת נפשה בברתכון הבו כען יתה לה לאנתו:
ט ותתחתנון בנא בנתיכון תתנון־לנא וית־בנתנא תסבון
לכון: י ועמנא תתבון וארעא תהי קדמיכון תיבו ועבידו־
בה־סחורתא ואחסינו בה: יא ואמר שכם לאבוהא ולאחהא
אשכח רחמין בעיניכון ודי תימרון לי אתן: יב אסגו עלי
לחדא מוהרין ומתנן ואתן כמא די־תימרון לי והבו־לי ית
עולמתא לאנתו: יג ואתיבו בני־יעקב ית־שכם וית־חמור
אבוהי

מסרה לד א לראות, מ"ל. בבנות, ב' ומ"ל. ב אתה, חסר. נשיא, ו' רפי'*. אתה, חסר אתה, חסר. ויענה, ב' אמכון. ג ותדבק, המתג בוי"ו לא ביו"ד. הנער, הנערה ק'. הנער, הנערה קרי. ד אל חמור, ג' ובפכין. הילדה, ל'. ה טמא, פ'. והחרש, ז' חסרים בלי'. באם, כו"ל חסר. ז ובני, ל'. כשמעם, ל'. ויתעצבו, ל' והיוד במתג ואחריו גע. יעשה, ל"ו. ח חשקה, ל'. בבתכם, ל'. ט בנתיכם, כל אוי' כ"כ [ס"ו ומ"י]. בנתינו, כו"ל ס"ו ומ"י. י שבו, ס'. וסחרוה, ל' ומ"ל. והאחזו, ג' בסוכנו. יא חן, ל'. ואשר, הוי"ו במתג כדינו, יב הרבו, ב'. מהר, כו"ל חסר. הנער, הנערה ק'. יג במרמה, ב'.

ת"א וירא אתה שכם בן חמור נזיר כג סנהדרין ע הוריות י. כי נבלה עשה בישראל עו סנהדרין מד. *שוא בראש המלה נקרא רפה כי לא יכל לסבול דגש לעולם.

י וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ: יא וַיֹּאמֶר
שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן:
יב הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ°
לְאִשָּׁה: יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר

טמא

°הנערה קרי °הנערה קרי °הנערה קרי

רש"י

שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה (שמות יז) ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל (מגילה יח) וד"ת כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים. ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: (א) בת לאה. ולא בת יעקב. אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה (ב"ר) שנ' ותצא לאה לקראתו: (ועליה משלו המשל כאמה כבתה): (ב) וישכב אתה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה (יומא ע"ז): (ג) על לב הנערה. דברים המתיישבים על הלב ראי אביך בשלקח שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול (ב"ר): (ח) חשקה. חפצה: (יב) מהר. כתובה: (יג) במרמה.

בחכמה

רמב"ן

על שם הנס להיות שבחו של הקב"ה נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהי לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו באתי כל זה לשון רש"י והנה לדברי הרב כפשוטו של מקרא ויהיה טעם לו כטעם קרא לו בנימין וקורא לך גודל פרץ ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשמי האל כמו צוריאל צורישדי כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו וכן עמנו אל וכן שם המשיח ה' צדקנו ושם ירושלים ה' שמה וכן יעשו בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעבור גדולת השם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אונקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בוחר אתה לבן ישי. והחזיק לו למי מריבה או יאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל וטעם לו כטעם אלכה לי אל הגדולים לך לך מארצך. ועל דרך האמת הוא במדרש רבותינו שדרשו רבותינו במסכת מגלה מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל ויש בענין הזה סוד גדול הזכירוהו עוד בבראשית רבה נלמון אסר אמר לו אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים ירמזו למה שהם אומרים תמיד שאיקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד והכונה שהשכינה

שורה

אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: (א) וּנְפַקַת דִינָה בְּרַת לֵאָה דִי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב לְמִיחְמֵי בְּנִימוּס בְּנַת עַמֵי אַרְעָא: (ב) וַחֲמָא יָתָהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר חִוָאָה רַבָּא דְאַרְעָא וּדְבַר יָתָהּ בְּאוּנְסָא וּשְׁכֵיב עִמָהּ וְסַגְפַהּ: (ג) וְאִתְרְעִיַת נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה בְּרַת יַעֲקֹב וְרָחֵם יַת רִיבָא וּמַלֵיל פִּיוּסִין עַל לִבָּא דְרִיבָא: (ד) וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּי לְמֵימַר סַב לִי יַת טַלְיְתָא הָדָא לְאִנְתּוּ: (ה) וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרוּם סָאֵיב יַת דִינָה בְּרַתֵּיהּ וּבְנוֹי הֲווֹ עִם גֵיתוֹי בְּחַקְלָא וּשְׁתֵיק יַעֲקֹב עַד מֵיתֵיהוֹן: (ו) וּנְפַק חֲמוֹר אֲבוּי דִשְׁכֶם לְוַת יַעֲקֹב לְמַלָלָא עִמֵיהּ: (ז) וּבְנוֹי דְיַעֲקֹב עָלוּ מִן חַקְלָא כַּד שְׁמָעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גוּבְרַיָא וּתְקֵיף לְהוֹם לַחֲדָא אֲרוּם קְלָנָא עֲבַד שְׁכֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכּוּב עִם בְּרַת יַעֲקֹב וְכֵן לָא הֲוָה כָּשֵׁר

לְאִתְעוֹבָדָא: (ח) וּמַלֵיל עִמְהוֹן חֲמוֹר לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי רְעִיַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן הָבוּ בְּבָעוּ יָתַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ: (ט) וְתִתְחַתְּנוּן בְּחִיתוּנָא עִמָּנָא בְּנָתְכוֹן תִּתְּנוּן לָנָא וְיַת בְּנָתָנָא תִּסְבּוּן לְכוֹן: (י) וְעִמָּנָא תְּתוּבוּן וְאַרְעָא תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן בְּדַיְרָהָא לְכוֹן תִּיבוּ וְעֲבִידוּ בַהּ פְּרַקְמַטְיָא וְאַחְסִינוּ בַהּ: (יא) וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא וְלַאֲחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וּדְתֵימְרוּן לִי אֶתֵּן: (יב) אַסְגוּ עֲלַי לַחֲדָא מוֹהֲרָא וּמַתְּנָא וְאִיתֵּן הֵיכְמָא דְתֵימְרוּן לִי וְהָבוּ לִי יַת רִיבָא לְאִנְתּוּ:

[(יב) פורן וכתובתא:]

(יג) וְאָתִיבוּ בְּנֵי יַעֲקֹב יַת שְׁכֶם וְיַת חֲמוֹר אֲבוּי בְּחוּכְמָא וּמַלִּילוּ בְּגִין דְסָאֵיב יַת

בעל הטורים

שמיה ס"ס אליה. אלא עולה ד' רמז לאמר ד' גליות יבא אליה לפני בא יום ה' הגדול והנורא ואז ועלו מושיעים לשפוט את הר עשו: (א) בבנות. ב' במסורה בבנות הארץ (שופטים י"ד) בבנות פלשתים וגו' שזה גבי שמשון לומר בשביל שלא הלך לשם, לפיכך בא כדאיתא במדרש שהשמיכה בחיבה מפניו נענש שיצאה לראות בבנות הארץ ובעלה שכם: (יג) הרגו. ב' במסורה הכא ואידך (עמוס ד' ונ"ם) הגלגל הרגו לשמוע. הם על פי שהרבה בהוכר כמו שהרבה בגלגל דהיינו בע"ז הרגו גם אלו לשמוע שהשכו עמס

יונתן

ומנהגיהן לשון נימוסי מלך: (ב) וסגפה כמו שפירש"י בפ' בראשית בפסוק ואל האשה אמר

רמב"ן

שלא כדרך ישראל והמשכיל יבין: (א) וטעם בת לאה אשר ילדה ליעקב. לומר שהיא אחות שמעון ולוי המקנאים והנוקמים נקמתה והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה: (ב) וישכב אותה ויענה. וישכב כדרכה ויענה שלא כדרכה לשון רש"י אבל ר"א אמר ויענה בעבור היותה בתולה ואין צורך כי כל ביאה באונסה תקרא ענוי וכן לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וכן את פלגשי ענו ותמת ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא מרצית לנשיא הארץ לספר בשבחה: (ז) וכן לא יעשה. לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות מפני המבול לשון רש"י ולא ידעתי זה כי הכנענים שטופים בעריות ובבהמה ובזכר דכתיב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא התחילו בכן באותו הדור ובימי אברהם ויצחק היו יראים פן יהרגו אותן לקחת נשיהם אבל וכן לא יעשה נמשך עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי איננה נבלה בין הכנענים. ואונקלוס אמר לא כשר לאתעבדא לומר שהוא אסור ולכך היא נבלה בישראל: (יב) מהר ומתן. מהר כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה. כדכתיב כמהר הבתולות והם השקלים שהמאורסים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן. ומתן מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחיה ובבראשית רבה אמרו מהר פרנא ומתן פרנא פרנון והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא מכלו נכסים שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אלו כנכסי מלוג וטעם השיום הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצה אליו וצועקת ובוכה תמיד. וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמר קח לי את הילדה הזאת לאשה שכבר היא בביתו ובידו ולא יירא מאחיה כי הוא נשיא הארץ ואיך יגזלוה ממנו להוציא' מביתו והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת

אבן עזרא

כי ויקרא לו אל אלהי ישראל. כי פירושו שקרא אל. אל השם. והנכון הוא שכן הוא שם [ד]המזבח. וכן מזבח משה קרא שמו ה' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא. וכן בשוב השכינה אל ירושלם תהי נקראת ה' [ה]שמה. וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם אל אלהי ישראל. והטעם שהוא חזק [ו]ותקיף: אלהי ישראל. שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות. ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות כי דינה לא היתה [ז]בת שבע שנים גם שמעון ולוי קטנים היו: (א) ותצא דינה. [ח]מעצמה: (ב) ויענה. כדרכה [ט]בעבור היותה בתולה: (ג) וידבר על לב. שדבר לה [י]דברי רכים

פירוש על אבן עזרא

מלאכים השנה וכו' (דברים י"א י"ב). [ד] כי לפי טעם הראשון קשה כי אין הקב"ה מיחד שמו על החיים. ע"כ מפרש אשר קרא את המזבח בשם הזה ע"ש הנס אשר עשה ה' עמו לעבדו תמיד. [ה] (יחזקאל מ"ח ל"ה). [ו] (עיין לעיל י"ז ח'). [ז] כי דינה נולדה באחרונה אחרי לידת זבולון והוא היה אחרי לידת יוסף כאשר כלה יעקב שנ"ה ללך מלבן כי הוא עבדו של שמונה ושנתיים בזה שפרק י"ד שני עבודה א"כ לא נשאר לדינה אפי' ז' שנים שלמות. ואיך הרגו שמעון ולוי בני י"ג שנה העיר שכם. כ"ז אם נפרש כפי פשוטו. ע"כ אנו מחויבים לאמר אשר המעשה הזאת היתה מאוחרת כי ישבו גם שם כמה שנים כי גם שיום שכם מקום מקנה. אך חז"ל בגמר' להם דרך אחרת כפי הקבלה אשר בידם דורות הראשונים היו מולידים בני ח' שנים. ובני יעקב היו גבורים והם היו בני י"ג שנים ואז נעשה בשם איש שנא' ויקחו איש חרבו להלן (פס' כ"ה). [ח] בעה"מ מושפ מביא דברי ר"א על ענין כי שלא ממנו שכבת זרע הוא פי' שלא ברצונו (ויקרא ט"ו ט"ז). חה הוא התיחסות פועל לדבר שהוא ברשות אחר. ונעשה עינוי מעצמו. וכן הקטנה איננה ברשות עצמה ואם כפות ושלא בודאי יצאתה שלא ברשות ומה יפה הכלל הזה לכמה מקומות. לענין הכתוב כי תצא למלחמה (דברים כ"א י"ד) בודאי אינו ברשות המקום כ"א לכבוש ויין אומות ע"כ תחייב להיות זכות גדול רק ע"י נתנם ה'. ויגרום אשר יקח אשת יפת תואר וכמו שדרשו חז"ל מתוכים ויוליד בן סורר ומורה. (שם כ"ג יו"ד) כ"כ כתיב כי תצא וכו' תלמוד שהכתוב ובמצאה מכל דבר כי היציאה היתה שלא ברשות לדבר מצוה רק להכרית הגבול ע"כ מקטרג השטן וצריך לשמור א"ע ואם היתה ברשות בודאי היה מקויים שומר מצוה לא ידע דבר רע. [ט] ר"ל לפי הפשט כפי' (לעיל כ"ט כ') אם הוא כדרכה אינה נקרא עינוי. ע"כ מתקן זה כפי' לעיל דבר אשר נעשה שלא ברצונה ע"ש. ופה היתה בתולה בודאי היה שלא ברצונה פעם הא' והכתוב מפרש במעשה הראשונה. מעשה השניה. היינו במלה וישכב בודאי פי' ברצונה לאחר בפעם שניה. והטעם כי ויענה בטעם הראשון. [י] ר"ל דברים המתקבלים

ספורנו

אל אלהי ישראל. קרא לו בתפלתו את האל ית' לאלהים כמו שנראה באמרו והיה ה' לי לאלהים וזה כשיהיה הוא ישראל שלא יוכלו אומות העולם להעבירו על דעתו וע"ד קונו כמו שהזכיר בנדרו למעלה: (ג) ותדבק נפשו. על הפך באמנון לאמר אחר ששכב אותה: בדינה בת יעקב. בשביל שהיתה בת יעקב הנכבד בעיני האומות כאמרו אח"כ כי חפץ בבת יעקב: (ה) והחריש יעקב עד באם. הכרים מלאחז לריב עד שיבאו בניו וידעו שדבר וישמרו עצמם מאנשי ריבם: (ו) ויצא חמור. כשראה שהסכימו ודאג פן יקרום עליו רעה: (ז) ויתעצבו האנשים ויחר. הנה העלבון היה על כי נבלה עשה בישראל שהיה בזיון אל ישראל אע"פ שאצל הכנענים לא היה כן ובשביל שהיה בלתי מורגל אז לאנוס את בתולות גדולי הדור כאמרו וכן לא יעשה לפיכך חרה להם על שנעשתה כזאת נגדה: (י) וסחרוה. עם היות הסחורה אז בלתי מותרת לגרים כאמרם בר מתא אבר מתא אסריתי מלי מעכב: (יב) הרבו עלי מאד. כמשיב להם אשם על מה שהטלאתי להם: (יג) במרמה. שאלו שימולו בחשבם שלא יקבלו עליהם. או שלא יוכלו לפתות אנשי עירם לזה. וידברו אשר טמא. השיבו ממיני הכזיבות שאמרו שכם ואביו לעשות לא היו ראוים עתה אחרי שטמא בדרך אחר

פירוש רשב"ם

שם אדם אליעזר עמנואל כמו כן נקרא המזבח כך וכמו שפרשתי פשוטה: (א) ותצא דינה. כי חוץ לעיר נטה אהלה ויצאה משם ונכנסה לעיר: (ב) נשיא הארץ והמפרש שכם שם העיר טועה הוא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר ירושלים אלא העיר נזכרת אחרי השם ואפילו אם זאת היא שכם שמא לזכרון גבורת בני יעקב שמו את שמה שכם כדכתיב בלוז שנקרא בית אל וכדכתיב ויקרא ללשם דן על שם דן אביהם. לזכרון גבורתם שהרגו אנשי העיר. וכדכתיב ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך: (ז) ובני יעקב באו מן השדה ובתוך כך שיצא חמור לדבר אל יעקב ומצאם וידבר אתם וגו' בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם. בבני יעקב תלו החיתונים לכבודם לתת ולקחת. אבל כשספרו את הדבר לאנשי עירם אמרו למפרע לכבוד בני העיר שהם יהיו הלוקחים והנותנים כדי לפתותם שישמעו אליהם להמול: (י) וסחרוה. החי"ת גורסת וכן מן גאל יגאלני מן שחט שחטוהו. מן שאל ישאלוני משפטי צדק. מן בחר בחרוהו. מן פעל יפעלוהו:

טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם: יד וַיֹּאמְרוּ
אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה
לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה
כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ: טו אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת
לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־
זָכָר: טז וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־
בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ
לְעַם אֶחָד: יז וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ
לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ:
יח וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי
שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר: יט וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר
לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב
וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו: כ וַיָּבֹא
חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ
אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר: כא הָאֲנָשִׁים
הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ
וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם
לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים
וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם: כב אַךְ־בְּזֹאת
יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת
לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים: כג מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־
בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ: כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר
וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ:

ויהי

אונקלוס

אֲבוּהִי בְּחָכְמְתָא וּמַלִּילוּ דִּי סָאֵב יָת־דִּינָה אֲחָתְהוֹן: יד וַאֲמַרוּ
לְהוֹן לָא נִכּוֹל לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא הָדֵין לְמִתַּן יָת־אֲחָתָנָא
לִגְבַר דִּי־לֵהּ עָרְלְתָא אֲרֵי־חִסּוּדָא הִיא לָנָא: טו בְּרַם־בְּדָא
נִתְפַּס לְכוֹן אִם־תְּהֶוֹן כְּוָתַנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל־דְּכוּרָא:
טז וְנִתֵּן יָת־בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיָת־בְּנָתֵיכוֹן נִסַּב־לָנָא וְנִתּוּב
עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חַד: יז וְאִם־לָא תְקַבְּלוּן מִנָּנָא לְמִגְזַר
וְנִדְבַּר יָת־בְּרַתָּנָא וְנֵזִיל: יח וּשְׁפַרוּ פִתְגָּמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר
וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר־חֲמוֹר: יט וְלָא אוֹחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד
פִּתְגָּמָא אֲרֵי אִתְרְעִי בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית
אֲבוּהִי: כ וַאֲתָא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּרֵהּ לִתְרַע קַרְתְּהוֹן וּמַלִּילוּ
עִם־אֱנָשֵׁי קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר: כא גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן
עִמָּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן־בַּהּ סְחוֹרְתָא וְאַרְעָא הָא
פְתָיוּת־יְדִין קֳדָמֵיהוֹן יָת־בְּנָתֵיהוֹן נִסַּב לָנָא לִנְשִׁין וְיָת־בְּנָתָנָא
נִתֵּן לְהוֹן: כב בְּרַם־בְּדָא יִתְפְּסוּן לָנָא גוּבְרַיָּא לְמִתַּב עִמָּנָא
לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חַד לְמִגְזַר לָנָא כָּל־דְּכוּרָא כְּמָא־דִי אִנּוּן
גְּזִירִין: כג גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן וְכָל־בְּעִירְהוֹן הֲלָא דִילָנָא אִנּוּן
בְּרַם נִתְפַּס לְהוֹן וְיִתְּבוּן עִמָּנָא. כד וְקַבִּילוּ מִן־חֲמוֹר וּמִן־
שְׁכֶם בְּרֵהּ כָּל־נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּהּ וּגְזָרוּ כָּל־דְּכוּרָא כָּל־נָפְקֵי

תרע

מסרה טמאם, חסר. יד ויאמרו אליהם, ז'. אליהם, י"ה מ"ל. נוכל, ס"ל מ"ל. לעשות, מ"ל. אחתנו. ב' חסר דחסר. הוא, ויו וסירק. טו בזאת, בטעמא. נאות, מ"ל. כמנו, ד' ב' חסר ו' וא' מ"ל. להמל, חסר. טז ונתנו, ד' דגש [נון שני']. והיינו, בטעמא. יז ואם*ג'. להמול ל' מ"ל במסורה. בתנו, ל'. והלכנו ל'. יח וייטבו, ל' וכ"ל בב' יודין ותמתא. ובעיני, י'. יט אחר, ל' ו"ל ואחר. לעשות, מ"ל. בבת, ג' בב' לי'. כ ויבא, חסר. כא האנשים, ל' ר"פ. שלמים, ב' והשין בגעי'. וישבו, ד' רפי'. ויסחרו, ל'. אתה, חסר. בנתם, חסר. נקח, דין נו"ן במסב. לנשים, י"ד רפין. נתן. ו' בליש'. כב יאתו, ל' חסר. לשבת, הלמד בקמץ. להיות, מ"ל. בהמול, מ"ל. נמלים, ס"ו ומ"י. כג מקנהם, ד' חסר [בלי']**. הלוא, י"ג מ"ל באו'. נאותה, ל' ומ"ל. וישבו, ד' רפי'. כד אל חמור, ב'. יצאי, כל או' חסר. וימלו, חסר.

*ר"ל ריש פסוק בספרא. **ר"ל מלאה מכנון מקנהם וחד ומקנכם כמ"ש בס' טוס בכל בשם הרמ"ה ז"ל.

ת"א ויהי ביום שנת קלד מדרש לח.

רש"י

בשכמם: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם (ב"ר): (יד) חרפה הוא. שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חבירו הוא אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם לשון (מ"ב יב) ויאותו (הכהנים ביהוידע). להמל. להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נו"נין ונתננו: ואת בנתיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתינו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ. וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: (כא) שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפחדו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך

נאותה

רמב"ן

יפת תאר מאד אבל לא ספר הכתוב ביופיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל כי לא ירצה להזכיר יופיה בהיותו אליה למכשול עון ובשבח הצדיקות דבר הכתוב ולא בזו. וכן לא הזכיר מה נעשה בה אחרי כן. ועל דרך הפשט עמדה עם אחיה צרורה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טמא את דינה אחותם ורבותינו נחלקו בה והקרוב בדברי האומ' נשאה שמעון וקברה בארץ כנען והוא כמו שאמרנו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורתה ידועה עד היום בקבלה והיא בעיר ארבאל עם קבר ניתאי הארבלי ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה למעלה עליה או שהעלו אותה ישראל עם עצמות אחיה כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו: (יג) ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה. הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצה שיפתח פיו לדבר בו כלל ויש כאן שאלה שהדבר נראה כי ברצון אביה ובעצתו ענו כי לפניו היו והוא היודע מענם כי במרמה ידברו ואם כן למה כעס. ועוד שלא יתכן שיהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפם להם לבדם. והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי

חשבו

ית דינה אחתהון: (יד) ואמרו להום לא ניכול למעבד ית פתגמא הדין למתן ית אחתנא לגבר דיליה עורלתא ארום גנותא היא לנא: (טו) ברם בדא נתפייס לכון אין תהוון כוותנא למגזר לכון כל דכורא: (טז) וניתן ית בנתנא לכון וית בנתיכון ניסב לנא וניתב עמכון ונהי לעמא חד: (יז) ואין לא תקבלון מננא למגזר ונסב בתוקפא ית ברתנא וניזיל: (יח) ושפרו פתגמיהון בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור: (יט) ולא אתעכב רביא למעבד פתגמא ארום צבי בברת יעקב והוא יקיר מכל בית אבוי:

(כ) ואתא חמור ושכם בריה לתרע קרתיהון ומלילו עם אינשי תרע קרתהון למימר: (כא) גובריא האלין שלמין אינון עמנא ויתבון בארעא ויעבדו בה פרקמטיא וארעא הא פתיית תחומין קדמיהון ית בנתיהון ניסב לנא לנשין וית בנתנא ניתן להום: (כב) ברם בדא יתפייסון לנא גובריא למיתב עמנא למהוי לעם חד במגזר לנא כל דכורא היכמא דאינון גזרין: (כג) גיתיהון וקניניהון וכל בעיריהום הלא דילנא אינון ברם נתפייס להום ויתבון עמנא: (כד) וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה
וגזרו

רמב"ן

ססכו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים יעשו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם. וזאת עשו כל האחים ובעלות אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר. ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם ורבים ישאלו ואיך עשו בני יעקב הלדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי והרב כתב בספר שופטים ואמר שבני נח מלווים על הדינים והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מלות שלהן ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף לפיכך נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ואין דברים הללו נכונים בעיני שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אשר כעס זמנים ועכש אותם וחלקם והפילם והלא הם זכו ועשו מלוה ובטחו באלהים והלילם. ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מלות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד אבל לוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיולא בהן כענין הדינין שנלטוו ישראל ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיולא בהן ומכלל המלוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל ואם לא עשו כן אינן נהרגין שזו מלות עשה בהם ולא אמרו אלא אזהרה שלהן זו היא מיתתן ולא תקרא אזהרה אלא המניע' בלאו וכך דרך הגמרא בסנהדרין וירושלמי אמרו בדינין של בן נח היה דינו נהרג לקח מסד נהרג בדיני ישראל כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לגרום ממנו וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לגרום ממנו אבל בדינייה' אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לגרום ממנו נראה מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני חקק לכם כי תוספת הוא בישראל לא תגורו מפני איש אל תכניס דבריך מפני איש וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קלין שופט ומושל לשפוט את אחוזיו. ומה ינקם בהן הרג היוב וכי אנשי שכם וכל שבעה עממין לא עובדי ע"ז ומגלה עריות ועושים כל תועבות השם היו והכתוב נווה עליהן בכמה מקומות על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וכו' לא תלמד לעשות וכו' ובגלוי עריות כי את כל התועבות האל עשו וכו' אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין. אבל ענין שכם כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם וסרים אל משמעתו ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני וגם ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר שאמרו להם במעמדו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד והם היו בוטחים בהם ונסמו בדבורם ואולי
ישובו

אבן עזרא

רכים וניחומים: (כ) כי טמא. [כ]שכם: (יד) חרפה. [ל]לדורות הם טעם כי נבלה עשה בישראל. וטעם וידברו אשר טמא [מ]וידברו את שכם אשר טמא אחותם. כי מלאכו דברו [נ]בשלום כמו דבר לו. או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא. אשר לו ערלה. ערלת בשר. וטעמו דבר שיכבד. וכן ערל שפתים כי ערלה אזנם. בעבור [ס]הנוסף. והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים [ע]ובהמולו הנה הוא חסר. הדבר הפוך. והנה הבהמו' [פ]יוכיחו. ואם אמרו למה נחתך דבר בראו השם [צ]גם השבור יוכיח: (יז) את בתנו. בעבור שהיתה קטנה [ק]והם היו מדברים בעבור אביהם: (יט) ולא אחר. איננו בדקדוק כמו [ר]ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל [ש]ברך נגוש: (כא) שלמים הם. בשלום: רחבת ידים. מקומות. כמו ויד [ת]תהיה לך: (כג) יאותו. מגזרת כי לך [א]יאתה. והנוח הנעל' אשר פאות המשרת [ב]תחת פ"א הפועל: בהמול. [ג]מפורש והנה הם [ד]חשבו רעה על
יעקב

פירוש על אבן עזרא

המסקבלים כפירש"י ולהמשיך לנבה אלין. [ב]ר"ל כי יש ב' מיני טומאה. טומאת ביאה לפסול לה. וב"כ טומאת היחוד כמו בדין סוטה אשר גם עליה נאמר והיא נטמאה אשר אסורה לבעלה עדי בדיקת מי המאררים. וכאשר נשבית בידי שכם לא היה ידוע אם נבעלה ממנו או לאו. ואפשר שומר סותה עדי יקח אותה לאשה ואם לא היה טומאה אסרה רק טומאת יחוד קשה לר"א וכי יעקב שמע וב"ב לא שמעו. א"ו מפרש הכתוב אשר רק יעקב שמע ופי' הנבה דרך נבואה. וב"י שמעו מפי אביהם אשר טימא שכם ר"ל הוא טומאת ביאה. [י]ר"ל הוא מגורש מי חרפת ונדפת (מ"ב י"ט כ"ג) שמדבר דברי חרופים וגדופים. וזה מי יחרף הלא הכנענים הם שפופי זימה. ע"כ מפרש אשר החרפה יהיה לדורות אשר יאמרו נבלה עשה בישראל פי' עם בת ישראל. ומה מאוד נכון הפשט לפי פי' א"ב. כי המשפט הנקמה לעשות מדה כנגד מדה ככתוב כאשר עשה כן יעשה וכו' (ויקרא כ"ד י"ט) א"כ הדין נותן אשר יגזלו בת חמור ויעשו עם אחות שכם כמוהו ולמה בחרו בהריגת שכם. ע"כ מפרש הכתוב אם היו בגדר בני יעקב היה די להם הגמול הזה. אך כי נבלה עשה בישראל אשר שכב את בת יעקב. וכן לא יעשה הגמול הזה. כי הוא נבלה את בני ישראל יעשו ככה. [ס]ר"ל כי יש דבור על הודאי ויש דבור על הספק אשר קרוב לודאי והבא בטענת ודאי ואם יכול שנחשד לברר. יחשוב השומע אם טוען טענת ודאי מה יועיל הבירור. ע"כ באו עם טענה קרוב לודאי בודאי טמאתה אחותינו לעשות לנו חרפה. ובזה נדע לכי האמת אסף הבר היא עדיין בתולה ולקחתה לביתך ע"ד אשות. אם הרלה להמול כמונו בודאי גדול כבודינו בעיניך יוסר החרפה מעלנו. ואם לא תרלה למול ולקחנו לא כמן לאים אשר לו ערלה בודאי לקחתה לשם זנות. ובזה פסו לבב שכם לברר הדבר להמול א"ע. ואשר לא יהיה לו חרפה לפני אנשי עירו לוה גם להם להמול וזאת היא המרמה. ולפי הטעם אשר ענין אחד מתרץ ענין הכאשון. איך יכות שבט המרמה מדת לבן על בני יעקב זרע תם. מתרץ הכתוב וידברו כו' טמא אחותם וקיימו עם עקש תתפתל. [ג](להלן ל"ז ד') כ"כ פה פי' וידברו הוא כמו עמו. [ס]ר"ל יש ערל לב או ערל שפתים או ערל אוזן. ומכ"ז אין כוונתם פה לאלו הערלות רק לדבר אשר הוא מכביד על האדם ואם היא ערלת הבשר אשר היא נוסף ובהסיר הערלה בנקל על האדם לעבור המלוה. וע"כ לוו אשר יכרתו הנוסף. [ע]ר"ל השומעים על המלה אם ה' לוה על א"א להיות תמים וכאשר ימול א"ע יהיה חסר ולא תמים. א"כ הוא הפוך רלון הקב"ה. [פ]נוכל לפרש הדבר הפוך זה שייך להסירוץ. בהסרת הערלה נעשה תמים ולראיה מהבהמות שנצרכו בלא ערלה ומכ"ז הם שלמות. [צ]ר"ל ששם ברא הערלה למה נחתוך אותה. מ"ז מתרץ הלא גם הטעבור נבראו הרוך למה יחתכו אותו. [ק]והיא עדיין ברשות אביה והם היו מדברים וכו'. [ר](לעיל ל"ב ו') כי שם הוא מדבר בעדו. ושם הוא נסתר פעל עבר מבנין הכבד הדגוש ע"מ בֵּרַךְ שראוי להיות בִּרַךְ וכן אִחַר. ולפי שאותיות אחה"ע בלתי מוכשרות לקבל דגש. בא נקודם הדגש להתחבר עם הפירו"ק ינעשה ניר"י בֵּרַךְ. אֵחַר. [ש](מ"א כ"א י"ג). [ת](דברים כ"ג י"ג): שם ג"כ פי' מקום. [א](ירמיה י' ז'). [ב]ר"ל כי שורש המלה יאת מתלה יאתו ול"ל ויאתו בשני יודי"ן. רק שנעלמה השניה אשר הראשונה שהיא המשרתת. ואותה הנעלמת היא אחת פ"א הפעל מתלת יאת שהוא השורש. [ג](לעיל י"ז י"ד). [ד]וזה מתרץ למה הכגו אותם

ספורנו

אתכן זוכם: (יד) כי חרפה היא לנו. שיהיה נכלה שאין איש הגון בין המולים להתחתן עמו: (יז) ולקחנו את בתנו. אע"פ שהיא עתה בביתכם נקח אותה מעמכם: והלכנו. עם כל עשרנו שלא תחכו בו: (יט) והוא נכבד. ואעפ"כ לא אחר לעשות כי חפץ בבת יעקב: (כח) שלמים הם
אתנו

פירוש רשב"ם

(טז) ונתנו. דגש. כמו ונתננו פירש ניתן: וכן מצרים נתנו יד. כמו נתננו: (יט) ולא אחר. מגזרת לא תאחר שהוא משקל כבד כמו תשבר: והוא
נכבד'

כה ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים
ויקחו שני־בני־יעקב שמעון ולוי אחי
דינה איש חרבו ויבאו על־העיר בטח
ויהרגו כל־זכר: כו ואת־חמור ואת־
שכם בנו הרגו לפי־חרב ויקחו את־
דינה מבית שכם ויצאו: כז בני יעקב
באו על־החללים ויבזו העיר אשר
טמאו אחותם: כח את־צאנם ואת־
בקרם ואת־חמריהם ואת אשר־בעיר
ואת־אשר בשדה לקחו: כט ואת־כל־
חילם ואת־כל־טפם ואת־נשיהם שבו
ויבזו ואת כל־אשר בבית: ל ויאמר
יעקב אל־שמעון ואל־לוי עכרתם אתי
להבאישני בישב הארץ בכנעני
ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי
והכוני ונשמדתי אני וביתי: לא ויאמרו
הכזונה יעשה את־אחותנו: פ
לה א ויאמר אלהים אל־יעקב קום
עלה בית־אל ושב־שם ועשה־שם מזבח
לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו
אחיך: ב ויאמר יעקב אל־ביתו ואל
כל־אשר עמו הסרו את־אלהי הנכר אשר בתככם והטהרו והחליפו
שמלתיכם: ג ונקומה ונעלה בית־אל ואעשה־שם מזבח לאל הענה אתי
ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי: ד ויתנו אל־יעקב את כל־
אלהי

אונקלוס

תרע קרתה: כה והוה ביומא תליתאה כד־תקיפו־עליהון כאביהון ונסיבו תרין־בני־יעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר חרבה ועלו על־קרתא דיתבון־לרחצן וקטלו כל־דכורא: כו וית־חמור וית־שכם ברה קטלו לפתגם־דחרב ודברו ית־דינה מבית שכם ונפקו: כז בני יעקב עלו לחלצא־קטיליא ובזו קרתא די סאיבו אחתהון: כח ית־ענהון וית־תורהון וית־חמריהון וית די־בקרתא וית־די בחקלא דברו: כט וית־כל־נכסיהון וית־כל־טפלהון וית־נשיהון שבו ובזו וית כל־די בביתא: ל ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי למתן־דבבו בינא־ובין יתבי ארעא בכנענאה ובפרזאה ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי וימחנוני ואשתצי אנא ואנש־ביתי: לא ואמרו הכנפקת־ברא יתעבד (נ״י יעבד ית־־) אחתנא: א ואמר יי ליעקב קום סק לבית־אל ותיב תמן ועבד־תמן מדבחא לאלהא דאתגלי לך במערקך מן־קדם עשו אחוך: ב ואמר יעקב לאנש־ביתה ולכל די עמה אעדו ית־טעות עממיא די ביניכון ואדכו ושנו כסותכון: ג ונקום ונסק לבית־אל ואעבד־תמן מדבחא לאלהא דקביל צלותי ביומא דעקתי והוה מימרה בסעדי בארחא די אזלית: ד ויהבו ליעקב
ית

מסרה כה בהיותם, מ״ל והס״ח בשוא לבד. כאבים, ל׳ ס״ו ומ״י. שני בני, במקף ומתג. בטח, חד מן פתחין באתנח בספרא. כו ויצאו, ל׳. כז בני יעקב, ל׳ ר״פ. החללים הס״ח במונח. ויבזו, חסר והזיין דגושה. אשר, במרכא. טמאו, ג׳. אחותם, ל, מ״ל בתורה. כח אשר בעיר, במקף. כט שבו, ד׳ מלרע [כי הם מל׳ שביה]. ויבזו, כמו לעיל. ל להבאישני, ל׳ מ״ל. בישב, חסר. ואני, ז׳ פסוק ואני אני. מתי. מספר, ה׳. מספר, ל׳ ק״ז. ונאספו, סגול האלף היא קלה לכן ספ״ח רפי. והכוני, ל׳ ומ״ל. ונשמדתי, ל׳. לא הכזונה, מ״ל ואין הזין רבתי ואין גפי׳ בהם. אחותנו, ל׳ כ״ב, [מ״ו ומ״י]. לה א בית אל, עמש״ל ר״פ לך וכאן לריך לקדם על תבסיי. לאל, י״א. הנראה, ב׳. בברחך, ל׳. ב הסרו, ב׳ חסר, עקלוש לגבבם דירמי׳. בתככם, ב׳ חסר בתורה. והכף בשו״א לבד. והטהרו, במסג לא במונח ולא בקדמא. והחליפו, מ״ל. שמלתיכם, ס״ו ומ״י. ג ונקומה, ג׳ ומ״ל. לאל, י״א. ביום צרתי, ב׳.

ת״א ונקומה ונעלה עקידה שער כה. לאל הענה סנהדרין לח.

רש״י

נאותה לדם. לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואף על פי כן נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו (ב״ר): אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים. ומדרש אגדה בטוחים היו על כחו של זקן (ב״ר): (כז) על החללים. לפשט החללים וכן ת״א לחלצא קטיליא: (כט) חילם. ממונם. וכן (דברים ח) עשה לי את החיל הזה (במדבר כד) וישראל עושה חיל. (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם: שבו. לשון שביה לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה (תנחומא) מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. הפקר: את אחותנו. ית אחתנא: (הביא התרגום על מלת אחותנו שהוא נראה מתוך הפסוק בלשון רבים מדכתיב כאן אחותינו מלא ביו״ד מש״כ גבי רבקה אחותנו את היי לאלפי רבבה שם חסר יו״ד ולכן תפרש שכאן הוא לשון רבים וקאי על כל נשי ישראל אחותיהם הכזונה יעשה ולכן מביא רש״י התרגום שמתרגם ית אחתנא כאן כמו לשלן להורות שהוא לשון יחיד. ודוק): (א) קום עלה. (תנחומא) לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך זאת מבתך: (ב) הנכר. שיש בידכם משלל של
שכם

רמב״ן

ישובו אל ה׳ והרגו אותם חנם כי לא הרעו להם כלל. וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא. ורבותינו הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתוב רש״י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה גם נסתר כי אנשים גבורים היו וכאלו זרועם הושיעה למו כאשר קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם
ולא

יונתן בן עוזיאל

ומהלו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה: (כה) והוה ביומא תליתאה כד הוו מתמקמקין מן כיב גוזרתהום ונסיבו תרין מבנוי דיעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר סייפיה ועלו על קרתא דהוה יתבא לרוחצן וקטלו כל דכורא: (כו) וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו: (כז) מותר בנוי דיעקב עלו לחלצא קטולייא ובזו ית קרתא דסאיבו בגוה אחתהון: (כח) ית ענהום וית תוריהום וית חמריהום וית דבקרתא וית דבחקלא בזו: (כט) וית כל נכסיהון וית כל טפליהון שבו ובזו וית כל דבבייתא: (ל) ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי לאסקא שמי ביש ביתבי ארעא בכנענאה ובפריזאי ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי וימחונני ואישתצי אנא ואינש ביתי: (לא) ענין שמעון ולוי לא יאי למהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ערלאין סאיבו לבתולתא ופלחי צלמין טניפו לברתיה דיעקב אלהן כדין יאי למהוי מתאמר ערלאין אתקטילו בגין בתולתא ופלחי צלמין בגין ברתיה דיעקב ולא יהוי שכם בר חמור מלגלג במליה עלנא והאיתא מטעייא נפקת ברא דלית לה תבוע יעביד ית אחתן אין לא עבדנא

ירושלמי

ית פתגמא הדין:

(לא) ענין תרין בנוי דיעקב כחדא ואמרין לישראל אבוהון לא יאי הוא דיהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין סאיבו בתולה ופלחי צלמין ברתיה דיעקב ברם יאי הוא דיהוי מתאמר בכנשתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין אתקטילו על עסק בתולה ופלחי צלמין על דסאיבו לדינה בת יעקב דלא יהוי שכם בר חמור מתגאי בלביה ואמר כאיתא דלית לה אנש תבע עולבנה כן יתעביד לדינה בת יעקב ואמרין כאיתא זניי תפקת ברא מחשב ית אחתן:

(א) ואמר יי ליעקב קום סוק לבית אל ותיב תמן ועבד תמן מדבחא לאלהא דאתגלי לך במערקך מן קדם עשו אחוך: (ב) ואמר יעקב לאנשי בייתיה ולכל דעימיה עטרון ית טעוות עממיא דביניכון דדברתון מבית טעוות שכם ואידכו מסואבות קטוליא דקרבתון בהון ושנו כסותכון: (ג) ונקום ונסק לבית אל ואעביד תמן מדבחא לאלהא דקביל צלותי ביומא דעקתי והוה מימריה בסעדי בארחא דאזלית: (ד) ומסרו ביד יעקב ית כל טעוות

ארום

בעל הטורים

שהם באו לעזרת פ"ו: (כז) טמאו ג' במסורה טמאו אחותם (יחזקאל כ"ג) טמאו את קדשי (תהלים ע"ט) טמאו את היכל קדשך כולם למדים מזה טמאו מקדשי לעשות מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב נשים בציון ענו: טמאו אחותם ושמיך את נאפים לומר לך שעשו מעשה בהמה: (ב) והחליפו שמלותיכם: (ג) ונקומה ונעלה בית אלהים בדברים. והאיסור מטעיי"ם: והאשה זונה כ"כ ס"א של זונה מטעיי"ם:

בית

יונתן

אמר ואוא נכר כמה פעמים בדברי רז"ל פינוף ולעד וק"ל: (כה) מתמקמקין מן כיב גזרתהם פי' שהיו סובלים סבלות כוסס מן כאב מילתם ומלת מסתקמקין כמלת כמה פעמים בגמ' והיא לשון המק בשרו: קרתא דיתבא לרוחצן. קשה ליה לפרש"י סל"ל בבטח בג' השימוש אלא הפי' שהיו העיר יושבי בטח וק"ל: (ל) למיסקא שמי ביש פי' סוליס שם רע ומהר"ד הגיה פי' ביש מלשון פינו של פלוני והראשון עיקר: (לא) מלגלג (ג) עטרון פי' הסירו מלשון עטור סופרים שפי' הכל"ש שהוא לשון הסרה אוסיום מהסינות:

ולידכו

רמב"ן

ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב. וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר ויבא יעקב לוזה הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה: (כא) שלמים הם אתנו. היו אנשי העיר חושבים שהיו שונאים אותם כי ראו אותם עלבים ויגר להם מאד ואולי היו נשמרים מהם ונותנים בעירם בריח ודלתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתה אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלב שלם הם אתנו: (כג) וטעם מקניהם וקנינם וכל בהמתם. כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין עמאות בין טהורות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן ואשר אינם בעדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל וכל בהמתם או היא כפל הלשון לחזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנה רבות מאד: (א) ושב שם ועשה שם מזבח. לא ידעתי מהו ושב שם. ויתכן שלוהו לשבת שם מעלה ואחר כן יעשה המזבח לבטהר מטומאת ע"ז או מן החללים שהרגו בעניין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כי לא נוו עדיין בתי מעלת ויעקב מהרו במלוה להסתר טרם בואו שם או שיהיה ונקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי לוה ושב שם לשנות מחשבתו לדבקה באל: (ד) ויטמן אותם יעקב. ע"ז ומשמשיה אינן מן הנקברים אבל צריך שיהא משבר וזורה לרוח או מטיל לים והנראה אלי כי בני יעקב לא לקחו ע"ז ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותר' להם שהגוי מבטל ע"ז בעל כרחו והנה היא מותרת להם. אבל יעקב צוה להסיר אותה לטהרת הקדש שיהיו

ראוים

אבן עזרא

יעקב ובניו שאמרו מקנהם וקנינם: (כה) ביום השלישי. הלוקי לפולם קשה ההוא חלי המרובע. וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו דכתיב במרמה. ובני יעקב הם כולם. וחרה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: (כט) את כל אשר בבית. פי' בבית חמור או בבית שכם: (ל) מתי מספר. מתי כמו אנשים. ודבר שיספר הוא מעט. על כן טעם ר' אהרן הכהן ראש הישיבה שפי' ויהי מתיו מספר כמשמעו: להבאישני. שישנאו אותי כאשר ישנא איש דבר שיבאש: (לא) ויאמרו. שמעון ולוי: הכזונה יעשה. שכם את אחותינו: (ב) הסירו את אלהי הנכר. חלילה חלילה שיהיה הנביא עם

עובדות

פירוש על אבן עזרא

אותם אמר שמעו ש"ע. ומתרץ כי לא עשו רק לפניו ולגזול אחרי כן אם אמר ליעקב ככתוב וכו'. הר"ל ע"פ שמש מערב יום הג' אשר יש שנוי בו. ולפי' שהסודם מתחלק לד' רבועים וכל רבוע הוא ז' ימים והוא כפי מספר השלם. ובסוע אשר בהקדמה דרך השנית הנית הכלל אשר סוף הלבנה השמשית הוא כ"ז ימים ושעות מובלעות. רק הלבנה אינה עולמה השמש במקומה כי השמש התרחקה ג"כ ממקום אשר הניחה הלבנה ע"כ מחויבת לרדוף להגיעם עם השמש מהלך ב' ימים ושעות מובלעות. ע"כ מסתלק הסודם לד' שבועות. והכל שבוע יתהוה החולי שנוי מז' ימים לז' ימי'. ובחלי המרובע הוא יום הג' הכוונה ליום כביעי החולי בתוקפו. והוא יום האמלעי משני הקלוות המובא בדבריו כמה פעמים. ומכתי המזלות מוסבים אחר סלום היום ליום שלאחריו. ע"כ כתיב כי בושש משה (שמות ל"ב א') דרשו חז"ל באו שש. ילעיל (פס' י"ב) ובמלם ויענו בני יעקב אינם דוקא שמעון ולוי רק כולם השיבו לבמאות את שכם. ויעקב חרה אפו על שמעון כי הם היו בעלי המעשה. ור"ל למה לא כתיב בניחס ל"ר ע"כ מתרץ כי הפרע הוא על בית חמור או שכם. ח(דברים ל"ג ו') ור"ל מעבר רב. ור"א מבאר שם כי הטעות הוא כי אין דרך המברך להזכיר מספר על ברכתו. רק פי' ואל יהי מתיו מספר ואל הלשון מוסכם עלמה ג"ב למטה. והלא כתיב ואל יומו ואל יהיה למתיו מספר. טולם כי הוא מפועל שלא נזכר שם פעלו. מכ"ז מורה על שכם. ואם היה הפי' באם לא ינקמו

נקמתם

ספורנו

אתנו. בשלום הם אתנו ואין בלבם לתבוע עלבונם: (כה) ויהרגו כל זכר. שלא מלו אלא על תקוה להשיג מקניהם וקנינם כדברי חמור ושכם: ואת חמור ואת שכם בנו הרגו. שבקשו ומלאום: (כז) העיר אשר טמאו. כי לולי היה כבר דבר כזה בלתי נמחה אצלם לא היה שכם עושה כן אמנם היה זה גמול מורגל אצלם שלקחו ראשי העיר בנות העם בלתי רשות לנשים או לפלגשים ע"ד ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: (ל) להבאישני. שיאמרו שמקרנו באמונתנו אחר שנמולו: (לא) הכזונה. שאין ראוי לתבוע עלבונה יעשה עם הארץ: את אחותנו. שאינה זונה וראוי לתבוע עלבונה ושהיא אחות לנו וראוי לנו לתבוע עלבונה והנה בהיתבונן יושב הארץ כאלה אין ראוי שיתקוממו: (א) ושב שם. לכוין דעתך קודם שתבנה המזבח כענין אמרם רז"ל שחסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום: ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך. לתת הודאה על שקיים לך ההבטחה שעשה לך בענין אמרם. מברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה: (ב) הסירו את אלהי הנכר. שלקחתם משכם

אע"פ

פירוש רשב"ם

נכבד. ושמעו לו: (כה) בהיותם כואבים. לפי דרך ארץ. ופשוטו של מקרא או הוו כואבים מיום ראשון ושני: ויבואו על העיר. שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם. וכן כל בטח שבכל מקום על היושבים הוא אומר בין בתורה בין בנביאים: (ל) להבאישני את ריחי כמו אשר הבאשתם את ריחנו: (ב) אלהי הנכר. שלקחו

בעיר

אֱלֹהֵ֤י הַנֵּכָר֙ אֲשֶׁ֣ר בְּיָדָ֔ם וְאֶת־הַנְּזָמִ֖ים
אֲשֶׁ֣ר בְּאָזְנֵיהֶ֑ם וַיִּטְמֹ֤ן אֹתָם֙ יַעֲקֹ֔ב תַּ֥חַת
הָאֵלָ֖ה אֲשֶׁ֥ר עִם־שְׁכֶֽם׃ ה וַיִּסָּ֑עוּ וַיְהִ֣י ׀
חִתַּ֣ת אֱלֹהִ֗ים עַל־הֶֽעָרִים֙ אֲשֶׁר֙
סְבִיבֹ֣תֵיהֶ֔ם וְלֹ֣א רָֽדְפ֔וּ אַחֲרֵ֖י בְּנֵ֥י יַעֲקֹֽב׃
ו וַיָּבֹ֨א יַעֲקֹ֜ב ל֗וּזָה אֲשֶׁר֙ בְּאֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן
הִ֖וא בֵּֽית־אֵ֑ל ה֖וּא וְכָל־הָעָ֥ם אֲשֶׁר־עִמּֽוֹ׃
ז וַיִּ֤בֶן שָׁם֙ מִזְבֵּ֔חַ וַיִּקְרָא֙ לַמָּק֔וֹם אֵ֖ל
בֵּֽית־אֵ֑ל כִּ֣י שָׁ֗ם נִגְל֤וּ אֵלָיו֙ הָֽאֱלֹהִ֔ים
בְּבָרְח֖וֹ מִפְּנֵ֥י אָחִֽיו׃ ח וַתָּ֤מָת דְּבֹרָה֙
מֵינֶ֣קֶת רִבְקָ֔ה וַתִּקָּבֵ֛ר מִתַּ֥חַת לְבֵֽית־אֵ֖ל
תַּ֣חַת הָֽאַלּ֑וֹן וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ אַלּ֥וֹן בָּכֽוּת׃ פ
ט וַיֵּרָ֨א אֱלֹהִ֤ים אֶֽל־יַעֲקֹב֙ ע֔וֹד בְּבֹא֖וֹ
מִפַּדַּ֣ן אֲרָ֑ם וַיְבָ֖רֶךְ אֹתֽוֹ׃ י וַיֹּֽאמֶר־ל֥וֹ
אֱלֹהִ֖ים שִׁמְךָ֣ יַעֲקֹ֑ב לֹֽא־יִקָּרֵא֩ שִׁמְךָ֨
ע֜וֹד יַעֲקֹ֗ב כִּ֤י אִם־יִשְׂרָאֵל֙ יִהְיֶ֣ה שְׁמֶ֔ךָ
וַיִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ יִשְׂרָאֵֽל׃ יא וַיֹּאמֶר֩ ל֨וֹ
אֱלֹהִ֜ים אֲנִ֨י אֵ֤ל שַׁדַּי֙ פְּרֵ֣ה וּרְבֵ֔ה גּ֛וֹי
וּקְהַ֥ל גּוֹיִ֖ם יִהְיֶ֣ה מִמֶּ֑ךָּ וּמְלָכִ֖ים מֵחֲלָצֶ֥יךָ יֵצֵֽאוּ׃ ששי יב וְאֶת־הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֥ר נָתַ֛תִּי
לְאַבְרָהָ֥ם וּלְיִצְחָ֖ק לְךָ֣ אֶתְּנֶ֑נָּה וּֽלְזַרְעֲךָ֥ אַחֲרֶ֖יךָ אֶתֵּ֥ן אֶת־הָאָֽרֶץ׃ יג וַיַּ֥עַל מֵעָלָ֖יו
אלהים

אונקלוס

יָת כָּל טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן וְיָת־קְדָשַׁיָּא דִּי בְאֻדְנֵיהוֹן
וּטְמַר יָתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בִּטְמָא דִּי עִם־שְׁכֶם׃ ה וּנְטָלוּ
וַהֲוָת דַּחְלָא דַּייָ עַל־עַמְמַיָּא דִּי בְקִרְוֵי־סַחְרָנֵיהוֹן וְלָא רְדָפוּ
בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב׃ ו וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְאַרְעָא דִכְנַעַן
הִיא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־עַמָּא דִּי־עִמֵּיהּ׃ ז וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא
וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית־אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִי לֵיהּ מַלְאֲכַיָּא־דַייָ
בְּמֵיעֲרְקֵיהּ מִן־קֳדָם אֲחוּהִי׃ ח וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵינִקְתָּא דְרִבְקָה
וְאִתְקְבַרַת מִלְּרַע לְבֵית־אֵל בְּשִׁפּוּלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר
בְּכִיתָא׃ ט וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם
וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ׃ י וַאֲמַר־לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא־יִתְקְרֵי שְׁמָךְ
עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל יְהֵא שְׁמָךְ וּקְרָא יָת־שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃
יא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגֵי עַם וּכְנִשַׁת שִׁבְטִין
יְהֵא מִנָּךְ וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין־בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן׃ יב וְיָת־
אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָיךְ
בָּתְרָךְ אֶתֵּן יָת־אַרְעָא׃ יג וְאִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֹהִי יְקָרָא־דַייָ
בְּאַתְרָא

מסרה ד באזניהם, ס'. ויטמן, ל' וחסר. ה ויסעו ב' א' כ"פ וא' ס"פ. חתת, ל'. סביבותיהם, ב' מ"ל [ו' וב' יודין]. ו לוזה, ד'. הוא, וא"ו וסירק. אשר עמו, י"ה וכל ד"ה דכ"ו. ז האלהים, קדם. בברחו, ג'. ח דברה, ג' חסר וסי' [illegible] דבלק. מינקת, מ"י קדים לטן. ותקבר, בחביר. האלון, מ"ל. ויקרא שמו, ו' חסר סה. אלון, מ"ל. בכות, ל' מ"ל. ט וירא, ד'. בבאו, חסר. י יקרא, כ"ח. יא פרה, ל'. ורבה, ל'. יצאו, ד'. יב ואת הארץ, ה' וכל את העמים דכ"ו. ולזרעך, אין בוא"ו מפג. יג ויעל מעליו אלהים, ג' בלי'.

ת"א ויקרא למקום פסחים פח עקידה שער כט. כי שם נגלו סנהדרין לח. לא יקרא שמך ברכות יג. אני אל שדי יבמות סה. עקידה שער מה. ויעל מעליו אלהים עקידה שם.

רש"י

שכם: והטהרו. מעבודת אלילים: והחליפו שמלותיכם. שמא יש בידכם כסות של ע"ז: (ד) האלה. מין אילן סרק: עם שכם. אצל שכם: (ה) חתת. פחד: (ז) אל ביתאל. הקב"ה בבית אל גלוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו (שמואל ב ט) הנה הוא בית מכיר בן עמיאל כמו בבית מכיר. בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהים שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיו: מתחת לביתאל. העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון. בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה (ב"ר): ואלון בלשון יוני אחר. ולפיכך העלימו (מ"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה: (ט) עוד. פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אתו. ברכת אבלים (ב"ר): (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואף על פי שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. (ב"ר) מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים: ומלכים.
שאול

רמב"ן

ראויים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן כאשר צוה להם בטבילה וחלוף הבגדים והיה די להם בקבורה ולכן טמן אותם תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יזרע: (ח) ותמת דבורה מינקת רבקה. לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחד שהיה בבת אחת ובמקום אחד כי יעקב בבואו לוזה היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הושם הכתוב הזה בתוך ענין אחר והקרוב מה שאמרו רבותינו שירמוז למיתת רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואנקה על המינקת הזקנה שיקרא גם המקום עליו. אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתהו ושלחה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו. ולכן נגלה אליו האלהים ובירך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם ובמדרש אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למטה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ואלו היתה רבקה שם היה מזכיר אל אביו ואל אמו כי היא השולחת אותו שם והגורמת לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם וכתב רש"י ולפי שהעלימו את יום מותה שלא יקללו אותה הבריות כרס שיצא ממנה עשו אף הכתוב לא פרסמה ומדרש חכמים הוא והנה גם לאה לא יזכיר אבל הכוונה להם מפני שהזכיר מיתתה ברמז ותלה הדבר במניקתה וכיון שדבר בה למה הסתיר הענין ולא גלהו. וטעם הקללה איננו מחוור שהרי הזכירו במיתת יצחק ויקברו אותו עשו ויעקב בניו אבל יתכן לומר שלא היה לה כבוד במיתתה כי יעקב איננו שם ועשו שונא אותה ולא יבא שמה ויצחק כהו עיניו ואיננו יוצא מביתו ולכן לא רצה הכתוב להזכיר שקברוה בני חת.
ומפני

עממיא דבידיהון דדברו מן טעות שכם וית קדשיא דהוו באדניהון דיתבי קרתא דשכם דהוה צייר בהון דמות פיסליה וטמר יתהון יעקב תחות בוטמא דסמיכא לקרתא דשכם: (ה) ונטלו מתמן מודים ומצלן קדם יי והות רתיתא מן קדם יי על עממיא דבקרוי חוזרניהום ולא רדפו בתר בני יעקב: (ו) ואתא יעקב ללוז בארעא דכנען היא בית אל הוא וכל עמא דעמיה: (ז) ובנא תמן מדבחא וקרא לאתרא ההוא אל דאשרי שכינתיה בבית אל ארום תמן איתגליאו ליה מלאכייא דיי במערקיה מן קדם עשו אחוי: (ח) ומיתת דבורה פידגוגתא דרבקה ואתקברת מן לרע לבית אל בשיפולי מישרא וברם תמן אתבשר יעקב על מיתת רבקה אימיה וקרא שמיה אוחרן בכיותא:

נ(ח) ומיתת דבורה מרביתא דרבקה ואתקברת מלרע לבית אל תחות בלוטה וקרא שמיה בלוט בכותא:

(ט) ואתגלי יי ליעקב תוב במיתוהי מפדן דארם ובריך יי בשום מימרי בתר דמיתת אמיה:

נ(ט) אלהא דעלמא יהא שמיה מברך לעלמי עלמא אליפת יתן פיקודין יאין וקיימין שפירין אליפת יתן ברכת חתנא מן אדם וזוגיה דכן כתבא מפרש ובריך יתהון מימריה דיי ואמר להון מימריה דיי תקופו וסגון ומלון ית ארעא וכבושו יתה אליפת יתן למבקרא ית בישייא מן אבונן אברהם צדיקא כד איתגליית עלוי במישרי חוזא ופקידת יתיה למגזר עורלתיה ויתיב ליה בתרע משכניה כמיחום יומא דכן כתבא מפרש ואמר ואיתגלי עלוי מימריה דיי במישרי חוזא: ועוד אליפת לן למברכא ית אביליא מן אבונן יעקב צדיקא כד איתגליית עלוי במיתתיה מן פדן דארם כד ארעית לדבורה מרביתה דרבקה אמיה אורחא דעלמא ומיתת עלוי רחל באורחא ויתיב ליה יעקב אבונן צווח ומיליל לה ומספד ובכי: ואת ריבון כל עלמיא יי במכילת רחמיך טביא איתגליתא עלוי וגריסת יתיה וברכת אביליא ברכת יתי על אפיה בגין בדין כתבא מפרש ואמר ואתגלי מימריה דיי על יעקב זמן תניינות במיתתיה מפדן ארם ובריך יתיה:

(י) ואמר ליה יי עד כדון הוה שמך יעקב לא יתקרי שמך תוב יעקב אלהן ישראל יהי שמך וקרא ית שמיה ישראל: (יא) ואמר ליה יי אנא אל שדי פוש וסגי עם קדיש וכינשת נביאין וכהנין יהון מבנך דאולידתא ותרין מלכין תוב מנך יפקון: (יב) וית ארעא דיהבית לאברהם וליצחק לך איתנינה ולבנך בתרך אתן ית ארעא: (יג) ואסתלק מעלוי שכינתא דיי באתרא דמליל

בעל הטורים

בית אל. כמו לבא דליבא בפר"ק דשבת רמי מתקי ומללי. ונקומה. ג' במס' הכא ואידך פ' מקץ שלשה הנער אחי ונקומה. ונקומה עליה למלחמה. שאמר יהודה בזכות ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן באותו זכות ונקומה עליה למלחמה: (ה) ויסעו ב' במס' חד כ"פ וחד פ"ש הכא ואידך. אל' מסעי בנ"י לצבאם' ויסעו מלמדו שהי' הדגלים נוסעין כעין מעשו של יעקב לומר מה כאן חתת אלהים על הערי' אף להלן היו כל האומות יראי' מהם: (יא) אני אל שדי פרה ורבה הוא שם של פריה ורביה כי השגלם שלו

יונתן

ואידכו מסואבים קטולים פירוש שטהרו מטומאת ההרוגים ומיהו והלא קברי נכרים אינם מטמאים וי"ל כיון דכימולו היו מטמאים כישראלים ועוד י"ל דדוקא באהל אינם מטמאים אבל במגע ומשא מטמאים ועי' ברש"י פ' מטות: (ח) פודגוגתא גם בלשון רז"ל

רמב"ן

וכענין הזה מצאתי באגדה הדברים רבה בפרשת כי תצא למלחמה אמרו אתה מוצא כשמתה רבקה אמרין מאן יפוק קמא אברהם מת יצחק יושב בביתו עיניו כהות יעקב הלך לו לפדן ארם יפוק עשו רשיעא קמא ויימרון בריכא ליטין תדיא דהא כדין ינקין מה עשו הוציאו מטתה בלילה אמר רבי יוסי בר חנינה לפי שהוציאו מטתה בלילה לא פירשו הכתובים מיתתה אלא מן הכלל הה"ד ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות. הה"ד וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו מה ברכו ברכת אבלים ברכו ע"כ. והנה בעבור שהיה עשו ישיבי בקבורתה פחדו מן הקללה ולא רצו שיהיה לה לכבוד וזהו ענין הרמז והיתה דבורה עם יעקב כי אחרי שבאת עם רבקה שבה לארצה ועתה תבא עם יעקב לראות גברתה או נתעסקה בגדול בני יעקב לכבוד רבקה ולאהבתה והיתה בביתו. ויתכן שאינה היא המינקת שנאמר בה וישלחו את רבקה אחותם ואת מניקתה אבל היתה מינקת אחר' שנשארה בבית לבן ובתואל ועתה יביא אותה יעקב עמו לכלכל את שיבתה לכבוד אמו כי כן דרך הנכבדים להיות להם מיניקות רבות כי רחוק הוא שתהיה הזקנה השליח שתשלח אמו ליעקב כדברי רבי משה הדרשן: (יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק

אבן עזרא

עובדות אלהי נכר ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה: והטהרו. שירחצו הגוף: והחליפו שמלותיכם. ממקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיי': (ה) דגשות ת"י חתת להתבלע [כ]התי"ו: (ז) וטעם כי שם נגלו אליו האלהים. שנראים כמו והנה מלאכי [ל]אלהים: (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לבדו כי גם ישראל: (יא) פרה ורבה. ברכה כמעשה [מ]בראשית: (יד) ויתכן להיות

פירוש על אבן עזרא

נקמתה היא נמשכה כזונה בעיניהם היה צריך לכתוב יַעֲשֶׂה. [י](דברים ל"א ע"ז) ומוכן דבריו שם כי יש הפרש ממקום למקום וכ"א מחויב להכין בתוספות קדושה כפי המקום ע"ש. [כ]כי שורש המלה חתת. והשם חִתָּה. וראוי להיות חִתָּתָה ע"מ שִׂמְלָה שִׂמְחָה. ובסמיכות שמלת. החי"ו במקום ה"א. וכן השם הראוי חִתָּתָת ולהקל על הלשון ספגו הי"ו א' ונבלע בדגש. [ל](לעיל כ"ח י"ג). [מ]ולא נוי כמו (לעיל א' כ"ב) ע"ש. כדלעיל

ספורנו

אע"פ שבטלו אותם עובדיהם כמו נשי שכם כאמרם גוי מבטל ע"ז בעל כרחו ולכן הם מותרים בהנאה מ"מ הסירו אותם מקרבכם עתה בלכתנו לבית אל כדי שתרחק מלבכם כל מחשבת ע"ז: (ד) ויטמון אותם יעקב. ולא אבדם מפני שהיו כבר מבוטלים ומותרין בהנאה: (ה) ויסעו ויהי חתת אלהים. כי בנסעם משכם שהיתה עיר מגלל היתה סכנה שיתקוממו הסביבות עליהם בדרך ולכן הוצרך אז שתהיה חתת אלהים עליהם: (ו) ויקרא למקום. לאותו מלון הראשון שלן בו בלכתו לחרן כאמרו ויפגע במקום: אל בית אל. מקדשו של בית אל: (ח) אלון בכות. וזה הפסיק הגלות השכינה כאמרם רז"ל שאין השכינה שורה מתוך עצבות: (ט) וירא אלהים. אחר עבור הבכי: אל יעקב עוד. כמו שנראה אליו שם בלכתו לחרן כאמרו הנראה אליך בברחך: בבאו מפדן ארם. אבל בפדן ארם לא נגלה אליו אע"פ שדבר עמו ע"י מלאך כאמרו ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום: (י) שמך יעקב. אני מקיים לך עתה זה השם שתהיה קיים אתה לבדך בעקב ובסוף כליון כל שאר האומות כאמרו כי אעשה כלה וכו': לא יקרא שמך עוד יעקב. וכאשר יתקיים ענין שם יעקב שתשאר בסוף אתה לבדך כאמרו הן עם לבדד ישכון אז לא יהיה ענין עוד לשם יעקב: כי אם ישראל יהיה שמך. שתשתרר על כל שרי האומות כאמרו וקרקר כל בני שת: ויקרא את שמו ישראל. ברך אותו שיתחיל קצת ענין שם ישראל מעכשיו שיוכל נגד המתקוממים עליו גם בארץ לא לו כאמרם ז"ל כל מקום שהלכו נעשו שרים לאדוניהם: (יא) אני אל שדי. בשמי אני נשבע כענין ואמרתי חי אנכי לעולם ובזה בלבד מצאנו שבועת האל ית' ליעקב: פרה ורבה. ולא תדאג שיכלה זרעך גם כשיהיה בלתי הגון לפיכך לא תחדל מלפרות ולרבות על הפך עצת רבי ישמעאל כאמרו (בתרא פרק חזקת הבתים) מיום שפשטה המלכות דין הוא שנגזור על עצמנו שלא נשא אשה ולא נוליד בנים ונמצא זרעו של אברהם כלה מאליו. וזה כי בהיותי אל שדי בלתי צריך לנושא מוכן אעשה מה שאמרתי עכ"פ גם בלתי נושא מוכן: ומלכים מחלציך יצאו. אנשים הגונים למלכות ולא תצטרך לתת עליך איש נכרי כענין במלכי אדום שמלכו ממשפחה שאול מרחובות הנהר וזולתם: (יב) ולזרעך אחריך אתן את הארץ. לקץ הימין אתן לזרעך כל כדור הארץ לא ארץ ישראל בלבד כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה וכאמרו וקרקר כל בני

פירוש רשב"ם

בעיר: (ז) ויקרא למקום. שחוץ לוז שהקים מצבה שם בבאו מבית אביו. אל בית אל: כי מתחלה נקראת שם העיר בית אל. ואולם לוז שם העיר לראשונה. אבל עכשיו קרא שם המקום בית אל בית אל שחוץ לעיר אשר חלם שם אל לפי שעד עתה הוא היה בעברו: (ח) אלון בכות. לא נכתב אלא מפני שכל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש: (ט) וירא אלהים אל יעקב עוד. אחר שנסע משם הוא בית אל

אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ׃ יד וַיַּצֵּב
יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ
מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ
שָׁמֶן׃ טו וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל׃
טז וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־
הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ
בְּלִדְתָּהּ׃ יז וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ
וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־
זֶה לָךְ בֵּן׃ יח וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי
מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־
לוֹ בִנְיָמִין׃ יט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ
אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם׃ כ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב
מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־
רָחֵל עַד־הַיּוֹם׃ כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט
אָהֳלֹה מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר׃ כב וַיְהִי
בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן
וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ
וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃ כג בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי
וִיהוּדָה

*פסקא באמצע פסוק

אונקלוס

בְּאַתְרָא דִי־מַלֵּיל עִמֵּהּ׃ יד וַאֲקִים יַעֲקֹב קָמְתָא בְּאַתְרָא
דִי־מַלֵּיל עִמֵּהּ קָמַת אַבְנָא וְאַסֵּיךְ עֲלַהּ נִסּוּכִין וַאֲרִיק עֲלַהּ
מִשְׁחָא׃ טו וּקְרָא יַעֲקֹב יָת־שְׁמָא דְאַתְרָא דִי מַלֵּיל עִמֵּהּ
תַּמָּן יְיָ בֵּית־אֵל׃ טז וּנְטַלוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה־עוֹד כְּרוֹבַת־
אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְקַשִּׁיאַת בְּמֵילְדַהּ׃
יז וַהֲוָה בְּקַשְׁיוּתַהּ בְּמֵילְדַהּ וַאֲמֶרֶת לַהּ חָיְתָא לָא־תִדְחֲלִי
אֲרֵי אַף־דֵּין לִיךְ בַּר׃ יח וַהֲוָה בְּמִפַּק נַפְשַׁהּ אֲרֵי מִיתַת
(נ״י מָיְתָא) וּקְרָת שְׁמֵהּ בַּר־דְּוָי וַאֲבוּהִי קְרָא־לֵהּ בִּנְיָמִין׃
יט וּמִיתַת רָחֵל וְאִתְקְבַרַת בְּאֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃
כ וַאֲקִים יַעֲקֹב קָמְתָא עַל־קְבֻרְתַּהּ הִיא קָמַת קְבוּרְתָא־
דְרָחֵל עַד־יוֹמָא־דֵין׃ כא וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וּפְרַס מַשְׁכְּנֵהּ מִלְהָלָא
לְמִגְדְּלָא־דְעֵדֶר׃ כב וַהֲוָה כַּד־שְׁרָא יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא הַהִיא
וַאֲזַל רְאוּבֵן וּשְׁכִיב עִם־(נ״י יָת) בִּלְהָה לְחֵינָתָא דַאֲבוּהִי וּשְׁמַע
יִשְׂרָאֵל וַהֲווֹ בְנֵי־יַעֲקֹב תְּרֵי עֲסַר׃ כג בְּנֵי לֵאָה בּוּכְרָא
דיעקב

מסרה יד מלבה, בלא פסק. ויסך, ג׳ דגשין [כ״ל היוד נפסס]. וילק, כל סו׳ ספר והלדי רפה. טז מבית, ג׳ בטעס טופר וסלסא בגעיא. כברת, ג׳. לבוא, כו״ל מ״ל, במ״ט. אפרתה, ג׳. יז בהקשתה, ל׳ ומסר. יח ויהי, ה׳ בטעם [גרשי׳] בספרא. יח מתה, מלעיל כדין עבל מל״ע. בן אוני, בסדסיפה. ואביו, ע׳. בנימין, י״ז מ״ל. יט הוא, ויו וחירק. כ קברתה, חסר. הוא, ויו וחירק. קברת, וג׳ ב׳ חסר ומד מ״ל. כא אהלה, ד׳ כ״כ בה״א. כב בשכן, הכף דגש כדין מקור. ההוא, ויו וחירק. ראובן, בתרין טעמי ובלבור לריך לקרות בנמ׳ פסוק אחד והיינו כא ובן ברביע. וישכב, בפשטא. בלהה, בפשטא. אביו, בז״ק. ישראל, באתנח עי׳ מס׳ מגילה ד׳ כ״ה. פילגש, כו״ל מ״ל במ״ב. ישראל ויהיו, כ״ס פסוקי׳ פסקא באמצעי פסוק. כג בכור, מ״ל. ושמעון, ד׳.

ת״א ואביו קרא לו סוטה לו. ויהי בשכן מגילה כה. וילך ראובן שבת נה.

רש״י

(ב״ר) שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימן שעדיין לא נולדו [ופסוק זה דרשו אגדה כשהמליך איש בשת ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימן דכתיב (שופטים כא) איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה ושזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב״ה אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו: גוי וקהל גוים. שגוים עתידים בניו להעשות כמנין הגוים שהם ע׳ אומות וכן כל הסנהדרין שבעים. ד״א שעתידים בניו להקריב בשעת איסור במות כגוים בימי אליהו. ברש״י ישן]: (יג) במקום אשר דבר אתו. איני יודע מה מלמדנו: (טז) כברת. מנחם פי׳ לשון כביר רבוי מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה (ב״ר) שהכביר מצוי הסתיו עבר השרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו (מלכים ב ה) וילך מאתו כברת ארץ. ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: (יח) בן אוני. בן צערי: בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין לשון (תהלים פט) צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא: (כב) בשכן ישראל בארץ ההוא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. (שבת נה) מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומכאן ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכלן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפי׳ בשעת
הקלקלה

רמב״ן

וליצחק לך אתננה. כאשר נתתיה להם כן אתננה לך ירמוז זה לשבועה כי להם נתנה לשבועה שלא יגרום החטא אבל לא נתנה מתחלה בלא שבועה וזהו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנבואה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר: (יג) ויעל מעליו אלהים. כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם ובשניהם להודיע כי לא היה זה מראה וחלום נבואה בלבד או כענין ויבא אותי ירושלימה במראות אלהים אבל שנראה עליו השכינה ביקום אשר הוא עומד. ועל דרך האמת עלה מעליו אלהים במקום המדבר עמו כענין שנאמר ברוך כבוד י״י ממקומו ויאמר מה שהזכירו החכמים האבות הן הן המרכבה: (יד) ויצב יעקב מצבה. פירש ר״א וכבר הלך בפעם הראשונה מצבה ונסך עליה עתה נסך וילק עליה שמן ונכון הוא. ויקרא יעקב את שם המקום בית אל יקראנו כן פעם אחר פעם להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ושם השכינה תמיד וכן ענין שם באר שבע: שמך יעקב. יאמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב אף על פי שהסליף שמך סרו של עשו כי הוא לא נשתלם לך להסליף את שמך אבל מעתה לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא את שמו ישראל או ירמוז שקרא את שמו ישראל מוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב: (טז) כברת ארץ. מנחם פירש לשון כביר מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהכביר מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ אומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש״י. והנכון מה שמסב בו ר׳ דוד קמחי כי הכף לדמיון ואיננה שרשית ומלת ברה היו לברות למו ותברני לשם ענין אכילה מועטת בבקר ופירושה שיעור מהלך ארץ מן שבקר עד
לעת

ירושלמי

דְמַלִּיל עִמֵּיהּ: (יד) וַאֲקִים תַּמָּן קָמָא בְּאַתְרָא דְמַלִּיל עִמֵּיהּ קָמָא דְאַבְנָא
וּנְסַךְ עֲלָהּ נִיסוּךְ חֲמַר וְנִיסוּךְ מוֹי אֲרוּם כְּדֵין עֲתִידִין לְמֶעְבַּד בְּחַגָּא דְמַטַּלַּיָּא
וְאָרִיק עֲלָהּ מְשַׁח זֵיתָא: (טו) וּקְרָא יַעֲקֹב יַת שְׁמֵיהּ דְאַתְרָא דְמַלִּיל עִמֵּיהּ
תַּמָּן יְיָ בֵּית אֵל: (טז) וּנְטַלוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה תּוּב סוֹגְעֵי אַשְׁוָן עֲלָלְתָא
דְאַרְעָא בְּמֵיתֵיהּ לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְקַשִּׁיַת בְּמֵילְדָהּ:
[(טז) וַהֲוָה אִישׁוּן כְּרוּב אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְאִתְקַשִּׁיאַת
בְּמֵילְדָהּ:]
(יז) וַהֲוָה בְּקַשְׁיוּתָהּ בְּמֵילְדָהּ וַאֲמַרַת לָהּ חַיְּתָא לָא תִּדְחֲלִין אֲרוּם אוּף דֵּין
לִיךְ בַּר דְּכַר: (יח) וַהֲוָה בְּמִיפַּק נַפְשָׁהּ אֲרוּם מְטַת עֲלָהּ מוֹתָא וּקְרַת
שְׁמֵיהּ בַּר דְּוָוי וְאָבוּי קְרָא לֵיהּ בִּנְיָמִין:
[(יח) וְאָבוּי הֲוָה קָרֵי לֵיהּ בְּלִשָּׁן בֵּית קוּדְשָׁא בִּנְיָמִין:]

יונתן בן עוזיאל

(יט) וּמִיתַת רָחֵל וְאִתְקְבָרַת בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם: (כ) וַאֲקִים יַעֲקֹב
קַמְתָּא עַל בֵּית קְבוּרְתַּהּ הִיא קָמַת בֵּית קְבוּרְתָּא דְרָחֵל עַד יוֹמָא דֵין:
(כא) וּנְטַל יַעֲקֹב וּפְרַס לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִן לְהָלָא לְמַגְדְּלָא דְעֵדֶר אַתְרָא דְמִתַּמָּן
עָתִיד דְאִתְגְּלֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא: (כב) וַהֲוָה כַּד שְׁרָא יִשְׂרָאֵל
בְּאַרְעָא הַהִיא וַאֲזַל רְאוּבֵן וּבַלְבֵּל יַת מַצְעָא דְבִלְהָה פַּלְקְתֵּיהּ דְאָבוּי דַהֲוָה
מְסַדְּרָא כָּל קֳבֵיל מַצְעָא דְלֵאָה אִמֵּיהּ וְאִתְחַשִׁיב עִלּוֹי כְּאִלּוּ שַׁמִּישׁ עִמָּהּ
וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וּבְאִישׁ לֵיהּ וַאֲמַר וַוי דִּלְמָא נְפַק מִנִּי פְּסוּלָא הֵיכְמָא דִנְפַק
מִן אַבְרָהָם יִשְׁמָעֵאל וּמִן אַבָּא נְפַק עֵשָׂו מִתִּיבָא רוּחָא דְקוּדְשָׁא וְכֵן אֲמַר
לֵיהּ לָא תִּדְחַל דְּכֻלְּהוֹן צַדִּיקִין וְלֵית בְּהוֹן פְּסוּלָא דְמִבָּתַר דְאִתְיְלִיד בִּנְיָמִן
הֲווֹ בְּנֵי יַעֲקֹב תְּרֵיסַר: (כג) בְּנֵי לֵאָה בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי
ויהודה

יונתן

רז"ל נמלא אמן פדנג וכן פ"י כאשר יאה האומן: ירושלמי בלועה במסכתא מנחות ל"ב בנושי פיוכים עיין בספר דברים פ' ל"ד והוא אילן העושה פרי הערמונים שקורין בל"א קעסטין: (ט) יש גיסיא וכולי פירוש את החולים כו' כמו שנגלה לבקר אברהם במיליימו בפילוני מעלה: למנרכת יש אבילים כמו שפירש"י כד ארעית לדבורה וכו' פי' כמו שאירע לדבורה שמתה בדרך כל העולם וזהו אורח דעלמא כדכתיב אנכי הולך בדרך כל הארץ והפירוש בכל העולם הולכים שמה: במכילת רחמיך במדת הרחמי': (יד) כחגא דמטליא פי' בחג הסוכות: (טז) סוגעי אשוון יש מגיהים סוגעי אישון ופי' היה לו זמן ופלגסם מלשון פיול ונפק ולא כראם בעיני אלא האמת הוא סיגעי לשון רבוי ולשון

הוא פי' יסוד מלשון גמ' דב"ק פרק ט"ו שנגה המוספים לאשוה וכן ואאכל יסודוסיה מרגימו ואכלת אשוותיהא ועלנאה הוא סבואה ופירוש כלומר שהיה עוד רב יסוד התבואה שזורעים לא רחוק מן העיר כדרך שדיה של תבואה וק"ל: (כא) למגדלא דעדר וכו' דמ.זמן משיחא כו' דייק ממלת עדר דכתיב במיכה ושם קאי אקיבוץ גליות ועוד שם פי' ד' ואתה מגדל עדר וגו' ואת משיחא דישראל וכו' ופי' מגדול לשון מעוז עדר כנסת ישראל וכן פה דרש רמז שם וגם בזוהר פ' שמות נדרש הכי ג"כ ע"ש: (כב) ובלבל מלעא דבלהה וכו' ואתחשיב כאלו שמיש עמה כלומר כרש"י ולפי דרכו מתורלא קושית בעל ראשים סכמה במה שהביא שם מדרש רז"ל מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה
ולאותן

רמב"ן

לעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך זה כתבתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו תאר רק הסכמה כרוב השמות והכף לשמוש שלא נמדד בכיון ואם יהיה השם הזה מתואר יתכן שיהיה כברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארסות כמו למיל היום ויאמר לה בת ארץ כי המדה כמו בת לבדקה או למדה אסרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרים רחוק ממנה יותר מששה ימים על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע מליצה כדרך משל לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבכה בנימין כי איננו שם והיא סרבה מהם לא נאמר בכתוב ברמה רחל מבכה על בניה אבל אמר כי שם נשמע הקול ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה בעיר בית לחם יהודה הקרובה שם לפי שלצה ברוח הקדש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בני בנימין והדרך אשר המלבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכך אמרו בספרי בחלקו של בנימין מתה כדאיתה בפרשה וזאת הברכה וראיתי ליונתן ב"ע שהוא מרגים בזה ואמר קל ברום עלמא אשתמע ותרגום כל הכתוב על כנסת ישראל: (יח) בן אוני. בן לערי בנימין נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא לנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה בנימין בן יתיק לשון לשון וימין אתה בראתם ולפיכך הוא מלא לשון רש"י ולא הבינותי זה שהצא ארץ ישראל דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לארץ ישראל כדכתיב וילך ארצה בני קדם וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של ארץ ישראל והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום ארץ ישראל נמצא ארם מזרחית דרומית לארץ ישראל וארץ ישראל לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב בית לחם יהודה וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה הנה הוא בדרומה של ארץ ישראל והנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד ואם המקום בהר אפרים הרי הוא
בצפונה

אבן עזרא

להיות פי' ויצב. והנה הציב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי: ויסך עליה נסך. מים או יין. והטעם שרמן אותה. ואחר כן יצק עליה שמן. ובבית אל שלם [י]נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם לתי שהיה בדור ראוי לקחתו: (טז) כברת הארץ. יתכן להיות הכ"ף לדמות. ויהיה ברת [ס]מדת המלך ואין ריע לו במקרא: (יז) בהקשותה. מהבנין הכבד [ע]הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה. וכן ותקש [פ]רק הוא מהבנין הכבד [צ]הדגוש. וכמו ותכל להשקותו: (יח) בן אוני. בן אבלי. וכן לחם [ק]אונים. לא אכלתי [ר]באוני: (כ) קבורתה. וקברה [ש]שווים: (כב) וילך ראובן יפה. פירשו [ת]רבותינו ז"ל וכסה
קלון

פירוש על אבן עזרא

[י](כדלעיל כ"ח י"ח) אשר הציב המצבה ואמר והאבן הזאת וכו' ע"כ מפרש ר"א אשר וילב פה מורה על הפעם בעת ברכו מפני עשו. [ס]ר"ל הכ"ף הוא כ"ף הדמיון. ומלת ברת הוא מדת מהלך ג' פרסאות ובלשון ישמעאל קורין להמידה הזאת (ברייד) והשי"ן נתחלף להם בדל"ת. [ע]ר"ל מקור מבנין זה. והוא פיעל יוצא. [פ]ר"ל גם הוא פועל יוצא. [צ]וכמוהו להיום ותקשה. אך נפל הה"א בעבור וי"ו ההפוך. כמו ותכל להשקותו (לעיל כ"ד י"ט). ופי' בהקשותה כי היא הבילאה מקשה בנפשה לשבה שהלידה קשה. [ק](הושע פ' ד'). [ר](דברים כ"ו י"ד). [ש]ר"ל היה לו לומר וילב מלבה על קברה. ובא בלשון נקבה קבורתה. וכמו וקבורה לא היתה לו (קהלת ו' ג'). רק שזה מגורל יותר בל"כ כי קבורתה מן קבורה. וקברה יכול להיות ג"כ בל"ז מן קֶבֶר. [ת]ר"ל לדברי רז"ל (שבת נ"ה ע"ב) שלא שכב אלא בלבל
ילוע

ספורנו

בני בנת: (יג) במקום אשר דבר אתו. בלאתו ללכת לחרן באותו המלון היה הדבור שם. וירא אלהים ושם נכתלק ולפיכך הליב מלבה באותו המקום בעלמו: (יד) ויסך עליה נסך. והשלים נדרו שנדר באמרו והאבן הזאת אשר שמתי מלבה יהיה בית אלהים. כי בזה הכין את המקום שראוי שיקימהו שם כענין דוד בהלאות אליו המלאך בגורן ארונה היבוסי: (יז) אל תיראי. שהיה הולד נקבה מפני שהחבלים מרובים כאמרם רז"ל חבלי נקבה מרובים משל זכר: כי גם זה לך בן. אע"פ שחבליו מרובים גם הוא זכר: (כ) מצבה על קבורתה. מפני שהקבר על אם הדרך ויש לחוש לטומאת כהני: (כב) וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר. אע"פ ששמע לא הפילו ממנין בניו כי לא היה ספק אללו שעשה תשובה לאחר ולא נעדר ממנין בני יעקב העתידים להתקיים בעקב ובסוף כל האומות: (כג) בכור יעקב ראובן. שלא נפל מן הבכורה בדיני שמים מפני התשובה המגעת עד
כסא

פירוש רשב"ם

אל. קרא עוד את המקום השני בית אל כמו שמפרש והולך: (יד) במקום אשר דבר אתו. כמה פעמים נאמר לשון זה בפרשה זו לפי שהיה המקום באמצע הדרכים ואין שם עיר: (טז) כברת. כמו ירוע כבירים. ואוריר כביר יושבים. לשון רבוי ולפי ריבוי ארץ עד אפרת נקברה בדרך. ותקש. כמו ותקשה. כמו ותצו ותצוה. ותכס. ותכסה: (יז) אל תראי כי גם זה לך בן. כאשר התפלל יוסף ה' לי בן אחר ולא הפץ להמיתך אלא קבל תפילתך ולדבר על לבה נתכוונה: (יח) בנימין בן זקונים. בן ימים. כמו לקץ הימין. כמו הימים: (כ) היא מצבת קבורת רחל שאמר שמואל לשאול כשהלך ממנו לאחר שמשחו למלך: (כא) למגדל עדר. סמוך לבית לחם היה כדכתיב בתרי עשר ואתה בית לחם אפרתה וגו' וכתיב בסמוך ואתה מגדל עדר וגו': (כב) וישמע ישראל. לא נכתב זה אלא להודיעך שבשביל ששמע יעקב את הדבר אמר לו
בשעת

וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן׃ כד בְּנֵי רָחֵל
יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת
רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת
לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר
יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־
יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא
חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃
כח וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים
שָׁנָה׃ כט וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־
עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו
וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ
לו א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃
ב עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־
עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה
בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃ ג וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃
ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה
אֶת־יְעִישׁ° וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃

°יעוש ק'

ויקח

אונקלוס

דיעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון: כד בני
רחל יוסף ובנימן: כה ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי:
כו ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אלין בני יעקב די
אתילידו־לה בפדן ארם: כז ואתא יעקב לות־יצחק אבוהי
ממרא קרית ארבע היא חברון די־דר־תמן אברהם ויצחק:
כח והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין: כט ואתנגיד יצחק
ומית ואתכניש לעמיה סיב ושבע יומין וקברו יתיה עשו
ויעקב בנוהי: א ואלין תולדת עשו הוא אדום: ב עשו
נסיב ית־נשוהי מבנת כנען ית־עדה בת־אילון חתאה
וית־אהליבמה בת־ענה בת־צבעון חואה: ג וית־בשמת
בת־ישמעאל אחתיה דנביות: ד וילידת עדה לעשו ית־אליפז
ובשמת ילידת ית־רעואל: ה ואהליבמה ילידת ית־יעוש
וית־יעלם וית־קרח אלין בני עשו די אתילידו־לה בארעא
דכנען

מסרה ויששכר וזבלון, ל' ומד יששכר זבולן. וזבלון, ט' מ"ק ומ"ל סכין. כד ובנימן, חסר י' סכין. כה ובני, ל'. כו ובני זלפה, ל'. כז קרית הארבע, ב'. הוא, ויו וסירק. שגר גר, ד' והגימל במסג כי הקמץ הוא רחב. כח ושמנים, חסר ו'. כט ויאסף, ס' מלעיל. ושבע, ג'. לו א תלדות, ג' כ"כ [סו"ק. ומ"ל סכין]. ב עשו, ל' ר"פ. אילון, מ"ל (דמ"ל) בתורה. אהליבמה, חדא מלה כתיב ומ"ל. ג נביות, כל א"ו מ"ל במ"פ. ה את יעיש, ג' כ"כ [ביו"ד] וק' יעוש.

ת"א ויקברו אתו בתרא יו.

רש"י

הקלקלה קראו בכור: בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השנית (שמואל א' יז) בית הלחמי (שופטים ו) בעפרת אבי העזרי (מלכים א יז) בנה חיאל בית האלי: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנ' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת. וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה שנ' ויוסף בן שלשים שנה וגו' וז' שנים שובע ושתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק"ח): (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"א: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופר' בע"א כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמ' ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקרא על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה וגו'. קרח זה
ממזר

רמב"ן

בצפונה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמד על גבולו מנגב ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון ואם בחלקו של בנימן ג"כ איננה בדרום דכתיב ויהי להם גבול לפאת צפונה ומכל מקום אין טעם לקרותו בן דרום. והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלשון אונים לא אכלתי באוני ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אוני ולאין אונים ולכן קרא אותו בנימן בן הכח או בן החוזק כי הימין בו הגבורה וההצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו ימינך תמצא לכל שונאיך ימין י"י רוממה ורצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אותם אמותם יקראו הנה תרגם אותו לטובה ולגבורה וראיתי בב"ר בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שם כל בניו לשון קדש הוא אבל רמזו למה שאמרתי שתרגום הלשון לטובה: (כב) וישמע ישראל. ספר הכתוב ענותו כי שמע במלל בנו יצועו ולא נוס שיוציאהו מביתו מכלל בניו ולא ינחל עמהם אבל ימנה עמהם ויהיו שנים עשר. והוא ימנה ראשון ולכך עשה משתי הפרשיות פסוק אחד כי אף על פי שהוא תחלת ענין שבא למנות השבטים משנולדו כולם רמז כי ראובן לא נדחה במעשהו. ועל דרך הפשט יתכן שבשביל ראובן יצועי בלהה מספרו שלא תלד ליעקב עוד כי הוא הבכור וחשב לקחת שני חלקים ויפסיד יותר מכל האחים ולא פחד מאמו כי זקנה היתה ואולי מתה זלפה או חשש לכבוד אמו בעבור היותה שפחתה ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה וזהו טעם ויהיו בני יעקב שנים עשר כי לא הוליד אחרי כן: (כח) ויהיו ימי יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק לשון רש"י. וכבר כתבתי שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים אבל יתכוין הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי ששב אליו בנו המבורך הגדול במעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא
הולך

יהודה ויששכר וזבולון: (כד) בני רחל יוסף ובנימין: (כה) ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי: (כו) ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אלין בני יעקב דאתילידו ליה בפדן ארם: (כז) ואתא יעקב לות יצחק אבוי לממרא קרית ארבע היא חברון דדר תמן אברהם ויצחק: (כח) והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין: (כט) ואתנגיד יצחק ואתכנש לעמיה סיב ושבע יומין וקברו יתיה עשו ויעקב בנוי: (א) ואלין יחוסין דעשו הוא דמתקרי אדום: (ב) עשו נסיב ית נשוי מבנת כנען ית עדה ברת אלון חיתאה וית אהליבמה ברת ענה ברת צבעון חיואה: (ג) וית בשמת ברת ישמעאל דאסיבא ליה נביות אחה: (ד) וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמת ילידת ית רעואל: (ה) ואהליבמה ילידת ית יעוש וית יעלם וית קרח אלין בנוי דעשו די אתילידו

בעל הטורים

שלו סי״ן דל״ת יו״ד עולה מ״ק כמנין אבנים שבאיש ושבאשה (כי האשה יש לה ג׳ איברים יותר דלת ומפתח): גוי וקהל גוים (יהיה ממך) בגי׳ ירבעם ויהוא: (כט) זקן ושבע ימים ב׳ במסו׳ ביצחק ובאיוב שניהם היו צדיקים וכן באברהם זקן ושבע ובצדיקים נאמר כן לשבח וברשעים לגנאי (איוב י״ד) אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז: (ד) ותלד עדה. בבני יעקב כשמייחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בכלן לפי שהם בניינו של עולם ולכך נקראו בנים. אבל בני עשו אינם נקראי׳ בנים אלא (בנו׳) (אולי צ״ל תולדות ועב״ז לע״ק) כמו ולד בהמה: (ה) יעוש יעיש כתיב שקבץ יו״ד אומות

יונתן

ורבוצן פחז וכו׳ ומקשה הא אדם וקין עשו תשובה והיו קודם לראובן ולפי דרך הפ״י מ תורץ שתשובה לראובן היתה אמצא כל דהוא כי באמת לא חטא אלא יושב כאלו שכב עמה

רמב״ן

הולך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההוא ולכן יקברוהו רק בקבר אביו: (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע״ז ואהליבמה היא יהודית אותו רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע״ז כדי להטעות את אביו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן הוא קורא לה מחלת מצאתי באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלין להם על כל עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו לו עונותיו כל זה לשון רש״י. והנה לא נתן טעם באבי אהליבמה שנקרא שם בארי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העצם והוא שם תואר לקטור בשמים ובב״ר אמרו נתן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב״ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שמה אחר אין שם העצם נודע בה ולכך אמר ר״א כי היו לה שני שמות וגם לאביה ויתכן לומר כי השתי׳ נשים ההם מתו בלא בנים אולי נענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא

אבן עזרא

[א]קלון ערוה: (כו) אשר יולד לו בפדן ארם. עשתי עשר [ב]נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב. ורבים אלה לך עוד כמוהו: (כט) ויגוע יצחק. וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו [ג]קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמר יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: (א) הוא אדום. הוא אבי [ד]אדום. ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב׳ שמות. כי כן שם אם אביה [ה]גם שם אביה בד״ה איננו כמו בספר מלכים כי שני שמות היו לה גם לאביה. וטעם ואלה שמות בני עשו [ו]על בני בניו: (ב) בת ענה בת צבעון. והנה מצאנו כי יש ענה [ז]אחי צבעון. גם שם [ח]בנו ענה. על כן יאמר כי האב והבן או שני האחי׳ שכבו אשה אחת [ט]והנולדי׳ לא נודעו בן מי הם. ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפרים [י]בין ענה ובין ענה. ויש אומרים כי יש קרח [כ]בן עדה ויש קרח בן [ל]אהליבמה. והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתוב

פירוש על אבן עזרא

יצוע אביו ושבע עלבון אמו ע״ש. [א](משלי י״ב י״ז) כמו שפי׳ חז״ל על אדם הראשון אשר הקב״ה כסה קלונו. ע״כ מלדד ר״א ג״כ להדעת הזאת אשר לא היה כפשוטו. ואולם לכוון הפשט ע״פ הלכה אשר התורה כתבה על ראובן וישכב. הלא ידוע מי שמורה הלכה שלא ע״פ הדין ומי שעושה ע״פ נחשב שעשה בעצמו. כמאמר מעשה וילא פרחו של ראב״ע על ברשות ולמרו מ״ל ע״ז וכו׳ שבת (כ״ד ע״ב). וכפי הנראה אמרו רחל ולאה שפחתן להוליד מהם בנים ויקראו הולדות על שמן. וכפי ההלכה ולד שפחה כמותה א״כ אינם מיוחסים אחרי יעקב רק ע״פ אמותן. וע״ז היו קורין אותן בני השפחות כ״ז כפי משפטן. ובאמת יאע״ה קנה רחל ולאה בדמי שכר עבודתו י״ד שנים. ונכנסו ברשותו כמו שפחות ככתוב מהם שקנו עבד ואמה. והנכ״א אם באו לרשות יאע״ה כמו שפחות בשכר עבודתו א״כ מה שאמר לבן לבנותיו שייכים ליעקב כמאמר מה שקנה עבד קנה רבו. וידוע חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. ובפרט יאע״ה אשר לא ראה קרי מימיו. בודאי כאשר מסרו אליו השפחות לפלגשים שחרר אותם. והיה בידו לשחררם כי הם שלו. ואשר דברו רחל ולאה הלא נכריות נחשבנו וכו׳ (לעיל ל״א ט״ו) הן אמרו בלשון בתמי׳ ויעקב אע״ה חשב לאמת כי קנה אותן כנ״ל והן חשבו אשר א״א להיות כן. ומקובל בידינו העכו״ם מוכר בתו לעולם לשפחה. וכ״ז אשר היתה רחל בחייה לפי דעתן השפחה שלה והביאה היא ביאת שפחה* וכאשר מתה רחל אזי יורש את אשתו מדבר תורה ויחזיק אותה כאשה לכל דברי׳. ויעקב אע״ה נשבע אם תקח נשים וכו׳ (לעיל ל״א נ׳) ואיך יכול לבעול אותה כאשה בתורת אשה ויעבור על שבועתו. ולא כן יעקב עשה כתורה וכהלכה כי שחרר׳ והיתה פלגשו וכמובא (לעיל כ״ה ו׳) בפי׳ רא״ע ורמב״ן וכפרש״י אשר קובר פלגש היא פלג אשה אשר היא בקדושין בלא כתובה והבנים הם בני יעקב כשרים. וידוע המחלוקת בגמרא נושא אדם אנוסת אביו וכו׳ וכפי אשר בלבל ראובן יצועי אביו א״כ לפי דעתו מותר לשכב עמה כדעת ר״י נושא אדם אנוסת ומפותת אביו א״כ נכתב עליו וישכב. ובאמת לא כן כי מפרש הכתוב ויהיו ב״י שנים עשר. ובזה תבין תוכחת יעקב אע״ה לראובן בכורי וכו׳ (להלן מ״ט ע״ב) לטעון עליו לפי שברחך ממקור אביך אשר בעל בעילת זנות עם שפחה הלא הכך מטפה ראשונה ולא ראה קרי מימיו. וכפי שברחך הכך פגום כי היה עם לקוחי לאה קדושי טעות. כי הכניסו אותה במקום רחל. א״ו יאע״ה חשש ע״ז ובודאי היה משכבתו לא לחלל זרעו ולא היה בן תמורה. וע״כ אל תותר. ובזה קרה כל הענינות. לראובן הוא נקי והתורה כתבה אמת וד״ל. [ב]ר״ל מלת אשר יולדו. מורה על אותן י״א שנפים כי הם הרוב ורובו ככולו דמי. [ג]ור״ל כי הווי״ן האלה ויגוע וכו׳ אינם מוסיפים ענין כמאמר ווי״ן. רק הם דרך סיפור. שכאשר מת ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב בניו וסלקו הכבוד כסדר תולדתם. [ד]כפי דעת ר״א אינו אדום ע״ש מעשיו. רק המדינה נקראת כן ככתוב לסבוב את ארץ אדום (במדבר כ״ד ד׳). [ה]ר״ל אביה מלך יהודה. ושם אמו מעכה בת אבי שלום (מ״א ט״ו י׳) ובד״ה (ב׳ י״ג) ושם אמו מיכיהו בת אוריאל הרי ב׳ שמות היו לה. מעכה. ומיכיהו. [ו]גם לאביה ב׳ שמות אבי שלום ואוריאל. ובמ״א כתוב אבים. ובד״ה כתוב אביה בה״א. [ז]ר״ל להלן (פס׳ י׳) הם ב״ב כי הבנים מפורשים בפס׳ הראשונים. [ח]דכתיב אלה בני שעיר החורי לוטן ושובל וצבעון וענה (פס׳ כ׳). ואלה בני צבעון ואיה וענה פס׳ כ״ד. [ט]כדאיתא (בב״ב קט״ו ע״ב) מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ענה. [י]בין ענה אחי בן לצבעון. ובין ענה בן לצבעון. [כ]אלוף קרח אלוף געתם. וכתיב אחריו אלה בני עדה פס׳ ט״ז. [ל]ואלה היו בני אהליבמה וכו׳ ואת יעלם ואת קרח פס׳

*כי לא הגיע זכותו בגופה לשחררה מדין נכסי מלוג אשר הגוף שייך לאשה.

ספורנו

כסא הכבוד. ולא נפל ממנה אפי׳ בעולם הזה עד שהפיל יעקב אביו בדיני אדם כענין כל מי שפי׳ חייב נדוי שלא הי׳ מנודה עד שינדהו חכם בדור כאמרם רז״ל (מ״ק פרק אלו מגלחין) מנלן דמשמתינן דכתיב אורו מרוז דסבי שבר גברא רבא פלגיה דכתיב אמר מלאך ה׳ וכן הורו האחרונים: (כז) אשר גר שם אברהם ויצחק. כי אמנם זכרון חסדי הצדיקים בארץ מגוריהם מטיב לבניהם שם טוב ואהבת חסד בעיני יושבי הארץ הפך הרשעים שנאמר בהם הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ: (א) אלה תולדות. עניניו ומקריו כענין מה ילד יום: עשו הוא אדום. לעולם נבהל להון תאוותיו הנפסדות כמו שעשה ביום שנקרא אדום שבהיותו עיף בעסקיו הרעים לא הכיר העדשים להזכירם בשמם: (ב) ואת אהליבמה בת ענה. היא היתה מבני שעיר החורי ועל ידה הלך עשו לארץ שעיר כאמרו וישב עשו בהר שעיר ובניו אחריו השמידו את החורי כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החורי מפניהם ולזה חזר ואמר ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר. ומנה האלופים כי בניו

פירוש רשב״ם

בשעת צוואתו פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך: ויהיו בני יעקב שנים עשר. עתה כשנולד בנימין היו שנים עשר ועוד שסיים כל ענין אותה הפרשה לא היה רוצה להפסיק זה: (כט) עשו ויעקב. לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב. אבל בקבורת אברהם הקדים הכתוב יצחק לישמעאל לפי שהיה בן השפחות: (ב) עשו לקח את נשיו מבנות כנען. המדקדק יתן לב כי בפ׳ ראשונה של תולדת יצחק נאמר יהודית בת בארי החתי. בשמת בת אלון החתי. מחלת בת ישמעאל: ובפ׳ זו לא הוזכר בת בארי כלל לא שמה ולא שם אביה. אבל אילון וישמעאל אביהן של שתי נשיו הראשונות הוזכרו שהוחלפו שמות הבנות כאשר מצינו בכמה מקומות בשמת בת אלון נקראת כאן עדת בת אלון ומחלת בת ישמעאל נקראת כאן בשמת. לכן יש לומר יהודית בת בארי מתה בלא בנים אבל בת אלון ובת ישמעאל היו להם בנים

ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־
בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־
מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ
אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ
מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃ ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם
רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ
מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃
ח וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃
ט וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר
שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז
בֶּן־עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יא וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן
אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ יב וְתִמְנַע ׀
הָיְתָה פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד
לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יג וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת
וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יד וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה
בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־°יעיש וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃
טו אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ
אַלּוּף קְנַז׃ טז אַלּוּף־קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ
אדום

°יעוש ק׳

אונקלוס

דִּכְנָעַן: ו וּדְבַר עֵשָׂו יָת־נְשׁוֹהִי וְיָת־בְּנוֹהִי וְיָת־בְּנָתֵהּ וְיָת־כָּל־נַפְשָׁת בֵּיתֵהּ וְיָת גֵּיתוֹהִי וְיָת־כָּל־בְּעִירֵהּ וְיָת כָּל־קִנְיָנֵהּ דִּי קְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲזַל לְאַרְעָא־אָחֳרִי מִן־קֳדָם יַעֲקֹב אֲחוּהִי: ז אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי מִלְּמִתַּב כַּחֲדָא וְלָא יְכִילַת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן לְסוֹבָרָא יָתְהוֹן מִן־קֳדָם גֵּיתֵיהוֹן: ח וִיתֵיב עֵשָׂו בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם: ט וְאִלֵּין תּוֹלְדָת עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר: י אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בַּר־עָדָא אִתַּת עֵשָׂו רְעוּאֵל בַּר־בָּשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: יא וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפַז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז: יב וְתִמְנַע ׀ הֲוַת לְחֵינְתָא לֶאֱלִיפַז בַּר־עֵשָׂו וִילֵידַת לֶאֱלִיפַז יָת־עֲמָלֵק אִלֵּין בְּנֵי עָדָה אִתַּת עֵשָׂו: יג וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: יד וְאִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אִתַּת עֵשָׂו וִילֵידַת לְעֵשָׂו יָת־יְעוּשׁ וְיָת־יַעְלָם וְיָת־קֹרַח: טו אִלֵּין רַבְרְבֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרָא דְעֵשָׂו רַבָּא תֵימָן רַבָּא אוֹמָר רַבָּא צְפוֹ רַבָּא קְנַז: טז רַבָּא קֹרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עֲמָלֵק אִלֵּין רַבְרְבֵי דֶאֱלִיפַז בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי
עדה

מסרה ו נפשות, ל׳ מ״ל בתורה. ז רכושם, מ״ל. רב, ל״ו קמלין. ולא יכלה, ב׳. מגוריהם, מ״ל דמ״ל. לשאת, כ״ד. מקניהם, מ״ל. ח אדום, אין כאן פסקא. ט תלדות, ג׳ כ״כ [ס״ק ומ״ל חכין]. י אלה שמות, ה׳ ר״פ. שמות, מ״ל. רעואל, בז״ג. יא אומר, ב׳ ק״ז ומ״ל בענין ובלא וי״ו העטוף. וקנז. ל׳* פתח. יב ותמנע, ל׳ מלין פתחין. פילגש, מ״ל. יג ואלה, י״ג ר״פ בתורה. היו בני, הבית בדגש. בשמת, השין שמאלי והמ״ס רפה. יד ואלה היו, ב׳ בני דוד. בת, הבית רפה. יעיש, יעוש ק׳. יעלם, העין בשוא לבד והיוד בלי מתג. טו אלה, ז׳ ר״פ בענין. בכור, מ״ל. תימן, כו״ל מ״ל במ״א. וכ״כ וקרי ביוד. קנז, כו״ל פתח. טז אלוף, במקף ומתג.

*בס׳ שום שכל הגי׳ של״ל כל ליסכא פתח.

ת״א ותמנע היתה סנהדרין לט.

רש״י

מגזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (ב״ר): (ו) וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם ומדרש אגדה (ב״ר). מפני יעקב אחיו. מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (טו) אלה אלופי בני עשו. ראשי
משפחות

רמב״ן

ונשא אחות אשתו בת אלון ואחרת אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעור בלשון הקדש מחולי קרא את שמה בשם הנכבד אשר היה לאשתו הראשונה מלשון בשמים כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו ואיננה רעה בעיני יצחק אביו: (ו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו. זה המסע היה אחרי שוב אחיו מפדן והאחזו בארץ כנען כמו שאמר כאן ואפשר שהיה גם אחרי מות אביהם והנה בעוד אחיו בפדן היה עשו בשעיר ככתוב למעלה אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החרי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד׳ מאות אים ובניו וביתו היו בארץ כנען ויתכן שהיתה לו שם אחוזה במקום האמר במישור לא בהר שעיר על כן ייחס לו הכלה שעיר שדה אדום ואחרי שחזר אחיו לארץ כנען. הנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם רב והלך לשעיר להלחם שם ואז נלחם בבני שעיר החרי יושבי הארץ כי אולי פחד ממנו ולא היו נותנים אותו לבא בגבולם בהר שעיר שהיו שם המגברים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון וישמידם י״י מפניהם ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכך יאמר שם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. טעמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים אבל עשו ברואתו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו: וטעם וילך אל ארץ. אמר אונקלוס אל ארץ אחרת ורש״י פירש לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לשבתו עד שבא אל הר שעיר וישב שם והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הבינוי בעבור היותו מובן שכבר הזכיר שהיה עומד בארץ שעיר והידוע כי לשם יוליך ביתו ויזכיר בסמוך וישב עשו בהר שעיר וכמלא כזה ויבא אל ארמון בית המלך ויסרף עליו את בית המלך ושיעורו בית המלך הזה שהיה בו וכן ויסרף את הבמה לעפר ארץ ויסרף אשרה
כלומר

יונתן בן עוזיאל

אתילידו ליה בארעא דכנען: (ו) ודבר עשו ית נשוי וית בנוי וית בנתוי וית כל נפשת ביתיה וית גיתוי וית בעירוי וית כל נכסוי די קנה בארעא דכנען ואזל לארע אוחרי דהוה רמיא עלוי אימתא דיעקב אחוהי: (ז) ארום הוה נכסיהון סגי מלמיתב כחדא ולא יכילת ארעא תותבותהון לסוברא יתהום מן קדם גיתיהון: (ח) ויתיב עשו בטור גבלא עשו הוא רבא דאדומאי: (ט) ואלין ייחוסין דעשו רבא דאמוראי דבית מדורהון בטוור גבלא: (י) אלין שמהת בני עשו אליפז בר עדה איתת עשו רעואל בר בשמת איתת עשו: (יא) והוו בני אליפז תימן אומר צפו ונעתם וקנז: (יב) ותמנע הוה פילקתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק הוא אליפז חבריה דאיוב בני עדה איתת עשו: (יג) ואלין בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלין הוו בני בשמת איתת עשו: (יד) ואלין הוו בני אהליבמה ברת ענה ברת צבעון איתת עשו וילידת לעשו ית יעוש וית יעלם וית קרח: (טו) אלין רברבי בני עשו בני אליפז בוכריה דעשו רבא תימן רבא אומר רבא צפו רבא קנז: (טז) רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אלין
רברבי

בעל הטורים

ומופת לבא על ישראל בחרבן הבית והם אהלי אדום וכו'. י' גליו' גלו ישראל על ידו: (ז) ולא יכלה ב' הכא ואידך ולא יכלה עוד הצפינו. לפי שיעקב שרתה עליו
שכינה

יונתן

שמה וק"ל ועיין ברא"ם שהכם יש שלינו דרך אמת אשר על קושייתו זולת זה: (ו) רמיא עליו אימתא דיעקב. דקשה ליה לפירושיה דרש"י למה לא הלך קודם מזה ולפירושו ניחא דוקא עכשיו ששמע מעשה שמעון ולוי בשכם נפלו אימתו עליו והלך מפניו והכי מתפרש: (ז) ולא יכילת סבלא פירוש שלא יכלה מרעה הארץ לסבול אותם והוא לשון מקרא בדניאל היתך בהל: (יב) חבריה דאיוב כן משמע בתנחומא ע"ש:
שכינה

רמב"ן

כלומר אשר לירבעם הנזכרת במקום הזה וכן ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך וישתחו הכושי ליואב וחמור והאריה וכן כי נשברו אניות בעציון גבר האניות וכן רבים אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת: (ט) ואלה תולדות עשו אבי אדום. בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה אמר ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות שלהן ויזכיר עמהם בני אהליבמה המולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו המזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. מפני שלא הקפיד בכל האחרי' להודיע שם האם דרשו רבותינו כי זה להודיע גדולתו של אברהם אבינו כמה היו תאבי' להדבק בזרעו שהרי תמנע זו בת אלופים היתה שנא' ואחות לוטן תמנע אמר איני זוכה להנשא לך אלא הלואי ואהיה פלגש כמו שכתב רש"י ויתכן כי בני אליפז המשפחה היו ידועים לו כי הולידם מנשיו ועמלק בעבור היותו בן פלגש לא היה לו שם כאחיו והיה נכלל עם בני עשו בעבור היותו מזרעו והוצרך הכתוב לומר כי אמו זנונית אשר הוא נודע לה ילדתו לאליפז אבל איננו בכלל בני עשו ולא יושב עמהם בהר שעיר כי בבני הגבירות יקרא לו זרע ולא בבן הפילגש כי לא יירש בן האמה עם בניו כמו שעשה אביו והנה אמרנו נצטוינו בבני עשו שלא נתעב אותם ולא נקח את ארצם והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר כי הם הנקראים אדום על שמו אבל בן הפילגש אינו בכלל בני עשו ולא עמהם בארצם ונצטוינו בו בהפך לתעב אותו ולמחות את שמו וכתב רש"י עוד ובדברי הימים מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר החורי וילדה תמנע וכשגדלה היתה פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואין הדעת סובלת זה כי היה ראוי לומר בדברי הימים ותמנע בתו ולמה ימנה האשה בבנים אולי לא יקפיד הכתוב בכך בדבר הידוע כי מצינו שם בדברי הימים ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא וגו' ואם כן ראוי שנאמר כי תמנע זאת היא בת אליפז אשר ילדה לו אשת שעיר החורי אחרי מות אישה והיתה אחות לוטן מן האם ונשאה אליפז לפילגש שהגוי מותר בבתו או נאמר על דעת רבותינו כי תמנע הנזכר בדברי הימים הוא תמנע האלוף הנזכר למטה שנמנ' שם בבני אליפז כאשר נמנה קרח והוא בן אהליבמה כי שניהם היו ממזרים נולדו מן האחד ונמני' עם בני האחר כי רחוק שימנה האשה בין הבנים הזכרים ועל דרך הפשט יש לפרש בו כי תמנע פילגש אליפז אחרי לידתה את עמלק ילדה בן ותקש בלדתה ותמת ותקרא את שמו אמו תמנע בעבור הזכיר שמה ואביו אליפז קרא לו קרח ולא הזכיר הכתוב הבן הזה לתמנע אמו כדי שלא יאריך כי הכונה היתה למנות עמלק בפני עצמו אבל בני
אליפז

אבן עזרא

[ס]הכתוב עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמת' אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה. כמו בני [י]מיכל. ויהי לה לבן. וכן נכתב על עמלק* מבני עדה בעבור שהוא בן [ס]שפחת בעלה. ופי' אלוף נשיא וגדול. ואינו כן ככבש [ע]אלוף רק הכ"ף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש [פ]כאלוף. כי משפט לשון
הקדש

פירוש על אבן עזרא

פס' י"ד וי"ט. [ט]ר"ל הזכיר הכתוב את קרח עם בני אליפז שהיו אלופים בעבור כי היה שוכן בתוכם. כמו יקרא הישמעאלי בעבור ששכן בארץ ישמעאל. ובד"ה כתיב קרח בבני עשו פעם א' ולא נכתב בבני אליפז כלל וזה ראיה על הפי' הזה. [י](סנהדרין י"ט ע"ב) ואת חמשת בני מיכל (ש"ב כ"א ח') וכי מיכל ילדה וכו' ובודאי היה ג"כ קרח בן לעדה. *וכ"כ היה עמלק בן תמנע פילגש אליפז. וכתיב אלה בני עדה (פס' י"ב וט"ז). [ס]ל"ע הלא היה בן שפחת בנה עיין בע"מ ב"י שאומר כי הוא ט"ס ול"ל שהוא בן שפחת בנה (כ"ל) כי בא לפרש למה הזכיר מבני עדה את בני בניה ולא בזולתה ועיין רש"י פסוק י"ב א"כ היה עמלק בן תמנע אשר היתה ממזרת מאליפז וגדלה עשו ועדה ע"כ היתה שפחת בעלה. או פי' שִׁפְחַת ר"ל נכסי לבעלה אשר הוליד ממזרים. [ע](ירמיה י"א י"ט). [פ]פי' שור כמו אלופינו מסובלים.
סהלים

ספורנו

בניו אחריו היו שכבשו ונעשית תמנע פילגש ונעשו תולדות עשו אלופים: (יב) ותמנע היתה פילגש. שהיה אליפז מהכובשים את הארץ ולקח את
תמנע

פירוש רשב"ם

בנים המפורשים כאן. ואהליבמה בת ענה בת צבעון החוי לקח אח"כ אחר שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני שעיר החוי ככתוב לפנינו כי אהליבמה היתה בת ענה בת צבעון בן שעיר החורי וגם תמנע פלגש אליפז כתובה שם בבני שעיר. ולפי שאהליבמה אשתו אחרונה היתה לפיכך מזכיר אותה ואת בניה בכל הפרשיות האלו לבסוף מפני יעקב אחיו כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק לכך ישב בארץ מגורי אביו: (ט) ואלה תולדת עשו. בני בניו. כאשר פרשתי באלה תולדת נח: (יב) ותמנע היתה פלגש. ראיתי בשוחר טוב ותמנע מחובר גם לפסוק העליון שכן בדברי הימים צפו ונעתם וקנז ותמנע ועמלק. ואח"כ הוא אומר בבני שעיר ואחות לוטן תמנע. דוגמת אחות נביות. אחות אהרן כמו שפרשתי. ותמנע היתה פלגש. הראשון זכר מבני אליפז והשני נקבה. ואחות לוטן תמנע: וכמוהו יהושע ועתה חלק את הארץ בנחלה לתשעת השבטים וחצי שבט המנשה עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה. על כרחיך פסוק שני חסר ממנו כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה כבר לקחו נחלתם לפיכך יש לך לומר כי פסוק זה עונה על סוף הפסוק שכתוב בו וחצי שבט המנשה. אע"פ שמדברים הפסוקים בשני חצאי שבט מנשה לאחד מהם חילק משה ולשני חילק יהושע. ואני שמואל מצאתי פסוק שלישי בדברי הימים דוגמתן במשפחות בני יהונתן בן שאול. ובני מיכה פיתון ומלך ותארע (ואחז). ואחז הוליד את יהועדה ויהועדה הוליד את עלמת וגו' ואותה פרשה נשנית וכפולה בתוך דף אח' תחלת הפרשה אשר נשנית ובגבעון ישב וסוף הפרשה אלה בני אצל. וכתיב ובני מיכה פיתון ומלך ותארע. ואחז הוליד וגומר בעל כרחיך חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותארע ואחז ואחז הוליד אלא שתיבת ואחז הוליד עונה על פסוק שלמעלה כאילו כתוב ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז ואחז הוליד וגומר שכך כתוב בפרשה ראשונה: (טו) כל אלופים שבפרשה משרי עיירות ומשפחות ואלוף קרח הנזכר בבני אליפז. נראה בעיני שהוא תמנע שמבני אליפז הנזכר בדברי הימים שהרי בבני אהליבמה יש קרח
אחר

אדום אלה בני עדה: יז ואלה בני
רעואל בן־עשו אלוף נחת אלוף זרח
אלוף שמה אלוף מזה אלה אלופי
רעואל בארץ אדום אלה בני בשמת
אשת עשו: יח ואלה בני אהליבמה
אשת עשו אלוף יעוש אלוף יעלם
אלוף קרח אלה אלופי אהליבמה בת־
ענה אשת עשו: יט אלה בני־עשו ואלה
אלופיהם הוא אדום: ס שביעי כ אלה
בני־שעיר החרי ישבי הארץ לוטן
ושובל וצבעון וענה: כא ודשון ואצר
ודישן אלה אלופי החרי בני שעיר
בארץ אדום: כב ויהיו בני־לוטן חרי
והימם ואחות לוטן תמנע: כג ואלה
בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו
ואונם: כד ואלה בני־צבעון ואיה וענה
הוא ענה אשר מצא את־הימם במדבר
ברעתו את־החמרים לצבעון אביו: כה ואלה בני־ענה דשן ואהליבמה
בת־ענה: כו ואלה בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: כז אלה בני־אצר
בלהן וזעון ועקן: כח אלה בני־דישן עוץ וארן: כט אלה אלופי החרי אלוף
לוטן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף ענה: ל אלוף דשן אלוף אצר אלוף
דישן אלה אלופי החרי לאלפיהם בארץ שעיר: פ

ואלה

°יעוש ק'

אונקלוס

עדה: יז ואלין בני רעואל בר־עשו רבא נחת רבא זרח
רבא שמה רבא מזה אלין רברבי רעואל בארעא (ד)אדום
אלין בני בשמת אתת עשו: יח ואלין בני אהליבמה אתת
עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אלין רברבי אהליבמה
בת־ענה אתת עשו: יט אלין בני־עשו ואלין רברבניהון
הוא אדום: כ אלין בני־שעיר חוראה יתבי דארעא לוטן
ושובל וצבעון וענה: כא ודשון ואצר ודישן אלין רברבי
חוראי בני שעיר בארעא דאדום: כב והוו בני־לוטן חורי
והימם ואחתה דלוטן תמנע: כג ואלין בני שובל עלון
ומנחת ועיבל שפו ואונם: כד ואלין בני־צבעון ואיה וענה
הוא ענה די אשכח ית־גבריא במדברא כד־הוה־רעי ית־
חמריא לצבעון אבוהי: כה ואלין בני־ענה דשן ואהליבמה
בת־ענה: כו ואלין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן:
כז אלין בני אצר בלהן וזעון ועקן: כח אלין בני־דישן
עוץ וארן: כט אלין רברבי חוראה רבא לוטן רבא שובל
רבא צבעון רבא ענה: ל רבא דשן רבא אצר רבא דישן
אלין רברבי חוראה לרברבניהון בארעא דשעיר:

ואלין

מסרה יח ואלה, י"ז ר"פ. יעוש, דין כתיב וקרי בוס"ו. כא ודשון, ב' ס"י* וב' חסר דחסר, כל יומא דס"פ השין בחולם ושלאח השין בקמץ ומ"י ומשפיל בשבת וסי' מעלין בקודש ולא מורידין. כב והימם, ל'. כג שפו, ל'. כד ואיה, ל'. הימם, ל' וחסר וב' חסר בליש'. ברעתו, חסר. החמרים, כל אור' ס"ו ומ"י. כה דשן, חסר דחסר. כו ויתרן, ב'. וכרן, ב'. כז בלהן, ד'. וזעון, ב'. כח עוץ, ב' בתורה. ל דשן, חסר דחסר. לאלפיהם, ה' חסר [ו] בליש' והלמ"ד במסב.

*ל"ע ל"ל ג' ס"י [סד מ"ו] ב' מנהון מד"ח.

ת"א אלה בני שעיר שבת פה פסחים כד בהלח קטו. ואחות לוטן סנהדרין לט. ואלה בני פסחים כד בהלח קטו. הוא ענה אשר פסחים שם.

רש"י

משפחות: (כ) ישבי הארץ. שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם. ורבותינו (שבת פ"ה) דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו נטיעה ראויה לו: (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא (דניאל ח) תת וקדש וצבא מרמס (תהלים עו) נרדם ורכב וסוס: הוא ענה. האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימם. פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם (חולין ה') ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה. (והלא קא חזינן דחיה אל תקרי וחיה אלא ומיתה כי המכה לא תרפא לעולם. ברש"י ישן) ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע

ולהודיע

רמב"ן

אליפז שבעה היו ומנה הכתוב האלופים דרך מעלתם על כן הקדים קנז וקרח לגעתם ואני עוד סובר בכתוב הזה מה שאמרו רבותינו בשלשים ושתים מדות שהאגדה נדרשת אמרו שדוד היה ראוי להיות אלא שנסלק שנא' כי מרבית העם וכו' וגם רודפי הפשט יאמרו כן בפסוקים אחרים וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ואמר ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק ולא הזכיר שם הפלגש והאמת שהיא אחות לוטן תמנע והיא הסבה שלא הזכיר שמה כי לא רצה לאמר שני פעמים ותמנע לזכר ולנקבה והנה בני אליפז שבעה לפי האלופים הנזכרים לו אבל שאליפז שם זה הקטן בעבור היות שמו כשם הפילגש שלא ישכח בנה וקראוהו קרח בעלותו למעלת אלוף ור"א אמר כי קרח בן אהליבמה אשת עשו הוא נמנה פעמים כי הוא הקטן מאהליבמה וגדלתו בנה וכן בני מיכל בת שאול כדברי רבותינו ועל דעת שזו יהיה פירוש הכתוב בדברי הימים כי תמנע ילדה עמלק שיהיה שיעורו ולתמנע עמלק ושמרו הלמד כדרך ושני שרי גדודים היו בן שאול לבן שאול והנכון מה שחשבתי בו וטעם אלה בני עדה על הרוב כי עמלק איננו בנה וכן אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם איננו על בנימן: (כ) אלה בני שעיר החרי. שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר אשר השמיד את החורי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום ממנו היה אבל הכתוב יפרש ביחוסם כי אלה הם בני שעיר החורי שהיו יושבי הארץ מבראשונה לא בני שעיר האדומי אשר בא שם ועוד אפרש יחוס החורי במשנה תורה בע"ה וכתב ר"א הזכיר הכתוב זה להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל ילוו על בני עשו ורש"י כתב לא הוזקק לכתוב משפחות החורי אלא מפני

תמנע

רַבְרְבֵי אֲלִיפַז דִּמְדוֹרֵיהוֹן בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי עָדָה: (יז) וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל בַּר עֵשָׂו רַבָּא נַחַת רַבָּא זֶרַח רַבָּא שַׁמָּה רַבָּא מִזָּה אִלֵּין רַבְרְבֵי רְעוּאֵל דִּמְדוֹרֵיהוֹן בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי בְשְׂמַת אִיתַּת עֵשָׂו: (יח) וְאִלֵּין בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אִיתַּת עֵשָׂו רַבָּא יְעוּשׁ רַבָּא יַעְלָם רַבָּא קֹרַח אִלֵּין רַבְרְבֵי אָהֳלִיבָמָה בְּרַת עֲנָה אִיתַּת עֵשָׂו: (יט) אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו וְאִלֵּין רַבְרְבָנֵיהוֹם הִיא אֲבָא דְּאֱדוֹמָאֵי: (כ) אִלֵּין בְּנוֹי דְּגַבָל גְּנוּסְיָא דְּמִקַּדְמַת דְּנָא הֲווֹן יָתְבֵי אַרְעָא הַהִיא לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה: (כא) וְדִישׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי גְנוּסְיָא בְּנוֹי דְגַבָל דִּמְדוֹרֵיהוֹן מִן עַלְמִין בְּאַרְעָא אֲדוּמָאֵי: (כב) וַהֲווֹ בְּנֵי

לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וְאַחֲתֵיהּ דְּלוֹטָן תִּמְנָע: (כג) וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם: (כד) וְאִלֵּין בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דְּאַרְבַּע יַת עֲרָדַיָּא עִם אֲתָנֵי וּלְזַמַּן אַשְׁכַּח יַת כּוֹדַנְיָיתָא דִּי נְפַקוּ מִנְהוֹן כַּד הֲוָה רָעֵי יַת חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּי: (כה) וְאִלֵּין בְּנֵי עֲנָה דִּישׁוֹן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה: (כו) וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן: (כז) אִלֵּין בְּנֵי אֵצֶר בִּלְהָן חַעֲוָן וַעֲקָן: (כח) אִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן עוּץ וַאֲרָם: (כט) אִלֵּין רַבְרְבֵי גְנוּסְיָא רַבָּא לוֹטָן רַבָּא שׁוֹבָל רַבָּא צִבְעוֹן רַבָּא עֲנָה: (ל) רַבָּא דִּישׁוֹן רַבָּא אֵצֶר רַבָּא דִּישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי גְנוּסְיָא לְרַבְרְבָנֵיהוֹם דִּמְדוֹרֵיהוֹם מִן קַדְמַת דְּנָא בְּאַרְעָא

דגבלא

בעל הטורים

שכינה ומלכים שגדו ע"ז ולא היה יכול לסבול: (כ) יושבי הארץ בגימ' היו מרימים הארץ

יונתן

(כ) גינוסיא מספסה וכבר פירשתי בפרשת נח: (לט) דהוא לעי במעדרה ובקדריתא וכו'

רמב"ן

תמנע להודיע גדולת אברהם: (כב) ואחות לוטן תמנע. כמו ואחות תובל קין נעמה ואחותיהם צרויה ואביגיל ותמר אחותם וקרח אחותם כי הכתוב ייחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר לוטן ושובל ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה לייחס אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החורי: (כד) ואלה בני צבעון ואיה וענה. הוא"ו יתירה וכן עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך דין שניהון אני ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי וכמוהם רבים והנה צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החורי והוליד שני בנים אלו איה וענה וספר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן צבעון הוא אחיו של עשו: (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. דרך הכתוב לאמר ובנות כן כמו ואת דינה בתו וזה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החורי אחי צבעון הנמנה אחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החורי כתולדותם והיה לזה ענה בן אשר יקרא ג"כ דישון כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמצא הימים כלה לצבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החורי אחי צבעון ועל דעת קצת רבותינו אין בפרשה רק איש אחד הנקרא ענה והוא בן צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החורי וימנה אותו הכתוב בבני שעיר החורי כי יחשבוהו האנשים בנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו בחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב החורי פעם אחרת על פי האמת בן לצבעון וזה מדרש של דורשי חומרות כמו שמוזכר במסכת פסחים ואיננו דברי הכל בגמ' ולא משמעו של מקרא כלל: אשר מצא את הימים. כדעת מקצת רבותינו בתלמוד הם הפרדים והם חיים מלא כי יולידו מין שלא במינו ואין כן באשר מיני הכלאים ואמר במדבר ברעותו החמורים כי היו לו שם במדבר חמורים רבים תועים חונות והרביעם עם הסוסים והולידו ונראה שנחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר במיניהם שהם קרובים בטבע ויולידו והנה נודע במעשה הזה ועל כן יאמרו בו ואונקלוס תרגום גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה באו עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים עם גדול ורב כענקים ורצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויביך ולא תצליחך ביד שאול או יאמר שמצא אותם ונצל והוא נודע בגבורה הזאת ונכון הוא: (כו) ואלה בני דישן חמדן ואשבן. הוא דישון הבן החמישי לשעיר אין קפידא שיקראנו דישן או דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש חירום את הכיורות ויכל חירם והולכך הכתוב בכאן יקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע. ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום נכתב זה להגיד כי נתקיימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה כי נגברו על בני שעיר החורי ומלכו עליהם בארצם ואלה השרים מדינות בארץ אדום כי נקרא לאדום היא כמו שכתוב כי זכה להם בבכורה ועבדה גדול בארץ אדום וכן ארץ התימני מאדום כמו שנ' בו וחתו גבוריו תימן למען יכרת איש מהר עשו וכולם כך המה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל ולפני מלוך מלך ימים רבים קודם ואין טעם לפני מלך מלך שנמשכה מלכות אלה עד מלכות ישראל אבל לאמר כי אז לא תהיה להם מלכות לקיים ואת אחיך תעבוד: ויתבן. שאלו כולם בימי משה כבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא יאריכו ימים וטעם המכה את מדין בשדה מואב להגיד גבורתו שבאו המדינים בשדה מואב להשגב עמם ונלחם

את

אבן עזרא

הקדם לדבר כן כמו כריע [צ]כאח לי: (כ) שעיר. לא ידענו יחוסו והזכירו הכתוב לספרים יחוסי שעיר ועשו. כי ישראל ילוו [ק]על בני עשו: החורי. כמו חורי. [ר]יהודה וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת ואורגי' [ש]חורי. שהוא לובן. וכן אמר המתרגם. ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין [ת]בעיניהם כמוהו והוא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשוכים: (כד) ואיה וענה. פי' הו"ו [א]כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו: הימם. אמר המתרגם גבורים כמו האימים לפנים כי ימצא הא"לף שיתחלף בי"וד כמו יתימרו ויאמר הגאון שהם פרדים. ופי' מצא הרכיב. ויתכן להיות מצא שהוא מצא בתחל' זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב ברעותו את [ב]החמורי'. ואילו היו הימי' למקים כאשר פירשו רבים מה טעם להזכיר החמורים: (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. אין זה ענה [ג]הנזכר בראש הפסוק כי

אילו

פירוש על אבן עזרא

(תהלים קמ"ד י"ד). [צ](שם ל"ה י"ד). [ק]כי לא ידענו מאיזה אומה בא החורי ולא בא הכתוב אלא לפרט יחוסו מהיום לדע אשר יהי' מותר להלחם עמו או לחתנו. אשר אין אנו מוזהרים רק על בני עשו. [ר](נחמיה ו' י"ז). [ש](ישעיה י"ט ט'). [ת]ר"ל אין בגוונים כמו. שהוא כאור הזורח. והפך זה מלת חשוכים (משלי כ"ב כ"ט) וטעמו נעדרי אור השכל. [א]ר"ל כמו הנה. (ובד"ה א' מ') כתוב איה בלא וא"ו ע"כ כונה. כ"א שהוא. והנה איה וענה הוא העינה וכו'. ובא הוא"ו ואיה להמשיך לומר ואיה ולאשר הוא בן לצבעון. וענה הוא כנ"ל אשר וכו' הוא מבני שעיר החורי. [ב]ר"ל לפי הפי' הזה עולה כהוגן מלת ברעותו. אך לפי' פי' ב' היה ל"ל בזריעתו או בהרכיבו. [ג]ר"ל אהליבמה איננה בת ענה הנזכר בתחלת הפסוק אשר הוא בן לצבעון. ר"ל למה מזכיר את ענה ב' פעמים בפס' א' אלא בודאי כי

אהליבמה

ספורנו

תמנע אחות האלופים וכבר אותה לפלגש: (כ) אלה בני שעיר החורי. הזכיר בשם הגבורים שהיו אז אנשי השם להודיע שאעפ"כ השמידום בני עשו

פירוש רשב"ם

אחר: (כ) יושבי הארץ. מתחלה ובני עשו יירשום בכתוב באלה הדברים וישבו תחתם: (כד) ואיה וענה. נראה בעיני כך שמן ופסי ושתי ואע"פ שבדברי הימים כתיב איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתיב בתורה עוץ וחול ונתר ומש: ובדברי הימים ומשך והמפרש לו' יתירה יש לתמוה מה היה לו לכתוב ו' יתירה בזה יותר משאר בנים והראיות שמביאי' אינן כי אותן ווי"ן שמביאין אינן יתירות ותשב תמר ושוממה. פירוש כמו שבי אלמנה בית אביך כי השיבה הוא כפל לשון של שוממה: והרי הוא כאילו כתוב ותשב בדודה ושוממה. מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס. כך פירושו. מגערת אלהי יעקב חיל שונאינו הנזכר למעלה וגם רכבו וסוסיו כדכתיב סוס ורכבו רמה בים: הוא ענה. שנזכר בימי משה על שם גבורתו. אשר מצא את הימים הניבורים או חיות רעות ונצחם. לפי פשוטו אין לדקדק יותר: (כב) ואחות לוטן תמנע. לפי

שהיה

לא ואלה המלכים אשר מלכו בארץ
אדום לפני מלך־מלך לבני ישראל׃
לב וימלך באדום בלע בן־בעור ושם
עירו דנהבה׃ לג וימת בלע וימלך
תחתיו יובב בן־זרח מבצרה׃ לד וימת
יובב וימלך תחתיו חשם מארץ
התימני׃ לה וימת חשם וימלך תחתיו
הדד בן־בדד המכה את־מדין בשדה
מואב ושם עירו עוית׃ לו וימת הדד
וימלך תחתיו שמלה ממשרקה׃
לז וימת שמלה וימלך תחתיו שאול
מרחבות הנהר׃ לח וימת שאול וימלך
תחתיו בעל חנן בן־עכבור׃ לט וימת
בעל חנן בן־עכבור וימלך תחתיו הדר
ושם עירו פעו ושם אשתו מהיטבאל
בת־מטרד בת מי זהב׃ מפטיר מ ואלה
שמות אלופי עשו למשפחתם
למקמתם בשמתם אלוף תמנע אלוף
עלוה אלוף יתת׃ מא אלוף אהליבמה אלוף אלה אלוף פינן׃ מב אלוף קנז
אלוף תימן אלוף מבצר׃ מג אלוף מגדיאל אלוף עירם אלה | אלופי אדום
למשבתם בארץ אחזתם הוא עשו אבי אדום׃ פ פ פ

קנ"ד קליטה סימן ומפטירין חזון עובדיה בת"ע:

אונקלוס

לא ואלין מלכיא די מליכו בארעא דאדום קדם די־מלך־מלכא לבני ישראל׃ לב ומלך באדום בלע בר־בעור ושום קרתה דנהבה׃ לג ומית בלע ומלך תחותוהי יובב בר־זרח מבצרה׃ לד ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארעא דרומא׃ לה ומית חשם ומלך תחותוהי הדד בר־בדד דקטיל ית־מדינאי בחקלא דמואב ושום קרתה עוית׃ לו ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה׃ לז ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובי דעל פרת׃ לח ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר־עכבור׃ לט ומית בעל חנן בר־עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתה פעו ושום אתתה מהיטבאל בת־מטרד בת מצרף דהבא׃ מ ואלין שמהת רברבי עשו לזרעיתהון לאתריהון בשמהתהון רבא תמנע רבא עלוה רבא יתת׃ מא רבא אהליבמה רבא אלה רבא פינן׃ מב רבא קנז רבא תימן רבא מבצר׃ מג רבא מגדיאל רבא עירם אלין | רברבי אדום למותבנהון בארעא אחסנתהון הוא עשו אבוהון דאדומאי׃ פ פ פ

ויתיב

מסרה לא ואלה, י"ז ר"פ בתורה. לב וימלך, כל או' חסר. בעור, * ב' בתורה חוס בכר מ"ל. לג מבצרה, ג'. לד חשם, ד' חוס בכר גם ב' חסר וב'מ"ל. לה עוית, ב'. לז מרחבות, הו"ק ומ"ל הכין. לח בעל חנן, הרין מלין כתיב וקרי וליתו חד תמה ולכן ל"ל בחד שיטה עכבור, דלו' כו"ל מ"ל דד"ה חסר. לט הדר, דין כתיב ברים. ושם, ז' פסוק ושם ושם. מהיטבאל, ב' [מ"ל]. מ ואלה שמות, יוד בתורה. שמות, מ"ל. למשפחתם, חסר. למקמתם, ל' ומ' [ד"ח]. בשמתם, חסר. תמנע, כו"ל קמץ במ"ס. עלוה, ג'. מא פינן, מ"י וס"ו. מג עירם, ל' טב"נ ומ"ל. למשבתם, ל' ס'[ד"ח]. *בתם הרמ"ה הוא ג'. ובע"מ א"ם חוסב ד'.
ת"א ואלה המלכים ספר הזוהר סדרת נשא. וימלך באדום ק' הזוהר שם. וימלך תחתיו זוהר שם סוף הסדרה. הוא עשו מגילה יא.

רש"י

ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: (לא) ואלה המלכים וגו'. שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבע' אבי' אסא יהושפט. ובימי יורם בנו כתוב (מ"ב ח) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך: (לג) יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנ' (ירמי' מ"ח) ועל קריות ועל בצרה וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר (ישעי' לד) כי זבח לה' בבצרה: (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבא מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה אין זהב חשוב בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם. וכן מפורש בד"ה וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': (מג) מגדיאל היא רומי: חסלת פרשת וישלח

וישב

רמב"ן

את כלם ובעל חנן בן עכבור היה ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת ויתכן שהיה שם מקום והוא בעל עליו ואחרי כן מלך: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. התחלה מנה בני בניו שהיו אלופים בדור ההוא. ואחר כן הכליאו מזרעו למלוכה. ואחרי כן פסקה מלכותם וחזרו ונתנו את אלו אלופים להם וכך נאמר בדברי הימים וימת הדר ויהיו אלופי אדום תמנע כך פירש רש"י ומה שאמר למשפחותיהם למקומותם בשמותם למושבותם בארץ אחוזתם כי הראשונים היו כל האחים אלופים יושבים כלם בעיר אחת מושלים בעם כאחת או כענין נשיאי שבט וראשי בתי אבות אבל אלו האחרונים היו אלופים למשפחותם כי כל אחד היה אלוף לכל משפחות בני עשו ובכל מקומות מושבותם והוא לבדו נקרא בדור אלוף אין אחר נקרא כן בכל ארץ אחוזתם כי היו כמלכים. לאחרנים אבל לא ישבו לכסא להם ולא נתנו עליהם הוד מלכות וכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת רבים ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם אבל הנכון שכל אלה לפני התורה ואמר שמשלו כאחד ויהיה פי' למקומותם שמשל כל אחד במקומו או שהיה ממשלתם זמן מועט ושנות רשעים תקצרנה: (מג) מגדיאל. זו רומי לשון רש"י ולא הבינותי זה כי אם נאמר שהיה נבואה לימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לאדום על מלכות רומי ואין רומי אלוף אבל היא מלכות גדולה תקיפא ומאתני יתירה לא היה כמוה בממלכות. אבל מה שאמרו בפרקי ר' אליעזר בשכר שפינה את כליו מפני יעקב אבינו נתן לו מאה מדינות משעיר ועד מגדיאל ומגדיאל זו רומי שנא' אלוף מגדיאל אלוף עירם. כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי היו התקרים

בראשונים

יונתן בן עוזיאל

דנבלא: (לא) ואלין מלכיא די מלכו בארעא דאדום קדם עד לא מלך מלכא לבני ישראל: (לב) ומלך באדום בלעם בר בעור ושום קרתא דבית מלכותיה דנהבה: (לג) ומית בלע ומלך תחותוי יובב בר זרח מבצרה: (לד) ומית יובב ומלך תחותוי חושם מארע דרומא: (לה) ומית חושם ומלך תחותוי הדד בר בדד דקטל ית מדינאי בסדרותיה עמהון קרבא בחקלי מואב ושום קרתא דבית מלכותיה עוית: (לו) ומית הדד ומלך תחותיה שמלא ממשרקה: (לז) ומית שמלה ומלך תחותוי שאול דמן רחובות דעל פרת: (לח) ומית שאול ומלך תחותוי בעל חנן בר עכבור: (לט) ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוי הדר ושום קרתא דבית מלכותיה פעו ושום אנתתיה מהיטבאל ברת מטרד הוא גברא דהוה לעי במטרדה ובסדריתא ומן דעתר וקנה נכסין הדר למהוי מתגאה בלביה

ירושלמי

למימר מאן הוא כספא ומאן הוא דהבא:

(לט) ומלך מן בתריה הדר ושמה דקרתיה פעו ושום דאתתיה מהיטבאל בת מטרד ברתא דמצרף דהוה גברא דהוה לעי במטרדה כל יומי חיוהי מן בתר דאכל ושבע חזר ואמר מה הוא דהבה ומה הוא כספא: (מ) ואלין שמהת רברבי עשו ליחוסיהון לאתר מדוריהון בשמהתהון רבא תמנע רבא עלוה רבא יתת: (מא) רבא אהליבמה רבא אלה רבא פינון: (מב) רבא קנז רבא תימן רבא מבצר: (מג) רבא מגדיאל הוא הוה מתקרי מגדיאל על שום קרתיה מגדל תקיף היא רבא עירם אלין רברבי אדום למותבניהון בארעא אחסנתהון הוא עשו אבוהון דאדומאי:

פ פ פ

וישב

בעל הטורים

הטרן: (לא) ואלה המלכים. בשביל שאמר יעקב לעשו ה"ס אדני מלכו ח' מלכים קודם ישראל וכנגדם מלכו ח' מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום: (לג) מבצרה. ב' הכא ואידך (ישעיה ס"ג) חמוץ בגדים מבצרה לע"ל תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם (שהמליכה להם) מלך וזה חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שהא' יובב בן זרח מבצרה: בכל' מזכיר שום מקומותיהם חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא הי"ל מקום ידוע שהי"ל אויבים רבים והי' מסתפא היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע: (לט) ושם אשתו. מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים: מונה כאן ח' מלכים י"א אלופי' וכנגדן נאמרו בישראל י"א שופטים מיהושע עד שמואל וח' מלכים עד יורם חסו ואלכה לנגדך:

וישב

יונתן

וכו' פי' שהיה טורח ומתעסק במלאכת המלודות כי כן מלאסי פי' על מטרדא וסדריתא וכן ת"א בשמות כ"ו על מכבר מעשה רשת סרדא ועל ידיהם נתעשר וקנה נכסים הרבה וחזר להתגאות עד שנחשב הכסף למאומה בעיניו וק"ל וא"ל להגיה כמ"ש מהר"ד ע"ש: (מג) על שום קרתיה מגדל תוקף והוא רומי וכמ"ש רש"י ב"ה במ"ר ובפ' דר"א: ירושלמי ברתא דמצרף וכו' דרש המלת מטרד ומי זהב ופי' שהיה צורף זהב ומטרד דרש שהיה טרח לאסוף כסף וזהב כל ימי חייו ואחר שאכל ושבע אמר מה דהבא

פי'

אבן עזרא

אינו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון: (לא) ואלה המלכים. יש אומרים כי בדרך נבואה [ד]נכתבה זאת הפרשה וילחקי [ה]אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה. ופי' הדורות כרטנו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו. כי אמר כי הדד [ו]הוא הדד האדומי ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנחס. וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף. ולמה תמה על שמונה מלכים שמלכו [ז]שהם רבים. והנה מלכי ישראל כפלים במספר. ושני אלה המלכים קרובים לשני [ח]מלכי ישראל. גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישורון מלך: (לב) בלע בן בעור. איננו [חח]בלעם. גם בלעם

[ט]איננו בן לבן הארמי. ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו. כי לא יפול מדברי רבותינו [י]ז"ל אחלה. גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי. גם יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר הילחקי המשגיל: (לט) מהיטבאל בת מטרד. כטעם בת ענה [כ]בת צבעון. או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה: מי זהב. כן שמו. והגאון אמר צורף זהב ואחרי' אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח: (מ) וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם. שיש להם היום [ל]מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע. במקום הזה [מ]זכר. כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה. או יהיה הפירוש להיות אלוף נוסף [נ]ויהיה

אלוף

פירוש על אבן עזרא

אהליבמה היתה בת ענה בן שעיר החורי. [ד]ר"ל לפני מלוך מלך הוא שאול המלך הראשון על ישראל. ומכין ידע זה מ"ר. א"ו בנבואה כתבו. [ה]הוא ר' יצחק הישיש הספרדי [ו]הוא הדד הנזכר (בד"ה א' א' כ"א) ופה פס' ל"ט מזכירו בשם הדר א"כ הכל א'. ואשתו מהיטבאל הנזכרת פה היא אחות תחפנחס (במ"א י"א י"ט). כנגד אלו היו ח' מלכים מנ"י שאול איש בושת דוד שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. ובימי יורם בן יהושפט פשע אדום מתחת ידו והקימו להם מלך (מ"ב ח' כ') ודעת ר"י הישיש אשר סופיסו זאת הפרשה בסוף ימי יהושפט ר"ל כאשר נפטר יהושפט המלך ומלך בנו ומקשה ר"א א"כ היה הס"ת חסר אלו הפסוקים. [ז]ר"ל בעבור שמלא פה ח' מלכים ומלא נ"כ ח' מלכי יהודה כנ"ל עד בימי יהורם בן יהושפט שפשעו א"כ ח' כנגד ח'. מה יעשה אשר היה נ"כ ממלכי ישראל ח' מלכים והם ירבעם נדב בעשא אלה עמרי אחאב אחזיהו יהורם. ויהורם בן אחאב היה בימי יהורם בן יהושפט. ופה מפורש לפני מלוך מלך לבני ישראל א"כ כל המלכים בכלל". [ח]ר"ל לדברי ר"י הישיש היו שנותיהם קרובים לשנות מלכי ישראל לפי פי' הז"ל אשר עשו נהרג מחושים בן דן בעת קבורת יאע"א במערה. ולכאורה הפס' למה אשכל גם שניכם וכו' (לעיל כ"ז מ"ה) א"כ היה חיי עשו נ"כ קמ"ז שנים. ואלה המלכים בודאי מלכו אחרי מיתת עשו ובעת בא יאע"ה למצרים היה בן ק"ל שנים. ומיה במצרים י"ז שנים. וב"י היו במצרים רד"ו שנים לא מהם י"ז שנים נספרו במצרים קל"ג שנים א"כ מלכו מלכי אדום עד לאם ב"י ממצרים קל"ג שנים וגם מ' שנים אשר היו במדבר א"כ ס"ה רל"ג שנים. ושנות מלכי ישראל היה רל"ד שנים, ואם יאמר אשר חשבון ח' מלכי אדום אינו כתב רק עד ביאת ב"י לארץ. וכנגד זה הוא חשבון שנות מלכי ישראל. ומה יעשה אשר מלכי יהודה במספר מ"ק שנים משאול ודוד ועד לדקיהו. ולמה מושב דוקא אלו המלכים אם המלכים אם נספור כל מלכי ישראל הם יותר מאלו ח' מלכים. והנה נ"כ מלכי יהודה היו כ"א מלכים. [חח]ר"ל ואם כי שם אביהם שוה והוא בעור. [ט]ר"ל שלא כדעת האומרים אשר זה בלעם אשר זה בלעם היה מבניו של לבן ארמי ככתוב מן ארם ינחני בלק (במדבר כ"ג ז') ע"כ שפטו אשר זה הוא בלע המולך באדום. [י]זה טענה לסתור על החולקים על רבינו ר"א לומר אשר חולק על דברי הז"ל. והנה פה מקיים אפילו דרש רחוק אשר מפרש הר"י ז"ל אשר היה זה ע"י גלגול אשר נשמת לבן נתגלגלה ונתגלגל אפילו בבגל ואותיות דדין כאותיות דדין. וסותר ר"א הדרש לפי הפשט כי זה בלע היו אדומי ובלעם היה ארמי. [כ]ר"ל מזכיר שם אביה ואבי אביה כמו (לעיל פס' י"ד) או מזכיר שם אמה מי זהב. [ל]ר"ל למה מזל לפרט שמם עוד הפעם. ע"כ מתרץ כי אלו היו להם מקומות ידועים בימי מ"ר. וכאשר כסות מלת ואלה ולא אלה בודאי הם נוסף על שמות הראשונים ואלו הם מבני הראשונים. ובודאי הולידו הרבה אלופים אך לא חשב מ"ר רק אלו בהמקומות הידועים.

[מ]ר"ל ואינו תמנע אשר היתה פלגש לאליפז בן עשו. וכן אלוף אהליבמה הכתוב פה אינו אהליבמה אשת עשו (לעיל י"ד). [נ]ור"ל כמש"כ

בני

*ולמה אינו מושב רק אלו משאול עד יהורם כפרש"י אשר מספר הכתוב שנעקרה המלוכה מזרע עשו.

ספורנו

עשו ברצון האל יתב' כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר וכו': (לא) ואלה המלכים. הודיע שהוצרכו להמליך אנשים נכרים מבלי אין ביניהם ראוי למלוך ושאין מעמידין מלך בן מלך: לפני מלך מלך. קודם שימלוך משה עליהם במלות האל יתב' כאמרו ויהי בישורון מלך ולא הגיע עד שמלך אחר אלהם היו לו כנגד. אמנם כשמלך מלך מדלה מלכות עשו והיו לו אלופים כענין ולאום מלאום יאמץ: אלה שמות אלופי עשו. במקומותם בשמותם שלא היו משונים להקרא בשמם רק על שם מקומם:

וישב

פירוש רשב״ם

שהיה גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן. וכן אחות נביות. וכן מרים הנביאה אחות אהרן: (לא) לפני מלך מלך. לפני משה שהושיע את ישראל. כל שרי עם ועם קורא מלך עד דוד. מצאתי ביוסיפון אחרי אלו המלכים קרוב לארבעים מלכים נקובי שמות זה אחר זה: (לט) בת מי זהב. אינו מדקדק לפי פשוטו בשמות כל כך: (מ) ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם. באלופים הללו מזכיר מקצתם של אלופי' הנאמרים למעלה בבני עשו. ויש לומר שלבסוף נעשו אילו האחרונים עיקר להיות אלופי עיר ועיר דכתיב כאן למקומותם בארץ אחוזתם. וראיה

לדברי

לז א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ב אֵלֶּה ׀ תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃ ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת

פסים

אונקלוס

א וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ב אִלֵּין ׀ תּוּלְדָת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר־שְׁבַע־עֶסְרֵי שְׁנִין (כַּד־) הֲוָה רָעֵי עִם־אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא מְרַבֵּי עִם־בְּנֵי בִלְהָה וְעִם־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת־דִּבְּהוֹן בִּישָׁא לְוָת־אֲבוּהוֹן׃ ג וְיִשְׂרָאֵל רְחֵם יָת־יוֹסֵף מִכָּל־בְּנוֹהִי אֲרֵי־בַר־

חכים

מסרה ז א מגורי, ב' בב' לי' ב תלדות, ג' כ"כ מו"ק ומ"ל חסין. ולא בני, י'. ויבא, כ"א. ג וישראל, ל"ג. אהב, ד' פתח. זקנים, ב' וחסר ו' ומ"י, כסנ"ס.

ת"א וישב יעקב סנהדרין קו. אלה תלדות ברכות נה סוטה לו ב"ב קכג. ויבא יוסף סנהדרין קו.

רש"י

(א) וישב יעקב וגו'. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית: (דבר אחר וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעוני' פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופי' הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תולדת יעקב יוסף דכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם. ברש"י ישן): (ב) אלה תלדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב"ר. ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אומר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא נער. שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה. כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזי' במכירתו ולא אכלוהו חי (כדי שילקה בשחיטה) ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו' (ב"ר): דבתם. כל לשון דבה פרלרי"ץ בלע"ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דבה. לשון (שיר ז) דובב שפתי ישנים: (ג) בן זקנים. שנולד לו לעת זקנתו

ואונקלוס

רמב"ן

בראשונים רמז לזרעם והנה אלה האלופים האחרונים עשרה עם מגדיאל רמז שיהיו מלכי אדום בממשלתם במלכות הרביעית עשרה ימלכו על ארץ אדום והעשירי מהם ימלוך על פרס ומשם תתפשט אחרי כן מלכותם על כל העולם. ולזה ירמוז שם מגדיאל שיתגדל על כל אל כמו שאמר בו ועשה כרצונו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל וזהו שנאמר וקרניא עשר מינה מלכותא עשרה מלכין יקומון מן ארעא ואחרן יקום אחריהו' והוא ישנה מן קדמאה ואמרו בבראשית רבה כלם ביונאי ירכו של עשו הכתוב מדבר ודרשו אלוף עירם שהוא עתיד לערום תיסווריות למלך המשיח במהרה יגלה:

(א) טעם וישב יעקב בארץ מגורי אביו. כי אמר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם כלומר הארץ שלקחו להם לאחוזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען והכונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת ושיתקיים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ולא בעשו כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע: (ב) אלה תלדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה שנה על ידי זה נתגלגלו וירדו זהו ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו לשון רש"י ואין לשון לתולדות שיהיה על הישוב. ור"א אמר אלה המאורעות שאירעו לו והקורות שבאו עליו כטעם מה ילד יום ואין אדם מוליד קורותיו רק לימים מיוחסים שיולידום ואולי יאמר אלה תולדות הימים של יעקב. והנכון בעיני כי אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר יזכור ואחז הכתוב דרך קצרה בשמותם שכבר הזכירם למעלה אבל אמר אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר אירע להם ככה ואפשר גם כן שירמוז אלה את כל הנזכרים בספר הזה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי כאשר הזכיר באלה תולדות עשו בניו ובני בניו מלכים ואלופים כל אשר היו בהם עד זמן התורה כן ימנה בתולדות יעקב בניו ובני בניו וכל זרעו רק יזכיר בהם הפרטים בתולדותם: והוא נער את בני בלהה. שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו ומתקן בשערו. את בני בלהה כלומר ורגיל את בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו לשון רש"י ואם כן למה לא הזכירו בני השפחות שהיה אוהב אותם ומקרבן ומגיד לאביו על האחים בזיונם אם נאמר שייראו מן האחים והנה הם ד' ורחוקן עמהם ויוסף עמנו ותגבר ידם עליהם ואף כי לא יצאו עמהם במלחמ' ועוד נראה בכתוב כי כלם הסכימו במכירתו. אבל לדעת רבותינו ב"ר על כלם היה מוציא הדבה. והנכון בעיני כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר ושיעורו יוסף והוא נער בן שבע עשרה שנה היה רועה בצאן את אחיו את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ודומה לו בסדר הזה וישלחו שלום שניהם בלילה אחד איש כפתרון חלומו המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר שב לפרש שניהם אשר הזכיר ושיעורו וישלמו חלום שניהם המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר איש כפתרון חלומו וכן רבים או שיהיה והוא מוסף אחר עמו ומשפטו והוא נער והוא את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו יאמר כי הוא נער והוא עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אביו תמיד לא יפרד מהם בעבור נערותו כי להם נוח אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים ואחר כן אמר כי אביו אהבו ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכלם ויקנאו בו וישנאוהו נמלא שנוי מכלם בני הגבירות יקנאו בו למען יאהב אותו מהם והם בני גבירה כמהו ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם ישנאו בו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם. וטעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה היא. ועל דעת רש"י יתכן שהיה דבה טובה ומביא דבה הוא אשר יראה יגיד אבל מוציא דבה הוא כסיל האומר שקר. ועל דרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכלם יקראנו כן לומר כי לא היה מתחזק כאחיו ויצטרך להיותו עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו וכתיב ברחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך ולא התחזק לפניהם והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו. וכן השלום לנער אבשלום ובנימן כרדתו

למצרים

יונתן בן עוזיאל

(א) וִישֵׁב וִתִיב יַעֲקֹב בִּשְׁלָוְתָא בְּאַרַע תּוֹתָבוּת אֲבוּי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (ב) אִלֵּין זַרְעִיַּת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה בְּמִפְּקֵיהּ מִן בֵּית מִדְרְשָׁא וְהוּא טַלְיָא מִתְרַבֵּי עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשַׁיָּא דְאֲבוֹי וְאַיְתֵי יוֹסֵף יַת טִיבַהוֹן בִּישׁ דִּחְמָנוּן דְּאָכְלִין בִּשְׂרָא דִּתְלִישׁ מִן חֵיוָא חַיָּא יַת אוֹדַנַיָּא וְיַת דַּנְבַיָּא וְאַתְאָ וְתָנֵי לְוַת אֲבוּהוֹן: (ג) וְיִשְׂרָאֵל רָחֵים יַת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹי אֲרוּם אִיקוֹנֵי דְיוֹסֵף דָּמְיָין לְאִיקוֹנִין דִּילֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ פַּרְגוֹד מְצוּיָיר:

ירושלמי

[(ג) פַּרְגוֹד מְצוּיָיר:]

בעל הטורים

(א) וישב יעקב זהו שאמר הכתוב (צפניה ג') הסיר ה' משפטיך פנה אויבך משל לשדה שהקוצרים והזורה מפריחים התבן והמוץ ומשליכן והתבואה נשארת במקומה כדכתיב בעשו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו וכתי' ביה וישב יעקב: מגורי ב' במסורה הכא ואידך (יחזקאל כ"א) מגורי אל חרב. שע"י שהי' מגורי אל חרב ישב לו ביניהם משל לא' שראה כת של כלבים ובאו לטרפו וישב ביניהם כך ישב לו יעקב בין עשו ואלופיו: מגורי אביו בגי' זה חברון: וישב יעקב בארץ מגורי אביו [עם התיבות] בגי' וישב לקיים מצות כבוד. אמר בשכר הכבוד הזה זכה עשו לכל הכבוד הזה מגורי יו"ד בסוף' כמין כ"ף אמר מה שזכ' עשו לכל הכבוד הזה בשכר הכבוד ואע"פ שנתברכתי אני ביו"ד ברכות הולכתי לגלות יו"ד דברים כדכתיב עזים מאתים וגו' אלך ואכוף עלמי ואכבד את אבי בחברון: (ב) דבתם רעה בגימ' שהם אכלו באבר מן החי: דבתם בגי' מות. מלמד שלה"ר הורג: נער בגימ' שוטה זש"ה (משלי י') ומוציא דבה הוא כסיל: (ג) בן זקונים זקנים כתיב שמסר לו כל מה שקבל מזקנים שהם שם ועבר: בן זקנים הוא לו. ס"ת אמון שמסר לו סתרי תורה שנאמר בה (שם ח') ואהיה אצלו אמון ואהיה

יונתן

וחמן

פי' עכשיו דרש מי זהב שאמר מה הוא זה שאינו כתוב למאומה וכדפרישים וק"ל: (ב) עלה כמו עליא תרגום של כער מתרבי נתגדל: טיבהו ביש פי' דיבתהון רעה וכן ת"י דיבת הארץ טוב ביש וכן ומוציא דבה ומפיק טיבה: אודנייא דנבייא פ', האזנים והזנב ושמעתי שכן דרך הרועים בארץ ישמעאל לחתוך אוזן וזנב הבהמ' כשהיא חולה כדי שתחזור לבריאותה וכן הם עשו לרפואה ויוסף לא ידע כלום מרפואה זו וסבר שאכלוה חתכו. אתא ותני פירוש ובא וסיפר אל אביו דיבה זו. ולדרכנו אפי' שפיר טעות יוסף ולא נסילה פירושי המפרשים שכתבו שטעה בדין אבר מן החי לעשותו טועה: ירושלמי (ג) פרגוד מצוייר פירוש מלבוש מצוייר ונמלא בשקלי' ככתם בפרגוד

רמב"ן

למלכים גדול ממנו יקראו נער פעמים רבים. ואונקלוס תרגם והוא רבי ... [illegible]

לאלכים גדול ממנו יקראו נער פעמים רבים. ואונקלוס תרגם והוא נער והוא עדבי עם בני בלהה יאמר כי מיום היותו נער הוא עמהם הם גדלוהו כאב והם ישרתוהו וגם נכון הוא. ועל דרך שפירשתי כי הכתוב יספר כי מאלה יצאה הדבה ולבני הגבירות דבקו אחים. וטעם נשי אביו. כי שתי היו שלקחם לנשים ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולאה שהן גבירות להם וכן ויקח את השפחות ואת ילדיהן לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן. וכן וישכב את בלהה פלגש אביו שאלו היתה גברת לא יעשה כן. ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחום לנשים: (ג) כי בן זקונים הוא לו. שנולד לו בעת זקנתו. ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו לשון רש"י. וכן אמר ר"א כי בן זקונים שהולידו לזקוניו

אבן עזרא

אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופיה עלוה גם יתת. והנה אלה נשיאי עמלק. ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אנשי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם:

וישב הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנזכרת. והטעם אלה תולדת יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרי' שבאו עליו. מגזרת מה ילד יום: (ב) והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה. בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם רעה. וטעם אבד מן החי דרש הוא כי הכתוב לא הזכיר ואחיו חוץ מבני השפחות: (ג) כי בן זקונים

פירוש על אבן עזרא

בני תמנע הם ב' אלופים וכ"ל בני בניה ובני אהליבמה הם. הוא אלוף אלה וכו'. וכאשר מיחס אותם לתמנע ולא היה לה בנים אחרים זולת עמלק. בודאי הם אלופי עמלק ומפרש דוקא אלו כי היו בימי מ"ר ומפרש הטעם למה מנה דוקא אלו כי היו בימי מ"ר במושבותיהם וכו'. [ס](משלי כ"ז א'). ער"ל דרש ר"א שמכות הפרשה. אם לא פירש בכתוב

ספורנו

(א) וישב יעקב. בארץ מגורי אביו בארץ כנען באותו החלק מארץ כנען אשר בו אביו כענין אשר גר שם אברהם ויצחק: (ב) אלה תולדות יעקב. מאורעיו וילדי יוסף עליו אחר שישב שם כי מאז שילא מבית אביו היו ענייניו כמו קורות אבותינו בגלות א' ומאז שחזר אל ארץ מגורי אביו היו קורותיו כמו שקרה לאבותינו בבית שני והורכנו וגלותו וגאולתו לקץ הימין: היה רועה את אחיו בצאן. היה מנהיג ומורה אותם במלאכת מרעה הצאן: והוא נער. ומפני נערותו חטא להביא דבת אחיו כי לא נכה ולא התבונן לאחרית דבר אע"פ שהיה אז משכיל מאד ושהיה אחר כך מורה לזקני הדור כאמרו וזקניו יחכם וזה כאמרם ז"ל ולא בדקדקי עלה: ויבא יוסף את דבתם רעה. באמרו לאביו שאחיו היו טועים ומפסידים בבלי דעת בלאוי במלאכת המקנה שהיתה אז עקר השתדלות' בקניית עושר ונכסים: (ג) ועשה לו כתונת פסים. לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה

פירוש רשב"ם

לדברי שבכל פרשיות בני עשו ובני שעיר והמלכים אשר מלכו עד סוף הפרשה כולה. הנם כתובים בדברי הימים ופרשת אלופי בני עשו הראשונה אינה נזכרת שם כלל כי אם אלופי פרשה שנייה לבד:

(א) וישב יעקב עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו משפט הבכורה: (ב) אלה תולדות יעקב. ישכילו ויבינו אוהבי שכל מה שלימדו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו. אף כי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו בראיות הפשט וההגדות וההלכות והדינין ועל ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מידות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ועי' שלש עשרה מידות של ר' ישמעאל והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא. ולפי שאמרו חכמים אל תרבו בניכם בהגיון. וגם אמרו העוסק במקרא מדה ואינה מדה העוסק בתלמוד אין לך גדולה מזו ומתוך כך לא הורגלו כל כך בפשוטו של מקראות. וכדאמר' במסכת שבת הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינן כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו. וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני שמואל ב"ר מאיר התנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו הי' לו פנאי הי' צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום. ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים: אלה תולדות יעקב. אלה מקראות ומאורעות שאירעו ליעקב (אלה מקראות) והנה זה הבל הוא.. כי כל אלה תולדות האמורים בתורה ובכתבים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים. כאשר פירשתי באלה תולדות נח. למעלה בפ' בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת. ואחרי כן מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן ואחרי כן מפרש אלה תולדות נח בני בניו האיך כי שלשה בנים היה לו וציוה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חדש ובצאתם וולדו להם בנים אחר המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב מאלה נפרדו וגו' וכן בעשו פרשה ראשונה מפרש בני עשו שנולדו לו במקום אביו ואחרי כן וילך אל ארץ וגו' וישב לו בהר שעיר וכל פרשה וכתיב אלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר: וכל פרשה שנייה זאת בבני עשו וכשם שמצינו בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב ובני בניו נולדו בהר שעיר כן ביעקב למעלה כת' ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו'. ומפרש לבסוף אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם ויבא אל יצחק אביו וגו' הרי פירש בניו של יעקב והיכן נולדו כאשר עשה בבני עשו ועתה כותב אלה תולדות יעקב בני בניו שהיו שבעים והאיך נולדו. כיצד יוסף הי' בן שבע עשרה שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והי' לו בנים בכזיב ובעדולם. שלה ופרץ וזרח ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולדו לו במצרים

פַּסִּים: ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב
אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא
יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם: ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם
וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ:
ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה
אֲשֶׁר חָלָמְתִּי: ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים
אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה
אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה
אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי:
ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ
אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא
אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו: ט וַיַּחֲלֹם
עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו
וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה
הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים
מִשְׁתַּחֲוִים לִי: י וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־
אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה
הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה:
יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר: שני יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת °אֶת־
צאן

°את נקוד כלו

חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּתּוּנָא דְפַסֵּי: ד וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי
יָתֵיהּ [illegible] אֲבוּהוֹן מִכָּל־אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא־
עִמֵּיהּ לִשְׁלָם: ה וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ
עוֹד סְנוֹ יָתֵיהּ: ו וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ־כְעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי
חֲלָמִית: ז וְהָא אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָרָן בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת
אֱסָרְתִי וְאַף־אִזְדְּקָפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן אֱסָרָתְכוֹן וְסָגְדָן לַאֱסָרְתִי:
ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכוּ אַתְּ־מְדַמֵּי־לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ־
שׁוּלְטָן אַתְּ־סְבִיר־לְמִשְׁלַט בָּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוֹ יָתֵיהּ עַל־
חֶלְמוֹהִי וְעַל־פִּתְגָּמוֹהִי: ט וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא אָחֳרָנָא וְאִשְׁתָּעֵי
יָתֵיהּ לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא חֲלָמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא שִׁמְשָׁא
וְסִהֲרָא וְחַד עֲשַׂר כּוֹכְבַיָּא סָגְדִן לִי: י וְאִשְׁתָּעֵי לַאֲבוּהִי
וְלַאֲחוֹהִי וּנְזַף־בֵּיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ מָה חֶלְמָא הָדֵין דִּי
חֲלַמְתָּא הֲמֵיתָא נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ וְאַחָיךְ לְמִסְגַּד לָךְ עַל־
אַרְעָא: יא וְקַנִּיאוּ־בֵיהּ אֲחוֹהִי וַאֲבוּהִי נְטַר יַת־פִּתְגָּמָא:
יב וַאֲזַלוּ אֲחוֹהִי לְמִרְעֵי יַת־עָנָא דַאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם: יג וַאֲמַר
ישראל

מסרה ד אהב, ד' פסח וסי' ישראל באחוי בחר מלכא. דברו, ל' וכל בדברו דכו'. לשלם, חסר בלי'. ה ויוספו, ב' ובענין וי"א בלי'. ו אליהם, י"ז מ"ל בסורה. החלום, מ"ל. ז והנה, ג' דסמי'. מאלמים, ל'. אלמים, ל'. קמה, ס' מלעיל. נלבה, ב'. תסבינה, ח"ו ומ"י. אלמתיכם, ח"ו ומ"י. ח המלך, חסר. תמלך, חסר. משול, ל'. תמשל, חסר. שנא, ח"ו. ויוסיפו, ב'. חלמתיו, ח"ו ומ"י. ט ויחלם, כל או' חסר. חלום, מ"ו. הנה, ה"פ הנה והנה. משתחוים, ל' בתורה. י ויגער, ב'. הבוא, מ"ו. כבוא מ"ל במ"ג [במ"ג]. להשתחות, בחד וי"ו. יא ויקנאו, ב' בספרא. ואביו,ט'. יב לרעות, מ"ל.

ת"א והנה השמש ברכות נס. הבוא נבוא אני ברכות לד מגילה כב שבועות יו.

רש"י

ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. (שבת י) לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת פסים דתמר ואמנון ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלם. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו. לדבר עמו: (ז) מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין אסרן עמרין וכן (תהלים קכו) נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלמתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם:

(י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה (ב"ר) והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו. (ב"ר) ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל (ב"ר): (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן (ישעיה כו) שומר אמונים וכן (איוב יד) לא תשמור על חטאתי לא תמתין: (יב) לרעות את צאן.
נקוד

רמב"ן

לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו ילד זקונים קטן. ואיננו נכון בעיני כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולד לו בזקוניו והנה יששכר וזבולון אינם גדולים ניוסף רק בשנה או שנתים. והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא ילך עם האחין ברעותם במקום רחוק. ואונקלוס שאמר בר חכים. ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים ותרגם בילד זקונים בר סבתין כי לא אמר הכתוב בכאן כי בן זקונים היה אבל אמר הוא לו שהיה כן בעיניו. וזאת כונתם באומרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים: (ז) קמה אלומתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם. ענין החלום באלומות כי הראוהו שעל ידי האלומות ותבואה ישתחוו לו. וענין תסובינה. כי יקיפו אותו כמלך עתיד לכידור אשר עבדיו יחנו סביב לו: (ח) המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו. פירש רבי אברהם אמרנו כשימלך מלך עלינו או אתה תמשול בנו בחזקה. ויותר נכון לפרש דעת אונקלוס התהיה מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתחוה לא תהיה עלינו לעולם לא מלך ולא מושל. וטעם על חלומותיו ועל דבריו שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהוא מספר אותו להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי: (י) ויספר אל אביו. ספר החלום הזה לאביו ולא הראשון כי הוא עלמו הבי' פתרונו כי השמש ירמוז לאביו והוא גער בו. וטעם ואל אחיו פעם שנית כי יספר אותו לאביו בפני אחיו והוא גער אותו לשכך חמתם מעליו: וטעם מה החלום הזה אשר חלמת. כמו מה אדם ותדעהו כלומר מה החלום הזה איננו כלום שתגידנו כי אינם אלא דברים בטלים. או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב ונערות שיעלו דברים כאלו על לבבך כענין שנאמר בחלומות רעיונך על משכבך סליקו וכתוב והרהורין על משכבי: הבא נבא אני ואמך. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו בכך אמר לו כשם

ירושלמי

(ד) וחזון אחוי ארום יתיה רחם אבוהון מכל אחוי ונטרו ליה בבו ולא צבן למללא עמיה שלם: (ה) וחלם יוסף חילמא ותני לאחוהי ואוסיפו תוב למנטר ליה בבו: (ו) ואמר להון שמעו כדון חלמא הדין די חלמית: (ז) והא אנחנא מפרכין פירוכין בגו חקלא והא קמת פורכתי ואוף אזדקפת והא מתחזרן פורכתיכון וגחנון לפורכתי:

[(ז) מפרכין פירוכין:]

(ח) ואמר ליה אחוהי הלמסלק אנת מדמי עלנא אין למשלט אנת סביר

יונתן בן עוזיאל

עלנא ואוסיפו תוב למנטר ליה בבו על חלמוי ועל פתגמוי: (ט) וחלם תוב חלמא חורנא ותני יתיה לאחוי ואמר הא חלמית חלמא תוב והא שמשא וסיהרא וחד סר כוכביא גחנן לי: (י) ואשתעי לאבוי ולאחוי ונזף ביה אבוי ואמר ליה מה חלמא הדין דחלמתא המיתא ניתי אנא ואמך ואחך למגחן לך על ארעא: (יא) וקניאו ביה אחוהי ואבוי נטר בלביה ית פתגמא: (יב) ואזלו אחוהי למרעי ית ענא דאבוהון בשכם: (יג) והוה לזמן יוסף ואמר

בעל הטורים

ולכיה שמועים. זקנים בגי' עולה כ"ז שמסר לו לוי מורה: ובגי' זה ע"ש (שם י"ז) שערה זקנים בני בנים: זקנים נוטריקון זכעים קדשים נשים ישועות מועד [וסדר טהרות י"ל שכמות במה שלמד לו פ' עגלה ערופה]: פסים נוטריקון פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים: פסים עולה בגי' קן רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו והקב"ה יספר מנין ק"ץ מן השעבוד ורמז לו שימסור לו הקץ ורמז שימלוך פ' שנים ממנין פים שהוא מנין שנותיו. ד"א פסים לשון פסו אמו שעל ידו מת קודם לאביו: פסים שנגרם פיוקים בינו לבין אחיו. פסים בגי' פס יד לו: (לו) ועשה לו כתנת פסים בגי' משקל שני סלעים מילת זהו שאמר בש"ק דבשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים: (ד) אתו אהב אביהם מכל אחיו בגי' שגלה לו סוד בלבד ולא להם (ר"ל סוד הגאולה בספר סוטה י"ג): לשלם ס' וחולה ס' שגרם לס' של שעבוד ד"א קרי כאן לשלם שסלמו עד גמולו: (ז) כלבה ב' במסורה הכא ואידך (משלי ח') בים נתיבות נלבה לומר שפי"ז השטים הליג ביום של ישראל שכלכלם בשנת רעבון: ומשתחוין ב' במסורה הכא ואידך ותגשן השפחות ומשתחוין לומר שאע"פ שלא ראה בחלום הרלשון אלא רמז להשתחוות י"א אחיו אעפ"כ כל בים אציו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן: (י) ויגער ב' הכא ואידך ויגער בים סוף ויחרב לומר לך מה ויגער דהכא
יעקב

יונתן

בפרגוד ע"ש: (ז) מפרכין פירוכין הוא ענין קצירה שקצרו שבלי תבואה וכן ת"א מאלמין וק"ל: (ע) גחנן כבר. פרסתי שהוא ל' השתחואה: (י"ד) מרוי בילוחא דמלכים פירש שהתחיל הגלות ביום זה ולכונו שאותו היום גרם לו גלות מצרים במה
שמשלו

רמב"ן

שלי אפשר באומר כך הכל בעל לשון רש"י. ולפי דעתי כי בעת שירד יעקב למצרים כבר מתה בלהה גם זלפה כי הכתוב אמר בספור ע' נפש מלבד נשי בני יעקב ולא הזכיר מלבד נשיו ונשי בניו וא"ת כי בעבור היות פלגשים לא ר"ל לבד מנשי בני יעקב ופלגשיו הנה כתוב נשי אביו והפסוק הוא שיהיה שירם רמז לפלגשו אבל ענין החלום כי השמש רמז ליעקב. והירח רמז לבני ביתו כל נשיו שבהן היו תולדותיו וירמוז כי כל תולדותיו ישתחוו לו בפני עצמן והם כל ע' נפש יואלי יכוו כי כלם השתחוו בבואם אליו י"א
כוכבים

אבן עזרא

זקונים הוא. כמשמעו [ה]כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימין קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו: פסים. כתונת מרוקמת. פסים כמו פס ידא [צ]בלשון ארמית: (ד) דברו. כמו דבר לו לשלום אפילו [ק]לשלום: (ז) מאלמים. מגזרת אלומים ונמצא בלשון נקבה נושא [ר]אלומותיו: תסובינה. מפעלי הכפל. ודגשות הבי"ת [ש]לבלוע הבי"ת: (ח) המלוך תמלוך או משול תמשול. הכתוב כשיגף מלך [ת]אתו אתה תמשול בנו בחזקה: (י) ויגער בו אביו. גערה עם בי"ת דרך קלון. ובלא בי"ת לשון השחתה. כמו הנני גוער לכם [א]את הזרע. או הוא על דרך משל שינער בזרע ויפחד ולא יעלה: אני ואמך. על בלהה שפחת [ב]אמו שגדלה אותו: (יא) שמר את הדבר. בלבו [ג]וכן שמרו [ד]עדותיו על הפי' הנכון:
ויאמר

פירוש על אבן עזרא

בכתוב מה היתה הדבה בודאי מורה אשר קנא יוסף ע"ז המעשה. ואשר מוצא בדברי חז"ל בב"ר אשר הדבה היתה שהיו אוכלים אבר מן החי הוא דרש ולא ע"פ הפשט כי הכתוב אינו מזכיר פה שאר אחיו זולת בני השפחות ע"כ בודאי הוא היה הדבה עליהם. [ה]ר"ל כי פי' בן זקונים נקרא אשר נולד באחרונה מתולדת הבנים א"כ קשה הלא נולד בנימין באחרונה. ע"כ פי' כ"א אשר נולד בימי זקנתו וגם בנימין היה בן זקונים כי בעת אשר נתברך היה בן ק"ג שנים וי"ד שנים היה עמון בבית שם ועבר. וי"ד שנים עבד עבור רחל ולאה. א"כ היה יעקב בן צ"א שנים. ולאום כי אחרי אלו ב' בנים לא הוליד עוד ע"כ מכנהו לבן זקונים אשר לא היה בכח יעקב להוליד עוד. [צ](דני אל ס' ה') וכ"כ רד"ק בשרשים ערך פס. שהיה מלבעים רבים שכל פס ממנו היה לבע בפ"ע. ותרגום ככף איש (מ"א י"ח מ"ד) כפסת ידא עכ"ל. [ק]כי י"א אשר לשלום לא דברו עמו רק למחלוקת. ור"א מפרש לא דברו עמו למחלוקת ומכש"כ לשלום. [ר](תהלים קכ"ו ו') ור"ל על הרוב אותיות י"ת כנוי לזכר. והי"ת כנוי לנ"ב. [ש]ר"ל שרשו סבב. וכאשר חסר ב' א' ע"כ נכנס הדגש בבי"ת למלאות החסרון. [ת]ר"ל למה אלל המלוך מדייק לכתוב מלת עלינו. ואלל משל כתיב בנו. [א](מלאכי ב' ג') ור"ל אם היה כתוב בכם בבית היה משמע פי' ענין זיפה ולפי פשע ב' גם בלא בי"ת הוא ע"ד זיפה שנער בזרע שלא יעלה. [ב]ר"ל לא כדברי ר"י (בברכות כ"ה ע"א) רק כדברי חז"ל בב"ר. [ג]וכן פי' תרגום יב"ע. [ד](תהלים
כ"ע

ספורנו

ובמדים. כענין והלבשתיו כתנתך וכאמרם ז"ל (בבא קמא) בגדול אחי כי היכי דלשתמען מיליה: (ד) ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם. ובזה טעה יעקב לשנות לבן בין הבנים בענין שיכירו אחיו את האהבה אשר בלבו (שבת פרק במה מדליקין): ולא יכלו דברו לשלום. אע"פ שהיו לריכים לדבר עמו בענין הנהגת הבית ומלעה הצאן בהיותו מנהיג במלות אביו לא יכלו לדבר עמו לשלום וריעות כמנהג האחים: (ה) ויגד לאחיו. גם זה עשה מסכלות הנער כנער: שמעו נא החלום הזה. לא די שספר החלום כי גם אמר להם שמעו נא כלומר הבינו את הוראת החלום ובזה הוסיף להסיר איבת אחיו עליו כמו שאמרו המלוך תמלוך עלינו: (ו) וגם נצבה. הורה שתהיה ממשלתו קיימת זמן ארוך וכן היה כי אמנם מלך שמונים שנה לא נעשה כן לכל ממלכות הנזכרות בכתבי הקדש: (ח) על חלומותיו. על פרטי החלום שספר כמיחל שיתקיימו בו: ועל דבריו. שאמר להם שמעו נא להעירם שיתנו לב להבין הוראת החלום: (י) מה החלום הזה. אין זה כי אם רוע לב שתשתוקק למלוך עלינו ורעיונך על משכבך סליקו: (יא) ויקנאו בו אחיו. בחשבם שבשביל מעלתו אצל אביו רם לבבו לספר כאלה על פני אביו: ואביו שמר. חשב שיהיה החלום אמתי והיה מתאוה
ומצפה

פירוש רשב"ם

במצרימה מנשה ואפרים ושלח יוסף בשביל אביו וביתו עד שהיו שבעים וכל זה היה צריך משה רבינו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו': בן שבע עשרה שנה. להודיעך כי עשרים ושתים שנה נעלם מאביו יעקב שהרי בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שנים השובע ושני שנים של רעב ואז בא אביו כדכתיב ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר: היה רועה את אחיו בצאן. בני לאה לפי דרך ארץ קורא אחיו ולא בני השפחות: והוא נער את בני בלהה וגו'. נערותו ורגילותו ומשתאיו היו עם בני בלהה ובני זלפה ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו: את אחיו. עם אחיו רועה ובשמחת נערותו הי' נבדל מהם ורגי' (עם) בני השפחות ולא עמהם כמו נער. כדכתיב כי נער ישראל. וכתיב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו. הוליך ומוגה כל מיני ענינים שגרמו לשנוא אותו. וגם ויבא יוסף דבתם רעה. את דבתם של אחיו רעה. במדרש אגד' לפי פירושים שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל אני אכבדם ואני רגיל אצלם. פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר: (ג) וישראל אהב וגו' כל זה גרם הקנאה: בן זקונים. כי אחרון היה לי"א בנים אבל בנימין לא נולד אחרי כן עד זמן ארוכה והרבה קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל לאוהבו: פסים. מעיל: (ח) ועל דבריו. ויבא יוסף את דבתם רעה: (י) מה החלום הזה וגו'. אפילו היתה אמו קיימת היה אומר להוכיחו: (יא) ואביו שמר את הדבר. מה צורך לכתוב זה אלא שכשבאה לו הבשורה ולא האמין לבניו שהוא חי וירא ישראל את העגלות אשר שלח פרעה כי לא נשלחו כי אם על פי המלך כמו שכתוב שם עגלות על פי פרעה אז האמין על ידי החלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל. ועגלות הללו על ידי מלכות וממשלה באים. ומתוך כך אמר רב עוד יוסף בני חי. כי
תימא

צאן אביהם בשכם: יג ויאמר ישראל
אל־יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה
ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני:
יד ויאמר לו לך־נא ראה את־שלום
אחיך ואת־שלום הצאן והשבני דבר
וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה:
טו וימצאהו איש והנה תעה בשדה
וישאלהו האיש לאמר מה־תבקש:
טז ויאמר את־אחי אנכי מבקש הגידה
נא לי איפה הם רעים: יז ויאמר האיש
נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה
דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם
בדתן: יח ויראו אתו מרחק ובטרם
יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו:
יט ויאמרו איש אל־אחיו הנה בעל
החלמות הלזה בא: כ ועתה | לכו
ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות
ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה
מה־יהיו חלמתיו: כא וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש:
כב ויאמר אלהם | ראובן אל־תשפכו־דם השליכו אתו אל־הבור הזה אשר
במדבר ויד אל־תשלחו־בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל־אביו: שלישי
כג ויהי כאשר־בא יוסף אל־אחיו ויפשיטו את־יוסף את־כתנתו את־
כתנת

אונקלוס

ישראל ליוסף הלא אחיך רען בשכם אתא ואשלחינך
לותהון ואמר ליה הא־אנא: יד ואמר ליה איזל־כען חזי ית־
שלמא דאחך וית־שלמא דענא ואתיבני פתגמא ושלחיה
ממישר חברון ואתא לשכם: טו ואשכחיה גברא והא תעי
בחקלא ושאלניה גברא למימר מה־את־בעי: טז ואמר ית־
אחי אנא בעי חוי־כען לי היכא אנון רען: יז ואמר גברא
נטלו מכא ארי שמעית דאמרין ניזל לדתן ואזל יוסף בתר
אחוהי ואשכחנון בדתן: יח וחזו יתיה מרחיק עד־לא קריב
לותהון וחשיבו עלוהי למקטליה: יט ואמרו גבר לאחוהי
הא מרי חלמיא דיכי אתא: כ וכען | אתו ונקטלניה ונרמניה
בחדא מן־גביא ונימר חיתא בישתא אכלתיה ונחזי מה־
יהון בסוף־חלמוהי: כא ושמע ראובן ושזביה מידיהון ואמר
לא נקטלניה נפש: כב ואמר להון | ראובן לא־תושדון־דמא
רמו יתיה לגובא הדין די במדברא וידא לא־תושטון־ביה
בדיל לשיזבא יתיה מידהון לאתבותיה לות־אבוהי: כג והוה
כד־על יוסף לות־אחוהי ואשלחו ית־יוסף ית־כתונא ית־
כתונא

מסרה את צאן, נקוד על את והוא חד מן ט"ו נקודים. יג השלום, י"ב מ"ל. רעים, ח"ו ומ"י. אליהם, י"ז מ"ל בתורה. יד שלום, מ"ל וי' כפי. שלום, מ"ל. והשבני, ג' חסר. וישלחהו, ל'. מעמק, ב'. שכמה, ו'. טו וימצאהו, ד' תעה, ג' ב' חסר. וישאלהו, ג'. טז איפה, ד' כ"ל מ"י וח"ו ול' דכו'. ס"פ בסיף באו'. רעים, ח"ו ומ"י. יז אמרים, ח"ו ומ"י. דתינה, ח"ו ומ"י. וימצאם, ג'. בדתן, ב'. יח מרחק, כל א"ו חסר. ובטרם, ג'. אליהם, מ"ל. ויתנכלו, ל'. להמיתו, ג' בתורה ומ"ל. יט החלמות, חו"ק ומ"ל חכין. הלזה, ב' בפרשה. כ ונשלכהו, י"ב חסר דחסר. הברות, חו"ק ומ"ח. אכלתהו, ד'. ונראה, ה'. חלמתיו, ב' ח' דמ' ומ"י. כא ויצלהו, ז' חסר בלי' והוא ח' דמ'. כב להשיבו, מ"ל. כג ויפשיטו, ב' ומ"ל. כתנתו, ב'.

ת"א לך נא ראה חולין לא עקידה שער עד. וישלחהו מעמק חברון סוטה יא. איפה הם בתרא טו. וישמע ראובן ברכות ז'.

רש"י

נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן (ב"ר): (יג) הנני. לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואף על פי שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: (יד) מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא (ב"ר) מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנ' לאברהם בין הבתרים (לעיל טו) כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה. (סוטה יא) מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר (מלכים א יב) וילך רחבעם שכם: (טו) וימצאהו איש. (תנחומא) זה גבריאל שנאמר (דניאל ט') והאיש גבריאל: (יז) נסעו מזה. (תנחומא) הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דתינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יח) ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אתו. כמו אתו עמו כלומר אליו: (כ) ונראה מה יהיו חלמתיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקדש אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי ואי אפשר שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלמתיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה: (כב) למען הציל אתו. רוח הקדש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: (כג) את כתנתו. זה חלוק: את כתנת הפסים. היא שהוסיף לו אביו
יותר

רמב"ן

כוכבים אלו אחיו אשר השתחוו לו בפני עצמן טרם בא אביהם כדכתיב ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו אפים ארצה: (יד) וישלחהו מעמק חברון. יזכיר הכתוב המקום אשר שלחו משם לומר כי היה מרחק רב ביניהם ולכן עשו עמו רעה כי רחוקים היו מאביהם ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אחריהם אל מקום רחוק ולא אמר איך אלך והם שונאים אותי ולרבותינו עוד בזה מדרש להשלים עצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון: (טו) וימצאהו איש והנה תועה בשדה. יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך ונכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם. והאריך הכתוב בזה להגיד כי סבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו אבל הכל שב לכבוד אביו ולהודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר כי זמן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם. ולזה נתכוונו רבותינו באמרם כי האישים האלה הם מלאכים שלא על חנם היה כל הספור הזה אלא להודיענו כי עצת יי' היא תקום: (יז) נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחוה. נלכה דותינה לבקש לך נכלי דת שימיתך בהם. ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו לשון ר' שלמה. ואין הכונה לרבותינו שיפרש
לו

ואמר ישראל ליוסף הלא אחך רען בשכם ודחיל דלמא ייתון חיואי ויִמחונון על עיסק די מחו ית חמור וית שכם וית יתבי קרתא איתא כדון ואשלחינך לותהון ואמר הא נא: (יד) ואמר ליה איזל כדון חמי ית שלם אחך וית שלם ענא ואתיבני פתגמא ושדריה על עיטא עמיקתא דאתמליל עם אברהם בחברון ובההוא יומא הוה שרוי גלותא דמצרים וקם ואתא יוסף לשכם: (טו) ואשכחיה גבריאל בדמות גברא והא טעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה אנת בעי: (טז) ואמר ית אחוי אנא בעי חוי כדון לי איכן אינון רען: (יז) ואמר גברא נטלו מיכן ארום שמעית מבתר פרגודא דהא אישתרי מן יומא דין שעבוד מצראי ואתאמר להום בנבואה דחיואי בען למסדרא עמהון סדרא קרבא בגין כן הוו אמרין ניזל לדותן ואזל יוסף בתר אחוי ואשכחינון בדותן: (יח) וחמון יתיה מרחיק ועד לא קריב לותהום ואתייעטו עלוי למקטליה: (יט) ואמרו שמעון ולוי דהוו אחין בעיטתא גבר לאחוי הא מארי חלמיא דיכי אתי: (כ) וכדון אתו ונקטליניה ונרמיניה בחד מן גוביא וניימר חייתא בישתא אכלתיה ונחמי מה יהי פשר חלמוי: (כא) ושמע ראובן ושזביה מן ידיהון ואמר לא נקטליניה דלא נתחייב באדמיה: (כב) ואמר להום ראובן לא תשדון אדם זכאי טלוקו יתיה לגובא הדין דבמדברא ויד דקטולין לא תושטון ביה בדין לשיזבא יתיה מידיהון לאתבותיה לות אבוי: (כג) והוה כד אתא יוסף לות אחוהי ואשלחו ית יוסף

בעל הטורים

יעקב סף ויגער דכפס שיירי ביעקב שבזכותו נמרב חהו שדרשו וירח ישראל ישראל מנא: (יד) לך נא רחה לומר שלא ילא אלא בכי עוב בשעה שיכול לרחות: והשיבני דבר. ככלה בו רוה"ק שסופו לחזור אליו: עמק בני' כד"ו שעי'ז נשתעבדו כד"ו שנים. ליוסף פל סבכון ס"ל לצא סזור בך א"ל כתיב ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא שפרכונו בלא לויס ונזס כשפר ממנו ומסוף כך זכנו וחיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף חסו שאמרו של יפער אדם מסביכו אלא מתוך ד"ה שמתוך כך זוכרהו: (טו) תעה ב' במסו' הכא ואידך ממורו תועה ואידך (משלי כ"א) אדם תועה מדרך השכל לומר לך טעפה רילא מאס הדרך ונכנס בשדות לבקשם. או ממורו תועה ואמרינן כ"ש אבדת גופו שאם לאה סבירו שטעה בדרך שלריך להשיבו ואחיו לא שמו לאבידות גופו ע"כ שמו מדרך השכל: וישאלהו האיש בגי' מלאך גבריאל אחלו: (טז) איפה הם רעים כתיב חסר כמו שה התחילו ברעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם: (יז) ויאלאם בדותן. ושם לימד יהודה עליו זכות וע"כ זכה שמלכו מזרעו שנים כמנין דתן מדוד עד לדקיהו: (יח) ובטרם ג' במס' הכא ואידך (ירמיה י"ג) ובטרם יתנגפו רגליכם (שם ס') ובטרם אלא מרחם שבעון זה נתגלגלו בגלות ונתגנפו רגליהם ובטרם אלא מרחם כדלפי' במדרש שנולד יוסף מהול: (כג) כתנתו ג' במסורה הכא ואידך

יונתן

שמעלו במכירת יוסף דאל"כ והוי משה המשלה בו ביום היה קשה שלא היו אלא כ"י שנה ולפי דבריו יהיו יותר וק"ל: (יז) מבתר פרגודא פי' שמע מאחורי הפרגוד ודייק זה דסלא לקבר הלכו דותינה ולמה הצריך לומר מה שלא שאלו אלא ששמע מאחורי הפרגוד וזה שמעתי וק"ל: (כג) עלוקו כבר פירשנו לשון השלכה בפרשה ושרף

רמב"ן

לו האיש נסעו מזה מן האמור והלכו לעורר עליך דינין ותרעומות שאם כן היה ממנע ללכת ולא היה מסכן בעלמו. אבל הכונה לפם כי האיש גבריאל אשר הגיד לו הגיד אמת ואמר לשון משמע לשני פנים ושניהם אמת והוא לא הבין הנסתר בו והלך אשר הנגלה ממנו וילך אחר אחיו וימלאם בדותן כאשר אמר לו. ודרשו זה מפני שהאיש הזה הוא מלאך ואם כן יודע הוא אנה הם ולמה לא אמר הנם בדותן ואמר כמסתפק שמעתי מהם שילכו משם ואינו יודע אנה הם עתה ולכן יעשו מדרש לו שאמרו: כי שמעתי אומרים. שמעתי אותם שהיו אומרים נלכה דותינה וכן ורבקה שומעת היתה שומעת ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך דבר עמו כמסתיר פנים מן הענין: (יח) ויתנכלו אותו להמיתו. היו חושבים להמית אותו בנכליהם אשר

אבן עזרא

(יג) ויאמר לו הנני. אעשה כדברך: (טו) וימצאהו איש. דרך הפשט אחד מעוברי דרך: (טז) איפה הם רועים. אם תדע: (יז) דתינה. ביו"ד גם בלא יו"ד והמקום אחד: (יח) ויתנכלו. חשבו מחשבה רעה. וכן ולארור נוכל: (כא) לא נכנו נפש. כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו שיורת נער כי לא היה בימים ההם נער. וכן לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו: (כג) ויפשיטו. פועל יוצא לשני פועלים שאמרו

פירוש על אבן עזרא

ל"מ ו') ואם פי' כ"א שמרו צלצ וכן פי' חז"ל זכור בפה ושמור בלב. ואליגו כמו כמו הנני (בשמואל א' ג' ס') כי שם קראו ה' ופה עמד לפני יעקב. ור"ל כפי פי' הכ"ל אשר היה עובר אורח מאין לו לדע ע"כ פי' אם מדע. (מלאכי ס' י"ד). הכמ"ש שם כי היה אז בן נ"ו שנים. ע"כ פי' כי היה משרת כמו נער. ככה פי' שם לא נכנו מכת נפש אשר אלא נפשו נגופו. ר"ל יכול להיות או הם הפשיעו הכתונת מעליו. או הם לוו אשר בעלמו יפשיע מעליו הכתונת והוא כמו ויפעילו. כ"ל

ספורנו

ולפס שיתקיים כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק חלק) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם. ואין דרך לחוקם עד שם: (יד) לך נא ראה. כאשר בהלכך ותקן כל מעוות אם יצטרך כי אמנם להגיד השמות היה מספיק אחד מעבדיו: וישלחהו מעמק חברון. לווהו עד העמק: (טו) תועה בשדה. הולך אנה ואנה למצוא מקום מרעיתם: מה תבקש. שאיכך הולך על דרך א' ביושר: (טז) איפה הם רועים. באיזה חלק מזה המקום: (יז) נסעו מזה. אין ספק שנסעו מזה המרעה ואין לבקשם באחד מחלקיו: כי שמעתי אומרים. והטעם שאמרתי שבודאי נסעו הוא כי שמעתי אומרים נלכה לא שראיתים נוסעים: אחר אחיו. אע"פ שלא מצאם בשכם כדבר אביו טרח יותר ממה שלווה להשיג רצון אביו: (יח) ויתנכלו אותו להמיתו. הנה לשון נכל יורה על המלאכה להרע כמו אשר נכלו לכם. אמר שחשבו את יוסף בלבם נוכל להמית ומבא אליהם לא לדרוש שלומם אלא למצוא עליהם עלילה או להחטיאם כדי שיקללם אביהם או יעניסם האל ית' וישאר הוא לבדו ברוך מבנים ולשון התפעל יורה על פועל הדבר בנפשו כמו אתה מתנקש בנפשי מלייך בלבבך מוקש על נפשי ולשון להמיתו שימית הוא את אחיו כמו לעשותכם אותם לעבדך בבנים. והנה הודיע מה היה לנו בסיות כלם לדיקים גמורים עד שהיו שותפים לפני ה' לזכרון איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה כי גם כשאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו לא אמרו שהיו אשמים על מכירתו או מיתתו אלא על אכזריותם בהתחננו. והנה הגיד הכתוב כי ליירו בלבם וחשבו את יוסף לנוכל ומתנקם בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם והתורה אמרה הבא להרגך כו': (יט) הנה בעל החלומות. מספר לנו את החלומות להקליטנו כדי שנתקוטם עליו ונחטא לאל ית' או לאבינו או לשניהם ונאבד: (כ) ועתה לכו. הזדרזו והשכימו להרגו: ואמרנו חיה רעה אכלתהו. פן יקלוף ויקלל אותנו: ונראה מה יהיו חלומותיו. החלומות שספר שהיו מורים שיעלה לגדולה וימלוך עלינו הנה אז נראה שיהיו חלומות שקר כי יעלו בתהו ויאבדו בלי קיום: (כא) ויצילהו מידם. במניעת הפועל המתאוני המוליד מעוות לא יוכל לתקן שיפול בכמוהו גם הלדיק לפעמים כענין ראובן עם בלהה כאמרו פחז כמים: (כב) ויד אל תשלחו בו. להתאכזר כאמרו מרשעים ילא רשע וידי

פירוש רשב"ם

תימא גדולה הי' האיך האמין אחרי שראה כתנתו מלאה דם כמו שנחרר יצחק על יעקב בשביל שמצא שער בחלקת צווארו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם. במקום סכנה שהרגו אנשי המקום. זה שמעתי מר' יוסף קרא חברינו והנאה לי: (יד) ויבא שכמה. ולא מצאם: (טו) וימצאהו איש והנה תעה וגו'. להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם אלא בקשם עד שמצאם. ואף על פי שהיה יודע שמתקנאים בו הלך ובקשם כמו שאמר לו אביו והשיבני דבר: (יז) בדתן. לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים היא נזכרת: (יח) ויתנכלו אותו. נתמלאו נכליות וערמומית עליו כמו וארור נוכל. בנכליהם אשר נכלו: (יט) הלזה. כל הלזה כשרואים אותו מרחוק וכן מי האיש הלזה צ"ל ב"ל אבל הזה צ"ש ב"ל כמו המן הרע הזה כשהוא בקרוב: (כ) לכו ונהרגהו לשון הזמנת בני אדם: וכן לכו ונמכרנו לישמעאלים. וכן הבא נא. הבה נתחכמה. וכן ראה אנכי נותן לפניכם היום: (כא) ויצילהו מידם. שלא נהרג: (כב) השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר. מקום שאין בני אדם מצויין שם וימות מאליו: למען הציל. הפסוק מעיד על ראובן כי להצילו נתכוון כמו שמוכיח סופו: (כג) את כתונת הפסים. לא

כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו: כד וַיִּקָּחֻהוּ
וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ
מָיִם: כה וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ
עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים
בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת
וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה:
כו וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי
נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ:
כז לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־
תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ
אֶחָיו: כח וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים
וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים
כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה: כט וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר
ויקרע

כתונא דפסי די עלוהי: כד ונסבוהי ורמו יתיה לגבא וגבא
ריקא לית בה מיא: כה ואסחרו למיכל־לחמא וזקפו
עיניהון וחזו והא שיירת ערבאי אתיא מגלעד וגמליהון
טעינין שעף וקטף ולטום אזלין לאחתא למצרים: כו ואמר
יהודה לאחוהי מה־ממון מתהני־לנא ארי נקטול ית־
אחונא ונכסי על־דמה: כז אתו ונזבנניה לערבאי וידנא
לא־תתהי בה ארי־אחונא בסרנא הוא וקבילו־מנה אחוהי:
כח ועברו גברי מדינאי תגרי ונגידו ואסיקו ית יוסף מן
גבא וזבינו ית־יוסף לערבאי בעסרין כסף ואיתיו ית־
יוסף למצרים: כט ותב ראובן לגבא והא לית־יוסף בגבא
בזע

מסרה כד ויקחהו, חסר ו'. וישלכו, כ"ל חסר במ"ד. הברה, חסר ב'. והבור, ב'. רק, ב'. כה ארחת, ל' וחד מלעיל דרכים [וכ"ל מס הסי"פ במולם]. באה, מלרע. נשאים, מ"י וח"ו. נכאת, ב' חסר. וצרי, חד מן ב' זוגין בב' לישנא. ולט, ב' וחסר. הולכים, ל' מ"ל [דמ"ל]. להוריד, ל' ומ"ל [דמ"ל]. כו מה בצע, ב', דגוש מד"ד. נהרג, חסר, וכסינו, ל' מ"ל י"ח. כז לישמעאלים, ב' ונענין. וידנו, ל' וחסר. כח סחרים, ח"ו ומ"י. וימשכו, ב' ופטעה. ויביאו, ל"ו. מצרימה, כ"ס.
ת"א בור רק אין מגינה ג שבת כב. ויאמר יהודה אל אחיו סנהדרין ו'.

רש"י

יוסף על אחיו (ב"ר): (כד) והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה תלמוד לומר אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (ב"ר שבת כב): (כה) ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נשאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביי' לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן (מלכים ב כ) ויראם את כל בית נכתה מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה: וצרי. שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת: ולט. לוטיתא שמו בל' משנה ורבותינו פי' שרש עשב ושמו אשטרוכול"זיאס במסכת נדה (דף ח' א'): (כו) מה בצע. מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו. וקבלו מניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתרגם ושמעו ושמעה ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים למצרים: (כט) וישב ראובן. במכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו
אנה

רמב"ן

אשר יתנכלו בערם יקרב אליהם ולא יצטרכו לשפוך דמו בידיהם. וכך אמרו בבראשית רבה נסתה בו את הכלבים ואולי עשו כן ולא עלתה בידם וכאשר ראו כי קרב אליהם ולא יכלו להמיתו בכליהם אמרו איש אל אחיו הנה בא אליכו ועתה נהרגהו אנחנו: (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו. שלילה דרך לשון נראה אחרי מותו אם נתקיים לו. והנכון בעיני כי אמרו עתה נראה מה יהיו חלומותיו כי אם יצילוהו מידינו מלוך ימלוך עלינו אבל רבותי' אמרו רוח הקדש אומרת נראה מה יהיו חלומותיו כלומר דבר מי יקום ממני ומהם: (כב) אל תשפכו דם. אמר להם הנה הייתי מודה לכם כאשר חשבתם להמית אותו בכליכם כי גם אני שנאתיו ורציתי מיתתו על ידי אחרים. אבל אתם אל תהיו שופכים דם בידיכם חלילה לכם והכונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו אבל דברים אחרים אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו אמר להם אם כן אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם ליחד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו: וטעם אל הבור הזה אשר במדבר. לאמר הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת ממנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו: (כד) וספר הכתוב כי היה רק ואין בו מים. שאם היה בו מים לא יטביעו אותו שכבר נמנעו משפוך דמו וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו לשון רש"י מדברי רבותינו. ואם כן היו נחשים ועקרבים בחורי הבור או שהיה עמוק ולא ידעו בהם שאלו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול ושהוא צדיק גמור וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ואיך יגעו במשיח השם אשר הוא חפץ בו ומצילו והענין כמאמר אבי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו אשתכחת לי אבל הם לא ידעו בדבר. וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקראו רק וכן כי מת אתה ולא תחיה כלל בבוש פנים והכל ביאור וחיזוק: (כו) וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו לשון רש"י. וכן אמר אונקלוס ונכסי על דמיה. והנכון שהוא כפשוטו כי המנהג ברוצחי מסתרים להרוג הנרצח ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנאמר ויטמנהו בחול. ולכך אמר להם הנה אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו והנה ראובן למד להם שלא ישפכו דם בידם אבל ישליכוהו בבור וימות שם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם ובא יהודה עתה ואמר גם יחשב לנו לרציחה כאלו אנחנו הרגנוהו וכן הדבר באמת וכענין שאמר הכתוב ואותו הרגת בחרב בני עמון ודינא רבה ודינא זוטא איכא ביניהו ובניהם אמרו אמת: (כה) והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד. כאשר נשאו עיניהם וראו מרחוק אנשים באים מדרך גלעד הכירו כי ארחת ישמעאלים היא בגמלים וידעו כי למצרים ילכו כי מגלעד יובא הצרי והנכאת ולמצרים היה דרכם להוליך אותו. ולכן אמר להם יהודה הנה האנשים האלה מארץ מרחק והולכים אל ארץ רחוקה נמכרנו להם כי לא יודע הדבר. וכאשר קרבו להם מצאו כי היו בעלי סחורה אשר להם הנכאת והצרי אנשים מדינים סוחרים ששכרו הגמלים מהישמעאלים וימכרו את יוסף למדינים שקנו אותו לסחור בו לסחורה כי ארחת הישמעאלים משכירי הגמלים לא יקנו הם סחורה לעצמם ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים כי להם
מסרו

ירושלמי

יוסף ית פרגודיה ית פרגוד מצייר דעלוי: (כד) ונסבו יתיה וטלקו יתיה לגובא וגובא סריק לית ביה מוי ברם חיוין ועקרבין הוו ביה: (כה) ותורו למיכול לחמא וזקפו עיניהון וחמון והא סיעא דערבאין אתיא מגלעד וגמליהון טעונין שעוה ושרף קטף ולטום מטיילין לאחתא למצרים:

[נ(כה) סיעא דסרקיין:]

(כו) ואמר יהודה לאחוהי מה הניית ממון יהי לן ארום נקטול ית אחונא

יונתן בן עזיאל

ונכסי על דמיה: (כז) איתו ונזבניניה לערבאין וידנא לא תהי ביה למקטליה ארום אחונא בשרנא הוא וקבילו אחוהי: (כח) ועברו גברי מדינאי מרי פרקמטיא ונגדו ואסיקו ית יוסף מן גובא וזבינו ית יוסף לערבאין בעשרין מעין דכסף וזבנו מנהון סנדלין ואייתיו ית יוסף למצרים: (כט) ותב ראובן לגובא ארום לא הוה עמהון למסעוד כד זבנוהי דהוה יתיב בצומא על דבלבל מצע אבוי ואזל ויתיב ביני טוריא למהדור לגובא לאתקותיה לאבוי

מאים

בעל הטורים

ואידך (ש"ב ט"ו) קרוע כתנתו גבי חושי הארכי לומר שגם בכאן קרעו כתנתו מעליו למהר הענין: (כד) ויקחהו כתיב חסר וי"ו שלא לקחו אלא אחד והוא שמעון וע"כ ויקח מאתם את שמעון: רק ב' במס' הכא ואידך כי לא דבר רק הוא לומר לא דבר רק הוא שלא היה הבור ריק שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים. ובעל גמרינן אין (בו) מים דהכא ממאי דכתיב נחש שרף ועקרב ולמטן אשר אין מים: (כו) מה בצע ב' במס' הכא ואידך מה בצע בדמי והו מה בצע בדמי אם להרוג את אחי: (כח) וימשכו ב' במסו' הכא ואידך (ירמיה ל"ח) וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו וגו' שנפרע מירמיה מה שעשו ליוסף: בעשרים כסף. שהוסיף לאחיו משקל שני סלעים מילת ומכרוהו בכ' סלעים שהגיע לכ"א ב' סלעים

כי

יונתן

(כה) ושרף קטף ל' המשנה שרף הקטף מעלי הקטף: ירושלמי סיעה דסרקיין פי' סחורת ישמעאלים: (כח) וזבנו מנהון סנדלין פי' קנו מנעלים לרגליהם דכתיב על מכרם בכסף צדיק בעבור נעלים בעמוס ב' ו': (כט) יתיב בצומא וכו' דיוקו כהס"י וכו': פליס יתב ליה אפין. פי' קבר לשון להתעלם יוסף כדי שיבא לו אביו

פנים

רמב"ן

עשקו אותו הם המוליכים הסחורה למצרים. וזה טעם מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה כי היה בידם אבל המדינים היו בעליו והם מכרו בו והוא שאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים וכל מעשהו בכתוב פעם יספר אותו כמושל המצוה בו ופעם כשליח שיעשנו בידו כענין שנאמר את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה וכתוב אשר עשה משה לעיני כל ישראל וכן אשר ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה וחירם עשאה דכתיב ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו ויוסף עוד אמר את כל אשר עושים שם הוא היה עושה נותן המעשה למצוה בו ולעושה אותו ור"א אמר כי המדינים יקראו ישמעאלים כאשר אמר הכתוב על מלכי מדין כי ישמעאלים הם ואיננו כאשר חשב כי הכתוב שאמר כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם ירמוז על בני קדם שהמלחמה היתה להם דכתיב וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדיו ובני קדם הם ישמעאלים כי על כל בני הפלגשים אמר לאברהם אמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם. גם כן יתכן שיהיו המלכים ישמעאלים והם מלכו על מדין כי למה יקראו מדין על שם ישמעאל אחיהם. והנכון בפשט הכתוב ביוסף מה שאמרנו בו אבל רבותינו אמרו

שנמכר

אבן עזרא

לו שיפשיט אותה בעצמו. והכתנת בלשון הקדש המלבוש הדבק לעור וככה הפשיטוהו [י]והשליכוהו ערום אל הבור: [כ](כה) וישבו לאכל לחם. כמשמעה [כ]אחים: ארחת ישמעאלים. כאשר אמר המתרגם [ל]בעבור שהיא הולכת ארחות: נכאת. אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי שפי' נכאות דבר נסמך. וכן ויראם את בית [מ]נכתה. כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם האותיות הנח: וצרי. מנהגו במקרא שהוא כמו [נ]תחת הצדי. ונקמץ [ס]מקף. הצרי [ע]אין בגלעד. גם בסולם שמן ודבש [פ]ולכי. והגאון פי' אותו כי הוא הנעשה משבעים ושמונה עקרים ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהוצא מירחו אל מצרים על דעת יוסף בן גוריון. ורבי ישמעאל אמר שהוא סרף [צ]ואמרנו נסמוך על דעתו: ולוט. אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי"ת ואולי כן הוא: (כו) מה בצע. מה תועלת. ומקור מטעם חפץ. וכן מה בצע [ק]בדמי: (כז) אחינו בשרנו הוא. כמו בשרכם [ר]כי מבשר אחד היינו: (כח) ויעברו. וכאשר [ש]עברו

עליהם

פרוש על אבן עזרא

[י] ר"ל הפשיטו ערום והשליכוהו בבור. [כ] כי ראובן ובנימין לא היה עמהם. [ל] שיירה. ולמה קורא אותם ארחת. כי הם הולכים בארחת הסלולה. [מ] (מ"ב כ' י"ג) ואם כתוב שם בלא ואל"ף הוא כמו בו' כמו והוה באל"ף לפי שהוא"ו והאל"ף אינם נראים במבטא. [נ] ר"ל פה. [ס] ר"ל מטעם צֳרי (להלן מ"ג י"א). [ע] (ירמיה ח' כ"ב) ולפי ר"א שם הלדי"ק דגש. [פ] (יחזקאל כ"ז י"ז) כתוב וצֳרי בענין לוט. [צ] כמאמר בגיטין סוף פ' מי שאחזו כל מקום ששם רשב"ג במשנה הלכה כמותו חוץ מג' וכו' וכנוסח במדורים שלנו. [ק] (תהלים ל' י') ג"כ שם פי' מה תועלת יהיה לך או איזה חפץ תמלא בי אם אכד שאול. [ר] ר"ל אם אינו כתוב מלת כמו. מכ"ז פי'. כמו בשרנו. ולא נקרא בשר אחד רק איש ואשתו ככתוב והיו לבשר אחד (לעיל ב' כ"ד) ע"ש בפי' ר"א בפי' ב'. [ש] ר"ל וי"ו ויעברו במקום כאשר.

שופטים

ספורנו

וידי אל תשלחו בו: למען הציל. להשבותו אשר כך: (כה) וישבו לאכל לחם. שלא היה כל זה בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם כמו שהיה ראוי לצדיקים כמותם כשיארעה תקלה על ידם כמו שעשו ישראל אשר הרגו את שבט בנימין כאמרו וישבו עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל כו'. וכן דריוש כששלך את דניאל בגוב אריות דכתיב ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי. וזה קרה להם מפני שחשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה: הולכים להוריד מצרימה. שהיו בעלי הגמלים ולא היו הם בעלי הסחורה ולכן הורדת הסחורה שם היתה לגמר מלאכתם: (כו) מה בצע. מה תועלת. כי אמנם הנקמה תכוין לאחד משתים אם לשלם לעושי הרע והנה בזה כי נהרוג את אחינו נשלם רעה גם לעצמנו כי יכאב לבנו על מיתתו ועל אכזריותנו נגדו. ואם להפחיד את הנסתרים שישמעו וייראו מלהזיק אותנו. הנה גם זה המין מהתועלת לא נשיג כי נעלים את מיתתו: וכסינו את דמו. בשביל כבודנו ובשביל יראת אבינו: (כז) לכו ונמכרנו. ונשלם לו מדה כנגד מדה שיהיה עבד תמורת מה שחשב להשתרר עלינו: (כח) מדינים סוחרים. בעלי סחורת גמלי הישמעאלים: וימכרו את יוסף לישמעאלים. לישמעאלים עשו את המכר בעד המדינים הסוחרים ולא רצו לדבר עם הסוחרים פן יכירום בשבתם לפעמים בעירות למכור אבל דברו עם בעלי הגמלים שאינם מתעכבים בעירות אבל עוברים בהם דרך מעבר בלבד ועל ידם עשו המכר אבל הקונים היו המדינים סוחרים כאמרו והמדנים מכרו אותו אל מצרים. וכן קרה לאבותינו בבית שני שמכרו קצתם את קצתם ביד הרומיים בסבת שנלכדו מלכי בית חשמונאי זה על זה שנשתעבדו ישראל לרומיים וגרמו לנו זה הגלות כמו שהיה הענין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו

למצרים

פירוש רשב"ם

לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמה תחילת השנאה. וזה אינו. אלא לפי שהוא אומר לפניו וישלחו את כתנת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי חיה רעה אכלתהו. כמו שאמר ויכירה ויאמר כתונת בני לכך הוא מזכירה כאן: (כד) אין בו מים. שאם היה בו מים לא היו משליכין אותו שם שא"כ היו מטביעין אתו וממיתין אותו בידם והם אמרו ויד אל תשלחו בו וידינו אל תהי בו לגרום לו מיתה: (כח) ויעברו אנשים מדינים. ובתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתינים היו לישמעאלים שראו וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדינים אחרים דרך שם וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדינים לישמעאלים וי"ל שהאחים לא ידעו ואע"פ אשר כתב אשר מכרתם אותי מצרימה י"ל שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא כי ויעברו אנשים מדינים משמע ע"י מקרה והם מכרוהו לישמעאלים. ואף אם באתה לומר וימכרו יוסף לישמעאלים כי אחיו מכרוהו אם כן צריך לומר שהם צוו למדינים סוחרים למושכו מן

הבור

וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ ל וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו
וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא׃
לא וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר
עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם׃
לב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ
אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־
נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם־לֹא׃ לג וַיַּכִּירָהּ
וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ
טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃ לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב
שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל
עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃ לה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו
וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם
וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה
וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃ לו וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ
אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה
שַׂר הַטַּבָּחִים׃ רביעי פ

לח א וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ
חִירָה׃ ב וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃
ותהר

אונקלוס

וּבְזַע יָת־לְבוּשׁוֹהִי׃ ל וְתָב לְוָת־אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא
לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא־אָתֵי׃ לא וּנְסִיבוּ יָת־כִּתּוּנָא דְיוֹסֵף
וּנְכִיסוּ צְפִיר בַּר־עִזֵּי וּטְבַלוּ יָת־כִּתּוּנָא בִּדְמָא׃ לב וְשַׁלַּחוּ
יָת־כִּתּוּנָא דְפַסֵּי וְאַיְתִיוּ לְוָת־אֲבוּהוֹן וַאֲמַרוּ דָא אַשְׁכַּחְנָא
אִשְׁתְּמוֹדַע־כְּעַן הֲכִתּוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם לָא׃ לג וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ
וַאֲמַר כִּתּוּנָא דִבְרִי חַיְתָא בִישְׁתָא אֲכָלְתֵּהּ מִקְטַל קְטִיל
יוֹסֵף׃ לד וּבְזַע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר שַׂקָּא בְּחַרְצֵהּ
וְאִתְאַבַּל עַל־בְּרֵהּ יוֹמִין סַגִּיאִין׃ לה וְקָמוּ כָל־בְּנוֹהִי וְכָל־
בְּנָתֵהּ לְנַחָמוּתֵהּ וְסָרֵיב לְקַבָּלָא תַנְחוּמִין וַאֲמַר אֲרֵי־אֵחוֹת
לְוַת־(עַל־) בְּרִי כַּד־אֲבִילָא לִשְׁאוֹל וּבְכָא יָתֵהּ אֲבוּהִי׃
לו וּמְדִינָאֵי זַבִּינוּ יָתֵהּ לְמִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה
רַב קָטוֹלַיָּא׃ א וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה מִלְּוָת
אֲחוֹהִי וּסְטָא עַד־גַּבְרָא עֲדֻלָּמָאָה וּשְׁמֵהּ חִירָה׃ ב וַחֲזָא־
תַמָּן יְהוּדָה בַּת־גְּבַר תַּגְּרָא וּשְׁמֵהּ שׁוּעַ וְנַסְבַהּ וְעַל לְוָתַהּ׃
ועדיאת

מסרה ל וישב, ל"א. ואני אנה, ב' דסמי', ז' פסוק ואני אני. לב הכר נא, ב'. היא, ויו וחירק. הם לא, ז' ס"פ. לג ויכירה, מ"ל. אכלתהו, ד'. טרף, ג' בטן'. טרף, ל' פתח. לד שמלתיו, ח"ו ומ"י. שק, כו"ל פסקין במ"ד קמץ [כל"ל] וכל אס"פ דכו'. ויתאבל, ד'. לה ויקמו, חסר. בנתיו, ח"ו ומ"י. שאלה, ט' חסר וט' מ"ל. לו והמדנים, ג' ב' לי'. אל מצרים, בב' דסמיכי. מצרים ו' סבירין מצריימה. לח א ויהי בעת ההוא, ג'. ההוא, וא"ו וחירק. ויט, ס"*. ב וירא, כו"ל חסר.

*בס' מבין חידות הקשה ע"ז ומסיק דאפשר ל"ל עד, ס' ומקימו לפסוק ג'.

ת"א וישחטו שעיר זבחים פה. ויטבלו את ערכין טז. הכר נא סוטה י. ויהי בעת סוטה יג סנהדרין קב. וירא שם פסחים נ.

רש"י

(ל) אנה אני בא. אנה אברח מצערו של אבא: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם: הכתנת. זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת: (לג) ויאמר כתנת בני. היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקדש (ב"ר) סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם (תנחומא) אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו: (לד) ימים רבים. כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם (מגילה יז) כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנים בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי וסופי ללקות כנגדן: (לה) וכל בנתיו. רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום. רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם. (ב"ר) אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי: ארד אל בני. כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על (שמואל ב כא) אל שאול ואל בית הדמים (שמואל א ד) אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה: אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם: ויבך אתו אביו. יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: (לו) הטבחים. שוחטי בהמות המלך: (א) ויהי בעת ההוא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתם אמרתם למכרו אילו אמרתם להשיבו היינו שומעים לך: ויט. מאת אחיו: עד איש עדלמי. נשתתף עמו: (ב) כנעני. תגרא.
ב"ר

רמב"ן

שנמכר פעמים רבות: (לב) וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם. בצווי או ויביאו השלוחים המביאים כי שלחו אותה ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או שנשלחה אל חברון לבית האחד מהן ובבואם הכניסוה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו היה חושד אותם לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו. ויש מפרשים וישלחו שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות מלשון בשלח יעבורו. וטעם הפסים כי שלחו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו: (לה) וכל בנתיו. בתו ובת בנו. ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן או כמאמר חכמים אין אדם נמנע מלקרוא לכלותיו בנותיו. וכן אמרה נעמי לכלותיה לכנה שובנה בנותי אל בנותי לכי בתי ואיננו רק דרך חבה בלבד כמו הלא שמעת בתי: (לו) שר הטבחים. שוחטי בהמות המלך לשון רש"י וכן ויהס הטבח לרקחות ולטבחות אבל יותר קרוב דעת אונקלוס בעבור היות בית הסהר בביתו ומצינו שהיה להריגת האנשים הכינו לבניו מטבח. טבחה ולא מצלה. ורא"ה לדבר הכתוב בדניאל לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל: (ב) בת איש כנעני. אמר אונקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בספורתו. ודעתו לומר כי בני יעקב ישמרו מלישא כנעניות כאשר צוו אביהם יצחק גם אברהם וכן הזכירו בגמרא במסכת פסחים והיו נשיהם מצריות עמוניות מואביות ומיוחסי בני ישמעאל ובני קטורה ולכך יחד הכתוב על שאול בן שמעון שאול בן הכנענית כי הוא לבדו בהם וגם שם דרשו שהיה דינה שנבעלה לכנעני. ורבותינו נחלקו בדבר אמרו רבי יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום
רבי

מוניס יהב ליה אמין וכיון דיתב וחמא והא לית יוסף בגובא ובזע ית לבושוי: (ל) ותב לות אחוי ואמר טליא ליתוהי ואנא להן אנא אתי היכדין נחמי סבר אפוי דאבא: (לא) ונסבו ית פרגודא דיוסף ונכסו צפיר בר עזי ארום אדמיה דמי לדמא ותבלו ית פרגודא באדמא: (לב) ושדרו ביד בני זלפה וביד בני בלהה ית פרגוד מצייר ואייתוהי לות אבוהון ואמרו הא אשכחנא אשתמודע כדון הפרגודא דברך היא אין לא: (לג) ואשתמודעה ואמר פרגוד דברי הוא לא חיות ברא אכלתיה ולא על יד בני נשא אתקטל אלא חמי אנא ברוח קודשא דאיתתא בישתא קיימא לקבליה:

(נ"א לג) וחכם יתה ואמר פרגוד דברי הוא לא חיות ברא אכלת יתיה ולא

מתקטל ברי יוסף ברם חמי אנא ברוח בית קודשא דהך איתא בישא קיימא לקובליה:

(לד) ובזע יעקב לבושוי ואסר שקא בחרצוי ואתאבל על בריה יומין סגיאין: (לה) וקמו כל בנוי וכל נשי בנוי ואזלו למנחמא ליה וסריב לקבלא תנחומין ואמר ארום איחות לות ברי כד אבילנא לבי קבורתא ובכא יתיה ברם יצחק אבוי: (לו) ומדינאי זבינו יתיה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה רב ספוקלטוריא:

(נ"א לו) לפוטיפר שליטא דפרעה רב ספוקלטריא:

(א) והוה בעידנא ההיא ונחת יהודה מנכסוי ואתפרש מן אחוי וסטא לות גברא עדולמאה ושמיה חירה: (ב) וחמא תמן יהודה ברת גבר תגר ושמיה

שוע

בעל הטורים

(בי לאונן לא סיה שם) ד"א דמי העבד הם למ"ד סלעים והם שמכרוהו בספר הולרכו לזוגל לו נעלים. ד"א שכן ערך מבן ה' עד בן כ' ד' סלעים: (ל) ואני אנה אני בא. שאמר לא יפלה השמעון שלא בי יאמר קלסתי לבכורה שנטנה לו: (לג) טרף טרף נא ב' במסו' הכא ואידך טרף טרף לא לבי השמם והפסילים בלשון שרימה יהודה את אביו בלום' ל'

יונתן

פנים ויתמוך בו: (לב) ביד בני זלפה וכו' כדי שלא יבין יעקב שהרי הם היו אוהבי יוסף וק"ל: (לג) דאיתא בישתא לקבליה פי' חיה רעה נגדו כדפרש"י כלנלה בו כוס הקודם וכו': (לה) ברם יצחק אבוי פי' יצחק בכה מפני לערו של יעקב ולא בשביל יוסף שהרי גלוי לפניו שהיה חי וכן ברש"י וק"ל: (א) ונחת מנכסוי דייק

מדכתיב

רמב"ן

רבי נחמיה אומר כנעניות היו. ויתכן שלא הקפיד רבי נחמיה ביחוסן אלא כמכוון אמר. לומר שנשאו מנשי ארץ כנען אבל היו מן הגרים והתושבים שבאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ומיתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על רבי יהודה שלא נשאו המיוחסים שאסורות מן האם אסורה לבני כם. ולדעת רבי יהודה יצטרכו בני לאה לשאת תאומות שנה האחרים וכם ישאו שלהם או שלא יודה ר' נחמיה בתאומות כלל כי לא היתה לו בת זולתי דינה כמשמע הכתוב. ועל דרך סברא איננו נכון שישאו כלם כנעניות שהיה בגושלי הארץ מזרע כנען העבד הארור כמו מזרעו של אברהם והכתוב בא להחריטו ולא תהיה לו שארית ופליטה. ועל כל פנים זה הלשון פגר כי למה יצטרך הכתוב לאמר כי שוע כנעני ביחוסו וכל אנשי הארץ ההיא כנענים הם מן הפריזי ומן היבוסי והחוים כי לכנען יתיחסו

כלם

אבן עזרא

עליהם הישמעאלים הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי [א]ישמעאלים הם: (ל) ואני אנה אני בא. הזכיר אני ב' פעמים והאחד רב [ב]רק דרך הלשון כך: (לג) טרף טרף. פועל שלא נזכר שם פועלו [ג]ובא כן בעבור הריש שלא ידגש וכן ומורק ושוטף: (לה) ויבך אותו אביו. קדמונינו דרשוהו [ד]על יצחק. ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן [ה]כ"ט שנה. ויש אומרים כי הנבואה נסתלקה ממניהם בעבור אבלם. ועדותם [ו]דבר אלישע: וכל בנותיו. במו ובת [ז]כנו: ומלת שאולה. כמו מטה. והטעם הקבר. ופה טעה המתרגם לחועים שתרגם שאולם [ח]גיהנם. והנה כי לא שאול [ט]תודך. והנה [י]שאול הנך הנך אם אסק שמים שם אתה. ערום שאול [כ]נגדו ורבי' אחרים: (לו) שר הטבחים. מלא זה הלשון על הרג [ל]ועל בישול ודברי המתרגם ארמי נכונים: (א) ויהי בעת ההיא. אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם שמכרו. וכמוהו מאז [מ]נסעו הגדגדה. בעת ההיא הבדיל [נ]ה' את שבט הלוי. ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים ובמקומו [ס]אפרשנו. ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדניו [ע]למעשה אחיו. והוצרכתי לפי' הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ"ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא יעלה פחות [פ]מי"ב שנה ועוד וירבו הימים גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרים ויש לו שני בנים. ואל יקשה עליך דבר בצלאל [צ]כי בגעתי אל מקומו [ק]אפרשנו: (ב) איש כנעני. יש אומרים סוחר. כמו

כנען

פירוש על אבן עזרא

[א](שופטים ח' כ"ד). [ב]ר"ל א' אני הוא למותר. או די אחד ואני. רק דרך הלשון ככה כמו והיא גם היא אמרה לי (לעיל כ"ם ה'). ויתן אותי במאמר אותי ואת וכו' (לקמן פ"מ י"ג) וכדומה לחזק הענין. [ג]והוא עבר מבנין פֻּקַּד. ובאוי להיות טֹרַּף בשורק כמו ומורק ושֻׁטַּף (ויקרא ו' כ"א) ונשתנה לחולם בעבור הרי"ש שאינו מקבל דגש וכן ומֹרָק. [ד]ר"ל בב"ר פרשה פ"ד. [ה]דכתוב בן ששים שנה בלדת אותם (לעיל כ"ה כ"ו) וכבר נאמר שיעקב היה בן ל"א שנים כשנולד יוסף ואז היה יצחק בן קנ"א שנים. [ו]שאמרו חז"ל לפי שטעם נסתלקה ממנו הנבואה שנאמר והיה כנגן המנגן וכו' (מ"ב ג' ט"ו). [ז]פי' דינה ושרח בת אשר. [ח]פי' איש אחד הנקרא המקרא בלשון לע"ז. והרבה שאול איפכריי"ם שפי' גיהנם. [ח](ישעיה ל"ח י"ח) ושם כתוב ולא ישברו יורדי בור אל אמתך. פי' שאול כמו יורדי בור בודאי כי המלות שוות והטעם אחד. [ט](תהלים קל"ט ח') ושם כתוב אם אסק שמים וכו' בודאי ג"כ פי' שאול למטה בארץ. [י](איוב כ"ו ו') ושם כתוב ואין כסות לאבדון. בודאי פי' בארץ אשר כל העולם הולכים בלבוש ובכסות וזאת נקבר ערום וכו'. [כ]כמ"א פה רב קטוליא. (ובש"א ח' י"ג) כתוב לרקחות ולטבחות. ויותר נכונים דעת המ"א. פה כתוב הטבחים. (ושם ט"א) כתוב לרקחות ולטבחות. [ל](דברים י' ז'). [מ]להודיע אשר יוסף כבש ילכו עם אבם לדוריו. וזה לא כבש לא ילכו. כ"ז ע"פ פשוטו. ולא כן דעת חז"ל שילאה בת קול. ולמעלה לדקה מונגי וכו' א"כ זה היה ג"כ מאת ה'. [ע]זאת הסברה כפי פשוטו. [פ]אך חז"ל בברכות אמרו אשר הולידו לא' ע"פ הראיות שם. וכפי הפשט בודאי לא לוה יהודה לאונן ליבם אשם אחיו ערם שהיה לפחות י"ב שנים ככתוב בפס' (להלן מ') הקם זרע לאחיך. ולריך להוסיף שנה אשר היה ער גדול ממנו. וכפי הכתוב וירבו הימים והיא לא נחנה לשלה א"כ עבר עוד שנה. ע"כ מעלה להתיבם ע"י יהודה בעצמו א"כ הם ע"ו שנים. וכאשר הולידה פרץ וזרח עבר לפחות ט' חדשים וכאשר הוליד פרץ חצרון וחמול עבר עוד י"ג שנים להוליד בן הרלשון לי"ב ושמי לי"ג שנים. וא"כ עבר מעת לקח יהודה בת שוע א"כ הוא כ"ט שנים. וכל המעשה מעת נמכר יוסף עד רדת אבותינו למצרים היה כ"ב שנים וכפירש"י ע"פ המשבון. [צ]ע"פ גמרא (סנהדרין מ"ע ע"ב) על פס' וחור הוליד את אורי. ואורי הוליד את בצלאל (ד"ה א' ב' כ') ח"ל לא והמוב שכל א' מהם הוליד פחות מן ח' שנים וכו'. [צ]בפסוק ראה קראתי בשם בצלאל וכו' (שמות ל"א ב') כתב ר"א כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון וכו' וכ"ל בצלאל לא היה מבני כלב בן יפונה. ועיין במזרחי סוף פ' ויקהל. [ק](הושע י"ב ח'). [ר](זכריה י"ד כ"א). [ש]עיין (להלן

מ"ו

ספורנו

למצרים. כדבריהם ז"ל: (לג) וישלחו את כתונת הפסים. העבירום בשלא כדי שתהיה נראית קרועה על ידי חיות רעות: (לד) וישם שק במתניו. אזור של מין אריגה נקרא שק שממנו היו עושים השקים לעבדיו: (לה) וימאן להתנחם. מאן לשמוע דברי תנחומין כדי שלא להעביר דאגה מלבו: ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה. קבל עליו אבלות לכל ימיו מפני שאירע' המקלה על ידו ששלח את יוסף אל אחיו: ויבך אותו אביו. יצחק בכה על שקבל עליו בנו אבלות לכל ימיו ובכן לא תסרה עליו השכינה: (לו) והמדנים מכרו אותו (א) ויהי בעת ההיא. באותו הזמן שנמכר יוסף למצרים בסבת עצת יהודה שאמר למכרו ולא אמר להשיבו ושכל את אביו של על יהודה שרי מעלליו והוליד שני בני מות ונשאר שכול משניהם:

זהים

פירוש רשב"ם

הבור ואח"כ מכרוהו לישמעלים: (ל) אנא אני בא. למה באתי אל הבור: (לב) וישלחו. על ידי בני אדם שלא יגידו מי השולחים אלא שאמרו זאת מצאנו: (לה) כי ארד. לא אנחם אלא ארד אל בני אבל שאולה: ויבך אותו אביו. כלומר זמן מרובה. ולפי שהוא מיותר דרשו חכמים אביו יצחק אף כי היה יודע שלא נהרג: (לו) והמדנים מכרו אותו. אל מדייני מצרים. מדן ומדין וישמעאלים אחים היו ומדן וישמעאלים אחד הם לפי הפשט לכך הוא אומר כי מדנים [מדינים] מכרוהו וישמעאלים הורידוהו שמה כי שניהם אחד הם לפי הפשט: (ב) כנעני כתרגומו תגרא. כמו כנעניה במדי

ארץ

ג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃
ד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
אוֹנָן׃ ה וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ
אֹתוֹ׃ ו וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ
וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ ז וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה
רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ ח וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם
אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ׃ ט וַיֵּדַע אוֹנָן
כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־
אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־
זֶרַע לְאָחִיו׃ י וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךְ
עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית
אָבִיהָ׃ יב וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי
צאנו

ג ועדיאת וילידת בר וקרא ית־שמה ער: ד ועדיאת עוד
וילידת בר וקרת ית־שמה אונן: ה ואוסיפת עוד וילידת
בר וקרת ית־שמה שלה והוה בכזיב כד־ילידת יתה:
ו ונסיב יהודה אתתא לער בוכרה ושמה תמר: ז והוה
ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי ואמיתה יי: ח ואמר יהודה
לאונן עול לות־אתת אחוך ויבם יתה ואקים זרעא לאחוך:
ט וידע אונן ארי לא על־שמה מתקרי זרעא והוה כד־
עליל לות אתת אחוהי ומחבל־ארחה על ארעא בדיל־
דלא לקימא־זרעא לאחוהי: י ובאיש קדם יי די עבד
ואמית אף־יתה: יא ואמר יהודה לתמר כלתה תיבי ארמלא
בית־אביך עד־דירבא שלה ברי ארי אמר דילמא־ימות
אף־הוא כאחוהי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא:
יב וסגיאו יומיא ומיתת בת־שוע אתת־יהודה ואתנחם
יהודה וסליק על־גוזזי ענה הוא וחירה רחמה עדלמאה
לתמנת

מסורה ג ותהר, בטעמא. ויקרא, כ"כ ולא ותקרא. ה ותסף, ה' ור"פ ב' חסר ג' מ"ל. בכזיב, ל' ומ"ל. ו בכורו, ג' מ"ל. ז בכור, מ"ל. וימתהו, כו"ל חסר [דח'] במ"פ מ"ל [י"ק]. ח בא, חסר. ט לא לו, ה'. לא, הלמ"ד בדגש. נתן, ל' חסף קמץ ול' נתן בחסף. י וימת, ה' ומלעיל. יא בית, כפי כדינו. כאחיו, ל'. ותשב, י"ב. והחב בית, ישיבת בית ז' בלי'. יב גזזי, חסר.

ת"א והיה אם בא יבמות לד. וירע בעיני ה' נדה יג. וימת גם אתו יבמות סה. ותמת בת סוטה יג.

רש"י

(ב"ר): (ה) והיה בכזיב. (פסחים ל ב"ר) שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון (ירמיה טו) היו תהיה לי כמו אכזב. (ישעיה נח) אשר לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: (ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ (ב"ר): (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (יבמות סד): (יב) ויעל על גוזזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד
על

רמב"ן

כלם ועדולם בארץ כנען היא והראוי היה שיאמר ויקח שם יהודה אשה ושמה כך כאשר הזכיר שמות הנשים בתמר ונשי עשו וזולתן אבל פי' בו שהוא תגר שאיננו מן הארץ שהיתה לחוי או לאמורי. וזה טעם וירא שם יהודה בת איש כנעני כי בעבור אביה נשאה והכתוב שאמר בני יהודה ער אונן ושלה שלשה נולדו לו מבת שוע הכנענית בעבור היותה בת איש הכנעני תקרא כן כי האיש ההוא יקרא לשם הסוחר כי הוא ידוע ומובהק בסחורתו אשר בעבורה גר שם: ור"א אמר כי בעבור היות האשה הזאת כנענית ועבר על דעת אבותיו היו בניה רעים ומתו. ולכן הזכירו הכתוב ושאול בן הכנענית כי לא הולך שם להזכיר כן בשלה ואם כן יהיה טעם וירא שם יהודה כלומר שראה אותה וחשק בה כענין וירא אשה בתמנתה דשמשון. ובפ' ויחי יעקב כתב רש"י ז"ל וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צוה אל ישאנו במטתו אחד מבניהם לפי שהם מבנות כנען ויהיה זה לפי ששאול בן שמעון ושלה בן יהודה היו מבנות כנען ולכן יוציא את כלם אבל בנסחאות שלנו בב"ר מצינו בכלן א' מבני בניהם שיש בהם מבנות כנען וכן תמר היתה בת אשת מן הגרים בארץ לא בת איש כנעני ביחוסו כי מגלה שהיה אדונינו דוד ומשיח צדקנו שיגלה לנו במהרה מזרע כנען העבד המקולל ורבותינו אמרו בתמר שהיתה בתו של שם והוא כהן לאל עליון: (ג) ויקרא את שמו ער. יהודה קרא לבנו ער מלשון עוררה את נערותך ואשתו קראה שם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שהקשה בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה כאשר יעבץ שקראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתו בעצב וגם כן עשתה עטרה (ד"ה) אם אונן והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים מה יתאונן אדם חי כמו בן אוני ודרשו ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו ובבראשית רבה אמרו על שהוער מן העולם ולא שהיתה זאת כוונת יהודה אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד:

(ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו. כתב רש"י אומר אני על שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היה תהיה לי כמו אכזב שאם כן מה בא ללמדנו ולא ידעתי למה יקרא שם המקום על זה ואין במאורע ההוא כל חדש כי די לה שתלד שלשה בנים ובעת לדתה לא נודע אם פסקה או תוליד אחרי כן רק בעת מותה נודע הדבר. ויש אומרים כי היה דרכם שיקרא האב שם הבכור ותקרא האם שם השני על כן הראשון ויקרא את שמו והשני ותקרא ואמר בשלישי ותקרא כי יהודה היה בכזיב בלדתה אותו ואיננו שם שיקרא לו שם ואין בזה טעם או ריח. ודעת ר"א שספר הכתוב אנה נולדו ואמר בלדתה אותו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם ועל דעתי שלה לשון דבר הפוסק והכוזב וכן לא תשלה אותי אמר בו התרגום לא תכדב פתגמך באמתך ואולי יתיחס ללשון שגגה שלו וכי השוגג כוזב במחשבתו ואמר הכתוב כי קראתו שלה על שם המקום כי היה בכזיב בלדתה אותו כדרך והיה הנערה וזה מאמרם בב"ר פסקת: (ז) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני י"י. לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי הקללה עומדת על המכיר' ולא היה בבית האבות שכול זולתי זה שהיה רע בעיני השם כי זרע צדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו: (ח) ויבם אותה והקם זרע לאחיך. הבן יקרא על שם המת לשון רש"י ואין זה אמת כי במלות התורה נאמר ב"כ יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון ועוד שאמר וידע אונן כי
לא

ירושלמי

שוע ונסיבה ועל לותה: (ג) ואתעברת וילידת בר וקרת ית שמיה ער ארום
בלא ולד עתיד לממת: (ד) ואתעברת תוב וילידת בר וקרת ית שמיה
אונן ארום ברם עלוי עתיד אבוי לאתאבלא: (ה) ואוסיפת תוב וילידת בר
וקרת ית שמיה שלה ארום שלי יתה בעלה והוה בפסקת כד ילידת יתיה:
[(ה) והוה דפסקא:]
(ו) ונסיב יהודה איתא לער בוכריה ברת שם רבא ושמה תמר: (ז) והוה
ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי על דלא הוה יהיב זרעיה לאנתתיה ותקיף

יונתן בן עוזיאל

רוגזא דיי עליה וקטליה יי: (ח) ואמר יהודה לאונן עול לות איתת אחוך
ויבם יתה ואקים זרעא על שמא דאחוך: (ט) וידע אונן ארום לא על שמיה
איקרון בנין והוה כד הוה עליל לות אנתתיה דאחוי הוה מחבל עובדוי על
ארעא דלא למקמא בנין על שמיה דאחוי: (י) ובאיש קדם יי מה דעבד
וקטע אוף ית יומוי: (יא) ואמר יהודה לתמר כלתיה תיבי ארמלא בית
אבוך עד דירבי שלה ברי ארום אמר דלמא ימות אף הוא כאחוי ואזלת
תמר ויתיבת בית אבוהא: (יב) וסגו יומיא ומיתת בת שוע איתת יהודה
ואתנחם

יונתן

מדכתיב וילד שכין עוני וילידה שנעשה בילידה מנכסיו: (ה) שלי יתה פירש שכח אותה לשון שול שאלו ודייק מדכתיב בכזיב בלדתה ר"ל שלא היה בעלה אצלה זמן ארוך

רמב"ן

לא לו יהיה הזרע ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו ומניח אם יקרא שם בנו בשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע. אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם והנה הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שאר הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגים לישא אשת המת. האח או האב או הקרוב מן המשפחה ולא היינו יודעים אם היה המנהג קדמון לפני יהודה. ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שיהיה מפני איסור אשת אחי האב והבן וזולתם. כי באח הרגל הדבר והתועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלץ מהם והראוי הוא שמעשה המצוה הזאת בחליצת הנעל וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה הנהיגו לפניהם בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור ערוה וקראו אותו גאולה וזהו ענין בועז ועטם נעמי והשכנות והמשכיל יבין: (יא) וטעם שבי אלמנה בית אביך. שתנהגי באלמנותיך שם עד יגדל שלה כיון לה שתאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן כאשה שנוהגת שם על בעל נעורים עד שיגדל שלה וייבם אותך כי כן המנהג במתיבמת כי היולדת ומפלה להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת שנים: (יד) *ותכס בצעיף ותתעלף. עד שתנשא לאיש: כי אמר. כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי מוחזקת היא זו שימותו אנשיה לשון רש"י. ולא ידעתי למה יתביים יהודה המושל בדורו מן האשה הזאת ולא יאמר אליה לכי לשלום מביתי ולמה יטעה אותה והיא אסורה לשלה כמו שאמרו בגמרא בתרי זמני הויא חזקה ועוד כי בהיותו מקפיד על זנוניה לחייב אותה שריפה נראה שהיה חפץ בה להיותה בביתו והפסוק הוא שלא שמע יהודה כי בניו חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואין לאמר בהם חטא. והנכון בעיני שהיה שלה ראוי ליבם אבל לא רצה אביו שייבם אותה ועודנו נער פן ימות גם כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו אין לאחד מהם שתים עשרה שנה וכאשר יגדל ויתחזק לאמר אביו אז יתננה לו לאשה וכאשר המתינה ימים רבים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר ברב תאותה להוליד מזרע הקדוש ועשתה המעשה הזה: (יג) ויעל על גוזזי צאנו. היה עולה שם תמיד להתנחם שיהיו גוזזו בצאן וישכח יגונו והוגד לתמר (נו) כי הוא עולה שם בכל יום תמיד ואחרים לו באחד הימים או שהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבצים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכים שם והוגד להם ערם עלותו

*ל"ע למה פה פס' ותכס באמצע.

אבן עזרא

כנען בידו מאזני מרמה. ועם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד. ויתכן להיות כמשמעו. וחכמינו ז"ל אמרו כי וילד יהודה שירד מגדולתו. וזה דרך דרש כי הבא מארץ לשון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת: (ה) בכזיב. שם מקום: (ח) ויבם אותה. טעמו אשר שאחה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך. ובפרשת כי ישבו אחים יפרו אחריך ממנו אם שם ילך ימי עד הגיעי שם: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. לא יקרא בשמו. כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה. היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ ואחמם מבן תמים המזרחי שפי' ושחת אחלה שעשה לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה. כי עליו היא יושבת בארץ. וזה פי' שגעון וחלילה חלילה להתגאל זרע הקדש בטנוף הטמא: נתן זרע. כמו השלם. (יא) שבי אלמנה בית אביך. בחסרון בי"ת קודם בי"ת כמו הנמצא בית יי: (יב) וינחם יהודה. פי' אחר שקבל תנחומין עלה על גוזזי צאנו על

פירוש על אבן עזרא

ט"ו י"ט). ה(סוטה י"ג ע"ב). אהטעם כי למעלה מן הכדור הוא לצד שמאל. כי שם נתהוו הגבעות וההרים ובליעת הארץ למעלה מהמים. מכח השמש הפועל בה יותר מחמת הנטיה כמאמר מי שאמר והיה העולם. והישוב כולו הוא לצד צפון. והבא בתוך היישוב מהצפון לדרום נקרא יורד. ואנשי המחקר. הם היודעים תכונת השמים וצורת העולם המה יבינו זה. בר"ל מעת היתה אשת ער היה נקרא אונן יבמה בלשון חז"ל. ע"כ פי' כ"א מתחילה היה נקרא יבמה ע"ש העתיד כי ראוי להיות יבמה. וכהיום אשר מת אחיך בלא בנים מחויב להוציא שם יבם מכח אל הפועל ע"י ביאה אליה. ג(דברים כ"ה ה') שאמרו המכחשים כי ישבו אחים יחדיו אינם אלא קרובים ורחוקים מנופו. והוא טועים בדברי קבלה מפה שאיננה רק ע"י אחים. ד(שם שם ו'). הר"ל היה דם מצפנים כפירש"י בשם מ"כ. והוא ר' אדוניהו בן תמים הבבלי. והוא פי' ושחת אחלה שעשה להפך הנשים שלא כדרכה. הנה שחת אחלה שלה והוא קרא שחת אחלה במפיק ה"א ולפי פי' בעל אותה מאחוריה והשמים פי הטבעה שלה. ופי' אחלה נקרא ארץ שלה. חר"ל מקור ע"ד המשלים. כי מנהגו לבא בחסרון הקלוות תחת מאורע כתן. טר"ל בי"ת השמוש. כי הראוי בבית אביך. והוא כמו בית ה' (ת"ב י"ט פ"ו) והראוי בבית ה'. יכי אין שייך נחמה

ספורנו

(ה) והיה בכזיב. והטעם שקראתו שלה לשון אל תשלה אותו שם בלתי נאות מפני שיהודה היה אז בכזיב ותולדתה נכזבה מראות פני אישה בעת לדתה והוא אם היה שם לא היה מסכים בקריאת שם בלתי נאות: ויהי ער רע בעיני ה'. בלתי רע לבריות: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. ידע שלא היה הוא לבדו הזוכה בכל אותה המצוה שהרי בקדושי אחיו יקיים הזרע ונמצא אחיו זוכה במקצתם: לבלתי נתן זרע לאחיו. שלא יזכה אחיו על ידו שיושג התכלית המכוון בקדושיו: (יא) שבי אלמנה. המתיני באלמנות כמו ימים רבים תשבי לי: פן ימות גם הוא כאחיו. פן ישגה ביוסים בילדותו כמו שעשו אחיו וימות: (יב) ותמת בת שוע. והיה לו להכניס את כלתו לביתו תחת אשתו כמו שעשה אברהם כאמרו ויביאה יצחק האהלה שרה אמו

פירוש רשב"ם

ארץ. כנען בידו מאזני מרמה. כי מבנות כנען היו נזהרים: (ה) והיה בכזיב יהודא. ושם נולד לו בן: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. ומקפידים היו בכך: נתן זרע חטף קמץ. שכל תיבת מלאפום שטעמה באות אחרונה ותיבה שסמוכה לה טעמה באות ראשונה הרי הם במקף והמלאפום נהפך לחטף קמץ וכן ארך אפים וגדל חסד. ואם שלש אלה לא יעשה לה. אבל את שלש הערים מלאפום הוא: (י) גם אותו. דרשו חכמים כי בענן בזה

צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי
תמנתה: יג ויגד לתמר לאמר הנה
חמיך עלה תמנתה לגז צאנו: יד ותסר
בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף
ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר
על־דרך תמנתה כי ראתה כי־גדל
שלה והוא לא־נתנה לו לאשה:
טו ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי
כסתה פניה: טז ויט אליה אל־הדרך
ויאמר הבה־נא אבוא אליך כי לא
ידע כי כלתו הוא ותאמר מה־תתן־לי
כי תבוא אלי: יז ויאמר אנכי אשלח
גדי־עזים מן־הצאן ותאמר אם־תתן
ערבון עד שלחך: יח ויאמר מה
הערבון אשר אתן־לך ותאמר חתמך
ופתילך ומטך אשר בידך ויתן־לה
ויבא אליה ותהר לו: יט ותקם ותלך
ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי
אלמנותה: כ וישלח יהודה את־גדי
העזים ביד רעהו העדלמי לקחת
הערבון מיד האשה ולא מצאה: כא וישאל את־אנשי מקמה לאמר איה
הקדשה הוא בעינים על־הדרך ויאמרו לא־היתה בזה קדשה: כב וישב אל־
יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא־היתה בזה קדשה:
כג ויאמר יהודה תקח־לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא
מצאתה

אונקלוס

לתמנת: יג ואתחוא לתמר למימר הא חמויך סליק לתמנת
למיגז ענה: יד ואעדיאת לבושי ארמלותה מנה ואתכסיאת
בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על־ארח תמנת
ארי חזת ארי־רבה שלה והיא לא־אתיהיבת לה לאנתו:
טו וחזאה יהודה וחשבה כנפקת־ברא ארי כסיאת אפהא:
טז וסטא לותה לארחא ואמר הבי כען איעול לותיך ארי
לא ידע ארי כלתה היא ואמרת מה־תתן־לי ארי תיעול
לותי: יז ואמר אנא אשלח גדי־בר־עזי מן־ענא ואמרת
אם־תתן משכונא עד דתשלח: יח ואמר מה משכונא
די אתן־לך ואמרת עזקתך ושושיפך וחוטרך די בידך
ויהב־לה ועל לותה ועדיאת לה: יט וקמת ואזלת ואעדיאת
עיפה מנה ולבישת לבושי ארמלותה: כ ושדר יהודה ית
גדיא בר־עזי בידא רחמה עדלמאה למסב משכונא
מידא דאתתא ולא אשכחה: כא ושאיל ית־אנשי אתרה
למימר לאן מקדשתא היא בעינין על־ארחא ואמרו לית
הכא מקדשתא: כב ותב לות־יהודה ואמר לא
אשכחיתה ואף אנשי אתרא אמרו לית הכא מקדשתא:
כג ואמר יהודה תסב־לה דילמא נהי לחוך הא שדרית
גדיא

מסורה יג ויגד, כ"ד. לגז, ל' וחסר. יד ותתעלף, ל'. והסר, י"ב. על דרך, ה'. גדל, ג'. והוא, וי"ו וחירק. טו ויראה, ל'. ויחשבה, ג'. לזונה, ב' ומ"ל. כסתה, ה' (ד'). פניה, ו' חסר ופני' לא היו. טז נא, דגוש מד"ד. אבוא, מ"ל. הוא, ויו וחירק. יז אשלח, ט'. עד, י"א בטעם [מרכא] לבני ס"ם. שלחך, ל'. יח הערבון, המתג בעין ומ"ל. חתמך, ל' וחסר. ופתילך, ל' מ"ק. ומטך, ל'. יט צעיפה, מ"ל. כ ולא, בפסחא לא במקף. מצאה, ל' [עי' בטה"ע]. כא מקמה, ל' בח"ו וה'. הוא, ויו וחירק. בעינים, ל' וקמץ. קדשה, ג'. כב אל יהודה, ו'. מצאתיה, ל'. כג תקח, מתג בתי"ו לע"ע שהוא זר ולא בקוף. לבוז, ב' ומ"ל. שלחתי הגדי, ל' דמטעין דכתיב את. מצאתה, ל' וה' ומלאתה לא מוכל.

ת"א ותשב בפתח שם. י ספר הזוהר פ' אחרי מות ופ' ויקהל. ויראה יהודה מגלה י סוטה י. וישלח יהודה את גדי העזים חולין קיג.

רש"י

על גוזזי צאנו: (יג) עלה תמנתה. ובשמשון הוא אומר (שופטים יד) וירד שמשון וגו' תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: (יד) ותתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה (סוטה י') ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים: (טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכירה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורנ"יר: הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון. משכון: (יח) חתמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: (כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: (כג) תקח לה. יהיה שלה
תם

רמב"ן

עלותו: (טו) ויחשביה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים. כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בביתו היתה צנועה לפיכך לא חשדה לשון רש"י ופשוטו של הכתוב יתכן כי דרך הזונה לישב בפתח עינים כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרוא לעוברי דרך וגו'. ואמר כי כסתה פניה ולא הכירה אבל מדרש רבותינו שהכתה פניה בבית חמיה לומר שהצניעה עצמה ממנו בביתו ולא ראה פניה מעולם ואיך יכירה. והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שהכסה הפנים כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו היא. והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת הצעיף ומכסה קצת השער וקצת הפנים ומסקרת בעינים ובשפתים ומגלה הגרון והצואר כי בעבור שמעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תכסה קצת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתזנה גם מן הקרובים יכסו
פניהם

ואתנהם יהודה וסליק על גזזי עניה הוא וחירה רחמיה עדולמאה לתמנת:
(יג) ואתני לתמר למימר הא חמוך סליק לתמנת למיגז עניה: (יד) ואעדת
לבושי ארמלותה מנה וכסיית ברדידא ואעטפת ויתיבת בפרשת אורחין
דכל עינין מסתכלין תמן דעל שבילא דתמנת ארום חמת ארום רבא שלה
והיא לא אתיהיבת ליה לאנתו: (טו) וחמיה יהודה והוה מדמה באנפוי
כנפקת ברא ארום בעיטפת אפין הות בביתא דיהודה ולא הוה יהודה
רחים יתה:

[(טו) ארום צמצמת אפהא:]

(טז) וסטא לותה לאורחא ואמר הבי כדון איעול לותיך ארום לא ידע ארום
כלתיה היא ואמרת מה תתן לי ארום תיעול לותי: (יז) ואמר אנא אשדר
גדי בר עזי מן ענא ואמרת אין תתן משכונא עד דתשדר: (יח) ואמר מה
משכונא דאתן ליך ואמרת סיטומתך וחוטיך וחוטרך דיבידך ויהב לה ועל
לותה ואתעברת ליה: (יט) וקמת ואזלת ועדת רדידה מנה ולבישת לבושי
ארמלותה:

[(יט) רדידה:]

(כ) ושדר יהודה ית גדי בר עזי ביד רחמיה עדלמאה למיסב משכונא
מידא דאתתא ולא אשכחה: (כא) ושאל ית אינשי אתרה למימר האן
מטעיתא דהיא בסכות עינין על אורחא ואמרו לא הות הכא מטעיתא:
(כב) ותב לות יהודה ואמר לא אשכחיתה ואוף אינשי אתרא אמרו לא
הות הכא מטעיתא: (כג) ואמר יהודה תסב לה משכוניא דלמא נהוי לגחוך
הא

בעל הטורים

ב' בפתח עינים: (יד) בפתח עינים אבל ס"פ כת"מ כמכין אברהם שאמרה יהי לכון שאקק לעלע אברהם: כי גדל ב' במסרה הכא ואידך עד כי גדל מאוד ואידך (איוב ב') כי גדל הכאב מאוד בשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכאב שלה מאוד ובזכות זה יצא ממנה מלכות בית דוד שהיה הולך וגדל עד כי גדל מאוד: (טו) ויחשבה ב' במסרה הכא ואידך בפ' לך לך ויחשבה לו לצדקה ואידך ויחשבה עלי לשכורה (עי' פ' לך עם דרש בי"): לזונה ב' במסורה ויחשבה לזונה. איכה היתה לזונה מה שאמר בבזיון לגנסף בכבוד אף יהושלים קופה בכבוד כדכתיב ולכבוד אהיה בתוכה והו זאת קומתך דמתה לתמר: (יח) ופתילך פתילך. פתילים פתילין: ומטך ב' במסו' הכא ואידך ומטך אשר הכית בו את היאור מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא המטה שהכהו בו היאור ונעשו בו כל הנסים: (כ) מלאה ב' במסורה הכא ואידך ואם בשדה מלאה לומר בשביל שנעשה מלאה ספלה ונעשה חרה לביתה ע"כ לא מלאה: (כג) לבוז ב'
במסרה

יונתן

ארוך וכן מה שמתרגם ירושלמי דפסקה. הוא תרגום על שם העיר כזיב וכדפירש"י (יד) ברדידא פי' לעיף. דכל עיני מסתכלין עיין ברש"י: (טו) ארום כעיסת הגלון מכר"ד הגיה ולא רחים ל"ל ולא חכים ופי' מדכסתה פניה לכן לא חכים פי' לא הכירה באמה קשה על זה והרי בן גם לינו מלווה על כלתו והמזרחי מיישב זה אבל המ"י לא ס"ל הכי אלא פי' שלכן כסתה את פניה בשביל שהיו לה פניה זעמום ולא היה יהודה אוהב אותה והו כעיסה לשון כעס: ולא רחים ולא אהבה. וזהו דלא ידע יהודה
כי

רמב"ן

פניהם וכן יעשו הקדמים גם היום בהלולתם ובשוקם לעיר לא כודעו ושכינו אלם שגכות סן של ילדה טמאה מדרס ושל זקנה טמאה טמא מת ושל יולאת פרץ מסורה מכלם יוצאת חוץ היא הזונה כפקת ברא ונותנה שבכה על קלת הראש לא שתשכב עליה ותהיה טמאה מדרס ולא לכסות בה ראשה ותטמאה טמא מת אבל לקשום קולוריה ולהיותם מתחת השבכה נראין ואינן נראין ולכך סיכוה מכולם: (יח) חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך פנעם שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה לשון רש"י ואיננו נכון שיתן שמלתו וילך ערום ממנה ואיך תקרא השמלה פתיל. ואיך יאמר הכתוב והפתילים בלשון רבים ואם תאמר כי על שם פתילי הציצית תקרא השמלה והצילה שיקיים יהודה מצות ציצית ויזלזל בו לתת אותו לזונה ואולי היה בידו סודר קטן אשר יעטוף בו קלת הראש לפעמים ויקרא פתיל בעבור שהוא קלר כפתיל והוא תרגום שושיפא ולא תמצא לאונקלוס בכל שמלה שבתורה שיתרגם אותה שושיפא אבל לשון כסות ומלבוש תרגום בכלם מלבד ופרשו השמלה שאומר בו ויפרשון שושיפא לפי שהוא הסודר הידוע בתלמוד שיודעו בו הבתולים וכן תרגום יונתן בן עוזיאל המעטפות שושיפא שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הנכבדים על המגבעות והפארים אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היום בארצות המזרח. ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כצורת אריה או צורה אחרת ידועה במושלים והיו בידו פתילים שבהם כצורה הסיא למייר בה והמטה
היה

אבן עזרא

על תחת אל: (יד) ותכס. פועל יוצא וטעמו ותכס עלמה: ותתעלף. טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף. הסתיר פניו בבגדיו. וקרוב מזה מעולפת ספירים: בפתח עינים. שם מקום. ויש אומרים כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ושם יעבור יהודה בשובו אל מקומו: (טו) כי כסתה פניה. פי' ותתעלף. והמפרש כי כסתה פניה בתיבי לנצווין והביא ראיה מגזו ספל הוא. כי איך מגילין ראיה מן השוטים. גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנועה בבית חמיה: (יח) חותמך. מרב תאומו כתן ג' דברים ערבון על דבר קל. ופי' קדשה בפסוק לא יהיה קדש שאפרשנו: (כג) תקח לה. עזוב אותה ותקח הערבון: פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי אותם ופתיל ומטה ערבון
על

פירוש על אבן עזרא

נסמה על הענין אשר עלה לגוח לאמו כי זה היה עולה מדי שנה בשנה. רק שהכתובים היה על מחת בנו. ר"ל היה ל"ל ותכסם עיין בפי' ר"א (לעיל כ"ד ס"ה) מכ"ז פי' שם שכסתה א"ע והוא פ ועל עומד. כי לא היה עמה מי שיכסנה. (יונה ד' ח') גם שם פי' שהסתיר פניו. (שה"ש כ' י"ד). ר"ל כי כסתה פניה הוא פירוש ותלט והתעלף. ר"ל זה המפרש בודאי היה מזכיר לבסו שלא סכסה פניה במיני לבצווין כאשר מושב כי הוא פרילוס הוא הבל. והפי' הנכון כמונח בפירש"י כי כסתה פניה שבבר בבית חמיה. ר"ל פסוקו כדעת ר"א (לעיל פס' ח') אשר לא היה ע"פ עלם ה'. (דברים כ"ג י"ח). ר"ל הלא לא נתן לה מלומה בעת דברו כזאת. ע"כ פי' הקיחה
נקרא

ספורנו

אמו ולכן נואשה תמר שיכניסה להיות עוד כלתו: (יד) בפתח עינים. בהתחלת שתי מסלות כי המסלה תקרא עין כמו על העין בדרך שור: אשר על דרך תמנתה. כדי שלא ימלט יהודה מלפגוע בה בבואו מתמנת: כי ראתה כי גדל שלה. וחשבה שכאשר יראנה יהודה בזולת בגדי אלמנותה ויאמר מדוע ככה עשתה תשיבהו כי בא מועד להסירם שהרי אמר לה שבי אלמנה עד יגדל שלה והנה אז כבר גדל שלה: (טו) כי לא ידע כי כלתו היא. גם אחר שנטה אליה אל הדרך לא הכירה שאם היה מכירה היה מדבר בה בשביל בנו ולאל ית' נתכנו עלילות שלא שיהיה זרעה מיהודה שהיה יותר שלם ולכוי משלה ותמנה יהיה מעיש לדקנו: מה תתן לי. התחילה לדבר כדי שיכירה כי לא היתה מכוונת לגנות. אמנם בלי ספק אבל שיתה כוונתה להקים זרע מיהודה ובכן לקחה ערבון לא להכות בו אלא לעדות ואם היה נותן לה אתנן לא היתה מקבלת כי לא היה אז עמה עדות לזכות את נפשה: (יז) אם תתן ערבון. אם תתן אז אעשה מה שלוית באמרך הבא נא אבא אליך: (יח) ופתילך. לאמר פתיל עליך כמו סודר שמתעטפו שמנו חכמים ונמרה באלה הכלים המורים הגדולה והגבורה כחותם ושבט המושל והאזור כאמרו אזור נא כגבר חלציך וזה עשתה כדי שתפרסם במעלת יהודה וגדולתו: (יט) ותלבש בגדי אלמנותה. שלא היה עם לבבה להנשא לאחר שהשיגה את הזרע המכוון: (כב) וגם אנשי המקום אמרו. כמשקים וקיקלון על כבודך: (כג) הנה שלחתי. ולא סקרתי באמונתי:
וגם

פירוש רשב"ם

כזה מת על שהיה משחית זרעו שלא תתעבר ותכחי' יופיה: (יד) ותכס ראשה בצעיף. שאין זה דרך אלמנות: ותתעלף. כסתה פניה שלא יכירנה יהודה: בפתח עינים. בשער של פרשת דרכים שהכל עוברים ונראים לעינים דרך שם. והמפרשים שם עיר טועה: שהרי כתוב לפנינו היא בעינים ואילו היה שם עיר היה לו לומר בעינים הבי"ת חטף (שרא) שלא מצינו שיאמר בבית אל ביריחו בירושלים: (טו) כי כסתה פניה. עכשיו לפי הפשט כדכתיב ותתעלף: (יז) עד שלחך. רפי שתשלח שלוחך שיביא הגדי וגם יש רגיל לומר לשון רפי בשלחות דורון כדכתיב מנחה היא שלוחה אני שלחתי את הגדי: (יח) חותמך. טבעתך. פתילך. אזור. ומטך שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינו מלבוש: (כא) הקדשה. מיועדת ומזומנת לכל באיה כדכתיב וגם קדש היה בארץ. ולא תהיה קדשה מבנות ישראל: (כג) תקח לה. מה שבידה. כי לא אשלח עוד עליה פן
נהיה

מצאתה: כד ויהי | כמשלש חדשים
ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך
וגם הנה הרה לזנונים ויאמר יהודה
הוציאוה ותשרף: כה הוא מוצאת
והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש
אשר אלה לו אנכי הרה ותאמר הכר
נא למי החתמת והפתילים והמטה
האלה: כו ויכר יהודה ויאמר צדקה
ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני
ולא יסף עוד לדעתה: כז ויהי בעת
לדתה והנה תאומים בבטנה: כח ויהי
בלדתה ויתן יד ותקח המילדת
ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא
ראשנה: כט ויהי | כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך
פרץ

גדיא הדין ואת לא אשכחתה: כד והוה כתלתות ירחיא
ואתחוה ליהודה למימר זניאת תמר כלתך ואף הא
מעדיא לזנותא ואמר יהודה אפקוה ותתוקד: כה היא
מתפקא והיא שלחת לחמוהא למימר לגבר די אלין דילה
מנה אנא מעדיא ואמרת אשתמודע כען למן עזקתא
ושושפא וחוטרא האלין: כו ואשתמודע יהודה ואמר
זכאה מני מעדיא ארי על כן לא יהבתהא לשלה ברי
ולא אוסיף עוד למידעה: כז והוה בעדן דמילדה והא
תיומין במעהא: כח והוה במילדה ויהב ידא ונסיבת חיתא
וקטרת על ידה זהוריתא למימר דין נפק קדמאה:
כט והוה כד אתיב ידה והא נפק אחוהי ואמרת מה תקוף
סגי

מסרה כד לזנונים, ל' ומ"ל [דמ"ע]. הוציאוה, ג' מ"ל ב' ווין ומ"י וטעם בשלף. ותשרף, ל'. כה הוא, ג' כ"ע ויו וסיכק. מוצאת, כ"כ וקרי בשלף ועי' מסרה"ג סופה דף י'. והיא, י"ח כתיב י' בתורה. לאמר, כפי. לו, דגוש מדין ס"מ. הכר נא, ב' ובענין. החתמת, חסר. והפתילים, ל' ומ"ל [ימ"ל] והמטה, ב'. כו צדקה, ל' וחד לדקה. יסף, ו' מלרע שלא כמנהג. לדעתה, ל'. כז תאומים, מ"ל ה' ו' י' ד' זוגין דמיין חד מ"ל וחד חסר. כח ותקשר, חסר. בלדתה, י' מ"ל ה' וח"ו. כט כמשיב, ל'. פרצת, דגוש מד"ד. פרץ, דגוש מדין ס"מ.

ת"א ויהי כמשלש נדה מ. ויאמר יהודה האליליס לו. הוא מוצאת ברכות מג כתובות סז סוטה י מגילה כה. והיא שלחה אל חמיה סוטה שם. הכר נא שם. ויכר יהודה שם ודף ו מכות כג. ולא יסף עוד לדעתה סוטה י.

רש"י

מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי את הגדי הזה. לפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם אותו בגדי עזים (ב"ר): (כד) כמשלש חדשים. (נדה מ) רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולשון כמשלש חדשים כהשלש החדשים כמו (אסתר ט) ומשלוח מנות משלוח ידה וכן תרגום אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: (כה) היא מוצאת. להשרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת. אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם מעצמו יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו ז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק: (ושכירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומם חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת.
חזקת

רמב"ן

היה בידו כמשפט שליט ונוגש כענין שכתוב מטה עוז שבט מושל וכתיב לא יסיר שבט מיהודה ואלה נתן בידה: (כד) ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. הנה אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר משום ר' מאיר אמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה זה כתב רש"י ולא פירשו ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן איננה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת בעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין אבל בת כהן שומרת יבם שזינתה איננה במיתה כלל ובין בת ישראל ובין בת כהן איננה אלא בלאו גרידא. ואם תאמר שהיה היבום נוהג בבני נח והיה להם בכלל אשת איש ואזהרה שלהם זו היא מיתתם והלא הם אומרים שיהודה התחיל במצות יבום תחלה וכן בגמרא סנהדרין מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל. ונראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונת כמשפט שאר הנשים אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יגזור והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו לא שיהיה דין הדיוטות כן. ועל דרך הפשט יתכן שהיה משפטם כנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא לשם כאשת איש בנימוסיהם: (כו) צדקה ממני. בדבריה ממני היא מעוברת ורבותינו דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לשון רש"י. והנכון שהוא כמו צדיקים וטובים ממנו ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה צדקה בתענית יותר ממני כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני: והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום: ולא יסף עוד לדעתה. אחרי שקיים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אע"פ שהיה ברצונו כי איננה אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמים וזה טעם
האומר

ספורנו

(כד) וגם הנה הרה. ולא השתדלה לכסות קלון לכבודך כענין אמרם ז"ל אשה מזנה מתהפכת או ממשמשת במוך כדי שלא תתעבר: (כה) היא מוצאת והיא שלחה. שלא נפל לבה והשתדל לזכות את עצמה אע"פ שהיו מוציאים אותה להשרף כי היה לבה כלב הארי: לאיש אשר אלה לו. אע"פ שהיתה בהיותה סכנה לא רצתה להלבין פניו כאמרם ז"ל נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנלן מתמר: (כו) צדקה ממני. אע"פ שהיא באה אלי בתרמית ואני לא ראיתיה כלל כי שלחתי הגדי מכל מקום היא צדקה בתרמיתה שהיתה לתכלית טוב ורצוי לאל ית' שהוא קיום הזרע לא לשכרות עצמה שהרי הזונה לא לאתנונה תכוין יותר ממה שצדקתי אני בקיום אמונתי שהיתה הכוונה בו לכבודי ולהשיב ערבוני שהוא תכלית נפסד ונרוע כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה: (כז) והנה תאומים בבטנה. קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה המילדת שני להכיר הראשון: (כט) ויהי כמשיב ידו. היה כמו משיב
ידו

ירושלמי

הא שדרית ית גדיא הדין ואנת לא אשכחתה: (כד) והוה בזמן תלת ירחין אשתמודעה דמעברה היא ואיתני ליהודה למימר זניית תמר כלתך ואוף הא מעברא לזנו ואמר יהודה הלא בת כהן היא הנפקוהא ותיתוקד: (כה) תמר מתאפקא לאיתוקדא ובעת תלת משכוניא ולא אשכחתנון תלת עינהא לשמי מרומא וכן אמרת בבעו ברחמין מן קדמך יי עני יתי בהדא שעתא אננקן ואנהר עיני ואשכח תלת סהדי ואנא מקימא לך מן חרציי תלתא קדישייא דמקדשין שמך ונחתין לאתון נורא בבקעת דורא ביה שעתא רמז קודשא בריך הוא למיכאל ואנהר עינה ואשכחתהון ונסיבת יתהון וטלקת יתהון קמי ריגלי דייניא ואמרת גברא דאלין משכוניא דידיה מניה אנא מעברא ואף על גב דאנא יקדא לית אנא מפרסמא ליה ברם מרי עלמא יתן בלבביה דיכיר יתהום וישיזב יתי מן דינא רבא הדין וכיון דחמא יהודה אכר יתהום בכן אמר בלביה טב לי בהית בעלמא הדין דהוא עלם עביר ולא נבהית באנפי אבהתי צדיקיא בעלמא דאתי טב לי יקיד בעלמא הדין באישא טפיא ולא ניקד בעלמא דאתא באישא אכלא אשא דמיכלא קביל מיכלא היא לפום דאמרית ליעקב אבא אכר כדון פרגודא דברך לפום כן צריכית למשמע בבי דינא למן אינון סיטומתא וחוטיא וחוטריא האלין:

(כה) תמר נפקת למיתוקדא בנורא ובעת תלתא סהדי ולא אשכחת יתהון תלת עינה למרומא ואמרת בבעו ברחמי מן קדמך יי את הוא יי אלהים דעני לעייקיא בשעת עקתהון עני יתי בהדא שעתא דהיא שעת אננקי ואנא מקימנא לך תלתא צדיקין בבקעת דורא חנניא מישאל ועזריה בה בשעתא שמע מימריה דיי קל צלותה ואמר למיכאל חות והב יתהון לדהגרין עיניה כד דחה חמת יתהון נסיבת יתהון וטלקת יתהון קדם רגלוי דדייניא ואמרת לרון גברא דאלין דידיה מניה אנא מעברא אע"ג דיקידה לית אנא מפרסיא ליה ברם רחיצא אנא ברבון כל עלמיא יי דהוא סהיד ביני וביניה דיתב בלביה דגברא דאלין דידיה דיחכום מן עזקתיה ושושיפא וחוטרא האלין:

(כו) ואכר יהודה ואמר זכיא היא תמר מני אתעברת וברת קלא נפלת משמיא ואמרת דמן קדמי הוה פתגמא ואשתזבו תרויהום מן דינא ואמר בגין דלא יהבתה לשלה ברי אירע יתי כדון ולא אוסף תוב למידעה במשכבא:

(כו) וחכם יהודה תלתא סהדוי וקם על רגלוי ואמר בבעו מנכון אחי ואנשי ביתיה דאבא קבילו מני בסכילא דאיניש מכיל בה מתכיל ליה בין מכילא טבא בין מכילא בישא וטובוי דכל איניש דמגלי עובדוי על דנסיבית פרגודא דיוסף אחי ואצבעית יתה באדמא דצפירא וקריבית יתיה קדם ריגלי דאבא ואמר ליה חכים כען הפרגוד דברך היא דא אי לא מכילא לקבל מכילא סדרין לקבל סדרין טב לי בהית בעלמא הדין ולא בהית לעלמא דאתי טב לי יקד באישא טפיא ולית אנא יקד באישא אכלא אישא זכאי היא תמר בלתי בדנא מני היא מעברא חס לה לתמר בלתי לית היא מעברא בגין דזנו בגין כדין לא אסבית יתה לשלה ברי ברת קלא נפקת מן שמיא ואמרת תריכון זכין בדינא מן קדם יי הוות פתגמא ולא אוסף תוב למיחכום יתה:

(כז) והוה בעידן מלדה והא תיומין במעהא: (כח) והוה במולדה ופשט יולדא ית ידיה ונסיבת חייתא וקטרת על ידיה חוט זהורי למימר דין נפק בקדמיתא: (כט) והוה כד אתיב יולדא ית ידיה והא נפק אחוי ואמרת מה

תקוף

בעל הטורים

בעפרה הכא ולידך (משלי י"ב) ונעוה לב יהיה לבוז בשביל שעיוה לב אביו לומר הכר נא הכתנת בנך הוא היה לבוז שאמרה לו הכר נא למי החתמת: (כד) (ויאמר) יהודה הוציאוה ותשרף (הוא): כ"ח שם בן ד' מלמד שהקב"ה זימן לה הסימנין שאבדו ממנה (כדאי' ברבה ועי' בת"י): הוציאוה ותשרף פרש"י לפי שבתו של שם היתה ובת כהן שזינתה בשריפה והקשה הרמב"ן דמה שכתוב בת כהן שזינתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה אבל שומרת יבם אפי' כהנת אינה אלא בלאו וכ"ת מפני שהיה יבום בבני נח ולאזהרתן זו היא מיתתן הא מוכח בסנהדרין שאין יבום נוהג בבני נח כלל וע"ק דכל מיתה האמור' בב"נ אינה אלא סייף ועוד מה שאמר לדקה ממני כ"ם שהיה לה להתחייב. ופי' הוא בשביל שהי' קצין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו אינה נידונית כמשפט שאר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות וע"כ אמר הוציאוה ותשרף כי בזו לפניו לעשות בה כל אשר יגזר והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות וע"ד הפשט שהיה המשפט אשר תזנה תחת אישה שמוסרים אותה לבעלה והוא דן אותה לחיים או למות כרצונו. והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשה איש בנימוסיהם:

יונתן

כי היא כלתו דאלו ידע לא בא עליה שהי' סוברה מאז היתה אצלו ודו"ק: (כה) ונעם אלא משכיליה בקשה ג' משכונותיו ולא יכולה למצוא נשאה עיניה למרום והאירו ומצאתם ודייק זה ממלת מוצאת לשון מציאה וכן הוא במדרש היא מוצאת כד"א או מצא אבידה. בהית פי' להתביישו מלשון בשת וכבר פי' בברכות ולא יתביישו ולא ידעו מה היא בהתאח. דהוא עלמא עביר. פירוש שהוא עולם עובר כמפורסם: באשא טפיא פי' את העה"ז שהיא כבה כי תרגום לא תכבה לא תטפי: מיכלא קביל מיכלא מדה כנגד מדה. אבא הכר כדון וכולי פירוש לפי שאמרו ליעקב הכר הכתונת בנך הוא כולי: לפום כן לרכיח וכול' פירוש בשביל כן מדה כנגד מדה הולרכו למשמע בב"ד למי החותמת וכולי וי"מ דכאן משמע שיהודה הביא הכתונת ובעצמו מתרגם ושדרו ביד בני זלפה ובלהה שכן כתיב ויביאו וי"ל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה אבל ל"ע: (כו) ושתוזבו תרויהון מן פירוש אלו לא הודה יהודה היתה תמר נשרפת בב"ד בעה"ז ויהודה שגרם שריפה לה מדלא הודה היה לו עונש מזה בעה"ב ועכשיו

שהודה

ורבינו יהודה החסיד פי'. לא דן אותה יהודה בשריפ' אלא שישרפו לה כותם בין עיניה לפי שהיא זונה וכאשר ידע יהודה שהי' ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר. עוד מקשים על מה שאמר יהודה הוציאוה ותשרף והא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועיד בד"כ מתחילין מן הצד ועוד היאך היה דן על כלתו ומתרלים שיצחק ויעקב ויהודה דנוה והתחילו ביהודה מן הצד. ובמדרש יש ששם בעצמו דנה וא"א להיות כמתדקדק בששנון שנים דור ודור תמלא שמת כבר. ומה שאמרו בעה"ז פני הבא על הפנוי' ב"ד של שם גזרו משום מעשה דתמר לא שהיה קיים אלא כל בית דינו אחריו נקראו על שמו: (כה) הוא מוצאת כתיב חסר אלף לומר לך שאמרה אפי' אם ילינו בה שאור לא אודה: הכר נא למי החתמת ס"ת פירא שא"ל פירא את השם והודה: (כט) מה פרצת. כמו שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו: פרץ בא"ת ב"ש

רמב"ן

האומר לא פסק כתיב הכא ולא יסף וכתיב התם קול גדול ולא יסף: (כט) מה פרצת עליך פרץ. חזקת עליך חוזק לשון רש"י: וענין פרץ בכל מקום נתילת הגדר ועברו. מן פרוץ גדרו. למה פרצת גדריה. ולשונם פרצה קוראה לגנב אבל יאמר בלשון הקדם על כל עובר גבול הדבר ופרצת ימה וקדמה ויפרוץ האיש מאד מאד ולכן אמר בכאן בהיות הראשון כמשיב ידו ובוא מהר לצאת וזה פרצת פרץ גדול בגדר למהר לצאת קודם ממנו. ואמר

עליך

אבן עזרא

על דבר קל כזה. ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה. וזה אות כי יתקח לה הערבון: (כד) כמשלש חדישים. בתוספת מ"ם קודם שלש ודימים בתוספת מ"ם אחר שלש: (כה) היא מוצאת. היה ראוי להיות כמו מודעת זאת שלולי העלם הא"לף כמשפטה: (כו) כי על כן לא נתתיה. כמו כי על כן ראיתי פניך. כטעם חכמינו הואיל ולא נתתיה. או טעמו עשתה כן אכי לא נתתיה: לדעתה. לשכב עמה: (כח) ויתן יד. האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא. גם אנה במעשה שלא

שנתקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו: (כט) מה פרצת. כאדם שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך ממשפט זה הפרץ. ואחרים אמרו

סוף

פירוש על אבן עזרא

נקרא בעת שיולא מרשות לרשות אף אם לא לקח בידו. ככתוב וקחו בעת ההיא את הארץ (דברים ג' ח') ע"כ בעת אשר מהל לה הערבון נקרא ג"כ סקח לה. קר"ל פי' למה אומר ג' דברים עבור דבר קל כפי' לעיל. כי בזיון ליהודה לחקור עליה עוד. ע"כ פי' אשר מוחל לה כי לא יגיע לידה הבטחתו. ר"ל בחדשים המ"ם קודם על הדמיון. תחת כמו. ובימים המ"ם לאחר שלש כמו המול שלשם (שמות ה' ה'). ופי' כמו יום להמול בעבר. כן עבר שלשום. שישעיה י"ב ה') בא כתוב בפת"ח. ועבור כי הא"לף מאותיות אחע"ל אשר נעלם פה הוכרח לנקד בציר"י הלדי"ק והיה ראוי להיות מוצאת כך שאין דין הרכבה באותיות הגרון. תלעיל ל"ג י') והוא כחיכת טעם והוא כמו הואיל בלשון תלמוד. כמו כן בנום ללפסד דוכרום (במדבר כ"ג ז') כ"ל כדין עשה. בכמ"ש בלידת יעקב ועשו (לעיל כ"ה כ"ו). גר"ל השממה עליך אם יקובב נזק ע"י זה הפרץ וא"כ פי'

עליך

פירוש רשב"ם

נהיה לבוז לחזור אחר הקדשות: (כד) זנתה תמר כלתך. וא"ת מי יודע אם אמת שזינתה תדע שהרי גם הרה היא כבר: ותשרף. לפי הפשט כך היה מנהגם מאחר שזקוקה ליבם: (כה) היא מוצאת לאחר שהוציאוה שלחה הערבון ועדיין לא רצתה לגלות אלא לאיש אשר אלה לו: (כו) צדקה ממני. יותר ממני שאני צויתיה לשבת בית אביה עד יגדל שלה היא השלימה תנאי שצוויתיה אבל אני לא השלמתי לה תנאי שהתניתי לה כי לא נתתיה לשלה בני. וכן על צדקו נפשו מאלהים יותר מאלהים. וכן בשאול ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני. יותר ממני: לא יסף לא

הוסיף

פֶּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ: ל וְאַחַר יָצָא
אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
זָרַח: ס חמישי לט א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה
וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר
הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים
אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה: ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־
יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו
הַמִּצְרִי: ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ
וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ:
ד וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ
וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן
בְּיָדוֹ: ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ
וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־
בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת
יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה:
ו וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד־יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע
אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא
אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה:
ששי ז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא
אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר
שִׁכְבָה עִמִּי: ח וַיְמָאֵן ׀ וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת
אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת
וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי: ט אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי
מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת
וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים: י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב
אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ: יא וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין
איש

אונקלוס

סגי עלך למתקף וקרא שמה פרץ: ל ובתר־כן נפק אחוהי
די על־ידה זהוריתא וקרא שמה זרח: א ויוסף אתחת
למצרים וזבנה פוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא גבר
מצראה מידא דערבאי די אחתוהי לתמן: ב והוה מימרא
דיי בסעדה־דיוסף והוה גבר מצלח והוה בבית רבונה
מצראה: ג וחזא רבונה ארי מימרא־דיי בסעדה וכל די־
הוא עבד יי מצלח בידה: ד ואשכח יוסף רחמין בעינוהי
ושמש יתה ומניה על־ביתה וכל־די־אית־לה מסר בידה:
ה והוה מעדן דמני יתה בביתה ועל כל־די־אית־לה
ובריך יי ית־בית מצראה בדיל יוסף והוה ברכתא דיי
בכל־די־אית־לה בביתא ובחקלא: ו ושבק כל־די־לה
בידא דיוסף ולא־ידע עמה מדעם אלהן לחמא די־הוא
אכל והוה יוסף שפיר־בריוא ויאי בחזוא: ז והוה בתר
פתגמיא האלין וזקפת אתת־רבונה ית־עינהא ליוסף
ואמרת שכוב עמי: ח וסריב ׀ ואמר לות־אתת רבונה הא
רבוני לא ידע עמי מה־דבביתא וכל די־אית־לה מסר
בידי: ט ליתוהי רב בביתא הדין מני ולא־מנע מני מדעם
אלהן יתיך בדיל את־אתתה ואכדין אעביד בישתא רבתא
הדא ואחוב קדם־יי: י והוה כד־מלילת עם־יוסף יום ׀ יום
ולא־קביל מנה למשכב לותה למהוי עמה: יא והוה ביומא
הדין ועל לביתא למבדק בכתבי־חשבנה ולית אנש
מאנשי

מסרה ויקרא שמו, ו' חסר אח. לט א ויוסף ג' ר"פ ע' סוס בר נש. הורד, ב'. ויקנהו, ל'. פוטיפר, כו"ל סדא מלא כתיב ומ"ל דמ"ל. מיד, ה' גבי קנין. הורדהו, ב' וכ"כ [מ"ל ו"ק ומ"פ ומ"י]. שמה, י"ס ק"פ. ב בבית, עשהא. אדניו, מרכא. ד ויפקדהו, ל' וחסר. על ביתו, ח'. ה ויהי, ה' בטעם גריש. ברכת, הכף רפי כי החירק הוא קל. ו ולא ידע, י"ה. אוכל, ד' מ"ל. יפה תאר, בזקף. מראה, האלף בשוא כדין ל"ז*. ז ותשא, י"ד. ואין כאן פיסקא כלל. ח וימאן, ז' מרעימין ופסק ופי' בחיי. ט ממני כ"ו. חשך, ז' לשון מניעה. אותך, פ"ו מ"ל בל' נקבה. באשר, פ"ו. הרעה, ו'. הגדלה, חסר. י יום יום, ז' פסק. להיות, מ"ל. עמה, סה"ם במפיק. יא כהיום, ד' כל עזלא דכו'. ויבא, כל סו' חסר. הביתה, י"ס. לעשות, מלא. *ל"ה כל"ל, ור"ל ביכוני הפעיל מפעלי ל"ה.

ת"א ויוסף הורד סוטה יג. ויברך ה' את ברכות מב סנהדרין לט. ותשא אשת נזיר כג הוריות י. איננו גדול עקידה שער נג. ואיך אעשה ערכין טו. וחטאתי לאלהים סנהדרין קט. ולא שמע אליה לשכב אצלה יומא. לה סוטה ג הפלילים ה. ויבא הביתה שבת מט סוטה לו.

רש"י

חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבע חרמים שמעל עכן שיצא ממנו. ויש אומרים כנגד ארבע דברים שלקח אדרת שנער ושני חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב (בראשית רבה): ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: (ג) כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו (במ"ר): (ד) וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: (ו) ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר בלשון נקיה: ויהי יוסף יפה תאר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו (ב"ר) אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד (ז) ותשא אשת אדניו וגו'. כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: (יא) ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד (תנחומא) יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית
ע"ז

רמב"ן

עליך כי היה הגדר עליו והוא כלוא בתוכו כלומר מה פרצת עליך פרץ גדול שגדר ויצאת ממנו. ור"א אמר מה פרצת כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ ואין בזה טעם. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה יזכיר סוד גדול בשם אלה הילודים אמרו איקרי זרח על שם
השמש

ירושלמי

תקוף סני תקיפתא ועלך אית למיתקוף דאנת עתיד למחסן מלכותא וקרת שמיה פרץ: (ל) ובתר כדין נפק אחוי דעל ידיה קטיר חוט זהורי וקרת שמיה זרח: (א) ויוסף איתחת למצרים חבניה פוטיפר על דחמייה שפיר בגין למעבד עמיה משכביה דכורא ומן יד אתגזר עלוי ויבישו שעבווי ואיסתרס והוא רבאי דפרעה רב ספוקלטוריא גבר מצראי בערבנותא מן ערבאי דאחתוהי לתמן: (ב) והוה מימרא דיי בסעדא דיוסף והוה גבר מצלח והוה בבית רבוניה מצראי: (ג) וחמא רבוניה ארום מימרא דיי הוה בסעדיה וכל דהוא עביד יי מצלח בידיה: (ד) ואשכח יוסף רחמין בעינוי ושמש יתיה וסנייה אפטרופוס על ביתיה וכל דאית ליה מסר בידיה:

[(ד) ומני יתיה אפיטרופוס:]

(ה) והוה מעידן דמנייה אפטרופוס על ביתיה ועל כל דאית ליה ובריך יי

יונתן בן עוזיאל

ית בית מצראי בגין זכותיה דיוסף והוה בירכתא דיי בכל מה דאית ליה בביתא ובחקלא: (ו) ושבק כל דאית ליה בידא דיוסף ולא ידע עמיה מדעם אלהין אנתתיה דשכיב גבה והוה יוסף שפיר בריוא ויאי בחזוא: (ז) והוה בתר פתגמיא האלין וזקפת אתת רבוניה ית עינהא ביוסף ואמרת שכוב עמי: (ח) וסריב למקרביא לגבה לאיתת רבוניה הא רבוני לא ידע עמי מדעם מה בביתא וכל דאית ליה מסר בידי: (ט) לייתיה רב בביתא הדין מני ולא מנע מני מדעם אלהין יתיך מן בגלל דאנת אינתתיה ואיכדין אעביד בישתא רבתא הדא ואיחוב קדם יי: (י) והוה כדי מלילת עם יוסף יומא דין ויום סחרא ולא קביל מנה למשכוב גבה למהוי מתחייב עמה ביום דינא רבא לעלמא דאתי: (יא) והוה ביומא הדין ועל לביתא למיבחוש

בפנקסי

בעל הטורים

ב"ס עולה י"ד והוא בני דוד: (א) הורד ב' במס' הכא ולידך (ישעיה י"ד) הורד שאול. לומר שמקול הגליות כנגד גיהנם. הורדהו ב' במסורה הכא ואידך הורדהו אלי נבי בנימין בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הוצרך גם הוא להוריד בנימין שמה: (ד) וכל יש לו נתן בידו ס"ת לשונו מלמד שגם גבריאל ולמד לו ע' לשון ולכך הצליח בידו: (ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל בגימ' היא אשת (ע"ס): (י) להיות עמה. בגי' לסוף גיהנם. (עם הפיגוח): (יג) ובנגדו ב' במסור'

בפ'

יונתן

שהודה ניצולו מגיהנם זו מדין עה"ז חה מדין עה"ב וק"ל: (א) למעביד עמיה משכב דכורא לכך קנאו וכן הוא בסוטה פ"ק ע"ש: שנתנוי פירוש ונייבשו ביליו: בערבנותא מן ערבאי דייק מדכתיב מיד הישמעאלים ולעיל נאמר והמדנים מכרו וגו' אלא לפי שלא רצה פוטיפר לקנותו שחשדו שגנבוהו ולא היה עבד מדהיה יפה אמר לכך הולך להעמיד המדנים לערבים שלא יתבענו שום אדם וכן הוא ברבה פ' פ"ו: (יא) למיבחש בפנקסי פירוש לחפש ובהכנס חוקלום ודייקו דאי היה מלאכה ממש

למה

רמב"ן

כשמש שהיא זורחת תמיד. ופרץ על שם הלבנה הנפרלת לעתים ונבנית לעתים והרי פרץ הוא הבכור ושמש גדולה מן הלבנה לא קשיא דהא כתיב ויתן יד וכתיב ואחרי כן יצא אחיו והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד והיו תאומים כי הלבנה מותאמת בחמה והנה פרץ סאוס לזרח הנותן יד והוא בכור בכח עליון כמו שאמר גם אני בכור אתנהו וזהו מאמרם בקדוש החודש דוד מלך ישראל חי וקיים והמשכיל יבין: (ג) כי י"י אתו. שם שמים שגור בפיו לשון רש"י ואינו נראה אבל וירא אדוניו כי י"י עמו כי יצליחו מעשיו בכל עת יותר מכל אדם יודע כי מאת אלהים היא לו. וכן ראה ראינו כי היה י"י עמך: (ד) וימצא חן בעיניו. ושמו משרת לעצמו ופקיד על ביתו: וכל יש לו נתן בידו. להיות פקיד ונגיד על כל אשר לו בבית ובשדה ולרבותינו בו מדרש אמרו מלפפו ונכנס מלפפו ויוצא אמר לו מזוג רותחין והוא רותחין מזוג פושרין והא פושרין מה יוסף תבן בעפריים הכניס במצרים עד היכן עד שראה שכינה עומדת על גביו הה"ד וירא אדוניו כי י"י אתו והענין כי בעבור היות אדניו מצרי לא ידע את י"י אמר כי בראותו הצלחתו הגדולה היה חושב כי דרך כשפים הוא כאשר בבני אדם עד שראה שהיה מאת עליון במראה הנראות לו בחלום או בהקיץ בעמוד ענן וכיוצא בו לכבוד הצדיק: (ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לשון נקיה בדברי רבותינו ור"א אמר כי כל אשר לו היה ביד יוסף חוץ מן הלחם אשר הוא אוכל שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי כן היה משפט המצרים את העברים שלא יגעו במאכלם כי תועבה היא למצרים והפשט שהוא כן. או יהיה פי' הכתוב כי לא ידע אדוניו את יוסף מאומה שיקח מכל אשר לו רק את הלחם לבדו אשר יאכל יוסף לא לשאר הנאות כאשר יעשו הבסורים ולא לאסוף לו עושר ונכסים כענין שנאמר ולא מלאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה. ולא ידע אתו מה בבית ענין אשר שלא ישגיח לדעת מה אתו בבית כי לא ידע אתו מאומה לשון שולל ומה בבית יקים: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. הזכיר זה בכאן לומר כי בעבור יפיו נשאה אשת אדוניו אליו את עיניה ורש"י כתב כי בעבור שראה עצמו

מושל

אבן עזרא

שהוא כמו ופרלת. והגאון אמר כי מה פרלת דכותמעו. רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ לרב: (ו) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק. ועוד כי אדוני יוסף סריס היה. והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם. כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי: (ז) ויהי יוסף יפה תאר. יכאמו: (י) לשכב אצלה. אפי' לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמה לדבר סיחות: (יא) ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי

או

פירוש על אבן עזרא

עליך לשלם הנזק. ולדעת אחרים פי' עליך. כמו ופרלתה. ר"ל זה סמן כמו שפרץ בלאתו לאויר עולם כן יפרוץ תמיד ויהיה גבור לעולם והוא כמו ופרלתה (לעיל כ"ח י"ד). דר"ל כמו מה בלע (לעיל ל"ז כ"ו). ומלת עליך פרץ הוא לשון חוזק כמו (לעיל ל' ל'). ה(להלן מ"ג ל"ב). יר"ל פי' כמו יפת תואר המבואר אלל אמו רחל (לעיל כ"ט י"ז) ע"ש. יר"ל לפרש כפול לשון. ומדכתיב לשכב אללה ולא עמה או לוחה ע"כ פי' אפילו במקום קרוב אללה. ובמלת להיות עמה פי' אמרו חז"ל עשרה קבין שיחה ירדה לעולם ומ'

נפלו

ספורנו

ידו לא עשה באמת כי לא בפעולת הולד נעשה כן רק בפעולת הכח הדוחה שדחה את אחיו לחוץ והוסג אחור זה ע ם ידו: (א) ויוסף הורד. בזמן אשר בעצמו ילד יסודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד: מיד הישמעאלים. שהיו בעלי הגמלים הנושאים והם בעצמם היו הסחורים: (ב) ויהי ה' את יוסף. להצילו מהמתקוממים עליו: ויהי איש מצליח. השיג כל תכלית מכוון ממנו: ויהי בבית אדוניו המצרי. עומד לשרת בסדר אדניו ולשון היה כמו עמד כמו והיה שם ויהיו שם כאשר לוני ה': (ד) וישרת אותו. בדברים הלריכים לגופו: (ו) ויעזב כל אשר לו. בלי שילטרך לכוין חשבון: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. אחר שהפקיד אותו באופן זה על הסף שהיה מתחלה שהיה עובד בעבודה קשה כאמרו הסירותי מסבל שכמו כו': (ז) ותשא אשת אדניו. בשביל יופיו שאמר למעלה: (ט) כי אם אותך באשר את אשתו. בענין האסות בלבד שהן אותך ממני: הרעה הגדולה הזאת. לשלם רעה תחת טובה: להיות עמה. ביחוד: (יא) כהיום הזה. שהתנה עיניה

ובפלותה

פירוש רשב"ם

הוסיף שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף (נ"א יסוף) עוד לדעתה: (ל) זרח. בשביל השני שהוא אדום. וזרח לשון אדמומית הוא כדכתיב והצרעת זרחה במצחו וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום הוא וכתיב ויהי בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם. וכן בבבא בתרא במוכר את הספינה. האי שמשא סומקתי הוא והאי דלא סמקא אלא בפניא ורמשא משום דנהורין לא ברי בשביל מאור היום הגדול: (א) שר הטבחים. על ידו נידונין הנרצחים והאסורים בבית הסוהר שלו: (ו) ולא ידע אתו מאומה. בבית. כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לא היה מעיין ומביט כלל בכל צרכי ביתו מהיכן בא לו עד שעה שרואה את מאכלו על השלחן ואוכלו. כל מיני מאכל קורא אותו לחם כדכתיב עבד לחם רב. וכן כי לפני לחמי אנחתי תבא. מאכלי. לא ידע אתו מכל צורכי ביתו לא היה, רואה רק בשעת אכילה: (ט) ולא חשך ממני. מלהיות שליט על הכל כי אם אותך: (י) להיות עמה. נוהר היה אפי' להתיחד עמה עד שארע מעשה שנשאר

יחידי

אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃
יב וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי
וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃
יג וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ
וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יד וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ
וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ
אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב
עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃ טו וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ
כִּי־הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ
אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ טז וַתַּנַּח בִּגְדוֹ
אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃
יז וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר
בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ
לָּנוּ לְצַחֶק בִּי׃ יח וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי
וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה׃
יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ
אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה
עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃ כ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי
יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם
אֲשֶׁר־°אֲסוּרֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר׃ כא וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף
וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ כב וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־
יוֹסֵף אֵת כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא
הָיָה עֹשֶׂה׃ כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה

°אסירי ק׳ אתו

מאנשי ביתא תמן בביתא: יב ואחדתה בלבושה למימר שכוב עמי ושבקיה ללבושיה בידה וערק ונפק לשוקא: יג והוה כד־חזת ארי־שבקיה ללבושיה בידה וערק לשוקא: יד וקרת לאנשי ביתה ואמרת להון למימר חזו איתי לנא גברא עבראה לחיכא בנא על לותי למשכב עמי וקרית בקלא רבא: טו והוה כד־שמע ארי־ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי וערק ונפק לשוקא: טז ואחתתה ללבושיה לותה עד־דעל רבוניה לביתיה: יז ומלילת עמיה כפתגמיא האלין למימר על לותי עבדא עבראה די־איתיתא לנא לחיכא בי: יח והוה כד־ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי וערק לשוקא: יט והוה כד־שמע רבוניה ית־פתגמי אתתיה די מלילת עמיה למימר כפתגמיא האלין עבד לי עבדך ותקיף רגזיה: כ ונסיב רבוניה דיוסף יתיה ומניה לבית אסירי אתר די־אסירי מלכא אסירין והוה־תמן בבית אסירי: כא והוה מימרא־דיי בסעדיה דיוסף ונגד ליה חסדא ויהביה לרחמין בעיני רב בית־אסירי: כב ומני רב בית־אסירי בידא־דיוסף ית כל־אסיריא די בבית אסירי וית כל־די עבדין תמן על־מימריה הוה מתעבד: כג לית רב בית־אסירי חזי ית־כל־סרחן

מסרה, ואין איש, ו׳. יב ותתפשהו, ל׳. בבגדו, דגש מדין א״מ ב׳ בב׳ ליסנא. ויעזב, כו״ל חסר. החוצה, כל סו׳ מ״ל. יג כראותה, ל׳ מ״ל. יד ותאמר להם, ג׳ דכתי׳ וכל נביאים דכו׳. הביא, כסנ״א. לצחק, ג׳ פסחין ב׳ מנהון מלעיל. טו כשמעו, הכף רפי כדינו. הרימתי, ג׳ בב׳ כתיב ודין כ״כ [מ״י וס״ו]*. קולי, כל א״ו מ״ל. החוצה, י״ז (ע״ז). טז בוא, י״ג מ״ל. יז לנו, דגוש מדין א״מ. לצחק, הסיס בסגול לפנת הנסג״א כדלעיל. יח כהרימי, ל׳ ומ״ל והה״א בס״פ. יט כשמע, פלוגתא דגש הכף רפי כדינו חסר ו׳ דקרי (מכ״כ). עשה, כסג״א כי הה״א פרשים וע״כ לי רפי. כ אסורי, אסירי קרי. אסורים, במלאפים וגם מ״י. כא חסד, ל׳ ומטעם א״ב. כב האסירם, מ״ל י״ק וחסר הכין וליס כאן קרי וכתיב כלל ודלא כמס״ק (מכ״כ) כג את כל, במקף ובלא מקף. מאומה, ו׳**. *ר״ל ועוד ב׳ חד סד״ם וחד מד״מ.
ת״א ותתפשהו סוטה שם. **ר״ל דספר בראשית.

רש״י

ע״א אמרה אין לי יום הגון להזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו׳ כדאיתא במסכת סוטה (דף לו): (יד) ראו הביא לנו. ה״ז לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי. (ב״ר) מעבר הנהר מבני עבר: (טז) אדניו. של יוסף: (יז) בא אלי לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו: (יט) ויהי כשמע אדניו וגו׳. בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני תשמיש כאלה: (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: (כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימריה הוה מתעביד: (כג) באשר ה׳ אתו. בשביל שה׳ אתו:

אשר

רמב״ן

מושל התפיל אוכל ושותה ומשתמש בשערו וכו׳: (ח) ויאמר אל אשת אדניו. ספר הכתוב כי מאן לעשות כרצונה אע״פ שהיא גברתו אשת אדניו והוא ירא ממנה כי היה ירא את השם יותר וזה טעם אל אשת אדניו: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות ל׳ רש״י ונכון הוא רק בעבור שהכין דעת האנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים: ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת כי רעה גדולה הוא שיהיה בה לי חטא לפני האלהים כי עיניו בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד יבא ודברו אמת רק לא הזכיר איסור הערוה כי דבר עמה כדרך החסידים: וטעם לשכב אצלה. כדברי רבי׳ אברהם אפילו שישכב אצלה בסמוך היא בבגדה והוא בבגדו או להיות עמה לדבר שיחות כי לא מצאנו אצלה על המשגל רק עמה או אותה. שכבה עמי. אם שכוב ישכב איש אותה. והנשים תשכבנה: (יב) ויעזוב בגדו בידה. לכבוד גברתו לא רצה להוציאו מידה בכחו הגדול ממנה והסיר אותו מעליו כי היה בגד שיתעטף בו כמעיל וצניף והיא בראותה כי הניח בגדו בידה פחדה פן יגלה עליה לבני הבית או לאדוניו והקדימתו אליהם לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי כראותה כי עזב בגדו ולכן לא תגיד שהיא ויעזב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי: (יד) וטעם ראו הביא לנו איש עברי. כי העברים שנואי המצרים שהם ולא יוכלו לאכל אתם לחם כי תועבה היא להם ולא יקנו מהם רק לעבדים

וליונבים

יונתן בן עוזיאל

בפנקסי חושבניה ולית אנש מאינשי ביתא תמן בביתא: (יב) ואחדתיה בלבושיה למימר שכוב עמי ושבקיה ללבושיה בידה ואפק לשוקא: (יג) והוה כדי חמת ארום שבק ללבושיה בידה ואפק לשוקא: (יד) ורמת חלבונא דביעתא בדרגשא וקרת לאנשי ביתה ואמרת חמון שכבת זרעא דאשיל דין דאייתי ריבונכון לנא גבר עבראי למגחך בנא על לותי למשכוב עמי וקרית בקלא רמא: (טו) והוה כד שמע ארום ארימית קלי וקרית ושבק ית לבושיה לותי ואפק לשוקא: (טז) ואנחת לבושיה גבה עד דעל רבוניה לביתיה: (יז) ומלילת ליה כפתגמיא האלין למימר על לותי עבדא עבראי דאייתיתא לנא למגחוך בי: (יח) והוה כד ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי ועריק לשוקא:

ירושלמי

[(יח) והוה כד ארעימית קלי:]

(יט) והוה כדי שמע רבוניה ית פתגמי איתתיה דמלילת עמיה למימר כפתגמיא האלין עבד לי עבדך ותקיף רוגזיה: (כ) ונסיב עטתא רבוניה דיוסף מן פומרניא הברקן דהלבונא הוא ולא קטל יתיה ויהביה בבי אסירי אתר דאסירי מלכא אסירין והוה תמן בבית אסירי:

[(כ) בבית הבושה:]

(כא) והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף וגזר עליה חיסדא ויהב רחמותיה בעיני רב בית אסירי: (כב) ומני רב בית אסירי ביד יוסף ית כל אסיריא דבבית אסירי וית כל דעבדין תמן הוא מפקד למעבד: (כג) לית צרוך לרב בית אסירי למנטר ית יוסף כאורח כל אסיריא ארום לא חמי ית כל

סורחן

בעל הטורים

בפ' משפטים (ועי"ש): (טו) הרימותי ב' במסו' בפ' לך לך (ועי"ש): (כ) אשר אסורי המלך אסורים אסורי כתיב ואסירי קרי מלמד שנשאר שנים היה אסור על שהוציא דבה על י' אחיו ועוד ב' שנים על שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני: אסורים ג' במסורה שנים בבני יוסף ואסר ה' מתיר אסורים ח"ש חז"ל שאמרה לו אשתו של פוטיפר אני חובשך בבית האסורים א"ל ה' מתיר אסורים: (כג) ואשר הוא עושה ה' מצליח. ולא כתיב בידו כמו למעלה לפי שכאן היה בבית האסורים ולא הי"ל עסק בידו כמו למעלה שהיה

בבית

יונתן

למה חשיב במ' פ' במה טומנין ל"ט מלאכות הכתובים בתורה הלא מ' מלאכות יהיה כתוב בתורה לכן תרגומו שאיבה מלאכה ממש ודוק: (יד) חלבונא דביעתא פירוש לובן הביצה מראיתו כשכבת זרע: בדרגשא במטה ודייק מדכתיב רשו מש: (כ) עטתא מן כותרגיא פירוש לקח עלה מסכותרים דק"ל למה לא הרגו מיד: דבדקן דאלבונא הוא דיש לו בדיקה ש"ז דוחה מן האור ולובן ביצה סולד מהאור כדאיתא בהתקין: (כג) סורחן מפורסם לגבי דרדקי שנמצא עון בלשון הפרסון בדרז"ל

דבדקן

רמב"ן

וליצנים ולא יבאו בביתם ולכן אמרה הנה עשה עמנו רעה להביא בביתנו עברי ועשאו פקיד ונגיד וראוי לו שילחק בנו כענין שנאמר מפנק מנוער עבדו וגו'. ואם טעם אשר הבאת לנו כי הבאתו בביתה היתה קשה בעיניהם ואמרה הביא לנו על בעלה ולא הזכירתו לכבודו או בדרך מוסר לנשים או בעבור שהמביא ידוע וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם הנכבד בסתם בעבור דעתם שעליו ידברו וכן יאמר אל אבנר מדוע באת אל פילגש אבי לא יזכיר האומר ולא דבר בו כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת: (יט) ויהי כשמוע אדניו. בשעת תשמיש אמרה לו כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה רש"י. וכן אמרו בבראשית רבה ר' אבהו אמר בשעת תשמיש ואני תמה כי אדוני יוסף סריס היה ואשתו בנעוריו נשאה והם דרשו סריס פרעה מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו ועוד כי איך תגנה את עצמה ותמאס בעיני בעלה לאמר לו כי זנתה באונס או ברצון וראוי היה שיהרגנה כי למה לא צעקה מתחלה ויברח כאשר עשתה בסוף והנה לאנשי ביתה אמרה בא אלי לשכב עמי לא שכבה אלא שבא לעשות כן ולעקתי וברח וכ"ש שתסתיר הדבר מבעלה ואם תאמר כדי שיחר אפו ויהרגהו ודי היה חיוב מיתה לעבד שיבוא לאנוס אשת השר אדוניו ואפשר שאלו לפרש בדברים האלה עניני תשמיש בגלוי ערוה ותשמוש ידים לא תשמיש ממש והיה אדונו סריס בגופו שבא אליו אולי שלא יתאוה כענין השחוק ועל דרך הפשט אין צורך כי אין הכף לדמיון בדבר אחר ופתרונו הדברים האלה וכמוהו ותגד לבית אמה כדברים האלה וכן וידברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה וכן רבים או יאמר כי בשמוע אדוניו את דברי אשתו שאמרה לו עשה לי עבדך כדברים האלה שהגדתי מיד לאנשי הבית חרה אפו. ויתכן שיהיה הכף בזה להפלגה וכן למה ידבר אדוני כדברים האלה ותקראנה אותי כאלה והנה מאהבת אדוניו את יוסף לא הרגו או שהיה גם מאת השם או שנסתפק בדבריה מדעתו בצדקת יוסף וכן אמר בב"ר א"ל ידע אנא דלית הוא מיך אלא שלא לערב פסולת בבני: (כ) ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם. אמר ר"א כי הכתוב יפרש שבית הסוהר הוא מקום אשר אסירי המלך אסורים שם ולכך אמר כי הוא שם ואולי כי דרך הכתוב לפרש לשון נכרים כמו הפיל פור הוא הגורל ולא אמר כלום. אבל ויתנהו אל בית הסהר הידוע למלך שהוא מקום אשר יאסרו שם אסירי המלך לומר כי היה זה קשה שיכנסו עמו המשקה והאופה. ויתכן כי טעם אסירי המלך עבדיו ומשרתיו המועלים לו במשפט המלוכה כי שאר האסורים לשם ביד השופטים והשוטרים בבית סהר אחר יתנו ויספר. הכתוב ששמו שם יוסף מאהבת אדוניו אותו והכל סבה מאת ה'. ובעלי הלשון יפרשו סהר כיפה עגולה מלשון אגן הסהר ולפי דעתי שהוא הבור בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסורים וממנו להם אורה והוא מלשון סיהרא בארמית כאשר אמר צהר תעשה לתבה מלשון צהרים

ושנו

אבן עזרא

או חדש אחד או אחר [ח]שנה תמימה והוא הנכון בעיני: **לעשות מלאכתו.** מלאכת הבית [ט]או הממון כי פקיד היה על הכל. ודרש ואין איש [י]דברי יחיד: (יד) הביא לנו. בעלי: (יט) ויחר אפו. ואע"פ כן לא הרגו כי נספק היה הדבר אצלו: (כא) בית הסהר. לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפירש אחריו ואמר מה הוא. כמו באחשדרפנים [כ]שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכים: (כב) ואת כל אשר עושים. יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיחיו ממנו כאשר היו עושים האסורים

והקרוב

פירוש על אבן עזרא

כפלו נשים. ולא רצה לדבר עמה כמאמר חז"ל אפי' שיחה קלה וכו' וזהו ר"ל עמה מה שבכוחה יותר ממנו. [ח]ר"ל אלא כהיום ולא ויהי היום בודאי שיש שווי בין הימים. א"כ מורה או שהיה יום כיום המדובר מימי השבוע ביום ג' או ד'. או בהשואת ספירת מימי השנה המודם או היה כיום מימי השנה באורך הזמן ככתוב כעת חיה וכו' (לעיל י"ח י"ד). [ט]ר"ל אלא מלאכתו דייקא. כי היה פקיד על כל ענין והיה מוטל עליו זה המלאכה ולא על אחר. [י]הוא ר"ש בר נחמן דאמר בדק א"ע ולא מצא עצמו איש (ב"ר פ' פ"ז). [כ](אסתר א' י').

ר"ל

ספורנו

והשתחוה לו: ויבא הביתה. נכנס לחדר שלא ידע שהיתה היא שם: שם בבית. באותו החדר: (יג) וינס. מן החדר פן יגבר עליו יצר הרע: ויצא החוצה. בהיותו חוץ מן החדר יצא לאטו בלתי תנועת ניסה שלא ישאלוהו מה לך כי תנוס ומי רודפך אבל היא פרשתה שיצא מן החדר בתנועת ניסה ירא שמא עשה כך חוץ לחדר ושאלוהו והגיד. לפיכך: (יד) ותקרא לאנשי ביתה. לזכות את עצמה אמנם כאשר ראתה שחוץ לחדר לא רץ וזה ראו גם אנשי ביתה אמרה להם וינס ויצא החוצה כמו שהיה באמת אבל לבעלה שלא ראה הדבר אמרה וינס החוצה להורות שעשה תנועת ניסה גם בחוץ להמלט מאנשי ביתה וזה לאמת ענין הספור שלה: לצחק בנו. בעניני שחוק שמתוכם נכר שבא אלי לשכב עמי: (יט) ויחר אפו. על שהתרעמה מפני שהביא לה איש עברי לצחק בם כי אמנם לא חרה אפו על יוסף בזה שהאמין יותר לדברי יוסף אבל נתנו בבית הסהר להראות

שהאמין

פירוש רשב"ם

יהודי בעל כרחו לעשות מלאכת צורכי הבית כדרכו ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית. ומדרש אגדה שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה על כל גדותיו: (יד) ואקרא בקול גדול. לפי שאתם רחוקים ממני

שאילו

אֹתוֹ וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ׃ פ
שביעי מ א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה
לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּקְצֹף
פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים
וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ ג וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמַר
בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֶל־בֵּית הַסֹּהַר
מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר שָׁם׃ ד וַיִּפְקֹד
שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת
אֹתָם וַיִּהְיוּ יָמִים בְּמִשְׁמָר׃ ה וַיַּחַלְמוּ
חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד
אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה
אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים
בְּבֵית הַסֹּהַר׃ ו וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף
בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים׃
ז וַיִּשְׁאַל אֶת־סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ
בְמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ
פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם׃ ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים
סַפְּרוּ־נָא לִי׃ ט וַיְסַפֵּר שַׂר־הַמַּשְׁקִים
אֶת־חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה־גֶפֶן לְפָנָי׃ י וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם
וְהִוא כְפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים׃ יא וְכוֹס פַּרְעֹה
בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת־הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת־הַכּוֹס עַל־כַּף
פרעה

בִּידֵהּ דִּי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵּהּ וְדִי הוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח:
א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין סְרַחוּ שָׁקְיָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
וְנַחְתּוֹמֵי לְרִבּוֹנֵיהוֹן לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם: ב וּרְגַז פַּרְעֹה עַל
תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי עַל רַב שָׁקֵי וְעַל רַב נַחְתּוֹמֵי: ג וִיהַב
יָתְהוֹן בְּמַטְּרָא בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא לְבֵית אֲסִירֵי אֲתַר דִּי יוֹסֵף
אֲסִיר תַּמָּן: ד וּמַנִּי רַב קָטוֹלַיָּא יָת יוֹסֵף עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּשׁ
יָתְהוֹן וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְּרָא: ה וַחֲלַמוּ חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן גְּבַר
חֶלְמֵהּ בְּלֵילְיָא חַד גְּבַר כְּפוּשְׁרָן חֶלְמֵהּ שָׁקְיָא וְנַחְתּוֹמֵי דִּי
לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם דִּי אֲסִירִין בְּבֵית אֲסִירֵי: ו וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יוֹסֵף
בְּצַפְרָא וַחֲזָא יָתְהוֹן וְהָא אִנּוּן נְסִיסִין: ז וּשְׁאֵיל יָת רַבְרְבֵי פַרְעֹה
דִּי עִמֵּהּ בְּמַטְּרַת בֵּית רִבּוֹנֵהּ לְמֵימַר מָא דֵין אַפֵּיכוֹן בִּישִׁין
יוֹמָא דֵין: ח וַאֲמַרוּ לֵהּ חֶלְמָא חֲלַמְנָא וּפָשַׁר לֵית לֵהּ וַאֲמַר
לְהוֹן יוֹסֵף הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ פּוּשְׁרַן חֶלְמַיָּא אִשְׁתָּעוֹ כְעַן לִי:
ט וְאִשְׁתָּעִי רַב שָׁקֵי יָת חֶלְמֵהּ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵהּ בְּחֶלְמִי
וְהָא גוּפְנָא קֳדָמָי: י וּבְגוּפְנָא תְּלָתָא שִׁבְשִׁין וְהִיא כַד
אַפְרַחַת אַפֵּקַת לַבְלְבִין וַאֲנֵיצַת נֵץ בַּשִּׁילוּ אֶתְכְּלָתַהָא
עִנְּבִין: יא וְכַסָּא דְפַרְעֹה בִּידִי וּנְסֵיבִית יָת עִנְּבַיָּא וַעֲצָרִית
יָתְהוֹן לְכַסָּא דְפַרְעֹה וִיהָבִית יָת כַּסָּא עַל יְדָא דְפַרְעֹה:
ואמר

מסרה באשר, פ"ו. מצליח, מ"י דקרי וכתיב. מ א משקה, ב' וקמץ [ר"ל לירי] ובמרכא. מלך, במקף. והאפה, ח'. לאדניהם, ז' מעקין [ר"ל שהלף בס"פ]. ב ויקצף, חסר. סריסיו, מ"ל דמ"ל. ועל שר, ב'. האופים, מ"ל [דמ"ל]. ג במשמר, ג' פסח. ד ויפקד, כו"ל חסר. אתם, חסר. במשמר, ל' וקמץ. ה חלום, כו"ל מ"ל. חלמו, כ"ל חסר. בלילה, ג' רפין. כפתרון, מ"ל. המשקה, סקוף בסגול. אסורים, במלאפום וגם מ"י. ו אליהם, י"ז מ"ל בתורה. זעפים, ב' ח"ו ומ"י. ז סריסי, ל'. במשמר, הבית רפי ב'. בית, במרכא. ח ופתר, חסר. אלהם, חסר. הלא, י"ב מ"ל בתו'. פתרנים, ח"ו ומ"י. ספרו, ג'. ט ליוסף, מ'. בחלומי, ב' מ"ל ובענין. והנה גפן, במקף. י ובגפן, ל'. שריגם, ל' כ"כ מ"ק וס"פ. והוא, ויו וחירק. כפרחת, הכף רפי כדינו וחסר. הבשילו, ל' ומ"ל. אשכלתיה, ל' ח"ו ומ"י. יא ואשחט, ל' השין שמאלי. אתם, חסר. כוס, ב'.

ת"א ובגפן שלשה שריגם חולין לב ע' הזוהר פרשת ויחי ופרשת דברים. והוא כפרחת חולין שם. וכוס פרעה בידי ואקח סוטה ט חולין לב.

רש"י

(א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: והאפה. את פת המלך ואין לשון אפייה אלא בפת ובלע"ז פישטו"ר: (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם: ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חברו. וזה שנאמר ויראה שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: (ו) זועפים. עצבים כמו (מלכים א כ) סר וזעף (מיכה ז) זעף ה' אשא: (י) שריגם. זמורות ארוכות שקורין וידי"ץ: והיא כפרחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אשפני"ר בלע"ז ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת. נץ גדול מפרח כדכתיב (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב (במדבר יז) ויצא פרח והדר ויצץ ציץ: (יא) ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה
ים

רמב"ן

ומנו בהם זה לרוב אורו וזה למיעוטו: (ב) על שני סריסיו. היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבית הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם ודעת אונקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן ת"י והיו סריסים בהיכל מלך בבל: (ה) איש כפתרון חלומו. לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירש ופעם איש כפתרון חלומו כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו זה לשון רש"י ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שימעט בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידענו יוסף ור"א אמר שראה כל א' בחלומו מה שהיה פתרון חלומו כל מה שאירע לו בעתיד לומר שהיה חלום אמת לא בא ברוב ענין שלא יתקיים רק שמקצת והוא הנכון:
ויאמר

יונתן בן עוזיאל

סורחן בידיה בגין דמימר דיי הוה בסעדיה ודהוא עביד יי מצלח: (א) והוה בתר פתגמיא האלין ואתחוא למימר סרחו רב מזוגייא דמלכא דמצרים ורב נחתומיא ואתיעטו למרמי סמא דמותא במיכליה ובמשקייה למיקטל לריבונהום למלכא דמצרים: (ב) וכנס פרעה כדי שמע על תרין רברבנוי על רב שקי ועל רב נחתומי: (ג) ויהב יתהום במטרא בי רב ספוקלטוריא לבית אסירי אתרא דיוסף אסיר תמן: (ד) ומני רב ספוקלטוריא ית יוסף עמהון ושמש יתהום והוו יומין בבית מטרא: (ה) וחלמו חילמא תרויהון גבר חלמיה בליליא חד גבר הילמיה ופושרן חילמא דחבריה מזוגא ונחתומא די למלכא דמצרים דאסירין בבית אסירי: (ו) ואתא לותהון יוסף בצפרא וחמא יתהום והא אינון בניסין: (ז) ושאל ית רברבי פרעה דעמיה במטרת ביתא דריבוניה למימר מדין סבר אפיכון ביש יומא דין מכל יומיא דהויתון הכא: (ח) ואמרו ליה חילמא חלימנא ופשר לית ליה ואמר להון יוסף הלא מן קדם יי פושרן חלמייא אשתעו כדון לי: (ט) ואשתעי רב מזוגיא ית חלמיה ליוסף ואמר ליה חמי הוית בחלמי והא גופנא קדמי: (י) ובגופנא תלתי מצוגיא והיא כדי אפרחת אפיקת לבלובהא ומן יד בשלו סגולהא הוו ענבין: (יא) חמי הוית עד דיהבין כסא דפרעה בידי ונסיבית ית ענביא

בעל הטורים

בבית אדוניו ומשפטן בשל אדניו: (א) לאדוניהם ב' במסו' הכא ואידך (עמוס ד) האומרים לאדוניהם הביאה ונשתה. מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתי' כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו: (ו) זועפים ב' במסו' הכא ואידך (דניאל א) למה יראה את פניכם זועפים מה התם על עסקי אכילה בשביל שלא רצו לאכול היו פניהם זועפים אף הכא נמי פניהם על עסקי אכילה זה נמצא זבוב וכו': (ח) ספרו ב' הכא ואידך ספרו בגוים את כבודו חד בתהלים וחד בד"ה שעל הספור שספר ספרו בגוים כבוד יוסף שהכירוהו לפני פרעה: (י) שריגם כתיב חסר בגימ' (ע"ס) אבת העולם

יונתן

וכן כאן לא מלא בו שום עון ומשלה ודייק מלין כולם אם כל שלומה בידו אלא שרפאו איש אמיתי לכן לא צריך לשמרו וק"ל: פיילא דרוגזא כמו כוס התרעלה: (י) מלגביא במוגם של הכ"י וערכו' מלאכי מוגה מליבא בגון פי' דקלים קטנים וכן הוא בערוך: על

רמב"ן

(ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. היה ראוי שיאמר הכתוב וישאל אותם לאמר אבל האריך כי רצה לספר בשבח יוסף שהיה נער עבד ושאל לשני שרים גדולים והם בבית אדוניו אשר שמה אותו והיה כל אחד יכול לצוות לשאת את ראשו מעליו ולא פחד מהם מלשאול אותם ולאמר להם דעתו בפתרון כי בטח בחכמתו שאלו נמלט שר האופים היה תולה אותו וטעם ופותר אין אותו אין מודיע העתיד ממנו. ויתכן שהלכו לקחתו החרטומים בבקר או שהיו אנשים עמהם בבית הסוהר ואין פותר אותו או שאמרו ואין בעולם פותר אותו כפי דעתנו כי נעלם הוא מאד: הלא לאלהים פתרונים. פי' ר"א כי יאמר כי המקרים העתידים לבא בחלומות לאלהים הם כי הוא לבדו המשלים והמודיע העתיד והוא העושה שלום ובורא רע ואין בדבורי לכם תועלת או הפסד וזה אמר שלא יעניםהו אם תבא להם רעה או כדי שיספרו אותם אליו ולא יבזוהו ואם כן אין למלת הלא בזה טעם ואולי יהיה פירושו כמו הנה יאמר הנה לאלהים לבדו הפתרונים ולא לאדם הפותר. והנכון בעיני כי אמר הלא לאלהים פתרונים בכל החלומות הנעלמים והסתומים והוא יכול להודיע פתרון חלומכם ואם הוא נעלם בעיניכם: ספרו נא לי. אולי ייטב בעיניו לגלות סודו אלי: (י) והיא כפורחת עלתה נצה. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר (וא"ת) [ואח"כ] הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבים. עד כאן תרגום של פורחת. ל' רש"י. ואיננו נכון שאם היה עובר בעדתה מפני ששם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן שלשה שריגים והכ"ף הזו אינה בחלום של האופים ולא בחלום פרעה ולמה

אבן עזרא

והקרוב אלי שפירושו כל אשר [ל]היו צריכים כאילו היה הוא העושה כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו יעד: (א) חטאו. השא מוסר [מ]המלוכה. בעבור שלא ישתנה [י]סמ"ך סריסיו הוא לאות כי היה הרי"ש ראוי להדגש ונקמץ הסמ"ך בקמץ גדול לחסרון הדגש: (ג) במשמר בית שר הטבחים. מקום שהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו: (ד) ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף. והטעם [ס]זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר ואת דעת המדקדק הגדול. ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף. והעד מקום אשר יוסף אסור שם. וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם. כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו: (ה) ויחלמו. הטעם איש כפתרון חלומו [ע]כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו: (ו) זועפים. מתרעשים כטעם ויעמד הים [פ]מזעפו: ויבא אליהם. יתכן שבלילה היה [צ]לן בבור: (ח) וטעם הלא לאלהים פתרונים. כי פתרון החלומות לשם הוא. כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה. ואם אני אפתר אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק. ואחר שדבר כן. ולשם פתרון כל החלומות. אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי. וכל החלומות הולכים אחר הפה [ק]לדברי יחיד הם: (י) עלתה נצה. כמו הנצו [ר]הרמונים: הבשילו אשכלותיה. הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר [ש]ואם הם שני בניינים: (יא) ואשחט אותם

פירוש על אבן עזרא

[ל]ר"ל לשמות והיה פקיד מלוה עליהם והוא כמעשה יוסף בעצמו. ולראיה הפסוק כ"ג אשר אין שר בית הסוהר וכו'. [מ]ר"ל למה כפול לשון לאדוניהם למלך מצרים. הלא מפורש מקודם משקה מלך מצרים וכו'. א"ו אשר השא. לא היה רק לענין חוק המלכות ולא חטאו לאיש זולת המלכות. [י]ר"ל אם השם סָרִים מן הקל ע"מ כדיב נגיד יששכר בסמיכות סְרִים. כמו נְדִיב. נְגִיד. וברבים סְרִיסֵי כמו נְדִיבֵי נְגִידֵי וכן בשאר הכנויים. ולפי שסמ"ך סְרִיסָיו פה בקמ"ץ ולא נשתנה. הוא לאות שמשקלו מהדגושים. כַּבִּיר. אַדִּיר שלא ישתנו בכנוייהם הן ביחיד הן ברבים. וכ"כ בסמיכות כַּבִּירִים. אַדִּירִים. כַּבִּירֵי. אַדִּירֵי. ולפי להיות סָרִיסָיו ובעבור שע"פ כי"ם שאינו מקבל דגוש. בא דגש ע"פ להתחבר עם פת"ח פ"פ ונעשה קמץ. ומה שמצינו סְרִיסֵי פרעה (פס' ז') הוא משקל הקלים. ויש לו ב' משקלים. פָּעִיל. פַּעִיל. [ס]ר"ל מלת אתם הלא לא תמצא לא תעא מענין מעלה. ע"כ מפרש ר"א כי נזכר ע"י להקל עונשו. כי יוסף לא חטא נגד אדונו רק היה איש מצליח ע"כ לקחו לביתו ושמהו שם להיות פקיד ונגיד על האסורים. ודעת ר"א לעצמו כי היה מקודם ג"כ בבור בית אדונו. והלוי היה שישרת אותם והם היו שרי מלוכה ובזה היתה פקודה והוא נשיאת ראש ליוסף. [ע]כפירש"י ור"ל ויחלמו מוסף א"ע ג"כ למטה על ענין כפתרון חלומו ולפרש"י מורה מלת חלמו הוא חלום שחברו. ולדעת ר"א מדייק ג"כ המשקה והאופה כפול. לומר אשר כ"א ראה חלמו והפתרון והענין אשר עבר עליו. להודיע לכ"א אשר הוא חלום אמת. [פ](יונה א' ט"ו). [צ]ופי' כי היה שם בים למעלה ובור למטה. והשרים היו נשמרים למעלה בבור. ופקד שר בית הסוהר והוא שר הטבחים אשר יעלה ביום לשרת הפקידים ובלילה היה לן למטה בבור. ולפכך מהפך ר"א מלת זועפים אשר ע"י הרעש טעמו עלה אליהם יוסף להבין שלהם מה הוא הרעש אשר הם תואים. [ק]הם דברי ר"י. [ר](שה"ש ז' י"ג). [ש](יואל ד' י"ג) ור"ל הבשילו מבנין הפעיל. ובשל מבנין הקל. מכ"ז שניהם עומדים בהשתכ:ות עמו זה. וטעם הבשילו שעלו להפך מבוסר

ספורנו

שהאמין לו לכבודו ונשתמש ביוסף בבית הסהר כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם: (א) חטאו משקה מלך מצרים והאופה. עבדי שר המשקים ועבדי שר האופים: (ב) ויקצוף פרעה על שני סריסיו. שלא השגיחו על עבדיהם: המשקה והאופה אשר אסורים. שלמו כמו משקה ואופה לא כמו שרים מטים לעבדיהם וזה בהיותם אסורים ולכן שלא בקרבם בלתי מהרהר במוס שרים: (ז) סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. בשביל שהפקיד אותם אדניו בידו כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם כי לולא זה לא היה ראוי ליוסף לחקור על מחשבותיהם: (ח) הלא לאלהים פתרונים. הנה חכמת הפתרון היא באדם מלך מה שהוא בצלם אלהים ולזה יתכן שתהיה גם בי אע"פ שאני עתה עבד ובבית האסורים

פירוש רשב"ם

שאילו לא הרימותי קולי הי' שוכב עמי בעל כרחי: (ד) ויפקד שר השבחים. מינהו על כל צורכי האסורים שם. ויהיו ימים. שנה שלימה כדכתיב ימים תהיה גאולתו. וכן ימים או עשור: (ה) איש חלומו. חלום הראוי לפתרון הנראה שהוא עיקר ולא חלום של הבלים: (ח) ופותר אין אותו כמו ואין פותר אותו. וכן ביחזקאל ועושים אינם אותם: (י) כפורחת עלתה נצה. שכן המנהג ויצץ ציץ ויגמול שקדים: (יא) ואשחט. בתרגומו ישא

פַּרְעֹה: יב וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ
שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם:
יג בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־
רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־
פַּרְעֹה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר
הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ: יד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ
כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי חָסֶד
וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־
הַבַּיִת הַזֶּה: טו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ
הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה
כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר: טז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים
כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי
בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־
רֹאשִׁי: יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל
פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם
מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי: יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר
זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים
הֵם: יט בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ
וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ: מפטיר כ וַיְהִי | בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־
פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ | שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר
האפים

אונקלוס

יב ואמר לה יוסף דין פשרנה תלתא שבשין תלתא יומין אנון:
יג בסוף תלתא יומין ידכרנך פרעה ית־רישך ויתיבנך על־
שמושך ותתן כסא־דפרעה בידה כהלכתא קדמאה די־הויתא
משקי־לה: יד אלהן תדכרנני עמך כד ייטב לך ותעבד
כען עמי טיבו ותדכר־עלי קדם־פרעה ותפקנני מן־בית־
אסירא הדין: טו ארי־מגנב גניבנא מארעא דעבראי
ואף־הכא לא־עבדית מדעם ארי־שויאו יתי בבית־אסירי:
טז וחזא רב־נחתומי ארי־יאות פשר ואמר ליוסף אף־
אנא בחלמי והא תלתא סלין דחירו על־רישי: יז ובסלא
עלאה מכל מיכל פרעה עובד נחתום ועופא אכל יתהון
מן־סלא מעלוי רישי: יח ואתיב יוסף ואמר דין פשרנה
תלתא סלין תלתא יומין אנון: יט בסוף | תלתא יומין יעדי
פרעה ית־רישך מנך ויצלוב יתך על־צליבא ויכול עופא
ית־בשרך מנך: כ והוה | ביומא תליתאה יומא בית־ולדא
דפרעה ועבד משתיא לכל־עבדוהי ואדכר ית־ריש | רב
שקי

מסרה יב פתרנו, חסר. השרגים, ל' וחסר י"ק. הם, י"צ ס"פ. יג בעוד, מ"ל. והשיבך, הוי"ו בפתח ומ"ל. ונתת, כ"ע חסר [ס"א]. כוס, מ"ל והכף רפי כדינו. כמשפט, הכף בפתח. הראשון, פ"ג. יד אתך, ע"ז בתורה. נא, דגוש מד"ד. והזכרתני, ל'. והוצאתני מ"ו ומ"ל א' ב' כי הסליחי בד"ה. טו גנב, ל' חסר. גנבתי ל'. שמו, ל' מלרע ופי' שתי בבור מחזיק. טז האפים, מ"ו ומ"י. כי, בתורה. פתר, ההיו בקמץ לסבת האתנח. בחלומי, ב' מ"ל. והנה שלשה ב' אנשים. סלי, ל'. חרי חסר. יז העליון, מ"ל. מאכל, הכף בפתח כדינו. אפה, חסר. והעוף. ב'. אכל חסר. אתם, ס'. מעל כ׳ זמי, כ"ד (כ"ן). יח פתרנו, חסר. הם, י"ב ס"פ. יט בעוד, מ"ל. ראשך, ד'. סופך, *י"ז מ"ל בל"ז. העוף, ב'. כ השלישי, מ"ל. הלדת, ב' ב' חסר ו"א מ"ל דין חסר. הלמד בדגש. ואת ראש, ב'. *בס' כוס שכל איסא בשם הרמ"ה פ'.

ת"א וירא שר האפים כי בבכוס נה.

רש"י

יש בלשון משנה: (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה (חולין צב): (יג) ישא פרעה את ראשך. ל' חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: (יד) אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני: ועשית נא עמדי חסד. אין נא אלא ל' בקשה הרי אתה עושה עמי חסד: (טז) סלי חרי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ש לתתם באותם סלים: (כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחי' מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן (יחזקאל ט"ז) ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן (ויקרא יג) אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אחרים: וישא את ראש וגו'. מנאם

רמב"ן

ולמה ידמה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה הדמיון שטעמו באלו אבל פירושו והיא כפורחת עלתה נצה שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים וזה להורות כי ממהר האלהים לעשותו. ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים ושם בדעתו כי ביום אחד ישא ראשם שניהם או בעבור כי בלילה אחד חלמו ואין צריך לדברי ר"א שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה וכזאת הכ"ף במקומות רבים ויהי כמשיב ידו כנא אברם וכעת מותה ותדברנה הנצבות וכן רבים והאונקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגום עלתה שהעלתה לולבי גפנים הוציאה פרח והעלתה לולבין גדולים והנצו והבשילו אשכלותיה ענבים כי לא יבוא לו לשון עלתה בנץ כי איננו עולה: (יד) כי אם זכרתני אתך. אם תזכרני כאשר ייטב לך תעשה אתה עמדי חסד ואמת ותזכרני אל פרעה ואם יהיה נא לשון בקשה יאמר כי אם זכרתני ועשית בחסדך חסד עמדי תזכרני אל פרעה ופעם אחך שתזכרני לעשות עמי כטוב אשר ייטב לך שילאה מבית הסוהר או יהיה פירוש שתזכרני בלבך כאלו אני עמך ושזכירה אל פרעה שישאל אותו אליו לאמר הנה בבית שר הטבחים עבד יפה לפני מלכים יתילב והנכון עוד בעיני שיאמר אם תזכרני להיות אתך כאשר ייטב לך ותשוב למעלתך ותחפוץ לעשות עמי החסד הזה תזכרני אל פרעה לאמר בפניו. זכרתי נער שהיה משרת לי בבית הסהר תנהו אלי להיות לי משרת והוצאתני מן הבית הזה כי חטא גדול הוא על המעמידים אותי בכאן. או יהיה טעם והזכרתני אל פרעה כי ראה אותו פרעה בהיותו עבד לשר שלו ופקיד על כל אשר לו משרת לפניו ואם תזכרני לפניו תוציאני מכאן כי אין בי עון אשר חטא. וראוי למלך שיצילני מיד עושקי כי כל דבר לא יכסד ממנו אם יחפוץ. וטעם מארץ העברים מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב כי אברהם שהיה ראש היחס הנקרא אברם העברי כי היה מעבר הנהר וגדול שמו בגוים כי נתקיים בו ואגדלה שמך ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עלמם יחזיקו את שמם כן שלא יתערבו בעמי הארצות הכנענים והוחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה טעם הביא לנו איש עברי כי יוסף אמר להם עברי אנכי ולא כלם שיחזיקוהו ככנעני והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים כלומר שהארץ אשר העברים שם או שנקרא שמה כן כי הם גדולי הארץ ואליליה כמו שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו וכתיב אל תגעו במשיחי: (טו) כי
טוב

עִנְבַיָּא וַעֲצָרִית יַתְהוֹן לְכַסָּא דְפַרְעֹה וִיהָבִית יַת כַּסָּא עַל יְדָא דְפַרְעֹה: (יב) וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף דֵּין סוֹף פּוּשְׁרָנָא דְחֶלְמָא תְּלָתֵי סְצוּגַיָּא תְּלָתֵי אֲבָהַת עָלְמָא אִינוּן אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב דְּמִן בְּנֵי בְּנֵיהוֹן עֲתִידִין לְמִשְׁתַּעְבְּדָא לְמִצְרַיִם בְּטִינָא וּבְלִיבְנָא וּבְכָל פּוּלְחָנָא בְּאַנְפֵּי בָּרָא וּמִן בָּתַר כְּדוֹן מִתְפָּרְקִין עַל יַד תְּלַת רַעְיָן וְדִי אֲמַרְתְּ נְסֵיבִית יַת עִנְבַיָּא וַעֲצָרִית יַתְהוֹם לְכַסָּא דְפַרְעֹה וִיהָבִית יַת כַּסָּא לִידָא דְפַרְעֹה הִיא פַּיְלָא דְרוּגְזָא דְעָתִיד פַּרְעֹה שָׁתֵי בְּעִקְבָא וְאַתְּ רַב מְזוֹגַיָּא תְּקַבֵּל אֲגַר טַב עַל חֶלְמָךְ טַב דְחֶלַמְתָּא וּפוּשְׁרָנֵיהּ דֵּין הוּא לָךְ תְּלָתָא מְצוּגַיָּא תְּלָתָא יוֹמִין הִינוּן לְפוּרְקָנָךְ:

[(יב) וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף דֵּין הוּא פִּתְרוֹנֵיהּ דְחֶלְמָא תְּלָתָא שַׁרְבִיטַיָּא אִינוּן תְּלָתָא אֲבָהָתֵי עָלְמָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב דְּמִן בְּנֵי בְנֵיהוֹן עֲתִידִין לְמִשְׁתַּעְבְּדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וַעֲתִידִין לְמִתְפָּרְקָא עַל יְדֵי תְּלָתָא פַּרְנָסִין מְהֵימְנִין וְאִינוּן מְתִילִין בְּסִגּוּלַיָּא וְדִי אֲמַרְתְּ נְסֵיבִית יַת עִנְבַיָּא וַעֲצָרִית יַתְהוֹן בְּכַסָּא דְפַרְעֹה וִיהָבִית יַת כַּסָּא לְגוֹ כַּף יְדוֹהִי דְפַרְעֹה הוּא כַּסָּא דְפוּרְעָנוּתָא דְפַרְעֹה עָתִיד לְמִשְׁתֵּי בְּעִיקְבָא: וְאַתְּ רַב מְזוֹגַיָּא לָא טוֹבְרִין אַגְרָךְ דִּי חֲלַמְתְּ חֶלְמָא טָבָא דְּהֵין קֳדָם פִּתְרוֹנֵיהּ דְחֶלְמָא לָא הֲוָה יוֹסֵף אֲמַר לֵיהּ וּמִן בָּתַר דֵּין פְּתַר לֵיהּ יוֹסֵף הֵיךְ מָה דַּהֲוָה שְׁפַר בְּאַפּוֹי וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף תְּלָתָא שַׁרְבִיטַיָּא תְּלָתָא יוֹמִין אִינוּן:]

(יג) בְּסוֹף תְּלָתֵי יוֹמִין יֵיעוֹל קֳדָם פַּרְעֹה דוּכְרָנָךְ וִירִים יַת רֵישָׁךְ בִּיקָר וִיתִיבִינָךְ עַל שִׁמּוּשָׁךְ וְתִתֵּן כַּסָּא דְפַרְעֹה בִּידֵיהּ כְּהִלְכְתָא קַדְמָאָה דַּהֲוֵית מְזוֹגֵיהּ: (יד) שְׁבַק יוֹסֵף יַת רוּחְצָנֵיהּ דִּלְעֵיל וְנָקַט רוּחְצָנֵיהּ דְּבַר נַשׁ וַאֲמַר לְרַב מְזוֹגַיָּא אֱלָהֵן תִּדְכְּרִינַנִי עִמָּךְ כַּד יֵיטַב לָךְ וְתַעֲבֵד כְּדוֹן עִמִּי טִיבוּ וְתִדְכַּר עֲלַי קֳדָם פַּרְעֹה וְתַהַנְפְּקִינַנִי מִן בֵּית אֲסִירֵי הָדֵין: (טו) אֲרוּם מִגְנַב אִתְגְּנֵיבַת מִן אַרְעָא דְעִבְרָאֵי וְאוּף הָכָא לָא עֲבָדִית מִדַּעַם בִּישׁ אֲרוּם שַׁוִּיאוּ יָתִי בְּבֵית אֲסִירֵי: (טז) וַחֲמָא רַב נַחְתּוֹמֵי אֲרוּם יָאוּת פְּשַׁר דְּהוּא חֲמָא פּוּשְׁרָן חֶילְמָא דְחַבְרֵיהּ וְשָׁרֵי לְמַלָּלָא בְּלִשָּׁן רוּגְזָא וַאֲמַר לְיוֹסֵף אוּף אֲנָא הֲוֵית חָמֵי בְּחֶלְמִי וְהָא תְּלָתָא סַלִּין דְּפִיתָּא נְקִיָּא עַל רֵישִׁי:

[(טז) וְהָא תְּלָתָא סַלִּין דְּרִיפְתָּא קַקְבְּטוֹן עַל רֵישִׁי:]

(יז) וּבְסַלָּא עִלָּאָה מִכָּל תַּפְנוּקֵי מֵיכַל פַּרְעֹה עוֹבַד נַחְתּוֹם וְעוֹפָא אָכִיל יַתְהוֹם מִן סַלָּא מֵעִלָּוֵי רֵישִׁי: (יח) וְאָתֵיב יוֹסֵף וַאֲמַר דֵּין הוּא פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא סַלַּיָּא תְּלָתֵי שִׁעְבּוּדַיָּא הִינוּן דַּעֲתִידִין לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁתַּעְבְּדָא וְאַנְתְּ רַב נַחְתּוֹמֵי תְּקַבֵּיל אֲגַר בִּישׁ עַל חֶלְמָךְ בִּישׁ דְּחֶלַמְתְּ דִּפְשַׁר לֵיהּ יוֹסֵף יַת מָה דִּשְׁפַר בְּעֵינוֹי וַאֲמַר לֵיהּ דֵּין לָךְ פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא סַלַּיָּא תְּלַת יוֹמִין הִינוּן לְקַטְלָךְ:

[(יח) וַאֲמַר לֵיהּ תְּלַת סַלַּיָּא אִינוּן תְּלָתָא שִׁיעְבּוּדַיָּא תַּקִּיפַיָּא דַּעֲתִידִין מֵאַרְעָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּטִינָא וּבְלִיבְנַיָּא וּבְכָל פּוּלְחָנָא דְּאַפֵּי בָרָא עָתִיד פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי גָּזַר גְּזֵרִין בִּישָׁן עַל יִשְׂרָאֵל וּרְמֵי בְּנֵיהוֹן בְּנַהֲרָא כְּרַם פַּרְעֹה יוֹבֵיד וְחֵילְוָתֵיהּ יִשְׁתֵּיצוֹן וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִפְקוּן פְּרִיקִין בְּרֵישׁ גַּלֵּי: וְאַתְּ רַב נַחְתּוֹמָא תְּקַבֵּיל פּוּרְעָנוּת דִּי חֲלֵימִית חֵילְמָא בִּישָׁא דְּהֵין וּפִתְרוֹנֵי דְחֵילְמָא לָא הֲוָה יוֹסֵף יָדַע לֵיהּ וּמִן בָּתַר כֵּן פְּתַר לֵיהּ יוֹסֵף הֵיךְ מָה שְׁפַר בְּאַפּוֹי וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף דֵּין הוּא פִּתְרוֹנֵיהּ דְחֵילְמָא תְּלַת סַלַּיָּא תְּלַת יוֹמִין אִינוּן:]

(יט) בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יַעְדֵּי פַרְעֹה בְּסַיְפָא יַת רֵישָׁךְ מֵעִילָוֵי גּוּפָךְ וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל קֵיסָא וְיֵיכוּל עוֹפָא יַת בִּישְׂרָךְ מִנָּךְ: (כ) וַהֲוָה בְּיוֹם תְּלִיתָאֵי יוֹם גְּנוּסָא דְפַרְעֹה וַעֲבַד שֵׁירוּ לְכָל עַבְדוֹי וְרוֹמֵם יַת רֵישׁ רַב מְזוֹגַיָּא וְיַת רֵישׁ נחתומיא

יונתן

(יא) על יד סלם רעיין מוכרסני בפרש על משה ואהרן ומרים: (יג) רישך ביקר פי' מינאה לאסך בכבוד גדול. בעיקבא בסוף: (יד) שבק ית רוחצניה פי' הניח השמונה של מעלה וכן תרגם עליו ודבר שפתים אך למחסור: (טז) ושרי למללא בלשון רוגזא דייק מדכתיב אף לשון רוגז הוא וכן הוא ע"ש המדרש ג' פסוו באף וכן איפא בזהר: (יח) תלתא שעבודיא פי' ג' עבודות שנשתעבדו במצרים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה: (כ) יום גינוסא פי' יום היחוס שלו והוא שנולד בו או נעשה מלך בו ביום: ירושלמי דריפתא קקבטן פי' בערוך לחם שהוא חם אר"ל לחם בפל שלוכלום

אבן עזרא

אותם. כמו שוסטי [ה]הילדים ולא כאשר פי' הגאון: (יג) פתרונו. פירושו. ולא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום. יש שואלים מאין ידע יוסף כי אלה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים. ויתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו. כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביום תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות [א]או יתכן שהגבירה היתה הרה והראשון קרוב אלי: (יג) ישא פרעה את ראשך. ירים. [ב]הנכון שהוא בדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו ונפסוק כי תשא אפרש זה: כנך. משמרתך הראשונה [ג]וג"כ כוננתך [ד]ומתכוננתך. ויתכן להיותו מן גזרת [ה]כן וכמוהו ועמד על כנו: (טו) מארץ העברים. אפרשנו בפסוק כי תקנה [ו]עבד עברי: ואשר כל חלום במקרא מלת הנה טעמה [ז]כאילו: (טז) סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו [ח]חורי יהודה: (יט) בעוד. בטרם עוד [ט]וטעמו לא יעבור עוד כך זמן עד שיהיה זה: ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו [י]וטעמו יסירנו. או ירימנו על עץ: (כ) הלדת. שם הפועל [כ]מהבנין שלא נזכר שם פועלו: על

פירוש על אבן עזרא

מצופר להיות ענבים ע"כ שייך מלת הנשילו. [ד](ישעיה כ"ז ה')וכמו פי' שם שהיו שוחטי הילדים בנחל והיו זורקים גופותיהם. [ל]משם והיו מגיאים הדם. [מ]הנחל לאקריב. כן פי' הכא שהיו פוחטי הענבים לצור ומשם היו מביאים היין לשן לכוס פרעה. ולפי דעת הגאון היו (סוחטים) היין מהענבים לכוס פרעה. וזה איננו מדרך לעשות למלך ככה. או פי' הגאון שוחטי הילדים בסכין וכפי פי' איננו שייך פה. אך כפי' הנ"ל אשר אין ראיתו רק על הבאת הדם ממקום. נוכל לפרש ג"כ כמובא בגמרא נדה פרק כל היד א"א שוחטי הילדים אלא פוחטי הילדים. [א]ר"ל שהיו רק ג' ימים עד יום גנוסי של פרעה. ויהיה בודאי יום פקדה ביום הולדת שלו. או הגבירה והיא המלכה היתה הרה ללדת ובודאי יהיה הנסה להאסורים ושפט כאשר הזמן היה קלך צודאי אלו השריגים הם ג' ימים. [ב]בורש ישא הוא הרמה מגזירת נשא מגבעות (ישעיה ב' ב') ומגזירת כי תשא כפי' חז"ל הוא מספר. ופי' כ"ס. שני הפי' קובל כי הרמה ראשו יהיה בעת אשר יספור אותו בתוך עבדיו. [ג]כמו והניחה שם על מכונתה (זכריה ה' י"א) בל"א (שטעללע). [ד]כמו על מתכונתו (ד"ה ב' כ"ד י"ג) בל"א (בעשטיממונג). [ה]המגזירה כן בנות צלפחד דוברות (סוף במדבר) ושם פי' אשר יש לדבריהם יסוד והוא כמו ועמד על כנו (דניאל י"א כ'). [ו](שמות כ' ב'). [ז]ר"ל כל חלום הוא כאלו רואה ומכ"ז איננו רואה מאומה כי הענין על הרוב איננו רק דומה לו. [ח](נחמיה ה' י"ם) כפי' כ"א (לעיל ל"ו כ') והוא לבן. [ט]ר"ל הפתרון יהיה טרם אשר יעברו אלו ג' ימים. והוא כמו עד זה מדבר (איוב א' ט"ז). [י]ע"י חרב ופי' יקחנו ממקומו. [כ]ר"ל מקור מבנין הפעל. ואולי לבוא בוי"ו תחת יו"ד פ"פ והוא הולדת כי

ספורנו

האסורים ומפני זה אפשר שלא נדקתם במה שאמרת' ופותר אין אותו: (יג) כמשפט הראשון. קודם שעלית להיות שר: אשר היית משקהו. אתה בעצמך וזה יעשה עתה להראות ולהודיע שהוא מקבל אותך בסבר פנים יפות: (יד) כי אם זכרתני אתך. וזה יורה שכל כך תהיה שנתו עמך שאם תזכירני כאשר ייטב לך כשתמלא שעה הגונה לזה: והזכרתני אל פרעה. המכיר אותי כשהייתי בבית שר הטבחים: והוצאתני. הנה תוציאני בלי ספק: (טו) כי גנוב גנבתי וגם פה לא עשיתי מאומה. והטעם שיוציאני בלי ספק כדבדך כי אמנם ימצא שלא היה עבדותי ולא מאסרי בסבת חטא מגיאה עלי: (טז) כי טוב פתר. והיה מקוה שיפתור גם בעדו לטוב שהחלומות הולכים אחר הפה כדבריהם ז"ל כאמרו כאשר פתר לנו יוסף: ויהי

פירוש רשב"ם

(יג) ישא פרעה את ראשך. כמו שא את ראש כל עדת וגו' ימנה אותך פרעה בתוך עבדיו: והשיבך. כדי להשיבך על כנך. וכן כתיב וישא את ראש שר המשקים בתוך עבדיו. אבל והשיבך ה' מצרים פרשו וישב אותך: (יד) כי אם זכרתני אתך. כלומר כל כך אני בטוח שתשא חן בעיני פרעה שאם תזכרני וגו' ידעתי כי תוכל להוציאני מן הבית הזה שהרי לא פשעתי כאן כלום כשאר אסירים. וגם לא מן הדין אני עבד כי גנבתי וגו' וגם פה לא עשיתי מאומה וגומר ואיני חייב לא עבודה ולא בית האיסור להיות אסור כאן: (טז) כי טוב פתר. נכרין דברי אמת: סלי חרי. מנוקבים. כמו חורי עפר וכפים. ואורנים הורי לפיכך יכול היה העוף לאכול דרך נקבי ארינת הסל: (יט) ישא פרעה את ראשך. מעש מעליך

הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו: כא וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר
הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־
כַּף פַּרְעֹה: כב וְאֵת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה
כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף: כג וְלֹא־זָכַר שַׂר־
הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ: פ פ פ

ק"ב יב"ק סימן הפטרת וישב כמ"ע עמוס ב' כה אמר ה' על שלשה:

מא א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה
חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר:
ב וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת
מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ:
ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת
אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת
בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת
הַיְאֹר: ד וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת
הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת
יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה:
ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת: ו וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת
קדים

אונקלוס

שקי וית רב נחתומי בגו עבדוהי: כא ואתיב ית רב
שקי על שקיותה ויהב ית כסא על ידא דפרעה: כב וית
רב נחתומי צלב כמא די פשר להון יוסף: כג ולא דכיר
רב שקי ית יוסף ואנשיה: פ פ פ
א והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאם על
נהרא: ב והא מן נהרא סלקן שבע תורן שפירן
למחזי ופטימן בשר ורען באחוה: ג והא שבע תורן
אחרנין סלקן בתריהון מן נהרא בישן למחזי וחסירן בשר
וקמן לקבליהון דתורן על כיף נהרא: ד ואכלן תורתא
בישן למחזי וחסירן בשר ית שבע תורתא שפירן למחזי
ופטימתא ואתער פרעה: ה ודמוך וחלם תנינות והא שבע
שבליא סלקן בקניא חד פטימן וטבן: ו והא שבע שבליא
לקן

מסרה האפים, ח"ו ומ"י. כא וישב, כ"ה. (כ"ד) ויתן, מטעין ב' אס. כב שר, במרכא. האפים, ח"ו ומ"י. מא א ופרעה, ג'. חלם, חסר. והנה, בטעמא. עמד, חסר ובמרכא. על היאר, ל' וכל עמידה על שפת כל או' חסר. ב עלת, חסר דחסר. פרות, מ"ל. יפות, ל' ומ"ל. ובריאת, מ"י וח"ו. ותרעינה, מ"י וה"א בסוף. ג אחרות, מ"ל. עלות, ג' כ"כ בענין חו"ק ומ"ל סנין. רעות, מ"ל. ודקות, מ"ל. ותעמדנה, חסר וס"ס בסוף. הפרות, מ"ל. ד הפרות, מ"ל. רעות, מ"ל. ודקת, ל' חסר. הפרות, מ"ל. והבריאת, מ"י וח"ו. וייקץ, הקוף בפתח, וכל א"ו כ"כ [בב' יודין]. ה ויישן, ב. ויחלם, חסר. עלות, חו"ק ומ"ל סנין. בריאות, ג' מ"ל [דמ"ל]. וטבות, חו"ק ומ"ס. ו דקות, מ"ל. ושדופת, מו"ק וס"ס. ל' וחד שדופות הקדים.

ת"א ויהי מקץ שנתים ימים היכ ה.

רש"י

מנאה עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את ראשם כמו שאו את ראש לשון מנין: (כג) ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

חסלת פרשת וישב

(א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאר. כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויין יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ב) יפות מראה. סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מרי"ש בלע"ז כמו ישגא אחו: (ג) ודקות בשר. טינב"ש בלע"ז לשון דק: (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: (ה) בקנה אחד. טוא"ל בלע"ז: בריאות. שיינ"ש בלע"ז: (ו) ושדופת. הלייד"ש בלע"ז ושקיפן קדום חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין
סקורין

רמב"ן

טוב פתר. אמר אנקלוס כי יפה פתר וכן טוב טעם ודעת למדני וכן כי טובות הנה. יפות. והטעם לאמר כן כי האיש הזה מבזה על יוסף הושב בו שלא ידע לפתר אותו לעולם ולא יגיד לו החלום אם לא ברואותו כי פתר לחברו יפה והנכון או יאמר וירא שר האופים כי לטובה פתר לו ושמח והגיד חלומו שהיה מצטער בו יותר מחברו: סלי חרי. סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים זה לשון רש"י והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו מן הארמית שתאמר ללבן חיור והוא הנכון כי היה בכל הסלים מלחם המלך ובסל העליון מכל מיני מאכל פרעה שהיה מעשה אופה ולשון רבותי' במשנה פתין גריצים וחורי ואמר בירושלמי רבנין שמעין לה מן הדא והנה שלשה סלי חורי על ראשי:

(א) על היאור. כל שאר נהרות אינם קרוים יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם לשון רש"י אבל אנקלוס תרגם יאור נהרא רק תרגם על יאוריהם על אריתיהון כי הולך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר על נהרותם ועל יאוריהם והנה כלם יקראו לדעתו יאורים. הגדולים נקראים נהרות ויאורים. ואלו העשוים ספיקות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ואיננו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל והנה איש אחד לבוש הבדים וכתיב והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולדעתי כדברי אנקלוס כן הוא כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם לשון אורה. וכן הגשם נקרא אור שנאמר הן פרש עליו אורו יפיץ ענן אורו וכמו שאמר ר' יוחנן כל אורה האמורה באליהו בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בשנת המאורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האבות: (ב) והנה מן היאור עולות. בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור וממנו להם השובע והרעב ראה אותן עולות מן היאור והפרות היו, לחרישה והשבלים סימן לקציר כמו שאמר אשר אין חריש וקציר ראה כי היאור לא יעלה רק מעט ואין חריש ואשר יזרעו מעט במקומות הלחים יצא קדים רוח יי' וישרוף אותם כאשר ראה אותה שדופות קדים והנראה ממשמע הכתובים כי היה השובע בארץ מצרים לבדם כאשר נאמר שבע גדול בכל ארץ מצרים וכן אשר היה בארץ מצרים אבל הרעב היה בכל הארצות וכן פתר יוסף. וקמו שבע שני רעב אחריהן ולא הזכיר בארץ מצרים ועל כן לא יכלו בשאר הארצות לקבוץ אוכל ואפילו אם שמעו הענין כי היה מפורסם מאד. ואולי בחלום רמז בזה במה שהזכיר ותרעינה באחו כי שם היה מרעיהן ומעמדן אבל הרעות אחרי אכלן את הטובות תתהלכנה בארץ ולא ידע פרעה עד אנה הלכו: באחו. אגם כמו ישגא אחו ל' רש"י ואיננו נכון כי אחו שם העשב הגדל כמו היגאה גומא בלא בצה ישגא אחו בלי מים עודנו באבו לא יקטף
וסנה

נחתומיא בגו עבדוי: (כא) ואתיב ית רב מזוגיא על מזגיה דאשתכח דלא הוה בעיטה ההוא ויהב כסא על ידא דפרעה: (כב) וית רב נחתומי צלב דיעט למקטליה היכמא דפשר להום יוסף: (כג) ובגין דשבק יוסף חסדא דלעיל ואתרחיץ ברב מזוגיא בבשר עביר בגין כן לא אידכר רב מזוגייא ית יוסף ואנשייה עד זמן די מטא קיצא מן קדם יי למתפרקא:

(כג) שבק יוסף חיסדא דלעיל בחסדא דלרע וחסדא דלוי יתיה מבייתיה דאבוי ואתרחיץ ברב מזוגיא בבשר עביר ובשר טעם כסא דמותא ולא אידכר כתבא דכתיב ומפרש ליט יהוי גברא די יתרחיץ בבשרא וישוי בישרא רתצותיה: ובריך יהוי גברא די יתרחיץ בשם מימריה דיי ויהי מימריה דיי רוחצניה מן בגין כן לא אדכר רב מזוגיא ית יוסף ואנשי יתיה עד זמן דמטא קציה למתפרקא:

ס ס ס

(א) והוה מסוף תרתין שנין עאל דוכרנא דיוסף קדם מימרא דיי ופרעה הוה חלים והא קאי על נהרא: (ב) והא מן נהרא סלקן שבע תורתי שפירן למיחמי ופטימן בשרא ורעיין בגו גומיא:

(ב) והואה רעיין בגו גומיא:

(ג) והא שבע תורתי חורנין סלקן מן נהרא בישן למיחמי וחסכן בבשרהון וקמן לקובליהום דתורתי על כיף נהרא: (ד) ואכלא תורתי דבישן למיחמי וחסירן בבישרהון ית שבע תורתי דשפירן למיחמי ופטימתא ואיתער פרעה מדמכיה: (ה) ודמיך וחמא חלמא תנינות והא שבעה תובלי סלקן בקניא חד פטימן וטבן: (ו) והא שבעה תובלי לקן ושקיפן קידום צמחן בתריהן: ובליען

בעל הטורים

העולם דאיכא ע"ד אלו האבות: (כג) ולא זכר ג' במסו' הכא ואידך (ד"ה ב' כ"ד) ולא זכר יואש המלך החסד (איכה ב') ולא זכר הדום רגליו אשר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריהו בנו וע"ז נהרגו כמה נפשות מישראל שהיה דמו תוסס עד שנהרג הגית וזהו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו:

(א) ויהי מקץ נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופי' ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר ועוד שנתים. ויהי מקץ שנתים ימים (ופרעה חלם). בגימ' מקץ עשר שנתים: (ב) שבע פרות ע"ש עגלה יפיפיה מצרים (דאול בן יומו קרי שור וה"ה פרה והיינו עגלה) ולמה ז' ע"ש מצרים לודים ענמים להבים נפתוחים פתרוסים כסלוחים שהם ז' ת' עממים שארץ כנען ומצרים: (ה) בקנה אחד ג' במסרה ב' הכא ואידך גבי מנור' שהשובע הוא אור לעולם. ולכך

יונתן

באוכלים ליתה המוריס שהם השרים: (כג) שבק וכולי פי' הניח החסד שלמעלה באחד של מטה וכולי: בבשר עביר פי' בבשר נבלה. ובשר טעם כסא פי' על מיתה ור"ל בגן אדם לו כיס גורפין בשר עביר פי' אדם שהוא בשר העובר והוא נפסד: (ב) ורעיין בגו גומייא פי' שהיו רועים במקום קנה וסוף כי כן ת"י של קנה וסוף גמי ויותר היה נכון להיות כמו אגמיא: (ג) וחסכן בבשרהון יש גורסים חסרין

רמב"ן

והנה איננו האגם ואולי יקרא לומר שיקרא העשב הנעשה באגמים על שם האגם והנכון שיהיה אחו לשון כולל הדשא והעשב הנעשה על שפת הנהרות והאגמים ויהיה כ"ת באחו כמו לאחו בלאמי ושחו בזיין מסכתי כי על שפת היאור היו רועות כמו שאמר אצל הפרות על שפת היאור ואולי הוא מלשון אחוה בעבור היות מיני העשבים רבים גדלים יחד: (ד) ותעמדנה אצל הפרות. בלדן וקרוב לכן והוא סימן שלא יהא הפסק בין שני השבע ושני הרעב ואף על פי שלא ספר זה ליוסף ואולי המראה והספור היו שוים והכתוב לא יחוש כאשר הוסיף בספור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עולות בקנה אחד סימן שתהיינה שבע שנים רצופות: (ד) ותאכלנה הפרות. על דעתי הוא סימן שיאכלו שני הרעב את שנות השבע ומזה למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות ויהיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב כי ראה שהפרות והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות ואיננה עלה כי הליועץ למלך נתנוהו רק בפתרון החלום אמר כן. ונשכח כל השבע ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כי ראה שלא היו באכילתן בריאות וטובות רק היו לכן למחיה אלו לא אכלו אותן היו מתות בכחשיהן ולא כדברי רש"י שאמר ונשכח כל השבע הוא פתרון הבליעה: (ו) צמחות אחריהן. לא ראה אותן נוצמות שלא ראה אלא שבלים עשויות אבל הוא כאלו אמר נמצאו אחריהן ואמר זה הלשון להודיע שמיד שראה הטובות ראה

אבן עזרא

(כא) על משקהו. [ל]שם. כי אשר היית משקהו [מ]פועל: (כג) ולא זכר שר המשקים. לא הזכירו בפה *של פרעה. כן ומאת יי' לא תזכרו [נ]עוד. זכר את [ס]וטתי: וישכחהו. בלב:

(א) ויהי מקץ. לא פי' הכתוב תחלת זה החשבון. וכן ויהי מקץ ארבעים [ע]שנה. וכן ובעוד חמש [פ]וחמש שנה. ויהי בשלשים [צ]שנה. ויתכן להיות שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר. או לשבת [ק]יוסף שם וטעם ימים. [ר]כבר באורתיו. ופרעה חלם. היה חולם [ש]וכן ורבקה שומעת: (ב) באחו. י"א עמק שבו למים. וי"א שהוא שם למם. הבי"ת נוסף כבי"ת השביעי [ת]במרורים. ועל שני הפירושים כי הוא [א]בין אחים יפריא הוא אחיו בן אמו: (ה) שבלים. לשון רבות נקבות ואם [ב]הוא במ"ס. כמו נשים ופלגשים: (ו) שדופות. שהרע שדפון מרוח מזרחית. כי נקרא [ג]קדם בעבור לאת השמש בתחלה. וטעם [ד]המלאות כמו הבריאות: ותהעם

*אולי צ"ל אל.

פירוש על אבן עזרא

כי שרשו ילד ובא הדגש בלמ"ד עי"ן הפעל מתורת הנח. [ל]ר"ל שם הוא המשקה אשר ישקה המלך. [מ](לעיל פס' י"ג) פי' הוא תואר למי שנותן המשקה לאחרים לשתות. [נ](ירמיה כ"ג ל"ו). [ס](השהר ב' ח'). [ע](ע"ב ע"ו ז'). [פ](שם שעיה י"ז ח'). [צ](יחזקאל א' א') ובכולם קשה אם אין ידוע לאיזה זמן מתחיל הענין לחשב המספר מה יועיל המספר הקצות וכולם יש דרש חז"ל. קושלא לספור. דעת חז"ל בודאי כונה כ"א כמו (לעיל פס' ד') אשר מקודם היה במקום אחר או בבית הסוהר הזה רק היה למטה בבור. במה אשר הובאו סריסי פרעה העלהו למעלה לבית המשמר. [ר](לעיל ד' ג'). [ש]ר"ל כי איננו ידוע אם מלת החולם הוא עבר או הוה או עתיד ע"כ מוסיף כ"א מלת היה וכן ברבקה (לעיל כ"ז ה'). [ת](איכה ג' ע"ו) הכלוי מרורים. וכן והרעינה אחו ופי' למחים. לפי שכתוב אחריו ויבוש מקורו ויחרב מעינו. [א](הושע י"ג ע"ו) פי' אחים הם למחים. ויוסף נכלה פי' אחים כמשמעו כ"ל שבע אפרים בין אחים כמ"ש ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (להלן מ"ח י"ט). וז"ש ועל ב' הפי' הוא אחיו בן אמו. ור"ל כי כל דבר אשר הוא ביחד נקרא אחוה והוא פי' בן אמך שנתגדלו יחד. כמו כן הלמחים אשר גדלים יחד נקראים ג"כ אחים. ונקרא ג"כ המקום אחו ע"ש הפעולה אשר מגדל הלמחים ביחד שכופים עיין מכלול שורש אח. [ב]ר"ל ואפילו הוא בי"מ' ולא בלשון בקיבה ו"ת. כי כן מלאנו במלת נשים ופלגשים בי"ע ולא בו"ת. ובזה מתורץ ג"כ (לעיל כ"ה א'). [ג]ר"ל בדבר עגול איננו שייך תחלה וסוף. ור"כ אשר השמים הוא עגול איך שייך לומר קדם או אחור. ע"כ נותן הטעם אשר זורח השמש משם. [ד](בע"מ ב"ו) גורם ל"ל בהפך הבריאות

ספורנו

(א) ויהי מקץ. ופרעה חולם. בהיותו חולם הבלי רעיוניו חלם ג"כ שהיה עומד על שפת היאור כאמרם רז"ל כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים: (ג) ותעמדנה אצל הפרות. קודם שתאכלנה אותנה להורות שיהיו הרעב והשבע יחדו באיזה זמן כענין ויהי

פירוש רשב"ם

מעליך. וזה אינו נשיאות של חשבון אלא של זקיפת תליה: (כג) ולא זכר שר המשקים את יוסף. מיד בצאתו כמו שביקש ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך: וישכחהו. זמן מרובה אחרי כן. עד שעה שהקב"ה עשה ליוסף נסים והוצרך להזכירו:

(א) ויהי. מקץ שנתיים ימים. שתי שנים שלמות כדכתיב ימים תהיה גאולתו. ואם לא יגאל עד מלאות לו שנה תמימה. וכן ימים או עשור. וכן למועדה מימים ימימה בפסח מדבר שהוא משנה לשנה שלימה. אבל מקץ שנתים בלא ימים היה משמע מקץ שנה ויום אחד כדכתיב בן שנתו בתוך השנה קורהו בן שנתו: (ב) והנה מן היאור עולות. דרך ארץ לשתות הבהמות ביחד וחוזרות ועולות ורועות באחו: באחו. מקום עשבים כדכתיב ישגא אחו בלי מים: (ד) ויקץ פרעה. וישן מיד ויחלום וגו' בין שינת מעט לשינה שנייה רגיל חלום, להתחלף לעניין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה חלום הוא עד שנגמרה שינתו וניעור לגמרי ואז וייקץ פרעה לבסוף והנה חלום אבל עד עתה לא ידע: (ה) בקנה אחד. זהו סי'

קדים צמחות אחריהן: ז ותבלענה
השבלים הדקות את שבע השבלים
הבריאות והמלאות וייקץ פרעה והנה
חלום: ח ויהי בבקר ותפעם רוחו
וישלח ויקרא את־כל־חרטמי מצרים
ואת־כל־חכמיה ויספר פרעה להם
את־חלמו ואין־פותר אותם לפרעה:
ט וידבר שר המשקים את־פרעה לאמר
את־חטאי אני מזכיר היום: י פרעה
קצף על־עבדיו ויתן אתי במשמר
בית שר הטבחים אתי ואת שר האפים:
יא ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא
איש כפתרון חלמו חלמנו: יב ושם
אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים
ונספר־לו ויפתר־לנו את־חלמתינו
איש כחלמו פתר: יג ויהי כאשר פתר־
לנו כן היה אתי השיב על־כני ואתו
תלה: יד וישלח פרעה ויקרא את־
יוסף ויריצהו מן־הבור ויגלח ויחלף
שמלתיו ויבא אל־פרעה: שני טו ויאמר
פרעה אל־יוסף חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר
תשמע חלום לפתר אתו: טז ויען יוסף את־פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה
את

אונקלוס

לקין ושקיפן קדום צמחן בתריהון: ז ובלעא שבליא
לקיתא ית־שבע שבליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה
והא חלמא: ח והוה בצפרא ומטרפא רוחה ושלח וקרא
ית־כל־חרשי מצרים וית־כל־חכימהא ואשתעי פרעה
להון ית־חלמה ולית־דפשר יתהון לפרעה: ט ומליל רב
שקי (עם־־) לפרעה למימר ית־סרחני אנא מדכר
יומא־דין: י פרעה רגז על־עבדוהי ויהב יתי
במטרת בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי:
יא וחלמנא חלמא בליליא חד אנא והוא גבר כפשרן
חלמה חלמנא: יב ותמן עמנא עולם עבראה עבדא לרב
קטוליא ואשתעינא־לה ופשר־לנא ית־חלמנא גבר
כחלמה פשר: יג והוה כמא די־פשר־לנא כן הוה יתי
אתיב על־שמושי ויתה צלב: יד ושלח פרעה וקרא ית־
יוסף וארהיטוהי מן־בית־אסירי וספר ושני כסותה ועל
לות־פרעה: טו ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר
לית לה ואנא שמעית עלך למימר דאת־שמע חלמא
למפשר יתה: טז ואתיב יוסף ית־פרעה למימר בר־מן
חכמתי אלהן־מן־קדם־יי יתתב ית־שלמא דפרעה:
ומליל

מסרה למסות, חו"ק ומ"ות. אחריהן, מ"ל י"ק. ז ותבלענה, בה"א בסוף. הדקות, מ"ל. הבריאות, ג' מ"ל [דמ"ל]. והמלאות, ל' ומ"ל. ח ותפעם, ב' וחד ותתפעם. חרטמי, כ"ל חסר. פותר, ל' ומ"ל. אותם, מ"ל מ"ל בסוגה. י פרעה, ב' ר"פ. במשמר, ג'. האפים, ח"ו ומ"י. יא בלילה, ג' רפי. והוא, ב'. יב ושם, ה' ר"פ. ונספר, ל'. ויפתר, ל'. חלמתינו, חסר דחסר. כחלמו, ל'. פתר, *ד'. יג ויהי, כ' ר"פ בטעם סגיל. כאשר, במרכא. יד ויריצהו, מ"י וח"ו. שמלתיו, ח"ו ומ"י. ויבא, כל או' חסר. טו חלום, כו"ל מ"ל. ופתר, חסר. שמעתי, כל שמיעה אל במי"ב מל'. לפתר, חסר. טז את פרעה, מפסי' ביה.
*כ"ל ב' קמץ וב' פתח ודהכא קמץ.

ת"א וייקץ פרעה עקידה שער כה. אני מזכיר עקידה שער לא. ושם אתנו נער מגלה יג. איש כחלמו ברכות נה. ויהי כאשר פתר לנו שם. ויגלח ויחלף שם נו.

רש"י

שקורין בי"סא: (ז) הבריאות. פליי"נש בלע"ז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והולך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר אומר (דניאל ב) ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו (ב"ר): חרטמי. הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות (טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות): ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר (ב"ר): (יא) איש כפתרון חלמו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון: נער. שוטה ואין ראוי לגדולה: עברי. אפילו לשוננו אינו מכיר: עבד. וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. (ס"א שרים וכן גרס רא"ם): איש כחלמו. לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: (יד) מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"י בלע"ז: ויגלח. מפני כבוד המלכות (ב"ר): (טו) תשמע חלום לפתר אתו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטינ"דרא בלע"ז: (טז) בלעדי. אין החכמה משלי
אלא

רמב"ן

לזה הרעות שעלו אחריהן כי סימן התכיפה ראה בכולן: וטעם וייקץ פרעה וגו'. הנה חלום שלם ל' רש"י ולפי דעתי ירמוז כי עמד על מטתו מקיץ משתומם בחלומו אולי יראה עוד דבר פעם שלישית וכאשר עמד בבקר ולא חלם עוד נפעם רוחו וזה טעם ויהי בבקר ותפעם רוחו אבל בנבוכדנצר אמר ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו כי גם בלילה לא שכב לבו והזכיר ויקץ פרעה מן הענין הנזכר בספר השינה כי חלום שיחלום אחריו חלום אחר מענין אחר בשנתו איננו מתקיים על כן אמר כי כאשר הקיץ נהיה החלום ושב בו עד הבקר אולי ישתלם חלומו כאשר נשנה והנה פרעה עצמו הכיר כי ענין אחד הוא ולכך הזכיר והנה חלום וכך אמר חלום חלמתי ופותר אין אותו ולא הזכיר חלומות וזה טעם וארא בחלומי אבל הכתוב הזכיר ואין פותר אותם לפרעה לומר שאין פותר אפילו האחד מהם: (יב) איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו לשון רש"י ויותר נכון שיאמר כי לכל אחד ממנו פתר כאשר היה אמתת חלומו העתיד לבא לו כי כאשר פתר כן היה לנו וכן איש אשר כברכתו ברך אותם כברכה
הראה

(ז) ובלען תובלייא לקיתא ית שבע תובלייא פטימתא ומלייתא ואיתער פרעה והא הוה חילמא: (ח) והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושדר וקרא ית כל חרשי מצראי וית כל חכימהא ואישתעי פרעה להום ית חלמיה ולא הוה אפשר לגבר די יפשר יתיה ארום מן קדם יי אסתקף מן בגלל די מטא זמניה דיוסף למיפק מן בית אסירי: (ט) ומליל רב מזוגייא קדם פרעה למימר ית סורחני אנא מדכר יומא דין: (י) מן קדם יי אסתקף דפרעה רגיז על עבדוי ויהב יתי במטרא בי רב ספוקלטוריא יתי וית רב נחתומא: (יא) וחלמנא חילמא בלילייא חד אנא והוא גבר חילמיה ופושרן חלמא דחבריה חלמנא: (יב) ותמן עמנא טליא עבראי עבדא לרב ספוקלטוריא ואשתעינא ליה ופשר לנא ית חלמנא גבר הי כפושרן חלמיה פשר: (יג) והוה היכמא דפשר לנא כדין הוה יתי אותיב במיליה על סדר שימושי ויתיה צלב: (יד) ושדר פרעה וקרא ית יוסף ודילוגיה מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות פרעה: (טו) ואמר פרעה ליוסף חלמא חלימית ומפשר לית יתיה ואנא שמעית עלך למימר אין אנת שמע חלמא אנת פשר ליה: (טז) ואתיב יוסף ית פרעה למימר בר מני לא אית גבר דפשר חלמין

ברם

בעל הטורים

ולכן באה בטובות בקנה א' ובגרועות לא באה בקנה א': (יג) כאשר פתר בגי' שהחלומות

יונתן

חסרין ובתרגמן משמע ומתכן וכן ת"א בפ' זו: (ח) אסתקף דקשה ליה למה בחמת לא פתרי וכי לא הוה אפשר לפתרו או למה לא נכנסו דבריהם באזני פרעה אלא מה' היה בשביל יוסף שהגיע זמנו לצאת לכן מנע הקב"ה הפתרון מהם: ואסתקף לשון עולל הוא: (יג) אותיב במיליה פי' יוסף השיב אותי בדבריו שאמר

היפה

רמב"ן

כבאה אליו. ועל דעתי אין צורך אבל אמר איש את חלומו פתר לנו ויהי כאשר פתר לכל א' כן בא. והגיע אלינו הגיד כי היו חלומות טובים ולהם פתרונים טובים כאשר יפרש שלא יחשב שחלום אחד חלמו שניהם ופתרון אחד

אבן עזרא

(ח) ותפעם רוחו. מבנין נפעל "כמו נפעמתי ולא אדבר. וי"א שהכל מן גזרת הולם 'פעם. והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה: חרטומי. מלה 'מרובעת. ויתכן להיותה ארמית או מצרית. והם חכמי "התולדות: ואת כל חכמיה. במזלות ופתרון חלומות: (ט) את חטאי. אע"פ "שאזכיר חטאי: (י) פרעה קצף על עבדיו. לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר. והוא בלשון מצרים 'כמו מלך בלעז. גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל "נגיד המאמינים על כן מלאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומשה פרעה 'חפרע פרעה. וכן 'בימי ירמיהו. הלא תראה הכתוב יפרש מה טעם פרעה "כי הוא מלך מצרים ובעד שהוא שם העולם. וכן פרעה 'נכה כי נכה שם העולם. ואל יקשה עליך דרש "כאשר שלמה כי לא לקחו מלך מצרים. ועד שני שאמר שר המשקים פרעה "קצף. וכן אמר יוסף אלהים יענה את שלום פרעה. הראה את פרעה. יעשה פרעה. ואין מדרך המוסר להזכיר שם המלכים שם העצם: (י) אותי ואת שר האופים. אמר אותי פעם שנית. כי כן דרך הלשון כמו ואני הנה "אני בא: (יא) איש כפתרון חלומו. כבר 'פירשתיו: (יג) אותי השיב. פרעה. וי"א שהוא 'דבור השיב ותלה. או "כפתרון: (יד) ויריצהו. שלוחי פרעה: ויגלח. המגלח: (טז) בלעדי. מלה אחת מורכבת משתי "מלות. והטעם שם אל תשמע חלום לפתור אותו. אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה. "וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום אמר בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך. וטעם יענה שימליא "תמיד. וכן כי האלהים מענה 'בשמחת לבו. וכן והארץ "תענה והוא קרוב ממשמעו. הוסיף דלות "ותחת מראה אמר תאר. כי

זה

פירוש על אבן עזרא

הבריאות כמו המלאות. כי לשון בריאות שייך בב"ח. והאמר'אלל שבלים ג"כ ע"ד ההשאלה ועניינו כמו המלאות (כ"ל)כפי פי' ר"א (לעיל כ"ג פ') מלא וההפוך מפר ע"ם כפי' על בב"ח והוא שייך ג"כ על התבואה. ע"כ מהפך פה מלת המלאות לפרש והפוכו הוא ריק. כמו הבריאות ולהפוך הוא רקבון. וזה אינו שייך שם. "יונ"ן כפעל נבלע בדגש הפ"א ותפעם כלומר ונפעם והוא כמו נפעמתי (תהלים ע"ז ה'). '(ישעיה מ"א ז'). 'ר"ל ד' אותיות חרטום הוא השורש. "ר"ל היודעים עיקרי והולדות כל דבר. וכל מעשה שיעשה בלע. כן פי' ר"א (בדניאל ב' ב') ובאמת הוא כי כל פותר חלום מחויב לדעת מה מלאכת החולם ומאיזה מדינה ומקור טבעו כמובא (בברכות פ' ט'). "מכ"ז אני מחויב להזכיר כי הוא לטובת המלך. 'פותר בזה הספור המובא בפ' תישר אשר כנו שמו על השם אשר היה לוקח מהמתים מלשון פרע מובו הוא השם אשר עליו. "בקרא ממי"ר אל מוחא"כן ג"כ נקרא קולטא"ן. "(שמות ב' פס' כ"ג. וג"כ שם א' ס'). '(ירמיהו מ"ד ל') אשר שמו העולם היה חפרע ושם התואר היה פרעה. "שם תארם הטעם. '(שם מ"ו ב') ושמו העולם היה נכה. "שנקרא נכה בעבור שנעשה נכה רגלים כשעלה לשבת על כסא שלמה כמ"ש בתרגום על מגילת אסתר ע"ש. "ר"ל בענין רחבעם כשת ויעל שישק מלך מצרים וכו' עד ויקח את מגיני הזהב אשר עשה שלמה. ואם היה לוקח גם הכסא למה לא הזכירו הכתוב. ומדרש אשר הביא ר"א הוא במדרש שה"ש שישק וכו' ע"ש שהיה מתחותן לכסא השן וכו' אין ראיה כי דברי יחיד הוא. המדרש מובא בפירש"י (במ"א י"ד כ"ה) ומובא במדרש מגילת אסתר. אמר כ"ש בר נחמן אשר לקחו בכתובה בתו ובא בתקיקות על ישראל. "ואם היה שם העולם לא היה קורא בשמו בפניו. ע"כ בודאי הוא ע"ש המלוכה והוא כמו אתה המלך. "(לעיל ל"ז ל'). "(לעיל ת' י"ב). "ר"ל יוסף השיב אותי על כני ע"י פתרונו. ותלה השר משקים אשר נתקיים פתרונו. או הדבור פעל זה כמאמר (בברכות פ' הרואה) כל החלומות הולכים אחר הפה. והפרש הוא. אם פעל הפתרון צריך להיות הפתרון ע"פ משפטי החלום. ואם ע"י הדבור פועל האיש אפילו אם הפתרון אינו מענין החלום. "הוא כמו בל עדי פי' לא בי הוא אלא אלהים יענה וכו': וטעם יענה וכו' הוא תשובה על דברי פרעה תשמע חלום וכו'. "אלפי פי' א' כי יוסף יפתור החלום. ובלעדי מ"זכרנו יענו אלהים ג"כ עם פתרון שלו, ולפי הי"א ענה יוסף אשר למלך אינו צריך פתרון אחר זולת אלהים. או פי' בלעדי יוסף אין מי שיפתור רק ה' לבדו יכול לפתור כי הענין נוגע לענין הנהגת המלוכה. ולזה אין איש יכול לפתור אותו. "מלשון ממליא בל"א (לו קוממען לאסן ען). '(קהלת ה' י"ט). "(הושע ב' כ"ד) כי אינו ענית קול רק הושאל גם על עשות דבר המבוקש. "הכי

לפי

ספורנו

ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם: (ז) והנה חלום. הרגיש שהכל היה חלום אחד בעצמו שהיה נראה לו בחלומו השני שהיה באותו המעמד בעצמו של חלומו הראשון וכך פירש הוא אחר כך באמרו וארא בחלומי: (ח) ואין פותר אותם. מפני שחשבו שהם שנים שעו בפתרון כי בחלק הראשון ממנו היתה הסבה הפועלת והחומרית בלבד שהן הפרות הרוצות והיאור המשקה ובחלק השני היתה הסבה הצורית והתכליתית בלבד והם השבלים: (ט) את חטאי אני מזכיר. לא כמתרעם על שנתת אותי בבית הסהר כי בפשעי היה: (יד) ויריצהו מן הבור. כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע כאמרו כי קרובה ישועתי לבא וכאמרו לו עמי שומע לי כמעט אויביהם אכניע וכן היה ענין מצרים כאמרו כי גורשו ממצרים כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ וכו'. וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון וכו': ויחלף שמלותיו. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (טו) תשמע חלום לפתור אותו. שתבין ענין החלום לפתור אותו כפי חכמת הפתרון ולא תפתור במקרה: (טז) בלעדי. אע"פ שאמרת ופותר אין אותו כאלו אני יחיד בזאת החכמה אני חושב שיש בלי ספק פותר בלעדי: אלהים יענה. יעשה שאענה

בפתרוני

פירוש רשב"ם

פי' לשובע לכל גרעין שבע שבלים: (ז) והנה חלום. כמו והנה היא לאה. אבל עד עתה היה סבור שראה ממש ולא חלום: (ח) ותפעם רוחו. נתחלפה דעתו טרישפשא בלעז וחשב לבקר ולדעת הפתרון וכן בדניאל ויאמר המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום: ואין פותר אותם. דברים המתיישבים לפרעה: (י) פרעה קצף על עבדיו. כל פרעה בלשון מצרים מלך. וכן כל מלכי מצרים נקראים. ושל פלשתים אבימלך אפילו בימי דוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך. ושל ירושלים מלכי צדק ביהושע אדני צדק מלך שלם. ובימי דוד על דברתי אני מבטיח שתהיה מלכי צדק מלך ירושלים. ושל עמלק אגג. בימי משה וירום מאגג מלכו. ובימי שאול אגג מלך עמלק. אף כאן פרעה לשון מלכות כי בשמו של מלך אין אומרים לפניו (דוד) [פרעה] קצף על עבדיו. אלא כך אמר לפניו אדוני קצף על עבדיו. וכן לפנינו אני פרעה. אני אהיה המלך לבדי כדכתיב רק הכסא אגדל ממך. לכן נקרא יוסף אברך. אבי המלך. ובספר לקח טוב פירש כמותי: (יב) איש כחלומו פתר. כמשמעו חלומי פתר וגם כמו שפתר לנו כן היה: (יג) ויהי כאשר פתר וגו' אותי השיב על כני: (טו) תשמע חלום. תבין חלום ויודע לפותרו: (טז) בלעדי אינו תלוי

בי

אֶת־שְׁל֥וֹם פַּרְעֹֽה׃ יז וַיְדַבֵּ֥ר פַּרְעֹ֖ה אֶל־
יוֹסֵ֑ף בַּחֲלֹמִ֕י הִנְנִ֥י עֹמֵ֖ד עַל־שְׂפַ֥ת הַיְאֹֽר׃
יח וְהִנֵּ֣ה מִן־הַיְאֹ֗ר עֹלֹת֙ שֶׁ֣בַע פָּר֔וֹת
בְּרִיא֥וֹת בָּשָׂ֖ר וִיפֹ֣ת תֹּ֑אַר וַתִּרְעֶ֖ינָה
בָּאָֽחוּ׃ יט וְהִנֵּ֞ה שֶׁ֣בַע פָּר֤וֹת אֲחֵרוֹת֙
עֹל֣וֹת אַחֲרֵיהֶ֔ן דַּלּ֨וֹת וְרָע֥וֹת תֹּ֛אַר מְאֹ֖ד
וְרַקּ֣וֹת בָּשָׂ֑ר לֹֽא־רָאִ֧יתִי כָהֵ֛נָּה בְּכָל־
אֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם לָרֹֽעַ׃ כ וַתֹּאכַ֨לְנָה֙ הַפָּר֔וֹת
הָֽרַקּ֖וֹת וְהָֽרָע֑וֹת אֵ֣ת שֶׁ֧בַע הַפָּר֛וֹת
הָרִאשֹׁנ֖וֹת הַבְּרִיאֹֽת׃ כא וַתָּבֹ֣אנָה אֶל־
קִרְבֶּ֗נָה וְלֹ֤א נוֹדַע֙ כִּי־בָ֣אוּ אֶל־קִרְבֶּ֔נָה
וּמַרְאֵיהֶ֣ן רַ֔ע כַּאֲשֶׁ֖ר בַּתְּחִלָּ֑ה וָאִיקָֽץ׃
כב וָאֵ֖רֶא בַּחֲלֹמִ֑י וְהִנֵּ֣ה ׀ שֶׁ֣בַע שִׁבֳּלִ֗ים
עֹלֹ֛ת בְּקָנֶ֥ה אֶחָ֖ד מְלֵאֹ֥ת וְטֹבֽוֹת׃
כג וְהִנֵּה֙ שֶׁ֣בַע שִׁבֳּלִ֔ים צְנֻמ֥וֹת דַּקּ֖וֹת
שְׁדֻפ֣וֹת קָדִ֑ים צֹמְח֖וֹת אַחֲרֵיהֶֽם׃
כד וַתִּבְלַ֙עְןָ֙ הַשִּׁבֳּלִ֣ים הַדַּקֹּ֔ת אֵ֖ת שֶׁ֣בַע
הַשִּׁבֳּלִ֣ים הַטֹּב֑וֹת וָאֹמַר֙ אֶל־הַחַרְטֻמִּ֔ים
וְאֵ֥ין מַגִּ֖יד לִֽי׃ כה וַיֹּ֤אמֶר יוֹסֵף֙ אֶל־
פַּרְעֹ֔ה חֲל֥וֹם פַּרְעֹ֖ה אֶחָ֣ד ה֑וּא אֵ֣ת אֲשֶׁ֧ר
הָאֱלֹהִ֛ים עֹשֶׂ֖ה הִגִּ֥יד לְפַרְעֹֽה׃ כו שֶׁ֧בַע
פָּרֹ֣ת הַטֹּבֹ֗ת שֶׁ֤בַע שָׁנִים֙ הֵ֔נָּה וְשֶׁ֣בַע
הַשִּׁבֳּלִ֣ים הַטֹּבֹ֔ת שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים הֵ֑נָּה חֲל֖וֹם
אֶחָ֥ד הֽוּא׃ כז וְשֶׁ֣בַע הַ֠פָּרוֹת הָֽרַקּ֨וֹת
וְהָֽרָעֹ֜ת הָעֹלֹ֣ת אַחֲרֵיהֶ֗ן שֶׁ֣בַע שָׁנִים֙
הֵ֔נָּה וְשֶׁ֤בַע הַשִּׁבֳּלִים֙ הָרֵק֔וֹת שְׁדֻפ֖וֹת
הַקָּדִ֑ים יִֽהְי֕וּ שֶׁ֖בַע שְׁנֵ֥י רָעָֽב׃ כח ה֣וּא
הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתִּי אֶל־פַּרְעֹ֑ה אֲשֶׁ֧ר הָאֱלֹהִ֛ים עֹשֶׂ֖ה הֶרְאָ֥ה אֶת־פַּרְעֹֽה׃
כט הִנֵּ֛ה שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים בָּא֑וֹת שָׂבָ֥ע גָּד֖וֹל בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ ל וְ֠קָמוּ שֶׁ֨בַע שְׁנֵ֤י
רָעָב֙ אַחֲרֵיהֶ֔ן וְנִשְׁכַּ֥ח כָּל־הַשָּׂבָ֖ע בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם וְכִלָּ֥ה הָרָעָ֖ב אֶת־הָאָֽרֶץ׃
לא וְלֹֽא־יִוָּדַ֤ע הַשָּׂבָע֙ בָּאָ֔רֶץ מִפְּנֵ֛י הָרָעָ֥ב הַה֖וּא אַחֲרֵי־כֵ֑ן כִּֽי־כָבֵ֥ד ה֖וּא מְאֹֽד׃
לב וְעַ֨ל הִשָּׁנ֧וֹת הַחֲל֛וֹם אֶל־פַּרְעֹ֖ה פַּעֲמָ֑יִם כִּֽי־נָכ֤וֹן הַדָּבָר֙ מֵעִ֣ם הָֽאֱלֹהִ֔ים וּמְמַהֵ֥ר
האלהים

יז ומליל פרעה (עם־) ליוסף בחלמי הא־אנא קאם על־
כיף נהרא: יח והא מן־נהרא סלקן שבע תורתא פטימן
בשר ושפירן למחזי ורעין באחוה: יט והא שבע תורתא
אחרנין סלקן בתריהון חסיכן ובישן למחזי לחדא וחסירן
בשר לא־חזיתי כותהן בכל־ארעא דמצרים לבישו:
כ ואכלן תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא
פטימתא: כא ועלא למעיהן ולא אתידע ארי־עלו למעיהן
ומחזיהן ביש כד בקדמיתא ואתערית: כב וחזית בחלמי
והא ׀ שבע שבליא סלקן בקניא חד מלין וטבן: כג והא
שבע שבליא נצן לקין שקיפן קדום צמחן בתריהון:
כד ובלען שבליא לקיתא ית־שבע שבליא טבתא ואמרית
לחרשיא ולית די־מחוי לי: כה ואמר יוסף לפרעה חלמא
פרעה חד הוא ית די יי עתיד־למעבד חוי לפרעה:
כו שבע תורתא טבתא שבע שנין אנון ושבע שבליא
טבתא שבע שנין אנון חלמא חד הוא: כז ושבע תורתא
חסיכתא ובישתא דסלקן בתריהון שבע (נ״י שבעא) שנין
אנין ושבע שבליא לקיתא דשקיפן קדום יהוין שבע שני
כפנא: כח הוא פתגמא די מלילית עם־פרעה די יי עתיד
למעבד אחזי לפרעה: כט הא שבע שנין אתין סבעא
(נ״י שבעא) רבא בכל־ארעא דמצרים: ל ויקומון שבע
שני כפנא בתריהן ויתנשי כל־סבעא (נ״י שבעא) בארעא
דמצרים וישיצי כפנא ית־(עמא־ד)ארעא: לא ולא־יתידע
שובעא (נ״י שבעא) בארעא מן קדם כפנא ההוא דיהי־
בתר כן ארי־תקיף הוא לחדא: לב ועל דאתנית חלמא
לפרעה תרתין־זמנין ארי־תקין פתגמא מן־קדם יי ואוחי
״

מסרה שלום, י׳ לפי׳. יז בחלמי, ג׳ חסר. עמד, חסר. יח עלת, חסר דחסר. פרות,
מ״ל. בריאות, ב׳ מ״ל דמ״ל. ויפת, מ״י ומ״ו. ותרעינה, מ״י וה״א. יט עלות,
ג׳ סו״ק ומ״ל חנין. דלות, מ״ל. ורעות, מ״ל. ורקות, כ״כ בני״ש. לא ראיתי, ב׳.
לרע, ל׳ וחסר [ו׳ דקרי׳]. כ הפרות, מ״ל. הרקות, מ״ל. והרעות, ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר.
הפרות, מ״ל. הראשנות, סו״ק ומ״ל חנין. הבריאת, מ״י ומ״ו. כא ותבאנה,
מ״ו ומ״ל ה״א בסוף. ומראיהן, ד׳. רע, י״א. ואיקץ, מ״ל ל׳. כב בחלמי, חסר.
עלת, ג׳ חסר דחסר*. מלאת, חסר דחסר. וטבות, סו״ק ומ״ס. כג צנמות, ל׳
וכ״כ [סו״ק ומ״ל חנין]. דקות, מ״ל. שדפות, סו״ק ומ״ס. צמחות, סו״ק ומ״ל
חנין. אחריהם, ל׳ כתיב מ׳ בענין. כד ותבלען, ב׳ חד מ״ל דין חסר.
הדקת, חסר. הטבות, סו״ק ומ״ס. ואין מגיד, ל׳ וחד אף אין מגיד. כו פרת,
ל׳ חסר. הטבת, ד. ב׳ חד״ח בלי׳. הטבת, סד״ח. חלום אחד, עפסא מרכא.
כז הפרות, מלא. הרקות, מלא. והרעת, חסר. העלת, סד״ח. הרקות, ל׳. בריש
והוא בליני מלתון והצור רק. שדפות, סו״ק ומ״ס. כט הנה, ז׳ ר״פ בפרשה.
באות, מ״ל. שבע, ב׳ קמץ ומלרע. ל וקמו, ב׳. ונשכח, ל׳. לא אחרי כן, סרי מלין
כתיבין ויוד בסוף תיבותא. לב השנות, ל׳ ומ״ל. החלום, מ״ל. נכון, מ״ל.
מעם האלהים, ב׳. וממהר, ל׳. *כ״ל בענין.

ת״א ועל השנות החלום אל עם כס.

רש״י

אלא אלהים יענה את שלום פרעה: (יט) דלות. כחושות כמו (שמואל ב יג) מדוע אתה ככה דל דאמנון: ורקות בשר. כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר ובלע״ז בלוש״ש: (כג) צנמות. צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקין נצן אין

גרם מן קדם יי יתותב שלמא דפרעה: (יז) ומליל פרעה עם יוסף למימר חמי הוית בחלמי הא אנא קאי על כיף נהרא: (יח) והא מן נהרא סלקן שבע תורתי פטימן בשר ושפירן למחמי ורעיין בגו גומיא: (יט) והא שבע תורתי חורנין סלקן בתריהן חשיכן ובישן למחמי לחדא וחסין בבישרהון לא חמית דכוותהון בכל ארעא דמצרים לבישו: (כ) ואכילן תורתי חשיכתא ובישתא ית שבע תורתי קמייתא ופטימתא: (כא) ועלא למעהן ולא אשתמודע ארום עלן למעהן ומחמהן ביש היא כדבקדמיתא ואיתערית: (כב) וחמית בחלמי והא שבע תובלין סלקן בקניא חד מליין וטבן: (כג) והא שבע תובלי נצן לקיין שקיפן קידום צמחן בתריהן: (כד) ובלען תובלייא לקייתא ית שבע תובלייא טבתא ואמרית לחרשיא ולית דמיתני לי:

(כה) ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא מה דיי עתיד למעבד תני לפרעה: (כו) שבע תורתן טבתן שבע שניא אינון מבשרן ושבע שובליא טבתא שבע שניא האלין אינון מבשרן חלמא חד הוא: (כז) ושבע תורתא כחישתא ובישתא דסלקן בתריהן שבע שנייא חורנייתא אינון מבשרן ושבע תובלייא לקייתא שקיפן קידום הם הכי מבשרן דיהוין שבע שני כפנא: (כח) הוא פתגמא דמלילית עם פרעה מה דיי עתיד למעבד אחמי ית פרעה: (כט) הא שבע שניא אתין שובעא רבא בכל ארעא דמצרים: (ל) ויקומון שבע שני כפנא מן בתריהון ויתנשי כל שובעא דהוה בארעא דמצרים וישיצי כפנא ית דיירי ארעא: (לא) ולא יתידע שובעא דהוה בארעא מן כפנא ההוא דיהי מן בתר כן ארום תקיף הוא לחדא: (לב) ומן בגלל
דאיתני

בעל הטורים

שהחלומות הולכים אחר הפה. (עד הסיבות): (יט) כהנה ב' במסורה הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה. שאומר הכתוב ומוצא אני מר ממות את האשה וזהו ואוסיפה לך כהנה שאם היתה רעה לא לאיפי כהנה לרוע: (כט) שבע ב' במסורה הכא ואידך (משלי ג') וימלאו אסמיך שבע לומר לך שכל כך יהי' השובע שיתמלאו כל האוצרות:
ויפקד

יונתן

היטב וכוב החלומות הולכים אחר הפה ולא ס"ל כרש"י שהוא קאי אפרעה ולברכתו אינו מקרא קצר כי קאי אהפותר ודו"ק כ"ל: (יט) וחסין הגאון מהר"ר דוד מייסב ולומר שהוא לשון קשה כמו לא בחוסן לשון משנה ולשון מקרא החסון לנעורת בישעיה שהוא ענין קשה וגם כאן פירוש רעות וקשות וק"ל: (כו) שבע שנין אינון מבשרין
פי'

רש"י

אין בהן אלא הכן לפי שנתרוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו'. בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג. ורחוק נופל בו לשון מראה: (ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא
נודע

רמב"ן

אחד להם. וכן לדעתי איש כברכתו ברך שלא ברך אותם ברכה שוה לכולם אלא ברכה מיוחדת לכל אחד כאשר פירש ואמר לו: (כג) צנומות דקות. צנומא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלא לחלוח וקשות כסלע ותרגומו כן לקיין כלן אין בהן אלא הכן לפי שנתרוקנו מן הזרע לשון רש"י והשבלים בעת שנתרוקנו מן הזרע אין בהן כן וכן פרעה לא ראה אותן בעת הכן כי מלאות וטובות ודקות ושדופות קדים ראה אותן וכן צנומות שיהיה כמו שלועות מלשון ליבא אינו נכון והשבלים הדקות אינם קשות כסלע אבל פירוש צנומות פרורות לחתיכות הרבה והוא לשון רבותינו פת הצנומה בקערה מברכין עליה המוציא את החתוכה והוא הפת שאדם עושה ממנו חתיכות ונותן המרק עליו בקערה ואוכלו חתיכה חתיכה בלא בליעה אחרת והוא ל' התרגום ג"כ שאמר כלן לשון חתוך וחסרון ממה שאמרו שם ז"ל מליא במליא כלא בכלא לא הויא חזקה שקל מוליא ועדא בגלא הויא חזקה המקום שהוא גבוה שלם העפר נקרא מליא והשוא חסר העפר ובו חסרון וגו' נקרא כלא אף כאן הסך מלאות לגמות ולכן הסך מליאן והענין כי לא היו השבלים מלאות הגרגרים אבל היה בהם מקומות חסרים אין בהם גרגרים ומקום אחד גבוה שבו הגרגרים שלקו והם רקים ולכך אמר יוסף במקום צנומות רקות כי היו בהם מקומות רקים אין בהן גרגרים כלל: (כז) יהיו שבע שני רעב. בעבור שהשבע בארץ מצרים איננו חדוש גדול כי הוא כגן יי' הזכיר תחלה פתרון הרעות כי הוא החדוש ותועלת החלום כי האלהים ברחמיו הראה לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדולה. וזה טעם ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דברו רק בשנות הרעב: (לב) ועל השנות החלום אל פרעה פעמים. טעם השנות החלום שנשנה שני פעמים בלילה אחד כי היה אפשר שיראה בחלום אחד הפרות והשבלים להודיעו כי אין חריש וקציר ועשה
ממנו

אבן עזרא

זה קרוב מזה: (כא) ומראיהן. ומראה כל אחת מהן רע. והם הוסיף לפרעה פתרונו שראה שבאו הפרות הטובות בקרב הרעות והיו כאשר היו בראשונה: (כג) צנומות. אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות. וי"א שפירושו צלמים חכי כן בלשון ישמעאל: (כט) שבע גדול. שם כמו רעב. על כן ישעיה האומר בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו דוי"ו כי שובע שם הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי"ו: (לא) וטעם ולא יודע השבע. ומראיהן רע כאשר בתחלה: (לב) ועל השנות. בנין נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא. ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו:
יעשה

פירוש על אבן עזרא

למעלה פס' ב' אמר רעות מראה. וכאן אמר דלות ורעות תואר והכוונה אחת היא. ר"ל כפי אשר פי' פרעה שמה מראה פס' ג'. לכן הוא אומר מפסוק י"ט ופה אומר שייך לנקבה יחידה או ליחיד זולת במקום א' אשר כתוב מראהם (איכה ד' ח') ע"כ מפרש כ"א מראיהן פי' כ"א. ואשר מוסיף ומראיהן רע וגו' אשר לא כתוב בחלומו, הוא אשר הוסיף פרעה לפרש חלומו. זולת בתלמוד כמו פת הצנומה בקערה עיין מכלול יופי. ולפי זה פסוק כ"ג השבלים הדקות הוא פי' ממלת צנומות. ח"ל צנומות הוא שם צלם ופי' שם כמו צלם. והצלם הוא ריק והבל וכמו כן בלשון ישמעאל. ששם ר"ל שָׂבָע הוא שם המקרה בל"א (איבערפלום) כמו רעב שהוא ג"כ שם המקרה (הונגער) ופירושו שם אכל הנה הוא שבע. והפעולה נקראת שובע כי המאכל פועל השובע ואנו מודים על המאכל שנתן לנו להיות שבע. כר"ל אשר ראה מראיהן רע כבתחילה זה פי' אשר לא יודע שבעה הראשון. לר"ל מקור מזה הבנין הוא שנים. ולא שנוי. הוא חלום הכפל והם הפרות והשבלים. הוא אות אשר לא ישתנה החלום והוא כענין נבואה. וכאשר היו ב' החלומות
בלילה

ספורנו

בפתרוני את שלום פרעה דבר שיהיה שלום פרעה. שהחלומות הולכים אחר הפה: (יט) לא ראיתי כהנה. לא קרה זה ע"ד רעיונך על משכבך סליקו: (כא) ולא נודע כי באו אל קרבנה. ע"ד ואכלתם ולא תשבעו כאמרם ז"ל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו: (כד) ואין מגיד לי. שראה שכלם חשבו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר שענייהם היו חלום אחד כאמרו ואראה בחלומי: (כה) חלום פרעה אחד הוא. ולפיכך טעו הפותרים: את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה. לפיכך לא ידעו זה החרטומים כי לא נודע להם בלהטיהם אבל הגיד לפרעה בלבד: (כח) הוא הדבר. ענין הרעב הוא הדבר שאמרתי שהגיד לפרעה כדי שלא תכרת הארץ ברעב: הראה את פרעה. שני השבע
להודיעו

פירוש רשב"ם

כי אלא הקב"ה יודיעני לפתור שלומך: (כא) ולא נודע כי באו אל קרבנה. כך אמר פרעה עכשיו ליוסף. עתה אני זכור כי בשעת החלום נדמה כאילו לא באו אל קרבנה. אבל למעלה לא היה ראוי לכתוב אלא ראית האכילה שראה שזו אוכלת זו אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהיה תמיה שמראיהן רע כבתחלה לא היה ראוי לכתוב: (כג) וצנומות. פתר לפי עניינו ואין לו חבר במקרא. ויש לומר כי לשון צנומא שבתלמוד הוא קשים כאבן בלא ליחלוח: (כה) אשר אלהים עושה. מה שעתיד לעשות הגיד לפרעה. כי על המלך תלויים תקנות המלכות: (כט) שבע גדול. כולו קמץ כי טעמו למטה ושם דבר הוא כמו דבר בקר רעב ומהם יאמר דברך בקרך וכו': (ל) ונשכח כל השבע. דוגמת ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) ועל השנות החלום וגומר. אבל חלומות של יוסף אע"פ שנשנו באלומות ובככבים אלו היה בלילה אחד כאלה
היו

האלהים לעשתו: לג ועתה ירא פרעה
איש נבון וחכם וישיתהו על־ארץ
מצרים: לד יעשה פרעה ויפקד פקדים
על־הארץ וחמש את־ארץ מצרים
בשבע שני השבע: לה ויקבצו את־
כל־אכל השנים הטבת הבאת האלה
ויצברו־בר תחת יד־פרעה אכל בערים
ושמרו: לו והיה האכל לפקדון לארץ
לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ
מצרים ולא־תכרת הארץ ברעב:
לז וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל־
עבדיו: לח ויאמר פרעה אל־עבדיו
הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים
בו: שלישי לט ויאמר פרעה אל־יוסף
אחרי הודיע אלהים אותך את־כל־
זאת אין־נבון וחכם כמוך: מ אתה
תהיה על־ביתי ועל־פיך ישק כל־עמי
רק הכסא אגדל ממך: מא ויאמר פרעה אל־יוסף ראה נתתי אתך על כל־ארץ
מצרים: מב ויסר פרעה את־טבעתו מעל ידו ויתן אתה על־יד יוסף וילבש
אתו בגדי־שש וישם רבד הזהב על־צוארו: מג וירכב אתו במרכבת
המשנה

אונקלוס

יי למעבדה: לג וכען יחזי פרעה גבר סוכלתן וחכים
ומניה על־ארעא דמצרים: לד יעבד פרעה וימני מהימנין
על־ארעא ויזרז ית־ארעא דמצרים בשבע שני שובעא
(נ״י שבעא): לה ויכנשון ית־כל־עיבור שניא טבן דאתין
האלין ויצרון־עיבורא תחות ידא־דפרעה עיבור בקרויא
ויטרון: לו ויהי עיבורא גניז (לעמא־ד) לארעא לשבע
שני כפנא די תהוין בארעא דמצרים ולא־תשתיצי עמא־
דארעא בכפנא: לז ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני
כל־עבדוהי: לח ואמר פרעה לעבדוהי הישכח כדין גבר
די רוח־נבואה מן־קדם־יי ביה: לט ואמר פרעה ליוסף בתר
דאודע יי יתך ית־כל־דא לית־סוכלתן וחכים כותך: מ את
תהי־ממנא על־ביתי ועל־מימרך יתזן כל־עמי לחוד כרסי
מלכותא־הדין איהי־יקיר מנך: מא ואמר פרעה ליוסף
חזי מניתי יתך על כל־ארעא דמצרים: מב ואעדי פרעה
ית־עזקתה מעל ידה ויהב יתה על־ידא דיוסף ואלביש
יתה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא על־צואריה:
מג וארכיב יתה ברתכא תניתא (נ״י תנינא) די־לה ואכריזו
קדמוהי

מסרה לעשתו, ה' חסר. לג ירא, ל' מלרע, והריש בסגול. נבון, מ"ל. וחכם, ד'. וישיתהו, מ"ל יו"ד קדים לשין ויוד לאחריה. לד ויפקד, ב'. פקדים, ד' ב' חסר י"ק וב' מ"ל. וחמש, ל'. לה ויקבצו, ב'. הבאת, ל' חסר. וילבנו, ל' פתח ויצברו. בר, בקמץ. ושמרו, ו'. לו לפקדון, ל' ומ"ל. תהיין, בב' יודין ונון פשוטה. לז וייטב, כל חו' בב' יודין. ובעיני, י'. לח הנמצא, ל'. כזה, ה' כות, ח' בלי'. לט הודיע, ג' בלי' בחו' [מ"ל דמ"ל]. אותך, מ"ל. נבון, מ"ל. מ אתה, י"א כ"ס בתורה ובנבי'. ישק, ב' א א. מא אתך, חסר. מב רבד, ל' וחסר. צוארו, ה'. מג וירכב, ב'. במרכבת, ל' בנקודה אחת [נ"ל שהא"ס בסיכן].

רש"י

נודע כי באו אל קרבנה: (לג) נבון. מזומן: (לד) וחמש. כתרגומו ויזרז וכן וחמושים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן והאוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו בכף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנשכח כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יזון יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו ובן משק ביתי וכמו (תהלים ב) נשקו בר גרני"שון בלע"ז: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא. לשון של המלוכה כמו (מלכים א א) ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך: (מא) נתתי אתך. מניתי יתך ואף על פי כן לשון נתינה היא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו (מלאכי ב) נתתי אתכם נבזים ושפלים: (מב) ויסר פרעה את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רבד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן (משלי ז) רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרצפות. בלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה (ספרי פ' דברים) דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו
את

רמב"ן

ממנו שני חלומות באים זה אחר זה בלילה אחד ואין דרך החולמי' כן להודיעו כי הדבר מזומן וממהר האלהים לעשותו. וזה טעם פעמים כי לא נשנה בפעם אחת ור"א מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים אבל בעבור כי היה פעמים בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו ואם כן נאמר שהיה די בשבלים כי הוא המודיע הרעב: (לג) ירא פרעה איש נבון וחכם. אמר לו שיצטרך לאיש נבון וחכם שיהיה ממונה על כל הארץ ויפקד עוד פקידים תחתיו שילכו בארץ ויקבצו את כל אוכל כי לא יוכל השליט ללכת בכל הארץ ואמר לו שיהיה נבון וחכם. נבון שידע לנהל עם הארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו ולתת להם כדי מחיתם ויאכיל המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה וחכם שידע לקיים התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו כגון חומטון שהזכירו רבותי' והכסף שהי ממית השכיתם וכיוצא בהן ואמרו בבראשית רבה ערב בהן עפר וקיסומיות דברים שמקיימין את התבואה ואמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו כי החכם עיניו בראשו: (לו) והיה האוכל לפקדון לארץ. אמר שיהיה האוכל פקדון ביד פקידי פרעה לצורך הארץ לשבע שני הרעב ולא יוציאו ממנו לדבר אחר שלא תכרת הארץ ברעב כאשר לא מתו הפרות בשמינן: (לח) וטעם הנמצא כזה. בעבור שהיה עברי והם שנואי נפש המצריים לא יאכלו מגעם ולא יתחברו עמהם כי טמאים הם אצלם על כן לא רצה למנותו משנה בלא רשותם ולכך אמר להם שלא ימצאו מצרי כמוהו כי
רוח

דאיתני חילמא לפרעה תרתין זמנין ארום תקיף פתגמא מן קדם יי ומוחי יי למעבדיה: (לג) וכדון יחמי פרעה גבר סוכלתן וחכים וימניניה על ארעא דמצרים: (לד) יעביד פרעה וימני אפוטרופין על ארעא ויפקון חד מן חמשא מן כל עיבורא דארעא דמצרים בשבע שני שובעא:

[(לד) יעביד פרעה וימני יתיה אפיטרופוס על ארעא חד מן חמשא ויפליג בארעא דמצרים בשבעתי שני שבענה:]

(לה) ויכנשון ית כל עיבור שניא טבתא דאתיין אלין ויצברון עיבורא תחות אפיטרופין דפרעה וישוון עבורא בקרויא ויטרון: (לו) ויהי עיבורא גניז בסיתרא בארעא למזן מניה בשבע שני כפנא דיתידיין בארעא דמצרים ולא ישתיצי עמא דארעא בכפנא: (לז) ושפר פתגמא קדם פרעה וקדם כל עבדוי: (לח) ואמר פרעה לעבדוי השכח כדין גבר די רוח נבואה

מן קדם יי ביה: (לט) ואמר פרעה ליוסף בתר דאודע יי יתך ית כל דא לית סוכלתן וחכים כוותך: (מ) אנת תהי אפיטרופוס על ביתי ועל גזירת מימר פומך יתזנון כל עמי לחוד כורסי מלכותא אהא רב מנך: (מא) ואמר פרעה ליוסף חמי דמנית יתך סרכן על כל ארעא דמצרים: (מב) ואעדי פרעה ית עזקתיה מעל ידיה ויהב יתה על ידא דיוסף ואלביש יתיה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא על צווריה: (מג) וארכיב יתיה ברתיכא תניינא דלפרעה והוו מקלסין לקדמוי דין אבא למלכא רב בחכמתא ורכיך בשניא ומני יתיה סרכן על כל ארעא דמצרים:

[(מג) הוו מקלסין קדמוי ואמרין יחי אבוי דמלכא דרב בחוכמא ורכיך בשניא:]

ואמר

בעל הטורים

(לד) ויפקד ג' במסורה הכא ואידך ויפקד המלך פקידים. שהשורש הפקיד פקידים לקבץ לו נשים ע"כ נתרועע כמו שדרשו חז"ל ראה המלך שהשורש עם שנעשה לו והיינו דכתיב (שם ל"ט) אל תתן לנשים חילך אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר ע"כ העשיר וליקט כל הכסף: (לה) ויקבצו ב' במסורה הכא ואידך את כל נערה זה שאמר הכאת דגן ופירוש יתוכב בחלום: (מ) ישק ב' הכא ואידך (משלי כד) שפתים ישק משיב דברים נכוחים

בשביל

יונתן

פי' הם מבשרים ואומרים לשון בשורה: (לד) חד מן חמשא הכיה אלה וחמש כמשמעו שיתן חלק חמישי לאוצר המלך ולא פ"ל כת"א ורש"י וכסברתו כן הירושלמי ושניהם

לדבר

רמב"ן

לזה אלהים בו ואחרי שהודו אמר ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת כי אשר היה הפתרון טוב ונכון בעיני פרעה ובעיני עבדיו היה בעיניהם כאלו כבר בא הכל כמו שאמר להם ויתכן שירמוז את כל זאת גם למה שספר לו שר המשקים וכמוהו ויספר ללבן את כל הדברים האלה הנרכות הנזכרות קודם לכן. אמר אחרי שהודיע אלהים אותך הסכמה הגדולה הזאת לספור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך וראוי אתה לנשוא שררה ומלכות ולהיות לי למשנה: (מב) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה להיות שני לו לגדולה לשון רש"י והנכון שטבעת המלך היה חותמו בענין וחתמו בטבעת המלך והנה נתן לו החותם להיות נגיד ומצוה בכל המלכות ויחתום בטבעת המלך כל אשר יחפוץ: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו לשון רש"י והנה הוא שם וכן כהני המשנה את משנה התורה הזאת והנכון כי משנה תאר כמו ואני אהיה לך למשנה כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וכן כסף משנה תאר כמו כסף שני וכבר הביאו המדקדקים ראיה בהיות אלה כולם בסגול ומשנה התורה וכל השמות בלי כמשפט הסמיכות והענין

כי

אבן עזרא

(לד) יעשה פרעה. זו העצה או יקנה. כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש. יקנה החומש: (לה) ויצברו בר. הפקידים. וי"א כי טעם בר להיותו עם שבליו. והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזות או להבר. והאומר כי אויר מצרים לא בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז' שנים. יוכל לערבו עם דברים שיעמידוהו: (לח) הנמצא כזה. בנין נפעל והוא פועל עבר כאומר הנמצא בעולם כזה. ויתכן להיות הנו"ן סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה. דברי פרעה אל עבדיו: (מ) אתה תהיה. שר על ביתי: ישק. דגשות השי"ן לחסרון הנו"ן נשק והוא נגיד כסיל. וי"א בהוא מגזרת נשיקה דרך חוקה: רק הכסא אגדל ממך. ידוע כי אגדל פועל עומד. וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא. ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא. רק פירושו גדל עמי. ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נובלת עליה. ותחבדו דרך: (מא) ראה נתתי אותך. שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: (מב) בגדי שש. מסורת בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב. כמו מרבדים רבדתי ערשי: (מג) המשנה. מגזרת שנים. כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו. ואחריו השלים כמו שלישי: מרכבת. עץ נתונה על ארבעה סוסים.

ומרכבת

פירוש על אבן עזרא

בלילה אחד הוא סמן על מהירות. ר"ל מה יעשה פרעה הלא אין לו רק להקים פקידים. ע"ז מפרש ר"א כי הוא העצה אשר יתן לעמו. והקנין ג"כ נקרא בשם עשיה. (דברים ח' י"ז) ופי' אשר יקם ע"י הפקידים התבואה מימי השבע לימי הרעב. בזה מתורץ אם כפשוטו אשר לקח מהם החומש ע"י המס בתחילה בחנם. איך קנה אותם לעבדים כמ"ש (להלן מ"ז כ"ג). עומד להבר וע"ש סופו נקרא בר כמו ברו לכם איש (ש"א י"ז ח'). ר"ל בר נקרא אחרי נקיון התבואה. צ"ל זה הוא החרוץ עבור השואל. ר"ל דלא כפרש"י וכה"א שמפרש ר"א אשר מעולם לא היה איש כזה והמן מורה על זמן העבר. והוא כפירש"י וה"א והוא הנו"ן מדבר בעדם בל"א (פינדען וויר נאך איינען זאלכען). כי הראוי ישק כמ"ש על מאמר איש את ידו (להלן פס' מ"ד) ופי' להיות שר הלבא והוא מגזירת בנשק יבערו אש (יחזקאל ל"ט י'). ר"ל נשיקה ספה מי שיגדיל אותו. כ"ל כלם ישקו אותו והוא דרך כבוד. ואין פי' לשון עתיד רק הוא לשון הוה. (איוב ל"א י"ח) ואין פי' גדל אותו רק גדל עמי. והוא פועל עומד עיין מכלל יופי שם. ר"ל למה כתיב אגדל בסגו"ל. כי זה מורה על הכסא אשר זה הכסא מגדל אותו. (ישעיה א' ל') פי' מלך עליה האלה נובלת ואין האלה נובלת. (תהלים צ' י"ב) פי' מלמדו מלך שאיככם יודעים הדרך. ואין הדרך כלבד. ופי' איני מגדל ממך רק הכסא שלי. ואין פי' אשר נתתי אותך במתנה לארץ מצרים. רק פי' המכרה מלך שמאי על כל ארץ מצרים. (משלי ז' ט"ז) ענינו דבר הפרוש כפרש"י. ר"ל את המשנה נקרא ע"ש שנים במה גדול המלך ממנו. ע"כ פירושו שהוא במעלה

השניה

ספורנו

להודיעו במה יושיע את עמו מן הרעב: (לג) ועתה ירא פרעה. אמר שהאל ית' הגיד הרעב העתיד למען תתור להושיע את עמך והראך השבע להודיעך במה תושיע. ראוי לך למען לא תחטא לו. מתראה איש נבון וחכם עיוני ומעשי בהנהגת המדינות שיהיה הוא לב לזה ומלכא לא להוי נזיק: (לד) יעשה פרעה ויפקד. ותעשה שזה הנכון שתצוה יפקד פקידים בכל עיר ועיר למען יכירוהו לשר עליהם ויהיו לאחדי' בידו בכונה אחת ולא יהיו חלוקי דעות בענין וקמת ועליית אל המקום: (לז) וייטב הדבר. עצת יוסף ודרכיו: (מא) ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים. ראה והתבונן היטב להנהיג בהשכלת הטוב כי דבר גדול נתתי בידך: (מג) ויקראו לפניו אברך. כמו הברך. כלו' כל איש יכרע על ברכיו כמו שהיו נועקי' לפני

המלך

פירוש רשב"ם

היו נמהרים: (לד) ויפקד פקידים וחמש. שהממונים יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו בשאר שנים לעשר כדכתיב בשמואל את שדותיכם יעשר עתה ישול פי שנים וכמו כן הנהיג יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה לחומש: (לה) ויצברו בר תחת יד. ממונה פרעה וכל זה היה בעל כרחם של מצרים ולכך כתב ויפקד פקידים ויצברו שכן מצינו באחשורוש ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו כל נערה וגו' ויקבצו היא הגבייה מבעלי השדות: ויצברו. היא האסיפה אל ידי שומרי האוצרות וכן ביוסף תמצא ויקבוץ ויצבור אכל בערים. כי כל עיר ועיר יוכלו למכרו בשני הרעב: (לח) אשר רוח אלהים בו. בפתרון חלומות. וכ"ש לחכמת דרך ארץ: (לט) נכון מבין עתידות ורואה הנולד. חכם קובץ חכמות ממה שראה ושמע: (מ) ישק. יזדרזו בכלי קרב על מלחמה לצאת על האויבים. לשון עיר מבצר והנשק. נושקי רומי קשת: (מא) נתתי אותך. נותן אני אותך. בשעת נתינת טבעת על ידי יוסף אמר לו כך: (מב) בגדי שש. של מצרים חשובים כדכתיב שש ורקמה ממצרים: רביד לשון דבר הפרוש ופשוט על האדם. כמו מרבדים רבדתי ערשי: (מג) במרכבת המשנה. סוס או פרידה המיוחדת לרכוב עליה האיש משנה

למלך

הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ
וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
מד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה
וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ וְאֶת־
רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מה וַיִּקְרָא
פַרְעֹה שֵׁם־יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ
אֶת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן
לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
מו וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי
פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי
פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
מז וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע
לִקְמָצִים׃ מח וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל ׀
שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר
אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃ מט וַיִּצְבֹּר
יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד
כִּי־חָדַל לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּר׃ נ וּלְיוֹסֵף
יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע
כֹּהֵן אוֹן׃ נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי
ואת

אונקלוס

קֳדָמוֹהִי דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא וּמַנִּי יָתֵהּ עַל כָּל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
מד וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר־מֵימְרָךְ לָא־יְרִים
גְּבַר יַת־יְדֵהּ לְמֵיחַד־זֵין וְיַת רַגְלֵהּ לְמִרְכַּב־עַל־סוּסְיָא
בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מה וּקְרָא פַרְעֹה שׁוּם־יוֹסֵף גַּבְרָא
דִּמְטַמְּרָן גַּלְיָן־לֵהּ וִיהַב־לֵהּ יַת־אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פְרַע רַבָּא
דְאוֹן לְאִתְּתָא וּנְפַק יוֹסֵף (שַׁלִּיט־) עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
מו וְיוֹסֵף בַּר־תְּלָתִין שְׁנִין כַּד־קָם קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא־
דְמִצְרָיִם וּנְפַק יוֹסֵף־מִן־קֳדָם פַּרְעֹה וַעֲבַר (שַׁלִּיט־) בְּכָל
אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מז וּכְנַשׁוּ דָיְרֵי־אַרְעָא בְּשֶׁבַע שְׁנֵי
שׁוֹבְעָא (נ״י שִׂבְעָא) עִיבוּרָא־לְאוֹצְרִין׃ מח וּכְנַשׁ יַת־כָּל־
עִיבוּר ׀ שְׁבַע שְׁנִין דִּי הֲווֹ בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִיהַב־עִיבוּר
בְּקִרְוַיָּא עִיבוּר חֲקַל־קַרְתָּא דִּי בְסַחְרָנַהָא יְהַב בְּגַוַּהּ׃
מט וּכְנַשׁ יוֹסֵף עִיבוּרָא כְּחָלָא דְיַמָּא סַגִּי לַחֲדָא עַד דִּי־
פְסַק לְמִמְנֵי אֲרֵי־לֵית מִנְיָן׃ נ וּלְיוֹסֵף אִתְיְלִיד תְּרֵין בְּנִין
עַד־לָא עֲלַת שַׁתָּא דְכַפְנָא דִּילִידַת־לֵהּ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי
פְרַע רַבָּא דְאוֹן׃ נא וּקְרָא יוֹסֵף יַת־שׁוּם בּוּכְרָא מְנַשֶּׁה
ארי

מסרה אברך, ל׳. ונתון, ז׳ מ״ל. מד ובלעדיך, ל׳ ומ״ל. ירים, מ״ל. ואת רגלו, ל׳. מה פרעה, במרכא והפ״א רפי. שם, (בלי מתג) כנגד כללי הדקדוק. צפנת, ל׳ ותרין מלין כתיב וקריין ובסד פטה, וכן פוטיפרע הלדי מסונה ופטין בסוף לבד. פענח, ל׳. אסנת, האלף במתג. פוטי פרע ב׳ ותרין מלין. און, כ״ל חסר. במ״נ. מו ויוסף, ב׳ ר״פ. בעמדו, ד׳. ויעבר כל או׳ חסר. מח ויקבץ, חסר. אשר היו, ב׳ זוגין מסמכין. סביבתיה, מ״ל ב׳ יודין וס״ו. בתוכה, מ״ל. מט ויצבר ב׳ עפר וילכדה, וחסר לספר, חסר. נ וליוסף, ב׳ ר״פ. ילד, ב׳ ל׳ קמץ. חסוא, מ״ל. לו, דגוש מד״ד. און, מ״ל. עמס״ל. נא הבכור, ד׳ מ״ל בחולם. נשני, ל׳.

ת״א ויקראו לפניו בתרא ד. ובלעדיך לא ירים איש את סוטה לו. ויוסף בן ברכות נה מגילה יז. וליוסף ילד תענית יא.

רש״י

את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אתו וגו׳: (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש את ידו: בלעדיך. שלא ברשותך. דבר אחר אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו׳ וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטי פרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכור (סוטה יג):

(מז) ותעש הארץ. כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב: (נ״ל שהוא דעת רבי נחמיה וא״כ כלל לשגיא ברש״י כאשר עלה בדעת קצתם): (מט) עד כי חדל לספר. עד כי חדל לו הסופר לספור וה״ז מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) בטרם תבוא
שנת

רמב״ן

כי יש למלך מרכבת ידועה לו כמו שנאמר וסוס אשר רכב עליו המלך ואחרת ידועה למשנהו ואחריו לשלישים: (מה) צפנת פענח. אמר ר׳ אברהם כי אם היא מלה מצרית לא ידענו פירושה ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף. ועל דעת הראשונים שאומרים המפענח נעלמים. יתכן שקרא לו שם נכבד בלשון ארצו כי שאל לו. או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו ועניינו לשונם מגלה. וכן במו קראה שם משה רבינו בלשון עמו מן המים משיתיהו ואל תתמה בעבור שקראוהו סופרי המצריים מוכיום כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתם כגון בין קדש ובין שור בין רקם ובין חגרא וכן בהרבה מן השמות ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן ורזאלהם הרבה וזה לפי מה שהיו נקראים בל׳ ארמית בדורו וכן עשו הגוזרים המעתיקים: בת פוטיפרע כהן און. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שם שנסתרס מאליו לפי שלקח יוסף למשכב זכור לרש״י. והיא מדרש רבותינו והולך ממנו רש״י לומר לך כי כל כהן משרת לאלהות חוץ מזה שהוא לשון גדולה שהרי שר הטבחים היה וכן כהן מדין: ואני אומר כי

לדברי רבותינו היה פוטיפר שר לפרעה וכאשר נסתרס בגופו והכירו בו וקראוהו פוטיפרע נתביים בדבר ופירש משררתו והכניס עצמו בבית עבודה זרה ונעשה כומר לעבודה זרה כי כן מנהג הנכבדים ואמר שהיה און שם לאלהיו וכן כהן מדין כומר כמו שאמר ביתרו שהיה מפטם עגלים לעבודה זרה. והאמת כי לשון כהונה שרות אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו ובמקומו בדברי הימים ובני דוד הראשונים ליד המלך וכן מוליך כהנים שולל שהם משרתי המלך וכן יכהן פאר יתלבש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת וכן ומיודעיו וכהניו ראשי משרתיו: (מז) לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים לרש״י ות״א לאוצרים כי האפירות העשויות בארץ לאוצ׳ או לדברים אחרים יקראו קמצים באחת הפחתים תרגם יונתן בחדא מן קומצא וכן כל פחת תרגם קמצ׳ והוא קרוב מן מוסר גומץ כי הגימל תשמש בכאן כמו קוף כאשר תשמש כמו כף באל יחסר המזג מן ממסך יינה וכנה אשר נטעה ימינך שהוא כמו גנה ויסכרו מעינות תהום כטעם ויסגרו על ארץ מכורתם מכורותיך ומולדותיך והכרתי את מצרים הכף ותגיעל בהם טוים
ויפתוו

(מד) ואמר פרעה ליוסף אנא פרעה מלכא ואנת אלקפטא וברם מימרך לא ירים גבר ית ידיה למיסור זייני וית ריגליה למרכוב על סוסיא בכל ארעא דמצרים: (מה) וקרא פרעה שמיה דיוסף גברא דטמירן מפרסם ויהב ליה ית אסנת דילידת דינה לשכם ורביתה איתת פוטיפרע רבא דטנים לאנתו ונפק יוסף שליט על ארעא דמצרים: (מו) ויוסף בר תלתין שנין כד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מלות פרעה ועבר רב ושליט בכל ארעא דמצרים: (מז) ואצלחת ארעא דכל תובלא עבד מלי תרין קומצין בשבע שני שובעא עד דימלון כל אוצריא: (מח) וכנש ית כל עבור שבע שני שובעא דהוו בארעא דמצרים ויהב עיבורא בקרויא עבור חקלי קרתא דבחזרנהא כנש בגווה: * (נ) וליוסף אתילידו תרין בנין עד לא עלת שתא דכפנא דילידת ליה אסנת דריבת בבית פוטיפרע רבא דטנים: (נא) וקרא יוסף ית שום בוכרא מנשה ארום אנשייני ה' ית כל ליאותי וית
כל

*הסר כאן פסוק מ"ט וצ"ע.

בעל הטורים

בשביל שהשיב דברים נכוחים זכה לומר פיך ישק כל עמי: (מה) צפנת פענח בגי' מגלה נסתרים. צפנת פענח נוטריקון צדיק פטפט נפש שלוה פועיעור ענה נפשו חגם. ד"א לוקח פודה כגיל פותך פותר פניו כנון חוזה: (נ) וליוסף ב' במס' הכא ואידך וליוסף
אמר

יונתן

לדבר אשר נתכוונו: (מד) אלקפטא ת"י של מטה מלך אלקפטא וגם לשון גמ' ריש פ"ק דשבועות ואלקפטא וריש גלותא והם שרים ושלטונים: (מה) אסנת דילידת דינה וכולי דאל"כ היכא נשאה יוסף לקחת' לו לאשה וק"ל: (מח) דבחזרנהא תרגום
של

רמב"ן

וישתוו הקוף והכף תמיד כמו קובע וכובע תקן משלים הרבה כמו מי תקן את רוח ה' ורבותינו אמרו מלשון קישוט יאמרו תכשיטים ותקשיט וכן ויציקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תום כל העם לעבור מן העיר אמר בו התרגום ואקימו ית ארונא דאלהא כמו ויציגו והענין שנאמר בו ויציגו את ארון ה' ויציגו אותו במקומו מלשון הציגה נא עמך והצגתיו לפניך: (מח) ויקבץ את כל אוכל. יוסף הנזכר למעלה וגם אחרי כן ויצבור יוסף וגו'. כי הלך לספור יוסף הנזכר ואמר ר"א כי אין פירו' כל. כי ברעב היו מתים. וכן וכל הארץ באו מצרימה רק טעמו שקבץ כל אשר יוכל. והנכון בעיני שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו והוא שאמר ויקבצו את כל אכל השנים הטובות ויצברו בר תחת יד פרעה ושמרו ומפני שאמר ויקבצו את כל אכל ואמר ויצברו בר. וכן ויקבוץ את כל אוכל ויצבור יוסף בר יורה שקבצו כל שהאכל לאדם בר ולחם ומזון אפילו תאנים וצמוקים וכיוצא בהן ויצברו עמם הבר אל תחת יד פרעה והוא התבואה שהוצאה ברחת ובמזרה לזרות ולהבר ויתן בערים כדי אכלם מכל הפירות והיה כל האוכל למשמרת לצורך שני הרעב שיקחו ממנו כדי חיתם והנשאר בבר קיים באוצרות ויתכן שנתן להם דמים כשער הזול מנכסי המלך ולכן היה הבר לפרעה ומכרו להם בשני הרעב כמו שכתוב וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים
או

אבן עזרא

ומרכבת [ט]שלמה לעדה: אברך. כל אדם קורא [י]לפניו אכרע והשתחוה. וזו המלה מבנין הכבד הנוסף. ויברך על ברכיו [כ]נפעל. וכלם מגזרת ברכים. ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך [ל]שם הפועל והא"לף תחת ה"א. כמו השכם [מ]ושלוח. ולפי דעתי שהאל"ף השכם [נ]לשון המדבר: (מד) אני פרעה. אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך: וטעם רגלו. לו [ס]רשות ללכת. או על דרך [ע]משל והוא הנכון: (מה) צפנת פענח. אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה. ואם היא מתורגמת לא ידענו [פ]שם יוסף. ויהי פירוש פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית [צ]והיא מלה מרובעת: כהן און. עובד השם או עובד עכו"ם [ק]כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: ויצא יוסף. יצא שמו. כטעם ויצא לך שם [ר]בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: (מח) את כל אוכל. אין פי' כל [ש]כי היו מתים ברעב. וכן וכל הארץ באו. רק טעמו שקבץ כל אשר יכול: (נא) כי נשני אלהים. טעמו כי
אמר

פירוש על אבן עזרא

השניה שהם המלך. והשלישי. נקרא ע"ש מעלה השלישית עיין (לעיל ו' ט"ז) בפי' ר"א והפי' עליו. [ט]כמ"ש ותעלה ותצא מרכבה בל"א (געשפאן) בשש מאות כסף. וסוס בחמשים ומאה (מ"א י' כ"ט) עיין פרש"י שם המרכבה היא בד' סוסים. [י]ר"ל כ"א קורא אשר לפניו אברך והוא ההשתחויה. ופי' בנין הפעיל. אשר גם אחרים יכרעו לפניו. וכן ויברך הגמלים (לעיל כ"ד י"א) הוא הפעיל אשר עשה פעולה להבריך הגמלים. [כ](ד"ה ב' ו' י"ג) ויברך וכו' הוא מבנין הקל אשר הוא כרע בעצמו על ברכיו. [ל]ר"ל מקור. [מ]ר"ל כי שם כתוב בה"א (ירמיה כ"ה ד') ואולי צ"ל השכם ודבר. שם פסוק ג'. [נ]ר"ל באל"ף מאותיות איתן ופי' אשכמהי. (כ"ל) בכונה מביא ר"א הפסוק השכם ושלוח שם לפום אשר זה השכם בפסוק ד' בה"א הוא כמו אשכם בפסוק ג' באל"ף. [ס]ר"ל כאלו כתיב רגל לו אפילו מי שיש לו רשות ללכת לא ירים בלתי רשות יוסף. [ע]שלא יהיה אנוס לעשות דבר שלטון בלעדו. [פ]ר"ל אם זה השם צפנת פענח מתורגם מלשון מצרית ללשון עברית. א"כ איננו ידוע לנו שמו בלשון מצרים. [צ]כת"א גברא דטמירן גלין לי' פי' הצפונות גלויות לו והיא בת ד' אותיות. וא"כ קראו פרעה פענח. ופירושו בעברים כמו פקח. [ק]ר"ל הן לקדושה או לטומאה נקרא כהן כי מקור שם כהן הוא משרת. [ר](יחזקאל ט"ז י"ד) וכן ת"א ויצ"א שליט על ארעא דמצרים. [ש]ר"ל כל האוכל שהיה בידם א"כ מאין לקחו לאכול. רק פי' כמו כל הארץ באו שפי' כ"ז שאין פי' כולם
באו

ספורנו

המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך: ונתון אותו על כל ארץ מצרים. שקבלו כלם שלטנותו כמנהג לכל שלטון חדש: (מה) ויצא יוסף על ארץ מצרים. יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על כל ארץ מצרים: (מו) ויעבור בכל ארץ מצרים. לפקוד הערים ולסדר עניניהם כענין וסבב המצפה ועלה בית אל בענין שמואל: (מז) לקמצי'. בכל שבולת עשתה קמצים: (מט) אין מספר. לא היה עוד מספר נקרא בשם באופן שיהי' בכנסם: (נא) כי נשני אלהים. כענין לעתיד כאמרו כי נשכחו הצרות הראשונות:
ויפתח

פירוש רשב"ם

למלך אשר לו: אברך. הוא אב למלך כדאמרי' לא רכא ולא בר רכא. כלומר אב למלך. וזהו וישמני לאב לפרעה כי פרעה לשון מלך כמו שפרשתי למעלה אב שר לצורך המלך: (מד) אני פרעה. אני מלך וזהו רק הכסא אגדל ממך. לא ירים איש את ידו. לעשות שררה כמו שכתוב בירבעם אשר הרים יד במלך. רמה ידו ושררתו על ידי המלך שלמה כמו שכתוב שם ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף: (מה) צפנת פענח. כתרגומו ולשון מצרים הוא. וכן היה דרכם לקרוא לאדם בשעת שממנים אותו על ביתם שם הראוי. וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע כשנעשה משרתו. וכן ויקרא לדניאל בלטשצר. כדכתיב די שם שמיה בלטשצר כשם אלהים: פוטיפרע. אין זה פוטיפר לפי הפשט: כהן און. של אותה העיר כדכתיב ובני דוד כהנים היו שלטונים: (מו) בן שלשים. וראוי לשררה: (מז) ותעש הארץ. הוציאה הרבה תבואה. כמו ועשת את התבואה לשלש השנים. לקמצים. בקנה אחד מלא קומץ שבלים ולכך היה השבע גדול: (נ) בטרם תבא שנת הרעב. ולפי שבא יעקב בתחלת ימי הרעב בשנה שנייה ולסוף שבע עשרה שנה בשעת מותו אמר ליוסף שני בניך הנולדים לך עד באי אליך לי הם. אבל מולדתך אשר הולדת אחריהם אחרי באי אליך לך יהיו לכך פירשם כאן אפרים ומנשה נולדו לפני שנות הרעב קודם שבא יעקב אבל אחרי כן הוליד בנים ובני בנים שנקראו על שם אחיהם בנחלתם כמו שאמר יעקב: (נא) נשני. מן נשש. כמו חנני אלהים מן חנן. הדגש תחת אות ההפרה ואילו היה סגורת לא תנשני
נשיתי

וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃ נב וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי
קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ
עָנְיִי׃ רביעי נג וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע
אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נד וַתְּחִלֶּינָה
שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר
יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם׃ נה וַתִּרְעַב כָּל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־פַּרְעֹה
לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ
אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃
נו וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח
יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם
וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נז וְכָל־
הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף
כִּי־חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃ מב א וַיַּרְא
יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִּתְרָאוּ׃ ב וַיֹּאמֶר
הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם
רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה
וְלֹא נָמוּת׃ ג וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה
לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ ד וְאֶת־בִּנְיָמִין
אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃ ה וַיָּבֹאוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט
עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ
אפים

ארי־אשׁניני יי ית־כל עמלי וית כל־בית אבא: נב וית שום
תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארע שעבודי:
נג ושלימת שבע שני שובעא (נ״י שבעא) די הוה בארעא
דמצרים: נד ושריאת שבע שני כפנא למיעל כמא די
אמר יוסף והוה כפנא בכל־ארעתא ובכל־ארעא דמצרים
הוה לחמא: נה וכפנת כל־ארעא דמצרים וצוח עמא
(קדם) לפרעה (על־) ללחמא ואמר פרעה לכל־מצראי
איזילו לות־יוסף די־יימר לכון תעבדון: נו וכפנא הוה על
כל־אפי ארעא ופתח יוסף ית־כל־(אוצריא) די בהון
עיבורא וזבין למצרים ותקיף כפנא בארעא דמצרים:
נז וכל־דיירי־ארעא עלו למצרים למזבן־עיבורא מן־יוסף
ארי־תקיף כפנא בכל־ארעא: א וחזא יעקב ארי אית־
עיבורא מזדבן־במצרים ואמר יעקב לבנוהי למה תתחזון:
ב ואמר הא שמעית־אמרין ארי אית־עיבורא מזדבן־
במצרים חותו תמן וזבונו־לנא מתמן ונחי ולא נמות:
ג ונחתו אחי־יוסף עסרא למזבן עיבורא ממצרים: ד וית
בנימין אחוהי דיוסף לא־שלח יעקב עם־אחוהי ארי אמר
דלמא־יערענה מותא: ה ואתו בני ישראל למזבן־עיבורא
בגו עליא ארי־הוה כפנא בארעא דכנען: ו ויוסף הוא
דשליט על־ארעא הוא דזבין עיבורא לכל־עמא דארעא
ואתו

מסרה נב ואת שם, ד׳. עניי, קמץ בעין והוא סטוף. נג ותכלינה, ל׳ וכ״ב מ״י וכ״ה בסוף. נד ותחלינה, ל׳ ות״ל. לבוא, מ״ו. הארצות, ל׳ מ״ל בתורה. וכס״ה במונס. נה ותרעב, ל׳ ר״פ. ללחם, ד׳ דגשים. נו על, בפסחא. ד׳ בלי׳. חס, בסגול ומוקף. וישבר, כו״ל בתו׳ חסר. ויחזק, ע״ו. נז וכל הארץ, ה׳. חזק, הזיין בפתח. מב א הראו, ל׳ ומלרע. ב שבר, כו״ל השי״ן בסגול במ״ג בנבי׳. רדו, ג׳ בלי׳. ונחיה, ג׳ היוד בסגול. ג ממצרים, כ״כ במ״ס השימוש. ד בנימין, י״ז מ״ל. ה ויבאו, חסר. ו ויוסף, ג׳ ר״פ. השליט, ב׳ כשנגה סיולה. המשביר, ל׳ מ״ל. לכל עם, במקף ומונס. ויבאו, חסר.

ת״א וכל הארץ באו מצרימה פסחים קיט יבמות יג. וירא יעקב כי יש שבר ס׳ הזוהר פ׳ חמור. ויאמר יעקב לבניו למה תענית י. הוא המשביר סנהדרין לב.

רש״י

שנת הרעב. (תענית יא) מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. (ב״ר) שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם שסני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על כל פני הארץ. מי הם פני הארץ אלו העשירים (ב״ר): את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: וישבר למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר. שברו לנו מעט אוכל לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מלינו ולכו (ישעיה נה) שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצרימה. אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף: (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו׳ ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפי׳ שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה (תענית י): (ול״נ פשוטו למה תתראו למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם). ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו (משלי יא) ומרוה גם הוא יורה: (ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד״ו: (ג) וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת״ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם (ב״ר): (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון א״ר אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב״ר): (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א׳ אלא שיכנס כל א׳ בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא
שכוונות

כל בית אבא: (נב) וית שום תנין קרא אפרים ארום תקיף יתי יי בארע סעופי והכדין עתיד לטתקוף בית אבא הבא בסיגופידוס: (נג) ושלימן שבע שני שובעא דהואה בארעא דמצרים: (נד) ושריאן שבע שני כפנא למיתי היכמא דאמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה לחמא: (נה) וכפינת כל ארעא דמצרים דלא הוית מפקא בר זרעא וצוח עמא קדם פרעה בגין לחמא ואמר פרעה לכל מצראי אזילו לות יוסף דיימר לכון תעבדון: (נו) וכפנא הות על כל אנפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצרין דבהון עיבורא וזבין למצראי ותקף כפנא בארעא דמצרים: (נז) וכל דיירי ארעא עלו למצרים למזבן עיבורא מן יוסף ארום תקיף כפנא בכל ארעא: (א) וחמא יעקב ארום עלליא זבנין ומייתן עיבורא ממצרים ואמר יעקב לבנוי למא דין אתון דחלין למיחות למצרים: (ב) ואמר הא שמעית ארום אית עיבורא מזדבן במצרים חותו תמן וזבונו לנא מן תמן וניחי ולא נמות: (ג) ונחתו אחי יוסף עשרה למזבן עיבורא ממצרים: (ד) וית בנימין אחוי דיוסף לא שדר יעקב עם אחוי ארום אמר הא הוא טליא ומסתפינא דלמא יארעיניה מותא: (ה) ואתו בני ישראל כל חד בתרעא חד דלא ישלוט בהון עינא בישא כד יעלון כחדא למזבן ביני כנענאי דעלין למזבן ארום הוה כפנא בארעא דכנען: (ו) ויוסף הוא הוה שליט על ארעא וידע דאחוי עלין למזבן מני נטורין בתרעי קרתא למכתוב כל דעליל ביומא ההוא שמיה ושם אבוי והוא הוה מזבן עיבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי יוסף ובלשו בסרטייתא ובפלטייתא ובבתי פונדקתא ולא אשכחוהו

בעל הטורים

לשנ. מנוכבם ס' שרלו כדאמרי' כל המצטער עצמו עם הצבור בצרתם זוכה ורואה בנחמת צבור [דיוקו מסיפא דקרא בטרם תבוא שנת הרעב כפי' רש"י] : (נה) לכם תעשו בני המילה מנעשו שלום לוסס לפול : (ו) וישתחוו לו בגימ' בכאן נתקיים החלום : (ז) ויכרם. נקם

יונתן

של סגיפותיה: (נג) סיגופי מכאן משמע כאשר פירשנו כ"ש והוא פשוט: (נה) דלא הוית מפקא בר זרעא. דייק זה דהלא עתה וסמלינה ותכף בהתחלת הרעב מדוע לא היה להם שתבואה ישנה אלא שזרעו ולא הוציא אפילו הזרע: (א) עלליא כבר כתבנו דתרגום של תבואה הוא עלליא: דסלין הוא מפרש תתראו לשון שרא כמו את ה' אלהיך תירא: (ו) מני נטורין וכו' פי' הושיב שומרים בשערי העיר: ובלשו. תרגום של חפשו ובלשו: בסרטייתא. פי' ברחובות ושווקים של עיר: כמלונאי

רמב"ן

או שלקחו המלך בחזקה כי אמר אני שמרתיו אצל אנקלוס תרגם אכל ובר נשום: (נד) ויהי רעב בכל הארצות. אשר סביב ארץ מצרים כי מה שעשו הרשומות אם היה בהן רעב כזה וכך אמרו בבראשית רבה בשלש ארצות בפיניקיא ובערביא ובפלסטינא: (נו) וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ. יאמר כי לא פתח יוסף אשר בהם עד שחזק הרעב בארץ לא כאשר צעקו אל פרעה מיד כי העם צועקים השיב להם מעט מעט והוא רצה שלא ישאר להם כלום זה טעם והרעב היה על פני כל הארץ כי טרם פתחו אוצרותיו היה הרעב על פני כל הארץ ועוד חזר לבאר שלא נמכר להם עד שחזק עליהם מאד או שיפליג הכתוב לומר שהיה רעב של מהומה: (א) למה תתראו. אל תראו עצמכם שבעים לפני בני עשו וישמעאל באותה שעה עדיין היתה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כתישה למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה לשון רש"י ודברי אחרים אין בהם ממש ומה שאומר אל תראו עצמכם שבעים בפני בני ישמעאל ובני עשו לא הבינותי שאין בני ישמעאל ובני עשו עתה בארץ כנען ולמה לא יאמר שלא יראו את עצמן שבעים בפני בני ארץ כנען ואולי היו בני ישמעאל ובני עשו באים מארץ אחוזתם אל יוסף לשבור והיו באים דרך ארץ כנען עוברים עליו ואמר להם שלא יראו עצמן שבעים בפניהם כי ישמדוהו שיש ליעקב תבואה ויבואו אליו לאכול עמו בביתו ואם כן מה שאמר ונחיה ולא נמות טעם אחר הוא שהזהירם להיות נשמרים מעט אשר בידם ושילכו לקנות ממנו שלא ימותו כאשר יתום הלחם אשר בידם. והנכון למה תתראו במקום הזה כי היה לכם ליסע מיד כאשר שמעתם שיש שבר במצרים כי כבר בסכנה היו אם לא ימהרו לדבר וזה טעם ונחיה ולא נמות: (ו) הוא המשביר לכל עם הארץ. איננו ראוי שיהיה השליט על הארץ משנה למלך מצרים מוכר לכל אחד סאה או תרקב מן התבואה ולכן נתעוררו בזה רבותינו ואמרו שצוה לסתום כל האוצרות חוץ מאחד בעת ההיא ועל דרך הפשט יתכן שהיו באים לפניו מכל המקומות והוא שואל וחוקר עליהם ומצוה לפקידים תמכרו לאנשי עיר פלוני כך וכך תבואה ממין פלוני והוליכו בני יעקב לבא לפניו בתוך הבאים מארץ כנען לגזור עליהם כמה ימכרו לאחרים כי הם ראשונים לאשר באו מארץ כנען

אבן עזרא

תאמר. ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל [א]חנני. ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק: (נד) ותחלינה. מבנין הקל [ב]פעל הכפל: בכל הארצות. סביבות מלכות מצרים: (נו) ויפתח יוסף את כל. האוצרות [ג]שהיו עמם: וישבר למצרים. פי' נתן שבר למצרים [ד]וטעמו קנין: (נז) לשבור אל יוסף. הפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור: (א) וירא יעקב. בעבור היות ההרגשות נקשרות [ה]במקום אחד יתלפפו זו בזו. כמו ראה ריח בני. ומתוק [ו]האור. וכן וירא יעקב. כי אחריו כתוב הנה שמעתי: למה תתראו. אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה. כמו נתראה [ז]פנים: (ב) ושברו. וקנו לנו [ח]שבר: (ד) אסון. מות: (ו) המשביר. מגזרת שבר

פירוש על אבן עזרא

באו והלא יעקב ובנימין לא באו. רק פי' מי שהיה צריך. [ת]עיין (לעיל כ"ו ז'). [א]ע"מ חנני והוא מבנין הקל כי הפת"ח תחת חיר"ק שראוי להיות נשני ע"מ צונני מנחי ל"ה. [ב]כי שרשו חלל. [ג]בודאי לא פתח בתחילת הרעב האוצרות אשר היו בארץ מצרים. [ד]עיין רש"י פה ומשמש לשון מכר. ופי' עשה להם מכירה כאשר קנו ממנו. [ה]ר"ל היה נ"ל וישמע יעקב וכו'. ובעבור כל החושים באים אל המוח היינו ראיה שמיעה ריח והרגש ובא הדבור. ע"כ מחליפם. לפעמים מכנה השמיעה בראיה או להרגש וכדומה [ו](קהלת י"א ז'). [ז](ד"ה ב' כ"ה י"ז). [ח]כפי' לעיל פס' נ"ו כי הוא לשון ממכר ולא קנין ע"כ מוסיף כ"א וקנו לנו הממכר מהם והוא כמו ולכו שברו בלא כסף (ישעיה נ"ה א')

ספורנו

(נו) ויפתח יוסף את כל אשר בהם. לאוצרות שהיה בידו כדי לפרנסם: ויחזק הרעב. גם באשר מזונות מלבד הלחם: (א) למה תתראו. למה תראו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו ויתור (י"ל ויחזור) כאמרם ז"ל קדירא דשותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה אל זה: (ב) ונחיה. אע"פ שלא יהיה לשבע כשיג די מחיתנו ובאופן זה: לא נמות. ברעב: (ג) וירדו אחי יוסף עשרה. כי לא היה המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב: (ה) בתוך הבאים. שהיו הולכים שם חבורות יחד להמלט מן השוללים שרבו אז מפני הרעב: (ו) הוא השליט על הארץ הוא המשביר. עם היותו השליט היה הוא בעצמו המוכר ולא היה מאמין בעבדיו כי אמנם היה הכסף רב מאד וראוי לפרעה כאמרו ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ולכן לא היה שום דבר נמכר לקונים בלתי חותמו או כתב ידו: ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו. ולפי שעם היותו שליט היה הוא

פירוש רשב"ם

נשיתי. טובה שהוא מהטופי למ"ד פעל. היה לו לומר נשני. כמו עבדי רמני האיש אשר כלני רמני מן רימה את רעהו כלנו. כלה ה' את חמתו: (נד) ובכל ארץ מצרים היה לחם. כי נתן יוסף אוכל בערים: (נו) וישברו. לשון קניין מאכל ומשתה כדכתיב לכו שברו ואכלו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור: (א) למה תתראו. כמו לכה ונתראה פנים דאמציה שהגים דעתו להראות גדולתו ליואש מלך ישראל. אף כאן למה תתראו בפני האנשים שיש להם תבואה כל צרכם שאתם מתעכבין כאן ואין לכם תבואה וכל העם יורדים מצרימה לקנות תבואה ואתם יושבים

אַפָּ֖יִם אָֽרְצָה׃ ז וַיַּ֥רְא יוֹסֵ֛ף אֶת־אֶחָ֖יו
וַיַּכִּרֵ֑ם וַיִּתְנַכֵּ֨ר אֲלֵיהֶ֜ם וַיְדַבֵּ֧ר אִתָּ֣ם
קָשׁ֗וֹת וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙ מֵאַ֣יִן בָּאתֶ֔ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ
מֵאֶ֥רֶץ כְּנַ֖עַן לִשְׁבָּר־אֹֽכֶל׃ ח וַיַּכֵּ֥ר יוֹסֵ֖ף
אֶת־אֶחָ֑יו וְהֵ֖ם לֹ֥א הִכִּרֻֽהוּ׃ ט וַיִּזְכֹּ֣ר
יוֹסֵ֔ף אֵ֚ת הַחֲלֹמ֔וֹת אֲשֶׁ֥ר חָלַ֖ם לָהֶ֑ם
וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙ מְרַגְּלִ֣ים אַתֶּ֔ם לִרְא֛וֹת
אֶת־עֶרְוַ֥ת הָאָ֖רֶץ בָּאתֶֽם׃ י וַיֹּאמְר֥וּ
אֵלָ֖יו לֹ֣א אֲדֹנִ֑י וַעֲבָדֶ֥יךָ בָּ֖אוּ לִשְׁבָּר־
אֹֽכֶל׃ יא כֻּלָּ֕נוּ בְּנֵ֥י אִישׁ־אֶחָ֖ד נָ֑חְנוּ
כֵּנִ֣ים אֲנַ֔חְנוּ לֹא־הָי֥וּ עֲבָדֶ֖יךָ מְרַגְּלִֽים׃
יב וַיֹּ֖אמֶר אֲלֵהֶ֑ם לֹ֕א כִּֽי־עֶרְוַ֥ת הָאָ֖רֶץ
בָּאתֶ֥ם לִרְאֽוֹת׃ יג וַיֹּאמְר֗וּ שְׁנֵ֣ים עָשָׂר֩
עֲבָדֶ֨יךָ אַחִ֧ים ׀ אֲנַ֛חְנוּ בְּנֵ֥י אִישׁ־אֶחָ֖ד בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן וְהִנֵּ֨ה הַקָּטֹ֤ן אֶת־אָבִ֙ינוּ֙
הַיּ֔וֹם וְהָאֶחָ֖ד אֵינֶֽנּוּ׃ יד וַיֹּ֥אמֶר אֲלֵהֶ֖ם יוֹסֵ֑ף ה֗וּא אֲשֶׁ֨ר דִּבַּ֧רְתִּי אֲלֵכֶ֛ם לֵאמֹ֖ר
מְרַגְּלִ֥ים אַתֶּֽם׃ טו בְּזֹ֖את תִּבָּחֵ֑נוּ חֵ֤י פַרְעֹה֙ אִם־תֵּצְא֣וּ מִזֶּ֔ה כִּ֧י אִם־בְּב֛וֹא
אחיכם

אונקלוס

וַאֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּסְגִידוּ־לֵהּ עַל־אַפֵּיא עַל־אַרְעָא׃ ז וַחֲזָא
יוֹסֵף יָת־אֲחוֹהִי וְאִשְׁתְּמוֹדְעִנּוּן וַחֲשִׁיב־מָה־דִּמְמַלֵּיל לְהוֹן
וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן קַשְׁיָא וַאֲמַר לְהוֹן מְנָן אֲתֵיתוֹן וַאֲמַרוּ מֵאַרְעָא
דִּכְנַעַן לְמִזְבַּן־עִיבוּרָא׃ ח וְאִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף יָת־אֲחוֹהִי וְאִנּוּן
לָא אִשְׁתְּמוֹדְעֻהִי׃ ט וּדְכִיר יוֹסֵף יָת חֶלְמַיָּא דִּי חֲלִים לְהוֹן
וַאֲמַר לְהוֹן מְאַלְלִין אַתּוּן לְמֶחֱזֵי יָת־בִּדְקָא דְּאַרְעָא אֲתֵיתוֹן׃
י וַאֲמַרוּ לֵהּ לָא רִבּוֹנִי וְעַבְדָּךְ עַלּוּ לְמִזְבַּן עִיבוּרָא׃ יא כֻּלַּנָא
בְּנֵי גַּבְרָא־חַד נַחְנָא כֵּינֵי אֲנַחְנָא לָא־הֲווֹ עַבְדָּךְ אַלָּלֵי׃
יב וַאֲמַר לְהוֹן לָא אֱרֵי־בִדְקָא דְּאַרְעָא אֲתֵיתוֹן לְמֶחֱזֵי׃
יג וַאֲמַרוּ תְּרֵין עֲסַר עַבְדָּךְ אַחִין ׀ אֲנַחְנָא בְּנֵי גַּבְרָא־חַד
בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן וְהָא זְעֵירָא עִם־אֲבוּנָא יוֹמָא־דֵין וְחַד לֵיתוֹהִי׃
יד וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דִּי מַלֵּילִית עִמְּכוֹן לְמֵימַר מְאַלְלֵי
אַתּוּן׃ טו בְּדָא תִּתְבַּחֲנוּן חֵי פַרְעֹה אִם־תִּפְּקוּן מִכָּא אֱלָהֵין

מסרה ז ויכרם, ל' וחסר. אליהם, מ"ל. וידבר, ו' בלי'. קשות, ב' ומ"ל. אלהם, חסר. ח הכרהו, חסר דחסר. ט החלמות, סו"ק ומ"ל פכין. להם, חסר י'. מרגלים, כו"ל הג' דגושה. לראות, מ"ל. י באו, דגוש מד' א"מ. יא כלנו, ב' ר"פ כלנו שעינו. איש אחד, מקף ומתג. נחנו, חסר א' ג'. א' ב'. יב אלהם, חסר. לראות, מלא. יג אחים, פסק. איש אחד, במקף ובמתג. והאחד, ד'. יד אלהם, חסר. אלכם, ו' חסר בתורה. טו בזאת, ב' ר"פ. תבחנו, ל'. בבוא, פ' מ"ל.

ת"א ויכר יוסף יבמות פח כתובות כז מציעא לט. שנים עשר יבמות יז.

רש"י

(שבועות טז): (ז) ויתנכר אליהם. (ב"ר) נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות (ב"ר): (ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן (ב"מ לט כתובות כז): והם לא הכרהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו (ויקרא כ) את מקורה הערה וכמו (יחזקאל טז) ערום ועריה. וכן כל ערוה שבמקרא ל' גלוי. ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא: (י) לא אדני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבור אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו (שמות י) כן דברת. (במדבר כז) כן בנות צלפחד דברת (ישעיה טז) ועברתו לא כן בדיו: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. (ב"ר) שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר למה לא נכנסתם בשער א': (יג) ויאמרו י"ב עבדיך וגו'. ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן. א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע לשקר היה נשבע
בחיי

רמב"ן

כנען והם באו לפניו בעבור כולם: (ז) וירא יוסף את אחיו ויכירם. מיד שראה אותם הכירם ופחד אולי יכירוהו ויתנכר אליהם שם המצנפת על מצחו וקרא הפנים ושנה עצמו כמו שנאמר באשת ירבעם קומי נא והשתני' ולא ידעו כי אשת ירבעם את וכתיב ויהי כבואה והיא מתנכרה או יהיה ויתנכר בכאן שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות ואמר להם בכעס כאילו לא יבא אדם לפניו לשבר מאין באתם לפני ויאמרו מארץ כנען לשבור אוכל וכאשר הזכירו לו זה אז נתברר לו שהם אחיו באמת וזה טעם ויכר יוסף פעם שנית כי נתוסף לו בהם היכר וידיעת אמת. ורש"י כתב נעשה להם כנכרי בדברים לדבר אתם קשות ועל דעתו יהיה ויתנכר לומר שדבר כאיש נכרי ואיננו נכון: (ח) והם לא הכירוהו. כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם ואמרו רבותינו בטעם ההכרה לפי שהניחם חתומי זקן והם לא הכירוהו שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימת זקן והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כולם ועוד היה מכירם מדעתו שיבאו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ ואמר ר"א ויכירם בתחלה הכיר שהם אחיו ואחרי כן הסתכל בכל אחד והכירו: (ט) ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו לשון רש"י. ולפי דעתי שהדבר בהפך כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחלה מן החלום הראשון והנה אנחנו מאלמים אלומים כי אנחנו ירמוז לכל אחיו אחד עשר ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני וכיון שלא ראה בנימן עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל אותם כדי שיביאו גם בנימן אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחלה ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השנית כי היה אביו בא מיד בלא ספק ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת גם הענין השני שעשה להם בגביע לא שתהיה כוונתו לצערם אבל חשב אולי יש להם שנאה בבנימן שיקנאו אותו באהבת אביהם בקנאתם בו או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימן אולי ישלטו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו ולזה נתכוונו בו רבותינו בבראשית רבה אמר רבי חייא בר' אבא כל
הדברים

אשכחוהו ועלו לביתיה וסגדו ליה על אפיהום על ארעא: (ז) וחמא יוסף ית אחוי ואשתמודעינון ואתעביד בעיניהום כחילונאי ומליל עמהון מילין קשיין ואמר להום מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן עיבורא: (ח) ואשתמודע יוסף ית אחוהי דכד אתפרש מנהום הוה להום רושם דקן ואינון לא אשתמודעוהי דלא הוה ליה רושם דקן והיא שעתא אית ליה: (ט) ודכיר יוסף ית חלמיא דחלם עליהום ואמר להום אלילי אתון למחמי ית ערית סטעיתא דארעא אתיתון למחמי: (י) ואמרו ליה לא רבוני ועבדך אתן למזבון עבורא: (יא) כלנא בני גברא חד נחנא מהמני אנחנא לא הוו עבדך אלילי: (יב) ואמר להון לא אלהן ערית סטעיית ארעא אתיתון למיחמי: (יג) ואמרו תריסר עבדך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד נפק מלותן ולית אנחנא ידעין מה הוה בסופיה: (יד) ואמר להום יוסף הוא דמלילית עמכון למימר אלילי אתון: (טו) בהדא מילא תתבחרון חיי דפרעה אין תפקון מיכא אלהן בדייתי
אחוכון

בעל הטורים

בקש לקבלם בסבר פנים יפות ובא המלאך שמלאו סועה והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכן כתיב אח"כ ויכר לשון יחיד. ויתנכר בגי' ע"י מלאך גבריאל: (ח) לא הכרהו. ב' במסרה הכא ואידך גבי איוב ויראו אותו מרחוק ולא הכירוהו (איוב ב') מה התם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מחמת היסורין אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ ומיהו התם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו הכירוהו אבל הכא לא הכירוהו כלל שלא עלו על דעתם שיגיע יוסף למעלה כזו: (יא) בני איש אחד נחנו. ולא אמרו אנחנו כמו שאמר ממנו שפר ונחנו משענו. נחנו ב' במסרה הכא ואידך נחנו נעבור חלוצים. נחנו פשענו. ויהו דרשו שאמרו נחנו להרוג כל העיר באנו אם לא יתנוהו לנו וזהו בשביל שנחנו נעבור חלוצים להלחם אם לא יתנוהו לנו לפדותו. מרגלים אתם פי' ולא אני שיהושע שילח ממני לא היה בעלת מרגלים. והם אמרו לא היו עבדיך מרגלים פי' יהודה שהשיבו כי הוא היה ראש המדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעלת המרגלים. לא היו בגימ' כלב: (יג) והאחד איננו ומחיך ליה: (יד) ויאמר אליהם יוסף. שהיה מכה בגביע ואומר אני מכסה שמעו יוסף: (טו) כי אם בבוא. בבוא עולה למנין י"ה שלא הלאו מזה עד
סיגולו

יונתן

(ז) כחלונאי פי' כאיש זר תרגום של נכרי מילונאי וכן נמצא בדרכה פ' קדושים: (ח) רושם דקן פי' מסימא זקן וכ"ה בב"מ פ' המפקיד: (ט) סטעיתא פי' זוכות
הארץ

רמב"ן

הדברים שאמר קולא שדבר יהודה בפני אחיו עד שאחה מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בו פיוס ליוסף פיוס לאחיו פיוס לבנימין. פיוס ליוסף כלה שילך נותן נפשו על בניה של רחל וכו' וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות כי ים לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים ואלו היה מכלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון אבל היה רואה השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו אי אפשר להיות בארצם. והיה מקוה להיותו שם במצרים כי בראותו הצלחתו הגדולה שם וכש"כ אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו: ויאמר אליהם מרגלים אתם. העלילה הזאת יצטרך להיות בה טעם או אמתלא כי מה עשו להיות אומר להם ככה: וכל הארץ באו. אליו והם בתוך הבאים כמו שאמר לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען. והולי ראה אותם אנשי תואר ונכבדים לבושי מכלול כלם ואמר להם אין דרך אנשים נכבדים ככם לבא לשבור אוכל כי עבדים רבים לכם. ויתכן שהיו בתחלת הבאים מארץ כנען והוא טעם ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען כי עתה באו מסם הראשונים. ויאמר להם יוסף מרגלים אתם כי מארץ כנען לא בא אלי אדם לשבור אוכל וזה טעם מאין באתם שאמר להם בתחלה: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. יתכן לפרש בטענה הזאת כי אמרו מפני
סיותנו

אבן עזרא

שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא [*] לשני פעולים: (ז) ויתנכר. מגזרת נכרי הרלה שהוא נכרי: קשות. שם התאר [ו] והטעם מלות קשות. וכן יענה. עזות: ויכירם. בתחלה הכיר שהם [ז] אחיו. ואחר השתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר יוסף את אחיו: (ט) ערות הארץ. בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהיא דבר מגונה על כן אמר דרך משל. או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות [ל] סוד הארץ והוא הנכון בעיני: (יא) נחנו. בלא אל"ף [ס] והוא האמת: כנים. נאמנים. ויתכן להיותו מגזרת כן [י] תעשה
כאשר

פירוש על אבן עזרא

א'). [ס] ר"ל יוסף לוה לעבדיו למכור למצרים. ופי' אשר הוא המשביר לעבדיו אשר ימכרו האוכל. [י] ר"ל אשר פה מלת דברים קשות. ר"ל אם הדבורים יולאים בקושי מהמוצאים בשם דברים ופי' קשים. כ"כ קשות פי' מלות. וכן ועשיר יענה עזות (משלי י"ח כ"ג) טעמו כמו דברי עזות. [ב] ר"ל הכתוב לשון ויכר את אחיו ויכרם. ע"כ מפרש ויכר את אחיו בכללם ור"ל הכירם אשר הם אחיו. ויכרם. הוא הכרת כ"א מי הוא מאחיו. ע"כ כתוב את אחיו באמלע הענין אשר שייך למלת ויכר. ולמלת ויכרם. ע"כ מספר הכתוב למטה פס' ח' ויכר וכו' כ"ב. או פי' ויכר הראשון הוא בכללם אשר הם אחיו. ויכר בפסוק ח' הוא הכרת כ"א בשמו. ומז"ל דרשו יסוד הפסוק ח' ויכר כפרש"י. וכפי פי' א' לפי דברי ר"א ר"ל ויכר בפס' ח' זה הוא החדוש הם היו עשרה והכירם כ"א לבדו מי הוא. והם היו עשרה ולא הכיר שום אחד מהם אשר הוא אחיהם. [ל] יפה פי' ר"א אשר קרא למקום אנשי מצרים בשם ערוה. כאשר זה לאותם זה עשה ה'. לכן אמר סודות הקדושה. ולשם סוד שם הטומאה אשר מקורם במקום המכונה ער וה'*. וכה רמז ר"א על פסוק אלהי נכר הארץ (דברים ל"א ט"ז) וקיים והפך המקום הדבוק בערוים שהם שאר והמשכיל יבין. ע"ם על פי' ר"א וז"ל כאשר האבר כולו בשר. ואוי לבשר מפני בשר אם מדבק לשאינו ראוי לו. [ס] ר"ע מאין הוליא ר"א אשר חבם נחנו בלא אל"ף פי' אמת. אולי כונתו אם פי' במלת כנים כמו כן בנות ללפחד דוברות א"כ מלת נחנו שייך למעלה והוא כמו באל"ף. ואם פי' כנים כמו כן תעשה וכו': א"כ פירוש נחנו כמו האמת והוא שייך למעה. ור"ל באמת בזה האופן אנחנו. ולפי טעם המקרא שייך מלת נחנו למעלה. [נ] (לעיל
*עיין מקובלים והכר.
י"ח

ספורנו

הוא בעלמו המשביר הולרכו אחי יוסף לבא אליו ולא לדבר אל עבדיו בלבד: (ז) ויכירם. שהם אחיו לא שהכיר אחד לאחד: ויתנכר אליהם. שנה טעמו ולא דבר בענוה כמנהגו: קשות. פן יכירוהו בקול: (ח) ויכר יוסף את אחיו. אחד לאחד אחר כך: ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם. זכר להם את החלומות שבחלום הראשון היו כלם משתחוים ושאלומתו קמה וגם נלבה שלא נפלה אחר שקמה. ולכן ראה שיבאו כלם וישתחוו ויתקיים בו ענין וגם נלבה וזה בזכות שיהיה הוא כמו לגואל העתיד על דרך ירה ויור כאמרו ונקבלו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש אחד ויתקיים בהם ענין וגם נלבה כאמרו מלכא דלעלמין לא תשתבק: (ט) לראות את ערות הארץ באתם. לראות אם יש אתנו מזון מספיק לארלנו ולא באתם לקנות כי אין מנהג שאר הבאים שיהיו עשרה יחדיו שואלים: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. ואם היינו מרגלים היה במלות איזה מלך ולא יבחר המלך כל המרגלים בני איש אחד אבל באנו יחדיו מפני שאנו אחים: כנים אנחנו. בכל עסקינו: לא היו עבדיך מרגלים. מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלים עתה: (יב) לא. אין זה אמת שתהיו אחים: כי ערות הארץ באתם לראות. אבל נועלתם לומר שאתם אחים כדי לבא יחדיו ולראות ערות הארץ: (יג) שנים עשר עבדיך וכו'. ככה מה שאמרנו יתברר כי אמנם אבינו עודנו חי בארץ כנען ויגיד הוא ושכניו שהיינו י"ב בניו וששר אחד והקטן נשאר לכלכל ובכל אלה הפרטים יתברר שאמת אמרנו: (יד) הוא אשר דברתי אליכם. אותו האחד שאתם אומרים שאיננו ואיננו המפרטים אנה הלך הוא שהלך בעלתכם להגיד מה שראיתם או שהסכמתם כדי לרגל כמו שאמרתי: (טו) בזאת תבחנו. שאם
אייכם

פירוש רשב"ם

יושבים ומתראים כאלו יש לכם: (ז) מאין באתם. הראה להם שאינו מכירם. כי לא שאל להם למה באתם: (ח) והם לא הכירוהו. כי בא עתה לפניהם בחתימת זקן ועוד שראוהו מושל בכל המלכות בבגדי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירים אותו כי על ידי מתורגמן היה מדבר עמהם כדכתיב כי המליץ בינותם: (ט) ערות. פרצות החומות ומאיזה מקום נוחה ליכבש. כדכתיב שדות יסוד. ערו ערו עד היסוד. ערות על יאור. ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אלו מאלו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות לשבור בר אמר להם מרגלים אתם: (יא) כולנו בני איש אחד נחנו. לכך אנו הולכים יחד ולא בשביל עצה רעה כמרגלים: (יב) ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות שאם כן איך לא נשאר אחד מכם את אביכם. כלומר אצלו ולדעת אם בנימן קיים אמר להם כן. והם השיבו שנים עשר עבדיך אנחנו וגו'. וכן
כתיב

אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ טז שִׁלְחוּ מִכֶּם
אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ
וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא
חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ יז וַיֶּאֱסֹף
אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃
יח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃
חמישי יט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד
יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ
הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃ כ וְאֶת־
אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ
דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃
כא וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים ׀
אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת
נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ
עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃
כב וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי
אֲלֵיכֶם ׀ לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא
שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ׃ כג וְהֵם
לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ
בֵּינֹתָם׃ כד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב
אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־
שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כה וַיְצַו
יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב
כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־שַׂקּוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן׃ כו וַיִּשְׂאוּ
אֶת־שִׁבְרָם עַל־חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃ כז וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ לָתֵת מִסְפּוֹא
לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה־הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ כח וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו
הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֵאמֹר מַה־

זאת

במיתי אחוכון זעירא הכא: טו שלחו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון התאסרון ויתבחנון פתגמיכון הקשוט אתון אמרין ואם־לא חי פרעה ארי מאללי אתון: יז וכנש יתהון (לבית־) למטרא תלתא יומין: יח ואמר להון יוסף ביומא תליתאה דא עיבידו וקיימו מן־קדם־יי אנא דחל: יט אם־כיוני אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון אזילו אובילו עיבורא דחסיר בבתיכון: כ וית־אחוכון זעירא תיתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו־כן: כא ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חיבין ׀ אנחנא על־אחונא די חזינא עקת נפשה כד־הוה־מתחנן לנא ולא קבלנא־מנה על־כן אתא (אתת) לותנא עקתא הדא: כב ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לותכון ׀ למימר לא־תחובון (נ"י תחטאון) בעולימא ולא קבלתון ואף־דמה הא מתבעי: כג ואנון לא ידעון ארי שמיע יוסף ארי מתרגמן הוה־ביניהון: כד ואסתחר מעלויהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית־שמעון ואסר יתה לעיניהון: כה ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון גבר לסקיה ולמתן להון זודין לארחא ועבד להון כן: כו ונטלו ית־עיבורהון על־חמריהון ואזלו מתמן: כז ופתח חד ית־סקיה למתן כסתא לחמריה בבית מבתא וחזא ית־כספה והא־הוא בפום טועניה: כח ואמר לאחוהי אתותב כספי ואף הא בטועני ונפק מדע־לבהון ותוהו גבר לאחוהי

למימר

מסרה טז ויקח, ל' רפי. האסרו, ל'. ויבחנו, ל'. האמת, ל'. יז ויאסף, כל תו' חסר. משמר, ל'. יח אלהם, חסר. השלישי, מ"ל. וחיו, ז'. יט אחיכם אחד, ל' וא' אחיכם האחד. הביאו, ג' מ"ל. רעבון, מ"ל. [בתיכם, בא דגש אחר ש"ג לחלק בינו ובין עשרת הבתים חומר שהוא לשון מדה מכלול יופי. ובא מתג בב' וכן במלות הבתים מבתיך בא מונח הנה שהוא בקירוב הטעמים להורות שהוא ש"ג כל"ה ועי' שמות, א' כ"א]. כ ואת אחיכם, ב'. תביאו, מ"ל. ויאמנו, ל'. תמותו, ז' מ"ל. ויעשו, במקף. כא ויאמרו, ו' ר"פ בטעם גרשיים. אל וגו', י"ט פסוק אל על. אשמים, ל' ופסק. בהתחננו, ל'. החית במתג ולא הה"א. באה, מלעיל כדינו. הצרה, ל'. כב אתם, חסר. הלוא, י"ב מ"ל בתורה. אליכם, מ"ל. תחטאו, המתג בתיו. והחי' בסגול תמורת פתח. כג והם, ע' ר"פ בתורה*. שמע, כל תו' חסר. המליץ, ל'. בינתם, מ"י וח"ו. כד ויסב, ב' וחסר. מעליהם, מ"ל. אלהם, חסר. ויאסר, כו"ל חסר ג' בתו' דמן רפי [ר"ל שהאל"ף בח"ם] וב' דגש. לעיניהם, כו"ל מלא [דמלא]. כה צר, כ"ב. ולתת, ח' מלין קמץ. לדה, כל תו' חסר. כו חמריהם, ח"ו ומ"י. כז מספוא, כו"ל כ"כ [מ"ו וא' בסוף]. לחמרו, ח"ו. במלון, מלא. והנה הוא, ד'. כח הושב, ל' ומ"ל. ויחרדו, המתג ביוד והחי"ת בסגול תמורת פתח.
*ע' ר"פ ג' מהם בתו' כל"ל כ"כ בס' מבין חידות.
ת"א את שמעון ס' הזוהר פ' אחרי מות. ויצא לבם תענית ט.

רש"י

בחיי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה. ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית האסורים: (יט) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו (מלכים א ח) יאמן נא דבריך: (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. וראיתי בב"ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו. טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: (כב) וגם דמו. אתין וגמין לרבויין דמו וגם דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שמע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן:

כי המליץ בינתם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריה' ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו: (כד) ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך. לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון. (ב"ר) הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא. דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו: ויאסר אתו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו (ב"ר): (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו: במלון. במקום שלנו בלילה: אמתחתו. הוא שק: (כח) וגם הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם התבואה: מה

יונתן בן עזיאל

אחוכון קלילא הכא: (טז) שדרו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון תתאסרון ויתבחרון פתגמיכון אין קושטא עמכון ואין לא חיי דפרעה ארום אלילי אתון: (יז) וכנש יתהום לבית מטרא תלתא יומין: (יח) ואמר להום יוסף ביומא תליתאה דא עיבידו ואתקיימו מן קדם יי אנא דחיל: (יט) אם מהימנין אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עיבורא דחסרתון לכפיני בתיכון: (כ) וית אחוכון קלילא תייתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו כן: (כא) ואמרו גבר לאחוי בקושטא חייבין אנחנא על אחונא דחמינא אניקי דנפשיה כד הוה מפייס לנא ולא קבילנא מניה בגין כן אתת לנא עקתא הדא: (כב) ענה יתהום ראובן ואמר הלא אמרית לכון למימר לא תיחטון בטליא ולא קבילתון מני ואוף אדמיה הא

ירושלמי

מתבעי מנן: (כג) ואינון לא הוו ידעין ארום שמע הוה יוסף בלישן בית קודשא ארום הוה מנשה למתורגמן ביניהום:

[(כג) והינון לא הוון ידעין ארום הוה שמיעי יוסף בלשן בית קודשא ארום היך במתורגמן הוה מנשה קאים ביניהון:]

(כד) וחזר מלוותהון ובכא ותב לוותהום ומליל עמהון ודבר מלוותהון ית שמעון דייעט למקטליה וכפת יתיה קמיהון: (כה) ופקיד יוסף לעבדוי ומלן ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון דגבר לגו שקיה ולמיתן להון זוודין לארחא ועבד להום כן: (כו) ונטלו ית עיבוריהון על חמריהון ואזלו מתמן: (כז) ופתח לוי דאשתאר בלחודיה משמעון חבריה ית שקיה למיתן אספסתא לחמריה בבי מבתותא וחמא ית כספיה והא הוא בפום טוניה: (כח) ואמר

לאחוהי

בעל הטורים

שיצאו י"א אחים: (יז) אל משמר שלשת ימים. כנגד ג' דברים שעשו לו. ויפשיטו וגו' את כתנתו וישליכו וימכרו: (כח) מה זאת עשה אלהים. ב' במסורה הכא ואידך אשר עשה אלהים למשה

יונתן

(כה) זודין. פי' מזונות לשון גמרא זודין קלילן: הארץ שהשפטוהו בשוק של זונות: (כג) מנשה למתורגמן כדפרש"י ונראה שדיוקו דהא אפי' פרעה היודע ע' לשון לא ידע עברים א"כ איך ימלאו אלמלא הודעו אלא ודאי שהיה מנשה ולמדו מן אביו שהוא בכורו: ולכן א"ם המליץ בה"א הידיעה: (כז) אספסתא פי' מאכל בהמות:

בפרגמטיא

רמב"ן

היותנו אחים בני איש אחד ולא נפרד זה מזה כי כן ראוי אבינו באנו כלנו כאחד לשבר אוכל ולא שלחנו אחד ממנו עם עבדיו. וכן היה הדבר כי לא ישלחם כולם אלא שאין ראוי להפרד זה מזה גם יתכן שעשו כן בעבור כובד הרעב שלא יגזלו מעבדיהם בדרך את השבר אשר יביאו ויתכן שאמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו תוכל לחקור עליו כי הוא נודע בשערים בכבוד עשרו ורוב בניו ואם תשאל ותחקור תדע כי כנים אנחנו ואנשים צדיקים בני צדיק ולא מרגלים: וטעם לא היו עבדיך מרגלים. כי כנים אנחנו מנעורינו בכל דברינו לא היו עבדיך מרגלים מאז ועתה וכן לא היינו מרגלים מעולם ורבותינו נתעוררו במה שאמרנו ודרשו שנכנסו בי' פתחי' כדרך מרגלים ולכך העליל עליהם וטענה נכונה היא אבל לא הזכיר אותה הכתוב ועוד שאמרו לו בתחלה כלנו בני איש אחד נחנו והיא שמחייבת אותם ויתכן שמתחלה אמר להם נכנסתם בי' פתחים ועכשיו אתם נועדים במקום אחד ונקשרים יחדיו אין זה רק דרך מרגלים ואמרו לו בעבור היותנו אחים נאספנו יחד ואמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות כי אם אתם אחים היה לכם ליכנס בפתח אחד כאשר אתם עתה יחדיו אז אמרו כי האחד איננו והלכו לבקשו והכתוב לא יחוש להאריך בספור הטענות: (יז) ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים. עשה כן להפחידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא. ומפני מוראו יוציא אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב וזה טעם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו לבניו האחד רק להגלת כלם: (כא) אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו. חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו והכתוב לא ספר זה שם או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וישביעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות או שיגלה הכתוב לקצר בסורחנם או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר והנה ראובן ענה להם שכבר אמרתי אליכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו כי ילד הוא ומפני נערותו חטא לכם וראוי לכם להעביר על חטאות נעוריו וגם עתה דמו הנה נדרש מם האכזריות אשר אתם אומרים או יהיה פירושו גם דמו אף על פי שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכם דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד עולם כי יתכן שמת בעבור היותו ילד מעשועים ולא נסה לעבוד ורבותינו דרשו דמו ודם הזקן: (כה) וטעם ולתת להם צדה לדרך. כדי שלא יאכלו בדרך מה שקנו והנה הודיע להם זה כי בידם נתן הצדה דרך חסד כדי שיוכלו להביא את הכל כי אמר אין דעתי להרע לכם אם יאמנו דבריכם: (כז) ויפתח האחד את שקו. אחד מהם פתח את שקו במלון לתת ממנו מספא לחמורו והאחרים לא פתחו את שקיהם

עד

אבן עזרא

כאשר דברם. או מגזרת כן בנות [ס]צלפחד כמו האמת: (טז) האסרו. תאסרו [ע]כמו ומות בסר: (יט) רעבון בתיכם. לצרך בעבור הרעב. וטעמו הביאו אל [פ]בתיכם: (כא) אבל. כמו אבל [צ]שרה אשתך כמו אכן: (כג) המליץ. מבאר מגזרת מליצה. ולקח שמעון כי כאשר ישאו רבים הגדול שבהם בשנים יענש יותר. ועוד כי ראובן כי הוא הציל. ויאמר ר' משה הכהן כי כסף וזהב לא ימלאו בלשון רבים והנה שכם [ק]כספיהם: וישאו את שברם. אשר קנו: (כז) ויפתח האחד. האחד מהם ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור

כמו

פירוש על אבן עזרא

י"ם ה') ופי' בזה האופן מעשה. [ס]במדבר כ"ז א' כולם משולם כון. וכן בני[ם] והולאתם. נכון ומכון ואמתי. [ע]כי אין ביד אדם לאסור א"ע אם לא ע"י אחרים ולמה אלא להם להאסר. ע"כ מביא ראיה מפסוק ומות (דברים ל"ב כ') אשר גם גם רק ידיעה אשר יאמר כ"כ כונתו פה. [פ]ר"ל אלא בתיכם אינו מחובר למלת רעבון כי הלכו להסיר הרעבון מביתם. ומלת הביאו אינו מכוון כי היה ר"ל הוליכו לבתיכם ממלכים. ע"כ מתקן ר"א. שבר רעבון פי' בעבור הרעבון. ופי' הביאו מקושר למלת בתיכם אשר שייך הבאה לבתם כמזון. וכן פירש"י. ואחרי מפרשים ר"ל אשר כונתו הביאו הכסף עבור המזון אשר הוא הצורך עבור לרעבון כאשר תבואו עוד הפעם. ע"כ לודקים דברי השבטים אשר אמרו ואת הארץ תסחרו (לקמן מ"ב ל"ד) אשר לא אמר להם יוסף ככה. וכפי' עולה יפה. אם לוה להביא כסף בודאי כונתו לעשות מסחר עוד בארץ. [צ](לעיל י"ז י"ט) והוא כמו אכן (לעיל כ"ח ט"ז). [ק]קשה אם' כ"ם אשר הוא ל"כ. ואולי טעם ר"מ כי כספיהם מורה על השבטים והם רבים ופי' כסף של כ"א. ובלשון התלמוד

נאלא

ספורנו

איככם אחים לא יתכן הקטן את עצמו לבא עמכם לשקר ולהיות בן מות עמכם: (יח) את האלהים אני ירא. ולכן אניחכם להוליך לבתיכם די מחיתכם: (כ) ולא תמותו. כי גם בארץ כנען אוכל להמיתכם אם לא תבאו: (כא) בהתחננו אלינו ולא שמענו. והיינו אכזרים נגד אחינו אע"פ שחשבנוהו לרודף היה לנו לרחם בהתחננו וכנגד מדת אכזריותנו זה האיש מתאכזר נגדנו: (כב) הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד. שלא היה מתכוין להמיתכם כשעשה מה שעשה כאשר חשבתם אבל היו מעשיו כאשר הוא ילד בלתי פועל לתכלית מכוון: וגם דמו הנה נדרש. אין השאלה מדרש עתה האכזריות בלבד כאשר חשבתם אבל גם דמו שהטאתם לשפוך דם נקי שלא היה בן מות כאשר חשבתם והנה בלי ספק מת בעבדותו: (כד) ויבך. כאשר ראה צרתם: (כה) ולהשיב כספיהם. לא יפול לשון רבים על הכסף אבל יפול על המטבעות: (כח) מה זאת עשה אלהים

לנו

פירוש רשב"ם

כתיב לפנינו שאל שאל האיש לנו ולמולדתנו: (כא) הצרה הזאת. מדה כנגד מדה אנחנו השלכנוהו בבור והנה אנחנו נאסרים בבית השבי: (כג) כי שומע יוסף. מבין. כי עד עתה המליץ בינותם כאילו אינו מבין לשונם: (כד) את שמעון. להפרידו מלוי שלא יתייעצו בין שניהם לעשות חבלה באשר עשו בשכם: (כח) מה זאת עשה. מדה כנגד מדה יש כאן להוסיף לנו ממון על פירעון עווננו:

כספיהם

זאת עשה אלהים לנו: כט ויבאו אל־
יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו לו
את כל־הקרת אתם לאמר: ל דבר
האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן
אתנו כמרגלים את־הארץ: לא ונאמר
אליו כנים אנחנו לא היינו מרגלים:
לב שנים־עשר אנחנו אחים בני אבינו
האחד איננו והקטן היום את־אבינו
בארץ כנען: לג ויאמר אלינו האיש
אדני הארץ בזאת אדע כי כנים אתם
אחיכם האחד הניחו אתי ואת־רעבון
בתיכם קחו ולכו: לד והביאו את־
אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים
אתם כי כנים אתם את־אחיכם אתן
לכם ואת־הארץ תסחרו: לה ויהי הם
מריקים שקיהם והנה־איש צרור־כספו
בשקו ויראו את־צררות כספיהם המה
ואביהם ויראו: לו ויאמר אלהם יעקב
אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון
איננו ואת־בנימן תקחו עלי היו כלנה:
לז ויאמר ראובן אל־אביו לאמר את־
שני בני תמית אם־לא אביאנו אליך
תנה אתו על־ידי ואני אשיבנו אליך:
לח ויאמר לא־ירד בני עמכם כי־אחיו
מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון
בדרך אשר תלכו־בה והורדתם את־
שיבתי ביגון שאולה: מג א והרעב
כבד בארץ: ב ויהי כאשר כלו לאכל את־השבר אשר הביאו ממצרים
ויאמר אליהם אביהם שבו שברו־לנו מעט־אכל: ג ויאמר אליו יהודה לאמר
העד העד בנו האיש לאמר לא־תראו פני בלתי אחיכם אתכם: ד אם־ישך
משלח את־אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל: ה ואם־אינך משלח לא נרד
כי־האיש אמר אלינו לא־תראו פני בלתי אחיכם אתכם: ו ויאמר ישראל
למה

אונקלוס

למימר מה־דא עבד יי לנא: כט ואתו לות־יעקב אבוהון
ארעא דכנען וחויאו (נ"י וחויאו) ליה ית כל־דארען יתהון
למימר: ל מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין (נ"י
קשיין) ויהב יתנא כמאללי ית ארעא: לא ואמרנא ליה
כיוני אנחנא לא הוינא מאללי: לב תרין־עסר אנחנא
אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא־דין עם אבונא
בארעא דכנען: לג ואמר לנא גברא רבונא דארעא בדא
אדע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית־עיבורא
דחסיר בבתיכון סיבו ואזילו: לד ואיתיאו ית־אחוכון זעירא
לותי ואדע ארי לא מאללי אתון ארי כיוני אתון ית
אחוכון אתן לכון וית־ארעא תעבדון־בה סחורתא: לה והוה
אנון מריקין סקיהון והא־גבר צרור־כספיה בסקיה וחזו
ית־צררי כספיהון אנון ואבוהון ודחילו: לו ואמר להון
יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון לא־הוה
הכא (ליתוהי) וית־בנימין תדברון עלי הוו כלהון: לז ואמר
ראובן לות־אבוהי למימר ית־תרין בני תמית אם־לא
איתניה לותך הב יתיה על־ידי ואנא אתיבניה לך: לח ואמר
לא־יחות ברי עמכון ארי־אחוהי מית והוא בלחודוהי
אשתאר ויערעניה מותא בארחא די תהכון־בה ותחתון
ית־סיבתי בדוונא לשאול: א וכפנא תקיף בארעא:
ב והוה כד ספיקו (שציאו עיין רש"י) למיכל ית עיבורא דאיתיאו
ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו־לנא זעיר עיבורא:
ג ואמר ליה יהודה למימר אסהדא אסהד בנא גברא למימר
לא־תחזון אפי אלהין כד־אחוכון עמכון: ד אם־איתך
משלח ית־אחונא עמנא ניחות ונזבן לך עיבורא: ה ואם ליתך
משלח לא נחות ארי־גברא אמר לנא לא־תחזון אפי אלהין
כד־אחוכון עמכון: ו ואמר ישראל למה אבאשתון לי לחואה
לגברא

מסרה זאת, דגש מד"ד. עשה אלהים, ב' בתורה. כט ויבאו, כו"ל חסר. ארצה כנען, ח'. כנען, דגוש מדין א"מ. ויגידו, מ"ל. הקרת, חסר דחסר. אתם, חסר. ל דבר, ב' ר"פ. אדני, ד'. קשות, מ"ו ב' ובענין. כמרגלים, מתב בכף. לא היינו, מ"ל. לב עשר, מרכא. אנחנו, חביר בנו"ן. לג הניחו, מ"ל. ולכו, ג'. לד והביאו, ו' מ"ל. ואדעה, ו'. ואת הארץ, ה'. תסחרו, ל'. לה מריקים, ל' ומ"ל [דמ"ל]. שקיהם, מ"ל. איש, במרכא. צרור, במקף ובמתג ומ"ל. צררות, ל' וכ"כ [סו"ק ומ"ל חכין]. וייראו, ל' ומ"ל. לו אלהם, חסר. ושמעון, ד'. ואת בנימן, ד' בסי' חסר י"א. תקחו, קמץ לסבת הז"ק. כלנה, ב'. לז אין כאן פיסקא. תמית, ב' ומ"ל. אביאנו, מ"ל. אשיבנו, מ"ל. לח אין כאן פיסקא. נשאר, ל"ד, וכל הנשאר דכו'. וקראהו, דין כתיב באל"ף. שיבתי, מ"ל. ביגון, מ"ל. שאולה, ל' מ"ל בתורה. מג ב לאכל, חסר. אליהם, י"ז מ"ל בתורה. שבו, ב' חסר בתורה. ג העד, ד' ס' בלי'. ד נרדה, ג'. ו הרעתם, חסר דחסר. לאיש, ל"ב. העוד, מ"ל.

ת"א דבר האיש מכות יא. יוסף איננו חולין לא. תנה אתו על בתרא קמג. וקראהו אסון כתובות ל.

רש"י

זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו. תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר הפרקמטיא: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אתי שכלתם. מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף:
שכלתם

יונתן בן עזיאל

לאחוהי איתותב כספי ואוף הא בטועני ונפק מנדע לבהון ותווהו גבר לאחוהי למימר מה דא עבד ייי ולא בחובא דילנא: (כט) ואתו לות יעקב אבוהון לארעא דכנען ותניאו ליה ית כל דארע יתהום למימר: (ל) מליל גברא רבונא דארעא עמנא מלין קשין ויהב יתן כמאללי ארעא: (לא) ואמרנא ליה מהימני אנן לא הוינא אלילי: (לב) תריסר אנחנא אחין בני אבונא חד לית אנן ידעין מה הוה בסופיה וקלילא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען: (לג) ואמר לנא גברא ריבוני ארעא בדא אנדע ארום מהימני אתון אחוכון חד שבוקו עמי וית דצריך לכפיני בתיכון סיבו וטיילו: (לד) ואייתיאו ית אחוכון קלילא לותי ואנדע ארום לא אלילי אתון אלא מהימני אתון ית אחוכון אתן לכון וית ארעא תתגרון בפרגמטיא: (לה) והוה כד אינון מריקין דיסקיינהון והא גבר קטר כספיה בדיסקייה וחמון ית קטרי כספיהון הינון ואבוהון ודחילו על שמעון דשבקו תמן: (לו) ואמר להום יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף אמרתון חיותא בישתא אכלתיה ושמעון אמרתון מלכא דארעא כפתיה וית בנימין בעיין אתון למיסב עלאי הואה צוקתא דכולהון:

ירושלמי

(לו) ואמר להון יעקב אבוהון יתי תכלתון יוסף מן שעא דשלחית יתיה לותכון לית אנא ידע מה הוה בסופיה וית בנימין אתון בעיין למיסב ועלי הינון לטוקמא תרי עשר שבטין:

(לז) ואמר ראובן לאבוי למימר ית תרין בניי תקטול בשמתא אין לא איתיניה לוותך הב יתיה על ידי ואנא אתיבניה לך: (לח) ואמר לא ייחות ברי עמכון ארי אחוי מית והוא בלחודוי אשתייר מן אמיה ויארעיניה מותא בארחא דתהכון בה ותחתון ית סיבתי בדווי לבי קבורתא: (א) וכפנא תקיף בארעא: (ב) והוה כד פסקו למיכול ית עיבורא דאייתו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבינו לנא קליל עיבורא: (ג) ואמר ליה יהודה למימר מסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא תיחמון סבר אפי בדלית אחוכון ועירא עמכון: (ד) אין איתך משדר ית אחונא עמנא ניחות ונזבון לך עיבורא: (ה) ואין ליתך משדר לא ניחות ארום גברא אמר לנא לא תיחמון סבר אפי בדלית אחוכון עמכון: (ו) ואמר ישראל למא אבאישתון
לי

בעל הטורים

למשה ולישראל (וע"ש): (לג) ולכו. ג' במסו' הכא ואידך (ש"א כח) ואור לכם ולכו' גם לאנכם גם בקרבכם קמו וגו' ולכו מלמד שהרשה אותם להוליך לאן ובקר אע"פ שאין יוצאים ממצרים והו גם לאנכם גם בקרבכם קמו וגו' ולכו. ואמר להם שלא ילכו אלא בכי טוב חסו ואור לכם ולכו: (לו) כלנה. ב' במסרה הכא ואידך ואת עלית על כולנה לומר שלער של בנימין עלה על כל הלער שנלטער משמעון ויוסף לפי שהוחזק בו ג"פ ואמרינן סימוק אע"פ שאין נחש יש סימן ד"א כלנה כתיב חסר שעלי ווטל מזון נשותיהם שהם כלותי: (לז) שמים ב' במס' הכא ואידך (איוב ה') ופותה תמית קנאה. דורש סופו במדרש בעדת קרח דכתיב בהו קנאה ויקנאהו למשה במחנה אלו דתן ואבירם בשביל שאמר שני בני תמית נתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם. אם שני בני' (הם) דתן ואבירם (עם התיבות): (ד) נרדה ג' במסרה הכא ואידך נרדה ונבלה שם שפתם. (שה"ש י"ד) נרדה אחרי שלשתים לילה שאמר אם ישך שבלא נרדה מיד ונרדה ביום ובלילה למהר הדבר כמו התם נרדה לילה וגם רמז למה שדרשו שירדו להרוג ארץ מצרים כדכתיב
נרדה

יונתן

(לד) בפרגמטיא ל' גמרא בברכות ובכמה דוכתי פי' סחורה וכן פ"י בפ' מוכר לסוחר ע"ש: (לה) דיסקייה גם הוא לשון המורגל בדרז"ל: (לו) לוקחא פלי לרה ולוקה: (לז) תקטול בשמתא דייק דאלו היה מיתה ממש איך יאמר ראובן דבר שאינו
בסק

רש"י

שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה. הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני (ב"ר): (ב) כאשר כלו לאכל. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית (ב"ר): כאשר כלו. כד שציאו (והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספוקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שציאו): (ג) העד העד. לשון התראה שמסתמא התראה מתרה בו בפני עדים. וכן (ירמיה יא) העידותי באבותיכם (שמות יט)
כד

רמב"ן

עד היותם עם אביהם כאשר אמר ויהי הם מריקים כי אולי היו האחרים לוקחים למשואיהם תבן כי לא יאכלו כל משאם בדרך וזה האחד לא היה ממורו מזון והולך למספא ומצא כספו בפי אמתחתו וכתב רש"י כי אמתחת הוא השק ואונקלוס תרגם טוענא והנראה מדעתו שהיו לכל אחד שק גדול ושקים קטנים להשוות משאם וכלל המשא יקרא אמתחת. והנה אירע לאחד שמצא כספו בפי אותו השק שפתח ולא קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כלם. והקרוב אלי כי אמתחת שק גדול יש לו שני לדדים הנקרא בלשון תלמוד תרלוסתא ובפי אחד מן הלדדין הושם הכסף לכולם ואירע לא' שפתח הלד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים ונקרא אמתחת בעבור שימתח ללדדין: (לד) ואת הארץ תסחרו. שנו לו בדבר ומפני השלום כדי שישמע אליהם לשלח אתם בנימן כי ברלונם מיד היו חוזרים לולי שאמר לא ילך בני עמכם. וכן אמרו לו היככה האחד הניחו אתי ולא הגידו לו מאסרם ולא אמר שמעון ויתכן שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו ולא שנו הכתוב וטעמו שתביאו סחורה כרלונכם לקנות התבואה ולא אקח מכם סחורתכם כי איטיב לכם תחת בשתכם. וכן שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו התכללות לאביהם. או כאשר אמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו אמר להם לא כי בראות ערות הארץ באתם לראות והגידו לי אם אביכם חי ואם יש לכם עוד אח כי אחקור עליכם ואדע מה אתם. ואז ענו שנים עשר אחים אנחנו בני איש אחד והוא בארץ כנען היום כי עודנו חי והקטן עמו והאחד איננו והוא מה שאמר יהודה אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בספור כאשר הזכרתי. ורש"י כתב תסחרו תסבבו וכל לשון סחורה וסוחרים על שם שמסבבים אחר פרקמטיא כאשר שלוה הרב להזכר מזה שלא אמרו אלא שיהיו רשאי' לסבוב הארץ ולסבוב בה כרלונם תמיד ולא פירש כן שנו וסחרום ויסחרו אותה: (לז) את שני בני תמית. קבל עליו בקללה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בחיות ענשך עלי אם לא אביאנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים ואמר את שני בני והם היו ארבעה לאמר תחת האחד מבניך יהיה הכפל בבני: והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח
ביהודה

אבן עזרא

כמו 'אחד בחשבון: (לג) ואת רעבון בתיכם. לורך: (לו) כלנה. כל הלרות האלה. וי"א כי פי' תמית תענים. והאחרים אמרו שזאת המלה לנגד
השם

פרוש על אבן עזרא

נמלא כסף כספים. ר"ל לאם המספר. ופי' כן בעבור ה"א האחד הידוע.
ר"ל

ספורנו

לנו. שנתן בלב זה עם היותו ירא אלהים שיעשה לנו זאת כדי לכבוש אותנו בבואנו אליו כאומרם אחר כך ולקחת אותנו לעבדים וזה לשלם לנו מדה כנגד מדה על מכירת אחינו, והנה המכירה לא היתה מאתנו להרע אבל היתה מצד שחשבנוהו לרודף ובן מות ומה שלא הכרנוהו היה ע"ל הספק בהיותו אחינו: (לו) עלי היו כלנה. אין אחד באלו המקרים באחד מבניכם אבל כולם בבני. זה בלי ספק אינו כי אם בסבת מרידותיכם זה עם זה ואתם המשכלים אותי: (לז) את שני בני תמית. קבל עתה את שני בני שימותו אם לא אביאנו כענין קללת רב לשמואל כאמרו (שבת פרק ח' שרצים) יהא רעוא דלא לוקמו ליה בני וכן הוה ליה: (לח) לא ירד בני. הימיד לי מאותה האם שהיתה עקרת הבית: (ב) שובו שברו לנו.
כי

פירוש רשב"ם

(לה) כספיהם. לפי שהסמך מבלעת את החטף נדגשת הפ"ה של כספיהם: וכן נסך נסכיהם:

וכסף.

לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד
לָכֶם אָח: ז וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ
לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם
חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ
אֶת־אֲחִיכֶם: ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־
יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה
וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־
אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ: ט אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי
תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ
וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים:
י כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ
זֶה פַעֲמָיִם: יא וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל
אֲבִיהֶם אִם־כֵּן | אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ
מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ
מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט
בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים: יב וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ
בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי
אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי
מִשְׁגֶּה הוּא: יג וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ
שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ: יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־
אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי: טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים
אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם
וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף: ששי טז וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־
ביתו

אונקלוס

לְגַבְרָא הַעַד־כְּעַן לְכוֹן אֲחָא: ז וַאֲמַרוּ מִשְׁאַל שְׁאֵל־גַּבְרָא לָנָא וּלְיַלְדוּתָנָא לְמֵימַר הַעַד־כְּעַן אֲבוּכוֹן קַיָּם הַאִית לְכוֹן אֲחָא וְחַוֵּינָא־לֵהּ עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲמִדַּע הֲוֵינָא־יָדְעִין אֲרֵי יֵימַר אוֹחִיתוּ יַת־אֲחוּכוֹן: ח וַאֲמַר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי שְׁלַח עוּלֵימָא עִמִּי וּנְקוּם וְנֵיזֵיל וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת אַף אֲנַחְנָא אַף־אַתְּ אַף־טַפְלָנָא: ט אֲנָא מְעָרְבְנָא־בֵהּ מִן־יְדִי תִּבְעֵנֵּהּ אִם־לָא אַיְתֵנֵּהּ לָךְ וַאֲקִימִנֵּהּ קֳדָמָךְ וְאֶהֱי־חָטֵי לָךְ כָּל יוֹמַיָּא: י אֲרֵי אִלּוּלָפוֹן בְּדָא־אִתְעַכַּבְנָא אֲרֵי־כְעַן תַּבְנָא דְּנַן תַּרְתֵּין־זִמְנִין: יא וַאֲמַר לְהוֹן יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹן אִם־כֵּן הָכָא דָא עֲבִידוּ סִיבוּ מִדִּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא בְּמָנֵיכוֹן וְאוֹחִיתוּ לְגַבְרָא תִּקְרֻבְתָּא זְעֵיר קְטַף וּזְעֵיר דְּבַשׁ שְׁעַף וּלְטוֹם בִּטְנִין וְשִׁגְדִין: יב וְכַסְפָּא עַל־חַד־תְּרֵין סִיבוּ בִידְכוֹן וְיַת־כַּסְפָּא דְּאִתּוֹתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתִיבוּן בִּידְכוֹן מָאִים שָׁלוּ הוּא: יג וְיַת־אֲחוּכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תּוּבוּ לְוָת־גַּבְרָא: יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין לִקְדָם גַּבְרָא וְיִפְטַר לְכוֹן יַת־אֲחוּכוֹן אָחֳרָנָא וְיַת בִּנְיָמִין וַאֲנָא כְּמָא דְּאִתְכְּלֵית תְּכֵלִית: טו וּנְסִיבוּ גֻבְרַיָּא יַת־תִּקְרֻבְתָּא הָדָא וְעַל־חַד־תְּרֵין כַּסְפָּא נְסִיבוּ בִידְהוֹן וּדְבָרוּ יַת־בִּנְיָמִין וְקָמוּ וּנְחַתוּ לְמִצְרַיִם וְקָמוּ קֳדָם יוֹסֵף: טז וַחֲזָא יוֹסֵף עִמְּהוֹן יַת־בִּנְיָמִין וַאֲמַר לְדִי־מְמַנָּא
על

מסרה ז שאול, ב' מלא. שאל, השתא מלעיל והאלף בפתח ומוקף. על פי, ב'. הידוע, ג' דמ"ל וב' חסר. הורידו, מ"ל דמ"ל. ח שלחה, ו'. ונקומה, מ"ל ג'. ונחיה, ד'. גם אנחנו, י"ג פסו' גם גם גם. ט תערבנו, ל'. הביאתיו, מ"ל ב' יודין וס"ו. והצגתיו, ל'. י לולא, ד' כתיב א'. פעמים, הפא רפי. יא אלהם, חסר. אם כן, פסק. אפוא, כ"כ בוא"ו וא' וס"י. בכליכם, מ"ל. והורידו, מ"ל דמ"ל. צרי, ב'. נכאת, ב' באלף וס"ו. ולט, ב' ומס'. בטני', ל'. ושקדים, ל'. יב ואת הכסף, ד'. המושב, ב' דין פתח וא' קמץ ומ"ל. אמתחתיכם, כ"ל ס"ו ומ"י. תשיבו, מ"ל. יג קחו, ל' הקוף בקמץ לסבת האתנח. וקומו, ב' ומ"ל. שובו, ב' מ"ל בפסו' וחד ושובו. יד ואת בנימין, ד'. בנימין, י"ז מ"ל. שכלתי, ל' חסר. שכלתי, ל'. טו ומשנה, ב'. כסף, דגש מד"ד. בנימן, ב' בלי' חסר. וירדו מצרים, ה' בלי'. טז בנימין, י"ז מ"ל. על ביתו, ס'.

ת"א אנכי אערבנו בתרא קעג. אם לא מכות יא. אם כן אפוא בתרא טו. וטבח טבח חולין פה.

רש"י

כך העד בהם: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצי (יש מפרשים לשון עלה שמגדלים ביחידות וזהו עצי עריסותינו) עריסותינו גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר ה"ז שמוש אחד מארבע לשונות שמשמש כי והוא אי שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה. נתנבא בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות. ברעב בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך. מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: (ט) והצגתיו לפניך. שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים. לעוה"ב: (י) לולא התמהמהנו. על ידי כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו. (יא) אפוא. לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו מאתכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה כראשית רבה: בטנים. לא ידעתי מה הם. ובפירושי א' ב' של רבי מכיר ראיתי פיסט"ציאש ודומה לי שהם אפרסקין: (יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם. לשבור אוכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם. אל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקודש נזרקה בו לרבות יוסף (ב"ר): ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (טו) ואת בנימן. מתרגמינן ודברו ית בנימן לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח מיד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר:
וטבח

לִי לְחַוָּאָה לְגַבְרָא הָעַד כְּדוֹן אִית לְכוֹן אָחָא: (ז) וַאֲמָרוּ מִישְׁאַל שָׁאִיל גַּבְרָא לְנָא וּלְיִחוּסְנָא לְמֵימַר הָעַד כְּדוֹן אֲבוּכוֹן קַיָּים הָאִית לְכוֹן אָחָא וְתַנִּינָא לֵיהּ עַל מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין הֲמִידַע הֲוֵינָא יָדְעִין דְּיֵימַר אַחִיתוּ יַת אֲחוּכוֹן: (ח) וַאֲמַר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּי שְׁדַר טַלְיָא עִמִּי וְנֵיקוּם וְנֵיזִיל וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת אוּף אֲנַן אוּף אַנְתְּ אוּף טַפְלָנָא: (ט) אֲנָא מְעָרְבְנָא בֵּיהּ מִן יְדֵי תִּבְעִינֵיהּ אִין לָא אַיְתֵינֵיהּ לְוָתָךְ וַאֲקִימִנֵיהּ לְקֳמָךְ וְנִתְחַיֵּיב קֳמָךְ כָּל יוֹמַיָּא:

[(ט) נְהֵוֵי מַרְחִיק מִן מִשְׁאַל בִּשְׁלָמָא דְאַבָּא כָּל יוֹמַיָּא:]

(י) אֲרוּם אִילוּלַפּוֹן שְׁהִינָא אֲרוּם כְּדוֹן תַּבְנָא דְנַן תַּרְתֵּין זִמְנִין: (יא) וַאֲמַר לְהוֹם יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹם אִין כְּדֵין הוּא דָא עִיבִידוּ סִבוּ מִמָּה דִּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא הֲבוּ בְּמָנֵיכוֹן וְאַחִיתוּ לְגַבְרָא דוֹרוֹנָא קְלֵיל שְׂרַף קְטַף וּקְלֵיל דְּבַ"שׁ שַׁעֲוָה וְלֶטוֹם מְשַׁח דְּבוֹטְנִין וּמְשַׁח דְּלוּזִין: (יב) וְכַסְפָּא עַל חַד תְּרֵין סִיבוּ בִּידֵכוֹן וְיַת כַּסְפָּא דְּאִיתוֹתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתוּבוּן בִּידֵיכוֹן דִּלְמָא בְּשָׁלוּ הֲוָה:

[(יב) בְּכִיפְלָא:]

(יג) וְיַת אֲחוּכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תוּבוּ לְוַת גַּבְרָא: (יד) וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין קֳדָם גַּבְרָא וְיִפְטוֹר לְכוֹן יַת אֲחוּכוֹן חוֹרָנָא וְיַת בִּנְיָמִין וַאֲנָא הָא כְּבָר אִתְבַּשְּׂרִית בְּרוּחַ קוּדְשָׁא אֲרוּם אִין אִיתְכְּלִית עַל יוֹסֵף אִיתְכַּל עַל שִׁמְעוֹן וְעַל בִּנְיָמִין:

[(יד) וַאֲנָא הֵיךְ מַה דִּי לָא תְּכָלִית עַל יוֹסֵף בְּרִי כֵּן לָא אוֹסִיף לְמִתְכְּלָא לָא עַל שִׁמְעוֹן וְלָא עַל בִּנְיָמִין:]

(טו) וּנְסִיבוּ גוּבְרַיָּא יַת דּוֹרוֹנָא הָדָא וְעַל חַד תְּרֵין כַּסְפָּא נְסִיבוּ בִּידֵיהוֹן וּדְבָרוּ יַת בִּנְיָמִין וְקָמוּ וּנְחַתוּ לְמִצְרַיִם וְאִתְעַתְּדוּ קֳדָם יוֹסֵף: (טז) וַחֲמָא יוֹסֵף עִמְּהוֹן יַת בִּנְיָמִין וַאֲמַר לִמְנַשֶּׁה דִּמְמַנָּא אַפִּיטְרוֹפּוֹס עַל בֵּיתֵיהּ אָעֵיל יַת גוּבְרַיָּא

בעל הטורים

עשה שבנו זה ס"ת כס בן ד' לומר שהשם מלוה לצדיקים: (יא) מעט צרי ומעט דבש תו'. ד' מינים הביאו לו מנחה כנגד ו' בני הגבירות כל א' מין א': (טו) ומשנה כ' מדה ונצלח עם שפחם (ועי"ז הרגו איש רעהו ע"ש ברש"י): (ז) על פי ב' במסו' ע"פ הדברים פ"פ שנים עדים. שהוצרכנו להגיד לו על פי הדברים האלה כאלו היו עדים בדבר: (ט) לך כל (הימים. עם הסיגום) בגימ' העוה"ז ולבא (עם הכולל): (י) כי במסירה

יונתן

בסק המטע להמים בידים את בני בניו לכן מתרגם בשמחה שכן היה מנהג ראשונים לענש בנידוי כמפורסם כן בדרז"ל: (ח) טליא פי' נער: (יא) כל קליל בלשונו הוא מרגום על קטן ומעט וכן ת"י בפ' כח ונכאת דוכחין: (יד) אין אתכליה פי' אם אשכל על יוסף אז אשכל גם עליהם וזה נתבשר ברוח הקודש בגלוי קלא ולא ביכור אמיתי כאשר חשבו קלאס לסביה לא איתכלי דהוה משמע שלא נשכל שזהו דעת רש"י

רמב"ן

ביהודה כי יהודה גבר באחיו ועוד כי ראובן כבר פשע (נ"ל באביו) באחיו ולא יבטח בו והכלל כי היתה עלת יהודה טובה לשכיו לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם טפנו: (יד) ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימן. נראה על דרך הפשט כי לא היה שמעון רצוי אביו בעבור דבר שכם ולכך לא אמר את שמעון בני ואת בנימן. כי לא יזכרנו בשמו כאשר עזבו במצרים ימים רבים ואלו היה בניתי לשם לא שלח עדיין את בנימן ויניחנו במצרים. ורש"י כתב רוח הקדש נגנה בו לרבות את יוסף. ובבראשית רבה גם כן אמרו ושלח לכם את אחיכם זה יוסף. אחר זה שמעון. ונכון הוא כי נתן דעתו בעת התפלה להתפלל עתה גם על האחר אולי עודנו חי. ולשון אחר דרשו שם בבראשית רבה אמר רבי יהושע בן לוי פתר קריא בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים לפני שליט זה הקדוש ברוך הוא שנאמר י"י איש מלחמה וכתיב ויתן אותם לרחמים: ושלח לכם את אחיכם אלו השבטים. אחר ואת בנימן זה יהודה ובנימן: ואני כאשר שכלתי בחורבן ראשון שכלתי בחרבן שני. לא אשכל עוד זה לשונם ז"ל. והכוונה כי ירידת יעקב למצרים ירמוז לגלותינו ביד אדום כמו שאפרש ולזה הכניא הענין מתחלתו והתפלל אתם לשעה ולדורות והכתוב הזה כפי מדרשם יש לו סוד גדול. כי אמר ואל שדי במדת הדין יתן לכם רחמים שלפניו יעלה אתכם ממדת הדין למדת רחמים והמשכיל יבין: ואני כאשר שכלתי שכלתי. ואני עד שובכם אהיה שכול מספק כאשר שכלתי מיוסף ומשמעון שכלתי ובנימין ל' רש"י והנכון שהוא אומר לא תוכלו להוסיף עלי שכול כי כבר שכלתי יתנחם מכל הבא עלי ביתרון כאבו על יוסף וכמוהו וכאשר אבדתי אבדתי. כלומר כבר אני אבודה ואם ימיתני לא יוסיף עלי אבדון: (יח) להתגולל עלינו. מן ועמשא מתגולל בדם ומשלה מגוללה בדמים כאדם שישפוך מלך אל לד על שכבו: ולהתנפל עלינו. כאדם שיתנפל ברגונו על שכירו מלוא קומתו ולונקלום תרגם להתגולל לאיתרברבא עלנא שיבאו עלינו כשוא הים בגליו ולהתנפל לאיסתקפא לשים עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו יקרא

אבן עזרא

[ש]השם. וכלל הדבר אילו היה נודע נכונה לא [ת]היה יעקב מאחרים: (ח) גם אנחנו. דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון. כמו משל בנו [א]גם אתה: (יא) זאת עשו. זאת [ב]העלה: מזמרת הארץ. כל דבר משובח. מגזרת [ג]זמירות: צרי ונכאת. כבר [ד]פירשתים: בטנים. אין לו ריע במקרא. וי"א [ה]האגוזים: (יב) משנה. [ו]שני: משגה. משגות בעלי [ז]הה"א. וטעם ואל שדי שיש לו כח לעשות כאלה: (יד) כאשר שכלתי. במות יוסף אחשב

פירוש על אבן עזרא

[ש]ר"ל כי אין שייך כפשוטו להמית בני ראובן אם לא יביא את בנימין וגם היום נשבעים עם חיי הבנים לאמת הענין. ומדויק מלת לאמור. ופי' ויאמר לאביו לאמר אשר ישבע לה' בחיי בניו ויבקש עליהם המות אם לא יביא את בנימין. [ת]כענין שאמרו חז"ל בב"ר בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון היה אומר כפתור ופרח. תשעה שהיה אומר דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם. ר"ל אין ממש בדבריו כמ"ש יעקב לדחוי בעלמא. [א](שופטים ח' כ"ב). ואולם לפי הפשט נוכל לפרש ג"כ גם הראשון. כי לפי דעת יעקב שע"ה כבר מת יוסף והיה מפחד לשלח את בנימין. ע"כ טען יהודה אם לא ישלח בנימין א"כ גם הם ימותו כמו יוסף. [ב]כי אין שייך גבי לקיחה עשיה. ע"כ מוסיף כי העשיה מורה על העלה. [ג](ישעיה כ"ד ט"ז) כי מיטב השיר והמשובח שבו נקרא זמיר. וכן זמרת פי' מנחה ממיטב פירות הארץ אשר ראוי לשבח הארץ המוליאם. וכן ת"א מדמשבח בארעא ככתוב קודש הלולים לה' (ויקרא י"ט כ"ה). [ד](לעיל ל"ז כ"ה). [ה]כן פי' בערוך ערך בטן. [ו]ר"ל הכסף לשבור בר עכשיו הוא שני לכסף המושב הראשון. ולא כמ"א ויב"ע על חד תרין. [ז]כי בכשו שגה, והוא ע"מ מקנה שלשו

ספורנו

כי ספק שהיו מבקשים להוליך עמם את בנימין כדי לאבדו כיוסף כמו שאמר לשם אותי שכלתם לא שהיה הדבר כאשר ספרו: (ח) ונחיה. במזון: ולא נמות. על יד האיש אדוני הארץ שאמר לנו ויאמנו דבריכם ולא תמותו: (י) כי לולא התמהמהנו. והטעם שקבלתי עלי חטא עולם אם לא הביאותיו הוא מפני שדבר ברור אצלי שלולא התמהמהנו מאז שספרנו אליך דברי האיש או מאז שכלה השבר: כי עתה שבנו זה פעמים. שלא היה האיש מעכבנו כלל בהיותו ירא אלהים ולא יוסיף להרע עמנו כאשר ידע האמת: (יא) אם כן. אם הדבר כן כמו שאמרתם שסתרה האיש בכם והוא ירא אלהים: איפוא. מן השכרם ראוי שזאת תעשו: קחו מזמרת הארץ בכליכם מעט צרי. כי אמנם המנחה שתובל לאיש נכבד להון ילטרך שתהיה רבת הכמות להשביע עין הכילי ומזה המין היתה מנחת יעקב לעשו אבל כאשר יובילוה לנדיב אשר כסף לא יחשוב ראוי שתהיה מעט אבל תהיה דבר נבחר מדברים המגלאים על המעט והם בהיכלי מלך ומזה המין היתה המנחה הזאת ליוסף: והורידו לאיש מנחה. קודם שתלכו לראות פניו למען תראו איך יקבל המנחה ברלון. ובזה תדעו איך יקבל אתכם בסבר פנים יפות כאמרו לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידנו עולה ומנחה. ואח"כ (יג) וקומו שובו אל האיש. כי עכ"פ תכשרו פניו מלד מה במנחה ההולכת לפניכם כאמרו אכן מן השוחד בעיני בעליו וכו': (טו) ויעמדו לפני יוסף. קודם הבאת המנחה ולכן יראו כאשר הובאו בית יוסף: (טז) ויאמר לאשר על ביתו. ולא רלה לדבר לאחיו עד לאת אותו כל הנכנסים עליו כדי להאליך בספור ענינם: הבא את האנשים הביתה. אל בית הדירה, כי היה אז בשער המלך או במקום אשר ישפוט שם: כי אתי יאכלו. לראות עניים

פירוש רשב"ם

(יב) וכסף משנה. לקנות: אולי משגה הוא. לסימן נתנוהו על פי האמתחות להכיר כל אחד איזה אמתחת שלו לפי חשבון הכסף ושכחוהו. לחזור ולקחתו: (יד) כאשר שכלתי שכלתי. כמו וכאשר אבדתי אבדתי כלו' על הספק אני שולחי

ביתו הבא את־האנשים הביתה וטבח
טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים
בצהרים: יז ויעש האיש כאשר אמר
יוסף ויבא האיש את־האנשים ביתה
יוסף: יח וייראו האנשים כי הובאו
בית יוסף ויאמרו על־דבר הכסף השב
באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים
להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת
אתנו לעבדים ואת־חמרינו: יט ויגשו
אל־האיש אשר על־בית יוסף וידברו
אליו פתח הבית: כ ויאמרו בי אדני
ירד ירדנו בתחלה לשבר־אכל:
כא ויהי כי־באנו אל־המלון ונפתחה
את־אמתחתינו והנה כסף־איש בפי
אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו
בידנו: כב וכסף אחר הורדנו בידנו
לשבר־אכל לא ידענו מי־שם כספנו
באמתחתינו: כג ויאמר שלום לכם
אל־תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן
לכם מטמון באמתחתיכם כספכם
בא אלי ויוצא אלהם את־שמעון:
כד ויבא האיש את־האנשים ביתה יוסף
ויתן־מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא
לחמריהם: כה ויכינו את־המנחה עד־בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי־
שם יאכלו לחם: כו ויבא יוסף הביתה ויביאו° לו את־המנחה אשר־בידם
הביתה וישתחוו־לו ארצה: כז וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם
הזקן אשר אמרתם העודנו חי: כח ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו
חי ויקדו וישתחו°: כט וישא עיניו וירא את־בנימין אחיו בן־אמו ויאמר הזה

°הא' דגוש °וישתחוו קרי

אחיכם

אונקלוס

על־ביתה אעיל ית־גבריא לביתא ונכוס נכסתא
ואתקין ארי עמי ייכלון גבריא בשירותא: יז ועבד גברא
כמא די־אמר יוסף ואעיל גברא ית־גבריא לבית
יוסף: יח ודחילו גבריא ארי אתעלו לבית יוסף ואמרו
על־עסק כספא דאתותב בטוענא בקדמיתא אנחנא מתעלין
לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין
ולמדבר־ית־חמרנא: יט וקריבו לות־גברא די־ממנא על־
בית יוסף ומלילו עמה בתרע ביתא: כ ואמרו בבעו רבוני
מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן־עיבורא: כא והוה כד־
אתינא לבית־מבתא ופתחנא ית־טוענא והא כסף־גבר
בפום טוענה כספנא במתקלה ואתיבנא יתה בידנא:
כב וכספא אחרנא אוחיתנא בידנא למזבן עיבורא לא
ידענא מן־שוי כספנא בטוענא: כג ואמר שלם לכון לא־
תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימא בטועניכון
כספכון אתא לותי ואפיק לותהון ית־שמעון: כד ואעיל
גברא ית־גבריא לבית יוסף ויהב־מיא ואסחו רגליהון ויהב
כסתא לחמריהון: כה ואתקינו ית תקרבתא עד־דעל יוסף
בשירותא ארי שמעו ארי־תמן יכלון לחמא: כו ועל יוסף
לביתא ואיתיאו לה ית־תקרבתא די־בידיהון לביתא וסגידו־
לה לארעא: כז ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון
סבא די אמרתון העד־כען קים: כח ואמרו שלם לעבדך
לאבונא עד־כען קים וכרעו וסגידו: כט וזקף עינוהי וחזא
ית־בנימין אחוהי בר־אמה ואמר הדין אחוכון זעירא די

אמרתון

מסרה הבא, ג', ב' חסר וא' מ"ל. וטבח, וא' למען טבח. בצהרים, י"ב. יז ויבא, כ"א. ביתה, ג'. יח וייראו, כו"ל בתו' בב' יודין. הובאו, ל' ומ"ל. השב, מטעי' בי' שמושב ל' דגש. מובאים, מ"ל דמ"ל. להתגלל, ל' וחסר. ולהתנפל, ל'. ולקחת, ד' רפין. אתנו, כל תו' חסר יוד ואתנו. חמרינו, ח"ו ומ"י. כ בי אדני, ו'. ירד, חסר. כא המלון, מ"ל. ונפתחה, ל' פתח דגש וחד רפי. והנה, ל'. כב הורדנו, ל' [ומ"ל]. כג מטמון, ל' ומ"ל. ויוצא, י"ב מ"ל. אלהם, חסר. כד ביתה, ג'. מספוא, מ"ל ו' א'. לחמריהם, ח"ו ומ"י. כה ויכינו, מ"ל. בוא, י"ג מ"ל. כו הביתה, י"ט. ויביאו, ב' דגש הא' מ"ל. הביתה, י"ט. כז לשלום, מ"ל. השלום, מ"ל. העודנו, מ"ל. כח שלום, מ"ל. עודנו, מ"ל. וישתחו, וישתחוו ק'. כט וישא עיניו, ה' חסר אל. בנימין, י"ז מ"ל בתו'. הזה, ד' רפי.

ת"א את בנימין אחיו בן אמו בפלא קכג.

רש"י

(טז) וטבח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים. זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז די"זנר. ויש הרבה בגמרא שרא לכלבא שירותיה. בלע אכולא שירותא (ברכות ל"ט). אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יוד"ין ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר: וייראו. שאין זה אלא לאספם אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגלל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא ל' להתעולל כדמתרגמינן עלילת דברים תסקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון (קהלת יב) גלת הזהב (נחום ב) והצב גלתה שעלתה שהוא לשון מלכות: (כ) בי אדני. (יבמות לז סנהדרין סד) לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירד ירדנו. ירידה היא לנו (ב"ר) רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: (כג) אלהיכם. (תנחומא) בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו.

הזמינו

גובריא לביתא ופרע בית ניכסתא וסב גידא נשיא ואתקן תבשילא באפיהון ארום עמי ייכלון גובריא באישון שירותא דטיהרא: (יז) ועבד גברא היכמא דאמר יוסף ואעיל גברא ית גובריא לבית יוסף: (יח) ודחילו גובריא ארום איתעלו לבית יוסף ואמרו על עיסק כספא דתב לטונא בקדמיתא אנן מתעלין למתעקפא עלן ולמדייא עלן ולמקני יתן לעבדין ולמיסב ית חמרנא: (יט) וקריבו לות גברא דיממנא אפיטרופוס על בית יוסף ומלילו עמיה בתרע ביתיה: (כ) ואמרו בבעו ריבוני מיחת נחיתנא בקדמיתא למזבן עיבורא: (כא) והוה כד מטינא לבית מבתותא ופתחנא ית טוננא והא כסף גבר בפום טוניה כספנא במתקליה ואתיבנא יתיה בידנא: (כב) וכספא חורנא אחיתנא בידנא למזבן עיבורא לא ידענא מן שוי כספנא בטוננא: (כג) ואמר שלם לכון מן רבוני לא תדחלון אלהיכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימא בטוניכון כספיכון אתא לותי ואפיק לוותהון ית שמעון: (כד) ואעיל גברא ית גובריא לבית יוסף ויהב מוי ושזיגו ריגליהון ויהב אספסתא לחמריהון: (כה) ואתקינו ית דורונא עד מעל יוסף בשירותא דטיהרא ארום שמעו מניה ארום תמן יסעדון לחמא: (כו) ועל יוסף לביתא ואעילו ליה ית דורונא דבידיהון לביתא וסגידו ליה על ארעא: (כז) ושאיל להום לשלם ואמר השלם לאבוכון סבא דאמרתון לי העוד כדון קיים: (כח) ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כדון הוא קיים וגחנו וסגידו: (כט) וזקף ית עינוי וחמא ית בנימין אחוי בר אמיה ואמר הדין
אהוכון

בעל הטורים

במסורה ומשנה כסף. ומשנה שבכון. לומר לך ק"ו מה הכא שנשתנה בא הכסף ליד אחי יוסף בלא לשלמו בכפלים כ"ש שעתידין האומות לשלם כל הכסף שלוקחים מישראל כפלי כפלים

יונתן

רש"י שנגלגלה בו רוח הקודש אבל הוא כתב הא כבר אתגמריה ודוק: (טז) ופרע בית ניכסתא פי' גלה להם בית השחיטה כ"ה בחולין פי' גיד הנשה מ"ד ענום פרע להם בית השחיטה והכן עול גיד הנשה וזהו גידא נשיא: (יח) למתעקפא הוא לשון דכז"ל הבא בעקיפין פי' בערמה: (כד) אספסתא הוא לשון גמרא בב"ב והוא מאכל
בהמה

רש"י

הזמינו עטרוהו בכלים נאים: (כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין: (נראה דיוקו דרש"י מפרשה בתראה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא עכ"ל מפרוזדור לטרקלין ודוק:) (כח) ויקדו וישתחו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד השתחואה
משתטח

רמב"ן

יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן ת"י תואנה תוספקא: וטעם ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו. כי ידאגו על חמוריהם לאמר הנה יקחו גם את חמורינו עם אמתחותיהם ולא נוכל לשוב לביתינו בר ויומתו כולם ברעב: (כ) בי אדוני. לשון בעיא ותחנונים הוא ובלשון ארמית בייא בייא לשון רש"י וזה דבר זר מאד נשמכו אל מלת לשון טורקי ואינה דומה אליה כי בייא טלה מלה לא תשתנה ולא יאמ' ממנה בי ועוד שמלה הסיא איננה לשון בעיא ותחנונים כמו שאמר הרב אבל היא לשון צעקה ותרעומות על שבר ועל עוות דבר כגון מלת אבוי בלשון קדש והיא ידועה בלשון ערב ירגילו אותה בקינותיהם כולן בפתחות הבית ובלשון יון בייא הבי"ת רפא בשוא יאמרו אותה על הדוקס והנער ובב"ר בסדר בראשית מהו שלו לרוכב בערבות ביה שמו אין לך כל מקום ומקום שאין לו ממונה על בייא שלו אגריקוס במדינה ממונה על בייא שלו אגרטום במדינה ממונה על בייא. שלו כך מי ממונה על בייא של עולמו הקב"ה. ר"ל שבכל מקום יש איש ממונה על הצעקה ועל העוות והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הכועקים בייא. ועוד לפנינו בפרשת ויגש אליו אמר לו יהודה בייא אתה מעביר עלינו שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו זו היא השמת עין. ובפרשת ויהי בשלח שמא אני מעביר בייא על בריה ובפרשה וישמע יתרו כשמנה אדם וכשל שלית כל טורח ליבור עליו אם רואה אדם מעביר בייא על חברו או עובר עבירה ולא מיחה הוא נענש עליו. ובפרשת אשה כי תזריע נוח אנא בייא עליכון וכן במקומות הרבה ואונקלוס שתרגום בי אדני בבעו רבוני לא שהוציא מלת בי מן בעו אבל לדרך הענין שהוא בא בכל מקום בענין הבקשה: ור"א אמר כי בי אדני דרך קצרה בלשון הקדש והוא כמו בי אדני המלך העון והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני. וא"כ נכון הוא שיאמר אדם בי אחי או בי שמעני ולא מצאתי שתבא מלת בי רק עם אדני או עם השם הנכבד הנכתב באל"ף דלי"ת שגם הוא לשון אדון ולכן אני אומר שפי' בי בעלותי אתה אדון ומושל ובאו שני בנויים לחזוק כמו ולי אני עבדך בי אני אדני ודומה לזה כי בי בעזרך אני: (כג) נתן לכם מטמון באמתחותיכם. אמר ר' אברהם יתכן שהיה לאדם מטמון בבורו ושכחו וילא בגורלכם כי כספכם בא אלי והנה הם דברי נסומים כי איך ילא לכל אחד כספו במשקלו אבל כל דבר מכוסה יקרא מטמון. טמן עצל ידו בצלחת. יש לנו מטמונים בשדה. והנה אמר להם כי דרך המאמרים לוקחי התבואה לשום כל אחד כספו בשקו והנה המשביר לקח מן הבאים שקיהם ומלא עשרה שקים שבר והכסף טמן תחת התבואה ובא אדניו
ולוה

אבן עזרא

אחשב [ג]כי שכלתי משכל: (יח) להתגולל. מגזרת בגלל [ס]שדבר: ולהתנפל. כאדם שיתנפל מעלמו על אחד [י]ויאמר לו אתה הפלתני: (כ) בי. לשון בקשה. ולפי דעתי שהוא דרך קלרה. כמו בי אדני [כ]העון. וטעם עון במקום הזה כטעם גדול [ל]עוני מנשוא. והטעם עשה בי מה שתרלה ותשמעני: (כג) נתן לכם מטמון. יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו באוכל [ס]וילא בגורלכם כי כספיכם בא אלי: (כד) ביתה יוסף. כמשפט [י]הלשון אל בית יוסף: (כז) השלום אביכם הזקן. שם תמת [ס]שם התאר והיא דרך קלרה כאילו אמר השלום לאביכם. וכן אתה [ע]שלום: (כח) ויקדו. שמו הקדקד בארץ [ס]וכבר פירשתי: (כט) אלהים
יחנך

פירוש על אבן עזרא

פרשו קנה. [ה]ר"ל מלת שכולתי הוא עבר. שכלתי הוא הוה. והלא מקודם לא נחסר לו רק יוסף. וכהיום הולכים כולם לסכנה. ואיך הוא הדמוי. ואם הסווי הוא אשר הולך בנימין הלא אינו ידוע ימה יהיה עמו. ע"כ מפרש ר"א כי במושבו על מחת יוסף היה נחשב בעיניו כמו שהוא שכול מכולם. [ס](דברים ע"ו י') ופי' בסבת הדבר הזה. וכן פה ע"י מזכת הכסף אולי גלגלו עליהם עוד איזה עלילת דברים. [י]ור"ל זה המ"ם מבנין נפעל ולא כמוב נגולל ולנפל וכו'. ע"כ מפרש הם יעצו ענין ויאומרו עליהם א"כ יבוא מעלמו הרעה עליהם. [כ](ש"א כ"ה כ"ד). [ל](לעיל ד' י"ג) שפירושו עונש. כ"כ אמרה אביגיל לדוד. אחרי עשכני עשה עמי מה שתחפץ אך תשמע מקודם הענין וכו'. וכ"כ טענו עם איש אשר על הבית. [ס]ופי' לכם הוא בשבילכם. ויותר היה כלאה לפרש אשר זה הכסף אשר היה בתבואה באה לבית יוסף. ע"כ הוזכר להם כספם. כי זה בודאי לא רלה לפקוח עיניהם הכסף אשר היה בתבואה באה לבית יוסף. ע"כ הוזכר להם כספם. כי זה בודאי לא רלה לפקוח עינים אשר שמו הכסף בכונה. ע"כ מפרש ר"א כי הוא הכסף אשר היה באוכל התבואה מכבר. [י]ה"א בסוף כלמ"ד בתחילה. [ס]פי' היה ראוי להיות מלת השלום בלא וא"ו. כמו ויבוא יעקב שלם. והיה פי' השלם אביכם. אם אביהם הוא שלם. ע"כ פי' כי הוא תאר בן אדם שלום. ור"ל אם שלום לאביהם והוא שם דבר מעלוה. [ע](ש"א כ"ה ו'). [ס]ר"ל חז"ל (בשבועות ע"ז ע"ב) אמרו אין השתחויה אלא פשוט ידים ורגלים. ור"א פירש וישתחו (לעיל כ"ג ל') שישום ראשו כמשפט הכוהן שבח. ופה פי' (לעיל פס' כ"ו) כתוב וישתחו לו ארלה. בודאי זאת היא פשוט ידים ורגלים. ופה כתוב וישתחו בלא מלת ארלה בודאי איננה רק הרכנת הראש על שאלת שלום אביהם. והיה ל"ל מתחילה וישתחו והדר ויקדו. ע"כ פירש ר"א אשר ההשתחויה היתה מקודם. ואח"כ הרכינו ג"כ הקדקד. ופי' וישתחו כבר השתחו. וכן פי' ר"א בכמה מקומות וכן פי' ויאמר גם מי אם פי' וכבר אמר וכו' (לעיל כ"ד י"ד) ע"ש בפי' לא"ע המובא בשם התוספות הפי' כ"כ.
שכלוי

ספורנו

עניניהם עם בנימין ולנסות אם יקנאו בו כשירבה משאת בנימין ממשאות כלם: (כא) כספנו במשקלו. באותם המטבעות עצמן לפיכך חשבנו שלא היה מתנה ממעות של אחרים: (כז) השלום. יש שלום לכם בבריאות הגוף כי אמנם הבריאות יהיה בשלום השפכים וזה כשלא יתקוממו אחד מהשפכים על השני: אביכם הזקן אשר אמרתם וגו'. כי אמנם שלום הזקן יקרה על המעט כאמרם רז"ל שמחותם של זקנים מתרפסות ואזניהם מתכבדות: (כח) שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. גם לעבדך לאבינו יש שלום ולא שלום המתים כי אמנם עודנו חי: ויקדו וישתחוו. על שאלת
שלום

פירוש רשב"ם

שולחו עד שיארע יארע: (יט) וידברו אליו פתח הבית. קודם שנכנסו: (כג) ואלהי אביכם. הכל היו יודעים שמלומדים בניסים היו: (כה) ויכינו
את

אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר
אלהים יחנך בני: שביעי ל וימהר יוסף
כי־נכמרו רחמיו אל־אחיו ויבקש
לבכות ויבא החדרה ויבך שמה:
לא וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר
שימו לחם: לב וישימו לו לבדו ולהם
לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם
כי לא יוכלון המצרים לאכל את־
העברים לחם כי־תועבה הוא למצרים:
לג וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר
כצערתו ויתמהו האנשים איש אל־
רעהו: לד וישא משאת מאת פניו
אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת
כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו:
מד א ויצו את־אשר על־ביתו לאמר
מלא את־אמתחת האנשים אכל
כאשר יוכלון שאת ושים כסף־איש
בפי אמתחתו: ב ואת־גביעי גביע
הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת
כסף שברו ויעש כדבר יוסף אשר
דבר: ג הבקר אור והאנשים שלחו
המה וחמריהם: ד הם יצאו את־העיר
לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על־ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם
ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה: ה הלוא זה אשר ישתה אדני
בו והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם: ו וישגם וידבר אלהם את־
הדברים האלה: ז ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה
לעבדיך

אונקלוס

אמרתון לי ואמר מן־קדם־יי יתרחם־עלך ברי: ל ואוחי
יוסף ארי־אתגוללו רחמוהי על־אחוהי ובעא למבכי ועל
לאדרון־בית־משכבא ובכא תמן: לא ואסחי אפוהי ונפק
ואתחסין ואמר שויאו לחמא: לב ושויאו לה בלחודוהי
ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמה בלחודיהון ארי
לא יכלין מצראי למיכל עם־עבראי לחמא ארי־בעירא
דמצראי דחלין־לה עבראי אכלין: לג ואסחרו קדמוהי
רבא כרביותה וזעירא כזעירותה ותמהו גבריא גבר לחברה:
לד ונטל חלקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חלקא דבנימן
מחלקי דכלהון חמשא חלקין ושתיאו ורויאו עמה: א ופקיד
ית־די־ממנא על־ביתה למימר מלי ית־טועני גבריא
עיבורא כמה־די יכלין למטלי ושוי כסף־גבר בפום טוענה:
ב וית קלידי קלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית
כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל: ג צפרא
נהר וגבריא אתפטרו אנון וחמריהון: ד אנון נפקו מן־
קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי־ממנא על־ביתה קום
רדף בתר גבריא ותדבקנון ותימר להון למה אשלמתון
בישא חלף טבתא: ה הלא דין דשתי רבוני בה והוא
בדקא מבדק בה אבאשתון די עבדתון: ו ואדביקנון
ומליל עמהון ית־פתגמיא האלין: ז ואמרו לה למה ימלל
רבוני כפתגמיא האלין חס לעבדיך מלמעבד כפתגמא
הדין

מסרה ויאמר, ז' פסוק מ מ. יחנך, ב' לקול ועקד. ל נכמרו, ג'. לבכות, מ"ל. שמה, י"ח ק"פ. לא ויתאפק. ב' חמן. שימו, מ"ל. לב וישימו, מ"ל. ולהם, ס'. ולמצרים, ל'. האכלים, ס"ו ומ"י. ויכלון, מ"ל דמ"ל וגון בסוף. לאכל, כל או' חסר. תועבה, כל או' מ"ל. הוא, ויו ומירק. לג הבכר, חסר. כבכרתו, ל' וחסר. והצעיר, מ"ל. כצערתו, ב' חסר בלי'. לד משאת, ד' ב' חסר וב' מ"ל בלי'. אלהם, חסר. ותרב, ב'. משאת, ו' פתחין. ממשאת, ל' וחסר. ידות, מ"ל. מד א על ביתו, ח'. מלא, ח' דגש. יוכלון, ב' ובענין מ"ל דמ"ל וגון בסוף. ושים, ט'. ב גביעי, ל' ומ"ל. גביע, כו"ל בל"י. כ"כ. תשים, מ"ל. ואת כסף, ל'. שברו, ב' בב' לי'. ג הבקר, ל' ר"פ. אור, מ"ל. שלחו, ל' וחסר. וחמריהם, ס"ו ומ"י. ד הרחיקו, מ"ל. רדף, ל' בתורה וחסר. אלהם, חסר. טובה, מ"ל. ה הלוא, י"ג מ"ל בתורה. הרעתם, חסר דחסר. ו וישגם, ס' חסר בלי'. אלהם, חסר. ז חלילה, מ"ל.

ת"א וישא משאת פסחים לו מליעא נג מכות יט. וישתו וישכרו שבת קלט. הבקר אור פסחים ב תענית י' ס' הזוהר פ' ויקהל.

רש"י

נמשכה לארץ: (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים אמר יש לי י' אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר. שהיה בכור לאמי. אשבל. ששבאו אל. גרא. שנתגייר באכסניא. ונעמן. שהיה נעים ביותר. אחי וראש. אחי היה וראשי היה. מפים. מפי אבי למד. וחפים. שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד. שירד לבין האומות כדאיתא במסכת סוטה מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובל' משנה (ב"מ ע"ד) על הכומר של זתים ובלשון ארמי (פסחים כ"ח) במכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: (לא) ויתאפק. נתאמץ. והוא לשון (איוב מא) אפיקי מגינים חזק וכן (שם יב) ומזיח אפיקים רפה: (לב) כי תועבה הוא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר: (לג) הבכר כבכרתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולן בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כלם. כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: (לד) משאת. מנות: חמש. ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. (ב"ר) ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו: (ב) גביע. כוס ארוך וקורין לו מדרי"נש: (ז) חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו לשון

ירושלמי

אֲחוּכוֹן זְעִירָא דַאֲמַרְתּוּן לִי וַאֲמַר מִן קֳדָם יְיָ יִתְרַחַם עֲלָךְ בְּרִי: (ל) וְאוּחִי יוֹסֵף אֲרוּם רְחִשׁוּ רַחֲמוֹי עַל אָחוּי וּבְעָא לְמִבְכֵּי וְעַל לְקִיטוֹנָא דְבֵי מַדְמְכָא וּבְכָא תַּמָּן:

[(ל) לְקִיטוֹנָה וְשִׁוֵּי:]

(לא) וְשַׁנֵּג אַפּוֹי מִן דִמְעָן וּנְפַק וְאִזְדָּרֵז וַאֲמַר שַׁווּ לַחְמָא: (לב) וְשַׁוִּיו לֵיהּ בִּלְחוֹדוֹי וְלְהוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן וּלְמִצְרָאֵי דְאָכְלִין עִמֵּיהּ בִּלְחוֹדֵיהוֹן אֲרוּם לָא כָּשְׁרִין מִצְרָאֵי לְמֵיכוֹל עִם יְהוּדָאֵי לַחְמָא אֲרוּם בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵיהּ יְהוּדָאֵי אָכְלִין: (לג) וְאַחְזְרוּ קֳדָמוֹי רַבָּא בְּהִלְכַת רַבְנוּתֵיהּ וּזְעִירָא בְּהִלְכַת זְעִירוּתֵיהּ וַהֲוָה נָקִיט כַּסָּא דִכְסַפָּא בִּידֵיהּ וּמְקַשְׁקֵשׁ בְּמַנְחֵשׁ בְּנָהָא דְלֵאָה סְדַר בְּצִטְרָא חֲדָא וּבְנָהָא דְזִלְפָּה בְּצִטְרָא חֲדָא וּבְנָהָא דְבִלְהָה בְּצִטְרָא חֲדָא וּבִנְיָמִין בַּר רָחֵל סְדַר לְצִטְרֵיהּ וְתַמְהוּ גוּבְרַיָּא אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ: (לד) וּנְטַל חוּלָקִין מֵעַל פָּתוּרֵיהּ וְשַׁדַּרִינוּן מִן קֳדָמוֹי לְקֳדָמֵיהוֹן וּסְגָא חוּלְקָא

יונתן בן עוזיאל

דְבִנְיָמִין מִן חוּלָקֵי כּוּלְהוֹן חַמְשָׁא חוּלָקִין חוּלָק חַד חוּלָקֵיהּ וְחוּלָק חַד מִן דִּילֵיהּ וְחוּלָק חַד מִן אִנְתְּתֵיהּ וְתַרֵין חוּלָקִין מִן תְּרֵין בְּנוֹי וּשְׁתִיוּ וּרְוִיוּ עִמֵּיהּ דְמִן יוֹמָא דְאִתְפָּרְשׁוּ מִנֵּיהּ לָא שְׁתוּ חַמְרָא לָא הוּא וְלָא הִינוּן עַד יוֹמָא הַהוּא: (א) וּפַקֵּיד יַת מְנַשֶּׁה דִמְמַנָּא אַפִּיטְרוֹפּוֹס עַל בֵּיתֵיהּ לְמֵימַר מְלֵי יַת דִּיסַקֵּי גוּבְרַיָּא עִיבוּרָא הֵיכְמָא דְאִינוּן יָכְלִין לְסוֹבְרָא וְשַׁוֵּי כְּסַף גְּבַר בְּפוּם טוּנֵיהּ: (ב) וְיַת אוּגְבִינִי אוּגְבִין דִכְסַפָּא שַׁוֵּי בְּפוּם טוּנָא דִזְעֵירָא וְיַת כְּסַף זְבִינוֹי וַעֲבַד כְּפִתְגָּמָא דְיוֹסֵף דְמַלֵּיל: (ג) צַפְרָא נְהִיר וְגַבְרַיָּא אִיתְפַּטְרוּ הִינוּן וְחַמְרֵיהוֹן: (ד) הִינוּן נְפַקוּ מִן קַרְתָּא לָא אַרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אֲמַר לִמְנַשֶּׁה דִי מְמַנָּא אַפִּיטְרוֹפּוֹס עַל בֵּיתֵיהּ קוּם רְדַף בָּתַר גּוּבְרַיָּא וְתַדְבְּקִינוּן וְתֵימַר לְהוֹם לְמָא שַׁלֵּימְתּוּן בִּישְׁתָּא חוֹלָף טַבְתָא: (ה) הֲלָא דֵין דַהֲוָה שָׁתֵי רִבּוֹנִי בֵּיהּ וְהוּא מְשַׁיְּרָא הֲוָה מְטַיֵּיר בֵּיהּ אַבְאֶשְׁתּוּן מַה דַעֲבַדְתּוּן: (ו) וְאַדְבְּקִינוּן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין: (ז) וַאֲמַרוּ לֵיהּ לְמָא יְמַלֵּיל רִבּוֹנִי

כפתגמיא

בעל הטורים

כפלים: (כט) יחנך ב' במסו' הכא ואידך (ישעיה ל') חנון יחנך לקול זעקך. זהו שיש במדרש ששאלו כמה בנים יש לך ומה שמם וא"ל שלכולם קרא שמות ע"ש הגלות שאירעו לאחיו וזהו לקול זעקך שא"ל שהיה מצטער על אחיו. (היד) כאמרו רחמיו ואמר לו אלהים יחנך בני: (לא) ויתאפק ב' במסרה הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו מה הכא תחלה צער וסופו שמחה כשהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה לצער וסופו שמחה וששון ליהודים: (לג) והצעיר ב' במסרה והצעיר כצעירתו (ישעיה ס') והצעיר לגוי עצום בנימין שהיה צעיר שאלו גדול תכולם כדכתיב ותרב משאת בנימין ממשאות כולם: (לד) משאת ב' במסרה

יונתן

בהמה וכן תרגום אם ינגח שור על צליבו הורא על אספסתא: (ל) כחשו רחמוי פי' כמו רחש לבי וכן מרחשת שעניינו נענוע ונדנוד כי כן דרך הרולה לבכות וק"ל: (לב) דחלין וכו' פי' כי לאכול המה ירחאם ע"ז שלהם וכן ת"א ודייקו מלה תועבה וק"ל: (ב) אוגביני אוגבין מלה גביע מתרגמו אוגב לפעמים תסכה ומתרגמו כלידא כמו שת"א כאן ובפ' תרומה בגביע דמנורה והגאון מוהר"ד רולה לשנות את טעמו בשינוי דמיקא כאשר כתב בעלמו ע"כ לא העתקתיו וע"ש: (ה) מטיירא מטייר כבר פירשנו ועוד פירוש בפסיקת' מאי בטייר אסטרלוג היו שהיו יודעים במזלות:

נרלונן

רמב"ן

ונוה אליו לשפכ' אל כל בני יעקב כי רלה למהר לשלחם או מפני שלא נא הכסף אליו וכוה לכל אחד בפי אמתחתו כספו במשקלו כי כל אים יביא בדמיו כסף טוב מסור לסס וזה יקרה תמיד בשוקים ובאולרות המלכים מרוב מהומות העם: (א) כאשר יוכלון שאת. יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו: ושים כסף איש בפי אמתחתו. לדעתם. כי אמר להם ידע אדני כי עשה לכם חמס ויבקש להטיב לכם שהם עשה זה בפעם הראשונה שלא לדעתם היה להם התגללות בגביע שנעשה בו כאשר נעשה בכסף אבל היה לדעתם וידעו בכסף כאשר ידעו במשא כי הכירו כי נתן להם כאשר יוכלון שאת ואם היה שלא לדעתם אולי טען עליהם כי היה הכסף גם בפעם הזאת מטמון ולא יתכן כן בגביע ומי יוכל לדין עם שתקיף ממנו. ודע כי בעבור היות השוברים רבים מאד בכל מלרים ומאומות רבות בתוכם היו הבאים ונותנין שקיהם כפיהם בשקיהם למשביר והוא מודד להם לפי הכסף המגלא בהם והם לוקחים הנתן להם כאשר דבר מלך שלטון ועוד כי באמונה הוא עושה ועל כן לקחו בפעם הראשונה שקיהם סגורים ולא ידעו מה בתוכם גם בשנית: (ה) הלא זה אשר ישתה אדני בו. לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו גם הם ענו כאלו אינם יודעים מה מבקש. ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב ואמרו אשר ימלא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת: ונעם אשר ישתה אדני בו. עלילה להגדיל עליהם האשם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בוזה המלכות ולא יועיל כי ירבה שמד ותשלומין: והוא נחש ינחש בו. כי איננו רולה שיהיה הכוס שלו לאחרים וישאל למנחשי' עליו וזהו שאמר אים אשר כמוני. וכוונתו לומר כי על פי המנחשים ידע שהם גנבוהו. ולכך רדף אחריהם יותר מכל הבאים בביתו וכל זה להתנכר בענין

כאשר

אבן עזרא

יחנך. אין לו משקל *אולי השתנה כן בעבור אות הגרון: (ל) כי נכמרו. נערו ויקדו וכן עורנו כתנור [ג]נכמרו: (לד) וישא משאת. דורון: ידות. חלקים: ממשאות כלם. מדורון כל א' [ד]מהם. כי רחוק לתת לו חמש [ש]ידות על כל חלק וחלק: (ב) גביעי. כוס: (ה) והוא נחש ינחש בו. הוא נסה [ה]אתכם בו לדעת אם אתם גנבים. כמו [א]נחשתי. וכן כי נחש [ב]ינחם. וטעמו למה לא פחדתם כי לנסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעל מתי עיני עד שתקחוהו. ויאמר ר' יונה כי פי' בו בעבורו [ו]וכן הוא טעמו והוא ישאל למנחשים בעבורו. גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשים וי"א כי הגביע היה מלוייר ובו היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה

פירוש על אבן עזרא

[א]שראוי להיות יְחָנְךָ היו"ד בשו"א והחי"ת בקמ"ץ והנו"ן דגש לחסרון אות הכפל כי השורש הוא חנן. ולהקל על הלשון נפלה נקודת הדגש ונתחלפו התנועות להיות היו"ד בקמ"ץ והחי"ת בשו"א כמ. [ב](איכה ה' י'). [ג]פי' שהיתה הדורון שלו גדול מדורון של כ"א מהם. [ש]ר"ל אם כפשוטו. וכתיב ממשאת כלם א"כ היה לבנימין ה' חלקים כנגד כ"א והיה לו חמשים חלקים. ע"כ מפרש כ"א שהיה חלקו רק גדול מאחיו ויעלה פי' כדעת החזקוני. מאת פניו אליהם. שהיה רולה יוסף חלק כ"א מהם אם ראוי לו. וכאשר בא חלק בנימין. פני יוסף הוסיף מעט. ואח"כ הוסיפה אשתו מעט וב' בניו א"כ היה חלקו גדול ע"י ה' ידים יד המלך ויוסף ואסנת וב' בניו. [ת]ר"ל הכפל לשון. ע"כ מפרש נחש הראשון על אחיו. וינחש השני הוא ע"י הגביע. [א](לעיל ל' כ"ז). [ב](להלן פס' ע"ו) ופי' ג"כ כ"כ הסמן עביתי ע"י הגביע. אם איככם גנבים. וללורך המלוכה לריך לנסות האנשים אם הם נאמני כוס. [י]ור"ל נחש ינחש ע"י המכשפים אם יחסר. ולפי פי' ג"כ אמר להם אים כמוני וכו' בודאי יודיע חכמת הכשוף. ויש לי מנחשים אחרים זולתי לשאול ע"י. ולפי דעת הי"א פי' כאשר הגביע היה מלויר והיה מגיד תעלומות. והיה מוכיח אותם כי שמו פניהם לגנבו לעשות ג"כ ככה והוא טעות. כי רק הוא מסוגל לנחש בו ולא זולתו. או פי' אם א' גונב דבר מבית המלך אע"פ שהוא דבר קטן משיג העונש כפי כבוד אשר גונב ממנו כי בזה מקל בכבודו. והגונב ערך גדול מבית הדיוט

כענש

ספורנו

שלום: (כט) אלהים יחנך בני. מאשר שאתה יחיד לאמך כאמרם ויותר הוא לבדו לאמו אלהים יתן לך חן שיקרבוך אחיך וזולתם: (ל) ויבך שמה. שחשב בלרת אביו ואחיו: (לב) וישימו לו לבדו. שלא יכירו אחיו שהוא עברי: כי לא יוכלון המצרים. לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו עם המלרים: (לד) ותרב משאת בנימין. לראות אם יקנאו בו: חמש ידות. שעם כל חלק שהיה שולח לכל שנים מהם כמנהג היה שולח חלק לבנימין להראות חשיבותו על כולם: וישכרו עמו. במיני יין מלכות רב שנתן לפניהם שלא היו מורגלים בהם ולא השגיחו שלא לשתות כל לרכם מן הראשון כאשר ראוי לעשות לכל סועד עם הגדולים כאמרו כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך: (א) ושים כסף איש בפי אמתחתו. בידיעתם שתאמר להם שהפלתי לשלם להם טובה תמורת הכעס שלערתים: (ב) תשים בפי אמתחת הקטן. לראות איך יתנהגו עמו כשיראו אותו בסכנה אם יעמדו עליו כדי להצילו: (ה) הלא זה אשר ישתה אדוני בו. היה דבר עמהם כשהיו כולם יודעים את הדבר: (ז) למה ידבר אדוני כדברים האלה. כמו מודה את

כולנו

פירוש רשב"ם

את המנחה. כי בדרך בשקים הוכחש יופי הפירות: (לב) כי תועבה. מאוס ובזוי היה למצרים לאכול עם אנשי עבר הנהר כי נבזים היו בעיניהם ואנשי מצרים נסי רוח היו כדכתיב קראתי לזאת (רהב) הם שבת. וכן כי תועבת מצרים כל רועה צאן. מבזים היו בעיניהם הרועים כי הצאן היה מאוס בעיניהם. כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. דבר המשוקץ למצרים ומאוס נזבח לעיניהם לצורינו ולא יבזו אותנו לסוקלנו באבנים דרך בזיון כמו שמצינו בשמעי בן גרה יצא יצא ויסקל. קילל דוד וסיקל בעפר דרך בזיון: (לג) וישבו לפניו. צוה יוסף להושיבם כך. ויתמהו. שהרי כולם נולדו בשבע שנים ואין להבחין איזה קודם לזה: (לד) ותרב. כמו ותרבה נתרבתה מתנתו. וכן ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. נשתלמה: (ג) הבקר אור. האיר כמו ראו נא כי אורו עיני לשעבר. וכן מה טובו אהליך יעקב: (ד) יצאו את העיר. כמו עברו וסבו את העיר. וכן כצאתי את העיר. כמו בני יצאוני יצאו ממני: (ה) והוא נחש ינחש בו. יש לומר שהיה מראה עצמו לעיניהם כיודע עניינים על ידי קסם. ויש

מפרשים

לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃ ח הֵן
כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ
הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב
מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב׃ ט אֲשֶׁר
יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ
נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים׃ י וַיֹּאמֶר גַּם־
עַתָּה כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא
אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם׃
יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ
אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ׃ יב וַיְחַפֵּשׂ
בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ
בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃ יג וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם
וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה׃
מפטיר יד וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף
וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃
טו וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה
אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ
יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־
נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ

אונקלוס

הָדֵין׃ ח הָא כַסְפָּא דִי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוֹעֲנַנָא אֲתֵיבְנוּהִי
לָךְ מֵאַרְעָא דִכְנָעַן וְאֵכְדֵין נִגְנוּב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ כַּסְפָּא אוֹ
דַהֲבָא (מָנִין־דִּכְסַף אוֹ מָנִין־דִּדְהַב)׃ ט דִי יִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ
מֵעַבְדָּיךְ וּמִית וְאַף־אֲנַחְנָא נְהֵי לְרִבּוֹנִי לְעַבְדִין׃ י וַאֲמַר
אַף־כְּעַן כְּפִתְגָמֵיכוֹן כֶּן־הוּא דִי יִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ יְהֵי־לִי עַבְדָּא
וְאַתּוּן תְּהוֹן זַכָּאִין׃ יא וְאוֹחִיאוּ וְאַחִיתוּ גְּבַר יָת־טוֹעֲנֵהּ
לְאַרְעָא וּפְתַחוּ גְּבַר טוֹעֲנֵהּ׃ יב וּבַלֵּשׁ בְּרַבָּא שָׁרִי וּבִזְעֵירָא
שֵׁצִי וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בְּטוֹעֲנָא דְבִנְיָמִן׃ יג וּבַזַּעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן
וּרְמוֹ גְּבַר עַל חֲמָרֵהּ וְתָבוּ לְקַרְתָּא׃ יד וְעַל יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי
לְבֵית יוֹסֵף וְהוּא עַד־כְּעַן תַּמָּן וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי לְאַרְעָא׃
טו וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף מָה־עוֹבָדָא הָדֵין דִי עֲבַדְתּוּן הֲלָא
יְדַעְתּוּן אֲרֵי־בָדָקָא מְבַדֵּק גַּבְרָא דִי כְוָתִי׃ טז וַאֲמַר יְהוּדָה
מָה־נֵימַר לְרִבּוֹנִי מָה־נְמַלֵּל וּמָה־נִזְכֵּי מִן־קֳדָם־יְיָ אִשְׁתְּכַח
יָת־חוֹבָא בְּעַבְדָּיךְ הָא אֲנַחְנָא עַבְדִין לְרִבּוֹנִי אַף־אֲנַחְנָא
אַף דְּאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵהּ׃ יז וַאֲמַר חַס לִי מִלְּמֶעְבַּד דָּא
גַּבְרָא דִי יִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵהּ הוּא יְהֵי־לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן
סְקוּ לִשְׁלָם לְוָת־אֲבוּכוֹן׃ ס ס ס
יח וּקְרֵב לְוָתֵהּ יְהוּדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי יְמַלֵּל־כְּעַן עַבְדָּךְ
פִּתְגָּמָא קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא־יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי
כפרעה

מסרה ח השיבנו, ל' וכ"כ [מ"י ומ"ו]. כנגב, חסר. אדניך, ס"ו ומ"י. ט ונם, מפעי' ב' נס. אנחנו, ל'. י עבד, ב' ק"ז ובענין. נקים, ב' ובחד יו"ד. יא ויורדו, מ"ל ו' ב' חסר י'. יב ויחפש, ב' בטעם ז"ג השין שמאלי. בגדול, מ"ל. ובקטן, חסר. וימלא, ז'. בנימן, חסר. יג ויעמס, ל' וחסר וחד יעמס. חמרו, חסר. וישבו, חסר. העירה, ע'. יד עודנו, מ"ל. טו הלוא, י"ג מ"ל בתורה. כמני, כל או' חסר. טז נאמר, דגוש מד"ד. לאדני, לא מפקין א'. נדבר, דגש מד"ד. נצטדק, דגש מד"ד. הננו, ג' דגושים בתורה. לאדני, לא מפקין א'. יז חלילה, מ"ל. מעשות, מ"ל. לי, דגש מד"ד. עבד, ב' ק"ז. ואתם, ב' בטעם ז"ג בסיפרא. לשלום, מ"ל. יח בי אדני, ז'.
ת"א ויחפש בגדול פססים ז ס. מה נדבר ומה שנה קס. חלילה לי עקידה שער כו.

הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃ יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה
לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם
עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ס ס ס

קמ"ו. יחזקיהו. אמציה. והיה לי עבד סימן ותיבות אלפים כ"ה: הפטרת מקץ במלכים א' בסימן ג' ויקץ שלמה:

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי
אדני

רש"י

לשון גנאי. ותרגום חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום: (ח) הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה. וכלן מנויין בבראשית רבה: (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר. עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהם כלם נתפסים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: (יב) בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמס איש על חמרו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישבו העירה. מטרופולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם: (טו) הלוא ידעתם כי נחש ינחש וגו' הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: (טז) האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום היתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: ומה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינה נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו מגזרת צדה לדרך. ותיבה שתחלתה סמ"ך או שי"ן כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העקר כגון (קהלת יב) ויסתבל החגב (דניאל ז) משתכל הוית בקרניא מגזרת סכל. (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי. מגזרת שמר. (ישעיה נט) וסר מרע משתולל. מגזרת (איוב י"ב) מוליך יועצים שולל. (שמות ט) מסתולל בעמי מגזרת (ירמיה יח) דרך לא סלולה:

חסלת פרשת מקץ

(יח) ויגש אליו. דבר באזני אדני. (ב"ר) יכנסו דברי באזניך: ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה
ב"ר

כפתגמיא האלין חס לעבדך מלמעבד כפתגמיא הדין: (ח) הא כספא דאשכחנא בפום טונא אתיבניה לך מארעא דכנען והיכדין ניגנוב מבית ריבונך מנין דכסף או מנין דדהב: (ט) די ישתכח עמיה מעבדך יהי חייב קטול ואוף אנן נהי לרבוני לעבדין: (י) ואמר אוף כדין הי כפתגמיכון כן יהי דישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין: (יא) ואוחיאו ואחיתו גבר טוניה לארעא ופתחו גבר טוניה: (יב) ופשפש בראובן שרי ובבנימין פסק ואשתכח אוגבין בטונא דבנימין:

[(יב) ופשפש:]

(יג) ובזעו לבושיהון ואיתיהב לדון כח גבורתא וטענו גבר על חמריה ותבו לקרתא: (יד) ועל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עוד תמן ונפלו קדמוי על ארעא: (טו) ואמר לדום יוסף מה עובדא הדא דעבדתון הלא ידעתון ארום מטיירא יטייר גבר דכוותי:

[(טו) והוא מטיירא מטייר ביה:]

(טז) ואמר יהודה מה נימר לרבוני על כספא קדמאה ומה נמליל על כספא בתראה ומה נזדכי על אוגבין מן קדם יי אשתכח חובא על עבדך הא נהנא עבדין לרבוני אוף אנן אוף מאן דאשתכח כלידא בידיה: (יז) ואמר חס לי מלמעבד דא גברא דאשתכח כלידא בידיה הוא יהי לי עבדא ואתון סוקו לשלם לות אבוכון:

ס ס ס

(יח) ויגש וקריב לותיה יהודה ואמר בבמטו רבוני ימליל במטו עבדך פתגמא במשמעיה דרבוני ולא יתקוף רוגזך בעבדך ארום מן שעתא דאתינן לותך הות אמר לן מן קדם יי אנא דחיל וכדון חזרון דינך למהוי מדמיין לריבנוי דפרעה:

[(א) וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו מנך ריבוני ימליל כען עבדך פתגם במשמעיה דריבוני ולא יתקוף רוגזך בעבדך הלא מן זימנא קדמיא דנחתנן לותך למצרים הויתא אמר לן מן קדם יי אנא דחיל וכדו חזרו דינך למהוי

מדמין

בעל הטורים

בפסרה ויפא משלות. משלות פול ומדוחים כדליתא במדרש שהיה מכה בגביע ואומר פלוני ופלוני מאם אחת ישבו ביחד ואני אין לי אם מאמי ובנימין אין לו אם מאמו כשב ביחד וזה היה משחת שוח ומדוחים:

(יח) ויגש אליו (יהודה) בגימ' זהו להלחם עם יוסף. (ועם האותיו' בגי' גם נכנס לפיוס דלג' דברי' נכנס (והשלישים עי' ברב'): ויגש אליו יהודה ס"ת טוב שא"ל אני טוב לך שכמו שאתה מלך גם אני מלך. וע"ז דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו: בי אדוני פי' בי עשה מה שפרלה והנער יעל עם אחיו: ואל יחר ב'

במסורה

יונתן

(יג) בראובן שרי ובבנימין פסק דלא הפרש בגדול ביהודה ולשון גדולה לכן כתב שהוא כמשמעו:

(יח) ירושלמי הלא מן זמנא קדמיא דנחתנן לותך וכולי כל זה ברבה ובילקוט ומדייק לפי זה בשלמא מבעיא ואינו עושה היה כמו שהבטיח ואמר אשימה עיני עליו ולא כלה לקיים אך גוזר ואינו מקיים היכן מלינו ביוסף לכן מתרגם שמזמן קדום אמר וגזר על עצמו להיות ירא אלהים שאמר את האלהים אני ירא והוזר בו להיות כפרעה. יקיר הכא כוותך והכא יקיר כוות פרעה רבך וכולי

פירוש

רמב"ן

כאשר התנכר בנפשו שהחל בגדול ובקטן כלה: (י) גם עתה כדבריכם כן הוא. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבין בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מכן כלן נתפשין אבל אני אעשה לכם לפנים מן השורה אשר ימצא אתו בלבד יהיה לי עבד ל' רש"י ואין לשון גם עתה נופל יפה על הפי' הזה ואולי יאמר גם עתה שכדבריכם כן הוא המשפט. אשר ימצא אתו יהיה לי עבד בלבד אבל יוסף אמר חלילה לי מעשות זאת ויורה כי אין משפט שיהיו כלם נתפשין בגנבה. ולכן אמר חלילה לי כי שופט כל הארץ אני וחלילה לי מעשות לכם חמס כי אין חיוב בעשרה שנמצא גנבה ביד אחד מהם בלתי אם נודעו בה נשותפים יחד ללכת לגנוב ולקח אחד מהם את הגנבה לדע' כלם אז יתחייבו. והנכון כי מתחלה היה מאשים את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה הרעותם אשר עשיתם והם סטרו עצמם באמרם אשר ימצא אתו ומת כי הוא הגנב וגם אנחנו הנקיים מן הגניבה נהיה לעבדים הנה דעתם לומר שהגנב אשר ימצא אתו הוא לבדו היודע בגנבה כי אם היו כלם בגנבה למה ימות זה ויחיו הם ראוי שימותו כלם או יהיו כולם עבדים כי הדין בהם שוה אבל הם טועני' שלא ידעו האחרים בגנבה רק קנסו את עצמם שיהיו גם הם לעבדים ולכן אמר להם גם עתה שאתם נועדי' ונמצאי' יחדיו כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא הגנב והוא לבדו הראוי להענש ויהי לי עבד כי בתשלומיו אני חפץ יותר ממיתתו ואתם תהיו נקיים כי אולי לא ידעתם בגנבה כאשר אמרתם. או טעם כן הוא. כן יהיה. גם עתה שאין כן המשפט כדבריכם. כן יהיה. וכנהו ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו. טעמו כן יהיה והוא הנכון בעיני והוא דברי רבותינו בבראשית רבה שאמרו עשרה בני אדם שנמצאו בגנבה אין כלם בסילה. אני איני עושה כן וכו' נתכוונו לזה שפירשתי לא כדברי רש"י ונוכל לתקן לדעת הרב שאמר יוסף חלילה לי מעשות זאת שהיה לכם אני רע מאשר על ביתי שפטר אתכם מתחלה ואמר לכם ואתם תהיו נקיים כי אני אקיים דבר עבדי ועלת מלאכי אשלים: (יח) ויגש אליו טעם ידבר נא עבדך דבר. לאמר כי דברים מועטים ידבר ואל יהיו עליו לטורח. והנכון בעיני כי הדבר הוא התמורה אשר

יחלה

אבן עזרא

זה הוא הגדול וזה נולד אחריו: (טז) פי"ת נצטדק. חסר תי"ו התפעל בעבור הצ"די: האלהים מצא. על דרך המשל. כי עון היה לנו וכאילו נסכה ואיננו והיום נגלה. או יהיה פי' עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא:

(יח) ויגש וכו' כי כמוך כפרעה. אתה כמלך והמלך כמוך. וכן כל שני כפי"ן [א]שהן זה אחר זה. כמו כעמי [ב]כעמך. והיא דרך קצרה:

(כ) אב זקן. כי הגדול שבכולם הוא בן מ"ה שנים [י]ויתכן להיות אביהם

נסור

פירוש על אבן עזרא

נענש על גודל הגניבה ע"כ טען יוסף כי המעשה הרע היה כפול. הגניבה היתה יקר ערך לנחש בו. והמנחש היה יוסף אשר הוא משנה למלך. [ד]כי נצטדק שרשו צדק והעי"ת במקום פי"ו הפעל. וכמוהו הצטיידנו (יהושע ט' י"ב) וכל מלה שפ"א הפעל שלה סמ"ך או שי"ן יבוא תי"ו התפעל אחר פ"ס להקל על הלשון ויתסבל החגב (קהלת י"ב ה') מגורת סבל. וישתמר חקות עמרי (מיכה ו' ט"ז) מגורת שמר. ועבור כי העי"ת קרוב במבטא בני ס"י ללד"י הוא במקום לדי"ק. הר"ל מציאה איננה ע"כ הזדמן רק ע"ד מקרה. ואלל ה' אינו שייך זה ע"כ פי' כ"א כי הוא דרך משל. וטעמו כי המליאה היא מלדם כי נסכה מהם עונם והיום נגלה לעיניהם. ולפי פי' הב' עון פי' הוא העונש כמו (לעיל ד' י"ג) וכ"ל אשר זאת היא נחמתם כאשר מפי עליון לא תלא הרעות ואם ה' גזר ככה בודאי הוא לעונשם ולא נוכל לטעון ע"ז.

[א]כ"כ והיה כלדיק וכו' (לעיל י"ח כ"ה). [ב](מ"ב ג' ז'). [ג]יעקב

היה

ספורנו

טולנו: (י) גם עתה כדבריכם כן הוא. אע"פ שעתה בזה הענין כן הוא הדין כמו שאמרתם בהיות הגביע נגיע השליט אשר שלם לכם טובה להשיב כספכם אים אל שקו מכל מקום האיש אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ולא כולכם וגם הוא לא ימות כמו שהיה מן הדין: ואתם תהיו נקיים. מעבדות ומכל עונש אחר: (טו) מה המעשה הזה. שהיה בו רשע עם סכלות שהיה לכם לחשוב שלא יעלם זה בידכם: (טז) מה נאמר לאדוני. להשיב על דבריך באמרת מה המעשה הזה כי אמנם אנו כדבר להכחיש שלא עשינו זאת אע"פ שהדין עמנו: ומה נצטדק. להוכיח במישור שהיה הכל מסבולת המעולל: האלהים מצא את עון עבדיך. לא בשביל זה אנו נענשים שלא חטאנו בזה כלל אלא בשביל עון שעשינו לימים רחוקים כלה האל להעניקנו להפרע ממנו על ידך על דרך מרשעים יצא רשע כאמור (באיכה רבתי) לוליינום ופסום לטוריאנום כאומרם אנו הרבה נתחייבנו מיתה למקום אלא הרבה שלוחים למקום נמרים ואריות שפוגעים בנו ולא נפרע ממנו אלא על ידך שעתיד לתבוע דמנו מידך: (יז) חלילה לי מעשות זאת. שאהיה אני השליח להפרע מכם מעונותיכם הקודמים כענין מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך לא אקח לעבד ולא אענים זו. לתי המוצא אלי עתה בזה הסטא בלבד:

(יח) ויגש אליו. ידבר נא עבדך דבר. מאחר שאמרת חלילה לי מעשות זאת שלא תחפוץ שתהיה תקלה על ידך אפילו למחייבים: ידבר נא עבדך.

להודיעך

פירוש רשב"ם

מפרשים חכם כמותי ינחש על ידי הכוס מי גנבו ממני לפי שכתוב לפנינו כי נחש ינחש איש אשר כמוני ואין כתיב שם ינחש בו: (י) כדבריכם כן הוא. שהרי כולכם שותפים וכן מנהג סוחרים ללקות זה על זה אבל איני חפץ אלא הוא לבדו יהיה לי עבד: (טו) איש אשר כמוני. כי דרך השרים לקסום קסם כמו שמצינו כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסום קסם והנני יודע מי גונב ממוני:

(יח) ויגש. כי כמוך כפרעה: הרי אתה כמלך ויראתי מחרון אפך:

אדוני

אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ
כְּפַרְעֹה׃ יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו
לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃ כ וַנֹּאמֶר
אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים
קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ
וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃ כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ
הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃
כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר
לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃
כג וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד
אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת
פָּנָי׃ כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי
וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃ כה וַיֹּאמֶר
אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃
כו וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ
הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃
כז וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃ כח וַיֵּצֵא
הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ כט וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־
זה

אונקלוס

כְּפַרְעֹה כֵּן אַתְּ׃ יט רִבּוֹנִי שְׁאֵיל יָת־עַבְדּוֹהִי לְמֵימַר הַאִית־
לְכוֹן אַבָּא אוֹ־אֲחָא׃ כ וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית־לָנָא אַבָּא
סָבָא וּבַר סֵיבְתִין זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי
לְאִמֵּיהּ וַאֲבוּהִי רָחֵים־לֵיהּ׃ כא וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּיךְ אַחֲתוּהִי לְוָתִי
וְאֶשַׁוֵּי עֵינִי עֲלוֹהִי׃ כב וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי לָא־יִכּוּל עוּלֵימָא
לְמִשְׁבַּק יָת־אֲבוּהִי וְאִם־יִשְׁבּוֹק יָת־אֲבוּהִי וּמִית׃ כג וַאֲמַרְתְּ
לְעַבְדָּיךְ אִם־לָא יֵחוֹת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא עִמְּכוֹן לָא תוֹסְפוּן
לְמֶחֱזֵי אַפָּי׃ כד וַהֲוָה כַּד סְלֵיקְנָא לְעַבְדָּךְ אַבָּא וְחַוֵּינָא לֵיהּ
יָת פִּתְגָּמֵי רִבּוֹנִי׃ כה וַאֲמַר אֲבוּנָא תּוּבוּ זְבוּנוּ־לָנָא זְעֵיר־
עִיבוּרָא׃ כו וַאֲמַרְנָא לָא נִכּוּל לְמֵיחַת אִם־אִית אֲחוּנָא זְעֵירָא
עִמָּנָא וְנֵיחוֹת אֲרֵי־לָא נִכּוּל לְמֶחֱזֵי אַפֵּי גַבְרָא וַאֲחוּנָא זְעֵירָא
לֵיתוֹהִי עִמָּנָא׃ כז וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי
תְּרֵין יְלֵידַת־לִי אִתְּתִי׃ כח וּנְפַק חַד מִלְוָתִי וַאֲמָרִית בְּרַם
מִקְטַל קְטִיל וְלָא חֲזִיתֵיהּ עַד־כְּעַן׃ כט וְתִדְבְּרוּן אַף־יָת־דֵּין
מן

מסרה כפרעה, ל'. יט היש, בטעם ובלירי בלי מתג כנגד הכלל. כ וילד, ב'. זקנים, ב' חסר. ויותר, ב'. לאמו, ג' דקדים לאביו. ואביו, ע'. אהבו, ד'. כא הורדהו' ב' כ"כ [מו"ק וה"י וחו"ס]. ואשימה, מ"ל וב'. עיני כ"ע. כב לעזב, חסר. כג תספון, ג' כ"כ מו"ק וה"י, לראות, מ"ל. כד עלינו, ב' לאסור את שמשון. אל עבדך, במתג לב"א. כה שבו, כו"ל חסר בתו' *במ"ב ומלעיל. כו לראות, מ"ל. הקטן, הקוף דגש. כז לי, דגוש מד"ד. כח טרף, ג' חסר. טרף, ב' חסר. ראיתיו, ב' וחד וראיתיו מ"ל דמ"ל. כט ולקחתם, ו'.
*ל"ל במ"ב כ"כ בס' מבין מידות.

רש"י

(ב"ר) דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך (ב"ר): (יט) אדני שאל את עבדיו. (ב"ר) מתחילה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש ואף על פי כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר: (כ) ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי: לבדו לאמו. מאותו האם אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה: (כט) וקרהו אסון. (ב"ר) שהשטן מקטרג בשעת הסכנה:
והורדתם

רמב"ן

ישלח פניו להחליף בנימן אחיו בו כי לא יבקש ממנו דבר אחר ושאר דבריו פיוס ובקשה לזה: ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה. יאמר אל יחר אפך בי על דברי לפניך: כי כמוך כפרעה. יאמר אל יחר אפך בי כי על מלך גדול כאלו אני מדבר לפני פרעה: (יט) אדני שאל את עבדיו. לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בספור מה שהיה כבר ביניהם ומה שאמרו ז"ל וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו אינה טענה כי המושל שילוה להביא אדם לפניו לא יעשה על מנת לפטור אותו מן הרעות שיעשה וכ"ש על הגנבה שיגנוב מבית המלך הגביע אשר ישתה בו ומתחלה כבר שם עינו עליו לטובה וקרא לו לשלום ולכבוד. אלהים יחנך בני ועשה לכולם לכבודו ומשתה לפניו בבית המלכות והרבה משאתו ונתן להם בר כאשר יוכלון שאת יותר מן הכסף שהביאו לו כאשר פירשתי ומה לעשות לו. ואשר יראה לי על דרך הפשט שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהי' הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר נהג עמהם חמלה כירא חטא לנחם אותם על הרעב שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו באותם הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך במלותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו אבל בנפשינו הביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תוסיפון לראות פני ולא רצה אבינו לשמוע עד היותינו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה ועתה בראותו כי אין הנער ימות בנפש נכה ולכן תפול נא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהיה לדקה וזה טעם כל הפרשה: ויתכן שיהיה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד. והורדת את שיבת עבדך אבינו. וכן וחטאת עמך. ויש לומר עוד על דרך רבותינו שאמרו זו היא השמת עין. יאמר כי כמוך כפרעה ראוי שתעמוד בדבורך ובמאמרך כי על פיך הביאונו אותו באונס גדול כאשר יזכיר ופחד לפרש לו יותר. אבל יש בסתר דבריו שהיה מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם כי למה יבקש לראותו על הרחם וכן אמרו בבראשית רבה אמר לו יהודה תדע לך שבעלילה באת עלינו כמה מדינות ירדו ליקח אוכל כלום שאלת אותם כמו ששאלת לנו שמא בתך אנו מבקשים או אחותינו אתה מבקש יאמרו כי היה זה נרמז בדבריו: (כא) ואשימה עיני עליו. אמר ר"א הטעם שאראה אותו ולא מצאתי בכתוב שימת עין על הראיה בלבד ושמתי עיני עליהם לטובה. קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי לא צוה אותם שיראהו אשר שיקחנו אלא שישמור אותו וייטיב לו אבל נדר להם יוסף לחמול עליו ולשמרו ואם לא נזכר בפירוש כאשר יקצר שם בכל הדברים האלה אשר ספר יהודה בפניו ולא הזכיר מאסר שמעון ועלילת מרגלים עמהם. דרך מוסר או אימת מלכות: (כב) ועזב את אביו ומת. פירש ר"א ומת אביו וא"כ היה אומר לא יוכל אבינו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת. או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו כי לא יתלו המחלה על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע. אבל פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני נערותו
פיוסו

מדמין לך כפרעה רבך דאת ימי ביה ארום יקיר אנא כוותך ואבא יקיר כוות פרעה רבך דאת ימי ביה דלא אנא משתבע בחיי רישיה דאבא ולית אנא משקר דאין שליף אנא חרבי מן גו תיקא לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דנימלי כל ארעא דמצרים קטילין לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דנעביד כל ארעא דמצרים צדון מן דייור סנך קדמוי אנא משרי ומפרעה רבך אנא מחסיל על מגת מיעבד על כורחיה דאבא או דילמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך מה דעבדו תרין אחוי שמעון ולוי דעלו לכרכא דשכם דהוות יתיב בשלוה וקטלו כל דכורא לפתגם דהרב על ידי דסאיבו לדינה אחתהון דלא הויא מתמניא בשבטייא ולא מקבלא חולקא ואחסנא עמן בפילוג ארעא על חד כמה וכמה דבנימן אחונן מתמני עמן בשיבטייא ומקבל חולק ואחסנא עמן בפילוג ארעא ואנא דחילי קשי סדידהון דערבית לטליא מן ידוי דאבא ואמרית ליה אין לא אייתית יתיה לותך ואקימית יתיה קדמך נהוי חטי לך ומרחק מן שאילת שלמך כל יומיא או דילמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך ארום מלכין ושלטונין אנן כוותך בארעא דכנען:

(יט) רבוני שאיל ית עבדוי למימר האית לכון אבא או אחא:

[(יט) כד חמא יוסף דבדבא וקידא דסליקת גבורתיה דיהודה אחוי ונפקן שערתיה דלביה ובזעו לבושיה ביה בשעתא רמז יוסף למנשה בגבריה ורפס בסמכניה ורעדת כל פלטין דיוסף ביה בשעתא אמר יהודה אילולי דהוא עלע מן בית אבא לא הוה כשר למתעבדא בן כבדין שרי יהודה מרביך בסילוי ואמר רבוני שאיל ית עבדוי למימר האית לכון אב או אח:]

(כ) ואמרנא לרבוני אית לן אבא סבא וברי סיבתין קליל ואחוי מית ואשתאר הוא בלחודוי מן אמיה ואבוי בגין כן רחים ליה: (כא) ואמרת לעבדך אחתוהי לותי ואשוי עינוי לטבתא עלוי:

[(כא) מחום עיני עלוי:]

(כב) ואמרנא לרבוני לית אפשר לטליא למשבוק ית אבוי דאין שביק ית אבוי מיית הוא: (כג) ואמרת לעבדך אין לא ייחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למיחמי סבר אפי: (כד) והוה כד סליקנא לעבדך אבא ותנינא ליה ית פתגמי רבוני: (כה) ואמר אבונא תובו זבונו לנא קליל עיבורא: (כו) ואמרנא לית אפשר לנא למיחות אין אית אחונא זעירא עמנא וניחות ארום לית אפשר לנא למיחמי סבר אפי גברא ואחונא זעירא ליתוי עמנא: (כז) ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארום תרין בנין ילידת לי אנתתי: (כח) ונפק חד מלותי ואמרית ברם מיקטל קטיל ולא חמיתיה עד כדון: (כט) ותדברון אף ית דין מן קדמי ויארעיניה מותא ותחתון ית סיבתי בדווי
לבי

בעל הטורים

במסו' הכא ואידך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם: ודרשינן מלמד שנסתכו פניהם כשולי הקדירה כי על מי היו להם לחרות (וא"כ ע"כ שיחר אינו ל' רוגז כ"א ל' שחרות כמו ועצמותי כמוקד נחרו) ה"נ א"ל יהודה אל ישחרו פניך לריך אני לדבר מעט: כמוך כפרעה (עם האותיות והכולל) בגימ' זה אספיל: (יט) היש לכם אב או אח ועל אמם לא שאל כי ידע שכבר מתה: (כ) וילד. ב' במסרה הכא ואידך כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי. שאם נכים לבנימין כאן הרי כאלו הרגתי איש דהיינו יעקב לפצעי וילד לחבורתי דהיינו בנימין כי א"א להם לחיות זה בלא זה. וילד זקנים חסר שמסר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר: ויותר ב' במסו' הכא ואידך ויותר יעקב לבדו. מה התם מלחמה דכתיב ויאבק איש עמו אף הכא הכין עצמו למלחמה: (כג) לא תוספון לראות פני ב' במסורה הכא ואידך לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. שא"ל לא די שלא תראו עוד את פני
אלא

יונתן

פירוש לפ"ז כי כמוך אני ואני כפרעה וגם שלא מלינו זה שהיה יעקב מלך הכוונה שהיה נכבד מאד ודבריו נשמעים כי ידעו שאלהים עמו וכן לשון תנחומא כשם שאתה ופרעה גדולים במקומכם כן אני ואבי גדולים במקומינו: לדון וכולי פירוש מרבים מלין יותר: מנך קדמוי אנא משרי פירוש ממך אני מתחיל: מתחיל מפיים וזהו כי כמוך כפרעה להשוותכם בהריגה: דערבית לטליא כדכתיב לקמן כי עבדך ערב את הנער. דלמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך ארום מלכין וכולי פירוש וכי לא סופר לך שמלכים אנן ולכן התכללותי על שאני מדבר באזניך בלי מליץ כי יאה למלך מדיין עם מלך והיו כי כמוך אני וק"ל: (יט) ירושלמי כד חמא יוסף כולי קשה ליה שעתה היה בתוקף הרוגז ודברים קשים שדיבר לו כמוך כפרעה וכולי ולומר לו בלשון אדוני אלא דברים ניכרים כאלה והכיל בו וק"ל: ורפס ותעם ברגלו. ללע תרגום של ללע כבר פירשנו: (כא) מחום מלה זו משמע לאחרי אנפין א' לשון חם
וסניכס

רמב"ן

טייתו ילד שעשועים בסיק אביו אשר אהבו ואם יעזבנו ויבא בדרך ימות הנער: (כד) כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדוני. אמרו כי בבוא' אליו מיד הגידו לו שלא יוסיפו לראות פניו בלא אחיהם הקטן ולא אבה לשלחו והיה מניח לו שמעון במאסרו וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אוכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שדחקו הרעב: (כז) אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי. אם יאמר מפורש יחיד לאמו וזה טעם בזה שתרד שיבתו ברעה שאולה אחרי שיש לו כמה בנים רבים ובני בנים ואמו כבר מתה לא תבכה עליו בפניו אבל הטעם כי יעקב לא לקח אשה מדעתו רק רחל וזה טעם ילדה לי אשתי כי לא נולדו לי מאשה אשר היא אשתי ברצוני רק שנים ושמתי אהבתי בהם כאלו הם יחידי' לי והשאר כבני פילגשים הם אלי ואחיו מת וזה לבדו בני יחידי אשר אהבתי ולכן יקדים הכתוב רחל ללאה כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל. ויקרא לרחל וללאה השדה כי היא הקודמת במחשבתו ואמרו המפרשים כי לכך יאמר בסדר הזה בני רחל אשת יעקב כי היא תקרא אשתו באמת בלא מרמה ודעתי היה זה מפני שהזכירה עם בין השפחות וכבר הזכרתי כן: (כט) וקרהו אסון והורדתם את שיבתי. אם יקראהו אסון תורידו את שיבתי ברעה שאולה. או וקראהו אסון שיקראנו כן מפני היותו נער ורך לא נסה ללכת בדרך וכמו שאמר למעלה
פן

אבן עזרא

בחור: (כא) ואשימה עיני עליו. שאראה אותו: (כב) ועזב את אביו ומת. ולמה לא הביא המזכיר המעשה שאין להם הכרע. כמו ויש לוף נעלו וזה עניהם: (כח) אך טרף טרף. והעד כי לא ראיתיו עד הנה:
להתאפק

פירוש על אבן עזרא

היה בן ס"ג כשהתברך ופירש מאביו. י"ל שנים נטמן בבית ש"וע. ז' שנים עבד בשביל רחל הרי פ"ד שנים ושנת עיבור ראובן כמעט שנה הרי פ"ה וק"ל שנים היה בעמדו לפני פרעה. ואם תקיל אלו ג' חדשים משנת עיבור לראובן ותוסיף עדי בא יעקב למצרים מעט. כנגש יהודה לפני יוסף הרי לך מ"ה שנים לראובן. וע"כ הוכרחו לפרש כי הוא זקן אשר הולידם לימי זקנותו. כמ"ש ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם (לעיל מ"ב כ') וכפי דבריו בודאי כונתו לראות ע"י הבחינה על אחיו אם כנים הם. ולעמוד על אמתת דבריהם. המזכיר הוא איסי בן יהודה (ביומא ע"ב ע"א) המעשה שם' שאין להם הכרע וכו' וכ"ל אם הזכיר המעשה ע"ש. למה לא הביא ג"כ זה הפסוק אשר אינו ידוע. אם ומת מורה על אביו או על בנימין. וכ"כ הפסוק וישלוף וכו' (רות ד' ז') גם שם אין לו הכרע מי נתן הנעל ומי קבל. והרמב"ן אולי היה לו גרסא אחרת בפי' ר"א. אולי מדייק ככה מהכתוב למה כתוב כשול את אביו. ואם היה כתוב ומת קודם את אביו הנ' היה מהספקים שאין להם הכרע וכאשר כתוב עוד הפעם ועזב את אביו ומת בודאי מורה המיתה על אביו כ"ז לפי' ר"א. יר"ל בודאי נטרף. ולא ראיתיו וכו' הוא הפי' מן טרף
טורף

ספורנו

להודיעך התקלה שתארע על ידך אם תעשה זאת: ואל יחר אפך. באמרי אליך שאתה גרמת זאת התקלה על כרחנו: כי כמוך כפרעה. כי אם שאמרתי דברים כנגדך לא יהיה בהיותי בלתי מחשיב אותך כי אמנם אתה חשוב בעיני כמו פרעה שהוא המלך: (כ) ואביו אהבו. יותר מכלנו ולכן לא הניחו בראשונה לבא עמנו וזאת היתה הסבה שלא היה עמנו אז לא שאלמנוהו לרגל כאשר חשבת: (כא) ואשימה עיני עליו. ואין לריך שילאו אביו לשלחו: (כב) לא יוכל הנער לעזוב את אביו. כי מאז שיעזוב את געגועי אביו והסבכת פניו יתעלב וכשל לנסבב או ימות: ועזב את אביו ומת. ועם זה אביו ימות בלי ספק: (כג) אם לא ירד. אע"פ שמשמעת עצנותנו האמתית גזרת עלינו בזלזון השוט ובקנס שנביאהו: (כד) ונגד לו את דברי אדוני. ואעפ"כ לא שמע לשלחו אז: (כה) שובו שברו. ובהכרח הרעב הכרחנוהו אותו לשלחו ובכל זאת העיד בנו שאולי לא נביאהו אלי
ויהיה

פירוש רשב"ם

(יט) אדוני שאל. אתה גרמת לנו להביאו הנה וחולין הוא לך לעכבו: ואשימה עיני עליו. אפי' פשע נגאי הוא למושל הארץ להכרית דבריו: (כב) ועזב את אביו ומת. ימות:
ונפשו

זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם
את־שיבתי ברעה שאלה: ל ועתה
כבאי אל־עבדך אבי והנער איננו
אתנו ונפשו קשורה בנפשו: שני
לא והיה כראותו כי־אין הנער ומת
והורידו עבדיך את־שיבת עבדך
אבינו ביגון שאלה: לב כי עבדך ערב
את־הנער מעם אבי לאמר אם־לא
אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל־
הימים: לג ועתה ישב־נא עבדך תחת
הנער עבד לאדני והנער יעל עם־
אחיו: לד כי־איך אעלה אל־אבי והנער
איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא
את־אבי: מה א ולא־יכל יוסף
להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא
הוציאו כל־איש מעלי ולא־עמד איש
אתו בהתודע יוסף אל־אחיו: ב ויתן
את־קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע
בית פרעה: ג ויאמר יוסף אל־אחיו
אני יוסף העוד אבי חי ולא־יכלו אחיו
לענות אתו כי נבהלו מפניו: ד ויאמר
יוסף אל־אחיו גשו־נא אלי ויגשו
ויאמר אני יוסף אחיכם אשר־מכרתם
אתי מצרימה: ה ועתה | אל־תעצבו
ואל־יחר בעיניכם כי־מכרתם אתי
הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם:

אתקלוס

מן־קדמי ויערעניה מותא ותחתון ית־שבתי בבישתא לשאול: ל וכען כמיתי לות־עבדך אבא ועולימא ליתוהי עמנא ונפשה חביבא־ליה כנפשה: לא ויהי כד־יחזי ארי־לית עולימא וימות ויחתון עבדיך ית־שיבת עבדך אבונא בדוונא לשאול: לב ארי עבדך מערב בעולימא מן אבא למימר אם־לא איתניה לותך ואהי־חטי לאבא כל־יומיא: לג וכען יתב־כען עבדך תחות עולימא עבדא לרבוני ועולימא יסק עם־אחוהי: לד ארי־אכדין אסק לות־אבא ועולימא ליתוהי עמי דלמא אחזי בבישו די ישכח ית־אבא: א ולא־יכיל יוסף לאתחסנא לכל דקימין עלוהי וקרא אפיקו כל־אנש מעלוי ולא־קם אנש עמה כד־אתידע יוסף לות־אחוהי: ב ויהב ית־קלה בבכיתא ושמעו מצרים ושמע אנש בית־פרעה: ג ואמר יוסף לאחוהי אנא יוסף העד־כען אבא קים ולא־יכילו אחוהי לאתבא־יתה פתגם ארי אתבהילו מן־קדמוהי: ד ואמר יוסף לאחוהי קריבו־כען לותי וקריבו ואמר אנא יוסף אחוכון די־זבנתון יתי למצרים: ה וכען לא־תתנסון ולא־יתקף בעיניכון ארי־זבנתון יתי הכא ארי לקימא שלחני יי קדמיכון: ו ארי־דנן תרתין־שנין כפנא בגו ארעא ועוד חמש שנין די לית־זרועא וחצדא: ז ושלחני יי קדמיכון לשואה לכון שארא בארעא ולקימא לכון לשיזבא רבא: ח וכען לא־אתון שלחתון יתי הכא אלהן מן־קדם־יי ושויני לאבא לפרעה ולרבון לכל־אנש־ביתה ושליט בכל־ארעא דמצרים: ט אוחו וסקו לות־אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך יוסף שויני יי לרבון לכל־מצרים חות לותי לא תתעכב:

ותתיב

מסרה וקרהו, ל' בלא א' וחד וקראהו. אסון, מלא. והורדתם, מלא. שיבתי, מ"ל. שאלה, ט' ה' חסר וח' מ"ל. ל כבאי, חסר ל'. ונפשו, ס'. קשורה, מ"ל ב'. לא כראותו, ב' חד מלא וחד חסר. והורידו, מ"ל דמ"ל ב'. עבדיך, מ"ל. שיבת, מ"ל. ביגון, מ"ל. שאלה, ט' ח' חסר וא' מל'. לב ערב, ס'. אביאנו, מ"ל. לג ישב, ל'. לאדני, האלף כסה. לד איננו, ב' ותענין. ברע, ג' קמץ. מה א יכל, חסר. להתאפק, ל'. הוציאו, מ"ל דמ"ל. ולא עמד, ב' הטעם בעיין כסג"א כנגד דעת הרז"ה. בהתודע, ל'. אל אחיו, מטעין*. ב קלו, חסר. בבכי, ו'. ג העוד, מ"ל. לענותמ"ל. מפניו, חד מן כ"ב דגשים. ד אלי, הלמ"ד בפתח. ויגשו, ל'. מצרימה, כ"ס. ה תעצבו, ה' מלין בתרי טעמי [כ"ל מונח רביע]. ואל יחר, ב' ובענין. בעיניכם, כל אוי מ"ל דמ"ל. למחיה, ל'. ו ועוד, כ"ג ומ"ל. וקציר, ב'. ז וישלחני, ב' ואחנס לו זמן. לשום, מ"ו. ולהחיות, ג' ומ"ל. לפליטה, מ"ל. גדלה, חסר. ח כי האלהים, ו'. וישימני, מ"י אכין בר מ"ב יוד"ו. ולאדון, מ"ל. ומשל, מ"ו. ט מהרו, ד'. שמני, ל'. לאדון, מ"ל. כדה, ב'.

*פירושו בס' מבין חידות.

ת"א ולא יכלו אחיו לענות חגיגה ד. כי זה שנתים ספליים מ'.

ו כי־זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין־חריש וקציר:
ז וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה
גדלה: שלישי ח ועתה לא־אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים וישימני לאב
לפרעה ולאדון לכל־ביתו ומשל בכל־ארץ מצרים: ט מהרו ועלו אל־אבי
ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל־מצרים רדה אלי

אל

רש"י

והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי שמתו שלשתן ביום א': (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי. הם מבחוץ ואני נקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות: (לג) ישב נא עבדך וגו'. (ב"ר) לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש: (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם: (ב) וישמע בית

פרעה

לבי קבורתא: (ל) וכען במיתי לות עבדך אבא ושליא ליתוהי עמנא ונפשיה חביבא ליה בנפשיה: (לא) ויהי כד יחמי ארי לית טליא וימות ויחתון עבדך ית סיבת עבדך אבונא בדווי לבי קבורתא: (לב) ארום עבדך מערב בטליא מן אבא למימר אין לא אייתיניה לותך ונתחייב קדם אבא כל יומיא: (לג) וכדון יתיב בבעו עבדך חולף טליא עבדא לרבוני וטליא יסק עם אחוהי: (לד) ארום היכדין אסק לות אבא וטליא ליתוי עמי דלמא אחמי בבישתא דתבח ית אבא: (א) ולא יכיל יוסף למסוברא דלא למבכי מן בגלל כל מן דקיימין קדמוי ואמר הנפיקו כל איניש מן קדמי ולא קם איניש עמיה כד אשתמודע יוסף לאחוי: (ב) וארים ית קליה בבכותא ושמעו מצראי ושמע איניש בית פרעה: (ג) ואמר יוסף לאחוי אנא הוא יוסף העוד

בדון אבא קיים ולא יכילו אחוי לאתבא ליה פתגם ארום אתבהילו מן קדמוי: (ד) ואמר יוסף לאחוי קריבו בבעו לותי וחמון גזירת מהולתי וקריבו ואמר אנא יוסף אחוכון די זבינתון יתי למצרים: (ה) וכדון לא תתנססון ולא יתקוף בעיניכון ארום זבינתון יתי הלכא ארום לקיימא יתכון שדרני יי קדמיכון: (ו) ארום דין תרתין שנין כפנא בגו ארעא ועוד חמש שנין דלא רדיין ולא חצדין: (ז) ושדרני יי קדמיכון לשואה לכון שיורא בארעא ולקיימא לכון לשיזבא רבא: (ח) וכדון לא אתון שדרתון יתי הלכא אלהן קדם יי אסתקף פתגמא ושויני לרב לפרעה ולרב על כל ביתיה ושליט בכל ארעא דמצרים: (ט) אוחו וסקו לות אבא ותמרון ליה בדנן אמר

בעל הטורים

אלא בכל הדרך לא תוסיפו לשוב עוד: (כט) והורדתם ב' במסורה הכא ואידך והורדתם את שיבתי. מכל לצרה שאני' רולה ליכנס לשחיע' הכניסו את ולדם והיא ככנסה כך יעקב לא רלה לירד למצרים וכששמע שיוסף שם נכנס היד: (ל) קשורה ב' במסורה הכא ואידך (משלי כ"ב) אולת קשורה בלב נער. שהוא נער ואף אם לקח הנביא הוא מפני אולתו שקשורה בו. אי נמי מפני שאולתו קשורה בו לכיך שתהא נפשו קשורה בנפשו של אביו לשמרו: (ו) וקציר ב' במסורה הכא ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר ודלא לא בא יוסף לבטל בזכות המקום זרע וקציר לא ישבתו וע"כ אמר אשר אין חריש וקציר כי ודאי לא ישבתו זרע וקציר וכשחזרו יקלורו וכאן לא רלו לזרוע שאמרו מוטב שנאכל מה שבידנו ממה שנזרע אותו ואולי לא נחיה עד שנקלור ע"כ אמר חריש ולא אמר זרע וקציר: (ט) רדה ב' במסו' הכא ואידך (יחזקאל ל"ב) רדה והשכבה את ערלים גבי נבוכדנלר כשירד לגיהנם לומר לך שקול הגלות כנגד

יונתן

ומכינא כלומר לכחם ולחנן עליו ואמר לשון מרירות כדאמרז"ל בפסחים דעולשין מסא וחזרת מלי מסא וכולי' וכאן הפירוש ע"ד המדרש כשפך הסימות עיין לממיות עין וקו"ל: (לד) דמיברו י"מ סניקב אותו והוא לשון רז"ל דסנהדרין פ"ד מיתות ואימא דמברז בכיה ופי' לשון דקירה ונעילה ומהכ"ד רולה להגים צבני אופנים דמכן ופי' סיהא כידון בו או דמחרזו לשון מסרוחם של דבים ע"ם ולאשון שפי' כ"ל עיקר: (ד) וחמון גזירת מהולתי וכן פירש"י ודייקו ממלת גשו וק"ל והלא איתא במדרש שנולד מהול ול"ע א"כ מה סימן היה זה ושמא י"ל ניכרים דברי אמת שהיה מכיר בלשון הקודש: (ו) כדיין וחלדין. פירוש תרגום של חרישה כדיא וכו'. נגמלה בצ"ק דזבן לכדיא ופירש"י

רש"י

פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו. ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל. בית יהודה איסג"ד בלע"ז: (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול (ב"ר): (ה) למחיה. להיות לכם למחיה: (ו) כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרעב: (ח) לאב. *לחבר ולפטרון: ועלו

רמב"ן

פן יקראנו אסון כי פי' אסון מות מקרית כמתי' בידי אדם ומיה רעה או בשנוי האויר בדרך: (לג) כי עבדך ערב את הנער. יאמר כי ידע ביגון שאולה עליו כי גם בכל זה שאמרנו לו לא רלה הזקן לשלחו עד שנעשיתי לו ערב עליו ובטח בי ועל כן ישב נא עבדך תחתיו ואם יהיה פי' והורידו עבדיך כפשוטו יאמר אנחנו הגורמים מיתת הזקן ברעה כי אני ערבתי בו: (לד) ואמר כי איך אעלה אל אבי. להודיעו כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לרעות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום והזכיר זה שלא יחשוד אותו שיעשה מרמה בעבור שהוא ידע לבכות יותר מן הנער: (א) ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו. לא יכול לסבול שיהיו המצריים נלבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודיעו להם לרם"י. ורבי אברהם אמר להתאפק לסבול לכל הנלבים עליו טעמו עד שילאו כל הנלבים עליו והולך לקרא להוליאם אבל אונקלוס תרגם לאיתחסנא להתחזק וכן ואתאפק ואעלה העולה וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק. והנכון בעיני שהיו שם מבית פרעה ומן המצריים אנשים רבים יחלו פניו למחול לבנימן כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא לעבדיו הוליאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם וילאו מעליו ובלאתם מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מלרים ואנשי בית פרעה היולאים מעליו כי עודם בחלר הסיבוה. ויתכן כי פי' הנלבים עליו משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנלב על הקולרים שרי הנלבים להתילב על י"י: ועתה ויקרא. שהרי' קולו בכעס

אבן עזרא

(א) להתאפק. לסבול: לכל הנצבים עליו. טעמו עד שילאו כל הנלבים עליו. והולך לקרוא להוליאם: (ב) בבכי. במקום [ה]הספקה. וכמוהו ראם [ט]עני: (ח) כי האלהים. [י]שלחני: לאב. טעמו [כ]למורה. וכן

פירוש על אבן עזרא

עורך וכפשוטו קשה אם מת בודאי לא רלה אותו. ואז יוודע לאחיו. ע"כ הוכרח להוליא כולם א"כ הסבלות הוא עבור עמדת אנשים עליו. ודלא כיב"ע אשר הסבלות היה אשר כלה לבכות. [ה]פי' הבי"ת הסני בא במ"א כדרך הסומכים. ולע"ם שהוא באתנחתא. כי היה משפטו להיות בבכי שיהיה בית. הא' במ"א והשני בקנו"ל. כי כן מלאנו על הבי"ת ודינן הכמוס לבבי (ישעיה ע"ו ב'). [ט]ראה עני (איכה ג' א') בחטף קמץ במקום חולם שלא כמנהג כמו לאם עני (דברים ט"ז ג'). [י]ר"ל הם לא שלחתם למלרים רק מכרתו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים לישמעאלים והם הורידוהו למלרים (לעיל ל"ז כ"ח) ע"כ מפרש אשר מורה על השלוח מאסם ה' שלחו למלרים והעיקור מלת שלחתם מורה על מלת אלהים. [כ]כי הרב נקרא

ספורנו

ונפיה סבת מיתתו ביגון: (ל) ועתה כבואי והורדו עבדיך. מאמר שהעיד בנו הנה כאשר יהיה כן לא ייוחס זה אל המקרה אבל כאוי שייוחס לנו שמנעינו זאת הסקלה בידים כענין בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עלבי עשם: (לג) כי עבדך ערב. והטעם לימות בלאותו כי אין הנער מבלתי שישאל מה היה לו הוא מפני שעבדך ערב ומאשר שלא תביאנו יחשב שאבד בלי ספק ושבשביל זה לא יכולתי לקיים נדרי: (לג) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער. לפיכך אני מבקש להיות עבד תחתיו כדי שלא אחטא לאבי כל הימים כמו שקבלתי עלי: (לד) כי איך אעלה. אע"פ שחשבתי שילטער עלי טוב לי שלא אראנו באותו הלער: (א) להתאפק לכל הנצבים עליו. להתאפק התאפקות מספיק לבכר עסקי כל הנלבים עליו: (ג) העוד אבי חי. אי אפשר שלא מת מדאגתו עלי: (ד) גשו נא אלי. שלא ישמעו שומעי הבכי את מכירתו: אשר מכרתם. ובזה תדעו שאני יוסף בלי ספק שלא ידע איש במכירתי שאני אחיכם זולתנו. כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם: (ח) ועתה לא אתם שלחתם. הנה בראותכם תכלית אלהי שלא היה מושג בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו גם כן ברלון אלהי לכבד זה התכלית: לאב לפרעה. יועץ למלך: ולאדון לכל ביתו. ממונה על הבית: ומושל בכל ארץ מצרים. להכניע עניני העמים: (ט) מהרו. שלא ילטער יותר: מן

פירוש רשב"ם

(ל) ונפשו. קשורה בנפשו אביו ולכך בראותו כי אין הנער ומת: (לב) כי עבדך לכך אני מדבר יותר מכל אחי. ואהי' עבד תחתיו: (א) ולא יכול יוסף להתאפק. עוד. כי עד עתה היה עושה כל מעשיו על ידי שיהיה מתאפק בלבו כמו שכתוב למעלה ויתאפק ויאמר שימו לחם: לכל הנצבים עליו. בפני כל הנצבים עליו ולא יכול עוד להתאפק. ויקרא למשרתיו הוציאו כל הנצבים עלי מן הבית. כך עיקר פשוטו: (ב) וישמעו מצרים. אנשי העיר. ואח"כ וישמע בית פרעה: (ה) כי למחיה שלחני. הקב"ה עשה כל זאת לטובתכם: (ה) כי אלהים. אלא האלהים

אל־תעמד: י וישבת בארץ־גשן
והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני
בניך וצאנך ובקרך וכל־אשר־לך:
יא וכלכלתי אתך שם כי־עוד חמש
שנים רעב פן־תורש אתה וביתך וכל־
אשר־לך: יב והנה עיניכם ראות ועיני
אחי בנימין כי־פי המדבר אליכם:
יג והגדתם לאבי את־כל־כבודי במצרים
ואת כל־אשר ראיתם ומהרתם
והורדתם את־אבי הנה: יד ויפל על־
צוארי בנימן־אחיו ויבך ובנימן בכה
על־צואריו: טו וינשק לכל־אחיו ויבך
עלהם ואחרי כן דברו אחיו אתו:
טז והקל נשמע בית פרעה לאמר באו
אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני
עבדיו: יז ויאמר פרעה אל־יוסף אמר
אל־אחיך זאת עשו טענו את־בעירכם
ולכו־באו ארצה כנען: יח וקחו את־
אביכם ואת־בתיכם ובאו אלי ואתנה
לכם את־טוב ארץ מצרים ואכלו את־
חלב הארץ: רביעי יט ואתה צויתה זאת עשו קחו־לכם מארץ מצרים עגלות
לטפכם ולנשיכם ונשאתם את־אביכם ובאתם: כ ועינכם אל־תחס על־כליכם
כי־טוב כל־ארץ מצרים לכם הוא: כא ויעשו־כן בני ישראל ויתן להם יוסף
עגלות על־פי פרעה ויתן להם צדה לדרך: כב לכלם נתן לאיש חלפות
שמלת

אתקלוס

י ותתיב בארעא דגשן ותהי קריב לי את ובנך ובני בנך ועאנך ותורך וכל די לך: יא ואזון יתך תמן ארי עוד חמש שנין כפנא דלמא תתמסכן את ואנש ביתך וכל די לך: יב והא עיניכון חזן ועיני אחי בנימין ארי כלישנכון אנא ממלל עמכון: יג ותחוון לאבא ית כל יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותוחון ותחתון ית אבא הכא: יד ונפל על צוארי בנימן אחוהי ובכא ובנימן בכא על צואריה: טו ונשק לכל אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמיה: טז וקלא אשתמע לבית פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי: יז ואמר פרעה ליוסף אמר לאחיך דא עיבידו טעונו ית בעירכון ואזילו אובילו לארעא דכנען: יח ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ועולו לותי ואתן לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא: יט ואת מפקדא דא עיבידו סיבו לכון מארעא דמצרים עגלן לטפליכון ולנשיכון ותטלון ית אבוכון ותיתון: כ ועיניכון לא תחוס על מניכון ארי טב כל ארעא דמצרים דלכון הוא: כא ועבדו כן בני ישראל ויהב להון יוסף עגלן על מימר פרעה ויהב להון זודין לארחא: כב לכלהון יהב לגבר אצטלן דלבושא ולבנימן
יהב

מסרה תעמד, כו"ל חסר. י בארץ, רעה כדינו. קרוב, מ"ל. יא וכלכלתי, ב'. תורש, ב'. יב עיניכם, כו"ל מ"ל דמ"ל במ"א. ראות, חו"ק ומ"ל סימן. ועיני, י'. בנימין, י"ז מ"ל. המדבר, ד'. אליכם, מ"ל. יג כבודי, ל' מ"ל בתו'. ומהרתם, ל' וחסר י'. והורדתם, מ"ל. יד צוארי, ל'. בנימין, חסר, היוד במאריך לא שמ"ש. ובנימין, חסר, ס' יסודין. צואריו, כ"כ וקרי ביוד ולית כותן ק' וכתיב כלל. טו עליהם, י"ג ס' בתורה. ואחרי, כמנ"ה. טז והקל, ו' חסר. וייטב, כו"ל מלא בב' יודין. ובעיני, י'. יז אמר, בב' לוי כו"ל חסר. טענו, ל'. בעירכם, ל' ומ"ל. ולכו, במקף. באו, כו"ל חסר. ארצה כנען, ה'. יח וקחו, חסר. טוב, י"ע בלי'. הארץ, ל'. יט צויתה, ל' מ"י והח. עגלות, מ"ל. ונשאתם, ב'. כ ועיניכם, ל'. תחס, ב' חסר. כליכם, מ"ל. כא עגלות, מ"ל. פרעה, כפי כדינו. לדה, כו"ל חסר. כב לכלם, ל' ר"פ. לאיש, ל"ג. חליפות, ג' כ"כ, מ"י ומ"ז.

ת"א והנה עיניכם מגילה טז. ויפל על צוארי בנימן מגילה שם.

רש"י

(ט) ועלו אל אבי. א"י גבוה מכל הארצות: (יא) פן תורש. דלמא תתמסכן לשון מוריש ומעשיר: (יב) והנה עיניכם ראות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם. ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש (ב"ר): ועיני אחי בנימין. (מגילה טז) השוה את כלם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם: (יד) ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן להחרב: ובנימן בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו להחרב: (ולע"ד דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכן עשה ב' פעולות ע"ז הרמז. משא"כ בבנימין דלא כתיב רק ובנימין בכה פעולה אחת שלא רמז רק על חרבן אחד ועיין בביאור ת"י משם היא בדרך דרש): (טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: (טז) והקל נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: (יז) טענו את בעירכם. תבואה: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן. נבא ולא היה יודע מה נבא סופם לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמר להם

רמב"ן

בכעס ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האנשים האלה. וטעם בהוציאם המשרתים משם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי תהיה להם לחרפה וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם אלו אנשי בוגדות לא יגורו בארצנו ולא ידרכו בארמנותינו. באחיהם גם באחיהם בגדו מה יעשו במלך ובעמו וגם ביוסף לא יאמינו עוד: (ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. הזכיר להם עם מעבר וידעו גם הם לומר כי הארץ עברו עליה שתי שנים ברעב ואכלו כל מה שהיה בידם ונתיקר השער מאד ועוד יעברו עליהם חמש שנים לא תהיה להם בה מחיה כלל אם לא שלחני השם לפניכם: (יב) כי פי המדבר אליכם. בלשון הקדש בלי מליץ זו דעת המפרשים וכן הוא תרגום אונקלוס. ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס כי איננו ראיה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעי' אותו כי
קרוב

אמר ברך יוסף שויני יי לרב לכל מצראי חות לותי לא תתעכב: (י) ותתיב בארעא דגשן ותהי קריב לותי אנת ובנך ובני בנך ועאנך ותורך וכל דילך: (יא) ואיזון יתך תמן ארום עד כדון חמש שנין כפנא דלמא תתמסכן אנת ואנש ביתך וכל דילך: (יב) והא עיניכון חמיין ועיני אחי בנימין ארום פומי בלישן בית קודשא ממלל עמכון: (יג) ותחוון לאבא ית כל איקר דאית לי במצרים וית כל רבותי דחמיתון ותוחון ית אבא הלכא: (יד) ואתרכין על פריקת צוורוי דבנימין אחוי ובכא דעתיד בית מוקדשא למהוי מתבני בחולקיה דבנימין ועתיד למחרוב תרתין זמנין ובנימין בכא על פריקת צווריה דיוסף דחמא משכנא דשילה דעתיד למהוי בחולקיה דיוסף ועתיד למחרב: (טו) ונשיק לכל אחוי ובכא עליהון דחמא דמשתעבדין לביני עממיא ומן בתר כדין מלילו אחוי עמיה: (טז) וקלא אשתמע בית מלכותא דפרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני עבדוי: (יז) ואמר פרעה ליוסף אימר לאחך דא עיבידו טעינו ית בעיריכון ושילו אובילו לארעא דכנען: (יח) ודברו ית אבוכון וית אינש בתיכון ואיתו לותי ואתן לכון ית שפר ארג ארעא דמצרים ותיכלון שמנוניתא דארעא: (יט) ואנת יוסף מפקד באיקר אבך בגין כן אימר לאחך דא עיבידו סיבו לכון מארעא דמצרים סדני דמתנגדן בתורתי לסוברא בהון ית טפליכון וית נשיכון ותטלון ית אבוכון ותיתון: (כ) ועיניכון לא תיחוס על מניכון ארום שפר ארג כל ארעא דמצרים דילכון הוא: (כא) ועבדו כן בני ישראל ויהב להום יוסף סדני על מימרא דפרעה ויהב להון זוודין לארחא: (כב) לכולהון יהב לגברא אסטלוי ולבוש ולבנימין

בעל הטורים

כנגד גיסכם: (יא) פן תורש ב' במסרה הכא ואידך (משלי כ') אל תאהב שנה פן תורש זש"ה וקרעים תלביש נומה ללמדך כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים. וזהו אל תאהב שנה בבית המדרש פן תורש מלמודך וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא לכאן אף ללכת ח"ל פן תורש מתורה כי לא תוכל ללמוד שם מפני הרעב: (יב) עיניכם רואות בגימ' הראיתי לכם העגלה. כי פי המדבר אליכם בגימ' בעגלה

יונתן

ופירש"י לפריסה: (יב) ארום פומי בלישן בית קודשא. העיקר כמו שכתבתי שזה היה סי' מובהק שמילתו לא היה ראיה נכונה: (יד) ובכא וכו' ועתיד למחרב תרתין זמנין וכן פרש"י ועיין במזרחי מ"ש מהיכן דיוקו של רש"י ולפי דבריו לריכים להגיה ובנימין בכה על צואריו ופירש בעיני דלא כמלא בכל ס"ת שבעולם ונראה דדיוקו וגם קבלת רש"י שאין כאן מקום הבכיה והנפילה על הלואר כי מיד כשנתודע להם ואמר אל תעצבו וגו' אז היה מ"ל כדרך הקרובים הנפלאים לעתים רחוקים וכן היה ביעקב ועשו וביוסף ויעקב ולא עתה אחרי שהולך בהורדת אביו למצרים וגו' לכן פירש שענין בכיה היה על חורבן ב"ה והיה זה כאן לפי שהזכיר ירידתם במצרים

רמב"ן

קרוב הוא ואף כי המושל מדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שאמרו בנבוכדנצר שאמר בלשון הקדש חלום חלמתי ותתפעם רוחי לדעת את החלום בעבור שהיו שם חרטומים ואשפים ומכשפים וכשדים מלשונות רבים וישראל וכלם יבינו אותו. והם ענו לו בארמית וידברו הכשדים למלך ארמית כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולהם היה הרשות לדבר אל המלך. ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים יבאו רבים ויותר היה להם ראיה בזכירו שמו ענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה. והנכון בעיני כי יאמר והנה עיניכם ועיני אחי בנימן רואות כי אני המושל והאדון לכל מצרים המגיד לכם מפי כי אני אחיכם ואלוה להוריד אבי אלי לכלכלו אם כן תגידו לאבי את כל הכבוד ואת כל אשר ראיתם כאן בעיניכם ותמהרו להורידו אלי כי הדברים תמת ויש בי כח לכלכלו ולהחיותו ברעב והוא כמו כי פי אני דברתי ובגמרא במסכת מגלה אמר כפי כן לבי: (י) וישבת בארץ גושן. היה יוסף יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים אשר שם הבירה למלכות על כן שלח לו מפתה כי בארץ גושן יושיבנו. וטעם אתה ובניך מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך: (יא) ואמר פן תורש אתה וביתך. דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאר להם שארית אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרות כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אחי ואבי יתן לי המלך כחות: (טז) וטעם באו אחי יוסף. כי היה יוסף מגיד לבית פרעה כי יש לו אחים נכבדים בארץ העברים כי גנב גונב משם ועתה שמעו כי באו אחי יוסף כאשר אמר וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי היו הדבר להם לחרפה שימשול בהם איש נכרי עבד מבית האסורים יצא למלוך. ועתה בבא אליו אחים נכבדים ונודע כי הוא הגון להתיצב לפני מלכים ישמחו כלם בדבר: (יט) ואתה צוית זאת עשו. אמר הדבר בלשון לו מדעתו מוסר יוסף כי איננו שולח יד בהון המלך ולא ידעו אתו אלומה ע"כ חשב פרעה אולי לא

אבן עזרא

וכן אבי [ל]לכל תופש: (יא) פן תורש. כמו [מ]מסכנת. וכן להוריש [נ]גוים: (יב) כי פי. ידוע כי פה [ס]מוכרת ולאשר יהיה סמוך יסוב הה"א הנעל' ליו"ד נעל' כמו כי פי [ע]לדיק. גם כן לשון רבים ופי. [פ]לטעים. והשתמשו זה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר משקלו האחד. כמו כי פי [צ]המדבר. והטעם שהיה מדבר בלשונם עמהם בלא מליץ: (יד) צוארי. ימלא לשון [ק]רבים ויחיד. ועם תוספות [ר]נו"ן. אכן האל"ף לא [ש]נעדר: (יז) טענו. שימו משא. ומטועני חרב [ת]קרוב ממנו: בעירכם. בהמתכם. וכן אנחנו [א]ובעירנו: (יח) חלב הארץ. כמו [ב]שומן: (כב) חליפות שמלות

פירוש על אבן עזרא

נקרא בשם אב. ככתוב אבי אבי (מ"ב ב' י"ב). [ל](לעיל ד' כ"א) וג"כ פי' מורה לתופשי כנור ועוגב. [מ]כמו תִּכְרַת (במדבר ט"ו ל"א). [נ](דברים ד' ל"ח) שהוא ענין שלום ורכרכה עיין רמב"ם. ואיננו מלשון עוני אשר הוא מגזירת רש. כי איננו שייך על ב"ב ועבדיו. כי בעל ממון היה רק יעקב ובניו. ויוסף אומר וכל אשר לך. [ס]פי' ככלה ואיננו סמוך למלה אחרת. [ע](תהלים ל"ז) (משלי י' י"א). [פ]עם כל"א (דער מונד). [צ]בל"א (מיין מונד) וחסר יו"ד האחד כי משפטו ב' יודי"ן ויהיה פי' פיה שלי. [ק]ויפול על לואריו: בכה על לואריו. וכן (להלן מ"ו כ"ט). ויחיד עד לואר יגיע (ישעיה ל' ח'). [ר]באחד ענק מלוארניך (שה"ש ד' ט'). [ש]זה לדעתו גם לרד"ק ז"ל ספרים לור. ובספרים המדויקים ע"פ המסורה נמלא מלא מלואריך (שם) לא הביאו לורס (נחמיה ג' ה') שניהם בלי אל"ף. [ת](ישעיה י"ד י"ט) קלת לספרי הזה כי טעמו מכה חרב בלתי קרה עונה על הטוכים. [א](במדבר כ' ד'). [ב]וכן תיב"ע שמניגוסא דארעא. כ"ל

ספורנו

(יא) פן תורש. לחסרון מרעה הצאן כאמרם אחר כך כי אין מרעה לצאן: (יב) ועיני אחי בנימן. שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר אליכם. בלתי מליץ והנה במכירתי לא היה איש מדבר בלשוננו זולתנו כי הקונים היו ישמעאלים ומדינים: (יג) ומהרתם והורדתם את אבי הנה. למען ישמח לראות: (טז) וייטב בעיני פרעה. שחשב שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מכסיג אבל כהשגחת אזרח מושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושביה: (יז) אמור אל אחיך זאת עשו. שזאת היא הכוונה שתעשו שתקחו את אביכם ואת בתיכם: (יט) ואתה צויתה. ואמור להם גם כן שאתה לוית עליהם: זאת עשו. ולהשיג זה המכוון שלא ימאן אביכם מבא: קחו לכם מארץ מצרים עגלות. כי כשיראה העגלות שלוחות מאתנו לא ימאן כל כך מקום לדחות ולמאן וכן סורה אחר כך באמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ויאמר ישראל אלכה ואראנו: (כ) ועינכם אל תחוס על כליכם. שלא תאחרו ויראה

פירוש רשב"ם

האלהים: (יא) פן תורש. תתגרש מן הארץ על ידי רעבון. כמו והורשתם והאבדתם מהר. מגזרת ירש יאמר תורש. מן יקש יאמר תוקש בו: (יב) כי פי המדבר אליכם. ועד עתה על ידי מליץ. ולפי עיקר פשוטו. בשורה שתאמרו לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרים שהרי אתם בעיניכם רואים ומכירים כי אני יוסף מדבר אליכם ולפיכך והגדתם את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם: (יג) את כל כבודי. לא יראנ לבא כי יש כח ויכולת להשיב לו: (יט) ואתה צויתה. עתה אני מצוה אותך לקחת עגלות ובהמות למשוך. כי לא היה אדם יכול להוציא מן.

שִׂמְלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף
וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת׃ כג וּלְאָבִיו שָׁלַח
כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב
מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם
וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ׃ כד וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו
וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃
כה וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן
אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ כו וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר
עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם׃
כז וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר
דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־
שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב
אֲבִיהֶם׃ חמישי כח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב
עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם
אָמוּת׃ מו א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָּׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים
לאלהי

אונקלוס

יהב תלת מאה סלעין דכסף וחמש אצטלון דלבושין׃
כג ולאבוהי שלח כדא עסרא חמרין טעינין מטובא דמצרים
ועסר אתנן טעינן עיבור ולחם וזודין לאבוהי לארחא׃
כד ושלח ית־אחוהי ואזלו ואמר להון לא־תתנצון בארחא׃
כה וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען לות־יעקב
אבוהון׃ כו וחויאו לה למימר עוד־כען יוסף קים וארי־
הוא שליט בכל־ארעא דמצרים והוו מליא פיגן על־לבה
ארי לא־הימין להון׃ כז ומלילו עמה ית כל־פתגמי יוסף
די מליל עמהון וחזא ית־עגלתא דשלח יוסף למטל יתה
ושרת רוח נבואה לות־יעקב אבוהון׃ כח ואמר ישראל
סגי־לי־חדוא עד־כען־יוסף ברי קים איזיל ואחזנה עד־לא
אמות׃ א ונטל ישראל וכל־די־לה ואתא לבאר שבע ודבח
דבחין

מסרה חליפות, ה' חסר דחסר. שמלת, חסר. ולבנימן, הי"ת ובמהפך לבד בלא קדמה. שמלת, חסר. כג ולאביו ג'. נשאים, ח"ו ומ"י. מטוב, י"ם בלי'. אתנת, כו"ל ח' דמ'. נשאת, ב' דין ח' דמ' וחד מ"ל ו' חכין. ולחם, ל' קמץ. ומזון, ג' מ"ל. כד וישלח, כ"ב. אלהם חסר. תרגזו, ל'. כה ארץ, ה' סבירין ארצה. כו ויגדו, ב' חסר בטו'. עוד, מ"ל. וכי הוא, ל'. משל, בכל טו' חסר. ויפג, ב' האמין, ל' ומ"ל. כז אלהם, חסר. העגלות, ג' מ"ל בתורה. לשאת, כ"ד. ותחי, ל'. כח עוד יוסף, ל'. ואראנו, ל'. אמות, כו"ל ח"ו. מו א בארה, ד' ג' מלעיל וח' מלרע.

ת"א ולבנימן נתן שלש מאות מגילה יו. ולאביו שלח סס. אל תרגזו תענית י'.

רש"י

להם שברשותי הוא: (כג) שלח כזאת. כחשבון הזה. ומהו החשבון י' חמורים וגו': (כלומר שמלת כזאת המיותרת ובכף הדמיון תורה על כי מעולם לא שלח לו י' חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות והשתא א"ש דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא הוה חמורים ואתונות וק"ל בשם הגאון מהר"ל): מטוב מצרים. מצינו בגמ' ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומ"א גריסין של פול: בר ולחם ומזון. כתרגומו. ליפתן (כך גירסת רא"ם): (כד) אל תרגזו בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך: דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: (כו) וכי הוא מושל. ואשר הוא מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה. וכמו (איכה ג') מאין הפוגות. (ירמיה מח) וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: (כח) רב עוד. רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי: (א) בארה שבע. כמו לבאר

רמב"ן

לא ירצה לשלוח לאביו דבר ע"כ אמר לו אני מלוה אותך שיעשו זאת על כל פנים: (כג) ולאביו שלח כזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו' לרש"י ואיננו נכון שירמוז על החשבון. אבל יתכן שיאמר כזאת המנחה. ויהיה שעורו ולאביו שלח זאת המנחה עשרה חמורים וגו'. וה"כף כאלו יתירה רק דרך הלשון לדבר כן כמו ותדבר אליו כדברים האלה עשה לי עבדך. או יאמר ולאביו שלח צידה כזאת אשר נתן לאחיו ולא להשותן רק כאשר נתן להם צידה לדרך בלכתם כן שלח לאביו בר ולחם ומזון לדרך בבואו וזהו הנכון. והזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלח לו והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו: (כד) אל תרגזו בדרך. רגז לשון רתת ותנועה ויאמר בבאו מן הפחד על הרוב לב רגז ורגזו וחלו. ותחתי ארגז. ונעימך ברגזה ובדאגה תשתה. ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך והענין כי בעבור נשאת בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הבצרות אולי יפחדו בדרך בלכתם וכל שכן בשובם עם כל הרכוש ולא ימהרו לדבר ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שנאמר מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים ושיי כל הארצות ההם בידו ומוראו ייראו הכל וילכו ויבאו לשלום: (כו) ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפוגות וריחו לא נמר מתורגם וריחיה לא פג לרש"י ואיננו נכון כי לשון פוגה שביתה וביטול כמו אל תתני פוגת לך. וכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות שנגרה תמיד מאין שביתה והפסק. וכן על כן תפוג תורה תבטל ותפסק וגם זה ויפג לבו נתבטל לבו ופסקה נשימתו כי פסקה תנועת הלב והיה כמת וזה הענין ידוע יבא בשמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים והחלושי הכח שיתעלפו רבים מהם בבא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום והחום התולדי יוצא ומתפזר בחלוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת ואמר כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא עד שתקבע בו בנחת רוח וחם טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות ואז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה וזהו ותחי רוח יעקב אביהם ואונקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מענין רוח יי' אלהים. עלי ונחה יי' אלהים עליהם ורוחו. איש אשר רוח בו. וכן מפיגין טעמן שמעבירין אותו ומבטלין: (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף. נראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד
לו

ירושלמי

ולבנימן יהב תלת מאה סלעין דכסף וחמש איסטולי דלבושין: (כג) ולאבוי שדר הדין כדין עשרא חמרין טעינין חמרא ומטובא דמצרים ועשר אתנן מטענן עיבור ולחם ומזון לאבוי לאורחא: (כד) ושדר ית אחוי ועיילו ואמר להום לא תתנצון על עיסק זביניתי דלמא ירגזון בכון עברי אורחא: (כה) וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען לות יעקב אבוהון: (כו) ותניאו ליה למימר עד כדון יוסף קיים וארום הוא שליט בכל ארעא דמצרים ופליג

לביה ארום לא הימין להום:

[(כו) ואפלג לביה:]

(כז) ומלילו עמיה ית כל פתגמי יוסף דמליל עמהון וחמא ית סרנייא דשדר

יונתן בן עוזיאל

יוסף למיטול יתיה ושרת רוח נבואה דאיסתלקת מניה בעידן דזבינו ית יוסף ותבת עלוי יעקב אבוהון: (כח) ואמר ישראל סגין טבוון עבד עמי יי שיזבני מן ידוי דעשו ומן ידוי דלבן ומן ידוי דכנענאי דרדפו בתראי וסגין נחמן חמית וסכיתי למחמי ולדא לא סכית דעד כדון יוסף ברי קיים איזיל כדון

ואחמיניה קדם דאמות:

[(כח) ואמר ישראל סגין טבן תחמן סכית למחמי והדא לא סכית דהא עד כדון יוסף בחיין ניזיל וניחמי יתיה עד לא נמות:]

(א) ונטל ישראל וכל דיליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין לאלהא דאבוי יצחק

בעל הטורים

בעגלה ערופה. שסימן זה מסר להם לאביו שפירש ממנו בעגלה ערופה: (כג) ומזון ב' במסורה. הכא ואידך (דניאל ד') ומזון לכולא ביה אע"פ שאמר ומזון לאביו ומזון לכולא ביה שעלה מזון לפרעה כלם: (כד) אל תרגזו י"מ אל תשמכו עלי לומר אחינו גדול הארץ לעשות עול לשום אדם אלא אל תרגזו לשום אדם בדרך לילך על שדה זרתה ד"א ס"ל אל תתעסקו בדבר הלכה. אלהים אל תרגזו (בדרך) בגימ' זהו אל סדרתו בהלכה. אליהם אל תרגזו בדרך בגי' (זהו) אל תפסעו פסיעה גסה: (כו) ויגדו לו. חסר יו"ד שלא הגידו לו עד שהאירו החרס שהחרימו בעשרה: ד' פעמים כתיב עגלות בפרשה וד"פ כתיב עגלה ערופה (ס"פ שופטים) שפי' ממנו בפ' עגלה ערופה: (כז) וירא את העגלות בגימ' ראה בהלכת עגלה ערופה: (ב) לישראל במראה

יונתן

במצרים וכדמתרגם בפסוק שאחריו דשמא דמשהעבדו במצרים כי ירידתם רמז לגלותינו הארוך ע"כ כשהזהיר על ירידת בית אביו למצרים זכר הגלות הנ' ובכה על שני חורבנות אבל ג"כ בנימין בכה נגדו ואע"פ שבשניהם כתיב צוארי לשון רבים בא הרמז כמ"ש מלאתי בספר יפה תואר: (כד) לא תתנצון כו' הוא מפרש לפי פשוטו כדמציא רש"י ופי' שלא שספבו לכם רוגז בדרך דהיינו דאתי לאנצויי וק"ל: ירושלמי (כח) סגיין טבין וכחמן סכית למחמי פירוש הרבה נחמות ראיתי וקויתי לראות כי

רמב"ן

לו מכאתם אף כי ירחו לנפשם פן יקלוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי. ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו' ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שישאלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי ישא פניו ולא ימר' את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים: (א) ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם לרש"י ואיננו מספיק שהראוי לומר לאלהי אבותיו בלי שייחד אדם. כמו שאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק. ובתפלתו אמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק או יאמר ויזבח זבחים לי"י כמו שאו' באברהם ויבן מזבח לי"י ומה צורך לפרש בו יותר אבל הפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בב"ר כי כאשר בא יעקב לרדת מצרים ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו ומשם נטל רשות בלכתו לחרן ואמר הכתוב זבחים להודיע שלא היו עולות כאבותיו כי אברהם עולות הקריב. ורבותינו אמרו לא הקריבו בני נח שלמים. עולות הקריבו. והנה כתוב מסורס ויעל עולות במזבח אבל יעקב מפני פחד י"י הקריב שלמים להטות אליו כל המדות כמו שדרשו שלמים שמטילין שלום בעולם והנה היתה תחלת

אבן עזרא

שמלות. מלבושים אין זה כמו זה. והפחות שתים: (כג) וטעם כזאת. מחליפות שמלות מהטובות שהיו במצרים: בר. דגן: ולחם. כמשמעו: ומזון. אפונים ופול ועדשים ודוחן וכמון ותאנים ולמוקים ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מדגן ושעורים: (כד) וטעם אל תרגזו. שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתו: (כו) ויפג לבו. מגזרת אל תתני פוגת לך. והטעם שעמד לבו ודמם. כטעם וימת לבו כי לא האמין. ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו. ואל תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר. כמו ונשמה לא נשארה בי: (כח) רב עוד יוסף

פירוש על אבן עזרא

ג"ל למה קראם חליפות ולא צ' שמלות. ע"ש שהם מתחלפים לפשוע זה ולהלבישם אחר ע"כ שנים ג"כ נקראים חליפות. ד"ל ולאביו שלח כמו זאת התשורה של חליפות שמלה מן הטובות שהיו במצרים. ה"בע"מ מוטוע מציא הטעם שהם מולידים דם. ואולי הוא מסורס למינו (בראשית א' י"א) פ"א לזכיה והדם מתהפך לטבע כל אבר ע"כ נקרא מזון. ו(איכה ב' י"ח). ז"ר"ל נח מתנועתו. ח(ש"א כ"ה ל"ז) ופי' כי לא האמין להם אפילו שלא האמין מכ"ז כספעל. וכן פי' המפרשים בפס' כי קרוב הוא (שמות י"ג י"ז) שפילו קרוב הוא מכ"ז לא נסם וכו' מפני הטעם הזה המפורש שם (ובע"מ מ"מ) מפרש להיפוך כי טבע התנועה והכוח החיים אם מתפזר בפתע פתאום ע"י בשורה טובה מוכרח האיש למות. ולזות הלא אם בא עליו הכוח בפתע החלקים מתפזרים ונכבה לא כן אם הכוח הוא בינוניה אפילו דומה את האש מכ"ז נשאר דבוק מעט אחר לאלו. ` וע"פ דרך הפשט היה מת יעקב מגודל הבשורה בפתע. ומלת פג הוא מגזירת מנוחה כנ"ל. ומספר הכתוב ויפג לבו פי' לבו נשארה במנוחה ולא התפעל מהבשורה למות כי לא האמין להם ולפי' הזה סבין כונת פי' הפסוקנו. ט"דמשמע כי וימת לבו ע"י מנוחה התנועה. י'(דניאל יוד

ספורנו

וירבה החזק במקום ברב האיסור: (כג) ולאביו שלח כזאת. כמו ונתנת בנימין ועם זה שלח עשרה חמורים ועשר אתונות כי ברבים תהיה הוא"ו בסוף כמו יששכר זבולון ובנימין: (כד) וישלח את אחיו. שעכן ונתן להם רשות. כמו שלחני כי עלה השחר. שלחוני ואלכה לאדוני: (כו) ויפג לבו. נתעלף והסרה קלת דפיקת לבו ורוחו נומה שהיה קודם כמנהג בעלוף מדאגת לבו בהזכירם את יוסף: כי לא האמין להם. לפיכך ותחי רוח יעקב ולא אבדה רוחו אחר כך כשהאמין כמו שיקרה בעת השמחה הפתאומית הממיתה בצאת הכוח החיוני אל החוץ כי אמנם נכנס לפנים בעת הדאגה הקודמת כשלא האמין: (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף. שאמר ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר כדי לערב בדבר הבשורה איזה דאגה: ותחי רוח יעקב. נרפא מן העלוף הקודם בהדרגת השמחה עם הדאגה רב: (כט) אלכה ואראנו. לא אאגור שם כדבריו: לאלהי

פירוש רשב"ם

מן המלכות עגלה כי אם על פי פרעה. ודוגמא זו בתלמוד. אין פרה וחזירה יוצאה ממצרים אלא אם כן נטלה האם שלה: (כג) כזאת. כמו כן. עשרה חמורים לעשרה אחיו. ואע"פ שבנימין חזר עמהם לא רצה להטריחו. אמרי' בתלמוד. קללת חכם אפילו על תנאי והשלים תנא היא באה מנלן מיהודה שאע"פ שהחזיר את בנימין לאביו היו עצמותיו מגולגלין בארון וכו': (כד) וישלח את אחיו. כל לשון לוויה משקל דגש. לשון שליחות החוזר משקל רפי: אל תרגזו. אל תיראו כלום בדרך מפני לסטים כי שלום מכל צד. וכן רגזו ואל תחטאו. היו יראים מן הקב"ה ולא תחטאו. וכן ונתן ה' לך לב רגז. דחיל כתרגום. וכן ירגזון יריעות. לשון ניענוע כאדם המתיירא. וכן רגזה בוטחות. המרגיז ארץ ממקומה. אבל רגזה (רגוזה) של תרגום של דניאל ושל עזרא לשון כעס. טרגבל לע"ז של רוגז של כ"ד ספרים: (כו) וכי הוא מושל. ואל תירא מלבוא אליו: ויפג לבו. החליף לבו לומר אין זה אמת כי לא האמין להם. כמו אל תתני פוגת לך. וריחו לא נמר כתורגם וריחו לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. שאר דברים שדיבר אליהם הכתובים למעלה שבכה על צווארידם ודבירו בודאי שהוא אחיהם. וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה. ותחי רוח יעקב כי שמר את הדבר שסוף יוסף להיות מושל אינן [כי] יוצאות ממצרים כי אם על פי מושל כמו שפירשתי למעלה: (כח) רב. די. בפונת לבי שלא האמנתי אלא ודאי עוד יוסף בני חי. פשטות אחרים של ערמומיות אומרים והנם הבל. ואני הצעיר שמעתי רב עוד יוסף בני חי אותם אומרים עוד יוסף חי וכי הוא מושל רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו

לאלהי אביו יצחק: ב ויאמר אלהים ׀
לישראל במראת הלילה ויאמר יעקב ׀
יעקב ויאמר הנני: ג ויאמר אנכי
האל אלהי אביך אל־תירא מרדה
מצרימה כי־לגוי גדול אשימך שם:
ד אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך
גם־עלה ויוסף ישית ידו על־עיניך:
ה ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני־
ישראל את־יעקב אביהם ואת־טפם
ואת־נשיהם בעגלות אשר־שלח פרעה
לשאת אתו: ו ויקחו את־מקניהם
ואת־רכושם אשר רכשו בארץ כנען
ויבאו מצרימה יעקב וכל־זרעו אתו: ז בניו ובני בניו אתו בנתיו

ובנות

אונקלוס

דבחין לאלהא אבוהי יצחק: ב ואמר יי לישראל בחזוי
דליליא ואמר יעקב ׀ יעקב ואמר הא אנא: ג ואמר אנא
אל אלהא דאבוך לא תדחל מלמיחת למצרים ארי לעם
סגי אשונך תמן: ד אנא אחות עמך למצרים ואנא אסקנך
אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי על עינך: ה וקם יעקב
מבארא דשבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית
טפלהון וית נשיהון בעגלתא די שלח פרעה למטל יתה:
ו ודברו ית גיתיהון וית קנינהון די קנו בארעא דכנען
ואתו למצרים יעקב וכל בנוהי עמה: ז בנוהי ובני בנוהי
עמה בנתה ובנת בנוהי וכל זרעה אעיל עמה למצרים:

ואלין

מסרה ב אלהים, פסק, ב' דסמי'. במראת, ד' ב' חסר. יעקב, פסק. ג האל, ב' בית אל. מרדה, הריש בשוא לבד. מצרימה, כ"ח מ"ה בסוף. גדול, מ"ל. אשימך, כל לי' מ"ל. ד עמך, י"ב. מצרימה, כ"ח מ"ה. אעלך, ל'. עלה, ב' ז' וכתיב ה'. ישית, ז' ומ"ל. ה וישאו, מ"ד. ואת י"ד פסו' את ואת ואת. בעגלות, מ"ל ו' והבית קמוצה, ו מקניהם, מ"ל. רכושם, מ"ל ו' ובפסוק. ויבאו, כו"ל חסר. מצרימה, כ"ח. וכל זרעו, ב' ובענין. ז בניו, ח"ו ומ"י.

ת"א ויאמר אלהים ברכות יג. אנכי ארד ברכות מו שבת פט. ישית ידו על ס' הזוהר פ' שלח לך.

רש"י

לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילתה: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: (ב) יעקב יעקב. לשון חבה: (ג) אל תירא מרדה מצריטה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ: (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי:

הבאים

רמב"ן

תפלת כונתו במדת הגבורה שהיא הקרובה אליו וזהו הטעם שהזכירו בבראשית רבה שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו. והוא הטעם שאמרו שם בלשון אחר בתפלה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך שואלין בשלום הרב. וראיתי במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה בלשון הזה וישבע יעקב בפחד אביו יצחק וכי יש אדם שישבע כך באמונת פחד אביו אלא עדיין לא נתן ליעקב כח ונשבע בכח שנתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ומאי ניהו הוא דכתיב ביה ותפול אש מאת ה' ותאכל את העולה וכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא וגו' ע"כ במדרש. ומדבריהם נלמוד שמפני כן לא אמר ויזבח זבחים לה' לפי שעתה כבר זכה יעקב בחלקו שנאמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. והולך לפרש עתה והנה בזכות הקרבנות נראה אליו אלהי יצחק אביו במראות הלילה במדת הדין רפה וזהו שאמר אלהים במראות הלילה והוא מה שאמר אנכי האל אלהי אביך כי הוא האל בית אל אשר אמר לו בפדן אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה והוא אלהי אביך הוא הפחד והיא המדה והבטיחו שלא יירא במצרים כי יזכה בדינו ויגאל אחר העינוי. וזהו טעם ואנכי אעלך גם עלה. וכתב הרב בפרק כ"ז בחלק הראשון במורה הנבוכים כי תרגום אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אנא איחות עמך ואנא אסקינך ונפלא הרב בזה על דעת אנקלוס ואמר כי אנקלוס שם כל מאודו להרחיק הגשמות בכל ספור אשר בתורה וכל אשר ימצא מאלו השמות המורים על מין ממיני התנועה ישים ענין התנועה לכבוד נברא או לשמירה מהאל ומתרגם וירד ה' ואיתגלי ה'. ארדה נא ואראה איתגלי כען ואיחזי. ואם כן למה תרגם כאן אנא איחות. ופירש הרב כי בעבור שאמר בתחלת הענין ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה לא היה קשה לאנקלוס לספר הנאמר כאשר נאמר במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה שהיה. כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בחלום או במראה הלילה. ובין מה שיאמר במחזה ובמראה ובין מה שיאמר בדבר מוחלט ויהי דבר ה' אלי לאמר. או ויאמר ה' אלי לאמר אלו דבריו. וכן אמר שהרחיק אנקלוס השמיעה בכל מקום וישי' פירושה הגעת הדבר ההוא לבורא או קבול תפלה ויתרגם שמיע קדם ה' וקבלא אקביל קבילתיה. ואם כן הדבר כדברי הרב למה יברח אנקלוס מן התנועה וירחיק השמיעה גם כן מיראתו שתורה על גשמות ולא יברח מן האמירה והדבור ולא מן הקריאה בשום מקום בין בחלום בין במראה בין במאמר מוחלט כי בכלם יתרגם. ואמר ה' מליל ה'. וקרא ה' למשה והיא גם היא תורה על גשמות. והיה לו לתרגם ויתאמר מן קדם ה'. או יאמר יקרא דה' או ויתרעי ה' כפי הראוי בענין כמו שפי' הרב בדיבור ובאמירה ולמה ירחיק השמיעה ולא ירחיק הראיה שתרגם אותה וחזא ה'. ואשר אמר הרב כי יורה על ענין השגת שכל כאשר יורה על השגת העין כמ"כ שהוא זה בשמיעה כי היא תאמר על ההשגה בשכל וברצון ברוב מקומות כגון וישמע אברם לקול שרי. שמע קול תחנוני. גם כי תרבו תפלה אינני שומע. הנה שמוע מזבח טוב. והיה אם שמוע תשמעו לקול ה' אלהיך. וכן לב שומע. וכן רבים. והנה אנקלוס לא היה לו לירא מן השמיעה שלא תורה רק על קבלת הדבר והרצון בו. ולא ברח מן הראיה בשום מקום. אבל תרגם אותם כפשוטם בכל מקום שהדבר מושג בראיה בלבד אבל כאשר איננו מושג בראיה בלבד והוא צריך הסכמה והתבוננו' יתרגם כפי הראוי בו כאשר אמר כי ראה ה' בעניי. ראה ראיתי את עני עמי. וירא אלהים את בני ישראל. שאין הראיה בהם שיראה את גופם אבל שישגיח בעניהם וידע אותו וזה דרכו בכל התורה לא כטעם שעלה בדעת הרב לנוד בזה למה שאמר פע"ם וירא ה'. כי רבה רעת: והשני מקומות האחרים שתרגם אותם וחזא אליו ולא השלים אותו ובלשון העברה כנה אנקלוס ותרגם ויעבר ה' על פניו ואעבר ה' שכינתיה על אפוהי שיהיה הדבר שעובר נברא לדעתו ולא יזכיר לשון תנועה בבורא. כפי מה שהזכיר הרב ואם כן איך תרגם ה' אלהיך הוא עובר לפניך ה' אלהיך הוא עבר קדמך והנה זה מין תנועה בספור מעשה ולא יירא ממנו אנקלוס. וכן בפסוק וירא ישראל את היד הגדולה תרגם [illegible] וחזא ישראל ית גבור' ידא רבתא נופל בו הגבורה מפני לשון אשר עשה והשאיר בו ידא רבתא ולא היה ירא ומתפחד מן היד ולא יכנה אותם כלל וכן נהג בתרגום כתובים באצבע אלהים. באצבעא דה'. ומה שתירץ בו הרב כי ישים אנקלוס האצבע כלי נברא אשר פתח הלוחות בחפץ הבורא איננו אמת כי הנה מימינו אש דת למו כתב ימיניה ולא פחד מן סימן הכותבת שתורה על גשמות. וכן מן האצבע. ועוד תרגם אריתא ימינך ואמר ימינך ה' תכרת שנאה ותרגם ידך החזקה ית ידך תקיפא ואמר בידא תקיפא ובאדרעא

מרממא

יצחק: (ב) ואמר יי לישראל בנבואה בליליא ואמר יעקב יעקב ואמר הא נא: (ג) ואמר אנא הוא אל אלהיה דאבוך לא תדחל מלמיחות למצרים על עיסק שעבודא די ספקית עם אברהם ארום לעם סגי אשוינך תמן: (ד) אנא הוא דבמימרי איחות עמך למצרים ואיחמי סיגופיהון די בנך ומימרי יעלינך תמן אוף אסיק ית בנך מתמן וברם יוסף ישוי ידיה על עינך:

(ה) וקם יעקב מבירא דשבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית טפלהון וית נשיהון בסקרני דשדר פרעה למיטל יתיה: (ו) ודברו ית קניניהון וית נכסיהון די קנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בנוי עמיה: (ז) בנוי ובני בנוי עמיה בנתיה ובנת בנוי וכל זרעיה איתי עמיה למצרים: ואלין

בעל הטורים

במראת הלילה ז' פנים במ"ן כ"פ כי שבע יפול צדיק וקם שבאו עליו ז' צרות ויצלו מהם. עשו. לבן. מלאך. דינה. יוסף. שמעון ובנימין: (ד) גם עלה. כתיב בה"א כנה לאמר ה' זכות יעקב לוי קהת עמרם משה. ויוסף ישית ידו על עיניך. יעלים עיניך

יונתן

כי תרגום קויסי קכיתי: (ג) עסק שעבודא י"ל דדייק מלת מרדה ל' רדו בדגת הים ופירש כבוש ושעבוד: די ספקת עם אברהם באומרו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. א"נ י"ל דיוקו מדאמר אלהי אביך אל תירא משמע דהיראה היא מאמת הבטחת אביו אברהם על השעבוד וק"ל: (י) ושאול הוא זמרי ופימה עכ"ל גם אין האריך ימים כל

רמב"ן

מכתמה וכן ומחה במשפט ידי ותתקיף בדילה ידי. וכן תרגם תדירה עיני יי' אלהיך בה מרישא דשתא. והנה ביעקב כתוב בתפלת הענין ויחלום והנה סלם מוצב ארצה ופסד אונקלוס ממנו ותרגם והא יקרא דיי' מעתד עלוהי. ולא תרגם והא יי' בעבור שהוא בחלום ותרגם והנה אנכי עמך והא מימרי בסעדך ולא אמר והא אנא עמך כמו שתרגם אנא אחות עמך ואף על פי שהוא ספור דבר שנאמר בחלום כמוהו בשוה ותרגם ואנכי אהיה עם פיך ואנא אהי עם פומך ואמר כי יאמר כי אהיה עמך וזה לך האות ארי יהא מימרי עמך. ועוד נזהר אונקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויבא אלהים אל לבן בחלום ואתא מימר מן קדם יי'. ואם תאמר שהשם שלא תהא הביאה קודמת לחלום ויחשב בה שהיא ממש הנה בשלמה כתוב בגבעון נראה יי' אל שלמה בחלום הלילה ותרגם אותו יונתן אתגלי יי' לשלמה ואם הדבר נאמר בחלום הנה ואל יקשה עליהם אף על פי שהוא מאמר יורה על הגשמות כי ביותו בחלום יתרץ להם שאינו ממש גם כן הדבר שיאמר כי הוא נראה בחלום ראוי שיספרו אותו כאשר הוא כי מה שנאמר בו שהוא בחלום בלילה ילמד שאינו ממש אבל הוא חלום שנדמה לו ממנו כן. ואל תחשוב שהיה זה ליונתן ז"ע מפני שלא יאמר בארמית לשון ראיה בחלומי ואלא בחלומי מתורגם וחזית ובנבוכדנצר חזה הוית. וכן תרגם אונקלוס לא עלינו תלונותיכם כי על יי' אלהין על מימרא דיי' ואין כאן יראה ופחד מן הגשמות. וכן וידבר העם באלהים ובמשה ואיתרעם עמא על מימרא דיי' וכן ביני וביניכם ובין אלהים ובין כל נפש חיה בין מימרי ומימרא דיי' וכיוצא בהן הרבה. וכן תרגם ילך יי' יהך מימרא דיי'. אלהים עד מימרא דיי' סהיד ואין לו בהן יראת הגשמות וגם אין למימרא ענין בכאן שיאמר בו שילפה ויעיד וכן השבעה לי באלהים קיים לי במימרא דיי'. וכן הנשבעים מזכירין אני נשבע במאמר אלהים וכיוצא באלו רבים לאונקלוס והודם ידוע למשכילים. וגם בלשון עמידה אמר הרב שהם יונתן ז"ע כוונתו לפרש בו קיום ולכך תרגם ועמדו רגליו ויתגלי גבורתיה וכן תרגם כל דבר עסק ותנועה גבורתא והנה אונקלוס לא יתירא מלשון עמידה ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא. ומה שאמר הרב כי אונקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא הנה אונקלוס מן הכבוד יברח מלחת בו כלשונות האלה ויתרגם וירא כבוד יי' אל כל העדה ואיתגלי יקרא דיי' כמו שיאמר ויתגלי יי' ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דיי' וכן יתרגם במלאכים ויתגלי ואם ידבר אונקלוס במלאכים ובכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב היה ראוי שלא יתירא מן הראיה שיראה האדם ויתרגם בהם ואתחזי כמו שעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ארי חזיתי מלאכא דיי'. וחס ושלום שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב כאן ונפרקים רבים מפרשו והוא תרגם אם אין פניך הולכים אם לית שכינתך מהלכא ביננא ומשה לא יחפוץ בלכת עמו כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך ולא היה מתרצה בכך אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו. וכן אחר ששמע השם בקולו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אמר משה ילך נא אדני בקרבנו תהך כען שכינתא דיי' ביננא. וכן תרגם לא תוכל לראות את פני לא תוכל למחזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא ואמר יונתן ז"ע בריך יקרא דיי' מאתר בית שכינתיה ואם הכבוד הזה ירצה בו הכתוב עלם שבורא ואמתו ויהיה כמו הראני נא את כבודך שפירש בו הרב כן הנה הזכיר בו אתר בית שכינתו ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד יי' מלא את המשכן ולולתו אין יקבעו בו ברוך והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד עבודה זרה ובדברי רבותינו דברים רבים יורה על שם השכינה שהוא האל יתברך: אבל הענינים האלה לאונקלוס ויונתן ז"ע דברים ידועי' בקבלה ונודם ליודעים חן ובמעמד הר סיני יתרגם אונקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דיי' וכאשר הזכיר הפרשה השם המיוחד לא יאמר כן והכל בהשגחה ובחכמה ממנו ועוד אזכיר זה בע"ה יתברך. ומה שתרגם אונקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל יי' טעמו בזה משום שנאמר פנים

אבן עזרא

יוסף. רב לי זאת השמחה: (ג) מרדה. מקור והוא חסר לפ"א כמו אמר תנה הוקד: (ד) וטעם אעלך גם עלה. שיקבר בארץ ישראל: ויוסף ישית ידו על עיניך. כמנהג כן מנהג החיים עם המתים: (ז) בנותיו. היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה שפחות קטנות גדלו עמה

פירוש על אבן עזרא

יי' י"ג). בר"ל הם ספרו מהגדולה אשר ליוסף ענה יעקב די לי השמחה אשר הוא חי. או ר"ל הרבה לי זאת השמחה מאשר שהוא שליט בארץ. לר"ל יו"ד פ"א הפעל כי שרשו ילד. מ(תהלים ח' ב') שרשו כמו. וחסר נו"ן פ"א הפעל. ואולי הטעם לזה כי המניח בנים ממלאים מקום אביו נקרא שכיבה ולא מתה ככתוב כי שכב דוד וכו' (מ"א י"א כ"א) כלשם מז"ל פ"ז. ע"כ פי' ושימי ידיו על עיניו להראות אשר אין נקרא מתה רק שכבה. סואינו יכול לפרש כמו (לעיל ל"ז ל"ה) אשר הן בנו ובת בנו והיא קרם גם אשר כי כאשר פה מושב.

ספורנו

(א) לאלהי אביו יצחק. שאמר ליצחק אל תרד מצרימה: (ב) ויאמר אלהים לישראל. מה שאמר לו עתה היה בשביל היותו ישראל שיצטרכו בניו להשתרר על המתקוממים: (ג) אנכי האל אלהי אביך. אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה עתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים בה היו מתחתנים בכנענים ומתערבי' עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם ובכן יהיו לגוי בדל כאמרם ז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם: (ד) אעלך גם עלה. אחר שאעלך ואוליכך משם תוסיף מעלה על מה שהיה לך קודם לרדתך שם כאמרו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה: ישית ידו על עיניך. לא תצטרך לפקוח עיניך להשיג מבליך כי יוסף יגיעם אליך בזולת השגחתך ולא תצטרך אתה להתעסק עם המצרים הבלתי ראויים לקרוב אליך: (ה) וישאו בני ישראל. שהיו צריכים מכאן ואילך להיותם עם בני ישראל להשתרר עם אלהים ועם אנשים המתקוממים בלכתם עתה אל אדמת נכר: את יעקב אביהם. שבלכתו אל שמחתו זאת אשר אין אחריה תוגה אחר שעברו עליו כל הצרות שעברו הורה מה שיקרה לו בעקב ובאחרית

פירוש רשב"ם

אפילו אינו מושל. אלכה ואראנו בטרם אמות וגו': (א) לאלהי אביו יצחק. שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה לו הקב"ה כמה שנאמר בפרשת אלה תולדות יצחק ועשה גם הוא שם זבחים כמו שעשה אביו: (ד) אעלך גם עלה. כלומר ארד עמך וגם עלה אעלך. כמו וברכתם גם אותי. גם עלה שנקבר עם אבותיו במערת המכפלה: ישית ידו על עיניך. על ענייניך וצרכיך ישתדל לעשותם כדכתיב ישית ידו על שניגו: יעקב

וּבְנ֨וֹת בָּנָ֜יו וְכָל־זַרְע֗וֹ הֵבִ֥יא אִתּ֖וֹ
מִצְרָֽיְמָה׃ ס ח וְאֵ֨לֶּה שְׁמ֧וֹת בְּנֵֽי־
יִשְׂרָאֵ֛ל הַבָּאִ֥ים מִצְרַ֖יְמָה יַעֲקֹ֣ב וּבָנָ֑יו
בְּכֹ֥ר יַעֲקֹ֖ב רְאוּבֵֽן׃ ט וּבְנֵ֖י רְאוּבֵ֑ן
חֲנ֥וֹךְ וּפַלּ֖וּא וְחֶצְרֹ֥ן וְכַרְמִֽי׃ י וּבְנֵ֣י
שִׁמְע֗וֹן יְמוּאֵ֧ל וְיָמִ֛ין וְאֹ֖הַד וְיָכִ֣ין וְצֹ֑חַר
וְשָׁא֖וּל בֶּן־הַֽכְּנַעֲנִֽית׃ יא וּבְנֵ֖י לֵוִ֑י גֵּֽרְשׁ֕וֹן
קְהָ֖ת וּמְרָרִֽי׃ יב וּבְנֵ֣י יְהוּדָ֗ה עֵ֧ר וְאוֹנָ֛ן
וְשֵׁלָ֖ה וָפֶ֣רֶץ וָזָ֑רַח וַיָּ֨מָת עֵ֤ר וְאוֹנָן֙ בְּאֶ֣רֶץ
כְּנַ֔עַן וַיִּהְי֥וּ בְנֵי־פֶ֖רֶץ חֶצְרֹ֥ן וְחָמֽוּל׃
יג וּבְנֵ֖י יִשָּׂשכָ֑ר תּוֹלָ֥ע וּפֻוָּ֖ה וְי֥וֹב וְשִׁמְרֹֽן׃
יד וּבְנֵ֖י זְבֻל֑וּן סֶ֥רֶד וְאֵל֖וֹן וְיַחְלְאֵֽל׃
טו אֵ֣לֶּה ׀ בְּנֵ֣י לֵאָ֗ה אֲשֶׁ֨ר יָלְדָ֤ה לְיַעֲקֹב֙
בְּפַדַּ֣ן אֲרָ֔ם וְאֵ֖ת דִּינָ֣ה בִתּ֑וֹ כָּל־נֶ֧פֶשׁ
בָּנָ֛יו וּבְנוֹתָ֖יו שְׁלֹשִׁ֥ים וְשָׁלֹֽשׁ׃ טז וּבְנֵ֣י
גָ֔ד צִפְי֥וֹן וְחַגִּ֖י שׁוּנִ֣י וְאֶצְבֹּ֑ן עֵרִ֖י וַאֲרוֹדִ֥י
וְאַרְאֵלִֽי׃ יז וּבְנֵ֣י אָשֵׁ֗ר יִמְנָ֧ה וְיִשְׁוָ֛ה
וְיִשְׁוִ֥י וּבְרִיעָ֖ה וְשֶׂ֣רַח אֲחֹתָ֑ם וּבְנֵ֣י בְרִיעָ֔ה
חֶ֖בֶר וּמַלְכִּיאֵֽל׃ יח אֵ֚לֶּה בְּנֵ֣י זִלְפָּ֔ה אֲשֶׁר־נָתַ֥ן לָבָ֖ן לְלֵאָ֣ה בִתּ֑וֹ וַתֵּ֤לֶד אֶת־
אֵ֨לֶּה֙ לְיַעֲקֹ֔ב שֵׁ֥שׁ עֶשְׂרֵ֖ה נָֽפֶשׁ׃ יט בְּנֵ֤י רָחֵל֙ אֵ֣שֶׁת יַעֲקֹ֔ב יוֹסֵ֖ף וּבִנְיָמִֽן׃ כ וַיִּוָּלֵ֣ד
לְיוֹסֵף֮ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַיִם֒ אֲשֶׁ֤ר יָֽלְדָה־לּוֹ֙ אָֽסְנַ֔ת בַּת־פּ֥וֹטִי פֶ֖רַע כֹּהֵ֣ן אֹ֑ן אֶת־
מנשה

אונקלוס

ח וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב וּבְנוֹהִי
בּוּכְרָא דְּיַעֲקֹב רְאוּבֵן: ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרוֹן
וְכַרְמִי: י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל
בַּר־כְּנַעֲנֵיתָא: יא וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי: יב וּבְנֵי יְהוּדָה
עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וְפֶרֶץ וְזָרַח וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן
וַהֲווֹ בְנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל: יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה
וְיוֹב וְשִׁמְרוֹן: יד וּבְנֵי זְבוּלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל: טו אִלֵּין
בְּנֵי לֵאָה דִּילֵידַת לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְיָת דִּינָה בְּרַתַּהּ כָּל־
נְפַשׁ בְּנוֹהִי וּבְנָתֵהּ תְּלָתִין וּתְלָת: טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי
שׁוּנִי וְאֶצְבּוֹן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי: יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה
וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחָתְהוֹן וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר
וּמַלְכִּיאֵל: יח אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה דִּיהַב לָבָן לְלֵאָה בְרַתֵּהּ
וִילֵידַת יָת־אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁית עַשְׂרֵי נַפְשָׁא: יט בְּנֵי רָחֵל
אִתַּת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: כ וְאִתְיְלִידוּ לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם דִּילֵידַת־לֵהּ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן־יָת־
מנשה

מסרה ובנות, כו"ל מ"ל. הביא, מ"ל. מצרימה, כ"ס. ח ואלה שמות, מ"ל וי' ר"פ בתורה. מצרימה, כ"פ. בכר, ו' חסר בתורה וי' בליש'. ט חנוך, מ"ל. וחצרן, כל או' חסר. במ"ס. י ימואל, ב' ומ"ל. וימין, כ"ל מ"ל: ואהד, כ"ל חסר. ויכין, כו"ל מ"ל. וצחר, כו"ל ח'. ושאול, כו"ל מ"ל. יא קהת, בס' מדויקים נמצא וקהת (כל"ל בלא וי"ו ודלא כמס"ק) יב חצרן, חסר. וחמול, מ"ל. יג תולע, ג' בב' ל' ומ"ל. ופוה, הוי"ו בדגש. ושמרן, ל' ומ'. יד זבלון, חסר ס"ק ומ"לא. ואלון, מ"ל. טו אלה בני, ל' ר"פבטעם בענין. ואת דינה, ל'. ובנותיו, ג' מ"ל דמ"ל. טז צפיון, ל' ומ"ל. שוני, מ"ל. ואצבן, ל' וחסר וא' אצבן אבל בס' שלנו אצבון מ"ל. וארודי, כו"ל מ"ל. יז ושרח, כו"ל כתיב שי"ן בח"א וקרח טעות. אחתם, חסר. בריעה, מ"ל. ומלכיאל, כו"ל מ"ל. יט בני, ל' ר"פ. ובנימן, חסר. כ ויולד, ל' בטעם. לו, דגוש מדין דחיק. אסנת, עמ"של פ' מקץ. פוטי פרע, ג'. עיין לעיל מקץ. און, ג' חסר. את מנשה, ב'.

ת"א וימת ער ואונן סוטה יג. ואת דינה בתו בבבא קמא נדה לא. בני ובנימן בלע ובכר סוטה לו.

רש"י

(ח) הבאים מצרימה. על שם השעה קורא להם הכתוב באים, ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו: (י) בן הכנענית. בן דינה שנבעלה לכנעני. כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה (ב"ר): (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבות תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא ל"ב אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני

רחל

רמב"ן

פנים בפנים דבר י"י אל כל הקהל והמשכיל יבין. אבל מה שאמר כאן אנכי ארד עמך. רצה לרמוז בו מה שאמרו גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה. גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם והנה האמירה והירידה שוים כמו שפירשתי למעלה ולא היה יכול לתרגם אלא כן ובשום פנים כאשר רמזתי אבל שם ביעקב לא יתכן לתרגם והא אנא עמך בעבור כי שם כתוב והנה י"י נצב עליו והמשכיל יבין. ומפני שמלת אונקלוס שאינו כפשוטו ממה שהרס ממנו ועשאו ענין עזר בלבד ואמר מימרי בסעדך ולא אמר מימרי עמך כמו שאמר במשה והאל יראנו מתורתו נפלאות: (ב) ויאמר יעקב יעקב. אחר שאמר לו השם לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך היה ראוי שיקראנו בשם הנכבד ההוא וכן הוא נזכר בפרשה הזאת שלשה פעמים אבל קראו יעקב לרמוז כי עתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל אבל יהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה כי מעתה הגלות תתחיל בו וזה טעם ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו כי בשם בני ישראל יבאו שמה כי יפרו הבנים וירבו ויגדל שמם וכבודם אבל יעקב הוא עתה בגלותו שם. והזכיר הכתוב ער ואונן עם שמות בני ישראל הבאים מצרימה לסוד ידוע מדבריהו שכתבנו כבר והמשכיל יבין זה. וטעם כל הפסוק וכן הזכירם בפקודי בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני יהודה למשפחותם ובדברי הימים מנאם במספר אמר בני יהודה ער ואונן ושלה נולדו לו מבת שוע הכנענית ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח כל בני יהודה חמשה: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי לרש"י ומה ירבה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וכן בנותיו דינה ובנות בניו סרח בת אשר אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו: (טו) שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים זו היא שיטת רבותינו ורבי אברהם השיב ואמר כי זה תמה א"כ למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת מאה ושלשים שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הנפלא עד שעשו הפייטנים פיוטים ביום שמחת תורה. יוכבד אני אמרי התכמוני והנה היא בת מאתים וחמשים שנה וכי אמיה הפלאות היה כך וכן הנס דרך

הנגדה

(ח) ואלין שמהת בני ישראל דעלו למצרים יעקב ובנוי בוכרא דיעקב ראובן: (ט) ובנוי דראובן חנוך ופלוא וחצרון וכרמי: (י) ובנוי דשמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצוחר ושאול הוא זמרי דעבד עובדא דכנענאי בשטים: (יא) ובנוי דלוי גרשון וקהת ומררי: (יב) ובנוי דיהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן על עיסק עובדיהון בישייא בארעא דכנען ושלה וזרח לא אולידו בנין בארעא דכנען והוו בני פרץ דנחתו למצרים חצרון וחמול: (יג) ובנוי דיששכר חכימין ומרי חושבנא ושומהון תולע ופוה ויוב ושמרון: (יד) ובנוי דזבולון תגרין מרי פרקמטיא מפרנסין ית אחוהון בני יששכר ומקבלין אגר כוותהון ושומהון סרד ואלון ויחלאל:

(טו) אלין בני לאה דילידת ליעקב בפדן דארם וית דינה ברתיה כל נפשת בנוי וברתיה תלתין ותלת: (טז) ובנוי דגד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי: (יז) ובנוי דאשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתהון דאידברית כד היא קיימא לגינוניתא על דבשרת ליעקב דיוסף קיים היא שיזבת ליתבי אבל מדין קטול ביומי יואב ובנוי דבריעה דנחתו למצרים חבר ומלכיאל: (יח) אלין בני זלפה דיהב לבן ללאה ברתיה וילידת ית אלין ליעקב שיתסר נפשין: (יט) בנוי רחל אתת יעקב יוסף ובנימין: (כ) ואתיליד ליוסף בנין בארעא דמצרים דילידת ליה אסנת בת דינה ורבת בבית

יונתן

כל כך ועיין בסנהדרין פ"ט אמר ר"י ה' שמות וכו' וכן ברש"י כאן: (יג) ובנוי דיששכר חכימין ק"ל דכאן כתיב יוב ובפ' פנחס כתיב ישוב אלא משום ישובם בתלמוד תורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וק"ל: (יד) מרי פרקמטיא פי' בעלי סחורה: ומקבלי אגר כוותיה כענין שמעון אחי עזריה ומדתרגמו פה בא להורות אף שילדו בתוך גילולי מצרים מ"מ לא נמנעו אלו מלמודם ואלו מקייעתם: (יז) דאידברית וכו' פי' שנלקחה בחייה לגינינותא לג"ע שהיא אחת מט' שנכנסו בחייהם

רמב"ן

שנדם או דברי יחיד אלו דבריו והנה פן יהיה חכם בעיניו בסתירת דברי רבותינו אני צריך לענות אליו ואומר כי על כל פנים יהיה בדבר יוכבד פלא גדול מן הנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כי היא בת לוי עצמו לא מתיפסת אליו כמו שכתוב אשר ילדה אותה ללוי במצרים ועוד כתוב את יוכבד דודתו. והנה אם נאמר כי הוליד אותה בבחרותו כאשר הוליד כל בניו והיתה לידתה אחר רדתו למצרים מעט הנה היא בלדת משה זקנה מאד כענין שאמרו רבותינו או קרוב לו. ואם נאמר שנולדה לו אחר שבתו במצרים ימים רבים והנה נחשוב שהוליד אותה אחר רדתו למצרים חמשים ושבע שנה והוא יהיה בן מאה שנה כי בלדתו היה בן מ"ג שנים והנה יהיו בזה שני פלאים שיהיה הוא זקן כאברהם אשר הזכיר הכתוב הלבן מאה שנה יולד וכתיב ואדני זקן ותהיה היא זקנה בלדת משה בת ע"ג. ואם נאמר עוד לידתה לסוף ימי לוי הנה יהיה פלא גדול משל אברהם. אבל אומר לך דבר שהוא אמת וברור בתורה כי הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא בו מתחלה או מלאך נגלה במלאכות השם יזכירם הכתוב והנעשים מאליהן לעזור צדיק או להכרית רשע לא יזכירו בתורה או בנביאים. וזהו זהב רותח יולך בפי הפכם הזה ממה שהשיב על רבותינו בענין פנחס וזולתו במקומות הרבה ולמה יזכירם הכתוב כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם ועם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ומנהג. שהרי יעודי התורה כלם אותות ומופתים כי לא יכרת וימות בטבע הבא על אחת מן העריות או האוכל חלב. ולא יהיו השמים כברזל בטבעם מפני זרעו בשנה השביעית וכן כל יעודי התורה בטובות הסן וכל הצלחת הצדיקים בצדקתם וכל תפלות דוד מלכנו וכל תפלותינו נסים ונפלאות אלא שאין בהם שנוי מפורסם בטבעו של עולם כאשר הזכרתי זה כבר ועוד אפרשנו בע"ה. והנה אתן לך עד מאמין על מה שאמרתי ידענו כי מעת בא ישראל לארץ עד לדת אדננו דוד היו כשלש מאות ושבעים שנה והיותים האלה יתחלקו לארבע דורות שלמון ובועז ועובד וישי ויגיע לכל אחד מהם צ"ג שנה והנה כלם זקנים קרוב לאברהם והיו מולידים כל אחד בשנת מותו שלא כדרך כל הארץ כי אין הסיים בזמנם מאה שנה ואם הוליד אחד מהם בבחרותו כמנהג יהיו האחרים זקנים מאד יותר מאברהם ויהיה בהם הפלא גדול יותר מאד כי ימי האדם בדור אברהם ארוכים ובשנות דוד הזכו לחמישתם ואולי חיו יותר כי אפשר שהיו לשלמון ימים רבים בבאם לארץ. ולכן נתנו אנשי הקבלה והם חכמי אמת לעובד ימים רבים והוא גם נסתר נעשה לאבי המלוכה בן הצדקת הבאה לחסות תחת כנפי השכינה. וכן יזכירו באמו ארך ימים רבים וכבר פרשתי כי הפלא באברהם איננו כאשר יחשוב הפכם הנזכר וזולתו מבעלי המקרא כי אברהם הוליד את יצחק טרם מותו שבעים וחמש שנה והנה לא עברו עליו שני חלקים בימיו והאנשים בכל דור אין הזקנה בהם עד עבור עליהם שלשת חלקי ימותם כאשר יחשבו הרופאים הילדות והבחרות והאישות והזקנה ובדורות האלה אחר הימים בהם כשבעים שנה לא יחשבו לו הרופאים זוקן עד אחרי ששים. ועוד כי אברהם הוליד בנים רבים אחרי ארבעים שנה מלדת יצחק ויהיה הפלא כפלי כפלים ואם נאמר שהחזירו האל לימי בחורותיו יקשה עליו כי לא הזכיר הכתוב הפלא הגדול הזה והוא גם גלוי ומפורסם בהפך מן הטבע. ומן הידוע כי האנשים בדור הזה מהם שיולידו בזקנתם עד מלאת שבעים שנה או שמונים שנה ויותר כפי התקומם בהם הלחות לפי טבעם וגם הנשים אין להם זמן וכל עוד היות להן הארח תלדנה רק התימה באברהם ושרה כאשר פירשתי הם מפני שלא הולידו בנעוריהם ועתה יולידו זה מזה. ועוד בשרה היה פלא כי חדל ממנה ארח כנשים ואחרי כן לא תלדנה והנה אם יהיו ימי יוכבד כימי אביה ותתקיים בה הלחות עד קרוב לזקנתה כמשפט הנשים איננו פלא אם תוליד בזמן אשר נתנו לה רבותינו מפני שלכה האלהים לגאול את ישראל על ידי האחים האלה ולא הגיע הקץ אשר לידתם ימים רבים עד כי זקנה אמם ולא יפלא מי"י דבר. כתב רבינו שלמה ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו קודם ירידתם למצרים שהרי לא נמנו כאן ואין צריך לזה שהרי אמרו רבי יהודה אומר לאחיותיהם נשאו השבטים והנה היו אלה התאומות נשי בניו והכתוב אמר עליהם מלבד נשי בני יעקב. ורבי יהודה מזה הכתוב אמר כן כי מה טעם לאמר מלבד נשי בני יעקב הכנעניות אחרי שאמר יוצאי ירכו רק בעבור היות נשי בניו גם הן מיוצאי ירכו יאמר כן אבל לא פרסם אותן בכאן כאשר לא הזכירן בעת לדתן עם השבטים. ועוד כי לא הזכיר הנה רק אשר יולידו ויחרבו במצרים להודיע הנס הגדול הנעשה ברבוי העלום אשר רבו במצרים והם בזה שבעים נפש ונשיהם לא ימנו כי האיש עם אשתו הוא אחד: (יט) אלה בני זלפה וגו'. בני רחל אשת יעקב וגו' דרך הכתוב למנות בני הגבירות יחד בתחלה כמו שאמר בסדר וישלח יעקב ובסדר ואלה שמות בני ישראל או למנותם בתולדותם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב. אבל בכאן מפני שבא למנות מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים המרובה

אבן עזרא

עמה ובעבור זאת קראם הכתוב בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו. כמו בני מיכל. וכן ובנות בניו כי אחת היא: (י) בן הכנענית. לעד כי נשי השבטים היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומדיניות. והזכיר זו לבדה בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית. ועל זה הדבר הזכיר מות

פירוש על אבן עזרא

מושב בנות בניו לבד ולא היה לו זולת דינה ע"כ מחויב לצרף ג"כ שפחותיה. עיין (לעיל ל"ו ב') ושרח אם כי היא אחת נקראת בנות בניו היה לה ג"כ שפחות. ואולי מורם

ספורנו

ובאחרית הימים כאמרו רבו ליעקב שמחה: (ח) ואלה שמות וכו' יעקב ובניו. הראוים בכל אלה שיהיה נחשב כל אחד מהם ונודע בשם איש הם יעקב ובניו בלבד כאמרו ונשא אהרן את שמותם לפני ה' אבל שאר שבעים נפש אע"פ שהיו צדיקים לא עלו למעלת אלה: (יט) בני רחל אשת יעקב. שהיתה עיקר כוונתו וכן ממנה נולד: יוסף ובנימין. שהיו מעולים בשבטים כאמרם רז"ל (סוטה פרק אלו נאמרים) ראוי היה יוסף שיצאו ממנו שנים

פירוש רשב"ם

(ח) יעקב ובניו. יעקב מחשבון שבעים נפש כמוכיח לפנינו לפי הפשט: (טו) כל נפש בניו ובנותיו של יעקב ולאה הכל ל"ג עם יעקב. ורבותינו פירשו

מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן
בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי
וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אֵלֶּה בְּנֵי
רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה
עָשָׂר׃ כג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי
יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אֵלֶּה בְּנֵי
בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד
אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃
כו כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה
יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־
נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־
יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ
לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה
שִׁבְעִים׃ ס ששי כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח
לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה
וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף
מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו
גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־
יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי
אשר

אונקלוס

מנשה וית־אפרים: כא ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא
ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד: כב אלין בני־רחל
דאתילידו ליעקב כל־נפשא ארבעה עשר: כג ובני־דן
חשים: כד ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: כה אלין
בני בלהה דיהב לבן לרחל ברתה וילידת ית־אלין ליעקב
כל־נפשא שבעא: כו כל־נפשא דעלא ליעקב למצרים
נפקי ירכה בר מנשי בני־יעקב כל־נפשתא שתין ושית:
כז ובני יוסף די־אתילידו־לה במצרים נפשתא תרין כל־
נפשתא לבית־יעקב דעלו למצרים שבעין: כח וית יהודה
שלח קדמוהי לות־יוסף לפנאה קדמוהי לגשן ואתו לארעא
דגשן: כט וטקים יוסף רתכוהי וסליק לקדמות־ישראל
אבוהי לגשן ואתגלי לה ונפל על־צורה ובכא על־צורה
עוד: ל ואמר ישראל ליוסף אלו־אנא מית זמנא־הדא
מנחם־אנא בתר דחזיתי ית־אפך ארי עד־כען־את קים:
לא ואמר יוסף לאחוהי ולבית אבוהי אסק ואחוי לפרעה
ואימר לה אחי ובית־אבא די בארעא־דכנען עלו לותי:
וגבר יא

מסרה מנשה ואת אפרים, ב'. כא ובני, ב' ר"פ. בנימן, חסר. גרא, דגברא כתיב א' ודבעירא ודמתק לא כתיב ה'. אחי, ל'. וראש, ב' חד לי' לענה. מפים, מ"ל ל'. וחפים, מ"ל ל'. וארד, ל'. כג ובני דן, ד' קבירין ובן ומקף. חשים, כו"ל ס"ו ומ"י והשין רפי. כד וגוני, מ"ל. ושלם, ב' בב' לי' נקס. כו הנפש, ג' מלרע. מצרימה כ"מ. יצאי, כו"ל חסר ו'. כז במצרים, רפי כנגד דעת הרז"ה. כל הנפש, ד' בלו'. הבאה, ב' מלעיל. מצרימה, כ"מ. כח ואת יהודה, במקף ובלי מתג. להורת, ב' כו"ל כ"כ מ"וק וס"פ. גשנה, ב' וחסר. גשן, דגש מדין א"מ וחסר. כט ויאסר, ג' חסר והאלף במוצא לבד אולי לחזק הפעולה שאסר הוא בעצמו וכן ויאסר את רכבו פ' בשלח. גשנה, ב' וחסר ובענין. צואריו, מ"ל א' ומ"י. וכן הכין. ל אמיתה, ל' ומ"ל. ראותי, ל' ומ"ל. לא ואגידה, כו"ל מ"ל. ואמרה, ל' וחסר וחד אמרה נחל פלגי.

רש"י

רחל אשת יעקב. ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית: (כו) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו (אסתר ב') בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באלף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. (ועיין בביאור לת"י ותשם תמלא לרוות לצמאונך ברש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכי' אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן. מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבי' לפי שהיו עובדין לאלהות הרבה. יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד: (כח) להורות לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם: ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסר יוסף מרכבתו. הוא עצמו אסר את הסוסי' למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן (איוב לד) כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו':
בעבור

רמב"ן

המרובה בנפשות. ולכך הזכיר רחל בתוך השפחות והולך להזכירה בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה: (כט) וירא אליו יוסף. נראה אל אביו ויפל על צואריו עוד לשון הרבות בכיה אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף בנו ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא קרית שמע לרש"י ולא ידעתי טעם בוירא אליו כי בידוע שנתראו כאשר נפל על צואריו. ועוד כי איננו דרך כבוד שיפול יוסף על צוארי אביו אבל שישתחוה לו או שינשק ידיו וכתיב ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחו לאפיו והטעם הזו להוסיף יותר להשתחוות לו. וכן כל עוד בכתוב תוספת על עקר הוא איננו כמו הרבה לא על איש ישים עוד שיהיה עליו כפי חטאיו ולא יותר. והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קצת מזוקן או שבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים ולא היה נכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צואריו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כשלא ראהו ואמר כך אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור המולך. ואל תמה בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר ויחזור ויזכיר שמו וכן ויקבוץ את כל אוכל שבע שנים וגו' ויצבור יוסף וגו' וליוסף יולד שני בנים וכן במקומות רבים תמיד בתורה ובמקרא:
והאנשים

בבית פוטיפרע רבא דטניס ית מנשה וית אפרים: (כא) ובנוי דבנימין
עשרא ושומהון על פרישותא דיוסף אחוי בלע דאתבלע מניה. ובכר דהוא
בוכרא דאמיה. ואשבל דהליך בשביתא. גרא. דאיתגר בארעא נוכראה.
ונעמן. דהוה נעים ויקיר. אחי. דהוא אחוי בר אימיה. וראש. דהוה ריש
בבית אבוי. מפים. דאתדבן במוף. חפים. דבזמן דאתפרש מניה הוה בר
תמניסר שנין וחזי לכילת הילולא. וארד דנחת למצרים: (כב) אלין בני
רחל דאתילידו ליעקב כל נפשתא ארבסרי: (כג) ובנו דדן זריזין ואמפורין
ולית סכום למניניהום: (כד) ובנוי דנפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם:
(כה) אלין בני בלהה דיהב לבן לרחל ברתיה וילידת ית אלין ליעקב כל
נפשתא שובעא: (כו) כל נפשתא דעלא עם יעקב למצרים נפקי ירכיה
בר מנשיהון דבני יעקב כל נפשתא שיתין ושית: (כז) ובנוי דיוסף
דאתילידו ליה במצרים נפשתא תרין ויוסף דהוה במצרים ויוכבד ברת לוי
דאתילידת במעלהון למצרים בגיני טוריא סכום כל נפשתא לבית יעקב
דעלא למצרים שובעין: (כח) וית יהודה שדר קדמוי לות יוסף למחויא
קדמוי ארחא ולמכבשא ית עמודיא דארעא ולאתקנא קדמוי בית משרוי
בגושנא ואתו לארעא דגושן:

[(כח) לאתקנה ליה אתר בית משרוי לגושנא:]

(כט) וטקיס יוסף ארתכיה וסליק לקדמות ישראל אבוי לגשן וקדם
דאשתמודעיה אבוי סגד ליה ואתחייב למיהוי שנוי קטיען ותהא ואתחמי
ליה ורכן על פריקת צורויה ובכא על צורויה תוב על דסגד ליה: (ל) ואמר
ישראל ליוסף אין מייתנא בהדא זמנא מתנחם אנא די במיתותא דמייתין
בה צדיקייא אנא מיית בתר דחמית סבר אפך ארום עד כדון אנת קיים:
(לא) ואמר יוסף לאחוי ולבית אבוי איסק ואתני לפרעה ואימר ליה אחי
ובית

בעל הטורים

כאילך כשמות הנפישו שלא ימות בחייו: (כא) וראש. ב' במסרה הכא ואידך זכור עניי ומרודי לענה וראש כדאיתא במדרש שקרא בנימין לכל בניו ע"ש הצרות שאירעו ליוסף והו וראש ע"ש לזכור עניי ומרודי לענה וראש: (כג) חשים ב' במסורה תמרי לישני ובני דן חשים ואנחנו נחלץ חשים. דאמרי' בפ' מי שמת קמ"ג שהיו בני דן כחשים של

יונתן

בחייהם לג"ע: (כא) ושומהון על פרישותא דיוסף כל זה ברבה ובפ"ק דסוטה מביאו גם כן ומהם בסנהון אחר וע"ש בכלל ובפרט. מופים וחופים מדרש הפ"י בענין אחר והדין עמו לפי המדרש שדרש מופים שהיה יפה מאד בכל דבר ואו כבר מרומז בנעמן גם מה שדרש שכל ההלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסכן לו איך כראה מופי' על זה גם כי החופ' דוהקים ליסנו בקוטה ע"ש מ"מ עדיפא מיניה דרש הפ"י שנמכר במוף גם חופים שלפי המדרש שכל אחד מהם לא ראה בחופת אחיו וכתבו התוספת דלכן נרמז חופים ל' רבים אבל קשה ליה לפ"י דלפ"ז עיקר חסר והוה לקרותו לא חופים לכן תרגום בזמן דאתפרש וכו' היה בר י"ח שלפי רז"ל ראויים בחומו פרק כל בני אדם לעלות לחופה ויפה תרגם: (כג) זריזין ואמפורין וכו' מתרגם מלא חושים ענין מהירות וזריזות פי' לומדים וקשה ליה למה לא הזכיר בפסוק בני דן כמו שהזכיר בשאר משפחות השבטים] לכן תרגם לית [סכום כי שבט דן היה מרובה באוכלסין כדפירש"י. ונזכרין ל' כלל לכך לא הזכירן בפרט: (כז) ויוכבד וכו' דאתילידת במעלהון למצרים בגיני עוזיא פי' בין החומות כדפירש"י ודייקו מאשר ילדה במצרים סכתת בפ' פנחס משמע שנולדה בין החומות ממש דה"ק לידתה במצרים אבל אין הורתה במצרים כלל אפילו שום שעה מזמן הריון לא עברה במצרים כי כל ימי עיבורה היה חוץ למצרים והלידה היא במצרים וזה א"א אלא שנולדה בין החומות ממש באותה רגע שנכנסה בין החומות היה לה עת לידה וכך משמע קצת מלשון הכל"ס בפ' פנחס וכן כאן דייק מכל הנפש הבאה מצרימה היינו כשבאה למצרים נחשב נפש ולא כן מקודם שהיה עובר וק"ל: (כח) למחויא וכו' ולמכבשא הכל מרומז בלהורות. יש עמודיא דארעא ר"ל שעל גושן אפשר לומר שהוא עמוד של ארץ מצרים שנאמר מטוב מצרים והוא גושן א"כ ה"פ לכבוש לפניו הפוסרים שבארץ והם פריי ושלטונים שילאה להם שברשות פרעה באיסן לגור וכן מ"א בפסוק גד גדוד יגודנו. עמודי דארעא פי' ראשים שבעיינו גייסות ההולכים בדרכים לשמור וכן עיקר: (כט) וקדם דאשתמודעיה פי' בטרם שניכר והודיע לו שהוא בא לא הכירו אביו והשתחוה לו וע"ז נתחייב להיות שנותיו קטועים פי' נכרתים כי כן כתיב כבד וגו' למען יאריכון ימיך וגו': ותא כמי תוהא על הראשונות: וכן על צואריו תרגום של נטה ידך אלכן ידיה. ובכא וכו' די סגד ליה פי' נצטער ובכה על שאביו השתחוה לו בזה מיושב שיעקב לא נפל על צואריו כדפירש"י וק"ל: (ל) במיתותא דמייתין בה לדיקייא

אבן עזרא

מות על ואונן בעבור היותם [פ]בני כנענים: (כא) ונעמן. הוא בן בנימין. כי יש נעמן שהוא [צ]בן בנו: (כג) ובני דן חשים. יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב כי כן דרך הלשון. יש אומר כי מספר שבעים בעבור שהוא [ק]יסף חשבון כי ששים ותשע היו. וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים [ר]ושלש. והם אלופים ושתים ונדרש כי יוכבד נולדה בין החומות. גם זה תימה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עימה שנולד' משה והיא בת ק"ל שנה. ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים. ולא די לנו זה הצער עד שעשו פייטני' פיוטים ביום שנתנה תורה. יוכבד הוגי אחרי התנחומי והיא בת ק"ל שנה [ש]וכי אחיה הי כן וכך שנים דרך הגדה או דברי יחיד. והנכון בעיני שיעקב בחשבון [ת]ותמנו יחד כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש. והראיה על זה שאמר בתחלה [א]יעקב ובניו. ואם טען טוען [ב]ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. דע כי הכתוב לא חשב להוציא אחד משבעים. כאשר אמר אשר יולד לו [ג]צפנת ארם ולא נולד לו בנימין שם. כי גם בזו הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה [ד]יעקב ובניו. והנה הזכיר כי יעקב ובני ישראל. כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב. והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים [ה]כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעים נפש ירדו אבותיך [ו]מצרימה ואלה שניהם לא ירדו. ג"כ זה הכתוב לצעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו [ז]וזה העיקר: (כט) ויאסר יוסף. על

פירוש על אבן עזרא

שרש בנות מגזירת בנין והוא ג"כ בית. והנו"ן להקטין ערכה כמו אישון עינו (דברים ל"ב י') ושם פי' מגזרת איש. וע"כ מכנה המשפחות שנתגדלו בבית ג"כ בשם בנותיו. [פ]ולמה לא מת שאול. כי ידוע מאמר חז"ל על פסוק פוקד עון אבות וכו' (שמות כ' ה') בזמן שאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן. וער ואונן נוסף על רשעתן היו שני הכנעניות ע"כ מתו. [צ]כמ"ש ויהי בני בלע ארד ונעמן (במדבר כ"ו מ'). [ק]שבע עשיריות. [ר]ר"ל כפי הכלל (לעיל פס' ט"ו) ולתי הפרט הם ל"ב. ואם נאמר לפי הדרש אשר יוכבד נולדה בין החומות אשר השלימה למנין ל"ג תאומה היו רק ל"ב ע"כ הכלל והפרט אינם סותרים. א"כ לפי זה היתה יוכבד בעת הולדת מ"ר בת ק"ל שנים וזה הנס גדול מלידת יצחק לשרה בת צ' שנים ולמה לא הזכיר הכתוב זה הנס. [ש]ר"ל אשר יוכבד היתה חיה עם תנות יוכבד נולדה בין החומות יעלו לחשבון ק"ל ומעת לידתה בעת פטירת מ"ר ק"ך שנים כפי חשבון אם כן הם צריך כ"ן שנים ולאית הפייטנים (מב"ב פ' יש נוחלין) אשר אחיה השלוני היה מיולדי מצרים. ומי עד ימי ירבעם. ואמרו ז' קבלו את העולם פי' אשר חיו כוב ימי העולם. ואו מהם אחיה השלוני. א"כ היה חי קרוב לתק"ן שנה. א"כ זאת ראית פייטנים אשר יכול להיות כי יוכבד היתה חייה בעת פטירת מ"ר והיתה בת ר"ן שנים ע"ז עונן ר"א כי זה דברי יחיד. ובפרשת ימכו אומר ר"א אשר דברי יחיד לא נלמוד מהם ולא נכחשם. [ת]ר"ל אשר מנה (בפס' כ"ז) הנפש לבית יעקב וכו' הוא עם יעקב בעצמו. וכן הוא בב"ר (פ' צ"ד) וכן יהיה פי' (בפס' ע"ו). [א](בפס' ח'). [ב]ר"ל אם יקשה אשר מהפסוק יוצא ירך וכו'. (שמות א' ה') ולפ"ז משמע אשר החשבון דוקא על יוצאי יריכו ולא יעקב בעצמו מכרן ר"א אפילו לפי דברי המקשה אינו קושי אם חסר א' למלאות שבעים מכ"ז מונה שבעים בזוה. [ג]לעיל ל"ה כ"ו ע"ש בפי' ר"א. וגם כן ראיתו משה לעיל פס' ח'. [ד]ר"ל בודאי פי' הפס' א' יעקב ובניו ביחד. וכן פי' ר"א (שמות י"ב מ'). [ה]הוא העד הב' אשר מספר שבעים לאו דוקא כמו הבאה פס' כו'. וכן פס' כ"ז לאו דוקא. כי כתוב הרי פסוק הזה אשר נראה כי ירדו למצרים בשבעים נפש ולא היה כן. בודאי אנו מחויבים לפרש אשר הכתוב על הרוב ידבר. [ו](דברים י' כ"ב) ומנשה ואפרים לא ירדו למצרים כי הם נולדו במצרים א"כ בודאי ג"כ יעקב בחשבון. [ז]ר"ל למשל מספר האחד אינו מספר כי אין לו דומה. רק משנים ולמעלה מתחיל המספר אשר הוא ב' פעמים א'. ומכ"ז נכנס

ספורנו

שנים עשר שבטים כיעקב. וכאמרם רז"ל (שבת פרק האשה) על בנימין שמת בעטיו של נחש וכן העיד באמרו לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך: (כח) להורות לפניו גושנה. למען יורה יהודה איך יתוקן בית דירה לפני בוא יעקב לגושן: (כט) וירא אליו. מתוך עבדיו הסובבים אותו ולא המתין שיבא אביו אליו אל המרכבה: (ל) אמותה הפעם. מצרות אחרות נושעתי ואחר התשועה מהם אפשו עלי רעות עתה בזאת הפעם שנושעתי מצרתך אחרי ראותי את פניך יהי רצון שאמות בזאת התשועה ולא יוסיף עצב עמה: (לא) אעלה ואגידה. שמלאכתכם היא מרעה הצאן מצלתי

פירוש רשב"ם

פירשו זו יוכבד שנולדה בין החומות: (כו) יוצאי יריכו הבאים מצרימה כל נפש ששים ושש. כי יעקב שהוא מחשבון של שלשים ושלש של לאה אינן בכלל יוצאי יריכו כי יוצאי יריכו לא היו כי אם ששים ותשע וכי אמר משה בשבעי' נפש ירדו אבותיך מצרימה שיעקב ובניו היו שבעים: (כט) עוד. הרבה. כדכתיב כי לא על איש ישים עוד: והאנשים

אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי: לב וְהָאֲנָשִׁים
רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם
וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ: לג וְהָיָה
כִּי־יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־
מַּעֲשֵׂיכֶם: לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה
הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־
אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ
גֹּשֶׁן כִּי־תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן:
מז א וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר
אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר
לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ
גֹּשֶׁן: ב וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה
אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה: ג וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ
אֶל־פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ
גַּם־אֲבוֹתֵינוּ: ד וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר
בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר
לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן:
ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ
וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ: ו אֶרֶץ מִצְרַיִם
לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־
אָבִיךָ וְאֶת־אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־
יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי
מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־לִי: ז וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה
וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה: ח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ:
ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ
יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם: י וַיְבָרֶךְ
יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה: שביעי יא וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו
ויתן

אונקלוס

לב וְגֻבְרַיָּא רָעֵי עָנָא אֲרֵי־גֻבְרֵי מָרֵי־גֵיתֵי הֲווֹ וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן
וְכָל־דִּי לְהוֹן אַיְתִיאוּ: לג וִיהֵי אֲרֵי־יִקְרֵי לְכוֹן פַּרְעֹה וְיֵימַר
מָה־עוֹבָדֵיכוֹן: לד וְתֵימְרוּן גֻבְרֵי מָרֵי־גֵיתֵי הֲווֹ עַבְדָּךְ
מֵעוּלֵימָנָא וְעַד־כְּעַן אַף־אֲנַחְנָא אַף־אֲבָהָתָנָא בְּדִיל דִּי־
תֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן אֲרֵי מְרַחֲקִין מִצְרָאֵי כָּל
רָעֵי עָנָא: א וַאֲתָא יוֹסֵף וְחַוִּי לְפַרְעֹה וַאֲמַר אַבָּא וְאַחַי
וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל־דִּי לְהוֹן אֲתוֹ מֵאַרְעָא דִכְנַעַן וְהָא־אִנּוּן
בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן: ב וּמִקְצָת מִן־אֲחוֹהִי דְּבַר חַמְשָׁא גֻבְרִין
וַאֲקֵימִנּוּן קֳדָם פַּרְעֹה: ג וַאֲמַר פַּרְעֹה לַאֲחוֹהִי מָה־עוֹבָדֵיכוֹן
וַאֲמָרוּ לְפַרְעֹה רָעֵי עָנָא עַבְדָּךְ אַף־אֲנַחְנָא אַף־אֲבָהָתָנָא:
ד וַאֲמָרוּ לְוָת־פַּרְעֹה לְאִתּוֹתָבָא בְּאַרְעָא אֲתֵינָא אֲרֵי־לֵית
רַעְיָא לְעָנָא דִּי לְעַבְדָּךְ אֲרֵי־תַקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן
וּכְעַן יִתְבוּן־כְּעַן עַבְדָּךְ בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן: ה וַאֲמַר פַּרְעֹה
לְיוֹסֵף לְמֵימַר אֲבוּךְ וַאֲחָךְ אֲתוֹ לְוָתָךְ: ו אַרְעָא דְמִצְרַיִם
קֳדָמָךְ הִיא בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא אוֹתֵיב יָת־אֲבוּךְ וְיָת־אֲחָךְ
יִתְבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאִם־יְדַעְתְּ וְאִית־בְּהוֹן גֻבְרִין־דְּחֵילָא
וּתְמַנֵּנּוּן רַבָּנֵי גֵיתֵי עַל־דִּי־לִי: ז וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת־יַעֲקֹב אֲבוּהִי
וַאֲקֵימִנֵּהּ קֳדָם פַּרְעֹה וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב יָת־פַּרְעֹה: ח וַאֲמַר
פַּרְעֹה לְיַעֲקֹב כַּמָּה יוֹמֵי שְׁנֵי חַיָּךְ: ט וַאֲמַר יַעֲקֹב לְפַרְעֹה
יוֹמֵי שְׁנֵי תוֹתָבוּתִי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין זְעִירִין וּבִישִׁין הֲווֹ
יוֹמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלָא אַדְבִּיקוּ יָת־יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתַי בְּיוֹמֵי
תוֹתָבוּתְהוֹן: י וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב יָת־פַּרְעֹה וּנְפַק מִן־קֳדָם
פַּרְעֹה: יא וְאוֹתֵיב יוֹסֵף יָת־אֲבוּהִי וְיָת־אֲחוֹהִי וִיהַב לְהוֹן
אחסנא

מסרה לב והאנשים, ה' ר"פ. רעי, ח"ו ויו"ד בסוף. הביאו, כו"ל מ"י. לג מעשיכם, מ"ס דגוש מדא"מ ומ"י. לד מנעורינו, ג' ומ"ל דמ"ל. עתה, מלעיל. אבתינו, ח"ו ומ"י. בעבור, מ"ו. תועבת, כו"ל מ"ו. רעה, חד מן ד' קמץ (כ"ל ליר"י). מז ב ומקצה, ה' בסוף פיסוקא פסוק רפי כי המ"ס מאמתי"ו. ויצגם ל' וחסר. ג מעשיכם, דגוש מד"ד ומ"י. רעה, כ"כ בה"א בל"ב. אבותינו, ה' מ"ל דמ"ל*. ד לגור, מ"ו. באנו, י"ס בטעם סביר. ה ויאמר פרעה, ג' בטע' כ"ס. ו ארץ, י"ג ר"פ. הוא, וא"ו וחירק. הושב, ל' ומ"ל ו' ומ"י, השין בליר"י. ואת אחיך, ב' בפסוק לשלום. ישבו, ב'. ושמתם, ב'. ז ויבא, כ"א. ויעמדהו, ב' וס"י. ח כמה, בז"ג. ימי שני, ה' דס' בכו'. חייך, כו"ל מ"ל. ט שני, ה' דסמיך. מגורי, מ"ל והכ"ם בפתח. ורעים, ג'. ימי שני, ה'. השיגו, מ"י. אבתי, כ"ל חסר. מגוריהם, ב' מ"ל דמ"ל בתורה. יא ויושב, ה' ב' מ"ל ב' חסר ודין מלרע ושין בליר"י. רעמסס, העי' והמ"ס בשוא פשוט כי הוא כולל ארץ גושן ואינו שם העיר.
*נ"ע כמלא ל"ו מלא.

ת"א ואמרתם אנשי ספר הזוהר פ' פנחס. ומקצה אחיו בבא קמא לג. ויאמר פרעה אל יעקב מגילה יז. ויאמר יעקב אל פרעה שם.

רש"י

(לד) בעבור תשבו בארץ גשן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רעה צאן. לפי שהם להם אלהות: (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן. אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי. ולדן אמר דן. וכן לזבולן וכן לאשר. זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י. אבל בגמרא בבלית שלנו (ב"ק לג) מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק. ובברייתא דספרי שנינו גם בזאת הברכה כמו גמרא שלנו: (ו) אנשי חיל. בקיאין באומנותן לרעות צאן: על אשר לי. על צאן שלי: (ז) ויברך יעקב. היא שאלת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלוי"ר בלע"ז: (ט) שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ: ולא השיגו בטובה: (י) ויברך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה
ברכה

יונתן בן עוזיאל

ובית אבא דבארעא דכנען אתו לותי: (לב) וגובריא רעיין דאען ארום גוברי מרי גיתי הוו ועניהון ותוריהון וכל דלהון אייתיו: (לג) ויהי ארום יקרי לכום פרעה ויימר מה עובדיכון: (לד) ותימרון מרי גיתי הוו עבדך מטליותנא ועד כדון בגין דתיתבון בארעא דגשן ארום מרחקין מצראי כל רעי ענא: (א) ואתא יוסף ותני לפרעה ואמר אבא ואחי ועניהון ותוריהון וכל דלהון אתו מארעא דכנען והא אינון בארעא דגשן: (ב) ומקצת אחוי דבר חמשא גוברין זבלון דן נפתלי גד ואשר ואקימינון קדם פרעה: (ג) ואמר פרעה לאחוי דיוסף מה עובדיכון ואמרו לפרעה רעי ענא הוו עבדך אוף אנן אוף אבהתן: (ד) ואמרו לפרעה לאיתותבא בארעא אתינא ארום לית אתר בית רעיא לענא דלעבדך ארום תקיף כפנא בארעא דכנען וכדון יתבון כען עבדך בארעא דגשן: (ה) ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך: (ו) ארעא דמצרים קדמך היא בבית שפר ארעא אותיב

ירושלמי

ית אבך וית אחך יתבון בארעא דגשן ואין חכימתא דאית בהום גוברין דחילא ותמנינון רבני גיתי על דידי: (ז) ואייתי יוסף ית יעקב אבוי ואקימיה קדם פרעה ובריך יעקב ית פרעה ואמר יהי רעוא דיתמלון מוי דנילוס ויעדי כפנא מן עלמא ביומך: (ח) ואמר פרעה ליעקב כמה אינון יומי שני חייך: (ט) ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין קלילין ובישין הוו יומי שני חיי דמן טליותי ערקית מן קדם עשו אחי ואיתותבית בארעא דלא דידי וכדון בעידן סיבתי נחתית לאיתותבא הכא ולא אדביקו יומי ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: (י) ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן קדם פרעה: (יא) ואותיב יוסף ית אבוי וית אחוי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בבית שפר ארעא בארעא דפילוסין היכמא דפקיד פרעה:

[(יא) ופילוסים:]

חן

בעל הטורים

של קנה פי׳ מלמטה שהוא א׳ ולמעלה הוא מפוצל לכמה קנים שמתוך אחד שהי״ל יצאו רבים וכן גמי כשלך מים שדרך הגלמים להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם השונאים: (ב) ומקצה אחיו לקח בגימ׳ (זה) החלשים: (ו) במיטב הארץ. בגימ׳ גושן. ושמהם ב׳ במסו׳ הכא ואידך ושמהם באהרן. מלמד שהיו ממונים ושרים על ראשי הסיילים והיו שמם כתובים ומונחים באהרן המלך וזה הוא ושמהם באהרן: (ז) ויעמדהו ב׳ במסורה הכא ואידך (פ׳ פנחס) ויעמדהו לפני אלעזר הכהן. ושניהם חסרים לפי שיעקב היה זקן והיו צריכין לסומכו כדי שיוכל לעמוד גם יהושע היה מפחיים שנעשה מנהיג לפני משה והיה ירא ממשה שמא יענישהו והיו צריכים לסומכו ולכך חסרים שלא
היתה

יונתן

לדיקייא פי׳ שימות מיתה עה״ז ולא מיתה עוה״ב כדפירש״י וק״ל: (ב) חמשא גוברין עיין ברש״י וכן הוא בר״ה ובגמרא פ׳ החובל. ודייקו מדאמר ומקצה אחיו דלימא ומאחיו אלא מורה שלא היו גבורים דמשמע לגריעותא כמו ותאכל בקצה המחנה ורבים כאלה: (ו) שפר ארעא פי׳ מן העידית שבמצרים והוא ל״ב פ״ק דב״מ אמר שמואל שבח שפר ושעבוד וכו׳ וכן ת״י לעיל פ׳ מ״ה פסוק י״ח: (ז) יהא רעוא דיתמלון מוי דנילוס וכו׳ מסתברא דעתו להפך מדעת רש״י וס״ל ויברך השני מפרש הפסוק ויצא מלפניו שלא היה הברכה אלא כדרך היוצאים מלפני המלכים אמנם ויברך הראשון ודאי היתה ברכה כפשוטו שאין דרך הבא לפני מלך שלא ראהו מימיו
ויברכנו

אבן עזרא

על ידי לווי [ח] כמו ויבן שלמה [ט] את הבית: (לד) כי תועבת מצרים כל רועה צאן. אות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר. ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו. ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב. ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגים עד היום הזה: (א) בארץ גושן. כלל. בארץ רעמסס פרט [י] והעי״ן נח. ולפי דעתי כי רעמסס [כ] פתוח העין אינו׳ שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה: (ו) שרי מקנה. כשום
וכסדר

רמב״ן

(לב) והאנשים רועי צאן כי אנשי מקנה היו. אמר להם שהם רועים אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני בית ירעו אותם אלא שעסקם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו והיה להם עושר ועבודה רבה מאוד במקנה כי אמר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד: (ד) לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך. אני תמה בטעם הזה שאמרו לו. כי גם במצרים אין מרעה כי כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען או יותר כי עליה היתה עקר הגזרה. ואולי אמרו כי בארץ כנען מפני כובד הרעב יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו משיה לבהמה אבל בארץ מצרים יש בה שבר יחיו בה האנשים ותשאר בה מרעה מעט ויתכן שהיה בארץ מצרים מרעה מעט באחו מפני היאורים והאגמים: (ה) אביך ואחיך באו אליך. הכונת דברים לאמור הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך היא: והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיך אליך באו לשמוע כבודך ועליך השליכו יהבם ראה שתעשה עמהם טובה כי עליך הדבר ויש לאל ידך: (ז) ויברך יעקב את פרעה. היא שאלת שלום כדרך כל הנראין לפני מלכים לפרקים לרש״י ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמר כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היה ברכה ממש שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשא מלכותם וכענין שאמר הכתוב יחי אדוננו המלך דוד לעולם וכאשר מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו: (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי. לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך ומה טעם לאמר לא השיגו את ימי שני חיי אבותי כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך שכבר קצרו שנותם. ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר אבל מפני שיותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד: (יא) ויתן להם אחוזה. שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחוזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם ונתן להם וזה מצות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור כי בעבור הרעב נשוב לארצנו ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך
יושיב׳

פירוש על אבן עזרא

ככנס האחד במספר. וא״כ כאשר מפרט הכתוב כל הנפש וכו׳ בפס׳ כ״ו בודאי נפש יעקב בכלל כי כל הנפשות הם ממקור א׳. [ח] ר״ל פי׳ כ״א בכמה מקומות והפי׳ אשר אשר בעצמו לכבוד אביו הוא דרם. [ט] (מ״א ו׳ י״ד) ובודאי שם פי׳ אשר לא בנה שלמה בעצמו רק לוה. [י] להלן פס׳ י״א שהיו ב״י דרים שם. [כ] ר״ל פה רעמסס פס׳ י״א הע׳ין נ״ח אבל רעמסס (שמות א׳ י״א) אשר שם בפת״ח לינכה הארץ אשר ישבו ב״י ככה דעת ר״א. [ל] ר״ל אם היו מתעבים כל רועי צאן איך בוחר בהם להיות שרי מקנה ע״כ מפרש
כי

ספורנו

מבלתי שאשאל ממנו אז שיתן לכם ארץ גושן כדי שיאמין כשתאמרו לו שזאת מלאכתכם ולא יחשוב שתאמרו כן כדי שיתן לכם ארץ גושן: (ב) ומקצה אחיו לקח. כדי שיבין פרעה מדבריהם ומענינם שהם בעלי מלאכת מרעה הצאן בלבד: ויברך יעקב. ולא השתחוה לא בבאו ולא בצאתו: (ח) כמה ימי שני חייך. תמה כי לא היה דבר מצוי במצרים שיאריך אדם ימים כל כך שיגיע לפרק שהיה אז יעקב בו וגם שיבה זרקה בו: (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי. על מה שאמרת כמה ימי שני חייך אני אומר כי שני חיי היו מעט ורעים ברב טלטול מזונות ודאגות הקורות כי הימים אשר בם יהיה האדם בצרה לא יקראו שני חיים אבל ימי שני מגורי היו בין הכל מאה ושלשים שנה: ולא השיגו ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם. כי אבותי אע״פ שהיו גם הם גרים בארץ לא להם ע״מ היו להם ימי חיים רבים בלתי צרות אבל שני חיי לא השיגו לשני חיי אבותי שהיו להם בימי מגוריהם:
להם

פירוש רשב״ם

(לב) והאנשים רועי צאן. כל זה אמר יוסף לפרעה: (לד) כי תועבת מצרים. נבזים היו בעיניהם כל רועי הצאן כי מאוסה צאן בעיניהם בין לאכילה בין לזבח כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים וגו׳: (ד) לגור בארץ ולא מתוך חוסר ממון אלא בשביל מרעה לצאנינו. כל זה אמרו שלא יאמר פרעה ליקח משל יוסף באו: (ו) אנשי חיל ראוים לגבורה ולשררה כמו אשת חיל את. ואני הצעיר מצאתי תרגום שרי מקנה רבנן חילא לפירוש רבינו: (ט) מעט ורעים. לפי שנראה יעקב בעיניו זקן יותר מדאי
ששאל

ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב
הארץ בארץ רעמסס כאשר צוה
פרעה: יב ויכלכל יוסף את־אביו ואת־
אחיו ואת כל־בית אביו לחם לפי
הטף: יג ולחם אין בכל־הארץ כי־
כבד הרעב מאד ותלה ארץ מצרים
וארץ כנען מפני הרעב: יד וילקט
יוסף את־כל־הכסף הנמצא בארץ־
מצרים ובארץ כנען בשבר אשר־הם
שברים ויבא יוסף את־הכסף ביתה
פרעה: טו ויתם הכסף מארץ מצרים
ומארץ כנען ויבאו כל־מצרים אל־
יוסף לאמר הבה־לנו לחם ולמה נמות
נגדך כי אפס כסף: טז ויאמר יוסף
הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם
אם־אפס כסף: יז ויביאו את־מקניהם
אל־יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים
ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר
ובחמרים וינהלם בלחם בכל־מקנהם
בשנה ההוא: יח ותתם השנה ההוא
ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו לו
לא־נכחד מאדני כי אם־תם הכסף ומקנה הבהמה אל־אדני לא נשאר
לפני אדני בלתי אם־גויתנו ואדמתנו: יט למה נמות לעיניך גם־אנחנו גם־
אדמתנו קנה־אתנו ואת־אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים
לפרעה ותן־זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם: כ ויקן יוסף את־
כל־אדמת מצרים לפרעה כי־מכרו מצרים איש שדהו כי־חזק עלהם
הרעב

אונקלוס

אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארעא דרעמסס
כמא־די פקיד פרעה: יב וזן יוסף ית־אבוהי וית־אחוהי
וית כל־בית אבוהי לחמא לפום טפלא: יג ולחמא לית
בכל־ארעא ארי־תקיף כפנא לחדא ואשתלהי עמא־דארעא
דמצרים ועמא־דארעא דכנען מן־קדם כפנא: יד ולקיט
יוסף ית־כל־כספא דאשתכח בארעא־דמצרים ובארעא
דכנען בעיבורא די־אנון זבנין ואיתי יוסף ית־כספא לבית
פרעה: טו ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען
ואתו כל מצראי לות־יוסף למימר הב־לנא לחמא ולמה
נמות לקבלך ארי שלים כספא: טז ואמר יוסף הבו גיתיכון
ואתן לכון בגיתיכון אם־שלים כספא: יז ואיתיו ית־גיתיהון
לות־יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא
ובגיתי תורין ובחמרין וזנינון בלחמא בכל־גיתיהון בשתא
ההיא: יח ושלימת שתא ההיא ואתו לותה בשתא תניתא
ואמרו לה לא־נכסי מן־רבוני אלהין שלים כספא וגיתי
בעירא לות־רבוני לא אשתאר קדם רבוני אלהין גויתנא
וארענא: יט למה נמות לעינך אף־אנחנא אף־ארעתנא
קני־יתנא וית־ארעתנא בלחמא ונהי אנחנא וארעתנא
עבדין לפרעה והב־בר־זרעא וניחי ולא נמות וארעא לא
תבור: כ וקנא יוסף ית־כל־ארעא דמצרים לפרעה ארי־
זבינו מצרים גבר חקלה ארי־תקיף עליהון כפנא והות
ארעא

מסרה יב ויכלכל, ל'. ואת אחיו, ה'. ואת כל וכו', ט'. יג ולחם, ד' ר"פ. ותלה, ל' ומפיק. יד בארץ, רפי והאל"ף במתג. ובארץ, ה'. בשבר, ל'. שברים, ל' ח"ו ומ"י. ויבא, כ"א. ביתה, ב'. טו ויתם, חסר. כל מצרים, רפי כדינו. לנו, דגוש מד"ד. נמות, כו"ל מ"ל. אפס, ד'. טז מקניכם, מ"ל. יז ויביאו, ל"ו ומ"ל. מקניהם, מ"ל. ובמקנה, ב' ובפסוק. ובחמרים, כו"ל חסר. וינהלם, ב'. בלחם, ו' דגשין. מקנהם חסר. ההוא, וי"ו וסירק. יח ותתם, ב' וחסר. ההוא, וי"ו וסירק. ויבאו, כו"ל חסר. תם, ל'. ומקנה, ב' קמצין כ"ל ליל"י. גויתנו, ל' וחד גויותנו. ואדמתנו, כו"ל חסר. יט אתנו, חסר. בלחם, ו' דגשין. ונהיה, ד'. ותן, בסגול. והאדמה, ב'. תשם, ב' א' וא'. כ ויקן ד'. חזק, ה'. עלהם י"ג חסר בתורה.

ת"א ויכלכל יוסף נזיר ג. וילקט יוסף פסחים קיט.

רש"י

ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא: (יא) רעמסס. מארץ גושן היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים: (יד) בשבר אשר הם שברים. נותנין לו את הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו (ישעיה נא) אין מנהל לה (תהלים כג) על מי מנוחות ינהלני: (יח) בשנה השנית. לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו'. כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויתנו: (וה"ג רא"ם וכן בדפוס ישן ועיין בג"א מיישב גירסא שנייה): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואף על פי שאמר יוסף ועוד ה' שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב
וכן

רמב"ן

שיושבים כאנשי הארץ התושבים בארץ גשן: (יד) וילקט יוסף את כל הכסף וגו'. ספר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלת יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך שבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות ולא בזה מן ג"כ בעיני העם כי השם הוא המציל את יראיו:
ויתם

ירושלמי

(יב) וזן יוסף ית אבוהי וית אחוי וית כל בית אבוי לחמא לפום דמצטרך לשפלייא: (יג) ולחמא לית בכל ארעא ארום תקיף כפנא לחדא ואשתלהון דיירי ארעא דמצרים ודיירי ארעא דכנען מן קדם כפנא: (יד) ולקיט יוסף ית כל כספא דאישתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעיבורא דהינון זבנין ואייתי יוסף ית כספא בבית היפתיקא דפרעה: (טו) ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמא נמות כל קבלך ארום שלים כספא:
[(טו) וחסיל:]

יונתן בן עזיאל

(טז) ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון מזון בגיתיכון אין סכר כספא: (יז) ואייתיו ית גיתיהון ליוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסון ובגיתי ענא ובגיתי תורי ובחמרא חנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא: (יח) ושלימת שתא ההיא ואתו כל מצראי לותיה בשתא תנייתא ואמר ליה לא נכסי מן רבוני ארום אין שלים כספא וגיתי בעירא לרבוני לא אשתייר לנא קדם רבוני אלהן גויתנן וארען: (יט) למא נמות ועינך חמן אוף אנן אוף ארען קני יתן וית ארען בלחמא ונהי אנן וארען עבדין לפרעה והב בר זרעא וניחי ולא נמות וארע לא תשתומם: (כ) וקנא יוסף ית כל ארעא דמצראי לפרעה ארום

בעל הטורים

פיסא מעידפן סלימה: (יד) ביאה פרעה ב' במסרה הכא ואידך ערוב כבד ביאה פרעה בשביל שלא זכר העובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו על זה בא הערוב

רמב"ן

(טו) ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף וגו'. הזכיר כי תם הכסף מארץ כנען בעבור כי מצרים בבואם אל יוסף יזכירו לו זה כי אמרו אחרי שתם הכסף גם מארץ כנען ולא יבאו עוד אליך לשבר למה נמות נגדך כי אפס כסף ותמיתנו הנה ותשאר התבואה בידך ואין קונה: (יח) ויבאו אליו בשנה השנית. לפני הרעב וא"נ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באתה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה ל' רש"י וכך הזכיר בב"ר אמר רבי יוסי ברבי חנינא שתי שנים עשה רעב כיון שירד יעקב אבינו למצרים כלה הרעב ואיתמי חזרו בימי יחזקאל אבינו וכו' וא"כ לא נתקיימו דברי יוסף כפתרונו ויבא הענין למסור אותו בסכמתו ואולי נאמר שהיה הרעב בארץ כנען כדבר יוסף אבל במצרים ירד יעקב אבינו אל היאור לעיני פרעה ולעיני כל מצרים ובאו כל עמו שעלה נילוס לקראתו וידעו כי ברכת ה' היא לרגלי הנביא ואם כן יהיה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף בשבע שני הרעב וכל ימי חיות אביו כי גם אחרי מות אביו אמר אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם ועם כל זה אני תמה שא"כ לא היה החלום אמת כי הראו לו את הנזרים ולא הענין הנהיה והנעשה בהם. ובאיתי שם בתוספתא דסוטה אמר ר' יוסי כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב לישנו וגו'. ועוד שנינו בספרי ויברך יעקב את פרעה במה ברכו שנמנעו שני הרעב אעפ"כ שלמו אחר מיתתו שנא' ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם מה כלכול האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר דברי רבי שמעון אומר אין זה קידום השם שדברי צדיקים קיימין לחייהם ובסלין לאחר מיתתן אמר רבי אלעזר בר' שמעון רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא שזה קידום השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה לעולם נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם ע"כ: והנה השלים הרעב חמש השנים הנותרות ודעת ר' אברהם שהיו אלו שתי השנים לאחר בא יעקב למצרים וכך כתב מלינו במדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב. גם יתכן שהיה רעב שלש שנים ולא היה כמו ד' שעברו ואין דבריו נכוני' כלל כי מספר החלום ושברו יעוה כל השבע שנים ואלו היה כן יזכיר הכתוב עניינם של השנים האלה אבל על דרך הפשט לקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן דבר במנהגו של עולם ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה השנים לא ספר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו'. ואחרי שתם הכסף ספר שבאו אל יוסף והיה זה בשנה הששית ונתן להם במקניהם לחם רק נכלם בו שיאכלו לפי חיות' ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר נדר להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכלום בשנה הזאת השביעית ואחר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף להם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי נרכם להם כי לפי הטף ירמוז כן: (יט) קנה אותנו ואת אדמתנו. הנה אמרו לו שגם גופם יקנה לעבדים לפרעה וכן אמר הן קניתי אתכם ואת אדמתכם אבל אמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו ולא אמר שקנה רק האדמה. והטעם כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו בה אריסי בתי אבות לפרעה ואחרי כן אמר להן הן קניתי אתכם ואת אדמתכם לפרעה לא לעבדים כאשר אמרתם לי רק עם האדמה תהיו לו והנה ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרעה יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנוים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם מה שנדרו לו: והאדמה לא תשם

אבן עזרא

וכפרד: (יג) ותלה. על משקל ותחע. כמתלהלה כמו כמתעתע: וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה: (טו) ויתים. מפעלי הכפל כמו וידום השמש: (טז) הבו. היה הה"א ראוי להיותו נע בפתח וחסף אפם כסף. פועל עבר. כמו כי ירא לבשת בנוער: (יט) ואל תתנה שיאמר לפין מות על האדמה כי הסף זה ואתה מחיה את כלם: (יט) תשם. מגזרת והבמות תשימנה. ומשקלו תדע. אולהו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב. ויתכן שהי' הרעב שלש שני' ולא היו כמו

פירוש על אבן עזרא

בי הוא כ"ל רועי סוסים ופרדים כ"ף הדמיון הב' הוא דרך לחות. מ(לעיל כ"ח י"ד). נ(משלי כ"ו י"ח). ס(לעיל כ"ז י"ב). עשרשו תמם. ב"ל וידום (יהושע י' י"ג) שרשו דמם. פהבו ובא בקמ"ץ בעבור הוא הגרון. צופי' כלה הכסף. ק(לעיל י"ט ל'). ר"ל שאמרו למה נמות וכו' גם אדמתנו. והתירוץ כש"כ ואתה מחיה את כולם (נחמיה ט' ו') ובזה נכלל כל הדברים ואפילו שלך העפר. ולאוי וילך וכו' עפר מן האדמה וכו' (לעיל ב' ז') וג"כ (לעיל א' כ"ד). ש(יחזקאל ו' ו') תישמנה ושרשו ישם. ע"כ בא הפי"ו בליר"י להמשיך יו"ד השרש. תתדע שרשו ידע. והשרש יאמר תדע. ככה פה יאמר תשם משרש ישם. כ"ל

ספורנו

(יג) לחם לפי הטף. אע"פ שהיה בידו להרבות להם מזון נתן להם במדה מספקת כאמרם רז"ל (פ"ק דתעניות) בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך אני אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי: (יד) ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה. שלא הורה לעצמו שיתר בכל עמלו לקחת דבר לעצמו: (יז) וינהלם בלחם. נהלם לאט. כענין עלות יהלו. נתן להם שלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון כאמרם (שם) המרעיב עצמו בשני רעבון נצול ממיתה משונה. וככה אמרו חכמי הרפואה שהשובע אחר הרעב גורם חולי ממית: בשנה ההיא. אחר שאפס כסף והיא היתה השנה הששית לשני הרעב: (יח) בשנה השנית. והשנית מזמן שתם הכסף והיא היתה השנה השביעית לשני הרעב: לא נכחד מאדוני. שיש לנו עוד מקנה כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה למה נמות לעיניך. כי אפילו היה זה אמת שכבר תם הכסף ומקנה הבהמה והכל בא לידך ואין ראוי שתניחנו

פירוש רשב"ם

ששאל לו כמה ימי שני חייך השיב לו יעקב מעט הם אבל רעים הם ולכך אני נראה בעיניך זקן יותר מדאי: (יג) ותלה כמו ותכה מכעס עיני. הה"א עיקר לפיכך מפיק ה"א וכן נגה אור: ארץ מצרים וארץ כנען. אבל הרחוקות יותר מארץ כנען לא היו באים לארץ מצרים כי רחוקות יותר מדאי

הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃ כא וְאֶת־
הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־
מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃ כב רַק אַדְמַת
הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת
פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם
פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃
כג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם
הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם
זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃ כד וְהָיָה
בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה
וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה
וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל
לְטַפְּכֶם׃ מפטיר כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־
חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃
כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה
עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק
אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה
לְפַרְעֹה׃ כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃

ק"ו. יהללא"ל סימן: ומפטירין ביחזקאל בסימן ל"ז ואתה בן אדם קח לך עץ.

ס ס ס

אונקלוס

ארעא לפרעה: כא וית עמא אעבר יתה מקרי־לקרי מסיפי
תחום־מצרים ועד־סופה: כב לחוד ארעא דכומריא לא
זבין ארי חולקא לכומריא מלות פרעה ואכלין ית־חולקהון
דיהב להון פרעה על־כן לא זבינו ית־ארעהון: כג ואמר
יוסף לעמא הא זבנית יתכון יומא־דין וית־ארעכון
לפרעה הא לכון בר־זרעא ותזרעון ית־ארעא: כד ויהי
באעולי־עללתא ותתנון חד־מן־חמשא לפרעה וארבע
חולקין יהא לכון לבר־זרע חקלא ולמיכלכון ולאנש
בבתיכון ולמיכל לטפלכון: כה ואמרו קימתנא נשכח
רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: כו ושוי יתה יוסף
לגזרא עד־יומא הדין על ארעא דמצרים דיהון־יהבין
חד־מן־חמשא לפרעה לחוד ארעא דכומריא בלחודיהון לא
הות לפרעה: כז ויתיב ישראל בארעא דמצרים בארעא
דגשן ואחסינו בה ונפישו וסגיאו לחדא: ס ס ס
כח וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו
יומי־יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין:
כט וקריבו יומי־ישראל לממת וקרא ׀ לבריה ליוסף ואמר
לה אם־כען אשכחית רחמין בעינך שוי־כען ידך תחות
ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא־כען תקברנני במצרים:
ל ואשכוב עם־אבהתי ותטלנני ממצרים ותקברנני
בקבורתהון

מסרה כא ואת העם, י"ב בתורה. העביר, מ"י. גבול, מ"ו. כב כי חק, ב'. וחסר. כג קניתי, ה' מ"ל חסין יו"ד. הא, ג'. כד בתבואות, ז' בלי' מ"ל ו"ק וס"ם. חמישית, ג' מ"ל דמ"ל. הידות, ג' חסר בלי'. ולאכלכם, ל'. ולאשר, האל"ף בס"פ. בבתיכם, מ"ל. ולאכל, כ"ל ח"ו. כה החיתנו, ל' סד מג' חסר בלי'. והיינו, כו"ל בב' יודין. כו וישם, במוכח. לחק, חסר. לחמש, חסר ל'. כז ויאחזו, ל'. ויפרו, ב' וסד ויפרו. כח ויחי, ו' דמטעין בהון ויהיו. חייו, בב' יודין. כט ויקרבו, קריבו ימי למיתה ג'. למות, כו"ל מ"ל. ליוסף, ח'. בעיניך, מ"ל דמ"ל. שים, מ"י. ל אבתי, כו"ל חסר. ונשאתני, ל' וסד כי נשאתני. בקברתם, ל' וחסר. ויאמר, ל"ח. אעשה, העין בשוא לבד מלרע ומלרי' כפי. כדברך, י"ג חסר.

ת"א ואת העם חולין ס'. ואכלו את ביצה מז. וישב ישראל בארץ מצרים סנהדרין קו. ויקרבו ימי ישראל למות סנהדרין קו ס' הזוהר פ' ויחי. ושכבתי עם ס' הזוהר פ' תרומה. ונשאתני כתובות קיא חיר סה.

כח וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע
שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה׃ כט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא ׀
לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי
וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם׃ ל וְשָׁכַבְתִּי עִם־
אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ׃
ויאמר

רש"י

וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: (כא) ואת העם העביר אתו. יוסף מעביר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים (חולין ס): מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ אותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה (כמו יחזקאל טז וגם אני הא דרכך בראש נתתי): (כד) לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: לטפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור:

(כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים: ויאחזו בה. לשון אחוזה: חסלת פרשת ויגש

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם. דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו (ב"ר): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. (ב"ר) כל מי שנאמר בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו (יצחק חיה ק"פ ויעקב קמ"ז בדוד נאמר קריבה אביו חיה פ' שנים והוא חיה ע'): ויקרא לבנו ליוסף. (ב"ר) למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשין תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עבודת אלילים (ב"ר): (ל) ושכבתי עם אבתי. וי"ו זו מחובר למעלה
לתחילת

ירושלמי

ארום זבינו מצראי גבר חקליה ארום תקיף עליהון כפנא והות ארעא חליטא לפרעה: (כא) ית עמא דמדינתא אעבר יתהון לקוריתא ועמא דקוריתא אעבר למדינתא מן בגלל אחוי דיוסף דלא יתקרון גלולאי בגין כן טלטלינון מסייפיה תחום מצרים ועד סופיה:

(כא) וית עמא דהוון שרין במדינתא אעבר בקריתא וית עמא דהוון שרין בקריתא אעבר במדינתא דלא יהוון מונין לבני דיעקב ואמרין להון אכסני גילולאי:

(כב) לחוד ארעא דכומרניא לא זבן מן בגלל דחסון ליה זכותא בזמן דבעא רבוניה למקטליה ושיזבוהי מן דין קטול וברם ארום חולקא אמר למתיהבא להום מלות פרעה ואכלין ית חולקהון דיהב להון פרעה בגין כן לא זבינו ית ארעהון: (כג) ואמר יוסף לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרעא ותזרעון ית ארעא: (כד) ויהי באישוניה במכנוש עללתא ותיתנון חומשא לפרעה וארבע חולקין יהי לכון לבר זרעא דארעא

יונתן בן עוזיאל

ולמיכליכון ולפרנוס בתיכון ולמיכול לטפלכון: (כה) ואמרו קיימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: (כו) ושוי יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא דמצרים לפרעה למיסב חומשא מן עללתא לחוד ארעא דכומרניא בלחודיהון לא הות לפרעה: (כז) ויתיב ישראל בארעא דמצרים ובנו להון בתי מדרשין ופלטין בארעא דגשן ואחסינו בה אחסנת חקלין וכרמין ונפישו וסגיאו לחדא:

פ פ פ

(כח) ויחי חייא יעקב בארעא דמצרים שבסרי שנין והוו יומי יעקב סכום יומי חייו מאה וארבעין ושבע שנין: (כט) וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אין כדון אשכחית רחמין קדמך שוי כדון אידך בגזירת מהולתי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כדון תקברינני במצרים: (ל) ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ומן בגלל דהוא בריה לא שוי ידיה אלהן אמר אנא אעביד כפיתגמך: ואמר

בעל הטורים

העבות ספלה ביחס פרעה. ד"א לומר כמו שמכניסין הכסף חדר בחדר ביתה הכנוס מלגיו כך בא העבוד בסדר פרעה שהיו לפנים חדר בחדר: (כג) הא ג' במסו' הא לכם זרע פ"ע ונתסם חמישים לפרעה וחדא ביחזקאל (פ"ז) הא דרכך בראש נתתי פ"ש (ואל) ססמולו זקן בחור ובתולה וטף ונשים (שם ע') הרי חמשה וחדא בדניאל (ג) הא כדי פרזלא דהבא. כספא. ססמא (ונחשא) הרי חמשה דברים: (כח) ויחי יעקב. ויקרבו מאוד ויחי יעקב בגי' כלה פ' רבוא (כיבוא) והו שנאמר בראותו ילדיו בראותו אוסיות רבואו' ילדיו עולה פ' לומר שרא' ששי' רבוא מילדיו ד"א ויכבו מאד ויחי יעקב מלמד שראה ל' רבוא דלקמן (בפ' שמות) קאמר במאד מאד והוא פ' רבוא והכא לא כתיב אלא חד מאד והיינו כחצי וכן כתיב לקמן (שם) ו' לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיב אלא אלחא ויפרו וירבו מאוד ולהאי ליסנא דרש הכי כי בראותו ילדיו כי עולה ל' שראה ל' רבואות מילדיו ד"א ויחי יעקב בארץ שלא היה ימיים טובים אלא לער אלא כמנין ויחי י"ז שנה משנולד יוסף עד שנמכר וי"ז שנה במצרים ד"א ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה שהראשונים לא היו חיים שהרי אמר כי ארד אל בני אבל שאולה. שבע עשרה שנה כנגד י"ז שנים שגדל הוא ליוסף כלכלו י"ז שנה. ויהי ימי יעקב בכל מקום שנא' ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכל מקום שנאמר בו קריב': שבע שנים ומ' ומאת שנה מנה המעט תחלה מה שלא עשה כן באברהם וילחק בשביל שהיו ימיו מעטים ורעים הזכיר המעט תחלה וחי ל"ג שנה פחות מאביו משום דכתיב (משלי כ"ו וע"ם ברש"י) קללת חנם לא תבא על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה חסרו לו מנין ימי"ם שהוא ל"ג משנותיו: (כט) ויקרבו ימי ב' במסרה הכא ואידך גבי דוד (מ"א ב') איתא במדרש אמר הקב"ה אתה עשית קמ"ז מזמורים (עקש"י ב"ב ד' י"ד

יונתן

ויגרכנו וק"ל: (יד) היספיקא הוא שולכו של מלך: (טו) ירושלמי ומסיל פי' אפיסת והשלמה מלשון חסל סדור: (כ) חליעא פי' הארץ היתה לחלוטין לפרעה: (כא) מן בגלל אחוי דיוסף דייק כפל בפסוק ואת העם העביר אותו. ודרש את העם העביר בשביל אותו המוכרים לעיל והיינו אחיו ואותו כמו אותם: (כב) בגלל דחסון ליה זכותא כבר כתבתי לעיל פרשת וישב שמלאו לו זכות באמר' שלוקן בילה היתה ובדקו שנולד מן האור ולכך חס על הכומרים: (כז) בתי מדרשין י"ל דדרש מלת וישב מלשון ישיבה שבנו בתי מדרשות ופלטין להחזיק ישיבה: אחסנת חקלין וכו' דייק מלשון אחוזה דאינו שייך אלא בבי שדות וכרמים וק"ל: (כח) ירושלמי דלא יהוון מונין פי' שלא יונו אותם בדברים לשון אונאה' דברים וכן פירש"י בפ' מקח. נכרים מונין את ישראל הוא ג"כ מלשון גר לא תונה:

(ל) בגלל דהוא בריה. פי' בשביל שהוא בנו וחז"ל אסרו לכנוס של מרחן עם אביו כדכתב הסמ"ג בל"ת מלוה קכ"ז ומכ"ש מהאי טעמא לשום ידו תחת ירך אביו

רמב"ן

תשם. שלא תשם לעולם. ולכך אמרו לו נמלא חן בעיני אדוני שהקלת עלינו לימול ארבע הידות שנוכל לחיות בהם והיינו עבדים לפרעה כאשר כדרכו שנעבוד את האדמה לרלונו:

(כט) ויקרבו ימי ישראל למות. פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו וענינו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתכן החולשה ואיננו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים

אבן עזרא

[א]כמו הד' שעברו: (כא) ואת העם העביר. העתיק כל אחד [ב]ממקומו. ויש אומרים כי על אנשי כרך מצרים דבר הכתוב שהעבירם [ג]מהמדינה לערים כדי לעבוד את האדמה: (כו) הכהנים. הם כדברי [ד]המתרגם ארמית: (כז) ויאחזו בה. שקנו [ה]הם אחוזה: השלת ויגש

(כט) ויחי. שים נא ידך. מפורש [א]כדברי אליעזר גם, חסד ואמת; (ל) ושכבתי עם אבותי. כנוי [ב]לגויתה. או יהיה פירושו אל

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל אם הגזירה לא נשתנה והיה הרעב ז' שנים א"כ למה בתנו לזרוע האדמה. והנה יוסף אמר עוד חמש שנים רעב (לעיל מ"ה י"א). א"ו הפשט כדרשת חז"ל שפסק הרעב בזכות יעקב. וע"פ פשט הכתוב היה להם כסף מספיק לב' שנים. ובשנת ה' התחילו לזרוע כי לא היה הרעב כ"כ. ואם אין פי' ככה במה יתן להם יוסף לחם אלו ב' שנים. וא"כ פי' הכתוב בשנה השנית (עס' י"ח לעיל) הוא השנה השניה אשר בא יעקב למצרים. [ב]ואין פי' כמו אעבר או שעבור (לעיל ל"ב כ"ב) ואם פי' כמו עברו בכים (הושע ו' ז'). ור"ל העם ל"כ. ואלה אותו ל"י. [ג]והוא פי' כמו (לעיל ל"ב) שעברם ממהגם להיותם עובדי אדמה. [ד]פי' כומריא. ואין פי' כמו (לעיל מ"א מ"ה) אשר פי' ר"ל שהם כהנים הם משרתים א"כ היו כולם משרתי המלך כאשר קנה אדמתם וגופם ככתוב (פס' כ"ג לעיל). ואם כן יהיה פה פי' בלא מלה און ג"כ פירושו כומר. [ה]כמו (לעיל כ"ב ד') ע"ש. [א](לעיל כ"ד ב') דאם לא כן רק כפירש"י שם. למה לוה יעקב לשום היד תחת הירך. א"ו הוא כפי' כ"א לעיל. ורש"י נשמר מזה ומורה דוקא כפי' לעיל ומוסיף מלה והשבע. [ב]ואין פי' אשר ישכבהו עם אבותיו והוא הקבורה הלא זה מבקש להלן במלת וקברתני וכו'. ואם הוא כפי' השני מתחילה מבקש והדר משכם הסדר איך יעשה עמו. כ"ל

ספורנו

שתכניסנו למות ברעב: (כא) העביר אותו לערים. העבירם עמו שיאמרו לו לך חזק וקנה ויחזיק בהם ובקרקע בפניהם ובהסכמת שכניהם: (כג) הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה. ואם כן אתם עבדיו וחייבים לעבוד את האדמה שקניתי לו והוא חייב לתת מזונותיכם והזרע לזרוע. ובזה האופן תהיה מן הדין כל תבואת מצרים שלו: הא לכם זרע וזרעתם. אתם עבדיו עבדו את האדמה. שהיא שלו: (כד) והיה בתבאות. שהם שלו: ונתתם חמישית לפרעה. כי זה הוא הראוי לו מהם אחר שיפרעכם את המוטל עליו לפרוע: וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה. שהוא חייב לתת לכם כמו בעל השדה: ולאכלכם. ובשביל מזונותיכם שהוא חייב לתת לכם ובכן כאשר בדין שהוא שלו: (כו) וישם אותה יוסף לחוק. אשר שהראה להם שהדין כך ושאינו מקיים מהם אדם דרך גזל שם את הדבר בנימוסי מצרים:

(כט) ויחי יעקב. אל נא תקברני במצרים. אפי' בארון כענין ויישם בארון במצרים. שאם תעשה כן אפי' לשעה לא יכיחוך להוליכני למערה שיאמרו מזה מספיק כמו שהיה שנוהג אצלם: (ל) ושכבתי עם אבותי. ענין שכיבת המת עם אבותיו הוא הכנסת מטת המת במקום המספד וסבוב הקופדים

פירוש רשב"ם

מדאי או שמא לא היה שם רעב גדול כך: (כא) העביר אותו לערי'. כמו שעשה סנחרב כדכתיב אל ארץ כארצכם כדי שלא יטענו בה חזקה איש איש בארצו לאחר מכירה:

(כט) ויחי. ויקרבו ימי ישראל למות כל מקום שאדם חפץ לצוות את בניו צריך לאמ' ויקרבו. וכן ויהי כי זקן יצחק וגו' ויקרא את עשו וגו' לא ידעתי יום מותי. וכן ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו. ועיקר התחלת פרשה זו מן וישב ישראל בארץ מצרים וגו' פי' עליו מחובר

לא וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ
יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה׃ פ
מח א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר
לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי
בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃
ב וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף
בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־
הַמִּטָּה׃ ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל
שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וַיְבָרֶךְ אֹתִי׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ
וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת
עוֹלָם׃ ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים
לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ
מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי׃ ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־
הולדת

אונקלוס

בקבורתהון ואמר אנא אעבד כפתגמך: לא ואמר קים לי
וקיים לה וסגיד ישראל על ריש ערסא: א והוה בתר
פתגמיא האלין ואמר ליוסף הא אבוך שכיב מרע ודבר
ית תרין בנוהי עמה ית מנשה וית אפרים: ב וחוי ליעקב
ואמר הא ברך יוסף אתא לותך ואתקף ישראל ויתיב על
ערסא: ג ואמר יעקב ליוסף אל שדי אתגלי לי בלוז
בארעא דכנען וברך יתי: ד ואמר לי הא אנא מפיש לך
ואסגנך ואתננך לכנשת שבטין ואתן ית ארעא הדא לבנך
בתרך אחסנת עלם: ה וכען תרין בנך דאתילידו לך
בארעא דמצרים עד מיתי לותך למצרים דילי אנון אפרים
ומנשה כראובן ושמעון יהון קדמי: ו ובנך דיתוליד
בתריהון דילך יהון על שום אחוהון יתקרון באחסנתהון:
ואנא

מסרה לא השבעה, מלרע ומחריו רפי. מח א ויהי, ג' כ"ב. ליוסף, ח'. חלה, ח', ז' חסר וח' מ"ל. בניו עמו, ד'. את מנשה ואת אפרים, ב' דסמיך. ב ויתחזק, ח'. על המטה, ב'. ג נראה, האלף בקמץ כדין עבר מכל"ה. אתי, חסר. ד מפרך, ל'. והרביתך, ל' [וכ"כ מ"ל י"ק ומ"ח]. ונתתיך, מ"ל. ה הנולדים, ב' [ומ"ל דמ"ל]. מצרימה, כ"ח. ושמעון, ד'. ו ומולדתך, ל' ומ"ל.

ת"א וישתחו מגילה טז. ויאמר ליוסף מציעא פז סנהדרין קז. הנני מפרך הוריות ה ו. ועתה שני נדרים ל'. אפרים ומנשה בתרא קכג כתובות פג הוריות ו. על שם יבמות כד הוריות ו

רש"י

לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי. ואתה תשאני ממצרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורת' ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו (מלכים א ב) וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד: (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה (שבת י נדרים מ). דבר אחר על ראש המטה על שהיתה מטתו שלמה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אף על פי שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות. וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו': (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואף על פי שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימן קהל גוים הרי שנים לבד מבנימן ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי להחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: (ה) הנולדים לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטי' אלא אלו
להטיל

רמב"ן

ימים ולכן קרא לבנו ליוסף ואחרי שוב יוסף למצרים חלה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן (כמו) ויקרבו ימי דוד למות ושם נאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ כי ידע בנפשו כן: (לא) השבעה לי וישבע לו. לא היה יעקב חושד בנו הצדיק שיעבור לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלוהו שם או שיחפוץ פרעה שיקברו הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך: (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללין ולא יהא להם שם בשאר השבטים לענין הנחלה ואע"פ שנתחלקה ארץ ישראל למנין גולגלותם כדכתיב לרב תרבה נחלתו וכל איש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו לשון רש"י וזה איננו נכון. שאם כן אין הבכורה ליוסף אלא לענין הכבוד בלבד שיקראו בניו שבטים והכתוב אומר בנחלתם. ובגמרא אמרו נחלה הקשתים לראובן ושמעון ולא לדבר אחר וכו' כדאיתא בהוריות והזכירו רבותינו בכל מקום היה יוסף בכור לנחלה ויטל פי שנים כאחד כמשפט כל בכור ולא היתה בכורתו להקרא שבטים בלבד כדברי הרב ועוד כלמוד עוד שלא חלקו הארץ לכל שבטי ישראל לגולגלותם שאם כן מה הבכורה הזאת ביהושע ואם נאמר שנתנו לכל אחד ואחד מבני יוסף פי שנים כאחד מכל אישי שאר השבטים לא הוזכר זה בכתוב כלל ולא מצינו ביעקב שיתן בכורה ליוסף אלא שאמר בכאן כראובן ושמעון יהיו לי ומזה אמר הכתוב נתנה בכורתו ליוסף בן ישראל א"כ היו לגמרי כשני שבטים והיא בכורתו וכך הם דברי חכמים בכל מקום. אבל הענין איננו כמו שאמר הרב. שארץ ישראל לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל שבט שמעון המועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין ונטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה וכך העלו בגמ' פרק יש נוחלין כתוב תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל יוסף חבלים וכן אמר אונקלוס [על בנות צעדה עלי שור] תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא שיהיו שני' בקבלת הנחלה ומע' חולק אחלק בכור ואחסנתא ירושה הפשוט. ומה שאמ' הכתוב לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט לענין בתי אבות הנזכרים בפרשה דבר הכתוב שהשבט מחלק חלקו לבתי אבות של יוצאי מצרים ובית אב מרובה נותנין לו חלק גדול ובית אב מועט נותנין לו חלק קטן ומתים יורשים חיים כמפורש בספרי ורש"י הזכירו בפרשת פנחס והכלל בענין יוסף שהיה בכור לנחלה ואם חלקו ישראל הארץ לשבטים בשוה כמוזכר בגמרא
נטלו

ירושלמי

(לא) וַאֲמַר קַיֵּים לִי וְקַיֵּים לֵיהּ וּמִן דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְקַר שְׁכִינְתָא דַּיְיָ וּסְגִיד יִשְׂרָאֵל עַל רֵישׁ דַּרְגְשָׁא:

[(לא) וְשַׁבַּח יִשְׂרָאֵל עַל רֵישׁ דַּרְגוּשָׁה:]

(א) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְאֲמַר לְיוֹסֵף לְמֵימַר אֲבוּךְ שְׁכִיב מְרַע וּדְבַר יַת תְּרֵין בְּנוֹי עִמֵּיהּ יַת מְנַשֶּׁה וְיַת אֶפְרַיִם: (ב) וְתַנִּיאוּ לְיַעֲקֹב לְמֵימַר

יונתן בן עזיאל

הָא בְּרָךְ יוֹסֵף אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְקַף יִשְׂרָאֵל וִיתֵיב עַל דַּרְגְשָׁא: (ג) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלֵי לִי בְּלוּז בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וּבָרִיךְ יָתִי: (ד) וַאֲמַר לִי הָא נָא מַפִּישׁ לָךְ וּמַסְגֵּי לָךְ וְאִיתְנִינָךְ לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא הָדָא לִבְנָךְ בָּתְרָךְ אַחְסָנַת עוֹלָם: (ה) וּכְדוֹן תְּרֵין בְּנָךְ דְּאִיתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם עַד דְּאָתֵית לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִינוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן מִתְחַשְׁבִין לִי: (ו) וּבְנָךְ דִּי תוֹלִיד בָּתְרֵיהוֹן דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחֵיהוֹן יִתְקְרוּן באחסנתהון

בעל הטורים

י"ד שספק והינן וידוהן היו בימיו. לזה י"ל שלוהם לא קאמינ כי י"ל שהם בעלמן כמבנ דבליהם) כמרין שכום יעקב תזכה כמותו מה הוא ובנו עלכו ביחד אף אתה ימלוך שלמה. בנך במייך ד"א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה (מ"א א') והמלך דוד זקן בא בימים וגו': לא ידך בגי' מילה: חסד ואמת עירם"י חסד שעושין עם המתים הוו אמ"ת אמת כופריקין ארון מטה סבריכין: (לא) וישתחו בגי' מודים על בשורה טובה (עם התיבות והכולל): (ב) על המטה ב' במסרה וישב על המטה. והמן נופל על המטה. שהלדיקים אפי' כשהן חלשים מתחזקים שנאמר ויתחזק ישראל וישב על המטה והרשעים אפי' בתוקפן הן נופלין שנאמר והמן נופל על המטה (ה) אפרים ומנשה בגי' ראובן ושמעון: (ו) יקראו ב' במסו' הכא ואידך (ד"ה א' כ"ג) בניו יקראו על שבט הלוי כמו שבכאן נקראו בנחלתם ע"ש אחיהם שהיה להם עדי

יונתן

אביו וליגע במילת אביו לא רלהו יוסף. ודייק הכי מדלא כתיב וישם כדכתיב גבי אליעזר ואברהם. ועוד למה לו למימר אנכי אעשה כדברך לימא כן אעשה ועוד למה ליעקב לחזור ולומר השבעה לי והלי כבר שאל ממנו השבועה אלא ודאי שיוסף מחמת תורה וכיבוד אב מיאן לשום ידו תחת ירכו ולכן דקדק באומר אנכי אעשה כדברך בכ"ף הדמיון שזהו השבועה שלא היתה בפירוש כדבריו שהוא שימה יד אלא כשנגע במילת אביו כאשר לוהו ולכך הטיבו אביו שנתכלה להסתפק בשבועה בלי שימת ידו וזהו דכתיב ויאמר השבעה לי ולא שים ידך וישבע לו לבד שנגע בפיו שנשבע במלות מילה ודו"ק. ואל תשיבני ממ"ש המרדכי פרק וקוס שנהגו בהם אשונת מהר"ם דהא מ"מ הורה לאיסור. וכ"ש בנדון דידן לאחת במילת אביו וק"ל: סוגעי

רמב"ן

נתנו לו כראובן ושמעון בשוה ואם אולי כאומר שחלקום לגלגלותם כנגלה מן הכתוב נתנו להם כפלים במספרם חלק פשוט כדין שאר האנשים וחלק שני בכורה לו ויהיה טעם כראובן ושמעון כפלים במספרם אבל שיהיה יוסף כאחד השבטים בנחלה ותהיה הבכורה להקרא שני שבטים כמאמר הרב. זה דבר שאי אפשר בשום פניה: (ז) ואקברה שם. כתוב בפי' רש"י ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניס' לארץ ולא ידעתי מהו וכי בחולה לארץ נקברה שם ושלום שהרי בארץ מתה ושם נקברה כמו שנא' כאן בפי' מתה עלי רחל בארץ כנען ושם כתוב עוד מפורש ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען היא בית אל וכתיב ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבא אפרתה ומתה בדרך בין בית אל ובין בית לחם אפרתה בארץ ישראל וידעתי

אבן עזרא

אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבותי. ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים ותקברני בקבורתם: (לא) וישתחו ישראל. שחלק כבוד למלכות. והנכון בעיני שנתן שבח לשם. ואין זה כהשתחויות אברהם כי שם משורש לבני חת: (א) ויאמר. האומר ליוסף. וכן אשר ילדה אותה ללוי במצרים: (ב) ויגד. המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב: (ד) וטעם הנני מפרך. על דעת הגאון שאמר לי שהם הנני מפרך והן לא נולד לי רק מתה רחל. ועתה ידעתי כי בעבור בסך הנולדים לך אמר הנני מפרך. וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימין נולד לו אחר זו הנבואה. והנכון בעיני. שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם. ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרי' ומנשה

חלקם בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים מבני. ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמהם בנחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו. כי מה טעם על שם אחיהם. ואם יטעון טוען כי לא תנאו

פירוש על אבן עזרא

ג"ל יש השתחויה אשר מראה כי מקבלו לאדון. ויש השתחויה אשר מראה כי מודה במוצאו בנ"א (איך דאנקע). (ולמיל כ"ג ז') פי' ר"א שהשתחוי' ושם כאשו. כי היו אנשים פשוטים ואין צייך לפרש שם אשר ההשתחויה היתה פשוט ידים ורגלים. ע"כ פי' וכו' ע"ש. ושה מפרש הכתוב על ראש המטה בודאי פי' אשר הקים א"ע על המטה ועשה פישוט ידים ורגלים ועלה ההשתחויה על ראש המטה. ע"כ מביא אלו ב' טעמים. ד(במדבר כ"ו נ"ט) ולא נזכר מי ילדה. ור"ל אם היה כתוב מי היה האומר היה שייך הלשון ויאמר כי ידוע הוא מי הוא. ואם איננו ידוע צ"ל וַיֻּגַּד או וַיֵּאָמֵר. ע"כ מביא ראיה משם אשר זה הלשון שייך ג"כ. ה(לעיל ל"ה י"א) ובודאי ברכת פרה וכו' מורה על רחל כי לאה בלאו הכי היתה אם הבנים ככתוב הטעם יזבלני (לעיל ל' כ') וא"כ הוא פי' פרה עם רחל. ורבה ע"י כל הנשים או ע"י בני בנים. ו ויהיה כדין כתובת בנין דכרין (כתובות נ"ב ע"ב) אשר בני האשה יורשים זכות אמם ככה לריך לפרש כפי פי' הגאון. ואומר ר"ס פי' הגאון אם כאמר אשר הבטחת ה' פרה ורבה הוא על בני בנים. הנה בכלל הזה פרה ורבה גם בני ראובן אשר הפרה האשה שלא זכתה להוליד רבוי בנים. ואם אשר מלת פרה מדייק מורה עם רחל אולי הוא על בנימין. ז ולא יהיה כמו ראוי אשר אין הבכור יורש בראוי כבמוחזק. רק הבטחת ה' הוא כמו בידו. ואם בניו ירשו ב' חלקים כראובן ושמעון א"כ יהיה יוסף הבכור. ואם יוליד עוד בנים ויתן לכ"א חלק א"כ יוסיף מערך הבכור. ולכן יקראו ע"ש אחיהם. וכפ"ז פי' ומולדתך אם תוליד. ח המפרש ר"ל מלת ומולדתך. הלא לא הוליד עוד בנים. ע"כ פי' זה מורה אשר גדל בני מכיר על ברכיו ואשובים כמו שהו לידם סותר

ספורנו

הסופדים ולכן נכתב זה הלשון בכל המלכים לדיקים ורשעים שמתו על מטתם בספר מלכים: ונשאתני ממצרים. וכאשר תעשה באופן זה תוכל לשאת אותי ממצרים כי כאשר ימלאו ימי החניטה ישוב יגוני מלבם כענין ויעברו ימי בכיתו ולא ימחו בך אם תשאני אל ארץ אחרת: אנכי אעשה כדברך. אנכי אלך עלומי אעשה כדברך בכל כחי: (לא) השבעה לי. למען יהיה לך פתחון פה נגדם אם ירצו למחות: וישתחו ישראל. להודות לקונו על שמנעו לבטיה זה אולת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה': (ב) וישב על המטה. לחלוק כבוד למלכות כפי שאמר לו אז. והספך ולא קם ולא זע ממנו: (ד) ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ. הנה אז כבר נולדו כל השבטים חוץ מבנימין וכבר אמר לי בגלותי מחרן הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. אם כן היתה הכוונה שיתן לי קהל של עמים בענין ירושת הארץ, ואין למשוך שאמר זה אלא עליך שנתן לי אותך ואת שני בניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך: (ה) ועתה שני בניך יסדו עמך כענין כאשר שניך לא פללתי ועתה שני בניך כו' לי הם. שאותם לבדם נתן לי יסדו עמך כענין כאשר שניך לא פללתי שאותם לבדם נתן לי : (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. שהם בני בניך הנקראים מולדתך באמת: לך יהיו. יקראו בית יוסף ויתברכו בברכותיך: על שם אחיהם יקראו בנחלתם. כל אחד מבני מנשה יקרא כאחיו על שם מנשה לנחול עמם בנחלתו וכן כל אחד מבני אפרים יקרא

פירוש רשב"ם

מחובר ויחי יעקב אלא שלא רצו הקהלות לסיים פרשת ויגש בותהי הארץ לפרעה וסיימוה בוישב ישראל: שים נא ידך כבר פירשתיו אצל עבד אברהם: (לא) וישתחו ישראל. ליוסף ממקום שהיה על המטה: (א) ויאמר ליוסף. אדם אחד אמר וכן ויגד המגיד ליעקב: (ב) וישב על המטה. היו רגליו למטה לארץ ולכך כתוב לפנינו ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וגם להגיד הזוקו של יעקב שכל דברי צוואתו עשה בישיבה ורגליו על ארץ עד שסיים כל דבריו ואח"כ ויאסוף רגליו אל המטה הכניסם אל המטה כמו ואספת אל תוך ביתיך. ואין איש מאסף אותי הביתה: (ג) נראה אלי בלוז בשובי מפדן ארם. וכתיב אני אל שדי פרה ורבה: (ה) ועתה שני בניך וגו'. כלומר מאחר שנתן לי הקב"ה את ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי שנים שבטים ולכך שני בניך ישלו כנגד ראובן ושמעון. עד באי. לפני בואי. כדכתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כלומר קודם שבאתי מצריטה: (ו) ומולדתך. בניך או בני בניך שנולדו לך אחרי באי באילו שבע עשרה שנה שהייתי כאן על שם אחיהם יקראו ולא יהוו שבטים כי אם בתי אבות כי כל שבעים נפש שהיו בשעת ביאת יעקב בין בנים בין בני בנים היו בתי אבות ולהם נתחלקה הארץ כדאמרינן בבבא בתרא וכדכתיב בפנחס אפי' בבני פרץ. לחצרון משפחת החצרוני לחמול משפחת החמולי. וכן בבני בלע ארד ונעמן וגו' וכתיב לבסוף לאלה תחלק הארץ בנחלה וגו' לשמות מטות אבותם ינחלו וכן בני בניו של יוסף

הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם
יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם: ז וַאֲנִי ׀ בְּבֹאִי מִפַּדָּן
מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ
בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה
וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית
לָחֶם: ח וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף
וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה: ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה
וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם: שני
י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל
לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם
וַיְחַבֵּק לָהֶם: יא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־
יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה
אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ: יב וַיּוֹצֵא
יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו
אָרְצָה: יג וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־
אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו: יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת
עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו
כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר: טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי
לפניו

אונקלוס

ז ואנא ׀ במיתי מפדן מיתת עלי רחל בארעא דכנען
בארחא בעוד כרובא־דארעא למיעל לאפרת וקברתה
תמן בארח אפרת היא בית לחם: ח וחזא ישראל ית־
בני יוסף ואמר מן־אלין: ט ואמר יוסף לאבוהי בני אנון
דיהב־לי יי הכא ואמר קרבנון־כען לותי ואברכנון:
י ועיני ישראל יקרן מסיבו לא יכול למחזי וקריב יתהון
לותה ונשיק להון וגפיף להון: יא ואמר ישראל ליוסף
למחזי אפיך לא סברית והא אחזי יתי יי אף ית־בנך:
יב ואפיק יוסף יתהון מן קדמוהי וסגיד על־אפוהי על־
ארעא: יג ודבר יוסף ית־תרויהון ית אפרים בימינה מסמאלא
דישראל וית־מנשה בסמלה מימינא דישראל וקריב לותה:
יד ואושיט ישראל ית־ימינה ושוי על־רישא דאפרים
והוא זעירא וית־סמלה על־רישא דמנשה אחכימנון
לידוהי ארי מנשה בוכרא: טו ובריך ית־יוסף ואמר
יי די פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק יי דזן יתי
מדאיתני

מסרה, הולדת, מ"ל יקראו ב'. ז מפדן, ל'. בעוד, מ"ל. מתה, מלעיל כדין עבר מכ"ע. כברת ארץ, ג'. לבא, ע' ח'. אפרתה, ג' בתורה. ואקברה, ז'. שם, דגוש מד"סא. אפרת, ב' ק"ז ובב' לי'. הוא, וי"ו וחירק. ט לי אלהים, י"ח. ויאמר, ל"ס. קחם, ל' וא' קמץ. ואברכם, ל'. י ועיני, י'. מזקן, ל' וחסר. יוכל, כו"ל מ"ל. לראות, מ"ל. ויגש, ה'. יא ראה. ל' וכ"כ [בה"ס]. פללתי, ל'. אתי, ח"ו. יב ויוצא, כ"ת, י"ב מ"ל וי"ג חסר. אתם, חסר. יג ואת מנשה, ב' ותהי על ימחם. מימין, גם י' לשמונה רשה כמספר שמות בבל"ס לפני י'. ויגש, ה'. יד וישת, ו'. שכל, ל' ונשין כתיב. הבכור, ד' מ"ל בתורה. טו ויאמר, ל"ח.

ת"א ואני בבאי סנהדרין כב. ועיני ישראל יומא כח. שכל את ידיו מנחות לג. התהלכו אבתי לפניו עקיד' שער ק ס' הזוהר פ' דברים.

רש"י

(להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטים ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה): (ז) ואני בבאי מפדן וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' וגו' ושבו בנים לגבולם. ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום (ספרים אחרים ארץ) ואומר אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קורוא"דא בלע"ז כדאמרינן כרוב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: (ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחן על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד. פללתי. לשון מחשבה כמו (ישעי' טז) הביאי עצה עשי פלילה: (יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שיהי' הבכור מיומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכימינון בהשכל ובחכמה השכיל את ידיו לכך מדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואף על פי כן לא שת ימינו עליו:
המלאך

רמב"ן

וידעתי שיש בלבבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאתה על קברה ובקשה רחמים עליהם שנא' קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך וגו' ושבו בנים לגבולם ל' רש"י וצריך על כל פנים שיהיה רמז במקרא לטעם הזה שאמר באגדה זו. ומה זכו מה שאמר הכתוב מתה עלי רחל בדרך ואקברה שם בדרך כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה מתה ושם קברתיה לטובת' כי היא לא מתה בדרך רק ברמה שהיא עיר בארץ בנימן ושם נקברה אבל בדרך של עתיד מתה והכתוב לא יפרש בעתידות רק ירמוז בהם. ועל דרך הפשט ג"כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות מפלו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם. וכאשר קבר שם את לאה. ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה במולה לארץ כאשר תהיה קבורת מלכים ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקברה שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה ויחיה הרופאים והרפואו' לחנט אותה וזה טעם עלי. ואף ע"פ שמערת המכפלה איננה רחוקה משם רק כאלו יום היה יעקב כבד מאד בזקנה הגדול ובני בית ולא יגיעו שם רק בימים
רבים

באחסנתיהון: (ז) ואנא דבעיתי מנך למקברי עם אבהתי מיתת עלי רחל בתכיף בארעא דכנען באורחא בעוד סוגעי ארעא למיעול לאפרת ולא יכילית לסוברותה למקברה במערת כפילתא וקברתה תמן באורח אפרת היא בית לחם: (ח) וחמא ישראל ית בנוי דיוסף ואמר מן מאן אתילידו לך אלין: (ט) ואמר יוסף לאבוי בני הינון דיהב לי מימרא דיי ברין בכתבא דעליה נסיבית ית אסנת ברת דינה ברתך לאינתו ואמר קריבינון כדון לותי ואבריכינון: (י) ועיני ישראל יקרן מן סיבו ולא יכיל למיחמי וקריב יתהון לותיה ונשיק להון וגפף להון: (יא) ואמר ישראל ליוסף מיחמי סבר אפך לא חשיבית והא אחמי יתי יי אוף ית בנך: (יב) ואפיק יוסף יתהון מלות רכובוי וסגיד על אפוי על ארעא: (יג) ודבר יוסף ית תריהום ית אפרים מן צטר ימיניה דהוא שמאליה דישראל וית מנשה מן צטר שמאליה דהוא ימינא דישראל וקריב לותיה: (יד) ואושיט ישראל ית ימיניה ושוי על רישא דאפרים והוא זעירא וית שמאליה על רישא דמנשה פרג ית ידוי ארום מנשה בוכרא:

[ויד) פרג ית ידוי:]

(טו) וברך ית יוסף ואמר יי די פלחו אבהתי קדמוי אברהם ויצחק יי דאזן יתי

בעל הטורים

עד השבטים מכל שבטי ישראל: (ט) קחם נא אלי ואברכם קחם ליה ומד קסם (הושע י"ח) ואלהי הרגלאי לאפרים קחם. פי' הרגלאי לאפרים הטריחני שהכנסתי עמו בשביל ספרי' ליתמי' בשעה שהתברך מפי יעקב והקסם על זרועו שנאמר קחם נא אלי ואברכם: (י) ותקן כתיב חסר ע"ם ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות כשם שראיה יעקב לאביו בברכתו שכהו עיניו כך עשה לו בנו בברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים: (יד) והוא הצעיר בגי' הוא הקטן שלמו. לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה: ויקר'

יונתן

(ז) סוגעי ארעא. כבר פרשנו בפ' וישלח ועיין כאן ברש"י: לסוברותה. פי' לנשאה אותה כי ח"י של ישא סובר והוא פשוט: (ט) בדין כתבא דעליה נסיבית וכו' כדפרש"י דייק מדשאל מי אלה משמע שהיה יעקב מסופק שמא לקח יוסף מצרית והוליד בנים עמה ואינם ראוים לברכה לכן הוצרך להשיב יחוסה ושהם מאסנת בת דינה וכתב אלה בכתובה כל מי שדבק בזו הרי זה מזרע יעקב: (יג) צטר. כמו סטר: (יד) פרג ית ידוי. תרגום של לא ימיר לא יפרג וכן כאן פי' החליף

רמב"ן

רבים וכן עשה בדרך שהוא ימים רבים עד בואו אל אביו ושמו חכמים ולא של נשי לעולם מפני הכבוד. ואני סבור שהיו אלו דברי התנצלות וגם יוסף ידע שמתה בדרך ונקברה בארץ וכבוד עשה לה במותה. אבל הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות כי יבוש מאבותיו ולאה היא הנשאת לו ראשונה בהיתר ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה נקשה: (ט) אשר נתן לי אלהים בזה. לא היה יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שהרי כשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים. ונראה לי כי פי' בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם שהם לך. וכן ובזה הנערה באה אל המלך. ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האשה והיו לי הבנים האלה ממנה: (טו) ויברך את יוסף ויאמר. הטעם כי לברך את יוסף באהבתו אותו ברך את בניו ויגיד כי לא היה ליוסף זרע אחר והיתה כל ברכתו בברכת אלה הנערים. או שיקראו שאר בניו על שם אחיהם ובברכת' יבורכו גם הם והוא הנכון בעיני. כי הנביא אמר ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו ודברו לא יהיה לריק אבל הוליד אחרי כן בנים כדעת אונקלוס שאמר ובניך דתוליד בתריהון. ויהיה אשר הולדת עבר במקום עתיד כמו אשר לקחתי מיד האמורי ורבים מלבדו כי על דרך הפשט יראה שכבר היו לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה ממה שהוצרך להאריך ולא אמר ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר תוליד לך יהיו. וזה טעם מה שאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כי אחרי הרעב נולדו לו עוד בנים אחרים והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך: האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק. יקרא הנביא אל אלהי אבותי אשר

אבן עזרא

מלאתו ליוסף בנים אחרים. גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ונפטרו שילדו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה: (ז) וטעם ואני בבואי מפדן. שמתה רחל פתאום ולא יכלתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה. ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך מה שלא עשיתי לכבוד אמך: (ח) ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות. רק טעמו לראות היטב שיכירם: (יב) ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו. מאומר צריך להיות. וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על המטה. וטעם לא פללתי. לא דמיתי בלבי. מגזרת פלילים: (יג) ויקח יוסף. וכבר לקח וכבר הראיתיך רבים כאלה: (יד) שכל את ידיו. כאלו ידיו *השכילו מה שהוא רוצה לעשות: כי מנשה הבכור. אף על פי שמנשה הוא הבכור. וכן כי עם קשה עורף ורבים כן. וטעם המלאך

פירוש על אבן עזרא

סופר דבריו ס"ב איך יעלה על הדעת אשר ב"ב ילכו בארץ כמו השבטים. א"כ לא נתקיימה ברכת יעקב והכתוב אומר ונגזר אומר ויקם לך. ע"ז מתרץ הם כי לא הזכיר. מכ"ז היו לו. ר"ל אשר וישם את אפרים לפני מנשה (פס' כ') כאשר כלה אביו לברכם הוציא אותם יוסף מעם ברכיו וישתחו אפים עבור הברכה אשר נתן לבניו יושב מבולם כמש"כ ויתחזק ישראל וישב (לעיל פס' ב') והיו רגליו על הארץ ע"כ שייך לשון מעם ברכיו. ולראיה אמר כל הנבואות כתיב ויאסף רגליו אל המטה (להלן מ"ט ל"ג). (דברים ל"ב ל"א) פירוש פלל. לאמר שנסתם והפסוק הזה שייך אחר (פס' ט') והיה קודם שהוציאם מברכי אביו. ר"ל ההשכלה אשר עשה היה ע"י ידיו ולא בפה. (שמות ל"ד ט') ובודאי פי' אע"פ שהם קשי עורף ואם לא

ספורנו

יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמהם בנחלת אפרים: (ז) ואני. שמא תאמר כשאמר אלי האל יתברך ונתתיך לקהל עמים היתה הכוונה שאוליד עוד בנים אלא שגרם החטא זה לא יתכן: כי בבואי מפדן. כשנגלה אלי אז האל יתברך: מתה עלי רחל. כאמרם ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה: בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה. תכף כשנסעתי מאותו המקום שהיה דבר האל יתברך אלי בעודי בדרך טרם הגיעי לבית לחם: ואקברה שם בדרך אפרת. וכל כך גברה עלי טרדתי ואבלותי שלא עצרתי כח להוליכה לבית קבורת בית לחם ואין ספק כי מאז היה לבי שלם בקברי ולא שלט עוד בי יצר הרע לא זלכלך בחטא ולא נשאר בי כח להוליד בנים: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם: (ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. בני הם ולא בני בני אבל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה כאמרך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה ואמרת לי הם: (י) לא יוכל לראות. היטב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם כענין אשר מלאכו חסם. וכענין ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך אותם. וכן באלישע ויפן אחריו ויראם: וישק להם ויחבק להם. כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו: (יא) גם את זרעך. ועליהם אמר קהל עמים וזה אמר אלי כשברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי א"כ ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכך ברך אז את יוסף ואת בניו: (יב) מעם ברכיו. של אביו שחבק אותם: (יד) שכל את ידיו. השכיל והבין בשום ידיו בלא ראות: (טו) ויברך את יוסף. ולא הוצרך בזה לראיה ולא לנשוק ולא לחבוק ולא הזכיר מה היתה הברכה: ויאמר. אשר שברך את יוסף: האלהים אשר התהלכו אבתי

פירוש רשב"ם

יוסף שנולד ואחרי כן יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות כדכתיב בפרשת פנחס: (ז) ואני בבאי מפדן. באותו הדרך לאחר שברכני הק"בה מתה רחל באותו הדרך בעוד הרבה דרך עד היישוב לכן קברתיה בדרך כי לא היה פנאי לקוברה אצל לאה במערת המכפלה ושלא יפשיעהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן: (ח) וירא ישראל. אף ע"פ שכתוב לפנינו ולא יוכל לראות. יש רואה דמות אדם ואין מכיר דמות פניו: וכן לא יראני האדם וכתיב ראיתי (נ"א וארא) את ה': (ט) בזה. במלכות הזאת: (יא) ראה. כמו ראות וכן עשה כיום הזה: לא פיללתי. ולא דנתי בלבי כל פילול לשון דין וכן ויעמוד פנחס ויפלל עשה נקמה. כדכתיב ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו וגו' לשון נקמת דין: (יג) את אפרים בימינו. להושיבו אצל שמאלו של ישראל: (יד) שכל את ידיו. כמו שכל שהוא לשון אדם מעוקם ונפתל: כי מנשה הבכור. יודע היה יעקב שיוסף בנו הביאם שיהא מנשה לימינו של יעקב ואפרים לשמאלו והוא רצה לתת ימינו על ראש הצעיר ושמאלו על ראש הבכור: (טו) ויברך את יוסף. ברכת הבנים היא ברכת האב: (טו) ויקרא בהם שמי. שיהיה זרעם וזרע זרעם: וידגו מגזרת חטופי למד פעל של ה"א כמו מן

לפניו אברהם ויצחק האלהים הרעה
אתי מעודי עד־היום הזה: טז המלאך
הגאל אתי מכל־רע יברך את־הנערים
ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם
ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: שלישי
יז וירא יוסף כי־ישית אביו יד־ימינו
על־ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך
יד־אביו להסיר אתה מעל ראש־אפרים
על־ראש מנשה: יח ויאמר יוסף אל־
אביו לא־כן אבי כי־זה הבכר שים
ימינך על־ראשו: יט וימאן אביו ויאמר
ידעתי בני ידעתי גם־הוא יהיה־לעם
וגם־הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל
ממנו וזרעו יהיה מלא־הגוים:
כ ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך
ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים
וכמנשה וישם את־אפרים לפני מנשה: כא ויאמר ישראל אל־יוסף הנה אנכי
מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל־ארץ אבתיכם: כב ואני נתתי לך
שכם אחד על־אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי: פ רביעי

אונקלוס

מדאיתני עד־יומא הדין: טו מלאכא די פרק יתי מכל
בישא יברך ית־עולימיא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי
אברהם ויצחק וכנוני־ימא יסגון בגו־בני־אנשא על־ארעא:
יז וחזא יוסף ארי־שוי אבוהי יד־ימיניה על רישא דאפרים
ובאיש בעינוהי וסעד ידא־דאבוהי לאעדאה יתה מעל
רישא־דאפרים לאנחותה על־רישא דמנשה: יח ואמר יוסף
לאבוהי לא־כן אבא ארי־דין בוכרא שוי ימינך על־רישיה:
יט וסריב אבוהי ואמר ידענא ברי ידענא אף־הוא יהי לעמא
ואף־הוא יסגי וברם אחוהי זעירא יסגי מניה ובנוהי יהון
שליטין־בעממיא: כ ובריכנון ביומא ההוא למימר בך יברך
ישראל למימר ישוינך יי כאפרים וכמנשה ושוי ית־אפרים
קדם מנשה: כא ואמר ישראל ליוסף הא אנא מאית ויהי
מימרא־דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון:
כב ואנא יהבית לך חולק־חד יתיר על־אחיך די נסיבית
סידא

מסרה ויצחק, ה׳. הרעה, ח׳. מעודי, מ״ל. טז המלאך, ל׳ ר״פ. הגאל, כו״ל ס׳ בת״נ. ויצחק ה׳. וידגו, ל׳. לרב, כו״ל מ׳, יז ישית, ז׳ ומלא. וירע בעיניו, ג׳. ויתמך, מ׳ ג׳. להסיר, מ״ל. אתה, חסר. יח לא כן, י״ע. הבכר, חסר. שים, מ״ל. יט לעם, מלאד (רפי). וגם הוא, ז׳. יגדל, הי׳ רפי. ואולם, מ״ל. וזרעו, ז׳. מלא, חסר. כ לאמור, ב׳ וגלא ו׳. ישמך, ב׳ וחסר. כא אנכי מת, ד׳. והיה אלהים, ל׳. והשיב, כו״ל מ״ל. אבתיכם, כל סו׳ חסר במ״א [פי׳ כל לו׳ חסר וי״ו לו היוד במ״ש ה״ל. דפ״ל ודין ח״ו ומ״י]. כב ואני נתתי לך, ב׳. אחד, כ״פ. על אחיך, ל׳. ובקשתי, ל׳.

ת״א האלהים הרעה אתי פסחים קיח. המלאך הגאל אתי. פסחים קיח. וידגו לרב ברכות כ סוטה לו מציעא פד בתרא קיח. וירא יוסף כי מכות לג. וזרעו יהיה מלא הגוים הוריות כה. בך יברך ישראל לאמר פ׳ הזוהר פ׳ במדבר. ואני נתתי לך בתרא קכג.

ויקרא

רש״י

(יו) המלאך הגאל אתי. מלאך* הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו׳ אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי בני ידעתי. שהוא הבכור: וגם הוא יהיה לעם. ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב״ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו. זו שכם שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו וגו׳ מארץ מצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך. שכם ממש הוא תהיה לך חלק א׳ יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו
כל

*בלתי ספק צ״ל כמ״ש הזוהר ע״ו.

רמב״ן

אשר לו הגדולה והגבורה ועשה עמהם את הגדולות ואת הנוראות ויקרא לאלהי האמת אשר הוא רועה אותו מעודו. ויתכן שיהיה הרועה אותי מגזרת רעך ורע אביך אל תעזוב כי במדה הזאת שלום ורעות והמלאך הגואל הוא שעונה אותו בעת צרתו ושאמר לו אנכי האל בית אל והוא שנאמר עליו כי שמי בקרבו ולכך אמר בקרב הארץ והרי זה מבואר למשכיל ואל יקשה עליך מעודי עד היום הזה עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק כי מעודו ינחהו בדרך אמת אבל לא נתיחד לו המדה עד שובו לארץ אבותיו מפני היותו בחוצה לארץ גם בעבור שהולך להתנהג עם לבן בדרך פתלתול ואיננו דרך האמת: (טז) וטעם ויקרא בהם שמי. אמר ר״א שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב. ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם. והנה לא נקראו על שם מנשה. ואולי בעבור שיקראו בית יוסף והנכון שיעמוד זרעם ושמם ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם: (יז) וירע בעיניו. אולי יוסף היה אוהב את מנשה יותר בעבור היותו בכור לכן חרה לו. והנכון בעיני כי חשב שטעה אביו בהם ואם היתה ברכתו בבלי דעת לא תבא ברכתו עליהם כי איננה ברוח הקדש כראוי. וכאשר אמר לו ידעתי בני ידעתי נתפייס: (כ) ויברכם ביום ההוא. טעם ביום ההוא בעבור שיוסף ישאל בו לשום ומנשה לראשון הגיד כי לא רצה להסיר יד ימינו מראש אפרים על ראש מנשה. ולא עוד אלא שחזר ואמר בפירוש במעמד ההוא בפני יוסף בברכו אותם כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים לפני מנשה. בכל ברכותיו. וטעם בך יברך ישראל אל יוסף ידבר. כי בזרעך יברך עם ישראל ויאמר למתברך ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: (כב) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. אחרי שבירך את בני יוסף ועשאם שני שבטים חזר על יוסף ואמר לו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם בגלות לגאול אתכם מכל צרה ותפרו ותרבו מאד וישיב אתכם אל ארץ אבותיכם לנחול אותה ואני כבר נתתי לך בארץ ההיא החלק האחד אשר בידי לתת והוא חלק הבכורה להיותך בו יתר על אחיך ליום שלקחתי אותו מיד האמורי בחרבי ובקשתי וזה כלו. פיוס ליוסף והשבתו אותו כי הודיעו שנתן לו הבכורה להיות בניו מעתה מתברכים להעשות שני שבטים גם בדגלי המדבר ובחנוכת הנשיאים וגם החלק אשר לו בנחלה נתן לו שיזכה בו כאשר יכבשו הארץ בחרב ובקשת ובמלחמה. והנה אמר לו עשיתי עמך כל הטובה שיכלתי לעשות לך בעת שהייתי יכול לעשותם כי אין ברכות יעקב
בארץ

יונתן בן עוזיאל

יתי מראיתני עד יומא הדין: (טז) יהי רעוא קדמך דמלאכא דזמינת לי למפרק יתי מכל בישא יברך ית טליא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק והיכמא דנוני ימא סגי מסתגי במיא כדין בנוי דיוסף יתקפו לסגי בגו ארעא: (יז) וחמא יוסף ארום משוי אבוי ית יד ימיניה על רישא דאפרים ובאיש קדמוי וסעדא לידא דאבוי לאעדאה יתה מעל רישא דאפרים על רישא דמנשה: (יח) ואמר יוסף לאבוי לא כדין אבא ארום דין בוכרא שוי יד ימינך על רישיה: (יט) וסרב אבוי ואמר ידענא דהוא בוכרא אוף חכימנא דאוף הוא יהי לעם רב ואוף הוא יסגי וברם אחוי קלילא יסגי יתיר מניה ובנוי יהון סגיאין בעממיא: (כ) ובריכינון ביומא ההוא למימר בך יוסף ברי יברכון בית ישראל ית ינוקא ביומא דמהולתא

ירושלמי

למימר ישוינך יי באפרים וכמנשה ובמנין שבטייא יתמני רבא דאפרים קדם רבא דמנשה ומני ית אפרים דיהי קדם מנשה: (כא) ואמר ישראל ליוסף הא אנא מטא סופי לממת ויהי מימרא דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון: (כב) ואנא הא יהבית לך ית קרתא דשכם חולק חד למתנא יתיר על אחך די נסיבית מידיהון דאמוראי בעידן די עלתון לגווה וקטית וסייעית יתכון בסייפי ובקשתי:

(כב) ואנא הא יהבית לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלהין בזכותי ובעובדי טביא:

וקרא

בעל הטורים

(טז) ויקר' ב' במסרה ויקרא בהם שמי. ויקרא שמו בישראל לומר שכל שבטי ישראל יקראו ע"ש יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה: (יט) ידעתי בני' חמשה מלכים שס' מלכים יצאו ממנשה וזרעו יהיה מלא בגי' יהושע: (כ) ביום ההוא לאמור וגו' ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. לאמור מלא ו' שבו' מקומות הקדים אפרים למנשה כנגד ו' צדיקים שופטים שיעמדו ממנו. וע"כ אם משול אמשל בכו ואלא נו"ן שבל המלך שמלך עלינו מסר וי"ו. שכל המלכים שעמדו ממנו היו רשעים. אפרים לפני בגימ' דגלים בנסיעים: (כב) שכם אחד בגי' בחלק בכורה: (א) ויקרא יעקב

ביקש

יונתן

החליף את ידיו ומפרש כי סכום ולא כרש"י שמפרשו בלשון אע"פ ולדידיה ר"ל בעבור שהיה הבכור שכל את ידיו ולולי כן היה מהפך להדיא ולכן נקט המפוק החליף בלשון שכל ודוק: (טז) והיכמא דנוורי כו' פי' כמו דגי הים הגדול ונפקא ליה מלשון וידגו כדפירש רש"י: (כ) ית ינוקא ביומא דמהולתא פי' כשמברכים את הילד ביום המילה א"ל הגאון מהר"ד שמברכים הקטן גדול יהיה כמו שאפרים היה מוקדם לברכה משום דכתיב ואחיו הקטן יגדל כך זה הקטן יגדל ג"כ עכ"ל מ"מ עדיין לא נודע דיוקא מתוך הפסוק ושמעתי מהגאון מהר"ר זעליגמן חד מב"י דק"ק פדיוקי

מניס

רמב"ן

הארץ רק שכם אחד שאין בידו לגזול מאחד מבניו את נחלתו רק הבכורה שיתה לו לתת אותה לטוב בעיניו והנה נתן אותה אליו. וטעם מיד האמורי כי ישראל לקחו הארץ תחלה מיד האמורי כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי היו והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי היא מלחמת יהושע עמם ובה נעשה הנס הגדול כדכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל וגו' ומיד האמורי היה חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה ויורש את האמורי אשר בה וגם בני אפרים נחלו בגבול האמורי כמו שכתיב ויואל האמורי לשבת בהר חרם באילון ובשעלבי' ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס: וטעם בחרבי ובקשתי. כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת ירמוז למה שאמר הכתו' (יהושע יא) לא

היתה

אבן עזרא

המלאך הגואל אותי תחלה בפרשת [ס]ואלה שמות: (טז) ויקרא בהם שמי. כי הנה כל ישראל יקראו [ע]אפרים. גם [פ]יוסף. גם אמר הכתוב רחל [צ]מבכה על בני'. כי היא היתה עקר משכבתו. על כן אמר הכתוב בני רחל [ק]אשת יעקב. וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני [ר]גם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית משכבתו. ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם. ולא דן וגד כי הם בני השפחות. והימין נכבד [ש]מהשמאל ויותר תקיף: (יט) מלא הגוים. גוים רבים [ת]יצאו ממנו: (כ) בך יברך ישראל. כל בני [א]ישראל: וישם את אפרים. בדבור [ב]הברכה: (כב) שכם אחד. יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף. וטעם בחרבי ובקשתי על [ג]הפס. כאשר אמר דוד נגיני [ד]וקרן ישעי. והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד. והוא

מתספחת

פירוש על אבן עזרא

לא כן קשה ה' אמר כי לא אעלה וכו' (שם ל"ג ג') ולפך מבקש מ"כ עבור זה אשר ילך עמהם. [ס]על פס' ראה ראיתי (שמות ג' ז') אשר קשה מתחילה נראה אליו מלאך ה' בלבת אש (שם פס' ב') ואח"כ כתוב ויאמר ה' כמה פעמים. ע"כ פי' שם ר"א השליח ידבר בלשון שולחו. [ע]כמ"ש כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (הושע ז' א'). [פ]כמ"ש האזינה רועה ישראל נוהג כצאן יוסף (תהלים פ' ב'). [צ](ירמיה ל"א ע"ו). [ק](לעיל מ"ו י"ט) ולא כן בשאר נשיו. [ר](לעיל ל' כ"ה). [ש]לכן שם ימינו על ראש אפרים כי הוא יגדל מאחיו .וככבד ממנו. וע"כ בין הדגלים היה דגל אפרים במערב כנגד דגל יהודה אשר הוא במזרח ובצידו דגל ראובן בדרום. לא כן דגל דן היה בצפון כנגד ראובן שהיה בימין. והוא לאות כבר בדברי ר"א למה נקרא ערב עבור שכל האורות מעורבים בו. ע"כ שם דגל אפרים זרע יוסף במערב ע"כ היו בני הגבירות לפאות הנכבדות. [ת]עיין רד"ק שורש מלא פי' מה שהוא מלא כל הארץ הוא כבודו (ישעיה ו' ג') ומפרש ג"כ ככה הפס' הזה מה שיהיה לעכו"ם ירשו בניו. ור"א מפ' זרעו יהיה גוים רבים ומלא ע' הרבה. [א]ר"ל כי ישראל הוא בעצמו. ע"כ מפ' אשר מורה על ב"י. [ב]ר"ל כי באותו העת לא נעשו הדגלים ולא מלחמה אשר יאומר מלת וישם. [ג]ע"כ מפ' זה אשר שם אפרים לפני מנשה הוא בעת הזאת בדבור הברכה. או פי' (כדעיל מ"א י"ג) אשר הדבור של יוסף שעל ע"ש בפי' על ר"א. ככה ג"כ פי' פה מה שנעשה אחרי כן היה ע"י פעולה דברו של יעקב. וכן למדו חז"ל סדור הדגלים כמו שסדרם יעקב לשאת מטהו. [ג]הוא הי' כי הוא חרב גאותנו. [ד](תהלים י"ח ג').

כי

ספורנו

אבתי לפניו. אתם אלהים אשר אתה הוא שהתהלכו אבותי לפניו עשה בזכותם: האלהים הרועה אותי. אתה שעשית עמדי חסד: (טז) המלאך הגואל אותי מכל רע יברך. הוא שהמלאך הגואל אותי יברך את הנערים אם אינם ראוים לברכתך בלתי אמצעי: ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק. לא שם תאר ונמור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהיפך כאמרם רז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקרינן לרשיעא אפילו בר צדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל יתברך באופן שיהיו ראוים להתיחס לאבותם ולילחק על דרך יחד לבני ליראה את שמך: (יח) כי זה הבכור שים ימינך על ראשו. כי אמנם הסמיכה ביד תכוין הנפש אל מה שנסמך עליו כענין ויסמוך את ידיו עליו וכח הימין חזק מכח השמאל ותכוין יותר סמיכת הימין אל הימין ממה שתכוין אותה סמיכת השמאל אל השמאל: (כא) הנה אנכי מת. הנני מלוה בשעת מיתה ומקיים המתנה שנתתי: והשיב אתכם אל ארץ. ושם תתקיים מתנתי: (כב) ואני הנה נתתי לך. ואני הנה אמנם לא עברתי כחלה כלל כשנתתי לך שכם אחד על אחיך בארץ אע"פ שהיא

ארץ

פירוש רשבים

מן בכה ויבכו מן שבה וישבו: (יז) כי ישית. קודם שיברכם וראה יוסף ששיכל את ידיו ויאמר יוסף לאביו לא כן אבי. אין לפרש ולומר לא יפה אתה עושה אלא היה לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן. אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דיקדקתי להביאם בסדר לפי ימינך ושמאלך לתת הבכור לימינך והצעיר לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי לכך אתה מעקם ידיך להבאתי להסיר אותה מעל ראש אפרים כדי לשימה על ראש מנשה וכן כל לשון הסרה כתובים בקוצר. סורה אלי אל תירא. סורה משם לפנות אלי. ויסורו אליו סרו משם לבא אליו: (יח) לא כן אבי. לא עשיתי כן אלא הבכור הבאתי לימינך והצעיר לשמאלך. אמר לו יעקב ידעתי בני ידעתי כי חכם אתה והביאתם כסדר לפי ימיני ושמאלי מפני שאתה סבור שאשים ימיני על הבכור אבל אני מתכוין לתת ימיני על הצעיר שהוא לימינך: (יט) ואולם. ואלא: (כ) בך יברך ישראל. איש איש את בנו: וישם את אפרים לפני מנשה. באומרו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. וכן לשון שימה נופל בדברים ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. וזאת התורה אשר שם משה. שימה בפיהם: (כא) הנה אנכי מת. ויודע אני שאחרי מותי יהיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנא' לאברהם: (כב) ואני. באותה הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים בארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי במלחמת יהושע.

ואף

מט א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר
הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא
אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים: ב הִקָּבְצוּ
וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל
אֲבִיכֶם: ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי
וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז:
ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי
אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה: פ

שמעון

אונקלוס

מִדָּא דֶאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי: א וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנַּשׁוּ וְאֶחֱוֵי לְכוֹן יָת דִּי־יְעָרַע יָתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא: ב אִתְכַּנַּשׁוּ וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּילוּ־אוּלְפַן מִן־יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן: ג רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תָּקְפִּי לָךְ הֲוָה חָזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהוּנְתָּא וּמַלְכוּתָא: ד עַל דַּאֲזַלְתָּא לְקֳבֵל אַפָּיךְ הָא־כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנִיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֶקְתָּא בֵּית־מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵן אַחֶלְתָּא
לשווי

מסרה מט א האספו, ה'. ואגידה, מ"ל. אשר יקרא, ל'. ב הקבצו, ד'. ושמעו, ו'. אל ישראל, ז'. ג בכרי, ב' מלעיל וחסר. אתה, מלעיל. כחי, חסר. וראשית, ו'. אוני, מ"ל. ד פחז, ל'. תותר, ל' וחד ותותר ומ"ל. יצועי, מ"ל.

ת"א ויקרא יעקב אל בניו פסחים נו. כחי וראשית יבמות עו. פחז כמים אל שבת נה. אז חללת שם.

רש"י

כל סביבותיהם להזדווג להם וזמן יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד"א שכם אחד היא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא (תהלים כא) תשיתמו שכם השית שונאי לפני לחלקים (שם ס) אחלקה שכם (הושע ו) דרך ירצחו שכמה איש חלקו (צפניה ג) לעבדו שכם אחד: אשר לקחתי מיד האמרי. מיד עשו שעשה מעשה אמורי. ד"א שהיה צד אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ותפלתו: (ועיין ברא"ם שכתב דא"א לפרש על חרבם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ז. ולענ"ד בלאו הכי א"א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוה שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיותן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק): (א) ואגידה לכם. (ב"ר) בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים: (ג) וראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו (ב"ר): אוני. כחי כמו (הושע יב) מצאתי און לי. (ישעיה מ) מרוב אונים. ולאין אונים: יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז. במלכות כמו (שמואל א ב) ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרי' למרוצתם: לכך אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שם שעלה על יצועי והיא השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי. פחז. שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב ע"ש שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו (תהלים סג) אם זכרתיך על יצועי
ושם

רמב"ן

היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם ויחס החרב והקשת אליו כי זכותו היא העושה עמהם מלחמה והוא הנלחם להם לא הם עצמם וכענין שאמר הכתוב כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם וזהו בזכות האבות כי על דרך האמת ימינך לאברהם וזרועך ליצחק ואור הפנים ליעקב וקרוב אלי עוד שעשה יעקב כדרך שעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם חצי' להיותה נכבשת לבניו כענין שעשה אלישע וישם ידיו ע"י המלך ויאמר אלישע ירה ויור ואף ע"פ שלא ספר הכתוב כן ירמזנו בפסוק הזה. ויתכן שזה טעם אמרו לקחתי כי מאז לקחתי הארץ לפניו: (א) באחרית הימים. הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים ורבותינו אמרו שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם: (ג) ראובן בכרי אתה. שיעור הפסוק הזה ראובן אתה בכורי וכחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז וענינו אתה בכור כחי וראשית אוני בהיותו ביתרון שאת ומעלה כלשון הלא שאתו תבעת אתכם. משאתו יגורו אלים. רוממות וגדולה ובהיותו יתרון עז למלחמה כמו ויתן עז למלכו ועזוז מלחמה: (ד) פחז כמים אל תותר. פחז שם דבר מן אנשים רקים ופוחזים ונמהרים קלי הדעת ורבותינו משתמשים בו תדיר נסתכלתי בנבואה שלי ופחז יצרי עלי כלומר קפץ יצרי עלי. ואמרו עוד אפיזזיה הוא דקא מגלי. כלומר קלות דעתם עמא פזיזא דאקדמיה פומיה לאודניה עדין בפחזותיכו קימיתו נמהרי' קלי דעת. ויתכן שהוא הפוך מן מפזון יאמר שטף הבא כמים אל תותיר בו כי עלית משכבי אביך בפחזות' וקלות דעתך: אז חללת. אותם כאשר יצועי עלה. הפחז שלך שהוא כמים העולים ושוטפים. וזה כלשון הכתוב במים הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר העצומי' והרבים ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה ושטף ועבר ורבותינו אמרו אז חללת יצועי עלה שכינה שדרכה לעלות על יצועי והכתוב אומר ובחללו יצועי אביו שהיצוע הוא המחולל. ואולי יכנה אותו שם ואם בדרך כנוי יתכן שיהיה העולה יעקב עצמו. בלשון אם אעלה על ערש יצועי ויאמר אז חללת אותי רק דבר כנסתר דרך כבוד וכן ובחללו יצועי אביו כנוי להללו העולה על יצועי אביו. ומן הכתוב הזה כפי פשוטו נראה כמו שפירשתי בסדר וישלח כי ראובן נתכוון לפסול את בלהה מאביו כדי שלא תלד לו עוד בנים וימעטו בכורתו על כן אמר לו שהוא פחיזות וקלות
דעת

ספורנו

ארץ אבותיכם בלעדי פי נתתי לך מה שלקחתי מיד מי שהוא אמורי במעשיו הרעים ובעל אמירה שאומר הרבה ואפילו מעט אינו עושה להיטיב וזה הוא עשו כשקניתי הבכורה ממנו כי לולא זה לא היה לאחיך בירושת האבות כ"כ חלק בארץ: בחרבי ובקשתי. בחכמתי ובינתי שהם חרבם וקשתם של צדיקים כאמרו חגור חרבך על ירך גבור וכבר באמרו רז"ל שהוא בד"ת הוא דכתיב וכענין על הפך זה שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה וכענין וידרכו את לשונם קשתם שקר: (א) באחרית הימים. לקץ הימין בבוא גואל שיהיה אחרית ימי האומות אויבי ה' ומלכותם שתתמלא סאתם עד סוף מלואם כאמרו כי אעשה כלה וכו' וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שהעי' באמרו וקרקר כל בני שת וכן הנביאים באמרם והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וזה הגיד יעקב בזה באמרו כי יבא שילה ולו יקהת עמים אוסרי לגפן עירה וכו': (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. קבלו את הדרך שהורה לכם כל ימיו אשר בה תהיו בני ישראל והוא אביכם כי תתחברו עם אלהים ואנשים ולא יאבד מכם שום שעתיד לבא: (ג) יתר שאת ויתר עז. פחז כמים אל תותר. אתה פחז כמים אל תותר על אחיך בענין יתר שאת שהיא מעלת שאת וקבלת חלק יתר בכהונה ובבכורה. אע"פ שאתה ראשית אוני והיה ראוי לך משפט הבכורה כאמרו כי הוא ראשית אונו וכו': ויתר עז. גם כן לא תותר במעלת העוז שהוא המלך שהוא יותר עוז ותקיף מכל אשר זולתו במלכותו כאמרם רז"ל אין עוז אלא מלכות וזה גם כן יאות לבכור כאמרו ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור: (ד) אז חללת יצועי עלה. אז חללת כבוד אביך או כבוד שכינה שהיה עלה על יצועי וכנגד זה יחולל כבודך ולא יהיה במדרגתו הראשונה: (ה) אחים. והיה הכבוד הראוי לראובן ראוי להם בנפלו ממנו, אמנם כלי חמס מכרותיהם. וזה לא יאות למלך אשר במשפט יעמיד ארץ
לכן

ירושלמי

(א) וקרא יעקב לבנוי ואמר להום אדכו מסואבותא ואיחוי לכון רזייא סתימיא קציא גניזיא וסתן אגרהון דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא ושלניתא דעדן מה היא כחדא מתכנשין תריסר שבטי ישראל מקפין דרגשא דדהבא דרביע עלה ומן דאיתגלי איקר שכינתא דיי קיצא דעתיד מלכא משיחא למיתי איתכסי מניה ובכן אמר איתו ואיתני לכון מה דיארע יתכון בסוף יומיא:

יונתן בן עוזיאל

[(א) וקרא אבונן יעקב לבנוי ואמר להון אתכנישו ואתני לכון קיצא גניזא רזיא סתימיא ומיתן אגריא דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא ושליותיה דעדן מה הוא כחדא אתכנשו תרי עשרתי שבטיא דיעקב ומקפין לדרגשה דדהבה דהוה אבונן יעקב רביע בגוה בעיין די יתני להון קץ ברכתא ונחמתא מן די אתגלי ליה רזא איתכסי מניה מן די אפתח ליה תרעא איתגרד מניה חזר אבונן יעקב ובריך לבנוי גבר כעובדוי טביא בריך יתהון: מן דאתכנשו תרי עשרתי שבטוי דיעקב ואקיפו דרגשא דדהבה דהוה אבונן יעקב רביע בגוה סברין דהוא גלי להון סדרי ברכתא ונחמתא ואיתכסי מניה: ענה אבונן יעקב ואמר להון אברהם אבוי דאבא קם מניה פיסול ישמעאל וכל בני קטורה ויצחק אבא קם מניה פיסול עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון גבר לביה פליג על אחוי למיזל למפלח קדם טעון אוחרניין ענין תרי עשרתי שבטוי דיעקב כולהון כחדא ואמרין שמע מנן ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב אבונן ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין:

ירושלמי

(ב) אתכנשו ושמעו בני יעקב וקבילו אולפן מן ישראל אבוכון: (ג) ראובן בוכרי אנת ריש חיל שמושי ושירוי קריות הרהורי חמי הוי לך בכורותא ורבות כהונתא ומלכותא ועל די חטית ברי אתיהיבת בכירותא ליוסף ומלכותא ליהודה וכהונתא ללוי:

יונתן בן עוזיאל

[(ג) ראובן בוכרי את חילי ושירוי צערי חמי הוה לך ראובן ברי למסב תלתא חולקין יתיר על אחך בכורותא כהונתא מלכותא ועל דחטיית ראובן ברי איתיהיבת בכורותא ליוסף ומלכותא ליהודה וכהונתא רבתא לשבטא דלוי:]

ירושלמי

(ד) מדמינא לך לגינא קלילא דעלון לגוה נחלין מוחין מתגברין ולא יכילת לסובלא יהון ואסתחיפת כן איתרעת ראובן ברי די חטית לא תוסיף ועל די חטית ישתבק לך ארום אתחשב לך כאלו עלתא לאיתא דשמש עמה אבוך בעידן דבלבילתא שווי דסליקת עלה:

יונתן בן עוזיאל

[(ד) מדמי אנא לך ברי ראובן לגינא זעירא דעלוי בגוה נחלין שטפין דלא יכלת לסוברא יתהון ואתרעת מן קדמיהון כן אתרעת ראובן ברי בעובדך טביא דחטיית לא תוסיף למיחטי ועל דחטיית ישתבק לך:]

שמעון

בעל הטורים

אל בניו. שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו מדקדק בשמותינו ולא מצא בהם חט (ר"ל אות ח' ט') ואמר להם גם אין בהם אותיו' קץ: (ב) ושמעו אותיות שמע ו' שאמר להם שמע ישראל שיש בו ששה תיבות. ושמעו בני יעקב ושמעו בגי' הוא ביקש לגלות הקץ. ושמעו אל ישראל (עם התיבות) בגי' זהו קלו של מלך המשיח: (ג) ראובן בגי' לא בכור. יוסף במלואו (כזה יו"ד וא"ו [ו"ו] סמ"ך

יונתן

מכיון ההוא משמע ליה ביומא מהולתא שהוא יום מיוחד ולעד"ן דדייק מלת ישראל הוא מיותר דהל"ל בך יברך סתם ובודאי יהיו ישראל ולא נכרים גם הו"ל למימר כן יברכו ישראל אלא דקאי אסיבוק ביום המילה א"כ א"ש דאמר בלשון יחיד ומיושב כמי שאמר ישראל שר"ל ביום המילה שאז נעשה ישראל בהכניסו לברית יברך וכו' וק"ל: (א) אדכו מסואבותא פי' הטהרו מטומאתכם דייק כדאיתא ברבה מהו האספו הטהרו מטומאה כמו והסגר מרים ואחר תאסף: ואחוי לכון וכו' פי' אגלה לכם סודות סתומים. גנזיא פי' קצים נעלמים: וטלנותא דעדן פי' היאך הצדיקים מטיילים בג"ע וכו' כולו יפורש בירושלמי: (ג) ריש חיל שמושי פי' ראשית כח תשמישי. ושירוי קריות הרהורי פי' תחלת ראיות קרי שלא ראה קרי מימיו ולא הרהר על אשה: חמי הוי לך בכורה פי' ראוי לך הבכורה והיינו דקאמר בכורי אתה. ורבות כהונתא דייק ממלת שאת כמד"א וישא אהרן את ידיו ויתר עז היינו מלכות כד"א ויתן עוז למלכו: ירושלמי (כב) לגבוהי דאדם קדמאה וכו' ככר פירשנו שלקחם עשו מנמרוד ועיין בילקוט ואמר יעקב אין הרשע ראוי ללבוש בגדים' הללו ודייק מדכתיב מיד האמורי זה עשו שעשה מעשה אמורי ושכם לשון חלק לפי זה. (א) ומה דאתחם ליה תרעא וכו' פי' מה שנפתחו לו שערי בינה ופתחי חכמה נסתמו מיניה כמבואר: רביע פי' שכב עלה אבונן יעקב כו' כל זה מבואר ועיין בילקוט. ושירוי צערי פי' תחלת צערי ודייק מלת אוני לשון צער כמו בן אוני: (ד) מדמינא וכולי פי' מדמה אני אותך לגן קטן שעולים לתוכו נחלים. מוחין הכגוס של מהר. שהמים רצים במהרה ומתגברים. ולא יכלת לסובלא' וכו' ומהר"ד מגיה מוהין בה"א פי' נחלי

אבן עזרא

מתפשטת על שכמם. ולעבדו שכם אחד: על אחיך. נוסף על אחיך. וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם. והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו. הלא תרא' אשר שהרגו שני מלכי האמורי הגדולי' אשר יהושע לתת אותנו ביד האמורי. והנה תמה על מלת לקחתי. כי יאמר שהשם נתנה בפה לאברהם הם ישבנו שהוא שלהם. וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך: (א) את אשר יקרא אתכם. דבר הנביא לעתיד. ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שאמר בסוף ויברך אותם. ואיה ברכת לראובן ושמעון ולוי. ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם. ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות: (ג) ראובן בכורי אתה כחי. בך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשי' און. וכמוהו ראשית אונים: יתר שאת. ראוי היית ליתרון על הכל שתהיה נשא. ויתר עז. כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז תקיף: (ד) פחז. בעבור שפחזת כמים. אל תותר. לא יהיה לך יתרון. והי' ראוי להיות אל תותר כבורק סו"ו. ואחרים אמרו רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא נותרת כלום. רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי. ואע"פ שנמצא ודרך נתיבם אל נות ואיננו צווי. ופי' אל תבקש יתרון אפי' פחז כמים. ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף. והגאון אמר אפי' דבר רק כמים לא יהיה

פירוש על אבן עזרא

ר"ל מגזירת על שכמם (שמות י"ב ל"ד) והוא החלק שעל הכתף שהוא כנגד הגולגר יקרא שכם. ולפ"ז נוכל לומר שם למה נשאו דוקא על שכמם. ואין פי' כהמפרשים אשר היו מוליכים עמוסים כסף וזהב או מפני חבוב מלוה. נשאו על שכמם. וכפי פי' הזה הוא כאשר פסח מצרים נהג יום לאתון ואפו כמה נשים עיסה אחת לשלקם. ולא הספיקו לאפות העיסה ולהלכה אשר אפיתם ע"כ שלקו ערם אפים המלוח. או יהיה על פי' עם כמו על מלות פי' עםשלום (שם שם ע') פי' כ"כ כ"ה. ור"ל חלק המלה מעמו עם עיסת מצץ והוכרכו לאפות גם עמם סמך כמו מלה. (לפניס ב' ע') ומספר מלת נוסף ומונן מעצמו. ודרך המקרא לקצר המובן. ואולם לקחתי עבר במקום עתיד ומפרש אחרי כן פי'. (יהושע ז' ז') ע"כ אמר יעקב לקחתי בשם עבר כאשר ה' נתן לו בדבור הוא כמסירת ביד בו"ד. כפי' אע"פ כפי אשר כתוב להלן (פס' כ"ח) משמע אשר היה ברכה. ור"א מביא ראיה מפס' זבולן (לקמן י"ג) אשר הוא נבואה וגלה ערם בא הברכה מה שיקרא אתהם. להלן (פס' כ"ח) מורה על התחלה הקריאה פה. כי היה הכל דרך נבואה מה שיהיה. והברכה היתה זולת הנבואה הזאת ובודאי בכך כ"א מבניו כדרך לב הרחמן אשר כ"א היה חביב בעיניו ככתוב יוסף איננו שמעון איננו (לעיל מ"ב ל"ו) הרי השוה שמעון ליוסף. ככתוב כחצים ביד גבור כן בני הנעורים (תהלים קכ"ז ג') הרי יש הפרש מבני הנעורים לבני זקונים כן יש הפרש מבן הבכור לבן הפשוט. ולאות חלקו ג"כ פי שנים. (שם ע"ס כ"א) מגזירת נשא מגבעות (ישעיה ב' ב'). ויהיה מטורם המזון כ"כ כבא וכשב. ור"ל כי גם האיש המשכיל עולה ויורד. אך הוא ע"פ המשפט השכל. וככתוב גם כי אלך בגיא צלמות וכו' (תהלים כ"ג ד') לא כן ירידת המים ע"פ טבעם אשר יורדים לתהום רבה. תותר והוא מלפו"ס. ויהיה מבנין הפעל. ובא חולם תמורת שורק שהם ממשלפים. ור"ל לפי זה אין אל מוסר פסק דין אשר לו. רק יעקב מספר מה שנעשה אשר הנו האיש פוחז כמים ולא הותיר מאומה ע"כ נכון מלת תותר ויהיה פי' כמו ולא הותיר וזה מוסר כ"א כי מלת אל מורה אשר הוא צווי ע"כ נכון פי' הא'. (משלי י"ב כ"ח). ר"ל מפרש מלת אל תותר במלופס איננו צווי רק פי' אל תבקש יתרון ור"ל אל מבקש אשר מוסר. וא"כ יבוא ע"כ מלת מוסר כמו ומשבע ואוכר (רות ב' י"ד). (איוב מ' ל"ב) ויהיה מוסר מבנין הפעיל כמו תוסף

פירוש רשב"ם

ואף על פי שכתוב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרעה. ותגרש אותם שני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן לא בחרבך ולא בקשתך וזכותו של יעקב גרם להם: (א) ויקרא יעקב. שלח בשבילם: האספו. כי שבעים נפש הגדילו באלו שבע עשרה שנה ונעשה עם רב וכדברי רבותינו (לשש) מאות אלף. את אשר יקרא אתכם ענין גבורתם ונחלתם: (ג) כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז. דיבור אחד הוא. דרך המקראות לכפול את דבריהם כחי כמו חילי חילי ממוני. וגם אוני ממוני הוא כדכתב מצאתי און לי ויריו תשבנה אונו כלומר כבודי אתה ומתוך כך חילי וראשית ממוני יתר על אחיך היה לך לשאת ויתר עז היה לך למלוך על אחיך אבל פחיזה ובהלה היה לך כמי' הנשפכין לכן אל תותר לא הבכורה ולא המלכות: (ד) כי עלית משכבי אביך. וכן כתוב בדברי

ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם׃
ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־
תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם
עִקְּרוּ־שׁוֹר׃ ז אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם
כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם
בְּיִשְׂרָאֵל׃ פ
ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף
איביך

אונקלוס

לְשַׁוָּאָה בְּרִי סַלְקְתָא: ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גֻּבְרִין גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבַדוּ גְבוּרָא: ו בְּרָזְהוֹן לָא־הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנָּשׁוּתְהוֹן לְמֵהָךְ לָא־נְחָתִית מִן־יְקָרִי אֲרֵי בְרֻגְזְהוֹן קְטַלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תַּרְעוּ שׁוּר־סַנְאָה: ז לִיט רֻגְזְהוֹן אֲרֵי תַקִּיף וְחֵמַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא אֲפַלְּגִנּוּן בְּיַעֲקֹב וְאֲבַדְּרִנּוּן בְּיִשְׂרָאֵל: ח יְהוּדָה אַתְּ אוֹדִיתָא וְלָא־בְהֵיתְתָא בָּךְ יוֹדוּן
אחיך

מסרה ה אחים, כו"ל פתח. מכרתיהם, ל' חסר י"ק וח"ו ומ"י סגין. ו בסדם, ו' חסר בלי'. תבא, חסר. תחד, ב'. כבדי, חסר. הרגו, נסג"א והשוא נע. וברצנם, ד' חסר בלי'. עקרו, צמקף והקוף דגושה. ז עז, ב' זקפין ודין קמץ. אחלקם, ל'. ואפיצם, ב' ומ"ל. ח יהודה, ברלש עמוד בי"ה שמ"ו סימן. יודוך, כו"ל מ"ל [דמ"ל] במ"א. בערף, ל' וחד כערף חסר.

ת"א בסדם אל תבא נפשי סנהדרין קט. כי באפם הרגו איש מגילה ט. ארור אפם יומא כב. יהודה אתה ס' הזוהר פ' משפטים. ידך בערף מגילה יז תהלים כה.

רש"י

(ושם קלג) אם תעלה על ערש יצועי: (ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו וגו' ועתה לכו ונהרגהו מי הם א"ת ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו א"ת בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולן לא היו מדברי' בפני אחיהם הגדולי' הא על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרתיהם. לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכי"ר תנחומא. דבר אחר מכרתיהם (ב"ר) בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו (יחזקאל טז) מכרתיך ומולדתך וזהו תרגום של אונקלוס: (ו) בסדם אל תבא נפשי. (ב"ר) זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת א"ת אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר שנ' זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: בקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבודי. שם אל יתיחד עמהם שמי שנ' בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר (ד"ה א ו) בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל. אל תחד כבודי. כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו (ישעיה יד) לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כלם אלא כאיש א' וכן הוא אומר בגדעון (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד. וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן (יחזקאל יט) וילמד לטרף טרף אדם אכל: וברצנם עקרו שור. רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמ' בכור שורו הדר לו. עקרו אשגרי"טור בלע"ז לשון (יהושע יא) את סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם כי עז. אפילו בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקב לא קבה אל: אחלקם ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. דבר אחר אין לך עניים סופרי' ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצי' ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורי' התחיל יהודה לסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם (ב"ר): ידך בערף איבך. בימי דוד (שמואל ב כב) ואויבי

רמב"ן

דעת שיחשוב להרויח בו ולא יבא לו ממנו יתרון רק הפסד: (ה) שמעון ולוי אחים. יאמר שהם בעלי אחוה כי יחם לבם על אחותם ילמד עליהם זכות כי בקנאתם על האחוה עשו מה שעשו לומר שאין ראוים לעונש גדול ולא החטא ראוי לימחל כי הוא חמס. והנכון בעיני שאומר כי שמעון ולוי אחים גמורים דומים ומתאחים זה לזה בעצתם ומעשיהם וכבר פירשתי כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס כי הם לא חטאו להם כלל ובאו בברית ונמולו ואולי ישובו אל י"י ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשו ועוד חרה לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה הנביא חמס ושוד וזה טעם בסודם אל תבא נפשי התנצלות שלא היה בסודם בעצותם במרמה ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום. ולכן יקלל אפם ועברתם וכן תרגום אונקלוס ברזיהון לא הות נפשי באתכנושיהון למהך וכו' ופירוש כלי חמס מכרותיהם על דעת אונקלוס וכן המפרשים כלי חמס מגורותיהם מן מכורותיך ומולדותיך וכן על ארץ מכורתם ואמרו כי פירושו שעשו חמס בארץ מגורותיהם ואם כן יהיה שיעור הכתוב כלי חמס להם במגורותיהם ויקרא אותה ארץ מגורותיהם שגרו בה אחרי כן אבל לפי דעתי יאמר כלי חמס הם מגורותיהם חייהם כלשון ימי מגורי יאמר כי כלי החמס עצמם הם מגוריהם כי בם יחיו ויזונו ודומה לזה ערבה לו לחם לנערים ובעבור זה יחלקם ביעקב שלא יוסדו ויפיצם בישראל שלא יקבצו ויהי להם כן כי נחלת שמעון בתוך בני יהודה כדכתיב כי נחלת
בני

אבן עזרא

יהיה לך יתרון. ופחז מגזרת אנשי' רקים ופוחזים. ואין פוחזים ספוק: אז חללת. מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי. גם תמלא מלת עלה כרת. כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי. וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף. וי"מ ולא להתייחש לבכורה שיהא תחלת המספר מראובן: (ה) שמעון ולוי אחים. בעבור מעשה שכם: מכרותיהם. י"א מן הכרת פניהם. ואיננו נכון בדקדוק. וי"א קניניהם. כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלשון חפירה. וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות. והנכון בעיני שהיא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת. כמו המבוא בית י"י. אשר לויתי מעון. והטעם על החמס שעשו. שאמר שהכימו אנשי שכם בברית הכנוס במרמה: (ו) בסודם אל תבא נפשי. אמר רב אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות סוף מעצתם. והנה פירושו הפך הדבר. כי מה טעם לבלי חמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי. ובאמת כי השכן יעקב ובניו על ידם לולי חתת אלהים היו מסכנים להשחית הכל. וכן פירוש ארור אפם. וברצונם עקרו שור ארור כי אפם עז. ואלה פירושים קרים. בסודם אל תבא נפשי א"ר משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי. ורבים בספר תהלות כמוהו. ויפה פי' כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אביך. מה אקוב. והנה בסודם כמו בקהלם. ותבא כמו תחד. ונפשי כמו כבודי. ויאמר רבי יהודה בן בלע' הספרדי שטעם ר' משה כי כבוד הנפש הוא הגוף. כמו עדיו לבלום. כטעם המשביע בטוב עדיך. וחיי וכבודי לעפר ישכן סלה. ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד. לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי. שהוא הגוף. וזה כבוד לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה הימנו. והנה אתן לו עד נאמן והוא דבקה לעפר נפשי: תחד. מלשון יחד. ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהנה הנעלם תחת אלף אחד. וכן אמר על לא תאשם. וטעם בסודם. כמו בהוסדם יחד עלי. אמר שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודם: הרגו איש. שם המין. כמו סוס וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: שור. חומה. וכן צעדה עלי שור. וכבר באלתי בספר מאזנים כי החולם והשורק יתחלפו זה בזה. ועקרו כמו סוסיהם תעקר. וזה אות כי עיר
שכם

(ה) שמעון ולוי אחין הלאסין מאני זיינא שנינא למחטוב היא אשתמודעותהון:
נ(ה) שמעון ולוי אחין תלמין גברין מרי זיינא שנינא עבדו קרב מן שליותהון בארעא בעלי דבביהון עבדו ניצחני קרביהון:
(ו) בעצתהון לא אתרעיית נפשי ובמכנשהון לשכם למחרבה לא אתיחד יקרי ארום ברוגזהון קטלו מלכא ושולטניה וברעותהון סכרו שור בעלי דבביהון:
נ(ו) בעצתהון לא אתרעיית נפשי ובכנשותהון לקרתא דשכם למחרבה יתיה לא חסו על יקרי ארום ברוגזהון קטילו מלכין עם שלטונין וברעותהון זבינו יוסף אחיהון דמתיל לתורא:
(ז) אמר יעקב ליט הוה קרתא דשכם כד עלון לגוה למחרבה ברוגזיהון דתקיף וחמתהון על יוסף ארום קשיא אמר יעקב אין שריין הינון תריהון בחדא לית מליך ושולטן דיקום קדמיהון אפליג אחסנת בנוי דשמעון לתרין חולקין חולק חד יפוק ליה מגו אחסנת בני יהודה וחולק חד בייני שאר שבטיא דיעקב ואבדר שבטא דלוי בגו כלהון שבטיא דישראל:
נ(ז) ליט הוה כרכא דשכם דעלו לגוה שמעון ולוי למחרבה ברוגזיהון ארום תקיף הוה ובחמתהון ארום קשיא הות: אמר אבונן יעקב אין שרין הינון כחדא לית אומא ומלכו יכלא למיקם מן קמיהון אפליג ית שבטא דשמעון סברין מלפי אוריתא בכנישתא דיעקב ואיבדר ית שבטא דלוי בבתי מדרשיא דבני ישראל:
(ח) יהודה אנת אודיתא על עובדא דתמר בגין כן לך יהודון אחך ויתקרון יהודאין על שמך ידך יתפרעון לך מבעלי דבבך למפתק גירין להון כד יחזרון קדל קדמך ויהון מקדימין למישאל בשלמך בני אבוך:
נ(ח) יהודה לך יודון כל אחך ועל שמך יתקרון כל יהודאי ידך יתפרעון לך מבעלי דבבך יהון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דאבוך:

מדמי

בעל הטורים

סמ"ך פ"א) בגי' בכורה: (ה) שמעון ולוי אחים (עם התיבות) בגי' אין להם (חלק) בארץ (עם האותיות): (ו) סחד ב' בעצרה הכא ולידך (ישעיה י"ד) לא סחד אתם בקבורה. שבקש יעקב שלא לאמר הקבורה לא יהיו נזכירין אותו במעשה קרח והיו בקהלם שנאמר שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמיחסם על הדוכן הזכירו ואמר בן לוי בן ישראל: כי באפם הרגו איש בגימ' זה שכם בן חמור: (ח) יהודה. ביה שמו ל"ל בראש הדף. בי"ה בראשים. יו"ד יהודה אתה יודוך. ה"א הבאים אחריהם ביה. סי"ן אמר לך. מ"ם מה שנו אהליך. וי"ו ואעידה בם את השמים. ע"ש כי ביה ה' צור עולמים

יונתן

נחלי מים ואתה תפסר: ואפשמיפא פי' לסירת הגן קטן והויה רביס נתקלקל הגן ונמלא בגמלה נשתפטה שדהו. אחרעת מלשון אחרע מזליה: אמפטע וכו' דבלבלפא שווי פי' נתשב כאלו בלבלה מעמי ובאמה אינו כמ"ש לעיל: (ה) מלאמין. מלשון גמלה גבוהים היה דקוף ברכוס ממטה דמלאמיותא ע"ש: (ו) ובמכנשהון לשכס דייק מדכתיב בקהלם משמע שהם לבד נקהלו ולא בקשו עלה וזה במעשה שכס ולא נמלכו באביהם: בעלי דבביהון זה יוסף: (ז) ככלה דשכס דקשה ליה ס"ו שהיה יעקב מקלל את בניו: (ח) למפתק גירא בערוך פי' ל' השלכה ומביא שם שקל קלא ופתק

אבן עזרא

שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה: (ז) ארור אפם כי עז. דרך נבואה. או דרך תפלה שיאסר [ס]אפם וטוב להם כי ארור ספך ברוך. וכאשר הברכה תוספות האלירה מגרעת: ועברתם. כפול הטעם [י]וכן אחלקם ואפיצם. והטעם שהם אלה האויים שיפרדו ולא יתחברו יחדיו והנה מלאנו כי גורל שמעון [כ]נפל בתוך נחלת בני יהודה. והנה הוא ברשות אחר. וגם עליו לא היו דבקים זו לזו. רק מפוזרות ביהות גורל יהוד'. גם כן לוי שהיו לו שמנה וארבעים עיר והן מפוזרות ביהות השבטים: (ח) יהודה אתה. כשמך [ל]וכן יודוך אחיך. וכאשר ירלאו כי ידיך בערף אויביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מלאנו. גור אריה המשילו [מ]לגור אריה הקטן. שהוא במין אריה כאשר יגדל. ואין בו כף הדמות [נ]כמו ועיר

סכא

פירוש על אבן עזרא

הוסף. [ת]ור"ל לפי דעת הגאון אפילו דבר ריק וקל שאין לו ערך כמים לא יהיה לך ליתרון. ולפרץ מלא כמים שאר אין לו טעם לפי פי' הנ"ל כאיתו. מהפסוק פוחזים (שופטים ט' ד') אשר פי' קלי הדעת. [א]ר"ל ואין פי' מגזירת חפזון ואשר יהיה פי' אנשים נמהרים. רק הוא שורש בפני עלמו וענינו קלות כאשר נסמך למלת רקים. [ב]ופי' אז כמו מאז וכמוצא ביסוד מורה מיום שבלבל ילועי אביו. לא נזקק לבלהה כי חיללה. ומאז באמו לאה וע"כ לא נתיחד ג"כ בשפחתה זלפה. ותתבודד לעבוד ה' ע"כ לא היו יותר רק י"ב בנים וע"ם זה יבוא הפסוק מכוון (לעיל ל"ה כ"ב) ודברי ר"א פה. [ג](תהלים ק"ב כ"ה) ופי' אל תעלני כמו אל תכרתני. וכ"כ פי' פה ילועי עלה פי' נכרתה. [ד](ד"ה א' ה' א') ויהיה פי' כנ"ל מאז שבלבל נעשה לראובן העונש ככתוב ובחללו ר"ל בעת חללו נעשה זאת ולא עתה קודם מותו. הר"ל לפי פי' הא' כונת הכתוב כמו פירש"י שם ולא להתיחס מורה על יוסף ע"ש. וכפי פי' ר"א פה כונת הכתוב אם כי נלקחה הבכורה מראובן מכ"ז יחום אשר הוא הראשון מבניו לא הפקיד א"כ לראובן הוא הבכור להקרא בשם ראשון והוא כמו הזקן בבנים וכבכור הבא אחרי נגאלים (ושם פס' ג') כתוב ראובן בכר ישראל בודאי לא נלקח כל קדימת הבכורה ממנו. [ה](ישעיה ג' ע') ופי' כל הרואה אותם הכיר שטעם אשר הם מעט מרף נפשם למות. ואינו נכון ע"פ הדקדוק כי היה לריך לכתוב נבריהם. [ו](דברים צ' ו'). [ח]כמו כי יכרה איש (שמות כ"א ל"ב) ור"ל כמו בור כרה ויחפרהו (תהלים ז' ע"ז). וכמו שמשבו אנשי שכם כן עשו להם שמעון ולוי עיין (לעיל ל"ד כ"ב) במלת בהמול בפי' ר"א. [ט]להרוג או להרג והפס' לכלי' ע"ז (שופטים ה' י"ח) ופי' אשר מלהיב מפמד המות. [י](יחזקאל ע"ז ב') והוא כמו מגורתיך רש"יר[ד]"ק וכן ר"א בארע מותבותהון וכמו במכורותיהם עם ב'. [כ](מ"ב ע"ז מ') הכלוי בבית ה'. [ל](ש"א ב' כ"ע) כמו שמעון ור"ל אשר בלי חמס במגורותיהם וכו'. [מ]ור"ל אם אהיה בעלתם לא יכלה נפשי. [נ]כלה אשר הוכיחם עבור הריגת שכם. [ס]ופי' אכורה השומה אם שופכים בחמה נוה שלהם כי שוקרים אותה עד היסוד שלה ואומר ר"א כי הפי' הוא קר. ואם יוסר העי"ן נשאר קר והוא לשון נופל על לשון. [ע]ור"ל נפשי הוא הכבוד שלי פי' אשר אין מחזיק מעשה הבינה שכם לכבוד. ונמלא בספר תהלים הרבה פעמים אשר לפעמים מכנה הנפש בשם כבוד. ולפעמים מכנה הכבוד בשם הנפש ג"כ יהיה פי' אחד כבודי ר"ל נפשי. [פ](דברים ל"ב ז') וגם שם כפול לשון ומסיים זקניך ויאמרו וכו'. [צ](במדבר כ"ג ח') ג"כ שם הנבואה כפולה ומה אזעם וכו'. [ק]ולע"פ שהלואר הוא העיקר מכ"ז הענק אשר בלואר מקשטו כ"כ אם הנפש הוא העיקור. מכ"ז הגוף מקשט הנפש אם אין בו מום. ויבא ע"כ הפסוק וכבודי לעפר (תהלים ז' ו') כי הגוף ירד לעבר. [ר](תהלים ק"ג ה'). [ש](שם ז' ו') ואם הוא הנפש הלא אינה יורדת לעפר ואיננה כלה. [ת](שם ל"ב י"ב). [א](שם ע"ז י') ומדפרש כבודי אף בשרי משמע כי הכבוד איננו הגוף. ומה שכתוב כבודי לעפר כדלעיל ר"ל אם מכניע כבודו והוא הנפש עד לעפר הוא מורה על הכנעת הנפש. [ב](שם ק"ע כ"ה) הוא ראיה כי מורה על הכנעת הנפש. [ג]ר"ל לדעת ר"א הכהן שרשו אחד. ולירי תחד מושך אל"ף השורש אחריו כאלו כתוב תאחד. [ד] תשם (לעיל מ"ז י"ע) שעל דעתו שרשו אשם. [ה](תהלים ל"א י"ד). [ו](לעיל ל"ב ו') ואם היו לו הרבה בהמות עהורים וטמאים. מכ"ז קורא לכל מין צל"י. כ"כ פי' פה איש. הם אנשי שכם. [ז](להלן פס' כ"ב) ואם כי להלן כתיב במלופ"ם ופה כתיב בחול"ם שור הם מתמלפים והכל אחד הוא. [ח](יהושע י"א ו') ולמה מוכיח אותם אשר עקרו השומה ע"כ מפרש ר"א אשר הוא הוכחה כי הרגו עיר גדולה. [ט]כמו ממלכת (ויקרא י"ג נ"א) ומגזירת במארה אתם וכו' (מלאכי ג' ב') וככה פי' ר"א (דברים כ"ח כ'). וקשה לר"א אחי לברוכי. והדר מקלל. ע"כ מפרש ר"א טוב להם אשר יחסר אפם. ולראיה אשר ספי' ככה כאשר הברכה היא תוספת טובה א"כ ארור הוא היפך והוא חסרון. [י]כי אפם ועברתם הם שמות נרדפים וכוונתם א'. [כ]כמ"ם וילא הגורל השני לשמעון וכו' ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה (יהושע י"ע א') וא"כ אין שמעון ברשותו רק ברשות יהודה ולבד זה אשר ערי שמעון מפורדים בין הרי יהודה כמ"ם רש"י (שם ע"ו ל"ב) כל ערים ל"ע ובפרטן אתה מולא כ"ח וכו' ע"ש. [ל]ר"ל כשמו כן הוא. וכן יאמרו עליו כן. [מ]ר"ל בהיותו קטן נקרא גור כאשר יזקין נעשה אריה. [נ]ר"ל אין כתוב כגור אריה וכו'

ספורנו

לכן לא יאות מלכות לשום אחד מביניהם: (ז) ארור אפם. יחסר אפם בשפלותם וקושי מזונותיהם ע"י חלוק ותפולה. אמנם הכהונה נשארה לבכורות כנואז עד שזכו בה בני לוי כאמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי: (ח) יהודה אתה. אתה הוא הראוי למלכות בנפול ממנו הקודמים לך כי לא

נמלא

פירוש רשב"ם

הימים ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיים לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף: יצועי עלה כלומר יצועי היתה עולה. הרבה לשון פעל מתפשטים לשון פועל כמו נתתי כסף השדה נותן אני: (ה) מכרותיהם. אחותיהם כפל לשון של שמעון ולוי אחים כלומר שמעון ולוי אחים היו לרעה. כלי חמס היתה אחותם. מכרותיך ומולדתך לשון קרובים. אבל מכרותיהם משקל דגש הוא. כמו מסיבותיהם לשון קורבה אבל הריש במקום החירק נהפכת לצר"י הוא. כמו ברך תחת ברך. איבד ושיבר וכן חרף ה'. ושרת את אחיו כלם משקל דגש מכרותיהם לוד פרנטייש בלע"ז: (ו) בסודם אל תבא נפשי. יהי רצון שלא תהא נפשי בעצתם כי כל אל שבתורה להבא הן או קללה או בקשה או ציווי לא ימצא אל לשעבר לכן אין לפרש לא באה נפשי: כי באפם שהרי באפם עקרו שור. כמו ואת סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם. לא יצליחו באפם להנקם ולעשות רעה ולכן איני חפץ בקהלם ובחיבורם יחד אחלקם ביעקב. כי לוי נתפזר בשנים עשר שבטים כדכתיב ביהושע נמצא שמעון לבדו בלא לוי: (ח) יהודה אתה יודוך. המפרש ישבחוך אחיך שטות הוא בידו. אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל מלכות

אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ׃ ט גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ׃ י לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃

אסרי

אתקלוס

אַחִיךְ יְדָךְ תִּתְקַף עַל־בַּעֲלֵי־דְבָבָךְ יִתְבַּדְּרוּן סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְרִין קְדָל קֳדָמָךְ וִיהוֹן מַקְדְּמִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ׃ ט שִׁלְטוֹן יְהֵי בְּשֵׁרוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מַלְכָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין־קַטְלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֵקְתָּא יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית־מַלְכוּ דִּתְזַעְזְעִנֵּהּ׃ י לָא־יַעְדֵּי עָבֵד־שֻׁלְטָן מִדְּבֵית־יְהוּדָה וְסָפְרָא מִבְּנֵי־בְנוֹהִי עַד־עָלְמָא עַד דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְּדִילֵהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָּא׃

יסחר

ת"א לא יסור שבט סנהדרין הוריות יא. עד כי יבא סנהדרין לח.

מסרה איביך, ח"ו ומ"י. ט גור, ב' ר"פ בסיפ' מב' לי'. עלית, ג'. יקימנו, מ"ל י'. י לא, ב' ר"פ בספ'. יסור, מ"ל. מיהודה, היו"ד נחה. ומחקק, ספר דחסר. שילה, ב' כ"כ [מ"ל י' וה"א בסוף] וחד שלו כתיב. יקהת, ל' וסד ליקהת, הקוף דגש לתפארת.

רש"י

ואויבי תתה לי עורף: בני אביך. על שם שהיו מנשים הרבה לא אמר כדרך שאמר יצחק: (ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחילה גור (שמואל ב ה) בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם. וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף. ממה שחשדתיך בטרוף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית. סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו'. וכן בהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע שכב וגו' בימי שלמה (מלכים א ה) איש תחת גפנו וגו': (י) לא יסור שבט מיהודה. מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודי' את העם בשבט שממונים על פי המלכו' (סנהדרין ס'): ומחקק מבין רגליו. תלמידים אלו נשיאי א"י: עד כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה שלו. וכן תרגמו אונקלוס. ומדרש אגדה שי לו שנאמר (תהלים עו) יובילו שי למורא: ולו יקהת עמים. אסיפת העמי' שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמי' שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כגון נון של נוגף ושל נושך ואל"ף (איוב יג) שבאחותי באזניכם (יחזקאל כא) שבאבחת חרב (והוא לשון חרב ופי' אימת חרב והוא לשון זיין) ואסוך שמן. אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר (ישעיה יא) אליו גוים ידרושו ודומה לו (משלי ל') עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטי' בפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא (דפומבדית') במסכת יבמות (דף קי) ויכול היה לומר קהיית עמים:

אסרי

רמב"ן

בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה והיו עריהם מחולקות זו מזו בכל שבט יהודה ונחלת לוי ערי מקלט מנופלות בכל ישראל. וטעם כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור שעשו החמס באפם שכעסו על שכם וברצונם שהם חפצים בו לא פשע המומתים ולא חטאתם ואמר אונקלוס כי טעם שור כמו שור בשורק מן בנות צעדה עלי שור ותרגום בו שור סנאה מן ותבט עיני בשורי. והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה את עפם ואת נשיה' אחרי הרג' אנשיה ויהי' עקרו מן ועקרון תעקר (צפני' ב') ואחרי' פירשו כי שור גדול בבהמות רמז לחמור ושכם בנו נשיא הארץ כמו בכור שורו הדר לו פרות הבשן אשר בהר שומרון וכן יכנו הכתובים השרים הגדולים באלים ועתודים. והנכון בעיני שהכתוב במשמעו אמר כי באפם הרגו כל איש באפם וברצונם אחרי שהכה חמת' בהריגת האנשים עקרו כל שור רמז למקניהם וקניינם כל אשר בבית וכל אשר בשדה והזכיר זה לומר כי בשודם לא בזה נפשו בכל אלה אפילו לעקור להם מקנה וקנין ולבוז שלל' כלל ועקרו מן. את סוסיה' תעקר (יהושע יא) אך הכל לשון אחד וענין א': (י) לא יסור שבט מיהודה. אין ענינו שלא יסור לעולם כי כתוב יולך יי' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך והנה הם ומלכם בגולה אין להם עוד מלך ושרים וימים רבים אין מלך בישראל והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך עליהם יהודה אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה ולא ימשול אחד מאחיו עליו וכן לא יסור מחוקק מבין רגליו שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך ממנו יהיה כי הוא ימשול וילוה בכל ישראל ולו חותם המלכות עד כי יבא בנו ולו יקהת כל העמים לעשות בכולם כרצונו וזהו המשיח כי השבט ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות ושילה הוא בנו אשר לו יקהת העמים ולא יתכן מאמר ר"א שאמר שיהיה שילה דוד כי לא היה ליהודה שבט קודם דוד כי אף על פי ששבטו נכבד ונוסע בתחלה אין שבט רק למלך ומושל כדכתיב שבט מישור שבט מלכותך שבט מושלים שבט למשול והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל והוא מה שאמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל ואמר לא יסור לרמוז כי ימלוך שבט אחר על ישראל אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר וזהו שנאמר כי יי' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו וענין שאול היה כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההוא נתעב אבל הקדוש ברוך הוא לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים ונתן להם מלכות שעה ולזה רמז הכתוב שאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי שנתנו לו שלא כרצונו. ולכן לקחו בעברתו שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי יי' ומושיע אותם ולא היה להם לשאול מלך בימיו כמו שאמר להם וה' אלהיכם מלככם והכתוב אמר לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוך עליהם ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימא ומה שאמר הכתוב נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין יי' את ממלכתך על ישראל עד עולם שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל לא על כלם וזה טעם על ישראל אולי היה מולך על שבטי אמו על בנימין ואפרים ומנשה כי יהודה ואפרים כשנים עממים נחשבים בישראל או יהיה מלך תחת יד מלך יהודה ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צואת הזקן ונענשו בהם וכמו שאמר הושע הם המליכו ולא ממני וזה היה עונש החשמונים שמלכו בבית שני כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל ואף על פי כן נענשו עונש גדול כי ארבע בני חשמונאי הזקן החסיד המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל כל מאן דאמר מבית חשמונאי קא אתינא עבדא הוא שנכרתו כלם בעון הזה ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקי' אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד והסירו השבט והמחוקק לגמרי' והיה עונשם מדה כנגד מדה שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהן את עבדיהם והם הכריתום. ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת יי'. וראיתי בירושלמי במסכת הוריות אין מושחין מלכים כהנים אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה אמר רבי חייא בר' אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלוים הגה' שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן. ופי' המלה שהוא לכבוד יהודה שאין השררה סרה מן השבט ההוא ולפיכך אף על פי שישראל מקיימים עליהם מלך משאר

השבטים

(ט) מדמי אנא לך יהודה ברי לגור בר אריון דמן קטוליה דיוסף ברי סליקת נפשך ומדינא דתמר תהי משזיב נייח ושרי בתקוף הא כאריא והי כליתא דכד נח מן יקימניה:

נ(ט) מדמי אנא לך ברי יהודה לגור בר אריון מן קטלוי דיוסף את הויתא משזיב מן דינא דתמר ברי את הויתא זכאי ניח ושרי בגו קרבא היך אריא והיך אריותא ולית אומא ומלכו דתיקום לקובלך:

(י) לא פסקין מלכין ושליטין מדבית יהודה וספרין מאלפי אורייתא מזרעיה עד זמן די ייתי מלכא משיחא זעיר בנוי ובדיליה יתימסון עממיא:

נ(י) לא פסקין מלכין מדבית יהודה אף לא ספרין מלפי אורייתא מבני בנוי עד זמן דייתי מלכא משיחא דדידיה היא מלכותא וליה עתידין דישתעבדון כל מלכותא דארעא:

מה

בעל הטורים

שולמים: אסיך ידך בערף איביך ר"ת בגימ' דוד דכתיב ביה ואיבי תתה לי עורף. ישתחוו לך ב' במסו' הכא ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך: וכן ואדוניכו ב' במסו' ואדונכו מכל אלהים. ואדוניכו דוד ע"ש כסאו כשמש נגדי. ע"ש ורבו רבבן קדמוהי (דניאל ז') אחד לו ואחד לדוד [עי' חגיג' י"ד]: (ט) גור ארי' יהודה בגימ' דוד (דויד) (וגם) שלמה: גור ארי' יהודה ר"ת בני דוד גור ארי' יהודה בגי' זה בששבון [ר"ה של"ל גור ארי' עם הכולל בגי' זה נחשון] עלית ג' במס' מטרף בני עלית כי עלית משכבי אביך עלית לתרום לראובן אמר עלית והיית ראוי ליקח מתנות כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עת למלכו ומי גרם לך שהפסדת אותו כי עלית משכבי אביך. וליהודה אמר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלית ולקחת מתנות מלוכה: (י) ומחקק מבין רגליו בגי' תלמידי חכמים. מחקק עולה כמ"ה שרמ"ח איברים באדם ע"ש ערוכה בכל

יונתן

ומתק ביה וכן בתולין בפסקי גנבא וכן כמלא בזוהר כמה פעמים וכן כאן פירשה לזרוק חילים: כד מחזרין קדל פירוש כשיפנו לך ערפם וינוסו מפניך אז תוכל לזרוק בהם חיצי' וק"ל: (י) מלכא משיחא וכו' מדכתיב ולשורקה בני אתונו נפקא ליה לדרוש אמשיח ולא אא"י וכן במס' ברכות פ' הרואה הרואה שורקה בחלום יצפה למשיח שנאמר ולשורקה בני אתונו וגם בזוהר פ' זו דרש האי ינוקא אמלכא משיח: מעגעגין

אבן עזרא

פרא: (ט) מטרף בני עלית. דמית לי [ס]בני לגור אריה כאשר עלית מהטרף, והטעם מטרף אחר וזהו פשוטו. ואם נפרשנו על [ע]דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית. כי עלית פועל [פ]עומד. והנה הפסוק הבא אחריו [צ]לעד. והלא תראה ותעל [ק]אחד מגוריה. והטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיגרם: (י) לא יסור שבט מיהודה. לא יסור שבט גדולה מיהודה עד [ר]שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה [ש]וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה. גם אמר השם [ת]יהודה יעלה [א]בתחלה: ופי' מחוקק. סופר שיחוק על הספר: וטעם מבין רגליו. שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי [ב]הקצין: שילה. יש אומרים כדרך המתרגם [ג]ארמית כטעם שלו. ויש אומרים שהוא מגזרת [ד]ובשליתה. ויש מי שהוציאו מלי' קדמונינו ז"ל [ה]שליל. ויש מי שפירש אותו על עיר שילה. ויפרש יבוא כמו ובא [ו]השמש. או עד כי יבא קץ שילה. כי כן כתוב ויטוש משכן [ז]שילה. ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק. או יהי' שילה כמו [ח]בנו. והה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי' לא [ט]תוליד: ולו יקהת. כמו ליקהת [י]אם. והי"וד משרת [כ]לעתיד. וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו. ואין טעם עד כי יבא שילה

פירוש על אבן עזרא

וכו' רק גור אריה ומכ"ז טעמו כגור אריה. כ"כ ועיר פרא (איוב י"א י"ב) תחת אשר היה ל"ל וכעיר פרא. כי כן המנהג לחסרו במליצות הנבואה והשיר. [ס]ר"ל בני הוא שם הקריאה כמו הבני בני דרך מיבה. ואין פי' מטרף בני מורה על יוסף ועליו מכנה בני. וא"כ היה מטרף בני סמוך אשר היה פי' מטרף של בני. רק פי' מטרף אחר. ור"ל איך איש טורף טרף בלא"ה (פסן איינעם רויבע). [ע]כי כן כתב בילמדנו. [פ]ר"ל אם כתוב עליתה והוא פועל עומד. מורה על נפשו אשר נעלה ממדה הזאת. ואם היה כתוב העליתה היה מבנין הפעיל. היה מורה על יוסף שהשיב להעלות בני יוסף מטרף. [צ]ר"ל כרע רבץ הם מורים על יהודה. א"כ ג"כ עליתה מורה על יהודה. [ק](יחזקאל י"ט ג') ושם פי' פועל יוצא ופי' אשר גדלה א' מגוריה למרוף טרף. א"כ פי' עלית פועל עומד. [ר]ר"ל אפילו טרם בא דוד היה ג"כ יהודה המושל. [ש]ופי' לא יסור מהיום אשר בכך אותו. [ת](שופטים א' ב'). [א]ר"ל זה הוא פסוק (שם כ' י"ח) כתוב לאשון אומר יהודה יעלה. כתוב ב' יהודה בתחילה. והרכיב ר"א מלם הודת לאלו ב' הכתובים כאחד. [ב]המלוה לכתוב ויושב שהממשלה רבה היא. כן לריך שיהיה הסופר בין רגלי המלך לחקוק מיד כל ענין בספר. [ג]כת"א שפי' דדיליה וכו'. וא"כ פי' שילה כמו שלו המלוכה. [ד](דברים כ"ח נ"ז) ור"ל אשר מתולדתם היו מוכנים למלוכה כמאמר חז"ל (סנהדרין ב') בקש לאוכלו על פס' ואדניהו בן חגית (מ"א א' ה'). [ה]ור"ל שעובר או הנפל או הולד נקרא בשם שליל וא"כ יהיה פי' שלה כמו שליל. הכס"ע בין אלו ב' פי'. אם נאמר מלשון שליל אין תלוי תלדת המלוכה רק בזכרים משבט יהודה יוכל להוליד זרע המלוכה מאיזה אשה שיהיה. ואם נאמר מגזירת שליה והשליה מקורה מאשה ולא מהזכר ונקרא מעין בלשון חז"ל א"כ גם האם מחויבת להיות מסוגלת לזה. ע"כ נבחרה רות להיות אם למשפחת בית דוד. ונת שבע שתהיה אם שלמה ע"כ מפרש בכל פעם אם המלך. [ו]ור"ל כאשר יחרב שילה יקום מלכות ב"ד ומלא ויבא פי' כאשר ישקע שמשו של משכן שילה. ואם הלשון דסוק לפרש ויבא על השקיעה. א"כ יהיה פי' ויבא כמשמעו ור"ל על הקץ. [ז](תהלים ע"ח ס"ט) וא"כ ויבחר בדוד וכו' (שם פס' ע') א"כ סלוי מלוכת ב"ד בחורבן שילה. [ח]ולבלשיה אשר הולד נקרא בשם שילה כן כתוב לא תשלה אותי ופי' לא תבררכני בשליא (מ"ב ד' כ"ח) ולמה כתיב שילה בה"א והיה לריך להיות בוא"ו שילו כי כן מלאנו אהלה (לעיל פ' כ"ה) ומכ"ז פי' אהלו. [ט]פי' מַפְעִיל שתבקש רחמים עד שאלד. וא"כ הפי' עד כי. ר"ל עד כאשר יבא בנו אז יקוים הנבואת לא יסור וכו'. [י](משלי ל' י"ז) ושם ג"כ פי' אסיפת הקמטים על פני אם. [כ]ר"ל למה פה הקו"ף בדגש. ושם אין דגש בקו"ף. ע"כ מפרש פה חסר יו"ד השורש כי היו"ד

ספורנו

כמלא בך פגם שימאיסך ממלך: יודוך אחיך. יקבלוך למלך כי יודוך לראוי למלוך: ידך בעורף אויביך. שינוסו מפניך כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף: וישתחוו לך בני אביך. תמלוך על כל בני אביך אבל לא על האומות עד כי יבא שילה כי אז לא על בני אביך בלבד אבל גם על האומות כאמרו ולו יקהת עמים: (ט) גור אריה יהודה. הנה יהודה אע"פ שהוא איננו אריה שאין לו מלכות הוא. אמנם גור אריה גובר באחיו ועתיד למלוך. ואעפ"כ: מטרף בני עלית. אתה יוסף בני. עלית מכירתו שלא טרף אותך באתו להמיתך אע"פ שהיה שונאך. וזה כי כרע רבץ כארי. היה אז כמו האריה הכורע ורובץ בלתי מזיק כן הוא אז לא נוה להמיתך: וכלביא מי יקימנו. כן יהיה לעתיד שירבץ כלביא ולא יהיה מי שיוכל להטיל עליו אימה כדי שיקימנו ממקומו מאימת יראהו: (י) לא יסור שבט מיהודה. כשתהיה לו המלכות (כמו שאמר וכלביא מי יקימנו) לא יסור שבט המלכות ממנו אל אחד משבטי ישראל כאמרו וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מלפניך אבל כשנפלה המלכות ביד העכו"ם לא היה זה מין הסרה שיסור

פירוש רשב"ם

מראובן ופיזור שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק וישתחוו לך בני אביך. וכן ונתת מהודך עליו. תן לו משירותך בחייך. וכן בדניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות וכן בשלמה כתיב הוד מלכות. ויתן עליו הוד מלכות בדברי הימים. יודוך ימליכוך. כמו יהודוך. כדכתיב כי על כן עמים יהודוך וכן יושיע ה' כמו יהושיע. הוד מלכות. אין ה"י עיקר אלא מגזרת חטופי פה פעל הוא של אות יו"ד כמו ישב יצא. שיאמר הוציא הושיב. וכן מן ירה בים הורה. ויורו המורים. וכן איש לא הונה מגזרת לא תונו. וכן יאמר הודו לה'. יודו לה'. הונה ורעהם כלם בראשם אות יו"ד ונופלת לפרקים ובאה אות (יוד) (נ"ל וא"ו) במקומה: וישתחוו. שתמלוך עליהם: בני אביך. לפי שמארבע אמהות היו אמר בני אביך אבל כשבירך יצחק את יעקב כתיב בני אמך: (ט) גור אריה יהודה. כמו והנה כפיר אריות. הנער קרוי גור כדכתיב בתוך כפירים רבתה גוריה. לפי שהוא קל וגבור יותר מאריה זקן ממשיל את יהודה לגור אריות. מטרף בני עלית. את יהודה בני לאחר שעלה מלטרוף טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך ולא יבא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך. זהו עיקר פשוטו. והמפרשו במכירת יוסף לא ידע פשוטו של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל: (י) לא יסור שבט מיהודה. המלכות שניתן לו להשתחות לו כל אחיו שנים עשר לא תפסוק ממנו כל אותה הגדולה ולא מחוקק ושררה מזרעו עד כי יבא יהודה שילה. כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכה בשילה שזהו קרוב לשכם אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין יקהת עמים. קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה אביו כדכתיב הוא רודה בכל עבר הנהר נתקבצו שם להמליך רחבעם כדכתיב וילך רחבעם שכמה

יא אֹסְרִ֤י לַגֶּ֨פֶן֙ עִירֹ֔ה וְלַשֹּׂרֵקָ֖ה בְּנִ֣י אֲתֹנ֑וֹ
כִּבֵּ֤ס בַּיַּ֨יִן֙ לְבֻשׁ֔וֹ וּבְדַם־עֲנָבִ֖ים סוּתֹֽה׃
יב חַכְלִילִ֥י עֵינַ֖יִם מִיָּ֑יִן וּלְבֶן־שִׁנַּ֖יִם
מֵחָלָֽב׃ פ
יג זְבוּלֻ֕ן לְח֥וֹף יַמִּ֖ים יִשְׁכֹּ֑ן וְהוּא֙ לְח֣וֹף
אֳנִיֹּ֔ת וְיַרְכָת֖וֹ עַל־צִידֹֽן׃ פ

יששכר

יא יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּהּ עַמָּא יִבְנוֹן הֵיכְלֵהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר־סְחוֹר לֵהּ וְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵּהּ יְהֵי אַרְגְּוָן טַב לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵהּ מֵילָא מֵילָא צְבַע זְהוֹרִי וְצִבְעוֹנִין׃ יב יִסְמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר יְחַוְּרָן בִּקְעָתֵיהּ בְּעִיבוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא׃ יג זְבוּלֻן עַל־סְפַר יַמְמַיָּא יִשְׁרֵי וְהוּא יִכְבֵּשׁ מְחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוּל וְתַחוּמֵהּ

יהי

מסרה יא אסרי, ל' חסר. עירה, מ"ל וה"א בסוף עירו ק'. ולשרקה, ל' מ"ו ונקוד השמאלי שבשין מתמת ג"כ במקום חולם. אתנו, חסר. כבס, ב'. לבשו, חסר. סותה, ל' וכ"כ [בה"א] ומ"לוקרי סותו. יב חכלילי, ל', מ"ל דמ"ל ושין השי"ם רבתי. ולבן, ג' בב' לי' ב' *פתח וא' **קמץ. יג זבולן, [כ"כ מ"ל ו"ק וס"ת]. לחוף, מ"ל. ישכן, חסר. לחוף, מ"ל. אניה, ל' וחסר. וירכתו, הכף רפי. על, ע' סבירין עד וק' על. צידן, כו"ל מ"י וס"ו. *ר"ל סגול שהוא פתח קטן. **ר"ל ליכי שהוא קמץ קטן.

ת"א אסרי לגפן ברכות נז כתובות קיא. הכלילי עינים כתובות שם. ולבן שנים כתובות שם. זבולן לחוף פסחים ד.

רש"י

(יא) אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעיין איש יהוד' יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שרקה. זמורה ארוכה קוריי"רא בלע"ז: כבס ביין. כל זה לשון רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אסרי. כמו אוסר דוגמת (תהלים קיג) מקימי מעפר דל (שם קכג) היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה: אונקלוס תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה ישראל (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק: בני אתונו. יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל (יחזקאל מ) ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו צדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות. כבס ביין יהא ארגוון טב לבושוהי שלבושו דומ' ליין ולצבעונין הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסית' בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמר' לשון הסתת שכרות במסכת כתובות (דף קיא) ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה:

(יב) חכלילי. לשון אודם כתרגומו וכן (משלי כג) למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פירש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפני' אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים נעוצי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת ע"א (דף עד) נעוה ארתחו. יחוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: (יג) לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו חוף כתרגומו ספר מרק"א בלע"ז (יבמות מח) והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבלון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר (תנחומא) והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה (דברים לג) שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידן. סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן:

יששכר

רמב"ן

השבטים כפי צורך השעה אין מושחי' אותן שלא יהיה עליהם הוד מלכות אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו והזכירו הכהנים שאף על פי שהן בעולמן ראויי' למשיחה אין מושחין אותן לשם מלכות וכל שכן שאר השבטים וכמו שאמרו בגמרא שאין מושחין אלא מלכי בית דוד ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות והוא דבר ראוי והגון: ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שנאמר אליו גוים ידרשו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם. לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דמקהו קהייתא בשוקא דנהרדעא ויכול לומר קהית עמים לשון רש"י ואינו נראה לפרש ביקהת אם. אסיפת אם. ולשון מקהו קהייתא אינו אלא לשון פירכות וקושיות שהיו מקשי' ומפרכי' בה קושיות הרבה כי המתקשה בדבר יקרא קוהה בלשון חכמים כמו שאמרו במדרש חזית כולם אחוזי חרב שהיו כלם שונים הלכה כחרב שאם בא מעשה על ידיהם לא תהא הלכה קוהה להם וכן עוד שם רבים וממנו אמרו בגמרא ר' יהושע קיהה וטהר שהקשה בו דברים רבים והשב כל דברים המטמאים עד שטיהר בהכרח וכן מצינו בנוסחאות רבות ישנות בגמרא בבבא מציעא מאן דקהי אזוזא מיקרי נפש רעה שמדקדק בו ומתקשה לקבל אותו ממכירו ובעלי הדקדוק אמרו ביקהת שפרשו יקה ופי' בו לשון משמעת וקבול המלוכה יקהת עמים שישמעו אליו ויעשו כל אשר יצוה עליהם תבוז ליקהת אם לקבל מצותה. והנכון בעיני שהוא מלשון האוכל הבוסר תקהינה שניו ושניו קהה והיו"ד בו כיו"ד יצהר וענין כלם החולשה והשבירה יאמר שלא יסור שבט מיהודה עד שיבא בנו אשר לו חולשת העמים ושבירתם שיחליש את כלם לפי חרב וכן אם קהה הברזל שנחלש ואינו יכול לכרות כסכין שעמדה בלשון חכמים או שנשבר קצת ונעשו בו פגימות וכן מצאתי עוד שם במדרש חזית הופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קוהה לאכול אמרו לו רבינו משה תן לנו מה נאכל אמר להם כך אמר לי הב"ה כל בן נכר לא יאכל בו עמדו והסירו הנכרים מביניהם והיתה נפשם קוהה לאכול וכו' והענין שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב תאותם לאכול מן הפסח שנדבק בו הריח הטוב. וכן לא תהא הלכה קוהה להם נחלשת ורופפת בידם ומקהו קהייתא מקשים קושיות מחלישות הנפש מרוב הלעג והעיון או הוא לשון שמשברין ומפרכין בלשון פריך רב אחא וכך אמרו אף אתה הקהה את שניו שבר אותם או תחלישם בדבריך כי הבוסר מחליש ואינו משבר אלא שהחלישות והשבירה ענין שוה והקהיה תכלול את שניהם: (יב) חכלילי עינים. אמרו המפרשים שהוא ענין אדמימות שיאדמו עיניו מרוב שתות יין וכמוהו למי חכלילות עינים והנראה בעיני שהוא הפוך מן כחלת עיניך והכפלה בו הלמד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא כחול העינים מן היין כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שהאחרים מלבנים שניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אונקלוס וכן למי חכלילות עינים כמו כחלילות יאמר שעיניו כחולות ביין ולא יוכל להסתיר שכרותו או יאמר למי חכלילות עינים שיצטרך לכחול עיניו תמיד למאחרים על היין כי היין יחשיך את עיניהם ויורידו דמעה ותמקנה בחוריהן ויצטרך שיהיו עיניו במכחול תדיר יספר שכתוב בבנות היין ברעות הבאות לו מבחוץ במדינים ובפלגים ושישמע בביתו אוי ואבוי ויזכיר הנזק ההוא הבא לו ממנו בגופו במחשכ' עיניו ותחלואיהם הרבים וזה

פי'

ספורנו

שיסור הדבר ממקום למקום אבל נפסד לגמרי כי לא סר שבט ישראל ומלכותו מזה אל זה אבל אבד לגמרי ולא תפול הסרה על הבלתי נמצא כלל: ומחוקק מבין רגליו. שיהיה מזרעו שופט יושב על כסא ובין רגליו יהיו סופרי הדיינים כמנהגם: עד כי יבא שילה. הנה תיבת שילה מורכבת משרש של ותורה שולים ומשרש שלה המורה שלום כלומר שלום הסוף. אמר שזה שאמר שיהיה ליהודה שבט ומחוקק בין אחיו בלבד בעוד שבטם קיים יתאמת עד כי יבא שילה: ולו יקהת עמים. אבל כשיגלה המשיח שיהיה שלום הסוף לו תהיה גם יקהת עמים חלשת העמים כמו אם קהה הברזל כלומר מותר שלומים שיאמרו אחר אבדן מלכותם ישמעו לשילה שהזכיר כאמרו וקרקר כל בני שת: (יא) אסרי לגפן עירה. ומאותות אותו המשיח הוא אחד. שיגלה על עיר בן אתונות כמאמר הנביא וזה שלא יבא על סוס מוכן ליום מלחמה כי אמנם מלחמת האמות. ואבדן מלכותם כבר היה

בשלמה

(יא) מָה יָאֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא דְעָתִיד לְמֵיקוּם מִדְּבֵית יְהוּדָה אָסַר חַרְצוֹי וְנָחִית וּמְסַדֵּר סִידְרֵי קְרָבָא בְּעֲלֵי דְבָבוֹי וּמְקַטֵּל מַלְכִין עִם שׁוּלְטָנֵיהוֹן וְלֵית מֶלֶךְ וְשׁוּלְטָן דְיֵיקוּם קֳדָמוֹי מְסַמֵּק טוּרַיָא מִן אֲדַם קְטִילֵיהוֹן לְבוּשׁוֹי מְעַגְּעָגִין בְּאַדְמָא מְדַמְּיָא לַעֲצוּר דְעִנְבִין:

(יא) מָה יָאֵי הוּא מַלְכָּא מְשִׁיחָא דַעֲתִיד לְמֵיקָם מִדְּבֵית יְהוּדָה אָסַר חַרְצוֹי וְנָפִיק לִקְרָבָא לְקָבִיל שְׂנְאוֹי וּמִתְקַטְּלִין מַלְכִין עִם שִׁלְטוֹנִין מְסַמֵּק נַהֲרַיָא מִדַּם קְטִילֵיהוֹן וּמְחַוֵּר גּוּלְמָתֵיהּ מִן תְּרַב גִּבָּרֵיהוֹן לְבוּשׁוֹי מְעַגְּעָגִין בְּאִידְמָא וְהוּא מְדַמֵּי לְדָפוּס עִנְבִין:

(יב) מָה יָאִין הֵינוּן עֵינוֹי דְמַלְכָּא מְשִׁיחָא כְּחַמְרָא זַכִּיכָא מִן לְמִחְמֵי גִּילוּי עֲרָיָין וְשִׁדְיוּת אֲדַם זַכַּאי וְשִׁנּוֹי נְקִיָּן מִן חַלְבָּא דְלָא לְמֵיכַל חֲטוֹף וְאַנוּסָא וּכְדֵין יִסְמְקוּן טוּרוֹי וּמַעֲצַרְתֵּיהּ מִן חַמְרָא וְגוּלְמָתוֹי יְחַוְורָן מִן עֲלַלְתָּא וּמִן דִּירִין דְּעָאן:

(יב) מָה יָאִין אִינוּן עֵינוֹי דְמַלְכָּא מְשִׁיחָא לְמִיחְמֵי מִן חַמְרָא זַכִּיכָא מִלְמִיחְמֵי בְּהוֹן גִּילוּי עֲרָיוּת וּשְׁפִיכוּת דַּם זַכַּי שִׁינוֹי בְּקִיִּין בְּהִלְכְתָא מִמֵּיכַל בְּהוֹן חַטְפִין וְגִזְלִין יִסְמְקוּן טוּרוֹי מִן גּוּפְנַי וּמַעֲצַרְתֵּי מִן חַמְרֵיהּ יְחַוְורוּן גּוּלְמָתֵיהּ מִן סִיגוּי עִבּוּר וְעֶדְרִין דְּעָן:

(יג) זְבוּלוּן עַל סַפְרֵי יַמָּא יִשְׁרֵי וְהוּא יְהֵא שַׁלִּיט בְּמַחוּזִין וּמְכַבֵּשׁ הַפַּרְכֵי יַמָּא בִּסְפִינָתָא וְתַחוּמֵיהּ יִמְטֵי עַד צִידוֹן: (יד) יִשָּׂשכָר חֲמִיר בְּאוֹרַיְיתָא וְשֵׁבֶט תַּקִּיף יָדַע בְּעוֹנֵי בִּזְמַנַּיָא וְהוּא מַרְבַּע בֵּינֵי תְּחוּמֵי אֲחוֹי:

ישׂשכר

בעל הטורים

בכל ובמוכה: יבא שילה בגי' משיח שילה בגי' משה. דכתיב ביה ויאמר לאמי אם שמי היה יהודה לקדשו דכתיב שכי יהודה רגמשם: (יב) ויכחכו על לידן. כתיב חסר לידן שלום

יונתן

(יא) מעגעגין פי' יעוללו והוא ענין לכיעום וכן ברכה כיש אחרי מות: (יב) ומעלרתיה פי' גיתו. וגולמתוי תרגום של גבעות וכן תרגום ירושלמי גבי תלוח

אבן עזרא

שילה שיהוא השבט ממנו בגוא שילה. רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לפם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות. וכמוהו כי לא אעזבך עד [ל]אשר אם עשיתי את אשר [מ]דברתי לך שיסביבו אל הארץ: (יא) אסרי. היו"ד נוסף כמו [נ]יושבי [ס]לשוכני: עירה. כמו על שלשים [ע]עירים. ויוד בני אתונו [פ]נוסף. או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עלמו ואחר עמו: ולשרקה. כפול כי היא כגפן ועיר כאתון [צ]ג"כ ודם ענבי' סותה [ק]וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף. והנכון בעיני שהוא מגזרת [ר]מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיקשר עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים: ותחת מים יכבס ביין לבושו. ודמהו לדם בעבור שיתאדם. וזה על דרך משל כמו יעסו ההרים [ש]עסיס. עד שיקרא חכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה כי החכלילות יראה בעין משכרות היין. ושניו לבנות מרוב אכלו חלב: (יב) ולבן שנים. שם התאר [ת]ונקראו שנים. על שם מערכות שנים. בעבור היותם שתי מערכות. ואמר הגאון ז"ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב. ואחרים אומרים כי לבן שנים שלא יאכל דבר טמא [א]ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש משובש: והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור נפול נחלתו בין זבולן [ב]ובין דן: (יג) לחוף ימים. גם זה לאות כי זאת דרך נבואה [ג]ופי' לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו [ד]כל היום כי האניות לא

פירוש על אבן עזרא

היו"ד אינו מהשורש והוא משמש לעתיד ע"כ נבלע היו"ד השורש בדגש הקוף. והטעם אשר יקהו העמים בשניהם ויהיו מוכרחים לסור למשמעתם ומשמש ג"כ מגזירת אם קהה הברזל (קהלת יו"ד י'). [ל]וכ"ל לא די זה ולף גם זאת הגדולה יהיה להמוצעת. [מ](לעיל כ"ח ט"ו). [נ]בשמים (תהלים קכ"ג א'). [ס](שה"ש א' ז'). [ע](שופטים י' ד'). [פ]דקשה לר"א אם די לגפן עיר א' א"כ די לשורקה בן אתון א' ולמה כתוב בני ל"כ ע"כ מפרש כי זה היו"ד נוסף ופי' בן אתון א'. ולפי פי' ב' כונת הכתוב ככה יהיו גפנים אשר יעמנו משא עיר. ויהיו ג"כ גפנים אשר ענף אחד יהיה עליו משא עיר א' או שני בני אתון כי כן דרך משא של עיר א' הוא משא שני בני חמורים. וכמו שהיה כתוב אסרי לגפן עירה. וג"כ אסרי עירה לשורקה והוא הענף. [צ]ר"ל מביא ר"א לראיה אשר הוא כפול וא"כ אין פי' שורקה ענף. כי גם הוא מין גפן. וכ"כ עיר ואתון הם ג"כ ב' מיני אתון וג"כ יין או דם ענב הכל הוא יין. [ק]וכסות שורשו סוה. ופי' כ"כ יהיו ענבים רבים עדי יקשור סחמור להגפן ולא יחוש אם יאכל החמור ג"כ מהענבים ויהיה כ"כ יין רב עדי יכבס לבושו עם דם ענב ויהיה נחשב בעיניו כמים. [ר](שמות ל"ד ל"ג) ושרשו סוה. [ש](יואל ד' י"ח) וגם שם אינו רק משל כי ההרים אינם נוזלים עסים. רק פי' הפירות יהיה מתוקים על ההרים ע"כ מכנה המתוק להרים. [ת]הכפרד הוא לָבָן. והראוי להיות בציר"י לֶבֶן כמו מן חָלָב. חֲלֵב גוים (ישעיה ס' ע"ז). ובא בסגו"ל מפני המקף. ואין פי' כמו אשר לָבָן בו (לעיל ל' ל"ה). כי פה מורה מלה לבן לאחר אין הם השנים. [א]כך דרשו חז"ל אפילו דברים המותרים אוסר על עצמו מולין ל"ז ע"ב) כ"ז רמזו (בד"ה א' ה' ב') על פס' כי יהודה גבר באחיו כלומר שגבר על יצרו. והם לא גברו כה מואה במבור אחל יוסף. [ב]כמ"ש (יהושע י"ט י"ז). [ג]ר"ל כל נכוחי ימא אין להם נייחא רק ביבשה ואיך ברכו בזה א"ו הגיד זה דרך נבואה אשר ה' שם בכח זבולן שישכון לחוף ימים ומשם יביא לחמו. [ד](דברים ל"ג י"ב) וזוא

ספורנו

נשלמת ע"י האל יתברך וכוא יהיה למלך בשלום. שנית שיאסור אותו העיר אל הגפן, והם שישכן מלכות שלומו בקרב ישראל שנמשלו לגפן כאמרם ז"ל אומה זו לגפן נמשלה וכן העיד הנביא באמרו כי כרם ה' צבאות בית ישראל: ולשורקה בני אתונו. שלישית מאותותיו הוא שיקשור שמוכו כנזכר ויהיה משכנו בשורק שהוא מבחר הגפן והם שיאיר פניו אל לדיקים שבדור ולא לכל הגפן: כבס ביין לבושו. רביעית מאותותיו תהיה שיוכל לכבס לבושו בדם שונאיו כי ימלא הכג רב כענפם קודם בואו כענין מדוע אדום ללבושך ועוד פסוקים כאלו: (יב) חכלילי עינים מיין. חמישית מאותותיו תהיה שיגדל שובע שלא כמנהגו של עולם כאמרו יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו. וכאמרם עתידה ארץ ישראל שתוליא גלוסקאות וכלי מילת: (יג) זבולן לחוף ימים ישכון. באמרו. כי יירש מקום חוף ימים והקדים זבולן העוסק בפרקמטיא ליששכר העוסק בתורה. וכן משה רבינו בברכתו באמרו שמח זבולן בצאתך ויששכר באוהליך כי אמנם אי אפשר לעסוק בתורה מבלי שיהיה האדם קודם די מחסורו כאמרם אם אין קמח אין תורה. וכשיסייע האחד את חבירו לסמליאו די מחסורו כדי שיעסוק בתורה כמו שאמרו בזבולן הנה עבודת האל ית' בהשתדלות העוסק בתורה תהיה מיוחסת לשניהם וזאת היתה כוונת התורה במתנות כהונה ולויה שיסייע כל העם לתופשי התורה שהם הכהנים והלוים כאמרו יורו משפטיך ליעקב ויזכו כלם לחיי עולם כאמרם כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב: והוא לחוף אניות. חוץ מאהלו הולך לחוף

אניות

פירוש רשב"ם

שכמה כי שכם בא כל ישראל להמליך אותו ושכם אצל שילה כדכתיב ביהושע ויאסף יהושע כל ישראל שכמה וכל הפרשה. ולבסוף מפרש כל אילו הדברים הי' לפני ה' בשילה. וגם בשופטים הנה חג ה' בשילה במסילה העולה בית אל שכמה וגו' וגם בירמיה ויבאו אנשים משכם משלה ומשמרון. וקרקע חלקה היה בשכם סביב האלה אשר עם שכם הראויה להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן אשר בשילה הסמוך שם. ויעקב עיקר הגדולה של יהודה שמדור עד רחבעם פירש. אבל חוסר הגדולה (לא) רצה לפרש אלא מכללו של מקרא אתה מדקדק שמשילה ואילך נתמעטה: (יא) אסרי לגפן עירה. עיר בן אתונות צריך לקשור לגפן אחת להטעינו מרוב ענבים: ולשורקה אחת בני אתונו. כפל לשון כדכתיב בשלמה ישראל ויהודה רבים איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כי משופע ביין היו: כבס ביין לבושו. לאחר שבצרו הענבים ודורכים אותן בניתות מתלכלכין בגדיהם בדריכת היינות. כדכתיב מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת. וכתב שם וכל מלבושי אגאלתי. ואחר הדריכה שותים את היין. ולכך הוא אומר חכלילי עינים מיין. כדכתיב למי חכלילות עינים למאחרים על היין: סותה. לשון בגד: (יב) חכלילי. אדמות עינים קרוי כן: ולבן שנים משתיית חלב. כדכתיב שתיתי ייני עם חלבי. וכן בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. ולבן כמו לבן. כשהוא דבוק יאמר ולבן. כמו מן חלב והלב צאן: (יג) לחוף ימים. שפת הים שהים חופף שם ומתחכך. ואם תאמר מה בצע מאחר ששפת הים גבוהה מאוד ואין יכולין לרדת שם לקנות סחורה לכן הוא מפרש והוא לחוף אניות במקום הנמל והשפה נמוכה ובאין האניות ובאין יושבי הארץ וקונים סחורה שבאניות: על צידן. שהוא מקום סחורה רבה כדכתיב סוחר צידון ועובר ים מילאוך בישעי' וכתיב בושי. צידון כי אמר ים מעוז הים וגו'

ולבן

יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם:
טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי
נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־
עֹבֵד: ס טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל: יז יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן
עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ
אָחוֹר: יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה: ס
חמישי יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד
עקב

אונקלוס

יהי מטי על־צידון: יד יששכר עתיר בנכסין ואחסנתה
בין תחומיא: טו וחזא חולקא ארי טב וית־ארעא ארי
מעבדא פירין ויכבש מחוזי עממיא וישיצי ית־דיריהון
ודאשתארון בהון יהון לה פלחין ומסקי מסין: טז מדבית
דן יתבחר ויקום גברא ביומוהי יתפרק עמה ובשנוהי
ינוחון כחדא שבטיא דישראל: יז יהי־גברא דיתבחר
ויקום מדבית־דן אימתה תתרמי על־עממיא ומחתה תתקף
בפלשתאי כחיוי חורמן ישרי על־ארחא וכפתנא יכמון
על־שבילא יקטל גברי משרית פלשתאי פרשין עם־
רגלאין יעקר סוסון ורתכין וימגר רוכביהון לאחורא:
יח לפורקנך סברית יי: יט מדבית־גד משרית מזינין כד־
יעברון

ת"א יששכר חמור נדרים ב בבא קמא יז נדה לא. וירא מנחה כי עקרים פ' אחרון. דן ידין עמו פסחים ד סוטה י. יהי דן נחש סוטה ע' ודף י. שפיפן עלי סוטה י סנהדרין קה.

מסרה יד חמר, ה"* חסר בליש'. רבץ, חסר. המשפתים, הפ"ו קמוצה והשין ימנית ב' וא' פתח. טו ומנחה, ד' חסר בלי'. לסבל, חסר. למס, ב' במקף. עבד, חסר. טז כאחד, י"ב. יז שפיפן, ל' וכ"כ [מ"י וש"ו.] ארח, חסר. הנשך, חסר. עקבי, ב' והקוף דגושה לספרדים. ויפל, חסר. רכבו, חסר. אחור, מ"ל. יח לישועתך, י"ג פסוק מן ג' מלין מ"ל י' כהה ומ"ו. קויתי, מ"ל. יט יגודנו, ב' לעס ומ"ל. יגד, חסר. *בס' מנורת שלמה איתא בהם פ"ם ד'.

רש"י

(יד) יששכר חמר גרם. חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד: רבץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבל. עול תורה: ויהי. לכל אחיו ישראל: למס עבד. לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם. ויט שכמו. השפיל שכמו כמו ויט שמים הטו אזניכם. ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטי' הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפן. הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו (בראשית ג) ואתה תשופנו עקב: הנשך עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפל רכבו אחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מצינו בשמשון (שופטים טז) וילפת וגו' את שני עמודי התוך וגומר ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחוי חורמן הם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא לצפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם. וכפיתנא כמו פתן. יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר (שופטים טז) זכרני נא וחזקני נא אך הפעם וגו': (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתין י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתין
שכן

רמב"ן

פי' וענין נכון: (טז) דן ידין עמו. כמו כי ידין ה' עמו אבל ידין ה' במימריה דינא דעמיה כלשון שפטני ה' וריבה ריבי מגוי לא חסיד. ריב אלמנה יאמר כי דן יקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד. והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים כי בימי שמגר בן ענת הכלו ובימי יפתח כתיב ומכרם ביד פלשתים וגו' אחרי עבדון בן הלל ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנלחם כלל ואע"פ שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתיב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר ידין כי היה הכתוב הזה שופט לא מלך. ואפשר שזה דעת אונקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בערף אויביך כי גם זה יגבר על אויביו וינקום: (יז) שפיפון. שם לנחש שישוף עקב והכפל בו הענין [ע"פ] ואמרו בירושלמי במסכת תרומות מין קטן הוא ושפיפון שמו ודומה לשערה ונתנה רשות לארץ ליבקע מפניו ודמה שמשון לנחש בעבור שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כשאר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו לצפעוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך או המין הקטן שבנחשים שאינו ניכר כלל להולכי ארח וטעם הנושך עקבי סוס רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם ושלשת אלפים אשר על הגג הם הרוכב הנופל אחור כאשר ישוך הנחש בעקבי הסוס ויגביה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפול רוכבו אחור: (יח) לישועתך קויתי י"י. לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה כדכתיב והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט והוא היה האחרון לשופטים כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי בך הושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים: (יט) גד גדוד יגודנו. פירשו רש"י על דרך אונקלוס יתנבא כי גדוד יגוד ממנו ואותו הגדוד יגוד עקב על עקבו שיחזור לדרך
אשר

ספורנו

אניות במיני סחורה כגון טרית וחלזון וזכוכית לבנה שהיו נמצאים בימים ובחול שלו כמו שהעיד עליו הכתוב באמרו כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול: (יד) יששכר חמור. בלתי מוכן למלחמה כאמרם אי סייפא לא ספרא: גרם. חמור בעל עצם חזק ובחזקו רובץ בין המשפתים. כשהוא מונח רובץ בין שתי החבילות התלויות למשא על שני צדיו על דרך שפיתת שתי קדרות בכירים שלא תמוטנה עד שיטלם הפועל בכן את כוונתו וזה לא יתכן זולתי לחמור חזק מאד שירבץ עם החבילות על גביו וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והכנסת מדינות כראוי למכס שלם במדות ובמושכלות: (טו) וירא מנחה כי טוב. וזה ראה שהמנוחה בשלמות המושכלות אשר בו תנוח הנפש כענין ומלאו מכנוע לנפשותיכם שהוא הטוב והתכלית המכוון: ואת הארץ כי נעמה. וראה ג"כ שארצו מוכנת לתת מזונו בלי טורח ולהתפרנס שלא בצער: ויט שכמו לסבול. שני מיני המשא והם עול תורה ועול צבור כאמרם רז"ל האי צורבא מרבנן דאיתיה במתא כל מילי דמתא עליה: ויהי למס עובד. והסמון העובד כל מלאכת עבודה בעסקי חיי שעה היה לו למס כאמרם רז"ל (יומא פרק בא לו) שבני עירו היו מלווים לעשות מלאכתו: (יז) יהי דן נחש. הוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא צפעוני ואצל רופאי הערב נקרא חורמן כי אמנם צפעוני אחד ימית רבים יחדיו בהבטתו ובקולו שישלח על אדם רב. וכן שמשון המית הוא לבדו רבים במעט רגע: שפיפון. הוא נחש דק. כאמרם כחוט השערה הוא. ושפיפון שמו. ועליו ספרו הרופאים שהוא נמצא באילנות ליערות בעצמו קטן על יתר בעלי חיים, וכן שמשון בהיותו נלחם לבדו היה בלתי נראה בעיני הרוגיו: (יט) גד גדוד יגודנו. אחר שאמר שדן נלחם כנחש ומפיל סוס ורוכבו אמר על גד שילחם דרך גדוד שיגוד ויכרות סוס ורוכבו על דרך וטרף זרוע אף קדקוד:
והוא

[(יד) יששכר שבטא תקיף ותחומיה יהוי ממצע ביני תרין תחומיא:]

(טו) וחמא נייחא דעלמא דאתי ארום טב וחולקא דארעא דישראל ארום בסימא היא בגין כן ארכין כתפי למלעי באורייתא והוו ליה אחוי מסקי דורונין:

[(טו) וחזא בית מקדשא דאתקרי מנוחה ארום טב הוא וית ארעא ארום שמינין אינון פירוהי וארכן כתפיה למלעי באורייתא והוון ליה כל אחוי מסקי מיסין:]

(טז) מדבית דן עתיד דייקום גברא דידון ית עמיה דינין דקשוט כחדא ישתמעון ליה שבטיא דישראל: (יז) יהי גברא דיתבחר ויקום מדבית דן מדמי לחורמנא דרביע על פרשת אורחא ולרישי חיוין דכמן על שבילא דנכית סוסיא בעיקביה ונציל מן אימתיה רכביה מתפרקיד לאחוריה היכדין יקטיל שמשון בר מנוח ית כל גברי פלשתאי לפרשיא ולרגלאי ויעקר סוסותהון ומסגר רכביהון לאחורא:

[(יז) יהי פרוקא דעתיד למיקם יתקף ויתגאה על כל מלכותא והוא יהוי מדמי לחיויא דרביע באורחא ולחורמנא דכמין בפרשת אורחתא דמחא לסוסא בעיקביה ומן אימתיה מסתבר רוכביה לאתהפיך לאחוריה והוא שמשון בר מנוח דאימתיה על בעלי דבבוי ודחלתיה על שנאוי ומקטיל מלכין עם שלטונין:]

(יח) אמר יעקב כד חמא ית גדעון בר יואש וית שמשון בר מנוח דקיימין למפרוק לא לפורקניה דגדעון אנא מסכי ולא לפורקניה דשמשון אנא מודיק דפורקנהון פורקן דשעתא אלהין לפורקנך סכית ואודיקית יי דפורקנך פורקן עלמין:

(נ"א אלא לפורקניה דמשיח בן דוד עתיד לפרוקיה ית בני ישראל ולאפקותהון מגלותא ולפורקנא סגיאת נפשי:)

[(יח) אמר אבונן יעקב לא לפורקניה דגדעון בר יואש סכיית נפשי דהוא שעה ולא לפורקניה דשמשון דהוא פורקן עביר אלא לפורקנא דאמירת במימרך למיתי לעמך בני ישראל ליה לפורקנך סכיית נפשי:]

(יט) שבטא דגד יעברון מזיינין עם שאר שבטיא ית נחלי ארנונא והינון יכבשון קדמיהון ית עממייא דארעא והינון יהדרון מזיינין בסופא בנכסין סגיאין וישרון בשליותא להלאה מן עיבר יורדנא דכדין אתרעון הוות לדין ואתקבלו אחסנתהון:

[(יט) מדבית גד יפקון משירין מזיינין ואינון יעברון ית ישראל ית

ירדנא

בעל הטורים

למון לידה שהיה מספיק מזון ליששכר: (יד) יששכר חמר גרם קרי ביה חמר גורס שמעה לאה קול נעקת החמור ויצאה לקראת יעקב והביאתו לאהלה: בין המשפתים ב' במסו' הכא ואידך (שופטים ה') למה ישבת בין המשפתים כמו שהחמור נושא כל המשא כך היה יששכר נושא משאות של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר. כתיב הכא רובץ בין המשפתים וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים רובץ שהיו מרביצין תורה בישראל בלשכת הגזית שהיתה חציה בקודש וחציה בחול וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים שהיתה כאלפו על שפת הים בין ים ליבשה כדמתרגמי' ואמספנתיה בין תחומיא: (טו) למס עובד ב' במסורה הכא ואידך יהושע (ט"ז) ולא הורישו וגו' ויהי למס עובד (מ"א ט') ויעלם שלמה למס עובד. לומר לא די שלומד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס מממונו שהיה מספיק לכל מי שיבוא ללמוד: (טז) כאחד שבטי ישראל עי' בדוד ולכן אותיות של ראשי פסוקים דן (יהי) לישועתך בגי' כדוד (כדויד): (יט) יגודנו ב' במסורה הכא ואידך (חבקוק ג') לעלות לעם יגודנו. פי' שבני גד לקחו נחלה

יונתן

מקום עולם דירין דעאן מלשון דיר שהאלן ככנם בו: (יד) ידע כווני בזימניא ר"ל יודע לכוין העתים כדכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים: (טו) אכרין הוא ל' נעייה וכן בויגא ואכרכין על לואריה וכו': (יז) רכביה. פי' רכב שלו הרוכב מהסוס: מתפרקיד. ל' אפרקדן וכדפי' הראשון: דנביהון. פי' מכח פחד יפלו אויביו: (יח) תמהי ומודיק שניהם ל' ראיה והבטה כדפרשנו כמה פעמים שהוא לשון השקפה ונמצא בגמרא דב"מ ואודיקו חזיתן. (יט) נחלי ארנונא ר"ל נחלי ארנון ויכרון בשליות' פי' ונוחו בשלום מעבר לירדן: (כא) עזגד פי' שליח: ואייתי אוכים' פי' ספר

אבן עזרא

לא תעמדנה במקום מגולה לרוח: וירכתו על צידון. שיגיע ירכו על צידון: (יד) חמר גרם. דמהו לחמור שיש לו עצם כבד והנה חמור כמוך על כן רובץ: בין המשפתים. בין המערכות. ויתכן היותו מגזרת ה' תשפות שלום לנו: (טו) וירא מנוחה. כאשר ראה אצלו ומקום מנוחתו בעיני' נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור והנה כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא ילכו לצאת למלחמה לעזוב מקומם. וכן אמר משה ויששכר באהליך. והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יבאו (או) לגוים שלא יבאו להלחם עליהם: (טז) דן ידין עמו. רמז שיהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות.

והנה היה כקצין על כל עם המשפחות: (יז) ודמהו בנחש בעזרתו לנחש. גם יתכן להיות פי' שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול: (יח) וטעם לישועתך קויתי יי'. בעבור שהוא נושך עקבי סוס ישפוך מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו במרצו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי יי'. והכ"ף לנכח דן. ופי' קויתי השם להיות ישועתך. או בא שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך. וכן נרננה בישועתך. אם הכ"ף לנכח דוד או המשיח בנו. ויאמר הנגיד כי תחסר מלת ויאמר וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי יי'. ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא בנו דן בדמות נחש בדרך הנבואה מיד פחד יעקב ואמר הושיעני השם: (יט) גד. התנבא

פירוש על אבן עזרא

והוא ענין כסוי והוא כמו סוכה ולפי שנסתרים אניות מבני הכומות נקרא חוף. הבמע"ע גורס עד לידון ועל ...צד. וכן על המצרות (יהושע ב' ז'). יר"ל לפי דעת חז"ל על פס' ופלא לפה (לעיל ל' ע"ז) מכין ידעה. אלא חמור של יעקב נער וידעה מזה ע"כ יצאה וכו'. ולפ"ז חמור גרם פי' חמור גרם אשר יולד יששכר. ולפ"ז מלת רובץ אין לו שייכות למעלה. ולפי פי' ר"א אשר מלת יששכר הוא התחלת המאמר. ולומר שהוא כמו חמור גרם שיש לו עצם חזק או כבד ואינו יכול לרוץ וא"כ חמור הוא סמוך למלת גרם ולמלת יששכר. והדר מפרש למאי כ"מ אשר רובץ וכו'. ימשפתים מגזירת אם תשכבון בין שפתים (תהלים ס"ח י"ד) והוא מקום עריכה ומושב הקדרות כמו שפות הסיר (יחזקאל כ"ד ג') וכפירש"י הוא מקום השכיבה בין התחומים. ח(ישעיה כ"ו י"ב) ופרש"י שם תכין ור"ל הוא רובץ במקום מוכן כמאמר אינו דר אלא במקום תורה (ברייתא מפ"ס). ט(דברים ל"ג י"ח). יבמ"ע אינו גורס מלת או. ככה פי' ג"כ על פסוק עבד עבדים (לעיל ט' כ"ה) ע"ש. וכל שבט נקרא גוי ככתוב גוי וקהל גוים (לעיל ל"ה י"א) וכפרש"י (לעיל מ"ז ד') והקצין הוא המלך (כדלעיל פס' יו"ד) על מלת ומחוקק וכו' והנה יהיה כמלך על שבטו ועל הדגל שלו. למתחילה מקיים הפשט והוא כפרש"י אשר גם השפיפון מין נחש. וכפי הפי' ב' הוא מסורס ישופך (לעיל ג' ע"ו). והטעם כפול. פי' אם הוא מסורס ישופך שרצו שסף מן הכפולים ואם כפרש"י שורצו נסף. ובלשון התלמוד נסף מדוכתיה (מגילה ג' ע"א) והוא ענין הזזה ממקומו כמו סף מדוכתיה. טמלת לישועתך אומר ע"ש דן והוא כמו שאומר דן בעצמו הפסוק הזה. ור"א מפרש כי יעקב ידבר על שבט דן לנוכח. וכמו שכתוב אני מקוה לה' אשר יהיה בישועתך. יישועתך הוא שם דבר. ול"ל להושיעך קויתי והוא שם הפועל. וא"כ מלת לישועתך בטעם כמו להושיעך. ס(תהלים כ' ו') ושם ג"כ פי' בהושיעך. ושם מדבר לנוכח דוד או שלמה. כ"כ פה פי' ישועתך להושיעך והוא מקור עם שם הפועל. עכי כל העכו"ם אל נחשים הולכים ככתוב נחשתי (לעיל ל')

פירוש רשב"ם

ולכן אמר משה שמח זבולון בצאתך בים לסחורה: (יד) יששכר חמור גרם. לא כזבולון שהולך עם עוברי ימים לסחורה אלא עובד אדמתו והיה כחמור בעל אברים חזק מצוי בין המשפתים תחומי העיר לחרוש ולעבוד את האדמה. כדכתיב על כל מים משלחי רגל השור והחמור. לחרוש ולזרוע וכן אמר משה שמח זבולון בצאתיך ויששכר באהליך: (טו) וירא. יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר מלצאת למרחקים ואת הארץ כי נעמה ומצלחת כדכתיב אל המנוחה ואל הנחלה. ויט שכמו לסבול עול של מלכי ישראל ויהי למס עובד לתת למלכים עישור תבואותיו כדכתיב ואת שדותיכם יעשר זהו עיקר הפשט. ובשורת עושר הוא לשבט יששכר: (טז) דן ידין עמו. המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל. וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע. חליל' חלילה. אך על שבטו של דן נתנבא שהוא מאסף לכל המחנות וגם ביהושע כתיב והמאסף הולך אחר הארון ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושע אחר כל הדגלים והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב כל הנחשלים אחריהם בדרך ולהנקם מן האומות כי גבורים היו. לכך אמר יעקב דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו כאחד כל שבטי ישראל היה נוקם נקמתם ומשמרם מרודפיהם כמו כי ידין ה' את עמו וגו'. דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו. וכמו ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: (יז) יהי. שבטו של דן נחש עלי דרך להרוג את האומות. ויפול רכבן האויבים נופלים לפניו: (יח) לישועתך דן קויתי ה'. שיושיע אותך וישגבך על האומות: (יט) גד גדוד. גדוד ישראל יגודו אחריו כשיהיו הולכים למלחמת יהושע. וכדכתיב חלוצים תעברו לפני אחיכם ובשוב גד מן המלחמה ישובו של גד אחר עקיבן של ישראל שכן דרך כשיוצאין

למלחמה

עקב: ס
כ מאשר שמנה לחמו והוא
יתן מעדני־מלך: ס
כא נפתלי אילה
שלחה הנתן אמרי־שפר: ס
כב בן
פרת יוסף בן פרת עלי־עין בנות צעדה
עלי־שור:
כג וימררהו ורבו וישטמהו

בעלי

יעברון ית־ירדנא קדם אחיהון לקרבא ובנכסין סגיאין
יתובון לארעהון:
כ דאשר טבא ארעה והוא מרביא
בתפנוקי מלכין:
כא נפתלי בארע טבא יתרמי עדביה
ואחסנתה תהי־מעבדא פירין יהון מודן ומברכין עליהון:
כב ברי דיסגי יוסף ברי דיתברך כגפן דנציב על־עינא
דמיא תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא:
כג ואתמררו־עמיה ונקמוהי ואעיקו־לה גברין בעלי

פלגותא

מסרה עקב, ג'. כ והוא, חד מן ג' פסוקים מן ז' מלין ג' מלא וג' מלא והוא באמצע. מעדני מלך, ל'. כא אילה, ל'. שלחה, ג' צ' חסר וס' מ"ל. הנתן, חסר. שפר, ג' באו'. כב פרת, ב' ובפסוק תרויהן חסר והכ"ס קמוצה. צעדה ל'. כג וימררהו, ל' וחסר. ורבו, ל'. וישטמהו, חסר.

ת"א נפתלי אילה סוטה יא ודף יג. בן פרת יוסף ברכות כ וכה סוטה לו בבא קמא יז מציעא פד בתרא קיח זבחים קיח ס' הזוהר אדרת נשא.

רש"י

שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר (משלי כו) כצפור לנוד מגזרת (איוב ז) ושבעתי נדודים (שופטים ה) שם נפל שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרת אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד ישוד ירום ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד. ובלשון מפעיל (תהלים קמו) יתום ואלמנה יעודד (ישעיה מ"ט) לשובב יעקב אליו (שם כח) משובב נתיבות. יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו (ירמי' י) בני יצאוני יצאו ממני. גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב. בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרציש: (כ) מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובי' בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות (דף פה) פעם אחת הוצרכו אנשי לודיקיא לשמן וכו': (כא) אילה שלחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ. אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנתן אמרי שפר. כתרגומו. ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא (שופטים ד) ולקחת עמך עשרת אלפי' איש מבני נפתלי וגו' והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו: הנתן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המער' במסכת סוטה (דף יג) ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא (דף קיט): בן פרת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם (ד"א כנ"ל. כי לפי' הראשון הוא שור חומה וק"ל) עלי שור. על ראייתו כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב. ומ"ש יש רבים וזה נוטה ליישב המקרא. פרת ת"ו שבו הוא תקון הלשון כמו (קהלת ג) על דברת בני האדם: שור. כמו לשור. עלי שור. בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן. ברי דיסגי יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מ"א בו המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע זה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררהו ורבו. וימררוהו אחיו. ויגררהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו.

נעשו

רמב"ן

אשר בא בו לשלום אל ארצו והנכון שהיה כמו לעלות לעם יגודנו יאמר כי גוד יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ופעם גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגבר עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם שבא אותם בגבורה ונגוח כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו בהם ברוך מרחיב גד כלביא שכן בעבור שירש ארץ רחבת ידים וגדולה מאד והיא בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעים השובעים בנחלה ופושטים עליהם והוא כלביא שכן על טרפו. מקולם לא יירא. ומהמונם לא ייחת. וזה פירוש נאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה גד גדוד יגודנו גייסא אתי מגייסתא והוא מגיים לה. לומר כי הגיים יבא לאסוף חיל ולגיים עליו והוא יגוד עליהם ויביא גדודיו בארצם. ואולי ירמוז הכתוב על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי גלעד והוא כמעט עבר עליהם והכה אותן ואת עריהן מכה גדולה מאד והיה הענין ההוא נס גדול הזכירו הכתוב כאשר הזכיר דבר שמשון: (כא) נפתלי אילה שלוחה. מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים וכך הענין כי האילות שנולדו בארץ מלך הצפון יגדל אותן בהיכלו מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניים והיא תרוץ מהר ותשוב למעונה ויתבשרו בכן. וזה טעם אמרי שפר כלומר אילה שלוחה מבשר בשורות טובות והענין הזה ידוע והוא מוזכר בירושלמי במסכת שביעית אמרו אין אזלין לון מזרין ואי בעית למבדקיה אייתו טביין ושלחון לארע רחיקא בסוף איתון מזרין. עבד כן ואייתי טביין וחפי קרניהון בכסף ושלחון לאפריקי ובסוף תלת עשרה שנין חזרון לאתריהון שהתירום לאחר י"ג שנה ומיד חזרו והמשל כי נפתלי שבע רצון ומלא כל טוב וממנו תבא בשורה לכל ישראל כי עשתה ארצו פירות לשבעה כמו שהזכירו רבותינו בפירות גנוסר: (כב) בן פורת יוסף. בן חן והוא לשון ארמי. אפריון נמטיה לרבי שמעון. בן פורת עלי עין חנו נטוי על העין

הרואה

פירוש רשב"ם

למלחמה יוצאין תחילה ובחזרתן הם אחרונים לשמור את השבטים מן המלחמה פן ירדפו האויבים אחריהם: (כ) מאשר שמנה לחמו כי מאשר היו מביאין שמן זית ומשננים מאכלם בשמן. וכן אמר משה ברוך מבנים אשר. יברכוהו ישראל ויהי רצוי להם לפי שטובל בשמן רגלו: והוא יתן מעדני מלך. מה של שמן היו נובין ממנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם כדאמרי' במנחות אנפיקונון שמן זית שלא הביא שליש ולמה נובין אותם שמשיר את השער ומעדן את הבשר. כמו היתה לי עדנה בשר חלק: (כא) אילה שלוחה. גבורים קלים כאילות כדכתיב וכצבאים על ההרים למהר: הנותן אמרי שפר. בשובם מן המלחמה ממהרים מתוך קלותם לבשר בשורות משופרות של נצחון המלחמה וכדכתיב זבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה כדרך הצבאים הרצים על מרומי הרים: (כב) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. הרי פסוק זה דוגמת לחצאים בראש המקרא אלא שמזכיר במי הוא מדבר וחוזר וכופל חצי ראש המקרא ומסיים דבורו. כמו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם. כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל: ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב. אף כאן בן פורת יוסף בן הפורה וגדל יוסף ועל מה גדול בן פורת עלי עין. גדל ורבה על עין. להסתכל לטעלה מן העין בקומתו וביופיו בנות מצרים צעדה כל אחת ואחת עלי שור לשון ראייה. כפל לשון של עלי עין. כמו ומגבעות אשורנו שהיו בנות מצרים צועדות והולכות לראותו כמו אשת פוטיפר וחברותיה. ומתוך כך וימררו ורובו מתוך שנתנה אשת פוטיפר עיניה בו השליכהו בבית האסורים: (כג) ורבו. כפל לשון של חצים

שבפסוק

יְהוּדָא. וְאִינוּן יַחְסְנוּן יַתְהוֹן יַת אַרְעָא דִכְנַעַן וּבָתַר כֵּן יַחְזְרוּן בִּשְׁלָם לְמַשְׁכְּנֵיהוֹן:

(כ) טוּבוֹי דְאָשֵׁר מִן שְׁמֵינִין הִינוּן פֵּירוֹי אַרְעֵיהּ מַרְבְּיָת בּוּשְׂמִין וְעִקָּרֵי סַמָּנִין:

(כ) טוּבוֹי דְאָשֵׁר מַה שְׁמֵינָה הִיא אַרְעֵא וְאַרְעֵיהּ תְּהֵוֵי מַסְפְּקָא תַּפְנוּקֵי מַלְכַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

(כא) נַפְתָּלִי עִזְגַּד קְלִיל דָמֵי לְאַיַּלָא דִרְהִיט עַל שִׁינֵי טוּרַיָא מְבַשַּׂר בְּשׂוֹרָן טָבָן הוּא בַּשַּׂר דְעַד כְּדוּן יוֹסֵף קַיָים וְהוּא אִזְדָרֵז וְאָזַל לְמִצְרַיִם וְאַיְתִי אוֹנִיתָא דַחֲקִיל כְּפֵילְתָּא דְלֵית בָּהּ לְעֵשָׂו חוּלָקָא וְכַד הֲוָה פָּתַח פּוּמֵיהּ בִּכְנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁבְּחָא מִבְּחַר מִכָּל לִשָּׁנַיָא:

(כא) נַפְתָּלִי עִזְגַּד הַקְלִיל לְמִיבַשַּׂר בְּשׂוֹרָן טָבָן וְהִיא בַּשַּׂר לַאֲבוּנָן יַעֲקֹב מִן שֵׁירוּיָא דְהוּא עַד כְּדוּן יוֹסֵף בְּחַיִין וְהוּא נְחִית לְמִצְרַיִם בְּשַׁעְתָּא זְעֵירָא וְאַיְתִי אוֹנִיתָא דַחֲקָלָא כְּפֵיל מִן פַּלְטִין דְיוֹסֵף וּכְשֶׁהוּא פָּתַח פּוּמֵיהּ בִּכְנִישְׁתָּא דְיַעֲקֹב לִישָׁנֵיהּ חָלֵי כְּדוּבְשָׁא:

(כב) בְּרִי דְרַבִּית יוֹסֵף בְּרִי דְרַבִּית וְתַקִּיפַת וְסוֹף הֲוָה עֲלָךְ לְמִתְקַף דִּכְבַשְׁתְּ יִצְרָךְ בְּעוֹבָדָא דְרִיבּוֹנְתָךְ וּבְעוֹבָדָא דְאָחָךְ מְדַמֵּי אֲנָא לָךְ לְגוּפַן שְׁתִילָא עַל מַבּוּעִין דְמַיִין דִשְׁלַחַת שׁוּרְשָׁהָא וְתַבְרַת שִׁינֵי כֵּיפַיָא וּבְעוֹבְדְתָהָא כַּבְשַׁת כָּל אִילָנֵי סִרְקָא כֵּן כַּבַּשְׁתָּא יוֹסֵף בְּרִי בְּחָכְמְתָךְ וּבְעוֹבָדָךְ טָבַיָא כָּל חֲרָשֵׁי מִצְרָאֵי וְכַד הֲווֹ מְקַלְסִין קֳדָמָךְ הֲווֹ בְּנָתְהוֹן דְשִׁלְטוֹנַיָא מְהַלְּכָן עַל טוּרַיָא וְשַׁרְיָין לְקָמָךְ שֵׁירִין וְקַטְלָאִין דְדַהֲבָא מִן בִּגְלַל דְהִתְלֵי עֵינָךְ בְּהֵן וְלָא תְלִיתָא עֵינָךְ בַּחֲדָא מִנְהוֹן לְמִתְחַיְבָא בְּהוֹן לְיוֹם דִינָא רַבָּא:

(כב) בְּרִי דְרַבִּיתָא יוֹסֵף בְּרִי דְרַבִּיתָא וְתַקִּיף וְתִתְחַמֵּי לָךְ לְמִתְקַף מְדַמֵּי אֲנָא יוֹסֵף בְּרִי לְגוּפְנָא שְׁתִילָא עַל מַבּוּעִין דְמַיִין דִשְׁלַחַת שׁוּרְשֵׁיהּ לְתַחוֹמַיָא וּפַסִּית שִׁינֵי כָּל כֵּיפַיָא שְׁלַחַת לְמָרוֹמַיָא וּכְבִישַׁת כָּל אִילָנַיָא כֵּן כַּבְשַׁת יוֹסֵף בְּרִי בְּחוּכְמְתָךְ יַת כָּל חֲרָשֵׁיהוֹן דְמִצְרָאֵי וְיַת כָּל חַכִּימֵיהוֹן דַהֲווֹ בְּדִמְנָא דְאַרְכִּיבוּ יָתָךְ בְּאַרְתִּיכָא תִנְיָנָא דַהֲוָה לְפַרְעֹה וַהֲווֹ מַכְרִיזִין קֳדָמָךְ וְאָמְרִין דֵּין הוּא אֲבוֹי דְמַלְכָּא יְחִי וְיִתְקַיֵּים אַבָּא דְמַלְכָּא דְרַב בְּחוּכְמְתָא וְזָעֵיר בְּשָׁנַיָא הֲווֹ בְּנָתְהוֹן דְמַלְכַיָא וּבְנָתֵיהוֹן דְשִׁלְטוֹנַיָא מְרַקְּדָן עֲלָךְ עַל כַּוַּיָא וּמְצִיתָן עֲלָךְ מִן חֲרַכַּיָא וַהֲווֹ מוֹרְקָן קֳדָמָךְ שֵׁירִין עִזְקָן קַטִּילִין מְנִיכִין וְכָל מָנֵי דְדַהַב סְבִירִין דְאַתְּ תָּלֵי עֵינָךְ וּמִסְתַּכֵּל בַּחֲדָא מִנְהוֹן חַס לָךְ יוֹסֵף בְּרִי דְלָא תְלִיתָא עֵינָךְ בַּחֲדָא מִנְּהוֹן הֲוָיָן בְּנָתֵיהוֹן דְמַלְכַיָא וּבְנָתֵיהוֹן דְשִׁלְטוֹנַיָא אָמְרִין אִלֵּין לְאִלֵּין דֵּין הוּא גַבְרָא חֲסִידָא יוֹסֵף דְלָא הָלַךְ בָּתַר חֵיזוּ עֵינוֹי וְלָא בָּתַר הִרְהוּר לִבֵּיהּ אֲרוּם חֵיזוּ עֵינוֹי וְהִרְהוּר לִבֵּיהּ מוֹבְדִין בַּר נָשַׁיָא מִנּוֹ עָלְמָא בְּגִין כְּדוּן יְקוּם מִנָּךְ תְּרֵין שִׁבְטַיָא מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם וִיקַבְּלוּן חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם אֲחֵיהוֹן בְּפִילוּג אַרְעָא:

(כג) וּמְרִירוּ לֵיהּ וְנָצוּ לֵיהּ כָּל חֲרָשֵׁי מִצְרָאֵי וְאוּף אָכְלוּ קוּרְצוֹי קֳדָם פַּרְעֹה סְבָרִין לְמַחְתָּא יְתֵיהּ מִן יְקָרֵיהּ אָמְרִין עֲלוֹי לִישָׁן תְּלִיתָאי דְקַשֵּׁי הֵי כְגִירִין:

(כג) אָמְרוּ לְקוֹבְלֵיהּ וְלָא יָכְלוּ לֵיהּ כָּל חֲרָשֵׁיהוֹן דְמִצְרַיִם וְכָל חַכִּימִין אָמְרוּ בִּישָׁתֵיהּ קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ אָכְלוּ קוּרְצוֹהִי קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם מִן בִּגְלַל לְמַנְחֲתָא יָתֵיהּ מִן יְקָרֵיהּ אָמְרוּ עֲלוֹי לִישָׁן תְּלִיתָאי בְּפַלְטְרִין דְפַרְעֹה דַהֲוָה קַשֵּׁי עֲלוֹי הֵיךְ גִּירַיָא:

בעל הטורים

כמלה מעבר לירדן. והיו באו עליו גדודים מהגוים שסביביו וזהו פירושו גדוד יגודנו יגוד אותו. והוא יגוד עקב שהיו גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירים אותם על עקבם ולא די שמחזירים אותם על עקבם אלא שהיה עולים אחריהם לארצם לשלול שלל וזהו לעגות לעם יגודנו שהיו שולים אל עם אחר יגודנו אותם: (כא) נפתלי אילה שלוחה. בא על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח י' אלפים איש מנפתלי. ואמר ל' נקבה אילה שלוחה ע"ש דבורה. הנותן אמרי שפר ע"ש ותשר דבורה: אמרי שפר בגימ' שיר ושבחה: אילה שלושה הנותן אמרי שפר בגי' ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא: (כב) בן פרת יוסף. לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו כבוד בשביל המלכות והמשיל בשם בניו. בן פרת בגימ' מנשה ואפרים ד"א בן

יונתן

שפר לשון רז"ל וכן אם כתב עליו את סוטו פירש"י שטר וכאן פי' כשבאו לקבור את יעקב במערת המכפלה שכתו השטר ונכירה ובא עשו לעורר עליו קפץ נפתלי והביאו כדאיתא פ"ק דסוטה ותימה דהכא משמע שנפתלי מבשר ואומר שיוסף חי וביוגש משמע בדבריו שסרח בשרה בפסוק ובני אשר ע"ש ול"ע. ויש קצת ישוב בדבר דלכן נקרא אילה שלוחה דהוא קידם הבשורה וכן משמע בירושלמי שכתב מן שרויא וק"ל: (כב) שיני כיפייא פי' שברה ולמחה דרך שיני הסלעים ונקבה אותם: ובעובדקהא. לשון העברה ויש מפרשים וענפיה: קטלאין דדהבא כזמים וטבעת ל"ב בסוטה. מן בגלל דתתלי עיניך בהן כדאיתא גילקוט ור"ל שעשו בנות המלכים כן כדי שיסתכל בהן והוא לא תלה עינו באחת מהן וק"ל: (כג) ואכלו קירצוהי הלשינו עליו וכן בגיפין

אבן עזרא

התנבא שיבא עליו גדוד והוא ינצחנו באחרונה: יגודנו. כמו סלעם יגודנו. גם יגוד מפעלי צהכפל. והשורק תחת קמוץ. כמו ירון רושמח. ואנחנו לא נדע היום כל שהתלאות העוברות על אבותינו: (כ) מאשר. יש אומרים כי המ"ם שנוסף. והנכון בעיני שמארץ אשר יצא לחם ושמן. ופה לחם לשון תנקבה. וכן בית. ומקום. ויד. ואש. ועין. ורוח. וארץ. ואכון אועם: ועעם מעדני מלך. בידוע. וכן אמר ננשה וטובל בשמן רגלו: (כא) נפתלי אילה שלוחה. על דרך גדורון. והמקבל הדורון דנותן אמרי שפר. וי"א שאילה רמז לדבורה. הנותן אמרי שפר רמז לשירת ברק ענוה. ואחר נפתלי בעבור הנחלתו: (כב) בן פורת יוסף. בן כמו סעיף והוא לשון נקבה. וכן ועל בן אמלת לך. ודקדוק פורת פועלת חכי על שני דרכים ימלא הפועל. כמו אויביה גם טאויבתי וכן פורה ופורת מלשון פריה. ויש מי שפירש אותה מלשון ותאלם פארות. והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש. כי הנה אויביך יי' לכי הנה אויביך. והטעם פעם אחר פעם תמיד. ועל הפי' השני יהיה התי"ו תחת ה"א. כתי"ו ושבת לכנית. וטעם בנות צעדה עלי שור. שיוסף היה כבן פרת ועשה סבנות. לעדה כל אחת ואחת ונכן על החומה. והטעם שגבהו מאד על החומות הבצורות. בנות לעדה על דרך זבוני נמות: (כג) וימררהו. אמר הנגיד שפירושו שמו מררתו כמו סמטר'. ואחר

פירוש על אבן עזרא

ג' כ"ז) ע"ש בפי' כא"ע. פ(חבקוק ג' ע"ז). צכי פרשו גדוד ופי' כמו וילבאו על מדין (במדבר ל"א ז'). קר"ל המלופ"ס ממלת יגודנו כמו יְגוּדֶנּוּ. ר(משלי כ"ט ו') יָרוֹן כמו יָרֹן ושרשו רנו. ונפרע פועלי הכפל כשיפול מהם אות הכפול יהיה לכפל מול"ס כמו ישוד על אנשים (איוב ל"ג כ"ז) *ואנו לא נדע איזה מלחמות היה על גד אשר נלחם בסופו. ואולי כוכבו כמוצא במ"כ בעת אשר היה הסבע גד אלולי לבא לכבוש ז' אומות והכיחו עפם בהרי מגלר ואז נזדווגו להם אומות מסביב ע"ש. שוכמו שהיה כתוב אשר שמנה לחמו. תר"ל מלת שמנה הוא ל"נ. ולא שמן לחמו. ע"כ פי' כי הלחם ל"נ. אר"ל כל אלו כמלאים בל"ז ובל"כ. כמו וחטאת עמך (שמות ה' ט"ז). בוהוא השמן כמוצא (במנחות פ"ה ע"ב) ובזה נכלל ג"כ שמן אנפיקונון (שם פ"ו ע"א) שמעדן הבשר ומשיר השער. גכמו לכן תתנו שלוחים (מיכה א' י"ד) וכן ויחנה שלוחים לבתו (מ"א ט' ט"ז) תרגומו מתכן. דר"ל מחזיק טובה בדברים נאים ונמצא בתנחומא נפתלי שבע רצון וכו' שמכבדין מפרותיהם למלכים ומשפירין דבריהם. ואם יש בלבם מהרלין. הר"ל אם כי לפי פשט הכתוב היתה מאפרים ככתוב והיא וכו' בהר אפרים (שופטים ד' ה') מכ"ז כאשר כתוב מקדש נפתלי שם (פס' ו') מורה הנבואה פה על דבורה. ידקדק אם הוא בן כפשוטו למה כתיב בלשון נקיבה פורת. ע"כ מפרש כי הוא סעיף והוא ענף והוא מעולה. ז(תהלים פ' ע"ז) וג"כ שם פי' סעיף כי מחילת הפס' וכנה אשר נטעה ימינך. שהוא כמו כננה וכו'. חבל"א (פרוכטבאר) והפועל כ"ל הבינוני. טאיביה (ירמיה י"ב ז') איבתי (מיכה ז' מ'). וכן פורה. פֹּרָת. מלשון פּוֹרִיָּה (תהלים קכ"ח ג'). י(יחזקאל י"ז ו'). כ(תהלים ל"ב י') אשר כפול לשון מורה אשר הם תמיד ככהזה נופל חת קס. הכל לראיה אשר הוא ל"כ והמלה כולל ל"ז ול"כ. ל(יחזקאל מ"ו י"ז) והוא שמח ושבה. כמו ושבה אל בית אביה (ויקרא כ"ב י"ג). א"כ התי"ו ושבה ל"ז. ג"כ פה תי"ו פרת ל"ז. מר"ל כל"ל אשר הבן פי' הוא הענף. ושור היא החומה כנ"ל (לעיל פס' ו'). ואם כי בנות ל"כ ומלת לעדה ל"י ולא אמר לעדו ל"כ איכו קשה כי' לעדה כ"ל כל אחת ומוצא ככה הרבה בפי' ר"א ופי' עשה סעיפים שכל אחת מהן לעדה על החומה. נ(קהלת י' י"א) עכשיו מביא ראיה אשר ב' תיבות ביחד ואחד ל"כ והשני ל"י כ"כ שם מלת זבוני סוף ל"כ. ומלת יבאים יביע היא בא אחרי כן בלשון יחיד. סהיא הנקודה אשר היא נגד יורה בקשת לכוון שם. בלא פי' הנגיד וימררהו הוא פועל עומד כי חשבהו לגבר אין איל אשר

ספורנו

והוא יגוד עקב. וכשיכרות סוס ורוכבו יכרות את עקבם כי יברחו ממנו כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף: (כב) בן פרת יוסף. הנה יוסף הוא בן גפן פורת ענף של גפן פוריה העושה לו לבדים כדרך הגפן כאמרו כמו הרים ללה וזה כי בגלגו חי בעבור"ס יעקב ובניו במצרים: בן פרת עלי עין בנות. וענינו היה כענין ענף של גפן פוריה סמוך למעין שהיא פורת ומגדלת בנות שהן ענפים: צעדה עלי שור. באופן שאותה הגפן לעדה על החומה או הגדר אשר לפני העין באופן שקודם לכן לא היתה נראית מצד השני לחומה והיתה בלתי נודעת לגמרי ליושבים שם ואחר שלעדה על החומה נודעה היא ובנותיה. וכן קרה ליעקב בענין יוסף ובניו שלא היה יודע מאיאות יוסף וכמו רגע נגלו אליו הוא ובניו כענין ראה פניך לא פללתי וכו': (כג) וישטמוהו בעלי חצים. בעלי לה"ר כענין חץ שחוט לשונם ומהם היה שר המשקים באמרו נער עברי עבד ומהם קנא עבדי פרעה

בַּעֲלֵי חִצִּים׃ כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת

שדים

ת"א ותשב סופה לו.

פַּלְגּוּתָא׃ כד וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵהּ עַל־דְּקַיֵּם אוֹרָיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי בְּתוּקְפָּא רוּחְצָנֵהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל־דְּרָעוֹהִי וְאַחְסִין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף דָּא הֲוָת־לֵהּ מִן־קֳדָם־אֵל תַּקִּיפָא דְיַעֲקֹב דִּי בְמֵימְרֵהּ זָן אֲבָהָן וּבְנִין זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כה מֵימַר־אֱלָהָא דַאֲבוּךְ יְהֵי־בְסַעֲדָךְ וְיָת־שַׁדַּי וִיבָרְכִנָּךְ

ברכן

מסרה כד ותשב, י"ב. באיתן, מ"ל. ויפזו, ל' וחסר. זרעי, ל' וחסר. מידי, הי"ד נסה אסר החירק. כה ויעזרך, ל'. ברכת, ו' [ה' דעגילא חסר] ומ"ל. רבצת, ג' ומ' בתורה.

רש"י

נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו'. ואף אם לשון רביית חצים הוא כן היה לו להנקד ואינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרי' ולשון שמו רמו מאליהם הוא משוממים את עצמם מתרוממו מעצמם נעשו אנשי ריב. וכן דמו יושבי אי כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחץ. ותרגומו מרי פלוגתא לשון ותהי המחלה אותן שהיו ראויי' לחלוק עמו נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. נתישבה בחוזק: קשתו. חזקו: ויפזו זרעי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו: ותשב. ותבת בהון נביאותיה שקיימות אשר קיים להם על דקיי' אורייתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שנמקר' ושוי בתוקפא רוחצנה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפזו זרועי ידיו. לשון פז: אבן ישראל. לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו: (כה) מאל אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכת שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראוי' להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ:

ברכת

רמב"ן

הראה אותו לשון רש"י ורחוק הוא מאד להפכו אל הלשון הזה שלשונו' הללו בתלמוד יוני או פרסי ושאר לשונות אין להם עקר בלשון הקדש ועוד כי לפי הנראה ממנו איננו רק לשון ברכה ושבח והגאו"ן בו פרש וכן בבראשית רבה ויברכו את רבקה דזיין כשפופין ולא היו מברכין אלא בפה ודומה לי שהוא ממה שאמר פורנא ליתמי שפי' השבח שהשביחו הוא ליתומים וקראו עוד הכתובה פורנא אשה גובה פורנא מהם הכתובה שהיא שבח בית אביה וכמו שאמרו מהר פראנון. אבל בן פורת או כדעת אונקלוס מלשון פוריה ועניפה. או כדברי בעלי הדקדוק שעשו פורת מלשון ותארכנה פארותיו והם אמרו כי בן כמו נטע והביאו לו דומה וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך. והענין כאלו אמר נטע שבו פארות רבות יוסף. ועל דעתי בן כמשמעו יאמר יוסף כי הוא בן שהוא כמו פארות אילן שתול על המעין אשר לא יכזבו מימיו ועשתה בנות לעדה אותן על החומות הגבוהות בשמים והנה הבדים אשר תאארה מן פארה בנות כי הן בנות לפארות הגדולות והוא דרך לנות לבן פורת ולא נסמך בן אל פורת אבל הוא כמו אסור ארז בלבנון. נפתלי אילה שלוחה בנימן זאב. ולפי' נקוד בלרי כי אלו היה פי' נטע היה לו פארות משפטו בסגול ואמר כן דרך סבוב כמו מערף בני עלית. ועל הכלל ראוי שיפרש בברכת יוסף שיהיה בה זכר לשני השבטים היוצאים ממנו והוא לשון פורת ובנות אבל מפני שהזכיר לוי ושבטי ישראל אינם אלא שנים עשר לא יעשה ממנו כן בברכתו שנים שבטים חלוקים אבל ירמוז להם וכן במשה רבינו בברכתו דמה אותו לשור ולראם והזכיר בו הקרנים כי כל אחד מהם גוף אחד שממנו יתחלקו קרנים ובעבור שהם לא הזכיר שמעון אמר בפירוש והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה: (כד) מידי אביר יעקב. זאת היתה לו מאת הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם זכה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון רש"י מאל אביך היתה זאת לך והוא יעזרך ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמע' לדברי אדונתך והוא יברכך גם זה לשונו ור"א אמר כי מ"ם מאל אביך נמשך למאת שדי והוא יברכך ועל דרך האמת הברכה הזאת דומה לברכה אשר ברך למעלה את הנערים כי אביר יעקב הוא אלהי אמת ולא בא בכתוב אביר אברהם או יצחק וזולתם רק אביר יעקב או אביר ישראל הוא יעקב והנה מידי אביר יעקב הגדולה והגבורה משם. מידי אביר יעקב רועה אבן ישראל היה האבן הראשה שהיתה לראש פינה מאת ה' ונקרא אבן ישראל כמו שאמרו חכמים כנסת ישראל היא האבן הראשה וטעם אבן שהוא בנין משלים הכל. וענין ה"טעם כי העוז בגבורה מתעלה בימינו של הקב"ה כדכתיב וקרנים מידו לו ושם חביון עזו. כלומר ושם בימינו חביון העז. וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום אצילותו וזהו שנאמר וכנה אשר נטעה ימינך. מאל אביך האלהים הרועה אותי מעודי. ואל שדי ויברכך. ודעת הברכה כי מידי אביר יעקב מחסד שרועה אבן ישראל ומאלהי אביו יפיק רצונו יצא עזרו ועם שדי תהיה ברכתו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ וזה טעם ברכות אביך גברו על ברכות הורי כי הענין אלה בו כך העליתי

הענין

פירוש רשב"ם

שבפסוק כמו יסבו עליו רביו. חציו. ולכן הוא נדגש. אבל מגזרת מריבה יאמר אשר רבו בני ישראל. כמו מן קם קמו מן שב שבו. כך יאמר מן הרב רב עם ישראל רבו. ומדמה הפסוק לשון הרע של פוטיפר לחצים כדכתיב חץ שחוט לשונם מרמה דבר. וידרכו את לשונם קשתם שקר. ורבו מגזרת רבב. כמו סבו מן סבב. צהלי ורוני מן רנן. רבו שיטרו"ט בלע"ז: (כד) ותשב באיתן קשתו הקשת החזק שקורין אלבלטרא מושיבין אותו על עץ איתן וחזק שקורין פורקא והמושך בקשת ההוא אם הוא אדם חזק מאוד מושך את חבל הקשת בזרועיו ונכפפין זרועיו עד גופו ויורה החץ למרחוק. ואם הוא חלש אינו יכול למשוך החבל. וכן פירוש המקראות. מצרים ירו בו חצים ונתגוהו בבית הסוהר וענו בכבל רגלו והוא יצא ומלך עליהם כי קשת שלו היה חזק ואיתן משלהם ואסרם כדכתיב לאסור צריו בנפשו: ויפזו זרועי ידיו נכפפו זרועיו במושכו חבל הקשת וחרק חיציו עליהם כי איש חזק הי' למשוך הקשת איתן שקורין פורקא וכן מצינו זרוע אצל דריכ' קשת. כדכתיב ונחתה קשת נחושה זרעותי והלשון דריכת קשת וכן כי חציך נחתו בי. ותנחת עלי ידיך: ויפזו נכפפו. כמו ויהי דוד מפזז ומכרכר. פיזוז בידים. כירכור ברגלים: ויפזו מן פזז. כמו יסובו מן סבב: מדי אביר יעקב. ע"י הב"ה בא לו זה הנצחון והממשלה. אביר יעקב כפל לשון רועה אבן ישראל. וכן אביר הרועים אשר לשאול וגם הרועים קרואים אבירים על הבקר והשוורים הקרואים אבירים. כדכתיב עדת אבירים בעגלי עמים: וכן סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני. מידי אביר יעקב מי גרם לך הקב"ה שהוא אביר יעקב. האלהים הרועה אותי עד היום הזה. שעל ידי גדולתך זן אותי במצרים. משם הב"ה גרם להיות רועה אבן ישראל משפחת ישראל שכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. אבן לשון אב ומשפחה. נו"ן יתירה כמו נו"ן של שגעון ועורון. ומ"ם של ריקם. ותהי הכנם: (כה) מאל אביך. בא לך כל זה. והוא יעזרך: ברכות תהום. שהתהום עולה ומשקה את הארץ. ברכות שדים. שלא יהא השדים צומקים ולא ימותו הילדים מחוסר חלב: ורחם ואף בתוך הרחם לא ימות העוברים ולעניין הקללה כתיב למפרע תן להם רחם משכיל ואפילו כשיגדלו יהיו השדים צמוקים. ולא

(כג) וְהֲדַרַת לְמִתַּב לְקַדְמוּתָא תְּקוֹף אֵיבְרֵיהּ דְּלָא לְשַׁמְשָׁא עִם רִבּוֹנְתֵיהּ וְאִתְבַּדְּרוּ יְדוֹי מִן הַרְהוֹרָא זַרְעָא וּכְבַשׁ יִצְרֵיהּ מִן אוּלְפַן תְּקִיף דְּקַבִּיל מִן יַעֲקֹב וּמִתַּמָּן זָכָא לְמֶהֱוֵי פַּרְנָסָא וּלְאִתְחַבְּרָא בְּגְלוֹף שְׁמָהָן עַל אַבְנַיָא דְיִשְׂרָאֵל:

[(כד) וְאַשְׁרֵי תּוּקְפָא רוּחֲצָנֵיהּ בְּשָׁנֵי יְדוֹי וְדַרְעוֹי וּבְעָא רַחְמִין מִן תַּקִּיפָא

דְּאָבוּי דְיַעֲקֹב דְּמִתְּמָּן אַדְרַע גְּבוּרְתֵיהּ מְדַבְּרִין וְאַתְיָין שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל:]

(כה) מִמֵּימַר אֱלָהָא דַאֲבוּךְ יְהֵא סֵיוְעָךְ וּמִן דְּמִתְקְרֵי שַׁדַּי יְבָרְכִינָךְ בִּרְכָן דְּנַחְתָּן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָא מִלְּעֵילָא וּמְטוּב בִּרְכָן מַבּוּעֵי תְהוֹמָא דְּסָלְקָן וּמְבַסְּמָן צִמְחִין מִלְּרַע בְּרִיכִין יְהַוְיָין תְּדַיָּיא דְּיַנְקַת מִנְּהֶן וּמְעַיָּיא דִּרְבַעַת בְּהוֹן:

[(כה) בִּירְכָן תְּדַיָּין דְּיַנְקַת מִנְּהוֹן וּמְעַיָא דִּרְבַעַת בְּהוֹן:]

ברכתא

בעל הטורים

בן פורת בן פורת עולה בן מוסף ע"ס ספכון סבומים. ככות לעד' עלי סור ככא על מלחמת יהושע בירימו שיוכו לו בפלים מן המוכה: (כד) ופשב באיתן קשתו. שנתמזק כנגדן: (כה) מעל ג' במס'. ברכות שמים מעל. מטל השמים מעל. יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. פי' כי לדין עמו יקרא אל השמים למנוע טל ומטר ואל הארץ למנוע לחם יבולה דכתיב כי בם ידין עמים: רבצת ג' במסורה ברכות תהום רובצת תחת ולידך כתי' ביוסף ומתהום רובצת תחת והאם רבצה והיינו דאמרי' בפ"ג דתענית אין לך טיפה שיורדת מלמעלה שאין עפיים עולין מלמטה מן תהום והיינו ומתהום רובצת תחת. והאם רובצת יליף

יונתן

בגמין והוא ידוע: ליסן תליתאי ככר פירסנו כמה פעמים ועיין בברלסים: הי כגירין פי' לשון הרע נמשל לחץ דכתיב חץ שחוט לשונם או יכול להיות קסין כגידין: (כד) איברים פי' של קשתו על שהזרע וכו'. בגלוף שמהן פי' בפיסוח תרגום ופתח ותגלוף: (כה) ותדייה תרגום של שדים: (כו) כדיבא. הוא תרגום של זאב וכן ברבה

אבן עזרא

כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל ירבים. וכטעם וימררוהו יסבו עליו רביו. בסוף יספוך לארץ מררתו: וישטמוהו. מוקדם וקדם וימררוהו. כאילו אמר וכבר שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו: (כד) ותשב באיתן. במקום לאיתן קשתו: ויפוזו. ויתחזקו והקרוב אלי מפזז. ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו. והטעם ששטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקים: מידי אביר יעקב משם. רמז אביר יעקב שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישראל וכן היה ויכלכל יוסף וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף. וטעם אבן כעלם הדבר. וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מלאכוהו בכל המקרא. גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות. והטעם לחיות במאכל וזאת דרך רחוקה: (כה) מאל אביך. על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה. והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה. והוא יעזרך. ומ"ם מאל משרת עלמו ואחר עמו. כמו באל שדי ושמי יי'. והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברך אותך. והגאון פירש האאל מאל אביך. ויתכן היות ברכת שמים דבק עם מאל אביך. והטעם יתברר במלת תהיין. ברכות תהום. כאשר אמר משה ומגגד ארץ. גם תהום לשון נקבה. וכן תהום רוממתהו. וכן טעמו שילדו גשמי' ממעל באלכו וירבו המעיינות והנחלים מתהו' שהיא רובצת מתחת לארץ: ברכות שדים ורחם. דמה השדים לשמים והרחם לתהום. והטעם שירבו בניו. והסך זה

פירוש על אבן עזרא

אשר הוא יקבל כל הכרות. ולא חשבו המאמר שאין לך אדם שאין לו שעה מלחמה אשר יצואו להשתחות לפניו. (ירמיה נ' כ"ט) ופי' כמו רובה קשת (לעיל כ"א כ') כך מלת רובה לי"י ומלת רבים הם הרבה ונושכי בקשת. ור"ש הנגיד מפרש אשר יקבול ג"כ פי' וימררהו ר"ל הם הרבים אשר סבבוהו. והכנוי וימררהו ר"ל אשר כלו לבוין בקשתם במקום אשר הכבד והמרה תלוים שמה ולזאת היתה נערת כוונתם אשר אין לו תקנה עוד. כמאמר חז"ל על יואב ויכהו שם החמש (ש"ב ג' כ"ז) הוא המקום אשר הכבד והמרה תלוים שמה. (איוב ט"ז י"ג). ר"ל מקודם שנאו את יוסף ככתוב וישנאו אותו וכ"כ נגררה השנאה אללם אשר כלו להורגו. א"כ וישטמוהו הוא מוקדם ואחרי כן וימררהו. ומובא ככה כמה פעמים בפי' ר"א ורמב"ן. קוהוא כמו אל נחל איתן (דברים כ"א ד') אשר פי' ר"א מלשון תקיף. וכ"כ פי' פה במקום תקיף. ראם כי אין לו שורש במקרא. אולי כונת ר"א זהב פז אינו במלא רק מעט כמובא בדברי חז"ל ע"כ הוא בחוזק ערכו היקר. (ש"ב ו' ט"ז) ופי' שהיה על דוד בגד חשוב אשר היה מרקד בו ונראה אשר היה כולו פז רב. וכן דרך המלועג אשר מראה הגוונים מסביב ובפרט אם מהפכים אותו אלך אל לד. ולזה הענין אשר כבר טבעו לא לנקוס נקמתו מאחיו ושלם טובה תחת רעה יסיה כונתו מלשון חזק. ומצאת הנמול על עוב מעשיו ויושם רביד הזהב על לוארו הוא כמו פי' מפזז אלל דוד שם א"כ כונתו אשר יבהיק אורו כפז. וכן פירש"י על מלת מופז (מ"א י' י"ח) אשר מבהיק כמרגליות. וא"כ פי' מעשה ידיו יבהיקו כפז והי"מ מפז ר"ל כמו מפז רב (תהלים י"ט י"א) וידיו ידמו כפז אין לו טעם להפי' הזה מה שייך דמות פז לידים. ואולם בכ"א מכנים ככה (גאלדענע האנד). והדר מפרש ר"א כל הענין במלת והטעם וכו'. תר"ל למה קראו אביר יעקב שהוא מכוח על המקום שמשפיע על יעקב. וזה המקום הוא מכחינת שם שדי. ועם אותו הכח הוא מסדר המערכה והוא כל יכול. ומשם היה רועה אבן ישראל ר"ל היסוד ישראל ונקרא אבן יסוד כמאמר אבן מאסו הבונים וכו' וכן יוסף אשר פרנס את בית יעקב. כל אלו הדברים תמלא פי' בספרי הקבלה וג"כ בשערי אורה בבחינת יסוד ומלכות ולזה רמז ג"כ הרמב"ן. ולזה רמזו ואבן גדולה על פי הבאר (לעיל כ"ט ב') ולית אבן ואבן ומכאן תשובה להמתפלאים על ר"א אשר היה רק מדקדק ולא מקובל אלהי ככר פי' הד' דרכים בתחילת הספר בראשית והתשלום מספר ויקרא ושם מובא מספר העלמים לרא"ע אשר היה יודע אלו ענינים ע"פ חקירה והשכל ואשר מלא בספריהם כי העכו"ם היו עושים ע"פ העיונה. ולאכמנו עמו ולאן מכעיתו נעשה ע"פ הדרכים אשר מסרו אבותינו הקדושים וכמסור לזרענו אחרינו. ובכל מעשה או דבור אשר אנו עושים. יתעורר הבחינה במקור. וע"כ נקרא יוסף יסוד כי פרנס אבן ישראל והיה מבוגל לזה מחלק הנפש אשר נתן לו הי'. וע"כ אהב את יוסף מכל בניו. וזאת היתה אהבת רחל ואשר היתה עקרה ונפתח רחמה ע"י מעשיה הטובים ככה יפתח ה' לנו שערי אורה אם נטיב מעשינו. וכ"כ עבד יעקב ז' שנים להוליד את יוסף מרחל. ומקיים אביר יעקב שהוא ידע וכו' פי' אל שדי שהוא אביר יעקב יודיע אהבה אל יוסף. ולפי הי"א אשר פירשו משם כמו מאז. יומר מדוקדק הפי' הנ"ל כי את אשר נעשה למטה ע"י מעשה הפסתוכים הוא הנעשה מימי קדם ע"י פעולם הי'. ופי' מאז היה רועה אבן ישראל כמעשה יוסף כעת. אך אם משם הוא כמאז לא נמלא במקרא. אזה הפי' מובא בשם רי"ל ן' גיאת בפסוק שם מת אהרן בדברי ר"א (דברים י' ו'). בר"ל יש מפרשים גם זה דברי רי"ל גיאת למה מכנה בשם אבן ישראל. אשר אם לא כלכל יוסף היה גם כאבן למות ברעב ככתוב (ש"א כ"ה ל"ז). וע"י אשר כלכלם לאם לפי הטף החיה אותם ונקרא בשם רועה ככתוב ה' רעי לא אחסר (תהלים כ"ג א') זה רחוק מהפי' היושר. גכואת בן פרת ובנות לעדה וכו' ישיג מאל אביו. כי היה בכחו למלוך מעת שהיה בבית אביו הרבו לו בחלום שישתחו אליו אחיו ויהיו מאלמים אלומים וע"י זה יגרום כניעת אחיו אליו. והכח הוליא לפעול גם אחרי כן. דור"ל כמש"כ ומאת שדי וכו'. או כמ"כ ומאל שדי. ה(שמות ו' ג') ג"כ שם פי' כן. זה הבי"ת ממלת באל מושך א"ע למעה וכאלו היה כתוב ובשמי ה' לא נודעתי. ולפ"ז מלת ואת שדי שייך למעלה לאל אביך. ויברך הוא בקשה על הבא. וכמש"כ והוא יברך אותך. יר"ל אינו שייך למעלה אשר הוא הודאה ליוסף. רק הוא בקשה ה"י מה' אלהי אביו והשם שדי אשר יעזרהו ויברכהו. זבפסוק הזה אחרי כן כמו שכתוב ויעזרך ויברכך בברכת שמים וכו'. חושעור הכתוב מאל אביך שיעזרך. ומאת שדי ויברכך תהייכה ברכות שמים מעל. וברכת תהום רובצת מתחת. הוא כראש יוסף וכו'. טר"ל כמו שאמר מ"כ וממגד ארץ (דברים ל"ג ע"ז) כ"כ ברכת יאעו"ה בברכת תהום רובצת וכו'. יר"ל לפי הנראה תהום הוא ל"ז כי מלאכו תהומות יכסימו (שמות ט"ו ה') ואם לא היה רק התהום מן יש סוף לפי שכ' ויסכרו מעינות תהום רבה ואם כי היו כל המעינות מתהומות ומכ"ז קורא אותם בשם תהום א"ו ג"כ הוא ל"ז ונקבה. אך פה הוא ל"נ כאשר מסיים רובצת בל"נ. כ(יחזקאל ל"א

ספורנו

שספרו רז"ל (סוטה פרק אלו נאמרין) שאמרו למלך עבד שקנה אותו רבו בעשרים כסף ימשול עלינו: (כד) ותשב באיתן קשתו. אמנם קשתו של יוסף ליכות חץ על מספרי לה"ר ישבה באיתן והוא המלך באמרו אל עבדיו הנמלא כזה איש אשר רוח אלהים בו. ובאמרו אין נבון וחכם כמוך: ויפזו זרעי ידיו. בנתינת טבעת פרעה על ידו: מידי אביר יעקב. אמנם זאת הגדולה והאללחה היתה לך מידי אבירו של יעקב שמקיים את בניו לבין האומות להשאירם בסוף כלם כענין שם יעקב המורה שישאר בעקב ובסוף. וכן קיים אותך והוליך ונבעלי החלים אשר שטמוך וימררו ורבו: משם. ומדרך טובו זה: רועה אבן ישראל. הוא רועה ישראל המתקיימים לבין האומות כמו אבן יקרה או בלתי יקרה המתקיימת כענין התגזרת אבן די לא בידין כו' והם ישראל כי ישורו עם אלהים ועם אנשים כאמרם בכל מקום שגלו נגעו שרים לאדוניהם: (כה) מאל אביך. וגם כן היה לך זה מאת האל יתברך באשר הוא אל אביך שאמר לי שהכמונה תהיה לזרעי אחר הספלות שאחרון כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת: ויעזרך. שלא תפול עוד: ואת שדי. ומאת אל שדי שאמר לי אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך מאתו היתה לך זאת המעלה: ויברכך. בלתי אמלעי לא כברכתו למנשה ולאפרים שהיתה ע"י המלאך הגואל ולא כברכת ילחק לעשו וברכת משה לבאי הארץ שהיתה נפני אדם אבל הוא יהיה המברך כמו שאמר ילחק ליעקב ואל שדי יברך אותך. וכן משה לישראל קודם מעשה בעגלים כאמרו ויברך אתכם כאשר דבר לכם: ברכות שמים מעל. באופן שמסטר ימיך ימלא: ברכות תהום רובצת תחת. והם ברכות במזונות ובממון: ברכות שדים ורחם. והם ברכות בבנים על הסך כאם משכיל ושדים-נומקים:

ברכות

שדים ורחם: כו ברכת אביך גברו
על־ברכת הורי עד־תאות גבעת
עולם תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר
אחיו: פ ששי
כז בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד
ולערב יחלק שלל: כח כל־אלה שבטי
ישראל שנים עשר וזאת אשר־דבר
להם אביהם ויברך אותם איש אשר
כברכתו ברך אתם: כט ויצו אותם
ויאמר אלהם אני נאסף אל־עמי קברו
אתי אל־אבתי אל־המערה אשר בשדה
עפרון החתי: ל במערה אשר בשדה
המכפלה אשר־על־פני ממרא בארץ
כנען אשר קנה אברהם את־השדה
מאת עפרון החתי לאחזת־קבר:
לא שמה קברו את־אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את־יצחק ואת
רבקה

אונקלוס

ברכן דנחתן מטלא־שמיא מלעלא דברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע ברכתא דאבוך ודאמך: כו ברכתא דאבוך יתוספן על־ברכתא דילי בריכו אבהתי דחמידו להן רברביא דמן־עלמא יהוין כל־אלין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי: כז בנימן בארעה תשרי שכנתא ובאחסנתה יתבני מקדשא בצפרא ובפניא יהון מקרבין כהניא קרבנא ובעדן רמשא יהון מפלגין מותר חולקהון משאר קדשיא: כח כל־אלין שבטיא דישראל תרין עסר ודא דמליל להון אבוהון ובריך יתהון גבר די כברכתה בריך יתהון: כט ופקיד יתהון ואמר להון אנא מתכניש לעמי קברו יתי לות־אבהתי במערתא די בחקל עפרון חתאה: ל במערתא די בחקל כפלתא די־על־אפי ממרא בארעא דכנען די זבן אברהם ית־חקלא מן עפרון חתאה לאחסנת קבורא: לא תמן קברו ית אברהם וית־שרה אתתה תמן
קברו

מסרה ורחם, ס"א פתח [הרים קמוצה ודלא כמס"ק מנ"ב]. כו הורי, ל' ומ"ל. עד, במקף. גבעת, ג' דין חסר. תהיין, בב' יודין ובנון פשוטה. ולקדקד, חסר. נזיר, מ"ל. כז בנימין, מ"ל י"ח. יטרף, ל' ק"ז. עד, כ"ל פתח וב' באתנחתא. כח אותם, פ"ל מ"ל בתורה. ברך, י"ב. כט אותם, ע"ל מ"ל בתורה. נאסף, ב' ב' הסמין דין קמץ. אל המערה, הקדמה בא'. עפרון, מ"ל. ל עפרן, ד'. חסר.

ת"א תאות גבעת ס' הזוהר פ' בראשית. ולקדקד נזיר מנח' קלט. בנימין זאב סוטה יא זבחים קיח. שמה קברו ס' הזוהר שלח לך כילד היו קוברים בשין לגבי בשין ונוכרין לג"ג.

רש"י

(כו) ברכת אביך גברו וגו'. הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעת עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם אמר לו שא עיניך וראה צפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר לו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' זהו שאמר ישעיה (ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמו"לץ כך חברו מנחם בן סרוק: הורי. לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר: עד תאות. עד קצות כמו (במדבר לד) והתאויתם לכם לגבול קדמה (שם) תתאו לבא חמת: תהיין. כלם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל. נזורו אחור. ור"ד ותשב באיתן קשתו על כישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ: ויפזו זרועי ידיו. כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה (דף לו) ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מלוכי ארץ שחמדתן אמו והזקיקתו לקבלם: (כז) בנימין זאב יטרף. זאב הוא אשר יטרף נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין (שופטים כא) וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהי' נוצח באויביו סביב שנאמר (שמואל א יד) ושאול לכד המלוכה וגו' וילחם וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד. לשון בזה ושלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית (ישעי' לג) אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת בקרן (פ"א פריחתן) וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל. אף משתשקע שמשן של ישראל ע"י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגום על שלל הכהנים בקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמר בענין. יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כלם במשמע: אשר כברכתו. ברכה העתידה לבא על כל א' וא': ברך אתם. לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת"ל ברך אותם: (כט) נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפה בל' עברי שהיא לשון הכנסה כגון (שופטים יט) ואין איש מאסף
אותי

ספורנו

(כו) ברכות אביך. ויברכך גם כן ברכות אביך והם כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שהיא נחלה בלא מצרים וכאמרו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. והוא אשר עתיד בשרידים אשר ה' קורא כאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. וכאמרו ואתם כהני ה' תקראו וכאמרו והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: גברו על ברכות הורי. ואמרתי ברכות אביך כי גברו על הברכות שקבלו הורי: עד תאות גבעות עולם. שברכותי התפשטו עד גבול שני לדי חלק הגלגל של מהלך השמש שיוצא מרכז המגבילים את היבשה שהם שתי קצות עולם הזמניים ונפסדים. וקרא גבעות עולם את ב' חלקיו המגבילים את היבשה מפני גבהם ממרכז הארץ על תמונת גבעה. וברכותיו אלה היו כשנאמר לו ופרצת ונברכו בך שהיא ברכת אושר נצחי אשר בה יתברך כל המין האנושי: תהיין לראש יוסף. מפני עליון שיצלם ממרום ברכותיו לראש יוסף בלתי אמצעי. וכן אמר משה רבינו אחר שאמר ורצון שוכני סנה. שהוא אלהי מרום. וברכותיו ממרום. תבואתה לראש יוסף: ולקדקד נזיר אחיו. וזה כי בהיותו נזיר מוכתר בנזר שליט בין אחיו העידו מעשיו שהוא ראוי לקבל ברכות מאת האל יתברך בלתי אמצעי וכן היה זרעו במעלה קרוב לשבט המלכות כאמרו כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל וממנו היה ראשון לשופטים ונבחר ראשון למלך כאשר נסלקה מלכות בית דוד: (כז) זאב יטרף. תוקף הזאב וטרפו הוא בבקר ובערב עם מיעוט האור כאמרו וחדו מזאבי ערב. וכן היה ענין בנימין כי היתה מלכותו בתחלת זריחת מלכות אחיו בימי שאול, ואחר אבדן מלכותם בימי מרדכי ואסתר. כי אומנם מלכות בית שני היה כמו רגע ועם שעבוד על הרוב:
כל

ירושלמי

(כו) ברכתא דאבוך יתוספן על ברכתא דבריכן יתי אבהתוי אברהם ויצחק דחמידו להין רברבני עלמא ישמעאל ועשו וכל בנהא דקטורה יתכנשן כל אלין ברכתא ויתעבדן כליל דרבו לריש יוסף ולקדקדיה דגברא דהוה רב ושליט במצרים וזהיר ביקרא דאחוי:

(כו) ברכתא דאבוך יתוספן עלך על ברכתא דבריכו יתך אבהתך אברהם ויצחק מתולין לטוריא ומן ברכתא דארבעתי אמהתא דמתילין בגולמתא שרה רבקה רחל ולאה יתון כל ברכתא אלין ויתעבדון כליל דרבו על רישי דיוסף ולקדקדא דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים וזהיר ביקרהון דאחוי:

(כז) בנימין שבט תקיף כדיבא טרפיה בארעא תשרי שכינת מרי עלמא ובאחסנתיה יתבני בית מוקדשא בצפרא יהון כהניא מקרבין אימר תדירא

יונתן בן עוזיאל

עד ארבע שעין ובין שמשתא יקרבון אימר תני וברמשא יהון מפלגין מותר שאר קורבניא ואכלין גבר חולקיה:

(כז) בנימין מדמי ליה לדוב חטוף בתחומיה יתבני מקדשא ובאחסנתיה תשרי איקר שכינתא דיי בצפרא יהוון כהניא מקרבין אימר תמידא ומנחתיה ועם מטמעי שמשא יהוון כהניא מקרבין אימר תמידא ומנחתיה וברמשא יהוון מפלגין קורבניא דבני ישראל:

(כח) כל אלין שבטיא דישראל תריסר כולהון צדיקין כחדא והא דמליל להון אבוהון ובריך יתהון אינש הי כברכתיה בריך יתהון: (כט) ופקיד יתהון ואמר להון אנא מתכנש לעמי קברו יתי לות אבהתי למערתא די בחקל עפרון חתאה: (ל) במערתא די בחקל כפילתא דעל אפי ממרא בארעא דכנען דזבן אברהם ית חקלא מן עפרון חיתאה לאחסנת קבורתא: (לא) תמן קברו ית אברהם וית שרה אנתתיה תמן קברו ית יצחק וית רבקה
אנתתיה

בעל הטורים

ילוף רובלא רובלת מתהום רובלת לאמוענין שמולא קן בים שמייב בשילוח: ברכת שדים הם השמים שיריקו מטר. ורחם היא הארץ שמולדת פירות: (כז) ולערב יחלק שלל בני'. (אלו) (והם) הקרבנות (עם היבות). המאלות המיבות שאחרי במוחן כגון בכורי. אחים. אחת. לחוף. חמר. ידין. גדוד. שמנה. אילה. בן. זאב. עולה לחשבון שס"ה כמנין ימות החמה. ואותיות האחרונות של הברכות כגון עלה. בישראל. מחלב. לידן. עודד. יהוה. עקב. מלך. ספר. אסיו. שלל. עולה שנ"ד כמנין ימות הלבנה. וזהו שנאמר (ירמיה ל"א) כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה וגומר אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. יעקב הקדים דן לגד כסדר תולדותם משה הקדים גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם. קיים בזאת ובו בלשון פתח משה וברכה וזאת
הברכה

רמב"ן

הענין הזה מעולם של רבי נחוניא בן הקנה והמשכיל יבין: (כט) קברו אותי אל אבותי. עם אבותי לשון רש"י ולא פי' אל המערה ואיננו עם ויתכן שיהיה לשון המקרא בזה קבר קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה. כי כן אמר ונשאתני ממצרים וישאו אותו בניו. שיצוה אל בפנים רבים. קברו אותי עם אבותי כמו ואשה אל אחותה לא תקח עם אחותה. אל המערה במערה. כמו ואל הארון תתן את העדות. הנה הוא נקבא אל הכלים. וכן ואחרי כן קבר אברהם אל המערה ואמר ר"א כי טעם קברו אותי אל אבותי שילכו עם יוסף ולא היה יעקב צריך לכך אבל צוה לכולם עתה שיקברו אותו אל המערה כאשר השביע ליוסף כי פחד אולי לא יתן פרעה רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב באהלו והלא תראה שהולך יוסף לחלות פני בית פרעה שיבקשו עליו מפרעה שילך והוא ענה כאשר השביעך כי בעבור השבועה יתרצה בזה: (לא) וטעם שמה קברו את יצחק. שלא אמר קברתי בעבור היות עשו עמו בקבורת אביהם ולא ירצה עתה להזכירו. ועוד שלא יצטרך עתה להאריך לאמר שמה קברנו את יצחק ושמה קברו את רבקה אמו כי לא היה הוא בקבורת אמו והזכיר להם בצואתו המערה והנקברים בה לגודל המקום כדי שיזדרזו לקברו שם. ואמר אשר קנה אברהם לאחוזת קבר להודיע כי אברהם לזה שיהיה המקום ההוא בית הקברות להם לאחוזת עולם אבל למען כשאמר יקברו אותו בניו אל מערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם לאחוזת קבר נכתב הכתוב לרמוז כי ביעקב נשלמה כונת הצדיק כי לשלשתם קנאה ולא
יקברו

אבן עזרא

זה הסוד משכיל [ל]ושדים לומקים: (כו) ברכות אביך. אלה הברכות שברכתיך [מ]עצומים הם ויתגברו עם ברכות הורי שברכוני. והורי כמו יולדי. וכן ותהר את מרי [נ]הורה גבר: תאות. מגזרת [ס]והתאויתם והטעם שתגבהנה הברכות: נזיר אחיו. מגזרת נזר. והוא מיוחד [ע]כמו נדיב לב: (כז) בנימין. דמהו לזאב כי גבור היה. והאות אנשי [פ]הגבעה: עד. תרגום שלל. וכן אז חלק [צ]עד שלל. ליום קומי [ק]לעד. בגד [ר]עדים. ולערב יחלק הטרף שהלל לבניו. וישעיה אמר כי זה רמז לשאול שגלה את עמלק. והטעם בבקר בתחלת המלכות. ולערב בגלות' על דבר מרדכי [ש]וזהו דרך דרש. ודעת המתרגם [ת]אלמית ידוע: (כח) איש אשר כברכתו. כאשר ראה לכל [א]אחד מהברכות כן ברך אותם. כטעם איש כפתרון חלומו: (כט) ויצו אותם. שילכו כולם [ב]עם יוסף לקברו:
ויאסף

פירוש על אבן עזרא

ל"ד) כפי שאלה אחריו כומתו הוא ל"ג ואלה ארץ הוא ג"כ ל"ג. וכ"ל כי ברכת שמים הם הגשמים בודאי ברכות תהום הוא אשר נובעים המעינות מתחת. ע"כ בודאי הוא לשון נקבה. [ל](הושע ע' י'). [מ]ופי' גברו נשגבו בגבר. ואלה על כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות ל"ה כ"ב) הוא כמו עם הנשים. [נ]ב' לאיום האלו אשר הורה מורה ג"כ על הגבר. ולכן דוקא האשה בשבע האלה ככתוב והרה רבקה. הכה לנתונים. ואלה יולדי נמלא כל טעם על האב כמו על האם. [ס](במדבר ל"ד י') שכתו תוה והוא לשון סמן וכוסם כמו קו. והאל"ף נחת וי"ו כי היה ל"ל תוות. ואלה נבעת עולם טעמו שתגבהנה הברכות. [ע]ר"ל כמו נדיב לב אין פי' אשר יתנדב לתן הלב רק פי' מן הלב. כ"כ פי' פה אשר יוסף הוא הנזר מן האחים ודעתו כמו נזר על אחיו. [פ]כמש"כ ויתפקדו בני בנימין מהערים כו' אלף וכו'. וכל ישראל היו ד' מאות אלף (שופטים כ' מ"ו ע"ז). [צ](ישעיה ל"ג כ"ג). [ק](צפניה ג' ח'). [ר](ישעיה מ"ד ט'). [ש]כן נדרש בילמדנו. [ת]שמרמז על הקרבנות בבוקר ובערב. [א]ר"ל כפול לשון ויברך וכו' כברכתו ברך אותם. א"ו פי' שהברכה אשר חמול עליו לעתיד לבא מקודם בנבואה. כי הוא אולה ידוע בשאינו ידוע וא"כ היה ל"ל ברך אותם כברכתם ויהיה פי' כברכה העתידה. ע"כ מביא ראיה מהפסוק כפתרון חלומו (לעיל מ"א י"א) והפתרון היה אחרי כן. א"ו תופס העיקור בתחילה ואם הוא מאוחר. וכ"כ פי' פה מביא מקודם העיקור אשר ברכם יעקב נתקיימה. ולזה הדיוק מכוון ג"כ כ"א (לעיל מ' ה') אשר מסויב לפרש ע"ד דרש אשר כ"א לא הפתרון עם החלום להיות כסדר המאורע. [ב]ר"ל בענין הזה אין כתוב
עוס

ספורנו

(כח) כל אלה שבטי ישראל. אלה שהזכיר יעקב כאן הם הי"ב שבטים באמת אשר נכתבו על החשן והאפוד לזכרון לפני ה' והיו בברית הר גריזים והר עיבל וכנגדם הקים משה שתים עשרה מצבה ויהושע הקים אבנים בירדן ובגלגל ואליהו הקים אבנים במזבח אבל מנשה ואפרים לא היו במנין השבטי' זולתי בענין ירושת הארץ והמשך אליה בהעדר שבט לוי: ויברך אותם. בזולת מה שאמר למעלה: איש אשר כברכתו ברך אותם. לכל אחד מהם נתן ברכה הצריכה לו ביחוד כגון ליהודה בענין המלכות וליששכר בענין התורה וללוי בענין העבודה: (ל) אשר קנה אברהם. מפני שישבו בארץ אחרים ימים ושנים הודיעם את קנין אברהם לאחוזת קבר מאת עפרון ומאת בני חת ושכבר קברו שם הוא ושני דורות קודמים באופן שלא יוכל אדם לערער:
ויחנטו

פירוש רשב"ם

זו אף זו: (כו) ברכות אביך גברו על ברכות הורי. ברכות אביך יעקב שבירכני הקב"ה כדכתיב והנה ה' נצב עליו וגו' גברו על ברכות הרים כדכתיב שם ופרצת ימה וקדמה וגו' נחלה טובה ובלא מצרים העולה מכל הרי עולם: עד תאות. עד סוף גבעות עולם. לשון והתאויתם. תתאו לבא חמת. וברכות משה מוכיחין על פסוק זה. כי הורי לשון כפל של גבעות עולם דכתיב שם ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם. ואותן ברכות תהיינה לראש יוסף: נזיר אחיו מלך על אחיו: (כז) בנימין זאב יטרף. על שאול שהיה מלך ראשון נתנבא שפשט בכל סביבותיו בכל האומות וכתב שם בכל אשר יפנה ירשיע. שחבל בכל האומות וגם בנימין היה עם מלכי יהודה הצדיקים אשר גברו על האומות כדכתיב באסא וביהושפט וביחזקיהו: ולערב יחלק שלל שכן מנהגו של זאב. זאב ערבות ישדדם. כזאבי ערב לא גרמו לבקר: (כח) אשר כברכתו. העתיד לבא כמו שאמור למעלה אשר יקרא אתכם באחרית הימים: (ל) לאחוזת קבר. ולא יוכלו לערער מלקוברני: (לג) ויאסף רגליו. הכניסן במטתו כי עד עתה היה יושב
כדכתיב

רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃
לב מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ
מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ לג וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֺּת
אֶת־בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע
וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ נ א וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־
פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ ב וַיְצַו
יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים לַחֲנֹט
אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
ג וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן יִמְלְאוּ
יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים
יוֹם׃ ד וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף
אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה
לֵאמֹר׃ ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה
אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ
כְּנַעַן שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־נָּא
וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃ ו וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר
הִשְׁבִּיעֶךָ׃ ז וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו
וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ
וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם
וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ט וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד
מְאֹד׃ י וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל
וכבד

אונקלוס

קברו ית יצחק וית רבקה אתתה ותמן קברית ית לאה׃
לב זביני חקלא ומערתא די בה מן בני חתאה׃ לג ושיצי
יעקב לפקדא ית בנוהי וכנש רגלוהי לערסא ואתנגיד
ואתכניש לעמה׃ א ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי
ונשק לה׃ ב ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט
ית אבוהי וחנטו אסותא ית ישראל׃ ג ושלימו לה ארבעין
יומין ארי כן שלימו יומי חנטיא ובכו יתה מצראי שבעין
יומין׃ ד ועברו יומי בכיתה ומליל יוסף עם בית פרעה
למימר אם כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו כען קדם
פרעה למימר׃ ה אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית
בקברי דאתקנית לי בארעא דכנען תמן תקברנני וכען
אסק כען ואקבר ית אבא ואיתוב׃ ו ואמר פרעה סק
וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך׃ ז וסליק יוסף למקבר
ית אבוהי וסליקו עמה כל עבדי פרעה סבי ביתה וכל
סבי ארעא דמצרים׃ ח וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי
לחוד טפלהון וענהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן׃
ט וסליקו עמה אף רתכין אף פרשין והוה משריתא סגיאה
לחדא׃ י ואתו עד בית אדרי דאטד די בעברא דירדנא
וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא
שבעא

מסרה לב לצות, בחד וי"ו. את בניו, ד' בתורה. ויאסף, כו"ל חסר. ויאסף, ה' מלעיל. נ א ויפל, כ"ל חסר. ב הרפאים, תרויהון ח"ו ומ"י. לחנט. ל' [וחסר]. ג כן, דגוש כדינו*. החנטים, ל' וחסר ו'. [ומ"ל י"]. ד בכיתו, מ"ל. בעיניכם, כל סו' מ"ל דמ"ל. באזני, ל"ו (ל"ע). ה אבי, ג' (ב) ר"פ. השביעני, מ"ל. אנכי מת, ד'. כריתי, ל' ומ"ל. כה, דגוש מד"ד ובמביר. ואשובה, ז' ומ"ל. ו וקבר, ס"ו. השביעך, ל' וכ"ב [מ"י] הד' רפי. ז לקבר, חסר. וכל זקני, ג'. ח וכל בית, י"ב. ט גם רכב גם, י' (ה"ס) פסוק בתורה גם גם ומלה ביניהון. י האטד, ה'. *אסר פספא.

ת"א אבי השביעני סוטה לו. אשר כריתי ראש השנה כו סוטה יג חולין לב. עלה וקבר סוטה לו. ויעל יוסף סוטה ט וי"ג. וכל בית יוסף שם יג. ויעל עמו גם שם דף ט. ויבאו עד גרן שם דף יג. ויספדו שם מספד גדול שם.

רש"י

אותי הביתה. (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך (ויקרא כ"ג) באספכם את תבואת הארץ. הכנסתם לבית מפני הגשמים. באספכם את מעשיכם. וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבתי. עם אבותי: (לג) ויאסף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רז"ל יעקב אבינו לא מת (תענית ה): (ב) לחנט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום: ויבכו אתו מצרים שבעים יום. מ' לחניטה ול' לבכיה לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתישב על לשון כמו אשר קניתי. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. (ב"ר) ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על שבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו (סוטה יג) על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו
כלן

רמב"ן

יקברו בהעוד חים ועל כן לא צוה יוסף שיקברו אותו במערה עם אבותיו. וראיתי במכילת' לר"ש בן יוחאי שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתרצו. מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנס לקבר אבות אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגו' ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק. ויתכן שרמז להם באמרו ושמה קברתי את לאה שכבר החזיק הוא במערה ואמר זה כנגד עשו שלא יערער הוא או בניו בקבורתו לטעון שהמערה שלו כי הוא הבכור והוא הראוי להקבר עם אבותיו. ואע"פ שהלך אל ארץ אחרת יהיו נושאים אותו משם כאשר ישאו בניו את יעקב כי ירצה להקבר עם אבותיו הקדושים ליחד אתם בקבורה. ואם יקבר שם עשו לא יקבר שם יעקב כי אין לשתי משפחות בית קבורה אחד. וזהו גם כן מה שאמר בקברי אשר כריתי לי שכבר כרה לו הקבר להחזיק בו. וזה טעם ויעל עמו גם רכב גם פרשים כי ידע זדון עשו ובניו. וכן היה מעשה כי מצינו בספר דברי הימים ליוסף בן גריון וזולתו מספרי הקדמוניות כי
בא

אנתתיה ותמן קברית ית לאה: (לב) זביני חקלא ומערתא דביה מן בני חתאה: (לג) ופסק יעקב לפקדא ית בנוי וכניש ריגלוי לגו דרגשא ואתנגיד ואתכניש לעמיה: (א) וארבע יוסף ית אבוי בערס דשנדפין מחפיא דהב טב מקבעא אבנין טבין ומחזקא באטוני דבוץ תמן הוו שדיין חמרין רתיחין ותמן סוקדין רישי בוסמנין תמן הוו קיימין גברין מן דבית עשו וגברין מן דבית ישראל תמן הוה קאים אריא יהודה גברידהון דאחוי ענא ואמר לאחוי אתון ונבני על אבונן ארזא רמא דרישיה מטי עד צית שמייא ברם ענפוי מטלן על כל דיירי ארעא ושרשוי מטין עד ארעית תהומא מניה קמו תריסר שבטין מניה עתיד למיקום מלכין ושליטין וכהנייא בפלוגתהון לקרבא קורבנין ומניה ליואי בפלוגתהון לזמרא הא בכן אתרכין יוסף על אנפי אבוי ובכא עלוי ונשיק ליה:

נ(א) וארבע יוסף בערס דשינדפין דמחפיא דהב ומקבעא מרגלין ומחזקא במאני בוצא וארגונא תמן שפכין חמרין וריחנין טבין תמן סוקדין בוסמנין תמן קיימין גוברין מן בנוי דעשו תמן קיימין שלטונין מן בנוי דישמעאל תמן קאים אריה יהודה גברידהון דאחוי עני יהודה ואמר לאחוי איתו נבכי לאבונן ארזא רמא דרישו מטי עד צית שמיא ברם שורשוי עד דרי עלמא דמניה קמו תרי עשרתי שבטין דמניה קמו כהניא בחצוצרתיהון וליואי בכנרידהון ובכן ארכין יוסף באפוי דאבוי ובכא עלוי ונשיק יתיה:

(ב) ופקד יוסף ית עבדוי ית אסוותא לבסמא ית אבוי ובסימו אסוותא ית ישראל: (ג) ושלימו ליה מן דאתבסם ארבעין יומין ארום כדין שלמין יומי בסימיא ובכון יתיה מצראי שובעין יומין אמרין אלין לאלין איתון נבכי על יעקב חסידא דבזכותיה עדת כפנא מן ארעא דמצרים דהוות גזירתא למהוי כפנא ארבעין ותרתין שנין ובזכותיה דיעקב אתמנען ארבעין שנין מן מצרים ולא הוה כפנא אלהן תרתין שנין בלחודיהון: (ד) ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם רבני בית פרעה למימר אין בבעו אשכחנא רחמין בעיניכון מלילו כדון במשמעיה דפרעה למימר: (ה) אבא קיים עלי למימר הא אנא מיית בקברי דחפרית לי בארעא דכנען תמן תקברינני וכדון איסק כדון ואקבור ית אבא ואיתוב: (ו) ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך היכמא דקיים עלך: (ז) וסליק יוסף למקבור ית אבוי וסליקו עמיה כל עבדוי דפרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים: (ח) וכל אנש ביתא דיוסף ואחוי ובית אבוי לחוד טפלהון ועניהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: (ט) וסליקו עמיה אוף ארתכין אוף פרשין והות משירייתא סגיאה לחדא: (י) ואתו עד בית אידרי דאטד

די

בעל הטורים

הברכה תהו מזקנים אסבונן: (ג) וימלאו ב' במסו' הכא ואידך וימלאו ימיה ללדה רמז לסוף מ' יום הולד נולד: (ה) אנכי מת ג' במס' הדא ביעקב (פרתי דיעקב לאד ססיב להו) ואידך במשה ואידך ביוסף אע"פ שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר משה אנכי מת אמר אומו גם הוא ותלמון שאמר יעקב אמר גם יוסף: (ז) וכל זקני ב' במסרה וכל זקני דהכא. ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. וכל זקני העיר ההיא נבי ענלה

עלופה

יונתן

ברכה פ' ל"ט: (כו) ירושלמי בגולמהא. פי' גבעה: כליל דרבו פי' כתר של גדולה (א) ולרבנו יוסף ל' לא תרביע ופי' הפכיב אם אביו: ומחזקא פי' קבועין וכן לאוי יוסף עוב להיות כירושלמי ומחוקא במכא בולא ואך יש לייטב ומחוקק (פי' ניקרילנם) שדיין פי' נספכין: חמר רתיחין פי' ייעום מזקוק: מוקדין רישי בוסמין. פי' היו מורפים שם ראשי בשמים כדי שיעלה הריח: (ג) מ"ב שנין דיוקו מספור המלום.

דכתיב

רמב"ן

בא צפו בן אליפז בן עשו ועשה עמהם קטטה על זה עד שערכו מלחמה ותגבר יד יוסף ותפשום עם מבחר גבוריו והביאום למצרים ועמד שם בתפיסה כל ימי יוסף ובמה משם במותו והלך לארץ כאנפנייא ומלך על מדינת כתים ברומא ובסוף המליך על ארץ איטלייא והוא אשר מלך ראשון על רומה והוא אשר בנה ההיכל הראשון והגדול מאשר נבנו ברומה. וגם רבותינו הזכירו מזה הענין מקטטת עשו במערה והכתוב שאמר בכאן וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבור את אביו אחרי קברו את אביו בא לרמוז שלא מת אחד מכלם במלחמה ולא בדרך. שעמד להם זכות הכניא וזכות יוסף שעלו עמו. ולא צוה יוסף כאשר צוה אביו לשאת אותו לקברו בארץ עתה כי לא יניחוהו בית פרעה כי לכבוד הוא להם. ועוד שאם ילכו עמו אחיו ובית אביו ינזלו ויגנבו אנשי הארץ את כל אשר להם ואיננו דרך כבוד שיוליכוהו שם אחרים. ואמר יוסף אל אחיו אנכי מת כי אחיו חיים היו כי ארכו ימים יותר ממנו כאשר אתה רואה בלוי. ואמר וישבע יוסף את בני ישראל כי ברואותו שאחיו זקנים השביע כל בניהם וכל בני בית אביו שיעלו גם את בניהם לעת הגאולה כי כלם יודעים הגלות: (לג) ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו יעקב אבינו לא מת לשון רש"י. ולדעת רבותינו הרי יעקב הזכיר מיתה בעצמו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם. ואולי לא ידע בנפשו או שלא רצה לתת כבוד לשמו. וכן ויראו אחי יוסף כי מת אביהם כי להם מת הוא. או שלא ידעו הם בזה כלל. וענין המדרש הזה כי נפשות הצדיקים צרורות בצרור החיים וזו תחופף עליו כל היום לובשת לבושת השני שלא יפשטנה ערומה. כיעקב. או תתלבש לעתים מזומנות. ויובן הענין הזה במסכת שבת ובמסכת כתובות. ונשלם ספר בראשית. בספור דברי האבות: להגיד ראשונות ואחרונות. בטרם הלנותכה בלבבות: ולוולר כל ראשית: רוכב ערבות: תהלות רבות: והודאות לרבבות: ולו נתכנו עלילות ושבות. מגלה עמוקות. ודעות נשגבות. המוליך אותי בדרך לדקה בתוך נתיבות. הגומל לחייבים טובות:

תם ונשלם שבח לבורא עולם:

אבן עזרא

(לג) ויאסף רגליו אל המטה. כי בתחילה ישב על המטה ורגליו תלויות כמנהג ארץ אדום היום ואולי כן מנות הישמעאלים: (ג) ויחנטו. כדמות אבק ויתכן רק על דרך רפוקה מעט להיות כמוה התאינה חנטה פגיה: (ה) אשר כריתי. חפרתי כמו כי יכרה איש: (ז) ויעלו אתו כל

עבדי

פירוש על אבן עזרא

שום לווי רק מודיע להם אשר יאסף אל עמו. ולענין קבורתו במערת המכפלה כבר השביע את יוסף אשר ספק בידו. א"ו לווה אותם על סדר איך שישאו המטה עדי אמרו חז"ל אשר הוא סמך לסדר הדגלים וממנו למד מ"ר. עיין (לעיל מ"ח י"ב) אשר היתה הורלת טעה כי דרך מנהג הישמעאלים להיות רגלם כפופים תחתם וגם היום יש הפלגם הזה. דר"ל כדעם רש"י אשר הסמים נקראים בן. והוא כמו לא זורו ולא חבשו (ישעיה א' ו') והשורש. מזור. חבוש. ובודאי שם המרקחת ככה. וע"כ פי' ר"א אשר עשו הסמים כאבק לפזר והוא כמו. מלח. ממלח. ולגב נראה אשר מרמז לדברי חז"ל כידוע אשר יעקב אבינו לא מת. כי היה איש חי בחיו ובמותו והיה גופו נקי ולמה היה לריך לחנוט. ומהרלים אשר לא פתחו בטנו להוליא בני מעיו כמעשה המלכים רק פזרו האבק למעלה על הבטן מפני הכבוד שלא יאמרו מלרים שאינו עושה לו כבוד כרלוי. וע"ד רפוקה אשר מביא כפי' חנטה וכו' (בשה"ש ב' י"ג). ואשר מנקה הגוף הוא שמן זית שלא הביא שליש. ע"כ פי' לחנוט הוא השמן מיד אחר חנטה. ובע"מ צ"י מס' כמו החנטה הוא בשול הפירות. כן החנטה למת ע"י בשול הסממנים. ה(שמות כ"א ל"ג) ובכורה מביא ראיה מזה ולא מפסוק אחר. כמו כורה בומה. בור כרה (תהלים ז' ט"ז) כי שם דרשו חז"ל אם על הפתיחה חייב על הכרייה לכ"ש אלא להביא כורה אחר כורה. ובאמת יאע"ה לא כרה כי היתה מערה מכפלה מעת אשר קנה אברהם. א"ו כרה לו יעקב הכוך בכותל כמובא (בבבא בתרא ק' ע"א). יכי אין דרך המלך להיות נשאר בלא עבדיו. ע"כ פי' כי כל אנשי מלרים נקראים עבדי פרעה.

לעיל

ספורנו

(ב) ויחנטו הרופאים את ישראל. (ג) ויבכו אותו מצרים. לא בלבד לכבוד יוסף ובמלוחו אבל מלד ישראל שהיה ראוי לסררה ולכבוד מלכות: (ד) וידבר יוסף אל בית פרעה. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (ז) ויעלו אתו. בלתי מלותו: זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים. להיות נחשב לחכם בעיני חכמי הדור כאמרו וזקניו יחכם: (ט) גם רכב גם פרשים. שהיה נחשב לאיש חיל בעיני אנשי המלחמה: (טז) ויצוו אל יוסף. לוו לעבדי

יעקב

פירוש רשב"ם

כדכתיב וישב על המטה. ויוצא אותם יוסף מעם ברכיו. להגיד כח חיבתו של יעקב שנתן הב"ה בו כח עד עת גויעה: (ב) לחנוט. פתרונו לפי עניינו ומנחם פרשו מגזרת חנטה פגיה: (ה) ואשובה. אל ידאג שאני מניח את ארצו לגמרי: (ט) ויעל עמו. העלה יוסף עמו גם רכב גם וגו'. כמו ויעל עולות. לשון מפעיל: (יא) יושב הארץ הכנעני. כלומר וירא הכנעני יושב הארץ ההיא: (טז) ויצוו את יוסף לאמר. ויצוו לפני צנועים לאמר אל

יוסף

וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת
ימים: יא וירא יושב הארץ הכנעני את־
האבל בגרן האטד ויאמרו אבל־כבד
זה למצרים על־כן קרא שמה אבל
מצרים אשר בעבר הירדן: יב ויעשו
בניו לו כן כאשר צום: יג וישאו אתו
בניו ארצה כנען ויקברו אתו במערת
שדה המכפלה אשר קנה אברהם
את־השדה לאחזת־קבר מאת עפרן
החתי על־פני ממרא: יד וישב יוסף
מצרימה הוא ואחיו וכל־העלים אתו
לקבר את־אביו אחרי קברו את־אביו:
טו ויראו אחי־יוסף כי־מת אביהם
ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב
לנו את כל־הרעה אשר גמלנו אתו:
טז ויצוו אל־יוסף לאמר אביך צוה לפני
מותו לאמר: יז כה־תאמרו ליוסף
אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי־
רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי
אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו:
יח וילכו גם־אחיו ויפלו לפניו ויאמרו
הננו לך לעבדים: יט ויאמר אלהם יוסף אל־תיראו כי התחת אלהים אני:
כ ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה
להחית עם־רב: שביעי כא ועתה אל־תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת־טפכם
וינחם אותם וידבר על־לבם: כב וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו ויחי יוסף
מאה ועשר שנים: מפטיר כג וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן־
מנשה

שבעא יומין: יא וחזא יתב ארעא כנענאה ית־אבלא
בבית־אדרי דאטד ואמרו אבל־תקיף דין למצראי על־כן
קרא שמה אבל מצרים די בעברא דירדנא: יב ועבדו
בנוהי לה כן כמא די־פקדנון: יג ונטלו יתה בנוהי לארעא
דכנען וקברו יתה במערת חקל כפלתא די זבן אברהם
ית־חקלא לאחסנת־קבורא מן עפרן חתאה על־אפי ממרא:
יד ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמה למקבר
ית־אבוהי בתר דקבר ית־אבוהי: טו וחזו אחי־יוסף ארי־
מית אבוהון ואמרו דלמא יטר־לנא־דבבו יוסף ואתבא
יתיב לנא ית כל־בישתא די גמלנא יתה: טז ופקידו לות
יוסף למימר אבוך פקד קדם מותה למימר: יז כדין־תימרון
ליוסף בבעו שבוק כען לחובא אחיך ולחטאהון ארי־
בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובא עבדי אלהא
דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמה: יח ואזלו אף־אחוהי
ונפלו קדמוהי ואמרו הא־אנחנא לך לעבדין: יט ואמר
להון יוסף לא־תדחלון ארי דחלא דיי אנא: כ ואתון
חשבתון עלי בישא מן־קדם־יי אתחשבת לטבא בדיל
למעבד כיומא הדין לקימא עם־סגי: כא וכען לא־תדחלון
אנא אזון יתכון וית־טפלכון ונחם יתהון ומליל־תנחומין
על־לבהון: כב ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוהי וחיא
יוסף מאה ועסר שנין: כג וחזא יוסף לאפרים בנין תליתאין
אף

מסרה יא יושב, י"ז מ"ל בתורה. יב צום, ג'. יג ארצה כנען, ה'. עפרן, ד' חסר. החתי, ל' דסמי' אשר על פני. יד מצרימה, כ"ח. העלים, כו"ל ח"ו ומ"י. לקבר, חסר. קברו, ב'. טו לו, כ"ב. ישטמנו, ל'. והשב, ד' מ"י. ישיב, כ"ד מ"ל. טז ויצוו, ד' ג' מ"ל [כ"ל בב' ווין]. מותו, ד' מ"ל. יז כה, חד מן ח' מלין בתרי טעמי' מונח מהפך לפזר. גמלוך, מ"ל ל'. יח הננו, ג' דנסבין ב' הנונין. יט אלהים, חסר. התחת, ג'. כ לטבה, ה' חסר בלי'. עשה, ג' כ"כ בה"א, לסמיך, ב' חסר. עם רב, י"ב. כא וינחם, ב'. אותם ע"ל מ"ל בתורה. כג שלשים, ה' ואין המ"ס רבתי.

ת"א ויעש לאביו שבת קנב. וישאו אתו בניו ארצה סוטה יג חולין קא פ' הזהב פ' בראשית ענין כולא למה נקבר יעקב בארץ גופו שלם. ויוסף ועצמותיו לבד ומשה לא זה ולא זה. וישב יוסף מצרימה הוא סוטה י"ג. אביך צוה יבמות סה. וינחם אותם שם סנהדרין קז. וישבע יוסף כתובות קיא.

רש"י

כולן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום: (יג) וישאו אתו בניו. ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען (ב"ר) אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות באות שמסר להם אביהם לישא מטתו: (יד) הוא ואחיו וכל העלים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן (ב"ר): לו ישטמנו. שמא ישטמנו. לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמענו ולו הואלנו לו מתנו. ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי ויש לו משמש בלשון שמא. לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי אולי ישיב ה' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך. ויש אולי לשון אם אולי יש נ' צדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל. אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. (ב"ר יבמות סה) שנו בדבר מפני השלום כי

די בעוברא דיורדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוי אובלא שבעא יומין: (יא) וחמא יתבי ארעא כנענאי אובלא בבית אדרי דאטד ושריין קטורי חרצהון בגין איקר דיעקב והוו מחוין בידיהון ואמרין אבל תקיף למצרים בגין כן קרא שמא דאתר אבל מצרים די בעוברא דיורדנא: (יב) ועבדו בנוי ליה היכדין כמא דפקדינון: (יג) ונטלו יתיה בנוי לארעא דכנען ושמע פתגמא לעשו רשיעא ונטל מן טורא דגבלא בלגיונין סגיאין ואתא לחברון ולא הוה שביק ליוסף למיקבור ית אבוי במערת כפילתא מן יד אזל נפתלי ורהט ונחת למצרים ואתא בההוא יומא ואייתי אוניתא דכתב עשו ליעקב אחוי על פלגות מערת כפילתא ומן יד רמז לחושים בר דן ונטל סייפא וקטע רישיה דעשו רשיעא והוה רישיה דעשו מתגלגל עד דעל לגו מערתא ואיתנח בגו עיטפיה דיצחק אבוי וגופיה קברו בנוי דעשו בחקל כפילתא ובתר כן קברו יתיה בנוי ליעקב במערת חקל כפילתא דיזבן אברהם ית חקלא לאחסנת קבורתא מן עפרון חיתאה על אנפי ממרא: (יד) ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמיה למקבור ית אבוי בתר דקבר ית אבוי: (טו) וחמו אחי יוסף ארום מית אבוהון ולא הוה מסתחר עמהון כחדא למיכול לחדא ואמר מה דילמא נטר לנא סנא יוסף ואתבה יתיב לנא ית כל בישא דגמלנא יתיה: (טז) ופקידו ית בלהה למימר ליוסף אבוך פקיד קדם מותיה למימר לך:

נ(טז) ופקידו שבטיא ית בלהה אמתא דרחל למימר אבוך פקיד קדם עד לא יתכניש למימר:]

(יז) כדנא תימרון ליוסף במטו שבוק כדון לחובי אחך ולחטאיהון ארום בישא גמלו יתך וכדון שבוק בבעו לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמיה: (יח) ואזלו אוף אחוי ואתרכינו קדמוי ואמרו הא אנן לך לעבדין: (יט) ואמר להום יוסף לא תידחלון ארום לא ניגמול לכון בישתא אלהן טבתא ארום דחיל ומתבר מן קדם יי אנא:

נ(יט) ואמר להון יוסף לא תדחלון ארם חסלת בישא דעבדתון לי הלא קדם יי אינון מחשבתהון דבני אנשא:]

(כ) ואתון חשבתון עלי מחשבין בישין דמה דלא הוינא מסתחר עמכון למיכל מן בגלל דנטירנא לכון בכו הוא ומימרא דיי חשבא עלי לטבתא דאבא הוה מותיב לי ברישא ומן קדם יקריה הוינא מקבל וכדון לית אנא בגין מקבל דאיזכי למתעבדא לן שיזבתא כיומא הדין לקיימא עם סגי מדבית יעקב: (כא) וכדון לא תידחלון אנא איזון יתכון וית טפלכון ונחים יתהון ומליל תנחומין על לבהון: (כב) ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוי וחיא יוסף מאה ועשרי שנין: (כג) וחמא יוסף לאפרים בנין דרין תליתאין אוף בני

בעל הטורים

עלופה וזהו שדרשו לא שמכה שלא פערנוהו בלי מזון דהיינו וכל זקני ישראל לאכול וגו' ולא פערנוהו בלא לוויה דהיינו וכל זקני פרעה שליוו לארונו של יעקב: (יב) לוס ג' במסרה הכא ולידך (ירמיה ל"ה) הקימו בני יונדב וגו' אשר לוס. (ישעיה מ"ח) פן תאמר עלבי עשם ופסלי ונסכי לוס. לומר מה זה מדבר בע"ז ופסלי ונסכי לוס אף יונדב לוה לבניו שלא יעבדו ע"ז וכן יעקב כשבקש לגלות הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בכם עובדי ע"ז א"ל שמע ישראל וגו': (טו) לו ישטמנו יוסף. כשחזרו מלקבור את אביהם עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ובירך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרו עדין הוא זוכר מה שעשינו לו י"מ לו ישטמנו הלואי ישטמנו יוסף בלבו ולא יעשה לנו מעשה ואם חפץ לעשות ישיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מחמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר ונעשה מלך במצרים כן יעשה לנו: (יט) התחת אלהים אני. בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים ונער בה בו בלשון השיב לאחיו. על כן הוא ג' במסרה והשלישי (ש"ב י"ט) התחת זאת לא יומת שמעי. שבאותו לשון שאמר לאחיו נפרע משמעי שאחיו למדו ממנו לדבר בלשונה

יונתן

דכתיב ששה פעמים שבע שהוא מ"ב ועיין ברבה פ' ל"ט: (כז) ירושלמי וגם משמעי עם שקיעת החמה. (יא) קטורי חרצין פי' שהשליכו כלי זיינם המגור במתניהם: (יג) מטורי דגבלא פי' מהר שעיר: בלגיונין פי' בחיילות רבים: בעטפיה פי' חיקו וכן ת"א בשמות וישב ידו אל חיקו והוא סוד גדול בספר קול בוכים שריפותי דעשו בעטפא של יצחק ועיין שם באורך: (טז) ית בלהה עיין ברש"י: (כ) דאבא הוה מותיב פי' כשהיה יעקב חי ואכלו אללו ישבו לפניו הבכור כבכורתו ויוסף ישב בראש כולם ולא היה מקרב אף שהיו אחיו גדולים ממנו משום כבוד אביו ולכותו. אבל עכשיו גם כי יכבדו אותו אחיו לישב ראש להם לא קיבל אותו הכבוד מפני שהם גדולים ממנו ושלא יענשו. ורולה לזכות להיות בעל הללה לאחיות עם רב בזכות זה שיפרכם אחיו ועפ"ז זה היה מחשבת יוסף ואמר לאחיו אתון לא מחשבותי מחשבותיכם כי אתון חשבתון עלי מה שאינני מקרב אתכם לאכול עמי כמקדמה דלא בחיי אבי הוא הטעם לפנם שאני כועס שנאה והיודע מחשבות חשבה עלי לטובה וכו': (כג) גזריגון יוסף יכול להיות שהוא דעתו כי מל אותם על ברכי הסנדק א"כ י"ל שיוסף היה הסנדק

רש"י

לא לוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו: (יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלהיו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה והקדוש ברוך הוא חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו. דבר אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד וכו': (כג) על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

חסלת פרשת ויחי

אבן עזרא

עבדי פרעה. כל אנשי מצרים ׳לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: (י) ויעש לאביו אבל. אחר שקברוהו ׳כאשר אמרו קדמונינו ז"ל: (יב) ויעשו בניו. פירוש וסנה עשו בניו ׳כאשר לוס. שנשאוהו וקברוהו במקום שלוה: (טו) לו ישטמנו. שמא יעור לנו איבה. ׳כמו ׳וישטום עשו. ויש לו במקרא על דרכים ׳רבים: (יז) אנא. לשון ׳פיוס: (יט) ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני. כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו אנחנו עבדיך: (כ) למען עשה. שם ׳הפועל: (כג) בני שלשים. בעבור היות אלה בני סמוכה ׳הנה יהיו הבנים רבעים: ילדו

פירוש על אבן עזרא

(לעיל פס' ג') כתיב שבעים יום זה היה ערם הקבורה. ואלו ז' ימים היה אחר הקבורה כמשפט אבלות ז' ימים. וככה אמרו חז"ל מנין לאבילות שנוהג ז' ימים שנאמר ואעכתי חגיכם לאבל מה חג שבע וכו' מובא בתוספת (מ"ק כ' ע"א) ד"ה מה חג ז' בשם הירושלמי. ואמרו חז"ל (סנהדרין מ"ז ע"ב) שאין אבילות אלא עד שיסתום הגולל ע"ש. ואם מפרש הכתוב לאביו אבל בודאי היה אחר קבורה. ׳המסורת (לעיל פס' כ"ט) וא"כ (הפס' י"ג) הכתוב אחריו וישאו וכו' הוא הפירוש על הלווי הנזכר. ׳(לעיל כ"ז מ"א). ׳ר"ל מלת לו מתפרש לכמה אופנים. יש לו כמו אילו. כמו לו חפץ ה' להמיתנו (שופטים י"ג כ"ג) והוא כמו אילו. לו ישמעאל יחיה לפניך (לעיל י"ז י"ח) פי' הלואי. לו החייתם אותם (שופטים ח' י"ט) פי' אם. ופה פי' כמו שמא יעור וכו'. ׳ואינו מגזירת אנא ה' (תהלים קי"ח כ"ה) כי שם הוא בקשה. ופה אבל פיוס בודאי הוא בקשה על הפיוס. ׳ר"ל מקור. ובזה מסולק העון נהם כי כל מקור הוא מה' וממנו העמיד כמו הוה. ואם כי נתגלגל עובה מכ"ז הם עשו רעה וכמאמר חז"ל מגלגלין חובה ע"י חייב. ע"כ הוסיף מלות כיום הזה. אפילו לא בא ערם היותו מכ"ז ע"י סוב גלגל חמה וע"פ החשבון סוב הגלגל ידוע יום הבא ע"י סוב יום הקודם. ובזה פיים את אחיו אשר לא היה אופן אחר לחיות עם רב ושוא כענין כהיום הזה. ׳ר"ל מלה הסמוכה היא להשלים מלת של. כמו שמחת שרי (לעיל ע"ז מ') והוא כמו שמחה של שרי. וכן פה בני שלשים א"כ

ספורנו

יעקב או זולתם על אודות יוסף כמו ויצוס אל בני ישראל: לאמר אביך צוה. לוה שיאמרו ליוסף אביך לוה לנו שנאמר אליך מאלינו לא מאלדו שאינו מוסף אותך כלל אבל שאם ייראו אמיך כאמר אליך אלה הדברים: לפני מותו. באותו הפרק לוה. ולא היה לנו פנאי לדבר אליך אז: (יז) ויבך יוסף. בהזכירם את אביו ואת חבתו שלא חסדו: (יט) התחת אלהים אני. האמנם אני דיין תחתיו שאדון אחר גזרותיו ולענים מי שהיה שליח מאתו לעשותם כמו בית דין המבטל דברי בית דין חבירו. כי אמנם הייתם שלוחיו בזה בלי ספק כענין לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים: (כ) ואתם חשבתם

פירוש רשב"ם

יוסף: (כ) אלהים חשבה לטובה. הב"ה גרם לכם ואתם לא פשעתם כי לטובתכם נתכוון הב"ה: (כג) גם בני מכיר. בנים שניים ומ"ש של אפרים פרו

מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ כד וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד
יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ
הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים
אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה׃
כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

אַף בְּנֵי מָכִיר בַּר־מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף׃ כד וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַיָי מִדְכַּר דְּכִיר יַתְכוֹן וְיַסֵּק יַתְכוֹן מִן־אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יַת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יַתְכוֹן וְתַסְּקוּן יַת־גַּרְמַי מִכָּא׃ כו וּמִית יוֹסֵף בַּר־מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵהּ וְשַׂמוּהִי בַּאֲרוֹנָא בְּמִצְרָיִם׃ ח ז ק

מסרה ילדו, ה. ברכי, כו"ל דגש במ"ב רפי. כד אנכי, ד'. ואלהים, ה'. פקד פ' וחסר. יפקד, ג' וחסר. וליעקב, בעי' בוס"ו. כה וישבע, ד'. פקד יפקד, ג' וחסר. והעלתם, ג' חסר. עצמתי, ו' וחסר. כו וייסם, ל', כתיב וקרי בב' יודין הראשונה בחירק והשני' כחה. בארון, כ"ל מ"ו במסורה.
ת"א והעלתם את ס' הזוהר פ' תרומה. ויישם בארון ס' הזוהר פ' ויקהל.

הפטרת ויחי. ויקרבו ימי דוד למות. במלכים א' בסימן ב': פ"ס סי' סה אל סה:

ח ז ק

יונתן בן עוזיאל

בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה כַּד אִתְיְלִידוּ גְּזַרִינוּן יוֹסֵף׃ (כד) וַאֲמַר יוֹסֵף לְאָחוֹי הָא אֲנָא מָיִית וַיְיָ מִדְכַּר יִדְכַּר יַתְכוֹן וְיַסֵּק יַתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְּקַיֵּים לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (כה) וְאוֹמֵי יוֹסֵף יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר לִבְנֵיהוֹן הָא אַתּוּן מִשְׁתַּעְבְּדִין בְּמִצְרַיִם וְלָא תְזִידוּן לְמִיסוֹק מִמִּצְרַיִם עַד זְמַן דְּיֵיתוּן תְּרֵין פָּרוֹקִין וְיֵימְרוּן לְכוֹן מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יַתְכוֹן וּבְעִידָן דְּאַתּוּן סָלְקִין תַּסְקוּן יַת גַּרְמַי מִכָּא׃ (כו) וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וּבַסִּימוּ יָתֵיהּ וַעֲטַרוּן יָתֵיהּ וְשַׁוּוֹן יָתֵיהּ בְּגְלוּסְקְמָא וְשַׁקְעוּן יָתֵיהּ בְּגוֹ נִילוּס דְּמִצְרַיִם׃

ירושלמי

[(כו) וּבַסִּימוּ יָתֵיהּ וְשַׂמוּהִי בִּגְלוּסְקְמָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם׃]

ח ז ק

בעל הטורים

בלשונו (כי שם כתיב שאמר שמעי והנה באחי היום לאשון לכל בית יוסף ונומר ופי' הרד"ק שבשמעי מבנימין הוא ושבט בנימין נקרא ג"כ ע"ש בית יוסף. וע"ז השיב אבישי ההחת זאת לא יומת שמעי): (כד) אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם. פי' אנכי ב"ו היום כאן ומחר בקבר אבל מלך אל חי וקים הוא יפקוד אתכם. רמז שני פעמים פ"א פ"א (ר"ל פקד פקדתי עי' פדר"א פמ"ח) פי' כשם שמלכתי פ' שנים כך יבוא לכם גואל בן פ' שנים. א"כ יפקוד ל' שסרון כמו ולא נפקד ממנו איש רמז שמנין פקוד ספר מתי"ו שנה וישאר כד"ו: (כה) וישבע יוסף את בני ישראל. ולא השביע לבניו אלא א"ל משכם לקחתם אותי ולשם תחזירוני. ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו: (כו) ויחנטו ב' בפרשה כדאיתא בכתובות דיספד יספדוניה דדלה ידלוניה: בשביל שחנט את אביו חנטוהו ג"כ: ויישם בארון. כדי שיהא מלוי להם בלאתם משם:

יונתן

הסנדק תהו על ברכי יוסף היו נמולים: (כה) ולא תזידון וכולי תרין פרוקין כ"ה במדרש סימן מסר להם יוסף כל גואל שבא בלשון הזה הוא גואל אמת שנאמר פקוד יפקוד וכן נאמר וילך משה ואהרן הן תרין פרוקים ואמרו כך אמר הקב"ה פקד פקדתי וכו': (כו) בגו נילום דמצרים הכי איתא בפ"ק דסוטה ומנין היה משה יודע היכן יוסף קבור א"ל ארון של מתכת עשו לו מצרים וטבעו בנילוס כדי שיתברכו מימיו. ויש לומר שדייקו מדכתיב ויישם בארון שהוא למותר דמסתמא הושם בארון כשנקבר במצרים שהיה פעורים ושר שלהם אלא הורה לנו כי שמוהו באופן שלא יגיעו המים אליו בתוך הארון וכדי שלא ידעו המצריים ויעשו ממנו ע"ז שקשוהו בנילוס גם אפשר לומר שדרש מלת במצרים מיותר *ונופריקון מצריים הוא נילוס וק"ל: *אולי צ"ל ונוט"ר.

אבן עזרא

ילדו. גדלו: (כו) ויחנטו אותו. הרופאים: ויישם בארון. שם אותו [א]אחד. והנה הסרס ישם. על משקל [ב]ויילר. ויאמר רבי יונה המדקדק כי המירק [ג]תחת שורק והוא רחוק בעיני. וטעם בארון בקמצות [ד]הבי"ת הוא שהכין לנפשו: חסלת פרשת ויחי

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל מלת בני פמוך. ופי' בנים של שלשים והם דור רבעי. וא"כ משמע דור רבעי לאה יוסף והלא הם לא היו מיולדי מצרים. והפסוק אינו מורה יולדי מצרים לאחרים רק. ב"ב בניו ככתוב בני שותלח[?] (במדבר כ"ו ל"ו) ושם נתחלקה הארץ ליולדי מצרים כדברי חז"ל. ע"כ בא לתרץ כ"א מלת גם בני מכיר וכו' ל"ל הלא גם הם בכלל בני שלשים ע"כ אנו מחויבים לומר אשר במלת גם בני מכיר מגרם בני שלשים מי סמה והם בני ב"ב. ופי' דור הרבעי הינו בני בני בנים הם דור רבעי עם יוסף והם בני שותלח. והראיה פ"ז כי הם כמו בני מכיר בן מנשה אשר ילדו על ברכי יוסף מורה בני שלשים הם כ"כ. וכאשר היה סמוך מורה דור רבעי אחרי יוסף. ולאות (שם ל"ז) אינו מורה יותר בין יולדי מצרים רק ערן אשר הוא דור ג' אחרי יוסף. [ב]יותר אי היה המשים. [ב]ר"ל למה כתוב עם ב' יודי"ן כי הוא על משקל ויילר (לעיל כ' ז') גם שם שורש המלה ילר ותבנין הפעיל בא היו"ד כפול נוסף על יו"ד פ"א. [ג]ר"ל תחת מלאפו"ס וכמו שכתוב ויושם עיין (לעיל כ"ד ל"ג) אשר שם יש קרי וכתיב וע"ש בבי' על רא"ע ויושם לציל שרשו שם. (לעיל שם שם) והיו"ד ספ' הוא לשמש. ע"כ לעיל הוא הקרי בוי"ו. ופה השורש ישם על דעת רא"ע ע"כ כתיב בשני יודי"ן כי א' מקיר וע"כ רחוק בעיני רא"ע פי' ר"י המדקדק. [ד]והוא כמו בהארון ר"ל הידוע שהכין לנפשו בחייו. וע"כ לודקים דברי ר"א אשר מפרש ויישם מפרש ישם לא כדעת ר"י. כי מלת ויישם בלא וי"ו מורה ע"ש שימת יוסף בהארון אשר הכין לו ונתקיים הכנתו. ואם יהיה המיר"ק כמו וי"ו א"כ מורה על אשר שמהו אחרים בארון הידוע ואין זה ידוע לאחרים כי גם יעקב לא פרסם מקום קבורתו בחייו עד קודם מותו והקדומי פרעניות לא מקדמינן ואיך נאמר כמו בהארון הידוע ע"כ בודאי הוא כהפי' (לעיל פס' ה') ולא ידע זולתו והידוע מורה על יוסף.

ספורנו

חשבתם עלי רעה. הנה פעולתכם היתה בשגגה שחשבתם אותי לרודף ואם היה זה האמת היה פעולכם בדין: אלהים חשבה לטובה. המציא בכם זאת השגגה לתכלית טוב: (כו) ויחנטו אותו ויישם בארון. באותו הארון שהיתה החנטה בו הניחו עצמותיו ולא קברוהו בקרקע ובזה נודע הארון לדורות ויקח משה את עצמות יוסף:

פירוש רשב"ם

פרו ורבו יותר. כמו שאמר יעקב אחיו הקטן יגדל ממנו: (כד) ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת והאלהים פקוד יפקוד וגו' ופסוק שאחריו מוכיח שהשביעם להעלות עמהם: (כו) ויישם כמו ווישם. וכן ויקץ נח כמו וויקץ. מן (יישב) (נ"א ישב) ווישב. מן יצא המוצאים היא מוצאת. מן ירד. והורד המשכן: בארון נקבר בארץ. כי עתידים היו להעלות בארון: כששבת מהם אף וחרון: ועברו ירדן בשמחה ורון: חבצלת השרון: ויחסל ויחי. אשפוך את שיחי. להודי ושבחי. לאמץ את כחי. השב נידוחי. ואם אבד נצחי. מבטן נוחי. ירח ניחוחי. מביר רק שלחי. דברים עד תומם. הספר נהסל. מפי רב דמם. עד כי הוא סלסל: לוהות המדומם. איש ענו פסל. ובראש אלה שמות. יסוד ההכמות. לאוילים ראמות. את צור ראש אומות. ילביש מאמות. לו שארית המות. יבנה הגשמות. הרושות כשרמות. יחיה מערמות. עפר ההומות. ואבנים שלימות. כולם מתאימות. כפרת אשמות. נפשות העגומות. יבנה במוסות. בחד ממקימות. ולא יעלו במות. הלבי הבהמית:

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה; אך לד סימן. וחציו ועל חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ'). ופרשיותיו יב; זה שמי לעלם סימן. וסדריו מ"ג; גם ברוך יהיה סימן. ופסקתותיו כ"ט. ופרקיו נ'; יי חננו לך קוינו סימן. מנין הפתוחות שלשה וארבעים, והסתומות שמונה וארבעים; הכל. תשעים ואחת פרשיות; צא אתה וכל העם אשר ברגליך סימן.

זַרְקָא סֶגּוֹל מֻנַּח|מֻנַּח רְבִיעַ פָּזֵר תְּלִישָׁא גְדוֹלָה תְּלִישָׁא קְטַנָּה קַדְמָא וְאַזְלָא
מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף קָטֹן זָקֵף גָּדוֹל דַּרְגָּא תְּבִיר מֵרְכָא טִפְּחָא אֶתְנַחְתָּא אַזְלָא
גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם יְתִיב פְּסִיק | שַׁלְשֶׁלֶת יֶרַח בֶּן־יוֹמוֹ קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה
טִפְּחָא מֶתֶג מַקַּף סוֹף פָּסוּק:

שמות הטעמים לפי סדר הספרדים

זַרְקָא מַקַּף־שׁוֹפָר הוֹלֵךְ סְגוֹלְתָּא פָּזֵר גָּדוֹל יֶרַח בֶּן יוֹמוֹ קַרְנֵי פָרָה גַּעְיָא תַּלְשָׁא
אַזְלָא גְרִישׁ פָּסֵק | רְבִיעַ שׁוֹפָר מְהוּפָּךְ קַדְמָא תְּרֵי קַדְמִין זָקֵף קָטֹן זָקֵף גָּדוֹל
שַׁלְשֶׁלֶת שְׁנֵי גְרִישִׁין תְּרֵי טַעֲמֵי דַּרְגָּא תְּבִיר מַאֲרִיךְ טַרְחָא אַתְנָח רָפָא דָגֵשׁ
יְתִיב תַּרְצָא שְׁבוֹלֶת שְׁבוּלֶת מַפִּיק בְּהֵא שְׁבָא גַעְיָא גַעְיָא שְׁבָא סוֹף פָּסוּק:

ואלה לפי סדר האיטאליאני

זַרְקָא שָׁרֵי פָּזֵר גָּדוֹל קַרְנֵי פָרָה תַּלְשָׁא תַּרְסָא לְגַרְמֵיהּ | רְבִיעַ פְּסִיק שַׁלְשֶׁלֶת
קַדְמָא אַזְלָא זָקֵף גָּדוֹל זָקֵף קָטֹן שְׁנֵי גְרִישִׁין תְּרֵין חוּטְרִין דַּרְגָּא תְּבִיר טַרְחָא
מַאֲרִיךְ שׁוֹפָר עִלּוּי שׁוֹפָר הָפוּךְ שׁוֹפָר יְתִיב שְׁנֵי פַשְׁטִין סְמִיךְ־אַתְנָח יֶרַח בֶּן
יוֹמוֹ גֶּרֶשׁ סוֹף פָּסוּק:

ברכת ההפטרה

קודם קריאת ההפטרה ולאחר שגמר הגולל יברך המפטיר ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

לאחר ההפטרה יברך המפטיר ד׳ ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן (וְרַחֲמָן) אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו: רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ: שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ־לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הַנְּבִיאִים וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ־לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

הפטרת בראשית

בישעיה סימן מ״ב.

כה־אמר האל ׀ יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה: אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך: אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא־אתן ותהלתי לפסילים: הראשנות הנה־באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם: שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם: ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו: ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו: יהוה כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף־יצריח על־איביו יתגבר: החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד: אחריב הרים וגבעות וכל־עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש: והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא־ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים: נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו: החרשים שמעו והעורים הביטו לראות: מי עור כי אם־עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה: ראית° רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע: יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: כאן מסיימין הספרדים וק״ק פ״ס דמיין.

והוא עם־בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משסה ואין־אמר השב: מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור: מי־נתן למשוסה° יעקב וישראל לבזזים הלוא יהוה זו חטאנו לו ולא־אבו בדרכיו הלוך

ולא שמעו בתורתו: וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער־בו ולא־ישים על־לב: ועתה כה־אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל־תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי־אתה: כי־תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי־תלך במו־אש לא תכוה ולהבה לא תבער־בך: כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך: אל־תירא כי־אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: אמר לצפון תני ולתימן אל־תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף־עשיתיו: הוציא עם־עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו: כל־הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת: אתם עדי נאם־יהוה ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי־אני הוא לפני לא־נוצר אל ואחרי לא יהיה:

הפטרת תולדת נח

בישעיה סימן נ״ד.

רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא־חלה כי־רבים בני־שוממה מבני בעולה אמר יהוה: הרחיבי ׀ מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל־תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי: כי־ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו: אל־תיראי כי־לא תבושי ואל־תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי־עוד: כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל־הארץ יקרא: כי־כאשה עזובה ועצובת

°ראות ק׳ °למשיסה ק׳

רוח

פירוש המלות

עבדי. יעקב: בחירי. ישראל: ולא ישא: קולו אשא קרוב: רצוץ. להשבר: כהה. ל׳ כבתה עינו: ירוץ. לא ישבר: איים. אומות:
האל ה׳. בעל הדין ובעל הרחמים: רקע. כמו וירקעו: צאצאיה. פירות מן הארץ: לעם עליה. לכולם בשוה: ורוח. קדושה: קראתיך.
ליסמים כוח אומר: ואצרך. אסמכך: לאור גוים. כל שבט קרוי גוי לעצמו: לפקוח. לפתוח: אסור. מחשה אסיר בגלות: הראשונות.
שהבטחתי לאבותם: ישאו. קול בשיר: יושבי סלע. המתים שיחיו: יצריח. ירים בקול: החשיתי. שתקתי: אפעה. אצעק: אשם.
אשכל: ואשאף. והתאוה להשמיד: עורים. ישראל שהיו עורים בגלות: כמשלם. כגר קבל יסוריו: ושסוי. משסה ריב: הפח. פחי נפש:
בחורים. לשון סור: יאזין. אשם לב לזאת: ותלהטהו. ל׳ להב: כפרך. תחתך: תכלאי. לשון ויכלא הגשם: רני עקרה. ירושלים: לא חלה.
ל׳ לידה הוא: שוממה. בני ירושלים: בעולה. בשעי העולם: מיתריך. את חבלים: תפרצי. תגבר: עלומיך. נעוריך:

רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדלים אקבצך: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה: כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:

כאן מסיימין הספרדי' גם האשכנזי' בפ' כי תצא אבל בפ' נח גומרין.

עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל־גבולך לאבני־חפץ: וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום בניך: בצדקה תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי לא־תקרב אליך: הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך יפול: הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל: כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם־יהוה: הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב: למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם: הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים: הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים: הן גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:

הפטרת לך לך

בישעיה סימן מ'.

למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מיהוה ומאלהי משפטי יעבור: הלוא ידעת אם־לא שמעת אלהי עולם יהוה בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו: נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה: ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו: וקוי יהוה יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו: החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה: מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו: ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא: מי־פעל ועשה קרא הדרות מראש אני יהוה ראשון ואת־אחרנים אני־הוא: ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון: איש את־רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק: ויחזק חרש את־צרף מחליק פטיש את־הולם פעם אמר לדבק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט: ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי: אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי־אתה בחרתיך ולא מאסתיך: אל־תירא כי־עמך אני אל־תשתע כי־אני אלהיך אמצתיך אף־עזרתיך אף־תמכתיך בימין צדקי: הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך: תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך: כי אני יהוה אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל־תירא אני עזרתיך: אל־תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם־יהוה וגאלך קדוש ישראל: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים: תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם ואתה תגיל ביהוה בקדוש ישראל תתהלל:

°הגה ק'

ואשת

פירוש המלות

בשצף. במעוט קצף: ההרים והגבעות. זכות אבות ואמהות: סוערה. מרוב צרות כאלו סוער: בפוך. אבני נופך: שמשותיך. חלונות: אקדח. לשון קדח אש: גור יגור. יראה: אפס. כמו אין: כל כלי. כלי זיין: הוי. ל' קריאה: שברו. ל' משבור בר: הן עד. לשון העדיתי: קדוש. הקב"ה: אונים. לשון חוזק: נעדר. חסר: תאמר יעקב. עם יעקב: נערים. המתועדים מן המלות: יעלו. יגדלו: החרישו אלי. לשמוע דברי: איים. אומות: צדק. זה אברהם: ירד. ירדה: לא יבוא. לא היה רגיל לבא: איים. עובדי ע"ז: ויאתיון. יבאו: מחליק. ל' חלק: הולם פעם. מכה סדן: ומאציליה. מהגדולים שבהם: אל תשתע. אל יפנה לבך: הנחרים. ל' נחרו בי: מצתך. ריבך: למורג חרוץ. כלי של ברזל: פיפיות. חידודי סכינך: הרים. מלכים ושרים: תזרם. כמזורה לרוח: תשאם. לגיהנם:

הפטרת וירא

במלכים ב׳ סימן ד׳.

ואשה אחת מנשי בני־הנביאים צעקה אל־
אלישע לאמר עבדך אישי מת ואתה ידעת כי
עבדך היה ירא את־יהוה והנשה בא לקחת את־
שני ילדי לו לעבדים: ויאמר אליה אלישע מה
אעשה־לך הגידי לי מה־יש־לכי בבית ותאמר
אין לשפחתך כל בבית כי אם־אסוך שמן: ויאמר
לכי שאלי־לך כלים מן־החוץ מאת כל־שכניכי
כלים רקים אל־תמעיטי: ובאת וסגרת הדלת
בעדך ובעד־בניך ויצקת על כל־הכלים האלה
והמלא תסיעי: ותלך מאתו ותסגר הדלת בעדה
ובעד בניה הם מגשים אליה והיא מיצקת: ויהי ׀
כמלאת הכלים ותאמר אל־בנה הגישה אלי עוד
כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן: ותבא
ותגד לאיש האלהים ויאמר לכי מכרי את־השמן
ושלמי את־נשיכי ואת בניכי תחיי בנותר: ויהי
היום ויעבר אלישע אל־שונם ושם אשה גדולה
ותחזק־בו לאכל־לחם ויהי מדי עברו יסר שמה
לאכל־לחם: ותאמר אל־אישה הנה־נא ידעתי
כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד:
נעשה־נא עלית־קיר קטנה ונשים לו שם מטה
ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור
שמה: ויהי היום ויבא שמה ויסר אל־העליה
וישכב שמה: ויאמר אל־גיחזי נערו קרא
לשונמית הזאת ויקרא־לה ותעמד לפניו: ויאמר
לו אמר־נא אליה הנה חרדת ׀ אלינו את־כל־
החרדה הזאת מה לעשות לך היש לדבר־לך
אל־המלך או אל־שר הצבא ותאמר בתוך עמי
אנכי ישבת: ויאמר ומה לעשות לה ויאמר גיחזי
אבל בן אין־לה ואישה זקן: ויאמר קרא־לה
ויקרא־לה ותעמד בפתח: ויאמר למועד הזה
כעת חיה אתי חבקת בן ותאמר אל־אדני איש
האלהים אל־תכזב בשפחתך: ותהר האשה
ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר־דבר אליה

אלישע: ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל־אביו אל־
הקצרים: ויאמר אל־אביו ראשי ׀ ראשי ויאמר
אל־הנער שאהו אל־אמו: וישאהו ויביאהו אל־
אמו וישב על־ברכיה עד־הצהרים וימת: ותעל
ותשכבהו על־מטת איש האלהים ותסגר בעדו
ותצא: ותקרא אל־אישה ותאמר שלחה נא לי
אחד מן־הנערים ואחת האתנות וארוצה עד־איש
האלהים ואשובה: ויאמר מדוע אתי הלכתי אליו
היום לא־חדש ולא שבת ותאמר שלום: כאן מסיימין הספרדים
ותחבש האתון ותאמר אל־נערה נהג ולך אל־
תעצר־לי לרכב כי אם־אמרתי לך: ותלך ותבא
אל־איש האלהים אל־הר הכרמל ויהי כראות
איש־האלהים אותה מנגד ויאמר אל־גיחזי נערו
הנה השונמית הלז: עתה רוץ־נא לקראתה
ואמר־לה השלום לך השלום לאישך השלום
לילד ותאמר שלום: ותבא אל־איש האלהים
אל־ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה ויאמר
איש האלהים הרפה־לה כי־נפשה מרה־לה
ויהוה העלים ממני ולא הגיד לי: ותאמר
השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה
אתי: ויאמר לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי
בידך ולך כי תמצא־איש לא תברכנו וכי־יברכך
איש לא תעננו ושמת משענתי על־פני הנער:
ותאמר אם הנער חי־יהוה וחי־נפשך אם־אעזבך
ויקם וילך אחריה: וגחזי עבר לפניהם וישם
את־המשענת על־פני הנער ואין קול ואין קשב
וישב לקראתו ויגד־לו לאמר לא הקיץ הנער:
ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על־
מטתו: ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל
אל־יהוה: ויעל וישכב על־הילד וישם פיו על־
פיו ועיניו על־עיניו וכפיו על־כפו ויגהר עליו ויחם
בשר הילד: וישב וילך בבית אחת הנה ואחת
הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד־שבע
פעמים ויפקח הנער את־עיניו: ויקרא אל־גיחזי
ויאמר קרא אל־השנמית הזאת ויקראה ותבא

°לך ק׳ °שבניך ק׳ °מוצקת ק׳ °נשיך ק׳ °ובניך ק׳ °את ק׳ °את ק׳ °הלכת ק׳ °כפיו ק׳

אליו

פירוש המלות

מנשי בני הנביאים. אחת עובדיה היתה: והנושה: יהורם בן אחאב: אסוך שמן. כדי שמן: תסיעי. תסלקי מלפניך: נשיכי. ל׳ מלוה
חובך: ושם אשה גדולה. עשירה: עלית קיר: עליה קטנה: בתוך עמי. בתוך קרובי: חובקת. חובקת. לשון ויחבק: תכזב. תכזב
דבריך: ראשי חולה בראשי: נהג ולך. הנהג ולך: להדפה. לדחותה: תשלה. תטעה אותי: משענתי. מקלי: לא תברכנו. לא תשאל לשלום: קשב.
שמיעה: ויגהר, ויפול עליו: ויזורר. נתעטש שבעה פעמים:

אליו ויאמר שאי בנך: ותבא ותפל על־רגליו ותשתחו ארצה ותשא את־בנה ותצא:

הפטרת חיי שרה

במלכים א׳ סימן א׳.

והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו: ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי־לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את־אבישג השונמית ויבאו אתה למלך: והנערה יפה עד־מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה: ואדניה בן־חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו: ולא־עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם־הוא טוב־תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום: ויהיו דבריו עם יואב בן־צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדניה: וצדוק הכהן ובניהו בן־יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם־אדניהו: ויזבח אדניהו צאן ובקר ומריא עם אבן הזחלת אשר־אצל עין רגל ויקרא את־כל־אחיו בני המלך ולכל־אנשי יהודה עבדי המלך: ואת־נתן הנביא ובניהו ואת־הגבורים ואת־שלמה אחיו לא קרא: ויאמר נתן אל־בת־שבע אם־שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן־חגית ואדנינו דוד לא ידע: ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את־נפשך ואת־נפש בנך שלמה: לכי ובאי ׀ אל־המלך דוד ואמרת אליו הלא־אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי ומדוע מלך אדניהו: הנה עודך מדברת שם עם־המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את־דבריך: ותבא בת־שבע אל־המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את־המלך: ותקד בת־שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה־לך: ותאמר לו אדני אתה נשבעת ביהוה אלהיך לאמתך כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי: ועתה הנה אדניה מלך ועתה אדני המלך לא ידעת: ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולאביתר הכהן וליאב שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא: ואתה אדני המלך עיני כל־ישראל עליך להגיד להם מי ישב על־כסא אדני־המלך אחריו: והיה כשכב אדני־המלך עם־אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים: והנה עודנה מדברת עם־המלך ונתן הנביא בא: ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על־אפיו ארצה: ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי: כי ׀ ירד היום ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: ולי אני־עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן־יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא: אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את־עבדיך° מי ישב על־כסא אדני־המלך אחריו: ויען המלך דוד ויאמר קראו־לי לבת־שבע ותבא לפני המלך ותעמד לפני המלך: וישבע המלך ויאמר חי־יהוה אשר־פדה את־נפשי מכל־צרה: כי כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי ישראל לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה: ותקד בת־שבע אפים ארץ ותשתחו למלך ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם:

הפטרת תולדת יצחק

בתרי עשר במלאכי סימן א׳.

משא דבר־יהוה אל־ישראל ביד מלאכי: אהבתי אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא־אח עשו ליעקב נאם־יהוה ואהב את־יעקב: ואת־עשו שנאתי ואשים את־הריו שממה ואת־נחלתו

°עבדך ק׳

פירוש המלות

בא בימים. ימי הזקנה: יחם לו. לפי שקרע כנף המעיל לשאול: סכנת. מחממת: מתנשא. מתגאה: וחמישים איש. כטולי טפסל: ולא עצבו. לא הכעיסו: ילדה. כלומר גדלתו: דבריו. דבר עצתו: ומריא. שור של פטם: עם. כמו אצל: הזוחלת. שמשם זוחלים מים ולגופי׳ למרחוק: עין רוגל. הוא כובס. שמתקן בגדי׳ באבל ברגליו ע״י בעיטה: ומלטי את נפשך. מן המחלוקת: חטאים. חסרים מן הגדולה: אתה אמרת. בתמיה: דבר ה׳. הנמסר למלאכי: את יעקב. לתת לו ארץ חמדה: עשו שנאתי. לדוחפו מפני יעקב:

לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל׃ בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא׃ וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה׃ וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃ וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃ הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא׃ תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֺן׃ כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃

הפטרת ויצא

בהושע סימן י״א.

וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃ לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃ אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם׃ יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃ אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃ וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃ בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֺן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים

אדמה

פירוש המלות

לתנות. נססים: רששנו. ל׳ רס: יכבד אב. כאוי לכבדו: מגואל. קרבן מטונף: שלחן יי׳. סוא המזבח: לפחתך. לסרך: הישא פניך. לשמוע התפלה תפיכם: ויסגור. הלואי סיסגור: וניבו. הדבור: הפחתם. ל׳ מפח: אותו. את סולחנו: נוכל. מתככל במרמה: זכר. תמים: וארותי. ואקלל: וגם ארותיה. כי ידעתי שלא תגנו: גוער. ל׳ כורת: וזריתי פרש. ופרשתי הזבל של בהמות: חגיכם. קרבנות: נחת הוא. נשבר ונדכה: הלך אתי. סבט לוי: כי שפתי כהן. עליכם מוטל: כי מלאך. שלוחו של הקב״ה כמלאך: תלואים. מסופקי׳: ואל על. כמו עליו: לא ירומם. לא יכלכון בקומה זקופה: אמגנך. אמסרך ביד אויביך: נכמרו. נתחממו: בעיר. בעיר אחרת אלא בירושלי׳: ויחרדו מים. ויתכנסון מערב: רד. מושל: רועה רוח. ל׳ ריע לדברי כזב: יובל. מובילין השמן לשוחד: ובאונו. ובעלמו גבר: שרה את האלהים. מושל על המלאך: בכה. המלאך: און לי. כמו הם: על הנביאים. להוכיח אתכם:

אדמה

אדמה: אם־גלעד און אך־שוא היו בגלגל שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי:

הפטרת וישלח

כאן מפטירין האשכנזים לבד בק"ק ספד"מ והוא הסכמה מפטירין בפ' וישלח חזון עובדיה דלקמן:

ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר: ובנביא העלה יהוה את־ישראל ממצרים ובנביא נשמר: הכעיס אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו: כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימת: ועתה | יוספו לחטא ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אמרים זבחי אדם עגלים ישקון: לכן יהיו כענן־בקר וכטל משכים הלך כמץ יסער מגרן וכעשן מארבה: ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי: אני ידעתיך במדבר בארץ תלאבות: כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על־כן שכחוני: ואהי להם כמו־שחל כנמר על־דרך אשור: אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא חית השדה תבקעם: שחתך ישראל כי־בי בעזרך: אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל־עריך ושפטיך אשר אמרת תנה־לי מלך ושרים: אתן־לך מלך באפי ואקח בעברתי: צרור עון אפרים צפונה חטאתו: חבלי יולדה יבאו לו הוא־בן לא חכם כי־עת לא־יעמד במשבר בנים: מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר מעיני: כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח יהוה ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל־כלי חמדה: תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו: שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך: קחו עמכם דברים ושובו אל־יהוה אמרו אליו כל־תשא עון וקח־טוב ונשלמה פרים שפתינו: אשור | לא יושיענו על־סוס לא נרכב ולא־נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר־בך ירחם יתום: ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון: ילכו ינקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון: ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון: אפרים מה־לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא: מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי־ישרים דרכי יהוה וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

°כלו ק' °שעריו ק'

הפטרת וישלח

כמנהג ספרדים וק"ק ספד"מ. בתרי עשר בעובדיה סימן א'

חזון עבדיה כה־אמר אדני יהוה לאדום שמועה שמענו מאת יהוה וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה: הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד: זדון לבך השיאך שכני בחגוי־סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורדני ארץ: אם־תגביה כנשר ואם־בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם־יהוה: אם־גנבים באו־לך אם־שודדי לילה איך נדמיתה הלוא יגנבו דים אם־בצרים באו לך הלוא ישאירו עללות: איך נחפשו עשו נבעו מצפניו: עד־הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלמך לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו: הלוא ביום ההוא נאם־יהוה והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו: וחתו גבוריך תימן למען יכרת־איש מהר עשו מקטל: מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם: ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערו ועל־ירושלם ידו גורל גם־אתה כאחד מהם: ואל־תרא ביום־אחיך ביום נכרו ואל־תשמח לבני־יהודה ביום אבדם ואל־תגדל פיך ביום צרה:

אל

פירוש המלות

ארדה. ניחיתי להם כמהם דומיות: זבחו. ע"ז: תלמי שדי. מעלי' המחריסה: ויברח יעקב. ועוד זאת עשיתי לך: שמר. את הלאן: יטוש. עליו יפילם הקב"ה: אדוניו. הקב"ה: רתת. רעדה: נשא הוא. עסס זכה להגדלה: ישקון. כדי הוא להיות נושק עגל: יסוער. ל' כוס סערה: תלאובות. ארץ נהלה: במעריתם. באלרץ כנען: אשור. האלף נקמץ לשון הבטה: סגור לבם. את לבם הסגור: כי בי. שסעת מרים בעזרך: אהי. אני אהי' קיים מלך כראות היפוה מלכך: קטבך. ל' כריתה: נוחם. ל' ניחום: יפריא. ל' יפרה: תאשם. ל' שממה: ירטשו. יוסלכו נארץ: והריותיו. נשים מעוברות: יונקותיו. ינקון בנין: לעצבים. לעבוד ע"ז: יכשלו בם. נכשיל': עובדיה. גר אדומי היה: לאדום. בשביל אדום: נדמיתה. נכדמתה: שלחוך. לוייך: לחמך. נאוכלי לחמך: מזור. חולי ומכה: מקטל. מרוב הרג: ביום נכרו. ביום השגרו ביד אויב:

ספרק

אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ: וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה: כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָֹה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ: כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ: וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם: וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָֹה דִּבֵּר: וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד: וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יָרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה:

הפטרת וישב

בתרי עשר בעמוס סימן ב.

כֹּה אָמַר יְהוָֹה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם: הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי: וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם: וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת: וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי: וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָֹה: וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ: הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר: וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ: וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ: וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָֹה: שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָֹה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם: הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ: הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד: הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד: אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָֹה לֹא עָשָׂה: כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יֱהוִֹה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים: אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יֱהוִֹה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא:

הפטרת מקץ

במלכים א' סימן ג'.

וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַםִ וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן בְּרִית־אֲדֹנָי וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו: אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו: וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת: וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת: וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו: וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי: וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי: וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת

לא

פירוש המלות

הפרק. מקום שמתפרקין הדרכים: ולעו. ל' מהומה: והשפלה. יושבי השפילה: החל. ל' חיל. ות"י עמא הדין: בכסף צדיק. שהי' זכאי בדין בכסף שוחד: חבלים. ל' משכון: ענושים. ל' ענש: באלונים. ערמוני' קאישט"אנין: תעיק. ל' צוק': המשפחה. בני כולו: אם נועדו. אם לא נועדו יחדיו: אריה שאג. כך הקב"ה דבר אל הנביאים מי וגומר: והנה חלום. הבין שחלומו אמת: שכבה. שמעני שמכבה: ואתבונן. נתתי לב להסתכל בו: ותדברנה. אלו הטענות:

לא כי בנך המת ובני החי: ויאמר המלך קחו־לי חרב ויבאו החרב לפני המלך: ויאמר המלך גזרו את־הילד החי לשנים ותנו את־החצי לאחת ואת־החצי לאחת: ותאמר האשה אשר־בנה החי אל־המלך כי־נכמרו רחמיה על־בנה ותאמר בי אדני תנו־לה את־הילוד החי והמת אל־תמיתהו וזאת אמרת גם־לי גם־לך לא יהיה גזרו: ויען המלך ויאמר תנו־לה את־הילוד החי והמת לא תמיתהו היא אמו: וישמעו כל־ישראל את־המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי־חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: ויהי המלך שלמה מלך על־כל־ישראל:

הפטרת ויגש

ביחזקאל בסימן ל"ז.

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ואתה בן־אדם קח־לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו° ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל־בית ישראל חברו°: וקרב אתם אחד אל־אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך: וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא־תגיד לנו מה־אלה לך: דבר אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־עץ יוסף אשר ביד־אפרים ושבטי ישראל חברו° ונתתי אותם עליו את־עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי: והיו העצים אשר־תכתב עליהם בידך לעיניהם: ודבר אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו־שם וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם אל־אדמתם: ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה°־עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד: ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם ובכל פשעיהם והושעתי אתם מכל מושבתיהם אשר חטאו בהם וטהרתי אותם והיו־לי לעם ואני אהיה להם לאלהים: ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם ובמשפטי ילכו וחקותי ישמרו ועשו אותם:

°חבריו ק׳ °חבריו ק׳ °חבריו ק׳ °יהיו ק׳

וישבו על־הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו־בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד־עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם: וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי את־מקדשי בתוכם לעולם: והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו־לי לעם: וידעו הגוים כי אני יהוה מקדש את־ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם:

הפטרת ויחי

במלכים א׳ בסימן ב׳.

ויקרבו ימי־דוד למות ויצו את־שלמה בנו לאמר: אנכי הלך בדרך כל־הארץ וחזקת והיית לאיש: ושמרת את־משמרת | יהוה אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה למען תשכיל את כל־אשר תעשה ואת כל־אשר תפנה שם: למען יקים יהוה את־דברו אשר דבר עלי לאמר אם־ישמרו בניך את־דרכם ללכת לפני באמת בכל־לבבם ובכל־נפשם לאמר לא־יכרת לך איש מעל כסא ישראל: וגם אתה ידעת את אשר־עשה לי יואב בן־צרויה אשר עשה לשני־שרי צבאות ישראל לאבנר בן־נר ולעמשא בן־יתר ויהרגם וישם דמי־מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו: ועשית כחכמתך ולא־תורד שיבתו בשלם שאל: ולבני ברזלי הגלעדי תעשה־חסד והיו באכלי שלחנך כי־כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך: והנה עמך שמעי בן־גרא בן־הימיני מבחרים והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים והוא־ירד לקראתי הירדן ואשבע לו ביהוה לאמר אם־אמיתך בחרב: ועתה אל־תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה־לו והורדת את־שיבתו בדם שאול: וישכב דוד עם־אבתיו ויקבר בעיר דוד: והימים אשר מלך דוד על־ישראל ארבעים שנה

בחברון

פירוש המלות

גזרו. חתכו לשנים: היא אמו. בת קול אומרת היא אמו: ולבני ישראל. לשבט בנימין: לאחדים. אני אחברם: יחצו. יחלקו: לאיש. מושל ברוחך: בדרכיו. מה הוא מכון אף אתה תהא כן: בשלום. שהיה לשם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו: בחגרתו. היא החרב: ובנעלו. שסלקה לו קליגת גידמת:

בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנים: ושלמה ישב על־כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאד:

קריאה למפטיר בשבת וראש חדש

בשבת ור״ח חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין פרשה זו:

וביום השבת שני־כבשים בני־שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על־עלת התמיד ונסכה: פ

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני־בקר שנים ואיל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על־עלת התמיד יעשה ונסכו: קדיש לעילא.

הפטרת שבת ראש חדש

בישעיה סימן ס״ו.

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי ואי־זה מקום מנוחתי: ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־זה אביט אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי: שוחט השור מכה־איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם־אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרו: שמעו דבר־יהוה החרדים אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי־שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־חלה גם־ילדה ציון את־בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את־ירושלם וגילו

בה כל־אהביה שישו אתה משוש כל־המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי־כה | אמר יהוה הנני נטה־אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על־צד תנשאו ועל־ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד־יהוה את־עבדיו וזעם את־איביו: כי־הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי־אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את־כל־בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל־הגנות אחר אחד בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם־יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את־כל־הגוים והלשנות ובאו וראו את־כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם | פליטים אל־הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא־שמעו את־שמעי ולא־ראו את־כבודי והגידו את־כבודי בגוים: והביאו את־כל־אחיכם | מכל־הגוים | מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם־מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם־יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל־בשר:

והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה:

הפטרה לערב ר״ח שחל בשבת

בשמואל א׳ סימן כ׳.

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד

°אחת ק׳

מושבך

פירוש המלות

ותכן מלכתו. אף על העליונים: בתעלוליהם. ל׳ כי התעללת בי: אשביר. ל׳ משבר בנים: את. כמו עם: משד. ל׳ שדים: תמצו. ל׳ ומצית: מזיו. מתענוג: כבוד. ממון: תשעשעו. כדרך שמשעשעין את התינוק: וכסופה. רוח סערה: ובצבים. כמו עגלות צב: דראון. לשון בזיון: יפקד. ל׳ חסרון:

ופלטת

מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה: והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי שלום לך ואין דבר חי יהוה: ואם כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על* הלחם לאכול: וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם: ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה לי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי על כן לא בא אל שלחן המלך: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן מות הוא: ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה

חושה אל תעמד וילקט נער יהונתן את החצי* ויבא אל אדניו: והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

תקון חנוכה

יום ראשון של חנוכה שחל להיות בשבת מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורין פרשה זו

כאן מתחילים הספרדים.

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם: ס יברכך יהוה וישמרך: ס יאר יהוה פניו אליך ויחנך: ס ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום: ס ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם: ס כאן מתחילין האשכנזים ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אתו ויקדש אתו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וימשחם ויקדש אתם: ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפקדים: ויביאו את קרבנם לפני יהוה שש עגלת צב ושני עשר בקר עגלה על שני הנשאים ושור לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן: ויאמר יהוה אל משה לאמר: קח מאתם והיו לעבד את עבדת אהל מועד ונתתה אותם אל הלוים איש כפי עבדתו: ויקח משה את העגלת ואת הבקר ויתן אותם אל הלוים: את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם: ואת ארבע העגלת ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי עבדתם ביד איתמר בן אהרן הכהן: ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו: ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח ביום המשח אתו ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח: ויאמר יהוה אל משה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח: ס ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה: וקרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן נחשון בן עמינדב:

*אל ק'

*החצים ק'

קדיש לעילא ומפטירין רני ושמחי

פירוש המלות

ושלשת. תשהה שלשה ימים: האזל. אבן שסימנה מורה הליכת דרכים: אורה. החצים אצל האבן: דבר. דבר רע: הלחם. השלחן נקרא כן: הלחם. השלחן: נעות. בן אשת המרדות: להעבירו. להעביר.

הפטרת שבת וחנוכה

בתרי עשר בזכריה סימן ב׳

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם יְהוָה׃ וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃ וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃ הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃ וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ וָאֹמַר* יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה־מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־

*ואמר ק׳

זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃

ביום שני קורין כסדר יום לאמון אלא שבספר שני קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃

ומפטירין רני ושמחי

ביום שלישי קורין כסדר יום לאמון אלא שבספר שני קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃

ומפטירין רני ושמחי

ביום רביעי קורין כסדר יום לאמון אלא שבספר שני קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃

ומפטירין רני ושמחי

יום חמישי לא יחול לעולם בשבת שבת ראש חדש וחנוכה

יום ששי של חנוכה שחל בשבת מוליאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ואין אומרים קדיש ובספר שני קורין וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם

חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אליסף בן־דעואל:

קדיש לעילא. ומפטירין רני ושמחי

(מנהג ספרדים לומר פסוקים ראשונים ואחרונים של הפטרת ר"ח ומחר חדש)

ביום שביעי קורין כסדר יום ראשון אלא שבספר שני קורין פרשה זו

ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן־עמיהוד: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אלישמע בן־עמיהוד:

ומפטירין רני ושמחי

ביום שמיני קורין כסדר יום ראשון אלא שבספר שני קורין פרשה זו

ביום השמיני נשיא לבני מנשה גמליאל בן־פדהצור: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן גמליאל בן־פדהצור:

ביום התשיעי נשיא לבני בנימן אבידן בן־גדעני: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אבידן בן־גדעני:

ביום העשירי נשיא לבני דן אחיעזר בן־עמישדי: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אחיעזר בן־עמישדי:

ביום עשתי עשר יום נשיא לבני אשר פגעיאל בן־עכרן: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן פגעיאל בן־עכרן:

ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחירע בן־עינן: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אחירע בן־עינן: פ זאת ׀ חנכת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שתים עשרה מזרקי־כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה: שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע־מאות בשקל הקדש: כפות זהב שתים־עשרה מלאת קטרת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל־זהב הכפות עשרים ומאה: כל־הבקר לעלה שנים עשר פרים אילם שנים־עשר כבשים בני־שנה שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים שנים עשר לחטאת: וכל בקר ׀ זבח השלמים עשרים וארבעה פרים אילם ששים עתדים ששים כבשים בני־שנה ששים זאת חנכת המזבח אחרי המשח אתו: ובבא משה אל־אהל מועד לדבר אתו וישמע את־הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על־ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו: פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־אהרן ואמרת אליו בהעלתך את־הנרת אל־מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות: ויעש כן אהרן אל־מול פני המנורה העלה נרתיה כאשר צוה יהוה את־משה: וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד־ירכה עד־פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה יהוה את־משה כן עשה את־המנרה: ס

קדיש לעילא ואומרים הפטרה זו

הפטרה שבת שניה דחנוכה

במלכים א' סימן ז'

ויעש חירום את־הכירות ואת־היעים ואת־המזרקות ויכל חירם לעשות את־כל־המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יהוה: עמדים שנים וגלת הכתרת אשר־על־ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את־שתי גלות הכתרת אשר על־ראש העמודים: ואת־הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני־טורים רמנים לשבכה האחת לכסות את־שתי גלות הכתרת אשר על־פני העמודים: ואת־המכנות עשר ואת־הכירת עשרה על־המכנות: ואת־הים האחד ואת־הבקר שנים־עשר תחת הים: ואת־הסירות ואת־היעים ואת־המזרקות ואת כל־הכלים האהל° אשר עשה חירם למלך שלמה בית יהוה נחשת ממרט: בככר הירדן

°האלה ק'

הפטרת לשבת חנוכה

יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאל לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

אלה הם צורות הנגינות הנקראות בשם טעמים או מלכים:

א֮ א֒ א֕ א֡ א֨ א֞ א֗ א֔ א֑ א֟ א֜ א֣ | א֙ א֥ א֖

ואלה הם צורות הנגינות הנקראות בשם משרתים:

א֣ א֤ א֨ א֙ א֥ א֧ א֪ א֦

ואלה חלופי שמותם וכנוים:

א֮ ורקא. א֒ סגול (סגי). א֣׀ מונח לגרמיה. א֣ מונח (שופר הולך, עלוי). א֗ רביע. א֤ מהפך (שופר מהופך). א֙ פשטא. א֚ יתיב (שופר יתיב.) א֔ זקף קטן. א֕ זקף גדול. א֥ מרכא. (א֦ מרכא כפולה תרין טעמין.) א֖ טפחא (טרחא). א֑ אתנחתא. א֡ פזר. א֠ תלישא גדולה (תלשא). א֩ תלישא קטנה (תלשא, תרסא). א֨א֜ קדמא ואזלא. א֜ אזלא גרש. א֞ גרשים (תרין גרשין). א֧ דרגא. א֛ תביר. (א֖ טפחא.) אֽ סלוק (סוף פסוק ונהגו הסופרים לנקד אחריו ב׳ נקודות עומדות). א֓ שלשלת. א֪ יֶרַח בֶּן יומו. א֟ קרני פרה.

ועוד סימנים לתפארת הקריאה: אֽ מתג (געיא), כגון הָיְתָה הָרָקִיעַ. א־ מקף (סמיך). א׀א פסיק.

ספר בראשית

מנחת שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו.)

א בְּרֵאשִׁית דגש הבי"ת עם געיא פתח השי"ן. ב' רבתי. ובראש השיטה ובראש הדף הוא היא בי"ת של בי"ה שמ"ו. עיין ברבינו בחיי פ' בשלח וריקנאטי ריש פ' בראשית ובס' שערי אורה למהר"ר משה דלאקרט ז"ל במדה הראשונה על משה ואת: (ב) ורוח אלהים. כתב בעל הטורים שיש דמגיכי הכא ואידך ורוח לבשה את עמשי (ד"ה א' י"ב) קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה וגו'. ותימה גדולה על דבריו. כי אין דרך המסורת למסור סימן במה שלא נמצא בכתוב ולומר קרי ביה. ובלי ספק שנוסחא משובשת נזדמנה לפניו והנוסחא האמיתית היא ורוח אלהים לבשה את זכריה (ד"ה ב' כ"ד). וכן כתב מוהר"ר מאיר אנגיל במסורת הברית הגדול. ומה שנמסר בפ' ויקהל רוח אלהים ה' בלישנא. הייגו כל הכתובים רוח אלהים בין בוא"ו בין בלא וא"ו כמו שמונה והולך שם: (ג) יהי אור. בגלגל ובלא מקף כן הוא בדפוס קדמון ובספרי ספרד. וכן הוא לבן אשר. ולבן נפתלי בלא גלגל ובמקף. וזהו חילוף ראשון שביניהם. והאנשים האלה היו שני ראשי ישיבות במסורת שם האחד יעקב בן נפתלי ושם השני אהרן בן אשר. וכמ"ר אברהם דבלמש קרא אותו משה בן אשר. ובשלשלת הקבלה כתוב שאחרי דור רבינו סעדיה גאון היו שני חכמים גדולים שנחלקו על מלות הרבה בתורה ובטעמיהם. ונקראו ר' אהרן בר משה משבט אשר. ור' משה בן דוד משבט נפתלי ע"כ. ואנחנו סומכים על קריאת בן אשר. וכן סמך עליו הרמב"ם ז"ל וכמנהג מערבאי. ומדינחאי סומכי' על קריאת בן נפתלי. וזה כלל גדול במקרא. על כן דע אותו ולא אצטרך לשנותו בכל מקום: (ו) רָקִיעַ. כתוב במכלול דף ק"י וכמו שגולים אותיות אהו"י בנשימה לבד אף על פי שאינם נכתבות. כך גולים פעמים בהרגשת תנועה אף על פי שאינם נכתבות כמו בֹּתַּח רֵיחַ נִיחֹחַ שׁוֹמֵעַ גֹּבַהַּ שהוא כמו נוֹשֵׂאַע דכן כתב בס' עט סופר ז"ל. אנו נוהגים לקרוא הא"ף אחת בתיבה שיש בסופה אחת מאותיות ח"ע כמו סוֹבֵחַ אנו קורין סוֹבֵאחַ. מַקְצִיעַ מַקְצִיאַע ואות הא"ף נקרא אות גנובה עכ"ל. וכ"כ בס' לשון דף קל"ח ובספר מאזני לשון הקדש דף כ"א ובעל מקנה אברהם כתב בשער ג' בשם רבו הר"ל שכל שלום שקריאת האות נגרוים מגע למולא הכח שתורה עליו הנקודה הקודמת ליה. כי אם היא צירי או חירק. תתנועע הפתח במולא היו"ד ואם הנקודה חולם או שורק. תנועת הפתח נוטה למולא הוי"ו. אך היו"ד רפה אחד בקריאה עד שתראה כמעט נחה. ולשון הרמ"ה על מלות אלו ואתה עיף ויגע חסר יו"ד דקרי קדים לעי"ן ולא כהיבא כשמע עשו חסר וא"ו דקרי ולא כתיב. יהושע חסר וא"ו דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב. וכתב הלונזאנו שנראה מדבריו שצריך לקרות וַיִּגַע בְּשַׁמְעַ יְהוֹשֻׁעַ. עוד כתב הרמ"ה לשוח בשדה מלא חד וא"ו כתיב וקרי. ושמו שוע מלא חד וא"ו כתיב וקרי. וכתב עליו הלונזאנו נמצא לדבריו וא"ו זו כאלו נקודה בשורק ובפתח. וכן וא"ו מדוע אתה יושב לבדך. כן ויאמר אם שמוע תשמע נקודה בחולם ובפתח: (יא) תדשא. כתב בעל שברי לוחות שכל מלת תַּדְשֵׁא נמסר כן הוא במאריך וכן הוא בספרים מדוייקים ועיין מה שאכתוב במאמר המאריך בסוף הספר בס"ד בתירוץ תקירה ג' דֶּשֶׁא. במקצת ספרים בזקף קטן וכן נראה כי כן דרך לבא זקף קטן אחר הפשטא. אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ברביע. וכן נכון כפי נגון הטעמים וכן העיד רד"ק בספר עט סופר: עשה פרי למינו. וכן ועץ עשה פרי שניהם בדגש הפ"א הראשון מדין מפסיק ומדין אתי מרחיק והשני מדין דחיק שהוא במקף. עיין במכלול וספר פתח דברי בכלל אתי מרחיק ועיין עוד מה שאכתוב בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליה"ו בסוף הספר בע"ה: זרעו בו. בספרים כ"י ובדפוס קדמון שניהם במקף ובלא מאריך וכן כתב א"ח: (יד) יהי מארת. בפסיקתא דהמדש לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד שנאמר יהי מאורות מארת כתיב. ובירושלמי פ' בתרא דתענית ברביעי היו מתענים על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם. דכתיב ויאמר אלהים יהי מאורות מארת כתיב. ופי' רש"י דכיון שהוא חסר משמע מארה והיו מתענים כדי שלא תפול המארה על התינוקות ועיין עוד ביפה מראה שם סי' י"ב ובזוהר דף י"ט ודף ל"ג מ"ו קמ"ו קמ"ט ופ' בא דף ל"ה ופ' תרומה דף קפ"ז ופ' ויקהל דף כ"ה ופ' פנחס דף רל"ד: והיו לאתת. חסר דחסר עיין זוהר דף מ"ו: ולמועדים. קריאת כל ווין שרוקין בראש תיבה באל"ף שרוקה כאשר כתב ר' יהודה חיוג וכאשר קבלנו קריאתן דור אחר דור: (טו) והיו למאורת. במסורת כתיבת יד נמסר עליו מלא וא"ו קדמאה וכן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון גם הרמ"ה ז"ל כתב בלשון הזה יהי אור ויהי אור כל הדין ליכא לאורייתא דאור מלא וא"ו כתיב מארת ב' חסר דחסר בלישנא וסימן ויאמר אלהים יהי מארת ויעש אלהים את שני המארת: והיו למאורת ברקיע השמים. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא עכ"ל וכן הוא במלאי' וחסרים שמצאתי בראש מקרא ספרדית כתיבת יד שהועתקו מספר הלל הסופר הוא היה גבר אחד בעת המסורת וספרו היה בעיר טוליטולא כמו שכתב רד"ק פעמים רבות. וכתוב בספר יוחסין שבשנת התק"ו כ"ח לאלף החמישי היתה גזירה גדולה במלכות ליאון ואז הוליאו משם ספר הארבעה ועשרים שכתב אותם ר' הלל וממנו היו מגיהים כל הספרים ואני ראיתי חלק מהם שנמכרו באפריקא ובזמני היה ע' מאות שנה שנכתבו ע"כ. ובעל שברי לוחות כתב שלפי דעתו היה שמו הילל עיין שם. וזכור זאת כי בכל מקום אשר אזכיר שמו זה הוא: (טז) את המאור הגדול. במקרא כ"י נמסר עליו לית וחסר אבל הרמ"ה כתב את המאור מלא וכל לישנא דמאור באורייתא דכותיה מלא בר מן אחד שמן למאר קדמאה דתרומה עד כאן לשונו. וכן הוא בספרים מדוייקים ופי' לית ר"ל אותה מלה שנמסר עליו לי' אין אחרת כמוה: (יח) ולהבדיל. במקצת ספרים הוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ובמקצתם הלמ"ד בשוא ופתח וכן כתב בעל א"ת בהוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ופתח וכן העיד הרב ר' מנחם המאירי בספרו הנקרא קרית ספר. הזכיר שזו המכה קראו בא"ס סימן ל"ב וטעם המלה זקף קטן. ובמאמר המאריך אהוה דעי על אלו המאריכין ע"ש בתירוץ תקירה ב': (כ) ויאמר אלהים ישרצו המים. פרש' פתוחה. ובמקצת ספרי הדפוס אין כאן הפסק פרש' וא"ת כתב שהיא פרשה פתוחה וכן העיד על זה במקומות רבות ועל שמו אכתבם. וכן ראיתי בספרים המדוייקים מגלות ירושלם אשר בספרד שאנו סומכים עליהם. וכן דעת הרמב"ם: (כא) התנינם. חסר יו"ד בתרא ע"פ המסורת וכן נדרש בב"ר פרשה ז' זה בהמות שדי ולויתן שאין להם בן זוגות. עיין יפה תואר בס סי' ה' ומזרחי וגור אריה וזוהר פ' בא דף ל"ד ופ' תרומה קע"ו: הגדלים. דגש בגימ"ל: עוף כנף. מלא וא"ו גם הרמ"ה ז"ל כתב: ועוף יעופף על הארץ. תרווייהון מלאים וא"ו כתיב וכל לישנא דעוף באורייתא דכוותא מלא: (כז) בצלם אלהים. קדש: (כח) וכבשה. חסר וא"ו כתיב ונדרש בס"פ הבא על יבמתו ובתנחומא פרשת נח וב"ר פ' ח' י"ד. עיין יפה תואר שם ורש"י ומזרחי וגור אריה: (ל) וּלְכָל־עוף השמים וּלְכָל | רומש. זה הכלל כל שנסמך נקוץ וכל שנטעם גלא"ם: ירק. בשש נקודות: (לא) והנה טוב מאד. במדרש רבה פ' ט' בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב מות ור"ל בספר חדושיו על התורה ובלאמרינן נמי התם שהיה רשב"ל יושב ודורש דבר זה בשם ר"מ וכן צריך לפרש הא דאמרינן התם פ' כ' ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור. בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור והתם נמי אמרינן כי היא היתה אם כל חי. רשב"ל אומר עם כל חי. ובפי' רש"י הנה טוב מות הדא היא דכתיב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו דבוב איכו חוטא. ועיין זוהר פ' תרומה סוף דף קמ"ט ודף קמ"ב ופ' פקודי דף רכ"ע ופ' אחרי מות דף ס"ב ברעיא מהימנא. וכתב בעל מתנות כהונה בשם הירושלמי דר"מ היה דורש אור בעד עור בחילוף אחה"ע וכן כתב רבינו בחיי ז"ל וכיולא בזה אמרו בב"ר פ' ב' ויאמר אלהים יהי אור זה אברהם. הדא הוא דכתיב מי העיר ממזרח וגו' אל תקרי העיר אלא האיר. עוד כתב היפה תואר יש לומר דמאד הוא מות בחילוף האל"ף בוא"ו והדל"ת בתי"ו. דאותיות אהו"י ודטלנ"ת מתחלפות ועיין מ"ש בפ' ויגש אל ובני דן חשים וד"ה ב' ל"ג על ויעתר לו ולפניה א': **ב** (א) ויכלו. חסר וא"ו כי הוא בגמטריא ע"ב ונרמז בסוף מעשה בראשית עם ו' ה' ו' בראשי תיבות ויכלו השמים והארץ וי"מ ויכלו נעשו כלים והרמז לו' קצוות הנקראים מלאכת שמים וארץ ועד"ה נכתב חסר כי הוא מלשון כלה הכלולה מן הכל וכמו שאמרו רז"ל בא ונצא לקראת השבת המלכה: (ד) אלה תולדות. סימן זה מצאתי במסורת כתיבת יד מן זה חסר תולדת עד תולדת יצחק תולדת כתיב ומן תולדת יצחק עד סוף ספר תלדות כתיב בר מן חד תלדת כתיב חסר דחסר ואלה תלדת ישמעאל וב' מלא דמלא אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ ובמסורת הדפוס איתמר בלישנא אחרינא אך צריך לתקן מה שכתוב וג' כתיב תולדות ודא ודא חדא היא וצריך לומר וג' כתיב תלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא בתראה והרי לך גם כן לשון מסורת הרמ"ה ז"ל תולדות אחד מלא דמלא בתרין ווי"ן וסימן אלה תולדות השמים ואחד חסר דחסר וסימן ואלה תלדת ישמעאל. וג' כתיב תלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וסימן תלדות עשו הוא אדום ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר אלה תלדות יעקב ובתרא תולדת כתיב וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה עכ"ל. וכלל יהיה בידך שהרמ"ה ז"ל לא דבר אלא בתורה ובבראשית רבה פ' י"ב ושמות רבה פ' ל' כל תולדות שנאמרו בתורה חסרים בר מן תרין וכו' כמ"ש בסוף רות ועיין מה שכתב על זה המקובל מהר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ בפי' שרש ישי על פסוק ואלה תולדות פרץ ומוהר"ר מאיר אנגיל במסורת הברית הגדול סוף רות: בהבראם. ה"א זעירא ועיין ס' הזוהר דף כ"ה ופ' לך לך דף ל"ג ופ' האזינו דף רצ"ז ובתיקוני הזוהר סוף תיקונא שבעין בחיי וריקאנטי ומערכת האלהות פ"ס וסוף פ"ע גנת אגוז חלק ב' [illegible] דף כ"ה ועיין מ"ש בפ' האזינו על הליי' תגמלו זאת: (ו) והשקה את כל פני האדמה. מלת את לבן אשר בצירי ובמאריך ולבן נפתלי בסגול ובלא מאריך ובמקף כפי הנראה בחילופים שנדפסו וקשה שרוב הספרים הם כבן נפתלי אחר כך מצאתי בחילופים כתיבת יד בהפך והשתא לא קשיא מידי: (ז) וייצר ה' אלהים את האדם. בשני יודי"ן וכן דרשו בפ' הרואה אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי ולנפה וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ביו"ד אחד לבד וכן כתוב במכלול דף קכ"ע וגם הרמ"ה כתב וייצר ה' אלהים תרין במעשה בראשית קדמאה מל' בתרין יודי"ן תניינא חסר חד יו"ד ועיין באדרא דנשא דף קמ"א ע"ב: (ט) ועץ הדעת. בזקף גדול: (י) ונהר יצא מעדן. בחומש כ"י קדמון יוצא מלא וא"ו וכתב עליו בס' כ"ג יוצא ובס' כ"ב יצא חס' ע"כ וזה פשוט מהמס' שהוא חסר וא"ו וכן לשון הרמ"ה ונהר יֹצֵא מעדן חסר וא"ו וכל יֹצֵא בגירדא באורייתא דכוותיה חסר בר מן ג' מלאים וסי' הנה יוֹצֵא דויאמר ה' אל משה השכם. ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה'. כחצת הלילה אני יוצא: (יב) וזהב הארץ ההוא. הזי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן פ' י' שער א' והמסורת ג' מלין

בטעם וּזְהַב הארץ ההיא וְשָׁדֶה מגרש עליהם וּסְגַר פֻּם אַרְיָוָתָא דניאל ו': השהם. בספרי' כתיבת יד ובדפוס קדמון שני ההי"ן בפתח וכן כתב א"ת: (יג) ושם הנהר. במקף לא בקדמא וכן השני א"ת. ובכמה ספרים מלאתי השני בקדמא: (טו) לעבדה ולשמרה. ברוב הספרים שתי ההי"ן במפיק ובאיזה ספר יש בשניהן הקו של רפי אולי ירמזו למדרש רבה פי"ו דאמרינן התם לעבדה ששת ימים תעבוד ולשמרה שמור את יום השבת לקדשו. ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים וכתיב תשמרו להקריב לי במועדו וכתב בעל יפה תואר שם פי"ח שהה"א איננה כינוי כי אם מקור כמו לאכלה לקרבה ועיין פ' ר' אליעזר פ' י"ב: (כ) ויקרא האדם שמות. עיין מה שאכתוב בפ' במדבר בסיעתא דשמיא: (כא) אלהים תרדמה. יש פסיק בין שתי המלות מפני כבודו של שם: (כב) הצלע. מלרע והצד"י דגושה וכתב א"ת שהלמ"ד בקמץ ברוב ס"ס המדוייקים ובהללי שלא כדברי המדפיס ע"ש. גם בעל הלשון כתב שהוא בקמץ ובספר רב פעלים כתב בלשון הזה והחכם ר' יעקב גומיל העיד כי ויבן אלהים את הצלע המסורת עליו ל' קמץ וברוב הספרים המדוייקים מצאתיו פתוח וכן צלע אל צלע יחזקאל מ"א ואין יכולת במסורת להכריע בצירויי הצד"י ומלרע איזה פתוח הלמ"ד ואיזה קמץ אבל סגולי הצד"י באים מלעיל ופתוחי הלמ"ד לעולם עכ"ל: ויבאה. ב' חסר יו"ד וחברו ויבאה יצחק האהלה ובזוהר פ' בראשית ויבאה בגימטריא כ"ד כנגד כ"ד קשוטין פי' התכשיטים בס' ישעיה. ועיין שמות רבה פ' מ"א ומדרש חזית פ' כפת תפנכה: (כג) לֻקְחָה־זֹּאת הלמ"ד במאריך והקו"ף בחטף קמץ ורפה. שרשים ואפודי. והיתה ראויה להדגש כי הוא מבנין פועל ובס' פתח דברי כתוב ולנקבה פֻּעֲלָה איך לא עֻזְּבָה שֻׁלְּחָה אמנם לֻקֳחָה זאת רפוי בלא טעם רק להקל ע"כ. ור' יונה כתבו בספר הרקמה עם דומים אחרים שהם בחטף קמץ: זאת. הזי"ן דגושה: (כה) ויהיו שניהם ערומים. נכתב בוא"ו ודגש המ"ם שלא כמנהג ובמסורה ב' מלא ודגשים ותברו ובגדי עֲרוּמִּים תפשיט איוב כ"ב וסימן בין ערומים שהוא לשון ערמה ובין ערומים שהוא לשון ערטילאין חכימין הפין ערטילאין דחיקין פי' דגשים וסימן אחר דברי חכמים בנחת נשמעים עיין מסורת איוב סי' ע"ו ושרשים שרש ערם והגהה שם. אח"כ מצאתי להרמ"ה ז"ל בהקדמת ספרו שכתב זה לשונו כל אתא דקריא דגש באורייתא לא סמיך לה מקמה אתא דכתיבא ולא קריא בר מן חמשה מלה מנהון מלאים וא"ו ותרין מנהון מלאים יו"ד ופי' ויהיו שניהם עֲרוּמִּים דגש מ"ם קדמאה ומלא וא"ו מקמיה שמעתי את תְּלוּנֹּת ותכל תְּלוּנֹּתָם דדגישי נוני"ן דיליהון ומלאים וא"ו קדים לנו"ן ותרין מלאים יו"ד וַיָּבִיאּוּ לו את המנחה אשר בידם. תָּבִיאּוּ לחם תנופה דדגישי אלפין דידיהון ומלאי' יו"ד קדים לאלף ושאר אורייי' חסרין: יתבששו. בהעתק מספר הללי כתוב יתבוששו מלא ובירושלמי יתבששו חסר עכ"ל ובכל הספרים חסר גם הרמ"ה ז"ל כתב ולא יתבששו חסר וא"ו כתיב באמצע תיבותא עכ"ל וכן מוכיח מדרש רבה שכתבתי בפ' כי תשא על כי בשש משה:

ג (א) אמר אלהים לא תאכלו. ברביע וכן כתב א"ת: (ה) כי ידע. בספרים כ"י ובדפוס קדמון חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכן הוא בהעתק מס' הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ידע אלהים חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב וכל ידע דאורייתא דכותא ודכוותא וידע דעת עליון וחסר עליהם תלתא וחסר ודכותא ידעי טוב ורע חסר וא"ו דקרי ולא כתיב ע"כ ועיין מ"ש לעיל במלת רקיע: אכלכם. הכ"ף בקמץ לבד וכן הוא בכל ס"ס כי לא יבאו שני שואין בראש תיבה אף כי שלשה וכתב המכלול דף קפ"ז ופעמים משתמשים עם הקמץ שוא להודיע כי הוא חטף כמו אֲנִי צָרִי אבל אם מדגש האות שאחריה או שהיא בשוא נח ינקדו בקמץ לבדו כי אין לטעות בהם כמו רָנִּי שמים ישעיה מ"ד קָרְבַּן קָדְשׁוֹ כי בודאי הם קמץ סתום עכ"ל וכן דעתינו לעשות הנקודות כדברי רד"ק ובס"ס בסמוך על כללי קמץ חטוף שכתבו המדקדקים ועיין מ"ש בפ' תולדות יצחק על מלת ואכלה ובתהלים סימן קי"ח: כי ידע אלהים וגו' והייתם כאלהים. הראשון קדש והשני חול מס' סופרים פ' ד' ובמדרש רבה פ' ד': ידעי. חסר וא"ו כמ"ש לעיל על כי ידע: (ז) כי עֵירֻמִּם הם. בהעתק מספר הללי יש פלוגתא אם מלא או חסר וכן כתב הרמ"ה וידעו כי עֵירֻמִּם הם מל' יו"ד קדים לרי"ש וחסר וא"ו וחסר יו"ד בתראה כתיב: ויתפרו עלה. כתב בעל מנחת כהן יש ספרים מדוייקי' עלי כתיב ביו"ד עכ"ל אך בכל הספרים מצאתיהו בה"א וכ"כ מדברי השרשים שרש עלה והגהת ר' אליה שם ובמ"ג עלה ז' ב' כתיבי ה"א וה' כתיבי יו"ד ויתפרו עלה תאנה. והנה עלה זית טרף. והביאו עלי זית וגו' נחמיה ח' והם חמשה באותו פסוק כתיבי יו"ד ויש שם חסרון הניכר שלא כתב ועלי תמרים. ותמיה אני שלא הביא קול עלה נדף. כנבל עלה מגפן ישעיה ל"ד והיה ראוי לומר ט' ד' בה"א וה' ביו"ד. עוד נתקשיתי בלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתפרו עלה תאנה ה"א כתיב בסוף תיבותא ודכותא עלה זית טרף בפיה ותסר עליהם תרין ע"כ דמשמע מינה לכאורה דקול עלה נדף כתיב ביו"ד ולאו הכין הוא. ושאלתי לחכם לונזאנו והשיב דהרמ"ה ומסורה לא איירי אלא במלת עלה שהעי"ן בחטף פתח והלמ"ד בצירי שהוא סמוך אבל קול עָלֶה נדף וכנבל עָלֶה מגפן העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול שהם מוכרחים ונקוטא קאמר מר דכר מעיינן בהר הכי בלישנא דהרמ"ה אתייא סיפא כגלויי רישא דאמר ומעניין אחר עֲלֵה אל ה' וכל לשון דעלה דכותא וכל לישנא דעל דקרי למ"ד דידיה בצירי יו"ד כתיב בתריה. עוד כתב לעיל מינה בדוכתא אחריתי כמש עלי דכך יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל דכותא בהדין עניינא יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל לישני דע כמא באורייתא ה"א כתיב וכל לישנא דעלה דכותא ה"א כתיב. והכי כולהו מכרסא אתו שפיר וליכא בהון קושיא כלל. עוד כתב בהקדמת ספרו ארבעה דכתיב ה"א בסופייהו בלשון רבים באורייי' וסימן ויתפרו עלה תאנה כתרגומו רעה צאן עבדיך. כי מעלה גרה המה. את כל מדוה מצרים דקללות ואילו אכל שדה העיר לא מסיבנא בהדייהו דל' יחיד הוא כתרגומיה: (ט) איכה. דגש ביו"ד: (י) עירם אנכי. עירם אתה. שניהם חסרים: (יא) אכל ממנו. הכ"ף בקמץ לבד והוא חטוף כי הוא סמוך: (יג) עשית. התי"ו בלא שוא: (יד) ויאמר ה' אלהים אֶל הנחש. בטרחא א' לבד ברי"ש: אלהים. גלגל בה"א: כי עשית זאת. כי בגלגל לא במקף וכ"כ א"ת. זאת. דגש בזי"ן: (טז) עצבונך. הצד"י דגושה: (יז) כי שמעת. צריך להיות בזרקא א' לבד בתי"ו ואין כאן לעשות מלעיל או מלרע: בעצבון תֹּאכְלֶנָּה. הכ"ף בשוא לבדו לקריאת ב"נ ולקריאת ב"א שאנו סומכים עליה בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן בפ' ח' בביאור החטפים ועיין מ"ש בריש פ' לך לך על מברכיך וביחזקאל סימן ד': (יח) ודרדר. בכל ספרים שראיתי שני הדלתי"ן בפתח וא"ת כתב במקצת ספרים דל"ת שניה בקמץ וכ"כ בעל רב פעלים ועיין גם כן מ"ש ביהושע י': (יט) בזעת. בדפוס קדמון וגם בספרים מדוייקים כתיבי יד מלרע שופר הפוך בעי"ן וכן כתב אור תורה בטעיות: אפיך. ב' מלאים בזעת אפיך וברוח אפיך נערמו מים וסימן קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף: כי עפר אתה. בזקף קטן באל"ף כי הוא מלעיל והוא הראשון שנמסר במסורה גדולה אתה דטעם מלעיל: (כא) ויעש. בטרחא אחד לבד:

ד (ג) ויבא קין. ויבא מלרע הקדמא בבי"ת בספרים מדוייקים ובספר אחר כ"י ויבא קין יש שופר בבי"ת וזקף בקו"ף: (ד) מבכרות. כתוב בהעתק מספר הללי מבכרות מלא וא"ו בתרא ובירושלמי חסר דחסר ובכל הספרים שלנו מלא וא"ו בתראה וכ"כ הרמ"ה על זה חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנייתא ושאר לישנא דבכרת באורייתא חסר דחסר: ומחלבהן. הבי"ת רפה: (ז) הלוא אם תיטיב. כתוב בהעתק הללי הלא ירושלמי הלוא מלא ע"כ. ובכל הספרים מלא והוא הראשון ממלאים שבתורה ע"פ המסורת, וסימן כמסר במ"ג בפ' שלח לך. וכן כתב הרמ"ה על זה הלוא י"ב מלאים וא"ו ואל"ף ודא היא מסורת לכולא אורייתא והביא כל הי"ב כעין מסרה שלנו וחד חסר דחסר וא"ו ואל"ף ומלא ה"א. הלה הוא ברבת בני עמון פרשת דברים. ובסוף כתב וליכא דמסרי' בהון אליסר. הלין דאמרן, ואידך הלוא הוא כמוס עמדי. וליתא דההוא בכלהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב. ואית נוסחי דכתיב בהו הלוא גם בנו דבר מלא. ושיבושא למסורה הוא. דרובא דנוסחי דיקי פליגי עלייהו עכ"ל: אם תיטיב. בספרי הספרד בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל הלוא אם תיטיב מלא תרין יודי"ן חד קדים לטי"ת וחד בתריה ודכותיה ואם לא תיטיב: שאת. חד מן הפסוקים דלית להון הכרע אי מהאי גיסא או מהאי גיסא וסימן במסורה גדולה פ' וילך ועיין מ"ש בסוף פ' משפטים: ואליך תשוקתו. תי"ו ראשונה דגושה: (ח) בין אחיו ויהי בהיותם בשדה. בספרים כ"י המדוייקים אין כאן פסקא וגם בת"ת. ותמהתי על בעל שבבי לוחות שבעי' אלת פריגמא לקח זה לדוגמא וכתבו גם כן בסוף מאמר י' במסורת המסורה וכן כתב אור תורה שטעה המדפיס לעשות כאן פסקא וגם הרמב"ם ז"ל והרב המאירי ז"ל לא מנאו כאן לאם פרשה: (יג) מנשוא. כבר הדעות בזאת המלה בקריאת ספר לגאון המאירי ובס' שמן ששון כתוב שהוא חסר. הם חמשה שכוונו לדעת אחד. וכן נמצא במקצת ספרים ישנים וגם בס' עזרא ובס' ירושלמי. ועמהם הסופר ר' מאיר שדינו להיות חסר ושכנגדם הם ג' ועוד המכריע. אבל בהללי הוא מלא. ומסר עליו לית ומלא. וכן הוא בס' ספרד וכן כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו ואל"ף כתיב. וכתב אור תורה שזה עיקר: (יד) כל מצאי. רפה בכ"ף: (טו) כל מצאו. דגש בכ"ף: (יח) ועירד ילד את מחויאל. כתב יו"ד ומלא וא"ו קדי' ליו"ד ומחייאל ילד את מתושאל דגש יו"ד קדמאה ויתיר יו"ד תנייתא בתריה ומסרא קדמאה וא"ו בתרא יו"ד הרמ"ה ז"ל. גם במסורת כ"י יש פרשת בהעלותך כתיב מחויאל ומחייאל עם ז' זוגים מתחלפים מן ב' ב' בחד ענין קדמאה וא"ו תנייתא יו"ד. ועיין עוד מ"ש בפרשת ויצא סימן ל': (יט) שתי נשים. כתב המכלול דף קל"א כי כל שוא נע וסמוך לאחד מאותיות בג"ד כפ"ת האות ההוא אשר מבג"ד כפ"ת תרפה כגון בביתך זולתי מלת שתים שתי לפי' קורא ב"א בראש המלה אל"ף גנובה אשתים אשתי. וכן קוראים אנשי מזרח ועיין מ"ש בשופטים ט"ז: (כב) וצלה גם הוא. רפה בגימ"ל. הוא. כתוב בוא"ו וקרי היא ביו"ד. כן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון וכן כתב אור תורה: תובל קין. כתוב במסורת פרשת ויגש על פסוק ויולד ליוסף. תובל קין למדינחאי מלתא חדא כתיב וקריין למערבאי תרין מלין כתיב וקריין. ואנן קיימא לן כמערבאי וכ"כ הרמ"ה ז"ל תובל קין תרין מלין כתיב וקריין. עוד כתב את תובל קין מלא וא"ו כתיב ודכותא ואחות תובל קין. ומסור עליה ארבעה מלאים ולא מסייתי. ולפום נוסחי דייקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבד מהלין תרי וחד חסר וא"ו ותבל דבני יפת דכולהו נוסחי דאתו לידן חסר וא"ו כתיב: (כג) הַאֲזֵנָּה אמרתי. בכמה נוסחאות הדפוס וכ"י הה"א בפתח והאל"ף בשוא לבדו והזי"ן בסגול והחזקוני כתב שהזי"ן בצירי. וכן ראיתי בנוסחאות כ"י ודפוס ישן. וכ"כ במכלול דף ל"ד שמשפטו הַאֲזֵנָּה בשקל הַפְקֵדְנָה גם בעל ס' פתח דברי כתב דף ל"ו שהאל"ף נחה ועיין מ"ש בישעיה ל"ב: (כה) כי שת לי. כל קמץ שיב' במקף קריאתו בקמץ חטוף ואם ישתתף עם הקמץ מאריך לא יטעפנו המקף כמו כי שָׁת־לִי אלהים אשר גֵּר־שָׁם אברהם מִשְׂגַּב־לָנוּ לשון למודים ועיין מ"ש בפרשת מסעי עם ים המלח: (כו) ולשת גם הוא. דגש בגימ"ל:

ה (א) בדמות אלהים. קדש: (ג) כצלמו. בכ"ף. וכן הביאו בעל המסורת במנין אלפא ביתא חד כתיב בבי"ת וחד כתיב בכ"ף. וכן כתב א"ת בטעיות ולשון הרמ"ה על זה קדמאה בצלמו בבי"ת בתראה כצלמו בכ"ף וסימן בצלמו כדמותנו: (ד) ויולד בנים ובנות. כתב הרמ"ה מלא וא"ו וכל בנות דכותא ודכותא את בנות האדם וכל דכותא מלא ודכותא ובנות אנשי העיר וכל לישנא דכותיה. עוד כתב אח"כ ובנותיו לבנותיו ב' מלאים דמלאים וא"ו ויו"ד וסימן וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו כל נפש בניו ובנותיו וכל שאר' לשון בנתיו חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב ועיין מ"ש בפרשת ויצא על את בנתיך: (ה) ויהיו כל ימי אדם. ברוב הספרים בשני גרשין: אשר חי. במקף לא בשופר: (ו) ויחי שת חמש. סתומה א"ת וכן ראיתי במדוייקים: (ז) הולידו. הגלגל בדל"ת: (ט) ויחי אנוש תשעים. סתומה: (טו) ויחי מהללאל חמש. סתומה: (יח) ויחי ירד שתים. סתומה: שתים. דגש בתי"ו: (כא) ויחי חנוך חמש. סתומה: (כד) כי לקח. במקף: (כה) ויחי מתושלח שבע. סתומה: שבע ושמנים. בדפוס קדמון ובספרים כתיבי יד חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכ"כ מהעתק של הללי שכתב שתים ושמנים דמתושלח נגלה ש"מ שהלשון חסר ובמסורה אחרינא כמי כ"י כמסר ו' שמונים מלאים בכל המקרא וסימן תנייתא דמתושלח והאחרי' הם בנביאים וכתובים כמ"ש במסורת הדפוס כאן ושופטים ג' והא לך גם לשון הרמ"ה ז"ל שמונים אחד לחוד באורייתא מלא וא"ו. תלתא פסוקים בשני מתושלח ולמך מליעא הוא מלא וסימן ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמונים מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל שארא כולהון חסרים וא"ו וכולהון מלאים יו"ד ע"כ

ובמקרא

ובמקרא גדולה ושמונים קדמאה דמתושלח כתיב מלא וא"ו וגם נמסר עליו ו' מלאים
והם שתי טעיות: (כו) מתושלח אחרי. בפשט': (כח) ויחי למך שתים. פתוחה:
(כט) זה ינחמנו ממעשנו. בהעתק מספר הללי יש חילוק ובספרים שלנו חסר וכ"כ
הרמ"ה ז"ל זה ינחמנו ממעשנו חסר יו"ד כתיב: ומעצבון. הצד"י דגושה:
(לא) ושבע מאות. מלא וכ"כ מהעתק של הללי שכתב וחמש מאת שנה דלמך חסר
ש"מ שהאחר דלמך מלא שמנה מאת דאדם וחמש מאת דלמך ארבע מאת שקל כסף
דעפרון וכ"כ בעל מנחת כהן. וכן הם כולם בהללי. וה"ר במ"ג בלישנא אחרינא.
מאת ב' חסרים וסי' אחרי הולידו את שת. אחרי הולידו את נח. ארץ ארבע מאת
שקל. גם הרמ"ה ז"ל הביאם כן ע"כ וכתב לבסוף ושאר' אורייתא כל לישנא דמאות
מלא וא"ו כתיב ע"כ וסימן אחר נמסר במ"ג ריש ס' במדבר ועיין מה שהגהתי שם:
(לב) ויהי נח. סתומה: ו (ב) ויראו בני האלהים. חול וכן אשר יבואו בני
האלהים שבסמוך: (ג) באדם לעלם. חסר וא"ו ועיין ס' הזוהר דף כ"ח ע"א ומ"ש
בפ' כי תשא סימן ל"א: (ד) הנפלים. חד מלא וב' חסרים וסימן הנפלים היו
בארץ חסר יו"ד קדמאה וגם ראינו את הנפילים מלא דמלא. בני ענק מן
הנפלים חסר יו"ד קדמאה ובזוהר פ' וירא סוף דף קי"ז אמר ר' יצחק הקב"ה
רואה אותו העובר שאינו ראוי לצאת לעולם ומקדים להמיתו במעי אמו שנאמר
הנפלים היו בארץ וגו'. הנפלים כתיב בלא יו"ד כתשובה וכו'. ועיין מסורת ברית
הגדול פרשת שלח לך: ההם. ה"א שניה בצירי: אחרי כן. תרין מלין ומקף ביניהון
וכולהון כתיבים כן וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ה) יצר מחשבת. כתוב בהעתק מספר הללי
מחשבת חסר ובירושלמי מלא עכ"ל ובמסורת שלנו בדפוס פרשת ויקהל נמסר ג' חסר
וסימן לחשב מחשבת ומחשבת ולחשב. עשי כל מלאכה וחשבי מחשבות נראה מכאן שזה
מלא. אמנם מצאתי במסורת כ"י שנמסר שם ג' חסר בלישנא ופי' בלישנא במקום
זה ר"ל באותו ענין א"כ אין זה יוצא מן הכלל ויוכל להיות חסר ומציאות הספרים
והמסורה לא פליגי אהדדי. עוד יש לומר דמסורות אלו דמסרי ג' חסר לא אמרו
אלא על מַחֲשָׁבֹת בשוא ופתח הח"ת ובקמץ הבי"ת ולא אמרו על מחשבת בשני
שוואין וזה יותר נכון שכן כתב הרמ"ה ז"ל מחשבת ג' חסר וא"ו וסימן
לחשב מחשבת. וחשבו ולחשב מחשבת עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת וכל
יצר מחשבת לבו חסר וא"ו כתיב: (ז) מאדם עד בהמה. כל ס' בראשית. וידבר.
ותילים מאדם עד בהמה. ואלה שמות. וירמיה. מאדם ועד בהמה. מסורה: כי
נחמתי כי עשיתם. מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ועיין מערכת האלהות
פ"ע:

פרשת נח

(ט) הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ בכל הספרים הלמ"ד בסגול וכן במכלול דף י"ג: הִתְהַלֶּךְ
נח. בסגול מפני סמיכותו במקף אל מלה שהיא
מלעיל וכ"כ ר' משה קמחי המפעל והשלמים. ולוים מן סוף שער ב'. ותמהני מבעל
לשון למודים שכתב שהוא בצירי: (טו) רָחְבָּהּ. הרי"ש בקמץ לבד: (טז) תכלנה.
הנו"ן דגושה: (יח) והקמתי. בהעתק מספר הללי חסר דחסר וכתב א"ת
שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים וכ"כ הרמ"ה ז"ל עיין מ"ש בסוף פ' לך לך:
(יט) להחית אתך. בהעתק מס' הללי יש חילוק במלה זו בין מלא לחסר וכתב
הרמ"ה ז"ל ב' חסרים וא"ו ובספרא וסימן אל תשחת להחית. להחית עם רב
ותרין מלאים וא"ו וסימן יבאו אליך להחיות. להחיות את נפשי וחד ולהחיות
לכם לפליטה: (כא) לאכלה. האל"ף בקמץ לבד: ז (ב) אשר לא טהרה. וזה
שנמסר במסורה שלנו כאן ובריש מלאכי ותילים י"ע דברי שגגה הן ואין לסמוך עליהן
שהרי מנו כל צפור טהרה דפ' ראה עם המלאים והוא חסר בלי ספק. וכן מסר
הרמ"ה ז"ל הטהורה ב' מלא וא"ו ותרויהון רישי פסוקים וסימן מכל הבהמה
הטהורה. מן הבהמה הטהורה ושאר כל לישנא דטהרה באורייתא חסר וא"ו
כתיב עכ"ל והמסורה הנכונה והישרה כך צריכה לומר טהורה ה' ג' חסר וב' מלא
וסימן אשר לא טהרה. אשר איננה טהרה. כל צפור טהרה. לשמי מנחה
טהורה דמלאכי. יראת ה' טהורה ב' בתראי מלאים חד וטהורה היא
ונקתה ונזרעה וכן מצאתי במסורת כת"י מדוייקים וכך הם בספרים מדוייקים:
(ד) את כל היקום. כל היקום שבמקרא הה"א בלא געיא וכן כתב המכלול:
(ו) ונח בן שש מאות שנה. שש במאריך ובלא מקף: (ז) ויבא נח. במקצת ספרים
כתיבת יד מלעיל כי הגלגל ביו"ד. וכן כתב א"ת: (ח) ומן הבהמה אשר איננה
טהרה. פ"ק דפסחים אמר ריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם
הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן
הבהמה אשר איננה טהורה. והכי איתא בויקרא רבה ריש פרשת אמור ופי' רש"י
אשר איננה טהורה ולא כתיב הבהמה הטמאה כי אורחיה הרי ח' אותיות שעקם
הכתוב. הטמאה ה' אותיות הן. אשר איננה טהורה הן י"ג אותיות ע"כ. וקשה
דמלת טהרה דאשר איננה חסר וא"ו כמו שמסרתי למעלה אלא אשר לא טהרה
ואם כן הוו להו ז' אותיות. וליכא למימר דלא דייקי הכא בגמ' בין מלא לחסר
דהא חזינן דדייקי שפיר בתר הכי במלת טהור דכי יהיה בך איש אשר לא יהיה
טהור מקרה לילה דרב פפא אמר עקם הכתוב ט' אותיות דהוה ליה למיכתב איש
טמא ורבינא אמר עשר אותיות משום וא"ו דטהור דמלא הוא והו דייקי נמי בתר
הכי במלת רכבת דוסיה היא רכבת על החמור שמואל א' כ"ה. דבהר דאסיקנא
דכל היכא דכי הדדי נינהו. כלומר שאין צריך להאריך בזה יותר מזה משתעי בלשון
כבוד. עיין הר"ן. ובילקוט פ' נח פרכינן והא רוכבת ויושבת דכי הדדי
נינהו וקאמר רוכבת ופרקינן רכבת כתיב כלומר חסר וא"ו. ואע"ג דמצי
למיכתב נמי ישבת חסר מיהו כל החסרות שבתורה לדרוש הן באין כדדרשינן ולוט
ישב בשער סדום ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט. וכאן למדך בחסרון זה
שמספרת לשון קצרה ואפילו הוא מגונה שהרי כאן השם לשון מגונה וקצרו. ואולם
בבראשית רבה פ' ל"ב לא הזכירו אותיות כלל רק התיבות והכי איתא התם בשם
ריב"ל גופיה מצינו שעקם הכתוב שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר
טומאה מתוך פיו הה"ד מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו
ומן הבהמה הטמאה אין כתיב כאן אלא אשר לא טהרה הוא ע"כ ונקט שתים משום

קרא דאשר איננה טהורה ושלש משום קרא דומן הבהמה אשר לא טהרה הוא. והכא
נמי עקם הכתוב ז' אותיות והכי איתא בהדיא פירושא דשתים ושלש דבמדבר רבה
ריש פ' חקת. וכדומה בתנחומא פ' וישלח: (יא) בשנת שש מאות שנה. בלא
מאריך ובמקף: בחדש השני. זקף קטן בנו"ן: כל מעינות. יש מחלוקת גדול על
מלה זו אם חסר או מלא. בהעתק מספר הללי כתוב מעינות. ירושלמי מעינת חסר
וא"ו וכ"כ בעל מנחת כהן מעינות קדמאה הוא פלוגתא וממה שכתב בעל א"ת נראה
שיש חילוק בין המסורות והספרים והמחברים. והכריע שהוא מלא כדעת הרמ"ה
ז"ל אלו דבריו כל מעינות שהוא רבה מלא וא"ו כתיב ודבתריה ויסכרו חסר וא"ו
וסימן מלא דמלא וחסר דחסר עכ"ל. פי' הראשון שהיו המעינות מלאים הוא מלא
והשני שכבר חסרו המעינות במה שהורק מימיהן הוא חסר: (יב) על הארץ. במקף:
(כג) וימח. בספרים כתיבי יד מדוייקים המ"ם רפה שהוא מן הקל וכן כתב בעל
א"ת כי הקורא וימח במ"ם דגושה כמלא אומר שנוטלו של הקב"ה נמחק עם כל
היקום כי וימח הדגש הוא מהנפעל כמו ימח שמם אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל
והוא פועל יוצא וצריך להזהר בזה מאד ע"כ ושבפים ישק. וזו היא כוונת רש"י ז"ל
כמו שכתב הרב מזרחי ומה שכתב בעל גור אריה בספרים שלנו מ"ם של וימח דגושה
הם ספרים משובשים ואין לסמוך עליהם: וימחו. הטעמא בחי"ת: וישאר. מלעיל
הדרגא בשי"ן בספרים המדוייקים וכ"כ אור תורה ובמקרא גדולה בדפוס כתב עליו
לית ובנוסחא כ"י לית ומלעיל ע"כ. וכן ראוי להיות כי האל"ף בסגול ואילו היה
מלרע היתה האל"ף בצירי כמו וַתִּשָּׁאֵר היא לבדה: ח (ב) הגשם. הגימ"ל דגושה:
(ז) יבשת. הבי"ת בחולם: (ח) הקלו המים. הקלו מלעיל הגלגל בקו"ף
בספרים כתיבת יד וכן כתב אור תורה: (יא) טרף בפיה. כולו קמץ לפי שהוא שם
תואר לעלה כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה כן כתב רד"ק במכלול ושרשים
שלא כדעת רש"י ז"ל בפירוש הפסוק: כי קלו המים. כתב בעל המסורת ד' וסימן
המים. מנשרים קלו שמואל ב' א' ימי קלו מני ארג איוב ז' וימי קלו מני רץ איוב
ט' וחד וקלו מנמרים סוסיו חבקוק א' והוא מלרע כמ"ש המכלול דף קע"ה ועל פ'
מנשרים קלו נמסר דלי"ת בטעם הקו"ף משמע שדלי"ת אלו כולם מלעיל. וכן בס'
פתח דברי דף פ"ו הביא וימי קלו מני רץ עם הדומים שהם מלעיל: (יג) ויהי
באחת. במקצת ספרים האל"ף במלת ויהי שהוא טעם מפסיק ובי"ת באחת דגושה
ובמקצת ספרים בתרא והבי"ת רפה: ויסר נח. במקצת ספרים נח בשני פשטין
ובספרי ספרד בפשט' אחד לבדו כי אינם נוהגים שני פשטין רק כשיהיה ביניהם אות
אחד או יותר: (יז) בשר. הבי"ת דגושה: הוצא אתך. היצא ק' ועיין הטעם
בפי' רש"י בחומש ובב"ר פ' ל"ד פי' עשה להם שיהיו פרים ורבים פי' היה כופה
אותם מלשון נטע מעושה שכל זמן שהוו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה ועיין מה
שפירש הרב מזרחי ובעל גור אריה: (יח) ויצא נח. בצירי הצד"י אף שהמלה מלעיל
מכלול דף קל"ב ובנוסחא כתיבת יד ראיתיו בסגול ובמקצת ספרים בלא מקף ואור
תורה כתב במקף: (כ) ויבן נח מזבח. ב"ר פ' ל"ד ושמות רבה פ' ל' ויבן נח
מזבח וַיִּבֶן כתיב נתבונן ואמר מפני מה צוני הקב"ה ורבה בטהורים יותר מן הטמאים
אלא להקריב מהן קרבן מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' פי' דאע"ג דקרינן
היו"ד בחירק דריש ליה כאלו היא בקמץ כמו וַיָּבֶן דוד דיש אם למסורת ואיכא דליכא
למדרש דרשינן וכן דרשו ויבן ה' אלהים את הצלע בב"ר ריש פ' י"ח מלשון
התבוננות וכן ויבא אהרן ויבן מזבח דבמ"ר פ"ט ועיין עוד בב"ר פ' פ' סימן ד':
ומכל העוף הטהור. בהללי יש חילוק על מלת הטהור אם חסר או מלא והרמ"ה
ז"ל כתב ומכל העוף הטהור מלא וכל אורייתא בלישנא דכותיה מלאים בר מן ה'
דמסיר עליהון ה' חסרים בלישנא וכו' עיין הסימן במ"ג סוף שמיני: עלת. חסר
דחסר וכן הוא בהעתק הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב ויעל עלת במזבח חסר דחסר
כתיב וכל אורייתא בענין הקרבנות דכותיה חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה
וחסר וא"ו תנינא וסימן אבנים שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת ועיין בספר
הזוהר ד"ע ע"א ובחיי: (כא) וירח. בכל הספרים היו"ד בקמץ ובנוסחא כ"י נכתב
בגליון בשם הללי כלו פתח וכ"כ א"ת שבהללי כלו פתח: רע מנעריו. ר' יודן אמר
מנעריו כתיב משעה שהוא ננער לצאת ממעי אמו ב"ר פל"ד וירושלמי פ' שמתו
עיין יפה תואר שם סי' י"ב ויפה מראה סי"ג ומזרחי וגור אריה ושוחר טוב מזמור ט':
ט (ב) כל חית. היו"ד דגושה: ובכל. הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא בספרים
מדוייקים: דגי הים. היו"ד דגושה: (ד) דמו. הראשון רפה בדלי"ת: (ו) כי
בצלם אלהים. קדם: (ז) שרצו בארץ. חד מן ב' ב' לא נסבי' וא"ו בריש תיבותא
ומטעין בהו' וסימן נמסר במסורה רבתא אות וא"ו: (ט) הנני. במאריך ולא בדרגא:
(י) בבהמה. שני הבי"תין דגשות: (יא) והקמתי. בס"א יש והקימתי מלא
יו"ד ובמדוייקים חסר דחסר וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפ' לך לך: (יב) אשר
אני. במקף ובלא גלגל בשי"ן ובלא פסיק: לדרת עולם. לי' חסר דחסר ובב"ר
ריש פ' ל"ה אמר ר' יודן לדרת כתיב פרט לשני דורות לדורו של חזקיה ולדורו של
אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של רשב"י עיין מזרחי ויפה תואר וכת' רבינו בחיי
ומזה תמצא לדרת עולם חסר הווי"ן וסמוך לו מיד את קשתי נתתי ללמדך שאין
אות הקשת נראה אלא בזמן החיוב ודורות החסרים: (יד) בְּעַנְנִי. בס"מ ובהללי
הנו"ן בשוא לבד ובזכנוקי בשוא ופתח כ"כ א"ת ונ"ל שהוא חילוק בספרים
בתיבות שיש שתי אותיות דומות כמו שהכתוב בפ' לך לך ע"פ ואברכה מברכיך ע"ש.
וכתב רד"ק כי הוא פועל הדגוש והוקל שלא כמנהג: (טז) בין אלהים. בזקף קטן
באלהים: (יז) אשר הקמתי. כתוב בהעתק מס' הללי הקמתי. ירושלמי הקימתי
ע"כ. ובספרים מדוייקים הוא חסר דחסר וכן הוא במסורת פ' בחקתי וכ"כ א"ת
חסר גם היו"ד ועיין ג"כ במס' הרמ"ה שכתבתי בסוף לך לך: (יח) שם וחם ויפת.
ויפת הראשון הוא"ו בקמץ כמו השני שבסמוך: (כא) וישת מן היין. נחלקו
המדקדקים בקריאת ב' שואים בסוף תיבה שר' יהודה המדקדק כתב שהראשון נח
והשני נע כאילו יאמר וַיֵּשְׁ תְּמַן והראב"ע הקשה עליו בתחלת ס' צחות ובס' מאזנים
וכתב ששניהם נחים. וגם רד"ק הקשה עליו בס' מכלול דף פ"ח ודף ק"ז
אשם קצהו תרצה באיוב סימן ל"א ועשה פשרה בין שתי הדעות באמרו כי אין
לשוא"ין האלה דרך אחד לעולם אלא לפעמים שניהם נחים ולפעמים הראשון נח
והשני נע והר' שלמה אלמולי בחבורו הנקרא הליכות שבא המלה שבכל ב' שואים
בסוף תיבה ראוי שיהיה להם לעולם דרך אחד וכיון שדרך הראב"ע הוא דרך סלולה
ולא

ולא הוקשה כנגדו שום קושיא דאוי לבחור בו ע"כ וכן כתב בעל לשון למודים שלדעת קצת המדקדקים והם כל האחרונים סגיהם נחים וכן כתב ר' אליה הלוי ובעל לוית חן ועיין עוד מה שכתב בעל ערוגת הבשם בפ' חמישי: בתוך אהלה. חד מן ד' כתיב ה"א ועיין ריקנאטי ובנ"ר פ' ל"ו אהלה כתיב בתוך אהלה של אשתו עיין יפה תואר פס סימן ז' ורש"י כתב רמז לעשרת שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי יין וכו' עיין מזרחי וגור אריה: (כב) ויגד. הגימ"ל דגושה ובמאריך: (כג) אחרנית. הנו"ן דגושה בשניהם: (כד) וייקץ נח. כתב המכלול יופי ביו"ד האיתן לבד ויו"ד השרש נעלמת עכ"ל. ודבריו אלה כפלאו ממני כי בכל הספרים בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל. וייקץ נח מיינו מלא בתרין יודי"ן כתיב סד קרי וחד לא קרי וקו"ף דידיה סגול. וייקץ יעקב משנתו פ' וילא מלא תרין יודי"ן וקו"ף דידיה פתח ודכוותא וייקץ פרעה והנה חלום פ' ויהי מקץ. ואיקץ דסוף פסוק דוסבאה אל קרבנה מלא יו"ד כתיב עכ"ל. ועיין מה שאכתוב ביש פ' ויצא בס"ד על וייקץ פרעה: (כו) אלהי שם. כתב בעל המסורת ג' מלעיל וחבריו לא פעמון אחי אלהי כסף. מענה אלהי קדם: (כז) יפת. דעת קצת מדקדקים כשיבאו שני טוטין בסוף המלה שהשני נע. והמכלול כתב שגיהם נחים והביא ראיה לדבריו ע"ב דף ס"ח ודף ק"ן ודף קכ"ה וקצת ממנו סרחה בלוב סימן ל"א: (כט) ויהי כל ימי נח. אזילא לרבותא דהך תיבותא פלוגתא ושקלא וטריא כבפי ונוסחי נמי ומסורתא נחתלפן בה טובא ולכן כתבינן מאן דסבירא לן ומאן דאסכמנא בספרי דאורייתא עתיקי ודוקני דחזי לן למיסמך עלייהו. בספרי ספרד ועברא"י כתוב ויהיו כל ימי נח ובנגליוניהם כתוב כלשון הזה. כאן מטעים הנקדנים ומוסרים מל"ן סימן כ"ל חנוך למך נח. וטעות הוא בידם כי עמו עיניהם מראות בחומש יריחו ובספרים כ"י ח"ל סימן כ"ל שבסנוך ולמך כתוב ויהי כל ימי ועל נח כתוב ויהיו כל ימי עד סיבא אליהו ע"כ והרמ"ה ז"ל הביא בתחלת המסורת ויהיו כל ימי ז' בעניין כמו שנדפסה בפ' בראשית ובתר הכי כתב כל ויהיו. ויהי בעניין ימי פליגין בהון נוסחי ומסורת אית דמסיכין ויהי בעניין ימי סרין וסימן חנוך למך ח"ל סימן מכלל דשאר ויהיו כתיב וגם בכלל ואית דכתיב ויהי כל ימי נח ומסרין בהון תלתא חנוך למך נח וסימנן חל"ן ושארא ויהיו כתיב וסימנן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח עכ"ל. ולפום מאי דחזי לי בדעת הרמ"ה ז"ל שהביא המחלוקת ולא הכריע נראה דסמיך אמסורה קמייתא דכתב ומעיקרא מן ז' ויהיו בלא פלוגתא והיא מסייעא למ"ד חל"ן סימן דאי האי דנח ויהיו הוו להו ח' גם בעל א"ת הכריע מסברא דנפשיה. ובמקלת לסיוס דכתוב ויהי והעיד שכן הוא בהללי ובכל ס"ס ומקרותיהם ובס' עזרא ובכן כתב הרמ"ה ז"ל בס"ה שלו כפי מה שהעידו חכמי בורגוש. ולראיה ג"כ לבעל מנחת כהן שכתב בפ' בראשית כדברים האלה ויהי כל ימי ג' וסימן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח ושאר אורייתא ויהיו ע"כ וכן בספר ישן אחד כ"י כתוב ויהי כל ימי נח ונמסר עליו ויהי ג' דמטעין ביה ספרי. וסימן כל ימי נח כל ימי למך כל ימי חנוך: י (ב) ותבל. בשם ס' ירושלמי כתוב ותובל אך בכל הספרים חסר וא"ו ובשלש נקודות וכ"כ הרמ"ה ז"ל את תובל קין מלא וא"ו כתיב ודכוותא ואחות תובל קין ומס' עליה ד' מלאים ולא מסיימי ולפום ניסחי דיקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבד מהלין תרי וחד חסר ויון ותבל דבני יפת דבולהו כ סהי דאסו לידן חסר וא"ו כתיב: (ג) ותגרמה. חסר וכן הוא בהללי ובמסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (ה) בארצתם איש ללשנו. כתב הרמ"ה ז"ל בארצתם חסר וכל אורייתא דכוותא חסר עכ"ל ומלת ללשנו חסר בכל הספרים שלנו גם כי בשם הללי יש סילוק וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר וא"ו כתיב וכל לשני באורייתא דכותא חסר: (ו) ובני חם כוש. כתב א"ת טעו המדפיס שעשו פה פסקא. אעפ"י שגם בהללי יש כאן פרשה כי בכל ס"ת וירושלם ואשכנז אין כאן פרשה כלל ולא כהרמב"ם ולא כמאירי ז"ל: (ז) סבא. בשבא לא בגלגל וכ"כ א"ת: וסבתה. בשם ס' הירושלמי באל"ף ובכל הספרים שלנו בה"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל וסבתה ורעמה ה"א בסוף תיבותא כתיב: ורעמה. המ"ם רפה בס"ם וכן רעיה: (ט) כנמרד ייזול ליד. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא בלישנא וקדמאה דפסוק זה כל בארצא הקרים: כנמרד גבור ליד. בלא מקף: (י) וכלנה. ברוב ספרי ספרד הנו"ן בליר"י וכ"כ א"ת ועיין עמוס וי"ו: (יא) ואת רחבת. הסר דחסר בזונא דנסחי דיקי ונמסר עליו לית חסר: (יב) ואת רסן. הוא"ו בגעיא: רסן. זקף קטן ברי"ש וכ"כ א"ה: (יד) ואת פתרסים. הוא"ו בגעיא: (יז) הערקי. הה"א בקמץ וא"ת כתב שבקלת ספרים בפתח: (יט) גררה. הגימ"ל רפה: ולשיה. בוא"ו: ולבים. ולבוים ק' ובשם ס' ירושלמי כתיב בתרי יודי"ן ובכל הספרים שלנו חסר דחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל ד' קרי כתיב דין חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד תנין וק' ולבוים והלאה כתיב חסר וא"ו ומלאים חרי יודי"ן חד ק' וחד לא ק' ובמוחבר מלך לבויים וחברו בפ' לך לך מלך אדמה ומלך לבויים ודהוחא אדמה ולבויים אבר הפך הלבים הדין הלבא כתיבי בתרין יודי"ן וחסר וא"ו: (כ) אלה בני חם. וכן אלה בני שם שבסמוך הבי"ת רפה ואין כאן דין אתי מרחיק לפי שמלת בני סמוכה לבאתריה כמו שכתוב בשפתא פנחם על פסוק אלה בני גלעד: (כו) חלרמות. כתב הרמ"ה מלה הדא והרי"ש בשוא וכן הכריע א"ת ועיין ד"ה א': (כח) ואת עובל. מלא וא"ו ונד"ה ביו"ד: אבימאל. הדא מלה כתיב וכל אורייתא דכוותא: (ל) ספרה. הפ"א בקמץ: (לא) אלה בני שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם. בהעתק הללי כתוב בגוייהם בבי"ת וכן תרגם אונקלוס בעממיהון ובכל הספרים כתוב לגויהם בלמ"ד וכן דקדק יונתן בן עוזיאל תרגם זה בלמ"ד. וכן תבורת מלאותי כתיבת יד נמסר על זה בלמ"ד ושאר בארצתם בגויהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל. אלה בני חם למשפחתם בארצתם בגויהם. מלא וא"ו וחסר גם יו"ד ודכוותא לגויהם דאלה בני שם וכל לישנא בגויהם באורייתא דכוותא כתיב: (לב) נפרדו הגוים. דגש בגימ"ל: יא (ג) ונשרפה. דגש בגימ"ל: (ג) ויהי להם. הוא"ו במאריך נצ"א וכן הוא במדוייקים: (ג) לאבן. הלמ"ד נקודה בשוא חזקיני: (ד) בשמים. רפה הבי"ת: ונעשה לנו. השי"ן בלא מאריך: (ה) וירד ה' לראת. בשם העתק הללי מלא והרמ"ה ז"ל כתב ע"פ לראות מה יקר' לו מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא מלאים בר מן ג' חסרים ולא יוכל לראת דוכפה את עין הארץ וירד ה' לראת ויאמר לא תוכל לראת את פני וכן הוא במסורת הדפוס כיש פ' בא אל פרעה וכ"כ במנחת כהן: בני האדם. דגש בבי"ת: (ו) הבלה. הה"א בפתח מזקיני: (כו) וימי סרח. במקף: (לא) ואת לוט. האל"ף בסגול ובמקף ובלא קדמא: בן בנו. בזקף קטן לא ברביע: שרי. הרי"ש בפתח: (לב) בחרן. כתב רש"י נו"ן הפוכה וכו' וכן כתוב במסורת הדפוס וכתב אור תורה שלא ידע מאי הבונה כי בכל הספרים היא ישרה בלי שום שינוי ובספר קדמון מלא שיש ברלשה תג ומסור עליו דאקים לאפיהון י"ז באורייתא ואולי זהו הפוכה כי כשהפכנה ירלה התג ברגל הנו"ן עכ"ל. ול"נ שההפוך הסמוך הוא מה שנלאתי בס' תאגי וגם במיקון ס"ת ישן כזה בחרן וכתוב בריש ס' תאגי שיש בתורה י"ז נוני"ן כלורה זו דלא לייני ועקים ריסיהון לבתריהון וכן מלאתי א' לא' למלוא ססבון ור' עקיבה בן יוסף שהיה דורש כתרי אותיות היה קורא לנו"ן זו ן' מנולגלת ודרש עליה שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות המות הקב"ה מגדלו ומנחילו חיי העה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה וירלה העם ובדפוס קטן תמביוניגא היא הפוכה ממש ושיבוש הוא. ועיין מה שכתב בזה הרשב"א ז"ל בתשובה הביאה מהר"י קארו בטור י"ד סוף סימן רע"ה ורבינו בחיי:

פרשת לך לך

יב (א) לך לך. פתוחה: (ג) מברכיך. גלגל בבי"ת: ואברכה מברכיך. כן נ"ל ביו"ד. מלאתי כתוב בסוף כ"י מקרא וזה לשונו כל לשון ברכה דטעם בבי"ת נקראת לעולם הרי"ש בשוא בלא פתח כמו וְיִתְבָּרְכוּ בו הגוים ע"כ. וכל לשון ברכה דטעם בכ"ף לעולם נקראת הרי"ש בשוא ובתח כגון וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וכל דומים להון בר מן חד וּלְעַלְיָא בָּרְכִית וּלְעִלָּאָה ק' דניאל ד' עכ"ל. וכן כתב ר' אליה המדקדק בפ' שירה ובעל לוית חן בפ' ח' מהשער השני. וכן כתב גם בלשון אכילה כשהטעם בלמ"ד כמו בעלבון האכלכה וכמ"ש שם וכן במלה שיש בה שתי אותיות דומות והראשונה ראויה להנקד בשוא אז תנקד בחטף כמו רִבֲבוֹת אלפי ישראל וכן בְּהַרֲרָם שעיר לפי מקלת ספרים כמו שכתב ר' אליה בספר הרכבה אות הבי"ת במלה זו. וכתבו שיש מהן יולאים מן הכלל ובמכלול דף ל"ד כתב ז"ל ופעמים יבאו שתיהן אעפ"י שהקדים להם הנועה קטנה אבל ישימו מאריך עם הפ"ק ובאות הראשונה מן הדומות שוא ופתח כמ"ש במזמור י"ז על ממתים ובפ' בהעלותך על מלת רבבות ואנכי לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה או אם שניהם טובים. ואני בחומי אלך בדרך הספרים שהם כולם בשוא לבד והמדקדק לקרותן כהוגן הבא עליו ברכה: (ח) לבית אל. מס' סופרים אלו שמות הנחלקים בית אל וכו' ר' יוסי אומר אין נחלקים ובירושלמי פ' ק' דמגילה נמנה עם השמות שהן נחלקים בלא פלוגתא וכך הם כולם ברוב הספרים ובס' ישן כ"י כתוב לא ליפסיקינהו בתרין שיטין: ויט אהלה. חד מן ד' כתיב ה"א. ועיין ריקנאטי ובנ"ר סוף פ' ל"ט אהלה כתיב מלמד שנטע אהל שרה תחלה ואחר כך נטע אהלו עיין יפה תואר שם סימן כ"ג ובמזרחי וגור אריה: ויבן. השני בלא קדמא: מזבח. בשבע אחרון לבד כי נס"ם לא יבאו שני כשעין רק כשיהיה בין זה לזה אות אחד או יותר כמ"ש בפ' נח: (עו) ויהללו. קל הלמ"ד הראשונה להקל פל הלשון וכמוהו ואתפללה בדניאל (ט' ד'): (עז) ובשתח. בהעתק מספר הללי ושפחות מלא ירושלמי ושפחת ואומר המסורה מן כיש עבדא עד ויפרץ האיש מאד מאד שפחת ושפחת כתיב חסרים ומן ויפרץ האיש עד סוף כל אורייתא שפחות השפחות כל לישנא כתיב מלא עכ"ל. ומסורה אחריתי נמי אומרת ושפחת ג' חסר וסימן ולאברם היטיב ויקח אבימלך וה' ברך את אדוני מאד ויגדל ושתי המסורת הללו מסכימות לדעת א' ולפתיהן זה חסר וכן הוא בכל הספרים והרמ"ה הביא לישנא דמסרא דא בתרתא. והוסיף עוד לומר שמה שנמסר על ושפחת דויפרץ האיש פ' ויצא לית כוותיה מלא בתורה ובפסוק דויקא קא מסיר שאר לישני לא קא מסיר. ואת שתי שפחתיו בפרשה וישלח חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל: יג (ג) למסעיו. בס' הזוהר למסעו כתיב ובכל הספרים חדשים גם ישנים. ובהללי מלא וכן בזוהר פ' בראשית דף ע"ט וילך למסעיו למסעו מבעי ליה מאי למסעיו וכו'. וגם הרמ"ה והמאירי ז"ל כתב דמלא יו"ד הוא ובעל א"ת ערם לקיים דברי הזוהר שלא יחלוק עם הספרים ע"ש ול"ע: היה שם. מלעיל הקדמא בה"א בספרים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס: (ז) ויהי ריב. כתוב בספר הזוהר רב כתיב חסר יו"ד אך בכל הספרים מלא וכן ראוי כי לא נמנה במסורת רק ו' חסר בלישנא וסימן נמסר במסורה גדולה פרשת משפטים על פסוק ולא תענה על רב ואין זה מהם וזה לשון הרמ"ה ז"ל ויהי ריב בין רעי מקנה אברם מלא יו"ד כתיב וכל לישנא דריב באורייתא דכוותא מלא בר מן חד חסר יו"ד וסימן ולא תענה על רב: (ח) אל נא תהי. התיו רפויה שמלת נא בקדמא על הנו"ן ואינו טעם מפסיק ודומה לו והנה הבור ענן שהקדמא בנו"ן של והנה וכן ולקחה פת לחם שהקדמא בחי"ת של ולקחה: (טו) ולזרעך עד עולם. ג' בפסוקים דמעטים בהון. וסימן כי את כל הארץ ולזרעך עד עולם. והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. לרעת נעמן ובזרעך לעולם: (טז) גם זרעך. בלא מקף: (יח) ויאהל. הוא"ו במאריך ולא אהר היו"ד במקלת ספרים כתיבת יד וכן מלאתי בהילופים כתיבי יד לבן אשר: ויבא. בתביר לא בדרגא: יד (א) אריוך. בס' ישן כתיבי יד מלאתי לשון הזה פליגי ביה קדמאה אריוך תניינא ואריוך ולית דמהפכי קדמאה ואריוך תניינא אריוך ע"כ ואנו לא שמענו ולא ראינו בזה מחלוקת כי בכל הספרים קדמאה אריוך תניינא ואריוך: כדרלעמר. בפ' אלו ערפות דף ס"ה אמרינן בגמ' בשתי תיבות פסיק להו בשני שיטין לא פסיק להו. וכן נראה במקלת ספרים וכן ראיתי בשם הקון כ"ה תרי תיבות בחד שיטה. לאנס בספרים כתיבת יד מדוייקים הוא מלה א' ומסורת עליו מלה חדא כתיב וכן כתבו בהדיא הרמ"ה והמאירי ז"ל דחדא מלה כתיב ומסר דמסר וכולהו כתיבין כן. ודכוותייהו נקטינן דודאי דקו ואשכחו הכי בכולהו ספרי עתיקי. והכי אסהידו כולהו מסרתא ובכל אתר דהמסורה פליגא על הגמ' בתר התוספ' אזלינן כדאשכחן בצוה דוכתי. לכן הרי"ש בשוא וסמוכה ללמ"ד והדל"ת בקמץ לבד וכן כולם בצרפת וזה לשון הרמ"ה ז"ל. כדרלעמר הדא מלה כתיב וחסר כתיב ומסיר עליה דחדא מלה כתיב והכי משמע במסכת סופרים עד כאן לשונו. ובעל אור תורה כדחק מאד לייסב דברי הרמ"ה והמסורת שלא יתנגדו לגמרתנו וכוונתו כלוייה אבל אין פירושו מחוור על לשון הגמ' ואולי נוסחא אחרת כזדמנה להרמ"ה

להרמ"ה ז"ל בנמ' ומה שכתב בגליון במקרא גדולה לשון מוטעה הוא וה' יצילנו משגיאות: גוים. הגימ"ל דגושה: (ב) לצביים. לצוים ק' והזקף קטן והחירק ביו"ד שניה וכן חברו שבסמוך כי יו"ד ראשונה במקום וא"ו כמו שהוא קרי ועיין מ"ש בס' נח על פסוק וצביים עד לשע: ומלך בלע היא. כתיב ביו"ד. חזקוני ע"כ והוא חד מן י"א דכתיב יו"ד בתורה וסימן נמסר במסורה גדולה פרשת וישב והשני שבפרשה כתוב הוא וק' היא והכי אציג לפניך מסורת שכתב הרמ"ה ז"ל שהיא יותר ברורה ממסרתנו וזה תורתה הוא הסובב כל הוא ההוא דלשון זכר מלא וא"ו ואל"ף כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתבין יו"ד ואל"ף וסימן: היא צער קדמאה דעשו מלחמה. הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה ושלשתן; והיא. והיא שלחה אל חמיה. אשר היא דוכי ימות מן הבהמה. והיא הפכה שער לבן. והיא כהה דואם יראנה הכהן קדמאה. דשחין שבת שבתון היא דאחרי מות. והיא הנערה דואיש אשר יקח את אחתו בת אביו דקדושים. היא מסלת והיא נטמאה דושכב איש אותה קדמאה דפסוק. ועבר עליו רוח קנאה תניינא דפסוק. וכל שארא כתיב הוא עם וא"ו: (ד) ושלש עשרה. הלמ"ד בחולם ברוב ספרים כתיבת יד מדוייקים וכן ראיתי בדפוס קדמון וכ"כ אור תורה: (ה) הזוזים. זי"ן ראשונה בדגש: האימים. דין לחוד מלא דמלא בתרין יודי"ן ושארא חסרים יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין בלישנא כתיב ומסורת דמטרא עליו סכין מלאים דינמא בשאר קריא דאילו באורייתא לא אשכחן מלא דמלא לבר מן דין קדמאה. הרמ"ה ז"ל וכן במסורת שלנו ב' מלא בלישנא וסימנו ובאימים יתהללו ירמיה נ' ומה שנמצא בספר ר"ג כתיב האמים אין לסמוך עליו: בשוה. הוא"ו בציר"י לא בסגול: (ו) בהררם. במקצת ספרים הרי"ש בחטף פתח וכן כתב ר' אליה בס' הרכבה שכן הוא במקצת ספרים ונכון הוא כשתפגע שתי אותיות דומות וכן הביאו בס' טוב טעם פ' ז' בחטף פתח ועיין מ"ש בריש פרשת לך על ואברכה מברכיך: (ז) ויכו את כל. האל"ף בסגול ומשוכה במקף: (ח) ומלך צביים. צבוים ק': (י) בארת בארת. הבי"ת בשוא והאל"ף בחטף סגול. חזקוני: הרה. בספר דקדוק ישן כתיבת יד מצאתי כתוב בלשון הזה הרה כמו בכל ספרי דוקני נקוד בציר"י וטעמו למעלה ע"כ. אבל בספרים מדוייקים שאצלנו נקוד בסגול ונמסר עליו לית וכ"כ רד"ק בשרשים שהה"א בפתח קטן תחת פתח גדול: נסו. הנו"ן בדגש: (יא) ויקחו את כל רכש. כן הוא בהעתק מס' הללי ובשם ירושלמי רכוש ע"כ וכן יש מחלוקת על זה ועל את כל הרכש שבסמוך ועל והרכש קח לך, ובהעתק ישן כתוב כל רכש. הרכש. והרכש. פלוגתא אם הם חסר או מלא ע"כ. אבל בספרים מדוייקים שלשתם חסרים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ואת כל רכושם דויקח אברם מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן אחד חסר וסימן יהיה לבהמתם ולכל רכשם דמסעי. ויקחו את כל רכש סדם ועמורה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא דרכש באורייתא דכותא חסר בר מן אחד מלא ונמסר עליו רכש הרכש כל אורייתא חסר בר מן א' דותפתח הארץ את פיה דכתיב הרכוש מלא וא"ו ויקחו את לוט ואת רכשו חסר וא"ו כתיב ודכותא ואת כל רכשו דוינהג את כל מקנהו פ' ויצא ודכותא בלישנא וגם את לוט אחיו ורכשו כולהון חסרין וא"ו: (יד) וירק את חניכיו. לשון רש"י בספרים שלפנינו חניכו כתיב. קרי אחר חניכיו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות וגו' ואין דברים הללו אלא דברי תימה כי לא ראיתי בהם בשום מדרש ממדרשי רבותינו ז"ל גם לא נמצאת זאת המלה בשום ספר חדש או ישן כי אם בשני יודי"ן אחד קודם לכ"ף ואחד אחריו ומי שלבו נוקפו לדבר זה אומר לו כלך אצל הרמ"ה ז"ל שכתב וירק את חניכיו מלא דמלא בתרין יודי"ן חד קדים לכ"ף וחד כתיב בתריה ע"כ. וערכתי לבקש בפי' רש"י הקדמוני בכתיבת יד מכמה שנים ובאחד מהם מצאתי בלשון הזה. חניכיו בעלי חניכתו ושמם אברם כשמו לפי שהיו גרים וזהו וגדלם רבה ה' מ"ב ובספרים אחרים כתיבת יד כתוב חניכיו שחינך למצות וגם בפי' רש"י הנדפס באישבונה שנת רכ"א כתוב חניכיו שחנכן למצות. ונוסחאות הללו מאושרות בעיני ולא שום לאל שאין בהן לשון הכתוב בספרים שלנו וכל המוסיף גורע. וגם הרב מזרחי וזולתו ממפרשי רש"י לא כתבו בזה מאומה. נראה שלא היה כתוב לשון זה בספריהם ומעניינו אנו למדים יתירו שהרי כתב רש"י אחר כך שמנה עשר ושלש מאות רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה וכו'. שמעינן מהכא דעד השתא לא איירי מידי מהאי עניינא: (טו) עליהם לילה. בפסק: (יז) ואת המלכים אשר אתו. כתוב בהעתק הללי שכן צריך להיות כי יש ספרים כתוב והמלכים: שוה. הוא"ו בציר"י: (יח) ומלכי צדק. ומצאתי כתוב בספר תורה מוגה מלה אחת ובתקון כ"ה תרי תבות באחד שיטה וכן בנוסחא ספרדית כתוב עליו תרין מלין ובמסורה הדפוס פ' ויגש נמנה עם השמות דכתיבין ב' מלין וקריין חד כמו צפנת פענח וחביריו והרמ"ה הביא שתי הדעות ולא הכריע וז"ל ומלכי צדק מלך שלם בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב ומלא יו"ד ובמסירת תרתין כתיב ובחד שיטה צריך ע"כ. ולי נראה שמעל המסורת יש לסמוך בכן אומרת ומלכי צדק לית וחד על דברתי מלכי צדק תילים סימן ק"י. ורבותינו דרשו שניהם לפי קבלתם על שם בן נח כדאיתא בפ' ארבעה נדרים וב"ר פ' כ"ו ואמרו ג"כ בב"ר פ' מ"ג כי מלכי צדק ר"ל מלך ירושלים הנקרא צדק ילין בה וכמוהו אדני צדק מלך ירושלים יהושע י' ושלם היא ירושלים כטעם ויהי בשלם סוכו וכיון שמצאנו אוהו דתילים תרתין מילין בכל הספרים יש לנו לומר דשקולים הם ויבאו שניהם וכן בס' ישן כתיבת יד כתוב ומלכי צדק ונמסר עליו לא ליפסוק בתרין תיבין: (כ) ויתן לו מעשר. חד מן ג' שהעי"ן בחטף פתח וחביריו בפרשת קרח ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר ואל הלוים תדבר וגו' מעשר מן המעשר וכן אמרו במסורת כאן ופ' קרח מעשר ג' רפין ר"ל שהעי"ן בחטף פתח וכל המעשר דכותיה. ועיין מה שאומר בנחמיה יו"ד בס"ד: (כד) הם יקחו חלקם. כן צריך להיות ולא כמו שנדפס במקרא דפוס ויניציאה שנת ש"כ יקחו הם חלקם: טו (ב) ויאמר אברם אדני. באל"ף דלי"ת. חזקוני ע"כ. ובמסורה אדני יהוה ד' בתורה וסימן מה תתן לי. במה אדע. אתה החלות. אל תשחת עמך ונחלתך. ושאר אורייתא כתיב ה' אלהים. ומסרה כ"י אחריתי כל אורייתא ה' אלהים כתיב בר מן חד והם ד' האמורים לעיל ובר ד' דתילים ואני קרבת אלהים לי טוב. אל יבושו בי קויך. תבא בגבורות. כי המה תקותי ע"כ. ואע"ג דאמרינן בפ' ק' דברכות מיום שברא הב"ה את העולם לא היה אדם שקראו אדון עד שבא אברהם שנאמר ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה ולא מייתי קרא דכתיב בקדמיתא אדני יהוה מה תתן לי. כבר תירצו התוספות שם שהפרשיות לא נאמרו כסדרן

ואין מוקדם ומאוחר בתורה והביאו ראיה לדבריהם ע"ש: אליעזר. חדא מלה כתיב ודכותיה ושם האחד אליעזר הרמ"ה ז"ל: (ג) הן לי. הה"א בציר"י: (ו) ויחשבה. החי"ת נקודה בשוא חזקוני: (יא) העיט. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בפתח וכ"כ א"ת ודלא כמסורת שבמקרא גדולה בדפוס: (יג) וענו אתם. בהעתק מספר הללי אתם חסר וא"ו ירושלמי אותם ואומר המסורה ע"ל מלאים בתורה עכ"ל וסימן שלאשי כמלא ע"ל. זה עמהם וכן הוא בכל הספרים חסר וכיון דאתו לידן נימא בהו מילתא לאלפא עמא לאורח תקינא ולא יתקלון שם כה דכתיב במסרתא דדפוסא ויצו אותם צריך למימר ויצו אותם ויאמר אליהם דויחי. ותו כתיב התם על כל אחד סימ' דפסוק ול"ל ונתת אותם על כל אחד קדמאה דפסוק כמה דכתבית בסדר תצוה. את הצפר החיה הוא דריש פרשתא דמצורע דכתיב התם ונגע אותם מלא ור"ל נגעים כתיב אתם חסר ותו כתיב התם וישלח אותם ל"ל וישלחו אותם אל מחוץ דפ' נשא ודאיתמר התם והניף אותם הכהן הוא האמור בציר לא במצורע תו כתיב התם במסירת ויקח משה אותם מעל כפיהם דסוף פ' צו ושיבושא היא דההוא חסר כתיב ול"ל ויקח משה את העגלת ואת הבקר ויתן אותם תו כתיב התם ונקח את הלוים ול"ל ואקח את אחיכם וגו' ואתן אותם תו התם חשק ה' בכם ויבחר בזרע ואתחנן והתם ליכא שום אותם ול"ל חשק ה' לאהבה אותם דעקב תו כתיב התם ושדת אותם תניינא דפסוק ועצותא הוא ול"ל ושדת אותם בשיד דכי תבא: (יח) הנהר הגדל. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה וז"ל. הגדול ח' מלאים וא"ו באורייתא וסימן אחי יפת הגדול וגו' דפ' נח והביאם כלם כמו שהם כתובים במסורה שלנו שם והוסיף אח"כ ושאר אורייתא הגדל חסר וא"ו כתיב ושאר לישנא דגדול מלאים כתיב בר מן ב' חסרים וא"ו בלישניה וסימן כגדל דלא תכירו פנים (פ' ואלה הדברים) ובמורא גדל ובאתות ובמופתים דויוצאנו עכ"ל: (יט) את הקיני. בתיקון ס"ת ישן כתוב הקני במפתח הקיני מלא וא"ת והרמ"ה כתב בפשיטות ואת הקיני ואת הקנזי מלא יו"ד כתיב ודכותיה וירא את הקיני דבלעם ופי' מפתח הוא בס' הנקרא כן כמ"ש ר' אליה המדקדק בשער שברי לוחות: (כ) הפרזי. הזי"ן בדגש: טז (ג) ותקח שרי אשת. בלא פסק בין שרי לאשת ובמקף בין אשת לאברם כי כן הוא ברוב ספרים כ"י: (ה) אנכי. בטעם רביע: בחיקך. בתיקון ס"ת ישן כתוב בחקיך ס"א בחיקך ע"כ ובמקצת דפוסים מלא דמלא אבל בספרים מדוייקים מלא יו"ד אחר חי"ת ובלא יו"ד אחר הקו"ף וכ"כ הרמ"ה ז"ל בחיקך מלא יו"ד קדים לקו"ף וכל אורייתא דכותא מלא: וביניך. נקוד על יו"ד בתרא ע"פ המסורה ומס' סופרים פ"ו והוא חד מן עשר נקודות וכולן אתו לדרשה עיין בספרי פ' בהעלותך ובמד"ר פ' ג' ואבות דר' נתן פ' ל"ג והוא מלא בתרי יודי"ן וכן הוא בהעתק מס' הללי וגם בהעתק הנ"ל בפ' תולדת יצחק ע"פ ביני וביניך כתוב עליו כלהון כתיב כן בר מן חד ישפט ה' ביני וביניך וכן במסורה קטנה שבדפוס ל' מלא בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ומ"ש רש"י קרי ביה ובניך עיין מזרחי וחזקוני ויפה תואר בב"ר פ' מ"ה סימן ח': (ו) ותענה. בלא יו"ד אחר הנו"ן וכ"כ הרמ"ה: (ז) וימצאה. בטעם שני גרישין: (ח) ואנכי. התי"ו רפוי' כי אין כאן דין אתי מרחיק להיות כי מפסיק בין ב' הטעמים יותר ממלך א' כמו ועשית פרוכת: ותאמר. בטעם זקף גדול וכן הוא בס"ס: (יא) עניך. ביו"ד אחד לבד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (יב) פרא. הפ"א בדגש: ידו בכל. הבי"ת רפה בכל ספרים כ"י ומה שנמסר במסורה רבתא במערכת אות הכ"ף ז' דגשים וזה הלשון מהם לענין דגשות הכ"ף אמרו לא על הבי"ת והראיה שיש גם כן באלו הז' ערוכה בכל ושמורה (שמואל ב' כ"ג) וכן ויכלו בכל אנשים (עזרא י') ששניהם הבי"ת רפויה שהיא קמוצה להה"א בלי נעלם וכן דרך בעל המסורת לקרוא לתיבות הפתחים דגושים מפני הדגש הבא אחר פתח: ועל פני כל אחיו. כ"כ ועל בוא"ו בכל הספרים וכן הוא בספר כ"מ ור"ג: (יג) אתה אל ראי. לית חטף קמץ ועיין מ"ש באיוב ז': אחרי ראי. האל"ף בחירק: (טז) ולאברם. הרי"ש בזקף גדול והאל"ף בלא קדמא: יז (ב) וביניך. בס' כ"מ מלא ובס' כ"ג חוגה וכבר הכרעתי לעיל שזהו מהספרים יו"ד תניינא: (ה) כי אב המון. כל אב קמץ בכל קריא בר מן חד פתח כי אב המון גוים: (ו) והפרתי. חסר יו"ד כתיב ומס' עליה לית כותיה וחסר מכלל דשאר אורייתא והפריתי מלא יו"ד כתיב ונוסחי דייקי כמי הכין סלקי ותרין מלאים וסימן והפריתי אותו דולישמעאל שמעתיך והפריתי אתכם דאם בחקתי ומפרה דמוסיף עליהון אלהא הכין חסרים וחד מלא טעותא הוא דנוסחי דיקי במסירת קדמיתא סלקי הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת דיכן הכא ובפ' בחקתי. ממך. מ"ם שניה בדגש: (ז) והקמתי. חסר דחסר כחברו דלעיל וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל והקמתי את בריתי אתך קדמאה דנא חסר דחסר כתיב בנוסחי דייקי חסר יו"ד וחסר וא"ו וכל והקמתי והקימתי באורייתא דכותא חסר דחסר בר מן חד והקימותי מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וסימן והקימותי דופניתי אליכם (פ' בחקתי) וכל שאר חסר דחסר כתיב עכ"ל: (ח) את ארץ מגריך. בספר כ"ג מגוריך ובכל הספרים חסר וא"ו וכן מס' הרמ"ה ז"ל את ארץ מגריך חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל מגריך באורייתא דכותא: (יג) המול ימול. בתיקון ס"ת ישן כתוב המול ימול ס"א המל על שם המדרש המל ימול ואין המסורת מוכיח ע"כ. ועיין מ"ש בפ' ויצא סימן ל"ד שהמסורת מוכיח שהוא מלא ועוד כתב הרמ"ה ז"ל המול לכם כל זכר מלא וא"ו כתיב ודכותא המול ימול יליד ביתך ובירושלמי פ' ר"א דמילה המל ימול מכאן לישראל ערל שלא ימול ואין צריך לומר עכו"ם ערל עיין אגדות ירושלמיות שבקונטרים אחרון מהילקוט דפוס שלוניקי סימן ס"ד אבל בב"ר פ' מ"ו המול ימול מכאן למוהל שהוא מהול ופי' בעל מתנות כהונה המול ימול קרי ביה המל ימול יהא נמול ורש"י פי' בפ' אין מעמידין המול ימול קרי ביה המל ימול מי שהוא מהול ימול אחרים: (טו) יהיו. בלא דגש ביו"ד: (יז) ויצחק. החי"ת בקמץ ומה שכתוב במקרא גדולה חד מן י"ב פתח באתנחתא דספרא טעות כי לא נמנה זה עמהם כ"כ א"ת: מאה שנה. במקצת ספרים כתיבת יד הטעם באל"ף ובלא מקף בין שתי המלות וכן כתב אור תורה שהוא מלרע בכל ספרי ספרד: (יט) אשתך. בטעם רביע: והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו. כתוב במקרא גדולה כן הוא לזרעו אחריו. ע"כ לאפוקי דלא לכתוב ולזרעו בוא"ו וכן מצאתי בס' ישן כ"י יש ספרים שכתוב ולזרעו אבל לא מצאתי כך בספר אספמיא ע"כ: (כ) והרביתי. בתיקון ס' תורה ישן כתוב והרביתי בספרים מדוייקים והרבתי

חסר

הסר ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב והרביתי אותו ולישמעאל שמעתיך מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותא: שנים עשר נשיאם. חסר יו"ד האחרונה. עיין רבינו בחיי ועיין מ"ש ביהושע י"ז: (כא) לך שרה. בלא פסק באמצע: (כג) וימל. כ"ל הגרי"ם ביו"ד כי הוא מלעיל: (כז) ומקנת כסף. במקף והמ"ס בלא מאריך: נמלו. המ"ם דגושה:

פרשת וירא

יח (א) וירא. פתוחה: והוא ישב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סימן לבניך וכו' ב"ר פ' מ"ח וש"ט מזמור כ"ב ועיין יפה תואר שם סימן ו': (ג) ויאמר אדני. הנו"ן קמוצה ואיתא במס' סופרים פ' ד' כל השמות האמורים באברהם קדש חוץ מאחד שהוא חול. ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו' והכי איתא בפ' שבועת העדות ומו איתא התם חנניה בן אחי ר' יהושע. ורלב"ע משום ר"א המודעי אמרו אף זה קדש כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב שבת פ' ומפנין גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה כמאן כאותו הזוג וק"ל כותיה ובמכילתא פ' השוכר את הפועלים איתא נמי כת"ד קדש ומפני שנחלקוהו קמוץ בכל הספרים יש לנו לומר גם כן שהוא קדש. וכ"כ רבינו בחיי ע"ש ועיין מ"ש לקמן בפסוק כאשר התעו אתי אלהים: (ה) וסעדו לבכם אחר תעברו. זהו אחד מן המקראות שקראו חכמים עיטור סופרים כמ"ש סוף פ' בהעלותך: (ו) עגות. בכל ספרים כ"י הגימל רפה: (ז) רך. בקמץ: (ח) וְהוּא־עֹמֵד. כן הוא במקצת ס' כתיבת יד: (ט) ויאמרו אליו. נקוד על א י ו ומציעא פ' הפועלים וב"ר ומסורת ושאר ספרים כמ"ש אצל ביני ובינך (פ' לך לך): (י) ויאמר שוב. במקרא גדולה על פסוק עד שוב הרודפים (יהושע ב') נמסר ב' חסר אשוב אליך וגם בתיקון ס"ת ישן כתוב זה הלשון. שוב בספר טוב מלאתי שנים חסרים ומחק הוא"ו ומסר ב' וחסר הרדפים ע"כ ואולם בספרים מדוייקים שניהם מלאים וכ"כ הרמ"ה בספרו הלוך ושוב מלא וא"ו כתיב ודכותא ויצא יצוא ושוב ודכותא בלישנא שוב אשוב אליך מלא וכן הוא בהעתק הללי: (יג) זה. הזי"ן דגושה: אמנם. בכל ספרים כתיבי יד מדוייקים האל"ף בשלש נקודות וכ"כ המאירי ז"ל גם הרמ"ה ז"ל כתב האף אמנם אלד חסר וא"ו כתיב וכל אמנם דכותא וכן האמנם לא אוכל כבדך: (טו) כי יראה. פסק באמצע: (טז) ויקמו. שופר כפוף בקו"ף: (יח) גדול. דגש בגימ"ל: ונברכו בו. בי"ת בו רפויה. והטעם שעל הכו"ן הוא מקל הבא לפעמים על המלה במקום מתג כמו אַבְנֵי שֹׁהַם וכן וְאַבְרָהָם שבפסוק והדומים להם כמ"ש טוב טעם בתמונת הזקף קטן: גויי. הגימ"ל בדגש: (כ) כי רבה. הכ"ף והבי"ת דגושה: (כא) הכצעקתה. חד מן ג' מלעיל ע"פ המסורה: (כב) ואברהם עודנו עומד לפני ה'. זהו אחד מן י"ח תיקון סופרים. והיה לו לומר וה' עודנו עומד לפני אברהם אלא שכינה הכתוב ב"ר פ' מ"ט וש"ר פ' מ"א וילמדנו פ' בשלח ושוחר טוב מזמור י"ח ומסורת ורש"י וזהו שאמרו בירושלמי פרק ג' דבכורים ובויקרא רבה פרשה ל"ה אני הוא שקיימתי מצות עמידת זקן תחלה. ועוד אבאר ענין זה על תשלומו בזכריה ב' בס"ד: (כג) האף. הה"א בפתח בספרים מדוייקים כתיבי יד וכן הגיהו שבחומש: (כה) הזה. דגוש בזי"ן: (כו) העיר. בפשטא: (כח) אולי. בתלשא אחד לבד בראש התיבה: (ל) ויאמר אל נא. בתלשא אחד לבד בראש תיבה: (לג) כלה. דגש בלמ"ד:

יט (א) ולוט ישב. ישב כתיב אותו היום מינוהו אבכי דייני פי' שר דיינים ב"ר פ' נ' עיין יפה תואר שם סימן ו' ופרשת מ"ח סימן ו': (ב) הנה נא אדני. כתב המכלול בסוף ספרו שער דקדוק המלות על מלת הן שזהו בסגול הנו"ן מפני הדגש שבמלת נא ע"כ. ובמסורת לית דכותא וגלגל בנו"ן. הנה נא אדני. זה השם חול כמו שאכתוב לקמן בפ' ויאמר לוט אלהם: ויאמרו לא. בדגש הלמ"ד ע"פ המסורת והוא חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מבטל וכולן נסדרו במ"ג דניאל ה' ובשמואל א' ח' על ויאמרו לא כי אם מלך נמסר ב' בטעם ודגש וחברו כי ברחוב נלין: ברחוב. הרי"ש בשוא לבדו: (ד) טרם. בזרקא אחד לבד ובסוף התיבה: (ה) הוציאם. גלגל באל"ף: (ו) ויצא אלהם. חסר יו"ד כי לא נמנה עם הי"ז מלאים במסורה רבתא והראשון מהם הוא ויציאו את לוט אליהם שבסמוך: (ח) אוציא' נא. נו"ן נא בדגש: לאנשים האל. ח' דסבירין האלה וסימן במסורה פרשת תולדות יצחק: קרתי. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב המאירי והרמ"ה ז"ל: (ט) גֶּשׁ־הָלְאָה. הוא ממשקל חָכְמָה עָצְבָּה אלא ששב הקמץ חטוף לקמץ כתב מכלול דף כ"ו וכלל אמרו המדקדקים שכל שוא הבא אחר תנועה גדולה הוא נע לעולם בלתי אם התיבה מלעיל כמו משכמו ומעלה (שמואל א' ט') כי יגרתי (דברים ט') שבנה בנתי לכן (רות א') אמנם אם מלה זעירא או תיבה מלעיל נראה לתיבה שלפניה להיות מלעיל אז יהיה שוא נע כמו וקראו לו (דברים כ"ה) ותפשו בו (שם כ"א) ונשקה לו (משלי ז') כל יושבי חלד (תהלים מ"ט) אם שודדי לילה (עובדיה א') ערוגת הבשם פ' ג': ויפצרו באיש. בקדמא ולכן הבי"ת רפויה: לשבר. בלא מקף: (יא) ואת האנשים. הוא"ו בגעיא: (יג) כי משחתים. עיין מה שאכתוב בירמיה ו': את המקום הזה. בכל הספרים כתוב את ולא אל וכן תרגם אונקלוס ית אתרא הדין: (יד) קומו צאו. הצד"י דגושה בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג דניאל ה': (טו) הנמצאת. חסר וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טז) ויתמהמה. כתוב במכלול סוף שער דקדוק הפעלים שזה בא קמץ המ"ם האחרונה מפני השלשלת כי יש לה משפט הפסק עכ"ל ונמסר על זה ז' בטעמא מרעימין ומפסיקין וכן ראיתי במקצת ספרים כתיבת יד אבל אם יתמהמה חכה לו בפתח (חבקוק ב'): בחמלת. הבי"ת דגושה: (יז) ויהי כהוציאם. לבן אשר הכ"ף רפה. וכ"כ רד"ק מכלול דף ק"ז שכתוב במסורת כל כהוציאם. כשמעם. ודומיהם סמוך לתלשא לבן אשר רפה. ודגש לבן נפתלי עכ"ל וזאת התלשא שבסוף התיבה היא אשר קורים אותה תרסא או תלשא קטנה ואין לה דין מפסיק אעפ"י שיש לה נעימה לפי שנקשרת ומתגלגלת בנעימתה עם התיבה שאחריה ועיין מה שאכתוב בשופטים ז' על ויהי כשמע גדעון: אל תביט. הבי"ת נקודה בחירק. מזקוני: (יח) ויאמר לוט אלהם אל נא אדני הנה נא מצא וגו'. כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש. אל נא אדני הנה נא מצא וגו' להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות זה הקב"ה הכי מייתי לה סוף פ' שבועת העדות ובמסכת סופרים פ' ד' בלא פלוגתא וכן פסק הרמב"ם בסוף פ"ו מהלכות דעות ויש לתמוה על הרלב"ע ורבינו בחיי שכתבו שהוא חול ונקמץ לפי שהוא אתנח פסוק וכתב הריטב"א הא ודאי ליכא אלא א' שהוא חול הנה נא אדני סורו נא. והא דנקט כל שמות אגב ריהטי נקט הכי עד כאן. ורש"י פירש דקרא הכי קאמר ויאמר לוט אלהם באזניהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר לו אדני הנה נא מצא עבדך וגו'. ויפיס לפי זה שם אדני דבק עם הנה נא וגו'. וקשה כי הוא בסוף פסוק. לכן נראה פי' הריטב"א שפירש ויאמר אליהם בפניהם: (כ) אמלטה נא. מלרע. ונו"ן נא דגושה בכל הספרים אבל אמלטה נא ואראה מלעיל (שמואל א' כ') וכן כתוב במסורת ובמכלול דף ע"א וסימן לוט למטה ודוד למעלה: (כא) אליו. בזקף קטן כן הוא בספרים כתיבת יד: הפכי. הה"א בקמץ לבד והוא חטוף: (כב) לעשות. העי"ן בחטף פתח. בהעתק נמסר הללי לעשת ירושלמי לעשות עכ"ל. וכן הוא מלא בספרים שלנו גם במסורת לא נמנה זה בכלל החסרים וסימן נמסר בריש פרשת ויקהל עיין מ"ש שם: עד באך. חסר וא"ו ובכ"ף פשוטה. וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולית כותיה באורייתא ויש לתמוה כי לא נמנה במסורת פרשה נח עם הדומים אליו בספר קריא: (כג) השמש יצא. ג' סבירים יצאה חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: (כה) ויהפך את הערים האל. ח' בלישנא חול דסבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדות יצחק: (כח) כקיטר. כתב הרמ"ה קיטר הארץ כקיטר הכבשן תרוייהו מלאים יו"ד וחסרים וא"ו כתיב: (ל) ויעל לוט מצוער. כתוב בהעתק מספר הללי מצוער מלא. ירושלמי מצער חסר ע"כ ובספרים מדוייקים מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב צוער ג' מלאים בלישנא וסימן על כן קרא שם העיר צוער. ויעל לוט מצוער. בצוער דפסוק הנזכר וכל שאר אורייתא חסר וא"ו כתיב צער כתיב: (לא) ואיש אין בארץ לבוא. בהעתק מספר הללי לבא חסר וא"ו אבל בכל הספרים שלנו מלא וכן ראוי להיות עפ"י המסורת כי לא נמנה בט' לבא חסרים וסימן נמסר בפ' ויחי וכן כתב הרמ"ה ז"ל וזל"ש לבא ז' חסרים וא"ו ומלאים אל"ף ומנאם כמו שנמסרו בריש פ' ויחי וכל שארא באורייתא מלא וא"ו ואל"ף כתיב עכ"ל: (לג) יין בלילה הוא. ד' דסבירין ההוא וכתיבי הוא כדאיתא במסורת: ובקומה. הראשון מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובקומה תרין דבנות לוט קדמאה מלא ובתראה חסר עכ"ל והנקודה על וא"ו ולא באותיות אחרות וכן אמרו בס"ד דנזיר ובהוריות פ' כהן משיח למה נקוד על וא"ו שבקומה של בכירה לומר שבשכבה לא ידע הא בקומה ידע והכי איתא בבראשית רבא פ' נ"א סימן י' עיין שם ביפה תואר וכן בתיקון ס"ת ישן אומר באספמיא אין נקוד רק הוא"ו שנייה ובס' הזוהר ת"ח בקדמיתא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה בוא"ו ונקוד על וא"ו בגין דקיומא דעילא הוה אשתכח בההוא עובדא דזמין מלכא משיחא לנפקא מיניה ובגין כך אשתלים הכא בוא"ו ובאחרא כתיב ובקומה חסר וא"ו בגין דלא נפק מינה חולקא לקב"ה בההיא אחרא. ועיין מ"ש בפרשת לך לך אצל ביני ובינך: (לד) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל: (לז) הוא אבי מואב. מלת הוא במאריך לא בתביר:

כ (ב) אבימלך. חדא מלא כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: גרר. הגימ"ל דגושה: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. לפי הנראה משמע הכתוב זה השם קדש. וכן ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויבא אלהים אל בלעם לילה אבל מדברי הזוהר ריש פרשת בחקתי ופ' בלק דף קל"ד לא משמע כן וכן בשמות שבפסוק נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה ועניינים אלה נראים במבהילין והסתכלתי בני מהם שאין למדקדק עסק בהם. ועיין ביפה תואר על ב"ר פ' נ"ב סימן ח' ומה שאכתוב סוף פרשת ויצא: ויבא אלהים אל אבימלך בחלום. מלא וא"ו בהעתק מספר הללי והאחר שבסמוך חסר וכן הם בכל הספרים המדוייקים והמודפסים שכתב על זה ב' חסרים וכן הביאו במגילת הגדול ונגרר אחריו גם בעל מנחת כהן ובעל מסורת הברית הגדול היו כחולמים וכ"כ אור תורה בפשיטות בחלום הראשון מלא ע"כ והשנים החסרים הם ויאמר אליו האלהים בחלם שבסמוך. אל לבן הארמי בחלם (פ' ויצא) וכ"כ הרמ"ה ז"ל. אחר כך ראיתי בקונטרס הטעיות מס' מנחת כהן הנזכר שחזר בו כאיש אשר יעיר משנתו. והגיה כמו שכתבתי וכן הוא בתיקון ס"ת ישן: (ד) הגוי גם. הגימ"ל דגושה: (ה) הלא. בלא מקף במסורת כ"י נוסף זה על מספר הלוא שמלאים וא"ו בתורה אבל בכל הספרים חסר וכן עיקר כמו שכתבתי בפ' בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב: (ו) גם אנכי ידעתי. גם בדגש ובלא מקף. אותך. מלא בספרים המדוייקים ובהעתק הללי והוא מן י"ז מלאים עפ"י המסורת גם הרמ"ה ז"ל כתב אותך ט' מלאים וא"ו וחסר ה"א בלשון זכר ומסר הסימן כמו שהם במסורה גדולה שלנו: מחטו לי. חסר אל"ף כלומר שאמר לו שרו של אבימלך דע כי מטעם שהטעת שלקחת את שרה דנו אותי בב"ד של מעלה ומכניסים בי מחטים וקוצים ואני בצער גדול. שערי אורה שעירה ששית. ועיין ג"כ בספר הזוהר פ' ויקהל ד"ח ע"א: (ט) מה עשית. בלא פשט: (י) הזה. הזי"ן דגושה בשניהם: (יא) והרגוני. בהעתק הללי מלא ירושלמי חסר עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת ב' חד מלא וחד חסר וזה מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב והרגוני על דבר אשתי מלא וא"ו כתיב. פן יהרגני אנשי המקום דפ' תולדת יצחק חסר וא"ו כתיב: (יג) ויהי כאשר התעו אותי אלהים. יש מחלוקת בזה השם במס' סופרים. י"א חול ר' חנניה בן אחיו של ר' יהושע אומר קדש שאלולי אלהים כבר התעו אותי. ואונקלוס תרגם קדש ובב"ר נמי דריש ר' חנין הדין קריא בתלת אפין וכלהון קדש וכן פי' הרלב"ע ורלב"ג ורש"י. וגם בס' מאזני לשון הקדש דף ר"י כתב הרלב"ע שפי' הנכון שהוא קדש ועיין מ"ש בסוף פרשת ויצא: אל. בשופר הפוך:

כא (ו) יְצַחַק־לִי. בטעם מדא דכל מד וחד מלעיל ולית דכותא ססיב בגווייהו יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי: (ז) היניקה. בתיקון ס"ת כתוב ס"א הניקה ע"כ ודבר זה מסורה בידינו שהוא מלא דמלא דמסור עליה ה' מלאים בלישנא בתרין יודין. תרין מנהון באורייתא ושארא בנביאים וכתובים: (יד) וחמת מים. בפתח המ"ם. שכמה: ויתן אל הגר. בתלשא א' לבד בה"א: (טו) ויכלו המים מן החמת. בס"א כתיבת יד המי"ת בסגול וכן כתב רד"ק על זה בשרשים שהוא בשש נקודות ויש ספרים בחמש עכ"ל: (טז) במות. מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ביום אכלך ממנו מות תמות תרווייהו מלאים וא"ו כתיב וכל מות וכל תמות באורייתא דכותא מלאים ודכותא בלישנא אל אראה במות הילד את כמות כל האדם כל

לישנא

לישנא מלא: (יז) ויקרא מלאך אלהים. בפסק: (יח) גדול. הגימ"ל דגושה: (כב) ויהי בעת. פרשה פתוחה: (כג) השבעה לי באלהים. קדש: גרסה בה. במקצת ספרים בלא מקף: (כט) אבימלך. באתנח: עבדי. הדלי"ת רפה: (לג) ויטע אשל. ברוב הספרים האל"ף בציר"י ובספר אחר כתיבת יד מדוייק בסגול ונמסר עליו לית גם רד"ק כתב ויטע אשל חסם האשל בשש נקודות (במכלול ח' כ"ב) ובעל רב פעלים כתב ויטע אשל יש ספרים בב' נקודות ויש ספרים בג' נקודות ועיין מ"ש בשמואל א' סימן כ"ב וסימן ל"א: אל עולם. האל"ף בציר"י: כב (ג) את שני נעריו אתו. ובבלעם נעריו עמו עיין מ"ש שם: (ה) שבו. במקצת ספרים בלא קדמא: לכם. במאריך לא בתביר: (ו) את עצי העלה. בפ' כ"ג העולה ובפ' כ"ט חסר וק"ל כר"ת וכן כתב הרמ"ה ז"ל והעלהו שם לעלה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא חסר בר מן חד מלא וסימן עולה דבכורים והקרבתם עולה לריח דפינחס כמ"ש שם: (ז) הנני בני. בלא מקף ובסגול נו"ן כלשונה ושפי הנוני"ן דגושות ובא נו"ן יו"ד המדבר בעדו בדגש שלא כמנהג ובמסורת ב' דגושין וסימן הנני בני מי אתה בני דתולדת יצחק: (ח) יראה לו. בספרים כתיבת יד היו"ד בלא געיא וא"ם כתב שראה בגליון ספר אחד כתוב במאזיכא רבא בגעיא: (יא) אברהם אברהם. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בנווייהו כמו שאכתוב בפרש' שמות על משה משה בס"ד: (יג) כאחז. האל"ף בפתח בדפוס קדמון ובספרים מדוייקים כתיבת יד וכן כתב אור תורה ועיין אבן עזרא: בסבך. גם הבי"ת שניה בפתח במדוייקים וכן כתב במכלול דף קל"ע וכתב אור תורה שהגהת המדפיס שקר כי במסורה נמנו זה חד מן ה' זוגים מן ב' ב' מילין סמוכים ופתחים ע"כ. ובעל רב פעלים כתב שבמסורה אסרת מלא נאחז בסבך לית וקמץ: (יד) יְהוָה | יִרְאֶה. יש פסיק אחר השם ועיין מ"ש בירמיה סימן כ"ג: (טז) ולא חשכת. בלא מקף: (יז) וירש זרעך. כל יירש ויירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן בר מן דין דהוא חסר חד יו"ד: את שער איביו. קדמאה שער איביו תניינא את שער שנאיו פרשת חיי שרה. ואחד פסיק סימן על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך. ובבראשית רבה פ' כ"ו וירש זרעך את שער שנאיו ר' אומר זו תרמוד וכתב בעל יפה תואר שטעות סופר הוא ור"ל איביו: (יח) והתברכו. הרי"ש בשוא כמנהגנו: (כג) ואת בתואל. בלא מקף והאל"ף בציר"י ובטעם טפחא כן הוא במדוייקים:

פרשת חיי שרה

כג (א) חיי שרה. פתוחה: (ג) ולבכתה. הכ"ף זעירא: (ד) גר ותושב. לפי ההלכה בחילופין אין בגלת גר מאריך לבן אשר וכן מלאתי בקדמון: (ו) נשיא אלהים | אתה. כתב החכם לוזאטו שאין פסק אחר מלת אלהים ובאמת כי גם אני מצאתי כן בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ואולם בספר אחד כ"י ישן נושן הוא בפסק ונראה ישרה היא בעיני ודוגמא בפרשת ואתחנן בפסוק כי שאל נא וגו' אלהים | אדם. ובילקוט פרשת משפטים רמז שנאמר בשם מס' סופרים נשיא אלהים אתה קדש אבל במסכת סופרים שאצלינו ליתיה: קבר. במקרא גדולה נכתב מלא והמדפיס כתב עליו לית ומלא וטעות הוא כי כולם חסרים בתורה וכן כתבו הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן. וז"ל הרמ"ה ז"ל קבר את מתך חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר ודכוותא בלישנא ונקבר ויחך חסר וא"ו כתיב ודכוותא לקבר את מתי מלפני וכל לקבר באורייתא דכותא חסר ומסר עליה כולהון חסרים: את מתך. בלא יו"ד אחר התי"ו ואף על גב דמלתא דפשיטא היא אילטריכנא למיכתב לה משום מאי דאיתרינן בב"ר פ' נ"ח קבר את מתך מתים הרבה וכתב בעל יפה תואר נראה דדריש אם למקרא כאלו כתיב מתיך ביו"ד. ועיין עוד שם סימן ז': (ז) ויקם אברהם וישתחו. מלוף בטעם. קדמאה וַיָּקָם אברהם מעל תניינא וַיָּקָם אברהם וישתחו וסימן מעל לעיל וישתחו מלרע: (ט) ויתן לי. ברוב ספרי ספרד ברביע לא בשני גרישין: בכסף מלא. בספרים כתיבת יד ובדפוסים ישנים בקדמא אזלא לא בגלגל וברביע: בתוככם. מלא וא"ו כן הוא בהעתק הללי ובספרים כתיבת יד ודפוס קדמון וכן הוא בהרמ"ה ז"ל וזה לשונו בתוך העיר מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוך באורייתא דכותא מלא נשיא אלהים אתה בתוכנו מלא וא"ו כתיב בתוככם לאחזת קבר מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם ונאחזו בתככם בארץ כנען וכל שאר מלאים. אשר סביבותיה נתן בתוכה מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא והוצאתי את בני ישראל מתוכם מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוכם באורייתא דכותא מלא: (י) ועפרן ישב. ר' יצחק אמר ישב כתיב אותו היום מנו אותו אבכים ערכיים פי' שר השרים. דלא יהי בר נש רב זבין מן בר נש זעיר ב"ר פ' נ"ח וע"ש ביפה תואר סימן ח' ובפ' מ"ס סימן ו' ובזוהר דף קכ"ז: ויען. בתרסא לבד בוו"ן וכן ארץ שבסמוך: (טז) וישקל אברהם לעפרן. כל עפרון שבענין מלא וא"ו חוץ מזה והוא תניינא בפסוק וכן אמרו בילמדנו ריש פ' בהר סיני ופ' ראה בפסקא דעשר תעשר ובב"ר פ' נ"ח ובש"ר פ' ל"א נבהל להון זה עפרון איש רע עין שהכנים עין רעה בממונו של אברהם ולא ידע כי חסר יבואנו שחיסרו הכתוב וא"ו. ר"ע עי"ן בגימטריא עפרן עיין יפה תואר ב"ר שם סימן ע' ומ"ש בירמיה ל"ה בס"ד: (יט) המכפלה על פני ממרא. לית דחסר אשר ומטעים ביה ולשון מס' בקבורת שרה על פני ממרא בקבורת אברהם אשר על פני ממרא: (כ) לאחזת. הזי"ן בדגש:

כד (ב) המשל. המ"ם בדגש: (ג) אשר אנכי יושב בקרבו. קדמאה בקרבו תניינא באהלו וחד פסוק סימן כי אני ה' בקרב הארץ: (ד) כי אל ארצי. חד מן ז' פסוקים דלית בהון אם ומטעים בהון: (ה) הזאת. הזי"ן דגושה: (ז) נשבע לי. כן כתוב בספרים כ"י ובדפוס ישן: (ח) ונקית משבעתי זאת. כל לשון שבועה באורייתא חסר וא"ו שְׁבֻעָה והטעם לפי שכל לשון שבועה היא מלשון שבעה וסוד הענין הוא מה שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשת תקח מידי וגו' על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם. שערי אורה בספירה שבית על שבועה: (י) ויקם וילך. רביע ביו"ד של ויקם: (יא) ספד. בס"ם בזקף גדול: (יד) והיה הנער. הנערה ק' עיין זוהר פ' בראשית דף כ"ח: (טז) ערם. בזרקא אחד לבד במ"ס: אשר ילדה לבתואל. אע"ג דדגש למ"ד דידיה אילטריכנא למימסר עליה דחסר משום דאיכפל במסורה למימסר עליה לית כותיה וחסר הרמ"ה ז"ל:

(טז) והנער עבת מראה. והנערה ק': (כא) משתאה. האל"ף בציר"י מכלול דף ק"ס: לדעת. בס"ם ברביע לא בזקף גדול: (כב) כלו הגמלים לשתות. מלא וא"ו בספרים המדוייקים ובדפוסים ישנים וכן בהעתק הללי כתוב לשתת לשתות פי' עד אם כלו לשתת דלעיל חסר וזה מלא וכן במסורה לשתת ד' חסרים וסימן עד אם כלו לשתת כי לא יכלו לשתת דויספרו תניינא דבפ' ולא יכלו לשתת מים ממרה ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם וכן כתבש הרמ"ה ז"ל: (כז) בית אחי אדוני. קדמאה אחי בציר"י בפרשה בת אחי בחירק: (כח) הנער. הנערה ק': (ל) ואת הצמדים. לבן אשר הוא"ו במאריך וכן הוא במדוייקים מתפרד: כה דבר. הדל"ת רפה והבי"ת בסגול: (לג) ויישם. ויושם ק'. ובכל ס"ם יש שורק ביו"ד שניה וכן כתב בעל מקרא המסורת יש ספרים שיו"ד ראשונה בקבוץ והוא טעות גמור כי לא נמצא אות נקודה בקבוץ לבני יו"ד נחה עכ"ל. וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויישם לפניו לאכל תרין יודי"ן כתיב קדמאה קרי יו"ד בשורק ותניינא כתיב יו"ד חלופי וא"ו ויישם כתיב ויושם קרי: (לה) וכסף וזהב ועבדם. דין לחוד חסר יו"ד בלישנא וכל עבדים דאורייתא מלא: (לט) ואמר אל אדני אלי. דין לחוד אלי כתיב חסר וא"ו באורייתא ודרשוהו רבותינו בבראשית רבה פרשה נ"ט על אליעזר עבד אברהם שהיתה לו בת והיה מחזר לתתה ליצחק כמו שהביא רש"י ז"ל. וזהו שכתוב כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב. ובילקוט הושע רמז תקכ"ח גרסינן בהדיא אלי כתיב אמן לו כתיב וכו'. והא דלא כתיב הכי בפ' שלמעלה כבר תירץ בעל גור אריה שודאי אליעזר אמר לאברהם אולי ולא אלי אלא שכך היתה כוונתו שהיה מחזר למלא עילה וכו' ע"ש ועיין עוד תירוץ אחר במסורת הברית הגדול סימן קל"ב: (מג) ונגדנה. הדלי"ת בדגש: (מה) הנער. הנערה ק' והה"א במאריך לבן אשר וכן הוא במדוייקים לא הכו"ן: אחר תלך. זה אחד מן המקראות שקראו רבותינו עיטור סופרים כמ"ש סוף פרשת בהעלתך: (נז) לנער. לנערה ק': (ס) ויברכו. הרי"ש בשוא: ויירש. בהעתק הללי ויירש ירושלמי ויירש ואומר המסורה לית מלא עכ"ל וכן הוא מלא בספרים מדוייקים והמסורה שנמסרה ביהושע י"ט וירשו ז' חסר יו"ד בלישנא וסימן ויירש זרעך את וגו' היינו ויירש זרעך את שער אויביו דסוף פרשת וירא וכן מפורש ביהושע סוף סימן כ"א ובמסורת כתיבת יד ובמסורת אחריתי נמי כ"י נמסר התם עליו לית חסר ולא פליגי ליסני אהדדי דהתם ויירש גרידא קא מסיר וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל יירש ויירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן קדימי לרי"ש חד קרי וחד לא קרי בר מן א' חסר חד יו"ד וסימן ויירש זרעך דכי ברך אברכך: (סה) הלזה. הה"א בפתח:

כה (ג) ובני דדן. לפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת אבל אהו"י משפע הדל"ת להדגש. וכן נזכר זה עם דומים אחרים דגושה מבעל לשון למודים ובספר אחד מדקדק כתיבת יד. אמנם בכל הספרים רפויה וכן נכון וטעם שכתב רד"ק בספר מכלול לפי שאין אות ראשונה שמושית וכמ"ש בפ' יתרו על אתה תדבר: אשורם ולטושם ולאמים. אשורם מלא וא"ו וחסר יו"ד ודכותא ולטושם. ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כך כתוב בכל הספרים המדוייקים וגם בהעתק הללי ואל תחוש' להגהת מ"ג שכתיב שם יש ספרים מדוייקים כתוב ולאמם כי בכל ס"ם הוא מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לאמים גרידא דכותיה ומסר עליה חסרים וא"ו בכולהו נוסחי דיקין. ולאם מלאם יאמץ תרויהון חסר וא"ו כתיב: (ד) וחנך. דין לחוד לבד חסר וא"ו באורייתא כמ"ש בפ' פינחס: (ו) ולבני הפילגשים. ב"ר פרשה ס"א פילגשם כתיב אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני עיין מזרחי וגור אריה ויפה תואר שם סימן ד' ועל פי זה המדרש פי' רש"י חסר יו"ד שלא היתה אלא פילגש אחת והיא הגר היא קטורה והקשה עליו החזקוני שהרי הוא מלא בספרים מדוייקים והן הגר וקטורה ולשון המכלל יופי דרש רז"ל ידוע. ואנחנו מלאנוהו מלא ביו"ד בכל הספרים המדוייקים עכ"ל. ומכותלו לשונו ניכר שלשון קנאי הוא וכ"כ החזקוני והרמ"ה כתב בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן בתרין יודין כתיב ומסיר עליה לית כותיה מלא בתורה. ואיהו בדרשא דייק מינה דהגר היינו קטורה מדכתיב הפילגשם חסר יו"ד קדים למ"ם ואגב אמרין שמעת מינה דחסר יו"ד כתיב עכ"ל. ובהעתק הללי מלא דמלא וכן הסכימו המאירי ובעל ס' שמן ששון ומסורה מכרזת ואומרת ב' מלאים דמלאים וסימן ולבני הפילגשים אשר לאברהם שומר הפילגשים דאסתר. ועיין בש"ת הרדב"ז סימן רל"ב ובתשובת הרשב"א הביאה הב"י בטור י"ד סוף סימן רע"ה ומ"ש בס"ד בפ' בא על פי ואל שתי המזוזת ובפרשת נשא על כלות משה: נתן אברהם מתנת. מתנת כתיב חסר וא"ו ודרשו רבותנו בפרק חלק שמסר להם שם טומאה: (ט) המתי. בס"ם אין בה"א גלגל: (יג) בשמתם לתולדתם. חסר וא"ו כתיב ודכותא למקמתם בשמתם דאלופי עשו ודכותא ויהיו בני לוי בשמתם כולהו חסרים ודכותא בלישנא ואלה שמתם דמרגלים ושאר שמתם באורייתא חסר וא"ו כתיב ומסורה דמסר עלי' אלאה חסרים שבושא הוא דחסרים עוגא הוו ונוסחי דיקי במסורת קמיה סלקי ודכותא שמה משמתם חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: לתולדתם. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים וגם בהעתק הללי וכן נמסר בפ' ואלה כל אורייתא תולדתם כתיב בר מן ב' חסר דחסר וסימן ואלה שמות בני לוי לתלדתם ובני מררי מחלי ומושי. וגו' ותרווייהו בפ' ואלה וכ"כ הרמ"ה ז"ל: בכר ישמעאל נבית וקדר. בכל ספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים הזקף קטן על מלת נבית וקדר במאריך ונכון הוא וכן הוא בד"ה א': (יד) ודומה. בה"א בכל ספרים מדוייקים ואין לחוש להגהת מקרא גדולה וכ"כ א"ת וכ"כ הרמ"ה ה"א בסוף תיבותא ומלא וא"ו כתיב וכ"כ א"ת: (טו) חדד ותימא. בכל ספרים מדויקים בשני דלתי"ן וכ"כ החזקוני ויש לי תמיה מיונתן בן [נ"ל כלו] עוזיאל שתרגם חדד סריפא מלשון ויחס פי כחרב חדה (ישעיה מ"ט) שלשו חדד וכן בדברי רז"ל נפל תולא חדד סכינא ועוד אמרו שני תלמידים המחדדים זה את זה בהלכה ענין חריפות וגם הרמ"ה כתב חדד ותימא עם ב' דלתי"ן כתיב ודבר זה מוכרח גם מהמסורת האומרת בד"ה חדד ב':

פרשת תולדת

(יט) ואלה תולדת. פתוחה: (כא) כי עקרה הוא. הוא כתיב מלמד שהיו שניהם עקורים כדאיתא בסוף פרק הבא על יבמתו: ויעתר. התי"ו בסגול: (כב) ויתרצצו. הצד"י בשוא לבדו לפי דקדוקו: למה זה. הזי"ן

הזי"ן בדגש וכן זי"ן האדם הזה וכן זי"ן ולמה זה לי: (כג) גיים. גוים ק' והמיקר ביו"ד שנייה כמ"ש בפ' לך לך על לגיים. וכל גוים דאורייתא מלא וא"ו ומד יו"ד בר מן דין דכתיב תרין יודין וחסר וא"ו וזהו שדרשו רבותינו גיים כתיב בפ"ק דע"ז וב"ר ושוחר טוב במזמור ט' עיין מזרחי ויפה תואר וגור אריה: מלאם. הלמ"ד רפויה עם המ"ס שלא כמנהג חבריו והיתה ראויה להדגש מכלול דף כ"א: ורב יעבד לעיר. יעבד חסר וא"ו כתיב וכל יעבד באורייתא דכותיה ובב"ר פ' ס"ג אמר רב הונא אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד וכתב בעל יפה תואר שם סיון ע' דחסר וא"ו כתיב ויש אם למקרא ויש אם למסורת אם זכה הצעיר יעבוד אותו הרב כפי המקרא ואם לאו יעבד הרב מהצעיר וגו' שכן צריך להגיה בשוחר טוב מזמור ע': (כה) אדמוני. בכל ספרים המדוייקים מלא וכן הוא בהעתק הללי ובמסורת ב' ומלאים וסמנו הוא אדמוני דדוד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: כו (ב) שכן בארץ. חסר וא"ו ויש בו דרש בב"ר פ' ס"ה עיין שם ביפה תואר סימן ג': (ג) האלה. בהעתק הללי האלות. ירושלמי האלת חסר ע"כ. ובכל הספרים חסרים וכן חברו שבסמוך וכ"כ בעל הטורים ובמקרה כל אורייתא חסר במ"א מלא ויהי כעב בכל האלות וכ"כ הרמ"ה ז"ל: האלת האל והקמתי. ח' סבירין האלה וסימנם במסורת על פסיק זה. ומדרש אגדה יש בב"ר פ' ס"ד סימן ג': את השבעה. במסורת הדפוס ג' חסר וכו' דין חד מינייהו ושארא בשאר קריא ולא חשיב בהדייהו את השבעה אשר נשבע דסוף ואמרן מכלל דהוא מלא כתיב ולא היא דחסר כתיב. והעיקר כמו שמסר הרמ"ה ז"ל זה לשונו והקמתי את השבעה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותיה הסר בכל נוסחי דיקי ושיתא כתיב בלישנא תרין מנהון השבעה וקיינן והקמתי את השבעה. את השבעה אשר נשבע. ותרין בשבעה סימן לכל אשר יבטא האדם בשבעה או אסרה אסר על נפשה בשבעה. וחד לשבעה לאלה ולשבעה דקוטה. וחד שבעה גרידתא או הבגע שבעה וכולהון חסרים ולית דמסר עלי' אלתא חסרים הרין בשבעה וחד שבעה ושבועה הוא דאי בלישנא קא מפיר שיהא הוו דאי בשבעה קא מסיר תרין הוא דהוו. (ד) האלת האל והתברכו. ה' סבירין האלה: (ה) חקותי. בהעתק הללי חקתי: ירושלמי חקותי עכ"ל, וכן הוא מלא וא"ו בתרא מבכל הספרים ונמסר עליו לית מלא בתורה וכ"כ לשון הרמ"ה ז"ל על זה. חקותי ולא וא"ו קדים לתי"ו וחסר וא"ו קדמאה דין לחוד מלא וא"ו ושאר חקתי בחקתי כלהון חסרין תרין ווי"ן באורייתא: (ו) וישב יצחק. אין מאריך ביו"ד: (ז) פן יהרגני. הה"א בפתח לא בחטף פתח כי לא יתכן שוא נח אחר חטף: כי טובת. בהעתק הללי טובת. ירושלמי טבת עכ"ל. ובכל הספרים מלא ונמסר עליו במסורה כ"י כל אורייתא מלא בר מן חד חסר ובפ' חיי שרה ע"פ והנערה טבת מראה נמסר עליה לית חסר בתורה וכ"כ הרמ"ה בהדיא והנערה טבת מראה חסר וא"ו ומסרים עליה לית כותיה חסר בתורה ושאר אורייתא מלא: (ח) ויהי כי. כי בגלגל לא במקף: (ט) אמרת אחתי הוא. היא כתיב בוא"ו כמ"ש בפ' לך לך גבי ומלך בלע היא: ויאמר אליו יצחק. בזקף קטן: (י) מה זאת. הזי"ן דגושה: (יא) בשנה ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל הוא ההוא דלשון זכר מלא אל"ף וא"ו כתיב וכל לשון נקבה דכוותה בר מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף וסימן וכו' כמ"ש בפ' לך לך ועיין מ"ש מזה בפ' דברים: ויברכהו. הוא"ו במאריך: (יד) ועבדה רבה. חסר וא"ו בתר בי"ת ובבראשית רבה פ' ס"ד דיקאל חייעא אמר ועבדה כתיב אם אין אדם עושה עצמו כמו עבד לעבדו איני קונה אותו כענין שנאמר טוב נקלה ועבד לו ובעל מתנות כהונה פי' על דרך מה שאמרו בפ' אלו מציאות מי שהניח לו אביו מעות ומבקש לאבדם ישכור פועלים ולא ישב עמהם. ובעל יפה תואר פי' על דרך מה שאמרו בפרק ארבע מיתות מאי דכתיב עבד אדמתו ישבע לחם אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו לא ישבע לחם: (טו) וימלאום. עיין מ"ש בשמואל א' י"ט: (יח) מימות. בזקף קטן: כשמות. בזקף גדול: (כ) רעי גרר. הגימ"ל רפה: (כב) ויעתק. העי"ן בשוא לבדו: רחבות. בהעתק הללי רחבת ירושלמי רחבות עכ"ל ובמקרא גדולה כתוב ובתיקון ס"ת ישן ראיתי רחבת חסר ומונה חסר עכ"ל ובכל הספרים מלאים מלא וא"ו בתראה ובס' מהם כ"י כתוב עליו כן כתיב וכן כתב הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה: כי עתה. בחילופים כתיבת יד הכ"ף במאריך לב"א וכן הוא במקרא מדוייקים ובקלתם הוא ג"כ במקף: (כח) אהלו. בוא"ו בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים וכן במסורת הדפוס וכ"י לא נמנה זה עם אותם שהם בה"א וסימנהון נמסר פ' נח וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כט) מעשה. השי"ן בליר"י והוא חד מן ד' קמצים עצ"ה: (לה) ותהיין. הס"ף בשוא לבדו ובלא מאריך בתי"ו: כז (א) מראת. בהעתק הללי מראת. ירושלמי מראות עכ"ל. ובכל הספרים חסר וכן נמסר עליו לית חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ג) צידה. ציד ק' ובמסורה גדולה במערכת אות הה"א נמסר הסימן מן ב' מילין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא ולא קרין וחד פלונתא עלוהי. צידה דויעתם שא נא כליך וכן ראיתי במסורת כתיבת יד גם בספר אחד כ"י מספרד מסור עליו ציד ק' ופליגי ביה ע"כ אבל הרמ"ה ז"ל כתב הוא היה גבר ציד לא יתיר ה"א וכל אורייתא דכותה בר מן חד יתיר ה"א בתר דלי"ת ולודה לי צידה ומסר עלי' צידה כתיב ציד ק' עכ"ל. וכן מלאתי במסרה כתיבת יד שנמסר סימן הנז' ונמנה זה עמהם בלא מחלוקת ובמדרש לקח טוב ציד קרינן צידה כתיב מכאן כמו להלכות שמיטה שהם חמשה דברים שמפסידין את השמיטה שנייה דרכה אלדה הגרמה עיקור. ועיין עוד בבעל הטורים ובמדרש הנזכר הוא חיבור רבינו ב"ר אליעזר הנקרא מדרש פסיקתא ונדפס ממנו מס' ויקרא ואילך. וס' בראשית וספר ואלה שמות כמלאים בכ"י ובתוך החבור כתוב שהיה בשנת ארבעת אלפים ושמנה מאות וחמשים לבריאת עולם: (ד) ואכלה. חסר וא"ו וכן הבני מטעמים ואכלה וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודכוותא ואכלה מליד בני חסר וא"ו: (ה) בדבר. בבי"ת חזקוני והוא חד מן תלת בתמורת: (יא) שער. חסר יו"ד וכן הוא בהעתק הללי ונמסר עליו לית חסר והמדפיסים שכתבו ביו"ד טעה ולא הביט למסורת שלפניו על פ' בידי עשו אחיו שערת וז"ל שערת ד' חסר בלישנא וסימן הן עשו אחי איש שער. בידי עשו אחיו שערת. ולקח מדם הפר ומדם השער. על ראש השער החי. ע"כ לשון מסרה זו. וכן הביאה בעל מנחת כהן. אך בקונטרים אחרון מטעיות שנפלו בדפוס כתב המחבר עצמו חפשתי וחקרתי כל הספרים המדוייקים ולא מלאתי כ"א השנים מהם חסרים. איש שער. שרה. אבל מדם הפר ומדם השעיר. על ראש השעיר החי. הכתים במושכותם עד שיבא משבי במסרה בימינו והוא ישיב לנו כל הספקות בע"ה. אחר שכתבתי כל זה בא לידי ס' הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כלם נכוחים וישרים. הן עשו אחי איש שער חסר יו"ד כתיב ומסורת עליה לית כותיה חסר ושאר שעיר השעיר באורייתא בלישנא בלפירא מלא יו"ד כתיב. ולית דמפרי בהון ד' חסר יו"ד וסימן איש שער. מדם הפר ומדם השער. על ראש השער קדמאה. בידי עשו אחיו שערת. ומיהו בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן כולהון בלישנא דלפירא מלאים יו"ד כתיב. בידי אחיו שערת חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וי"ו: (יב) כמתעתע. כתוב עליו במקרא לית ורפה התי"ו קמייתא ע"כ וכן הוא בספרים מדוייקים כ"י: והבאתי. מלרע: (יג) קללתך. בספר אחד מדוייק בלא מאריך בקו"ף ולא בלמ"ד. וכן בחילופים כתיבת יד מלאתי ב"א קללתך ב"כ קללתך: (יח) הנני מי אתה בני. בסגול מו"ן לאתנחה ובדגש שני נוני"ן ועיין לעיל פ' וירא על הנני בני: (יט) אנכי עשו בכרך. פסקא עמנא ואמר אנכי מאן דאנא אבל עשו בכרך. ואומר פ' וישלח דף קס"ז ובב"ר פ' ס"ה סימן י"ו אמר ר' לוי אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות אבל עשו בכרך: ואכלה. האל"ף בקמץ לבד והוא סטוף ובמקלת ספרים האל"ף בחטף קמץ. וכן נהגו במקומות רבים לעשות חטף קמץ במקום הראוי להיות קמץ חטף. אולי עשו זה כדי שירוץ הקורא בהם אפי' יניק דלא סכים ודלא עפם ועיין מ"ש בפ' בראשית על אֲכָלְכֶם: מצידי. בתיקון ס"ת ישן ס"ס מלדי ובמקרא חסר יו"ד ע"כ ולא מצאת זה במסורתינו ולא בספרים שלנו כ"א מלא יו"ד. וכ"כ הרמ"ה בפירוש: תברכני. הנו"ן בדגש וכ"כ החזקוני ועיין ן' עזרא ומכלל יופי: (כא) ואמשך. שרשו משש והיה ראוי להדגש כחבריו של פרשה והוקל. שרשים שרש משש. וכן כתב ן' עזרא ועיין מ"ש בנאמר המאריך: האתה זה. הזי"ן בלא דגש: (כב) הקל קול יעקב. מלת הקל חסר וא"ו לפי כשקל קול יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אז ידי עשו שולטות עיין יפה תואר בב"ר פ' ס"ה סימן י"ו ובע"י בפירוש אגדות ירושלמיות סוף כ"ה: (כד) הנשה. חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל והגימ"ל דגושה: ויבא לו יין. כתב המדפיס במקרא גדולה שהוא מלרע ואחסנו מלאנוה בכל הספרים מדוייקים מלעיל וכ"כ אור תורה והאי דכתיב במסורת דדפוסא כל ויבא מלרע בר מן חד מלעיל נראה לי דמשבשתא היא דהא איכא ונם הוא חכם וַיָּבֵא רע (ישעי' ל"א) שהוא מלעיל בכל ספרים מדוייקים ובמקרא גדולה בפ' ויקהל כסדרה ומסרה הנזכרת והם כ"א ויבא ולא איירי מידי ממלעיל ומלרע: (כו) ושקה לי. במקלת ספרים הוא"ו במאריך והשי"ן בשוא ופתח. וכן כתב בעל לוית חן פ' י' מבער הראשון וכן כ' בס' דקדוק ישן ועיין מ"ש בשופטים ה' על ושבה שביך וכן כתב אור תורה שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים והללי. ולמ"ד לי דגושה כמ"ש במכלול דף ק"ו: (כז) ויברכהו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: ברכו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: (כח) ויתן לך. היו"ד במאריך וסמוך כן הוא לבן אשר ובמדוייקים: מטל השמים ומשמני הארץ. קלת מהמדקדקים מדגישים השי"ן ואומרים שהמ"ם היא שימושית ודגש השי"ן להורות על נו"ן מן. ודברי הבאי הן שהשם משמן כמו ומשמן בשרו ירזה והשי"ן בשוא נח וכך הבין ממני' ן' עזרא שכתב מ"ם מטל מושך עלמו ואחר עמו והן הן דברי רד"ק שכתב בפירוש החומש מ"ם מטל עומד במקום שנים כאלו אמר וממשמני הארץ ע"כ. וזה שלא כפירוש החזקוני שכתב הנה משמני הארץ מקלת ארץ ישראל שהיא שמני הארץ: (כט) וישתחו לך לאמים. וישתחוו ק' וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל וישתחו לך לאמים חד וא"ו כתיב בסוף תיבותא וקרי בתרתין וחסר וא"ו תניין בתריה ומסר עליה וישתחו כתיב וישתחוו ק' ותרין כתיב בהדין פסוק קדמאה חסר וא"ו בתראה כדאמרן תניין מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא חד קרי וחד לא קרי וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים וא"ו בתראה. קדמאה רפי ולעתיד בתראה דגש לעבר וסימן וישתחו לך לאמים. ויקדו וישתחו דויאמרו שלום לעבדך לאבינו. ומסר עליה תלתא כתיב שו וק' שוו ושארא אורייתא בלשון רבים בין לעתיד בין לשעבר מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא כתיב ע"כ. ובמקלת ספרים כתיבת יד ליכא הכא שום מאריך לא ביו"ד ולא בתי"ו וכן הוא וישתחוו השני שבפסוק וכן מלאתי בחילופים כתיבת יד אליבא דבן אשר לעב"י שאינו נראה כן בחילופי הדפוס: ארריך ומברכיך. מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ג' בלישנא מלא יו"ד וסימן ואברכה מברכיך לך לך ומברכיך ברוך דהכא ומברכיך ברוך דבלק: (לא) תברכני. הנו"ן בדגש כמברו דלעיל: (לג) גדלה. הגימ"ל בדגש וכן חברו שבסמוך: ויבא לי. רפה למ"ד לי: בטרם תבוא ואברכהו. הוא"ו בקמץ ובמסורת ב' אחד קמץ ואחד פתח וסימן בטרם תבא ואברכהו. וסבו וסברכהו ואברכהו (ישעיה נ"א). וכתב הרא"ע בטרם תבא ואברכהו הוא"ו בקמץ בעבור היותו פועל עבר כ"ל שהוא"ו הוא להפוך והדגש שלריך לבא אחריה הועל תחת הוא"ו מבני האל"ף שהיא גרונית דאילו היה בפתח גדול היה לעתיד כמו ואברכהו וארבהו כי הוא עתיד במקום עבר כמו שכתב רד"ק שם והרא"ע: גם ברוך יהיה. חד מתלתא ביתא מן ב' ב' לא נסבי' וא"ו ומטעים בהון וסימן נמסר במסורה רבתא אות וא"ו: (לד) ויצעק צעקה. סימן עשו ויצעק צעקה. מרדכי ויזעק זעקה. אורייתא ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו. עזרא ואת זעקתם שמעת על ים סוף. והלין פסוקים סימן לסק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי. זבדני אלהים אתי זבד טוב: ברכני גם אני. בשוא לבד הרי"ש כמנהגנו: גם אני. הגימ"ל רפה: (לו) זה פעמים. הפ"א רפה: (לז) ולכה אפוא. דין לחוד עם ה"א כתיב בסוף תיבותא באורייתא. ועיין מ"ש הבחיי: (לח) הברכה. הה"א בגעיא והבי"ת בשוא לבדו ורפה בספרים מדוייקים וכן הוא במכלול דף ס"א ובמעשה אפוד פ' ל'. ובזה פעלים לא כמנחת כהן שכתב הבי"ת בשוא ופתח: (לט) השמים מעל: (מ) ועל חרבך תחיה. אלי הספר בפסוקים: ואת אחיך תעבד. חסר וא"ו וכל אורייתא דכותיה ובב"ר פ' ס"ז אמר רב הונא אם זכה תעבוד ואם לא תעבד. ויש נוסחא אחרת שם עיין יפה תואר סימן ו' ומתנות כהונה: (מא) ברכו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: ואהרגה. הוא"ו בשוא והאל"ף בפתח. חזקוני: (מו) קלתי. קו"ף זעירא ועיין מ"ש רבינו בחיי: בחיי. הבי"ת רפה: כח (ה) את יעקב. הקו"ף בזקף קטון והבי"ת בלא מתג: (ו) וירא עשו. ברביע: ברכו. הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך בכל הספרים והרי"ש בשוא לבדו במקלתן. ומקלתן בשוא ופתח ובכבר כתבתי מזה ברים פרשת לך לך: (ע) את. במקף: מחלת. הנוסחא בספרים מדוייקים ובדפוס קדמון המ"ם בקמץ וכן כתב אור תורה. והחי"ת בשוא ופתח בכל הספרים והמדפיסים כתבו בשוא לבדו וכבר השיג עליו בעל אור תורה:

פרשת ויצא

(י) **ויצא**. בספר הגי ויצא יעקב סדור ולא פתוח ולא סתום פרשין פרשייתא איה באורייתא דלית להון פסיקא לא פתוח ולא סתום. ויצא יעקב ויחי יעקב ע"כ. וכתוב בהגהה מיימוניות פ"ח מהלכות ספר תורה מה שכותבים מקצת הקדנים ב' פרשיות בתורה דלית פיסקא בריש(י)הו. ויצא. ויחי. לא כוונו כי בהסילם ויצא יש פ' סתומה כדאיתא בב"ר בויחי יעקב מפני מה פרשה זו סתומה מכל פרשיות שבתורה וכו' ואילו בויצא לא הזכירו מזה כלום. וכן בדקתי בספרי הספרדיים אשר ידא להם שם במעלותם ואין לפקפק בהם עכ"ל. וכן כתב הרב מזרחי ריש פרשת ויחי והאמת הוא כי מה שכתבו על פרשת ויצא אין בה פיסקא ר"ל בגווה ופרשת ויחי ר"ל ברישא וכתב אור תורה שכן מצא בכל ס"ת ומלכיים והללי. ועיין מה שאכתוב בריש פרשת ויהי מקץ: מבאר שבע. במקרא גדולה השי"ן בפתח וכתוב שם חד מן פתחים דספ' עכ"ל ובכל הספרים בקמץ וכן דינו מפני ההפסק וכן כתב אור תורה שָׁבַע השין בקמץ ובס' אחא דמים כתוב דשין שבע בסגול והרבה על זה דברים ואם כלם ישא רוח: (יב) השמימה. בלא מטע: (יד) ונזרעך. אין בוא"ו מאריך: (טו) אעזבך. כתב המכלול דף ה' בספר ירושלמי כי לא אעזבך בחטף קמץ פ"א הפועל וכן אעבדך שבע שנים והוא זרות גדול אצלי והחזקוני כתב על אעבדך הבי"ת בחטף קמץ: (טז) וייקץ יעקב משנתו. בכל ספרים מדוייקים בשני יודי"ן. ומה שכתב בעל מכלל יופי בא ביו"ד האיתן לבד טעות הוא ודבריו להוסיף מהמכלול דף קכ"ט וכן משמע מהגהת המדקדק שם וגם מהגהתו בשרשים שרש יקץ ואין לסמוך עליהם בזה. עתה באו וסמוך על מה שכתבתי בפ' נח על פסוק וייקץ נח בשם הרמ"ה ז"ל שהיה רב מובהק ודבריו מדוקדקים בכל מקום ונפרע במלאכת הגהת התורה כי לכך בא וזהו אומנותו לברר האמת ע"פ הספרים המדוייקים ואין לטעות בהוראותיו דודאי דק ואשכח. ועוד כי כל המסורות מסכימות דליכא בקריאה רק תלתא חסרים וסימנהון וייקץ שמשון. הגיירא וייקץ שלמה. וייקץ כישן. כל זה ראיתי במסורת הדפוס סילים ע"ח ומקורות אחרים בספרים כתיבת יד בשופטים י"ו ובמלכים א' ג'. גם המסורה קטנה ריש פרשת ויהי מקץ על פסוק וייקץ פרעה נמסר כל אורייתא כ"כ: (יז) זה. ברביע לא בזקף קטון: (יח) וילק. כתב אור תורה הלד"י רפה וכן ראיתי בס"א כ"י ובספרים אחרים בדגש כמנהגנו ועיין פ' וישלח סימן ל"ה על וילק: (כ) לחם. בתביר לא במאריך:

כט (א) ארצה בני קדם. הבי"ת רפויה בנוסחאות כתיבת יד ובלא מאריך בנו"ן ואין כאן דין אתי מרחוק כמו עשה פרי שבני קדם נחשבות כמלה אחת מפני המקף שביניהם המחברן כמו שכתב המכלול בכלל אתי מרחוק על פסוק חקרנוה כן היא (איוב ה') וכמלא שיש הפסק בין שני הטעמים יותר ממלך אחד כמו ועשית פרכת: (ב) והנה שם. הנו"ן דגושה: (ג) וגללו. הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגנו: (ו) רחל באה. מלרע: (ח) וגללו. הלמ"ד בשוא כמנהגנו: (ט) ורחל באה. מלעיל: (יג) ויהי כשמע. בס"ם הכ"ף דגושה ומתחלפת כשמוע ועיין מ"ש בפ' וירא על ויהי כהוציאם. ושופטים ז' על ויהי כשמע גדעון: ויביאהו. מלא יו"ד כתיב וכל שארא באורייתא חסרים: (יז) ועיני לאה רכות. כתב הראב"ע וכן אחרים אמר שהוא חסר אל"ף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אל"ף ע"כ ואחרי ליה מאריה דבן אפרים לא היה חסר רק מלא חכמה ודעת ורמז בזה להא דאמרינן בב' יש נוחלין אמר ר' אלעזר שמתנותיה ארוכות בכהונה ולויה ומלכות ודמיא להא דאיתא בב"ר שם הגדולה לאה גדולה במתנותיה ע"כ: (יח) אעבדך. אין בבי"ת מטע: הקטנה. הנו"ן דגושה: (כא) הבה את אשתי. מלרע: ואבואה אליה. מלא וא"ו וכל שארא באורייתא חסרים: (כה) זאת. הזי"ן דגושה: (כז) גם. הגימ"ל בדגש: אשר. בגלגל לא במקף: (כח) וימלא. הלמ"ד בציירי: לו לאשה. לו הלמ"ד רפה: את רחל בתו לו לאשה. במקצת ספרים אין בהם מלת לו אבל בכל ספרי אשכנזיא כתיב לו וכן בס' ר"מ ור"ב: (ל) גם. הגימ"ל בדגש: (לא) כי שנואה לאה. כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותה מלא וא"ו בר נון חד קרי בחירק ומלא יו"ד וסימן והיה הבן הבכור לשניאה ותימא כי בב"ב פ' יש נוחלין דרשו על לאה כי שנאה כתיב חסר וא"ו עכ"ל ועד שהוא תמה על המדרש תמה אני עליו דלאו בפי' איתמר ולא מכללא איתמר מדרש זה דהכי אמרינן התם ועיני לאה רכות מאי רכות אילימא רכות ממש פי' עיניה נוטפות דמעה אפשר בגנות בהמה לא דבר הכתוב בגנות הצדיקים דבר הכתוב אמר ר' אלעזר שמתנותיה ארוכות רבא אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים ב' בנים יש לה לרבקה ב' בנות יש לו ללבן גדולה לגדול וקטנה לקטן וכו' היתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה. והיינו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה מאי שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה וכו' אלא מאי שנואה שנואים מעשי עשו בעיניה ע"כ והרב ז"ל חשב דבעל המאמר דריש שנאה חסר וא"ו כלומר שְׂנֻאָה לאה מעשי עשו ונ"ל דאלי תניא בדלא תניא ולעולם לא עלה על דעת בעל המאמר לדרוש שנאה חסר הפך כל הספרים והמסורה אך נוכל לפרש כוונת המאמר כי להיות שנואים מעשי עשו בעיניה ודמעתה על לחיה מצויה תמיד גם היא היתה שנואה בעצמה כדרך מרי נפש שמונאים את עצמן וגם שנואה מאחרים כדרך העולם שמונאים ומרחיקים את עצמן מהעצבים והנאנחים כדי שלא יגרמו להם עצבות שהאנחה שוברת חצי גופו של אדם ובעבור זה זכתה שיפתח ה' את רחמה קודם רחל והשתא אתי שפיר טפי ליסנא דוהיינו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה דמייתי פירושא דשנואה לאה לפירושא דועיני לאה רכות דהא והא מפני הבכיה דיקא נמי דקתני שנואים מעשי עשו ולא קתני שְׂנֻאָה לאה מעשי עשו. ויש סיוע לזה ממדרש רבה דאיתא התם כי שנואה לאה שעשת' כמעשה השנואים שהיתה אומרת להנשא לשונא כ"א שהיתה אמודה לשונא וכו' והיתה בוכה וכו' ובעל יפה תואר כיון לדעת זה בפירוש מדרש רבה אך לא הסכים לפרש כן הא דבפ' יש נוחלין אדרבא הקשה על המדרש דשנואה מיבעי ליה ולפי דרכנו לא קשיא מידי וגמרא ומדרש רבה כי הדדי נינהו לדרוש שנואה מלא כמו שהוא בכל הספרים והמסורה: (לד) קרא שמו. המאריך בקו"ף בספרים מדוייקים כ"י: (לה) ותעמד. חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל תעמד ותעמד באורייתא חסר וא"ו כתיב: **ל** (ג) ותלד על ברכי. כתוב בספר מנחת כהן הכ"ף ברפה ע"כ. ודבריו תמוהין כי בכל הספרים הכ"ף דגושה וכן במסורת כל לשון ברכי ברכיו דגש בר מן שנים רפים כרעו על

ברכיהם (שופטים ז') הוא ברך על ברכוהי (דניאל ו') כמ"ש בשופטים: (ו) דנני אלהים. הנו"ן שנייה דגושה וכן כתב בעל המסורת ליה דגש וכתוב במכלול שקל פִּעֵל פי' הדגש לחסרון הנו"ן שנוספת וי"א שהוא לתפארת לא לחסרון והוא הנכון: (ז) שפחת רחל בן שני ליעקב. הבי"ת בציירי בספרים מדוייקים ובלא מקף כמו בן שני ליעקב שבסמוך ובמקרא גדולה בציירי ובמקף וכתוב עליו כל בן מוקף פתח פירוש בסגול במ"ד והמקף טעות הוא ומה שכתוב עליו אין זה מקומו רק על בֶּן־ששי שבפרשה כמו שכתב שם במסורת ועיין מ"ש בשמואל א' כ"ב: (ח) אלהים. בפסק: (יא) בגד. בא גד ק' וכן כתב הרמ"ה ז"ל חדא מלה כתיב וחסר אל"ף וק' תרתי בא גד עכ"ל והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין וסימן נמסר במקרא גדולה ד"ה א' כ"ז ועיין בס' הזוהר פ' ויחי דף רמ"ד: (יד) וילך ראובן. אין כאן פיסקא כי בפרשה זו אין פיסקא כלל כ"ש בריש סדרא וכן כתוב בספר הגי ומאן דאמר וילך ראובן בימי קציר חטים פרשה טעי: (טו) מן השדה. במאריך ובמקף: בלילה הוא. ד' דסבירי' ההוא וכתיבי' הוא מסורת פרשה ויצא: (יח) יששכר. כל אורייתא תרין שי"ן כתיב חד קרי בקמץ ודגש וחד לא קרי הרמ"ה ז"ל וכ"כ אבן עזרא בריש סדר ואלה שמות ורד"ק בד"ה א' ט"ו בשרש אכר ובמכלול דף ל"ד זה לשונו. ופעמים יהיו שתי אותיות הדומות סמוכות ויקראו הראשונה ולא השניה כלל כמו מַחְצְצִרים במלכות (ד"ה א' ט"ו) ומחִייאל ילד את מתושאל יראִייה בן שלמיה. וכן יששכר לקריאת בן אשר ע"כ וכתב עליו ר' אליה המדקדק שאין להביא ראיה מן מחייאל ומן יראייה שכן דרך אותיות יהו"א לפעמים לנוח ולא נמצאו רק בשלמים מחללים ויששכר: (כ) זבדני אלהים אתי. כתוב עליו במקרא גדולה מתחלפים אותי ע"כ ואין לספק בזה כי לא נמצא שום אותי מלא בכל התורה רק לא קדשתם אותי דסוף האזינו כמ"ש שם: זבד טוב. ברוב הספרים הזי"ן בסגול וכ"כ רד"ק בשרשים זֶבֶד טוֹב בשש נקודות ויש ספרים בחמש נקודות; הפעם. הפ"א בדגש: (כה) אל מקומי. בתיקון ס"ת ישן כתוב שנמצא מקמי חס' בס"א אבל הרמ"ה כתב שהוא מלא וא"ו: (כז) ויברכני. הרי"ש בשוא: (ל) גם אנכי. הגימ"ל רפה: (לא) תתן לי. הלמ"ד רפה: (לב) שה חום. במקף ולא במאריך בשי"ן. כן הוא בספרים ובחילופין כתיבת יד לבן אשר: (לג) איננו נקד. הבבלי חסר. ירושלמי מלא עד כאן לשונו. ובכל הספרים חסר כמו הראשון שבפסוק הקודם וכתוב עליו ב' חסרים ובענין גם הרמ"ה ז"ל כתב כל שה נקד ועלוא חסר וא"ו כתיב וכל נקד באורייתא דכותיה חסר: (לה) העזים. הזי"ן דגושה: (לו) הנותרת. בראשית רבה פרשה ע"ג ריש לקיש אמר נתרת כתיב כמא דאת אמר ונתור כיניה ושיניה דקיסר בפרק אלו טריפות אבל במסורת כאן ובירמיה הנותרת ג' ב' חסר ואחד מלא וסימן צאן לבן. על פי השנים הנותרת פרשת בחקתי וחיל מלך בבל נלחמים (ירמיה ל"ד) בתרלה מלא דמלא ואחרא חסר וא"ו בתרלה ע"כ וכן כתב הרמ"ה בתורה את צאן לבן הנותרת חסר וא"ו תניין ודכוותיה על פי השנים הנותרת: (לז) לבנה. הנו"ן בסגול: (לח) מקל. בכל הספרים הלמ"ד בציירי ובמקרא גדולה כתב המדפיס שהלמ"ד בסגול על משקל שבר כשר. וכל הנקדנים טועים ול"ד הוא הטועה כי דינו בציירי כמו שכתוב במכלול דף ע"ד ובלוית חן ריש פ' כ"א מהשער השלישי ע"ש: בשקתות. בספרים שלנו הקו"ף בשוא ופתח ובמכלול דף קס"ז מנאו עם דומים אחרים שהם בשוא לבד ונקראים כמו שוא ופתח מפני המאריך שבא עם החירק כמו שאכתוב בסייעתא דשמיא בשופטים ה': ויחמנה בבאן לשתות. כתב במסורת ג' מלין אנדרוגינוס פי' דאית להון סימני דכר ונוקבא וסימנהון ויחמנה בבאן לשתות וישרנה הפרות (שמואל א' ו') ארבע מלכיות מגוי יעמדנה (דניאל ח') עד כאן. ואיכא אחריני כגון ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (יחזקאל ל"ז) וכן ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמיה מ"ט). ובעל המסורת הביא הני תלת לחוד דדמיין אהדדי לגמרי ביו"ד בתחלתן ונו"ן ה"א בסופן וקדים דכר לנוקבא ועיין במכלול בסוף ל"ב אבני העור ובספר הרכבה אות וא"ו: (מ) ולא שתם על צאן לבן. מה שכתוב במסורת המסורת מאמר ח' וב' על דסבירין עם כמו ולא שתם על צאן לבן ועשית חסד על עבדך (שמואל א' כ') צריך להגיה וכן על דסבירין עם וכו' והעו כמו ומלבד אלה נמצאו אחרים שבא בלשון עם ויבאו האנשים על הנשים. נחה ארם על אפרים (ישעיה ז') ועיש על בניה תנחם (איוב ל"ח) כמ"ש רד"ק בשרש עלה. ולא מצאתי מסורת על ככה זולתי בחומש ישן כתוב באצבע וכ"כ שם. ולא שתם על צאן לבן ד' סבירין עם וקריין על וסימן ולא שתם. ועשית חסד. זכרה לי אלהי ע"כ. ואף גם זאת איננה דוקנית דמסר ד' ולא מנתה רק ג' ומה שזכרה ועשית חסד פסוק הוא בשמואל א' כ' ועשית חסד על עבדך וגו' זכרה לי אלהי הוא בנחמיה סוף סימן ה' זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה ול"ע מאי שנא הני נאסריני דכתב רד"ק ופי' סבירין יש מי שפירש לשון סברא ר"ל שלפי הסברא היה ראוי להיות כך. ור' אליה כתב כי הוא ענין מחשבה כוונת ר"ל שהאדם חושב ומדמה בלבו כן ואינו כן וכן בלשון משנה סבור הייתי וכן בדניאל ז' ויסבר להשניה זמנין ודת וקרובים דברי זה להיות כדברי זה: (מא) המקשרות. המ"ם רפה ובמקצת ספרים המ"ם במאריך: ליחמנה. המ"ם בציירי בס"ם ובדפוס קדמון וכתוב במכלול דף מ"ב שכן נמצא בספרים מדוייקים וכן הביאו בדף קכ"ד: (מב) ובהעטיף. במקצת ספרי הדפוס בפ' רבתי וכן ראיתי בתרי אלפא ביתא מאותיות רבתות שיש חילופים ביניהם במקצת אותיות. ובזאת הסכימו שהיא רבתי וכן הוא במסורה שנמסר ריש פרשת בראשית ובתיקון ספר תורה. אבל בהרבה ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים איננו כן גם המסורת דריש ד"ה לא מנאה עם אותיות גדולות ובחילופים כ"י הוא"ו והעי"ן לבדם במאריך לב"א וכן הוא במדוייקים: **לא** (א) וישמע. רביע במ"ס: את כל הכבד. בלא מקף בין את למלת כל: הכבד. חסר וא"ו ושאר ליסנא דכבוד באורייתא דכ"ף דידיה בקמץ מלא: (ב) והנה איננו עמו כתמול שלשום. שניהם מלאים. כי איננו אלי כתמל שלשם שניהם חסרים. כך הם בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכתוב שם שלשום ב' מלאים בתורה וסימן ויצא יעקב. פן ירדף גאל הדם (פ' שופטים). והמדפיס טעה על כתמול הראשון שכתבו חסר וטעה גם כן במה שכתב עליו ז' חסר וכן במלכים ה' י"ג כתב כתמל מ' בקריאה וחסר ובכללם הביא אך רחוק יהיה ביניכם וביניו וגו' מתמול שלשום (יהושע ג') שאינו ראוי להמנות עם האחרים שהרי כתוב מתמול במ"ם והוא מלא בכל הספרי' והאחרים כתמול בכ"ף. וכתב אור תורה שהמסורה כאן ז' בקריאה ו' מלאים וא'

חסר ואתא כ"ל עיקר. אחר שכתבתי זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזה תוארו. כתמול שלשום דוירא יעקב מלא וא"ו כתיב וכל תמול כתמול מתמול דכותא מלא וא"ו באורייתא בר מן ד' חסרים וא"ו ומסר עליה' ד' חסרי' בליש' וסימן כתמל דראה אנכי את פני אביכן. מתמל דואם שור נגח הוא. ומתמל דגם שמה. מתמל דוזה דבר הרוצח דכי יכרית. מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל וכן מצאתי במס"רת כתיבת יד פרשת שופטים כתמל מתמל ד' חסר והם ד' הנמלאים כמ"ש הרמ"ה ז"ל ועיין ג"כ במסרה גדולה מלכים ב' י"ג ושמואל ב' ג' על מלת שלשום: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. דין לחוד מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב באורייתא וכל שארא חסר וא"ו ומלא יו"ד אבתיך כתיב: (ו) ואתנה. בציר"י וכ"כ במכלול דף רכ"ב. ובדרב פעלים ולוית חן ש' ב' פ"ה ובספר א' קדמון כתיבת יד התי"ו בסגול ועיין מ"ש בס"ד ביחזקאל י"ג ול"ד: (ז) התל בי. הה"א בציר"י בכל הספרים והנה תמורת הדגש שראוי להיות בתי"ו כי הוא עבר מן הדגוש. והמדפיס הרבה דברים ולא הועיל הטהו: והחלף. הלמ"ד בחטף סגול וחסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל חסר יו"ד כתיב: (ט) את מקנה אביכם. לית כתיב מ"ם בנקבות: (י) ואשא עיני. השי"ן במאריך והנו"ן בתביר לא בזקף קטון: (יד) ותאמרנה. מסיר עלי' לית כותיה מלא בתורה כלומר מלא ה"א מכלל דשאר אורייתא חסר ה"א כתיבין ונו"ן פשוטה. ונוסחי דיקי נמי בכולהו הכין דיקי: (יז) הגמלים. הגימ"ל דגושה: (יח) ואת כל רכשו. בתיקון ספר תורה ישן כתוב רכושו לפי רוב הספרים ולפיכך רכושו מלא ע"כ. וכבר כתבתי בפ' לך לך סימן י"ד בשם הרמ"ה שהוא חסר והכי ק"ל חסר: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. עיין מ"ש לעיל בפרשת וירא על פסוק ויבא אלהים אל אבימלך: (כו) ותנהג את בנתי. חסר וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (כז) בשמחה ובשרים. דין לחוד חסר יו"ד קדמאה בלשון שירה בלישנא באורייתא: (כח) לנשק לבני ולבנתי. חסר וא"ו וכל לישנא דכותא חסר: הסכלת עשו. עיין מ"ש בירמיה כ"ב: (כט) יש לאל ידי. ואין לאל ידיך דפרשה כי תבא וכל כיוצא בהן חוץ מש' סיפרים פ"ד. (ל) נגבת. הגימ"ל רפה: (לא) את בנותיך. בהעתק הללי בנתיך. ירושלמי בנותיך מלא עכ"ל. וכן הוא מלא בכל הספרים והוא חד מתלתה מלאים על פי המסורת בכל המקרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכל לישנא דכותיה באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיבי בר מן חד מלא דמלא ופי' פן תגזול את בנותיך דויען יעקב ויאמר ללבן שהוא מלא וא"ו ומלא יו"ד ועיין מ"ש בפ' בראשית על פסוק ויולד בנים ובנות: (לב) גנבתם. הגימ"ל דגושה והבי"ת בפתח: (לד) הגמל. הגימ"ל דגושה: (לה) כי לוא אוכל לקום. חד מן תרין מלאים בוא"ו ואל"ף באורייתא וחברו אם לוא יגיד דפרשה ויקרא עיין שם וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (לו) מה פשעי מה חטאתי. ראיתי בתיקון ס"ת ישן כי במדויק ומלא ומה חטאתי ע"כ. ובחומש ישן כתוב בידי אדם נכתב בלדו בס' ר"מ נמחק' וא"ו. ובספר אסמיא איננה כלל. ואולם מפי המסורת ידענו שהיא בלא וא"ו שכן נמסר בס' ואלה שמות מ' פסוק דלית בהון מה מה ד' בתורה וד' בנביאים וכתובים וזה אחד מהם וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (לט) גנבתי יום וגנבתי לילה. פעול מבנין הקל לנקבה עם תי"ו הסמיכות ובתוספת יו"ד והיה ראוי לינקד הנו"ן בשורק לכן לפי דעתי השוא נע כי השלם נקודות במקום תנועה גדולה וזה כלל בכל המלות שהם חסרי אות השורש או הבנין או המשך שהתנועה קטנה עם המאריך כדוכים כתנועה גדולה כמו יְשִׂמְךָ אלהים וגו' יְגֻרְךָ רע וכן גְּבֻלְךָ לגירסת הספרים שהוא במאריך הִשָּׁמְדָךְ וַיְאַבֶּדְךָ לְהֵיטִבְךָ ודומיהם רבים וכן כתב לי בתשובה החכם ר' שלמה עכו הספרדי ז"ל עיין בספר מסורת המסורת לדור רביעי וחמשי ומ"ש בפרשת בהעלתך אלא אספה לי ועוד אדבר בענין זה במאמר המיוחד קראתיו מאמר המאריך ושם הארכתי: (מא) ותחלף. הלמ"ד בציר"י מזקוני: (מב) לולי אלהי אבי. כן כתיב לולי ביו"ד בספר ר"ג ובס' ר' יהודה וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפ' מקץ אלא לולא התמהמהנו: (מג) הבנות בנתי. חסר וא"ו ממלת בנתי ועיין מ"ש לעיל על ותנהג את בנתי: (מד) ועתה. ברביע לא בזקף גדול: (מה) וירימה. בהעתק הללי וירימה ירושלמי וירמה ואומר המסורה לית חסר עכ"ל. ובכל הספרים שלנו מלא ונמסר עליו לית ומלא וזה לשון הרמ"ה ז"ל וירימה מצבה מלא יו"ד בנוסחי דייקי ומסורה דמסר' ביה לית כותיה וחסר יו"ד שבושא הוא דנוסחי דייקי במסורא קדמיתא דיקי: (מז) יגר שהדותא. בספר ר"ג כתיב סהדותא בסמ"ך ונתן טעם לדבריו כי במסורת הגדול איננו מנוי במנין הכתוב שי"ן וקריה סמ"ך לפיכך נראה לו שהוא בסמ"ך. כן מצאתי בחומש קדמון כ"י. וזה שבוש גדול הוא כי מצאנו ג"כ הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב ט"ז) בשי"ן ולא נמנו במסורת הנזכרת כי אינם ענין להם כלל שהם היו ראויים להיות בסמ"ך כאחרים שנמצאו בשרש ויצאו מכלל חבריהם ויש איזה מהם שלא נמצא לו חבר הכי קים ליה למסורה שהיה ראוי להכתב בסמ"ך מה שאין כן אלו. וגם שכל לשון סהדותא בלשון תרגום כת' בסמ"ך ואין לנו להשוות לשון הכתוב בתורה ללשון תרגום כי לשון תורה לחוד ולשון ארמי לחוד ועיין עוד מ"ש באיוב ט"ז: (מח) גלעד. בתקון ס"ת ישן גל עד תרין מלין ע"כ. ואין כן בספרים שלנו: (נ) תענה. בכל ספרים מדוייקים כ"י הנו"ן בסגול וכן תענה אתו (פ' משפטים) ובעל אור תורה הביא מסורות חלוקות והאריך כאן ובפרשת משפטים. ופסח על שתי הסעיפים סוף דבר נתישב למסורה א' שאומרת תענה ב' אחד סגול ואחד צירי אם תענה את בנתי בסגול אם ענה תענה בצירי. ואולם בספר דקדוק כתיבת יד ישן מצאתי כתוב בלשון הזה כל מקום בכפל לשון כמו ענה תענה וכן נקה לא ינקה הכה תכה וכיוצא בהן הראשון קמץ והשני פתח: (נב) אני. בקמץ האל"ף שלא בהפסק ומלעיל ואחרים כמוהו כמו שהובא במכלול דף קמ"ב: ואם אתה. מלרע שאין בו רק התלשא שהיא לעולם נראת המלה ואינה עושה מלעיל וכן הוא בספרי ספרד בתלשא אחד בלבד ובמקרא ישנה כתיבת יד וגם במקרא גדולה מהדפוס יש ב' תלישות אחת על האל"ף ואחת על התי"ו אולי עשו כן להודיע שהוא מלרע כמו שעושים במלות שצריך להיות עליהם זרקא או פשטא אחד שעושים עליהם שנים להודיע שהם מלעיל כמ"ש במלת וככה בפרשת נח: (נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם. מס' סופרים פ' ד' אלהי אברהם קדש. אלהי נחור חול. אלהי אביהם חול. וכך הן דברי רש"י ז"ל. אבל בבראשית רבה אלהי אברהם קדש. אלהי נחור חול. אלהי אביהם משמש קדש וחול. ופי' כמוהר"ר שמואל יפה תוארו שמשמעו לכאורה קדש והוא חול לפי האמת ונמסך. ויותר מחוור בעיני מה שפירש מהר"ר ישכר במתנות כהונה שמשמעו לפי האמת קדש וחול כי תרח אבי אברהם מתחלה היה עובד ע"ז ולבסוף חזר למוטב כמו שפי' רש"י בפ' לך לך בפסוק ואתה תבא אל אבותיך בשלום מלמד שעשה תרח תשובה ע"כ וכן בילקוט גרים משמע קדש ומשמע חול ותו היא גם כן גרסת החזקוני שכתב אלהי אביה' משמע קדש וחול עד כאן וראיה גדולה לדבר שבמסכת סופרים בהאי פרקא איתא כי האי לישנא בפסוק אלהים לא תקלל שמשמש קדש וחול כמ"ש בפ' משפטים. וכן בפ' בקרב אלהים ישפט (תילים פ"ב) משמש קדש וחול כדגרירנא כל חד וחד בדוכתיה וקושטא דמילתא הכי הוא דכולהו משמשי קדש וחול על כן טוב ליזהר שלא למוחקן. ובהעתק של ר"מ הסופר כתוב כך למדתי מרבותי כשיש ספק לסופר אם השם קדש או חול יאמר לשם קדושת השם אם הוא קדש. ועיין מ"ש בפ' האזינו אלל ואין אלהים עמדי: **לב** (ג) מחנים. במאריך לא בתביר: מחנה אלהים זה. הרי זה קדש מס' סופרים:

פרשת וישלח

(ד) **וישלח**. פתוחה: יעקב. דוירא בתביר לא במאריך: (ט) אל המחנה. הה"א במאריך בספרים כ"י לא המ"ם: והיה המחנה. בלא מאריך בה"א ולא במ"ם: (י) האמר. ב' וחסרים וא"ו וסימן האמר אלי שוב לארצך האמר לאביו ולאמו וכל אמר האמר באורייתא דכותא חסר ומסיר עליה כולהון חסרים בת"ב מלא ולא מסיימי ומתחברא בספר' קריא דאילו כל אורייתא דנוסחי דיקי כלהון חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: ואיטיבה. בהעתק הללי ואיטיבה ירושלמי ואיטבה ע"כ ובכל הספרים מלא ונמסר עליה לית ומלא וכ"כ הרמ"ה בהדיא ואיטיבה עמך מלא בתרין יודי"ן: (יא) כי במקלי. כתב רב פעלים שהבי"ת דגושה שלא כמנהג וכ"כ בס' דקדוק ישן ובכל הספרים רפה כמנהג: (טז) ועירם. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בסוף לבדו וכן כתב במכלול דף מ"ט ובלוית חן פ' י' שער א' ובספר רב פעלים: (יח) יפגשך. הגימ"ל בקמץ מעמיד בטעם ורפה והיו"ד במאריך בספרים כ"י מדוייקים והיה ראוי להיות בקמץ חטוף שרשים ומכלול דף מ"ג וכן הוא לב"א ובס' דקדוק ישן כתוב כי יפגשך בקמץ חטוף שהוא כמו יפגש אותך וכל האומר יפגשך בקמץ רחב מעקם ע"כ ומנהגא דילן כקמאי: למי אתה. בא בפתח ומלעיל בלי הפסק וזקף אבל היא מעמדת בטעם: (יט) שלוחה. בתיקון ספר תורה ישן ספר אחר שלחה עד כאן. ואין לספק בזה שהמסורת אומרת שלוחה ג' ב' חסרים ואחד מלא וסימן ומתרם לעבדך ליעקב. נפתלי אילה שלחה. ואראה והנה יד שלוחה (יחזקאל ב'). דנפתלי חסר. ויש לשון אחר החולק על אותו דיחזקאל אבל מה שכתבתי הוא העיקר ועיין עוד מ"ש בפרשת ויחי: (כג) ויקם בלילה הוא. ד' דסבירי' ההוא וכתיבין הוא וסימן במסורה פרשת וירא ושמואל א' י"ט: (כו) כי לא יכל לו. כתיב בתיקון ספר תורה יכל. במפתח יכול מלא ע"כ. ויש לתמוה שהוא חסר מתה שנמסר בפ' שלח לך ה' יכול מלאים בלישנא ואין זה במנייהם גם הרמ"ה ז"ל כתב כי יכול נוכל לה דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (כז) שלחני. בספרים כתיבת יד מאריך בשי"ן וכן הוא בחילופים לב"א: (כט) כי שרית עם אלהים. יש מרז"ל מפרשים אותו חול ויש מפרשים אותו קדש עיין ב"ר וחולין פ' גיד הנשה ועיין מ"ש סוף פ' ויצא: (לא) ויקרא יעקב שם המקום פניאל. קדמאה פניאל תניינא פנואל וסימן הרכינו: **לג** (א) וירא והנה. בגלגל לא במקף: (ד) צוארו. צואריו ק' ע"פ המסורת וכ"כ החזקוני ויש בו דרש בס' הזוהר ועיין מ"ש בפ' ויגש בס"ד: וישקהו. נקוד שש נקודות נקודה על כל אות ב"ר ושיר השירים רבה על צוארך כמגדל השן וספר הזוהר וספרים אחרים שכתבתי בפ' לך לך על ביני וביניך ובפרקי ר' אליעזר אל תקרי וישקהו אלא וישכהו וכו'. ועיין עוד בזוהר פ' משפטים דף קכ"ד: (ה) אלה לָּךְ. הלמ"ד בדגש: (ח) פגשתי. הגימ"ל בקמץ בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ת ודלא כהגהת המדפיס: (י) כי על כן. כי בגלגל לא במקף וכן הוא בחילופים כ"י לב"א: כראות פני אלהים. הרי זה חול מס' סופרים פ"ד: (יב) לנגדך. הגימ"ל רפה: (יג) הילדים. כל הילדים שבמקרא הה"א בלא געיא מכלול: (כ) אל אלהי ישראל. עיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ ה' צדקנו: **לד** (ג) ויאהב. בספרים כ"י המאריך בוא"ו לא ביו"ד וכן לב"א: את הנער. לב הנער. הנערה ק' וכן השני והשלישי ובמסורת כל אורייתא חסר בר"מ וענשו אותו מאה דפ' כי תצא וכמ"ש שם והה"א לבדה במאריך וכן כולם במדוייקים: (ה) והחרש. חסר יו"ד ובמסורת כ"י ב' חסר בתורה וסימן והחרש יעקב והחרש לה אביה. וכן במסורה אחריתי ז' בלישנא חסר עיין במ"ג וגם הרמ"ה ז"ל הביא באורייתא חסר יו"ד כלשון מחרשנו ואח"כ כתב הלין ד' בלשון החרשה באורייתא חסרים יו"ד וכל לישנא דקריא כי"ש דידיה בחיר"ק מלא יו"ד ואם החרש יחרישו לה אשה החרש חסר וקרי כי"ש דידיה לידי יחריש מירק ומלא יו"ד ככללא דאמרן: (ז) כשמעם ויתעצבו. חד מן פסוקים דלית להון הכרע אליבא דר' תנחומא בירושלמי פ' אין מעמידין עיין ביפה מראה שם ומ"ש בפ' וילך: ויתעצבו. הצד"י דגושה: (ט) בנתיכם. הבי"ת דגושה: (יב) הנער. הנערה ק': (יד) לתת את אחתנו. חסר וא"ו וחסר יו"ד וטעו המדפיסים שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר דחסר וגם בסוף פ' חיי שרה ע"פ אחתנו את היי וגו' נמסר שם אחתנו ג' בפרשה ב' חסר וא' מלא וסימן אחתנו את היי לאלפי. לתת את אחתנו. הכזונה יעשה את אחותנו מלא וכך הם בספרים כ"י ודפוס קדמון ובהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל הכזונה יעשה את אחותנו דין לחוד מלא וא"ו כתיב וכל שארא באורייתא חסרים וא"ו כתיב: (טו) נאות. בתפסא: (יח) וייטבו דבריהם. הטי"ת בסוף לבדו וכתוב במכלול דף קכ"ד העמדת היו"ד הנוספת בגעיא להורות על יו"ד הבלתי נחה: (כ) ויבא חמור ושכם בנו וגו'. סימן חילוף ויבא חמור עירם וישמעו עירו עירו: (כא) שלמים. כתב ר' אלייה המדקדק בס' טוב טעם פתח ולוית חן שער ב' פ"ז שהשי"ן בגעיא וכן הוא במדוייקים: נקח לנו. במקצת ספרים במאריך בנו"ן לא בקו"ף: (כב) אך בזאת יאתו. בתיקון ס"ת כתב יאתו במפתח יאותו מלא ע"כ וכל הספרים שלנו חסר כמ"ש הרמ"ה ז"ל וז"ל. אך בזאת נאות לכם מלא וא"ו כתיב אך בזאת יאתו חסר וא"ו כתיב אך נאותה להם מלא וא"ו כתיב: בהמול לנו. בהעתק הללי בהמול ירושלמי בהמל עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי להיות שלא נמנה עם החסרי' בלישנא וסימן נמסר במסורה גדולה ערך מל ודע כי במסורה הנזכרת נמנה בכלל החסרים

ספרים ואם לא תשמעו אלינו להמול וטעמו הוא בלי ספק כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וצריך לפי במקומו להמל לכם כל זכר שהוא חסר בהללי ובכל ספרים וכן מצאתי מסורת כ"י להמול ב' חד חסר וחד מלא והם כמ"ש. אחר כך שמח לבי ויגל שמוכרחי למה שכתב הרמ"ה ז"ל. כללא דמלתא כל המול ימול בהמול להמול מלאי' וא"ו בר מן חד חסר להמל דסך בזאת נאות. עוד יש לדעת כי לפי דעתי נפל טעות אחד במסורה זו שנמסר ה' חסר בלישנא ויש לנו עוד שנים חסרים והם כאשר הם נמלים דפ' וישלח וימלו כל זכר דוישמעו אל חמור וצריך להגיה ז' חסר בלישנא וכן במסורה קטנה שבמקרא גדולה אלא להמל לכם כל זכר מסור עליו ז' חסר בלישנא ושנים אלו כתבן ג"כ הרמ"ה בפרטי המקרים: כאשר הם נמלים. חסר וא"ו ומלא יו"ד ומ"ש המדפיס שמלא בספרים מדוייקים אין לסמוך עליו: (כה) בהיותם. הה"א בשוא לבדו ולא כהנהגת המדפיס בשוא ופתח: שני בני. בס"ס ובדפוס קדמון במקף לא בגלגל למלת שני: (כח) אשר בעיר. במקף ובלא טעם אשר במלת אשר: (כט) שבו. ד' מלרע וסימן מפרשי בר"ס ב' כ"ה: (ל) ובפרזי. הזי"ן דגושה: ונאספו. הפ"א רפה: (לא) הכזונה. במכלול דף פ"א נמנה תיבה זו עם אחרות שהן רפות ובלא געיא. ובנוסח אחד מלוסיות כתוב הזי"ן רבתי אבל בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ודפוסים ישנים אינה רבתי. גם לא נמנית במסורת שלנו כיש ס' בראשית וכיש ד"ה באלפא ביתא רבתות: אחותנו. בהעתק הללי אחותנו ירושלמי אחתנו ובכל הספרים מלא בוא"ו וכן ראוי להיות ע"פ המסורת וכמו שכתבתי על פסוק לתת את אחתנו: לה (א) בית אל. פרשי מילי בזוגא דספרי כמ"ש ריש פ' לך לך: (ב) הנכר. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר יו"ד ותימה על המדפיס שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר והסרו ערלת לבבכם (ירמיה ד') ושם כתוב והסרו בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל הסרו את אלהי הנכר חסר יו"ד כתיב גם בספר מנחת כהן כתוב כאן א' וחסר יו"ד בתורה: בחכם. הכ"ף בשוא לבד כמנהגנו: (ה) סביבותיהם. בהעתק הללי סביבותיהם ירושלמי סביבתיהם עד כאן לשונו. עוד ראיתי חילופים אחרים בתיקון ספר תורה ישן אבל בכל הספרים שלנו בוא"ו וכן במסורת כתיבת יד ב' מלא דמלא וסימן ויהי חתת. ויעזבו את ה' אלהי אבותם (שופטים ב') וכן הוא במסורת שלנו בשופטים גם הרמ"ה ז"ל כתב סביבותיהם דויהי חתת אלהים מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ותרין יודי"ן ותרין חסרין וא"ו ומלאים תרין יודי"ן וסימן אשר סביבתיהם דויקח קרח ומגרש לערי' סביבתיהם: (ז) כי שם נגלו אליו האלהים. התרגומים תרגמו מלאכיא דה' וכן פי' רבים מהמפרשים ולפי זה יהיה חול אבל רש"י ז"ל פי' קדש והכי מוכח בפ' ד' דסנהדרין גבי כל מקום שפקרו האפיקורסים תשובתן בלדן דחד מינייהו כי שם נגלו אליו האלהים לאל העונה אתי ביום צרתי: (י) יעקב כי אם ישראל. העי"ן בשוא ופתח ולמ"ד ישראל בשבא: (יד) מצבה. בלא מפק: וילך. הלכ"ף רפה ברוב הספרים וכן נראה מדברי רד"ק במכלול דף קכ"ע כמ"ש א"ס ועיין פרשת ויצא סימן כ"ח: (טז) לבוא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן לבוא ס"א לבא חסר אבל בכל הספרים מלא וכן במסורת כולם חסרין בר מן ט' וסימן נמסר ריש פ' ויחי ולא נמנה זה עמהם גם הרמ"ה ז"ל מסר ז' חסרים וא"ו ומלא א' באורייתא בלשון תרתנו: (יז) בהקשתה. בהעתק הללי בהקשתה ירושלמי בהקשותה עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה בהדיא בהקשתה בלדתה חסר וא"ו כתיב: גם. הגימ"ל רפה: (יח) ויהי. בבני גריסין: בן אוני. לא ליפסקינהו בתרין שיטין כ"ת: בנימין. מלא על פי המסורה ותוספות פרק אלו נאמרים כמ"ש בפרשת וזאת הברכה: (כב) ויהי בשכן. א"ס כתב לפי שפסוק זה בבחינה אחת הוא פסוק אחד ובבחינה האחרת הוא ב' פסוקים לכן במקרא שלושיו ב' טעמים. בבחינת היותו פסוק א' לאובן ברביע. וישכב בפשטא. בלהה בפשטא. אביו בזקף קטן. ישראל באתנח. ובבחינת היותו ב' פסוקים לאובן בזקף קטן, וישכב בזקף גדול. בלהה בטפחא. אביו באתנח. ישראל סוף פסוק. ובגליון א' מס"ת המוגהים ישראל קדמאה בזרקא ופשטא. ההוא בזקף קטון ומגולשא עכ"ל. וזהו על הדרך שכתבנו בעשרת הדברות: (כז) אשר גר שם. הגימ"ל במאריך כמו שכתבתי בפ' בראשית על כי שת לי וכן הוא בספרים מדוייקים כת"י: לו (ב) אהליבמה. חדא מלה כתיב ובכל אורייתא דכוותא: בת ענה. הבי"ת דגושה: (ה) יעיש. יעוש ק': (ו) רכושם. מלא שלא כהנהגת המדפיס וכ"כ א"ס וכבר כתבתי לשון מסורת הרמ"ה בפ' לך לך סימן י"ד ע"ש: מגוריהם. יש חילוף בספרים ובמסורות אם חסר וא"ו או מלא וברוב הספרים מלא וכן במסורת כ"י קדמונים מטוליטולא כתיב עליו תרין מלאים דוגם הקמתי את בריתי מגריהם כתיב. אך קשה כי בפ' ויגש על מגוריהם כתיב עליו בכמה ספרים לית ומלא ובתר הכי אשכחנא לישנא מעליא דהרמ"ה מגוריהם דפ' וישלח ודפ' ויגש תל' וחד חסר דוגם הקמתי את בריתי מגריהם כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד עכ"ל וכ"כ בעל מנחת כהן בפ' וארא ג' בתורה ב' מלא דמלא וא' חסר וא"ו דפ' וישלח ודפ' ויגש מלא דמלא דוארא חסר וא"ו ע"כ והלשון שנמסר במ"ג משובש ואין לסמוך עליו: (ח) וישב. בשי"ן ימנית: (ט) ואלה תלדות עשו אבי אדום. אין שם פיסקא: (יג) בני בשמת. בי"ת בני בדגש והשין שמאלית: (יד) בת ענה. הבי"ת רפה: יעיש. יעוש ק': יעלם. העי"ן בשוא לבדו: (טו) בני אליפז. הבי"ת דגושה: אלוף תימן. בספרי הדפוס כתיב תומן וק' תימן וכ"כ במנחת כהן וכן מצאתי במ"א כ"י ובספרים אחרים כ"י אין פה קרי וכתיב כי כתוב תימן ביו"ד וכ"כ א"ת בפתיעות. וזאת להרמ"ה לפאת נגבה תימנה מלא יו"ד כתיב וכל תימנה דכוותא ומסיר תימנה תימן תימני מלאים באורייתא דכוותא מארץ התימני מלא יו"ד דכוותא וכל התימני דכוותא תימן אומר מלא יו"ד כתיב וכל תימן באורייתא דכוותא לימין המשכן תימנה כל לישנא מלא יו"ד כתיב: (טז) אלוף קרח. דרים פסוק במאריך ובמקף בספרים כ"י תעש"י שאינו נראה כן מהחילופים: (כד) את הימם. חסר יו"ד בין תרין ממי"ן הרמ"ה ז"ל ויש בו דרש בס' הזוהר: (כז) אלה בני אצר. במקצת ספרים הבי"ת בגעיא: (כח) דישן עוץ. הדלי"ת רפה: (ל) אלוף דשן אלוף אצר. בהעתק הללי דישן ירושלמי דשן עכ"ל ובכל הספרים חסר דחסר וכן הוא במסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל. בפ' בני שעיר הם שבעה ודא מפורשת במלא וחסר לפום רובא דנוסחי דיקי ודשון קדמאה מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב ודשון ואצר. דשן תליתאה חסר דחסר כתיב ואלה בני ענה דשן. דשן רביעאה חסר דחסר כתיב אלוף דשן אלוף אצר. וְדִישָׁן חמישאה מלא יו"ד כתיב ואצר וְדִישָׁן אלה אלופי החרי. דִישָׁן שתיתאה מלא יו"ד כתיב ואלה בני דִישָׁן חמדן. דִישָׁן תמינאה מלא יו"ד כתיב אלה בני דִישָׁן עוץ ואצר. דִישָׁן תשיעאה מלא יו"ד כתיב אלוף דִישָׁן אלה אלופי החרי. ואקו דִישָׁן ואלו תמר פ' לאה מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב עכ"ל וכן דעת חכמי הצרפתים ובעלי המסורת כמ"ש ר' אליה הלוי המדקדק בספר שברי לוחות ע"ש: לאלפיהם. הדין לחוד חסר וא"ו בכל לישנא באורייתא: (לז) מרחבות. מלא וא"ו תנייתא בהעתק הללי והספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה מרחבות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתרייתא כתיב: (לט) בעל חנן. בתרין מלין כתבן וקריין ואינון חד שמא הרמ"ה ז"ל: הדר. השלימי ברי"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל הדר ושם עירו פעו דין לחוד כתיב עם רי"ש ואחרא הדד עם דלי"ת וכ"כ רד"ק בד"ה דהתם בדל"ת ובתורה ברי"ש ע"כ והכי איתמר בהדיא במסורת ויהיב סימנא למילתא כל הדר ועיין נחמי': (מג) מגדיאל. הדלי"ת דגושה:

פרשת וישב

לז (א) וישב. פתוחה: (ד) לשלם. חסר וא"ו ע"פ המסורת והעתק הללי וספרים מדוייקים ובמדרש לקח טוב לשלם חסר וא"ו שהיה בדעתם לשלם לו רעה כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכ"כ בעל הטורים. וז"ל הרמ"ה ז"ל כל לישנא דשלום בשלום לשלום באורייתא מלאים וא"ו כתיב בר מן חד לחוד חסר וא"ו וסימן ולא יכלו דברו לשלם וחד מנהון קטיעא וסימן את בריתי שלום וא"ו דשלום קטיעא היא כמאן דקטעוה באלניה וילפינן מינה בקידושין דבעל מום שעבד אפילו בשוגג עבודתו פסולה ולהכי כתיב קטיעא דליהוי משמע כמי כמאן דלא כתיב ביה וא"ו דמשמע לא נתתי לו ברית כהונה לכלות מולין שבו אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר: (ו) ויאמר אליהם. בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם עכ"ל ובכל הספרים מלא והוא חד מן י"ז מלאים בתורה על פי המסורת וסימן נמסר בתורת רבתא: (ז) תסבינה. התי"ו רפה: (יב) את צאן. נקיד על את והכי איתא במ"כ ובדוכתי אחריני כמ"ש בפרשת לך לך סימן ט"ז: (טז) איפה הם רעים. מסורת הרמ"ה באורייתא חד לחוד כתיב מלא יו"ד ועם הה"א בסוף תיבה וסימן הגידה נא לי איפה ושארא אפוא בוא"ו וחסר יו"ד ועם האל"ף בסוף כתיב: (כ) הברות. במקרא גדולה יש גמגומים במסורות ונ"ל עיקר שזה חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתרא' ואחרנן וברת חלונים חסר דחסר וכך הם בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ברת אחד לחוד חסר באורייתא וסימן ובתים מלאים וגו' וברת חלובים וכל שאר ברות כתיב בוא"ו בתרא' וחסר וא"ו קדמאה וכן הברות דכוותיה: (כב) תשלחו בו. הבי"ת רפה: (כג) כתנתו. התי"ו בקמץ לבד: (כד) ויקחהו. חסר וא"ו ובב"ר פ' ד' סימן י"ב ויקחהו כתיב מי היה זה שמעון ואימתי פרע לו להלן ויקח מאתם את שמעון. ופי' היפה תואר ויקחהו כתיב ויש אם למסורת וטעם המקרא לפי שנעלה כלם היה והרי כאלו לקחוהו כלם ע"כ ומדרש זה נראה כחולק למדרש משלי פ' נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור א"ר זבדאי א"ר לוי מי הורידו לבור מכל אחיו הוי אומר שמעון ולוי שנאמר בסודם אל תבא נפשי וגו' כי באפם הרגו איש וגו' ויש לומר דשמעון לקחו בתחלה ואח"כ סייעו לוי: וישלכו אתו הבורה. במסורה גדולה י"ג חסרים יו"ד בלישנא ומני כולהו ולית בהון ז' באורייתא ולית דין בהדייהו דהלכתא מלא הוא אבל הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא וישלכו אתו הבורה חסר יו"ד בין למ"ד לכ"ף ומני ח' חסרים לשון השלכה באורייתא וכן בעל מנחת כהן מס' בפרשת ויסב ו' מלא בלישנא כתוב ואין זה מהם מכלל שהוא חסר וכן הוא בכל ספרים מדוייקים: (כה) לאכל לחם. האל"ף בחטף סגול בספרים מדוייקים כתיבת יד וספרי הדפוס ראשונים: הולכים. דין לחוד מלא וא"ו ויו"ד באורייתא בלישנא דהולכים וכל שארא באורייתא חסר וא"ו מלא יו"ד: (כז) אחינו בשרנו. הבי"ת רפה: (כח) וימשכו. הפסק בסוף תיבה: (לג) ויכירה. בהעתק מספר הללי חסר יו"ד וכן כתב המאירי בח"ס שלו וכן נמצא במקצת ספרים כתיבת יד אבל הרמ"ה ז"ל כתב ויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב בנוסחי דיקי ומסורת מסייעא להו ומאן דמסר עליה לית כותיה וחסר שבוקא הוא דנוסחי דיקי פליגי עליה ותו דאיתא במסורת ג' חסרים בלישנא ויכרם ויתנכר והם לא הכרהו. ויכרהו ויפל על פניו דאליהו ועובדיהו ע"כ. מכלל דויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב עכ"ל וא"ס כתב שכן עיקר: לח (א) עדלמי. הלמ"ד דגושה: (ג) ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער. ס"א ותקרא כחבריו שבענין. ובספרים המוגהים בטוליטולא ויקרא ותרגומו וקרא וכ"כ הרמב"ן שיהודה קרא לבנו כן וכן במסורת כל ותהר ותלד ותקרא בר מן ג' ויקרא וג"ב סימן. ער דהכא. גרשם דספר שמות סימן ב' ותלד בן ויקרא את שמו גרשם. בריעה ד"ה א' ז' ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה: (ו) לער בכורו. דין לחוד מלא וא"ו וכל שאר באורייתא חסר: (ט) כי לא לו. בס"ס לא בדגש: נתן זרע. הנו"ן בקמץ לבד: (י) גם אתו. וכן גם הוא הגימ"ל דגושה: (יא) בית אביך. הבי"ת רפה: (יב) העדלמי. הלמ"ד דגושה: (טז) תתן לי. הלמ"ד רפה: (כג) תקח לה. הקו"ף דגושה: תקח לה. במקצת ספרים במאריך אחד לבד בתיו ובמקצת במאריך אחר הקו"ף: הגדי. הגימ"ל דגושה: (כד) הוציאוה. תמתא באל"ף: (כה) הוא מוצאת. ב"ר פ' פ"ה אמר ר' הונא היא והוא צריכים לאת וכ"כ בעל יפה תואר שם סימן י"ב משום דכתיב הוא וקרינן היא ויש אם למקרא ויש אם למסורת וכו' שפירושו שכשגזרו עליה שריפה גזרו גם כן על הבועל ע"כ ועיין בתרגום ירושלמי ותרגום יב"ע: הוא מוצאת. כתובות פ' מציאת האשה וסוטה פ"ק ומציעא פ' הזהב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת וגו' ור"ח גרים מוצת חסר אל"ף מלשון ויצת אש בציון וכבר כתב הריטב"א ז"ל שלא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה ובערוך ערך צת כת' דהכי גרים בפרק הזהב בגמ' אל תקרי מוצאת אלא מוצת. וכ"כ בהדיא רש"י בפי' ב"ר היא מוצאת מוצת ק' לומר שהיתה ראויה לשריפה וידוע שרוב פירושי הערוך הם מפי' ר"ח ז"ל: לו אחכי. הלמ"ד בדגש: והפתילים. בהעתק הללי והפתילם ירושלמי והפתילים מלא עכ"ל. וכן הוא בכל הספרים מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל והפתילי' מלא דמלא בתרין יודי"ן כתיב: (כו) ולא יסף עוד. בא מלרע שלא כמנהג מכלול דף ז': לט (א) פוטיפר. חדא מלה כתיב ומלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל פוטיפר דכוותא ובמסורת אשכחנא פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן לפטם שעכם אלין כולהון כתיבין תרתין מלין וקרי חד שמא ואילון פוטיפר לא קא חשיב שמע מינה דחד מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ו) אשר הוא אוכל. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: יפה תאר. במקף ובלא מאריך במלת יפה כן הוא במדוייקים ובכ"א

בחילופים כת"י: מַרְאֶה. במ"ק כ"י כתיב בגליון בהללי מַרְאָה בציר"י: (ז) ויהי אחר הדברים האלה ותשא וגו'. בכל ס"ס אין כאן פסקא והרמב"ם כתב ויהי אחר הדברים ויהי מקץ שהיאן פתוחות וכתב עם בהגהה זאת מצאתי ויהי אחר הדברים האלה טעו ע"כ ובמקרא כ"י כתוב כאן בתורה לא פסיק וכתב א"ת שכן עיקר לעפ"י שבהללי היא פתוחה וגם המאירי לא הכריע אך אמר להניח בו ריוח כדין פרשה סתומה: (ח) וימאן. הטעם שבמלת וימאן מורה על אסור הדבר ועל היותו נמנע אצלו מאד בו בשלשלת המיאון. שהרי מתוך הטעמים שבתורה אנו מבינים מה שלא נכתב בה כענין התנועות שבאדם שמתוכם נדע כוונת לבו. בחיי: (ט) בזה. הזי"ן דגושה: (יד) הֵבִיא לנו. המירכא בה"א: (טו) ויהי כשמעו. במקרא מדוייקים כפה כדינו ובקצתם בדגש ולא ידעתי למה: (יז) לצחק בי. החי"ת בסגול: (יח) כהרימי. הה"א בשוא ופתח: ויעזב בגדו. במקצת ספרים ויעזב בשופר הפוך בגדו בפשט: אצלי. בזקף קטן: וינס. בטפחא ובס"א ויעזב במירכא בגדו [נ"ל בתביר] אצלי בטפחא וינס במירכא: (יט) ויהי כשמע במקרא כ"י כתוב בגליון מחלפת כִּשְׁמֹעַ ועיין מ"ש בשופטים סימן ז': (כ) אסורי. אסירי ק' והוא הראשון מאלפא ביתא דכתיבין וא"ו באמצע תיבותא וק' יו"ד במסורה גדולה: (כב) האסירים. בכל ספרים מדוייקים כתוב ביו"ד אחר הסמ"ך ואין כאן ק' וכתיב כלל גם במסורה כבתא לא נמנה בא"ב דכתיב וא"ו באמצע תיבותא וקרין יו"ד ובס"ס כ"י נמסר עליו לית וחסר יו"ד תנייתא וכן הוא בהעתק הללי והמדפיס נשתבש במלה זו ונגרר אחריו בעל מנחת כהן ומ"ש עיקר וכן הסכימו הרמ"ה והמאירי ז"ל הרמ"ה מקום אשר אסורי המלך מלא וא"ו וק' עם יו"ד אסורי כתיב. אסורי' דפסוק הבו' מלא וא"ו ומלא יו"ד ודכוותא אשר אסורי' בבית הסהר. את כל האסירים אשר בבית הסהר דויתן על בית הסהר מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (כג) ראה את כל. את במקף ובלא מאריך במדוייקים וכן נראה בחילופים בנ"א:

מ (א) משקה. בלא מקף: מלך מצרים. מלך במקף: לאדניהם. כל לשון אדנות עם כנוי לא מפיק אל"ף בר מן שבעה וזה אחד מהם ועיין מ"ש בתהלים סימן קל"ה: (ג) ועל שר האופים. דין לסוף מלה דמלא וא"ו ויו"ד ושאר אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד האפים כתיב הרמ"ה: (ז) אתו במשמר. סבי"ת רפה: בית. במאריך לא במקף: (ט) והנה גפן. במקף לא במירכא: (י) ובגפן. הגימ"ל דגושה: שלשה שריגם. בהעתק הללי שריגים ירושלמי שרגים עכ"ל ומייתא הכא לשנמתא דבכולהו ספרי דילן שריגם כתיב מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ודלא כחד מינייהו ואשכחנא נמי מסורה כ"י דאמרה קדמאה שריגם בתראה השרגים כן כתב הרמ"ה ז"ל שלשה שריגם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה. שלש' השרגים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן כתוב בדבור ממשי מס' מסורת המוסרת: והוא כפרחת. הכ"ף רפויה ועיין מ"ש בתהלים סימן קמ"ז: (יא) ושחטתי. עיין מ"ש בישעיה כ"ז על שחטי הילדים: (יג) והשיבך. הוא"ו בפתח. והשיבך ה' מצרים בסגול וסימן ווי העמודים: כמשפט. בס"א כ"י הכ"ף בשוא ובכל הספרים בפתח: (טו) שמו. מלרע שלא כמנהג שרשים שרע עוש. ובמסורה לית מלרע: (טז) כי טוב. בספרי ספרד ובדפוס ישן כי בגלגל לא במקף: (יט) בעוד. מלא בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל וידע אדם עוד את אשתו מלא וא"ו כתיב וכל עוד בעוד באורייתא דכוותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן עד כל ימי הארץ. ויאמרו האנשים אל לוט עד מי: (כ) הלדת את פרעה. כתב רד"ק בספר מכלול דף קכ"ה שנכתב בוא"ו עם הדגש כמו ביום הולדת אותך הראשון דיחזקאל ט"ז עכ"ל ועל פי המסורת חסר וא"ו וכן הוא בכל הספרים ובהעתק הללי והוא עצמו אזל בו בשרשים שרש ילד ע"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל יום הלדת את פרעה חסר כתיב: (כא) ויתן הכוס על כף פרעה. מטעין ביה ספרי דכתיבי ויתן את הכוס: (כב) ואת שר האפים. שר במאריך לא במקף:

פרשת מקץ

מא (א) מקץ. סתומה. כתוב במקרא כ"י ב' פרשיות דלית בהון פיסקא כלל בגויהון. ויצא ויהי מקץ. ועיין מ"ש בריש פ' ויצא: והנה עמד. והנה בטפחא עמד במירכא: (ב) ותרעינה. מלא יו"ד כחברו שבענין. ובמסורת כ"י ב' מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותרעינה תרין מלאים דמלאים מלא יו"ד קדים לנו"ן ומלא ה"א בסוף תיבותא: (ד) ודקת הבשר. כתוב בהעתק הללי ודקת בתרא חסר וכן יפת בתרא וכן והבריאת חסר וא"ו ועיין מ"ש לקמן בפסוק ותבלען השבלים הדקת: (ה) ועבות. מלא וא"ו שנייה בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל. עבת ד' חסרים דספרים בלישנא וסימן ויראו בני האלהים את בנות האדם. שבע פרת העבת ב' בפסוק. עלים גדלת ועבת. ושאר עבות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה והמדפיס עצמו הביא מסורה זו כאן וגם בפ' ואתחנן ובפסוק כתבו חסר דחסר וטעות הוא: (ז) ותבלענה. קדמאה מלא בה"א ונו"ן כפופה בתראה חסר ונו"ן פשוטה וכ"כ הרמ"ה ז"ל: את שבע השבלים. זקף קטן בלמ"ד: הבריאות. דגש בבי"ת: והמלאות. דותבלענה קדמאה חסר יו"ד ומלא וא"ו כתיב ושאר מלאת כתיב חסר ונוסחי דיקי נמי הכי סלקי דכל אורייתא חסר בר מן חד ותבלענה קדמאה ולית מקצת נוסחי דכתיב בהון מלאת דוסרא בשלומי מלא וא"ו וטעות הוא דרובא דנוסחי דיקי ומסורת פליגי עלייהו הרמ"ה ז"ל: (ח) את פרעה. האל"ף בסגול: (יג) כאשר. בלא מקף והשי"ן במאריך: (יד) ויריצהו. במקצת ספרי הדפוס חסר יו"ד וחסר וא"ו ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וחסר דחסר ונגרר אחריו ג"כ בעל מנחת כהן בבלי דעת ואולם בכל ספרים כ"י מדויקים ובדפוסים ישנים מלא יו"ד ומסורת עליו לית וחסר וא"ו וכ"כ המאירי ז"ל וגם הרמ"ה כתב ויריצהו מן הבור מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכן בזוהר ויריצהו חסר וא"ו ומאן איהו דא קב"ה בגין דהא לית מאן דאסיר ומתיר בר קב"ה דכתיב יסגר על איש ולא יפתח (איוב י"ב) ודריש ליה נמי באגדתי אחריני ע"ש: (יח) עלת שבע. חסר ב' ווי"ן בספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכן הוא ע"פ המסורת שלא נמנה בכלל השלשה מלאים וא"ו בתראה וסימן נמסר במקרא גדולה בריש פ' גם כי המדפיס טעה וכתבו מלא והרמ"ה ז"ל הביא כל המסורת בשרע עלה בענין דקרבנות ובענין עלה בעלמא מסכימות למסורה שלנו ובסוף דבריו כתב אמתת השטה דכל אורייתא עלה שעלת חסר דחסר כתיב בר מן ד' שלאת חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וחד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה והעולים עליו עולת וחד פליגין ביה נוסחי דייקא העלת אחריהן רובא כתיב חסר דחסר ומיעוטא מלא וא"ו בתראה ואחרי רבים להטות ועוד דמסורת מסייעא לרובא עכ"ל ועיין מ"ש בסוף משפטים: (יט) והנה שבע פרות. מאריך בשי"ן ומקף בין שבע לפרות: דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר. ואתכלנה הפרות הרקות. ושבע הפרות הרקות. ושבע השבלים הרקות. ארבעתם ברי"ש וקו"ף בצירי. חזקוני: (כב) ואראה בחלומי וגו' מלאת. עיין מ"ש לעיל גבי והמלאות דותבלענה קדמאה: (כג) שדפות קדים. בהעתק הללי שדפות ירושלמי שדופות עכ"ל ובכל הספרים כתוב שדפות וכן שדפות הקדים שבסמוך והראשון שבפרשה ושדופת קדים והמדפיס שכתב עליו לית וחד שדופת קדים טעה וכן מצאתי מסורת כ"י שמסרה על שדפות קדים ב' כתיב כן וסימנהון והנה שבע שבלים שדפות הקדים ואחר שכתבתי כל זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזהו ושדופת קדים קדמאה מלא וא"ו קדמאה קדים לפ"א וחסר וא"ו בתראה ושאר לישנא באורייתא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה שדפות פ"א קדים לוא"ו כתיב עד כאן מסכים למה שכתבתי: צמחות אחריהם. במסורת כל דבראשית אחריהן בנו"ן בר מן חד צמחות אחריהם דוהנה שבע שבלים תנייתא דכתיב אחריהם במ"ם הרמ"ה ז"ל: (כד) ותבלען השבלי' הדקת. כתוב בהרמ"ה ז"ל ודקות בשר דוהנה שבע פרות קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל דקות הדקות באורייתא דכוותא מלאים בר מן ב' חסרים וסימן ודקת הבשר דואכלנה הפרות קדמאה וחד בלישנא כמי חסר ותבלען השבלים הדקת תנייתא ולית נוסחי דכתיב בהו הדין כמי מלא ורובא דנוסחי כתוב ביה חסר ואחרי רבים להטות: (כה) הגיד לפרעה. סימן קדמאה הגיד לפרעה תנייתא הראה את פרעה וחד פסוק סימן מהגיד את המראה אל עלי (שמואל א' ג'): (כו) שבע פרת. בהעתק הללי פרת ירושלמי פרות עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כז) ושבע הפרות הרקות והרעת. בהעתק הללי והרעת חד חסר בלישנא ירושלמי והרעות מלא עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת והרעות ג' ב' מלאים וחד חסר ואתכלנה הפרות הרקות והרעות ושבע הפרות הרקות והרעת. והרעות רעות מאד (ירמיה כ"ד) מליעלה חסר. אחר כך בא לידי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי וזה לשונו כל רעות באורייתא מלא בר מן ב' חסרים וסי' הרקות והרעת בתרא. לא תהיה אחרי רבים לרעת ושאר אורייתא מלאים: העלת אחריהן. עיין מ"ש לעיל על עלת שבע: (ל) אחרי כן. תרתי מלין כתיבין ומלא יו"ד בסוף תיבותא אחרי. הרמ"ה ז"ל: (לג) ירא פרעה. הרי"ש בסגול בכתב הספרים ובעל המסורת מסר עליו לית מלרע וכ"כ המכלול דף קמ"ו בא מלרע שלא כמשפט ובאיוב ב' נמסר יראו ה' ד' מנהון מלעיל ודין הוא מלרע: (מג) וירכב אתו במרכבת. נמסר עליו לית בנקודה אחת פי' שזה לבדו נמצא המירכא במ"ם כמ"ש בנחום ג' בפ"ד: (מה) ויקרא פרעה. העי"ן בגלגל בכתב ס"ס: שם יוסף. בכתב הספרים שם בלא מאריך: צפנת. במקצת ס"ס אין מאריך בצד"י ועיין מ"ש ביהושע ג': פענח. העי"ן בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ואף במקצת ספרי הדפוס והרמ"ה כתב צפנת פענח סימן חד שמא ותרין מלין כתבן וקריין ובמוזגא קדמון כתוב שאריך לכותבם בשטה אחת: אסנת. בכתב ספרים האל"ף במאריך ועיין מ"ש ביהושע ג' על צרתן: פוטי פרע. תרתין מלין ובלא מקף ביניהם במקצת ספרים מדוייקים והכי איתא בירושלמי פ' ח' דמגילה ואפילו שליבא דת"ק דמסכת סופרים וכ"כ הרמ"ה בהדיא פוטי לחוד פרע לחוד כתיב וקריין מלה מלה וכל פוטי פרע דכוותא עכ"ל. וכ"כ המאירי בק"ס שלו ובמסורת ג' ותרי מלין. וכ"ל שנים שבפרשה וא' בפ' ויגש ועיין עוד במסורת שם בויגש: (מו) מלך מצרים. מאריך במ"ם של מלך: (מח) אשר היו. דין כתיב היו ודלקמן אשר היה ודין הוא חד מן ג' זוגים מן ב' ב' בחד ענינא קדמאה היו תנייתא היה וסימן היו היה דבר ה' אל יחזקאל מסורת ד"ה סימן כ"ג: (נ) וליוסף ילד. בכל הספרים הלמ"ד בקמץ גם נמסר עליו במ"ג לית קמץ וקשה שהוא כאן נפתלי ולב"א בפתח כפי מה שראיתי בחילופים בדפוס ואחר שכתבתי זה ראיתי ספר רב פעלים שכתב בלשון זה אבל וליוסף ילד שני בנים פתוח לב"א ולב"נ קמוץ ומסורה אחרת מצאתי עליו ב' קמצין כי אדם לעמל יולד ודין: (נב) עניי. העי"ן בקמץ לבד: (נד) לבוא. בכל ספרים מדוייקים מלא וכן במסורת לא נמנה בכלל ט' חסרים בתורה וסימן נמסר במ"ג ריש ויחי ומי שכתבו חסר לא טוב עשה: הארצות. בגלגל בה"א: (נו) על. בטפחא ובלא מקף: (נז) לשבר אל יוסף. כתב הרמ"ה ז"ל ויגשו לשבר הדלם חסר וא"ו כתיב ודכוותא בעניינא אחרים לשבר אל יוסף וכל לישנא באורייתא דכותא חסר ונמסר עליה כל לישנא חסר ומסורת דמסר עליה כל אורייתא חסר במ"ס מלא שבושא הוא דכולהו חסר וא"ו באורייתא כתיב בנוסחי דיקי: חזק. הזי"ן בפתח:

מב (ב) במצרים רדו. הבי"ת דגושה: ונחיה. היו"ד בסגול: (ג) לשבר בר ממצרים. וכן כתיב ממצרים בס' אספמיא ונמסר כ"ג לאפוקי ספרים שכתוב במצרים: (ד) ואת בנימין. מלא והוא חד מן י"ז מלאים וסימן נמסר בפ' וישלח במ"ג וכן ממש הביאם הרמ"ה ז' מלאים יו"ד בין מ"ם לנו"ן באורייתא: (ו) עם. בגלגל ובלא מקף: (ז) ויתנכר אליהם. בהעתק הללי אלהם ירושלמי אליהם עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים מלא והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר בספ' רבתא: אלהם מאין באתם. אלהם חסר יו"ד שלא נמנה בכלל המלאים: (ט) מרגלים. הגימ"ל דגושה בכולם: (כב) הלוא אמרתי. מלא והוא חד מן המלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר בפ' שלח לך: (כד) וַיֶּאְסֹר. פ"א הפועל בשוא וסגול מכלול דף קי"ד ושרשים והמסורת עליו לית רפה וכל כתחייא דמשון כותים ומסורת ג' א' רפי וב' דגש והב' דגשים הם וַיֶּאְסֹר יוסף מרכבתו דפ' ויגש וַיֶּאְסֹר את רכבו דפ' בשלח ופי' רפי ר"ל האל"ף בחטף סגול ודגש ר"ל האל"ף בשוא ולא שתהיה הסמ"ך דגושה כי בכולם רפויה וכן דרך המסורת לקרוא דגש לשוא שתחת אות אהה"ע ולפי כשהיא בחטף פתח או בחטף סגול כמו שכתב בעל מסורת המסורת בסוף מאמר ג' והך מסורה בתרייתא תמוהא לי טובא דהא אשכחן וַיֶּאְסֹר אביה את המלחמה (ד"ה ב' י"ג) וכן וַיֶּאְסֹר אזור במתניהם (איוב י"ב) לכן כי' דמסורה קמייתא עדיפא דהדין דפרשתא בלחוד בחטף סגול וכל שארא בשוא לבדו: (כח) הנה באמתחתי. הבי"ת רפה: (כט) ויגידו לו. בהעתק הללי ויגדו ירושלמי ויגידו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי על פי המסורת כי לא נמנה עם ד' חסרים וסימן נמסר במ"ג פ' תולדות יצחק וכ"כ הרמ"ה ויגדו לו

על לשון הגלאי חסר יו"ד כתיב ודכוותה ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי ומסר עליהון תרין חסרין באורייתא: לו. רפה: (ל) כמרגלים. מאריך בכ"ף: (לג) עשר האחד. הניח בנו"ן: (לה) מריקים. בלא מקף: צררות. בתיקון ספר תורה צררות פ"א צררם ע"כ. והרמ"ה כתב צררות כתפיסה חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא וכן הוא בספרים שלנו: (לז) ויאמר ראובן וגו'. וכן (לח) ויאמר לא ירד וגו' אין בהם פסקא כמ"ש בריש סידרא: וקראהו. הוא"ו בשורק והקו"ף בשוא מזקוני: שיבתי. מלא יו"ד בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל הקבר בשיבה טובה מלא יו"ד כתיב וכל שיבה באורייתא דכוותא מלא והורדתם את שיבתי דויהי מקץ ודויגש אליו מלאים יו"ד כתיב ודכוותא את שיבת עבדך אבינו ביגון מלא יו"ד:

מג (ב) שבו. כ"כ הרמ"ה ז"ל שבו שברו לנו קדמאה דויהי מקץ ודויגש אליו תרוייהו בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כל אורייתא חסר וא"ו בר מן ג' בספרי דייקי בלישנא וסימן קומו שובו אל האיש. עברו ושובו משער לשער פ' אשה. שובו לכם לאהליכם ע"כ. וכן נמסר בפ' ואתחנן במ"ג: (ז) שאול. כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כתיב וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כ"י ובאחד מהם נמסר עליו ב' ישאלו ור"ל שחברו הוא בשמואל ב' כ' שאול ישאלו באבל ואף שם כתוב ב' מלא שאל האיש: שאל האיש. בא מלעיל שלא כמנהג מכלול משקל פעל ובמאמר המאריך שיש לי הארכתי בזה הענין וכתבתי דעת מדקדקים אחרים שאין כח המאריך ככח שאר הטעמים לעשות מלעיל לגמרי רק להעמיד מעט: הידוע נדע. במ"ג יש מקרות רבות חלוקות אם הוא חסר וא"ו או מלא וגם בתיקון ס"ת ישן כתוב הידוע פ"א הידע וכן הוא בהעתק הללי ובכמה ספרים מדוייקים מלא וכ"כ בעל מנחת כהן ליה ומלא ועיין מ"ש בירמיה סימן י"ג: (ח) גם אנחנו. הגימ"ל דגושה: (י) כי לולא. כל אורייתא כתיב לולי מלא וא"ו וכתיב יו"ד בסוף תיבותא בר מן דין דכתיב כמי מלא וא"ו מיהו כתיב אל"ף בסוף תיבותא: פעמים. הפ"א רפה: (יא) בטנים. הבי"ת בקמץ חטוף מזקוני: (טו) הזאת. הזי"ן דגושה: ומשנה כסף. הוא מדומי' של אתי מרחיק למי שסובר שהמאריך עושה מלעיל ומי שאינו סובר כן יהיה דגש מדין דחיק ובמאמר מיוחד לזה הענין הרחבתי הדבור בעזרת ה' לבאות ואין כאן מקום להאריך: (יח) וייראו. בהעתק הללי ויראו ירושלמי וייראו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכ"כ רש"י ז"ל כתוב בשני יודין ותרגומו ודחילו עכ"ל ובמ"ג פ' וירא על פסוק וייראו האנשים אחד נמסר עליו כל אורייתא מלא וזה שלא כדברי ר' אליה הלוי בפרשת ז' מספר טוב טעם שהביאו ביו"ד אחד לבד וכן מצאתי אחר כך לשון הרמ"ה ז"ל שכתב וייראו האנשים אחד מלא בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי וכל אורייתא בהדין עניינא דדחלא דכוותה מלא ודכוותה וייראו מכם ונשמרתם מלא ומסר עליה כל אורייתא מלא עכ"ל מסכים למה שכתבתי: הכסף השב. מטעים ביה ספרי דכתיבי המושב: באמתחתינו. בהעתק הללי באמתחתנו וחברו. ירושלמי באמתחתינו מלא וחברו עכ"ל. ובכל הספרים מלאים יו"ד כולם וכן במסורה קטנה שבדפוס מסורת עליו כולם חסרים פי' חסר וא"ו גם במסורת כתיבת יד נמסר אמתחתינו אמתחתיכם אמתחת באמתחתיכם כולם חסר וא"ו עכ"ל מכלל שכלם מלאים יו"ד אח"כ מצאתי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי והוסיף לומר וכל אמתחתינו חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל אמתחת חסר וא"ו: (כ) לשבר אכל. הבי"ת בקמץ חטוף מזקוני: (כו) ויביאו. האל"ף בדגש ע"פ המסורת וחברו ויביאו לנו כיד אלהינו (עזרא ח') והמסרה עליהם ואפ"ה לא לנו פי' ר"ת ואחד פסוק סימן ועיין בריש שער שני לוחות מר' אליה המדקדק עוד נמסר שם בעזרא וגם בפ' אמר ובאיוב סימן ל"ג ד' אלפין דגשין בקריאה והם שנים האמורים ומביאהם ממושבותיכם תביאו לחם תנופה פ' אמור ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג) ובפי' הרמב"ם לספר יצירה כתוב אבל באלף אינו בו דגש בשלשה מקומות וכו' ויש לתמוה כי לא נמנה שם לא ראו דאיוב וכתבו שם כי בסוד הקבלה נודע הטעם וכבר הורה על זה הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אמי בבבל. ועיין ג"כ מ"ש בפרשת בראשית על מלת ערומים: (כח) ויקדו וישתחו. וישתחוו ק': (כט) יחנך. היו"ד בקמץ חטוף והחי"ת בשוא. מזקוני: (לד) משאת. חסר וא"ו בהעתק הללי ובדפוס קדמון וגם בכל ספרים כ"י מדוייקים והמדפיסים שכתבו מלא טעו, ולא זכרו מסורה שלפניו האומרת משאת ד' ב' חסר וב' מלא בלישנא וסימן וישא משאת מאת פניו ב' בו וחסרים וב' אחרים מלאים שם. וכ"כ הרמ"ה ז"ל בפסוק זה תרין בפסוק וחסרים וא"ו ואחרא מלאים:

מד (ב) ואת גביעי. אין בוא"ו געיא: (ו) וישגם. חסר יו"ד וכל היכא דקרי שי"ן דידיה בחירק מלא יו"ד בהדין לישנא באורייתא: (ט) וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים. מטעים ביה אינשי וספרי דאמרי גם: (י) גם עתה כדבריכם. הכ"ף רפויה מכלול דף ק"ח: נקים. בהעתק הללי נקים ירושלמי נקיים עכ"ל ומחלוקת כזה הוא גם כן על פסוק והייתם נקים בסוף מטות ובכל הספרים שניהם ביו"ד אחד בלבד ומ"ש במסורה גדולה נקים ג' חסר יו"ד וסימנהון נקים אנחנו. והיה כל אשר יצא ולאחריו. ר"ל שר"ל ג' חסר בעניינא שאלמא הם ביהושע ב' ועל כרחך צריך אתה לומר כן שהרי יש גם כן למסת נקים ילעג (איוב ט') וכן דם נקים (ירמיה י"ט) שהם חסרים ובירמיה ב' על פסוק אביונים נקיים נמסר שם במס' קטנה שבדפוס וגם בכ"י ליה מלא. אחר כך ראיתי לשון הרמ"ה ז"ל מסכים לדעתי וז"ל ואתם תהיו נקים חד יו"ד כתיב וחסר יו"ד תניינא ודכוותיה והייתם נקים מה' ומישראל דאלהי המטות: (יח) וימהרו ויורדו. בתיקון ספר תורה ישן כתוב וירדו פ"א ויורדו ע"כ. אמנם במסורה נמסר על זה ועל חברו שבפרשת דברים ב' חסר יו"ד ומכלל משמע דמלאים וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל בהדיא וימהרו ויורדו איש מלא וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדלי"ת ודכוותא ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו: (טו) הלוא ידעתם. גם זה בכלל המלאים בפ' שלח לך ודלא כמאן דכתבים חסר: כמני. בתיקון ספר תורה ישן כמני פ"א כמוני עד כאן ובמסורת כל אורייתא חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל דכל אורייתא בנוסחי דיקי חסר: (טז) הננו עבדים לאדני. בדגש שני הנוני"ן ובתנועת הראשונה והמסורת ג' דגשין בתורה וסימן הננו עבדים לאדני הננו לך לעבדים פ' ויחי הננו ועלינו פרשת שלח לך: (יז) האיש. בזקף גדול: הוא. בשופר יתיב:

פרשת ויגש

(יח) ויגש. פרשה סתומה: דבר. הדלי"ת רפה: (כח) הורדהו. בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה [illegible] חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה במסורת פרשת וישב ביד הישמעאלים אשר הורדהו שמה ודכוותא ואמר אל עבדיך הורדהו אלי תרין ותרויהון מלאים וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדלי"ת וחסר וא"ו קדים לה"א בנוסחי דיקי הכין כתיב עכ"ל: (כג) הקטן. הקו"ף דגושה: השפון. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו קדמאה וחסר יו"ד וכן כתב הרמ"ה וספר שמן ששון ועיין מ"ש בפ' שופטים. גבי לא תוסיפון לשוב בדרך הזה: (לא) כראותו. בהעתק הללי כראותו ירושלמי כראתו עכ"ל ובכל הספרים מלא ומה שכתב במסורת במקרא גדולה כראותו ב' חד חסר וחד מלא וסימן והיה כראותו כי אין הנער. וימיתהו במגדו (מלכים ב' כ"ג) בתרתיה מלא. טעות הוא ור"ל קדמאה מלא בתרתיה חסר שכך הם בכל הספרים גם בכמה מקראות כ"י מסור על זה ליה מלא בתורה. אחר כך מצאתי לשון הרמ"ה שכתב בפ' כראותו כי אין הנער מלא וא"ו כתיב:

מה (יב) ועיני אחי בנימין. מלא. בנימן אחיו ויבך ובנימן; שניהם חסרים כמבואר במסורת פרשת וישלח במ"ג. ועל מלת בנימן דויפל על צוארי כתוב בחילופים בן אשר ובן נפתלי ונ"ל שבדפוס לב"א בנימין לב"נ בנימן משמע שהחילוף הוא בין מלא לחסר וזה לא יתכן שהחילופים שביניהם אינם אלא בנקודות וטעמים כמו שכתב בעל מסורת המסורת בהקדמה שלישית אמנם בחילופים כתיבת יד מצאתי לב"א בנימן אחיו לרע כולה לומר המאריך במ"ם ואולם במקרא אחרת כתיבת יד הנוסח בחילופים כתוב בהפך לבן אשר המאריך ביו"ד ולבן נפתלי במ"ם וכן מצאתי בכמה ספרים כתיבת יד המאריך ביו"ד וכן כתב אור תורה: (יד) בנימן אחיו. היו"ד במאריך כמו שכתבתי לעיל: ובנימן בכה על צואריו. מפירוש המזרחי נראה שכתוב צואריו חסר יו"ד ולא נמצא כן בשום מקום וכבר נמסר עליו מבעל יפה תואר ובעל מתנות כהונה וגור אריה. והנה לצרף גם כן מסורת הרמ"ה ז"ל ועל שהקם צואריו מלא דמלא כתיב מלא אל"ף ומלא יו"ד וכל אורייתא דכוותא בר מן חד חסר יו"ד וסימן וירץ עשו וגו' ויפל על צוארו ומסר עליה כו כתיב כיו ק' וכולהון מלאים אל"ף עד כאן. וגם במסורה גדולה במערכת אות היו"ד לא נמנה עם אלין חסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין כך צַוָּארָו דוירץ עשו: (טז) והקל נשמע. במסורת ב' אחד חסר ואחד מלא וסימן והקל נשמע בית פרעה והקול נשמע עד למרחוק (עזרא ג') קדמאה חסר תניינא מלא ורזא דמילתא בזוהר דף ר"י: (יז) ולכו באו. בזקף לא במאריך פתח ולכו: (יט) ונשאתם את אביכם. מלא ה"א בסוף תיבותא ולדרשה אתא כדאיתא בספר הזוהר: (כ) ועינכם. חסר יו"ד תניינא ע"פ המסורת וסימן נמסר במסורה גדולה והוא ג"כ חד מן זוגין חד ע' וחד וע' וליה דכוותא בקריא. עינכם ליה ועינכם ליה וכן כתב הרמ"ה ז"ל וזה לשונו ונפקחו עיניכם מלא תרין יודי"ן כתיב וכל עיניכם באורייתא לשון רבים דכוותיה מלא תרין יודי"ן בר מן חד בלשון יחיד דמלא חד יו"ד קדים לנו"ן וסימן ועינכם אל תחס דקרי נו"ן דידיה בשוא וחד יו"ד ושאר אורייתא מלא תרין יודי"ן וקרי נו"ן דידי בצירי: אל תחס. חסר וא"ו ברובא דנוסחי דיקי ושארא דאורייתא מלאים כתיב' הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת שלנו: (כא) פרעה ויתן. הפ"א רפה: (כב) לכלם נתן לאיש. כתב החזקוני הלמ"ד בפתח ולא ידעתי מהו כי בכל הספרים הלמ"ד בקמץ כמשפט: חלפות. בהעתק הללי הראשון חלפות מלא והשני חלפת ובשם ירושלמי שניהם חסרים וא"ו והראשון ביו"ד עכ"ל וכל הספרים שלנו הם בנוסח הראשון של הללי מכוונים למסורת שנמסרה כאן במ"ג גם במקרא כ"י כתוב על חלפות הראשון שבפסוק מסורה אחרת וז"ל ג' כתיב כן וע' פסוק בסיפ' מן ג' ב' מלאים קדמאה מלא תניינא חסר עד כאן. וכל המסורה שמה וכיוצא בו בפרשה על פסוק ויביאו את מקניהם נמסר עליו במקרא גדולה חד מן ע' פסוקא דמיין קדמאה מלא תניינא חסר וכ"כ הרמ"ה חלפות ב' בפסוק קדמאה כתיב חלפות חסר יו"ד ומלא וא"ו ותניינא חלפת חסר דחסר ולסוף לא יחליפנו מלא יו"ד עכ"ל: (כג) אתנת. כתב הרמ"ה ועבדים ושפחה ואתנת חסר דחסר וכלהון אתנת בלישנא חסרים דחסרים וליה ננקיבא דמסרא גבי אתנת בתרא תרין חד חסר וחד מלא ולא מפיימי ובנוסחי דיקי תרויהון חסרים דחסרים כתיב ע"כ ומ"ש גבי אתנם בתרא הוא בפ' ויגש דין ועשר אתנת: נשאת. בהעתק הללי נשאת ירושלמי נשאות עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת ב' חד חסר וחד מלא וסימן ועשר אתנת נשאת. אניות תרשיש (ד"ה ב' ט') בתרתיה מלא וכן כתב הרמ"ה נשאת בר ולחם ומזון חסר דחסר כתיב: (כד) תרגזו. הגימ"ל דגושה: (כה) ויבאו ארץ כנען. חד מן ס' דסבירין ארצה וסימן במ"ג כאן:

מו (ב) ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה. חסר וא"ו כתיב והכי איתא בספר הזוהר ודכותיה במראת הצבאת דויקהל: יעקב יעקב. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגוויהו כמ"ש בפ' שמות על משה | משה: (ג) מרדה. הרי"ש בשוא לבדו: מרדה מצרימה. אל תשגח לקול המלחש שבתיקון סופרים כתוב מרדה מצרים כי במ"ג מנו כ"ח מצרימה בקריאה וסימן נמסר במ"ג סוף ד"ה וזה אחד מהם ומסורה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ומנה זה עם כ"ח דכתיבין כן עם ה"א בסוף תיבותא באורייתא וכן הוא בכל הספרים. עוד במסורת שלנו כל ירידה מצרימה בר מן ד' מצרים ופי' נמסר במ"ג פ' כי תבא ואין זה מהם: (ד) גם. רפה: (ו) ויקחו את מקניהם. מלא ונפל טעות ובלבול במסורות כאן ובפרשת וישלח ובעל אור תורה האריך מאד על זה. כלאיתי לכתבו ובסוף דבריו גמר לומר שהוא מלא מהרבה ספרים כ"י שמלא ובהללי וגם מפי הרמ"ה והמאירי וס' שמן ששון שזה אינו מן החסרים והריני מציג לפניך דבריו של הרמ"ה ז"ל נכוחים וברורים אין בהם נפתל ועקש. מקנהם ג' חסרים יו"ד וסימן מקנהם וקנינם דוישלח. וינהלם בלחם בכל מקנהם דויגש. מקנהם דוישבו בני ישראל את נשי מדין בפרשת מטות. ושאר לישנא באורייתא בכולהו נוסחי דיקי כתיב מלאים יו"ד. ומקנכם דרק טפכם ונשיכם בפרשת ואלה הדברים חסר יו"ד כתיב ושארא באורייתא בכולהו נוסחי דיקי מלאים יו"ד כתיב ומאן דמסרי עליה ד' חסרים בתורה בלישנא קא מפיל תלתא מנהון מקנהם וחד מקנכם כדאמרן: (יא) קהת. כן כתיב בלא וא"ו בכל הספרים. ואל תשים להגהת המדפיסים שהכי אמרו במסורת וקהת ומררי ב' דבמדבר ודו"ה וכן במ"ג אות קו"ף ואם כדברי המדפיסים הוו להו תלת. עוד מצאתי מסורה אחרת כ"י וז"ל בראשית גרשון קהת ד"ה גרשם קהת אחרת גרשון וקהת וכל המסורות אמת צדקו יחדו: (יג) ופוה. כתב אור תורה שמלא שהוא"ו רפה. בהללי וס"ת המשובחים ובגליון אחד מהם היה כתוב מתחלפים ופוה בדגש. רוצה לומר שזה מחלוקת אך היה עוסק לעיקר שהוא"ו רפה ורד"ק בפ' עט סופר שלו שהוא"ו בדגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל תולע ופוה מלא חד וא"ו בין פ"א לה"א וקרית

דגש

דגש ודכותה לפום דפיכהם: (כא) גרא. הגימ"ל דגושה: (כג) ובני דן. בנוסחא כ"י במקף ותלא טעם אחר למלת ובני וכ"כ בחילופים ובמסורת ד' סבירין ובן וקריין ובני וסימן ובני דן חשים. ובני פלוא אליאב. ובני איתן עזריה (ד"ה א' ב') ובני אולם בדן (ד"ה א' ז'). ובגמרא פרק מי שמת ההוא דאמר להו נכסי לבני הוה ליה ברא וברתא מי קרו אינשי לברא בני ולאפוקי לברתא מעשור נכסי קאמי או דלמא לא קרו אינשי לברא בני ולמושכא לברתא במתנה קאמי ת"ש ובני דן חשים א"ל רבא דילמא כדתנא ר' חזקיה מלמד שהיו בניו מרובים כחושי' של קנה אלא אמר רבא ובני פלוא אליאב רב יוסף אומר ובני איתן עזריה ע"כ. ויש להקשות מאי שביק רב יוסף קרא דאורייתא ונקט קרא דדברי קבלה. עוד קשה מאי לא אדכרו קרא אחרינא דובני אולם בדן. ונראה לי לתרץ דרב יוסף אמר לך דלמא שאני התם דכתיב בתריה ובני אליאב נמואל ודתן וגו' ומלת ובני קמייתא קאי אף על נמואל ודתן ואבירם דבני בנים הרי הם כבנים ועדיף ליה קרא דובני איתן עזריה דליכא בתריה זרעא אחרא ולהכי לא נקט ובני אולם בדן דדכותיה הוא. ובב"ר פ' צ"ד סימן א' י"א חשים בן דן השליש מנין שבעים. ופי' בעל מתנות כהונה אע"פ שכבר נמנה במנין האחר מדכתיב בני דן לשון רבים הורה לנו כיון שילא ממנו משפחה רבה שעל שם כך נקרא חושים כחוטים של קנה כדאיתא במסכת ב"ב היה נחשב לשנים וכן כתב הא"ב"א. ושם איכא התם במדרש רבתי בתורתו של ר"מ מצאו כתוב ובן דן חשים וכן צריך לנהוג באגדת שמואל ופירש הא"ב"א בתורתו של ר"מ שהיה מדקדק לכתוב פרט הדברים כהוייתן בלי שום דרש מצאו כתוב ובן דן חשים וכתב בעל מתנות כהונה דהא פליג אדלעיל ולא ס"ל שחושים השלים המנין ולפיכך דקדק לכתוב ובן דן ועיין מ"ש בפרשת בראשית אצל והנה טוב מאד: (כו) כל הנפש הבאה. הבאה בקדמא והוא חד מן ג' מלרע וסימן נמסר כאן במקרא גדולה: (כז) הבאה מצרימה. הבאה חד מן ג' מלעיל וסימן נמסר במ"ג פ' וירא ובאיוב ב'. וסימן לאחרין דהכא עליון למעלה ותחתון למטה: (כט) ויאסר יוסף. האל"ף בשוא לבדו מכלול דף קי"ד ועיין מ"ש בפ' ויהי מקץ ע"פ ויאסר אתו לעיניהם: (לד) גם אבתינו. הגימ"ל דגושה: מז (ג) רעה צאן עבדיך. ה"א כתיב בסוף תיבותא ע"פ המסורת אע"ג דהוא לשון רבים: גם אבותינו. הדין למוד מלא דמלא באורייתא גם אבותינו דויאמר פרעה אל אחיו: (ד) לגור בארץ. בזרקא לבד בלד"י: (ו) הושב. השי"ן בציר"י: (ט) מגוריהם. הגימ"ל רפה: (יא) ויושב. לית מלרע: בארץ רַעְמְסֵס. כתב הרא"ב"ע ארץ גשן כלל בארץ רעמסס פרט והעי"ן נח ולפי דעתי כי רַעַמְסֵס פתוח העי"ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי עברי מסכנות פרעה היתה וכן בפרשת ואלה שמות על פסוק ושמלא הארץ פי' ארץ גשן היא רעמסס בשני שוין הראשון נח והשני נע וגם בפ' בא ע"פ ויסעו בני ישראל מרעמסס כתיב בפתח פתח הרי"ש ושוא פתח העי"ן כן הוא בפ' ואלה מסעי וע"פ את פתם ואת רעמסס כתוב בפתחות העי"ן ואיננו מקום ישראל ועיין מה שאכתוב גם כן בריש סדר ואלה שמות: (יד) בארץ מצרים ובארץ כנען. בסי"ת רפה ומאריך בספ"ק: ביתה פרעה. הפ"א רפה: (טו) כל מצרים. הכ"ף רפה: נגדך. הדלי"ת דגושה: (יח) גויתנו. הגימ"ל דגושה וכן גם אדמתנו: (יט) אדמתנו ואדמתנו. לסוראי כולהון חסר ולנהרדעי כולהון מלא בתראי וקדמאי חסר עד דייתי עזרא כן מצאתי במסורה כ"י אבל הרמ"ה כתב בערך אדם בלשון הזה אם גויתנו ואדמתנו חסר וכולהון כתיבין כן באורייתא ובפסוק למה נמות לעיניך גם אנחנו כתוב ב' טעמים אדמתנו קדמאה ותנייתא לא כתיב וא"ו ברים תיבותא ובתראה כתיב וא"ו כל יתיך על אדמתך חסר וכולהון כתיבי כן: ותן זרע. התי"ו בקבול: (כד) ולאשר. האל"ף בחטף פתח: (כו) וישם. בגלגל:

פרשת ויחי

(כח) ויחי. אין כאן הפסק פרשה כלל לא סתומה ולא פתוחה כמו שדרשו רז"ל וכמ"ש בריש פ' ויצא וכן במקר' כ"י אע"פ שיש שם היכר להפסקת הפרש' כתוב שם בתורה לא פסיק: (ל) אנכי אעשה. בס"ס הישנים מצאתי העי"ן בשוא לבדו ובמקצת גליוניהם כתוב עליו יפה נקוד בשוא ע"כ וכ"כ בעל א"ת: (לא) ויאמר השבעה לי. מלת השבעה מלרע: מח (ז) מתה. עיין מ"ש בפ"ד בפ' בא על מלת וכבה: לבא. בהעתק הללי לבוא ירושל' לבא עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים והוא הראשון מן ט' חסרים וסי' נמסר כאן במ"ג וכן כתבם הרמ"ה כמ"ש בפ' ויצא: ואקברה שם. השי"ן בדגש: (ט) ואברכם. בס"ס הכ"ף בצירי: (יב) לאפיו. הפ"א דגושה: (יג) בשמאלו. הבי"ת והשי"ן רפין: (יח) כי זה הבכר. בהעתק הללי הבכור ירושלמי הבכר וכן הוא חסר בכל ספרים מדוייקים כי לא נמנה בכלל ד' מלאים בתורה ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג פ' ויהי מקץ. ומסורת זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ובסוף כתב ושארא כולהו חסרים וא"ו כתיב ר"ל באורייתא: (יט) יהיה לעם. הלמ"ד רפה וכן גימ"ל יגדל שבמ"ג נראה שהיא בדגש השני: (כ) לאמור בך יברך. הדין לאמור מלא וא"ו באוריי' והוא קדמאה דפסוק ועיין זוהר דף כל"ג: ישמך אלהים. כתב בעל המסורת ב' חסרים ומנלו ישמך ה' כלדקיהו וכאחאב (ירמיה כ"ט) ועיין מ"ש בפ' ויצא על גנבתי יום וב' פרומה על לאום: מט (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. בב"ר פ' ל"ח דרשו אֵל ישראל לשון קדש כאלו נקוד לירי ועיין יפה תואר שם סימן ד' ומ"ש סוף פ' ויצא: (ג) ראובן בכרי אתה. כתב בעל המסורת ב' מלעיל וסברו ואפרים בכרי הוא (ירמיה ל"א): (ו) עקרו שור. במקף לא במאריך: (ז) ארור. חד מן ה' פסוקים דלית להון הכרע כמ"ש בפ' משפטים על פסוק ויעלו עלת. ובפרש' פרומה על משקדים כפתוריה. ובפ' וילך על וקם העם הזה וזנה. (ח) יהודה. בראש הדף בס"ת יו"ד בי"ה שמ"ו: (ט) מטרף בני עלית. בפ"ק דסנהדרין גבי דלשון פסוק ובצע בכך וגו' ר' מאיר אומר לא נאמר בצע אלא כנגד יהודה שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ ועל זה נאמר ובצע ברך וגו' ופי' רש"י כנגד יהודה שהיה לו לומר כשזיכנו לאבינו אחרי שהיו דבריו נשמעים לאחיו וכתבו הסופרים והא דכתיב מטרף בני עלית על מעשה דתמר שבחו הכתוב כדמתרגמינן אם אודיתא ולא בזיתתא עכ"ל. ולפי זה צריך לומר דהא דכתיב מטרף בני לא קאי איוסף אלא ליהודה קורא בני והכי קאמר מטרף ר"ל מדין מיתה של תמר אתה בני עלית סילקת את עצמך והודית שממך נתעברה וכן משמע מפי' רש"י על התורה אבל שפירשו גם על יוסף כמדרש הב"ר ומ"מ צריך לחבר מלת בני עם מלת עלית כמ"ש הרב המזרחי וכן פי' הספר ן' עזרא וגם הטעמים מוכיחים כן שמלת מטרף טפחא שהוא מפסיק ומלת בני בגלגל שאינו מפסיק: (י) עד כי יבא שילה. כתב הבחיי בשם רבו כי מלת עד במקום הזה כמו לעד ועל כן בא הטעם במלת עד להורות שאינו נמשך אחר כי יבא שילה ומזה תרגם אונקלוס עד עלמא והרגש כי יבא שילה דייתי משיחא. והמתרגם עד דייתי משיחא טועה ועניין הכתוב וכו' ע"ש: עד כי יבא שילה. במדרש איכה רבתי בשילהי פ' על אלה אני בוכיה דבי ר' שילא אמרי שילה שמו של משיח שנ' עד כי יבא שילה שלה כתיב ע"כ. ופי' בעל מתנות כהונה דמדכתב שילה בלא וא"ו לבסוף קרי ביה שילה הלמ"ד קמוצה והיה דורש כן לפי' כשמו דר' שילא וכן כל חד וחד מאינהו דאמרינן התם ניחא ליה למדרש שמו של משיח כשמו וכן בפ' חלק בסוף ענין משיח ובב"ר פ' צ"ח עד כי יבא שילה זה שהמלכות שלו וכתב בעל מתנות כהונה שלה כתי' חסר יו"ד קרי ביה שלו ע"כ ודבריו אלה אינם אלא מן המתמיהין שבכל הספרים כתוב שילה מלא יו"ד וכן הוא ע"פ המסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל שילה מלא יו"ד כתיב ונסיב ה"א בסוף תיבותא וכן בספר הזוהר פ' ויחי שילה דהכא ביו"ד ה"א ובפ' בראשית דף כ"ה שילה דא משה חושבן דא כדא' ולו יקה"ת עמים. אחזון ולו"י קה"ת ע"כ והדרש' על כל האופני' כמו ש"א דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וכן בתרגום ירושלמי ואגב אורחין אשמעינך דמה שנמס' במ"ק שבדפוס ליה כתיב כן וחד שילו כתיב טעות הוא ול"ל וחד שלו כתיב חסר יו"ד כדחשיב להו ואזיל התם במ"ג ומה שכתב שם כי נגלה שלו ל"ל כי נגלה ה' אל שמואל בשלו (שמואל א' ג') עוד צריך לדעת כי שם במסורת יש חסרון יוכל להמנות וכן ל"ל וג' כתיב שילו מלא יו"ד בלישנא וסימן ורא"תם והנה אם יצאו בנות שילו (סוף שופטים) ב' בפסוק כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו (ירמיה ז') ושארא שילה כתיב: יקהת. דגש הקו"ף לתפארת: (יא) עירה. עירו ק' וכ"כ רמ"ה ז"ל לכל בני שער עירו מלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכוותא מלא ונסיב וא"ו בסוף תיבותא בר מן חד בענין אסירנא מלא יו"ד ונסיב ה"א בסוף תיבותא וסימן אסרי לגפן עירה ותם רעליה כה כתיב כו קרי. ובב"ר פ' צ"ט אסרי לגפן עירה מתיכנים כל ישראל שנקראו גפן. וכתב בעל יפה תואר שם סימן י' דדריש קרא כאילו כתוב אסרי גפן לעירה דהיינו שיכנים ישראל לעיר ירושלים. ובעל מתנות כהונה כתב דדריש עירה כמו לעיר ה"א בסוף כמו הלמ"ד בראש וכן פי' בב"ר פ' צ"ח סימן י"ד דגרסי' התם לגפן עירה העיר אשר בחרתי בה. וכן במדרש ילמדנו אסרי לגפן עירה גפן אלו ישראל שנאמר גפן ממצרים תסיע יאסור לעירה עיר הקדש: כבס. ברוב הספרים הבי"ת בסגול וא"ת כתב שהוא בצירי: סותה. סותו ק' גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו ונסיב ה"א בסוף תיבותא אילופי וא"ו ועיין בסוף פרשת וירא: (יב) חכלילי. בכל ספרים כ"י ובדפוסים ראשונים אין החי"ת רבתי גם לא נמנית במ"ג עם אותיות רבתות כי אם ח' חוד ככתב. אך מלאכיה בנוסח אחר מסונם: (יג) וירכתו. הכ"ף רפה: על צידן. חד מן ע' דסבירין עד וקריין על ועיין בנחמיה י"ב: (טו) למס עבד. במקף לא במאריך: (יז) עקבי סוס. דגש הקו"ף לתפארת: (כא) שלחה. בהעתק הללי ובכל הספרים חסר וא"ו וכן הוא במסורת פ' וישלח כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה ז"ל שלוחה א' מלא וא' חסר וסימן דנפתלי חסר דעשו מלא: הנתן. כתוב במסורה שבדפוס ה' מלאים וזה אחד מהם ובתילים מחמור י"ש להאריך לכתוב על זה ולא ידע להכריע ולי נראה להכריע מתלישות הספרים ועפ"י מקרא כ"י מדוייקים שכולן מעידות פה אחד ד' מלאים. הנותן לוזנים לאין. הנותן בים דרך. הנותן נקמות לי דתהלות. הנותן תשועה למלכים. ואמת אחרון שלמה שזהו חסר. ולבי שמח בכל עמלי שמצאתי אח"כ שכ"כ הרמ"ה בפי' הנתן אמרי שפר חסר כתיב וכל נתן באורייתא דכותא חסר: (כב) פרת. שניהם הרי"ש בקמץ ברוב ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ת: (כג) וימררהו. ב"ר פ' צ"ח סימן כ"ג כן שאמר לאחיו ופירש בעל יפה תואר דמדכתיב וימררהו חסר וא"ו דריש שאמר הוא לאחיו כאילו כתיב וימרר הוא: (כו) עד תאות. במקף: חפיין. הנו"ן בקמץ: (כז) בנימין. מלא בהללי ובכל הספרים והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת: (כט) נאסף. הסמ"ך בקמץ עפ"י המסורת כמ"ש בישעיה סימן כ"ז: אל המערה. הקדמאה באל"ף לא בה"א של המערה: נ (ג) כן ימלאו. הכ"ף בדגש: (ו) השביעך. הכ"ף רפה: (יג) אתו בניו. הבי"ת רפה: את השדה על פני ממרא. לית דסביר אסר על פני: (טו) לנו. הלמ"ד רפה: (טז) מותו. מלא בכל ספרים מדוייקים ובמסורה פ' תולדות ילחק לפני מותו ד' וסימן והבאת לאביך ואכל. אביך לוה. וזאת הברכה. ויכן דוד לרב ד"ה א' כ"ב עכ"ל. זאת כתבתי מסברא אח"כ אורו עיני ממסורת הרמ"ה וזה נוסחא אשר יברכך לפני מותו מלא וא"ו כו'. וכל לישנא דאורייתא דכותיה מלא בר מן ב' חסרים במתו בהר חסר דואלה מעבי ודכותא במותו דמשה ושארא לישנא מלא וא"ו כתיב ע"כ ומסורת שהבאתי לעיל לא איירי אלא בלפני מותו: (יז) אנא שא נא. כתב במכלול שהוא לעולם מלעיל ובס' כ"י ישן כתב לעולם מלרע וכתבתי בתילים סימן קי"ח ע"ש וכ"כ מבעל מקנה אברהם במשפט הנגינה ובמסורה קטנה במ"ג כתוב כאן חד מן ה' מלין בתרי טעמי ופעם שמדפים בין זה ובין אנא חטא העם הזה וסימן תן אילין מלין נמסר בפ' ויגש ובקהלת ד' וזכריה ז' וי' ה' מלין בתרי טעמי דמשמע מוכח לשיבתו ר"ל מוכח לרביע ואנו קלא כחים לדברי האומרים שמלת אנא מלרע כחזירו שבמסורת זו: (כג) שלשים. אין המ"ם רבתי בכל ספרים מדוייקים כ"י ואף לא בספרי הדפוס ישנים וכ"כ א"ת לבד מלאכיה בנוסח א' מאותיות רבתות: (כו) ויישם. במקרא כ"י כתוב בגליון ויושם כתיב וייסם ק' וכן מצאתי בס' שכתב ר' אברם חיוג עכ"ל וגם בחומש קדמון אחד כתוב ויושם בארון במצרים ויישם ק' ואילוף ויושם לפניו לאכול ויישם כתיב ויושם ק' ע"פ. ואולם בספרים אחרים כתוב וקרי בשני יודי"ן וכ"כ ן' עזרא ורד"ק ומזקוני והכי כדרש בס' הזוהר כאן ובפרשת ויקהל דף ר"ד וגם הרמ"ה כתב מלא תרין יודי"ן חד קרי מיקר וחד לא קרי:

תם ונשלם ספר בראשית תהלה ליוצר בראשית

ותשלם מלאכת ספר ראשון והוא ספר בריאת עולם והיחס: